Pre-Linnean
QK41
.L72612
1581

S.P.Q.A.

Kruydtboeck
OFT
Beschrÿuinghe
Van allerleye Ghewassen, Kruyderen, Hesteren, ende Gheboomten:

DEVR
MATTHIAS DE L'OBEL
Medecyn der Princ. Exc.^en

LABORE ET CONSTANTIA

ARA SALVTIS.

IN VNDIS + SÆVIS TRANQVILLITAS

SOLA AVRORA + VNA

T'ANTWERPEN
By Christoffel Plantyn
M.D.LXXXI.

Mo. Bot. Garden,
1898.

DEN
DOORLVCHTIGHEN
ENDE HOOGHGEBOREN
VORST ENDE HEERE, HEEREN
WILHELM, PRINCE VAN ORANGIEN, GRAVE
VAN NASSAV, CATZENELLEBOGHEN, VIANDEN,

Dieſt, Stadt-houder generael vande Nederlanden, Gouuerneur ouer Brabandt, Hollandt, Zeelandt, Vrieſlandt, ende Vtrecht, Erf-burchgraue van Antwerpen, &c.

DEN EDELEN, VROMEN, WYSEN,
SEER VOORSIENIGHEN HEEREN, SCHOVTETH,
AMPTMAN, BVRGHEMEESTEREN, SCHEPENEN,

Raedt, VVijckmeeſters, Dekens vanden Ambachten, ende andere Heeren ende Ingheſetenen deſer Stadt.

AL eeſt ſoo Doorluchtighe, Hoochgeboorne Vorſt, Edele, Wyſe, ende ſeer voorſienighe Heeren, dat de teghenwoordighe gheſteltenisſe deſes tyts, ende de menichfuldighe, ende beclaegeliicke ellenden die nv verſcheyden iaeren, deur toedoen der vyanden vande gemeyne ruſte ende deſer Nederlanden, ouer den inwoonders der ſeluer ſyn gheuallen, ſulcx ſyn, dat ſy niet alleenliick den moet lichteliick benemen connen, den ghenen die ſich tot oeffeninghe eeniger goeder ende loffeliicker conſten ſouden moghen ghebruycken (waer door de ghemeynte merckeliick voordeel ende nut ſoude moghen ontfangen) maer oock verſcheyde ſteden, plaetſen ende luyden connen brengen, ende alreede deur de onmatighe wreetheyt der ſeluer vyanden ghebracht hebben in groot ende ſwaer verdriet: Nochtans aenmerckende dat het den almoghenden Godt belieft heeft deur v Vorſteliicke Genaede het meeſte deel der beſwaerniſſen, leets ende ellenden die byden voorſeyde gemeyne vyanden, deſen landen noch meer toebereyt waeren,

af te weeren, ende oock de selue Godt v mijne heeren de ghenaede ghedaen heeft dat uwe Edelheden alle haere middelen ende hulpe daer toe hebben gheschickt, ende vrymoedeliick ghebruycket. Ende beweghen wesende deur de liefde die ick altijt ghehadt hebbe, omme naer mijn vermoghen den ghemeynen oirboir te voirderen, en hebbe ick niet connen onderlaten eenighe voorgaende iaeren daer toe te arbeyden, dat eene bequame ende volmaeckte beschrijuinghe der cruyden in dese spraecke int licht ghebracht mocht worden, hopende dat gheliick my de groote ghenegentheyt die ick totte ghemeynte deser stadt, ouer de welcke uwe F. G. ende Edell. als hoofden ghestelt syn, int besundere altiit hebbe ghehadt, ende die liefde die ick den seluen schuldich ben toe te draghen, daer toe verweckt hebben, dat sulcx oock den seluen niet alleenliick aengenaem en sal wesen, maer oock daer en bouen dieneliick beuonden worden, omme met eene soo schoone ende ghenoecheliicke becommernisse ende oeffeninghe de swaricheden deses tydts eenichsins te vergheten, ofte emmers grooteliicx te verminderen. Ende gheliickerwys ick my heb laeten voorstaen (desen mynen arbeyt totten eynde ghebracht synde) myne schuldighe plicht te verheysschen den seluen V. F. G. ende v myne heeren voor te draeghen, als hebbende ouer eenighe iaeren de eere ghehadt van te wesen dienaer vanden huyse uwes F. G. ende oock merckeliicken langhen tyt als inwoonder ghebruyckt ende ghenoten hebbende de goede rechten ende nutheden deser stadt, alsoo dochte my oock, dat ick my behoirde te versekeren, dat aengaende tgene vanden ghemeynen oirboir ende vermaekinge in desen beswaerliicken tyt by my verhopt is, dat ick my daer inne niet gheheeliick bedroghen vinden en soude. Want wat soude-men onder de sonne naest de groote verhueginge die een iegheliick Godt lief-hebbende mensche is scheppende wt de kennisse Godts, connen beuinden meer tot verlichtinghe des gheests te dienen, dan het aenschouwen vande heerliickheyt der wercken synder handen, de welcke haer niet int minste is openbaerende deur de lieffeliicke landouwen, velden ende hoeuen verciert met een ontalliickheyt ende wonderbaere onderscheydentheyt van boomen, planten ende cruyden, met seer groote menichte van alderley bloemen, van

soo vele

ſoo vele verſcheyden verwen, reucken ende maeckſel: Waer af het aenſchouwen ende bemerck ſoo luſtich is, ende van ſulcker weerden te ſyne gheacht is gheweeſt, dat Godt almachtich begeerende den menſche opder aerden met groote weldaden te vereeren, den ſeluen, voor ſynen afval, gheſtelt heeft in den luſthof met gheliicke oft meerder liefliickheyt ouervloedeliick begaeft ende verciert, hem maeckende meeſter ouer de ſelue ſyne heerliicke wercken, ende eerſte ackerman ende houenier desſelfs luſthofs. Soo oock van hem, ende deur deſe oirſaecke voortſghecomen ende gheſproten ſyn vele ende verſcheyde cloecke, vermaerde ende verſtandighe onderſoeckers deſer dingen, die daer deur voorts veroirſaeckt ſyn gheweeſt ſich te begheuen tot het bemerck van tgene de kenniſſe der natueren, ende oock meerder wyſheyt is aengaende, ſoomen claerliick inde heylige ſchriften van velen can leſen, ende oock daer naer van ander volcken ſpeuren, als van Orpheo, Democrite, Empedocle, Ariſtotele, Pythagora, Theophraſto ende dierghelijcke andere. Ende dat meer is, en heeft de ghewichticheyt ende verſcheydenheyt vanden ſaecken der regeeringe der landen ende Coninckriicken aengaende, ſeer veel vermaerde ende grootmachtighe Keyſers ende Coninghen niet ſoo verre connen brenghen oft beletten, dat ſy ſich van eene ſoo loffeliicke oeffeninghe ſouden afwenden, oft daer toe eenighen coſt, arbeyt, ofte moeyte ſpaeren: Gheliick ſulcx vande Coninghen Syro, Ptolomeo, Mithridate, ende beſundere vanden wyſen ende vreetſaemigen Coninck Solomon, ghenoechſaem verſtaen can worden, vande welcke men ſoude moghen ſegghen dat de kenniſſe der cruyden, ende de oeffeninghe der ſeluer haeren oirſpronck ghenomen, ende voorts totten naecomelingen als van handt tot handt ouergheleuert is. Waeromme niet en is te verwonderen, dat de Poeten (als met heure verſierſelen verſcheyden goede ende oorboirliicke dingen beteeckenende) hier voortyts gheſchreuen hebben, dat de Muſæ, Nymphæ, Hamadriades, Syluani, Satyri, ende andere duſdanighe verſierde goden, de boſſchen, hoeuen ende dierghelijcke plaetſen met lieffeliickheyt der boomen, bloemen ende vruchten verheerliickt ende verciert, bewoont ende daerinne haeren luſt ghehadt hebben, ende den ſeluen voorts ouergheghegeuen ende

belaſt

belast te bouwen, ende in haer ciraet te opvueden ende onderhouden, den genen der welcker verstandt sy daer toe bequaem ende gheschickt gheacht hebben. Soo ons wt sulcker oirsaecke de naemen van Ceres, Flora, Pan ende dierghelijcke achterghelaten syn, welcke oude ende loffelycke hercomptsten verscheyden Keyseren, Coninghen ende Vorsten van onsen tyde, met oock vele vermaerde ende treffelycke mannen, volghende dese wetenschap ende opvueden der cruyden, niet alleenlyck in groote weerden ende achtinghe en hebben ghehouden, ende sich daerinne met alle neersticheyt gheoeffent, maer oock de selue conste door de quaetheyt des tyts seer veruallen ende oock verualst synde, tot haere ierste ende verheyschte volmaecktheyt ghebracht; ende dat niet sonder groote redenen: want soo verre men bouen desen wil aenmercken de nutheyt ende oirboir die de ghemeynte der menschen in dese werelt ontfanckt ende gheniet deur dese oeffeninghe ende conste, salmen beuinden de selue soo groot te wesen dat sy seer qualiick met eenighe andere soude connen vergheleken worden. Aenghesien dat, alsoo naest den geest ende siel die wy onsterffelyck vanden heere almachtich ontfanghen hebben, de mensche egheen dinck en is besittende dat hem naerdere bestaet ende aengaet ende d'welck hy met meerder sorghe vliet, arbeyt ende neersticheyt behoort te bewaeren ende gaede te slaen, dan het lichaem, voor d'welck alle goeden, hauen, gelt, eruen ende dierghelijcke moeten wycken; soo moet oock daer wt nooteliick volghen dat het middel waer deur de voorseyde bewaernisse is gheschiedende, wel de ierste plaetse is hebbende onder de dinghen die byden menschen ende in deser werelt behooren in weerden ghehouden te worden. Nu en meynen wy niet dat iemandt twyffelt oft de hulpe ende raedt die den lichaemen in desen deele gheschiet (te weten deur de medicyne) en bestaet sunderlinghe inde werckinghe ende cracht der cruyden, welck deel der medicinen, sich oock soo verre streckt, dat het de andere by naest doet als verdwynen. Ende desen aengaende, achten wy gheheeliick den ghenen seer qualiick te oordeelen, die meynen datmen inder medicine sonder dese wetenschap yet goets ende eeren-weerdichs soude connen wtrechten, ende dat het onderscheyt ende wtdeylen der

cruyden

cruyden den apotekers ſonder eenighe keuſe ende in deſe conſte niet ghenoech eruaren ſynde, alleen ſoude weſen te betrouwen. Twelck hier wt (achterlaetende de andere redenen) ghenoech verſtaen can worden , dat bouen dien dat alſulcke menſchen nemmermeer in haeren handel en connen verſekert weſen, maer hen altiit op andere verlaeten ſoo verre het ghebeurde ſich te vinden in eenige landen oft plaetſen daer het gene dat ſy ghewoonliick in handen nemen als Caſſia, Rhabarbarum,Sene,Manna ende dierghelicke niet en waere te becomen,dat ſy in ſulcken gheualle als van alle raedt ende hulpe,iae van haere conſte berooft weſende,oock den naem die ſy draeghen gheheeliick ſouden moeten verlieſen. Waeromme al eeſt ſoo dat verſcheyde geſchickte mannen deur gheleertheyt ende eruarentheyt grooteliick vermaert ſynde , goede ende groote neerſticheyt int verclaeren ende wtbreyden deſer conſte ghedaen hebben,ende daer door by eenen yegeliicken groote eere verworuen , nochtans mitſdien ſy in eene ſaecke van langhen ende ſwaeren arbeyt weſende den naeuolgers veel ſtoffe ende oorſaecke achtergelaeten hebben, om nv dit ſtuck naerder te onderſoecken: Soo hebben wy nae de langduerige oeffeninghe die wy hopen in deſen deel niet ſonder vrucht gedaen te hebbẽ, oock wel willen de hãt aent werck ſlaen,ten eynde dat dit boeck inde tegenwoordigher grootte ende vermeerderinghe int licht ghebracht mocht worden,meynende de ſelue vermeerderinge ſulcx te weſen dat ſy lichteliick alle andere wtgeuingen die in deſen by yemanden oit ghedaen ſouden moghen weſen,niet alleenliick te bouẽ en gaet,maer oock dat wy ons laetẽ duncken, egheen andere in grootte, daer by te connen vergeleken worden: Soo wy inſgeliicx gheuoelen vande gene die by ons tanderen tyden inder Latynſcher ſpraecke wtghegeuen is. Weſende tot tſelue verweckt niet alleenliick deur het erntſtich bidden ende aenhouden van vele treffeliicke vermaerde mannen van verſcheyde landen ende plaetſen deſer Nederlãden , maer oock deur de hulpe ende onderſtandt die wy int becomen der cruyden van henlieden neerſticheyt hebben gheuoelt ende ghenoten,de welcke ſulcx is geweeſt dat bouen de ſorghe ende cloecheyt die ſy ghebruyckt hebben int opbrenghen van verſcheyden cruyden , waer af ſy eenſdeels het ſaedt ende eenſdeels de

 planten

planten van ons wt andere plaetſen hen gheſonden, hadden ontfanghen, ſy hen oock niet en hebben laeten verdrieten, wt verre landen, als wt beyde de Indien, Conſtantinopolen, Italien, Spaengien, Duytſlandt ende meer andere, niet ſonder wtnemende moeyte, merckeliick ghetal van cruyden herwaerts te doen comen, ende in heuren hoeuen met eene ſunderlinghe ſorchvoldicheyt op te voeden. Welcken aengaende gheliick wy ons laeten duncken dat andere volcken behooren te bekennen, het Nederlantſche, in deſen deel bouen anderen ſunderlinghe eere ende lof te verdienen: alſoo en connen wy oock niet verſwyghen hierinne, naeſt den vermaerden Caerle de l'Ecluſe (die inde oeffeninge ende eruarentheyt in deſe cõſte by hẽ ſoo in Oiſtenriick als andere landen vercregen by niemanden naer ons goet duncken en wordt te bouen ghegaen) de voornaemtſte gheweeſt te ſyne wylen myne heeren van Reynoultre, van Brancion ende vander Delft, ende nv teghenwoordeliick in deſe ſaecke gheliick in alle andere ſeer pryſeliick te weſen heere Philips van Marnix, Heere van Sint Aldegonde, met oock voornamentliick heeren Caerle de Houchin, heere van Longaſtre, heere Ian Boſoit, Mathias Laurin, Treſorier der Staten deſer Nederlanden, Cornelis Pruynen, Treſorier: meeſters, Willem Martini, ende Ian van Hobboken Greffiers der voorſeyder ſtadt van Antwerpen: Ionchers Iacob Duym ende Iaſpar Roelofs: Ian Mouton, Iacques Durin, ende eenighe andere. De welcke ſoo veele by ons hebben ghevoirdert, dat wy niet alleenliick den arbeyt en hebben ghenomen, omme verſcheyden cruyden, planten ende ſaden, die wy met groote moyete wt Italien, Duytſlandt, Enghellandt, Languedoc, Piemont, Prouence, ende andere landen hadden ghebracht, ende door de ongeruſtheden deſer Nederlanden waeren verſtroyt, wederomme te becomen: maer oock de voorderinghe van deſen ſulcx hebben ter herten ghenomen, dat wy ons niet vermydt en hebben om dieſwille in onſe eyghene ſaecke merckeliick ende verſcheyden achterdeel te lyden. Vertrouwende ouerſulcx, hoe wel wy noch niet alles ghedaen en hebben dat wy wel begeert hadden, ende metter tydt meer ſouden moghen doen, dat nochtans deſe onſe goetwillicheyt ende arbeydt van een yegheliick int goet ghenomen ſal worden. Ende naementliic-

mentliicken dat aenghemerckt de conste ende leeringhe der cruyden, niet in woorden, maer inder daet ende werck bestaet dat niemandt sich en sal willen vasteliick houden int ondersoecken der seluer woorden, soo verre eenighen niet eygentliick ghenoech ghenomen ende ghestelt soude moghen wesen. Wy willen wel bekennen dat soo verre in dese saecke (niet van cleyne moeyte ende van grooten oncoste wesende) ons de middelen waeren ghegeuen, die wy weten anderen nochtans niet in soo swaere werck ghegunt te syne, dat wy niet alleenliick desen onsen arbeydt eer int licht souden hebben laeten comen, maer dat mogheliick de selue sulcx soude gheweest syn, dat hy midts meerder volmaecktheyt eenen yegeliicken tameliick eñ meerder ghenoegen soude hebben connen ghegeuen. Niet te min wy weten dat sulcke eene niet gheheeliick van allen danck wtghesloten en behoort te worden, de welcke het gene gheeft dat hy vermach. Desen mynen arbeydt dan, Doorluchtighe, Hoochgheborne Prince ende Vorst, Edele voorsienighe ende seer wyse heeren ick uwer F. G. Edelheden ende Eersaemheden ouermidts den redenen my hier voren verhaelt wel hebbe willen toeeyghenen, als my laetende voorstaen dat uwe ingheboorne Princeliicke Genaede ende goedertierenheyt, ende uwe myne heeren ghewoonliicke gunste, den seluen int goet sal aennemen. Ende grooteliick verhopende, dat gheliick alle vrome ende goede menschen, iae de gheheele Christeliickheyt uwer F. G. met ganscher ende vierigher herten danckt voor de onweerdeerliicke weldaden door desselfs handt met de vryheyt des ghemoets ende des lichaems ontfanghen, ende den seluen bekendt een heerliick tusschen-middel van Godt almachtich gheschickt te syn, omme syne bermherticheyt ouer dese Nederlanden, ende vele andere ontalliicke menschen wt te storten. Ende dat hy v myne heeren oock de ghenaede doet van v met vele wysheyts ende cloeckheyts tot goede regeringe deser stadt (wesende als een hooft der anderen) te begauen, dat soo oock een yegheliick dese wetenschap beminnende, middel sal ghegeuen worden omme sich te verblydẽ, dat op v lieder naem dit tegenwoordich werck int licht is ghecomen, ende den oorboir, vrucht ende lust daer wt spruytende vele menschen mede ghedeylt. De heere almachtich beschermer alder Coninghen, Vorsten, Heeren, Coninckriicken ende landen wil uwe

F. G.

F. G. ende Edel. in eene langhe gheluckighe regeringhe bewaeren tot voorstant, troost ende hulp der goeder, ende tot gheheele wtvueringhe van een soo ghenadighen ende heerliicken werck by hem ouer desen landen begonst. Wt Antwerpen den eersten dach van May, M. D. LXXXI.

Vwer V. G. Edelen ende Eersaemheden seer ootmoedighe ende onderdaenighe dienaer

Matthias de Lobel.

CANDORE ET SPE.

Extract vande Priuilegie.

De Coninckl ycke Maiesteyt heeft toeghelaten Christoffel Plantyn, synen ghesworen Drucker, woonende inder Stadt van Antwerpen, te moghen drucken, vercoopen ende distribueren binnen alle dese landen van herwaertsouer, eenen boeck gheintituleert den Cruydtboeck oft Herbarius, nieuwelijck ghemaeckt by D. Mathias de Lobel, Medicyn van synder Excellentie, ende dat in alle talen soot hem sal goetduncken tot profyt vander ghemeynten: Verbiedende allen anderen Druckers oft Boeckvercoopers wie dat sy moghen wesen, hen te veruoorderen het selfste boeck, tsy int gheheel oft in deelen, in gheender manieren nae te drucken oft eenighe elders ghedruckt synde, te vercoopen oft te distribueren in syne landen van herwaers ouer, ende dat ghedurende den tyt van thien iaeren, naer dat elcken druck van eenighe tael daer hy in ghedruckt sal werden, sal voleyndt wesen, Op de pene ende confiscatie van alle sulcke boecken elders ghedruckt, ende noch daerenbouen te betaelen de amende: Achteruolghende de brieuen ghegeuen tot Brussel.

Onderteeckent

I. Blyleuen.

Beschrijuinghe der Planten ende Cruyden/

Deur

MATTHIIS DE LOBEL.

Waerschouwinghe tot den goedt-gunstighen Leser.

OM lichtelicker ende bequamelicker te gheraecken tot volcomene kennisse der Cruyden / soo int ghemeyn als int besonder/ heeft myn goedt ende hooch-noodich ghedocht een nieuwe ordeninghe te achtervolghen / t'saemen voeghende eñ by een brenghende elcke soorte ende aerdt van Cruyden onder haer geslachte/ op dat het ghene welck verre van een ander afghesondert/ verspreydt ende verdeylt is/ wederomme als in een ghevoeght worde. Want die te willen beschrijuen ende t'samen by een voeghen naer de gheleghentheydt der plaetsen daer sy zijn groeyende (ghelijck als sommighe hebben bestaen te doen/ vergaderende by een alle de Cruyden van de gheberchten in sonderheydt/ eñ desghelijcks die vande daelen / ende al zoo vande hueuelen oft bergachtighe plaetsen / ende vande platte velden/ beyde verre vande Zee / ende naeby ligghende : ende voorts int bysonder die vande houen ende ghebouwede velden) dit soude ontwijfelijck medebrenghen een onordentlijcke ende verwerde vermenghinghe van haeren aerdt ende gheslachte / midts dat de Cruyden die malcanderen zeer onghelijck zijn/ by een souden moeten ghevoeght worden. het welcke ons mocht hinderen ende beletten om de selue in onse ghedachtenisse bequamelick te behouden/ ofte haeren aerdt d'eene vanden anderen te onderkennen. Aenghesien dat zeer vele cruyden sonder onderscheydt beyde in vlacke oft effene plaetsen eñ inde geberchten voortcomen / alsoo ick desghelijckx ghenoech ghemerckt hebbe: ende dat oock vele planten vã coude eñ onghetemperde berghen liggende in Languedoc ofte heete landen/ het zy int Ooste/ int Zuyde oft Weste / ghemeynlijck groeyen inde vlacke velden vande coude landẽ int Noorden ligghende/ als Nederlandt/ Vlaenderen/ Engellandt/ Noortmãdie ende Picardie.

Ende want behoorlick is voor alle dinghen te weten de namen van de Cruyden daer af men wilt oft behoeft te spreken/ ende desgelijckx de teeckenen waer met men die onderkennen ende onderscheyden sal / eermen de kennisse der crachten can becomen / Soo hebben wy de naemen in d'eerste gheset / ende de bedietselen daer af verclaert / waer wt dickwils het cruyt oft sijn cracht beter bekent wordt : ende hebben daer nae ghestelt de beschrijuinghe / midtsgaders de aenwijsinghe der plaetsen daer de cruyden ghemeynlijck groeyen . Want waer toe soude het ons baeten/ de cracht van eenich cruyt te kennẽ / ten zy dat wy eerst weten wat het voor een cruyt is? Hierom ten waere saecke dat wy daer op acht hadden ghenomen / als dat dese kennisse aldereerst moet voorgaen : voorwaer wy souden veroorsaeckt zijn gheweest een andere ordeninghe voor te nemen / achtervolghende de ghelijckmaeticheyt der crachten van elcken cruyde / gelijck als Dioscorides int ghemeyne ende aldermeest gedaẽ heeft: de wyle alsulcke ordeninghe wter maetẽ bequaem is voor de ghene die alreedt de kennisse vande Cruyden hebben / maer niet voor d'andere die de selue noch niet wel en weten t'onderscheyden.

Alderhande gras.

DE Griecsche meesters hebben zeer bequaemelick het Gras in henlieder spraecke ghenoemt Agrostis, alsoo veel te segghen/als een wildt cruyt dat onghesaypt inde velden groeyet / oft oock niet en behoeft ghesaypt te zijn/ midts dat ouer al inde veldē/ op alle tyden vanden iare/ met alle weder/op alle plaetsen / ende met alle influenciē des hemels ouervloedich van selfs is groyende. Want dit cruyt niet min nut ende profijtelick zijnde/als iaerlicx eenparich van selfs wtspruytende ende voorts comende / verciert alle plaetsen der aerden daer tselfde is groeyende/ eñ allenskens vā den eenē graet tot den anderē sy seluen verbreydende/voorts oock de aerde vercierende eñ becleedende met lustighe groenheydt:waer af het int Latijn schijnt te hebbē den naem Gramen. Dit cruyt gelijckerwijs alst den soorten van terwe seer nae is ende ghelijck siet / soo ist oock wel alsoo menigherhande/ende soo wel bekent/iae bycans alsoo oorboirlick. De soorten van dit cruyt worden principalick onderkent wt de wortelen / aren/ bladeren/ ende bloemen / alle de welcke deylen ende verschillen (ghemerckt dat sy den verscheyden soorten van koren seer ghelijck zijn/ ende niet by een te ghelijcken beter onderscheyden ende ghekent worden) ons heeft nut ende voor tbeste ghedocht hier te verhalen ende beschrijuen ieghelick van dien/hoe cleyne die oock zijn/ met haerlieder namen/ teeckenen ende fatsoen. De welcke de nature heeft voorts ghebrocht tot spijse ende voetsel vande beesten / ende niet alleenlick tot tghebruyck vanden mensche / maer oock om dat die voor al vande menschen souden moghen seer wel ghekent worden. Want de groote Philosophe Aristoteles / in sijn boeck Vande dieren/ ende oock sijn discipel Theophrastus in sijn boeck Vande Planten hebben claerlick gheleert/ datter gheen werck en is vāde nature hoe cleyn ende veracht dat oock zije / ten is weerdich van ons sterflicke menschen ende Philosophen gheweten ende groot gheacht te zijn.

Tafel

Tafel vande ſoorten van Gras.

Alderhande Gras

- **Ghemeyn Gras ende mede-ſoorten**
  - 1 Groot ghemeyn beemdt-Gras / ende ſijn veranderinghe.
  - 2 Cleyn Gras vande dorre berghen ende hueuelen.
  - 3 Alderminſte Gras vande wijnberghen van Languedoc met fijne arenkens zeer wtghespreydt.
  - 4 Velden-Gras oft Korē-Gras met ſchoō zeer wtghesprey-de arens.
  - 5 Acker Windthalme.
  - 6 Hirs-gras oft Saet-gras.
  - 7 Groot water-gras met breede Hirs aren.
  - 8 Wit gheſtreept gras.
  - 9 Sorgſaetgras/oft Pipgras.
  - 10 Riet-gras/moghelijck Gras van Babylonien.
  - 11 Pluymen oft vederen gras.
    Ander ſeer aerdich Pluymgras.
  - 12 Cleyn hardtachtich Gras.
  - 13 Amouretten.
  - 14 Phalarioides gras.
  - 15 Vosſeſteerten-Gras/Alopecuroïdes.
  - 16 Cleyn Vosſeſteerten-gras.
  - 17 Andere Vosſeſteerten-gras.
  - 18 Liſchdodde-gras.
  - 19 Beemdt ghearent hart Graſken.
  - 20 Wilde Galigaen ghearent gras.
  - 21 Riet-water-Gras oft Zegghe / Gramen paluſtre.
  - 22 Ander water-gras oft Bieſ-gras / paluſtre Gramen alterum.
  - 23 Vlot-gras.
  - 24 Wit vlot-gras.
  - 25 Panick-gras.
  - 26 Ghebaert panick-gras.
  - 27 Ander panick-gras.
  - 28 Water-gras met ſtekende arenkēs. Gramen echinatum.
  - 29 Row wild Galigaen Gras. Gramen Cyperioïdes hirſutum, Rabis Gras.
  - 30 Row boſch Gras.
  - 31 Zee ghearent gras.
  - 32 Ander Zeeuſch ghearent Gras.
  - 33 Ander Zeeuſch dick Graſken.
  - 34 Zee-Bieſe-Gras.
  - 35 Padde-Gras.
  - 36 Water wilde Galigaen-Gras met ſtekende aren. Gramen Cyperioïdes echinato ſemine.
  - 37 Cleyne water wilde Galigaen-gras/met bieſe aren.
  - 38 Groot water wildt Galigaen-Gras. Gramen Cyperioïdes aquaticum vulgare.
- **Hōdtſ-gras ende mede-ſoorten**
  - 39 Lidtgras oft Peen/ende ſijn veranderinghe: Gramen Canarium, vel Canaria herba Plinij. Ligghende Lidt-acker-gras.
  - 40 Cleyn ghearent Duynen-gras.
  - 41 Ander Lidtgraſken vande Duynen.
  - 42 Knobbelachtich gras ende ſijn veranderinghe.
  - 43 Lidt-gras oft Hontſ-gras/ met arenkens van Iſchæmon.
    Aldermeeſte Zee Lidt-gras.
  - 44 Ghemeyn Iſchæmon.
  - 45 Hemelsdau.
    Gras van Parnaſo.
- Aengaende de Graſkens gelijck Aizoon van Plinius om dat die deſen Graſſen zeer onghelijck zijn / ſoo ſullen wy elders daer af ſpreken.

Ghemeyn Gras wordt in Latijn gheheeten Gramen Pratenſe,

In Hoochduytſch / Nederduytſch / ende Engelſch } Gras. In Italiaenſch Gramigna. In Spaenſch Gramenha ende Grama.

In Franchois herbe des praiz, oft alleenlick herbe, als zijnde het aldergemeenſte/ principaelſte ende beſt bekendt onder alle de Cruyden.

Cleyn ghemeyn Gras / Gramen minus.

Hoy. Ghemeyn Gras/ dwelck allen menſchen ghenoech bekent is/ ende alſt drooghe is/ **Hoy** gheheeten wordt / heeft zeer vele ẽn cleyne aerdtverwige veſelachtighe gheerolde wortelkẽs/de welcke d'opperſte vander aerden gheheel deurcruypen/ende zeer groote menichte van bladeren voorts brengen/ die der groener terwen ghelijck ſien/de velden daer mede zeer dicht bedeckende / wt de welcke voorts comen dunne halmen met veel knoopen van eenen voet oft cubitus hooghe/ waer op dat groeyẽ wilde wolachtighe aren die zeer ghelijckende zijn dien vanden Riet daer men mede dect / inde welcke tſaet is groeyende/dat inde ſchueren ſomtijts wtghedorſcht wordt/ende by een vergadert. Maer het Cruydt (als Dioſcorides ſegt) is een voetſel ende ſpijſe van oſſen/coeyen ende peerden.

Nochtans ſoo is tſoete ghehouden voor tbeſte om de treck-peerden/ende melck-koeyen/ want tſuer gras wordt daer toe veracht ende miſpreſen.

Veranderinghe.

Dit voorghenaemt oft voorbeſchreuen Gras wordt veel grouer ende ouer al grooter in vochtige ẽn vette beemden van Hollandt: nochtans iſt vanden huyſman ſeer goedt ghehouden om de koeyen/ de welcke daer af ouervloedichlijck gheuen vet melck ende boter.

Cracht.

Tſaedt van gras wordt van ſommighen van onſe Medecijns inghegheuen teghen verſtoptheden des inghewants.

Tſaedt inghenomen is oock goedt teghen de graueele ende ſteen.

Item van buyten opgheleydt/ doet ſcheyden de harte gheſwillen ende winden.

Appuleius. Tcruyt gheſoden ende met ſijn bloeme gheſtooten / ende dan op eenen doeck gheſtreken zijnde/ van buyten opgheleydt/ verdrijft de pijnen vander milten.

Cleyn ghemeyn Gras/Gramen minus.

Het ſelue voorſeydt Gras/dwelcke is groeyende op bergachtich/ op dalende/ op dorre ende wtgemaghelt

marghelt landt/ghelijck alst beter ende smaeckelicker voetsel is voor de schapen/soo ist oock onghelijck fijnder/cleynder/ende sijn saet crachtigher.

Alderminste Gras van Languedoc met fijn arenkens zeer wtghesprept.

In Languedoc ontrent Montpelliers wordt oock dickwils ghevonden een ander soorte van grasken op dorre/ savelachtighe velden/ ende sandtachtighe wijnberghen/ d'welck is een vanden minsten van allen/ eñ heeft een seer cleyne saeselachtighe witte wortel/ eñ halmkens ghelijck hairkens die blinckende eñ purper wten rooden zijn/ niet onghelijck dien vanden Gras Ischæmon ghehecten/ wtghenomen dat d'arenkens sachter/ breeder/ seer wtghespreydt/ frayer ende sijdachtighet zijn.

Veldt-Gras oft Koren-Gras met schoone seer wtghespreyde arens wordt in Latijn gheheeten Segetum Gramen, panicula speciosa, latiore.

Acker winthalme/ gheheeten int Latijn Agrorum venti spica, **ende** Gramen Agrorum, latiore, arundinacea, comosa panicula.

Veldt-gras is oock schoon van groote ende seer breede aren/ ende is groeyende in Koren ende Gerste velden/ alzoo wel in Engellandt als Vlaenderen ende Nederlandt. Sijn wortele is saeselachtich/ wt de welcke voort comt sijnen halm onderhalf cubitus hooghe met sommighe bladeren/ de welcke dien van Hirs niet ongelijck en zijn/ waer op dat groeyt een lustighe breede glinsterende aren/ wtghespreydt bycãts naer d'ordene ende tfatsoen van d'opperste van water weghebreyd/ saecht ghelijck sijde.

Acker windthalme.

Gras gheheeten vande Vlaemmingen Windthalme/om dat sijn halmen oft aren/die seer wtghespreydt zijn/ghemeynelijck vanden windt ghelijck een veder aen een sijde gheslagen sijn. Anders en ist van grootte / bladeren ende wortelen den voorseyden veldt-Gras niet seer onghelijck : Maer sijn aren ghelijcken diē vanden Hirs. T'wordt oock gheuonden in sommighe ackers tusschen t'koren.

Hirs-gras/ende Saet-gras/ Miliaceum Gramen.

Groot Water-gras met breede Hirs-aren.

Dit is den voorseyden seer ghelijck van halme ende wortele ; sijn are is ghelijck die vanden Hirs.

Onder de soorten van Gras is dit ghenoech bekent / twort ouervloedich gheuonden lancx de riuierkens ende watercanten van Vranckrijck / Engellandt / Duytschlandt / Italien / ende Nederlandt / ende besonderlick in Hollandt daert oock ghemayt wordt ende zeer goedt beuonden voor de melckoeyen. T'heeft bladeren eenē vingher breedt/onderhalf oft twee cubitus lanck/ ende de halmen vier oft vijf voeten lanck / met aren van Hirs. De wortele is veselachtich.

Wit ghestrept Gras/Gramen sulcatum vel striatum album, gheheeten int Francoys Aguillettes d'armes.

In Nederduytschlandt ende Engellandt wordt dit Gras gheoeffent inde houen / maer int gheberchte ende inde bosschen van Sauoye groeyet van selfs met bladeren diē vandē Hirs niet onghelijck/

Wit ghestrept Gras/Gramen sulcatum,&c.

Pipgras oft Sorgsaetgras.

Het groeyt onder haluẽ voet hooghe met luttel breede bladeren: de wortele is cleyn geveselt. Tsaet ende aren zijn van fatsoen ghelijck die vã Sorgsaet. Tgroeyt in drooghe beemden.

lijck / maer stijf ende scherp / ghelijck die van deck-riet/ende midden inde lengde vande bladeren daer sy groen-grauwachtich zijn/loopen veel witte aderkens oft silverachtighe strepen/ ende heeft halmen ghelijck dwildt Panick-coren. Maer de wortele is cleyn/veselachtich ende wit.

Pipgras oft Sorg-saet-gras/ Gramen Sorghi effigie.

Riet-gras oft Calamogrostis/ by aventure Gras van Babylonien.

Dit gras groeyt ghemeenlick in vochtighe/ maghere eñ sandtachtighe ongheoeffende plaetsen / ende is den gras van Babylonien niet onghelijck / noch eens soo groot als Litgras oft Hondtsgras mettẽ arenkẽs wtgespreydt. Theeft stijve ende rouwe halmen eñ bladerẽ / den Deck-riet seere ghelijck: De treć-peerden ende ander en eten dat niet/ ten zy datse grooten honger hebbẽ/ eñ by groot gebreck van beter voeder; De schapẽ en etẽ dat oock niet/ niet alleene om dat te suer is/

maer oock om datmen meynt datse daer af mager/dorstich ende wtdroogende worden/ eñ dat het de tonghe ende kele quetst ende t'samen trect: Oock soo brenghet bloedt inde maeghe/ waer wt ghemeenelick volghen ghesvillen / ontstekinghen / ende oock de doodt. Ist dat in Babylonien dorrer ende herdter groyet/ daer men segt dat soodanighen quaet doet/ ende daer de schapen teerder ende herdter zijn van buyck / soo ist noch min te verwonderen dat de peerden t'selfde daer etende / daer af steruen/ want men siet oock dickwils dat de muylen ende lippen vande peerdē ende ander beesten bebloedt ende ghequetst zijn als sy soodanich oft derghelijcke Rietgras onder ander hoy oft stroo eten: Aldus dā soo ist half van een rietachtighe/ende half van een grasachtighe nature/ ende ghedaente. De wortele is seer veselachtich ghelijck ghemeyn gras/de aren zijn sachte ende wolachtich als sy rijpe zijn ghelijck die vanden deck-riet/maer eer sy rijpe zijn/soo zijnse wat ghelijck de aren van rogghe.

Riet-gras oft Calamogrostis, moghelick gras van Babylonien.

Pluym-Rietgras.

Pluym-Rietgras heeft harde stijue ende dorre bladeren dien vande Schoenanthon niet seer onghelijck: De halmen desghelijck stijf / onderhalf oft twee cubitus hooghe / de aren zijn lanck eñ dick/ purper rootachtich / cafachtich: als sy volrijp zijn soo worden sy wit/ fray ende glinsterende als sijde. T'groeyt op de dornachtighe canten van sommigen velden van Vlaenderen ende Engellandt: den beesten onnut.

Ander seer aerdich Pluymgras / Gramen comosum arundinaceis & lanosis Sparti Pliniani floribus.

Onse liefhebbers der Cruyden hebben in corten tijdt herwaerts vercreghen een seer aerdich grasken met dunne eñ cleyne groene bladerkens eñ wortelkens ghelijck die vanden Spartum van Plinius daermen de vijgecoruen af maeckt / maer veel cleynder / ghelijck draykens/ stijf ende ouereynde ghelijck bieskens. Mijn heere Brancion saeliger gedachtenissen/ heeft hiervoortijts sijn aren oft pluymkens in weerdē ghehouden/ om datse lustich zijn eñ om datse eenige ghedaente hebben vande pluymkens van den wildē Schœnanthum van Montpelliers, ghelijckende een fijne witte plumagie. De wortelen zijn veselachtich/ ende en is hier te landen noch niet zeer bekent.

C. Clusius heeft seer fray dese figuren uyt ghegheuen.

Cleyn hartachtich gras/Exile Gramen durius.

Amouretten/oft Lieflick gras/Gramen paniculosum Phalarioïdes.

Cleyn hardtachtich Gras heeft suere biesachtige bladerkens van eenē duym oft onderhaluē hooghe/spruytende wt een cleyne wortele/ die van veel veselinghen tsamen ghevoegt is / ende groeyet in Vranckrijck / Engellandt / Hooch ende Nederduytschlandt / op heyen ende sauelachtighe onghebouwede velden. De arenkēs ende tsaet zijn casachtich ende hart: maer den schapen en ist soo aengenaem niet/ alst voorgaende.

Amouretten/oft Lieflick gras.

Dit Gras wordt om sijn lieflijckheydt ende aerdicheydt vande Spaniaerdē ghenoemt Amourettes, ende heeft een cleyne wortele van veel ghecrolde veselinghen in een ghevlochtē/ voorts brenghende halmkens van dry palmen oft eenen voet hooghe / waer op dat groeyen veel fraye/ghehayrde/wijde ende lustighe by een ghevoegde aren / de welcke rijp wesende wit zijn. T'saet van desen heeft wt Spaignen in Neder-landt ghebrocht die zeer cloecke ende gheschicte ondersoecker ende beschrijuer vande wtlantsche Cruyden ende Planten M. Caerle Clusius. T'wordt oock ghevonden op sommighe plaetsen van Languedoc/ ende oock zeer vele in Arthoys by tslot van Auxy ende ander plaetsen daer ontrent gheleghen/ende desghelijckx by Betune twee boghen-schutten van t'huys van Mijn-heere Kaerle de Houchin, Heere van Longastre, de welcke een vande grootste gheleerdste ende gheschicktste liefhebbers is van dese gantsche Neder-landen.

Ander gras gelijckende t'cruydt van Spaensch-saedt oft Canarien saedt/Gramen Phalarioïdes alterum.

Vosse-steerten gras/Gramen Alopecuroïdes.

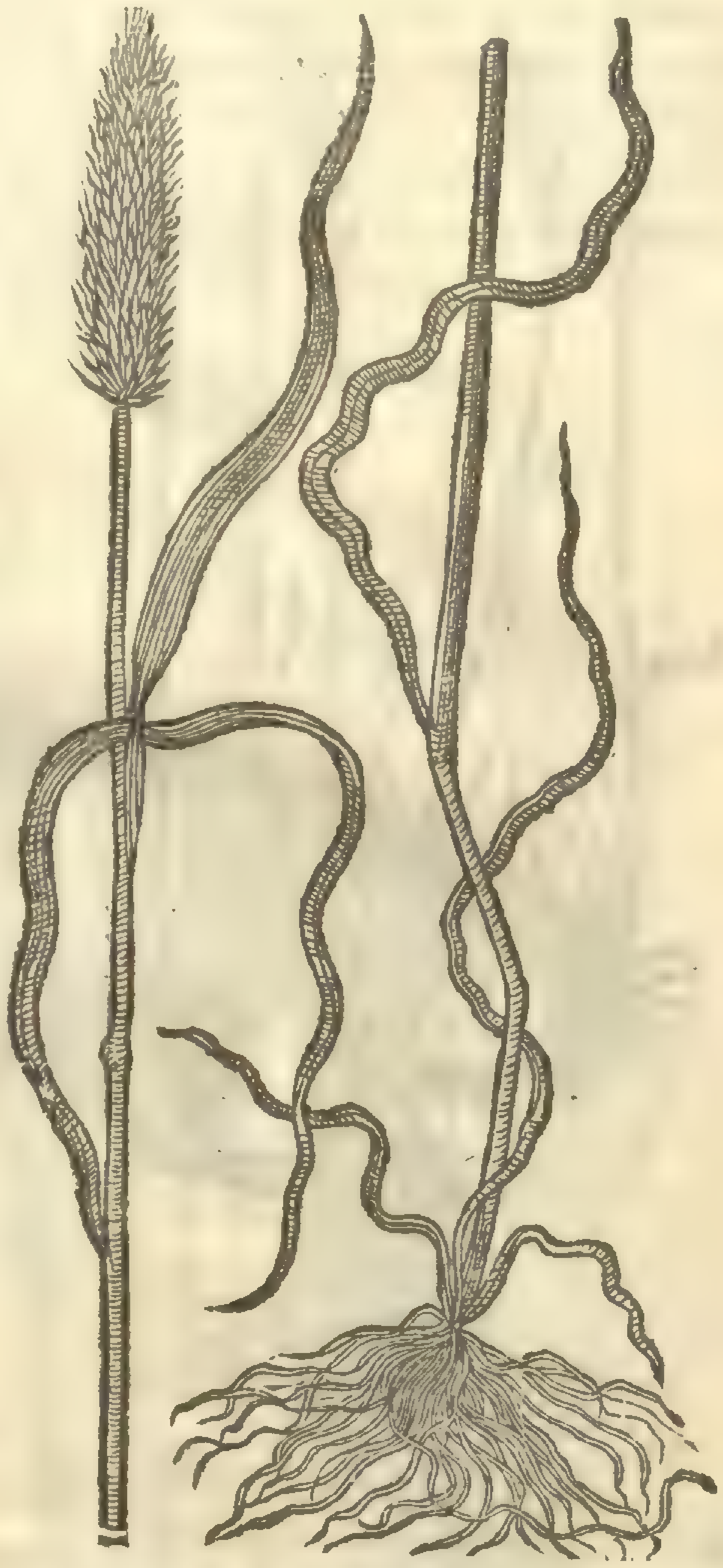

Dit hebben wy oock Phalarioïdes gheheeten/om dat sijn aren dien van t'Cruyt Phalaris oft Spaensch saedt niet qualijck en ghelijcken. T'heeft oock een veselachtige wortele voortsbrenghende sijnen halm een oft onderhalf cubitus hooge met twee oft dry bladerkens. T'wordt ghevonden alsoo wel inde velden als inde beemden lancks de weghen.

Vosse-steerten-gras.

Dit gras wordt ghevonden inde velden ende beemden lancks de weghen ende grachten. Aldus ist ghenaemt/om dat sijn aren lanck zijn van fatsoen van eenen vossensteert. Den halm is onderhaluen voet of twee cubitus hooghe met luttel bladeren ende knoopen. T'heeft hayrachtighe worttelkens.

Cleyn Vossesteerten gras/Gramen Alopecuroïdes minus.

T'cleyn is bycants euen hooghe van halmen/maer sy zijn veel dunner ende desghelijcx sijn bladeren ende aren veel smalder/ende de wortelkens ende onderste bladeren veel cleyndere.

Ander Vossesteerten gras/Gramen Alopecuroïdes tertium.

Noch sullen wy een derde soorte hier by stellen groeyende oock by de weghen ende grachten vande velden met halmen een ende twee cubitus hooghe/ende luttel bladeren.

Liesdod-

Cleyn Vossensteerten gras.

Andere Vossensteerten-gras.

Lischdodde gras / Gramen Typhinum.

T'gras datme͂ Typhinum noemt/groeyet geerne op alsulcke plaetsen als het cleyn herdtachtich gras: maer ontrent den Zee-cant/ghelijck alst naest volghende Cyperoïdes ghenoemt. Sijn wortel is cleyne ende veselachtich / maer de halmen groeyen dry palmen oft eenen voet hoogh.

Ghearent grasken Cyperoïdes met bladeren van genoffelen.

Dit is zeer nae ghelijck den Rabis-Gras beschreuen van Gesnerus: Nochtans heeft my goet ghedocht dit Cruydt lieuer Cyperoïdes te noeme͂/ om dat sijn wortelen oock zijn lanck aen een hanghende / de sandtachtighe ende vochtighe aerde deurcruypende / alsoo wel in dalen als in hueuelen van Duytschlandt/ Vlaenderen/ Engellandt/ Vranckrijck ende Piemont/ de welcke stijue/harde/ dickachtige / corte/groene bladeren voortsbrengende zijn / die den bladeren van wilde Genoffels oft Keyke͂s ghelijck sien / waer wt voort comt de stam een palme oft eenen haluen voet hooghe/ sijn arenkens zijn lanckachtich / in d'eerste bruyn ende daer naer rosch. Onse Herders ende Coeyemelckers en

prij-

Ghearent graskem Cyperoïdes met bladeren van genoffelen/Gramen ſpicatum foliis Vetonicæ Caryophyllatæ.

prijsent niet zeer / om dat de koeyen tselue niet gheerne en eten / ende niet vele melcks daer af en ghe-
uen/ want t'is suer ende hardt: Daer deur het blijckt dat tselfste Gras niet en is welck Gesnerus Ra-
bis-Gras gheheeten heeft / alsoo vele te segghen/alst tbeste ende sonderlinckste gras voor de beesten
ende melc-koeyen/ ghelijck oock d'alderbeste Terwe Robus ghenoemt wordt. Jst dat my wel voor
staet / ick hebbe t'voorseyde Rabis-Gras hiervoortijdts ghesien inde hueuelen van Sauoye / Pie-
mont ende Swytserlandt.

Rabis-Gras van Gesnerus ende Switseren/Gramen Rabinum.

Gesnerus beschrijuet bycans in dese maniere. Twordt vanden Herders die aen tgeberchte woo-
nen van Sauoye ende Switserlandt gheheeten Rabis-gras oft Rabinum, alsoo vele te segghen/
als tbeste ende sonderlinckste gras / met corte ende dicke bladeren (aen de welcke gheen zenuen deur-
loopende ghemerckt en worden) vele te samen by een int ronde aen de wortel ghevoegt. Jck en hebbe
noch sijn bloemen niet ghesien. Men seydt dat de melck-koeyen zeer veel melcks daer af gheuen.

Gras Cyperoïdes, dat is te segghen / ghelijck wilde Galigaen/
Gramen Cyperoïdes.

Tgras Cyperoïdes gheheeten/ mach alsoo ghenoemt zijn om dat het sijne wortel heeft tsaemen
gevlochten eñ lanck / gelijck de Cyperus longus, waer door dit van ander Gras mach onderscheydẽ
worden. De bladers zijn eenen voet lanck / eenichsins den ghemeynen Zee-mosch ghelijck / waer
mede het Veneetsch glas inghepackt wordt / draghende op stelen van dry palmen oft eenen voet
hooge arenkens van eenen duym oft onderhaluẽ lanck/die casachtich zijn/ gelijck die vã Typhinum
oft Lisch-dodde.

Zegghe oft Water-Rietgras/Gramen Paluſtre maius.

Dit water-gras is vanden Vlaeminghen Zegghe oft Water-Rietgras gheheeten: tgroeyet in
staende eñ sacht loopende wateren/hebbende een wortele eenichsins ghelijck die vande gemeyne bie-
sen/ ende langhe scherpe bladeren. Den halm is dry-cantich onderhalf ende twee cubitus hooghe/
aen den welcken staen twee oft drye langhe swarte arenkens.

Andere

Gras Cyperoïdes.

Ander Water-Rietgras oft Bies-water-gras/ Gramen aquaticum alterum.

Zegghe oft Water-Riet-gras.

Water-Bies-gras heeft een cleyne veselachtighe wortele die gras-bladerkens voortbrenghen/ wt de welcke voorts comen dunne halmen eenen voet hooghe/ waer op groeyē biesen oft wilde-Galigaen arē. T'comt oock voorts in dusdanige plaetsen daer t'voorgaende groeyet.

Ghemeyn Vlot gras / Gramen aquis innatans.

Ende

Wit Vlot-gras/ Gramen aquaticum spicatum.

Men vindt in dese Neder-Landen in grachten/ ende loopende riuierkens tweederley Vlot-gras/ Sy hebben allebeyde grooter ende langher bladeren dan t'ghemeyn beemdt-gras vlottende ende ligghende bouen op twater. Het ghemeynste heeft sijn aren bycans ghelijck ghemeyn gras/ maer meer verstroyt van malcanderen. D'ander is witter van bladeren/ ende en heeft maer een aren op

Ghemeyn Vlot-gras.

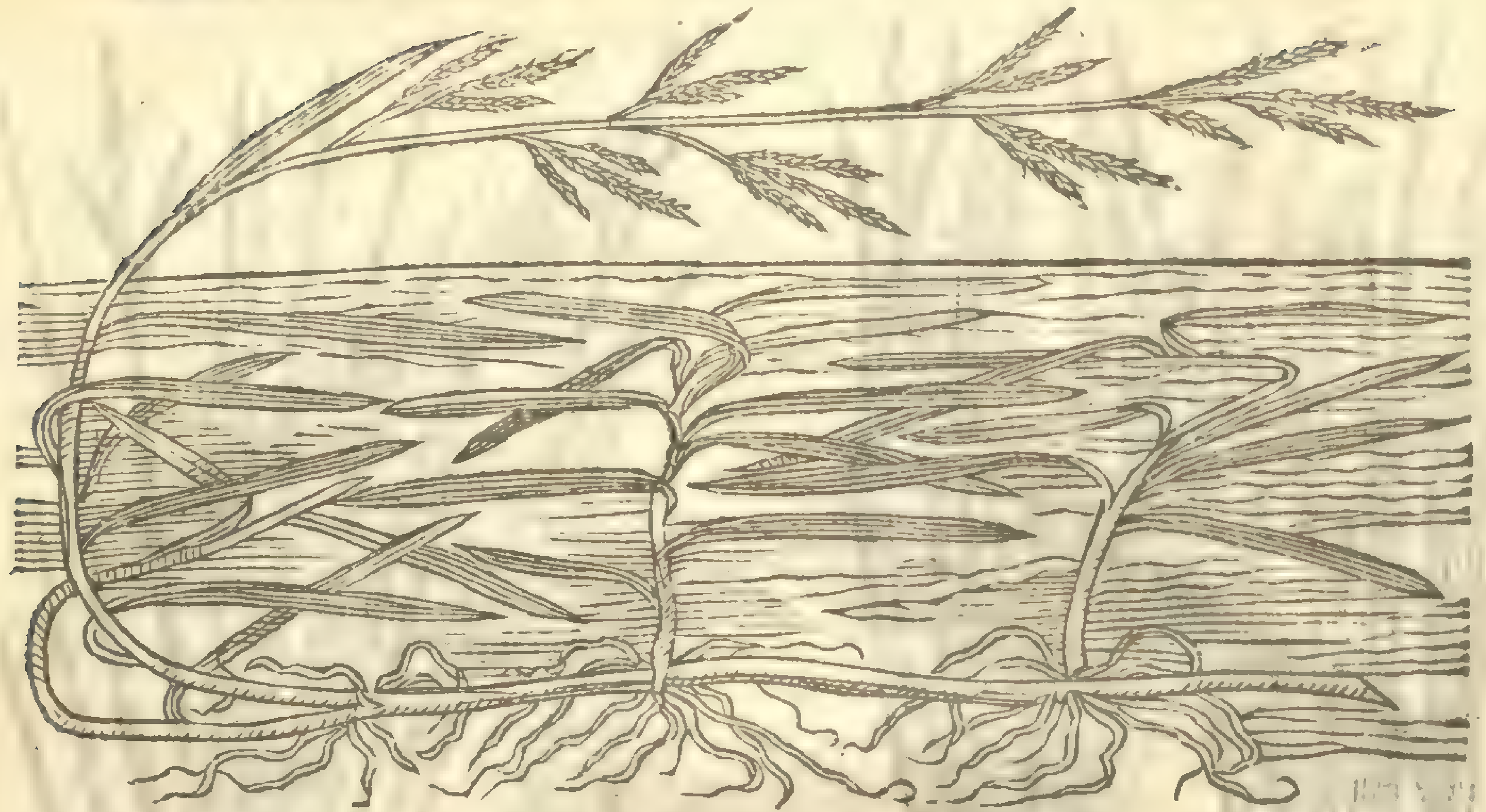

Wit Vlot-gras.

elcken halm. De wortelen zijn saeselachtich ende setten voort ghelijck ander water-cruyden. De melck-koeyen eten dese Vlot-gharsen zeer gheerne.

Panickkoren-gras met enckelen arens/ Panici effigie, Gramen simplici spica.

Dit en is den wilden Panick-koren van voortcomen/ fatsoen/ saet/ halmen/ bladers ende knop-
pen

pen niet zeer ongelijck/ maer t'cruydt is meer ligghende: Sijn halmen zijn een spanne lanck/ elck met een besonder groen arenken wat hayrich onderhaluen duym lanck. T'groeyt in vochtighe plaetsen/ ghelijck de twee naestvolghende soorten.

Ghebaerdt Panick-koren-gras.

D'ander is den voorgaenden zeer ghelijck/ wtghenomen dat het hoogher groeyt ende vele rosachtighe ende rouwe aren op elcken halm heeft. De wortelen van alle drye zijn hayrich.

De derde soorte van Panick-gras.

T'derde is dunder ende delicater dan d'ander / Sijn aren zijn ghelijck die vanden Ischæmon oft Crus Galli van Appuleius, swert van coleure.

De derde soorte van Panick-gras.

Water-gras met stekende arenkens.

T'wordt oock ghemeynelijck gheuonden in vochtighe ende leeghe beemden met groene blader-

Water-gras met stekende arenkens.

Ander cleyn hayrich gras den wilden Galigaen oock ghelijckende/Gramen exile hirsutū Cyperoïdes.

kens een palme oft twee lanck/ met stekende arenkens op elcken halm van eenen haluen voet. De wortele is veselachtich ende swert. Men ghebruycket nerghens toe/dat ick weet.

Ander cleyn hayrich gras.

Dit is cleynder dan de voorseyde ghearende graskens Cyperoïdes, t'zy van stamme oft bladeren die ghehayrt zijn ende van ghelijcken smaeck/ maer sijn bloemen ende aren zijn corter/meer op een ende t'samen ghevoegt ghelijck die vande biesen/ van coleur van verroest yser. De wortelen en zijn oock den voorseyden niet ongheliјck. T'wordt gheuonden in Neder-landt/ ende Engellandt lancx sandtachtighe velden/ende inde selue plaetsen daer t'voorseydt gras is groeyende.

Hayrich oft Sou bosch-gras/Gramen hirsutum nemorosum.

Dit gras groeyet vele in donckere ende berchachtighe bosschen van Piemont/Lionnois/ Engellandt ende Neder-landt: t'heeft de bladers tweemael soo groot als die van Lidt-gras/ maer saechter ende nederwaerts hanghende/hayrachtich/ gelijck die van Hirs/ bleeckverwich/ spruytende wt eenē knoopachtighen halm van eenen cubitus hooghe/ waer op dat bloemen comen dien van Biesgras ghelijck. De wortel is veselachtich ghelijck die van ghemeyn gras. Het en bloeyet niet dan in lommerachtighe plaetsen in Junio ende Augusto.

Eenighe gheleerde mannen mijn vrienden hielden dat voor Holosteum: maer niet wel ghefondeert. Veel beter souden sijt ghehouden hebben voor Ischæmon van Plinius/ want het cruypt wt oft op der aerden ghelijck Hirs met rouwe eñ wolachtighe bladers/ ende wordt inde neusegaten ghesteken. Niettemin de Herbaristen van onsen tijden hebben gheleert een ander Gras te stellen voor Ischæmon, van d'welcke wy corts sullen mencie maecken.

Zeeghe arent gras/ Gramen marinum spicatum.

Dit groeyet ouervloedich in Zeelandt aende canten vande riuierkens ende grachten daer t'water op

Hayrich oft hayrachtich Bosch-gras.

Zee ghearent gras.

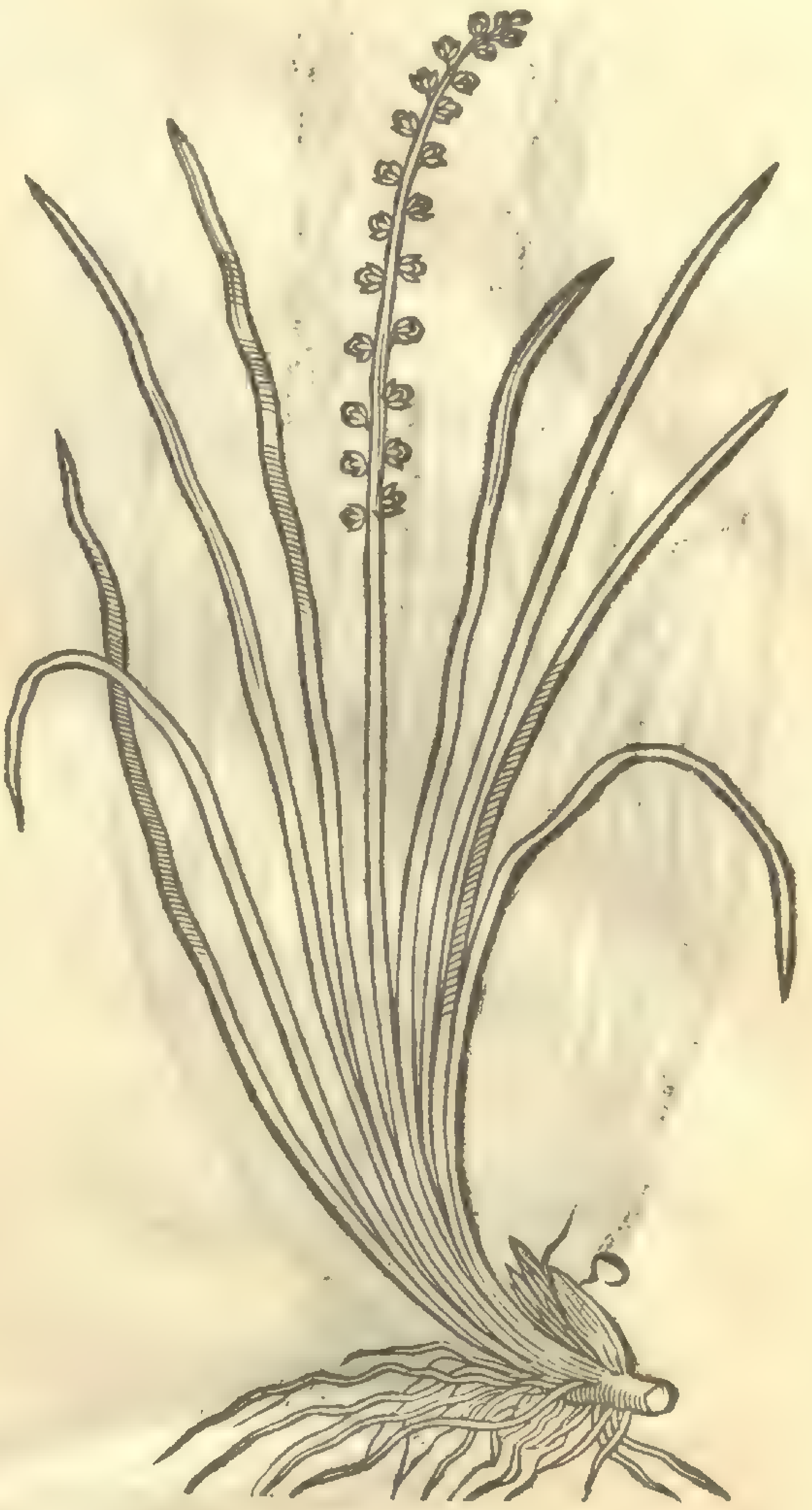

op ende af loopt/met opstaende dicke blaederkens ghelijckende bycants dien van Phalangium. De stam is een spanne hooghe met een aren ghelijckende de Weghebreyde.

Ander Zee oft Zeelandts ghea- rent Gras.

In dusdanighe plaetsen van Walkeren is een ander grasken twelck oock dick op een van harde bladeren groeyet als cleyne biesken. De stammen ende groene arenkens gelijcken dien van Weghebreyde, maer zijn saet is lanck. Dese twee graskens zijn suer/ ende daerom den peerden/ koeyen ende ossen onnut.

Zeeusch dick Grasken/met arenkens bycants ghelijck de cleyne Water-Biese.

Dit wordt oock gheuonden aende grachten hardt by Middelbourg/ sijn wortelkens eñ bladerkẽs zijn vast by een/ hardt ende stijf/ ghelijck cleyn bieskens. De halmen draghen cleyne arenkens ghelijck de waterbieskens/ Anderssins en ist niet nutter dan dandere voorseydt suer Zeegras.

Ander Zee oft Zeelandtsch ghearent Gras. Zeeusch dick bies-Grasken.

Zee-Biese-gras/ Gramen Iunceum maritimum.

Dit comt ghemeynlijck voort in beemden ontrent de Zee ligghende / als by Middelborg/ Vlissinghen/ Bristo in Engellandt/ Ghendt en andere plaetsen lanckx de grachten. Sijn bladeren zijn stijf / ende hardt/ effen / ghelijck die vanden Spartum van Plinius, vele tsamen by een als bieskens/ wt de welcke groeyen ghespreydde arenkens ghelijck de wilde-Galigaen / maer veel cleynder/ met bloemkens die in d'eerste groen zijn ende daer nae bruyn oft swertachtich. De wortele is seer veselachtich ende menichvuldich. Tgheheel cruydt is oock desghelijckx hardt ende suer / verlaeten vande beesten ghelijck het Padde-gras hier naest volghende.

Padde-gras/ Holosteum van Matthiolus, Gal. Herbe aux Crapaus ou Crapaudine.

De Vlaeminghen hebben dit Cruydt Padde-gras gheheeten / niet om dat de padden t'cruydt lief hebben/ maer om dat het overvloedich groeyet in West-Vlaenderen ontrent Ypre in waterachtighe oft leeghe plaetsen lanckx de weghen/ daermen ghemeynelijck veel padden vindt. Twordt oock ghenoech ghevonden in leeghe sandighe velden / by Brugghe / Middelborg / ende tusschen Cortrijcke ende Doornick. Matthiolus ende sommighe die hem volghen/ zijn van opinie gheweest/ dat dit selve soude wesen Holosteum van Dioscorides. Tgheheel cruydt en is ghemeynelijck maer dry oft vier duymen hooghe / brenghende voort t'samen by een/ overvloedicheydt van speurie-bladerkens/ ghelijckende intsghelijckx t'voorseyde Biese-gras. Sijn arenkens zijn oock in deser voeghen wtghespreydt/ Maer t'gheheel cruydt is ses-mael in al sijn deelen cleynder. De wortel is ros ende hayrich. Wy en hebben niet connen vernemen datse erghens toe ghebruyckt wordt. Ten heeft gheenen sonderlinghen smaeck/ dan drooghenden: Men merckt niet dat het soo lijmachtich is/ dat het vleesch weder aen een soude moghen hechten/ daer mede ghesoden/ ghelijck Holosteum Dioscoridis.

Zee-Biese gras.

Padde-gras.

Water wilde Galigaen-gras/Gramen paluſtre Cyperoïdes.

Men vindt dit lichtelijck in waterighe plaetſen met bladeren van Liſchdodden oft wilden-water-Galigaen/onderhalf oft twee cubitus lanck/ waer wt comen dryecantighe ſtelen ghelijck Cyperus/ twee cubitus hooghe/met ſtekende aren twee duymen lanck/ bruyn gheel. De wortele is ghelijck die vanden bieſen/ ſeer veſelachtich.

Cleyne water-wilde-Galigaen-gras/ Gramen Cyperoïdes paruum aquaticum.

Van dit ghewas iſſer een cleyn in duſdanighe waterachtighe plaetſen voortcomende/ maer ſijn bladeren zijn ſeſ-mael cleynder/ de ſtelen oock drycantich eenen cubitus hooghe met bieſe-aren/ende wortelkens deſghelijcks van fatſoen ende verwe.

Water-wildt-Galigaen-gras.

Cleyne water-wildt-Galigaen gras

Groot ende ghemeynste wildt-Galigaen-gras/Gramen Cyperoides aquaticum vulgatius.

Onse watergrachten zijn ghemeynlijck met dit wel ghestoffeert. De steel is oock dryeantich/De bloemkens comē met troskens vijf tsaemen by een/vā couleur van verroest yser/ De wortele is swert/ voort brenghende int moer bollekens ghelijck Cyperus rotundus, ist dat het my wel voor staet.

Lidt-gras/Peien/Gramen Canarium.

Dit gras wordt in Latijn gheheeten Gramen Canarium, Medicatum. In Neder-duytsch/ Honts-gras/Lidt-gras oft Peien/In Hoochduytsch Graß/In Engels Quichgras, In Franchois Chiendent. In Italiaens Gramigna. In Spaens Gramenha ende Grama.

Lidt-gras is seer wel bekent ende groeyet ghemenlijck in ackers ende besayde velden/maer niet inde beemden / ende is den vruchten seer schadelijck:waerom dat vande acker-lieden die inden Herft ende Lente willen saeyen/ metter egghen ende handen wtgheroeyet wordt. Dit Gras streckt wt zijn wortels lanck ende breet onder d'aerde/ de welcke wit zijn/ lanck ende dickachtich gheknoopt/ende soetachtich van smaecke / maer het en brengt soo veel bladers niet voort als tghemeyne gras / ende zijn die vanden rogghe ghelijck/maer minder dan vanden Riet-gras/de welcke spruytē wt de gheknoopte halmkens/die grouer/ stijuer ende langher zijn ghelijck oock de bladers zijn / dan die vanden ghemeynen beemdtgras. Theeft oock de bloeme ghearrdt/ maer smalder ende dunder niet soo wolachtich / bycants ghelijck Lolium. Tsaedt is rouwer / ende de gheheele plante smaeckelijcker / soeter/ korenachtichtigher/ende int ghebruyck vander Medecijne meest bequaem/principalick de wortel.

Galenus segt dat de wortel een weynich cout is ende drooghe/wat bijtende ende subtijl van substantie/ maer het cruydt is cout inden eersten graet/ende matich in vochticheydt ende droochte: Het saedt is op sommighe plaetsen cout inden eersten graet/ maer in Parnaso ist drooghende ende subtijl van substantie ende amperachtich.

De

Croot ende ghemeyuste wildt-Galigaen-gras.

Lidt-gras/Peyen.

De wortel vanden Gras is soet ende amperachtich/van ghetemperde / subtijle ende een weynich inciderende substantie.

Ligghende Peyen-gras/Gramen caninum supinum.

Alsmen dickmaels in gheboude velden oft ackeren peyen-gras soeckt/soo vindtmen ghemeynlijck ouervloedicheydt van dit grasken/twelcke neder leydt ende verspreydt sijn halmen op d'aerde / ghelijckerwijs het ghemeyn peyen-gras sijn wortelen doet onder d'aerde: sijn arē glinsteren wt de purper/wtghespreydt ghelijck die van ghemeyn beemd-gras/ende sijn bladeren ghelijcken dien van den cleynen veld-gras. De wortel is hayrich. Dit gras is den schapen liefghetal ende aenghenaem.

Maer

Maer ist saecke dat het in sandtlandt groeyet daer de zee aen comt/ als bij thooft van Middelborg/ daer ickt dese voorleden daghen gheproeft hebbe/ soo ist sout ende suer/ gelijck tgemeyn Peyen-gras/ welck ick op de selue plaetse gheuonden hebbe daer de wallen ende baren vander Zee slaen ende schuymen. Anderssins ist den ghemeynen Peyen-gras van fatsoen ghelijck/ wtghenomen dat sijn bladeren dicker ende van bruyn blau coleur zijn.

Cleyn ghearent Duynen-Lidt-gras. Ander cleyn Duynen-Lidt-gras.

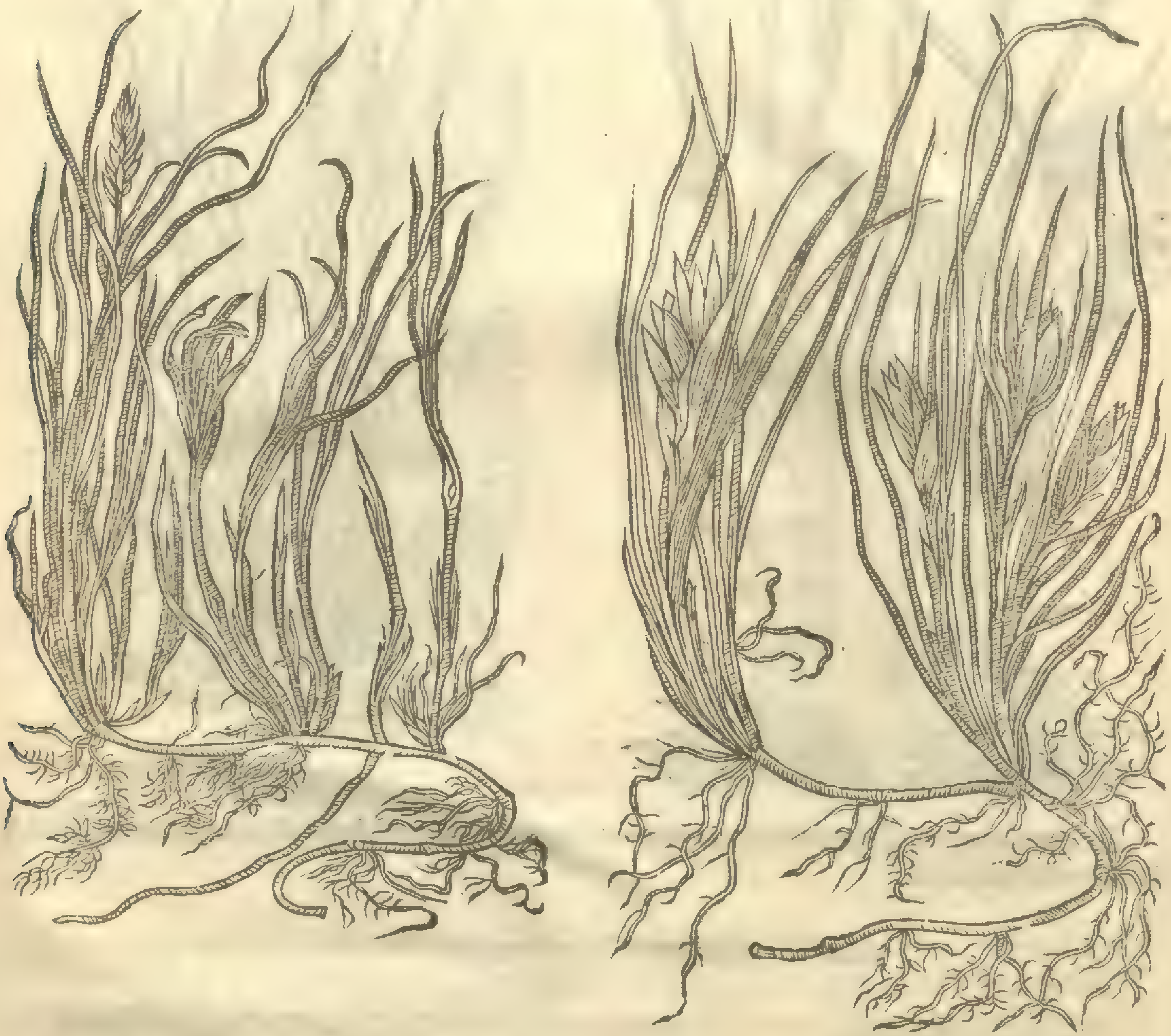

Duynen Lidt-grasken brengt voort sommighe bladerkens een spanne hooghe/ waer wt spruyt eenen cleynen halm met een arenken op de wijse van cleyn hardtachtich grasken. De wortel is lanck ghelijck die van Lidt-gras. Inde Duynen oft Zandt-bergen van Zoutelande in Walkeren ist ouervloedich/ als het naest volghende.

Ander cleyn Duynen-Lidt-gras.

Dit en is anders-sins niet onghelijck den voorseyden in bladeren/ gewas/ ende wortelen/ dan dat het voort brengt inde plaetse van sijn aren tusschen de blaederen/ een schubachtich ende cafachtich hoofdeken.

Knobbelachtich oft Clisterachtich Gras/ Gramen bulbosum, nodosum.

Knobbelachtich oft Clisterachtich Gras en is soo gemeyn niet alst voorgaēde Hondts-gras/ eñ en is oock op veel plaetsen van Europē soo wel niet bekent/ noch oock gebruyckt/ maer groeyet vele in ackers eñ koren-velden die ghelegen zijn ontrent het staende water van Losane/ in Sauoyē/ Vlaenderen/ Brabandt ende Engellandt/ daer het van zeer gheleerde Medecijns/ sonderlinghe van die van Londen/ ghebruyckt eñ zeer crachtich beuonden wordt. Voorts soo ist den Hondts-gras in alle saecken ghelijck/ behaluen dat het ronde/ lanckworpige knobbelkens/ die soet zijn van smaecke/ heeft hangende aende cromten vande wortelkens.

Sijn

Knobbelachtich oft Clisterachtichgras.

Sijn veranderinghe is dese / dat meestendeels alle sijn wortelen aen een gheknobbelt oft geknopt zijn ghelijck de grootste figure bewijst.

Cracht.

De wortel van Lidt-gras / opent de verstoptheydt van d'inghewant ende nieren sonder verhittinghe.

Water van Lidt-gras ghedistilleert / doodet de wormen / midts dat henlieden daer door twoetsel vande rotte humeuren benomen wordt.

De wortel van Lidt-gras ghestooten ende op de wonden gheleydt / gheneest die / als Dioscorides ende Galenus schrijuen.

Eenen dranck daer af ghesoden ende inghedroncken / verdrijft de pijnen ende winden des buycks. Dioscorides.

De selfde dranck is oock zeer goedt den ghenen / die qualick connen water lossen. Diosc.

In wijn ghesoden ende ghedroncken / gheneset de quetsueren vande blase.

Eenen dranck daer af ghesoden breeckt oock de graveele ende steenachtighe materie vande blase / ende beneemt oock de verhittinghe vande blase / Maer Plinius schrijft sulcks toe den Gras van Parnaso dat de bladers heeft den Veyl ghelijck.

Tot desen dranck wordt van sommighe bygheuoegt wijn ende honich / met een derde deel wieroock / Myrre ende Peper / ende dan wederom ghesoden in een coperen vat / so is die goedt teghen de tantsweere ende loopende ooghen. Diosc.

Tsaedt doet sterckelick water lossen / ende stoppet den stoelganck ende tbraken. Diosc.

Plinius schrijft meer ander saecken int laetste capittel van sijn 24. boeck / die men nu ter tijdt niet meer en ghebruyckt.

Appuleius segt dat de wortel wonden gheneest.

Tknobbelachtich gras heeft de selfde nature ende cracht vanden voorseyden Lidt-gras.

Hondts-gras met de arenkens van Ischæmon, Gramen Canarium alterum.

Dit Gras wordt ghenoemt in Latijn / Gramen Canarium alterum, Ischæmi paniculis. In Nederduytsch Hondts-gras metten arenkens van Ischæmon, ende is een soorte van d'meeste Zee-Riet-gras. In Franchois oock Chien-dent.

Dese soorte vā Gras is den Lidt gras oft Hōdts-gras zeer gelijck van gedaēte / behaluen dat het heeft wijder wtghespreyde / vingherwijse aren / den ghemeynen Ischæmon ghelijck / oft den Gras Hemels-dau ghenoemt / hoe wel dat niet soo gemeyn en is / noch soo wel bekent / Het saedt is rouw ende cafachtich.

Aendē zee-cant ontrent Narbonne, ist van wortelen den Deck-Riet soo ghelijck / dat men seggen soude dat tselfde ware.

Cracht.

Dit Gras heeft de selfde cracht ende t'ghebruyck van t'Lidt-gras.

Hondts-gras met de arenkens van Ischæmon. Ghemeyn Ischæmon.

Aldermeeste Zee-Riet-gras/Gramen marinum arundinaceum maximum.

Op de scorren vande zee-cant van Montpelliers, aende sijde daer de baren ende vloet vander zee comen / sonderlinghe ontrent Aques mortes ende Peraus ,hardt by de hutten vande visschers/ groeyt zeer vele van dit Gras/dat den Riete ghelijck siet / ende is deelachtich van beyde de natueren/ maer is ongelijck meerder / hebbende wortels van drye oft vier ellen lanck ende eenen vingher dicke/ met veel cromten/ haer wistreckende ende cruypende onder tsandt / ghelijck de Cruyswoortel/ende is gheknoopt ende wit/ van smaecke ende fatsoen die vanden Lidt gras gheheel ghelijck/behaluen datter min veselinghen aen hanghen. De halmen oft stelen zijn van knoopen ende blaeders dien vanden naestvolghenden gras ghelijck/maer langher.

Ischæmon vulgare.

Dit Gras heet in Latijn Ischæmon vulgare , Plinius heet dat Dactylon , ende schijnt te wesen Scirpus Tragi , Canaria Plinij Anguillaræ , Crus Galli Appuleij , ende Pes Corui oft Coronopus Leoniceni. In Italiaensch Sanguinella ende Capriola.

Dit Gras groeyt op sommighe Somers zeer ouervloedich inde wijngaerden van Prouencen, ende is zeer cleyn / nochtans weerdich dat ghekent zy om de aerdicheydt vande bloemen eñ clawierkens. Want de halmkens zijn blinckende ende bruyn root/ gheknoopt ende recht opgaende / elck ghedeelt in viif oft ses witte steertwijse arenkens oft wolachtighe rancskens vingherwijs wtghesprendt/ ghelijck die vanden Cyperis , oft eer ghelijck die van t'gras Hemels-dau gheheeten . De wortels ende blaeders zijn die vanden cleynsten beemdt gras ghelijck/soetachtich van smaecke/ maer tsamen treckende ende drooghende/waer wt dat sommighe wel geleerde Medecijns/ ghelijck als Rondelet ende Assatius mijn zeer ervaren Meesters/ghetwijfelt hebben dat soude wesen het Ischæmon van Plinius.

Cracht.

Cracht.

Dit Cruydt ghestooten met smeyr ende bruyn broot/opde hondts-beten gheleydt/ sal die terstondt ghenesen. Appuleius.

Tselfde cruydt alsoo bereydt/verdrijft de hardicheden/ghelijck oock het Gras doet.

Tgras dat dryetandich is (want het is in meer deelen ghedeylt) gheplucktint breken vande Mane/is zeer goedt teghen de loopende ooghen. Daerom bewaert sulcks wel/ want als yemandt loopende ooghen crijght/ bindet hem aenden hals/ tsal die terstondt ghenesen ende d'loopen verdrijuen.

Hemels dau/Gramen Mannæ esculentum.

Dit Gras wordt in Latijn gheheeten Gramen Mannæ esculentum. In Hoochduytsch/ Himmels dau/ ende in Nederduytsch Hemels dau. In Italiaensch Sanguinella ende Capriola herba.

Niemandt en heeft moghen bequaemer beginnen tbeschrijuen vande soortē van koren/noch oock met beter kennisse ende naevolghen vande naturre dan vā hier. Want de naturre is houdende soo wonderlicken ordonnantie ende fraye veranderinghe/datse gaet van het Gras tot de Terwe ende rietachtighe ghewassen by gheslachten ende soorten die van beyder natueren zijn/. ghelijck als dit korenachtich gras/dwelck vāde Noorder sche natiē gheheeten wordt Hemels dau. Dit is den gemeynen Ischæmon soo ghelijck datter gheen onderscheydt en schijnt tusschen hen beyden te zijn/ dan dat dit ghesaeyt wordt. Want dit is alleene een weynich gelijuiger/eñ de wortel wat veselachtiger/ breeder van bladeren/ ende niet soo ront van halmen. Theeft oock meer gheaerde stelen/ende tsaedt sienlijcker in sijn vlimmē/ nochtans cleyn/ witachtich ende ghedronghen/. dwelck den smaeck heeft van Rijs. De Duytschen aen het geberghte van Alpes woonende/ saeyent ende winnent/ want zy etent gheerne in pap ghesoden/ oft in vet vleeschsop/ende heetent Hemels Manna.

Cracht.

Men segt dat dit doet scheyden ende vergaen de hartdheydt vande borste.

Gras van Parnaso, Parnasium hederaceum.

Gras van Parnaso, daer Dioscorides mencie af maeckt/ schijnt alsoo gheheeten te zijn/meer om sijn goedt ende ghesont voetsel/ dan om de ghelijckenisse diet mach hebben met eenich gras/ want theeft een ander fatsoen/te weten/bladers den Veyl ghelijck/ende een witte bloeme/ ende is oock de cleyne Gouwe ende Lepelcruydt zeer ghelijck/ waerom dat wy den Leser by de selfde wijsen/ om dit te beter moghen kennen. Anderssins soude yemandt nae costuyme vanden gemeynē man het Bourgoens Hoy/ Cytisus, Seuen ghetijde cruydt/ ende ander soorten van Claueren/ aenghesien datse zeer goedt voeder zijn/ moghen Gras noemen/ ende hier by voeghen. Dwelck schijnt Plinius een oorsaecke ghegheuen te hebben van sommige Grassen te stellen die den brandenden Aizoi oft Muerpeper ghelijck sien/ vande welcke d'een de sweirende nijnnaghels ende wratten opde vinghers gheneest/ende wordt daerom Dactylon gheheeten.

Maer d'ander dat opde mueren ende daken groeyt/ dwelck oock een brandende cracht heeft/ is nut ende bequaem om te beletten tvoorts gaen vande etende seeren. De welcke beyde de soorten van

Muerpeper oft de vierde soorte van Aizoi soo ghelijck zijn dat een yeghelijck diese niet zeer wel en kent/claerlick soude meynen datse tselfde cruydt waren/dat Plinius beschrijft/midts dat groeyt aende dorre canten vande weghen/ende oock van selfs opde mueren.

Oft hy daer mede heeft verstaen het Gras van Cilicien van Dioscorides van dwelcke niet en is beschreuen/dan dat de ossen ontsteeckt/daer mach men nae slaen/maer sulcks voor seker te segghen en is hier ons voornemen niet.

Het meeste-deel van dese voorseyde Graskens is wel gheobserueert vanden vromen Heere goeder ghedachtenissen Myn-Heer de Reynoutre/ende gheschildert door Meester Jacques van Koren-huyse zeer gheschickt in dese conste.

Tafelken vande soorten van Graen oft Koren.

De soorten vã Graen zijn

- Terwe
  - Ghemeyn Terwe.
  - Robus.
  - Ghebaerde terwe.
  - Ghebaerde terwe met heel dobble aren.
  - Tweederley terwe/in Walschlandt/blé Loca gheheeten.
  - Somer-terwe van drij oft van vijf maenden.
- Rogge
  - Winter rogge.
  - Somer rogge.
- Gerste
  - Winter gerste.
  - Somer gerste.
  - Andere Somer gerste.
  - Bloote gerste.
  - Bastaert gerste van selfs groeyende.
- Spelte
  - Spelte oft Typha.
  - Spelte van Theophrastus, d'alderbeste ende onghebaerde.
  - Terw-spelte/oft bloote gerste.
  - Duytsch Rijs oft Arinca, ende is van halue deucht.
  - S. Peeters koren/ende is de slechtste spelte/ende een voetsel den beesten bequaemer dan den menschen.
- Hauer
  - Hauer.
  - Onvruchtbaer hauer/oft Bromos.
  - Naeckte hauer.

Terwe

Koren is in Latijn gheheeten Robus, Robur, oft Rubeus, ende Siligo. In Hoochduytsch/ Weyssen. In Nederduytsch/ Terwe. In Engelsch / Weete/or Wheate. In Franchois/ Froumẽt, Bled. In Italiaensch/ Fourmento, Grano eñ Solina. In Spaensch/ Trigo.

Terwe/
Siligo spica mutica.

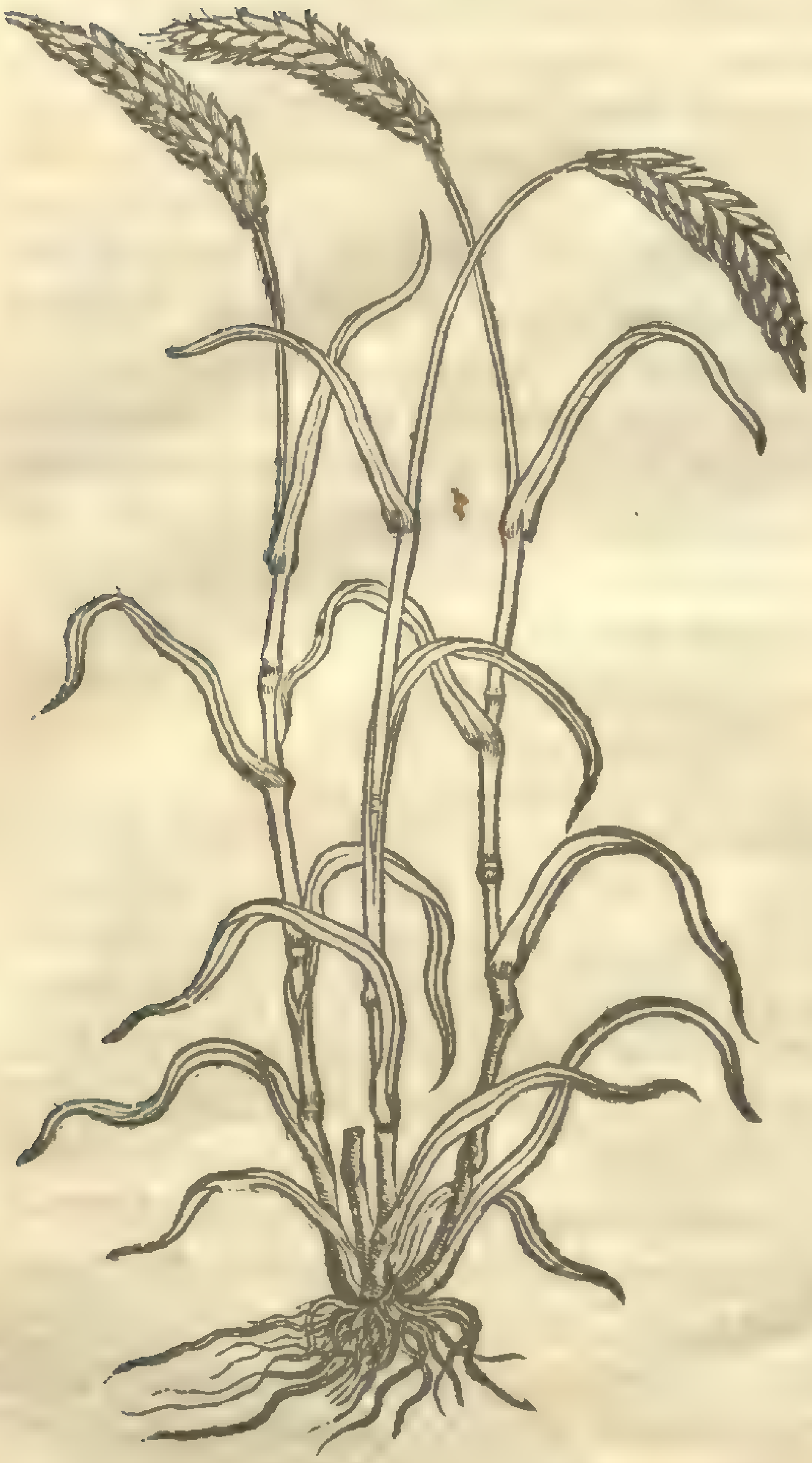

Ghebaerde Terwe/ Triticum aristis circumuallatum, Triticum Typhinum Dodon.

Terwe is onder alle cruyden d'alderedelste eñ aldernutste plante tot behoef vanden mensche/ als de ghene daer by dat de mensche sijn leuen is onderhoudende / ende schijnt datse in Latijn ghenoemt is Triticum, om datse met meulens ghebroken oft ghemalen wordt / ende in Griecks Pyros, om dat scherp is / oft om de ghelijckenisse diet heeft met de keernen ende graenen van sommighe vruchten die in Griecks Pyrine gheheeten worden. Oock ist ghenoemt Sitos, alsoo veel te segghen / als een spijse/ hoe wel dat tselfde woordt zeer wel dient tot alle soorten van graen. Alsoo ist oock vanden ouders ghenoemt in Latijn Frumentum, van tghebruycks weghen / de welcke dat in veel soorten ghedeylt hebben / niet van natueren verscheyden/ maer alleenlick verscheyden namen hebbende/ nae de vremde plaetsen ende landen van daer tselfde ghebrocht werdt / oft deur de diuersche maniere van saeyen/ oeffenen ende cultiueren. Want het is een zeer bekende iaerlijcksche plante/ bladers hebbende die vanden Hondts-gras ghelijck/ ende de wortel ghelijck die vanden gemeynen Gras/ voorts brenghende zeer volle vruchtbaere arẽ. De ackerlieden deylen die oock in diuersche soorten/ nae dat de arẽ ongheaert oft ghebaert zijn/ oft nae dat verscheyden van verwe is / oft nae de diuersche teeckenen van deugden/ diet heeft/ de welcke souden moghen accorderen opde Robus, oft ten minsten opde Winterterwe ende Somerterwe van Varro ende Columella beschreuen.

Onghebaerde terwe.

Onghebaerdt terwe / is het bekentste en ghemeynste in Brabandt/ voort-brenghende zeer schoone ende groote aren/ de welcke ouervloedichlijck gheuen witte ende fijne bloeme van meel.

Ghebaerde terwe.

Ghebaerde terwe en is niet min bekent als de voorseyde/ in Picardije / Vranckrijck ende Engelandt/ ende is menigherley: De ghemeyne heeft de aren bycants ghelijck Winter-gherste.

Ghebaerde terwe met dobbel aren.

Andere Ghebaerde Terwe/Blé loca.

D'andere heeft sijne ar en schoon/ breedt ende wel dobbel. Eertijdts is daer af een veldt vol gheweest by Rijssel in Vlaenderen / tusschen de poorten van de Sieckē ende d'Molenken: desghelijck oock te Brugghe/ende in Hoochduytschlandt mede.

Ghebaerde Terwe/ ghenaemt vande Rijsselers/
Blé Loca.

De derde ende vierde soorte van ghebaerde terwe/ worden ouervloedichlijck gheuonden by Rijssel in cleyachtich landt.

De witte is de beste / met een zeer schoone witte aren / tweemael grootter ende dicker dan de ghemeyne ghebaerde terwe. Het graen daer af is dick / gheuende ouervloedichlijck fijne bloeme vā meel/ zeer wit ende bequaem om te buydelen.

Swerte oft bruyne blinckende terwe/
Blé luisier.

Dese wordt gheheeten swerte oft bruyne ghebaerde Terwe / eñ Blé luisier in Tournesis ende Castelrije van Rijssel / midts dat sijn graen blinckende is. De aren is schoonder/ langer ende grootter dan alle d'andere/ vā bruyne verwe. Maer het graen is hardt/ effen / vol van caf ende semelen, niet dienende dan tot grof bruyn broodt.

Swerte oft bruyn blinckende ghebaerde Terwe.

T'beste

De beste ẽ alderschoonste die nu ter tijdt in Europe door de backers bekent is / ende daer throodt af gebacken wordt/ schijnt te wesen de ghene die wy van sommighe marcten wt Cilicien ende Corsica binnen Luca ende Jenua hebben te coope sien brenghen / dwelcke niet zeer geswollẽ is/ maer vast/ gheel/ swaer ende drooghe/ ẽ int knouwen niet verduft en smaeckt / maer die haer terstondt laet breken ende claer is/ ghewonnen op vet ende goedt landt dat niet vocht en is/ maer wel ter Sonnen ende windt staet, sulcks als wy oock ghesien hebben dat ghewassen was op sommighe ackers vanden lande van Granaden ende van Narbonne. Voorwaer het is wonder in dien dat tselfde niet en is de zeere ghepresen Robus van Varro ende Columella: Want men sal niet gheloouen dat de ouders die met sucke neersticheydt het graen gheculticeert hebben / souden vergheten hebben te saeyen ende vermenichvuldighen soo excellenten koren/ ende noch veel min salmen meynen dat de groote curieusheydt van onsen tijdt om alle leckernijen te bedencken/ niet en soude sien weder te crijghen tghebruyck van dese zeer goede spijse/ al waer oock dat dit graen tot int wterste eynde vander wereldt (van waer dat zeer veel graens ende speceerijen die van veel min verlancks zijn ontboden wordt) den ouders hadde ontrocken gheweest. Maer dese veranderinghe ghelijck die zeer ghemeyne is in etelijcke vruchten ende fruyten/ als appelen/ peeren/ pompoenen ende meloenen/ soo is sy ongheliick veel ghemeynder int graen ende terwe/ ende hoe wel dat de terwe tsaedt zy ende oock sijn vrucht/ het houdt wel sijn ghedaente/ maer verlaet de qualiteyten vandẽ smaecke/ reucke/ oft verwe/ ende neemt ander aen/ nae den aerdt vanden acker/ vanden reghen/ vande vochticheydt / oeffeninghe ẽ warmte vande Sonne. Daerom de Robur, Robus oft Rubeus die niet en is ghesaeyt in bequaem landt / verandert in Terwe die slechter is ende argher van gewichte/ verwe/ ende oock in cracht vande bloeme. Soodaenighe is die meest bycants ouer al Vranckrijck/ Duytschlandt/ Nederlandt/ Engellandt ẽ Oostlandt/ dwelcke nochtans vande beste is/ maer voor wat slechter van aerdt ghehouden moet zijn dan dat alder excellentste koren. Nochtans tghene dat in onse landen groeyt / is vruchtbaerder ende volder van aren/ want dat ander brengt min halmen voorts/ ende aren die min graens in hebbẽ / soo dat goet om sien is dat alle landt gheensins voorts en brengt alle dingen. Want op sommighe ackers van Scotlandt die sandtachtich zijn groeyt terwe die door den stercken Winter een iaer oft derthien maenden in d'aerde heeft gheleghen / van de welcke een sonderlingh goedt broot ghebacken wordt. Maer de gene die d'Oosterlinghen iaerlicks met grooter menichten tschepe brengen te coopen binnẽ Antwerpẽ/ en geeft soo goedẽ noch soo smaeckelickẽ sijn broot niet/ hoe wel dat nochtãs alle beyde bycãts onder een gewest des Hemels ghegroyet zijn/ maer de Oostersche is gewassen op een vocht ẽ leeghe landt/ ende d'ander op een beter ghebouwet/ sandtachtich landt afhangende ende wel te winde gheleghen/ ghelijck als oock is de ghene die wy in Neder-landt sien brenghen hebben/ ghewassen in Spaignen op droogh landt/ dwelcke was claer/ rootachtich ende blinckende / maer soo hardt dat vande Nederlandtsche cooplieden veracht werdt/ om dat hem zeer quaelick liet malen. Waerom soo en is gheen ander onderscheydt tusschen de Robus ende Terwe / dan dat de Terwe met grouer ende slechter vochticheydt opghewassen is ende met minder hitte rijp gheworden / ende de Robus met een subtijlder ende lieflicker vochticheydt/ ende meerder hitte.

Somer Terwe.

Dit Koren heet in Griecks Setanium. In Latijn Trimestrum. In Nederduytsch Somer Terwe. In Franchois Bled de Mars. In Italiaensch Fariola ende Marzolo.

De Somer terwe en verschilt oock niet van dese twee voorseyde in gedaẽte/ dan dat die eenichsins swackerder is van cõplexie. Wãt midts dat die soo vast niet en is/ soo comt de seluighe veel eer wt/ ẽ brẽgt sijn halmen voorts/ in vuegen dat int eerste vãde Lente gesaeyt zijnde/ ten alderlanckstẽ voor dẽ Herft rijpe is. Dat nu niet eer en wordt ghesaeydt dan inde Lente/ en is niet als sommighe meynen/ om dat de strafheydt des Winters niet en soude connen verdraghen / maer om dat d'ackerlieden als sy verloren hebben den bequaemen tijdt van saeyen inden Herft/ tzy door veel reghens oft ander letsels/ henlieden souden behelpẽ met dit laet te saeyen. Dit wordt vele gesaeydt inde berghachtige landen van Narbonne/ waer dat ghenoemt is Tremes, alsoo veel te seggen/ als Terwe vã drye maenden. De Franchoisen heetent Mertsch-koren/ om dat inde Meerte ghesaeydt wordt. Oosterlingen heetent Somer-Terwe/ wãt het wordt Zuydtwaerts rijpe int eerste vandẽ Somer/ ẽ daerom heetet oock dryemandich koren. Maer Noordtwaerts wordet eerst rijpe int eynde vandẽ Somer/ waerom dat oock mach genoemt worden Pentaminum, dat is vijfmaendich korẽ/ niettemin het en is soo lieflick niet om eten noch soo smaeckelick/ noch oock soo vruchtbaer / alst wel soude gheweest hebbẽ in dien dat oock inden Herft ghelijck de twee ander terwen ghesaeydt hadde gheweest. Wãt alle Ter-

 we sal

we sal in alle landen / op wat tijdt des iaers datse ghesaeydt wordt / wtspruyten ende voorts comen/ iae oock opwassen soo verre als sy niet en wordt ghedoodt door de coude des Winters / oft vande hitte des Somers.

Natuere vande Terwe/ wt Galenus ghenomen.

Alsmen die van buyten ghelijck een plaester ghebruyckt/ soo verwarmtse inden eerstẽ graet/ nochtans en machse niet merckelick drooghen oft vochtich maecken / maer sy heeft oock eenighe vetticheydt oft taeyheydt/ ende is van een verstoppẽde natuere. De plaester die vã broot gemaeckt wordt/ heeft een meer teirende cracht/ dan de gene die vande Terwe ghemaeckt is/ midts datter soudt ende heefdeech by is/ dwelcke wt het diepe treckt / ende verteirt. Van desen moeght ghy breeder lesen in Galenus. het rijpet ende verwarmt/ eñ neemt soetelick wech/ maer veel min dan de Gerste/ de welcke vercoelt ende droogt. Met tbroot worden cruyden ghemengt om de heete gheswillen te versoetẽ by dese oft dergheliicke maniere.

Werckinghe.

Neemt cruymkens van broot een half pont/ gersten meel twee oncẽ/ lijsaedt onderhalf once/ Camille bloemẽ/ Melilote van elcx een handtvol/ bladers van Maelwe/ van Violetten/ vã Nasçaye/ van Donderbaert/ oft Nauelcruydt in mee ghesoden/ van elcks onderhalf handtvol/ de welcke ghestooten ende ghesift zijnde / doeter by drye doderen van eyers/ olye van Violetten drye oncen / olye van Camille/ onderhalf once/ ende maeckt daer af een plaester.

Tot de vierighe voorts cruypende gheswillen/ doet daer by sap von Nascaye drye oncen/ sap van Weghebreen twee oncen/ sap van Bilsen een once.

Eenighe soorte van terwe rou gheten/ genereert ronde witte seeren ende schorftheydt. Dioscor.

Ghecnaut ende op hondts beten gheleydt/ is zeer goedt. Dioscorides.

Broot van Terwen bloeme ghebacken voedt meer dan tbruyn broot. Dioscorides.

Broot dat van Somer terwe ghebacken is/ is een lichte spijse / ende die lichtelick verteirt wordt. Dioscorides.

Terwe meel met sap van Bilsen ghemengt is goedt ghestreken teghen de catarren vande zenuẽ/ ende oock teghen de gheswillen vande inwendighe leden.

Tmeel ghemengt met Oxymel oft Syrope van azijn/ neemt de sproeten wegh.

Meel van Somer-Terwe met azijn oft wijn ghemengt/ is zeer goedt gheleydt op fenijnighe beten. Dioscorides.

Tselfde ghelijck een papken ghesoden ende ghelect/ is goedt teghen tbloet spouwen.

Met Munte ende boter ghesoden is zeer goedt teghen den hoest ende rouwicheydt vande kelen. Dioscorides.

Terwen bloeme in mee ghesoden/ verdrijft alle inflammatie. Dioscorides.

Tbroot tzy ongheback en oft ghebacken met mee ghemengt versoet alle heete geswillen met daer op te legghen/ midts dat morwe maeckt/ ende eenichsins vercoelt/ maer datmen daer onder menghe cruyden ende sapen daer toe nut zijnde/ ghelijck Violetten/ Nascaie/ Maelwe/ Cauwoorde / Latouwe/ ende dergheliicke. Dioscorides.

Broot dat oudt ghebacken ende dorre is/ met ander bequaeme saecken daer by gevoegt/ als Roosen/ Cruydt-naghels/ Granaet-bloemen/ vleesch van Mispelen ende Sorben / van Sumach ende Myrtus besien/ stopt den buyck-loop.

Een papken van ghebuyelde ende ghesifte bloeme ghemaeckt/ daer mede dat tpapier tsamẽ ghepapt wordt/ is zeer goedt den ghenen die bloet spouwen / ist dat dynne oft laeu een eet-lepel vol daer af inghenomen wordt. Dioscorides.

De semelen in stercken azijn ghesoden ende opgheleydt/ verdrijuẽ de melaetsheydt/ ende versoetẽ alle inflammatien die eerst beghinnen. Dioscorides.

Met een decoctie van Ruyte ghesoden/ stillet de op swillende borsten/ ende is oock goedt tegen de beten vande ader-slanghen/ ende den ghenen die pijne hebben inden buyck. Dioscorides.

Heefdeech van terwen meel heeft een verwarmende ende wttreckende cracht / ende particulierlick minderet de hardde wieren ende exter-ooghen vande voetẽ/ ende met sout rijpet ende openet alle ander gheswillen ende furoncul en. Dioscorides.

Een crachtighe Medecijne ende gheproeft/teghen het Pleuris, ende sweeringhe vande borst met veel etters daer een cortse by is/Empieuma gheheeten/van heefdeegh ghemaeckt.

Neemt wortels van Lidt-gras drye oncen/Surckel met de wortels drye handtvollen/marck van volders caerden twee handtvollē/Cardus benedictus, Scabiose, Hayrcruyden/vā elcks een handtvol/rosijn sonder keernen een once/Calissihout een half once/anijs een half loot/ vier vijgen/vande vier groote coude saden/van elcks een half loot/ bloemen die cordiael zijn ende Hypericon vā elcks een halue handtvol : Laet dit tsamen sieden in Bernage water tot op onderhalf pont / waer in ghy doen sult heefdeegh van bruyn broot drye oncen/rinsel onderhalf once/Tamarinde, een once/Ende alst wtghedruckt is/soluecrt daer in syroop van tsap oft infusie van Colle oft Clapperroosen ses oncen/om in vijf oft ses reysen te nemen. Desen dranck doet scheydē/ ende neemt wegh/ ende iaeght wt door d'urine ende tsweeten/ bewaert oock voor inflammatie ende versoet die / belet oock de catarren/ verdrijft de cortsen/ende veriaeght de vergaderinghen vande humeuren.

Maer door andere oorsaecken wordt tammē heul int eerste ghegheuen/de welcke maeckt vet/ ende belet oock tvloeyen vanden catarren/ende versoet d'inflammatiē. Want de Colle is/ ghelijck oock alle de wilde cruyden/van subtijlder substantie/ende en wordt oock niet alleene ghebruyckt/ maer ghevoegt by ander afdrijuende/subtijl maeckende/rijpende ende wter borst ophalende dingen/om datter gheen sorghe en soude zijn/ende als sommighe vreesen/gheen swaericheydt vande fluymen op te halen ende wtspouwen.

Een papken van heefdeegh ghemaeckt teghen de selfde sieckten.

Neemt wortels van witten heumst/oft schorssen vande wortels van Olmboomen / Lelien / van elcks twee oncen/Maelwe/Violettē cruydt/S. Jans bloemen/ Camille bloemē van elcks twee hātvollen. Siedt dat/stootet eñ siftet/mengende daer mede heefdeegh van bruyn broot vijf oncen/ meel van lijsaedt ende fenegriecK van elcks onderhalf once/ olie van Amandels oft onghesouten boter/eñ olie van Violetten van elcks twee oncen/ maeckt daer af een plaester. Want tversoet/ tverteirt ende verdrijt de vergaerde materien.

Rogge/Secale.

Dit Koren wordt in Latijn genoemt Secale. In Nederduytsch/Rogghe. In Hoochduytsch/ Rocken. In Italiaensch Segala. In Spaensch / Centeno.

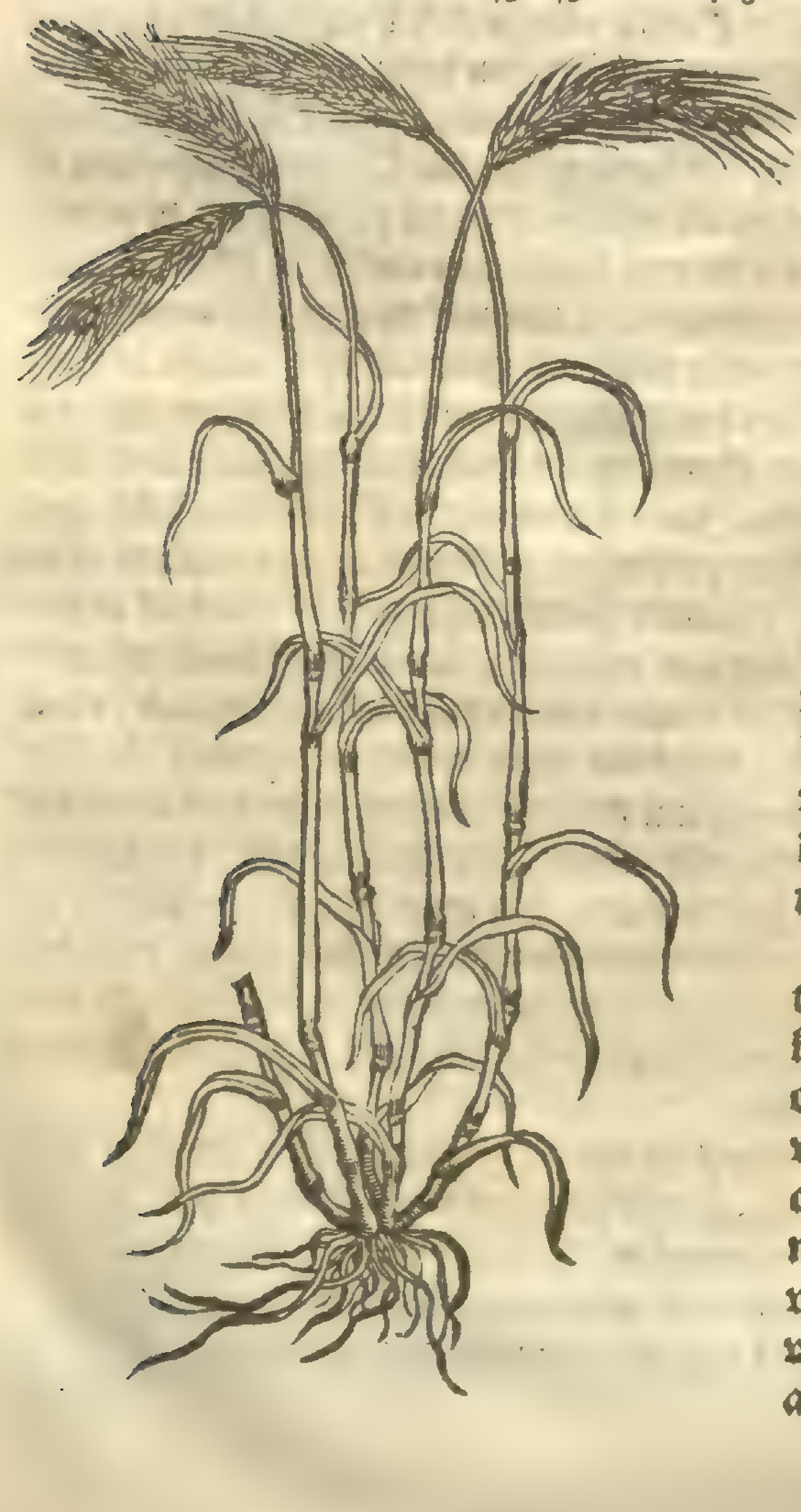

Rogghe die in veel landen van Europen ghenoech teghen haerlieder danck vanden ghemeynen volcke moet gheten worden om den hongher te verdrijuen/is beter bekent ende ghemeynder dā hy aenghenaem is/ende is de terwe van graen/ grootte/eñ naecktheydt wel soo gelijck als hy vā deuchdē slechter is / nochtans is hy bruynder/langher ende smalder. Aende aren / de welcke nederwaerts hanghen als sy rijpe zijn/ groeyen tusschen de schubben scherpe vlimmen/ghelijck die vande terwe/ maer niet soo scherp/noch soo stijf als die vāde Gerste/ ende heeft wt eender wortel voorts comende ses oft seuen halmen/die veel hoogher zijn/ maer dunner/ ende teerder dan die vande terwe/ hebbēde drye oft vijf knoopen. De wortel is zeere ghelijck die vande Terwe: d'onderscheydt vanden Rogge is alleene ghelegen inden tijdt van saeyen.

Want d'ackerlieden saeyen den Rogge in Septembre ende Meerte/maer die vandē Herft is stercker/ meerder ende vollijuigher / ende die inde Lente oft in Meerte ghesaeydt wordt/is cleynder vā stroo/ van halmen/van aren/van graen/ende oock niet soo crachtich int voeden. Nochtans soo wordt de bloeme eñ meel van beyde de Roggēn in Nederlandt/eñ vande backers eñ poorters van Antwerpen in stede van Terwe ghebruyckt soo wel om broot te backen als om diuersche Bieren te brouwen. Want gheen

 graen

graen en groeyet daer ouervloedigher/om den sauelachtighen eñ magherẽ grondt/ die de Rogge begheert/ noch en woordt oock meer ghebruyckt om broot te backen/ van dwelcke nochtans door veel eñ neerstich kneen/oft treden metten voeten ghemaeckt wordt goedt deegh/ende oock goedt smaeckelick broot ghebacken wordt. Nochtans soo en is dit semelachtich broot niet onghesont den ghenen die hardt van camerganck zijn/ende is oock nut totter Medecijnen.

Cracht.

Tbroot oft de bloeme bes laghen oft ghekneet met azijn ende olye vã Roosen/ ende Noten-muscaten is zeer goedt teghen de gheduerighe catarren ende openinghen vande ghanghen der hersenen.

Tcaf vandẽ Rogghe ghesoden met Orenge schellen/maeckt gheel ende blinckende hayr ghelijck de vrouwen dickwils beuonden hebben.

De Medecijns van Antwerpen beuinden dat Roggen-broot ende oock den heefdeegh/ crachtigher is om te verteiren/trecken/aposteumen te rijpen ende openen/dan Terwen broot.

Plinius schrijft/dat de Rogghe/ swert / bitter ende taey broot maeckt / nochtans licht om verteirẽ/ maer het voedt min dan de Terwe oft Gerste.

Asschen vande halmen ghebrant met water ghemengt/ende daer mede ghestrecken/geneest de clouen ende spleten van handen ende voeten. Matthiolus.

Gerste/ Hordeum.

Dit graen heet in Grieckx/Crithon. In Latijn/Hordeum. In Hoochduytsch/Nederduytsch ende Oosters/Gerste. In Franchois/Orge. In Italiaensch/Orzo. In Spaensch/Ceuada. In Engels Barly.

Groote Gerste oft Winter-Gerste heet int Griecks/Polystichon. In Hoochduytsch ende Nederduytsch/ Grosse oft groote Gerste. In Artois/Picardie/ende Walsch-Nederlandt/Soucrion. In Enghelsch/Winter Barly.

Daer schijnen byden ouders gheweest te hebben twee principaelste soorten van graen/te weten Terwe ende Gerste/vãde welcke d'eerste/daer af wy nu gheschreuen hebben/om datse root ende blinckende was/gheheeten in Griecks Pyrron oft Pyron, ende dander hebbense ghenoemt Crithon, alsoo vele te segghen/als ghescheyden oft verlesen/om de groote moeyte die men hadde met tcaf oft de schubben daer wt te scheyden. Tzijn oock de twee vermaerste ende nutte lickste onder alle graenen byde welcke alle ander niet dan ghelijck onvolcomen vruchten zijn / ende een ghemengde natuere hebben van Terwe ende Gerste. Jae dat meer is/ de Gerste selue heeft sommighen persoonen ghedocht te zijn bastaert Terwe. Want de Gerste is zeere verãderlick/ick en segghe niet van natueren/ maer by ghevalle/oft accident / te weten/ van grootte/verwe/ smaecke / vlimmen / schubben ende ander dergheliicke saecken. Daerom nae dat wy sullen verclaert hebben de zeer woeste ende confuyse soorten van dien/ soo sullẽ wy hier oock terstondt met corte ende clare woorden beschrijuen de soorten van Spelte / Hauer/ ende dergheliicke graenen/ die niet min confuys en zijn/ ende gheheeten worden fauten ende miswassen van die andere.

Gerste is ouer al Europen zeer wel bekent ende oock zeer ghebruyckt / de welcke oock zeer diuersch ende verscheydẽ is / te weten van grotte/coleur/ aren/ schubben, vlimmen/ ghesaey/voorts comen/eñ ghebruyck. Want wt de groue/ende roode gerste die vol van graen is/comen voorts de lanckste halmen. Maer d'meeste verschil is gheleghen inde effenheydt ende naecktheydt van t'graen. Want de

Gerste groeyet oft zeer vast besloten in haer vellekens/ oft in schubben die lichtelick daer van mogen ghescheyden wordẽ/ ghelijckerwijs als de soorte is/ die ghemeynlick gheheeten wordt Bloote Gerste.

Onse Gerste die de bekentste is / wordt ghedeylt in twee soorten nae het wtwijsen van den tijdt datse gesaeydt wordt/ te weten in Winter-Gerste ende Somer-Gerste/ waer af de Winter-Gerste ghesaeydt wordt in vet landt dat braeck gheleghen heeft/ oft oock dat alle iaere vruchten is draghende/ de welcke vollijvigher ende meerder van halmen ende aren groeyet/ ende wordt ghesaeydt inden Herft/ om **Mout** daer af te maecken. Sy heeft een veselachtighe wortel/ cleyne/ ende grasachtighe bladers / de halmen van twee cubitus hooghe / ende de aren met rouwe ende stijve vlimmen beset/ welcke ghedeylt zijn in vele ordeninghen/ ende wordt inden Somer rijpe. Mout.

Somer-Gerste van veel rijen/ ghelijck de Winter-Gherste/ in Griecks ghenaemt Polystichum.

Cleyn Gerste oft Somer-Gerst / heet in Griecks Distichō, dat is/ Gerste met twee rijen. In Hoochduytsch ẽn Nederduytsch/ Cleyne Gerste. In Walsch Nederlandt/ Pamelle. In Engelsch/ Comon Barly.

Bladt van Somer-Gerste met veel rijen.

Somer-Gerste is tweederley.

Maer Somer-Gerste/ ghelijck die op corter tijdt volwassen is/ alsoo gheeftse oock minder graen/ ende min voedende/ ende is dunner van halmen ende cleynder van aren / zeer nae advenant vande Somer-Terwe/ ende wordt alleenlick ghesaeydt in Meerte/ April/ ende in beghinsel vanden Mey/ want sy de coude niet wel verdraghen en mach. Sy is allessins veel minder dan de voorseyde: seldẽ groeytse meer dan eenen cubitus oft onderhalven hooge/ ende heeft minder/ teerder/ saechter ẽn slapper vlimen aende aren/ de welcke zijn van twee soorten / d'een is van veel reglen oft rijen als de wintergerste/ d'ander en is maer van twee reglen oft rijen van graen beset. De Gerste wordt zeere ghepresen soo wel om eten als tot de medecijne. Ende wordt hedensdaechs met groote menichte al ghepelt wt Hoochduytschlandt te coope ghebrocht in Neder-landt/ Engellandt ende inde Noordersche landen gheheel reyn van schubben ende caf/ die sy heeten Ghepelde Gerste. Inde ander Apoteken van Vranckrijck ẽn Walschlandt/ doense die in eenen mortier gietende daer op een weynich warm waters/ ende stootense met eenẽ houten stamper tot dat de vellekens afgaen / de welcke sy heeten Ghepelde Gherste.

heeten Ghepelde Gerste/ende is zeer nut om Ptisane, suypkens/ ende ander papkens te maecken die den siecken zeer goedt zijn. Want dese is soeter om eten / wit/ claer / ende blinckende / ende soo taey/ noch soo heet oft vet niet als beyde de Terwen zijn: Ende daerom dientse oock beter den ghenen diet Pleuris hebben/ende dien de leuer ontsteken is. Maer om daghelicksche drancken oft bierẽ daer mede te brouwen/ghelijckmen in Nederlandt/oft Hoochduytschlandt / Russenlandt/ Vlaender/ Engellandt/ Yrlandt/Moscouien/ Norweghen ende Sueden drinckt / ende oock alle ander Noordersche natien/ soo en wortse niet ghepelt / maer wordt alsoo gheheel drye daghen lanck gheweyckt/ om Mout daer af te maecken/ghelijck wy breeder sullen verhalene/als wy van Bieren eñ andere drancken sullen schrijuen.

Natuere vande Gerste wt Galenus ghenomen.

Gerste is drooghende ende vercoelende inden eersten graedt / ende een weynich abstersijf / maer wat meer droogẽde dã boonen-meel daer gheen schellẽ in en zijn . Anderssins zijn sy ghelijck om vã buyten te ghebruycken/ Om eten is sy ghesonder dan de boonen/midts datse verliest haerẽ windigen aerdt/want hoe zeere dat ghy de boonen siedt/soo behouden sy haer windighe natuere/sy zijn oock vã grouer substantie dan de Gerste:ende daerom voetse meer.

Cracht ende werckinghe.

Gerste voedt min dan terwe / sy is abstersijf / ende doet water maecken / sy doet swillen/ ende is der maghen teghen/sy verdrijft de harde gheswillen/ende inflammatien. Dioscorides.

Met honich / spieghelharst ende duyuen-mest ghemengt / maeckt rijpe de harde gheswillen. Dioscorides.

Met Mellilote ende huyskens van Heul/gheneestse de pijne der sijden.

Met lijnsaedt/fenegrieck ende ruyte gemengt/ende op den buyck gestreken/ gheneest de opblasinghe vande darmen. Dioscorides.

Met teyre/was/olie ende kinder-pisse ghemengt/doetse de croppen ende clieren scheyden. Dioscorides.

Met Myrtus,oft Lentiscus,oft Granaet-schellen/oft met wilde peyren/oft braembesien/stoptse den camerganck. Dioscorides.

Met Queappels oft azijn is sy goedt teghen de verhittinghe vanden fleirsijn. Dioscorides.

In stercken azijn ghesoden/ende ghelijck een Gersten plaester/warm opgheleydt/is goedt teghen de Melaetsheydt. Dioscorides.

De vetticheydt vanden Gersten-meel in water met peck ende olie ghesoden is goedt om etter te doen voorts comen. Dioscorides.

De selfde vetticheydt met azijn ende peck ghemengt/ is goedt teghen de fluxien vande iuncturen. Dioscorides.

Gheheel Engellandt en ghebruyckt meestendeel gheen ander Gerste dan cleyn Gerste / om het Mout te maecken / ende houdt dese beter dan de groote Gerste om henlieder zeer goede ende leckere Enghelsche bieren te brouwen/ de welcke alle andere Oostersche oft Nederlandtsche bierẽ vã deugden verre te bouen gaen.

Bereydinghe van het Mout.

Sy maecken daer het Mout in deser manieren . De Gerste wordt twee daghen ende drye nachten in water gheweyckt/daer nae dwater afghegoten zijnde soo wordtse op eenẽ hoop geleydt in een schuere oft koren solder daer de windt niet aen en mach/ tot datse schiedt / dwelck inde Lente eñ Somer binnen twee oft drye daghen ghescheidt/maer inde Winter vallet langher. Ende dan wordtse/ eer sy beghint heet te worden / ghespreydt met voren onderhalue palme dicke / ende wordt tusschen dagh ende nacht drye oft vier mael met open locht ghekeert / dwelck onderhouden wordt acht oft neghen daghen lanck,ende wordt alsoo volmaeckt . Ten laetsten wordtse ghedroogt opden ast / met cleyn vier van caf / hout-colen / oft dorre hout / dat ghesteken wordt int fornays daer toe bequaem ghemaeckt zijnde/ ontrent onderhalue palme van d'onderste ligghende,ende dat soo langhe tot datmense malen can : ende alsoo wordt dan tghedroogt Mout gheworpen inde wijdde vanden ouen/ dwelcke swilt ende ghemeerdeert wordt een vierendeel op elcke mate gerste / maer om bier te brouwen is het oude mout onghelijck beter dan het nieuwe.

De maniere van Bier te brouwen/dwelcke vande Walen ende Normannen Biere ende Ceruoise gheheeten wordt/vanden Enghelschen ende Duytschen Bier.

Neemt acht Enghelsche meukens grof ghemalen mout / daer op soo ghiet schoon riuier-water dat siende is/ in dwelcke een deel handtvollen Terwe semelen ghesoden hebben / soo vele als in een Orliens carteel soude gaen. Dit tsamen wel gheroert ende ghemengt zijnde salmen wel warm laten staen den tijdt van drye uren / ende dan van onder aftreck en door een cleyn gat / ende door stroo laten loopen/oft met eenē dobbelen bodem daer toe dienende. Tghene dat alsoo afghetrocken is (dat vanden Engelschen ende Nederlanders Woorte genoemt is) wordt wederom een half ure, oft onderhalf / oft oock sommighe uren tijdts ghesoden om dat te beter soude moghen goedt ghehouden werden, daer by doende vier ponden hoppe/daer nae wordet ghedaen in een groote ende breede cuype die nauwelick eenē voet hooge is/om coudt te worden. Voorts soo wordt in acht oft thien ponden van desen vercoelden bier/ghedaen een pont oft onderhalf gist vanden besten Ael oft bier / ende wel onder een roerende worden tsamen ghemengt in een warme plaetse / ende met deck-cleerē ghedeckt/ allencxkens de reste vanden biere daer by ghietende/om dat te beter gaen soude. Welcke saecken volbrocht zijnde/soo wordet door ghegoten / de tonnen ghevult/ende ten laetsten alst al ghegaen heeft/ wordet zeer wel ghestopt. Woorte.

Op dat selfde Mout ghietmen dan versch heet water/men doet dat doze/ ende men maecter dun bier af.

Mout wordt ghemaeckt wt diuersche graenen/als van Terwe/ Gerste/Spelte/ende Hauer : de welcke nae dattet bereydt wordt/de verwen van tbier is veranderende/ want dat vande Terwe ende groote Gerste/ principalick dat bouen opden ast ghedrooght ende doordrooght is/ maeckt een roodt ende bruyn bier. Van cleyne Gerste/Hauer/Spelte/ Terwe/ghemengt met vijf oft ses pondē boone-meel/comt witachtich ende claer bier. Men neemt daer toe twee oft drye deelen Mout van Gerste/ende van Hauer ende Terwe/ elcks een deel / Boone-meel twierendeel soo vele als vande Terwe/water soo veel als ghenoech is/nae datmen bier dunne oft sterck wilt hebben.

Enghelschen Ael.

Om te maecken tbeste Enghelsch bier Ael gheheetē/ welck eenen soeten eñ wijnachtighen smaecke heeft/eñ meest inde Winter gedroncken wordt/ midts dat hem niet wel en houdt: Men neemt gesoden Mout/te weten/Worte/twee hondert ponden/ Hoppe twee handtvollē/om te veranderē de soeten eñ smetsen smaecke vanden Worte/ ende als dat tsaemē wel ghesoden heeft ende door ghegoten is/soo salment allencxkens (als bouen gheseydt is) tsaemen menghen/te weten gist vā Bier oft Ael/ drye pont/ende Enghels Graut (dat wy Naerbier heeten) ses oft acht ponden. Graut. Naerbier.

Graut wordt aldus ghemaeckt.

Neemt ses oft acht ponden ghemalen Mouts/ siende heet water xij. oft xv. pont/ de welcke tsaemen gheroert eñ wel onder een ghemengt zijnde ses mael sdaeghs / eñ met cleederē eñ stroo zeer wel ghedeckt zijnde soo langhe tsaemen in een schoon vat sal staen weycken tot dat soo dicke wordt als een syroop. Daer nae salt voorts metten viere opghesoden worden/ alleneen zeer neerstich roerende op dat niet aen en berne/ tot dat soo dicke als pap gheworden is.

Zythos ende Curmi van Dioscorides.

Dioscorides segt/dat vande Gerste dranck ghemaeckt wordt/die Zythos heet/de selfde doet water lossen / ende quelt de nieren ende zenuen / maer sonderlinghe is hy schaedelijck den vellekens daer de herssenen mede ghedeckt zijn / hy maeckt winden ende gheeft quaet voetsel / ende genereert melaetscheydt.

Curmi.

Curmi is oock dranck die van Gerste ghemaeckt wordt / ende dickwils in stede van dranck ghebruyckt. Maer maeckt hooftsweere / genereert quaet voetsel ende is den zenuen hinderlick. Der ghelijcke manieren van drancken pleghen oock van Terwe ghemaeckt te worden aende Westsijde van Spaignen/ende in Enghellandt.

Van Zythum ende Bier van Plinius.

Van graen worden diuersche dranckē gemaeckt. In Egypten/ Zythum. In Spaignen Cælia ende

ende Cærea. In Nederlandt ende ander landen/ Bier ende ander soorten van dranck / van alle de welcke tschuym wel vander vrouwen aensicht schoone maeckt.

Voor soo vele als wy connen mercken wten ouders / als Plinius ende Dioscorides, soo zijn de drancken die sy noemen Zythum ende Curmi niet zeer ongheliick onsen bier geweest/ sonderlinghe den Ael/ die ouer ouden tijden vanden Enghelschen in stede van wijn gedroncken werdt/ van welcke drancken Dioscorides selue mencie maeckt / segghende datse quaet voetsel gheuen ende tot inde zenuen trecken/ den welcken tselfde wel mach ghebeurt zijn dat ons ende principalick den ghemeynen volcke ende boeren van Enghellandt gheschiedt is / de welcke als sy eysschen inde herbergen wt leckernije vanden alderstercksten Ael/ wt een onuersadelicke gierigheydt bedrogen worden met bier dat ghemaeckt is van Mout/ de welcke in looghe is gheweyckt gheweest inde plaetse van water / want alsoo schijnet meer in te hebben ende van beter graen ghebrouwen te zijn/ maer d'loopt int hooft / eñ verweckt den schaepherders/ boeren ende schippers een sotte ghenoechte. Noch zijnder oock op sommighe plaetsen loose geltgierige schalcken/ die inde plaetse van hoppe/ zoet vander schouwen int bier doen/ ende het Mout weycken met sout water/ om datmen van tbier hoe men des meer droncke/ meer dorst soude crijghen. Dē gebreken vā Dioscorides verhaelt wordtmē wel gewaere door d'eenparich ghebruyck van dese ende dergheliicke drancken/ de welcke gheensins en connen ghedroncken worden sonder zeer groot hinder vande leuer ende vanden inghewande. Als de herssenen ende zenuen daer door ghecrenckt zijn ende tbloedt verbrandt / dan comen int aensicht ende opde neuse puystkens oft puckelkens/ gheliick de melaetsche hebbē/ waer door dat noch hedensdaechs byden Engelschen voor een gemeyn spreeckwoort geseydt wordt/ Hy heeft een roodt/ ghepuckelt aensicht eñ neuse gecregen door recommandatie vanden Ael. Seer groote diuerscheydt is dan int bier. Want nae de proportie ende menichte van het graen/ ende nae dat ghemengt ende ghebrouwen is / soo heuet sijn diuersche qualiteyten: Want vande Hooghe ende Nederduytsche worden tsamen metter Hoppe daer in ghesoden/ Gentiane/ Bakelaer/ Zedoar/ Gagel/ Alantwortel/ Lauender/ Sauie/ bloemen van Horminum, Cuculus Indi(de welcke sy heeten dulmaeckende Nasecaye) veldteypres/ ende ander dergheliicke cruyden.

Tclaerste/ beste ende tsuyuerste bier/ welck wy hier voren hebben leeren maecken/ tē eynde dat het inde warme landen soude moghen bekent worden/ is eenen soeten eñ ghesonden dranck / ende gheeft goedt voetsel/ soo verre alst wel ghesoden ende vande beste graenen ghemaeckt wordt.

Dun bier daer min graens ende meer waters ingaet / is vochtich ende vercoelende / ende voedt min.

Suer bier genereert quaedt bloedt/ ende treckt tot inde nieren/ zenuen/ ende in thooft/ het maeckt pijne eñ winden inde darmen/ gheliick oock alst te ionck ghedroncken wordt/ de coude-pisse maect eñ grof bloedt/ ende oock den steen ende graveele inde nieren ende blase. Het dick bier van Parijs alst versch is/ is d'alderquaetste.

De Hoppe wordt om tweederley oorsaecken ghedaen int Bier oft inden Ael / eensdeels om den smaeck/ ende om dat hem te beter houden soude: ten anderen/ ghemerckt datmen schrijft dat het Zythum grof bloedt maeckt / om dat die faute ende dat letsel soude beteren / ende openende tselfde suyueren/ ende sonder verhittinghe de groue ende slijmachtighe vuylikheden vande aders/ nieren/ ende blase/ afiaghen. Want ons wordt van Mesue ghelecrt inden Syroop vanden Hoppe sap / eñ Byzantino, ende in ander compositien vande medecijns van onsen tijden/ dat de Hoppe soo wel als dē Grysecom tbloedt suyuert ende reyn maeckt / ende sijn sieden bedwingt / oock dattet d'onghetemperde hitte vande leuer / ende inwendighe hitten / iae dagheliickschε ende derde cortsen verdrijft / welck oock de Asparges doet die inde Lente wtspruyt/ in spijse ende salaet gheten.

Nochtans ist anders met de bloemen/ om datse matelick warm zijn/ gheliick wy gheseydt hebben vanden Coriander op het 314. blat van ons memorie-tafelkens. Men salse niet laetē int bier te doen/ om datse int hooft loopen / noch oock de schult gheuen vande catarren ende flurien der iuncturen/ als den gheleerden van Enghellandt belieft/ maer eer die toeschrijuen der gulsicheydt/ d'ouerdaedt/ den ghemackeliicken leuen, ende leckernije/ daer sy toeghenegt zijn. Want den Ael die sonder de selfde/ oft met een weynich Hoppe ghebrouwen is/ is crachtigher / ende doorgaet soo wel als dē wijn tot inde binnenste velleckens vander herssenen / ende maeckt de selfde letsels. Daerom de bloemen vander Hoppen en hinderen niet van wegen de qualiteyt/ maer met de quantiteyt/ gheliick oock den wijn doet/ ende alle andere zeer goede drancken.

Een plaester van Worte teghen tkleirtsijn.

De Hollanders / Vriesen/ Enghelschen ende Nederlanders maecken papkens van Worte van

tbeste

theste bier teghen de pijnen vande zenuen ende iuncturen/ de welcke versoetende / versterckende ende verteirende daer toe uitermaten zeer bequaem zijn / soo wel als den zeer soeten most van Columella op een derde deel ende van Plinius op de helft ghesoden.

Sy nemen dicke ghesoden Worte twee pont/ de Galle van eenē stier/ eñ sieden dat tsamen tot op een pont met saecht vier/ daer nae doen sy daer by azijn een pont/ fijn wieroock ghestooten een once/ bloemen van Camille ende Melilote ghestooten van elcks onderhalf once / poeder van Ruyte een half once/ hônich ende ghestooten Comijn/ elcks een half pont/ende laten dat dan wederom tsamen opsieden tot dat dick ghenoech is. Dese medecijne heeft my ghecommuniceert de zeer geleerde medecijn D. Vailly des Coninckx Leser tot Oxfort.

Vande Ptisane.

Vande Gerste maecktmen de Ptisane, welck woordt sijnen oorspronck heeft van een Grieecsch woordt/dat te segghen is/al stampende pellen/de welcke dient tot alle graen/ende somtijdts oock den hauwachtighen vruchten / ghelijc ons Galenus ghetuyght int capittel vande Ptisane van Linsen. Rauwe Ptisane wordt vanden ouders gheheeten gerste / hauer ende alderhande graen dat ghepelt is. Maer de ghesoden Ptisane,die door langhe sieden in een lichaem ghebrocht is / die oock al ende gheheel Ptisane gheheetē wordt / ende is ander ende onderscheydē vande vetticheydt vande Gerste die doorghedaen is. Galenus in sijn eerste boeck vande voetsels/int capittel vande Gerste / heet oock d'onghepelde Gerste rauwe Ptisane,om datse daer toe ghenomen wordt. πτισάνη.

De ghepelde Gerste oft Ptisane versoet meer de rouwichedē/sy voedt oock ende maeckt vochtich. Maer d'abstersiue cracht die de verstoptheden is openende / die is gheleghen inde schubben ende vellekens. Ghepelde Gherste.

Bastaert Gerste/Hordeum spontaneum spurium. Holcus Plinij Anguillaræ. In Engelsch/ Il haue koren.

Terwe-Spelte/oft Naeckte-Gerste/Zeopyrum siue Triticum-Spelthum, Hordeum nudum vocatum. In Enghelsch/Wheate Barly/ or Naked Barly.

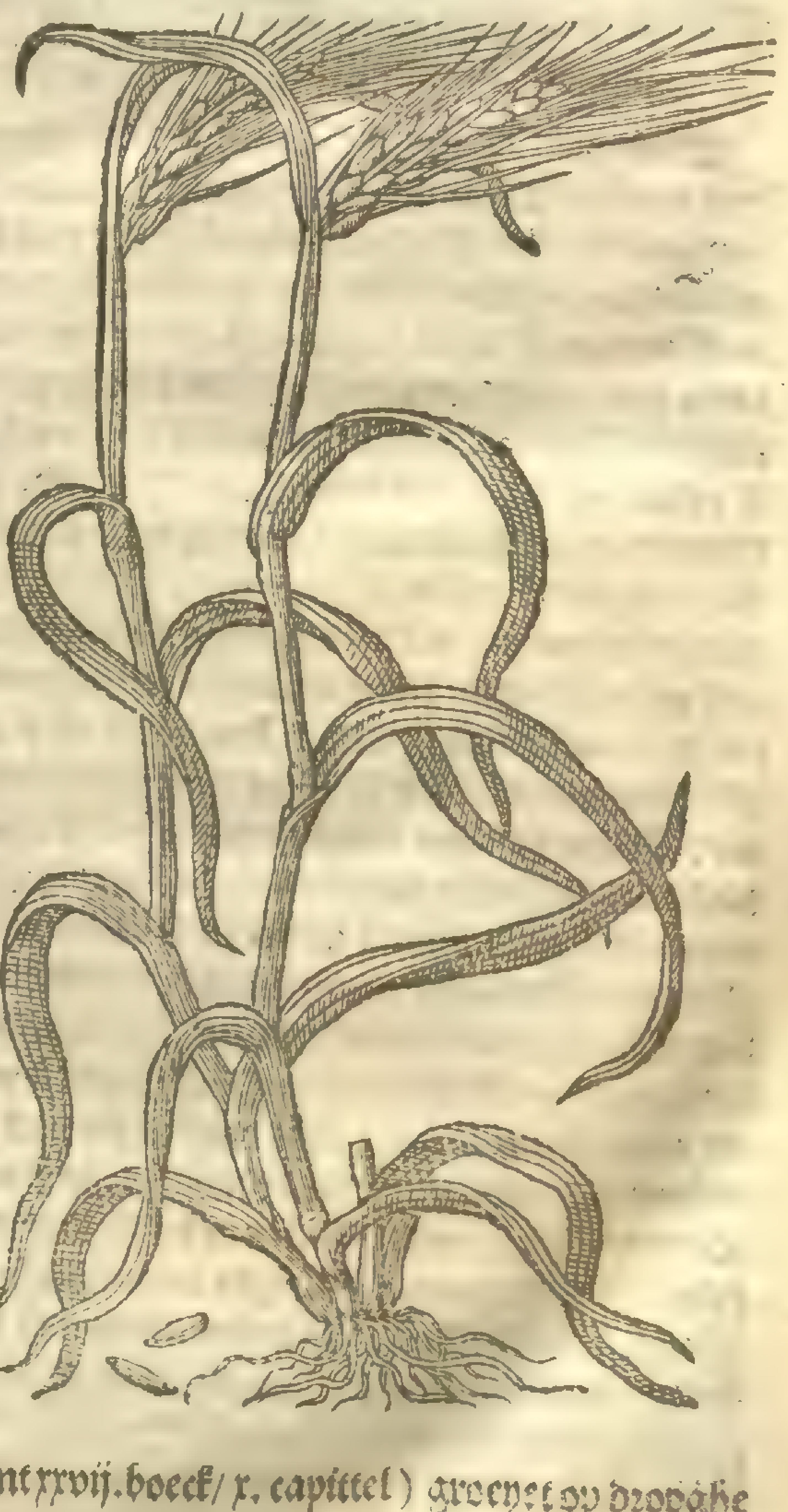

De Bastaert-Gerste oft Holcus(als Plinius segt int xxvij. boeck/ x. capittel) groeyet op drooghe steenen/

steenen / hebbende iaerlicks wischietende halmen ghelijck de Gerste / daer bouen op wassen dunne vlimmen. De kinderen spelende in Neder-landt / Engellandt ende Vranckrijck maecken van dese Gerste / bessemkens / pluckende die aende dijcken / ghebroken vesten ende mueren / waer mede sy malcanderen smijten / ende ghelijck met bessemen de berders vaeghen: Sy heeft een faselachtighe cleyne wortel / met veel grasachtighe bladers beneden / wt de welcke dat voorts comen veel halmen van eenẽ cubitus hooghe met aren ende vlimmen die vanden Gerste gheheel ghelijck / maer minder / saechter ende sonder graen / ghelijck de bastaert-Hauer / oft ghebaerde Euene / Ægylops ghenoemt / de welcke wy oock weten dat zeer goedt is teghen de ghebreken ende puyst-zeeren inde hoeckskens vande oogẽ / de welcke oock Ægylopes heeten: maer onghelijck beter zijn d'asschen van tstroo tegen de geswillen vanden fleirsijn.

Cracht.

Bastaert-Gerste oft Holcus Plinij om thooft oft om den aerm ghebonden / treckt wten lichaeme de vlimmen oft splinters.

Met dese Gerste ghewreyckt in loogh e maecken de vrouwen haerlieder hayr gheel / soo wel als met de halmen ende aren vande Rogghe ende groote Gerste.

De soorten vande Spelten.

Terwen-Spelte oft Naeckte-Gherste.

Nu volght hier aldernaest de Terwe-Spelte / die dẽ naem heeft van Terwe ende Gerste / om dat sy van fatsoen is half tusschen de Spelte ende Terwe. Want sy heeft halmen / aren ende vlimmen ghelijck de Spelte / maer tgraen is besloten in een enckel velleken daer af dat licht om scheydẽ is / het is oock langher / maer niet soo dicke ende vol als de Terwe / al ist oock inde houen ghesaeydt / ghelijck wy dese twee iaeren ghehadt hebben. Van coleur ende schellekens ist zeere de gemeyne Spelte ghelijck / treckende een luttel nae dẽ Rogghe / dẽ smaecke en heeftse soo soet niet als de ghemeyne Gerste / nochtans is dien niet onlieflick. Ghelijckse niet vele en groeyt / soo wordtse oock selden ghebruyckt.

Vande Spelten.

Den naem Zea heeft hem ouer ouden tijden veel wijder ende breeder ghestreckt dan nu ter tijdt doet de Spelte van onsen tijden / welckẽ naem alleene gegeuen is eenderhande soorte van graen / dat zeer caf achtich is / schubachtich / licht / ende veel stijue vlimmen heeft / vã luttel voetsels / nochtans niet quaet noch onsmaeckelick. In Italien / int Herthogdom van Milanen / in Lombardien / tot Genua / in Sauoyen / Prouencen ende Gascoignen / wordet ghesaeydt om de diuerscheydt van het graen eñ landt daer zijnde / maer niet gheten dan by gebreke van beter graen. Dese schijnt in alder manierẽ te wesen de Typha Cerealis, de welcke de Hoochduytschẽ heeten / **Welsche Weysen eñ Romische Terwe** / om datse van daer ghebrocht is. Sy heeft eenẽ dunne halmẽ / eñ meestendeel maer een are / die met veel ende zeer langhe rouwe ende stijue vlimmen beset is / die vanden Gersten niet ongelijck / met de welcke Paulus Ægineta zeer fray beveelt den ghenen die de vierde cortse hebben / d'aderkens binnen inde neuse dickwils te steken om te doen bloeden. Tgraen is onvaster ende zeer cleyne / met zeer vel rouwe ende zeer vast aenhanghende velachtige schubbekens becleedt / der Terwẽ van naturen veel onghelijcker dan het Amelkoren oft d'Onghebaerde Spelte. Maer de Spelte van Theophrastus ende vanden Ouders / is bycants soo zeere ghepresen ende soo goedt ghehouden als de terwe. Want sy is der Terwen zeer ghelijck / zeer vast / zeer ouervloedich / ende die wt een menichvuldighe ende diepe wortel veel hooghe halmen is voort brenghende / vande welcke de aren sonder vlimmen zijn / ende tgraen in veel schubbekens besloten / welck zeer effen is ende allen gedierten aenghenaem / groeyende op een vet ende vruchtbaer landt / ende hier voortijdts alleen in Griecken bekent was / maer achternae van veel ander landen begheert endẽ gesaeydt. Waer wt lichtelick te mercken is / dat ons Spelte zeer verschilt van dese van Theophrastus, hoe wel dat een medesoorte is / oft eer een bastaert soorte / ende datse is soo veel slechter dan de beste Spelte / als die slechter is dan de Terwe. Want daer zijn ende moghen oock wesen veel ende ghemeyne veranderinghen tusschen de Terwe / Spelte ende Gerste om de ghemeyne inwendighe beghinsels van tsaedt / ende wesen / oft substantie / ende menichvuldighe wtwendighe accidenten / ghelijck wel weten die vande landtneeringhe verstandt hebben. Daerom ghemerckt dat Dioscorides drye verscheyden soorten van Spelte stelt / (want hy houdet Amelkoren oock voor een Spelte) soo blijckt ghenoech dat nae Theophrastus tijdt d'woordt Zea oft Spelte veel breeder ghebruyckt is gheweest / ende niet alleene daer onder is begrepen de Naeckte-Gerste oft Terwe-Spelte / maer oock het Amelkoren / ghebaerde Spelte /

Spelte/ende S. Peeters-koren/behaluen noch die eerste ende alderbeste Spelte. Daerom ist dat yemandt een sacke soo verstroyt ende duyster met een haest ende licht bewijs soude moghen verstaẽ ende ouerloopen/ dat soude moghen by deser manieren versocht worden.

Dit Graen is in Griecks gheheeten Zea. In Hoochduytsch/ Spelt. In Nederduytsch / Spelte. In Franchois/ Espeautre. In Spaensch/ Spelta. In Italiaensch/ Spelta ende Farro.

Dioscorides segt datse meer voedt dan Gerste / ende smaeckelijck is : men maeckter broot af dat min voedt dan de Terwe.

Galenus segt datse in alle haer cracht/ middel is tusschen de Terwe ende Gerste.

Cracht.

Spelte warm met wijn inghenomen is goedt teghen de beten vande Scorpioenen/ ende oock dẽ ghenen die bloedt spouwen. Des ghelijcks teghen de catarre die inde stroote valt. Oock teghen den hoest met geyten ruet / oft boter / met wijn ende Nitrum ghesoden / gheneest alle loopende seeren. Plinius.

Crimnon van Diosc. is de Semola vande Franssoisen ofte Walen ende Italiaenen.

Dioscorides segt dat tgrofste meel van Spelte ende Terwe / daer af datmen een pap maeckt/ zeer wel voedt ende haest verteirt wordt/ (maer Galenus ende Ægineta segghen dat niet haest verteirt en wordt) ende stopt gheweldich dẽ camerganck/ soo verre als de Spelte daer af dat ghemaeckt wordt/ eerst gheroost wordt.

De Spelte oft Zea van Theophrastus.

De Spelte vã Theophrastus is naest de Terwe d'allerbeste graẽ. Sy is de Terwe zeer gelijck/ ende zeer luttel daer af verschillende/ nochtans en ist niet geheel de selfde/ want de treck-peerden bersten van Terwe t'eten/ oft sy steruen vande pijne inde darmen/ den welcken nochtans de Spelte vã Theophrastus nut ende aengenaem is. Dese heeft onghebaerde aren ende sonder vlimmen/ nochtans besloten in velachtighe schubbekens.

Amel-koren/ Olyra, Siligo Tragi, siue Far candidum.

Nu moet hier by ghestelt zijn het Amel-koren/ dat van Herodotus Spelte gheheeten wordt/ ende is bequaem om broodt daer af te backen. Van dese maecken de Duytschen midts datse zeer goede ende witte bloeme heeft/ tstijssel oft bloeme van Amel. Sommighe meynen oock dat is de Terwe vandẽ Ouders / om dwit ende soet broodt datter af ghebacken wordt/ oft de rechte Somer-Terwe: maer ten is soo niet.

Dwordt gherekent/ segt Dioscorides, onder de soorten van Spelte/ maer het voedt wat min/ ende men maeckter broodt af ghelijck vande Spelte.

Typha, oft oock Spelte is?

Nu volght de Typha, die oock de Terwe zeer nae is. Maer Theophrastus segt datse veel effender is dan de Spelte oft Zea, datse oock groeyt op licht ende magher landt / ende niet op vet ende vruchtbaer landt. Dese saeyen onse landtslieden zeer ghelijck de Hauer ouer ander iaer / niet op landt dat braeck heeft gheleghen / maer op wtgheteirt landt/ ende heetense Spelte / ende gheeft een rafachtichtich / row / magher ende dorre graen dat zeer luttel weeght / ende van de landtlieden zeer gheacht is ghelijck Hauer/ waerom datse slechter is dan het Amel-koren / maer beter ende effender dan S. Peeters koren.

S. Peeters koren/Briza monococcos Dod.

Hauer / Auena veſca.

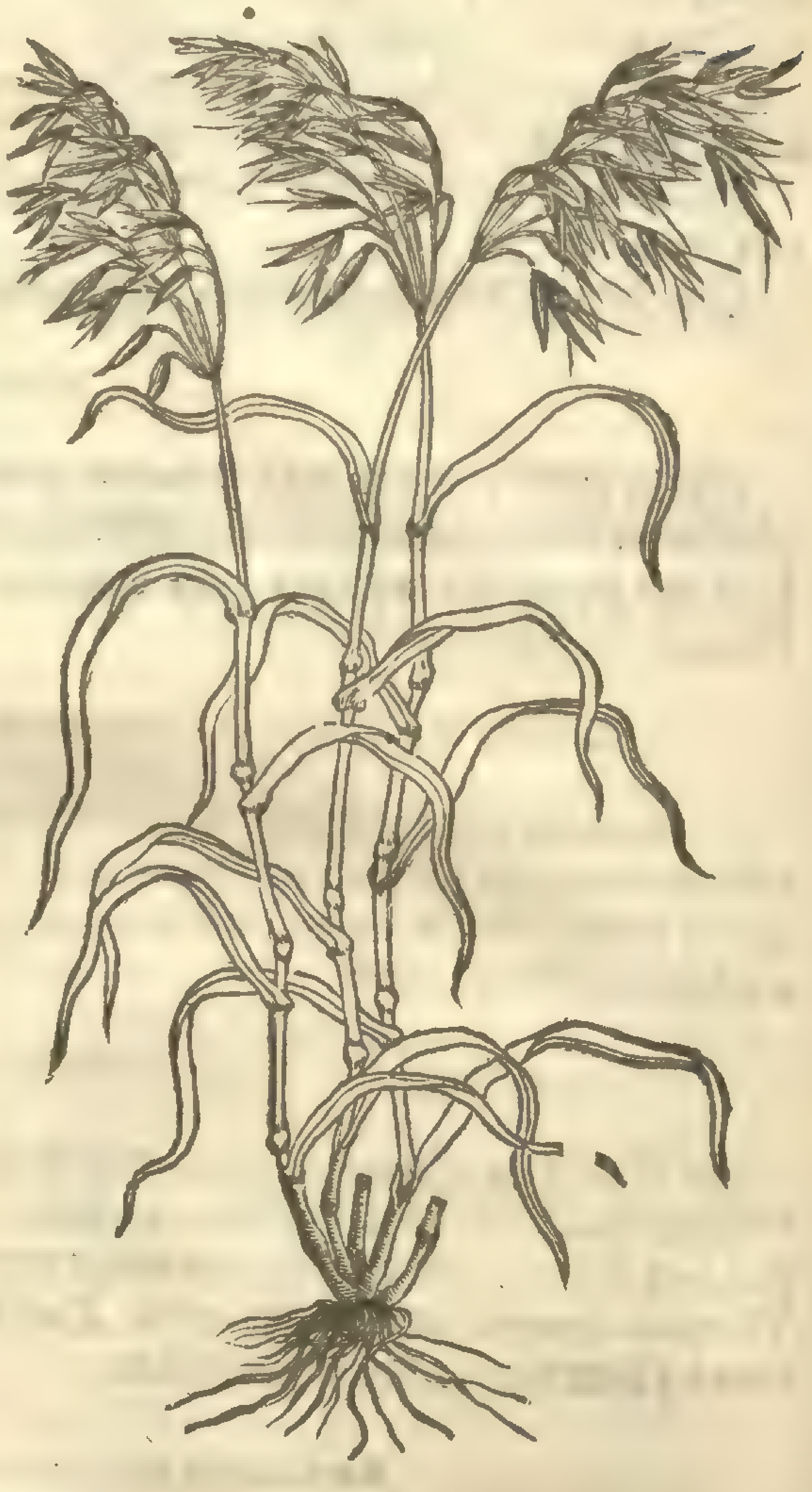

De ſlechtſte van alle de Spelten/ om ſoo te ſpreken/ ſchijnt te zijn S. Peeters koren Briza in
Griecks ghenoemt/ want Brizin is te ſegghen/ laden/beſwaeren ende ſlaeperich zijn. Dwelck(als
Mneſitheus ende Galenus ſegghen) ghebeurt door het eten van dit broodt. Der Speltẽ iſt v hal-
men ende aren zeer ghelijck/ tgraen dat bruyn is heuet in ſchubbekens beſloten / ende gheeft cafach-
tich/ſwert/quaelick rieckends ende ſmaeckende/ende onlieflick broodt. De Hoochduytſchen heetent
S. Peeters korn/ ende Eynkorn: ende onghetwijfelt het is een ſoorte van Spelte/ hoe wel dat ſom-
mighe contrarie ſegghen / de welcke ſegghen dat gheen vlimmen en heeft. Dwelck wy voren ver-
maent hebben dat allen den gheſlachten van Terwe ghebeurt / alſoo oock als ſy degenereren dat-
ſe ſtincken / dwelck ten minſten de faute is vande Spelte / ende daerom ſal ons byden gheſchickten
Herbariſten moghen gheorloft zijn die hier by te voeghen.

Hauer.

Dit Graen is in Griecks ghenoemt Bromos. In Latijn/ Auena. In Hooch ende Neder-
duytſch/ Hauer. In Franchois/ Auoine. In Italiaenſch/ Biaua. In Enghelſch / Etes
ende Hauer. In Spaenſch/ Auea ende Auena.

Ten zy dat de Terwe degenereert in Gerſte / dwelck ſelden ghebeurt/ oft in Spelte/ dat dickwil-
der gheſchiedt/ ſoo verkeertſe in dit ghewas van Hauer in Griecks gheheeten Bromos, niet om dat
ſtinckt / maer eer om dat de treck-peerden dit veel eten: oft van tgheluyt oft ghecraeck dat de rij-
pe vrucht maeckt metten minſten windt die waeyen mach. Sy behoort byde ſoorten vande graenen
als ſy gheoeffent wordt: maer iſt datſe ongheeultiueert ghelaten wordt oft ſonder ſaedt is/ dan ſalt
Hauer zijn niet nut om eten. Ende daerom heeft Dioſcorides deſe verſcheydẽ gheſtelt/ ghelijck ſy
van verſcheyden ghebruyck zijn/ hoe wel datſe niet diuerſch en zijn van gheſlachte ende ghedaente:
want gelijck ſy beyde eenẽ naem hebben/ſoo zijn ſy oock van fatſoene ende vã plaetſe daer ſy groeyen
ghelijck/ hebbende de ydel hauer corte dunne ſtelen van eenen voet hooghe/ opde welcke dat die aren

voorts

voorts comen in veel corte steelkens verdeylt die niet scherp en zijn/maer wijdt van een wtgespreydt/ ende is bycants leegh van graen/ ende de vellekens zijn bycants ydel. Maer de vruchtbaer Hauer heeft de halmen ende opperste steelkens daer tsaedt aenhangt in sijn vellekens besloten langher eñ grouer / ende tsaedt dat vol is/is den Rogghe ghelijck/maer dunner/langher ende scherper / van coleur somtijdts grau/somtijdts swert/zeer dickwils oock witachtich/eñ zeer haest afvallẽde int maeyẽ. Ouer al in Vranckrijck / Neder eñ Hoochduytschlandt/ ende Italien ist een zeer goedt voetsel voor de peerden. Maer in Engellandt gheeft de meestendeel vanden volcke den peerden boonen-broodt t'eten in stede van Hauer/ ende laten hen seluen dencken dat de peerden soo wel niet en varen vande Hauer/oft soo wel niet en moghen arbeyden: hoe wel nochtans dat sy goede Hauer hebben / vande welcke sy in Wallien broodt ende taerten backen als sy vande schubbekens verlost is / die niet quaet en zijn ghelijck wy dickwils gheten hebben. Sy maecken daer oock papkens vande bloeme van Hauer-meel/ghelijck wy oock ghesien hebben in Switserlandt ende Elsaten. Sy besighen die oock tzy gheheel oft ghemalen in dranckẽ ende decoctien die den camerganck stoppẽ.

Naeckte Hauer / Auena nuda.

Ydel Hauer / Bromos sterilis. Festucago van Gaza: In Franchois/Aueron. In Italiaensch / Vena vana ende orzo saluatico. In Enghelsch/ Hauer grasse. Ende is de tweede Ægylops, niet d'eerste van Matthiolus.

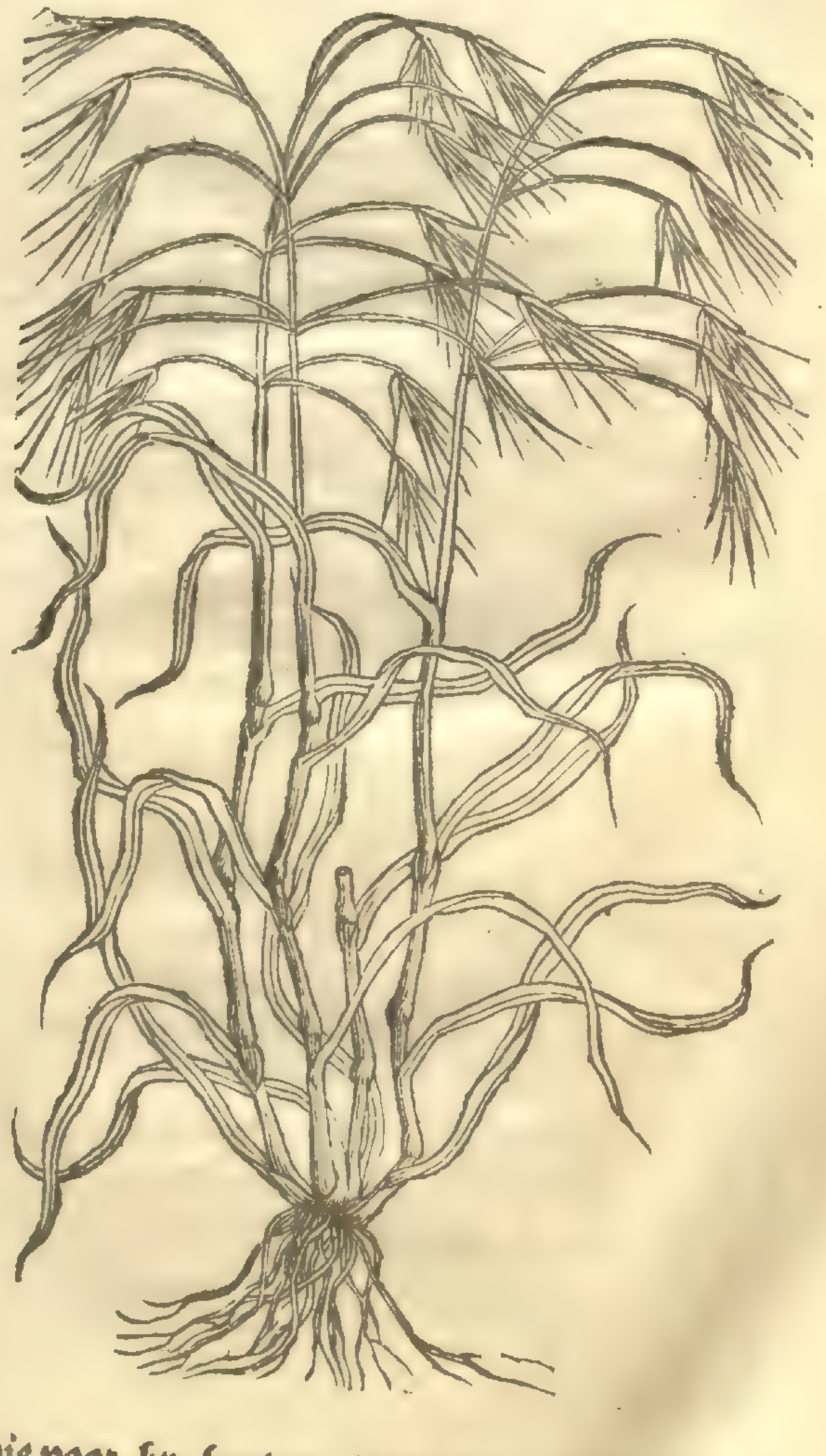

Niet verre vande lustighe riuiere de Temst soo die voor by Londen ghevallen comt / zijn int landt vã Kant op sommige plaetsen platte velden die met naeckte-Hauer besaeydt zijn/ de welcke de ghemeyne Hauer in alder manieren ghelijck is / wtghenomen dattet graen van coleur de Spelte ende de naeckte-Gerste ghelijck is. Tis wonder hoe gheerne dat de Conijnen dese vrucht eten. Sy maecken van dit graen alst drooghe is / weyckende tselfde in water / zeer goedt bier/ want dese Hauer is wat soeter ende liefelicker om eten / hoe wel datse luttel gheuonden wordt.

Cracht.

Dioscorides. Hauer is zeer goedt om plaesters te maecken / ghelijckerwijs als de Gerste.
Met pap van Hauer wordt de camerganck ghestopt.
Tsap is zeer goedt ghebruyckt teghen den hoest in eenich suypen.

Gal. Ghestreken erghens op/soo droogtse/ende verteirt middelmatichlick/ sonder scherpheydt/maer is wat koutachtich van natueren / ende een weynich stoppende / om dat sy soude moghen helpen den loop des buyes stoppen.

Plin. Hauer in azijn ghesoden neemt de sproeten wegh.
De ghemeyne Medecijns ende tslecht volck roostense ende doense in sackskens ghelijck men dē Hirs doet/teghen de Colica/ende legghent warm daer op.

Ydel Hauer.

Dioscorides segt/dat ydel Hauer oft tcruydt Bromus dwelck den Ægylops ghelijck is / een drooghende cracht heeft/ende wordt metter wortel in water ghesoden tot op tderde deel/eñ tsop doorghedaen zijnde/soo wordt daer by ghedaen soo veel honichs / ende weder inghesoden tot dat soo dicke is als honich. Een doecxken hier in nat ghemaeckt/ende inde neusegaten ghesteken/is zeer goedt tegen dē stanck vande quaede seeren. Sommighe doen daer by ghestooten Aloe ende ghebruyckent alsoo. In wijn ghesoden met drooghe roosen/betert den stinckenden adem.

Drauick / Bromos sterilis altera . Festuca altera Dodonæi. In Enghelsch / Drauick and wilde otes. In Hoochduytsch/ Dort ende Lulch.

Ghebaerde Euene/Ægylops Bromoides Belgarum . In Engelsch/ Poure otes.

Drauick is zeer ghelijck ende zeer nae de ijdel Hauer / hebbende dunner arenkens dan die vandē Hondts-gras. Tsaedt is lanckworpich/cafachtich/eñ veel min sluytēde dan de Rogge/ waer af dat een miswas is. Het wordt in Nederduytschlādt geuondē indē Rogge/eñ opde canten vande ackers.

Ghebaerde Euene.

Ghebaerde Euene is half tusschen den Ægylops ende de naeckte Hauer / ende is alsoo geheeten/ om

om datse een baerdeken oft vlimmen heeft. Sy is de ydel Hauer oft den Ægylops gelijck. Tsaedt is scherp/row/lanc worpich/rosch/ende in vellekens besloten. In Enghellandt/Nederduytschlandt ende Vranckrijck/wordet somtijdts gheuonden onder de Gerste ende Rogghe. Maer oft de selue cracht heeft vanden Ægylops/en is noch ter tijdt niet beuonden.

Festuca siue Ægylops Narbonensis. Is het niet Festuca Hordeum Plinij? In Italiaensch/Orzo saluatico.

Muyse koren. In Griecks/Phœnix. In Latijn/Hordeum Murinum, oft Lolium rubrum. In Hoochduytsch/Bintzenhelmer ende Waltrohor. In Franchois/Yuraye sauuage. In Italiaensch/Gioglio saluatico. In Engelsch/Wald barly/or Way benet.

Ægylops heeft den naem ghecreghen van een sieckte die zeer swaer om genesen is/ de welcke die gheloeft te ghenesen/ ende is een ghebreck dat comt ontrent de hoecken van beyden ooghen/ te wetē/ een hol oft ingaende sweerken oft puyſtſeerken. Dit Cruydt groeyet vele onder de Terwe ende Gerste inde ackers van Languedoc ende Prouencen/ op heete eñ sauelachtige canten/ eñ is als Dioscorides leert/ een cruydeken van onderhalue oft twee palmen hooghe / bladeren hebbende ghelijck die vande Terwe/cleyne/ende cleyne corte aren/draghende meest maer twee / somtijdts oock drye graenen die besloten zijn in ghestrepte vellekens/ ende heeft vlimmen die wt de punct comen van yeghelijck graen/ende niet wt de are/oock ist graen de Gerste ghelijck/maer de wortel is zeer cleyne/die vā de Terwe ghelijck. Daer en is gheen die naerder comt den rechtē Ægylops dā dit cruydt. Wy hebben oock somtijdts beuonden dat gheholpen heeft twoorſeyde ghebreck/ te weten / doen dat eerst was aencomen/ende niet en was veroudert. Want het drooght astringerende sonder groote verhittinge. Tsaedt ghedaen in eenich bier/loopt inde herssenen/ende maeckt droncken.

Cracht.

Dioscorides. Gal. Het Cruydt met meel ghemengt/gheneest tghebreck Ægylops daer op ghestreken/ ende verdrijft dē harde gheswillen/want om dat scherpachtich is/soo heeft de cracht van verteiren.

Dioscorides. Tsap met meel ghemengt wordt ghedrooght/ende tot tselfde ghebruyck bewaert.

Muyse-koren/Phœnix.

Dit Cruydt schijnt Phœnix ghe heeten te wesen / ghelijck oock de voghel Phœnicopterus, van het roodt coleur / alsoo veel te segghen als vierich oft vlammende / waerom dat die van Narbonne aenden zeecant woonende desen voghel heeten Flamment. Want hoe wel dat wortels heeft ende cleyne bladers eñ arenkens vã Terwe oft Ægylops, soo is nochtans de are roodt oft castanie bruyn/ hebbende vasthoudende schubbekens die ouer ander sijden by behoorte staen/ende den Lolium gheheel ghelijck. Waer door dat sommige dit ghe heeten hebben Roodt Lolium. Ende is nae mijn verstant het Hordeum Murinum van Plinius,met de bladers vã Gerste / maer corter ende smalder/ ende de are den Lolium ghelijck. De taerkens van ses vingheren lanck omvanghen de wortel in ackers ende op de tiechelen die versch gheleydt zijn.

Cracht.

Muyse-koren ghestooten ende met wijn ghedroncken verweckt den vrouwen haerlieder stonden/ dwelck ons tot noch toe onbekent is gheweest/ want wy en hebbent niet darren verseeckeren/ vreesende dat hooftsweere soude ghemaeckt hebben/ ende ander ghebreken van dronckenschap / ghelijck wy weten dattet Lolium ghewoone is te doen sonderlinghe in Prouencen ende Dolfine. Dit Cruydt wordt veel ghe uonden ende is ghenoech bekent in Duytschlandt/Enghellandt ende Vranckrijck.

Phœnix met wranghen wijn inghenomen stopt den buyck-loop/ende stelpt de vloedt vãde vrouwen/insghelijcks oock den ouervloedighen loop vande urine. Dioscorides.

Men segt oock dattet aen d'lichaem ghebonden in een castanie bruyn velleken tbloedt stelpt. Dioscorides.

Lolium, ende Triticum temulentum. In Hooch ende Nederduytsch / Tuwale/ Que weysen / ende Lulch. In Fransoisch / Yuraye. In Spaensch/ Yoio ende Zizania. In Italiaensch/Gioglio ende Loglio. In Engelsch/Darnell/or Yuray.

De Griecken hebben dit Cruydt geheetẽ Æran, soo my dunckt/ van een woordt æresthæ, dwelck te segghen is/opghehaelt/opgheheuen oft om hooghe ghetrocken/want de schadelicken domp vandẽ Lolium rijst tot inde herssenẽ/ ende maeckt een dronckenscap ende draeyinghe int hooft die luttel verschilt vande dulheydt. Waer door dat vanden ghemeynen volcke meer dan ghenoech bekent ende gehaedt is/ sonderlinghe in Prouencen / Languedoc/ eñ ouer al in Vranckrijck/waer dat genoemt wordt Yuraye,alsoo vele te seggen/ als dronckenschap oft droncken maeckende. Ende oock in Normandie/ Nederlandt ende Enghellandt / niet alleene alst meel daer af in tbroodt gebacken wordt/maer noch veel meer alst ghedaen wordt ende ghesoden inde bieren ende Ael/ soo verdrucket ende verduystert de herssenen met een onlusticheydt eñ slaeperícheydt/ ende maeckt alle d'ander leden vaddich: Maer van buyten opgeleydt in een plaester daer af ghemaeckt met sineir/ verdrijft de selfde ghebreken ende de gheduerighe pijnen vanden fleirsijn ende vanden hoofde. Gheenen cruyde en ist beter gelijck van aren dan den Muyse-koren oft Phœnix/ ghelijck Dioscorides zeer wel segt/eñ daerom die d'een van beyden kent/salse alle beyde wel kennen. Tgraẽ ligt in harte vellekens/maer van halmen/wortel eñ anderssins ist de Terwe oft Rogghe ghelijck / ende daerom is Matthiolus van opinie achtervolghende Theophrastum, dat gelijckerwijs alst een miswas ende peste is vande Terwe/ dat insghelijcks wederom pleeght in Terwe te verkeeren/maer ge-

lijck

lijck hy de waerheydt segt/ soo gheeft hy oock te kennen/ dat hy gheen verstant en heeft vāde natuerlijcke dinghen/ als hy d'historie van Hippocrates wt Plinius verhalēde/ d'exempel voorts brengt vāde veranderinghe van een vrouwe in eenen man. Want dese veranderinghe van specie en comt niet by/ noch d'onderscheydt inde cruyden van manneken oft wijfken en is niet waerachtich / maer vande gheleerde voor een ghelijckenisse ende maniere von spreken geacht. De saecke is wel waerachtich/ maer de reden en deucht niet. Want daer en is niemādt/ hy en weet wel/ dattet Lolium een misghewas is vande terwe/ ende in gheen wijfken verandert/ maer dat een faute is/ oft een ander specie van graen. Want Lolium is heeter ende droogher dan eenich ander koren/ niet nut tot voedtsel/ sonderlinge vande menschen/ maer is gheheel van natueren contrarie den koren. Want koren is den menschē ghesont/ ende den treck-peerden meestendeel doodtlick. Maer het Lolium en hindert noch den peerden noch den hinnen/ noch vogelen/ nochtans ist den menschen zeer hinderlick/ daerom tzijn natuerlicke differentien/ ende niet van manneken oft wijfken/ ghelijck Matthiolus raest.

Galenus segt dat drooge en̄ zeer heet is/ soo dat naerder is dē scherpē dingen/ meer dan den Iris/ maer ten is soo subtijl niet van substantie/ in vueghen dat daer in zeere verschilt / daerom dien achtervolghende soo macht ghesejdt worden warm te zijn tot int eerste vanden derden graedt/ en̄ drooghe tot int laetste vanden tweeden graedt.

Cracht.

Meel van Lolium ghemengt met sout ende radijs bedwingt de voorts etende zeeren ende alle vervuylde quade sweeringhen/ opghestreken.

Tselfde meel met solfer ende azijn ghemengt / gheneest d'wildt vier ende quaet seer alst daer mede bestreken is.

In wijn ghesoden met duyuen mest ende lijnsaedt/ doet scheyden ende vergaen clieren ende croppen/ ende doet wtbreken d'apostumatien ende gheswillen die quaelick rijpen connen.

Met honich water ghesoden doet de pijne van Sciatica vergaen alst daer op ghestreken wordt.

Met nat gemaeckte en̄ dan gedroogde gerste/ als* gorte/ wieroock/ myrrhe oft saffraen gemengt en̄ daer mede eenē roock van onder ontfangen/ voordert het ontfanghen vande vrucht. Dioscorides. *polenta.

D'Alchimisten menghen meel van Lolium met haerlieder medicijnen tot slaep verweckende.

Vstilago. In Hoochduytsch en̄ Nederduytsch/ Brandt, In Franchois/ Bruslure. In Engelsch/ Blight or Brant-corne.

Vstilago polystichi.

Brandt van Gherste met veel rijē. In Engelsch/ Barly blight.

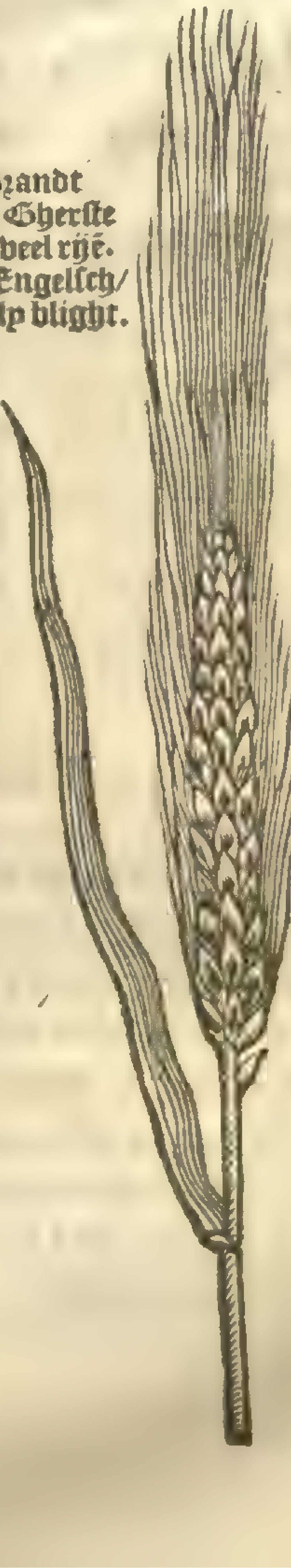

Vstilago Auenæ.

Brandt van Hauer. In Enghelsch/ Hauer blight.

Dit ghebreck en comt niet van tgraen dat in d'aerde bedorven is / maer vande verbrande aren soo sy beginnen te groeyen / d'welcke daerom oock Brandt gheheeten wordt/int Franchois Brulure, ende groeyt dickwils onder de Terwe/Rogge ende Hauer/soo wel hier te lande/als in Duytschlādt ende Vranckrijck. Want als de are noch teer is ende in hope van bloeyen ende graen te crijghen/ ist datse bereghent ende nat zijnde terstondt met een zeer heete sonne dorre wordt / dan comter af dit misghewas/dat inde medicijne gheensins nut bevonden en is/nochtans zeer goedt om kennē/midts dat het van halmen/bladers ende wortel de Terwe oft Hauer ghelijck is. De are is met een swert poeder ende stof gheladen/de welcke terstondt als oft de bloemen afvielen/ vergaet in een verbrandt poier oft meeluachticheydt.

Ooghentroost-gras/in Hoochduytsch ende Nederduytsch.
Cratæogonon in Griecks.

Cratægos oft Cratægon is eenen boom daer af dat onder de Mispelboomen gesproken wordt. Maer Cratægonum schijnt te zijn een etelijck cruydt / ende niet onghelijck den Peerdts-bloemen / waer af tghebruyck ende nuttē/tsaedt ieugdich maeckt eñ bequaem om genereren. Ick en kan gheen cruydt bedencken daer op dat de teeckenen beter accorderen/ dan tghene dat vande Herbaristen van onsen tijden om de ghelijckenisse gheheeten wordt het tweede Melampyrum. Opde boschachtige heuuelen ende afhangende lommerachtighe plaetsen van Narbone / Enghellandt/ Sauoyen eñ Piemont / schietet ouer al midden inde Somer sijn tacken van eenen cubitus oft onderhalf lanck/met veel gheknoopte steelkens die veel sijd-tacskens hebben/ gheliјck de Claerooghe doet / maer veel dicker ende meerder/ de welcke van onder op met bladers becleedt zijn dien vande Peerdts-bloemen / oft witte Ratelen/ Vloy-cruydt/ oft Wildt-vlas gheliјck. De bloemen comen op dwterste vande steelkens met knopkens die minder zijn dan die vanden Vingherhoet bloemen / maer des gheliјcks by een ghevoeght/ die vanden Peerdts-bloemen oft Wilden-vlas van fatsoen gheliјck. Tsaedt ligt in cleyn blaeskens den Hirs niet ongheliјck / d'welck soo wel als de ghedrooghde bladers wat scherp is van reucke ende smaecke.

Cracht.

Dit saedt cleyn ghebroken ende een papken daer af ghemaeckt/verweckt tot oncuyscheydt/ ende is als een heefdeegh ende wedtsteen van het genererende saedt/ soo my niet sonder reden en dunckt.

Men segt oock dat soo wanneer een vrouwe daer af nuchter in neemt drye daghen lanck/ nae dat sy haer maendtstonden heeft ghehadt / elcke reyse een half drachme in twee croesen waters/ veertich daghen eer sy ontfangt/ende dat de man insgheliјcks drye daghen voor tbekennen van sijnder huysvrouwen soo veel drincke/dat die vrucht een sone sal wesen. Dioscorides.

Tghene dat aende canten vande velden groeyt / hebbende roodtachtighe bloemkens / ende wat minder is dan d'ander Cratæogonon, met een steelken van eenen voet hooghe/ ende bladeren half soo groot als vande Peerdts-bloemen ende witte Ratelen/ is de tweede Euphrasia van Dodonæus.

Peerdts-bloemen. Melampyrum, Triticum vaccinum, Tragi, Cordi, & Dod. Alopecuros Plinij. **In Hoochduytsch/ Kuweyssen. In Enghelsch / Horse floure or Cowe wheate.**

Dit oncruydt / welck vele onder koren groeyt/ is seer ghelijck het cruydt dat in Hoochduytsch Kuweyssen heet/ maer is meerder/ eñ heeft schoone dicke aren vol van bloemen diē vande witte Ratelē ghelijck/ eenen vosse steert niet onghelijck/ ende daerom heetet Plinius Alopecurus. De bladers zijn breeder dan die vanden Osyris oft Rotte, de welcke al ist saecke datse onghelijcker staen / nochtans sterrewijs voorts comē. Sijn wortel is cleyn eñ hardt/ de bloemen eer sy open gaen zijn peersch wtē blaeuwen siende/ daer nae als sy open gaē / zijn die gheel met peersch ghemengt/ maer verliesen daer nae als sy vergaen haerlieder verwe / ende worden groen/ tusschen de welcke comen breede haukens daer in dat besloten zijn twee graenkens dien van Lolium ghelijck / maer minder ende bruynder dan de Terwe.

Het is een miswas van Terwe / ende der Terwen lastich / maer een goedt ende lieflick voedtsel voor de koeyē/ in dwelcke de slechtste Terwe schijnt verander te wesen.

Peerdts-bloemen met gheel bloemen. Perpusillum Melampyrum luteum.

Hier by moet oock ghevoegt zijn dese soorte van Melampyrum, als de ghene die niet beschreuen noch geconterfeyt en was/ ende groeyt zeer vele in Prouence onder tcoren / ontrent drye palmen hooghe / Het siet den voorgaenden heel ghelijck / maer het heeft gheel bloemkēs/ eñ de bladers dieper ghekerft/ den Crayenvoet niet zeer onghelijck.

Coren-roosen ende Neghelbloemen. In Griecks/ Pseudomelanthium, **ende Latijn/** Nigellastrum Dodonæi, Fuchsius, Lolium, Muto, Lichnoides segetum, Tragus, Gitago. **In Hoochduytsch/ Raden ende Kornrolz. In Franssois/** Nielle des bledz. **In Italiaensch/** Gittone. **In Spaensch/** Neguillia **ende** Allipiure. **In Enghelsch/ Cockle or fielde Nigella.**

Noch is van sijn gheslachte de Coren-roose/ want alst met de Terwe ghemengt ende ghemalen is/ soo maeckt men daer broodt af. De bladers van dit cruydt zijn hayrachtich/ breeder/ maer corter dan die vant vlooy-cruydt: de stelen zijn recht opgaende / lanck ende hayrachtich / hebbende int bouenste lanckworpighe knopkens/ met vier oft vijf scherpe cleyne bladerkens die de bloeme bevangen/ de welcke van coleur ende fatsoen dien vande Maelwe ghelijck zijn. Tbrengt veel saedts voort dat buyten swert ende van binnen wit is.

Cracht.

Coren-rooſen ende Neghelbloemen.

Cracht.

Coren-rooſe/als Fuchſius ſegt/ is zeer goedt teghen de quaede ſchorſtheydt ende wildt vier/ ſoo wel alſt Lolium,het heylet de wonden/tgheneeſt de fiſtels / eñ ſtelpet bloedt.

Oft het met een ſuppoſitoire ghebruyckt de maendtſtonden treckt / als Dodonæus wt Hippocrates verhaelt/en weten wy niet:maer dat beyde de Nigellen/ſoo wel de tamme als de wilde / die tweederhande is / met Mercurial honich ghemengt/ſulcks doen/ en twijfel ick niet. Maer aengheſien dat de wilde Nigelle onder het koren groeyt/ ſoo is te bemoedē/dat Hippocrates tſelfde verſtaē heeft vande Nigelle die onder de Terwe waſſet.

Tghemalen ſaedt met honich gemengt neemt wegh alle leelickheydt ende ſchelferinghe des huyts / alſt daer op gheſtreken wordt.

Tafelken van alle andere Graenen.

- Rijs
- Hirs
  - Ghemeyne.
  - Indiaenſch vā Plinius,oft Mais vā die van Weſtē.
  - Sorg-ſaedt.
  - Panick-koren.
  - Wildt Panick-koren.
  - Blaeu Indiaenſch Panick-koren / moghelijck Indū Dioſcoridis.
- Phalaris.
- Cleyn bemt-phalaris.
- Lithoſpermum van Plinius.

Rijs,Oryza. In Hoochduytſch/ Reiß. In Franchois/Ris. In Italiaenſch/Reſo. In Spaenſch / Arroz. In Enghelſch/ Reſe.

Ghelijck dit ſaedt aldereerſt ghebrocht is gheweeſt wt Indien / inghelijcks ſoo ſchijnt oock dat de naem van daer comen is. Het is in Aſien ende Europen zeer wel bekēt / maer ick en hebbe niet meer dan een ſoorte van dien gheſien int landt van Narbonne ende Spaignen / maer inde vlacke ende open vochte velden ende ackers vanden lande van Milanen groeyet zeer ouervloedich/twelck ſy nochtans met beecſkens ende waterloopen die gheleydt worden wt de riuiere die vanden Lac Maior comt/dickwils ende wanneer dat van noode is/ nat maecken / anderſſins en ſoudt niet waſſen oft gheen graen voorts brenghen/ſoo dat wonder is/dat ſoo drooghen ende dorren graen is begheerende ſoo vochtighen ende waterachtighen grondt / ende ſoo goedt ende wel ſmaeckende voedtſel gheeft/dat oock ſoo gheſont is. Den Oogſt van deſen valt late/te weten entrent half Septembre/ want dwordt rijpe door veel heete ſomerſche Sonneſchijnen / eñ daerom en ſoeckt niet de Noordtſche ſtreken al zijn die vochtich/midts datſe te coudt zijn. Tgraen groeyt aen cromme vlimmen die ſtijfachtich zijn/aren-wijs ouer ander ſijden by behoorte ſtaende in geelachtige vellekens die hoeckachtighe ſcherpe ſtrepen inde lengde hebben/ende bouen ſpitſe vlimmen / van de welcke tgraen verloſt zijnde/witter/claerder / hardter ende veel lieflicker om pappen te maecken is dā de ſchoonſte terwe die men mach hebben. De halmen zijn die vande Gerſte ghelijck van eenē cubitus oft onderhalf hooghe/maer de wortel die vande Terwe: De bladers die wy gheſien hebben in Lombardijen/ Toſcane ende Prouencen (in dien ick wel onthouden hebbe) ghelijcken beter die vanden Hirs oft Gerſte/dan vande Pareye. Daerom ſchijnt dat Matthiolus ghevolght heeft de ghene die wt Plinius het Rijs dat nu ter tijdt onbekent is/ hebbende een ronde wortel / een roode bloeme / vollijnghe bladers die vande Pareye ghelijck / maer breeder / eenen cubitus lanck/ met ons ghemeyn Rijs onverſtandichlijck gheconfundeert hebben. Maer dat Rijs met de ronde wortel/ mach moghelijck zijn/ dat die van Aſien ende Surien den Romeynen vergunden / de welcke den maeyers ende voorcoopers plaghen den eedt af te nemen dat ſy tſelfde niemandt vercoopen en ſouden voor dat het gheſoden

Rijs. Oryza.

den ware/wt vreesen dattet saedt in andere landen soude gebrocht worden/ welck graen alsoo door sieden ghedoodt zijnde ende my gheschoncken/ my oock dickwils heeft bedroghen. De bloeme van ons Rijs is een groot ende zeer goedt voedtsel gesoden in melck met suycker ende Amandels. In Barbarijen ende Spaignen wordt ghedistilleert van Rijs in melck gheweyckt/eerst een claer water/ daer nae een olie/die wel soete is/ ende niet min den gheest verheughende eñ dronckenmaeckende dan den wijn/ dien de Mooren niet en drincken. Des ghelijcks d'Olifanten van Afrike/ eten wonderlicken gheerne dat voedtsel/ ende worden daer af licht aennemende ende leerbaer. Dioscorides ende Galenus segghen dat Rijs middelmatich voedt/ ende den Camerganck stopt. Tgheeft een grof voedtsel.

Hirs oft Milie. In Griecks/Kenchros. **In Latijn/** Milium. **In Franchois/**Millet. **In Hoochduytsch/ Hirsen. In Italiaensch/** Miglio. **In Spaensch/** Miyo eñ Milho. **In Engelsch/ Mylen ende Millet.**

Het schijnt dat Milium int Griecks gheheeten is van de ontallicke graenkens vanden sijghen die sy heeten Kenchramides. Maer int Latijn Milium, al oft hy droegh duysentich graenen: want hy is soo vruchtbaer datmen seydt dat elcke graen wel wtgheeft drye matekens. Ten zy dat yemandt lieuer duncken soude Milium gheheeten te zijne om dat de Griecken met een ghemeyne naeme alsoo wel Panick-koren als Hirs gheheeten hebben/ghelijck ghetuyght Varro.

Hirs wordt in Toscane ende Narbonne int eerste vande Lente ghesaeydt/ ende wordt de derde maendt daer naer ghemaeyt. Dwasset gheerne in vet/ slijckachtigh ende cley landt/eñ in een warme locht. Theeft een saselachtighe wortel die vanden Panick-koren ghelijk/wt de welcke dat spruyten drye oft vier halmen van twee oft drye cubitus hooghe die hayrachtich ende rietachtich zijn/ van bladers ende breede aren ist bouen eenich sins den Rijs ghelijck/dan dat de aren onghelijck meerder ende meer wtghespreydt zijn / den aren vanden Riet zeere ghelijck / daer in dat veel cleyn saeykens groeyen bes loten in effen vellekens/ den sade van Phalaris oft van vlas niet onghelijck/ dã dat ronder / minder eñ glatter is/ dwelck lichtelick ghebroken eñ tot meel ghemaeckt wordt/ waer af broodt/ toerten ende taerten ghebacken worden/ die swaer ende quaet om verteeren zijn / taey int knouwen eñ niet lieflick/ ten sy datse gheten worden soo haest als sy ghebacken zijn. Ende daerom wordense tot Venegien al warm geten/ die d'arm volck daer op de cruysstratẽ te coope stelt/ roepende **al heet de koecken al heet**. Niettemin ist datse versch oft oubacken gheten worden/ soo maeckense midts de vasticheydt eñ swaerheydt quaedt bloedt / eñ geuẽ veel argher voedtsel dan Terwe oft Rijs/ als niet selfs Galenus,maer oock de Coolbranders ende schaepherders vã Tyrol ghetuyghen ende verclaeren. Want doen wy henlieden daer vraeghden / oft oock waer was dat Matthiolus gheschreuen hadde/ te wetẽ/ dat sy alleene mochten leuẽ by broodt vã Hirs oft Gerste die gheroost is in melck gesoden/soo ghecten sy met ons/ende wenschten voor hen altijdts sulcken kost ende leckernijen/ iae seyden daer by wt spot/dat zijt niet en mochten beteren / als de ghene die niet machtich en waeren beter broodt te coopen. De voghelkens eten dit saedt ghelijck sy doen Canarie saedt/ Lijnsaedt eñ Kempsaedt/ghelijck de Canarie voghels/kneuterkens/ende sijskens. Het droogt ende is subtijl van substantie/maer heeft luttel warmte/ende daerom ist zeere goedt teghen fluxien vanden herssenen. Des ghelijcks oock teghen de fluxien vande iuncturen/ende verdrijft de winden inde dermen.

Mo. Bot. Garden. 1898.

Hirs in Griecks Kenchrös.

Tverschil onder de soortē van Hirs / is alleene dat d'ander swerter saedt ende wijder wtgesprey-de aren heeft.

Galenus segt dat coudt is inden iersten graedt/ ende drooge tot inden derden oft ymmers zeer nae/ ende is subtijl van substantien.

Cracht.

In twee handtvollen souts in een yseren lepel oft panne gherooft/ soo veel Hirs ghedaen / als de lepel vanden viere ghenomen is / op dat den Hirs niet en verberne/ dwelck int sout gheworpen zijnde/ ende onder een gheroert comt te bersten / waer wt dat rijst een wit gheswollen marck dat den gecon-fijtten Anijs oft Carui soo ghelijck is van co-leur / dat de kinders tselfde siende voor confiture/ daer mede bedroghen worden. Tselfde al heet in een lijnen saxken ghedaen ende gheleydt/ iae opde eerste partijen vanden buyck / doet vergaen de crimpinghen ende pijnen vanden buyck / inde sij-de/ende metten cortsten gheseydt/ verteirt de groue humeuren van alle leden.

Broodt van Hirs ghemaeckt/doet min dan dat van eenich ander graen ghebacken is / maer een papken daer af ghemaeckt stopt den camerganck/ ende doet water maecken. Dioscorides, Plin. ende Galen.

Turcks-koren; In Latijn ghenoemt Milium Indicum Plinianum, oft Mais Occidentalium ende Frumentum Turcicum. In Hoochduytsch/ Turckschen korn. In Franchois/ Bled Sarrasin. In Italiaensch/ Fromento Indiano, In Spaensch / Mijo Turquesco, ende is nae Cordus opinie/ Triticum Bactria-num Plinij. In Engelsch/ Turkish wheate.

Dmeeste ende schoonste koren dat in Europen is groeyende/ende vanden Rijcke van Nero af in Italien heeft ghebrocht gheweest / wordt vanden ghemeynen man ende oock vanden zeer gheleer-den Fuchsius Turcks-koren ghenoemt/ dwelck nu ter tijdt meer wt ghenoechte dan om broodt daer af te backen gesaeydt eñ gheoeffent wordt. Welcken de zeer goeden Doctoor Matthiolus niet allee-ne op ander plaetsen maer principalick hier sonder schult is berispende/van dat hy desen Hirs quae-lick soude gheheeten hebben Koren / als tghene dat aldereerst ghebrocht werdt niet wt Turckijen/ maer wt West Indien. Maer aenghesien dat Plinius tfatsoen/de lengde ende vruchtbaerheydt vā desen zeer fray beschrijft / binnen wiens tijden gheen mensche van Europen West Indien bekent/ noch ghesien en hadde/ soo heeft Matthiolus onghelijck/ te segghen/ dat het aldereerst wt Indien is ghebrocht gheweest/waerom dat de schippers die tselfde ghebrocht hadden wt groot Turcks Asien/ dwelck aen Indien is palende/ beter Turcks-koren ghenoemt hebben. Van wortel/ bladers eñ bloe-men is den Hirs gheheel ghelijck/ hoe wel dat die neerder zijn/ ende de halmen veel hoogher als vā seuen oft acht voeten hooghe / rietachtich/ stijf/ ende eenen vingher oft duym dicke gheknoopt / ende vol marcks dat wit is ghelijck dat van Suycker-riet . Midden tusschen de knoopen ende bladeren spruyt eenen dicken maer corten ronden dodde becleedt met dunne vellekens / waer in ghesloten lig-ghen de graenen die soo groote zijn als erweten vast by een staende ende zeer net / in thien oft meer rechte reken / van verwe somtijdts root / somtijdts geel / somtijdts wit ende altemets bruyn / welcke diuerscheydt de bloemen oock hebben/ die den Hirs bloemen ghelijck zijn/ de welcke int bouenste ghe-boghen hanghen / maer gheen koren voorts en brenghen / door een sonderlinghe ouerdaedt vande natuere de welcke die schijnt voorts ghebrocht te hebben sonder saedt / niet om datse der vrucht een schaduwe soude maecken / maer om datse door de wonderbaerlickheydt den aensiender soude ver-heughen/

Turcks-koren.

heughen / dwelck in ander vruchten selden ghesien wordt. T'saedt wordt inden April ende Mey alst drye dagen geweyckt heeft / ghelijck alle ander hardt graen / in natte bereghende aerde ghesteken / ende in diepe groeuen ghegrauen ende ghedeckt ghelijck als de Boonen ende Erweten gheset worden. In Enghellandt wordet rijpe in Oogstmaendt ende Septembre. Maer aengaende het Mais van Peru / de ghene die daer gheweest hebben / segghen / dat het bycants tgheheel iaer ouer mach ghesaeydt ende ghemaeydt worden. Daer is dat binnen drye maenden / twee maenden oft ses weken rijpe wordt / nae de natuere vander aerden ende locht. Des gelijcks ist oock inde Oost Indien vã Asien. T'broot van desen Mais / is ghelijck dat van den Hirs / swaer ende der maghen niet aenghenaem / want het is zeer drooghe ende eerdich / ende sonder voedtsel / iae onghelijck veel slechter dan onse Terwe / welck broodt dien volcke van Phronea bereydt werdt / om dat sy souden spijse hebben ghelijck sy volck zijn. Om etter te doen comen soo knouwen sommighe dat metten tanden ende menghent met speecksel: theeft een smetse soeticheydt ende lijmicheydt / door de welcke als de natuerlicke hitte verstopt is / eer ende lichtelicker etter is comende.

Groot Turcks-koren ende geel.

Ander Indiaens groot aerdich Turcks-koren.

Dit groot Turcks-koren wordt in Nederlandt min ghevonden / nochtans heeft ouerlanck ghegroeyt te Brugghe in t'huys van Praet aen de Coninck brugghe ontrent t'Jaer M. D. lxvij. met halmen twee mans lengden hooghe / hebbende ghecroonde saselinghe van wortelen twee voeten bouen d'aerde lancks de voorseyden halmen. Sijn vruchte is langher ende grootter / geel van coleure: anderssins dit is d'ander heel ghelijck van ghewas ende bloemen. De wortele is onder d'aerde zeer hayrich ende veselachtich.

Ander Indiaens groot aerdich Turcks-koren.

Sorgh-saedt. In Latijn/Sorgo, ende is de Melica vande Italianen/van Matthiolus ende van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Sorgsamen.

Sorgh-saedt is oock metter daedt ende met den naem Indiaensch Hirs / den voorgaenden niet onghelijck/ ende is oock van daer ghebrocht gheweest/ maer hoe wel dat soo fray niet en is/ soo wordet nochtans in Italien veel meer ghevonden/ sonderlinghe ontrent de weghen ende boeren hutten tusschen Pauien ende Ferraren/ daer men dit graen in Septembre rijpe siet/ dwelck sy inden April ghesaeydt hebben. T'heeft oock ghelijck d'voorgaẽde vier oft vijf rietachtighe halmen die vol marcks zijn/ van een mans hooghde/ maer wat dunner / bruynder / ende met knobbelachtighe knoopen / de bladers zijn scherp ghelijck vanden voorgaenden / maer op d'opperste vande halmẽ groeyen breede aren die meerder zijn dan die vanden Panick-koren / de welcke voorts-brenghen nae dat de gheel bloemen afghevallen zijn/ lanckworpich ende rootachtich ront saedt/ tweemael grootter dan kemp-saedt oft Hirs-saedt/ dwelck in dobbel vellekens besloten light. D'aerme landt-lieden dien den arbeydt ende d'langhe wachten verdriet/ welck ander graen is eysschende / saeyen Sorgh-saedt om broodt daer af te backen / oft oock om duyuen ende hoenders te spijsen. Sy maecken oock cleerbessems vande rechtste ende stijfste ghedrooghde cleyne opperste arenkens in diversche plaetsen van Italien ende Vranckrijck om lakenen ende cleederen daer mede te keren.

Het heeft de selue cracht vanden Panick-koren / ende wordt zeer ghebruyckt inde huysen ende keuckens vande aerme lieden van Ferraren.

Panick koren. In Grieckx/Elymos ende Melinos. In Latijn/Panicum. In Hoochduytsch/ Phenich ende Heydelphenich. In Franchois/ Paniz oft Panick. In Italiaensch/ Panico. In Spaensch/ Panizo ende Panico, ende is Mel frugum van Diocles ende Anguillare. In Enghels/ Panick.

Panick-koren is een specie van Hirs / maer dwordt Panick-koren ghеheeten om sijn ronde ende knobbelachtighe aren bycants ghelijck druyuen/ de welcke spits ende row zijn wat nederwaerts ghe-

boghen/

Panick-koren.

boghen/ van een palme oft onderhalf lanck/ waer in dat wassen cleyne saden maer minder ende in grooter menichte dan die vanden Hirs / besloten in veel vellekens/ ende is somtijdts wit/ somtijdts bruyn ende oock bleeck gheel. De bladers zijn oock die vandē Hirs gelijck/ spits/ groeyende op stijue rietachtighe halmen die veel knoopen hebben / ende die vijf oft ses voeten hooghe zijn. Tgroeyt in Vranckrijck ende Gascoignen / ende oock inde houen van Nederlandt/ maer alderbest in licht eñ sauelachtich landt/ ende in een warm ende droogh ghewesté. Het en wordt hedensdaechs niet ghebruyckt / noch inder Apoteken/ noch oock om broodt te backen / want het is een zeer droogh/ magher ende slecht voedtsel/ ende daerom wordet den voghelkens t'eten ghegheuē/ ghelijck Canarie saedt eñ wildt Panick-korē / welck wy terstondt sullen beschrijnen.

Cracht.

Panick-koren heeft de selfde cracht vandē Hirs/ maer het voedt min ende stopt. Dioscorides.

Van buyten ghebruyckt/ ist verdrooghende ende vercoudende. Galenus.

Indiaens Panick-korē. Panicum aliud Indicum. Panicula villosa.

Wildt Panick-koren. Panicum Herbariorum Syluestre.

Indiaensch Panick-koren.

Dit Panick-koren welck luttel ghevonden wordt/ werdt int voorleden iaer wt Indien ghebrocht van eenen Chirurgien tot Bristou in Enghellandt/ ende is diuersch vanden ghemeynen/ met een gheboghen are/ maer dunner ende langher dan de meeste fluweelbloemen / van eenen voet lanck/ ende rouwer.

Wildt Panick-koren.

Ons Panick-koren dwelck Wildt Panick-koren gheheeten wordt / verschilt vanden voorgaenden / ende pleeght zeer vele te wassen van selfs in steenachtighe plaetsen ende op de breede plaetsen van Italien ende Narbonne/ ende oock vande steden / dwelcke niet alleene verscheyden is van oeffeninghe/maer oock van besonder are die oock niet en is spits ende rondt / maer veel minder / ende staende bouen aen het opperste vanden stele ouer ander sijden by behoorte / ghelijck die vã Persickcruydt oft Potamogeton. Tfatsoen vande reste is den Panick-koren zeer ghelijck/als van halmen/ bladers/stelen/ wortel ende knoopen/ alle dese en zijn dien niet ongheliјck/hoe wel datse veel minder zijn / waerom dat ghemeynlick vande Herbaristen Panick-koren geheeten wordt / dwelck hedensdaeghs niet en wordt ghebruyckt/ Dwordt als ander miswassen van graen/ ende grasachtighe cruyden den voghelen ghegheuen / maer gheensins in spijse ghebruyckt / waerom oock dat den Panick-koren ghelijcker is dan den Hemels-dau-gras.

Blaeu Indiaens Panick-koren. Panicum cæruleum Indicum, ende is moghelick Indum Dioscoridis.

Wat den Hemel / de locht ende aerde vermach int voortsbrenghen ende voeden vande cruyden / mach claerlick dit cruydt meer dan eenich ander bewijsen / waeraf wy tsaedt tot eenen schenck ontfanghen hebbende vanden zeer beleefden eñ grooten lief hebber der cruydẽ Ioannes Brancio van Mechelen die dat versch wt Indien ontfanghen hadde / binnen Montpellier inde houen ghesaeydt hebbende inde Maerte/halmen gheschoten heeft voor de maendt van Oogst/ rietachtich den Suycker-riet ghelijck eens mans lengde hooge/ meer dan eenen vingher dicke ende vol bleeck voos marck / recht/ gheknoopt/ die zeer nae de wortel (de welcke sy cleynder heeft te rekenen nae sijns selfs grootte/ ende bycants nae de grootte van d'eerste Panick-koren) een schoone eñ fraye blaewe oft peersche verwe hebben/ ende bouen op de halmen heeft oock ronde lanckworpige aren die int opperste wat bot zijn / ghelijck Mais van Indien/ oft Turcks-korẽ waer af de bloemen licht blaeu zijn / ende dichte ende net beset/met lanckworpich/rondt ende blaeu graen/ eenichsins ghelijckende de Naeckte-hauer/maer minder ende ouervloedigher. De bladers zijn rietachtich/ inder welcker lengde midden door loopt een strepe oft ribbeken / ende breede-halm-knoppekens wel totten haluen toe hen seluen omvanghende: de smaecke is dien vanden Hirs gelijck/ maer het en wordt niet gebruyckt/midts dat het onder ander zeer seldene planten luttel gevonden wordt.

Spaensch oft Canarien saedt. In Griecks ende Latijn / Phalaris. Het heet oock in Hoochduytsch/ Spaensch saedt eñ Canarie saedt. In Italiaensch/ Falari. In Engels/ Grasse korne or Petie Panick.

Cleyn bemdt Phalaris / ende nae de meyninghe van Tragus Ægylops Plinij: Int Vlaemsch/ Beuernelle.i.Tremula.

Dit saedt en wordt niet alleene ghebrocht in Nederlandt ende Enghellandt wten eylanden van Canarie oft wt Spaignẽ/ maer oock wten lande vã Narbonne / waer dat oprecht Phalaris groeyt opden wegh nae Maguelone by het koren aende brugghe / dwelck inde voorseyde landen zeer veel te coope ghebrocht wordt / om te voeden ende onderhouden die excellente ende zeer wel singhende Canarie voghelkens / ende is wat meerder dan vanden Sesamum ende vanden seluen coleure / maer wat platter / ende minder dan lijnsaedt / dwelck groeyt op gheaerde halmen ende cafachtighe effen schubben. De halmen zijn eenen cubitus hooghe/ gheknoopt/ maer de wortels ende bladers zijn dien van Gerste ghelijck/ oft eer der Spelten van fatsoene ghelijck. Men etet ende sommighe backender broodt af/ dwelck sy eten teghen de graveele ende verstoptheydt vande blase.

Cleyn bemdt Phalaris.

Soo grooten onderscheydt als is tusschen dminste Bemdtgras ende d'Lidtgras / soo grooten isser oock tusschen dit eñ den Phalaris/ dwelcke niet en wasset int koren / maer inde bemden eñ weyen van Duydtschlandt / Vranckrijck ende Enghellandt / hebbende dunne ende bruyne rootachtighe stelen van onderhalue palme ende somtijdts van eenen voet hooghe/ draghende int opperste in sijdtachtighe veselinghen wtghespreydt zeer veel blinckende swartachtighe schubbekens / waer in tsaedt voorts comt dat twee mael minder is dan tvoorgaende Canarie saedt. Voorts heuet de bladers eñ wortel van d'alder cleynste Gras oft Ischæmon.

Cracht.

Tsap vanden ghestooten Phalaris met water oft wijn wtghedouwet/ is zeer goedt ghedroncken teghen de pijne vande blase. Insghelijcks tsaedt ghestooten ende eenen lepel vol ingedroncken/ heeft de selue cracht. Dioscorides. al oft in hem hadde eenighe subtijle substantie ende warmte. Galenus.

Lachryma Iobi, seu Christi, Lithospermum maius, Lithospermum & Diospyros Plinij.

Dit Cruydt pleghen de Monicken van Prouencen eñ Narbonne in haerlieder houen zeer te oeffenen/eer dat de cloosters door de inlandtsche orloghen gedestrueert waeren/ om sijn steenachtich saedt wille/ van d'welcke sy pater nosters maeckten. Oock soo ist een ghemeyne remedie teghen den steen inde lendenen ende graveele inde blase/ alst gestooté eñ gesoden is. Tsaedt is rödt/ aen d'een sijde rondtachtich opgheschherpt/ eñ aen d'ander sijde platachtich/den Pimpernoten niet ongheliijck/ soo groot als een Rijs koren/wit/ blinckende/ glat ende van coleur gheliijck den grooten Lithospermum oft Perle cruydt saedt van Dioscorides, maer steenhardt/ ende veel tayer dan van Perle cruydt/sonderlinghe dat wt Candien/Surien ende Rhodes ghebrocht ende van selfs ghewassen was. Het marck binnen is luttel/ende heeft eenen ghemaeckten smaecke. De bladers zijn dien van onsen Rijs/ Hirs/oft cleynen Riet gheliijck/een palme oft onderhalf lanck/ende eenen vingher breedt/ouer eynde staende. Vast aende wortel spruyten halmachtighe steelkens / die gheknoopt / rondt ende een cubitus hooghe zijn/ ende wt yeghelicke holheydt comen voorts Hirsachtige arenkens/inde welcke dat tsaedt light soo groot als een Cicere/ ende steenhardt/gheliijck oock Plinius is beschrijuende. Wiens woorden indien yemandt scherper ouerleyde/ ende gheleke met beyde de Perle cruyden/ hy soude lichtelick mercken dat hy die beyde beschreuen heeft/ maer ghetrocken onder een beschrijuinghe. D'eerste Diospyron, datis te segghen Jupiters Terwe/segt hy te hebben bladers die vanden Terwe oft Riet gheliijck/vijf duymen lanck / tweemael so groot als de Ruyte bladers/met cleyne tacskẽs/ so dicke als een biese. Welcke descriptie van beyden onder een gemengt is/maer daer nae voeght hy noch by/ende heeft steenkens soo groot als Ciceren/steenhardt/ wit ende rondt gheliijck Perlen/ hollekens hebbende daer de steelkens vast in staen/welcke laetste woorden in alder manieren accorderen met de Lachryma Iobi, ende niet metten Perle cruydt van Dioscorides. Dat hijt heeft ghesien op diuersche plaetsen buyten Roome/en is voorwaer soo grooten wonder niet/waert dat hy ghekent hadde het Milium Solis,ende daerom segt hy/ by sijn propoost niet blijuẽde / dat hy dit cruydt heeft wtghesteken zijnde/sien wassen in Italien/te weten inde houen. Tbeste groeyt in Candiẽ / te weten in sijn natuerlick landt/iae soo wtermaten schoone/ dat het staet gheliijck blinckẽde Perlen/eñ voorts alle d'andere woorden die daer staen en accorderen gheensins metten leelicken Lithospermum, maer met Lachryma Iobi die veel lustigher ende lieflicker is om sien/ inde welcke (als de selfde oock segt)tsaedt ligt/dat onder puttekens heeft/de welcke tghemeyne gheensins en heeft.

Vossensteert. Cauda vulpis Monspelliensium, Alopecuros Theophrast.

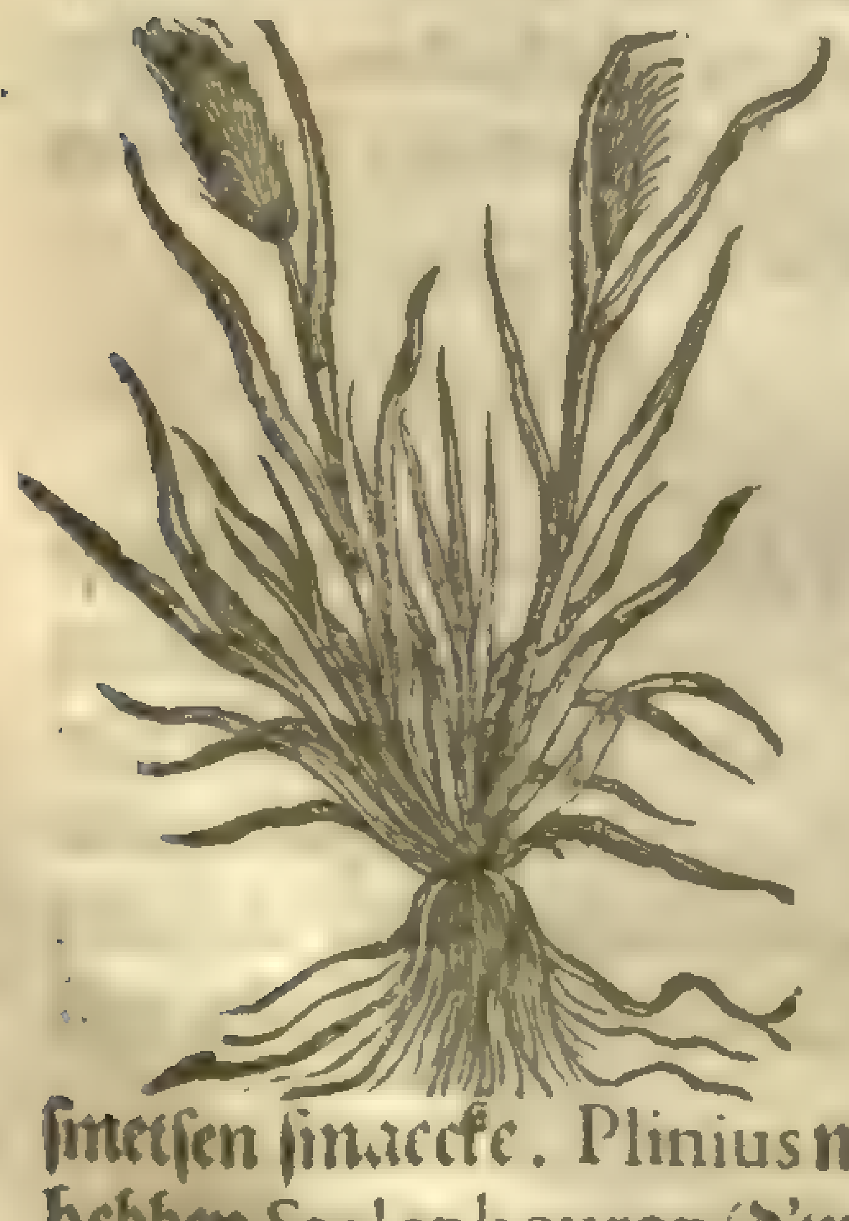

Tcruydt dat Theophrastus segt den Vossensteertẽ gelijc te wesen ende alsoo te heeten/ is soo wel by tgheliijcken vande voorgaende/ als by de descriptie vande Philosophe zeer wel bekent/ eñ wordt vele ghevonden aendẽ zeecant ontrẽt Maguelone, Aigues mortes eñ Montpelliers. Tgeheel cruydt is eenen voet hooghe/ graenachtich met halmen/bladers ende knoopen diẽ vande Terwe gheliijck/ ende zeer cleyne wortels/maer tschoonste is tghene dat wten bleeck gheelen siet/sacht ende wolachtich/ ende met subtijle ende langhe hayrkens aerdich gheliijck eenen Vossesteert ghefatsonneert/ alsoo oock tselfde daer vanden ghemeynen man gheheeten wordt/ waer af dat het sijnen naem/ als Theophrastus segt/ghecreghen heeft/ met eenen korenachtighen smetsen smaecke. Plinius niet zeer neerstich gae slaende/ schijnt voor Alopecuros ghenomen te hebben Stelephouron (d'welcke de Nederlanders voor Peerdts bloemen houden) ghelijck claerlick blijckt by sijn descriptie. Want dat sommighe genomen hebben voor Weghebree/ende andere voor Ortigis, daerom en moetet niet terstondt voor Weghebree ghehouden worden/ ghelijck wy vermaent hebben inde Stœbe, daer toe door diuersche exemplen ghebrocht zijnde/ want de namen die tghemeyn volck gheeft/ zijn onseker/ ten zy datse by sekerder coniecturen beuesticht worden.

Page missing
from book
at time
of scanning.

botanicus

Alopecuros altera.

Holoſtium Ruellij.

Dit wordt van Ruellius, vãde Herbariſten/ eñ van die vã Parijs Holoſtiũ genoẽt/ oft Oloſteon van Ægineta. Qualick wordet vã Fuchſius voor eẽ ſoorte vã Gras geſtelt/ eñ is Gramẽ Leucanthemũ van Dodonęus. Italianẽ heetẽ dat Chamęciſtos Oribaſij, Tragus Oogẽtrooſt gras: eñ tẽ laetſten ſo iſt tweede Gramẽ Floridũ van Matthiolus, mogelijck oock het Holoſtium vã Lacuna. In Enghels/ Stitch wurt.

Ontrent Moerkercke anderhalf mijle van Brugghe wordt altemets int veldt gheuonden een ander ſoorte van Voſſeſteerte Cruydt van Theophraſtus, welck is cleynder ende corter van aren/ ende niet zoo wolachtich als d'ander: zijn halmen zijn nochtans veel langher / meer dan twee cubitus hooghe/ met gras-blaederkens ende veſelachtighe wortelen.

Holoſtium Ruellij.

Holoſtium moet weſen een gheheel teer ende graſachtich cruydeken. Twee graſachtige planten zijnder/ van de welcke d'eene t'onrechte vande gheleerde voor Holoſtium gheſtelt wordt/ ende d'ander moghelick niet quaelick van ons. Dit cruydt groeyt in zeer veel plaetſen van Vranckerijck/ Nederlandt ende Enghellandt op ongheboude plaetſen ende aende canten vande weghen / hebbende cleyne/ teere ſteelkens die lancks der aerden ligghen / de welcke aende knoopen hebben twee bladers/ die corter ende ſcherper zijn dan die vandẽ Gras : de bloemen zijn melckachtich van verwe/ eñ minder dan die van wit velt Ajuyn oft van hoender bete / nae de welcke dat knopkens volghen ghelijck die van Lijnſaedt oft Guychelheyl. De wortel is veſelachtich/ witachtich ende gheknoopt/ zeer lanck inder aerden loopende/ maer veel ſubtijlder dan die van Gras / de welcke nochtans hedenſdaeghs zeer veel Apotekers in Enghellandt miſ bruycken door onwetenſchap in ſtede vã Gras. Dit cruydt hebben de meeſters van Parijs ouer lanck ghehouden voor Holoſtium.

Dioſcorides ſchrijft dat Holoſtium een cruydt is van een palme groot / lancks der aerden cruypende/ van bladers ende ſteelkens den Coronopus oft den gras zeer nae ghelijck / tſaemen treckende

van

van smaecke/met een witte wortel/die zeer dunne is ghelijck hayrkens / vier vinghers lanck. Het groeyt op aerdtachtighe oevels. Men ghebruycket teghen ghebroken saecken / want het brengt de stucken vleesch tsamen alst daer mede ghesoden wordt.

Diuerscheydt van Holostium Ruellij.

Dit selfde cruydeken met sijn bladers / ghesterrede bloeme ende knopkens hebbe ick dit iaer sien wassen op de canten van savelachtich landt ontrent Antwerpen/ maer de bladers warẽ veel minder/ ende bloeyde oock inden Herft.

De diuerscheydt vanden Montpellierschẽ Holostium, staet onder de soorten vande Weghebreen.

Holostium alterum, Filix saxea Tragi.

Ander Holostium.

Maer desen onsen Holostium heeft veel corter ende oock meer grasachtighe bladers eñ steelkens die nauwe een palme lanck en zijn / ghekerft ghelijck die vanden Coronopus, die aenden opperstẽn rant doncker groen zijn zeer eelkens als hayrkens / wtghespreydt. De wortel is van zeer subtijle ghecrolde veselinghen ende veel hayrkens/ den rechten vrouwen hayr ghelijck / drye oft vier vinghers lanck/graenachtich oft aertverwich. Wy hebbent ghesien in Narbonne tot Veganium/ ende by Lions ende oock in Elsaten/ op ongheboude/ steenachtige eñ dorre heuvels. De smaecke is droogħende ende tsamen treckende / nochtans liefliick ghenoech / ende met eenighe taeyheydt. Hierom sal dit cruydt veel sekerder moghen voor den rechtẽ Holostium ghehouden worden/ dan tghene dat men Serpentine heet / welck Matthiolus voor Holostium houdt/ waer af de wortel niet en is soo subtijl als hayr / ghelijck Dioscorides die hebbẽ wil/ghemerct datse houtachtich ende bruyn is/ ende bevonden wordt bycants soo dick als eenẽ cleynen vingher. Voorts is de reste als van bollekens ende sacdt den Weghebree ghelijc / niet saecht oft teer/maer harter ende stijuer/ dan den Holostium ghegheuen is. De bladers zijn biesachtich / smal/ ende vele/lancks der aerdenligghende.

Phalangium ramoſum.

Phalangium non ramoſum. Falangio in Italiaens. Liliago Cordi.

Niet ſonder ſchade van onſe kenniſſe/ende verdriet van ons vercrijghen/ſijn inde beſchrijvinghe van Dioſcorides ende Plinius achterghelaten de bladers vanden Phalangium. Waer in dat wy nochtans langhe ende vele ghearbeydt hebben om yet te moghen crijghen dat daer op zeer wel ſoude moghen accorderen. Int hanghen vanden oeuels aende Rhone tot Lions/niet verre van d'niew caſteel vande Lucernſche poorte/ende oock opde oeuels aende riuiere de Pau/ ende in Piemont ontrent Turin/groeyt een cruydt met breedtachtighe bladers van Gras die bleeck zijn/ onder rontomme een ſtele van een cubitus oft onderhalf hooghe/voorts comende wt eenen oorſpronck ende achterwaerts ouer hanghende/met een cleyne/ ſaſelachtighe wortel/ maer bouen aende ſtele cleyn tacxkens wtworpende/aende welcke dat comen op cleyn ſteelkens witte bloemen van een ghedeylt/ maer met meer ſneden dan die vande Lelie/ den Affodele bloemen ghelijck. Tſaedt is hoeckachtich ende in bollekens beſloten die vanden Lijnſaedt oft Affodillen ghelijck/ maer veel minder. Dwordt ghevonden ende gheoeffent in veel houen van Enghellandt ende Nederlandt/ende Phalangium gheheeten/ voorwaer ongheliјck beter dan Moly van Dioſcorides oft Plinius, als ſommeghe ongheleerde hebben willen ſegghen/want ten heeft gheen cliſter/ noch oock gheen ſwarte wortel/ ſonder meer van alle ander ſaecken te vermanen.

Phalangium non ramoſum.

Noch wordt inde houen van Nederlandt/ Italien ende Enghellandt een ander Phalangium/ wt ghenoechte gheoeffent / in alder manieren den voorgaende ghelijck/ wtghenomen d'opperſte ſtele die een voet lanck is / om de welcke dat ſonder tacxkens op ſteelkens groeyen melckachtighe witte ghesterrede bloemen/ende tſaedt den voorgaende ghelijck/ maer meerder in bollekens.

Phalan-

Doen wy van Montpelliers spelen ende herbariseren ginghen nae Marseille in Prouencen onder ons clercken / door de gruysachtighe ende dorre pleynen ghenaemt Craux van Salon / als ghelijck wesende van natueren den Eylanden Creta oft Candie / soo vonden wy daer in grooter menichte een ander soorte desen anderen niet onghelijck / verschillende alleene inde grootte / als nauwe eenen voet hooghe zijnde / ende minder van bladers / maer dicker eñ veel stijuer / den Gariophilaet zeer nae comende. In Junio gaft sijn bloemen / ende tsaedt in Augusto den anderen ghelijck / maer minder.

Ten sy dat vande coude bewaert wordt / soo steruet door de vorst inde Nederlandẽ / want het en kan gheẽ coude verdraghen.

Cracht.

De bladers / tsaedt / de bloeme met wijn inghenomen / zijn goede remedie teghen tsteken vande Scorpioenen ende fenijnighe Spinnen / ende (midts dat als Galenus segt van subtijler substantie ende droogende cracht is) soo verdrijuense de crimpinghe ende pijne des buycks. Dioscorides.

Phalangium H. Tragi.

Maer Phalangium van den scherpsinnigen Hieronymus Bock gheen bloeme en heeft van Lelien / maer eer een wolachtighe bloeme van biesen / den welcken dat oock van bladers / van stele eenen voet hooghe / eñ van fatsoene gheheel nae comt / waerom dat wijt daer onder sullen stellen.

Maer het Phalangium by Matthiolus gheschildert als meer andere / en is noch van ons beschreuen noch oock van veel gheleerde mannen erghens oyt ghesien gheweest / moghelijck noch van Matthiolus selue / die al oft hy stom waere / den conterfeyter laet ghewordẽ met sijne figuere in stede van wtlegginge: Die nochtans hier ende elders veel claps heeft / om te veraccorderen veel ouerlanck ghesleten plaetsen oft wtlegginghen wt de welgheleerde Ruellius ende Plinius.

Tafelken vande Rieten.

Rieten
- Indiaens suycker Riet
  - Suycker.
  - Maniere van Suycker te suyueren.
  - Wit Candijs / Blaeu Venets Cãdijs — Suycker.
  - Honich van Indiaens oft Suycker Riet / ende Indiaens Hout van Ægineta.
  - Honich van Bien.
  - Olijfhonich.
  - Manna / Daw / oft Drosomeli / oft Aereomeli ende honichsuycker.
  - Manna vande
    - Israeliten.
    - Brianson.
    - Calabren.
- Deck-Riet.
- Spaensch-Riet.
- Fistula oft Syringa ende Scriptoria.
- Nastos, oft Farcta, Toxica van Theophrastus.
- Aulitis, oft tibicinaria femina.
- Welrieckende Calmus Libani.
- Cannacorus, Indiaens Riet / vande nieuwe Herbaristen.

Indiaens Suycker-riet. Harundo Saccharina Indica.

Den Rieten en behoort niet alleene toe terstondt hier te volghen / om de ghelijckenisse die sy hebben metten Hirs oft Panick-koren / maer oock om haerlieder natuere ende ghebruyck / ghemerckt dat vande wortels / ghestooten / ghedrooght ende tot meel ghemalen zijnde / oock hedensdaeghs van sommighe natiē gheen quaet broodt ghebacken wordt. Jae dat meer is / sy hebben eenen grasachtighen smaecke / eñ oock de wortel vandē Hierlandtschen Riet. Ende die van de welcke het Suycker comt ende de leckernije soo wel vande keucken / als vande Apotekerije / en weet ick niet oft profitelicker is oft den Hirsen gelijcker / waerom dat ick hier tselfde terstondt hebbe willen laten volghen: Wāt dit Suycker-Riet schijnt te wesen als een middel tusschen de Hirsen ende Rieten / hedensdaeghs zeer bekent / ende in Europē tot diuersche plaetsen aende Middellandtsche zee ende zee Oceane groeyende / als inde houen van Spaignen / Portugal / ende zeer lustighe plaetsen van een stedeken gheheeten Hyeres in Prouencen niet verre maer recht teghen ouer de eylanden Stœchades, waer dat wy tselfde ende oock eldersins hebben gesien groeyen / iae oock in Nederlandt. De Rieten groeyen seuen oft acht voeten hooghe / meer dan eenen duyme dicke / met dichte knoopen ende een zeer soet voosachtich ende sapachtich wit marck ghevolt. De bladers zijn twee cubitus lāck / nochtans smalder dan die van t'Spaensch Riet: row / inde lengde gestrept / ende zeer vele / met veel ouervloedige scheuten van coleur den anderen Rieten ghelijck / die smalder zijn dan de ghene daer in men siet ouer al byde voorcoopers de suycker brooden ghewonden / ende een arenachtighe bloeme wijt wtghespreydt / ende eenichsins die vanden Sorgh-saedt ghelijck. De wortel is ghenoech ghelijck die vanden Riet / maer soeter / sapachtigher ende niet soo houtachtich / waer wt dat spruyten schieten / die nut zijn om in d'aerde te steken als sy afghesneden zijn. De tackskens oft spruyten beneden vande wortel ghesneden worden weder in d'aerde ghesteken / ende groeyen metten eersten zeer wel in Vranckrijck ende Nederlandt / maer door de groote coude so steruense / want sy begheeren eenē vochten grondt ende een warme locht. Dit Riet gheeft een vochticheydt / wter maten nut ende profijtelick in spijse ende dranck / voor ghesonde eñ siecke / eñ voor alle menschen van wat ouderdom oft conditie / oft in wat landt dat sy zijn / meer dan suyuer honich oft eenighe leckere spijsen. Nochtans en is het Indiaens nu ter tijdt tbeste niet / hoe wel dat alderecrst wt Indien ouer dese sijde in Asien / Rhodes / Cipres / ende veel meer ander plaetsen is ouerghesonden gheweest. Want hedensdaegs gaet het Canarie ende Madere suycker alle ander in soeticheydt ende witheydt verre te bouen / hoe wel nochtans datter wt Indien / Alexandrien ende ander coopsteden van Afriken tot Genua / Marseillen eñ Venegen ghebrocht wordt dat gherefineert is / ende van marmerachtighe witheydt t'Canarie suycker beschamen soude / maer aengaende de lieflickheydt ende soeticheydt soo en ist daer by niet te ghelijckē. Want als door de scherpe looghe van calck ghemaeckt de vuyle ende swarte syrop daer wt ghedreuē wordt ende ghesuyuert / soo verlieset de lieflickste soeticheydt / ende crijght eenen vremden scherpen eñ onliefselicken smaeck / waer af dat de cholerique humeuren groeyen ende tbloedt verbrandt wordt / eñ thooft beswaert. Dwelck een yeghelick mach weten midts het eten ende ghebruycken vanden bruynen Thomas suycker / alsoo gheheeten nae d'eylandt / dwelck byeans onder de linie is gheleghen. Want ist dat ghy tot Antwerpen ende Londen in Engellandt daer sommighe constenaers dit plegen te refineren / proeft dat bruyn ende onghesuyuert suycker / ghy sullet veel soeter eñ lieflicker vinden dan tgerefineerdt / dat de looghen ghesmaeckt heeft ende hersoden is. Ende om dat sy den Apteekers verholent houden de maniere van tselue te refineren / soo heb ick hier willen dese maniere te kennen gheuē. Sy worpen in eenen ketel oft panne Thomas-suycker oft ander / om te smilten / soo veel als sy willen /

doen daer by ſtercke looghe wt enckel onghebluſcht calck ghemaeckt / ſoo veel als ghenoech is/om te ſieden ende te ſchuymen. Voorts doen ſy daer in allengſkens wit van eyeren met beſſemkens tot ſchuym gheſlaghen/wederom af ſchuymende ende ander wit van eyeren in doende/ tot dat ſy eenen eemer oft daer ontrent / nae dat het ſuycker onreyn is/vande vuylſte vetticheydt af hebben ghedaen/ ende de ſyrope wel ſuyuer gheworden is. Daer nae wordt het ſuycker wt de panne in de groote formen ghedraghen/de welcke onder een gat hebben/dat mẽ wel dicht moet toeſtoppen / naedemael dat ſy ſuyuer ghewaſſchen zijn. Dit altſaemen dus ten ierſten ghedaen ende het ſuycker daer in ghedragen weſende/ laeten ſy dit aldus ſtaen tot dat het herdt genoech geworden is van onder eñ van bouẽ. Als het ſuycker nu herdt ghenoech is van beneden in de forme /om dat te proeuen / ſoo neemt eenen yſeren oft houten priem/ende ſteeckt dien in het gat van de forme tot dat dien ontrent eenen vingher lanck daer in is:treckt dan den priem wt/ ende ſet de formen op potten / welcke potten nae de grootte der formen oock groot moeten weſen:ende laet dit alſoo ſtaen eenen oft twee nachten: dan moet ghy wederom beſien oft ſy niet gheſtopt en zijn van beneden/ ende moet onderſcheyden ende alleen ſetten de gheſtopte van de ongheſtopte/ in elcke forme wederom met den priem ſtekende ende proeuende/alſoo voorſeydt is. Als die nu een wijle tijdts gheſtaen hebben/ende wel gheloopen/dan ydelt de pottẽ/ ende ſtelt de formen gheſchickelick by malcanderen : voorts maeckt potaerde ghereedt/ weyckt die in water/ende roertſe met eenen langhen ſtock/ tot datſe heel dick/ papachtich ende cleyn is ſonder eenighe clonteren:daer nae ghiet de pappe hier op met eenen grooten yſeren oft houten lepel (maer ghy moet het ſuycker ſoo tſelue in de forme is/ ierſtmael bouen wel ghelijck maecken / eer ghy de potaerde daer op ghiet / welck ghy cont doen met een crom mes) ende laet de voorſeyde pappe alſoo drooghen eenen nacht oft twee / tot datſe wat windt-drooghe is. Maeckt daer nae wederom andere potaerde gereedt: niet ſo papachtich als de voorgaende/maer dunner: nochtans niet te zeer dunne / op dat die int ſuycker niet en loope. Eer ghy deſe potaerde daer op ghiet/ſoo neemt eenen ſtock die voor plat is/eñ ſtopt daer mede alle de gaten oft ſpleten die in de oude potaerde mochten weſen : daer nae ghiet de dunne potaerde daer op: laet dit alſoo ſtaen/ tot dat de aerde heel drooghe is: neemt die dan af / ende laet t'ſuycker in de forme ſonder potaerde noch eenen dach oft twee ſtaen / dat het ſuycker bouen wat drooghe zije:neemt daer nae de forme van de potten/ ende keertſe om/ende ſtoot het ſuycker wt : alſt wt ghevallen is/ſoo ſlaet het bruynſte af/ende legt dat beſonder/ende het wit oock. Als ghy nu wilt refineren/ſoo neemt dat wit ende werpet in eenen ketel/`ghiet te voren van den claerſten watere daer in/dat eenen nacht op ongheblu ſcht calck gheſtaen heeft: doet in dit calckwater alſt inde pãne is om te refineren een deel eyers/ende clopt die wel met beſſemen/ende werpt het ſuycker daer in/laetet alſoo met der haeſt oploopen met goedt vier:ende alſt opghecomen is / treckt het vier wt/ ende laetet alſoo lanckſaem opſieden tot dat den ſchuym gheheel ſtijf zije:als dan ſult-dy dat ſchuymen : ende alſt al gheſchuymt is/ende v dunckt dat het alreedt claer ghenoech is/ende gheel gheworden/ſoo ghietmen dat/al eer de looghe ingheſoden is/door een ſchoon vullen laecken / om de aerde ende het ſtroo wt te laeten. Dan wordt-het wederom gheſoden/tot dat de looghe heel ingheſoden is. Maer in-dien het ghebeurde (alſoo ghemeynlick gheſchiedt) dat het ſuycker teghen des conſtenaers danck ouer ſoude zieden:ſoo en ghieten ſy daer gheen water in:want alſoo(nae haerlieder maniere van ſpreken)ſoudet wederom ongheſoden worden: maer worpen daer terſtondt in een luttel boters/ende daer mede ſincket van ſtonden aen wederom nederwaerts.

Alſt nu ſtijf ghenoech gheſoden is/ ſoo doen ſy dat ſuycker in coelpannen eñ laetent daer in ſtaen/ tot dat het bouen een corſte oft greyn crijght: ende indien het gheen greyn en wilt aennemẽ/ſo neemt wat witten ſuycker ende ſchrabt dien daer op: welck terſtondt een corſte ſal maeckẽ. Achter dat het een weynich ghegreynt ende gheſtijft is van binnen/ſoo ſcheppet wt de coelpanne in de cleyne formen/eñ laet tſuycker daer in oock een wijlken tijdts ſtaen. Wanneer v dan dunckt dat het wat ſtijf wordt / ſoo neemt een lanck houten mes / clopt ende onderruert het ſuycker vanden grondt op wel in de formen/ maer niet te zeer/anders wordet te vet: Als tſuycker aldus gheroert is/ſoot laet het wederom ſtaen eñ ſtijf worden/ontrent eenen dach oft nacht lanck: dan ſet die formen oock op potten ghelijck als bouen gheſeydt is van den grooten:ſteect die oock van beneden met een cleyn priemken:voorts doet alle dinghen ſoo bouen verclaert is. Maer de potaerde moet door een triſoor-becken vol gaters doorghedaen zijn: Als nu dit ſuycker wel wtgheloopen ende ſchoon wit is/ ſoo ſettet in de ſtouen wel heet geſtoockt/ ende laetet alſoo daer in ſtaen twee oft drye daghen:achter dat het alſoo geſtaẽ heeft een wijle tijdts/ keert het om/ende ſettet op het hooft oft ſpitſen/ een weynich lenende oft ſtuenende aen malcanderen: Achter dat dit aldus oock een oft twee daghen gheſtaen heeft / ſoo keert het weder om / ende ſettet op de platte. Dit moet ghy ſo dickwils doẽ tot dat het ſuycker wel hert eñ drooge geſtooft is: maer en laet de ſtoue gheẽſ-ſins coudt wordẽ. Als het wel herdt is/neẽt tſuycker dã wt de ſtoue/eñ ſchrabt de cantẽ wel gelijck/eñ maeckt dẽ bodem onder wel reyn / bindt dã het ſuycker met papieren alſoo dat behoort.

Candijs suycker.

Wy willen hier oock wt beleefthedt leeren den ghenen diet begheerẽ/de maniere hoe dat de Venetianen tsuycker Candijs maecken. Sy nemen xx.oft xxx. ponden vanden fijnsten Suycker/eñ gieten daer op weynich fonteyn waters/ om te doen smilten/ eñ om dat het in veel waters niet lange sieden en soude (want tsoude geel worden) maer midts datter luttel waters in is / soo ist terstondt verandert in een dicke syrope. Dan gieten sijt inde Candijs pottẽ / waer in sy ierst stockskens van riet oft ander wit licht hout op de rije d'een bouen d'ander / ontrent twee vingheren wijdt van malcanderen ghelegt hebben / doende de forme vol vanden heeten suycker / ende stellen dat alsoo heet inde stouen wel warm ghemaeckt op barders/daer sijt soo laeten staen veerthien daghen oft drye weken lanck/ eñ dan de potten ontdeckt hebbende soo ghieten sy af den syrop die noch niet ghestijft en is/de welcke afghegoten zijnde/ stellen sy die potten weder op eenighe warme plaetse/oft in een heete stoue/ende binnen twee oft drye daghen daer nae brekense de potten af / ende vinden haerlieder claer ende cristalin Candijs suycker aende stocksken vast hanghende / dwelck zeer hardt is/ende soude metten viere eer verbernen dan smilten/ten waere datter water by ghedaen waere.

Blaeu Candijs.

Blaeu Candijs des ghelijcks doorschijnich zeer schoon/ende oock niet min profijtelick / alleene doe wy daer woonden den Venetianen bekent/wordt aldus gemaeckt. Neemt voor een exempel/ses ponden vanden fijnsten Suycker/laet dat smilten ende sieden met soo luttel waters als moghelijck is/tot dat soo dicke is datmen plat suycker daer af soude moghen ghieten. Dan doet daer by xxiiij. oncẽ sap van Violetten varsch ghemaeckt met claer water ende ghestooten Violetten stijf wtgeperst/ oft lieuer ghedistilleert Violet-water(op dat de crachten oft coleur niet benomen en werden)om tseluc wederom te brengen tot de dickte vande syrop vandẽ voorgaenden witten Candijs. De candijs pot met stecken ghereedt ghemaeckt zijnde/ soo wordet suycker daer in ghegoten/ ende als voren gestelt in stoue/soo hebt ghy bereydt een zeer schoon blaeu Candijs suycker. Maer alst blaeu sap vande Violettẽ ghemengt wordt metten ghesoden suycker als voorseydt is / ist datmen eenighe druppen Limoen sap daer by doet/tsal veel claerder ende levendigher zijn van verwe.

Ten laetsten om noch profijtelicker/ ende beter rieckende te maecken / soo hebben wy daer by laeten doen een half loot zeer witten Ireos in een doeckSken ghewonden / de welcke pleeght de lieflickheydt ende reucke vande Violette te vermeerderen/ende verwecken/ende also zeer goedt eñ nut te wesen voor de ghene die den hoest hebben. In sulcker voeghen behoordt dit de nette Apoteker te bereyden/ende niet altijdts hooren al oft hy een aerm dienaer waere/nae den Seraphicus van Vercelle/ de welcke ghebiedt dat men de pot soude grauen ende bedecken met mest/ om te moghen al fermenterende ende putrificerende de soete reucken ende dompen gheheel indrincken/ ende nae hem trecken de mistighe gheesten.

Veel fraye confituren/suycker koecken ende leckernijen worden oock ghemaeckt/ becleedt/ ende gebacken van Suycker/die wy hier achterlaeten om der lanckheydt wille/de welcke wy schouwen/verre van huys ist dat wy hier souden by brenghen de ghemeyne ende langhe twisten wt Ruellius , Manardus, Fuchsius eñ meer ander/als Matthiolus doet. Want waer toe vragen sy so wijt eñ breedt/ oft tSuycker den ouders heeft bekent gheweest ? Voorwaer iae / niet alleen Dioscorides eñ Galenus, maer oock Theophrastus die noch ouder is dan sy / ende Galenus meester inde Philosophie. Want Theophrastus segt dat honich wten Indiaenschen Rieten genomen wordt/tselfde segt oock bycants Aristoteles, dat sy voorts rasen ende vraghen oft sy oock ghebruyckt hebben sulcken suycker als men nu ter tijdt heeft. d'andtwoorde is wter beschrijuinghe al gereedt/Galenus schrijft/ Sy segghen dattet honich/ Suycker gheheeten/groeyt inde Indiaensche rieten/ daer aen blijckt dat hijt beter kende van hooren segghen dan van gheproeft te hebben . Ende Ægineta rekent onder de souten Sacchar/ Indiaens Sout/ dat soet van smaecke is/willende tSuycker segghen / breuckich ghelijck sout tusschen de tanden. Iae dat meer is/Plinius segt/dat inghenomen wordt de grootte van een castanie oft haselnote/al oft zeer quaelick te vinden waere gheweest / noch oock soo goeden voedtsel ende lieflick onsen lichaem. Ende daerom is Actuarius d'eerste gheweest onder de Griecken die de syropen ende conseruen met Suycker ghemaeckt heeft / ende den naem soude ghegheuen hebben van Iosaccharum, Rhodosaccharum, &c. Sacchar/ Indiaensch Sout.

Maer Dioscorides scheydt den twist met luttel woordẽ/ seggende/ Suycker dat ghelijck een sout gheronnen ende tusschen de tanden breuckich is/in Indien / eñ inde rieten van vruchtbaer Arabien/ dwelcke in water ghesmolten eñ ghedroncken/der maghen zeer nut ende profijtelick is : maer hy stelt daer by: dwordt geheeten/als noch daer af niet wel seker zijnde/midts dat hy alleene tgebruyck eñ niet

de conste wiste. Want sy noemden dit (om dattet niet wel bekent en was) honich/ om der soeticheydt wille: ghelijck Æginetatselfde heeft sout gheheetẽ/ om dat hardt eñ claer gheronnen/ wit/ ende broosch was. Want d'oude rieten bersten open van ouderdom/ oft datse te vol zijn/ ende geuen wat suyckers/ dat hart is ende ghelijck sout siet/ ghelijck ons suycker dat door conste ghesoden is / ende oock ghelijck Candijs. Maer om dat tselfde zeer luttel was/ ende wt vremde landen comende/ soo wast te min bekent/ ende ghebruyckt/ dwelck gheensins en is te verwonderen / ghemerckt dat de dau Manna eñ die vanden Lorckenboom die in veel plaetsen van Europe ghemeyne is / van henlieden gheheel ongheroert ghelaten is/ om dat sijt noch niet profitelick ende nut hadden gheuonden/ noch door experientie/ noch door hooren segghen.

Varro van Narbona ende Strabo segghen dat oock wt de wortels gedruckt wordt een zeer soet sap/ ende wt boomachtich riet dat niet zeer groot en is.

Strabo schrijft dattet Riet van Indien honich voorts brengt sonder bien / daerom in dien dat gheen werck en is van bien / soo en salt oock gheen honich / noch dreck van bien zijn / maer van een plãte / welcke oock met haere vochticheydt die der wtvloyt Sacchar genoemt wordt vã de Indianẽ.

Seneca is mede van onse opinie/ seggende/ Dat in Indien Rieten gevondẽ worden/ welcker vette oft soete vochticheydt in honich verandert. Oock de smaecke vande Rieten is meest al soete / sonderlinghe vande wortel. Suycker stopt met sijnen roock de fluxien/ Ende ons Candijs/ iae oock tgemeyne / suyuert ende is den ooghen nut / ghelijck als oock was tghene dat van selfs pleech te wassen ten tijden van Dioscorides, waerom dat sonder eenich twijfel tselfde is. Oock en soude nu tSuycker vanden ouders niet onbekent zijn / ghemerckt dat gheheel Arabien ende Indien lancks de Middellandtsche ende Barbarische oft Ethiopische zee open ligt ende beseylt wordt.

Ghemeyn honich vande Bien.

De soete eñ lieffelicke geur vã honich is den Suyckere vã louterheydt/ nuttelickheydt eñ van oorspronge aller naeste: welcken de natuere schijnt ghegeuẽ te hebben meest allẽ natiẽ sonderlinghe den ghenẽ daermẽ gheen Suycker-Riet by eenich middel oft cõste en kan groeyẽde houden. De natuere vã beydẽ is een/ so is oock dẽ oorspronck eñ maniere zeer eẽ. Maer honich is warmer/ scherper/ luchtiger eñ vieriger eñ heeft meer gheests in: waer door men segt dat so wtermatẽ goedt is den ouden eñ coudẽ lieden/ als aen Democrates gheblecken is. Oock niet sonder reden voorwaer soude yemandt moghen segghen dat honich in hem heeft de cracht / / dleuen ende efficacie vanden wijn ende Suycker. Want de Meede / daer veel waters ende niet veel honichs in en is / verandert door een

Meede. lanck ende inwendich sieden vanden honich in wijn / oft in eenen wijnachtighen smaecke die zeere ghesont is. Ende de Poolsche/ oft Hongghersche ende Moscouitsche drancken Meede gheheeten/ ende oock van die van Walien in Engellandt/ Meteglin ghenoemt / zijn soeter ende ghesonder dan vele vanden alderbesten wijnen. Ende midts dat wy weten dat tghebruyck van dien zeer nut eñ ghesont sal zijn den ghenen die Zuydtwaerts woonen/ soo ist dat wy henlieden zeer gheerne gheuen de maniere van maecken/ welck dese is.

Meteglin.

Neemt goeden honich 20. ℔
Reghenwater/ Riuier oft Fonteyn water. 120. ℔
Laet die tsamen sieden tschuym af nemende op 80. ℔

Dwelck half coudt gheworden zijnde / ende in een wijnvat ghedaen/ salmen daer in doen ses oncen heefdeegh/ oft gist van Ael/ oft Bier/ oft emmers soo vele als ghenoech is/ om te doen ouergaẽ. Men sal oock tsamen daer in hanghen in een doecxken dese naervolghende specerijen / maer dat sy den grondt oft bodem niet en ghenaecken.

Neemt { Caneele, Greyne, Peper, Gember, Naghels grof ghestooten } elcks een half loot.
Vlier bloemen een handtvol/ al tsaemen met een sacxken in d'midden van de tonne ghehanghen.

Laetet soo tsamen staen des winters in eenen warmen wijnkelder / maer des Somers salt inde Sonne ligghen 40. daghen tijdts/ tot dat ghecreghen heeft eenen wijnachtighen smaecke / eñ verlaten heeft de smetsche soeticheydt vandẽ honich. Die hier af rooden wijn willen conterfeytẽ/ die dōe

daer

daer in een half pont Tourneſol. Sommighe maeckent crachtigher ende lieflicker met daer by te doen een derde deel wijns. Soo wie deſen dranck ſal ghebruycken niet voor eenen daghelickſchen dranck/maer als voor een medicine/die ſalder ſonderlinghe bate by vinden/ſoo wel teghen de vierde cortſen/als teghen d'ouervloedt van quaede humeuren/ende oock de ſieckten vanden herſſenen/ den welcken tdrincken vanden wijn hinderlick is/ghelijct den vallenden ſieckten/Analepſien / ende Popeleijen: ende om te corrigeren de quaede wateren / daer ſy ghewoone zijn veel rotte cortſen te verwecken. Ende hierom die den dicken crop-ſweer hebben / etẽ zeer veel pepers al iſt datſe woonen in een heet landt/teghen veel waterighe vruchten ende vuyle wateren die ſy hebben.

Meteglin.

Ghelijck den Waelſ-enghelſchen dranck Meteglin ghenoemt / veel gheſonder mach ghemaeckt worden/ ſo is hy oock wel weerdich dat hy den ghenen die ouer zee woonen bekent zy/want het is een tweede/dunne eñ claere Triakel vande Noorderſche natien. Honich wordt ghenomen ende met wat waters gheſchuymt: voorts wordt daer toeghedaen een crachtighe decoctie van veel drooghe cruydẽ bycans ſeſtich/eñ men laet die tſamẽ ſieden tot op de helft/eñ ſomtijdts toe op een derde deel. Waer door ghebeurt dat het (teghen de ghemeyne leeringhen vande Apotekerie) met langhe ſieden verlieſt de groenicheydt eñ ſmaecke vande cruyden / eñ crijght machtigher/iae bycans eenighe derde beſondere cracht van voeden/eñ eenen lieflicken ſmaecke den Maleveſeye niet onghelijck/eñ oock niet min goedt blijuende. Want wy hebben daer dickwils Meteglin ghedroncken van drye ende vier iaren oudt/van coleure/natuere ende ſmaecke van Maleveſeye oft Muſcadelle. Deſen dranck is den ouden lieden voor daghelickſchen dranck zeer nut/ eñ lieflick: hy en maeckt oock gheen draeyende maer een luſtighe dronckenſchap. Noch ſoude hy veel bequaemer ende nutter zijn/waert dat een yeghelick dien dede bequaem maecken by raedt ende ordonnantie van eenen gheleerden Medicijn.

Wy weten oock wel dat ſommighen natueren/ oock die heet van leuer zijn/ honich nuchter ghetẽ/ zeer goedt eñ nut is: iae wy hebben oock bevonden (teghen de ghemeyne opinie) dat raeu ſuyuer Engels honich zeer veel gheten/ meer deuchts dede/ dan Spaenſch matelick ghenomen/dwelcke nochtans voor tbeſte ghehouden wordt. Want tſcherp Griecks/Languedocs/oft Spaenſch raeu honich/ verandert lichter in cholera, eñ verbrandt meer tbloedt/eñ laxeert min / oock en heeftmẽ dat hier ſoo verſch niet. Het Engels en is ſoo ſchoon noch ſoo lieflick niet/ maer op ſommighe plaetſen/ ſonderlinghe inde boſſchen eñ weyden/daer de beſte wolle is/vergaerdt zijnde inde Lente oft inde Somer/ ſoo drijuet door den ſtoelganck wt de colerike humeuren: eñ men ſegt dattet den gheſichte zeer goedt is. Wy hebben diewils gheproeft den zeer vermaerden Griecſchen honich van Athenen/eñ oock wt Sicilien tot Venegiẽ eñ Verone gebrocht om dẽ Triakel te maecken/ die zeer geel eñ ſuyuer waerẽ/ maer niet ſoo wit als dat van Narbonne oft Spaignen/ welcke twee nochtans meeſt vermaert zijn in Vranckrijck/ Duytſchlandt/ Nederlandt ende Engellandt/ ende daerom oock veel dierder ende coſtelicker.

Turons van die van Languedoc/oft Amigdalato vande Italianen.

D'Apotekers van Narbonne maecken vã dien honich taertkens die ſoo wit zijn als ſnee/ de welcke ſy Turons heeten/ zeer ſoet eñ nut om te voeden de ghene die wtdrooghen/ eñ te loſſen vande longher de groue fluymen: maer nutter ſouden die zijn den Enghelſchen eñ anderen Noorderſchen natien/eñ veel gheſonder dan de Pignolat, Want d'Italianen maecken nu een zeer ſchoon eñ wit Pignolat, van zeer wit ſuycker/ dat daer nae met wit van eyers / eñ wat Rooſe waters eñ Limoen ſap gheclopt eñ gheſlaghen wordt tot dat wter maten wit is eñ claer / voorts daer by gedaen zijnde pingels die ghewaſſchen / ghedrooght eñ vande ſemelen gheſuyuert zijn/ eñ alle dinghen wederom wel onder een ghemengt zijnde/eñ ghedroogt met een raſch maer cleyn vier/ eñ hardt ghebackẽ/ ſo worden daer af ghemaeckt morſeelkens van eenen vingher lanck: eñ hoe wel dat tſelfde nut is ende oock voedt/ nochtans incideret eñ ſuyueret min de fluymen van d'arterie oft inghewant/ dan de Turons ghemaeckt van Honich ende Amandels/De welcke in deſer manieren ghemaeckt worden.

Neemt { Vanden beſten ende ſuyuerſten honich/ 6. ℔
Wit van ſes eyeren.

Deſe ſult ghy in een becken met coudt water ſo langhe met eenen houten ſtamper roeren / tot datſe ſoo wit zijn als melck. Daer nae ſult ghy die op heete colen die met aſſchens bedeckt zijn / op datſe niet en verbranden oft ſwart worden / eenpaerlick roeren metten ſtamper tot dat ſe gheſoden zijn tot

de dickte vande suppositorien noch broosch zijnde. Dan worden daer by ghedaen gheheele ghepelde Amandels die ghedroogt zijn soo veel oncen als van noode is om te wesen ghelijck een Pignolat. De welcke dan al heet ghespreydt zijnde op auwels tot taerten ghemaeckt wordt van eenen vingher dicke maer veel breeder/ die sy noch warm zijnde in viercante stuckē ruytwijs snijden/ waer dat somtijdts oock by ghedaen worden/ als de Medicijn wilt/ poyer van costelijcke steenen/ corallen/ crystal oft van eenighe andere.

Manna, Tereniabin van die van Arabien/ Drosomeli, Æreomeli, ende Melisaccharum, Manhu.

Manna vande tacken vanden Lorcken boom.

S'daeghs nae dat Godt almachtich den volcke van Israel spijse ghegheuen hadde/ eñ dat d'aerde bereghēt eñ bedect was met rondt saedt den Coriander ghelijck/ cleyn/ wit/ ende smaeckende ghelijck een taerte met honich gemaeckt/ oft een specie vā Bdellium, vā de welcke alst gemalen was sy broot maectē dat den smaecke hadde van eenen olie-koecke: soo begost tvolck vā Israel zeer verwondert zijnde/ als sy alder eerst dese hemelsche gauen nerghens van te vorē gesiē/ aenschouwē haddē/ te seggē

Manhu.

Manhu, dat is te seggen/ Wat dinck is dit? Welcke naē schijnt

Manna Thuris.

ghebleuen te zijn by de naecomelinghen/ als ons bewijst de naem vā Manna vanden wieroock-boom opden bergh Libanus van Surien/ dwelcke eenige gelijckenisse schijnt te hebben metten Bdellium dat den Manna gelijck is/ waer wt oock waerachtich schijnt te wesē dattet Latijns woordt Manum, de welcke de zeer goeden Latijnsche auteur Marcus Varro wtlegt/ voor goedt/ daer af den oorspronck heeft. Ende insghelijcks staet oock wel te meynen dat daerom dese Manna vande Medicijns/ daer wy nu hier sullen af schrijuen/ alsoo is ghenoemt gheweest vande ionghe Grieckschē eñ Latijnsche Medicijns. Voorwaer het is een zeer schoon ende wter maten wonderbaerlick werck vande nature

Succus mellitus Theophrasti & Galeni.

re dat den ouders luttel heeft bekent gheweest/ dwelck ghenoech blijckt/ want sy met luttel ende twijfelachtighe woorden daer af vermaent hebben/ sonder te vermanen hoe ghesont dat was om te purgeren. Theophrastus meynt volghende d'opinie van Hesiodus ende Aristoteles, dattet is een honich-sap wter locht ghevallen opde Eycke boomē/ sulcks als Galenus segt dat met een wonderbaer-

Mel Sytiacum.

lick voorts-comen gheschudt wordt vande boomen opden bergh Libanus: ende Celsus heet dat Honich van Syrien/ alle de welcke schijnen sekerlick ghemeynt te hebben dat Manna anders niet en is

Mel Cedreū Hippocratis.

(wtghenomen de zeer vervaren ouden man Hippocrates, de welcke dat heet Ceder honich/ eñ niet honich vander locht) dan eenen soeten dompighen gheest die by daghe vander aerden inde locht is

Mel Syriacū Celsi.

opgetrocken door cracht ende warmte vande Sterren/ de welcke wederom inder nacht door de cou-

Succus mellęus Theophrasti.

de in vochticheydt verandert zijnde ende als druppende gheworden/ d'aerde wederom ende de boomen principalick inden dagheraedt bedaut ende nat maeckt. Welcke opinie/ ghelijck wy die niet en willen verworpen/ alsoo en willen wy oock die gheensins volghen. Want wat nederdalende vochticheydt

ticheydt vindtmen die soo subtijl is / eensdeels waterich/ ende eensdeel oock lochtich/ gelijck den dau schijnt te wesen/ die terstondt pleegt met de crancke radien vande opgaende Sonne te verdwijnē inde locht de welcke soude moghen veranderen in gomachtighe / meelachtighe / vaste eñ dichte stucksk ens als mastic? Jae dat meer is / Manne is warmachtich / swaer ende vet / die niet haest oock en smelt: iae ghesmolten zijnde met eenige warme vochticheydt/ en blijft niet gelijck honich oft Suycker daer mede ghemengt / maer loopt meest wederom tsaemen/ al oft sy met de waterachtighe vochticheydt haer niet en wilde menghen / ghelijck harst/gomme/ ende met conste ghemaeckt Campher: ende alsoo weder by een vergadert zijnde / soo hanctse aende canten vanden croes oft vat daer sy in is. Maer de vruchten vande hemelsche waterē/als sneeu/haghel/rijm/ijs/dau/ ende alle coude saecken en zijn gheensins vet/ maer worden terstondt door warmte oft vochticheydt ghesmolten / sonder eenich teecken van vetticheydt achter te laetē. Dwelcke zeer doet bemoeden dat de Manna gheenen dau en is wter locht/die door tvercoelen ende temperen vande warmte des daegs de natuere heeft verleent/maer wel een crachtich sap ende domp die in elcke boomen oft cruydt is/ende door ghetijdighe ende vruchtbaer Sonneschijnen rijpe gheworden is / dwelck inden dagh wttreckende ende oprijsende door de verborghen sweetgaten vande schorsse/ door de hitte vande Sonne inde locht verdwijnt/maer snachts als den ghewoonelicken dau valt/soo mengt die hem daer mede/ eñ belet eensdeels dat hy niet en verdwijnt/ende fermenteret hen seluen eens deels daer mede/ eñ vergaderen soo tsamen in een minnelicke natuere / soo dat sy ten laetsten yet daer af maecken dat van halue natuere is tusschen honich ende Suycker / welck yemandt soude moghen heeten Honich-Suycker. Dese onse vremde meyninghe bevesticht de neersticheydt van de Apotekers / de welcke groote afghehouwen tacken van Lorcken oft Essche-boomen ghebrocht hebben in wijn kelders op sulcken tijdt van de Somer dat de Manna pleegt vergaert te wesen / ende tsanderdaeghs Manna daer op ghesien hebben/al en was hy soo zeer claer niet als d'ander. Welck oock min wonders sal gheuen den ghenen die weten dat den nedervallenden dau een purgerende cracht in hem heeft/ niet van hem seluen/ maer vande bladers vande cruyden daer hy opligt ende afghenomen wordt: in vueghen dat den dau die ghenomen is vande coolbladers ende Roosen/ sonder twijfel veel meer suyuerende/ scherper ende laxerende sap in heeft. Hierom maecken de sommighe wijsselick mettē dau een infusie vā Roosen/om te maecken syrop van Roosen wt infusien. Daerom als een yeghelick mach gae slaen ende mercken dat opde afghehouwen tacken/scheuten ende blockē oft oock wortels vanden Lorcken boom/ Pijnboom/ Jeneuer / ende ander boomen die gomme oft harst gheuen / oock bouen op de schorsse/ gomme / tranen ende brijselkens vergaren ende gheronnen ligghen / de welcke om de ghelijckenisse/ vande Griecken gheheeten worden Wieroock-drup/ maer vande boeren van Languedoc ende Prouence/ opde Jeneuer/ende tvet hout vanden Ceelboom/wordet gheheeten Glace, dat is te segghen ijs / ouermidts sijne suyuerheydt ende claerheydt / de welcke de Franchoisen Vernis heeten / soo sal een yeghelick moghen in hem seluen ouerdencken/dat tselfde mach gheschieden den Lorckē boom/ Haueressche/Amandel boom/Pruymboom ende veel meer anderē. Jae oock by tghene dat wy geseydt hebben vanden Olijf-honich van Narbonne int beschrijuen vanden Ethiopischen Olijfboom/wordt dese opinie meer versterckt/hoe wel dat andersins luttel heeft [illegible]emerckt gheweest/noch oock van yemandt vande naecomelinghen beschreuen / iae dat meer is / tsoude van sommighe voor een cluchte ghehouden werden/ noch wy en souden sulck verhael niet willen gheloouen hebben / ten waere dat wy selfs met ons eyghen ooghen ende handen tselfde bevonden hadden in Prouence ende Languedoc aen den zeecant/niet verre vande vermaerde ende lustighe stadt van Montpelliers.

Melisaccarum.

Seer crachtighe ende wtnemende infusien van roosen.

Māna Thuris, Wierooc-drup.

Olijfhonich. Oleomeli.

Wy hebben bevonden dat wten ghemeynen Olijfboom die gheheel bitter ende onlieflick is van smaecke/oock wt de schorsse/block / ende olijue noch niet ghesouten wesende / vloeyt een Manna die oprecht honichachtich is/ niet alleene van coleur / ende smaecke / maer oock van altijdts goedt te blijuen. Want wy hebben sulcks eenighe onceen/eens deels ouer twaelf iaren van onsen meester Rondelet / ende oock eens deels ouer vijf iaren selfs vergaert / doen ons daer leyde Stephanus Barallius, Dioscorides van Montpelliers gheheeten / ende ons gheseydt hadde dat inde teere tacken ende block vanden Olijfboomen soo onghewoonen schat ouervloedich ons verborghen was. Want doen haelden wy wt de ghespleten schorssen / die wy eensdeels met d'mesken ghequetst hadden / desselfs ghenoech/niet alleene om te proeuen/maer oock om de vrienden mede te deylen. Maer dit honich en sal niemandt vinden dan als d'olijue bycants rijpe is/ eñ swart oft bruyn wordt/ de welcke sy in Nouembre/ende int aencomen vande groote coude af plucken/ emmers so ons van tvolck geseydt werdt/ dwelck verclaerde dat somtijdts ghesien hadde ontrent eenen dagh oft twee voren oft nae S. Ca-

tharinen dagh / soo grooten menichte van dien vergadert ligghen opde tacken / dat de kinders ende bedelaers daer om zeer gheloopẽ quamen om henlieder buyck vol daer af t'etẽ. Oock inde wijngaerden gheleghen ontrent den Minrebroeders clooster / inde strate soo men gaet nae de poorte van Lates / soo vloeyde daer oock een weynich van dien. Men seyde datter zeer veel was druppende tot Lunelle / sonderlinghe als de meeste struycken afghehouwen waeren / wt de welcke dat int eerste was vloeyende een vette vochticheydt die dunner was dan honich: maer daer nae wat langher daer op liggende / so werdt die door de coude dicker / dwelck den rechten Manna meer ghelijck sach dã den honich / soo wel van smaecke als anders / nae tsegghen ende opinie van alle mijn medeclercken die tselfde proefden / onder de welcke was Jacob Wtenhoue edelman van Ghendt / een zeer gheleert Medicijn. Jae dat meer is / doen wy dat te kennen gauen / soo hebbent veel ander oock geproeft / die daer af zeer verwondert waeren / ende oock de zeer gheleerde Medicijns D. Drouet van Parijs / ende D. Penneus Enghelsman.

Dauwachtighe Manna van Galenus. Oft / als die Araben schrijuen / moghelick vanden dauwachtighen Manna van Galenus, die Godt liet reghenen als steenen opde boomen vanden bergh Libanus / sy niet en faillerẽ om de groote ghelijckheydt vande name eñ natuere / te weten / als sy verstaen tghene dat de oude Griecken segghen van dien soeten ende honichachtighen morghendau / die ghelijck een wttreckende sweet / eensdeels wt de suyuere ende schoon vochticheydt vande omringhende locht / ende eensdeels wt de beste ende vruchtbaere vochticheydt van yeghelicken boom oft cruydt / maeckt opde bladers vande boomen / eñ cruyden / claere ende zeer soete druppelkens / waer wt dat lichtelick yemandt mach spooren den oorspronck ende natuere vanden honich vãde Bien? Voorwaer tschijnt iae / wãt die vuyle / gommachachtighe / ghegraende Manna, die met d'onreynicheydt vande boomen ghemengt is / ende langhe verborghen is blijuende opde tacken ende steenen / die inde heete Hondtsdaghen oft metten regen so haest niet en pleegt te smelten / welck Manna d'Araben meynẽ dat tselfde ende een is metten hemelschen dau. Daerom en meynen wy gheensins dat dien nederdruppende oft lochtighen honichsoetẽ ende subtijlen dau / soude zijn het Manna vãde Joden oft Araben / maer wel die doorlochtige Mastick greynen / die vande tacken ende bladers vande boomen door de menichte / rondichheydt ende glatheydt vanden greynen met schudden pleghen af te vallen / ende oock door de cracht vandẽ winde / die dickwils inde gheberghten waeyen / ende alsoo inde berghachtighe bosschen vander aerden opgheraept wordt / waerom oock sommighe ghemeynt hebben dat ghelijck eenen haghel wten hemel ghevallen is. Maer dit ons Manna als deelachtich ende ghemengt zijnde van beyde de natueren / wy meynen dat ghemaeckt ende comen is van veel vruchtbaere ende soete vochticheden / die in yeghelicke plante / nae haer natuere diuersch is / de welcke als ghevonden vanden coudtachtigen morghenstondt / ghelijck dan den domp inde locht ghecongeleert oft ghestijft zijnde een waterachticheydt maeckt / die dau gheheeten is / soo blijft daer oock een Manna opde boomen doort stijuen ende dicke worden vande honichsoete exhalatien die treckende is door de verholene sweetgaten. Welck de selfde oorsaecke is / dat de vijgheboom gheheeten wordt haer vruchten wacrachtich rijpe te maecken by nachte / ende niet om de digererende warmte vande Mane / die de clappaerts by brenghen in Plutarchus, ghemerckt datse euen wel rijpe worden by nachte als de Mane niet en schijnt. Maer om dat de schorsse vanden vigheboom / die niet zeer dichte en is / ghelijck oock niet en is den gheheelen boom / zeer lichtelick de stralen vander Sonne laet doorgaen / de welcke dẽ geest eñ warmte die inde melckachtige vochticheydt is / by daghe vernielẽ / waer door het rijpe wordẽ belet wordt / maer snachts en wordt die soo niet verstroyt / ende daerom wordt die gheheel ghebruyckt om te rijpen / dwelck hy beter ende rasscher volbrenght / ten zy dat hy ouervallen wordt door te zeer groote ouervloedicheydt van het melckachtich sap / ende ondichtheydt vanden boom / ghelijck inden Egyptschen vijgheboom ghebeurt / de welcke daerom niet rijpe en maeckt dã als hy ghesnedẽ ende gequetst is / om dat d'melck oft voedtsel dat wt de snede was vloeyende / hem te zeer lastich was ende ouerviel.

Hoe dat Manna rijpt / groept ende volmaeckt wordt. Des ghelijck is oock de maniere ende d'maecksel vanden honich: want ghelijck de ingheborene eñ natuerlicke cracht / Manna maeckt wt oft met den dau / ende tgoedt sap vanden boom: alsoo maeckt oock de neerstighe Bie / met haer warmte ende gheest / vande twee voorseyde dinghen wt de bloemen ghenomen / ende oock ander beestkens vande vochticheydt die sy ghenomen hebben inden struyck vã den boom om te volcoken eñ volbrenghen in witten honich den Suycker ghelijck / oft den zeer soeten dreck / welck oock die zeer vermaerde Spaensche Medicijn Vega segt ghesien te hebben. Want het honich en wordt niet alleene ghemaeckt vanden ghevallen dau / maer oock vanden soetẽ eñ welrieckendẽ domp / eñ tsubtijlste sap vande plante / die de Bie in haer inghewant onderhoudt ende voedt.

Hoe den honich van de bie gemaeckt wordt. Want hoe soude den druppenden dau oft nederdalenden reghen oft domp connen verkeeren in was / ende vette suericheydt oft vuylicheydt die inde honichraten is? Jae dat meer is / thonich is veel swaerder dã olie / wijn / water / melck / oft bloedt / dẽ welcken dat in soeticheydt ghelijck is / iae verre

te bouen gaet. Ende oock soo is den honich bitter/quaedt/fenijnich/ die wt Alssem / Heyde / Oleander ende meer ander ghehaelt is. Waerom en haelt de Bie niet lieuer haeren honich wt de bladers vanden Obernote boom oft vande Eycke daer meer soetē ende lieflickē dau is/ dan wt de droogachtighe blaesk kens vande bloemen? Niet dan om dat waer de beste locht is / daer ist beste honich / soo verre als de cruyden wter natueren bequaem zijn totten honich wercke / ende wter aerden een goedt voedtsel suyghen.

Manna Mastichina.

Wy hebbē kennisse gehadt met eenē Duytschen Jode eñ Rabbi die zeer goedt verstādt hadde inde Philosophie/de welcke sekerlick seyde dat dese suyuer Manna eñ Mastichina geheetē/de selfde eñ eē was met sijn Israels Manna, vāde gedaente van Bdellium,dē Coriander saedt gelijck/ honichsoedt vā smaecke/sulcks alst oock is in Palestine/Syriē eñ Arabien. Maer als wy hem voor hielden sijn meer dā hemelsche crachtē/ wonderbaerlickheydt/eñ rottinghe/so andtwoorde hy/ dat Godt almachtich gegeuē hadde nae sijn belieste eñ wille tgebruyck vāde Manna, sulcks/ so vele/eñ so lange/ als hē goedt dochte/eñ dat het van hem was gemaeckt/gelijck hy gewoone was/om te toogē sijn glorie/ofte liberaelheydt/bouen eñ sonder de gheordonneerde wetten vande natuere. Insghelijcks oock heeft hy tzeer bitter eñ sout water Marah soet ghemaeckt met hout daer in te worpen: Jae de Roode zee heeft/ al oftse ouermidts ghesneden hadde gheweest/ de kinderen Godts droochs voets laeten dore gaen/ ende hen vyanden ouervallen: Hy heeft den loop der Sonnen doen stille staen/ eñ de zee doen vloeyen ouer de berghen. (Manna Israëliticum.)

De ghegraende ende Mastiesche Manna ghenaemt/die nu ter tijdt van Venegen ende Genua ghebrocht eñ te coope is/is dan de beste: Nochtans en is niet te verachten die van Brianson/ die aen tgheberghte van Prouence eñ Sauoyen pleegt voorts te comen / de welcke meest al Vranckrijck door ghebruyckt wordt/soo verre als men kiest het claerste/suyuerste/ witste eñ verschte graen/sulcks als wy daer hebben ghehadt zeer vele wt de Lorcke boomē als de tacken afgebroken waeren/ de welcke inde mate van innemen / smaecke ende cracht van purgeren niet een hayr dien wtlandtschen en wilt toegheuen/ende wordt veel beter coop ghecocht / ende met minder achterdencken van geualscht te zijn/want sy brengt de colerique humeuren zeer soete wt de principale aders/eñ leuer / oock de fleumatike humeuren wt de longher/ ghelijck oock doet den Venetschen Termentin/de welcke een vette vochticheydt is vanden Lorckenboom. Daerom salmen by ghebreke vande Syriacksche oft Calabresche/van dese Manna ghebruycken van onderhalf once tot iij. oncen. Nochtans sommighe voorcoopers die wt Calabren quamē/ claegden dat de Calabresche nu ter tijdt zeer luttel oft gheen te vinden en is/iae gheheel ghefaelgeert is. (Mastichina & Granata Manna. Manna van Brianson.)

Cracht.

Sy is ghetempert oft wat warm/sy versoet ende suyuert de kele/de borst/ende mage / sy purgeert zeer saechtelick de colerike humeuren/ ende verslaet dē dorst. Maer om datse niet sterck en purgeert/ sonderlinghe rau zijnde / (want gewermt ende bereydt wercktse rasscher) soo wordt haer cracht versterckt met Thymus ende Hysope oft ander cruydt. Maer als sy met stercke medicijnen ghemengt is/soo maecktse haerlieder operatien beter/gemerckt dat sy die met haeren soetē smaecke der natueren lieflicker maeckt. Daerom heeft Galenus die ghemengt metter Scammonee/ dwelck vande naecomers ghepresen wordt: ander hebbent daer nae ghemengt met Turbith / ander met ander dinghen. Dwordt inghegheuen van ses dragmen tot vijfthiene/ ende wordt een iaer lanck goedt ghehouden/ Mesue.

Deck-Riet.

Riet daer mē mede deckt oft thuynen maeckt/ is d'alderbekentste vā allē/eñ in alle landen zeer nut ende bequaem om natte vochtighe gronden/canten ende grachten van ackers / dijcken / ende vesten af te schutten/ oock om hutten ende landthuysen mede te decken / ende om te bewaeren eñ af te thuynen landt dat besaeydt is. Het heeft een grasachtighe gheknoopte/ende verre cruypende wortel waer wt dat voorts comen rechte halmen die dunner zijn dan die van zee gras/ die hol eñ graeu zijn/van beyden sijden grasachtighe bladers wtworpende / langher rouwer ende stijuer dan die van Hirs. Het draegt aren die wtghespreydt zijn opde maniere van Hirs / wolachtigh ende nederbuyghende/rootverwich/ groot ende zeer aerdich / ghelijck eenen vederbosch/die inde Winter vanden windt verstuy-

Deck-Riet wordt in Griecks gheheeten Calamos. In Latijn/Arũdo Vallatoria, siue Phragmites Diosc. In Hoochduytsch/Rhor. In Franchois/ Roseau commun aquatique. In Italiaensch/Canne a far siepe.

Spaensch-Riet. In Griecks/Donax. In Latijn/Arundo Donax satiua, oft Cypria. In Hoochduytsch/ Rhor. In Franchois/Canne. In Italiaensch/Calami a far conocchie.

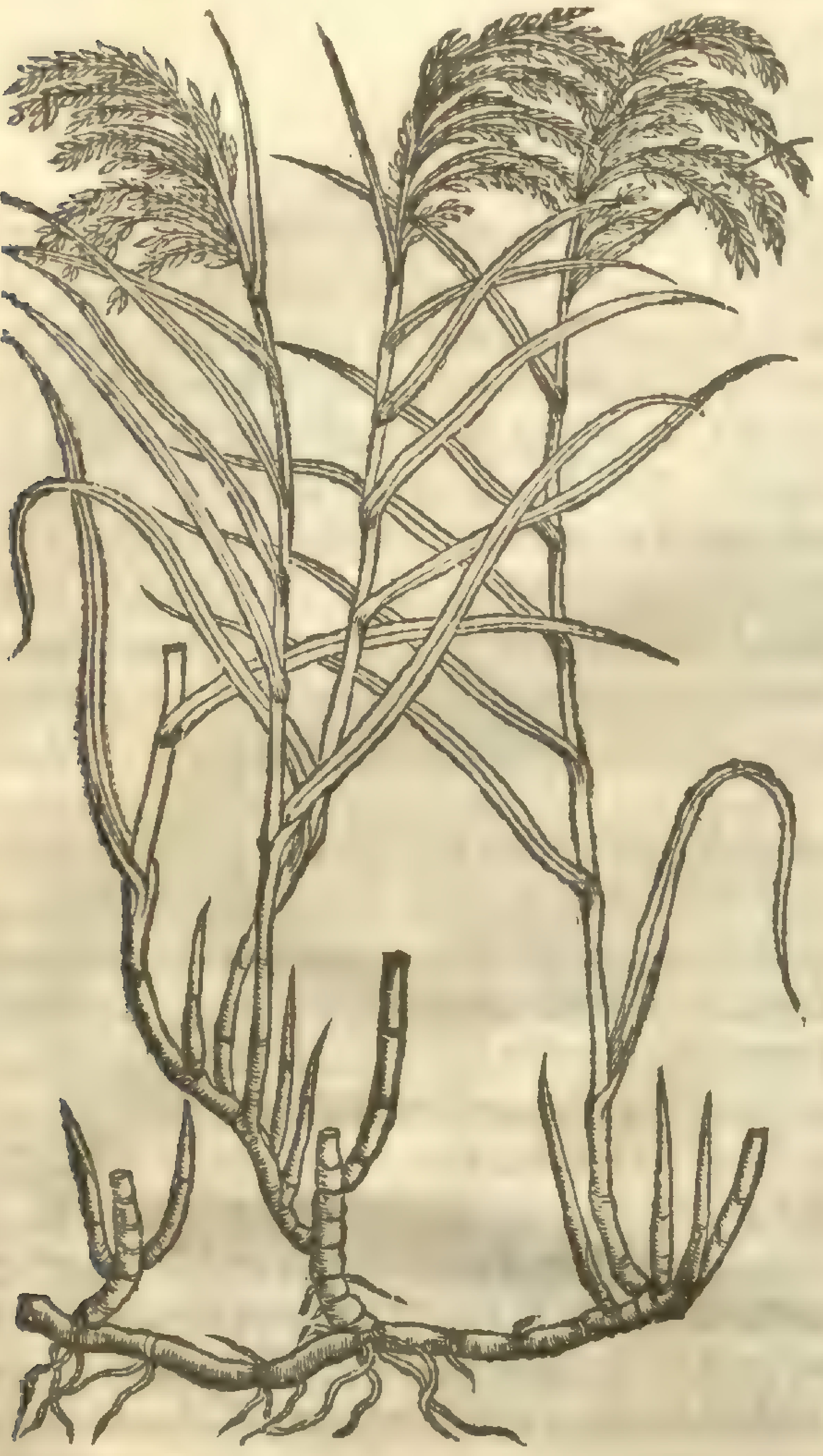

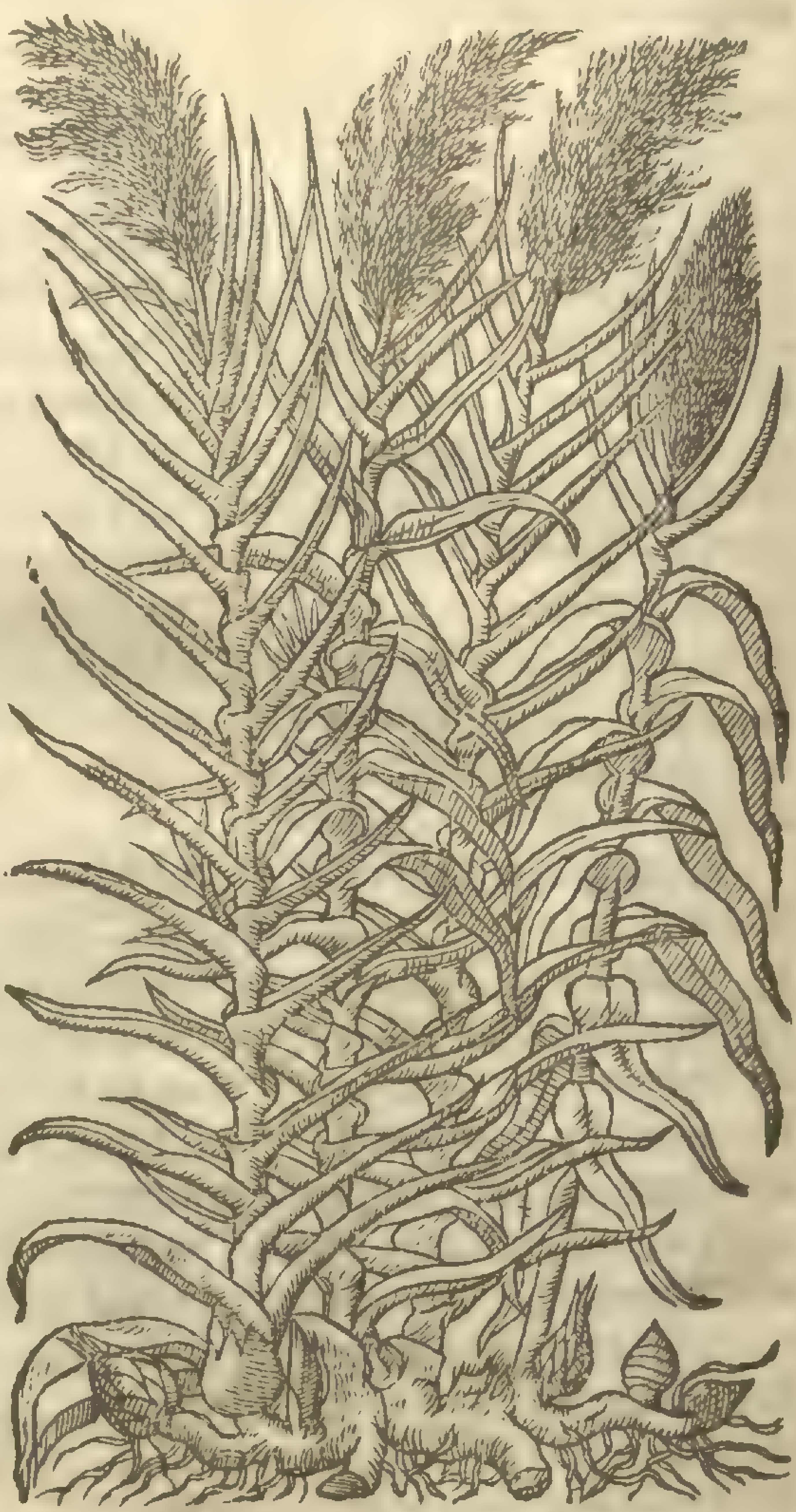

verstuyuen/sonder eenich lijcteecken te laeten van saedt/want wt de wortel / al is die verbrandt ende wtghetrocken/groeyt wederom op: oock/hoe versch datse ingheesteken is/wit/soet ende lanck/ende ghelijck wy gheseydt hebben grasachtich: waerom dat hier/nae de Grassen ende Terwen de Rieten bequaemelick volghen ende ghestelt worden.

Spaensch-Riet. Arundo Donax satiua nostras.

Dit Riet is ghenoech bekent inde houen ende besaeyde plaetsen van Prouencen ende Languedoc/soo dat de boeren daer af Spinrocken voor de vrouwen maecken/ ende dweersche stocken om de vensters vast te sluyten/ sy buyghense oock om waghens ende ander cieraeten vande houen te maecken/ende stekense oock in d'aerde om dẽ wijngaert te ondersetten ende daer aen te binden. De pijpen van dese zijn ghelijck die vanden Deck-Riet/maer so dicke ende lanck als een groote spiesse/met zeer veel knoopen / wt welcker hollicheydt vande breedtste base een zenue voorts comt beuanghende bycants de helft vande spacie des Riets tusschen de knoopen. De wortel is die vanden Acorus oft Cyna ghelijck / lanck / gheknobbelt / met veel knoopkens / zeer wijt ende breedt onder d'aerde loopende/ witachtich/ ende van buyten en van binnen soet van smaecke. Vande welcke ghebrandt / van veel Apotekers bereydt wordt het Spodium vanden Araben/hoe wel dat het niet nootlick noch oock zeer nut en is / ghemerckt dat beter ende alsoo licht ghemaeckt wordt van Myrthus oft Oueboom / oft van Olijfboom / ghelijck Dioscorides heeft vermaendt inden Antispodium. Maer veel grooter misdoen sy die inde plaetse vande teere bladers vande Dadelboomen/de wortels nemẽ van dit Riet: want de cracht van dese wortels/ghemerckt dat men segt datse wel splinters van bouẽ wttreckt ende als Dioscorides segt/datse heet is: soo moet de Dadelboom desen gheheel contrarie zijn/ wiens bladers schijnen ghevoegt te worden by * Vitriol oft Coperroot / om te beletten ende bedwinghen sijn groote

Spodiũ ende Antispodium.

*Chalcytis.

groote hitte. Maer dese stoute ghesellen hebben lieuer wt een botte hoouerdije niet te weten / dan te leeren wat verschil datter is/ vande bladers der Rieten die moghelick hier toe dienen souden/ oft vande wortels daer by te doen/die heel contrarie zijn in de plaester Diacalcyteos oft Diapalma.

Riet ghenoemt Fistula oft Syringa, ende Arundo Scriptoria, dat is/ Riet om te schrijuen oft daermen hier voortijdts mede gheschreuen heeft / als blijckt dat onse schachten noch hedensdaeghs Calami gheheeten worden in Latijn.

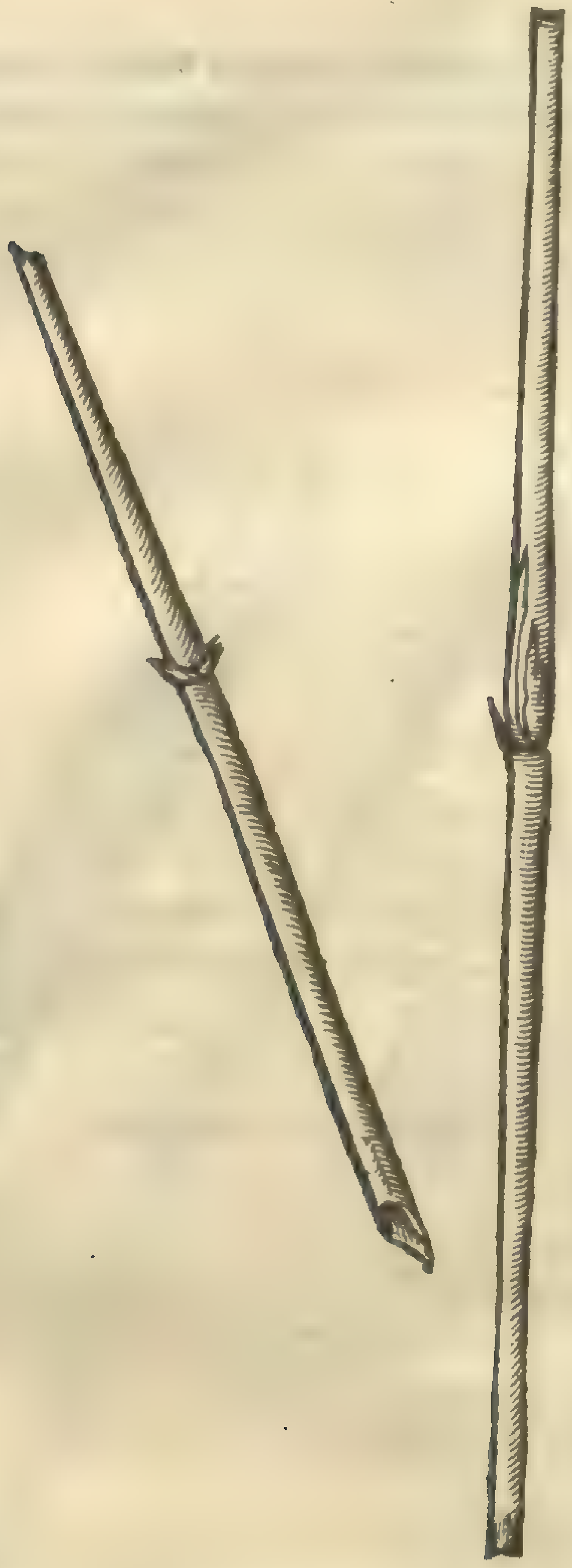

Riet gheheeten Nastos oft Farcta, dat is/ ghevult met merck/Toxica van Theophrastus.

Doen de Heer vā Eekenbeken Heer Charle Rym Ridder ende Edelman van Ghendt een wel gheleerdt man wederom keerde van sijne Ambassade by den grooten Hr Soliman / voor Keyser Maximilian: onder veel andere vremde dinghen die hy van Constantinopel mede hadde gebracht/ heeft ons mede ghedeylt sommighe schachten van Riete / ghenaemt van de ouders / Calami oft Arundines scriptorij, dat is te segghen/Riet-schachten bequaem om mede te schrijuen/met de welcke men noch hedens-daeghs schrijft te Constantinople eñ in Grieckelandt. Sy en zijn vā dickte niet grootter dan de schachten van een ganse oft van eenen swaen: ende zijn wel hert / rosch van verwe doncker van buyten/blinckende ende glat / van binnen wit / haer deylende in splinteren ende spaenderkens als sy ghebroken worden: De knoopen staen van malcanderen thien duymen oft eenen voet wijdt: by de welcke zijn witte bandekens.

Riet gheheeten Nastos oft Farcta.

Dit Riet wordt in Europen min ghevonden / nochtans ouer lanck bekent inde coopsteden vande Middellantsche ende Toscaensche ende Oceansche zee / waer dat somtijdts d'oude lieden vande schippers coopen de sterckste ende outste stocken / die sy ghebruycken om daer mede te gaen ende op te steunen: want sy zijn licht/fraey ende sterck. Maer vande minste maecken de Tartaren / die van Asien ende Syrien/ stralen oft worppijlen/ welcke Rieten glat ende geheel sonder knoopē zijn/recht/ sterck eñ niet swaer/van coleur van castaine bruyn oft van boghe-hout oft iuen-hout blinckende: binnen

nen vol mercks ghelijck de groote waterbiese maer vaster. Ioubertus van Montpelliers hadde een (in dien ick wel onthouden hebbe) die zeer sterck ende fraey was/ welck hy/ als ick meyne/ ghecreghen hadde wt Argier in Afriken/ niet van Alepo.

Ick hebbese oock ghecocht t'Antwerpen aen de Ghevanghen poorte by de Vischmarckt daerse veyl is/ ende wordt van tweederley coleure bevonden/ te weten d'een bruyn/ rosch ghelijck wen hout/ ende d'ander witter. Sy zijn alle beyde wten ronde wat dryecantich/ de schellen zijn hardt ende dun/ binnen vol mercks ghelijck groote biesen oft papyrus zeer licht.

Ander Indiaensch Riet/ gheuult/ welck men oock desghelijck gebruyckt tot eenen stock om op te lenē oft steunen/ ende om schichten ende worp-pijlē te maecken. Nastos siue farcta altera, Toxica, crebris cincta geniculis, qua etiam pro scipione & iaculis vtuntur.

Ander Nastos **gheuult dun ende boogsaem Riet:** Nastos seu farcta siue toxica, gracilis & plicatilis.

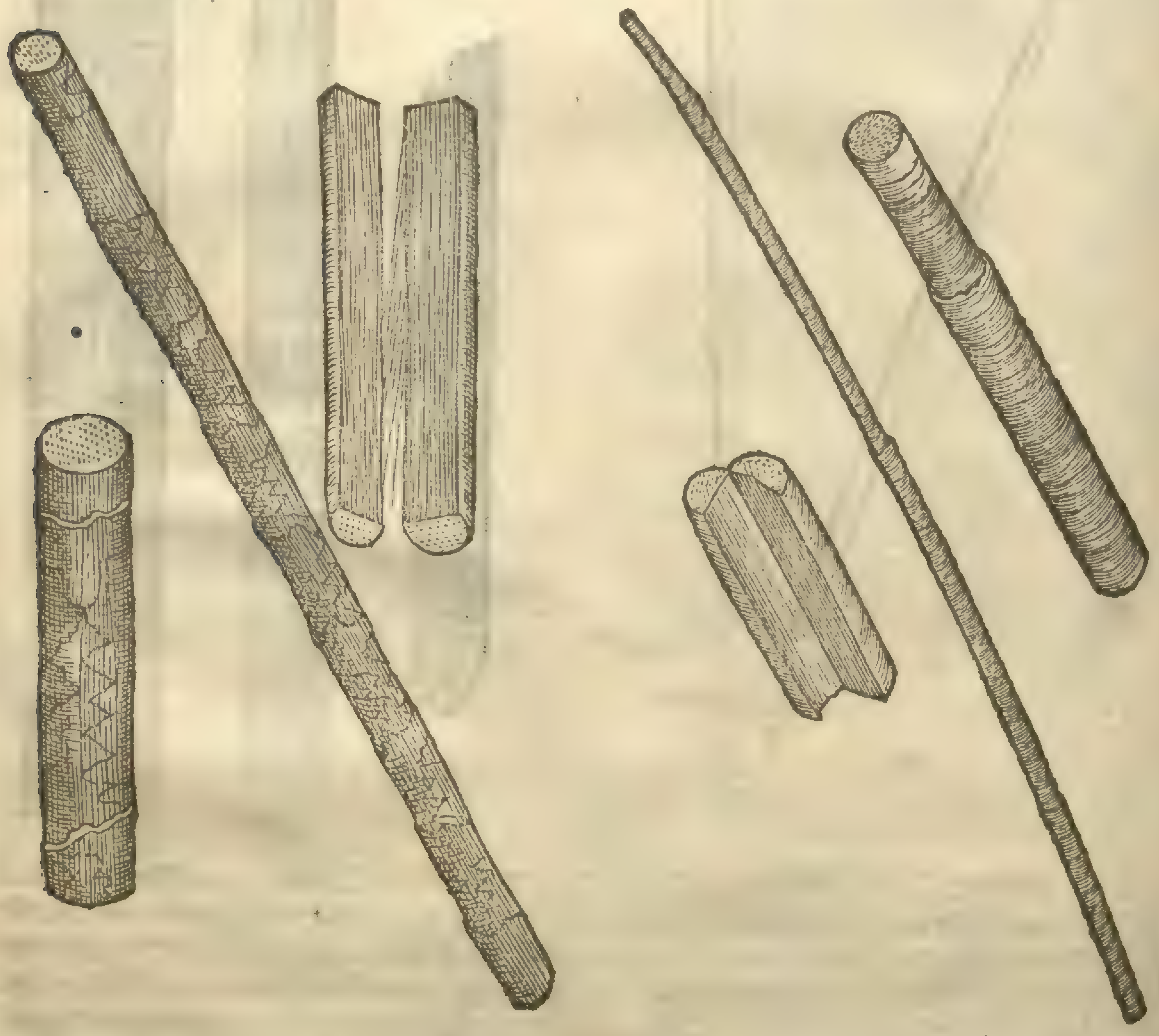

Bouen het voorseydt / weten wy t'Anwerpen ende elders sommighe fledercijnachtighe cooplieden / de welcke oock ghebruycken in stede van steun-stocken zeer schoone riet-schachten met veel knoopen/ zeer dicht ende vast/ houtachtich/ herdt/ effen/ glat/ ende blinckende van rosche verwe / ghemarbert in de lengde met castanie bruyne ende donckere verwe/ vol tanden eñ keruen/ ghelijck een saghe/ wel lustich op de cant. Men doet de eynden van dese twee soorten van Riet met siluer beslaen / om de schoonheydt/ seldenheydt/ lichticheydt ende bequaemheydt. De dickte van de aller meeste is ghelijck de dickste Rieten daer men spinrocken af maeckt. Meester Jan Doue alias Voghelsanck borgher van Antwerpen / ons goedt vriendt ende liefhebber van seltsaemheden ende planten / heeft ons van alle beyde deelachtich ghemaeckt.

Nastos seu farcta siue toxica plicatilis.

Ter tijdt als M. Anthonis van Achele wederom quam wt groot Cayro van Egypten/ heeft onder

der andere seldtsame dinghen mede ghebracht een lustich dun Riet/zeer ghemackelick om te boogen oft crommen / welck ghebracht was wt Orientsch Indien / door Adem ende de roode zee tot Ziden by Mecca/ende tot Sues/ende van daer voorts tot t'voorseydt Cayro/ende tot Alexandrie in Egypten. Het Riet is zeer effen/glat ende blinckende/geel van verwe/ houtachtich ende hert/ghevult als het voorgaende:van dickte ghelijck Calamus Aromaticus, oft schrijf-riet ghenaemt Syringa. Sijne knoopen staen wijdt van malcanderen twaelf/ derthien oft vierthien duymen:ende de stralen stak dweersch ghelijck schubben in ghedaente van den buyck van een slanghe. Dit en heeft noch reuck noch smaeck niet meer dan de voorseyde / waer af wy noch wortelen noch bladeren en hebben ghesien.

Aulitis oft Schalmey-Riet/wijfken.

Alist dat Dioscorides dit Riet heeft wijfken gheheeten / soo meynen wy nochtans dat van ons ghemeyne Spaensch-Rieten niet en verschilt dan dat van subtijlder maecksel is ende vaster van vleesch oft stoffe/ende dat daerom tscalmey-Rietken claerder luydt/ glatter ende claerder is / van de welcke de keuse moghen hebben de speel-lieden die op schalmeyen spelen.

Cracht.

De wortel van Deck-Riet alleene ghestooten/oft met haer clisters/opgeleyt treckt de splinters ende stralen wten lijve. Dioscorides. Al oft sy in hadde een naetreckende cracht. Sy heeft een suyverende cracht die niet cleyn en is/ende gheensins scherp/segt Galenus.

De selfde wortel met azijn ghestooten versoet de verstuyckte leden ende de pijnen vande lendenen. Dioscorides.

De groene bladers ghestooten ende opghaleyt/ghenesen dwilt vier/ende ander inflammatien.

De asschens vande schorsse met azijn ghemengt ende daer mede ghestreken ghenesen de quade schorftheydt metten wtvallen vanden hayre. Dioscorides. Want de verbrande schorsse is zeer subtijl van substantien / ende crijght een teerende cracht met eenighe suyveringhe / in vueghen datse droogt ende verwarmt/eenichsins inden derden graedt / nochtans droogtse meer dan sy verwarmt. Galenus ende Paulus.

De wolachticheydt van de aren ist datse inde ooren comt / maeckt doof. Dioscorides. Want sy cleeft daer soo vast aen/datse niet af te crijghen en is/ende bederft tghehoor. Galenus ende Plinius.

Men ghelooft dat de wortel wttreckt de schelferinghen vande beenders.

De bladers vanden Riet worden bequaemelicker ghebruyckt in stede vande ionghe teere bladerkens vanden Dadelboom/inde plaester Diachalcyteos gheheeten/dan de wortel.

Deck-Riet suyvert/ende sijn groene bladers vercoelen middelmatich. Ægineta.

Wtlandtsche Rietachtighe plante met dornachtighe vederen.

Wten eylanden van Peru zijn gheblaederde Rietachtighe tacken van dese teghenwoordighe plante ghebrocht/ niet min vremdt dan de voorseyde om aensien:want de selue zijn die vanden vlier niet onghelijck/binnen een hollicheydt hebbende die vol mercks is / oock recht ende rondt / van acht oft thien cubitus lanck/ maer inde lengde heeftse drye vellekens van eenen vingher breedt/ de veders van eenen pijl ghelijck: welcke vellekens aen d'wterste canten wat ghekertelt ende met dornachtighe sterrekens verciert zijn/bethoonende daer by de wijsheydt vanden zeer constighen meester diese heeft ghemaeckt.

Calamus odoratus Libani. Calamus aromaticus wt Alepo ghesonden.

Dioscorides schrijft vanden Calamus in dese maniere: De beste Calamus is geel / dichte gheknoopt/ende breeckt eñ schelffert spaenderwijs/ het Riet is vol spinnewebbē/witachtich/tay int knouwen/ende tsamentreckende/ende bitter met eenige scherpheydt. Ghedroncken doet hy water maeckē/ ende daerom(als oock Plinius segt) ghesoden met Hoy-saedt oft Eppe-saedt/is zeer goedt gedroncken teghen de watersucht/de ghebreken vande nieren / de druppel pisse/ende den ghenen die ghebroken zijn. Verweckt oock der vrouwen stonden soo wel ghedroncken als opgheleyt. Den roock van Calmus alleene ghenceset den hoest / oft oock met den roock vanden Termentijn doort Riet ontfanghen. Hy wordt oock ghesoden tot badinghe der vrouwen/ende in clisterien ghedaen. Oock wordet ghemengt inde suffumigatien ende weeckmaeckende plaesters/om den goeden reuck.

My ghedenckt dat ick ghesien hebbe binnen Venegien inde Apoteckerije vanden Enghel/Calamus

Wtlandtſche Rietachtighe plante.

Welrieckende Riet van Libanus wt Alepo gheſonden.
Calamus odoratus Libani.

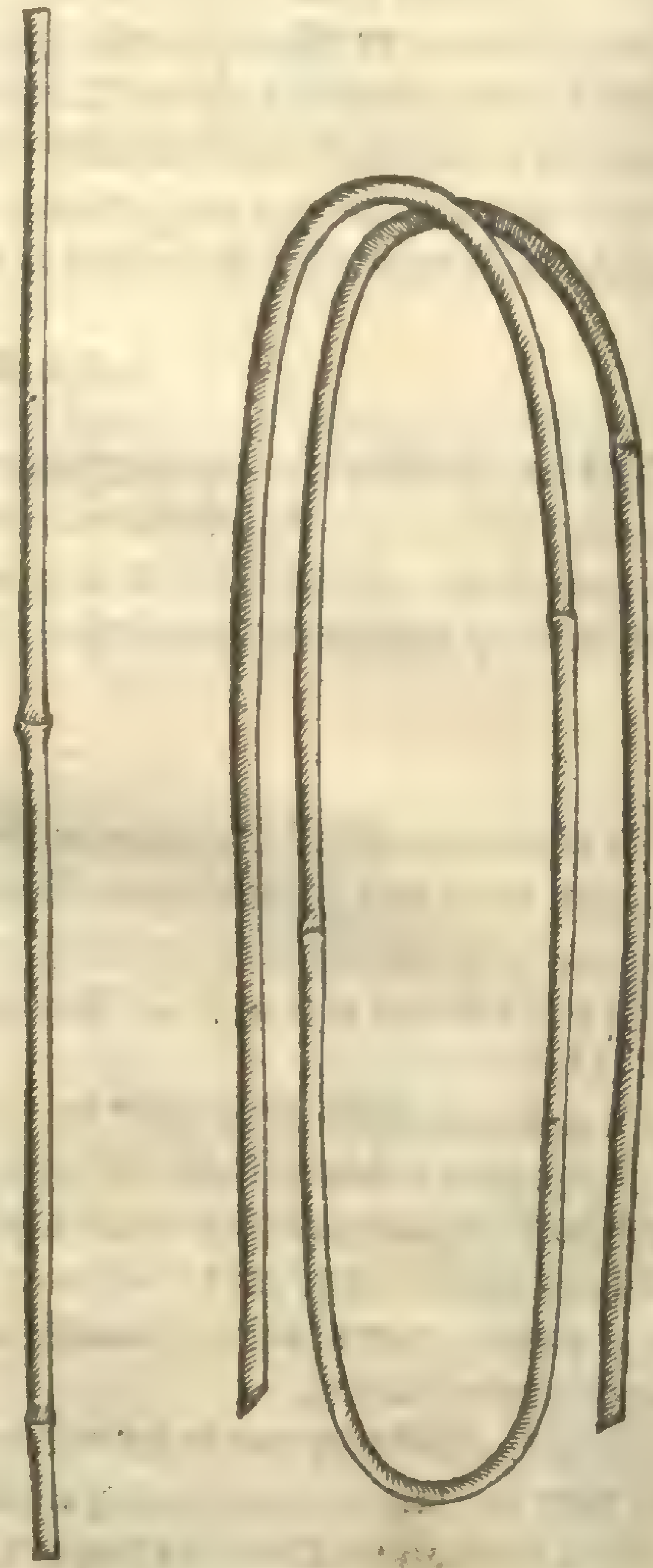

mus aromaticus, de welcke de gheleerde ende gheſchickte Apoteker Sequinus Martinellus gheſonden hadde wt Alepo van Syrien / moghelijck daer ghebrocht wten ſtaende water welck gheleghen is tuſſchen den bergh Libanus/ ende den anderen onuermaerden bergh daer af dat Plinius mencie maeckt int 12. boeck int 22. cap. Het Riet was gheknoopt/ claer/ ende ſoo dick als eenen cleynen vingher: t'coleur was/ in dien ick wel onthouden hebbe/ volle geel/ welrieckende / tayachtich int knouwē/ ſcherpachtich ende bitter.

Jacob Vtenhoue edelman van Ghendt/ die een zeer gheſchickt mā is inde Medicijne ende in de kenniſſe der Cruyden/ heeft ghevonden te Baignolz int landt van Languedoc onder de halmen ende planten vandē Schœnanthum rietkens van Calamus aromaticus drye palmen lanck/ vol netten van Spinnen/ geel/ gheknoopt/ eenen cleynen vingher dicke/ gheheel aromatijck vā ſmaecke/ bitterachtich/ ende beter dan den Schœnanthum, welck ſy ſeyden dat tot Marſeille ghebrocht waeren wten ſtaenden water/ daer Plinius mencie af maeckt.

Maer veel grooter heefter ghehadt d'excellente man Augier Heere van Bouſbeke ghebooren vā Rijſſel/ Ambaſſadeur der Keyſerlicker Maieſteyt tot Conſtantinople/ een zeer geſchickt man eñ kender van Wtlandtſche cruyden.

Witachtich] om dat Dioſcorides eerſt heeft gheſeydt geel / ſoo ſchijnt dattet wordt gherefereert tot die Spinne-webben/ ſoodanighe als men in ander Rieten ſien mach/ ten waere dat hy ſegghen wilde/ witachtich wtten geelen: ander ſchrijuent der wortel toe.

Gedroncken doet water maecken / met ſaedt van gars oft eppe] Hy doeter by ſaedt dat het water loſt/ om dat de werckinghe vander medicijne ſoude gheholpen werden / ende dat meer bequaem ſoude zijn den waterſuchtighen / ende die den ſteen in de lenderen hebben / als de piſſe door tghebreck vande nieren oft blaſe verdruckt wordt/ ende de druppelpiſſe voort comt/ ghenaemt de coude piſſe.

Vrouwen ſtonden ſoo wel ghedroncken als opgheleyt] om datter zijn ſommighe dingē die de ſtonden verwecken inghenomen/ ende niet opgheleyt / oft om dat ſommighe dinghen met opleggen de maentſtonden verwecken moghen/ die niet ingenomen worden/ de welcke het weyachtich bloedt verteerende

te crende de stonden een achterwaerts houden/ dan wtdrijuen/oft dingen die bitter zijn ende onlieflick van reucke/die worden opghelegt/want sy en worden niet inghegheuen dan inde noodt/ ende swaere siecktẽ/ als zijn stinckẽde gomme/Sauelboom/ Bitumen, Assa fœtida, Galbanum ende dergelijcke naetreckende simpele oft gheeomponeerde medicijnen/de welcke inghenomen zijnde camergãc souden voorts brenghen. Maer van onder als een pessarie ghestelt/treckẽ tbloet nae hen/welck oock de natuerlicke wtdrijuende cracht ghedwonghen wordt wt te drijuen door de scherpheydt van de medicijne.

Met roockinghe ghenesct den hoest] De roock besmet de locht/de welcke vande longher ingetrocken zijnde/ drooghende/ende d'humeuren verteerende/oock de fluxien stelpende/geneest zeer wel. Eñ om dat tselfde bequaemer soude gheschieden/soo doet Dioscorides zeer wel daer by Termentijn/om dat te meer domps ende roocks soude geuen / de welcke zeer crachtich droogt de catharrẽ eñ sweeringhen vande longher. Nochtans de ghene die belaeden zijn met veruuyltheydt der longer/eñ swaerlick den aessem verhalen/ en moeten dese dompen niet ouervloedichlick ingelaeten worden door eenẽ trachter oft riet/ om tperijckel van versticken/tẽ waere dat sy d'ouervloedicheydt vande vuylicheden door purgerende medicijne vermindert zijnde/ den roock allenefkens introckẽ/in haerlieder slaepcamer wesende oft in een ghesloten coetse ligghende.

Het wordt ghemengt met de weeck maeckende saluen om des reucks wille] Niet alleene en wordet om des reucks wille ghedaen inde weeck maeckende saluen/ oft die tot de leuer / maghe ende buyck te strijcken dienen: Maer om die crachten diet heeft.

Ægineta ende oock Galenus segghen/dat warm ende drooghe is inden tweedẽ graedt/ ende van een weynich subtijle ende tsamentreckende cracht/waerom dat oock tot water maecken verweckt.

Plinius voeght daer by / int 24. boeck ende 11. capittel/ ende int 12. boeck int 22. capittel/ Tselfde dat in Indien ende Syrien wasset / door oorsaecke vande reucken ende saluen / verweckt oock de stonden vande vrouwen / opgheleydt zijnde / ende tghewichte van eenen scrupel inghenomen gheneest de crampe/ende tspannen vande zenuen. Thelpt oock de leuer/nieren/eñ watersucht/ ende oock met suffumigatie den hoest/ende noch meer met harst. De wortel in wijn ghesoden geneest de loopende zeeren ende schelfferinghen vanden hoofde. Men neemt oock tsap/ende wordt gemaect ghelijck Elaterium. Maer de meeste ende natuerlickste cracht is in alle manierẽ van Riet/ int ghene dat de wortelen aldernaest is.

CHINA, ende van sommighe ECHINA, dat is te segghen/wt d'landt van China gheleghen in Orientael Indien.

Naedemael wy wel aenghemerckt hebben de wortelen van China: soo dunckt my seker lick dat het is de wortele van een soorte van Acorus/Riet/oft eer van wilden zee-Galegaen. Want onder veel wortelen heb ick sommighe gheuonden hanghende tsamen met veselinghen ghelijck Peone wijfken/sommighe gheheel/sommige met stucken eñ brocken/ de veselingen gaende door het hoochste vã de wortelen ghelijck dẽ wilden zee Galigaen/oft ghelijck het cruydt ghenaemt Apios vã Fuchsius/ in Duytsch Muysen met steerten.

Het schijnt dat die van bouen knoopachtigher zijn / ghelijck aen de voorseyde Peonie: d'andere hanghende/ dickachtich bouen ende dun beneden op tfatsoen van een langhe peyre/ gherimpelt van

buyten ghelijck die van lange Osterluccy/ doncker rosachtich van verwe. De dickste/ swaerste ende versche/ die niet wormachtich oft vervuylt en is/ die is de beste.

Dese zijn zeer vernaemt ende aenghenaem om diete te maecken eñ te ghenesen de pocken / want sy gheenen smaeck en hebben: hierom bereydt men die alsoo hiernae volght.

Neemt wortelen van China ghesneden in cleyne schijfkens twee oncen: fonteyn water vj. tot vij. ℔: laet dit weycken eenen dach ende nacht lanck in eenen nieuwen aerden pot: daer nae coket met een cleyn vierken/ ende den pot ghedeckt/ oft int badt / ghelijck men doet de Salse oft Guayac / tot dat het ghenoech is: Men sal van dese decoctie nemen tweemaels s'daeghs/ nae den heysch van de sieckte ende des Medicijn-meesters ordinancie: Welcke decoctie niet alleenlick en zal dienen tot de pocken/ maer tot alle sieckte die diete oft sweetinghe is heysschende.

Twee andere soorten van valsche China; China spuria duplex.

China van Guyne/ ghelijckende der wortelen van Riet oft van Acorus.

Naedemael dat de ghierighe Coopman ghewaer is gheworden het ghewin/ proffijt/ de veylheydt ende dierte van de wortel van China, soo wel om sijne goede crachten als oock om dat sijne decoctie zeer aenghenaem is den leckeren lieden/ gheenen gheemelicken smaeck hebbende: soo heeft hy so lange ghesocht dat hy geuonden heeft twee soorten van wortelẽ van Guynee eenichssins van buytẽ ghelijckende de voorseyde China: Desghelijck om beter te vercoopen / heeft hy oock allen beyden ghegheuen den naem van China. D'ierste kennisse die mẽ daer af heeft ghehadt by onsen tijden/ is geweest te Toulouse: ende men seyde dat die ghevonden werdt in sekere byligghende beemden: ende d'Apotekers te Toulouse bestonden die te vercoopen voor China, om dat haer niet zeer onghelijck en sach/ eñ bycant gheenen smaecke en hadde/ eñ daerom der Chinæ gelijck. De wortel is dicker dan vande China oft grootẽ Galigaẽ/ bleecker van coleure/ zeer hart/ quaedt om breken/ maer houtachtiger dã vande China, zeer lanck ende rontomme beset met knobbelachtighe knoopen/ buyten geel ende binnen wit met een Rietachtighe ghedaente. Sy is oock tot Antwerpen enden Londen ghebrocht gheweest wt Guynee / ende voor China ghehouden om eenighe ghelijckenisse die sy daer mede hadde/ dwelck veel Medicijns een sotte ghenoechte aen dede / meynende datse in Vranckrijck China ghevonden hadden / om de pocken te ghenesen. Maer de smaecke ende dwerck gaf te kennẽ dat het Acorus oft Riet was ende niet China, want sy is zeer tsamen treckende/ gheheel van grouer ende trager cracht/ tsamen treckende niet weynich ghelijck de China. Sy en dient gheensins om de pocken te ghenesen als wel weten diese dickwils te vergeefs ghebruyckt hebben / hoe wel datse haer crachten heeft om quaede seeren ende croppen te ghenesen. Oft sy oock by Toulouse groeyende is/ hebbe ick vergeten te vernemen doen ick daer door reysde.

Page missing
from book
at time
of scanning.

botanicus

Page missing
from book
at time
of scanning.

botanicus

Andere valsche Indiaensche China, ghelijckformich den peyren
China spuria pyriformis siue turbinata.

Maer dese grootachtige wortelkens/die spitsachtich zijn ghelijck een peyre/ welcke wt Indien gesonden zijn gheweest voor China, maer valsche/ zijn noch veel meer stoppende / hebbende d'lijf wel vergaedert ende dicht/van coleur ende grain ghesneden oft ghebroken wesende/als Rhabarbre/sonder reuck: het buytenste is rosch: Waer wt goedt te mercken is / dat sy eer dienen om te stoppen ende te beletten de sweetinghen / dan om de selue te verwecken. De ghene die dit wel nae ondersoecken/ sullet alsoo beuinden. Sommighe die in Indien ghehanteert hebben / versekeren dat het noch wortele/noch riet/noch wilden Galegaen/noch Acorus en is/ghelijck t'voorgaende mach wesen: maer van eenen grooten boom. Hieraen mach men mercken hoe dat de Medicijn-meesters haere plante ende droguen niet kennende / bedroghen ende beleydt zijn gheweest van sommighe cooplieden ende Apotekers: want meynende haere siecken te ghenesen met soodaenighe Medicijnen / en voorderen niet met allen / tot groot achterdeel van de voorseyde siecke ende crancke / ende tot voordeel van de gheldtghierighe menschen die gheen werck en maecken van haere eyghenene eere /, ende van haers euen naesten welvaerdt. Aldus en verwondere ick my niet zeer/dat men dese voorledene daghen gesondē heeft van Antwerpē nae Parijs/overmidts soodaenigē abuys/twee oft drye ℔. Brionie voor Mechioacha: maer het bedroch is openbaer gheworden: hoe wel dat men heeft connen vervalschen ende benemen den stercken reuck van Brionie/tzye door infusie oft distillacie. Dese dinghen seg-ick/ om dat men hem daer af wachten soude.

Indiaensch bloeyende Riet. Arundo Indica florida, Cannacorus quorundam.

Dese plante is een zeer schoon Wtlandtsch Cruydt / twijfelachtichlick half Riet/ half Acorus. Wy hebben ghesien in Nederlandt in houen van goede vrienden dese plante die voorts was comen van saedt wt West Indien ghebrocht/ende ick heb oock selue die ghehadt binnen Montpelliers/ de welcke schoone bloemen gaf int eerste van Oogstmaendt/ van verwe zeer leuende ende schoon root: de ghedaente/grootte/ende fatsoen vande bloemen was die vanden Gladiolus ghelijck / groeyende op eenen rietachtighen stele van twee oft drye cubitus hooghe/ de welcke een groene glatticheydt heeft / ende is eenen cleynen vingher dicke / waer aen rontomme de knoopen voorts comen bladers als nu op d'een als dan op d'ander sijde/van fatsoen soo wel den Riet als den Acorus ghelijck/ oock van grootte ende ghedaente die vanden witten volwassen Niescruydt ghelijck. De wortels sijn zeer ghelijck die van ons Riet/ oft van t'Spaensch Riet/ oft van water-Acorus/ wt de welcke d'eerste spruyten vande bladers zeer aerdich ghewonden staen ghelijck die van wit Niescruydt/als sy eerst wtcomen. Dese plante wordt luttel ghevonden in Italien / Vranckrijck/ Enghellandt ende Nederlandt / waer datse nochtans alle iare ghesaeydt zijnde van nieuw saedt dat wt Indien oft Portugal door de liefhebbers vande aerdicheydt ghecreghen wordt / nochtans niet altijdts bloemen en

Indiaensch bloeyende Riet.

gheeft / noch oock de coude verdraghen en kan. Daerom is tghebruyck van dien in de medicijne noch onbekent / maer wordt hier alleenlick ghestelt om een beghinsel ende aenganck van Acorus ende dergheliicke planten van fatsoene.

Tafelken van de soorten van Acorus ende Lischken.

- Acorus van Dioscorides.
- Water-Acorus / oft geel Lisch.
- China van verscheyden soorten den Acorus ghelijck.
- Galigaen { Groot. / Cleyn.
- Blaeu Lisch ouer zee Florentins.
- Wit ghemeyn Lisch.
- Graw ghemeyn Lisch.
- Blaeu groot Lisch van Dalmatien.
- Cleyn Lisch van Dalmatien.
- Lisch van Portugal / tweemaels bloeyende.
- Ander cleyn blaw Lisch.
- Groot Lisch van Portugal.
- Seer cleyn stein Ireos van Narbonne / bycants sonder stele.
- Andere cleyn Lischken.
- Cleyn root Lischken.
- Cleyn sneeu wit Lischken.
- Geel Lischken van Clusius.
- Ander cleyn geel Lisch.
- Groot Lisch van Constantinople.
- Zee Ireos van Narbonne / oft is Medium van Dioscorides?
- Seer cleyn Ireos met smalle bladeren.
- Schoon wildt Lischken van Constantinople.
- Wantluyscruydt.
- Gember.
- Merchin.
- Terra merita, Curcuma vanden Apotekers / Cyperus Indicus Dioscoridis.
- Costus van
  - Arabien / wit / licht / ——— } den Geinber ghelijck.
  - Syrien / geelachtich / swaer / } den Geinber ghelijck.
  - Indien / licht / swart.
  - Andere Costus van Indie.
  - Moluca / met een rouwe schorsse.
  - Moluca / houtachtich.
  - Apotekers tweederhande { soet. / bitter.
  - Bastaert Costus Matthioli.
- Zedoar wortel.
- Block Zedoar.
- Zedoar van Thora / onder de Napellen oft manieтcappen.
- Boom Zurumbet.
- Mamiras Paul.

Acorus van Dioſcorides ende Acoros Theophraſt: valſchelick Calamus gheheeten in de Apoteke.

Dit Cruydt hebben ſy alſoo ghenoemt om dat gheneſende was de ſchemeringhe vandē ooghen/ ghelijck als de woꝛtels van Geinber doen/ die vanden ſelfden gheſlachte zijn. Want Acoꝛos van Theophraſtus die wtermaten zeer verweckt tot oncuyſcheydt/is een ander plante. Dat d'opꝛechten Acoꝛus is deſe rieckende ende ghecknoopte woꝛtel/ende beyde de Galiganen verre ongheliȷck is / dat weten de ſlechte ionghers vande Apotekers winckels / ick laete ſtaen dat de gheleerde mannen niet en ſouden weten / de welcke ghemaeckt hebben niet alleene dat bekent ghewoꝛden is / maer oock ſoo zeere int ghebꝛuyck ghecomen / dat ſchande waere yet meer daer teghen te ſegghen. Oock hedenſdaeghs en ghebꝛuycken de gheſchickſte Herbariſten Italianen/ Franchoiſen/ ende Hoochduytſchē gheen ander dan deſe die wt Tranſſiluanien ende Moſcouien ghebrocht woꝛdt tot Venegien/Antwerpen/ ende ander meeſt vermaerde coopſteden/waer dat dickwils gheſien woꝛdt met zijn gheheele bladers die den Ireos bladers ghelijck ſijn / ſoodaenich alſt van Dioſcorides is beſchꝛeuen gheweeſt. Daerom zijnder luttel wooꝛden van noode om deſe ſelfde woꝛtels te onderſcheyden vanden Calamus aromaticus, welcke woꝛtels oock de Apoteker-winckels t'onrechte vooꝛ Calamus ghehoudē hebben / want ſy en verſchillen niet alleene in reucke eñ ander crachten/ maer oock van natuere eñ gheheel van fatſoen ende ghedaente. Oock en heeſt den Acoꝛus gheenen ſtele van Riet/ maer van Liſch/ nochtans wat dunner ende langher. Maer Calamus en heeft niet alleene eenen hollen Rietachtighen ſtele/maer bꝛeeckt oock ſpaender-wijs. Maer ſoo ſy deſe onbekende woꝛtel inde plaetſe vā Calamus ghenomen hebben (ghelijck ghemeynlick ghebeurt by gebꝛeke van beter eñ onwetenſchap) ſoo hebben ſy ten laetſten tſlechtſte ghehouden vooꝛ tbeſte. Welcke obſtinaetheydt noch ter tijdt zijn houdende ſommighe confiture-maeckers ende ſlechte Apotekers / ende groue triaeckel bꝛouwers. Want deſe woꝛtel volbꝛengt ſomtijdts ſoo wel den eyſch vande deſcriptie/als d'opꝛechte Calamus, ghemerckt datſe heeft eenen ſtercken reucke/ende zeer ſtercke crachten tot de ſieckten vande vꝛouwen.

Vooꝛwaer midts dien dat d'eerſte figuere van deſe wtlandiſche ende vꝛemde plante ghecontrefeyt heeft gheweeſt wt de ſtucken vanden doꝛren cruyde/ eer dat wy den groeyenden Acoꝛus ghecreghen hadden / ende om dat wy hem niet verſch/maer alleen dꝛooghe gheſien hadden / ſoo heeft ons vooꝛ tbeſte ghedocht hier by te voeghen een perfecter figuere nae dleuen ghemaeckt / welcke plante

wy groen ghesien hebben in dit iaer 1575. binnen Liere in Brabandt/ door ghifte van Kaerle de l'esCluse, de zeer vermaerde beschrijuer van deser historien/ inden zeer fraeyen ende lustighen hof van Heer Jan vander Delft/ een groot liefhebber ende gheschickt man inde kennisse vande cruyden/ ende van alle wonderbaerlicke saecken der natueren/ ende daer naer in vele van onsen hoven t'Antwerpen/welcke plante bladers heeft die vanden Wantluysecruydt ghelijck/ maer langher ende smalder/meer dan onderhalue cubitus hooghe/ blinckende/ doncker-groen/ ende dergheliicke wortel die wtermaten goeden reucke hadde/ welcke bladers in de Winter verdrooghen ghelijck die vanden wilden Ireos/ ende inde Lente weder wtspruyten. Het heeft verwarrede wortels gelijck als zijn die voor Calamus aromaticus inde winckels vercocht worden/ niet recht op staende noch om hooghe/maer bouen lancks der aerdē lanck ende dweersch ligghende (als Dioscorides zeer fraey beschrijft)onder hebbende zeer veel veselinghen/ witachtich van buyten/ende van binnen gheheel wit/ scherp ende bitter van smaecke/ gheknoopt/waer dat ouer ander knoop ghelijck vleughels de scheutē wtspruyten/sonder stelen oft bloemen te gheuen. Jae dat meer is/soo verclaert de voorseyde vander Cluse/wten monde vande Edele ende gheleerde mannen Kaerle Rijm ende H. Ogier van Boesbeke Ambassadeurs des Keysers by den grooten Turck/ datse gheen bloeme noch saedt voorts en brengt oock daer sy van selfs groeyt/in een groot staende water aenden voet vanden zeer hooghen bergh/ghestaen by Pruyssen in Bithynien/ dan alleene eenighe maniere van aren die ghelijck zijn de teere wolachtighe arenkens vanden haselaers diet wt de tacskens aen een effen steelken voorts comen/ als de voorseyde Clusius zeer fraey de figuere nu corts wtgheuen zal.

Cracht.

De wortel van Acorus heeft een verwarmende cracht. Dioscorides,Plinius ende Galenus.

Dioscorides. Eenen dranck daer af gemaeckt ende ghedroncken/ doet water maecken/ eñ is oock goedt teghen de pijnen der sijden/leuer ende borst/teghen de crimpinghen des buycks/ den gheborstē ende ghebroken/ hy mindert de milte ende helpt de droppel pisse/ende de slanghe steken ende beten. Sulcks geschiedt (als Plinius ende Galenus segghen) door haer subtijle substantie/ waer door datse helpt de verharte milten/ ende suyuert ende maeckt subtijl de grofheydt vande hornmembrane/ maer hier toe is tsap beter. Het is in alder manieren seker datse drooghende is/ende heet ende drooge tot inden derden graedt.

De wortel wordt oock profijtelick ghedaen/ghelijck den Ireos/ inde badinghe teghen de ghebreken der vrouwen. Dioscorides.

Tsap verdrijft de schemeringhe der ooghen. De wortel wordt oock zeere ghebruyckt inde preseruatiuen. Dioscorides.

Tsap (segt Plinius) ghedroncken dient teghen d'loopen ende schemeren vanden ooghen/ ende teghen slanghe beten. Togheneest alle ghebreken vande blase.

De wortel in wijn ghesoden ghewreuen ende opghelevt verdrijft wonderlick de gheswillē vande tullen. Plinius.

Een decoctie vanden Cruyde ghemaeckt gheneest met stouen alle hartheden ende vergaderinghen. Plinius.

Een scrupel vande wortel met drye croesen Meede inghedroncken is zeer goedt tot contusien ende euersien. Plinius.

De wortel van Acorus oft van Calamus aromaticus vande winckels/ is bitter/ nochtans segt Galenus, dat Acorus bitterachtich is/waerom dat de groote Galigaen voor den Acorus moet ghenomen zijn/ende de wortel van Calamus aromaticus sal ghebruyckt worden voor Calamus odoratus Libani. Galenus heeft inde plaetse van dien ghestelt het Mosch dat aende Ceder oft Lorcke/ oft Populier boomen groeyt voor d'alderbeste.

Eenen dranck vande wortel ghesoden/ ende drye daghen daer af ghedroncken doet wtermaten wel urine lossen ende gheneest de druppel pisse: Apuleius.

Tcruydt inden biekorf ghehanghen/ soo en sullen de Bien nemmermeer van daer vervlieghen oft elders swermen.

Ons

Ons ghemeyn geel Lisch. In Latijn gheheeten Acorus nostras palustris, ende van Valerandus Donrez, Butomon Theophrast. Van Dodonæus Pseudoiris ende Iris lutea, maer t'onrecht. In Franchois/ Glayeul ende Flambe bastarde. In Hoochduytsch/ Schwertel ende Drachenwurtz/ eñ Gelu wasser Lelien. In Enghelsch/Gladdon oft false Acorus. And Wilde flagges. And Water flagges.

Groot Galigaen/ Galanga maior.

Cleyn Galigaen/Galanga minor.

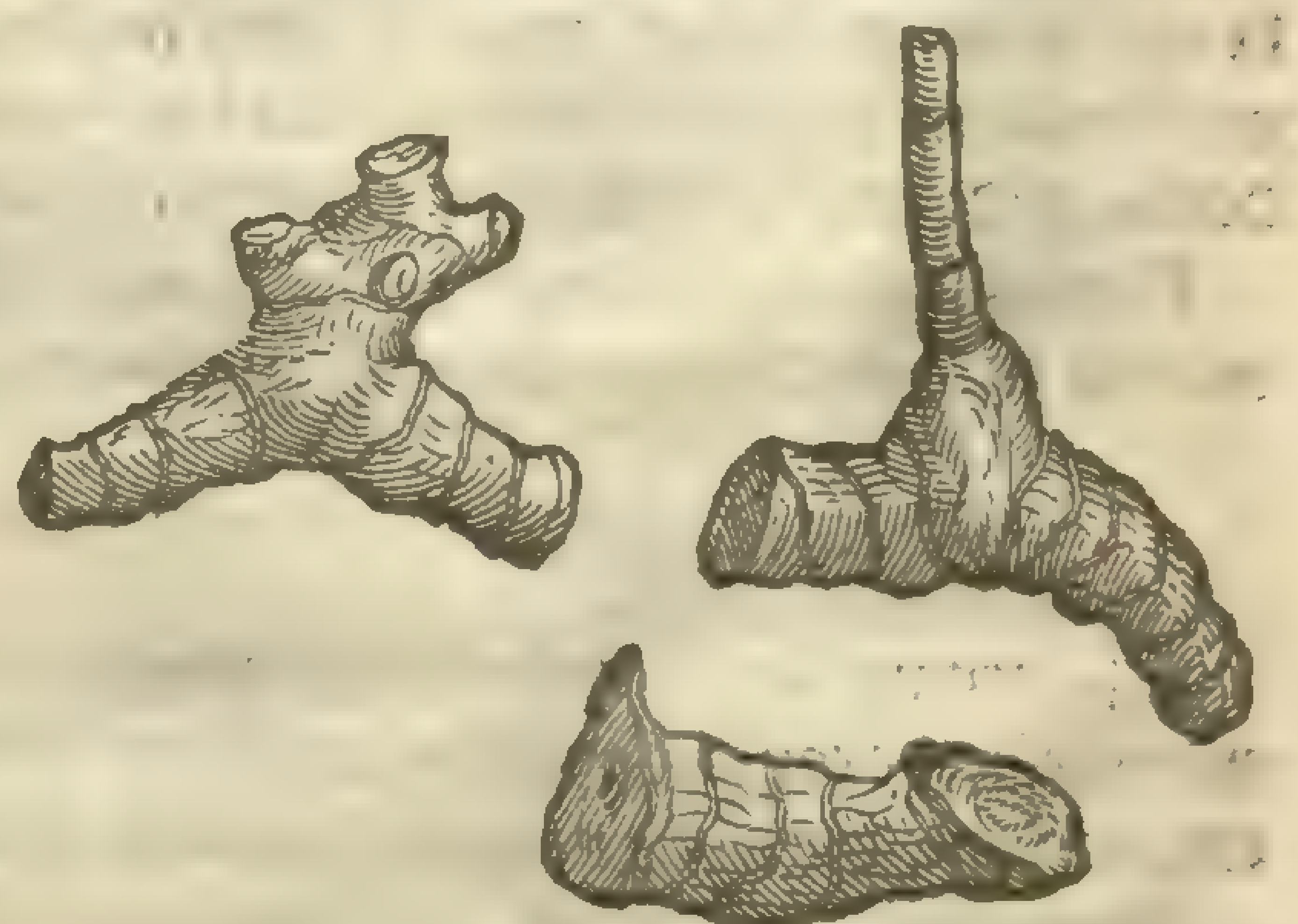

Tghebruyck oft de crachten vandẽ ghemeynen Hierlandtschen Acorus en zijn gheensins te verachten/ als sommighe t'onrechte segghen/ die desen maer voren op de tonghe ende niet int binnenste vande kele gheproeft hebben / waer in dat altijdts bijt eenighe scherpheydt int proeuen/ niet terstondt soo haest alst gheproeft wordt/maer luttel tijdts daer nae. Tselfde sout ghy moghen oock ghewaere worden inden Phyllon van Montpelliers ende ander cruyden vande welcke de verwarmẽde cracht door te veel eerdighe materie verdooft is. Want hoe wel dat bycants gheenen reucke en heeft/ ende dat de warmte slap is/soo ist nochtans meer te achten dan het Wtlandtsche/om sijn ander deugden diet heeft ende crachten teghen veel sieckten/ want tgheeft der maghen ende ontrent gheleghen partijen meer crachts ende warmte / dan de ghene die door haer groote hitte eer de natuerlicke warmte ende inwendighe crachten vernielt ende berooft. Daerom die haer eenighe lieflickheydt willen gheuen die stekender gyroffel naghels in ghelijck inde okernoten/ ende bevindense dan niet quaedt.

Is naerder den Acorus oft Galigaes dan dẽ Ireos om de samen treckende cracht vande wortel.

Cracht.

De wortel van het Geel Lisch/treckt samen/ versterckt/ constringeert ende vergaedert. Is goedt teghen den buyck loop/ende stopt den vloet vande maentstonden der vrouwen. Aenghesien dat sulcken wercken doet/ten can gheen geel Ireos zijn als een gheschreuen heeft/wiens wortelen(als de selue segt) soo zeer tsamen treckende zijn/eñ gheheel contrarie de natuere vanden Ireos/so dat een treffelijck auteur gheschreuen heeft/dat dese wortelen/iae alleene aen d'lijf ghehanghen ende ghedouwet alle bloetloop stelpen. Daerom segghen wy lieuer dat een soorte van Acorus is/dan Ireos.

Beyde

Beyde de Galigaens/t'onrechte inder Apoteken Acorus gheheeten.

Ten zy dat die vã Arabië dẽ Acorus van Gallatẽ/ de welcke als Dioscorides seght/ de beste is vã allen / quaelick verandert hebben in Galigaen oft Galanga / als de ghene die moghelick ghemeynt hebben dat Galigaen een soorte is van Acorus/ soo moeten wy wel bekennen dat dese plante den ouden Griecken onbekent is gheweest. Maer aenghesien dat wten naesten woordẽ ende beschrijuinghe vanden Auteuren blijckt dat ons Acorus is tselfde vanden ouders / soo blijckt oock terstondt dat diuersch is van beyde den Galigaen/ inder Apoteken groot ende cleyn gheheeten/ den ghenen die de wortels van beyden wel aensiet. Want den Acorus is witachtich/ wel rieckende/ende als Galenus segt/ bitterachtich/die licht om breken is/ende daerom ghelijck hy van verwe/soo is hy oock int samen groeyen den Ireos ghelijcker/dan eenich vande twee Galigaens/ ghemerckt dat sy van buyten ende binnen bruyn root zijn/ẽ met stooten niet haest en breken/ scherp van smaecke ende aromatijck / maer gheensins bitter/meer tsamen treckende/ende daerom min de crachten thoonende van Ireos teghen de ghebreken der vrouwen / ghelijck als hebben willen Dioscorides, Galenus ende ander treffelicke Auteuren. Oft oock den selfden de wortels van beyde de Galiganen bekent zijn geweest/ ghelijck dat onseker is/soo hebben wy ouerlanc ons seluen laten duncken dat sy een medesoorte zijn vanden Acorus ende Ireos/ te weten / dat sy hebben de wortels van geel Lisch / maer de bladers van Ireos oft Wantluyseruydt/doncker groen/nochtans smalder. Dese werden luttel iaren gheleden ghehouden inde houen van Paduwe ende Venegien/ daer wy die zeer veel groen ghesien hebben. Eñ niet langhe daer nae hebben wy verstaen van zeer ghetrouwe ende gheschickte Herbaristen/dat de selfde wtghesteken waeren inden gheberghte van Syrien / daerse ghemeynlick voor Ireos ghehouden ende oock gheheeten zijn / meer om de groote ghelijckenisse vande bladers / dan om de verwe / reucke en de cracht vande wortel / want tsamen treckende soo versterckt sy/ ghelijck het geel Lisch / noch en is oock soo subtijl niet van substantie als den Ireos oft Geinber/eñ drijft wt sonder tsamen trecken/ sonderlinghe de groote Galigaen/vande welcke wy hier spreken.

Plinius seght dat de wortels van Acorus lichtelick om breken zijn/ d'welcke metten Galigaen niet ouereen en comt/daerom en is dese Galigaen gheen Acorus.

Cracht.

Tsamen treckende versterckt se de maghe eñ ingewãt / eñ beurijtse van winden/sy helpt verteiren/ ende versoet de colica/de verstopte winden/ende de pijnen die van winden oorspronck hebben. Het is een medicijne dienende tot de maghe ende thooft.

Tpoyer inde neusegaten ghedaen/suyuert de herssenen/ende doet niesen / ende is heet ende drooghe bycants tot inden derden graedt.

Cleyn Galigaen.

Tsoude andersins zeer quaedt om oordeelen zijn / oft de Cleyne Galigaen alsoo vanden Apotekers ghenoemt/eer een soorte van Cyperus waere dan van Galigaen oft Acorus/ want al ist dat de wortels van aensien/ hartheydt / reucke/ smaecke ende oock eenichsins van ghedante den Cyperus longus ghelijck zijn / met d'welcke dat door bedroch vanden voorcoopers ghevalscht ende verwisselt wordt: nochtans ist dat de bladers den Myrthus ghelijck zijn (als sommighe ondersoeckers van Indiaensche cruyden willen segghen) soo salt niet luttel verschillen van alle beyde/eñ oock vandẽ grootẽ Galigaen / dien dit andersins van crachten/ reucke/ smaecke/verwe ende name meest ghelijck was/ ende moghelick te bouen ginck. Nochtans wordt dese/ghelijck oock de Zedoar/ wt de coopsteden van China ghesonden in d'ander Indien van Asien / ende West Europen / maer de groote Galigaen wordt ghebrocht van Jaua een zeer rijck eylandt gheleghen ouer de linie / door die van Liburnen soo sy weder Noordtwaerts keeren: waer wt der waerheydt ghelijck schijnt / oft datse voor diuersch vanden Araben ghehouden zijn gheweest/ oft niet zeere ghekent van Auicenna eñ Serapio/als de ghene die de Griecken ghevolgt hebben/ende dat sy daerom twee capittels daer af gemaeckt hebben/als ghemeynlick geschiedt van vremde ende niet wel bekende saecken/ ende oock somtijdts twee zeer verscheyden simplen in een capittel ghemengt hebben/ ghelijck daer hy de Cancamum ghevoeght heeft int beschrijuen van Manna , met een dobbel faute / midts dat hy gheseydt heeft dat de Cancamum neder is vallende wten Hemel/ende opden Sorben-boom ghevat wordt/ welcke dinghen schijnen te moeten verstaen werden vande Manna,niet vande Cancamum/die ghevat wordt opde tacken van den Esscheboom oft Haueressche/ende niet opden Sorben-bom.

Alderley Lisch oft Ireos.

Blaeu Lisch ouer zee. Iris nostras vulgaris. In Franchois/Flambe ou Glayeul. In Spaensch / El Lirio Cardeno, Lirio de color de cielo. In Italiaensch/ Giglio celeste, eñ Giglio pauonazo. In Enghelsch/ Flour de Luce/oft Flour de Lyce.

Ghemeyn wilt-Lisch.

De ouders ghemerckt hebbende de lustighe diuerscheydt vande verwen van dese bloemen / ende dat sy tcoleur hadden vanden reghenboghe/ in Griecks Iris gheheeten / hebben dese plante Iris ghenoemt/ghelijck oock de Latijnsche ghedaen hebben volghende daer in de Griecken/de welcke de selfde oock heeten Eris , Ourania ende Thaumastos, dat is te segghen/ heylich/ hemels ende wonderlick/soodaenich als de heylighe schrifture seght dat de Regenboghe oft boghe des verbonts was van Godt almachtich nae de diluuie ghegeuen. Maer nu ter tijdt hoe wel datse ouer al zeer vele is / soo wordtse van alle natien van volcke **Lelie** gheheeten/te weten vande Hoochduytschen Gilgen/vande Italianen ende Spaignarts Lelie,oock vande Franchoisen Glayeul om de groote ghelijckenisse die de bloemen hebben met de Lelien ende Gladiolus. D'welcke oock de Poeten ghedaen hebben/ ende d'Historie schrijuers bedroghen heeft/ als gheseydt sal worden int capittel vande Jacinthen eñ Lelien,int ghelijcken vande welcke nochtans den Iris zeer goedt om kennen is / eñ vande selfde goedt te onderscheyden/als hebbende scherper/ stijuer eñ breeder bladers dan die vanden Acorus oft Gladiolus. D'wterste canten vande bloemen zijn wijder ende meer van een staende/ende de bladerkens meer ommegheslaghen meestendeel ghedeylt in sessen/ de welcke ouer ander ghelijck een handthaue ghecromt staen/ende innewaerts gheboghen als inde Lelie vande wapen ofte schilt vã Vranckrijck/ daerom tot hedensdaeghs Flour de Luce: Gallicè Fleurs de Lis ghenaemt wordt: bedeckẽ voorts sommighe aderkens / aen de welcke verwelckert zijnde zeer inde midden vanden Somer een haeuken voorts comt/niet zeer ongheli jck die vanden Wantluys-cruydt/oft van geel Lisch/ eñ oock hoeckachtich saedt/ghelijck een Erwete/ maer minder . De wortel is leuendich als van een truydt dat altijdts groen is/vol/vast/ witachtich/ ende in veel scheuten oft tacken lancks d'opperste vander aerden wighe- Lelie.

wtghespreydt/bitter/sterck/ scherp ende heet van smaecke als sy groen is/gelijck sy oock heeft een purgerende cracht/ de welcke sy gheheel verliest als sy drooghe is/ende oock veel van haeren heeten ende onlieflicken smaecke / maer crijght beter reucke / waerom sy meer ghepresen wordt / sonderlinghe de Florentijnsche/die hedensdaeghs den prijs heeft. De welcke zeer vele inde Middellandtsche plaetsen niet verre van tghebergte van Florencen wtghegrauen wordt/welcke plaetsen van ghetemperthevdt des landts ende lochts die van Sclauonien zeer ghelijck zijn / in vueghen datse voor beter ghehouden wordt dan die van Sclauonië. Want dese is wat rosch/eñ min blinckende/sulcks als de Venetianen ghebruycken. Maer de Florentijnsche is wit ende veel schoonder om sien/ende oock soeter vā reucke. Nochtans en wordt daer gheen van beyden versletert/gherimpelt/ verschimmelt / bruyn oft verduft met inde Sonne te drooghen ghelijck de onse doet / sonderlinghe die van Noordtwaerts/ wiens sap de slechte Medicijns doort lesen vande boecken van eenighe practisienen / ingheuen den watersuchtighen/niet seker zijnde oft sy den siecken meer pijne aendoen oft ongeriefs. Ende hoe wel dat Galenus den prijs gheeft die van Sclauonien/ nochtans ghemerckt dat hy selfs heeft verclaert/ dat yeghelijck cruydt hoe dat in sijn gheslachte beter rieckende is / hoe dat oock excellenter is/ soo sal yemandt de Florentijnsche meer prijsen dan de Sclauoensche / van de welcke in deugden het Africaensche soo zeere is verschillende (segt de selfde) als een ieugdich dier is van sijn doodt lichaem. Daerom schijnt dat dese gheerne heeft haer natuerlicke plaetsen / die niet zeer heet en zijn ghelijck Afriken/noch oock te zeer coudt/ghelijck de Noordtsche landen/maer bergachtighe/ghetemperde/ eñ vochte plaetsen / ghelijcker nu ter tijdt wt Spaignien ghebrocht wordt die zeer wel rieckt ende goedt is/oock aende oeuers vande riuieren / segt Nicander / die Naroensche gheheeten is / midt datse is groeyende niet aende zeecant van Sclauonie/maer aende Noordtsijde/ nat ghemackt zijnde vande riuiere van Macedonien de Nar gheheeten.

Ghemeyn graeu Lisch.

Sy is van zeer menigherhande niet alleenlick in crachten/ als wy ghesevdt hebben/maer oock in grootte/reuck ende principaelick in coleur vande bloemen. Welcke aerdighe tsamenmenginghe van coleuren niet en is alleene in verschevden planten / maer wordt oock ghesien inde bloemen van een plante alleene. De liefhebbers van excellente houen en hebben niet alleene tblaeu ende wit Lisch (welcke bytanis alle Europen dore voorts comen/ eñ aldermeest ghesien worden) met een ander soorte van

te van ghemeyn Ireos welcke heeft de drye onderste hanghende bladeren van sijn bloemē blaeu gelijck de voorseyde/ende d'andere drye opstaende bladeren van aschgraewe verwe/anderssins en ist in alder manieren den voorseyden niet zeer ongheliick / dan dat in ons houen meerder valt eñ heeft sijn onderste bladeren bouen aen de wortele bleeck roodt wten blaeu: Maer bouen dien hebben wy wel vercreghen sessenveertich oft vijftichderley vremde wtlandtsche Lischen/ van de welcke wy hier de figueren met haeren beschrijuinghen/ alleen gheset hebben/die wy hebben moghen doen conterfeytē ende afsetten / laetende die andere tot een ander tijdt/ met dies dat hare bloemen dit iaer niet en zijn te perfectie ghecomen door desen spaeden vorst inden Meerte laest leden. Wy sullen dan beghinnen van de groote schoon Ireos van Dalmatien.

Irides exoticæ Belgio inquilinæ.

Groot Ireos van Dalmatien. Iris Dalmatica maior.

Groot Ireos van Dalmatien heeft een zeer lustich wtspruyten vande bladers ende fray om sien/ op beyden sijden ghedeylt/ende ghelijck Paeuwen vleughels die open staen wtghesparret / met veel bloemen die op eenen holachtighen stele met veel sijdetacken groeyen/ende zeer groot zijn/ hebbende ses claere blaeuwe Violet bladerkens/ die oock ouer ander ommegeboghen staē. De houen van Nederlandt hebben dese in grooter weerden/ door ghifte vanden zeer excellenten Medicijn vandē Hertoghe van Ferraren Pancius ghenoemt. Tbrengt sijn saedt voorts in hoeckachtighe haeuwen.

Cleyn Ireos van Dalmatien. Iris Dalmatica minor.

Dit Ireos is den Ireos van Dalmatien van aensien / ende in alle sijn deelen gheheel ghelijck/ maer in alder manieren minder / oock zijn de bloemen wat bleecker. Welck in Nederlandt is ghesonden ende gheschoncken gheweest vanden zeer gheleerden Medicijn van Ferraren Alfonsus Pancius, ende alsoo daer ghemeynelick inde houen groeyende.

Cleyn Ireos van Dalmatien.

Ireos van Portugael tweemael s'iaers bloeyende.
Iris biflora Lusitanica, An Astragalitis Aëtij?

Noch hebben wy nu oock in Nederlandt groeyende wt Spaignen ghecreghen dese plante / de welcke op yeghelicken stele van een cubitus oft onderhalf hooge een welrieckende doncker blaeu Violetten bloeme heeft oft twee/met eenen rouachtighen witten randt/ende heeft inde middel vā elck onderste bladt een dichte ende corte wortel die haer niet licht en laet breken/ van bladers ende ghedaente dien van Dalmatien ghelijck/maer meer wtghespreydt. Meestendeel en heeftse maer een bloeme alleene.

Cleyn Violet Lisch. Iris Violacea parua.

Oock hebbē wy van saedt gewonnen in Nederlādt een cleyn fraey Violet-Lisch zeer gelijck den Lisch van Portugael in coleur/fatsoen eñ witte hayrkens int middē vā sijne drye omgeboogde bladeren: welcke hayrkens by nae in alle andere soorten van Lisch geel zijn. Dit bloeydt meestendeels in de Lenten: ten zije dat het verplant zijnde buytens tijdts/ oft verspaeydt door eenighen onghewoonlicken vorst in de Lenten/ oft eenich ander diesghelick misval/ gheraeckte onderwijle te bloeyen in den Herft. Tselue ghebeurt dickwils veelderleye bloemen / besonder in Enghellandt/ welck landt vochtich/ reghenachtich ende neuelachtich is: soo dat hier door de vrowkens den aerdt hebben van te vernieuwen/quellen/scheren/ snijden/lubben ende verplanten in alle saisoenen haer lustighe houen: die soo dick ende menichmael veranderende / dat sy somtijdts niet en weten wanneer dat al wel is: niet te min door dusdaenighe onghetijdicheydt vercrijghen sy de veranderingen van ontellicke veel bloemen in verscheydene saisoenen: hoe wel dat het daer door zeer dickwils al verdoruen wordt: Welck siende en heb ick niet connen ghelaeten hen te vraghen waerom dat sy dit deden: daer op sy my al lachende andtwoordden een ghemeyn ende bequaem spreeck-woordt in haere taele / You know that the Englisch man is oon passing fellouw / if hy might knouwe and kippe hym wel / when hy is wel:dat is te segghen/ Ghy weet wel dat d'Enghels-man een ghesel is alle andere te bouen gaende/const oft mocht hy sy seluen wel kennen ende houden als hy wel is. Aldus hebben sy in der voorseyder manieren

Cleyn Violet-Lisch.

Groot Violet-Lisch van Portugael.
Iris Lusitanica verna.

ren ghecreghen veel schoone bloemen in verscheydene saisoenen: de sommighe werden dobbelder: d'andere bloeyen twee oft drye mael s'iaers: ghelijck wel blijckt aen de witte ende roode roosen ontrēt Kerst-misse ende nae aller Heylighen misse: midts dat de rooselers int midden gheschoren ē ghesneden waeren/corts nae dat sy ghebloeyt hadden in den Mey oft ghewoonlicken tijdt. Borbonnoyse Moeder-cruydt/ Boter-bloemen metraepkens/ de gheslachten van Sinte-Peeters-cruydt oft Hemels-sleutel/ Camille ende meer andere zijn daer zeer dobbel gheworden/midts het lubben/snijden/herplanten ende onghetijdichlick quellen. De Goudt-bloemen ende Maegdelieuen/en worden daer niet alleenlick dobbel/maer dobbeleren ende vermenichvuldighen haere bloemen in veel cleyne bloemkens rontom de principale op eenen stele.

Groot Violet-Lisch van Portugael.

Noch wordt ghevonden een ander soorte die den Ireos van Dalmatien soo wel van bladers/ als van stele/ende drye oft vier bloemen op eenen stamme met eenen geelen hayrachtighen randt gelijck is/dan dat de bloemen gheheel violet oft doncker blaeu zijn/ ghelijck als ick ghesien hebbe dese Lente inde zeer lustighe houen vanden edelen Heere Jan vander Delft ende Maria Schetz.

Andere veranderinghe van Lisch van Portugael. Iris Lusitanica verna præcox.

De voorseyde edel vrouwe Maria de Brimeu weduwe vanden Heere Coenraedt Schetz heeft noch een ander Lisch van Portugael in als den voorseyden ghelijck/ wtghenomen dat sijn bloemen wat cleynder zijn/ende vroegher inden Mey bloeydt.

Seer cleyne stein Ireos met breede bladers bycants sonder stelen.
Perpusilla saxatilis Iris latifolia acaulis ferme.

Veranderinghe vande voorseyde cleyn Ireos.

D'alderminst ende minst ghevonden van allen is oock dese van Languedoc/in de vouwe vande wortel/dichte substantie/ende verwe die van Dalmatien niet ongheliick / maer sonder stele / sonderlinghe ter plaetsen daer sy van selfs wasset / breedtachtich van bladers / stijf ende puntachtich / een palme hooghe gheliick die vandē Gladiolus,van bloeme / haeuwe/ ende saedt die vandē stinckende Wantluys-cruydt gheliick. Dit cruydt soo haest alst wter aerden op groeyt / soo blijvet gheliick de witte Chameleon cleyne ende leegh / ende daerom willen sommighe dat gheheeten hebben Chamæiris. Seer vele groeyter in Languedoc op dorre ende steenachtighe plaetsen by de spelonce / onderhalf mijle van Montpelliers gheleghen / opden wegh van Frontignaen / waer dat opde steenrotsen ende scheuren van dien zeer veel is groeyende by de Ferula.

Diverscheydt van zeer cleyn Ireos met breede bladers. Perpusillæ Iridis latifoliæ varietates.

De Chamæiris,van dat ick die wten lande van Montpelliers in Nederlandt ende Enghellandt overghesonden hadde / ghenomen in eenen couden ende vochtighen grondt / heeft door de natuere vander aerden ende locht/diversche veranderinghen ghehadt / soo wel als zeer veel ander wtlandtsche planten vande heete landen. Want sy heeft eenen stele van drye palmē / eñ op sommighe plaetsen van eenen voet hooghe/de bloemen witachtich/ sneew-wit/oft geel/ oft blaeu/ op ander plaetsen zijn sy sonder stele/bleeck root/violet/ghestreept/ende geelachtich ghesien.

Een ander diverscheydt

Kaerle de l'escluse heeft int voorleden iaer van Weenen ghesonden aenden edelen Heere Brancion , Oosterijcksche Ireos die cleyne zijn/met roode bleecke bloemen/ende oock peirtsche welrieckende/ende oock Chamæiris met peirtsche wel-rieckende bloemen.

Wy hebben hier toe ghevoeght een figuere van bleeck-root Lischken / welck in onse houen van saedt ghewonnen is. Ick meyne dat dit is t'voorseydt Lisch van Clusius.

Een ander root-Lischken.

Wit-sneeuw cleyn Lischken.

Geel Ireos van Clusius. Iris lutea variegata Clusij.

Ander geel cleyn Iris. Chamæiris lutea altera.

Geel Ireos van Clusius.

Hier moest noch by ghevoeght zijn een soorte van Ireos die zeer selden/ schoon ende wtnemende is. Vande welcke de bloemen geel zijn/ die vanden Chamæiris van Montpelliers gelijck/ maer veel grooter/ met drye ommegheboghen bladers/ ende met een vremde aerdicheydt van dencker violet ghestrept. T'groeyt inde houen van Nederlandt door liberaelheydt vanden zeer ghelecrden Kaerle de l'Escluse.

Veranderinghe.

Ick hebber sommighe in mijnen hof die bijcants heel geel zijn/ om dat de strepen niet soo breedt en zijn.

Andere soorte van cleyn geel Ireos. Chamæiris lutea altera.

Noch hadde mijn-Heer vande Delft een andere cleyn soorte zeer hupsch/ groeyende ses oft seuen duymen hooghe met corte bladeren/ de heel bloeme is schoon geel/ wtghenomen de middel alleenelick vande drye hanghende oft ommegheslaghen bladeren gansch schoon blaeu gestrept ende inde midden verciert met schoon saffraen geel hayrkens.

Groot Ireos van Constantinople met plecken. Iris Chalcedonica variegata.

My verheugt dat ick binnen sommighe daghen herwaerts ghesien hebbe een Ireos bloeme die van Bruessel ghebrocht werdt/ de welcke zeer groot was/ ende ghespickelt met dweersche ende noersche plecken die vael/ aschgraeu ende rootachtich waeren/ de bladers een weynich wt bijckende gelijck een sweert. Andersins in al ghelijck den ghemeynen Ireos/ oft dien van Dalmatien. Van dese plante moeten wy bedancken de edel Vrouwe van Inghevelt/ die dese schoone bloeme zeer neerstich bewaerde/ inden hof van mijn-Heer Tisnac.

Diuersche ander soorten van Ireos.

Wy hebben noch zeer veel ander soorten van Ireos/ door ionste vande edel Vrouwe Marie de Brimeu/ huysvrouwe vã Heere Coenraet Schetz/ Ende van mijn-Heere Ambrosius Hubrechts die wel vijftichderley heeft/ alsoo hy seydt/ de welcke van Ceulen/ Lyons ende wt Spaignen ghebrocht zijn/ maer ick en hebbe hier gheen andere gestelt dan die wy hebben sien bloeyen.

Cracht.

Dioscorides. Als de wortel ghestooten wordt/ doet sy niesen/ ende suyueret hooft/ segt Plinius.

Alle Ireos is verwarmende/ subtilierende/ ende goedt teghen den hoest.

Sy verteiren oft maecken subtijl de grofheydt vande humeuren die men qualick kan wtworpen. Dioscorides.

Seuen drachmen met Meede ghedroncken suyueren de colera ende groue flegmatickheydt. Dioscorides, Plinius.

Dioscorides. Sy doen slapen/ ende tranen comen/ sy ghenesen de crimpinghen des buycks.

Dioscorides. Met azijn ghedroncken ghenesen sy de beten van slanghen de pijne vander milte/ conuulsien/ verstijuinghen/ schuddinghen/ ende dien het natuerlick tsaedt afgaet. Plinius segt dat sy tsaedt verteeren.

Met water oft broodt inghenomen soo ghenesen sy de steken van Scorpioenen ende Spinnen. Plinius.

Met wijn ghedroncken soo doense de vrouwen hen maendtstonden crijghen. Dioscorides.

Dioscorides. De decoctie van allen desen wordt nuttelick ghebruyckt inde stovinghe vande vrouwen/om te vermorwen de herdicheden ende om die moeder te openen.

Dioscorides. De wortel wordt inghegheuen teghen Sciatica / ende (als Plinius seght) wordt met termentijn ghestreken op de lendenen.

Dioscorides. De selfde doet vleesch groeyen in fistulen ende alle diepe gaten daer die beenders ontdeckt zijn: want sy is (segt Plinius) incarnatijf.

Met honich ghemengt ende met een pessus inde moeder gheset / treckt de doode vruchten af. Dioscorides.

Dioscorides. Dese wortel ghesoden ende ghelijck een plaester opgeleydt maeckt morwe alle oude clieren ende hardicheden. Tsap (segt Plinius) maeckt morwe alle hardicheden.

Dioscorides. De selue wortel drooghe zijnde/doet vleesch groeyen in alle oude sweeringhen/ eñ met honich ghemenght suyuert die / sonderlinghe / segghen d'ouders / de etteren vanden hoofde. Tselfde segt oock Ægineta.

Met azijn ende olie van Roosen ghemengt/is goedt teghen de pijne des hoofts daer op ghestreken. Dioscorides.

De selfde wortel met wit Nieseruydt ende twee mael soo veel honichs gemengt/verdrijft de sproeten/ende alle vlecken des aensichts die vander Sonne comen zijn. Dioscorides.

Sy worden ghedaen in pessarien/weeckmaeckende saluen/ ende dinghen die etter maecken/generaelick soo wordet zeere ghebruyckt tot alle dinghen.

Plinius segt noch/ dat zeer goedt is den ionghe kinderen tselfde aen dlijf te binden/ende is sonderlinghe goedt inghegheuen den kinderen die tanden beghinnen te crijghen / oft schorft zijn van wit seer.

Plinius. Met olie ghemengt is die goedt gheleydt opde beten vande honden ende teghen de crauwagie/ insghelijcks oock teghen de pijne der zenuen.

Plinius. Met Queappels ghemengt wordt ghestreken teghen de pijne des hoofts.

Plinius. Sy verdrijft oock de pijne des hoofts van te veel eten ende drincken ende oock de groote corticheydt van aessem/asthma ghenaemt.

Plinius. Eenen scrupel daer af inghenomen doet braken.

Plinius. Met honich ghemengt ende opgheleydt treckt wt de ghebroken beenders.

Plinius. Men ghebruyckt oock d'meel daer af teghen de nijnnaghels.

Plinius. Sy neemt wegh den stinckenden aessem als men die etet / ende de stinckende ghebreken vanden ocsels.

Plinius. De wortel van Lisch gheneest oock de clouen/fronsen / ende apostumatien des fundaments/ende alle excrescentien vanden lichaem.

Melue. De wortel is warm ende drooghe tot inden derden graedt/scherp/ sy suyuert/rijpt/resolueert/maeckt saechte/ opēt verstoptheden/verdrijft pijnen/ende purgeert de groue fluymē met de Colerijcke humeuren die daer mede ghemengt zijn / ende daer en bouen oock de weyachtighe wateren/ ende dat zeer soetelick. Sy rijpt oock/ verdunt eñ treckt wt de groue / taye materie die opde borst ende longher is hanghende/ ende purgeert alle inwendighe leden. Sy neemt oock wegh alle verstoptheden vande leuer ende milte/ende aengheleghen partijen. Sy gheneest oft versoet de ghebreken die daer door gheoorsaeckt zijn/als watersucht/pijne/gheswil/hartheydt/ ende dergheliicke dingen. Sy rijpt oock harde gheswillen ende clieren/besonder vande zenuen eñ iuncturen/principalick ghemengt zijnde met sap van beete oft coolen/oft met wijn/ende honich/ende Camille olie. Sy geneest de oude pijne des hoofts / sonderlinge met een plaester daer op gheleydt/ende tsap inde neuse-gaten opgetrocken. Want dat doet niesen ende treckt nederwaerts door de neuse-gaten zeer veel vuylichedē nae ander partijen/ die andersins door heymelicke ganghen souden afcomen. Tsap van dien wordt ghemaeckt/ghelijck dat vanden Aissem. Met ghesoden most ghemengt / helpt zeere den verouderden hoest die comen is van groue ende taye humeuren / ende de cortheydt van aessem daer wt voortghecomen. Voorts suyuertse de moeder. In een Pessus ghedaen eñ inde moeder ghesét/oft in een plaester opgeleydt/verdrijft de pijnen vande moeder/sy doet de vrouwen hen stonden comen/eñ doet misvallen. Oude/vuyle/ stinckende seeren/suyuert ende reynicht sy/ eñ vultse met goedt vleesch/ iae oock de beenders die ontdeckt zijn becleedtse met vleesch. Seer nuttelick wordtse ghedaen in een clisterie oft plaester teghen Sciatica. Ist dat de mont ghespoelt wordt met azijn daer sy in ghesoden heeft/ tgheneest den tantsweere/ende verdrijft den loop vande catarrhen/ int fundament ghesteken openet de spene. Inghenomen soo stoptse het natuerlick saedt teghen wille afgaende. Haer sap ghemengt met meel van boonen ende asschens/ suyueret aensicht / ende cuyscht de vlecken daer op ghestreken.

Olie van Ireos/ metten cortsten gheseydt/ maeckt sterck de zenuen ende iuncturen / sy helpt de conuulsien die wt veruultheydt comen/den hoofsweere/ de pijne vāde leuer/milte/nieren/ moeder/ iuncturen/vande borst ende fleirsijn/pleuris ende longhersucht door inflammatie/opghestrekcen zijnde/ sy verteirt de catarrhen ende doet slapen ghestreken aen t'slaep vanden hoofde/ verdrijft oock de pijne der ooren in d'oore ghedrupt zijnde / ende betert den stanck vande neuse gaten daer in ghedaen. Men maeckse van half Ireos bloemen ende wortel/ ghelijck men doet die van Roosen ende Violetten. Om datse de maghe niet hinderen soude/ soo salmen die nemē met Meede ende een weynich Spica/ oft met wey / honich / mastic / maer tot de ghebreken vande borst ende longher wordet inghegheuen met ghesoden most als ick gheseydt hebbe.

Verwermt inden tweeden graedt/ ende droogt inden derdē/ so Fuchsius seydt: Is heet ende drooghe inden tweeden graedt ende genereert vleesch/ soo Auicenna seydt.

Alle Ireos is verwarmende] Hy segt datse alle gelijck een warmmaeckēde cracht hebbē/d'welcke Ægineta oock leert sonder eenigen graedt te stellen/ want hy segt datse zeere verwarmt/ afvaegt/ ende coket oft rijpe maeckt. Hy heeft moghelick ghemeynt (als wel te bemoeden is) tot inden tweedē graedt/midts datse ghestelt wordt onder de Incarnatiuen/ de welcke sulcks pleghen te wesen/ eñ niet en behooren bouen den tweeden graedt te verwarmen ende drooghen / om datse niet en souden verteiren de bequaeme ende nootlicke materie om vleesch te genereren / ten waere datter ouervloedich vleesch waere. Ander segghen datse comt tot int wterste vanden tweeden graedt oft beghinsel vandē derden/ maer gheensins vanden vierden/ d'welcke nochtans de zeer ghelecrde Dodonæus ghelooft heeft/sonderlinghe groen zijnde/wiens cracht van purgeren gheensins en is gheleghen inde warmte/maer int afvaeghende/ subtijlmaeckende/ nitreus/racu/ende windtachtich sap/d'welcke de maghe ende inghewandt moeyelick is/ten zy dat wel ghecorrigeert is.

Subtilierende] Dioscorides voegter by de tweede eñ derde crachten/ want een medicijne is die niet alleene warm is/maer oock van subtijle deelē/ghelijck limoen sap/surckel-sap/berberis-sap/verjuys/ende alle andere suere sapen / de welcke dunne maecken groue ende taye humeuren sonder verwarminghe.

Goedt teghen den hoest] Aenghesien dat den hoest comt wt diuersche oorsaecken/soo ist wel de pijne weerdt dat men verclaere/tot wat hoest dat goedt is / want t'is openbaer datse gheensins en geneest den hoest die zijnen oorspronck heeft wt de vergaderinghen ende gheswillen onder de borstmuselen/gheheeten septum transuersum, de welcke comt door de compressie vande borst-muselen/ min noch meer dan de ghene die comende is wt de verhittinghe der leuer. Want den hoest comende van scherpe humeuren / is een quellinghe die inde leden ende instrumenten gheschiedt/om datse wtdrijuen soude de hinderlicke vuylicheden ghelijck d'niesen is/vanden hoofde/ ende de walginghe vā de maghe.

Oock en dientse niet inde catarrhen vande longher oft arterie die van subtijle materie comen/ gemerckt dat een subtijlmaeckende medicijne is/want men moetse dan dicke maecken / ist dat de materie heet is/ met coude dicke maeckende dinghen als Heul/sap van Heul/ oft met taye/ende dicke/als Gomme van Arabien ende vā Dragant. Is de materie coudt ende subtijl/met Iuiuben/ Sebesten/ eñ ander dinghen die middelmatich warm zijn/als Penijen/ Lijnsaedt/ Fenegrieck/wortels van witte Maelwe/Maelwe eñ derghelijcke/ oft met ghecomponeerde medicijnen/ als syropen vā Iuiuben ende van hysope/inde welcke zijn taye dickmaeckende dinghen. Den hoest die spruytende is wt etter comende vande gheinflammeerde longher/ribben/ aessem-ader oft haer tacken/ d'welck in dien dat dunne is/moet dicke ghemaeckt zijn: ist dicke / soo moetet dunne ghemaeckt worden ghelijck inden Empieuma,dat is vergaderinge van etter in de borst. ie alleene voorts comt vande vercoude longher/ist dat die cleyne is/sal ghenesen worden alleene met inhoudē vanden aessem/die warm maect. Maer die van taye ende groue materie / oft door lanckheydt des tijdts dicke gheworden zijnde humeuren comt/de Ireos is zeer goedt om die wt te brenghen. Sy en dient gheensins tegen den hoest nae dat de materie wtghebrocht is/om dat de wtdrijuende cracht gheterght is/wien beter dienen verdoouende dinghen om tghevoelen te minderen oft versoeten.

Sy maeckt subtijl d'humeuren die men quaelick kan wtworpen] Waerom datse goedt is tegen den hoest/ende tot welcken hoest/verclaert Dioscorides.

Sy maeckt dūne de groue materiē die quaelick vāde borst willē lossen / welcke subtijl gemaect zijnde/lichtelick wtgespogē wordē/ by auentuere hy heeft wat voorder willē verstaē by dese woorden/ die men quaelick kan wtworpen/tzy dat de vuylichedē moeten gebrocht werden wt de borst/buyck/ oft nieren. Alle Ireos maeckē dunne eñ subtijl/ door de verwarmende cracht eñ subtijlheydt vande partijen/ waerom dat hy corts daer nae byvoeght/maendtstonden/urinen/verstoppinghen van leuer ende milte.

Sy purgeert colera ende groue flegmatijcheydt] Dunne maeckende groue humeurē refereert hem tot de voorseyde dinghen/ oft tot de dinghen die wtghespoghen worden / willende daer by twee dinghen verstaen/ humeuren purgeren ende de selfde purgeren in meerder menichte. Want Ireos is een

is een medicijne die de colera wtbrengt / d'welck met honich-water de groue colerijcke oft flegmatijcke humeurē afvaeghende ende subtijlmaeckende wegh neemt. Want honich-water wordt ghedaen by purgerende medicijnen / om datse te lichter souden wtbrenghen / ende om de selue reden soo purgeert Aloe de groue flegmatijcke humeuren alst ghemengt is met dinghen die de colera purgeren/ subtijl maecken ende incideren/inde Hierapicra van Galenus.

Ghedroncken] al oft hy segghen wilde niet opgheleydt/d'welck vande groene te verstaen is/ wāt de drooghe en purgeert niet.

Seuen drachmen ghedroncken] Men moet lesen seuen drachmen/om datse grof zijn/eñ quaedt om wtworpen. Plinius seght int 21.boeck/ 20.cap.datse camerganck gheeft: gedroncken twee drachmen met honich/ den hoest betert/de crimpinghen inden buyck/ende opblasinghen: met azijn/ de pijne vander milte: met water-azijn/ is sy goedt teghen de beten van slanghen ende spinnen: met broot twee drachmen inghenomen/ tegē scorpioenen. Maer teghen tfenijn moet men meer ingeuen/op dat de cracht vande medicijne tfenijn te bouen gae. Posca.

Mesue segt datse losset tgeel water/de taye vochticheden ende melancholike humeuren : sy opent de verstopthedē/maer maeckt swaermoedicheydt. Maer als sy ghemengt wordt met ander medicijnen die de verstoptheden openen ende de leuer met den ingewandt versterecken/dan wordt haer hinderlickheydt vermindert. Sy wordt ghebetert met water ende ghesoden honich. Tghewichte van in te nemen/is in decoctien van twee drachmen tot drye oft viere / ende drooghe ghestooten zijnde van een drachme tot twee toe/met ghesoden honich.

Ons practisiens gheuen heden s'daeghs van tversch sap te drincken van een once tot twee oncē/ met een weynich Cancele/ Asarum, Nardus, giroffel naghels/oft met Syrop van Cicoreye/ Nicol. Maer van tsap metten viere ghesoden ende dick ghemaeckt/van twee drachmē ende een half tot drye ende vier drachmen/nochtans wercket versch ende onghesoden veel stercker.

Doet slapen] Met den soeten reucke vervullet hooft/eñ met de dompige roocken vullet de holicheden vande herssenen/ghelijck als doen volheydt van spijse ende dranck/ende veel ander dingen/ niet door droogte ende wermte/ de welcke eer doen waecken / noch oock in scherpe sieckten/ oft heete ende drooghe lichaemen/ maer in vochtighe/tzy de vochticheydt dissoluerende / oft met dompen int hooft te brenghen/ ghelijck de Saffraen/ Myrre/Dille/ Basilicum/ende sommighe dergelijcke dinghen de welcke zeere ghebruyckt worden in sieckten daer men gheen zeer vochte ende verdoouende dinghen mach gheuen/ghelijck in Pleuris / ende Longhersucht / ende ander sieckten daer in dat de borst moest gheruymt zijn. Syrop van witten oft swerten Heul / bedwingt tspouwen/ ende alle wtworpinghe vander borst/waerom men tselfde niet en sal ghebruycken/ oft men salder Ireos by doē/ de welcke oock sal doen slapen/ ende beletten soo wel het dicke worden vande humeuren / als helpen d'wtdrijuen ende wtspouwen van dien. Oft moet inghenomen worden/oft opgheleydt zijn/en seght Dioscorides niet. Maer wy sullen segghen met Mesue, datse inghenomen/oft gheleydt opdē slaep vanden hoofde/ nut ende deugt doet.

Sy doen tranen comē] Dinghen die de herssenen druckē/verwecken tranen/ oft de ghene diese met scherpheydt raecken/oft pijne aendoen. Ireos om dat scherp is/ verweckt tranen/ghelijck ayjuyn ende scherpe weedoende medicijne der ooghen / ende d'lacchen door tsluyten vandē ooghen/ ende te groote claerheydt door eenich ghewelt.

De schuddinghen/ convulsien met azijn gedroncken] Azijn (ten sy dat met water gemengt is) is den zenuen hinderlick/scherp ende moeyelick / daerom schijnet beter te accorderen metten ghewaterden azijn Posca gheheeten/in verstijuinghen/schudden ende beuen/ inde welcke de zenuen lijden: want Plinius schrijft dat goedt is inghenomen met ghewaterde wijn teghen de beten vande slangē ende spinnen/ maer metten azijn den ghenen die pijne vander milten hebben / den welcken den azijn alderbest dient/met wiens hulpe dat comt tot de wtgheleghen partien / eñ dunne maeckende de dicke humeuren/de milte mindert. Posca.

Den welcken tsaedt afgaet] Om dattet saedt wtdroogende verteert/oock gheneesende de resolutie vande spermatijcke vaten/ oft ontgaen van het natuerlick saedt / want het dient den verstijfden ende ghecrompen.

Met wijn de maendtstondē] In dien dat de natuerlicke cranckhedē vāde vrouwen achterblijuen door verstoptheydt vande aderen der moeder door taye ende lijmachtige humeurē die met tgrof bloedt ghemengt zijn.

Teghen Sciatica wordet ingegoten] Het wordt met een clisterie ingedaen/om dat de darmen door den peritonium mette siecke partije tsamen geuoelen hebben. Cardamomū/Kersse/eñ dergelijcke worden opde selfde maniere den Spaigniaerts inghegoten / om datse verwarmen/subtilieren ende verteiren de coude inghedreuen materie/ vande welcke Sciatica pleegt te comen.

Wildt-zee Ireos van Languedoc. Iris siluestris maritima Narbonensis; an Medium Dioscoridis?

Seer aerdich is oock dese ander soorte die wy hier figuerlick ende schriftelick ghestelt hebben/ aldereerst by ons opde zeecant eñ sauelachtighe groene plaetsen vanden lande van Languedoc gepluckt/ die langhe van D. Assatius van Montpelliers voor Medium ghehouden werdt/ de welcke niet verre vande stadt Frontignaen op dese sijde vã het meyr teghen ouer dẽ bergh Cetus in vochtige grasachtighe plaetsen vele ghevonden werdt/ die oock nerghens elders ouer al Vranckrijck oft Italiẽ wel te vinden is/ dan alleene daer aende zeecant. Daerom oft oock in Duytschlandt oft Switserlandt ghevondẽ en werdt/ laet ick den Herbaristen van desen tijdt gheloouen/ den welcken ick lieuer hebbe sulcks te consenteren/dan om soo cleynen saeckẽ woordẽ te maecken/ hoe wel dat wy noyt gheen wortel versch wtghegrauen ende ghebroken zijnde gerokẽ en hebbẽ/die den reucke hadde van een Auantperse/ sulcks als Matthiolus segt datse heeft. De stele/ blat/haeuwe/ende saedt is den Ireos ghelijck/ maer minder. De wortel is swert/ houtachtich/eñ soo wel niet rieckende/ ten minsten ons/ die haer ghesien hebben ter plaetsen daer sy is groeyende van selfs/te weten meestendeel in vochtighe ende ongheboude plaetsen. Maer de bloeme die ontrent den eersten Junij voorts comt/ is ghelijcker van verwe ende ghedaente ende oock van bladerkens min omgheslaghen/die vandẽ Wandtluys-cruydt. De smaecke is heet/bitter/ eñ zeer subtijl/d'welck wy by experientien vander medicine beuonden hebben.

Seer cleynen wilden Ireos met smalle bladers. Iris perpusilla siluestris angustifolia. In Enghels/Small floure de Luce.

Ouer langhen tijdt hebben ons Herbaristen beschreuen een ander soorte van Ireos/ eñ die gheheeten Chamæiris, met grasachtighe/stijue bladers/van een spanne oft eenen voet hooghe/ die van den cleynen Gladiolus ghelijck/ met wijde open bloemen die licht persch eñ somtijdts doncker violet zijn/hebbende neghen bladerkens: de stele is een palme oft drye hooghe/de wortel dunne, eñ tweemael minder dan eenen cleynen vingher/ scherp/de smaecke van Wandtluys-cruydt hebbende/ ende wordt zeer vele ghevonden in Duytschlandt ende Nederlandt.

Diuerscheydt van wilden Ireos met smallebladers.

Door de neersticheydt vande Nederlanders / siet men groeyen in ons houen Ireos soo wel met smalle bladers als oock met breede bladers van onderhalue cubitus lanck. Maer sy hebben beyde drye oft vier bloemẽ/ aen de tacxkens vãde stele die een cubitus lanck is/ anderssins en zijn sy den voor-

gaenden

Seer cleynen wilden Ireos met ſmalle bladers.
Perperam Illyrica minor.

gaenden niet onghelijck. De ſelfde heeft ons alder eerſt in zijnen hof ghethoont de zeer gheleerde Medicijn Alart Rucrius van Rijſſel/ ẽn daer nae Jan Douue gheheeten Voghelſanck/ ende veel meer andere.

Schoon wildt Liſchken van Conſtantinoplen.
Perperam Illyrica maior herbariorum.

Schoon wildt Liſchken van Conſtantinoplen.

Dit mach oock gherefereert zijn onder de wilde Liſchkens ẽn is van onſen liefhebbers gheheeten maer t'onrechte Illyrica maior, om dat ſy gheſien hebben dat de bloemen grootter/ breeder/blaeu ẽn ſchoon geel gheſtreept hooger wten bladerkens op verheuẽ ſtaen dan de twee voorſeyde wilde Liſchkens met ſmalle bladeren/die byeants van eene grootte zijn in deſe drye Liſchkens/ maer de wortelkẽs zijn zeer veſelachtich.

Alle de Liſchen die ick hebbe ſiẽ groyen int wildt/ in ſteenrootſen/oft oude muerẽ oft ſteenachtige drooge plaetſen tzy in Tuſcanen/ Languedoc ende elders/wtgenomen de wilde Iris van Montpeliers ende Xyris oft Wandtluyſ-cruydt de welcke in waterighe beemdẽ oft canten groyen ende zijn redelick diep in d'aerde ghelijck de drye andere wilde Liſchkens met ſmalle bladerẽ. Maer alle d'andere liggen ſchier metter wortelen op den grondt/anderſins rotten ſy/ghelijckerwijs ſy oock doen/ten ſy datmenſe alle vier oft vijf iaeren ſcheydt ende verplant inde Oogſtmaendt.

Wandtluyſ-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Xyris **ẽn** Iris agria **van** Theophraſtus. **In Hoochduytſch/ Wandtluyſ-cruydt. In Franchois/**Glayeul puant. **In Spaenſch/** Vulpe **ende** Lirio ſpadanal. **In Engels/Spourgwurt or ſtinking Gladin/ and wild Ireos.**

Dit cruydt heeft oock vanden ouders zeer wel Xyris gheheeten gheweeſt/ alſoo veel te ſegghen/ als een ſcheir-mes/ om de gheliјckeniſſe van tblat / wãt tblat is zeer gheliјck een ſchaers dat ouer beyden ſyden ſnijdende is/ ſcherper ende dunner van ſnede/ende met een ſtijuer punt dan de Gladiolus oft Ireos. Ghemeynlick iſt gheheeten Spatula fœtida, d'welck als de groote beriſpers miſpriſen/ſoo gheuen ſy te kennen dat ſy luttel planten hebben wtgheſteken daer ſy van ſelfs groeyen/ ende niet vele verſocht en hebben wat cracht datſe hebben. Want als ſy/ick en weet wat van coleur ende grootte veranderen inde wortel ende bloeme/ſoo en ghedencken ſy niet/dat eenich van deſe twee/ gheliјck meer ander/ lichtelick door cleyne oorſaecke verandert werden. Want iſt dat de wortels ẽn bloemen vã Ireos

ſoo

Wandtluys-cruydt. Xyris, ende Iris agria van Theophrastus.

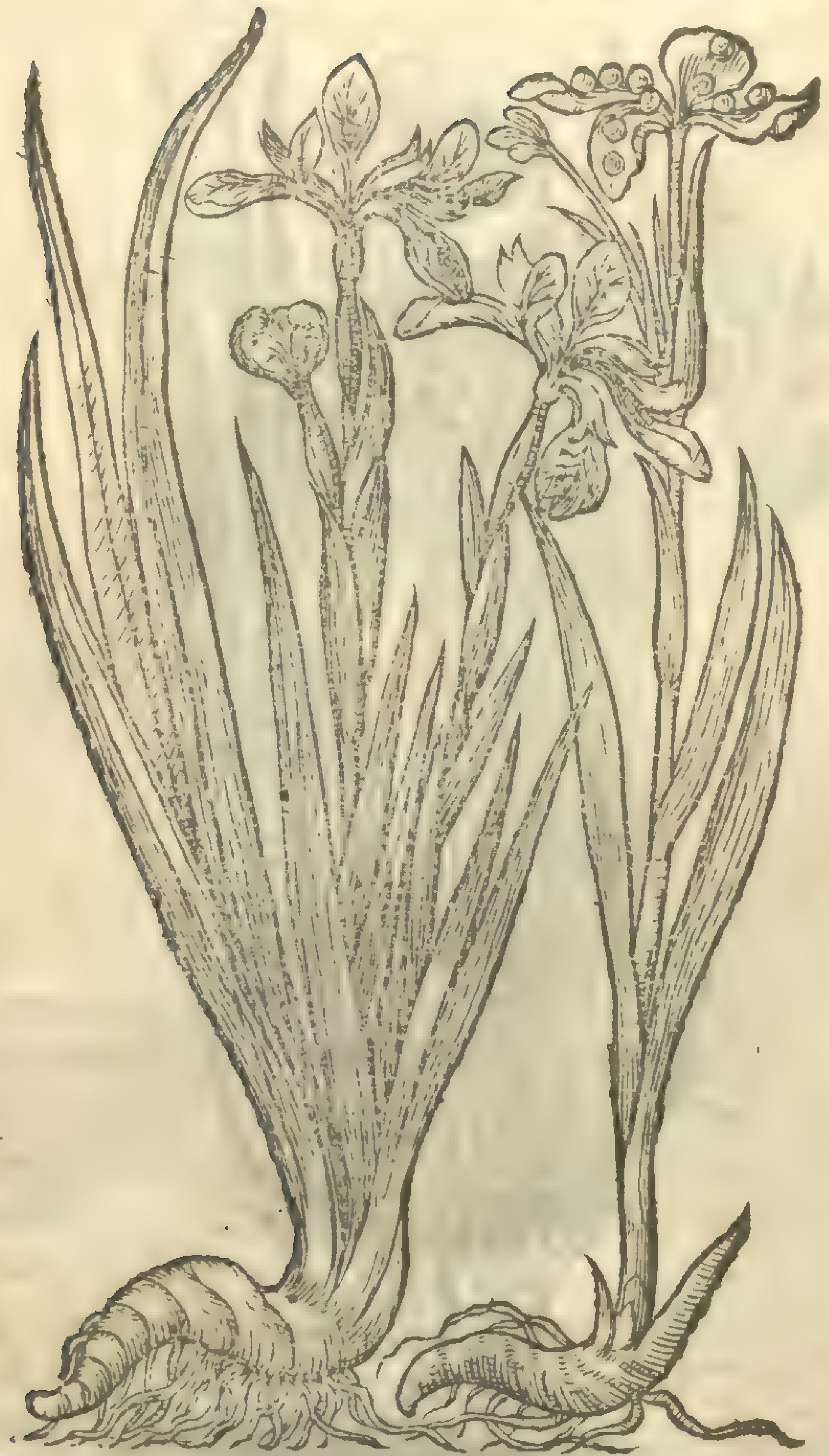

soo zeere veranderen vā coleur/ grootte/ dickheydt/ deucht ende reucke / in vueghen dat by aldien die hier te lāde groeyet / by de Florentijnsche gheleken werdt/ mē soude meynen dattet al een ander waere vā verwe eñ reucke: waerom en soude dā dē Wādtluys-cruydt soo cleynen veranderinghe niet moghen ghebeuren / d'welcke oock ghemeynlick van alle man Ireos gheheeten wordt / ghelijck alst oock ouer ouden tijdē van Theophrastus wildē Ireos genoemt werdt? Jae dat meer is/ de wortel vandē Slauoenschen ende Illyrischen siet rosachtich/eñ vandē onsen is graeu eñ aschverwich/ die vā Florencen is wit ende zeer wel rieckende / maer d'onse is onlieflick byeants altijts stinckende. Ende daer Dioscorides seght / breede bladers ende scherper van punte / gheeft hy te kennen dat d'middel van tblat breedt oft buyckachtigher is / maer d'opperste onghelijck veel spitser / ghelijck als men sien mach het Wandtluys-cruydt op sommige plaetsen daert van selfs voorts comt/ sonderlinghe van Prouencen ende Engellandt / waer dat ouervloedich staet ontrent de vochte bemden ende duynē vander zee. De welcke ist dat ghy confereert metten Ireos die int velt ghegroyet is op drooghen sandtachtighen grondt oft op meuren / ghy sultse vinden smalder van bladers / ende oock meer stelen die meer dan een cubitus lanck zijn/ glat/rondt/middelbaer dicke/ die midden wt de bladers recht op groeyen/ draghende int opperste bloemen van wilden Ireos/ met drye bladers die recht op staen ende niet ommegheboghen doncker violet ghelijck de Violette/ hebbende inde middel sommighe gele ende castaniebruyne aderkens/ inde maenden van Iunius eñ Augustus in Engellandt. Desghelijcks oock dryehoeckighe hauwen/ met een dryevoudighe cromte gapende. Alst saedt rijpe is gheworden/ d'welcke root/claer ende rondt is/ met een dobbel reke inde lengde/soo ist ghehorghen in velachtighe cribbekens/ghelijck Pioen-saedt/die vandē Eruen (als sommighe wt Oribasius lesen) oft boonen ghelijck/ niet van ons ghemeyne / maer van de oude boone van Dioscorides: de welcke veel minder ende ronder was dan ons boone/ als vande gheleerde bewesen wordt. De wortel is cleyne (want een cleyne ende dickwils ghebeurende veranderinghe is van groot in cleyn) gheknoopt/ met veel veselinghen/ende van verwe die vanden Ireos gelijck/ oft bruyn. Met sulcken cracht ende scherpheydt beghift / hoe wel datse den reucke heeft van stinckende Camille oft weeghluysen, datse doet de selfde dinghen die Dioscorides den Xyris toeschrijft, ghelijck ghenoech blijckt byde experientien ende schriften vande Medicijns van onsen tijden . Jae dat meer is/sy en is niet alleene van ghedaente den Ireos ghelijck/ maer gaet die oock in cracht te bouen/ soo wel om den ouden sweeren ende beenders de schubben oft schorsse af te nemen/als oock int lijf ghenomen de decoctie oft tsap om zeer sterck water te doen maecken ende sweeten / maer verbrandt byeants den roeper. Ist datse veel by decoctie ghedroncken wordt / sy doet braecken eñ maeckt crimpinghen des buycks/ghelijck Ireos doet. Wy hebbent gheproeft dat scherp was/ iae oock tghene dat in Engellandt aende zeecant tot byeants inde Winter ghesien wordt inde hanghende gapende hauwkens.

Cracht.

Dioscorides. De wortel is crachtich opde wonden ende ghebroken dinghen, want sy treckt wt sonder quellinghe doornen ende alle splinters/om datse (als Galenus segt) is van subtijle deelen, eñ oock een uaetreckende, verteirende, ende drooghende cracht heeft/ maer noch veel meer de vrucht die oock water sal doen maecken.

De wortel ghemengt met een derde deel Spaensch groen/ ende vande wortel van groote Cantorie

torie ende honich een vijfste deel/met azijn gheleydt op gheswillen ende vergaderinghen / gheneest die. Dioscorides.

De wortel wordt ghedroncken met Muscadelle teghen de convulsien/ghebroken leden / Sciatica/druppelpisse ende buyckloop. Dioscorides.

Tsaedt een halue drachme inghedroncken doet sterckelick water maecken. Dioscorides.

Tselfde met azijn ghedroncken/mindert de milte. Dioscorides. Ende mach gheneesen de verharte milten. Galenus. Doet oock de croppen/ coude vergaderinghen en gheswillen scheyden daer op gheleydt. Plinius.

Wordt ghedroncken teghen den buyckloop] Min noch meer als de Rhabarber/ende Asarum den buyckloop stopt/de materien leydende ende af keerende door de urine/want andersins gheeft den schaepherders ende slechten boeren int Hertogdom van Somerset in Engellandt / de decoctie van dese wortel/oft inden Ael ghewevckt/ purgatie ghelijck Ireos doet.

Gengber. In Griecks ende Latijn/ Zinziber. In Hoochduytsch/ Ingber. In Franchois/ Zingembre. In Italiaensch/ Gengeuo. In Spaensch/ Gengiure. In Engels/ Genger.

Schelpe vanden Gengber met haer graenen.

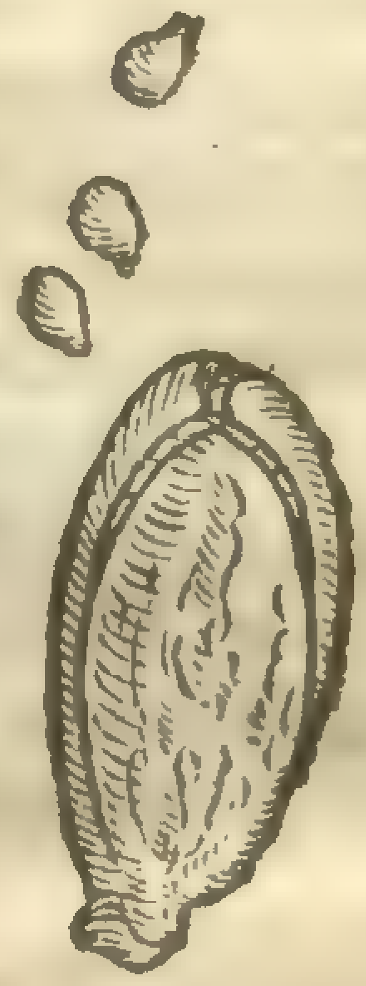

Gengber is oock wtlandtsch van cruydt en name/d'welck den ouders meer bekēt was van cracht/ dan van aensien / als daer af dat Dioscorides alle voorder beschrijuinghe achterlaetende / alleene segt dat cleyne wortelkens zijn/dien vanden Cyperus ghelijck/ den welcken sy nochtās niet zeere ghelijck en zijn/ ende oock veel meerder/noch oock hanghende ghelijck die vanden Cyperus / maer ghelijck die vanden Ireos aenden anderen hanghende / de welcke nu den ghemeynen volcke ouer al soo wel bekent zijn/datse gheen voorder beschrijuinge van doē en hebben. Maer de reste vande gedaente/de welcke gheheel den Ireos oft Wandtluys-cruydt ghelijck is / met opstaende doncker groene bladers / gheuen wy hier van niemandt tot nu toe gheconterfeyt / soodaenich als groeyende onderhouden heeft de zeer goede borgher van Antwerpen ende zeer gheschickte ende gheleerde Apoteker Willem Driesch/die ons die verleent heeft/hoe wel datse gheen bloemen en heeft voorts ghebrocht/ als zijnde indē Noorderschen ende couden gheweste des hemels/ ende groyet op door de ouervloedighe vochticheydt vander aerden ende locht/tot bladers/tverslenst ende verrot / ende ten laetsten soo versterft de wortel vanden Gengber: daerom moetse ghelijck sommighe clisters ende ajuyn wtghegrauen worden/ ende ghelijck eenen wijngaerdt sonder bladers / sommighe rancken ende ouervloedighe scheuten afghebroken zijnde/ elders ghestelt werden. Tsaedt is welrieckende/ wat tsamentreckende/inde smaecke/ wit ghelijck de Gengber/ ende bycants soo groot als de groote Cardamomum/ maer langher ende niet soo heet/in een dryehoeckighe schelpe/ die gherimpelt en hartachtich is / met sommighe hayricheydt ende cronckelinghen ouertrocken / de schelpe vande cleyne Chamæiris niet ongheliick.

Cracht.

Dioſcorides. Gengber is goedt inde ſpijſe / ende wordt gheconfijt gheten: heeft een verwarmende ende teirende cracht / maeckt oock ſaechtelick den buyck weeck/ ende is der maghen nut/ ende zeer goedt teghen alle tghene dat tgheſichte verduyſtert. Men pleget te doen in preſeruatiuen. Metten cortſten/ het heeft de crachten van Peper.

Ægineta. Galenus. De wortel verwarmt ſterck/nochtans niet terſtondt int eerſte aencomen/ want het heeft oock eenighe onuerwinnelicke vochticheydt/ ende grouer ſubſtantie dan Peper (seght Galenus) Daerom wordet lichtelick vande wormen gheſteken/maer het houdt een vaſte warmte.

Onuerwinnelicke vochticheydt] Tſchijnt in hem te hebben een goede ongeaerbeyde ende groue vochticheydt/ghelijck d'lanck Peper/waerom dat de warmte die vanden Gengber oft lãck Peper comt/langher blijft duerende, dan die vanden witten oft ſwerten Peper. Maer als men wil tgheheel lichaem warm maecken/dan moetmen ingheuen dinghen die zeer haeſt warm worden doort aentaſten van onſe warmte/ende zeer haeſt ouer al henen trecken. Maer als wy eenighe partije die vercoudt is willen verwarmen/ dan moetmen contrarie doen/ te weten/met te gheuen dingen die lanckſamich verwarmende langhen tijdt heet blijuen.

Gengber is een medicijne voor de maghe/ thooft ende leuer / ende die tot oncuyſcheydt verweckt/ ſonderlinghe alſt groen oft gheconfijt is/ende is oock een warme ende vochte medicijne / maer ghedroogt zijnde ſoo iſt heet ende drooghe tot inden derden graedt. Het opent de verſtoptheden vande leuer die van groue flegmatijcke humeuren comen / inciderende/teirende / verwarmende ende drooghende. Verdrijft ende ſcheydt de verladinghen/vande darmen/maghe eñ longher. D'ouervloedighe vochticheydt wegh genomen hebbẽde/ſoo helpet/verſterckende de herſſenen eñ memorie. Tgeneeſt de ſchemeringhe der ooghen.

D'maeckt den buyck weeck. Dioſcorides.] Te weten/iſt dat de rijpe maer teere ende groene wortelkens gheten worden / eer dat de glatte ende purgerende vochticheydt wtghedroogt is / ghelijck wy inden Ireos gheſien hebben: Waerom dat de oude wortels eer drooghen ende dẽ loop ſtoppen. Maer de ſapachtighe die groen gheconfijt worden/worden met grooten lof wt diuerſche plaetſen van Indien ende van Afriken daer aen palende int wterſte Europen Noordt eñ Suydt te coope ghebrocht / hoe wel dat nu de laxerende cracht vergaen zijnde/ de Venetianen/die van Antwerpen ende ander voorcoopers ouer al die in looghe gheweyckt zijnde/confijten.

Mekijn. Zinziber fuſcum Officinarum.

Men confijt oock ende vindt inde winckels te coopen een ander wortel Mekijn nu ghenoemt/ den Gengber zeere ghelijck/van d'welcke dat van rijpheydt ende in deuchden luttel verſchilt/ ghelijck ſommige onwaerachtich geſchreuẽ hebbẽ/maer eer in ghedaente eñ vaſticheydt(want tẽ heeft gheen hayrkens ende veſelinghen) claerheydt/bruynicheydt/ende heetẽ ſmaecke / noch en pleegt oock vande wormen niet gheten te worden.

Diuerſcheydt van Mechin ſelden ghevonden.

Deſe ſoorte Mechin daer wy hier de figuere af ſtellen/ en hebben wy noyt van te voren gheſien / de welcke onlancks is begonſt hier ghebracht te worden/ vande welcke oock Meeſter Morgant Apothecharis zeer vermaert tot Londen ſeker pondẽ ghecocht heeft. Tſiet ghelijck de ghemeyne Gengber Mechin gheheeten / maer aerdigher van faiſoen / hebbende de verwe vandẽ Mekin ende de ſchorſſe van witten Gengber/ maer met ſchubbekens/ gheknoopt ende bycants gheledet ghelijck Doronicum/ doorluchtich int gheſichte / ende veel heeter ende droogher van ſmaecke dan de Gengber / vande wormen niet gheſteken.

Terra merita, Curcuma vanden Apotekers/Cyperus Indicus vanden Dioſcorides.

De Wilandtſche wortel/ die gemeynlick gheheetẽ is Terra merita, oft vanden Apotekers Curcuma, vande welcke Dioſcorides verſtaen hadde datſe in Indien groeydde inde ghedaente van

Gengber,

Terra merita, Curcuma.

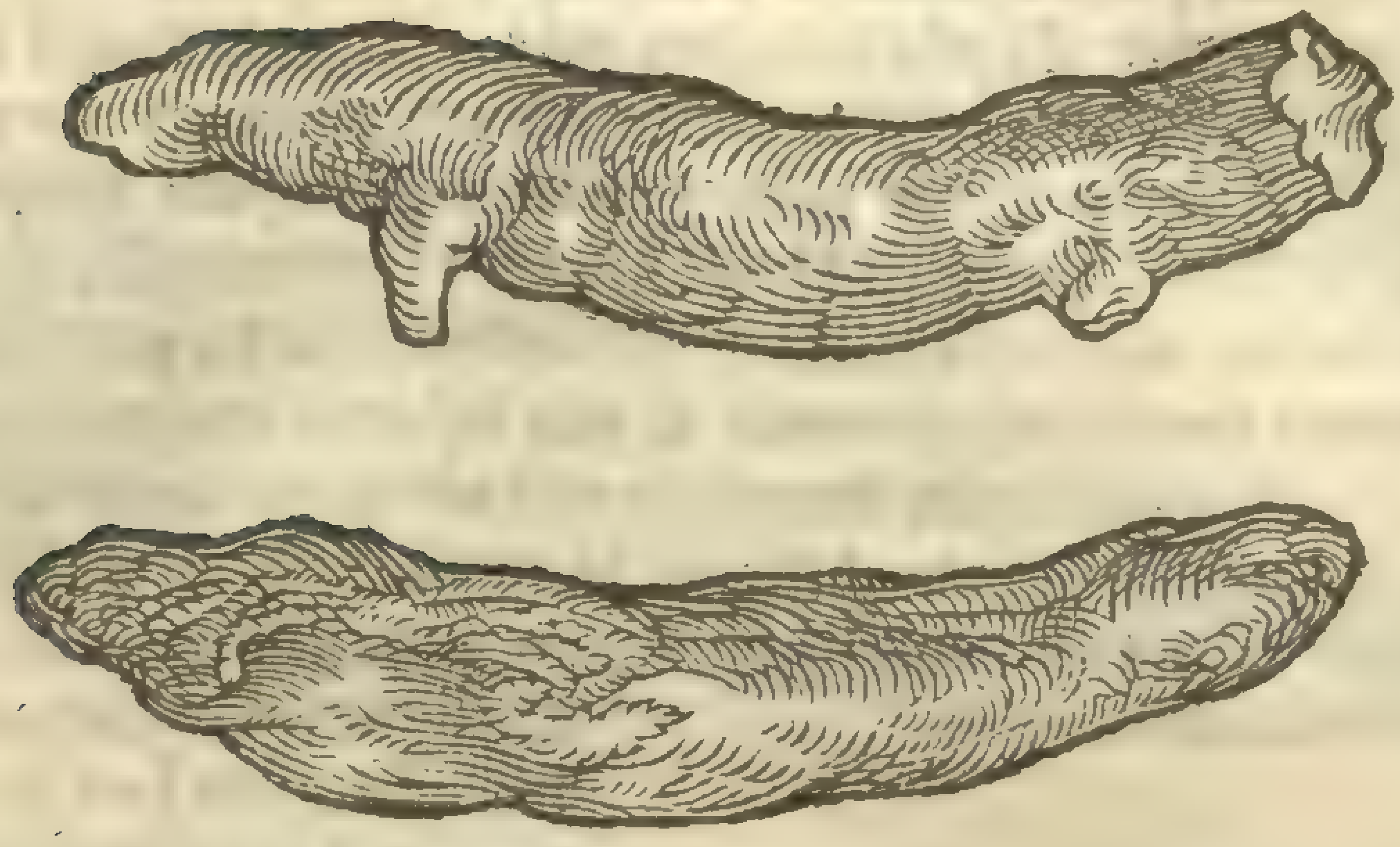

Gengber/comt nae ons verstant veel naerder dẽ Gengber/ dan den Cyperus, hoe wel dat de selfde aucteur by yemandẽ ghelesen hadde dat een soorte van Cyperus was/ ende dat hy daerom by auentuere niet soo bequaemlickẽ heeft in tweede boeck gheseydt/ De wortels van Gengber zijn cleyne/ witachtich / welrieckende ghelijck de Cyperus: want andersins en heeftse niet dan zeer cleyne ghelijckenisse metten Cyperus. Maer sy heeft sommighe crachten (wtghenomen tgeel sap datse met knouwẽ gheeft) den Gengber zeere ghelijck/ hoe wel datse slapperẽ/ ende onlieflickerẽ smaecke heeft/ maer een beter cracht om d'inghewandt te openen/ ende daerom soo menghent hedens-daegs de quacksaluers ende landtloopers ende vroukens onder den Gengber teghen de Geelsucht/ want die heete cracht vã het cael maecken schijnt te versteruen door de lanckheydt des tijdts ende wijde gheleghentheydt der plaetsen van een / ende tsteken vanden ghewortTie / den welcken tselfde onderworpen is / maer min dan de Gengber. Het wordt hedens-daeghs vande Schilders ende Alchymisten meer ghebruyckt dan inde medicijnen.

Cracht.

Dioscorides. Gheknout zijnde gheeftet de cracht van saffraen/ het is bitter van smaecke: eñ opghestreken zijnde/ heuet een rassche cracht van medicijne die thayr wegh neemt.

Costus van Arabien ende Syrien den Gengber ghelijck. Zinziberis effigie Costus Arabicus & Syriacus.

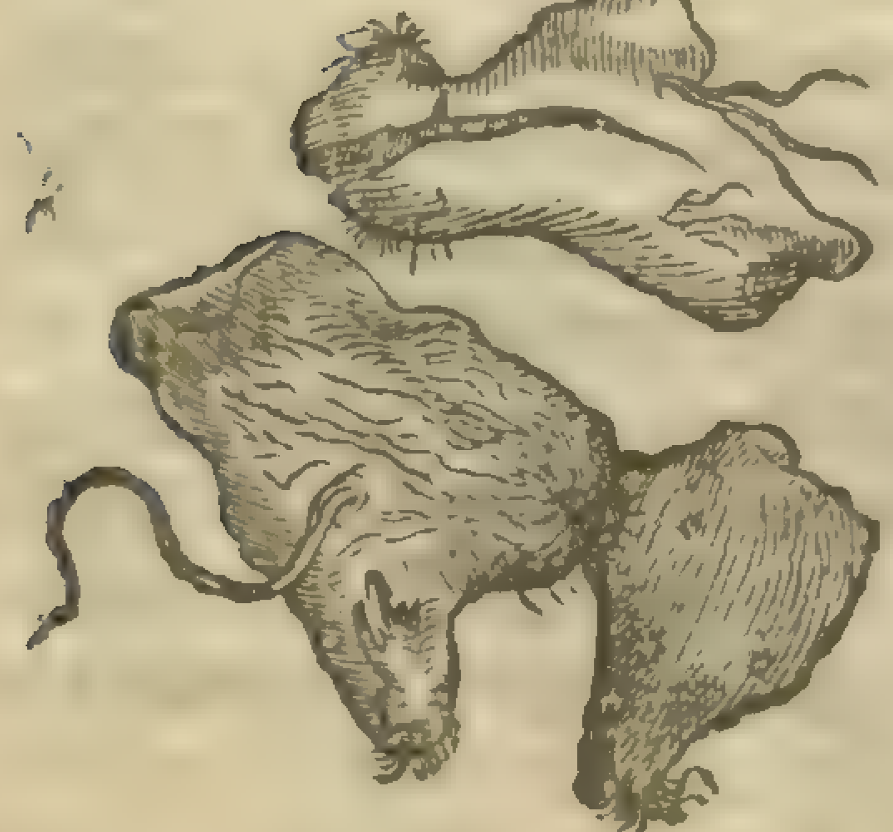

Veel duysterder is de kennisse vã Costus, d'welcke oock eẽ vremde Indiaensche plante is / noch in gheenderhande manieren ghecontersfeyt/ die ons nochtans soude nut ende behulpich zijn. De diuersche opinien ende twisten vande Herbaristen van onsen tijden zijn te verachten/ Maer hier sal dienen verhaelt tghene dat den gheleerden soude moghen wesen nut ende profijtelick. Ontrent ses iaeren gheleden/ begost tot Venegien ghebrocht te werden een wortel wt Syrien ende Egyptẽ die dẽ Zedoar oft Gengber gelijc sach/ de welcke aldereerst onse zeer sonderlinghe ende eerbaer vriendt Valerant Donrez van Rijssel in Vlaendren / eñ in deser sacken zeer gheschickt / seyde te wesen oprechte Costus: wien Gesnerus ghegheuen hadde d'eerste stuck (d'welck by ghevalle onder een groot deel Geinbers ghevonden was) doen hy soude nae Venegien reysen/ tot eenẽ toecomendẽ monster/ te meer om dat de selfde Valerant van daer soude ouervaren nae Syrien om de cruyden te doorsoecken. De welcke is van binnen wit/ effen / gheensins swaer / eenen duym dicke/ twee duymen oft onderhalf lanck/ van beyden sijden lanckworpighe knobbels hebbende / welrieckende/ scherp van smaecke, met eenen stercken eñ lieflicken reucke van Cypres oft eenichsins vanden Cederboom van Libanus: somtijdts

is sy oock geelachtich ghelijck de ghemeyne Costus ende oock van reucke ende smaecke ghelijck / alle
Costus Buxea. beyde bitterachtich/ ende in alle ander saecken ghelijck. De Tορcken die dickwils dese wortels onsen voorseydẽ vriendt vercochten/ gauen die voor eenen cleynen prijs/midts dat sy meynden dat wilde Gengber was. De selfde ghethoont zijnde int college vande Medicijns van Venegië/heeft henlieden so wel behaeght/dat sy die oordeelden weerdich te wesen om gevoegt te wordẽ byde excellenste simpelen oft drooghen vanden Triakel die inden iaere 1563. ghemaeckt werdt: Waer door corts daer nae ende voortsvã dien tijdt af dese voorseyde wortel met meerder menichte tot Venegien ghebrocht is gheweest. Ende is oock by mijnen toedoen ghesghiedt/ datse onsen vrienden tot Antwerpen den welcken wy die ghesonden hebben/bekent is gheworden. De welcke hoe wel datse niet en waere de oprechte Costus, nochtans gemerckt dat een wortel is die eenẽ excellenten eñ scherpen aromatijcken reucke heeft/ soo schijntse weerdich te zijn lof ende graedt te hebben als Costus, ende niet alleene meer gheacht te zijn dan de bruyne/ swaere wortel die gheenen reucke en heeft/ ende een tsamen ghedrongen stijfheydt vã een onbekende Alantwortel/ de welcke hedens-daeghs inde Apoteken misbruyckt werdt/ maer oock dan de Zedoar/die min reucke heeft ende min aromatijck eñ lieflick van smaecke is. Jae dat meer is/ d'Angelica/die men nu ter tijdt heet swert oft Indiaensch Costus,om haer groote crachten ende zeer lieflicken reucke/ en is niet meer te achten dan dese: want ten is soo zeer vremden cruydt niet/ maer in Europẽ genoech vindelick/ welck geknout zijnde niet en pleegt te branden inden mont ende gheensins en is tsamen treckende/ als Matthiolus segt dat Galenus den Costus toeschrijft. Wiens plante by hem in sijnen laetsten Herbarius gestelt onder den naeme van Costus,die ons dickwils vãden Herbaristen van Slauonien ghethoont is gheweest/ ghemerckt datse niet en heeft dat den Costus weerdich is/ maer eer Panax is / behoort byden selfden ghestelt te zijn.

Angelica Indiaensche Costus.

Costus spurius Matthioli Panax.

Ghemeyn valsch Costus.

Soete Costus.

Bitter Costus.

Soete ende bitter Costus. Costus dulcis & amarus.

Wy en kennen gheenen Costus die soet is/ tẽ zy by eenige ghelijckenisse van scherpere eñ bittere Costus die so genaemt wordt/ op welcker wijse mẽ mach meynẽ datse Actuarius verstaẽ heeft: Wãt de wortel vã tselue cruydt/ alst noch versch ende groen is / is veel saechter eñ niet soo scherp: maer oudt gheworden zijnde / ist door de bitterheydt ende meerder hitte onlieflicker / ende daer om bitter ende onlieflicker gheheeten. Nochtans Galenus seght dat alle Costus bitter is. Maer men moet den Cruydenbeschrijuers van onsen tijdt die de Araben naeghevolgt hebben/dit toegheuen/dat zy eenighe soorten van Costus, die van soeter reucke/ ende vã minder hitte is/soete Costus geheeten hebben/ende inde ghewoonte toeghelatẽ. Ghelijckerwijs oft yemandt seyde dat Gengber/Alantwortel/Santorie/Radijs/ende veel meer ander wortels/lieflicker ende soeter zijn/ als sy noch teer ende ionck zijn/maer ouder gheworden zijnde heeter ende scerper zijn.

Costus van Moluca, schorstachtich ende gherimpelt. Costus Molucensis corticosus, rugosus.

Wy sullen hier noch mede deylen den goeden mannen twee ander wtlandtsche wortels die den Costus zeere ghelijck zijn/ met al sulcken goedtwillicheydt als den zeer gheleerden Launay Medicijn van Rocelle de selfde heeft ouer vier iaeren ons mede ghedeylt. Hy hadde die alle beyde ghecreghen vande schippers die weder ghecomen waeren wt de eylanden vã Moluca, vande welcke d'ee-

* Costus van Moluca, schorsachtich ende gherimpelt.

† Costus effigie radicis Solani furiosi.

ke d'eene / te weten de meeste schijnt te wesen de schorsse van eenen grootachtighen boom / ende de ghedaente te hebben van een oude ende aschverwighe Vlier schorsse / vol rimpels ende vouwen / van reucke ende smaecke euen sterck.

Costus van Moluca. Houtachtich ende zeer heet. Molucensis lignosus feruidior.

D'andere die minder is / is zeer ghelijck de wortel van wilde Naseaye / van verwe bleeck bruyn / soo heet van smaecke / dat de tonghe zeer qualick de hitte lijden oft verdraghen kan. Sy lieten henliedē alreede dunckē dat een soorte vā Costus was / hoe wel dat luttel reucks hadde. Maer gelijck wy dat niet en ontkennen / alsoo sullen wy oock d'eerste voor tbeste houden / ende van dese twee van Moluca, te weten die soo zeer groot niet en zijn van reucke / hebben wy hier de figueren gestelt / om dat de Herbaristen hen goetduncken daer af souden moghen segghen.

Sommige valschen dē Costus met de zeer harte wortel van Comagenis Alant / d'welck goedt om mercken is / want den Alant en smaeckt niet heet / noch en heeft gheenen crachtighen reucke / dattet hooft soude wee doen.

Cracht.

Dioscorides. Alle Costus heeft een verwarmende cracht / doet water maecken ende verweckt / ende drijft den vrouwen haerlieder maendtstonden.

Gheneset de ghebreken vande vrouwelickheydt / soo wel daer op gheleydt / als met stouen ende berooken.

Sextans, oft vier scrupulen inghenomen is goedt teghen de beten vande slanghe gheheeten Vipera.

Met wijn ende Alssem inghedroncken is zeer goedt teghen de pijnen vande borst / conuulsien / eñ opblasinghen.

Met Meede inghedroncken verweckt tot oncuyscheydt / want het is (als Ægineta seght) bitterachtich / zeer heet / ende scherp.

Met water ghebruyckt gheneset den hayrworm opden buyck. Galenus seght daer by / dat is om sijn bitterheydt wille.

Costus met olie ghestreken / eer de cortsen aencomen / betert tbeuen ende schuddē / ende wordt oock ghestreken teghen de lammicheydt.

Met water oft honich ghemengt / betert alle ghebreken des huyts int aensicht / eñ wordt oock ghebruyckt in preseruatijuen ende weeckmaeckende saluen.

Galenus Beuen ende schudden] Om dat in hem heeft een soo zeer scherpe ende heete qualiteyt ende oock cracht dat blaren maeckt: insghelijcks oock den ghenen die de Sciatica hebben. Ende metten cortsten gheseydt / in allen saecken daer in wy soecken eenich deel te verwarmen / oft vā binnen wtwaerts te trecken eenighe humeuren / soo is de Costus goedt. Daerom dienet om water te doē maecken / ende den vrouwen hen maendtstonden te verwecken / ende tot ghescheurtheydt / ende verctompen leden / ende pijnen der sijden.

Coſtus met de wortel vande groote Santorie met een ſtucken van de ſtamme ghelijckende Ferula.
Coſtus facie radicis Centaurij maioris cum caulis ferulacei fruſtulo; radice pulla: num Dioſcoridis Indicus Coſtus? Coſtus Indicus Cluſij.

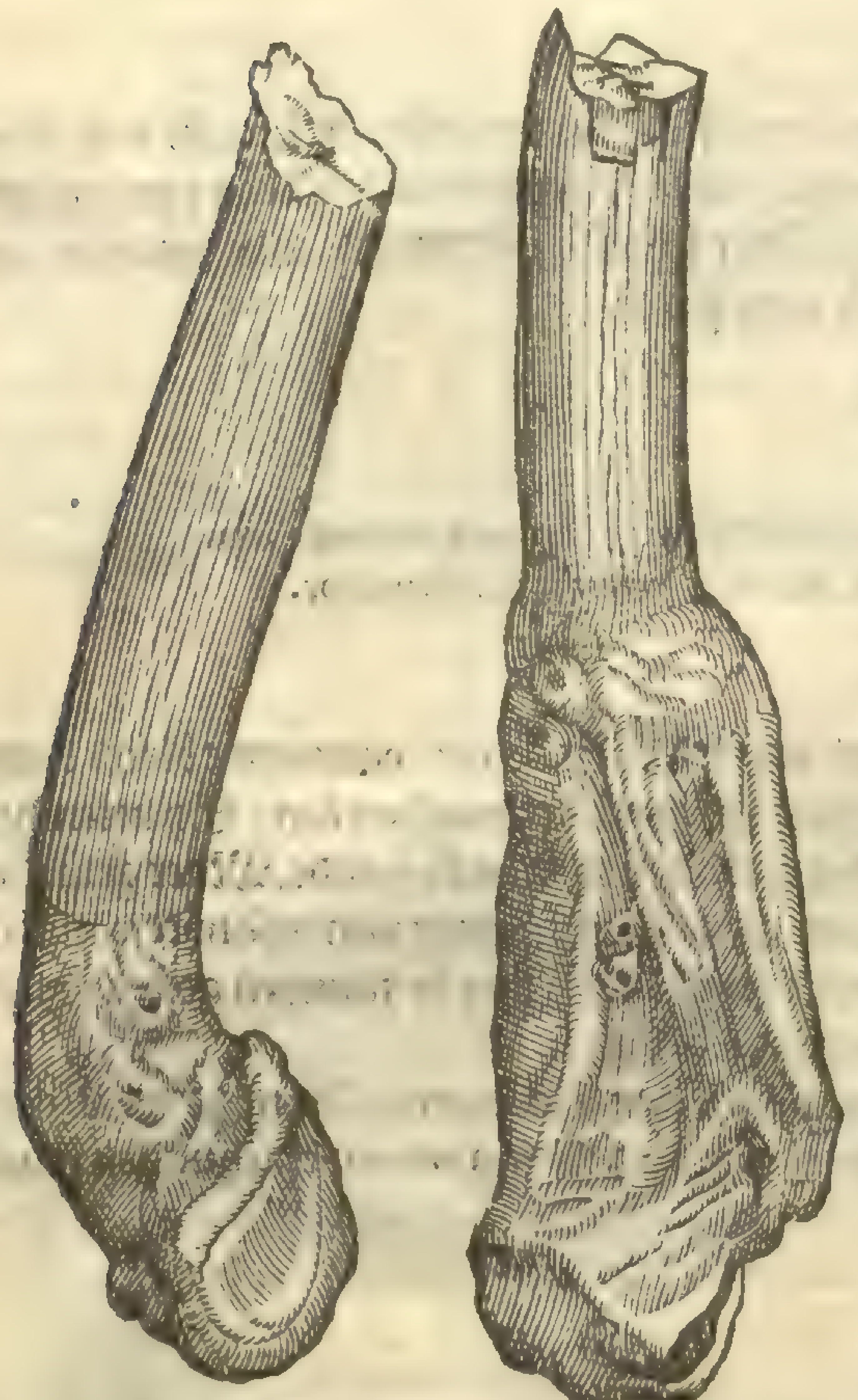

Ouer vijfthien iaeren heeftmen begonſt tot Venegien te brenghen die ſwerte Coſtus de welcke van ghedaente ende ghewas ghelijck is de wortel vande groote Santorie oft Genciane / eñ eenen zeer excellenten reuck hebbende vanden Jreos / nochtans met eenigen bockachtigē ſtanck. Van de welcke de buytenſte ſchorſſe ſwertachtich ſiet / maer afgheſchrabt zijnde / ſoo ſietſe geelachtich wtē graewen. Oft oock is / als de ſwerte Ferula, de Jndiaenſche Coſtus vā Dioſcorides, laet ick de de gheleerde oordeelen. Hy en behoort oock niet wtghelaeten te werden inde preſeruatiuen / al is hy zeer bitter ende onlieflick van ſmaecke.

Block Zedoar gheheeten / Zerumbeth van Serapio, ende ghemeyn Zedoar wortelen zijn deelen ofte ſtucken van een ſelfde wortele.

Block Zedoar.

Ghemeyn Zedoar.

Deſghelijcks zijn inde Apotekers-winckels noch twee vremde ende wtlandtſche wortels te coope / vande welcke de gheheele figuere vande plante ſoo wel niet en is bekent / als ſy vermaert zijn van crachten. Want gheen van beyden en werdt vande Griecken beſchreuen / dan is alleene vande Cruydebeſchrijuers van onſen tijden gheſtelt inde ghedaente vanden Gengber. De bekentſte van deſe twee / is ghenoemt Zedoar, ende d'ander die ſelden gheſien wordt / heet Zerumbeth, dat is Block-Zedoar / ende ghelijck ſy beyde eenen naem hebben / ſoo ſoude ick met goeden reden moghen ſeggen dat ſtucken zijn van een ende de ſelfde wortel / ende datter gheen ander verſchil tuſſchen is. dā gheſien wordt inden ronden ofte inden langen Cyperus, van haerlieder tſamen hanghende crom-

ten vande wortels/ ghelijckmen binnen Antwerpen heeft moghen sien ende crijghen inde wel ghe-
stoffeerde Apotecke van Franchois Pennin: ende daer om heeft Serapio de selfde Zedoar zeere
wel gheheeten Zerumbeth, ende beschrijft dat de wortels rondt zijn die vanden ronden holwor-
tel ghelijck / met de verwe ende smaecke vanden Gengber/ghewassen in China, te weten int wterste
Indien. Maer Auicenna, soo verre als zijn ouersetters gheen bedrieghers en zijn/ heeft verkee-
rende de namen/de ghelijckenisse vanden Zedoar ende Zerumbeth gheheel contrarie ghestelt/ by
wien ick lieuer hebbe te lesen dat de Zedoar den Cyperus gelijck is / nochtans minder van reucke/
eñ dat de Zerumbeth wortels heeft die vandē rondē Osterlucie gelijck/waer nochtans den neersti-
gē ondersoecker om de dingē te weten/luttel aengelegē is. Wāt dwordt van Serapio genoech onder-
scheydē/ alleene dat hijt aldus verstae/als dat beyde dese wortels knobbelachtich zijn/ eñ ghelijck den
Doronicis oft Osterlucien eñ Oenanthis gebeurt/de welcke verschillen in lanckworpige ronde/oft
rōde knobbelachtige masse/vā wortel: welck den Zedoar oock also gebeurt is/van wiēs natuere/ge-
lijck vande name de Zerumbeth deelachtich is/ want theeft de selfde bitterheydt/ hitte/ reucke/ ver-
we/de stercke onliefllicke smaecke/tfatsoen/hartheydt ende gheduericheydt/ ende dient oock teghen de
pijnen vanden Colica/ende sonderlinghe zeer wel teghen fenijnighe dinghen/ waer af dat by auen-
tuere dē name gheeregen heeft. Ende hier nae schijnt dat Auicenna, Serapio, eñ sommige Moo-
ren veel preseruatijuen ghenoemt hebben/ oft remedien die gemaeckt zijn teghen tfenijn/ met eenē ge-
meynē name ghelijck sy meestendeel doen/ ghelijckerwijs als Bezeardica generalick gheheeten wor- Bezeardica.
den vanden Araben/dinghen die d'leuen beschermen/ ende dat sy daerom eenigen excellenten boom Zedoar arbor.
ghenoemt hebben met de selfde name van Zedoar oft Zerumbeth, met wilghen bladers / riecken-
de ghelijck de Citroen/de welcke oock met de syllabe Ze zeer wel accordeert. Oock is die Zedoar de
beste/al oftmen seyde preseruatijf/de welcke aende wortels vande Napelles gegroyet is / eñ met goe-
de redenen gheheeten wordt d'aldercrachtichste Triakel van tselfde fenijnich Napelles/ghelijck als
wy versocht hebben/ende op diuersche berghen wt ghesteken/ als int capittel vanden Thora geseydt Thora & An-
wordt. Maer om dat voort die treffelicke beschermer vander waerheydt / ende philosophe Aui- tithora.
cenna niet meer en soude een beuselaer gheheeten worden van dien Jode ende polijsteraer vande
Indiaensche waere / ghetrocken wt de ghemeyne historien vande Nauigatien / de welcke ick vreese
dat selue zeer veel fabelen wtghesl aghen heeft/ende voorwaer op diuersche plaetsen veel dingen niet
wel bedacht gheschreuen die hy beter ghesweghen hadde / ghelijck vanden Calamus aromaticus,
Costus ende meer ander. Die hem oock niet en heeft gheschaemt te segghen dat Arnabon soude een Arnabo.
hooghen boom zijn by Ægineta ghestelt int 3. capittel van zijn 7. boeck/ daer nochtans gheensins
mencie van eenighen boom oft plante ghemaeckt wordt ter plaetsen daer van Arnabon/int 231. blat
vanden Grieckschen boeck/ vermaendt wordt. Voorwaer Matthiolus heeft den goeden Medicijn
bedroghen/ de welcke vastelick seght dat den Arnabon van Ægineta / ende Zerumbeth van Sera-
pio een plante is / om dat dese de selfde crachten den Zerumbeth heeft toegheschreuen / die de an-
der gheeft den Arnabon. Maer ten is alsoo niet / noch Paulus en heeft oock gheen deel van eenighe
plante verclaert/dan alleenlick gheseydt dat Arnabon aromatijck is. Ende oft oock Serapio de self-
de dinghen vanden Zerumbeth gheschreuen hadde / die hy segt vanden Arnabon, soo en soude
nochtans niet terstondt moeten gheseydt zijn dat de selfde plante waere / ghemerckt dat de selfde Se-
rapio Zerumbeth ende Zedoar voor een plante hout / te weten met een ronde wortel/ eñ Auicen-
na verclaert dat een cruydt is den Cyperus ghelijck maer niet soo sterck van reucke. Jae dat meer is/
Isac die ouder is dan sy alle beyde/ seght dat de wortels van Zerumbeth gelijck zijn die vande ron-
de Osterlucie maer van coleur ende smaecke den Gengber ghelijck/ende datse wt China moetē ge-
haelt worden. Maer de twijfelachtighe ghelijckenisse vande naeme heeft bedroghen de zeer geleerde
mannen/waer wt dat Matthiolus dese faute ghesoghen heeft/ghelijck wy ouer lanck vermaent heb-
ben. Daerom dunckt my dat d'Araben hebben willen segghen van dryederhande Zedoar, te weten
de ghemeynste lanckworpighe die den Cyperus best ghelijckt / ende tstuck van dese / Zerumbeth
gheheeten/dat inder Apoteken soo wel niet bekent is van ons Block-Zedoar gheheeten: ende de der-
de / die eenen fraeyen boom is / nu ter tijdt quaelijck bekent. Ende ghemerckt dat de Cruyde-
beschrijuers van onse tijden vande twee eerste schrijuen datse de bladers ende natuere hebben
den Gengber ghelijck / ende oock niet en verschillen dan int fatsoen vande wortel / soo hebben wy
niet onbequaemelick de figueren hier by ghevoegt. Maer in dien dat yemandt ons Syriaens Co-
stus met de wortel ghelijck ende meerder/dan die vanden Gengber/ schijnt dē Zedoar beter te gelije-
ken/die mach sijn opinie houden/ want men seght oock dat de selfde vande wterste ghewesten vande
Oostelicke zee van China ouergheesonden wordt in Persen ende Syrien/waer datse ooc groeyet/ al
ist zeer luttel. Nochtans is der waerheydt meest ghelijc dat de ghemeynste oprechter zijn/midts datse
aen malcander vasthouden. Maer dat den Arnabon van Paulus ende Mamiras ons noch is on- Mamiras.

bekent/is by auentuere meer te beclaghen dan te verwonderen/ ghemerckt dat de schaemte vandẽ ouders niet en heeft derren vande vremde cruyden die sy noch niet ghesien en hadden/ den naecomers sottelick de figuere beschrijuen: waerom dat den Narcaphthon d'welck een aromatijcke schorsse is/ ende meer ander zeer vermaerde Thymiamen by gheen teecken beschreuen en zijn gelaeten. Nochtans de ghene die meynen dat Mamiras eñ Doronicum al een dinck is/ en zijn by auentuere gheensins bedroghen. Maer de ghene die wil raden dat Arnabon de Zurumbeth is vanden Araben/in dien hy de waerheydt segt/houdt hem voor een zeer goedt prophete.

Narcaphthon.

Crachten.

Serapio. Zedoar is heet ende droogh tot inden tweeden graedt/t'doet scheyden de winden/voedt ende maeckt vet door eenighe eyghen cracht.

Verdrijft den stercken ende vuylen stanck die van loock/ ajuyn oft vanden wijn comt / alst daer nae inghenomen wordt.

Is goedt teghen de beten vande fenijnighe dierẽ/ tstopt oock den buyckloop/het resolueert de sweeren vande moeder/t'benemt het braecken ende verdrijft de pijne vande Colica ende vande maghe.

Doodt oock alle ghewormten des buycks / ende wordt ghedaen inde preseruatiuen.

Tafelken vande Biesen ende Biesachtighe Cruyden.

Diuersche soorté van Biesen

- Cyperus oft Iuncus angulosus.
  - Ronde { Groote, Cleyne } van Spaien.
  - Langhe welrieckende/oft wilde Galigaen.
  - Langhe sonder reucke.
  - Grasachtighe.
- Trasi.
- Papier Biese van Egypten.
- Papier Biese met breede bladers van Bresilien.
- Papier Riet.
- Sparganium.
- Lisch-dodden.
- Cleyne Lisch-dodden.
- Stœbe.
- Phleos van Theophrastus.
- Schœnanthum, oft Iuncus odoratus Libani.
- Spica Nardi.
- Nardus Gangitis spuria van Narbonne.
- Biesen
  - Glatte ghemeyne Biese.
  - Scherpe tweederhande.
  - Water-Biese.
  - Zee-Biese.
  - Bombycinus, Gnaphalium van Tragus.
  - Cyperoides, oft Floridus paludosus.

Cyperus

Cyperus rotundus oft Iuncus angulosus. Iuncus quadratus, Iuncus angulosus ende triangularis vã Celsus ende Plinius. In Franchois/ Souchet. In Italiaensch/ Cypero. In Spaensch/ Iunca cheyrosa, Iũca auellanada.

Wilde Galigaen. Cyperus lõgus odoratior, habitior. In Hoochduytsch/ Wilder Galgan. In Enghels/ Wilde Galigaen ende Galinga. In Spaensch/ Iuncia olorosa.

Om de ghelijckheydt van natuere/ ende plaetse van groeyen/ soo sullen nae de Cyperi volghen de gheslachten vande Biesen/ ghelijck oock Theophrastus schijnt te willen by brenghen/ als hy gescreuen heeft vanden Cyperus, Papyrus, Calamus, eñ ander die in marasschen groeyen. T'schijnt ghenoemt te wesen in Griecks Cyperos oft Cyperis, om de ghelijckenisse vande wortel/ de welcke een busken/ oft cleyn potteken ghelijck is/ alsoo oock in Theophrastus tblaesken vanden Olmboom Cyperis gheheeten wordt. De historie van desen cruyde is veel sekerder dan vanden Curcuma, oft van tghene datmen houdt voor Cyperus van Babylonien/ waer af wy int voorgaende capittel ghesproken hebben/ om des wille dat binnen luttel iaeren inde houen van Italien dit selsaem cruydt/ ronden Cyperus gheheeten/ gheoeffent werdt/ ende dat wy oock ghenoech tot Venegien hebben sien brenghen wt de coopsteden van Syrien twee soorten diemen ronde Cyperus noemt/ ten huyse vanden Apoteker Albertus Martinellus, vã wien wy die oock hebben. Waerom datter meer soorten zijn dan van Dioscorides zijn verhaelt gheweest. Te weten de groote ende cleyne ronde vã Dioscorides beyde vremde oft wtlandtsche planten van Syrien. Maer van die van onsen lande/ zijn de langhe wel rieckende/ ende diuersche eñ ronde sonder reucke/ ten laetsten oock de Trasi van Verone, de welcke voorwaer soorten van Cyperus zijn. Sy zijn alle tsamen van een gedaente ende fatsoen/ met ghestrepte porreye bladers die vanden Asphodelus ghelijck/ hoeckich ende stijf ghelijck die vanden Sperganium/ oft bloeyende water-biese/ met eenen dunnen stele/ claer/ dryehoeckich/ biesachtich/ met biesachtighe bloemen/ saedt ende gheaerde tsoppen. Sy wassen gheerne ghelijck de Biesen op vochte plaetsen/ oock aen grachten ende oeuers vande riuieren/ waerom dat d'ouders met goede reden de selfde ghenoemt hebben/ cantighe of dryehoeckighe biese/ ende wy oock hier ghestelt hebben. T'verschil van allen is nochtans gheleghen inde wortels/ want de wortels vanden meestẽ Syriaenschen hebben zeere veel veselinghen/ de welcke rondtachtich zijn ghelijck eyckelkẽs oft die vande Filipendulæ ghelijck/ so groot als olijuen/ binnen wit ende buyten rosachtich/ dẽ smaecke hebbende van-

Cyperus Babylonicus oft Curcuma.

Groot Cyperus van Syrien.

Cyperus Syriacus maior.

Cleyn Cyperus van Syrien. Cyperus Syriacus minor.

de vande cleyne Galigaen/ende eenen aromatijcken reuck/de welcke pleeght met meerder gracie ende cracht ghemengt te werden inde preseruatiuen.

Maer de cleynste wortel is tweemael minder/ met een bruyne hayrachtighe schorsse/ binnen hart ende wit/ anderssins is sy den anderen van reucke ende smaecke ghelijck/ eñ en is niet alleene voorts comende op vochte berghachtighe plaetsen van Syrien/maer oock in dergelijcke plaetsen van Slauonie ende Apulien/waer dat van selfs groeyet/ende werdt van daer ghebrocht in Italien/waer dat beyde de soorten diere vercocht worden om in de Triakel te doen/ende worden bedeckt met was/ om datse niet en souden ghewormsteect werden. Seer bequaeme is sy gheordonneert van ouer langhen tijdt byde Collegien van Padua ende Venegien inde plaetse vanden Xylobalsamum, eñ oock ghebruyckt: hoe wel datmen noch bequaemer dingen soude moghen inde plaetse stellen/ ghelijck wy sullen segghen in onsen tractaete vande Cruyden die ghelijcke crachtē hebben vande Apotekers gheheeten quid pro quo.

Diog.& Agni.

Cracht.

De ronde Cyperus is heet van complexie / opent de lochtgaten vanden aderen / ende doet oock water maecken.

Is zeer goedt inghenomen teghen den steen/ende watersucht.

Tselfde is oock goedt teghen tsteken vande Scorpioenen.

Ende is goedt met stouinghe teghen de vercoutheydt ende verstoptheden vande moeder/ eñ drijft wt de maendtstonden vande vrouwen.

Dese wortel tot meel * ghestooten gheneest de verouderde seeren vanden mondt/ al waerent oock etende seeren. * Meel / seydt hy / om dat de ronde Cyperus in meelachtich poeder lichtelick ghebrocht wordt.

Dese wortel is goedt ghedaen in weeckmaeckende ende verwarmende saluen ende plaesteren.

Cyperus (seght Ægineta) is middelmatich heet ende drooghe/sonder ineten/ waerom dat wonderlijc doet sluyten de quaede seeren die door te zeer groote vochticheydt quaelijck toegaen willen.

Drijft wt de maendtstonden] Galenus seght/om dat heet ende drooge is sonder scherpheydt/ ende dat eenichsins tsamentreckende is.

Voorts soo is inden Cyperus (seght Ægineta) eenighe snijdende cracht/ door de welcke hy den steen breeckt/ende de maendtstonden ende d'urine is verweckende.

Wilde Galigaen. Cyperus longus odoratior habitior.

Inde landen gheleghen Noordtwaerts/als Duytschlandt/Nederlandt/ Engellandt eñ Vranckrijck groeyen veel meer/ende wordē oock meer ghebruyckt de twee soorten vanden hierlandtschē Cyperus, dan inde landen onder den anderen Pole / Suydtwaerts gheleghen. Oock is d'eene van dese twee groter/ghelijvigher/ grouer ende beter van reucke. Sijn wortels zijn lanck aen een hanghende/ghelijck die vanden Boomvaren/ende midts haerlieder zeer soetē reucke vande vrouwē wel bekent/de welcke daer af wateren distilleren oft poeder maecken.

Wilde Galigaen sonder reucke. Longus inodorus syluestris.

D'ander soorte is sonder reucke/ ende zeer luttel gheacht/ de welcke de Paracelsisten in Switserlandt mengden onder heurlieden medicijnē: Sijn bladeren eñ wortelen zijn den voorseyde niet onghelijck/ maer sijn saedt comt voort met trosskens ghelijck Sparganium ofte Ranunculus, oft Biesen. Tgroeyet aen vochtighe water-canten in veel plaetsen van Nederlandt als het veruolghende naestcomende.

Valsche Wilde-Galigaen. Pseudocyperus.

Dit is zeer veel ouer al in Nederlandt alsoo wel aen de canten van staende wateren ende vochtighe water-landen/als in loopende beeckens ende riuierkens/ met bladeren ende stamme dryecantich als de voorseyde/ maer sijn aren zijnde lanckworpich hanghende ghelijck de cattekens vāden Haeselaere/steekende. De wortele is swert/ veselachtich. Allen dese wilde Watere-Galigaenen en worden nerghents toe ghebruyckt dat ick weet/dan om te stroyen op boeren kermissen/ ende ommeganghen.

De peerden en etense niet gheerne om dat snijdēde haere muylen eñ lippen bebloeydt maeckt: hoe wel dat sy zijn van ghedaente ende natuere van suer gras Cyperoides ghenoemt.

Wilde Galigaen sonder reucke. Cyp. long inodorus syl.

Valsche wilde Galigaen. Pseudocyperus.

Water Cyperus van Nederlandt. Cyperus aquaticus Septentrionalis.

Ronde Cyperus sonder reucke. Cyperus rotundus littoreus inodorus.

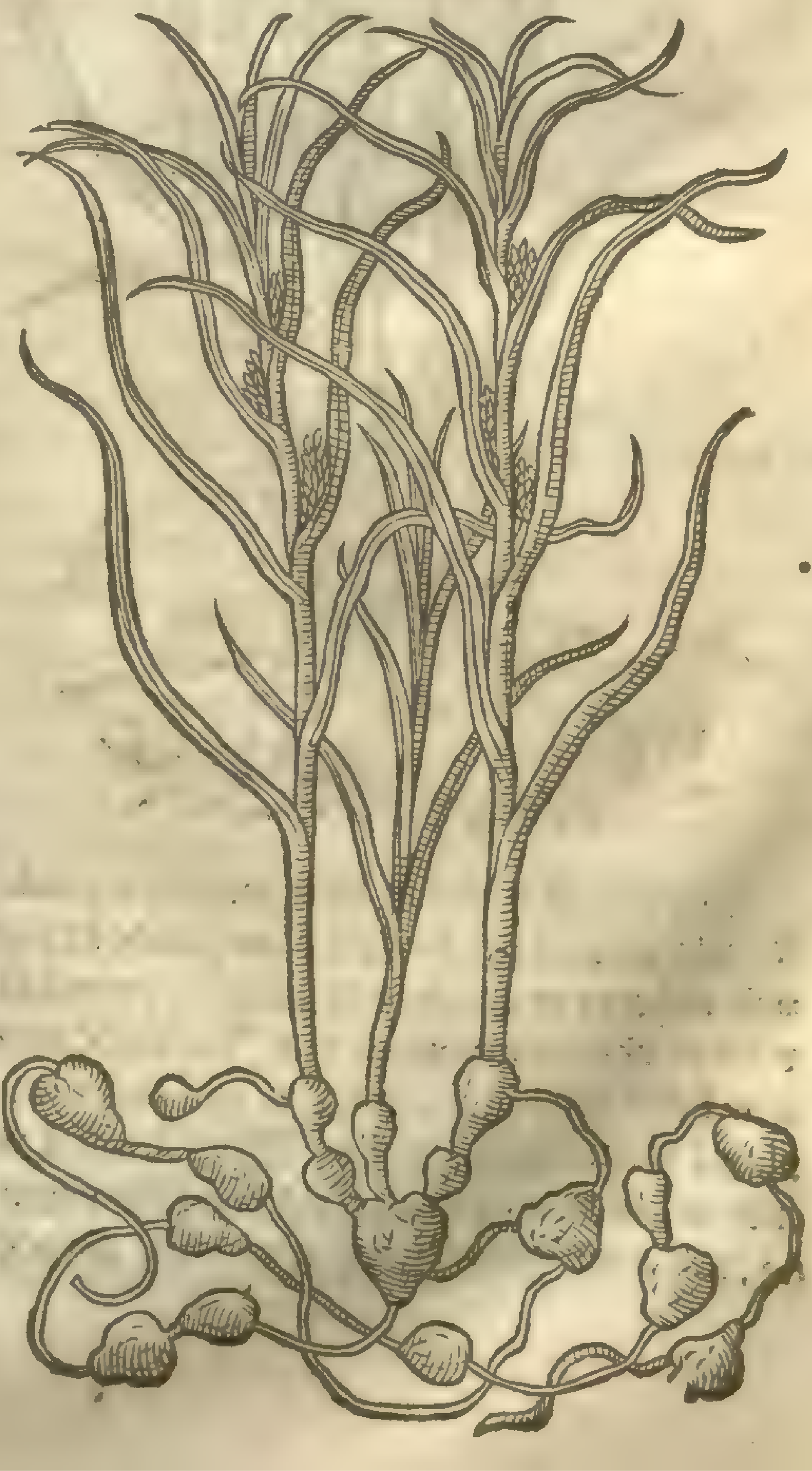

Water Cyperus van Nederlandt. Cyperus aquaticus Septentrionalis.

Aende grachten ende beecken de welcke ligghen ontrent de zeer liefliecke riuiere vande Schelt by Antwerpen aende Niew Stadt/groeyet noch een ander soorte/hebbende de selfde bladers/ ende een langhe are. De wortel heeft sommighe/maer luttel/lanckworpighe/ ronde knobbelkẽs ghelijck olijuẽ/ als de roode Steenbreke heeft/tsamen treckende van smaecke/sonder eenighen reucke.

Ronde Cyperus sonder reucke. Cyperus rotundus littoreus inodorus.

Inde Noordtcontreye van Engellandt/ende aende canten vande riuieren van Nederlandt/oock aende soetloopende beecken / ende ontrent de zeebaren / groeyet een fraye soorte van Cyperus, met langhe ende wijdt wtghespreydde wortels twee cubitus lanck/ aende welcke dat veel knobbelachtigh wortelen hanghen/die vanden ronden Cyperus ghelijck. De bladers zijn cantich/eñ heeft eenen stele van eenẽ cubitus of onderhalf lanck/ claer/dryecantich/ aende welcke dat voorts comen dryfachtige aren. De wortel is coudt eñ drooghe/tsamen treckende van smaecke/ sonder eenighe sonderlinge reucke oft smaecke.

Zoete Cyperus. In Latijn/Trasi Veronensium, oft esculenti Cyperi: ende is Dulcichinum Guillandini, ende Cyperus dulcis Theophrasti. In Italiaensch/ Trasi dolce, ende Dozolini.

Dese plante is oock in alder manieren vanden gheslachte van Cyperus, zy datmen aensiet haer wortels/oft oock de gheheele plante/ende de plaetsen daer sy is groeyende, in vueghen datter gheen onderscheydt en is dan inde smaecke / de welcke lieflick is ende niet min nut om eten / waer af datse vanden ghemeynen volcke van Italien dẽ naem heeft ghecreghen, eñ is by auentuere de Tragus, die eenichsins den Halica gelijck is' by Dioscorides beschreuẽ in sijn tweede boeck/ hoe wel dat de twee plantẽ niet nauerlick en zijn. Maer Trasi is voorwaer een plante die niet vele gevonden en wordt/ ende nerghens in Christenrijck van selfs voorts comẽde/ dan inde zeer lustighe contreye van Verone, niet wijdt vander stadt' waer datse gheoeffent wordt in vet ende vochtich landt / daer ens heeft gheleydt

Tragus & Condrus Dio c ge: contrefeyt.

gheleydt de zeer goede borgher ende zeer neerstighe Apoteker Andries Bellicot / inde maendt van Iulius alst bloeydde/ welcker wortels in Vranckrijck/Nederlandt/ende Engellandt ghesaeydt zijnde/ghehouden werden van diuersche onse vrienden voor de wortels vanden cleynen ronden Cyperus: den welcken sy oock ghelijck is/ nochtans zeer goedt om onderkennen / wantse witter / claerder/ sonder reucke is/ende inde medicijne niet gebruyckt / maer van meer voedende ende soeteren smaecke dan de Castanien/waerom datse te Veronen ende te Venegien ghemeynlick geheeten wordt Dolce Trasi,de welcke vande kinderen met volle corfkens binnen Verone ende Venegien te coope ghebrocht worden. Men etet die raew oft ghesoden metten fruyt/ ende zijn zeer goedt teghen de scherpe fluxien. Ende onghetwijfelt een Ptisane vande selfde ghemaeckt/soude zeer goedt zijn/ als daer wat Corianders eñ wat Ireos by ghedaen waere/ghelijck sommighe die bereyden. De Africanen/waer datse oock van selfs is groeyende / noemense Hab allelim. In Nederlandt op vochtighe plaetsen groeyende/soo gheeftse veel saselachtighe wortels.

Cracht.

Dese wortels verwecken tot oncuysheydt/sy suyueren middelmatich vocht maeckende/ende daerom dienense wel om de borst te suyueren.

Graslachtich oft Hirslachtich Cyperus. Cyperus graminea siue Miliacea.

Onder de soorten vanden Cyperus, behoort oock dese plante ghestelt te werden / als wy aenmercken de stele van dien ende de plaetse daer sy is groeyende / want sy is eenichsins ghelijck den Cyperus sonder reucke/nochtans corter vā bladers/de welcke van beneden opgroeyende/half begrijpen ende omvanghen dē stele die byeants eenen voet hooghe is/ dunne/ dryecantich/met een wtghespreydde fraeye are/ende meerder dan haer grootte is eyssschende / voorts brenghende zeer veel saedts dat vanden Hirs oft vande Biese ghelijck/ ontrent de welcke van onder eenighe bladerkens wtspruyten/ ghelijck inden Cyperus oft Papier-riet / welcke are wy hebben ghehadt / met grooter behendicheydt ghepluckt vanden zeer neestighen Medicijn Thomas Pennius int landt van Heydelberg aende riuiere de Necker.

Papier-Riet vande Nyl. Papyrus Nilotica.

Tpapier van Egypten en is niet/als sommighe ghemeynt hebben / ghemaeckt vande schorsse oft onderste schelle / om daer in te schrijuen / maer van een zeer schoone groote plante/ die den Cyperus zeer ghelijck is/van ghedaente/plaetse van groeyen/ ende oock Egyptiaenschen name / in welck landt sy is groeyende aende riuiere de Nyl / in broecklandighe gronden/ oock en comtse niet voorts wter diepten/ maer is alleene voorts comende wter ondiepten niet verre vanden oeuer / ghelijck oock inde heylighe schriftuere verhaelt wordt dat Moyses een teer schoon kindeken / ende van groote ende goddelicke hope wtgheset wordt van sijn moeder teghen haerē danck int Papier-riet oft Lisch aenden oeuer vanden Nyl / van waer dat hy door Godts ghehengheniſſe by beuel vande dochter van Pharao wtghenomen is gheweest/ ende daerom Moyses ghenoemt/als getrocken zijnde wtē wateren. Wy hebben ghesien groeyende inden alderlustichsten hof van Pisa / wel verciert met vremde wtlandtsche planten/ het Papier-riedt vā Egyptē/soodaenich als Plinius eñ Theophrastus ons beschrijuē/ dwelck daer wt Egypten gebracht was/ eñ alst bloeyde/hebbē wy dat gepluckt door de goedtwillicheydt vanden zeer gheleerden Andries Aeroarius Professeur inde Vniuersiteyt vā Pisa / door wiens ingheuen wy oock sommighe scheuten van Papier-Riet/ ende ander luttel ghevonden plantē aen Gesnerus ghesonden hebben: de welcke ghenoechte nemende inde vremdtheydt/ ghelijck hy een sonderlinghe zeegbaer ende gheleert man is/ soo heeft hy ons tselfde onlancks daer nae zeer bedanckende by zijn brieuen verclaert/in deser manieren: De twee planten die ghy my gheschoncken hebt/ hebben my sonderlinghe ghenoeghelick gheweest om sien / vande welcke die eene ghy heet Papier-Riet van Egypten/ ende d'ander is my soo wel als v onbekent. Ick en soude die ander oock niet

Papier-Riet vande Nyl. Papyrus Nilotica.

ghekent hebbent / ten waere dat ghy my ghescreuen hadt dat Papier-Riet was van Egypten/ ghepluckt inden hof van Pisa. Plinius wil seggen datter is tweederhande/ te weten / van Egypten ende Babylonien/ waer af metter naeldē bereydt worden Papieren in zeer dunne eñ subtijle schorssen oft vellekens. Maer oft het uwe alsoo soude mogen bereydt/ wordē en weet ick niet. De lãge bladerkẽs van Plinius worden met perssen gedruckt / ende worden onderscheyden byden stele met de huyskens daer tsaedt in groeyet / de welcke nemmermeer en zijn ouer de twintich. Veel meer ander dinghen die Plinius daer schrijft en verstae ick niet/ oock en hebbe ick nu gheenen tijt om die met Theophrastus te confereren: maer ick soude zeer wel willen weten hoedaenich dat de bladers zijn vanden uwen / ende oft gheen Cyperus en is / ten eynde dat ick die soude moghen doen conterfeyten teghen dat ons boeck sal int licht comen / ende bekennen dat van v ontfanghen te hebben.

Ten is gheensins wonder dat Gesnerus ghedocht heeft dat dit cruydt was Cyperus, gemerct dat een soorte is van dien/ ende dien oock zeer ghelijck/ maer veel aerdigher/ met eenen dryecantigen biesachtigen oft rietachtigen stele/ die vol vlockachtich marck is/ vande welcke/ nae datse ghestooten ende ghelijck een lijm ghemaeckt was/ ghemaeckt werden papier bladers / die aen malcander ghe perst zijnde/ dickwils bladers werdē bequaeme om daer op te schrijuẽ/ ghelijck men nu ter tijdt maect vande snipperlinghen van lijnwaet ghestooten ende tot een wit lijm ghebrocht. Tmarck ghebruyckten sy by ordonnantie vanden ouders/ gelijck hedens-daeghs de Chirurgiens van Italien gebruycken de veselinghen ende tpluck/ die ghemaeckt zijn van d'marck van Vlier/ oft van een Sponsie/ om datse door henlieder spongieusheydt te beter souden moghen den etter indrincken / ende droo ghende door haerlieder natuere/ de fistulen souden moghen wijder maecken / d'welck Dioscorides seght/ dat diewils pleegt te gheschieden. Het heeft veel langhe/ glatte/ claere/ rechte stelen van ses/ iae somtijdts van seuen cubitus hooge / aende welcke nerghens dan beneden bladers en zijn/ ommeghe slaghen ghelijck die vanden Cyperus oft Sparganium , maer de wortels zijn rietachtich / ende saselachtich/ de welcke sy seyden dat in Egypten wtghesteken waeren/ ende daer niet gegroeyet en waeren/ ghemerckt dat gheen saedt en heeft/ niet teghenstaende dat zeer schoone bloemen heeft/ die eenen zeer schoonen crans inde ronde ghelijck zijn / zeer dicht ende ghelijck met aren beset/ ende wtstekende puntkens / by een vergadert ghelijck die vande Ferula , ende niet wtghespreydt ghelijck die vanden Cyperus, rondtomme de welcke van onder staen aerdighe bladers die veel minder zijn dan de ghene die beneden staen/ ghelijck inden Cyperus. Daerom is der waerheydt gelijck dat dese is de waerachtige Papyrus vã Theophrastus, eñ de dobbel beschrijuinge vandẽ Papier-Riet in Plinius, maer onvolcomen/ ghemaeckt van twee diuersche soorten van Papier-Riet onder een ghemengt/ te weten/ wt desen van Egypten ende dat van Babylonien / van de welcke oock ander auteuren mentie ghemaeckt hebben. Want ghelijck de naem metter saecken bewijst / soo en ist Papier-Riet van Theophrastus gheen ander/ dan tselfde van Dioscorides, d'welcke eenen yegelicken zeere wel bekẽt was/ van de welcke tpapier ghemaeckt werdt/ ende oock zeer nut was den Medicijns / om bouen de Fistel gaten wijder te maecken/ te weten/ d'marck / ghelijck wy voren verclaert hebben / alsoo men oock hedens-daeghs doet metten Biese-marck: Want dattet niet en is tpapier / maer d'marck / blijckt bide woorden van Dioscorides, daer hy seght / dat de asschen van ghebrant Papier-Riet beter zijn dan vanden Papier/ ende dat gheensins de stelen pleghen inde fistels oft holle gaten ghesteken te werdẽ/ maer wel d'marck / om de oorborlickheden die Dioscorides verhaelt. Ende daerom verclaert Plinius

nius zeer duyster tghebruyck soo wel vande coorden als vanden papier/ als hy seght: Sy worden alle ghelijck ghewenen met een bart dat nat is vanden water vanden Nyl: d'welck yemandt moghelick soude moghen verstaen vande coorden. Ende terstondt daer nae seght hy/ De dicke waterichеydt gheeft de cracht vanden lijm/ als ten eersten tplat ligghende blat vanden papiere/ bestreke wordt inde lengde vanden Papiere/ d'welck mocht wesen als ouer beyden sijden de stucken afghesneden waeren/ ende wordt daer nae met de dweirssche hurde volmaeckt/ voorts wordense gheperst/ ende de bladers ghedroogt inde Sonne/ ende met malcander ghevoegt/ de welcke schijnen te willen segghen dlijm vanden marck/ daer men pleegt papier af te maecken. Maer daer hy schrijft dattet groeyet inde riuiere Euphrates ontrent Babylonien/ daer en schijnt hy niet de selfde te beschrijuen/ maer dat tpapier tselfde ghebruyck heeft/ d'welcke metter naelde van een ghescheyden zijnde in zeer dunne/ maer zeer breede vellen bereydt werdt. Daerom al ist saecke dat die zeer breede bladers/ inde welcke de suycker brooden ghepackt ouergheбrocht worden wt d'eyelanden gelegen ouer de linie onder den Suyderschen Pole/ moghen ghenoemt worden Papier bladers/ gelijck eertijdts de Dadel bladers ende oock van ander boomen/ inde welcke bequaemelick yet mocht gheschreuen worden/ soo is nochtans seker datse gheen natuerlicke Papier-Rieten en zijn. Daerom ist beste dat mē by gebreke vā dit ons Papier-Riet/ asschens maecke van d'marck vanden ghemeynen Cyperus, oft vāde groote water-biese/ ende die ghebruycke om te bedwinghen tvoorts eten vande etende seeren. Bladers daer de suycker brooden in-gepact werden.

Papier met breede bladers van Brasilien. Papyrus latifolia Brasilia.

Dat oock het blat d'welck de zeer geleerde Gesnerus beschrijft/ ghee Papier blat en is/ blijckt claerlick wt dien dat Dioscorides niet de bladers/ maer yet dat by seker middel bereydt is/ iae de plante Papier noemt. Hoe wel nochtans/ als wy gheseydt hebben/ dat dien niet tegenstaende/ dese bladers als opde welcke zeer aerdich eenighe letters oft yet anders gheschreuen worden/ moghen papier gheheeten worden/ sonderlinghe om dat opde selfde plaetsen is groeyende/ daer Tsuycker-Riet/ eñ ander water-planten groeyen.

Papier-Riet/ oft Matten-Lisch. Arundo Papyracea.

Daer is oock een ander water-plante die zeer ouereencomt met de beschrijuinghe vanden Papier/ ende in sommighe landen van Vranckrijck zeere ghemeyne/ die zeer hooge is/ de welcke wy dicwils siende inde staende wateren vande Riuiere Lanus niet verre van Montpelliers/ souden ghetwijfelt hebben dat ghеweest hadde tzeer bekent Papier-Riet van Dioscorides, ten waere dat de stelen min cantich hadde/ die ses oft acht cubitus hooghe waerē/ van dickte ende fat soen die vāde Lischdodde ghelijck/ maer aen d'wterste vande stele heuet een bloeme ghelijck het Riet/ insghelijcks heeft de bladeren die vanden Rieten oft vā Sparganium ghelijck/ maer langher/ ghecromt/ ghelijfnigher/ dryecantich/ ende een breede ende dicke wortel/ de welcke herwaerts ende derwaerts haer tacken is schietende/ ende drooghe zijnde bequaem is om te verbranden. Vande bladers worden Matten ghevlochten/ ghelijck men doet vande groote Biese/ Sparte/ Zee-nestel/ ende veel meer ander planten.

Cracht.

Dioscorides. Papier-Riet van de welcke papier ghemaeckt wordt/ ende dat alle man bekent is/ dient aldermeest inde medicijne om de fistels wijder te maecken. Het wordt gewonden nat gemaeckt zijnde in vlas/ tot dat gheheel drooghe is: wāt tsamen ghedronghen zijnde ende in tgat gesteken/ soo wordet vol etters oft vochticheydt/ ende swillende soo openet de fistels.

De wortel heeft een weynich voedtsels. Daerom knouwen de selfde de Egyptenaers/ alleene tsap insvilghende/ ende spouwen de gheknoude wortel wt. Sy ghebruycken de wortels in stede van hout.

Asschens van tghebrandt Papier-Riet/ bedwingt tvoortsgaen vande etende seeren/ waer datse staen/ maer principalick vanden mondt. Maer noch beter doet tselfde twerbrandt Papier datter af ghemaeckt is.

Galenus. Gheweyckt oft verbrandt zijnde ist zeer oorboorlick. Daerom in wijn oft Oxicraton gheweyckt/ sy doet sluyten de versche wonden/ principalijck rondtomme de wonde gheleydt/ in voeghen datse hier is als een materie die inde ghenesende medicijnen comt. Maer als sy ghebrandt is/ dan ist (als oock Ægineta seght) een drooghende medicijne/ ghelijck oock is d'asschen van verbrandt Papier/ dan datse van minder cracht is dan d'asschen van Papier.

Seer snijdende drye-cantich Lisch/ gheheeten Sparganium eñ Butomos Theophrasti lib. 1. cap. 8. Eñ het ierste Sparganium van Tragus. Oft het soude moghen wesen Phleos Theophrasti.

Andere soorte van Sparganium.

Sparganium is zeer ghelijck de Lischdodde / bloeyende Biesen/ den Papier-Rieten ende Cyperen/ende schijnt te zijn het Butomos (dat is te segghen/zeer snijdende) van Theophrastus, gelijck de name dat is bewijsende. Want het groeyet inde selfde broeckachtighe plaetsen ende canten vande wateren ende oock daer in / hebbende der ghelijcke bladeren / dryecantich / den rugghe wtstekende ouer beyden sijden zeer scherp ende snijdende de handt van diet wilt plucken / die eens-deels voorts comen wt een grasachtighe ende saselachtighe wortel / ende eens-deels wt de stele die twee cubitus lanck is / by behoorte ouer beyden sijden wtghespreydt ende ghebogghen / ende inde holheydt vande selfde comen voorts stekende bollekens die doncker groen zijn / hart ende stijf / die vanden Platanus ghelijck, hebbende de smaecke wat tsamen treckende ende drooghe en smets. Daer zijnder sommige/ gelijck Matthiolus, diet verachten/sonder nochtans te beschrijuẽ/niet meer dã hy de water Bloembiese de welcke tot nu toe door sijn Cruydeboeck niet en is bekent / ende niet zeer recht wt en leght de twee Grieckshe woordekens/ stenotera & epiclinotera, dat is te segghen/ smalder ende meer gheboghen. Maer dat onvast teecken van breeder oft smalder bladers/ is dickwils niet seker/ende wordt zeer dickwils in Dioscorides genomen met een contrarie verstandt/ als elders bewesen wordt. Ende daer hy seght/ meer gheboghen dan die vanden Gladiolus, daer bewijst hy claerlijck / datse meer van een ende wtghespreydt staen (ghelijck sy oock doen) dan die vanden Gladiolus, de welcke meestendeel recht op ende zeer nae de stele euen ghelijck neffens een opgroeyen. Maer tghemeyne verstandt vande letter heeft Matthiolus bedroghen / de welcke aldus inhoudt: de bladers heuet meer nae der aerden gheboghen.

Diuerscheydt van snijdende dryecantich Lisch.

In Brabandt is een ander soorte/ de welcke heeft een effender stele/sonder sijdt-bladers/ eñ minder/draghende int opperste vande stele ronde bloemen d'een bouen d'ander staende/ de welcke saechter/ende niet soo stekende ende stijf zijn als de voorgaende.

Cracht.

De wortel vanden Sparganium met wijn inghenomen / is goedt teghen tfenijn vande slangen.

Lisch-dodde/ende Donsen/ om dat de wolachticheydt van dien inden ooren comende/ doof maeckt. In Latijn/Typha. In Hooch duytsch/Narrenkolben/Molzkolben In Franchois/ Masse de Ionc. In Italiaensch/ Mazza Sorda. In Spaensch/Behordo, oft Iunco Amacorodaco. In Enghels/Cattijs taple ende Reede Mace.

De lanckworpighe ronde forme vande bloeme/ die haer is draeyende ghelijck een ghedraey vandẽ windt Typhon, schijnt deser planten ghegheuen te hebben den Griecksché name Typha. Dese is oock vande ghene die maer op seker plaetsen voorts comen/ te weten in saechtloopende wateren ende ondieptẽ/oock in vijuers eñ marasschen. Wt de Biesachtige wortel spruyt eenẽ langen rondẽ effen stele/ somtijdts zijnde van een mans hooghde oft meer/ recht/ glat/ van verwe ende fatsoen gelijck die vande groote riuiere-biese / by de welcke datse dickwils groeyet / met bladers die van onder voorts comen ouer ander by ghebeurte/ dryecantich ende spits gelijck die vanden Cyperus, tsop vanden stele is ghesloten met eenẽ lanckworpigen rondẽ dodde vã onderhalue palme oft eenẽ voet lanck naer fatsoẽ vãde vruchte van Turcksch koren. De wolachtighe aren die van binnen graeu ende van buyten swert zijn/metten windt afghewaeyet zijnde/worden vergadert vande bedde-vulsters/ waer af cussens ende beddekens ghevult worden die zeer nut ende goede zijn den nieren ende verhitte lendenẽ. Dat sy gheseydt hebben dattet zeer goedt is tegen de gescheurtheydt/en ghelooue ick niet / maer meyne dat tselfde moet toegeschreuen worden tgene datter bygevoegt ende mede ghemengt wordt/ te weten den Tonghe-blat/Gladiolus ende Betonie : want ick hadde lieuer dat dese wolachticheydt daer wt bleue/de welcke by brengt perijckel van versticken/ghemerckt dat den ghemeynen man bekent is/ dat de muysen alsoo ghedoodt zijn gheweest/ende datse ander medicijnen ondeugdelicker maeckt.

Oft nu de Typha Cerealis van Theophrastus een soorte is vã dese/ oft dat de gebaerde Spelte is/ dat hebben wy gheseydt int capittel vande Graenen.

Cracht.

Dese saechte wolachtige hayrkens vande Lischdodden met vercken-smeir ghemengt ende gestooten/oft met ghesmolten speck/verdrijuẽ vande partijen die verbrandt zijn tgheswil ende inflammatiẽ/ ende oock de vergaderinghen vande brandende watericheydt/want sy drooghen eñ suyueren middelmatich.

De bloeme vande Lischdodde met gewasschen smeer oft liese gemengt/ geneest verbrandtheydt. Dioscorides.

De selfde opghéleydt zijnde stelpet bloedt. Dioscorides.

Cleyn Lischdodde. Typha minor.

Int landt van Geneuen daer de Rhone ende Arbe tsamen comen / groeyet een cleyne Lischdodde met Biesachtige/ stijue stelen sonder knoopen/nauwe eenẽ cubitus oft onderhalf lanck/ bouẽ aende welcke dat groeyẽ twee doddekens bouen malcanderen met wolachtighe bloemen/te weten int alder wterste een die zeer cleyne is ende sonder saedt / aen de welcke is groeyẽde een corenachtich blaeyken dat oock inghedraeyt is : dander staet nederwaerts met eenighe spacie tusschen beyden/ de welcke dicker ende ghelijuigher is/rondtomme de Biese ghelijck een oprechte dodde/ maer veel minder/gelijck oock zijn de bladers die beneden staen een weynich stijf zijnde. De wortel cruypt voorder/ gelijck ons heeft verclaert de zeer gheschickte ende zeer neerstighe ondersoecker vande Cruyden Tomas

 Penneus

Cleyn Liſchdodde.

Phleon van Theophraſtus.

Penneus Engelſman/ die inde voorleden iaeren deſe wortel heeft wtghegrauen/ende ons medeghedeylt.

Stœbe.

Meer dan vijfthien iaeren lanck leefden wy op hope / dat wy erghens ſouden gheraecken te ſien d'oprechte Stœbe, maer nu hebben wy bycants den moet verloren / ghemerckt datſe noyt en is ghevonden oft gheſien gheweeſt vande neerſtighe Cruydt ſoeckers/in eenighe ſtaende waterē / poelen/meyren oft ander vochte plaetſen. De welcke ten minſtē waert dat ſy ghevonden haddē de Phleon van Theophraſtus, ghemeynt ſouden hebben dat ſy de Stœbe vã Dioſcorides geeregen hadden/ om dat ſy hun lieten dunckē dat deſe twee plantē maer een dinck en waerē / door de geſtolen ouerſettinghe van Matthiolus wten gheleerden Ruellius ghenomen. Maer d'oude argumenten van den ghemeynen name alleen en zijn niet nootelick/ de welcke terſtondt willen ſeggen dat Stœbe ende Phleo een cruydt is/alleene door een cranck gheraetſel/om dat hy heeft gheſchreuen int 6. boeck/ende eerſte capittel/dat Phleon vande ſommighe Stœbe gheheeten wordt/want de naem mach dienē tot alle ander wolachtighe oft vooſe planten/ ghelijck de Liſchdodde/ Cottoencruyden/ Centuncula oft Gnapharia gheheeten / Artichauts ende Onſe vrouwe diſtels. Jae dat meer is / als Galenus ſegt int boeck vande preſeruatijuen/ dat Stœbe is van zeer ſcherpe ende heete cracht/ ſoo iſt blijckelick ghenoech dat de ſelue name heeft moghen ghegheuen worden planten van contrarie natuere/ want hy verhaelt int achtſte vande Cruyden een ander Stœbe, dat gheen ſcherpheydt en heeft/ ſulcks als Dioſcorides ende Ægineta beſchrijuen. Ende ghemerckt dat Dioſcorides tſelfde niet en heeft beſchreuen/ om dat te zeer ghemeyne ſchijnt gheweeſt te zijn/ als een ſaecke die zeer dickwils ghebruyct was / ſoo ſchijnet wel te weſen een ander cruydt dan het Indiaenſch Phleo van Theophraſtus dat aenden poel Oronemus groeyet/d'welck vande diſtel oft dornachtighe plante is. Oock en is niet zeer te achtē d'autoriteyt vã Plinius,als de gene die alleene ouerſet/iae verkeerdelick ſtelt op die plaetſe de beſchrijuinghe van Theophraſtus,want hy ſtelt int 21. boeck 25. cap. aldus: Sommighe hebben vaſt by de doorne tblat/ ghelijck de Tribulus ende Stalcruydt/ſommighe hebbē de doorne aen tblat ende aenden ſtele/ghelijck Phleos, de welcke ſommighe gheheeten hebbē Stœbe, daer nochtãs Theophraſtus ſeght dattet blat vanden Phleon niet ſtekende en is/in 5. ende 6. cap. Welcke fautkens Plinio, meer ghebeuren. Maer oock dit Phleon van Theophraſtus alſoo ghenoemt / ſoo ſy meynen om de ouervloedicheydt van tſaedt/ en is niet meer bekent wter beſchrijuinghe/ die perfect eñ claer ghenoech is / dan Folium Indicum, Caneele / ende andere die inde ſelfde landen voorts comen/ verre van ons geweſte ghelegen. Want de plante heeft eenē ſcherpen oft ſtekenden ſtele (valſchelick hebben ſy ouergheſtelt ſcherp van bladeren oft met ſtekēde bladeren) ſaecht roodtachtich ſaedt/ ende de wortel is den ſcapen zeer aenghenaem nerghens groeyende dan in wateraghtighe plaetſen/ ende onder de ſelfde wordt voor dwyfeen ghenomen de ghene die onvruchtbaer is / ende goedt om mede te binden eñ te vlichtē. Inſghelijcks ſeggen ſy / dat de Phleon heeft ghelijuighe bladers/die veel keruē hebben/ ende veel ſcheuten voorts brengt int midden vande Lente / oock dat ſijn bladers niet en verlaet/ ende die meer dan een iaer is houdende / iae twee oft drye iaeren blijft ſtaende ſonder vergaen / ende dat niet alleene de ſtele maer oock tblat ſtekende is: Inſghelijcks dat Phleon vaſt by de doorne tblat heeft, de welcke ſommighe Stœbe noemen/ende dat de vrouwen de wolachtighe bloeme oft arē ghebruycken om looghe te maecken: dat oock de ſchapen de bladers eten/ de ſochs de ſcheuten/ eñ tbenedenſte deel naeſt de wortel noch mals zijnde vande kinderen gheten wordt: dat oock de wortel niet diepe en loopt ende dat zeer ouervloedich groeyet in Orchomenen/ ende in Arabiē/ teghen ouer tgeweſte van Ethiopien / principalick aende riuiere / die tſelfde landt (als Strabo ſeght) ſcheydet vanden lande daer de Caneele groeyet. Alle de welcke ende ſoo veel teeckenen ghenoech te kennen geuē/ dat deſe plante / ſoo verre als die erghens in Europen gheſien mocht zijn / nochtans quaelick ſal moghen voor ſeker weſen die van Dioſcorides: ghemerckt datſe by gheen lijckteeckenen beſchreuen en is / dan niet ghemeyne ende onſekere name ende crachten / de welcke niemandt ongheliick noch oneerachtigher ſal bevinden in Teſkens-cruydt/ zee-Cattoen-cruydt/ Iaceis ende Spaenſchen Stœbe cruydt/ Scabioſen/ Madelieuen ende Globularia, vande welcke hoe wel dat de redenē meeſtendeel

deel

deel vanden ouders niet vermaent en zijn/ soo is nochtans moghelick/ dat eenighe van dien/ de Stœbe zij van Dioscorides, oft emmers sonder groot achterdeel in stede van dien mach ghebruyckt worden: want d'ouders hebben de selfde crachten/ den Gnaphalio oft Cattoen-cruydt/ Lischdodde/ ende Biesen toeghescreuen.

Kemels Hoy. Schœnanthum. Iuncus odoratus Σχοῖνος ἀρωματικός. In Hoochduytsch/ Camdisch-heuu. In Franchois/ Pasture de Chameau. In Engels/ ende inde Apoteken ende in Italiaensch/ Squinanthum.

Bloemen van Schœnanthum.

D'excellenste onder alle Biesen werdt hier voortijdts inde tijden van Galenus gheheeten welriekēde Schœnanthos om sonderlingen goedē roosachtigen reucke vande bloemen/ hoe wel nochtans dat Galenus in sijnen tijdt seyde dattet qualick alsoo ghenoemt werdt/ ende sommigē bevolen heeft datmen Schœnanthum soude menghen inde compositien / waer af men de bloemen niet wel ghenoech en sal vinden / midts dat de Kemels van Afriken de sopkens af eten / die de Schœnanthum zeer gheirne eten. Met welcke reden van Galenus, Matthiolus dwaselick spot / als quaedt ende loghenachtich zijnde/ als oft nerghens in Europen gheen van die bloemen te crijgen en waeren/ maer dat de Kemels die al af ghetē haddē/ also hy seyde. Maer Galenus segt alleene dat dickwils de reste vandē Cruyde sonder bloeme gebrocht werdt/ te wetē de wortel/ tblat/ de stele/ eñ daerom dat de bloemen so vele niet te crighen en zijn / ghelijck men hedens-daeghs mach sien inde coopsteden van Genua/ Venegien/ Antwerpen ende elders/ waer ghebrocht wordt zeer groote menichte vande plantē/ maer niet veel bloemen. Want midts dien dat de bloemen zijn eenichsins wolachtich/ dunne / ende lichtelick afvallen/ ende oock met ander grasachtighe cruyden afghesneden worden om t'eten/ jae dat door de hitte haerlieder reuck vergaende is/ soo is gebeurt eens-deels om datter luttel zijn/ oock eensdeels door d'onachtsaemheydt vande voorcoopers/ datter zeer luttel ghebrocht werden. Maer nu ter tijdt heeft de meerder hope van ghewin de cooplieden soo neerstich ghemaeckt int vergaderen ende brenghen/ dat niemandt en twijfelt/ daer en zijn nu zeer veel oprechte rieten met gheheele bloemen wt Nabathea / Arabien ende Afriken / vande welcke een yeghelijck de crachten soude moghen kennē wt dē reucke/ want men vintse somtijdts inde winckels te coope die oprecht zijn/ maer so crachteloos gheworden/ dat sommighe souden meynen dat anders gheen plāte en is/ dan die ouer al ghe-

Valsch Schœnanthum. Marinus gramineus Iuncus, foliis Schœnanthi.

Valsch Schœnanthum.

sien ende ghevonden werdt aende duynen ende sauelachtighe plaetsen vande Adriatische ende Middellandtsche zee / de welcke van ghedaente/grootte/ende ghelijckverwighe halmen den welrieckenden Schœnanthum gheheel ghelijck is / iae my staet wel voren/dat ons dese werdt vanden Apotekers inde handt ghesteken te Venegien ende te Montpelliers/de welcke versekerden dat een soorte was vanden oprechten Schœnanthum. Maer sy schilt van deugden wel soo vele/ als tgemeyne riet verschilt vandē Calamus aromaticus: voorts heuet grasachtighe bladers / ende een bloeme den anderen gheheel ongheliick / soodaenighen welrieckenden als yemandt soude moghen seggen wt tverhalen van Plinius dat in Campanië groeyet/maer minder van crachten. Dese ghedroogt zijnde pleegt men nu ter tijdt te vercoopen in busselkens gebonden / eñ heeft een cleyne wortel / hartachtich / dorre / met veel cleyne veselinghen bouen inder aerden wtghespreydt / met voorwaerts gheboghen bladers tsamen ghewonden ende schelpwijs in malcander ghestelt/ dickachtich/ stijf/ onderhalue palme hooghe/spits/bleeck/rondtsomme een geknoopt rondt rietkē / dat vol is/ niet hol/blinckende/ eenen voet hooghe/ glat ghelijck de Cyperus oft Biese/ ende bouen int opperste gheheel dunne/ waer aen dat groeyen bleeck-roode wt de geel bloemkens / met eafachtighe schubbekens oft blaeskens die van buyten rootachtich zijn ende van binnen wolachtich/ licht/ eñ gheheel nae den Cyperus riecken/maer als sy in eenen mortier oft tusschen de vinghers ghewreuen zijn/ sonderlinghe de binnenste bladers ende rietkens/soo riecken sy soo wtermaten wel / dat die soude willen loochenen dattet den oprechten Schœnanthos niet en waere / die soude voor eenen plompen onuerstādighē gheacht moghen werden. Datse nu hen clappen laeten staen vanden stele vanden Cyperus, van de welcke Dioscorides schijnt te willen segghen vanden ghemeynen Biesen ende niet vanden Schœnanthum, midts dat hy daer expresselijck niet by en voegt. Voorts gemerckt dat de reste vande beschrijuinghe soo claer is / soo moghen dese ongheruste menschen int ondersoecken vande teeckenen henlieden wel schamen.

Valsch Schœnanthum.

De schoone wolachtighe bloemen van desen Schœnanthum, eenichsins die vanden oprechten Schœnanthum ghelijck/vast tsamen vergaedert/ende ghelijck een vossen-steert van vijf eñ ses duymen lanck spits opstaēde / heeft die zeer gheschickte Apoteker ende Herbarist Franchois Pennin gepluckt aenden oeuer vande Middellandtsche zee indē lande van Montpelliers by Aigues-mortes, op den wegh nae Piscairen.

Cracht.

Dioscorides. Schœnanthum is heet ende zeer scherp op de tonghe/men ghebruyckt de bloeme/ de halmen / ende wortel/ want tverweckt tot pissen/ ende drijft wt den vrouwen haerlieder maendtstonden/het doet de gheswillen scheyden (om dat/als Galenus seght/ een weynich verwarmt eñ tsamen treckt/ met subtijlheydt vande deelen) tbeswaert thooft/het treckt een weynich tsamen / tbreeckt tverteirt/ ende opent de lochtgaten vande aders.

De bloeme is goedt inghedroncken den genen die bloet spouwen / ende oock tegen de pijne vande maghe/ longher/ leuer/ende nieren/Wordt oock ghemengt onder de preseruatiuen.

De wortel is meer tsamen treckende/ daerom wordt daer af een vierendeel loots/ met soo veel peepers sommighe daghen gheduerende inghegheuen teghen de walginghe vander maghen / den watersuchtighen/ende die de stuypen hebben.

De decoctie is goedt teghen de verhittinghe vande moeder/met stouen daer ouer ghesetten.

Maer midts dien dat de bloemen nu ter tijdt ouer ghebrocht wordē sonder reucke / daer om ist beter dannen de halmen oft rietkens ghebruycke.

Spica Nardi. In Griecks/Nardos oft Nardou stachis. In Latijn/Nardus. In Franchois ende inder Apoteke Spica Nardi. In Hoochduytsch/Nederduytsch ende Enghels/Spicke Narde. In Italiaensch/Spigo ende Spigo-Nardi. In Spaensch/Azumbar, oft Espigefil, ende is Nardus Gangitis van Anguillara.

Oft dit cruydt Nardus gheheeten is nae de stadt Naardus vā Syrien die gheleghen is aende riuiere Eufrates, waer dat oock een ander Nardus is/ als Plinius seght/is onseker: nochtās ist seker dat d'oprechte Nardus wt diuersche plaetsen wt Egypten eñ Syrien in Europe ghebrocht wordt/niet alleene de wortel/ sulcks als Galenus wil / maer oock vier verscheyden deelen/te weten de wortel/ de aren/ tstroo/ ende de bladers. D'onderste wortel die de Schœnanthum wortelen ghelijck is/ comt wt met een dunne ende dorre veselinghe wt een cleyn wortelken oft wrongesken/ waer op dat groeyen ghehayrde aren ende in een ghevoegde vergaderinghen bycants door gheerolttheydt / heuuelkens/ oft keirnen onderscheyden/ende met hayrkens tsamen ghebrocht/ ghelijck in het Mæon oft Berrewortel/ wt welcker middelste spacien sommige biesachtige bladers spruyten / op de maniere vanden Zee-nestelen/ hoe wel datse veel minder zijn. Wy hebben dese drooge gesien onder groote bussels van Nardus ten huyse van onsen vriendt ende gheleerden Apoteker Alberto Martinello te Venegien inden Enghel/ ende wy weten oock datse van sommige andere te Lyons gade gheslaghen zijn gheweest.

Cracht.

Dioscorides. Spicke-narde zijn warm ende drooghe (warm inden eersten ende drooghe tot int wterste vanden tweeden / seght Galenus. Sy doen water maecken/ sy stoppen den buyckloop/ghedroncken. De vloet vande vrouwen ende d'etter doense ophouden/ opgheleydt.

Met cout water inghedroncken verdrijuense de walginghe/ ende ghenesen d'etinghe vander maghe/de swellinghen/ de leuer/de geelsucht / ende de ghebreken vande nieren/ want sy zijn ghemaeckt van een ghenoech tsamen treckende substantie die scherp is/niet zeer heet/ ende eenichsins bitterachtich/segt Galenus.

In water ghesoden ghenesen sy int stouen daer ouergesetten de verhitheydt vande moeder/eñ zijn oock goedt voor de cale ooghschelen/ want sy doen thayr dicker daer aen groeyen/ ende worden ghestroyt in zeer vochtighe lichaemen.

Spica Nardi tot poeder ghestampt met wijn ghetempert ende broeykens daer af ghemaeckt worden bewaert in een nieu aerden vat dat niet bepect noch verloot en is voor medicijne vander oogen/ ende wordt oock ghemengt inde preseruatijuen.

Galenus. Het droogt de fluxien die inden buyck zijn eñ inghewandt/ende daer en bouen oock die vanden hoofde ende borst.

Valsche Nardus Gangitis van Languedoc. Nardus Gangitis spuria Norbonensis.

Het is nu twijfde iaer dat wy gheereghen hebben een ander Nardus die den anderen ghelijck is/ oock in groote menichte. In dlandt van Languedoc is gheleghen een zeer lustighen ende hooghen bergh / staende ontrent seuen mijlen van tstedeken Ganges ghenoemt / opde welcke veel excellente cruyden groeyen / waerom dat hy gheheeten wordt L'hort de Diou, dat is te segghen Ons heerē hof. Int opgaēde van desen bergh aende Suydtsijde nae de Middellandtsche zee / comt dese Nardus zeer ouervloedich voorts/ in mosachtighe vochte gewesten / d'onderste wortel is cleyne met cleyne harte ende dunne veselinghen/ de welcke zijn onder de gheaerde ende hayrachtighe heuuelkēs die soo dicke zijn als eenen cleynen vingher/ bleeckachtich bruyn van verwe/bycants een palme hooghe/ niet zeer spits / maer schijnen eenichsins bouen afghesneden te wesen. De bladers zijn groen / stijf/ biesachtich/ nauwe eenen voet hooghe/maer vele/ de welcke spruytende beneden wt de wortel/wtstekē

midden

valsch Nardus Gangitis.

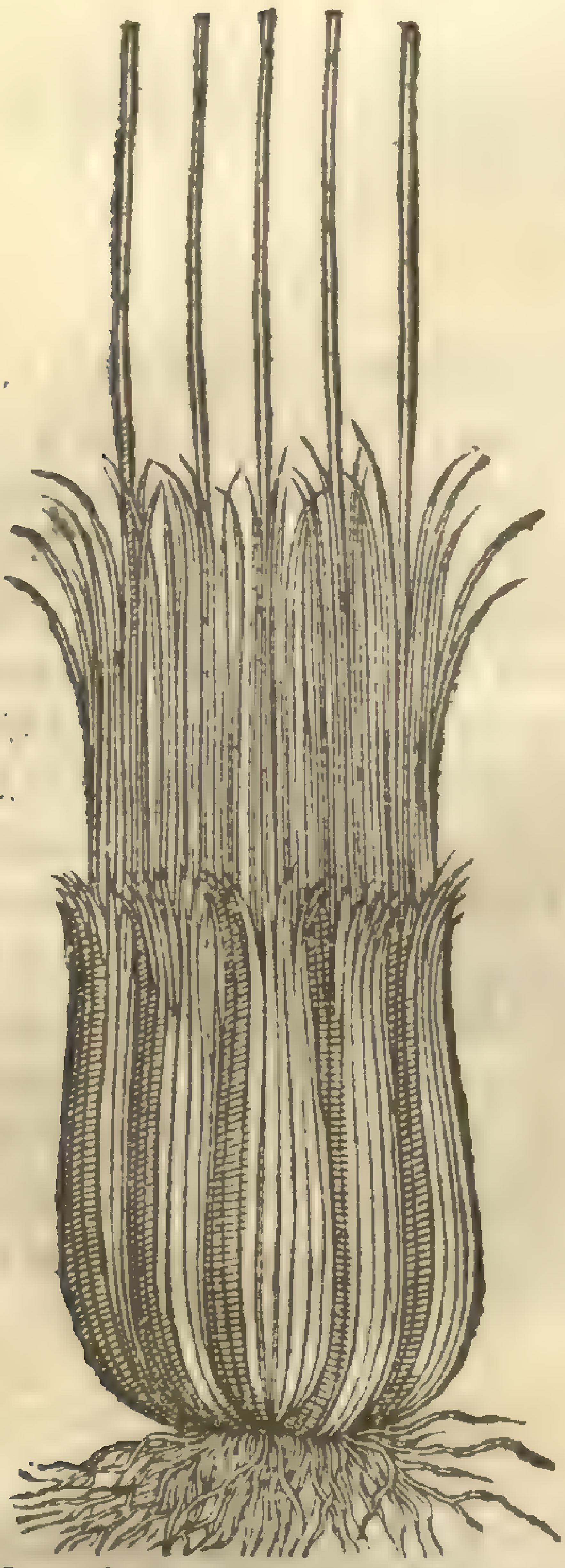

midden door de hayrachtighe aren omvanghende d'onderſte vandē ſtele/ ſoo dat veel plantē als tſamen op eenen riſch verwarret zijnde/ de ghedaente hebben van een plante alleene. Sy is gheheel ſonder reucke/ behaluen de aerachtighe hayren/ de welcke veel grouer zijn dan die vanden Indiaenſchen Nardus, rieckende ghelijck moſch van Eycken boomen oft vander aerden/ inde welcke half met aerde bedeckt zijnde/ groeyen aerachtige hayrkens/ waer wt dat ſpruyt eenen dunnen ende klaeren bieſachtighen halm die niet ongelijck en is die vandē Elpha ofte vijghkorue bieſen van eenē cubitus hooghe/ de welcke vande midden tot bouē toe heeft by gebeurte zeer cleyne puntkens van een graſachtighe haeuwe wt de blaeſkens ſpruytende/ eenichſins der bloemen vanden Schœnanthum ende den afgaenden Nauelcruydt ghelijck. Deſe werdt doen gheſien van onſen meeſter Rondellet/ ende Jacob Wtenhoue edelman van Gendt onſen zeer gheleerden medediſcipel/ende in deſen ſoo wel als in ander deelen vander medicijne zeer geſchickt/de welcke die met ſijn eyghen handen heeft ghepluckt/ eñ ons oock dunckt wat ouer een te comen met de Gangitiſche Nardus van Dioſcorides. Niemandt en derf hem oock verwonderen dat wy mencie ghemaeckt hebben van tſtedeken Ganges, wāt ons en quam gheē ſtedeken ter voorſchijn/ noch oock gheen vermaerder ende naerder plaetſe dan die/ aende welcke comen zeer luſtighe riuierkens/ waer af d'eene heeft eenē ſandtachtigen grondt gemengt met goude glinſteringen/ waer wt dat oock goudt vergadert wordt. Maer door wat oorſaecke dattet deſen naeme ghecreghen heeft/ is onbekent/ nochtans weet men wel dat gheenen Indiaenſchen Nardus en is.

Ghemeyn onſcherpe Bieſe. In Griecks/Schœnos. In Latijn/Iuncus leuis vulgatus. In Hoochduytſch/Binzen/Schemelen. In Franchois/Ionc. In Italiaenſch/Giunco. In Spaenſch/Iunco. In Enghels/Rusches.

Nu laet ons voorts gaen ende vervolghen de reſte vande beſchrijuinghe vande Bieſen. Ghelijckerwijs dat Griecks woordt Schœnanthos, d'welck een Bieſe beteeckent/ heeft zijnen naem van lederen geeſſelen eñ coorden/ alſoo dat d'Latijns woordt Iuncus heeft zijnen oorſpronck à iungendo, dat is te ſamen voeghen. In vochte ſlechte bemden en groeyet niet beter noch meer dan de gemeyne Bieſe/de welcke tweederhāde is/maer in ſpitſcheydt alleen verſchillēde. Sy zijn alle beyde rechte/ effen/garſgroen/hebbende blinckēde rijſkens oft halmen die ſpits zijn/ met ſwert ſaedt/eñ wit marck ghelijck lemmet/ dat oock in ſtede van dien ghebruyckt wordt/ ſtijf/ ende eenen cubitus oft onderhalf lanck/ maer de halmen en hebbē niet zeer harte punten/ aende welcke dat groeyet ſwertachtich ſaedt ende moſchachtich in cleyne cafachtighe troſkens. Ten wordt noch vande beeſten noch vande menſchen gheten/ dan alleene ghebruyckt om de ſalen ende camers te beſtroeyen/ principalick in Enghellandt.

Men vinter ouer al diuerſche ſoorten die alleene verſchillen in rouheydt/ in tblincken ende ouervloedicheydt van marck/ de welcke de Cruydebeſchrijuers vā onſen tijde niet al te aerdich gedeylt en hebben in vier oft vijf ſpecien.

Cracht.

Dioſcorides. Tſaedt van deſe twee ſoorten van Bieſen/ gherooſt/ ende met ghewaterden wijn

ghedronc-

Gemeyne onſcherpe Bieſen met ongetroſte eñ wtgeſpreyde ſaedekens.

Gemeyne onſcherpe Bieſen met ghetroſte bloemeñ ende ſaedekens.

Ghemeyn ſcherpe Bieſen. Iuncus acutus vulgatus.

ghedroncken/ ſtopt den camerganck/ om dat haerlieder complexie/ ſeght Galenus, gemaeckt is te weten wt eerdich weſen dat een weynich cout ende vochtich is/ ende oock wat warm om te mogen drooghen d'onderſte deelen/ ende allenckſkens coude dompen doen opſtijghen nae thooft/ waer door dat tet ſlaperachtich maeckt.

Tſelfde ſtopt oock den rooden vloet vande vrouwen/ tverweckt tot water maecken/ ende ſtilt de pijnen vanden hoofde.

De teere bladers die naeſt de wortel ſtaen/ worden bequaemlick opgheleyt teghen tſteken vande gheſpickelde ſpinnen.

Tſaedt vande Indiaenſche Bieſe doet ſlapen/ maer daer moet mate ghehouden zijn int innemen/ op dat den ſlaep niet te ſterck en worde.

Zee-bieſe tweederhande. Iuncus maritimus duplex.

Maer van deſe ſcherpe Bieſe zijn int landt van Languedoc ontrent den zeecant tweederhande ſoorten/ de welcke veel langher zijn/ ende niet min dā drye cubitus hooghe. Beyde deſe ſoorten groeyē in ſtaende wateren ende broeckachtighe plaetſen ontrent de zee/ tuſſchen d'oude ſtedeken Lates ende tdorp Peraus, de welcke onghelijck ſcherper ende ſtekender zijn. D'eene heeft zeer veel ſwertachtich ſaedt in ſchubachtighe ſcherpe ende ſwertachtighe troſkens/ maer d'ander heeft een ſaechte wolachticheydt die wit is ende vlockachtich. D'marck van deſen is oock zeer bequaem tot lemmetten/ ende ghenoeghelicke conſtighe wercken vande landtloopers ofte quackſaluers/ vande welcke wy ghesien hebben duyfkens ghemaeckt die inde locht vloghen/ ende hen ſeluen inde locht waeren houdende.

Aldermeeſte water-Bieſe/ Matten-bieſen/ Vijuer-bieſen. ὁλος χοῖνος. Iuncus aquaticus maximus.

D'aldermeeſte Bieſe van allen/ de welcke int water is groeyende/ ende d'alderlanckſte Liſchdodde ghe-

Aldermeeste Water-biesen/ Matten-biesen/ Vijuer biesen.

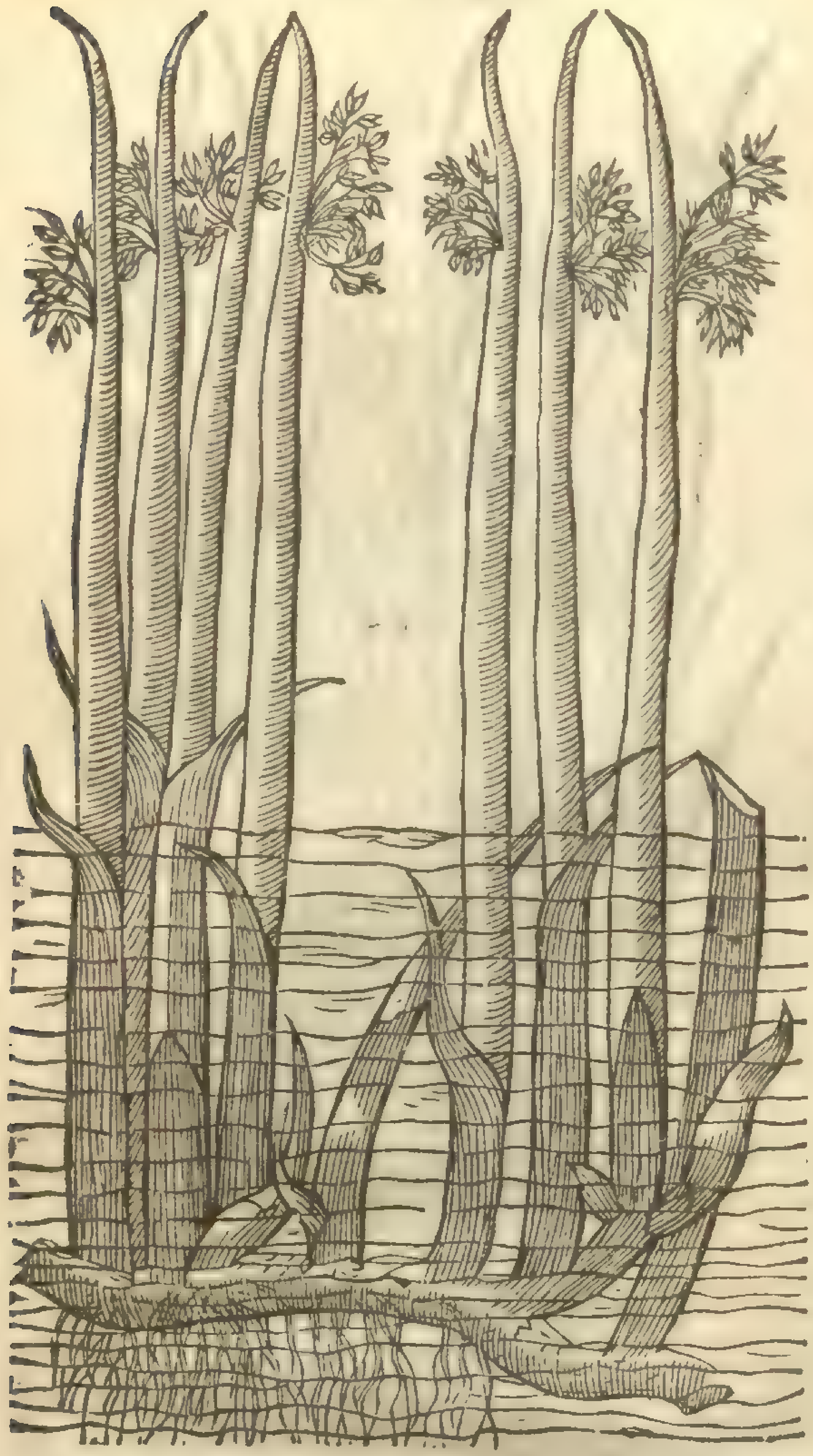

Cleyne Water-biese/ met tapkens van Peerdtsteert.
Iuncus aquaticus minor capitulis equiseti.

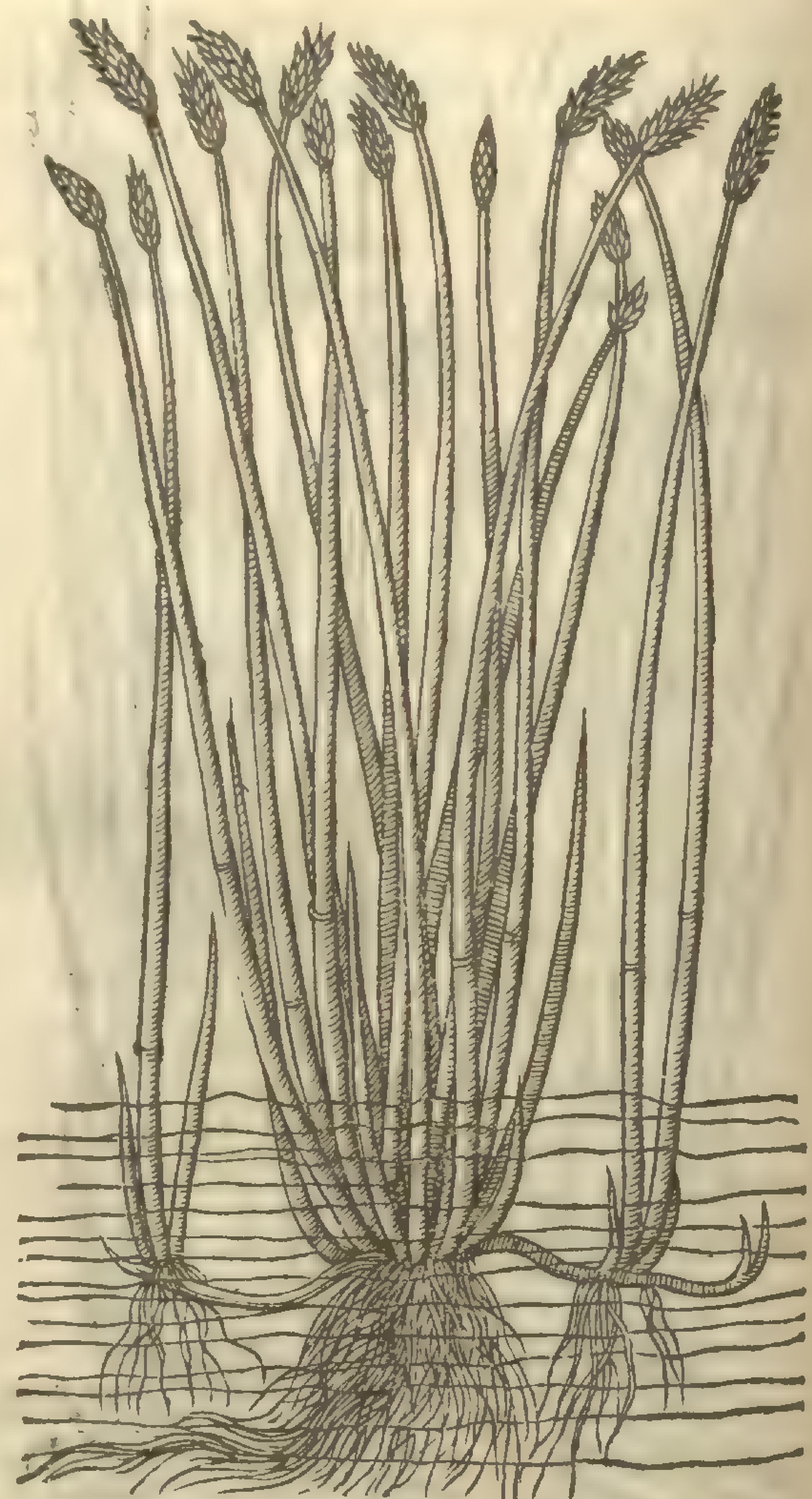

de ghelijck / is zeere wel ouer al bekent den ghenen oock die onder den Noorderschen Pole woonen/ sonderlinghe haer voos marck/ van de welcke matten gevlochten worden/ om inde eetcamers oft salletten te legghen.

Cleyne Water-biese/ met tapkens van Peerdtsteert.

Vande soorte vande naest voorgaende groeyet zeer ouervloedich een ander die veel minder is tot Oosterweel buyten Antwerpen inde staende ende oock saechtloopende wateren / hebbende een wortel met zeer veel saselinghen eñ naeckte halmen / die de ghemeyne Biese ghelijck zijn/ maer met druyfachtighe knoppen scherp opgaende / ghelijck die vanden Speragus oft Peerdtsteert/ ende elck beneden hebbende eenen knoop.

Waterlisch Bloem-biese. Iuncus Cyperoïdes floridus paludosus, ende is de Gladiolus palustris van Cordus.

Bloembiese ghenoemt Iuncus floridus, dat is / bloeyende Biese / ghelijck die verschilt vanden anderen/ alsoo gaetse alle die ander te bouē/ want van bladers ende croone is sy eenichsins den Cyperus ghelijck/ maer van wortel en is sy den anderen niet zeer ongelijck. Sy heeft eenē biesachtigen ronden eñ gars-groenen stele van Lischdodde/maer dunder/van drye cubitus hooghe / aendē welcken dat staet eenen crans van wilde-Galigaen / van schoone lijfverwighe bloemen van ghedaente van Ampeloprassum. De bladers zijn langhere dan die van Cyperus oft Affodillen comende wt een biesachtighe wortele/ maer dicker. Tgroeyet ouer al in grachten ende staende oft saechtvloeyende wateren van Nederlandt/ Enghellandt/ ende tot Londen aenden Tour ende plaetse daer de ghereedtschap vande schepen van orloghe ligghet.

Water Bloem-biesen.

Zee-biese. Iuncus maritimus.

Dese en is niet zeer onghelijck den anderen sooren / maer en groeyet nerghens vele dan aende oevers/ ende opde sandtachtighe plaetsen vā Languedoc ende Provencen/ nauwe eenen voet ende onderhalue palme hooghe. Sy heeft veel bladers / die dunne zijn/witachtich/ smal/ende tweemael langer dan de stele van onderhalue palme/taey/ wtghespreydt/ gheboghen/ dicke/ loockverwich/ voorts comende wt een dicke wortel/ die swert is ende enckel die vanden wilden-Galigaen ghelijck/geknoopt/ ende verre cruypende/ ghemaeckt van veel hayrachtighe crollinghen/ende swerte hayren / eñ is lieflick van smaecke. Int opperste vandē stele zijn ghemeynlick drye bladerkens/ van drye duymē lanck/ ende een ronde bloeme beset met schubachtighe ghetroste saden die vanden Biesen ghelijck / ende is scherpachtich / van verwe bleeck bruynroot/vande grootte ende ghedaente vanden Ampeloprassum.

Cleyne Biesken. Iunbellus.

Inde Noordersche dorre/sandtachtighe/eñ onvruchtbaere Heyen wordt ouer al ghesien d'alderminste van allen / die nauwe onderhalue palme lanck is / met een cleyne eñ corte wortel / teere aderkens/de bloemkens van een staende/ende bouen sonder spitsch.

Sijde Biese/Vlock-biese oft Quispel-biese/Matten-vlasch/ Cottoen- biese. In Latijn/ Iuncus Bombycinus, ende is Tomentum ende Linum pratense van Cordus, oft Gnaphalium van Jeronymus Bock. In Hoochduytsch/ Wisen wollen/Matten-vlasch. In Enghels/ Water leeke.

Inde Mey ende Hoeymaendt/Wedemandt ende Oogstmaendt wordt ghesien inde vochte ende natte benden ende Heye by Brugghe ende elders een soorte van Biesen met cleyne ende bycants grasachtighe bladerkens / ende sneeuwit blinckende are oft vlocke / de welcke oock van zeer verre door haer schoone withєydt d'ooghen tot haer is treckēde. Sy heeft een wortel met veel cleyne veselinghen/eñ tspitse bouē niet zeer stijf. De Duytschen heetent om de vlockachtige eñ vlaschachtighe bloeme/ende om tghebruyck/ Matten-vlasch/ soo veel te segghen als culcten vlasch oft vlocken.

Cracht.

In wijn ghesoden is zeer goedt teghen de pijnen ende crimpinghen vanden buyck. Cordus.

Sijde-Biese/ Block-biese / oft Quispel-biese.

Spartum Plinij ende Clusij.

Spartum Plinij ende Clusij. In Provencen heetet Spaensche Elpho. In Spaensch/Esparto.

Kaerle vander Cluse heeft zeer wel den naecomers te kennen ghegheven den Spartum, soodaenich als ick ghesien hebbe inden zeer lustighen ende rijcken hof van diversche Cruyden/vanden excellenten eñ zeer gheleerden man Mijn-Heere Jan Boisot/ met smalle/biesachtighe/donckergroene bladers eenen cubitus lanck/de welcke by lanckheydt van tijden tsamen ghetrocken worden ghelijck een ronde Biese/ bequaeme om te vlichten. De halmen zijn onder haluẽ cubitus lanck/ ende de bloemen aerachtich ende wolachtich/ghelijck die vandẽ Riet. Tsaedt is row eñ cafachtich. Tgroeyet op diversche plaetsen int Coninckrijck van Valencien ende Granade/by Carthagena.

Ander Spartum van Plinius & Clusius. In Spaensch/Albardin.

Daer is oock een ander soorte van Spartum den anderen niet zeer ongheliick / waer af oock Kaerle vander Cluse de zeer gheleerde kenner vande vremde oft wtlandtsche cruyden / dese zeer nauwe heeft beschreven. Sy heeft de Biese saechter ende dunder dan die eerste / ende brengt voort inde Maerte een corte are/ besloten in eenich sloofken oft velachtich blaesken / bycants ghelijck de Narcissen / Ajuyn ende derghelijcke bloemẽ. Tgroeyet int Coninckrijck

Andere Spartũ vã Plinius & Clusius. Int Spaẽsch/ Albardin.

v.II

van Murſien op vochte plaetſen. Om corfkens af te vlichten en iſt ſoo bequaem niet/maer zeer nut om lijnwaet ſacken mede te vullen die men onder de bedden leght.

Spartum vã deſen lande. Spartum noſtras, eñ Spartum tertium Cluſij. In Hollandt ende Zeelandt Helm ghenaemt.

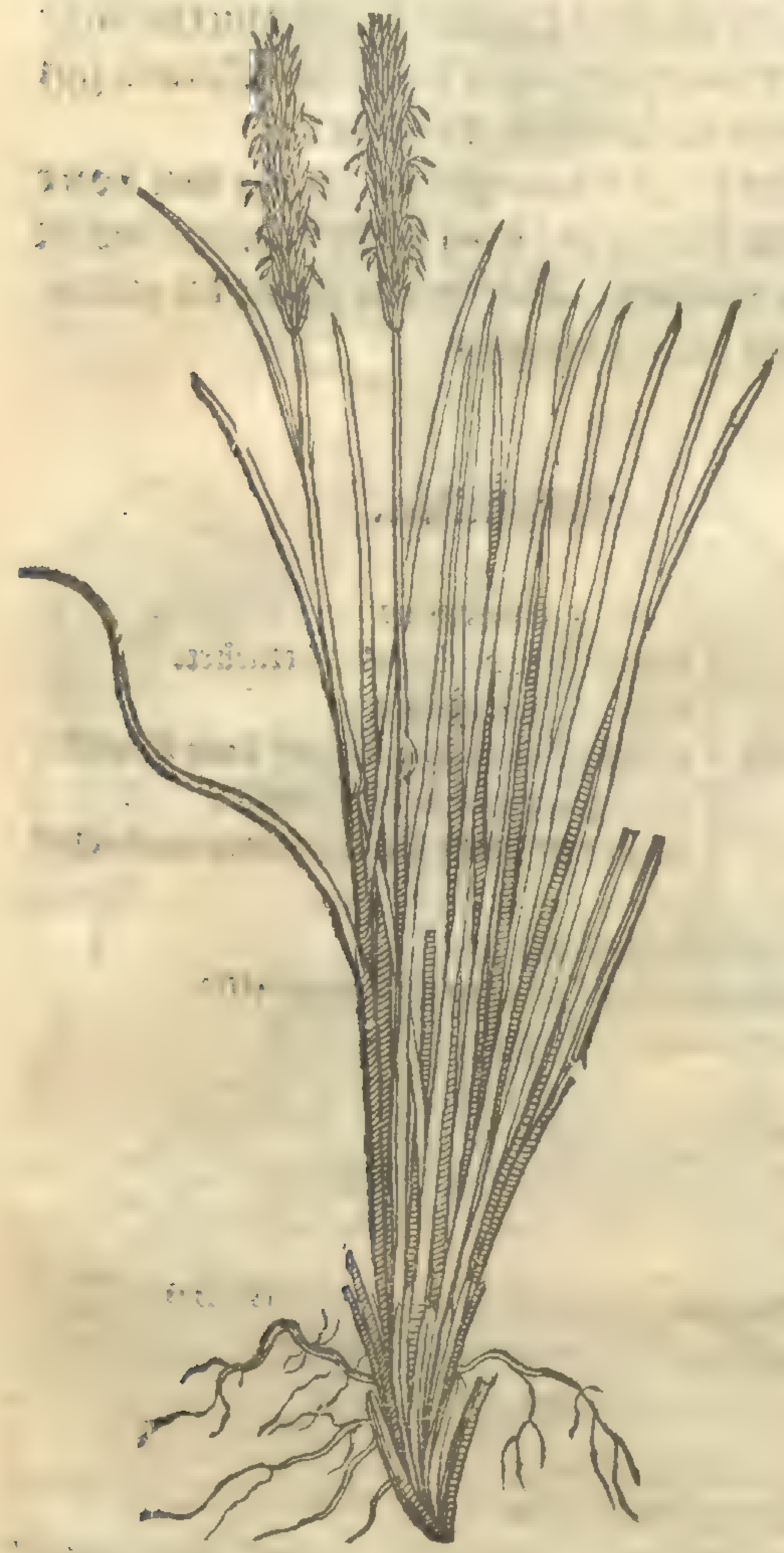

Ander Spartum van deſen lande. Spartum noſtras alterum.

Deſe derde ſoorte van Spartum comt ſoo overvloedich voorts/ half verſmoort inde ſandtachtige plaetſen vande Weſt-zee van Enghellandt / nae tgheweſte van Yerlandt/ dat met ſijn ſtijve ſpitſe bladers dickwils totten bloede toe quetſt de beenen vande ghene die daer lancks reyſen. Theeft een wortel die vande Peyen ghelijck/ ſtekende inde ſavel hoopen/geknoopt ghelijck Peyen gras/ wijt eñ lanck onder d'aerde loopende/ met ſtijve bladers van onderhalven oft twee voeten lanck/ende boven een harte punt die vanden Schœnanthum oft zee-Bieſe gelijck. Opde ſtele van twee cubitus hooge groeyet een wolachtige bloeme/ van grootte eñ fatſoen vã de are vã rogghe met cafachtich ſaedt/ den deck-Riet ghelijck/welck van ſchapen noch van treckbeeſten gheenſins gheten en wordt. Men plantet in Walckeren inde duynen om de ſandtberghen te verſtercken ende t'onderhouden / te weten inde plaetſen die zeere vanden windt gheſlaeghen worden/daer die van ſelfs groeyende waerẽ vanden tempeeſt verſlaghen.

Ander Spartum van deſen lande. Spartum noſtras alterum.

Noch vindtmen inde duynen ende ſandtberghen van Walckeren ende Hollandt tweederley Spartum. D'een is van aren/wortele/grootte/cafachtich ſaedt inde ghedaente den voorſeyden heel ghelijck. D'onderſcheydt is alleenlick in ſijn bladeren de welcke ſchoon/ende breeder zijn dã die vande Terwe oft van tgheſtreept gras/blaeu groen.

Cleyn Spartum van desen landen. Spartum nostras paruum.

D'ander is veel cleynder ontrent een spanne/ oft neghen oft thien duymen hooghe met biesachtige dorre bladerkens ende wortelen. De aren zijn van gras/ lanckworpich ende dun.

Onder de grasfkens zijn sommighe met dorre ende stijue bladerkēs / waer mede men oock mocht korfkens vlichten. Daerom de ghene die willen/ moghense hier by voeghen.

Affodillen.

Affodille:
- Witte: Ghemeyne; Ramosus oft ghetackte; Incarnate.
- Gele.
- Gele met Lelie-bloemē/ oft Lelie Affodille.
- Arangee-roode Lelie Affodille.
- Water Affodille sonder bolachtige wortel.

Affodille van Galenus.
Affodille van Heliodus op haer plaetse.
Iacinte vande Poeten.

Groote witte Affodille. In Griecks/ Asphodelos. In Latijn/ Asphodelus maior albus. In Hoochduytsch/ Golewurtz. In Franchois/ Afrodilles. In Italiaensch/ Asphodele. In Spaensch/ Gamones ende Gamonites.

De ghemeynē Affodille is zeer veel groeyende aen de dorre oeuers vā Languedoc eñ des gelijcks opde berghen die vander zee gheleghen zijn / waer dat de verckens zeer gheerne d'oude lanckworpighe olijfwijse bollekens eten / al zijn die zeer bytende ende scherp / soo sy die met de muyle wtghewroeyt hebben : Van de menschen en worden die niet gheten / ghelijck de Affodille van Galenus wordt/ de welcke rouwe zijnde niet soo sterck noch soo heet en is. Sy heeft de bladers die vanden Cyperus, Oenanthes, oft Pareye ghelijck/ dryecantich/ ende ghebogen. De stele is rondt/ glat/ eenē cubitus oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn sterrewijs/ wit / maer meerder dan die vanden witten velt ayuyn. T'saedt is bruyn/ dryecātich/ dat vanden Sesamum van Theophrastus gelijck/ d'welck is ons Bockwey/ beslotē in ronde doncker groene bollekens. De wortels zijn zeer vele/ lanckworpich rondt, wt eenē knop voorts comēde/ minder dan die vande Pione/ bycants van eender verwe/ scherp/ ghelijck eeckels/ ende veel te scherp ende onlieflick om van de menschen gheten te werdē/ hoe wel dat de voorvaders pottage daer af maeckten / als ons ghetuyghen de versfkens van Heliodus, ten waere dat gheweest hadde selfde Affodille van Galenus, oft ghewassen op eenen beteren grondt/ oft ghesoden, ghelijck wy lesen ende weten van Aron van Egypten / vande Ayuynen/ ende scherpe scherlfcerachtighe cruyden.

Veranderinghe. Ghetackten Asphodele. Asphodelus ramosus.

Dese is de voorseyde zeer ghelijck: maer zijn bladerē zijn meer groen wten blaeuwē/ eñ sijnē stamme is hoogher ende ghetackt: anders ist een dinck/ ende en verschillen niet dan als de twee Phalangium van malcanderen. T'wordt oock ghenoech gheuonden in Languedoc ende Prouencen op susdaenighen plaetsen als voorseyde. De liefhebbers hebbense alle beyde in dese landen. T'en heeft dit iaer niet ghebloeyet/ anders soude ick de figueren ghegheuen hebben.

Aspho-

Groote witte Affodille.
Asphodieus albus maior.

Affodille met incarnate bloemen.
Asphodelus flore suaue rubente.

Witte Affodille incarnaet is wat minder ende dunner dan de ghemeyne witte / ende sijn bladeren gesprenckelt met tickskens: De bloeme is lieffelick roodt: De wortel ende de saden zijn anders sins al een. Het wordt gheuonden in sommighe houen van Nederlandt.

Mijn-Heere van Reynoutre van goede ghedachtenisse heeftse hier voortijdts wel gheobserueert ende naer tleuen doen contrefeyten door Jacques van Corenhuyse: die Mijn-Vrouwe Laurin huysvrouwe van M. D. Tresorier generael van Vlaenderen oock een hupsch contrefeytsel heeft ghemaeckt/met zeer vele andere vremde cruyden/met dies dat sy groote lief hebstere is.

Cleyne gele Affodille. In Latijn/ Asphodelus luteus minor, ende is Iphyon van Theophrastus ende Anguillara, ende den Erizambac van sommighe Arabers.

Dese gele Affodille/vanden ouders niet vermaendt/en wordt nerghens ghesien aende voorseyde ouers / hoe wel datse ghemeyne is inde houen van Nederlandt ende Vranckrijck. Oock ist van een ander soorte / want de wortels zijn veel langher / ende niet soo bolachtich / maer min dick ende soeter / lanckworpich / spitsch ghelijck die vanden wilden Asperges corruda gheheeten/ wt de welcke dat spruyten veel cleyne bladers/ die vanden Cyperus ghelijck/ geelachtich groen. De stele is rechte/ met veel bloemen totten top toe beset/de welcke geel zijn / van fatsoen den anderen ghelijck. Tsaedt is dryehoeckich/ besloten in vellekens als voorgaende.

Cracht.

De groote Affodille heeft lanckworpighe ronde wortels/ ghelijck eyckels / scherp van smaecke / de welcke verwarmen.

De wortels van dese Affodille ghedroncken/ doen water maecken/ en verwecken de maendtstonden vande vrouwen.

De selfde een vierendeel loots met wijn inghenomen / gheneest de pijnen vande sijden / de ghescheurt-

Cleyne gele Affodille.

Water Affodille met gele bloemen. In Latijn/ Aſphodelus, minimus luteus, Acorifolius paluſtris. In Engels/ Maeyden heere/ om dat de iõge dochters haer hayr daer mede geel maecken.

ſcheurtheydt/ de crimpinghe vande zenuen/ tſpannen ende trecken vande leden/ eñ den hoeſt. Dioſcorides ende Aëtius.

De ſelfde wortel ſoo groot als eenen bickel inghenomen/ helpet braecken.

De ſelfde wortel drye vierendeel loots inghenomen is zeer goedt den ghenen die van ſlanghen oft fenijnighe dieren ghebeten zijn/ maer de bloemen/ bladers ende wortel in wijn ghesoden moeten opde beten ghelevdt worden.

De wortel van Affodillen in wijn droeſſem ghesoden zijn goedt opde vuyle voorts etende ſeeren oft ſweirringhen gheleydt/ ende oock op d'inflammatien/ verouderde ſweirringhen ende apoſtumatien vande vrouwen borſten ende vande kullekens. Ende is oock goedt op die verſche apoſtumatien met mout-pappe ghemengt.

Tſap vande wortelen met ouden ſoeten wijn/ myrrhe ende ſaffraen gheſoden/ is een zeer nuttelicke medicijne voor die ooghen.

Tſelfde ſap alleene/ oft met wieroock/ honich/ wijn ende Myrrhe ghewreuen/ is zeer goedt voor die etterachtighe ende draghende ooren/ alſt inde contrarie oore ghedrupt is.

D'aſſchen vande wortel gheneſet d'wtvallen vanden hayre/ ende doet thayr weder groeyen/ als men die daer opſtrijckt/ om dat warmer/ droogher ende ſubtijlder is/ ſegt Galenus, ende crachtigher wordt om te verteiren.

Olie inde wtgheholde wortels metten viere gheſoden/ is zeer goedt teghen de kackhielen/ ende verbrandtheydt vanden viere/ ende inde oore ghedrupt/ is goedt teghen de doofheydt.

De wortel gheleydt opde witte meelachticheydt ende leelickheydt vander huyt/ eerſt inde Sonne met eenen lijnen doeck ghewreuen zijnde/ gheneeſt die.

Tſaedt ende bloemen met wijn inghenomen wederſtaet wtermaten zeere tſenijn vande Scolopendre ende Scorpioenen: tgheeft oock camerganck.

De

De wortel is profijtelick (seght Galenus) ghelijck die vanden Aron ende * Speer-wortel/ te weten van oft vaeghende ende van een drijuende cracht. Dracu

Apuleius. Tsap vande wortel met amandel olie ghemengt/ gheneest de pijne vande beenen en de voeten/ ghesteken opde plaetse die seer doet.

De wortel van Affodille-cruydt ghesoden/ ende met Meede inghenomen/ neemt zeer wonderlick wech de pijne vande leuer.

Water Affodille met geel bloemen.

Dit cruydt is voorts comende op vochte ende waterachtighe plaetsen in Enghellandt eñ Vlaenderen/ ende wt een wtghespreydde saselachtighe ende grasachtighe wortel de welcke heeft niet zeere dickachtighe aenhancksels/ tusschen spacien. De bladers spruyten smalder dan die vanden Gladiolus oft Acorus, doncker groen ende gestreept. De stele is van onderhalue palme/ van gewas/ grootte/ fatsoen ende saedt in fleskens/ die vanden Iacinthe ghelijck.

Gele Lelie Affodille. In Latijn/ Liliosphodelus luteus, liliflorus.

Roode arangee Lelie Affodille. In Latijn/ Liriosphodelus phœniceus.

Onder de spelen vande ouervloedige natuere dient hier wel ghestelt eñ beschreuen de Lelie Affodille/ sulcke als wy inde voorleden iaeren binnen Venegien ghesien hebben / ende daer nae tot Antwerpen met de gele Affodille inde winckels van Willem Driesch ende Peeter van Coudenberghe onse zeer gheleerde vrienden/ ende ten laetsten tot Montpelliers gesaeydt hebben. Sy heeft de wortel minder dan die vanden Oenanthes oft witte Affodille / de stele van onderhaluen cubitus / eñ de bladers vast aende wortel ouereynde staende/ die vandẽ Pareye gelijck. D'wterste vandẽ stele is gedeylt in scheuten/ de welcke dragen drye oft vier Lelie bloemen/ die goudt bleeck geel zijn/ nae de welcke dat volghen cantachtighe haeukens: met claer / swert ende lanckworpich saedt / minder dan van Pioene twijfken. Dese was ghenaemt van dien tijdt af van sommighe Apotekers van Venegien Geel Lelie oft Affodille.

Roode arangee Lelie Affodille.

Dese plante heeft roode bloemen wten gelen siende/ ende de bladers die vanden Pareye ghelijck/

maer ghelijfvigher eñ breeder dan die vande witte Affodille oft Lelie-Affodille/ bouen niet so scherp/ De stele is oock rondt/haerachtich/ somtijdts meer dan twee oft drye cubitus hooghe/ aende welcke dat int opperste groeyen ghestrepte bloemen den Lelien ghelijck/ ende soo groot als de roode Lelien. De wortel is knobbelachtich/lanckworpich rondt/ghelijck die vande cleyne gele Affodille.

Sommighe hebbense ghenoemt Aphemeris Hemerocallis,om dat de bloeme haest vergaet/de welcke sy niet langher/dan alleene sommighe uren is houdende.

Jacinth Affodille/by auentuere Galeni Asphodelus Hyacinthinus,ende Asphodelus femina Dodonæi.

Veldt-ajuyn met gheaerde witte bloemkēs van Montpelliers. Ornithogalum spicatum Monspelliensium flore lacteo.

Dese Affodille heeft de wortel vandē witte velt Ayjuyn oft Jacinthe / te weten niet dan eenē witten bol/ de bladers van Pareye/maer minder eñ corter/alleene eenen stele die recht is van eenen voet hooghe / aenden welcken staen ghelijck aren/ ghesterrede bloemen/ die inde midden hebben sommighe draykens ghelijck witten velt Ayjuyn/ waerom datse vande sommighe ghenoemt wordt gheaerdt velt Ayjuyn/van sommighe oock Pancratium van die van Montpelliers/ van ander oock Affodille van Galenus,om datse schijnt te wesen van tweederhande gheslachte ende figuere/ te weten vanden Affodillen / wiens bloemen datse heeft/ende vande Jacinth/om de ghelijcke wortel.

Onderscheydt van Cruydt datmen meynt d'Affodille van Galenus te zijn / ende tusschen den grooten velt Ayjuyn van Montpelliers.

D'Affodille vā Galenus heeft een bloeme die buyten eñ binnen bleeck geel is/eñ niet melckachtich ofte sneewit blinckende ghelijck die velt Ayjuynen / noch oock op d'auerecht groenachtich / maer is lanckworpich ende minder dan den gheaerden velt Ayjuyn.

Cleyn gheaerdt velt Ayjuyn.

Inde bouen van Nederlandt is een ander soorte van velt-Ayjuyn die onghelijck veel minder is/ ghelijck

ghelijck men sien mach tot Liere inde houen van Mijn-Heere Jan Verdelft / eñ van Jonckvrouwe Marie de Brimen huysvrouwe van Heer Coenraedt Schetz.

Wy hebben begonnen aenden Gladiolus ende dergheliјcke planten: Nu sullen wy voeghen d'historien vande Jacinthen byde bolachtighe planten / alderеerst beginnende aenden Jacinth vande Poeten/als de ghene die eenichsins is von fatsoen tusschen de Ireos/ Lelien/Jacinthẽ/ Gladiolos ende Affodillen. De welcke wy wel hadden willen naest de soorten van Ireos stellen/ eñ hadde voorwaer wel moghen wesen/ ten waere dat den Acorus ende ander planten dien beter ghelijck gheweest waeren/ den welcken dese soo zeer ghelijck is van bloemen/ datse veel persoonen voor Ireos hielden. Maer van bladers ende bollen is sy den Jacinthen ghelijcker / ende daerom hebben wy haer hier by ghevoegt: Want de constige ende milde natuere schijnt hier ghespeelt te hebben int conterfeyten van diuersche soorten van planten.

Jacinthen ende haer onderscheyden.

Jacinthe vande Poeten.
Jacinthe van Dioscorides.
Duytsche, Herftsche, Spade oft, Enghelsche } Jacinthe.
Grieckſche Orientale Jacinthe.
Anderen Orientalen.

Jacinthe vande Poeten.

De Grieckſche letters/ι ende υ zijn malcanderen soo nae maechschap/dat men lichtelick mach presumeren dat alle zeer schoone bloemen vande ouders ghenoemt zijn gheweest Violetten / sonderlinghe die inde Lente voorts comen/ ende inde cransf kens ghebrocht plegen te worden/waer door dat soo veel diuersche soorten van bloemen eenẽ ghemeynẽ naeme van Viola quasi Hyola ghecregẽ hebben/ende daerom oock toegheschickt is gheweest den Jacinthen / vande welcke de peersche (als Plinius schrijft) vanden ouders swerte Violetten genoemt werdẽ/ om de ghelijcke peersche oft Violette verwe/als blijckt by die van Theocritus,ende by ghelijcke redenen te presumeren is/ dat die van Dioscorides oock alsoo ghenoemt is geweest om de peersche / cromme ende nederwaerts hanghende crans vol peersche bloemen/ghelijck die gheconterfeyt ende hedendſ-daeghs ghesien wordt.

Jacinthe met Lisch-bloemen van Theocritus endt Poeten/in Engellandt groeyende. Blaeu-Violet. Iris bulbosa Theocriti & Poëtarum. Hyacinthus Anglicus.

Dit cruydt hebben wy ghenoemt Enghelschen Jacinthe / oft Jacinthe met de bloemẽ vã Ireos/ van Theocritus ende andere Poeten: Ende is Enghelsche Iris bulbosa der Herbaristen van Nederlandt / in Enghelsch gheheeten Flour de luce/dat is te segghen/ Lisch-bloemen / ende ouermidts de ghelijckenisse hebben dat oock gheheeten groot Gladiolus. *Blaw-Violette. Iris bulbosa vã Engellandt.*

Het en schijnt niet dat eenich Autheur van onse tijden wel onderscheeden oft gekent heeft de Jacinthe der Poeten: hierom hebben sommighe Ireos daer voor ghehouden : andere volghende Palladium, hebben Gladiolum daer voor ghenomen : sommighe meynende dat het droef bloedt op de aerde ghestort / de cruyden gheverwet hadde / ende niet meer bloedt zijnde / ontfanghen hadde met een zeer schoone purper verwe de gantsche ghedaente der Lelien / hebben van de roode Lelien van Dioscorides , Martagon nu ter tijdt van de Herbaristen ende Alchimisten gheheeten / de purpre hyacinthus van Ouidius ghemaeckt/ meynende dat om het gestort bloedt de bloeme bloedtverwich moeste wesen: midts datter ghescreuen staet : Si non purputeus color his , nempe hyacinthis , argenteus esset in illis,nimirum liliis candidis: dat is: Waert dat dese Hyacinthen niet purperverwich en hadden gheweest/ soo souden sy siluer-wit zijn ghelijck witte Lelien. Maer dat de verwe van de Poetische Hyacinth violet purper is/ende niet roodt orange als minie/ soo men siet in de bloemen van Guychelheyl ende Martagons: dit bewijst blijckelick genoech het violet eñ peertsch coleur van Ostreum Tirium, eñ Buccina purpura , wiens etteraehtich sap maer een luttel bloedtroodtachtich en is wt den violetten/alsoo ick selue die dickwils wt de Adriaensche ende Middellandtsche zee gheraept hebbe: aengaende het voorseydt bloedt/ is kennelick ghenoech dat het ghemeynlick peersch-roodt schijnt te wesen/ alst een wijle tijdts ghestaen heeft: Ende Virgilius noemt den Hyacinth

Jacinthe met Lisch-bloemen van Theocritus en de Poeten/in Engel-landt wassende. Hyacinthus flore Iridis Theocriti & Poëtarum, in Anglia proueniens.

Spaensche Jacinthen vande Poeten. In Latijn/Hispanicus Poëtarum Hyacinthus, Iris bulbosa angustifolia flore vario Clusij. In Spaensch / Lirio Illyrico.

cinth suaue rubens, als met luttel ende lieflick roodt ghemengt: Maer Martagon en heeft de bladers niet bleeck roodt/maer vlammich ende geel blinckende roodt. Ende voorts also de Poete seydt/ Ibera ferrugine tinctum, bediet het coleur van ghepalleerde ende int vier gebruyneerde helmetten ende wapenen: de welcke wt den viere ghetrocken zijnde/ worden terstondt claer violet-roodtachtich van verwe: des-haluen Claudianus de violetten heeft gheheeten ferrugineas, nae het wtwijsen vã het voorseydt ijser-violet coleur: gheensins droefverwich / alsoo men ghemeynt heeft: Want het Veersken van Virgilius bewijst contrarie: Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera. Waerom dat in alder manieren onsen Poetischen Jacinth sal te vreden stellen de begheerte vande lief hebbers van desen tijdt / den welcken gheen en heeft moghen behaghen / ghemerckt dat sy desen noch niet en kenden/de welcke niet alleen en is van tgeslachte vande Jacinthen/ maer heeft oock alsoo veel ghelijckenisse met de Lelie/ Jreos/ende Gladiolus, datmen hier wt mach lichtelick presumeren datse vande Poeten / Histori schrijuers / ende schrijuers vande Landtneringhe ende oock ander/ gheleken zijn gheweest by de selfde planten / ende somtijdts daer voor ghehouden gheweest/ de welcke wy oock ghesedt hebben dat vanden ghemeynen volcke ghebeurt inden Jreos. Want ist dat ghy de bloeme / tsaedt ende dẽ gheheelen stele met de haeukens van dese plante aensiet met Poetische ooghen/ ghy sult segghen dat gheen Jacinthen is/maer Jreos:maer ist dat ghy aenmerckt de bollekens ende Pareyachtighe bladers/ met de blaeu purper verwe/ soo sult ghy segghen dattet Jacinth is. Maer een ervaren oordeeldeer van desen dinghen (hoe wel dat hy Pausanias, Palladius ende ander autheuren siet in twijfelachtighe opinien) staende op d'ondersoeck van desen/ sal seggen dat niet en is gheheel een Jacinth/want sommige dingen bewijsen contrarie/eñ sal oock ontkennen dat Jreos is/om dat noch wortel noch bladers daer mede accorderen/ nochtãs en sal hy daerom de hope niet verliesen / maer lieuer met sulcke moderatie ende maniere die wy hier dickwils aenpreken/ter neder legghen dẽ twist vande Poeten ende Historieschrijuers. En wilt niet naevolgen de

groote

groote sorchvuldicheyt van sommighe persoonen die onlancks gheweest zijn/ de welcke hen seluen so zeere quellen int considereren vande planten wten ouders/ dat sy meynen dat een cruydt te vergeefs voorts comen is/ ende byeants inden schat de natuere verloren / ten zy dat onder eenigh gheslachte by henlieden beschreuen/ als onder zijn vendel soude moghen ghebrocht worden. Maer wy moghen hier veel beter nae de waerachtigheydt segghen tghene dat Aristoteles ende Theophrastus gheseydt hebben inde beschrijuinge vande Steenen / Vischen ende Viervoetighe dieren/ als datter zijn veel planten van ghemengde ende twijfelachtighe natuere/ min noch meer dan de muylen die van contrarie oft diuersche specien van dieren ghegenereert zijn / ende Zoophyta oock houden van diuersche dieren ghegenereert/ ende veel meer ander derghelijcke dieren van twee natueren. Daerom ghemerckt dat dese plante gheen Ireos en is/ eñ nochtans dien/ eñ de aerdicheydt vande bloeme der Lelien niet ongheliјck en is / byde welcke de Poeten haer gheleken hebben / ende Palladius seyde dat om de gheliјckenisse vande bladers Ireos oft Gladiolus gheheeten was: Dat dã sy nae ons opinie de Iacinth vande Poeten zije/ soodaenige als men ouer al inde zeer lustige houen van Enghelandt eñ Vlaenderen sien mach. Soo sal dan van diuersche gheslachte zijn de tweederdhande Iacinthe/ te weten onsen Poetischen/ purperen/ blaeuwen/ peerschen oft bruyn-violetten/ vande Historieschrijuers ende Palladius Ireos ghegheeten / vande Poeten Gladiolus, eñ ghemeynlick der Lelie ghelijck/ soodaenich als den onsen claerlick is/ te wetẽ/ van ghedaente den Ireos oft Gladiolus meer gelijck/ dan den Iacinth van Dioscorides. Waerom dat wy hier aldereerst sullen schrijuen vanden Gladiolus ende bastaert Iacinthen/ te weten Duytsche / Engelsche / diuerscherhande Grieckschẽ/ eñ Spade oft Herftsche Iacinthen/ om datse hebben ghesterrede bloemen die vanden Lelië gelijck: Ende terstondt daer nae sullen wy spreken vande tweede cransachtighe specie van Dioscorides.

Spaensche Iacinthe vande Poeten.

Dese Spaensche Iacinthe die ons de constighe natuere is geuende wt de houelen van Valedolit in Spaignen/ en is den Engelschen niet zeer ongheliјck/ ende heeft stijue bladers half tusschẽ die vander Affodille ende Pareye/ gotewijs eñ op den auerechte sijde ghestreept. Opdẽ eenighẽ stele vã onderhalue cubitus hooghe groeyet een soetrieckende bloeme/ gemeynlick een alleene/ somtijdts oock twee/ ende somtijds drye/ by ghebeurte vergaende/ breeder dan die vanden Wandtluys-cruydt / met drye omgheslaghen bladers/ witachtich / inde midden geel/ met soo veel ander blaeuwe die recht op staen tusschen beyden comende / die witte strepen hebben. Tsaedt is wat meerder dan dat vanden Gladiolus, maer de Hulse wat minder dan die van onsen Engelschen Poetischen Iacinth. Dese met veel meer ander sonderlinghe planten en heeft niet alleene in sijnen hof groeyende de zeer gheschickte ende veruaren Apoteker van Antwerpen Willem Driesch/ die hem gheschoncken heeft de zeer excellente schilder Raphael van Coxie tot Mecchelen/ maer is oock inde zeer fraeye houen vã veel ander lief hebbers van sonderlinghe schoone planten.

Dese bloeme heeft haer verschil/ dat de bloeme corter is/ oft hoogher oft bleecker van verwe/ oock is de wortel corter ende langher.

Gele Iacinthe vande Poeten. In Latijn/ Hyacinthus Poëtarum luteus Lusitanicus: ende is Iris bulbosa luteo flore Clusij angustifolia. In Spaensch / Reilla Buey.

Noch wordt een ander soorte gesien groeyen in Nederlandt aldaer vã buytẽ ingebracht/ vandẽ anderẽ alleenlick verschillende datse heeft bleeck-gele/ somtijdts oock schoon gele bloemẽ/ met cleynder eñ bleecker bladers. De bladers zijn breedt/ sonder reucke ende tsamen getrocken/ gelijck dit vanden Engelschen Poetischen Iacinth. Clusius segt datse vã selfs nergens en is groeyende dan in vette aerde opde steenachtighe heuuels byde riuiere Tagus bouen Lisbone/ de welcke oock aen eenige sijne vrienden bollekens van daer heeft ghesonden in Nederlandt.

Gele

Gele Jacinthe vande Poeten. Iacinthus Poëtarum luteus.

Gele Jacinthe vãde Poetẽ met saedt. Iacinthus Poëtarum luteus semine in siliquis prægnans.

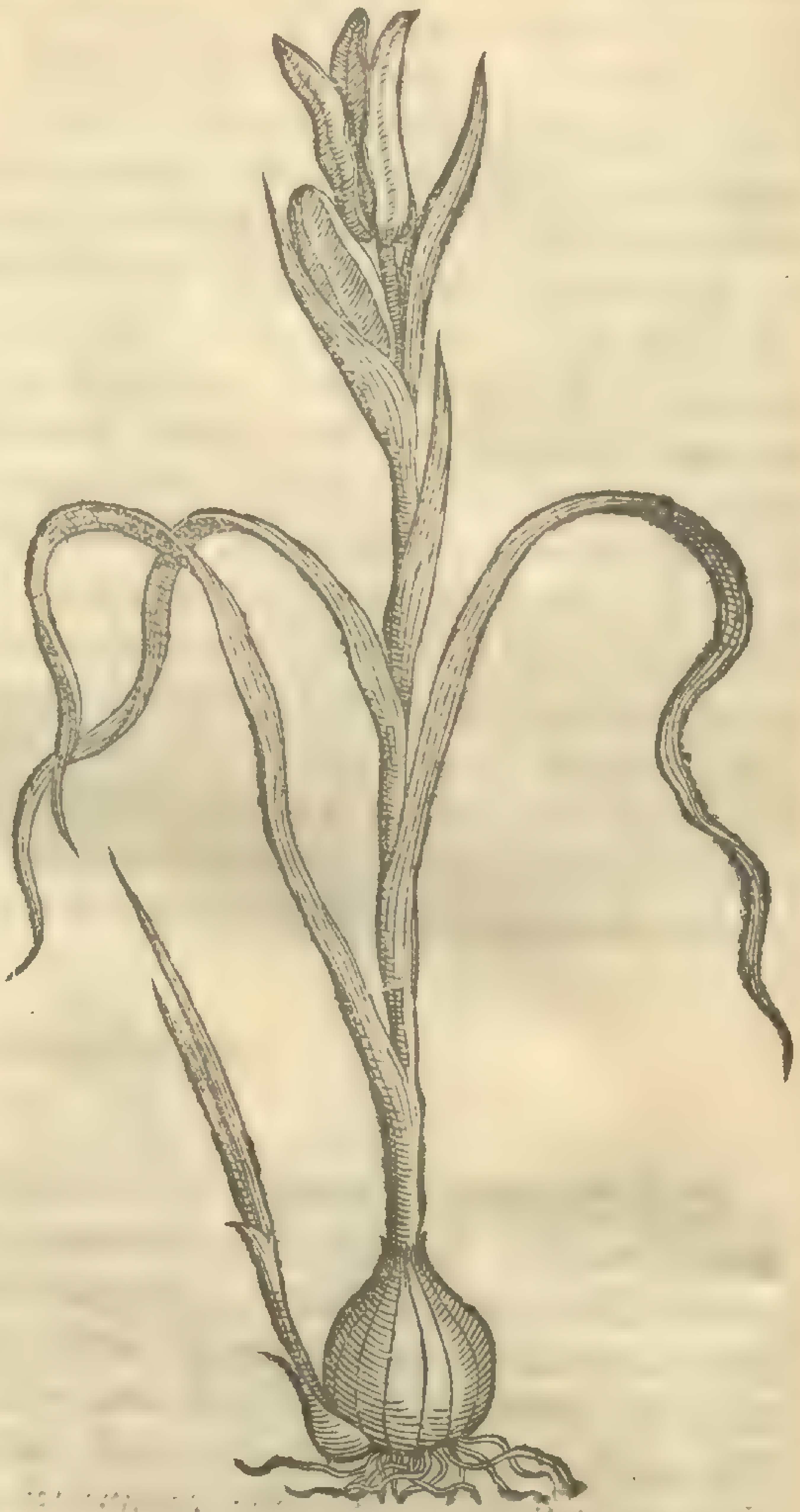

Jacinthe vande Poeten met breede bladers. In Latijn/Poëtarum Hyacinthus latifolius, ende is Iris bulbosa latifolia Hispanica van Clusius. In Spaensch ende Portegueys/ Lirio espadanal, dat is te seggen/ Sweertwijs/ Ende schijnt te wesen een mede soorte van Hermodactylus die niet fenijnich en is.

Veel min werdt ghevonden hier Noordtwaerts de Jacinthe met groote ende breede bladers die vanden Pancratium ghelijck/op beyden sijden ouer malcanderen groeyende ende d'een den anderẽ ouerdeckende/ bouen smal eyndende. De bloeme staende op d'opperste vanden stele blaeu/ somtijdts wit/hebbende neghen bladerkens. Sijn wortel oft bol is soet van smaecke/die vanden Engelschen Poetischen Jacinth bycants ghelijck. Wordt in Nederlandt zeer neerstich bewaert vande liefhebbers van excellente plantẽ/nochtants en heeftse daer noch stele noch bloeme geereghen/ al ist datse de coude verdraghen mach. Sy wasset van selfs opde heuuels van Portugael ende Granaden niet verre vande riuiere Guadiana/ende zeer ouervloedich ontrẽt Antiquera ende Cordoa. Clusius schrijft datse daer bloeyet in Januario ende Februario.

Spaenschen Poetischen Jacinth met dobbel ghelijck ghebreydde bollekens / ende is het Sisynrichium van Clusius ende Cordus. In Latijn/Hyacinthus Poëticus Hispanicus gemino Gladioli reticulato bulbo. In Spaensch/Noselha.

De vijfde diuersche soorte vande Poetische Jacinth / is de ghene die Cordus zeer fraeye seght te wesen Sisynrichium: De bloeme is van Jreos/duerende een oft twee uren/ zeer haest vergaende ende verdwijnende/ende zijn vier oft vijf by ghebeurte voorts comende / ende vergaende / hebbende drye ommeghesl aghen blauwe bladers van Jreos/ ende drye inde midden ende beneden geel / des ghelijcks oock drye die verheuen zijn ghespleten eñ in tween ghedeylt. Aende stele die drye palmen hooghe is/comen twee bladers ommegheslaghen ter aerden waerts. De wortel heeft twee bollekens d'een op d'ander ghelijck die vanden Gladiolus. Des ghelijcks oock ist saedt roodt in een lanckwor-

pich

Jacinthe vande Poeten met breede bladers. In Latijn/ Poëtarum Hyacinthus latifolius, ende is Iris bulbosa latifolia Hispanica van Clusius. In Spaensch ende Portegueys/Lirio espadanal, dat is te seggen/ Sweertwijs/ ende schijnt te wesen een mede soorte vã Hermodactylus die niet fenijn en is.

Spaenschen Poetischen Jacinth met dobbel gelijck ghebreydde bollekens/ ende is het Sisynrichium vã Cordus ende Clusius. In Latijn/Hyacinthus Poëticus Hispanicus gemino Gladioli reticulato bulbo. In Spaensch/Noselha.

pich huysken/ghelijck Gladiolus, maer minder. De schaepherders van Spaignen eten zeer gheerne de wortel/ende heetense Noselha, soo veel te segghen als een haselnotken/waerom datse met reden soude moghen van yemandt ghestelt worden onder de etelicke bollekens. Inde hanghende hoefkens ende teylen/in Nederlandt wordtse in grooter weerden gehouden door de beleeftheydt van Clusius, die de bollekens ofte wortelkens daer ghesonden heeft aen sijn vrienden wt de heuuels ghelegen ontrent Lisbone. Bulbi esculenti.

Diuersheydt.

Cleyn Noselha. In Griecks/Sisyrichion Theoph. Clusio. In Spaensch/ Lirio ende Macucas.

De cleyne Noselha en is den anderen gheensins ongheliick / dan datse cleynder ende minder is: gheen oft zeer luttel onderscheydts heefter aen ghevonden die edel Heere Jan van Brancion / in wiens hof/ die van zeer sonderlinghe cruyden wel voorsien is/wy die ghesien hebben.

Clusius seght datse ghevonden wordt inde Coninckrijcken van Valencien ende Murcien.

Clusius verclaert wt segghen vande inwoonders van die landen / dat zeer goedt is teghen de pijne ende crimpinghen des buycks/maer de ghene die vande wortel inghenomen heeft/moet terstondt springhen ende danssen/ende dlichaem exerceren.

Knobbelachtich Ireos vande Nederlanders gheheeten.

De selfde / die van onse Herbaristen hedens-daeghs Knobbelachtich Ireos gheheeten wordt/

Cleyn Noselha. In Griecks/Sisyrinchiō Theophrasti Clusio. In Spaensch/Lirio ende Macucas.

Knobbelachtich Jreos vande Nederlanders gheheetē. In Latijn/Iris tuberosa Belgarū, eñ is/als Vlysses Aldroandus meynt/ d'eerste Lonchitis van Dioscorides, qualick van Matthiolus den rechtē Hermodactylus gheheeten.

houden vele van de gheleertste ende gheschickste Italiaenen metten zeer gheleerden Aldroandus voor d'eerste Lonchitis van Dioscorides, om datter gheen plante gesien en werdt die den Lonchitis naerder comt ende ghelijcker is. Sy heeft de bladers vande Poetische Jacinthe/de Pareye ghelijck/ghestreept/stijf/ viercantich ende bouen spitsch. De bloeme is eenichsins vanden Jreos/ hebbende de bladers ommegheslaghen/oft ghelijck een hoyken/den gapende batement-speelders gelijck/ doncker groen met swertachtighe boorden oft lijsten. T'saedt is hoeckachtich in huyskens besloten/eñ als Dioscorides seght/ghelijck een lancie/dryecantich. De wortel is knobbelachtich / ende hier ende daer doordringhende/de welcke als de bloeme verdwijnt is/ haer in veel wortels vingherwijs wt spreydt/waer wt datse de name vanden Hermodactylus mach ghecreghen hebben. Maer de ghene die de zeer gheleerde medicijn Niclaes Espillet van Rijssel/ nae dleuen heeft te Bologne doen conterfeyten door de goedtwillicheydt van sijnen vermaerden meester Vlysses Aldroandus, schijnt een weynich te schillen van desen van onsen lande.

Cracht. De wortel met wijn inghenomen doet water maecken. Dioscorides ende Galenus.

Gladiolus van Languedoc.

Gladiolus oft Sweirdekens cruydt heeft de name creghen nae de figuere van sijn bladers/ de welcke al ist datse bycants veel planten hebben/ghelijck den Jreos/ Wandtluys-cruydt/ Acorus, ende sommighe bollen/ oock sommighe visschen/ nochtans heeft dese voor alle ander dien naem behouden/ om datse meest spitsch is ende ghestreept met voorkens ende rouwe zenuen/ eñ stijf eñ vast is. Seer vele wordet ghevonden in besaeydde plaetsen/ ende daerom wordet vande Romeynen Segetalis ghenoemt. Dit cruydt heeft maer eenen stele/ die recht is/ rondt/ ghestreept/ claer/ al oft sy wt de bladers waere spruytende/ aende welcke dat groeyen d'een bouen d'ander fraeye bloemkens/

Gladiolus vā Lāguedoc. In Griecks/Xiphion. In Latijn/Gladiolus Narbonensis. In Hoochduytsch/ Schwertel. In Franchois/Glais.

Gladiolus van Italien. Gladiolus Italicus binis florum ordinibus cinctus.

kens / somtijdts maer op d'een sijde vande stele (ghelijck aen die van Languedoc) ende altemets ouer beyde sijden/ ghelijck die van Italien. De bloemen zijn blijde ende schoon purperverwe / hebbende ses ende seuen bladerkens die vanden Lelien oft wit veldt-Ayuyn gelijck / maer min ommegeslagen oft van een ghescheyden. Tsaedt inde ronde blaeskens is roodt vande grootte vā Rakette/ De wortels hebben dobbel bollekens / vande welcke de gheluivichste ende grofiste somtijdts bouen is ende op d'onderste light/somtijdts is d'onderste meerder ende swacker. Als de Lente ghepasseert is/ ende dat gheen bloemen meer en crijght / soo verbreytse haer in veel cleyne bollekens met saselachtighe hayrkens ghelijck de witten veldt-Ayuyn. De bollekens zijn slijmachtich die becleedt worden met een bruyn rouwe ende netachtich omwintsel / niet onlieflick van smaecke / ende scherp/ ende soo excellent goedt teghen de harte gheswillen eñ clieren/dat gheen cruydt daer by te ghelijcken en is/ gelijck by de medicijns van onsen tijdt sekerlick bevonden is gheweest. Het oprecht Gladiolus groeyet zeer ouervloedich inde ackers ende saeylanden van Languedock by Montpelliers/ waerom dat vande wiedtsters wtgheroeydt wordt met de Draba ende gheworpen opden naesten pat ende wegh.

Incarnaet Gladiolus.

De Gladiolus wordt somtijdt gesien met veel aengewassens bollekens/ eñ smalder van bladers: hy wordt oock in Spaignen gevondē/ maer seldē met bloemen incarnaet/gelijck wy dit iaer noch gesien hebben indē wel vercierden eñ lustigē hof van Mijn-Heer Jan Hoboken Doctoor inde rechtē ende Greffier van deser stadt van Antwerpen die wter maten groote ghenoechte neemt in dese aerdicheydt van vremde ende zeer lustighe cruyden.

Dioscorides. D'opperste wortel vanden Gladiolus met wieroock ghemengt ende wijn / treckt doornen ende splinters wten lichaem.

De selfde met meel van Loliū oft Drespe eñ Honichwater ghemengt/ doet de geswillen/diemen Panos noemt scheyden eñ vergaen / waerom dat sy in dusdaenighe saluen pleegt gedaen te werdē.

D'opperste wortel met wijn inghenomen / verweckt tot oncuyscheydt / maer men seght dat d'onderste onvruchtbaer maecken.

Men gheeft oock d'opperste wortel met water in dranck / zeer profijtelick teghen de ghescheurtheydt vande kinderen.

Galenus. De wortel van Gladiolus, principalick d'opperste / heeft een naetreckende / verteirende / ende drooghende cracht.

Apuleius. Tegen de Fistels die inden lichaem comen / salmen nemen ses onceen wortel van Gladiolus, ses oncen Amylon (elders Amomum) twee croesen azijn / vossen smout drye oncen / tsamen ghestooten ende met wijn ghemengt / ende dan op eenen doeck ghestreken / ende daer op gheleyt / ghy sult v verwonderen vanden effect.

D'opperste deel vande wortel van Gladiolus drooghe ende ghestooten zijnde / ende in ghelijcke ghewichte met wijn ghemengt / treckt wt de ghebroken beenders vanden hoofde / oft in dien datter int lichaem yet gheapostumeert is / oft dat men met voeten ghetreden heeft op beenders van fenijnighe dieren / teghen alsulcken fenijnen is die zeer crachtich.

Teghen de pijne vander blase / ende voor de ghene die gheen water en connẽ maecken / so sult ghy Gladiolus met de wortel wttrecken / ende de ghedroogde schorsse pulueriseren / de welcke ghy mengẽ sult met twee croesen wijns / ende vier croesen warm waters: tselfde alsoo te drincken gheuende / sult ghy wonder sien.

Teghen de pijne vande milte / Men sal nemen dat cruydt van Gladiolus dat wel rijpe is / de welcke ghedroogt ende ghepulueriseert zijnde zeer cleyne / sal met cleynen wijn ghemengt werden eñ inghedroncken / want tsal de milte wonderlijck drooghen.

Tegen de Colica ende borstsweer: Neemt ghestooten besien van Gladiolus, ende gheeft die met laewen geyten melck / oft beter met esels melck te drincken: de pijne sal vergaen ende ophouden.

Duytsche Jacinthe met Lelie bloemen / oft Meertsbloemen. In Latijn / Hyacinthus Germanicus Liliflorus, **oft** flos Martius stellatus, **ende is** Narcissus cæruleus **van Bock** / de Satyrium Erythroneum, **oft** trifolium **van** Dodonæus, **ende** Hyacinthus bifolius **van** Theophrastus, **want de minste soorte vã desen heeft meestendeel maer twee bladers / met blaeu sterrewijse bloemkẽs / maer in als minder dan d'ander soorte. In Hoochduytsch / Blaw hornungblumẽ. In Engels / Our ladies flour.**

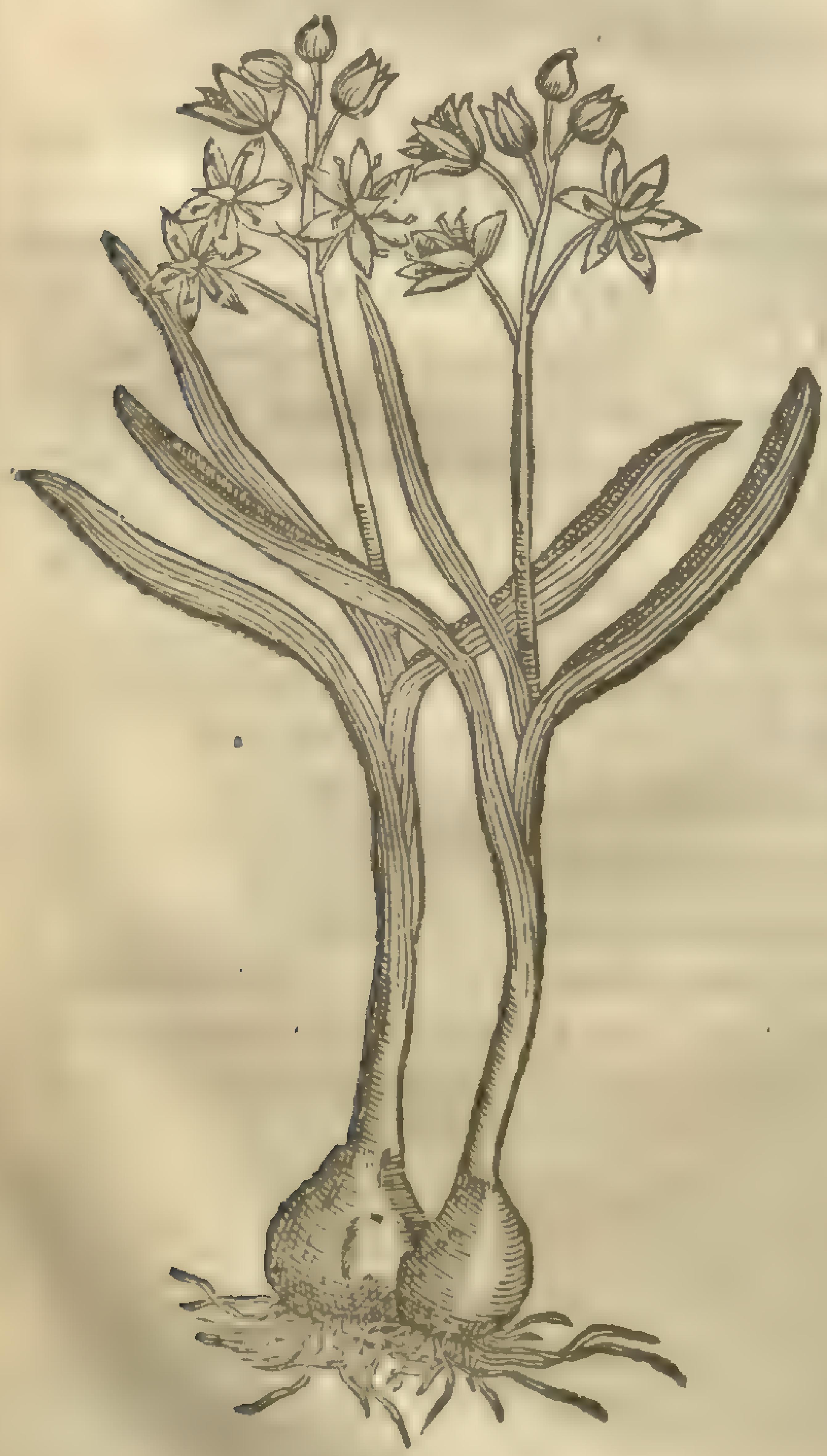

Witachtighe spaede ghesterrede Hyacinthe. Hyacinthus Germanicus stellaris albicans, serotinus.

Wt den Gladiolus ẽ Jacinthe vande Poeten moet ghekent worden die schoone ghesterrede eñ wormachtighe wortel die in Duytschlandt zeere bekent is / de welcke van sommighe zeer gheleerde mannen met Fuchsius heeft ghehouden gheweest voor den Jacint vande Poeten / om de hemelsblau verwe vande cleyne bloemkens / ende ghedeylt met bladerkens ghelijck de Lelie oft eer den Asphodille: nochtans de onsen is veel schoonder om sien / hebbende de gratie vande Lischbloeme / ende gaet dese zeer veel te bouen in aerdicheydt ende groodtheydt. Voorts de reste van fatsoen van dese comt veel beter ouer een metten Jacinth van Dioscorides, dan vande Poeten / want van grootte zijn sy bycants ghelijck. Maer sijnen bol is wit / ende de bloemen purper-blaeuden sterrekens vanden Asphodille oft veldt-Ayjuyn ghelijck. Sy groeyet inde hooghe gheberghten van Languedoc/Geneuen oft Switserlandt/ende inde velden van Duytschlandt ontrent de tuynen ende haghen.

Witachtighe spaede ghesterrede Hyacinthe.

Dese bloeyt spaeder dan de voorseyde/ende heeft oock dunner ende smalder bladeren. De bloeme is witachtich zeer schoon om aensien. Wy hebben die hier te lande ghecreghen wt t'gheberchte van Biscayen/ende is my wt Doornick ouerghesonden tot een ghifte van Jan Moton.

Diuerschepdt vande Sterrewijse Jacinth/gheheeten vande Herbaristen Sterrekens.
In Latijn/Hyacinthus bifolius Theophrasti.

Daer is een soorte van dese die cleynder is die maer twee bladeren en heeft / ende heeft oock meestendeel maer een blaeu sterrewijse bloemken. De wortels/ bladers ende bloemen zijn veel cleynder/dan de voorseyde.

Ghesterrede Hyacinthe met Lelien-bladeren ende wortelen.

Dese zeer selde ende ouerschoone Lelie-hyacinthe / is wt tgheberchte van Biscaye aller ierst aen Jan Moton ghebracht/de welcke my wel mildelick deelachtich daer af ghemaeckt heeft. Den bol vã de wortele is clisteraachtich ghelijck die van de Lelie/maer cleynder/langer ende geel als die van Einghelen oft Lelien van Caluarien. De bladeren zijn dien van witte Lelien zeer ghelijck/ seuen oft acht tsaemen/ tusschen de welcke int midden wtspruyt eenen naeckten steel een spanne hooghe/ in tsop vã dien violet-blaw bloemen van de ghesterrede Hyacinthe hebbende.

Ghesterrede Hyacinthe met Lelien-bladeren bloeyende. In Latijn/ Hyacinthus stellaris Lilifolius floridus Mutoni.

Ghesterrede Hyacinthe met Lelie-bladeren/ met wortel/ bladeren ende saedt. In Latijn/ Liliaceus Hyacinthus, siue stellaris Hyacinthus Liriophyllus, cũ radice, foliis & semine.

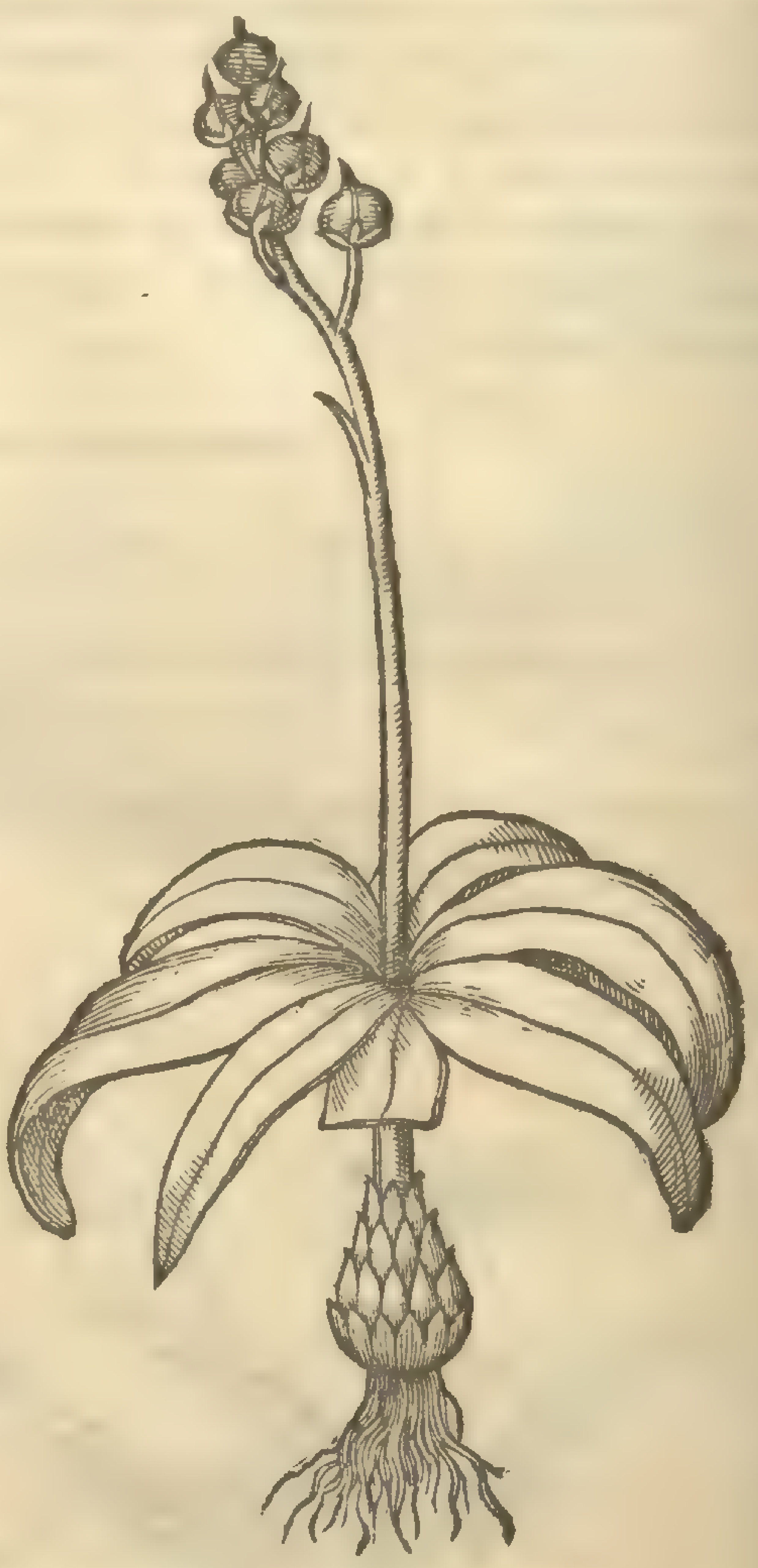

Spaede oft Herfstsche Jacinthe.

De minste van dese twee soorten / maer schoone / hebben wy aldereerst van Verone tot Antwerpen ghesonden aen Wilhem Driesch / ende is gheheeten Herfstsche oft spaede Jacinthe. Naderhandt hebben wy de selfde vele ghesien tot Parijs/ ende tot Aigues-mortes in Languedoc/ ende tot Celle neufue van Montpelliers/ op rouwe sauelachtighe plaetsen / de welcke in tbeghinsel vanden Herft ende niet inde Lente haer bloemkens gheeft/ ghelijck de voorgaẽde/ noch fleschachtige bloemkens/ maer ghesterrede met vijf oft ses blaeu bladerkens / die vanden cleynen veldt-Ayjuyn ghelijck/ voorts aengaende de reste/ zijn sy den anderen ghelijck/ maer veel minder.

Groote spaede oft Herfstsche Jacinthe.

Inde hanghende houen aende vensteren van Nederlandt wordt bewaert dese Jacinthe / die de voorgaende ghelijck is/ maer meerder van wortel/ breeder van bladers/ van bloemen/ ende oock langher ende ghelijfvigher van stele.

Engelschen ofte Nederlandtschen Jacinth.

Desen hebbe ick willẽ heetẽ Engelschen ofte Nederlandtschẽ Jacinth/ om dat hy nergens ter wereldt in groẽ bosschẽ ẽn bemden ouervloediger en groeyet/ dã in Engellãt/ Nederlãdt/ ẽn principalick by Doornick aenden bergh van Trinite gheheeten/ ẽn desghelijcke by Bruessel. Dese is vande bollekens ende bladers zeer ghelijck den Duytschen Jacinth / maer daer is groot verschil inde bloemen: want de bloemen van dese hebben lanckworpighe huyskens als den Jesamijn: de bloemen zijn donker claer blaeu oft licht blaeu/ ende somtijdts wit/ hebbende d'wterste canten met ommeghesl aghen

randen

Spaede oft Herfstsche Jacinthe. In Latijn/ Hyacinthus Autumnalis.

Groote spaede oft Herfstsche Jacinthe. In Latijn/ Hyacinthus Autumnalis maior.

randen sterrewijs van een staende/ eñ veel bloemkens wt eenen effenẽ eñ blooten stele/ nederhangende/ ongheliijck van een staende. Tsaedt comt voorts in een groen blaesken/ swert/ als van alle ander Jacinthen/ die vanden Ajuyn oft Nigelle ghelijck.

Grieckfche Orientale Jacinthe.

Wy hebben aldereerst binnen Padua ghesien inden iaere 1562. ende gheschoncken gheereghen dese twee ajunachtighe bollen tsamen met de bollen vanden Moly van Homerus, vanden zeer gheleerden ende vermaerden Doctoor Treuisaen/ de welcke malcander zeere ghelijck waeren/ ende niet zeer onghelijck den voorseyden Engelschen/ maer grooter: nochtans worden sy onderscheyden door de bloemen/, want d'eene is grouer ende corter van bolle ende bloeme/ de welcke zijn ghelijck fleschkens/ violet/ blaw/ oft wit/ ghestelt als Engelschen Jacinth/ maer niet dicke op een/ dmiddel vande stele tot bouen toe hanghende.

Diuerscheden van Jacinthen van Constantinoplen.

Die vande Indiaenen Zumbul gheheeten wordt/ comt zeer dick ende grof wt/ daer naer gaet opẽ ende laet terstondt zijn botten sien/ eñ heeft den stele ghepleckt ghelijck de Serpentaria, eñ gedraeyde bladers: Sijn wortelen en setten nemmermeer gheen clister af/ als M. Joris vandẽ Rye ouer langhen tijdt aenghemerckt heeft: maer heeft goedt saedt ende ionghe planten gewonnen/ de welcke hy gheschoncken heeft dit iaer 80. Mijn-Heere Jan Hoboken Greffier van Antwerpen zeer groot lief hebber van desen. Zumbul.

Dryederhande Jacinthen van Constantinoplen.

De stele vanden Jacinth van Constantinoplen is alleene met ader vlecken ghespickelt/ nae dat hy gheen bloemen meer en draeght/ de welcke dryederhande is/ verschillende van bladers ende bloemen/

Engelschen ofte Nederlandtschen Jacinth. In Latijn/ Hyacinthus Anglicus & Belgicus, ende is Hyacinthus non ſcriptus Dodonæi.

Witten Nederlandtschen oft Engelschen Jacinth.

Grieckſche Oriëtale Jacinthe. Hyacinthus Oriëtalis Græcus.

Purper-root Orientale Hyacinthe.

men/te weten/met smalle bladers/breede bladers/ende de ander soorte oft minste met veel bloemen. De vroeghe is bleecker van bloemen. De spaede/hoogher van verwe/blijder/blaeu/ ende lustich. De vroeghen ende bleecken setten zeer af met clisters. D'andere wat min/ende de sommighe hebben bruyne bollen/ende de sommighe roodt/ende sommighe wit/die schoone bloemen tanneyt oft purper wten blaeuwen voortbrenghen.

Groote Orientale Jacinthe met veel bloemen op een rye. In Latijn/ Hyacinthus Orientalis maior polyanthos.

Witte Grieckesche Orientale Hyacinthe. In Latijn/ Hyacinthus Orientalis albus.

Dese Jacintht heeft vander halue stele opwaerts tot bouen toe veel bloemen die alle ghelijck ouer een sijde hanghen/ die zeer lustich zijn ende blaeu / wel groot/ghelijck buskens ghefatsonneert. De bladers zijn breedt ende de bollen die vanden Narcisse ghelijck. Ende groeyet inden hof vande Heere Ioannes Brancio,ende tot Joris vande Rye te Mechelen.

Tweederhande witte Hyacinthe Orientale.

Dese en is van smalle bladeren ende wortele de vroeghen bleecken Jacinthe niet ongheliijck: ende is tweederhande/ verschillende wat inde bloeme: d'eene is wit met wat blaeuws ghemengt. D'ander is sneeuwit. Myn-Vrouwe Catharina van Eckeren huysvrouwe vã Heere Jan Stracle Amman van Antwerpen/ heeft dese twee soorten in weerden met veel andere in haerẽ welvercierdẽ hof. De voorsende Heere M. Jan Hoboken ende sommige andere lief hebbers hoeuense oock zeer neerstichlick. Alle dese Jacinthen ghelijck vele andere bollekẽs/en verdraghen niet wel reghen oft water/ oft mest om het rottens wille: sy groeyen van selfs in goedt landt/ ende zijn ghemeynlick eenen haluẽ voet oft ses duymen diep in d'aerde/ waer door sy beter bewaert worden soo van reghen als van ander onweder.

Winterschen witten Orientalen Hyacinth. In Latijn/Hyacinthus Brumalis, Orientalis albus.

Dese seldene ende zeer schoone soorte van Orientaelsche Hyacinthe is my eerst wt Louen ghesonden

Winterschen witten Orientalen Hyacinth. In Latijn/ Hyacinthus Brumalis, Orientalis albus.

Groote gecroonde Jacinth vā Dioscorides. In Griecks/ Hyacinthos. In Latijn/ Hyacinthus Dioscoridis comosus maior. In Hoochduytsch/ Brunling/ blauw Meertzenblum. In Frächois/ Vaccet. In Spaensch/ Maios flores, ende is de Hyacinthus Neotericorum van Dodonęus, ende Hyacinthus maior van Bock/ ende Syluester Hyacinthus van Cordus.

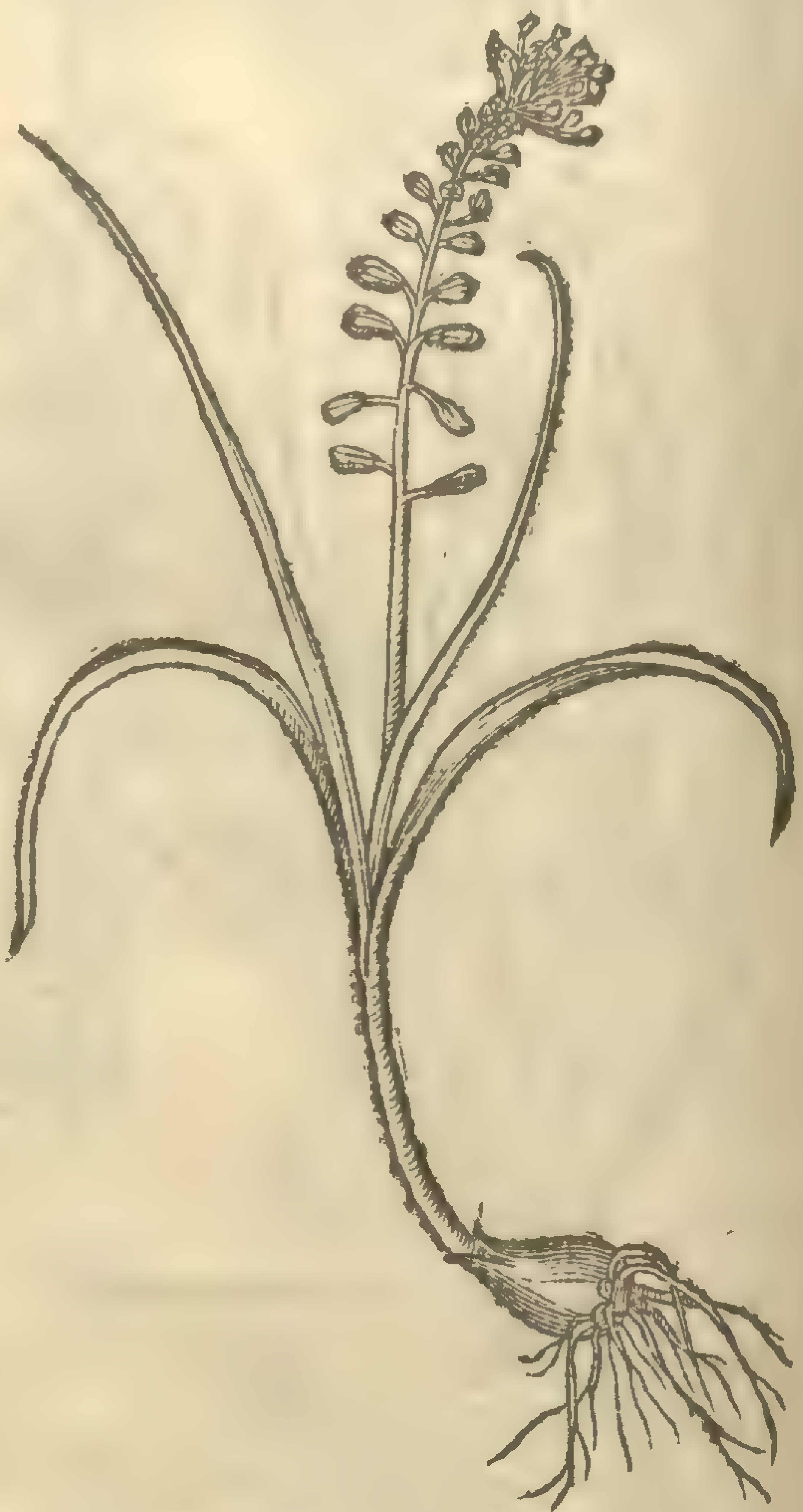

sonden van den wel-gheleerden Coninclicken Professeur Cornelis Gemma/ aerdichlick gheconterfeyt ende beschreuen in dese naevolghende maniere.

Dese soorte van Hyacinthen schijnt zeer vreemdt ende wtlandtsch te wesen: want al ist dat de figuere der bladeren eñ bloemen met d'andere wel overeen comt: nochtans heeft sy dit in sonderheydt/ dat sy terstondt met den Winter wt der aerden spruyt / den stele oock somijdts voortbrenghende int midden van den sneeuw. Sy laet haere zeer lieffelicke bloeme wtschieten ontrent het beghinsel van Januarius: soo dat sy te mijnent nu alreedt drye oft vier mael heeft ghebloeyt van d'eynde van December tot bycants int midden van de Meerte/ met zeer groote verwonderinghe ende belustinge der aenschouwers.

Sy en wast niet gheern/ in vochtighe plaetsen: maer wordt eer bedorven van de vochticheydt dā van de coude: daer om wordt sy aller best bewaert in een teyle : nochtans en heb ick tot nu toe gheen saedt oft spruytsel van den bolle van de selue plante connen vercrijghen/ welck gheschiedt ouermidts de zeer haestighe ende vroeghe voortdrijuinghe der bloemen.

Dese en heeft gheene slappe ende saechte bladeren ghelijck d'andere / maer sapachtighe / dicke eñ bycants altijdt overeynde staende / ghelijck de gheslachten van Donderbaerdt. Men ziet aen dese gheen merckelicke zenuen oft pesen/ maer alleenlick rechte streepkens/ ende als dunne peeskens. Sy blijuen gheduerichlick groeyende tot d'eynde van Julius/ ende veel langhere dan d'andere.

De bloeme heeft eenen effenen stele / ontrent het hoochste aen alle steelkens een weynich wtgeholt: sy hangt wit / maer heeft nochtans ontrent t'beghinsel ende de opperste canten wat licht blawachtich: ende als dit allenckskens vergaet/ wordt sy ontrent Februarius wit als melck/ met zeer soeten reuck/ blijuende voorts in dese ghedaente meer dan een maendt lanck.

De wortele is bolachtich/wit van binnen/rosch van buyten/ende ontrent het wtspruyten der bladeren crijgt sy sommighe plecken/ gelijck men siet in den stele van Speerwortele oft Draecken-wortele/met purperroodt onder swert ghemengt: Maer dit ghesciedt meestendeels ontrent t'beghinsel van de Lente/ende als sy verplant zijnde eenen onnutten stele draegt.

Groote ghecroonde Jacinth van Dioscorides.

Hoe wel dat den oprechten Jacinth zeer quaedt om kennen is/ nochtans ghemerckt dat Dioscorides die beschreuen heeft te hebben een gheboghen crans vol purper bloemen / soo hebben wy dese soorten vande Jacinthen vande voorgaende ghescheyden/als de ghene die wy meynen dat den Jacinth van Dioscorides aldernaest comt / ende terstondt daer nae ghestelt ende beschreuen hebben/ midts dien dat hy dien seldẽ oock zeere gelijck is/wtgenomẽ dat de voorgaẽde lieuer van selfs bloeyen inde Noorderschen landen ende dese inde landen int Suydt gheleghen. Niettemin de groote Jacinth comt ouervloedich ghenoech voorts in Italien/ Languedoc/ Prouence ende warme contreyen van Vranckrijck/inde ackers ende aende canten vande weghen/ met Pareyachtighe bladers / breeder dan die vande Bulbus vomitorius ommeghes laghen nae der aerden / met een effen ronde witachtighe groene stele / die vande middel tot bouen toe becleedt is met veel bloemkens arewijs by een ghevoegt/lanckworpich ende purper aen zeer cleyne steelkens voorts comende / die vande Lavender bloemen gelijck/ oft de kerrenkens vande wijndruyue/ eñ bouen heeftse eenẽ wijdtachtighen crans vã bloemen die de stele doen buyghen ende nederwaerts hanghen van verwen purperblaeu / met een lieflicke roodtheydt ghemengt. De wortel is den Ayjuyn ghelijck bycants soo groot als die vanden Narcisse/maer de buytenste verwe is claer roosenverwich / bleeck purper / waer door dat sommighe zeer gheleerde eñ veruare mannen van Montpelliers meynden datet was de Bulbina vã Plinius, oft Bulbus esculentus, ende ander dat een soorte was van Pancratium : want sy meynden dat de cleyne die wy nu sullen gaen beschrijuen/d'oprechte was. Bulbina Plinij oft Bulbus esculentus.

Dioscorides. De wortel vanden Jacinth met witten wijn ghemengt ende opgheleydt/ men segt datse gheenen baert laet voortcomen. Cracht.

De selfde met wijn inghenomen stopt de camerganck/ doet water macken/ende is goedt tegen de beten vande fenijnighe spinnen.

T'saet is noch meer ende sterckelicker stoppende ende goedt inde Theriaca ghedaen / eñ met wijn ghedroncken gheneset de geelsucht.

Witten Hyacinth den ghecransten ghelijck.

Een ander gheslachte van den voorseyden wordt gheuonden in sommighe houen van Nederlandt/met ghelijcke bladeren / maer met witte bloemen van binnen verciert met blauwe draeykens: De schellen van de wortele en zijn niet roodt ghelijck d'andere.

Ghemeyne druyuekens Jacinth.

Dese Jacinth is voorwaer zeer ghemeyne ende vele ouer al inde Suydtcontreye/ maer Noordtwaerts nerghens dan inde houen. Inde Lente/ soo verciert dese plante de hooge plaetsen ende groene canten vande veldẽ. Sy heeft ooc zeer aerdige bloemkens in eenẽ aerwijsen crans by reken tsamen ghevoegt ghelijck druyfkens / staende gelijck zeer veel cleyne open fleschkens vast by een vergadert/ waerom datse van tghemeyne volck van Prouencen Barletz, soo vele te segghen/als fleschkens ghenoemt worden. De steelkens heeftse onderhalue palme hooghe/ teere biesachtighe bladers/gespreydt ende ghestreept/ende is het tweede Pancratium van die van Montpelliers. T'gheheel druyuken vã de bloemen is doncker blaeu violet.

Licht blaeuw Violet druyfken.

Dit druyfken is veel schoonder/lichter ende playsanter van verwen dan de voorseyde: sijn bladeren zijn wat grouer. Sijnen bol en is den andere niet ongheliјck. T'saedt is insghelijcks swert gelijck Ayjuyn groeyende in blaesƒkens.

Dipcadi met witte bloemen tweederhande.

Die sneeuwitte bloemen heeft/ ende op sommighe plaetsen bleeck purper/ heeft de bladers bouen breedtst, corter ende bot.

Veranderinghe.

Dit druyfken metten bloemen wten blaeuwen groen / wordt oock ghesien in ons houen / eñ andersins den voorgaenden ghelijck.

Witte Hyacinthe den ghecranssen ghelijck. In Latijn/ Hyacinthus comosus albus.

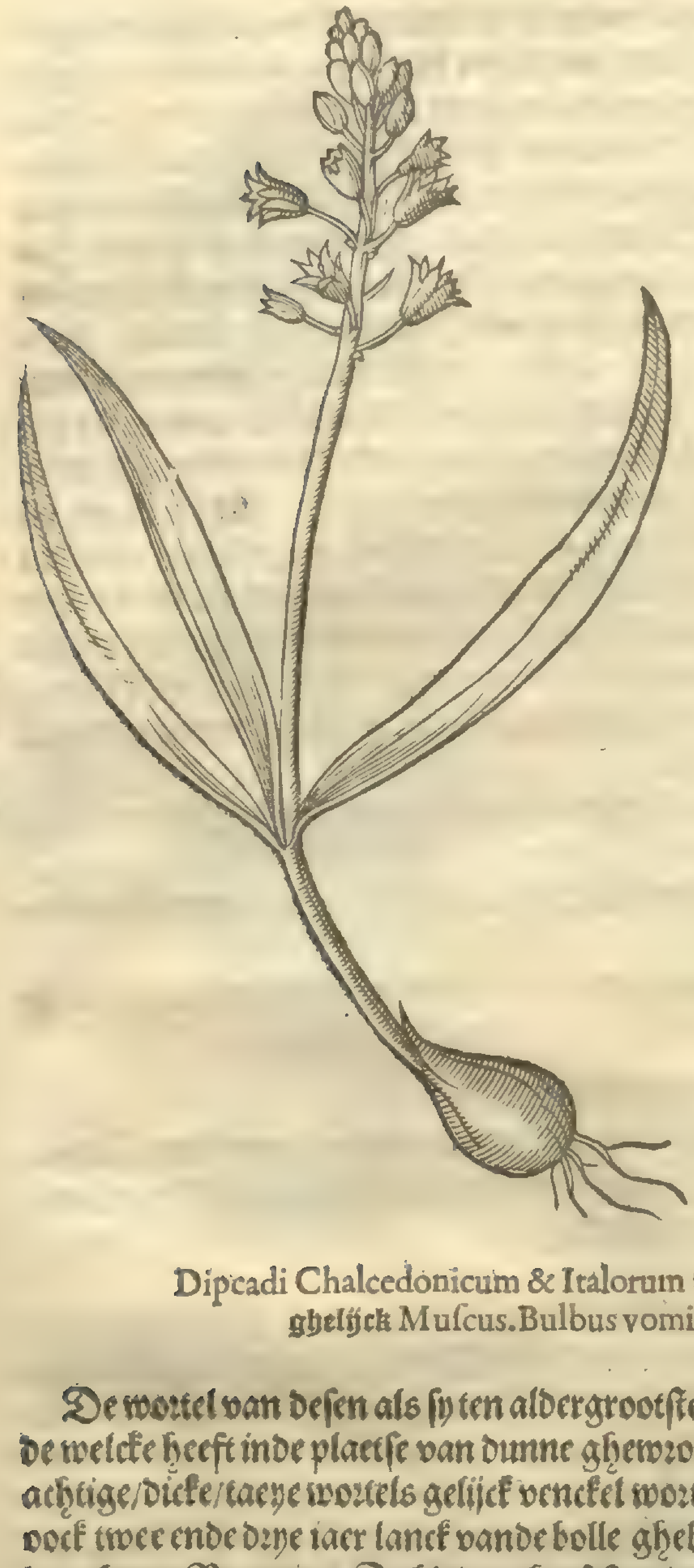

Ghemeyne Druyuckens Jacinth. In Latijn/ Hyacinthus Botryoides vulgaris/ en is Hyacinthus Neotericorum primus Dodonæi, ende Bulbus esculentus. Hyacinthus syluestris Cordi: Hyacinthus exiguus Tragi. Hyacinthus Botryoides Herbariorum. Barreletz vande Prouencialen.

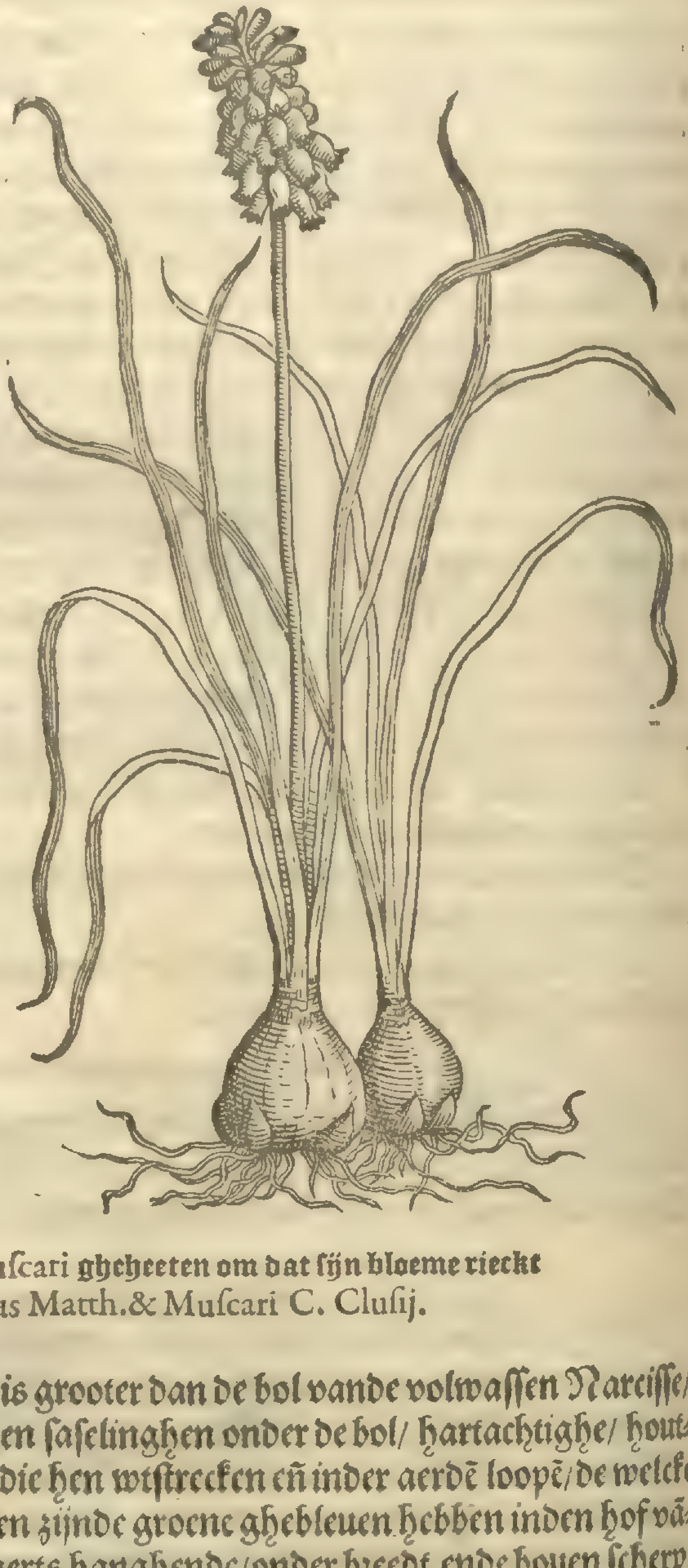

Dipcadi Chalcedonicum & Italorum: Muscari gheheeten om dat sijn bloeme rieckt ghelijck Muscus. Bulbus vomitorius Matth. & Muscari C. Clusij.

De wortel van desen als sy ten aldergrootste is/ is grooter dan de bol vande volwassen Narcisse/ de welcke heeft inde plaetse van dunne ghewronghen saselinghen onder de bol/ hartachtighe/ houtachtige/ dicke/ taeye wortels gelijck venckel wortels/ die hen wtstrecken eñ inder aerdē loopē/ de welcke oock twee ende drye iaer lanck vande bolle ghebroken zijnde groene ghebleuen hebben inden hof vā den Heere Brancion. De bladers heeftse nederwaerts hanghende/ onder breedt ende bouen scherp. De bloeme is bleeck purper/ wten gars geel ende aschgraeuw/ de welcke alleene zeer lieflicken reucke heeft als sy wijdt open is.

Ghele Dipcadi oft Muscari van Constantinoplen oft Chalcedonien.

De ghele Muscari en verschilt niet van de voorseyde in den bol der wortelen/ noch oock in de pesen/ noch in de dicke ende verspreyde holachtighe bladeren/ de welcke nochtans op te wterste eynden purperverwich zijn/ ghelijck oock de stelen/ van vijf/ ses oft seuen duymen hooghe/ beset bycants van de middelt af tot het opperste met geele welrieckende bloemen/ ghelijck cleyne flesch kens/ tsamen vergadert ende hanghende als de Hyacinthen ghenaemt Druyf kens.

Eriophorus oft Bulbus Bombycinus.

Ick hebbe tot een ghedenckenisse den naecomers hier willen byvoeghen de wonderlijcke figueren van drye wtlandtsche planten/ vanden gheleerden man Dodonæus beschreuen/ die geschoncken zijn

Claer blauw-Violetten druyfkens. | Dipcadi met witte bloemẽ. In Latijn/Tipcadi albis floridis.

Hyacinthus botryoides cæruleus amœnus.

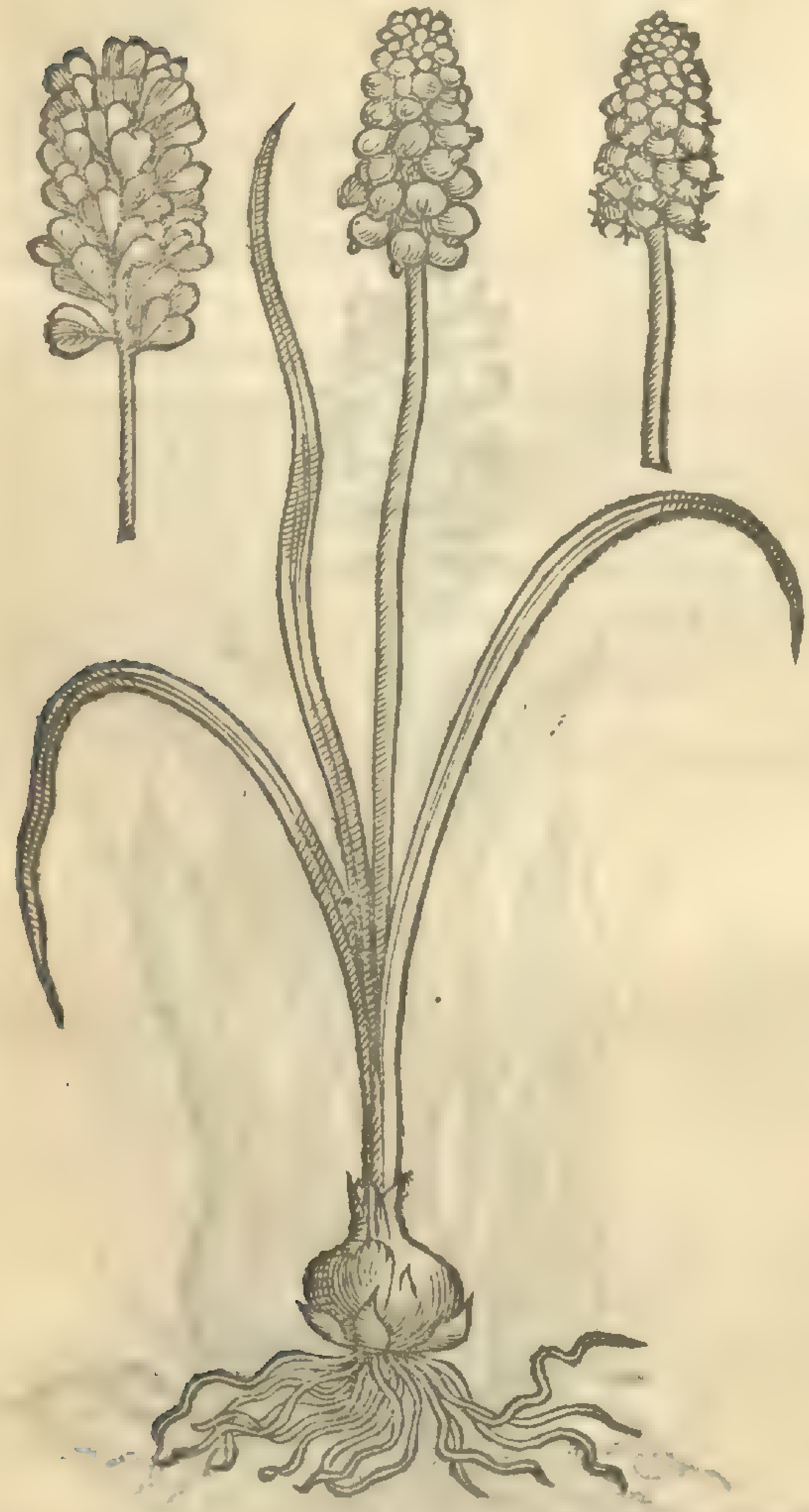

Dipcadi Chalcedonicũ & Italorum, Muſcari gheheeten om dat zijn bloeme rieckt ghelijck Muſcus. Bulbus vomitorius Matth. & Muſcari C. Cluſij.

Gele Dipcadi oft Muſcari vã Conſtãtinople oft Calcedoniẽ.

Vanden Eriophorus oft Bulbus Bombycinus versierde figuere.

Waerachtighe figuere vanden Eriophorus.

zijn gheweest vanden neerstighen ondersoecker vande wtlandtsche planten Antonius Cortusius, eñ door de goedertierenheydt eñ ghewoonelicke deugt vanden edelen man de Heere Brancion my ghethoont zijnde/ my een sonderlinghe dinck om sien waeren. De selfde Cortusius en heeft niet alleene inde voorleden iaeren ghesonden den selfden excellenten Heere Brancion dese planten met haer verwen gheconterfeyt nae d'leuen/ maer oock den bolle vanden Eriophorus, by wien datse zeere wel gegroeyet ende vermeerdert zijn / de welcke heeft een tsamen ghedrongen wortel met schelferachtighe vellekens die vanden Ayjuyn oft Squille gelijck/ vol wolle/ alsmense van een breeckt/ wt dẽ welckẽ dat voorts comt eenẽ dicken crans van saselinghen/ gheensins beset/ met gapende schubbachtighe vellekens/ als de figuere wtwijst/ maer met veel aenghewassen lanckworpighe ronde clisterachtighe bollen. De bladers zijn lanckworpich die vanden zee Pancratium van die van Montpelliers ghelijck/ de welcke in locken ghedeylt worden. Vande sijdtachtighe bloeme hebben wy langhe ghetwijfelt/ ende ghemeynt dat versierdt was / oft dat de bloeme was van een ander wtlandtsche plãte/ de welcke wy oock / maer te vergheefs/ met veel consten ende practijcken ghesocht he. ben/ soo wel in Italien als in Nederlandt te ghewinnen: maer soo wy in twijfel waeren / wat daer af soude te verclaeren zijn/ soo heeft ons ten laetsten binnen corte daghen herwaerts Kaerle vander Cluse wt alle twijfelinghe ghestelt/ als terstondt sal verclaert worden.

Waerachtighe beschrijuinghe vanden waerachtighen Eriophorus.

Ghemerckt dat die vlockachtighe figuere tsamen met haeren bol van Cortusius ghesonden zeere verschillende is van die wtlandtsche bol Eriophorus, so blijckt ghenoech eñ claerlick dat hy de bloeme nòyt ghesien en hadde / eñ hier wt machmen mercken de cranckheydt vande menschelicke neersticheydt. Maer op dat wy voortaen niet en souden sottelick gheloove gheuen de persuasiẽ eñ fraeye listighe contrefeytsels / noch bedroghen worden van sommighe/ die stoutelick de dinghen die sy noyt gesien noch gehoort en hebben/ eer verkeert stellen dan openbaren/ soo heeft die vermaerde/ ghetrouwe/ ende perfecte beschrijuer vande cruyden Kaerle vander Cluse allen lief hebbers van cruyden de

waer-

waerachtighe bloemen vanden Eriophorus gheopenbaert / als die de saecke bekent was door gesien te hebben/waerom dat wy zijn woorden int corte ende claerlick sullen byvoeghen tot hulpe van onser memorie/int vervolghen van onsen voornemen ende ordeninghe. Wt de middel tusschen de bladers groeyet op een stele van eenē cubitus oft meer hooghe/rechte/ die vander Squille ghelijck/ effen/ sonder bladers/groen/maer int opperste nae tblaeu treckende/aende welcke dat bouen int opperste is ghelijck een lanckworpighe dicke are / ghedeylt in thien oft meer reken / eerst groen zijnde/ maer allencskens(als de bloemen open gaen)blaeu wordende. De bloemen hebben ses bladerkens sterrewijs wtghespreydt/met een dryecantich schildeken inde midden verheuen. Sy zijn bycants gelijck den bloemen vande spade oft Hertsche Jacinthe/ sonder reucke/ende sy zijn met hen cleyne steelkens blaeu/ hebbende binnen staende cleyne hayren/waer af de punckens int eerste purper zijn / maer als sy gheheel open ghegaen zijn/staense al oftse met eenich bleeckachtich meel bestouen waeren. Sy beghint te bloeyen van beneden/ghelijck de Squille pleeght.

Theophrastus heeft vanden Eriophorus gheschreuen int 7. boeck ende 13. cap. vande Planten/ dat hy groeyet aende oeuers/ende dat hy heeft wolle onder d'eerste vellekens/ vande welcke tabbarts ende ander cleeders ghemaeckt worden.

De Bloeme van Tigris. Tigridis flos, an Dracunculi species?

Veel selder is de wtlandtsche bloeme van Tigris ghenoemt / die wy bekennen noyt gesien te hebben. De figuere van dien zeer net met haer coleuren ghemaeckt heeft tot goeder ghedenckenisse ons wt vriendtschap ghemeyne ghemaeckt die zeer edel Heere Ioannes de Brancion, de welcke heeft lanckworpige smalle ende spitsche groene bladers / voorts comende wt de swertachtighe bol vande wortel : de bloeme is geel / met zeer veel cleyne bruynroode tipkens ghespickelt / wt midden vande welcke voorts comt een lieflicke roode stijl. Dese plante heeft tot nu toe allen Herbaristen onbekent gheweest. Men seght dat den bol goedt is om eten.

Tafelken vande Narcissen/ofte Spaensche Janetten.

Narcisse:
- Saffraenverwich inde middel vande Poeten/ende zijn onderscheyden.
- Inde midden geel/ende zijn veranderinghen.
- Gheheel geel van Theophrastus, ende zijn veranderinghen.
- Geel van Afriken/ Oft Bulbus vomitorius is?
- Purper blaeu.
- Van Languedoc/geel Lelie Narcisse.
- Witte Narcisse/ Oft witte Violiere van Theophrastus.
- Grasachtighe Narcisse van Plinius.
- Turcks Tulipan, Oft Lelie-Narcisse met roode bloemen.
- Turcks Tulipan, Oft geel Lelie-Narcisse.
- Veel diuersche soorten van Tulipan.
- Bloeme Meleagris, Oft Fritillaria vande Herbaristen ende medesoorten.

Saffraen.
Wildt berg Saffraen met witte bloeme/vroegh ende spade/ende zijn diversche soorten.
Hermodactylus met purper bloeme/oft Ephemerum, ende wilt Saffraen vande ghemeyne man.
Hermodactylus oft Engels Colchicum mette witte bloeme. Wit Colchicum van Hongerie.
Colchicum van Spien ende Alexandrien.
Cleyn Colchicum. Cleyn geel Colchicum.
Geel Colchicum, oft spade Narcisse van Marcellus Vergilius.
Ephemerum dat niet fenijnich is / van Dioscorides Liliflorum ende Iridifolium gheheeten: oft tselfde is/d'Hermodactylus van Trallianus, Paulus ende Apoteken?
Witte ende roode Hermodactyli van Nicolaus, Actuarius ende ander/de welcke niet en doet purgeren/maer therte versterckt ende tot byslapen verweckt.
Gemeyne wit velt-Ajuyn.
Geel velt-Ajuyn/Bulbus vomitorius vande Nederlanders.
Lelien van Alexandrien oft groote velt-Ajuynen.
Bulbi die etelick zijn.
Ajuyn.
Langhen Ajuyn.
Squille oft zee-Ajuin.
Zee Pancratium van Languedoc/ende haer diversche soorten.
Azonzenas van Indien.
Fransche Escalotten.
Ajuyn van Ascalon.
Ascalonitis.
Parey.
Wilde Parey.
Scorodoprason tweederhande.
Parey die men afsnijdt.
Biesloock.
Loock Parey oft Scorodoprason.
Cleyn wildt Loock tweederhande.
Loock van Montpelliers.
Loock met breede bladers/ghepleckt/ende Serpentinum.
Das Loock met breede bladers/oft Moly van Hippocrates.
Moly van Homerus.
Moly met de bladers vanden Narcisse.
Moly van Dioscorides.
Caucason Moly.
Lelie.
Wit Marthagon Chalcedonicum.
Purper Lelie menichderhande/oft Martagon vande Alchymisten.
Wilde Lelie oft Hemerocallis.
Berg Lelie.
Sultan Sambac.
Hemerocallis Chalcedonica.
Lelie van Persen.
Meybloemkens.
Coronæ Imperiales.
Satyrion Erythroneum van Geneuen/ende zijn veranderinghen.
Satyrion.
Satyrion Erythronium van Spien.
Orchides oft Cullekẽs cruyden:
- Hondtscullekens ende diversche soorten.
- Bockscullekens/ende diversche soorten.
- Serapiadis vierderhande.
- Cleynste welrieckende ende diversche soorten.
- Diversche soorten van Palma Christi.
- Eenen grooten hoop van Cullekens cruyden vanden zeer vermaerden Medicijn Cornelius Gemma.

Spaensche Ienetten. In Griecks/Narcissos. In Latijn/Narcissi. In Hoochduytsch/ Narcissen Rotzlin. In Franchois/Narcisses ende Ianettes. In Italiaensch ende Spaensch/ Narcisso.

Noch vande droefheydt/ als wy nu gheseydt hebben / heeft de Iacinthe / noch de Narcisse haer medesoorte vandẽ wtsinnighen vrienden Iongelinck de name ghecreghen/ ghelijck de Poeten verciert hebben/maer vande cracht van te doen slapen/de welcke sy in Griecksch Narcosin heeten/ende de visch

de visch Torpedo, Narkin, de welcke van verre de handt vande ghene die haer raeckt verdooft / alsuicken cracht als Plinius ende Plutarchus segghen te wesen in dese Spaensche Jenetten/ te weten die den zenuen contrarie is/ ende thooft swaer maeckt. Dese zijn nu ter tijdt zeere wel bekent/ niet alleene soo veel soorten als byden ouders verclaert staen/ maer veel meer ander/ daer sy gheen mencie af maeckten/ onder de welcke dat sommighe zijn die tusschen vande Narcissen ende Lelien comen.

Vroege Narcissen vāde Poetē/ inde middel Saffraē-geel op het purper treckende. In Latijn/ Narcissus Poëticus Mediocroceus purpureus præcox. In Spaensch/ Lirio blanco ende Cebollina.

Ghemeyne zeer witte/ spaede bloeyende Narcisse met veel bloemen.

De Narcisse vande Poeten/ is d'alderghemeynste Saffraen-roodt/ gele/ wiens cransken vande bloeme men sien mach/ rondtomme met witte bladers beset/ ghelijck Ouidius zeer fraeye is schrijuende/ ende is de selfde Narcisse van Dioscorides, de welcke in Sprockelle/ Meerte ende April is vercierende met een Lelieachtighe wittigheydt sterrewijs de bemden van Montpelliers ende Prouencien. Want sy heeft melck witte bloemen met ses bladerkens ghesterret/ die inde middel eenē gefronsten rinck hebben wten Saffraen gelen treckende opt purper / met een zeer soete ende recht tot slaep verweckende reucke al oftse yet hadde den reucke vanden plompen ghelijck / de welcke besloten staen in een velachtich blaesken dat wt knoopē alderеerst is voorts comē op een ronde cale stele/ maer ouer beyden sijden ghedronghen ende ghestreept. Tsaedt dat swert is wasset in velachtighe haeukens dien vande Nigelle oft Nardus saedt ghelijck. Den bol is in veel vellekens ghewonden/ eñ met een dichte vel becleedt/ zeer ghelijck die vanden zee-Ayjuyn Pancratium ghenaemt oft Squille, maer minder. De bladers zijn die vande Pareye ghelijck vol witachtighe slijm/ ghelijck de Jacinthen/ Ayjuyn eñ Squille. Inde houen van Nederlandt / Duytschlandt ende Enghellandt wt vreemde landen ghebracht zijnde zijn sy eygher ghewórden daermen noch twee andere van dese soorte vindt / te wetē een groote met veel bloemen ende een cleyn die spaede bloeyet/ de welcke meestendeel maer een bloeme en draegt ghelijck dese die vroegh bloeyet.

Ghemeyne zeer witte/spaede bloeyende Narcisse/met veel bloemen.

In breydde ende grootte van bladeren is dese ghelijck de groote gele Narcisse van Spaignien/ dickwils in den Mey voortbrenghende twee/drie/oft vier breede ende schoone bloemen op eenen stele/ ghemeynlick gheschickt ende verciert met sesse ende dickwils met seuen/ acht ende negen bladeren: soo dat dickmael schijnt dat sy dobbel zijn. De bladeren van dese zijn meer doncker-groen dan de voorseyde.

Cleyne zeer witte/spaede Narcisse.

De cleynste bloeyet nae alle d'andere: de bladeren ende bloemen zijn veel cleynder ende engher dan de ghemeyne/ oock niet meer dan een bloeme op elcken stele ghemeynlick draghende.

Witte droeue Narcisse met eenen gelen crans int midden.

De neersticheydt der Cruydt-lief-hebbers van onsen Nederlande heeft vercreghen vier soorten van Narcissen int midden geel/ de welcke sy noemen Medio lutei. De Narcisse die int landt is gheweest wel ouer dertich iaeren/ is in bollekens ende bladeren ghelijck den ghemeynen zeer witten Narcisse: maer de steel is hooger/gemeynlick voortbrenghende twee oft drye witachtighe bloemen/ veel droeuer dan de voorseyde/der welcker croone int midden geel is ghelijck als occre.

Narcisse oft Spaensche Jenette geel inde middel.

Tcomt oock meer ouervloedich voorts dan eenich inde voorseyde bemden van Montpelliers/ te weten van Boutonnet, Selle neuue, Lates eñ andere plaetsen inde selfde contreyen gelegẽ/de welke meestendeel heeft aen een steelkẽ ses/thien oft twaelue van een staende bloemen/ die niet so wit en zijn als de voorgaende sneeu-wit Narcisse met eenen bleeck-gelen rinck inde middel: de bol is ghelijcker ende van buyten swert/ende heeft dicker bladers. In Prouencen daer vande bloemen cransekens ghemaeckt worden/zijn de bloemen gheheeten Donas, maer zijn den Gras daer schadelick.

Witte droeue Narcisse met eenen gelen crants int midden. D'eerste.

Narcisse oft Spaēsche Jenette geel inde middel. Donas vande Prouencialen. Dese tweede hebben wy in Nederlandt ghesonden wt Languedoc int iaer 1561. ende wordt oock ghenoemt in Latijn/ Narcissus medioluteus. In Spaensch/ Lirio. Tweede.

Narcisse inde middel geel/ van Pise wt Italien ghebrocht.

De Herbaristen van Nederlandt met onsen Clusius maecken de vroeghe Narcisse van deser soorten / ende heeft breede bladers ende veel zeer lustighe bloemen die inde middel een gelen cransken hebben. De bloemen zijn wat cleynder dan de voorseyde/ ende sijn coleure is leuender. Sy is hier wt Pisa ghesonden / sommighe segghen datse wt Constantinople comt/ ghelijckerwijs het naeste volghende.

Narcisse met eenen gelen dobbelen crants int midden.

Mijn-Heer Philips van Deurnaghe Heer van Vroylandt / heeft dese voorledene iaeren ghehadt dese teghenwoordighe Narcisse onder vele besonder planten: De lusticheydt van de bloemen is/ dat sy in stede van de enckele croonkens int midden wel dobbel zijn: welck zeer seldtsaem eñ ghenoechelick is om sien: Aengaende de reste/ soo is dese ghelijck ghenoech met de voorseyde Narcissen geel int middel/ soo wel in bladeren ende wortele/ als in soeten reuck die slaperich maeckt.

Gheheel witte Narcisse.

De Narcisse wordt somtijdts bevonden gheheel witte bloemen te hebben/ maer vande reste is sy den voorgaenden gheheel ghelijck.

Diuerscheyt vande Narcisse die inde middel geel is.

Dese verschilt datse min bloemen heeft/ ende tblat witachtich ende stijf: beyde de soorten vindtmē inde houen van Nederlandt door neersticheydt van M. Kaerle de l'Escluse, die den bol heeft wtghesteken inde vochte plaetsen aen de zeecant gheleghen van Portugael ende Granaden / ende synen vrienden ghesonden.

Narcisse inde middel geel/van Pise wt Italien ghebrocht. In Latijn/Narcissus medioluteus, Pisanus Italiæ delatus.

Narcisse met eenen gelen dobbelen crants int middel.

Dobble witte Narcisse van Constantinople.

Dese is door de neerstichheydt vande naecomers ons bekent gheworden/ vanden ouders ende Dioscorides niet beschreuen/ de welcke ghesonden zijnde wt Constantinoplen vanden edelen Ridder Charles Rijm Heere van Eekenbecken wt Vlaenderen zeer gheleert edelman/ ende Ambassadeur vanden Keyser Maximiliaen byden grooten Turck Solyman/ wordt in grooter weerden ghehouden inden hof vanden grooten lief-hebber vande wtlandtsche cruyden Jan Brancion/ ende vader vande cruyden/ende heeft veel bloemen ende bladerkens/ die lieflick sneeu-wit ende zeer lustich om sien zijn/ sonder eenighen gelen rinck inde midden te hebben/ maer heeft in stede van dien dobbel bloemen/ hebbende nochtans eenighe apparentie van geelheydt hier en daer tusschen de bladers ghemengt.

Diuersheyt. Opde selfde plaetse hebbense oock eenighe veranderinghe/als van ghewronghen ende ommegekeerde bladers die langher ende breeder zijn. Men sieter oock met smalle bladers ende met bleecke bloemen nae tgele treckende.

Berg-Narcisse oft geel Tijtlooken.

Dese en verschilt oock niet in ghedaente ende cracht vande Narcisse van Dioscorides, maer alleene in bloemen/ de welcke sy voorts brengt zeer schoon ende geel/ al ofse twee in een waeren/ niet met eenen cleynen rinck/ maer ghelijck een belle/ viermael meerder dan de gele groote Sleutelbloemen: tknopken is ghefronst nochtans niet onghelijck: gelijck oock noch bladers/ noch bol en zijn/ dan datse dunder ende cleynder zijn. In Sprockelle ende Meerte zijn sy tot Londen op de warmoes marckt met groote hoopen/ ende oock de boschachtighe bemden van al Engellandt ende Nederlandt zijnder vol af. Maer inde landen die Suydtwaerts ligghen/als Languedoc/Gascoigne ende Spaignen/

Gheheel witte Narcisse. In Latijn/ Narcissus totus albus. In Spaensch/ Iunquillos blancos.

De dobbel witte Narcisse van Constantinople met veel bloemen/ schoon/ blijde en zeer zelden/ van Chalcedonik. Sout wesen d'achtste Narcisse vā Matthiolus die niet beschreuen en is. In Latijn/ Narcissus albus polyanthos, Oft Chalcedonicus elegantior, hilarior & rarior, & multiplex.

Spaignen/ en groeyen die niet dan op de hooghe gheberghten/ ende bloeyen in Meye ende Wedemaendt/ ghelijckmen sien mach bouen opde gheberghten van Vigaen/ Mijnden/ ende Pyrenē/ niet verre van Tolouse/ maer sonder reucke/ ende cracht/ die oock soo zeere niet en verweckt tot slapen.

Spaensch geel Tijtloosen.

Daer is een ander soorte desen van luttel onderscheydt/ maer breeder van bladers ende meerder van bloemen die gheheel geel zijn oft saffraenverwich/ alle de reste is den anderen gheheel ghelijck. Dese met de ghene die terstont volghen sal/ hebben groeyende in henlieder houen de zeer gheschickte Herbaristen Jan Baillet van Rijssel ende Mouton. Somtijdts is die veel cleynder/ met een stele van een spanne oft halue voet lanck. De bloeme is ghelijck de Narcisse van desen lande/ maer minder ende lanckworpigher/ ende geluwer.

De boeren ende schaepherders segghen dat de ghesoden wortel purgeert/ ghelijck het stinckende Lisch ende sonder twijfel sy doet braecken. Cracht.

Allercleynsten gelen berchschen-Narcissus met biesen-bladerkens.

Heeft dunne bladerkens een palme hooge/ veel cleynder dā die van de biesen/ ter aerdens-waerts gheboogt, tusschen de welcke een steelken voortcomt een palm hooghe: ende in het sop van dien een bloeme zeer lustich om aenschouwen/ gelijck ghemeyne gele Tijdeloosen/ spruytēde wt een velleken/ als alle andere Narcissen/ waer nae volght de bolster van de Narcisse. Het bolleken van de wortele heeft de grootte van een haselnot. Aluarus Nonnius de wel gheleerde Medicijn t'Antwerpen heeft my daer af ierst vermaen ghemaeckt; Daer nae heeft Mijn-Vrouwe Marie de Brimeu my een

Berg-Narcisse oft geel Tijtloosen/ In Latijn/ Narcissus totus luteus montanus Theophrasti. In Hoochduytsch/ Wethblumen/ Hornungblumen ende Zeytloosen. In Franchois/ Coquelourde. In Spaensch/ Campanilla, ende is de Pseudo-Narcissus vā Clusius, ende Luteus syluestris van Dodonæus, eñ Bulbus Codion van Theophrastus, ende niet Cordiaminum als Gaza heeft ouergheset.

Spaensch geel Tijtloosen.

een bolleken ghegheuen/ wt der welcker potten wy de bloeyende plante hebben nae d'leuen doen contrefeyten. Corts daer nae heeft my Jan Mouton vā Doornick de selue figuere ghesonden/ maer alleenlick verschillende van dese met recht opstaende bladerkens.

Dese wordt in potten bewaert ende gheoeffent/ ghelijck als de naevolghende/ ierst ghebracht in Nederlandt wt tgheberghte van Biscaye door eenen wandeler oft pelgrim wt Galissien wederom comende: Welcke bollekens onse voorseyde vriēdt Mouton zeer neerstichlick onderhoudt in sijnē wel gheoeffenden hof tot Doornick.

Anderen allercleynsten berghschen-Narcisse/ met gele ghecrolde bloemen/ van Mouton.

Bouen de voorseyde cleyne Narcisse heeft noch de voorgenoemde Mouton drye andere ghecreghen/ waer af d'eerste heeft recht opstaende bladerkens/ met ghefronste gele bloemen/ andersins den voorseyden niet zeer onghelijck.

De derde sorte van d'aldercleynste berg-Narcisse van bloeme ghelijck de voorseyde cleynste gele/ maer wit.

Dese minste van allen heeft cleynder ende ronder bladers dan die vande Herfstsche Jacinthe/ nae der aerden ommegheboghen/ ende een wit bloemken/ dat de gele berg-Narcisse oft Tijtloose ghelijck is/ maer veel minder/ voorts comende op een steelken van een palme. De zeer gheschickte Apoteker van Doornick Jan Mouton/ bewaert dese wel neerstelick in sijnen hof, ende heeftse ghecreghen wt den dale vanden gheberchte Pyrenee/ aende Westersche zee.

Purperblaeuwe Narcisse. In Latijn/ Narcissus Purpurocæruleus.

Enighe van ons vrienden gheloofweerdighe persoonen/ seyden ons voor seker dat sy by de

Allercleynsten gelen berghschen-Narcissus met biesen-bladerkens. In Latijn/ Narcissus montanus iuncifolius minimus alter flore luteo.

Anderen allercleynsten berghschen-Narcisse met gele gecrolde bloeme/ vā Moutō. In Latijn/ Narcissus montanus iuncifolius minimus alter flore luteo fimbriato Mutoni.

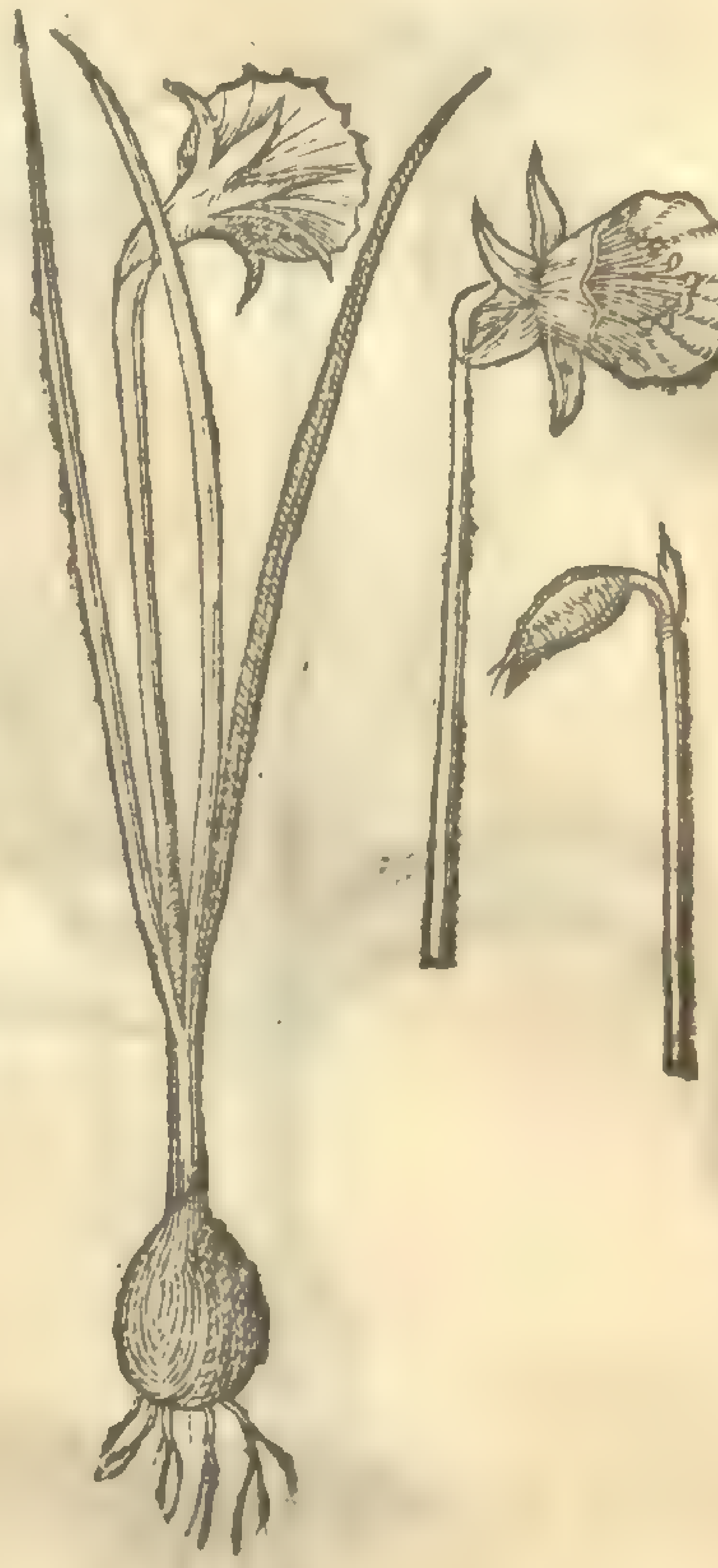

Lantts riuiere van Montpelliers gheuonden hadden Narcissen met gheheel purperbloemen / de welcke wy nochtans daer / ende in ander aengeleghen bemden / langhe ende dicwils te vergheefs ghesocht hebben/ende oock de neerstighe soeckers vande cruyden/ ende ons meesters gebeden dat sy ons de selfde souden willen wijsen.

Cleyn ghecroonde berghe-Narcissen.

In dit iaer M. D. LXXIX. heeft my ons voorseydt goedt vriendt Mouton gesonden noch een vierde gheslachte van zeer cleyn Narcisse/ welcke hy ghehadt heeft van de selue plaetse/daer d'andere voorseyde wassen: ende heeft die wel eyghentlick ghenoemt Ghecroohde Narcisse / aenghesien dat die opwaerts omkeert de sesse geel-bleecke bladeren van haere bloeme / ghelijck als Dens Caninus, welck wy Erithronium hebben genoemt/gelijckerwijs als een croonken: de welcke hebben hanghende in stede van het cransken een cleyn witachtich croesken oft cloesken : int midden van dien hangt een wit draeyken wat geelachtich/ ghelijck als een stamperken. Dese en heeft maer een dunne bladerken ende steelken hooghe vijf oft ses duymen. Het bolleken is ghelijck de keerne van een haselnot/swert van buyten/ende wit van binnen. Aenghesien dat dese zeer selden by ons is/ soo en hebben wy gheen experiencie oft vervarentheydt van de crachten ende werckinghen daer af.

Geel Tijtloosen met dobbel bloemen.

Dese Tijtloose met bleck-geel dobbel bloemen is een aerdighe veranderinghe om sien inde Nederlandtsche houen van ons vrienden: voorts zijn die in als den anderen gheheel gelijck. Dese heeft alderecerst binnen Doornick ghevonden ghewee st inden hof van een aerm mensche. Jan Mouton is daer af wel ghestoffeert.

Alderminste witte berg-Tijtloose ofte de derde soorte van d'alderclepnste bergh-Narcisse / van bloeme gelyck de voorseyde clepnste gele, maer wit. In Latijn/Narcissus omnium minimus montanus albus.

Clepn gecroonde bergh-Narcisse. In Latijn/Narcissus montanus minimus coronatus.

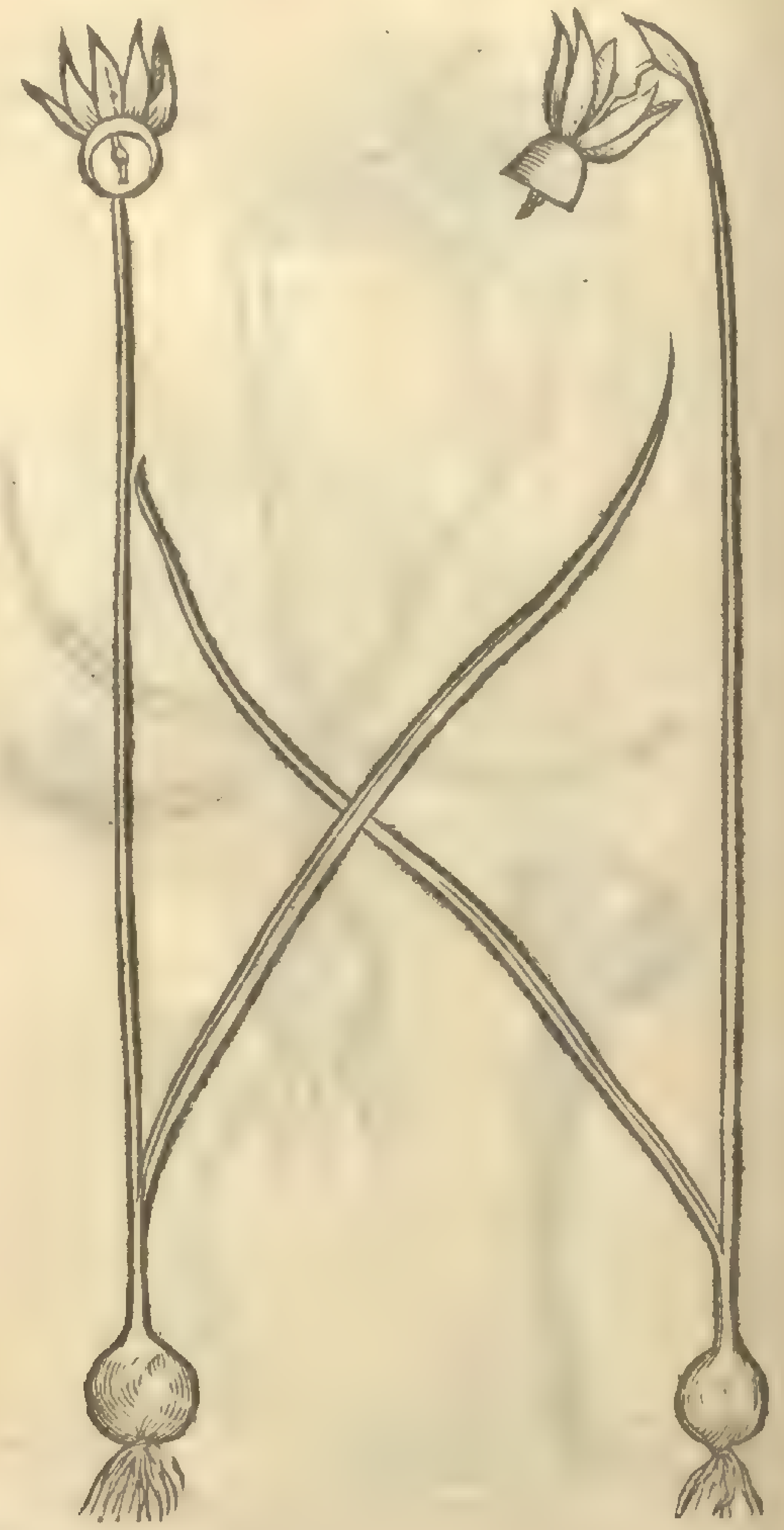

Cracht vande Narcissen.

Dioscorides ende Plinius. De wortel vande Narcisse ghecoct / met spijse oft dranck inghenomen doet braecken.

De selfde wortel met een luttel honichs zeer wel ghemengt/is goedt gheleydt op verbrandtheydt/ ende gheneest de ghequetste zenuen.

De selfde met honich wel ghemengt/is zeer goedt gheleydt op de knoken die wt de leden zijn/ ende op alle oude pijnen vande leden ende ioncturen.

De wortel vande Narcisse met saedt van Netels ende azijn gemengt/ neemt wegh de sproeten ende masen wt den aensicht.

De selfde met Vitsen meel ende honich ghemengt/ suyvert de vervuylde sweeringhen / ende doet wtbreken de harte aposteunien.

De selfde ghemengt met Drauick meel ende honich/ treckt de splinters ende doornen wt den lichaem/ daer op gheleydt zijnde.

Galenus. De wortel heeft soo grooten drooghende cracht/ datse zeer groote wonden tsamen heylet/iae die tot door de tendoenen oft pesen loopen: want sy is wat abstersijf ende tsamen treckende.

Narcissen schijnen te hebben de crachten vanden Jacinth ende Saffraen/ int verteeren/tsamentrecken/toeheylen ende tot slaep verweecken.

Rondelet ghebruyckte de wortel vande Narcisse om te ghenesen de doorhouwen zenuen / ghescheurtheydt ende sieckten des buyckx.

De wortel midts datse lijmachtich is / ghemengt met Peerdtsteert/ duysentknoop ende der ghelijcke drooghende cruyden, heylet tsamen de ghequetste zenuen / ende daerom wordtse ghepresen gelijck de Waelwortel tot de ghescheurtheden ende sweeringhen vande blase ende nieren.

Apuleius. Tot wonden die van selfs comen / salmen nemen de wortel vande Narcisse ende afghestooten zijnde menghen met olie ende meel / ende alsoo in stede van een plaester op de wonde leggen: want sy sal die wonderlick wel ghenesen.

Geel Tijtloosen met dobbel bloemen. In Latijn/ Narcissus luteus multiplici flore.

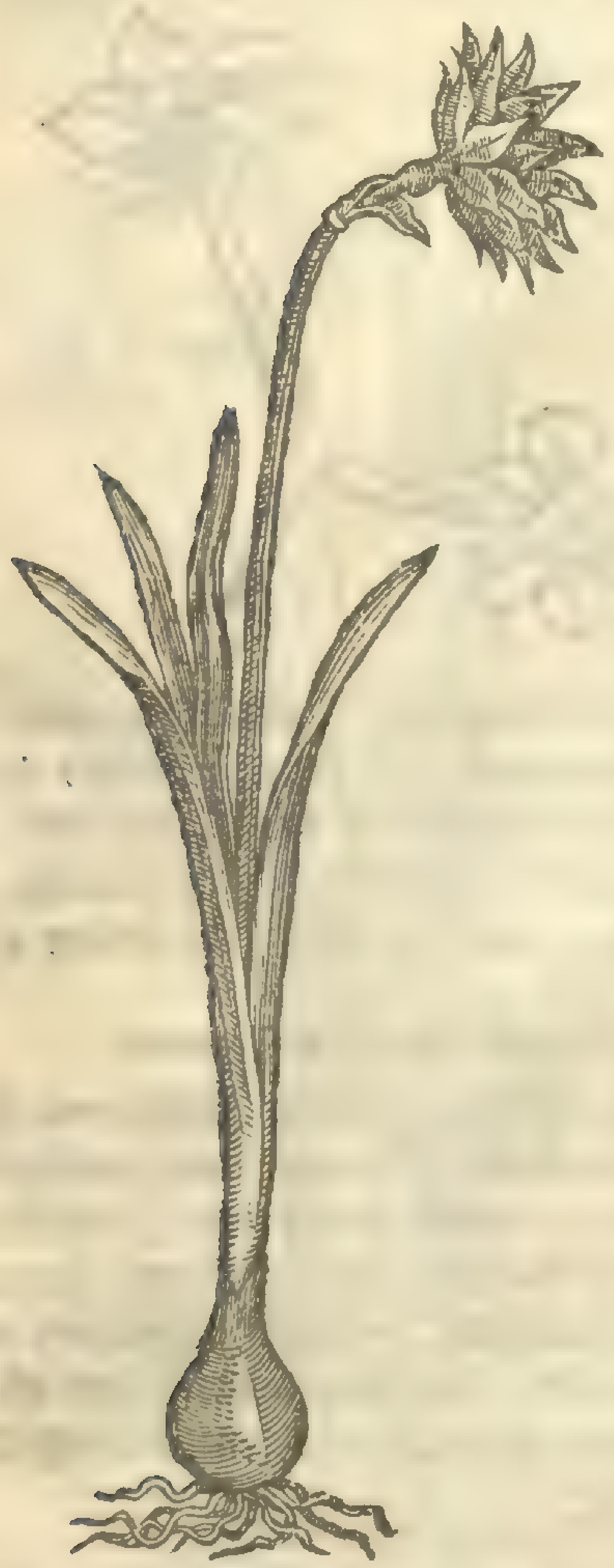

Geel Narcisse van Afrike. Jonquilles ghenaemt / In Latijn/Narcissus luteus, Aphricanus: an Bulbus vomitorius? In Spaensch/ Ionquillos.

Teghen wtdrooghen/ende colica/ Sal men nemen t'cruydt vande Narcisse/ende gestooten zijnde t'sap drincken/want t'is zeer goedt teghen de colica/ende den hoest.

Om olie daer af te maecken/ soo sult ghy de bloeme in olie legghen/ eñ daer mede de siecke strijcken: ghy sult v verwonderen van haer cracht.

Geel Narcisse van Afriken. In Latijn/Narcissus luteus Aphricanus: an Bulbus vomitorius? In Spaensch/ Ionquillos.

Dese Narcisse thoonde eenen Barbier ende Chirurgijn vande galeyen van Genua / de welcke ghebrocht was van Bona ende Argel oft plaetsen ontrent Carthago in Afrike ghelegen / ende hadde gheheel gele bloemē/ van goeden reucke/ maer van fatsoen was die ghelijck de Narcisse van Languedoc metten gelen rinck/ nochtans minder/ smalder ende herter van bladers/ ende niet so slijmachtich / maer booghachtich ende aenvolghender / andersins gheensins verschillende vande ghele Narcisse. Men seght datse ghevonden wordt niet verre vāde hauen van Agathen / eñ is onlancks wt Spaignien ghebrocht gheweest in Nederlandt ende Vranckrijck.

Clusius schrijft datse van selfs voorts comt niet verre van Toledo inde berghachtighe bemden.

Vroeghe gele Narcisse met biese-bladers. In Latijn/Narcissus luteus iuncifolius præcox.

Gele spade Narcisse met biese-bladers/ofte Jonquilles. In Latijn/ Narcissus iuncifolius serotinus.

De gele spade Narcisse met biese-bladers verschilt alleene vanden anderen datse min bladers ende bloemen heeft.

Dioscorides. De Bulbus dien sy vomitorius heeten / heeft veel slapper ende langher bladers

O dan

van Bulbus eſculentus, dat is Bulbus nut om te eten/ maer eenderghelijcke wortel/ met een ſwerte ſchorſſe.

De wortel van dien ghetẽ/ oft een decoctie daer af gheſoden ende ghedroncken gheneeſt de gebreken vande blaſe/ende doet braecken.

Galenus. De ſelfde is veel heeter van nature dan Bulbus eſculentus.

Gele ſpade Narciſſe met bieſe-bladers. In Latijn/ Narciſſus Iuncifolius ſerotinus.

Cleyn ſpade Narciſſe.

Deſe Narciſſe is een plantken van eenẽ duym lanck. In October brengtſe voorts een witte bloeme/die inde middel gele is/ welrieckende/ op een dunne ſteelken. De wortel is minder dã die vande Iunquilles vol ſlijmicheydt. Cluſius ſchrijft datſe ſonder bladers bloeyet in Granaden aende riuiere Guadiana. In Nederlandt en is ſy noch niet bekent.

Witte

Junquilles met ronde ende breede bloemen op de wijſe van enckel Rooſkens. In Latijn/ Iuncifolius flore rotundæ circinitatis roſeo.

Int hof vãde eerſame Vrouwe Vrouwe Maria van Brimeu eñ Heer Aluaro Noñez wordt opghevoedt een gheſlachte van Narciſſe met bieſe-bladers / al heel ghelijck de ſpaede Narciſſe met bieſe-bladers / maer de bloeme is ronder ende breeder.

Aldermeeſte Spaenſche Jonquille.

Mijn-Heer Jan Hoboken Greffier vã Antwerpen / Chriſtoffel Plantijn / ende wy/ hebben vercreghen een andere ſoorte van Jonquille die den bol ende bladeren heeft noch eens ſoo groot als alle de voorſeyde. Sijnen ſtam is wel twee cubitus hooghe / draghende vier / vijf oft ſes bloemen inden April/den anderen niet ongheliјck/ maer meerder.

Cleyn ſpade Narciſſe. In Latijn/Narciſſus Autumnalis paruus. In Spaenſch/ Tonada.

Witte Bemdt-Lelie vãde Lente oft Tijtloosen met veel bloemen. In Latijn/ Leuconarcissolirion pratense vernum. **T'is vande soorte van** Viola alba Theophrasti **met veel bloemẽ: ẽ** Moly **van Rondelet: eñ is** Leucoum bulbosum hexaphyllũ Dodonęi: **ende** Narcissus 7. **van Matth. niet beschreuen.**

Witte Narcisse met luttel bloemen. In Latijn/ Leuconarcissolirion paucioribus floribus.

Dese Tijdtloose die oock in cranskens ghebruyckt wordt / is dryederhande verschillende van bloemen ende grootte. Want die van Languedoc met veel bloemẽ/gelijck sy meerder is dan d'ander twee/ alsoo is sy oock schoonder ende lustigher van bloemen/ want sy zijn melckwit ghelijck die vanden velt-Ajuyn maer van fatsoen die vande cleyne Lelie ghelijck / voorts comende ende hanghende wt eenen knoop van yeghelicke opperste stele/die vele zijn / ses oft seuen bloemen/ende heeft sijn saedt dat rondt is ende swert ghelijck dat vande Pioene ghesloten in een velachtich blaesken. De wortel eñ bladers zijn die vande Narcisse metten gelen rinck ghelijck/ eñ groeyet zeer vele in bemdẽ oft in leeghe vruchtbaer plaetsen ende vochtighe grachten / niet verre vã Montpelliers ende Maguelone aen twervallen slot van Lates. T'saedt wordt rijpe in Hoymaendt.

Witte Narcisse met luttel bloemen.

De selfde wordt oock ghesien in Duytschlandt/Vranckrijck ende Nederlãdt/ gheen onderscheydt hebbende dan datse min bloemen voortsbrengt / de welcke den voorgaenden niet ongheliick en zijn/ dan datse maer een oft twee en heeft op yeghelijcke stelen die minder zijn / hebbende oock inde middel wtstekende sommighe stijue draeyen ende swert saedt.

Alderminste vroeghe witte Lelie Narcisse ofte Somer sottekens.

D'alderminste heeft een steelken van een palme lanck/eñ groeyet oock vele Noordtwaerts / gelijck tot Antwerpen ende in Normandie/ maer met luttel bladers / die ghemeynlick maer drye oft vier en heeft/ende alleene een cleyne bloeme/die melckachtich groen is/ ende wordt daerom vande sommige ghehouden voor de groene Narcisse van Plinius, de welcke waerachtich zijnde/ soo soude der waer-

O 2 heydt

Alderminste vroeghe witte Lelie Narcisse oft Somer sottekens. In Latijn/ Leuconarcisso-lirion minimum, ende is Leucoium bulbosum triphyllum van Dodonæus, ende de seste Narcisse van Matthiolus, oft ooc is de Narcissus herbaceus Plinij?

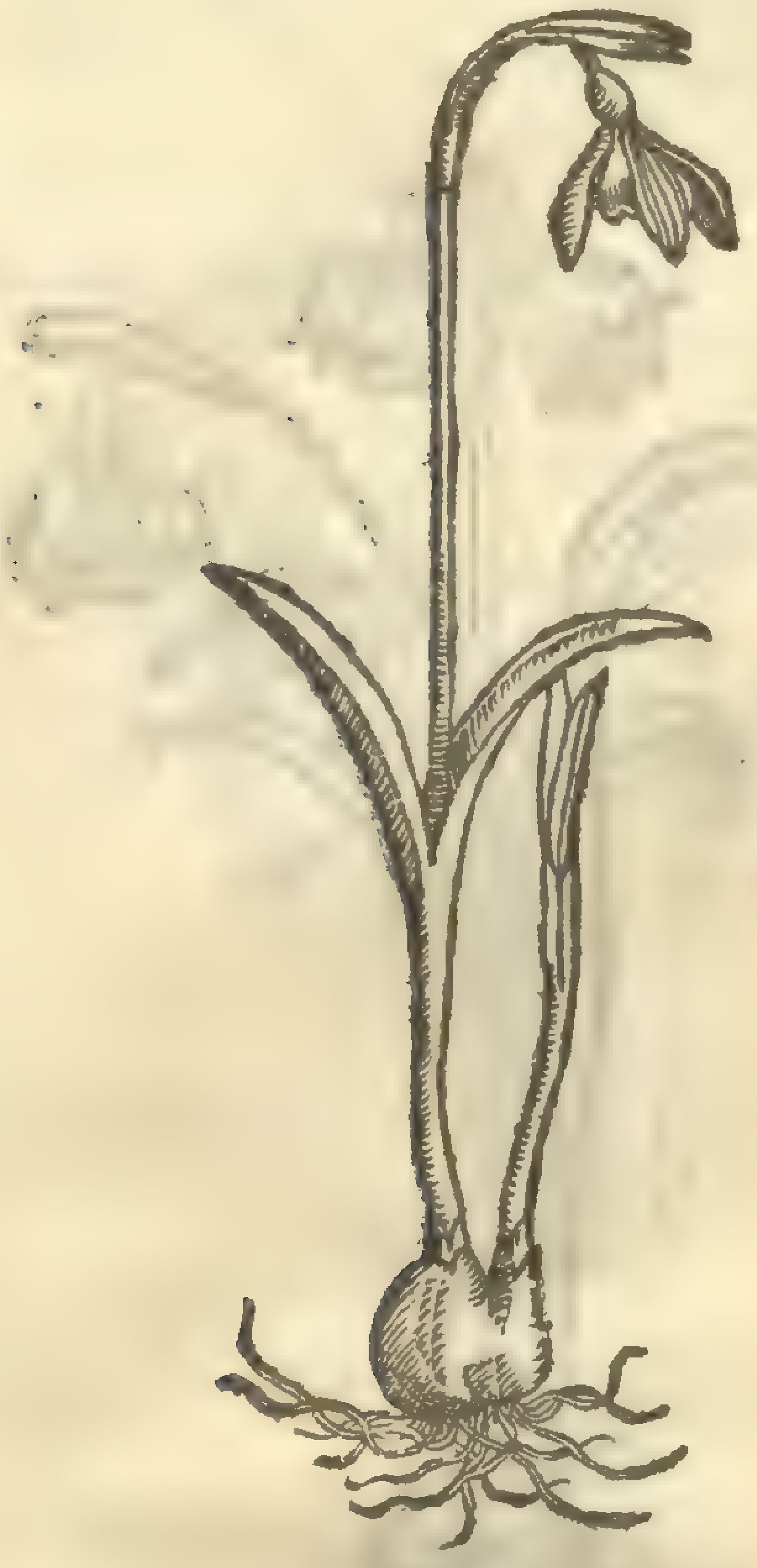

Alderminste witte Lelie-Narcisse vanden Herfst. In Latijn Leuconarcissolirion minimum Autumnale, ende is Leucoium bulbosum minimũ Autumnale van Clusius.

heydt ghelijck zijn dat de voorgaende Lelie-Narcisse soude wesen de witte Narcisse vanden selfden/ alle de welcke sommighe groene oft grasgroene linien onder hebben/ waer door datse Plinius alsoo soude ghenoemt hebben.

Alderminste witte Lelie- Narcisse vanden Herfst.

Dese is de cleyne Somersotteken ghelijck/ maer heeft de bloeme met ses bladers die vande Leucoium bulbosum hexaphyllon, oft vanden velt-Ayjuyn nederwaerts hanghende gelijck/ de welcke inden Herfst voorts comt. De bladers zijn cleyne ende groen die vande spade Jacinthe ghelijck. De wortel is ghelijck van alle d'ander/ schelferachtich als die vanden Ayjuyn. Sy groeyet van selfs niet verre vã Badaios/ ende bloeyet/ als Clusius schrijft/ in October ende Nouember. De bollekens die in Nederlandt ghesonden waeren/ zijn vergaen ende bedoruen.

Gele berg-Lelie-Narcisse van Languedoc ghe heeten in Nederlandt Tulipa van Montpelliers.

Dese Narcisse wtghesteken hebbende bouen op tgheberghte den hof Godts ghenoemt van Seuene in Languedoc/ hebben wy ouer veel iaeren in Nederlandt ghesonden aen onse goede vrienden van Antwerpen/ die metten eersten de selfde Tulipa ghe heeten hebben/ maer wy by auenture wat te stout (ghelijck wy pleghen tot beter onderscheydt vande dinghen) hebben die ghenoemt geel Narcisse-Lelie. De bloeme comt insghelijcks voort van yeghelijcke bolleken/ ende op een stele die minder/ teerder/ eñ delicater is dan die vande Narcisse/ te weten een alleene die geel is/ hebbende ses bladers/ ghelijckende eenichsins de bloeme vande Lelie/ oft eer vande gele Asphodille-Lelie met gele wtstekende draeyen die wt den midden voorts comen. De bolle is veel cleynder/ soo groot als een lanckworpich clister loocks/ ende heeft dickwils aen haer een ander ondercliſter ghelijck ghemeynlick alle

Gele berg-Lelie-Narcisse van Languedoc gheheeten in Nederlandt Tulipa van Montpelliers. In Latijn/ Narbonēsis Lilio-Narcissus luteus montanus, ende de Cleyne Tulipa van Dodonæus.

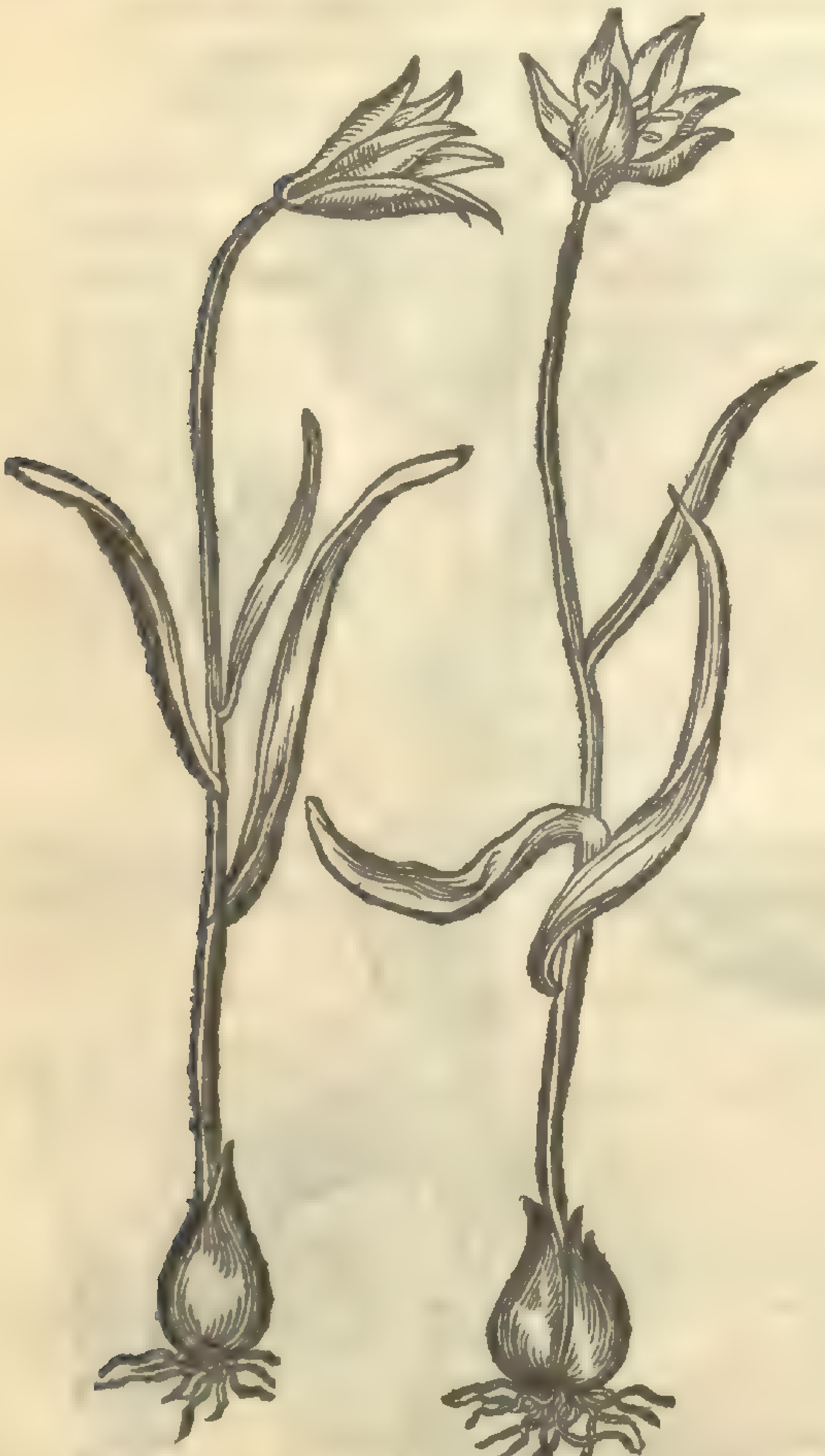

Gele Lelie-Narcisse van Bologien gheheeten Tulipa van Bologien. In Latijn / Bononiensis Lilio-Narcissus luteus siue Tulipa Boloniensis.

alle die ionghe Tulipa van Constantinople hebbē: met een cleyn draeyken vast aengewassen: voorts heeftse luttel dickachtighe bladers midden aende stele voorts comende/ die vande Pareye ghelijck.

Gele Lelie-Narcisse van Bologien gheheeten Tulipa van Bologien.

Die van Bologien is van bladers/ stele/ ende bloeme zeer ghelijck die van Seuene / maer alle sijn deelen zijn grouer eñ meeder/ ende heeft somtijdts op eenē stele die in tween gedeylt is / twee sterwijse bloemen, iae somtijdts drye/ met een lieflicke reucke die vanden steen Violieren ghelijck.

Turcks Tulipan oft Cafe lale: oftse soude moghen wesen de roode Narcisse van Plinius? In Latijn/ Tulipan Turcicum siue Lilio-Narcissus sanguineus, ende Satyrion vande sommighe.

Het is langhen tijdt gheleden dat wy aldereerst sagen tot Venegien ende Padua dese Griecksche oft Macedonische Lelie/ de welcke in Turcksche tale Cafe lale ende Tulipan gheheeten wordt / om de ghelijckenisse die de bloemen / de welcke schoon purperverwich zijn / hebben metten Turban ofte Tulban die de Turcken op thooft draghen: daer nae hebben wy die ghesien tot Florencen ende Genua met een gele ende oock bruynroode bloeme. De bol is die vande Colchicum ghelijck / ende de bladers, effen, groen, ghelijuich ghelijck die vande Lelie/ een weynich holachtich ende geboghen/ met vlāmewijse cantē: voorts heeftse eenē enckelē stele van eenen voet hooge/ opde welcke dat voorts comt een schoone Lelie bloeme die blinckende bloedt-roodt is/ de bloeme vande Pioene van verwen gelijck/ bycants soo groot als de roode Lelie / met ses dicke bladerkens / de welcke haer breedt opent ghelijck de bodem van eenen kelck oft Mariettenbloemen/ hebbende inde middel ses opstaende stijue draeyen ghelijck de Lelie. Tsaedt groeyet besloten in een velachtich blaeskken/ ende is cantachtich/ ende wat plat / ghelijck dat vander Aristolochie clematidis. Sy bloeyt in ons landt int midden

vande Lente/ niet alleene in Italien/ maer oock inde houen van Nederlandt ende Vranckrijck/ ende comen alderbest in lichte goede aerde daer ghéen mest en is om het rottens wille: men verplantse in Julio ende Augusto als de bladeren ende saedt vergaen zijn / ghelijck het meestendeel van alle andere bollen.

Vijfde soorte van bruyn-roodt Tulipan. In Latijn/ Lilio-Narcissus purpureus sanguineus puniciúsve quintus.

Bloedt roodt met donderste swert Tulipan. In Latijn/ Lilio-Narcissus sanguineus puniciúsve. 49.

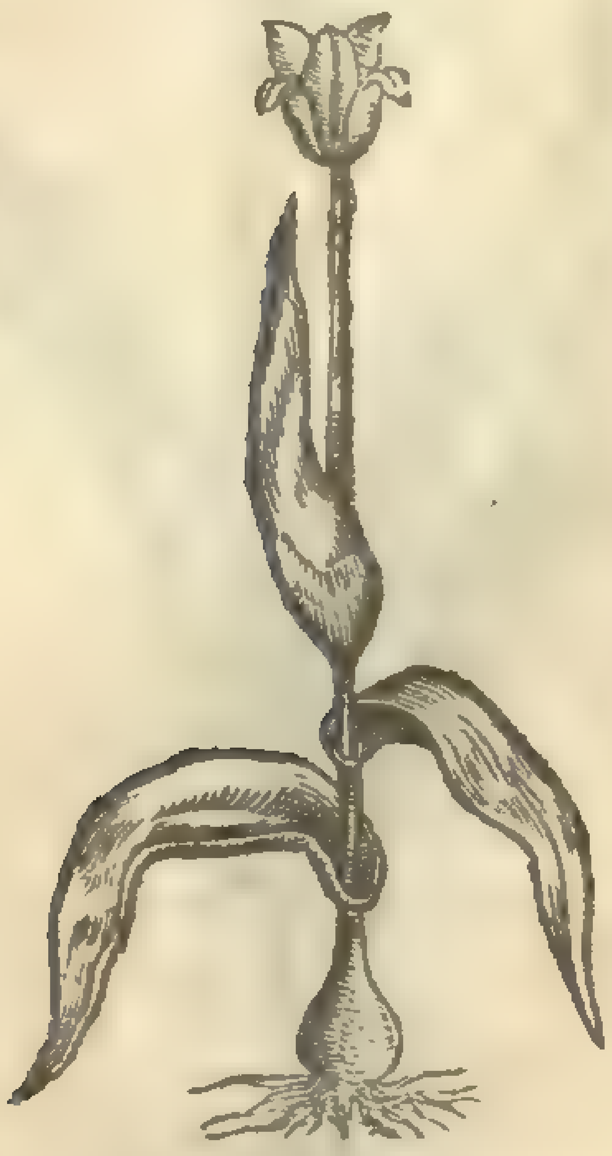

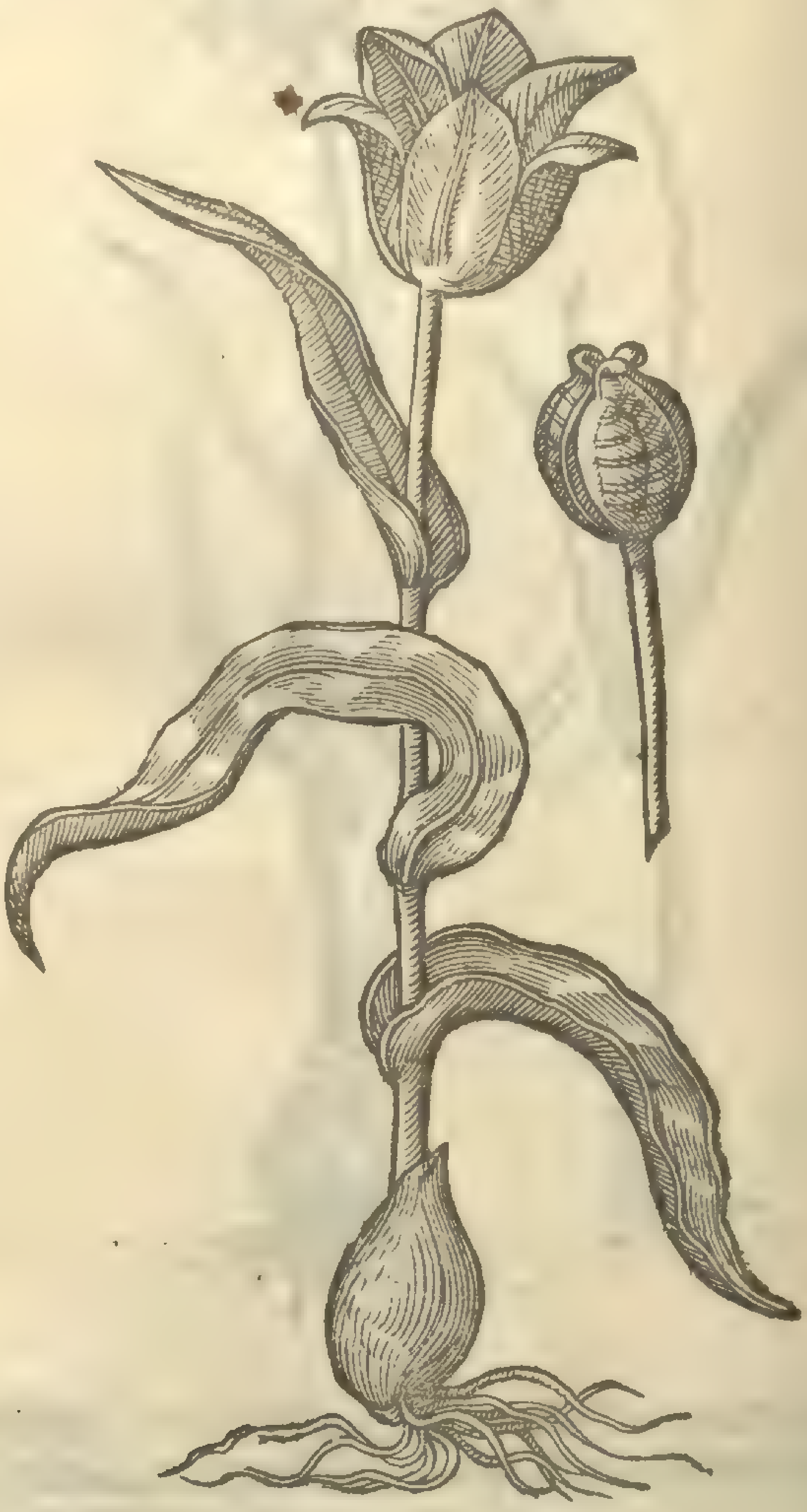

Diuersche soorten van roode gele/ orenge/ witten purperen violetten vroege Lelie-Narcisse.

Door ouervloedicheydt ende spel vander natuere/ hebben van d'eerste hier in Nederlandt van dese soorte veel zeer aerdighe diuersche manieren van bloemen ghehadt de zeer edel ende doorluchtige Prince van Chimay/ Mijn-Heere Kaerle van Croy/ ende de edel ende vermaerde mannen de Heere Jan van Brancion/ de Heere Jan Boisot/ de heere Jan vander Delft / Joufvrouwe Marie de Brimeu huysvrouwe van Coenraedt Schetz/ Joris Rye eñ Jan Mouton/ eñ naer de handt vā veel andere Heeren ende Joufvrouwen die inde houen zeer groote ghenoechte eñ verstant hebben/ als den hooghe gheleerde Heere Philips de Marnix Heere vā S. Aldegonde/ Mijn-Vrouwe Catharine van Eekeren huysvrouwe van Heer Jan Straele Amant vā Antwerpen / Mijn-Vrouwe Radegonde du Quesnoy huysvrouwe van Heer Matthias Laurin Tresorier generael van Vlaenderen/ Mijn-heere Willem Martini / ende Mijn-Heere Jan van Hoboken Greffier van Antwerpen / Raphael Coxia / Frederick Genibello / Oliuier Dries / Jan Cocne ende meer andere goede vrienden.

D'eerste is ghenoemt Eriophorus, om dat de ajuynachtighe vellekens daer de wortele mede becleedt is/ is ghevult met een saechte sijdachtige wolcke / ghelijck de Castanien. De bloeme is bruyn-roodt ghelijck d'andere naest volghende / van de welcke d'onderste bladeren zijn swert/ ende inde middel geel.

Den tweeden doncker-roodt Tulipa heeft d'onderste van zijn bladeren geel ende dmiddelste swert.

De 3.

De 3. heeft een ghespickelt bladt/ende inde middel bruyn oft swert.

De 4. is bloedt-roodt/met een gheheel swerte bodem.

De 5. gheheel roodt/met eenen gelen grondt.

De 6. ende 7. gantsch bruyn-roodt met eenen swerten grondt/de welcke aende drye hoecken wat geels heeft/ende is tweederley/te weten met een welrieckẽde bloeme/oft oock sonder reucke.

Neghen onderscheyden van vroege oft spade bruyn-roode Lelie-Narcissẽ oft Tulipãs inde bloemen.

De 8. is schoõ bruyn-roodt met eene-schoone-breede-swerte-grõdt/zeer huysch verciert rontsomme met eenen gelen randt op de wijse vande roode Vijfvouters oft Botervlieghen.

De 9. Pumilio, Naenken ghenaemt is den voorseyden ghelijck / alsoo wel van onderste swerte breede plecken/zeer fraeye met geel beset / als vande gheheele bloeme die bruyn roodt is / maer veel cleynder / ghelijckerwijs de gheheele plante die nauwelick een palme hooghe en groeyet. De welcke ick nergens hier te lande ghesien hebbe/dan inde zeer lustighen hof van Mijn-vrouwe de Brimeu tot Antwerpen onder een schoon menichte van anderen Tulipans, waer t'heeft alreede sommighe iaeren ghebloeyet/ ende altijdt cleyn ende in eenen doene ghebleuen.

Tulipan zeer schoon bruyn-roodt met eenen swerten grondt verciert rondt met eenẽ gelen randt. In Latijn/Lilio-Narcissus sanguineus puniciúsve octauus.

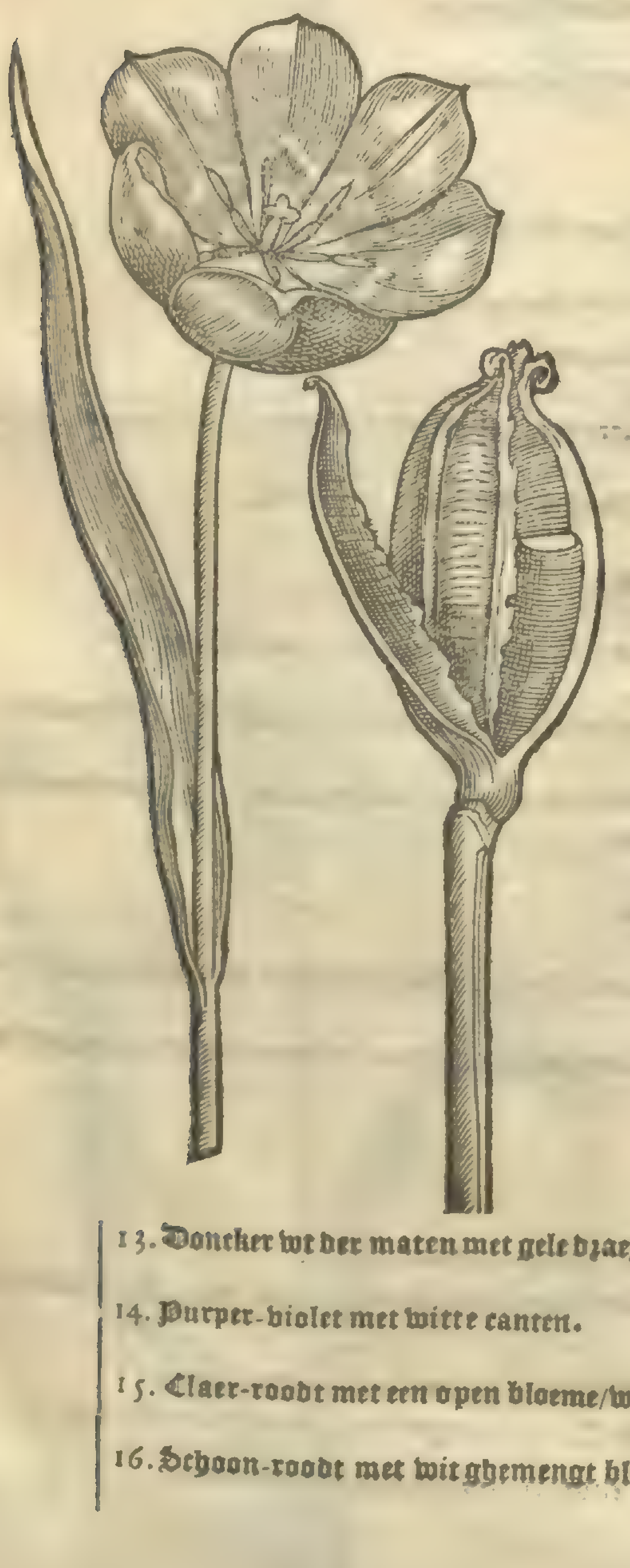

Van alle de voorseyde bruynsten roodt van coleurẽ met swerte grondt/bloeyen alderspaeste / ende dueren langste/vande dr welcke de sommige eenen soetẽ reucke hebben vanden Saffraen oft Narcisse / ende die andere zijn sonder reucke. Tselfde ghebeurt oock by de gelen/vroeghe ende spade/ende desghelijcks oock allen die andere tsy claer ende schoon rooden ofte ghemengden van coleuren. De spade alsoo wel als de vroeghe bloeyen alderbest met schoon claer Sonneschijn ende dueren langste/hoe wel dat de bloemen van de sommighe vande vroeghe haester rysen d'een dan d'andere. Maer sy en verdraghen (ghelijck wt der matẽ veel andere bloemen) niet wel nevelachtich ende reghenachtich weder.

10. De purper bloedt-roodt oft granaet appelen verwich met witte ranten eñ een witte met root gemengde linie loopende lancks den rugghe vande bloeme / ende d'onderste vande bladeren geel.

11. Schoon purper Lacca roodt/ met roode canten/ende d'midden vanden bladers van buyten wit met pleckens/ d'onderste geelachtich / van bouen tot inde middel schoon claer bloedt roodt met swerte draepkens inde middel.

12. Donckerachtich purper bloedt-roodt met de drye buytẽste bladers spitsch eñ de binnenste bot. Schoon Lacca root.

13. Doncker wt der maten met gele draepkens ende onder geel schoon Lacca roodt.

14. Purper-violet met witte canten.

15. Claer-roodt met een open bloeme/wat spitsch bouen.

16. Schoon-roodt met wit ghemengt blinckende/met witte canten.

Naenken roode Tulipan met een schoon swerte met geel rontsom besette plecken.
In Latijn/ Tulipa pumilio. In Franchois/ Tulipan nain.

Menigerhãde andere onderscept vãde Lelie-Narcissen oft Tulipan in verwe ende fatsoene.

17. Roodtvierich met eenen geelachtighen rugghe.

18. Carmesijn roodt/met witte wterste canten / open ghespreydt met breede bladers / maer bouen spitsch.

19. Verstoruen purper/bouen wit/ende inde middel schoon roodt.

20. Onder ende bouen lustich geel/inde middel bloedt roodt.

21. Geel met roode ghestreepte canten.

22. Cleyn open/claer roodt lancks de middel van tbladt/anderslins wit.

23. Open Lacca claer roodt met witte canten/ende swerte draepkens inde middele.

24. Gheheel sneeuwit/dan d'onderste puntkens geel zijn.

25. Roodtachtich/ oft bleeck incarnaet met sneeuwitte ghestreepte canten ende gele draepkens inde middele.

26. Sneeuwit met roode wterste canten ende blamwijse bladers aende stele.

27. Witte met ghestreepte lieflicke roode canten.

28. Purperverwich ghespickelt wit ende roodt van schoon licht ende claer Lacca verwe.

29. Van wit ende roodt tsamen ghemengt/ de verwe van een bleecke vergaende Roose ghelijck.

30. 31. Spade ende vroeghe gele Tulipan de doncker bloedt roode ghelijck / van reucke van Saffraen oft Narcisse/ende oock sonder reucke.

32. Geel met schon roode ghestreepte canten.

33. Van buyten bleeck geel lancks de canten met Lacca roodt ghestreept / ende van binnen schoon geel.

34. Schoon geel widt open met roodt als de voorgaende gestreept/eñ eenen bleeckẽ groenen rugge.

35. Geelachtich orenge wt den bleecken.

36. Blijde geel met orenge canten.

37. Geel orange met geel-groene canten/ende seuen zeer breede bladers.

38. Geel ende orenge onder een ghemengt met blaeuachtighe draepkens / ende inde middel vande bladeren schoon roodt oraigne.

39. Geel Tulipan oft Lelie-Narcisse met breede botte bladers ende canten orenge.

40. Orenge oft blammende Lelie-Narcisse oft Tulipa met gele boorden ende een open bloeme.

41. Schoon roodt Orange met gele canten/ ende swerte draepkens inde middele.

Tulipan

Tulipan Schoõ purper Lacca root/met roode cantẽ eñ inde middel vãde bladers wit met plecrkẽs hertewijse.

In Latijn/ Lilio-Narcissus coccineus, rubentibus oris, mediis foliis candicans, & ad basim notulis rubris, cordis effigie, aspersus. 11.

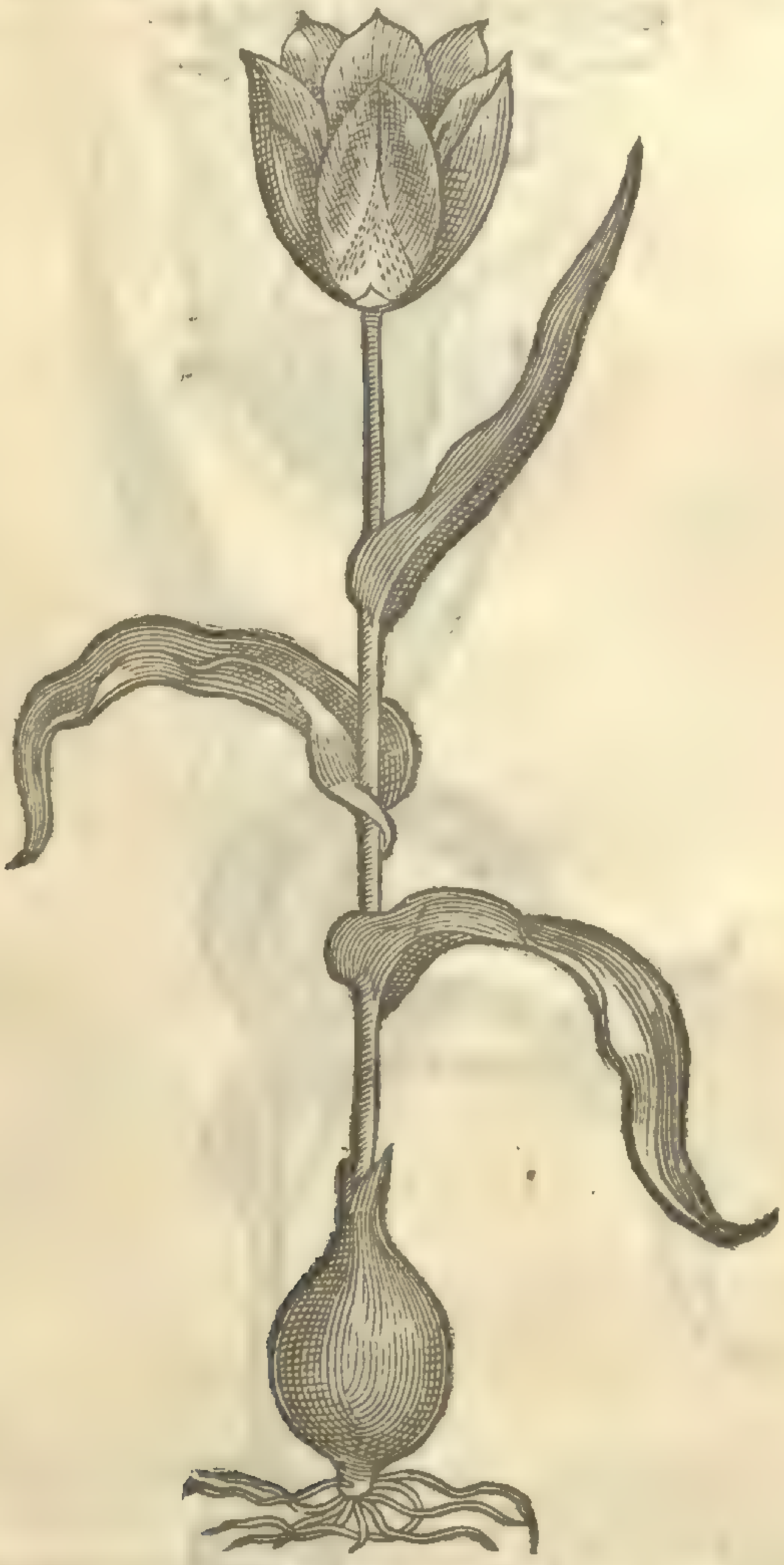

Donckerachtich purper bloet root Tulipã met de dijpe buytenste bladeren spitsch/ eñ de binnenste bot.

In Latijn/ Lilio-Narcissus sanguineus puniceúsve obsoletus tribus exterioribꝰ mucronatis foliis; internis verò retusis. 12.

Hooge wter maten schoon glinsterde Lacca root Tulipan, onder geel met gele draepkens inde middel.

In Latijn/ Lilio-Narcissus coccineus, puniceúsve rutilans. 13.

Tulipan purper-violet. In Latijn/Lilio-Narcissus purpurouiolaceus. 14.

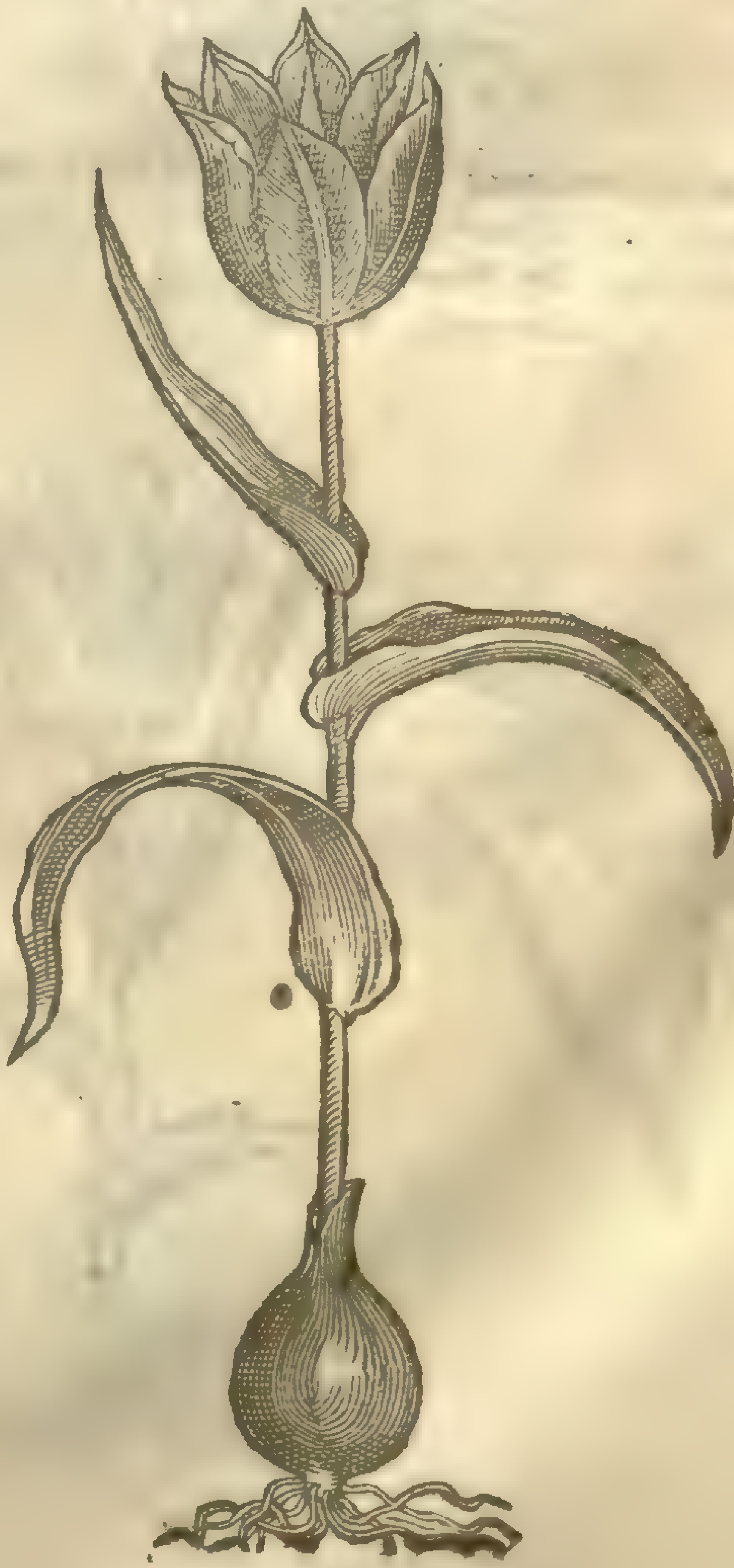

Schoon roodt Tulipan met wit ghemengt blinckende/ende met witte canten. In Latijn/Lilio-Narcissus rubellus nitidus, candidis oris. 16.

Cleyn open wit Tulipan, ende claer-roodt lanckx d'middel van tbladt. In Latijn/Lilio-Narcissus albus, paruus, & paululus, medio iuxta carinam rubellus, nitens. 22.

Lacca roodt met witte canten / oft schoon coleur van Claret-wijn. In Latijn / Lilio-Narcissus coccineus, candidis oris. In Franchois/ Tulipan Crammosi. 23.

Sneeuwit met geel-grondt. In Latijn / Lilio-Narcissus niueus totus. 24.

Bleeck incarnaet met witte canten. In Latijn/Lilio-Narcissus cãdore & rubore confusus. 25.

Witte

Witte Tulipan met gestreepte liefflicke roode canten.

In Latijn/ Lilio Narcissus candidus suauè rubentibus oris. 27.

Vroeghe ende spade gele Tulipan.

30.

In Latijn/ Lilio-Narcissus totus luteus, sanguineo puniceo par, & similis: odoratus croci aut Narcissi æmulatione; & inodorus, præcox & serotinus. 31.

Gele Tulipã met schoon roode canten. In Latijn/ Lilio-Narcissus luteus coccineus rubẽtibus oris. 32.

Tulipa bleeckachtich geel van buytẽ met eenen rooden gestreepten crans lãcks de canten, ende binnen schoon geel.

In Latijn/ Lilio-Narcissus luteolis auersa parte foliis, secundũ ora striis rubris decoratus: intus verò luteus amœnus. 33.

Tulipan schoon geel van buyten ende van binnẽ met eenẽ rooden gestreeptẽ crãs lancks de canten ende eenẽ groenachtighen rugghe.

In Latijn/ Lilio-Narcissus luteus hilaris oris rubris striatis; carina subuiridi. 34.

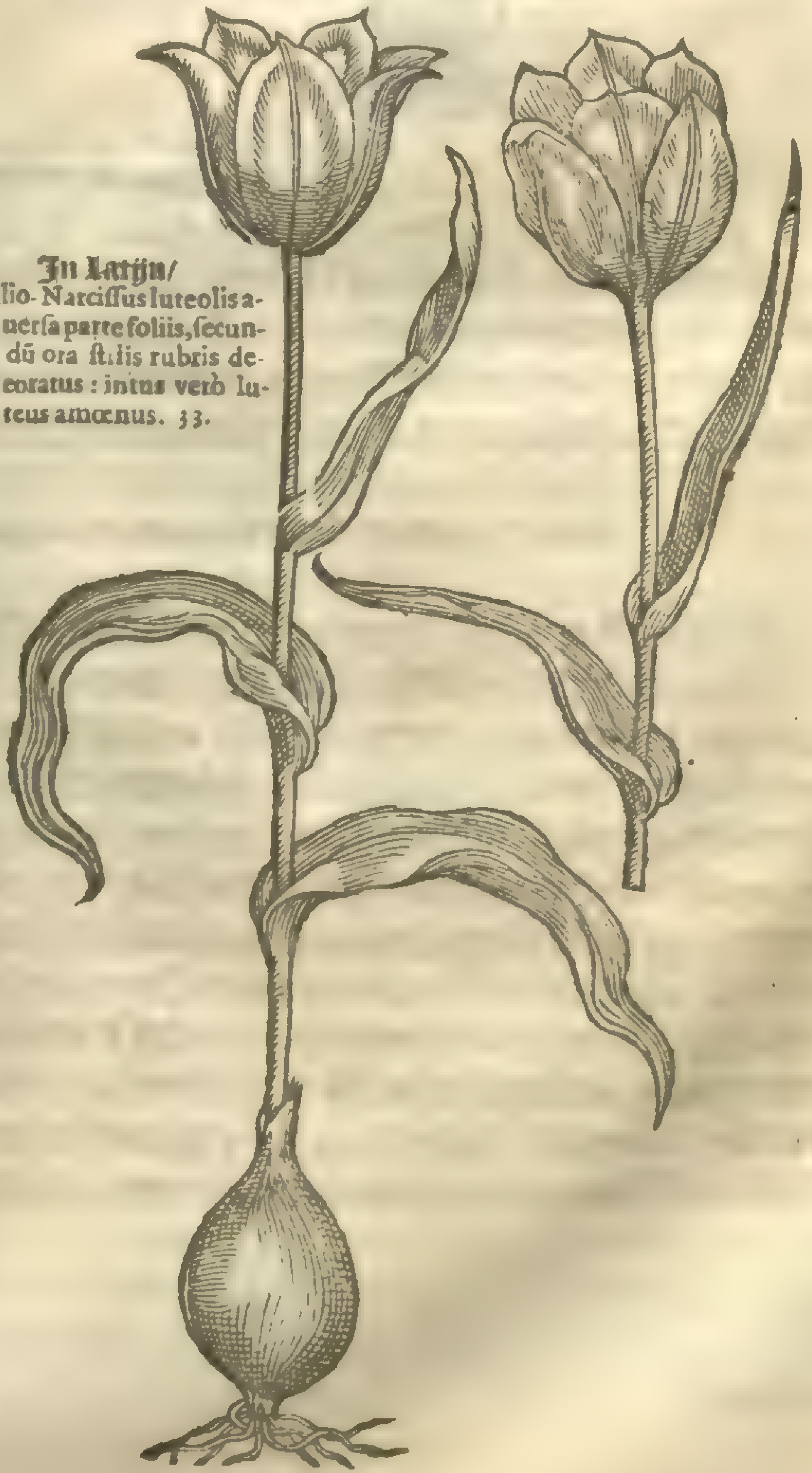

Geel orenge Tulipan onder een gemengt / en aldermeest orenge int middel van tbladt. In Latijn/ Lilio-Narcissus luteus phœniceo, confusè mixtus. 38.

Schoon roodt orange met gele canten. In Latijn/ Lilio-Narcissus phœniceus peramœnus, oris luteis. 41.

Geel Tulipan oft Lelie-Narcisse met botte breede bladers ende canten.

De bloeme heeft ses botte bladers/ als dien vande bloedt-roode Lelie-Narcisse. De wortel en stele is insghelijcks dien zeere ghelijck/ aende welcke voorts comen vier bladers / ende somtijdts meer die vande Lelie oft vande Pareye ghelijck: Wy hebbē oock somtijdts ghesien een elister gewassen aen tbladt/inden hof vanden Heere Jan vander Delft/als inden Moly van Homerus.

Lelie-Narcisse vlammende van coleure met gele boorden ende een open bloeme.

Dese heeft een schoone open bloeme/ waer af d'opperste eñ onderste canten vande bladers bleeck-geel zijn/ ende inde middē doncker orenge-roodt / de canten vande huyskens eñ de halue cromheydt zijn van buyten geel / voorts zijn alle ander deelen doncker verstoruen bloedt-roodt/inde middel binnen staet een swert tongesken/met gele tongeskens beset. Tsaedt comt voorts /de welcke platachtich is ghelijck van alle d'ander / in een lanckworpich dryecantich oft in dryen gedeylde velachtich blaesken/ de welcke oock ghesaeydt zijnde diuersche veranderinghen crijght van verwen/ende dickwils degenereert/ghelijck by lange vsancie zeer neerstich heeft ghemerckt die zeer edel Heere Jan Boisot. Mē saeydtse alderbest in Nouembre ende Decembre in potten ende goede aerde/om datse lichtelick verloren gae / alsmense inde houen set: want sy d'eerste ende tweede iaer zeer cleyn blijuen: men verplantse wten potten int landt de derde ende vierde iaere; eñ dracgē alleenlick de vijfste eñ vj. iaere/ sonderlinge de alderschoonste. De gele zijn meer ghewillich ende zijn de slechtste ende ghemeynste/want alsmen dickmael schoon orenge ende andere fraeye coleuren saeydt/sy degenereren dickwils in gele.

Ghespie-

Geel Tulipan oft Lelie-Narcisse met botten breede bladers ende orenge canten. In Latijn/ Tulipan, siue Lilio-Narcissus luteus latifolius, obtusus, phœniceis rubentibus oris. 39.

Lelie-Narcisse oft Tulipa orange vlammēde met gele boorden ende een open bloeme. In Latijn/ Lilio-Narcissus phœniceus luteis oris, flore patulo. In Frāchois/ Tulipā flāboyant à bordz jaulnes. 40.

Ghespickelde Lelie-Narcisse. Fritillaria vande Herbaristen.

Fritillaria is oock een soorte van Lelie-Narcisse / den oorspronck hebbende wten lande van Orliens/ van waer datse ghebrocht is in Nederlandt/ ende neerstich bewaert wordt vande zeer goede eñ gheschickte Apoteker van Doornick Jan Mouton/ ende oock elders inde houen van Nederlādt / die best van veel cruyden voorsien zijn . Wt een cleyn wit bolleken / minder dan dien vande Narcisse/ spruyt midden wt al oftse in tween ghedeylt waere / eenen dunnen stele van eenen voet oft onderhalf hooghe/ waer aen dat wassen lanckworpige smalle opstaende bladers die vande Saffraen oft veldt-Ajuyn ghelijck/ ende een/ twee/ eñ altemets drye schoone bloemen gheboghen eñ nederwaerts hanghende/ die vande Tulipa niet onghelijck/ maer cleyndere/ met seuen stijue hayrē oft draeyen bleeckgeel siende / ende ses bladerkens heel ghespickelt met bruyne ende bleeckpurper plecxkens ende tiefkens. De cracht van dien is noch ter tijdt onbekent. Tsaedt is witāchtich ende plat/ besloten in haeukēs/ cleynder dan die vanden Hemerocallis, ende van grootte gelijck/ oft wat minder/ dan die vande Tulipa van Boloignien. Het welcke gesaeydt / is altemets twee oft drye iaeren in d'aerde eer dat wt comt/ ende groeyet gheerne in goede aerde/ sonder mest/ als andere bulbi oft bollekens.

Fritillaria oft heel bruyn ghespickelde Lelie-Narcisse van Xanctonghe.

In luttel iaeren herwaerts hebben wy ghevonden ende vercreghen wt ettelicke bemden liggende by een stedeken gheheeten Xainctes in Xainctonghe / niet wijdt van Rocelle/ een soorte van Fritillaria die veel donckerder purper wt den roode ende violetten dan de voorseyde. Ick hebbe dit iaer Mijn-Heer Jan Hoboken Greffier van Antwerpen een sulcke gheschoncken om sijnen hof die wel rijcke ende schoone is/ daer mede oock te vercieren/ eñ om dat dit by d'andere speciē een inden voorseyden hof soude ghevoegt worden. Daer en is gheen veranderinghe in tsaedt/ noch inde reste vande plante; dan de bloeme en is niet soo lanckworpich als d'andere.

Ghespickelde Lelie-Narcissen. In Latijn/Fritillaria, siue Lilio-Narcissus purpureus variegatus, Meleagris flos Dodonæi.

Fritillaria oft heelbruyn ghespickelde Lelie-Narcisse van Xanctonge. In Latijn/ Lilio-Narcissus variegatus atropurpureus Xanctonicus.

Ghemeyn Saffraen.

Niet alleene de gedaente ende plaetsen van groeyen/maer oock de crachten bewijsen dattet Saf-
fraen vanden gheslachte is vande Narcissen/want sy zijn beyde nut om de wonden te suyueren / eñ
voorts verwecken sy deur de reucken eenichsins tot slaep: Oock en wil Ouidius door de fabel vanden
ionghelinck Crocus in Saffraen verandert/anders niet te kennen geuen/dan die verborghen cracht
die tot Venus mysterien bequame is/soodanich als oock zijn de heymelicke bewimpelinghen vande
Poetische Philosophie/aengaende de transformatien van Hyacinthus, Narcissus, Daphnes ende
veel meer ander: want andersins is Croci te segghen eenen draet/ of loke ende inslach / soodaenich
als zijn de gele of vierighe draeyen vanden Saffraen/ de loken ende vlocken / de welcke in Griecks
Crocides ghenoemt worden. Voorts soo groeyet beste ende bekentste Saffraen niet alleene inde
landen Suytwaerts gheleghen/als Afrike/Syrene/Sicilie ende Vranckerijck/ maer oock Noort-
waerts gheleghen/als Enghelandt ende Yerlant/ende oock ouervloedich/ ghelijsuich / blijde/ al oft
met olie bestreken ware / ende schoon gout roodt van blaeikens oft draen hebbende eenẽ seer stercken
reucke met eenighe scherpheyt/maer tot slaep verweckende/dwelcke ghebruyckt wort inde spijsen ende
medicinen in Neder eñ hooch Duytschlant. De boeren planten de seer gheduerige wortels/ die niet
en soecken gheoeffent te zijn/de welcke maer een bolleken en is/dien van Gladiolus ghelijck/ die al ist
datse niet gheecultiueert/oft met voeten ghetreden en worden/ghewoone zijn voorts te brenghen haer
bloeme ghelijck een kelcxken/eer datse open zijn ende aerdighe goud-roode draeyen / gheheel ghelijck
die vanden bemdt Hermodactylus. Inde winter in Louwmaendt ende inde Lente heeft sijn groene
bladers die somtyts tgheheel iaer ouer blijuen / ende inden Herfst worden ghepluct de arangie-root
hangende ende blinckende draeyen/de welcke ghestooten zijnde ende ghebonden of ghestreken op de
polst oft onder de mammen/terstont hen cracht senden totter herten oft herssenen/ende maken byeans
een draeyinghe int hooft/ende verduysteringhe oft verblindinghe van ooghen. Tgroeyt gheerne op

vrucht-

Saffraen sonder bloemen. In Griecks / Crocos. In Latijn / Crocus sine flore, ende is gheheeten in Hoochduytsch / Franchois / en Morisch / Saffran. In Italiaensch / Zaffrano. In Spaensch / Açafrano. In Engels / Saffron.

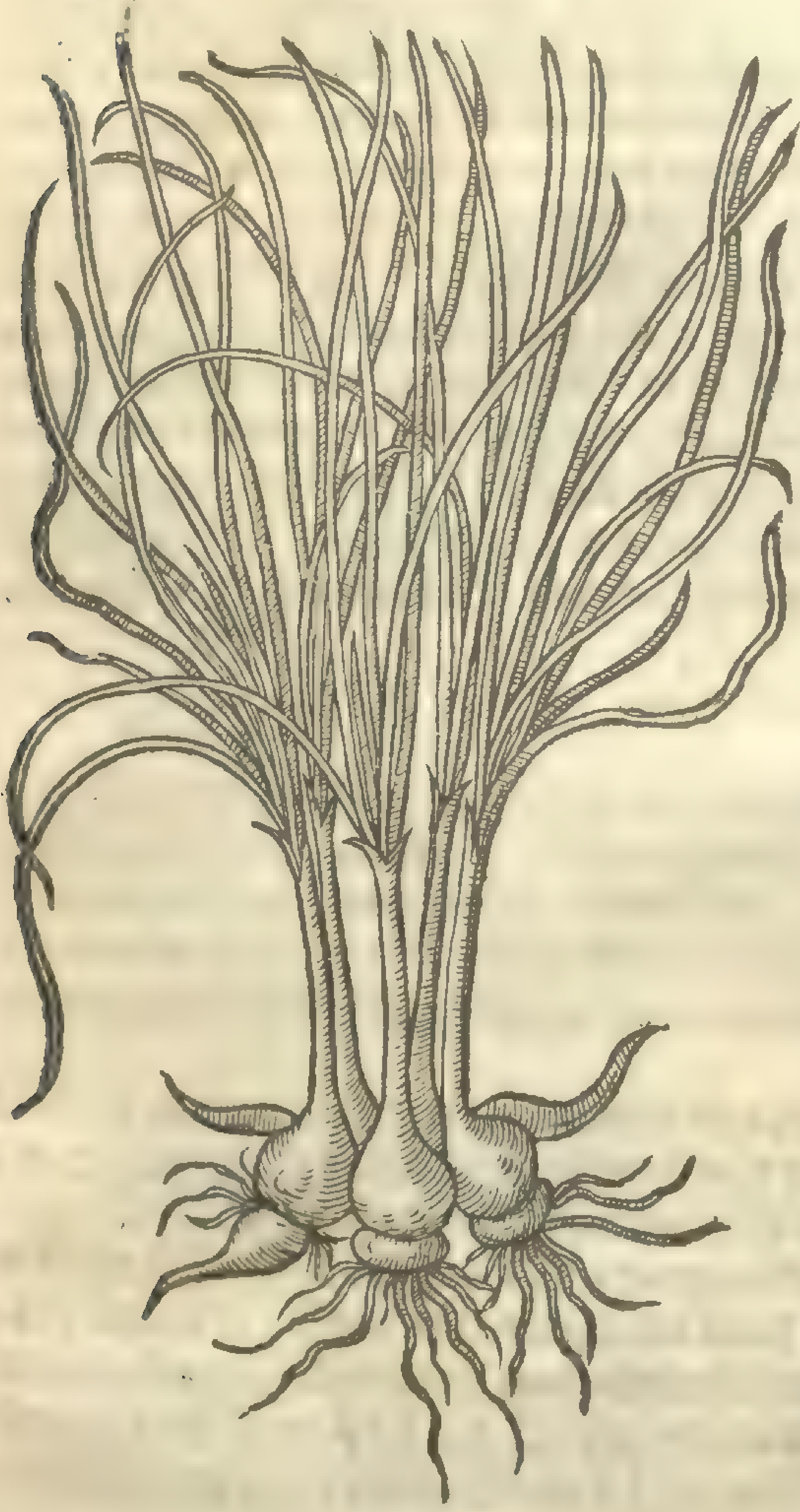

Saffraen bloeytsel. In Latijn / Croci flores.

vruchtbaere ende grasachtighe plaetsen / maer in Italien oft Vranckerijck en comet van selfs niet voorts, dan het wilt Saffraen / dwelcke een ander nature heeft.

Dioscorides. Thessalus wilde segghen dattet alleene zeer-rieckende was: Maer ander seggen dat dootdelick is inghenomen / te weten / drie vierendeel loots met water. Sonder twijfel theeft een verteerende / weeemaeckende ende met tsamentreckende cracht: inghenomen doet water maecken / tgheeft oock een schoone verwe.

* Ex passo. * Diet met bastaert * oft maleueseye ghedroncken zullen hebben / en zullen gheen hootsweer / noch walginghe gheuoelen die van dronckenschap compt: met vrouwen melck ghemengt beneempt dloopen vanden ooghen.

Saffraen wort in drancken ghedaen diemen ghebruyckt inwendich teghen de ghebreken vande inwendighe leden.

Wort oock profijtelijck ghemengt in plaesters of saluen teghen de ghebreken vanden neers ende vrouwelicheyt ende inghenomen geeft lust tot byslapen.

Saffraen versoet d'inflammatien die de nature van dwilt vier hebben / ende is seer goet teghen alle rouwe swillinghen ontrent den ooren.

Omdat te lichter soude ghebroken worden / moet ghedroocht worden inde heete Sonne in een eerden schotel / ende rasch ghekeert worden.

De wortel met Maleuesëye ghedroncken / doet urine lossen ende water maecken.

Passum. Ex passo pota,] dat is / met Maleuesëye ghedroncken.

Vuæ passæ. Rosijnen. Druyuen zijn gheheeten vande Latijnsche, Vuæ passæ, t'is alsoo veel te segghen / als druyuen die verdwijnt hebben gheweest ende verrumpelt door de hitte vande Sonne: Ghelijck Plinius beschrijft inden vierthiensten boeck der Historien vander natueren / als dat Vuæ passæ heurlieder naem hebben vercreghen à patiendo, dat is lijden. In deser manieren hebben de sommi-

ghe ghedrooght/pruymen eñ vijghen die verrumpelt ende verdwijnt zijn inde Sonne oft inde ouen Pruna passa & Ficus passas. Insgheliicks hebben ander oude beschrijuers als Dioscorides in sijn vijfste boeck in het neghenste cap. segghende als dat Vinum passum toeghenaemt wijn van Candien/is wijn de welcke gheleden heeft int verdwijnen oft maecken / ende door verdwijnen ende droo-ghen inde Sonne op eenen openen vloer / oft alsse noch hanghende zijn aen heurlieder wijngaerdi-rancke. Op dese selfste maniere werdt hedens-daeghs/als ick verstaen hebbe van eerbaer mannen van Candien/noch de Maleueseye in Candien ghemaeckt / te wetene datse de druyuen omringhen noch hanghende aen heurlier wijngaerdt-rancken/ ende latense als daer verdwijnen eerse de Maleueseye wtperssen. Het welck oock gedaen wordt in soeten Maderen oft Spaeschen wijn. Aldus dan hebben wy lieuer voor Vinum passum, te translaterẽ/Candiẽ wijn oft Maleueseye/dan te volgene sommige Cruyde-beschrijuers de welcke heeten Passũ, versoden wijn/ dat is Sapa, soo gheheeten à sapiditate, eñ van Columella gheheeten Defrutum à deferuendo, ghelijckerwijs wy op een ander plaetse vermaendt hebben dat hy Defrutum heet mustum, dat is mosten wijn die wt der maten soet is op tderde deel/niet opde helft/ghelijck Plinius seydt/versoden: Die van Arabien noement met eenen gemeynen naem Rob: maer als sy eenighe andere sap bedieden willen/soo voeghenser by de namen vande vruchten oft planten/ghelijck sy segghen Rob van Criecken/ Rob van Berberis/van Aelbesien/van Agresta, &c.

Vua passa à patientia dicta Plinio.

Rob

Saffraen salue/ oft Crocomagma.

Dioscorides. Als alle de materien vande Saffraen salue wtgheperst/ ende in een masse ghebrocht zijn/soo wort daer af ghemaect datmen Crocomagma heet. Tbeste is dat goeden reucke heeft/een weynich nae de myrrhe rieckende/ swaer is/ ende swert/ sonder eenich hout/lichtachtich/ bitterachtich: ende nat ghemaect zijnde/de verwe vanden Saffraen gheeft / ende oock inden mont ghenomen zijnde/de tanden ende tonghe seere verwet/ende veel iaeren goet blijft/ghelijck tgene dat wt Syrien ghebrocht wort.

Cracht.

Dit Crocomagma is seer goet teghen de schemeringhe ende verduysteringhe vanden ghesichte: tdoet oock water maken/verwarmt/verteirt/ ende maect weeck/ Eenichsins toonende de crachten vanden Saffraen/want int selfde een groot deel Saffraen ghedaen wert.

Gal. eñ Æginet. Saffraen is warm inden tweeden graet ende drooghe inden eersten/theeft de cracht van tsamen trecken ende verteeren/ Daerom heuet eenighe teerende cracht / te weten daer in gheholpen zijnde van eenighe tsamentreckinge. Want de medicinen die wat tsamen treckende sijn/ ghemerct datse niet seere en verwarmen/die zijn van crachte ghelijck den substantien die stoppende zijn/de welcke als sy gherakẽ gevoegt te zijn met een warmte die niet seer sterck en is/ soo zijn sy verteirende.

Dootlick drie vierendeel loots met water inghenomen] Ten is niet dootlick deur hitte ofte coude ghelijck Euphorbium, Scherlinck, Bilsen. Serapio seght dattet in grooter menichte ingenomen/ tot inden derden graet verwarmt/ende droogt tot inden tweeden.

Drie vierendeel loots vanden Saffraen inghenomen/maect de menschen soo vol blijschap/datse hen seluen te bersten lacchen.

Met wijn inghenomen/maect wt der maten droncken/ende de menschen soo blijde/ dat hen dul maect.

Is seer goet den ghenen die den hoest hebben/ende het Pleuris: het opent de verstoptheden.

Galenus segt in sijnen boeck secundum loca/dat pijne maect int hooft/segghende oock dat vijf vierendeel loots Saffraens ghenoech is inde Hierapicra.

Dinghen die soo seere blijde maken/ verspreyden spiritael bloet vander herten inde wterste partijen/daerom als de gheesten afghetrocken zijn/soo volghen terstont onmacht ende de doot.

Berg Saffraen inden Herft bloeyende.

Dit Saffraen is verschillende vanden hof Saffraen/mits dat de bladers op beyden syden ghevoorde witte strepen oft linien heeft/andersins ist van bloemen ende wortel den anderen niet ongelijck/wt midden vande welcke voorts comt eenẽ gelen stijl oft stele/met drie vierige oft roode draeyen omringt. Tgroeyt nu inde houen van Nederlandt/ waer dat ghebrocht is vande oeuels ghelegen aende zeecant van Portugael.

Wildt bergh Saffraen vande Lente met een witte bloeme/ende zijn veranderinghe.

D'wilt Saffraen bloeyet seer selden inden Herft / maer meestendeel int eerste vande Lente / de

Berg-Saffraen indẽ Herft bloeyende. In Latijn / Crocus montanus Autumnalis. In Spaensch eñ Portegueys / Pie de Borro, dat is te seggen Esels voet / ende wordt oock alsoo van ons ghemeyne Herbaristen gheheeten.

bloeme is cleyne/wit/ somtydts purper roodt/ princi-palick op coude plaetsen / daer de sneeu altyts blijft ligghende/ gelijck als op de steyle plaetsen van Oo-stendal/niet verre van S. Bernaerts berch / effen plaetsen zijn die altijdts wit ligghen vande win-tersche sneeu/ eñ oock root eñ wit staẽ van dese bloe-men verciert. De wortel eñ stelen zijn dẽ tammen ghelijck/maer smalder ende corter van bladers. Dit Saffraen salmen alleene van buyten ende niet van binnen ghebruycken.

My ghedenckt dat ick ghesien hebbe op den seer hooghen couden berg van Languedoc/ L'esperon gheheeten/inde weyden byde hutten eñ boeren huys-kens/dwildt Saffraen met witte bloemen ende oock met purper bloemen inde maendt van September tusschen de Gentianen/ Veerewortel wit eñ Nies-cruyden.

Cracht.

Wilt Saffraen ghestreken aende schamelheyt/ doet diewils water maken / ende treect wt de dicke urinen / tdoet scheyden de gheswillen vande water-suchtighe/ ende treckt de splinters wt.

De wilde Verschen souden met dit wilt Saffraen wt henlieder onderlijfken veel beter de luysen verdrijuen/want het is fenynigher ende meer penetrerende/maer tghemeyne Saffraen behaluẽ dat den armen Verschen dese quellighe gasten is verdrijuende/soo maket een ieugdighe verwe/ ende vermeerdert de natuerlicke warmte/cracht ende strafheydt van corage/versterckende de leden/ ende met sijn verwe bedecket de besmeurde cleederen/waerom dat seer nut is inden crijgh.

Wildt-Spade Saffraen vande Lente met een purper roode bloeme/ ende peirsche strepen. In Latijn/ Crocus vernus serotinus primus syluestris, flore purpureo rubente, violaceis lineis striatis.

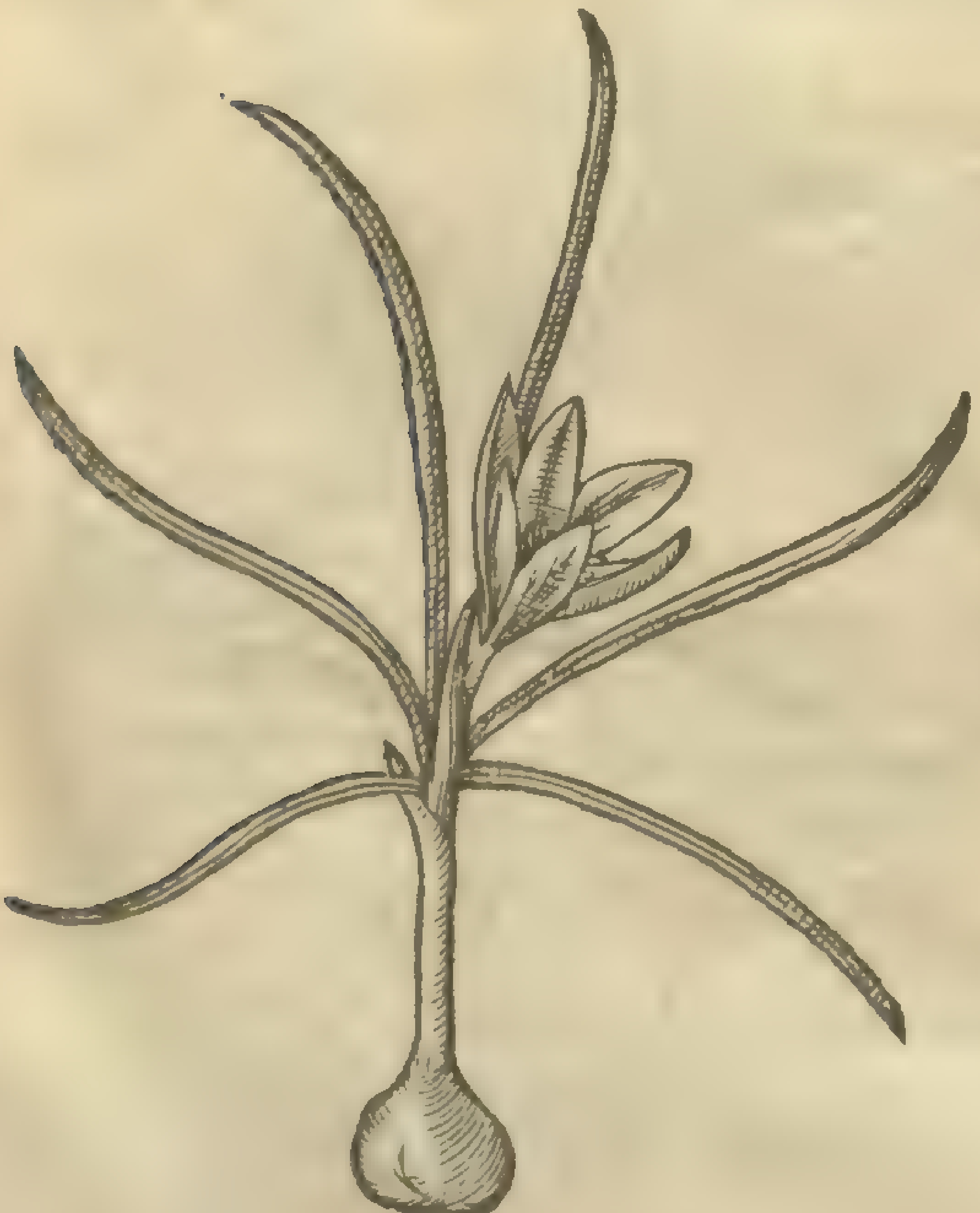

Wildt wit Saffraen vande Lente met blaeuwe canten ende bladers ter sijden wtghespreydt. In Latijn/ Crocus vernus albus secundus cęruleis oris, sparsis in latera foliis.

Wildt berg-Saffraen met een witte bloeme eñ zijn veranderinge. In Latijn/ Crocus syluestris mõtanus flore albo. **In Spaensch/** Açafran saluage.

Saffraen vãde Lente gheel purper-violet/tvierde van Valerandus. **In Latijn /** Crocus vernus purpurouiolaceus tot⁹, quartus Valerandi.

Derde sorte vã wilt vroech Saffraen met een witte bloeme die onder purper-violet is. In Latijn / Crocus syluestris vernus, tertius: flore albo, purpurouiolacea basi.

Cleyn wildt Spaensch Saffraen met opene bloemen. In Spaensch / Nozilicha **ende** Nozellas **gheheeten.** Crocus syluestris minor, Hispanicus, flore patulo, vulgo Nozilicha minor. Crocus vernus minor primus Clusij.

Saffra[n]

Saffraen vande Lente met de gheheel purper-violette bloeme / wordt oock ghesien met een witte bloeme / ende blaeu steelken / ende oock wit in Oostendael aende voet vanden zeer hooghen bergh van S. Bernaerdt.

Wildt Spaensch Saffraen gheheeten groot Nozilicha.
In Latijn / Crocus ſyluestris, Hiſp. vulgo Nozilicha maior. Crocus vernus tertius Cluſij.

Wilt Saffraen vã seuẽ verschepde soortẽ vã verwe eñ bloeme inde Lẽte ende Herft bloepende.

- Wit tweederhande
  - 1. 2. Alsulcken onderschepdt is tuschen dese twee / ghelijck is onder de groote ende clepne Nozilicha: sp hebben witte bloemen met purper-violette strepẽ. Dese heeft wt Italien ontfanghen de Heere van Brancion.
  - 3. De derde is wit / maer d'onderste van diẽ is purper-violet. — geschõcken vã Walerãt Donrez.
  - 4. Gheheel violet-purper / — geschõcken vã Walerãt Donrez.
  - 5. Verstoruen purper met swertachtighe strepen / die de Heer Brancion heeft ghehadt van Alphonſus Pancius de zeer geleerde Medicijn van Ferraren.
- Clepne 1. Met een violette bloeme die vanden Saffraen gelijck / die open gaet op een steelken van eenen duyme / ende is van buytẽ inde midden bleeck-geel / sonder draepen / met lanckworpighe groene bladers / zeer smal ende dunne. Tsaedt is beloten in vellekens / ende is gout-geel. De wortel is ghelijck een haselnote / wat samen treckende.
- Lente Spaensch Saffraen tweederhande / het welck ons oock heeft gecõmuniceert die zeer edele man de Heere Brancion.

  Tweede Lente Saffraen van Cluſius. In Spaensch / Cebollina, dat is clepn Aiupn.

  2. Kaerle de l'Eſcluſe heeft van desen noch een ander soorte gesien inde bergskẽs van Granaden palende aen Portugael / van bladers ende buytenste schorsse vande wortel den voorgaenden gheheel ghelijck / maer wat minder van bloeme / purperverwich wten witten / ende nauwe wter eerden rijsende / de welcke acht blaerkens hadde / vande welcke de vier buytenste wat meerder zijn / eñ heeft een dobbel witte wortel d'een op d'ander ligghende / d'opperste is ghelijfuigher ende vaster / goet om eten ende soet / d'onderste is weecker ende slapper.
- Clepne 3. D'ander heeft somtijts liggende biesachtige bladers recht op staẽde eñ min liggende / met een oft twee veel minder bloemkẽs die blaeu zijn / maer de drie wterste bladers zijn wten bleeck groen siende / De wortel en is den anderen niet ongheljjck / maer ghelijfuigher. Desen heeft Cluſius wtghetrocken bpden voorgaenden te Calis in Andaloſie.

Hermodactylen oft Colchicum.

Seer cleyn onderscheydt schijnter te wesen nae tgoetduncken vande ghemeyne lieden tusschen de ghemeyne bemdt Hermodactylus, Ephemerum ghenoemt / ende dwilt Saffraen / want sy heetent ende meynen oock ouer al dat wilt Saffraen is / soo wel om de bloemen / als plaetse van groeyen / ende tijt van bloeyen / alle de welcke sy ghelijck hebben. Nochtans soo wel de sake vã hem selfs / als oock door Dioſcorides, verclaert meer dan genoech dat verscheyden dinghen zijn / niettemin sy moesten hier by ghevoegt ende ghestelt worden / te weten tSaffraen ende d'Hermodactylus / ende daernae de soorten oft specien van desen / te weten Colchicum Ephemerum / ten eynde dat d'eene van beyden soude moghen tooghen die alle beyde / den ghenen die daernae vraegt. Want Dioſcorides heefter twee soorten malcanderen niet seer ongheljjck / begrepen (ghelijck oock Paulus ende Galenus) wt beschrijuen vanden ouders ende henlieder obseruatie; vande welcke deerste soorte / heeft Dioſcorides

Fenijnighe Hermodactylen oft Tijdtloosen. In Latijn/ Colchicum siue Strangulatorium Ephemerum Crocifolium. In Hoochduytsch/ Teitlosen ende wildt Saffran/ In Italiaensch/ Zaffrano saluatico: eñ is Narcissus purpureus Plinij & Virgilij vande Heere Jan Boisot/ eñ nae tschrijuen van Theophrastus soo bloeydtse inde beghinsele vanden Herft nae den opganck vande Constellatie Arcturi.

Engelsche Hermodactylus met witte bloemẽ. In Latijn/Colchicum candido flore Anglicum.

T'onrechte ist die van H. Bock Moly ghenoemt/want de bloeme en siet niet melckachtich.

willen stellen: ten eersten ende naest de Campernoillen/soo wel om datse scheen lieflick ende goet om eten/ als oock om datse inder manieren als de Campernoille (nae tverclaeren vanden seluen Auteur) door versticken doodet/want sy des ghelijcks worgt op eenẽ dach/waer af dat Theophrastus meynt/ langhe voor den tijt van Dioscorides/ dat de naem heeft gheereghen. Dese en is niet anders dan tseer bekendt ende ghemeynne bemdt ende wilt Saffraen ouer al gheheeten. Want tbloeyet inden Herft ghelijck de Saffraen/ ende heeft een bloeme dien seere ghelijck van verwe / ende is oock opde selfde maniere int eerste vande Lente voorts comende/ ende verliest inden Somer sijn bladers/ de welcke breeder zijnde dan die vande Pareye/van grootte van die bladers van Pancratium,oft ghelijsingher dan die vanden Bulbus,te weten drie oft vier groene bladers die blinckende zijn van eender wortel, tusschen de welcke de stele wasset van onderhalue palme hooge. De wortel is half ront ende bolachtich op deen sijde plat ghelijck de Castanie/ oft Anacardus, van buyten met bruyne vellekens/ ende heeft van onder tot bouen een vorken daer die stele haer eerste scheute heeft: sy is binnen wit/ voos slijmachtich/van fenynighen ruecke/van geẽ quade smaecke, de welcke op alle tijdẽ vanden iaere wtghesteken zijnde van sommighe Apoteckers voor Hermodactylus ghehouden heeft gheweest ende ghedroogt zijnde/ soo hebben wy die ghesien weeck morwe ende gherimpelt/ ende int aentasten eens deels ydel ende eens deels voos (ghelijck wy oock diewils ghesien hebben te Venegien/ die van Syrien ende Alexandrien) de welcke wy terstont sullen beschrijuen/ achternae swart / ende seer goet te onderschenden vande Hermodactylen vande Apoteken.

Hermodactyli vulgares vãde Apoteken. Want dese wtlandtsche en zijn gheensins hinderlijck ghelijck d'lanck ghebruyck van dien ouer veel hondert iaeren den gheleerden wel kenlick ende versekert is gheweest ende worden seer lichtelick tot wit meel ghebrocht. T'en heeft oock gheen schyn van waerheydt dat de ghene die in Colchos so ouervloedich was groeyende (als Dioscorides seght) een ander is dan die van desen lande / maer wel dat hy alle ander te bouen ginck in cracht van te dooden/ soo wel om dat tsap daer meer ghecoket

ket

ket was/als oock om dat hy daer eenē anderē aert ende cracht vanden grōnt ēnde locht cregen hadde. Alsoo groeyen oock op veel plaetsen doodelicke Campernoillen/ de welcke ten zy datse met de selfde remedien vanden Colchicum, te weten melck/ verwonnen worden / doodende zijn / ende op ander plaetsen wordense ouer al sonder hinder gheten. D'ouders verclaeren dat d'Ibenboom in Languedoc ende Spaignen alleene met de schaduwe is doodende/ ende in Enghelandt ende elders en doet hy gheen hinder. T'selfde is oock vanden Scherlinck ende ander cruyden: Daerom soo veele ende sodaenighe veranderinghen dat diuersche landen voorts bringhen in wortels/ bloemen/ voorts comen ende verwe/ alsulcke differentien comender tusschen de rosachtighe Colchicum van Syrien/ ende Enghelschen met de witte bloeme/ als wy by experientie sekerlick weten.

Wit Enghelsch Colchicum.

Dit Colchicum van niemant ergehens beschreuen/hebben wy Engelsch Colchicum genoemt/ om dat in Enghelandt van selfs seer ouervloedich voorts comt / ende oock elders niet lichtelick te vindē en is. Het is een seer schoone plante met melc-witte bloemen/ meerder dan die vanden witten veldt-Ayiuyn oft Affodille/ende euen groot als die vanden wilden berg Saffraen/de welcke voorts comen op eenen stele van onderhalue palme. De wortel ende bladers zijn buyten bruyn ende binnen wit/ andersins zijn sy den ghemeynen bemdt Colchicum ghelijck. De wortels in d'eerde ghesteken/inde houen van Londen/verdraeghen de coude vanden winter/ende spruyten wt inde Lente/ gelijck de ghene die op de hoeuels ende bergachtighe plaetsen groeyen ses oft seuen Enghelsche mijlen van Bristol int landt van Somerset op de Noordt-sijde vanden bosch des edelen Heeren Eduart van S. Loo/ wien wy van dese ende oock van meer ander dinghen moeten danck weten.

Wit Colchicum van Hongeryen met veel bloemen. In Latijn/ Colchicum Panonicum polyanthon Clusij.

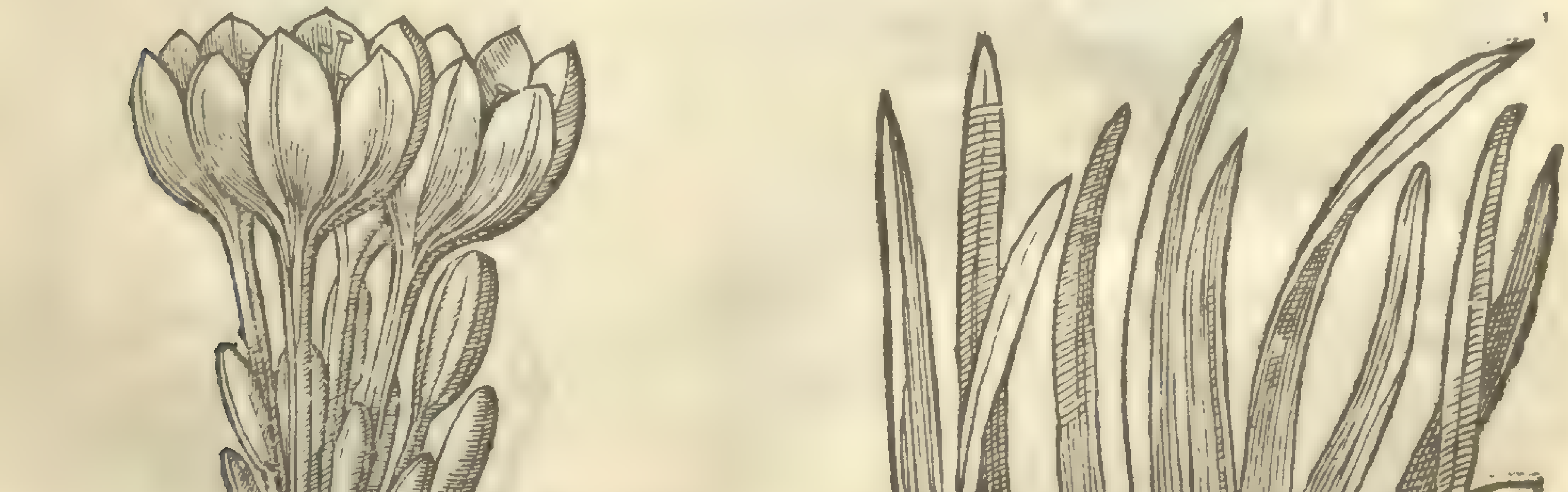

De liefhebbers van onsen tijdt zijn grootelijck ghehouden in mijn Heere de l'Escluse van een ander soorte van witten Colchicum: het welcke hy heeft ghevonden in sekere bemden van Viaenen in Oostenrijck/ by de reuiere Danubius: Het welcke seer wel wast/ vruchten ende zaet draeghende/

inde

inde houē van Nederlandt/als t'Antwerpen indē hoff van mijn vrouwe Radegonde du Quesnoy, huysvrouwe van heer Mathias Laurin tresorier generael vande staten van Vlaenderen/Eñ ten huyse van Raphael van Coxia tot Mechelen. In welcke houen ick tselue hebbe doen beworpen naer het leuen met eenen bolle aen deen sijde eer hy sijn saselinghen oft veselen was wt worpende: welcken bolle is veel grooter / ende de bladers veel meerder ende breeder dan de witte voorseydē Colchicum van Enghelandt/draeghende inden Herft een groot ghetal van bloemen; iae tot sestich ende meer/als de voorseyde Coxia seydt (een schoon dinck om sien). Sijn saet compt in velachtighe bladerkens voort int beghinsel vande Lente ghelijck tsaet van dander.

Winter Colchicum van mijnen Heere Jan Boysot met ghesloten bloemen. Colchicum brumale D. Ioannis Boysot, flore clauso purpureo rubente.

Het ghedenckt my dat ick ghesien hebbe in voorleden Jaeren inden hof vanden Heere Boisot tot Brussel een cleyn Colchicum staen in eē teyle/welcke bloeyende was in sijnen hof inde maent van Januario. De plante en hadde maer drij bladers van middelbaer grootten/wt de welcke voortcomen/ op twee cleyn steelkens/ twee bloemē van purper rootachtich coluer/de welcke nimmermeer open en gaen. Ick en weet niet oft de coude die bedwinckt oft doet sluyten. Nochtans en zijnse gheensins verandert ende zijn ghebleuen in haeren fatsoen alsoo veel iaeren als de voorseyde Heere Boysot die gade heeft ghe slaghen.

Cleyn Colchicum met saedt/Colchicum minus semine prægnans.

Cleyn Colchicum met bloemen. In Latijn/Colchicum minus florescens oft Colchicum montanum Clusij.

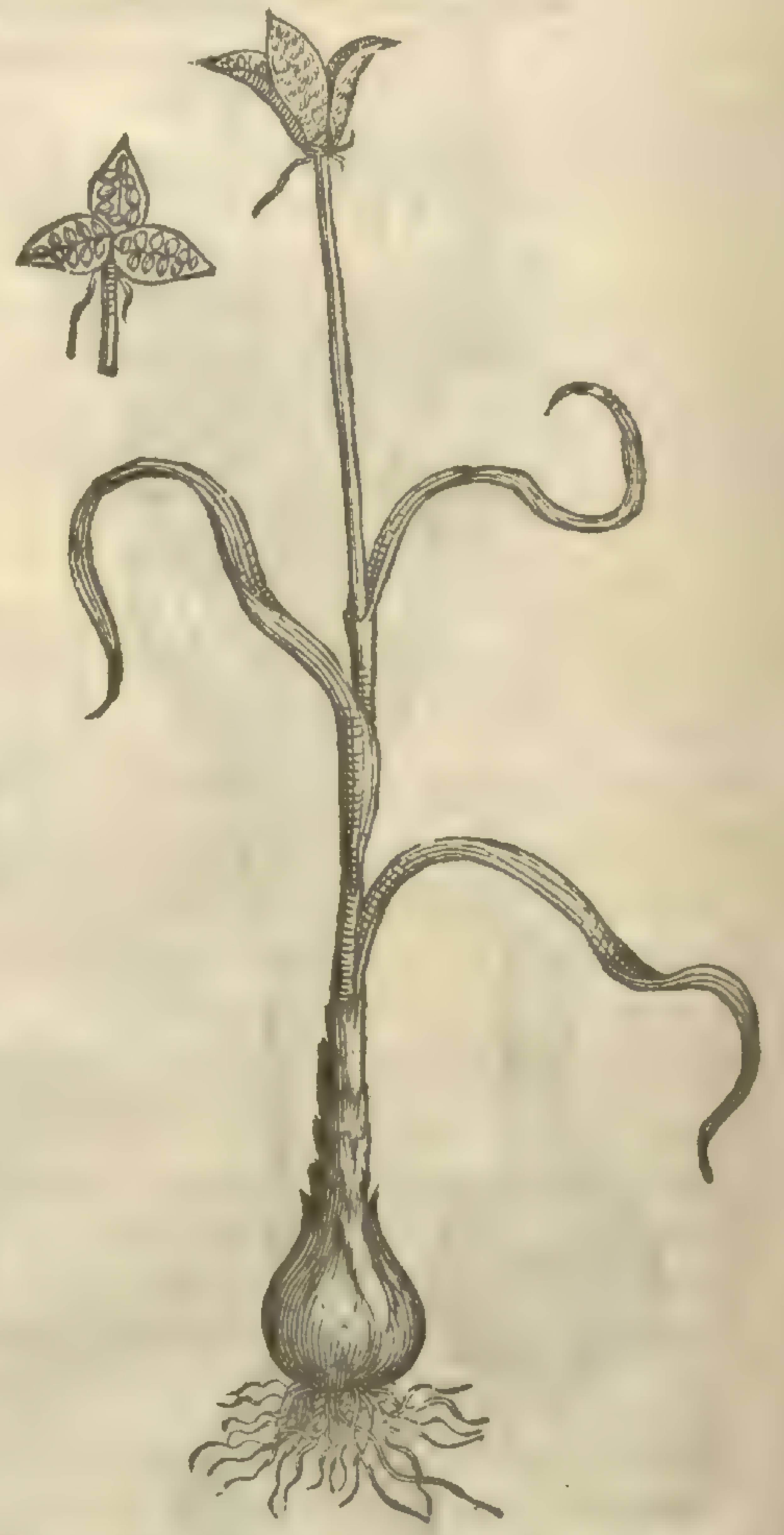

Wy hebben eertyts dese cleyne soorte gheplucт/inde seer wijde beemdachtighe weyden / aenden voet vanden bergh Loup van Languedoc/aende herberghe op den wegh van Ganges. In September brenghet voorts een sterrewijse bloeme purper-blaeu/ghelijck Saffraen oft ghemeen Colchicum, maer minder. Ick verstae dat is tselfde bergh Colchicum van onsen Clusius, dat hy eertijdts heeft ghesaeyt inden hof vanden seer vermaerden Heere Brancion voor Erythroneum, met bladers van Saffrae n/die smal zijn op een steelken nauwe een palme hooghe/ eñ somtijts oock hoogher/

Erythroneum.

hoogher/ Tsaet is rontachtich/ voorts comende in een driecantich haeuken/ van tfatsoen van t'ghemeyn Colchicum.

Dioscorides. De wortel van Colchicum gheten/ doodet al worghende ghelijck de Campernoille. De remedien daer teghen zijn de selfde dieme ghebruyckt teghen de Campernoillen. Coeyen melck ghedroncken is oock seer goet daer teghen.

Colchicum van Syrien ende Alexandrien. In Latijn/ Colchicum Syriacum Alexandrinum, Colchicum Orientale Matthioli.

Wy hebben noch sommige wortels ofte bollen van desen Colchicum, die ons heeft gheschoncke Dominicus Chirurgien van Venegien/ die seer veele van dien met hem heeft ghebrocht/ so hy van daer wederkeerde met de galeyen/ op de welcke hy Chirurgien was/ de welcke hy selue wighetrocken hadde/ende oock ghebruycte/ ende diwils mengde in dranken van Pochout/ teghen de pocken, ende oock in ander medicinen die tot sweet verweccē/met een sonderlinghe vercortinghe van tijt int genesen/ ende proffijt vanden siecken/ dwelcke hem van tgemeene volck in Alexandrien geleert was. D'wortel van desen is bolachtich ende luttel vanden onsen verschillende/ hoe wel datse Dioscorides seer wel beschrijft: Want ten heeft de vore niet ter sijden staende/ platachtich/ daer de stele wtspruydt/ maer de stele voorts comende clieft den bolle inde midden/al oft eenen dobbelē bolle waere van Colchicum onder tsamen ghewasschen/ die de stele van beyden sijden omvat/maer is buytē eñ binnen swarter dan tghene dat hier groeyet: andersins is sy den ghewas vanden Ayiuyn eñ sijn voosheydt niet onghelijck/ ghelijck oock niet en is tgeheel fatsoen: de bladeren zijn cleynder/ ende de bloeme is breedt.

Spade Portugaels Colchicum, Colchicum Lusitanicum serotinum.

Den bol heeft eenen aenwas met haer. De bloeme is witachtich/ claer/ met een weynich roots int opperste vande bladers ghemengt/andersins is sy van ghedaente ende grootte onsen gemeynen Colchicum ghelijck/alsoo wy die sien bloeyen hebben tot Liere in Brabandt in September ende October inden seer lustighen aerdighen/ende van vremde cruyden seer wel ghestoffeerden hof van mijn vrouwe Marie de Brimeu/huysvrouwe van Coenraet Schetz/ de welcke haer gheschoncken was vanden excellenten Medicyn Aluaro Nunnio tot Antwerpen die van desen dinghen seer goet verstandt hadde ende liefhebber was.

Hermodactylen vande Apoteke/niet kenbaer.

Ghelijck wy van het Colchicum van Syrien corts verclaert hebben in de Colchico, dat inde medicijnen niet hinderlick en is/ende dat veel ander planten op diuersche plaetsen crijghen diuersche oft contrarie crachten/ alsoo ooc wt den name ende beschrijuinghe van alle beyde d'Ephemerum in Dioscorides,ende d'ouerlegghen van dese wortels die daghelicxs ende lanck ghebruyck/gheapprobeert heeft blijckt sekerlick dat dē Hermodactylus oft ghesondt Euphemerum alleene is verschillende vanden Hermodactylus vander Apoteke in ghiste ende cracht/ ende in eenich cleyn teecken/ niet in specie. Nochtans drie dinghen diemen soude moghen voorhouden/ moeten eens deels ghesolueert/ende eens deels ghedistingueert worden/ten eynde dat wy souden moghen gheleert wordē/

Hermodactylen vande Apoteke niet fenijnich. In Latijn/ Hermodactyli non venenati Officinarum.

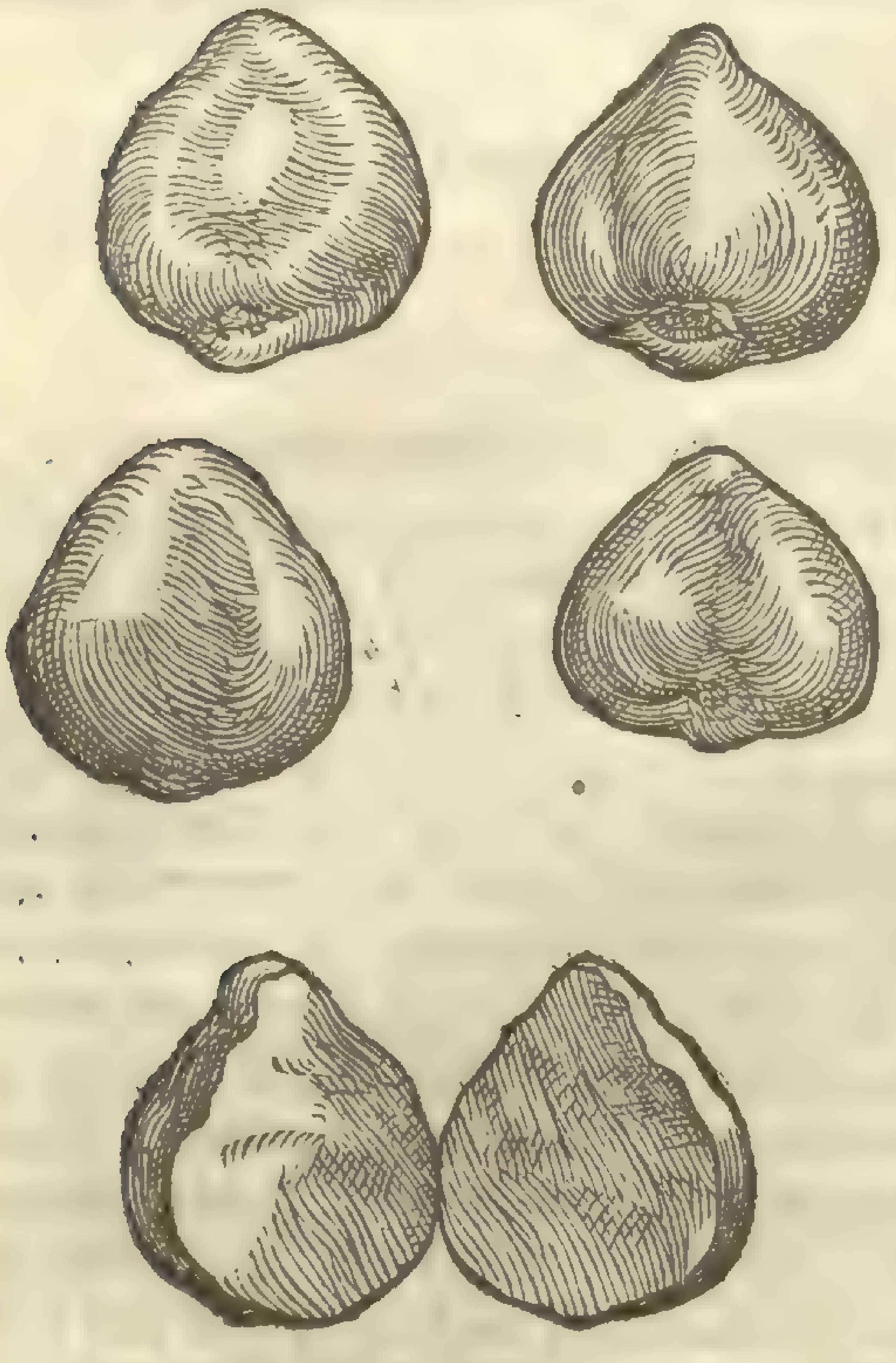

Colchicum Illyricum ofte Græcum niet fenijnich van Anguillara.

dat in dien die niet en zijn de selfde/datse voorwaer de selfde seer nae comen: Ende ten eersten sal iemant moghen voorhouden / dat in Trallianus ende Paulus / wordt vanden Hermodactylus ende beyde den Ephemeren/elck op hen seluen mencie gemaect: Wy bekennent ende laeten ons duncken dat sy ghemeynt hebben/door dien datse souden moghen gheuonden hebben eerst in eenighe specie vanden Ephemerum purgerende crachten / dat een ander plante was/ principalick Trallianus, wien Paulus citeert/ende niet Galenus, die vanden Hermodactylus gheen mencie en maeckt. Of om dat Trallianus heeft ghebrocht onder den name van Hermodactylus inde Medicijnen tegen Fleirsijn/het Ephemerum dat niet fenijnich en is. Want Dioscorides in tbeschrijuen vande wortel ghebruyct heeft dwoort Dactylus, de welcke aende tanden ghehouden of met stouinghe den tantsweere soude versoeten/ende de gheswillen doen sincken; dwelcke d'Hermodactylen vander Apoteke soo volcomelick doen inden Fleirsijn/datter gheen beter remedie teghen en is / sonderlinghe met melck beslaghen zijnde. Want sy verteiren matelick sonder eenighe of seer cleyne hitte/ met eenich tsamen trecken/maer met een soete stoppende cracht/ende wedergeuende de partie de natuerlicke warmte. Ende al ist dat Dioscorides gheen mencie en heeft ghemaect vande purgerende cracht/ daerom en is niet van noode te moeten ontkennen dat Ephemerum is. Want ghy sult byden oudē Auteuren veel cruyden vinden / vande welcke sy versweghen hebben de purgerende crachten / op dat ick by auentueren niet en segge/datse die niet en wisten/gelijck oock veel meer ander dingē. Daer om indien onsen Hermodactylus niet en is d'Ephemerum van Dioscorides, voorwaer ick soude meynen datter gheen ander onderscheydt en soude tusschen zijn/dan tusschen die van Colchos, den Engelschen/eñ die van Syrien is. Waerom dat sommige sottelick met Matthiolus beroert zijn eñ de geleerde Barbaren berispen/die d'Hermodactylē vander Apoteke onder purgatien mengen/ gemerct datse d'inghewandt eten/met hen fenijn quellen/ ende dattet Colchicum gheheel hinderlick ende dootlick is. Maer dese zijn tweemaels bedroghen: ten eersten/want sy seggen dat den Hermodactylus van Colchos den onsen is/daer sy nochtans de bladers niet en kennen / de welcke onghelick cleynder zijn ende meer op d'aeerde wtghesprept/ dan die vanden ghemeynen Hermodactylus:

ten

ten tweeden/om dat sy segghen dat dootlick is/ daer nochtans Dioscorides dese hinderlicheydt ye-ghelicken Ephemerum niet en heeft toegheschreuen/maer alleene den ghenen die in Colchos gewassen is. Voorts tghewas van dese vaste/witte ende volle wortel/bewijst ghenoech hoe vele datse verschilt vande onse/die gherimpelt/ slap/verslenst ende swart siet. Ghy en sult onder veel duysent niet een vinden binnen Venegen oft Genua/ hoe versch die oock ghebrocht zijn/ of sy en sal niet een weynich stootens terstondt meel worden/hebbende de verwe ende gheheel den smake vanden Turbith, Ireos oft Agaricus, op welcke maniere ende niet min profijtelick oock onse Medicijns diese dickwils ghebruyckt hebben/weten te purgeren/den welcken tot noch toe by seker experiencie op seker reden ghefondeert Matthiolus te vergheefs gheraden heeft een ander te ghebruycken/oft dien van Constantinoplen/wiens crachten onbekent zijn/inde vuyst heeft gestooten / ende t'onrechte Serapio berispt heeft/ die als claerlick blijckt niet dan een enckel ouersetter van Dioscorides ende niet van Paulus zijnde/ghetrouwelick heeft ghestelt de dinghen die hy ghevonden heeft in een out boeck/ghelijck hy oock altijts op ander plaetsen bycans ghedaen heeft. Hermodactylus en is gheensins heet op de tonghe/maer heeft een cleyne slappe scherpheydt/die verwonnen is van een stoppende cracht/ de welcke eer is de purgerende cracht matighende/dan d'inghewandt beschadighende oft quetsende: deur de welcke sy lichtelick souden moghen mercken/ dat hy seer goet is inde purgatien vanden Fleirsijn/die de maniere ende reghel weten vande Medicijnen te menghen. Want ten heeft gheen melck van doen ghelijck de Turbith, om dat het noch min hinderlijck is: des-haluen ist een purgerende Medicijne/gheenssins te verachten/alsoo sommighe lasteraers doen/maer te prijsen.

Tot Venegen zijn my gheschoncken gheweest van Albert Martinello eenighe planten van Colchicum, die van sijnen broeder Cequin tot Alepo van Syrien wtghetrockē waeren/ de welcke omghebogen naer daerde met seuen/ thien /oft twelf bladers van Colchicum een palme lanck ghestreept/spits/omneghe slaghen/scherp ende bouen enghe opgaende/ d'een ouer dander staende ende zijdelincx beset/tusschen de welcke voorts comen op een cleyn steelken / drie oft vier bleeck ghele bloemen/minder dan die van het cleyn Colchicum, met draeyen vande selfde verwe. De haeuwe en is dien vanden anderen niet ongheliijck. De wortel is van buyten ghelijck den Ayuyn / maer van binnen ydel ende weeck/ midts dat de gheheele cracht wtghegaen was inde stele/bladers/ bloemen/vrucht ende saet. In desen moetmen ghelooven Anguillara ende Cequin, vande welcke ick dat hebbe: Want ick en hebbe die niet anders dan ghedroogt ende dorre ghesien.

Dwilt Ireos van Galenus, oft Ephemerum dat niet dootlick en is/ heeft de bladers ende stele die vande Lelie ghelijck/de wortel lanckworpich / niet ront ghelijck Colchicum, meest van eenen vingher dicke/tsamen treckende ende goet ende soet van reucke. Waer wt blijckt dat van gemengder cracht ende complexie is/te weten van repellerende ende metten domp euaporerende. Sommighe houden voor de wortel vanden Pentaphyllo, maer de bladeren bewijsen contrarie. De werckē diet besonder doet/ gheuen daer af ghetuyghen/want de wortel is seer goet teghen den tantsweere. De bladers dienen seer wel tot gheswillen aen den hals/so wel wanneer die vermeerderen/ als wanneer die int hoochste zijn: Maer men moet die in wijn gesodē daer op leggen/eer dat ghy etter doet comē.

Mesue. De Hermodactylus is heet ende drooghe tot in tbeghinsel vanden tweeden graet/ nochtans met een extrementeuse onnutte ouervloedige vochticheyt/ windtachtich/eñ walgende/met de welcke dat hy de maghe is hinderende/sonderlinghe als daer in tsamen comen de vuylichedē wt ander partijen. Hy treet de dicke pituita, principalijck wt de litten oft iuncturen/ ende daerom is hy seer goet teghen de podagra ende alle sooren van Fleirsijn/ dat is allen de sieckten vande litten/ niet alleene inghenomen/ maer oock met een plaester daer op gheleyt / sonderlinghe ghemengt met doyers van eyers ende gherste meel/oft een cruyme broots. Cracht.

Het maect vet/tvermeerdert saet/ende is goet voor oude vuyle sweeren / want hy neemt wech de vuylicheydt van dien/ende etet wegh tquaet rot vlees datter in is.

Comijn/ Geingber/lanck Peper/wilde Poleye/ende Mastijc tsamē ghemengt beletten dat den Hermodactylus met sijn onnutte ende ouervloedighe vochticheydt de maghe hinderlijck en zij / eñ oock dat hy niet en verwecke inde maghe grofue ende walgachtighe winden/oft daer in vergaderen veel vuylighe ouervloedicheydt.

Trochiscen ghemaect vandē Hermodactylus met een weynich Geingber ende sap vā Radijs/ oft met ghebraden Squille/of sap van Squille/ende Geingber met wat spica/purgeert rascher ende volcomender: want alleene/purgeret traghelick ende niet sterck.

Myrabolanen de maghe versterckende/ benemen den Hermodactylen haest haer cracht/ ende beletten de fluxien vande humeuren totter maghen.

Tghewichte van innemen is van een dragme tot twee / ende wort goet ghehouden den tijt van drie iaeren.

Witte ende roode Hermodactylen van Nicolaus, Actuarius, eñ ander/ die niet en purgeren/ maer therte versterken/ ende tot bysslapen verwecken: oft oock zijn wit ende root Behen?

Dwoort Hermodactylus dat meer cruyden ghemeyne is/ ende dat hy metten Ephemerum van Dioscorides soude moghen ghelecken zijn gheweest/ bewijst ons niet alleene dat het Capittel vande Pentaphyllon, waer af de wortel Hermodactylus ghenoemt wordt (niet soo zeere om de ghelijckenisse/ als deur superstitie ende toouerische guychelrije) maer oock die seer vermaerde compositien die by Nicolaus ende Actuarius beschreuen zijn. Want die excellente compositie Aurea Alexandrina, ende Diamoscu en zijn niet sonder witten ende rooden Hermodactylus. Hy wort oock vanden Araben ghemengt inde cordiale compositien/ de welcke sy schijnen beteeckent te hebben met den naem van root eñ wit Behen: Dwelcke oock schijnt eenen oorspronck gehadt te hebben vande Dadels byde welcke Dioscorides ghelijckt Balanum nucem myristicam byden Araben Ben gheheeten. Daerom tzy dat den Hermodactylus vanden Araben Behen is / ghelijck wel schijndt waerachtich te zijn/ oft dat hy zy Digiti citrini, Palma Christi van Auicenna, waer af mencie ghemaect wort onder de Standelcruyden (want wy en hebben gheenen rooden Hermodactylus, om dat soude moghen metten rooden ende witten Behen gheconfundeert worden) soo moet hy in henlieder compositien principalijck die totter herten dienen ghemengt zijn / ende inde purgerende Medicijnen/ ende die van buyten opgheleyt Catarthica ende Topica, vande Medicijnen gheheeten.

Ben.

Geel Colchicũ. In Latijn/ Colchicum luteum. Dese plante schijnt te wesen een medesoorte vanden Ephemerum non venenatum Dioscoridis. In Spaensch/ Cibollina Alborana ende Açuçenas amarillas, dat is/ geel Lelie/ ende is nae de meyninge van Mouton Narcissus Autumnalis, van Marcellus Virgilius met de bleeckgele bloeme/ ende nae Clusius opinie Narcissus Autumnalis quorundam: maer nae Dodonæus meyninghe Lirium alterum Theophrasti.

Cleyn geel Berg-Colchicum van Mijn-Heere Jan Monnel.

Van wortel/ stele / bloeme/ bladers/ wtspruyten/ iae van gheheele plante ist van ghedaente den Colchico meest ghelijck/ ende heeft een derghelijcke bloeme op eenen stele van een spanne hooghe/ die sterrewijs is met ses bladerkens/ maer geel/ ende soodaenich als Rondelet affirmeerde dat was/ die vanden Ephemerum die niet fenijnich en is/ oft Hermodactylus vander Apoteke. Inde berghachtighe plaetsen van Portugael groeyet van selfs. Inde houen van Nederlandt bloeyet tsamen metten Colchicum inden Herft. In Italien wordet onderhouden in hanghende houen.

In onse houen en heeft dit anders gheen veranderinghe / dan dat smalder is van bladers ende eenen stele heeft van drie palmen/ ouer eynde staende.

Cleyn geel Berg-Colchicum van Mijn-Heere Jan Monnel.

Noch hebben wy een seer cleyn ende fraey Colchicum van het welcke wy moeten dancken onsen lieuen ende besonderen vriendt ende Doctëur Jan Monnel Medicijn seer expert/ residerende tot Dornick ghegageert vande stadt: de welcke groote gheruchte heeft inde kennisse vande cruyden.

Dit Colchicum comt voorts ende brengt sijne bloemen inden Herft op een zeer cort steelken ghelijck alle dander/ van sesse bladerkens/ lanckachtich/ met ghele draeykens oft streepkens int midden/ als die vande Roosen: sijn bladerkens zijn een palme hooghe om ghecronckelt: Het velleke oft huys

huyskēn van tsaet is groot naer de cleynheydt vande plante/ ghelijck die vande Oosterluscie/ gelo-uen oft gheborsten als eenen Granaet-appel /voort comende inden April. Men heeft dese plante vercreghen int gheberchte van Biscayen metten cleynen Berch-Narcissen van Jan Mouton.

Wit velt-Ayiuyn. In Griecks/Ornithogalon. In Hoochduytsch/ Wit feldzwibel/ ackerzwibel. In Franchois/ Churles ende Oignon blanc champestre. In Spaensch/Leche gallina; ende is Leucanthemus minor Dodonæi.

Gheel velt-Ayiuyn. Ornithogalon luteum: In Hoochduytsch / Gheel Feldzwibel ende Ackerzwibel/ende is Bulbus syluestris Fuchsij ēn Tragi: het Sysinrichion van Cordus, ende Bulbus esculentus Lacunæ. An Bulbus vomitorius?

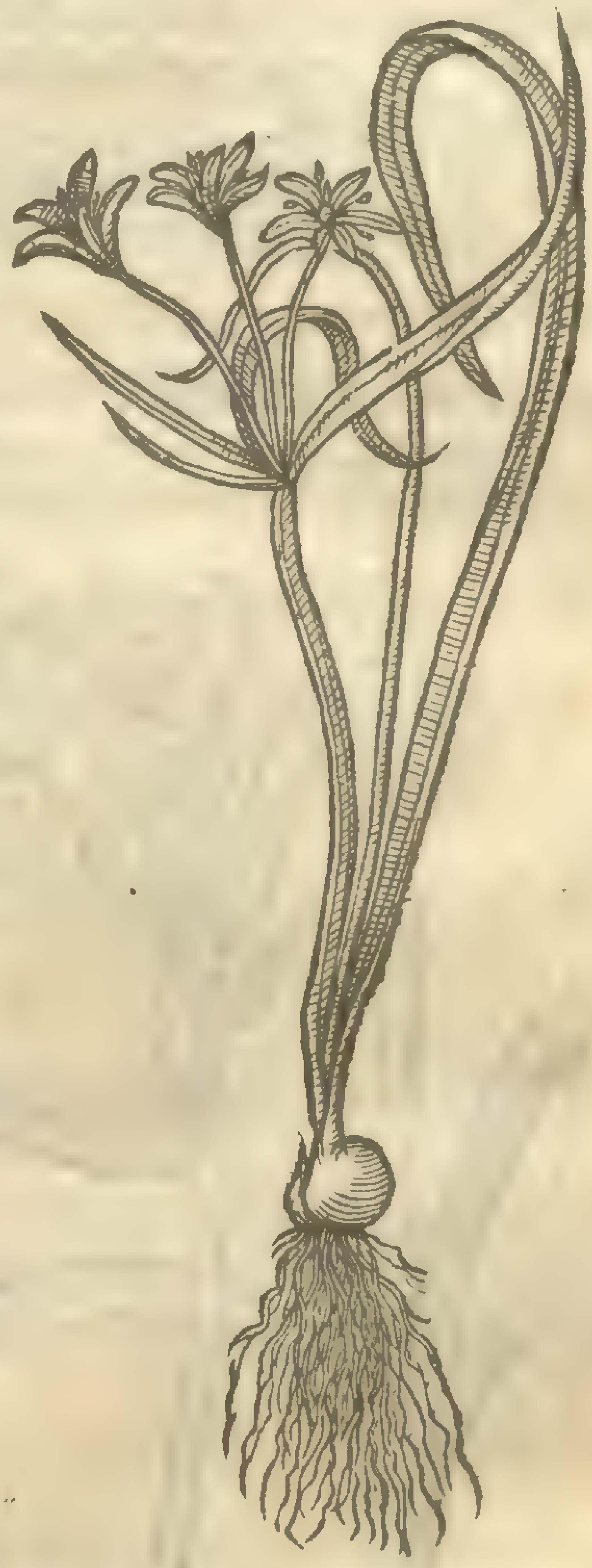

Aenghesien dat wilt Veldt-aiuyn van den bolachtighen hoop is/ ende niet zeer onghelijck den Jacinthen/Narcissen ende den voorgaenden Hermodactylen met witte bloemen: soo dienet hier wel beschreuen te wesen/om voorts te moghen comen tot de gheslachten van de aiuynachtighe bollen Bulbi ghenaemt/ van de welcke gheel Veldt-aiuyn voor een soorte van Bulbus ghehouden wordt/ midts de twijfelachtighe ghedaentē die tusschen dese twee is: Ende hoe wel dat de Ornithogalon sijnen naem heeft om de melckachtighe witheydt/soodaenighe als men siet inde vleugels oft eyers vande hinnen/ende niet in haerlieder melck/ want sy gheen en hebben: Nochtans sullen wy oock om de groote ghelijcheydt vande ghedaente/een ander plante den selfden naem gheuen/ de welcke seer aerdich is met een gele bloeme/die oock in Italien ende warme plaetsen van Languedoc soo ghemeyne niet en is.

Geel velt-Ayiuyn.

Wy hebben inden lande van Auerne / ende buyten de stadt van Lions hardt byde voor-stadt ouer de Rhone/gheheeten l'Aguilletiere, inde wijde ende sauelachtighe velden/ ooc inden lande van Bourbonnois op den wegh van Parijs/ende in seer veel plaetsen van Nederlandt/ ende bosschen van Somerset in Enghelandt/gheuonden ende ghepluct tgheel veldt Ayjuyn of Ornithogalon. De ghcheele plante is veel minder/ maer seer ghelijck den witten velt-Ayjuyn. Sy bloeyet inden Meerte/ende heeft maer eenen bolle /ghemeynlick wat lanckworpigher dan die vanden wildē Loock

oft Loock-pareye/sonder reucke/met min bladers/maer breeder dã die vandẽ wittẽ veldt-Ayuyn. De bloemen zijn wtghespreydt van een/gheheel die vanden witten veldt-Ayuyn ghelijck/ maer geel ẽn niet wit/binnen seer schoon gheel.

Diuersheyt. Dese soorte van gheel velt-Ayuyn is veel minder / ende groeyet in onse houen met ongheliick cleynder ende smalder bladers.

Bleeckblaeu veldt-Ayuyn/Ornithogalon cæruleum pallens.

Dese plante is in alder manieren seer ghelijck den veldt-Ayuynen /maer de bloeme is blaeu/bycans soo groot ende ghelijck de Herfstsche Jacinth. Wt der stadt van Dornick heeft dese voor een present aldereerst ghesonden gheweest aen mijn Heere Brancion.

Cracht. Dioscorides. De wortel vanden witten veldt-Ayuyn machmen eten raew oft ghesoden/ sy maect saecht/ ende verdrijft.

De wortel van gheel veldt-Ayuyn in d'asschen ghebraden/ende met honich ghestooten/ is seer goet ghelegt opde vechte ende voorts etende sweeren: maeckt oock saechte / verteirt ende verdrijft de harde gheswillen.

Lelie van Alexandrie/oft Lelie-Narcisse met veel bloemen/is Lilium Alexandrinum Neotericorum, Ornithogalon maius Dodonæi, ende de vierde geconterfeytte onbeschreuene Narcisse vã Matthiolus. In Italiaensch/Hyacintho del pader-nostro,om de ronde trosskens van de bloemen.

Dese aerdighe plante is een middel tusschen de Lelie-narcissen ende witten veldt-Ayuyn: Want sy heeft de wortel van wit veldt-Ayuyn : waer wt voorts comen lanckworpighe bladers die van de Spaensche Jennette ghelijck / rontom eenen onderste stele die cael is/ van eenen voet ende oock eenen cubitus hooghe / bouen in het opperste ghedeylt in tacxkens / aen de welcke comen Lelie-achtighe melckwitte bloemen/kelckwijs / ghesterret met ses bladerkens meerder dan die van de Waterbiese oft Das-loock / ende minder dan die van Tulipa, niet scherp: wt der welcker middel een swart bollekẽ voortcõt/daer rõtom cleyne draeykẽs staẽ. Het saedt ligt besloten in een rondt lanckworpich velleken/ ghelijck den witten veldt-Ayuyn : Ende ghelijck dese Lelie in de houen van Nederlandt luttel geuonden wordt/ alsoo en is tghebruyck oock niet wel bekendt. Den reuck is soet ende wel rieckende. De wortel van dese heeft my gheschoncken dese voorleden iaeren de gheleerde Medicijn van Antwerpen Aluarus Nonius.

Etelicke Bulbus van de ouders : in Spaensche/ Bulbo bono para comer. Int Latijn/ Bulbus esculentus.

Ghelijckerwijs als d'Asphodillen niet meer gheten en worden/alsoo en worden oock tot spijse niet meer ghebruyckt ettelicke Bulben / door leckernije ende weelde der menschen/ principalick Europa/ oft om datse niet soo lieflick en zijn van smake/of goet gheten/als veel bollachtighe planten ghelijck Pareye/Ayuyn/Loock ende derghelijcke. Want sy zijn meest alle die wy kennen / slijmachtich/ inhebbende eenighe lijmicheydt die vanden Pancratio ghelijck/ende meest onsmakelick/tot bequamer om sausen te ghenieten, dan om sause te wesen/ ghelijck als zijn veel Jacinthen ende d'Asphodille van Galenus. Daerom alsmen wt de woorden van Dioscorides meer soude moghen gheraden/ dan voor seker iet segghen/ soo schijnt dat de Etelick Bulbi seer ghelijck zijn gheweest den Ayuynen ende Pancratio,ende dat de rosse ende scherpe de beste zijn/ghewassen in heete landen / ghelijck als de Zee-costen van Afrique ende van Languedoc. Nochtans ist Ascalonicum nauwe Ayuyn/ want ten is meestendeel noch ros noch scherp/emmers te Parijs ende in Vlaendren / daer wt dat dickwils

dickwils ghegeten hebben: Het mach nochtans wel zijn/ dat tot Ascalon scherper/ rosser ende meerder is gheweest.

Den ayuynachtighen bol die buyten roodtachtighe schellekens heeft / daer wy een Jacinthe af ghemaect hebben / hebben wy eertijts ghehouden deur aduijs van zeer gheleerde mannen van Montpelliers/ voor etelicken Bulbus, ghelijck oock sommighe nu ter tijt onsen ghelen veldt-Ayjuyn houden voor Bulbus vomitorius.

Dioscorides. Etelicke Bulbus wordt van ons gheten/ ende is goet voor de maghe ende buyck/ te weten de rosse ende die wt Afriken ghebrocht wort: Maer de bittere eñ Squilachtighe/ is de maghe bequamer ende helpt verteiren. Cracht.

Alle Bulbi hebben scherpheydt/ sy verwarmen/ sy verwecken tot byslapen/ sy maken de tonghe ende amandel gheswel row/ sy gheuen veel voetsels/ sy maecken vlees/ ende genereren winden.

Op leden die wt de litten zijn/ ende ghebroken/ oock teghen de pijnen vande litten oft juncturen zijn sy seer goet gheleydt: sy trecken oock wt de ijsers van de pijlen die int lijf ghebleuen zijn.

Etelicke Bulbus met honich ghemengt / oft alleene / is goet teghen tFleirsijn in de voeten ende vuyle voorts-etende sweeringhen.

Met honich ende Peper-poyer ghemengt/ bedwinght oft verbiedt tgheswil vande watersuchtighe menschen/ ende is seer goet gheleydt op hondtsbeten: tbelet tsweeten/ ende versoet de pijne vander maghe.

Met gheroost Nitrum ghemengt/ neemt wegh de schelferinghen ende loopende seeren vanden hoofde.

Alleene oft met den doyer van een ey ghemengt/ gheneest de blaew gheslaghen plecken ende maselen: ende met honich oft azijn ghemengt nemet wegh de sproeten.

Met mout-pappe oft Graut gemengt/ gheneest de ghebroken ooren ende naghels/ maer in heete asschens ghebraden/ nemet wegh de sweeren Ficus genoemt: tselfde doen sy oock ghemengt met asschens vande hoofden vande visch Mæna gheheeten ende daer op gheleyt.

Verbrandt ende met Alcyonium ghemengt/ nemen wegh de vlecken ende ghebreken des huyts int aensicht/ ende de swarte lycteeckenen als sy inde Sonne daer op ghestrekẽ of gheleyt zijn.

Met azijn ghesoden/ zijn goet teghen ghescheurtheden gheten: maer men moet daer af niet te vele eten/ want sy zijn den zenuen hinderlick.

Galenus. D'etelicke Bulbus is coudt ende grof van substantie/ ende genereert taye humeuren: want hy is swaer om verteiren ende windich/ ende verwect tot oncuyscheydt. Nochtans van buyten opgheleydt zijnde/ om sijn bitterheydt ende tsamentrecken / soo abstergeert hy ende doet met eenen sluyten/ ende droogt oock. Want het is ghethoont dat de bitterheyt is in afvaeghende substantien/ ende tsamen trecken inde substantien die doen sluyten/ maer de droochte is in alle beyden.

Ayiuyn. In Latijn/ Cepe.

Onder alle de Bulbi en heeft de nature gheen schoonder noch bekender voorts ghebrocht dã den Ayjuyn/ de welcke in Griecxs is Crommion gheheeten/ om dat hy twelleken ende den appel vander ooghe met eenen bijtenden domp stickende/ bedwinct te sluyten ende tranen daer wt is treckende/ waerom datse in Latijn geheeten wordt Lachrymosa Cepa, dat is Ajuyn tranen verweckende. Oock soo moet nu ter tijt de diuersheydt van dien/ ghenomen worden wt de plaetse daer hy groeyt/ coleur/ grootte/ scherpheydt/ malsheydt ende diuersche maniere van winnen/ ghelijck ghedaen wert inde tijden van Theophrastus ende Dioscorides. Maer wy en hebben van gheẽ meer te schrijuen ende te spreken dan van soo vele soorten als wy nu ter tijdt kennen d'excellentste ende beste te wesen/ tsy door eten oft door vermaertheydt / totten welcken een ieghelick Houenier alle ander soorten sal moghen by voeghen.

In soeticheydt ende grootte soo gaen de Spaensche ende Afrijesche Ayjuynen alle ander van Italien ende Vranckerijck die wy kennen / te bouen / wtghenomen die van S. Omars in Wals Nederlandt/ die meerder ende schoonder zijn dan de Spaensche / de welcke ghesaydt worden/ ende bouen al zijn ghepresen/ waer af de ronde bolle die ouer beyden sijden plat is / soo groot is als een redelijcke groote Rape. De vellekens zijn schubachtich/ ende d'wterste schellen schoon root, ende worden niettemin ouer al Vlaendren ende Enghelandt ende ander landen Noordtwaerts gheleghen seere begheert ende gheten: in welcke landen nochtans iaerliex ghebrocht worden seer groote menichten van Spaensche Ayjuynen die seer goet zijn/ sommighe wit/ ende sommighe bruynroodt/ maer wat scherper van smake/ andersins van grootte ende malsheydt den anderen ghelijck / ende bequamer om in spijsen ende saucen te ghebruycken dan tot Medicijnen. Oock in alle ander landen

 als

Ayuyn. In Griecks/ Crommiō. In Latijn/ Cepe. In Hoochduytsch/ Zwibel. In Franchois/ Oignon. In Spaensch/ Cebolla. In Italiaensch/ Cipole. In Engels/ Onyon.

Langhe sorte Spaensch-Ayuyn.

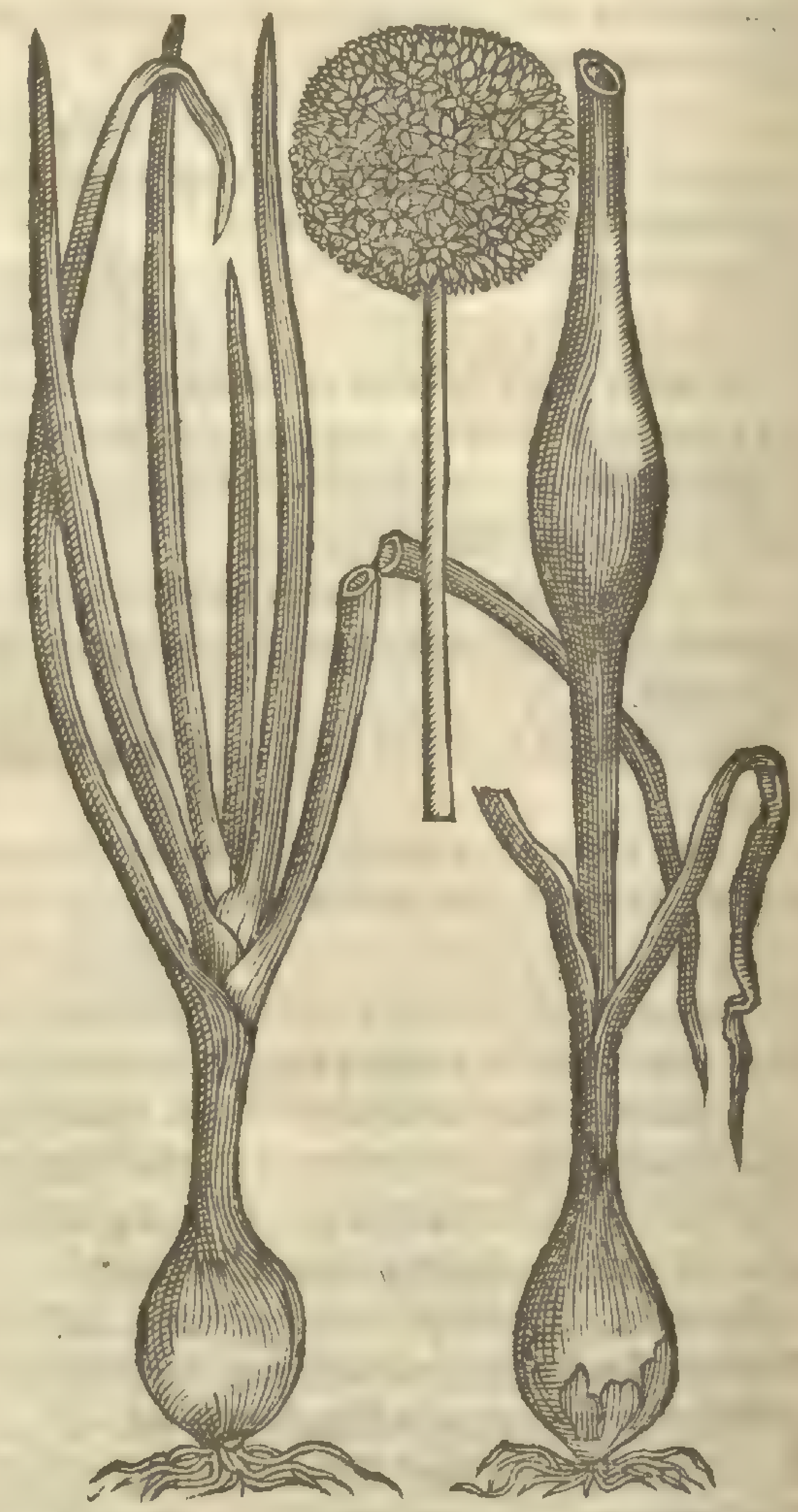

als Toscane/ Duytschlandt/ Enghelandt/ Vranckerijck/ Gascoignen worden die in grooter menichte ghewonnen inde hoveniers hoven: eñ nae dat elck van dien desen aldernaest is van deugden/ daer nae wordt hy meest ghepresen. Sy hebben alle een snijdende cracht/ ende tot tranen verweckende. Den reucke en is niet onlieflick/ maer den domp ende smake is van den eenẽ stercker / eñ van den anderen onstercker / ghelijck oock den bolle meerder ende minder is / lanckworpich / lanck ende rondt/ of gheheel rondt/ sommighe oock peerwijs/ maer meestendeel ende ghemeynelick van bouen nederwaerts allencskens breeder ende platter wordende: welcke bollen onder hebben seere veel faselinghen/ die vanden witten Niescruydt ghelijck/ dwelcke allen Ayuynen ghemeyne is/ ghelijck oock zijn de holle/ cale bladers/ die vande Pareye ghelijck / ende eenen hollen blinckenden stele waer op dat wassen ronde bollekens met dunne vellekens/ waer wt dat veel cleyne bloemen voorts comen, een weynich wten rooden siende/ ende daernae seer veel swart saets/ dat vander Nigelle ghelijck.

Cracht. Dioscorides, Gal. Langhen Ayuyn is scherper dan ronden: insghelijcx oock den rossen/ dan den witten/ ende den drooghen dan den groenen: ende den raeuwen / dan den ghesoden oft ghesouten. Nochtans zijn sy alle ghelijck bijtende/ winden makende/ appetijt ende dorst verweckende/ ende taye humeuren scheydende. Sy maken walghinghe ende suyveren: ende zijn den buyck nut.

Ayuyn schoone ghemaect zijnde ende in olie gheworpen/ opent de spene ende alle ander wtganghen van excrementen/ van onder inghesedt als een suppositorium.

Tsap met honich ghemengt/ gheneest duyster ghesichte/ ende neempt af de vlecken ende beghinnende schellen vande ooghen: ende de Squinancie wordt daer mede ghestreken.

Tselfde werweet oock de maenstonden vande vrouwen: ende inde neuse gaten ghedrupt/ suyvert die herssenen.

Met azijn/ ruyte ende honich ghemengt/ is goet gheleydt opde hondts beten.

Met azijn ghemengt is seer goet ghestrekẽ inde Sonne op die witte vlecken ende leelicke schorftheydt

heydt des lichaems: Ende met soo veel Spodium gemengt / gheneest de schorfde loopende ooghen: maer met sout ghemengt / verdrijvet de cleynen harden gheswellen van d'aensichte.

Met cappoen smout ghemengt / is seer goet ghestreken op de bleynen vande voeten / ende daer wel afghewreuen is.

Is goet teghen den buyckloop: Inde ooren ghedaen is goet teghen tghetuyt vanden ooren / ende tstijfhooren: Insghelijcks oock ist seer goet den ooren daer etter wtloopt / ende om de vuylicheydt daer wt te trecken.

Is seer goet teghen d'wtvallen vanden hayr op thooft ghestreken / om dattet sap (segt Galenus) van waterighe ende lochtighe warmte is / ende doet oock thayr veel eer wedergroeyen dan het Alcyonium.

Ayjuyn te veel gheten maect hooftsweere / ende ghesoden zijnde doet seer veel waters maken.

Al is Ayjuyn ghesoden / nochtans te veel gheten vande ghene die sieck zijn / maect den selfden eenighe rasernije ende slapende swaericheydt int hooft lethargos gheheeten.

Ghesoden Ayjuyn met rozijnen ende vijghen ghemengt / doet de gheswillen rijp worden / ende seer haest wtbreken.

Gal. Ayjuyn is warm inden vierden graet / ende is grof van substantie / waer door dat hy de spene opent met azijn ghemengt daer op gheleydt oft ghestreken / Hy neemt oock wegh de witte vlecken oft schorftheydt inde Sonne daer opghestreken. Voorts nae dat tsap wtghedruct is / de ouerblijuende reste is eerdich ende oock heet van substantie. Den gheheelen Ayjuyn ghegeten zijnde maect winden: ende dinghen die drooghe zijn van nature / maken minst winden.

Een seer excellente Medicijne teghen de peste / met de welcke Walerant Donrez van Rijssel in Vlaendren saligher memorien veel menschen ghenesen heeft.

Neemt eenen grooten Ayjuyn die wtgheholt is / ende doet daer in fijnen Teriakel of Mithridat / ende Venetschen oft Cyperschen Termentijn van elcks een half loot / Ruyte bladers een half hantvol / ende braedt die alsoo onder d'asschen: Daernae salmen die stooten / ende met seer goeden azijn deur een sifte doen / voor eenen dranck: Vanden welcken sal tseffens inghenomen worden drie oft vier oncen. Tghene dat inde sifte ghebleuen is / salmen ghelijck een plaester op de besmette plaetse legghen. Des anderen daeghs salmen innemen onderhalf vierendeel loots vanden naevolgenden Electuarium.

Neempt Bolus van Armenien met Roosewater ghewasschen twee oncen ende een half loot / Tormentille wortels / Ruyte bladers / Aloë, van elcs vier oncẽ en half / Caneel ende Geneuer besien van elck onderhalf loot / Galigaen / Giroffel naghels / Suerckel saet / Hertshoorne / water loock / Root Coral / van elcs onderhalf loot / Gentiaene wortels / Alantwortels / Aristolochia longa, Zedoar oft Costus van elcs vijf vierendeel loots / Conserue van Roosen / van Buglosse van elcx negen oncen / oude Teriakel Andromachi, drie oncen / gheschuymt ende wel ghesoden honich / vier pont / ende daer by ghevoegt sap van snoesteringe oft van bloemen van Okernoten vier oncen / met ses oncen Azijn van Roosen / laet alle dese dinghen tsamen menghen / ende brenghen inde ghedaente van een Opiat.

Squille oft Spaensche zee-Ayiuyn.

De Squille is den gheslachte vanden Ayjuyn soo ghelijck / dat veel persoonen die noemen Zee-Ayjuyn. Ende om dat tusschen desen Ayjuyn ende den schelpachtighen visch die om sijnen rock van op een ghepacte schelferen Squilla gheheeten wordt / seer groote ghelijckenisse is / soo meent men dat desen Ayjuyn alsoo ghenoemt is gheweest: Hy mach oock dien naem ghecreghen hebben vande sauelachtighe plaetsen aende zee gheleghen die vande Sonne gheheel dorre zijn / soodaenich als zijn de rouwe zeecosten in Spaignen ende Portugael. Van desen onder soo vele Spaensche / zijn twee soorten alleene / verschillende inde verwe / waer af d'eene de buytenste schellen root heeft ghelijck den lanckworpighen Ayjuyn / ende d'ander wit / maer euen groot. D'aldermeeste van beyde de soorten en is niet grooter dan eenen grooten Citroen gheheeten Limes, maer onder soo veel duysent / die alle iaere soo wel tot Venegien als Antwerpen ghebrocht worden / en weet ick niet dat ick oyt schoonder of grooter ghesien hebbe / dan die ghesaeydt ende volwassen was tot Montpelliers inden hof van den Apoteker Jacob Farges. De bladers zijn van fatsoene tusschen die vande Lelie ende Pancratium ghecromt / lancks der eerden ligghende: Ende de gheheele cromte oft rugghe van tbladt is byeans een palme breedt / eenẽ voet hooge / maer niet soo dicke als dat vandẽ Aloë, de welcke seer vele

Squille oft Spaensche zee-Ayiuyn sonder bloeme. In Griecks/ Scilla. In Latijn/ Scilla oft Cepa marina. In Hoochduytsch/ Meerzwibel. In Franchois/ Oignon marin. In Spaensch/ Cebolla Albarrana. In Engels/ Sea onyons.

Ghesterrede bloemkens vande Squillen. In Latijn/ Scillæ Hispanicæ flosculi stellati.

wt den bolle oft schellachtighe wortele voorts comen. Den stele is onderhaluen cubitus lanck/ dunne/ ende draegt ghesterrede bloemkens die vanden Eerdtbesien ghelijck/ maer minder/ oft vanden veldt-Ayjuyn van Montpelliers/ die ten laetsten vergaen in een are.

Ten is gheen wonder dat Matthiolus nae meer ander van desen tijden/ sijn opinie vande Squilla verandert heeft/ ghemerct dat hy bekendt noyt gheen oprechte ghesien te hebben/ dan alleene by woorden beschreuen. Jae dat meer is/ hadde hy oock d'oprecht Pancratium ghesien / hy en soude noyt daer voren ghestelt hebben een specie van Squille/ oft eer een weeck oft ierst wtspruytende plantken/ ghelijckmen te Venegien is vercoopende. Oock de teerheydt vande bladers/ waer deur hy beclaegt dat hy heeft bedroghen gheweest/ en maeckt voorwaer gheen ander soorte van Squille/ maer dat de bladers ghelijfuigher ende grooter zijn comt alleene door de veranderinge vander locht/ vander eerden ende oeffeninghe. Sulcs ghebeurt oock den Ayjuynen in een cleyne verscheyden distantie: Tselfde wort oock ghemerckt inde bladers van Aloe/ ende meer ander cruyden. Dese bollen zijn van bloemen/ bladers ende alle ander dinghen malcander ghelijck/ dan datse wat dunder zijn/ ghelijck veel ayjuynachtighe ende bolachtighe cruyden ghebeurt/ die te seer haest wtghecomen zijn ende elders verplant zijn. Aende balcken ghehanghen/ als sy in sauel begrauen zijn oft bewaert worden/ soo gheuense slapper bladers/ zy verliesen hen sap oft ghewoonlick voetsel/ ende wordē minder. Tselfde ghebeurt oock in de cleyne Squillen/ die Matthiolus seyt Pancratium te wesen.

Cracht. Dioscorides. Squille oft Zee Ayjuyn is scherp ende heet/ maer gebraden zijnde/ is goet tot veel dinghen/ want in deegh ghesloten oft in leem/ wortse in eenen houen oft in heete colen ghesteken/ tot dat de corste ghenoech ghebacken is: de welcke wtghenomen zijnde/ ist datse niet morwe ghewordden en is/ soo wordtse wederomme met derghelijcke deegh of leem bestreken/ ende als voren inden houen oft colen ghesteken: Want die aldus niet en wordt ghebraden / is den inghewande seer hinderlick: Men bractse oock wel in eenen ghedecten pot/ inden houen ghestelt. Men pleegt oock te nemen niet dan therte/ alle de buytenste schellen afghedaen zijnde/ dwelcke cleyne ghesneden zijnde / ghesoden wordt/ dwater soo dicwils veranderende/ tot dat gheenen bitteren oft scherpen smake en heeft/ ende dan met eenen draet doorsteken zijnde/ soo worden de stucken ghedroogt in de schaduwe: soo dat sy

malckanderen gheensins en gheraecken van een ghescheyden wesende/ (Maer dese maniere van bereyden en wordt niet meer ghebruyct deur de onwetenschap ende luyheydt vanden Apotekers/) Ende dese stucken van Squillen ghebruycken wy om te maken olie/ wijn oft Azijn van Squillen.

Tbinnenste vande raewe Squille met heete Olie oft ghesmolten hers ghemengt/ is seer goet op de spleten oft clouen vande voeten.

Tselfde in azijn ghesoden is seer goet ghelijck een plaester gheleydt op de beten van Aderen oft Slanghen.

Ghebraden Squille met een achtenste deel gheroost souts ghemengt/ ontrent eenē lepel of twee/ nuchteren inghenomen/ doet camerganck hebben.

Squille als voren bereyt/ is goet ghedaen in drancken ende rieckende Medicijnen/ dienende om water te doen maken/ ende teghen de watersucht/ ende opworpinghe vande maghe/ tegen geelsucht/ crimpinghen inden buyck/ teghen den verouderden hoest ende cortheydt op de borst/ ende braken/ een achtendeel loots met honich ghemengt ende gheleyt is ghenoech.

Squille wordt oock met honich ghesoden/ ende gheten teghen de voorseyde ghebreken/ principalijck om de maghe te helpen teiren/ ende treet af deur camerganck de schrabsels vande darmen: ghesoden zijnde ende opde selfde maniere inghenomen/ doet de selfde wercken: Maer die gevoelen eenighe sweeren vanden inghewandt/ moeten hen wachten van Squillen in te nemen.

Squille is oock goet ghebraden gheleyt op cackhielen ende wratten.

Tsaet ghestooten ende in een drooghe vijghe oft met honich inghenomen /, maect saechten camerganck.

Een gheheele Squille ghehanghen aenden opperstten dorpel vander deure/ verdrijft alle toouerije.

Gal. Squille heeft een seer inciderende oft snijdende cracht/ nochtans niet seer heet/ maer nae dat iemandt die mocht houden in den tweeden graet verwermende: want Ægineta segt ooc datse incideert/ verwarmt ende droogt tot inden tweeden graet / maer t'is beter gebraden oft ghesoden also in te nemen/ want aldus wordt de groote sterckheydt benomen ende ghemindert.

Mesue. Squille (als Galenus seght) is in twee manieren goet: want sy bereydt de humeuren om wtghedreuen te werden/ ende bereydt hebbende soo bringtse die wt. De beste is die wtghegrauen oft ghetrocken wordt aen een ander vaste zijnde/ (want alleene ende besonder wtghetrocken/ oft oock by de baedtstouen ghegroeyt/ is feninich soet/ scherp/ bitter van smake/ met claere schelferingen/ wt een open veldt/ warm inden derden graet/ ende drooghe tot bijden derden/ zy heeft een wtwendighe vierighe substantie/ die seer scherp is/ ende een eerdighe die door verbrantheydt bitter is/ voorts een middelmaughe lochtighe / ende die soet: Zy bereydt de grofue ende taye humeuren ende melancholicke/ snijdende/ subtilierende ende afvaeghende/ om die te ghereeder wt te drijuen/ principalick met honich van Squil azijn/ ende purgeert oock de selfde humeuren. Waerom datse totten ghebreken vanden hoofde (als alderhande pijne vanden hoofde/ verouderde hooftsweerē/ vallende siecten/ draeyingen vanden hoofde/ ende verduysteringhe van ghesichte) vande zenuen ende litten/ vande longher ende borst/ sonderlinghe het Electuarium van tsap ende honich ghemaect / leckende inghenomen / seer goet is. Sy maect oock eē claere stēme/ dwelcke oock doet de Squil-azijn/ eñ honich vā Squil azijn.

De selfde ghenesen de verstoptheydt eñ tgheswil vande milte: zy beletten de rottinghe in dlichaē/ daerom bewaeren sy de ghesontheydt/ ende houden d'lichaem langhe ieugdich ende ionck / maer zij makent magher.

Sy gheneest oock tsaecht tant-vleesch/ ende de Squille-azijn vesticht de loterende tanden/ als de mondt daer mede ghespoelt wordt: beneemt oock den stanck vanden mondt / ende maect eenen welrieckenden aessem/ stilt de pijne vande maghe/ helpt teiren/ eñ maect goet coleur des lichaems: sterckt het slap ende weeck vleesch des lichaems/ in wat manieren dat ghebruyct wordt.

Squilla maect subtijl/ incideert/ vaegt af/ treet wtwaerts/ ende resolueert de grofue materie die door haer tayheydt aende deelen is hanghende: zy bevrijdt van rottinghe/ vlceteert ende brandt.

Squille ghebraden solueert lichtelijcker/ maer in azijn gheleyt maectse de grofue/ taye/ ende diep gheleghen humeuren bereydt om wt ghedreuen te werden.

De schelferen van Squille in ongheheeft broot elck besonder ghewonden eñ in heete asschens begrauen / worden ghebraden ende morwe ghemaeckt/ ende dan ghebruyckt: Oft de schelferen worden ghedaen in een aerden verlooden pot/ die bouen enghe is/ ende ghedeckt / ende met parckement gesloten. Dan worden sy alsoo inde Sonne ghestelt/ inden Somer veertich daghen lanck/ de pot alleneen ommeghekeert zijnde / om dat hy aen allen sijden ghelijck heet soude wesen: ende wtghetrocken zijnde salmen die gebruycken / oft men sal met ghelijcke deel meels van Eruen Trochische daer af maecken/ als men die sal moeten ghebruycken.

Van desen alsoo ghebraden/ wordt oock gemaeckt Squille-azijn / met terstondt de schelferen vā de Squille ghetrocken in azijn te legghen / ende inde Sonne te stellen van tbeghinsel vande Lente tot int eynde vanden Somer/ in alsulcken vat als voorseydt is / ende wordt dan ghebruyckt. Men gheeft daer af te drincken van vijf vierendeel loots tot onderhalf once. Maer den honich van Squille-azijn van onderhalf loot tot drye oncen/ De Trochiscen van een half loot tot een loot. De Squille mach bycants verdraghen een middelbaere decoctie.

Apuleius. Teghen de watersucht/ wordt ghebraden de bolle vande Squille/ daer nae rontsomme ghesuyuert, ende therte wordt in water ghesoden. Alst wel ghesoden is/men nemet dan wt / ende men gheeft den watersuchtighen daer af een half vierendeel loots te drincken met honich ende azijn/ ende dwater wordt door d'urine afghedreuen.

Therte vande Squille salmen met olie tamelijck heet maecken ende daer mede strijcken daer men pijne heeft/de pijne sal vergaen.

De wortel met azijn ende broodt gestooten/ende opde vijt gheleydt/gheneest dien wonderbaerlick. Tbladt vande Squille onder de tonghe gheleydt/beneemt den dorst.

Roode Squille. In Latijn / Scilla rubentibus radicis tunicis, folio Aloës carinato. Pancratium verum Clusij.

Zee-Pancratium **van Montpelliers.**

Gelijckerwijs als de Panaces dienen om de pijnen te stillen/alsoo beloeft oock de ghelucki̇ge naem van Pancratium hulpe om te verdrijuē alle siectē/ de welcke nochtans een soorte van Squille is ende zee-Ayjuyn. Want wy hebben die dickwils ghesiē ende wtghetrocken met groote menichte lancks den gheheelen zee-cant van Aigues-mortes, tot aende stadt van Narbone. De wortel is die vanden Zee-Ayjuyn ghelijck/maer d'aldermeeste en is niet grooter dā de bolle vande meeste Lelie / oft dā eenē Orenge appel oft Limoen/ becleedt met de schorsse vanden Ayjuyn/bruyn buyten/ende binnen wit ghelijck de Squille. De welcke in tsandt ghegrauen zijnde daer de baren vanden water aenslaen/ soo spruytender wt seuen oft acht bladers van onderhalue palme/ stijf ende recht opstaende/van breydde ende dickte bycants van dien van Ireos / maer swerter ende bouē bot/niet scherp. De stele groenet eenen cubitus hooghe / van dickte als die vander Asphodille/maer teerder/de welcke bouen int wterste drye oft vier witte Leliachtige bloemen van fatsoen vande gele Narcisse voorts brengt / eñ als die vergaen/ so comender lanckworpighe haeukens die vander Aristolochia clematidis zeer ghelijck/ met een plat ende swert saedt. Alle dese hebben witte ende gheen roode wortels / de welcke comt door de gheleghentheydt vanden lande ende influencie des hemels/ghelijck inde bloemen vande Oleander-bladers vandē Verckens broodt / Wijngaert/ Coolen/Melden/Beeten/ Loocken/Ayjuynen/ eñ dese Spaensche Zee-Ayjuynen/ gelijck den Apotekers van Antwerpen ghenoech bekent is. De ghene die aende zeecant woonen/ visschers ende zeerouers die somtijdts byden roof leuen/meynende dat dese wortel Ayjuyn was / hebben die met sout ende broodt opgheten/maer hoe hongherich dat sy waren/nochtans moesten sy daer af walghen.

Diuerscheydt vanden zee Pancratium **wt de verwe vande bloeme.**

Dese is gheheel ghelijck den Pancratium van Montpelliers/maer den Spaenschen zee cant gheeft haer ghele bloemen / de welcke oock somtijts schoon roodt / ende somtijdts bruynroodt voorts comen.

Dioscorides,

Zee-Pancratium. In La'ijn/ Pancratium marinum, ende s Hemerocallis Valentina Clusij: Narcissus Constantinopolitanus Matth. die niet beschreuen en is/ gelijck t de figuere op sijn maniere is blijckēde. In Italiaēsch/ Gigliomarino. In Spaēsch/ Amor myos ende Squilla menor.

Diverschepdt van zee-Pancratium wt de verwe vande bloeme roodt oft bruyn roodt.

Dioscorides. Pancratium dat sommighe Squille heeten/ heeft de wortel van den grootē Bulbus, rosachtich van verwe/ oft purpurachtich/ bitter ende heet van smake/ met bladers die vandē Lelien ghelijck/ maer langher. Sy heeft de crachten vanden zee Ayuyn / ende wordt oock opde selfde maniere bereydt/ ende met tselfde ghewichte teghen de siecten niet te vergheefs ingenomen/ de welcke nochtans soeter van cracht is dan de zee Ayuyn. Cracht.

Tsap vande wortel wordt met meel van Eruen tot pastillum ghebrocht/ de welcke zeer profijtelick ingegeuen worden den watersuchtighen ende teghen de pijne vander milte met honich water.

Azouzenas van Indien.

Dit is van bolle ende saedt ghelijck den Pancratium van Montpelliers / maer oft t'selfde is/ en soude ick niet darren toesegghen mits dat de bloemen noch niet en zijn gesien gheweest. Inde hanghende hofkens vanden seer ghetrouwen ende gheleerden Apotcker van Dornick Jan Mouton/ heeft sy bladers wtghegheuen/ die vande Narcisse ghelijck.

Ascalonitides vanden ouders.

De Fransche Eschalottes die wy houden voor de Ascalonitides vandē ouders oft Palestinsche Ayuyn:n/ hebben eenighe besonder nature oft ghedaente/ ghelijck oock Theophrastus is vermanende. Want sy zijn van twifelachtighe ende onsekere nature / tusschen den Ayuym / Loock ende Pareye/ nochtans zijn zy den Ayuynen meest ghelijck / maer veel minder/ ende row worden sy best ende meest gheten in den ontbijten/ waerom datse vande Franchoysen Appetis ghenoemt worden/ om datse d,n appetijt wederom verwecken. Sy zijn by auontueren den Bulbus Setanus, de welcke Theophrastus ende Plinius segghen een soorte van Ayuyn te zijn.

Bies-Loock.

Biesloock/ dwelcke Matthiolus t'onrechte noemt Ascalonitis van Theophrastus oft Palæstina, is onderhalue palme hooghe/ met cleyne lanckworpighe Pareyachtighe bollekens/ die aen malcanderen

Ascalonitides vanden ouders. In Franchoys/ Eschalottes ende Appetits.

Bieslooc. Int Griecks/Schœnoprasson. In Hooghduytsch/ Bintzenlauch (ende niet Brißlauch/ welcke afinÿdelÿck loock is) ende is Ascalonica van Matthiolus.

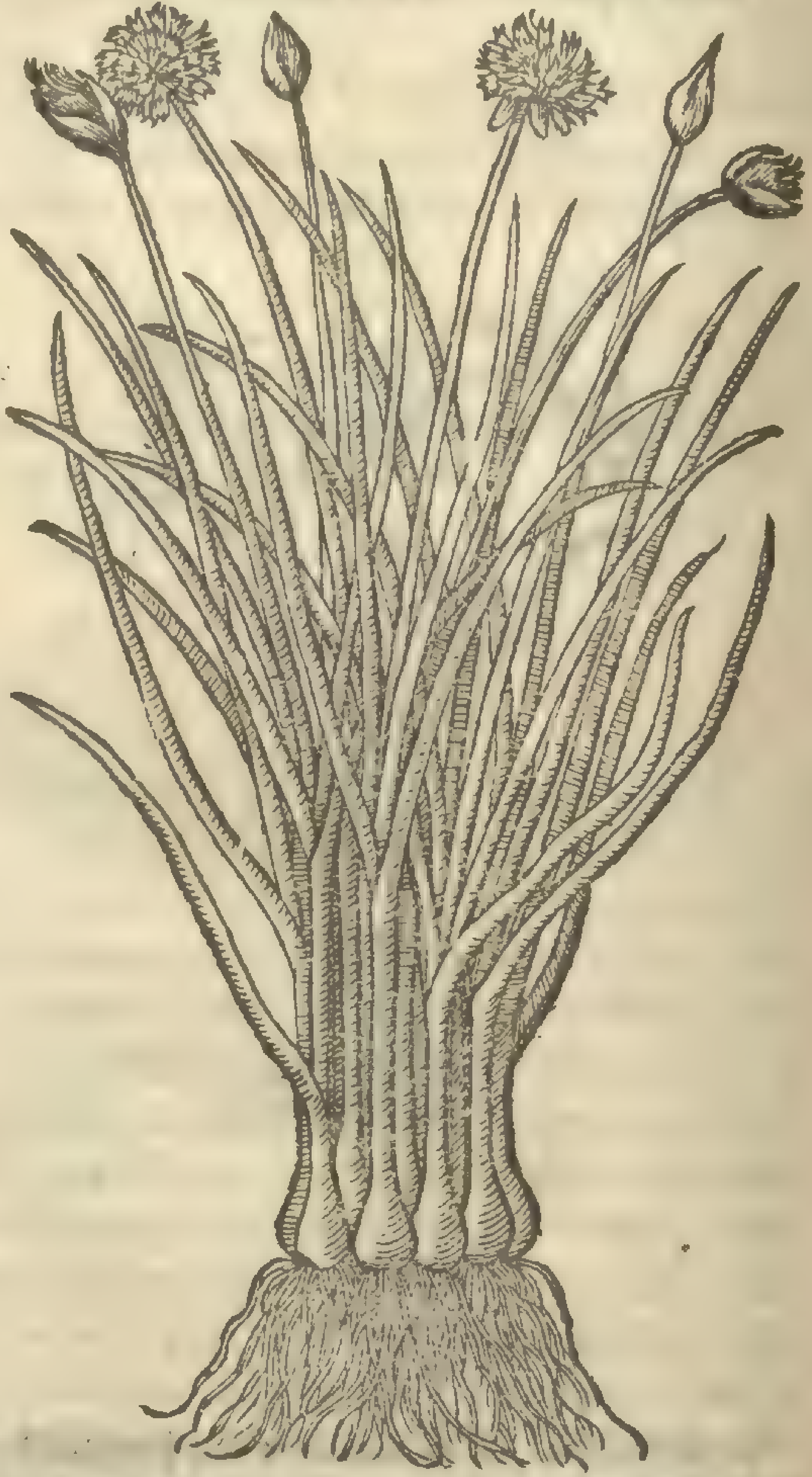

canderen houden/ende ghesaeyt zijnde seer dicke by een ouer al inde houen is wtcomende met veel hoofdekens die vanden Das-loock ghelijck zijnde:iae t'is de Pareye so ghelijck/dat niet alleene van sommighe voor de rechte Pareye ghebruyct/maer oock voor sulcks ghehouden wordt. De bloeme is zeer cleyne dien van de Biesen oft Ayjuyn zeer ghelijck van ghedaente. De rouwe bladers van desen gheuen eenen goeden ende lieffelicken smaecke int salaet. De bollekens de welcke van hen vellekens ghesuyuert zijnde den peerlen ghelijck zijn/schijnen by de Fransoysen den naem ghecreghen te hebben Oignon/om datse van verwe ende ghedaente den peerlen ghelijck zijn/die int Latijn Vniones gheheeten worden:ende zijn in Duytsch Bief loock ghenoemt/ welck soo veel te segghen/ is als biesachtich loock/ oft Pareye.

Pareye. Int Griecks/Prassion.

Desen bolle en is niet alleene van tgeslachte vanden Ayjuyn/ maer oock tbinnenste vande bolle therte ghenoemt is den Ayjuyn ghelijck/als de buytenste vellekens afghenomen zijn : oock en verschillen sy niet van bladers/bloemen/stele oft saet/dwelcke nochtans bruyn is/ De smake ende cracht zijn oock ghelijck/dan dat de hitte wat minder is:dwort ouer al veel ghebruyct in warmoes.

De cunste eñ practijcke vande Houeniers heeft het ghedeylt in twee soorten/ te weten ghebolt eñ datmen afsnijt/heetende d'eene ghebolde Pareye/eñ dander die diewils pleegt afghesneden te zijn om te besighen inde keucken/Snijpareye.

Cracht. Dioscorides. Pareye in spijse ghebruyckt/maect winden/grof bloet/ende swaere droomen.

Doet water maken ende de grofue vochticheden scheyden/ende is den buycke bequaem.

Pareye verduystert tghesichte/ ende verweect de maenstonden vande vrouwen/ maer hindert de ghequetste blase ende nieren.

Pareye met Ptisane ghesoden ende ghe eten/ trect wt de ghebreken vander borst.

De

1
Pareye. In Griecks/ Prassion. In Latijn/ Porrum vulgare. In Hoochduytsch/ Lauch. In Fráchois/ Porreau. In Italiaensch/ Porro. In Spaensch/ Puerro. In Engels/ Leke. Wy meynen dat Pareye in Griecks Prassiõ gheheetẽ wordt vã sijn coleur/ eñ in Latijn Porrũ vande weeraghtige vergaderinghe ende aengewassen van ghebroken beenẽ die den hoofden van Pareye alderghelijckts zijn.

2
Vol ende Scheer-Pareye. In Latijn/ Porrum tonsile. In Spaensch / Porro cabeçudo.

De crans vande Pareye in zeewater ende azijn ghesoden/daer in ghesetten/ opent de moeder / eñ vermorwet de hardicheden van dien.

Pareye in twee wateren ghesoden/ende dan gheleyt in coudt water/verliest haer stercheydt/ ende maect veel min winden: nochtans (segt Galenus) en verliest sy daer door niet de cracht van subtijl te maecken.

Tsaet is scherper ende heeft eenighe tsamentreckende cracht / waerom dat tsap met azijn ende wieroock oft manna* thuris ghemengt/ den bloetloop stopt/sonderlinghe wter neusen/ende verweckt tot byslapen (verwarmende ende subtilierende/segt Galenus.)

*Manna thuris, dat is de bryselinghe vanden wieroock die wt de schorssen comen oft vallen.

Dioscorides, Plin. Pareye/of tsap is goet ghelect teghen alle ghebreken vande borst/ ende wtdrooghen/verouderden hoest/gheelsucht ende watersucht.

Pareye ghgeten suyuert den roeper/maer eenparich ghgeten/verduystert t ghesichte/ ende is de maghe teghen.

Tsap met honich ghemengt/ghedroncken oft ghestreken/gheneest de beten vande beesten.

Tselfde met azijn ende wieroock-poeyer ghemengt/oft met melck oft roose water/oft (als Plinius segt) met Gheyten galle/is goet in d'oore ghedrupt teghen de pijne vanden ooren/ende ruysschen.

De bladers van Pareye met saet van Sumach op de cleyn herde gheswillen van d'aensicht gheleyt benemen die.

Met honich ghemengt (segt Plinius) gheneest de sweerkens die tghesichte verduysteren / ende oock d'eenparich draeghen inden hoeck vander ooghen/ende ander sweeren.

Met sout ghemengt/opde schorssen van sweeren gheleyt/breect de selfde.

Die langhen tijdt bloet ghespouden hebben/ stolpent met in te gheuen een half loot Pareye saet met alsoo veel Myrthus besien.

Tghene dat Dioscorides segt / segghen oock Paulus, Plinius, Aëtius,ende Galenus,de welcke voegter by/datse dlichaem verwermt/de grofue humeuren subtijl maect / ende de taye verdeyldt oft incideert.

Plinius. Tsap van Pareye in d'oore ghedrupt/gheneest de pijnen vanden hoofde / ofte twee lepels van dien met eenen lepel honich/alsmen gaet slaepen.

Looch van Pareye. Men maect oock Looch van tsap van Pareye/dwelcke seer crachtich is teghen de Squinancie/ ende ander coude catarrhen / die tgat vander kele willen stoppen : dwelcke aldus ghemaect wordt: Neemt soete Amandels ghepelt drie oncen / vier vijghen /vanden besten Bdellium een half once/ Suycker candijs/ende Pareye sap in een dobbel vat ghesolueert/ ende tot een serrope ghesoden/ soo vele als ghenoech is / om de voorseyde dinghen tsaemen te vatten / Sap van Calissihoudt een half loot/ Laet dit al tsaemen menghen/ ende al leckende besighen/tgat vander kele rakende met een bolleken van Pareye dat in tselfde heeft ghedopt gheweest.

Wilde Pareye sonder reucke/ In Latijn/ Porrum syluestre inodorum.

Dit is alsins de Pareye ghelijck/maer cleynder ende sonder reucke: Tgroeyt binnē Liere in Brabant inden hof van Heer Jan vander Delft.

Wildt Loock. In Grieks/ Ampeloprasson. In Latijn/ Porrum syluestre. In Hoochduytsch/ Wild Lauch. In Italiaensch/ Porrandillo. Iñ Spaensch/ Puerro saluage. In Engels/ Wilde Leeke.

Wilt Loock groeyt gheerne inde wijngaerden ende ackers / onder doornen ende haghen van Vranckerijck ende Nederlandt. De bladers van dien en zijn niet onghelijck die vanden wilden Loock met dunne bladers/ maer meerder ende bijtender / aen eenen stele van twee cubitus hooghe : De wortel is Ajuynachtich/ niet van bollekens oft keirnen ghemaeckt / maer alleene eenen bolle zijnde/minder/ harter ende bijtender dan die vande Pareye / haer seluen verbreydende met sommighe die daer aenghewassen zijn. De bloeme ende keirnen die zy inde plaetse van saedt heeft/soo groot als terwe koren in tsamen ghebolde hoofdekens/ zijn die vanden wilden Loock met dunne bladers ghelijck.

Wildt Loock van Montpelliers.

De Cruydtlief hebbers van onsen tijden hebbē dit wild-loock gheheeten Ampeloprassum ende Allium syluestre proliferum; om dat niet alleenelijc ghebolden hoofdekens van clisterkēs in de plaetse van saedt ende bloemen en heeft als de voorseyde / maer om dat oock sy veel anderen clisterkens aen draeykens eñ aenhanckselen zeer fraey wt werpt/ die vande cruydt-liefhebbers kinderen gheheeten worden.

Andersins en is dit den anderen niet seer ongelijck in bladeren ende wortelen.

Hedensdaechs ist in onse houen ghenoech bekendt onder den naeme van Allium van Montpelliers/als van daer herwaerts ouer ghesonden. Clusius sal haest noch sommighe veranderinghen wtgheuen.

Cracht. Dioscorides. Wilt Loock is der maghen hinderlicker dan de Pareye (midts dat scherper ende droogher is dan t'ghesaeyde hof-loock/segt Galenus, ghelijck alle ander wilde cruyden meer dan de tamme) want tverwarmt meer; maer t'is goedt ghetē teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren.

Wildt

Wildt Loock van Montpelliers. In Latijn/ Ampeloprasson proliferum.

Wildt Loock met dunne bladers. In Latijn/ Alliũ ſylueſtre tenuifolium. In Hoochduytſch / Wilder knoblauch. In Franchois/ Ail ſauuage. In Spaenſch/ Aio ſaluage. In Engels/ Wilde Garlyke.

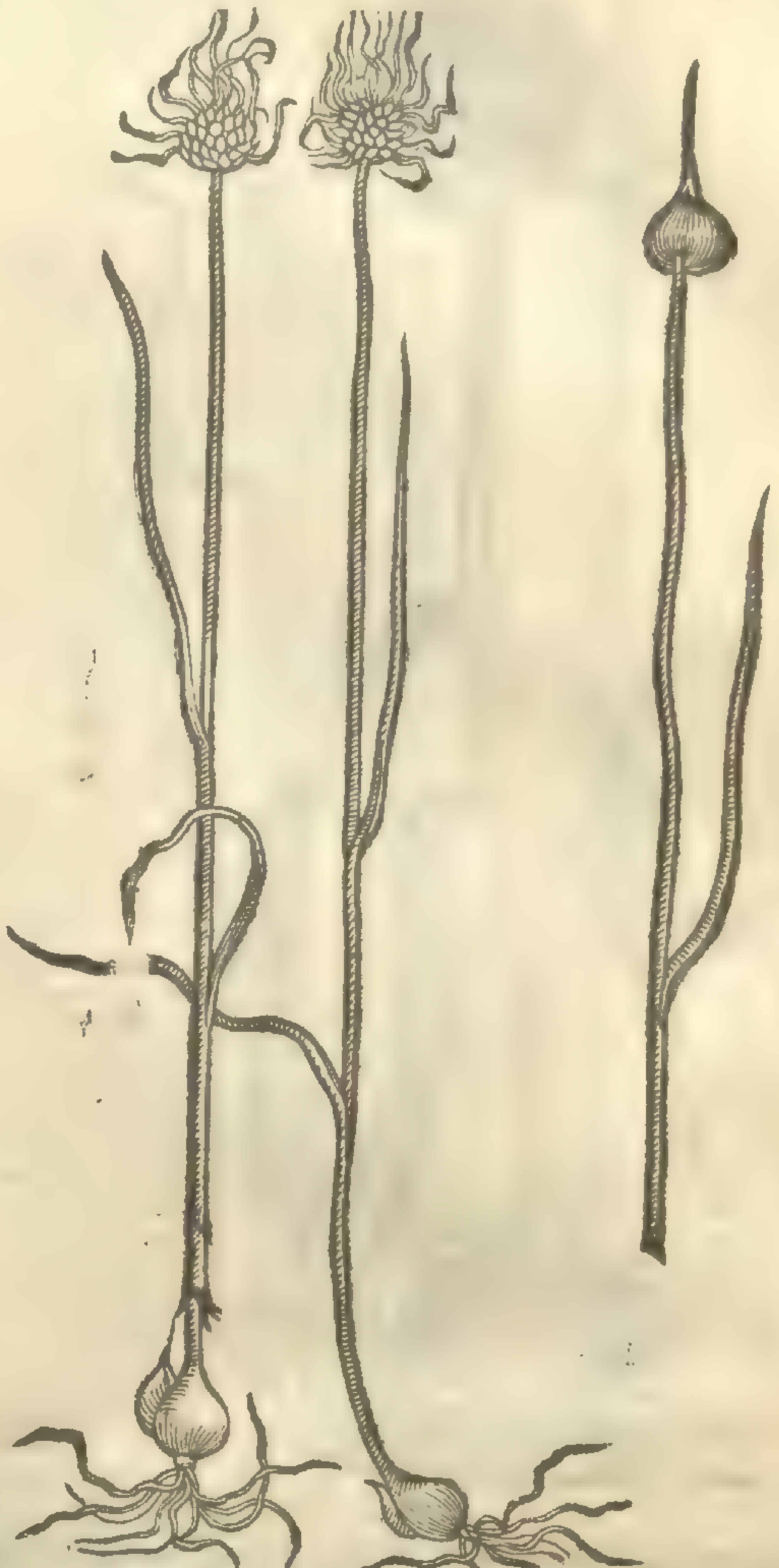

Wildt Loock doet water maeckẽ/ eñ verweckt ſterck de maẽdtſtondẽ: Jae Galenus ſegt dat crachtigher verdeylt de groue ende taeye humeuren/ ende ſtercker opent de verſtopte plaetſen. Ende by desſen middel heeft dickwils water doen maecken/ als dat belet werdt vande groue ende taeye humeurẽ. Maer het is ſoo zeer heet/ dat plaeſterwijs erghens opgeleydt zijnde/ twel quetſt oft opbreeckt. Voorẽ is oock gheſeydt dat de dinghen die op ſulcker manieren heet zijn/ inden wterſten graedt ſtaen.

Wildt Loock met dunne bladers.

Dit wildt Loock groẽyet in coude oft heete bemden/ ende oock in magher ackers ouer al/ teghen dẽ danck op ſommighe plaetſen vande pachters/ als in Brabandt ende Vranckerijck: want alſt onder de rogghe oft terwe is groeyende/ ſoo crijghenſe daer af eenen quaden reucke ende ſmaecke/ de welcke oock naederhandt behouden d'meel ende broodt. De bolle is cleyn ende lanckworpith/ niet gemaeckt van cliſteren/ maer niet dan een eenich ende effen bolleken / haer ſeluen verbreydende ſomtijdts met ſommighe aenghewaſſen minder bollekens: Theeft luttel bieſachtighe bladerkens aen eenen dunnẽ teeren ſtele van eenen voet hooghe/ ende en is van bloeme ende ſaedt den anderen niet onghelijck.

Loock-Pareye.

Gheliijck de Loock-Pareye metten naem beteeckent een ghemengde plante van Loock ende Pareye/ alſoo doetſe oock met de ghedaente/ de welcke voorwaer dẽ Ampeloprasson oft wildt Loock niet zeer ongheliijck en is / tzy in plaetſe van groeyen/ oft crachten / ende fatſoene: nochtans heeft ſy meeſt den reuck vanden Loock/ maer van ghedaente heeftſe meer gheliijckeniſſe met de Pareye / de welcke wy/ indien wy wel onthouden hebben/ hebben van ſelfs ſien waſſen inde hoeuelachtighe wijnbergen

Loock-Pareye. In Latijn/ Scorodoprassum. In Hoochduytsch/ Akerknoblauch. In Franchois/ Ail porreau. In Italiaensch/ Agli porro. In Spaensch/ Aio porruno.

Tweede Loock-Pareye. In Latijn/ Scorodoprassum alterum.

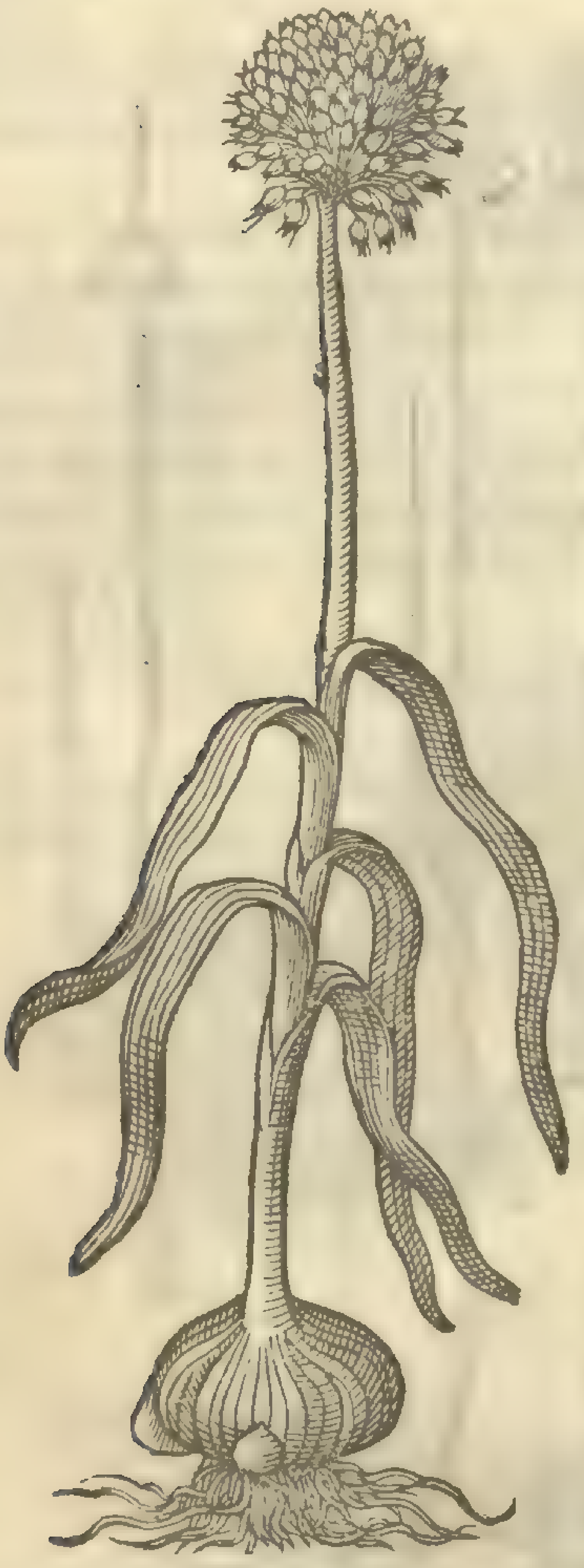

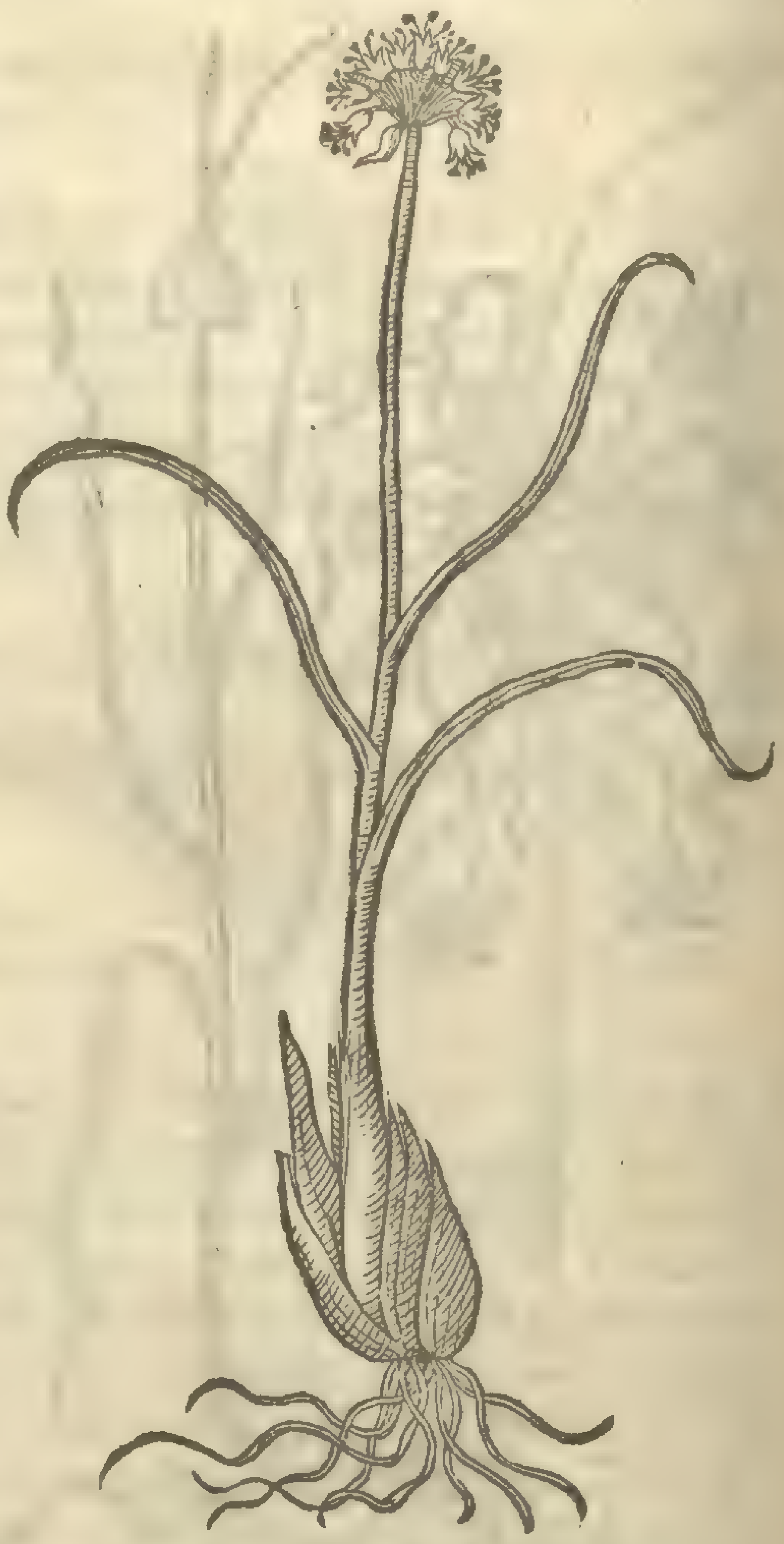

ende ongheoeffende heyden van Ligurien oft Genua/ende ontrent Nijssen in Sauoye.

Nu ter tijdt wordet gheplant inde houen van Nederlandt/met breeder bladers dã die vande Pareye/brenghende eenen stele vier ende vijf cubitus hooghe / wt eenen dicken bol/ de welcke clister ghemaeckt is van vijf ende ses clisters van een schubachtighe velleken tsamen vergaerdt ende ghebonden/onlieflick van reucke/ ghelijck die van sterckrieckende Loock.

Cracht. Dioscorides, Galenus. Het is deelachtich vande qualiteyt van Pareye ende Loock / waer door dat heeft van alle beyde de crachten onder een/ thoonende de wercken vande Loock eñ Pareye/ nochtans niet soo sterck. Ghesoden zijnde opde maniere vande Pareye/ verliest sijn sterckheydt / ende crijgt de naturere van warmoes.

Tweede Loock-Pareye.

De bolle van dese is ghemaeckt van smalder ende langher clister beslotẽ in vellekens die bruyngeel zijn: de bloemen ende bladers zijn ghelijc die vanden Loock/maer minder/ ende heeft den reucke vande voorgaende Loock-Pareye.

Dit dede ick in mijn bouget oft maelken doen ick door Italien reysde.

Loock. In Griecks/Scorodon.

Den reucke/smake/tghebruyck/ende medicinale crachten hebben tLoock soo vermaert ghemaect/ dat allen menschen altijts meer dan bekent is gheweest: Want tgheeft van hem eenighen stercken reucke oft aessem/ ende gheeft inden mont oft kele een onlieflicke scherpheydt/ alsmen dat etet/ eñ drijuende onnutte vuyle dompen ter huydtwaerts/beweghet den ghenen die dat eten/ tot wtreckinge met gapen ende gheewen/ dwelcke in Griecks is gheheeten Scorodinismos, waer af dat in Griecks oock Scor-

Loock. In Griecks/Scorodon. In Latijn/Allium. In Hoochduytsch/Garten knoblauch. In Franchois/Ail ende Aux. In Spaensch/Ayos. In Italiaensch/Aio eñ Aglio. In Engels/Garlyke.

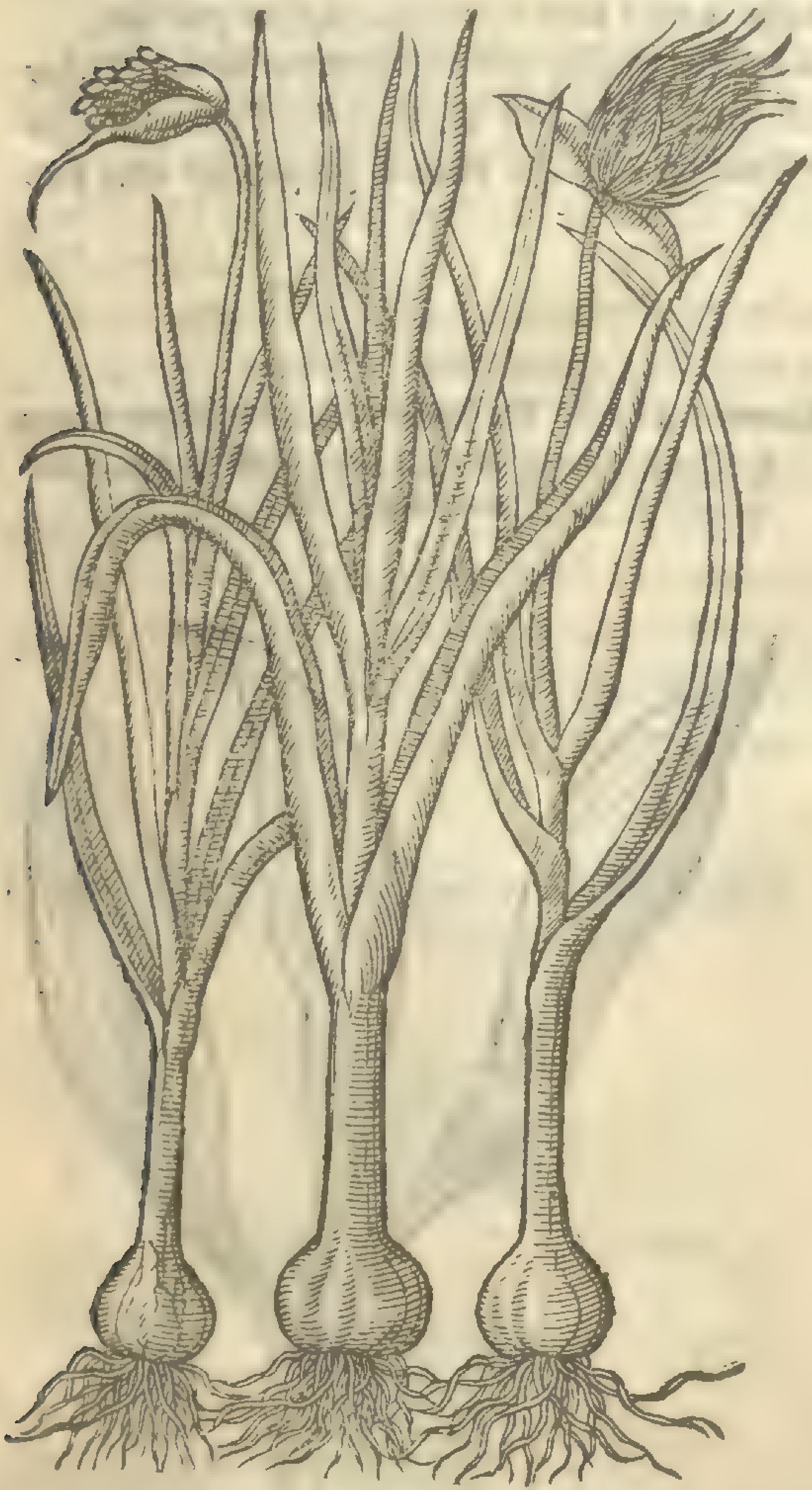

Loock met roode clisters.

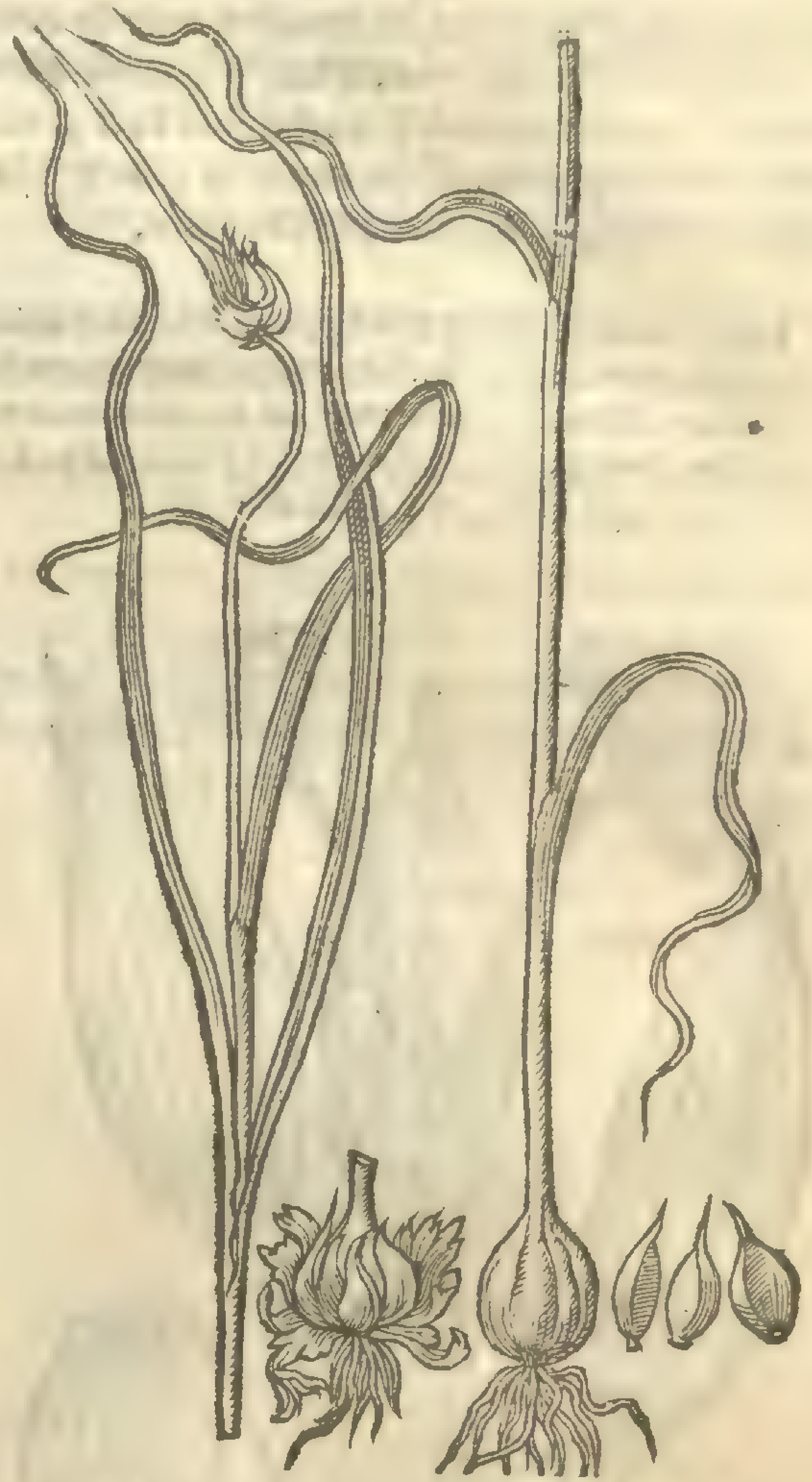

Scordion gheheeten wordt. Het is vanden gheslachte vanden Ayuynnen/ waer onder dat ghërekent wordt ende ooch lichtelick ghekendt/ want de bladers heuet grasachtich oft ayuynachtich / ende de bloeme met tsaedt comt voorts op eenen hollen ende ronden langhen stele/die wt eenen cleynē bol ghesproten is / die van buyten bedect is met bleecke rosachtighe vellekens/ de welcke in haer besluyten veel by een ghevoegde ende tsaemen vergaerde witte clisters/daer onder aen hanghen dunne eñ ghecronckelde veselinghen die haer inder eerden wtstrecken ende loopen.

Loock wordt oock ghesien inde houen verschillende vande voorseyde alleenlijck in roode clisters.

Dioscorides. De cracht vanden Loock is scherp/twerwarmt/tbijt/tdrijft wt/het beroert dē buyck / d'maeckt verhittinghen/tdroogt de maghe/ het maeckt dorst/ (Aëtius segt dat den dorst verslaet) het maeckt winden/tquest d'wterste vel des lichaems / ende gheten zijnde verduystert tghesichte. Inden Loock zijn groote voorderinghen teghen de veranderinghen vande wateren / ende maect een claere stemme. Cracht:

Loock row oft ghesoden versoet den verouderden hoest/maer ghedroncken met een decoctie van Orega/soo doodet de luysen ende neten.

Asschen van ghebranden Loock met honich ghemengt / geneest de blaeu gheslaeghen plecken/eñ met Nardus salue ghemengt/gheneest het wtvallen des hayrs/daer op ghestreken.

De selfde met olie ende soudt ghemengt / gheneest het wtbreecken vande blaerkens oft witte puystkens.

De selfde met honich ghemengt gheneest de witte vlecken/quaede crauwagien ende ruydichedē/ sproeten loopende seeren vanden hoofde/ende quade witte seerheden ende schelferinghen.

Loock met wieroock ende hars vanden boom Theda gheheeten ghesoden / gheneest den tantsweere inden mont ghehouden.

Met vijghen bladers eñ comijn ghemengt/ wordt gheleyt op de beten ende steken van de spinnen ende ander fenijnighe dieren.

Het tsop van d'opperste vanden Loock ghedaen inde baden daer de vrouwen in sitten/verweckt de natuerlicke stonden/ende iaegt af de naeweeden. Om het selue maeckt men een perfume van Loock/ ende den roock van onder ontfanghen.

Olijuen met Loock ghemorselt/ Myrtoton in Griecks gheheeten/ende daer af gheten/ doet water maecken/ ende opent de monden van de aders/ ende is oock den watersuchtighen zeer nut.

Plinius, Diocles. Loock met Santorie/oft in een dobbel vijghe ghesteken/is camerganck ghevende/ dwelcke dat noch crachtigher doet groen met Coriander / in onghemengden wijn ghedroncken. Teghen de Squinancie ist goet/ghestooten daer op gheleyt/ ende te gorgelen / ende verdrijft de feninighe dieren met den reucke.

Das-Loock/oft Moly vã Hippocrates. In Latijn/ Allium vrsinum latifolium. In Hoochduytsch/ Berr oft Hunds knoblauch / of waldknoblauch. In Franchois/Aux d'ours. In Italiaensch/ Aiglio de gli Orsi. In Engels/Ramesins.

Serpent-Loock. In Latijn / Allium Serpentinum & Ophioscorodon. In Italiaensch / Aglio Serpentino. In Franchois/Ail serpentin.

Twordt vele ghevonden inde hooghe boschachtighe plaetsen van Languedoc/ende in vochtighe doncker plaetsen van Vranckerijck ende Enghelandt/nochtans meer van reucke dan gedaente den Loock ghelijck zijnde: waerom dat wy tselfde voor Moly van Hyppocrates ghestelt hebbẽ. Theeft de bladers zeere ghelijck die vanden Dal Lelikens/ maer minder / groene/ slapper / aen effen teere steelkens/die minder zijn dan die vanden Jacinthe. De bloemen zijn melckwit ende vele/ ghesterret ghelijck die vandẽ veldt-Ajuyn oft Asphodille. Den bol is wit met veel lanckachtige oft gesprcydde clisters/ stynckende ghelijck Loock/ende scherp van smaecke/maer niet onlieflick: ende heeft de crachten vanden Teriakel/ ende is vyandt vande naeckende fiecten.

Serpent-Loock.

Serpent-Loock en is den voorgaenden van voorts comen ende fatsoen niet zeer ongheliick / ende is alsoo ghenoemt om de stele ende bladers die gepleckt oft ghespickelt zijn ghelijck de Serpentaria, de welc-

de welcke nochtans zeer nae den Das-Loock van fatsoen ende reucke is / maer heeft den hals vande wortel langher / die beset is met een vel vol spletẽ / ende in bergachtighe plaetsen van selfs groeyende: sijn bloemen zijn wit ende wijdt als de voorseyde.

Crachten.

Dioscorides. De selfde crachten heeft Tserpẽt-Loock: Met spijse ghetẽ verdrijft de breede wormen vanden buyck / ende doet wel water maecken.

Is zeer goedt teghen steken vande aderslanghen / ende sonderlinghe teghen de spene / soo datter gheen betere en is / ist dat eenpaerlick met wijn inghenomen wordt / oft ghebroken zijnde daer mede ghedroncken.

Is zeer goedt teghen de beten vande dulle honden / soo wel daer op gheleydt als inghenomen.

Galenus. Loocken zijn drooghe ende heet tot inden vierden graedt / ende hebben de selfde crachten vande Ayjuynen.

Loock dient tot zeer coude ende flegmatijcke sieckten / ende tot de pijnen vande Colica die daer wt ghesproten zijn.

Verdrijft de wormen ende winden: verweckt tot byslapen de ghene dien door coude den lust vergaen is: ende die heet zijn van natuere / verminderet den lust door sijn drooghte.

Den ghenen die heet zijn van complexie / ist hinderlick den hoofde / ooghen / longheren ende nieren / ghelijck dat oock is den bevruchten vrouwen eñ soogende / want verweckt haerlieden maendtstonden. Loock is der boeren thesriakel.

Moly van Dioscorides gheacht. In Latijn / Moly Dioscorideum putatum.

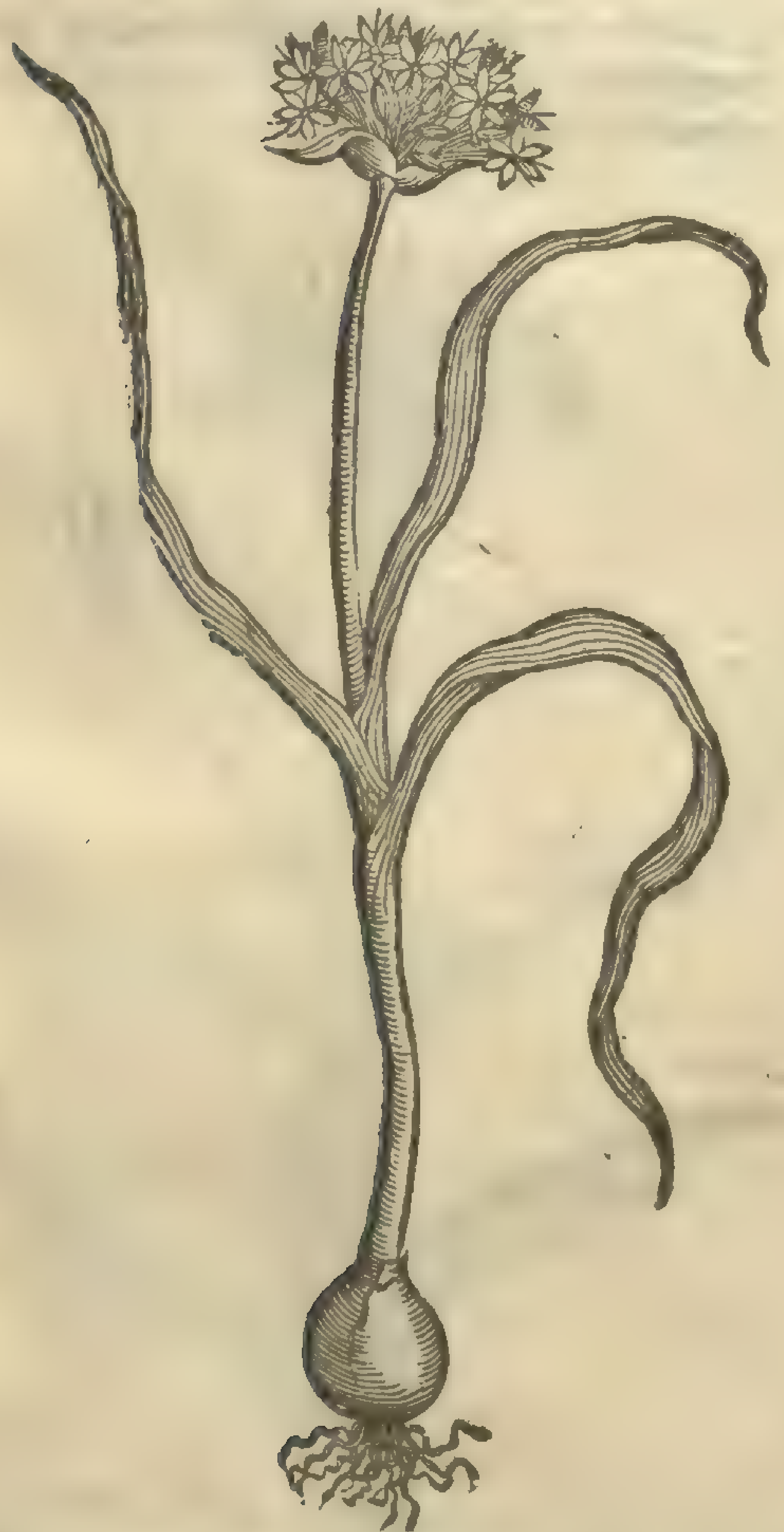

Serpent-Moly gheheeten. Moly Serpentinum vocatum.

De ouders hebben wt den Grieckschen oorspronck τὸ μωλύειν τὰς νόσους, bediedt de sieckten versachten / veriaeghen oft verdrijven: waer van de Poeten beschrijven dat der plantẽ den naem μῶλυ is ghegheven door verwillinghe eñ ghebruyckinghe der hemelscher Goden / segghende: De Goden heeten Moly het cruydt met de swerte wortel: Maer desen naem en hebben sy niet ghegheven een plante alleene / maer naerderhandt veel planten als hebbende eenighe excellente / cracht ende gedaente mal-

te malcanderen niet zeer onghelijck/ghelijck de wilde Ruyte/Harmala gheheeten/die een swerte wortel ende witte bloeme heeft/als Dioscorides segt: Nochtans ist seker dat den eygen naem is van een ayjuynachtighe plante/ende den Loock meest gheliick/ als blijckt byde Molyza, de welcke als Galenus verclaert/ nae d'opinie van Dioscorides ende ander Griecken/thooft is väden Loock/ende ouer ouden tijden zeere vermaert teghen alle fenijn/ende oock teghen toouerijen/soo wel alst Moly, van wien dat by auentuere den naem ontleent is. Want Dioscorides segt dat bouen inden top yet heeft vande ghedaente van Loock/ behaluen noch d'ander ghelijckenisse diet heeft/ soodaenich als zijn de twee specien van Moly, de welcke die van Padua ende Boloigne ouerlanck/ ende nu oock die van Nederlandt in haerlieder houen hebben ende bewaeren/waer af de wortel een cleyn bolleken/lanckworpich byeants gheliick die vande Pareye/ ende wit/voorts brenghende korenachtighe oft grasachtighe bladers/ende op steelkens van een spanne oft voet hooge / melck-witte bloemen die vanden witten veldt-Ayjuyn oft Das-Loock gheliick/tsaedt daer nae volghende in een haeuken / ende heeten dit Moly van Dioscorides.

Cracht. Dioscorides. De bolachtighe wortel is wonderlick goet om de moeder te openen / ist datse ghestooten zijnde met salue van Ireos (andere lesen met Drauick meel) gheliick een pessus ghemaeckt/ onder inghesteken wordt.

Moly Serpentinum vocatum.

Dit Moly is seer gheliick den Moly van Dioscorides van voorts comen/ hebbende de bladers oock ommeghe slaghen nae der eerden/ende oock van reucke ende bolle: maer de bloeme is blosende wit/ onder de welcke dat ligghen blinckende bollekens opde maniere vanden Indiaen schen Moly. De wortel is becleedt met een seer hardt ayjuynachtich vel/ ende de stele is van eenen voet oft onderhaluen hooghe: In Nederlandt groeyet inde houen.

Moly met de bladers vande Narcisse. Moly foliis Narcissi.

Dit Moly alst inde houē läghe ghestaen heeft / brengt voorts knobbelachtighe clisters nae tfatsoen vanden cleyn Ireos.

Moly Liliflorum, een clisterachtighe bolle in tblat draghende. Moly Liliflorū in folio gerēs, Theophrast. & Homericum fortè.

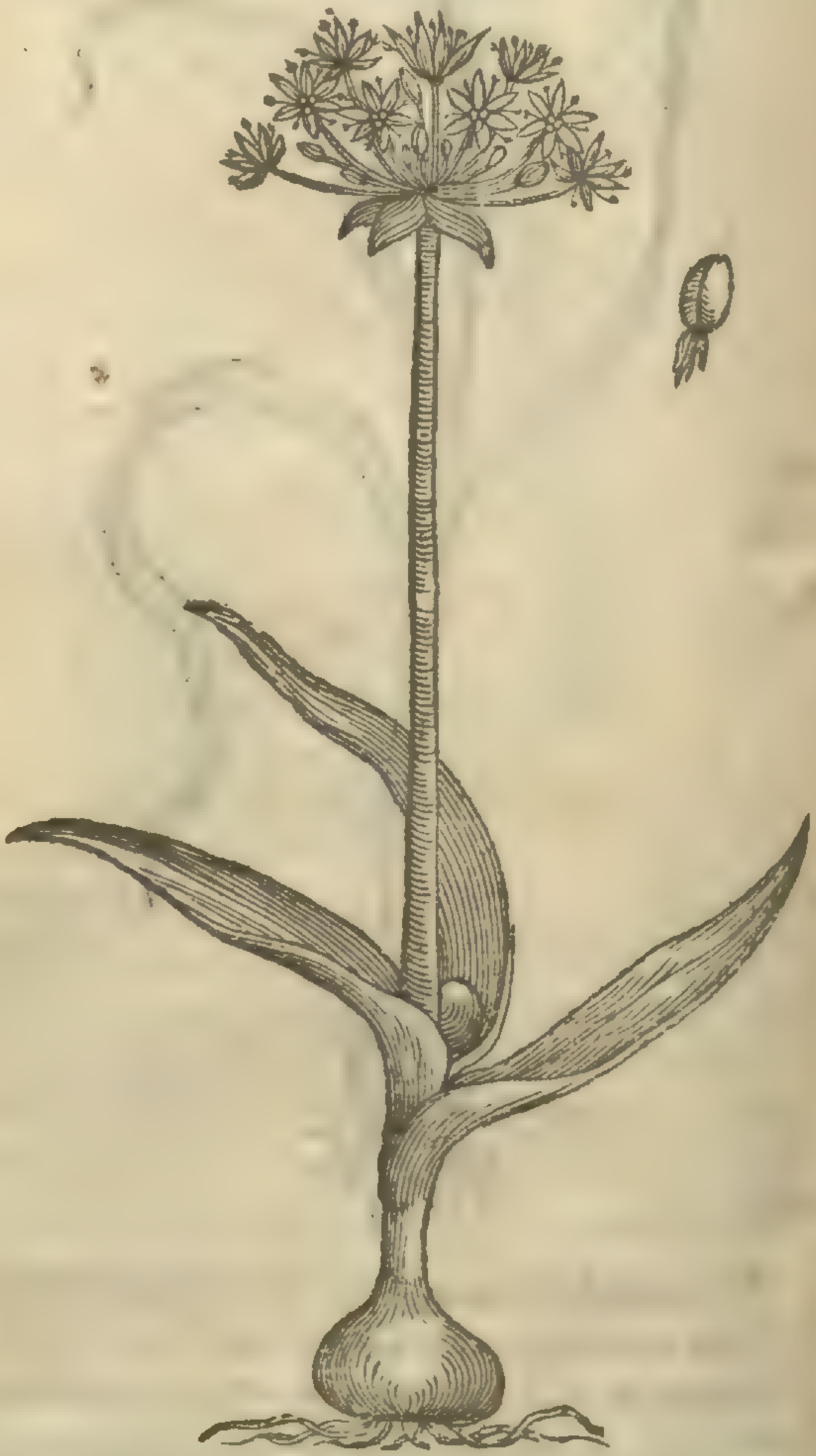

Dander en is van lengde ende stele dien niet ongheliick/maer heeft blauwachtighe bloemen en platte

platte bladers die vande Narcisse ghelijck/ende bycans euen groot/ De wortel is van lanckworpighe ende witte bollen Pareyeachtich/in een verwarret ende met seer veel bollen aen malcander hanghende/rieckende ghelijck Loock/waer af wy ende meer andere bollen hebben / die ons gheschoncken zijn van Raphael van Coxie/een seer beleeft man ende groot liefhebber van cruyden / die niet alleene een goedt ghetal van wtlandtsche oft vremde planten / maer de selfde oock seer constich met sijn eyghen handt gheconterfeyt ende soo fraey gheschildert als iemant inde Nederlanden soude moghen doen/ ons heeft ghegeuen.

Dander Moly dat eē clister in tblat heeft/houdense voor Moly van Homerus, zijnde so groot als de Narcisse oft Ayjuyn van Ascalon. Theeft seuen oft acht bladers die vande Pareye oft Pancratium ghelijck/maer minder: De stele is onderhaluen oft twee cubitus hooghe: de bloeme is purper-wit van ghedaente van Lilium Alexandrinum. Dese heeft ons gheschoncken Treuisanus Doctoor van Padua.

Moly van Hippocrates in tcapittel van Das loock.

Oft het Das-loock het Moly is van Hippocrates, als Galenus schijnt wtgheleyt te hebben/en is niet seker: nochtans ist seker dat vande Enghelsche vroukens sonderlinghe int eerste vande Lente dicwils gheetē wordt/ eñ dat ghehouden wordt voor een medicijne eñ preseruatijf/ niet alleene teghen de siecten des lichaems/maer oock om te beletten ende af te keeren alle tooverie/ hoe wel dat vanden ghemeynen volcke seer ghepresen wordt inde saussen.

Indiaens Moly. Caucafon, Moly Indicum vocatum.

Indiaens Moly, dwelcke wy dese voorleden iaeren eerst ghesien hebben binnen Parijs inden hof van Doctor Casteleyn / droech op d'opperste vanden stele in een rondt zeer wijdt velachtich huyskē/ bollekens oft clisterkens besloten/de welcke in d'aerde ghesteken zijnde lichtelick vermenichfuldighen. De bladers / clister / ende alle ander dinghen/heuet metten voorgaenden ghelijck Moly Homericum.

Witte Lelie.

De Lelie ende Roose is een zeer wtnemēde paer bloemen / vande Griecken in haere spraecke gheheeten Bloeme der bloemen/Ghenuechte ende wellustе van Venus/ende Roose van Juno/ als wt wiēs ghestorten melcke Via-lactea, dat is de Melck wech in de locht Galaxia gheheeten / oft de zeer claere sneeuwitte Lelie op der aerden / haeren godtlijcken oorspronck ghecreghen hebben. Waer af een teecken is de eeuwighe vuytvloedinghe des godtlicken ende soeten reucks dien sy wtgheuen: des haluen oock den naem van Roose beteeckent de soete lieffelicke ende aenghenaeme Lelie/ eñ meer andere bloemen ende bolachtighe cruyden/ ghelijck de Narcissen. Maer met diē naem wordt bedijedt de zeer edele bloeme blinckende/midts de eere van de onbevlecte widtheydt / hoochlicker vernaemt door de glorie vanden wijsen Salomon in sijnen Coninckllicken stoel sittende. Dese plante heeft eenen rechten langhen stele die vander Asphodille ghelijck / ende de wortel van eenen Ayjuyn die van veel clisteren op een gevoegt van coleur van haer bloemen. De bladers zijn bleeckgroen/ghelijfinch inde lengde strepen hebbende. De stele is rondt van eenen cubitus hooghe / op de welcke int opperste de bloemen groeyen die vander Asphodille oft vanden Saffraen ghelijck/maer meerder/ wit/welrieckende/ ghemeenlick hebbende ses open ouergheslághen bladerkens / de figuere thoonende van eenen kelck oft belle: ende wt de middel van dien soo comen voorts gele saselinghen oft draen / ghelijck in die vanden Hermo-

Witte Lelie. Liliũ candidũ. In Hoochduytſch/ Gilgen oft Gilgey. In Fráchois/ Lis blác. In Italiaẽſch/ Giglio. In Spaenſch/ Lirio blanco, ende is Liliũ oft Roſa Iunonis Apuleij. In Engels/ Withlily.

Witte Lelie oft witte Martagon van Conſtantinople oft Calcedonien. Lilium candidum Byzantinum.

Hermodactylus. De gheheele plante heeft in/ veel dick ende ſlijmachtich ſap/ ende is wt der maten nut inde medicijne/ ende een vande meeſt bekende onder de cliſterachtighe cruyden.

Witte Lelie oft witte Martagon van Conſtantinoplen.

De voorleden iaeren zijn den Heer Brancion ſaligher memorie/ wt Conſtantinople/ onder de naemen van witte Martagon ghesonden gheweeſt ſchoone groote cliſterachtighe wortelen/ groote bollen vande witte Lelie ghelijckende. De welcke ſekere iaeren in potten wel gheoeffent zijnde/ niet dã bladeren van ghedaente vande witte Lelie ghehadt en hebben: nochtans ten laetſten hebbenſe ſtenghelen voort ghebracht/ drye/ viere ende vijf cubitus hooghe/ iae de ſommighe dobble ende plat ẽn twee in een waeren/ alſmen dickmaels aenmerckt inde dobbele Martagons. Op welcken ſtele veel ſchoone witte Lelie-bloemen waſſen/ die nochtans cleynder/ lanckworpigher/ ſchoonder ende engher zijn dan die vande witte Lelie. Ende inſghelijcks de bladeren zijn engher ende cleynder/ maer roodachtich/ als oock den heele ſtele/ van verwe vanden afrijſenden wijngaerdt-bladeren; ſoodaenich als ick noch dit iaer naer het leuen hebbe doen contrefeyten T'antwerpen inden wel vercierden ẽn luſtigẽ hof vã Mijn-Vrouwe Marie de Brimeu/ ende tot Mijn-Heere Willem Martini Greffier der voorſeyde Stadt.

Cracht. Dioſcorides. Van Lelien wordt een ſalue ghemaeckt van ſommighe gheheeten Lirinum, ende van ander Suſinum, de welcke de zenuen/ ende beſonder de hardicheydt vander moeder is morwe maeckende.

De bladers van teruydt zijn zeer goedt gheleydt op de beten van ſlanghen ende fenijnighe dieren: maer heet ghemaeckt zijnde/ zijn ſy goedt voor verbrandtheydt: ende inden azijn gheleydt/ ghenesen de wonden.

Tsap met honich oft azijn ghesoden in een coper potteken/ is zeer goede medicijne tot oude sweeringhen/ende versche wonden.

De wortel ghebraden ende met olie van Roosen ghestootẽ/* gheneest de verbrandtheydt / vermorwet de harde moeder/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende sluyt alle sweeringhen.

De wortel met honich ghewreuen oft ghestooten/ gheneest de doorhouwen zenuen / verdrijft de witte vlecken / schelferinghen ende quaede scheurftheydt des hoofts ende aensichts / ende suyvert de loopende sweeringhen vanden hoofde/iae suyveret aensicht ende neemt de rimpels wegh.

De wortel met azijn ende Bilsen bladers ghestooten ende met Terwen meel ghemengt / gheneest de swillinghen ende apostumatien der cullen.

Tsaet vande Lelien is seer goet ghedroncken teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren.

Ende de bladers met wijn ghemengt/ghenesen d'wilt vier daer op gheleydt.

Men seght oock datter roode Lelien zijn/ in Syrien ende te Pisidia in Pamphylien / die seer crachtich zijn in saluen. Roode Lelie.

* Gheneest de verbrantheydt] om datse/ als Galenus segt/drooghen/afvaeghen/ende met maten digereren.

Vermorwet de harde moeder] om datse digereert sonder bijten (seght Galenus) ende morwe maeckt.

Neemt de rimpels vanden aensicht] met honich/segt Galenus, om datse te crachtigher soude abstergeren: Want sy is vanden eersten graet der afvaeghende/ende een excellente medicijne tot alle dinghen die sonder bijten soecken ghedroocht te zijn/oft oock tot alle groote wonden / sonderlinge inde hoofden vande muselen/ende tot alle vochtighe/slappe/oft verouderde sweeringhen/ ende diemẽ qualijck tot sluyten can brenghen.

De bloemen vande Lelie hebben een ghemengde natuere/ ende zijn eens deels subtijl ende eens deels eerdich van substantie.

Plinius. De wortel van Lelien in wijn ghesoden doet d'exter-ooghen wtvallen.

Apul. Teghen de beten van fenijnighe dieren/soo stoot de wortel vande Lelie/ ende gheuet wtghedouwen sap te drincken / voorts soo leght de ghestooten wortel opde bete / tsal wonderbaerlijck ghenesen.

Teghen verstuyctheydt/ Neemt de bladers vande Lelien/ stootse ende legtse daer op / sy sullent crachtelick ghenesen/ende in dien datter ghe swil is/tsal vergaen.

Verschillende Martagons **ofte roode Lelie.**

- Ghemeyne Martagon met langhe smalle bladeren/sonder clysters aen d' n steel.
- Andere Martagon met dierghelijcke bloemen/maer bleecker/ sonder clysters/ met corte smalle bladeren.
- Martagon met groote clystren aen d'opperste stele/ ende corte breede bladeren met veel schoon bloet roode bloemen.
- Martagon met zeer dobbele bloemen.
- Martagon met langhe smalle blaederen cleyne clisterkens draeghende op d'opperste vanden stele ende rooder bloemen dan de voorgaende.
- Martagon met veel clystren vanden middel stele tot d'opperste/ ende schoon roode bloemen.
- Cleyne Roode-orenge Lelie Reuskens ende Maenken ghenaemt.

Ghemeyn roode orenge Lelie.

Alist dat Plinius heeft willen segghen wt tschrijuen vande ghene die vande Landtwinninghe schrijuen, dat de roode Lelien wt de witte door conste hen root coleur verecregen hebben/ nochtans de twee soorten van roode Lelien groeyen soo wter natueren/ als ons Dioscorides ende veel berghen hedensdaegs ghetuyghen. Dese en verschillen gheensins vande witte/dan datse zijn smalder / langher. donckerder groen ende menichfuldigher van bladers. Oock en zijn de bloemen den wittẽ niet onghelijck/maer sien fraey root op tgele treckende/ met sommighe roestachtighe vlecken / ende van binnen met sommighe strepen gheteeckent / ghelijck inden Ireos. De clisters zijn oock die vande witte Lelie ghelijck/maer en comen niet voort/ dan inde Lente. Dit en draecht gheen clisters aende steel/noch aen de sijdetacxkens by de bloeme oft saet.

Bleeck-orenge Martagon met cleyne corte bladeren sonder clisters.

Ick hebbe in mijnen hof noch een ander soorte van Martagon oft orengẽ-Lelie sonder clisters aen de stemme/oft by de bloeme/de welcke bleecker orenge zijn dan de voorseyde: de bladeren zijn ooc veel corter/ ghelijckende die vanden naestvolghende Martagon.

Ghemeyne

Ghemeyne roode orenge-Lelie/ oft Martagon vande Alchymisten met langhe smalle bladeren. Lilium purpureum oft Phœniceum vulgare. In Hooch-duytsch/Goldgilgen. In Franchois/Lis orengé. In Italiaensch / Giglio rosso. In Spaensch/Lirio amarillo, ende is Bulbus cruentus van Hippocrates. Lilium croceum Fuchsij. Oft oock is Hemerocallis oft sylvestre Lilium Dioscor. oft medesoorte van dien. In Engels/ Redde purpel Lelie.

Bleeck-orenge Martagon met cleyne corte bladeren/sonder clisters.

Schoon-roode Martagon met groote clisteren aen de sijdtackens van d'opperste stele.

Dit is verschillende vande voorgaende inde schoon root-vermillion verwe vã sijn bloemen / die veel zijn op eenen schoonen met zijdetacken wtghespreydẽ crans/ hebbende grootachtighe eñ bolachtighe clisters aen de steelkens vande bloemen/ende dickmaels als sy lange ghestaen hebben onverplant/voortbrenghende eenen dobbelen crans van bloemen: de wortel oft clisterachtighe bol is groot ende wit/ onder ende bouen meer geueselt dan dandere. Ick het se sien draeghen drie croonkens van veselinghen bouen aen de wortele/als de figuere bewijst.

Dobbele Martagon.

Door spel ende ouervloedicheydt van natuere de Martagons crijghen in stede van veel zijdetacxkens ende bloemen/eenen dobbelen plattẽ stele die bouen verciert is met een lustighe bloeme van zeer vele bladeren als de dobbele Pionie.

Schoon bloedt roodt Martagon met langhe smalle bladeren ende cleyne clisters.

Inden seer lustighen hof van mijn vrouwe Marie de Brimeu hebbe ick dit verecregen/ de welcke schoonder vermillion-roode bloemen voortbrengt dan alle d'andere. De clisterkens zijn cleene eñ spitsch/ die insghelicks aen de stammẽ ende steelkens vander bloemen groeyen. Sijn bladerẽ zijn enghe ende lanck / den clisterachtighen bol ende saselinghe / ghelijcken die vanden ghemeynen Martagon.

Schoon-roodt Martagon met groote clisteren aen de sijdetackens van d'opperste stele. Lilium cruentum, bulbos maiusculos squammatim compactos gerens summo alis diuiso caule.

Schoon-bloet roodt Martagon met langhe smalle bladeren ende cleyne clisters.

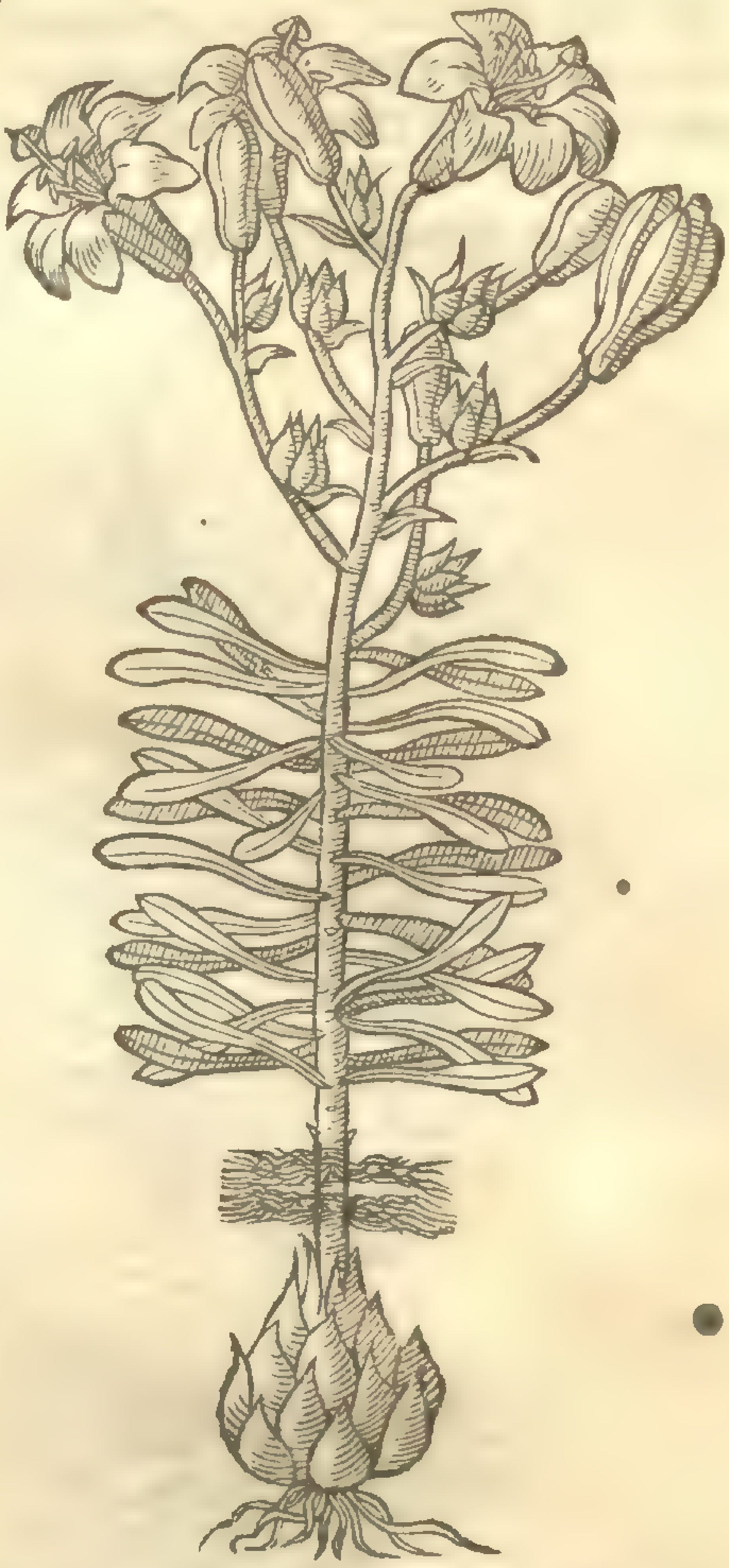

Martagon met veel clisters lancks de stele.

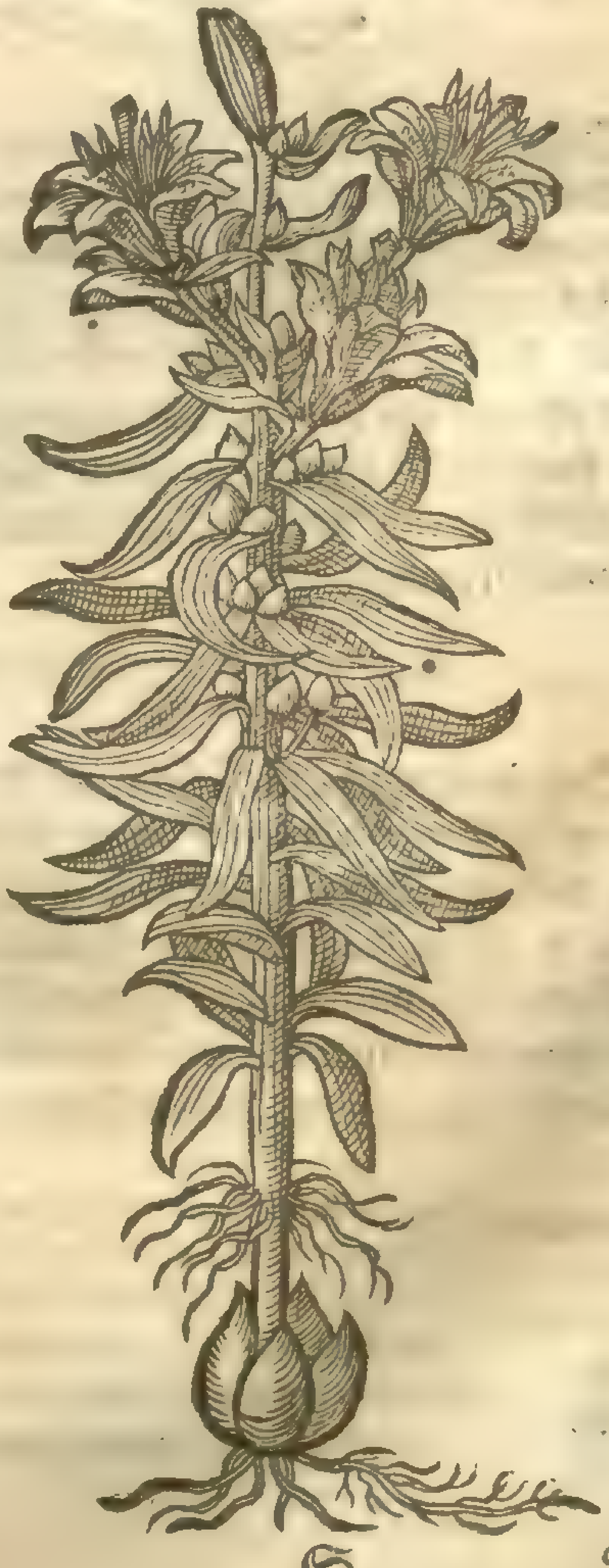

Martagon met veel cliſters lancks de ſtele.

Dit heeft redelijck ſchoon root-orenge bloemen. Den bol ende bladeren zijn bycans wederpaer vande ghemeyne Martagon/ maer heeft lancs den ſtele/ die onderhalf cubitus ghemeynlick lanck is/ vande middel tot bouen verciert met cliſterachtighe bollekens.

Cleyne roode Lelien Naenken ende Reuſken/ ſiue Pumilio. Lilium purpureum minimum.

Deſe is de voorgaende zeere ghelijck/ maer minder/ ende met bloemen vaſt by een aen d'opperſte vanden ſtele die een palme oft eenen voet ende altemets eenen cubitus lanck is/ van fatſoen vande Lelie/ ende ghelijck van bollen/ hebbende onder ende bouen veel ſaſelinghen hanghende.

Ick meyne datſe vanden Cruyde liefhebbers is Reuſken ghenoemt/ om dat een cleyn plantken zijnde/ heeft gelijck een dick hoofdekẽ: oft ſchoon breedt troſkẽ van bloemẽ/ oft crans op dẽ top vandẽ ſtele/ oft oock om dat ſe ſommige iaeren als ſy gheen bloemen en draeght/ inde plaetſe van die heeft eenẽ hoop cliſterachtige bollekens tſaemen als in eenen hoofde ghevoeght/ rentſen me met bladers beſedt/ ende is ghenoech bekendt ouer al inde houen van Nederlandt onder den naeme van Reuſken ende Naenken.

Sultan Sambac.

Deſe ſoorte van Lelie ſchijnt om de luſticheydt/ ende ſchoonheydt vande bloeme/ oft by auontueren om datſe den grooten Sultan toegheeyghent is/ Sultan Sambac ghehecten te zijn. De wortel is die vande bloedtroode Lelie gelijck/ maer met roode tiefkens oft vleckens geſpickelt/ ſodaenich als is de ghene die wy hebben ſtaende/ door ghifte van D. Aluaro Nunis Medicijn van Antwerpen/ inden hof vanden zeer goeden Apoteker Willem Drieſch. Wy en hebben noch gheen bloeme daer af moghen ſien/ door dat de wortel van dien zeer onlancks van Conſtantinoplen gheſonden is gheweeſt/ onder den naem van Sultan Sambac.

Diuerſche Hemerocallis oft wilde Lelie

- Ghemeyne Hemerocallis, ofte Lelie van Caluarie / ofte wilde Lelie.
- Claer ſchoon-roode Hemerocallis.
- Hemerocallis van Conſtantinoplen met veel vermellion-roode glinſterde bloemen.
- Andere Hemerocallis ofte wilde Lelie van Conſtantinoplen met een bloeme alleene.
- Lelien van Perſen ofte Pennachi Perſiano.
- Tweederhande Keyſers Croonen.

Lelie van Caluarien oft grau Lelien ende Singelen. Lilium montanum. In Hoochduytsch / Goldwurtz weibble. In Franchois / Lis jaulne naede verwe vande wortel. Ende is Lilium sylueſtre vā Dodonæus, Hemerocallis vande Herbariſten / Hyacinthus Poëtarum van Tragus, Aſphodelus femina van Fuchſius, Martagon Italorum ende Matthioli.

Schoon claer-roode Lelie van Caluarie oft Hemerocallis.

De Lelie van Caluarien die vele van ſelfs is voortcomende inde geberghten / heeft oock de wortel ende cliſterachtighen bol den anderen niet onghelijck / maer de ſtele is langher / dan die vande cleyne roode Lelie. De bladers groeyen ſterrewijs wt de knoopkens vandẽ ſtele / van grootte die vāder Gentianella of Cruciata gheliĳck / maer van ghedaente vande Lelie. De bloemen zijn leelick-roodt die vander Lelie oft Aſphodille gheliĳck / maer aen d'wterſte vande ſtele nederwaerts gheboghen / gheliĳck die vanden Verckens-broodt oft Cyclamen met cleyn tiefkens gheſpickelt / yſerroeſtachtich van verwe / wt de welcke voorts commen roode draeykens oft ſaſelinghen van tſelfde coleur / die nederwaerts gheboghen ſtaen.

Schoon claer-roode Lelie van Caluarie oft Hemerocallis.

Indẽ houen van ſommighe Cruydt-Lief-hebbers van Nederlandt vindtmen deſe ſchoon ſoorte van Hemerocallis, de welcke is in alle ſijn deelen gheliĳfvoigher dande ghemeyne voorgaende: verſchillende oock inde bloemen / die grooter zijn ende lieffelicker claer-roodt.

Hemerocallis oft wilde Lelie van Chalcedonien ofte Conſtantinople met vele bloemen.

Deſe plante was de voorleden iaeren in Nederlandt zeer luttel geuonden / de welcke om haer zeer ſchoone bloemen ende wtlandtſche aerdicheydt in weerde ghehouden wordt / ende zeer neerſtich in potte oft inde houen bewaert was van de edel Heeren ſaligher memorie Jan van Brancion eñ Jan vander Delft. Maer hedenſ-daeghs is ſy by ſommighe van onſe principaelſte Cruydt-lief-hebbers te becomen / als by Heer Philips de Marnix Heer vā S. Aldegonde. Mijn-Heer Cornelis Pruym

Hemerocallis oft wilde Lelien van Caluarien/ van Conſtantinoplen met vele bloemen, Hemerocallis Chalcedonica purpuro-ſanguinea polyanthos.

Andere Hemerocallis ofte wilde Lelie van Conſtantinoplen.

Treſorier der ſtadt van Antwerpen/ Mijn-Heer Jan Hoboken Doctoor inde rechte hier voortijdts Rectoor vande Vniuerſiteyt van Padua/ende oock tot M. Raphael Coxia/ Joris vande Rye/ende ſommighe andere. De wortel is van ſchelferachtighe keirnen tſamen ghevoeght die vande Lelie van Caluarie ghelijck/maer meerder/ende die vanden meeſten Martagon van grootte gelijck/waer wt is ſpruytende eenen ſtele van onderhalue oft twee cubitus hooghe / daer aen dat groeyen van beneden tot bouen Lelie bladers ſonder eenighe ordeninghe/ donckerroodtachtich van verwen/met ſelver witte randekens / oft canten. Sy heeft vele bloemen blijde vermillioen-roodt wtgeſpreydt/ aen d'wterſte vande ſtele oock nederwaerts ghekeert ende omgheſlaghen/ ghelijck die vande Lelie van Caluarien/zeer luſtich/d'opperſte vanden ſtele vercierende.

Andere Hemerocallis ofte wilde Lelien van Conſtantinoplen.

De Cruyde-Liefhebbers van Nederlandt hebben inde plaetſe vande voorſeyde Hemerocallis van Conſtantinoplen bevonden datter een verſchillende ſoorte van deſe mede ouergheſonden is / de welcke zeer ghelijck is in de cliſterachtighe wortele/ ghewas ende bladeren: Nochtans ſy en heeft nemmermeer dan een bloeme aen d'opperſte vanden ſtele: het welcke is menighe iaeren ghemerckt ende gheobſerveert gheweeſt door de voorſeyde Heere Brancion/vander Delft/ Joris van Rye ende Raphael Coxia. Sulcks oock als ick noch deſe Somer 1580. in thof van Mijn-Vrouwe de Brimeu gheſien hebbe. De bladeren zijn groen ende en trecken niet ſoo zeere naer t'roodt ghelijck die vande voorgaende.

*Hemerocallis oft wilde Lelie. Hemerocallis ſiue Syluestre Lilium. In Franchois/ Lis ſauvage. In Italiaenſch Giglio ſaluatico.

* So verre als yemandt ſcherp wil aenſien de Lelie/ ende d'Hemerocallis, die ſal claerlick mercken dat d'Hemerocallis een ſpecie is vande Lelie / de welcke daerom is ghenoemt geweeſt wilde Lelie / oft Coronarium : iae Dioſcorides ſchrijft haer toe bycants alle de ſelfde crachten die de Lelie

heeft

heeft/ende dat meer is/t'heeft eenen schijn van waerheydt/ dat hy heeft hooren seggen/datter in Syrien een roode Lelie was voorts comende / ten minsten d'eene van desen die hier beschreuen staen. Gheen van allen dan en is de wilde Lelie oft Hemerocallis ghelijcker/ dan die eerste bruyn-roode oft purper/wiens bollen wy weten dat de selue cracht hebben/ die Dioscorides segt/ende hebben dese met goede redenen ghenoemt bloedt-roode Bulbus met Lelie ende purper bloemen/ van Hippocrates. Ende daerom moet ouergheset worden/niet zeer bleeck/maer Okerverwich/ ghelijck wy sien inde Oker het sat-geel/ welcke gesien wordt van coleur purper oft orangee/gelijck de bloeme vā Guychelheyl. My helpt dat ick sie hoe groot de neerstichеydt ende ghetrouwicheydt van Matthiolus is/die desen naem niet kennende/meer den lof soeckende dan de waerachtighe kennisse/is seggende dat de Roode-Lelie/ die nochtans wel bekent is / zeer bleeck van verwe is t'onrechte Dioscoridem tot ghetuyghe nemende. Maer welcke verwe wordt zeer bleeck gheheeten / ten zy datse wit is/ welcke aldernaest comt de bleecke? D'argument en heeft niet vele te bedieden/ende is van cleynē verlanghe / vande aenhancsels ende ghetal vande bloemen/ die sommighe schijnen te willen hebben. Maer in dien yemandt wil wel aenmercken dat de witte Lelie somtijdts in sulcker voeghen is voorts comende/datse somtijdts in stede van veel bloemē by een maer enckel bloeme en heeft/en sal daer niet zeere teghen segghen. Maer dat sy segghen dat dese veel meer bladers heeft dan die roode Lelie/ dat schijnt wel te comen door de oeffeninghe : want beyde de roode Lelien ende die van Caluarie hebben veel min bladers. Daerom ist dat yemanden een van dese twee best aenstaet voor Hemerocallis, wy zijn te vreden. Nochtans en sal ick gheensins affirmeren dat de de Lelie van Caluarie/soude zijn Lilium coronarium oft Hemerocallis, om datse een weynich van vuylen oft fenijnighen reucke heeft. Maer dat de gasten van Athæneus souden ghesеydt hebben dat de bloeme vā desen/verdwijnende is als de Sonne ondergaet/ ende metten opganck wederom wtspruyt / moet aldus verstaen worden/Datse niet ghcheel en verdwijnt oft vergaet/maer dat door d'aencomen vanden vochten eñ coudtachtighen nacht de bloemen weder in een ghetrocken worden/de welcke tsanderdaeghs metter Sonnen open gaen ende weder leuende worden / ghelijck als den Tragopogo oft Morghensterre/ Sollequiis ende Cicoreyen ende ander Heliotropiis ghebeurt.

Cracht.

Dioscorides. De wortel van Hemerocallis ghestooten ende ghedroncken/oft met honich ende wolle in een pessus van onder ghe set/iaeght af water ende bloedt.

De bladers ghestoten versoeten de sweerende borsten vol sochs/ ende die swillinghen vanden ooghen/daer op gheleydt.

De wortel ende bladers zijn zeer goedt gheleydt op verbrande leden.

Lelie van Persen. Lilium Persicum.

Dese plante en was oock niet ghevonden de voorleden iaeren in Duytschlandt/Vranckrijck ende Engellandt/maer alleene tot Liere ghesien in Nederlandt/inden zeer lustighen ende vā wtlandtsche planten wel vercierden hof vanden edelen Heere Jan vander Delft/ nu tertijt is zy in handen gecomen van sommige andere vermaerde Cruydt-Lief-hebbers/ als den Heere Cornelis Pruym/ Jonc-heer Duym. De stele is drye cubitus hooge/rontsomme de welcke dat groeyē eñ voorts comen blaugroene bladers/die spitsch zijn/die vāde bloedt-roode Lelie gelijck. De bloemē staen nederwaerts gheboghen als bellen / ende zijn bruyn ghelijck verstoruen purper. De wortel is bolachtich / ghespleten/ sonder schelferen/witachtich/ op d'auerechte sijde effen ende plat/ onder wtgestreckte veselingen hebbende die doncker geel zijn. De cracht van dese/ en heeft noch van niemandt mijns wetens versocht gheweest.

Imperiaelsche Croonen. Lilium siue Corona Imperialis. Turfani & Lale.i. flos Herbariorum.

Lale van Chalcedonien ofte Constantinoplen en is niet te zeer ongheliјck den Lelien/ de welcke inde selfde Nederlandtsche houen tot Liere vande Heere Verdelft eñ Joufvrouwe Marie Schetz is groeyende/hebbende eenen stele van onderhaluen voet oft onderhalf ende twee cubitus hooghe/eñ langhe bladers die vande Lelien van Persen/Pennachi Persiano gheheeten/ghelijck. De bloemen roodt-orenge van ses bladeren/ ende nederwaerts gheboghen / ende als die vande Lelie van Persen

Lelien van Persen. Lilium Persicum. In Italiaensch/Pennachi Persiano.

Imperiaelsche Croonē. Liliū siue Corona Imperialis. Turfani & Lale.i. flos Herbariorum.

Keysers Croone met zijn saedt eñ een open bloeme.

ghelijck bellen ghefatsonneert. T'saedt is rondt ende plat grootter dan die vandẽ Tulipan in lanckworpighe ende velachtighe huyskens. De wortel is ayuynachtich met dicke schellen riekende als oock doet tgheheel cruydt ghelijck tfenijnich Colchicum. Dese is in Nederlandt ghesonden/ onder de naeme van Lale, Turfani, ende Keysers Croonen.

Geel-Orenge Lale oft Turfani met veel bloemen ende dobble Croonen.

Dese Keysers Croone en verschilt van dandere niet/ dan datse veel dickere van bladeren aende stele groeyet/ ende datse veel meer bloemen heeft die vast by een staen/ iae somwijlen maecken eenen dobbelen crans vã bloemẽ/ d'eene bouen d'andere/ die niet so hooge van verwe en zijn/ eñ en hangen niet so zeere nederwaerts als die vande voorgaẽde. Dese machmen sien indẽ zeer lustighen hof vande voorseyden Heer de Greffier Hoboken hier voortijdt Rectoor vande Vniuersiteyt van Padua ende Doctoor van S. Marco. Jonck Heer Jacop Duym Capiteyn binnen Loeuen heeft noch andere soorten als de roode/ maer ick en hebse noch nietsien bloeyen.

Mey-bloemkens. Lilium conuallium, vel vernum Theophrasti.

Dese welrieckende cleyne plante ende lustich om sien / die vanden ouders niet en is beschreuen gheweest / hebben de ionghe Herbaristen ghenoemt Meybloemkens/ ende sommighe hebben ghemeynt dat was Lilium inter spinas, daer Salomõ mencie af maeckt, om de bladers/ ende zeer soeten reuck/ ende oock om de Lelie bloeme/ de welcke sneeuwit ende schoon is/ eenichsins die vande Lelie ghelijck/ ende zeer soet van reucke / die haer laet sien sonderlinghe inden Mey ontrent de doornachtighe plaetsen vande bosschen ende doncker beilinghen/ ende wordt daerom vande Hoochduytsche natie gheheeten Meienriß. Dese comen voorts aen eenen stele van een palme hooghe vande middel tot bouen toe/ ende zijn cleyne, hanghende aen steelkens ghelijck clockskens oft die van eenẽ cleynẽ Cytinus, sneeuwit / ende aen d'wterste boordt ghekerft / nae de welcke dat comen roodtachtighe besien die vanden Asperges gelijck/ maer minder hartachtich ende bitter. De bladers zijn die vãde Lelie/ Das Loock/ oft Handekens-cruydt ghelijck/ glat ende groen/ in ghetale twee oft drye. De wortel is gheknoopt/ ende cleyn hier en daer cruypende. Dese plante is wel bekent inde houen ende zeere begeert/ soo wel van naem als van lof: ende daerom hebben wy die ghestelt onder de Lelien / ghemerckt dat wy die nerghens mochten bequaemer stellen. Lilium inter spinas.

Diuersche soorte van Meybloemkens van coleur.

Ontrent Loven opden wegh van Thienen in Brabandt / crighet dese plante in boschachtighe plaetsen/ bloemkens die wit roodt/ oft incarnaet zijn.

Cracht.

Dodonæus, Fuchsius. Meybloemkens sterken therte/ leuer ende herssenen: Desghelijcks oock tsap oft de decoctie/ is zeer goedt teghen de gheraecktheydt/ popelsije/ draeyinghe in thooft/ vallende siecten/ lammicheydt ende om de schemeringhen vanden ooghen te verdrijuen.

De bloeme hee ft eenẽ zeer liflicken reucke/ gelijck die vanden Haghedoorn/ waer af tghedistilleert water zeere ghepresen wordt teghen de vallende siecten.

Meybloemkens. Lilium conuallium, vel vernum Theophrasti. In Hoochduytsch/ Meybloumlijn. In Franchois/ Muguet. Qualick van Fuchsius ghenoemt Ephemerum non lethale.

Roode incarnaet Meybloemkens.

Standel Cruyden oft Orchides.

Dese naevolghende soorten van Standel-cruyden zijn in Griecks gheeten Cynoforchides. In Latijn/ Testiculi canis. In Nederduytsch/ Hondtscullekens. In Hoochduytsch/ Knabenkraut. In Franchois/ Couillons de chien. In Spaensch/ Coyoni de perro.

Alle de soorten van Cullekens-cruyden ende Handekens-cruyden/ de welcke ongheliijck meer zijn/ dan vanden ouders ghestelt ende beschreuen is/ moeten alle gheliijck ghestelt worden met de Loocken/ Ayjuynen/ Hyacinthen ende meer ander dergheliicke soorten/ ende zijn alle tsamen om de ghedaente der wortelen Cullekens geheeten oft Orchides: ende sommige om de cracht Satyriæ, om datse meer dan alle ander ayjuynachtighe cruyden verwecken tot byslapen/ in voeghen dat sy naederhãdt vande Latijnsche/ als van Plinius ende Apuleius, Venerei genoemt werden: nochtãs is d'onderscheydt daer onder ghenomen wt den bolle vande wortel: Want de Satyria en hebben maer een bolleken/ eñ de Cullekens-cruyden twee/ vande welcke de Hondts-cullekens/ Vossencullekens ende Bocks-cullekens zijn de principaelste/ waer wt alle d'andere verscheydenheden ghenomen zijn. De bekentste van allen door de grootte/ wasset vele inde vochte bemden / de welcke eerst wtspruytende zijn ghelijck een wtcomende Nies-cruydt/ oft Colchicum/ daer nae den Meybloemkens ghelijck oft de Lelie/ voorts brenghende drye ende vier bladers / die taey / dicke ende vol vetticheydts zijn. De stele wordt onderhaluen voet hooghe / cael/ blinckende/ hol/ ende bouen verciert met eenen tros oft are van bloemen/ die purper zijn. De wortel is van twee bollekens gheliijck twee cullekens / bouen de welcke als bouen tghemachte/ zijn rontsomme veel saselinghen/ door de welcke de bollekens so wel als d'opperste plante hen voetsel crijghen/ ende by ghebeurte gheduerende/ te wetẽ/ als d'eene ydel ende verdwijnt staet/ soo is d'ander gheswollen / ende vol van claer lijmachtich sap ghelijck d'wit van een ey/ al oft waere mannelick saedt/ soo groot als een groote dattel/ ende somtijdts gelijck een volwassen ekernote/ maer de verslentste ende gherimpelde is veel minder / ende staet leegher. De smaecke is soet/ lijmachtich smets/ ende oock stoppende/ wit van verwe ende doorluchtich.

Satyria.

D'onderscheydt ende diuerscheydt van desen wordt ghemerckt inde grotte/ ende tgetal vande bladeren.

deren / de welcke van cleynen verlanghen is te weten ende te mercken / maer dit heeft wat meer te beduyden ende is merckelicker. D'een heeft gheplecktę bladers / ende wat langher peeskens / waer door al ist dat ghijt gheplecket noemt, soo zijn nochtans d'ander onderscheydinghen duyster / tẽ sy dat men daer in wel gheoeffent is : noch en zijn oock soo volstandich niet datmen yet sekers van onderscheydt van gheslachte soude moghen stellen / te weten van leegher / bleecker oft leuendigher verwe / ghespickelt / blinckende / oft verstoruen : insghelijcks oock de Cullekens ende bladers wat verschillende / alle de welcke ontrent half Meye bloeyende zijn.

Groote hondts-cullekens. Cynosorchis nostra maior. **In Engels / Dogges cullion or coddis and standergrasse.**

Nae de meyninghe van C. Gemma de Serapias **van** Dioscorides, **oft** Basilica Syderites **oft** Erythręa, **draghende gheheel purper bloemen / ende is de voornaemste van allen.**

Groote hondts-cullekens ander soorte. Cynosorchis maior altera nostra.

Is nae d'opinie van C. Gemma **de tweede** Serapias **van** Dioscorides, **oft** Orchis Basilica altera Syderites, **met lijfverwighe oft incarnate bloemen / eñ meer by een gevoeghde tros van bloemen / ende meerder bladers tot bouen toe ommeghesslagen / ontrent de stele siluerachtich siende.**

Cracht.

Dioscorides. De wortels worden gheten ghesoden ghelijck den Ayiuyn / vande welcke ist dat de mans eten de meeste / men segt datse sonen genereren : ist dat de vrouwen de minste eten / datse dochters sullen draghen.

Men segt oock dat de vrouwen van Thessalien de saechte met geyten melck drincken / om den lust van byslapen te vermeerderen / maer de dorre om dien te benemen / ende dat de cracht van d'eene met innemen vanden anderen ghebroken wordt.

T groeyet in steenachtighe ende sauelachtighe plaetsen. Galenus segt dat de bolachtighe eñ dobbele wortele van crachte vocht ende warm is / ende soetachtich van smaecke. Maer de meeste wortel schijnt te hebben veel vuyle oft onnutte ende windighe vochticheydt / waerom dat sy inghenomen zijnde tot byslapen verweckt.

Galenus, Ægineta. Maer d'ander / te weten de minste / is ter contrarien / te weten / zeer uitgeteirt / in vue-

Hondts-cullekens met geplecte liggẽde botte bladers/ eñ purper-violette bloemẽ/ de stele van onderhalf cubitus/ eñ twee grootachtige olijuewijse bollen. Cynosorchis Delphinia, sessilib⁹ maculosis obtusioribus foliis: flore purpuro-violaceo, caule sesquicubitali maiusculo oliuari gemino bulbo.

Cleyne Hondts-cullekens met gheplecte bladerkens onder eñ lancks de stele die eenen voet ofte cubitus hooghe is: eñ purper bloemen. Cynosorchis minimis & secundum caulem pedalẽ & cubitalẽ maculosis foliis: floribus purpureis.

Groote Hondts-cullekẽs de tweede specie. Cynosorchis maioris secũda species, is de Cynosorchis altera vã Dodonæus. In Enghels/ gheheetẽ Doggis coddis.

Andere gespickelde Hõdts-cullekẽs. Cynosorchis Morio. eñ in Hoochduytsch/ Gesprẽgt knabẽkraut/ is Orchis mas angustifolia vã Fuchsius. Satyriõ Apuleij, eñ Orchis Delphinia palustris vã C. Gẽma, eñ heeft de bladers ghespickelt met bruyn swerte bleckẽ/ die oock is genoẽt Testiculus mas Neotericorũ, eñ heeft de bloeme vãde Ridderspore met een hoornken achter.

Ghespickelde Hondts-cullekens wijfken. Cynosorchis Morio femina. is de Orchis Dephinia vã C. Gẽma.

Dese is d'mãnekẽ zeere gelijc / maer wat minder / met rapachtighe bloemen / een openẽ helm ghelijck / met eenẽ wtgherechten hoornewijsen draet.

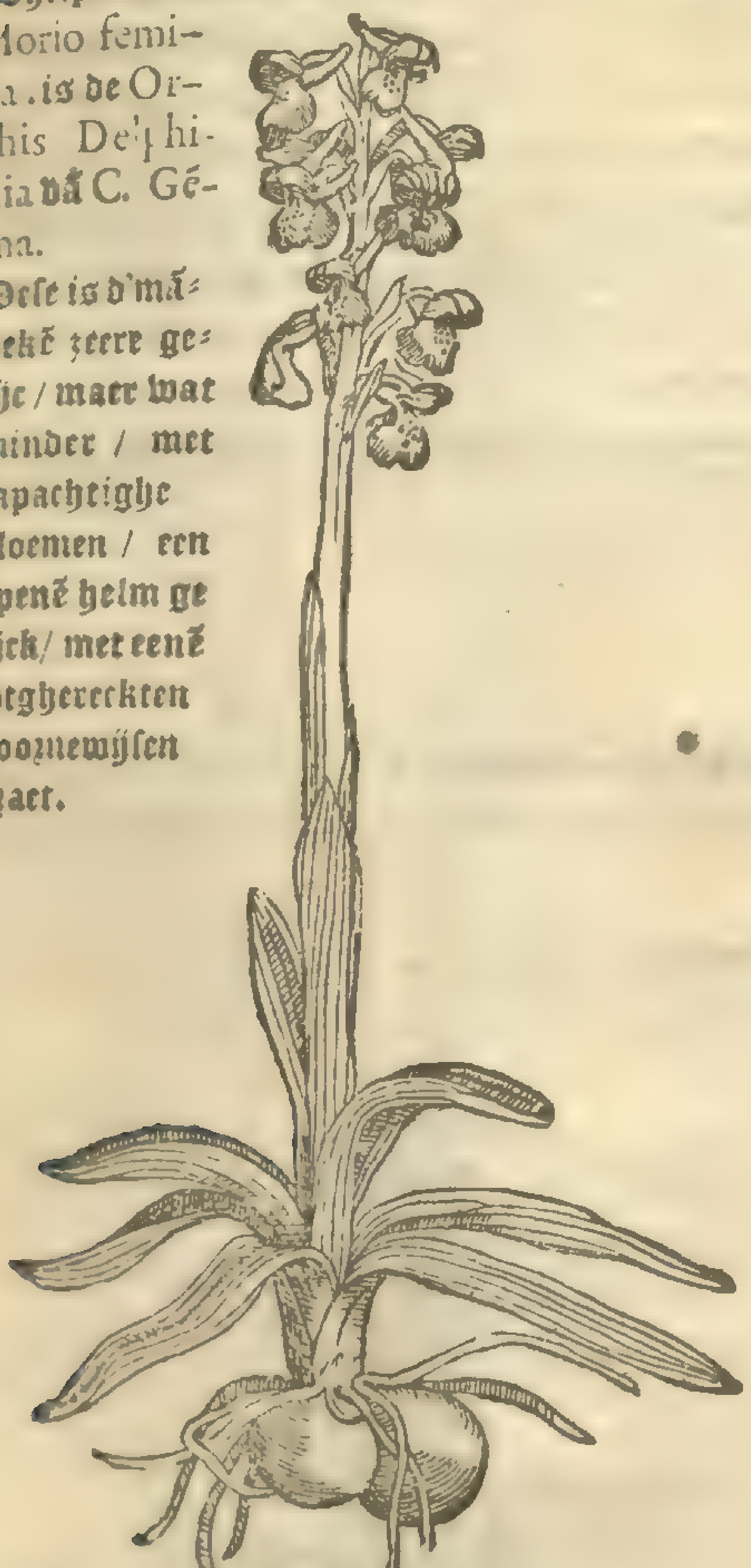

in vuegen dat haer natuere is treckẽde tot warm ende drooghe. Daerom dese wortel en verweckt gheensins tot byslapen / maer ter contrarien sy bedwingt ende beneemt dien lust. Sy worden ghebraden ghgheten ghelijck ander bollen oft Ayjuyn.

Apuleius. De wortel vande vierde soorte gheeten Satyrion Apuleij, ghestooten ende opgeleydt / suyuert de vuyle sweeringhen / ende geneest de lijckteeckenen.

Tsap vanden cruyde met zeer goeden honich ghemengt / neemt terstondt wegh d'loopen / ende de pijne vanden ooghen daer op ghestreken.

In dien yemandt door toouerije gheen vrouwe en kan bekennen / So salmen nemen het rechter culleken dwelck meest is / ende stooten met seuenenveertich koren wit pepers / soo datse tsamen met de voorseyde wortel een half once weghen / ende vier oncen (anders drye oncen) honich: dan sult ghy dese medicijne in zeer goeden wijn solueren / ende drye daghen lanck daer af nemen tghewichte van drye vierendeel loots: so sult ghy terstondt wederom lust tot de vrouwe hebben.

Ghemeyne Bocx-cullekens. Testiculus hircinus vulgaris seu Tragorchis, & Leporis testiculus noster.

Bocx cullekẽs tweede soorte Orchis Saurodes vel Scincophora, Lacertarũ æmulatione van C. Gẽma, **oft** Tragorchis altera.

Cleyne Bocx-cullekens / met bloemen den Wandtluysen gelijck. Tragorchis minor & verior C. Gemmæ, siue Coriosmites, vel Coriophora, flore instar cimicum.

Tot bequaemer kennisse van dese Cullekens-cruyden / soo maeckt een vande principaelste onderscheyden t'Bocx-culleken/ de welcke rieckt ghelijck eenen Bock/ende met de gedrayde steertkens schijnet eenen geyten baert ghelijck te wesen. Dit cruydt spruyt wt met veel bladers / dien vande Lelien ghelijck / omvanghende d'onderste vanden stele die eenen voet lanck is / ende essen vande middel tot bouen toe / gheaert met een zeer aerdighe orden van bloemen die ghelijck helmkens zijn / de welcke opengaende elck besonder hebben een besonder steertkẽ met roode tieskens bespreydt alle gelijck staende ghelijck slanghen oft aketyssien. Dese bloemen zijn zeer quaedt ende sterck van reucke ghelijck eenen Bock/ ende tsaedt comt voorts in huyskẽs/dat zeer cleyne is. Dit cruydt bloeyet ontrẽt d'eynde vanden Mey/iae bycants tot half Junius. Tgroeyet op mosachtighe heuuels / maer principalick in doncker dellinghen.

Vosse-cullekens/d'eerste. Testiculus Vulpinus primus cuius flores culices exprimũt. **In Franchois/** Moucherons. **Int Duytsch/ Mugghen. In Engels/Hares balloket. In Spaensch/** Satyrion.

Andere Vosse-cullekens. Hermaphroditica secunda Cor. Gemmæ, oft Orchis Sphecodes diphylla.

De Vosse cullekens zijn de Serapiades van Fuchsius ende Dodonæus.

Veelderhande differentien van Vossen-cullekens worden ghenomen wt de bloemen / te weten/ van ghedaente van Vijfwouters / wespen/ vlieghen/ ende de laetste wt de verwe / de welcke gheheel geel is/ende veel min ghevonden wordt dan die ander/ ende oock min beschreuen. Wy hebben dese

Geel Vliegk. wtghesteken / op heete eñ dorre onvruchtbaer plaetsen van Languedoc eñ dellende plaetsen/ groeyende tusschen Cystus manneken eñ Ilex Coccifera, byde woeste duiviere / oft speloncke/ de welcke staet opde slincker sijde so men weder keert van Frontignaen nae Montpelliers,ende oock inde dorre gras pleynen die gheleghen zijn by tbosch van Grammont: De minste van desen / de welcke minst bladers heeft, te weten twee oft drye omringhende d'onderste vanden stele die een spanne hooge is / draghende bouen wat goudtgele bloemen/ van verwe ende gedaentę een Vlieghe oft eer een Wespe ghelijck/heeft onder twee cullekens.

Desen

Cleyn Mugghe. Culices minores triphyllæ. In Francoys/ petits Moucherons.

Dese verandert alleenlyck in groote/ want zyn bladeren zyn cleyndere / ende de stele ende bloemē corter ende wittere.

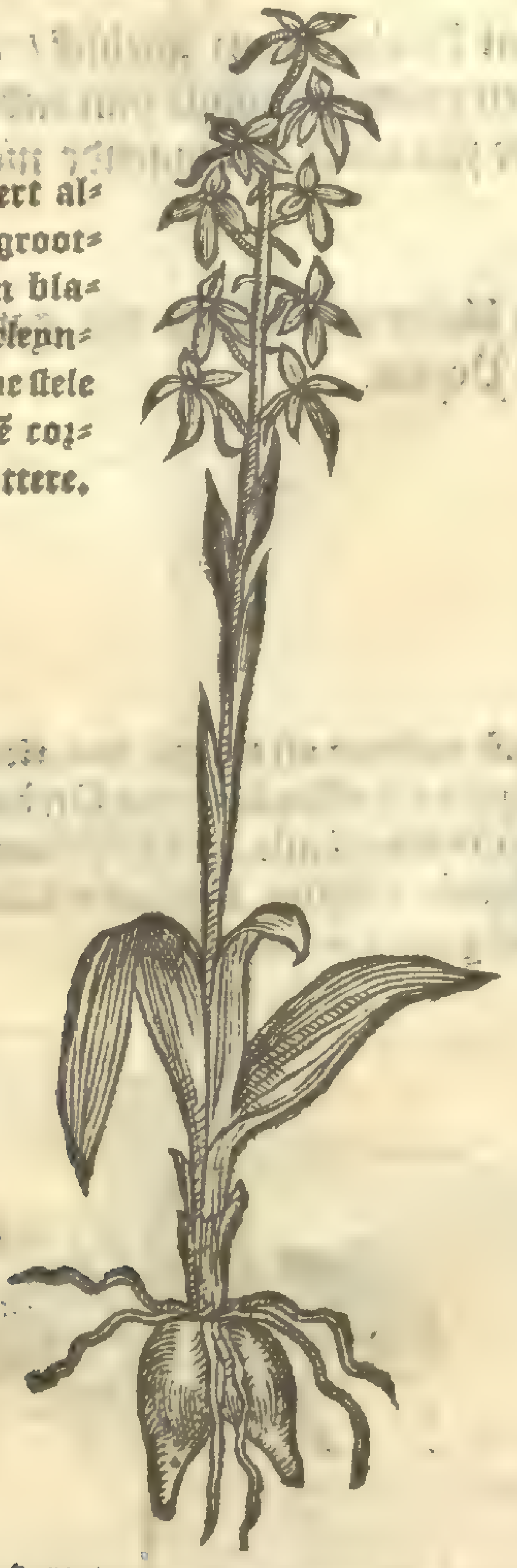

Wespe. Testiculus vulpinus secundus, medesoorte vā Sphegodes C. Gēmæ. In Francoys/ Mouche guespe.

Groote Vosse-Cullekens ofte andere Wespe. Testiculus Vulpinus maior, ende Sphegodes C. Gemmæ.

Bien. Melitias, siue Apis cadauerulū exprimens.

Van dese zyn der tweederhāde/ verschillende alleene in groote/ en hooge oft leeghe verw: vā bloemen.

Desen zijn noch twee andere zeer ghelijck/ vande welcke d'eerste bycaats vande selfde grootte is/ de welcke bloemen hebben van fatsoen ghelijck een Vlieghe / maer van coleur roestachtich oft verstorven/ende leelick doncker roodt.

De tweede heeft meerder ende breeder bladers die vanden Phalangium ghelijck / aderachtich/ ontloken/ommegheboghen/ende eenen stele somtijdts van een palme/somtijdts van onderhalve palme hooghe: de bloemen sien oock wat roodtachtich / ende zijn als de voorgaende niet lieflick om sien.

De leste wordt lichtelick onderscheyden door sijne breede bladeren vast aen den gantschen stele staende/met bloemen ghelijck vlieghende Vijf-wouters oft Pepels.

Vlieghen. Orchis Myodes prima C. Gemmæ, floribus muscam exprimens, **ende is** Serapias 3. Dodonæi.

Geel Vosse-culleken oft Vlieghe van Montpellier/ Vulpinus Testiculus, siue Orchis Myodes lutea Narbonensis, congener cum minimo Testiculo vulpino, floribus muscam colore & effigie præ se ferentibus.

Vlieghen tweede soorte. Orchis Myodes altera C. Gemmæ, folio læuiore, & flore grãdiusculo.

Vijfwouters oft Pepels. Orchis Ornithophora, vel Ornithes folio læui; C. Gẽmæ. Testiculus vulpinus noster Papilionis alas expansas referens.

Orchis Ornithophora met geplecte bladers/C. Gẽmę.

Van dese specie zijn veel accidentale differentien.

met roode / rootachtige / met witte } bloemen

met { zeer groote / cleyne / eyrwyse / breetspits / eynd ẽde scherpe in breet eñ rõt eyndende } bladers

Dese bloeyet ontrent half April/somtijts ooc int eerste oft laetste van Meerte.

Ornithophora met witte bloemen ende ongeplecktẽ bladerkens/ ende steelkens van een palme hooge.

Groot Gehelmdt ofte gewapent Cullekens-cruyt vã C. Gemmæ.

Orchis ſtrateumatica, **oft** Stratiotes maior, ſiue Militaris C. Gemmæ, **die met reden wel mach gheheeten zijn** Baſilica tertia.

Cleyn gehelmt oft ghewapent Cullekens-cruydt.

Orchis ſtrateumatica minor C. Gemmæ.

In gheender manieren ſtaet oock cleyn te achten de meyninghe aengaende de differentien vande Cullekens-cruyden / vanden zeer vermaerden man D. Cornelius Gemma Coninckliicke Leſer inder medicijnen in die zeer vermaerde Vniuerſiteyt van Louen / de welcke voorwaer niet alleene my heeft zeer liberaelick ghecommuniceert ſeſſentwintich figueren van Cullekens-cruyden / die hy zeer ſubtylick ende conſtich met ſijn eyghen handt heeft gheconterfeyt / maer oock tgene dat hy metter haeſten daer af heeft gheſchreuen / zeer manierlick ende gheleerdelick / ghelijck hy dat zeer ſcherp gade gheſlaghen heeft / ende claerlick in orden gheſtelt / wt vriendtſchap ende liefde die hy my draecht / my heeft te kennen ghegheuen / te wyle dat men beſich was met deſe ſoorten van Cullekens-cruyden te drucken. Wiens oordeel voorwaer / ende aerdicheydt vande planten my wt der maten zeer behaeghende / heeft my ghedocht nut ende profijtelick te weſen / den naercomers die te kennen te gheuen / ten eynde dat ſy hem met my daer af moghen dancken / ende dat d'opinien van alſucken excellenten man die my ghedocht hebbe zeer wel ouer een te comen met de beſchrijuinghe van Dioſcorides, niet en ſouden vande Lief-hebbers vande cruyden veracht worden / ghemerckt nochtans dat wt ſoo menigherhande ende diuerſche manieren van Cullekens-cruyden / ſwaer is zeer net te verclaeren de rechte Satyria van Dioſcorides. Maer wy willen deſe zeer ſorchvuldighe onderſoeckinghe laten varen / ghemerckt dat ons voornemen is / de natuere rijcke te maecken ende d'hiſtorie te vercieren / ende d'ouereencominghe vande naemen / ende opinien vande zeer gheleerde mannen / midts oock de corte maniere die wy aenveert hebben / van alle dinghen hoe cleyne die zijn in orden te ſtellen ende te vervolghen: want gheen vande wercken der natueren / hoe veracht dat oock is / en is onweerdich om van ons bekent te worden. Waerom dat wy ſullen beghinnen aende meeſte plante vande Cullekens-cruyden die hier ſal terſtondt ondergheſtelt zijn / de welcke ghelijck ſy beter int gebruycken is / alſoo wordt ſy oock voor oprechtighe ghenomen.

Spinne

Spinnecoppen. Dit cruydt is heel vā gedaente vande Wespe/ om dat syn bloemē zyn meer een Coppelspinne ghelyck met sommige groene bladers voor aē oft voetkens waerē/ ende wordt ghevonden in dusdaenige plaetsen als dāvere.

Vorskens. Batrachites vel Batrachioides C. Gemmæ. Ende is vanden geslachte vande ghene die vā twyfelachtige soorten zyn / so dat niet qualick Testiculus Hermaphroditicus soude genoemt zyn/ wāt sy zyn / sonderlinghe aengaēde tfatsoē vāde wortel / half Serapiades ende half Cynosorcheis.

Cleyn Stādel-cruyt. Testiculus odoratus, Orchis spiralis C. Gemmæ.

Cleyn Standel-cruydt met drye oft vier Cullekēs. Tetrorchis vel Triorchis alba. Spiralis vel Autūnalis C. Gemmæ. In Engels/ Witte sweete ballocke.

Standel-cruydt van Vrieslādt. Orchis Frisia littoralis, ende is Triorchis lutea tertia C. Gemmæ.

Tcleynste van alle de Cullekens-cruyden groeyet in sauelachtighe/ dorre ende vuyle plaetsen van den lande van Languedoc aende zee ghelegen/ ende midden in Engellandt/ ende oock by Louen in Brabandt: theeft corte/ cleyne bladers die bleeckachtich/ aderachtich/ tsamen vergaerdt zijn dien vande cleyne Weghebreen ghelijck: de stele is een palme hooghe/ dunne/ bleemkens draghende van reucke den Meybloemkens ghelijck/ de welcke rontomme ghelijck eenen wendel trap aende stele staen. De bollekens zijn cleyne/ ende lanckworpich.

Dat ander is desen voorgaenden gheheel ghelijck/ maer heeft meer lanckworpighe clisters/ meest stendeel ghelijck Olijfuen.

Cleyn Cullekens-cruydt met breede bladers. Orchis minor latifolia.

Cleyn Cullekens-cruydt/ van ghedaente/ wtspruyten/ ende bladers/ den Tweebladt ghelijck/ maer ronder/ heeft de Heere Verdelft staende in aerde potten/ die hem zijn van Clusius ghegeuen gheweest/ de welcke hem heeft de bollekens ghesonden in Nederlandt/ van Weenen in Oostenrijck. De bloeme en hebbe ick noch niet ghesien.

C. Gemma voeght hier oock by de figuere van dese derde soorte/ maer de bollekens zijn lanckworpigher den Olijfuen ghelijck.

Andere gele Triorchis van Gemma.

Triorchis lutea altera C. Gemmæ, met ronder ende breeder bladers dan de voorseyde/ ende groender/ de welcke maer drye en zijn/ eñ wat rouachtich; tschijnt te wesen de Orchis Frisia littoralis, oft emmers een medesoorte van dien. De welcke heeft voorts ghebrocht de twee onderste bladers die vanden Tweebladt ghelijck/ maer smalder dan die vande groote Wegebree/ ende op een steelken van drye palmen/ groene oft geel groene bloemkens/ inden hof vanden Heere Brancion.

Cleyn Standel-cruydt van Luyck. Orchis minor Leodiensis. Triorchis lutea, flore luteo C. Gemmæ, siue Basilica minor, ende is van sommighe gheheeten Serapias ende Triorchis van Ægineta.

Dese Orchis brengt voorts drye bladers die vanden Hondtsribbe ghelijck/ maer glat ende groen ghelijck

ghelijck die van Auricula Vrſina, als de voorgaende. De bloeme heuet oock aen een cleyn ſteelken van een palme/ende de wortel onder met drye eñ vier cleyne hanghende cullekens/door de welcke dat afwijckt ende hem ſeluen verbreydt. T'groeyet vele opde bergſkens van Luycke.

Diuerſche ſoorten van Handekens-Cruyden/ende zijn by auentueren Serapiades.

Ægineta voeght by deſe de Triorchis Serapias (want hy ſchijnt daer by te doen eenighe derde ſoorte) de welcke drye Cullekens heeft/die wy eertijdts ghehouden hebben voor Palma Chriſti, ſoo wel om dat min ſapachtich ende droogher is/ende dat zeer is afvaeghende inghenomen/ende oock van buyten gheleydt opde vuyle ſweeringhen/ als oock om dat wonderlicken goedt is teghen de vierde cortſe/ ſwaermoedicheydt/ vallende ſieckte/ verſtoptheydt van zenuen/ ende ouervloedighe flegmatijckheydt/oock ſtoppet Rootmeliſoen/ende heeft alle ende ſoodaenige crachten als die ionghe oft nieuwe medicijns den Palma Chriſti toeſchrijuen/ maer niet den Palma Chriſti die zeer ſterck purgerende is/ten eynde dat niemandt byde ghelijckheydt vanden naeme bedroghen en zy.

Deſe Serapiades ſoo wel de groote als de cleyne waſſen geirne op groene ende graſachtighe coude heuuels. Wy hebben die oock gheplucht inde geberghtẽ van Rauiſburg eñ Nozoret in Duytſchlandt. In Meye gheuet zijn bloemen ende bladers. Dmeeſte heeft de bladers die vande Pareye gelijck/maer breeder ende ſpitſch/nae der aerden ommegheboghen/dicke/ ſomtijdts gheplecht met bruyne ende ſwertachtighe vleckſkens. De bloemen zijn den rooden. Hondtſ-cullekens ſoo ghelijck/dat ghy ſoudt meynen/ten waere dat ghy van gheheel by die beſaecht/ dat de ſelfde waeren. De wortel heeft oock een dobbel wortel/ d'eene ydel ende d'ander vol ende ſapachtich/ nochtans zijn die beyde lanckworpich/een weynich plat/ onder eynde nemende in drye oft vier vingherwijſe ſaſelinghen. Deſe heeten ſy d'manneken.

Dwijfken heeft witte bloemen/ oft wt den purperen roodt ſiende/ oft bleeck blau ghelijck capkens/ met veel roode vleckſkens/ ſtaende ghelijck eenen opgheſparreden mondt: de bladers heuet minder/ met tickſkens beſprinckelt. De wortel is den anderen ghelijck.

Handekens-cruydt. Serapias mas læui folio, ende heeft peirſche bloemẽ met cleyne bleckſkẽs beſprinckelt/ ende is Satyrium Baſilicũ primũ vã Dodonæus. Palma Chriſti vãde Cruyde-Lief-hebbers. In Hoochduyts/ Cruyſzblum. In Engels/ Satyrion Royall.

Palma Chriſti. Serapias femina pratenſis, eñ heeft bladers met tickſkẽs beſprinckelt/ ende is Satyrium Baſilicum alterũ Dodonæi.

Berg-Handekens-cruydt met witte bloemen. Serapias candido flore montana, maculatis foliis. Cynosorchis mõtana folio maculoso C. Gemmæ. Dese wordt oock vele ghevonden inde bemdẽ met sneeuwitte bloemẽ: alle andere deelen zijn den anderen ghelijck.

Cleyn Handekens-cruydt met rootachtige bloemẽ. Serapias minor rubello nitẽte flore, angustifolia, nullis inspersis punctulis.

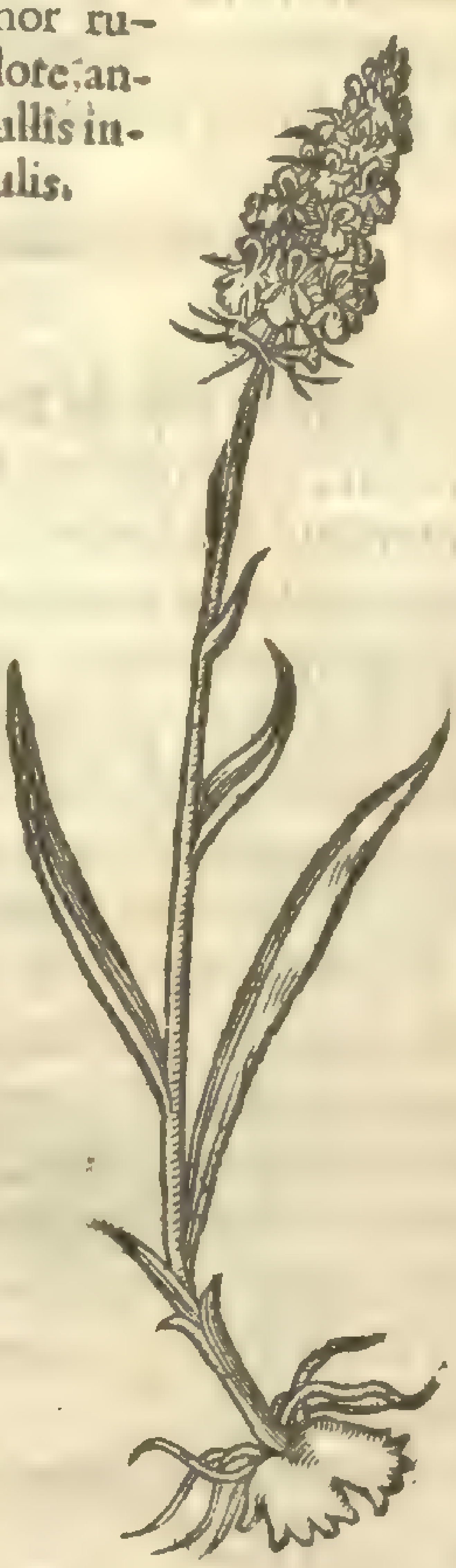

Water Handekens-cruydt. Serapias palustris latifolia, eñ is Cynosorchis palustris platiphylla, met glatte breede bladers ende blosende witte bloemen van C. Gẽma, maer comt vroeger wt dã de violette Cynosorchis.

Water Handekẽs-cruydt/ tweede. Serapias palustris altera leptophylla, eñ is Cynosorchis palustris altera C. Gemmæ. D'bloeyet late/ ende heeft eenẽ violetten trost/ eñ heeft somtijts glatte/ eñ somtijdts gheplecte bladers.

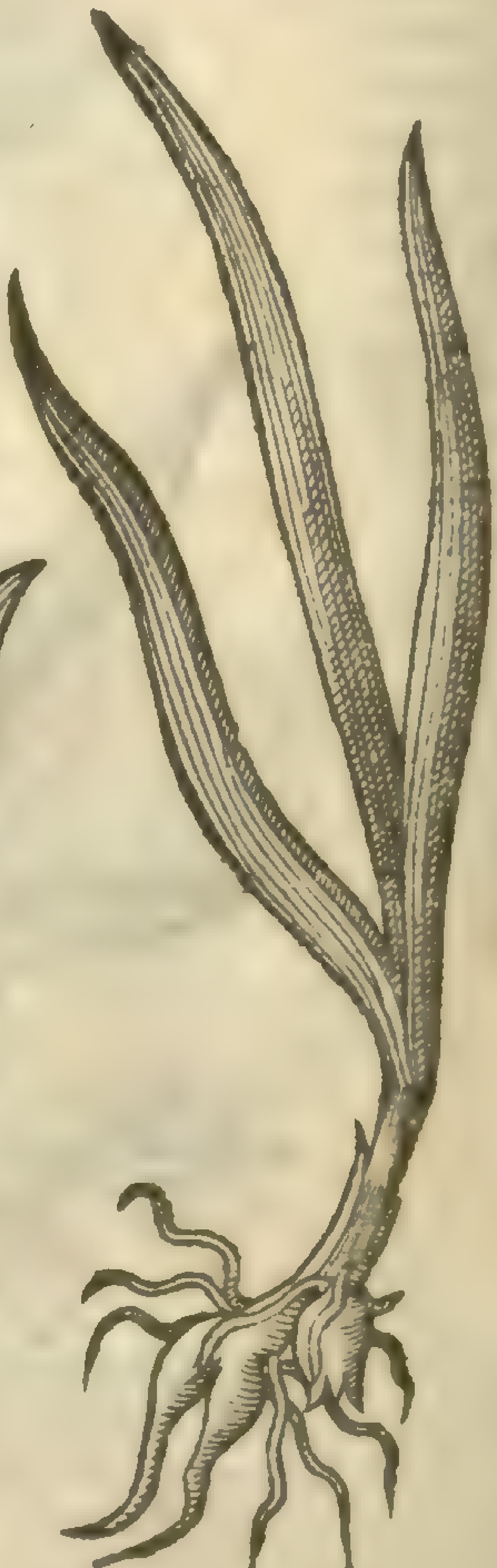

Berg handekens-cruydt met effen bladers.

Serapias montana læui folio, **ende is** Cynoſorchis montana folio læui C. Gemmæ.

Draecke handekens-cruydt met zeer roode bloemen.

Cynoſorchis Draconcias foliis & floribus impensè rubris C.Gemmæ. **T'bloeyet int eynde vãdẽ Mey/ tgroeyt in vuyle vochtighe plaetsen/sonderlinghe daer d'aerde swertste is.**

Handekens-cruydt met langhe stelen.

Cynoſorchis macrocaulos **oft** Conopſæa ſiue galericulata C.Gémę. **Tbloeyet van ontrent half Meye tot bycants half Junius.**

Satyrion **ghelubt oft sonder bollekens.**

Satyrion caſtrátum vel eunuchum ex genere Cynoſorcheos C.Gémæ.

Serapias Aatrachite vel Myoides. Tot dese Eunuchum van Genua hebben wy gheuoeght een andere soorte van ghelijcke wortelen/ ende dat ghenaemt Myoides oft Batrachites, om dat de bloemen groen zijn als borskens ghelijckende lanckworpighe vlieghen: anderssins en ist van ghewas/ bladeren/ stele ende bloemkens dē Orchis Batrachites niet zeer onghelijck.

Cynosorchis palustris met effen bladers ende smal oft dunne/ die slechtste van allen/ van Cor. Gemma.

Handekens-Cruydt van Hollandt rieckende als Genoffelbloemen.
In Latijn/ Orchis Serapias Caryophyllata.

Dese is de voorleden iaeren wt den Haeghe in Hollandt den Heere vander Delft ghesonden gheweest van Joncker Wenceslaus Tserclaes welgheleerde ende groot lief-hebber van desen: ende heeftse bequaemelijck om de lieffelijcke reucke Genoffle Handekens-Cruydt ghenoemt. Sijn bladeren zijn lanck ende smal / tusschen de welcke voorts-comt eenen steel ontrent een spanne lanck/ van ondere met een bladt oft twee becleedt: ende bouen een are van licht-peirsche bloemen dicht aen malcanderen ghedronghen / ontrent een palme oft meer lanck/ zeer lieflick van reucke / ghelijck een Genoffel-bloeme. De wortele en is d'andere Handekens Cruyden niet onghelijck ende wassen veel inde Duynen ontrent den Haeghe / bloeyende meest in Julio. Alsoo haest als ick planten van desen sal becomen/ ick salse laeten naer het leuen conterfeyten om by die andere te voeghen.

Cynosor-

Andere Moerachtighe Handekens-Cruydt. Cynoſorchis paluſtris altera, Lophodes vel Nephelodes C. Gemmæ.

Voghels neſt. Nidus auis, ex ſpeciebus Satyrij abortiui. Orchis abortiua.

Deſe heeft de bloeme zeere ghelijck die vande andere gheſpickelde ſoorte / daerom hebben wy by deſe oock ghemaeckt de ſelfde figuere vande voorgaende bloeme vanden Satyrion tſaemen metten hoornkens/inde welcke het wt der maten cleyn ſaedt gheheel beſloten light.

Voghels neſt.

Dit gheſlachte mach zeer wel int Latijn Satyrion oft Orchis abortiua genaemt worden / dat is te ſegghen Miſwas van Cullekens-Cruyden. Het welcke door ghelijckeniſſe oft ghedaente ſoude ons wel bequaemelick moghen brenghen totten gheſlachte vande Orobanche / cleyne ende groote Brem-Rapen/ Dentaria vande Herbariſten ofte Aublatum van Cordus, ende alle de ſoorte van Hypociſtus/ de welcke naer t'vervolghen van onſe ordeninghe ons aende Fungi ende Campernoillē zeer verre voort brenghen ſoude / hoe wel datſe alle ghelijcke crachten hebben van tſamen treckende: ia ſoo zeere dat ſommighe doodelijck zijn / toe treckende de kele ende verworghende/ als ettelicke ſoorte van Campernoillen. Maer om dat dit te verre wt ons propooſt ſoude weſen / ſullen wy daer af elders ſpreken/ ende alleenlick deſe ſoorte van Miſwas van Cullekens-Cruydt by-voeghen aende Handekens-Cruyden van C. Gemma, die van die opinie was/ als ghenoech blijckt door ſijn naervolghende tafel.

Dit is gheheeten gheweeſt vande Cruydt-Lief hebbers van Nederlandt/ Voghels neſt/ om dat zijn veſelachtighe wortelen door een ghevlochten ende verwert zijn/ voorts brenghende ſteelkens vā onderhalue palme wat meer oft min hooghe / van fatſoen/ bloeme/ grootte ende coleur van verroeſt yſer/ als die vande cleyne Brem-Rape. Jck hebſe ſomtijdts ghevonden in vochtighe plaetſen ende boſſchen vande hooghe gheberghten van Seuene in Languedoc by de ſoorten van Dentaria. Hier te lande groeyet oock in dusdanighe vochtighe boſſchen.

De

De gheheele menichte vande Satyria van D. Cornelius Gemma (soo vele als tot noch toe in Nederlandt zijn ghesien gheweest) is in dit cort tafelken begrepen.

Satyria oft Satyrisci generalic gheheetē/ eenighe zijn:

- De wettige met eenē enckelē bol: dese mogen genoemt werden Monosorchides, dat is/ een-culleken
  - Tvoorste/ dat van Dioscorides. dese gheslachte is zeer ghelijck d'Orientale Jacinth.
  - Tlaetste Erythronium. Desen zijn zeere gelijc de soorten van Tulipan oft eer die van Dens caninus.
- Orchides met twee oft meer Cullekēs
  - Cynosorchides oft Lelydactyliodes, met lanckworpige ende platte Cullekēs
    - Bergh-planten ende welrieckende/ met
      - Glatte bladers
      - Gheplecte bladers
      - Onder ieghelick van desen zijn meer by ghevalle comende verscheyden/ die te onderscheyden zijn wt die aerdicheydt / coleur / reucke vande bloemen ende grootte vande bladers ende stele.
    - Nereides oft water-cruyden met
      - scherpe oft smalle bladers/ oft sweertwijse
        - Gemeyne
          - Glatte met
            - Bladers geheel scherp opgaēde.
            - Roode bloemen/ maer tspitsch vā tbladt botter.
            - Purper bloemen/ eñ bladers onder breedt bouen smal.
          - Gheplecte met
            - Welriekende bloemen
            - nietrieckende
              - met wolcskens gespickelt
              - met tielskens tusschē de punckēs
        - Draconitie
          - Gheheel swert vā bladers/ stele/ ende bloeme
          - Half swert
      - Breede oft gerōde bladers
        - Groote
        - Cleyne
        - met peirsche bloemen.
      - Platophylla
        - Groote stelen met bloemen die ghelijck Mugghen zijn.
        - Grasachtighe bladers/ de welcke Matthiolus beschrijft.
  - Serapiades met ronde crooten/ sou dē beter Orchides, dat is Cullekēs geheetē zijn
    - met twee Cullekēs/ de gedaēte van beestkens hebbende inde bloeme
      - Van Bien/ Melitiades gheheeten
        - D'eerste
        - Tweede
        - Serapiades van sommighe
      - Van Vlieghen/ Myodes ghenaemt
        - D'eerste
        - Tweede
      - Van Wespen/ gheheeten Asylophoræ oft Sphegodes
        - Groote
        - Cleyne
      - Anthropinæ oft Strateumaticæ
        - Groote
        - Cleyne
    - met drye Cullekens
    - met vier Cullekens
      - Coninckljcke oft Basilicæ
        - Groote
          - D'eerste
          - Tweede
          - d'oprechte Serapiades nae d'opinie van ons Herbaristen.
        - met een geheel roode bloeme/ Coninckljcke scheptre ende cleedt.
        - Cleyne. Geel ende zeer cleyn/ zeere wel rieckende bloemen draghende ghelijck een Coninckljcke croone.
    - Naenken met witte bloemen/ oft Spiralis, zeere vandē geslachte vā de gele Basilica.
      - Bocx-Cullekens
        - Scincophora, met bloemen ghelijck Akeyssen.
        - Coriosmites, met bloemen ghelijck Wandtluysen.
      - Dolfijn hebbende de bloeme ghelijck de steert vanden Dolfijn.
        - Groote met Ornithophora geheetē
          - Glatte bladers
          - Geplecte bladers
        - Cleyne
          - Berghsche
          - Wateri-ghe
            - D'eerste
            - Tweede
  - Half een half ander oft Handekēs-cruydē/ om de gelijckenisse die sy hebbē vāde vingheren.
    - Psychodes
      - Groote met ronde bladers
      - Middelbaere/ meest met drye bladers
      - Cleyne/ ende welrieckende
    - Hermaphroditica, met twee lanckworpighe beenen
    - Acridoeides oft Locustophora
      - D'eerst/ met eē groene bloeme/ geljc int miswas met twee bladers
      - De tweede/ met een doncker bruyn bloeme vā verwe/ de treckel met ghelijck van de Sprinckhanen.
- Miswassen vande Satyria, de welcke al ist dat sy sonder Cullekēs zijn / soo zijn nochtās d'ander partijē dē Satyrion gelijck.
  - Tweeblat
  - Wildtwidt
  - Niescrupt.
  - Bremrape eñ Orobanche
  - Hypocistis.

Gheslachte

Gheslachten van Cullekens-Cruyden ghemeyn.

D'eerste gheslachte is vande Hondts-Cullekens: Tweede vande Serapiades: Tderde vande Handekens-Cruyden/oft de ghedaente hebbende van een oft twee vinghers.

De Hondts-Cullekens heete ick de ghene die twee tanden hebben ghelijck de kammen/in vuegen dat elcke bysonder schijnen te wesen bysonder handen/hebbende somtijdts twee vinghers / ende somtijdts meer / de welcke waert dat de gheheele wortel alsoo ghefatsooneert waere hebbende soodanighe wtwassen/soo souden daer op wel accorderen de beschrijuinghen van Dioscorides, om de selfde te moghen heeten Cynosorches oft Hondts-Cullekens: ende onder alleene dit gheslachte worden gheschickt zeere veel specien/hoe wel dat de ghene die onder desen hoop ghestelt zijn/ meer representeren een ghedaente van wijflijcken dan mannelijcken aert.

Serapiades die representeren volcomelijck de figuere van een mans cullecken/ende in dese worden ghefigureert door een wonderlijcke vruchtbaerheydt ende bootse vander natueren / sonderlinghe de ghedaente van diuersche beestkens: tusschen dese twee soorten heeft Dioscorides oock onder de Cynosorches oft Hondts-Cullekens begrepen een ander gheslachte dat van beyde de natueren is / om dat de bollekens heeft zeere wel ghelijckende met lanckworpighe oft platachtige Olijfuen/ ten waere dat wy meynden datse die niet ghelijck en waeren / om datse haer in lanckworpighe vinghers wtrecken.

Vande soorten van Cynosorches oft Hondts-Cullekens.

D'eerste vande Cynosorches hebbe ick ghestelt de Oreades, oft de ghene die op gheberghten eñ hooghe plaetsen groeyen. Dese wassen gemeynlick in Eycke bosschen op rouwe ende doncker plaetsen. Sy spruyten wt inde Meerte/somtijdts oock ontrent d'eynde vã Sporckelle: sy bloeyen in dlaetste van April/ende beginsel van Junius/somtijdts de stele hebbende van eenen cubitus hooghe/ ende zeere wel rieckende bloemen/die somwijlen wit zijn/ende somtijdts ghepleckt. De bladers zijn bouen groen/ende onder ghelijck siluer blinckende / de welcke doort aftrecken van een zeer dun velleken gheheel vergaet. Theeft oock zeer subtijle aderkens inde lengde wtghestreckt.

De Nereides, oft die op vochtighe plaetsen groeyen/ zijn zeer menigherhande/ maer ick en hebbe niet dan de substantiele differentien willen verhalen / te weten d'onderscheyden die ghenomen worden wt de forme oft figuere soo inde bladers als inde bloemen. Voorwaer tot nu ter tijdt soo heb icker elfue ghetelt.

De Xiphoides, oft Sweertwijse bloeyen alle ghelijck / van voor d'eerste vanden Mey tot half Wedemandt.

Van desen is aldermeest te achten de Dracontias, de welcke ick meyne dat den Erythronium aldernaest comt/in dien dat de ghedaente van tsaedt by Dioscorides beschreuen accordeerde / ende datter maer eenen bol en waere. Maer wie weet oftmen den Grieckschen text ghecorrumpeert zijnde/soude moeten voor λινοσπέρμῳ lesen λιθοσπέρμῳ, oft κρινοσπέρμῳ: ende oock dat hy seght inde beschrijuinghe vanden anderen Satyrion ῥίζαν βολβοειδῆ ὅσον μῆλον, is zeer doncker ende twijfelachtich/ oft hy die wil in grootheydt oft anderssins ghelijck hebben: In vueghen dattet eerste Satyrium niet en soude schijnen gheheel onghelijck te wesen onsen Psychoeidi: want ick ghelooue dat πυρρὰν eer te segghen is goudt-geel dan vierich-roodt / ende dit woordt ἐνερευθῆ beteeckent bequaemelick wittichheydt met roodt gheverwt/de welcke ick dickwils ghemerckt hebbe inde tweede Psychodes rontomme de bladers als sy eerst wtspruyten.

Maer de ghene die spitscher van bladers is/heeft accidentale differentien sonder ghetal / dat is/ van verwe/reucke/grootte / glatheydt / ende ghedaente van vlecken ende ticxkens onderscheyden. D'ander substantiele machmen sien inde tafel.

Platophylla, dat is / met ghecromde breede bladers is een aerdighe plante/waer af de stele dickwils groeyet onderhaluen cubitus hooghe. Dese heeft peirsche bloemen/ ende bloeyet later / ontrent tbeghinsel van Wedemaendt. Sy wasset gheerne in zeer vuyle ende vochtighe plaetsen.

Conopsæa oft Macrocaulos, dat is met groote stelen/groeyet dickwils twee cubitus hooghe: dese heeft zeer aerdige roode eñ welrieckende bloemen / ghelijck die vande eerste eñ tweede Serapias Basilica, dan dat de verwe vande Conopsæa bleecker is/ende dat dese schijnt te wesen alst eyghen wijfken vanden anderen. Sy groeyet gheerne in bemden / maer die niet te zeer vocht en zijn / ghelijck de voorgaende/iae dat meer is/in eenen ghetemperden ende niet te natten oft drooghen grondt.

Groote Hondts-Cullekens Serapiades van Gemma.

Onder tgheslachte vande Serapiades zijn de Coninclicke de principaelste die wy by dryederhande onder-

onderscheydt ghestelt hebben: men gheeftse desen naem om de ghelijckenisse vande Coninckllicke scheptre/croone/ende cleedt die sy hebben.

De meeste soo wel d'eerste als de tweede/ hebben gheheel groene bladers die vande Pareye ghelijck/lanckworpich ghelijfuich/wat breedtachtich/somtijdts een weynich gheboghen: De cullekẽs zijn gheheel rondt/de stele is dickwils ouer de drye palmen hooghe. De bloeme is zeer aerdich / gheheel roodt/somtijdts oock wat roodtachtich/ zeer ghefatsonneert gelijck een croonken dat hem verbreydt/ nochtans gheenen sonderlinghen reucke hebbende. Dese plante is van my aldereerst ghesien ende ghevonden inde dellinghen vande vesten van Loeuen. Ontrent den bergh van Triniteyt by Doornick/groeytse ouervloedich.

D'ander heeft de bloeme niet soo roodt maer spitscher. Sy bloeyen alle beyde van tbeghinsel van Junius dickwils tot half Julio/met een wonderlicke ghedaente ende aerdicheydt. De bladers spruyten wt ontrent half Decembre. Sy groeyet gheerne op doncker ende rouwe plaetsen in mosachtigen grondt/principalick daer gras wasset. Dwijfken van desen is de Conopsæa.

Conopsæa.

Desen zijn aldernaest die Strateumaticæ oft Anthropinæ, de welcke nochtans nae opinie van veel persoonen in schoonheydt alle d'ander te bouen gaen. De bloemen staen ghelijck helmen/oft ghehelmde manneckens sonder handen oft voeten.

D'eerste heeft eenen langhen stele/ ende zeer breede bladeren/dat is te segghen/ lanck ende breedt/ ende in tbeghinsel rondtachtich. De bloeme is binnen wit/met roode vlecken bespringt/ende vã buyten zeer roodt met purper ende gele stripkens ghelijck hayrkens. Dese groeyen zeer vele int bosch van Florenal/ende spruyten wt in Decembre. De bloemen gheuense van tbeghinsel tot int eynde vanden Mey.

Desen is zeere ghelijck noch een ander soorte/ hebbende oock breede bladers/maer corter/de crans meer voorwaerts hanghende/ende de bloemen vaster by een staende/ende de helmkens nederwaerts gheboghen op een zijde: tcoleur is van buyten wt den witten ende blaeuwen met wat aschgraeu ghemengt/binnen heeftse bruyn roode plecken. Dese worden ons ghesonden van Bruessel wt de bergachtighe ende rouwe plaetsen. Beyde dese soorten hebben een aerdighe bloeme/ maer sonder reucke.

Noch hebbe ick behaluen dese Strateumaticæ oft Militares somtijdts oock ghesien een derde soorte/met breede bladers/ den bladers van Lelien zeere ghelijck/ te weten lanckworpich/ eñ eyndende in eenẽ rontachtighẽ punt/ de welcke heeft melckwitte bloemẽ/die rechtsinnich de figuere hebben van duyuen met wtghestreckte vleughels ende voeten. Maer midts dat ick dese in langhen tijdt niet en hebbe ghesien/ soo en hebbe ick die soo perfect niet connen gheconterfeyt geuen als ick wel soude willen. Sy groeyet gheerne op bergachtighe ende dorre plaetsen/ende bloeyet op den selfden tijdt dat d'Anthropinæ bloeyen.

Vande Wespen ende Bien en sal ick niet particulierders by voeghen / om des wille datse vanden anderen Herbaristen beschreuen zijn ende ghestelt onder de soorten vande Serapiades: hoe wel dat sy de Horsels niet soo zeer wel vande Bien onderscheyden en hebben/ ghelijck sy oock niet en doen de twee soorten vande Biekens/ ende wederom oock de twee soorten vande Vlieghen/de welc verschillen van fatsoen van bloemen ende bladers.

De Satyria Ornithophora zijn veelderhande / maer nochtans souden de meeste beter voghelkens ghenoemt zijn/de welcke purper bloemen hebben / die oft eenen voghel met wtghestrecte vleughels/ oft eenen lanckachtighen steert van den Dolfin ghelijck zijn : D'eene van tween heeft gheplecte bladers/ende d'ander effen ende groen/ghelijck Pareye. Sy bloeyen beyde inden April/ ende verrasschen ghemeynlick alle ander soorten vande Cullekens-cruyden. De bladers spruyten eerst wt in Sporckel/ende groeyen gheerne in doncker plaetsen/ principalijck in Haselaerboschkens / in lichte ende mosachtighe eerde.

De cleyne Dolfijnkens en hebben oock ons wtlegghen niet van doene/ ghemerckt datse van ander Herbaristen van onsen tijden ghenoech verclaert zijn.

T'boes-cullecken hebben wy tweederhande ghestelt/ d'minste met bruyn tanneide bloemen/dwelcke nochtans veelderhande is/ ende heeft de verwe/ghedaente/ende reucke/vande wantluysen maer de bladers en zijn niet ongheliick die vanden cleynen Satyrio Delphinio. Tgroeyt gheerne in vochte plaetsen/ende bloeyet met de Dolfijnen.

Tweede by ons Scincophora gheheeten/is van Dodonæus ende ander beschreuen: eñ groeyet vele inde vesten van Loeuen.

De cleyne Basilica oft Naenken/heeft een gheele bloeme wten groenen wat siende / een Co-

nincks croone ghelijck/seer soet rieckende/ende heeft bouen alle ander een sonderlinghe cracht om te verwecken den lust van byslapen. Waerom dat te rechte vande Spaignaerts gheheeten is Amor di donna. De Cullekens zijn cleyne/rondt/hardt/met een rosse schorsse becleedt: De bladers spruyten eerst wt inden Mey oft int eynde vanden April / Tbloeyt inde maendt van Julius tot in d'Oogstmaent: tvermenichfuldicht seere onder d'eerde/eñ wasset gheerne op berchachtige plaetsen.

D'ander Naenken met de witte welrieckende bloeme / wordt wel gheheeten Spirale oft spade Satyrion. Ende heeft meestendeel drie oft vier cullekens oft lanckworpighe bollekens ghelijck een platachtighe Olijfue/de bladers wat Ruytwijs/seer groen met eenen donckerachtighen luyster. De bloemen zeer fraey ghestelt zijnde in een onghesloten draeyende ronde / hebben als d'eerste de ghedaente van een croone: De bladers spruyten wt in September als de bloeme verdwijnt / ende blijuen gheduerende tot inden Mey/dan blijuense voorts achter den gheheelen Somer/maer het steelken comt voorts in Oogstmaent/bloeyende tot in September. Wie weet oft eene van dese twee de plante is daer Theophrastus mencie af maect? By auentueren tselfde bewijssen de soete reucken eñ de cracht/waert dat de plaetse daer zy groeyen daer in mede accordeerde.

Vande Handekens cruyden Plychoeides genoemt / zijn alleene de meeste van ander beschreuē/ Maer wy hebben behaluen die/ noch twee ander soorten ghesien/ d'eene met groote bladers / somtijts representerende inde bloemen drie oft vierderhande soortē van ghedierte / datmen Vijfvouters oft Peplen heet. De minste riecken alderbest. Tgroeyt vele in berchachtighe ende rouwe plaetsen onder de Heyde. Sy bloeyen ontrent half Wedemaendt ende somtijts in tbeghinsel.

De Hermaphrodictica met lanckworpighe beenen/ wassen gheerne op waterighen grondt. De bloemen comen voorts in Julio/gheheel wit ghelijck die vanden Oreades.

De Acridorides oft Sprinckhanen hebben de stele ende bloeme gheheel ghelijck die vanden Satyrischen miswas met twee bladers/maer meer bladers/ende oock een ander ghedaente vā bladers/ende een ander ordonnantie/ eñ oock twee wortels ghelijck inde Plychodes. De bloeme is ghelijck eenen bocks baert/ende inde ghedaente van eenen Sprinckhane oft Crekel. Sy groeyen gheerne op middelmatich landt ende in boschachtighe bemden. De bloeme gaet open inde middel vanden Mey.

Tot hier toe zijnt eens deel de woorden ende opinie van D.Cornelius Gemma, ende eens deel de onse.

Dioscorides. Cullekens cruydt andersins Serapias ghenoemt/als Matthiolus seght / om dat de wortel in veel deelen ghespleten is/heeft bladers die vande Pareye ghelijck/ breedt/lanckworpich/ ghelijsuich wt de cromte van sijdtscheuten innewaerts gheboghen / met eenen stele van een palme hooghe/bloemen die byeants purper roodt zijn/ende een wortel ghelijck cullekens : De welcke opde gheswillen gheleyt/de selfde doet scheyden/suyuert de vuyle sweeringhen/ende en laet die niet voorts eten:sy gheneest de fistelen oft loopende gaten/ ende versoet d'inflammatien/daer op gheleyt. Cracht.

De drooghe wortels beletten tvoorts eten vande vuyle sweeren/ ghenesen de rottingen ende vuyle pusten vanden mondt/ende stoppen den buyckloop met wijn inghenomen. Van dese wordt tselfde gheschreuen/dat men vanden Hondts-Cullekens seght.

Ægineta. Orchis Serapias gheheeten/ ende van sommighe Triorchis,dat is te seggen/met drye cullekens/droogt stercker dan tvoorgaende/ waerom dat doet scheyden de saechte gheswillen/de vuyle ende rottende sweeringhen reynicht/ ende de quaede zeericheydt gheneest: maer ghedroogt zijnde/ soo verdroogtse veel stercker. Ende om datse wat tsamen treckende is/soo stoptse met wijn ghedroncken den camerganck/ghelijck Plinius oock seght.

Erythronium. Dens Caninus vande Herbaristen.

Luttel iaeren gheleden is bekent gheworden dit zeer aerdich bolghewas / de welcke van ons vrienden Satyrion ghenoemt werdt. Dit selfde/ aduijs ghenomen zijnde vande Medicijns van Lions/ die dat deden confijten/ eñ de cracht versocht hebbende/ heeft schijnen te zijn de rechte Satyrion van Dioscorides: maer nae veel experiencie soo weet ick datter groote menichte van gheconfijtte zijn ghebrocht gheweest binnen Parijs ende ander steden van Vranckerijck/ niet anders daer aen ghebrekende / dan de verwe/ de welcke zeere verandert nae de diuersheyt vander plaetsen/gelijckmē mach sien aende zee-Ayjuyn/ Ayjuynē eñ ander Loockachtige gewassen. Theeft de bladers die vanden Das-Loock oft vande Lelie gelijck/ maer minder/ te weten twee/maer ghemeynlick drye / opder aerden ligghen-

ligghende. De stele is teerkens/van een palme hooghe/ cael ende tot aende bladers toe inder aerden stekende/ ende een cleyn buyghelick steelken voortsetende / ghelijck alst Verckens broodt doet. De bloeme is die vanden Soffraen oft Lelie ghelijck/roodtachtich wt den witten siende. De wortel is soo groot ende ghelijck als een dadele/van verwe als Orchis, aende welcke dat hanghen sommighe cleyne faselinghen / ende een cleyn half rondt platachtich elisterken vast ghemaeckt aen d'onderste sijde/oft gheheel onder / ghelijck men mach sien aende wortel vanden Gladiolus. Tbloeyede binnen Lions inden hof van Walerandt Donrez in den April/ van den seluen aldaer ghebracht / door wiens neerstigheydt dat ons aldereerst is bekent gheworden / hebbende tselfde wtghesteken in tgheberghte ghelegen aent staende water van Lausane/ maer naederhandt hebbe ick tselfde wtghesteken inde heuuels gheleghen onderhalf mijle vande Pau by Turin.

Verschillen vanden Erythronium in coleur van bloemen/ende in bladers/ ende is Satyrium ende Dens Caninus vande Nederlanders/ ende de Hermodactylus oft Pseudohermodactylus Italo. ende Matth.

Erythronium met witte bloemen/ende smalle bladeren.

Knoop vanden root incarnaet Erythronium.

Tblat vā den root incarnaet Erythronium.

Blaesken met tsaet

De bloeme is schoon roodt/ oft gheheel wit/ oft wit ende roodt tsamen ghemengt wt den bleecken siende.

De ghemeyne Hermodactylus ende valsch Hermodactylus vande Italiaenen/heeft de bladers onder smal/daer sy ligghen aenden hals vanden wortel.

Doen wy inde voorleden iaeren tot Venegien waeren/ soo hebben wy meer dan eens ghesien inden Enghel ten huyse van Albert Martinelli groote rondtachtighe wortels met een gherimpelde eñ knobbelachtighe schorsse/roodtachtich wt den bruynen siende die van ghedaante ende grootte ghelijck waeren die vanden Verckens broode/oft vande zeer groote ronde Oosterlucie/ hebbende tbinnenste witachtich/ etelick/ soet/ende soo zeer ghelijck zijnde den cleynen Eertnoten / dat wy souden meynen dat de selfde waeren/te weten gegroeyet zijnde in een vetter ende vremdt landt. Maer Martinellus heeft terstondt/eenighe ontfanghen hebbende die hem ghesonden waerē wt Alepo van Syrien door

sijnen

sijnen broeder Sequino/ soo hy een neerstich ende gheschickt ondersoecker ende kender was van wtlandtsche vremde planten/gheseydt dat waeren Erythronium Satyrium. Eene van desen heeft opghevoedt de vermaerde monte-bancke oft quacksaluer de blasoen van de plaetse oft merct van S. Marck tot Venegien/ghenaemt Leo/die een lief-hebber was vande ghemeyne Philosophie/ende daer in wel gheschickt/ende heeft die sekeren tijdt houden groeyende/ waer af wy de bladers niet en derten verclaeren/midts dat ons die vergheten zijn. Een ander van dien/ heeft de selfde Apoteker ghegheuen Iacobo Cortusio, de welcke ons langen tijdt daer nae/ al oft wy die noyt gesien en hadden/ heeft ghethoont/ ende bycants teghen onsen danck ons heeft doen lachen/ als hy seyde dat hy alleene door handelinghe van dien gheheel ontsteken was tot oncuysheden. Dese selfde heeft hy naemaels ghesonden aen Matthiolus, ende niet Sequinus, ghelijck wy verstaen hebben.

Dioscorides. De wortel van Satyrium ghedroncken met straffen rooden wijn/ is goedt teghen de cromheydt vanden hals. Cracht.

Men moet oock dese ghebruycken/ als den lust van byslapen aencomt/ want men segt dat men door de selfde tot byslapen meer verwect wordt/ om de windighe ende ouervloedighe vochticheydt/ seght Galenus.

Dioscorides. De wortel van Satyrion Erythronium gheheel inde handt ghehouden/ men seght/datse tot byslapen verweckt/ende daerom te meer/ist datse met wijn ghedroncken wordt.

TOt hier toe zijn wy nu ghecomen al ghelijckende tegē malcander soo veel sorten oft gheslachten van planten als ons mogelick is gheweest/vande welcke de gedaenten/ oock by vervolgh vande ordeninghe der natueren alsoo aen malcander zijn hanghende/ om datmen die zeer lichtelick soude moghen kennē/ende onthouden: Beghinnende vande Garsen/Granen/ende Rieten/ soo zijn wy ghecomen totten Acoros, Ireos, ende Cyperos, ende van daer totten Asphodillen/ende Ayjuynachtighe bollen. Vande welcke de meeste menichte/ hadden smalle/ stijfue/ spitsche bladers/ die nerghens ghehackelt oft gekerft/ maer ouer al effē waerē. Nochtās nu zijnder noch ander met vaste bollen ende derghelijcke knolachtighe gheslachten/ die meestendeel ghesneden oft ghekerft zijn. Alle de welcke/ midts diē dat meestendeel pottagie cruyden zijn/ ende een yeghelijck om te kennen in tgesichte/ende daghelicks in spijse ghebruyckt worden/ wy hier niet onbequaemelick sullen afverdighen: ghemerckt dat wy anderssins/ nerghens gheen bequaemer plaetse en sullen crijghen inde gheheele beschrijuinghe vande gheslachten van Cruyden.

Tafelken.

- Ronde Rape.
- Lanckworpighe Rape.
- Goudt-gele Rape.
- Wilde Rape sonder bolle.
- Herick/Erysimum van Matthiolus ende iongher Herbaristen.
- Twee diuerscheden van Rapen.
- Onderschepdt tusschen tamme ende wilde Steck-Rapen.
- Tamme Steck-Rape.
- Wilde Steck-Rape.
- Bunion oft Rapula, welcken Matthiolus tonrechte gheeft de bladers niet van Bunium ghelijck Dioscorides doet/ maer van Steck-Rape/ by auentuere wt Plinius ghesogen/ als op sijn plaetse sal gheseydt worden.
- Groot Radijs.
- Cleyn Roodt Radijs.
- Diuerschepdt van Radijs.
- Mostaert/Eruca oft Rapi folium.
- Wit Mostaert.

Wilde Mostaert/met bladers die vander Eppe oft water Eppe ghelijck.
Cleyn wilde Mostaert met bladers van Teskens-Cruydt.
Rakette.
Roomsche Rakette.
Wilde Rakette.
Wilde Rakette met smalle bladers.
Rakette de Kersse niet ongheliјck.
Rakette Geratine.
Irio oft Erysimum.
Erysimum Theophrast. met de bladers van Winde oft Melde.
Lampsana.
Barbaria, Pseudobunias eer dan Pseudobunium.
Ander Pseudobunium, om dat vande soorten van Ferula is/ sal staen onder de selfde.
Cleyn Raponcelen.
Groote Raponcelen met de bloeme den Vossesteert ghelijck.
Water Eppe.
Tweede water Eppe.
Water Kersse.
Sion van Matthiolus ende vande Italianen.
Cardamine oft tweede Water Kersse van Dioscorides.
Cardamine tweede soorte.
Cardamine met bladers van Claueren.
Half Mostaert/half Thlaspi, een cruydt van Prouencen.
Hof Kersse.
*
Borsekens-cruydt.
Vremde Rakette ende onderscheydt.
Cakile van Serapio.
Wilde Kersse.
Lepidium vā Ægineta tweederhāde/
Draba.
Cameline.
Cameline tweede soorte.
Dentillaria van Rondelet/oft tcruydt Molybena vande ionge Herbaristen.
Cruys-Cruydt.
S. Jacobs bloemen.
Zee S. Jacoks bloemen.
Drupuen-Cruydt.

*Alle soorten van Thlaspi:
zeer ghemeyne.
van Dioscorides met de bladers van Draba.
Griecksche by auentuere van Dioscorides.
Spriaens/met een dobbel hoeckachtich haeuken.
Hof Thlaspi met de bladers van Osyris.
Met bladers van Hieracium, geel Lunaria.
Tweede met de bladers van Quendel.
Met de bladers van Centumculus, Alysson van Italien.
Van Candien met een croonken.
Incanum van Mechelen.
Boomachtich met de bladers van zee Leucoion.
Tweede boomachtich.
Doornachtich.
Tweede met croonkens.
Crateuæ, op sijn plaetse.
Veel anderderley Thlaspi.

Ronde Rape. Orbiculatum, seu turbinatum Rapum maius.

In elck landt groeyen ouervloedich alle soorten van Rapen / die de Griecken onder den naem Gongylida begrepen hebben/ de welcke bewijst de rondicheydt/ ende ronde figuere vande bolle oft wortel/ waer by datse den ghemeynen volcke wel bekent is / ende vanden aerme lieden inde Winter veel gheten/soo wel raeu/als ghesoden. De bladers zijn zeer breedt ende ghekerft / die vande Rakette/oft eer vanden Radijs ghelijck/oock van huyskens daer tsaedt in light soo ghelijck/dat men soude meynen sonder de bolachtighe wortel ende gele bloemen / ende tsaedt dat minder is/ dat de selfde waere.

Onderscheydt.

D'ander is alleene vande voorseyde verschillende inde wortel / de welcke lanckworpich rondt is/ ende van fatsoen de Steck-Rape ghelijcker/maer drye mael meerder/ende ouer al zeer wel bekent.

De selfde/oft emmers dien zeere ghelijck / wordt tot Venegien vande watmoes lieden ter marct te coope ghedraghen/de welcke hebbende een roode claere ende doorluchtighe wortel/ mals ende soet van

Ronde Rape. In Griecks/ Gongylides, Gongylida. In Latijn/ Orbiculatum seu turbinatum Rapũ maius. In Hoochduytsch/ Ruebẽ. In Franchois/ Naueau rond. In Italiaensch/ Rapo. In Engels/ Turnepe.

Lanckworpighe Rape. Rapum tereti, rotunda, oblongaque radice.

van smaecke/ daer raeu ghegeten wordt des Winters in salaet met Rakette/ Latouwe ende ander cruyden in stede van Radijs.

Dioscorides. Rapen ghesoden gheuen voedtsel: sy maecken winden/ ende oock slap vleesch. Sy gheuen oock lust tot byslapen. Cracht.

Rapen ghesoden ende ghestooten versoeten de pijne vanden fleirsijn daer op gheleyt/ ende ghenesen de cackhielen.

Olie van Roosen ghedaen in een wtgheholde Rape/ ende dan ghebraden in heete asschens/ gheneest de versworen cackhielen.

De ionghe scheutkens vanden Rapen gheten als sy beghinnen te schieten/ doen water maecken.

T'saedt is zeer goedt ghedaen in Theriakels ende medicijnen tegen fenijn/ sonderlinge inde ghene die pijne ende weedom versoeten.

T'saedt inghedroncken is zeer goedt teghen tfenijn/ ende verweckt tot byslapen.

De Rape in pekel gheleyt/ gheeft min voetsels/ maer gheeft veel meer appetijts.

Galenus. Maeckt slap vleesch] ist datse raeu gheten wordt/ soo sy is quaeder om verteiren/ maer twee mael ghesoden is sy bequaemer.

Verweckt tot byslapen] om dat is maeckende eenen windighen gheest/ ghelijck oock de wortel doet.

Sap van hof Rapen in een masse ghebrocht/ is groefuer van ghetempertheydt/ ende daer om salt raeuwe humeuren inde aders maecken.

Lanckworpich Goudt-gele Rape. Rapum fuluum tereti rotunda oblongaque radice.

Ouer veel iaeren heb ick wortelen van dese Goudt-gele Rape gehadt ten huyse van den Heerē Jan van Halewin Heere vā Vox-Vrye tot Boesinge/ gelegen een myle vā Ypre in West-Vlaenderen/ die daer af veel uit landt saeydde vast by twoorseyde Slot: De wortel verschilt alleenlick vāde voorgaende inde Goudt gele verwe/ die de saussen oft moes verwet/ ist dat my wel voorstaet/ ghelijck Saffraen. Anderssints ten is van saedt ende bladers den anderen niet onghelijck.

Wilde Rape sonder bolle. Rapum syluestre non bulbosum. In Spaensch/ Nabo saluage. In Engels/ Wildt Turnepe.

Herick. Rapistrum aruorū. In Hooch duytsch/ Gutthedrich. In Engels/ Cadloke ende Kedloke/ ende is t'onrecht Erysimum van Fuchsius, Dodonæus ende Matthiolus.

De wilde Rape wordt oock ghenoech ghevonden sonderlinghe in Vlaenderen ende Duytschlandt/ die dese saeyen/ om met het cruydt de koyen ende ossen te voeden. Want tgroeyet soo ouervloedich van bladers/ dat de wortel gheenen bolle en wordt/ noch knolachtich oft buyckachtich/ maer gheheel cleyne blijft/ anderssins is sy de groote ronde Rape niet onghelijck/ nochtans goedt om wt een te kennen/ want sy heeft ghecrolder/ gherimpelder ende veel meer bladers. De bloeme is geel/ anderssins wit.

Herick oft Hederick.

Herick is oock vanden gheslachte van wilde Rapen/ ouer al groeyende aende canten vande wegē ende int koren/ sonderlinghe ouer al Noordtwaerdts/ ende heeft zeer veel gele bloemen dien vande coolen oft Rapen ghelijck: aen stelen van onderhaluen cubitus hooghe heeftse bladers van Lampsane, oft vande wilde Rape/ effen ende groen ghelijck die Coolen/ ende niet de Rakette/ ghelijck als hebbē moet d'Irio van Dioscorides. De wortel is dunne ende niet saselachtich van smaecke ghelijck die vande wilde Rape/ wiens crachten datse oock zeere heeft/ maer gheweldigher/ hoe wel datse niet ghebruyckt noch ghekent en wordt. Ten is gheensins den Erysimum van Dioscorides/ maer voorwaer sy is zeer nae comende den Steck-Rapen ende Mostaert/ wāt tghestooten saedt schijnt Mostaert te wesen/ ende wordt oock vande boeren voor Mostaert ghebruyckt.

Cracht. Dioscorides. De wilde Rape wordt ghedaen in medicijnen/ de welcke ghebruyckt worden om twel vanden aensicht te suyueren/ ende oock vanden gheheelen lichaeme/ sonderlinghe inde ghene die van meel van Lupinen/ Eruen/ Terwe oft Drauick pleghen ghemaeckt te werden.

Rapistrum

Rapistrum flore albo ærucæ foliis. Rapistrum oft Hederick met witte bloemen.

Dit is de voorgaende oft wit Mostaert zeer ghelijck in bloemen/ die nochtans wit zijn/ ende bladeren. Twordt oock ghenoech ghevonden daermen dander vindt.

Steck-Rape. Bunias siue Napus.

Ghelijckerwijs als ontrent Antwerpen tsavelachtich landt voorts brengt zeer veel groote ronde Rapen / alsoo groeyen de Steck-Rapen zeer overvloedich in slijckachtich landt ontrent Parijs. Dese Rape is een medesoorte van d'ander Rapen / iae soo zeere oock ghelijck de lanckworpighe Rape/dat ghy soudt segghen dat de selve plante waere / ten waere dat de bladers vande Steck Rape min rou waeren ende de wortel min buyckachtich inde middel / ende onder veel minder / soeter van smaecke / ende lieflicker om eten/sonderlinghe de Fransche / de welcke met volle vaten pleegt in Nederlandt te coope ghebrocht te worden.

Cracht.

Dioscorides. Steck-Rapen ghesoden maecken windt / ende gheven den lichaem een weynich voedtsels.

Tsaedt van Steck-Rapen inghenomen/ breeckt de cracht vande fenijnen / ende wordt ghemengt inde medicijnen teghen fenijn.

De wortel wordt gheleyt in tsout.

Galenus. De Steck-Rape heeft de selfde crachten vande groote ronde Rape / ende is warm inden tweeden graedt/ende vocht inden eersten.

Steck-Rape / ende Parijsche Rape. Bunias siue Napus. In Hoochduytsch/ Steckruben. In Franchois/Nauet. In Italiaensch/Napo, Nauoni est Naponi. In Engelsch / Nauew of Paris / and Nauew gentle.

Wilde Steck-Rape / oft natte Steck-Rape. Bunias syluestris, Napus flore luteo.

Dese Rape groeyet gheerne lancks de canten vande velden ende riuieren / principalick in coude landen/als Engellandt/Normandie/ Duytschlandt/aen tgheberghte van Italien/ende dergheliicke plaetsen. Van haeuwe/saedt/bloeme ende bladers/is sy zeer goedt om kennen wt aensien vande tamme Steck-Rape / midts datse dien zeere ghelijck is / maer gheheel minder / ende de bladers dieper ghekerft heeft/de wortel oock ronder oft corter/soo groot als een vijghe oft Sorbe. Tsaedt van dese/oft vande tamme Steck-Rape/moet ghedaen zijn inde preseruatijfuen teghen tfenijn/ ende excellenten compositien vanden ouders/als inde Theriakel Andromachi,ende ander/ende niet tsaedt van Bunium,welcken naem om de raepachtighe ende ronde wortel door de ghelijckenisse vā dwoort Bunium ende Bunias,vele heeft bedroghen / ghelijck als Plinius,die beyde de planten Rapen heet/ ende oock Matthiolus,die dickwils heeft bedroghen gheweest/eñ alsoo luttel gheverseert is in Dioscorides als in Plinius.Maer Bunium en is gheen Bunias , noch en heeft oock de selfde ghedaente/ noch cracht: en is oock niet beschreuen onder tgheselschap vanden Bunias, als wy corts hier nae sullen verclaeren.

Bunium.

Grooten Radijs.Raphanus magnus.

Den Latijnschen naem Raphanus , waer af d'Latijnsch woordt Rapum ghenomen is gheweest/ bewijst dat Radijs een specie is van Rapen/ want hy heeft al dat de Rape heeft/wtgenomen de langher ende dunder wortel. De bloemen zijn van een ghedaente / maer verstoruen purperverwe / de haeuwe is oock dicker ghelijck een busken ghemaeckt / ende tsaedt is rosch ghelijck dat vande meeste Rape / dwelck crachtigher is in medicijnen / dan bequaemer tot voedtsel / nochtans wordt de wortel meest ouer al begheert/ende is zeere wel bekent.

Grooten Radijs. In Griecks/ Raphanis. In Latijn/ Raphanus magnus. In Hoochduytsch/ Rettich. In Franchois/ Raifort. In Italiaensch/ Rafano. In Spaensch/ Rauano ende Radice, ende is Raphanus magnus primus van Matthiolus. In Engels/ Raddijsne oft Rabon.

Cleyn Radijs. In Latijn/ Raphanus minor purpureus.

In veel houen van Italien worden ghewonnen ende oock gheten principalick die roodtachtighe Radijssen/ ende ghelijck die minder zijn(soo wy vermaendt hebben vande roode Rape) alsoo zijn sy soeter om eten / ende min sterck / ende lieflicker met sout en water om den appetijt te verwecken / den welcken sy gheheel benemen als sy ghesoden zijn/ want hy rieckt zeer sterck tsy op hem seluen/ oft met vleesch ghesoden/ soo wel dese als de witte/ ende daerom ist beter datse gheten worden met sout/ ende int eerste vander maeltijdt.

Swert Radijs. Raphanus niger.

Tderde onderscheydt vanden Radijs wordt ghenomen wt der verwen. In Nederlandt en̄ Italien vindtmen oock veel Radijs/ waer af de wortel buyten bruyn swert is/ maer van binnen wit/ andersins den anderen niet ongelijck.

Dioscorides. De wortel vanden Radijs verwarmt/ maeckt winden/ ende is den mondt lieflick/ Cracht. maer hy is der maghen teghen/ hy doet rupsemen/ ende water maecken/ ende is den buycke nutter.

Radijs moet gheten worden int wterste vander maeltijdt/ om de spijse te beter doen verteiren/ want als hy voor de maeltijdt gheten wordt / soo doet hy de spijse walghen ende houdt die op / waerom dat hy zeer bequaemelick wordt voor den eten ghegheuen den ghenen die ouergheuen willen: hy verscherpt oock tverstant.

Radijs ghesoden is goedt teghen den verouderden hoest / ende doet lossen de taeye fluymen die opde borst ligghen.

De schorsse vanden Radijs met honich van azijn inghenomen/ doet rasscher braecken.

Radijs is zeer goedt den watersuchtighen ghebruyckt / ende oock teghen de pijne vander milten.

Swert Radijs. In Latijn/Raphanus niger.

Radijs wortelen met honich ghemengt / nemen wegh de blaeu gheslaghen vlecken/ ende bedwinge de voorts etende sweeren : sy zijn oock goedt teghen de beten van aderslanghen/ ende doet het hayr des hoofts weder wassen alst wtgheuallen is.

Radijs wortelen met meel van Drauick ghemengt / nemen wegh de sproeten ende vlecken des aensichts.

Radijs wortelen zijn goedt gheten oft gedroncken den ghenen die vande Campernoillen sieck zijn ende versticken.

Tsaedt van Radijs doet braeckẽ / ende oock water maecken : tverweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ende maeckt de milte cleyn.

Radijs saedt met azijn gemengt neemt gheweldich wegh de rouen vande etende seericheydt / daer op gheleyt.

Met honich van azijn ghesoden/ ist goedt tegen de Squinancie / als men dickwils daer mede gorghelt.

Tselfde met wijn inghenomen is goedt teghen de beten vanden Cerastes oft ghehorenden nater.

Armoracia van Dioscorides. Wilden Radijs.

Soo wel de bladers als de wortel worden inde pottagen ghedaen/ maer dese verwarmt / ende doet water maecken/hy is brandich [midts dat de wilde Radijs heeter is dan de Griecksche Lunaria.]

Galenus. Radijs is warm inden derden graedt/drooghe inden tweeden/eñ maeckt subtijl. De wilde is in allen beyden crachtigher/ iae dat meer is/tsaedt selue is crachtigher dan teruydt. Theeft in hem een verteirende cracht. Daerom ist goedt door sulcken cracht / teghen alle blaeu gheslaghen plecken/ ende ander der gelijcke vlecken. Thof Radijs wordt vande steedtsche lieden alleene eñ raeu ghetẽ/ ghemeynlick int eerste vander maeltijdt met garum oft pekel/om camerganck te hebben,maer sommighe doen wat azijns daer by. De boeren etent meest met broodt/ gelijck sy dLoock eten. Maer de ghene diese om te helpen teiren nae den auondtmael raeu eten / doẽ de medicijns ende boeren verwonderen . Sy segghen nochtans dat sy tselfde ghenoech by experientie bevonden hebben / hoe wel dat niemandt henlieden heeft moghen naevolghen sonder hinder.

Plinius. Water daer Radijs in ghesoden is/smorghens drye croesen daer af gedroncken breeckt den steen ende drijft dien wt.

Radijs met azijn ende mostaert inghenomen is goedt den watersuchtighen / ende die altijdts slaperich zijn/ende niet wacker te maecken.

Hippocrates seght datmen thayr vande vrouwen dat rijsende is/ soude wrijuen met Radijs/ ende oock Radijs opde nauel legghen/ teghen de weedom vande moeder.

Mostaert. Sinapi satiuum Erucæ aut Rapi folio.

Mostaert verschilt meer vande Steck-Rape in scherpheydt van crachten/ dan in specie/ gedaente/ oft name / de welcke soo wel de ghedaente vande plante als de groote seerpheydt zijn bewijsende. Want Napi is te segghen onghenadich oft gheweldich/ghelijck als oock Mostaert saedt is/ bijtende/brandende ende tot niesen ende tranen verweckende / waer door dat zeere bekent is ter tafelen soo wel vanden aermen als vanden rijcken/ principalick de tamme/ de welcke de stele/bladers / bloemen ende haeuwe heeft vande Rape/maer minder saedt / zeer scherp / olieachtich ende ouervloedich / de welcke pleegt inde ackers ghesaeydt te worden ghelijck de Rapen. De ionghe bladerkens worden oock in salaet ghedaen.

Wit

Mostaert. In Latijn / Sinapi satiuũ Erucæ aut Rapi folio. In Hoochduytsch/ Senff. In Frãchois/ Seneue domestique. In Italiaensch / Senape, Mostarda. In Engels/ Mudsterd/ Senvepe.

Wilde Mostaert. In Latijn/ Sinapi agreste Apij aut potius Laueris folio.

Wit Mostaert. In Latijn/Sinapi alterum satiuum. In Hoochduytsch/ Weisser Senff. In Franchois/Seneue blancq.

Witte Mostaert heeft wit saedt dien vanden Rakette ghelijck/ de welcke inde Apoteken ghebruyckt wordt int maecken van Diasatyrion/ende Elect. de Ouo. Van fatsoen ende saedt ist gheheel ghelijck de ghemeyne Steck-Rape/maer wit ende tweemael meerder.

Wilde Mostaert. In Latijn/ Sinapi agreste. In Hoochduytsch/ Wilder Senff. In Franchois/Seneue sauuage.

De ghedaente van desen oft de scherpheydt des saedts en is den anderen niet zeer ongheliјck/hoe wel dat de bladers van keruinghe/ghelegentheydt ende plaetse van groeyen / meer de water Eppe oft Eppe ghelijck zijn / ende dat sijn swert saedt buyten ghebruyckt wordt by ghebreke vanden tammen/de welcke dat oock bewijst by de bloemen ende haeuwen aende grachten vande sacylanden/weghen ende wtghegrauen putten oft grachten daert ghewoone is ouervloedich te groeyen.

Cleyn wilt Mostaert. Sinapi syluestre minus Bursæ pastoris folio.

Dese Mostaert groeyet op dorre plaetsen aende canten vande velden/ende op steenachtige gronden ontrent de steden met zeere ghekerfde bladers die vanden Teskens-Cruydt ghelijck/maer cleynder ende scherper ghekerft. De croonachtighe bloemen ende haeuwen wassen aen d'opperste vanden stele/ghelijck die vanden Irio van Dioscorides,die eenen voet hooghe is/ maer veel minder/dan die vanden Irio,de gheheele plante is zeer heet van smaecke ghelijck de Mostaert.

Dioscorides. Mostaert is zeer crachtich/ om te verwarmen/ subtijl te maecken / ende wt te treckē: want Galenus seght/dat warm ende drooghe is inden vierden graedt. Cracht.

Cleyn wildt Mostaert. In Latijn / Sinapi sylvestre minus, Bursæ pastoris folio. In Spaensch/ Mostaza saluage.

Rakette. In Latijn/Eruca satiua. In Franchois/ Roquette. In Spaensch/Oruga. In Italiaensch/Rucheta. In Engels/Rockett.

Tsaedt van Mostaert inden mondt ghecnout/ treckt wt den hoofde alle taeye slijmicheydt/ ende purgeert de herssenen/ende met Meede/seght Plinius, ghemengt/ indē mondt ghehouden ende ghegorgelt/versoet de pijne vande tanden: Maer met honich ende azijn ghemengt ende ghegorgelt/ ghenesel den Huygh.

Tsap vanden Mostaert met water ende honich ghemengt / ende daer mede ghegorgelt / is zeer goedt om te verdrijuen de zeer harde gheswillen vanden Amandelen / ende d'oude ende verharde rouwicheydt vanden roeper aen de kele.

Saedt van Mostaert ghestooten ende inde neuse ghesteken doet niesen/ ende is oock goedt tegen de vallende sieckten (Plinius seght/met Vijghen ende Comijn ghestooten) ende doet de vrouwen die d'opstijghen vande moeder lijden/weder tot haer seluen comen.

Mostaert-saedt met vijghen ghemengt (Plinius seght tsaedt ende wortel met Most nat ghemaeckt) is goedt op thooft ghestreken tot dat de plaetse roodt wordt alst hayr glat af gheschoren is/ den ghenen die met eenē vasten slaep daermense niet af en kan wacker maecken/ bevangen zijn. Plinius seght oock dat goedt is teghen de cromheydt ende crampachtighe treckinghe vanden halse.

Item teghen de pijne vande heupen is dese plaester oock goedt daer op ghelent / ende teghen de verharde milte (van vochticheydt ende winden/segt Plinius, ende oock vande borst / ende teghen alle soorten van pijnen.) Tdoet oock pijne aen als men om ghesontheydt te crijghen / van hooghe de ghebreken moet wt trecken (door sijn brandende cracht puysten maeckende/seght Plinius.)

Met honich/versch smout/oft een dun salfken/van was ende olie ghemaeckt/ghemengt/gheneest de quade schorftheden daer door thayr wtvalt/ vanden hoofde/daer op ghestreken/ende neemt wegh de vlecken des aensichts/iaer verdrift alle blaeu gheslaghen plecken.

Met

Met azijn ghemengt / gheneest alle quaede crauwagien ende witte seericheden daer op ghestreken.

Mostaert-saedt wordt drooghe inghenomen teghen d'aencomen vande cortsen/oft inden dranck ghedaen ghelijck mout.

Is goedt ghemengt in saluen die wttrecken ende de schorftheydt minderen / maer met vijghen ghemengt verdrijft het tuyten vanden ooren/ ende tstijf hooren / ghelijck en plaester opde ooren gheleyt.

Tsap van Mostaert-saedt inde Sonne ghedroogt(Plinius seght met honich ghemengt)maeckt claer ghesichte/ende verdrijft de rouheydt vanden wymbraeuwen ende caken daer op ghestreken.

Plinius. Mostaert-saedt ghestooten ende met azijn ghemengt/ is zeer goedt gestreken opde beten van slanghen ende steken van Scorpioenen.

Mostaert-saedt verdrijft tfenijn vande Campernoillen / ende is der maghen zeer nut teghen alle ghebreken/ende oock der longher. Het doet oock lichtelick wtspouwen met spijse gheten.

Rakette tweederhande. Erucæ satiuæ duæ.

D'ander is ghenoemt in Latijn / Eruca maior, siue Hispanica & Gentilis. In Nederduytsch/ Rakette ende Roomsche Rakette. In Franchois / Roquette. In Engels/Great Rockett.

Dese twee tamme Raketten zijn de lieflickste ende edelste inde spijsen / vande welcke de meeste Roomsche Rakette gheheeten / verschillende is vande onse datse grooter bladers heeft der Waterkerssen ghelijck/ende swert saedt/ gele bloemen/ende thaeuken den Mostaert ghelijck/maer meerder. Dese oft om datse inde sauſſen smaeckelicker is / oft meer verweckt tot byslapen / werdt ghemeynlick gheheeten Gentil, by welcke woordt de Spaignaerts ende Italiaenen bedieden alle saecken die bequaeme is om eenē mensche blijde ende wacker te maecken/ tot genoechte/ spel ende byslapen. Welcke deugden/om dat die eenen hoop wel ghemeste Monicken int zeer lustich eylandt van Languedoc aen de zee van Montpelliers daer door souden moghen ghenieten / soo henlieden van eenē Spaenschen monick ende landtlooper tsaedt van dese Rakette was ghegheuen/ saeydden dat alle iaere/ende aten dat ouer maeltijdt lieuer dā eenighe lecker spijse die sy mochten hebben : want sy wisten wel door tghebruyck hoe zeere dattet diewils eten in henlieden was verweckende d'oncuyscheydt / die door ledicheydt ende daghelicks groote ciere te maecken in henlieden verstoruen was / ende oock om den gheest te verwecken / maer principalick om henlieder grof vet lichaem magherder te maecken / ende den slaep te verdrijuen daer door / dat sy als ratten oft beeren den gheheelen Winter henlieden ghemest hebbende/ bycants van tsmout versticktien. Maer met dese Spaensche remedie werden sy soo lustich ende cloeck ter banen/ dat sy meestendeel de suyuerheydt orlof gheuende/ ghedwonghen waeren haere beloften te ouertreden ende de mueren vanden clooster te ouer springhen / ende wat ghenoechte te bedrijuen met henlieder goede ghebuerkens / ghelijck wy ghesien ende oock de ghenoechte daer af ghehadt hebben. Voorwaer de Rakette is daer noch zeer ouervloedich gebleuen/ tot een toecomende ghedenckenisse vander cuyscheydt der monicken ende vande waerheydt der saecken. Oock en behoefuen sy beyde gheen breeder beschrijuinghe/ghemerckt dat de ghemeyne zeere wel bekent is/ ende wt die is de Roomsche zeer goedt om kennen.

Wilde Rakette. Eruca syluestris.

De wilde Rakette groeyet ouer al op vuyle gronden oft aen mueren/ ghekerft ghelijck de bladers vande Canckerbloemen/met gele bloemen die vanden Coolen ghelijck / ende is oock soo wel bekent dat men die niet en behoeft te beschrijuen.

D'ander met de smalle bladers/heeft hier moeten haer plaetse hebben om ons ordonnātie te veruolghen/ ende ghemeyne ende bycants ghelijcke natuere ende ghedaente die sy heeft tusschen de Rakette ende Irio: want sy brengt voorts aen gheboghen steelkens gele bloemen dien vande wilde Rakette ghelijck : de haeukens en zijn niet onghelijck die vanden Mostaert oft wilde Kersse / inde welcke scherp oft bijtende saedt is: de bladers zijn van verwe die vande wilde Rakette gelijck/ maer smalder ende niet ghekerft/die vanden Dragon bycants ghelijck / de welcke den smaeck hebben vande Rakette oft Irio,waerom datse ghehouden wordt voor een soorte vande selfde. Dese groeyet inden hof van onsen vriendt Coudenberg/een zeer gheschickt ende gheleert man.

Rakette der Kerssen ghelijck.

Dese die oock soo veel niet ghesien noch ghevonden en werdt / moet oock hier by ghevoeght zijn. Sy comt voorts met ghekerfde bladers / ende dieper ghesneden dan die vande hof Kersse / van fatsoen ende verwe den Cakile van Serapio oft zee Rakette gheheeten ghelijck. De stelk heeft veel holle sijde-

Wilde Rakette. In Latijn/ Eruca sylvestris. In Spaensch/ Oruga sylvestre. In Engels/ wilt Rokat.

Wilde Rakette met smalle bladers. In Latijn/ Eruca sylvestris angustifolia.

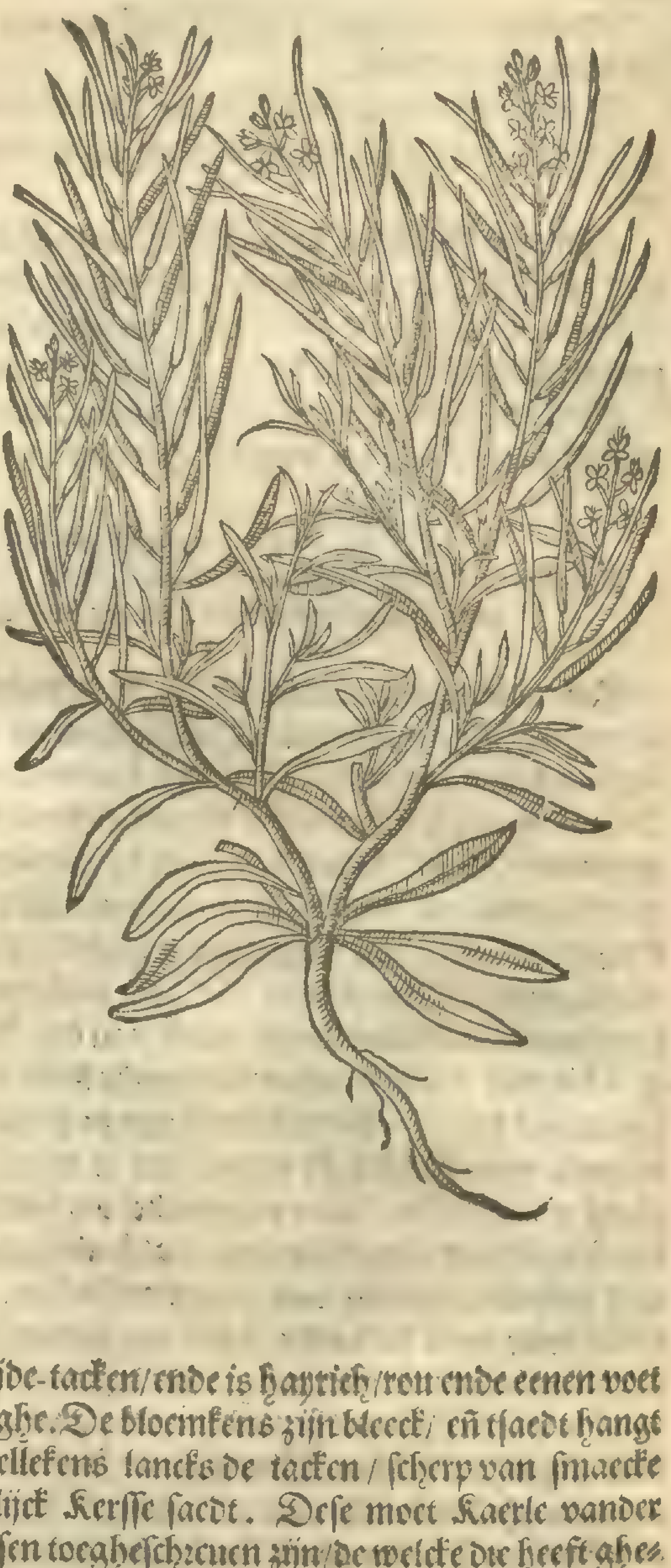

Rakette met dūne bladers de Kersse gelijck. Eruca Nasturtio cognata, tenuifolia. Nasturtiū sylvestre Clusij.

le sijde-tacken/ ende is haytich/ rou ende eenen voet hooghe. De bloeinkens zijn bleeck/ eñ tsaedt hangt in vellekens lancks de tacken/ scherp van smaecke ghelijck Kersse saedt. Dese moet Kaerle vander Clusen toegheschreuen zijn/ de welcke die heeft ghevonden bloeyēde in dlandt vā Valencē inde maēdt van Meerte ende met saedt gheladen.

Cracht.

Dioscorides. Raeuwe Rakette veel ghetē verweckt tot byslapen (om datse windich is/ segt Ægineta) versch zijnde gelijck oock tsaedt doet: Sy doet water maecken/ ende helpt de spijse verteiren / ende is zeer bequaem den buycke. Tsaedt wordt gebruyct tot saussen/ de welcke met melck ende azijn gemengt zijnde / in ballekens ghebrocht wordt om langhen tijdt te moghen verwaeren.

Daer groeyet oock wilde Rakette sonderlinghe in West-Spaignen / waer af tsaedt daer gebruyct wordt vanden inwoonders voor Mostaert / welck veel heeter is dan van de tamme/ ende doet gewel-dігher water maecken.

Galenus. Dit cruydt is zeer heet / soo dat niet lichtelick

lichtelick alleene sonder Latouwen ghegeten wordt/want alleene ghegeten/maeckt hooftsweere/ het is vā natueren den Erysimum ghelijck.

Plinius. Rakette verweckt tot byslapen/ ende daerom wordtse ghebruyckt inde spijse met Latouwen/ ten eynde dat de groote coude met ghelijcke hitte ghemengt zijnde / een ghelijck temperament soude maecken.

Tsaedt vande Rakette is goedt teghen tfenijn vande Scorpioenen ende ander dergelijcke fenijnighe dieren/ende drijft wt alle beestkens die in dlichaem groeyen.

Tselfde met honich ghemengt neemt de ghebreken vander huyt wegh int aensicht/ daer op ghestreken/ende met azijn ghemengt de sproeten.

Met Ossen galle ghemengt/maeckt de swerte lijtteeckenen wit.

Is zeer crachtich naetreckende ende teirende. Ende gheneest de wtvallinghe vanden hayre/ op de selfde maniere dat het Mostaert-saedt doet.

Rakette Geratine vande Italiaenen: oft ist oock de Sophia vande Nederlanders/ oft eer den Erysimum van Matthiolus?

Ander segghen datter is een ander Rakette die aende wanden ende mueren groeyet/ met langher ende cleyne tackskens van wilde Rakettte/ ende gele bloemen / haeukens oock hebbende minder dan die vanden Fenegrieck/inhoudende het bytende saedt van Kersse/de welcke men seght dat de Canckers gheneest.

Irio oft Erysimum Dioscoridis, Edel Rakette ende Irion van Cordus, de Cleome vā Octauius Horatius van Anguillara, eñ Verbena fœmina vande Duytschen ende van Fuchsius. In Hoochduytsch/ Eysenkraut Weiblin. In Portegueys/ Reinchaum.

Erysimum vande Italiaenen eñ Matthiolus tweede soorte. Erysimum alterū Italicum & Matthioli.

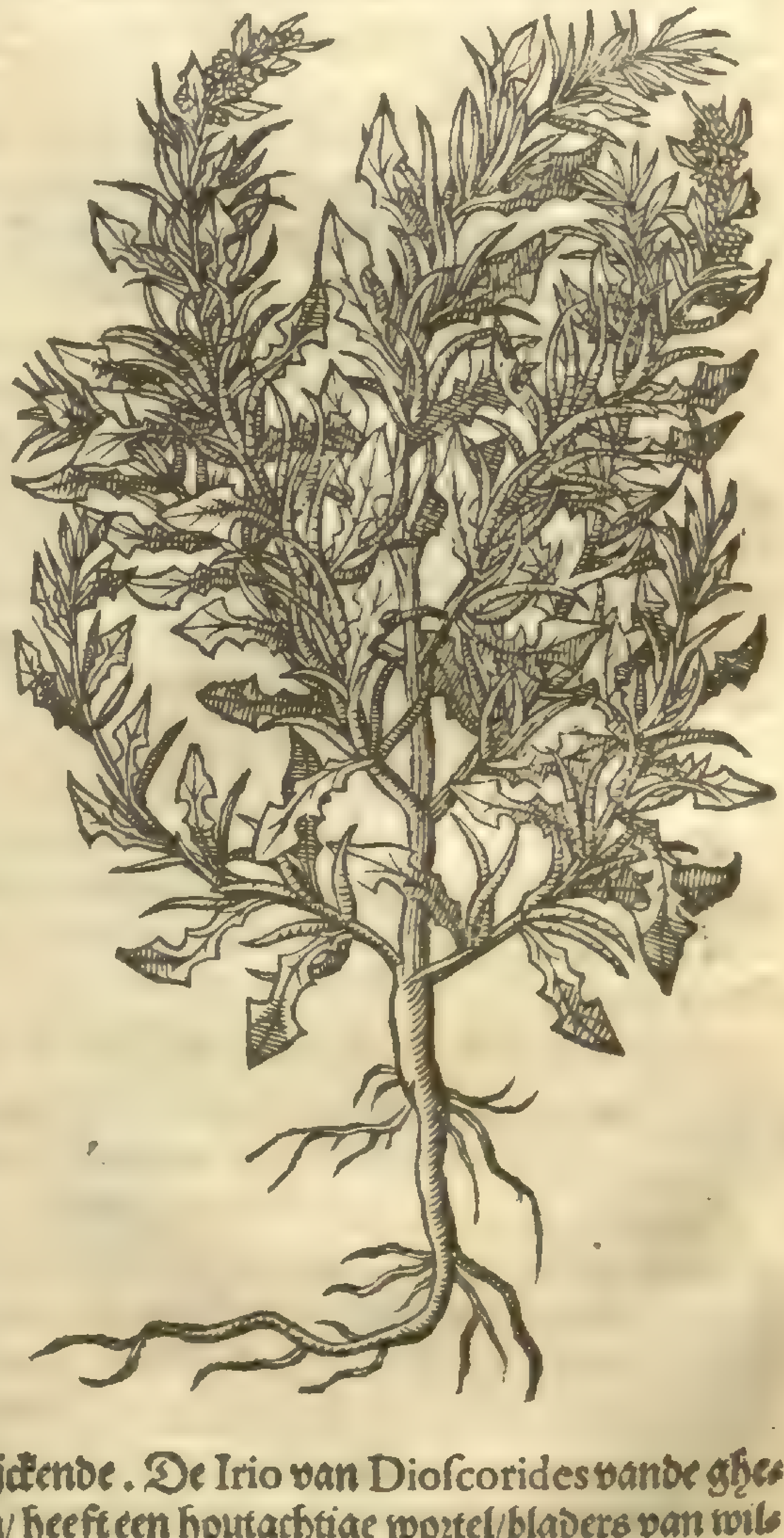

Dese voorseyde Rakette zijn de Iriones meest gelijckende. De Irio van Dioscorides vande gheleerde medicijns by teeckenen eñ experientien gepresen/ heeft een houtachtige wortel/bladers van wilde Rakette / de welcke eerst wtspruytende niet en konnen ghekent worden wt de bladers van Borsekens-Cruydt/dan vande ghene die daer in gheoeffent zijn / want dit Borsekens-Cruydt en heeftse soo groen niet/ende zijn bouen scherper: Maer die vanden Erysimum zijn meer ghekerft / ende bouen ronder ende botter ende wat gelijuich/ de welcke beneden vele ligghen lancks der aerden. De stele is

is onderhaluen cubitus hooghe/somtijdts oock langher/ tsaedt comt voorts in haukens die vande wilde Rakette ghelijck/maer minder/de welcke bytende ende heet is: de gele bloemkens staen bouen aen de stelen. Tgroeyet vele op cruystraten/kerckhouen ende vervallen plaetsen/ende is in veel landen van Vranckrijck zeer wel bekent/maer niet soo wel in Engellandt/hoe wel dat daer niet min te vinde en is. Want noch de medicijns noch de geleertste Apotekers/en wetē niet seker wat cruydt dat Irio is/ midts dat daer inde medicijne noch niet en is ghebruyckt gheweest / oft om dat sy van Matthiolus, wiens Commentaria van vele voor Euangelie ghehouden worden / in stede van Irio ontfanghen hebben Rapistrum vande ghemeyne man gheheeten/om de smaecke diet heeft vande Rape eñ eenighe ghelijckenisse vande bladers. De welcke met Dioscorides niet en accordeert / noch oock met de bladers vande wilde Rakette van Matthiolus gheen gelijckenisse en heeft: oock en is de smaecke eñ reucke van de Rape soo heet ende sterck niet als die vanden Irio , ende daerom oock niet en heeft d'excellente crachten vanden rechten Erysimum , de welcke soo zeer goedt is teghen de cortheydt opde borst/ende verstoptheydt ende verlaedenheydt vande longher / ende oock soo sonderlinghen hulpe is teghen de heesscheyt hoe oudt ende onuerwinnelick die mocht wesen / dat byeants ongheloofliick is. Want sy heeft een middelmatighe subtijle ende inciderende substantie/ghemengt met vochte suyuerende deelen / waer door de grofue taeye flegmatijcke humeuren ghescheyden worden sonder groote verhittinghe oft drooghinghe / ende van een verdeylt zijnde/ om eenighe windicheydt/ die sy mede ghemengt heeft/sonder grooten aerbeydt wt der borst ghebrocht worden ende ghesuyuert. Sy is dā een zeer goede medicijne vande arterie/ te weten/de materie bereydende ende wtleydende. My ghedenckt zeer veel exemplen/de welcke mijne meesters ende my zeer gheluckich vergaen zijn. Ick weet Cracht. heesche sanghers soo wel ionghe als oude/die byeants stemme ende aessen verloren hadden/de welcke op corten tijdt een claere ende clinckende stemme weder ghecreghen hebben / door hulpe van alleene den Erysimum ende van mijnen meester Rondellet / die aldereerst tghebruyck heeft gheleert ende ghewesen.

Dioscorides. Tsaedt van Erysimum is zeer goedt teghen de catarrhen vander borst eñ spouwen van etteraachtighe fluymen:oock teghen de geelsucht ende pijnen vande heupen.

Saedt vanden Erysimum met honich ghemengt/is zeer goedt ghelecket teghen fenijn.

Dioscorides, Galenus. Tselfde met water ende honich ghemengt / is zeer goedt ghestreken op Canckers/sweeringhen ontrent de ooren / hardicheydt van borsten ende verhittinghen vanden ghemachte/want dmaeckt gantschelick dunne ende verwarmt.

Dioscorides,Galenus. Tselfde saedt sal veel soeter worden tot clisterie/ alst eerst met water nat ghemaeckt ende gherooft / oft in eenen lijnen doeck ghebonden ende met ghemalen meel bestreken/ doorrooft wordt.

Galenus. Tsaedt van Irio ghelijck alst van smaecke de Kersse ghelijck is / alsoo heuet oock een vierighe ende verwarmende cracht. Het is zeer goedt in Electuaria om de grofue ende taeye humeuren wt der borst ende longher te brenghen.

Plinius seght dat zeer goedt is den ghenen die tPleuris ende pijne inde sijde hebben/ oock teghen de crimpinghen ende verstoptheydt des buycks ende den kinders zeer nuttelick.

Plinius. Tsaedt met honich ende vijghen ghemengt/ is zeer goedt teghen de ghebreken vanden neers/ende fleirsijn. Tgheneest oock de swaericheydt van suchten int aessemen.

Tselfde met oude Verckens liese ghemengt/ is goedt teghen de fistels / maer datter niet inghesteken en werde.

Met Iberis ende Kersse wordet ghebruyckt teghen Sciatica.

Syrop van Erysimum zeer crachtich/ door de welcke ick ghenesen hebbe ionghe dochters die thien iaer lanck gheheel heesch waeren gheweest/ wordt aldus ghemaeckt.

Neemt Erysimum gheheel groen zijnde ses handtvollen / Alantwortel ende van Hoefbladers die noch vol saps zijn:Calissihout/van elcks twee oncen/ Bernage/Cicoreye/ Steen-ruyte van elcks onderhalf handtvol/bloemen die therte stercken/van Rosmareyn/ Stœchas oft Betonie / van elcks een half handtvol/ Anijs onderhalf loot/ Lanc Rosijn daer de keirnen wtghedaen zijn twee oncen. Dese dinghen cleyne ghesneden ende ghestooten zijnde / salmen al tsamen nae de conste siedē in soo veel gerste waters / meede/ eñ ses oncen saps van Irio als genoech is. Dan neemt twee oft drye pont van dit wtghedruckt water/doet daer by soo veel suyckers als van noode is/eñ maeckter af v Syrop/ de welcke langhen tijdt ende eenparich moet ghebesicht zijn nae dat d'lichaem ghepurgeert is.

Erysimum vande Italiaenen ende Matthiolus tweede soorte.
Erysimum alterum Italicum & Matthioli.

De specien van Rakette vande welcke dese een schijnt te wesen/ moghen voor Irio, om de byeants ghelijcke

ghelijcke erachten/ inde plaetse van Irio ghebruyckt worden/ de welcke wy oock bekennen/ maer dat den Erysimum van Matthiolus soo wel d'eerste als de tweede soude zijn de Irio van Dioscorides met de ghekersde bladers vande wilde oft tamme Rakette/ dat onkennen wy. Want d'eene van dese twee heeft de bladers die vande Lampsane ghelijck/ maer minder/ ende soo groot als die vanden Druyuen-cruydt oft Botris, ende de haeukens ghelijck een sicchel/ de welcke van onder tot bouen staen rontomme de stelen die onderhalue cubitus hooghe zijn. De bloemkens zijn geel/ ende tsaedt goudt-geel/ heet ende bernende van smaecke/ andersins gheheel ghelijck den rechten Erysimum met de bladers van Rakette/ wiens haeukens voorts comen aen d'opperste vande steelkens/ als Dioscorides seght: Eens ghesaeydt inden cruydt hof vanden wel gheleerden Apoteker Peeter van Coudenberg/ heeft sy seluen met het eyghen saedt saeyende/ alle iaere weder voortghebracht.

Cracht.

Matthiolus. Van tsaedt onderhalf vierendeel loot met een ey morwe ghesoden drye daghen veruolghens inghesopen/ beneemt oft stopt den vloet van tsaedt/ maer met wijn gedroncken drijfuet wt den steen vande nieren.

Lampsane. In Griecks en Latijn/ Lampsana. In Franchois/ Sanues blanches, soo veel te segghen als witte wilde Mostaert. In Italiaensch/ Di Landri ende Di Lasana, ende is nae Dodonæus meyninghe het Erysimum van Theophrastus, maer t'onrechte.

S. Barbel-cruydt/ In Latijn/ Barbarea oft Pseudobunias, eer dan Pseudobunium, ende Herba S. Barbaræ vulgi. In Hoochduytsch/ S. Barbelkraut/ en Steen-kraut/ om dat den steen breeckt. In Hollandt/ winter Kersse. In Franchois/ Herbe S. Barbe. In Engels/ Wildt Setwal/ And wildt winter Cresses.

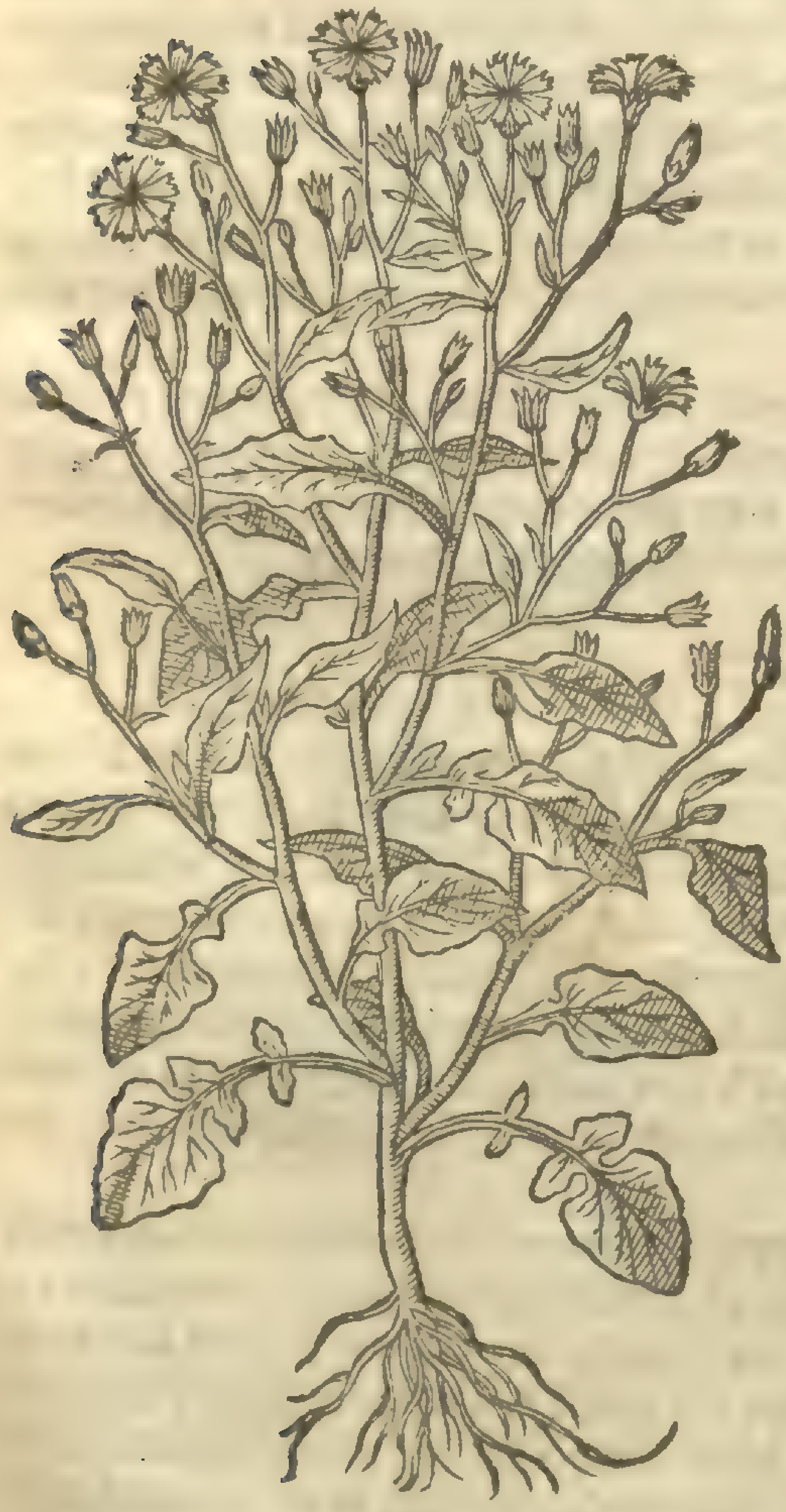

Byde Steck-Rapen ende Mostaert moet oock ghestelt werden de Lampsane als de ghene die hier voortijdts vande Romeynen Wilde Steck-Rape ghehecten werdt/ ende wordt vanden ghemeynen man in Vranckerijck gheheeten Sanues blanches, alsoo vele te seggē als witte wilde Mostaert/ ende schijnt in Latijn Lampsane ghenoemt te zijn vande verganghelicke saechticheydt vande bladers ende dligghen opder aerden al oftse die waeren leckende/ want lecken is in Latijn Lambere

te seggê/ten waere datse eer dien naem hadde van dwoordt Lasana;de welcke eenen pispot oft stront-pot te segghen is/ om datse veracht was. Want tblijckt byde liedekens vande crijgs knechten van Iulius Cæsar, dat hier voortijdts de Lampsane een zeer veracht cruydt is gheweest/ maer niet onprofijtelick/principalick den ghemeynen volcksken/om den hongher vande aerme menschen te stoppen/ ende vande crijchslieden als de victaille was ghebreckende/ daer mede sy hem verweten dat sy voor Dyrrhachium daer by hadden moeten leuen/ looselick schimpende op de spaericheydt vanden loon/ als Plinius verhaelt/ de welcke de selfde beschrijft te zijn een wilt pottage-cruydt van eenẽ voet hooghe/ hebbende drye bladers die de bladers vande Steck-Rape ghelijck zijn/ met witte bloemen/ ende daer spijse af ghecoket wordt/ waer wt ghenoech blijckt dattet is wilt pottage-cruydt/de welcke ouer al inde ackers/principalick aende canten vande besaeyde landen/ met een ouervloedicheydt van bladers ende gele bloemen is groeyende/ ende t'onrechte van D. Dodonæus voor Erysimum van Theophrastus ghehouden/die een ander cruydt dat vele is wassende aen mueren/steenachtighe plaetsen ende canten vande ackers/ Lampsane heeft gheheeten. Maer die hy seght en is gheensins een medesoorte van Mostaert/Steck-Rapen oft Coolen/ maer heeft eer de bloemen die vanden Hauickscruydt ghelijck/te weten gele ghesterrede bloemen/ende niet ghelijck die vande Coole. De bladers zijn oock die vande wilde Cicoreye ghelijck/ ghekerft ghelijck het Hauickscruydt/ende heeft groote stelen van onderhalue voet oft twee voeten hooghe voorts comende wt een cleyne saselachtighe wortel/ ende cleyn saeyken: oock en meynen wy niet dat tselfde cruydt in eenigher manieren in pottage gheten wordt. Daerom soo is te houden voor de rechte Lampsane het Rapistrum hier voren achter de Rapen beschreuen/als tghene dat door aermoede in tghebruyck ghecomen was/ ende wt welcker bloemen de Bien hen honich maecken/ende die zeere begheeren/ alsulcken Lampsane als Columella heeft verstaen. Maer Matthiolus in sijn schriften stellende ander lieden woorden ende oock veel twijfelachtighe woorden van Plinius, hy selue twijfelachtich in tghene dat hy verclaert heeft/ ons verlatende gaeter mede decken: daer nochtans ten minsten dwerck was van eenen goeden wtlegghe der texten/ te verclaeren de woorden ende niet te verminderen de woorden vã Plinius vande drye bladers die vande Steck-Rape zeere ghelijck/ byde welcke Plinius schijnt te willen segghen/daer de Iriones ende Steck-Rapen deser medesoorten met veel bladers bedecken ende ligghen opder aerden/ dat de Lampsane meestendeel met de drye onderste bladers d'opperste vander aerden is raeckende oft bedeckende/ende datse daer door alsoo gheheeten is/ ende van die ander verschillende.

Cracht. Dioscorides. Lampsane voedt meer dan de soorten van Rumex, ende is der maghen profijtelicker/Wiens bladers ende stelen tot spijse bereydt worden.

Galenus. Lampsane gheten/maeckt quaedt bloedt ende doet quaede humeuren groeyen/ maer van buyten dlichaem ghebruyckt soo heeftse eenighe supuerende ende teirende cracht.

S. Barbel-kruyt. Barbaræa.

Nae dien dat wy bewesen hebben dat Bunium verre is verschillende vanden Bunias, soo is eenẽ yeghelijcken terstondt kennelick dat Barbaræa geensins Pseudobunium en is/ maer datse eer soude moghen/ indien yemandt beliefde/ ghenoemt zijn Pseudobunias. Want sy is van grootte/keruinghe/bloemẽ ende haeuwen/ die vande Steck-Rapen ghelijck oft vanden Bunias, als wy die beschreuen hebben/groeyende in vochte ackers/ende leegh braeckliggende ommegeworpen landt/ ende is gheheel doncker groen/ met eenen scherpachtighen smaecke van Rapen/ maer d'Wtlegghe bedroghen zijnde door de ghelijckheydt vande namen/ heeft haer toegheschreuen de bladers niet van Bunium, als Dioscorides doet/ maer vande Steck-Rape oft Bunias, by auentuere t'onrecht wt Plinius.

Daerom ten zy dat die plante/de welcke wy ghehouden hebben voor Bulbocastanon, oft cleyne Eerdt-noten het oprecht Bunium is: so en ghedenckt my gheensins van eenighe dien den naem vã Bunium soude moghen toebehooren/ ende noch veel min die soude moghen bewijsen dat een ander plante waere/ ten waere datse alleene in Candien groeyde/ de welcke de bladers ende tacksk̃ens heeft vanden Pseudobunium van Dioscorides: Maer in dien dat die is/ghelijck veel persoonen willen segghen, soo en zijn wy niet verdoolt in het nieuw plantken de Ferula ghelijck/ de welcke wy gheheeten hebben Pseudobunium van Dioscorides, ende hebben die oock op haer plaetse gheconterfeyt ende beschreuen.

Cracht. Barbaræa is warm ende drooghe tot in tbeghinsel vanden tweeden graedt/ ende heeft wat eerdighe substantie/ eñ daerom wordt daer mede ghegorgelt teghen de flegmatijcke Squinancien/ ende den huygh.

Tsap

T'sap van Barbaræa wordt profijtelick ghemengt inde plaetse ende opde maniere vanden Clymenum, onder de suyverende ende afvaeghende saluen/ teghen de vervuylde sweeringhen.

Barbaræa ghebruyckt in spijse/ oft eenen dranck daer af ghesoden ende ghedroncken / doet water maecken/ verdrijft den steen ende verstoppinghe vande blase/ ghelijck als de water-Eppe doet/ welcken sy oock van smaecke zeere ghelijck is.

S. Aelbrechts-cruydt/ van die van Bologniën. Barbaræa minor.

Inde houen van Vranckerijck/ Hoogh ende Neder Duytschlandt wordt ghesien een cruydeken met doncker groene bladers die vanden Senegroen/ Blattaria ende wildt Weedt ghelijck / maer minder ende swerter / met zeer veel bloemen ende haeukens / die minder zijn dan die vanden Pseudobunias oft Barbaræa, welck cruydt tot noch toe niet en is ghebruyckt gheweest.

Water Eppe. In Latijn/ Sium, oft Lauer Dioscoridis Olusatri folio, oft Pastinaca aquatica. In Hoochduytsch/ Brunen Peterlin. In Franchois/ Berle. In Italiaensch/ Gorgolestro. In Spaensch/ Rabacas, ende is Sium odoratum van H. Bock.

Tweede Water Eppe. In Latijn/ Sium alterum Olusatri facie.

Om dattet wtspruytsel/ fatsoen ende moesachtich ghebruyck vande Water Eppe/ Water Kersse ende Kersse/ luttel verschillen vanden gheslachte van Steck-Rapen/ Mostaert ende Raketten/ daer van sullen die selfde hier nu volghen / byde welcke ten laetsten sullen ghestelt worden de soorten van Thlaspi, Iberis, Draba ende der ghelijcke cruyden/ de welcke naederhandt met min woorden ende ghemackelicker sullen gheleert worden.

Twee water planten van diversche ghedaente/ hebben sy in Griecks den naem ghegheuen van Sion, om datse gheschudt ende eenpaerlick vande voorbyloopenden water al wagghelende teghen een ghesmeten worden ende ghewasschen/ waer af datse oock int Latijn gheheeten worden Lauer, ten waere dat iemandt eer dencken wilde dat sy vande vrinen ende graueelen te doen lossen ende wt te drijuen alsoo ghenoemt werden. D'eene van dese twee planten/ de welcke Dioscorides beschrijft te heb-

te hebben breede bladers die vander groote Eppe ghelijck / maer minder / ende welrieckende / ende te wesen een opgaende etelicke struyc ken / wordt vande Apotekers ende Herbaristen water Pastinake ghenoemt/ om den reucke ende ghedaente vande bladers/waerom datse oock in Duytschlandt Wasser Epffich gheheeten is/de welcke de Broeck-Eppe oft Ioufrow merck ghelijck is / hoe wel dat een ander cruyt is. Waerom dat niemandt en sal twijfelen oft en is den oprechten Sion van Dioscorides, al ist dat de seer goede ende gheleerde Medicijn Dodoneus bedrogē wesende Sion van Crateuas daer af ghemaect heeft/ midts dat hy niet en heeft ouerleyt noch de teeckenen van Dioscorides,noch den Hoochduytschen naem.

Andere water Eppe ghelijck.

By dese staet oock te stellen een ander cruyt den selfden niet ongelijck/ende oock in vochte grachten/marasschen ende staende wateren byde Nieuwe stadt van Antwerpen voorts comende / aende seer lustighe riuiere de Schelt. De wortel hebbende seer veel dunne/ende ghecronckelde swartachtighe faselinghen neemt haeren was inde slijckachtighe eerde / wt de welcke dat spruyten stelen van twee ende drie cubitus hooghe die vandē Scherlinck ghelijck. De bladers zijn als die vanden Lauer van Dioscorides/rontomme ghekerft/ende schoone. De bloeme is bleeck / geel-groen voorts comende op croonkens. T'saet is dien vande Peterselie byeans ghelijck / dwelcke van smake den Comijn/Daucus van Candien/ende Citroen schelle seer naer comt/ende wat meer warmten schijndt te hebben.

Water Kersse van Crateua, met bladers van Rakette. In Latijn/ Crateuæ Sion Erucæfolium, ende Sisymbrium aquaticum Matthioli, ende Nasturtiū aquaticum van H. Bock. In Hoochduytsch/ Brun Kress/ ende wasser Kress. In Franchois / Cresson d'eaue. In Engels/ Watre Cressis.

Sion van Matthiolus ende vande Italiaenen. In Latijn/ Sion Matthioli & Italorum.

Alle de deelen vande beschrijuinghe ghetuyghen dat de Sion van Crateuas is ons ghemeyne Water kersse / die ouer al inde selfde claere waterkens ende beec kens is opschietende/ want sy heeft

elck-

elck blat alleene ende besonder / ronde ende breeder dan die vande witte water Munte / swartachtich/ende aen d'wterste canten met dieper keruen/die vande wilde Rakette ghelijck / van smake niet soo lieflick ende rieckende/als den Sion van Dioscorides, oock niet soo heet ende medicinael / ende wordt daerom seer vele vanden ghemeynen volcke inde Vasten voor salaet geten / tselfde heetende Water-kersse. Tschijndt oock dat Crateuas wt de selfde oorsaecke dese heeft in Griecks geheeten Oliger,dat is te segghen/ slecht oft luttel te achten/als sommighe wtlegghen/ ist dat geleken wordt metten voorgaenden / dat van crachten stercker ende medicinaelder is/ hoe wel dat gheen onstercke crachten en bewijst in sommighe siecten/ sonderlinghe inde ghene die vanden Schorbuyck ghequelt zijn / waerom datse oock ghelijck de Cochlearea ende Becabunga Schorbuyck gheheeten wordt.

Dese is van tweederhande ghedaente/ in grootte/want die groeyende is inde diepste waterkens/ die schiet op/ende heeft bladers bycans soo groot als die vanden Terebenthijn boom : Maer die in ander cleyne ende bycans wtghedroogde beecskens groeyet/is driemael minder / ende bycans ghelijck den Sion oft Lauer van Dioscorides, soo dat de Boeren dicwils d'een voor dander nemen in salaet/ende oock inde dranecken teghen de graueele:niettemin henlieder ongheleert heydt en vergaet henlieden niet qualijck/want de crachten van alle beyde zijn euen ghelijck.

Dioscorides. Sion oft water Eppe ghesoden oft raew/breect ende drijft wt den steen/ doet den vrouwen haerlieder maendtstonden comen/ende drijft wt de doode vrucht:doet oock water maken. Cracht.

In spijse ghebruyct is goet teghen den buyckloop.

Gal. Water Eppe verwarmt alsoo seere/ als sy rieckende is van smaecke ende sy verteirt.

Sion van Matthiolus ende vande Italiaenen.

Sion van Matthiolus comt voorts inde vochte plaetsen ende beecskens daer de Cardamine groeyet/van bladers de Hofkersse ende Cardamine seere ghelijck.De stelen zijn eenen voet hooge/ somtijts oock eenen cubitus. De bloemē zijn wit/ende de haeukens die vanden Waterkersse gelijck: de bloeme is scherp van smaecke . Dese groeyet seer vele inde beecskens vande berghen eñ hoeuels by Turin in Piemont/ waer dat wy die ghepluct hebben metten gheschickten Herbarist ende Apoteker van Turin Peeter Rapalino.

Cardamine oft wilde Kersse.

Dit cruydt is nae den Cardamum,wiens scherpen smaecke dat heeft/ Cardamine gheheeten gheweest/ghelijck de Helleborine nae den Helleborus, hoe wel dat de Waterkersse voorseydt ghelijcker is/dan den Sion van Dioscorides oft den Sisymbrium , al ist dat Dioscorides daer af heeft ghemaeckt een specie van Sisymbrium, ende den selfden naem heeft ghegheuen een plante die de hof-Munte seere ghelijck is/ende oock dese water plante/dwelcke een oorsaecke heeft gheweest dat Plinius heeft gheconfundeert de crachten vande water-Eppe ende van desen Sisymbrium, dwelcke sy oock Sion gheheeten hebben. Want dit cruydt groeyet gheerne in claere fonteynen eñ beecskens daer oock de water-Eppe groeyt/maer is gheheel teerkens ende dunne/hebbende d'onderste bladers breet wtghespreydt/aen senuachtighe steelkens die vande ronde Rakette gelijck oft vande ghemeyne Waterkersse/maer die aende stelen comen de welcke onderhalue palme oft eenen voet hooghe zijn/die zijn veel smalder/ende ghesneden ghelijck die vande Hofkersse : De bloemen comen voorts bouen aende stelen witachtich/ scherp van smaecke/nochtans in salaet niet soo seere gepresen. Maer dat eerste Sisymbrium van Dioscorides staet eer te stellen onder de soorten van Munte oft wilde Munte/met de welcke dat soo seere is ouer een comende / dat bycans door ghelijck consent vande natuere d'een in dander verkeert/ te weten de Munte in Sisymbrium / ende dit in Munte/om de tsamenghemengde beghinsels vande nature die in tsaet zijn.

Cleyne Water-kersse.

Inde natte bemden van Enghelandt/ Hoogh ende Neder Duytschlandt / eñ ander coude landen/groeyet de cleyne Waterkersse/ daer oock d'ander wilde kersse voorts comt/den welcken dese met haer onderste bladers ghelijck is: Aenden stele die eenen voet lanck is ende meestendeel sonder tacken comen voorts cleynder bladers/ die vande Hofkersse ghelijck. De bloemen zijn melckwit / wat rootachtich siende die vande Rakette oft Steckrape ghelijck / maer meerder dan die vande wilde kersse/van smaecke/als oock de gheheele plante/den Sisymbrium ghelijck/ende oock in crachten. Sy

Cardamine oft Wilde-Kersse. In Latijn/ Cardamine siue Sisymbrium alterum Dioſcoridis, ende van Fuchſius quaelick gheheeten Naſturtium agreſte oft Iberis, ende is Cardamum van Apuleius, ende Naſturtium Italicum. Oock iſt Naſturtium pratenſe van H. Bock / ende Naſturtiū ſyluestre Cordi? In Hoochduytſch/ Gouthblum.

Cleyn Water-Kersse ende Coeckcoecs bloemen. In Latijn/ Cardamine altera, oft Siſymbrium Cardamine ſecundum, van Fuchſius, Iberis ende Agriocardamum, ende is Flos cuculi Dodon. maer een ander plante dan Armoraria pratenſis. In Hoochduytſch/ Gouthblum ende wilder Kreſz. In Franchois/ Paſſerage ſauuage, vande ſcherpe hitte.

wordt bequaemlick ghebruyckt in clyſterien ende plaeſters teghen het ſciatica/ opde maniere van den Lepidium, Kerſſe/ Moſtaert/ ende cruyden vande ſelfde ſoorte.

Cracht. Dioſcorides. Deſe Cardamine oft Kerſſe verwarmt/ men etet die raew/ ende doet water maecken.

Verdrijft de ſproeten ende ander vlecken des aenſichts/ ſnachts daer op gheleyt/ ende ſmorgens weder afghetrocken.

Gal. De ſelfde heeft eenichſins den ſmaecke vande Hof kerſſe / maer tſaet alſt drooghe is / is verwarmende ende drooghende tot inden derden graet / noch groen ende vocht zijnde tot inden tweeden.

Apul. Tſap vande kerſſe inde neuſgaten ghedaen/ openet hooft ende ſuyueret vanden fluymen ende vochtighe humeuren. Deſe kerſſe en wordt niet gheſaeyt/ maer groeyet van ſelfs beneden ontrent de mueren.

Tſaet gheſtooten ende ghemengt met Ganſen ſmout / neemt wegh de ſchelferinghe vanden hoofde.

Tcruydt in water gheſoden met Poleye/ ende ghedroncken/ ſal beteren ende verdrijuen d'onverdouwelickheydt der maghen.

Gheſtooten met boonen meel/ ſalmen legghen op de coude gheſwillen/ ende een warmoes bladt daer ouer.

Met heefdeegh ghemengt / iſt goet gheleydt op de heete gheſwillen/ want tverteirt ende gheneeſt die.

Clauer Kersse. In Latijn/Cardamine trifolia.

Half Mostaert/half Thlaspi plantken. In Latijn/ Sinapi & Thlaspi media, Prouincialis planta.

In sommighe houen van Nederlandt die van diuersche cruyden wel voorsien zijn/ is wel te vinden een cruydeken van een palme hooghe dat van smaecke ende ghedaente de voorseyde kersse ghelijck is/ hebbende eenichsins de bladers vande wilde kersse voorseyt/ maer staende ghelijck een Clauerbladt/ opder eerden ligghende/ ghelijck die vanden Oxys oft Cockocks broodt van Plinius. De bloemen zijn wit ghelijck die vanden ghemeynen Isopyrum, oft Cardamine, groeyende op steelkens. De wortel is seer saselachtich.

Half Mostaert half Thlaspi plantken.

Wy hebben hier oock willen by voeghen/ dese nieuwe plante / om de ghemeyne ghedaente ende crachten tusschen de Mostaert/ Steeck-rape/ ende Thlaspi. Sy groeyet niet verre van S. Magdaleene/ ende die seer hooghe vermaerde rotsen van Prouencen / de welcke in Oogstmaent voorts brengt ghele bloemen ende oock haeukens die vanden Erysimum ghelijck/ aen dunne taeskens bouen ende beneden/ die voorts comt wt eenē wortel van eenē vingher dicke / saselachtich ende eenen voet lanck: De bladers zijn die vanden Heryck / Thlaspi oft Draba ghelijck / een luttel ghekerft/ witachtich ende row/ van smaecke den Erysimum oft Barbaræa ghelijck.

Hof-Kersse.

De kersse heeft vande Griecken Cardamon ghenoemt gheweest/ om datse ghelijck de Mostaert door de groote scherpheydt den mondt ende neusgaeten is treckende/ want die scherpē Ajuyn eten/ oft metten vleesch veel Mostaerts/ pleghen de neusgaten te fronssen oft pynckooghende toe te trecken: Nochtans meyntmen dat Cardamum is gheheeten om dat dleuen ende cracht der herten is bewaerende/ principalijck vande Persen ende die van Lacedemonien/ by de welcke dit cruydt eertijts een excellente sauce is gheweest/ want de Jonghers van Sparten en plaghen met henlieder broot gheen ander toespijsse te eten dan kersse/ ghelijckmen mach lesen in Xenophon, Plutarchus, ende Tusculanen van Cicero: Maer hedensdaegs wordtse seer veel ghebruyct in salaet ende in de Medicijnen/

Hof-Kerſſe. In Griecks/ Gardamon. In Latijn/ Naſturtium hortenſe. In Hoochduytſch/ Gartẽ Kreſz. In Franchois/ Creſſon Alenoys oft Creſſon de jardin. In Languedoc/ Naſitor, dat is te ſegghen de neuſe treckende. In Italiaenſch/ Naſturtio ende Agretto. In Spaenſch/ Maſtuerco. In Engels/ Gardyn Creſſys ende Towne Creſſys.

dicijnen / ende is een ſeer wel bekendt cruydt / onder t'ghemeyn volck Creſſon ende Kerſſe ghenaemt: midts dien dat het moghelick de zeer groote hitte des Somers eñ de zeer groote coude des Winters verſmaedende/ altijdt groeyet ende vermenichvuldicht: ſoo dat het van de Franſoyſen oock wordt gheheeten Creſſon d'Alenois, ab alendo moghelick/ dat is opvoeden / hebbende ghekerfde / ſmalle bladers die vande Rakette/ oft vande volwaſſen Coriander niet ſeer onghelijck / ſcherp van ſmaecke gelijck de Thlaſpi, voorts brengẽde läcks de taeſkens ſeer veel ſaedts/ tſaedt van Iberis gelijck.

Dioſcorides. Het alderbeſte is van Babyloniẽ: Ende tſaedt van allen is ſcherp eñ verwarmende. Cracht.

Is der maghen hinderlick: beroert dẽ buyck/ drijft de wormen wt / ende maeckt de milte cleyne / tverweet oock den vrouwẽ haer maenſtonden / ende doodet de vrucht inden lichaem / tverweet oock tot byſlapen/ ende is den Moſtaert-ſaedt ende Rakette in crachten ghelijck.

Met honich ghemengt / doet vergaen alle quade ſeericheydt ende ſchorſtheydt daer op gheleyt zijnde: tgheneeſt de verharde milte.

Tſaet in eenich ſop gheſoden ende inghenomen gheneeſt de ghebreken vande Longher.

Is oock goet gedroncken teghen tfenijn van ſlanghen/ende ander fenijnighe dieren / ende verdrijft de ſelfde met ſijnen roock.

Belet oock het wtvallen vanden hayre/ende doet rijpen ende wtbreken de carbonckelen eñ quade apoſteumien.

Met worte ende azijn ghemengt/iſt goet gheleyt op de Sciatica.

Met pekel ghemengt/ doet ſcheyden alle gheſwillen ende vergaderinghen / ende doet de bloedtſweeren wtbreken.

Tcruyt heeft de ſelfde cracht tot alle de ſelfde dinghen/maer minder.

Galenus. Het heeft mede een brandende cracht/ghelijck Moſtaert/ ende daerom iſt goet tegen de pijnen van Sciatica ende vanden hoofde / ende oock alle tghene dat root moet ghemaect zijn/ wordt daer mede ghelijck metten Moſtaert verwarmt.

Wordt oock ghemengt in Medicijnen teghen Aſthma als tghene dat crachtich mach doen rijpen ende loſſen de taye fluymen ghelijck oock de Moſtaert doet; want het is dien in als van crachten ghelijck: voorts ſoo heeft tgedroogt cruyt alſulcken cracht als tſaet / Maer noch vocht ende groen zijnde/ ſoo iſt door de waterachtighe vochticheydt veel oncrachtiger dan tſaet/ende ſijn ſcherpheyt is ſoo ſeere ghetempert/dat als toeſpijſe mach met broot gheten worden.

Dit propooſt van Galenus ſal dan zijn als eenen generalen regel/ ſoo wanneer dat wy vreeſen te ſeer groote hitte ende droogte. Daerom laet ons die ghebruycken noch groen ende teer zijnde/ oft eerſt wtſpruytende/ ſoo wanneer de natuere vanden ſiecken ende vander ſieckten dat is eyſſchende.

Boeren kerſſe/ in Griecs Thlaſpi, Thlaſpion, ende Synepiagrion, In Latijn Thlaſpi, oft Naſturtium tectorum, Naſturtium, Scandulaceum, Capſella. In Nederduytſch Boeren kerſſe/ In Hoogduytſh Baurnſenff ende kerſz/ In Franchois Seneue ſauuage, In Italiaens Thlaſpi.

Ghelijck den Phyteuma, Echium, Vloycruydt/ eñ veel meer ander cruyden om eenigh merckelick teecken van tſaet/ den naem is ghegheuen gheweeſt/ alſoo heeft de Thlaſpi den naem gecregen van het blaeſken daer tſaet in groeyet/ dat dweers ouer oft ouermits ghecrockt oft ghebroken is/ hoe

wel

wel dat hadde moghen ghenoemt zijn Thlaspidium, alsoo vele te segghen/als een ghebrokē schildeken/dwelcke ghelijck zijn de bladerachtighe ronde schildekens daer in dat besloten is tsaet vande keersse/nae de welcke dat vervolghens ghestelt wordt.

Visselcruydt/ Wilde Mostaert. In Latijn/ Thlaspi Dioscor. Drabæ & Chamelmæ folio. In Enghels/ Driakel Mostaert.

Wilde kersse met de bladers van Vaccaria. In Latijn/ Thlaspi vulgatissimum Vaccariæ folio.

Onder alle de verscheyden soorten van Thlaspi, die onghelijck veel meer zijn dan d'ouders beschreuen hebben/ soo en valter gheen / die soo wel accordeert met de beschrijuinghe van Dioscorides, als dat Visselcruydt dwelcke ouer al in grooter menichten voorts comt inde ackers van Vranckerijck/Duytschlandt/ende Enghelandt/met langhe/smalle/sachte bladers/slechtelijck ghekerft/ die vande Draba, Iberis, Cameline oft Myagre ghelijck/hebbende eenen stele die bycans beneden in veel scheuten ghedeylt is/tay/boghelick / dunne / in Junio cleyne witachtighe bloemen voorts brenghende nae de welcke dat volghen seer platte/ronde/bladerachtighe haeukens die bouen een schaerdeken hebben oft ghespleten zijn waer in dat ligghende is cleyn saet/ront/ lanckworpich ende swart/ dien vande kersse ghelijck dwelcke gheknout zijnde heet ende brandende is inden mont/ eenichsins wat smaecke hebbende vanden Loock/Mostaert/ oft Ajuyn/waerom dat vanden ghemeynē man ghenoemt wordt wilde Mostaert ende Daeck kersse/ om dat diewils ghevonden wordt groeyende op oude mueren. Waerom dat niemant en soude moghen onkennen dat een specie van wilde kersse is: maer oft is dat met de bladers van Acrosgydesi, dat en schijnt niet gheheelick/ want sy zijn bycans met een vervolgh gheheel wtgheholt ende niet ghekerst daerom die woorden (int opperste ghekerft) ist datse iemant verstaet vande deylinghe vande steelkens met de bloemen / oft vande tacken/ oft vande schaerde van tsaet/ die en sal noch teghen de natuere zijn/noch ooc der Grieescher beschrijuinghen ghewelt doen: Maer soo soudemen oock moeten seggen vande ander soorten vā Thlaspi oft wilde kerssen/die wy ter stont sullen verhalen, de welcke in ghedaente van saet ende scherpheydt dien veel naerder sullen comen.

Aller ghemeynste wilde kersse met de bladers van Vaccaria.

Seer ouervloedich comt voorts opde ghebouđe eñ onghebouwede ackers van Italien/ Duytchlandt/

schlandt / Vranckerijck eñ Enghelandt dit cruyt dat van eenen ieghelicken gheeten is Thlaspi eñ daer voor ghehouden/ dwelcke donderste bladers langher ende meerder heeft dan onse eerste hierlandtsche kersse/ een weynich ghekerft/ maer d'opperste zijn smalder allenes kens spits opgaende ende eyndende/ vande welcke d'onderste is wat wtghestreet/ hebbende op beyde zijden een lelicken oft tonges kẽ/ niet als eenẽ aenhanck daer by gevoegt/ maer gecontinueert/ de welcke omringen veel cleyne taes kens die wt eenen stele spruyten van onderhal uen voet lanck/ ende becleedt zijn met witachtighe bloemen ende inden Somer met blaes kens/ den borsekens cruyde niet onghelijck van veel gapende vellekens ghemaect/ waer in dat tsaet besloten is/ dwelcke scherp is ende den smaeck heeft vanden Mostaertsaet oft kersse/ ende wordt inde Apotecken voor d'oprechte ghebruyct in Medicijnen tegen ghift oft fenijn.

Griecks Thlaspi. In Latijn/ Thlaspi Græcum propinquius fortè Dioscor. Polygonati folio, aut Oleæ, Lentis semine.

Cleyn ghemeyn Bessem-cruydt gheheeten / oft Bok-Thlaspi met bladers vã Bessem cruydt. In Latijn/ Thlaspi minus Hortense vulgare Olyridis folio, acerrimum, Luteum & album.

Dit Thlaspi is alleenlick groeyende inde warme landẽ als Syrien/ Candien ende oock in Provence ende Languedoc/ dwelcke heeft veel taes kens die bouen int opperste van een staen / waer aen tsaet in twee reken inde lengde is voorts comende in haeukens geheel zijnde ghelijck een platte Linse/ die weynich ingeduwet is inde middel al oft ware een rondt schildeken / de welcke heet eñ scherp is dien vande kersse ghelijck, lanes de ghehecle taes kens die tay/ boghelick/ hart/ ende witachtich zijn/ ende aenden ronden rijsachtighen stele groeyen cleyne graeuachtighe oft witachtighe bladers die vande Steen-violieren ghelijck / maer veel minder: De wortel is cleyne ende houtachtich/ iae oock inde houen van Italien.

Syriaens oft tweede Thlaspi van Griecken/ Thlaspi Syriacum vel Græcum alterum, anguloso bifori pericarpio lentifolio.

Men seght oock datter noch een Syriaens oft Griecs Thlaspi is/ te weten/ tghene dat wy hebben te Venegien ghehadt/ ende inde houen ghesien/ met minder taes kens/ die min tsamen ghebonden/ ende witachtich zijn/ ende becleedt met twee reken/ van hoeckachtich/ casachtich/ rondt ende plat saet/ dwelcke inde middel mach ghespleten worden in twee minder schubbekens/ de welcke besluyten in haer drie oft vier bytende oft scherpe saeykens/ maer van bladers ist den voorgaende niet seer onghelijck. Wy meynen dat nerghens en groeyt dan inde houen: ende en weten oock niet oft is dat

derde

derde van Matthiolus, om dat hy met gheen bequaeme beschrijvinghe de soorten onderscheyden en heeft/ maer alleene onachtsaemelick op papieren de conterfeytsels vergadert heeft.

Cleyn ghemeyn Bessem-cruydt/ Oft Hof-Thlaspi met bladers van Bessem-cruydt.

D'Apotekers ende Herbaristen van Engellandt ende Duytschlandt die wat neerstigher zijn/ heeten dit Cleynen Thlaspi, eñ oeffenent in haerlier houen om te ghebruycken inde medicijne/ midts dat is heeter van smaecke. Maer andersins de ghehecle ghedaente/ met veel tacxkens/ bloemen ende bladerkens bewijsen dattet Thlaspi is/ maer soo verre schijnet te verschillen / om dat gheheel minder is / ende soo rijsachtich/ dat in stede van bessems soude moghen ghebruyckt worden om te vaeghen ghelijck den Iberis, wien dat oock ghelijck is van bloemẽ/ die wittachtich/ vele ende cleyne zijn. Tselfde cruydt werdt oock ghesien inden hof van onsen vriendt Morgan / gele bloemen hebbende inde maendt van Junius.

Cleyn Thlaspi met de bladers van Hauickś-cruydt. In Latijn/ Thlaspi paruũ Hieracifoliũ, siue Lunaria lutea Mõspel. & Leucoiũ luteũ marinũ, & Biscutella.

Tweede cleyn Thlaspi met schildekens/ met bladers van Quendel. In Latijn/ Thlaspi alterum minus clypeatum, Serpilli folio, etiam Narbonense.

Inde bemden van Montpelliers lancks de riuiere de Lane/ ende tbosch van Gramont/ hebben wy lief hebbers eñ medegesellen soo wy ginghen buyten spelen/ dickwils dit cruydt gepluckt/ de welcke wy noemden om de aerdighe maenachtighe schildekens / de tweede cleyne Lunaria. Maer als wy dat neerstigher aenmerckẽ/ soo en isser gheen sekerder noch bequamer plaetse nae tgoetduncken van eenen yeghelicken voor tselfde cruydt/ dan onder de Thlaspi. De wortel is die vandẽ Borsekens-cruydt oft vãde Maelwe ghelijck/ de bladers recht vande wortel af ligghen dicke ouer malcander / de welcke wit zijn ghelijck die vanden Hauicks-cruydt oft Violieren/ maer minder/ vlam-wijs oft gekerft/ nae der aerden ghebogen. De stele is sonder bladers / dun van eenen cubitus/ oock van eenen voet hooghe/ de welcke is eyndende in meer steelkens die gheladen zijn met veel bleecke bladerachtighe schildekens / vande ghedaente van een plat ghedoude Linse/ de welcke zeer dunnekens zijn ende bycants doorluchtich/ de welcke elck besonder maer een saeyken en hebben/ van smaecke ende ghedaente den roode oft witte Violier-saedt ghelijcker/ dan het Kerssesaedt. De bloeme die cleyne/ geel oft bleeck is/ comt op d'opperste vande stele. Dese plante aldereerst gheoeffent zijnde inde houen vã Italien/ eñ voor een vremde oft wtlandtsche plante gehouden zijnde/ werdt van die naemgeuers geheetẽ gele zee-Violiere/ nochtans niet zeer groote gelijckenisse met de Violiere hebbende. Voorwaer sy heeft veel meerder ghelijckenisse met de Thlaspi. Maer de Violieren / sonderlinghe de roode ende witte/ zijn oock van bladers ende crachten wat ghelijckenisse hebbende met de soorten van Thlaspi.

Tweede cleyn Thlaspi met schildekens/ met bladers van Quendel.

Dese plante en hebben wy oock nergens meer ghesien / dan in tlandt van Languedoc by Montpelliers/ op ongheboude sandtachtighe plaetsen byde cleyne Anchusen / Orcanetten ghehectẽ. De bladers/ bloemen/ ende saedt zijn bleeckgeel: de schildekens zijn die vanden voorgaenden ghelijck oft

die vanden Tordyllium, maer dunne ende doorluchtich bycants ghelijck een parckement / van smaecke ende ghelijckenisse als Violieren/ waer door dat van sommighe is ghehouden geweest voor geel zee-Violiere. De taeskens zijn cleyne van een palme lanck/claer/met witachtige/maer niet zeer veel bladerkens die vanden Thymus ghelijck.

Thlaspi van Languedoc met de bladers van Centumculi. In Latijn/Thlaspi Narbonense Centumculi angusti folio, Alysson Italorum.

D'Italiaenen hebben ouer lanck dese plante ghehouden voor eenich Alysson, den welcken Matthiolus volghende/heeft gesydt/ ick soude die gheirne ghestelt hebben/hadde ick die ghehadt. Daerom ist zeer goedt dat hy die niet en heeft ghehadt/ want sy moet gherekent worden nae tsegghen van alle geleerder mannen vā Montpelliers/daer sy zeer vele is groeyende/ onder de Thlaspen/ende niet onder den Alysson, den welcken ouerlancx de neerstighe ondersoeckers van Planten Nederlanders ende Franchoisen een ander die daer beter ghelijckenisse mede heeft/ vercreghen hebben/die sy hebbē groeyende in haerlieder houen. Wy en hebben in Italien de selfde niet dan drooghe ghesien. Dit cleyn-Thlaspi groeyet by d'nieuw casteel van Montpelliers op deser sijden vande riuiere de Lane / ende aende dorre canten vande weghen/ hebbende veel rechte wtgespreyde wisachtighe taeckskens vā een palme ende onderhalue palme lanck / witachtich die vanden Thlaspi ghelijck/ waer aen bladers zijn cleynder dan die van Duysent-knoop/oft van Cottoen-cruydt oft Lauender. De bloemen zijn witachtich die vanden Iberis,oft Thlaspi van Candien/ oft van Synē ghelijck/ende als schildekens/maer tweemael minder: De gheheele plante is witachtich/den smaecke hebbende vanden Thlaspi oft Kersse.

Thlaspi van Candien met croonkens. In Latijn/ Thlaspi Candiæ vmbellatum Iberidis folio.

Witachtich Thlaspi van Mecchelen. In Latijn/ Thlaspi incanum Mechliniense.

Thlaspi van Candien met croonkens.

De Herbaristen van Nederlandt hebben noch een ander beschreuen/ ende ouerlanck gheheeten Thlaspi van Candien/ met bladers die ghekerft zijn ghelijck een saghe/die vande ghemeyne Iberis ghelijck/maer meerder. De stele is eenen cubitus hooge met veel aenwassende steelkens/ op de welcke int opperste croonkens ende lijfverwighe ende oock sneewitte bloemen comen die vande wilde Vlier ghelijck/ in Hoymaent ende Oogstmaent/ ende dan soo volghet saet ouervloedich in blaeskens die vanden cleynen Thlaspi ghelijck/heet ende scherp van smaecke. Welcke groote ghelijcheyt heeft den gheleerden ende manierlicken Medicijn ende wel gheschickten Herbarist Dodonæus doen meynen dat dit cruydt Draba was/ te weten de Croonkens vanden Vlier/ ende de scherpheyt van tsaet/dwelcke teeckenen zijn van cleynen verlanghe. Den ghenen die de Draba kennen met de bladers vanden Lepidium ende witte croonkens/ en behoeftmen niet meer te segghen om te bewijsen de faute ende d'onderscheydt.

Witachtich Thlaspi van Mecchelen.

Inde velden ontrent Meecheelen gheleghen comt voorts ende spruyt een ander Thlaspi met bladers die vanden Olijfboom ghelijck/ ende int opperste ghedeylt in veel cleyne rouwe taeskens van eenen voet ende onderhaluen lanck. De bloeme is wit/ nae de welcke volghen rondachtighe haeukens die rontomme d'opperste vanden stele staen/waer in dat light cleen saedt/dat soo scherp niet en is als d'ander.

Thlaspi dat spruytachtich is met bladers van cleyn zee-Violieren. In Latijn/ Thlaspi fruticosum folio Leucoij minoris.

Stekende Thlaspi. In Latijn/ Thlaspi fruticosum spinosum Narbonense.

Dese plante heeft seer veel wtghespreyde rijskens/ ende seer veel bladers als vande cleyn zee violieren. Oock heuet veel witte bloemen/ende plat saet die vanden cleynen Thlaspi ghelijck. De wortel is houtachtich/ ende saselachtich inde houen van Nederlandt.

Stekende Thlaspi.

Dit doornachtich Thlaspi en groeyt niet dan op dorre berghen ende rotsen ontrent Nimes ende Montpelliers: heeft taeskens van drie palmen/ghedeylt in veel sijdscheuten / die wat doornachtich ende crom zijn ghelijck Poterium. De bladers zijn die vanden Olijfboom ghelijck/cleyne/witachtich/ende heeft oock witte bloemen: Tsaet light besloten in haeukens/dwelcke scherp is.

Tweede Boomachtich Thlaspi. In Latijn/ Thlaspi fruticosum alterum.

Tweede cleyn Thlaspi met croonkens ende bladers van Hof-Kersse. In Latijn/Thlaspi alterum minus vmbellatum, Nasturtij hortensis folio, Narbonense.

De bladers van dese plante zijn row ende stijf / tgheeft oock veel scheuten ghelijck een boomken van eenen voet lanck / int opperste vande welcke witte bloemen groeyen; daer nae comt het saet in platte haeukens.

Tweede cleyn Thlaspi met croonkens ende bladers van Hof-Kersse.

Op bergachtighe saeylanden gheleghen aenden voet vanden berg Loup in Languedoc groeyet dit cruydt zeer ouervloedich in Meye eñ Wedemaendt/ hebbende moschachtighe bloemen in croonkens/ den voorgaende niet ongelijck/maer witachtich/eñ tsaedt veel minder/maer zeer scherp: de bladers zijn cleynder die vander Hof-Kersse gelijck/ staende ouer alle aende menichvuldighe stelen/die groot zijn/ spruytende wt eenen wortel die niet diepe en loopt/ noch zeer saselachtich en is / zeer scerp van smaecke ghelijck de Thlaspi: niettemin dese twee en worden niet ghebruyckt.

Cracht. Dioscorides. Thlaspi verwarmt / ende purgeert de Cholera van onder ende bouen / ontrent twee oncen daer af inghenomen.

Met

Met een clisterie in d'lijf ghedaen/ is goedt teghen Sciatica / want als Galenus, Plinius ende Ægineta segghen/ tpurgeert de bloedighe materien.

Tselfde ghedroncken doet tbloet afgaē/ ende doet d'aposteumien die in d'lichaem ghegroeyet zijn wtbreken. Oock verwecket den vrouwen haerlieder maendtstonden, ende doodet de vruchten.

Thlaspi van Crateuas. Thlaspi Crateuæ.

Welck de Thlaspi is van Crateuas, is swaer om segghen: nochtans in dien dat men yet sekers soude moghen nemen wt de luttel teeckenen van Dioscorides verhaelt / soo en isser gheen plante bequaemer daer voren te stellen/ dan de ghene / die vande sommighe ghenoemt wordt Mostaert / om tghebruyck vande wortel in saussen / ende van sommighe wilden Radijs / om eenighe ghelijckenisse die sy daer mede heeft. De bladers zijn breedt die vanden grooten Pepercruydt gelijck/ maer meestendeel meerder. De wortels zijn oock zeer groot/ witachtich/ ende tsamen vergadert. Maer de bloemen die by een staen ende aerdich zijn / schijnen die vanden Thlaspi meer te ghelijcken dan vande Lunaria diemen heet ghemeynlich Raphanitis, de welcke van sommighe voor dit Thlaspi vā Crateuas is ghehouden geweest / wiens scherpheydt onghelijck min crachts heeft teghen het Sciatica. De wortel ende oock tghebruyck van dien, en is die vande Lunaria niet ghelijck.

Ligghende witte Boeren kersse. In Latijn/ Thlaspi album supinum. In Franchois/ Seneue sauuage blanche couchante.

Boere kersse van Hongrijen. In Latijn/ Thlaspi Pannonicum.

Door de groote neersticheydt vande Nederlanders die niet moede en worden veel te versoecken/ heeftmen groote menichte wtlandtsche cruyden inde houen ghewonnen/ ende so vermenichfuldelick oft enghen waeren / vande welcke de saeden zijn eens deel wt vremde landen ouer ghesonden/ door mijn Heer Caerle de l'Escluse, door ons ende andere / ende eensdeels vande sommige wt diuersche drooghen ende specerijē van Candien/ Barbarien ende van Indien gegarbeleert ende gesocht. Onder de wtlandtsche Thlaspi oft Boeren kersse die in sommighe houen van herwaertsouer beuonden worden/

worden/isser eenen Tlaspi supinum album vanden Herbaristen gheheeten/ dat is liggende witte boeren kersse/ om dat zijn onderste bladeren plat ende dick op deerde ligghen/ wt den welcken de stelen voorts comen hier ende daer wtgheſpreyt/ ooc eenichsins ligghende/ die lancks d'opperste taeskens twee rijen van blaeskens met saedt ghelijck die andere voorts brengt/ ende witte troskens van witte bloemen die vanden Draba ghelijck. De bladeren zijn van fatsoen vande Steen-violieren/ maer wat breedere. De wortel is witachtich. T'heeft de crachten vande voorgaende/ maer slapper.

Boeren-Kersse van Hongrijen.

Sint vier oft vijf iaeren herwaerts heeft den voorseyden Clusius tsaedt van dit Thlaspi van Weenen in Nederlandt ghesonden/ waer hy hen selue lichtelijck vermenichfuldicht met veel cruypende veselachtighe wortelen wt den welcken deerste bladeren rondt voorts comen/ van fatsoen/ smaecke ende reucke die vanden Loock sonder Loock Alliaria ghenoemt niet ongheliјck. Ende daer naer crijghet veel stelen eenen cubitus oft twee spannen hooghe/ waer aen langworpighe bladeren staen/ als die vande ghehaeuden deurwas oft ghemeyne Boeren kersse. De bloemkens zijn wijdt van vier bladerkens/ ende comen op schoone breede croonkens/ ghelijck die vanden Draba. Naer de welcke volghen huyskens met saedt ghelijck Thlaspi oft Chameline, datmen inde Tryaker bequaemelijc mach ghebruycken om sijn crachten.

Turrecruydt. In Latijn/ Turritis.

Cleyne Borsekens-cruydt.

Ghelijckerwijs t'cruydt dat Pyramidalis geheeten wordt om d'opgaende spitschеyt vande steelkens ende bloemkens: Insghelijcks oock is dit cruydt Torre cruydt/ ende Turritis om de spits torrewijse oft naeldewijse ghewas vande steelkens vanden Herbaristen ghenaemt. T'bloeyt in Junio ende inden Mey met zeer cleyne witte bloemkens van vier bladerkens/ de welcke veranderen in seer cleyne ende dunne haeukens/ dick by een ghevoegt ende vol cleyne saedekens. T'heeft veel steelkens een eñ twee spannen hooghe beset met veel bladerkens ghelijckende die vanden gemeynen Thlaspi. Maer de veselachtighe wortele ende onderste bladeren zijn als die vande Magdelieuen/ nochtans lanck-

lanckworpigher ende meer hayrich. Om dat dit van ghedaente de soorte van Thlaspi oft Boeren kersse niet onghelijck en is / sommighe Cruydtliefhebbers hebbent voor een Thlaspi ghehouden/ nochtans sijnen smaecke ende reucke is moesachtich/endè niet den loock ghelijck/als die van alle de oprechten Thlaspi.

Ghemeyn Borsekens-cruydt. In Latijn/ Bursa Pastoris. In Hoochduytsch/ Teschel kraut. In Franchois/ Bourse de Pasteur ou Berger.

Dit cruydt heeft den naem Borsekens oft Teschen-cruydt om de ghelijckenisse die theeft als de bloemen vergaen van platteborsckens oft herten / ende is eenichsins den Thlaspi ghelijck / waer af dat oock een soorte is. Tgroeyet ouer al ende is zeer wel bekent / op de groote plaetsen van steden ende lancks de vesten: van bladers ende ghedaente den Irio oft Rakette ghelijck: de bloemen zijn wit die vanden Thlaspi niet ongheliijck / hoe wel dat soo scherp niet en is van smaecke / maer eer drooghende dan vercoelende. Want de ghene die segghen dat tselfde coudt van natueren is / om dat tbloet seer sterckeliick stelpt/ staen op een quaet argument: want de croonkens ende bloemen hebbē wat scherpheyts/ ende zijn een teecken dattet stelpt/ droogende ende by een treckende/ gheliijck als doet tsap van Loock / Vitriol, ende Netels/ niet door vercoelen.

Cleyn Borsekens-cruydt.

Twordt ghenoech gheuonden op dorre sandtachtighe Heyden tusschen Ghendt ende Antwerpen/ ende en groeyt maer eenē duym oft onderhalue hooghe: sijn onderste bladeren ligghen plat op deerde/ ende zijn thien macls cleynder dan die vande gemeyne gheliijck oock tghe heel cruydt / andersins en ist de voorgaende niet ongheliijck.

De voorgaende figuere van cleyn Borsekens-cruyt moet hier staen.

Borsekens cruydt ghestooten met Weghebree wordt ghebonden op de vuyst teghen de valsche derde cortse/nae dat d'lichaem ghepurgeert is.

Vremde Rakette.

Doen wy inde voorleden iaeren te Boloignen woonden/soo hebben wy seer neerstich ghevraegt den seer vermaerden leser inde Medicijnen Cæsar Odon, ende D. Aldroandus, oock tot Ferraren den seer gheleerden Anguillara, wat cruydt dat mocht wesen/ dwelcke ontrent Rauenne / Rimino ende Pesaro groeyet/daer Plinius mencie af maect / om de wonderlicke eñ superstitieuse hulpe diet pleegt te gheuen teghen de siecten: De welcke seyden (gheliijck oock nu doen meest alle de Herbaristen) dat dit selfde cruydt was/dwelcke wy ghevonden hebben niet alleene in Italien ontrent Rauenne/Rimino/ende oock lancs den gheheelen zeecant/maer oock tot Lions in Vranckerijck / ende tot Besanson in Bourgoignen/ iae oock inde houen van Enghelandt ende Nederlandt/ waer dat van sommighe ghenoemt wert Italiaensche Rakette. Want theeft witachtighe oft graeuwe bladers/van fatsoē die vande wilde Rakette/wilde Mostaert/oft Cakile van Serapio gelijck / groeyende van beneden tot half weghe rontomme de dunne steelkens van eenen oft twee cubitus hooge/ de welcke spruyten wt een dunne/langhe witachtighe wortel: De bloemen die vanden Olijf boom geliijck/ groeyen vast by een gheliijck aerachtighe trosкens bouen rontomme de steelkens seer aerdich/ den welcken dat volghen in Oogstmaent ende September velachtighe huys kens oft haeukens bouen open gheliijck een croes ken / waer in is ligghende swartachtich oft bruyn cleyn saet dien vanden Bilsen gheliijck. De gheheele plante heeft met eenige subtijle tsamentreckende scherpheyt dē smaecke vande Luteola oft Wouwe. Waer door dat die seer ghelcerde mannen niet sonder reden wt Plinius woorden ghemeynt hebben dat dese plante de Reseda is/ende datse de cracht hee ft van te doen

scheyden

Vremde Rakette. In Latijn/ Rheseda Plinij Neotericorum: Belgis Eruca peregrina Italica vel Cantabrica.

Aldergrootste Reseda, ende haer diuerschepdt. In Latijn/Rheseda maxima, perperam Picgnomō Anguillaræ.

scheyden ende verdrijuen de vuyle vergaderinghen ende aposteumien: Nochtans en soude ick niet meynen dat van noode waere daer by te ghebruycken dese woordekens oft beuselinghen/om te meer crachts te hebben/te weten/ Reseda morbos reseda, scisne, scisne, quis hic pullos egerit radices, nec pedes, nec caput habeant? Dese woorden (segt Plinius) segghen sy drie mael/ ende spouwen soo dicwils van henlieden. Wien wy lieuer hebben tselfde ghelooue te gheuen / als men doet den toouerachtighen mommelinghen vande ghewopen Coolen/die Cato beschrijft / dan de selfde ontfanghende oft beuestighende sot te zijn/oft ons ende ander lieden ghelooue te besmetten.

Aldergrootste Reseda, ende haer diuerschepdt.

De diueersheydt van dese plante is alleene gheleghē inde grootte/want sy is alleene verschillende in meerder bladers/bloemen/ende stelen van twee oft drie cubitus hooghe / sonderlinghe d'alder meeste/de welcke om de fraeyheydt ghesaeyt wordt inde houen van Nederlandt/ verschillende vande voorgaende in wijt wtghespreyde gheboghen taeskens/die lustich zijn om sien/ somtijts vā thien oft twaelf cubitus hooghe/met bladers die in veel deelen ghedeylt oft ghespleten zijn.

Zee-Rakette. Cakile Serapionis Erucæ folio, Napi flore, vulgo Eruca marina.

Dese plante en wordt nerghens ghesien dan ontrent de oeuers vander zee/ oft inde houen van daer ghebrocht zijnde/maer seer vele groeyter by Venegien/Maguellone/ende oock int Suydt eylandt van Enghelandt Wicht ghenoemt. Sy heeft wtghesneden bladers in veel deelen ghedeylt/ die vanden Cruyscruydt oft Rakette ghelijck/dan datse dicker ende witter zijn: De bloemen zijn purperoot/ staende verscheyden op taeskens vande stelen / van grootte ende fatsoē die vande Steck-rape ghelijck / nae de welcke dat comt lancs aende stele wt yeghelicke bloeme een lanc worpich / spits/ voosachtich saedt/ alleene metten spits aen malkanderen / tsamen twee ende twee vast zijnde / met eenen

Zee-Rakette. In Latijn/ Cakile Serapionis Erucæ folio, Napi flore, vulgò Eruca marina.

Sciatica-Kersse/ oft Wilde-Kersse. In Latijn/ Iberis Cardamãtica. In Hoochduytsch/ Wilder Kersz. In Franchois/ Cresson sauuage, ende Passarage sauuage. Int Italiaensch / Nasitort saluatico. In Spaensch / Mastuerco saluago, ende is Lepidium herbula nae Dioscoridis opinie/ ende nae Damocrates ende Galenus; Iberis Cardamantice met bladers van Kersse / oft het tweede Lepidium Iberias van Paulus, de welcke gecropen is op een zeer onbehoorlicke plaetse int eerste boeck ende laetste capittel van Dioscorides. In Engels/ Sciata kresse/ ende Wilde kresse.

eenen souten ende purgerenden smaecke/ die vande Rakette oft Steck-rape ghelijck. De wortel is houtachtich ghelijck het cruydt Cali gheheeten/ waer by datse seer vele wtspruyt/ ende wort ghehouden voor de ghene die Serapio heeft Cakile ghenoemt: Anguillara segt dat sterck purgeert.

Tselfde accordeert oock metten Lepidium holeraceum van Aëtius dat de bladers heeft ghelijck de Seris met smalle bladers/ dwelcke met melck bereyt zijnde/ moet bewaert worden. Tetrabilon 4. Sermone. 2. cap. 133.

Maer d'eerste Lepidium van Paulus, is veel meerder dan de voorseyde Cardamantice, meer brandende/ ende min nut tot spijse / gheheeten vande Fransche ende Nederlantsche Apotekers/ wilden Radijs.

De brandende cracht/ die bequaem is om wel af te trecken/ ende schorssen te doen comen (dwelcke ghemeynlick pleegt te gheschien int ghenesen vande ghene diet Sciatica hebben) is een oorsaecke dat die ouders dese brandende cruyden Lepidium ghenoemt hebben: Want λεπίδες beteekenen oock schubben oft schorssen die vander huyt vallen/ waer af oock comt het woort Lepra. Maer om dat wy den leser niet en souden verdrietich wesen/ soo sien wy met veel saken vande ionge Herbaristen door de vinghers/ welcke saken ons langhe bedroghen hebben/ ende wel van noode hadden gebetert ende ghecorrigeert te wesen. Nu is ons voornemen/ niet ghelijck die te seer curieuse orateurs

oft eer bassers/alle autheuren te berispen / maer soo seere als ons mogelick is/den goeden leser claerlick ende oprecht te communiceren.

Iberis ende Lepidium zijn namen/ die diuersche dingen onder een woordt bedieden/ ten sy datse eerst ghelimiteert worden/ dwelcke hier moet ghedaen zijn. Iberis is een cruyt/ iae nae Dioscorides opinie/met bladers die vande kersse ghelijck/ende groeyt eenen cubitus hooghe/ de bloeme is melckwit/ende de wortel die vande kersse ghelijck. Dese zeer bekende plante is een dinck met Lepidium van Dioscorides, soo vele als wt Galenus ende Ægineta mach verstaen worden / de welcke schrijft int 3. boeck int cap. vande Sciatica/ dat die Iberis ghenoemt wordt Lepidium oft Wilde kersse/oft hy houdt dit voor een rijsachtighe plante met bladers die vanden Lauwer-boom ghelijck/ maer veel meerder / de welcke d'oude Medicijns in Sciatica / ende lanckduerende sieckten oft ghebreken vele ghebruyct hebben. Inde Lente is sy veel crachtigher/ende groeyet vele int landt van Ægineta/ende in dien (segt de selfde) dat de bladers qualick te crijghen zijn / soo treet de schorsse van de wortel af/ ende die met smeir ghemengt zijnde/maecter af een plaester. Insghelijcs int register vande Simpelen verhaelt hy dat Iberias oft d'een Lepidium verwarmende is inden vierden graet / maer d'ander Lepidium dat de kersse in crachten ghelijck is/ min drooghende cracht heeft. Met luttel woorden dan heeft hy hier de saecke claer ghemaeckt den ghenen die de planten kennen. Ghy siet datten Iberis van Dioscorides ende sijn Lepidium een plante is: wederomme ooc dat de tweede Iberias, vande welcke Paulus schrijft int derde boeck int cap. van Sciatica/ dat Lepidium vanden selfden Paulus is. Dit ghebeurt veel cruyden datse een ende de selfde zijnde/diuersche namen hebben. Ende op dat niemant en soude voorts bringhen dattet Lepidium van Dioscorides den Gingidium ghelijck is/soo staet te weten dat Gingidium , iae nae opinie vanden Autheur/de Kersse ghelijck is. Nu en is dan niet swaer te accorderen de diuersche opinien van dese hooftstucken vande Herbaristen/ ghemerct dat den Iberis oft Lepidium van Dioscorides seer wel bekent is/ ende datret Pepercruyt in Franchois gheheeten Passerage,dat is te segghen/meer dan dul / vanden heeten bijtenden smaecke / oock de teeckenen heeft van Iberis oft Lepidium van Paulus ende Plinius. Lichtveerdichlick ende teghen reden berispt dan Matthiolus die excellente mannen Barbarum ende Ruellium, segghende dat sy ghedoolt hebben/dat sy ghemeynt hebben dat Lepidium vanden Italianen Raphano gheheeten is: Ruellius heeft wel claerlick dese dwalinghe ontdect: Maer Matthiolus en heeft by auentueren desen doen niet verstaen/ want hy heeft te net ende aerdich Latijn ghescreuen/om wel te moghen verstaen worden van eenen Herbarist die d'Latijn niet te seer vast en is: Dat bewijst de saecke selfs op veel plaetsen van sijne epistelen. Maer dese Matthiolus maeckt dat elck goet mensche hem daer aen stoot: Die twee voorseyde hebben aldereerst den naecomers den wegh ghebaent / ende den stock wtghereyckt om ouer dwater te comen den ghenen diese valschelick soect onder de voet te worpen: Ende als sy ons hadden door haerlieder wtnemende neersticheyt ende grooten arbeydt by een vergadert de verstroyde opinien vanden Autheuren: soo en heeft hy/ de selfde niet verstaende/ende dese goede mannen verachtende/wt de claere passagien van Paulus niet connen onderscheyden/tweederande Lepidium , ende soo veel Iberides, maer laetende de saecke steecken/heeft nae sijn ghewoonte begonnen te lasteren/dwelcke hy ten laetsten/ siende sijn onghelijck/met dese woorden heeft versoet/te weten/dat sylieden by auentueren verstaen hebben dat de Piperitis van Plinius de Lepidium van Paulus is/dwelcke sy daer den Herbaristen ende Apotekers van Parijs ende Antwerpen te kennen gauen. Want hedensdaegs wordet gheheeten inde Apoteken ende vande Nederlandtsche Vroukens wilden Radijs. Dit Piperitis Lepidium groeyet lancs de canten vande wateren / hebbende een lanckworpighe wortel eenen vingher dick/oft meerder/ ende eenen stele van eenen cubitus oft twee hooghe/met hardtachtighe bladers die vanden hof-Costus andersins gheheeten Balsem-cruydt oft Vrouwen-cruydt/ ende den Lauwerboom ghelijck/ maer veel meerder/sachtachtich int handelen/rontomme een weynich ghekerft/ende bleeck groen/met cleyne witte mosachtighe bloemen die vanden Iberis ghelijck. Voorwaer tis seker dat hy is bedrogen gheweest van sijn ghemeyn volcsken/want dat verstaet voor den Radijs die zeer groote plante die verghelijckte byden Verbascum/Maer de Fransche natie heet den Piperitis oft Lepidium wildt Radijs/als Ruellius verclaert/bedrieghende Matthiolum ende gheensins selue bedroghen zijnde.

Cracht. Dioscorides. De wortels zijn verwarmende ende brandende / de welcke met ghesouten verckens liese ghemengt ende een plaester daer af ghemaect/zeer nut zijn tegen Sciatica/vier uren daer op ghebonden: ende datmen daer nae int badt gae / ende de plaetse bestrijcke met wolle die in olie vet ghemaect is.

Kersse van Babylonien.

Hoedaenighe ghelcert man de ghene gheweest is die d'Iberis Cardamantica, de welcke int laetste

Kersse van Babylonien. In Griecks / Arabis oft Arabe. In Latijn / Arabis oft Draba, ende Nasturtium Babylonicum. In Franchois / Draue.

laetste vanden eersten boeck Dioscorides bygheuoegt is / heeft beschreuen / die schijnt eenen fraeyeren stijl vā spreecken ghebruyckt te hebben dan Dioscorides ghewoone is van doen / eñ oorsaecke ghenomen te hebben wten Grieeschen woorde Drasticoteron vanden naem Draba : welck cruydt inden Somer voorts bringt een melckwitte bloeme / eñ dan ist in sijn meeste cracht / seght hy. Wt welck woordt Drasticoteron yemandt anders dat heeft moghen heeten Draba, ende eens deels gelijcken met de Wilde Kersse oft Iberis Lepidium gheheeten / als de ghene die oock onder de etelicke cruyden is / ende eenen cubitus hooghe groeyet / oock eens deels met de bladers vanden Lepidium vā Ægineta ende Plinius, byde welcke / hoe wel dat sy veel meer dan Dioscorides daer af by een vergadert hebben / gheensins van Draba vermaendt en wordt. Welcke reden ist datse v niet so wel aen en staet / nochtans schijnt voorwaer dattet gheen ongheleert man / maer een naecomelinck van Dioscorides is gheweest / die dese Draba, de welcke hem van fatsoen ende crachten bekent was / heeft beschreuen / ende gheseydt van bladeren ghelijck te wesen den Lepidio van Ægineta oft Plinius : want gheen van beyden en heeft van Dioscorides beschreuen / noch by auentuere ghekent gheweest : Men kan oock niet ghesegghen oft van yemandt daer by ghevoeght is gheweest. Want anders sins zijn de bladers van dese Draba volcomelick ghenoech beschreuen / ende ouer lanck in tghebruyck ghebrocht / van ghedaente die vanden Lepidium ghelijck / ende eenichsins oock ghekerft / sachtachtich / witachtich van verwe / row / staende van de wortel af / tot bouen aen het croonken rontomme den stele / die bycants eenen cubitus hooghe is / opdē welcken melck-witte bloemkens comen minder dan Vlierbloemen: tsaedt is heet / rondtachtich, witachtich / van grootte den Hirs saedt ghelijck / scherper ende heeter vā smaecke / dan tcruydt. De wortel is witachtich / hier en daer wat gheknobbelt. Ick soude hier wel begheeren dat ons Matthiolus gheleert hadde / naedemael dat hy dese plante verworpen heeft / wt den schriften van Dioscorides, by wat redenē dat hy so zeere versekert is / dat gheen ander dan dese de rechte Draba en was: Waerom en voeght hy nae soo veel claps niet daer by eenighe noodtlicke bewijsingen ? En soude hier niet moghen de Piperitis, oft de Dentillaria van Rondellet zijn het nieuw Lepidium vā Paulus? Wat soudt ghy segghen oft de selfde / die Draba den Lepidio van Dioscorides ghelijck ghemaeckt heeft / om dat ghy te meer dolen soudt / want hy heuet den Gingidio oft Kersse ghelijck ghemaeckt. Daer zijn noch diuersche planten vande ionghe Herbaristen / de welcke Lepidium moghen ghenoemt worden / door den breeden naem ende cracht vande huyt te openen ende schorssen te doen comen / de welcke om datse ons ordonnantie niet en soudē hinderen / wy stellen sullen by die vā haerlieder soorte / dien sy meest ghelijck zijn / als de Dentillaria van Rondellet / de Hof-Costus, ende grooten Radijs.

Dioscorides. Tcruyt wordt met Ptisane ghesoden principalick in Cappadocien. Het gedrooght saedt wordt ghedaen inde spijse in stede van Peper. Cracht.

Cameline Myagrum.

Inde tafel van Ægineta onder de letter M. worden ghelesen twee planten van name / ende olieachtich sap / oft van saedt malcander eenichsins ghelijckende. Vande welcke dese eerste my dunckt daer beter ghenoemt te wesen in Griecks Myaron dan Myagron : Want Myaron is te segghen / quaet / onsuyuer / vuyl / soodaenich als de Melampyrum is / zeer beschaedighende tgraen dat daer

Cameline Myagrum. In Franchois / Cameline. In Hoochduytsch / Flachsdottern ende Leyndottern/ ende is de Sesamum van Cordus en Bock/ ende Matthiolo de Sesamum van sommighe/ende Erysimum van Galenus ende Theophrastus nae Dodonæus opinie.

Tweede Cameline den Thlaspi ghelijck. In Latijn/ Myagrum alterum Thlaspi effigie.

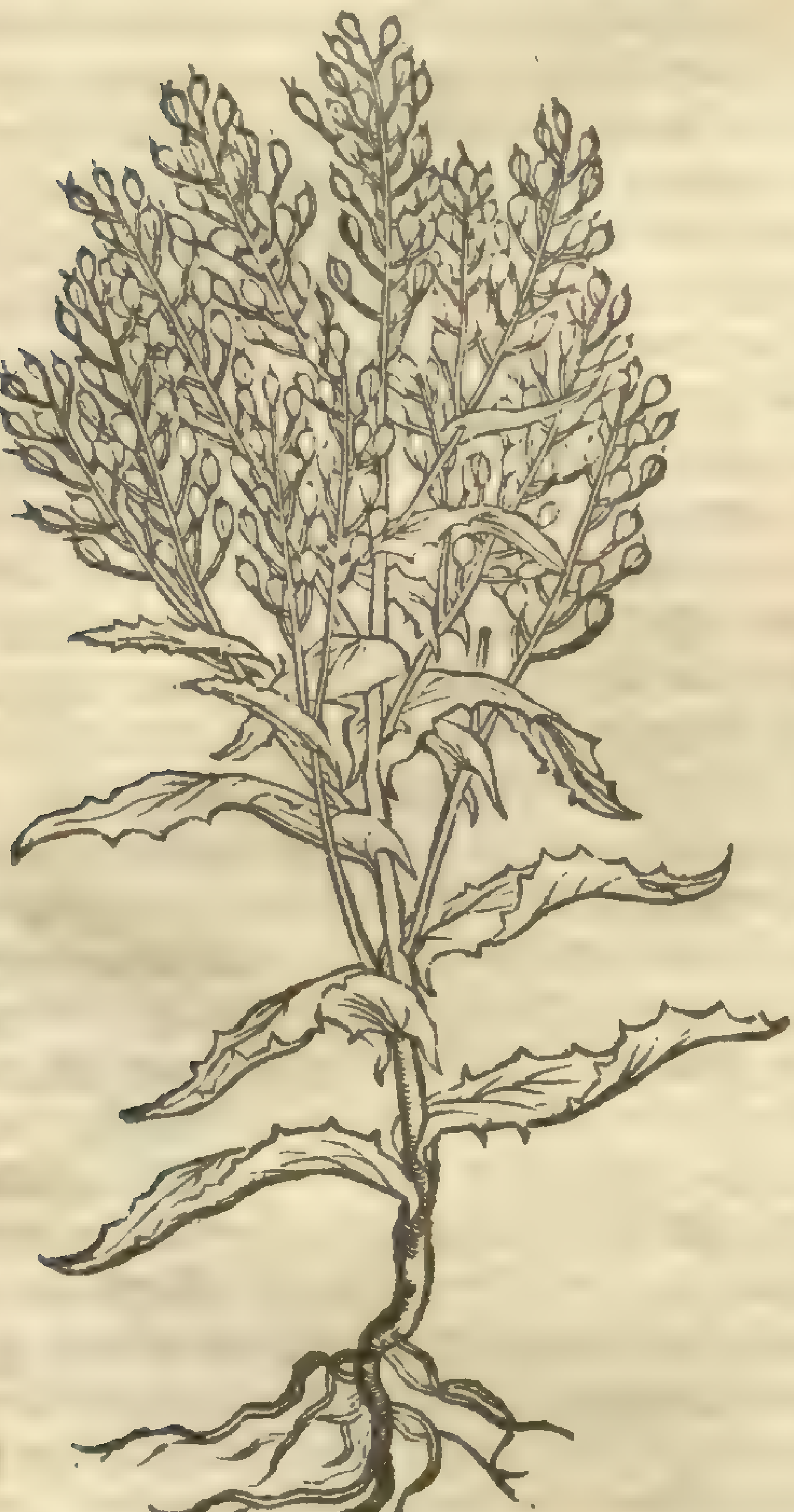

by is groeyende/ende is veel argher in dien dat ghelecken wordt by ander graenen oft terwen: Maer die tweede is zeer fraey/ Myagron gheheeten wt reden van haer effect / als vande vlieghen zeer rustich te vanghen/ midts datse/ soo wy op een ander plaetse ghesendt hebben / met haer tacskens ende lijmachticheydt de vlieghen is vasthoudende die daer op sitten oft voor by vlieghen.

De Myagros groeyende op onghebowde ackers/ende oock niet sonder groot letsel vandē koorne/ is de plante die sy ghehouden hebbē voor de cleyne Sesamum: Want op veel plaetsen wt tsaedt van dien dat den saedt van Sesamum zeere ghelijck is/ veel olie gheslaghen wordt/ welck oock alsoo goet ende bequaem is om te ghebruycken in lampen ende in spijsen. Dit cruydt groeyet onderhaluen cubitus hooge/hebbēde veel smalle bladers die vande Mee oft eer die vanden Perlecruydt gelijck/maer breeder ende zeer luttel bladers die vanden Thlaspi ghelijck / rondtomme niet wtstekende tandekēs/ saecht eñ witachtich. Bouē lancks dwterste vande stelen comen gele bloemkens die vanden Alysson oft Erysimum niet onghelijck/ nae de welcke dat volghen platte huyskens die vanden Draba oft Vlasbollekens schier ghelijck. Tsaedt is geel dien vanden Sesamum oft Fenegrieck ghelijck / maer tweemael minder ende lanckworpich. De neersticheydt vande ionghe Herbaristen heeft ghebetert daermen lesende was τραχήλῳ ἐοικὸς τηλίδος, den Fenegrieck niet gelijck/ hoe wel dat verstaē mocht werden vanden gheheelen blaeskєn: want de saden die daer in gesloten zijn/ schijnet door den standt ende tsamenvoeginghe onder malcander yet lanckworpichs te fatsonneren. Maer dese dinghen zijn van cleynen verlanghen. Hier soo clapt eñ spreeckt zeer slechtelick Matthiolus als hy den gheleerden sonder eenighe reden/oft kennisse vander saecken/oft beter te beschrijuen/is contrarierende. Wāt hadde hy ghewetenn twoorts comen van desen opde ackers van Engellandt/Vranckrijck/ Hollandt/ Loreynen ende Luyck/ ende tprofijt dat de cooplieden daer by doen/hy soude die lieuer ghekent hebbē/ dan inde plaetse van dien ghestelt t'onrechte eenighe vreemde ende valsche.

Tweede

Tweede Cameline.

Dese plante wordt in Engellandt ende Nederlandt ghevonden inde houen/ ende heeft cleyn bladers/ dien vanden Languedochschen cleynen Thlaspi/oft Alysson, oft cleynste zee-Violiere ghelijck. De bloemkens vast by een staende maecken een croonken/ eñ zijn sterrewijs/geel/als vanden Thlaspi oft Erysimum. Sy groeyet opde selfde gronden daer de voorgaende Cameline is groeynde.

Dioscorides. Tsaedt vande Cameline ghestooten zijnde wordt gherooft/ende metter olien oft smout van dien/worden rijskens ghesmeirt/om te branden inde lampen.

Met tselfde smout wordt wegh ghenomen de rowheydt des lichaems/ende wordt daer mede glat ende effen ghemaeckt.

Galenus seght dat het heeft een stoppende cracht.

Cruys-cruydt. In Latijn / Senecio siue Erygeron. In hoorhduytsch/ Creutz wurtz. In Fráchois/ Senesson. In Italiaensch / Spelliciosa ende Cardôcello, In Spaensch / Yerua cana, Cardo morto ende Bon varon. In Engels/ Grounsell.

Graew Cruys-cruydt. In Latijn/Erygeron tomentosum.

Cruys-cruydt groeyet in alle landen ende op alle gronden verdraghende hitte ende coude / meest alle maeneschijn versche gele bloemen voorts brenghende/ de welcke terstondt verkeeren in wolachtighe materie/ ghelijck die vande Cancker bloemen. De ionghe teere knoopkens zijn groen/minder dã die vanden Gansen distel/ een weynigh roodt/ onder de welcke dat groeyen lanckorpighe ghekerfde bladers/ die vande Rakette oft Cicoreye van snede ghelijck. Het is zeer goedt teghen de bloedtsweeren ende Erysipelen als sy eerst aencomen/ want het is rijpe maeckende/ ende wat tsamen treckende/ in voeghen dat met een middelmatighe waermte/ morwe maeckt/ oft tot etter brenght. De smaecke is smets ende moesachtich.

Dioscorides. De bladers ende bloeme van Cruyscruydt hebben een vercoelende cracht: waerom dat die met wat wijns oft alleene ghestooten/ghenesen die heete ghesvillen van tsondement eñ van de cullen daer op ghelegt zijnde.

De selfde ghemengt met brijselinghe van wieroock/ghenoemt Manna thuris, geneest alle wonden/maer sonderlinghe die vande senuen, daer op gheleyt.

De witte vlocken daer die bloeme in verandert / met Azijn ghemengt/ ghenesen oock de selfde wonden: maer versch ghedroncken zijnde/doen versticken ende worghen.

Den gheheelen stele metten bladeren in Maleuaseye ghesoden ende ghedroncken / gheneest de pijnen vande maghe/ die van heete cholerijcke vochticheydt oorspronck hebben.

Cruyscruydt wordt oock ghemengt in stouende Medicijnen om den steen te breken / ende tegen de ghebreecken vande moeder ghelijck het Glascruydt.

De bladers worden oock inden winter met salaet gheten.

Plinius. De witte vlocken vande bloemen met Saffraen ende wat coudt waters ghewreuen/ is goet ghestreken op de zeer loopende ooghen.

Tselfde met wat souts gherooft/verdrijft de croppen ende clieren aenden hals.

Met fijn poeyer van wieroock ende soeten wijn ghemengt / gheneest de heete gheswillen vande cullen.

Ægin. Cruyscruydt heeft een vercoelende ende een weynich scheydende cracht.

Apul. Met oude Verckens liese ghestooten ende ghemengt/ gheneest wttermaeten wel de wonden/ daer op gheleydt.

Cruyscruydt met weerdicheydt smorghens wter eerden ghetrocken / ende ghestooten met oude Verckens liese/op de wonde gheleydt/opent ende suyuert die.

De selfde nae middach opde selfde maniere wtghetrocken/ eñ met oudt berghe smeir gemengt/ opde wonde gheleyt/opent ende gheneest volcomelick.

Met oudt smeir ghestooten/neemt wegh de pijne vande voeten/ ende gheneest zeer crachtich de pijne vande zenuen.

De bloemkens zeer wel ghesoden ende ghestooten/ghelijck een plaester opde maghe gheleyt/ genesen wonderlick de pijne der maghen.

Cruyscruydt alleene ghestooten ende tsap nuchteren gedroncken/is wtermaten goet teghen de pijne vande lendenen ende der_gien.

Tselfde met soudt ghestooten/ende gelijck een plaester op de voeten gheleyt/is seer goet teghen de pijne vanden Fleirsijn.

Als iemandt ghequetst is/ men sal tcruydt met oudt ongheſouten smeir stooten/ ende ghelijck een Cerone opde wonde legghen/want tsal de wonde zeer haest ghenesen.

Tweede Wolachtich Cruys-cruydt.

Op de canten van bosschen ende sauelachtige velden/groeyet dese soorte van Cruyscruyt/ dwelcke met dun hayrken becleedt is/andersins en ist van den anderen ghemeynen niet verschillende: Tgroeyet vele in Brabandt ende int quartier van Dornick.

De soorte van Cruyscruydt groeyet vele in warme landen. Zeer selden wordt die ghevonden in Nederlandt/ ten waere inden hof van D. Brancion, waer af dat ghevonden wordt met diepe ghekerfde/maer wolachtighe bladers/die vande wilde Cicoreye ghelijck/van wortel/ bloeme ende wolle/ als de bloeme vergaet/ist den Cruys-cruydt ghelijck.

S. Jacobs Bloemen.

Dit cruydt en is nae de opinie vande Cruydt-lief hebbers van desen tijdt gheen beter ghelijckende dan den Cruys-cruydt: Tgroeyet gheerne op lustighe plaetsen/als in bemden/ende vochtighe hoeuels/ voorts brenghende veel rechte ende vaste ghestreepte taeskens dan tgroot Cruys-cruydt/ de welcke somtijdts roet zijn van onderhaluen cubitus oft eenen cubitus hooghe / wt een saselachtighe wortel. De bladers zijn doncker groen die vanden Cruyscruydt ghelijck/ghespleten ende staende gelijck die vanden Byvoet. De bloemkens zijn sterrewijs ende geel / ende daer nae oock wit vlockachtich/die vanden Cruyscruydt ende Tripolium ghelijck/ maer sonder reucke: den smaecke is bitter eñ tsaementreckende/nochtans en ist sap soo heet niet.

Cracht.

By experientie is beuonden dattet water van dit cruydt zeer goet is teghen de Squinancie ende heete gheswillen vanden Amandelen/daer mede ghegorghelt.

Tselue

Tweede volachtich Cruys-cruydt. In Latijn/ Erygeron tomentosum alterum.

Tselue gheneest oock wonden/ ende etende sweeringhen oft fistels/ ende in water ghesoden/ oft tsap van dien belet voorts eten vande selfde daer mede ghewasschen.

Zee S. Jacobs bloemen.

Dese plante en is oock so ghemeyne niet/ de welcke groeyet ontrent de zee candt vãde Middellandtsche zee. Sy is meerder ende meer ghetackt dan Cruys-cruydt/ hebbende veel harde rijskens oft tacskens / eñ oock meerder eñ dieper ghesneden ghekerfde bladers/ die vanden Byvoet ghelijck/ stijfuer ende grofuer/ becleedt zijnde met dun aschgraeu hayrken/ ghelijck oock zijn alle d'ander deelen / waer door dat int Latijn Cineraria gheheeten is. De bloemen zijn oock geel die vanden S. Jacobs bloemen ghelijck/ de welcke oock veranderen in wit guychel hayr. Inde houen van Nederlandt wordet ghevonden/ daer gebrocht zijnde vandẽ oeuer der Middellandtscher zee.

Het heeft een zeer drooghende cracht / het digereert/ ende is sonder reucke: Sijn ander crachtẽ zijn noch onbekendt.

S. Jacobs bloemen. In Latijn/ Iacobæa Senecio, eñ Herba S. Iacobi. In Hoochduytsch/ S. Jacobs bloemen. In Italiaensch/ Carduncello magiore, dat is Groot Cruys-cruyt.

Zee S. Jacobs bloemẽ oft Asch-cruydt. In Latijn/ Marina Iacobæa, oft Chrysanthemum, ende Artemisia marina Neotericorum, oft Cineraria.

Druyuen-Cruydt. In Latijn ende Griecks/Botrys. In Hoochduytsch/Trubencruydt. In Franchois/Pyment ende mille grains. In Italiaensch/Lisne. In Spaensch/Bin granada. In Enghels/Oke of Hierusalem.

Onder de gheplante Olijfboomen van Nimes ende ander warme ende lustighe ackers vanden lande van Languedoc/ groeyet dit Druyuencruydt van selfs: maer in Nederlandt/ Hoogduytschlandt ende Enghelandt wordet inde houen ghesaeyt. Theeft een wijde wijtghespreyde wortel met verwarde saselinghen/ ende gheeft wt eenen rechten ronden steel veel sijde taeskens, ghelijck een boonken becleedt/ met ghestreepte groene bladers/ die wt de knoopkens voorts comen drie duymen lanck ende cenẽ duym breet/ rontomme diep ghekerft/ die vande Cicoreye/ oft een Hauickscruydt/ oft Rakette niet ongheliick. Aende taeskens wassen wttermaten veel bloemkens/ neffens/ by eñ bouen de bladers/ van ghedaente ghelijck een eerst bloeyende Druyue/ waer af dat den naem heeft: maer bleeck geel/ gelijck oock de gheheele plante geelachtich groen is. Dit cruydt heeft eenen zeer lieflicken reucke/ ende niet seer ongheliick die vande wilde Sauie/ maer veel crachtigher.

Druyuen-cruydt in wijn ghesoden is goet ghedroncken den ghenen die opde borst verstopt zijn/ ende niet en connen den aessem verhalen dan ouer eynde sittende oft staende/ Diosc. ende Ægin. Ende wordt in desen zeere ghepresen van D. Zeger Cobelgiers den oudtsten ende zeer gheschickten Medicijn der Stadt van Antwerpen.

Tselfde cruydt doet oock water maecken/ eñ verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ want theeft subtijle deelen ende een verdeylende ende afvaeghende cracht.

De ionghe Medicijns confijten dat met suycker/ ende ghebruyckent teghen de siecten vander herten.

Cicoreyen oft Endiuien.

Nu moeten hier by ghevoegt werden de gheslachten van Cicoreye/ ende Endiuie/ alle de welcke bequaemlick ende bysonder te scheyden veel moeyelicker is dan te prijsen: nochtans en salt niet onproffijtelick zijn, ghemerct dat wy sien veel Apotekers/ iae oock wel sommighe seer vermaerde oude Medicijns/ noch ter tijdt zeer sorchfuldich wat sy sullen nemen in haerlieder oft oock inde compositien van Nicolaus die daghelics ghebruyct worden/ voor Endiuien/ beyde de Sonchi, Cicerbita, Taraxacon, wilde Lattouwe/ ende dierghelijcke cruyden: Waerom dat ons heeft goet ghedocht tot hulpe van onse memorie ende oock ter vriendelicker begheerten van sommighe persoonen/ hoe wel dat wy qualick mochte hebben/ met corte ende claere woorden dese te onderscheyden/ ende in een bequamer ordonnantie te stellen/ daer en bouen hier byvoeghende de sonderlinghe oft selde gevonden planten die wy kennen van desen gheslachte ende specie.

Cicoreyen

Cycoreyen ende Endiuien die Galenus nae den ouders Intybolachanas noët/zijn veelderhande/ Waer af datter drie principaelste hier sullen tot een onderwijs gestelt worden/te weten wilde bittere/ hofsche/ ende Sōchus, vāde welcke ghelijck de wilde wt der natueré eerst is gheweest/ heeft alſo de meeste specien:te weten:

Cicoreye

- Wilde Cicoreye met bladers die vanden Cancker bloemen ghelijck.
- Tamme Cicoreye met breeder ende dicker bladers die vande witte Endiuie ghelijck/maer wat lieflicker.
- Geel Cicoreye met bloemen den Cancker bloemen ghelijck/ ende bladers die vanden Hauicks-cruydt ghelijck.
- Nederlandtsche Condrille met blaeuwe bloemen die vande Cicoreye ghelijck.
- Cleyn gele Zee-Condrille die bolachtich is/oft cleyn bolachtich zee Hieracium alterum Dioscor.
- Ghemeyne gele Condrille groote ende cleyne/ met bladers die vanden Cancker bloemen ghelijck.
- Condrille met roode bloemen die niet ghemeyn en is.
- Condrilla verrucaria.
- Papen-cruydt oft Cancker bloemen.
- Dens Leonis van Languedoc.
- Wisachtighe/ Lijmachtighe Condrille vande wijngaerden van Languedoc.
- Condrille van Spaien met bladeren die vande wilde Rakette oft Corenbloemen ghelijck.
- Ixopus van Cordus.

Endiuie

Ghemeyne witte Endiuie met de bloemen van tamme Cicoreye / ende bladers van Lattouwē/ ende heeft haer diuersche soorten/te weten

- met smalle bladers/inder Apoteken wilde Endiuie ghenoemt met de bloemen vande Lattouwe.
- Ghecrolde Endiuie met de bladers van Cicoreye/ oft vande ghecrolde Lattouwe.
- Witte Endiuie/geheeten cleyn Seris, met de bladers eñ bloemē die vande tamme Cicoreye ghelijck.

Sonchē

- Gansen distel.
- Hasen-Lattouwe oft Conijnen-cruydt/ Cicerbita vandē Apotekers/oft Rostrum porcinum.
- Dau-Distel oft Sonchus met diepe wtghesnedē canten/ dē bladeren van Veyl ghelijck.
- Ander die minder is ende effen van bladers die vandē Colle gelijck/met gele bloemen van Cruys-Cruydt.
- Groot Hauicks-cruydt met eenen stele die rouw is/ van bladers ende bloemen den voorgaenden niet ongheliјck.
- Cleyn Hauicks-cruydt met afghebeten wortel/Duyvels bete gemeynlick in Yrlandt geheeten/met scherpe gekerfde bladers/ cleyn ende luttel wt de wortel/met cleyne gele bloemen.
- Seer cleyn Hauicks-cruydt met bladers die vanden Muysenooren ghelijck/sonder keruen.
- Hauicks-cruydt met langhe wortels/ ende veel stelē sonder bladers die inde ronde plat op der aerden ligghen / met bloemen den Cancker bloemen ghelijck.
- Hauicks-cruydt met bladers ende ghedaente vāde Condrilla.
- Tweede groot Hauicks-cruydt met bladers ende keruen vande blaeuwe Condrille/ende gele bloemen.
- Bergh Hauicks-cruydt met de bladers van wilde Ossen-tongē/ ende bloemen vanden Borgoenschen Cirsium.
- Hauicks-cruydt van Languedoc met een cromme haeuwe.

Den gheslachte van Cicoreyen ende Endiuien comen zeer nae de specien van Lattouwen/ ghemerct dat de wilde Lattouwe een ghemengde natuere heeft vanden Cicoreyen ende Heulen.

Lattouwen.

- Wilde/met de bladers van witte Endiuie/bloeme vande Lattouwe/ ende stercken reuke vanden Heul/hinderlick/ende tot slaep verwecken de.
- Ghemeyne Lattouwe met ronde bladers vande Coole.
- Roomsche Lattouwe soeter/ met donckerder groene bladers die vande Endiuie ghelijck/ ende swert saedt.
- Sluyt croppen met oneffen ghecrolde bladers vande Coole.

Wilde

Wilde Cicoreye. In Griecks/ Seris Picris. In Latijn/ Syluestre Cichorium. In Hoochduytsch/ Wilde wegwarck. In Franchois/ Cichoree sauuage. In Italiaensch/ Cicorea saluatica eñ Tornasole. In Spaensch/ Almerones ende Cicoria. In Engels/ Wild Cichorye.

Tamme Cicoreye. In Latijn/ Cichorium satiuum, cæruleum, ende is de selfde Picris, maer door de oeffeninghe verandert. In Hoochduytsch/ Zam Blauwegwart. In Franchois/ Cichoree des iardins. In Italiaensch ende Spaensch/ Cicoria domestica. In Engels/ Cichorye.

De woorden Seris oft Intybum moghen wesen generaele naemen van alle de cruyden die Galenus is heetende half in Griecks eñ half in Latijn/ Intybolachana, dat is te segghen/ etelicke Cicoreye oft Endiuie cruyden: ende schijnen Seris ghenoemt te wesen/ om datse ghesayt worden: ende Intyba om de hollicheyt vanden stele: want Cichorium ende Ambubeia zijn Aegyptsche woorden oft namen: Picris/ dat is bitter/ beteeckent de bitterheydt sonderlinghe vande wilde Cicoreye, die de bitterste is van allen/ ouer al zeer veel groeyende/ zeer ghesondt/ ende van alle natien zeer gepresen/ de welcke lichtelick te onderkennē is wt de Tamme Cicoreye byde meer oft min ghekerfde/ donc ker groene ende smalder bladers/ ende nieerder bitterheydt/ oock wt tgheheel wesen vande plante/ eñ oneffender/ harter ende dorrer wortel.

Tamme Cicoreye.

Dat dese niet en verschilt vande voorseyde dan door oeffeninghe ende grondt in den welcken sy groeyet/ is daer wt blijckelick: want sy int landt van Turin in Piemont/ Sauoyen/ ende inde wijngaerden van Bourgoignen welck goet landt is/ van ghedaente/ noch van smaecke/ of eenich ander teecken vanden voorgaenden verschillende en is. Tot Brugghe eñ Antwerpen plantense de jonghe teere plantkens in vlacke velden/ die sy ghesaeyt hebben corts nae S. Jansmisse/ om datse niet en souden schieten ende bloeyen/ ende oock op datse inden winter souden moghen hebben meerder ende malscher wortels om t'eten: nochtans is dese min ghekerft van bladers ende den anderen min ghelijck/ als sy vele gheoeffent wordt/ ende inde houen wel ghemest is/ andersins is sy van bloemen ende saet den voorgaenden ghelijck.

Cracht. Dioscorides. Beyde de Cicoreyen vercoelen ende trecken tsaemen: ende zijn der maghen zeere nut/ ende (als Plinius seght) oock de Leuer ende Nieren.

De selfde cruyden eerst ghesoden/ende dan met azijn ghgeten/stoppen den camerganck/ende(als Plinius seght) sy nemen wegh de pijnen vander urine.

De selfde cruyden gheten/stercken de weecke maghe/ende vercoelen de maghe die verhit is/maer de wilde is der maghen aldernutst.

Dese cruyden alleene/oft met worte ghemengt/ zijn zeer goet teghen de cloppinghe vander herten/ heet Fleirsijn ende groote verhittinghe vander ooghen / van buyten gheleydt op de plaetse der pijnen.

Tcruydt mette wortel/ gheneest de steecken vande Scorpioenen.

Tcruydt met worte ghemengt gheneset wildt vier.

Tsap met Ceruyse ende azijn ghemengt/ is goet gheleyt ende ghestreecken op alle dinghen die behoeuen vercoelt te werden.

Plinius. Tsap van dese cruyden met olie van Roosen ende Azijn ghemengt versoet de pijne vanden hoofde daer op gheleydt.

De selfde in maleuaseye ghesoden/ verdrijft de Gheelsucht als sy sonder cortsen is: helpt oock de blaese.

In water ghesoden is soo zeer nut tot de suyueringhen vande moeder/datse de doode vruchten af treet/ende is oock zeer goet ouer ander dach ghedroncken den ghenen dien tsaet ontgaet.

Simeo Sethus. Cicoreye heeft de macht vande verstoptheden wegh te nemen meer dan eenich ander pottagie oft etelick cruydt / sy stelpt den bloet loop/ende verdrijft de verhittinghe vande Leuer/ gheneest de gheelsucht / versterckt de Leuer door eenighe eyghenschap / doet tamelick slaepen/ beneemt den lust van byslaepen / ende mindert d'natuerlick saedt / in de ghene die coudt zijn van natueren.

Tsaet is goet teghen de cortsen die wt de Cholera ghesproten zijn/ maer is der milten hinderlick.

Geel Cicoreye/ ende is Hedypnois Plinij, **est** Aphaca Theophrasti. **In Latijn/** Cichorium luteum pratense, Dentis Leonis flore, Hieracij folio: **oft de selue oock is** Cichorium Verrucarium **met de gele bloeme en ghevoorde bollekens: In Hoochduytsch / Geel ward. In Franchois /** Cichoree jaune.

Blaeu Condrille. In Latijn/ Condrilla cęrulea Belgarum, **met de ghekerfde bladers vãde wilde Cicoreye. In Franchois / van sommighe** Laiteron. **In Italiaensch/** Terracrepolo. **In Spaensch/** Lietugas **ende** Liechugas dentre los planos.

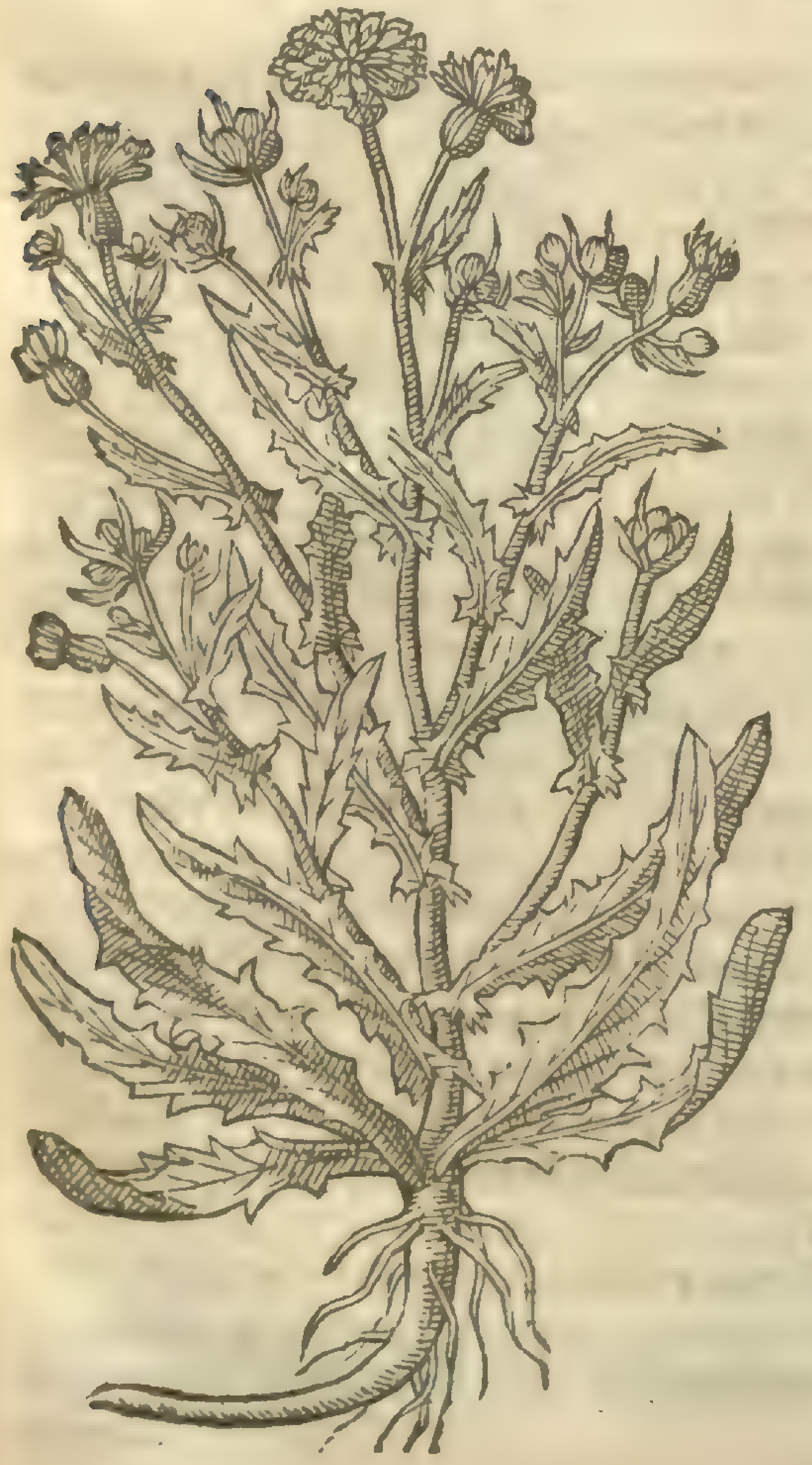

In dien dat dese is/als de gheleertste Herbaristen willen segghen/den Hedypnois van Plinius, welck woordt sy wtlegghen/soet rieckende/ oft tot slaep verweckende:sonder twijfel het is een specie van Cicoreye/ want de wortel is die vande tamme Cicoreye ghelijck/voorts dwassen/ staen ende getal vande bladers/stele ende bloemen ende tgheheel wesen / zijn gheheel die vande wilde Cicoreye ghelijck. Nochtans worden sy hier by onderkent/ dat dese alle dinghen meerder heeft / de bladers witter/breeder/ende min ghekerft/ende aenghewassen aenden geheel ghetackten steugel: oock heeftse ghele bloemen/ende de wolachtighe bollen veel meerder: de wortel is oock vol bitter saps die eenen voet lanck is. Sy groeyet ouer al aende grachten oft vesten vande bemden ende steden.

Cracht. Plinius. Dese Cicoreye ghesoden/ trect samen de weecke maghe:ende raew gheten / stoptse den buyck:met melck ghesoden helptse tot den buyckloop.

Ghebroken ende vercrompen leden worden gheholpen met beyde de gheslachten/ desgelijcks oock de ghene die door siecten tsaet af gaet.

Blaeuwe Condrille.

De differentien vande Condrille zijn die vander Cicoreyen zeer ghelijck/ als by dese is blijckende/ de welcke schijnt alleene te verschillen vande wilde Cicoreye in cleynheydt vande bladers ende aerdicheydt vande claere stelen: oock heeftse min sijdetacskens/maer de bloemen/ ghelijck oock de wortels en zijn die vander Cicoreye niet onghelijck / de welcke insghelijcks ghegeten worden. In Artois groeytse ouervloedich inde coren velden.

Cracht. Dioscorides. Op de tacskens vande Condrille pleegtmen een gomme te vinden den Mastijc zeere ghelijck/ soo groot als een boone/de welcke met Myrrhe ghestooten/ ende met eenen lijnē doeck gheleydt soo groot als een Olijue/ verweckt den vrouwen haerlieder maenstonden.

Van t'cruydt met de wortel ghestooten ende met honich ghemengt maectmen pastillen/de welcke inghenomen/verdrijuen de witte seericheden ende vlecken.

De Gomme doet de hayren die auerrechts wassen weder recht ende wel groeyen / dwelcke oock doet de malsche wortel/alsmen met een naelde die in tsap ghesteken is aen de hayren comt.

Tcruydt met wijn inghenomen/is goet teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren.

Tsap vanden ghesoden cruyde met wijn/ oft alleen inghenomen/ stopt den camerganck.

Dit cruydt wordt van Galenus ghereferceert totten Lattouwen ende Endiuien.

Cleyne gele bolachtighe Zee-Condrille. In Latijn / Condrilla pusilla marina, lutea, bulbosa. Oft oock is de Strongyle van Dioscorides met de ronde knobbelachtighe wortel / ende de Cichoriū oft Perdion van Theophrastus?

Voorwaer zeer luttel is te vinden die specie van Seris, oft bolachtighe Cicoreye/die Theophrastus schijnt te willen verclaeren. De bladers van dien zijn ghesneden ghelijck die vande wilde Cicoreye/ maer een weynich minder. Den stele is bycants bloot ende teer / waer op inde hoochde voorts comt een gheele bloeme alleene/ die vande Cancker bloemen ghelijck maer minder / ende insghelijcks vergaende in grijse wollachtige bolleckens. Onder thenedenste vanden stele zijn drie oft vier draen oft saselinghen/ aende welcke hanghen soo veel oft somtijts meer doorlochtighe bolleckens / lijfverwich van coleure/vast ende vol saps/ den Radijs bycans van verwe en claerheydt gelijck. Tgroeyt op luttel plaetsen / nochtans comet daer ouervloedich voort. In Italien hebben ons ghesేyt de gheleerde dattet niemandt van henlieden daer gesien en heeft. Wy en hebbent oock nerghens ghesien / dan in d'Eylandt ende de plasschen vanden bergh Cetus ontrent de hutten vande Visschers. Dese heeft weerdich gheweest fraey gheconterfeyt te zijn / op dat soude wesen een ghedenckenisse vanden excellenten Philosophe Theophrastus, die ons de selfde te kennē heeft ghegheuen/ ende niemandt van onsen tijden. De welcke al waere sy ons voor een present ghesonden gheweest van Athenen/ soo en soude sy nochtans

daerom niet meer moeten Atheensche Cicorie ghenoemt zijn dan Montpelliersche oft Narbonsche.

Tweede Condrille van Dioscorides met een langhe wortel. Chondrilla altera Diosc. ende is / Dens Leonis Dodonæi.

Dioscorides. Noch isser een ander soorte van Condrille / hebbende lanckworpighe bladers / rontomme ghekertelt / ende opder eerden ghespreyt / de stele is vol melckachtich saps / de wortel dunne / rondt effen / ieugdich / gheelachtich / vol saps / de welcke ende oock den stele ende bladers een teerende cracht hebben. Tsap doet de auerrecht staende hayren vande wijmbraewen weder recht groeyen. Sy groeyt in vet ende gheoeffent landt.

Condrille met purper roode bloemē / die niet gemeyn en is / ende claer saedt dat van selfs afvalt. De welcke oock Crupine gheheetē is / ghenomen vā dwoort Cruppen / om dat tsaedt wtcruypt ende sy seluen verliest alst ghehandelt wordt. Oft oock is de tweede Condrille van Matthiolus? In Latijn / Chondrilla rara purpurante flore, semine nitido deciduo.

Wratte Condrille / ende is Chondrilla prior Diosc. Clusij, Zacintha Matthioli. In Latijn / Verrucaria Chondrilla. In Italiaensch / Cichoria Verrucaria, ende Mazza di Caualliero, eñ Mazza ferrata. In Engels / Gumme succory.

Op de bergskens van Toscane / Syrien ende vanden lande van Languedoc / niet verre vanden berg Loup gheheeten / comt voorts een aerdich plantken / dwelcke schijnt te dienen byde Condrillen. Theeft gheknoopte steelkens van drie palmen ende onderhaluen voet hooghe / dien vande voorgaenden Condrillen niet onghelijck / purperroodt / voorts comende in schubachtighe bollekens / dien vande peirsche Condrille vande Nederlanders gelijck: Maer tsaedt is dien van de Iacea nigra / oft wilde Carthamus ghelijck / swart ende blinckende.

Wratte Condrille.

Dese Cicorye heeft dicker bladers dan Hauiecruydt / wit rou / ende ghekerft ghelijck die vande

Rakette oft Erysimum , maer niet soo diepe / groeyende ouer hoop aen veel ghedeelde gheknoopte stelen van drie palmen ende eenen voet hooghe/ ende lanckworpighe hoykens daer saet in light / die een colue ghelijck zijn/ ende wordt hierom van de Italiaenen ghenoemt Mazza di caualliero, ende Mazza ferrata ende Zacynthia verrucaria,om datse wt Zacinthen in Griecken ghebrocht is ghe- weest. De bloeme is gheel/ cleyne/die vanden Hauicscruydt ghelijck/enckel sterrewijs staende / ver- gaende in wit guychelhaer dat met de windt weghvlieght. Tgheheel cruydt gheeft geel sap/dwelcke somtijts zeer ouervloedich is inde steelkens / waerom dat vanden Enghelsch en Gomme succory gheheeten is.

Cracht. Clusius. Tcruydt in water ghesoden/ is zeer goet ghedroncken den ghenen die ghebeten zijn van eenen dullen hondt.

Tselfde ghestooten ende opde wratten ghelegt / doet die vergaen/ dwelcke oock doen veel meer ander cruyden/met tsap vande welcke de wortels ende aenwassen vande wratten verbrant eñ ver- drooght worden/ soo wel met heete cruyden /ghelijck Wolfs melck/ als met coude ghelijck Weghe- bree/ Peertsteert/ eñ oock met middelmatighe/ als Heliotropien/ van dwelcke de naem Verrucaria tselfde is ghetuyghende.

Papen-cruydt van Montpelliers met de bollekens van Asphodille/ ende is Chondrilla altera Dioscoridis, ende Cichorium Constantinopolitanũ Matthioli. In Latijn / Monspelliensium Dens Leonis Asphodeli vel Leucacanthæ bulbulis.

Cancker bloemẽ oft Papen-cruydt. In Latijn/ Dens Leonis vulgi, oft Vrinaria . In Hoochduytsch/ Rorlkraut/ ende Phaffenblat. In Franchois/ Pissenlit ende Dent de Lion . In Italiaensch/ Pisso in a letto , ende Dente di Cane, ende Pisso di can . In Spaensch / Diente de Leon . Inde Apoteken Taraxacon, Corona & caput Monachi , ende is Chondrilla Galeni Anguill. ende Chondrilla altera Dodonæi. In Engels/ Dent de Lyon.

Ten waere dat in onsen tijden bekendt waere gheworden die bolachtighe Cicoreye: met goede reden soude iemant hebben moghen dencken dat dese waere de Condrille van Dioscorides, met lanckworpighe ende rontomme ghekertelde bladers opder eerden wtghespreyt liagghende ende ron- de wor-

de wortel/de welcke Plinius beschrijft somtijts te hebben veel wortels ghelijck boonẽ/ Maer in welcke van beyde de manieren dat ghijt neemt/ tsy wt de beschrijuinghe van Plinius, oft van Dioscorides, soo is seker dat der selfder Condrillen beter ghelijcken onse bolachtighe Cicoreye/oft de ghemeyne Canckerbloemen: Want ist dat ghy Plinium volghet/ soo sult ghy moghen segghen/dat hy onse bolachtighe Cicoreye wt Theophrastus heeft gheschreuen (wiens Perdion sommighe willen segghen datse is) oft wt eenighen anderen Herbarist. De wortels van dese plante zijn dunne/, vollijuich/vol saps/rondt spits opgaende ende eenichsins een lanckworpighe boone ghelijck/ als Plinius schrijft/den welcken wy souden ghemeynt hebben ghedoolt te hebben int vergheliјcken vanden eersten Sonchus van Dioscorides, (aende welcke gommachtighe knobbelkens oft knoopkens groeyen rontomme den stele/ghelijck het ronde van een boone:) ten waere dat Plinius beschreue bycants van woordt tot woordt wt Dioscorides, oft derghelijcken treffelicken Autheur/ niet d'eerste maer de tweede Condrille. Dit cruydt groeyet vele in Tuscanen/ Prouence ende Languedoc aende canten vande saeylanden ende bemden/bleeckgheele bloemen draeghende in Wedemaendt eñ Hoymaent/ die in witte wolachtighe hayren veranderen/maer veel meerder ende bleecker dan die vande Canckerbloemen: oock en zijn de pijpen vande stelen dien niet zeer onghelijck: de bladers ligghen lanes der eerden ghespreyt/maer en zijn soo diepe niet gekerft/een weynich graew blaew ende hayrich/ der wilder Cicoreyen meer ghelijck zijnde/maer veel breeder. De smaecke is bitter ende scherp die vande Cancker bloemen ghelijck.

Cancker bloemen.

Dit cruydt en is oock gheen Condrille/als tghene dat gheensins knobbelkens en heeft/noch aende wortel/sulcks als Plinius ende Dioscorides schijnen te segghen/ noch oock aende stele: iae dat meer is/ de knoopachtighe ghewassen ende hardicheden zijn ghelijck inde borsten daer in d'melck ghestijft eñ gheronnen is/waer af dat in Griecs den naem heeft Chondri, te weten gheronnẽ cnobbelen: ten waere dat de Canckerbloeme gheschiede tselfde dat de Draba gebeurt/ de welcke somtijts heeft een knobbelken inde wortel ende somtijts gheẽ/ ende oock tselfde dat onsen Venckel/Dragant, Rute ende Mastijcboom gheschiedt/de welcke in sommighe landen greynen van gomme/oft knobbelkẽs van melckachtich runsel hebben/ ende hier te lande en hebbense meestendeel sulcs niet/Want de Cicoreye ende Condrille Cancker bloemen gheheeten/is ghenoech ghelijck die blaewe Condrille/ die wy ghestelt hebben d'eerste Condrille/is oock gheheeten Vrinaria, ende wordt in Franchois Pissenlict, in Nederduytsch Pissenbedde ende Pissebloeme ghenoemt/ want stoppende den Camerganck ende openende de verstoptheden vanden Meseraicas, soo comter meer pisse inde blaese ghesoncken dan de kinderen wel machtich zijn in te houden/ principalick als sy slaepen/ waerom dat sy dan onwetens ende teghen haerlieder danck int bedde pissen. Oock d'aerme vroukens ende boeren kinderen plucken inde bemden ontrent de Mol-hoopen de ionghe scheuten van dit cruydt die half ouerdeckt zijn vander aerden, ende daerom (ghelijck der witter Endiuiẽ ghebeurt) te lieflicker eñ min bitter is/de welcke sy in salaet eten oft in soppe doen. Voedt wel/tdoet water maecken/ ende doet slapen/waerom dat sommighe lieuer ghehouden hebben voor Hedypnoin dan de voorseyde ghele Cicoreye/ hoe wel dat dien naem mach dienen diuersche soorten van Cicoreyen ende Condrillen. Dit cruydt is allen natien zeer wel bekent/ de bladers hebbende die vande wilde Cicoreye ghelijck/ maer breeder ende dieper/ouer beyden sijden ghetant oft ghekerft/ bycants opder aerden ligghende/ wt de wortel die vander Cicoreye ghelijck/eenen vingher dicke/wat geelachtich/ende ghequetst zijnde melckachtich sap geeft/comen voorts eer teere pijpkens dan stelen/die claer zijn ende vol melcks/waer op dat groeyen schoone gele bloemen die vanden Bocksbaert oft Schorsonere/ bysonder inde Lente ende Somer, ende als den hayrachtighen oft wolachtighen bol afghewaeyt is/soo sien de bollekens ghelijck cale gheschoren monicks coppen.

Gele Condrille met dunne bladeren die vanden Hertshoren oft Corenbloeme ghelijck. In Latijn/ Condrilla Coronopi aut Cyani tenuifolia, lutea vinearum.

Sommighe zeer gheleerde mannen hebben oock ghemeynt dat dese was de tweede Condrille van Dioscorides, midts datse de voorgaende noch niet en kenden.

Oock en is dese de selfde niet zeer onghelijck/ want sy heeft bitterder eñ meer melcks in dan de Cicoreye. Dese comt van selfs voort alle de Somer lanck ouer al inde wijngaerden ende sauelachtighe Olijf-houen vande heete landen/ bladers hebbende van een palme oft onderhalf lanck/ smal ende scherp/ouer beyde sijden ghetant/ ghelijfuich ende bleeck/van grootte/ gedaente ende standt die vande Rheseda ghelijck/ groeynde rontomme eenen ghestrepten stele die vande wilde Cicoreye gelijck/

ghedeylt in sijde tacken / de welcke bloemen draghen die vanden Havicks-cruydt oft Lattouwe niet ongheliick / ende oock veranderen in wit afrijssende guychel-hayr / ende is bitter ende scherp van smaecke.

Taye ende lijmachtighe Condrille van de wijngaerden. In Latijn/ Condrilla viminea viscosa vinearum. In Spaensch/ Iunquerina van Salamanken.

Noch isser een Condrille zeer lustich om sien/ de welcke zeer op der gelijcke plaetsen voorts comt inde velden ontrent Languedoc. Dese bloeyet zeer vele in Wedemandt ende Hoymaendt op dese sijde vande brugghe van Nieucasteel / ontrent een half mijle gheleghen van Montpelliers. De wortel ende oock de gheheele plante is vol melcks/ende lijmachtich int aentasten / hebbende zeer veel wisachtighe rijskens soet om buyghen/ wit/ recht/ ende by een staende / opgroeyende twee cubitus hooghe. De bladers zijn beneden ghekerft ghelijck die vande Cicoreye oft Corenbloemē / maer zeer cleyne ende teer / dander bladerkens staen lancks de cleyne rijskens by seker ende ghelijcke spacien van een staende tot bouen toe / in vueghen datse staen ghelijck roeykēs wt wit ende groen gespickelt. Int opperste vande rijskens comen geel bloemkēs die in grijse wolachticheydt veranderen / als ghy by de figuere sien moghet.

Ixopus Cordi, eñ Cicoreye met langhe bladers van J. Mouton. Oft oock is de tweede Chondrilla Dioscoridis?

Cordus. Tis een cruydt vanden gheslachte der Cicoreyen/ welck wtworpt zeer veel bladers van tbeghinsel des wortels/ die drye palmen lanck ende een palme breedt zijn / spitsch ende van allen sijden opder aerden ghespreydt / eens-deels oock dweersch ouer eynde staende / wt dmiddel vande welcke spruyten een oft twee ende somtijdts meer steelkens van drye palmen/ somtijdts oock van eenen voet iae van eenen cubitus hooghe/ die rondt eñ teer zijn/ int opperste vande welcke ontrent de middel vande Lente op yeghelicke comen ronde bloemē van veel gele hayren tsamen in een huysken oft knop vergadert / de welcke naederhandt veranderen in witte wolachtighe hayren ende metten windt wegh vlieghen / tsamen met d'lanckworpich saedt datter onder aen vast is. De wortel is lanckduerich/ eenen voet lanck ende twee vinghers dicke / van buyten swert/ binnen wit ghelijuich ende voosch / de welcke ouermidts ghesneden zijnde / zeere veel vochticheydts gheeft/ melckachtich/ vā verwe wat aschverwich siende/ de welcke metten vinghers ghehandelt oft gheproeft zijnde/ een substantie wordt ghelijck lijm/ die men mach lanck wttrecken / maer ghedrooght zijnde wordtse rosch/ ende allenckskens swert. Tgheheel cruydt is soet van smaecke/ ghelijck d'eerste Condrille. Tsap is oock zeer tsamentreckende/ maer sonder eenighen reucke. Tgroeyet op hooghe opene ende berghachtighe plaetsen.

Dit cruydt dwelck Cordus soo aerdich ende net beschrijft / groeyet ouervloedich opde hooghe oft houelachtighe velden ontrent Doornick byde rotsen ende oude mueren.

Witte Endivie.

Hoe wel dat de naem Intubū in Latijn pleeght in hem te besluytē alle de soortē vande Cicoreyē/ ende Endiuien/ soo heeft nochtans de Griecksche spraecke van Intubum Endibion ghetrocken, ende dien naem alleene ghegheuen de tamme Seris, die wy ghemeynlick noemen Endiuie ende Scariole. Dese en is soo zeer bitter niet/ principalick als sy tam ghemaeckt is door de conste vanden Houeniers/ maer sy is coulder van natueren dan de Cicoreye/ vande welcke sy niet alleene en verschilt in

Witte Endiuie. In Latijn/Seris siue Intybum satiuum Latifolium. Inde Apoteken / Endiuia ende Scariola. In Hoochduytsch/ Scariol ende Endiuie . In Franchois. Endiue. In Italiaensch ende Spaensch/Endiuia ende Scariola. In Engelsch/White Endiue.

maniere van oeffenen/ oft vetticheydt vanden lande oft grondt/ maer oock in differentie van gheslachte/want noch door niet te oeffenen/ noch door eenich verplanten/ oft ander oorsaecke heeft men die oyt siē verkeeren in wilde oft bittere Cicoreye / oft de Cicoreye in Endiuie. Oock soo isser een merckelick onderscheydt vande wortels/ want die vande Cicoreye is wel ghestelt/vollijuich/ende lieflick:maer die vande Endiuie is faselachtich/zeer cleyn/ ende en wordt gheensins ghebruyckt in spijsen/ maer wel op sommighe plaetsen inde compositien. Ende hoe wel dat ick niet en soude willen ontkennen dat alle de principale soorten van cruyden wt der natueren zijn wilt gheweest/eermen die heeft begost te oeffenen ende te saeyen : soo is nochtans seker by leeringhen eñ veel obseruatien vande landtwinninghe / datter zijn zeer veel planten/ eñ niers in Europen/die noyt wildt en zijn gheweest/ noch wildt en hebben moghen wordē/ hoe wel datter wat veranderinghe in valt/ datse dan smalder/dan breeder bladers hebben/ ende ghelijuigher zijn/ maer altijdts behouden sy haer ghedaente/oft sy vergaen. Veel schoonder wordt d'Endiuie die van Italiaensch saedt ghewonnen is / oft van eenich saedt vande landen Suydtwaerts ghelegē/ van d'welcke sommighe Houeniers wt Brabandt eñ Engellandt ende oock wt Duytschlandt pleghen te saeyen/ eñ alst drye oft vier bladers heeft gecregen/ te verplanten in zeer vet ende wel ghemest landt/ ende naederhandt woordt op de middelste bladers een stuck van een tichel gheleydt/ om datse te breeder souden hen seluen wtspreyden eñ grooter worden: door welcke practijcke de bitterheydt vergaet/ende wordt inden Winter ghebruyckt voor salaet. Sy wordt bewaert inder aerden ghegrauen met stroo omwonden/ende is van alle man zeer wel bekent/ ende gheheeten witte Endiuie/als de bladers gheheel wit gheworden zijn. De bladers zijn die vande Lattouwen meest ghelijck/ de welcke staen aldernaest den stele/waer op blaeu bloemen comen die vander Cicoreye ghelijck/ somtijdts oock witte. T'saedt is wit dien vande Cicoreye niet ongelijck. De wortel is witachtich/ende verdrooghende alst t'saedt rijp gheworden is.

Ghecrolde Endiuie. In Latijn/Endiuia Crispa.

Dese hebben wy ghesien (d'welcke oock den Lattouwen ende Coolen ghebeurt) byde gheschicktste Houeniers van Roomen/met breeder bladers/ghecrimpelt/ende vouwen hebbende/ghecrolt ghelijck de Coolen/voorts brenghende stele/bloemen/ende saedt den voorgaenden ghelijck.

Cleyne Endiuie. In Latijn/Seriola aut Endiuiola.

Dese selfde / met scherpe / smalle maer niet diepe ghekerfde bladers / den anderen oock van stele/ bloeme/saedt ende wortel niet onghelijck/ groeyet in sommighe houen van Ligurnie/ Toscane ende Vranckerijck/ende heeten die Cleyne Endiuie/ om datse gheheel cleynder is.

Tamme Endiuie.

Wy maecken van desen niet een ander soorte maer een specie van ongheoeffende tamme Endiuie. Want sy heeft de bladers als sy eerst wtspruyten ende voorts comen langher dan de witte Endiuie/ daer nae als sy meer volwassen zijn/ worden sy rontomme de canten wtgheholt ende ghetant

Gemeynste Endiuie der Apoteken/ende is de tweede Seris domestica, Lactucina van Dioscorides, bitter/ met smalle bladers/de welcke nu ende ouer oude tyden inder Apoteken alleene voor Endiuie bekent ende ghehouden werdt: qualick vande ionghe Herbaristen voor wilde Lattouwe ghehouden/ als van Fuchsius ende Matthiolus.

ghelijck die vande Cancker bloemen / met sommighe stekende puntkens / soodaenich als zijn in ons oprechte wilde Lattouwe. Den stele is vier cubitus hooghe / row/een alleene / rechte / vol melcks / met bleeck-ghele bloemen / die vande Lattouwe ghelijck/ bitter van smaecke/ principalick die oudt is. De wortel is scherp/ cleyne/ saselachtich / die vande witte Endiuie ghelijck / de welcke vanden Medicijns oft Apotekers pleegt ghemengt te worden in Syrop de Radicibus. Sommige onbeschofte stuytvossen bespotten ende lasteren zeer onbehoorlick ende onverstandelick de wtlandtsche Aucteuren / ghenoemt Barbarische Arraben / om dat sy dese plante ghehouden hebben voor de oprechte Endiuie/ ende oock ghebruyct niet alleen totten Syropē de Radicibus, de succo Endiuiæ, ende ander van Nicolaus, maer dat sy oock wateren daer af gedistilleert hebben/ daer mede sy bereyden henlieder infusien oft weickinghē vanden Rhabarber. Want sommighe van dese berispers segghen datse te zeer heet is / bitter ende onlieflick : ende ander segghen dattet is wilde Lattouwe / iae sy segghen datse gheen ander en kennen. Maer so wie wel sal ouerlegghen de meyninghe vā onse voorseyde oude wtlandtsche meesters / die sal ghewaer worden dat sy groot ghelijck hebben ghehadt/ende op een goede experientie ghefondeert zijn gheweest: eñ dat dese Endiuie niet alleene bequaemer en is tot het gesoden sap eñ gedistilleert water/ tegen d'ongetempertheden eñ verstoppinge vande Leuer ende principaelste aders/ maer oock om te weycken de Rhabarber/ Myrabolanen ende derghelijcke Medicijnen / soo wel om dat sy door een weynich subtijlder ende onnutter vochticheydt die zy heeft/ beter opent eñ afvaegt/ als oock om datse intreet tot int binnenste vande dinghen die te weycken zijn: oock en is haer hitte niet te groot/noch sy en hindert niet met haer bitterheydt / midts dat haer bitterheydt niet en spruyt wt de hitte/of ten minsten niet heet en is / ghelijck de ghene die in de oprechte Philosophie geschickt zijn / wel weten te accorderen in Galenus ende Auerrois de questie

Opium. van Opium, dat is melck comende wt de gequetste swerte Heul-bollen: Meconiū, dat is het sap wt

Meconium. Heulsaedt bollen gheperst/ Lattouwe/Mandragora/ eñ veel meer ander cruyden / die nochtans zeer coudt zijn. Jae dat meer is/ de wilde Cicoreyen oft Endiuien (als Dioscorides leert) zijn der maghen beter dan de ghesaeyde/ om dat sy de brandende ende van warmte slappe maghen verlichten/ soo wel inghenomen als van buyten daer opghelept. Oock de teeckenen van dese accorderen beter met die vande bitter Endiuie met smalle bladers/ dan met die vande wilde Lattouwe/ met de welcke volcomelick ouer een comt de onse/die wy corts hier nae sullen beschrijuē/ de welcke luttel persoonen noch bekent is/ende van niemant ghe conterfeyt.

Scherpe Gansen distel.

De nature vande Sonchi is den Endiuien soo nae/ datter oock nv ter tijt vele zijn die meynē dat ons stekende Endiuie / Gansen distel is : Maer aenghesien dat drije oft meer specien van Sonchi zeer wel bekendt zijn/ soo hebben wy die ghehouden als d'Endiuie vanden Apotekers. Want dit zijn de oprechte Sonchi die vol melcs zijn/ vanden Griecken alsoo ghenoemt παρὰ τὸ σῶον χέειν, om datse van hen gheuen een ghesont sap/ dat zeer goet is teghen de brandende steeckten vande mage/ ende colerike verstoptheden vande Leuer/ de welcke de Latijnsche ende Italiaenen Cicerbita heeten/ de Hoog-

Scherpe Gansen distel/Milckweye. In Latijn/Sonchus aspera vulgi, flore Hieracij, foliis Dentis Leonis, aliâs Dipsaci & Lactucæ. In Hoochduytsch/Gensz distel. In Franchois/Laisseron ende Laiteron. In Italiaensch/Cicerbita. Oft oock is Arborescens Sonchus tenerior latifolia Dioscoridis? In Engels/Sow thistle.

Effen Gansen distel met breede bladers. In Latijn/Sonchus læuis, tenerior.

de Hoogduytsche Gensz distel oft Gensz dorn. Want alle de Sonchi zijn stekende/maer sommighe heeft scherpachtighe straelen/ende sommighe zeer cleyne oft bycans gheen. Vande welcke de twee meeste ende ghemeynste van selfs groeyen in ghebouwede ende ongheboude plaetsen/ int coren ende in wijngaerden/maer de minste wordt min ghevonden ende is minst bekendt. Dese diemen heet scherpe Gansen-dijstel/heeft een langhe wortel/geelachtich/wt de welcke is groeyende eenen hollen stele van vier ende ses cubitus hooghe/wel volwassen/ghetact/ende draeghende ghele bloemen die in grijse wolachtichept veranderen/die vanden Cruyscruydt oft Hauiecruydt ghelijck. D'eene vande twee heeft ghekerfde bladers die vande Cancker bloemen ghelijck/maer d'ander zijn den bladers vande Lattouwe niet ongheliick/van grootte die vanden Dipsacum oft wilde Caerden ghelijck/met cleyne kerfkens ende stekende puntkens/de welcke soo zeer mals is in alle haer partijen/ende opschiet/datse ghelijck eenen boom wordt van ses oft seuen cubitus hooghe/ende is dan lieflicker eñ bequaemer om eten/waerom dat sy veel beter dese souden ghestelt hebben voor de boomachtighe Sonchus van Dioscorides, ghemerckt datter noch andere bekender zijn ende bequaemer om te volbrenghen de beschrijuinghen vande onderscheyden vanden Sonchus, dan die Endiuie vanden Apotekers/daer wy hier voren af ghesproken hebben. Totter coniecture soude oock helpē de malsheydt van dit cruydt ende breede vande bladers/die wy segghen dat comen door de goetheydt vanden grondt/oft veranderinghe van locht ende landt: ghelijck inde Cicoreyen ende Lattouwen ghebeurt de welcke rouwer eñ stekender groeyen als sy wilt zijn/maer als sy gheoeffent opgroeyen/soo wordense mals ende min row. Maer die voorseyde Endiuie en wordt niet mals/noch oock nimmermeer etelick/iae sy wordt eer bitter ende houtachtich soo haest als sy ghebloeyt heeft.

Hasen-Lattouwe/ Dau-distel oft Conijnen cruydt. In Latijn / Sonchus læuis vulgaris foliis laciniosis Dentis Leonis. In Hoochduytsch/ Hasenkol. In Franchois / Palais au lieure. In Italiaensch/ Cicerbita liscia. Seserbite Cripini ende Latisuoli. In Engels/ Cicerbita.

Tweede Hasen-Lattouwe met diepe ghekerfde bladers. In Latijn/ Sonchus alter folio profundis laciniis sinuato hederaceo.

Sy hebben noch een ander essen Sonchus ghenoemt/ al ist datse langher / oneffender / smalder/ ende ongheregelder dieper ghekerfde bladers heeft/ nochtans met veel min stekende rouheyt rontomme den stele staende/ de welcke met sommighe byeans ghelijck beghinsels van knoopen rechte is/ wtghestreckt/ rootachtich/ hol/ vol melcs/ ende bloemen voorts brengt van ghedaente dien vanden Cruyscruydt oft S. Jacobs bloemen ghelijck/ de welcke in witte wolachticheydt veranderen / maer de bladers zijn eenichsins die vanden Ghelen Heul gelijck/ Ende hoe wel dat dese etelick mach zijn/ nochtans om datse niet en wordt gheoeffent/ soo en wordtse niet gheten.

Wy hebben eenighe ander ghesien die vande twee voorseyde is verschillende/ hier ende daer groeyende opde selfde plaetsen/ wijngaerden/ ende int coren/ die gheheel dunder is/ van ghedaente ende keruinghe van bladers van wilden Heul oft Colle/ alsoo die voorgaende den Ghelen Heul gelijck is / met eenen ghetacten stele die vanden Hauie scruydt ghelijck/ van eenen voet ende cubitus hooghe / ende oock derghelijcke ghele bloemen / welcken stele spruytende is wt een cleyne saselachtighe wortel.

Tweede Hasen-Lattouwe met diepe ghekerfde bladers.

Dese plante heeft dieper ghekerfde oft wtgheholde bladers / waer af d'opperste deel als bladers vanden Veyl zijn/ op de auerrechte zijde roodt/ sonder eenighe stekende rouwicheydt. De bloeme is die vande wilde Endiuie ghelijck / de stele twee cubitus hooghe/ De wortel is saselachtich/ eñ groeyt vele in steenachtighe ende vervallen plaetsen van Brabandt ende Doornick.

Effen Gansen distel van Matthiolus. In Latijn/Sonchus læuis Matth.

De wtnemende ende wel gheleerde van dese heele Historie der cruyden / Mijn Heere van Reynoutre heeft oock naer t'leuen doen conterfeyten de effene Gansen-dijstel van Matthiolus, de welcke cleynder ende delicater is dan de voorschreuen met bladers om die canten dieper wt gesneden/ ghelijck die van Tes kens cruydt oft Zee-Violieren. Op d'opperste van sijn steelkens / die eenen cubitus hooghe zijn / wassen bleeckgheele bloemen / den Hauicks-cruydt niet onghelijck. De wortele is lanck ende witachtich. T'groeyet in moes houen ende op dusdaenighe plaetsen ende tijt als d'andere Gansen-dijstel.

Cracht.

Dioscorides. Beyde dese Sonchi vertoelen ende trecken tsaemen/waer door dat sy zeer goedt gheleydt zijn op de brandende maghe ende heete swillinghen.

Tsap vande selfde ingedroncken versoet de knaginghen vande maghe/eñ doet melck gheuen.

Tsap versoet ende gheneest de vergaderinghen ende hitten van het fondament eñ vrouwelickheydt met wolle daer op gheleyt.

Soo wel tcruydt als de wortel is goedt gheleyt opde beten ende steken vande Scorpioenen.

De tweede boomachtighe malsche Sonchus met de breede bladers/ ende ghetacte stelen / wordt door de bladers onderkent / maer is tot de selfde dinghen goet.

Galenus. Haer coude ende drooghe natuere crijght wat warmten nae datse ghe droogt is.

Hauicks-cruyden/Hieracia.

Ghelijckerwijs als d'Elaphoboscum den naem heeft vanden Hert / de Chelidonie vande Swaelwe /Perdicias vande Partrijs/ende alsoo diuersche ander cruyden : soo heeft dit cruydt den naem vanden Hauick/de welcke met tsap van desen cruyde ghewoone is sijn verdonckert ghesichte weder te verlichten/andersins is alle Hauicscruydt niet diuers vande gheslachten vanden Sonchi, maer zeer naer bestaende/ dwelcke menigherhande is / maer d'alder bekentste is dat groot Hauicscruydt gheheeten wordt.

Groot Hauicks-cruydt.

Groot Hauicscruydt groeyt zeer vele ouer al in wijngaerden/ aende canten vande velden ende in drooghe bemdem/hebbende een saselachtighe wortel van Endiuien oft Gansen-dijstel/ eñ scherpe ghesneden ende ghetande bladers van Canckerbloemen oft Hasel-dijstel. De stele is ijdel/ ghestreept/somtijts rootachtich van eenen voet oft onderhaluen cubitus hooghe/draeghende bleeck gele bloemen vã Cruyscruydt oft Hasen Lattouwe. De gheheele plante is vol melcs soo wel als de Lattouwen ende Hasel-dijstels:het melck daer wt comende is goet tot de ghebreken der ooghen / gelijck van de Papen-bloemen.

Cleyn Hauicks-cruydt met afghebeten wortel.

Cleyn Hauicscruydt is zeer ghemeyn inde bergachtighe bemden van Enghelandt ende Nederlandt/theeft biesachtighe steelkens/effen/dunne/ende onderhalue palme lanck/ de welcke voorts

comen

Groot Hauickſ-cruydt. In Latijn/ Hieracium maius.

Cleyn Hauickſ-cruyt met afgebetẽ wortele. In Latijn/ Hieraciũ minus præmorſa radice, eñ ſchijnt te weſen Lagopos ende Lactuca Leporina Tragi & Apulei.

comen wt een ſaſelachtighe wortel vande Weghebrée of Duuels bete / ende ſchijnt afghebeten te zijn / waerom dat oock vanden ghemeynen volcke in Nederlandt Duuels bete ghenoemt wordt/ De bladers zijn ghetant ende ſmalder ghekerft / teerder eñ minder dan vanden voorgaenden / De bloemen zijn oock geel / de welcke in een witte wolachticheydt verkeeren eñ met den windt verſtuyuen.

Cracht. De wortel van cleyn Hauickſ-cruydt inde tanden gheſteken verſoet den tantſweere.

Ander cleyn Hauickſ-cruydt met ongekerfde bladers/ Hieracium aliud minus, non laciniofum, folijs Piloſellæ.

Noch groeyter een ander cleyn Hauickſ-cruydt op vuyle / onvruchtbaere/ ſteenachtighe / ſauelachtighe / ende rouwe heyen vanden lande van Languedoc / ſtelen voorts brenghende van een palme oft onderhalf hooghe / ende cleyne bladers die vande Muyſenoore / oft eer vande bolachtighe Cicoreye ghelijck. De wortel is ſaſelachtich met zeer cleyn hayrkens / eñ de bloemen zijn cleyne / die vergaen ende veranderen in een witte wollachticheydt / ende verſtuyuen metten windt/ den anderen niet ongheliјck.

Hauickſ-cruydt met langhe wortels. Hieracium longius radicatum.

Dit Hauickſ-cruydt groeyet ouer al op ſauelachtighe velden van Nederlandt ende Normandie/ hebbende meeſtendeel de bladers int ronde wtgheſpreydt ligghende lancks der aerden ende ghelijuich / iae meer dan die vanden Borſekens-cruydt / ende met rondt wtgeſneden canten als de Rakette. De ſteelkens zijn dunne/ cael ende ſpitſch met veel ſijde-tackſkens / waer aen bloemen groeyen van Cancker bloemen/ maer minder / die oock in hayrachtighe bollekens veranderen/ ende metten windt verſtuyuen. De wortel is bloot ſonder ſaſelinghen/ ſoo lanck als de ſtele.

Hauickſ-cruydt met langhe wortels. In Latijn/ Hieracium longius radicatum.

Hauickſ-cruydt met bladers ende bloemen van Papen-cruydt van Montpelliers. In Latijn / Hieracium foliis & floribus Dentis Leonis bulboſi.

Hauickſ-cruydt met bladers ende bloemen van Papen-cruydt van Montpelliers.

In ſommighe beſaeyde ackers ende hooghe bemden van Engellandt/ Nederlādt ende Vranckrijck vindtmen lichtelick een ſoorte van Hauickſ-cruydt dat ſchoon bleeck-gele bloemen heeft/ van verwe, fatſoen ende grootte van die vanden Papen-cruydt van Montpelliers ofte gele Morghenſterre/ op eenen dicken effen ſtele/eenen voet oft een ſpanne hooghe. De bladers zijn oock den voorſeyden Papen-cruydt niet ongheliјck: De wortel is lanck/geelachtich oft roſchachtich.

Ander Hauickſ-cruydt/de gele Cicoreye ghelijck.

Noch wordt ghevonden den geheelē Somer door in ongeboude ackers / lancks de hagen een ander Hauickſ-cruydt/ welck wortele / ghetackte ſtelen ende bladers heeft vande geel Cicoreye/ Hedypnois Plinij ghenaemt. De knoppen ende geel bloemen zijn de Melckweye oft Ganſen diſtels niet zeer ongheliјck. De wortel is witachtich.

Hauickſ-cruydt met bladers ende ghedaente van Condrilla.

Tghewas / den ſtele / ende diepe ghekerfde bladeren van dit Hauickſ-cruydt is de Condrille zeer ghelijck / maer de wortel is corter ende gheveſelt/ ende de bloemen geel/gantſchelijck van ghedaente vanden Hauickſ-cruydt. Men vindet aen de verheuen canten onder de lommerachtighe haghen dē gantſchen Somer lanck.

Bergh Hauickſ-cruydt. Hieracium montanum.

D'meeſte Hauickſ-cruydt ende minſt van allen ghemeyn / is groeyende op de bergachtige plaet-

Ander Hauicks-cruydt de gele Cicoreye ghelijck.

Hauicks-cruydt met bladers ende ghedaente van Condrilla. In Latijn/Hieracium foliis & facie Condrillæ.

sen van Sauoyen/ ende Bourgoignen/ende by den berg Jura/welck sijne bloemen heeft voorts gebrocht inden zeer lustighen ende van alle sonderlinghe cruyden wel ghestoffeerden hof des zeer gheschickten Apotekers ende borghers van Londen Hughe Morgan/ inde maendt vã Junius/de welcke geel waeren/die vande groote Dau distel ghelijck/maer tsaet was row als van den Bocks baert. De stele ende d'wtspruyten was eenichsins de Cardo benedictus oft groote Dau distel ghelijck/ alsoo oock zijn de bruyne bladers die rontomme zeer scherpe kerf kens hebbẽ / maer ten is so zeer melc-achtich niet/als die ander voorseyde.

Tweede grootste Hauicks-cruydt.

Tweede grootste Hauicks-cruydt heeft de bladers vande blaeuwe Condrille / maer dieper ghesneden ende groen / groeyende aen eenen weecken ende slappen calen stele. De bloemen zijn wat cleynder dan die van Cancker bloemen. De wortel is saselachtich/ende zeer ouervloedich aende canten vande velden ontrent Antwerpen.

Hauicks-cruydt van Languedoc.

Dit Hauicscruydt is zeer wel bekendt inden lande van Montpelliers/daer dat vele is groeyende int coren ende aende canten vande velden ontrent Boutonet gheleghen / hebbende lanckworpighe bladers die vanden Hauicscruydt oft zee Condrille ghelijck / ende dunne steelkens die in veel zijdetacs kens ghedeylt zijn/op de welcke voorts comen ghele bloemkens van Lampsane. Tsaedt is cleyne groeyende in cromme haukens / sickel-wijs als tsaedt vande Goudtbloeme aen een steelken ghevoegt/ghelijckende de voeten vanden Leewercke/ Creeft/ oft Spinne.

Tweede grootste Hauicks-cruydt. In Latijn/ Hieracium alterum grandius.

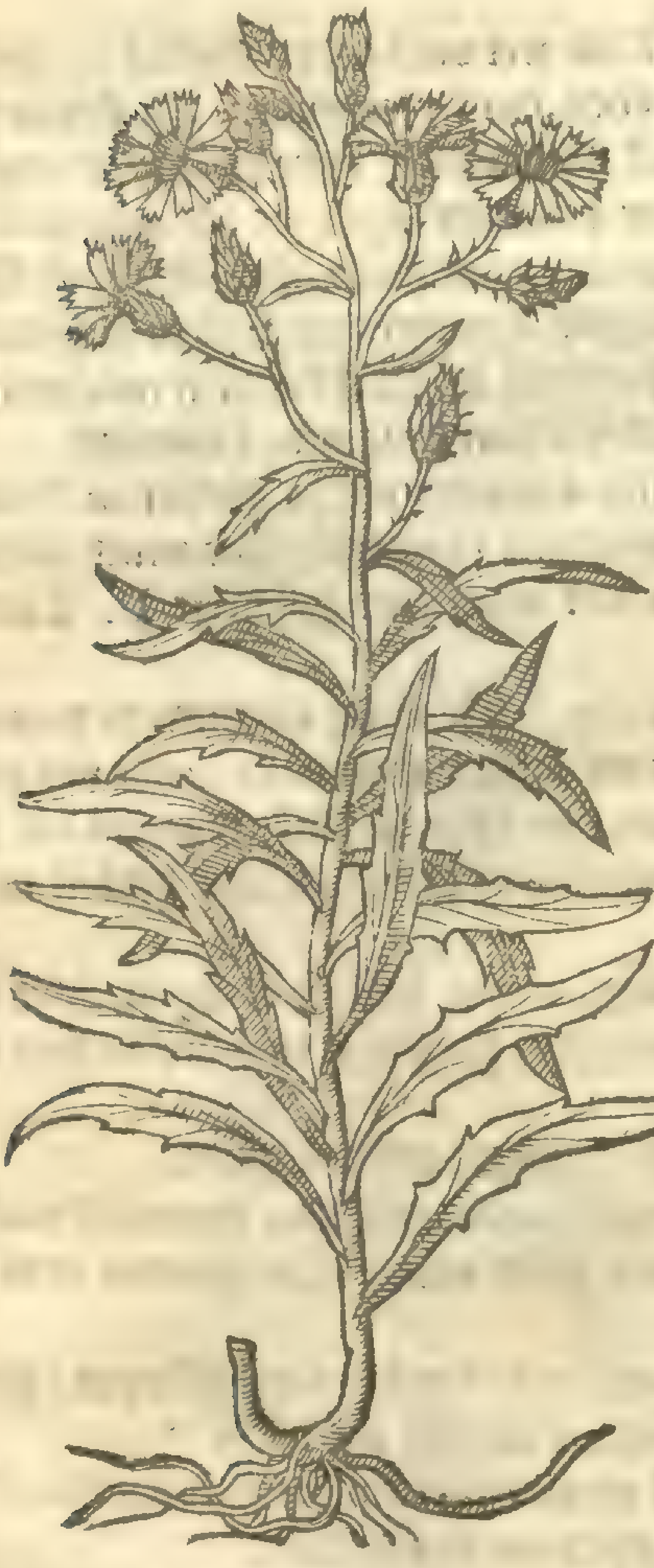

Hauicks-cruydt van Languedoc. In Latijn/ Hieracium Narbonense.

Lattouwen/ Tridaches siue Lactucæ.

Ghelijckerwijs als wy veel specien van Cicoreye en̄ Endiuien verhaelt hebben / vande welcke eenighe meer en̄ sommige min malcanderē ghelijck zijn : soo moghen wy de Lattouwe een specie stellen van die Endiuie/ de welcke de bladers vande Lattouwe hebbende wy wt Dioscorides beschreuen hebben. Want den naem Lactuca is ghetrocken van dwoort Lac, dwelcke in onse tale melck te segghen is/om dat dese soorte meer melcs is geuende dan d'ander Endiuien/ ende oock den vrouwen die de selfde eten d'melck is vermeerderende / waerom datse oock Tridax in Griecs is ghenoemt. Maer aenghesien datter gheen eetelick cruydt bekender en is/ noch ghemeender dan de tamme Lattouwe/soo heeft moeten de wilde Lattouwe by ghelijckenisse van dien / vande ionghe Herbaristen ghekent worden.

Wilde Lattouwe.

De specie van Cicoreye oft Endiuie die de bladers heeft ghesneden ghelijck die vande Cancker bloeme (waerom ende oock om de langhe stelen ende veel stekende straelkens sy van sommige heeft ghehouden gheweest voor boomachtich oft wildt Sonchus) en heeft niet dat de Lattouwe ghelijck is dan melck ende saedt. De bladers zijn die vander Endiuien soo ghelijck / datse oock nu ter tijdt d'Apotekers ouer al in die hertneckicheydt versterckt / datse dese houden ende ghebruycken voor wilde Endiuie/soo wel inde Syropen als om water daer af te distilleren. Vele van dese / iae oock ons gheleerde Meesters Rondellet/ ende Assatius die een zeer groot onder soecker was vande Languedocsche cruyden/ hebben noch een ander Lattouwe ghekendt/ die al soo ouervloedich is/ sonderlinge in Enghelandt/ als dese/ maer veel beter ghelijckende in alle haer deelen de Lattouwe oft witte Endiuie/ die de Lattouwe zeere ghelijck is: van de welcke / soo wy met zeer heetē Sonneschijn inde open velden van Languedoc waerē vergaderende d'melckachtich sap datter zeer ouervloedich in is/ ende door de groote menichte daer wt is vloeyende / qualijck mochten verdraeghen den slaperich ma-

Wilde Lattouwe. In Latijn/Lactuca agrestis. In Spaensch/Lechuga saluage.

kenden reuck/die zeer vuyl ende onlieflick is/ ghelijck het melck wt den Heul vloeyende. De stele is twee cubitus lanck/ lijmachtich/ ende bloemen draeghende die vander Lattouwe ghelijck / als oock tsaedt is/ maer wat minder/ende swart. De selfde heeft Morgan de gheleerde Apoteker van Londen in sijnen hof ghesaeydt/daermen lichtelick kan sien ende mercken datse een ander is dan de tamme Lattouwe.

Dese wilde Lattouwe wordt ghesien in Roomen met swart gheplecte blaeders / soodaenich als die in sijnen zeer wel voorsienen hof heeft P. Coudenbergh.

Dioscorides. De wilde Lattouwe is de tamme on ghelijck / maer bitter van smaecke / ende van crachten eenichsins den Heul ghelijck / waerom dat sommighe d'melckachtih sap ghemengt hebben metten Heul-sap.

Tsap vande wilde Lattouwe een halue scrupel inghenomen met honich-azijn/ iaecht af door camerganck de waterachtighe vochticheden/ ende neemt wegh de sweeringe ende duysterheyt van den ooghen/als Galenus oock seght.

T'sap met vrouwen melck ghemengt is zeer goet ghestreken opde verbrantheydt.

Tselfde sap inghenomen doet slaepen/ende versoet de pijnen ende weedom: tverweckt oock den vrouwen haerlieder maendstonden/ ende is goet teghen die beten vande Scorpioenen ende ghespickelde Spinnen/seght Galenus.

Tsaedt van dese Lattouwe beneemt d'oncuysche droomen / ende den lust van byslaepen / soo wel als tsaedt vande tamme Lattouwe: Tselfde doet oock tsap/maer niet soo crachtich.

Dmelck vande wilde Lattouwe wordt bewaert in eenẽ nieuwen eerden pot naer dat inde Sonne eenen tijdt ghestaen heeft/ghelijckmen in ander sapen ghewoon is van doen.

Apul. Men seght dat den Arent als hy zeer hooghe wilt vlieghen / om te ouersien de natueren vande saken / af bijt een blat vande wilde Lattouwe / ende met tsap van dien sijn ooghen nat maeckt/ende daer door zijn ghesichte zeer verclaert. Daerom soo nemet sap vande wilde Lattouwe/ghemengt met zeer goeden ouden wijn/ ende maegden honich / ende bewaeret in een glas/ dwelcke ghebruyckende/sult ghy bevinden een zeer excellente Medicijne.

Hof Lattouwe.

Gheen cruydt en is beter bekent dan de Hof Lattouwe/ de welcke veelderhande is / soo wel als de Coolen. De wortel van desen is saselachtich ghelijck die vander Endiuien / waer wt dat voorts comt eenen rechten stele met veel zijdescheuten ende vol melcs/ van eenen cubitus oft onderhalf hooge/waer aen bladers groeyẽ van tãme Endiuie/ eñ zeer vele ghele bloemkens/de welcke veranderen in witte wolachtighe verstuyuende hayren. Tsaet is cleyn wit/ende plat rondt/smalder ende glatter dan tsaedt van Phalaris.

Gecrolde Lattouwe onghesloten.

De fraeye Houeniers winnen in haerlieder houen zeer veel soorten van dese Lattouwen / te weten ghecrolde/de welcke de selfde voorgaende soude zijn /ten waere dat de bladers corter / meer tsaemen ghetrocken/ende gherimpelt waeren / waerom datse oock malscher ende lieflicker om eten gheacht wordt: Andersins is die van saedt ende in alle andere deelen den voorgaenden gheensins onghelijck.

Roomsche Lattouwe. Lactuca Romana.

Dese Lattouwe en wordt soo veel niet ghevondẽ inde houen van Vranckerijck eñ Duytschlant/ maer zeer vele inde houen van Italien/principalick binnẽ Roomen / waer door datse Roomsche ghe-

Hof Lattouwe. In Latijn / Lactuca satiua folio Scariolæ. In Hoochduytsch/ Lattich. In Franchois / Laictues. In Italiaensch / Lactuca. In Spaensch/ Lechuga ende Lettuga. In Engels/ Lettes.

Ghecrolde Lattouwe onghesloten. In Latijn/ Lactuca crispa non capitata.

noemt wordt/de welcke vande ghemeyne niet en is verschillende/dan datse donckerder bladers heeft eñ niet soo oneffen/ oock soo is tsaedt swart/De gheheele plante is malsch/soeter/ ende daerom lieflicker van smaecke/ ende is bequamer om camerganck te crijghen/ vande welcke de Poete Martialis schrijft: Prima tibi dabitur ventri Lactuca mouendo, dat is te segghen: Ten alder eersten sal v voorghestelt worden de Lattouwe/om den buyck weeck te maecken.

Sluyt-Croppen.

De sluytcroppen die alsoo gheheeten zijn om den hoop vande bladers die ouer een ligghen ende tsaemen ghesloten zijn/als vellen op malcanderen vast gheperst/ghelijck die vande sluytcoolen/ ende om dat de clondt vande bladers nauwe wter wortel voorts comende opder eerden is rustende/ waer door datse zeer bekét/zeer malsch / ende wit zijn/ worden voor salaet aldermeest ghepresen. Indien datter behaluen dese eenighe Lattouwen zijn gheheeten (hoe wel niet soo behoorlick/ als de Zee-Lattouwe van Theophrastus, oft door d'melck / als Wolfs melck) die sullen op haerlieder plaetsen beschreuen worden. Veel ander soorten van Lattouwe worden ghevonden door oeffeninghe/ ghelijck oock van de Coolen / die van ghedaente ende ghebruyck in pottagie niet zeer onghelijck en zijn.

Dioscorides. De tamme Lattouwe/die een vercoelende naturere heeft / is der verhitter maghen goedt/sy doet oock slapen ende maeckt den buyck weeck/maer ghesoden voetse meer/ eñ maeckt ouervloedicheydt van melck. Cracht.

Tsaedt vande Lattouwe (mits dat tvloeyen van d'natuerlick saet beneemt/ seght Galenus) bedwingt d'eenpaerighe oncuysche droomen/ende den lust van byslapen.

Sluyt-Croppen. In Latijn/ Lactuca satiua sessilis siue capitata.

De Lattouwen veel gheten (als oock Plinius segt) hinderen der claerheydt vanden ooghen ende ghesichte / maer sy ghenesen heete gheswillen ende dwilt vier.

De Lattouwen als sy gheschoten zijn / worden in pekel gheleyt / waer door sy eenighe cracht crijghen den sap oft melck vande wilde Lattouwe ghelijck.

Galenus. Lattouwe is een coudt ende vocht moes-cruydt/ nochtans niet wtterlick/want mē soude die niet moghen eten/maer principalick / om soo te segghen / in coude den fonteyn water ghelijck. Daerom is die nut ende goedt teghen heete aposteumien / ende cleyne oft lichte puysten Erysipelæ gheheeten : maer teghen de groote en is sy niet crachtiech ghenoech. Oock is sy een spijse die den dorst verslaet.

Plinius segt daer by / dat Lattouwe te dickwils gheten den ghesichte hinderlick is.

Coolen. Brassicæ.

Diuersche Coolen:
- Witte sluyt-Coole.
- Roode sluyt- Coole.
- Sauoye.
- Bloem-Coole.
- Witte ende roode scherf-Coolen.
- Ghecronckelde Coole.
- Wilde Zee-Coole met veel bloemen/ met een enckel saedt.
- Raep Coole.

Wy hebben hier voren den gheslachte vande Rapen willen ghelijcken ende byvoeghen de Coolen/ende terstondt daer nae laten volghen / om des wille datter is eenighe vriendtschap ende maeghschap ouer beyden sijden van dese twee saden/ principalick oudt zijnde/om een van beyde de planten voorts te brenghen / waer door dat d'oude Griecken den Radijs Coole heeten ende de Coole Radijs. Niettemin aenghesien dat ons andere bequaemere planten te voren zijn ghecomen/ soo hebben wy tot nae de Lattouwe de beschrijuinghe van dien wtghestelt/de welcke gheheeten is in Latijn Brassica,als schijnt/van het Griecks woordt Braxæ,dat is te segghen/ inslocken. Want sy wordt ghetē soo wel raeu/als ghesoden oft in pekel gheleyt van tghemeyne volck/iae hedens-daeghs in Duytschlandt ende Italien. Oock is sy in Griecks gheheeten Crambin (als Columella seght) om datse den ghesichte hinderlick is. Hoe wel dat sommighe willen segghen datse alsoo ghenoemt is om datse de dronckenschap wederstaet/waer door datse in Duytschlandt meer dan elders ghepresen wordt: Maer sy is ouel al zeer wel kekent/ Waerom gheensins van noode en is so ghemeynē cruydt by teeckenen claerder te beschrijuen/meynende dat ghenoech sal zijn int corte te verhalen hoe veel ende menighe veranderinghen sy crijgt door oeffeninghen oft ander middelen op diuersche plaetsen. Want alle Coolen hebben eenen gherimpeldē stele met marck/row van schubben eñ met knoopen. De wortel is houtachtich/ende saselachtich. Tsaedt ende de haeukens zijn die vande Rape ghelijck. De bladers

ders zijn vañ wtspruyten ende aensien die vanden Lattouwe ghelijck/wiens veranderinghen sy oock is naevolghende.

Maer aengaende de Zee-Coole oft Soldanelle/meer van naeme ende ghebruyck dan metter figueren de Coole ghelijck/ sullen wy spreken onder de windende cruyden. Soldanella.

Ghemeyne Coolen oft Sloozen. In Latijn/ Brassica vulgaris satiua. In Hoochduytsch/Koel. In Fräthois Choux verds, oft Colletz. In Italiaēsch/ Cauole liscio. In Spaēsch/ Colhes. In Engels/ Keale ende Cole.

Witte sluyt-Cool꞉ eñ Cabuys-Coolen. In Griecks/ Crambe. In Latijn / Brassica alba sessilis glomerosa, aut capitata Lactucæ habitu. In Franthois/Chou cabu blanc. In Hoochduytsch/ Kapiskraut. In Engels/ Cabbuge.

D'alderghemeynste Coole heeft gekerfde bladers die vande Rape ghelijck / de welcke in malcander niet en zijn ghesloten/ende zijn meestendeel wt den graeuwen wit siende.

De selfde wordt oock dickwils ghesien inde houen/ roodt wt den graeu blaeu siende. De welcke somtijdts niet en heeft dan roode ribben inden rugge vande bladers. Somtijdts zijn oock de ribben wit/ende de reste vande bladers roodt/met ghecronckelde canten.

Witte sluyt-Coolen.

Gheen dinck en is de ghecronckelde ghesloten Lattouwe ghelijcker dan dese sluyt-Coole: want sy heeft de bladers zeer ghecronckelt/ende dicke in een ghewonden ende ghesloten/ buyten ende binnen wit/malsch/ende vande binnenste sijde hol/ ende gheribt ghelijck een halue ribbe/ maer van buyten heeftse aderachtighe zenuen/ van eenen vinger dicke inde middel ende inde lengde hier en daer loopende oft slim gaende/ de welcke onder de moescruyden in Italien ende Vranckrijck meest ghepresen worden.

Roode sluyt-Coole.

Dese en verschilt vande voorgaende niet dan inde verwe/ de welcke roodt is wt den blaeuwē wat siende. Van beyde dese Coolen en worden nerghens gheene soo vele ghesien als in Nederlandt/vā

waer datse met volle schepen ghevoert worden inde naest gheleghen plaetsen van Duytschlandt/ Engellandt eñ Spaignen. Inden Winter zijn die lieflijckst om eten/ ende zijn oock bequaeme tot clysterien/ des-halue de Hooghe ende Nederduytsche Medicijns die zeer dickwils daer onder menghen. Int beghinsel vande Lente gaen de bladers open/ ende op eenen stele van twee oft drye cubitus hooghe ende eenen duym dicke comen de bloemen/ haeukens ende huyskens die vande Rape ghelijck.

Somer Sauoye-Coole. In Latijn/ Brassica patula crispa Sabauda æstiua.

Winter Sauoye. In Latijn/Brassica Sabauda hyberna.

De Coolen die nu ter tijdt Sauoyen ghenoemt worden/ en verschillen oock niet anders vande Sluyt-Coole dan inde verwe/ ende datse bouen open staen ende min ghesloten/ draghende witte bloemen. Dese en connen de wtnemende groote coude niet soo wel wederstaen/ waerom datse zeer veel zijn wassende in Italien ende Sauoyen nae de zeecant/ maer soo vele niet inde Noordtsche landen daer dander Coolen zeer vele ghewonnen ende ghegeten worden. Maer de Sauoyen zijn veel malsscher ende leckerder/ eñ zijn tweederley/ te weten de Somersche ende de Wintersche/ verschillende van malcanderẽ. De Somersche Sauoye is meer gherompelt van bladers dan de Wintersche/ die bruyn groen zijn/ inde middel min ghesloten/ geelachtich van verwe.

De Wintersche is vast ghesloten ende wit ghelijck de ghemeyne/ maer lanckworpigher ende malsscher.

Bloem-Coolen.

Dese Bloem-Coole is een vremde aerdighe plante/ de welcke beter Druyf-Coole waere ghenoemt/ want sy heeft eenige spruytselen van bloemen/de welcke met zeer dicke eñ mosachtighe witte granen/ ghelijck die vanden Olijfboom voorts comen/ met lanckworpighe maniere van Druyuen

byeants

Bloem-Coole. In Latijn/ Brassica florida Botrytis. In Franchois / Choufleury. In Italiaensch/ Cauli fiore.

Wilde zee-Coole. In Latijn/ Brassica marina syluestris, multiflora, monospermos.

bycants midden wt de bladers / waer tusschen dat sy ghelijck in eenen buyck besloten ende ghevoedt worden. T'saedt is den Raepsaedt ghelijck/maer de smaecke vande Coole is veel leckerder ende aenghenaemer.

Wilde zee-Coole.

Behaluen dese aerdicheden vande ghekerfde/ ghesloten/ende bloem-Coolē/ de welcke met groote menichte in Nederlandt/ Vranckrijck ende Engellandt ghesaeyt worden / soo isser noch een zeer schoone wilde Coole van Dioscorides, maer van ander ghedaente / de welcke haeren oorspronck heeft wt de plaetsen van Engellandt aende zee gheleghen ontrent Portlandt/ maer midts dien datse ongheoeffent ende luttel gheacht wordt / soo is die gheheel row ende zeer hart / maer de vruchten zijn veel onlieflicker/nochtans eenichsins om etē. Van de welcke ons heeft ouerlangē tijdt tsaedt gegheuen de zeer gheleerde Engelsche Medicijn Turnerus / willende dat men die soude heetē Monosperma brassica , dat is / Coole een saedt alleen voort-brenghende in elck besonder rondtachtich haukens: want de bloemen wassen ghelijck dicke croonkens/ ende zijn bleeck wit op veel tackē: de haukens zijn cort ende dickachtich/de welcke elck maer een saedt in en hebben/dat wat minder is dan een erwete/ende dien vande Cruē oft Soldanelle ghelijck. De bladers zijn bycants soo die vande bruyn groene Coole/maer dicker ende schoonder om sien / met ghewaterde canten ende zeer constighe vouwen.

Dioscorides. De vrucht vande wilde zee-Coole in looghe ghesoden/en is inden mondt niet onlieflick.

De bladers op wonden gheleyt heylen die toe/ende verdrijuen oock aposteumien ende geswillen.

Apul. De bladers vande wilde Coole met oude verckens liese ghestooten ende ghemengt/voorts ghelijck een plaester ghebreyt op eenen grouen lijnen doeck/oft op een saecht ghetaut leder / gheneest alderhande gheswillen daer op gheleyt : Oock de pijnen vande sijden / ende de pijne vanden Fleirsijn. Ist dat de pijne zeer out is/soo sal die crachtigher benomen worden.

Raep-Coole. In Latijn/Rapa, Brassica peregrina, caule rapum gerens. In Italiaensch/Caule-Rape.

Noch isser het spel vande wonderbaerlicke natuere nu ter tijdt gheheeten Raep Coole/ ende is een vremde plâte die wt de Griecksche houen comende in onse houen nu groeyet. Luttel wort die ghevondē Noordtwaerts/ als de ghene die de coude locht niet soo wel ghewoon en is. Wy hebben die ge sien tot Antwerpen / Florencen / Padua / ende ander plaetsen van Italien. De bladers zijn ghelijck die vande ghemeyne eñ scherpe Coole / rondtomme breeder ghehackelt/ ende is wt een houtachtigher wortel haeren stele voorts brenghende van ontrent eenen voet hooghe / waer wt de bladers voorts comen bekleedende ende omringhende eenen grootē ronden knoop ghelijck een voose Rape/ die onder de bladers recht bouen der aerden is groeyende/ waer door datse ghenoemt wordt Raep-Coole/ ghelijck sy oock is van natuere. Welcke ronde Rape van verwe ghelijckt de reste vande Coole/ ende oock van smaecke / eñ heeft alleleens marcken als de Coole.

Alderminste Engelsche Coole. Anglica minima Brassica.

My ghedenckt oock dat ick ghesien hebbe inde houen van Engellandt ende Nederlandt een cleyn Coolken gheheel sneeu-wit/ behaluen aende wterste canten die ghekerft waeren met ghecrolde vouwen/ ende gherimpelde froncen met roode vlecken besprenckelt / de welcke sy oock inde houen winnen om te ghebruycken als sy noch teerachtich zijn om de hoepkens ende tuylkens tsamen te binden.

Swerte ghecronckelde Italiaensche Coole. Brassica nigra vndantibus crispis & laciniosis foliis.

Inde landen Suydtwaerts gheleghen principalick daer vele olie wast/ is dese Coole zeer gemeyne in pottagie/ midts datse zeer soet van smaecke is/ sonderlinge in olie gheleyt/ oft ghesoden in olie eñ water. Sy heeft swarte groender ende ghecronckelder bladers dan de ghemeyne Coole.

Ghecronckelde Coole met dunne ghekerfde bladers.

De voorcoopers ende Houeniers van Italien hebben herwaerts ghesonden inde plaetse van Blomcoolen twee soorten van Coolen/ vande welcke d'eerste de bladers heeft ghesneden tot aende middelste senue/ die vanden Byvoet oft Cruysdijstel ghelijck.

De tweede heeft de bladers meer ghecronckelt/ maer min ghekerft. Dese twee soorten hadde in sijnen hof die zeer goede ende neerstighe borgher van Antwerpen Hans Douue / andersins Voghelsanck gheheeten/ een groot lief hebber ende kender van cruyden/ planten ende boomen.

Dioscorides. De tamme Coole maeckt den buyck weeck / ist datse maer een weynich ghesoden gheten wordt (midts dien dat tsap eenichsins purgeert / maer haer corpus stopt den camerganck) want zeere ghesoden zijnde stoptse den buyck / maer veel meer als sy tweemael ghesoden is / oft in looghe ghesoden/ eñ doet der magen wee. De Somer-Coole is de scherpste/ maer in Egypten en wordt sy niet gheten om haer bitterheydt.

Coolen zijn goet gheten den ghenen die beuen ende duyster ghesichte hebben: waer by Plinius voegt/ met honich ghemengt/ ende alleene daer mede gheraeckt de hoecken vanden ooghen.

De

Gheronckelde Coole met dunne ghekerfde bladers. In Latijn/ Brassica tenuifolia laciniata.

Gheronckelde Coole. In Latijn/ Brassica fimbriata.

De bladers gheten nae den eten /benemen de dronckenschap ende hooftsweere daer af comende/ maer voor den eten (segt Plinius) belettense de dronckenschap.

De cleyne scheuten vande Coole is der maghen nutter / maer scherper ende crachtigher om te doen water maken:maer de selfde gheconfijt zijn der magen contrarie /ende beroeren den buyck.

Row Coolsap met Niter ende Ireos inghenomen/maeckt den buyck weeck/maer met wijn ghedroncken gheneset de beten vande Naterslanghen. Idem Galenus.

Tselfde sap met meel van Fenegrieck ghemengt/ is goet gheleydt op de leden ende voeten daer t'Fleirsijn in is.

Tselfde sap is oock goet ghebruyckt ende gheleyt op oude ende vuyle sweeringhen.

Sap van Coolen door die neus-gaten opghetrocken suyueret thooft ende de herssenen / dwelcke Galenus oock seght.

Tselfde sap met Drauick meel ghemengt ende inde moeder ghe set/ verweet dẽ vrouwen haerlieder maendstonden.

De bladeren van Coolen alleene/oft met grout ghestooten/ zijn goet gheleyt op heete gheswillen ende bloetsweeren/ midts dat sy (segt Galenus) iet afvaeghende inhouden : ghenesen oock dwilt vier ende quaet seer : sy doen wtbreken met sout de vierighe aposteumen oft colen / ende beletten d'wtvallen vanden hayre. Maer Plinius seght datse ghenesen tquaet oft wit seer met rondt Aluyn als Erweten ende azijn ghestooten/ ende dwtvallen vanden hayre oock.

De selfde ghesoden ende met honich ghemengt/zijn zeer goet gheleyt op alle voorts etende ende quaede veruuylde sweringhen. Plinius beveelt oock/ datmen de Canckers die met gheen ander Medicijnen mogen genesen wordẽ/eerst soude stouen met warm water / eñ datmen dan dese bladers ghestooten tweemael sdaegs soude daer op legghen. Alsoo worden oock/ segt hy/ de fistels die wt haer plaetse gegaen zijn ende de gheswillen weder ghebrocht / ende alle dinghen die verdreuen moeten zijn oft van een ghescheyden.

De

De bladers raeu gheten met azijn/zijn zeer goedt den miltsuchtighen/maer Plinius segt/metten witten wijn veertich daghen lanck inghenomen.

De bladers gheknout / ende tsap ingheswolghen / ghenesen de heescheydt / dwelcke oock seght Simeon Sethus.

Dwater daer de Coolen in ghesoden zijn/ghedroncken/doet lichten camerganck hebben/eñ verweckt den vrouwen haerlieder maentstonden.

De bloeme in eenen pessus ghedaen / ende nae dat de vrouwe ontfanghen heeft/ inde moeder gheset/bederft de vrucht door misval/bederuende tsaet/seght Simeon Sethus ende oock Plinius.

Tsaedt vande Coole/sonderlinghe vande ghene die in Egypten voorts comt/ verdrijft eñ doodet alle manieren van wormen. Galenus seght dat is/om dat se daer droogher is van natueren.

Tselfde saet wordt ghedaen in fijne Theriakels/ende suyuert oock wel des aensichts eñ de sproeten. Galenus voegt daer by/ dat helpende is alle ander dinghen die wat supueringhe oft afvaeginghe eysschen.

De groene stelen met de wortel tot asschen ghebrant / ende ghemengt met oude vercſkens liese / versoeten de verouderde pijnen vande sijden/ Want de Coolstocken die verbrāt zijn (segt Galenus) gheuen zeer drooghende asschens/in voeghen dat sy nv deelachtich zijn van een brandende cracht/ waerom dat die met oude verckens liese ghemengt / ghebruyct worden teghen de verouderde pijnen vande sijden ende ander dergheliicke dinghen. Want dwordt een sterck verteerende medicijne.

Gal. Plin. De tamme Coole heeft een drooghende cracht / soo wel gheten als van buyten opgheleyt/nochtans niet te zeer scherp/want sy gheneest oock de wonden ende quaede seericheden.

Galenus. Tsaedt vande Coole doodet de wormen/want het heeft voorwaer een bitter qualiteyt/ ghelijck oock hebben alle andere medicijnen die teghen de wormen goet zijn.

Plinius. De ghesoden Coole vele nuchteren gheten met olie / soudt / comijn ende grout / benemet droomen/ ende d'waken/maer alderbest salt helpen alst alsoo sonder broot gheten wordt.

De Coole met swarten wijn inghenomen treckt af onder meer ander dinghen de colerike humeuren.

De urine vande ghene die Coolen heeft gheten/ salmen bewaeren/want warm ghemaeckt zijnde soo is die den senuen zeer goet.

Tsap vande Coole met wijn ghemengt/ende laew inde ooren ghedrupt/ is goet teghen tstijf hooren/ende de quaede vlecken worden daer mede ghenesen als sy sonder sweeringhe zijn.

De Grieckeñ / te weten Galenus ende ander/segghen dat de Coole die niet en is ghenoech ghesoden/ lichten camerganck doet hebben/maer tweemael ghesoden/den camerganck stopt.

De Coole is vyandt vanden wijn/ghelijck sy is vanden wijngaert.

De selfde gheten gheeft/nae Hippocrates opinie/ouervloedicheyt van melck.

De Coole ghebruyct met Azijn/ Honich / Coriander / Dille / ende Peper / is zeer goet teghen den Hick.

De Coolbladers sonder meer gheleyt op buyl-slaeghen ende andere blaewe plecken / gheneest die.

Epicharmus seght/ dat de Coole nut is gheleyt op de ghebreke vande cullen ende mannelicheyt/ maer tselfde doet sy crachtigher ghemengt met Boonen meel. Met ruyte ghemengt is sy goet voor de vercrompen leden.

Coolen in spijse ghebruyckt (segt Simeon Sethus) maecken swaer eñ grof bloet/Sy verduysteren tghesichte/ende beletten den slaep door contrarie oft swaere droomen/ maer ghesodẽ met vet vleesch verliesen sy vele van haerlieder quaetheyt ende ghebreck.

Beete. Mayer. Fluweelbloeme.
Beta. Blitum. Amaranthus.

- Witte Beete met de bladers van Lattouwe/oft Lapathium, ende gele bloemkens/ is Cicla vanden Apoteken/ende Sicula van Theophrastus.
- Beete met doncker groene bladers.
- Roomsche Roode Beete/met de bladers vā Fluweelbloemen eñ Mayer eñ eẽ Raepachtige wortel.
- Ghemeyne Roode Beete.
- Witte Mayer met de bladers van Beete ende bloeme van Melde.
- Doncker Roode Mayer.
- Cleyne Mayer met smalle bladers.
- Roode Fluweelbloemen
- Fluweelbloemen met een enckel are.
- Groote Fluweel bloemen met Roode gheboghen aren ende bloemen.
- Papegaeyen oft Amaranthus van drye coleuren.
- Bloedt-Roode Fluweelbloemen met netwijse bloemen bijde van coleur.

Witte Beete. In Griecks / Τεῦτλον eñ Σεῦτλον. In Latijn / Beta alba. In Hoochduytsch / Weissen Mangolt. In Franchois / Bete, Iotte blance. In Italiaensch / Bietas. In Spaensch / Bledas. In Enghels / Withe Betis.

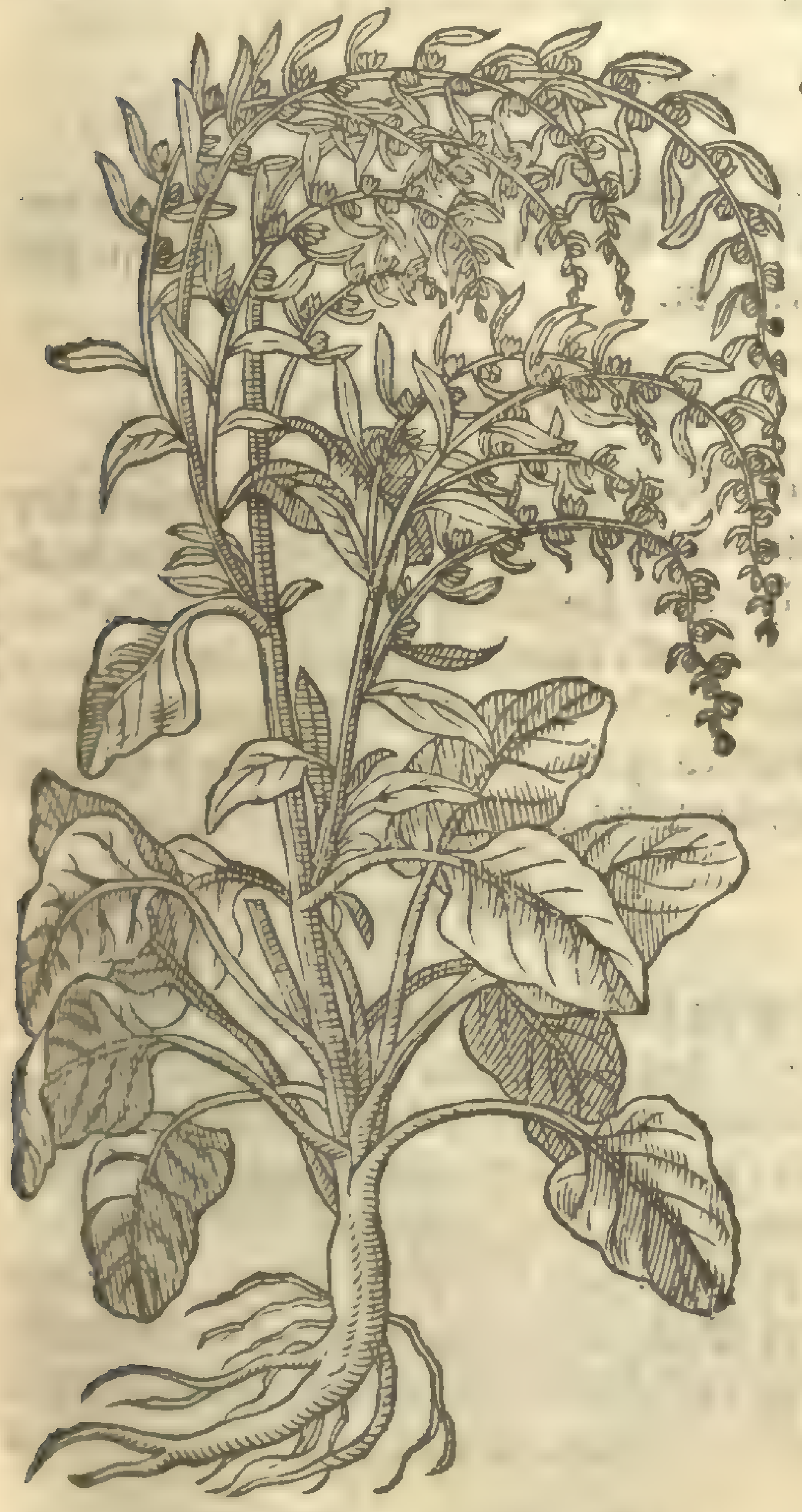

Roomsche Roode Beete / In Latijn / Beta Rubra. In Hoochduytsch / Roter Mangolt. In Franchois / Bete rouge. In Enghels / Redde Betis.

[illegible] is de fi- [illegible] vã voo- [illegible]e beete eñ in [illegible] vã dese [illegible] de witte [illegible]ste.

Hoe en souden de goede ouersten niet sonder reden begheeren in alle wel gheordonneerde ghemeynten dat d'Apotekers souden wesen niet alleenlick ghetrouwe ende gheschickt / maer oock gheoeffent inde kennisse vande cruyden / sonder de welcke henlieder conste niet dan bedroch ende schelmerije en is, alsmen hedensdaegs siet de ghene die onder henlieden de gheleertste willen zijn / niet en weten door lesen inde boecken oft sien inde houen / te segghen wat onderscheydt datter is tusschen Beete ende Blitum oft Maier: Maer nemen die alle beyde d'een voor dander / om de ghelijckenisse van naem ende bladeren die sy tsaemen hebben / hoe wel datter tusschen de selfde groot onderscheydt is.

Wantmen wil segghen datse Beete ghenoemt is vande Griecsche letter Beta, als Columella ghetuyght. Oock meyntmen datse σεῦτλον gheheeten is / om dat de stele ende bladers hooghe eñ zeer wydt int ronde opwassen wt de wortel / sonderlinghe die vande witte Beete / de welcke de meeste / proffijtelickste ende meest ghebruyct is / die inde Apoteken Cicla ghenoemt wordt / de naem getrocken zijnde van Sicula / oft van d'eylandt Sicilia van waer sy eerst den naem gheeregen heeft. Dese groeyet in alle houen / ende heeft int eerste de bladers die vande Lattouwe zeer gelijck / maer naederhant die vanden Rumex oft groote Weghebree. De stele is eenen voet oft onderhalf lanck / ghestreept ende cantich / ende ghedeylt in veel sijde taeskens / waer op voorts comen zeere veel groenachtighe gele bloemen / ende claer swart saedt in groene vellekens besloten ghelijck dat van wilt Weet. De wortel is eenen vingher dicke / saselachtich ende onderhalue palme lanck. Dese is veel scherper ende bytender dan alle d'ander / want tsap trecket snot wt den neuse. By haeren smaecke mits datse scherper is / machse onderscheyden worden vande Mayer / de welcke slapper is ende doofuer van smaecke / ende vochtigher / ende genereert colerike humeuren ghelijck de Cawoorden ende Pompoenen de welcke mits datse niet en connen verwecken d'wtdrijuende cracht / soo corromperen sy de spijse

Roode Beete. In Latijn/Beta rubra vulgatior.

ſpijſe midts langhe int lichaem blijuende / ende be-douwen zijnde / ſoo verwecken ſy braeckinghen ende beroerten inde mage/met veel winden daer onder ge-mengt.

Beete met doncker groene bladers.

Deſe is oock alleleens/ dan datſe doncker groene bladers heeft/ waerom datſe oock ſwarte Beete ghe-heeten wordt.

Roomſche Roode Beete.

Deſe Beete verſchilt vande twee voorſeyde inde gedaente vande wortel/de welcke inde midden buyck-achtich is ende ghefatſoneert ghelijck een Steck ra-pe: buyten ende binnen gheheel root ſiende / maer is lieflicker ende ſoeter om eten/ noch ſoo zeer ſoudt niet: van bladers / ſtele/ bloeme ende ſaedt is ſy den voor-gaenden niet onghelijck/maer ſoo ghemeyne niet.

Roode Beete.

Deſe en is niet verſchillende vande witte Beete oft Cicla, dan datſe bruyn-roodt is van verwe.

Dioſcorides. De Roode Beete met Linſen ghe-ſoden / (om de byvoeginghe van eenige aſtrictie ſegt Galenus) ende ghegeten/ ſtopt zeere den camerganck/ ende de wortel noch veel meer / maer de witte Beete maeckt ſacchten camerganck. Plinius die ſeght dat de Beete een weynich geſoden wordt ende met azijn ghegeten/om den buyck weeck te maecken / maer zeer gheſoden zijnde datſe de beroeringhe van buyck ende maghe beneemt/ Niettemin om te ſtoppen ſoo ſchijnt datſe daer toe beter dient als ſy wel gheſoden met azijn ghegeten wordt. Cracht.

Beyde de Beeten midts datſe hebben een ſcherpe vochticheyt/zijn grof bloet maeckende.

Tſap vande Beeten met honich ghemengt/inden neuſe ghedaen/ſuyvert die herſſenen eñ opent de verſtoptheyt vanden hoofde/ afvaeghende/ ſeght Galenus.

Tſap vande Beeten gheneeſt de pijne vanden ooren:Galenus ſeght daer in gedrupt zijnde.

Dwater daer de bladers ende wortels vande Beete in gheſoden zijn/doet vergaen de ſchelferin-ghe ende neten vanden hoofde/alſmen thooft daer mede waſſchet/ ende is oock zeer goet om de cac-hielen daer mede te ſtouen.

De rouwe bladers zijn zeer goet gheleyt op de witte ſchelferachtighe vlecken/ eerſt met Niter ge-wreuen/ende quaede ſchorftheden des hoofts alſt hayr wtvalt/ende opde voorts etende ſweeringen/ dwelcke Plinius oock ghetuyght.

De bladers van Beete gheſoden / gheneſen d'wtbrekeṅ vande blaerken / dwilt vier ende die ver-brantheydt/ghelijck een plaeſter daer op gheleyt.

Galenus. Beete heeft een Salpeterſche cracht/ want ſy vaeght af/ſy verteert / ende ſuyuert door de neuſe gaten. Maer gheſoden zijnde verlaetſe alle Salpeterſchen aert/ ende crijght een cracht van ſoetelick te doen ſcheyden/ende teghen de heete gheſwillen . Maer om te ſuiueren ende verteiren is de witte Beete crachtigher/daerom verweckt ſe den buyck tot camerganck/ende bijt ſomtijdts de maghe principalick den ghenen die de ſelue wat ghevoelender hebben.

Beete voor ſpijſe ghebruyckt gheeft zeer luttel voediſels / maer is bequaemer teghen de verſtopt-heyt vande Leuer dan de Maelwe/ende noch meer als ſy met Moſtaert ghegeten wordt. (Hier te lan-de wordt ſy met geingber ghegeten.)

Beete inſghelijcks ghegeten is den Miltſuchtigen een wonderlijcke hulpe.

Plinius. Witte Beete gheſoden ende met row Loock ghegeten / is goedt teghen alle ſoorten van wormen: ſy doet water maecken ende gheneeſt den buyckloop ende de geelſucht.

Tſap

Tsap van dese Beete stilt den tantsweere daer aen ghestreken/ maer tsap vande wortel is goet teghen de beten vande fenijnighe dieren.

Beete ghesoden is goet op de cackhielen gheleyt/ ende tsap vande witte Beete benemet loopen vã de ooghen/ opt voorhooft ghestreken: ende gheneest oock dwilt vier/ als daer een weynich Aluyn onder ghemengt is.

Wilde zee-Beete. Beta syluesttis spontanea marina.

De wilde Beete groeyet van selfs opde sauelachtighe plaetsen aende zee gheleghen/ hebbende doncker groene bladers die smalder ende dicker zijn dan vanden anderen/ ende heeft eenen souten eñ Salpeterschen smaecke/ andersins is sy den anderen niet onghelijck.

Mayer. In Griecks/ Bliton. In Latijn/ Blitum maius album. In Hoochduytsch/ Mayer. In Fracchois/ Blette. In Italiaensch/ Biedoni, Blito ende Gelosia. In Spaensch/ Bredos ende Bledos. In Engels/ Wilde orrage.

Roode Mayer. In Latijn/ Blitum rubrum.

Den Beeten zijn van natuere ende ghedaente zeer ghelijck de soorten van Mayer oft Blitum, alsoo ghenoemt om den smetsen ende onsmaeckelicken smaecke die daer in bevonden wordt: Want Blax is in Griecks te segghen/ slecht/ bot ende sot/ ende d'ouders hieten Blitos de welcke wy Duytsche noemen/ traghe/ dwase/ plompe/ sotte ende onghesouten/ waer door de Franchoisen oock heeten Belittre ende Blitre, de ghene die nerghens toe nut ende bequaem en zijn/ hoe wel nochtans dat de Latijnsche schijnen de Beete ghehouden te hebben voor een specie van Blitũ oft voor Blitum selue/ ten waere dat de cluchtige Martialis d'onderscheydt niet wel en hadde gheweten/ als hy segt/ Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia Betæ, O quàm sæpè petet vina piperque coquus. dat is: Om dat d'onsmaeckelicke Beeten de spijse van smeden zijn/ Och hoe dickwils sal daer toe de Cock eysschen peper ende wijn.

De grootste Mayer heeft een dickachtige wortel/ eñ bladers bycants den grouẽ Basilicũ, Fluweelbloemen oft Melden gelijck/ eñ cleyne bloemẽ oock die vande Melde niet ongelijck/ maer saeykẽ als de Ne-

de Netels niet ongheliick de welcke besloten is in huyskens oft vellekens van Beete / groeyende op eenen stele van vier vijf oft ses voeten hooghe. Dit cruydt wordt ghehaet ende veracht vanden Houeniers die dat wt haerlieder houen wtroeyen ende verdrijuen.

Cleyne Maeyer. Blitum minus album.

Dese cleyne Mayer wast oock somtijdts inde houen / hebbende eenen groenen stele met veel sijde tackskens ende smalle bladers drye mael minder dan die vande Beete. De bloemkens zijn donker roodt/ende de wortel zeer saselachtich/ T'saedt is by een wassende ghelijck tsaedt vande Melde.

Roode Mayer. Blitum rubrum.

De roode Mayer en is den anderen niet ongheliick / dan dat de stelen bloedt-roodt zijn / ende de bladers wt den rooden swert sien. Tsaedt is zeer van eender verwen.

Ligghende roode Mayer. In Latijn/Blitum rubrum supinum.

Dese cleyne Mayer groeyet oock van selfs onder de pottage cruyden / maer heeft ligghende tacken. De bladers ende saedt en is andersins de voorgaende niet ongheliick. De bladers worden oock ghepresen om de hooge roode verwe gelijckende den wijngaerdt-bladeren als die beghinnen te rijsen.

Dioscorides. Maer wordt gheten ghelijck ander Moescruydt / ende maeckt saechten camerganck/maer en wordt niet ghebruyckt inde medicijne.

Veel Apotekers vã Vranckrijck menghen niettemin hedens-daegs de Mayer met de Beete in de clysterien door bevel vande Medicijns.

Plinius. Mayer maeckt sulcke beroerte inden buyck / datse den sommighen de Cholera verweckt/ende is der maghen schadelick.

Men segt dat Mayer zeer goet met wijn inghenomen wordt tegen tsteken vande Scorpioenen/ ende oock zeer goet is opde exterooghen ghestreken/ ende teghen de pijne vande Milte ende pijne inden slaep vanden hoofde met olie gheten. Hippocrates meynt dat met dese spijse de maendtstonden vande vrouwẽ ghestopt worden/ ghelijck de Medicijns van desen tijdt doen met de Fluweelbloemẽ die een specie zijn van Mayer.

Galenus. Mayer is een etelick Moescruydt coudt ende vocht tot inden tweeden graedt : Maer de ghene die verstaet de smaeckelicke qualiteyt vande Melde ende Mayer, ende ghedachtich is den smaecke vande Coole/die sal bekennen dat de Lattouwe midden is tusschen de Coole ẽn dese Moescruyden. Want de Coole is zeer drooghende / ẽn dese zijn ter contrarien gheheel vocht ende waterachtich. Waerom datse niet olie ẽn pekel alleene / maer meest ẽn oock best met azijn daer by ghedaen gheten worden, want andersins zijn sy der maghen hinderlick. Wy hebben ghesydt dat dusdanighe Moescruyden eenichsins goedt zijn om saechten camerganck te maecken/ sonderlinghe als sy tot de vochticheydt een lijmachtighe glatticheydt hebbẽn. Andersins heeft tselfde zeer luttel te bedieden/

ghe-

ghemerckt datse gheenen scherpen oft Salpeterschen aert en hebben/ die den buyck soude moghen tot camerganck porren.

Fluweelbloemen. In Latijn / Amaranthus Purpureus saturo Coccineo. In Hoochduytsch/ Samatboulm ende Dausent schoon. In Franchois/ Passe velours. In Italiaensch/ Fior velluto: ende is qualick Circæa van Tragus gheheeten. Sy is oock de Phlox oft flamma van Theophrastus Anguillaræ. In Engels/ Flower gentill.

Fluweelbloemen met smalle bladers. In Latijn/ Amaranthus angustifolius simplici spicata pannicula.

Den naem Amaranthus dient allen bloemen die ouerjaerich worden ende langhe blijuen sonder vergaen / waerom dat hy oock is ghegeuen gheweest den Chrisocome / Bruynettekens / Rhijnbloemen/ende ander die vasthoudende zijn van verwe ende schoonheydt/ghelijck als dese soorte van Mayer is / welcke zeer schoon purper roode bloemen heeft/ in ses oft seuen iaeren niet versteruende/ Waerom dat vande Franchoisen Passe velours gheheeten wordt/ dwelcke oft de Diosanthos ende Phlox van Theophrastus is/ dat wordt verclaert int cruydt Adonis.

Ghemeyne Fluweelbloeme.

Dese worden om de aerdicheydt ghesaeyt in veel houen van Italien / Vranckerijck / Duytschlandt ende Enghelandt/ende oock gheoeffent / de welcke lichtelick wt de figuere vande voorseyde moghen ghekent worden. Want dese heeft bladers die vande Mayer/ oft Nascaye ghelijck/ oft langher dan die vande grosue Basilicon / staende by tusschen spacien twee tsaemen / neffens de welcke voorts comen lieflicke aren van bloemen/ te bouen gaende in saechticheydt ende schoonheyt de sijde/ oft fluweel/ nae de welcke dat volgt een swart blinckende saedt.

Fluweel bloeme met smalle bladers ende enckel aren.

Dese plante heeft van onder tot bouen enckel aren van bruynroode bloemen/ in alle andere dinghen

ghen is sy den anderen ghelijck / dan dat de bladers smalder zijn ende cleynder. Dese is ons al- dereerst ghewesen eñ gegeuen gheweest vanden zeer edelen Heere den Hertoghe van Aerschot.

Groote Fluweelbloemen met langhe aren van bloe- men. In Latijn/ Amaranthus maior floribus pã- niculosis spicatis purpureis.

Fluweelbloemen/ met bloedtroode ende netwijse ge- aerde bloemen. In Latijn/ Amaranthus holose- riceis, sanguineis, reticulatis floribus.

Dese en is der voorgaende niet zeer ongheliick/dan datse bloemen heeft bouen zeer ouervloedich/ ende staende als gheboghen aren/ in malcander groeyende/zeer lustich om sien/maer meer verstor- uen van roode verwe / Zijn andersins den anderen niet ongheliick/ maer meerder / want den stele is ghestreept van acht oft thien voeten hooghe/oock zijn de bladers veel meerder.

Fluweelbloeme/ met bloetroode ende netwijse gheaerde bloemen.

Voorwaer zeer excellent ende schoone is de Fluweelbloeme die inde houen van Italien soo ghe- meyne niet en is /de welcke voorts brengt zeer veel bloemen/ waer af de meeste gheboghen staen / eñ ghelijck eenen vederbosch van pluymen cruyswijs ouer malcanderen comende/bloetroot eñ ieugdich van verwe / de welcke zeer veel saedts voorts brenghen. Dese worden zeer gheacht ende ghepresen vande vrouwen, niet alleene om de ghenoechte die sy hebben van hoeykens oft tuylkens daer af te maecken/ maer oock om datse zeer goet zijn om der vrouwen vloedt te stoppen/ende oock te benemen tloopen vande etterachtighe sweeringhen.

Papegaeyen-cruydt. In Latijn/Amaranthus tricolor. Oft oock is Theombrotum Persarum apud Plinium? ende is Celosia Tragi.

De aerdicheydt van dese Fluweelbloeme en is niet gheleghen inde bloeme / maer in verscheyden vlecken vande bladers die dryederhande zijn van verwen. Want sy zijn die vanden grofuen Basilicon oft Mayer ghelijck / van verwẽ somtijts schoon geel / oft purper/ende somtijts van drie coleuren/ als groen/geel ende bloetroot/ den vleughels vande Papegayẽ gelijck / waerom datse oock in Vlaenderen Papegayen-cruydt vã tgemeyne volck gheheetẽ worden. Tsaedt ende bloemen zijn die vande Melde oft Mayer ghelijck. Dese wordt minst van allen gevonden.

Melden. Atriplices.

- Melden
  - Tamme die witachtich is/ende ghelijck met meel bestropt.
  - Tamme met doncker roode bladers ende bloemen.
  - Wilde die ghekerft is.
  - Gansen voet.
  - Cruppende zee Melde gele eñ van verwe dẽ rijsendẽ roodẽ wijngaerdt bladerẽ gelijc.
  - Stinckẽde Melde oft Bocs cruydt/ oft Cuttencruydt.
  - Polysperon Cassani Bassi van Anguillara.
  - Spinnage.
  - Cleyne wilde Melde.
  - Melde met de bladers van Halimus.
- Glascruydt.
- Swarte winde. Onder de winden salmen hier af spreken.
- Phyllon wijfken/ oft thelygonum.
- Phyllon manneken/ oft Arrhenogonum.
- Bingel cruydt { manneken / wijfken }
- Wildt Bingel cruydt.
- Creeft cruydt { groot / cleyne }
- Tornesol, ghemeyne Verrucaria, met zijn onderscheyt/ eñ Heliotropium trioccum Plinij.
- Nascape
  - Nascape.
  - Criecken van ouer zee.
  - Swarte oft vremde Crieckẽ van ouer zee/ oft gheherte Ertkens. Hier af salmẽ spreken onder de legumina oft pluckgraenen.
  - Groote Nascape oft Dulcruydt.
  - Dulmaeckende Nascape.
  - Slaepmaeckende Nascape/Matth. Verticillatum Solanum.
  - Boomachtighe Nascape/oft Amomum vande Italiaenen.
  - Maniacum, of oock is Stramonium?
  - Cacubalum van Plinius, soo veel te segghen/als quaetdoende.
  - Circæa tweederhande.
  - Vua paris.
- Mandragora { manneken / wijfken }
- Melongena oft Melazana.
- Billen
  - Witte.
  - Gele.
  - Swarte.

Tamme witte Melde. In Griecks/ Atrophaxis. **In Latijn**/ Atriplex satiua alba. **In Hoochduytsch**/ **Zam Molten of Milten. In Franchois**/ Arroche. **In Italiaensch**/ Atriplice **ende oock** Reppice. **In Spaensch**/ Armoles **oft** Armuelles. **Wordt oock van sommighe gheheeten** Chrysolachanon, **dat is/gulden Moes-cruyt. In Engels/Orage.**

Roode tamme Melde/In Latijn/ Atriplex satiua altera, folio & flore purpurea, liuens.

De soorten van Melde zijn oock menigerhande soo wel als vande Mayer/den welcken dat niet zeer onghelijck en is van wtspruyten/ ghedaente/ smaecke/ cruyde ende rascheydt van groeyen/ deshaluen tselue by de Latijnsche sijnen naem heeft ghehouden van de Griecken / ἄδρως ἄυξειν : want het wel haest zijne wijdde ende grootte crijght/waer af een soorte is die van Dioscorides, ende oock van zijn voorsaten ende naecomers gheheeten wordt Chrysolachanon, vande welcke de bladers als sy vergaen wten gelen oft goudtgelen sien/oft ghelijck roode afrijssende Wijngaertbladeren/ hoe wél dat dese beter soude accorderen met de zee Melde / vande welcke in Dioscorides groote mentie ghemaeckt wordt/wien ende oock d'Autheuren vanden seluen tijden Plinius schijnt te berispen van onachtsaemheydt inde Chrysolachanon met de goudtgele bloeme / alleene metten bladers van Moescruydt beschreuen / want hy seght/ Ick en weet niet dat vanden Chrysolachanon ghenoech ghesevt wordt oock en vinde ick niet meer daer af gheschreuen: Nochtans zijnder hedens daegs zeer veel soorten oft specien van Melde bekendt/te weten Wilde/Tamme/ende zee Melde: Maer hebben eenichsins de bladeren/t'voorts comen/ende ghedaente van Mayer/sonderlinge de tamme. De wortel is saselachtich/ waer wt dat spruyten rechte stelen van een mans lengde/ ghestreept/ onder rondt bouen cantachtich ghedeylt in zijde taeskens / voorts brenghende in blaeskens zeere veel saedts dien vanden Bent ghelijck/ nae dat de menichte vande gele bloemkens inden Somer eñ inden Herft vergaen zijn. De bladers zijn onder breeder dan die vande Beete / maer wit ende meelachtich/ al oftse met meel bespreydt waeren.

Roode

Roode tamme Melde/ Atriplex satiua altera, folio & flore purpurea, liuens.

De roode Melde is dese voorseyde tamme Melde van fatsoene ghelijck: dan datse doncker roode stelen ende bloemen heeft/ sonder eenich ander onderscheydt.

Dioscorides. Chrysolachanon wordt ghesoden ghehen ghelijck ander Moescruydt/ ẽn maeckt den buyck weeck. Cracht.

Melde row oft ghesoden is goet gheleyt opde heete ghe swillen/ de tammẽ als sy eerst beghinnen/ de wilde als sy beghinnen te vergaen.

Tsaedt vande Melde met honich water inghenomen/ gheneest de geelsucht: Want Plinius ẽn Galenus segghen/ dat een afvaeghende cracht heeft / ende dat daerom nut is ende goet teghen de Geelsucht die ghecomen is wt verstoptheydt vande Leuer.

Galenus. Melde is coudt inden eersten / ende vocht tot inden tweeden graet / ende midts haer glattigheydt looptse lichtelick door den buyck/ niettemin sy heeft zeer luttel van verteerende crachten.

Plinius. Melde met azijn ende Salpeeter ghemengt/ is goet gheleydt op dwilt vier ende heete ghe swillen.

Plinius. Melde wordt swaerlick verteirt/ ende is der magen teghen: sy genereert sproeten ende sweirkens/ ende wordt ghebruyckt met Beete teghen de ghebreken vande moeder.

Lycus van Naples gaf die te drinckẽ tegen tfenijn vãde Cantharides oft Spaensche Vliegen.

Melde is oock zeer goet gheleyt op tFleirsijn.

Men segt dat de Melde aftrect de rouwicheydt van de nagels sonder sweeringhe.

Daer sijnder die tsaedt gheuen ghemengt met Salpeeter/ ende d'arterien ende amandelen daer mede wrijfuen/ ende maecken den buyck daer mede weeck.

Tsaet alleene oft met Maelwe oft met Linsen ghesoden / doet braken.

Serap. Twee oft drie vierendeel loots saedt van Melde inghenomen doet braken.

De wilde Melde wordt ghebruyckt om thayr te verwen/ ende oock tot de voorseyde Medicijnen.

Wilde Melde. **In Latijn**/ Atriplex syluestris sinuata, **ende is** syluestris 2. Matthioli. **In Hooch-duytsch gheheeten Wild Molten**. **In Fräcois**/ Arroches sauuages. **In Engels**/ **Wilde orage.**

Gansen voet. **In Latijn**/ Atriplex syluestris, **oft** Pes anserinus, latifolia, laceris laciniis. **In Hooch-duytsch/Gensz fuz/ ende Schweinſ todt/ eñ Sewtodt/om datse de Sochs doodet.** **In Francois**/ Pied d'Oye. **In Italiaensch**/ Pede di Ocha. **In Engels/Goose foote.**

Dat de wilde Melde de tamme niet ghelijck en is/ bewijsen (behaluen de oeffeninghe van dien te vergheefs versocht) de bladers/ de welcke doncker loot-groen sien ghelijck de Nascaye/ende midts datse gheerne is groeyende aende canten vande weghen/ soo is die vanden ouders ghehouden gheweest voor Olulatrum oft groote Eppe. De wilde Melde groeyet zeer vele ouer al ontrët de vesten ende mestputten/de welcke bekent ende ongeoeffent is/ Sy heeft zeer veel cleynder bladers/ smalachtich ende niet scherp ghekerft oft ghetant/ De bloemen zijn oock geelachtich groen.

Gansen voet.

Gansen voet heeft de bladers van Nascaye/oft Melde/ende wtgheholt ghelijck de voet van een Gans/de bloemen zijn rootachtich ende cleyn ghelijck oock tsaedt. De wortel is saselachtich. Dit cruydt wasset ontrent de mestputten ende byde straeten ende weghen ouer al ghenoech ghelijck de wilde Melde. Inde Apoteke ist onbekent ende onghebruyckt.

Men seght dat de Ganse voet de Soghen oft Verckenen doodet / maer Fuchsius seght dat tot alle dinghen mach wtwendich ghebruyckt worden daer de ghemeyne Nachtscaye toe goet is.

Cruyppende zee-Melde/ In Latijn/ Atriplex marina repens.

Bockx-cruydt oft stinckende Melde. In Latijn/ Atriplex olida, pusilla, hircina, ende Vuluaria, garũ olens, ende is Garosmos Cordi. Sommighe heeten die Atriplex canina, om dat sy meynen datse boorts comende is vande Hondts pisse.

Aende costen vande Middellantsche ende Venetsche Zee groeyet ouer al dese Melde lancs der aerden cruypende/hebbende den stele/ghekerfde bladers ende tsaedt/ der wilder Melden eñ Spinagen ghelijck/maer dicker ende breeder/ somtijts rootachtich ende somtijts geel van coleur / maer is soutachtich van smaecke.

Cleyn stinckende Melde/ ghenoemt Cutten-cruydt.

Int Landt van Languedoc ende veel ander plaetsen wast een cruydeken dat onder de Melde te rekenen

rekenen is/ groeyende zeer vele/ maer cleyne ende teer lancs de weghen: de bladers ligghen opder aerden blinckende al oft die met meel bestroyt waeren. Den reuck heeft dit cruydt zeer bekendt ghemaeckt ende bycants schandelick veracht: Want den reucke van dien stinckt ghelijck eenē Bock: iae men vraegt de ghene die tselfde ghewreuen hebben tusschen de vingheers/ oft sy erghens ghehandelt hebben eenighe vuyle hoere/ midts dat gheheel is stinckende ghelijck de vuyle ende stinckende hoeren/ waer door dat ghemeynlick Cutten cruydt gheheeten wordt. Als eenighe vrouwen cleederē daer mede ghestreken zijn/ soo comen de honden daer aen riecken/ ende tot onnutticheyt daer door gedreuen zijnde/ comen met een stijf dinck de selfde feesteren/ besonder in de kercken daer vuylen domp wassemt/ ouermidts de begrauinghe der dooden/ ende oock want die met gheene winden ghesuyuert en worden. Maer ten mach gheensins in spijse ghebruyckt worden.

Polyspermon Cassani Bassi Anguillaræ.

Goeden Henrick oft Lammekēs oore. In Latijn/ Tota bona **oft** Bonus Henricus. **In Hoochduytsch/ Guter Henrich/ In Engels/ English Mercury/ ende is** Rumicis tertium genus Fuchsij, **ende** secundum Turneri.

Dit cruydt schijnt in Griecs ghenoemt te zijn Polyspermon oft Polysporon vande menichte van saedt ende bloemen die vanden mosachtighen Druyf-cruydt niet ongelijck daer mede zeer veel steelkens geladen zijn/ onderhaluen cubitus lanck/ dunne ende vele/ D'onderste bladers zijn die vande Nachtscaye oft wilde Melde gelijck/ maer d'opperste zijn veel minder ende teerder/ De wortel is wit ende dunne.

Dit cruydt/ seght Cassianus Bassus ende Anguillara, is den visschen zeer aenghenaem.

Goeden Henrick.

Goeden Henrick meer door ghebruyck dan door eenighe wetenschap bekent/ heeft ouer lanck gehouden gheweest vande slechte vrouwen ende Enghelsche Apotekers die niet veel wijser en zijn/ voor Binghelcruydt/ waer by datse noch blijuen meer door opstinaetheyt dan door eenighe reden/ om dat ghebruyck wel comt. Want dese plante heeft een afvaeghende cracht meerder dan t'Binghel-

gheleruydt/ende versekerder in heete sieckten/oock heeftse een goede naetreckende cracht/ ende is veel lieflicker om eten dan Bingelcruydt/ hoe wel datse wat winden maeckt / ende niet vele en schijnt te verschillen vande nature vande Spinagie.

Spinagie. In Latijn/ Spinacia. In Hoochduytsch/ Spinat of Spinnet. In Franchois/ Espinars. In Italiaensch/ Spinacci. In Spaensch/ Espinaca. In Engels/ Spynache.

Cleyne wilde Melde. In Latijn/ Atriplex syluestris Polygoni aut Helxines foliis.

Spinage schijnt in Latijn Spinacia ghenoemt te zijn/om de stekende punten van tsaedt. Als die eerst wtspruyt / heeftse driecantighe bladers ende ghelijck eenen pijl ghepunt / daernae wordtse ghekerft ende crijght ghetande pinnen / langher dan die vande Melde / ende heeft den smaecke van Beete eñ scherp saet/ volghende nae een haest vergaende groenachtich bloemken die vandẽ Mayer ghelijck: int eten gheeftse lieflicker voetsel dan de Beete.

Cleyne wilde Melde.

Dickwils wordt ghevonden inde Wijngaerden eñ aende canten vande velden een wilde Melde met smalle bladers die vanden Perle cruyt ghelijck/ wtspreydende lancs der aerden ghestreepte tacken van eenen cubitus oft onderhalf lanck / waer aen voorts comen veel moschachtighe bloemen ende daer nae tsaedt in blaeskens dien van Weyt oft vande tamme Melde ghelijck.

Melde met bladers van Halimus. Atriplex Halimoides.

Dese Melde is een Somer plante/voortbrenghende stelen van drie ende vier cubitus hooghe/ eñ bladers den Halimus ghelijck. De bloemẽ ende tsaedt zijn druyfachtich als alle d'ander. Dese hebbe ick aldereerst ghesien inden hof vanden zeer gheschickten Apoteker van Dornick Jan Mouton. Sy groeyt gheerne aende weghen ende op steenachtighen grondt.

Glascruydt oft Parietare.

Glascruydt is van ghedaente zeer wel bekent/ eñ oock van tscherp saedt dat aende cleeders blijft hanghende/ ende van bladers/waer door dat oock in Griecs Helxine gheheeten wordt. Oude vuyle mueren ende vervallen plaetsen zijn in allen landen zeer wel van dit cruydt voorsien / welcke oock eens in eenighe houen volwassen zijnde/ zeer qualick mach daer wt geroeyet worden. Van bladers ende ghedaente ist den Fluweel-bloeme oft Bingelcruydt ghelijck / voortsbrenghende wt een veselach-

Glaſcruydt oft Parietare. In Griecks / Helxine. In Latijn / Parietaria, Vitriola oft Perdicium. In Hoochduytsch / Tag vnd nacht. Mankraut. In Francoys / Parietoire ende Parietaire. In Italiaensch / Parietaria. In Spaensch / Yerua del muro. In Engels / Pellitorp of the wal.

veſelachtighe wortel rootachtighe / teere / ende ſapachtighe ſteelkens / met ſcherpe rouwe bladers / ende ſaedt dien vande Beete gelijck / dwelcke blijft hanghende aen de laken cleederen: De bloemen zijn mosachtich / bleeck groē / Maer tgeheel cruydt is zeer bequaem ende veel ghebruyckt in clysterien eñ baetſtouē die tot ſuyueringe dienen / oock iſt van ſmaecke als wtwendichlick afvaeghende / ende nitreus als de Mayer / den welcken dat zeere ghelijck is. Aengaende de ſwarte Winde gheheeten Ciſſampelos Helxine, daer af ſal gheſchreuen worden int cap. vande Winden.

Dioſcorides. De bladers van Glaſ-cruydt hebben een vercoelende eñ dickmaeckende cracht. Want Galenus ſeght / datter in is een afvaegende ende ſoetelick tſamen treckende natuere / met een coutachtighe vochticheydt / ende is daerom ghenesende dwilt vier / verbrantheydt / ende alle hittighe ſweeringhen ende gheſwillen gheſtooten daer op gheleyt / te weten / als Plinius ende Galenus segghen / int beghinſel ende vermeerderinghe van dien tot dat ſy zijn in ſtaete.

Tſap van Glaſ-cruydt met ceruyſe ghemengt / is zeer goet teghen dwilt vier / ende voorts etende ſweerringhen. Tſelfde ſap met bocken ruet ghemengt oft Ceratum Cyprinum, is goet teghen de pijne vanden Fleirſijn / daer op gheſtrecken.

Tſelfde ſap de weerde vā eenen croes vol ghedroncken / gheneeſt den verouderden hoeſt / dwelcke Plinius oock ghetuyght.

Tſelfde is oock zeer goet gheſtreken opde amandelen als ſy eenighe inflammatie ghevoelen / oft oock daer mede ghegorgelt / maer Plinius ſeght als de kele beghint te ſwillen.

Tſelfde ſap met Olie van Rooſen ghemengt verſoet de pijne vanden ooren daer in ghedrupt.

Galenus. Glaſ-cruydt is zeer goet gheleydt op heete gheſwillen ghelijck een plaeſter als die eerſt aencomen.

Tſap van Glaſ-cruydt is oock tamelick goet gheſtreken op bloetſweeren. Ende ſommige geuent om daer mede te gorgelen teghen de pijne inde kele.

Sommighe Medicijns hebben tſelfde oock ingegeuen den ghenen die langhe metten hoeſt zijn ghequelt gheweeſt.

Glaſ-cruydt gheeft een claer teecken ende proeue van zijn afvaeghende cracht in tſchoon maecken vande glaſen.

Aëtius. Glaſ-cruydt verdrijft de ſchorftheydt die thayr doet wtvallen / ende oock de witte vlecken ende ſcericheyt eenparich alleene daer op gheleyt.

Glaſ-cruydt opent de ſpene / ende gheneeſt de fiſtels ende holle ſweeringhen met wat ſouts ghewreuen ende daer op gheleyt.

Glaſ-cruydt in een clyſterie ghebruyckt / oft dwater daer Glaſ-cruydt in gheſoden is / oft tghediſtilleert water ghedroncken / doet water maecken / ende breeckt ende verdrijft den ſteen ende graueele.

Apuleius. Glaſcruydt ſalmen ſieden in water / ende ſtouen daer mede de voeten oft knien die tſler ſijn hebben / voorts ſalmen daer op legghē tcruydt gheſtooten met verckens lieſe / ende tſal wonderlick die gheneſen.

Phyl-

Phyllon Wijfken. In Latijn, Phyllon theligonon.

Phyllon Manneken. In Latijn / Phyllon Arthenogonon.

Hoe wel dattet ondersoeck zeer langhe heeft ghequelt de gheschictste Herbaristen / te weten / oft beyde de Phyllons een dinghen waeren / dat beyde de Binghelcruyden zijn: Nochtans nae dien nv ouer langen tijt blijckt wt de kenrisse vande cruyden vergeleken met de beschrijuingen datse veel verschillen van malcander: soo sullen wy hier bequaemlick alle die van deser soorten by een voegen. Wāt dese twee planten oft specien van Phyllon en soudē niet moghen op bequaemer plaetse / iae bycāts op gheen ander plaetse ghestelt worden: Want sy zijn van fatsoen ende deylen malcander soo ghelijck / dat gheensins wonder en is / dat d'Autheuren om dinghen die malcanderen ghelijcken / te bewijsen / ghebruyckt hebben bycants de selfde ghelijckenissen ende naemen: dwelcke de ionghe Herbaristen heeft doen meynen soo de planten noch niet ghevonden en waeren / datse tweemael van een dinck mencie ghemaeckt hadden. Maer tis al anders / oock dit capittel en is gheensins onbehoorlick daer in gheraeckt / noch oock vervalscht meer dan veel meer ander / de welcke om de twijfelachticheydt niet min moeyten aendoen. Want Dioscorides en twijfelt niet oft de planten zijn / oft hoedaenich die zijn / maer twijfelt alleene oft hy eenighe soude moghen van beyden heeten manneken oft wijf ken / dwelcke Crateuas voorts ghebrocht hadde / ende Theophrastus hiel dat voor een fabel. De beschrijuingen dan heeft Dioscorides ghemaeckt / niet Crateuas, oft zijn emmers niet van hem alleene maer wt ander Autheuren by Dioscorides ghenomen. Tverschil van dien is merckelick ghenoech / soo wel van beyden onder henlieden / als oock principalijck van beyde de Binghelcruyden / de welcke bladers hebben soo van aensien als rontomme gekerft gelijck grofue Basilicum / maer de ghedaente ende wesen is die vanden Glas-cruydt ghelijck / als d'Autheur zeer wel beschrijft / Maer van Phyllon, welcke hy heet Elephyllon, dat is Olijf blat / ende oock by d'wtspruyten oft voorts comen vande bloemen Bryonic, groeyet zeer vele op rouwe steenachtighe ende dorre hoeuels ende canten vande weghen / ende int landt van Languedoc ontrent Montpelliers lancs de weghen ende op de sauelachtighe ende dorre hoeuels vanden gherechte / ende wat voorder / op deser sijden vande brugghe van Nieu casteel / ende op veel meer ander plaetsen, de welcke zeer merckelick tweederhande bevonden wordt / zeer net / ende besonder beyde de Binghelcruyden contrarie / te weten van manneken ende wijf ken / die de bladers hebben gheheel den Olijfblat ghelijck van verwe / ghelijfuicheydt ende ghedaente / maer van grootte die vande zee Porceleyne / graeu blaew eñ bleecker dan die vanden Olijf boom oft Wilghe / grijsachtich ende vele: Insghelijcs heeftse de stelen stijf ende vierćant / eenen cubitus hooghe / vanden selfden coleure / wtghespreyt ghelijck die vanden Polium in veel sijde tacskens / aende welcke ende neffens de bladers voorts comē cleyne / bleeckachtighe / ende mosachtighe bloemen als Olijf-bloemen / cleyn / bleeck wt den gheelen: Wt de steelkens comen twee borsekens aen malckanderen ghelijck cullekēs / opde maniere vanden wilden Bingelcruydt oft Binghelcruydt manneken / wt welcke in Oogstmaendt ende Hoymaendt opengaende voorts comen ghelijck vanden cleynen Creeft-cruydt witachtighe onrijpe saeykens / die rijp zijnde blaew ende rondt zijn / meerder dan die vanden Heul / heet van smaecke ende wat vetachtich. De wortel is cleyne ende houtachtich.

Phyllon manneken.

Te vergeefs hebben wy dickwils gearbeyt om van desen saede te besien / oft te vergaederen / ende hebben verwondert gheweest dat de mosachtighe druyfkens staende aen wtghestreete lanckworpighe steelkens / den Olijf bloemen die vergaen ende afvallen niet ongheliick / bleeck zijnde / oft eer die vandē Binghelcruydt wijf ken wtten gelen siende / gelijck de cattekens vanden Haselaer oft Phyllerǽa, sonder eenich lycteecken van saedt afghevallen oft vergaen waeren. Voorts aengaende de reste soo ist gheheel den wijf ken ghelijck / De bladers en zijn niet min heet ende scherp van smaecke hoe luttel datmen daer af inswilght / al ist datse niet soo haest metten eersten op de lippen / tonghe ende kele en byten. Alle de welcke saken ons een teecken zijn / dat d'ouders dese niet sonder reden by diuersche namen ende beschrijuinghen voor ooghen ghestelt hebben / ende hier wt gheensins der selver de crachten toegheschreuen van camerganck te maecken / die sy wisten dat tBingelcruydt

hadde·

hadde/ Oock hebben sy gestelt al ander plaetsen daer sy groeyen ende voorts comen: ende in dien dat iet hier te passe comt/ dat sy de Phyllon die tsaedt heeft/ wijfkẽs maeckende gheheeten hebben: maer d'manneken oft mannekens maeckende sonder saedt ende sijn saedt verliesende/ ghelijckerwijs als den bloemen vanden Olijf-boom ende van t'Bingelcruydt wijfken ghebeurt: nochtans gheschiedt contrarie den Binghelcruydt wijfken/ als tghene dat gheen saedt en heeft oft afghereesen is: maer dmanneken heuet wel rijpe/ nochtans zeer ongheliick den Phyllon.

Dioscorides. Phyllon manneken inghenomen doet sonen ter werelt brenghen/ ghelijck dwijfken dochters/ dwelcke Crateuas voorts ghebrocht heeft.

Phyllon van Theophrastus.

De Phyllon van Theophrastus, alsoo gheheeten als de selfde seght/ van sonen oft dochters te genereren/ schijnt naeder te willen beteeckenen t'Bingelcruydt/ dan den Eleophyllon van Crateuas oft Dioscorides, waer mede dat heeft/ om die ghemeyne ende wonderlicke crachten van sonen oft dochters te genereren/ oock den ghemeynen naeme vercreghen/ ghelijck ouer al meer ander dingen byden Autheuren doen/ Andersins heuet de bladers vanden grofuen Basilicum ende dobbel saedt: dwelcke hy niet toe en schrijft den wijfken ghelijck Dioscorides de Phyllo wijfken doet: maer den manneken/ ghelijck den Bingelcruydt toegheschreuen wordt/ daer hy byvoegt/ dat saedt van Binghelcruydt wijfken is ghelijck van een Olijf-bloeme/ maer bleecker: daer zijn de woorden ende oock de dingẽ den Eleophyllon van Dioscorides meer ghelijck: want tsaedt vanden Bingelcruydt en is niet bleeck/ maer groenachtich. Terstondt daernae segt hy dat tsaedt vanden manneken is dien vanden Olijf-boom ghelijck/ eerst voorts comende wt de mosachtighe bloeme: dwelcke bycants de selfde woorden zijn daer mede Crateuas oft Dioscorides hier het henlieder bedieden. Eñ daerom ist Plinius ende den ghenen die hem ghevolgt hebben te lichtelicker te vergheuen/ ist dat hy wt een twijfelachtighe ende by auentueren wt een verscheyden ende dobbel beschrijuinghe die tsaemen getrocken is/ een ghemaeckt/ ende de kennisse gheconfundeert heeft.

Bingheltruydt Mannekẽ. In Griecks/ Linozostis. **In Latijn/** Mercurialis mas. **In Hoochduytsch/ Bingelkraut. In Franchois/** Vignoble **ende** Mercuriale. **In Italiaensch/** Mercorella. **In Spaensch/** Mercurial. **In Engels/ Frentch Mercurij.**

Binghelcruydt wijfken In Latijn/ Mercurialis femina.

Beyde de Bingelcruyden zijn malcander soo ghelijck / dat de ghene die d'eene kent die kentse beyde/want sy verschillen alleen van saedt. De bladers zijn als die vanden grofuen Basilicum ende Glas-cruydt/de welcke voorts comen aen veel viercante teere steelkens met veel knoopen ende aenwassende sijde tacskens van Persicaria: de smaecke is wat salpeterachtich ende een weynich onlieflick/oock heuet veel porreyachtich saps/ dwelcke purgerende is/ende vande Medicijns ghebruyct wordt/zeer nut tot veel dingen/ghelijck oock is de gheheele plante/die ouer al zeere wel bekent is ende ghebruyckt wordt/in voeghen dat niet en is van noode veel meer woorden te maecken om die te leeren kennen/ ghemerckt dat tselfde meer dan ghenoech ghedaen is int capittel vande Phyllon, waer dat verclaert wordt wat cruydt dat is/ende hoe veel dat van dien is verschillende. D'Apotekers van Linguagot inden lande van Languedoc ghebruycken vele Mercurial honich (dwelcke ghemaeckt wordt van drie ponden wtgheperst sap' ghesoden in onderhalf oft twee ponden goet honichs)in clysterien ende decoctien dienende om in te stouen ende te baden teghen de ghebreken vande moeder. Inde plaetse van desen wordt in Enghelandt(daert alsoo veel groeyet als elders/ maer niet so wel in voorleden tijt bekent en is gheweest) ghebruyckt de goeden Henrijck / welck oock van tghemeyne volck Bingelcruydt gheheeten wordt/ ende niet sonder groote dwaelinghe daer vooren gehouden/ nochtans met luttel achterdeels int ghebruyck / principalick alst alleene inde clysterien ghebruyckt wordt/want tverwarmt min/ende maeckt soeter camerganck/ Maer met moes oft andersins door den mont ingh enomen/quellet sommighe grootelick met pijne inden buyck/ ghelijck onder de Melden verclaert is.

Mel Mercuriale, Honich vā Bingelcruyt.

Cracht.

Dioscorides. De Bingelcruyden worden beyde gheten onder de moescruydē/om camerganck te crijghen/dwelcke Galenus oock ghetuyght.

Binghelcruydt in water ghesoden ende tsop ghedronckē purgeert ende iaeght af de coude watericheydt ende die heete gele colerijcke vochticheden.

Bingelcruydt manneken helpt om sonen te genereren/ ende dwijfken om dochteren / ist dat sap van dien ghedroncken wordt vande vrouwen nae datse haerlieder maentstonden hebben ghehadt / ende dat de bladers van dien ghestooten aende mannelickheydt ghedaen worden.

Plinius segt dat sulcs ghebeurt / ist dat sap terstont nae dat de vrucht ontfanghen is / ghedroncken wordt met maleuaseye / oft dat de ghesoden bladers gheten worden met olie ende sout / oft row met azijn.

Oock gheeftmen den vrouwen te drincken dwater daer die in ghesoden hebben/ ende het cruydt t'eten sdaegs nae dat de maentstonden vande vrouwen ophouden / den tijt van drie daghen lanck gheduerende/ende opden vierden dagh nae datse in stoue gheweest hebben/ laetmen die byslapen.

Hippocrates heeft dese cruyden wonderlick ghepresen tot tghebruyck vande vrouwen/ende doen ghebruycken op deser manieren/ die noch ter tijt van gheen Medicijns daer toe gebruyct en zijn gheweest. Want hy heeft die met honich oft olie van Roosen/oft Irios/ oft van Lelien ghemengt/ opde vrouwelicheydt doen legghen.

Insghelijcks heeft hy die ghebruyckt int stouen ende oock doen drincken / om den vrouwen haerlieder maentstonden/ secondinen ende naegeboorte te doen comen.

De selfde heeft oock tsap ghenomen ende inde ooren ghedrupt / ende ghestreken met ouden wijn teghen de doofheydt.

De bladers heeft hy doen ghebruycken om camerganck te crijghen/die legghende opden buyck: ende teghen tloopen vanden ooghen/ coude pisse ende pijne vande blaese/daer op gheleyt.

Dwater daer tcruydt in ghesoden is/gaf hy te drincken met Myrre ende Wieroock.

Om camerganck te crijghen/oft teghen de cortsen/wordt een hantvol van Binghelcruydt ghesoden in een pinte waters opde helft/ende wordt ghedroncken met sout ende honich daer onder ghemengt/maer is ghesontst met verckens claewen/oft een hoen ghesoden.

Binghelcruyden suyueren de borst/ende trecken af de cholerike humeuren/ maer sy zijn de mage schadelick.

Gal. Bingelcruyden worden bevonden in plaestren van een zeer teirende cracht.

Apul. Teghen de hartheydt des buycs/salmen sieden t'Bingelcruydt/ eñ ghestooten zijnde met maleuaseye ingeuē/tsal terstondt nederwaerts trecken/ende de maghe suyueren: oft tsaedt gestooten met maleuaseye ingegeuen sal tselfde doen ende purgeren.

Bingelcruydt met olie van Irios oft van Roosen ghemengt / ende op de schamelheydt gheleyt/ doet terstont de vrouwen haerlieder maentstonden hebben.

Bladers van Bingelcruydt met ouden witten wijn ghemengt/gheneest d'loopen vandē oogen/ daer op gheleyt.

Ist dat dwater in d'ooren ghecomen is/ men sal laeu sap van Bingelcruydt inde ooren druppen/ tsal terstont dat wtdrijuen.

Wilt Bingelcruydt. In Griecks/ Cynocrambe. In Latijn/ Mercurialis syluestris ende Canina Brassica. In Hoochuytsch/ Wild Bingelkraut ende Hundtzkol. In Franchois/ Choux de Chien ende Mercuriale sauuage. In Italiaensch/ Mercorella bastarda. In Spaensch/ Verça perruna. In Engelsch/ Wild Mercury.

Cruydt dat ouer al in Europen in grooter menichten is groeyende lancs de lommerachtighe weghen ẽ inde bosschen/ oft in vochte plaetsen/ sonderlinghe Noordtwaerts gheleghen/ ende ghemeynlick gheheeten wordt wilt Bingelcruydt/ is gheheel ende al den Bingelcruydt manneken ghelijck/ hebbende de bladers twee ẽ twee tsaemen aen knoopen staende/ ende oock tsaedt twee te gader aen langhe steelkẽs voorts comende/ die aen teere viercante stelẽ wassen/ datmen tselfde soude houden voor het gherecht Bingelcruydt/ Nochtans heeft het twee/ drie ende somtijts vier stelen sonder sydetacskens. De bladers zijn bleeckachtich ende langher dan die vanden Bingelcruydt. De smaecke ende reuck is moesachtich ende wat onlieflick. De wortel is breetachtich wijgheſpreyt ende lancs der eerden cruypẽde: de gheheele gedaente is den Bingheleruydt ghelijck. Een wordt nerghens toe gebruyckt/ hoe wel dat seer goet soude zijn/ om de weyachtighe ende melancholike humeuren wt te drijuen.

Dioscorides. De bladers met Coolen ingheno- men/ doen camerganck hebben/ oock zijn sy goedt int warmoes ghedaen. Cracht.

D'water daer wilt Bingelcruydt in ghesoden is/ iaegt af de coude fluymen/ ende de heete gele cholerike vochticheden/ oock dwater vande watersuchtighe persoonen.

Heliotropium.

Hoe wel datter zijn veel planten die Heliotropia ende Helioscopia mogen ghenoemt worden/ om dat de bloemen gheheel open staen ter Sonnewaerts/ als de Sonne claer is schijnende/ ẽ recht int Suyden staet: ende daer nae soo de Sonne Westwaert gaet/ schijnen eenichsins te volghen ende metter Sonnen te keeren al oftse vande Sonne ghetrocken werden/ dwelcke men sien mach aende Narcissen/ Goutbloeme/ Bocxbaert/ Cicoreyen/ ende veel meer ander cruyden: Nochtans schijnet dat dese Heliotropien van Dioscorides besonder alsoo gheheeten zijn/ alleene om datse als de Sonne ten hooghsten is/ te weten ontrent half Junius/ bloeyen/ soo ons Theophrastus ẽ oock de dagelicksche aenmerckinge leeren: want sy comen vã selfs voort ende bloeyen laetachtich.

Groot Creeftcruydt.

Tgroot Creeft-cruydt wordt ghevonden ouer al in tlant van Lyons ende van Languedoc aende dorre canten vande gheackerde ende ongheackerde velden/ des ghelijcks oock in Italien ende Piemont. Tgroeyt eenen voet hooghe/ met rechte stelen/ hebbende de bladers die vande grofue Basilicom oft van Bergh Calaminthe ghelijck/ ende meerder witter ende rouwer dan die vande Nascaye. Op elcken stele comen bouen zeer fraye bloemen witachtich van verwe/ vele by een lancs de stelen die aende tsopkens omgebogen staen ghelijck steertkens van Scorpioenen oft Creeften/ vol cleyn groen saets/ lanckworpich/ dien vanden Hirs ghelijck/ dwelcke zeer goet is/ ghelijck oock is de gheheele plante teghen harde gheswillen/ wratten ende voorts etende sweeren.

Dioscorides. Een hantvol groot Creeft-cruyts in water ghesoden ende ghedroncken/ drijft af door camerganck/ taye slijmachtighe fluymen/ ende gele heete humeuren. Tselfde cruydt in wijn ghesoden is goet ghedroncken teghen de steken van Scorpioenen/ ende oock van buyten daer op ghe- Cracht.

Groot Creeftcruydt. In Latijn/ Heliotropium maius, eñ Herba Cancri. Inde Apoteke Verrucaria Scorpioides. In Italiaensch/ Heliotropio. In Engels/ Scorpions taple.

Cleyn Creeftcruydt. In Latijn/ Heliotropium minus.

ghelent. Dit cruydt wordt oock aenghebonden/om d'onfanghen der vruchten te beletten.

Men seght/ dat vier saykens van dit cruydt met wijn ingenomen een ure voor d'aencomen vande cortse/de vierde cortse genesen, ende des ghelijcks drie saykens de derde cortse. Tselfde seght oock Æginetа. Tsaedt van dit cruydt ghestooten/ende op de wratten/ cnobbelkens aen den aers oft dergheliјcke aenwassen ende roode puystkens ghelеyt/ verdroogt die. De bladers ghestooten/zijn zeer goet ghelеyt op tFleirsijn/ende op ghebroken ende ghequetste leden. De selfde ghestooten ende opden buyck ghelеyt/doen den vrouwen hen maentstonden crijghen/ende drijfuen de vrucht af.

Cleyn Creeftcruydt.

Dit cruydt en wordt niet lichtelick ghevonden dan op luttel plaetsen eñ slijckachtighẽ grachten in tbosch vã Gramont inden lande van Montpelliers/tusschẽ de hert poleyn onder de Tamarisc boomen/oock tusschen Lunelle ende S. Gillis/in marasachtighe grachten oft putten. Dit cruydt heeft veel ghevoeghsaeme/ teere/dunne cruypende scheuten/ende rondachtighe bladers / drie mael minder dan die van tgroot Creeft cruydt / andersins dien zeere van fatsoen ghelijck ende vele in ghetale. De bloemen zijn den voorgaenden oock ghelijck maer veel corter ende min ommegheboghen/ oock gheen orden houdende/ hangende dan onder dan tusschen de bladers/ghelijck inde Tornesol / noch oock elcke tusschen de spatien vande bladers aende gheheele tacken by ghebeurte staende / sulcs als Matthiolus niet beschreuen maer qualick ghecontersfeyt heeft. De wortel is cleyne ende enckel/ van gebruycks wegen noch onbekent/iae oock van fatsoen: dan sommighẽ onsen vrienden vã Lyons ende van Antwerpen / den welcken wy tselfde ende oock tsaedt van dien in grooter menichte ghesonden hebben/ den grooten Creeft-cruydt niet zeer ongheliјck: maer oft tgene dat sy ghesaeyt hebben wt ghecomen is/en weet ick niet. Tot Londen ist door de groote vorst vergaen / soo wel in onsen hof/als inden hof van onsen vriendt Morgan.

Sonnewinde.

Niet alleene wt den walschen naem Tornesol, maer oock wt tbeschrijuen van Plinius die tselfde heet

Sonnewende vande Franchoysen. In Latijn/Heliotropium paruum Dioscoridis, Heliotropium minus Clusij, oft Tricoccon Plinij In Franchois/Tornesol.

heet Tricoccon Heliotropion, mach eenen yegelicken bekendt zijn dat de figuere ende historie van dese plante behoort onder de Sonnewenden oft Heliotropia: hoe wel datse schijnt van Dioscorides vergeten te wesen / oft begrepen te zijn onder de beschrijuinghe vanden cleynen Creeft-cruydt. De bladers ende de gheheele ghedaente van tcruydt zijn die vanden grooten Creeftcruydt ghelijck van verwe / doncker groẽ / ghelijck die vande Berg-Calaminthe, oft eer vãde Nachtschade. De bloemen zijn cleyn/ende geel/ die vanden Olijfboom ghelijck / haest vergaende: Tsaedt groeyt in drye ronde bollekens den huyskens van Wolfs-melck / oft Chamelæa zeer ghelijck / maer row / siende wten doncker groen / ende op laken oft papier ghewreuen/ geeft een gloeyende groene verwe/ de welcke terstont verandert in een blijde blaeu ende peersch. De boeren van Lunelle/ Massilarges ende ander gheweesten vande Olijf-berghen van Languedoc / waer dat zeer vele van dit saedt rijpe is in Septembre / vergaeren tselfde met groot profijt/dwelcke sy den voorcoopers vercoopẽ/ ende oock sommighen Chirurgiens / die wtermatẽ zeere prijsen de crachten van dese plante totter medicijnen / ende teghen de voorts etende sweeringhen: Tselfde groeyt oock vele inde Wijngaerden ontrent Rome / ende in Nederlandt/ Vranckerijck / Duytschlandt / ende Enghelandt inde houen. Men seght dat de Tornesol gemaeckt wordt schoon purper oft persch / met tsap van dit cruydt onder wijn ghemengt/waer mede den Hypocras/Geleye/ende ander medicijnen root gheverwet worden.

Dioscorides. Sonnewende met haer saedt / oock met Ysope/ Kersse / ende Sal Nitri in water ghesoden ende ghedroncken/ iaecht af die breede ende ronde wormen. Tselfde cruydt met sout ghewreuen/neemt de wratten wegh daer op gheleyt. Scorpioides is een cruydeken met luttel bladers/ende saedt dat ghelijck is den steert vandẽ Scorpioen. Tselfde gheleyt op de sticken vande Scorpioenen gheneest die terstondt. Sonnewende is wtermaten goet teghen voorts-etende sweeringhen. Cracht.

Nascape oft Nachtschade.

Nachtschade is een cruydt zeer wel bekent/ groeyende op grachten / canten van weghen eñ velden/oock op velden ende in moes-houen gheackert oft ongheackert/ wtworpende zeere veel tacskens/ die tay ende houtachtich zijn/van eenen voet oft cubitus hooghe / met breetachtighe slappe bladers die vol saps zijn / doncker groẽ / ghelijck die vanden Basilicon oft wilde Melde. In Wedemaendt ende Hoymaendt draeghet veel witachtighe /ghesterrede bloemkens / waer nae dat comen sapachtighe besien by een hanghende / zeer ghelijck die van onse Circæa, die int eerste groen zijn/daer nae swart/ tanneyt/ somtijts oock schoon root/ ende dickwils blinckende geel. De wortel is bouen inder aerden witachtich ende saselachtich/ de welcke inde winter vergaet/ ende sterft.

Diosc. Nascaye heeft een vercoelende cracht / waerom de bladers ghestooten ende met meel van Gerste mout ghemengt/zeer goet ghelent zijn op voorts etende sweeringhen ende wildt vier. Cracht.

De bladers alleene/ghewreuen ende opgheleyt/gheneſen de pijne vanden hoofde/ende heete gebreken van ooghen. De selfde met sout ghewreuen / verdrijuen d'aposteunien ontrent den ooren/ daer op gheleyt/ ghelijck een plaester. Sap van Nascaye ghemengt met Ceruyse / Olie van Roosen ende siluer/ is zeer goet gheleyt op voorts etende sweeringen / ende teghen dwilt vier.

Sap met broot ghemengt/ is goet gheleyt opde heete ghebreken vander ooghen/ ende met Olie van Roosen ghemengt ist goet teghen de verbrantheydt vande ionghe kinderen diemen Siriasis noemt.

Naschaye oft Nachtschade. In Griecks/ Strychnos Cepæos. In Latijn / Solanum hortense, Circeæ, aut Phaseoli folio. ende is nae Dodonæus opinie Cubebalum Plinij. In Hoochduytsch/ Nachtschadt. In Franchois/ Morelle. In Italiaensch / Solatro. In Spaensch / Morella, ende Yerua mora. In Engels/ Nichtschade/ Morell/ petye Morell/ Howndes berre.

noemt. T'sap wordt ghebruyckt in stede van water oft wit vanden ey/ in ooghe salfkes / de welcke zeer goet op gheleyt zijn teghen de scherpe fluxien. T'sap van Nachtschade in d'ooren ghedrupt / versoet de pijne der ooren / Ende met wolle van onder in die moeder gheset/ stopt den ouervloedighen loop vander vrouwen maentstonden.

T'sap voorseyt ghemengt met geel hoendermest ende op eenen lijnen doeck ghelijck een plaester ghebreyt / is een sonderlinghe remedie teghen de heete ghebreken ontrent d'ooghen.

Gal. Nascaye is vercoelende ende stoppende tot inden tweeden graet / ende is middelmatich in vochtmaken ende drooghen. Water van Naschaye ghedistilleert is goedt teghen de groote hitte vande cortsen.

Criecken van ouer zee.

Dit cruydt is ouer al oock den kinderen zeer bekendt/ die in Switserlandt / Sauoye/ ende Piemont aende tuynen ende doornhaghen de besien plucken ende eten in Oogstmaent ende Septembre : maer inde landen Noordtwaerts gheleghen int eerste vanden winter: waerom dat daer gheeten wordt winter Kriecken / Welcke voorseyde besien in hebben breetachtich saedt / plat eñ geelachtich dat vanden Violieren oft Bresille peper ghelijck. De bladers zijn die vande Nascaye ghelijck oft vande Roomsche boonkens/ maer meerder ende groene aen rij sachtighe stelen van onderhaluen cubitus hooghe. De bloemen zijn meerder ende bleecker dan die vande Nachtschade / nae de welcke volghen groene bladerkens / die naederhandt roodt worden / die vande spade vremde erweten ghelijck / ende in elck blaeſken is een besie ghesloten ghelijck een Criecke. De wortel is dunne/ cruyppende/ alle iaere wtspruytende ende tot veel plaetsen nieuw scheuten ende stelen wtworpende. De Criecken van ouer zee zijn wt der maten zeer goedt teghen den steen ende graveele/ ende oock om water te doen maecken. Dioscorides. Criecken van ouer zee zijn tot alle dinghen nut ende goedt daer toe dat de bladers van Naschaye goedt eñ bequaem zijn / Maer t'cruydt en wordt in gheen spijsen gebruyckt : om dat opent de verstoptheydt vande Leuer ende inghewant / seght Galenus. T'saedt ghedroncken verdrijft de geelsucht / ende doet water maeken. Wt dit ende twoorgaende cruydt wordt een sap ghemaeckt / welcke inde lombre ghedrooght wordt/ ende verwaert tot de voorseyde dinghen.

Groote Naschaye oft Dulcruydt.

Inde landen Suydtwaerts gheleghen wordt dit cruydt luttel ghevonden / maer in Duytschlandt ende sonderlinghe in Engellandt wordet ghevonden in grooter menichte. Het is van gedaente de Naschaye gheheel ghelijck / hebbende langhe/ bruyne recht op gaende stelen van drye ende vier cubitus hooghe / ende ontrent eenen cleynen vingher dicke / daer aen dat groeyen bruyne ende wat hayrachtighe bladers/ die meerder zijn dan eenich van beyde de voorseyde Naschayen / een weynich die vande Mandragora ghelijck. De bloemen zijn bruyn als cleyne holle steellekens ghefatsonneert/ droeue ende verstoruen van verwe/ de welcke vergaende / soo wassen daer wt groote besien ghelijck Criecken/ oft eer die vande Vua Paridis ghelijck van fatsoen ende van verwe/ elck op een besonder steelken. De wortel en spruyt niet alleene alle iaere weder wt / maer is oock so zeer vermenichfuldighende, datse eens inde houen gheplant zijnde/ qualijck mach wtgheroeyet oft vernielt worden/ wāt hoe cleynen stucsken datter in d'aerde is blijuen stekende / het groeyet terstont eñ schiet wederom wt. Dese Crieken gheten zijnde/ dooden terstont/ ghelijck als vele metter doodt binnen ons ghedencken be-

Criecken vã ouer zee. In Griecks/ Strychnos Halicacabos. In Latijn/ Solanum Halicacabum. vã Plinius Solanum veſicarium. In de Apoteke Alkekengi. In Hoochduytſch/ Juden docklin ende kirſen. In Franchois/ Baguenaudes eñ Ceriſes d'outre mer. In Italiaenſch / Halicacabo. In Spaenſch/ Acarreador de ſueño ende vexiga de perro. In Engels/ Wynter chery.

Groote Naſchaye oft Dulcruydt. In Latijn/ Solanũ ſomniferum & lethale. Oft oock is de Mandragoras vã Theophraſtus? Oft oock Soporiferum Plinij? In Hoochduytſch/ Dolkraut/ Seukraut. In Italiaenſch/ Belladona. In Spaenſch/ Yerua mora mayor, ende Acafreandora de ſueño. In Engels/ Dwale/ great Morell.

ken gheproeft hebben/ ſonderlinghe den kinderen: want Engelſche iongelinghen die achter lande gaende ende dorſt hebbende onwetens onder weghen van die gheten hadden/ zijn gheſtoruen wtſinnich maer half al ſlapende. Ja oock binnẽ Antwerpen zijn ſommige iongers/ luttel iaeren gheleden/ doort eten van deſen gheſtoruen. Deeracht van deſe wortel is weerdich om ghedencken/ met de welcke de camerſpeelders oft guychelaers van Italien crighen tgelt ende tgeloop vanden ſlechten ghemeynen volck / Want ſy nemen zeer luttel van deſe wortel met conſerue van Rooſen oft vã Violetten voor de ghene die zeer dorſtich zijn / de welcke ſy terſtont gheuen in te ſwilghen teghen den dorſt/ ende al waere yemandt bycants doodt van dorſt/ hy vindt daer in laueniſſe eñ bate/ maer zeer ſchaedelick: want zijnde de binnenſte zenuen vander kelen/ als ick meyne/ tot int onderſte vander maghen verdorſt/ ſoo is den appetijt gheheel cranck ſonderlinghe om drincken ende ſomtijdts om eten / waer door dat ſy daer nae ſieck worden/ ten ſy datſe terſtont de kele af ſpoelen met azijn/ ende dan een weynich Alſſem wijn / oft Theriakel inſwilghen. Dioſcorides. Galenus. Een vierendeel loots vande ſchorſſe vande wortel met wijn ingenomen doet ſlapen/ maer niet ſoo zeere als dat Opium. Plinius. Tſaet vande groote Naſchaye doet zeer ſterck water loſſen.

Twaelf beſien van deſe Naſchaye / zijn zeer goedt inghenomen den ghenen die dwater laden/ maer in dien datter eenighe meer ghegheuen worden/ ſoo maeckenſe wtſinnicheydt. Waer teghẽ inghegheuen wordt zeer veel Meede. Tſap van deſe beſien wordt ghemengt met de noch hitſighen ende medicinen die men ingeeft tot verſoetinghe van pijnen. Tſelfde ſap in wijn gheſoden ende inden mont ghehouden/ verſoet de tantſweere. Tſap vande wortel met honich ghemengt/ is goedt ghelcyt op d'ooghen / om tgeſichte te verſcherpen. Galenus. Groote Naſchaye is vercoelende tot inden derden graedt. Een loot van deſen inghenomen/ doet ſteruen/ maer min ingenomẽ maeckt

dul. De besie van buyten opgheleyt / gheneest de quade ende voorts etende sweeringhen/maer tot de selfde ghebreken is de schorsse vande wortel alderbest. Plinius. Dulcruydt doodet veel eer dan het Opium. Maer het is een zeer crachtighe remedie om de loterende tanden vast te maecken / als men die daer mede wasschet/Nochtans wordt daer by geseyt/ dat tselfde niet te langhe en soude ghedaen worden/ want daer mocht nae volghen een wtsinnicheydt. De wortel ghestooten ende met olie ghemengt/ is goedt den ghenen die gheslaghen zijn.

Dulmaeckende Naschaye. In Latijn/ Solanum Manicum Dioscor. Erucæfolium.
Oft oock is Christophoriana vanden Herbaristen.

Cracht. De schorsse vande wortel van dese Naschaye is vercoelende tot int eerste vanden tweedē graedt/ seght Galenus. De wortel van dese Naschaye een vierendeel loots swaer met wijn inghenomen/ maeckt ydelheyde van hoofde eñ gheen onghenoegelijcke fantasien eñ visioenen: maer een half loot inghenomen maeckt die ydelheydt meerder ende drye daghen lanck gheduerende. Ende een loot swaer vande selfde wortel inghenomen doodet den mensche. Remedie daer teghen / is zeer veel meede oft honichwater te drincken/ ende van bouen weder ouergheghеuen

Slaepmaeckende Naschaye van Clusius. In Latijn/ Solanum somniferum Clusij Hyoscyami lutei foliis, ende is Somniferum Verticillatum Matth. In Spaensch / Yerua mora que acarrea locura.

Peper van Guyneen. In Latijn / Solanum pomiferum herbariorum.

My ghedenckt dat ick ghesien hebbe in Nederlandt inde houē vande eersame ende vrome mannen Brancion ende Coudenberg van Italiaen sch saedt voort ghecomen een Naschaye / die van bladers / ghedaente ende stele ghelijck was de gele Bilse / maer de bloemkens waeren geelachtich/ staende int opperste vanden stele die twee cubitus hooghe is/ ende waeren van fatsoene ghelijck salfbuskens oft pottekens / hanghende aen cortachtighe steelkens. Tsaedt is roodt ghelijck dat vande hof-Naschaye / voorts comende in blaeskens eenichsins ghelijck dat vanden Cacubalum der ionger Herbaristen. Tgroeyet van selfs (als Clusius seght) te Malaga op steenachtighe gronden.

Peper van Guynee. Solanum pomiferum herbariorum.

Den voorseyden Naschaye en is dit cruydt niet onghelijck / dan dat de vrucht oft den appel roodt is/ zeer

is/zeer lustich om sien/ende is bycants ghelijck den gulden appel/hebbende bladers den gelen Bilsen ghelijck eñ meerder dan die vande Naschaye. Des ghelijcks zijn de bloemkens de hof-Naschaye ghelijck. Jaques Plateau van Doornick een zeer groot lief-hebber vande cruyden heeft aldereerst ouer twee iaeren van Spaensch saedt dese plante ghecreghen. Daer nae is sy voorts comen inden zeer excellenten hof vanden edelen Heere Jan de Limoges / andersins Nonnius gheheeten. Het is een Somer plante/ghelijck de hof-Naschaye.

Dorn-appel. In Latijn/Stramonium peregrinum, ende is Lycopersicum van Galenus, ende Baryococcalon van Dodonæus, oft Hyoscyamus Peruuianus van Cordus, oft Nux Metel, van Matthiolus, ende vanden Italiaenen. In Hoochduytsch/Stechopffel. In Italiaensch/ Paracoculi. Oft oock is Dulmaeckende Naschaye/oft Pomum spinosum vande ionghe Herbaristen.

Hoe wel nu datmen heeft gemeynt dat de naem Stromonium oft Strychmonium peregrinum ghecomen is vā dwoort Strychnus, eñ dattet tselfde een dinck is met de dulmaeckende Naschaye vā Dioscorides, door eenighe ghelijckenisse die theeft van eenen bal oft stekenden appel: nochtans so bewijsen de bladers datter groot onderscheyt tusschen is/want sy zijn rontomme slechter wtghehoilt dan die vande Hof-Nascaye/eñ oock de vruchtē oft appels zijn van veel doornachtighe oft stekēde schubbekens tsamen gevoegt / eenichsins ghelijck die vāde note Metel vanden Apotekers / oft vande Cypres-notkens/ oft vande gherimpelde onrijpe Galnoten / maer met scherpe oft stekende dornkens beset. De bladers zijn hayrachtich ende luttel verschillende vā die vande hof Naschaye. De bloemē zijn wit/rondt ende hol gelijck een clocrken/die vande groote Winde ghelijck oft vande Scammonee/ voorts comende wt een blaeskē die Bilse ghelijck/ nochtans van reucke zeer lieflick als de witte Lelie/ nae de welcke comen ronde vruchten ghelijck appels op stelen van eenen voet oft onderhalf hooghe/ die row zijn. De wortel en is niet groot noch diepe loopende. Jck hebbe dese plante sien bloeyen ouer meer dan twaelf iaeren inden hof van Padua ende oock in Nederlandt: Maer nochtās deser planten ghebreken veel dingen tot volbrenghinghe van de behoorlicke beschrijuinge/ten waere dat die vermeckt waere als sommige meynen/ die inde bladers vanden Dornappel riecken iet vāde wilde slaepmaeckēde Latouwe oft van Heul-sap ende dergelijcke werckinghen: Maer alsoo oock en sullen sy ons dat niet doen gheloouen/ ende veel min sullen ons dat persuaderen die Christophorianā dāet af maecken/ hoe wel datse heeft ronde bloemen ende besien ende zeer ghekerfde bladers / wiens fenijnighe cracht soude moghen meerder opinie maecken van dese Nascaye/dan van Stramonium oft Dornappel.

Boomachtighe Naschaye.

Veel Italiaenen / Waelen / Hoogh ende Nederduytsche saeyen wt ghenoechte inde cruydthouen oft hanghende houen een wtlandtsche Indiaensche besie/ vande welcke voorts comt een cleyne boomachtighe plante van drie oft vier cubitus hooghe van ghedaente ende bladers den Perseboom oft den Amandelboom ghelijck/ eñ heeft inde Somer ende inden Herft bloemen van Hof Nachtscaye/ waer nae volghen claere roode besien die den Criecken van ouer zee van grootte ende verwe ghelijck zijn/ waer in dat zijn diuersche platte saedekens/ de welcke oock tot de Winter ende tot Loumaendt teghen de stercke coude bliuen duerende/ ende hen verwe houdende. Sommighe hebben dat ghehouden voor het Amomum van Plinius, maer ander hebben dat beter gheheeten Strychnodendrum.

Theoph. De schorsse vande wortel van dit cruydt hebben eenighe zeere cleyn ghestooten/ende met stercken wijn nat maeckende/inghegeuen/ende alsoo den menschen doen slaepen. Cracht.

Boom-

Boomachtighe Naschave ghenoemt van tghemeyn volck in Italien Amomum Plinij, In Latijn/ Strycnodendron, ende is Pseudocapsicum Dodonæi, oft Solanum arborescens vande Nederlanders. Oft oock is Solanum Theophrasti met de bladers vã Wolfsmelck/ met roode vruchten ende wortel: In Spaensch/ Guyndas de las Indias, dat is te segghen/ Criecken van Indien.

Groot Muer ende de besien van Naschaye.

De Herbaristen hebben verplant wt de vochte bosschen van Duytschlandt/ Vlaenderen eñ Enghelandt inde houen eenighe oploopende plante/ lancs der eerden cruypende/ welcke int eerste heeft teere tacskens ende haest brekende/ die vande Mee ghelijck. De bladers spruyten wt aende geknoopte stelen/ de welcke bleeck zijn/eenichsins half tusschen de Mee ende Coniza. Maer de bloemkens zijn wit/ die vande Muer oft Holostium ghelijck/met swarte besiẽ/ als vande hof Nahtschade. De wortel al is die wtghetrocken/ spruyt terstont wederom wt/ghelijck als die vande slaepmaeckende Nascaye: niettemin men seght datse gheten zijnde doodt.

Alfs rancke.

Dit cruydt schijnt zeer wel te zijn tghene dat de Herbaristen van Parijs eñ sonderlinge vã Montpelliers noemden Solanum ligneũ oft lignosum, want noch ter tijdt en is ons gheen ander bekendt/ dat diẽ meer is gelijckende. Ende al en waert tselfde niet/ soo behooret wel in stede van dien hier ghestelt te zijn/soo wel om dat van fatsoen dien niet ongelijck en is/ als om sijn crachten die niet te verachten en zijn/ende diet met de Circæa gemeyne heeft/ voorts oock om dat zeere bekent is ende met grooter menichten ouer al groeyende aende tuynen ende op vochtige plaetsen. Maer tot Montpelliers groeyet oock op steenachtighe gronden/ aen oude mueren ende magher plaetsen ontrent de poorte van Lates/ ende is te stellen onder de Nascayen. Het heeft dunne teere ende houtachtighe rancskens van drie oft vier cubitus lanck/daer mede dat hem is houdende aende boomen/haghen oft hegghen. De bladers zijn die vande Nachtschade gelijck oft die vande Bryonie oft groote Wynde/spitschachtich/ doncker groen/ de welcke beneden hebben aen elcke sijde een aenhanckfel als een oorken/ ghelijck die van de Schaeps Surckel oft vande edel Sauie. De bloemen zijn peersch/ ende groeyen vele by een/die vanden Sycomorus van Venegien oft vanden Asarch daracæ ghelijck/ ende zijn ghedeelt in vijf bladerkens/hebbende inde middel een geel pinneken: nae de welcke volghen eenen hoop besien by een/ die eerst groen zijn/ maer rijpe zijnde zijn sy roodt die vande hof-Naschaye ghelijck/ lanckworpich ende rondt/ de welcke binnen hebben platachtich saedt: dat vanden Hirs ghelijck: welcke alleene oorsaecke is dat wy niet en derren dit cruydt claerlick Circęa heeten: Nochtans en segt Dioscorides niet hacukens/ maer tsaedt zijnde ghelijck in haukens: hoe wel dat wy die haer cracht ende natuere weten dese lieuer also heeten dan eenighe ander/ ende niet en willen by ghebreke van een oft twee teeckenen by Dioscorides ghescreuen/ die terstont wederlegghen/ gemerckt dat de crachten accorderen. Want sy is wat drooghe ende matelijck warm/ oft eer coutachtich: ick late staen datse heet soude zijn/ als sommighe meynen/ ende oock Dioscorides hem liet duncken by auentuere om de bitterheydt ende een luttel scherpheydts. Want al ist datse int eerste redelijck bitter schijnt te zijn/daer om en is sy niet heeter dan d'Endiuie, Cicoreye/ Hauicks-cruydt/ende Roose, Want soo verre als ick hebbe connen ghemercken/ soo vergaet terstondt sijn hitte ende scherpheydt/ blijuende eenighen soetachtighen ende slappen smaecke int knauwen vande wortel ende rancskens/ die rijsachtich/ eñ houtachtich zijn/hebbende een witachtich marck/ eerst bitter ende langhe onlieflick op de tonghe/ten laetsten soo gheuen sy een walghe door de groote soeticheydt die niet so lieflick en is als die van Calissihout/de welcke allencskens meerder wordt/ Waerom dat dit cruydt vande Hoochduytschen ghenoemt is Je lenger/ie lieber. In Engelsch/ Suytbitter/ ende in Latijn Dulciamara. Waer wt ghy

nemen

Een plante van tfatsoen van groot Muer/met besiē van Naschaye. In Latijn/ Alſine repēs C.Cluſij, ende is Cyclaminos altera Lucæ Chini. Oft oock is Cacubalum Plinij?

Alfs rancke. In Latijn/ Amara dulcis, ende van die van Montpelliers Circæa: van Dodonæus, Cyclaminos altera: van Plinius, nae Guillandinus opinie/ Siliquaſtrum. Oft oock is Melotton van Theophraſtus, van Matthiolus Vitis ſylueſtris. In Hoochduytsch/ Je lenger/ ie lieber/ ende Heynſkraut. In Franchois / Solanum lignoſum. In Engels/ Suytbitter/ ende in Noordt-Engellandt Fellinwood: want cleyn ghescherft wordt het den verckens teten gegheuen teghen de ongheefheydt.

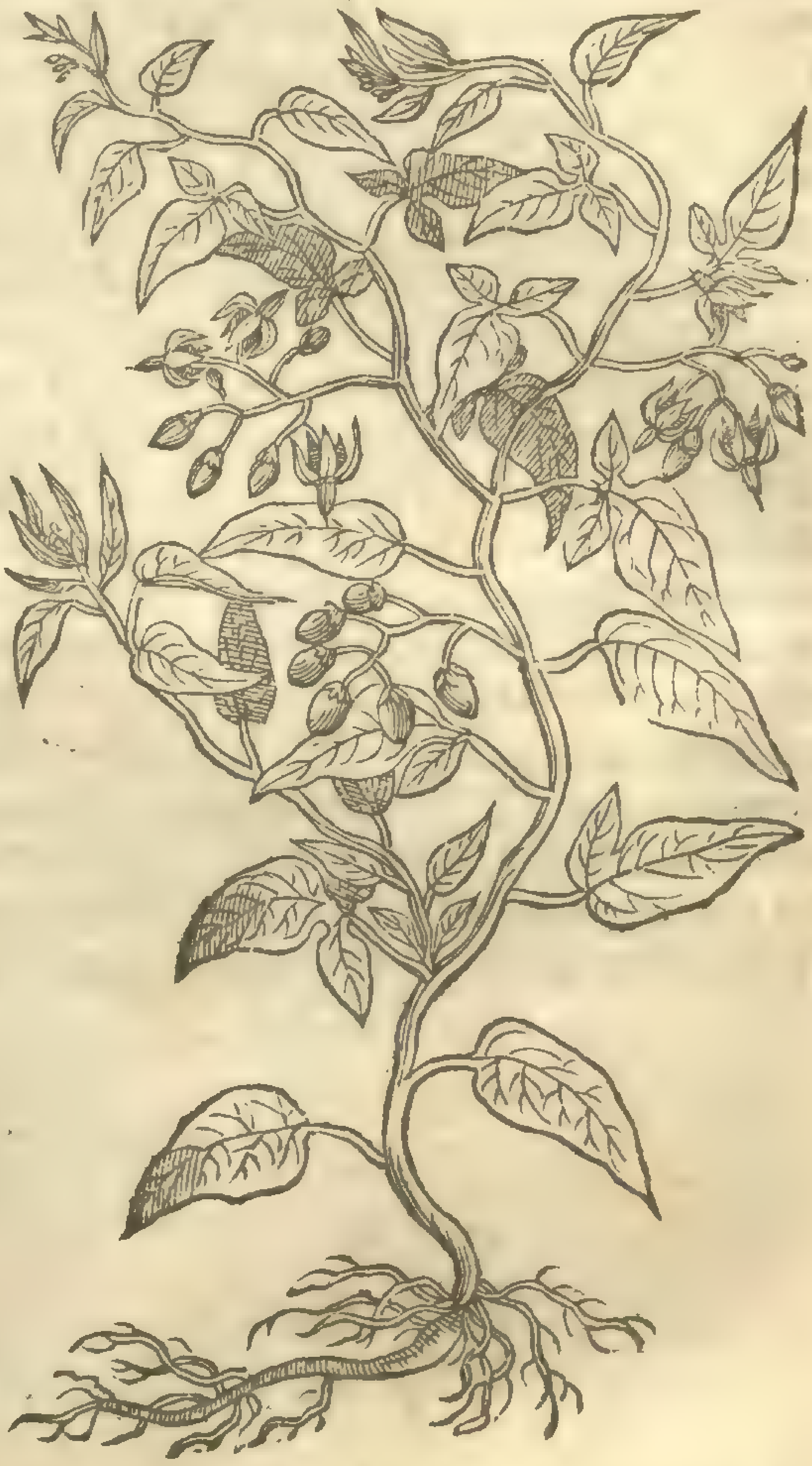

nemen moghet ſijn wonderbaerlicke ende bycants ongheloofllicke crachten van Circe: want wy weten dat van buyten gheleyt op heete gheſwillen/oft gheſoden in water ende ghedroncken/ de crachten vande Nachtſchade volbrocht heeft: maer tot inwendighe ghebreken cout zijnde ſoo verwarmet / ende verwarmt zijnde ſoo vercoelet: Theeft oock de ſelfde cracht die Crieckē van ouer zee hebben/ want het drijft matelick wt ſonder beneminghe van crachten oft ontſtekinghe von d'inghewandt / door ſweeten ende urine/ ende neemt wegh de verſtoptheden de welcke voorboden ende voeſters zijn vande Geelſucht ende waterſucht: Door welcke cracht de vrucht van dien/ melck doet comen inde borſtē/ ghelijck als meer ander dinghen / de welcke de waterichheydt wtdrooghende ende tbloedt ſuyuerende derwaerts drijuen de ſuyuerſte eñ beſte deelen. Inſghelijcks doet de Venckel / eñ de ionge ſcheutkens vande Bryonie/ daer de ſelfde als ſy hart ende ſcherp zijn eer d'melck weghnemen ende verdrijuen/ welck onderſcheydt is tuſſchen de ghene die de maendt ſtonden verwecken ende melck genereren. Ende daerom beveelt Dioſcorides datmen ſuypkens daer af ſoude maecken / welcke hy niet doen en ſoude in dien dattet niet etelick en waere. Oock is Circæa ghenoemt gheweeſt om eenighe ghelijckeniſſe van crachten dietheeft/ als wel behoort/ met de Mandragora, want de nam vande Mandragora was Circæa, ende werden by auentuere beyde ghebruyckt in Minnedranckſkens/ ghelijck Dioſcorides vāde Mādragora ſchrijft / te wetē vā dien Minnendrāck met de welrieckēde coutheyt/ de welcke een wonderlicke / zeer ſtercke ende naetreckende cracht heeft om liefde ende vriendtſchap tuſſchen twee perſoonen te veſtighen. Dit hadde Matthiolus behooren te verclaeren: maer hem ſeluen vergetende heeft ſijn relaes ghemaeckt op de faute vā Plinius die ouer lanck ghenoteert is ghe-

weeſt

weest van ander/ ende berispt by auentuere sonder schult/want villicht hy heeft tselfde alsoo moghen lesen oft ouersetten wt eenighe Cruydtboecken / want hy en heeft niet altydts / als Matthiolus wil segghen, moeten nemen oft ontleenen wt Dioscorides tghene dat hy schrijft/ gelijck ghenoech blijct door dat hy sijns nerghens vermaendt/ hoe wel dat hy andersins oprecht is ende dickwils verhaelt ende prijst zijn Autheurs/ iae Dioscorides niet selden ende Galenus zeer dickwils / eñ wt dese twee oock Ægineta ende d'ander Grieckſche autheurs / sijn alleen enckel verhaelders van ander lieden woorden/ ghelijck als Plinius, de welcke tsy dat hijt ghenomen heeft wt yemandt anders dan wt Dioscorides, oft ouergheset heeft/ oft dat hy yet qualick heeft ouergheſtelt / nochtans te lijden is soo wel als Dioscorides, de welcke seght dattet tsaedt vande Sauie tsaedt verdrijft/ teghen d'opinie van Aristoteles eñ ander ouders. Oock so comt de faute oft dwalinghe zeer haest int toeschrijuen vande crachten / de welcke wy dagelicks sien ghemeynlick ghebueren. Alsoo hebben sy ghemeynt dat de Cassia siliqua om de ghelijckheyt vanden naem/ de maendtstonden verweckte/ daer si nochtans die stopt/ ghelijckerwijs oft yemandt hadde hooren segghen dat de Circæa Mandragora dmelck benemende waere, ende dat hy dese Circæa daer wy nu hier af schrijuen/ bedroghen zijnde door de ghelijckenisse vanden naem, de selfde cracht toeschreue. De ghelrerde Plinianus Ecclesiastes las aldus de woorden van Plinius: Tsaedt doet melck comen (de ghemeyne boecken hebben vermindert) ghedroncken met wijn oft meede: alsoo seght Dioscorides dat Catspan treckt / nae hem treckt / oft beweeght, want treckinghe ende voortstekinghe verschillen alleene inde extremen/ maer niet inde saecke. Wy hebben dese dinghen alleenlick eens/ hoe wel met meer woorden dan wy wel ghewilt hebben/ verhaelt / ten eynde dat dese ongheschickte berispers souden henen gaen ende hen verstant stellen eñ ghebruycken tot beter ende netter beschrijuinghe ende kennisse van saecken. Dit cruydt heeft op sommighe plaetsen in Engellandt witte bloemen. Dioscor. ende Galen. De wortel van dit cruydt is welrieckende ende verwarmende/ het groeyet in opē oft vlacke plaetsen die wel ter Sonnen ende windt staen/ eñ steenachtich zijn. De wortel van Alfs rancke ghestooten wordt te weycken gheleyt in maleuaseye eenen dagh ende nacht/ de welcke drye daghen vervolghens ghedroncken de moeder reynicht. Tsaedt in eenich suppen ghedaen ende inghenomen/ doet ouervloedich melck comen inde borsten vande voesters. De bladers van Alfs rancke in wijn ghesoden ende gedroncken zijn zeer goedt den ghenen die ghevallen ende gheborsten oft van binnen ghequetst zijn/ ghelijck by experientie van slechte vroukens bevonden is.

De schorsse van de purgerende Cassie en verwect de maendtstonden niet.

Veranderinghe.

Circæa Lutetiana.

Die van Parijs houden voor Circæa een plante/ de welcke de bladers heeft die vande Nachtschade/ Persicaria oft groote Cloexkens winde ghelijck. Voorts comende aen eenen dunnen steel van eenen cubitus hoghe / die claer ende blinckende is van rooden coleur vande wijngaerdt bladers inden Herfst afrijsende die vãde Melde ghelijck/ eñ de bloemkens vele by een staende/ witachtich van verwe. In sommighe houen van Engellandt / Vranckrijck / ende Nederlandt groeyet van selfs.

Wolfs besie.

Wolfs besie die vande ionghe Cruyde-beschrijuers vã onsen tijde in Latijn ghenoemt is Vua Lupina oft Vua versa, en heeft niet sonder reden ghehouden gheweest voor het Aconitum Pardalianche van Dioscorides, vande ghene die noch niet en kenden d'onderscheyden vanden eersten Aconitum: want het is een cruydeken hebbende vier bladers cruyswijs oft teghen malcander ouer staende/ zeer opt opperste vanden stele ghewassen/ de welcke bruyn zijn/ lanckworpich rondt ende dunne. De stele is rondt ende dunne/ onderhalue palme hooghe/ voorts gheecomen wt een saselachtighe wortel die haer wtspreydt lancks der aerden herwaerts ende derwaerts. Tusschen de bladers groeyet een ghesterrede bloeme die groenachtich geel is/ waer in dat

voorts

Wolfs besie. In Latijn/ Solanum tetraphyllum oft Herba Paris. Fuchsius houdet voor Aconitum Pardalianches, ende is Solanum Monococcon van Gesnerus, Aconitum Monococcon van Cordus, ende Aster non Atticus van Bock: van sommighe wordet ghenoemt Vua Lupina. In Hoochduytsch/ Wolfs beer/ Einber. In Franchois/ Raisin de regnart. In Engels / Oneberrie/ ende Herbe truelone.

voorts comt eē besie die zeere gelijck is de vrucht vande Dulmaeckende Naschaye. Dit cruydt groeyet gheirne in lomberachtige ende coutachtighe plaetsen Noordtwaerts gheleghen/ gelijck als in Duytschlandt zijn by Basel / ende in ander bosschen van Vranckrijck/ Nederlandt ende Engellandt. De ghene die dese plāte voor Aconitum hielden/ gauen te kennen datse fenijnich was. Nochtans wy en weten noch niet oft sy hinderlick is / hoe wel dat wy die dickwils ghepluckt hebbē / ende zeer dickwils den honden ende lammers inghegheuen sonder te mercken eenich letsel oft hinder / maer was eer een sonderlinck ende zeer ghenoeghelick dinck om sien/ ons ende onse vrienden tot Bats in Switserlandt / doen wy daer de warme baden ginghen besien. Oock heeft een preseruatijf ghemaeckt gheweest tot Lyons / sulcks als wy terstondt sullen beschrijuen/ principalick van dese plante met sommighe andere dinghen. Ons ghedenckt dat wy een paer honden met zeelen ghebonden hadden de welcke wy alle beyde met ghewelt met een stocksken diepe inde kele staken Regal ende ghesublimeert Quicksiluer / van elcks een half vierendeel loots / onder tvleesch ghestroyt (want sy swolghen dat teghen henlieder danck) ende terstondt hebben beyde die hondē met opē bachuys locht inghetrocken / gheschuymt/ende met grooten arbeydt eñ benautheydt dickwils gesocht te braecken maer te vergeefs: sy basten/ ende schenen dat sy een yeghelick die daer ontrent was met een dul ghelaet souden tr eghevaren hebben. Maer hebbende tselfde ontrent een ure int lijf ghehadt/ soo begosten sy beyde wat coelder ende stilder te zijn/in voeghen datse neder laghen om te steruen. Doen hebben wy van dit naevolghende poederken een half loot ghenomen ende met rooden wijn ghegoten inde kele vanden eenen / maer noch en heeft hy doen niet ter werelt ghebraeckt / maer heeft ons eer corts daer nae/soo sijn medegheselle ghestoruen was/ghedocht int handelen dat hy begost warm te worden/in vueghen dat hy begost te rupsen/ d'ooghen open te doen/ende soo haest sijn cracht ende corage weder te crijghen/ dat hy sommighe uren daer nae begost nae den auondtmael te speelen ende lustich te zijn/ende gheheel ghesont werdt. Tselfde is oock ghebeurt den honden aende warme baden vanden lande van Baden / den welcken ingheghеuen was Nux vomica met Regal ghemengt/ maer dese draeyden alleneen omme ende wederom/ door de draeyinghe vanden hoofde / ende grouwelicke pijne des buycks. De beschrijuinghe van dit poeder is dese:

Neemt van beyde de Angelica, te weten tamme ende wilde/ Vincetoxicum, tamme Valeriane, Eyckenvaren/ende wortels van witten Hemst ende Netels/van elcks vier loot/ Schorssen van Duytsch Mezereon een half loot/ besien van Wolfs-besie-cruydt/ xxiiij. Bladers van Wolfs besien metten wortelen/xxxvi. Dese wortels in azijn ghewepckt ende ghedroogt zijnde / soo wordt van allen een poeder ghemaeckt.

Wolfs besie cruydt vercoelt zeere/ende daerom benemet de cracht vanden Regal.

Mandragora manneken.

Dit cruydt heeft in Griecks Mandragoras ghenoemt gheweest om dat gheirne is groeyende inde holen ende speloncken / midts dat de Sonne qualick lijden mach. Want Mandræ zijn de plaetsen daer ossen ende peerden vertrecken ende ghestallet wordē/ iae oock nu ter tijdt alsoo in Italiaesch gheheeten: ende men heeft hier voortijdts ghehoudē ende ghelooft dat dit cruydt groote macht hadde om te doen lief hebben/de welcke oock Circæa ghenoemt werdt nae de toouerersse Circe, die de

Mandragora manneken. In Griecks ende Latijn / Mandragoras mas. In Hoochduytsch / Alraun mennlin. In Franchois / Mandragore oft Mande gloire. In Italiaensch / Mandragola. In Spaensch / Mandragula ende Mandracola. In Engelsch / Mandrake oft Mandrage.

dochter was vande Sonne / diet ghevonden hadde. Dese plante werdt vande Pythagoristen oock ghenoemt Anthropomorphos, om dat de wortels die in een verwarrent waeren / eenichsins ghelijck waeren dlichaem ende litten vande menschen / ghelijck twee beenen ende aersbillen vā malcander ghescheyden / waer op zeere fraey dient de Duytsche name / die Mādragora wtlegt als Man ende dragen. Nu ter tijdt zijn inde houen vā Italien / Prouencie / Languedoc ē Spaignen tweederhande soorten van dese plante / die verscheyden bloemen ende rijpe appels voorts brengen / de welcke ghewonnen werden van saedt oft wortels die wt Candien ende eylanden daer ontrent ghelegen ghebrocht worden. In andere landen van Vrancrijcke en rijpen die soo wel niet / hoe wel dat wy inden voorleden iaere bloemen ende wel rijpe appels hebben ghehadt binnen Bristo inde west contreye van Engellandt in onsen hof die waermachtich is ende wel ter locht wast. Dese plante drye oft vier iaer out zijnde en draegt gheē vruchtē / maer d'mānekē nu out zijnde draegt gout gele appels die soet van reucke zijn ende tot slaep verweckēde / soo groot als Mispels ende dien ghelijck van marck / ē oock bycants van breede platte bruyne granen. Theeft de bladers op der aerden wtghespreyt in goeden ghetale / die vande Beete oft Lattouwe ghelijck / groene / gherimpelt ende ghecruylt ghelijck die vande Caerden / ende sterck rieckende. De bloemen groeyen / midts dat gheenen langhen stele en heeft / aen cleyne dunne steelkens ghelijck de Madelieuen / ende zijn wit / oft purperachtich die vanden Verangenes niet ongheliјck.

Mandragora wijfken. Mandragoras femina.

Dese plante wordt gheheeten Mandragora wijfken / als minder zijnde ende crancker van aerde om dat den appel bleecker is / ende e minder dan die van d'manneken / van grootte ende verwe een cleyne geelachtighe Sorbe ghelijck / maer ronder. De wortel is oock minder / in tween oft dryen ghespleten / ouer malcander groeyende oft in een ghewronghen / ghelijck de twee beenen van een mensche. De bladers zijn oock ghelijck alle de reste / minder dan die van d'manneken. In Vranckerijck worden de vruchten rijpe inde Oogstmandt / maer in Engellandt / hoe wel dat voorder light vandē Æquinoctiael, heb ick die rijpe ghesien inde Wedemaendt ende Hoymaendt.

Cracht. Dioscorides. Mandragora wordt van sommighe Antimalum gheheeten / ē van ander Circæa, om dat den wortel ghebruyckt wordt in toouernije om te doen lief hebben / ende oock de schaepherders worden slaeperich doort eten vande appels. Tsap wordt gheperst wt de schorsse vande versche wortel als hy ghestooten is / ende wordt soo ghestelt inde Sonne / de welcke dicke ende stijf gheworden zijnde / bewaert wordt in een aerden vat. Wt den appels wordt oock sap gheperst / maer het en is soo crachtich niet. De wortel wordt oock de schorsse afghedaen / welcke schorsse ghesteke wordt aen eenen lijnen draet / ende opghehanghen tot datmen die van doene heeft. Sommighe sieden de wortels van Mandragora in wijn tot op een derdendeel / ē ghieten dan tclaer sap af de welcke sy bewaeren: van desen gheuen sy eenē croes te drincken den genen die niet slaepē en connen. Tversoet oock alle pijne ende wordt oock inghegheuen den ghenen diemen eenich lit wil afsetten oft branden / om datsy de pyne niet en souden ghevoelen. Tsap vanden wortel van Mandragora tghewichte van een scrupel met meede inghenomen / iaegt af door braecken ghelijck den Elleborus, de flegmatijcke ende melancholike vochticheden: maer meer inghenomen doodet de menschen.

Dit selfde sap is oock goedt gemengt in medicijnen totten ooghen / ende die de pijnen versoeten / ende oock in een pessus versaechtende ghedaen / twierendeel van een scrupel / ē van onder inghestelt / treckt van selfs af de vruchten / ende verweckt de maendtstonden. Dit sap ghemaeckt / ende in tson-

dament

dament ghedaen inde plaetse van een suppositorie verweckt tot slapen. Men seght dat de wortel het Ivoor saecht maeckt/ als die ses uren daer mede ghesoden wordt/ eñ alsoo bequaem maeckt om daer in te drucken oft af te maecken tghene datmen wilt. De versche bladers van Mandragora met graut ghemengt/ zijn goedt gheleydt op inflammatien ende sweeringhe vanden ooghen: sy doen oock scheyden alle hardicheden/ gheswillen/ ende apostumatien. Rondelet seght oock datse verdrijuen de hardicheydt vande Milte/ maer midts dat de Mandragora cout ende drooghe is/ soo wordtse ghemengt met warme ende weeckmaeckende dinghen ghelijck Spica, Asarum, Saffraen/ Agnus castus eñ dunne claere herst. De versche bladers vã Mandragora doen de brandtteeckenẽ eñ litteeckenẽ vergaẽ/ sonder sweeringhe/ ist datmen die vijf oft ses dagẽ daer mede allencskẽs wrijft. De selfde bladers worden oock in pekel bewaert tot tselfde ghebruyckt. Den wortel ghestooten ende met azijn geleyt op dwilt vier/ gheneset: maer met honich oft olie ghemengt gheneest de beten vã de fenijnighe dieren: ende met water ghemengt verdrijftse de hardicheden eñ gheswillen/ maer met graut naer-bier gheheeten/ beneemt sy de pijne vanden fleirsijne. Wijn vãde schorsse vandẽ wortel vã Mandragora wordt aldus gemaeckt sonder siedẽ: men legt drye pont eñ 4. oncen vande schorssen in een* Metrete oft vijfvierendeelen van een ame maleuaseye/ vanden welcken men te drincken geeft *108. den ghenen diemen eenich lit wilt afsnijden oft branden/ drye croesen/ als voorseydt is/ want sy en ghevoelen dan gheen pijne/ maer zijn slaperich/ al oft sy vanden slaep verwonnen waeren.

Die appelen gheroken verwecken tot slaep/ ende oock gheten: des gelijcks oock tsap van dien wtgheperst zijnde, maer die te zeere vanden reucke gheraeckt zijn/ worden stom. Tsaedt vanden appels inghedroncken reynicht de moeder/ maer met solfer dat noyt op twier en heeft geweest gemengt ende opgheleyt/ stopt de roode vloet vande vrouwen. De wortel ghescharificeert ende zeer doorstekẽ zijnde met elssenẽ/ daer comt een watericheydt oft tranẽ wt/ de welcke in een hol vat ontfangen wort/ maer dese vochticheyt zijnde gelijck melckachtich sap/ is de beste/ hoe wel dat de wortels ouer al als by experientie bevonden is/ gheen melckachtich sap en tranen. Gal. Mandragora is vercoelende tot inden derden graedt/ nochtans heeftse oock eenighe warmte/ ende d'appelen eenighe vochticheydt/ waerom dat sy de cracht heeft van te doen slapen. De schorsse vanden wortel ghemerckt dat sy zeer crachtich is/ en vercoelt niet alleene/ maer droogt oock: de reste die daer binnen is/ heeft luttel crachts.

Mandragoras Morion.

Dioscorides. Men segt datter is noch een ander Mandragora, Morion ghenoemt/ de welcke groeyet in doncker lomberachtighe plaetsen ontrent de holen ende duwieren oft spelonken/ hebbende de bladers vande witte Mandragoras, maer minder/ wit/ drye palmen groot/ staende rontomme de wortel/ die saechte ende wit is/ wat min dan een palme lanck/ ende eenen duym dicke.

Dioscorides. Men seght dat een half loot swaers van dien inghenomen met broot/ soppe/ oft toespijse, verstant beneemt ende dul maeckt/ want de mensche valt in slape zeere met sulcken wesen als hy dat etet/ sonder verstant/ ontrent drye oft vier uren nae dat hijt heeft inghenomen. Cracht.

De Medicijns ghebruycken dese/ als si yemandt eenich lit willen af setten oft branden.

Men seght oock dat de wortel een preseruatijf is/ als sy inghenomen wordt met Dulmaeckende Nachtschade.

Verangenes.

Aenghesien dat dese blaeuachtighe peirsche appels die vande Mandragora niet zeer ongheliijck en waeren/ oft een ander waeren dan de Malozeno van Aëtius, doncker violet/ van fatsoene gelijck een lanckworpich ey/ soo hebbẽ sommige vande ionge Herbaristen hen laten duncken dat dese plante soude zijn Mandragora manneken van Theophrastus, ende daerom meynende datse doodtlick gheten waeren/ hebben die Dol-appels ghenoemt. Maer in Theophrastus valt een groote duysterheydt/ oft faute int lesen/ by auentuere om dat de beschrijuinghe van dese plante niet onderscheyden en is/ op dat ick niet en segghe datter een confusie van alle de medesoortẽ/ wt de welcke dese plante moet ghenomen worden/ ende ghestelt zijn onder tgheslachte vande Concommers oft eer vande Mandragoren ende Bilsen. De bladers van dit cruydt zijn ghelijck die vande wilde Concommers/ maer met saechter rouwicheydt/ ende bycants ghelijck de slaepmaeckende Naschaye/ de witte Bilse oft de Mandragora, de welcke voorts comen aen eenen rouwen/ rechten stele van eenen voet hooghe/ aenden welcken vanden middel opwaerts op een cort steelken groeyen de bloemen ende appels/ de welcke binnen hebben cleyn tsamen ghevoegt saedt/ dat swartachtich/ oft geelachtich/ ende bruyn is. De wortel is saselachtich ende wordt gheplant inde houen om de ghenuchte ende om de gulsighe ende slockachtighe menschen/ de welcke somtijdts gheliijck Concommers voor salaet gheten worden/ als tot Roomen/ Genua ende Napels ghedaen wordt/ meer wt lust dan profijt/ want sy zijn onghesonder dan eenighe Pompoen oft Concommer.

Verangenes. In Latijn/ Melangena, oft Mala inſana, oft Melanzana. In Franchois/ Verangenes. In Hoochduytſch/ Melantzan ende Dolopffel. In Italiaenſch/ Melōgena ende Petranciani. In Spaenſch/ Verāgenas. Auerrhois noemet Melongena, insghelyckx oock Auicenna: oft oock is Mandragoras van Theophraſtus?

Swerte Bilſen eñ Bilſencruydt. In Griecks/ Hyoſcyamos. In Latijn/ Hyoſcyam⁹ niger, oft Apollinaris herba, ende vanden Araben Altercū. In Hoochduytſch/ Bilſenſamen/ Dolkraut/ Schlaffkraut/ Seitboom. In Franchois/ Iuſquiame eñ Hanebane. In Italiaenſch/ Iuſquiamo. In Spaenſch/ Velenno ende Meimendro. In Engelſch/ Henebane/ Hennequalt oft Henbayne.

Dit cruydt is gheheeten gheweeſt Sochboone/ om dat de ſeughen ende verckenen door den reuck oft eten van dien ter neder vielen al oftſe doodt gheweeſt hadden/ want tvervult de herſſenen van de ghedierten met eenen fenijnighen ende ſtinckenden domp/ die den menſchen veel ſchadelicker is dan als ſy ghemeyne boonen gheten hebben: met welcken domp tverſtant vande menſchen benomen wordt/ al oft ſy met de raſernije van Apollo gheſlaghen waeren/ waerom dat oock ghenoemt wordt Apollinaris herba, ende oock Altercum, om dat ſy hen ſeluen quellen met kijuen ende argueren die door de Bilſen raſende gheworden zijn/ hoe wel dat ick gheſien hebbe een ionck vrouken wien de tantſweere benomen was door tſtouen met Bilſen/ de welcke bycants drye daghen lanck blijde was ghelijck oft ſy droncken gheweeſt hadde/ maer niet quellich. De drye ſoorten van Bilſen van Dioſcorides beſchreuen/ zijn zeer wel bekent/ vande welcke de gemeynſte is de Swerte/ die ouer al in Europen is groeyende/ ſoo wel op warme als coude plaetſen. Sy heeft zeer breede/ rouwe bladers die vanden Wollecruydt ghelijck/ maer ghekerft ghelijck die vanden Beerenclauwe/ ende gheſpleten ghelijck eenen ganſen voet/ verſletert/ dicke/ ſapachtich/ voorts comende ouervloedich aen eenen taeachtighen/ ſpruytachtighen/ rouwen wtgheſpreyden ſtele/ van twee oft drye cubitus hooghe/ aende welcke ontrent de middel de bloemen groeyen die bruyn peerſch zijn/ ghelijck cleyne ſchellekens ghefatſonneert/ nae de welcke comen in Oogſtmaēdt cleyne huyſkens vol ſwart ſaedts als vā Heul/ die ghelijck pottekens zijn/ ende ghelijck de knoppen van de granaet-appelboomen/ met loken verſcheyden/ bouen open/ hebbende eenighe ſcherpe puntkens. De wortel is witachtich/ dicke ende goedt om wttrecken/ ende zeer nut om pijne te verſoeten/ oock min ſtinckende dan de bladers/ ende niet ſoo haeſt rottende.

Somerſche Bilſencruydt. Hyoſcyamus niger æſtiuus.

Dit is den ghemeynen Bilſencruydt heel ghelijck/ wtghenomeñ dat niet ſoo rauw oft ghehayrt en is: ſijn wortele is cleynder/ onnut/ houtachtich. De bloeme is de witte Bilſen wat ghelijck.

Witte Bilsen/onsteker/rouwer van hayr. In Latijn/Hyoscyamus albus.

Witte Bilsen en is soo wel niet bekent / ende daerom moet die inde Apotekers houen gheoeffent worden. Dese is den voorgaenden bycants ghelijck vā fatsoen ende grootte / dan dat de bladers breeder/ ronder/ sacchter / rouwer ende witter zijn. De bloemen groeyen neffens de bladers int opperste vandē stele/niet ter sijden/ die bleeck wit zijn/nae de welcke tsaedt comt in cleyne huyskēs gelijck buskens/maer die niet en steken/ende is witter dan voorseyde. De wortel is oock minder ende blijft de Winter ouer/ ten sy dat sy door de coude vernielt wordt. Dit cruydt groeyet van selfs int landt van Languedoc by Orenge eñ nederwaerts/ eñ oock bouen de mont vande Rhone aen diuersche cantē van saey-landen ende braecktligghende ackers. In Nederlandt/ Engellandt ende Vranckrijck wordet ghesaeydt / ende vergaet alle iaere. Tghebruyck van desen is veel soeter ende met minder perijckel.

Dioscorides. Beyde dese Bilsen maecken dolheydt / ende doen slapen/ daerom wordense verworpen int dagheliicks gebruyck. De medicijns hebben aenveirdt de derde soorte die soeter is/vet / wolachtich/sacchte/hebbende witte bloemen ende saedt/ groeyende ontrent de zeecanten ende op steenachtighe plaetsen : maer ist datmen tselfde niet en heeft/ soo salmen gebruycken de rosse/want de swerte Bilsen als de quaetste wordt veracht. Tsaedt dat noch versch is met de stelen ende bladers tsamen gestooten zijnde/soo perst men tsap wt inde Sonne / ende als de vochticheydt wtghedroogt is/ soo wordet bewaert / want tblijft maer een iaer lanck goedt / door dat lichtelick bederft. Het wordt oock ghetrocken wt droogh saedt alleene ghestooten met warm water/maer tsap dat melckachtich is/is tbeste/ ende stilt aldermeest de pijnen ende weedom. Tcruydt alst groen is ghestooten / ende daer by ghedaen meel dat drye maenden out is/wordt ghedigereert in cleyne ballekens/ende alsoo bewaert. *Cracht.*

D'eerste sap ghetrocken wt tdrooge saedt/ pleegtmen te doen inde medicijnen der ooghē/ de welcke t'geuoelen van de pijne weghnemen / eñ teghen de heete ende scherpe fluxien oft loopinghen vanden ooghen/oock teghen de pijne vanden ooren/ ende ghebreken vande moeder ist zeer goedt ghebesicht/ghelijck oock Galenus ende Plinius segghen. Tselfde sap met meel van terwe oft mout-pappe is zeer goedt ghelegt op alle heete gheswillen vanden ooghē/voeten eñ ander leden des lichaems. Tselfde doet oock tsaedt. Saedt van Bilsen is goedt teghen den hoest/ subtijle catarrhen/loopen vanden ooghen ende ander pijnen/ oock teghen den ouervloedighen vloet vande maendtstonden/ eñ tot allen anderen bloetganck/ een halue scrupel swaer met Meede ende Heulsaedt inghenomen.

Tselfde saedt versoet de pijne van tfleirsijn / tgheneest de gheswollen mannelickheydt/ ende doet sincken de borsten vande vrouwen/die nae thaeren vanden kinde zeer gheswollen zijn / alst met wijn ghestooten daer op gheleyt wordt / ende pleegt oock met alle placsteren ghemengt te worden die de pijne versoeten. De bladers alleene met mout-pappe / oft met ander medicijnen ghemengt / versoet alle pijnen ende weedom/daer op gheleyt. De versche bladers worden opgheleyt om alderhande manieren van pijne te stillen. De bladers van Bilsen drye oft viere met wijn inghenomē ghenesen de coude cortsen/ diemen Epialos heet. De bladers gesoden gelijck warmoes/eñ 24. eetlepels daer af gheten/maeckt middelmatighe wtsinnicheyt. De wortel van Bilsen in azijn ghesoden ende inden mont ghehouden/ doet den tantsweere vergaen. Plinius. Olie die van Bilsen saedt ghemaeckt is/inde ooren ghedaen/ benemet verstant. Witte Bilsen is vercoelende tot inden derden graedt/ d'ander twee zijn fenijnich. Apul. Tsap vande Bilsen is dien vandē Heul in cracht ghelijck. Tsap vande Bilsen laeu ghemaeckt met olie van Roosen ende inde ooren ghedrupt / neemt wonderbaerlick wegh de pijne vanden ooren / ende ist datter wormen zijn/ het doodtse. Bilsen bladers met schaeps stront ende wat azijns gemengt/ ende alsoo een placster daer af ghe-

maeckt/neemt wegh alle gheſwil daer op geleyt. De wortel van Bilſen neemt wegh de pijne vande voeten daer op gebonden. Bilſen met wortel eñ cruydt geſtooten ende op de voeten geleyt/neemt wegh tgheſwil ende de pijne vande voeten. Tſap van Bilſen ghedroncken gheneeſt wonderbaerlick de pijne vande leuer ende longher. Tſap van Bilſen met Saffraen ghemengt ſal men den vrouwen te drincken gheuen teghen de pijne vande ſchamelheydt. Bilſen met out vercken ſmeer dat niet ghesouten en is / gheſtooten ende ghemengt met vier lepels wijns op twier ſonder roock/ende een plaeſter daer af ghemaeckt ſalmen legghen opde wonde/ quade ſweeringhe / oft bete van Spinnen/ende ſullen gheneſen.

Bilſen olie vande Muylstooters.

De ſtoute quacſaluers / landtloopers ende ſchalcke bedrieghers ghebruycken eenighe ſoorte van ſap van Bilſen om tſlecht volck te bedrieghen / de welcke nut is om de pijnen ende weedom te ſtillen/ende zeer goedt om te verdoouen eenighe pijne/ende wt der maten crachtich/de welcke ick hier hebbe willen vermanen om dat ſijt ſecreet houden. Sy nemen de gheheele plante met de wortel in Julio ende Oogſtmaendt tuſſchen de twee Onſe Vrouwe daghen niet ſonder ſuperſticie / (want d'moet bereydt worden alſt cruydt is in ſijn meeſte cracht) ende gheſtooten zijnde/ legghen die in eenen aerden pot die onder veel gaetkens heeft/de welcke ſy ſtellen op eenen anderen pot/ ende leggen dan daer op een deckſel dat ſy vaſt met een lutement maecken/ ende beſtrijcken oock alle de locht gatē met lutement/ende grauen die alſoo in meſt/ laten dat ſtaen rotten/tot dat de olie oft vetticheydt inden onderſten pot drupt/welck ſy verwaeren tot tghebruyck vande medicijne.

Wt het ſaedt ghemaelen oft cleyn ghebroken wordt olie gheperſt/ welcke den tantſweere ende alle andere pijnen verſoet.

Gele Bilſen. In Latijn/ Dubius Hyoſcyamus luteolus Solanifolius, ende is Hyoſcyamus niger van Matthiolus ende vierde ſoorte. In Italiaenſch/ Iuſquiamo nuouo, de welcke meer is verwarmende dan vercoelende teghen d'opinie van Matthiolus.

Deſe plante is een ſoorte van Bilſen / tuſſchen de Bilſen ende dulmaeckende Nachtſchade/ want theeft de bladers ghelijck die Nachtſchade / maer wat meerder/ſaechter/witter / ende gheenſins ghekerft. De bloemen zijn bleeck geel/die vandē Seepcruydt ghelijck/nae de welcke huyſkens comen ghelijck pottekens / maer minder / ronder ende teerder dan die vande ſwerte Bilſen / inde de welcke cleyn geelachtich ſaedt groeyet/dien vanden Irio gelijck. De wortel is teer/ende ſterft teghen de Winter/ſoo dattet inde houen alle iaere op een nieuw ſy ſeluen ſaeydt/daer wijt alleene ſien groeyen hebben. Deſe Bilſen en wordt nerghens toe ghebruyckt, nochtās is tſaedt ſcherp van ſmaecke: ten is oock van reucke ende huyſken den Bilſen ſaedt niet ghelijck.

Gulden appel ende ſoorten van Heul.

- Glaucium oft Gulden appel.
- Gelen Heul/ tweederhande ſoorten.
- Tammen Heul / vier ſoorten ende ſeuenderhande: te weten
  - Witten Heul
    - met wit ſaedt/eñ bloeme die vande tamme Maluwe.
    - met wit ſaedt/ ende een ghekertelde bloeme.
  - Swerten Heul vande welcke Opium ghemaeckt wordt
    - met de bloeme van tamme Maluwe oft Pioene.
    - met der ghelijcke bloeme/ maer ghekertelt.

Witten wilden Heul van selfs wassende inde houen.
Swerten wilden Heul met roode bloemen.
Colle oft Koznroosen.
Papauer spumeum byde Hysope.
Argemone dat de Colle gheheel ghelijck siet.
Anemone met bolachtighe wortel.
Anemone van alle soorten.
Pulsatilla oft Cenckenschelle { Witte. Roode. Gele.
Adonis.

Gulden appelen. In Latijn/ Poma amoris, ende van sommighe Pomum aureum, Lycopersicum. Oft oock is Glaucium van Dioscorides? ende Memita vande Araben? In Hoochduytsch/ Golt opffel. In Franchois/ Pommes d'amours oft Pommes d'orées. In Engelsch/ Gold appel.

Dese wtlantsche plãte is oock van tweederhande oft twijfelachtige natuere/ te wetẽ vande Mandragora, Nachtschade/ende Gelẽ Heul / waerom dat sy onder de selfde moeste ghestelt zijn/ oft oock om dat sommighe soo wel dese als den Gelẽ Heul ghehouden hebben voor Glaucium, hoe wel dat dese laetste niet en is: Glaucium en kan gheen wesen van de ghene die geel sap gheuen/ eñ als Dioscorides segt gheenẽ Geelen Heul / noch oock gheẽ Chelidonie/om de exulcererende cracht. Noch oock onder de soorte van Oenanthe, die de meeste is vã de wortels die geel sap gheuen: oock soo ist heet van natueren. Maer soudt oock eer zijn dese die guldẽ appelen draeght? Dit en blijckt oock niet ghenoech/ Want ten heeft maer een oft twee teeckenen die Dioscorides beschrijft / te weten van bladers ende sap. Maer tsap van desen is zeer nut voor de ghene die beginnen te crijghen loopende ooghen met hitte/daer af dattet wit vanden ooghẽ soude graeu worden alst metten eersten daer op ghedaẽ wordt/ waer door dat in Latijn Glaucium genoemt wort: ten waere dat alsoo gheheeten waere / als Plinius wil segghen / vãde bladers die de verwe hebben vã het zeewater. Want ten verdrijft niet alleene tghewelt vande ouervallende vochticheydt / maer het tempert oock de hitte/ghelijck dickwils vãde ionghe medicijns heeft versocht geweest. Jae tis oock zeer goedt teghen dwildt vier: waerom dat ghehouden wordt te zeer cout/ ende verdoouende oock alst gestooten is/ maer tsap dat ghetrocken wordt wt de ghebrande taeskens die in Syrien ende heete plaetsen groeyen / mach by auentuere niet soo sterck zijn/ ende oock dicker ende hoogher van verwe: want tsap sonderlinghe vanden appel is waterachtich/dunne ende geelachtich/ ghelijck dat vande Melonen. andersins zijn de bladers niet qualick ghelijckende/want sy zijn zeer lanck. gheuleughelt/ dicke/ ende ghelijnich/ malsch ende graeu van verwe/ ghekerft/wtgheholt ende gehackelt ghelijck de Collebloeme. De gheheele plante is teer / sapachtich ende lancks der aerden cruypende ghelijck de Wilde Concommers/ ende heeft derghelijcke gele bloemen aende sijde tacken staende: De vrucht is zeer groot vande grootte ende ghedaente van eenen Arange appel/rontomme met voorkens oft gheribt comende vanden stele af tot bouen toe/ de welcke somtijdts geel is ende somtijdts schoon roodt/ghelijck die vande Balsem-appels oft Criecken vã ouer zee/inde welcke oock geelachtich plat saedt light. Dese appels worden van sommighe Italianen ghetẽ/ ghelijck de Meloenen maer de stercken stinckenden reuck gheeft ghenoech te kennen/ hoe onghesont ende quaedt datse gheten zijn. Maer ten is het Glaucium niet dat de Venetianen ende ander Apotekers van Italien ghebruycken ghelijck de ionghe Herbaristen meynen/ om dat buyten rosch is/binnen geel / bitter / ende eenen onlieflicken

reucke heeft/byeants alle de teeckenen hebbende die Dioscorides stelt. Als oft niet en soude moghen door de gierichheydt vande Syriaensche Joden int valschen vanden Glaucium gheschieden / ghelijck in zeer veel meer ander / te weten / de reucken/verwen ende smaecken te valschen / ghelijck ooc ten tijde van Dioscorides ghedaen werdt: Nochtans mach dese vrucht zeer goedt ghebruyckt zijn al ist datse vanden Glaucium niet en is/maer daerom en salt gheen Glauciū wesen. Jae dat meer is/wilde ick hebben een goede ende bequaeme medicijne int beginsel vande fluxien die een verdrijvende cracht hadde/ick soude lieuer trecken wt dē Daudistel/ oft Gansendistel oft Condrille een sap dat eenichsins stinckende/ melckachtich ende geelachtich is/ ende onghemengt ghebruycken tot de dingē die Dioscorides metten Glaucium gheneest/de welcke met gheē minder/ maer sekerder profijt tselfde doen soude. Want sommighe van dese zijn van ghedaente ende crachten den Heul ende Glaucium niet zeer ongheliјck.

Ander soorte van Poma amoris, welck in ons houen van Spaensch saedt voorts comt/ hebbende recht opgaende steelkens van eenen cubitus hooghe / ende is den voorseyden in allē soorten ghelijck/ maer cleynder.

Cracht. Dioscorides. De bladers van Glaucium worden ghedaen in eenen aerden pot / ende soo ghestelt in eenen laeuwen ouen/ tot datse verslenst zijn: daer nae wordense ghestooten ende tsap wighedouwet. De welcke ghebruyckt wordt inde medicijnen vanden ooghen/ als tghene dat int eerste vercoelende is. Galenus. Glaucium is van natueren tsamen treckende met eenighe walginghe/ ghemerckt dat soo zeere vercoelt/ dat alleene dwildt vier alst niet te zeer crachtich en is / mach ghenesen. Sijn complexie is ghemaeckt wt een waterachtige ende eerdachtighe substantie/ die beyde cout zijn/ maer niet ten wtersten/ oft ghelijck fonteyn water.

Geel Heul oft Horne Heul. In Griecks / Mecon ceratites. In Latijn / Papauer corniculatum. In Hoochduytsch/ Gelb[illegible]mag[illegible] Gehorнter Magsamen/ Muen en[illegible]e Geel Magsamen. In Franchois/ Pauot cornu. In Italiaensch/ Papauero cornuto. In Spaensch/ Dormidera, oft Domidera marina. In Enghelsch/ Horne poppie.

Horne Heul met roode orange bloemen. In Latijn/ Papauer cornutum flore phæniceo.

Ten waere dat Dioscorides vermaeкt hadde/ dat sommighe bedroghẽ zijnde door de ghelijckenisse vande bladers ghemeynt hadden dat van desen Heul Glaucium ghemaeckt werdt/ wy souden oock ghemeynt hebben dat Glaucium eenighe soorte van Heul waere/ de welcke Plinius gemaeckt heeft een medesoorte van Colle/ by auentuere door tschrijuen vande ghene die Dioscorides seght gesprietoogt te hebben. Tgroeyet (seght hy) ontrent den zeecant/ oft op salpeterachtighen grondt/ waer door dat Parallion ghcheeten wordt: Maer Dioscorides en soudt naemaels onder de Heulen niet verswegghen hebben/ oft hy soudt in sijn capittel achterghelaten hebben. Desen Gelen Heul groeyet op vuyle plaetsen ontrent de zeecant gheleghẽ/ soo wel vande zee Oceane als vande Middellandtsche zee/ als oock inde warme contreyen van Spaignen/ Languedoc/ Prouencen ende Genua/ insghelijcks oock inde coude ghewesten van Engellandt ende Vrieslandt/ waer dat wy dickwils ghepluckt hebben de bloemen die somtijdts geel/ ende somtijdts schoon roodt waeren. Maer tghene dat ghemeynlick ghenoemt is Horne Heul/ heeft haeukens die vande Violieren oft Chelidonie gelijck/ die vol swart saedts zijn vande Weghebree: eñ bloeyet in Wedemaendt. De bladers zijn diepe gekerft ghelijck die vande Colle oft Argemone, dicke/ rouw/ gherimpelt/ ende ghecronckelt/ aen eenen wijt wtghespreyden stele die veel sijde-tacken heeft/ graeu wt den blaeuwen van coleur/ ghelijck oock de ghehecle plante: tsap van dien is geel ende stinckende.

Horne Heul met roode orange bloemen.

Te Frontignaen in dlandt van Languedoc eñ Portlandt in Engellandt eñ ander plaetsen aendẽ zeecant gheleghen/ heeft desen Heul wat minder bloemen/ niet bleeck geel van verwe/ maer root opt purper treckende: voorts ist van sap ende andersins den voorgaendẽ niet ongelijck/ dan dat de geheele plante teerder ende eelder is.

Ander Horne Heul met roode arange bloemen.

Peersch Horne Heul. In Latijn/ Papauer corniculatum violaceum.

Het verschil van desen schijnt alleenlick te wesen dat de horenen niet hayrachtich en zijn.

Peersch Horne Heul.

In tlandt van Languedoc zijn twee zeer bekende cruyden/ die int aensien de bloeme thoonen vãde Col-

de Colle/sonderlinghe op ongheboude plaetsen/vande welcke de meeste de bladers ghekerft heeft ghelijck de Coriander/maer rouw ghelijck die vande Colle / staende aen eenen stele van eenen voet oft onderhal hooghe. De bloemen veranderen van roodt in peersch/de welcke zeer teer zijnde met een cleyn windeken ghelijck de Colle-bloemen af waeyen / daer latende een rouw / lanckworpich rondt huysken oft haeuken/niet onghelijck dat vanden Gelen Heul / maer minder ende teerder / al oft de natuere hier met hadde willen conterfeyten de haeukens vanden Gelen-Heul/ ende met d'ander de ronde bollekẽs spitsch opgaende vande Argemone, de welcke met ghẽ decksel bewaert en zijn/ ghelijck alle andere Heulen zijn.

Cracht vanden Gelen Heul.

Dioscorides. De wortel van Horne-Heul heeft die cracht / datse in water ghesoden tot op de helft/ende ghedroncken/gheneest de ghebreken vande heupen ende leuer/de welcke is / als Galenus seght/om haer inciderende ende afvaeghende cracht. Tselfde water is oock goedt ghedroncken den ghenen die eenighe dicke/scherpe/oft sandtachtighe materie metter urine quijte worden.

Tsaedt van desen Heul eenen lepel vol met Meede inghenomen / doet soetelick ter cameren gaẽ.

De bladers met olie vet ghemaeckt nemen af de corste van schorftheydt oft eenighe vuyle sweeringhe/als mẽ die daer op leght. Galenus seght dat door dese cracht niet alleene de vuylicheyt/ maer oock de corste aftreckt vanden quaeden seere. De bladers ende bloemen met olie bestreken genesen de sweeringhen vanden ooghen ende wolcskens vande peerden/daer op gheleyt. Sommighe bedroghen door de ghelijckenisse van bladers / hebben ghemeynt dat van dese soorte van Heul Glaucium ghemaeckt werdt. Galenus. De bladers ende bloemen zijn zeer goedt tegen de zeer vuyle ende quade seericheden: Maer als de seericheden ghesuyuert zijn / en moet men die niet meer ghebruycken / want sy hebben soo grooten afvaeghende cracht/ datse oock wat van tsuyuer vleesch weghnemen.

Witten Heul oft Mancop. In Griecks/ Mecon emeros. **In Latijn**/ Papauer album satiuũ. **In Hooch-duytsch**/**Zamet Maglsamen. In Franchois**/Pauot blanc **ende** Pauot priué. **In Italiaensch**/ Papauero domestico. **In Spaensch**/Dormidera. **In Engelsch**/**White garden Poppie.**

Hoe wel dat dese beschrijuinghe vanden Heulẽ bequaemelicker soude moghen by de Lattouwẽ gestelt gheweest hebben/ den welcken de Lattouwe so nae comt dat in tboeck van Galenus secundum loca, eenighe Lattouwe die swert ende bitter is/om de menichte van het slaepmaeckende melck in Griecks gheheeten is Meconis, dat is Heulachtich: nochtans en sal den Heul hier niet qualick volgẽ: hoe wel dat dickwils tegẽ onsen wille ons een bequaemer voorcomẽ van cruyden sulcks belet/midts dien datse daer naer nerghens en souden so wel te passe comen om tvervolgh vande cruyden te continueren: eñ daerom is dit beschrijuen vande Heulen tot hier toe wtghestelt: welcke Heulẽ in Griecks Mecon genoemt zijn/om dat de sinnen ghebondẽ zijnde door de Heulachtighe slapericheydt/ende de leden verdooft/ niet en connen ghedoen. Oft ten waere dat Conion ghenoemt werde door de selfde reden dat Cicuta den naem heeft/ want sy beyde maecken draeyinghe ende duysterheydt van gesichte/ghelijck vande Cicuta is blijckende/eñ vanden sap vanden Heul seyde Andreas in Plinius, dat terstondt d'ooghen verblint worden/ ten sy dat tselfde tot Alexandrie ghevalscht is geweest. Alle soorte van Heul is zeer wel bekent / maer zeer quaet om kennen wt den Anemone, wien de Colle soo ghelijck is/ dat de meeste menichte soude segghen dat een cruydt waere / ten sy datse alsoo onderscheyden worden. Heul groeyet zeer ouervloedich

dich ghesaeydt inde houen, so wel in heete als coude landen / sonderlinghe op ackers ontrent dē zeecant gheleghen / oft die de locht vander zee onderworpen zijn / waer dat wt der matē gheirne groeyet / ghelijck in Lio een eylandt ontrent Venegen gheleghen / ende in Noordthollandt aende dijcken by de zee Oceane / daer de Heulen veel schoonder ende grootter groeyen ende vol melcks / om Heul-sap te maecken: oock draghen sy daer groote bollen / iae meerder dan die vande Plompen / ende ghelijck eenen redelicken grooten Granaetappel / inde welcke somtijdts de vellekens / tusschen de welcke tsaedt light / malcander cruyswijs doorvlichten: waer in zeer veel wit ende rondt saedt is / soet ghelijck een Amandel oft Meloen / zeer goedt om te ghebruycken in taerten ende medicijnen. Men maeckter oock olie af inde Apoteken die soet is ende die vanden Amandels niet onghelijck / maer witter ende nutter den ghenen die wtdrooghen. Heul gheeft zijn bloemen in Wedemaendt / hebbende vier bladers die ghemeynlick wit zijn / die vande hof-Maluwe oft Colle-bloemen ghelijck / voorts comende op eenen stele alleen / die recht op groeyet van drye oft vier cubitus hooghe met eenighe sijdtacken / om de welcke de bladers wassen ghekerft ghelijck die vanden Endiuie oft swerte Bilsen / mals ende wit sap geuende int breken / de welcke wtgheloopen zijnde eenen dagh oft twee daer nae geel wordt. De wortel is cleyne als die vande Lattouwe.

Ick hebbe somtijdts ghesaeydt swert Heul-saedt / ende daer af groeydde witten Heul / soo wonderlick is de natuere in haer wercken.

Witten ende swerten dobbelen Heul In Latijn / Papauer album & nigrum polyanthon seu multiflorum.

Desen Heul is tweemael meerder van bloemē die gheheel wit zijn / ende de bloeme soo excellent schoone / dat hy inde houen van Nederlandt groot gheacht wordt ende begheert. Desen Heul en is voorwaer van gheen ander soorte dan den witten oft swerten tammen ghekertelden Heul / dan dat de bloemen ghekerft zijn ende dieper randen hebbē / de welcke midts datse zeer dobbel zijn / veel grooter ende volder zijn / van lusticheydt ende fraeyheyt een open Roose ghelijck / ende soo groot als de dobbel Winterroosen. Dese bloemē zijn wit / oft bruynroodt oft bloetroodt / oft lijfverwich / somtijdts zijn de gheeronckelde canten bleeck-roodt. De zeer edel Prince vā Chimay Kaerle de Croy / die zeer groote ghenoechte heeft in alderhande cruyden / heeft my tsaedt van desen ghesconcken / ter tijdt alst hier te lande selden werdt ghevonden. Den bol ende sijn saedt en zijn niet soo groot als de enckele tamme.

Witten ende swerten Heul met randen ghekerft.

Dese soorte van Heul wordt oock ghesaeydt ende groeyet in Nederlandt / de welcke voorts brengt een schoone bloeme met gheeronckelde randen: oock het croonken dat op tbolleken staet / heeft zeer subtijle straelkens die int ronde staen ghelijck tandekens.

Swerten tammen Heul.

Nu isser een ander soorte van tammen Heul / die ghenoemt wordt Swerten Heul / om dat hy swert saedt voorts brengt / de welcke veel beter is ghebruyckt in Syrop van Heul dan tsaedt vanden Heul die van selfs groeyet inde houen / de welcke fenijnachtigher is. De bloemen van desen zijn bloet-roodt ghelijck die vande Pioenen / die oock in Wedemaendt voorts comen. De bladers ende bollekens zijn die vanden anderen soo zeer ghelijck / dat d'Apotekers die de selfde ghesaeydt hebben / die niet en connen onderkennen sonder opbreken.

Tammen swerten getrolden Heul met randen.

De ghetrolde randen vande bloemē / ende cramkens vande bollekens die wy ghesëyt hebben te zijn aenden witten tammen Heul / die machmen oock sien aenden swerten tammen Heul / vande selfde verwe ende grootte.

Witten ende swerten Heul met randen ghekerft. In Latijn / Papauer fimbriatum aut cristatum album & nigrum.

Swerten tammen Heul. In Latijn/ Papauer nigrum satiuum, flore Maluæ hortensis aut Pœniæ.

Open Heul. Papauer patulum.

Tusschen tvoorgaende wit ende tgemeyne roodt/ is noch een ander dat den Apotekers bekent is/ de welcke nerghens in vanden anderen en is verschillende/ dan dat open gaetkens heeft int opperste van tbolleken / waer d oor dat tsaedt is wtvallende door de spleten vande ronde alst deckſel af ghenomen is.

Wilden Hof-Heul somtijdts wit ende somtijdts swert saedt voorts brenghende.

Bouen de voorseyde soorten groeyet van selfs inde houen een ander soorte die minder is vā bladers/ draghende bleeck-roode bloemen / nae de welcke volghen veel cleyne bollekens / die drye mael minder zijn dan die vāde voorseyde/ waer in dat light somtijdts swert ende somtijdts wit saedt/ zijnde altemets de gaetkens open/ ende somtijdts ghesloten/ dat saedt niet wtvallen en mach/ dwelck niet lieflick oft gheacht en is sonderlinghe t swert.

Cracht. Dioscorides. Van tsaedt vanden tammen Heul/ backt-men broodt/ de welcke van gesonde lieden ghe ten wordt: tselfde wordt oock met honich ghebruyckt voor sesama, ende men heet dat Thylacitis: theeft tbolleken lanckachtich/ ende tsaedt is wit: Maer het wilt heeft tbollekē platter ende ingheuallen / ende tsaedt van dien is swert/ Pithitis ghenoemt. Tselfde wordt oock van sommighe Rhæas ghcheeten/ om dat wt sijnen stele melckachtich sap comt. Tderde dat alder wildtste is eñ veel crachtigher tot der medicijnen dan die andere/ heeft tbolleken veel langher. Niettemin sy zijn alle ghelijck vercoelende van natueren. De bollekens ende bladers vanden Heul in water ghesoden verwecken tot slaep met stouen. Tselfde doet het oock ghedroncken. De groene bollekens met mout-pappe ghestooten ende ghemengt in plaesters/ zijn zeer goedt gheleyt op dwildt vier ende heete gheswillen. De selfde bollekens groene ghestooten/ ende ballekens daer af ghemaeckt/ laet men droogher worden/ ende worden dan bewaert tot dat men die besighen wilt. De bollekens van Heul worden alleene in water ghesoden tot op de helft/ ende dan wederom opghesoden met honich/ tot dat soo dicke is als Looch/ de welcke een medicijne is teghen den hoest/ fluxien vande arterie: ende versoet

Diacodiō met honich ghemaeckt.

oock

Wilden Hof-Heul. In Latijn/Papauer spontaneum syluestre & hortense: semine interdum nigro, alias albo.

oock de pijne van te veel oft te luttel camergăcks. Tselfde wordt crachtigher als daer by ghedaen is tsap van Hypocistis ende Acacia.

Tsaedt van swerten Heul ghestooten eñ met wijn ghedroncken stopt den loop des buycks/ ende d'ouervloedighe maendtstonden vande vrouwen: Tselfde met water ghemengt/ende tvoorhooft ende slaep vanden hoofde daer mede bestreken/ doet slapen.

Opium.

Opium is een gomachtich sap vanden Heul/ dat van selfs oft wt dē ghequetsten Heul druypt/ de welcke eē zeer wel bekēde eñ waerachtige cracht heeft om te doen stillen eenighe zeer groote pijnen/ ende om tot slaep te verwecken oft om eenighe leden te verdoouen/iae noch opden dagh van heden sonderlinghe byde Turcken/ Mooren ende Persianen/ waer dat soo vele ende sonder perijckel gebruyckt wordt/ dat sy tselfde als eenige blijdemaeckende medicijne veel ende dickwils eten/ om den gheest ende dlichaem te verheughen/ maer de gene die tselfde ghewoone zijn t'eten/ ist dat sijt gheheel achterlaten/ soo steruen sy oft zijn emmers in groot perijckel van steruen. Insghelijcks ist dat sy van dien te vele eten/ gelijck dickwils doen de misdadighe dien dleuen verdriet/ oft de slauen die een swaere straffe verwachten/soo steruen sy. Tghene dat inden Apoteken is ghebrocht wt Syrien ende Alexandrien/is het oprecht ende ongemengt/ daer gheen Glaucium by ghedaen en is/waer door dat heeter / oft scherper ende bitterder soude zijn / als Matthiolus droomt: Want sommighe Apotekers van Venegen/ende veel ander op andere plaetsen/hebben int vergaderen vande simplen tot de Theriakel/ tselfde ghemaeckt wt den tammen wittē Heul/ende bevonden alleleens te zijn met tghene dat wt Asien ghebrocht wordt/daer dat ghemaeckt wordt/soo wel wt den swerten als witten tammen Heul: Waerom blijckelick is dat henlieder Amphia het Opium is vande Griecken / ende dat daer af den naem heeft: Want beyde zijn sy zeer bitter/ sterck van reucke / scherp van smaecke/ende eenichsins de kele onstekende: in de kersse ghehouden branden sy/iae oock dat slechtste ende swertste dat hier te lande inder Apoteken is: Want dat van Venegen is suyuerder ende doorluchtich/ghelijck Aloë,maer lijmachtich/ melckachtich/ zeer crachtich scherp ende bitter. Des haluen Matthiolus niet behoefde te droomen dat den Opium scherper ende heeter is om het Gaucium dat daer onder is: want hedens-daeghs en is d'oprecht Glaucium niet bekent/de welcke oock niet heet/maer cout beschreuen wordt van Dioscorides.

Meconium.

Meconium en wordt niet alleene ghemaeckt vanden witten ende swerten tammen Heul/maer wy hebben dat oock wt de ghestooten ende gheperste bladers vande oprechte wilde Lattouwe eens-deels ghehadt ende eens-deels noch doen maecken.

Dioscorides. Opium vercoelt meer/d'maeckt dicke ende droogt. Tselfde ontrēt een vitse groot inghenomen neemt wegh alle pijne: tverteirt ende doet slapen: oock stillet den hoest ende stopt den buyckloop: maer ist datmen daer af te veel inneemt / soo hinderet/ eñ doodt door eene rasende slaepsieckte. Opium ghemengt met olie van Roosen/ is zeer goedt teghen de pijne vandē hoofde daer op ghestreken maer ghemengt met Amandel olie/ Myrre ende Saffraen/ gheneest de pijne vandē ooren daer in ghedrupt. Opium ghemengt met hart ghebraden doyer van een ey / is zeer goedt teghen de heete gheswillen vanden ooghen. Opium met azijn gemēgt/ is goedt gheleyt op dwilt vier ende wonden maer met vrouwen melck eñ Saffraen ghemengt/ versoet de pijne vandē Fleirsijn. Opium van onder int fondement ghelijck een suppositorie ghestelt/doet slapen. Cracht.

Men houdt voor tbeste Opium tghene dat swaer is ende dicke / bitter van smaecke/door reucke f [illegible] tot slaep

tot slaep verweckende / ende dat lichtelick int water smilten glat/ende wit is / niet rouw/ noch briselachtich/ende dat int sijghen niet tsamen en loopt ghelijck was/ oft inde Sonne niet en smilt/ voorts aende keersse ghehouden gheen swerte vlamme en gheeft/ende wtghedaen zijnde, de cracht van sijnen reucke is behoudende. Opium wordt ghevalscht met Glaucium, gomme/oft met tsap van wilde Lattouwe. Maer tghene dat met Glaucium ghevalscht is/gheeft int smilten int water Saffraë verwe: ende dat metten sap vande wilde Lattouwe ghevalscht is/ rieckt luttel ende is rauwer/maer dat met gomme ghevalscht is/dat is blinckende ende weeck. Men vindt sommighe die wel soo geck zijn/dat sy vet oft ruet daer onder menghen. Opium wordt gheroost in eenen nieuwen aerden pot/tot dat saechter ende rosch is/om te ghebruycken in medicijnen vanden ooghen.

Diagoras (soo Erasistratus schrijft) verwierp tghebruyck van dien/verbiedende tselfde te druppen ende besighen teghen d'loopen vanden ooghen ende ghebreken der ooren/ om dat tgesichte verduysterde ende tot slaep verweckte. Andreas voegt daer by/ dat d'ooghen die daer mede gestreken werden/terstont tghesichte verloren/in dien dat onghevalscht was. Mnesidemus hielt alleene voor goedt/datmen tselfde soude riecken / want het nut was om te doen slapen: voorts verbiedt hy dat/ als zeer hinderlick zijnde: welcke als beuselen by experientie bevonden worden: want d'effecten vä de crachten van dusdaenighe medicijne/bewijsen contrarie. Des-haluë wel behoorlick is te beschrijuen hoe dat dit sap ghemaeckt wordt.

Meconium.

Sommighe stooten de bollekens ende bladers/ ende perssen die dan wt met een persse/ende wrijuende die in eenen mortier/maecken daer ballekens af/de welcke Meconium gheheeten is/ eñ veel oncrachtigher dan het Opium. Maer de maniere van Opium te maecken is dese. Als den dauw op den Heul ghedroogt is/ so moetmen met een mes cruyswijs ghelijck sterrekens d'opperste velleké snijden/ende de tranen die daer wtgaen met den vingher in een schelpe afvaeghen / ende corts daer naer wedercomen/ teghen dat de selfste dicke gheworden zijn / want de ghene die dan oft oock sanderdaeghs daer op ghevonden worden/moeten in eenë oudë mortier ghebroken worden/eñ tot ballekens ghemaeckt. Nochtans als den Heul ghesneden wordt / soo moet men achterwaerts gaen / om dat tsap met de cleeders niet en soude afghevaeght worden.

Roe Colle-bloemen / oft Clapperroosen ende Cornroosen. In Griecks / Mecon Rhœas. **In Latijn**/ Papauer Rhœas, siue caduco flore puniceo Papauer. **In Hoochduytsch / Klapper Rosen. In Franchois**/Pauot sauuage, Confanons, Poncean, ende Coquelicot. **In Italiaensch**/ Papauero saluatico rosso. **In Engelsch/ Wild redde poppye/ende Red weede.**

Dit cruydt groeyet zeer vele int coren / dwelcke als Dioscorides seght/ Rhœas in Griecks gheheeten wordt / om dat de bloemen soo haest afrijsen ende vergaen. De bladers van dit cruydt zijn rouw/ ghekerft ende diepe gheschaert / die vande Rakette/ Druyuencruydt oft Teskens cruydt ghelijck. De bloemen zijn bloedt-roodt oft vermillioen-roodt/ die vanden tammen Heul niet onghelijck / maer minder/dunner eñ slapper / hebbende inde middë swerte hayrachtighe steelkens: dese zijn int eerste ghesloten in een rouw groen sloefken / zeer ghelijck een cleyn wildt Concommerken. De bollekens zijn die vande Neghelbloemen ghelijck/ ende bouen ghecroont/ de welcke vol saedts zijn als die vanden Bilsen oft Neghelbloemen. De stele is rouw van eenen cubitus oft onderhaluen hooghe / De wortel en is niet groot / de welcke int handelen de handen wat roodt oft bloetachtich maeckt/ende dient tot de selfde siecktë daer den Heul toe goedt is. Tsyrop vande bloemen ende tghedistilleert water / wort van sommighe medicijns ende Apotekers zeer ghepresen.

De Heere van Longastre Kaerle de Houchin een zeer gheleert man ende groot liefhebber van cruyden/ heeft in Wals-Nederlandt gevonden witte Colle-bloemen / ende die edel Heere Jan vander Delft heeft ontrent Liere in Brabandt ghevonden dobbel Colle-bloemen.

Dioscorides. Vijf oft ses bollekens van Colle-bloemen in twaelf lepels wijn ghesoden tot op de helft/ende dan ghedroncken/verweckt tot slapen. Tsaedt vande Colle eenen lepel vol met Meede ingenomen/maeckt sacchten buyck / de welcke oock tot tselfde ghemengt wordt in honich taertkens ende vlaeykens. De bladers met de groene bollekens ghestooten/zijn zeer goedt geleyt op alle heete sweeringhen/ ende stouende met de selfde/wordtmen verweckt tot slapen. Cracht.

Galenus. Tsaedt is sterckelick vercoelende/soo dat niemandt tselfde sonder hinder alleene soude moghen ghebruycken/maer moet dat met honich menghen ghelijck vanden tammen Heul/ ende dan verweckt zeer tot slapen. Ten heeft niet alleene een dickmaeckende cracht / ende den aenval vande ouervallende humeuren oft inflammatien bedwinghende / maer heeft oock een verteirende cracht met eenighe subtijlheydt van deylen/soo wel als sommighe ander wilde cruyden/die scherper zijn dan de tamme / dwelck claerlick blijckt wt den langhen gheduerenden oft byblijuenden stercken reuck van tsap oft vande Syrope/waer om dat doet scheyden de vergaderinghen opde borst: Ende om dat sulcks soude te stercker doen/ soo wordt daer libbe by ghedaen/oft eenighe ander dinghen nae den eysch vande verwerde sieckte ende ghebrelicke partije / ghelijck wy vermaent hebben hier voren daer wy mencie maecten vanden heefdeegh des broodts. Mijn zeer gheleert ende gheschickt meester Rondellet/ hadde altijdts dit by hem/ende hiel van desen veel meer dan vanden tammen/want hijt dickwils versocht hadde. Ende daerom raden wy datmen tselfde bewaere / maer niet en misbruycke ghelijck quacsaluers eñ slechte medicijns doen. Apul. Teghen dloopen van den ooghen / men sal stooten de bollekens met tsaedt ende met azijn ende op d'ooghen legghen/de pijne sal vergaen.

Tcruydt vande Colle met azijn ghestooten ende op tvoorhooft gheleyt/ sal stillen de pijnen vanden hoofde. Tsap van Colle verweckt tot slapen/daer mede ghestreken.

Argemone met diep gestreepte hoofdekens van Lacuna. In Latijn/ Argemone capitulo torulis canulato oft Argemone Lacunæ.

Dander soorte heet in Latijn / Argemone capitulo longiore, ende schijnt te zijn d'Argemone van Cordus.

Om dat tsap van dit cruydt verdrijft de wolckskens ende sweeringhe vanden ooghen Argema ghehecten/soo ist Argemone ghenoemt gheweest: Van faitsoen/ bladers/ende coleur den wilden

tel knobbelachtich eenen duym oft meer dicke/ van buyten swertachtich ende gherimpelt/ onder wat saselachtich ende binnen wit/ ghelijck wy die aldereerst ghesien hebben inden zeer rijcken hof van vremde cruyden vanden edelen Heere Jan Brancion saligher ghedachten/ wt Constantinople ghesonden: Dit iaer heeftse my oock ouer ghesonden wt Weenē in Oostenrijck Mijn-Heer Kaerle de l'Esclusé.

Anemone maxima polyanthos Chalcedonica. In Turcks/ Gioul Catemer.

Noch is van Constantinople ghebrocht een ander soorte van Anemone, de welcke voorwaer is d'aldermeeste ende tschoonste van allen/ende is onlancks hier in Nederlandt ghecomen. De bladers en zijn niet ongheliick die vanden Violetten Anemone,maer breeder ende vollijvigher/ zeer scherp van smaecke. De bloeme is dobbel/ zeer lustich om sien die int eerste groenachtich/ maer achternae een gheheel open gaende Roose ghelijck is in lieflickheydt ende blosende roode verwe/ hebbende int midden vande bloeme ghelijck een bolleken van drye bladers die groen ende roodt canjant zijn zeer fraye om sien/ ghelijck my noch helpt dat ick die ghesien hebbe inden zeer lustighen hof van Heer Jan Verdelft/ ende van de edel vrouwe Maria de Brimeu huysvrouwe van Coenraedt Schetz. De wortel vā dien is knobbelachtich/ dicke van verwe ende vollijvicheydt: den Bulbocastanon oft Erd-note ghelijck/met ghecrolde saselinghen/ wranghe ende worghende van smaecke ende onlieflick. De stele is eenen voet hooghe ende somtijdts meerder.

Cnobbelachtighe Anemone met de wortel van Erd-noten.

Onder de vremde soorten van Anemone is in Nederlandt de ghemeynste ende meest ghevonden die met de gheknobbelde wortel ende met de diepst ghekerfde ende subtijlst ghedeylde bladers die vanden Geranio bulboso oft Aconitum Batrachoides ghelijck. De bloeme is bleeck-roodt somtijdts oock wit/ ghesterret met twaelf oft meer bladerkens. Nae de welcke volghen spitsch opgaende hoeykens met hayrachtighe veselinghen die vanden Ranunculus ghelijck.

Anemone met breede bladers.

Wt vryer herten moet ick bekennen dat ick dese plante noyt en hebbe ghesien/ de welcke ick nochtans om tvervolgh vander ordonnantie/ met sijn woorden hier hebbe willen stellen/ ghemerckt dat

ghee̅n

Cnobbelachtighe Anemone **met de wortel vā Erdnoten. In Latijn/** Anemone tuberosa, Bulbocastani radice, Anemone prima Dodonæi, **ende** Anemone latifolia altera Clusij. **Oft oock is** Anemone lutea Galeni?

Anemone **met breede bladers. In Latijn/** Anemone latifolia, **ende is d'eerste van** Clusius.

gheen Herbarist netter/ claerder oft gheleerder dese historie den naecomers heeft verclaert dan Clusius.

Dit cruydt heeft zeer ronde breede bladers/ rondtomme ghekerft/ hardt ende vast/ staende op eenen langhen stele/ zijnde bouen zeer groē/ maer onder ghemeynlick roodtachtich/ bycants ghelijck de bladers van Verckens-broodt/ zeer heet van smaecke/ ende draeght een welrieckēde bloeme/ de welcke ick niet ghesien en hebbe: De wortel is gheknobbelt ende lanckachtich die vande ghemeyne Tormentille ghelijck met sommighe afhanghende saselinghen/ van buyten swert/ binnen wit/ vast/ ende zeer qualick smaeckende ende een walginghe maeckende/ eenichsins worgt/ ende daer nae een weynich opde tonghe bijt. Ick hebbe die ghevonden op steenachtighe hoeuels van Portugael byde riviere Tagus/ ende oock tusschen de doornen. Sy comt wt in Decembre ende Louwmaendt. Dit zijn de woorden van Clusius.

Knobbelachtich Anemone met bladers van Cranebeck.

Dese plante wordt noch min ghevonden/ iae nerghens van my ghesien in Nederlandt/ dan alleene inde zeer gheoeffende houen vanden edelen Heere Brancion ende Joris vā Rye tot Mechelen; de welcke oock heeft een knobbelachtighe wortel die vande Tormentille oft vande voorgaende Anemone ghelijck. De bladers ende stelen zijn half die vanden Robrechts cruydt ghelijck/ ende half den Luparts claeuwen: De bloemen zijn blaeu/ wit/ oft roodt/ de welcke int middel geel zijn ghelijck het Sterre-cruydt. Tsaedt groeyet vast in een/ druyfwijs/ dien vanden Hanevoet ghelijck.

Anemone met schoone groote witte bloemen.

Dit cruydt en is oock niet onghelijck van bladers den witten Ranunculus oft den Papecappen/ ende is ghedeylt in vijfuen/ maer wat minder. De stele is van onderhalue palme oft drye palmē hooghe draghende witte bloemen die vanden swerten Nieseruydt ghelijck van verwe ende grootte/ hebbende vijf bladers sterrewijs staende: De wortel is dunne ende saselachtich die vande Meesterwor-

Knobbelachtich Anemone met bladers van Cranebeck. In Latijn/ Anemone tuberosa Geranifolia, ende is de tweede Anemone vã Dodonæus, ende Tenuifolia Anemone tertia Clusij.

Anemone met schoone groote witte bloemen. In Latijn / Anemone 3. Matth. flore albo, ende is de derde soorte van Matthiolus.

wortel/ oft Hanevoet ghelijck. Dese plante is luttel te vinden / ende niet dan inde meest gheoeffende houen daer sy nochtans hedens-daeghs zeer vermenichfuldicht.

Cracht. Dioscorides. De cracht van beyden Anemone is scherp / ende daerom als tsap inde neuse gatẽ gedaẽ is/tsuyuert thooft. De wortel van Anemone geknout/treckt de flegmatijcke vochticheden naer heure/ende ghesoden in maleuaseye ende op d'ooghen ghestreken/gheneest de heete swillingen oft vierigheden vanden ooghen / ende scherpet ghesichte/ende neemt af de vlecken ende litteeckenen van dien. Oock suyuert sy de vuyle sweeringhen. De bladers ende stelen met prisane ghesoden ende gheten/doen veel melcks hebben. De selue met wolle van onder gheset/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende opgheleyt ghenesen oock de quade seericheden.

Galenus. Anemone treckt de flegmatijcke humeuren / midts dat de cracht heeft van nae hem te trecken ende wttreecken/ende van te openen de monden der aderen.

Plinius. Anemone met orenge-roode bloemen opgheleyt/ bijt het vel op.

Alebastrites oft Dentaria alba D. Brancionis, ende Anemone trifolia Dodonæi, ende der Herbaristen.

Hier dient oock byghevoeght de clauer-Anemone, alsoo gheheeten van sommighe Herbaristen vande drye ghekerfde bladers de ghemeyne Mellilote ghelijck / maer grootter / de welcke staen aen steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn int eerste melckwit / daer nae verdwijnende ende opengaende/lijfverwich/gelijck als plegen te wesen die van witten cleynen Hanen-voet / welcke dat van wortel niet ongheliick en is. De crachten van dit cruydt zijn soo onbekent alst cruydt luttel ghevonden wordt. In Nederlandt hebbe ick dat ghenoech ghesien inden hof van den edelen Heere Brancion/ende van H. Jan van Hoboken.

Alebastrites oft Dentaria alba D. Brancionis en Anemone trifolia Dodonæi en der Herbaristē.

Ceucken-schelle.

Dit cruydt om dat sijn witte beuēde wolachticheyt van tsaedt herwaerts ende derwaerts iae metten alderminsten windt ghedreuen wordt / is vande slechte lieden ghenoemt gheweest in Latijn Pulsatilla, maer sommighe dat houdende voor een Anemone, hebbent gheheeten in Latijn Herba venti, voorwaer niet sonder reden: want ten heeft sommighe vande gheleertste niet vele ghedocht te verschillen vanden wilden Anemone: ghemerckt dat heeft de bladers van tknobbelachtich Anemone, vanden Erdnoten oft Coriander / maer stijuer ende rouwer / swertachtich/ dicker ende harter / staende aen eenen stele van een palme oft onderhalf hooghe / ende rouw/ die vanden Oyuaers beck ghelijck / op de welcke dat comen bloemen de Colle-bloemen/ oft eer vanden Anemone ghelijck/ hebbende vijf oft ses bladers moreyt van coleur/ int midden vande welcke geel saselinghen wtsteken/ die vanden Akeleyen/ oft edel leuercruydt ghelijck/ nae tvergaen vande welcke hem vertoont eenen rouwen crans met veel ghecrolde saselinghen oft hayren/ staende aen sijdtachtighe teere veederkens die bruyn zijn van verwe/ den ghekaerden cattoen ghelijck/ sulcks als oock ghesien wordt aende Garyophyllate, Scotinus ende de spongie van de wilde Veldt-roose/ inde welcke tsaedt verborghen light dat cleyne is dien

Ceucken-schelle en Ceucken-cruydt. In Latijn/ Pulsatilla vulgaris. Dit cruydt t'onrechtē genoemt Anemone Cordi, wordt van Tragus gheheetē Herba venti. In Hoochduytsch/ Ceucken-kraudt. In Franchois/ Coquelourdes. Oft oock is Syluestris Anemone.

Roo Ceucken-schelle. In Latijn/ Pulsatilla rubra.

vanden Swaelwortel ghelijck. De wortel is eenen vingher dicke/niet zeer heet oft scherp. Waeromt dat Matthiolus Fuchsium onbeschaemdelick berispt van dwalinghe / ende dit cruydt wederlegh/ om dat int eerste wtspruyten rouwe ghekerfde bladers heeft / soo scherp oft heet zijnde van smaecke als die vanden Hanevoet oft Egelcoolen. Nochtans bekent wel de selfde Matthiolus corts daer nae/dat de wortel soet is/ eñ niet scherp ghelijck de stele eñ bladers. Maer Dioscorides wilt dat beyde d'Anemone scherp zijn/ende dat de scherpste sy van smaecke die de swerte bladers heeft/ ghelijck als zijn die van dese Ceucken-schelle/de welcke af bijt quade schorftheydt als de bladers daer op gheleyt zijn/ soo als Dioscorides seght vanden Anemone, de welcke de bladers diemen innemen soude met ghepelde Gerste siet/om datse de scherpheydt souden verliesen/ maer met de wortel/die soeter is/ raeu gheten/treckt hy af de flegmatijcke humeuren. Op tgheberchte van Menden ende Auergne draghet bleeck witte bloemen/maer in Piemont tot Turin heuet somtijdts gele bloemen: wy hebben oock ghehadt wt Alepo van Syrien dat roode bloemen hadde. Ontrent Basel in Switserlandt hebben wy dit cruydt dickwils ghesien met blaeuwe ende purper bloemẽ / daerom de ghene die meynen dat dit is Apium Risus van Dioscorides, verdienen beter spot dan antwoorde.

Witte Ceucken-schelle. In Latijn/Pulsatilla alba.

Ceucken-schelle met ghesloten bloemen.

Dit cruydt is wat meerder van bladers / ende fraeyer/ witte bloemen hebbende die lustich zijn om sien: welck is groeyende inden hof vande Heere Verdelft/ door toedoen vanden neerstighen ondersoecker van cruyden Raphael van Coecie tot Mechelen een excellent constenaer van schilderen.

Ceucken-schelle met ghesloten bloemen.

Inden wel ghestoffeerden hof van Peeter van Coudenbergh machmen sien een zeer merckelicke differentie/ aende blaeu bloeme die altijdts ghesloten staet. Maer andersins is die den voorgaenden ghelijck/ dan dat de bladers zeer groene heeft ende het bloemken wat cleynder. Van crachten ist den Ranunculus ghelijck.

Brunettekens. In Latijn/Flos Adonis.

Dese plante is ghenoemt in Latijn vande ionge Herbaristen Flos Adonis, ende schijnt te zijn Phlox van Theophrastus, om tvierich coleur vande bloeme / welcke de selue Theophrastus stelt onder de vroeghe Somer-bloemen / int vij. capittel/ ende is Anemone tenuifolia van Cordus, ende Eranthemum Gesneri ende Dodonæi.

Veel sekerder souden sy gheraden hebben waert dat sy dit zeer schoon bloemken / welck Adonis bloeme oft Adonium gheheeten wordt / ende ouer al is int coren groeyende in Vranckrijck / Duytschlandt ende Engellandt/ ende inde houen onder de bloemcruyden ghereкent wordt / ghestelt hadden onder de soorten van Anemone. Want waerom dat gheen Eranthemum en is/hebben wy daer ghesеyt: maer waerom dat Anemone is/ende Adonis vāde Poeten schijnt te zijn / dat is om de bruynroode bloemen die vandē Anemone vā Galenus oft vā Duytschlandt ghelijck/ zeer hooghe van verwe/ ende wat vā bruynicheydt blinckende. De bladers/ stele/tacskens ende wortels/zijn die vande wilde Camille oft Anemone van Montpelliers ghelijck. Tsaedt groeyet in cleyne lanckworpighe/druyfachtige spitsche knopkens/maer langher/die vanden Ranunculus, ende ghelijck die vanden Spargel als sy eerst wtspruytē/ soo Dioscorides merckelick inden Anemone heeft vermaendt. De gheheel plante is scherpachtich van smaecke / waerom dat veel gheleerde van Montpelliers die lieuer willen ghestelt hebben onder de soorten van Anemone, dan te heeten Eranthemum: Welcke opinie oock versterckt wordt door de coniecturen ghenomen wt den Theriaco Nicandri, als de ghene die dit cruydt voorts comende vā tbloedt van Adonis, Anemone heeten/de welcke oock doet Ouidius in Metamorphosi.

Cùm flos de sanguine concolor ortus,
Qualem quæ lento celant sub cortice granum
Punica ferre solent,
Nimia leuitate caducum,
Excutiunt ipsum, qui perflant omnia venti.

Waer ghy moghet sien de Anemone, ende den ghemeynen naem Herba venti bedeckt te zijn.

Adonis bloemen van orangie-verwe.

Mijn-Heer Kaerle de Houchin Heer van Longastre/ heeft by Bethunen gehadt dese bloeme zeer schoon van orangie-verwe.

De soorten van Lapathum oft Rumex.

Nenghesien dat wy corts hier voren van meyninghe waeren alle de soorten van Lapathum te stellen onder de Melden ende Beeten/ende dat daer niet wel en hadde moghen bequaemlick ghescheiden/ dat wy nu doen moghen: soo sullen wy die hier nu laten volghen. Voorts soo d'alder ghelijckste haer seluen sullen presenteren / alsoo sullen wy die op deser manieren naest vervolghens stellen.

Tafel,

Tafel.

Lapathũ:

- Ghemeyne Patich oft Peerdick.
- Diuerschepdt van Patich.
- Patich met min scherpe bladers.
- Cleyn fonteyn Peerdick.
- Groot water Patich.
- Patientie.
- Valsch Rhabarber vande ionghe Herbaristen met rouwe bladers.
- Ander valsch Rhabarber met spitsche bladers.
- Rha { Ponticum. / Barbarum.
- Draken bloedt.
- Surckel.
- Roomsche Surckel.
- Schaeps Surckel.

- Herts tonghe { Groote / Cleyne / Alderminste } Draguntiæ van Plinius nae opinie van sommighe: Oft oock is Britannica?
- Ghebolt Rha met de bladers van Alant.
- Longhercruydt met de ghvleckte bladers vã Bette. Oft oock Britannica is?
- Tweede Britannica van Gesnerus.
- Doria cruydt.
- Gulden roede.
- Heydens wondtcruydt.
- Tripolium.
- Groot ende cleyn Limonium.
- Pyrola oft Winter-groen.
- Sanikel.
- Lepelcruydt soo wel van Vrieslandt als Engellandt.
- Water Weghebree.
- Serpents tonghen.
- Alisma vande ionghe Herbaristen ende van H. Morgan.
- Vrouwen schoen ende Papen schoen.
- Tweeblat.
- Eenblat.
- Groote/effen } Weghebree. / Groote rouwe } Weghebree.
- Honts ribbe.
- Roose Weghebree.
- Zee weeghebree.
- Fonteyn cruydt.
- Folium Indum.
- Malabathrum.
- Tembul.
- Betre.
- Gentiane.
- Madelgeer.
- Gentianelle drye soorten.
- Nardum { Celticum. / Celticum alterum.
- Berg Nardus hyde Valeriane.
- Witten Elleborus oft Niescruydt { met witte druypachtighe ende roode bloemen.
- Wit wildt Niescruydt.
- Seepcruydt.
- Persick-cruydt ende Vlos-cruydt.
- Waterpeper.
- Brasille peper groot ende cleyn,
- Balsem appel wijfken.
- Balsem.
- Cruydeken en rueert my niet vande ionghe Herbaristen.
- Lepidium van Ægineta oft wildt Radijs vande Franchoysen ende Nederlanders.
- Bolbonac oft wilden Radijs vande ionghe Herbaristen.
- Damastbloemen,

Marietten.
Valscruydt met { blaeu / witte } bloemen/ groot ende cleyn.
Hof-clocskens/ ende is valschelick Phyteuma van Matthiolus.
Cleyn Raponcelen.
Groote Raponcelen.

Patich ende Peerdick. In Latijn/ Lapathum acutum ende Oxylapathũ. In Hoochduytsch/ Mengelwurtz/ Grindwurtz/ Streitwurtz/ Litterwurtz. In Franchois/ Parelle. In Italiaensch/ Rombice. In Spaensch/ Romaza, paradella, eñ Lapaça. In Engelsch/ Dock.

Cleyne Patich met spitsche bladeren.

Dat wy heeten den buyck weeck te maecken ende ydelen/ dat heeten de Griecken Lapathein, waer nae dat dese cruyden Lapathum, ende als sommighe meynden/ Alapatha gheheeten werdẽ. Dese cruyden zijn zeer wel bekent/ als moes-cruyden die de cracht hebben van saechten camerganck te maecken, vande welcke zijn veelderhande soorten/ die ouer al ouervloedich zijn groeyende/ ghelijck als is tghene dat men nu ter tijdt Patich oft Peerdick noemt. Tgroeyet ouer al inde bemden/ hebbende bladers die vanden Surckel ghelijck maer swerter ende langher dan die vande Beete ende smalder, voorts comende aen eenen steele die eenen cubitus oft onderhalf hooghe is/ rondt eñ diepe ghestrept/ roodtachtich/ ende met veel sijde scheuten/ aende welcke groeyen bleckgele bloemkens/ nae de welcke dat comt drycantich saedt besloten in blaeskens die vande Melde oft Surckel van coleur ende andersins ghelijck. De wortel is eenen voet lanck/ eenen duym dicke/ ende geel/ de welcke pleegt inder Apoteken ghebruyckt te werden van buyten om te wasschen/ stouen ende strijcken/ ende oock vã binnen in drancken/ te weten de wortel/ cruydt ende stelen daermense Lapathum acutum noemt.

Cleyne Patich met spitsche bladers.

Dit is d'alderminste van bladers/ stele ende wortele: andersins en ist de voorgaende niet zeer onghelijck. Tgroeyet veel in sommighe dorre ende steenachtighe kerckhouen ende gruysachtighe plaetsen.

Peerdick met min scherpe oft spitsche bladers.

D'Apoteken ghebruycken noch een ander soorte van Peerdick dat niet spitsch en is vã bladers/maer bouen botter/ corter/ende ronder/ zijnde op rouwe gruysachtighe ende effene plaetsen euen ghemeyne/ende mach oock zeer qualick van saedt/stele/ bloeme ende wortel wt den voorgaenden ghekent worden/maer ten wordt soo zeer niet ghebruyckt als de voorgaende Patich.

Groot water-Patich.

Dit cruydt om dat vele voorts comt in d'water ende nerghens el/ wordt ghenoemt Hydrolapathum, dat is/water-Patich, oock ist de Patientie gheheel van aensien ghelijck/so van bladers/ als van stele ende t'saedt den seluen niet ongheliick/ dan dat de bladers swerter zijn: maer de wortel is alleene corter/ saselachtigher/van buyten swerter ende van binnen rooder / ende is daerom bequaemer om den rooden Behen te conterfeyten. Want sommighe stoute Apotekers van Antwerpen ende Franchoysen/gebruyckten dit cruydt inde medicijne in stede van roodt Behen / wiens crachten ende ghedaenten tselue schijnt te contrefeyten/ghelijck oock het groot Limonium.

Dit cruydt groeyet ouervloedich inde beeckskens ende soet loopende waterkens buyten Antwerpen aẽde Slijckpoorte eñ Roodepoorte/eñ elders ouer al op vochte eñ natte grondẽ. Tvoorts tomen/maniere ende ghebruyck/is de scherpe Patich ghelijck / maer de bladers zijn smalder ende cleynder / ende de wortel heeft meer saselinghen/ wt de welcke/ stelen voorts comen/van drye palmen/oft eenen voet/oft cubitus/iae somtijdts van onderhaluen cubitus hooghe/ghedeylt in veel tackskens/die gheladen zijn met zeer veel saedts.

Cracht. Dioscorides. De bladers van alle dese cruyden ghesoden ende gheten / maecken saechten camerganck ende den buyck weeck. De bladers groen ghestooten/met olie van Roosen oft wat saffraens ghemengt / doen vergaen de saechte* gheswillen vanden hoofde ende apostumatien die etter wtworpen dick ghelijck honich. T'saedt van Patich ende van Surckel met water oft wijn ghedroncken / stopt den buyckloop ende het Romelisoen / tgheneest oock het walghen vander maghen ende de steken vande Scorpioenen / iae in dien dat yemandt te voren inghenomen hadde van dit saedt/tsteken vande Scorpioenen en soude hem niet hinderen.

*meliceridas.

De wortels vã dese cruyden in azijn ghesoden/ oft raeuw ghestooten/gheneesen de crauwaegien/ quade seericheydt/ ende schorfte naghels daer op ghestreken / maer eerst moet de plaetse ghewreuen zijn inde Sonne met azijn ende Salpeter.

D'water daer de wortels in ghesoden zijn / benemet ieucksel vanden lichaem / ende crauwaegie/ als men daer mede stouet/oft wrijft den ghenen die met de bladers ghebadet heeft.

De wortels in wijn ghesoden / versoetẽ de pijne vande ooren daer in ghedrupt / ende vande tanden inden mondt ghehouden.

De wortels alsoo ghesoden/ doen scheyden de clieren ende gheswillen ontrentde ooren / daer op gheleydt.

De selfde wortels met azijn ghestooten / verdrijuen ende verteiren de hardtheydt vander Milten.

Sommighe draghen de wortels aenden hals / om te verdrijuen de harde clieren / ende croppen.

De wortels met azijn ghestooten ende gheleydt op de schamelheydt / stoppen d'ouervloedighe maendtstonden vande vrouwen.

De wortels met wijn ingenomen/ genesen de Geelsucht/ ende breken dẽ steen ende graveele/Sy verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ende gheneesen de steken vande Scorpioenen.

Groot

Groot water-Patich. In Latijn/Hydrolapathum magnum.

Cleyn water-Patich. In Latijn/Hydrolapathum minus.

Cleyn fonteyn oft water-Patich. In Latijn/Pusillum Fonti-lapathum.

Dese soorte van Patich groeyet oock int water/ maer niet dan in claer ende fonteyn water/door de welcke dat wt den grondt voorts brengt teere steelkens / die slap ende dunne zijn hier ende daer/ niet sonder saselinghen rondtomme de wortel staende ende hanghende / gelijck alle ander water planten. De bladers zijn oock zeer dunne ende sachtkens/op dwater swemmende gelijck die van tFonteyn cruydt / ghelijck die vande Hondts ribbe/ maer veel smalder dan die van tFonteyn cruydt/ welcke bladers neerstich pluckten sommighe Apotekers van Languedoc / sonderlinghe die van Nimes / (waer dat dit cruydt ende oock elders niet te vergheefs gevonden en wordt) om te mengen onder de simpelen/dienende tot het maecken van Vnguentum Martiatum tsamen ghebraft ende gemenghelt van veelderley cruyden: iae sy hielden altijdts staende dat dese soorte van Patich en ghee n ander/ moest in dese salue ghedaen worden.

Patientie/In Latijn/Hippolapathum satiuum latifolium, **ende** Rha barbarum Monachorum. **In Franchois**/Patience.

Valsch Rhabarber vande ionghe Herbaristen. In Latijn / Hippolapathum rotundifolium, **ende** Pseudo Rha recentiorum.

Dit cruydt is soo zeer wel bekent / dat ghesaeydt wordt in veel houen tot een medicijne vanden huysghesin/om saechten camerganck te hebben ende oock om te eten als moes/ andersins comet selden van selfs voort. De bladers zijn alsoo groot als die van tgroot water Patich, oft breeder/maer niet soo spits ende stijf/voorts comende aen eenen stele van drye oft vier cubitus hooghe. De wortel is langher/ geelder / ende van smaecke ende purgerende cracht die vanden Rhabarber der Monicken ghelijck/ende wordt oock daerom ghenoemt Rheum Barbarũ Monachorum, by de welcke tselfde gheoeffent werdt/ ende werdt vanden ghemeynen man ghehouden voor Rhabarber / om de ghelijcke nuttichеydt van af te drijuen de gele cholerike humeuren ende waterachtighe vochtighedẽ/ hoe wel datter noch een ander cruydt is dat hier terstondt naevolght / de welcke oock ghenoemt is der Monicken Rhabarber.

Valsch Rhabarber vande ionghe Herbaristen.

Sommighe neerstighe Herbaristen als d'Apotekers van Antwerpen oeffenen dit cruydt / ende kennent/als veel naerder zijnde den rechten Rhabarber / mids dat is ronder van bladers/ende bouen niet spits / ende den bladers vande groote Clissen / oft Pestilentie wortel veel ghelijcker / den welcken sy van grootte bycants ghelijck zijn/ nochtans en heuet gheen meerder oft zeer ander wortel dan de Patientie/ende is oock vande selfde cracht ende natuere.

Cracht. Dioscorides. Patientie is een groot moes-cruydt / groeyende inde merschen ende broeck-landen/ ende heeft de selfde crachten vande voorseyde soorten van Patich , maer niet soo crachtich/ seght Galenus . Tsaet stopt douervloedighe maentstondẽ vande vrouwen/ want Galenus seght dat heeft eenige merckelijcke tsamentreckende cracht/ in vueghen dat geneest het Roo-melisoen ende den buyckloop oft ouervloedighe maendtstonden der vrouwen/ principalijck dat vande Patich.

Galenus. Lapathum heeft een middelmatighe verteerende cracht/maer Patich heeft een ghemengde cracht want theeft met de verteerende cracht/een weynich weder inslaende cracht. Waterpatich is meer stoppende dan eenich vanden anderen. Apul. Patich met verckens smeer (elders staet scapen ruet) ghestooten / ende met huys-backen bruyn broot ghelijck een plaester daer af ghe-

ghemaeckt/ gheneest witter maten wel alle hardicheyt die int lichaem komen is/ daer op gheleyt zijnde. De bladers van Patich ghestooten met oudt onghesouten smeyr/ soo datter zijn twee deylen smeyrs ende een deyl cruydts / ende dese zeer wel tsamen ghemengt zijnde / maeckt daer af ghelijck een balleken / d'welcke ghy sult wyndē in een ionck teer bladt/ende grauen in warme asschens: ende alst warm is/soo sult ghy dat legghen op tgheswil inde eeghenisse/ panicula oft cleyn phlegmone ghenoemt/ ende met eenē lijnen doeck daer op binden/ tsal tselfde genesen/ want het is daer toe zeer goedt ende nudt. De bladers van Patich ghestooten met smeyr/ende ghelijck een salue ghemaect/ salmen breyden op eenen lijnen doeck/ende soo legghen op d'aposteumie: want sy doen wonderlijck scheyden tgeswil/ of sy openen de sweeringhen.

Ghebolt Rha met de bladers van Alant ende ghedaente vande groote Santorie. In Latijn/ Rha capitatum folio Enulæ, Cētaurei maioris facie.

Andere ghebolt Rha met smalle bladers. In Latijn/ Rha-ponticum alterum.

Sommighe hebben ghehadt ende ghewonnen van Turcks saet ouer langhe iaren een ander Rha, inde houen van Vranckrijck ende Vlaenderen/ de welcke met grooter nersticheyt gheoeffent zijnde/ daer veel iaeren heeft blijuen groeyende / ende hadde de bladers van groote Clissen/ maer niet soo zeer breet ende langer/ die vāden Alant oft Wollecruydt ghelijck/ rondtomme ghekerft ende op de effen ende rechte zijde groen/ maer op d'auerecht wollachtich graeu/ groeyende rondtomme eenen rechten stele van onderhaluē voet oft cubitus hooghe/ daer op een schoone bolle voordts come van buyten met schelferen bedeckt / de welcke open gaende een bloeme wordt vol van purper saselingen ghelijck als zijn inde bloemē vanden Artichaus ende purper Distels: nae de welcke tsaedt comt/ dat in Junio ende Julio rijp is / ghelijckende tsaedt vande groote Santorie oft van Carthamus, maer langher. De wortel is voosachtich/meerder ende den Rhabarber ghelijcker dan de Santorie.

Andere ghebolt Rha met smalle bladers.

Desen voorgaenden Rha is zeer ghelijck een ander dat de Heere Brancion ende Joris van Rijen ghewonnen hebben van Italiaens saedt/ maer de blaeders zijn veel smalder/ van grootte die vanden Patich ghelijck / ende oock graeu-wit op d'auerechte zijde: de stele is recht opgaende/ waer oock eenen bolle op comt met schelferen bedeckt / ende een bloeme vol purpere draeykens

van verwe als Artichauts oft Distels. T'saedt is plat die vanden wilden Carthamus ghelijck/ende wordt qualijck rijpe in Nederduytschlant. De wortel is die vande groote Santorie ghelijck/maer vooser/ van smaecke vanden grootte Clisse-wortelen.

Rha Ponticum vanden ouders.

Rhabarbarum.

Rha is tweederande/ te weten/ dat in Turckijen groeydt bouen Bosphorus/ ende heedt Rha Ponticũ, eñ dat in Indien van China groeydt genoemt Rauedseni, oft dat in Barbarien groeydt Rhabarbarum/ de welcke is purgerende de Cholerijke humeuren. Van de Araben ende ionghe Medicijns worden bescreuen twee wtlandtsche wortels gheheeten Rha, maer om dat tot noch toe den gheleerden onbekent is van wat plante eenighe van dese twee wortels moghen zijn / ende dat ghetwijfelt wordt oft beyde zijn wortels van een cruijdt/ soo staedt hier met luttel ende clare woorden/ verlatende alle menichte van duyster argumenten ende authoriteyten / door een insien van saken/ ende nerstich by een ghelijcken/ desen twist te scheyden. De ghene die dickwils heeft ghehandelt ende ghesmaeckt dese vijf wortels/ te weten/ van Rha Ponticum , Rhauedseni, beyde de groote Santorien/ ende Monicks Rhabarber/ die sal lichtelyck ghewaer worden/ dat sy alle tsamen ende elck bisonder den anderen ghelijck zijn oft zeer luttel verschillen. Waerdt sake dat de drye inlantsche van desen ons alsoo luttel bekent waren / als dander twee wtlansche zijn/ te weten de Rha Ponticum ende Rha-barbarum/ soo soudemen zeer lichtelijck door eenighe zeer cleyne coniecture mogen ghebrocht worden / om te gheloouen dat Santorie Rha Ponticum ware/ ende Hippolapathum Rha-barbarum: oft men soude daer af maken een medesoorte. Maer ghemerckt dat nu ghenoech blijckt dat diuerse dinghen zijn/ soo en can niemandt dan door zeer waerachtighe argumenten segghen/ dat Rha Ponticum ende Rha Barbarum een selue plante is/ wãt dit en is niet alleen moeyelyck den leser die een leerkindt is / maer oock een beletsel om te mercken de qualiteyten / teeckenen/ diuerscheden/ onderscheyden ende tgebruijck vande cruyden / ghemerckt dat met twistighe ende beroemachtige argumenten de dinghen die bycans van contrarie naturen zijn/ gheprobeert wordẽ een dinck te zijn. Want indien iemandt dit Rha van Dioscorides, nu laetst bekent/ proeft ende smaeckt/ hy sal

hy sal ten eersten ghevoelen een weynich bitterheydts / ende een zeer stercke tsamentreckende cracht daer by ghevoegt zijnde eenighe lijmicheydt/ sonder scherpheydt / sonder reucke ende licht / maer dat knouwende soo en sal hy oock niet bevinden een saffraenachtich coleur ghelijck als de Rha Barber gheeft/ maer een maniere van geelheydt / die nochtans bruynder is ende als van yserroest dat met azijn ghewasschen is: oock salt licht om breken zijn / in vueghen dat sonder stooten in stucskens mach ghebroken worden/ hebbende binnen geensins de verwe vandē Rha Barber, maer veel dunner ende subtylder van streepkens dan die vanden Rha Barbarū zijn vandē middel tot in d'wtterste rondtomme wtghestreckt/ aschverwich oft graeu/ met dweirs loopende aderkens van coleur als paile oft stroo. De dickte vande meeste wortel die wy ghesien hebben / was ghelijck die vande groote Santorie. De middelbaere is eenen duym dicke: De versche is van vooser ende slapper ghesloten substancie dan den Rhabarber/al waer die van ouderdom gheheel ghewormsteckt/ ende lichter. Het is al een ander wortel dan Matthiolus seght / door ingheven van Anguillara ende Apollo, want dese raden daer nae met reden / soot oock was / dat heurlieder wortel was ionck ende afghesneden van een ionghe plante van Rhabarber: Want ontrent den iaer 1561. sonden sy in Italien een goet deel van dien/ de welcke sy Rha Ponticum hieten: De wortel was geel/ swaer ende dunne / maer ouder ende ghewormsteckt / lichter / ende bleecker/ nochtans werdt die doen hooch vernaemt / om datse inden Herbarius van Matthiolus ghestelt was/ende oock als sommighe seyden/ soo purgeerde sy wat veelachtich daer af inghenomen / ghelijck mij oock voorstaedt ghesien te hebben tot Florenceen in sommighe winckels van Florence ende Venegen. Maer inden iaere 1564. doen Matthiolus was in Bohemen / ende dat Valgrisius tot Venegen sijn Cruyderboeck druckte / soo heeft Sequin Martinello een gheleerdt ende in deser saecken een zeer gheschickt man / desen laetsten op rechtē Rha-ponticum gesonden aen sijnē broeder Albrecht woonende daer inden Engel/de welcke de Medicins van Venegen midts dat gheen contrarie teecken en hadde/ inde Theriakels ghedaen hebben/ende ghebruyckt tegen alle dander ghebreken / ende sonderlinghe tot Lyons in Vranckrijck die zeer excellente medicin Dalescamp, de welcke gheensins en purgeerde/ maer astringeerde ende dede alleene tghene dat d'ouders daer af gheschreven hebben. Insgelijcks oock soo hebben sommighe Apotekers/ ghelijck Walerant Donrez van Ryssel een cloeck verstandick man de proeve hier af ghesien ende ghedaen. Maer Anguillara heeft dat bastaert Rha Ponticū met te slappe redenen bewaert / de welcke waerdt dat iemant wilde ghelijcken by dit onse / hy soude zeer verre wt den wegh gaen: Wy hebben oock van dese ghehadt een goede partie heel versch zijnde (nochtans betaelden d'Apoteckers voor elcke once die sy ghebruickten indt maken vande Theriakel eenen Ducat) die wy altijdts noch versch zijnde/lichtachtich / met dicke schorsse eñ volghewassen wortel bevonden hebbē/ also voorseydt is/daer sy eer behoorde swaerder te wesen dā die oudt is oft drooghe/ contrarie dā Anguillare meyndt van dit purgerende Raued. Te vergheefs ende sottelijck zijn sy scrupuleus/ als sy zeer sorgfuldich ondersoecken wt wat landen ende coopsteden dat tot Venegen ghebrocht wordt. Want het wordt door ander schipreysen wt Oost Indien nae Noorden vande Portugysen ende Spaignarts tot Lisbone ghebrocht / ende van daer tot Antwerpen waer dat de helft beter coop is/ dan binnen Venegen. De groote Matthiolus doet aen groote eere den Apollo lambicus, midts verduldichlijck verdraghende sijne bytende ende scherpe vermaninghe / sonder hem wederom te beschimpen/ hoe-wel hy gewone is ongetergt ander zeer gheleerde mannen te lasteren ende beschimpen: Hy heeft wel eñ schalckelijck gedaen met sijn swijghen/ om dat hy (soo ick meyne) niet en soude doorsien oft verlichten dese lanterne van Matthiolus, ende sijn groote Commentaria met sijn stralen dooden ende verbranden.

Cracht van Rha Ponticum.

Dioscorides. De wortel van Rha Ponticum is goet teghen d'opblasinghe vande Lever ende weeckheydt vander maghe / ende alle pijnen van dien/ Oock is die zeer goedt den ghenen die eenich verrompen oft ghespannen lidt hebben / oft ghebreckelijck zijn van Lever oft Milte / oft pijne hebben inden buyck / oft ghebreck inde nieren/ blase oft opde borst / oock den ghenen die d'net oft inghewant ghespannen hebben/ teghen de ghebreken der moeder ende het Sciatica ende pijne der heupen/ voorts teghen tbloetspouwen/ versuchten/hicken/ roomelisoen/buyckloop/cortsen eñ beten oft steken vande feninige beesten. In alle siecktē salmen dat Rha Ponticū ingeven soo veel gewichts alsmen doet vanden Agaricus, ende met de selfde vochticheyden / te weten met honich water oft Meede/ alsmen de cortse heeft: Ist datmen wtdroogt/met Passum ghenoemt Malevaseye: teghen de gebreken vande Milte/ met honich van azijn: maer als de mage weeck is, te weten/ datse de spijse niet en houdt / soo wordt die ghecnout ende ingenomen sonder eenige vochticheydt. De wortel van Rha Ponticum met azijn gemengt/ geneest de quade witte schorftheydt / ende verdrijft die dootverwige bleecke plecken des lichaems daer op gestreken. De selfde wortel verdrijft alle verou-

derde heete geswillen met water daer op ghestreken: Haer meeste cracht is tsamentreckende met wat warmte. Tegen tbloet spouwē/wordē in de plaetse vande Rha Ponticum genomen de wortelē/ van ons Rhabarber die de cholerijcke humeuren wt bringhen/ ende die vande groote Santorie die voor Rha Ponticum valschelijck ghehouden worden.

Mesue. Rhabarbarum is oock een sacchte ende winemende medicine/ die veel deuchden heeft diemen begheert te hebben in een purgerende medicine. Het is warm ende drooghe eer inden tweeden dan inden eersten graedt: het heeft tweederande substantien / deene waterich ende eerdich/ tsamentreckende / die diep in d'lichaem vaerdt: dander luchtich ende vierich wtwendich vande welcke dat subtijl wordt / de welcke haer aerdich wesen verbrandende bitter heeft ghemaeckt ende purgerende/ ende de verstóptheden openende. Dese substantien scheyden wy van een met weycken/ om dat de warme ende purgerende substancie soude ghebrocht worden inde infusie oft weykinghe/ ende de aerdighe tsamentreckende achter soude blijuen. Die eerste purgeert de cholerike eñ flegmatijcke humeuren/ principalick wt de maghe ende leuer/ende suyuert daer door tbloedt / ende opent de verstoptheden/ iae sy gheneest de ghebreken die daer wt ghecomen zijn/voorts oock de geelsucht/watersucht/tgheswil vander milte / de rotte cortsen ende oock de langhe duerende / ende de pijnen ende sticken van d'onderste inghewandt: Maer dese ander substantie stopt den bloedt loop vande longher oft ander partijen/ende geneest oock partijen die gheblutst/ ghecrockt ende ghebroken zijn door vallen oft slaen soo wel inwendich als wtwendich / ist datmen inneemt een vierendeel loots van dese wortel met twee granen momie ende onderhalf graen meecrappe in straffen ende tsamentreckenden wijn. Oock soo wordt zeer profijtelick haer olie ghestreken op ghepletterde ende vercrompen musclen. Desghelicks oock gheneest si den hick ende roomelisoen / sonderlinghe als die gherooft is ende inghenomen met sap van Weghebree ende met een weynich grouen wijn. Rhabarber en is niet hinderlick / sy wordt tot allen tijden sonder perijckel inghegheuen / sy is allen ouderdom ghesont/ iae oock den kinderen ende bevruchtē vrouwen. Maer sy werckt crachtigher als sy inghenomen wordt met weye / sonderlinghe van Geyte-melck / oft oock in Cicoreye ende Eppe water oft Weghebree water ghesoden/ghewreyckt ende door ghedaen/ende besonder met Spica Nardi, die haer werckinge zeer is helpende/ghewreyckt ende wtghedouwet. Maer ist datmen die wil ingheuen om de verstoptheden te openen/ soo salmen daer by doen een weynich witten wijn die suyuer ende goedt van reucke is/ ende laten daer in staen weycken: ende wtghedouwet zijnde / soo salmen dat innemen / d'welcke oock ghedaen sal worden alsser afvaeginghe ende purgatie van noode is. Ist dat wy nae t'purgeren d'inghewandt astringerende oft tsamentreckende stercken willen/ soo gheeftmen die in ghepulueriseert: maer ist datter meerder stoppinghe van noode is / men gheeftse gherooft: ende indien datter zeer groote astrictie van doene is/men gheeftse in ghebrandt.

Extractie van Rhabarber:

Ghemeynlick ghenoemt Essentie van Rhabarber die purgerende is / alsoomen oock seydt Essentie van Pillen ende ander purgerende medicijnen/ de welcke zeer weynich inghenomen soetelik purgeert/ende nu ter tijdt inde houen vande Princen vele ende zeer wel ghebruyckt wordt.

De ghestooten Rhabarber oft cleyne ghesneden/ghedrooght zijnde tusschen papierē inde Sonne oft by vier / salmen eenen dagh ende nacht laten weycken in gheest oft leuenden domp van den alder besten wijn: (niet in ghebranden wijn die ghedistilleert is van wijn droessem oft bier gist) op eene warmachtighe plaetse: ende tsanderdaeghs salmen terstondt metten handen die wtdouwen/ doende daer by wat Caneele/waer af ghy innemen moghet soo veel als v ghelieft: Daer nae doet dē gheest vanden wijn in een glas wel toegheftopt met een decksel: dan giet terstōdt weder op de voorseyde wtghewronghen Rhabarbere verſschen geest van wijn als voren / het welcke ghedaen wordt tot drye oft vier mael toe/ oft soo langhe tot dat dē gheest vanden wijn niet meer geverwet en wordt. Ten laetsten worden dese ghemengde liqueuren in een glas ghedaen wel gheluteert/ ende in warm water oft metten domp van heet water ghedistilleert/ende de grondtsoppe die onder blijft wordt bewaert tot datment van doene heeft/waer af men tseffens mach innemen ontrent een half vierendeel loots/ wat meer oft min nae de naturere vanden siecken. De geest vanden wijn machmen dan tot ander ghebruyck bewaeren/waer in gheen laxerende cracht meer te soecken en is/want wy hebben by experientie bevonden dat de ghedistilleerde wateren van Diaphœnicum Indum , confectionis Hamec, ende purgerende medicijnen/iae drye oft vijf oncen tseffens daer af inghenomen/ meer beroerte maeckten inden buyck dan sy purgeerden. Ende dat meer is/Juliaen de la Cambe Apoteker tot Antwerpen die in dese dingen wel gheschickt is/ seyde voor seker/dat tgedistilleert water van Syrop van Roosen ex infusionibus in glasen ghemaeckt/ zeer stoppende was / ende de loterende tanden vast maeckte / eenen goeden aessem maeckte / ende de cleyne heete puystkens inden monde Aphthæ ghenoemt/ende alle andere seericheden des mondts gheneest.

Byde selfde manieren ende middelen moghen alle andere purgerende medicijnen bereydt worden voor teere eñ leckere persoonen / vande welcke de werckinghe zeer gheholpen eñ ghehaest wordt door den gheest des wijns: ende de hinderlickheydt wordt vermindert / nae de naturere vande medicijne/ende opset des Medicijnmeesters.

Extractie van Rhabarber door den gheest vanden wijnsteyn nae de maniere van Theophrastus ende vanden Alchymisten.

℞. wtghelesen Caneele een pont/geest van wijnsteyn twee pont/ water van Eertgalle onder half pont/Roose water een half pont/ laet dese dinghen tsamē staen digererē eenē dagh eñ nacht/eñ dan distilleren door tbalneum tot dat alle de vochticheydt ouercomen is. In dit water sal ghemacereert wordē den tijdt van acht dagen een pont wtgelesen Rhabarber / eñ daer nae in een sackſken gedaen met een persse zeer stijf wtghedruckt/de welcke ghedaē zijnde/salmen de wortel wegh worpē/eñ d'wtgheperste vochticheydt weder doen in een glas/eñ daer by ghedaen zijnde Syr. Rof. solut. oft Syrop van Persebloemen een half pont/ salmen tselfde laten insieden tot de dickte van honich. Van desen wordt den ionghers inghegheuen onderhalue dragme/den volwassen persoonen een half once/met sap van erweten oft Ciceren luttel ghesoden.

Draken-bloedt. In Latijn/Lapathum sanguineum, oft ghemeynlick Sanguis Draconis. In Franchois/ Sang de Dragon.

Inde houen Noordtwaerts gheleghen groeyet dit cruydt van selfs / maer selden in warme landen/ de welcke yemandt soude moghen ghehouden hebben voor Limonium , soo wel om dat de bladers heeft van Mayer / als oock om de peeskēs ende roode aderkens die inde bladers loopen/soodaenighe als sy willen hebben in Limonium : midts dat sy dat in Dioscorides lesen Neurœeides ghenoemt/dat is te segghen/ zenuachtich / oft zenuen hebbende : Maer dit cruydt is vanden gheslachte van Lapathum,de welcke dat wel bethoont met zijn gheheel wesen/ hoe wel dat heeft eenen salpeterachtighen smaecke / ende de bladers ende ghedaente vanden Mayer/ oft van den scherpen Patich,maer smalder/langher/ende in meerder ghetal/ met bloedt-roode/purper/oft bruynroode zenuen/ oft aderen vol bloedts/ ouer al wtghespreydt/ ende onder den anderen verwetret/ de welcke bevlecken de doncker groenicheydt vande bladers. Alle d'ander dinghen heuet gheheel den Patich ghelijck.

De bladers van Draken-bloedt ghesoden ende tsap inghenomen/maeckt camerganck: ende oock het root wtgheperst sap vande gheheele plante / die om het bloedich sap Draken-bloedt vanden Duytschen ghenoemt wordt. Cracht.

Surckel.

Hoe wel dat de Surckels niet dan by haerē eyghen naem vā Dioscorides verclaerdt zijn/ nochtans is eenen ieghelijcken bekendt datse ghestelt zijn voor de vierde soorte van Lapathum: Want dat iemanden niet wel en soude moghen behagen dat daer gheseydt wordt/ tsaet is scherp van smake/ dat moet ghenomen worden / ghelijck somtijdts de ghemeine man spreeckt / seggende suer voor scherp/ andersins/ waerom en souden wy niet meynen dat hem zeer wel bekent was/ ghelijck dat altijdts heeft gheweest/ iae den slichten vroukens? Oock dwoordt Oxys oft Oxalidis en bediedt niet alleene het scherp blat/ maer oock den smake / de welcke scherp gheheeten wordt vande scherpheydt vande messen by proportie ende ghelijckenisse. Surkel dan geheeten Oxis oft scherp/heeft de bladers die vanden Patich ghelijck/ maer dunner/ teerder/ ende moesachtigher / onder breedt/ bouen scherp/

Surckel. In Latijn/ Oxalis oft Lapathum Oxalida: Inde Apoteken Acetosa. In Franchois/ Oseille en de Aigrette. In Wals / Surelle. In Hoochduytsch / Sauramper. In Italiaensch/ Acetosa. In Spaensch/Azederas, Azedas, ende Agrelles. In Engelsch/Sorrell.

Knobbelachtighe Surckel. In Latijn/ Oxalis tuberosa.

ende pinnekens onder die vande Spinage ende Melde ghenoech ghelijck/ groeyende rondtomme de stele die zeere ghestrept/ rootachtich/ ende sapachtich is/ ende al tsamen zeer suer van smake. De wortel is Saffraen geel ende faselachtich / tsaedt scherp ende cantachtich groeyende in blaeskens/ den sade van Patich niet ongheliјck. Tgroeyet ouer al inde bemden ende houen tot alle tijden vanden iaere/ ende dient inde Apoteken ende keucken om saussen oft sapen af te maken.

Knobbelachtighen Surckel.

Gheensins en dient hier vergheten de vremde Surckel met die knobbelachtige wortels die vande Oenanthes oft roode Steenbreke ghelijck / wel weerdich om sien / die oock van bladers / stele ende saedt den hof Surkel ghelijck is/ den welcken sy oock van fatsoen geheel representeert. Dese wordt luttel in Nederlandt ghevonden / maer heeft voor eenen schinck ghesonden gheweest wt Italien aenden Heere Brancion/ van Doctor Pancius saligher ghedachten Medicijn van Ferraren.

Schaeps Surckel.

Dese Surkel groeyet soo overuloedich op santachtighe gronden van Brabant/ Picardie/ Normandie ende Engellandt/ datse tcoren verdruckt/ eñ was ende cracht beneemt / d'eertrijck bedeckende met de bruynroode verwe van tsaedt stelen ende bladers: Sy is oock suer van smaecke, maer den schapen aenghenaem/ waerom datse vande Nederlanders gheheeten wordt Schaeps surkel. Sy is gheheel cleynder ende dunner dan dander / een palme oft onderhalf hooge. De wortel is cleyne ende teerkens/ ende groeyet oock zeer vele op alle onghebouwede ende dorre hoeuels.

Roomsche Surckel.

Dese is zeer lieflick ende malskens int moes / ende groeyet veel in Vranckerijck rondtomme Paris ende Orliens / oock inde houen/ de welcke ghebruickt wordt tot saussen ende medicinen / ghelijck die ander twee voorgaende in ander landen / ende wordt daerom Roomsche gheheeten / om datse

bouen

Schaeps Surckel. In Latijn/ Oxalis tenuifolia, sinuata, veruecina. In Hoochduytsch/ Kleyn Saurampffer. In Franchois/ Surelle oft Oseille de brebis. In Italiaensch/ Acetosella ende Sannicicla.

Roomsche Surckel. In Latijn/ Oxalis satiua Franca, rotundifolia, repens.

bouen alle ander in smaecke eñ lieflicker suricheydt ghepresen wordt: Hoe wel oock dat de selfde ouervloedich groeyet opde santachtighe berghen van Prouencen/ cruyppende opder eerden met ghebogen steelkens/ van eenen voet oft onderhaluen lanck/ waeraen dat groeyen bladers die bouen rondtachtich zijn/ maer cleyne ende ghelijuich die vande Soldanelle ghelijck/ maer onder gheschaert ende wat scherp ghepint. Van cleyn saedt ende bloemen ist den voorgaenden niet ongheliick.

Nater wortel.

Int eerste aensien soo schijnen beyde de Herts-tonghen te wesen vanden gheslachte van wilde Rumex, waerom dat sy wt de comparatie van Dioscorides ende vande bladers gheoordeelt werdt te zijn Britannica: Maer de Britannica is vanden ouders ende van Plinius hier voortijtds meer ghepresen gheweest/ dan sy nu wel bekendt is: Want tschijnt dat door een weynich onachtsaem beschrijuen/ ende by auenture doort veranderen van een woordeken oft cleyne faute/ indt beschrijuen vande wortel/ d'welcke soo te passe ghecomen is binnen ons ende ons voorvaders ghedenckenisse/ dat de selfde die wy hielden voor verloren oft onbekendt/ daghelijcks ghebruyckt wordt/ ende ons zeer ghemeyne is onder eenen anderen name/ Daerom de ghene die de Bistorta daer voor niet hebben en willen om de dunne wortel λεπτὴν gheheeten/ die en seggen niet met allen/ nochtans oock en brenghen sy soo grooten onbequaemheydt niet by/ ghemerckt alle ander punten desen cruyde soo net tot voordeel zijn/ soo wel de teeckenen vande figure/ als vande crachten/ ende dat sy niet soo bequaem oft beter by en brenghen/ datmen henlieden soude terstondt moeten gheloouen. Want alle de swaricheydt is gheleghen inde wortel/ andersins ist de wilde Patich oft Rumex van ghedaente soo ghelijck/ dat van vele Rumex gheheeten wordt/ Maer ist dat sy de Griecksche woorden μελαντέρα καὶ δασυτέρα lasteren/ soo sprietooghen sy in een ghemeyn Griecks woort/ want δασυτέρα bediedt dat de binnenste bladers bruyn purper zijn ghelijck die vande violette/ die sy μελαιναν heeten/ ende niet hayrachtiger/ want hier en is gheen comparatie van hayrachtige dinghen/ noch oock dat woordt en is

hier

Nater-wortel. In Latijn/Bistorta, ende is drijederhande/ende elck wordt ghehouden voor Britannica, ende wordt van Fuchsius ghehouden voor de Dracontia van Plinius, ende van Gesnerus voor Limonium : van Dodonæus voor Dracunculus Plinij, met de bladers van Beete / hebbende nochtans verscheyden natueren van Dragonckel. In Hoochduytsch / Natterwurtz. In Franchois/Bistorte. In Spaensch/Bistorta.

hier niet bequaem/maer wel stijuer eñ vaster/ βραχεῖαν, dat is te segghen/cort/ de welcke oock voorwaer mach ghesien worden / ghelecken zijnde meten Lapathum oft minder: λεπτὴν, voorwaer dat is dunne/ ghelijck my tselfde niet en behaeght/soo segghe ick noode tghene dat by auentuere zeer waerachtich is / oft dat hy verstaen heeft de wortel vande cleyne Bistorta, die niet zeer dicke en is/ oft dat eenich copieerder die ghelesen mach hebben/ cort verandert heeft dicke in dunne / te wetẽ παχὺν in λεπτὴν, gheen verstandt vande saecke hebbẽde/ meynende dat soo beter voegde/ om dat de wortels die cort zijn / meestendeel dunne zijn / hoe wel dat oock den autheurẽ selue sulcke cleyne fauten ontvallen ende ghebeuren moghen. Eñ hoe dat wil/ tgebruick ende vrucht vande Nater-wortel en kan niet ontweldicht worden den ghenen die twintich iaeren oft meer neerstich ghesocht hebben de Britannica, de welcke weten datse heeft gheheel de selfde/ iae veel meer crachten/dan Dioscorides de Britannica toegheschreuen heeft / welcker ondersoeck ons soo veel te lieuer houdt inde selfde opinie / om dat wy gheen ander en sien / dat soo wel met de selfde accordeert.

Groote Nater wortel.

De groote Nater-wortel heeft bladers die vande Patich ghelijck/ maer wat minder/swerter/volder/stijuer/eñ een weynich geboort oft ommegheslagen op d'auerechte sijde/ graeu wt den blaeuwen. De stelen zijn teer/cael/ van eenen voet lanck ende dunne/ draghende bouen een schoon are vã purper bloemen die vande Betonic oft Persick-cruydt ghelijck. De wortel is crom in een ghewrongen/ van binnen roodtachtich / zeer wranghe van smaecke / ende tsamentreckende/ eenichsins die vande Tormentille ghelijck/maer van buyten hayrachtich ende swert.

Cleyne ende alderminste Nater wortel.

De cleyne ende oock d'alderminste Nater-wortel zijn de groote gelijck/ter plaetsen daer sy oock vã selfs alle tsamen groeyen. Maer dese hebben smalder ende effender bladers die niet gheschaert en zijn/ende corter ommegheslaghen. De wortel is oock cleynder/ ende sonder eenighe veselinghe. Alle dese groeyen op hooghe berghen / ende in coude bemden/ghelijck in tgheberghte van Verone eñ veel grasachtighe hoeuels in West Engellandt. Mijn-Heere de l'Escluse heeft my dit iaer daer af saedt gheschoncken. Oock worden sy ghehouden in sommighe houen die alle ghelijck zeer crachtich zijn teghen de zeer voorts etende seericheden : ende tghedistilleert water van dien/ is zeer goedt om te verteiren de voose tacken van vleesch die inde neuse gaten groeyen ghenoemt polypus : ende in tbinnenste ghehemelte des mondts ; de welcke oock zeer goedt is ghedroncken teghen tbloedtspouwen/bloedt-loop wt de leuer.

Cracht. Dioscorides. Britannica heeft een tsamentreckende cracht / eyghentlick zeer goedt teghen alle sweeringhe ende verhittinghe des mondts ende kele. Oock is die goedt tot alle ander dinghen die astrictie van doen hebben. Galenus seght oock datse tsamen is treckende / ende voeght daer by/ Sommighe stellen dit cruydt al onder de medicijnen dienende tot de maghe zeer crachtich. Oock ist de wonden zeer ghenesende/cout ende drooghe van natuere.

Britannica van Gesner ende van die van Lyons.

Dese Britannica die ons aldereerst is ghewesen gheweest vanden veruaren Herbarist vã Rijssel Walerant Dontez, ghelijck die niet luttel van bladers ende wortel schijnt ghelijck te wesen/

Britannica van Gesner ende van die van Lyons. In Latijn/ Britannica Gesneri & Lugdunensium.

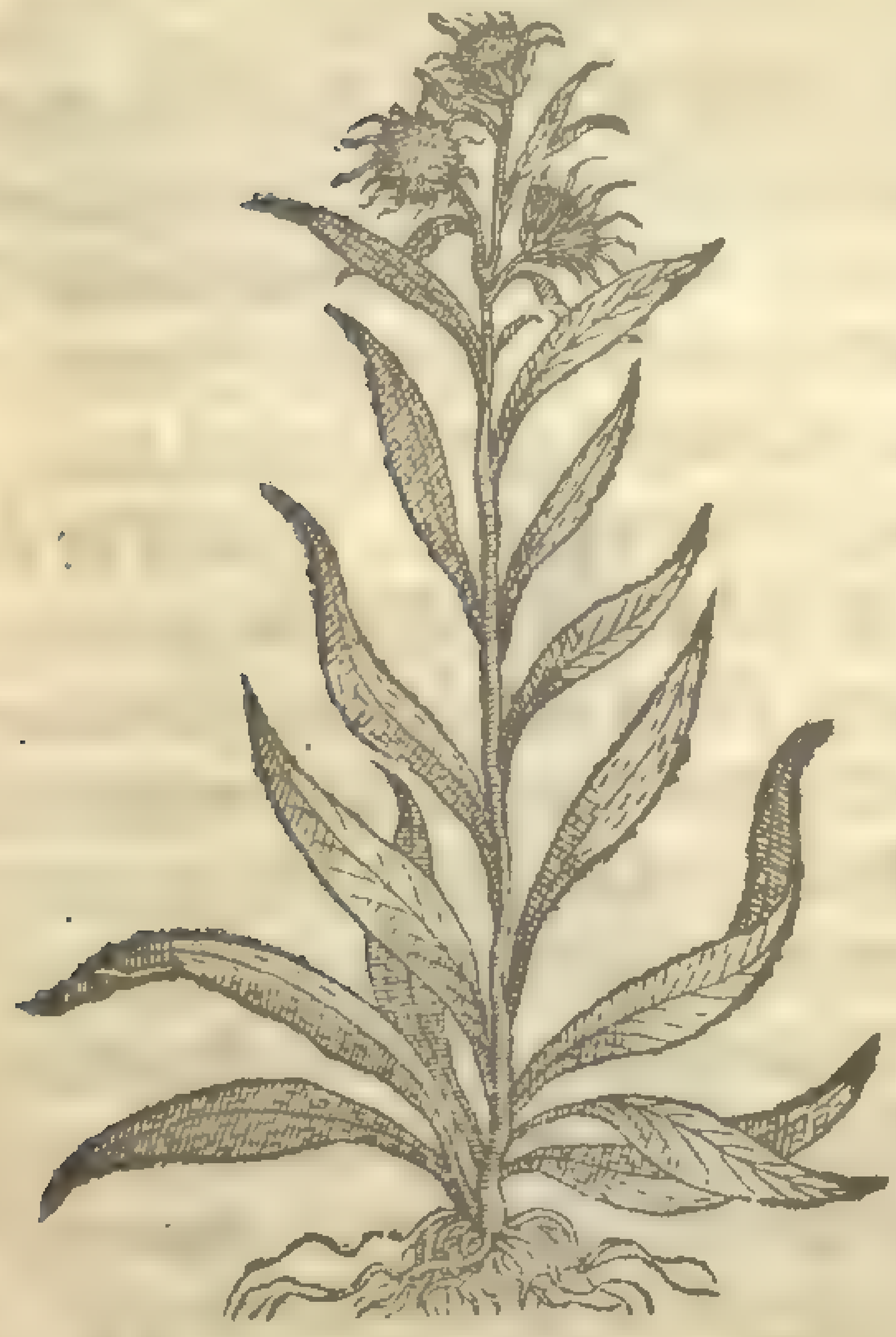

alsoo ist claer dat haer zeer vele van die tsamentreckende cracht / ende van te helpen ende ghenesen de sweeringhen des mondts ende vanden amandelen is gebrekende. Oock is sy zeer bitter ende een weynich heet/ hebbende eenichsins verwe ende smaecke van Coniza. Dit cruydt groeyet in grooter menichte aende vesten van Lyons / in het lustich half eylandt ghenaemt Ainés, dwelck afghepaelt wordt van twee excellente riuieren / te weten aende Oostsijde de Rhosne ende aende Westsijde de Sone. Dit cruydt heeft meestendeel maer eenen stele / die rondt / hart ende bleeck is van eenen cubitus hooghe/ ende aende knoopen groeyē de bladers/ vande welcke sommige onderste die van Duyuels bete gelijck zijn/ maer minder/ oft die vāde groote Coniza, oft Madelieuen/ bruynachtich. De bloemen comen voorts int opperste aen cleyne sijdtscheutkens die rondt zijn/ die vande Coniza niet ongheliick/ maer meerder / de welcke alst saedt rijpe is in een wolachticheydt verstuyuen : oock is tsaedt niet ongheliick dat vande groote Coniza. De wortel is cort/ dunne/ witachtich, saselachtich, minder dā die vā Duyuels bete/ oft die van Madelieuen ghelijck/ zeer voorts loopende. De qualiteyten zijn sulcks als wy geseyt hebben/ maer tghebruyck en weten wy niet. Dese heeft wel behaeght Gesner ende Dalescamp twee excellente medicijns/ ordeelende by auentuere dat de selfde was alleene van aensien.

Tlongercruydt van de ionge Herbaristen / de welcke nu ter tijdt voor Britannica ghehouden is/ midts dat van ghedaente/ bladers/ bloemen/ ende slijmicheydt den Wael wortel ghelijck is / soo sullen wy dat daer bequaemer stellen / ende ondersoecken hoe dat verschilt vande rechte Britannica. Mijn-Heere van Longastre heeftet heden ghenoech als meer andere/ ende tverwint de houē daert eens gheplant is.

Hollādts Lepelcruydt. In Latijn/ Cochlearia Batava. In Hoochduytsch/ Leffelkraut/ eñ is Telephium vā Lacuna, ende oock de sorte van Thlaspi, der Kerssen ghelijckachtich.

Engelsch Lepelcruydt. In Latijn/ Cochlearia Britannica.

Wy en weten oock niet oft veel gheleerde mannen dit cruydt ghehouden hebben voor de rechte Britannica, zeer veel groeyende in Nederlandt/ sonderlinghe ontrent den zeecant van Vrieslandt ende Hollandt/ d'welcke sy Lepelcruydt heeten/ nae de ronde hollicheydt vande bladers/die ghelijck eenen Lepel staen wtgheholt/ende men houdet voor de Britannica van Plinius, om dat ghevonden wordt opde selfde plaetsen/ende met de selfde crachten beghift/ die de crijghslieden van Iulius Cæsar onderwesen zijnde vande Vriessche boeren/ daer in bevonden hebben teghen de Scuerbuyck/ ghelijck de selfde Plinius breeder verhaelt. Maer ghemerckt dat dit cruydt gheensins en accordeert met de beschrijuinghe van Plinius, ende datter zijn zeer veel ander water planten ghelijck de Kerssen ende Sion Cardamine, van smaecke den selfden zeer ghelijck/ ende van wesen niet zeer onghelijck/ gheuende de selfde hulpe/soo en is daer gheen seker argument/ om te moghen versekerē dat dit soude Britannica zijn. Want de bladers zijn als sy eerst wtspruyten/ lanckworpich dien vandē Wintergroen oft Nater-tonghen ghelijck/maer sy worden terstondt dicker/nauel-wijs/ende een weynich wtgheholt/ als die van Sindau/ maer vande grootte van Zeewinde/ ende aenden wtersten cant wat ghehoeckt/eenichsins ghefatsonneert ghelijck eenen Lepel/ voorts brengende witachtige bloemkens van Cardamine op steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. Inde Somer gheuet sijn saedt aen beyde sijden vanden stele in cleyne haeukens/ dat vanden Thlaspi ghelijck/ maer niet soo bruyn/ende is plat. De wortel is dunne/witachtich/ een weynich gheveselt/ scherp van smaecke/ende grasachtich/ dien vande Kersse oft water-Kersse ghelijck.

Engelsch Lepel-cruydt.

De ghene die het Vriesch Lepelcruydt segghen te zijn de Britannica vanden ouders/ souden henlieder opinie beter verantwoordē/ waert dat sy wisten dat in Engellandt ontrent de riviere Tamis/soo die voor by Londen ghevallen is/ende oock ontrent Bristo aende Westzee van Engellandt een ander soorte van Lepelcruydt waere/ den voorgaenden van bloeme/saedt ende smaecke ghelijck/ maer de bladers en zijn niet soo lepelwijs/ maer eer die vande Melde oft Fonteyn cruydt ghelijck/ eenen duym breedt/ ende onderhaluen duym oft twee lanck/dicke/dichte ende sapachtich/ van smaecke ende verwe den voorgaenden Lepelcruydt ghelijck/ maer meerder van wortel/soo dat oock is van alle ander partijen/nochtans min tsamentreckende/ ende niet nut tot die dinghen de welcke Dioscorides sijn Britannica toeschrijft/ hoe wel dat alsoo zeere ghepresen wordt teghen de Scuerbuyck/met de welcke wy ghesien hebben eenighe persoonen gheholpen die vande selfde fieckte zeer kranck waeren inde voorleden Lente.

Winter-groen.

Oock zijnder gheweest dien een ander cruydt desen voorgaenden ghelijck/ d'welcke in Hoogh eñ Nederduytschlandt ende ouer al Noordtwaerts zeer bekent is/voor Britannica ghehouden hebbē/ om dat de bladers heeft van Beete ende Fonteyn-cruydt/ ende meynen daerom nu ter tijdt dat Limonium is/ ende midts dat altijdts groen is/ wordet Winter-groen ghenoemt/ want het blijft altijdts doncker groen staende int coutste vanden Winter/lieuer groeyende in berghachtighe bosschen ende coude vochtighe plaetsen/ dan inde houen ende steden/ waer dat treurt ende ten laetsten sterft. Daerom de Chirurgiens van Duytschlandt/ sonderlinghe de Paracelsisten ende de velt Chirurgiens/ doen dat halen wt den gheberghten Alpes ghenoemt om te ghebruycken inde wondtdrancke/ de welcke sy segghen te wesen een vande principaelste wondtcruyden. In Brabandt groeyet int Berchem boschken by Antwerpen gheleghen/ ende oock in ander bosschen van Nederlandt: in Hollandt ende Zeelandt zeer ouervloedich ontrent de duynen: selden groeyet in Italien eñ Suydt Vranckrijck. De wortel van dit cruydt is dunne ende cleyne/ roschachtich/wat gerimpelt/wt de welcke is groeyende eenen stele van drye palmen oft eenen voet hooghe/ bouen aende welcke comen witte bloemen hebbende draeykens inde middel van reucke den Meybloemkens niet onghelijck/ ende beneden groeyen vijf/ seuen oft acht rondtachtighe bladers/veel minder dan die vande Beete/ ende Peyrboom bladers ghelijcker/swerter en groender/ ghelijck als alle d'ander deelen / eñ heeft een zeer tsamentreckende cracht ende merckelicke coude natuere. Waer door dat sommighe gheleerde coniecturen hebben om te beschermen henlieder opinie/dat Limonium soude zijn/ de welcke het naeste comende beschreuen Behen niet en kenden/om dat luttel ghevonden wordt inde bemden/ oft grasachtighe dijcken vande gheheel Duytsche oft Engelsche zee. Dit cruydt is drooghe tot inden derden graedt/ende cout inden tweeden.

Groot Limonium.

De grasachtighe groenicheydt/ ende de bemden ende meerschen daert groeyende is/ hebben dit cruydt den naem Limonium ghegheuen/ al oft ghy seydt/ Bemptcruydt/ oft met Plinius wilde bempt Mayer. Tschijnt oock een specie van dien te wesen/oft emmers de roode Beete zeer ghelijck/ d'welc-

Winter-groen. In Latijn/ Pyrola à Pyri folio, ende is Limonium van Cordus ende vande Hoochduytschen. In Hoochduytsch/ Wald Mangold/ nae de wilde Beete diet ghelijck siet ende Winter-groen. In Franchois/ Pyrole. In Italiaensch/ Sambuca.

Groot Limonium. In Griecks ende Latijn/ Limonium, ende is Behen rubrum Cordi. In Italiaensch/ Bietola saluatica.

de welcke/ als Dioscorides seght/ gheten zijnde den camerganck stopt. Maer de neerstichEydt vande ionge Herbaristen / heeft veel planten in bemden ende meerschen groeyende ghevoeght op dese descriptie/ by auentueren niet qualick. De naem ende beschrijuinghe van Limonium en dient nochtans gheener planten beter dan deser bempiplanten ende ontrent de zeecant groeyende: De welcke heeft bladers die vande roode Beete meest ghelijck/ ende tsaedt ouervloedich/ lanckworpich eñ rosch wt den peerſſchen/ De bloemē zijn purper wt den blaeuwē/ De dunne stelen ende wortels zijn rosch/ als van groote Patich, wien dat gheheel ghelijck siet/ Vā smaecke ist wat tsamentreckende/ waer wt d'Apotekers oorsaecke hebben ghenomen/ van dat te noemen roodt Behen, die tot Lyons aen ander dat te coope ghebrocht hebben in der welcker landt tselue wast ende voor de voeten/ eñ als een dinck qualick om vinden/ wel dier vercocht hebben/ daer wy wel mede lacchende waeren/ ghelijck wy oock elders ghesEydt hebben/ dat ghedaen is gheweest met de wortel van water-Patich. Dit cruydt en hebben wy niet ghesien dan in groene ende vochte bemden oft ontrent de zeecant gheleghen / ghelijck aende duynen vande Adriatijck sche zee ende van Languedoc / waer dat ouervloedich groeyet. Wy heeten dit hier Behen meer wt spot dan anders. Want wy hebben alleene willen ondersoecken wat vanden anderen soude verschillen / welcke onderscheyden inde kennisse vande cruyden zeer nut ende profijtelick zijn.

Cleyn Limonium van Languedoc met Olijf bladers.

Desen voorseyden is een ander gheheel ghelijck/ maer veel minder/ zeer veel groeyende inde rouwe duynen/ eñ rootsen vandē bergh Cetus, ende elders op steenachtighe plaetsen vanden lande van Languedoc ende Prouence/ d'welcke gheerne groeyet ontrent den Empetrum oft zee venckel/ hebbende bladers die vanden Olijf boom ghelijck maer minder/ oft alsoo groot als die vande Myrthus, groeyende beneden vast aende wortel/ rondtomme de stelen van eenen voet hooghe/ ende aen

Cleyn Limonium van Languedoc met Olijfbladers/In Latijn/Paruum Limonium Narbonense, Oleæfolium.

teere gheboghen steelkens/gheladen met blaeuwe moschachtighe bloemen die vanden voorgaenden niet onghelijck/ maer de bladers zijn veel minder/ghenoech ghelijck die vanden zeevenckel oft Empetrum.

Limonium secundum Matthioli.

Matthiolus hoe wel dat hy twee soorten van Limonium ghestelt heeft/ soo en heeft hy niet ghedistingueert/ iae niet eens vermaendt oft gheen van beyden d'oprecht was/ oft welck van dien dat d'oprecht soude zijn / maer al oft hy niet en hadde gheweten/ en verclaert niet een woordt daer af: nochtans is den gheleerden sekerlijck bekent dat de bloemen van het tweede by hem beschreuen niet vele ghesien en worden onder veel duysent planten.

Cracht. Dioscorides. T'saedt van Limonium astringeert/ want eenen lepel vol van dien ghestooten ende met wijn ingghenomen/ is zeer goedt teghen het Roo-meli soen ende den buyckloop; oock teghen d'overvloedighe maendtstonden vande vrouwen.

Tripolium vulgare.

Tripolium minus.

Men seght dat dit cruydt Tripolium gheheeten is / van dat sijn bloemen dryemaels sdaegs de verwe veranderen. Dat sulcks ghebeuren mach wil ick nu geerne ghelooven/ die inde winckel vander nature veel vremder ende wonderlijcker dinghen sie gheschien : Maer oft alsoo gebeurt/ en weet ick voorwaer niet: Dat weet ick/ dat aende oeuers vande Middellandtsche zee ende byeans vande gheheele Westersche zee/ ende aende monden vande riuieren/ een cruydt zeer overvloedich groeyet dat niet zeer ongheliick en is van bladers dē Limonium, ende voorts zeer wel ouer een comende metten Tripolium, niet om dat dryemael sdaegs van verwe veranderen soude/ maer om dat bloemen

men van twee coleuren heeft/ te weten ghele ende purper / treckende ſomtijdts op tbruynroot ende ſomtijdts op tblau/ vande welcke wy neerſtich gae geſlagen hebbē dat de gele blaerkens die ſtraelwys bouen ſtaen, eerſt plegen af te vallen/ende datſe eens deels innewaerts buyghen / de welcke purper oft wit gheſien worden / voorts laten ſtaende noch eenighe blaerkens ende veel purper ende witte draeykens/ de welcke tſlecht volck doen meynen/ dat drye-maels ſ daegs ſijn coleuren verandert / de welcke wy oock ghemerckt hebben dat op een ander maniere ſommighe vande cruyden van onſen lande is gheſchiet. Dit cruydt groeyet ouervloedich aende oeuers ende duynen van Languedoc/ Engellandt ende Nederlandt/ ende de ſchorren vande riuieren/daer de zee op ende af loopt / daer byeans anders gheen cruydt geſien en wordt: hebbende de bladers van Limonium oft van Weet/ maer minder/dichte/effen/bruyn/dicke/ groeyende aen ſtelen van onderhaluen voet ende van onderhaluen cubitus hooghe/int opperſte ghedeylt zijnde in veel taeſkens/ die vande Herba Doria ghelijck/ niet van grotte/ maer eenichſins van fatſoen. De wortel is dickachtich / ſaſelachtich / ende de bloemen zijn inde middel ende beneden gheel/maer den randt is purper/ zeer fraey om ſien/ ghelijck oock is de gheheele plante/ die den Berg Sterre-cruydt ghenoemt After Atticus Montanus, int wtſpruyten vande bloemen ende fatſoen zeer ghelijck is : alſoo wy breeder vermaendt hebben int cap. vanden Sterrecruydt ende elders. Inden Turbith hebben wy gheſeydt dat den Turbith is van Serapio. De wortel is in een ghedronghen ende dicke van ſaſelinghen/maer ſy en maeckt geenen camerganck / by decoctie oft tſap inghenomen/ oock en is ſy hier te lande niet gomachtich.

Geel Tripolium.

Jan Mouton heeft Tripolium met ghele bloemen in ſijnen hof/ welck hem is gheſchoncken vanden edelen man Heere Kaerle van Houchin Heere van Longatre die een groot lief-hebber is van cruyden ende zeer gheleerdt/de welcke gheplucket was aenden zee-cant van Wals Nederlandt.

Diuerſcheydt van Tripolium.

Aenden mondt vande riuiere de Pau groeyet een Tripolium dat veel minder is dan dat van Montpelliers, nauwe ſoo groot van bladers/wortel ende bloeme als de cleyne Coniza is.

De wortel is ſcherp ende heet inden derden graedt/ ſeght Galenus.

Cracht. Dioſcorides. De wortel is welrieckende / ende heet van ſmaecke. Ghedroncken een half loot met wijn / drijft wt door den buyck water ende piſſe . Wordt oock ghedaen in preſeruatiuen teghen venijn.

Doria-cruydt oft Gulden cruydt van Languedoc.

Valſchelijck hebben ſommighe Herbariſten den lof toegheſchreuen Andries Doria den Capiteyn van s'Keyſers Galeyen van dit cruydt ghevonden te hebben/ al oft ware een vremt ende wtlanſch cruydt, ghemerckt dat groeyende ende voorts comende is inde ſachtvloyende riuieren van Languedoc daer oock is voorts comende het Limonium, dien dat in veel dinghen ghelijck is/ ende is van daer ouergbebrocht gheweeſt inde houen van Nederlandt ende Engellandt / waer dat oock nu deſen voorleden ſomer inden hof van onſen vriendt Morgan zeer ſchoone ſtondt ende lanck/ hebbende eenen rechten ſtele van ſeuē oft acht cubitus hooge: De wortel die minder is dan de grootte vande plante is eyſſchende/is ſoo groot als de meeſte wortel mach zijn vanden witten Nieſchcruydt/ de welcke dat oock gheheel ghelijck is in veel ſaſelinghen die recht ende lanck wtgheſpreydt zijn/ende oock van deſen: van welcke wortel ende voorts aende ſtele terſtondt recht op groeyen groote menichte van bladers/ſoo lanck als die vande Water Patich, hebbende dicke ende dweirſch loopende purper zenuen/ welcke bladers beneden zeer ſmal zijn / maer inde middel een palme breedt / van verwe hoogh groen/ ſtijf ende dicke ghelijck die vanden Limonium oft Tripolium , ſonderlinghe int opperſte vanden ſtele/ de welcke hoogher is dan een lanck man / rondt ende eenen vingher dicke / hebbende int opperſte ghelijck de Patich veel ſcheuten van diuerſche lengde / waer op dat voorts comen bloemen die vanden Cruyſcruydt oft zee Tripolium ghelijck / afſtuyuende in een witte wolachticheydt. De ſmaecke ende reucke is aromatijck ende medicinael/die vande wilde Angelica ghelijck/ maer wat ſalpeterachtich ende niet ſcherp. De veldtſcherders ghebruycken deſe zeer vele/ ende wordt hoogh gheacht van ſommighe Medicijns: welcke coniecture midts d'accorderen van dander teeckenen nu meer doet gheloouen dat is het Chironium van Theophraſtus den Patich ghelijck/ oft voorwaer een vande ghene die Plinius tot Theophraſtus heeft ghereféreert / ghelijck het Pharnacium.

Gulden Conſolida.

Dit cruydt groeyet zeer vele ontrent Zutphen ende Hackfort / ende oock inde dicke boſſchen ontrent Orliēs in Vranckrijck / de welcke in deſe maendt van Junius zeer luſtich bloeydde tot Londen inden hof van onſen vriendt Morgan / waer af de bloeme hadde int ronde veel bladerkens ghelijck ſtraelkens ſtaende / niet onghelijck van bloemen ende reucke die van bergh-Nardus oft van Do-

Doria-cruydt oft Gulden cruydt vā Languedoc. In Latijn/Herba Doria Narbonensis. Doria is soo veel te segghen als gulden/welck sy qualick Doria noemen/ ende heeft de bladers vā groote Winter groē oft Rumex, ende de gele bloeme van Tripolium oft Iacobæa. Oft oock is Panax Chironium Theophrasti, ende Pharnaceum Plinij?

Gulden Consolida. In Latijn/Consolida aurea nemorum, Limonij folio, ende schijnt te zijn Alisma Matthioli, ende Chrysanthemon latifolium Dodonæi.

ronicum. De bladers van dit cruydt zijn die vande swerte Beete oft groot Winter groen ghelijck/ maer donckerder groen/ghelijuich/ wat rauwachtich/dicke/aderachtich/ghelijck die vāde Doria, staende rondtomme twee oft drye steelkens van eenen voet hooghe die vanden Doronicum ghelijck/ opde welcke staen de ghesterrede bloemkens die vandē Doronicum oft Goutbloeme oock van coleur ghelijck/ de bladerkens aerdich kamwijs by een ghevoeght / eer dat sy open gaen/zeer fraey om sien. De wortel heeft veel witte saselinghen die wtghespreydt zijn bouen inder aerden / ghelijck die vande Madelieuen. De smaecke is die vandē Senegroen ghelijck met een weynich scherpheydts: oft die vande Doria, wiens crachten ende eenighe aromatijckheydt dat zeer is naevolghende.

Gulden roede.

Dit cruydt en is niet min vermaerdt ende bekent byde Wonden-meesters dan het voorgaende/ ende dien oock zeer ghelijck/maer veel meer om vinden ende bekender sonderlinge in Duytschlandt/ Vranckerijck/Engellandt/eñ ander Noordische landen/daer dat is groeyende zeer ouervloedich in bosschen ende lomberachtighe plaetsen. De stele van dit cruydt is dunne/ effen/ roodtachtich ende

eenen

Gulden roede. In Latijn/ Aurea virga Villanouani, Limonij aut Costi hortensis foliis, Doriæ floribus. Oft oock is Leucographis Plinij? Ende is van Anguillara gheheeten Herba scripta, om sommighe plecksken dies sonderlinghe heeft op sommighe plaetsen zeer claer staende. In Franchois/ Verge d'or.

Gulden roede met ghekerfde bladers. In Latijn/ Virga aurea altera serrato folio.

eenen cubitus oft onderhalf hooghe: rondtomme den stele beneden ende ouer al groeyen bladers breeder dan die vande Perseboom/ dunne/ een weynich ghekerft ghelijck die vanden Balsem/ maer veel smalder/ ende d'opperste vande stele is in veel cleyn steelkens ghedeylt/ verciert met veel gheel bloemkẽs diẽ vande Doria oft Heydẽs wont-cruydt gelijck. de welcke vergaen in een wolachticheyt. De wortel is bruyn eñ saselachtich/ bouẽ roodtachtich gelijck die vanden Balsem/ eñ tsaet is dien vã de Coniza ghelijck. Dit cruydt is zeer crachtich tsamentreckende/ maer noch stercker droogende/ eñ uttermaten zeer ghepresen in tbreken vanden steen/ in tbloetstelpen/ ende wonden toe te heylen: waerom dat hedens daegs van sommighe ghehouden wordt voor Leucographis van Plinius: de welcke nochtans niet alleen en onkent dat tselfde hem gheensins bekent en is/ maer hy is verwondert dat hy tselfde noyt by eenighe auteur en heeft ghelesen/ ghemerckt (seght hy) dat soo zeer nut eñ goedt is. Oock en heeft de Gulden-roede gheen teeckenen ter werelt die accorderen moghen op den naem: ende aenghaende de crachten soo en hebben wy die/ inghenomen zijnde/ niet soo groot bevonden om tbloet te stelpen als wy die wonderlijck ghesien hebben tot ander ghebreken. Cracht.

Gulden-roede wordt inghenomen alsmen gheborsten is/ oock teghen wonden/ ghescheurtheden/ ghequetstheden met van hooghe te vallen/ ende buyckloopen: gheneest oock die heete wtgheloopene bleynkens eñ oock de etende sweringhen des mondts. Het maect de loterende tanden wederom vast.

Gulden roede met ghekerfde bladers.

Dese plante is de voorgaende van aensien ende ghedaente soo zeer ghelijck/ dat ghy d'een wtten anderen niet en soudt onderkennen connen/ dan door de grootte ende keruinghe vande bladers/ want de stelen van dit cruydt groeyen tweemael grooter/ ende de bladers zijn veel meer ghekerft. In Nederlandt groeyet inde houen/ ende wordt daer ghewonnen van saedt wt Italien ghesonden alsoomen meynt.

Heydensch wondt-cruydt. In Latijn/Solidago Sarrasenica. In Hoochduytsch/Heydensch Wund kraut. In Franchois/Consoulde Sarrasine.

D'wtlandtsche ende slechte Chirurgiens segghen dat dit cruydt toe heylet ende tsamen sluyt de canten vande wonden: eñ wordt ghenoemt Heydens wont-cruydt/om dat de Turcke/ Heydenen oft Sarrasinen eenen grooten naem hadden onder de Christenen / sonderlinghe van zeer gheschickt te zijn inde Chirurgie. Voorwaer dit cruydt is zeer goet den meren / leuer / sweerende inghewant/ende slappicheydt ende lammicheydt der leden. Insghelijcks ist goet van buyten ghebruyckt op wondē. Tgroeyet oock zeer in bosschen ende plaetsen daer de Gulden-roede wasset/ inde Noordtsche landen in vochte ende leeghe plaetsen: in Suytwaerts ghelegen landen / wasset op vochte berghachtighe paetsen onder de wilde Valeriane/ hebbende een wortel van veel eñ dicke saselinghen/ waer wt recht op groeyet eenen stele van drye oft vier cubitus hooghe / roodtachtich/rondt/hol/ waer aen ouer al bladers groeyen die vanden Gelē Wederijck oft vanden Amandelen ghelijck / maer langher ende een weynich ghekerft: van d'opperste cleyne tacksken ende bleecke bloemē ist de Gulden-roede ghelijck/ welcke bloemen vergaen in een wolachticheydt: ende tsaedt is dien vande Coniza niet ongheliick. De Chirurgiens hebbent groeyende in haerlieder houen.

Heydensch wontcruydt is zeer goet voor de leuer ende weeck inghewant/gheuende sterckte/ ende openende de verstoptheden: tgheneest oock de sieckten daer wt den oirspronck hebbende/ de Geelsucht / ende langheduerende cortsen.

Water Weghebree.

Iemandt soude moghen bedieden/ dat dit cruydt Alisma ghenoemt is / om dat in dwater is groeyende ende ghedreuen wordt/ want het Griecks woordt Alismos is oock by Dioscorides te segghen eenen aenstoot oft drijuinghe vande zee / ghelijck de ghemeyne water Wegebree ghebeurt. Maer de neuswysheydt vande ionghe Herbaristen heeft lieuer ghehadt naer iet te slaen / dan te volghen dat sekerder was / oft soo langhe te houden / tot datter yet voorts soude comen dat beter ware. Daerom sommighe verworpende de water-Wegebree hebben voor Alisma ghehouden het Tweeblat/ andere Ophrys, andere Limonium, sommighe Tseepcruydt / eenighe Papenschoen/ sommighe wilt wit Niescruydt: Ende een seker Commentateur teghen alle goede kennisse der cruyden/ de welcke haer/ghelijck wy doen/ beclaeght bespot te zijn / dat hy als een beroemich guychelaer (verworpen hebbende ander lieden opinien ende oock het Alisma) ten laetsten in stede van dien niet dan een naeckte figure ghestelt en heeft van een cruydt sonder naem / oft sonder te weten van wat cruydt / ende latende ons zeer hakende ende greetich om ten minsten wat nieus te hooren / al en waert niet waerachtich/ heeft hem seluen ter stondt binnen ghehouden. Maer de ghene die van sinne soude zijn / alle dese voorseyde planten van alle de rechte teeckenen zeer neerstich by een siende te ouerlegghen / soude beuinden dat sy alle verre zijn verschillende vande beschrijuinghe die Dioscorides stelt vant het Damasonium: ende oock van crachten ende natuere/ wtghenomen alleene dese water Weghebree/ de welcke nochtans desen neusewijsen minst aen staet / om dat by auentueren de Grieckschen text eenighe faute mach hebben/ ghelijckerwijs daer stenotera staet / dat is te segghen/ smalder bladers / de selfde beteeckenisse ende veranderinge van woordt is / ghelijck als is in Alantwortel/ Beervoet ende veel ander. Jae dat meer is/ ghy en sult nerghens in waterachtighe plaetsen/ daer hy seght dat dese water-Weghebree groeyet/ ander cruydt sien/ dat yet heeft vāde gedaente oft crachten van dien dan dit: want bycants alle de crachten accorderen daer op. Maer dat Galenus soude

Water Weghebree. In Latijn/ Plantago aquatica, foliis Betæ aut Plantaginis, flore Galli albi, ende is Limonium Anguillaræ Italorum. Oft oock niet en is Limonium oft eer Alisma? In Hoochduytsch/ Wasser Wegrich. In Franchois/ Plantain d'eaue. In Italiaensch/ Plantagine aquatica. In Engelsch/ Water Plantaine.

soude gheschreuen hebben: De wortels van desen zijn scherp/ ende dat sy daer door souden verdrijuen oft doen scheyden de coude flegmatijcke gheswillen œdemata gheheetē; daer in is hy nae sijn costuyme secretelick teghen Dioscorides. Voorts vande reste/ accordeert hy met hem/ segghende dat hy d'ander crachten als vanden steen te breken bevonden heeft/ ende daerom schrijft hy toe het wtdrijuen vanden steen/ niet der scherpheydt/ maer d'abstersie, de welcke wy weten ende by experientie bevonden hebben waerachtich te zijn vande wortel/ eñ voorwaer beter dan die vande ghemeyne Weghebree/ wien dat ghelijck is van bladers ende wortels/ de welcke by den Niescruydt gheleken worden/ ende oock wt den bladers κλωμένα ἐπὶ γῆν, die nederwaerts ommeghebogen staen/ ghelijck dickwils doē die van dit cruydt/ oft als een seker gheleert man leest/ hebbende veel dunne teere steelkens van eenen cubitus hooghe/ ghelijck oock zijn die van dit cruydt/ draghende aren ghelijck tortskens/ soodaenich als dit voorwaer heeft/ als de bloemen noch niet en zijn open ghegaen/ cleyn ronde besikens/ ghelijck die vanden Persickcruydt. Ten laetsten de cleyne bloemkens die wit eñ bleeck zijn/ accorderen oock soo wel datse alleene by dit teeken eenen ieghelijcken behoorden bekent te zijn. Alle welcke saken gheensins ouer een en comen met eenighe vande bouen verhaelde planten.

Dioscorides. De wortel is scherp ende welrieckende/ vande welcke een dragme oft twee inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die ingheslickt hebbē vanden Zee hase/ oft ghebeten zijn vanden Loof-vorsch/ oft Opium inghenomen hebben. Tselfde seght oock Plinius: Water Weghebree wortel alleene oft met soo veel Daucus saedt ghedroncken/ is zeer goedt teghen de crimpinge des buyckx ende Roomelisoen. Is oock zeer goedt den ghenen die vercrompen oft ghespannen leden hebbē/ ende teghen de ghebreken vande moeder. Tcruydt vande Water-Weghebree/ stopt den camerganck, ende verdrijft de maendtstonden vande vrouwen/ oock versoetet de gheswillen daer op gheleydt zijnde. Galenus. Dat het water daer dit in ghesoden is/ ghedroncken/ den steen breeckt inde nieren/ hebben wy by ghevalle waerachtich ghevonden/ waer wt blijckende is dat heeft eenighe afvaeghende cracht. Plinius. De bladers van tselfde cruydt met reghenwater ghestooten/ oft de wortel met verckens liese/ zijn goedt gheleyt op heete geswillen ende sweeringhen/ maer met een ander bladt vande selfde Weghebree bedeckt zijnde: Insghelijcks oock teghen alle pijnen vanden necke, ende gheswillen waer die oock moghen wesen.

Cleyn wtghesprepdde water Weghebree.

Dese cleyne wtghespreydde water-Weghebree is ghenoech te vinden inde beken ende slooten by Ousterweel ende andere broeckachtighe plaetsen in Brabandt ende Vlaenderen: ende heeft bladers ghelijck de ghemeyne water-Weghebree/ maer sesmael smalder ende engher/ waer wt spruyten dunne steelkens van een spanne hooghe/ hier ende daer wtghespreydt/ waer op voort comen in cranskens incarnate bloemkens van drye bladerkens/ ghelijck de ghemeyne water-Weghebree: ende daer nae volghen scherpe hoofdekens ende saedt/ ghelijck als de Hanevoet oft Boterbloemen. De wortel is cleyn ende veselachtich.

Cleyn

Cleyn wtghespreyde water-Weghebree.

Cleyn water-Weghebree. In Latijn/Plantago àquatica minor.

Cleyn water Weghebree. Alisma pusillum angustifolium.

Dit cruydt heeft cleyne smalle bladerkẽs die vã de Honts-ribbe ghelijck / nederwaerts ommegheboghen / ende is een zeer schoone plante. Tsteelken is dunne van onderhaiue palme hooge/ voorts comende wt een wtgheſpreyde saselachtighe wortel/aẽ de welcke cranswijs groeyen zeer veel hoykẽs minckyserwijs/ ghelijck die vanden Tribulus. Dit cruydt heeft my alderéerst ghethoont de ghelcerde Medicijn Thomas Penne Engelsmã/oorspronck hebbẽde in vechte plaetsen vã Engellandt/ d'welcke niet ongheliјck en was/ (iae ick meyne dattet selfde is) dat ick nu dit iaer ghevonden hebbe inde grachten buyten de nieuwstadt van Antwerpen/ bloemen draghende ghelijck die vãde water-Weghebree.

Serpents tonghen.

Dit cruydt groeyet in zeer veel soete vloeyende beken ende riuierẽ in Italien/ Vrãckerijck/ Hoochduytschlandt / Nederlandt / ende Enghellandt/ voorts comende onder dwater in ondiepe grondẽ/ hebbende een zeer saselachtighe ende langhe wortel/witachtich/ met somnige lanckworpighe/ dicke ende bolachtighe saselingen daer aen hanghende / wt de welcke spruyten zeer groote stelẽ die dryecantich / groen ende effen zijn / elck hebbende een dryecantich blat ouer beyde sijdẽ spitschs, met ingetrocken syden eñ spits eyndende/ gheheel ghelijck een spits riet/ welcke stelen lanck zijn onderhaluen cubitus/tot de helft toe effen/hol/ende sachte/ draghende nae d'afvallen vande bloemen drye oft vier scherpe bollekens die van Vnedo niet zeer ongelijck/ oft oock die vanden Carex , de welcken dat zeer nae schijnt te zijn. De bloemen hebben drye witte blaerkens/ ende inde middel wat draeykens de welcke voorts comen in Meye ende Wedemaendt by Oxfort in Enghellandt ontrent de vesten inde zeer lustighe stille ende clare wateren die daer zijn/ ende oock tot Londen aenden Toer / ende inden oeuer vanden Tems/ oock te Mechelen in de stadt int water by de Coepoorte: hebbende eenen tsamentreckenden drooghen smake die lieflijck is.

Serpents tonghen. In Latijn/ Pistana Magonis, oft Sagittaria aquatica Plinij. Oft oock is Stœbe femina? In Francois/ Queue d'Arondelle.

Cleyn Serpents tonghe. In Latijn/ Sagittaria minor.

Cleyn Serpents tonghe.

Ghelijckerwys als de water Wegebree somtijdts veel smalder ende scherper bladers heeft/ alsoo wordt dit cruydt gevondẽ met scherper sijdt-schueten ende met langher ende breeder bladers/ die op beyden syden meer wtgheholt zijn ende scherper pinnen hebben/ maer anders ist gheheel minder.

Twee-blat.

Dese plante om datse bladers heeft die vande Wegebree ghelijck/ ende geirne groyet op vochte plaetsen/ is van sommighe ghehouden gheweest voor Damalonium, van ander/ maer beter/ voor den Ophrys van Plinius, niet om datse tot noch toe nut bevonden is gheweest om de wimbraewen te maken ende vercieren/ maer om datse de twee bladers heeft, waer door datse Zuyblat in Duytschlandt ghenoemt is/ daer sy overvloedich groeyet inde boschen/ bemden eñ coude vochtighe plaetsen/ hebbende eenen ronden ende glatten stele van onderhalue palme hooghe/ waer aen beneden voorts comen twee bladers aen elcke syde een / teghen malcander ouer staende/ die vanden Handekens cruydt ende water Wegebree ghelijck/ groen van coleur/ ende inde lengde met senuen door-loopen: Voorts van bycans half de stele opwaerts is die becleedt met bloemen / ouer beyde sijden staende met een dobbel reke / bleeckgroen van verwe / van fatsoen ghelijck een vlieghe oft een voghelken sonder pluymen / niet zeer onghelijck dien vanden Handekens cruyden. De wortel is saselachtich herwaerts ende derwaerts wtghespreydt / gheen tsamentreckende cracht hebbende om te moghen wesen Damasonium, hoe wel datse zeer goedt is tot wonden ende ghebroken leden / ende eenichsins den Alisma ende Ophrys ghelijck/ nochtans en kanmẽ niet gheseggen datse een van beyden is.

Een blat.

Een-bladt is van wtspruyten den Twee-bladt ghelijck/ ende heeft tbladt vande Wegebree / ouer al in doncker bosschen zeer wel bekendt. De witte bloemen cryget inde Mey/ wel rieckende/ die vanden Meybloemkens ghelijck/ nae de welcke dat volghen cleyn bleeckroode besikens als sy rype zijn/ bitter ende ontlieflijck van smaecke/ maer een excellente cracht hebbende teghen de verladen zenuen.

Tweeblat. In Latijn/ Bifolium, ende is Pseudorchis Bifolium Dodonæi, van sommighe ghenoemt Gramen Parnassi. In Hoochduytsch/ Zweyblat.

Eenblat. In Griecks/ Monophyllon. In Latijn/ Vnifolium recentiorum, ende is Gramen Parnassi van Cordus ende Leonicerus. In Hoochduytsch/ Einblat.

Jnt eerste cryget beneden een bladt/ voorts alst saedt nu ripe is/ comter een ander bladt int opperste dat minder is/ eñ zijn alle beyde als die vande Wegebree ende met aders ghestoffeert/ bouen scherpste een weynich clockskens ghelijckende. De reste heuet geheel ghelijck de voorseyde Meyblomkens/ maer en is vanden ouders niet beschreuen ghewest. De wortel is dunne ende gheknoopt dweers wt-loopende.

Cracht. De wortel van Eenbladt ghestooten wordt vande Medicijns nu ter tijdt ghehouden voor een sonderlinghe remedie teghen de peste/ alsmen terstont int eerste daer af inneemt met azijn/ wyn oft water tghewichte van een dragme.

Wegebree.

Wegebree is vanden Griecken ghenoemt gheweest Arnoglossa, alsoo veel te segghen als Lams tonghe/ ghelijck ander cruyden in haerlieder sprake ghenoemt worden Natertonghen/ ende Honts tonghe. Dit cruydt heeft tot allen tijden zeer wijdt ende breet bekent gheweest/ by alle natien van volcke om sijn zeer groote vruchtbaerheyt ende deucht/ waer af de grotte vande bladers ende tfatsoen zijn makende diuersche namen ende soorten van dit cruydt.

Want de ghemeyne Wegebree met de breede blaeders/ de welcke in alle landen is groeyende/ heeft rontachtige bladers/ inde middel breetst ende volder/ plat op d'eerde liggende/ sijdelincs spruytende wt een witte saselachtighe wortel/ die inde middel voor afghebeten is oft ghecordt/ zeer ghelijck die van Duuels bete. De bloemen staẽ arewijs by een/ van fatsoen als Muyse stertkens/ donker root ende bruyn. Tsaedt is dien vande Porceleine ghelijck/ cleyn/ bruyn/ oft taneyt.

Graeuwe groote Weghebree.

Dese groote Wegebree heeft graewe bladers bouen wolachtich/ styfuer/ dicker/ ende int ronde ter eerden liggende/ hebbende de zenuen hooger wtpulende. De wortel is dicker/ langher ende min saselachtich. De stelen zijn oock rechter ende langer/ de bloemen corter/ maer meer wtgespreydt ende schoone/ witachtich/ ghesteert/ die in Junio ende Julio vergaen.

Weghebree. In Griecks Arnoglossa. In Latijn Plantago latifolia læuis. In Hoochduytsch / Wegerich. In Franchois/Plantain. In Italiaensch/ Plantagine. In Spaensch/Plante. In Portugeys / Chantage. In Engelsch/Plantayne.

Graeuwe groote Weghebree. In Latijn/ Plantago maior incana.

Roose Weghebree. In Latijn/Plantago Rosea.

Oock wordt wt ghenoechte onderhouden inde houen van Nederlandt eñ Engellãdt een ander sorte vã Wegebree/ die weerdich is datse dẽ naecomers by figuere eñ beschrijvinghe bekent werde. Sy is in allẽ de groote Weghebree ghelijck/ behaluen d'opperste vande steelkens / ende heeft rondtomme zeer fraey veel blaerkẽs by gelijck vervolgh op malcander rustende / ende allenckskens bouen tsamencomende / waer dat sy tiechelwys oft schelferwys ouer malcander comẽde / maken een aerdich schildeken/ als een groen bloeme / ghelijck men sien mach in eenighe spetie van Primula Veris. Tsaedt comt voorts wt midden vande spacien tusschen de bladers/ dwelck den anderen ghelijck is.

Roose weghebree met wijde aren.

Tverschil van desen Wegebree is alleene ghelegen inde velden en houen van Nederlandt/ inde wydt wtgesprende are / die gheladen is met een zeer groote menichte van groenachtighe bloenikens druyswys vast by een staende.

Roose Weghebree met wijde aren. In Latijn/ Plantago Rosea panicula sparsa, ende van C. Gemma, Sarothrodes ende Corematophora, oft Scoparia.

Honts ribbe.

Dese Weghebree heeftmē in Latijn ghenoemt Quinque-neruia, om dat de bladers van vijf zenuen doorloopen werden / ende hebben aende canten sommighe tandekens. Dese bladers zijn smalder / stijuer / van beyden sijden meer inghetrocken / ende spitsch / waerom dat vande ongheleerde in Latijn Lanceola ghenoemt wordt. De wortel is corter / ronder / veel saselinghen hebbende / vande welcke wtspruyten biesachtige ghecante steelkens / aende welcke groeyen witte bloemkens in cortachtighe ronde aerkens. Dit cruydt is drooger van nature / ende meer ghepresen in wondtdrancken / saluen / ende tot ghescheurtheden: ende groeyet oock ouer al soo wel als het ander.

Zee Wegebree/ oft Zuyde der Vriesen.

Men houdt oock voor Wegebree / een ander zee-plante / die veel bladers heeft / smal ende cleyne / die vande Pareije van verwe ende wesen ghelijck. Ende hoe wel de selfde dickwils ghesien ende ghemerckt heeft gheweest aende zeecant van Languedoc ende Engellandt / soo en kan niemandt seker gheseggen wat cruydt dat is: Nochtans en ist gheen cruydt ghelijcker van aren dan de Wegebree / oft Hertshoren. Dese Zee-Wegebree is den Serpentinen naeder / om de roode pleckskens die lancs ende dweers opde bladers zijn / ende wordt vande Vriesen Zuyde ghenoemt / de welcke tselfde eten met melck oft papken / segghende dat camerganck maeckt / ende de wynden verdrijft.

Cracht. Dioscorides. Daer zijn twee soorten van Wegebree / maer de groote is de nutste. Plinius seght datse de catarrhen doet ophoudē / ende de mage versterckt als sy ingenomē wordt / in spijse oft anders.

Dioscor. De bladers van Wegebree hebbē een droogende tsamentreckende cracht / waerom dat sy goedt gheleydt zijn op alle quade sweeringē / eñ loopende gatē / eñ op quade ende vuyle zeericheydt.

De selfde bladers stelpen alle bloetganck: daer en bouen seght Plinius dat tsap van dien inghegheuen wordt / den genen die bloet ouergheuen. De voorseyde bladers bedwinghen de voorts etende zeericheden / de vuyle puysten ende carbunkels: oock ghenesen sy d'oude ende quade zeericheden / eñ de quade sweeringhe Chironium gheheeten / fistulen / honts beten / verbrantheydt / heete geswillen / sweeringhen ontrent den ooren / de ghebreken vande ooghe Ægylops ghenoemt / als die met sout daer op gheleydt zijn. Een moes ghesoden vande bladers met azijn ende sout / is goedt gheten teghen het roo-melisoen eñ anderē buyck loop. Wegebree wordt oock inghegeuen in stede van Beete / ghesoden zijnde met Linsen teghen de watersucht / Leucophlegmatia ghenoemt.

Wegebree bladers ghesoden zijn goedt inghegeuen een half ure nae den eten sonder ghedroncken te hebben / den ghenen die de vallende sieckte hebben ende suchtachtich zijn.

Tsap vande bladers gheneest de quade heete sweeringhen des mondts / altemets daer mede ghewasschen: maer met Ceruse oft Cimolia ghemengt / dwildt vier: Ende is zeer goedt inde fistels ghedrupt: oock teghen de pijne der ooren / ende leepheydt der ooghen / daer in ghedrupt.

Tselfde sap wordt oock ghedaen in saluen oft medicijnen die ghebruyckt worden teghen de ghebreken der ooghen / ende is zeer goedt teghen tbloeden van tantvleesch / ende teghen wtworpinghe des bloedts ghedroncken. Weghebree sap wordt met een clisterie van onder inghedaen den ghenen diet roomelisoen hebben / ende te drincken ghegheuen den ghenen die wtdrooghen.

Tselfde sap wordt met wolle van onder ingheset / teghen d'opstijghen vāde moeder / al waert oock dat de persoone haer maendtstonden hadde. Tsaedt van Weghebree met wijn ingenomen stopt den

Honts ribbe/ oft cleyn Wegebree. In Latijn/ Plantago Quinqueneruia, oft Lanceola. In Hoochduytsch/ Spitziger wegrich. In Engelsch/ Ribbe worte.

Zee Weghebree/ oft Luyde der Vriesen. In Latijn/ Plantago marina.

den buyckloop ende tbloedtspouwen. De wortel van Weghebree ghesoden ende gheten / oft met dwater vande decoctie den mondt ghespoelt/ verdrijft den tantsweere. De wortel met de bladers wordt inghegheuen met maleuaseye teghen de sweeringhe vande nieren ende blase.

Men schrijft/ dat drye wortels van Weghebree met twaelf lepels wijns ende soo veel waters inghenomen/ de derde cortse gheneest/ ende vier Wortels de vierde cortse. Tselfde seght Plinius oock.

Daer zijnder die de wortels van Weghebree aenden hals draghen om te verdrijuen de sweerende clieren ende apostumatien ontrent den hals ende de kele/ dwelcke Plinius oock seght.

Galenus. Weghebree gheneest quade zeerich-heden. Want alle Medicijnen die behaluen datse vercoelende zijn / oock tsamentrecken / zijn nut ende goedt tot alle quade loopende seericheden/ ende fluxien ende rottinghe / iae oock zeer goedt teghen het roo-melisoen ende buyckloop / want sy stelpen alle bloedtloop: ende ist datter yet verbrandt wordt/ sy vercoelent. Sy doen oock sluyten ende ghenesen holle sweeringhen / ende andere oude ende nieuwe ghesweeren. Onder alle dese soorten van Medicijnen is de principaelste / iae haers ghelijck niet hebbende de Weghebree / ende dat door de ghelijckformicheydt van haer complexie: want sy heeft een drooghte sonder bijten/ ende een coude die niet en verdooft. Tsaedt ende wortel van dien / hebben dergheliicke cracht / ende natuere / maer droogher ende min cout. Tsaedt is van subtijlder substantie / maer de wortel grouer. De ghedrooghde bladers van dit cruydt zijn van subtijlder ende min coude natuere/ midts dat d'ouervloedighe watericheydt wtghetrocken ende verteirt is. Ende wt dese oorsaecke ghebruyckt men de wortels teghen den tantsweere. Daer en bouen teghen de verstoppinghen vande leuer ende nieren en worden niet alleene de wortels ghebruyckt/ maer oock de bladers/ ende noch veel meer tsaedt. Want dese dinghen hebben eenige afvaegende craehten in henlieden/ de welcke mē oock wel mach dencken dat int groē cruydt zijn/ maer dat die vande groote vochticheydt verwonnē wordt.

Dit cruydt vercoelt ende drooght tot inden tweeden graedt. Theeft een ghemengde complexie/ want het heeft yet waterich ende cout/ ende yet amper/ tghene dat eerdich is/ dat is drooghe eñ cout.

Apul. De wortel van Weghebree aenden hals ghehanghen/ neemt wonderlijck wegh de pijne vanden

vanden hoofde/alsoo Apuleius daer by voeght. Tsap van Weghebree laeu ghemaeckt/ gheneest de pijne des buycks daer mede stouende. De bladers van Weghebree ghestooten / verdrijuen de gheswillen daer op gheleyt. Tsap van Weghebree ghedroncken gheneest d'inwendighe leden eñ suyuert zeer wel de borst. Tsaedt van Weghebree ghestooten tot puluer / ende inde wonden ghestroyt/gheneest de selfde wonden. De bladers van Weghebree ghestooten ende gheleyt op verbrandtheydt/vercoelt ende gheneest die. Tsap van Weghebree eenen lepel daer af ghedroncken verdrijft de wormen: tselfde doet oock tcruydt ghestooten ende op de nauel gheleyt.

Weghebree met onghesouten verckens liese ghestooten / ende sonder sout geinck een plaester daer af ghemaeckt/verdrijft alle harde gheswillen des lichaems daer op gheleyt. De bladers van Weghebree ghestooten met wat souts verdrijft de pijne ende gheswil van tfleirsijn ende vande zenuen daer op gheleyt. Als yemanden de voeten gheswollen zijn van gaen / men sal daer op legghen Weghebree bladers met azijn ghestooten/ende tswillen sal vergaen.

Cleyn Holosteum van Montpelliers.

Holosteum Salamanticum maius Clusij, ende is een medesoorte van dat van Montpelliers / maer veel meerder.

Die van Montpelliers houden t'onrecht voor den Holosteum een cleyn cruydeken om dat de wortel niet ouer en comt met de beschrijuinghe van Dioscorides, de welcke hoe wel datse witachtich is/nochtans is sy houtachtich/ende hardt als die vanden veldt-Cypres / Stinckẽde Camille oft Cicoreye ende vol saps / waer wt comen veel bladers van zee Weghebree / witachtich ende ghehayrt. De steelkens ende arenkens zijn die vanden Heerts-Horen-cruydt niet onghelijck / aschverwich. Twordt ghevonden lancks de dorre canten vanden Olijf houen by Montpelliers op den wegh vã Boutonnet. Dit heeft een bindende ende wat drooghende cracht/met eenen aerdigen / sautachtighen smaeck e/ die tot spoutsel verweckt.

Holosteum Salamanticum maius Clusij.

Clusius maeckt alleene wt de grootte d'onderscheydt vanden Holosteum, de welcke voorts comt op de

op de dorre hoevels by Salamanca gheleghen/ ende lancks de weghen by Valencē in Spaigne. Ghelijck wy oock ghesien hebben/meyne ick wel/inden lande van Montpelliers.

Fonteyn-cruydt. In Griecks/ Potamogeton, oft Stachyites. In Latijn/ Fontalis, ende spicata. In Hoochduytsch/ Zamkraut. In Franchois/ Espy d'eaue. In Spaensch/ Espigada ende Vezina de Rios.

Dit cruydt en groeyet niet alleene inde riuierē/ maer oock inde vijuers eñ staēde oft oock traegh loopende wateren/ waer dat bouē op light/ al oft opder aerdē laghe/ hebbēde de bladers vā water-Weghebree oft Beete/ maer minder/ oft die vande Persick cruydt ghelijck/ hartachtich/ zenuachtich/ groeyende aen steelkens die oorsprōck hebben van veel gheknoopte boghelicke stelen/ waer op dat comen aerachtighe bloemen die vande water-wortel oft vanden Persick-cruydt ghelijck/ verstoruen roodt van verwe/ eñ dat in Wedemaendt ende Hoymaendt. De wortel is hanghende wt de knoopkens/ saselachtich/ crom ende slim loopende/ende door d'water inde grondt vast zijnde daer sy haer voedtsel wttreckt/ gelijck terstondt sal ghesyt worden inden Malabathrum, ende heeft eenen tsamentreckenden smaecke.

Dioscorides. Fonteyn-cruydt vercoelt ende treckt tsamen/ ghelijck Duysentknoop/ soo Galenus seyt/ maer sijn substantie is grouer dan die vanden Duysentknoop. Tselfde/ seght oock Plinius, is zeer goedt gheleyt op alle ieucksels/ ende oude loopende sweeren/ oft op voorts etende sweeringhen. Cracht.

Malabathrum.

Vandē Malabathrum der ouders en mach noch en wil ick niet voor waerachtich seggē/ ghemerckt dat Dioscorides voorts heeft ghebrocht wt haerlieder schriften dat hy sonder wortel is/ dryuende opde staende wateren/ daer nochtans in gheen gheweste van dat gheheel Indien/ de welcke binnen onsen tijdt veel bekender is/ dan henlieden was henlieder Griecken landt/ tot noch toe sulcken bladt niet en is voor ooghen ghecomen/noch ghesien gheweest: de welcke oock Dioscorides niet en heeft ghenoech verclaert: Waer wt is spruytende een oorsake van twee twyfellinghen: D'eerste oft hy oock tselfde ghekendt heeft: ten anderen/ hoe dat soude moghelijck zijn dat eenich bladt soude sonder eenighe hulpe van stele/ iae oock sonder wortel/ dat is te segghen/ sonder mont zijn, ende dat nochtans pleegt aen eenen draet ghesteken te worden midts dat welriekende/ groot/ dicke ende van vochtige nature is/ ende daerom dat aen eenē draet pleegt ghesteken te worden/ ten eynde dat drooghe soude worden. Waerom veel beter is te bekennen dat wy van tselfde niet en weten/ dan vanden ouders qualijck te gheuoelen/ oft vande ionghers luttel dancks te behalen: Want d'ouders hebben soo slechtelijck ende slappelijck daer af ghescreuen/ dat ghy niet en weet wat ghy nemen wilt: Ende de ionghers als sy/ om den hoop gheloone te gheuen/ veel authoriteyten by een rapen/ laeten ons meer oirsake om te soecken/ arm onder eenen onbekenden rijckdom. Want wat isser teghen/ datter onder soo vele bladers niet en soude een wesen/principalijck wt de vier edelste/ die dat Malabathrum soude ghelijck zijn. Ende dit is wel waerachtich: maer zijnen oorspronck eñ plaetse daert wast/ wordt qualijck beschreuen/ ghelijckmen sien mach aende beschrijuinghe van Agaricus. Waerom voorwaer dat soude zijn/ dat ons Malabathrum, de welcke ouer lanck die van Arabien bekent is/ ende hedensdaeghs vande Italiaensche medicijns ghebruickt wordt/ en is niet alleene om dat is groeyende in Malabar een landt van Indien/ maer oock om dat midts sijn excellente crachten/ meer proportien heeft met de water planten/ dan die bladers vande Caneele oft vande Giroffel nagels, de welcke bladers hebben den Lauwer bladers zeer gelijck: Maer dat bladt is dickachtich als die

Malabathrum, Tamalapatra Garciæ & Clusij.

Gentiane. In Griecks/Gentiane. In Latijn/Gentiana maior. In Hoochduytsch/ Entzian oft Bitter Wurtz. In Fráchois/Gentiane. In Italiaensch/Gentiana. In Spaensch/Gentiana. In Engelsch Gentiane ende Felworte.

vande Plompen/ ende d'aderkens haer streckende inde lengde lancks den rugge/ ghelijck in die van Fonteyn-cruydt/ de welcke om de ghelijckenisse vande figuere eñ plaetse van groeyen/ van sommighe/ maer onbequamelijck/ ghehouden wert voor Folium. Maer wy waren van ander opinie/ als de ghene die de bladers van desen ouer luttel iaren ghesien hadden by Anguillara ende ander zeer gheschickte mannen in dese saken: aen welcke bladers noch vast waren houtachtighe steelkens/ ende ghelijck scheutkens vanden tacken afghebroken/ iae oock ghecheele tacken. Dese bladers zijn zeer ghelijck die vande Caneele ende Giroffel nagels/ met een claere effenheydt/ aromatijck ende zeer soet riekende. De complexie/ nature/ maniere ende ghebruyck/ en zijn niet zeer ongheelijck (ende maken eenen goeden aessem) dẽ dingen die Dioscorides den Malabathrum toeschrijft/ waer af wy op een ander plaetse sullen bequaemelijcker schrijuen. De slecht gheleerde sullen ons daer teghen voor houden de woorden van Dioscorides, te weten: T'bladt op dwater swimmende sonder wortel. Oft nu eenich bladt wtspruyten oft leuen mach sonder wortel/ dat is te seagghen sonder mondt/ weet alle man. Want Linse, Donderbaert/ ende oock Muha oft Opuntia hebben wortel/ oft iet in stede van wortel. Iae dat meer is/ de water Linse, welcke d'alder minste van alle cruyden is/ heeft haer wortelkens/ ende onder de selue is eenich slijck daer sy af onderhouden ende ghevoedt worden.

Linse.

De vrucht Tembul gheheeten heeft de ghedaente van een eeckel/ ende is vier-mael minder dan die vanden Ilex baphica.

Tembel.

Dioscorides, Gal. Malabathrũ heeft de selfde crachten van Nardus. maer doet alle dinghen crachtelijker: het doet stercker water maken/ ende is der maghen proffytelijcker.

Cracht.

Malabathrum ghestooten ende in wijn warm ghemaeckt/ is zeer goedt ghestreken op loopende oogen eñ inflammatien. Malabathrũ onder de tonge gehouden/ maeckt eenen goeden eñ soeten aessem. T'selfde gheleydt tusschen de cleederẽ doet de cleeders wel riecken/ eñ bewaertse vande motten.

Gentia-

Gentiane.

De Gentiane van Dalmacien alsoo ghenoemt naer den Coninck Gentius/van ghebruyck ende vermaertheydt wegē zeer wel bekent/ is van bladers ēn plaetse van groeyen den witten Nieseruydt soo zeer ghelijck/ datse van verre is bedrieghende den ghenen die inde cruyden niet zeer wel ghever- seert en is: ghelijck als wy zeer ionck zijnde/ die de wortel van Gentiane haddē hooren prijsen voor zeer goedt om de vermoedtheydt te verdrijuen/ende den appetijdt te verwecken/soo wy moede waren ende dorstich/ meenden in eenen pot vol wijns die te worpen/maer werpen in stede van dien de wor- tel van wit Nieseruydt/ bedroghen zijnde door de ghelijckenisse vande bladers/in vueghen dat wy byeans souden ghestorven hebben. De Gentiane is een groot viandt vande rottinghe/ ende de doot van tfenijn. Sy is soo ghoeden hulpe teghen de peste/ datse niet alleene den mensche zijn ghe- sondtheydt en bewaert/maer oock den beesten/ende de selfde verloren zijnde weder gheeft. Daerom dat de Switsers dese metten Egelcole pleghen den verckenē/ende hier voortijds oock den veuen cas- sacken ende muncken in te gheuen/ om dat de siele niet en soude rotten ende stincken in d'leuende lichaem. Gentiane en groeyet nerghens van selfs dan op gheberchten/ die andersins goedt ēn vele om vinden is/ hebbende de bladers ende ghedaente eer sy bloeyet die vande Wegebree ghelijck/ groene oft roodtachtige bladers/met aderachtige vouwen/de welcke voorts comē wt een dicke wortel van eenen voet oft onder haluē lanck/ binnē geel/ ēn zeer bitter van smaecke. Den stele heeftse van eenē cubitus hooge/ aende welcke bouen groeyen veel geel bloemen met lanckworpige huyskens die vanden Seeperuydt ghelijck. Tsaedt is dien vanden Violieren ghelijck/ maer rosser ende cleyn- der/ ende niet marckachtich.

Dioscorides. De wortel van Gentiane heeft een verwarmende ende tsamentreckende cracht/ daerom een half loot swaer met wijn/ peper ende ruyte inghenomen/is zeer goedt den ghenē die van fenijnighe dieren ghebeten zijn. Idem Plinius. Tsap van Gentiane een vierendeel loots inghenō- men is zeer goedt tegen de pijne vande sijden/ende(als oock Plinius seght) den genen die van hooge ghevallen zijnde/ ghebroken/ oft verorompen oft ghespannen leden hebben.

De wortel van Gentiane met water inghenomen/ is zeer goedt den Leuersuchtighen/ ende die cranck oft weeck van maghe zijn/ d'welcke Plinius oock seght. De wortel van Gentiane van onder ghelijck een pessus ghesedt/ dryft de vrucht af. De wortel van Gentiane heylet ghelijck Lycium de wonden/ ende diepe voorts etende sweringhen/ daer op gheleydt/ maer sonderlinghe tsap daer in ghedaen zijnde. Tselfde sap versoet de pijne ende hitte der ooghen daer op ghestre- ken: ende wordt in stede van Meconium ghemengt onder de bytende medicijnen der ooghen.

De wortel suyvert alderhande mismaecktheydt ende plecken vande huydt des menschen.

De maniere van tsap vande Gentiane wt te trecken.

Dioscorides. Als de wortel ghestooten is/ men legtse te weyken in water vijf daghen/ daer nae wordt die in tselfde water ghesoden/ soo langhe als daer wortels ghesien worden/ ende alst water cout ghewordden is/ men syget door eenen lijnen doeck/ ende dan wordet weder ghesoden tot dat de dicke heeft van honich/ ende wordt soo bewaert in eenen eerden pot.

Galenus. De wortel is zeer crachtich/ alsser extenuatie/ purgatie/ suiveringhe ende openinghe van verstoptheden van noode is. Ten is oock gheen wonder dat sy sulcks vermach/ ghemerckt datse zeer bitter is. Plinius. Dese wortel(alsoo Plinius daer toe voegt) en mach niet ingenomen worden van vrouwen die bevrucht zijn. Dese wortel heeft soo grooten cracht/ datse niet alleene de merien die hoesten/ maer die haerlieder lendenen trecken/gheneest/ inghegheuen zijnde.

Apul. Gentiane inghenomen is zeer goedt teghen de quade ooren.

Madelgeer.

Veel gheleerde mannen maecken van dit cruydt een soorte van Gentiane/ daer toe ghemoueert zijnde door de ghedaente ende crachten. Nochtans en groeyet op soo hooghe plaetsen niet als de Gentiane/ maer wordt zeer vele ouer al ghevonden/ ghelijck by Basel ende Macon in Bourgoi- gnen/ groeyende op platte ende leeghe hoeuels onder den Gamanderlin. Dit cruydt en heeft noch- tans gheen geel bloemen/ maer bleeck blaeu/ ende de wortel is inde lengde ghespleten in drye oft in viere/ waer af datmen meynt datse in Latijn Cruciata heet/ nochtans heeftse meer dien naem/ om dat de bladers cruyswijs opden stele rusten.

Madelgeer is zeer goedt ghelegt op fistels oft diepe sweeringhen/ende is oock zeer goedt inghenō- men teghen venijnighe ende smettelicke oft pestilentiale sieckten. Madelgeer inghenomen suy- uert die borst/ ende doet alle tselfde dat de Gentiane vermach/ maer niet soo crachtich.

Duysentschoon.

Dit cruydt is de Cruciata gelijck oft de selfde/ d'welcke oock groeyet in hoeuelachtige bemdē/heb- bende smalder ēn minder bladers. De bloeme is blaeuw van fatsoen gelijck een lanck schelleken. De

Vande Gentiane niet roode bloemē hebbē wy vermaent naest de cleyne Centory.

Extractie vande Gentiane van Dioscorides.

Cracht.

Madelgeer. In Latijn / Gentiana minor, oft Cruciata. In Hoochduytſch/ Speerenſtich / Crewſwurtz/ ende Modelgeer. In Franchois/ Gentiane croiſee. In Italiaenſch/Gentiana minore.

Duyſentſchon van Cordus gheheeten Pneumonanthe, ende is een ſoorte vande cleyne Gentiane: vā Dodonæus ghenoemt Viola Calathiana Plinij. In Hoochduytſch/Lungenblume.

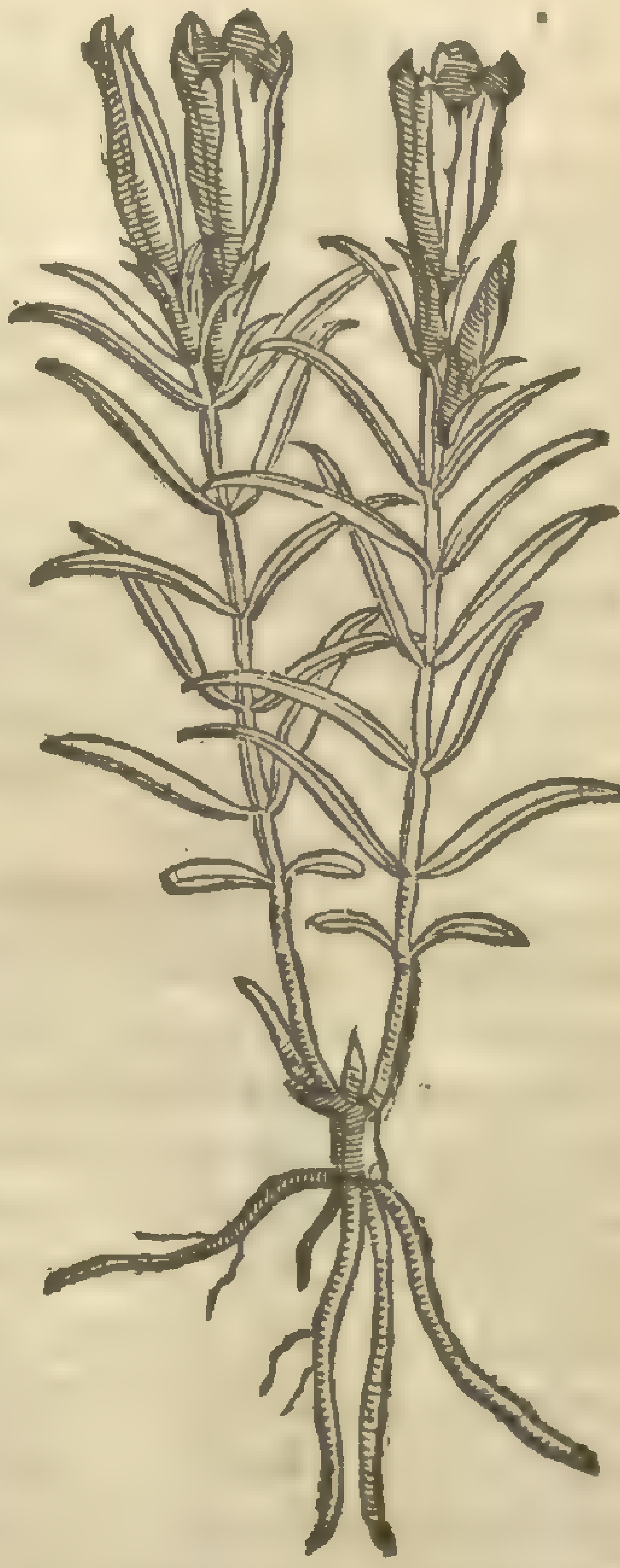

wortel ſaſelachtich/ gheenſins ghegraueert/ van Matthiolus figuerlick gheſtelt. Dit cruydt groeyet zeer vele in Piemont inde bemden by Suſe ende Riuoli.

Veranderinghe van bloemen.

Alleenlick een plante ende haers ghelijck / maer met witte bloemen heeft in ſijnen hof tot Louen/ de zeer gheleerde Leſer inde Medicijne Peeter Breughel.

Cracht. Dit cruydt heeft de crachten vande Gentiane/maer niet ſoo ſterck.

Diuerſcheydt van Gentianelle oft Pneumonanthe.

Deſen en is niet zeer ongelijck / dan datſe gheheel magerder is/de ghene die opde vochte heyden van Brabandt is groeyende / de welcke haer bloemen is gheuende in Oogſtmaendt ende inden Herft.

Gentianella Heluetia met de purper bloemen van Clockſkens.

Wy gheuen v hier drye ſoorten van Gentianelle/ de welcke noch niet en zijn beſchreuen gheweeſt/ die nochtans aerdick zijn. D'eene heeft een cleyne wortel die geelachtich is ende ſaſelachtich / ende zeer veel bladers groeyende int ronde aen d'onderſte vanden ſtele/ de welcke die vanden Olijfboom oft Weghebree ghelijck zijn/maer van verwe ende weſen die vande alderminſte Gentiane. Tſteelken is nauwe eene palme hooghe/ bycants ſonder bladers/dan vaſt byde bloeme/ waer dat gheſien werden twee oft drye cleyne bladerkens. De bloeme is purper/van ghedaente/ grootte ende verwe/ den Marietten ghelijck/ende is zeer bitter van ſmaecke. Dit cruydt groeyet opde hoeuels ende dellende plaetſen ontrent Padua / daer men pleegt de aderſlanghen te vanghen / ende oock in Switſerlandt.

Gentianella Alpina.

Ons Switſerſche Gentianelle met de bloeme vande Clockſkens / is zeer ghelijck deſe ander Gentianelle/de welcke heeft een luſtighe blaeuwe bloeme/lanckworpich ghelijck een ſchelleken/ ghedeylt in vijf bladerkens/op yeghelicke ſtele maer een bloeme draghende. De bladers/d'wtſpruyten ende de ſmaecke / zijn die vande gele Santorie ghelijck. De wortel is teerkens/ſaſelachtich / verwerret.

Deſe

Gentianella Heluetia met de purper bloemen van Clockskens.

Gentianella Alpina , verna Clusij, Cantabrica quorundam.

Alderminste Gentiane. In Latyn/ Gétiana minima.

Dese groeyet gheirne opde toppẽ vande hooghe berghen/waer datse oock inde Lente bloeyet/ ghelijck de voorseyde Switsersche.

Alderminste Gentiane.

D'alderminste Gentiane die de aerdichste is van allen ende opschiet ghelijck de cleyne Santorie/ dien sy eenichsins ghelijck is/ groeyet zeer vele int opperste vande hooghe berghen/ daer in Noorden ende Oosten de Donauwe sijnen oorspronck heeft/ende oock de riuiere Athesis die in Italien afvalt/ byde poelachtighe doolaghen ende bergh van S. Niclaes/ de welcke gheheel cleyne is ende ontrent een palme hooghe/ van bladers ende wortel de cleyne Santorie ghelijck/maer minder/de welcke twee tsamen voorts comen wt de knoopkens besettende de cleyne steelkẽs/ eens-deels vã beneden ende eens-deels inde middel wtghe sproten/ aen welcke steelkens int opperste voorts comt ghelijck een bladerackuch huysken van fatsoen den Genofflen ghelijck/met een zeer schoon hemels blaeu bloemken. Dit cruydt is oock zeer bitter/ende een goedt wondtcruydt/ waerom dat met ghemeynen voys vande veldt-scherders Gentianelle gheheeten is/ andersins houden wy dat voor cleyn Santorie oft dien zeer ghelijck.

Dit cruydt groeyet oock ouervloedich opde hoeuels van Noordt-Engellandt/ Nederlandt ende Vranckrijck/waer dat somtijdts/maer selden/ met witte bloemen ghevonden wordt.

Wit Niescruydt.

Dit cruydt groeyet zeer ouervloedich opde vochte toppen vande berghen ende opde Alpes,principalijck die zeer cout/ hooghe/ ende bemptachtich zijn daer de groote Gentiane geerne groeyet/als elders vermaendt is/onder d'wit Niescruydt/ wien dat soo van bladers gelijck is/ dat de gene die de bladers van verre siet/ daer door bedroghen wordt/ principalijck inde somer als dander gras gheheel verdroogt oft afgheten is/ ende dat de schapen om de bitterheydt van gheen van beyden en willen eten. De wortel heeft veel saselinghen wt ghespreydt in deerde/ de welcke bouen als midden in eenen block oft knoop by een vergadert zijn/ die vanden Weghebree niet onghelijck/ maer meerder/ wien dat de bladers oock ghenoech ghelijck zijn/ maer veel meerder/ stijfuer/ende inde lengde geribt/ waer af de middelste strepe blaw grau is/ welcke bladers ouer malcanderen comende/ plat ter eerden eens-deels ligghen/ ende eens-deels omvanghen eenen hollen/ calen/ sapachtighen stele van twee voeten hooghe/ op d'middel van de welcke tot bouen toe/ op beyden zijden aen steelkens de bloemen wassen deen bouen dander; druyuewijs/ witachtich van verwe. Dit cruydt wordt zeer vele ende seker ghebruijckt/ ende is ouer al Europen ghenoech bekendt.

Diuerscheydt van Niescruydt.

Niescruydt met { witte / groenachtighe / doncker roode/ } bloemen. inden hof van Mouton.

Wit Niescruydt met vroeghe doncker roode bloemen.

Dit niescruydt spruydt voor dander wt/ ende heeft oock meerder/ breeder ende langher bladers: Wt dmiddel vande welcke eenen stele opgroeyet van drye cubitus oft meer hooghe/ waer aen voorts comen

Wit Niescruydt. In Griecks/ Elleboros Leucos. In Latijn/ Helleborum album, oft Veratrum. In Hoochduytsch/ Weisz Nieswurtz. In Fráchois/ Helleboire blanc, Van die van Languedoc Veraire. In Italiaensch / Helleboro bianco ende Veladro. In Spaensch/ Yerua de baleste eñ Vedegambre blanco. In Engelsch/ Hellebor.

Hellehorum album met bruyn roode bloemen.

comen gheen witte bloemen/ maer doncker root sterrewijs/ nae de welcke dat tsaedt volght in haeukens/ den voorgaenden ghelijck. De wortel is langher/ maer niet soo saselachtich.

Dioscorides. De Nies-cruyden van Galaten ende Cappadocien/ de welcke witter ende stofachtiger zijn/ doen eer versticken. Niescruydt doet met ghewelt braken ende overgheuen diuersche humeuren ende treckt wt (als Plinius seght) doorsaken vande sieckten/ ende daerom gheneset oock de vallende sieckte. Wordt ghemengt met medicijnen der ooghen/ om te verdryuen de duysterheydt vanden ooghen. Van onder met eenen pessus geset/ verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ ende doodet de vrucht. Doet niesen (als Plinius oock seght) ende ghemengt met honich ende moutpappe doodet de muysen. Niescruydt verteiret tvleesch alst daer mede gesoden wordt.

Wordt alleene nuchter inghegeuen / oock met Sesama, oft gherste water/ oft met substantie oft vetticheydt van Linsen oft Halica, oft met Honich-water/ oft pap/ oft eenich ander suypen. Dwordt oock met broot ghekneet ende al soo gheroost oft ghebacken. De bereydinghe vande lichamen/ oft d'ordonnantie van cost/ is zeer nerstich gheleert vande ghene die gheschreuen hebben vande quantiteydt van in te gheuen/ ende principalijck vã Philonides Siculus Emiensis, wien wy nu volghen: Want het waere veel te lanck / sonderlinghe in dit boeck te schrijuen vande materie ende oock vande maniere van cureren nae den eysch vande conste der medicijne. Sommighe gheuen dat met een papken oft suypken/ oft met zeer veel doorghedaen substantie van Halica : oft nae dat sy bevolen hebben wat etens te gheuen / soo gheuen sy terstondt het Niescruydt in / sonderlinghe den ghenen die in perykel souden zijn van versticken / oft dat de sieckte dlichaem cranck maeckt. Want by die maniere soo en is douergheuen niet sorghelijck/ midts dat dese medicijne bequamelijck inghegheuen wordt den lichamen als die met spijse versien ende ghevult zijn. Met oleum Balani ende azijn van onder ingesedt verweckt tot braken. Ægin. Soo wel wit als swart Niescruydt is warm en droo-

ghe

ghe inden derden graet. Galenus. Niescruydt heeft een verwarmende cracht ende afvaegende/ d'welcke Ægineta oock seght / waerom dat zeer goedt is tegen de witte schelferinghen/ ruidicheydt/ schorftheydt eñ melaetsheydt. Witte Nieswortel inde Fistels gesteken die harde canten hebben/ byt die binnen twee oft drye dagen af: Maer Ægineta schrijft dat den swarten toe. Niescruydt in azijn ghesoden ende de mont daer mede ghespoelt / versuet den tantsweere.

Plinius. De beste Nieswortel is/ die terstont doet niesen / maer sy is veel crachtigher dan de swarte (sonderlinghe ist dat iemant leset byden ouders de bereydinghe vande drancken) teghen de schuddinghen/ verstickinghe/ ongheтydighe crachten vanden slaep / ontallighe hicken ende niesinghen/ weeckheydt vande maghe/traegh oft lanckſamich overgheven / oft veel oft luttel overgeven. Maer de faute vanden ouders was/ dat sy wt vreese van dese saken daer af te luttel inghaven/ ghemerckt dat eer weder wtcomt/ alst wat vele inghenomen wordt. Themilon en dede maer een half loot innemen. Die nae hem ghecomen zijn/ hebben een loot inghegeven/* door d'excellent woordt van erophilus, die den Elleborus was ghelijckende by eenen zeer vroomen Capiteyn. Want als in dlijf alle dinghen beroert zijn/(seyde hy) dan comt d'Elleborus eerst ende voor al wt: Daer en boven is vreuit ghevonden/ dat de wortel met schaerkens in stucken ghesneden zijnde/ de schorsse daer aen blijft: ende als die gheydelt is/ soo valt het marck wt. Dit marck inghegheven alsmen te zeere overgheeft/ doet d'overgheven ophouden. Men moet oock toesien alsmen wil doen een goede cure/ dat niet en worde inghegheven/op eenen duysteren dagh/want dan maket onverdragelijcke pijnen. Sonder twijfel tis beter inde somer dan inde winter ingegeven. Dlichaem moet seven daghen van te vooren ghepurgeert worden met scherpe spijsen/ abstinentie van wijn/ opden derden ende vierden dagh met braken ende tsavens te vooren met vasten. De witte Nieswortel wordt inghegeven met soeten dranck/ maer aldernutst met melck oft papken. Onlancs is ghevonden datmen de Nieswortel heeft gheleydt in open ghesneden Radijs / ende dan den Radijs weder tsamen ghebonden/ om dat de cracht soude vergaen ende met dat versoetsel inghegeven worden / want vier uren daer nae beghinnet weder over te comen/ende de gheheele werckinghe wordt binnen de seven uren volbrocht. Dese wortel gheneest de vallende siecktен/ draeyinghe des hoofts / swaermoedicheydt / wtsinnicheydt ende rasernien/ melaetsheydt/ witte zeericheydt/ cromheydt des hals/ bevinghe der leden/ tfleirsijn/ watersucht/ende dien den buyck begint styf te worden van dwater/ de weeckheydt van maghe/vercrompen leden ende crom gaende mẽschen / de Sciatica/de vierde cortsen die andersins niet en willen achterblyven / verouderden hoest/ heete aposteumiẽ ende wederkeerende pijnen des buycs. Sy verbien dese wortel in te gheven den ouden menschen ende ionghe kinderen: Insghelijcks oock die teer eñ wyflicke lichamen hebben oft cleyn van herten zijn/ eñ den vrouwen min dan den mans. Insghelijcks oock dẽ bevreesdẽ menschen/ oft als d'inghewant geexulcereet is / oft ghesworllen/ ende geensins den ghenen die bloetspouwen oft witter kelen oft wt de sijde: Van buyten opgeleydt gheneest sy d'wtbreken vande flegmatike humeuren met verckens liese daer op geleydt/ ende oock d'oude etterachtighe sweeringhen. Witte Nieswortel ghestooten ende met melck ghemengt den vlieghen voorghestort/ doot de vlieghen. Met de selfde wordt ghenesen de Luyse-sieckte.

*Wy hebben desghelijck oock soo veel inghegheven ende sien inghеven.

Mesue. Niescruydt is tweederande/ wit ende swart/ maer tswart is ghesonder dan het wit/ iae dat meer is/dwit dreygt vreeselijcke accessen ende accidenten / maer het swart bewaert d'lichaem gesont/ende al oft ionck ware. Men moet van dese wortel kiesen die scherp is van smake / ende bitende/ van verwe de Haselwortel ghelijck/broesch/middelbaer tusschen dicke ende dunne/ ende tusschen out ende ionck / tusschen swaer ende licht/ oft eer lichter dan swaerder/ effen oock ende sonder rouwicheydt. De wortel is beter dan het cruydt/ ende van diẽ zijn de schorssen vande saselingen eñ wortelkens de beste: Inde Somer moet gheplucktt oft wtghetrocken worden: Maer de witte is min scherp ende bijtende/oock en openbaert haer niet terstondt haer scheerpheydt / al ist datse bitterder is dan de swerte. Voorts van ander crachten is sy de swerte ghelijck/wtghenomen datse mach langer goedt ghehouden werden. De swerte Nieswortel is heet ende drooghe tot inden derden graedt: sy maect subtijl / sy suyvert/ sy resolueert/ ende etet af dvleesch dat over de quade sweeringhen groeyet. Daer en boven ist datse groeyet aende wortel van eenighen boom / sy gheeft de vruchten van dien boom een purgerende cracht. Maer de witte is heet ende drooghe tot ten halven vanden derden graedt: sy suyvert oock ende sy bijt/ maer sy purgeert met veel braeckens / ende doet geweldichlick niesen. Dese moet men schouwen/om datse worght oft versticken doet. Nae tsegghen van alle gheleerde moet men de swerte nemen/sonderlinghe ghebetert zijnde door natuere ende conste: oock en moet men die niet inghеven dan stercken ende cloecken persoonen/ende dat inde Lente. Inghegeven zijnde op bequamen tijdt ende bequamen persoonen/ maeckt een beter complexie/ ende daerom oock beter seden ende manieren/ende dlichaem ghesont/ende al oft ionck waere/ want dit zijn haer eyghen natuerlicke wercken/als ons Hippocrates verclaert. Sy suyvert dlichaem van alle quade ende vuyle

humeu-

humeurẽ / sy treckt af soetelick ende sonder moeyte cholerike/ melancholike ende flegmatijcke humeuren/ waer door datse tbloedt suyuerder maeckt/ te wetẽ/ wttreckende de vuyle humeuren die met tbloet inde aders ghemengt zijn/ niet alleene wt de hollicheden vande partijen / maer oock wt tgheheele lichaem ende wtghelegen partijen/ iae wt der huyt. Sy is oock zeer crachtich om de herssenen ende tgheheel hooft te suyueren ende d'instrumenten vande sinnen/ oock de zenuen ende ingewandt / de blase ende moeder. Oock is sy merckelick goedt inde gebreken der herssenẽ/ als is hooftsweere/ hemicrania, rasernije/ melancholije oft swaermoedicheydt/ draeyinghe des hoofts/ vallende siecke/ lamicheydt/ ende loopen vanden ooghen/ oock inde ghebreken ende siecken vande iuncturen/ als knobbelen ende andere herde melancholijcke gheswillen/ clieren ende cropachtighe sweeringhen. Metten cortsten ghesevt/ Nieswortel is ghelijck een Theriakel / ende om soo te segghen/ een medicijne vande melaetscheydt/ cancker, quade seericheydt/ wildt vier/ quade vlecken des lichaems ende voorts etende sweeringhen. Tsubtijl poeder oock vande swerte Nieswortel / verstercket ghesichte: Insghelijcks oock den azijn daer dese is in ghesoden ende in d'oore ghedrupt / gheneest het tuyten vanden ooren ende verstercket ghehoor. Ist datmen met den selfden azijn de mondt spoelt/ t'gheneest dẽ tantsweere. Bouen desen is de Nieswortel goedt teghen de ghebreken der milten / langhe by bliuende cortsen/ de vierde cortse ende ander siecken wt de melancholie oorspronck hebbende/ die qualick willẽ ghenesen: sy doet oock water maecken ẽ verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden : sy maecket lichaem goedt van verwe ende reucke/ ende gheneest de ghebreken des mondts ende der huyt / ende oock alle leelicke vlecken ende schelferinghen vander huyt / in wat manieren dat sy ghebruyckt : Met azijn ghemengt ende op de huyt ghewreuen / neemt wegh de mismaecktheydt van dien/ ende roode puysten oft blaerkens byden ooren oft schamelheyt: De witte Nieswortel verweckt door d'onmatich ende te zeer gheweldich braeken vreeselicke accessen / maer van buyten opghewreuen soo gheneest sy gheweldich de ghebrekẽ vander huyt/ schorftheydt/ quade seericheydt ende sproeten. Beyde de Nieswortels ghenesen de fistels ende quade ende vuyle stinckende seericheden. De witte dan/ midts datse den lichamen van desen tijdt moeyelick is/ sal als fenijn/ sonderlinghe dat verstickende is/ gheschouwet werden. Maer de cracht vãde swerte/ heeft tot onsen tijden toe lijdelick gheweest/ hoe wel oock swaerlick. Want den ghesonden lichamen is het Niescruydt lastich / seght Hippocrates ; maer met conste ende verstant ghebetert zijnde/ wordt bequamelick inghegheuen/ ende werket totter gesontheydt. De sone van Zezar laet weycken een betaemelicke quantiteyt vande schorsse vande wortelkẽs vanden Niescruydt in laeuwe Manna die ghelijck honich is/ den tijdt van acht uren/ de welcke door eenen doeck ghedaen zijnde/ soo gheeft hy die in te nemen/ want de cracht vande Nieswortel is daer in ghetrocken. Tselfde wordt oock ghedaen met honich oft sop van hinnen oft van vleesch / oft met Oxymel, oft soeten wijn/ oft met sauce/ oft syrop/ oft eenighen ghesoden wijn/ daer by voeghende een pappeken van mout oft van rijs/ ende wordt alleen te suppen ghegheuen. De cracht van beyde de Nieswortels wordt wt den lichaem ghedreuen / door wijn met honich ghesoden / decoctie van lanck rosijn/ oft van Gerste/ oft van hanẽ oft hinnen/ met olie van Noten oft soete Amandelen oft der ghelijcke dinghen. Maer poeder van Nieswortels in te nemen/ is sorghelick. Tghewichte van in te geuen is van eenen scrupel tot een dragme oft vierendeel loots.

Wildt wit Niescruydt.

Dit cruydt in Griecks Epipactis ghenoemt en schijnt niet genoemt te zijn Helleborine oft wildt wit Niescruydt/ om dat den Niescruydt ghelijckende is/ maer om dat met de Niescruyden ghemengt werdt/ ende opde selfde plaetsen was groeyende / ende als eenen toom was vande zeer gheweldighe werckinghe vanden dranck oft medicijne die vande Niescruydt ghemaeckt was/ ende daerom prijstse Dioscorides teghen tfenijn / ende seght datse de leuer zeer goedt is. Oock en blijckt niet welcken Niescruydt dat hy die heeft ghelijck ghemaeckt/ iae dat meer is/ noch oock dat hijt ghedaen heeft/ niet meer dan hy en heeft gedaen van gheen van beyde de Sesamoides. Daerom wat Matthiolus hier wil raden dat mach sien die wil/ ende daer mede lacchen. Wy sullẽ sijn versierde Helleborine die hy wt Tragus heeft ontleent/ ende gheleert datse sulcks niet en was, stellen op een bequaemer plaetse.

Om gheen ander oorsaecke en ist Helleborine ghenoemt gheweest/ dan om dat met haer saedt/ ghevoeght zijnde byde witte Nieswortel/ tbraecken ghemackelicker soude gheschieden / als blijckt wt de woorden van Theophrastus int 11. capittel van sijn 9. boeck/ waer dat hy Helleborine heet een cruydeken van dusdaenich profijt. Waer wt sommighe meynden dat was ons Herniaria : vande welcke tsaedt/ sap ende bladers/ groote cracht hebben teghen de verstoptheydt vande leuer/ ende steen inde nieren: iae dat meer is / in dien dat hier yet mach helpen / tpoeder vande bladers door een min bevonden qualiteyt/ verweckt tot niesen. Waerom wel zijn mocht dat met Niescruydt ghemengt werdt om zijn cracht te voorderen oft verwecken/ ghelijck men gheschreuen vindt / dat d'ouders pleghen sout ende azijn daer by te voeghen/ om dat de Nieswortel te rasscher soude wercken.

Cracht.

Herniaria. Millegrana. Centograna.

wildt

Wildt wit Niescruydt. Helleborine oft Epipactis Recentiorum.

Papenschoen/oft Vrouwen schoen. In Latijn/ Calceolus Mariæ, & Sacerdotis crepida. **In Hooch-duytsch Frawen schuh: ende is** Damasonium nothum **van** Dodonæus.

De ionghe Herbaristen beweegt zijnde door den naem/ hebben gemeynt dat men behoorde tselfde te verstaen van een cruydeken dwelcke van ghedaente den Niescruydt ghelijck is/ ẽn hebbẽ daerom tweederhande oock ghestelt/ te weten wit ende swert/ de welcke waert dat sy soo neerstich hadden gheweest om te ondersoecken als sy te haestich waeren om sekerlick te segghen / sy souden waer mede ghehadt hebben wt Theophrastus om niet te dolen. Want hy seght int 11. cap. van sijn 9. boeck/ dat tsaedt van desen pleegt ghedaen te worden inde medicijnen van Niescruydt ghemaeckt/ als een verweckinghe tot braecken/ ende heet het cruydeken Botanion: Waerom (ghelijck wy hier voor vermaendt hebben) Helleborine is soo veel als Veratrulum ghesevt gheweest / niet ghelijck Cardamine, om dat den Cardamũ ghelijck is/ maer d'Epithymũ ende Sesamoides, niet om de ghelijckenisse/ maer om tghebruyck/ vanden ouders Helleborus is ghenoemt gheweest: Maer om dat wy souden behulpich zijn den lief-hebbers / soo sullen wy hier beschrijuen beyde d'Helleborinen vande ionghe Herbaristen/ hier de witte/ ende dander byden swerte Nieswortel.

Veel gelijcker is/ ten minsten van ghedaente den witten Niescruydt/ de ghene die groeyende is inde doncker bosschen ende lomberachtighe plaetsen van Vranckrijck ende Nederlandt / de welcke heeft eenen rechten stele van eenen voet hooghe / om de welcke dat groeyen bladers die vande Weghebree / oft wit Niescruydt ghelijck/ maer smalder/ ende bouen aende stele groeyen veel witte oft lijfverwighe bloemen die inde middel hol zijn/ met stipkens eens deels gheel ende eens-deels root/ ghelijck int binnẽste van die vanden Vingherhoet cruydt den welcken dat oock niet onghelijck en is. Tsaedt groeyet in haufkens/ ende is cleyn/ dien vanden Vingherhoet cruydt ghelijck. De wortel heeft min faselinghen dan die vanden witten Niescruydt/ hier en daer loopende/ swartachtich/ met een harde ende bitter schorsse.

Papenschoen/ oft Vrouwen schoen.

Dit vremt fatsoen van bloemen zeer lustich om sien / schijnt vanden ouders vergheten te zijn: welck cruydt oock heeft de bladers van Weghebree oft van Helleborina, dat sommighe ghe-

houden hebben voor Alisma, ende wordt vanden ghemeynen volcke Noortwaerts gheheeten Onser vrouwen schoen/ oft Papenschoen / om tfatsoen ende ghelijckenisse vande bloeme / de welcke is van vier purper-roode bladerkens/die wt hen middel voorts brenghen eenich fatsoen van een gheel vatken binnen hol ende rondt/ ghestelt ghelijck d'lijf van een Horsel oft Wespe/ groot als een duyuen-eye: bouen open ghelijck tgat van eenen schoen : hebbende de bladers vande Wegebree oft Alisma, inde lengde met dicke aders gheribt. De wortel staet dweersch / niet diep inder aerden. Wy hebben dit cruydt ghesien in Switserlandt ende ontrent Is broeck op lomberachtighe plaetsen ontrent d'Alpes/ ende nu onlancks inde houen van Mijn-heer Brancion/ ende Heer Jan vander Delft salligher ghedachtenissen: welck Heer Carel Clusius ouergesonden hadde van Weenen in Oostenrijck: ende heeft my niet alleenlick de figuere/maer oock de wortele selue ter handt gestelt/ de welcke hy soo wel by Weenē in Oostenrijck aen tgheberghte/ als in de lommerathtige bosschen van Hongrijen wtghegrauen heeft: Ende zal dese plante corts wtgheuen in drucke/ eyghentlick beschreuen met sijn saedt. De wortele cruypt dweersch ende crom door d'aerde met maillekens oft ronde knoopkens daer de stelen verdwijnt zijn/ ghelijck Boom-vaeren/ende is gheveselt als de wortele vā stekenden Balm oft Helleborina,waer af het schijnt een medesoorte te wesen.

Epipactis oft Helleborine van Cordus, ghehouden voor den Alisma van sommighe.

Verânderinge

De neerstighe ondersoecker ende lief-hebber van cruyden de edel Heere Kaerle van Houchin/ Heere vā Longastre/heeft ghevonden by Sinerpont in Picardie groeyende onder de Ceuckenschellen/ de Helleborine met root peersche bloemen.

Een selden sorte van Helleborine.

Dese Helleborine hebbe ick vercreghen door de goede deucht vanden zeer gheleerden Medicijn D. Hermes de Clerck / wt sijn reysen van Italien. Dese is den swerten wilden Niescruydt zeer ghelijck/ draghende groenachtighe bloemen vele by een staende / nochtans de bladers ghelijck die vande Weghebree/ende van wildt wit Niescruydt/zeer nae comende die van Salomons seghel.

Nardus Celtica. Inde Apoteken van Vranckrijck/ Duytschlandt/Spaignen ende Engellandt ghenoemt Saliunca. In Hoochdutsch / Selliga quasi Saliunca vocatur.

Moeder-cruydt. In Latijn / Nardus Celtica, ende schijnt te wesen de Caltha Alpina van Gesner/ ende Plantago Alpina van sommighe.

Insghelijck soo groeyet oock gheerne / zeer op de selfde gheberghten / de Nardus Celtica, die eer hedens-daeghs behoort te heeten Ligustica, die in goeden reucke van bladers de Gentianellen niet zeer ongheliick en is/ noch oock in ghedaente; de welcke die van Vallois in haerlieder spraecke Selliga heeten / als oft Saliunca wilden seggen/ ende is oock sonder twijfel de selfde daer Virgilius af mencie maeckt by dese verskens:

Puniceis humilis quantum Saliunca rosetis
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

Want

Want het is een cleyn cruydeken een weynich voorwaerts cruypende / ẽ dan hem seluen oprechtende met een steelken van een palme ende onderhalf hooghe / aende welcke beneden dunne bladers groeyen vast aender eerden die vanden bergh Gnaphalium oft alder minste Gentiane ghelijck / bleeck ende geelachtich / onder smal / daer sy arewijs by een ghevoegt rusten opden hals vande scubachtighe oft schelpachtige wortel / de welcke onder heeft veel bruyne saselinghen / ende lockachtighe ranckskens / den reuke hebbende vanden Haselwortel / ende oock alsoo inder eerden wtghespreydt / met eenen scherpen / bitterachtighen / aromatyken smaecke den Spica Nardi wat ghelijckende: Ende groeyet by Genua ende in donvruchtbaer gheberghte van Ligurien / niet verre vande stadt van Sauone / van waer dat de boeren binnen Genua te coope brenghen / om wat ghewins te hebben. De bloemkens zijn gheel.

Dioscorides. Dese Nardus is goedt tot de selfde dinghen daer die van Syrien toe dient / maer sy doet stercker water maken / ende is nutter voor de maghe. Cracht.

Nardus Celtica gheneest d'inflammatien vande leuer / ende d'ouerloopen vande galle.

Nardus Celtica wordt ghedronken met water daer Alssem in ghesoden is / teghen de swillinghe vande maghe / ende met wijn teghen de ghebreken vande milte / nieren ende blase / ende oock teghen de beten van fenynighe dieren.

Nardus Celtica wordt ghedaen in plaesters / dranken / ende verwarmende saluen.

Dioscorides ghebruyckt de wortel ende steelkens / wegh worpende de bladers vande Nardus Celtica, maer Galenus ghebruyckt de bloemen int derde medicament van Andromachus.

Tweede Nardus Celtica.

Wy hebben gevonden een ander soorte van Nardus die veel aerdiger is / ẽ van bladers de cleyne Gentiane niet onghelijck / int landt van Languedoc / tusschen tParadijs Gods ende den Spoorbergh / die daer zeer vermaert ende bekent is: Sy heeft de wortel die vande groote Valeriane ghelijck / maer wat minder / ghedistingueert met knoopkens ghelijck het Doronicum, lancks der eerden wt ghespreydt / scherp van smaecke / bytende / aromatijck / ende bitter / de Nardus ghelijck / ende heeft slappe bladers die vanden ghemeynen Seepcruydt gelijck / bleeckgeel / ses oft seuen / die vande cleyne Gentiane soo ghelijck / dat ghy metter eersten aensien soudt meynen dat de selfde ware. De stele is ten alderlanckstẽ eenen cubitus hooghe / maer middelbaer zijnde onderhalue palme. De bloeme is gestraelt / ende gout-geel / die vande Runts-ooghe ghelijck. Rondelet hielt dese voor een soorte van Nardus Gallica. Ten tijde dat wy in de Woestijne int closter ghelogeert waren / soo was daer een vande Canoniken die de coude-pisse hadde / de welcke zeer vrindelijck ons hulpe begheerende / wy ordineerden hem een dranckskẽ ghesoden van dese Nardus wortel ende vande wortel van Meum, d'welcke hem zeer veel waters dede maken.

Hirculus Nardo-Celticæ similis herba.

Veel selder wordt ghevonden den Hirculus, de welcke wy bekennen ende gheerne verclaeren / nimmermeer groen ghesien te hebben / ende weten danck van sijn seker verclaren / den zeer gheleerden ende vervaren Herbarist Chaerle de Lescluse / de welcke dit gheereghen ende ghevonden hebbende onder eenighe busselkens van Spica Celtica, zeer aerdich den naecomers / heeft te kennen ghegeuen in sijn boeckskẽ dat hy heeft ouergesedt door Garcia Medicijn Portegalois bescreuen.

Seepcruydt.

Hoe wel dat zeer veel cruyden oock souden moghen Struthium ghenoemt worden vande cracht ẽ tghebruyck om de wolle te wasschẽ ende wit te maken / soo bewijsen ons nochtans de woorden van Theophrastus dat ons Seepcruydt niet en is het Struthium vanden ouders / want de stele van dien wordt gheten / ende was wolachtich ende marckachtich / d'welcke groeyde ouer al / principalijck in Asien van selfs / ende oock ghecoeffent / op steenachtighe ende rouwe plaetsen / dornachtich / met bladers die vanden Olijfboom ghelijck / sonder reucke ende saedt: De wortel was groot / de welcke bewaert werdt om wolle te wasschen / reyden ende suyueren. Maer midts dien dat de costuyme onder ons volders vergaen is / oft noyt en heeft gheweest / vande wolle te bereyden met de wortel oft sap van cruyden: so is nu onbekent welck dat Struthion gheweest is. Oock tghemeyne volck ẽ wasschers nu ter tijdt in Nederlandt / en maecken de wolle die eerst ghekaert is ende met olie ẽ boter vet ghemaeckt / niet sneeuwit ende saechte als sijde met cruyden oft sapen / maer met seepe. Sommighe houden hedens daeghs voor Struthium d'Ocymoides, dwelcke sy oock heeten Papauer spumeum, midts dat heeft de bladers die vanden Olijfboom ghelijck / maer dat en heeft de crachtẽ niet / ende verschillet vele van d'ander teeckenen. Dit Seepcruydt vanden ghemeynen man (soo veel te segghen / als de cracht hebbende van wasschen ende suyueren / hoe wel datter wtgeperst wordt een salpeterachtich ende suyuerende sap / dat bequaem is om de lakenen te suyueren) en groeyet niet op steenachtighe ende ongheboutwede plaetsen / maer lancks de groene dalen vande riuieren / ẽ leeghe

Hirculus Nardo-Celticæ ſimilis herba.

Seepcruydt. In Latijn/ Saponaria, ende is Struthiũ oft Radicula, ende Cunder van Auicenna, nae Valerandus opinie.

canten vande vochtighe openliggende velden/ voorts brenghende lange ſtelen die veel ſijdetackſkens hebben zeer vol knoopen/ rondt ende dunne/ van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ ende veel bladers draghende/ wt elck knoopken twee voorts comende / de welcke aderachtich zijn dicke ende ghelijuich/ die vande cleyne Gentiane oft Wegebree ghelijck / achterwaerts omnegheboghen/ met aerdighe lanckworpighe huyſkens daer de bloemen in waſſen die vande Chriſtus ooghen ghelijck / oft bloemen van Conſtantinoplen / welcke bloemen bleeck-roodt oft lijfverwich zijn met cleyne witte draeykens die tuſſchen de vijf bladerkens vande bloemen wtſteken. De wortel is zeer ghedeylt ende wtgheſpreydt / langhe duerende/ als die gheoeffent wordt inde houen vande landẽ Noordtwaert gheleghen/ waer datſe van ſelfs niet ſoo veel en groeyet. Daerom iſt dat niet en is het Struthium vande Griecken/ ſoo en iſt oock niet het Condiſi vanden Araben/ ghemerckt dat deſe twee namen maer een cruydt en beteeckenen. Dit cruyt is heet ende drooghe.

Water peper.

Dit cruydt in Griecks ghenoemt Hydropiperi, alſoo veel te ſeggen als water Peper/ groeyet ouer al in waterachtighe grachten die in vochte bemden ſtaen / voorts brenghende zeer veel ſtelen / die in tackſkens ghedeylt zijn/ met doncker groene bladers / die vande Perſeboom ghelijck : Tuſſchen de knoopkens ende bladers ende ſijde tackſkens comen voorts in Wedemaendt ende Oogſtmaendt zeer veel witachtighe ende lijfverwighe bloemkens aerwijs oft druyfwijs / ghelijck die van Nadertonghe oft Fonteyn-cruydt. De wortel is zeer ſaſelachtich/ tſaedt bruyn/ breedtachtich/ cleyn/ dien van de Roomſche Netelen of Eertroock ghelijck/ ſcherp/ den Moſtaertſaedt oft Peper vã ſmaecke ghelijck/ ouer al zeer wel bekent / ende is in Franchois gheheeten Culraige, om dat als yemandt (met orlof gheſeyt met de bladers den eers vaeght/ de billen ſoo onſteken worden/ dat hy meynt zijn ſinnen te ghemiſſen. Paracelſus ſeght dat de bladers van dit cruydt door een cout water getrocken/ gheneeſen door een hemelſche cracht / de quade ende vuyle ſeericheden.

Perſick-cruydt oft Vloo-cruydt.

Deſe Perſicaria ſchijnt van Dioſcorides vergeten te weſen / ende is de voorgaende van ghedaente/

Water Peper. In Griecks/ Hydropiperi. In Latijn/ Persicaria Hydropiper, oft aquatile Piper vrẽs, ende is Cratæogonũ Cordi. In Hoochduytsch/ Wasser Pfeffer/ ende Muckenkraut. In Francois/ Culraige. In Italiaensch/ Pepo aquatico. In Spaensch/ Pimienta aquatica. In Engelsch/ Carsmirthe.

Persick-cruydt oft Vloo-cruydt. In Latijn/ Persicaria mitis. In Hoochduytsch/ Persichkraut/ eñ Flochkraut gheheeten.

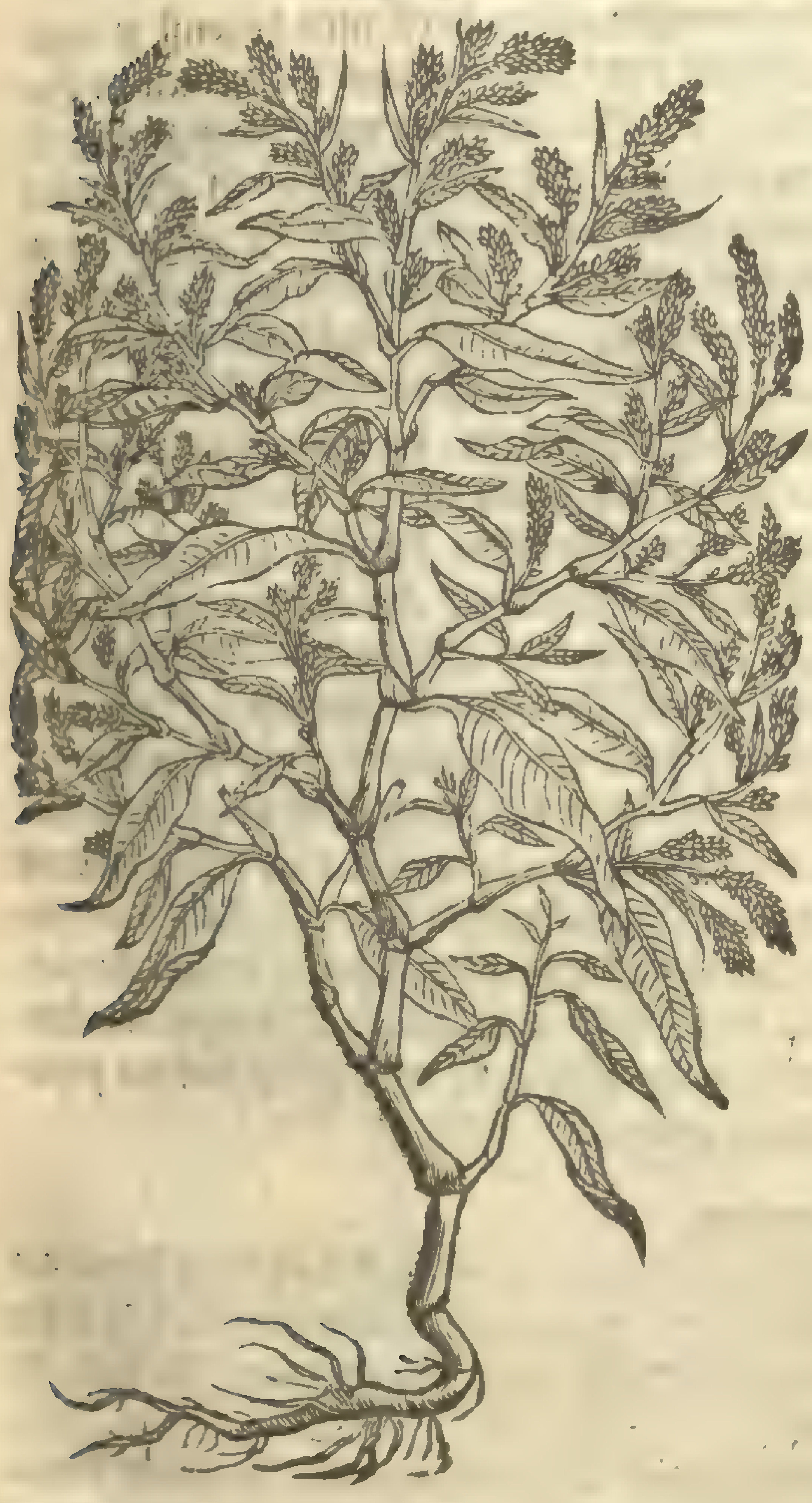

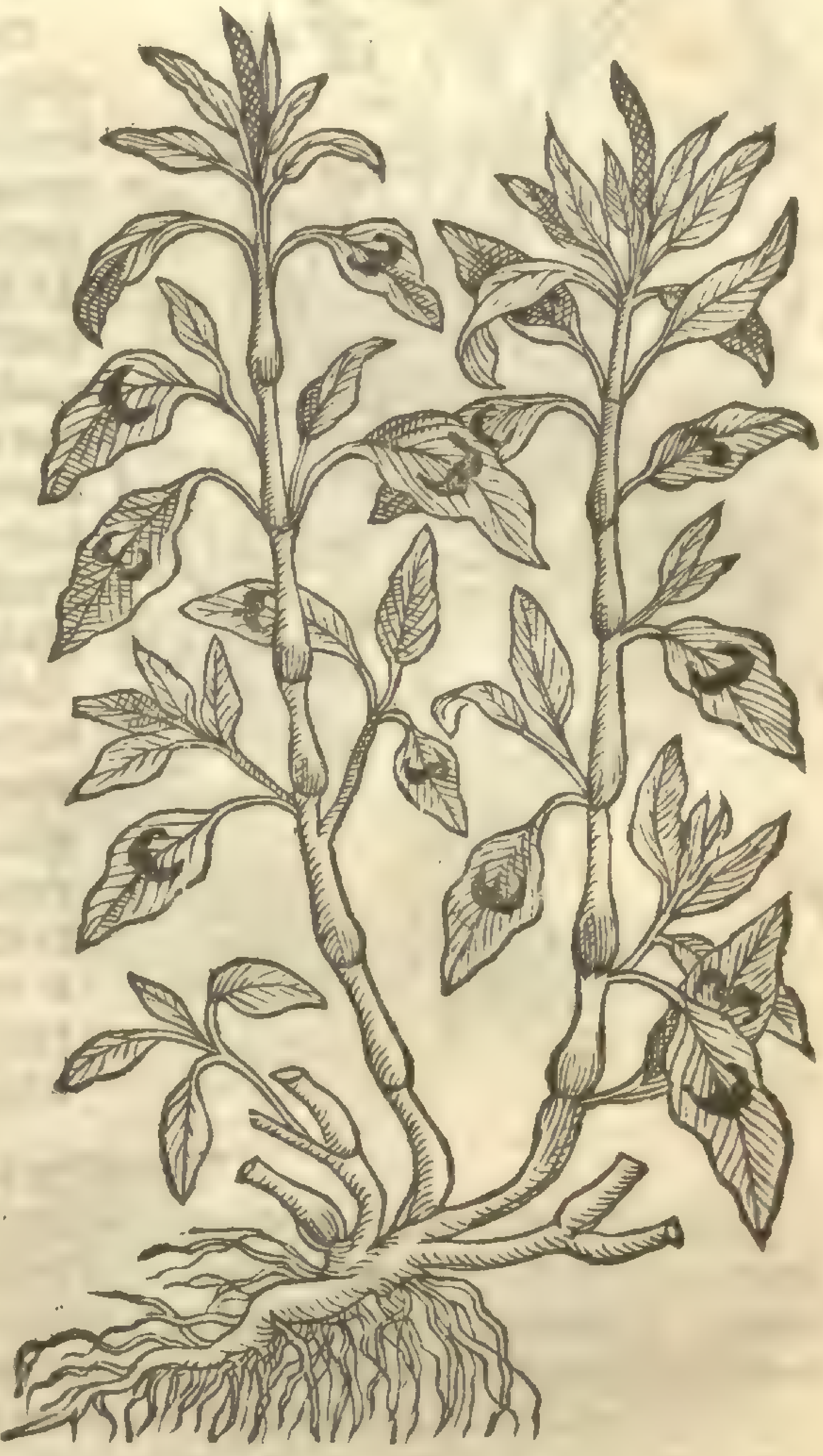

daente/ plaetse van groeyen ende wesen soo zeer ghelijck / dat ghy d'een wt den anderen niet en soudt moghen kennen dan wt de smaecke / de welcke claerlick bewijst dat verscheyden cruyden zijn eñ niet een plante / want dese is cout ende drooghe; oock wat suerachtich / bouen midden op tbladt eenighe vlecken hebbende. Tot Antwerpen aende Roo poorte ende Slijckpoorte groeyet oock met witte bloemen. Dit cruydt is goedt tot wonden/ ghedroncken ende daer op gheleyt.

Dioscorides. De bladers van Water-Peper met tsaedt verdrijuen ende doen scheyden de coude gheswillen ende oude hardicheden: ende oock gheronnen bloedt liggende onder tghene dat blaeu gheslaghen oft ghestooten is/ daer op gheleydt. Galenus. Water Peper is heet ende drooghe/ nochtans min dan het Peper.

Een olie van water Peper teghen het verouderde gheknobbelde Fleirsijn/ welck is een groot secreet van de Alcumisten.

℞. Sap van water Peper / ghemeyne Lauetse ende Teskens-cruydt van elcks soo vele als ghenoech is / vijf hoofden van swerte hamels / ende vijfthien vorschen: laet die tsamen sieden met vier pont olie in een balneum, tot dat de beenders van een gaen/ dwelcke door eenen doeck ghedaen zijnde bewaert wordt tot dat van doen is/ want het cruydt teert crachtich/ ende treckt wt der diepte/ waerom dat zeer goedt ghelevdt is op harde coude gheswillen ende calckachtich fleirsijn.

Cleyn Persick cruydt diuersche soorten.

Op sauelachtighe vochte gronden ontrent Antwerpen groeyet een Persick-cruydt dat vier mael minder is / lancks der aerden cruypende / dwelcke heeft somtijdts witte ende somtijds lijfverwighe bloemen/ anders ist den anderen van ghedaente ghelijck.

Cleyn Persick-cruydt. In Latijn/ Persicaria pusilla repens.

Ontrent Doornick groeyet een ander soorte die veel meerder is/ met rouwe bladers/ scerp van smaecke/ hebbende witte oft purper bloemen: sommighe hebben dat zeer wel gheheeten Britannica.

Brelilie Peper.

Binnen onsen tijden heeft men begonst te brenghen wt Goa ende contreye van Calicouten/ in Europen dese zeer schoone plante/ waer dat sy ghebruyckt wordt in stede van Peper/ ende voor een ghenoechte ghehouden inde houen ende vaten oft potten soo in Vranckrijck als in Duytschlandt/ dwelcke is dryederhande/ nochtans weynich verschillende dan inde vrucht: Want theeft eenen viercanten stele van eenen voet oft onderhalf hooghe/ die bruyn is ende wijt wighespreydt/ met doncker groene ende scherpachtighe bladers aen cleyn steelkens die vāde Nachtschade oft Persick-cruydt oft vanden Amomum van Plinius ghelijck. De bloemen zijn wit ende cleyne die vande Nachtschade oft Maegde-palme ghelijck/ met cleyn bladerkens/ hebbende inde middel een cleyn ēn groen sterreken/ nae de welcke haeukens volghen die claer groen ende effen zijn; de welcke rijpe zijnde roodt oft purperverwich/ lanckworpich/ spitsch/ dickachtich/ ende lederachtich zijn binnen hebbende veel breede/ platte ende bleeck gele greynkens. Dit peper maeckt de saussen ende sopkens geel/ ende gheeftse eenen peperachtighen smaecke.

Diuersche soorten.

In potten wordt oock een ander soorte onderhouden/ de welcke draeght der ghelijcke haeukens/ maer niet soo dicke/ ende met langher ende scherper becken/ nochtans in alder manieren de selfde plante. Somtijdts heuet oock veel corte/ronde/ ende peyrwijsse haeukens/ vol van tselfde saedt/ de welcke in Oogstmaendt ende Septembre rijpe zijn.

Cracht. Dit cruydt is zeer goedt ghebruyckt tot harde ende coude/ gheswillen ghelijck het water Peper: ende met honich ghemengt zijnde/ men seght dat weghneemt alle mismaecktheydt vander huyt.

Ballem appel wijfken.

Dit wtlantsche cruydt/ d'welcke voor Wonteruydt ghehouden wordt/ heeft de selfde naem van Balsem appel Manneken/ om dat heeft de selfde crachten/ ende oock de vruchten eenichsins ghelijck: Andersins heuet dicke stelen gheheel vol saps/ ende ghelijuigher dan die vanden Binghelcruydt/ maer van bladers ende ghedaente ist beyde de Persick cruyden niet ongheliick: Waerom dat van sommighe Persick cruydt ghehecten wordt/ hoe wel dat oock alsoo soude moghen genoemt worden om de ghelijcke crachten oock van wonden te ghenesen die theeft/ ende sulcke als de Chirurgiens van desen tijden inden Persick-cruydt beuinden. De bloemen zijn hanghende onder de bladers bleeck purper op tblaeuw treckende/ die vandē Cruydeken En-ruert-my-niet gelijck dwelcke oock desen zeer ghelijck is. Nae de bloemen volgen cleyne vruchten in Oogstmaendt/ ouer beyden syden scherp ghelijck eenen Pruymsteen/ de welcke eerst groen zijn/ daer nae geelachtich ende rou van buyten/ ende als die gheheel rype zijn/dan gaen sy open/ ende dan valt daer saedt wt dien vanden Eruen oft Rapum ghelijck/ hoe luttel dat gheroert wordt/ ghelijck van het Cruydeken En-ruert-my-niet.

Cruydeken En-ruert-my-niet/ oft Sprinckcruydt.

Dit cruydt groeyet vele inde gheberchtē ende rouwe houels van Duytschlandt ende Sauoyen/ d'welcke in Nederlandt inde houen gheplant wordt/ ende heetent ghelijck de Duytsche Sprinckcruydt/ soo veel te segghen/ als een springhende cruydt/ om de haewe wille/ die lanckworpich ront is/ teerkens/ lanck/ nederwaerts hanghende ghelijck die vande Chelidonie/ waer in besloten liggen

cleyne/

Brefilie Peper. In Latijn/ Capsicum Actuarij, oft Caninum Zinziber van Auicēna, ende Calecutium piper vande ionghe Herbaristen/ oft Piper Indicum longioribus siliquis, ende is Piperitis Cordi, Siliquastrum Plinij ende Tragi, maer qualick gheheeten Piper longum Dioscoridis. In Franchois/ Poiure d'Inde & de Bresil. In Hoochduytsch/ Indiaensche Pfeffer.

Brefilie Peper met langhe haeuwen. In Latijn/ Capsicum, Piper Indicum longioribus siliquis.

cleyne/ ronde saykens die vanden Balsem appel wijfkens ghelijck/ daer af datse vol zijn/ d'welcke soo haest alst/ hoe luttel dat is/ gheruert wordt/ springht int aensicht van een ieghelijck daer by staende/ al oft hē wreken wilde van dat gheruert wordt. Daerom wordet oock vande gemeyne Herbaristen gheheeten Cruydeken En-ruert-my-niet/ met welck teecken ende naem dat ouer lanck zeer wel bekent is gheweest. De bladers/ ghedaente ende rysкens zijn die vanden Balsem appel/ Bingheleruydt ende Fluwelbloemen ghelijck: Waerom men toesien moet dat niemandt en meyne dat Bingheleruydt is/ ende daer voor plucke ende ghebruycke/ als sommighe slechte ghesellen ghedaen hebben: Want sommighe houdent voor fenijnich/ ende segghen/ dat beter is te ghebruycken versochte cruyden/ dan dit/ waer af de crachten onbekent zijn: hoe wel dat sijt met goede redenen tot ander effecten prijsen.

Peper cruydt.

Ten besten dat wy mochten/ hebben wy dit Lepidium onderscheyden vanden anderen cleynen Lepidium Pauli, wt Dioscorides, oft vande Cardamantice, van dwelcke voren ghescreuen is/ ende bewesen dat veel heeter eñ brandēder is/ ende oock crachtigher dan tghene daer Democrates af ghescreuen heeft. Dit Pepercruydt is zeer wel bekent in heete ende coude landen/ als in Languedoc/ Nederlandt ende Enghellandt waer dat pleegt te groeyen aende yellinghen vande water canten/ vanden ghemeynen volcke ghеheeten Wilden Radijs/ ende in Franchois Passerage, dat is te segghen/ witterste dolheydt/ om sijn brandende hitte/ de welcke oock ghetuygt dat is het oprecht Lepidium, want het heeft breedachtighe bladers den Lauwer bladers ghelijck/ een weynich ghekerft ende bleeck groen/ eenichsins die vande gheele Bilsem ghelijck/ oft vande hof Balsem/ hanghende

 ghende

Ballem-appel wijfken. In Latijn/ Balsamina femina Persicifolia.

Cruydeken En-ruert-my-niet. In Latijn/ Persicaria siliquosa, oft Noli me tangere.

ghende aen gheboegsame ende tackachtighe ryskens van eenen cubitus oft onderhalf hooge. De bloemkens zijn wit ende moschachtich / de welcke in Wedemandt ende Hoymandt voorts comen: T'saedt is zeer cleyne. De wortel cruypt diepe inder eerden/ende schiet alle iare op en nieu wt.

Cracht. Dioscorides. De cracht vande bladers van Pepercruydt is scherp ende blaren makende waerom dat die ghestooten zijnde/ eñ gemengt met Alant wortel een sonderlinge remedie zijn teghen de Sciatica een vierendeel vander uren daer op gheleydt. Des ghelijcks zijn die oock goedt ghebruyckt teghen de ghebreken der Milte/ ende nemen wech de quade schurftheydt. De wortel van Pepercruydt aenden hals ghehanghen men seght datse den tantsweere verdrijft. Pepercruydt ghestooten met verckens liese / is wttermaten goedt den ghenen die Sciatica hebben.

De Enghelsche Vrouwen gheuen in de wortel van Pepercruydt den vrouwen die inden aerbeydt ghaen/om dat sy te lichter baren souden/ende daerom hebbẽ sy dat altijdts in haerlieder houen.

Wilde Water-Radijs vande Apoteke.

Dese wilde Water-radijs wordt van sommighen ghebruyckt in stede van den voorghaenden: want hy dierghelijcke verwermende cracht heeft/ ende wordt gheuonden aen de watercanten ende riuieren/ met zeer langhe witachtighe wortel ontrent eenen cleynen vingher dick/ hier ende daer geveselt ende ghesaeselt: De bladers zijn diep ghekerft ghelijck sommighe bladeren vande groote Raphanus oft Meer-radijs: de bloemkens en zijn niet wit/ maer gheel.

Meerradijs.

Dit cruydt mach oock wel Waterpeper gheheeten zijn/ midts dat in waterachtige plaetsen ende vochte bemden is groeyende / dwelcke vele gheheeten hebben Lepidium Pauli ende Plinij , als tghene dat breede/ghekerfde bladers heeft/ ende langher ende rouwer dan de Lauwerbladers / nochtans den grooten water- Patich ghelijcker: de welcke spruyten wt een dicke ende langhe wortel/ die ghestooten zijnde scherp van smaecke is/ende in saucen ghelijck Mostaert smaeckende. De bloemen zijn wat die vãde Mostaert oft Coolen ghelijck maer minder / voorts comende aen tackskens nae de welcke dat haeukens volghen die vanden Erisimum oft Radijs ghelijck/ waer mede dat heeft eenighe ghelijckenisse; des-haluen oock vanden ghemeynen man boeren Radijs gheheeten wordt. Als

dit

Pepercruydt. In Latijn gheheeten inde Apoteken van Vranckrijck ende Nederlandt / Raphanus sylvestris officinarum, ende is Lepidium van Ægineta, eñ Lepidium Piperitis, oock Lepidiũ maius Cordi & Tragi. In Hoochduytsch/ Pfefferkraut. In Franchois/ Passerage. In Italiaensch/ Piperella. In Engelsch/ Dittammer.

Wilde Water-Radijs vande Apoteken. In Latijn/ Raphanus sylvestris Officinarum.

dit cruydt bloeydt / soo worden ghemeynlijck de bladers ghekerft / ghelijckmen by de tweede figure sien mach.

Meerradijs ghewyeckt in Melck oft Seerp bier / wordt in Vrieslandt zeer ende met goede hulpe ghebruyckt teghen de Scheurbuyck. Het wordt oock in witten wijn gheweyckt om met dien dranck crachtelijck het graveel af te drijven / het water te lossen / ende het inghewant / lever nieren ende milte te openen / van coude slijmachtighe humeuren verstopt wesende: maer voor heete complexien ist te heet.

Dentaria oft Dentillaria Rondeletij & Narbonensium.

Niet sonder oorsake hebben ons meesters van Montpelliers dese zeer aerdighe plante ghehouden voor eenich Lepidium. Sy groeyet over al in Romanie / ende ontrent Montpelliers / aende grachten ende ackers / hebbende een lanckachtighe wortel / ende eenen stele van twee cubitus hooge / die ghedeylt is in veel syde scheuten. D'onderste ende meeste bladers hanghen aenden stele ghelijck die van Weet oft Draba, ende opde maniere van de cleyne Violette. De bloemen zijn bleeck purper vele by een staende rondtomme aen d'uterste vandẽ stele / de welcke vergaende soo comen daer blinckende ende rouwe hayrachtighe ende een weynich taeye huyskens oft vellekens / waer in dat swert saedt ghesloten light. Tgeheel cruydt heeft eenen scherpen smaecke ende brandende cracht / iae so groot dat het brandt inde palme vander handt een blaeuwe lootachtige plecke oft weuel / waer door dat de gheleerde mannen ghemeent hebben dat was Molybdæna Plinij oft Lepidium van Ægineta. De ghemeynen hoop vande studenten hielden dat voor de Dentillaria oft eer Dentaria van Rondellet / de welcke tselfde ghebruyckte / ghelijck den Pyrethrum of der gelijcke heete cruyden /

Meerradijs. In Griecks/ raphanis agrotera. In Latijn/Raphanus Rusticanus, crassa radice, Lapathij folio, ende is Thlaspi ende Sinapi Persicum, oft Armoracia Tragi, ende Thlaspi Crateuæ, Dioscoridis. In Hoochduytsch/ Merrettich ende kern. In Franchois/ Raifort sauuage ende du Cren, moghelick van sijn ghekerfde bladeren; ende van sommighe du Raphan. In Italiaensch/ Raffano ende Rauano: ende schijnt te zijn de Molybdæna van Plinius.

den/om te verdrijuen de groote pijne vanden tantsweere. De sone vanden Coninck Sapor heeft dat oock ghebruyckt inde baedtstouen.

...icht. Dentaria met sout ghebonden op den polst nae dat lichaem ghepurgeert is / verdrijft de derde cortse / notha gheheeten / ende met olie van Ruyte ende van Peper ghemengt / verdrijftse de schuddinghen vande vierde cortse/ als den rugge-graedt daer mede ghestreken is.

Plinius. Molybdæna gheknouwet ende d'ooghe somtijdts daer mede ghestreken / neemt wegh tghebreck vander ooghen/ plumbum ghenoemt.

Lepidium annuum.

Noch isser een ander cruydt dwelcke om de ghelijcke ghedaente en wtspruyten vande bladers/die rustende zijn op de stelen van Dentillaria oft Montpelliers Lepidium, van ons Herbaristen oock Lepidium gheheeten is. De stele is oock twee cubitus hooghe in veel tackskens ghedeylt / De bloemen zijn wit/ende tsaedt is in velachtighe huyskens dien vanden Thlaspi ghelijck/ ghesloten/ ende scherp van smaecke. De wortel is saselachtich. In Nederlandt groeyet inde houen/ en is inde Winter groen/bladers hebbende meerder dan het Pepercruydt.

Balsem.

Wy weten oock dat dit cruydt om dat heet is van smaecke ghelijck Lepidium, van sommighe ionghe Herbaristen ghehouden is gheweest voor Lepidium, ende is vanden Apotekers gheheeten Mentha Græca, ende van sommighe Sarrasenica, de welcke alle beyde dat segghẽ niet sonder apparente coniecture: Want de wortel is saselachtich / ghevlochten ende wtghespreydt int opperste vander aerden/voorts brenghende eenen stele van eenen cubitus hooghe/ende gele bloemen die vanden Reynvaen ghelijck. Dit cruydt groeyet vele inde houẽ/ ende is bekent door sijn bitterheydt/ nochtans niet min heet dan tvoorgaende. De veldt-Chirurgiens ende vrouwen / houdent ende beproeuent voor een heylsaem wondt-cruydt/waerom dat oock Balsem gheheeten wordt.

Dentaria oft Dentillaria Rondeletij & Narbonensium: Æginetæ Lepidium itidem putatū. Molybdæna Plinij.

Lepidium annuum.

Balsem. In Latijn/ Costus hortorū, Cassani Bassi, Menthæ folio, aut Lepidij: **ende is het** Lepidiū Dioscoridis **van sommige/ Inde Apotecken heetet** Mentha Græca & Sarracenica. **In Hoochduytsch/ Frauwenkraut/ Onser Fraw Muntz eñ Zam/ heydinsch wundkraut. In Franchois/** Coq/ **eñ is** Balsamita maior Dodonæi; Mentha Corymbifera Cordi; Alisma Tragi, **eñ heet in Italiaensch**/ Herba di S. Maria, **eñ** Saluia Romana.

Balsem (segghen de Medicijns van desen tijden) gheneest de pijne des hoofts / tsterckt de leuer ende vernieuwt oft geeft weder de natuerlicke warmte : Is ghetempert in warmte / wat bitterachtich ende tsamen treckende. Cracht.

Balsem doet ophouden tvloeyen vande catarrhen / helpt teeren / ende wordt vande vrouwen zeer ghebesicht in cruydtcoecken.

Tsaedt vande Balsem doodet de wormen / ende sterckt de maghe ende therte.

Penninck bloemen.

Anghesien dat dit cruydt is groeyende opde gheberchten van Prouencen die palende zijn aē d'landt van Piemont / ende in Vlaenderen / Vranckerijck ende Engellandt nerghens dan inde houen : soo schijnt dat d'wtlanders tselfde beter gheheetē hebbē Bolbonac, om sijn lāckworpighe dicke wortels / die etelick zijn / verre wtghespreyt eñ bolachtich / eenichsins die vāder Asphodille oft Pioene gelijck / maer niet soo dicke. Nu corts hebbē sommige dat genoemt in Latijn Lunaria Græca oft Viola latifolia. Wy wetē wel dat ghetrocken is wt den gheberghte tusschen Pro-

Penninck bloemen. In Latijn/ Lunaria Græca. Is Bolbonac vande Nederlanders/ Tonrechte iſt vā Fuchſius ghehouden voor Raphanus ſylueſtris primus, ende Armoracia.

Alyſſon Dioſcor. putatum.

Prouencen ende Piemont gheleghen/ende dat by auentureren van daer gebrocht is in Vlaenderen/ Vranckerijck ende Engellandt/ waer dat inde houen onderhoudē wordt/ dwelcke heeft cleyne wortels/magerder ende niet ſoo dicke als die vanden gele Aſphodillen oft vande Montpellierſche Leucacantha, nochtans dien van fatſoen ghelijck ende wtgheſpreydt / witachtich ende gheheel ghelijftuich/voorts brenghende ronde ſtelen die veel tacken hebben/ ende luttel bladers/de welcke lanckworpich ende veel breeder zijn dan die vande Damaſ-bloemen/groen/ende rontomme wat gekerft: De bloemen ghecent inde Lente/ die vande Dentillaria oft witte Violieren ghelijck / de welcke purper oft peerſch zijn/ nae de welcke dat volghen ronde haeukens oft blaeſkens/die van drye vellekens tſamen ghevoeght zijn/ende doorluchtich/waer in vier oft vijf ſaeykens beſloten liggē/ tuſſchen d'middelſte ſaechte ende wit velleken/ van ghedaente de Linſen ghelijck / ſulcks als men mach ſien inden Alyſſon, waer door dat in Brabant Penninck bloemen gheheeten worden / ende van ſommighe Lunaria. Dit cruydt is heet ende ſcherp van ſmaecke/ſonderlinghe tſaedt/nochtans worden de wortels voor ſalact gheten ghelijck de Rapunkelen / de welcke ſoo heet niet en zijn als men ſeght dat de wortels van het Thlaſpi van Crateuas zijn.

Diuerſcheydt.

Onlancks heeftmen begoſt een ander ſoorte inde houen te onderhouden / de voorſeyde niet zeer ongheliick. De welcke inde winter groene blijft/ hebbende /harder ſtelen/bleecker bloemen/maer zeer der ghelijcke bladers die ronder ende rou zijn. De wortel ſpruydt iaerlijcks weder wt / die gheenſins bolachtich en is/ oft emmers zeer luttel.

Alyſſon.

Deſe plante behoorde ghevoegt te weſen byde ſoorten van Thlaſpi ende Lunaria Græca, maer heeft door de haeſte hier ingheuoegt gheweeſt/ hoe wel dat de bladers niet ongheliick en zijn die vā den Echium. Dit cruydt wordt gheſien inde lief hebbers houen/ ende wordt van ſommighe Lunaria ghenoemt: Maer daer en is gheen cruydt dat beter ſchijnt te accorderen metten Alyſſon van Dioſco-

Dioscorides, want tis eenen cubitus hooghe/ gheheel grijs/ rouachtich/ ende wat wolachtich/ hebbende een cleyne wortel/ende beneden de bladers die vande Coniza oft witte Violiere ghelijck/ meestendeel niet meer dan eenen stele hebbende/ de welcke ront ende rou is/ met cleyn sydtackskens/aen de welcke by gheburte aen elcke syde gheel bloemkens voorts comen die vanden Irio ghelijck/ nae de welcke volghen lanckworpighe haeukens ghelijck platte schildekens/ die vande Penninck bloemen ghelijck/ de welcke dobbel maeckt een velleken dat ouer beyden syden is scheydende de dobbel laghe van tsaedt/ dwelcke dien vande witte Violieren ghelijck is maer meerder. Wy hebben dat in Nederlandt ghesien. In Italien wordet ons gheschoncken: Tot Montpelliers hebben wy dat ghesaeydt/ ende ghewassen zijnde gheproeft. Maer dat de ionghe Herbaristen/ houden voor den Alysson van Galenus, heeft al eenen anderen smaecke/ te weten het Senegroē daer wy ouer lanck hier voren af gheschreuen hebben.

Dioscorides. Alysson in water ghesoden ende ghedroncken verdrijft den hick sonder cortsen. Tselfde doet oock teruydt voor de neuse ghehouden oft gheroken. Cracht.

Alysson met honich ghestooten/ verdrijft de ghebreken vander huydt int aensicht eñ de sproetē: iae men seght dat gheneest de dulheydt vande honden. Alysson in huys ghehanghen verdrijft alle toouerie vande menschen ende vande beesten: Ende met eenen purper lijnen doeck om de beeste ghebonden/ verdrijft de sieckten der seluer. Galenus. Dit cruydt is Alysson ghenoemt/ om dat wonderlijck helpt den ghenen die van eenen dullen hont ghebeten zijn: Jae oock tselfde eenen dullen mensche inghegheuen zijnde heeft hem diewils gheheel ghesont ghemaeckt/ ende doet dit wt een eyghen ende besonder cracht/oft/soomen seght/ex tota substantia: Ende voren is gheseydt dat sulcke cracht bevonden wordt alleene wt d'experientie/ ende by gheenen reghel. Maer ist dat yemandt dit cruydt versoeckt in veel dinghen/ hy sal gheware worden dat een middelmatighe drooghende cracht heeft ende teerende/ ende daer toe oock een weynich afvagende: Want daer door suyueret de vlecken ende sproeten des aensichts die vande Sonne ghecomen zijn.

Thlaspi ligghende/met gele bloemkens. In Latijn/Thlaspi supinum luteum.

Aenghesien dat dese Thlaspi onder haere gheslachten achterghelaten is/ soo hebben wy die ghevoegt by de Alysson ouermidts de gelijckenisse van geele bloemkens eñ bladerkens: wt welcke oorsaecke dit van sommighen ghehouden is geweest voor een specie van Alysson: hoe wel oock het voorgaēde Alysson wel mocht onder Thlaspi ghestelt worden. Dit voorseydt cleyn gheel Thlaspi pleghen wy hier in Nederlandt ouervloedich te hebben in de houen/ voortbrenghende wt een witte dorachtige wortel veel ghespreydde grauwachtige tacksKens onderhalf palme oft wat meer lanck/ met groene bladerkens van cleyne witte olijf-boomen met wit ghepleckt.

Damast bloemen oft Winter Violieren.

Niet wyser en doen sy die dese plante den anderen ghelijck zijnde Zee-violieren/ Damast-bloeme ende wlantsche heeten/ghemerckt datse groeyende is inde gheberghten van Seuene in Languedoc/ ende oock inde bempden van Engellandt van waer dat sy inde houen ghebrocht zijn. De wortel van desen is saselachtich/ dicke ende breet/ hebbende bladers die vāde Draba oft Rakette ghelijck/ maer min ghekerft/ swart ende vele die vande wortel op wt spruyten ende besetten de rechte stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ aen de welcke in April Mey ende Junius voorts comen

Damast bloemen oft Winter Violieren. In Latijn/ Viola Matronalis oft Damascena, ende is Viola alba Tragi. In Hoochduytsch/ Weiß Winter Violen. In Franchois/ Violes des dames ende Giroffles des Dames.

Marietten. In Latijn/ Viola Mariana, ende is (als Dodonæus seght) Rapum sylvestre Dioscoridis. Oft oock is Medium? In Franchois/ Mariettes.

men aē cleyn steelkens lijfverwighe eñ rootachtige bloemkens die vandē Seepcruydt oft Dentaria ghelijck: Nae de welcke dat volghen haeukens die vanden Mostaert ghelijck/ inde welcke besloten light een bruyn oft rosachtich/ scherp saedt. Maer tgheheel cruydt heeft de smaecke van Rakette oft Rapuncelen/ waerom dat ghehouden wordt zeer van dier naturen.

Diversheydt.

Cracht. Jan Mouton heeft in sijnen hof van dese bloemen/ maer de plante is onghelijck minder/ met witte bloemen die zeer lieflick rieken. Damast bloemen zijn goet teghen den hoest/ ende den ghenen die ghecrompen oft ghespannen leden hebben/ oock den ghenen die enghe opde borst zijn ende swaerlijck den aessem verhalen. Voorts doen sy water maken ende sweeten/ sy incideren/ reynighen/ ende verteeren.

Noch min is oock nu te verwonderē dat van Medium geensins oft twyfelachtich gelesen wordt/ ghemerckt dat de boecken ende auteuren zeer diverschelijck daer af gheschreuen hebben. Want de ghene die met de ghemeyne boecken van Dioscorides ende Plinius, ghelesen hebben de bladers van Lisch oft Iris/ die hielden daer voren dat zee Lisch/ daer af wy voren als van een niew plante mencie ghemaeckt hebben in het Meum, ende de figure ende volcomen beschrijvinghe ghestelt hebben onder de Lisschē/ onder de welcke dat warē mijn meester/ eñ D. Assatius, Callotus ende Dioscorides Barallius, alle gelijck van Montpelliers: Maer sommige teeckenen soo vande grootte als vāde gedaente/ schijnē meer daer tegen te wesen dan die vande crachten. Maer de goede Gesnerus/ ende voorts sommighe zeer gheleerde mannen van Italien/ die in ander boecken ende Griecksche Auteuren die dese volgden/ hadden bladers vande Cicoreye/ hebben ons van over acht iaren ende meer bewesen dat de zeer ghemeyne plante Marietten ghenoemt/ het Medium was/ de welcke ten laetsten van Matthiolus ghekent zijnde ende van Corthusius hem ghesconcken zeer blyde daerom was/ als den Medium meer dan eenighe ander plante ghelijck zijnde: Welcker opinie ende lesen wy te lieuer voor goedt hielden/ om dat Dioscorides van gheen Wilt Lisch-mencie maeckt/ ende

dat

dat de bladers van het wilde niet en verschillen vanden tammen/ dan inde grootte/ ende dat Matthiolus ende sommighe schrijuen dat Theophrastus ontkent heeft datter eenich wildt-Lisch soude wesen. Maer vande wilde Eicoreije heeft hy selue ende Dioscorides mencie gemaeckt. Dese plante Marietten ghenoemt vande Nederlanders (de welcke om de aerdicheydt vande bloemen de selfde schoncken tot een present de zeer edele/ hooge-geboren ende vrome Coninginne Marie van Hongerie) heeft binnen onsen tijden door oeffeninghe inde houen soo groote ende schoone bloemen ghecreghen/ datmen wt ghenoechte daer in heeft gheschoncken om wt te drincken ghelijck in eenen croes oft pot. Want de bloemen zijn lanckworpich ghelijck een belle/ met sommighe keruen om de canten somtijdts bruyn peersch/ ende somtijds bleecker ende witachtich/ die voorts comen wt onderste vanden huysken/ de welcke ommegheboghen oft wtghevallen zijnde/ soo comen daer ronde bolleken die vanden Halscruydt oft Rapuncelen ghelijck/ waer in dat light dryecantich saedt/ van verwe eñ grootte dien vande Surckel gelijck. De stelen van dit cruydt zijn twee cubitus hooge/ met hairachtighe ende rouwe stelen: De bladers ontrent der eerden zijn lanckachtich/ breetachtich ende wat hayrachtich/ maer niet soe stijf als die vanden Osse tonghe oft Longhercruydt/ ende die vande ghemeyne Eicoreije ghelijcker dan die vande wilde de welcke ghekerft is. De wortel is wit/ teer/ etelijck/ een palme lanck die vande Rapuncelen ghelijck/ alsoo oock zijn tsaedt met de bloemen maer tweemael meerder/ oock niet zeer ongheliick van smaecke: Want wy hebben die in salaet gheten ghelijck Rapuncelen inde vasten/ principalijck in Nederlandt ende Engellandt/ waer datse oock zeer vele groeyet inde bosschen by Couentry/ maer minder ende magerder/ de welcke inde houen geoeffent zijnde veel grooter wordt ende soeter om eten. Inde warme landẽ van Italien ende Vranckerijck en is sy soo ghemeyne niet/ ende is den Medium van ghedaente meer gelijck dan van crachte/ want sy is soete met wat scherpheydts/ ende gheensins tsamen treckende.

Epimedium. Oft oock is Epipetron ende Epimetron Plinij?

Niet min swaer en ist valselick te segghen welck cruydt dat Epimedium is/ ende oft oock nu ter tijdt in Europen bekent is. Want daer zijn luttel planten die stelen hebben/ oft sy en brenghen voorts bloemen oft eenighe ghelijckenissen oft beginsels van dien/ ghelijck als de Varen/ Vijghe-boom ende sommige ander/ door welck teecken/ waert dat in dese landen groeydde de dEpimedium

 lichtelick

lichtelick soude ghekent worden/ dwelcke wy twijfelen te wesen het Epipetrum, dat Plinius wil segghen van Theophrastus beschreuen te zijn int 8. cap. vanden 7. boeck / ende niet als ghemeynlick ghelesen wordt Epimetrum. Want Dioscorides seght / dat groeyet op steenen/ ende tsamen met de vrucht een apparentie van bloemen gheeft. In dien dat tselfde hier ghebeurt ghelijck inde Hoefbladers/ Dictammo, Onosma, by auentuere oock inde Honts tonghe/ soo sullen wy te lichter gheloouen d'opinie vande gheschicktste Herbaristen / de welcke wy dickwils advijs ghevraeght hebben opden Epimedium, ende oock op dese aerdighe ende nieuwe plante die wy hier gheuen. Eer wy dit cruydt ghesien hadden int afghemaeydde drooghe hoy ligghen daer dat van selfs was ghewassen niet verre van Pistoia inde lande van Florencen / soo hadde ons tselfde gheschoncken groen/ Ioannes Pomellus Apoteker van Venegien woonende inde Bossentoren een zeer gheleert man/ die dat hadde groeyende in sijnen hof/ende ghehaelt inde velden van Vicence oft Padua. Dit selfde heeft ons oock gheschoncken de zeer vermaerde Docteur van Bologne ende Leser inde Medicijne Cæsar Odon. Dese plante heeft dunne clawierkens/niet dicke / maer blinckende / witachtich/ lanckachtich/teerkens/van eenen cubitus oft onderhalf lanck/ dunne ende wanckelbarich / bouen int opperste wtghespreydt/elck ghedeylt ghelijck in drye steelkens: aen d'opperste vande welcke ghelijck in sijdetackskens aen drye veel teerder steelkens drye bladers groeyen tsamen zijnde neghen oft thien bladers/van grootte/verwe/effenheydt / die vanden Veyl ghelijck/maer teerder/den Libonotis vā Theophrastus zeer nae comende/ende op d'auerecht zijn sy graeu oft witachtich/aen d'wterste canten eenighe doornachtighe tandekens hebbende saghewijs. De wortel loopt met langhe ommeloopen crom ende slim/ende spreydt haer seluen ter sijden wijdt ende breedt wt/ de welcke wat tsamentreckende ende drooghende van smaecke is. De bladers zijn zeer bitter/ende bicants van smaecke de Chamælea ghelijck.

Dese plante is nu ter tijdt groeyende inde houen van Nederlādt / waer dat zeer dickwils de bloemen gheborghen staen tusschen de bladers/ de welcke hen niet wt en steken bouen de bladers / als de figuere is bewijsende: sy zijn schoone / hebbende vier bladerkens / ghespickelt met tusschen loopende witte strepen/vande welcke dwterste canten ende auerechtesijde roodt zijn/maer binnen zijn die geel/ ende de draeykens die inde middel staen/zijn groen.

Halscruydt. In Griecks / Trachelion. **In Latijn**/ Ceruicaria **ende** Vuularia Tragi & Herbariorū, **van** Fuchsius Campanula, **ende van sommighe** Archāgelica. **In Hoochduytsch/Halscraudt. In Franchois/** Gantelet **ende** Ganteletz.

Cleyn Halscruydt. In Latijn/Trachelium minus.

Bouen dien soo zijnder twee planten vanden ouders niet beschreuen/ die niet luttel van bladers ende quaiteyten de voorgaende ghelijck zijn/nu ter tijdt gheheeten vande Duytschen Halscruyden oft in Latijn Ceruicariæ, nae den hals ende deelen ontrent den hals soo wel inwendich als wtwendich gheleghen / die sy gheswollen ende opghewreuen zijnde zeer behulpich zijn / waerom dat oock Vuularia gheheeten wordt nae den huych oft tapken vande kele. Tgroot Halscruydt heeft de bladers eenichsins die vandē Bolbonac oft Netelen gelijck/rou/ stijf/ beneden breedtachtich ende bouen scherp/rondtomme ghekerft/ghelijck de netelen zijn. De bloemen zijn witachtich/maer meestendeel blaeu/ende minder dan de Marietten. De wortel is wit ende malsch/die vanden Rapuncelen ghelijck/zeer goedt in salaet/ sonderlinghe inde Vasten.

Cleyn Halscruydt.

Cleyn Halscruydt is oock groeyende aende dorre canten vande velden ende in bergachtige bemden van Hoochduytschlandt ende West Engellandt. De stelen zijn cortachtich: de bladers zijn oock rou/die vanden Rapuncelen oft Sauie ghelijck/hayrachtich. De bloemen zijn aerdich ende dicht by een staende/ die vande voorgaende ghelijck. De wortels zijn de Rapuncelen van smaecke ghelijck/ ende worden oock int eerste vande Lente in salaet gheten.

Somtijdts groeyet aende zeecant ende dorre houelachtighe plaetsen/ cruydt dat den Halscruydt niet ongelijck en is/bladers hebbende die vanden grooten Halscruydt ghelijck/ glatter/niet soo stijf/ oft rondtomme ghetandt/groeyende aen corter steelkens/ende heeft een witachtighe wortel veel wijder wtloopende. De bloemen brenghet voort in Wedemaendt ende Hoymaendt/ bleeck purper gelijck cleyn clockskens ghefatsonneert. Noch groeyet een ander soorte van Halscruydt ouer al op rouwe ende steenachtighe plaetsen van Engellandt/ende inde bosschen van Walsch Nederlandt/ maer het is dorrer ende niet soo lustich om sien: andersins ist den anderen ghelijck/ ende een soorte van dien. Oock isser een soorte van cleyn Halscruydt/dat roodtpurper bloemen heeft / andersins ist den anderen niet zeer ongheliјck. Bluetcheyt.

Groot Halscruydt vande Nederlanders.

Dit Halscruydt is den eersten van ghedaente ghelijck/ ende soude in alder manieren tselfde zijn/ ten waere dat in lengde vande stelen / lengde ende grootte van bladers d'ander twee mael te bouen ghinghe. De bloeme is blaeu/die vande Marietten zeer ghelijck.

Wit groot Halscruydt van Noordt Engellandt.

In Arthois/ Bourse Marie & grandes Clochettes. In Engelsch/ Halkewurte/ or Belfloure.

D. Thomas Penne Medicijn van Londen ende zeer gheschickt Herbarist heeft my nu dit iaer als ick onledich was met dit te schrijuen/ghesonden saedt van een aerdighe ende selden gesien plante/dwelcke gebrocht was wt de Noordt contreye van Engellandt/ waer datse ouervloedich is groeyende ende nerghens elders/oft oock van niemandt gheobserueert. Dese plante is van aensien tgroot Halscruydt nu beschreuen niet onghelijck/ maer de bladers zijn die vanden Vingher-hoet-cruydt ghelijck. De bloemen zijn zeer wit die vanden Halscruydt oft Marietten ghelijck/maer meerder ende langer. De stele is vā twee ende drye cubitus hooge. De wortel is saselachtich/dickachtich/melckachtich/ende herwaerts ende derwaerts loopende. Tsaedt is dien vanden Halscruydt ghelijck maer meerder.

Blaeu Clockskens.

Dit cruydt heeft lanckworpighe/ smalle ende doncker groene bladers de welcke groeyen aen d'onderste vanden stele die eenen cubitus hooghe is / ende aende wortel. De stelen wassen recht op inde lengde ghestrept zijnde / aende welcke dat voorts comen blaeuw bloemen ghelijck clockskens/ somtijdts oock witte / met sommighe draeyen inde middel die hen wydt open spannen ende int ronde stellen / in vueghen datse schijnen van alleene een bladt te wesen dat ses hoecken heeft / ende daerom meyntmen niet sonder reden dat is Iasione Theophrasti. De bollekens zijn vol gaten dwelcke Matthiolus bedroghen heeft/ die daerom terstont beuestigde dat Phyteuma was. Dese plante wordt wt ghenoechte inde houen gheplant/ hoe wel datse onder het moes mach ghegeten worden.

Groote Blaeu melckachtighe Clockskens.

Om dat dit cruydt meer wit saps gheeft dan alle ander/ soo wordet met reden Milckachtich genoemt: Van dwelcke donderste bladers zijn half tusschē de tamme Nachtschae ende de Violetten/ effen ende doncker-groen. De wortel is saselachtich die vande Marietten ghelijck/ vol milckachtich saps/ ende soo leuendich / datse hoe cleynen stuckxken in deerde ghesteken wordt/ terstont weder wtspreydt. De stelen zijn dunne van drie ende vier cubitus hooge/ hebbende vande helft opwaers/ smalder / ende langher bladers ende oock vele / waer aen oock groeyen schoon blaeuw blomkens/ meerder dan die van ons Clockskens/ insghelijcks van fatsoene ghelijck clockskens/ welcke stelen

Blaeu Clockskens. In Latijn/ Campanula Persicifolia nostras, ende is Phyteuma van Matthiolus. Oft oock is de Iasione vā Theophrastus? In Engelsch/ Blew Belles.

Groote blaeu melckachtighe Clockskens. In Latijn/ Campanola maior lactescens, ende is Pyramidalis Lutetiana.

spitsch opgaen/ waerom datse vande Parisiennen Pyramidalis genoemt wordt. Dit cruydt groeyet in Nederlandt inde houen/ maer en is noch-ter-tijdt gheensins ergens toe nut ghevonden.

Cleyn Clockskens.

Dese plante comt van selfs voort byde grachten ende onder de haghen/ maer minder ende corter van stele. De bladers ligghen beneden lancks der eerden/ ende zijn rondtachtich/ meest ghelijck zijnde de gemeyne Wynde. De bloemen zijn purper. De plante heeft cleyne wortels.

Cleyn Raponcelen.

Ghelijckerwijs als by d'ouders om de wortels ende tghebruyck malcander niet zeer onghelijck/ dwoort Bunium schijnt ghecomen te zijn van Bunias: alsoo hebben de nacomers sedert de tijden van Auicenna dit cruydt Rapuntium oft Rapulum in Latijn ghehecten/ oft om dat ghemeyne volck ghemeynt heeft dat de selfde plante is oft een medesoorte van dien/ oft om dat de wortel van etens weghe ende van aensien de Steck-rape ghelijck is: Want sy is eenen duym lanck ende dicke/ lanckworpich gelijck een Steckrape oft Radijs/ inde middel eē weynich buyckachtich/ maer veel minder/ claer/ wit/ malsch/ ende veel liefiijcker om eten voor salaet inde Vasten dan eenighe Rape oft Radijs. Want onder d'eerste wtcommende/ spruydt dan dese plante eerst wt/ hebbende bladers die vanden Olijf boom/ cleyne Gentiane/ oft tamme Clockskens ghelijck/ maer corter/ groeyende aen eenen dunnen stele: oock heeftse blauw bloemen desen niet onghelijck/ ghemaeckt van vier bladerkens ghelijck die vanden Vlas/ maer ommegheslaghen ghelijck die vande Clockskens/ nae de welcke in de borsekens oft huyskens cleyn saedt voorts comt. Dit cruydt en is niet alleene veel wassende in houen ende ackers/ maer oock in bosschen ende onder de haghen soo wel in coude als heete landen.

Diuerscheydt van Raponcelen wt de verwe vande bloemen.

Ontrent Brugellette een stedeken in Henegouwe groeyet met witte bloemen.

Cracht. Sommighe voesters hebben by experientie bevonden dat de wortel ghesoden ende met peper geten/ d'melck doet vermeerderen inde borsten.

Groot:

Cleyne Clockskens. In Latijn/ Campanula minor rotundifolia, ende is Cantabrica Plinij vã Anguillara.

Cleyn Raponcelen. In Latijn/Rapuntium paruum, ghemeynlick ghenoemt Pes Locustę Auicennæ. In Hoochduytsch / Cleyn Rapuntzeleyn. In Franchois / Responce petit. In Italiaensch/ Raponzolo. In Engelsch/Littel Rampions.

Groote Raponcelẽ. In Latijn/Rapuntiũ maius Alopecuri comoso flore. In Engelsch/Wild rampion.

Dese plante en is soo ghemeyne niet op veel plaetsen/oock en groeytse niet dan in gheberchten oft coude bemden ende dalen/ ghelijck als zijn die van Minden ende ontrent Narbone in Aquitanien gheleghen/ ende oock op veel plaetsen van Nederlandt ende Engellandt. Dit cruydt is van gedaente ende wortel den Raponcelen ghelijck maer meerder/ draghende een aerachtighe peersche bloeme veel verschillende vande Rapen/ Steeckrapen ende cleyn Raponcel. De bladers zijn beneden breedtachtich/ ende bouen aen den stele scherp/ die vanden Veyl oft Halscruydt ghelijck/ maer langher/groeyende aen eenen rechten opgaenden stele/ van eenen voet oft onderhaluen hooghe/ draeghende een dicke aerachtighe bloeme/ de welcke eer sy open gaen/ ghelijck cromme horenkens daer om staen/ende als sy open ghegaen zijn/ghedeylt staen in vier blaerkens/ de welcke blauw/peersch aschverwich oft bleeck zijn den Peertsbloemen ghelijck: Nae de welcke in Hoymaendt ende Oogstmaendt voorts comen ronde huyskens/ den teskens vande Raponcelen niet ongheliick/ alsoo oock de wortel den seluen niet ongheliick en is van smaecke ende gedaente/ waer door dat oock schijnt den naem van Raponcel te hebben/ hoe wel dat gheen van beyden onder de Rapen behoort ghestelt te werden.

Tafel.

- Violieren { witte. / roode. / gele/oft Steen Violieren.
- Zee Violieren { groote / cleyne } purper.
- Dobbel Violieren.
- { Christus ooghen ende syn veranderinghe. / Wilde Christus ooghen. / Jennettekens. / Dobbel wilde Engelsche Christus oogen/Bourbōnoise. / Lychnis van Chalcedonien ofte Constantinople bloemen. / Engelsche zee Christus ooghen. } Lychnides gheheeten.
- Ocymoides oft Ocymastrum.
- Ocymastrum alterum.
- Ocymastrum valerianthos.
- Cruypende Ocymastrum met de bladers van wegh gras ende bloemen van heyrcruydt.
- Wederijck.
- Partike.
- Bruyn Wederijck ende
- Noch tweederhande soorten.
- Blaeu Wederijck.
- Coniza { Groote / Middel/ / Cleyne / Minste. } geel Munte van sommighe Herbaristen.
- Sterrecruydt { van die van Montpelliers met goudt gele bloemen. / vande Italiaenen metten geel bladers vanden Olijfboom ende ghedaente van Coniza. / Cleyn van die van Montpelliers/ met de bloeme van Tripolium, half roodt/ende bladers van wildt vlas. / Bergh-sterre-cruydt tweederhande met de bloeme vande grootste Coniza, oft Alant.
- Weyt { Tam. / Wildt.
- Luteola.
- Vaccaria.

Violieren wit ende roodt.

De naem Violiere oft Violette comt wten Griecksfchen woorde ἴεναι, alsoo veel te segghen/ als gaen / voorts comen / oft eerst wtspruyten: Want de voorbode vande Lente is de Violette oft Violiere/ ende de Steen violiere diemen *Keiri heet ende door de aerdicheydt ende lieflijcke reucke van dien ghelijck sy die in tuylkens ende hoykens ghebruyckt hebben/ alsoo hebben sy die alle ghelijck eenen ghemeynen naem alder eerst ghegeuen / maer naderhandt meer volghende de costume/ oft de ghelijckenisse vande bloemen dan de reden/ soo hebben sy veel ende diversche bloemen in henlieder tale Violæ geheeten. De selfde naem is menigerande ende zeer verscheyden planten ghegheuen gheweest/ want Theophrastus stelt. Bolachtighe Violetten/ swarte ende witte/ de welcke wy elck op zijn plaetse verclaert hebben. Maer hier sullen wy alleene lichtelijck ouerloopen de soorte vande witte Violieren/ de welcke wit geheeten worden/ niet om dat de bloemen wit zijn/ maer om de grysheydt oft aschverwich coleur vande bladers. Oock nu ter tijdt/ ghelijck als was ten tijde van Dioscorides, sijn van dese dryeerhande soorten/ zeer wel bekent door de verscheyden bloemen ouer alle de werelt: Sy brenghen alle drye zeer veel bloemen voorts/ maer de witte ende roode Violieren en groeyen niet dan ghesaydt zijnde.

*Keiri.

Steen Violieren.

Steen Violieren comen voorts sonderlinghe van selfs aende mueren ende bloeijen lustich inde Lente/ te weten in Sprockelle ende Maerte: Dese ghelyck sy veel ghevonden ende best rieckende is/ alsoo is sy oock meest nut int ghebruijck vande medicijne/ vande welcke tsaedt oock zeer crachtich is/ dwelcke plat groeyet in haeukens / die veel minder zijn dan die vande voorgaende/ ende die vande wilde-Rakette ghelijck. De bladers zijn oock smalder/ende groen die vanden Rijn-Wilghe gelijck. De

Violieren wit ende roodt. In Griecks/ Leucoion. In Latijn/ Viola alba, & purpurea. In Franchois/ Violiers blancs & rouges. In Hoochduytsch/ Weiß ende rot gartenveiel. In Italiaensch/ Viola bianca. In Spaensch/ Violetas amarithas, oft Violetas blanquas, eñ zijn Violæ matronales Fuchsij. In Engelsch/ White Gilouer/ or stocke Gilouer.

Steen Violieren. In Latijn/ Leucoium luteum. In Araben/ Keiri. In hoochduytsch/ Geel garden veiel. In Franchois/ Violes des muretz. In Italiaensch/ Viola Ialla. In Spaensch/ Alhelys. In Engelsch/ Walle Gyllofer.

De stelen zijn houtachtich/ recht ende vele/ de wortel insghelijcks houtachtich ende faselachtich ghevesticht inde spleten ende voeghen vande mueren. Men heeft dese in Enghellandt/ Nederlandt ende meer andere plaetsen dickwils te kersmisse vol bloemen gesien. Alleene een soorte isser den voorseyden Steen violieren ghelijck de welcke meestendeel witte bloemen heeft/ dickwils oock roode/ somtijdts oock/ sonderlinge die een iaer out is/ verstoruen van verwe ghelijck peerschen verschaelden wijn. De haukens zijn van fatsoen ende grootte die vanden Geelen Heul gelijck/ hebbende oock een dobbel lage van saedt/ tusschen dwelcke inde lengde is loopēde een dun velleken. De bladerē zijn gelijckende die vā de Goud bloeme/ witachtich. Dese en is soo heet van smaecke niet als de voorseyde.

Groote zee Violieren.

De zee-Violiere/ de welcke zeer vele is groeyende aende canten vande Middellandtsche zee int landt van Languedoc/ en wordt soo vele niet ghevonden/ de welcke van smaecke den Thlaspi ghelijck schijnt. Dese gheeft haer bloemkens inde Somer/ de welcke zijn van vier bleeck-roode bladerkens/ van haeuwe ende saedt den anderen ghelijck/ maer de bladers zijn ghesneden ghelijck die vande Cicoreye oft Rakette/ dicke/ witachtich ende van grootte ende verwe die vande witte Violieren gelijck.

Cleyn zee Violieren oft Hesperis Theophrasti van sommige ende vande Spaignaerts.

Opde selfde plaetsen groeyet dickwils een ander cleyne soorte die tweemael minder is/ ende vande voorgaende verschillende/ ghelijck dminste Thlaspi vanden middelsten/ maer tbijdt veel scherper opde tonghe.

Cleyn roodtachtige zee-Violiere. In Latijn/ Leucoium marinum minus.

Groote zee-Violiere. In Latijn/ Leucoium maritimum maius.

Gele dobbel steen-Violiere. In Latijn/ Leucoium siue Keiri duplici flore.

Roode dobbel Violiere.

Gele dobbel steen-Violieren.

Door conste vande houeniers / ende dickwils verplanten / crijghen de geele ende oock de roode violieren zeer groote ende schoone dobbel bloemen ende dicke van bladers / zijnde soo groot als een Muscus roose / maer sy en crijghen geen saedt midts haer bloemen / ghelijck oock de dobbel Violetten niet en doen / ten zy datse wildt worden.

Zee-Steenvioliere met geel bloemen Keiri, oft Leucoium marinum flore luteo.

Geel zee-Violiere is van aensien den ghemeyn steen-Violieren / oft den geelen Violieren vande Middellandtsche zee ghelijck. De bladers zijn oock groen / maer meerder / breeder ende geelachtich op tgroen treckende.

Keiri oft zee-steen-Violiere met witte bloemen.

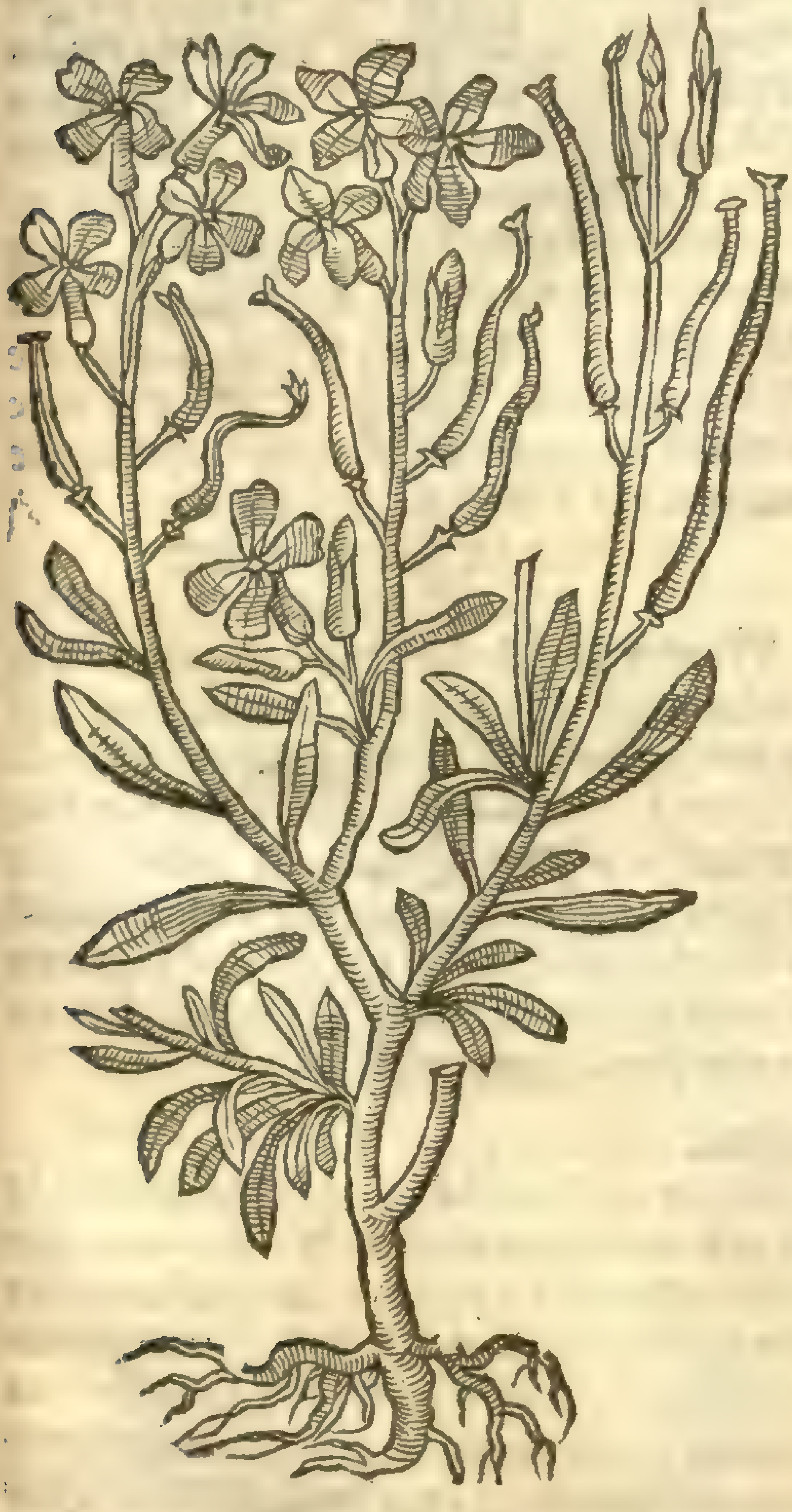

Zee-Violiere van Padua. In Latijn / Patauinum marinum Leucoion oft Eruca peregrina Clusij.

Dese soorte van zee-Violiere / is alleene vande voorgaende diuersch / datse heeft witte bloemen ende cleyne bladers / ende dese twee zijn nu ouerghebrocht gheweest ende groeyende inde houen van Nederlandt. Diuersch.

Dioscorides. De steen-Violiere wordt meest ghebruyck inde medicijne. De ghedroogde bloemen van steen-Violieren in een warm badt gheleydt / ghenesen d'aposteumatien vande moeder / ende verwecken den vrouwen haerlieder maendtstonden. Met honich ghemengt / ghenesen de oude ende quade sweeringhen des monts / maer met olie ende was ghelijck een plaester ghemengt / ghenesen de clouen van tfundament. Cracht.

Dioscor. Hippoc. Æginera. Een half loot van tsaedt met wijn oft met honich inghenomen / verweckt de stonden vande vrouwen / ende iaeght af de secondine ende doode vruchten.

De wortels met azijn ghestooten genesen de verharde milten / ende de pijne vanden fleirsijn / daer op gheleydt zijnde. Ægin. De gheheele plante vande witte Violiere is afvaegende en van subtijle substantie / maer meest de bloemen / principalijck als die drooghe zijn / ende daerom verweckense de maendtstonden vande vrouwen / sy dooden de vrucht ende iaghen die af. Maer in-

dien

dien yemandt door byvoeghen van water de cracht verminderde / soo sal die nut zijn tot inflammatien / sonderlinghe vande moeder. De wortels hebben derghelijcke cracht/wtgenomen datse van grofuer ende eertachtigher substantie zijn / de welcke met azijn ghestooten ghenesen de inflammatien die in eenen herden scirrhus veranderen/daer op gheleydt zijnde.

Ander zee-Violiere met breede bladers. In Latijn/ Leucoion marinum alterum latifolium.

Zee-Violiere van Padua.

Dese plante hadde groeyende die zeer groote ondersoecker van cruyden inde vermaerde ende oude Vniversiteyt van Padua Melchior Guillandin Professeur vande simpel medicamenten/ ende Oeverste daer vanden hof vande Seignorie van Venegien. De bladers van dit cruydt zijn half tusschen de groote ende cleyn zee-Violiere / vande selfde verwe / onder smal/ recht daer sy aenden hals vande wortel rusten. De stelen zijn onderhalve cubitus hooghe / aen d'opperste vande welcke geel gesterrede bloemkens groeyen. Tsaedt is van fatsoen eñ grootte dien vande witte Violiere ghelijck / plat ende besloten in ronde lanckworpighe haeukens die meerder zijn dan die vanden Thlaspi.

Andere zee-Violieren met breede bladers.

D'ander zee-Violiere de welcke groeyende is in sommighe hoven van Nederlant maer eerst zijnde oorspronck hebbende vande zeecant/ en is den voorgaenden niet zeer ongheliijck van bladers/maer breeder / stijfuer ende rouwer. De bloemen zijn peersch groeyende aen steelkens vã een palme eñ onderhalf hooghe. Tsaedt comt voorts in haeukens/ maer veel minder dan die vande steen-Violieren.

Christus-ooghen.

Het is seker ende blijckelick wt d'achterghelaten schriften vande autheurs / ende ghelijckenisse by de Roosen/ Violieren ende Orant bloemen / dat dese cruyden in Griecks zijn ghenoemt gheweest Lychnides,om het vierich ende claer roodt coleur / alsoo veel te segghen / als blinckende ende claere bloemen/die om de schoonheydt in tuylkens ende hoykens ghebruyckt werdẽ. Van dusdanighe is die zeer excellente bloeme ende cieraet vanden hoven/die wy Christus-ooghen heeten/ vande welcke ghevonden worden drye oft vierderhande soorten / die alle tsamen onder desen naem begrepen worden. De wortel vande tamme Christus-ooghen is saselachtich/ ende lanckachtich. De bladers zijn slap/ dickachtich/ wolachtich ghelijck die vandẽ Ethiopis,ende soo groot als die vande witte Violieren oft Sauie. De stelen zijn oock wolachtich recht opgaende / ende rondt / hebbende veel knoopen ende tacxkens/ alle de welcke besonder hen bloemẽ gheven wt lanckachtighe geribde huyskens die vande Neghelbloemen ghelijck/ zeer schoon blinckende root ende gloeyẽde/ soo datse somtijds tghesichte verblinden ghelijck een Balais oft Robijn. Dese plante ghelijck die d'alderschoonste is van dese soorten/alsoo wordt die oock alleene inde hoven gheplant/ende daerom draeghtse soo veel ende dobbel bloemen/ in vueghen datse naemaels gheen saedt en geeft midts dat de cracht eñ wassel verteirt is tot meerderinghe vande bloeme / ghelijck men oock sien mach inde Violette. Vande selfde natuere zijn de ghene die somtijdts int veldt van selfs groeyen / oft inde hoven niet gheoeffent en worden / behalven dat die witte bloemen hebben die minder ende min in ghetal zijn / ende oock saedt crijghen.

Cracht. Dioscorides. Tsaedt van Christus-ooghen met wijn ghedroncken gheneest de beten vande Scorpioenen. Galenus. Christus-ooghen zijn heet ende eenichsins drooghe tot inden tweeden graedt.

wilde

Christus-ooge. In Griecks/ Lychnis. In Latijn/ Lychnis coronaria, oft Cęlestis rosula. In Hoochduytsch/ Frawen Roslein / Marien Roslein en himmels Roslein. In Franchois/ Oeillets en Oeilliets Dieu. In Italiaensch en Spaensch/ Lychnide coronaria: en is Iouis flos Theophrasti, niet Phlox oft Flammula Plinij. In Engelsch/ Rose Campion.

Witte en roode enckel incarnaet Christus-ooghen.

Dobbel roode Christus-ooghen.

Wilde Christus-oogen.

Noch zijnder dryederhande cruyden den voorseyden gelijck/ vande welcke de twee ouer al groeyt aende canten vande ackers/ hebbende soo grooten wortel niet/ ende oock dunder ende min stelen ende bladers de welcke saechter zijn ende niet soo wolachtich/ maer siende wt den bleeck groen. D'een soorte van dese twee heeft roodtachtighe bloemen ghelijck een bleecke Roose/ maer d'ander heeft sneeu witte bloemen.

Dobbel roode wilde Christus-ooghen.

Beyde de voorseyde soorten inde houen verplāt zijnde crijghen door oeffeninghe soo groote bloemen/ datse alsoo groot oft meer der zijn dan de groote Thunis bloeme oft Roose.

Dioscorides. Een half loot van tsaedt vande wilde Christus-ooghen inghenomen/ iaeght af door camerganck die heete gele cholerike vochticheden. Cracht.

Wilde Christus-ooghen. In Latijn/Lychnis syluestris rubello flore. **Oft oock is** Hesperis **van** Theophrastus? **In Engelsch/Wilde Campion.**

Tselfde saedt is zeer goedt den ghenen die ghesteken zijn vande Scorpioenen. Men seght oock dat de Scorpioenen vaddich en crachteloos worden om te quetsen/ als dit cruydt op henlieden gheleydt wordt.

Engelsche zee Christusooghen.

Dese ander soorte die wy hier ghefigureert stellẽ/ groeyet zeer vele aende zee duynen van d'eylandt van Wijck in Engellandt/ende aen dien gheheelen zeecant: het is eẽ Cruydeken dat vãde wortel af zeer veel dicke bladers heeft/ maer minder ende smalder dan die vande zee Porceleine. Oock heuet veel gheboghen stelen/ lancks der eerden ligghende van eenen cubitus oft onderhalf lanck/ int opperste vande welcke een wit huysken is/dien vanden Ocymastrum oft Christus-ooghen ghelijck/ inde welcke voorts comen zeer aerdighe witte bloemkẽs die vanden Ocymastrum niet ongheliick/ hebbende binnen swarte draeykens. Tsaedt groeyet inde haeukẽs oft blaeskens ende is bruyn/ dien vande Christusoogen oft Ocymastrum ghelijck. Dit cruydt heeft eenen souten smaecke, nochtans niet onlieflijck/ ende is malsch om eten. Ten wordt nergens ghevonden groeyende dan tusschen de keyen ende zee Coolen/ daer dat de baren vander zee aenslaen: Tbloeyet in Wedemaendt/ Hoymaendt/ Oogstmaendt ende Septembre.

Dobbel Roode wilde Christus-ooghen/ oft dobbel roode Materklonen. In Latijn/Lychnis agrestis multiflora.

Witte Engelsche wilde Christus-ooghen. In Fran-chois/Bourbonnoise. **In Engelsch/Doble rose Campion.**

Engelsche zee-Christus-ooghen/ In Latijn/ Lychnis marina Anglica.

Rouwe wilde Christus-ooghen. In Latijn/ Lychnis syluestris hirta. Lychnis syluestris 5. Clusij.

Rouwe wilde Christus ooghen.

Den voorseyden en is dese ander niet onghelijck / de welcke om de hayrachtighe bladers/ Rouwe Christus-ooghen ghenoemt is. Wt een saselachtighe ende verwarde wortel spruyten veel ronde/ gheknoopte / rouwe oft hayrachtighe steutkens / ende sachte graeuwe bladers die vande Neghelbloemen ghelijck. De bloeme staende neffens de sydetackskens is lieflijck root/ die vande wilde Christus-oogen ghelijck. Tsaedt is ros/ voorts comende in bollekens oft huyskens / dien vanden Ocymastrum ghelijck. Tgroeyet op de velden ende ackers van Prouence ende Languedoc.

Wit Behen van Salamanke.

Veel min ghevonden ende selder groeyende in Nederlandt is dese plante/ de welcke ick bekenne niet ghemerckt te hebben / maer is den naecomers rustich beschreuen van Charles de L'escluse: wiens woorden ende beschrijuinge ick hier sal by voeghen/ ten eynde dat de lief hebbers hem souden met ons danck weten van sijn moeyte.

Clusius. Dit cruydt heeft geknoopte steelkens die veel syde tackskens hebben eenen voet of meer hooghe: aen ieghelijck knoopken spruyten wt twee oft drye bladers/ ende somtijdts meer/ die smalder zijn dan die vanden anderen/ witachtich groen ende bycans grauw: De bloemen groeyen int opperste vande tackskens de welcke ghemaeckt zijn van vijf ende niet meer ghekerfde bladers/ die binnen wit ende van buyten peersch zijn/ de welcke oock eer sy gheheel verdrooghen / hen seluen tsamen trecken ende in een wynden: De huyskens zijn zeer hardt cort ende wat rontachtich/ waer in cleyn ende ront saedt dien vande Colle ghelijck/ is liggende/ maer aschgrauw. De wortel is redelijck dicke/ wit/ in vele ghespleten/ maer niet iaerlijcks ouerblijuende. Wat crachten dit cruydt mach hebben/ is my noch onbekent/ maer het is bitterachtich van smaecke.

Grauwe wilde Christus oogen.

Dit cruydeken is drye palmen hooghe/ de zee Christus-ooghen van ghedaente meest ghelijck/ dwelcke ick nergens ghevonden en hebbe dan inde velden ende wijngaerden van Prouencen ende Italien: Theeft vijf oft ses tackskens van onderhalue palme hooghe/ ende telcken twee bladers teghen malcander ouer staende / van ghedaente ende wtspruyten den Neghelbloemen ghenoech ghelijck/

Wit Behen van Salamanke. In Latijn/ Lychnis syl. prima Clusij.

Graeu wilde Christus-ooghen. In Latijn/ Lychnis syl. altera incana, cauliculis striatis. Papauer spumeū van sommighe.

lijck/ maer de vijf ghestripte ende vast by een staende huyskens vande bloemen daer tsaedt in besloten is/ zijn die vande zee Christus ooghen ghelijck. Tgheheel cruydt is grauw oft witachtich/ hebbende eenen zeer drooghen ende een weinich heeten smaecke.

Alderminste rouwe wilde Christusooghen.

Dese is groeyende/ op de dorre ende steenachtighe hoeuels by Narbone ende Salamanca ghelegen/ ende draeght wat minder bloemen/ die schoon bleect root zijn/ ende en is gheensins vanden anderen verschillende dan dat de gheheele rouwe plante teerder is/ ende nauwe een palme hooghe.

Wilde Christus ooghen met ghestripte huyskens.

Van gheen ander nature noch ghedaente en is de wilde Christus-ooghe die zeer net van Clusius den naecomers ghexhibeert is/ hebbende eenen gheknoopten hollen stele/ die min zijde tackskens heeft/ voorts brenghende wt elck knoopken twee groender ende styfuer bladers. Insghelijcks oock de bloemen neffens de syde tackskens/ die bleeck roodt zijn/ met aschgraeuwe/ wijde/ ghestrepte huyskens/ waer in aschgraeuw saedt besloten light/ maer meerder dan dat vanden anderen.

Bloemen van Chalcedonien oft Constantinoplen.

Seer lichtelijck gaet in aerdicheydt d'alderschoonste vā desen te bouen die zeer schoone bloeme oft plāte van Chalcedonien/ de welcke gheheetē wordt Bloeme van Constantinoplen. De wortels van dit cruydt zijn cleyne/ faselachtich ende wat bytende/ wt de welcke zijn spruytende zeer veel stelen/ die teer zijn/ dunne/ scherp/ ende gheknoopt/ voorts brenghende wt elck knoopken twee bladers eenichsins die vande wilde Christus-ooghen ghelijck/ maer wat groender/ rouwer ende scherper. Tsaedt light in lanckworpighe huyskens/ d'welck swart is/ dien vande Colle ghelijck. De bloemen staen veel tsamen by een straelwijs ende breetachtich/ zeer aerdich van een ghescheyden/ de welcke schoon roodt zijn ende gloeyender dan de Martegons oft die van het Indiaens riet: alle welcke voorseyde bloemen midts datse geenen reucke en hebben/ alleene begheert worden om haerlieder schoon coleur/ ende met rechte wordt dese Lychnis ghehouden voor de schoonste van allen.

soodt Behen vaden Nederlanders. In Latijn/ Ocymastrũ Valerianthon, ende is Valeriana rubea Dodonæi, ende Valeriana rubea oft Behen rubrum vande Nederlanders/ Saponaria altera eñ Struthion Vlyſſis Aldroandi. Oft oock is Condurdum van Plinius?

Cruppende Ocymoides met de bladers van Weghgras. In Latijn/ Ocymoides repens Polygonifolia.

den Olijf boom/ Myrthus oft Weghgras ghelijck/ maer wat breeder. De bloemen waſſen in lanckworpighe huyſkens van verwe die vanden Seep-cruydt ghelijck/ maer veel minder. De wortel is cleyne. Tghebruyck van dit cruydt is hedenſ-daeghs onbekent.

Geel Wederijck.

Dit cruydt heeft de naem ende lof vanden ſtrijdt te ſcheyden / want dwoordt Lyſimachia is alſoo veel te ſegghen/ als tghevechte ſcheyden oft pays te maecken / welcken naem hem is ghegheuen gheweeſt (ſoo men ſeght) vande Coninginne Lyſimachia: Nochtans is de cracht van dit cruydt/ dat te vreden ſtelt de wreedtheydt vande beeſten ende haerlieder ſtrijden teghen malcander ſcheydet. Oft Godt gaue dat de wijſheydt ende voorſinnicheydt die d'oordeel heeft van ſaecken/ maeckte dat wy ſoo grooten menichte hadden van die hemelſche Lyſimachia, de welcke dwtleghſter is vanden Heylighen Geeſt/ ende voeſter vande vrede als ons nu ter tijdt t'cruydt Lyſimachia wel bekent is, door de welcke de dulheydt ende beroerten vande menſchen/ ende meer dan helſche wtſinnicheydt mocht weder ghebrocht worden tot ſaechtmoedicheydt ende een eeuwich verbondt van een gheduerighe vriendtſchap: Hoe wel dat door de neerſticheydt vande ionghe Herbariſten ghemerckt zijn drye ſoorten van Wederijck die van Dioſcorides niet beſchreuen en zijn/ ſoo en is nochtans tot nu toe gheen van dien bycants ghebruyckt gheweeſt. Daerom is de gele meeſt bekent/ ende meeſt gebruyckt gheweeſt. Dit cruydt geeft ſijn ſchoon gele bloemen inden Oogſt / aen tackſkens ghelijck den Hypericon, weſende ſonder reucke/ vele ende dichte by een. De bladers zijn die vande Wilghe oft Perſick-cruydt ghelijck/ bleeck groen/ groeyende aen eenen ſtele van twee cubitus hooghe/ die cantachtich is ende gheknoopt/ drye ende vier tſamen teghen malcander ouer ſtaende. De wortel loopt wijt ende breedt lancks d'opperſte vander aerden/ ende gheeft van haer dunne roodtachtighe ſcheutẽ. Tſaedt is rondt ghelijck de Coriander ende bleeck. Deſe plante groeyet opde canten van grachten ende wa-

Geel Wederijck. In Griecks/ Lysimachion oft Litron. In Latijn/ Lysimachia lutea oft Salicaria. In Hooghduytsch/ Geil Weidrich. In Fräcyois/ Perce bosse, Sousy d'eaue, ende Corneolle. In Italiaensch ende Spaensch/ Lysimachia.

Partijcke. In Latijn/ Lysimachia purpurea, fortè Pliniana: ende is Lysimachia altera van Matthiolus. In Francyois/ Lysimachie rouge. In Engelsch/ Miller-flowers.

terloopen / ende op vochte waterachtighe plaetsen/ nochtans op min vochte plaetsen dan die ander drye doen. Dit cruydt is ouer al in Engellandt/ Vranckrijck ende Duytschlandt ghemeyne/ dwelcke in d'Apoteken veel ghebruyckt wordt om te gorgelen/ ende teghen de quade sweeringhe des mondts. Het is tsamentreckende ende drooghende van smaecke.

Partijcke.

Daer zijnder die meynen dat de Lysimachia daer Plinius af vermaent/ een ander is dä de voorghaende: Want hy schijnt die onderscheyden te hebben door de roode bloemen ende stercken reucke/ ende dat hy daerom een vä dien heeft willen bewysen die nergens gesien en worden / wtstekende wt de traegh loopende wateren ende poelen/ dragende ghearde bloemen die schoon roodt zijn van een palme oft onderhalf lanck/ als cranskens staende die bouen spitsch zijn / inde welcke tsaedt besloten is/ghelijck die van Agnus Castus oft Lauender. De stelen zijn gheknoopt/ ende de bladers zijn die vande geele Wederijck ghelijck/ oft gelijck smalle Wilghe bladers twee by een staende/ ende roodtachtich. De wortel is meerder dan die vande geele/ insghelijcks oock iaerlijcks ionghe scheuten gheuende/ houdtachtich ende bruyn/ nochtans gheenen quade reucke hebbende. Daerom hoe wel datter luttel aen gheleghen is oft die van Plinius oft van Dioscorides is / een ieghelijck mach nochtans wel mercken dat Plinius gheen ander en heeft verstaen dan de gele : maer dat hy heeft ouergestelt Pyrrhon oft purpureum, oft dat hy porphyrö heeft ghelesen/ ende datse eenen stercken reucke heeft/ dwelcke is als sy ghebrant wordt/ daer seght Dioscorides de waerheydt.

Roodt wederijck.

Dese plante die ghenoech bekent is/ wordt gheheeten Filius ante patrem, dat is te segghen / de sone voor den vader/ om datse haer haeuwen geeft voor de bloemen. Dese groeyet opde selfde plaetsen daer dander wassen/ maer veel ouervloediger eñ diuerschelijck. Van stelen eñ blaeders is sy den anderen gelijck / dan dat de bladers smalder zijn ende een weynich gekerft. De bloemkens zijn roodt ende

Roodt Wederijck. In Latijn/ Lysimachia siliquosa, ende is nae opinie van Dalescamp Delphinium Dioscoridis, waer mede de bloemen ende tsaedt accorderen. In Hoochduytsch/ Braun ende rot Weiderich: ende heet oock Filius ante patrem. In Engelsch/ Wilow herbe.

Chamænerion Gesneri oft Delphinium buccinum Dioscoridis. In Engelsch/ Small wilow herbe.

ende open van vier blaerkens ghemaeckt die vanden Duyuen-voet ghelijck/ onder de welcke dat staen ghelijck een huysken cleyne ronde ende lanckworpighe haeukens/ waer in zeer cleyn saedt light dien vande Coniza oft Cancker bloeme gelijck/ dwelcke tsamē metter wolachticheydt wegh vlieght/ als de haeukens open gaen ende splijten.

Diuerscheydt.

Dit cruydt Filius ante patrem ghenoemt wordt in Nederlandt tweederhande ghesien/ maer alder gemeynelickst in Engellandt/ nochtans niet altijdts opde selfde plaetsen/ maer in lomberachtighe/ steenachtighe oft min vochte plaetsen. Tghemeynste is in alder manieren van bladers/ haeuwen ende stele den voorgaenden ghelijck/ maer minder/ ende soo teer/ dat qualijck de haeuwe ende bloeme ophouden kan. De bloeme is roodt/ ende den keykens meest ghelijckende/ maer wat minder.

Dander diuerscheydt wordt gemerckt inde bloemen/ die bleecker zijn van vier smalder blaerkens tsamen ghevoeght cruyswijs teghen den ander ouerstaende/ ende dergheliјcke hauwe/ wien alle andere dinghen ghelijck zijn.

Blaeu wederijck.

Blaeu Wederijck is van bladers niet onghelijck den rooden Wederijck oft den grooten Eeren prijs/ maer langher ende dicker/ nochtans is tgheheel cruydt minder/ maer eenen cubitus ende voet hooghe zijnde/ bycans ghemengt van beyde de Wederijcks. Bouen aende stelen wassen de schoone hemels blaeuw bloemkens in lange aren die vanden Teucreum oft Gamandree ghelijck oft vande Lauender/ maer langher/ ende tsaedt dwelcke zeer cleyne is light beslooten in cleyne teskens. De wortel is cleyne ende faselachtich. Dit cruydt en is oock inde houen niet soo ghemeyn: heeft zijn bloemen ghehadt in Wedemaendt ende Hoymandt tot Londen inden hof van onsen vrient H. Morgan.

Blaeu Wederijck. In Latijn/ Lysimachia cærulea hortensis, ende van sommighe Veronica Recta.

Ghehelmde Wederijck. In Latijn/ Lysimachia galericulata.

Morgan. Men seght oock dat inde bosschen van Nederlandt van selfs groeyet: Alle dese Wederijcken/ wtgenomen de Geele/ worden zeer selden ghebruyckt.

Ghehelmden Wederijck.

Dese Wederijck groeyet aende canten vande beeckskens ende riuieren/ ende oock aende leeghe canten vande velden ontrent Londen ende Antwerpen: theeft veel viercante gheknoopte steelkens van onderhaluen voet ende twee cubitus hooghe/ waer aen dat wassen bladers die vande roode Wederijck ghelijck/ doncker groen als die vanden Water loock/ twee tsamen teghen den anderen ouer staende. De bloemen zijn peersch van fatsoen ghelijck helmkens. De wortel is cruypende herwaerts ende derwaerts. Maer ghelijck dit cruydt tot noch toe van niemandt beschreuen en is geweest/ alsoo is oock sijn cracht ende ghebruyck onbekent.

Cracht vanden gelen Wederijck.

Dioscorides. Tsap vande bladers van Wederijck stelpt alderhande bloetganck/ ende wordt ingheghеuen teghen het Roo-melisoen/ oft andersins van buyten ghebruyckt: Met wolle oft catoen oft andersins inde moeder oft schamelheydt ghedaen/ stopt d'ouervloedighe maendistonden vande vrouwen. Tcruydt ghestooten ende inde neuse ghesteken/ stelpet bloeyen wtter neuse/ ende stelpt oock tbloeyen vande wonden daer op gheleydt. Den roock vanden brandende Wederijck/ verdrijft ende veriaegt de slanghen/ ende doodet de vlieghen door den vuylen stanck ende reucke: Tselfde segghen oock Galenus, Plinius ende Ægineta.

Alderminste Coniza.

Coniza is vierderhande/ vande welcke d'alderminste ende de middel soorten ouer al zeer veel is groeyende in natte broecken ende vochte velden van Vranckerijck/ Duytschlandt ende Engellandt. D'alderminste wasset op de plaetse ende vesten van Benardgreyn een myle van Londen/ ende in veel andere plaetsen van Europa onder de Romsche Camille ende Poleye/ steelkens voorts brenghende meerder dan onderhalue palme die veel syde tackskens hebben/ rouw/ bruyn oft aschgraeuw rondt ende styfachtich/ om de welcke van onder opwaerts zijn groeyende veel graeuwe bladers die

vanden

Alderminste Coniza. In Latijn / Coniza minima, ende qualick van Matthiolus Coniza minor, ende is Pulicaria oft Psyllium Cordi. In Hoochduytsch/Durwurtz ende Donnerwurtz.

Middel Coniza. In Latijn/Coniza media, ende is Aster Atticus luteus van Fuchsius, ende qualick gheheeten Calamintha tertia. In Spaensch/Yerua de las pulgas olorosa. In Engelsch/Flebane.

vanden Phyllon Theligonon, oft ghemeyne Gnaphalion bycans ghelijck/dwelcke dat van wesen ende verwe gheheel representeert/ dan dat de bladers veel meerder zijn ende met donckerder ende verstorvender wolachticheydt becleet. De bloemen zijn ront met bobbels die vanden cleynen Balsem oft Reynvaen ghelijck/ maer platter ende niet soo leuendich van verwe / de welcke afghevallen zijnde/ soo is daer onder cleyn cafachtich saedt dien vande Camille ghelijck. De wortel is cleyn ende houdtachtich/ minst van allen lymachtich / ende min stinckende dan de Middel-Coniza, den welcken dat alleene wat ghelijck is van reucke.

Middel Coniza.

Op de selfde plaetse lancks de heirbane ende aende vochtighe grachten groeyet oock de Middel Coniza, die den voorgaenden gheheel ghelijck is/ dan dat de bladers tweemael grooter zijn / dicke/ dichte/groen/rouw/stijf/ende van onlieflicke oft verstoruene/ groeyende rondtomme eenen stele met veel sijde tacken van twee cubitus hooghe/die beneden crom is ghelijck die vanden Weedt oft Dentillaria. De bloemen zijn ghestraelt/ geel/ die vande Roomsche Camille oft Runts ooghe ghelijck. T'saedt is den anderē niet onghelijck: De wortel is cleyne ende zeer qualick rieckende/eenichsins ghelijck weeghluysen oft stinckende Camille/ maer veel min dan die vande groote Coniza, eñ en is oock soo lijmachtich niet.

Groote Coniza.

De groote Coniza groeyet gheirne inde landen Suydtwaerts gheleghen/ende ontrent den zeecant/ghelijck in Toscanen/tusschen Florencen/ Aquependante / ende Roomen / oock aende zeecant van Venegien / ontrent Nitiobrigum, ende aende canten vande ackers ontrent Lunelle/Maerseillen ende Montpelliers. Dit ghewas is van twee/oft drye cubitus hooghe / voorts brenghende veel scheuten die recht/stijf ende rondt zijn met veel bladers by malcāder staende/de welcke dichte/bleeckgroen/dicke ende ghelijfvich zijn/ die vanden Olijf boom ghelijck oft vanden Italiaenschen Sterre-cruydt. D'uterste vande stelen is verciert inde lengde met veel gele ronde bloemen/ die vanden

Hauicks-

Groot Coniza. In Latijn/Coniza maior vera.

Cleyn Coniza oft Vloycruydt. In Latijn/ Coniza minor vera.

Hauickſ-cruydt oft Cruyſ-cruydt ghelijck / de welcke in wolachticheydt veranderen ende wegh vlieghen. Tſaedt is oock cleyne die vanden Hauickſ-cruydt ghelijck: ende de wortel is houtachtich ende ſaſelachtich. Deſe Coniza is veel beter dan die ander/ ſoo wel om den zeer lieflijcken reucke/ als om haer crachten: oock en is ſy niet min vet int aentaſtē dan de Ciſtus Ladanifera, wiens reucke met die vāde Middel Coniza gemengt/ zy wat naevolghende is/ ſoo dat de ghene die deſe ende de Middel Coniza kent/ oock alle d'ander kent. Soo zeere zijn ſy malcander ghelijck/ ende net accorderēde met de beſchrijuinghe van Dioſcorides.

Cleyn Coniza oft Vloycruydt.

Der voorſeyder grooter Coniza is bouen alle ander beſt ghelijck in plaetſe van groeyen/ crachte/ reucke ende gedaente/ tcruydt dat wy ſegghen te weſen de Cleyne Coniza vā Dioſcorides: Dwelcke in alder manieren de ſelfde ſoude zijn/ ten waere datſe min ſtelen hadde ende veel corter: want tē heeft ghemeynlick maer eenen dunnen ſtele van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ met min ende cleynder bladers die vanden wilden Vlas oft Chriſtus Ledus metten ſmallen bladers ghelijck: van verwe/ reucke/ maniere/ tſaedt ende bloemen zijn ſy malcander ghelijck . De wortel is cleyne. Inde velden gheleghen by tboſch van Gramont hebben wy ghevonden niet alleene deſe / maer oock de groote aende ghemeyne ſtrate. D'alderminſte hebben wy ghevonden groeyende inde leeghe vochte plaetſen van tboſch onder het Pulegium Ceruinum. Maer de Middel Coniza is waſſende ouer al op vochte plaetſen / in vueghen dat ſy alle ghelijck daer den gheſchickten Herbariſten ouer lanck bekent zijn/ de welcke geckende met tſtout ſchrijuen van Matthiolus die al een ander plante voor deſe gheſtelt heeft (als int capittel vanden Baccharis gheſeydt is) ſegghende ghelijck ſijn maniere is/ dat alle teeckenen daer mede accordeerden/ ghelijck wy ſeggen dat ſy gheenſins daer mede ouer een comen . Voorwaer deſe plante was hem luttel bekent/ ende dat noch quader om lijden is / van hem niet beſchreuen. De wortel van dit cruydt en heeft gheenen quaden reucke/ maer wel rieckende/ ghelijck Giroffel naghels. De ſtele ende bladers zijn die vanden Verbaſcum oft Blattaria ghelijck/ ende niet die vanden Olijf boom/ ſonder eenighe lijmicheydt. De bloemen zijn purperachtich wt den gelen ſiende/ oock zijn alle ander dinghen gheheel onghelijck / maer veel meer in crachten. Waerom dat Matthiolus nemmermeer en ſal den vroukens van Prouencen moghen perſuaderen / dat ſy daer ſouden beſſems maecken om de vloyen te belijmen ende dooden liever van Baccharis dan van tghemeyne Vloy-cruydt.

Cracht. Dioſcorides. Vande Coniza zijnder twee ſoorten / vande welcke de cleyne gheheeten/ de beſte

is van reucke / maer de groote is hoogher van stelen/ ende breeder van bladers/ende oock quaet van reucke .* De bladers van beyde de soorten zijn die vanden Olijf boom ghelijck/ rou/ vet ende lijmachtich. De groote heeft de stelen van twee cubitus hooghe: De cleyne van eenen voet hooghe. De bloeme is broesch geel oft goudt geel van coleur/de welcke in wolachticheyt verkeert/ende heeft zeer veel wortels. De Coniza waer dat die gheleydt oft ontsteken wordt/veriaeghet alle fenijnighe gedierten/ende mugghen/ende doodet de vlooyen. De bladers ghestooten zijn zeer goedt gheleydt op beten ende steken van fenijnighe dieren/des ghelijcks op wonden ende coude gheswillen.

De bladeren vande groote Coniza van Matthiolus en ghelijcken d'Olijf bladeren niet: noch en zijn oock met vet ende lijmachtich ghelijck beyde de soorten van Coniza oft Vlooycruydt van Montpeliers.

De bloemen ende bladers in wijn ghesoden eñ gedroncke doen sterckelick de vrouwen haerlieder maendtstonden hebben/eñ iaghen af de doode vruchten/dwelcke Galenus ende Ægin. oock seggen.

De bladers ende bloemen met wijn inghenomen / zijn oock goedt teghen de coude pisse ende coude gheswillen / oock teghen de geelsucht ende pijne des buycks. De selfde met azijn inghenomen/ zijn goedt teghen de vallende sieckte. Dwater daer Coniza in ghesoden is/is goedt teghen de gebreken vande moeder om daer mede in een bat te sitten. T'sap inde moeder gedaen doet de vrouwen van kinde misval hebben: maer met olie ghemengt ende d'lichaem daer mede ghestreken/veriaeght de coude huyueringhen. Coniza dunne op thooft gheleydt/ gheneest den hooftsweere.

Middel Coniza.

De derde soorte vanden Coniza van Dioscorides en is gheensins lymachtich/maer heeft eenen veel vuylderen ende onlieflijcken reucke/hoe wel(als oock Galenus ende Ægineta seggen) dat sy soo crachtich niet en is. De bladers zijn middelmatich breet tusschen de groote ende cleyne/ ende groeyet vele op vochtighe plaetsen van Nederlandt/ Vranckerijck/ Italien ende Duytschlandt.

Cracht.

Galenus ende Ægin. De groote ende cleyne Coniza zijn heet ende drooghe tot inden derden graet / waerom dat dolie daer die in ghesoden hebben verdrijuen de beuinghe die by blyuen vande cortsen. De groote verteirt ende drooght zeer sterck by decoctie ende stouinghe.

Graeuwe Honichrieckende Coniza. In Latijn/Coniza Helenitis mellita incana.

Grootste Honichrieckende Coniza met ghekerfde bladers. In Latijn/ Coniza Helenitis foliis laciniatis.

Ons heeft goedt ende orboorlijck ghedocht by de gheslachten van Coniza dese drye aerdighe planten te voeghen/ overmidts de ghelijcke ghedaente:den welcken wy den naem hebben gheghe-

uen honich rieckende oft soet-rieckende Coniza, om het onderscheydt vã dander sterckrieckende Coniza: De eerste groeyt ghemeynlijck in sommighe hoeuelachtighe bosschen van Arthois: de welcke om de seldenheydt ouergeplant is gheweest in de houen vãden Edelen Heere Charles de Houchin Heer van Longastre / ende oock van Meester Jacob Plateau te Doornick. Dese plante worpt stelen onderhaluen cubitus hooghe / wolachtich ende grawachtich wt een gheveselde wortel die van ghemeyn Baccaris niet ongheliick. De bladers zijn lanckworpich als van Vingherhoet cruydt / op de auerechte sijde heel grijs wit / ende op de rechte zijde bruyn-groen / ghelijck de bladers van Rhaponticum. De bloemen zijn gheel / ghelijck de ander Coniza: veel grooter dan van Cruys-cruydt / rieckende als maegden-honich / wech stuyuende: van smaeck serpachtich.

Grootste honichrieckende Coniza.

Dese Coniza groeyt twee oft dry cubitus hooghe in moerachtich landt / oft daermen de steencolen wt graeft / besonder in de broecken van Pont à Vendin, half weghen Rijssel ende Atrecht: Ende heeft langhe ghekerfde / haerachtighe / hier ende daer van malcanderen staende / bleeck-groene bladeren op beyde zijden: spruytende oock wt een saselachtighe wortel / als de voorgaende. De stelen zijn hol / eenen duym dick / met cleyne ondiepe voorkens / ende ghehaert: waer op dat wassen ghele honichrieckende bloemen grooter dan de voorgaende / van fatsoen van Alant-wortel oft Coniza media. De smaeck is oock serpachtich.

Ghehaerde Coniza. In Latijn / Coniza Helenitis pilosa.

Dit derde gheslachte is deen iersten zeer ghelijck van bladeren / wortelen ende bloemen: Het meeste verschil is / dat de stele ende bladeren zeer rouw ende ghehaert zijn.

Sterre-cruydt.

Ist dat dit cruydt den naem van Sterre-cruydt heeft niet vande bloeme / maer vande bladers die ghelijck een sterre rondtomme de bloeme staen / als Dioscorides schijnt verclaert te hebben: soo en kan dat geen ander plante bequamer beteeckenen dan Sterre-cruydt van die van Montpelliers vã Languedoc / welck aldaer aende canten vande bemdẽ / eñ loopende wateren zeer vele is groeyende. Want theeft inde Somer goudt-gele bloemen die rondt zijn / maer platachtich die vande Runts-ooghe oft Honts roosen ghelijck / rondtomme de welcke dat staen vijf oft ses smalle / spitse styfue / ende lanckachtighe bladerkens / niet zeer ongelijck dẽ zee visch Stella ghenoemt. De stelen zijn van eenen voet hooghe / drye oft vier by een / hart ende hayrachtich / aen alle de welcke voorts comen lanckworpige bladers die vanden Christus-ooghen oft Verbascum Saluifolium ghelijck / maer dunner / hayrachtich / stijf / ende doncker groen. De wortel is veselachtich ende wyt wtghespreydt. De smaecke is tsamentreckende / bitter / niet scherp / noch zeer onlieflijck. In Oogstmaendt oft Septembre is tsaedt rijpe inde houen van Vranckerijck / Nederlandt / Hoochduytschlandt ende Engellandt: dwelcke is dien vanden Anthemis gelijck: Want in die landen en groeyet nergens int wilde. De blaerkens vande bloemen zijn op sommighe plaetsen onder purper blaeuw / ghelijck als die vanden Tripolium.

Italiaensch Sterre-cruydt met geele bloemen.

Dit Sterre-cruydt en is niet alleene ouervloedich groeyende op dorre ende steenachtige plaetsen van Italien / maer oock in tlandt van Languedoc / principalijck opden wegh loopende van Auignon nae Nimes opde slincke syde opde steenachtighe vervallen plaetsen vande Roomsche antiquiteyten ende vervallen plaetsen vande drye dobbel boghen vande brugghe Pont du Gar gheheeten: insghelijcks oock by Bottonet / ende oock aende riuiere van Lan tot Montpelliers aende brugghe:

D'welck

Sterre-cruydt. In Griecks/ Aster Atticos, ende Bubonion. In Latijn/ Aster Atticus ende Inguinaria oft Inguinalis, om dat d'eeghenisse gheneest. In Hoochduytsch/ Megerkraut/ Buchkraut/ en Sternkraut. In Fráchois/ Estoillée, en Aspregoutte menue. In Spaensch/ Bobas, en is Oculus Christi van die van Montpelliers.

Italiaensch Sterre-cruydt. In Latijn/ Aster Italorum.

D'welcke heeft zeer veel stelen oft tackskens/ die hart/ ende bruyn zijn van eenen voet oft onderhalf hooghe. De bladers zijn die vanden Olijf boom/ Coniza oft groot Myrthus ghelijck/ oft eer van ghedaente ende bloeme de Coniza: de welcke geel is ende wolachtich / ront/ ende van buyten met cafachtighe schubbekens beset / ghelijck die vande Iacea. De wortel is saselachtich/ ende de smaecke van tgheheel cruydt is wat tsamentreckende en drooghende met een weynighe welrieckende bitterheydt: Maer waer toe dattet goedt is/ en is noch niet bekent. Oock en weetmen niet oft is Amelus Virgilij. Nochtans schijnt dat niet en kan wesen doprecht Amelus, noch oock het Sterre-cruydt van Dioscorides, als ghenoech blijckt den ghenen die scherper ouerlegt ende aensiet de selfde planten/ ende oock tseggen van beyde d'Autheuren.

Italiaensch Sterre cruydt met purper gele bloemen.

Op sommighe plaetsen van Prouencen/ Languedoc/ ende Lombardien wordt dit Sterre-cruydt ghevonden/ de ghedaente hebbende vande Coniza, ende bloemen voorts brengende niet alleene die geel zijn/ maer purper geel/ de welcke de blaerkens hebben staende ghelijck schijnende sterren/ die oock als d'ander verkeeren in een wolachticheydt/ van ghelegentheydt / ende plaetse van voorts comen den Sterre-cruydt met de bladers van wilt Vlas/ maer meerder van bladers: voorts in alle ander dinghen ist den Sterrecruydt met de geele bloemen ghelijck. In Nederlandt groeyet inde houen.

Cleyn Sterrecruydt van Languedoc/ met bladers van wildt Vlas.

Ten waere dat dit Sterre-cruydt groeyde niet in bemden / maer op dorre ende steenachtighe hoeuels/ ghelijck als zijn Olijf boom bosschen/ ontrent Montpelliers/ ende by Nieu Casteel: tsoude in alle ander teeckenen voldoen den Sterrecruydt van Dioscorides ende Amelus van Virgilius:

Cleyn Sterre-cruydt van Languedoc/ met bladers van wildt Vlas. In Latijn/ Aster minor Norbonensium Tripolij flore, Lunariæ folio.

Berg Sterre-cruydt. In Latijn/ Aster montanus.

Rou berg Sterre-cruydt/ Aster montanus hirsutus.

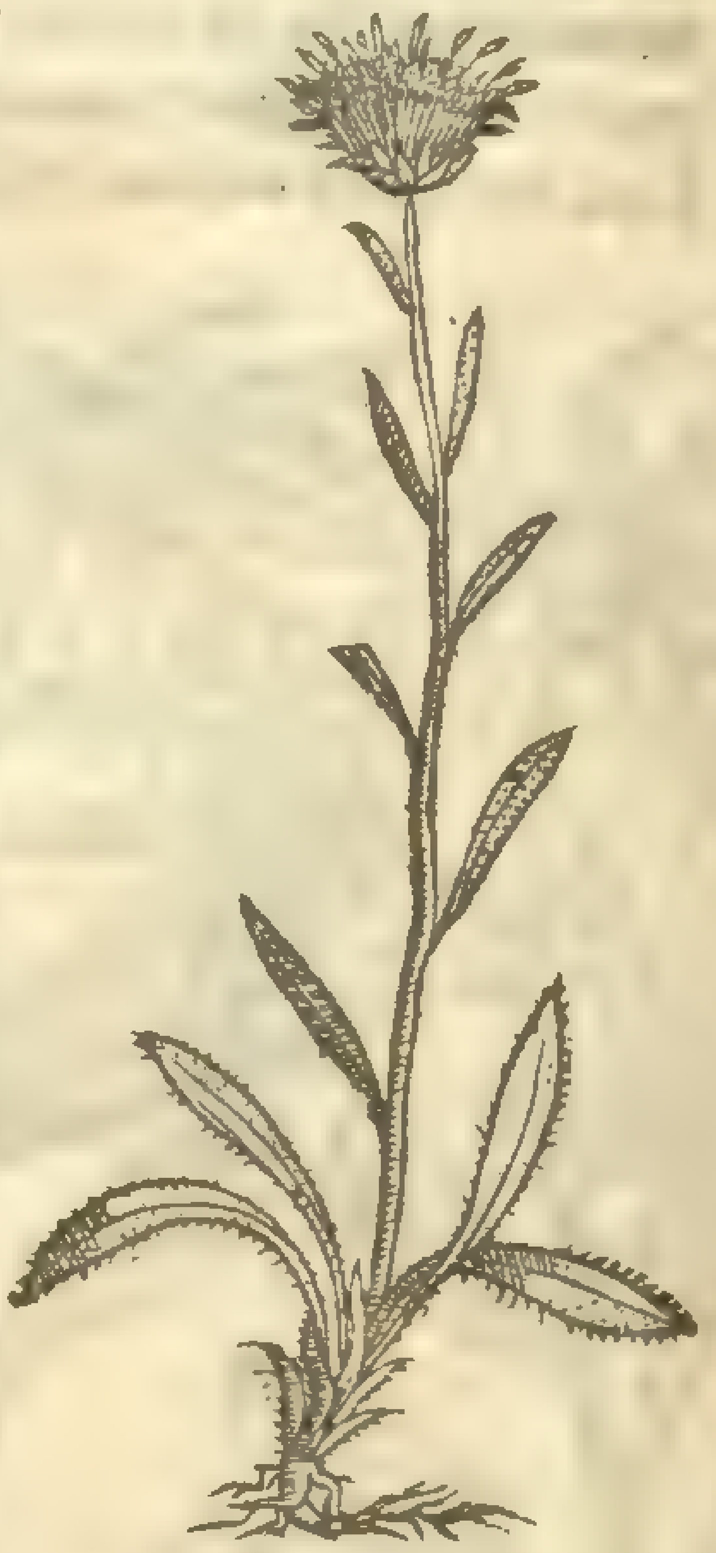

Want de bloemẽ zijn van veel bladerkens staende gelijck sterrekens de welcke schoõ purper geel zijn/ die vanden Tripolium ghelijck: Want Dioscorides seght datse geel zijn met wat purper daer onder ghemengt/ ghelijckmen mach sien daer hy seght/dat het purper deel vande bloemen de sweerende clieren inde eeghenisse gheneest: Want alsoo moet dat overghesett worden/ als oock doet die zeer gheleerden Marcellus. Aende dunne steelkens die vele ende rechte zijn van eenen voet oft onderhalf hooghe / voorts commende wt een saselachtighe wortel/ groeyen lanckworpighe bladers/ maer smalder dan die voorseyde / die vanden wilt Vlas ghelijck. De gheheele plante is den anderen gelijck/maer minder eñ teerder dan het Tripolium, twelcke meer is ghelijckende den Amelus van Virgilius, niet alleene om dat is wassende ontrent de loopende wateren / ende lustighe dalen vande vochte bemden / ghelijck by Ferraren ontrent de Pau/ ende ontrent Padua/ oock over al in Lombardie: maer oock om dat de ghedaente vande bloemen / bladers ende stelen/ somtijdts witten groenen root sien / ende opde stelen een fraye menichte van bloemen staen ghelijck schijnende sterren/ de welcke witten gheelen root zijn.

Amelus.

Berg Sterre-cruydt.

Die twee planten de welcke (maer selde) zijn groeyende opde hooghe berghen van Savoyen eñ Provencen/ eñ voorts brenghen maer een bloeme die zeer groot is/ behooren oock wel te hebben den naem van Sterre-cruydt. Desq bloeme is van grootte/ verwe eñ gedaente bycans die vandẽ Alant ghelijck/groeyende op eenen enckelen/rechten ende dunnen stele/van eenen cubitus hooghe/ draghende bruyne bladers soo groot als die vanden Italiaenschen Sterrecruydt/ende dien soo ghelijck datmen soude meynen dat tselfde cruydt ware. De wortel is saselachtich/ die vande Duvels-bete oft Lionsche Britannica ghelijck.

Rou Berg-Sterre-cruydt.

Dit ander is van lengde ende bloeme den voorgaenden niet ongheliick/ maer theeft de stele en de bladers rou ende lanckachtich die van onse cleyne Honts-tonghe van grootte ende ghedaente ghelijck/maer de wortel en is niet soo saselachtich.

Sterrecruydt Conizoides Gesneri.

In Enghellandt/Nederlandt ende by Louen ontrent de bogarden vande stadt/ groeyet zeer vele van dit Sterrecruydt / de cleynste Coniza van ghedaente / bladers ende stelen drye palmen ende somtijds meerder/ ghelijck: de bloemen zijn die vanden Sterrecruydt ghelijck / van verwe verstorven geel/ de welcke veranderen in een wolachticheydt.

Ligghende Sterre-cruydt van Clusius.

Dese soorte van Sterre-cruydt heeft veel rouwe stelen wt eender wortel voorts comende/ plat op deerde ligghende / ende oock zeer veel groeyende lanckworpighe hayrachtighe bladers die vande Christus oogen oft Sterre-cruydt ghelijck. De bloeme is geel die vande Runts ooghe oft Honts roose ghelijck: ende groeyet op sommighe plaetsen van Castilien als Clusius seght.

Crach-

Sterre-cruydt Conizoides. In Latijn/ Aster Conizoides Gesneri.

Ligghende Sterre-cruydt van Clusius. In Latijn/ Aster Atticus supinus Clusij.

Crachten van Sterre-cruydt.

Dioscorides. De bladers die sterrewijs staen rondtomme den stele/ lanckworpich ende rou/ zijn zeer goedt tegen de zeer verhitte mage van buyten daer op gheleydt. De selfde zijn oock alsoo zeer goedt teghen de roodtheyt ende hitte der ooghen ende teghen d'wtgaen vanden achterderm/ oock teghen de sweerende clieren inde eegenisse. Tpurper vande bloemen met water ghedronken/ men seght/ dat gheneest de squinancie/ ende die kinderen die de vallende sieckte hebben.

Dit cruydt groen ghebonden op gheswil inde eegenisse doet tselfde vergaen.

Ægin. Sterre-cruydt heeft een ghemengde/ te weten een scheydende ende vercoelende cracht.

Weedt.

Weedt/ van dwelcke dalderbeste zeer vele ghesaeydt ende ghewonnen wordt ontrent Tolouse/ maket tselfde landt van Tolouse rijcke/ waer dat tgroen cruydt Guede heet/ maer ghedroeght/ ghe-rot ende ghemalen ende in zeer groote hoopen vergaert zijnde/ Pastel ghenoemt is/ ende wordt vā daer ghebrocht in Vranckerijck/ Engellandt ende Nederlandt/ om de lakenen te verwen. Twordt oock ghesaeydt by Ryssel in Vlaendren ende in Duytschlandt op goedt vet landt/ waer dat oock zeer goedt Weedt/ dat lutter arger is dan tselfde van Tolouse ghewonnen wordt. In Italien en groeyet soo vele niet. Waerom min te verwonderen is/ dat de gheleerde man Anguillara gheloochent heeft tselue te kennen/ ende heeft een ander soorte van wilt Weedt van Narbone/ voor tam Weedt beschreuen: D'welcke Dodonæus, ick en weet niet waerom/ Vaccaria heet/ ghemerckt hier te lande de koeyen dat niet en eten/ noch oock daer mede eenighe ghelijckenisse en heeft/ oft yemandt nut is: ghemerckt oock tgroot onderscheydt van dien ende beyde het Weedt/ vande welcke dat nochtans schijnt te wesen een medesoorte.

Weedt is door zijn verwe ouer al bekent. Twordt alle iaere ghesaeydt inde vette ackers/ ende brenght voorts sijn dicke/ vette/ smalle ende doncker-blauwe oft groene bladers die vander Hontstonghe oft Thlaspi met de breede bladers ghelijck/ de welcke becleeden van onder af de gheheele rechte stelen die een oft twee cubitus hooghe zijn/ ende int opperste zeer veel tacksk ens hebben/ waer aen dat in Meye ende Wedemaendt zeer veel ghele ende bleecke bloemen groeyen/ ende daer nae

Weedt. In Griecks/ Isatis emeros. In Latijn/ Glastum satiuum. In Hoochduytsch/ Weydt. In Franchois/ Guesde ende Pastel cultiué. In Italiaensch/ Guado domestico. In Spaensch/ Pastel. In Engelsch/ Wode ende Wade.

Wildt weedt. In Griecks/ Isatis agria. In Latijn/ Glastum oft Isatis syluestris. In Hoochduytsch/ Wildt weidt. In Franchois / Pastel sauuage. In Italiaensch/ Guado saluatico. In Spaensch/ Pastel saluage. In Engelsch/ Wildt Waade ende Wodde.

platte haeukens ghelijck scherpe tongeskens / waer in dat swartachtich saedt light. De wortel is witachtich niet diepe in d'eerde loopende.

Wildt Weedt.

Wilt Weedt is den coren schadelijck / ende groeyet veel hoogher dan voorgaende / hebbende de bladers die vander Endyuie ghelijck / maer veel minder/ dwelcke een oirsake was dat Plinius tselfde stelde onder de Latouwen. De wortel is cleyne: de stelen houdtachtich ende rechte/ van onder af met veel bladers becleet/ende aende tacken comen voorts de bloemen die bouen int opperste zeer vele zijn bleeck-geel van verwe: de wercke van die van Prouencen in hoeykens ende tuylkens ghebruyckt worden.

Cracht. Dioscorides. De bladers van tamme Weedt verdrijuen alle gheswillen daer op ghekeydt/ ende heylen bloedende wonden. De selfde bladers stoppen tbloeyen / ende zijn goedt ghelept op wildt vier / ende op alle voorts etende vuyle sweeringhen: welck oock Plinius ende Galenus segghen.

Galenus voeght daer by dat de Tamme Weedt doet wonderlick scheyden de coude gheswillen ende verdrijft die / oock wederstaet dat wt der maten zeer de quade sweeringhen / al waere oock dat sy begosten te rotten/oft oock voorts te eten. Ende by al dien dat de siecken schijnen sterck van natueren te wesen/ soo salmen met de ghestooten bladers broodt menghen oft gerste oft terwe meel/ oft mout-pappeken/ nae dat een yeghelick ghestelt is. Dioscorides. Wildt Weedt heeft de selfde crachten vanden tammen/ ende gheneest de ghebreken vander milten ghedroncken oft daer op gheleydt zijnde. Galenus. Wildt Weedt is zeer goedt teghen de vochtighe vuyle verouderde sweeringhen/ maer tot die ander voorseyde ghebreken en ist soo goedt niet : want het drooghet onmatelicker ende met een scherpheydt/ ende sulcke dinghen worden daer door verarghert/ eñ beswaert: Maer is zeer goedt den miltsuchtighen om sijn cracht / den welcken d'ander noch niet en soude connen helpen.

Wildt

Wildt Weedt Vaccaria ghenoemt. In Latijn/Isatis sylueftris Vaccaria dicta, eñ is Thamecnemon vã Cordus ende Glaftum primum Anguillaræ. In Engelsch/ Cow basill.

Wouwe. In Latijn/Luteola. In hoochduytsch/Ackerspkrimmẽ. In Walsche/ Waude,ende is Antirrhinum Tragi. In Engelsch/ Dijer wede.

Wildt Weedt oft Vaccaria oft Ocymoides gheheeten/groeyet zeer vele onder het coren/ hebben-
de smalder bladers / dan tvoorseyde wildt Weed / die vanden Ocymaftrum oft wit Behen ghelijck
maer niet soo vele alst voorseyde / aen eenen stele van eenen cubitus hooghe die veel tackskens heeft
ende verciert is met cleyne bloemen die vanden Ocymaftrum oft Neghelbloemen ghelijck/de welc-
ke witte ende bleecke copkens hebben/ den seluen ooc van saedt ghelijck/ maer noch ter tijdt nerghens
toe nut ghevonden.

Wouwe.

Wouwe is een cruydt van groot profijt ende zeer ghebruyckt/alleene vande ionghe Herbaristen
ghekent/ende wordt zeer ghesocht om de lakens geel oft goudt-geel te verwen/sonderlinghe in Ne-
derlandt / waer dat een groote menichte van dien is / hoe wel dat oock groeyende is op veel steen-
achtighe plaetsen ende weghen van Vranckerijck ende Engellandt. Dese plante mach wel ghe-
stelt worden voor een derde soorte van Weedt. De wortel is lankworpich: De bladers zijn ghelijf-
uich die vanden Weedt ghelijck/ maer smalder ende doncker groen. De stele is recht van onder-
haluen cubitus hooghe/ waer op mosachtighe bleeck gele bloemen wassen/ die vanden Olijf boom
van fatsoen ende grootte ghelijck / de blaerkens cruyswijs staende. Tsaedt is swart / dien vande
Roomsche-netels ghelijck/maer minder.

Cleyn Sesamoides van Clusius.

Byde Wouwe schijnt dat behoort ghevoeght te wesen midts eenighe ghelijckenisse daer mede
hebbende/ een cruydeken/dwelcke by figure ende beschrijuinghe onder de naem van cleyn Sesamoi-
des van Salamanca by Charles de L'escluse den naecomers is gheopenbaert gheweest. Dese
plante heeft een hartachtighe ende dickachtighe witte wortel / wt de welcke zijn spruytende veel steel-
kens met veel bladers die vanden Vlas ghelijck/ eñ vande helft tot bouen toe druyswijs met bloem-
kens becleedt/de welcke int eerste wttẽ groenen roodt sien/ ende daer nae met lockskens bleecker wor-
den/wt dmidden vande welcke ghesien worden vier groene greynkens/ de welcke als de bloeme ver-

Cleyn Sesamoides van Clusius. In Latijn / Sesamoides paruum Salamanticum Clusij.

Ephemerum Matthioli, oft eer Ephemerum Spurium. In Italiaensch/Giglio matto, te weten/sot Lisch.

gaet/ haukens worden/ die vol cleyn swart saedt zijn. Dit cruydt groeyet opde hoevels ontrent Salamanca ghelegen op steenachtighen grondt / waer dat inde Mey is bloeyende ende sijn saedt voorts brenghende.

Ephemerum Matthioli, oft eer Ephemerum Spurium.

Door de nersticheydt vande Herbaristen heeftmen nu groeyende inde hoven van Nederlandt een wtlandtsche plante die schijnt dat behoort gevoeght te worden byden Weedt oft Wederijcken/ door eenighe ghelijckenisse van bladers ende ghedaente vande plante: Want de bladers zijn half tusschen die vanden Wederijck/ Weedt oft Wouwe/ groeyende aen dicke steelkens van onderhalven cubitus hooghe/ waer aen veel holle sydtackskens staen. De bloemkens zijn wit/ die vanden swarten Wolle-cruydt ghelijck / hebbende vijf blaerkens. Tsaedt is cleyne ende besloten in ronde bollekens die vanden Vlas ghelijck. De wortel is zeer saselachtich ghelijck die vanden Weedt.

Tafelken vande wolfs-melcken.

- Zee Wolfs melck.
- Wolfs melck wijfken.
- Croonkens-cruydt.
- Cypressen wolfs melck.
- Cleyn Esula.
- Groot Duytsch Esula: Oft oock is de zeer groote boomachtighe Pythiusa van Dioscor.?
- Boomachtich Wolfs melck.
- Characias oft Wolfs melck met breede bladers.
- Engelsche ende Fransche Characias.
- Wolfs melck met ghekerfde bladers. Oft oock is Characias?
- Springcruydt oft Spurgie.
- Duyvels melck.

Peplis·

Peplis.
Chamæsyce.
Oleander boom met { roode bloemen. / witte bloemen.
Alproosen { welrieckende. / Ander.
Berg Chamærhododendron väñ Sauopen met de bladers van Lentiscus min rieckẽde.
Zeelbast oft Mezereon.
Kelderhals.
Laureole.
Thymelæa.
Mezereon vanden Araben.
Houwe berg Chamælea.
Alypum van Languedoc/oft vreeselick cruydt.
Turbith van { Serapion ende Araben. / Mesue. / Actuarius. / Apotekers dryederhande.
Tarton Raire van Provencen.
Zelden Esula oft Alypum wt het eylandt vande Venetianen Lio gheheeten.

Groot Donderbaert.
Cleyn Donderbaert.
Muer peper.
Papecullekens oft bladeloose.
Boomachtighe Sedum { Griecks/Sclavoens ende Engelsch { groot / cleyne. / Aloë.
Navel-cruydt.
Cleyn Berg Navel-cruydt.
Water Navel-cruydt.
Zee Navel-cruydt/oft Androsaches.
Tamme / Wilde } Porcelcyne.
Zee Porcelcyne.
Halymus.
Smeer-wortel oft wondt-cruydt.
Scorpioides.

Tithymali, wolfs melck.

In Griecks ende Latijn/Tithymali, oft Lactariæ. In Hoochduytsch/Wolfz milck. In Franchois/ Tithymales oft Herbe au laict. In Italiaensch/Titimallo. In Spaensch/ Lletrera, Leche trezna. In Portegueys/ Maleytas. In Engelsch/Wilde Spurge.

Dese diversche cruyden hebben in Griecks eenen ghemeynen naem Tithymali oft Titheimali om dwit sap daer sy vol af zijn/welck Griecks wordt niet qualijck wt gheleydt en wordt / een quade borst oft fenijnighe tepel. Wy hebben nu ter tijdt meer soorten van dien / dan by Dioscorides verclaert staen / vande welcke wy eenige die onbescheydelijck van Matthiolus ghestelt ende met woorden niet en zijn verclaert/ oock sommighe by ghevoeght den woorden van Dioscorides by hem niet verstaen/ elck met sijn teeckenen sullen claerlijck beschrijuen ende met luttel woorden verbeteren/ ende achtervolghende de woorden van Dioscorides volghende onse ordonnantie/ een netter beschrijuinghe doẽ wt der inspecktie van dien/ten eynde dat claerlijcker blijcke welcke soorte dat elcke plãte meest ghelijck is:stellẽde alder eerst Tithymalum Paralium, in onser talen Zee-Wolfs-melck geheeten.

Zee-wolfs melck.

Zee-Wolfs-melck en groeyet hier te lande nergens dan op sauelachtighe ende dorre gronden aende canten vande Middellandtsche / Westersche ende Duytsche zee waer dat zeer overvloedick is groeyende/ wt de wortel voorts brenghende rechte roodtachtighe stelen/ die int aentasten lymachtich zijn/ waer vast aen groeyen swartachtighe bladers die vanden Vlas ghelijck/maer breeder/ ende van grootte ende ghedaente die vanden Alypum van Languedoc ghelijck. De bloemkens zijn witten groenen geel wassende int opperste vande steelkens op scaelkens / ghelijck ronde schildekens/ nae de welcke dat volght dryecantich saedt dien vanden Springcruydt oft Chamelee niet ongelijck/ maer minder ende platter/ waer in dat binnen ligghen drye marckachtighe greynkens die van Tornesol ghelijck. De wortel is lanck/effen/ ende houdtachtich.

Wolfs melck wijfken.

Dese plante is de voorghaende van ghedaente meest ghelijck/ dan dat sy heeft corter/ ende ghelijsinigher

Zee Wolfs-melck. In Latijn / Tithymalus Paralius. In Hoochduytſch/Zee-wolfs-milck. In Italiaẽſch/ Tithymalo marino. In Spaenſch / Leche trezna, Lletrera marina. In Engelſch/Sea ſpourge.

Wolfs-melck wijfken. In Grieckx/Myrſinites. In Latijn/ Tithymalus myrthifolius, ende Myrtaria Gazæ; oock femina repens Dioſcor. In Italiaenſch/Tithymalo myrſinite.

Tithymalus Myrſinites Dioſcor.

lijfuigher ſteelkens van eenen voet hooghe/ lanckx der eerden cruypende/ aende welcke groeyen veel ſpitſche bladers maer breeder dan die vande Chamælea, Myrthus oft Gagel/ gelijck aenden Zee-Wolfs melck/ de welcke bleeckgroẽ zijn/ eñ int opperſte wijder wtgeſpreyt/ gelijck die vã den grooten Sedium oft Laureole, wt dwelcke hen ſcheyden van een door holle ronde bladers vier oft vijf cleyne ſteelkens / die in Wedemaendt ende Hoymaendt voorts brenghen cleyne ghele bloemkens wt den groenen ſiende ende moſchachtich / nae de welcke dat volght dryecantich ſaedt / dwelcke in Oogſtmaendt rijpe is / dien vanden Zee-Wolfs-melck ghelijck / maer meerder. De welcke oock van drye hoecken ghemaeckt zijnde hen deelen in drye deelen / ieghelijck een beſonder graen in hebbende, dwelcke lanckworpich ront is / bruyn ende binnen wit/ ſcherp maer lieflijck van ſmaecke. Dit cruydt groeyet meeſt inde houen van Engellandt/ Nederlandt/ ende Vranckerijck : oock en hebben wy dat nergens elders ghesien.

Cracht. Dioſcorides. Wolfs melck-wyfkẽ is van naturen de Laureole gelijck bijtẽde van ſmaecke. Tſap/ wortel/ſaedt/ bladers/ hebben de ſelfde cracht als heeft het Wolfs-melck manneken/ maer dit en is ſoo crachtich niet/ om te doen braken. Zee-Wolfs-melck wordt ghebruyckt tot de ſelfde dinghen/ als dit ander.

Croonkens-cruydt.

Dit Wolfs-melck is alle nacien zeer wel bekent/ de bladers hebbende die vande Porceleyne ghelijck

Croonkens-cruydt. In Griecks/Helioscopios. In Latijn / Tithymalus helioscopius, oft Solisequius Portulacifolius. In Hoochduytsch/Sonnewende/Wolfz-melck. In Franchois/Reueille matin,suyuāt le Soleil. In Engelsch/Son spourge/ or Watte worte/ Wertgrasse/ eñ Wertworte/ende is Esula vulgaris Tragi.

Cypres Wolfs-melck. In Griecks/Cyparissias. In Latijn / Tithymalus Cupressinus oft Humipinus. In Italiaensch / Esula minore,maer t'onrechte.

lijck/ maer niet soo dicke/ende corter dan die vanden Halymus rondtomme een weynich gekerft/gelijck ons Wolfs-melck-manneken: oock voorts brengende vier oft vijf cleyne stelen van eenen voet hooghe/ter eerden waerts ghebogen / roodtacktich van verwe/ om de welke dat groeyen bleeck-gele bloemen by een staende ghelijck croonkens . Tsaedt is dien vanden anderen gelijck/ maer in dlandt van Languedoc/alst gheheel rijpe is gheworden/ist soo vol van eenen dompighen gheest/dat op der aerden ligghende hem schijnt te roeren ende op te springhen: ende oock berst / ghelijck tsaedt van den Thamariscus,dwelcke den kinderen ghenoechelick is om sien.

Cypres Wolfs-melck.

De dichte roode tackskens van onderhalue palme / zijn zeer wel ghelijckende van ghewas / fatsoen / standt oft wesen den cleynen Cypres. De bladers zijn smalder/langher ende die vandē Pijnboom veel ghelijcker ende saechter dan de Chamælea oft Thymælea; andersins tsaedt / groeyende op de stelen op cleyne schaelkens oft schotelkens dien vanden anderen niet ongelijck / dan dat minder is ende dien vanden zee-Wolfs-melck oft Esula aldernaest comende . Dit cruydt groeyet meest op de sauelachtighe canten vande riuieren/eñ hoeuels daer ontrent gheleghen/ghelijck als zijn die van de Loire by Orliens/ by Bourges in Vranckerijck/ ende die vande Lane n Languedoc/ niet verre van Montpelliers/ende hier en daer elders . In Meye ende Wedemaendt als somtijdts door de coude vanden iaere ende plaetse oft door de hitte/zijn de bladers wit / ende groeyet gheheel minder/ oock aenden zee-cant/ghelijck wy Zee-wolfs-melck heel blaeu hebben ghevonden / ende dit Tithymalus Amygdaloides heel roodt.

Dioscorides. Dit Wolfs-melck heeft de selfde crachten vanden anderen voorseydt.

Cleyn Cracht.

Cleyn Esula. In Griecks/ Pityusa. In Latijn/ Tithymalus pinea, ende vanden Apotekers Esula minor: van Actuarius Turpetum nigrum, ende is Tithymalus Cyparissias Tragi. In Spaensch/ Esula menor. In Engelsch/ Pynes-pourge.

Cleyn Esula van Tragus. In Latijn/ Esula exigua Tragi.

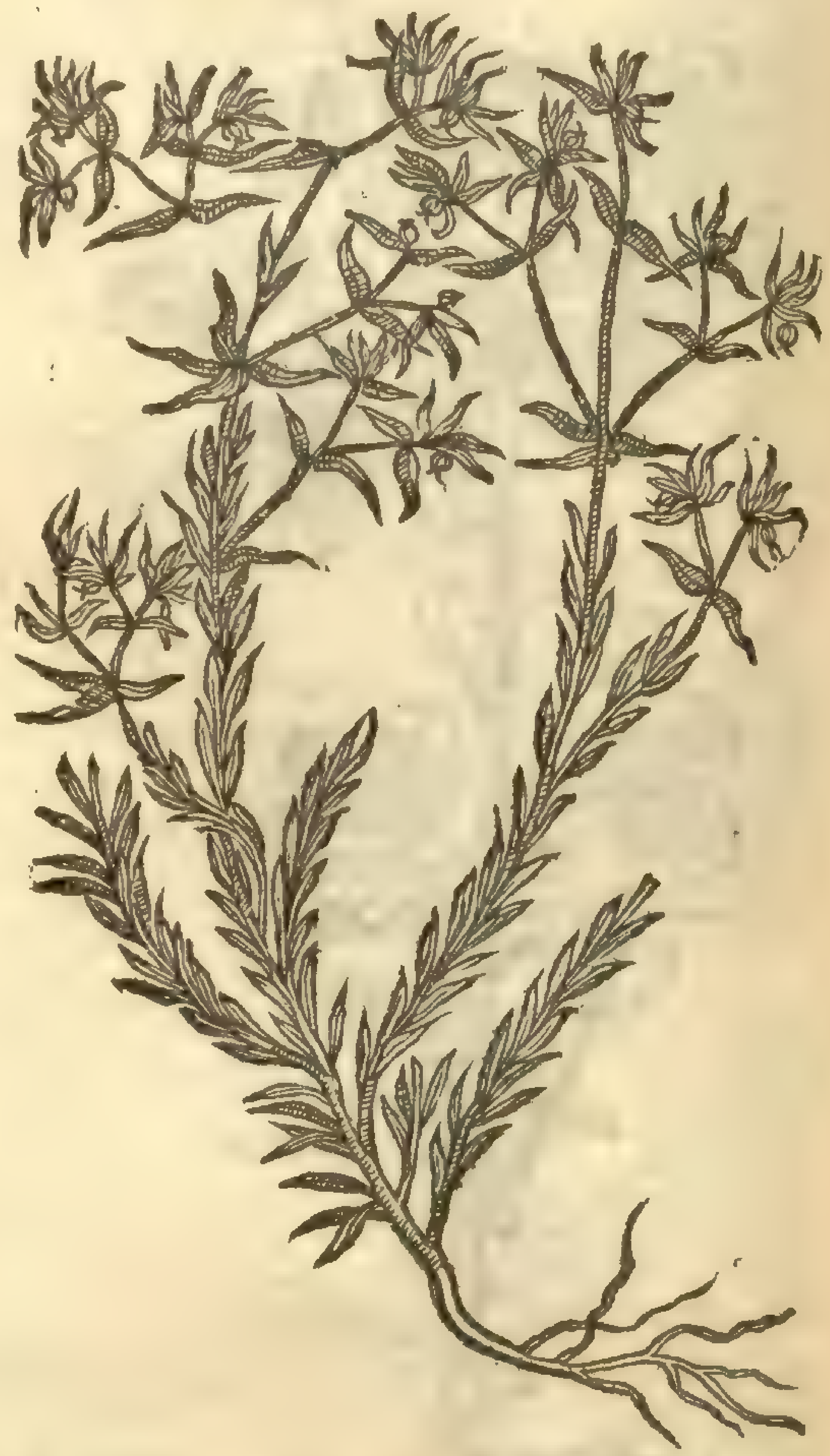

Dese cleyne Esula in Latijn gheheeten Tithymalus pinea, is den voorgaenden Cypres-Wolfs melck van ghedaente/crachten/plaetse van groeyen ende sonderlinghe van bladers soo ghelijck/ dat Dioscorides goedt heeft ghedacht eenen yeghelicken te vermaenen dat tweederhande cruyden zijn/ op dat niemandt door de groote ghelijckenisse en soude bedroghen worden. Ende hoe wel dat soude moghen schijnen te wesen eenighe diuerscheydt van Cypres-wolfs-melck / ghelijck wy eenighe gheteeckent hebben: soo leert hy nochtans dat in dese tgheheele wesen eñ fatsoen niet en is vande plante/dan alleene datse de bladers heeft die vanden Dennenboom ghelijck. Waerom dat schijnt waerachtigher te wesen/ dat dese Pityusa tselfde cruydt is / dat vande Apotekers Cleyn Esula gheheeten wordt: Welck woordt Esula schijnt ghenomen te zijn van Pytiusula, te weten cleyn Pityusa, ende wordt ouer al bekent int ghelijcken byden wilden Vlas / ghelijck alst versken luydt: Esula gheeft melck/wildt Vlas groeyet sonder melck.

Want dit cruydt groeyet met dunne steelkens meer dan eenen voet oft cubitus lanck / waer aen by ongelijcke spacien als aen Weghras/ tackskens eñ bladers voorts comen/maer niet soo vele/ de welcke lanck / scherp ende smal zijn die vande Wilghe oft wilt Vlas ghelijck / ende gheen vanden Wolfs-melcken ghelijcker dã den Cypres Wolfs-melck/ hebbende oock de bloemkens dien gheheel gelijck ende het dryecantich huyskẽ van tsaedt. De wortel is eenẽ cleynen vinger dicke eñ wit/ waer af de schorsse in azijn gheweyckt zijnde / ende ghereinicht vande binnenste houtachtighe materie/ inde Apoteke ghebruyckt wordt. De vrucht en is niet ghelijck den Linse/ soo tboeck van Dioscorides seght/ daer meer te dencken is dat eenighe faute is/ dan opde selfde woorden te staen: als ghenoech te kennen gheeft d'ouerlegghen vande saken. Voorwaer gheen van onsen Wolfs-melcken (alle de welcke hebben ghelijke ende dryecantighe huyskens daer tsaedt in light)en is henlieden bekent gheweest/noch van henlieden beschreuen: oft vande copieerders (ick en wil niet segghen van

Diosco-

Dioscorides) is den rechten text ghecorrumpeert gheweest / ghelijck wy terstont sullen breeder verhalen. Hier door moghen wel bespot worden de versierde figuren van Wolfs-melck / Zee-Wolfsmelck ende Wolfs-melck-wyfken van Matthiolus, de welcke hy niet en heeft geconterfeyt nae de selfde planten / maer met een beusel van een behagelijcke figure de naecomelingen bedrogen: ghelijck hy heeft ghedaen inde bloemen vanden Antirrhinum, vrucht van Tragacanthus, ende bollekens vanden zee Gnaphalium, Poterium ende veel meer ander: Waer wt dat hy allen geschickten ende verstandighen lieden suspicie heeft ghegeuen / dat hy meer dan op een plaetse heeft verandert tschriuen ende den sin vanden treffelijcken Auteur / ende oirsake ghegeuen datmen hem voort aen niet en sal gelooven in sacken der medicijnen aengaende / ten zy dat de saecke eerst wel ouerleydt worde. Dese Esula groeyet vele opde canten vande bemden ende grachten. In Vranckerijck / Nederlandt ende Engellandt en groeyet die niet dan inde houen vanden Apotekers.

Jaerich wolfs melck vande ghedaente van Esula. Tithymalus annuus Pityusæ facie.

Dit Wolfs-melck is de Esula zeer ghelijck / maer de diuerscheydt wordt ghesien inde houdtachtighe wortel / die niet en is cruypende / ende inde bloemen / de welcke op veel croonkens groeyen / aen een stele van eenen cubitus hooghe vande middel opwaerts tot bouen toe. Dit cruydt is van selfs groeyende inden hof van onsen vrient Mouton ende diuersche andere.

Cleyn Esula van Tragus.

Onder alle de Wolfs-melcken is d'alderminste de cleyne Esula daer Jeronimus Bock mencie of maeckt. Dese plante wordt inden Somer dickwils ghevonden int coren in Wals Nederlandt ende Enghellant / een stelken hebbende van een palme oft onderhalf lanck / met luttel bladers die vanden Cypres Wolfs-melck ghelijck / maer corter ende veel minder: heeft oock ghele bloemkens witten groenen siende staende op d'opperste vanden stele ende aende sydtackskens: Tsaedt is oock cleyne ende dryecantich: Tis een Somer plante.

Cleyn Esula met roode bloemen. In Latijn / Pityusa seu Esula minor altera floribus rubris.

Groote Duytsche Esula. In Latijn / Esula maior Germanica. Oft oock is Pityusa prægrãdis frutescens Dioscoridis? In Franchois / Turbith noir. In Italiaensch / Esula maggiore. In Spaensch / Esula mayor, ende is Turbith adulterinum & nigrum.

De gheschickste Herbaristen van Nederlandt hebben groeyende een soorte van Pityusa, een spanne oft voet hooghe / met blaerkens die vande cleyne Esula ghelijck. De roode bloemkens en-

de tsaedt zijn dien vanden Duuels-melck ghelijck groeyende in schotelkens als die vanden Wolfs-melck.

Soete Esula, Esula dulcis.

Dese Esula wordt soete ghenoemt / om dat die min scherp is dan dander / ende is van aensien den Duyuels melck ghelijck: de stele is onderhaluen voet lanck: de bloeme ende tsaedt is dien vanden Duuels-melck ghelijck: maer de bladers zijn een weinich langher.

Groote Duytsche Esula.

Ghelijckerwijs als dese groote Esula dickwils ghebruict wordt vande Hoochduytsche ende Nederlandtsche Apotekers/ alsoo oock en schijnt voorwaer de selfde geen soorte van Wolfs-melck naeder te comen dan de Pityusa. Andersins tē zijie datse hier mede accordeert/ soo en heeft Dioscorides de selfde niet ghekent/ oft heeft die achtergelaten. Wt een breede ende menichfuldighe wortel/ die dick ende groot is met een bruyne schorsse becleet/ spruyten zeer veel stelen van eenen cleynen vinger dicke / ende twee cubitus hooghe / gheheel groen/ aende welcke veel bladers wassen die vanden Spring-cruydt oft Boomachtich-Wolfs-melck ghelijck: ende oock der ghelijcke saedt / dwelcke eens deels groeyet ter syden aende stelen ende eens deels bouen op croonkens/ die niet soo breet noch ront en zijn: aengaende de reste is die den anderen Wolfs-melcken niet ongelijck. Dit cruydt groeyet luttel in Italien ende Vranckerijck/ ten ware inde houen. Maer in Hoogh ende Neder Duytschlandt aenden Rhijn ende in Engellandt in tbosch van Heer Jan Coltes by Bat/ groeyet zeer vele.

Cracht. De wortel wordt gheweyckt in azijn / opde selfde maniere als d'ouders sout ende azijn mengden metten Niescruydt/ om dattet Niescruydt te rasscher wercken soude / ghelijck wy op sijn plaetse vermaendt hebben. Want sy verrascht ende belet de verhittinghe oft impressie vande hitte de welcke pleeght te comen door het traech wercken vande medicijne. De wortel van groot Esula bereydt met azijn ende melck/ tot pulver ghestooten pleegtmen van 12. tot 16. greynen te doen inde clysterie: ende inde medicijnen die de heete cholerike humeuren wtbrengen/ pleegtmen te doen 6. oft 8. greynen sonder pijne oft ghequel: Maer inde coude vochtighe humeuren is sy een weynich tijdts moeyelick: midts dat de selfde swaerder wtghedreuen worden. Mesue. De groote Esula quetset ingewant/ ende daerom is die schadelick. De cleyne is beter/ principalick als de schorsse vande wortel die dunne/ licht/ broosch/ roodtachtich ghelijck de Cassie oft Canneel/ ouer ses maenden vergadert is: want groen zijnde/ is quaedt de selue maendt datse wtghetrecken is/ ghelijck oock de swerte/ eñ die ghewassen is op eenighe plaetsen by de baden. Dese moet gheplucket worden int beghinsel vande Lēte: maer d'melck dwelcke heeter/ scherper ende crachtigher is/ int eynde vande Lente. Dit cruydt is heet ende drooghe tot in tbeginsel vanden derden graedt/ ende is van subtijle substantie/ vierich ende scherp/ incciderende/ dunne maeckende / smeltende/ drooghende ende openende/ ende oock aerdich/ tsamentreckende/ drooghende de diepe gheleghen materien. Het purgeert sterck de quade vochtighe humeuren/ dwater/ ende de melancholike humeuren/ iae tot wt de iuncturen ende litten/ eñ daerom ist zeer goedt teghen de pijne van dien/ ende oock teghen de watersucht/ maer tis therte/ maghe / ende leuer schadelick: tquetst de darmen/ ende breeckt de monden vāde aders: tdroogt te zeer d'lichaem/ verteiret tsaedt/ ende ontstekende verweckt cortsen/ principalick door sijn melck. Hierom moeten daer by ghevoeght werden dinghen die therte/ maghe en leuer stercken/ ende die tsamen trecken ende glutineren/ ghelijck Gomme Dragant/ bdellium, vetticheydt van Vloyeruydt/ sap van Porceleyne: ten laetsten oock vercoelende dinghen/ ende die hitte lesschende. Daerom salt gheleydt worden in azijn / principalick daer Que-appels in gheweyckt oft ghesoden zijn / ende in sap van Cicoreye of Daeuw distels / oft Porceleyne/ oft Nachtschade/ maer als daer by ghedaen worden Myrobalanen / alssem / aloë, soo wordet beter. Een Jode beterde dat/ met te legghen in azijn oft melck/ die dickwils veranderende ende drooghende. Ist dat v te zeer purgeert/ soo sidt in coudt water als Rufus raedt: Want de omvanghende coude/ treckt samen de cracht vande medicijne/ ende maeckt sterck/ ende helpt by ghevalle/ vā hem drijuende de materien nae dwtganghen/ door de welcke datse moeten wtcomen/ ende moet gheholpen werden/ als wy ghesydt hebben inde reghels.

Cracht van Pityusa.

Dioscorides. De wortel van Pityusa twee dragmen met honich water ingenomen purgeert door camerganck: des ghelijcks doet oock een dragma van tsaedt inghenomen.

Tsap met meel ghetempert eenen lepel vol/ wordt ghelijck pillen inghegheuen: maer vande bladers ghebruyckmen drye dragmen.

Boomachtich Wolfs-melck.

Dit Wolfs-melck groeyet opde open ghelegen hoeuels die rouw ende steenachtich zijn vande warme landen byde riuieren van Languedoc op den wegh van Gignac ende Frontignaen: oock in Tuscane ende Romanie / waer dat groeyet nae tfatsoen van een boomken/ voorts brengende wt

Boomachtich Wolfs-melck. In Griecks/ Dendroides. In Latijn / Tithymalus arboreus Myrthifolius. In Italiaensch/ Tithymalo arboreo.

Breedt Wolfs-melck / oft Wolfs-melck manneken. In Latijn / Characias Monspelliens. Clusij & Matth.

eenen stele eenen duyme dicke/veel wyde tacken van twee cubitus lanck ende eenen vingher dicke/ de bladers hebbende die vande Esula van grootte ende fatsoen ghelijck/soo oock de gheheele plante is: Maer de minder wortel/ de dicker stele ende meerder croonken/ bewyset donderscheydt datse heeft vande groote Esula, ghelijck oock doet tboomachtich fatsoen/ waer af datse den naem heeft.

Dit Wolfs-melck heeft de selfde crachten vanden anderen / ende wordt op de selfde maniere wegh gheleydt om te besighen. Cracht.

Breet Wolfs-melck/ oft Wolfs-melck-manneken.

Tcruydt dat de schrijvers van onsen tijdt ende die van Montpelliers ghestelt hebben voor d'oprechte Characias, hebben wy by ghebreke van bequamer naem ghenoemt Plataphyllon, dat is te segghen/ Wolfs-melck met breede bladers/om dattet breeder bladers heeft dan eenich vanden anderen/als Plinius oock seght/de welcke die vande witte Violieren oft vanden minsten wilden Wolleeruydt eenichsins ghelijcken/ende midts de gelijckenisse/plaetse van groeyen/ende ghelijcke grootte soo behoort dit cruydt Breet Wolfs-melck ghenoemt te zijn. Maer want Karle vander Cluse daer en bouen een ander heeft ghevonden/ dat in alle de teeckenen beter daer mede is ghelijckende/ van dwelcke wy terstont sullen spreken: soo willen wy hem dat geerne consenteren. Wy hebben lieuer de waerheydt te verhalen ende onse opinie te veranderen (want wy en staen soo zeer niet op ons seluen) dan ghelijck Matthiolus tot groot achterdeel niet alleene vanden leerkinders / maer oock van zeer veel gheleerde mannen/ tot onsen roem figuren te stellen / ende nae onsen lust te verdraeyen ende te veranderen. Dese plāte van Wolfs-melck is gemeynlijck maer eenen stele hebbende/ somtijdts oock meer/ van eenē cubitus oft twee hooge/ de welcke onder/ ghelijck die van alle dāder Wolfs-melcken/ cael zijn/met breeder/ langer en stijfuer bladers die vāde groote Esula oft Pityusa gelijck. In Meye eñ Wedemaendt comen voorts niet gele maer swarte bloemen eñ dryecantich saedt groeyende op steelkens gewassen door ronde bladers. De wortel is eenen vinger dicke. Dit cruydt wasset zeer vele op steenachtighe plaetsen/ hoeuels eñ oeuers vande riuieren in tlandt van Languedoc eñ Prouencen

 ende

ende veel meer ander plaetsen van Branckerijck / ende oock aende canten vande riviere de Lane/ ende aende brugghe van nieu-Casteel.

Cracht. Dioscorides. Tsap van Breet Wolfs-melck maeckt camerganck / alsmen van dien eenen scrupel inneemt met ghewaterden wijn: maer met honich-water inghenomen doet braken.

Teghen den tijdt dat de wijn ghesneden wordt/ neemtmen de tacxkens tsamen / vande welcke terstont in stucken ghesneden zijnde ende in een vat ghesloten/ tsap ghecregen wordt. Sommighe doen daer by meel van Erven/ ende maecken daer bollekens af/ soo groot als een erve. Ander laten drye oft vier druppels vallen in drooghe vighen/om dat daer mede soude droogen/welcke vighen sy wegh legghen ende bewaren. Dwordt oock alleene in eenen mortier ghestooten / ende de bollekens daer af ghemaeckt worden wegh gheleydt ende bewaert: Maer alst melck wtghetrocken wordt/ soo en mach niemandt staen teghen den wynt/noch oock sijn handen aen doogen houden/ maer eer dat vergaert wordt/moetmen dlichaem/sonderlinghe daensicht/ den hals/ende de mannelijckheydt met vet oft met olie ende wijn strijcken. Het maeckt de kele row / ende daerom moeten de pillekens van dien met was oft ghesoden honich bestreken worden/ende alsoo inghegeuen:niettemin twee oft drye vande voorseyde vighen inghenomen is ghenoech om te purgeren.

Varsch sap van Wolfs-melck met olie ghemengt ende daer mede thayr bestreken inde Sonne/ doet dat wt vallen ende nieu-geel ende dun hayr wassen. Tsap gesteken inde holle tanden/neemt wegh den tantsweere/ maer de tanden moeten met was ghestopt worden/ op dat door d'wtvallen de tonghe ende kele niet en hindere. Tselfde sap gheneest oock alle quade crauwage/ ende schorftheydt/tdoet oock alderhande wratten af vallen ende vergaen / ende is oock goet om af te byten de quade harte canten vande loopende gaten (als oock Galenus seght) ende voorts etende vuyl sweeringen/ende tot heete vierige gheswillen ende carbunculen ghebruyckt. Tsaedt wordt gheplucht oft vergaert inden Herfst/ende inde Sonne ghedroogt zijnde wordet lichtelijck ghebroken/ende heet ghemaeckt zijnde soo wordt dat wegh gheleydt. De bladers worden oock ghedrooght. Tsaedt ende bladers wercken als tsap/ inghenomen eenen haluen lepel vol. Om oudt te moghen laeten worden ende te bewaren/ pleghen sommighe dit met pepercruydt ende ghestooten kese te menghen.

Vande wortel een vierendeel loots inghenomen met honich-water/ maeckt camerganck: maer met azijn ghesoden ende daer mede de mont ghespoelt gheneest den tantsweere.

Galenus. Wolfs-melck verwarmt ende suyuert crachtelijck / ende matich ghebruyckt alst tijdt is/ mach somtijdts helpen: Oock door de selfde crachte bytet af de harte canten vande fistels.

Alle Wolfs-melcken hebben principalijck een scherpe ende heete cracht: oock is daer in een bitterheydt. Daerom is tsap van dien alder crachtichst/ daer nae tsaedt ende de bladers/oock heeft de wortel de selfde crachten maer niet soo sterck. De wortel in azijn ghesoden gheneest den tantsweere/ sonderlinghe die comt vande wtgheholde tanden. Maer tsap dat sterckst is van crachtē/ wordt ghedaen inde gaten vande tanden/maer in dien dat gheraeckt eenighe ander partie des lichaems/ verbrant ende trecket terstont wel af/ daerom worden de tanden van buyten met was becleet/ midts dat is heet inden vierden graet: Alsoo doet oock tsap thayr wtvallen dat daer mede ghestreken is: Maer midts dat te crachtich is/soo wordt daer olie onder ghemengt: ende ist dat thayr dickwils daer mede bestreken wordt/ soo worden de wortels van thayr ten laetsten gheheel verbrant / eñ d'lichaem wordt cael. Door de selfde cracht verdryvet alderhande wratten als smertende wratten/myrmecie gheheeten / ende andere Thymi gheheeten/wāt sy den hoofdeken van thymus wt Candien gelijck zijn eñ neemt wegh de schellen vanden ooghen: oock vaeghet af de quade ende vuyle schorftheydt/ want om de bitterheydt heuet in hem een afvaeghende cracht. Maer ghemerckt datter zijn seuen soorten van dien/soo is het crachtichtste tgene datmen heet Wolfs-melck manneken / ende oock dwijfkē/ oock tghene dat op steenachtighen grondt wasset ghelijck eenen boom / daer nae tghene dat den wollecruydt ghelijck is/ eñ het Cypres Wolfs-melck/ daer nae tzee-Wolfs-melck: ten laetsten het Croonkens-cruydt: Maer nae proportie van henlieder begrepen crachte / sal oock zijn d'asssche ende de looghe daer af ghemaeckt: Voorts soo wercken alle dese dinghen generalick ghelijck, maer de vruchten ende bladers en wercken soo sterck niet. Mesue. Wolfs melcken zijn therte / leuer eñ maghe zeer schadelijck/ sy breken de vaten/ende screpen af de darmen/verhitten tgheheel lichaem soo zeere datter lichterlick cortsen souden door comen. D'eerste letsel vanden Wolfs-melck wordt benomen als daer by ghemengt zijn dinghen die therte/leuer ende maghe versterecken. Maer het tweede ende derde/ als daer by ghedaen worden dinghen die een glutinatiue cracht hebben/ gelijck als is Gomme Dragant/Gomme/Bdellium,vetticheydt van tsaedt van Vloycruydt/ende sap van Porceleyne. Tvierde letsel wordt benomen door by voeghen van coude ende vochte dinghen. Waerom datmen sap van Dauw-distels oft Cicoreye oft Porceleyne/oft Nachtschade / oft azijn met saedt van Quee-appels met een spatel langhe roerende daer onder mengt. Wolfs-melck int ghemeyne gebruyckt drijft

sterck

sterck af de waterachtighe humeuren/ende oock de swerte melancholike/ des ghelijcks oock de waterachtighe humeuren die nae de ioncturen loopen. De watersucht trecket zeer gheweldich af/ ende drooght niet min tgheheel lichaem ende verteiret het mannelik saedt: waer wt dat met reden den naem heeft ghecreghen ende gheheeten wordt de medicijne vande boeren.

Breedt wolfs melck van Engellandt ende Vranckerijck oft wolfs-melck manneken van Dioscorides. Characias Anglicus & Francus. Mas Dioscor.

Dese soorte is zeer ghelijck den Wolfs-melck met breede bladers / maer minder van stele eñ bladers. Tgroeyet veel meer inde bosschen van Duytschlandt/ ende ontrẽt Orleans in Vranckerijck/ dan in warme landen: maer nergens en groeyet ouervloedigher dan in Engellandt. Tbloeyet int eerste vande Lente/ende heeft veel roodtachtighe stelen voorts comende wt een bruyne houtachtighe wortel. De welcke de bladers veel minder hebben ende roodtachtich/van ghedaente den Amandel bladers ghelijck/ ende meerder dan die van zee-Wolfs-melck. Nae de gele bloemkens volghen in Wedemaendt dryecantighe haeukens met drye saeykens die vanden anderen niet onghelijck/ maer wat hoogher dan de holle schaelkens zijn/comen de tackskens oft croonkens staen.

Wolfs-melck Amygdaloides. In Latijn/ Characias Amygdaloides, ende is Characias primus Dodonæi.

Ghekerfde wolfs-melck. In Latijn/ Tithymalus serratus Monspel. aut Characias.

Dit cruydt is groeyende in dlandt van Montpelliers aenden oeuer vande riuiere de Lane op dese sijde vande brugghe van Nieu Casteel/ insghelijcks oock byde bogaerden van Lyons int half eylãdt Aynez ghenoemt: oock tot Orliens/ Bourges ende veel meer ander plaetsen in Vranckerijck / hebbende bladers die vanden Engelschen ghelijck / maer langher / saechter ende veel meerder eñ breeder/ oock meer wtghespreydde tacken met schaelkens. De wortel is saselachtich. Jck hebbe van Montpelliers tsaedt ghesonden in Nederlandt.

Apuleius. Sap van Wolfs-melck ghemengt met sap van Hane-voet/ ende opde wratten geleydt/ sal die binnen den derden dagh ghenesen. Sap van wolfs-melck met wijn ghemengt ende op de fistels wtghedouwet ende dan met ander stouinghe verbonden / gheneest die. Cracht.

De bloeme van wolfs-melck met hers ghesoden / ende daer mede de melaetsheydt bestreken / en sal die niet laten groeyen.

Ghekerfde Wolfs-melck.

Dese plante en wordt nergens ghevonden (iae niet in Italien) dan in tlandt van Languedoc/ de welcke daer zeer ghemeyne is / ende midts de cleyne ende teere tandekens vande bladers / ghekerft Wolfs-melck ghenoemt wordt/ de welcke voorts comen wt een witte wortel/die vanden Meer-wortel oft Endeloose ghelijck / met een vette schorsse ende vleeschachtich / die oock eenen duym dicke ende twee oft drye voeten lanck is/ vol gommachtich sap / ende daerom een Turbith schint te zijn / waer wt oock opschieten veel groene stelen van eenē cubitus oft eenē voet hooghe. De bladers zijn gelijck die vā Wolfs-melck wijf ken/maer smalder/oft die vande groote Myrthus, maer dicker ende gelijfigher/zeer aerdich rondtomme/maer niet diepe/ghekerft. Bouen heeft dit cruydt sijn tackskens wtghespreydt met croonkens / waer af de steelkens door de ronde bladerkens wassen / hebbende inden Somer bloemen ende hauwen dien vanden anderen niet onghelijck. Ist dat de wortel van eenighe van alle dese soorten aerdich conterfeyt de wortel vanden Turbith van Alexandrie / voorwaer het is dese.

Tweede Wolfs-melck wijfken. In Latijn/ Tithymalus Myrsinites altera, **van sommighe** Turbith Alexandrinum, **ende is** Characias quarta Dodonæi & Belgarum.

Spaensche Wolfs-melck met breede bladers. In Latijn/ Plataphyllum Hispanicum.

Die van Nederlandt hebben ghemeynt dat dese plante veel ghelijcker was den Wolfs-melck-manneken dan wijf ken/hoe wel dat voor d'open gaen vande croonkens/ d'opperste bladers gheslooten voorts brenght/de welcke als een Amandel note schijnt te wesen/nochtans zijn de bladers bleeck groen die vanden Wolfs-melck-manneken ghelijck/ maer minder ende smalder. De vruchten ende bloemen zijn groen-geel / ghelijck die vande ander soorten van Wolfs-melck. De wortel is dicke ende diepe inder eerden loopende. Dit cruydt groeyet inde houen van Nederlandt/ daer wy dat gefonden hebben wtten lande van Languedoc ende Prouencen.

Spaensch Wolfs-melck met breede bladers.

Het oprecht Breet Wolfs-melck is door de nersticheydt ende aerbeydt vanden zeer excellenten Herbarist Clusius bekent gheworden/ die dat heeft gevonden int lant van Valence tusschen Biar

ende Hüentin midden onder het boomachtich ghewas/op eenen rouwen ende steenachtigen wegh. Van dwelcke de bladers breeder ende ronder zijn dan die van Wolfs-melck-manneken/ van ghedaente meest ghelijck den niewen wtcomenden oft ionghen Weede / groen ende dicke. De stele is vier palmen en half hooge: De bloemen zijn roodt wtten gelen siende/ groeyende op stelen die midden door de schaelachtighe bladers comen. De wortel is dicke ende wit.

Dioscorides. Breet Wolfs-melck is den Wolle-cruydt ghelijck. De wortel/ sap ende bladers trecken dwater van onder af. Breet Wolfs-melck ghestooten ende op dwater ghestroeyt/ doodet de visschen. Tselfde doen oock alle de bouen gheschreuen soorten van Wolfs-melck: D'welcke oock Galenus is segghende: want soo de visschen terstont een drayinghe int thooft crijghen/ ende zijn al oft sy half doot waren/ soo comen sy bouen op dwater ligghen. Cracht.

Sprinckcruydt/ende Spurgie. In Grieckx/ Lathyris. **In Latijn/** Cataputia minor. **In Hoochduytsch / Springkraut ende Springkorner / oft Triebkorner. In Franchois/** Espurge. **In Italiaensch/** Catapusa minore. **In Spaensch/** Tartago. **In Engelsch/ Spurgie.**

Duyvels-melck. In Grieckx/ Peplos. **In Latijn/** Peplus oft Rotunda Esula. **In Hoochduytsch/ Teuffels-milck. In Franchois/** Resueille matin des vignes. **In Spaensch/** Peplo. **In Engelsch/ Pety Spurge.**

D'alder ghemeenste ende bekenste van alle de Wolfs-melcken is tgene dat Sprinck-cruydt ghenoemt wordt/ dwelcke een medesoorte is van dien/ maer crachtigher ende fenijnigher / waerom dat in Greicks Catapotia genoemt wordt/midts dat/ als Dioscorides seght/ de besien van dien in pillekens ghedaen ende inghenomen/doen camerganck hebben. Dit cruydt groeyet ouer al inde houen ende oock aende canten vande velden van Engellandt ende Vranckerijck / voorts brenghende maer eenen stele van twee voeten hooghe die ander tacken heeft / aende welcke by tusschen spatie groeyen twee bladers by een staende/die vanden Oleander-boom oft Breet Wolfs-melck ghelijck; dicke ende ghelijfuich/vol van fenijnich melckachtich sap. De bloemen zijn cleyne/voorts comende inde Somer/ maer tsaedt gheuet in Oogstmaendt ende Septembre: dwelcke meerder is dan dat van dander soorten van Wolfs-melck / nochtans dien niet onghelijck/ dryecantich / drye coornen by een staende/ maer merckelijcker van een ghespleten zijnde / ghelijck splete vanden Chamælea, de

welcke meerder merckelijcker/ ende meer cantachtich is ende daerom sienlijcker. Waerom dat oock dese huysꝭkens volcomelijcker ende claerder van Dioscorides beschreuen worden/ dan eenighe vanden anderen Wolfs-melcken huysꝭkens ende saedt: Waer door dat wy somtijdts door den eysch vande naturlijcke ende leuende ghedaente vanden cruyden/ hebben moeten veranderen ende claerder stellen de beschrijuinghe van dien/ niet ghelijck als doen de stoute logenaers/de welcke om dat sy niet en souden schynen sulcks niet ghewetten te hebben/ lieuer clappen tghene dat sy niet en weten / ende versieren dinghen die teghen nature zijn/ ende henlieden wtter maten vremdt.

Cracht. Dioscorides. De corenkens zijn soet van smaecke. De wortel en wordt nergens toe ghebruyckt/ maer de gheheele plante is vol melckachtich sap/ghelijck het Wolfs-melck is.

Ses oft seuen corenkens inghenomen in een pille/ oft met een vighe/ oft dattel/ maecken camerganck/maer men moet terstont cout water daer op drincken / want sy iaghen af melancholijcke ende waterachtighe vochticheden ende oock d'water. Tsap van Sprinck-cruydt/ inghenomen gelijck tsap van Wolfs-melck/ heeft de selfde crachten. De bladers gesoden met een hinne oft met moes/ worden ghebruyckt tot de selfde dinghen.

Duyuels melck.

Dit cruydt wordt Peplus ghenoemt/ om dat door dommeloopen van sijn tacken byeans int ronde staende/eenen doeck oft seyl ghelijck is d'aerde bedeckende: ten ware eer om de roode verwe vande bladers/gelijck van de afrijsende wijngartbladers/de welcke ghemeynlijck dit Peplus heeft groeyende onder de wijngarden: ghelijck als Peplis groeyende aende zeecant op sauelachtige plaetsen. Want dat Duuels-melck root oft bruynroodt is van verwe / ghetuyghen ons veel histoꝛien ende oock de naem Flammeolum, alsoo gheheeten van het vierich coleur. Duuels-melck groeyet van selfs ouer al in Duytschlandt ende Vranckerijck/aende grachten/grauen/ende canten vande houen/oock inde wijngarden. De wortel is lanck dunne ende saselachtich/ doorts brengende veel schueten van onderhalue palme/die dunne ende teerkens zijn. De blaerkens zijn die vande Rute/Muer oft Croonkens cruydt ghelijck; maer minder/ staende twee tsamen teghen malcander ouer/ ende nae de gele blomkens comen voorts dryecantighe cleyne borsekens/ dien vanden anderen Wolfs melcken niet ongelijck/hoe wel datse zeer cleyne zijn / inde welcke binnen is wit marckachtich saedt als in Heul. De gheheele plante is vol melckachtich sap / ende dien vanden Wolfs-melck gheheel ghelijck.

Cracht. Dioscorides. De vrucht van Duuels melck ghestooten ende warm ghemaeckt/wordt bewaert. Eenen lepel van dien inghenomen met eenē croes mee oft honich water treckt af de cholerike ende waterachtighe vochticheden. De selfde op de spijse gestroyt ende gheten maeckt beroeringhe des buycks ende camerganck. Oock wordt dit cruydt inde pekel gheleydt ende alsoo bewaert.

Galenus. Dit cruydt dient oock tot alle dinghen daer de soorten van Wolfs-melck toe dienen ende goedt zijn.

Peplis.

Ghelijck dit cruydt van naem den Peplus oft Duuels-melck ghelijck is / alsoo ist oock van ghedaente : oock comet veel nader der wtlegginghe vanden woorde Pepli oft Flammeoli, waerom dat van Dioscorides in Griecks gheheeten wordt Tamnos amphilaphes, midts dat rondtomme veel meer tackskens heeft by een staende ghelijck eenen ronden doeck/ becleet met zeer veel roode oft bruynroode bladers / ende blinckende steelkens van onderhalue palme / welcke bladers minder zijn dan die vanden Duuels-melck / ende middelmatich tusschen die vanden Chamæsyce ende wilde Porceleine, welcken dit gheheel cruydt meest ghelijck is. De bloemkens zijn oock bleeck-geel/maer tsaedt is grootachtich ende dryecantich dien vanden Duuels melck oft Chamæsyce ghelijck/dwelcke in Oogstmaendt voorts comt. Dese plante is oock vol scherp saps eñ groeyet ouervloedich aende zeecanten van Languedoc ende van Toscane ende Venegen / cruypende lancks der eerden/maer inde landen Noortwaert ghelegen en is die nergens bekent dan inde houen.

Cracht. Dioscorides. Peplis pleegt gheplucket / ghesouten / bewaert/ ende inghegeuen te worden ghelijck het Duuels-milck/ ende heeft de selfde crachten.

Ægin. Peplis wordt ghesouten om sijn werckinghe te voorderen / ende maeckt camerganck/ gelijck de soorten van Wolfs-melck.

Chamæsyce.

Dit cruydt mach lichtelijck wt de twee voorgaende die malcander ghelijckende zijn ghekendt worden / nochtans wordet veel min ghevonden: oock en groeyet nergens in Italien oft Duytschlandt/ dan alleene inde olijf houen ende wijngarden vanden lande van Languedoc/waer dat ouervloedich is groeyende / sonderlinghe op dorre sauelachtighe plaetsen/ niet verre van Montpelliers soomen gaet nae de galge/ende ontrent de zeecant. Dit cruydt is gheheel aerdich ende teerkens/ hebbende zeer veel tackskens ende bladers lancks der eerden cruyppende/ de welcke bleeck-groen zijn/dien

Peplis In Spaensch/Peplide.

Chamæsyce.

vanden Herniaria niet ongheliick/ maer theeft ghelijck de twee voorseyde melckachtich sap / oock der ghelijcke saedt/ borsekens ende bloemen/ maer cleynder/ ende dient tot alle tghene daer de voorseyde Wolfs-melcken goedt toe zijn.

Dioscorides, Gal. De tacksken van Chamæsyce ghestooten met wijn ende met eenẽ pessus van onder ghebruyckt / stillen de pijne vande moeder ende verdryuen de gheswillen ende alle soorten van wratten daer op gheleydt. Cracht.

Dioscorides. Chamælyce ghesoden ende inghenomen/ maeckt camerganck: Desghelijckx doet oock tsap van dien. Tsap van Chamælyce ghestreken opde beten van Scorpioenen / gheneest die/ende is oock goedt teghen de schemelinghe der ooghen ende cranck ghesichte.

Tselfde sap met honich ghemengt is goedt ghestreken op d'ooghen die beginnen te loopen / oft wolcksken crijghen/ende op lijckteeckenen. Gal. Chamæsyce heeft een afvaeghende eñ scherpe cracht/ende helpt de cranckheydt van ghesichte die wt een grof heydt comt / maer met honich ghemengt nemet wegh de dicke lijckteeckenen vanden ooghen.

Apios vera.

Apios is zeer goedt om te kennen aende wortel/de welcke lanckworpich eñ rondt is gelijck een Peyre/andersins soo is dese plante hier te lande groeyende/ende van ons ouer thien iaerẽ aldereerst ghesien gheweest binnen Venegien/byden gheleerden ende ouden Docteur Comascus , die dese eerst wt Candien ghebracht zijnde / ende by hem Pyraria ghenoemt / zeer veel lief-hebbers van cruyden heeft laten sien ende leeren kennen . Daer nae heeft hy my/ende den zeer geschickten Apoteker Walerant Donrez laten sien ende handelen een plantken met een bolachtighe oft ajuynachtighe wortel/corter ende dicker dan die vande Pioene/van buyten bruyn maer binnen wit/die alreedt dorre eñ gherimpelt was/ wt de welcke opgheschotẽ waeren eenighe dunne steelkens / met bladers die vandẽ Vlas oft Hypericon ghelijck/maer minder/corter ende smalder . De bloemen waeren bleeck-geel/ minder dan die vanden Wolfs-melck. Die zeer gheleerde man en twijfelde gheensins oft ten was d'oprecht Apios,als de ghene die seyde dickwils versocht te hebben haer purgerende cracht/ waer in dat wy te lieuer accordeerden/ om dat wy gheen ander figuere van cruyden en saghẽ die soo wel den Apios was ghelijckende: oock dat het cruydt Muysen met steerten ghenoemt/ouer lange voor sulcks ghehouden van Fuchsius, alsoo wijdt was verschillende vanden oprechten Apios , alst Verckensbroodt vande platte Erweten/ den welcken byeants ghelijck is de figuere van Muysen met steerten by Fuchsius gestelt hebbẽde veel bolachtige peyrwijse wortels/maer die gheensins en purgeren / iae dat meer is/die vanden schaepherders buyten slandts reysende pleghen gheten te werden/ende vanden Engelschen ende Duytschen Eerd nuts ghenoemt worden / ghelijck wy vermaendt hebben int beschrijuen vanden Astragallus. Maer veel meer ben ick verwondert gheweest van de vermaerde Medicijn van Toulouse/ Angier Ferrier/die in sijn boecxken vande pocken/hem ende ander te verstaen

Oprecht Apios. In Latijn/ Apios vera, Tithymalus tuberosus Dodonæi. In Engelsch/ Sea wartwurt.

staen gheeft/ dat dese selfde plante soude d'oprechte zijn/ in vueghen dat hy heeft darren schrijuen hoe dat hy dese raepkens heeft sien bereyden ende ingheuen den ghenen die de pocken hadden/ ende sien ghebruycken in wasschen eñ stouen. Voorts beveelt hy dat dese moeten bereydt ende ghesoden worden ghelijck het Pockhoudt/ de Salsa eñ China, oft het Apios vanden Apotekers/ eñ arbeydt zeer om te bewijsen dat al een ander cruydt is dan dese plante. De eerste qualiteyten van dien/ de welcke voedende eñ eer slap van smaecke zijn dan medicinael/ hebben dē zeer goeden man tot die opinie moghen beweghen. Oock dwoordt Apios heeft byden Griecken diuersche bediedinghe/ sonderlinghe door veranderinghe van een letter oft accent/ ende daerom onse Barbari nochtās niet ongeleert/ maer meer sorchfuldich zijnde vande saecken dan vande woorden/ doen sy dese wortel om de ghelijckenisse Peyre ghenoemt hadden/ eñ ἄπιον oft China om bycants d'ongevoelicke qualiteyten/ hebben den ongheleerden oorsaecke ghegheuen van te meynen dattet Apios van Dioscorides wt der maten goedt was teghen de pocken. Ende hier door zijn twee dwalinghen gecomen: D'eene/ om dat sy van dese bolachtighe wortelen die gheen purgerende cracht en hebben/ ghemaeckt hebben een oprecht Apios van Dioscorides: De tweede/ om dat sy meynden dattet oprecht Apios van Dioscorides zeer nut was teghen de pocken/ daer nochtans Dioscorides seght dat de crachten van Apios niet beter en zijn dan die vanden Hadick oft dergheliicke cruyden die van onder ende bouen wtdrijuen de waterachtighe ende vochtighe humeuren.

Oock soo is inde voorgaende iaeren door ghelijckenisse van ghedaente ende verwe een dobbel dwalinghe voorts ghecomen/ door twee wortels die noch ter tijdt van gheenen persoone beschreuen en zijn. Vande welcke d'eene den Acorus van ghedaente ghelijckende/ voor China gebruyckt werdt door de vuyle gierichteydt vande voorcoopers: D'ander die gheledet was ende Peyrwijs/ met zeer groote knobbels/ werdt ghehouden om de ghedaente voor Apios, maer om de verwe ende concretie voor China, in vuegen dat sy door onwetenscap vanden naem ende saecken hen seluen te verstaen gauen dat China ende de wortel van Apios een dinck was, om dat sy beyde by auentueren eenen naem hadden/ te weten Apios: ghelijck wy vermaendt hebben int beschrijuen vanden Acorus ende China.

Cracht. Dioscorides. D'opperste vande wortel van Apios inghenomen doet ouergheuen die coude slijmachtighe fluymen/ ende die cholerike humeuren/ maer d'onderste deel vande selfde wortel purgeert door camerganck. De gheheele wortel doet purgeren van onder ende van bouen.

Ist dat ghy wilt sap hebben vanden Apios, soo sult ghy de ghestootē wortel doen in eenē aerden pot met water/ ende dwater gheroert zijnde/ salmen af nemē tghene dat eerst daer bouen op is swemmende: want ontrent eenen scrupel van dien inghenomen purgeert van onder ende van bouen.

Oleander boom.

De Zee-goddinnen hebben by auonture dese plante gheheeten Nerion, maer ander hebben die claerlijcker genoemt Rhododendrum, alsoo veel te seggen als een boomachtighe Roose: oft Rhodophne, dat is een Laurier Roose. Dese plante is selden groeyende/ ten ware in warme landen Suytwarts ende ontrent de zee gheleghen/ ende aende oeuers ende canten vande riuieren/ ghelijck ontrent Hieres in Prouence/ Genua/ ende Ligorne een slot gheleghen aende zee van Toscane/ waer datse is voorts comende/ met wydt wtghespreyde opgaende tacken/ die noch ghedeylt zijn in ander cleynder tacxkens/ zeer dichte met bladers becleedt/ die langer zijn dan die vande Laureole

oft

Oleander boom. In Griecks / Nerion, Rhododaphne, eñ Rhododendron. In Latijn / Oleander, Laurus Rosea. In Hoochduytsch / Oleander baum. In Franchois / Rosage. In Italiaensch / Oleandro. In Spaensch / Adelfa ende Eloëdro. In Engelsch / Oleander Or Rose baye.

Oleander boom met witte bloemen. In Latijn / Nerion floribus albis.

oft Olijf-boom / oock smalder ende spitscher dan de Lauwer bladers: De haeukens zijn op beyden syden open ende ghevult met rouw hayrich bruyn saedt / dat lanck ende licht is / eenichsins dien vanden Vincetoxicum ghelijck. De bloemen zijn schoon bleeck-roodt / voorts comende in Oogstmaendt, meerder dan die vandẽ Amandel oft Appel-boomen / de welcke ick somtijdts roodt eñ somtijdts wit ghesien hebbe soo wel inde houen van Italien als ontrent de zeecant. De gheheele plante is lustich om sien / ende daerom pleeght die onderhouden te worden inde houen vande Norder-sche landen. Maer tghebruyck van dien is te verworpen ende vreesen / behaluen teghen fenijn / waer teghen dat nae den ouders sommighe iongher Medicijns segghen dat zeer goedt is soo wel alst Vincetoxicum. Oock ist goedt van buyten ghebruyckt / als Galenus leert.

Dioscorides. De bloemen ende bladers vanden Oleander zijn den muylen / honden / esels ende veel meer ander viervoetighe dieren een fenijn / maer den menschen zijn die goedt teghen de beten vande fenijnighe dieren / alsmen die met wijn in neemt / maer noch beter als daer Rute by ghedaen is. Teere ghedierten als schapen ende gheyten ist dat sy water drincken daer Oleander bladers ingheleghen hebben / soo sterfuen sy. Cracht.

Galenus, Ægineta. Oleander bladers van buyten opgeleydt doen scheyden / maer int lichaem ghenomen zijn dootlijck.

Alp-roosen.

Soomen reyst van Isbroeck nae Trenten ende Verone / machmen somtijdts sien tgheel hanghen vanden bergh / met dese plante als met roodt tapijts becleet / principalijck in Wedemaendt ende Hoymaendt / alsmen van verre siet blincken de schoon roode bloemkens druyfwijs by een hanghende / ende oock de roode iaerlijcks ouerblyuende bladers / die vele zijn / stijf / dicke / ende dicht / veel minder ende corter dan die vanden Oleander / groeyende aen rijsachtighe zeer harde hue-

kende

Alp-roosen. In Latijn/ Chamærhododẽdros Alpigena, odora, ende is Balsamũ Italicum vulgare, oft Rhododaphne parua rustica, van Guillandinus ghehouden voor Terionarcha Plinij, ende Genuina Vua Vrsi van Clusius.

Ander Alp-roosen. In Latijn/Vua vrsi Galeni apud Clusium.

kende tackskens van onderhalue voet oft twee voeten hooghe/ maer op sommighe plaetsen bycans rustende opde steenen oft santhoopkens die daer onder ligghen. De ghehele plante is vet/ soet van reucke/ ende zeer lieflijck om sien. Die daer aende gheberghte van Alpes woonen/ heetent Alproosen. De besien gheuet in Septembre die vanden Corael-cruydt oft Iben-boom ghelijck van grootte ende verwe.

Ander Alp roosen oft Genuina Vua vrsi Galeni apud Clusium

Dese van Clusius ghehouden voor de rechte Vua vrsi van Galenus schijnt te wesen een medesoorte met de voorgaende. De bloemen zijn die vanden Arbutus ghelijck/maer lijfverwich oft wil-

Ander Alp-roosen.

Opde hooghe ende zeer coude steenrootsen groeyet een auder soorte eenichsins hebbende de ghedaente vande voorgaende/ met zeer cleyne roode bloemen ende bladers die vander Heyde ghelijck/ de welcke de winter ouerblijuen. De gheheele plante groeyet gheheel leech/ de welcke wy niet en hebben ghesien dan ghedrooght ende dorre/ende daerom niet soo perfeckt beschreuen.

Bergh Alp-roosen van Sauoyen.

Dese plante groeyet eenen voet oft cubitus hooghe/ met veel dicker ende houtachtigher stele/ende crommetackskens die gherimpelde schorssen hebben ende binnen houtachtich ghelijck die vanden Gagel. De bladers zijn gheheel ghelijck die vanden wilden Olijf-boom oft Mastijck-boom in glattichheydt/verwe/grootte/stijfheydt ende dickte/vet oft lijmachtich/ boue groẽ ende onder bleeck ysermael/ bycans wt een beginsel int opperste voorts comẽde/ staende hart aende croonkens vande besien/zeer aerdich ghedeylt in vijf spitsche punckens opde maniere van Rute. De bloemen zijn zeer schoon ende vele van vijf bladerkens die vanden riekende Alproosen ghelijck. De gheheele plante is wat aromatijck van smaecke/ eñ een weynich meer tsamentreckende/ oock matelijck heet/ vanden com-

Alp-balsem. In Latijn/ Balsamum Alpinum Gesneri, ende Rosa Alpina vera euonymos Theophrasti, Dalescam. & Herbariorum.

Bergh Alp-roosen van Sauoyen. In Latijn/ Chamærhodendros montana Allobrogum, Lentiscifolia, Chamelææfolia, vel Oleastrifolia, minus odora.

complexie vanden Mastijck-boom/ende bycans van dien smaecke/ de welcke ghewreuen zijnde wat rieckende is ende niet vet.

Alp-balsem.

Dese voorgaende plante heeft Gesnerus Alp-balsem ghe heeten. De tacksk ens zijn wat dicker: maer de bladers zijn zeer ghelijck: vande welcke de wterste canten een weynich hayrachtich zijn / ende op dauerechte syde zijn de bladers verstoruen roodt. De bloemkens zijn minder dan die vanden Oleander/ zeer vast by een staende. In Switserlandt ende Sauoyen groeytse op tgheberghte.

Zeel bast oft Mezereon.

Dese plante om de ghedaente vanden Lauwerboom wordt ghenoemt Chamædaphne, dat is te segghen/ cleyne oft leeghe Lauwerboom/ welcken wy van aensien ghelijck weten twee planten/ deene ghe heeten Duytsch Mezereon/ ende dander ons Chamærhodendron onlancks beschreuen. Maer wy twyfelen welck van dese twee hier voor te nemen is / om sommighe saecken die wy ons seluen hebben voorghehouden int lesen van tghene dat Dioscorides, Galenus ende Æginetaghe schreuen hebben vande crachten vande Chamædaphne: andersins soude die eer ende beter wesen den Duytschen Mezereon/ want sy groeyet boomwijs drye oft vier voeten hooghe/ met stercke taye tacksk ens/ waer af de schorsse ende bladers doncker groen zijn/die vande Laureola, oft Ligustrum oft Olijf boom/ ghelijck: lancks welcke tacksk ens voorts comen roodtachtighe bloemkens als die vā den Perseboom maer minder: ende besien die vanden peper ghelijck: de welcke nochtans metten eersten groen zijn/eñ daer nae wordt d'opperste velleke roodt/dwelcke opgebroken zijnde, soo sietmen daer binnen ligghen * tsaedt den kempsaedt oft dien van groot Perleeruydt ghelijck/ zeer heet van smaecke/ de kele eñ mont verbrandende/iae zeer lange eñ vele smertende/dwelcke de gheldt-ghierigē Muylstooters in te swilghen gheuen den boeren ende slechten menschen die aen de quack-saluers cramen comen gapen / oft oock den grooten dronckarts die vanden wijn niet en connen droncken worden: Want die maer een graenken van dien eet/ die en kan hem seluen niet onthouden van een- (margin: * Gheniteyn Granum Gnidium:)

Zeel-bast oft Mezereon. In Griecks/ Chamædaphne. In Latijn/ Laurus pusilla. Zeel-bast ende Mezereon van de Duytsche: oft wel soude moghen wesen de Chamædaphne oft Laurus pusilla vā Dioscorides? Oft oock eer onse Chamærhodendron soude zijn Chamædaphne van Dioscorides? Zeel-bast is Chamelæa Germanica Dodon. ende Tragi, qualick van Fuchsius Daphnoides gheheeten. In Hoochduytsch/ Leuskraut ende Kellerhals/ Zeidelbast/ oft Zeiland. In Engelsch/ Douch Mezereon.

paerlijck te gulpen ende den wijn ghelijck in een tonne in te gieten / ende de kele te spoelen tot dat hy gheheel droncken is: Ende daerom wordet gesheeten Boeren-Peper ende door misverstant vā den Apotekers Granum Gnidium: Welcke opinie Matthiolus overlanck ghesterckt heeft / ende bedroghen zijnde ander oock bedrieght als hy dese planten die hem onbekent zijn/ door sijn slechte traecheydt van te leeren ende ondersoecken / gheheel confundeert. Dese plante groeyet overvloedich in Duytschlandt ende Switserlandt / oock in tgheberghte van Savoyen ende Genua ende boschachtige doncker hoevels van Turin eñ Dolfine. In Maerte bloeyet/ ende in Oogstmaendt wordē de roode besien rijpe. Dit cruydt iaeght af door camergāck de grofve ende taeye flegmatijcke humeuren/ ende schrabt af de schavelinghen vanden darmē/ so wel als de Laureola, wien dat niet ongheliijck en is / maer heeft in hem een stercker cracht / ende wordt oock alsoo in azijn te weycken gheleydt om te benemen sijn quaetheydt/ want alsoo bevelen sommighe Medicijns tselve te ghebruycken: Des-halven ghenoech te mercken is wt het overlegghen van dese zeer afschrabbende ende purgerende cracht / dat het Duytsch Mezereō niet en is d'oprecht Chamædaphne, welck Dioscorides is prijsende om te versoeten de pijnen des hoofts ende brandt vande maghe/ ghelijck d'wtlegghers overset. Maer in dien datter eenighe reden mocht ghevonden wesen / waer door dat soo heeten plante soude moghen bekent zijn voor de Chamædaphne van Dioscorides, die soude schijnen gheleghen te wesen in een bequaemer ende waerachtigher wtlegginghe. Want ist dat ghy overset: [sy gheneest de pijnen des hoofts eñ brandt vander maghen:] soo en sal niet qualick verstaen werden / dat de bladers ghestooten ende op gheleydt/ ghenesen de pijne des hoofts/ te weten die van coude oft winden comen is: ende dat die opgheleydt werden om brandinghe der maghen te maecken / om te stoppen de langheduerende fluxien ende die te weerren vander maghen / ghelijck als Paulus is leerende wt den ouders in tseste boeck vande brandinge der maghen door yser oft causticū dat actu niet en brandt/ gelijck als zijn stuckskens vā Campernoillen/ oft swert Agaricus ende ander die daer gheschreven staen/ de welcke d'ouders ghebruyckt hebben soo wel als de bladers van dese plante. Alsoo meynt oock Dioscorides dat tot tselfde een groote hulpe is/ d'Arabische brandinghe vanden Griecken ghenoemt / de welcke pleeght te gheschieden met hayren vanden Geyten baert inde heete olie gesteken/ ende int hol vande palme ghebrandt.

Jan Mouton is in twijfel oft Sigillum Salomonis met smalle bladers soude zijn de Chamædaphne van Dioscorides.

Cracht. Dioscorides. De bladers van Chamædaphne van Dioscorides ghestooten/ worden opgheleydt teghen de pijne vanden hoofde/ ende versoeten den brandt vander maghen. De selfde worden met wijn inghenomen om te stillen de pijne vande darmen. Tsap met wijn ghedronckē doet water maecken ende verweckt den vrouwen haerlier maendtstonden. Tselfde doet dat oock met een pessus van onder inghesetp.

Laureole met bloemen. In Griecks / Daphnoides. In Latijn / Laureola cū flore. In Hoochduytsch / Zeilant. In Franchois / Laureole. In Italiaensch / Oliuella. In Engelsch / Lauriel / oft Lowrye / ende wordt qualick gheheeten Thymelæa van Tragus.

Laureole met de vruchten. In Griecks ende Latijn / Daphnoides cum fructu.

Ghelijck de naem / alsoo is de naturere van dit cruydt geheel gelijck de cleyne Lauwerboom / dwelcke heeft sijn bladers groeyende van een weynich bouen den haluen stele opwaerts / die doncker groen zijn / blijnckende / dicke dichte by een staende / ende die vanden Lauwerboom gheheel ghelijck / altijdts groene oock inde Winter / ghelijck de Marentacken. De bloemen groeyen vele ende dichte by een / van fatsoen als lanckworpighe / dunne / ghesterrede buyskens / wit groen oft geelachtich van verwe. De vruchten zijn midden inden Somer groen / maer als die rijpe zijn / soo zijn sy swert / den Bakelaer ghelijck / maer minder. De tacken zijn taeye ende vele / van twee oft drye cubitus hooghe / ouerdeckt met een zeer taeye schorsse die quaet om breken is. De wortel is lanck ende hart / oock blijftse groeyende inde houen hebbende altijdts de bladers zeer groene ende gloeyender dan de Lauwerboom / wien dat soo zeer ghelijck is / dat oock tghemeyne volck soo haest alst dese plante siet / die heet cleynen Lauwerboom. Dit cruydt is bycants ouer al in Duytschlandt / Vranckerijck ende Engelandt principalick vande quacsaluers / schrobsters ende meesterssen meer dan bekent / soo dat wonder is dat Matthiolus soo slechtelick ende onvolcomelick dese heeft beschreuen / dwelcke een seker teecken is niet soo zeere van onachtsaemheydt oft verachtinghe / als van onweetentheydt: want de figuere die hy stelt / ghelijckt meer een afghesneden tackskien van eenighen boom (by auentueren vande Duytschen Mezereon) dan de Laureole / wiēs mancke beschrijuinghe / die hy terstondt daeronder by voegt / met meer ander / hy schijnt wtgheschreuen te hebben wt de zeer goede Autheuren die hy hier berispt ende accuseert van onwetenschap.

Dioscorides. De bladers vande Laureole gheknouwet / ontsteken van hitte de mont ende kele / de welcke groen oft drooghe inghedronken / af iaghen de taye sluymen ende waterachtighe vochticheden / ende verwecken de maendtstonden vande vrouwen / ende doen braecken. Cracht.

De selfde gheten zijnde maeckt ydelheydt van hoofde ende doet niesen: vijfthien besien in ghedroncken maecken den buyck weeck.

Extractie van Laureola.

Men laet eerst de bladeren weycken in goeden azijn/ende daer naer wordt d'extractie ghetrocken metten geest vanden wijn/ als dextractie vanden Reubarbre.

Thymelæa grani Gnidij.

Mezereon der Araben/oft Chamelæa tricoccos.

Chamelæa ende Thymelæa zijn twee planten malcanderen van ghedaente ende nature zeer ghelijck/ maer Thymelæa is meest bekent ende meer ghevonden/de welcke niet alleene en is groeyende in Prouencen ende lancks de gheheele zeecant van Narbone / maer oock opde gheberchten van Italien wat verre gheleghen vande zee van Toscane/ ghelijck op den bergh van S. Juliaen/ende opde hoeuels van Pisa ende Luca,waer dat wy nergens eenighe Chamælea ghesien en hebben/iae dat meer is in Xantonge/ int eylandt L'isle des Ratz genoemt by Rochelle groeyet zeer veel Thymelæa,wiens naem eenichsins is bewysende de nature ende gedaente: Wát sy schijnt te heetẽ Tithimelæa, alsoo vele te seggen als dat sy tfatsoen heeft van Tithymalus ende Olea. Want sy heeft veel rechte rys kens van onderhalue cubitus hooge/die eens-deels voorts comen wt de stele ende eens deels wt de houdtachtighe wortel/ van wesen/ende staen die vanden Olijf boom ghelijck met smalle bladers/ die zeer lijmachtich ende vet zijn/ zeer tusschen Cypressen Wolfs-melck/ ende Zee Wolfsmelck/welcke stelen een graeuwe taye schorsse hebben/ die van onder tot bouen sonder breken afghetrocken wordt/ghelijck die vande Laureola: in dopperste vande tackskens commen in Wedemaendt veel cleyne witte sterrewijsse bloemkens/ ende ten laetsten in Oogstmaendt de besien negen oft thiene by een staende/vanden ouders ghenoemt Gnidia,de welcke int eerste groen zijn/daer nae witten gelen roodt siende / met dunne vellekens ende vol waterachtich saps / midden in d'welcke is ligghende een keerne die van buyten swart is / maer dbinnenste marck is wit/ heedt van smaecke ghelijck in Grano Gnidio, als wel blijckelijck is den ghenen die de woorden van Dioscorides wel grondeert: Waer door Matthiolus met den ghemeynen hoop vanden Apotekers bedroghen zijnde/ de welcke dit cruydt niet en kende/ ons heeft stoutelick inde hant ghesteken voor dese plante de besie vanden Zeel-bast oft Duytsch Mezereon/de welcke veel heeter is/ iae wtwendich ende inwendich brandende ende schorssen maeckende: verworpende d'opinie soo van Dioscorides als vã alle de geleerde van sijnen tijdt. Want Dioscorides en gheeft niet in de roode besie/noch en seght oock niet dat de selfde camerganck doet hebben/ maer dat alleene tbiñnenste marck dwelcke hy seght wit te zijne/ende in vellekẽ besloten/ de cracht heeft van door camerganck af te iaghen de flegmatijcke ende cholerijcke humeuren/ dwelcke hy meer dan ghenoech verclaert als hy beveelt in te geuen tbinnenste van twintich besien/dwelcke voorwaer d'marck is vande keerne die met een swart vellekẽ becleedt is.

Opiecht Granum Gnidium.

Cracht vande besie van Thymelæa.

Dioscorides. binnenste oft d'marck van twintich besien van Thymelæa tsessens inghenomen

men iaegt van onder af de cholerijke ende flegmatijcke/ midts oock de gele waterachtige humeuren/ maer verbrant de kele/ waerom dat moet inghenomen worden met meel oft grout/ oft in rosyn oft met honich bedeckt. Tsaedt ghewreuen zijnde met Salpeter ende azijn/ ende daer mede yemant ghestreken die qualijck tot sweeten kan gheraken/ sal terstont sweeten. De bladers van Thymelæa die eygentlijck Cneorum heeten/ moeten gheplukt worden inden Oogst/ ende wtter Sonne ghedrooght zijnde/ wegh gheleydt worden. Maer alsmen yemandt de selfde wil ingheuen/ soo moeten die ghestooten worden/ nae dat de ribbekens ende steelkens wt ghedaen zijn.

Van buyten opgheleydt zijnde/ ende dan ghewaterde wijn ghedroncken/ dryfuet water af/ maer dit cruydt purgeert middelmatigher als daer ghesoden Linsen oft ghestooten warmoes by gheuoeght is. Poeder vande Thymelæa wordt ghemenght met sap van suere druyuen ende dan tot coeckskens ghemaeckt: Dit cruydt is de maghe hinderlijck/ ende ghelijck eenen pessus van onder ingheselt doodet de vrucht vande vrouwe. Cneorum van Dioscorides.

Mezereon der Araben/ oft Chamelæa tricoccos.

Dit cruydt Chamælea, dat is te segghen/ leeghe Olijf boom oft Olijf boomken alsoo genoemt om de groote ghelijckenisse die theeft metten Olijf boom/ in effenheydt van bladers/ in ghedacnte eñ tacken/ onder welcke boomen dat ouervloedich is groeyende inde Olijf houen by Frontignaen in d'landt van Languedoc/ wasset nerghens gheirne van selfs dan op heete/ rouwe ongheboude/ steenachtighe plaetsen ende ontrent de zeecant opde hoeuelkens ontrent Frontignaen/ iae zeer selden in Prouencen/ nochtans daer tselfde is groeyende daer groeyet zeer ouervloedich. Dit ghewas brengt voorts tacken van twee cubitus hooghe/ maer rijsachtigher/ houtachtigher/ rouwer ende cronmer dan die vande Thymelæa. De bladers zijn breeder/ ende bruynder groen/ langher ende smalder dã die vande Linsen/ ende zijn zeere ghelijck die vanden wilden Olijf boom ende van Phylerea met smalle bladers. Bouen aende tacken groeyen bleeck-gele bloemkens/ minder dan die vande Laureole/ de welcke voorts comen int heetste vanden Somer/ maer in Oogstmaendt gheuet sijn besien drye by een staende/ de welcke eerst groen zijn ende ten laetsten roodt/ die vanden Croonken-cruydt oft Wolfs-melck ghelijck/ wtghenomen datse zeer hart ende houtachtich worden/ ende dmarck zeer drooghe ende heet van smaecke is. De wortel is houtachtich ende nerghens toe goedt. Nochtans wordt nu ter tijdt zeer vele ghebruyckt tsap vande gheheele plante/ sonderlinghe binnen Montpelliers/ waer dat d'Apotekers tsap wtgheperst ende ghedrooght hebben door den raedt van Rondellet/ die henlieden aldereerst daer toe vermaendt heeft. Den welcken wy naevolgende/ dickwils hebben met goeden voorspoedt ingheghenen van het versch ghedrooght sap by hem seluen/ tghewichte van een vierendeel loots oft van een half loot/ ende oock op ander tijden gemengt met ander purgerende medicijnen die de waterachtighe vochticheden afiaghen/ maer ten iaeght niet te zeere veel af/ noch oock met groot ghewelt/ ghelijck als pleghen te doen de Laureole/ het Duytsch Mezereõ/ Gratiola ende ander cruyden. Jae dat meer is/ tghedrooght sap vande Chamelæa maeckt zeer luttel oft somtijdts gheenen camerganck/ ten zy dat met ander purgerende medicijnen ghemengt wordt: iae drye vierendeel loots van dien werden inghenomen van een lanck/ breedt ende vet man die tsleirsijn hadde sonder eenighen camerganck daer af te crijghen. Tselfde oock de ionghe kinderen inghegeuen en maeckt noch pijne des buycks/ noch en doet oock niet ouergheuen/ maer drijft af waterigheydt ende watergallen. Opde schamelheydt gheleydt ende op den waterachtigen buyck/ en mach niet beters ghenomen zijn om te doen water maecken/ ende by deser manieren heeft Rondellet tselfde alderliefst ghebruyckt. Insgheliicks mach een yeghelick ghebruycken tsap vande Thymelæa, dwelcke nochtans moeyelicker wordt wtghedruckt ende wtgheperst om sijn taeye vetticheydt/ dwelcke oock niet en wordt dan met laeuwen wijn/ oft eenighe ander dergheliicke vochticheydt daer by ghegoten wtghecreghen/ ghelijckmen doet alst sap vande Zee-coole Soldonella ghenaemt/ wtgeperst wordt. De ionghe bladerkens met de bloemen worden zeer langhe ende vele ghestampt/ dickwils met een weynich laeuwe wijns die nat maeckende in tstooten/ daer nae worden die stijf wtgheperst met een houten persse/ tot dat al tsap door de stamine gheloopen is. Dat ghedaen zijnde wordet sap een wijle tijdts ghesoden met cleyn vier/ tot dat soo dicke is als Looch. Ten laetsten wordet ghestelt inde heete Sonne tot dat hart wordt/ met Suycker daer onder ghemengt/ om dat niet en soude schimmelen: Dwelcke wy in groote schelpen bewaerden doen wy daer woonden.

Dioscorides. De bladers van desen Mezereon zijn zeer heedt op de tonghe/ ende maecken zeer groote hitte inde kele alsmen die knoudt. De bladers principalijck in pillekens inghenomen iagen af de flegmatijcke ende cholerijcke humeuren/ want men neemt twee deelen Alssem ende een deel Chamelæa, de welcke met Meede ghemenght zijnde in pillekens ghebrocht worden. Dese pillekens en smilten inden buyck niet/ want soo vele alsser af ingheslickt worden/ wortmen door camerganck weder quyte. De bladers van Mezereon met honich ghestooten oft ghewreuen/ suyueren die on- Cracht.

reyne vuyle sweeringhen: D'welcke oock Galenus ghetuyght/seggende/ dat bitter van smaecke is: Waerom dat met honich ghemenght zijnde / kan suyueren d'onreyne sweeringhen ende dicke zeericheden.

Graeuwe Chamælea van Boloignien. Chamælea incana Bononiensium.

Ontrent de zeecant van Boulonois heeft de zeer gheleerde D. Hermes de Clerck Medicijn van Dornick ghevonden een grauwe Chamælea van ghedaente niet onghelijck het Dorycnium van Montpelliers/de welcke my een drooghe plante van dien heeft mede ghedeylt.

Graeuwe Alp-Chamælea. In Latijn/ Chamælea Alpina incana.

Alypum vanden bergh Cetus. In Latijn/ Alypum montis Ceti Narbonensium, ende is van sommighe gheheeten Ptarmica ende Coniza 3. van Clusius Hippoglossum Valentinũ. Oft oock is de Calcifraga van Dioscorides? In Franchois/ Herbe terrible.

Dese Chamælea is die van Montpelliers zeer ghelijck van smaecke/ ghedaente/ crachten/ bladers ende houtachtighe rijskens die dunne zijn ende vande selfde verwe/ becleedt met een gherimpelde schorsse / nochtans is dese zeer goedt wt die te kennen / midts datse de besie heeft die vanden Duytschen Mezereon ghelijck/ oft vanden wilden Olijf-boom/ oft Philerea, ende met drye by een groeyende: oock heeft sy d'opperste bladers niet bruyn-groen/ maer met een dunne ende sachte grauwe wolachticheydt becleedt / ghelijck oock de bloemen bleeck roodt zijn wt witte fleskens voorts comende/ die vanden Dornappel ghelijck/ maer minder. Dese besien ghecnoudt maecken zeer groote hitte inde kele / ghelijck die vanden Zeelbast : Ende daerom worden die vanden ghemeynen man boeren-Peper ghenoemt. De bladers ghecnoudt gheuen een slijmachtich sap/ gelijck de Zeewynde/ Thymælea ende Chamælea van Narbonne. Wy en hebben dese plante nergens ghecreghen dan wt den gheberghte Alpes / gheleghen aen Sauoyen ende Lozanen. Aenghaende het Cneorum van Matthiolus,wiens tackskens wy onlancks ghesien hebben / oft het oock de purgerende crachten heeft van Dioscorides, en weten wy niet: maer hopen dat Clusius ons haest daer af wat int licht sal brenghen.

Alypum vanden bergh Cetus.

Dit cruydt schijnt den naem recht contrarie te hebben: Want Alypum is soo vele te segghen/ als een onnoeyelijck oft niet quetsende noch wee doende remedie/ghelijck dinghen bitter als galle in Griecks Glycea, dat is te seggen soete / ghenoemt zijn: Maer my soude eer dencken dat in Griecks heeten soude Halycon, dat is te segghen een soute oft zee plante/ midts dat als Dioscorides seght/ byde zee is voorts comende. Hoe wel dat te lasteren ware/nu ter tijdt te stellen eenighe seker plante voor d'warachtich Alypum, ghemerckt de verscheyden oft gheheel contrarie opinien vande Arabische ende Grieckſche Mooren/ onder de welcke Actuarius is houdende den witten Turbith voor het

het Alypum oft Alypia van Dioscorides. Maer Mesue houdt Thapsia dat een melckachtich geslachte is van Ferula, voor Turbith, ende Serapio den Tripolium: Nochtans ghemerckt dat nu ter tijdt gheen cruydt bekent en is/ daer by dattet Alypum van Dioscorides soude moghen te ghelijcken zijn/ ende dat wy geen plante en hebben (wtghenomen de Ferulæ) die eenichsins soo wel metten Alypum soude moghen ghelijcken/tzy in ghestebtenisse/ oft purgerende cracht/als dese zeeplante/hoe wel voorwaer datter een cleyn teecken is/waer door dat wy niet en souden willen verclaeren dit te wesen den oprechten Alypum,dwelcke nochtans soo zeere daer teghen niet en is/aister wel ghebreck is/te weten vande bladers/de welcke by Dioscorides niet en hebben beschreuen gheweest/. oft by auentueren door eenighe cleyne faute verkeert ghestelt zijn / te weten door de veranderinghe van dwoordt Maratros in Hyperotros: soo datter staen soude/niet roodtachtich/maer venckelachtighe plante. Ende hier door heeft Mesue sijnen Turbith venckelsteckachtich ghestelt / oft de Thapsia daer voor ghehouden met sommighe ander die daghelijcks de wortel van dien ghebruycken in Vranckerijck ende Spaignen om te purgeren de flegmatijcke ende groue melancholike humeuren. Maer ist dat de meesters van Arabien/ als sommighe gheleerde mannen willen segghen/ Turbith ghenoemt hebben yeghelick cruydt dat de flegmatijcke humeuren redelick sterck afjaeght: soo soude oock yemandt met goede reden wel moghē dese plante die wy hier in figuere stellen / Turbith noemen:want tghemeyne volck van Languedoc heet dit cruydt met gheenen quaderen naem dan Turbatorium Turbith is/Herbe terrible, dat is te segghen/schroemelick cruydt/ waer dat de bedrieghers ende godloose vercoopers van ghesontheydt / ende oock grouwelicke hoeren purgatien ingheuen ghemaeckt vande bladers/bloemē ende saedt van dese schroemelicke plāte / de welcke heeft veel houtachtighe rijskens van onderhalue oft twee cubitus hooghe / die een dunne ende bruynroode schorsse hebben/ rondtomme dichte becleedt van onder tot bouē met zeer veel cleyne bladerkens die vande cleyne Myrthus zeere ghelijck/maer minder dan die vande Thymælea oft Chamælea. Op yeghelicke rijskens comen voorts bouē aen d'opperste/troskens van cleyn roode bloemkens een weynich gelijckende/maer cleynder/ corter ende teerder/den draeykens vāde Scabiose bloeme. De wortel is eenen vingher dicke/ bruyn ende houtachtich. De gheheele plante is zeer bitter/ende onlieflicker oft heeter van smaecke dan de Thymælea oft Chamælea,iae ter tijdt doen wy dit schreuen/zijnde nochtans ses iaer daer te voren gheplucht op den bergh Cetus by Frontignaen eñ Marseille int afhanghen vande steenachtighe ende steyle plaetsen van beyden sijden aende zee eñ Suydtwaerts gheleghen/daer sy is groeyende: De welcke waert dat Matthiolus hadde gheheel verswegħen/ende int conterfeyten niet ghevalscht/ hy soude sijnder eeren ende den leser meer profijts ghedaen hebben. Want int capittel vande Tripolium, dat hem oock onbekent is/ waer dat hy oock zeer buyten reden spreeckt/stelt hy dese plante / ende seght dat Alypum een cruydt is met dunne venckelachtighe bladers/ende gheensins dese. Hy bedrieght Dioscorides, ende lastert Brasseuola met meer ander gheleerde mannen / sijn argumenten ontleent hebbende wt henlieder schriften: iae dat meer is / hy heeft daer by ghevoeght dese naevolghende sotte woorden die niet en betaemen dien excellenten ondersoecker van cruyden ende soodaenigen als hy hem seluen tot nu toe onverdiēt hem beroemt heeft te wesen/ segghende: Daer en is niet aen gheleghen van wat cruydt dat de Turbith van Alexandrien de wortel is/aenghesien dat sijn crachten den Medicijns zeer wel bekent zijn.

Turbith van Alexandrien.

Seere alsulcken gheschil ende twist isser vandē Turbith ende Hermodactylen, van welcke plāten wy tghebruyck oft emmers de possessie niet en schijnen te derfuen / nochtans twyfelen wy welcke waerachtigher zijn/ midts dat d'oude redenen ende sententien twyfelachtich waren. Maer vande selfde staet verhaelt op henlieder plaetse: hier sullen wy een weynich vermaenen vanden Turbith. Die Arabische oft Half-morische naem van die van Oosten is wyt ende breet te nemen / ghelijck oock veel ander worden van dien volcke/ ende schijnen byde selfde te willen beteeckenen alle melckachtighe wortel/ die de flegmatijke humeuren af iaeght/ daerom heeft een yeghelijck daer voren ghenomen alsulcken plante als hem best behaegde. Want

Turbith, oft Turpetum, oft Terbith, van
- Serapio, is de wortel van Tripolium Dioscoridis, als is blijckende wt der beschrijuinge.
- Mesue, is de wortel van Venckelachtich cruydt die vol melcks is.
- Actuarius is tweederhande
  - Wit/ dwelcke den Autheur seght te zijn Alypum Dioscoridis.
  - Dander/ de wortel van Pityusa.
- Apoteke/is dryederhande/ te weten
  - tVenets ende Alexandrins schijnt te zijn een specie van Scammonea van Antiochien.
  - Het aschverwich om de verwe/de wortel vāde gemeynē Thapsia.
  - Tswart/d'welcke tslechtste is/ maer anderlins vande selfde specie/ dat is dat van Aniochien.

Turbith van Alexandrien vander Apoteken. In Latijn/
Alexandrinum officinarum Turbith.

Tghemeyne Turbith vander Apoteken dwelcke gheheeten is Alexandrijn / heeft ons langhe ghequelt: want als wy verstaen hadden van Guillandijn / soo hy tot Padua wedergecomen was wt Alexandrie / dat den Turbith van Alexandrie niet anders en was dan het tweede Wolfs-melck wyfken hebbende by my alle de specien van Wolfs-melck wt der aerdē ende ghedrooght/ soo hebbe ick die wel eñ neerstelijck ouersien/ maer ick bevondt dat alsoo niet en was / want de wortel vanden Tithymalus serratus van Montpelliers/ de welcke dē Turbith vā Alexandrie meest ghelijck is / heeft een gherimpelder schorsse / ende niet soo lustich om sien/ voosachtich ende heeter ende fenijnigher van smaecke/ oock niet soo vast/ ende die lichtelijck splijt/ maer niet splinterwijs oft opdē draet inde lenghde / oock en is die niet hart/ noch en purgeert soo sterck niet als het Turbith, waer af een exempel mach ghenomen worden inde laxerende Benedicta, met de welcke ghemengt wordt de wortel van Esula, eñ nochtans wordt die ghehouden voor een soete ende gebenedijde purgatie.

Voorts sullē wy de reden verclaren int eynde vanden capitel vā Scamonæa: waerom dat wy de wortel van Scamonæa van Antiochien eenichsins houden voor Turbith.

Dat wy voren verhaelt hebbē dat tsap vande Chamelæa, Thymelæa, Zeecoole ende ander zeer luttel oft niet vele alleene en purgeren/ ten zy dat se ghemenght worden met oncrachtigher cruyden/ die nochtans soetelijck laxeren oft by ander manieren purgeren: dat selfde gheschiet oock zeer merckelijck in dese wortel Turbith. Want wy hebben dickwils ghesien datmen heeft inghegeuen een infusie van drye oft vier dragmen/ iae eenē die niet zeer hart van camerganck en was/ ende datse niet met allen en heeft afgheiaeght: in ander datse maer en heeft verweckt cleyne rammelinghen des buycks/ ende in ander niet meer dan eē oft twee camerganghen en heeft ghegeuen. Iae dat meer is/ tpurgeert niet zeere inde substantie/ ghelijck inden Electuariis Diaturbith, Diaphœnicum, ende de Citro solutiuo.

Cracht. Turbith oft Turpetum drijft af de groue flegmatijcke humeuren / de verstoptheydt der longher ende litten/ midts oock de diepste vuylicheden maer het heeft meerder cracht by decoctie dan infusie/ ghelijck zeer fraey genoteert heeft D. Peeter Breugel de zeer vermaerde Coninckliicke Leser inde vermaerde Vniuersiteyt van Louen / de welcke dat beveelt te doen in sijn decoctien tsamen met ten wortel van Boomvaren. Dwordt zeere ghebruyckt ende is oock zeer nut tot alle dinghen die vanden Turbith van Mesue verclaert zijn/ waer af wy sullen schrijuen op sijn behoorlicke plaetse.

Tarton-Raire Galloprouin. Massiliensium.

Dese purgerende zee-plante die lustich om sien is / is oock een nieuwe plante in desen tijdt / ende wordt oock van die van Marseillen gheheeten Tarton-Raire om de te zeer groote ende ouervloedighe purgerende cracht die sy heeft/ in vueghen datse dickwils verweckt bloedtloop ende ongheregheldē camerganghen: principalick als yemandt die luttel vervaren is/ de bladers tot poeder ghestootē oft met eenighe wateren afghewasschen / ingheeft / ghelijck die moorder Thmiso dede / die ons alder eerst haer ende haer heymelicke crachten (soo hy seyde) te kennen gaf ende openbaerde. Dit cruydt groeyet zeer vele op afhanghende plaetsen ter zee waert gheleghen ontrent Marseille ende sonderlinghe ontrent tbergsken gheheeten Mond-rond, dwelcke dorre/ ongheoeffent ende steenachtich is/ ende is een gheheel aerdighe plante/ becleedt met een dunne ende graeuwe wolachticheydt/ hebbēde veel

Tarton-Raire Galloprouinc. Marsiliensium. Dese plante wordt ghenoemt Tarton-Raire tot Marseille in Prouencen ende is tgroot Sesamoides van Scaliger.

veel witte/ blinckende siluerachtighe blaerkens van onder tot bouen / staende gheheel ghelijck die vande Thymelæa ende Chamelæa, maer van grootte die vanden voorschreuen Alypũ aldergheliickst. Sy worpt wt rechte/dicke rijskens ende twintich oft dertich oft oock meer/ die zeer taeye zijn ende quaedt om breken / oock niet zeer houtachtich/ bet dan eenen cubitus hooge/ de welcke aen d'opperste cleyn bloemkens voortsbrenghen die (in dien ick wel onthouden hebbe) bleeckachtich zijn wt den wittẽ siende: Tsaedt is aerdtverwich ende rondt dien vanden Byvoet oft Ambrosia ghelijck. De wortel is eenen voet lanck/enckel met een witachtighe schorsse van buyten ende binnen gheel wit/ als lijnwaet/ met saselingen/ hardt ende houtachtich / niet zeer heet van smaecke / noch bitter / noch onliefliick/ nochtans achter nae wat hitte opde tonge achterlatende/ende eenichsins den Turbith van Alexandrie/oft den gemeynen ghelijckende/ sonder reucke ende sonder eenich melckachtich sap.

Esula rara è Lio Venetorum insula, met roodtachtighe bloemen. Oft oock is de Pityusa van Dioscorides?

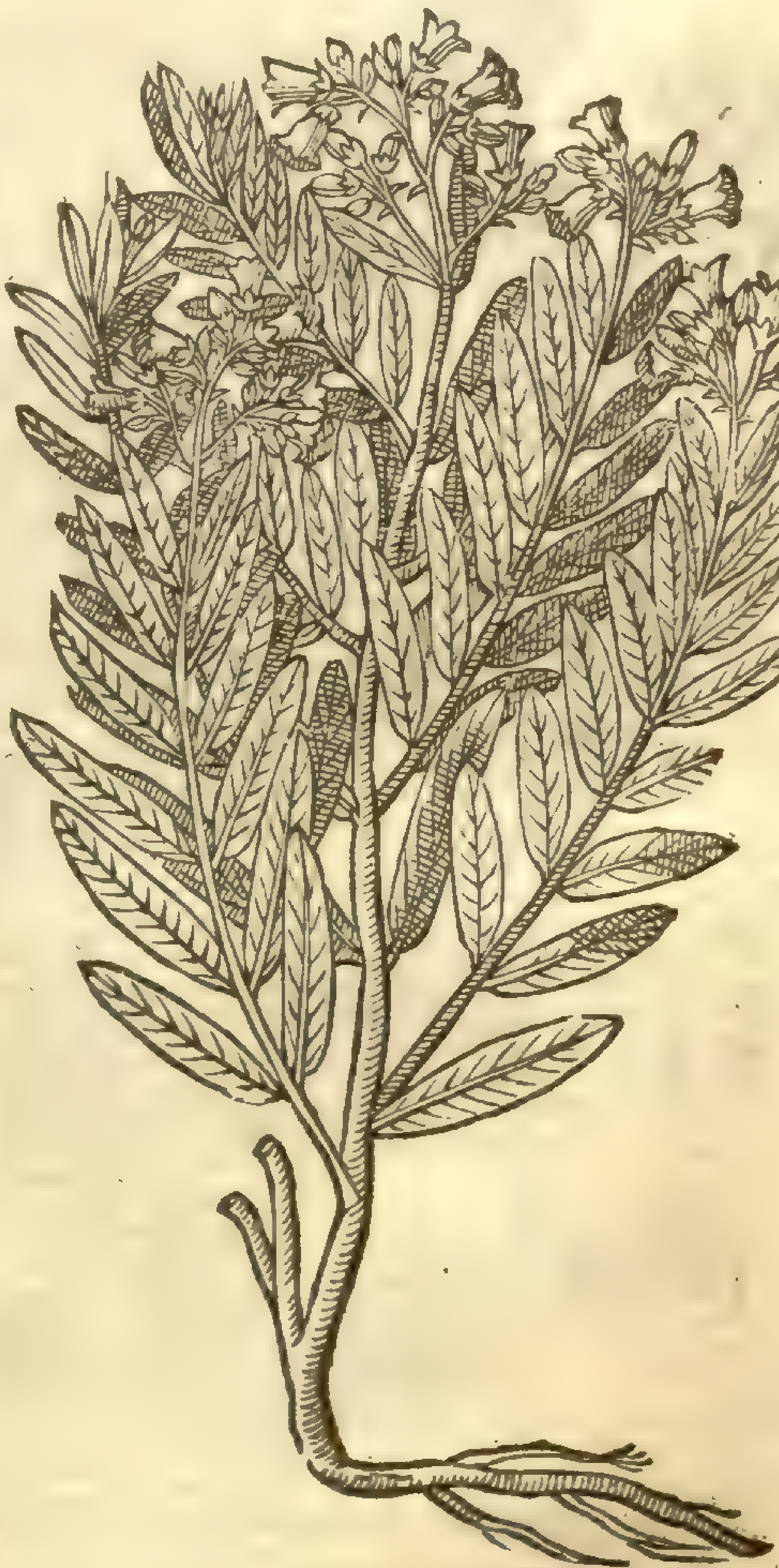

Dit cruydt van ghelijkenisse weghe die theeft met de twee naest voorgaende planten ende oock met de groote Esula oft Pityusa, behoort hier nu te volghen/ ghemerckt dat vanden Medicijns eñ Apotekers van Venegen voor een soorte van Esula ghehouden wordt / ende daerom ghebruycken sy dese plante inde plaetse vande ghemeyne Esula inde confectie van Benedicta ende purgerende pillekens/

pillekens/ wãt tpurgeert alsoo sterck als de gemeyne Esula; ende is daerom van sommige gehouden geweest voor het Alypũ van Dioscorides, maer van ander voor swart Turbith; maer hoe wel/dat mogen sy wetẽ/dwelcke Actuarius meynt dat de Pityusa is. Maer de Pityusa en is dese plante niet/ maer desen zeer ghelijck/ende daerom worden sy beyde Esula van ons gheheeten. Dit cruydt groeyet onderhaluen oft twee cubitus hooghe/hebbende twee langhe stelen/die voos/ gherimpelt ende bruyn zijn eenen cleynen vingher dicke/ ghedeylt in veel tacxkens van eenen voet lanck / de bladers staen twee te gader deen bouen dander / wat meerder zijnde dan die vanden schroemelijcken Alypum, ende die vanden Calissihoudt meest ghelijck/de welcke tay ende vet zijn ghelijck die vande Thymelæa. De bloemen heuet voorwaerts hanghende de welcke roodtachtich zijn wtten verstoruen bruyn siende/ van ghedaente die vander Aristolochia oft Vincitoxicum ghelijck. De wortel is van buyten eertverwich/ende van binnen hayrachtighe vellekens hebbende/ ghelijck in die vande Tartonraire, aschverwich ende onderhaluẽ cubitus lanck/eenen cleynen vinger dicke ende vol saps: De gheele plante is melckachtich / ende gheheel ghelijck den Zee-Wolfs-melck byde welcke dat altijdts ghevonden wordt: maer nerghens en wordet vele ghevondẽ dan aende oeuers ende inde Eylanden vande Adriatische zee/ende int Eylandeken van Lio/dwelcke een borstweeringhe is teghen de vloet vander zee.

Donderbaert. In Griecks/ Aeizoon. In Latijn/Sempervivum maius siue Sedũ maius crenatũ Myrthifolium. In Hoochduytsch/Grosz Hauszwurtz/lest grosz Donderbart. In Franchois / Ioubarbe grande, ende Triquemadame. In Italiaensch/Sempervivo maggiore. In Spaensch/ Semprevlva mayor ende yerua puntera. In Engelsch/Houselike ende Sengrene.

Gheen cruydt en is ouer al ghemeynder/oft leuendigher dan Donderbaert/ in Latijn ghenoemt Semper-viuum, om dat de bladers altijdts groen ende ieugdich heeft/ soo wel Winter als Somer groeyende op muren ende daken/hoe quaet weder dat oock zy. Dese plante is onder rondt/gemaeckt van veel bladers schelferwijs by een ghevoegt ende vast aen een staende/die glat ende claer zijn/zeer ghelijfuich ende spitsch ghelijck tonghen van visschen/ tusschen de welcke eenen rechten stele voorts comt met ghelijcke bladers becleedt/ ende bouen in meer steelkens ghedeylt/ aende welcke voorts comen

men in Hoymaendt ende Oostmaendt veel ghesterrede bruyn-roode ende roodtachtighe bloemen.

Ghedistilleert water van Donderbaert wordt vande vrouwen ingheegeuen teghen de cortsen/ sonderlinghe teghen dẽ derde cortsen ende die met grooter hitten aencomen/ waer mede vele ghenesen worden. Dioscorides. Donderbaert is vercoelende ende tsamentreckende / ghestooten alleen / oft met gorte ghemengt / gheneset wilt vier/ heete ende voorts etende sweeringhen / ontstekinghe der ooghen/ ende verbrantheydt/ ende is zeer goedt gheleydt op het heet fleirsijn. Cracht.

Sap van Donderbaert met gorte ende olie van Roosen ghemengt/is goedt gheleydt op de pijne vanden hoofde. Sap van Donderbaert wordt inghegeuen teghen de steken vande fenijnige Spinnen/teghen het Roomelisoen ende alle buyckloop. Tselfde met wijn ghedroncken drijft wt de ronde dunne wormen. Tselfde met een pessus van wolle oft cattoen inde moeder ghestelt/ stelpt douervloedighe maendtstonden vande vrouwen. Tselfde sap wordt ghestreken op loopende ooghen die door corruptie van tbloet ghecomen zijn.

Galenus. Alle beyde soo wel groot als cleyn Donderbaert zijn een weynich drooghende ende middelmatich tsamentreckende / voorts van alle ander gheweldige qualiteyt vry / waerom dat de selfde meest waterachtich zijn / ende zeere vercoelende. Want sy zijn vercoelende tot inden derden graet: Waer door dat sy oock goedt zijn ende ghebruyckt worden teghen dwilt vier/ heete gheswillen ende voorts etende sweeringhen/ dwelcke Ægineta oock seght.

Bitter Aloës. In Griecks/Aloë. In Latijn/Sempervivum marinum, ende is als Dodonæus seght Sedũ amarum vã Columella. In Franchois/Perroquet. In Italiaensch/Aloë. In Spaensch/ Azeuar ende Herba Bauesa. In Engelsch/Bitter Aloës.

Aloë met stekende bladers. In Latijn/ Aloë folio mucronato, ende is Aloë America Clusij. In Valence ist genoemt als Clusius seght Fil y agulla, dat is te segghen naelde ende draet/ om dat d'wterste doornen zijn in stede van naelden ende de binnenste aderkens inde plaetse van draet.

Om dattet Aloës van selfs ontrent de zeecant is groeyende/ soo en wordt niet sonder reden ghepresumeert dat in Griecks den naem heeft ghecreghen van sout oft zee/ waer ontrent dat sonderlinghe gheerne is wassende: theeft by auenture oock wtwendich eenighe soutícheydt/ghelijck alle ander zee planten. Dese plante ende oock tsap is soo wel nu ter tijdt als byden ouders ouer al zeer wel bekent

bekent ende ghebruyckt: de welcke op veel plaetsen van Europe zeer wel is groeyende in hangende hofkens/ iae alsoo wel voorts comende ende bloeyende als daer sy van selfs is groeyende/ als die in sauel gheplant is.

Maer de ghene die in Hetrurien inden hof van Pisa ende tot Marseille byde nieuwe hauen ouer sommighe iaeren inden hof vanden Gouuerneur ghesien wert/ heeft sommighe niet sonder reden ghedocht te verschillen vande ghemeyne. Want behaluē datse hadde veel meerder bladers/ als van twee cubitus lanck ende eenen duym oft onderhalf dicke/ soo was nochtans yeghelijck bladt bouen zeer scherp ende spitsch/ de punt hebbende soo groot/ stijf ende gheverwt ghelijck een ghesuyuerde Aernts-claeu oft naghel/ maer niet soo crom. Maer voorts dander punten die rondtomme de bladers stonden/ waren veel minder/ byeans euen verre vanden anderen staende: De stele is twee oft drye cubitus hooghe ende eenen vinger dicke die vander Affodille ghelijck/ waer aen dat geele bloemen voorts comen in lanckworpighe copkens. De bladers en zijn niet zeer bitter van smaecke/ voorts is sy in alle ander dinghen ghelijck. Gheen van beyden en heeft sonderlinghe bitterheydt/ iae soo sy varsch ghebrocht wordt wt Spaeignen in Nederlandt ende Engellandt/ daermen nochtans seght dattet Aloës ghemaeckt wordt. Om dat den Aloës altijdts groen is/ soo wordt hy gemeynelick met een Griecks woordt Aizoon nu ter tijdt gheheeten. Tsap alst noch vande Sonne niet en is gheheel ghedrooght ghelijck inde Winter/ en is niet bitter/ dwelcke men oock siet in ander dinghen die zeer veel waterachtich sap in hebben/ in vueghen dat sy in tbeghinsel veel slapper zijn van smaecke/ maer naederhant rijpe gheworden zijnde/ soo cryghense eenen stercken smaecke. Ghelijck de Latouwe/ maer een maendt out zijnde is soete/ nochtans drye maenden out zijnde/ bloemen ende saedt hebbende/ soo is sy bitter. De Porceleine is metten eersten slap van smaecke/ maer out/ is sy suer. Tsap vanden Aloës Succotrin genoemt/ is meest gheprefen/ dwelcke tot Venegen/ alst schoon ende claer is wtten rossen siende/ yeghelijck pont eenen Ducat ghecocht wordt. Het Epaticum is ouer al goede coop.

Cracht. Ten is geen noot hier veel woorden te maecken/ oft de selfde openen oft sluyten de monden van de aders/ ghemerckt dat door menichfuldighe proeuen bevonden is/ dat sy van buyten opgheleydt zijnde die sluyten ende tbloedt stelpen: maer alst sap van binnen ghebruyckt wordt/ soo maecket bloet dunne/ sonderlinghe den ghenen die vande spene ghequelt zijn: dmaecket warm ende brenget aende wtganghen vande aders/ de welcke dat zeer vast is sluytende ghelijck veel meer ander sapen doen/ als van Pareye/ Myrrhe ende Netels/ de welcke niet min heet ende drooghe en zijn.

Dioscorides. Aloë van Arabien is wt der maten goedt om de wonden te doen sluyten/ want het is wt der natueren dickmaeckende/ drooghende/ tot slaep verweckende ende de lichaemen vastmaeckende/ den buyck oock weeckmaeckende: ende twee lepels daer af ingenomen/ suyuert de maghe.

Inghenomen met coudt oft laeuw water/ stelpet spouwen van bloedt. Een halue oft gheheele dragme met water inghenomen suyuert de geelsucht. Met Termentijn ingheslickt/ oft met water/ oft ghesoden honich inghenomen/ maeckt camerganck. Drye vierendeel loots ghemengt onder purgerende medicijnen ende inghenomen/ maeckt eenen volcomen camerganck/ ende is zeer goedt daer onder ghemengt/ om datse de maghe min trauailleren soude. Het poeder van Aloës ghedrooght ende inde wonden ghestroyt/ doet de wonden sluyten/ dwelcke Galenus oock segt. Desghelijcks inde oude sweeringhen ghedaen doet de selue heylen ende sluyten. Met honich wijn ghemengt is sonderlinghe goedt om te ghenesen de versweringhe der mannelickheydt/ ende heylt toe de ghescheurde sloofkens voor aen der kinderen reedeken/ ende ghenee st oock d'wtgaen vanden aersdarm/ ende de clouen ontrent tfundament/ tstopt oock d'ouervloedich bloeyen vande spenen daer al ghestreken/ ende doet sluyten ende toegaen de sweeringhe vande naghels. Met honich gemengt/ verdrijft alle blaeuw gheslaghen ende ghestooten plecken/ maer eyghentlick soo versoetet de quade loopende ooghen ende het ieugsel van dien. Met olie van Roosen eñ azijn ghemengt/ ghestreken op tvoorhooft ende inden slaep vanden hoofde/ versoet ende stillet de pijne des hoofts.

Met wijn ghemengt/ benemet dwtvallen vanden hayre alsmen thooft daer me de strijckt.

Met wijn ende honich ghemengt/ gheneest de sweeringhen vanden amandelen/ tantvleesch eñ alle sweeringhen des monts/ daer mede ghestreken. Twordt gheroost in een suyuer ende gloenende aerden potken/ ende somtijdts met een penne gheroert/ om dat ghelickelick soude roosten ende dan wordet ghemengt onder medicijnen vanden ooghen. Twordt ghewasschē om dattet sandtachtichste soude als nerghens toe dienende/ te grende gaen/ ende dattet ghene dat licht is ende alderveest soude ghebruyckt worden. Ægineta. Aloës is verwarmende inden eersten graedt ende drooghende tot inden derden. Galenus. Aloës en is niet van simpelder natuere/ maer soo de smaecke wtwijst/ soo ist tsamentreckende ende bitter. Het is middelmatich tsamentreckēde ende wt der maten bitter. Tgheeft oock camerganck/ als wesende vande purgerende medicijnē/ maer sijn bysondere

wercken

wercken gheuen ghetuygheniſſe van ſijn crachten alſt erghens mede ghemengt is: want het is een alſoo aenghenaeme medicijne voor de maghe/ als eenighe ſoude moghen weſen/ ende doet oock ſluyten ende toe gaen de oude ſweeringhen/ghelijck ons Plinius ghetuyght.

Metten cortſten gheſeydt/het kan tſamen doen/ſcheyden ende verdrijuen/ende met eenẽ een weynich ſuyueren/emmers ſoo vele dat den ſuyueren ſweeringhen niet moeyelick en is.

Meſue. Aloës is de beſte onder alle purgerende medicijnen/ ende om eenighe haer eyghenſchap d'alderexcellentſte: want daer alle andere purgerende medicijnẽ door de cracht van haerlieder werckinghe luttel helpen/iae zeer quetſen de principaelſte inwendighe deelen oft ingheewanden/ende oock de werckende crachten die onſen lichaeme wtdeylen de noodtlicke behulpſels/ de welcke wt deſe als wt fonteynen haerlieder oorſpronck hebben : ſoo is alleene het Aloës de ſelfde crancke inghewandẽ verſterckende/ende wederbrenghende op henlieder ployе / ſonder eenigherhande ſchadelicke operatie/ wtghenomen dat alleenlick de monden vande aders is openende/tẽ eynde dat tbloedt daer door ſoude wtloopen. Noch heeftſe by deſe deughden een ander/datſe met ander purgerende medicijnen ſonderlinghen/die door camerganck de lichaemen ſlap maecken/ ghemengt / de ſelfde betert/ende henlieder booſheydt beneemt. Want met haer dicke ſubſtantie/ breecktſe henlieder dunne ende ſcherpe naturere/ende beneemt door eenighe eyghenſchap van haer ſubſtantie / de haeſtighe ende ghereede hinderniſſe vande partijen: ende metten cortſten gheſeydt/ ſy tempert door de traecheydt van purgeren/die raſcheydt vanden anderen/ende vermeerdert de camerganck: Daerom behoort altijdts inde ſelfde/Aloës ghemengt te zijn . Tverwarmt inden tweeden graedt/ ende drooght tot inden derden/ nochtans ſonder eenich byten/ende daerom verteiret de vuylicheden/ende bewaert voor rotten/ iae de doode lichaemen / ſonderlinghe met Myrrhe gemengt: Maer met Draecken bloedt eñ Myrrhe gemengt/ſoo gheneeſt ſy de vuyle oude ſtinckende ſeericheden/om dat ſy/als ick gheſeydt hebbe/ſonder byten is drooghende: nochtans opent ſy de monden vanden aders/ſonderlinghe der leuer. Waerom dat ſommighe ghemeynt hebben datſe de Leuer was quetſende / ende hebben haer beteringhe by-ghevoeght om datſe de ſelfde ſoude helpen. Bouendien / de ghewaſſchen Aloë maeckt min camergancks ende verſterckt meer de maghe/ maer d'onghewaſſchen doet contrarie. Ten laetſten/ Aloë met honich ghemengt/ purgeert met minder treckinghe / maer ſuyuert meer de partijen daert door gaet. Tpurgeert de cholerike ende flegmatijcke humeuren / ende daerom iſt de ghebrekẽ vander maghen/vande herſſenen ende ander partijen/de welcke wt de voorſeyde humeuren groeyen/ als pijne ende verhittinghe/ſoo belettende/dat de ſelfde dickwils ghebruyckt zijnde / gheenſins en ghedooght dat d'inſtrumenten vande ſinnen/ oft oock de reſte van dlichaem / van eenigh ongheneſelick ghebreck ghequelt wordt/maer tſcherpt de ſinnen/ende maeckt beter ghedachten. Het is zeer nut voor de Leuer: het verdrijft de Geelſucht/maer het is de ſpene hinderlick eñ den aers : waerom dat hen daer af moeten wachten die ghebreck hebben aen deſe partijen/ oock alſt cout weer is/want dan inghenomen iaeghet tbloedt af den ghenen die ghevleghen oft van binnẽ gheſchrapt zijn. Dẽ wijn/ oft Rooſewater/oft Venckelſap/daer in Aloë gheweyckt is gheweeſt/ ſuyuert d'ooghen daer mede ghewaſſchen/tſcherpet geſichte/ende ſtelpet dloopen vanden ooghẽ. Men gheuet in van onderhalue tot twee dragmen/ ende by infuſie ghebruyckt van onderhalue tot drye dragmen. Maer aengheſien dattet Aloës traeghelick purgeert/ſoo moetet langhe voor den etẽ inghenomen zijn: iae het werckt ſoo flauwelick/dat haer purgerende cracht nauwe de Leuer doorgaet/ten zy dat veelachtich inghenomẽ wert: ende met den cortſten gheſeydt / ghemerckt dat de monden vanden aders ſoo zeere is openende / dat tbloedt daer wtloopt/ſoo wordt by ons in deſer manieren daer op voorſien. Ten eerſten/ſoo haeſten wy het traegh purgeren vanden Aloës,iſt dat met ſpecerijen die dunne ende ſcherp zijn van ſubſtantie/ghelijck Macis,Muſcaet noten/Caneel/ Spica nardi,Calmus,Cubeben,Schœnanthũ, Haſelwortel/ Maſtic/Giroffel naghels/ van elcks euen vele/ endehalf ſoo veel Saffraens/in ſes mael ſoo veel waters/op een ſaecht vier wordt gheſodẽ/eñ dwater tot op een derdendeel ingeſoden zijnde/ dat wy ſes oncen Aloës doen in yeghelick pont waters / de welcke naederhandt ſullen ghedrooght worden/eerſt wt der Sonnen/ende daer nae inde Sonne.

Ander doen oock tſelfde door ſes ſoorten van droghen oft ſpecerien / vande welcke met Aloës ghemengt zijnde/ Galenus maeckt de hiera picra : want ſoodaenighe dingen doent raſſcher wercken/dwelcke oock doen Hyſope/Caneel/Caſſie eñ veel meer ander. Daer zijnder oock die den Aloës raſſcher doen wercken/met in water/daer de ſpecerijen in gheſoden zijn/te weycken te ſtellen / eñ nae dat door ghedaen is/tſelfde water te drincken gheuen. Men doet oock d'Aloës de cracht hebben om wt de verre gheleghen partijen te trecken met te menghen onder ander ſtercke purgerende dinghen/ gelijck als zijn Coloquinte/ Turbith ende derghelijcke/ oft met die decoctie vande ſpecerijen/ oft met wey/oft in trochiſcen/oft in pillekens/oft ander forme van medicijne. Ten laetſten/den Aloës wordt belet d'aders te openen/als die ghemengt is met Bdellium,oft Dragant/oft Maſtic/oft dergelijcke

dinghen. Als den Aloës gaet buyten de voorſeyde punten van deughden/ en heeft niet alleene deſe drye ghebreken te meerder/ maer ſy beroert daer en bouen den gheheelen buyck door groote weedom ende pijnen/ iae ſy quetſt de maghe/ leuer ende ander inghewandt/ door moeyelickẽ camerganck/ dat ſy inde ſelfde met haer cracht blijuende/ ſomtijdts oock bloedt afdrijft. De ſelfde is oock zeer ſchadelick den ſpenen ende fundement. Met waſſchen worden dan gheſcheyden haer onſuyuere vande ſuyuer deelen/ ende tſuyuerſte ſalmen laten weycken in decoctie vande ſpecerijen/ eñ onder deſe moeten ghemengt werden dinghen die tſelfde terſtondt glatmaeckende nederwaerts drijuẽ door de darmẽ/ ghelijck als zijn Gerſte water met olie van Noten/ oft een decoctie van Roſijn/ oft laeuw water met honich. Maer Bdellium ende Dragant die corrigeren ende beteren alle Aloës, behaluen hen ander deughden. Ægineta. Aloës heeft de crachten van afvaeghen/ van te doen ſcheyden ende camerganck te doen hebben/ maer ghewaſſchen zijnde heeftſe minder cracht van af te iaghen/ maer ſy is de maghe nutter/ ende neemt wegh de verhittinghe. Sy verwarmt inden eerſten graedt ende drooght tot inden derden. Sy wort/ als Plinius ſeght/ inghegheuen teghen het Roomeliſoen. Ende iſt dat de ſpijſen qualick verteirt worden/ ſoo wordet een weynich nae den auondtmael inghedroncken. Tverdrijft de ſweeringhen aende naghels vande vinghers/ ende drooght die crachtelick.

Vremdt ghewas den Donderbaert ghelijckende. In Latijn/ Aizoi maioris ortu perſimilis exotica planta.

Wt America heb ick ouerlancks verereght een zeer vremdt ende aerdich ghewas van Donderbaert/ het welcke ſommighe willen ſeggen dat het cranſken is van een vruchte ghenaemt Ananas. Dit is vergadert als een ghecroldt bolleken zeer dicke van bladers/ omgheſlaghen/ rondtſomme zeer aerdich ghetandt/ ghelijck de ſteen-tongeſkens. Tgheheel bollekẽ en is niet grooter dan een groote Okernote/ bruyn-geel vã verwe/ houtachtich van ſmaecke.

Ruyters cruydt/ oft Crabben claeu.

Voorwaer iſt dat dit cruydt de bladers die vanden grooten Donderbaert ghelijck heeft van fatſoẽ maer meerder/ eñ dat hẽ deſen Griecſchen naem is ghegeuen/ om dat op dwater is ligghende (ſoo ons Dioſcorides ſeght) ende dat op dwater ſwemmende door zijn wijdde ende breede ſijn wortels is bedeckende/ oft/ als der waerheyt meeſt ghelijck is/ dat om ſijn wondtcracht/ den Ruyters bekent ende van noode is/ (want anderſins ſchijnen ſy van ghedaente/ iae in alle teeckenen te verſchillen/ ten waere dat in Latijn Militaris gheheeten ware/ om dat ſonder wortel/ quaſi ſine lare & re, dat is te ſegghen/ ſonder huys ende hof/ als een crygſman/ een onſeker ende dryuẽde leuen leyde) ſoo en ſal voorwaer die plãte die Matthiolus ſtelt/ gheenſins Stratiotes zijn: maer wel tghene dat een ander gedaente heeft dan de Gerwen/ dwelcke is groeyende in Nederlandt in traeghloopende ende bycans ſtilleſtaende waterkens niet verre van Antwerpen ghelegen/ ende oock aende Leye ende in veel riuierkens ende ſtaende wateren van Hollandt/ Brabant ende Vlaenderen de ghedaente hebbende van groot Donderbaert/ maer de bladers veel meerder/ die ſmal ende ſpitſch zijn/ ende langher dan die vande Hontſ-ribbe/ maer met een ſtijfuer ende ſmalder punt. Midden tuſſchen de bladers eñ oock ter ſyden comen voorts corte ſteelkens/ waer bouen op groeyen witte bloemen die drye blaerkens hebben/ eenichſins die vanden cleynen Water-plompen ghelijck/ ende comen gheſlopen wt een gheſplet haeuken eender crabben claew ghelijck. Dit cruydt heeft onder dunne wortels gelijck langhe draeyen die qualijck ſienlijck zijn door dwater tot inden grondt ſtreckende

Kuypers-cruydt / oft Crabben-claeu. In Griecks/ Stratiotes. In Latijn/ Militaris Aizoides, ende Sedum aquatile oft Stratiotes potamios van Dodonæus. In Engelsch/ Water Sengreene.

Aldercleynste Donderbaert. In Latijn/ Sedum minimum tertium.

ende heymelijck voetsel nae hen treckende / siende ghelijck wormkens: welcke langhe draeyen de Stuytvossen ende Quacksaluers nemen ende doen die in fiolen vol waters om datse soudẽ te meerder schijnen / ende maecken de vrouwen ende slechten lieden wijs dat wormen zijn die sy den menschen afgheiaegt hebben door camerganck / ghelijck oock affirmeert Dodonæus, ende Jan Cruthman van Mechelen ons heeft verclaert ghesien te hebben. Dit cruydt heeft de nature vanden Fonteyn-cruydt/ te weten drooghe ende vercoelende/ waerom dat de faculteyten ongheliick heeft (op dat ick niet en segghe contrarie) den voorseyden dat de Gerwe ghelijck is / dwelcke eer tbloet soude locken wt de nieren / want alst zeer gheweldich doet water lossen/ soo brenghet bloet mede/ ghelijck wy wel weten.

Cracht. Dioscorides. Crabben-claew den grooten Donderbaert ghelijckende/ ten ware datse de bladers meerder hadde / de welcke vercoelen/ stelpet bloet dat wtter nieren afcomt.

De bladeren ghestooten ende opde wonden gheleydt/ bewaren die voor alle verhittinghe.

De selfde met azijn ghemengt/ ghenesen dwilt vier/ ende gheswillen daer op gheleydt.

Galenus. Crabben-claew is van naturen cout ende vocht.

Cleyn Donderbaert van ghedaente ende bladers den grooten ghelijck.

Het tweede Donderbaert vã ghedaẽte den grootẽ gelijck/ hebbende smalder / spitscher eñ scherper bladers die rondtsomme graeu zijn wordt geoeffent ende groeyende ghehouden inden hof vanden Edelẽ eñ grooten Herbarist Jan Brancion van Mechelẽ/ waer dat noch niet ghebloeyet en heeft/ dwelcke hẽ is gheschonckẽ geweest vã Carolus Clusius diet haest wtgeuẽ sal met sommige andere.

Alderminste Donderbaert.

D'alderclenynste Donderbaert / dwelcke wt Syrien ghebrocht is / heeft de bladers minder dan voorgaende/ oft steenachtighen bergh Sedum: De steelkens zijn onderhaluen duym lanck/ waer op dat voorts comen meerder bloemẽ dan de cleenheydt vande plante is eysschende / die vande witte Steenbreke oft vanden steenachtighen bergh Sedum ghelijck. De wortel is saselachtich ende verwarret.

Cleyn Donderbaert. In Latijn/ Sedum mediũ teretifolium ſiue Sempervivum minus Officinarum. In Hoochduytſch/ Klein Hauſzwurt menle/ ende Klein Donderbart. In Franchois / Petite Ioubarbe eñ Trique madame. In Italiaenſch/ Sempervivo minore, oft Pignola, om dat de bladers rondt heeft ghelijck Pingels. In Engelſch/ Prick madam.

Papecullekens/oft Bladelooſe. In Latijn/ Vermicularis, Craſſula minor Officinarum, ende Illecebra maior. In Hoochduytſch/ Klein Hauſzwurt weible. In Engelſch/ Wylde Prick madam/ ende Mous taple.

Dit cruydt dwelcke zeer wel bekent is eñ veel gevonden wordt/ groeyet oock opde ſelfde plaetſen/ dwelcke heeft witter wortel die zeer cleyn is voorts comende veel dunne tackſkens / waer aen dat groeyen ſmalachtighe / ronde / cleyne / lanckworpige/ gelijſuighe / ſpitſche ende ſcherpe blaerkens/ van fatſoen ende verwe die vanden Salicorne oft Kali ghelijck / ende heeft gout-gele gheſternde bloemkens. Dit gheheel cruydt heeft de ſelfde gedaente ende nature vanden grooten Donderbaert.

Cracht. Dioſcorides. De bladers hebben de ſelfde crachten die tgroot Donderbaert heeft.

Papecullekens / oft Bladelooſe.

Dit cruydt bedriegt oock menichmael den ghenen diet plucken/ midts dat is groeyende opde ſelfde plaetſen daer tcleyn Donderbaert groeyt / den welcken dat van aenſien ſoo ghelijck is/ dat ghenoech te verwonderen is dat een contrarie nature heeft/te weten vã te verwarmẽ eñ de huydt te quetſen/ nochtans wordet onderkent door ſijn ronde/lanckworpige/eñ ghelijuiger blaerkẽs/die bouen botter zijn/ende ſpitſch ghelijck wormen/ hanghende aende gheheele tacken. De bloemkens zijn bleeckachtich oft witachtich. Maer midts dien datmen ſiet dat niet altijdts groen en blijft/ ſoo behoort ghevoegt te zijn byde ſoorte van Muer-peper. Matthiolus heeft ons door een groſne onachtſaemheydt / dit cruydt inde hant gheſteken voor het tweede Sedum oft Donderbaert / niet wetende/ ghelijck tſlecht ghemeynte/ ſijn crachten/ ende niet ghedenckende de woorden van Dioſcorides, de welcke als wy vermaent hebben int capittel vande Thelephum ende Porceleine, midts dat niet altijdts groen en blijft/ noch en vercoelt / dit cruydt niet en darf ſekerlijck houden voor een ſoorte van Donderbaert/maer heeft dat alleene daer onder ghevoegt/ ende gheſeydt dat ſchijnt een ſoorte van dien te weſen/om de ghelijckeniſſe van tfatſoen wille.

Aizoon scorpioides; Triquemadame met ghecrolde tsopkens.

Aizoon Hematoides. Bloedt-roode Papencullekens/oft Duyn Papencullekens.

Desen aerdt van Donderbaerdt hebben wy somtijdts ghehadt in sommighe houen van Vranckrijck ende Nederlandt: voortscomende ghelijck de Bladeloose/maer scherper van bladeren. De troskens van de bloemen zijn ghecrolt ghelijck Schorpioens-cruydt oft Echion, witachtich van verwe met ghele veselinghen int midden: andersins en ist de voorgaende niet ongheliick.

Aizoon Hematoides.

Dit gheslachte hebben wy ghenaemt Bloedt-roode duyn papencullekens/ om dat het zeer veel in de duynen ende in sandachtighe heyden geuondē wordt. De bladers en zijn den voorgaenden niet zeer ongheliick/ maer veel smalder/ somtijdts ouer al bloedt-roodt / ende somtijdts alleenlijck bouen aen de tsoppen. De stelen cruypen lancks de aerde onderhalue palme lanck oft wat meer: wt de welcke voortscomt eenen crans van schoone ghele bloemkens: T'heel cruydt is heet/brandende langhe in den mondt ghehouden/ maer niet soo zeer als moerpeper.

Cleyn Somer Donderbaert.

Dit cruydt is een plante van een palme hooghe/ hebbende cleyn blaerkens die vanden Cleynen Donderbaert ghelijck/ maer ronder. De bloemen zijn geel: de wortel en is nergens toe nut / ende tout van smaecke. Tgroeyet in Nederlandt inde houen.

Muerpeper.

Dit cleyn/aerdich/ ende cruypende plantken / draghende goudt-gele ghesterrnde bloemkens / is ouer al den ghemeynen man wel bekent/ ende vanden Apotekers gheheeten Illecebra, maer vanden Hoogduytschen Maurpfeffer / om sijnen scherpen ende op-bijtenden smaecke / dien vanden Aron oft Egelcoole ghelijck: het is van een yeghelijck in Italien/ Vranckerijck / Enghellandt ende Duytschlandt bekent/ want het cruypt met zijn dunne tacxkens opde mueren / steenhoopen ende dorre hoeuels/maer principalijck ist alderbest om kennen aende smaecke/de welcke ghenoech berispt de groot onachtsaemheydt van Matthiolus ende sijn plompheydt inde kennisse vande cruyden/ die dit cruydt dwelcke ouer al Italien soo ghemeyne is/ van Pisa seght ghecreghen te hebben/ende door lof ende brieuen van Guinus die versekert tselfde te wesen/al oft hyt eerst int openbaer ghebrocht

Cleyn Somer Donderbaert. In Latijn/ Sempervivum minus æſtiuum..

Muerpeper. In Latijn / Sempervivum minimum, ende is de derde ſoorte van Sedum die niet altijdts groẽ en blijft: Oock Illecebra: ende is nae d'opinie van Anguillara, het derde Gras vã Plinius. In Hoochduytſch/ Maurpfeffer ende Katzentreublin. In Franchois/ Pain d'oyſeau. In Italiaenſch/ Granelloſa ende Graſella. In Engelſch/ Stone crop ende Stone hoze.

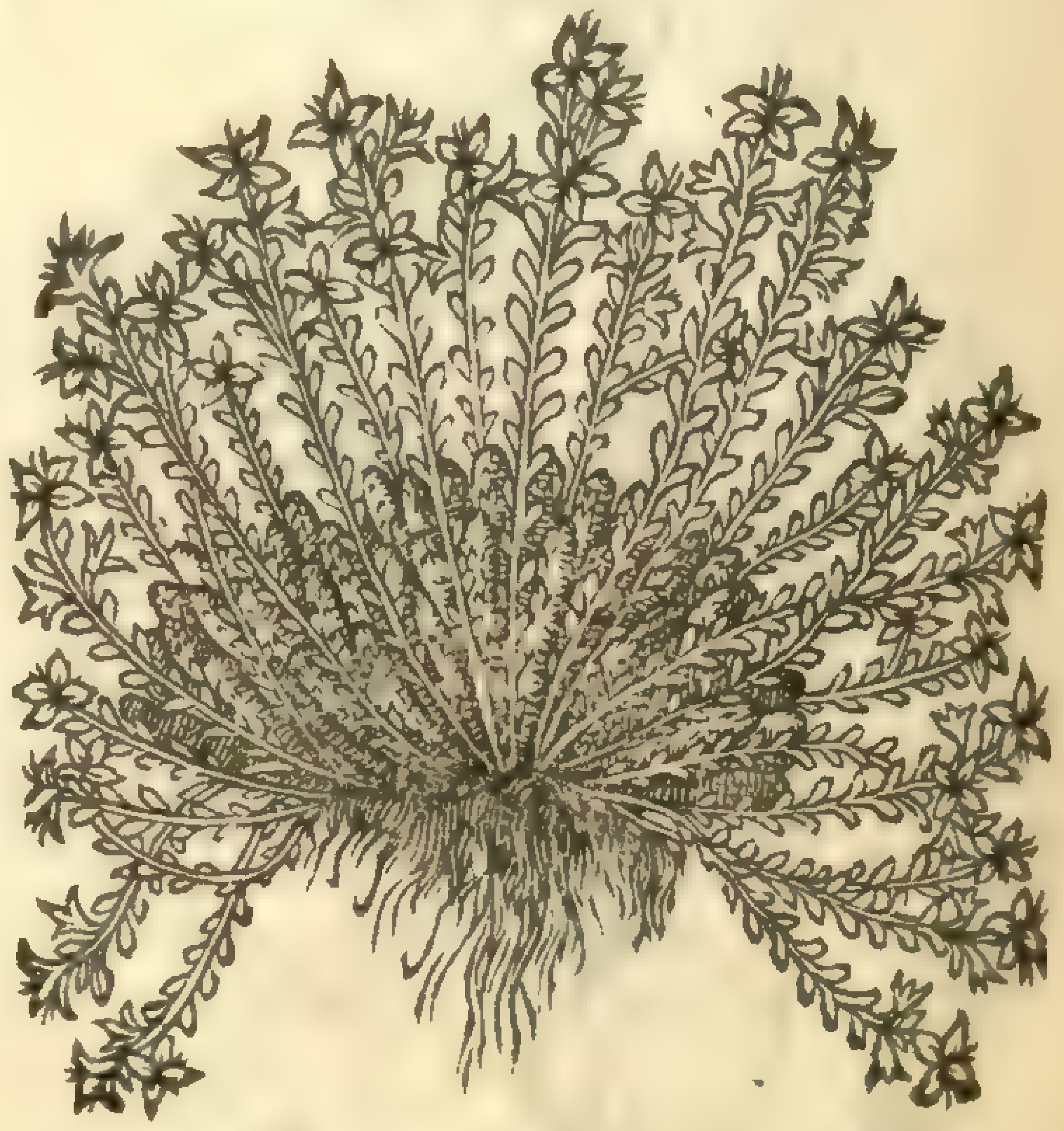

hadde/ Jae dat meer is/ inde woorden van Dioſcorides ẽn valt hier gheen ſwaericheydt/ want δασὺ is op zeer veel plaetſen te ſegghen/ niet hayrich oft row/ maer dicke / ende ſtijf oft vaſt/ ghelijckmen ſien mach int capittel vande Britannica, Hypericon, ende op meer ander plaetſen.

Cracht. Dioſcorides. Muerpeper heeft een verwarmende cracht / ende is ſcherp ende de huyt quetſende. Dwelcke met verkens lieſe ghemengt verdrijft de clieren ende harde gheſwillen daer op gheleydt.

Groot boomachtich Griecks Donderbaert.

Ouer veel iaeren heb ick veel planten van deſen Sedum oft Donderbaert gheſien binnen Verone/ Padua/ Venegen/ ende inde houen van Toſcane/ de welcke wy doen hielden voor zeer vremde ende wtlantſche planten: Maer naderhant heeft onſen zeer ghetrouwen ende ſonderlinghen vriendt Walerant Donrez de ſelfde groen gheplucktouer al aende zeecant van Slauonien ontrẽt Dirrhachiũ. Ten laetſtẽ ſo hebbe ick die in grooter menichte gepluckt inde Eylandẽ van Engellãdt Homs genoemt ghelegen by Briſto inde Engelſche zee/ maer op ſteenachtige grondẽ/ eñ niet ſo geſijfuich oft tackachtich/ hoe wel dat heeft eenen houdtachtighen/ harten/ taeyen ſtele ende veel tacken/ oock der ghelijcke euen groote bladers die vanden ghemeynen grooten Donderbaert van groeyen ende ghelegentheydt ghelijckende / maer niet ſoo dicke/ als weſende een middelmate tuſſchen den ghemeynen grooten Donderbaert/ Laureole ende Wolfs-melck.

Donderbaert van Portlandt.

T'Griecks/ dwelcke oock het Slauoẽs is/ is veel grooter ende ſchoonder van tacken ende ſchorſſe/ ende oock van ronde bladers aen dopperſte ſtaende vande ſtelen/ de welcke die vande Laureole meer ghelijcken/ ende dicker/ malſcher / corter ende vol ſaps zijn/ van eenen cubitus lanck / voortcomende aen eenen houdtachtighen ſtele van eenen voet ende cubitus hooghe/ dien vande Laureole ghelijck/ maer dicker.

Jck hebbe deſe niet zeer onghelijck van ghedaente ende plaetſe ghevonden een cleyne ſoorte int Eylandt Portlandia inde Suydt contreye van Enghellandt: maer ghemerckt datſe voorts ghecomen was onder de Wolfs-melcken/ ende datter maer een oft twee planten en waren/ ſoo meynde ick

Groot boomachtich Griecks Donderbaert. In Latijn/Sedum arborescens maius Græcum,&c.

Donderbaert van Portlandt. In Latijn/ Portlandicum Sedum.

ick dat een soorte was van Wolfs-melck oft een ghedegenereerde plante van desen / ende een onseker cruydt/waerom dat ick niet sekers en hebbe daer af willen verclaeren.

Alderminste boomachtich Donderbaert oft Bladerloose.

Ick hebbe een plantken tot mijnent/dat oock wt Syrien den oorspronck heeft door de liberaelheyt ende ouervloedicheydt vande natuere/spruytachtich ende dichte gheledet oft ghecknoopt/zeer vol van bladers eñ tackskens. De bloemen zijn geelachtich/die vãde Bladeloose ghelijck/alsoo oock is de gheele ghedaente. Ick meyne datse beyde in Italien oock voorts comen.

Bergh-Donderbaert in steenachtighe aerde groeyende.

Tot Minden in Auergne eñ S. Jans de Moriaen in Sauoyen hebbe ick dickwils dit aerdich cruydeken ghepluckt aende steenrootsen vanden gheberchten ende inde dalen/ dwelcke wy genoemt hebben Steenachtich Sedum oft Donderbaert / om dat meestendeel is groeyende opde steenen/ voorts brenghende in een ghewas veel cleyne bladerkens int ronde staende / gelijck die vandẽ Donderbaert/oft eer ghelijck die vanden cleyn Bergh-nauelcruydt/ maer veel smalder ende stijf ghelijck spitsche tongeskens/wt dmiddel vande welcke opschieten cleyne steelkens/twee vinghers oft een palme hooghe/voorts brenghende cleyn geel bloemkens die vanden cleynen Donderbaert ghelijck/ nae de welcke dat volghen cleyn schildekens die vanden Thlaspi eenichsins ghelijckende. Ick en weet niet waerom dat sommighe ghesevdt hebben dat dese plante is het Phyllon van Dioscorides/daert veel naerder comt van ghedaente ende voorts comen de soorten van Donderbaert wesende tsamentreckende ende drooghende in de smaecke. Hedens-daeghs vindtmen dit inde houen van Nederlandt.

Veldt-Cypres Vermiculata.

My heeft goedt ghedocht hier by te voeghen de soorten van Chamæpitys oft Veldt-Cypressen die de natuere den Aizois ghelijck heeft ghemaeckt/ende van Dioscorides daer by geleken zijn. Aende zeeduynen ende inde eylanden van Engellandt ende Zeelandt/ oock inde ongeoeffende velden tusschen Arles ende S. Gillis gheleghen / niet verre vande Rhosne / comt zeer ouervloedich voorts een cruydt dat inde Winter niet en vergaet/ ghenoemt Vermiculata, dwelcke van sommige

Alderminste boomachtich Donderbaert oft Bladeloose. In Latijn / Sedum minimum arboresces vermiculatum.

Bergh-Donderbaert in steenachtighe aerde groeyende. In Latijn/Sedum petræum montanum.

Een meerder diverscheydt van Vermiculata. In Latijn / Vermiculatæ fruticis varietas maior. Oft oock is Chamæpitys altera Vermiculata van Dioscorides? ende is Erica Alexandrina Cortesi.

Veldt-Cypres Vermiculata: Oft oock is de groote Chamæpitys van Dioscorides, oft de tweede Chamæpitys Vermiculata den Sedum ghelijck?

heeft ghehouden gheweest voor de tweede Anthyllis, om de groote ghelijckenisse dat mette Aizoon heeft. Want het is daer altijdts groen / ende brengt veel rijskens voorts van eenen cubitus oft onderhalf

derhalf hooghe/die crom/houtachtich/ende aschverwich zijn/ waer aen dat groeyen veel dicke doncker groene bladers / inde middelmate zijnde tusschen de cleyne Donderbaert ende Veldt-Cypres manneken. De wortel is zeer hart ende faselachtich. T'coleur vande bloemen heb ick verghete: nietteminn ick meyne datse groenachtich/ende honichverwich/witachtich/ende moschachtich/die vanden Olijf boom ghelijck zijn. De smaecke is sout/van sap ende smaecke den Kali ghelijck: iae al ist verre vander zee ghegroeyt/ ghelijck tot Arles / welcke wy hier meer stellen als een nieuwe ende onbekende plante / om dat de cloecke verstanden die souden examineren / dan dat wy voor seker die willen verclaeren.

Een meerder diuerscheydt van Vermiculata.

Beyde de Vermiculatæ hebben veel tacxkens/dichte by een staende/maer de groote heeft witte bladerkens wel dichte by een staende/ende ghetandt/meerder dan die vande Bladeloose.

De tweede is cleynder / ende gheheel minder / maer niet soo dichte van bladers de welcke lanckworpich ende rondt zijn. De bloemkens zijn groenachtich die van Duysentknoop gelijck/ ende placht te groeyen inden hof vanden edelen man Brancion/van wtlandisch saedt.

Veldt Cypres manneke. In Latijn/Aiuga, oft Chamæpitys mas Diosc. en is de derde Iua arthetica vanden Apotekers: ende Chamæpitys prima Dodonæi ende Matthioli, oock ist de Peristerona Crateuæ van Anguillara. In Hoochduytsch/maer onbehoorlick/ Ye Lēger ye lieber. In Franchois/Iue arretique. In Italiaensch/ Iua. In Spaensch/Penilho ende Yua arthetica. In Engelsch/Grounde pyne.

D'eerste Veldt-Cypres. In Latijn/ Chamæpitys prima Diosc. odoratior: ende is de tweede Chamæpitys van Matthiolus, ende de derde vā Dodonæus met geelachtighe bloemen.

De Aiuga oft Abiga zeer nut ende wel bekent/ die ouer al is groeyende / ende alsoo ghenoemt/ ab Abiete, dat is te segghen / nae de Mast-boom / oft Abeel-bom (ende oock Chamæpitys gheheeten/ om sijn reucke / bladers ende bloemkens die vanden Peck-boom ghelijck zijnde) is d'Velt Cypres oft de derde Chamæpitys van Dioscorides ende niet d'eerste / als Matthiolus wil segghen.

ghen. Deſe groeyet geerne inde ſauelachtighe/ dorre ende ſteenachtighe wijngaerden ende Olijf-houen van Languedoc/ waer datſe zeer wel rieckende is/ hebbende veel teere ſcheutkens ende ghecromde hayrachtige tackſkens/met bladers die vãde Pyn-boom oft Vloy-cruydt gelijck/maer minder/graew/ vaſt by een ſtaende ende harſachtich/tuſſchen de welcke dat groeyen bleeck-gele bloemkens/die van Eerenprijs-wyfken ghelijck/ maer tſaedt is lanckworpich/rondt/ eñ bruyn. Tgroeyet vã ſelfs inde velden vã Duytſchlandt/Vranckerijck ende Engellandt/maer op luttel plaetſen/waerom dat inde houen gheplant ende gheoeffent wordt/ waer dat tot tgebruyck inder medicijnen van reucke ende cracht niet ſoo goedt en is. De wortel heeft hartachtighe ende houtachtighe ſaſelingen/ van ſmaecke bitter/ medicinal/ ſcherpachtich ende gheenſins ſoete/maer harſachtich/ ende langhe inde kele durende. Waerom dat van ſommighe Duytſchen gheheeten is/Vergiſz myn nicht/ dat is te ſegghen/en vergeet my niet: Welck bedietſel des naems (van eenen Duytſchen Apoteker ende van Braſſeuola by ghebrocht) als Matthiolus wil voor quaet beriſpen/ heeft daer in ongelijck/ iae hy miſſet veel grofuer/ als hy eenen anderen naem/te wetẽ/ye lenger ye liber/dat is te ſeggẽ/hoe langher hoe lieuer/ oft aenghenaemer (de welcke met reden d'Alfrancke toebehoort) ſonder verſtant dit cruydt wil gheuen.

Tweede Veldt Cypres, Chamæpitys altera.

Dioſcorides. Daer is een ander ſoorte van Aiuga, tacken hebbende van eenen cubitus lanck/ ommeghecromt gelijck eenen ancker/zeer dunne/de tſoppen hebbẽde der voorſeyde ghelijck: De bloeme is wit/ende tſaedt ſwart. Deſe rieckt oock ghelijck de Pynboom.

Aiuga oft Chamæpytis manneken.

Dioſcorides. De derde ſoorte wordt manneken ghenoemt/ de welcke cleyne is/ hebbende zeer cleyne/ witte/ rouwe bladerkens. De ſtele is ſtekende ende wit. De bloemkens zijn geel. Tſaedt groeyet neffens de ſyde tackſkens. Deſe heeft oock den reucke vanden Pynboom. Deſe twee ſoorten hebben de cracht van deerſte Veldt Cypres/maer niet ſoo ſterck.

D'eerſte Veldt-Cypres.

Dit cruydt is min bekent dan de twee voorſeyde/ ende op luttel plaetſen ghevonden/ maer het is ſtercker van reucke: Tgroeyet op drooghe hoeuels ende hooghe velden ontrent Nicen in Sauoye ende Genua/ oock byde ſtadt Pene in Italien/ als ſommighe ſegghen: Jae dat meer is/ tſelfde wordt zeer nerſtich onderhouden in ſommighe houen van Nederlandt. De wortel is ſaſelachtich/ maer minder dan die vande Cancker-bloemẽ oft Haſe Latouwe. De tackſkens zijn een palme lanck lancks der eerden gheſpreydt/ende gheheel met bladers becleedt/ die vanden cleynen Donderbaert oft eer vande Bladelooſe ghelijck/ maer niet ſoo ghelijſuich/ende zijn graeu ende hayrachtich/welcke oock voortbrenghen bleeck gele bloemkens. Theeft oock eenen lieflijcke reucke/ ende ſomtijdts muſachtich/ ghelijck moſch van Eycke-boomen oft Ceder-boomen.

Cracht. Dioſcorides. De bladers van dit Velt Cypres ſeuen daghen met wijn ghedroncken/ gheneſen de Geelſucht: maer veertich daghen met Meede ghedroncken/ helpt de Sciatica oft Weedom inde heupen. Velt Cypres is eyghentlijck goedt ingegheuen den genen die met pijne water maecken/ ende is zeer goedt teghen de ghebreken vande leuer ende nieren/ ende groote pijne des buyckx.

Dit Velt Cypres wordt ghebruyckt tot Heraclea Pontica als een preſeruatijf teghen het Aconitum, midts drinckende een decoctie daer af geſoden: Dwelcke Plinius ende Galenus oock ſeggen.

*Polenta. Tot de bouen verhaelde dinghen/ iſt oock goedt daer op gheleydt met * meel van Gerſten mout dat met ſop vande decoctie beſlaghen is: maer met een vijge in pillekens ghenomẽ/ maecket camerganck/ als Galenus ende Plinius oock ſegghen. Tſelfde met honich ghemengt ende met hamerſlach van coper ende hars/ maeckt camerganck. Met honich ghemengt ende op de vrouwelijckheydt gheleydt/treckt wt de ghebreken van dien: Tverdrijft oock de hertheydt vande borſten daer op gheleydt/ende gheneeſt de wonden. Tſelfde met honich ghemengt eñ geleydt op de voorts etende ſeericheden/ beledt de ſelfde voorts te loopen. Galenus. Veldt-Cypres heeft eenẽ bitteren ſmaecke die den ſcherpen te bouen gaet. Sijn werck is ſuyuer ende vaeght meer af d'inghewandt dã wermt/daerom iſt een goede medicijne teghen de Geelſucht ende verſtoptheydt vande Leuer. Oock brenghet den vrouwen haerlieder maendtſtonden/ſoo wel inghenomen/ als met honich van buyten opgheleyt. Plinius. Veldt-Cypres gheſtooten ende gheleyt op de ſteken van Scorpioenen/ gheneeſt die. Gheſoden ende ghedroncken doet ſcheyden tgheſtolt bloet/ maer doet wel ſweeten alſt lichaem daer mede gheſtreken is. Daer worden nu van Termentijn/ Hermodactylen eñ Iua Arthetica pillekens ghemaeckt/teghen tſleirſijn ende waterſucht/ met een vijge camerganck maeckende. Veldt-Cypres met azijn gheſoden ende ghedroncken/iaeght terſtondt af de doode vrucht.

Anthyllis

Anthyllis Chamæpityides minor: Iua Moschata van Montpelliers.

De Iua die groeyende is inde Olijf-houen / ende aende dorre canten vande velden ende ackers van Languedoc ende Prouencen / ende nergens dan daer bekent en is/wordt oock vanden ghemeynen man Iua Moschata gheheeten / te weten wt spot/ om haeren contrarien reucke: Want sy heeft eenen reucke niet lieflick om riecken/noch den reucke vanden Pijnboom niet ghelijck: eñ hoe wel datse den oprechten ende welrieckenden Veldt Cypres ghelijckende is / nochtans heeftse stijfuer scheuten ende houdtachtigher / maer corter/geuẽde zeer veel bladers/die breeder/lãger eñ eẽ

weynich gekerft zijn/ghelijck die vã Herts-horen oft Vloy-cruydt/eñ meer graeuwe wolachticheydt hebbende tusschen de grooter purper bloemẽ/zijnde tsaedt die vanden Veldt-Cypres gelijck/met een hayrichheydt becleet. De wortel is houdtachtich/bitter van smaecke/ende wat stoppende/ghelijck Alssem/iae gheheel onlieflijck. Daerom ist dat de soorte van Kali, oft eer van tboomachtich zee Donderbaert/ van dwelcke voren ghesproken is/ by dese plante gheleken wordt: ten sal gheensins te propoost comen: aenghemerckt oock het teecken vandẽ quadẽ reucke ende speciachtighe bitterheydt/ende niet van soutícheydt/ dwelcke in veel vande medicijnen meest ghepresen teghen de Vallende siecke ghemerckt wordt/ghelijck als zijn de hoef-horenen oft voet-horenen van Esels ende Elanden/ ende tdeesel Onix oft Blatta Byzantia ghenoemt/ende dat veel quader reucke heeft/te weten Beuersijn/ ende dusdanighen reucke by dranck ende roocken onfanghen/ welcker crachten dat hem veel sekerder toeschrijft ende eyghen maeckt.

Valsch Chamæpitys.

Dit cruydt wordt vande iongher Herbaristen ende oock van Clusius ende Dodonæus gheheeten Valsch Chamæpitys, om de ghelijckenisse vande bladers die theeft metten oprechten Chamæpitys. Want theeft de bladers ende tackskens vanden Velt Cypres / maer ghelijfiugher / iae van wortel zijn sy ghelijck/ ende sonder de witte helmwijse ende gapende bloemkens die gheenẽ reucke en hebben/alsoo oock en doet de gheheele plante / soudet al een wesen. Nae de bloemen volghen vier saeykens/opde maniere vanden Hirs/zeer dick by een. Van dese plante ende veel meer ander dancke ick den edelen Heere Brancion/die van Spaensch saedt dese plante ghecreghen heeft.

Chamædrys met ghekerfde bladers.

De Duytsche Herbaristen die den cruyden den naem ghegheuen hebben/ hebben dit cruydeken gheheeten het tweede Chamæpitys, den welcken dat van bloemen ende reucke eenichsins ghelijck is/groeyende onderhalue palme hooghe/ende voorts brenghende zeer veel ghecromde wolachtighe vierca nte lancks der aerden onder een loopende steelkens/ die vander Hol-wortel ghelijck / ende niet die vanden Veldt-Cypres/ becleedt met veel cleyne bladers/ dichte ende diepe ghekerft / ghelijck die

vander

Valsch Chamæpitys. In Latijn/ Chamæpitys adulterina seu Pseudo-chamæpitys.

Chamædrys met gekerfde bladers. In Latijn/ Chamædrys laciniatis foliis, oft eer Chamæpitys altera, is Chamæpitys tertia Dodon. oft Chamæcyparissus agrestis Tragi.

vander Alssem oft Eyckenboom / maer veel minder / tusschen de welcke purperachtighe bloemkens voorts comen. Tsaedt is swert/ghesloten in cleyne hulsen / ghelijck tsaedt vanden bergh Calamintes. De wortel is dicke met veel saselinghen behanghen.

Nauel-cruydt.

Dit zeer gemeyn eñ wel bekent Nauelcruydt / also genoemt om tfatsoẽ vã sijn ronde bladers die ront eñ wtgheholt staen ghelijck een nauel oft vatken/ eñ rondtomme wat gheschaert/ de welcke ghemeynlick glat zijn ende groenachtich wt den graeuwen/ somtijdts oock purperachtich/ dicke/ ghelijfvich ende sapachtich die vanden Telephium oft Lepel-cruydt ghelijck. De wortel is knobbelachtich ghelijck die vanden Bunium, maer ronder dan die vanden Cyperus/ wt de welcke spruyten sommighe bladersteelkens/ende oock teere steelkens van gras-groene bloemen / die wt huyskens voorts comen/ inde welcke tsaedt groeyet/ dat vander Porceleyne ghelijck/nochtans niet soo roschachtich. De smaecke vande gheheele plante is lijmachtich / die vande Porceleyne ghelijck/ maer nauwelick scerp/ onsmaeckelick ende cout. Dit cruyt groeyet ouervloedich niet alleene in Italien/ Prouencen eñ Languedoc/ maer oock inde West contreye van Engellandt ontrent Bristo. In Vranckerijck ende Nederlandt ist luttel om vinden/ ten zy dat ghesaeydt wordt / want het comt voort van saedt / blijuende den gheheelen Winter groen/ maer inde Somer verdrooghen de bladers.

Cracht. Dioscorides. Sap van Nauel-cruydt met wijn ghemengt/ ontdeckt het vast ghedeckt hoofdeken der mannelicker roeden daer op ghelegt zijnde : Oock ist zeer goedt ghelegdt op alle verhitheydt/ wildt vier/ heete gheswillen ende cackhielen. Tvercoelt oock de hitte vander maghen.

De bladers met de wortel ghestooten ende gheten / breken den steen ende doen water maecken: maer met honich ghemengt/ ist den watersuchtighen goet ingegheuen. Nauel-cruydt wordt oock ghebruyckt in minnendrancken. Galenus. Nauel-cruydt is van een ghemengde natuere / te weten/ vocht ende coutachtich een weynich/ tsamentreckende/ ende daer en bouen bitterachtich/ waer door

dat

a Nauel-cruydt. In Griecks/Cotyledon. In Latijn/ Vmbilicus Veneris. In Franchois/ Escuelles. In Italiaensch/ Cope, triuole vmbilico di Venere. In Spaensch/Scudettes en Orejas de monie. In Portegueys/Cocihelos; Tot Salamanca/Vasillos. In Engelsch/Wall Penny-wurte.

b Cleyn Bergh-Nauel-cruydt. In Latijn/ Cotyledon minus montanum Sedi folio.

dat vercoelt/ weder in drijft/ afvaeght/ ende doet scheyden. Daerom gheneset alle vierige seeriche-den ende heete ghe swillen.

Cleyn Bergh-Nauel-cruydt.

Niet sonder redē wordt dit Nauel-cruydt Sedifolium ghenoemt/ want den bladers vā Donderbaert soo ghelijck is / dat de ghemeynen man twijfelt oft den Donderbaert naerder comt dan den Nauel-cruydt/waerom dat oock van sommighe natiē ghenoemt wordt Berg-Donderbaert. Dwordt veel selder ghevonden dan twoorgaende: oock en hebbe ick dat nerghens ghesien dan op sommighe plaetsen vanden Alpes aen Sauoyen ende Piemont gheleghen / ende in Ostendal aen Sauoyen: oock in tgheberghte van Minden in Auergne ende Duytschlandt gheleghen. In Mey ende Wedemaendt gheuet witachtige bloemkens/ die vandē cleynē Donderbaert gelijck/ groeyende meestendeel maer aen eenen stele van onderhalue palme hooge/de welcke is spruytēde wt een swerte ende dunne saselachtighe wortel midden door de bladers opgaende. De bladers zijn ghelijck lanc-worpighe tongeskens/dickachtich/rondtomme een weynich ghekerft/glat/ wt den witten siende/den cleynen Donderbaert van ghelijfvicheydt ende smaecke ghelijck/ ende is tGekerft Aizoum vā Cordus,ende als Anguillara seght/ Onobletum van Hippocrates. Hedens-daeghs ist wel bekent inde principaele cruydthouen van Brabandt daermen een ander soorte vindt met breeder bladeren ende schoone croonkens van witte bloemen. Onobletum Hipp. Andere cleyn berg-Nauel cruydt.

Dioscorides. Bergh-Nauel-cruydt is tsamentreckende van smaecke/ ende doet de selfde wercken die Donderbaert doet. Cracht.

Water Nauel-cruydt.

Dit Nauel-cruydt en hebbe ick mijns wetens nergens ghesien in Italien / oft in Languedoc/ maer in Enghellandt/Nederlandt ende Normandie/ groeyet ouervloedich/ in leeghe ende vochtige dellingen ende grachten van bemden/daer in alle de winter dwater heeft blyuen staende. Theeft veel cleyne saselinghen/ ende teere cruypende steelkens/ lancks der aerden ghespreydt/ waer aen dat groeyen ronde dunne bladers / een weynich rondtomme ghekerft met botte tandekens/ zijnde oock inde middel ghefronst ende holachtich ghelijck eenen Nauel. De bloemkens zijn wit/ hanghende onder de bladers/de welcke voorts comen in Wedemaendt ende Hoymaendt. Dit cruydt is heet ende scherp van smaecke / bytende op de tonghe ende sonder reucke/dwelcke door ongheschicktheydt ende oock by ghebreecke van d'oprecht Nauelcruydt / d'ongheleerde Apotekers doen inde Poplier salue. Plin. schrijft in dese maniere vande Callitriche. Men maeckt oock vandē Tallitriche een medicijne om te doen niesen/ dwelcke de bladers heeft die vanden Linsen ghelijck/ende de steelkens

Water Nauel-cruydt. In Latijn/ Aquatica Cotyledon acris Septentrionalium. Oft oock is Callitriche Plinij? In Engelsch/ Water Pennywurte.

Zee-Nauel-cruydt. In Latijn/ Androsaces, Cotyledon foliosum marinum herba.

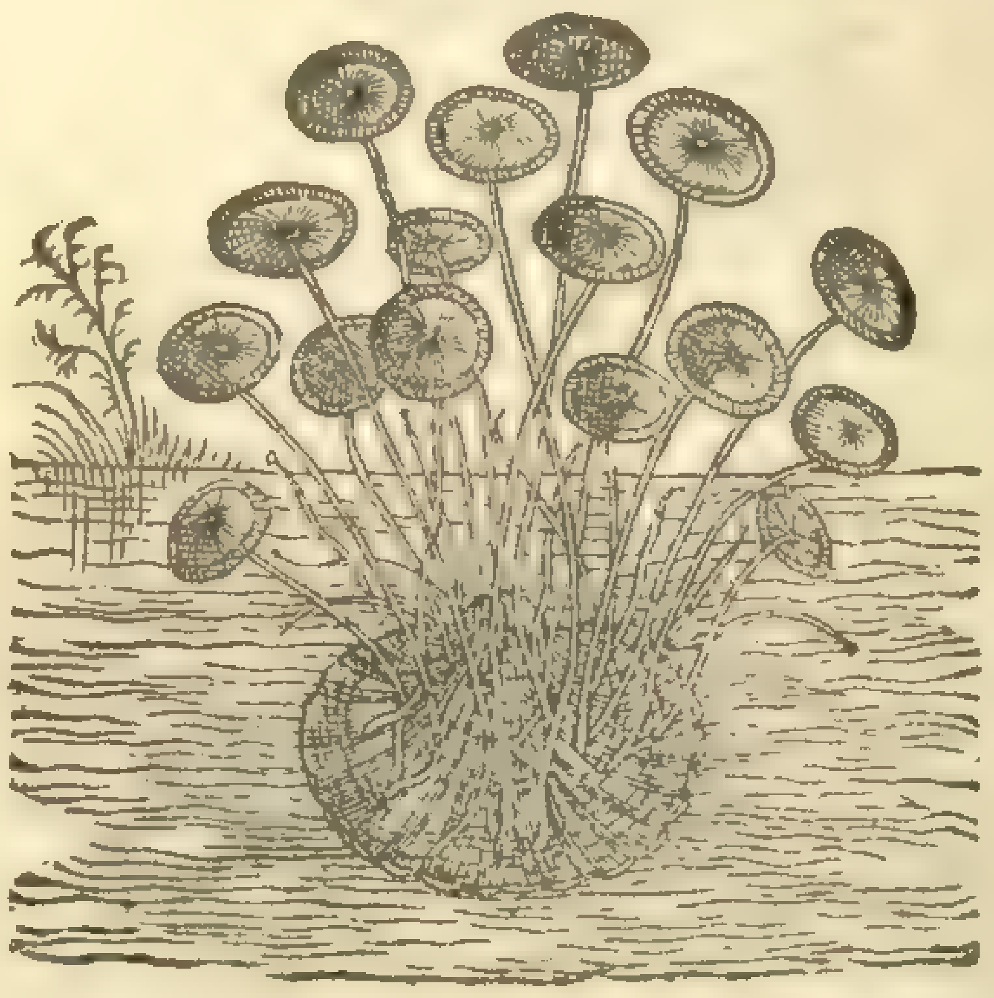

ghelijck cleyne dunne bieskens/ de wortel is oock zeer cleyne. Tgroeyet op doncker ende vochte plaetsen/ ende is heet van smaecke.

Zee-Nauel-cruydt.

Ghelijck dit cruydt Androsaces, oft als ick soude meynen Hydrosaces ghenoemt door beteeckenisse van sijnen naem/ gheloeft het wtbringhen van dunne waterichheydt ende pisse / die int Niervet ende net is liggende/ als wt een vat/ ende oock wt ander plaetsen des lichaems / alsoo schijnt dat oock zeer nae te wesen de Nymphea by Dioscorides beschreuen/ om dat sy nergens en is groeyende dan in dwater/ ende gheheel groote ghelijckenisse heeft met de Nymphea oft Plompen / hoe wel dat sy van grootte zeer verschillen. Ick en kan oock geen ander cruydt houden voor oprecht Androsaces dan dit/ dwelcke ick gheleert hebbe vanden zeer gheleerden Guinus leser tot Pisa. Dese plante staet int Cruyderboeck van Matthiolus vier-mael grooter gheconterfeyt dan sy is (ghelijck ghemeynlick ghedaen wordt vande ghene die de figuren ghesien hebben ende niet de groeyende planten) maer en is nochtans van hem niet beschreuen. Dit Nauelcruydt is een zeer aerdighe maer zeer cleyne plante / ende schijnt te wesen vanden gheslachte vandẽ ghenen die op een anders cost teiren/ ghemerckt dat sy van een ander haer voetsel haelt: Want sy groeyet ghemeynlijck altijdts opden rugge van een ghestrepte cleyne schelpe die in tslijck ommeghekeert light ende ydel. Dese plante heeft cleyn dunne steelkens die effen ende claer zijn/ vele by een recht ouer eynde staende van twee duymen hooghe/ elck draghende een ront schildeken/ een weynich wtgheholt ghelijck eenen Nauel/ met aenhangende peseryckskens/ waerom dat mijn meesters tot Montpelliers tselfde ghenoemt hebben Vmbilicus Marinus, dat is te seggen Zee Nauel. Dit cruydt is daer zeer wel bekent vande visschers die woonachtich zijn aen het meer oft staende water van Magalone ende Lates. Oock worden zeer veel van dese planten verdruckt ontrent Frontignaen door ebbe ende vloet vande soute wateren. Want dit cruydt groeyet inde gront ende in dwater/ niet inde lucht/ als Matthiolus gheconterfeyt heeft. Want theeft int eerst een vuyl aschverwich coleur. Daer nae alst van de waterbaren wtgheworpen is ende ontfangen opden oeuer/ wordet wit ghelijck zeeschelpen ende Corallinen cruydt den welcken dat in soutte ende bitter smaecke ghelijck is. Sonder twijfel dit cruydt doet water maecken/ ende verteirt de materien die inde iuncturen vast liggẽ. Ick en ghelooue niet dattet saedt ergens besloten is int ronde vande bladers: want ick en hebbe dat gheensins in veel duysent connen gemercken: Ick weet zeer wel dat den camerganck stopt/ ten eynde dat ick den zeer goeden ende gheleerden Anguillara dit twijfel beneme / de welcke/ ick en weet niet waerom / daer voor schijnt te willen houden de Sene ende Wranghe/ daer nochtans ghelesen wordt dat gheen bladers en heeft/ dwelcke geheel contrarie teecken zijn/ sonderlinghe daer die ander camerganck maecken/ het welcke in desen niet en wordt versocht/ noch oock schijn van waerheydt heeft. Tgheheel plantken is int wercken ende

gheuoe-

ghevoelen meer drooghe dan warm/ ende zeer verweckende om water te maecken / waerom dat de faute die in Galenus oft in sijnē boeck is/ seggende dat vocht is van naturen/ behoort wt de schriften van Ægineta ende Plinius, iae wtter experientie selue/ ghebetert ende wtghedaen te wesen.

Jck hebbe somtijdts ghehouden voor desen Androsaces den Tragus die zeer ontrent de selfde costen vander zee is groeyende/ maer tselfde heeft my benomen d'ouersettinghe van Plinius, die in desen veel netter schijnt te wesen dan eenighe ander: Want de selfde beschrijft dat dit cruydt is sonder bladers/ blaeskens hebbende op zeer dunne steelkens/ inde welcke dat tsaedt light. Dese plante is wit ende bitter/ groeyende ontrent de zeecosten van Jstrien. Guillandinus meynt dat een soorte is van Zee-mosch/ cout ende drooge van nature/ maer Galenus seght dat een vocht ende scherp cruydt is/ drooghende ende doende van een scheyden.

Dioscorides, Galenus. Androsaces een half loot met wijn inghenomen/ doet de watersuchtighen veel waters maecken. Tselfde doet oock tsaedt ghedroncken / oft een decoctie van tcruydt. Dwordt oock zeer goedt gheleydt op tsleirsijn. Cracht.

Hof Porceleyne. Jn Griecks/ Andrachne. Jn Latijn / Portulaca domestica. Jn Hoochduytsch/ Burgel / ende Burtzelkraut. Jn Franchois/ Pourpier oft Pourcellaine. Jn Jtaliaësch/ Porcellana ende Portulaca. Jn Spaensch/ Verdolagas. Jn Portugueys/ Bardroegas. Jn Engelsch/ Percelynne oft Porcelayn.

Wilde Porceleyne. Jn Latijn/ Portulaca syluestris, Jn Engelsch/ Wild Purcelayn.

Hoe wel dat dit cruydt in Griecks ghehecten wordt Andrachne, soo schijnt nochtans dat eer soude ghenoemt zijn Adrachne, ghemerckt dat de selfde noch ionck zijnde/ de tacksk ens een zeer liefliclke ende ghelijfsighe malschevdt hebben/ oock zijn de bladers witachtich al oft die een weynich met asschen bestroeyt waerē de welcke men veel merckelicker siet inde Zee-Porceleyne / daer sy niet gheoeffent en wordt/ ende met tschuym vander zee besprenckelt/ in Griecks Achnen ghenoemt. Jck en kenne maer drye soorten van Porceleyne/ de welcke bycants een ghedaente hebben/ principalick de tamme ende wilde. Welcker contrarie wercken ende crachten schijnen te verschillen ende een differentie te

 maecken

maecken van soorten/oock te bevestighen onse maniere van leeren/de welcke tervolgh stelt vande figueren voor tstellen vande crachten. Want hoe wel dat de Hof-Porceleyne/als Dioscorides seght/ vercoelende is/soo verwarmt nochtans de Wilde ende maeckt bladerkens. Oock en staet niet te ontkennen datter zijn veel planten/de welcke niet teghenstaende datse contrarie van cracht oft werckinghe zijn/ nochtans onder tselfde gheslachte moeten gherekent worden ghelijck dese zee-plante die de bladers ende ghedaente heeft vande Porceleyne/ diemen heeft ghehouden voor het Crithmus van Dioscorides. Want de selfde en schijnt niet te letten noch oock te gebreken om Porceleyne te wesen. Voorts soo en is de Porceleyne niet tsamentreckende/maer vercoelende: ghelijck oock in Dioscorides moet ghelesen worden/ als lichtelick kan mercken die met neersticheydt doorsiet tgeheel capittel vande Porceleyne by Dioscorides beschreuen/ want dat is haer principaelste ende meeste cracht. Oock mach een yeghelick wel beuinden wt die cracht daer door sy weghneemt de boomicheydt / sleewicheydt ende tbloeden vande tanden / datse gheensins oft emmers zeer weynich is tsamentreckende/als in daghelicks salaet / ghemeynlick gheten worden de malsche tsopkens ende dicke ende ghelijfvige bladers die vanden Telephium oft ghemeyne Scorpioen-cruydt ghelijck. T'heel cruydt is vol saps/met roude malsche ranckskens die lancks der aerden cruypen / waer aen voorts comen cleyne gele bloemkens die vanden Donderbaert ghelijck / nae de welcke dat volghen huyskens daer tsaedt in light/dien vanden swerten Heul ghelijck.

Zee Porceleyne.

Wilde Porceleyne.

Die de Hof-Porceleyne kent/die moet oock de wilde kennen/de welcke alleene gheheel minder is/ ende op ongheboude plaetsen oft sauelachtighe Wijngarden ende somtijdts aende wegen is cruypende. Dese heeft roode tackskens ende bladers vanden Wilden Olijf boom: Voorts is sy gheheel van ghedaente twee-mael minder dan de voorgaende/ oock suerder van smaecke ende niet vercoelende/ maer eer scherp ende verwermende / alsmen sien mach inde Wijngaerden ende velden van dlant van Languedoc/ waer dat sy veel scherper oft bytender is dan in Enghellandt oft op vochtige coude plaetsen Noortwaerts gheleghen: iae dat meer is/ sy maeckt blaerkens/ ist dat Dioscorides te ghelooven is/byden welcken moet ghelesen worden dat sy heeft vaste bladers die een weynich row zijn/ghelijck die oock zijn/ende niet breeder dan die vande hof Porceleine,ten ware by ghelijckenisse tegen malcander/ want sy zijn corter ende breetachtich/bycans rondachtich: Oft dat by auenture die veranderinghe zy by Dioscorides sodanich als Theophrastus dickwils ghebruyckt van breeder ende smalder bladers inden Alant,Phlomus, ende meer ander cruyden.

Cracht. Dioscorides, Porceleine heeft een vercoelende cracht / iae als Ægineta seght/ sy is vercoelende inden derden graet/ ende vocht inden tweeden. Met meel van Gersten mout ghemengt/ is goedt gheleydt op heete roode ooghen ende ander verhittingen / oock tot de hitten vande maghe/ wilt vier/ ende pijnen vande blase/ inde selfde maniere ghebruyckt. Gheknoudt ende gheten benemt die buemicheydt vanden tanden: iae Plinius seght datse den tantsweere doet vergaen / ende de sweeringhe des monts ende tswillen van het tantvleesch. Porceleine gheten versoet de hitte vander maghe ende inghewant/ midts oock de fluxien van dien: Tselfde seght oock Galenus, te weten/alsmen die leght opde mont des buycks/ oft opden gheheelen buyck bouen de nauel/ principalijck alsmen heeft witteerende cortsen. Porceleine gheten gheneest de pijne vander blase ende nieren/iae al waert dat die verargert oft ghequetst waren/ ende benemt den lust van byslapen. Tselfde doet oock tsap vande Porceleine/ ende is zeer goedt teghen die heete cortsen ghedroncken/oock tegen de wormen die lanck ende rondt zijn groeyende inden buyck/ ende teghen tbloet spouwen: Oock stelptse dat Roomelisoen/ de vloet vande spenen ende alle bloetganck / sonderlinghe als die ghesoden is: Twelcke Galenus ende Plinius oock seggen / midts datse versoetende ende te rugghe dryuende is/ als hebbende een lijmachtighe vochticheydt. Tsap vande Porceleyne is oock nut teghen de fenijnighe beten vande Sepia,ende is zeer goedt ghemengt in medicijnen vanden ooghen.

Tselue sap wordt van onder in die moeder oft dermen gheset met een clysterie / teghen de verargernisse vande moeder van binnen/ende teghen de heete sweeringhen vande dermen.

Met azijn van Roosen ende olie ghemengt/is dit sap goedt op thooft ghestreken oft ghegoten teghen de hooftsweere die vande hitte der Sonnen comt. Tselue sap met wijn ghemengt benemt d'wtbreken van puysten op thooft/daer op ghestreken. Porceleyne met Gersten meel ghemengt/ beledt dat tvier inde wonden niet en comt als die daer op gheleydt wordt. Plinius. Gheknout/ doet de tanden die los zijn weder vast staen/ ende verdrijft den dorst. Ghemengt met Lijsaedt ende gestoote Galnoten van elcks euen vele/doet vergaen de pijne vanden hals. Met honich oft volders aerde ghemengt/gheneest de ghebreken vande borsten. Saedt van Porceleyne met honich inghenomen/ is zeer gesont den ghenē die cort van aessem zijn/ende doet het ouergheuen ophoudē. Tselue saedt wordt inghegheuen met azijn/oft met Comijn gedroncken teghen Tenasmus, dat is/water-

Plinius seydt dit int 20. boeck cap. 10. van Peplion welcke is een sorte vā wilde Porceleyne.

is/waen stoelganck/ende teghen d'inwendighe apostematie Vomica ghenoemt. Porceleyne ghesoden is goedt gheten oft ghedroncken teghen de groote lust van dickwils ter camer te gaen/ eñ oock teghen de vallende siecken. Met sout ghemengt is zeer goedt gheleydt op heet Fleirsijn.

Maeckt ooc weeck de verhartheydt vande zenuen / ende verdrijft die quade oncuysche droomen/ ende den lust van byslapen/maer sy verduystert tghesichte. Apuleius. Porceleyne die suyuert/eñ met azijn gheten beneemt zeer de verhittinge vander maghen. Porceleyne gheten is wt der maten goedt teghen de verhartheydt vander maghen. Galenus. Porceleyne is cout ende waterich / met wat suericheydts ghemengt. Maer Plinius voeght daer by / datmen by ghebreke van tcruydt sal moghen tsaedt nemen dwelcke de selfde cracht heeft.

Smeer-wortel oft Wonden-cruydt. In Latijn/Faba inuersa **oft** Crassula: **oft oock is** Telephiũ Græcorũ? **In Hoochduytsch/ Wundkraut / Knabẽkraut/ Fotz zwang eñ Fotz wein. In Frãchois/** Reprise, Ioubarbe des vignes, Febue espesse. **In Italiaensch** Faba grassa, **ende is** Scrophularia Tragi. **In Engelsch/ Orpyne.**

Telephium **met purper bloemen. In Latijn** / Telephium floribus purpureis.

De Grieckſche naem Telephion heeft ghedient diuerschen cruyden / alsmen mach mercken
aende dobbel descriptien van Crateuas ende Dioscorides. Want de teeckenen die Crateuas stelt/
schijnen te accorderen/ als de gheleerde mannen van desen tijden aerdich verclaren / metten Scor- Scorpioides
pioides oft Scorpioen-cruydt van Dioscorides int eynde van sijn vierde boeck beschreuen: Voor- Dioscor. Tele-
waer niet sonder reden: Want niet alleene de beschrijuinghe/maer oock de menichfuldighe experien- phium Crate-
tie ghetuygt dattet heeft zeer excellente crachten teghen quade onverdrijflijcke zeericheden. Daer en uæ.
bouen gheeft hy twee planten op twee plaetsen den naem Telephium, nochtans malcander niet
luttel ghelijckende/te weten deene in dit capitel ende dander in sijn derde boeck/ d'welcke hy seght dat
vande Romeynen Illecebra ghenoemt wordt / die alle beyde van cracht ende ghedaente den ghe-
meynen man bekent zijn. Deerste is in Latijn Crassula gheheeten/om datse dicke ghelijsuighe bla- Crassula.

ders heeft/ die vander Hof Porceleine niet onghelijck/ ende witte/ geele/oft bruynroode bloemen croonwijs staende als Draba, hebbende de reste de Porceleine gheheel ghelijck. De wortel is wit/ ghelijfuich knobbelachtich ende tsamen ghevoegt/ die vande bolachtighe Cancker-bloemen oft witte doorne van Dioscorides ghelijck. Dit cruydt groeyet in wijngarden/ ghebouwede plaetsen/ in bosschen/ aende canten vande velden/ ende op steenachtighe gronden/ in Enghellandt/ Sauoyen/ Vranckerijck/ iae in alle landen zeer ouervloedich. De straffe ende obstinate Herbaristen en houden dese plante niet voor Telephium, ende seggen datse gheen hitte en heeft noch afvagende en is. Die ondersoeckers seggen datse veel crachten heeft/ iae meer dan haer Dioscorides toeschrijft. Daer by soo voeghen wy datse niet en is sonder warmte ende droogte/ te weten ghelijck Galenus ende Ægineta gheschreuen hebben tot inden eersten graet/ dat is te segghen/ nauwe opde tonghe ghevoelijck/ maer droogte heeftse ghelijck als inden Donderbaert is: Ende is afvaegende ghelijck Boonen meel oft Porceleine, de welcke meer schijnen te versoeten door hen lijmighe substantie/ als sy eerst opde tonghe comen. Maer te vergeefs vermanen wy dickwils dat de selfde onghemaniert ende ongheleert zijn. Want waert saecke dat de Telephia de wonden gheneesden door verwarminghe/ droogte ende afvaeginge: en souden tselfde niet veel beter doen/ die veel heeter zijn ende veel meer afvaegende? Maer wy meynẽ datse genesen worden oft door dranckskens/ oft papkens ende stouyngen die daer af bereydt zijn/ om te rugge te dryuẽ de scherpheydt van het etende etter dwelck dwerck vander naturen is belettende/ ende om wtwendich ende inwendich te beteren de quade humeuren.

Dioscorides twijfelde/ als schijnt/ welck gheslachte van cruyden dat hy mochte het cruydeken vande Romeynen Illecebra genoemt toe schrijuen/ oft den Telephium om tghebruyck ende naem/ oft den Donderbaert/ om de ghedaente eñ ghelijckenisse: Ende om dat schijnt dat hy den Leser heeft de keuse ghelaten om te kiesen een van tween: soo sullen wy dat den Telephium toeschrijuen. Wãtten is niet altijdts groen ende brandende/ ende heeft de selfde cracht vanden Telephium, oft die inde Telephium van noode mach zijn om de quade zeericheden ende sweeringhen te ghenesen: hoe wel dat tselfde ghebreck op een ander maniere/ ende somtijdts met contrarie saecken verwonnen wordt/ ghelijck zeer wel bekent is den ondersoeckers door experientie. Insgelijcks soo ghebruycken wy in wonden ende quetsuren des hoofts warme ende drooghende dinghen/ ghelijck de salue Isis ghenaemt/ ende salue van Minie/ oft coelende dinghen/ somtijdts oock vochtachtige/ als Duyuen bloet/ ende azijn van Roosen om te versoeten/ verteeren eñ wt de partyen te dryuen de vuylicheden.

Cracht. De bladers van Smeerwortel oft Telephium genesen de witte zeericheydt oft schelferinghe/ ses uren daer op gheleydt/ maer daer nae moeten sy met ghersten meel ghestreken worden.

De selfde met azijn gemengt ende op tselfde ghebreck ghestreken inde Sonne/ nemt wegh: maer als die verdroogt zijn/ worden sy ghereynicht.

Spaensche Smeer-wortel.

Dese Smeerwortel is vier mael meerder dan de voorgaende/ de welcke inde houen van Nederlandt wt Spaeignen ghebrocht zijnde onderhouden wordt ende gheoeffent/ andersins is sy gheheel den anderen niet ongheliјck/ ende heeft de selfde crachten. De bloeme gheeft sy wit/ somtijdts wordt sy oock ghesien ronder ende langher van bladers/ met roode bloemen.

Cleyn Smeer-wortel cruypende ende altijdts groene.

Dese Smeerwortel is ronder van bladers/ met roode bloemen/ wt een faselachtighe wortel/ voortsbrenghende steelkens die dicker zijn dan die vande water Ponghen.

Grauw blauw Smeer-wortel meer waerachtich/

Telephium glaucum verius.

Noch is daer een ander Smeer-wortel oft Telephium de ghemeyne van grootte ende fatsoen ghelijck/ maer als Theophrastus schrijft/ met grauwe oft blaeuachtighe bladers. Dese plante heeft onsen vrient Mouton in sijnen hof groeyende.

Roose-wortel.

Die ouders hebben dese plante die een knobbelachtighe wortel heeft met een schorsse vol spleten/ ghenoemt Roose-wortel/ de welcke gheknoudt oft ghewreuen zijnde geheel den reucke heeft van een Roose/ in vuegen dat ick geen wortel oft plante en weet die alsulcken reucke heeft/ dan die vremde oft Wtlandtsche Aspalathus daer wy af vermaendt hebben onder tboomachtich ghewas. Dese plante is ouer lanck ghebrocht gheweest wt de steenachtighe gronden ende ghebergte van Sauoye ende Dolfine/ ende oock wtten ghebergte van Turin in Piemont/ ende Noordt-Engellandt/ in veel houen van Nederlandt/ Vranckerijck/ Enghellandt ende Italien/ waer dat het sijn bloemen in croonkens gheeft in Wedemaendt ende Hoymaendt/ de welck bleeck oft groen gele zijn/ die vande Draba ghelijck/ oft eer die vande Smeer-wortel die sy zeer ghelijck is/ soo van veel recht opgaende stelen/ met zeer veele bladers/ als van wtspruyten/ gheleghentheydt/ plaetse/ deylinghe/ gelijfuicheydt/

Spaensche Smeer-wortel. In Latijn/ Telephium, siue Crassula maior Hispanica.

Cleyn Smeer-wortel cruppende ende altijdts groene. In Latijn/ Telephium minus semper virés.

iae dat meer is/ oock eenichsins vande natuerlijke plaetse vande wortel/ te weten steenachtighe magher grondt/ende een grof / gherimpelt ende onghelijck oft oneffen ghewas / in vuegen datse van een gheslachte te rekenen zijn / nochtans zijn de bladers van dese plante minder / ende cleyne ghekerft/ zeer nae comende die vanden ghekerfden Wolfs-melck. De wortel is grooter met veel knobbelachtige ende gherimpelde saselingen behangen/ van buyten bruyn ende van binnen witachtich als sy groen is. Maer oudt zijnde ende drooge/soo is sy vā verwe die vande vremde China soo zeer gelijck/dat de stucken vande oude/somtijdts de cooplieden bedriegen/de welcke dat in smaecke oft exces van eenige qualiteyt nauwe en schijnt te bouen te gaen/eñ daerom laeten wy ons bycans duncken datse niet wydt en is vande nature vāde Roose oft Smeer-wortel/hoe wel dat wy wetē dat Galenus ende sijn naevolgers dese ghestelt hebben warm te zijn inden tweeden graet: maer somtijdts te missen is menschelijck. Dwelcke claerlijck blijckt byde plante Onosma, de welcke als Hippocrates hadde absolutelijck wortel gheheeten ende beschreuen : soo heeft die groote wtlegger Pergamenus suspicie ghehadt dat geen Onosma en was/maer heeft die op haer seluen op twee plaetsen/ al oft twee plantē geweest hadden/een ende de selfde tweemael/ iae met de selfde woorden wt Hippocrates genomen/ beschreuen/ een plante sonder stele / d'Osse-tonghe ghelijck. Dit cruydt en wordt hedensdaegs van niemandt ghebruyckt/ midts de traecheydt vande Medicijns / ende oock om de menichte vande planten als Roosen/ Plompen ende meer ander cruyden van der ghelijcke cracht teghen den hooftsweere/die inde plaetse van desen ghenomen worden: de welcke Dioscorides terstont nae dese ghestelt heeft/waer wt de leser mach nemen wat crachten sy heeft.

Dioscorides. Roose wortel is zeer goedt teghen den hooftsweere / als die met een luttel olie van Roosen nat ghemaeckt zijnde gheleydt wordt op tvoorhooft ende inden slaep vanden hoofde. Cracht.

Ægineta. Roose-wortel verwarmt tot inde tweeden graet / van subtylder substantien/ ende doet scheyden.

Scorpioen-cruydt.

Scorpioen-cruydt vande iongher Herbaristen ende van die van Montpelliers met de bladers van Porceleine alsoo vande ghemeyne man ghenoemt om sijn haeukens die ghelijck de steert van

Rooſe-wortel. In Griecks/ Rhodia riza. In Latijn/ Rhodia oft Roſea radix. In Hoochduytſch / Roſen wurtz. In Spaenſch/Raiz Rodia. In Engelſch/ Roſeroote.

Scorpioen-cruydt. In Griecks ende Latijn / Scorpioides, ende is het Telephium van Anguillara. Oft oock is Telephium van Crateuas? In Engelſch/Scorpion graſſe.

een Scorpioen ghecromt ſtaen/ende vol ſaedts zijn/dien van Galega ghelijck/en wordt niet ſonder merckelicke reden vande gheleertſte ghehoudē voor een ſoorte van Telephium. Wāt theeft de bladers vande Porceleyne ende gele bloemen ende niet wit/die vanden Italiaenſchen Claverē oft den cleynen bemt-Claveren met gele bloemen ghelijck zijnde / den welcken dat van ſmaecke ende cracht niet zeer ongelijck en is. Dit cruydt groeyet ghenoech ontrent Montpelliers buyten de poorte van Latren ſoo wel inde coorenvelden als inde wijngaerden.

Cleyn Scorpioen-cruydt. Scorpioides minor flore ſingulari.

Deſe voorleden iaeren heb ick te Doornick geſien een zeer cleyne ſoorte van Scorpioen-cruydt ī(?) huyſe van Jacques Plateau/ eenichſins van ghedaente vande voorgaende / maer ten hadde maer een haeuken ende een geel bloemken alleene.

Tafelken.

- Zee-Porceleyne: oft die oock is Crithmum van Dioſcorides?
- Empetrum, ghemeynlick gheheeten Zee-Venckel. In Engelſch/Sampere/dat is/S. Petri herba/ende oock Perchepier.
- Cepæa.
- Halimus.
- Zee-Chryſanthemum, het derde oft tweede Crithmum Matthioli.
- Kali.
- Salicorne.
- Blanchette.

Oft zee-Porceleyne oock is Crithmum oft Crithamon?

Het is Batis van Plinius.

Daer zijn veel zee-planten die eenichſins ſouden moghen ghelijckeniſſe hebben met de beſchrijvinghe

uinghe vanden Crithmum, maer ghéen en is dien voldoende / dwelcke wy sullen schrijuen niet om verloren arbeydt te doen/ maer eer om dese twijfelinghen ende werringhen te ontdoen / die ons verstant vast houden ende verwerren/ waer door dat dē waerheydt niet en kan verclaert worden. Jae de gheheele saecke kan met luttel worden gheaccordeert zijn. Ist dat ghy wilt staen opde oude beschrijuinghe vande cruyden/ soo siet ghy hier dattet van Dioscorides gheheeten wordt/ een boomachtige plante met vette bladers/ die langher ende breeder zijn dan die vande Porceleyne / witachtich / sout van smaecke/ ꝛc. Wy hebben eenighe plante die beter is accorderende op dese beschrijuinghe/ dan de ghemeyne zee-Porceleyne/ de welcke hedens-daeghs bycants van alle Herbaristen gehouden wordt voor Crithmum, die nochtans gheensins de Porceleyne ghelijck en is/ als Dioscorides wil hebbē/ maer eer gheheel van aensien ende croonkens den Venckel / ghelijck oock tfatsoen den ghemeynen man heeft tselfde leeren den naem gheuen. Oock en zijn de bladers niet wit/ maer groen ghelijck die vande Pareye: Men mach die oock gheensins houden voor Crithmum, om datse in pekel gheleydt wordt/ ende ouer al gheten werdt: want daer zijn veel meer ander zee-planten / die voor salaet ghegeten worden ende in pekel bewaert / hebbende / soo men meynt/ de selfde crachten van dese ghemeyne zee-Porceleyne oft eer zee-Venckel. Maer de ghene die om de ghelijckenisse zee Porceleyne ghenoemt is gheweest/ heeft breeder ende langher bladers dan die vande Porceleyne/ oock witachtich ende vet: De welcke groeyet ouervloedich op sauelachtighe ende oock steenachtige gronden ontrent de zee gheleghen / bloemen draghende die witachtich sien wt den groenen/ die vanden Melde ghelijck. Dese is voorwaer den oprechten Crithmum veel ghelijcker. Maer het is wel een onbehoorlicke stoutheydt vande ghene die onder soo veel soorten/ een onseker dien naem toeschrijft/ daer nochtans yeghelick van dien zeer wijdt is verschillende vande beschrijuinghe: Oft andersins waeromen soude dan yemandt niet moghen onder soo veel soorten van Kali, die van Dioscorides niet en zijn beschreuen/ ick en weet niet oft hy die ghekent heeft/ een wtnemen eñ houden voor Crithmum? Want sy worden meest alle vande schippers gheten: iae wy selue hebben die opde zee van Genua voor salaet gheten by ghebreke van beter spijse / de welcke ons niet zeer qualick en dochte smaecken. — *Zee-Venckel.*

Ten anderen/ soo weten de cloecke Herbaristen dattet tweede Crithmum van Matthiolus gheheel den smaecke heeft ende reucke vande Pastinake oft Cruyswortel: waerom men meynde dat de Secacul vandē Araben was/ die tghemeyne volck noemt zee-Pastinake. Dese plante groeyet ouervloedich lancks de zeecant soo vande Adriatische als Tyrrhenissche zee / ten eynde dat Matthiolus hem niet en laete dunken dat hy een cleyn present heeft ontfanghen van Cortusius, daer af dat hy plegt kinderlick sijnen roem te draghen/ ende de ionckheydt wijs te maecken. Voorts de derde eñ vierde specie by hem gheconterfeyt / wat ghelijckenisse hebben die met den Crithmum? Oock soo zijn de bloemen vande derde soorte geel / ende ghesterret ghelijck die vanden Goudebloemen / by de welcke wy die ghestelt hebben: Voorts alle de reste en heeft niet dat den Crithmum gelijck is. Ten laetsten/ soo ist vierde op tgheberghte / niet aende zee groeyende / van smaecke ende reucke de wortel van Cruys-distel ghelijck/ ende den Crithmum zeer onghelijck. — *Secacul Arabum. Pastinaca marina.* — *Weerschkyhen Eryngium.*

Zee-Porceleyne.

Dioscorides. Saedt van Crithmum is wel rieckende dat vanden Roosmaryn ghelijck/ sacht ende rondt/ dwelcke breeckt alst ghedroogt is/ ende binnen een keerne heeft ghelijck terwe. Crithmū heeft drye ofe vier wortels van eenen vingher dicke/ zeer goedt ende lieflick van reucke. — *Crithmum.*

Dioscorides. De wortel/ saedt ende bladers van Crithmum in wijn ghesoden ende ghedroncken/ helpen de druppelpisse ende de geelsucht: sy verwecken oock de maendtstonden. — *Cracht.*

Dit cruydt wordt oock in warmoes oft salaet raeu oft ghesoden gheten / ende wordt oock bewaert inde pekel. Galenus. Crithmum is eenichsins soudt van smaecke ende een weynich bitter/ waerom dat heeft een droogende ende afvaegende cracht / nochtans zijn die beyde daer in flauwer dan inde bitter cruyden.

Zee-Venckel.

Dioscorides. Dit cruydt groeyet aende zeecosten / soudt van smaecke / maer hoe naerder den lande dat groeyt / hoe dat bitterder is.

Dioscorides. Zee-venckel in eenich sop oft honichwater ghedroncken / treckt af de cholerijke/ flegmatike ende waterachtighe vochticheden. Saedt dat vanden Roosmaryn] om tsaedt dat vādēn Libanotis ghelijck/ soo zijnder diet Empetrum lieuer souden houden voor Crithamon, midts dat de crachten daer op accorderen. — *Cracht.*

Cepæa.

Dese plante heeft veel cruyppende ronde steelkens van eenen voet oft onderhalf lanck/ die vanden cleynen Donderbaert ghelijck/ ende veel witte ghesterrede bloemkens. De bladers zijn minder dan

Zee-Porcelayne. In Latijn/Portulaca marina an Crithmu Diosc? In Engelsch/Zea Purcelayne.

Zee-Venckel (ende niet Zee-Porcelayne als sommige meynẽ.) In Latijn/Fœniculum marinum/oft Empetrũ/oft Calcifraga. In Hoochduytsch/ Bacillẽ ende Meerfenichen. In Françoys/ Bacilles ende Fenouil marin. In Italiaensch/ Finochio marino ende Herba di San Pietro, eñ is Empetrum van Rondelet. D'eerste Crithmũ van Matthiolus, ende Batis van Plini' met dicke bladers gelijck Porceleyne / met witte bloemẽ eñ sonder ghelijck Libanotis ghelijck.

Cepæa.

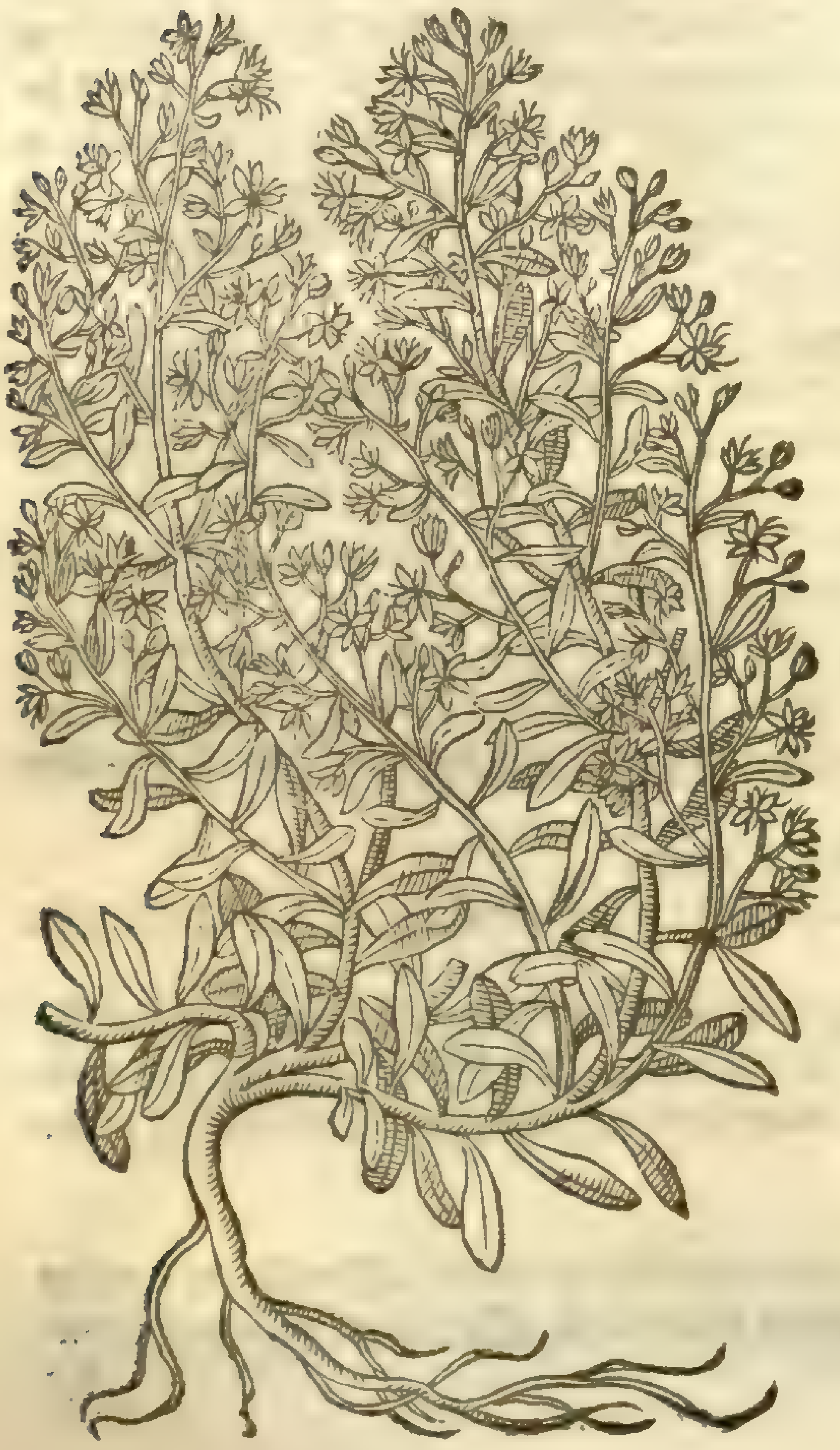

Halymus.

die vande wilde Porceleine/ oock langer ende smalder/ mals/ ghelijfuich ende vol saps. De wortel is zeer cleyne. Dit cruydt is ouervloedich groeyende inde houen van Nederlandt/ daer van Padua ghebrocht zijnde.

Dioscorides, Ægineta. De bladers van Cepæa met wijn gedroncken/ ghenesen de druppelpisse ende de schorftheydt vande blase / maer principalick ist datse ghedroncken worden met eenen dranck ghesoden van wilt Corael-cruydt Corruda ghenoemt. Cracht.

Halymus.

Inden iaere 1563. inde maendt van Octobre heeft ons een Italiaensch Herbarist/ die wt Slauonien gheladen met sonderlinghe planten wederquam / laeten sien een boemachtich ghewas dat hy gepluckt hadde ontrent de zeecant/ den Cistus van grootte ẽn wesen ghelijck/ hebbẽde witachtige bladers ghelijck die dandẽ Olijf boom/ oft vãde zee-Porceleine/ oft gemeyne Halymus, maer dien tack en hadde doen noch bloeme noch saedt/ den welcken wy noch hebbẽ binnen Antwerpen. Alle de Herbaristen vande Seignorie van Venegen affirmeerden dat dese plante Halymus was: Jae die vermaerde muylstooter Leo seyde dat hy diewils sommige persoonẽ in salaet de selfde noch mals zijnde hadde sien eten/ waer tegen wy nu oock niet zeere en seggen/ wãt sy was soudt ende een zee plante. Voorwaer Halymus schijnt wel te wesen en soute plãte/ soo wel van wegẽ haren naem/ als de plaetse daer sy groeyende is: Ende oft ghy d'ontkennen weghnaemt ende seydet dat Dioscorides gheseydt heeft datse doornen heeft: Maer waerom soude hy die verhalen onder de dornachtighe ende hagheplanten oft der ghelijcke/ ghemerckt dat hy d'etelijcke ende moes cruyden is verclarende in sijn tweede boeck? Halymus brengt voorts inde houen van Nederlandt / sijn saedt druysswijs / dien vande Melde oft Zee-Porceleine ghelijck/ maer ghelijfuiger.

Soda: Kali magnum Sedi medij folio, semine cochleato. In Franchois ende Italiaensch/ Soda.

Blanchette van Languedoc. In Latijn/ Kali minus.

Hoe wel datter zijn drye planten van een gheslachte ende ontrent de zee groeyende/ die als wy nlancks gheseydt hebben/ souden moghen Crithmum ghelijck zijn/ nochtans schijnt dat geen van dien den ouders en is bekent gheweest / oft emmers van henlieden beschreuen/ ick laete staen dat sy souden gheweten hebben dattet Soudt/ vanden Araben Kali ghenoemt/ wt een van dien ghebrant zijnde/ soude ghetrocken ende gemaeckt worden/ dwelcke sy qualijck souden geswegen hebbẽ hadden sy dat gheweten. Waerom dat wel schijnt/ ghelijck wy den naem van tsoudt hebben ende de maniere van te bereyden vande iongher Grieckssche oft Arabische Philosophen eñ Alchymisten/ dat wy oock van henlieden den naem hebben van tcruydt. De welcke wt dese plante / die wy hier aerdich ghecenterfeyt gheuen/ int beginsel vanden Herft/ groote hoopen van dien op een legghende / met hout daer tusschen ghelendt ouer eenen put daer toe ghegrauen / ende tvier inden tas van dit cruydt ghesteken/ dwelcke int branden smilt ende inde grondt vanden put loopt/ een harde swerte oft graeuwe masse vergaderen / de welcke sy de Kali oft Soda heeten / ende in Italien brenghen om glas daer mede te blasen. Oock wordet ghebrocht wt den lande van Languedoc ende Aquitanien inde lan-

den

den Noordtwaerts gheleghen. Dit cruydt en brandt niet min dan ander brandende cruyden / ende is zeer wel bekent aende zeecant vanden lande van Languedoc / waer dat ouervloedich groeyet inde velden ontrent de zeecosten gheleghen/ soo wel van selfs als ghesaeydt / hebbende bruyn roode stelen/die eenen cubitus oft onderhalf hooghe wassen / ende ghelijsvich zijn van verwe die vande Porceleyne ghelijck. Oock heeft het dicke/ smalle/bladers die vandē middel Sedum oft cleynē Donderbaert met ronde lanckworpighe bladers ghelijck/ maer tweemael langher ende spitscher/tusschen de welcke tsaedt ligt ghelijck een cleyne slecke/bruyn van coleur/ ghesloten in blaeskens gelijck tsaede vande Maluwe. Dit cruydt wordt luttel ghevonden / iae bicants nerghens inde landen Noordtwaerts gheleghen.

Kali wordt oock ghebruyckt ghelijck de zee-Venckel in sommighe salaet / ende doet wel water maecken.

Blanchette van Languedoc.

De boeren van Languedoc woonende aende zeecant plucken zeer nerstich een ander cruydt tot tselfde ghebruyck / ende opde selfde plaetsen groeyende / hebbende veel minder bladers ende stelen/ die oock soo ghelijsuich niet en zijn / ende smalder/noch oock soo roodt/ maer bleeck-groen / waer om dat vande ghemeyne man Blanchette ghenoemt wordt/alsoo veel te seggen/als wit Kali oft Soda. Tsaedt is cleyn/swart/eñ blinckende/dien vāde Netels oft Surckel gelijck. Dit cruydt en groeyt niet alleene inde heete landē/ maer oock inde Noortcontreye van Engellādt/Normandie eñ Nederlādt.

Salicorne. Salicornia siue Kali geniculatum vermiculatum. In Engelsch/ See grape.

Zee-Chrysanthemum. In Latijn/ Littoreū Chrysanthemum, met de bloeme van Guntsooghe oft Coniza, ende bladers van Kali oft Veldt-Cypres: eñ is Crithmus Chrysanthemus van Dodonæus. After Atticus marinus, ende het derde Crithmum van Matthiolus.

Dese plante is ouervloedich groeyende ouer al ontrent de zeecant soo wel vander Zee Oceane als Middelantsche zee/de welcke heeft een fatsoen dat seldē ghesien wordt/ waer af de bladers schijnen te wesen teere ronde scheuten van tacxkens/maer ten heeft gheen saedt. Want wt een saselachtighe wortel spruyten veel rechte steelkens van twee cubitus hooghe/ die veel knoopen hebben wesende

de wtterste van dien als dicke / vette/ ghelijfnighe/ ronde/ lanckworpighe/ roode bladers die wt de menichfuldighe knoopkens groeyen/ ghelijck wt buskens/ als in den Peertsteert/ en ghelijck spitsch-achtighe rechte hoornen. De smaecke heuet soudt/ ende is van nature ende ghebruyck dander voorgaende niet ongheliijck/ maer nergens gheacht.

Stekende Kali suldy beschreuen vinden in het capittel van Traganos.

Zee-Chrysanthemum.

Byde voorgaende moet oock dit cruydt ghevoegt worden / dwelcke eenighe voor Crithmum ghehouden hebben / om dat nerghens lieuer en groeyet / dan ontrent de zeecant / voorts brengende zeer aerdighe gout-gele ghesternde bloemen die vande Rundt-ooghe oft Sterre-cruydt ghelijck: Voorts heuet veel bladers by spacien van malcander staende rondtomme de rechte stelen van eenē cubitus oft onderhalf hooghe/ sterrewijs/ zijnde rechte/ ghelijfvich / ende van verwe aschgraeuw oft bleeck wt den groenen siende. De smaecke is sout ghelijck die van eenighe vande voorseyde planten.

Tafelken.

- Deurwas tweederhande.
- Engelschen Deurwas.
- Cerinthe van Plinius.
- Ascyrum.
- S. Jans cruydt oft Hypericum.
- Cleyne Santorie oft Eertgalle.
- Geel Santorie.
- Coris van Montpelliers/ Coris van Matthiolus, Camphorata van Montpelliers/ oft oock is de Chamæpeuce van Plinius met de bladers van Lercken boom ? thehoorde verhaelt te worden onder de Veldt-Cyprессen.
- Orant
  - Purper.
  - Wit.
  - Geel met breede bladers.
  - Cleynste/ Oruntium oft Auruntium.
  - van Plinius, oft Osyris van Dioscorides.
- Wildt Vlas met purper bloemen ende zijne veranderinghe.
- Beluedér/ Scoparia vande Italiaenen.
- Cruypende Osyris met purper blaeu bloemen.
- Cruypende Osyris met gheel bloemen.
- Ghemeyn Vlas.
- Geel zee-Vlas.
- Geel clockskens met bladers van Vlas ende bloeme van Wynde.
- Diuersche soorten van wildt Vlas.

Deurwas.

Inde corenvelden en goede ackers van Bourgoignen ende Sauoyen en oock elders in Vranckrijck ende Duytschlandt wordt dese plante ghevonden/ de welcke wt een enckel / eenvoudighe en saselachtighe wortel veel dunne tackskens gheeft/ die midden door de bladers trecken / waerom dat in ons tale ende inde Hoochduytsche Deurwas ghenaemt wordt . Want de bladers zijn rondt ende holachtich/ breeder dan die vanden Wolfs-melck/ teer/ dorre ende niet ghelijfvich/ van verwe groen wt den graeuwen siende/ ende glat ghelijck die vande Cerinthe van Plinius , dē welckē dat zeer gelijck is. In Oogstmaendt geuet zijn cleyne bloemkens aen d'opperste vande stelen int ronde ghesterret/ de welcke bleeck-geel zijn. T'saedt is bruyn/ dien vande bock steenbreke ghelijck/ van smaecke niet bitter/ maer termentijnachtich gheknout zijnde/ die vanden Hypericon oft Clymenum ghelijckende . Dat cruydt wordt oock gheoeffent vande Chirurgiens om te ghebruycken tot breucken / quade seericheden ende ghescheurtheden. Wy hebben een diuerscheydt dit iaer ghesien van dit cruydt indē hof van Morgan/ dat de bloemen lustigher hadde staende/ ende aerdigher ronde croonkens.

Engelschen ghehouden Deurwas.

De iongher Herbaristen hebben oock een ander cruydt Doorwas ghenoemt/ d'welcke nochtans schijnt te wesen van twyfelachtige nature tusschen de Winterkersse/ Bunias, ende Doorwas/ dwelcke oock vele ghevonden wordt / maer meest in tghebergte vande heete landen/ hebbende grooter/ langer/ rouwer/ ghelijfnigher ende stijfuer bladers/ die een weynich wtgheholt zijn ghelijck die vā de Dentillaria: oock zeer langhe/ dunne hoeckachtighe haeukens die vande Violieren ghelijck/ de welcke zijn vol saedts dien vande Coolen oft Violieren ghelijckende. De smaecke en is gheensins bytende oft scherp.

Deurwas. In Latijn/ Perfoliatum vulgatius, flore luteo, folio vmbilicato. In Hoochduytsch/ Durwachs. In Franchois / Perfoliata. In Italiaensch/Perfogliata. In Engelsch/Therowaxe.

Enghelschen gehaeuden Deurwas met bladers van Steeck-Rapen. In Latijn / Perfoliata Napifolia Anglorum siliquosa. Brassica campestris Clusij. In Spaensch/ Colleion, alsoo vele te segghen als cleyn Coolken.

Cerinthe van Plinius.

Die plante de welcke veel zeer gheleerde mannen vande iongher Herbaristen/ maer met niet al te seker teeckenen ghehouden hebben voor de Cerinthe van Plinius, en is niet zeer onghelijck van cracht/smaecke ende ghedaente dese voorgaende cruyden/noch oock den Hypericon, hee wel dat sy veel blyder van aensien is: want sy heeft een leuende groene graeu blaeuwe verwe / die lustich om sien is. De bladers zijn lanckworpich/ den voorgaenden niet onghelijck / noch oock onlieflijck van smaecke/ nochtans medicinael ende zeer ghelijck die vanden Clymenum oft Nederlandts Androsæmum, eñ al oft yemandt smaeckte een niew weeckachtich was. Tselfde wordt oock nu binnen dese maendt van Oogst ghesien inden hof vanden zeer gheschickten Apoteker H. Morgan gheladen met veel gele bloemen die vanden Androsęmum oft Hypericon ghelijck/nae de welcke dat volght saedt van dobbel ghestalte / zijnde van buyten swart ende van binnen marckachtich den Kempsaedt oft Radys saedt ghelijckende. Sy lieten hen dincken dat de bien souden tot de bloemen lust hebben ende daer door ghevanghen worden: Want ghelijck die aerdich zijn/ alsoo en zijn sy oock niet onlieflick/ ende soetachtich van smaecke: Maer de bladers als die gheknoudt worden/ smaecken eenichsins nae dwas oft teruydt Erythace ghenoemt / waerom der waerheydt genoech gelijck is dat tselfde cruydt is.

Groot Cerinthe.

Van groot Cerinthe zijn drye soorten van bloemen als die open zijn / te weten / gele / purpergeel / bruynroodt / met bruyn graeuwe bladers.

Maer de cleyne heeft langher bladers / ende een gele besloten bloeme / maer in allen saecken minder.

Cerinthe van Plinius. In Latijn/ Cerinthe Plinij.

Groot Cerinthe. In Latijn/Cerinthe maior.

S. Janscruydt. In Griecks/ Hypericon. In Latijn/Hypericum. In Hoochduytsch / S. Johans kraut. In Franchois / Mille pertuys. In Italiaensch/Hyperico. In Spaensch/Coraçoncillo. In Engelsch / S. Johns worte ende S. Johns grasse.

Alexandrijns Hypericum. In Latijn/Hypericum Syriacum & Alexandrinum.

S. Jans cruydt.

Nergens wt geen aerdigher figuren en zijn te kennen S. Jans cruydt / Herthoy ende Androsæmum, die alle soorten zijn van een gheslachte / dan wt de ghene die inden Cruyderboeck van Matthiolus zeer net ghefigureert zijn. De beschrijuinghe van dien is zeer ghemeyne / soo wel om dat de beschrijuinghe van Dioscorides nerstich ghedaen is / als oock om dat dese planten alsulcken ghelijckenisse tsamen hebben / dat deene van dien bekent zijnde / dandere niemanden en connen onbekent zijn by al dien datter menichte is. S. Jans cruydt is ouer al zeer wel bekent / ende wordt zeer ghebruyckt soo wel byde Medicijns als Chirurgiens / dwelcke vele is groeyende aende canten vanden ackers / beplante plaetsen ende steenachtige gronden / iae oock op goede vette gronden. Dese gheheele plante is zeer ghelijck van wtspruyten / tacskens / gront ende tijdt de cleyne Santorie / die ronde roodtachtighe bloemen ende bladers heeft: Maer dit cruydt is ghehecten Perforata oft Millefora, om dat de bladers teghen de Sonne ghehouden schijnen te wesen vol gaetkens als punten van naelden. De bloemen zijn goedt van reucke / vet / lijmich / ende vol roode verwe ghelijck bloedt. Tsaedt groeyet ouervloedich in syn hulsen / ende is goedt van reucke / termentynachtich / bitter ende onlieflick van smaecke / maer om wonde balsemē te maeckē en is zijns ghelijcke niet / als zeer wel versocht hebben de zeer gheschickte Chirurgiēs van Montpelliers / waer dat iaerlicks een olie gemaeckt wordt gheheeten in henlieder spraecke de Trescalan, die zeer excellent is / als hier nae volgt.

Olie van S. Jans cruydt.

Neemt tsopkens van S. Jans cruydt ende olie van Olijfuen / van elcks twee pont / Mirrhe ende Gomme Elemni van elcks twee oncen / Termentyn / vier oncen / Aloës een once / Wieroock ende Mastick van elcks een half once: Menget die tsamen onder een / ende laetse staen sien in een dobbel vat nae de conste. Dese is oock zeer goedt teghen geelsucht ende graueele.

Alexandrijns Hypericum.

De bladers van desen zijn vier mael minder dan die vanden onsen / die int opperste vande tacskens dicke by een gelijck trosk ens groeyen. De bloemen zijn geel gelijck die vā ons S. Jans cruydt.

Cracht. Dioscorides. S. Jans cruydt (Galenus seght gheheel met saedt ende bloemen) ghesoden ende ghedroncken / doet water maecken ende verweckt den vrouwen henlieder maendtstonden.

Tselfde cruydt in wijn ghesoden ende ghedroncken / gheneest de derde ende vierde corsen.

Tsaedt veertich daghen achter een inghenomen gheneest de pijne inde heupen Sciatica ghenoemt. De bladers met tsaedt ghestooten ghenesen de verbrantheydt daer op gheleydt: ende doen ander sweeringhen cicatriseren eñ opheelen / seght Galenus. Plinius. S. Jans cruydt / stopt den camerganck / ende tsaedt heeft een dickmakende nature. Galenus. S. Jans cruydt / verwarmt eude droogt / ende is subtyl van substantie / in vueghen dat de maendtstonden vande vrouwen verweckt / ende doet water maecken.

Hert-hoy.

Nae den Hypericum oft S. Jans cruydt ist Herthoy meest bekent / dwelcke geerne groeyet aen beeckens ende waterkens die inde bemden loopen. Dit cruydt heeft rechte viercante steelkens voorts comende wt een zeer faselachtighe wortel / maer de bladers zijn wat meerder ende aderachtigher dan die van S. Jans cruydt / wesende oock vol gaetkens ghelijck punten van naelden / ende heeft oock gele bloemen / de welcke ghewreuen zijnde een bloedighe verwe gheuen. Tsaedt rieckt oock ghelijck Herst oft Termentijn. Tghebruyck van desen is den voorgaenden ghelijck / maer selder ghebesicht.

Cracht. Dioscorides. Tsaedt van Ascyron oft Herthoy een half loot swaer met honich water gedroncken / is zeer goedt teghen de pijne der heupen Sciatica ghenoemt / ende iaeght ouervloedich af de choleryeke vochticheden / maer dit drincken moet onderhouden worden tot datmen genesen is.

Tselfde cruydt ghestooten is zeer goedt gheleydt opde verbrandtheydt.

Androsæmon.

Ghelijck dit cruydt excellenter is / alsoo wordet oock min ghevonden / dwelcke niet en groeyet dan op doncker ende boschachtighe plaetsen. Dit cruydt wordt te waerachtigher Androsæmon gheheeten / om dat niet alleene de bloemen / maer oock de bladers ghewreuen oft geperst zijnde een bruyn-roodt sap gheuen / by dwelck alleene ghy dat sult moghen kennen wt den anderen voor Androsæmon, ende onderscheyden. De gheheele plante is meerder ende langher / hebbende min / maer so veel te meerder bladers dan S. Jans cruydt / den welcken dat van bloeme ende saedt is ghelijckende. De stelen zijn roodtachtich / dunne / rondt ende van twee cubitus hooghe. Dit cruydt groeyet opde houels ende boschachtighe plaetsen in Piemont by tslot Riuoli gheheeten / ende in dlandt van Languedoc inde Seuene bemden ende bosschen: Oock heb ick tselfde ghesien int voorleden iaer in Engellandt by Bristo / opde steile rootsen ende bosschen van Vincent ouer de riuiere / ontrent een Engelsche

Hert-hoy. In Griecks ende Latijn / Ascyron. In Hoochduytsch/ Harthauw ende Waldt hoff. In Italiaensch / Asciro. In Engelsch / St. Peters worte/ or Square St. Johns grasse.

Androsæmum.

gelsche myle oft onderhalue vande voorseyde staet van Bristo.

Dioscorides. Tsaedt van Androsæmon gebroken een half loot swaer ingenomen/iaeght af door camerganck de cholerike vochticheden/ maer principalick gheneset de Sciatica. Nae de camerganck moetmen cout water drincken. Tcruydt ghestooten gheneest de verbrandtheydt daer op gheleydt/ ende stelpet bloedt. Ægineta. Tsaedt van Hert-hoy ende Androsæmon heeft een purgerende cracht/ maer de bladers zijn stercker drooghende. Cracht.

Alderminste Hypericon: Oft oock is Coris van Dioscorides? Hypericum minimum supinum Septentrionale.

Dit cruydeken en is oock den Hypericon niet zeer onghelijck/groeyende op de Heyen/ sauelachtighe ende rouwe gronden van Brabandt ende Vlaendren/ voorts brengende tackskens eñ steelkens van een palme eñ twee duymen hooge. De bladers zijn cleyne/wat meerder dã vã ons Thymus. De bloemkens zijn bleeck-geel ende tsaedt vet/maer veel minder dan tsaedt van tghemeyne Hypericon: niettemin tghebruyck is eens.

Dese figuere vanden aldercleynsten Hypericum is de selfde vanden naevolghenden wolachtighen Hypericum gheheeten/ die terstondt hier by sal ghevoegt worden. Maer om dat de schilder de rouwe bladers minder heeft ghemaeckt/ ende nerghens de grijse wolachticheydt gheconterfeyt / soo sal die zeer wel moghen staen inde plaetse vanden cleynsten Brabandtschen Hypericon.

Wolachtich Hypericon. In Latijn/Hypericon tomentosum; ende is Hypericum supinum Clusij.

In vochte eñ waterachtighe plaetsen in dlandt van Montpelliers / die door de hitte vãder Sonnen wtghedrooght zijn / hebbe ick dickwils Hypericum gevondẽ dat niet meer dan een palme hooghe en was eñ plat ter aerden liggende/ hebbende oock minder bladers die met spacien van een stal/ maer niet soo dichte. Bloemen ende saedt zijn geelachtich ende bleeck. De gheheele plante is grijs ende rouw/maer min rieckende. De smaecke is dien vanden voorgaenden ghelijck / maer niet soo sterck.

Santorie/Cleyne Santorie/eñ Eertgalle. In Griecks/ Centaurion micron. In Latijn/ Centauriũ paruũ, Febrifuga, ende nae Dodonæus opinie Panax Leptophyllon van Plinius. In Hoochduytsch / Thausentguldẽ kraut/ Fieber kraut. In Franchois/Petite Centoire. In Italiaensch / Biondella. In Spaensch / Cintoria ende Fel de tierra. In Engelsch/ Centory.

Santorie met gele bloemen. In Latijn/Centaurium floribus luteis siue citreis pallidis Mesuæi.

Cleyn Santorie.

Santorie is eenen yeghelicken zeer wel bekent / den Hypericon gheheel ghelijck / dan dat roode bloemen heeft ende zeer bitter is/waerom dat oock Eertgalle ghebeeten wordt. Die zeer curieuse begeerders van figueren ende beschrijuinghen / die de teeckenen vande cleyne Santorie merckelicker begeeren/doen verloren arbeydt. Wy mochten willen dat wy niet veel meer planten en hadden die ergher beschreuen waeren.

Ick hebbe ghesien Santorie met witte bloemen by Doornick opden Drijevuldicheydt bergh.

Groote soorte van cleyn Santorie/gheheeten in Nederlandt Roode Gentiaen.

Dese voorleden iaeren hebben onse Herbaristen vercreghen onder den naem van Roode Gentiaen een cruydt viermael grooter van onderste bladeren dan dese cleyne Santorie: welcke bladerē bycants ghelijck waeren van grootte die van Seep-cruydt oft Madelgheer. De tacken/stelen/ghewas/ smaeck ende bloemen zijn andersins heel ghelijck die van de cleyne Santorie: Waer door wy dit hier eer ghestelt hebben dan onder de Gentiane: Nochtans mocht de wortel anders bewijsen: te weten/dat soude moghen wesen een middelplante halue Gentiana ende halue Centaurium.

Santorie met gele bloemen van Mesue, Geel Santorie.

My lust zeer wel te weten wat ghevoelen dat sy sullen hebben van dese gele Santorie: de welcke is groeyende op zeer veel plaetsen van Vranckerijck ende Duytschlandt/ desghelijcks groeytter vele byde pachthoeuen van Rondellet ende Assatius int landt van Montpelliers / oock opde hoeuelkens buyten Bristo/ende tot sommighe plaetsen in Arthois/ende oock onder het coren. De wortel is zeer cleyne. D'onderste bladers die naest der aerden staen/ zijn cleyne ende plat ligghende/ ghelijck inde voorgaende. De stele is onderhalue palme hooghe/by spacien twee bladers te gader hebbende / oft eer maer een blat met twee punten ouer beyde sijden vanden stele staende / ghelijck die van Geyten blat: want het tweede Periclymenon oft Geyten blat heeft de stele door tblat loopende/ principalick bouen ontrent de bloemen / maer dander heeft twee onderscheyden bladers. De bloemen zijn die vanden voorgaenden ghelijck/maer schoon goudt-geel van verwe. Dit cruydt is bitter. Maer waer toe dat goedt is/en hebbe ick noch door experientie niet bevonden.

Dioscorides, Galenus, Cruydt van cleyne Santorie groen ghestooten gheneest de versche wonden daer op gheleydt/ende suyuert d'oude sweeringhen/ende doetse sluyten. Cracht.

Dioscorides. Cleyn Santorie ghesoden ende gheten / iaeght af door camerganck de colerike ende grofue taeye vochticheden ende humeuren. Dioscorides. Sop daer cleyne Santorie in ghesoden is/ is goedt inghegheuen teghen de pijne der heupen Sciatica ghenoemt / want het trecket bloedt/ende beneemt de pijne/ende als Galenus seght/ tbrengt wt de groue ende gele colerike materien ende purgeert sulcke dinghen / hoe wel dat meest helpt alst soo sterck werckt dat bloet afiaeght. Dioscorides, Galenus. Sap van cleyne Santorie is zeer goedt gebruyckt in medicijnen teghen de ghebreken der ooghen / dwelcke met honich ghemengt / de duysterheydt vanden ooghen weghneemt/ende verclaert tgheſichte. Dioscorides, Galenus. Tselfde sap met wolle van onder ingheset / verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden ende iaeght af die doode vruchten/ maer ghedroncken/ gheneset de ghebreken vande zenuen.

De maniere van tsap wt te trecken.

Dioscorides. Men plucket cruydt alst met saedt gheladen is / ende vijf daghen in water gheleghen hebbende/ wordet ghesoden soo langhe alsser water op light: Soo haest alst coudt gheworden is/ wordet wtghedruckt door eenen lynen doeck/ende tcruydt wegh gheworpen zijnde / wordet wederom ghesoden tot dat soo dicke is als honich. Sommighe nemen tgroen cruydt met saedt gheladen ende stooten / dan drucken sy tsap wt in eenen onverlootten eerden pot / dwelcke sy met een houten spatel eenparich roerende inde Sonne laten dicke worden/ ende ist datter yet hart blyft hanghende aenden mondt vanden pot/ dat schrabben sy af/ ende menghent met dander sap/ dwelcke sy snachts zeer wel gestopt houden: Want den dau die by nachte valt / belet de sapen stijf te worden. Maer de sapen die gheperst worden wt drooghe wortels oft cruyden / die worden bereydt nae datse ghesoden zijn/ ghelijck wy verhaelt hebben daer wy vande Gentiane schrijuen: Maer die wt vochte schorssen oft gestooten cruyden ghemaeckt worden/ die worden inde Sonne dicke ende stijf gemaeckt ghelijck voorseydt is. Alsoo verstaen ick dat wt de Thapsia, Mandragora, ende dergheliicke cruyden/ oock wt de serpe druyuen tsap ghetrocken wordt: Nochtans wt Lycium, Alssem/ Hypocistis ende dergheliicke planten / wordet sap wtghetrocken ende dicke ghemaeckt/ opde maniere by ons hier verhaelt. Galenus. Tcruydt van Santorie ghedroogt/wordt ghemengt met dinghen die toeheylen ende drooghen/te weten met de ghene die holle zeerichedē ende fistels wtter nature heylen/

ende verouderde hartheden sachte maecken/ oft quade open zeericheden gheneſen. Dwordt oock ghemenght met dinghen die catharreuſe ghebreken gheneſen / onder de welcke die medicijnen de beste zijn/die sterck droogende met eenighe tſamentreckinghe/ gheen scherpheydt en hebben.

Tſap van dien ghemerckt dat de ſelfde crachten heeft/dat is te ſegghen / drooghende ende afvaeghende / mach oock zeer fray alle des voorſeydt is volbrengen. Santorie is eẽ zeer goede medicijne om de verſtoptheydt der Leuer te openen. Oock is die zeer goedt van buyten opgheleydt op de verharte Milte/ ende deſghelijcks oock tſap ghedroncken. Tſap met een weynich ſoudts ende azijn inghenomen/ treckt af (ſeght Plinius) de gele cholerijcke vochticheden. Santorie ſuyuert/ doet ſcheyden/ ende opent door haer groote bitterheydt: daerom gheneeſt die oock de cortſen die wt flegmatijke oft vochtighe humeuren commen/ ſoo wel als de Gratiola, ende oock de Geelſucht.

Apuleius. Cruydt van cleyne Santorie tot poyer gheſtooten wordt met wijn inghegeuen teghen de fenijnige beten vanden Aderſlanghen: oft de ſelfde gheſtooten in ouden wijn ende dan daer af ghedroncken / is oock daer teghen wtter maeten goedt. Cleyne Santorie in water ghesoden tot op een derdendeel/ gheneeſt de Geelſucht alſmen daer af drinckt ſoo veel alſmen kan.

Sap van cleyne Santorie/ als bouen ghegheuen/ verdrijft de wormen/ende oock de dunne ronde wormen des buycks. Apuleius. Als yemandt fenijn in d'lijf heeft inghenomen/dat hy drincke tſap van cleyne Santorie/ met azijn ghemenght/ tſal terſtont tfenijn doen ſcheyden. Inſghelijcks/ mach hy drincken een vierendeel loots vande wortel in drye croeſen wijns. Nochtans ſeght Dioscorides dat de wortel nerghens toe en dient.

Meſue. De ſelfde crachten die Dioſcorides toeſchrijft de Santorie met de bruyn-roode bloemen/die is Meſue by deſe naevolghende woorden den gelen oock gheuende / Cleyne Santorie is tot alle ſaecken zeer goedt / ende dat met ſijn bleecke geelachtighe bloemen ende ſaedt. Tverwarmt ende drooght tot inden tweeden graet / oft als Rufus ſeght/ tot int eerſte vanden derden graet/ weſende van een eertachtighe ſubſtantie ende om de verbrantheydt zeer bitter: oock van een ander eertachtighe die niet verbrant en is/ met een waterachtighe ghemengt/ door de welcke dat een weynich tſamen is treckende: ende wt wat luchtighe die ſoet is/ ende een vierighe die ſcherpachtich is ſonder byten. Daerom gheneeſt ſy zeer crachtich de quade zeericheden eñ wonden. Want ſy vaeght af/ ſy drooght eñ verteirt de vule ouervloedicheydt/ iae ſy maeckt ſomtijdts ſoo gheweldighen camerganck/datſe open doet de monden vande aderen door de welcke tbloet wtgaet. Waer af Hermes in twijfel was/ ſonderlinghe midts datſe de wonden heylet ende toeſluyt / ende als Alkindus ſeght/ ghemerckt datſe goedt is teghen tbloet ſpouwen/met tſelfde te ſtoppen ende d'open aderen te ſluyten. Maer dit twijfel neemt wegh die contrarieteydt vande principale ſubſtantien die in haer zijn/ te weten de bittere ende noch meer de tſamentreckende/ welcke eerſte werckt dicke makende/om dat deſe cracht bereyder is om te wercken wt de dominerende ſubſtantie. Want nae haer langhe werckynge ſoo beroert de byttende hitte die wt de ſcherpe ſubſtantie verweckt is/d'lichaem/ ende brenght by/ de voorſeyde hinderniſſe:nochtans niet altijdts/ maer als ſy te zeer vele purgeert. De Santorie/ principalick de cleyne/ purgeert de rauwe flegmatijcke vochticheden ende de gele cholerijcke humeuren ende oock ander materien wt de zenuen ende iuncturen/ maer deſe zeer traeghelijck. Daerom is ſy zeer goedt tot de ghebreken van deſe leden/ als oock teghen de Sciatica / met een clyſterie ingheſet/ oft als een plaeſter daer op gheleydt. Inſghelijcks is ſy oock goedt den gheple tten muſelen, maer ghemengt met een cruymken broots / ende een weynich ſoudts ende honich oft olie van olijfuen.

Sy gheneeſt oock de verſtoptheydt vande Leuer ende Milte/ ende is zeer goedt teghen de Colica ende pijne des buycks. Sy doodet de wormen ende drijft die af/ ſy verweckt de maendt ſtonden vande vrouwen / ſy gheneeſt de pijne vande moeder/ ende iaeght af de doode vrucht: Maer door haer tſamentreckende ſubſtantie ſtelptſe tbloet: ſy gheneeſt ende doet ſluyten de wonden/ ende oock de quade oude zeericheden/ ſonderlinghe tpoyer van dien alleene/ oft onder de ſalue ghemengt. Oock een decoctie daer af ghedroncken gheneeſt de fiſtels ende oude vuyle ſweeringhen.

Sommighe willen oock ſegghen dat tſelfde gheworpen in eenen ſiedenden hutſepot/ de ſtucken vleeſch weder aen een vaſt maeckt. Dat oock met meede oft azijn-honich ende een luttel ſoudts/ oft met een gehonichde decoctie van Ameõs ende Sal gemme/ raſſcher purgeert ende ſoeter. Maer als daer Maſtick by ghedaen is/ ſoo belettet dat d'aderen niet en opent.

Coris van Montpelliers.

Dit cruydt Coris mocht wel Core, dat is maegdeken oft meiſken gheheeten zijn/om dat gheheel ſchoone ende zeer blyde van aenſien is. Maer Hippocrates ende die ouders hebben dat Coren dat is/ appel vander ooghe ghenoemt/om dat tſaedt den appel vander ooghe oft het ronde met de Criſtalline vochticheydt niet onghelijck en is/ghelijckmen mach ſien in dit Coris: dwelcke om dat wydt nerghens elders gevonden en hebben dan tot Montpelliers ende Frontignaen aenden voet vanden

bergh

Coris van Montpelliers. In Latijn/Coris Monspelliaca.

berg Cetus, ende by Magalone/ noch oock ghehoort en hebben dat elders bekent is: daerom hebben wy dat den toenaem ghegheuen vande stadt die vermaert is van zeer excellente planten. Dese zeer luttel gevonden plante / ten waer dat sy hier op zeer wel diende / ende accordeerde / wy souden ghemeyndt hebben dat gheweest hadde d'alderminste Heyde/ oft eenighe middel soorte tusschen den Hypericō, om de roode verwe/ eñ dē Veldt-Cypres om de bladers: Maer nu meyne ick dat by gheen ander en mach gheleken worden dan byden Coris: Want theeft veel dicke / hartachtighe/rechte ronde tacxkēs/ die houdtachtich zijn/

Coris van Matthiolus. In Latijn/Coris Matthioli.

van een palme oft onderhalf hooghe / waer aen de bladerkens vast by een staen gelijck die vande groote Heyde / bouen oock hebbende dergheliicke troskens van purper bloemkens/ die zeer aerdich ende lustich zijn om siē. Tsaedt groeyet besloten in blaeskens oft weeckachtige buskēs/ dwelcke rondt is/dien vanden Tamariscus ghelijck ende graeu oft bruyn/ ghewonden in zeer dunne vellekens oft schubbekēs/ al oft den appel van het oogsken daer door soude beter bewaert zijn. De wortel is voorwaer veel meerder / langher ende dicker / dan nae den eysch vande plante / van grootte eñ verwe die vande cleyne Ossen-tonghe ghelijck. Tgheheel plantken is roodtachtich / ende wordt ghepresen om het roodt sap vande wortel daer de lakenē mede gheverwet worden. De smaecke is bitter ende scherpachtich / ende niet sonder reucke. Waerom dat Rondellet ende Assatius mijn zeer gheleerde meesters ende ondersoeckers van cruyden in dese Vniuersiteydt/ niet en hebben ghetwijfelt dat Corin te heeten: waer in dat accordeerde de groote menichte van hen discipels.

Dioscorides, Ægineta. Saedt van Coris met wijn ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet water maecken: gheneest oock de beten vande fenijnige spinnen: ende is zeer goedt den ghenen die Sciatica hebben/ ende den hals ghecromt tot op de schouderen hangende. Crachte.

Tself-

Tselfde met peper ghemengt is goedt teghen tschudden ende beven: maer den ghenen die eenen crommen hals hebben/ist zeer goedt met olie ghemengt ende daer mede ghestreken.

De wortel in wijn ghesoden ende ghedroncken men seght dat helpt den ghenen die flau van herten zijn: Maer int dræncken moet de siecke zeer wel ghedeckt zijn: Want tsweet sal hem ouer alle sijn lichaem wtbreken/ waer door dat hy sal wedercrijghen sijn eerste cloeckheydt ende sterckte.

Coris van Matthiolus.

De Coris van Matthiolus heeft de bloemen die vanden ghesternden veldt-Ayjuyn ghelijck/ lijfverwich/ waer af de puntkens geel zijn: wt een houtachtighe wortel brenghet voorts veel steelkens van een spanne hooghe/ ende de bladers die vanden Kali oft Spurie ghelijck/ die sterrewijs voorts comen wt de knoopkens. Dit cruydt groeyet gheirne in bemden aende zeecant gheleghen: also wel in Nederlandt als Prouencen.

Camphorata van Montpelliers: Oft oock is Chamæpeuce van Plinius oft humilis Picea? Camphorata Monspelliaca.

Tweede Anthyllis: In Latijn/ Anthyllis altera Italorum.

Tcruydt Camphorata gheheeten van die van Montpelliers schijnt ghenoech te willen zijn de Chamæpeuce: want tbrengt voorts wt een houtachtighe wortel veel dunne ende rechte steelkens van eenen voet hooghe/ zeer dichte met bladerkens becleedt die vandē Lerckeboom ghelijck/ de welcke eenen drooghenden eñ laffen smaecke hebben. Dit cruydt is groeyende inde oude ghespleten mueren vanden Amphitheatre van Namaus/ ende oock elders ontrēt Namaus ende Montpelliers/ tusschē de brugghe Juuenal ende de Latre poorte: Maer in Vranckerijck ende op ander plaetsen van Italien wordt dat selden ghevonden.

Cracht. Dit cruydt heeft de cracht vanden Ruyters cruydt/ ende is zeer excellent om de wonden te ghenesen/ want het heylt/ drooght ende sluyt. Chamæpeuce, seght Plinius lib. 24. cap. 15. is een sonderlinghe ende eyghen medicijne tot de pijne vande lendenen ende rugghe graedt.

Tweede Anthyllis.

Eenighe gheleerde mannen van Italien waeren van opinie dat dit cruydt met cleyne bladerkens dwelcke een medesoorte is vande Camphorata ende den Pinus humilis ghelijckende/ de tweede Anthyllis was van Dioscorides, met de bladers ende tacxskens vanden Veldt-Cypres mannekens: maer aenghesien dat soo stercken reucke niet en heeft/ soo hebben wy lieuer daer voor willen behouden de Iua Moscata van Montpelliers. Dese plante is van tacxskens/ bladers/ wtspruyten ende ghedaente de Chamæpeuce oft Camphorata van Montpelliers ghelijck/ maer geheel minder/ voorts brenghende aen d'opperste vande tacxskens/ wolachtighe/ oft mosachtighe bleeck-gele bloemkens/ zeer drooghe van smaecke.

Knaptandekens cruydt oft Calfs Snuyte. In Griecks ende Latijn/ Antirrhinum, vulgo Caput canis & caput vituli, van Apuleius, Cynocephalis. In Hoochduytsch/ Orãt. In Fràchois/ Moron violet. In Arthois/ Teste de veau & gueule de veau. In Italiaensch/ Antirino. In Spaensch/ Veserra yerua ende Cabeza de ternera. In Engelsch/ Calfes snowte oft Snapdragon.

Orant met gele bloemen.

Knaptandekens-cruydt oft Calfs snuyte.

Met gheen bequaemer/ waerachtigher oft fraeyer teecken/ en mocht dit cruydt te kennen ghegheven werden/ dan met de naem van Antirrhinum oft Calfs snuyte: Want gheen plante ter werelt en is beter ghelijckende/ met trelleken daer tsaedt in light/ thooft/ d'aensicht/ neusegaten/ ooghen ende open muyl van een Calf/ als dese/ de welcke in Italien ende Vranckerijck/ sonderlinge in Provencen ende Languedoc/ ghenoech te vinden is onder d'Olijf boomen/ draghende lanckworpighe purper bloemen die wt den rooden violet zijn/ oft roosachtich/ oft witachtich/ vã fatsoen lanck/ maer voren breedt gelijck eenen Leeus muyl/ half ghesloten niet wijdt open staende/ waer in dat de neerstighe biekens als sy daer binnen cruypen om honich wt te suyghen/ wederomme als met deurkens besloten worden. De bladers ende stelen staen wtghespreydt/ ende zijn broosch/ dien vanden Steen-Violieren ghelijck/ ende oock van wortel niet ongheliick. Tsaedt is swert maer minder dan tswert Heulsaedt. Dese plante wordt inde houen van Nederlandt/ Engellandt/ ende Duytschlandt gheoeffent om de fraeyheydt vande bloemen/ maer en groeyet daer niet buyten op tveldt.

Knaptandekens-cruydt met gele bloemen en is van gheenen anderen aert noch fatsoen dan dat breeder ende corter bladers heeft: oock en wordet buyten inde velden soo veel niet ghevonden/ maer wordt inde houen onderhouden als een wtlandtsche plante. Dinersche ꝑt.

Cleyn Orant.

De velachtighe hoykens die van ghedaente ghelijck zijn thooft van een Calf oft Simme/ bewysen oock dat dit cruydt een soorte van Orant is: oock heuet de bladers/ ende purper bloeme den anderen gheheel ghelijck/ maer minder/ ende neffens d'wtspruyten vande bladers met spacien minder

voorts

Cleyn Orant. In Latijn/ Antirrhinum minimum, ende is Phyteuma oft Antirrhinum syluestre van Dodonæus, oft Caput Maurohebræi, aut Simiæ van sommighe; ende is by auentueren het Orontium of Aurantium van Archigenes/ dat is den muyl oft hooft van eenen Iodemoore oft Simme.

Alderkleynste Orant. In Latijn/ Antirrhinum alterum minimum repens.

voorts comende / ghelijck oock de ghehele plante minder is ende min scheuten heeft. Dit cruydt groeyet ouer al ouervloedich van selfs soo wel inde houen als aende canten vande onghebouwede velden / ende wordt in Duytschlandt gheheeten Orant / de naem ghenomen zijnde / als schijnt / van Archigenes Orontium. Dese plante groeyet als nu minder als dan meerder / bladers hebbende die veel smalder zijn dan die vanden Vlas oft wilt Vlas: Waerom dat sommighe hebben willen seggen dattet was d'Antirrhinum van Plinius.

Alderkleynste Orant.

In sommighe ackers gheleghen in Zuydt-Vlaenderen ontrent Cortrijck / Oudenaerde ende Doornick wordt oock ghevonden een cleynder sorte van Orant / meestendeel ligghende / ende is andersins den cleynen voorgaenden ghelijck in purpurachtighe bloemkens / ende in blaerkens ende steelkens: maer is nochtans veel cleynder.

Cracht. Dioscorides. Groot Orant ouer d'lijf ghedraghen / belet de cracht vande toouerien / ende doet vrientschap vercrijghen als yemandt daer mede ghesmeert is / ghemengt zijnde met olie van Lelien oft Cypres. Apul. De wortel van groot Orant in water ghesoden / ende daer mede somtijdts d'ooghen ghestoeft / versoet terstont d'loopen vanden ooghen ende ghen eset.

Galenus. T'saedt en is niet nut / maer t'cruydt heeft de cracht vanden Sterre-cruydt hoe wel dat veel onsterker is.

Diuersch cleyn Orant.

De soorte van cleyn Orant groeyet opde houels vande Trinite ontrent Doornick / van wtspruyten ende gedaente den gemeynen niet zeer onghelijck: maer daer is verschil inde bloemen / de welcke die vande Violieren oft Christus-ooghen ghelijck zijn / ende soodaenich als Dioscorides gheeft synen

nen Orant oft Antirrhinum: Oock en is tsaedt niet besloten in huysKens die een Calfs-snuyte ghelijck zijn.

Wildt Vlas. In Griecks/ Osyris. In Latijn/ Linaria, oft Vrinaria: oft oock is Antirrhinū van Plinius, oft Beluedere vande Italiaenen/ Scoparia ghenoemt? In Hoochduytsch/ Lijnkraut/ Onser frauwē Flaschz. In Franchois/ Lin sauuage. In Italiaensch ende Spaēnsch/ Linaria, eñ is Chrysocome Gesneri Dalesc. In Engelsch/ Tode flax.

Rieckende wildt Vlas met purper bloemen vā Languedoc. In Latijn/ Linaria purpurea odorata.

D'wtlegghinge vanden Griecfschen naem schijnt te beteeckenen een cruydt dat water doet maken ende vrine lossen: Daerom ghemerckt dat tghemeyne wilt Vlas in Latijn Vrinaria ghenoemt is/ om sijn sonderlinghe cracht van te doen pissen/ dat oock de figuere meer dan eenighe ander is accorderende/ soo en hebben wy gheen reden om dese soo zeer versochte plante te wederlegghen/ ende een ander vremde te vorderen/ wiens cracht onseker is/ alleene tfundament nemende van dat sy bequamer is om mede te vaegen: al oftmen niet zeer veel planten en vonde/ daer af de tacksKens souden moghen dienen om bessemKens te maken/ die nochtans daerom gheen Osyris en soudē wesen: Oock en ist gheensins teghen d'opinie van Galenus: Want hy ende Ægineta volghende tbediet vanden naem/ al oft die ghenomen ware van vaeghen ende schoon maecken/ schijnen te willen bewijsen d'Osyris oft Scoparia. Ende als yemandt scherper soude willen ouerleggen ende aenmercken de Scoparia oft Belvidere vanden Italianen/ hy soude sien dat de bladers langher heeft dan die van dwilt Vlas/ ende oock veel meer/ gheensins bitter/ sodanich nochtans als Galenus ende Æginera de selfde willen hebben/ noch oock gheensins nut tot de dingen die tghemeyne wilt Vlas is crachtich eñ waterachtich doende aen de Geelsuchtige menschē die bycans in watersucht gevallen zijn: Welck wilt Vlas ouer al genoech groeyet/ eñ door de gelijckenisse vā Vlas zeer wel bekent is: iae is de cleyne Esula soo by comēde/ dat de verstādige Barbari by dit versKen nootsakelijck d'onderscheyt ghestelt hebben van dese twee plantē/ seggēde, Esula lactescit, sine lacte Linaria crescit: dat is: Esula heeft een melckachtich sap/ maer wilt Vlas groeyet sonder melck. Maer de bloeme van dwilt Vlas is fraeyer eñ meerder/ staende lancks dopperste vande stelē ghelijck trechterKēs/ oft achter ommegecromt ghelijck die vandē Riddersporen/ ende voren siende ghelijck die vanden Orant.

De soorte van wilt Vlas die ick eerst ghevonden hebbende aenden voet vanden ghebergten van Vigan in Languedoc/ inde Castanie bosschen/ eñ mijnen vrienden in Nederlandt ouer veel iaeren ghesonden hebbe/ om daer te saeyen/ ghelijck die boomachtiger is/ soo is sy oock veel aerdigher/ min ghevonden ende naeder comende de beschrijuinghe van dien. Maer ghemerckt dat haer crachten van ons onversocht zijn / soo stellen wy hier de figuere ende alleene met luttel teeckenen de beschrijuinghe van dien: want sy en verschilt niet van d'ander/ dan datse min bladers heeft/ purper bloemē/ eñ dunder ende buyghelicker tacxskens van eenen voet ende onderhalf lanck / wisachtich / die oock bequaem zijn om te vaeghen/ andersins sout ghy meynen int eerste aensien dat wildt Vlas oft Linaria waere.

Diuersche soorten van purper Osyris. In Latijn/ Linariæ purpureæ varietas.

Witten Osyris.

Inde houen van Nederlandt wordet somtijdts ghevonden met witte bloemen. Dleegh Vlascruydt van Clusius is gheheel cleynder/ maer dien niet onghelijck/ dwelcke groeyet op dorre gronden ontrent Salamanca.

Diuerscheydt van Purper Linaria.

Wy hebben oock een ander soorte ghesien die veel dunder van scheuten ende tacxskens was / met smalder bladers/ ende bruynviolette/ witte / ende hemels-blaeu bloemkens. De derde soorte was van tacxskens / bladers ende bloemen ghelijck die met purper bloemen van Languedoc / maer sonder reucke. De vierde is die van Languedoc met smalle bladers ende welrieckende: veel groeyende inde wijngaerden van Montpelliers.

Cracht. Dioscorides. Wilt Vlas ghesoden ende ghedroncken/ gheneest de Geelsucht.

Galenus. Wilt Vlas heeft een bitter qualiteyt/ ende een cracht van te openen de verstoptheden.

Valentsch wildt Vlas.

Dese plante heeft de bladers vanden Hypericon oft Cytisus aen tacxskens ende scheutachtige steelkens van eenen voet hooghe / drye by een staende / de welcke heeft gheplucht gheweest vanden nerstighen ende zeer gheschickten Herbarist C. Clusius, int landt van Valence. Theeft oock de

Valentsch wildt Vlas. In Latijn / Linaria Valentina Clusij.

Linosyris vande iongher Herbaristen. In Latijn / Linosyris nuperorum: oft oock is een soorte vā Tripolium? oft de derde soorte van Wildt Vlas van Tragus?

gele bloemen groeyende lancks dopperste vande stelen / die vanden ghemeynen wilden Vlas ghelijck / die voren breet zijn ghelijck een muyl / ende wolachtich / maer achter hebbense hoornekens oft steertkens die purper zijn. Dit cruydt bloeyet in Meerte inde bemden van Valence.

Linosyris vande iongher Herbaristen.

De ionghe Herbaristen hebben dese plante om de ghelijckenisse die sy heeft met de ghemeyne Linarien ende Scopariis, ghenoemt Linosyris. Want sy heeft stijfue tacksKens ende de bladers van tghemeyne wilt Vlas oft Scoparia: maer de bloemen staen bouen op tsop vande stelen / de welcke verstorven geel zijn / staende ghelijck die vanden berg Sterre cruydt met smalle bladers / oft die vāden Crithmum Chrysanthemum, van grootte ende fatsoen die vande groote oft cleyne Coniza ghelijck. De steelkens zijn eenen voet oft eenen cubitus hooghe. Dese plante hebbe ick oock ghesien opde hoeuels van Languedoc niet verre vande zee opden wegh soomen gaet nae de baden by Frontignaen / de welcke scherp van smaecke is / lijmachtich / bitterachtich / de Sene bladers zeere ghelijck / ende bycans vanden smaecke van Thymelæa.

Scoparia.

Dit cruydeken en schijnt soo aerdich noch soo lustich niet te zijn metter daet / als dē Italiaenschen naem betoont: want theeft de bloemkēs zeer cleyne / druyfachtich / groeyende aen verstorven groene tacksKēs / ēn zijnde van ghelijcke verwe. Theeft oock zeer veel tacksKens wydt wtghespreydt / met zeer veel bladers / tweemael langher dan die vanden Vlas / ende die vanden Vloey cruydt ghelijck / de welcke den gheheelen Somer groen staen / ende midts dat zeer luttel ghevonden wordt / soo pleget in Italien inde houen ende in eerde potten onderhouden te worden / maer nu ter tijdt ist daer zeer ghemeyn.

Purper blaeu cruppende wildt Vlas.

Dese plante is van bloeme ende bladers gheheel ghelijck den voorseyden wilt Vlas met purper bloe-

Scoparia, ende is Osyris Græcorum Dodonæi, ende Osyris van Anguillara. In Italiaensch/Belveder.

bloemen / byde welcke dat ghevoeght moet zijn: Nochtans ist dunder van steelkens die onderhalue palme lanck zijn/ niet ouer eynde staende/ maer ligghende plat ter eerden ghelijck de Poleye / oft Coris van Montpelliers/ oft eerste Sesamoides. De bloemen zijn blyde purperblaeuw/ van verwe die vanden Coris ghelijck. Ende worden oock ghevonden geel. Tghe heel cruydt is bitter van smaecke ende een weynich scherp. Ick en hebbe dese plante nerghens ghesien dan inden hof van onsen vrient H. Morgan. Dese leste iaeren is my dese ghesonden gheweest door Monsieur Myrou met het geel ligghende naestvolghende Wildt Vlas.

Purperblaeu cruppende wildt Vlas. In Latijn/ Osyris purpurocærulea repens.

Geel ligghende wildt Vlas.

Gulden Linaria van H. Bock. In Latijn / Linaria aurea Tragi, en is Hyssopus vmbellifera Dioscor. Guillandino.

Passerina Linariæ folio, ende is tweede Chrysocome van Mouton.

Dit cruydt schijnt in alder manieren te wesen een soorte vande Linosyris, want sy en verschilt gheensins van ghedaente/ hebbende de selfde bladers ende stelen van eenẽ cubitus hooghe/ de welcke bouen ghedeylt zijn in veel vleugels oft syde scheuten / maer dopperste bobbelachtighe hoyfkens vande bloemen/ zijn blinckende door de groote menichte van gulden hayrkens / daer sy af vol zijn. De wortel is houdtachtich ende saselachtich/ maer tsaedt is cleyne. De crachten van dese plante zijn my onbekent. Ick hebbe dit cruydt lustich sien bloeyen inden voorleden Somer / inden hof vanden zeer vermaerden man D. Peeter Breughel/ Coninckliicke leser inde Vniuersiteyt van Loeuẽ/ ende oock inden hof van onsen vrient Peeter van Coudenberghe ende Jacob Plateau.

Passerina Linariæ folio.

Dit cruydt moet oock om sijn ghedaente ghevoeght worden byde soorten van wildt Vlas: want sijn bladers zijn die vanden wilden Vlas ghelijck / maer hoopwijs staende / aen d'opperste hoyfkens Coriander saedt ghelijck/ ende die vanden Chrysocome, maer bleecker / op cleyne steelkens oft scheuten die vanden Vlas ghelijckende. De bloemkens zijn bleeck / ende heeft zijnen oorspronck wt dlandt van Montpelliers. Dese plante onderhoudt oock te Doornick in sijnen hof Jan Mouton.

Vlas.

De Latijnsche hebben met de Griecken dit cruydt Linum, dat is/ Vlas ghenoemt/ om de rechte draeyen vande schorsse / die ghedeylt pleeght te werden in rechtloopende hayren / de welcke oock in Griecksch Lina gheheeten waeren/ waer af dat comt dwoordt Linea ende Libella, dwelcke zijn de reghel oft Linie ende Waterpasser/ daer mede de rechtmaeckinghe vande hoecken ende wanden gepast werdt: Ghelijck oock de Visschers den draet daer de anghel aen vast is / Linie heeten. Dese plante heeft hier voortijdts ende is oock noch soo zeer bekent / dat verloren moeyte is de selfde te beschrijuen/ ghemerckt datse wt de voorschreuen soorten van wildt Vlas zeer licht om kennẽ is. Theophrastus liet hem duncken dattet Vlas alst degenereerde/ veranderde in Lolium: Maer onse boeren segghen/ dat sy tselfde noyt ghesien oft ghehoort en hebben.

Vlas. In Griecks/ Linon. In Latijn/ Linum satiuũ vulgare cæruleum. In Hoochduytsch/ Flas; ende Lein. In Franchois/ Lin. In Italiaensch ende Spaensch/ Lino. In Engelsch/ Flax.

Geel zee-Vlas van Languedoc. In Latijn/ Linum marinum luteum Narbonense.

Geel zee-Vlas.

Ontrent de bemden ende groene oeuers vander zee van Languedoc / ende tusschen tstaende water ende de zee groeyet dit cruydt / veel tacken voortbrenghende van eenen voet oft onderhalf lanck/ de welcke rechte ẽñ dunne zijn / maer min bladers dã die vandẽ Vlas hebbende / die oock taey zijn/ ende een schorsse hebben bequaem om te spinnen. De bloemen zijn die vanden Vlas niet ongelijck/ maer geel ende cleynder/ de welcke voorts comen in Wedemaendt ende Hoymaendt. Tsaedt ẽñ de vellekens daert in light/ zijn insgelijcks veel minder. Dese plante en is op ander plaetsen vã Vranckerijck niet bekent: noch oock in Duytschlandt ende Engellandt.

Cracht. Dioscorides. Vlas is den ghemeynen man wel bekent/ waer af tsaedt de selfde crachten heeft vanden Fenegrieck: tdoet scheyden / ende vermurwet alle heete gheswillen wtwendich ende inwendich. Lynsaedt met honich / olie ende een luttel waters ghesoden / oft met ghesoden honich ghemengt/ gheneest (als Galenus oock seght) alderande vlecken int aensicht/ ende raew (als Plinius oock seght) nemet wegh de masels. Tselfde met Salpeter ende Figheboom asschen ghemengt/ verdrijft ende doet scheyden harde gheswillen ende apostumatien aen die ooren.

Met wijn ghesoden / suyuert de quade voorts etende sweeringhen. Met soo veel kersse ende honich ghemengt/ doet af vallen de rouwe quade naghels aen handen ende voeten/ daer op geleydt.

Met honich ghemengt ende inghenomen/ versoet den hoest ende betert de gebreken vande borst.

Met meel van Peper ende honich ghemengt/ ende ghelijck een taerte een goedt deel gheten/ verweckt tot byslapen. Water daer Lynsaedt in ghesoden is met een clysterie inde darmen oft moeder ghedaen/ gheneest de quetsuren vande selfde partien/ ende doet camerganck hebben.

Tselfde is zeer goedt ghebruyckt int stouen oft baden/ teghen de verhittinghe vande moeder.

Lynsaedt olie/ vermurwet ende slaeckt de ghecrompen senuen. De selfde varsch ghedroncken is goedt teghen tgraveele/ ende doet vergaen door versoeten de pijne der sijden ende des buycks.

Ægineta. Lynsaedt is warm tot inden eersten graet / ende middelmatich in vochticheydt ende droog-

drooghe. Lynsaedt gheten genereert winden al waert oock gherooft in een panne / soo vol ist van ouervloedighe vochticheydt: Nochtans ist den inghewant zeer aenghenaem/ welck ontrent het net light/ iae soo zeere als eenich dinck mach wesen. Sommige ghebruyckent gherooft voor een sausse/ min noch meer dā tsoudt met garum oft pekel ghemengt. Sommighe menghent onder meel/ ende backen daer broodt af/ dwelcke de maghe ende teiringhe van dien teghen is/ soo dat dlichaem sobcrlijck is voedende. Aengaēde de camerganck/ soo en ist te prijsen noch te verachten/ nochtans heeft het zeer luttel cracht om water te doen maeckē/ welcke cracht crachtigher is int gherooste: Ende deshaluen stoppet den buyck meer.

Plinius. Lynsaedt met Anijs in water ende olie ghesoden/ is zeer goedt gheleydt op de Squinancien: maer teghen den buyckloop ende Roomelisoen wordet met azijn daer op gheleydt.

Met rozijn gheten/ is zeer goedt teghen de pijne vande Leuer ende tegen het widroogen.

Met de wortel van wilde Concomers ghemengt/ treckt wt alle doornen ende splinters/ ende oock ghebroken beenders.

Wildt Vlas met witte bloemen. In Latijn/ Linum syluestre floribus albis. **Oft oock is** Linum syl. 3. Clusij?

Wildt Vlas met dunne bladers. In Latijn/ Linum syl. tenuifolium.

Dese plante wordt somtijdts ghesien opden wegh van Montpelliers tot Frontignaen / aende rouwe cantē vāde veldē vā Linguagot eñ steenrotsen/ de welcke voorts brēgt lange/ rōde/ clare tacksk ens drye palmen hooghe/ waer bouen aen groeyen witte bloemkens die meerder zijn dan de gele vanden Zee-Vlas. De blaerkens zijn veel smalder dan die vande Scoparia, ende van cleynheydt die vanden Corael-cruydt oft Venckel ghelijck/ de welcke staen rondtomme de stelen.

Wildt Vlas met dunne bladers/ ende diuersche soorten.

Wildt Vlas en is niet alleene inde houen van Nederlandt menigherhande verschil hebbende van bloemen/ maer oock van bladers/ van dwelcke C. Clusius heeft aen onse vriendē hier te lande gesonden int iaer 1575. diuersche saden wt Weenen in Oostenrijck; wāt d'een heeft dunne smalle blaerkens met zeer veel schueten oft tacks kens/ ende dander heeft bree bladers/ vande welcke wy hier in Nederlandt noch geen bloemen ghesien en hebben.

Dat met smalle bladers/ is den ghemeynen Vlas byeans ghelijck/ behaluen dat tgheheel cruydt veel dunder oft teerder is/ bloemkēs dragēde met vijf blaeu blaerkēs die terstont afvallē eñ vergaen/

 die

die vanden ghemeynen Vlas ghelijckende / heeft oock zeer veel tackſkens oft ſteelkens van eenen voet eñ cubitus hooge/waeraẽ blaerkẽs groeyẽ die veel cleynder zijn dã die vã Vlas/oft wilt Vlas met de purper bloemen. De wortel is lanckworpich ende (ſoo ick meyne) inde winter ouerblijuende.

Wildt Vlas met breede rouwe bladers.

Geel Clocxkens met bladers van Vlas. In Latijn/ Campanula lutea Linifolia Montis Lupi, flore volubilis: ende ſchijnt te zijn Viola Calathiana Plinij met gele bloemen.

Cleyn wildt Vlas. In Latijn/ Chamælinum, oft Linum ſylueſtre perpuſillum.

Wildt Vlas met breede rouwe bladers.

Dat met de bree bladers/heeft rouwe bladers/ ende gele bloemen/ iſt dat my wel ghedenckt/ die vande Sonnewende Wolfs-melck ghelijck/ dit is de ſelfde plante die Cluſius heet Latifolium ſyl. Linum Aſcyrifolium.

Geel Clockſkens met bladers van Vlas.

Int af hanghen vanden bergh Lupus opde Noordtſijde groeyet een zeer aerdich cruydekẽ vã een palme hooghe/de bladers hebbende vã Vlas oft Polygale, ende een zeer luſtighe ghele bloeme/ veel meerder dan de grootte vande plante is eyſſchende/ die vanden Iaſion oft Clockſkẽs winde ghelijck. Welcke plante wy hier gheſchildert ſtellen / om datſe den ſtudenten daer ſoude moghen bekent worden: Want dit cruydt wordt ſelden ghevonden. Oock en hebbe ick dat nergens elders gheſien: waerom dat ſijn ghebruyck ende cracht luttel bekent is.

Cleyn wildt Vlas.

Dit ander Wilt Vlas is nauwe een palme hooghe / voortſ brengende cleyne blaerkens / ende bleeckgele bloemkens/aen ſteelkens die vanden Vlas ghelijck/ hebbende alle ander dinghen vier mael minder. Dit cruydt groeyet int Wals Nederlandt op ſauelachtighe gronden/ ende oock inde bogaerden ende veſten van Louen.

Tafelken.

- Melck-cruydt.
- Cruys-bloemkens.
- Wegh-gras oft Duysent knoop.
- Zee Duysent knoop.
- Bergh Duysent knoop.
- Tweede Berg Duysent knoop.
- Herniaria.
- Onser Vrouwen Bedtstroo.
- Thymus van alle soorten.
- Ceule.
- Tweede Ceule.
- Hof Ceule.
- Roosmaryn.
- Stœchas van Arabien.
- Beyde de Lauenders.
- Casia van Montpelliers: oft oock is die van Theophrastus?
- Hysope vanden Araben ende medesoorten.
- Den Hysope van Griecken is met de groue Marieleynen verhaelt.
- Graciola vande iongher Herbaristen: oft oock is Papauer spumeum van Dioscorides?
- Helianthos: oft oock is Panax Chironium, oft het tweede Helenium vā Dioscorides?
- Vloycruydt ende syn diuersche soorten.
- Beyde de Hertshoren.
- Serpentina.
- Sedi montani Petræi & pinastri-folia planta.
- Muysen steertkens.

Glaux, Melck-cruydt.

Melck-cruydt is oock een vande etelijcke ende haeudraghende cruyden gheweest / eñ is Melck-cruydt ghenoemt / om dat ouervloedich soch oft melck gheeft den ghenen die dat eten. Maer ghemerckt dat nu ter tijdt niet en wordt vele gebruyckt / soo is te min te affirmeren (al waert oock dat ghy d'oprecht kende) welck dat hedens-daegs voor sulcks te houden zy / ende welck van allen de nature ende ghedaente van Glaux oft Melck-cruydt hebben / oft daer voore daert voor behoordt ghestelt te worden.

Cleyn zee-Melck-cruydt.

Dat cleyn Zee-plantken / dwelcke van sommighe Glaux oft Melck-cruydt ghenoemt wordt / en schijnt niet qualijck daer mede ouer een te comen / want het draeght cleyn bloemkens / den keykens / Genoffelkens / oft Violieren ghelijck / daer af de huyskens purperachtich sien / de welcke staen tusschen de bladerkens die vanden Tribulus, oft Linsen / oft Herniaria gelijck / maer dicker. Dit cruydt heeft veel steelkens de welcke eens deels cruypende zijn ende eens-deels recht opgaende / teerkens eñ sydachtich zijnde die vande Porceleyne oft Sedum ghelijck / van een palme oft onderhalf hooghe. De wortel is dunne ende saselachtich loopende bouen inden risch der eerden. Dese plante wordt geuonden op veel plaetsen van Zeelandt ende Enghellandt ontrent de zeecant ende inde soute maraschachtighe dellinghen. Dander soorte van Melck-cruydt houden wy voor een gheslachte vanden haeudraghende planten / waerom dat wy die byde selfde ghestelt hebben.

Dioscorides. Melck cruydt wordt bereydt met Gersten meel / soudt ende olie / ende een suypken daer af ghemaeckt / om wederom ouervloedicheydt van soch te cryghen. Cracht.

Ægineta. Melck-cruydt is warm ende vocht van nature / daerom genereret den voesters ouervloedicheydt van melck.

Cruypende Polygale oft Melck-cruydt.

Hoe wel dat door tgenereren van ouervloedich melck / dwelcke de naem van dit cruydt was ghelouende / tselfde zeer wel behoort bekent te wesen: nochtans en isser nu ter tijdt gheen dat voor sulcks soude moghen gheaffirmeert worden. Ende hoe wel datter zijn veel planten malcander ghelijckende / die van bladers / meer den schijn van Polygale hebben / dan de rechte ghelijckenisse / soo heeft nochtans dit cleyn plantken onder de selfde van sommighe gheschickte Herbaristen desen naem ghecregen: Want theeft veel cruypende tacxkens van een palme lanck dichte met bladers becleedt by spacien van een staende / die den bladers vanden Herniaria ghelijck zijn: wt de welcke als witte bollekens de bloemen tros-wys oft topwys zijn voorts comende. Dit cruydt groeyet zeer ouervloedich in sauelachtighe putten ende canten vande velden ontrent Antwerpen ende Gent gheleghen.

Dioscorides. Polygale is tsamentreckende van smaecke / de welcke inghenomen zijnde ouervloedich melck gheeft. Ægin. Polygale heeft bladers die een weynich warmghe zijn / de welcke inghenomen schijnen melck te genereren: want sy is warme ende vocht van naturen. Cracht.

Cleyn zee Melck-cruydt. In Latijn/ Glaux exigua maritima: oft oock is dat van Dioscorides?

Cruypende Polygala. In Latijn/ Polygala repens nuperorum.

Cruys-bloemen. In Griecks/Polygalō. In Latijn/Polygala Recentiorū. In Engelsch/ Milck Lētill/ and Milck wurt.

Cruys-bloemen met roode bloemen.

Cruys-bloemen met witte bloemen.

De plante vande gheleerde Polygala ghenoemt / is van ander Onobrychis gheheeten gheweest / niettemin tghelt my ghelijck / soo verre dat sy euen wel gheten wordt / nochtans heeftse hertachtighe tacksKens / niet haueachtich / noch moesachtich / maer lanckworpich die vanden Brem oft Hysope met smalle bladers ghelijck. De bloemen zijn som bruyn peirsch / som bleeck / som wit die vanden Grysecom ghelijck / de welcke int eerste vande Somer ontrent Heylich cruys dagh wt comen: waerom dat sy Cruysbloemen in Duytsch ghenoemt worden. Dit cruydt groeyet op dorre plaetsen als heyden / ende lancks de weghen.

Veranderinghe van bloemen.

Polygale oft Cruysbloemē met { Purper oft bloetroode / oft bleeck bruyn roode, Witte, Violette, Lijfverwighe. } bloemen.

Polygale vande ionger Herbaristen is d'oprechte Onobrychis van Dioscorides, eñ heeft taye / lanckachtighe bladers ende eenen stele vā drye palmen hooghe. De bloeme is bruynroodt / ende de wortel cleyne. Dese groeyet op vochtige ende ongheoeffende plaetsen. Alle welcke dingē zeer wel daer mede ouer een comen. Onobrychis.

Dioscorides. Dit cruydt ghewreuen doet door sijn eygen nature scheyden de herde gheswillen / daer op gheleydt. Tselfde met wijn gedroncken gheneest de druppel pisse / maer met olie ghemengt ende daer mede ghestreken / doet sweeten. Oft nu dit cruydt dese crachten heeft / en hebbe ick noch niet versocht. Cracht.

Vrouwe spiegel / Onobrychis altera.

Niet min en quelt ons twercryghen ende wete vande crachten van een plante die oock de naem Onobrychis heeft / vande welcke waert dat wy verseckert waren / daer en soude nu geen twyfel meer vallen. Dese spruydt wt ghelijck de Ridderspore oft cleyne Reponcel, tacksKens voorts brenghende van een spanne hooghe / rondtomme becleet met bladers die vande Linsen gelijck / maer een weynich ghekertelt / die vande Cieeren zeer nae comende / welcke tacken bouen gedeylt zijn in veel steelkens oft syde scheuten / draghende zeer lustighe purperblaeuw bloemen die vanden Reponcelen oft Vlas ghelijck / de welcke opengaen ende weder sluyten gelijck die vande Wynde. Dit cruydt groeyet geerne in corenvelden ende op vet landt soo wel in Nederlandt / als Duytschlandt / Enghellandt / Vranckerijck ende Italien.

Wegh gras oft Duysent knoop.

Wegh gras oft Duysentknoop is een cruydt met ontallich veel knoopkens ende bladers die vāde Ruite oft Hypericon ghelijck. Gheen verachter noch ghemeynder cruydt en groyter lancks de straten ende velden / oock lancks de weghen / pleynē ende kerckhouen / iae niet teghenstaende dat daghelicks ende zeer vele betreden wordt / soo groeyet zeer ouervloedich / ende bedeckt d'eertrijck met sijn groene cruypende ende cleyne tacksKens / die met zeer veel keeren in malcander verwarret loopen / ende tsaedt inde knoopkens onder de bladers met grooter menichte besloten houden / dwelcke dryecantich ende cleyne is / nae twergaen vande bruynroode / oft purper / oft witachtige bloemkens die vanden Patich ghelijck. De wortel is roodtachtich / met zeer langhe veselinghen voorts cruypende / Waer door datse mocht gheheeten worden Proserpinaca, soo veel te segghen als een voorts cruypende cruydt.

Groot zee-Wegh gras.

Op sommighe plaetsen aende duynen vande Adriatische / Venetsche ende Ancoensche zee / maer

Vrouwe spieghel. In Latijn/Onobrychis altera Belgarum & Dodonæi.

maect zeer vele aende zeecosten van Languedoc van Aigues Mortes af tot aen thooft oft bergh Cetus ghenaemt/wordt ghevonden dese groote soorte van Wegh gras / dwelcke onghelijck grooter eñ schoonder is dan dander: Want theeft onder de bladerkens die vanden Rute ghelijck / de welcke wit/ cael ende claer zijn/neffens de knoopkens ende witte bloemen staende / eens-deels meerder / langer eñ groender dan die vande Galega oft zee-Porceleyne. De wortel ende ranckskens zijn veel voorder cruypende ende leegher ghespreydt opde drooghe sauelachtighe eerde / ende zijn ghelijck de gheheele plante witachtich. Tsaedt light in witte clare blaeskens die aende knoopkens staen / ende is van smaecke scudt ende tsamentreckēde. Op ander plaetsen vā Vranckerijck / noch oock in Enghellant oft Nederlandt en hebben wy tselfde noyt ghevonden.

Dioscorides. De cracht van tsap ghedroncken is dick maecken ende vercoelen/ ende is goedt teghen tbloetspouwen/cholerijcke humeuren ende ander fluxien / oock teghen de druppelpisse. Wāt tdoet sterck water maecken. Tselfde sap met wijn ghedroncken is goedt den ghenen die van fenijnighe dieren ghebeten zijn. Sap van Duysent knoop is goedt ghedroncken teghen de cortsen alst een ure voor d'aencomen vande cortsen inghenomen wordt.

Wegh gras oft Duysent knoop. In Griecks/Polygonon. In Latijn/ Polygonum mas vulgare, Sanguinaria, Centumnodia. In Franchois/Corrigiole. In Walsch-Nederlandt/Marjoleine de Curé, om dat op kerckhouen veel groeyet. In Hoochduytsch/Weggrasse. In Italiaensch/ Corregiola ende Lengua Passerina. In Spaensch/Corrihuela. In Portegueys / Correiola. In Engelsch/Knot grasse.

Groot zee-Wegh gras. In Latijn/Polygonum marinum maximum.

Wegh gras sap op den buyck ghestrecken stopt d'ouervloedighen vloedt vande vrouwen.

Sap van Duysent knoop is goedt inde sweerende ende etterachteghe ooren ghedruypt / want (als Ægineta oock seght) tgheneest die.

Tselfde

Tselfde sap met wijn ende honich ghesoden/ gheneest de sweeringhen ende swillinghen van de schamelicke leden. De bladers van Duysent knoop ghestooten/ zijn goedt gheleydt op die verhitte ende ontsteken maghe/ oock teghen tbloedt spouwen/ ende op voorts etende sweeringhen/ wildt vier/ vergaderinghen/ herde gheswillen ende versche wonden. Tselfde seght oock Galenus ẽ Ægineta, de welcke daer by noch voeght/ dat Duysent knoop manneken in alle dinghen crachtigher is dan dwijfken. Ægin. Duysent knoop is een weynich tsamentreckende/ maer is cout tot inden tweeden graedt. Gal. Ende ghemerckt dat sulcks is/ soo bedwinghet de fluxien/ ende schijnt daer door te wesen drooghende van natueren. Oock gheneset toe/ de bloedighe wonden.

Plin. Sap van Duysent knoop inde neuse ghedaen/ stoppet bloeyen vanden neuse.

Tselfde sap wordt inghegheuen teghen de cholerike humeuren/ roomelisoen ende weeckheydt vã maghe. Saedt van Duysent knoop een goedt deel inghenomen/ maeckt camerganck/ doet water maecken/ ende beneemt de fluxie vande catarrhen. Apul. Sap vã Wegh gras met olie van Roosen ghemengt/ verdrijft de pijne der sijden dickwils daer mede ghestreken. De bladers van Wech gras ghestooten ende met boter ghemengt/ verdrijuen zeer wel de pijne ende gheswillen vande borsten daer op gheleydt/ ende daer op totten derden dach toe blijuende. Sap van Wegh gras inghenomen met seuen oft neghen coren pepers int aencomen vande cortsen/ gheneest de vierde cortse. Dit cruydt sult ghy plucken op eenen donderdagh int afgaen vande Mane.

Tselfde doodet de wormen. Dwater daer af ghedistilleert/ ofte decoctie ghedroncken/ is een wtnemende medicijne om den steen ende graveel af te drijuen/ ende wordt voor een secreet ghehouden.

Cleyn sneeuwit Bergh-Wegh gras. In Latijn/ Polygonum montanum niueum minimum: ende is Paronychia Hispanica Clusij.

Dese grootste figuere is de selfde vanden cleynen sneeuwitten Polygonon, maer de planten die ghesaeydt ende ghegroeyet zijn in vochtich landt ende onder een vochtighe locht/ ghelijck inde houe/ daer en crijghen sy gheensins blinckende sneeuwitte trosken.

In alle zeer lustighe streken van hoeuels en wordt niet excellenter ghesien/ dat emmers weerdich is te handelen/ sien ende mercken/ dan dese zeer cleyne plante/ vande natuere soo aerdich voorts ghebrocht/ de welcke veel rysachtighe ende hartachtighe tackskens heeft/ dichte by een ghevoegt/ ende zeer veel knoopen hebbende/ waer aen de blaerkens staen ghelijck tandekens/ die minder zijn dan de bladerkẽs vande Herniaria oft Thymus met cleyne bladerkens/ met spacien van een staende/ maer qualijck metten ghesichte om onderscheyden. De bloemkens die ghewassen zijn als zeer aerdighe sijdachtige blaeskens/ ende sneeuwitte blinckende bladerachtighe troskens/ ende zeer teere ende subtile vellekens/ vercieren ende gheuen bouen een ooghe de gheheele plante. De wortel is cleyne ende houdtachtich/ maer langer dan de steelkens. Inden acker waer onder dat staet de duwiere vã Frontignaen met de welf sels ende boghen/ en is dit cruydt niet al te zeer ghelegen vande plaetse daer de Chamæitis groeyt. Onse excellẽte meester Assatius tot Montpelliers ẽ Jacob Wttenhoue van Gendt/ mijn zeer gheleerde medediscipel/ meenden van doen ter tijdt dat Duysentknoop was. De saykens zijn cafachtich die vande zee-Rotte gelijck/ maer soo cleyne datmẽ die nauwe gesien en kan.

Anthyllis Valentina van Clusius ende Placa.

Dit cruydt dwelcke van aensien de Herniaria ende Chamæsyce ghelijck is/ groeyet inde Wijngaerden

Anthyllis Valentina van Cluſius ende Placa.

gaerden ende Olijf-houen ontrent Montpelliers / ſoomen gaet nae Boutonet ende nieu Caſteel/ waer dat ſijn ſteelkens van een palme ende drye lanck/ouervloedich is ſpreydende opder aerden. De bloemkens zijn lijfverwich ghemaeckt van vier bladerkẽs. Wy hebbent eertijdts met die van Lyons ghehouden voor de tweede Chamæſyce, maer ten heeft ghẽ melckachtich ſap/ ende heeft eenẽ zeer drooghen ſouten ſmaecke.

Herba Turca ſiue Herniaria, ende is Epipactis van Anguillara, Millegrana Cordi, ende Empetrum Tragi: oock Polygonũ min⁹ Matthioli. In Italiaeſch/Centograna.

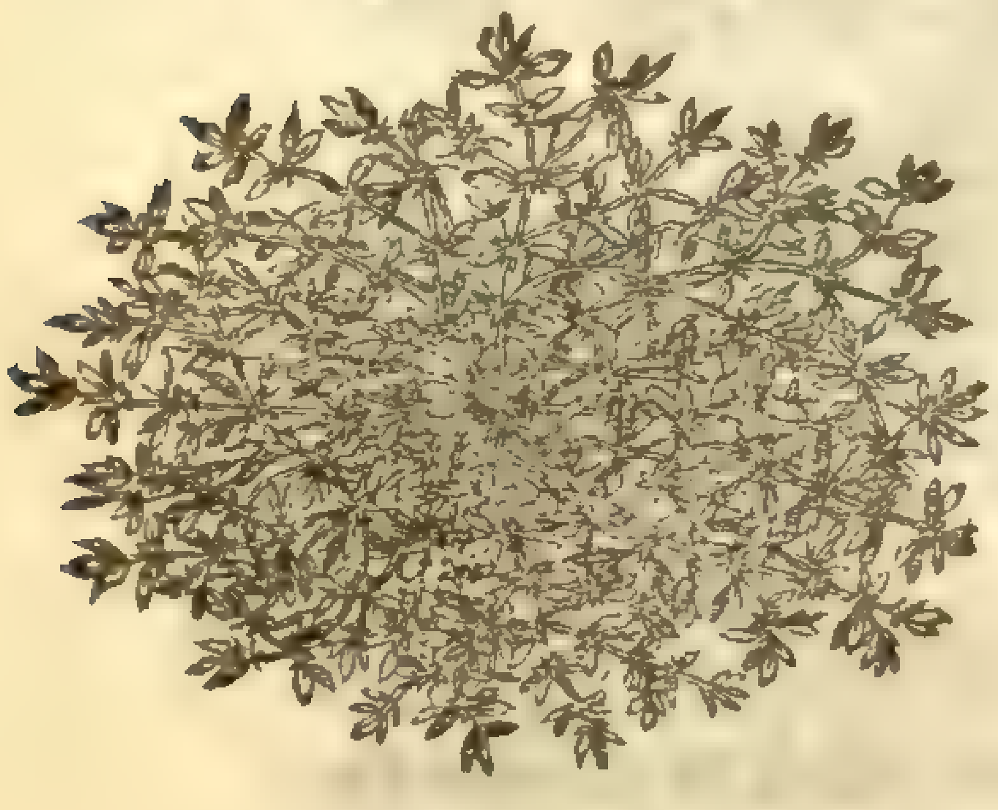

Alderminſte Duyſent graen. In Latijn/ Millegrana minima.

Tweede cleyn Weghgraen met de bladers van Quendel. In Latijn/ Polygonum alterum pusillo, vermiculato, ſerpilli folio.

Iemandt ſoude zeer aerdich dit cleyn cruypende plantken om de groote menichte van ſijn ſaedt/ moghen heeten Duyſentkoren/want ſaeykens ſonder ghetal voorts brengt aen ſijn ſcheutwijſe tackskens/wijdt zeer dichte ende ouervloedich lancks der aerden wtgheſpreydt liggende/ waer af de saeylanden ende Olijf houen van Languedoc vol zijn ontrent den acker Boutonet twee bogheſcheuten van Montpelliers gheleghen / ende oock te Riuoly in Piemont ontrent t'caſteel. De bladers zijn die vanden Quendel gelijck/ maer veel minder dan die vande hoender bete ende in meerder ghetal/ van bladers ende ſaeykens ghelijck de Duyſent knoop/de welcke onder ende tuſſchẽ de middelſte bladers ghehoopt ligghen/minder dan die vande Melde oft Wegh gras. De bloemkens heuet geel ẽn zeer vele/niet zeer onghelijck die vanden Tribulus terreſtris, maer veel minder: de gheheele plante ſiet geelachtich wt den groenen. Dit cruydt wordt gheheeten Herba Turca, ende wordt zeer ghepre-

Cracht. ſen teghen de beten van aderſlanghen ende van alle ander feninighe dieren/ ſoo wel wtwendich als inwendich ghebruyckt: Oock iſt onghelooflick goedt teghen de gheſcheurtheden plaeſterwijs daer op gheleydt. Water daer af ghediſtilleert acht daghen lanck ghedroncken / men ſeght dat opent alle de verſtoptheden ende de Geelſucht volcomelick gheneeſt: Waerom dat ſommighe tſelfde Helleborine gheheeten hebbẽ/ghelijck wy int capittel van dien breeder beſchreuen hebben. Tegen het graveel ende ſteen en vindtmen ſijns ghelijck niet.

Alder-

Alderclepnste Duysent graen.

De Cruydtliefhebbers noemen dit cruydt alderclepnste Millegrana oft Duysent graen / om dat der ghemeynder Millegrana oft Herniaria van ghedaente ghelijck is: hebbende tghewas/ bloemkens ende zeer veel saedts vande Languedochsche Zee Anthyllis, met bladerkens vanden cleynsten Muer/ maer smalder: ende steelkens met veel sijdetacxkens van twee duymē oft een palme hooghe. Men vindet ouer al in sandtachtighe ackers soo wel in heete landē als in Nederlādt daer de Speurie groeyet: ende wordt van sommighe wilde Speurie gheheeten. Ten wordt nerghens toe ghebruyckt dat ick weet.

Tweede cleyn Wegh gras met de bladers van Quendel.

Om dat dit plantken den anderen niet zeer onghelijck en is van naem/ soo dunckt ons dat hier by behoort beschreuen te worden / ghemerckt oock dat selden ghevonden wordt eñ tot noch toe niet en is beschreuen. Dit cruydt is my eerst bekent gheworden door de neersticheydt vanden gheschickten ende neerstighen ionckman Jaques Reynaudet Apoteker van Marseille. Theeft tacxkens eñ scheutachtighe/ langhe teere steelkens die vanden Quendel ghelijck/ wtghespreydt lancks der aerden/ ende groeyet ouervloedich soo wel als die Herniaria opde hoeuels aenden zeecant gheleghen van Prouencen/ cleyne bladerkens wt de knoopkens voorts brenghende lanckworpich eñ rondt / vol saps ghelijck die vanden cleynen Donderbaert oft Muerpeper/ van grootte ende fatsoen die van onsen cleynen Thymus ghelijck. De wortel is zeer lanck / houtachtich / bitter van smaecke ende een weynich heet.

Quendel/ Wilde Thymus eñ Onser Vrouwē bedtstroo. In Griecks/ Herpylos. **In Latijn/** Serpillum, **eñ is** Saxifranga Dodonæi, **de welcke seght dat den** Thymus **ende niet den** Epithymus **ghelijck is. In Hoochduytsch/ Quendel ende Huener koel. In Franchois/** Serpolet. **In Italiaensch/** Serpillo. **In Spaensch/** Serpol **ende** Serpillo. **In Engelsch/ Wilde Tyme.**

Ander Quendel van Languedoc. In Latijn/ Narbonense Serpillum foliis & facie perpusilli angustifolij Thymi nostratis.

Dit cruydt heeft in Latijn den naem Serpillum ghecreghen van cruypen. Wy hebben nu ter tijdt een soorte die inde houen ghesaeydt wordt/ dwelcke ghelijsvigher ende grooter is/ eñ oock een wilde, die veel groeyende is aende canten vande weghen ende op onvruchtbaer hoeuels: Maer beyde zyn sy van aensien ghelijck onsen ghemeynen Thymus: oock hebben sy de bloemen ende bladers malcander ghelijck/ maer meerder/ groeyende aen dunne/ herde/ houtachtighe/ cruypende steelkens/

ende hoykens vanden ghemeynen Thymus. De bloemkens zijn purper roodt/ somwijlen oock wit. Tfatsoen van beyde dese soorten is beter bekent/ dan tghebruyck: Het wordt ghebruyckt tot der medicijnen/ende niet vele in spijse. Want ist dat soo zeer verwarmt/ ende door sijn scherpheydt ende drooghte verdrijft de crimpinghen ende pijnen des buycks / hoe mach dat sonder groot perijckel inghenomen worden teghen de verhitte leuer/oft gheleydt worden op een rasende herssene? Dioscorides schijnt te willen segghen/dat soude goedt wesen / niet tot een verhitte leuer / maer teghen een heet gheswil inde leuer van flegmatijck bloedt vergaerdt / ende dat in tbeginsel oft alst begint te declineren ende niet alst ghebreck in state is / ghelijck oock niet den ghenen die rasen / als de Frenesie oft rasernije inde herssenen light. Dit sal voor antwoorde ghenoech zijn den gheregeldē Medicijn/ maer niet den ghenen die greettich is om alle dinghen te versoecken. Want hy sal segghen dat hy wel een medicijne van Mostaert ghemaeckt heeft gheleydt opde verhitte Milte ende Leuer/ende alsoo de sieckte ghenesen/te weten/ de materie vander verhittinghe afgekeert zijnde vāde rechte plaetse/ende door de ganghen vanden aders doorghebrocht aende wterste canten/ ende alsoo verteirt zijnde. Van welcke maniere van ghenesen ghy oock wel sult moghen vinden byde treffelicke ende vermaerde Autheuren. Met dese maniere van redenen verantwoorden henlieden de ghene die d'inflammatien ende exulceratien vande nieren ghenesen willen met olie van Vitriol: Alsoo worden oock gheleydt opde necke ende vuyst heet brandende dinghen om de cortsen te verdrijuen. Men wil segghen dat Quendel vercoelt de lichaemen die verhit zijn vande hitte der Sonnen/ ghelijck als Loock/Ayjuyn eñ alle ander scherpe etelicke dinghen doen/waer af men eenighe redenen soude moghen vinden inde Bucolica van Virgilius Maro.

Hoe de Cortse verdrijuen wordt. Ghehaerde Quendel.

Cracht.

Dioscorides. Quendel ghesoden ende ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet water maecken / tstilt oock de crimpinghe des buycks / ende is helpende de ghene die ghescheurt eñ ghebroken zijn eñ d'inflammatien vande Leuer. Ghedroncken oft van buyten opgheleydt is zeer goedt teghen alle fenijn ende beten oft steken van fenijnighe dieren.

Ghesoden ende met olie van Roosen ghemengt/ versoet de pijne vanden hoofde/ met azijn nat ghemaeckt/ maer sonderlinghe ist goedt teghen de frenesie ende rasernie int hooft/ Dwelck Aëtius oock seght. Sap van Quendel een loot swaer ingenomen met azijn (Galenus seght een vierendeel loots) benemet bloet braken ende ouergeuen. Plinius. De bladers van Quendel twee scrupulen swaer met azijn inghenomen/ is goedt teghen tghebreck vande Milte.

Languedocschen Quendel.

Opde Heye van S. Gillis inden lande van Montpelliers/ wordt gheuonden maer niet vele/ dese soorte van Quendel/ van fatsoen onsen cleynen Thymus ghelijck/hebbende harte houtachtighe scheutkens lancks der eerden cruypende/ maer de wortel ende bloemē zijn die van onsen Quendel ghelijck. De tackskens van desen Quendel heeft ons gheopenbaert de goede ende gheschickte Apotecker van Antwerpen Fransois Pennin.

Ghemeyn Cleyn Thymus.

Waert dat Matthiolus hadde moghen sien ende ghedencken hebben van dien grooten Thymus met de bladers van Tymbra oft Hysope / waer af de tackskens ghehaerde hoykens hebben ghelijck de Stœchas, becleedt met bleeckroode bloemkens / ende eenen grooten hoop Schorften die om haer groote deucht wt Syrien tot Venegen ghebrocht wordt / ende daer nae oock den ghemeynen cleynen Thymus op de hoeuels van Languedoc aende zeecant gelegen met stijuer bladers ende bloemen vanden Quendel / ouer al met Schorfte omwonden: hy soude voorwaer wel gheweten hebben datter Schorfte is groeyende op beyde de Thymus. Oock en onkendt Dioscorides dat niet (ghelijck Matthiolus seght) maer hy heeft alleene mencie ghemaeckt vanden meesten Thymus/ daer op dese Schorfte is groeyende. De Medicijns van Montpelliers ghebruycken meest ende liuer de Schorfte die op dese cleyne Thymus wasset/ midts datse daer varsscher is ende ouervloedigher dan die van Syrien / die door langhen wegh ende lanck onder weghen blijfuen / half haer cracht heeft verloren. Ten is oock gheen wonder/ghemerckt dat by experientie van ons ghemeyne volck/de ghemeyne Thymus af drijft de Melancholijcke humeuren. Voorts soo vernient Matthiolus met meerder aerbeyt dan profijt doude questien ende gheschillen/ te weten/ oft ons Thymus oft die vanden Araben/de Thymus van Dioscorides is. Voorwaer het is de selfde/ maer niet met sulcken twijfelachtighen argument/als hy affirmeert/want andersins en souden niet alleene de bloemen vande plante ende omwynsel Scorfte zijn/ maer oock alle de deelen vande plante / de welcke de cracht hebben wt te dryuende Melancholique humeuren. Tbescheydt van dien is gheheel claer wt den onderscheydt vande saecken / ende tlesen van Dioscorides. Want Epithymum en houdt Dioscorides niet anders dan de troswyse gedobbeleerde bloemkens / die op cleyn steelkens staen soo dunne als een hayr / bruyn van verwe oft blinckende roodt. De bloemkens zijn somtijdts wit / somtijdts

Epithymum. Scorfte.

Quendel met breede bladeren.

Thymus van Candien/ oft Griecksche Thymus. In Griecks Thymos. In Latijn/ Thymũ. In Hoochduytsch/ Welsch eñ Romischer Quendel. In Fracois/ Thym. In Italiaensch / Tymo. In Spaensch/ Tomillo falsero. In Portugueys/ Oregaou de matto. In Engelsch/ Tyme of Candie.

tijdts oock groenachtich. Maer beyde de Thymus draghen roode bloemkens / de welcke nu ter tijdt de ionger Apotekers van Venegen oft om den naem / oft oock om tghebruycks wille inde plaetse vande Scorfte ghebruycken ende mengen onder henlieden Theriakel. De naem brengt dat voorts/ ende tghebruyck lydet lichtelijck/ want de gheheele plante (ick laete varen de bloemen) die purgeert. Waerom dat Matthiolus niet en heeft doen graueren desen cleynen oft Europschen Thymus/ laet ick de rechters van dien oordeelen/ oft eer die van Candien/ Thymus van Candien ghenoemt/ hy daer by ghevoegt heeft. De cleyne gemeyne Thymus heeft dry verschillinghe/ te weten/ de gemeyn cleyne/ de grouer met bladers vā Quendel/ eñ de derde met dunne stijue witachtige bladerkēs.

Dioscorides. Thymus met soudt ende azijn ghedroncken/ iaegt af door camerganck de flegmatijke humeuren. Tsop daer Thymus in ghesoden is/ ghedroncken/ helpt den ghenen die kichen/ hoesten ende cort opde borste zijn: oock dryfuet af die langhe dunne ronde wormen des buycks/ ende iaegt af de secondine ende de doode vruchten: voorts verwecket de maendtstonden vande vrouwen/ ende doet water maecken. Galenus ende Plinius segghen dat sulcks doet / om dat subtyl maeckt ende verwarmt. Cracht.

Thymus met honich in een Electuarium ghemaeckt / doet de borst ruymen ende ghemackelijck wtspouwen: want/ als Ægineta seght/ tverwarmt ende drooght tot inden derden graet/ waer door dat subtyl maeckt ende doet scheyden de taeye ende lijmachtighe humeuren.

Thymus met azijn ghemengt / verdrijft de varsche coude ghesvvillen daer op ghelegdt zijnde/ ende oock de wratten: noch doetet scheyden tgheronnen bloet dat binnen dlichaem gheronnen is.

Thymus met meel van Gersten mout eñ wijn ghemengt/ versoet de pijne vande Sciatica daer op ghelegdt. Thymus is zeer goedt inde spijse ghebruyckt den ghenen die gheen goedt ghesichte en hebben / ende is zeer goedt voor toespijse ghebruyckt alleene den ghenen die wel te passe

 ende

Ghemeyn cleyn Thymus. In Latijn/ Thymum durius Plinij.

Ceule van S. Julian. In Latijn/ Thymbra S. Iuliani oft Satureia vera.

ende ghesondt zijn. Aëtius. Droogh Thymus zeer cleyne ghestooten een loot/ met eenen croes honich azijn oft Oximel inghenomen nuchter vande ghene die tfleirsijn hebben / iaegt af de gele cholerijcke ende alle ander humeuren. Thymus een vierendeel loots nuchter inghegeuen met eenen lepel honichwater / gheneest die opblasinghe des buycks / als sy beghinnen te swillen: maer teghen de loopende ooghen/ ende teghen de groote pijne der oogen wordet ingenomen voor dauentmael. Tē laetsten ist zeer goet (als Plinius oock seght) drye vierēdeel loots nuchter inghegeuen teghen de swillinghe vande mannelijckheydt. Plinius. Men seght dat den Thymus soo wel in spijse als in medicijnen ghebruyckt / tghesichte claer maeckt ende zeer betert. Thymus wordt met wijn ghemengt ende dan gheleydt op de heupen teghen de pijne van dien: maer teghen de walginghe wordet met soudt ghewreuen ende inghenomen.

Epithymum vande Griecken ende Araben.

Dioscorides. Epithymum is een bloeme wtten hartsten Thymns die vande Ceule ghelijck/ ende heeft dunne ende lichte bollekens/ met cleyne steelkens ghelijck hayrkens.

Cracht.

Dioscorides. Epithymum met honich ghedroncken / iaegt af door camerganck de taeye slijmachtighe fluymen / ende die heete cholerijcke vochticheden: maer eyghentlijck ist zeer goedt den swaermoedighen ende gheswollen persoonen/ in water ghesoden met honich / soudt ende een weynich azijns tot op een vijf ste deel. Ægin. Gal. Epithymum is crachtigher dan de Thymus/ want het is heet eñ drooge tot indē derden graedt. Schorfte is crahtiger int afvaegē eñ openen dan dē Thymus/ ende daerom wordt sy gebruyckt tegē swáre melancolijcke humeurē/ eñ alle siecktẽ der miltē die daer wt den oorspronck hebben/ oock tegen lanckwierige pijnē des hoofts/ tegē melaetsheyt/ tegen melancholie eñ pijne des buycks / iae teghen de vierde cortse eñ dergheliicke siecktẽ / om des wille dat de Medicijnen vande Milte beter zijn dan die vande Leuer.

De medicijnen vander milten moeten stercker zijn dan die vander leuer.

Ceulen van S. Juliaen.

Op de rouwe plaetsen aende zee van Hetrurien/ ende ongheboude plaetsen van S. Juliaen in Hetrurien / groeyet zeer ouervloedich een cleyn cruydeken zeer aerdich om sien / dwelcke een yeghelijck seght te wesen d'oprechte Satureia: maer vande Pisanen wordet gheheeten Thymbra van S. Juliaen. Dit cruydeken heeft cleyne tackskens van een palme hooghe / rijsachtich ende haudtachtich/ van onder af becleet met zeer veel bladers die vanden Thymus van Candien ghelijck / maer smalder ende lanckworpigher / draghende bouen een lanckworpighe are/ daer veel bloemkens tus-

schen

schen groeyen. Sijnen smaecke is scherp ende welrieckende / maer de gheheele plante is verstorven lijfverwich van coleure / van grootte minder dan de groote Thymus / ende bycans de cleyne ghelijck. Dit schijnt te wesen d'oprechte Satureia van Dioscorides, maer dander twee hoe wel dat die gheen aren en hebben/ worden nochtans door ghewoonte vande ghemeyne man Satureia gheheeten / de welcke die in saucen ende saucyssen in stede van Peper ghebruyckt/ sonderlinghe de ghene die overvloedich groeyet inde gheberghten ende steenachtige plaetsen van Languedoc eñ Piemont.

Tenderijck oft Winter-ceule. In Latijn/Satureia sive Thymbra altera. In Engelsch/Winter saverp.

Ceule. In Latijn / Satureia hortensis. In Hoochduytsch/Kundel/Stwybel Hysop. In Franchois/ Sarriette, Savoric. In Italiaensch. Savoreggia. In Spaensch/Axedrea. In Engelsch/Saverp.

Tenderijck heeft stijfachtighe bladers die vanden Griecksche Thymus van fatsoen ghelijck/ ende vã grootte die vande gemeyne Hysope/rouwachtich/eñ bovẽ spartachtich/groeyẽde twee oft viere tsamen by tusschen spacien: tusschen de welcke voorts comen de lijfverwighe bloemkens. De wortel is houtachtich. De gheheele plante heeft den smaecke van Peper / waerom datse oock gheheeten wordt vande ghemeyne man Piperella.

Ceule.

Dese ander groeyet selden int wilde/ maer meestendeel inde hoven/ende is sachter/ ende smalder van bladers dan de voorgaende/ oock heeftse min bloemen ende bladers. In Nederlandt ende Enghellandt wordt sy alle iaere ghesaeydt ende vergaet: Met Petercelie cleyn ghesneden ende tsamen met boonen gheroost/wordt vooreen zeer goedt eten ghehouden.

De ghene die Matthiolus gheconterfeyt heeft ende voor de oprechte heeft ghestelt/ schijnt meer te wesen Polium Wyfken vande iongher Herbaristen: oock en heeftse gheen are / noch en wordt inde spijse gheensins ghepresen/ ende metten cortsten gheseydt/ sy en heeft niet dan een onseker ende onvast teecken.

Epithymum Græcorum & Arabum.

Scorfte en groeyet niet alleene op alle dese cruyden/ maer oock opdẽ Thymus/ Hysope/ Quendel ende veel meer ander dergheliicke cruyden/ aende welcke de selfde haer vast maeckt met clawierkens/

Wrange oft Schorfte. In Latijn/ Epithymbra, Epithymum ende Cassitha Plinij, endeis Androsaces Tragi. In Hoochduytsch / Todtern/ Filtzkraut / Flaschseyden. In Franchois / Tigne de Lin. In Italiaensch ende Spaensch/ Cuscuta. In Engelsh/ Doder.

Epithymum Græcorum & Arabum.

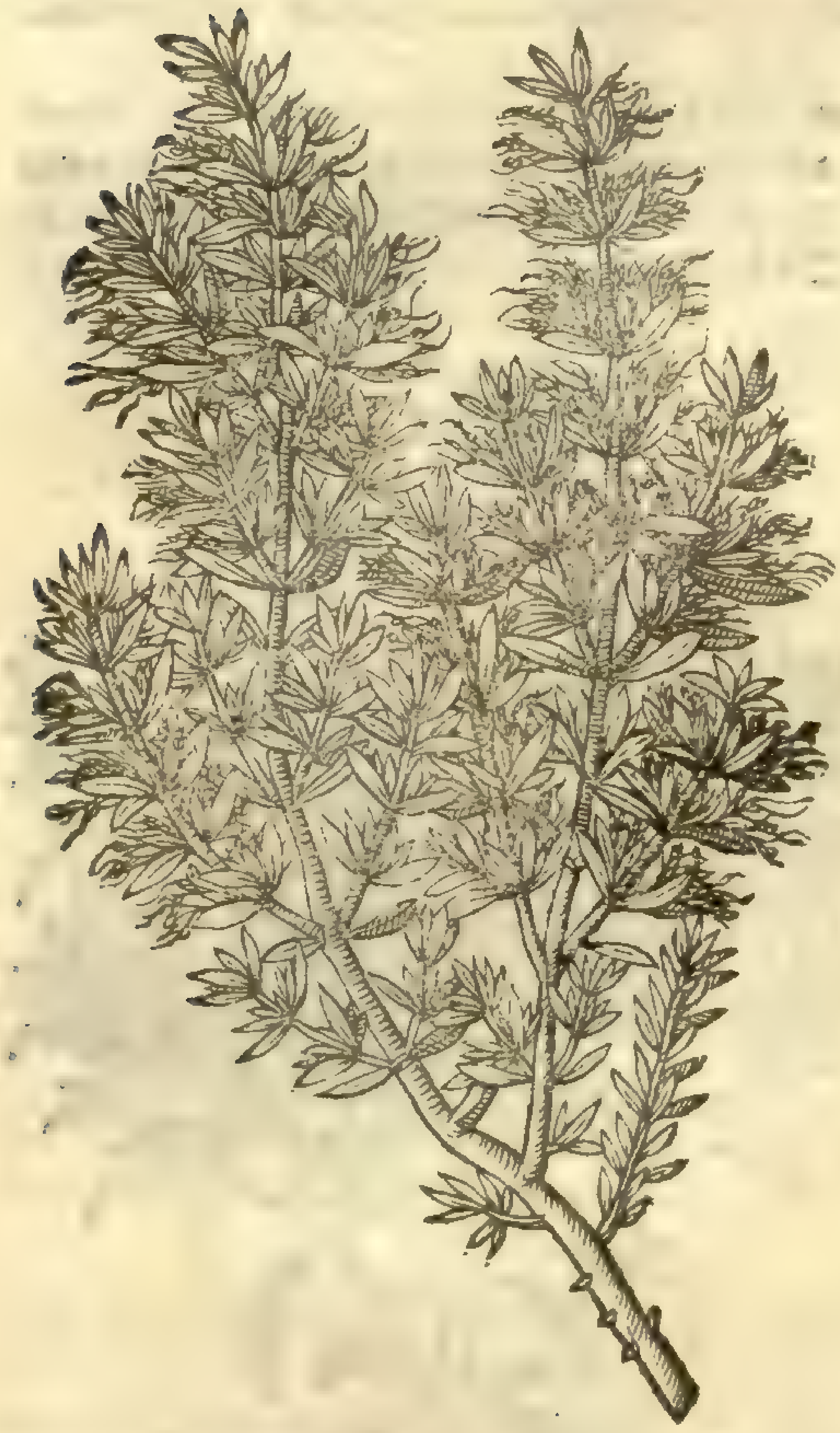

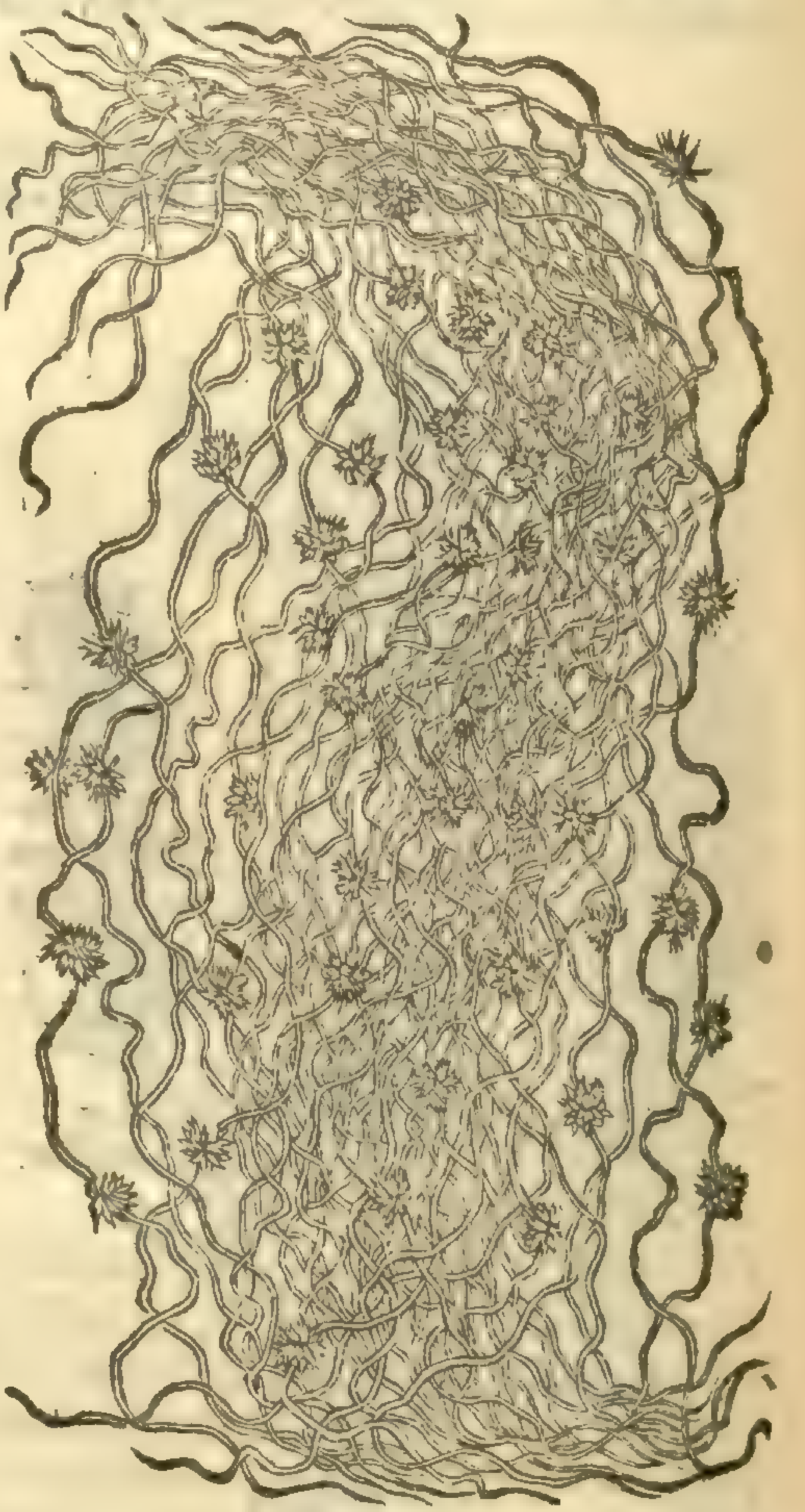

kens / waerom dat niet sonder reden ghetwijfelt wordt/ oft sy wt haer eyghen wortel is voorts ghecomen ende op ghegroeyt / haer seluen windende om de naest ghelegen planten / vande welcke sy meerder voetsel crijgt/ haer wortelkẽs verdroogt zijnde. Maer wt der gelijcke dingẽ sal de redẽ haest blijcken. Want de Schorfte Cuscuta ghenoemt heeft de selfde maniere van wtspruyten ende ommewinden. Want eerst wtghenomen zijnde ende omvanghen hebbende die wijngaerden van Languedoc/ soo roost sy met de menichte van haer omhelsen tsap van dien / ende ontreckt hen de nature die sy van noode heeft / in vueghen dat haer wortels verghetende heurlieder nootsakelijck werck door de hitte verdrooghen / ende af ghebroken worden (min noch meer dan de pserick verdrooght nae de baeringhe/ ende verandert dẽ wech van syn voetsel) latende daer hangen dese draeyen ende hoykens vande Scorfte gewonden om de wijngaerden oft ander planten: waerom gemeynt wordt datse daer alsoo ghegroeydt zijn. Alsoo hebben wy dat bevonden inde wijngaerden / ende tsaedt van dien gheplückt ende ghesaeydt hebbende/ soo is daer af ghegroeydt oprechte Schorfte/ als veel persoonen wel weten.

Schorfte van Netels. Epiurtica.

In Enghellandt inden lande van Sommerset hebbe ick Schorfte sien groeyen in grooter menichte opde Netels / de welcke crachtigher is om te doen water maecken / ende te openen de verstoptheden. Tot noch toe en hebbe ick gheen sien wassen op Braemen noch Brem/ de welcke nochtans op eenighe plaetsen wel soude moghen ghesien worden.

Cracht. Dioscor. Ægin. De Schorfte vanden Thymus / heeft de selfde cracht vanden Thymus soo verre als die op de selfde maniere ghebruyckt wordt: ende is zeer goedt ghebruyckt den ghesonden menschen. Daer is oock eenighe Schorfte die tam is/ maer geheel minder dan de wilde de welcke bequamer is om eten / door datse min scherp is. Ægin. Dese Scorfte is heet eñ drooghe tot inden

inden derden graedt. De Scorfte heeft eenichsins de selfde crachten van teruydt daer sy op wasset. De Scorfte die op t'Vlas groeyet/ wordt vande medecijns ende Apoteckers meest ghepresen/ om dat se sonder hitte min tsamen treckt/ ende meer vermurwt/ versoet ende afvaegt/ iae tot wtbrenghen ende van een scheyden de materie bereydt. Sy opent de colerijcke ende flegmatijcke verstoptheden vande Leuer ende Milte: sy doet oock water maecken/ ende daerom gheneest sy de Geelsucht. Sy gheneest de vierde/ derde ende coude flegmatijcke cortsen als Mesue seght/ ende iaegt af door camerganck de gele colerijcke humeuren/ maer crachtelijcker alsser Alssem by ghevoegt is.

Groote Steenbreke. In Latijn/ Saxifraga magna Matthioli & Italorum. In Italiaensch/ Sassifragia maggiore.

Steenbreke van den ouders. In Latijn/ Saxifragia siue Saxifraga antiquorum.

Engelsche Steenbreke. In Latijn/ Anglica Saxifraga, fortè Alsines minimum genus, Cynanche van Dalescampius, om datmē seght dat de honden daer mede verworgē; daer 't de naem af heeft.

Dickwils ende nootsakelijck hebbe ick vermaent dat de naem van Steenbreke is dienende tot diuersche cruyden byden Auteuren ende een plante alleene niet eyghen toebehoorende/ maer om d'excellente crachten ende deugden die sy hebben/ zijn sy meest alle vanden gemeynen man Steenbreke ghenoemt/ diemen in Griecks soude moghen Lithoutriba noemen/ ghelijck/ oock zijn veel compositien. Ende daerom is de Betonie van Galenus, Paulus ende ander treffelijke Auteuren gheheeten Saxifraga oft Steenbreke; insghelijcks oock Kestrum ende Meum, om datse alle beyde de steen breken ende mineren. Maer ghemerckt dat onsen acrbeyt niet en is dan om de natuere rijcke te maecken ende d'historie te illustreren/ soo en behoeftmen niet scherp te vraghen oft dit capittel hier in is gheeropen/ al oft hier inghevoegt waere door een ongheleerde stoutheydt van eenighen Latijnschen copieerder/ oft met een onbedacht cleyn wtlegginge moghelijck op de marge vanden boeck byde zee Tribulus by ghescreuen/ ende daer naer ghestelt tusschen de Tribulus ende Wintergroen. Voorwaer dit capittel en schijnt niet valsch te wesen oft inghevoegt/ om dat de Latijnsche naem voor de Griecksche ghestelt is/ want dat verkeert stellen ghebeurt lichtelijck/ principalijck inde cruyden/ niet sonder exempel. Jae dat meer is/ Paulus ende Trallianus schrijfuen in Griecks/ alsmen sien mach wt Dioscorides ende Galenus, niet in Latijn Saxifraga, maer Sarxiphagon, dat is wleesch opetende/ byde welcke ghy oock moegt lesen Sapon, voor Sapo, Stupa, ende meer ander namen vande Latijnsche ghenomen ende ontleent.

Wt

Wt alle de menigerhande soorten dan vande Steenbreken/ soo en schijnter hedens-daegs gheen te wesen/ d'oprechte Steenbrecke van Dioscorides gelijck/ wtghenomen alleene een plante/ de welcke nu ter tijdt oock den prys heeft byde Italianen ende Venetianen/ principalijck by die van Padua. Seer veel dorre/ erytachtighe/ bergachtighe/ steenachtighe/ onvruchtbaere ende sauelachtighe gronden waer dattet bergh-Polium ende de Thymus voorts comt/ soo wel in Italien als in Dolfine in Vranckerijck/ brenghen ouervloedich voorts van desen Steenbreke/ hebbende vele ende menichfuldighe/ cleyne/ wtghespreyde tackskens van eenen voet lanck die vanden Quendel ghelijck/ de welcke onder ghewronghen ende in een verwarret staen/ waer dat sy hebbẽ veel grasachtige knoopkens/ ghelijck de Polygonatum, voorts comende wt een cleyne wortel/ met luttel faselinghen/ witachtich van verwe ende zeer ghelijckende die vanden grasachtighen Holostium: De bladerkens staen twee te gader/ lanckworpich/ smalachtich/ die vanden keykens oft eer vande Pisansche Thymbra van grootte ende fatsoen gelijck/ voorts comende wt de knoopkens aen rysachtige ranckskens/ die cleyne/ hayrachtighe/ rechte ende wtghespreydt staen/ draghende op yegelijck tackskẽn een lanckworpich bloemken eenichsins den keykẽs ghelijck/ hebbende d'wtterste cantẽ oft boort met cleyn tandekens ghekerft/ waer nae dat volght/ cleyn/ rondt/ roodtachtich saedt. Dit cruydt/ ghelijck alst laetst den naem ende tghebruyck van Steenbreke heeft creghen/ alsoo ist oock voor d'oprechtste ende beste/ nu ter tijdt ghehouden principalijck onder d'Italiaenẽ/ soo wel om sijn zeer vermaerde cracht/ als oock om de zeer groote ghelijckenisse die theeft metten Epithymum oft Scorfte/ nochtans en is de meyninge niet al te seker/ die Matthiolus heeft ghenomen wt de zeer vervaren iongher Herbaristen/ want veel diuersche boecken houden somtijdts Thymus/ somtijdts Epithymum, ende ander gheen van beyden: Ghelijckmen sien mach indẽ correckstẽn die te Parijs gedruckt is in Griecks ende Latijn int iaer 1549. int 370. blat. Daerom en behoorde hy die niet/ de welcke de selfde twee planten stelde/ d'een voor Thymus ende dander voor Epithymum te verworpen.

Engelsche Steenbreke.

Dese Steenbreke groeyet ouervloedich op een scherp opgaende erytachtich ẽn dorre bergskens/ vande crygs-volck gemaeckt tusschen Chipnam ẽn Malbury in Engellandt/ opden wegh van Londen nae Bristo/ maer sy verschilt van bloemen/ de welcke veel minder zijn/ witachtich/ moschachtich/ ghelijck oock de gheheele plante is.

Groote Steenbreke.

Dese Steenbreke groeyet van selfs opden wegh/ ende steyle plaetsen aende engde vande rotse vanden bergh Baldo by Verone gheleghen/ ontrent onser vrouwen kercke/ hebbende veel cleyne/ hartachtighe ende houtachtighe rijskens/ die beneden ontrent eenen vinger dicke zijn. De bladers zijn die vande Thymbra ghelijck/ maer niet alle ghelijck euen groot opgroeyende. De bloemkens zijn wit voorts comende wt huyskens die vanden Ocymoides ghelijck/ nae de welcke dat volght een zeer cleyn roodtachtich saedt/ ghelijck Matthiolus fraey beschreuen heeft. De wortel is soo vast staende tusschen de scheuren ẽn spletẽ vande steenen/ datmen die nauwe kan wt trecken. Dese plante is byden Italiaenen zeer groot gheacht ende ghepresen/ om den steen te breken ende wt te drijuen.

Cracht. Dioscorides. Dese plante is vol tackskens ende den Epithymum ghelijck. De welcke in wijn ghesoden ende ghedroncken/ helpt terstont de ghene die de cortse hebben. De selfde is oock zeer goedt teghen de druppelpisse/ ende stillet den hick: oock breecktse den steen inde blase ende doet water maecken.

Roosmarin.

Alle de hoeuels ende plaetsen van Languedoc ende oock van Prouencen die dorre/ steenachtich ende onvruchtbaer zijn/ staen verciert met Rosmaryn/ waer dat ouervloedich groeydt/ ende alle de winter groen staet/ bleeck blaeuw bloemen draghende: Tcomt daer voort in soo grooten menichte dat de boeren tselfde ghebruycken om den ouen te heeten ende thuys vier daer af maecken. Maer tgroeyt daer veel minder dan op veel plaetsen van Duytschlandt ende Enghellandt/ waer dat door oeffeninghe zeer groot wasset/ oock veel hoogher ende langher. Nochtans en hebben wy nerghens in die landen connen ghesien eenighe tafels/ Lieren oft Luyten die ghemaeckt waren van afghesneden tacken/ wortels oft rysachtighe scheuten: iae ghelooueende byeans tschrijuen van Matthiolus, hebben de timmerlieden sulcks gaen vraghen/ die met ons ghespot hebben. Vande tsopkens ende bloemen wordt ghedistilleert een zeer wel rieckende olie/ die zeer goedt is voor de lamme persoonen/ ende harte knobbels in kneuckels oft ander litten. D'water vandẽ Roosmaryn is zeer goedt voor de maghe ende therte. Wy hebben in Walsch-landt een ander soorte van Roosmaryn datse Manneken heeten/ de welcke verschilt vande voorgaende in breeder ende swerter loof/ ende verdraeght zeer wel de coude vande winter.

Roosmarin. In Griecks/ Libanotis ſtephanomatice. In Latijn/ Roſmarinum coronarium. In Franchois/ Roſmarin. In Hoochduytſch/ Roſzmarin. In Italiaenſch/ Roſmarino coronario. In Spaenſch/ Romero. In Portugueys/ Alecrin, ende is Libanotis coronaria Galeni. In Engelſch/ Roſemary.

Cracht.

Dioſcor. Rooſmaryn heeft een verwarmende cracht/ want als Galenus oock ſeght/ alle de ſoortē van Libanotis hebben een afvaeghende ende inciderende cracht. Rooſmaryn in water gheſoden ende ſmorghens vroech gedroncken eermen eenich werck doet/ gheneeſt de Geelſucht. Tſelfde ſegt Galenus oock: Ende als de patient gewrocht heeft/ dat hy dan gae inde ſtoue/ende wijn drincke.

Rooſmaryn pleegt oock ghemengt te worden in medicijnen tegen de moetheydt/eñ inde ſalue Gleucinum genoemt. Rooſmaryn is zeer goedt voor de herſſenen/ maghe/zenuen ende herte: tverſterckt de memorie/ tdroogt de herſſenen ende gheneeſt de lamheydt. Sera. Rooſmaryn helpt de fluxien vāde catarrhen Coryza ghenoemt die drooghende als die wt coude humeuren comt/want het is warm ende drooghe van naturere. Aſſchen van Rooſmaryn/ maeckt de tanden vaſt ende ſchoon als die daer mede ghewreuen zijn.

Stichas-cruydt.

Met groote genoechte hebben wy dickwils gaen ouerſien als het Stichas cruydt bloeyde/ de ſchoone hoeuels van Languedoc ende de rouwe plaetſen van Prouencen/ waer dat dit cruydt ouervloedich voorts comt opde ſelfde gronden daer de Lauender/ Rooſmaryn/ Thymus met dunne bladerkens ende de hartſte Ceule is groeyende: Alle de welcke cruyden daer ſoo ouervloedich voortscomen/ datter ghenoech is om de ouens mede te heeten. Die zeer vermaerde Eylanden Stœchades waer dat zeer excellente cruyden groeyen/ ende van dit cruydt de naem voeren/ en zijn niet gheleghen teghen ouer Marſeille/ alſmen t'onrechte meynt wt de woorden van Dioſcorides (ghemerckt datſe wel twee daghen reyſens van daer ligghen) maer teghen ouer Hyeres/ dat eertijdts een aerdich eñ vermaert ſtedeken was/van dwelcke hedenſ-daegs de Eylanden Stœchades ghenoemt zijn de Eylanden van Hyeres ende niet van Marſeille. Deſe plante heeft een houdtachtige wortel houtachtighe ſteelkens voorts brenghende van eenen cubitus oft onderhalf lanck/ waer aen dat groeyen zeer veel lanckworpighe bladerkens/ langher dan die vande hof Ceule/ witachtich/ grys/ ſmalder ende minder dan die vande Lauender oft Rooſmaryn/ dragēde int opperſte vande ſteelkens geaerde hoykens die vanden Candiotſchen Thymus ghelijck/ maer meerder/ wt de welcke voorts comen veel in een ghedronghen bruyn-blaeuwe bloemkens/ nae de welcke dat tſaedt is volghende/ d'welcke bruynachtich is dien vande netels oft Lauender ghelijck.

Onderſcheyt.

D'opperſte deelen vande ſteelkens zijn meeſtendeel met blader becleedt int landt van Languedoc/ maer ſomtijdts vintmen die ſonder eenighe bladers.

Cracht.

Dioſcorides. Stichas cruydt is bitterachtich van ſmaecke ende een weynich ſcherp/ vā d'welcke een decoctie ghemaeckt wordt die zeer goedt is teghen de ghebreken vande borſt/ ghelijck die vander Hyſope. Tcruydt met ſijn bloemen zijn zeer goedt ghemengt inde medicijnen diemen ghebruyckt teghen tfenijn/ dwelcke Ægineta oock ſeght. Met ſijn bloemen geſoden ende ghedroncken openet alle verſtoptheydt van allē inwendighen leden/ ende doet ſuyueren ende ſcheyden alle quade humeuren. Galenus. Tcruydt is bitter van ſmaecke/ ende middelmatich tſamentreckende van natueren: Voorts iſt van ghemengde complexie/ te weten van een coude aertſche ſubſtantie/ waer door dat voorwaer is tſamentreckende/ ende voorts van een ander ouervloedigher ſubtylder aertſche ſubſtantie/waer door dat oock beter is/ maer om de vereeninge van beyden/ſoo iſt bequaem om te openen de verſtoptheden/dun te maecken/ af te vaegen/ende te verſtercken ſoo wel alle inwendighe leden/ alſt gheheel weſen des lichaems.

Meſue.

Stichas-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Stœchas oft Stichas. In Hoochduytsch/ Stichas-kraut. In Franchois ende inde Apoteke/ Stœchados. In Spaensch/ Cantuesso ende Cantuello. In Italiaensch/ Stechade. In Portugueys/ Rosmarintho. In Engelsch/ French Lauender.

Stichas-cruydt met bloote stelen. In Latijn/ Stœchas nudis cauliculis summis.

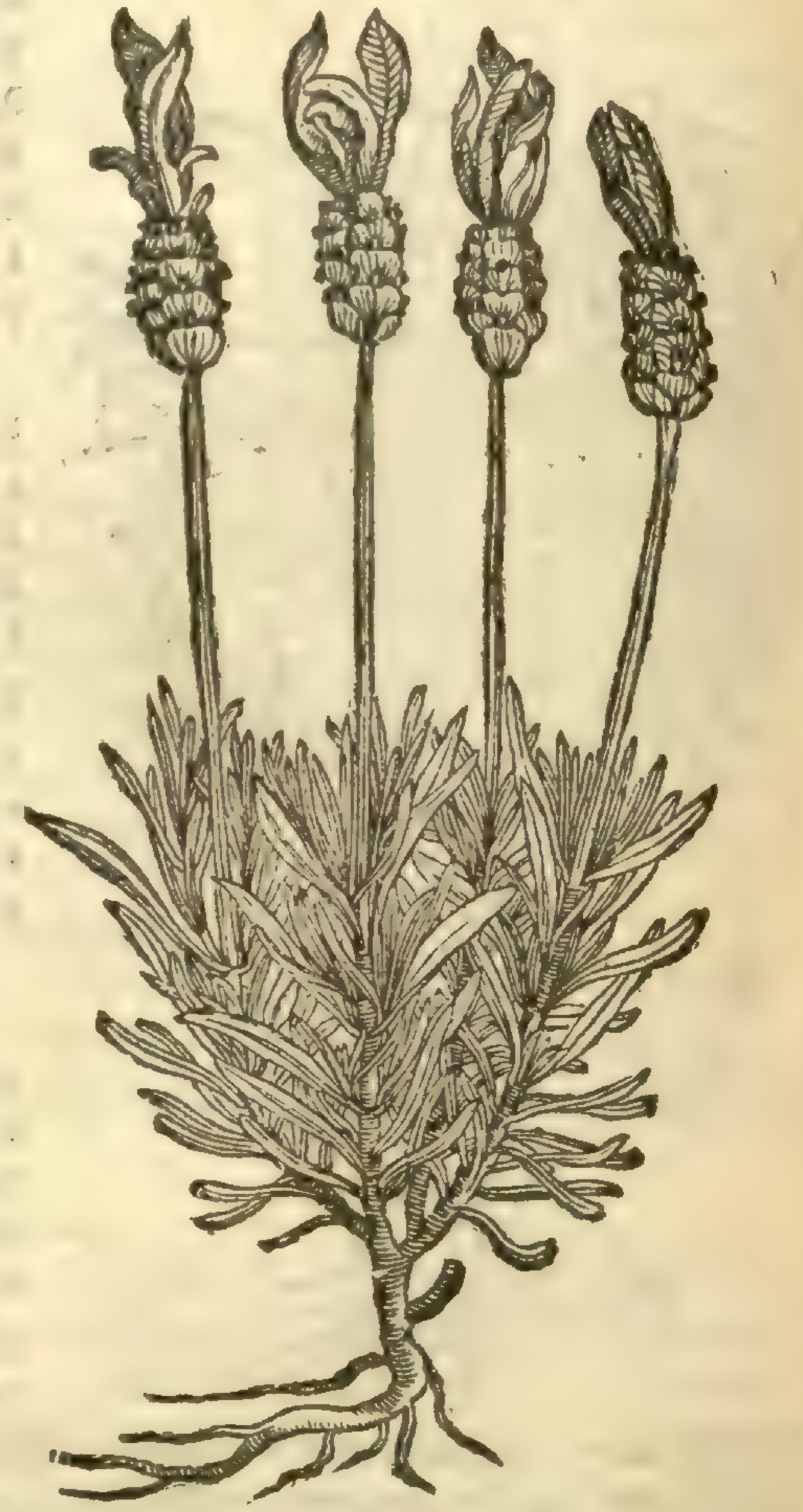

Stœchas van Mesue ouercomt met onse Lauender.

Mesue. Stichas iaeght af soo wel de flegmatijcke als melancholike humeuren: tsuyuert ende versterckt de herssenen/ de zenuen/ ende d'instrumenten van alle de sinnen. Het is zeer goedt teghen alle coude sieckten / ende daerom ist een bequaem remedie teghen de vallende sieckten / als daer by ghevoeght is Squille oft Squille azijn. Stouinghe die met de decoctie van dien oft metten domp daer af gheschieden / openen de verstopt-heydt vande neuse gaten/ sy versoeten de pijnen vande zenuen ende letten/ ende versterckten d'inwendighe leden die ghequelt zijn met coude humeurẽ. Nochtans en sullen dit cruydt niet ghebruycken de cholerike persoonen / principalick als henlieder maghe met gele cholerike humeuren verladen is / want tberoert die zeere / tverweckt walginghe / t'maeckt dorst/ ende tquelt tgheheel lichaem met een zeer meeyelicke hitte.

Sterhas cruydt met ghekerfde ende ghecrolde bladers.

Dit Stichas-cruydt is verschillende van tvoorgaende in desen/ dat heeft groene getande oft gekerfde bladers/ die op d'auerecht wit zijn/ ende brengt voorts bouen wt schelferachtighe bruyn-Violette hoykens oft troskens die vanden Thymus ghelijck/ oft langher dan die vanden voorgaenden Stichas-cruydt/ roode bloemkens als de zee Rotte doet. Tsaedt/ de wortel/ ende de steelkens zijn graeu/ de smaecke is bitter/ specerijeachtich/ ende die vanden voorseyden Stichas gelijck. Dese heeft Clusius bloeyende ghevonden ende van selfs groeyende in Sprockelle / maer nerghens dan bouen opden bergh Calpe/ de welcke hy aldereerst heeft ghesien tot Scintre int hofken van des Conincks casteel vier mylen bouen Lisbone gheleghen.

Spick oft Italiaensch Nardus, ende Lauender.

Niet sonder oorsaecke en ouercomt tgemeyne Latijns woordt Spica met den Stichas/ want Stichas in Griecks is tselfde dat Spica in Latijn te segghen is/ te weten om de ghelijckenisse vande gheheel plante eerst van ghedaente/ daer nae van reucke/ smaecke ende plaetse van groeyen. Beyde/ te

weten

Stichas-cruydt met ghekerfde ende ghecrolde bladers. In Latijn/ Stœchas folio ſerrato & criſpo Cluſij. In Portuguers/ Alichrim Francez.

Spick oft Italiaenſch Nardus, ende Lavender. In Latijn/ Nardus Italica oft Spica Recentiorũ van Fuchſius eñ Matthiolus, Pſeudonardus. In Frãchois/ Aſpic. In Italiaenſch/ Spigo, ende is de Stœchas Arabica van Meſue, met aren vã Rogghe naer d'opinie van Mouton. In Engelſch/ Frenſche Spick Narde.

weten de Spick ende Lavender zijn ſy malcander zeer ghelijck/ noch en zijn oock gheen verſcheyden ſpecien. De bladers ende gheaerde bloemen zijn die vanden Wederijck/ oft eer die vandẽ Agnus caſtus ghelijck/ purper-Violet/ ſomtijdts oock wit/ alleene dit onderſcheydt hebbende/ dat de reucke vãde Nardus meerder ende ſtercker is / maer de bladers vanden Stichas zijn meerder ende breeder. Deſe Nardus is wat lieflicker ende meer rieckende: daerom zijn de bladers ende tſaedt te meer gheprefen tot de ghebreken vande moeder/ ſoo wel in ſtovinghen eñ waſſchinghen/ als oock tpoeder van dien met water inghenomen teghen d'opſtijghen vande moeder / den oorſpronck hebbende wt rotte dompen/ ende oock om den arbeydt van baren te ſpoeden.

Italiaenſch Nardus doet ſcheyden ende verdrijft de ſwillinghen ende pijnen vande maghen/ eñ Cracht. hartheydt vande moeder ende milte: Sy opent oock de verſtoptheydt vande lever/ ende gheneeſt de druppelpiſſe ende de pijne van water te maecken. Sy is goedt tot de ſelfde dinghen daer de Spica Celtica toe nut is, ſegghen de iongher Herbariſten/ ende prijſen tghebruyck van dien tot coude ende vochtighe ghebreken vande herſſenen ende zenuen/ tot Apoplexie/ lamheydt / natuerlicke melancholie/ ende der ghelijcke. Deſe Nardus is heet ende drooghe tot inden tweeden graedt.

Een poeder om den arbeydt van baren ende de pijnen van dien te verdighen: ende is een zeer excellent ſecreet van Rondellet/ ghemaeckt van ſaedt van Italiaenſch Nardus, ende is zeer ſeker.

℞. Saet van Italiaenſch Nardus een half dragme: Saedt van Weghebree ende Endivie van elcks twee ſcrupels. Peper een ſcrupel: ſtoot deſe dinghen tſamen tot poeder / ende gheuet in met water van Mannekens-cruydt ende van Endivie/ van elcks drye oncen.

Een ander crachtigher poeder.

De peſerick met ſijn twee byghevoeghde vaten wordt ghewaſſchen met witten wijn ende dan inden oven ghebrandt in een nieu aerden potteken: Ten laetſten wordt die wederom ghewaſſchẽ met Endivie water ende wijn/ de welcke dan alſoo bewaert wordt tot datmen die wil beſighen. ℞. Aſſchẽ

vande

vande peserick een half loot/ Caneele een half dragme: Lanck Peper eñ Galigaen van elcks een vierendeel loots: Saedt van Weghebree ende Endiuie onderhalf dragme: Saedt van Italiaensch Nardus, vier scrupels: stootet al tsamen in poeder ende gheuet in met de voorseyde wateren/ eñ witten wijn soo verre als daer gheen cortsen en zijn.

Een zeer crachtich poeder om de naer-wee ende doode vruchten af te iaghen.

℞. Confectie Alkermes ende van tvoorseyde poeder van elcks twee scrupels / Borax eñ Troeschi van Myrrhe/ van elcks onderhalf scrupel. Beuersijn een scrupel: dese dinghen al tsamen ghestooten salmen ingheuen met water van Buglosse / Byvoet/ ende witten wijn.

Lauender. In Latijn/ Spica Lauendula, ende is Stachis van Anguillara, Pseudonardus wijfken vã Matthiolus. In Hoochduytsch/ Lauender. In Franchois/ Lauendel. In Italiaensch/ Spigo gentile. In Engelsch/ Lauendel.

Witte Lauender.

Lauender met zeer ghekertelde bladers.

Seer fraey heeft onsen vriendt Clusius dese tweede soorte/ om haer aerdicheydt/ selsemheydt eñ kertelinghe vande bladers gheheeten Seer ghekertelde Lauender. Oock heeftse aende stelen veel sijde scheutkens viercantich ende rou/ van eenen voet lanck/ de welcke becleedt zijn met diepe gekerfde aschverwighe bladers die vanden Coriander/ Nigelle oft Nardus ghelijck/ als wt knoopkens voorts comende. Ick en weet niet dat ick dese soorte oyt ghesien hebbe op eenighe plaetsen van Nederlandt/ Duytschlandt/ Engellandt/ Vranckerijck oft Italien: in vuegen datse alleene in Spaignẽ is groeyende. De are vande Lauender is een weynich ghebogen ende ghelijck met vier reken beset/ spruytende somtijdts d'een wt den ander/ voorts brenghende blaeuwe wel rieckende bloemen. Dese heeft Clusius ghevonden bloeyende in Februario op eenen hoeuel ghelegen by Malaga/ eñ in Meerte by Marcia/ ende nerghens elders: Oock wordt dese ghehouden niet soo crachtich als eenich van d'ander.

Calia

Lauender met zeer ghekertelde bladers. In Latijn/ Lauendula multifido folio, Clusij.

Casia vande Poeten van die van Montpelliers. In Latijn/Casia Poëtica Monspelliensium: an Theophrasti?

Die de Casie vanden Poeten voeghen by de Cassie/ oft Caneele/ om de ghelijckenisse vanden naem/ hebben voorwaer luttel reden daer toe ghehadt/ noch veel min is te ghelooven den zeer subtylen ondersoecker van cruyden Anguillara, daer hy seght/ dat de Lauender ende Roosmaryn de Casia van Theophrastus zijn. Oock sprietoogt die zeer nerstighe Herbarist Guillandin, als hy meynt dat Chameleа Cassia is. Voorwaer gheen van beyden en soude sulcks ghesegdt hebben/ hadden sy ghesien een plante die zeer overvloedich is groeyende in Romanie ende in dlandt van Languedoc/ die de stele heeft dien vanden Spaenschen Brem ghelijck/ gestrept ende van verwe den Duysentrracht oft Polemonia ghelijck/ maer de bladers ghelijcken die vande Thymelæa, oft Stichas/ oft Lauender. De besien hevet zeer vele dien vanden Cneorum oft zee Corael-cruydt ghelijckende/ de welcke zeer lijmachtich zijn/ groeyende aen stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De menichfuldighe bloemkens zijn die vanden Olijf boom ghelijck/ geel witten groenen siende. Dit cruydt hebben onse meester Rondellet ende de zeer gheleerde Pellisier Bisscop van Maguelone ende Montpelliers/ ende ons ander mede discipels Casia gheheeten/ midts dat in Dioscorides beschrijvinge wat ghebrack/ ende in Theophrastus te vele was. Dese plante heeft haer bloemen in Wedemaendt/ ende tsaedt is roodt in Oogstmaendt/ daer sy groeyet aenden oever vande riviere de Lana byde brugghe van Nieu casteel ende elders over al in Provencen aende haghen ende canten vande Olijf-houen.

Onse ghemeyne Hysope met smalle bladeren.

Ghelijck wy ghesegdt hebben int capittel vande Griecksche Hysope/ hoe wel dat dese niet en is de waerachtighe Hysope van Dioscorides, soo heeftse nochtans van een yeghelijck voor Hysope ghehouden gheweest/ om datse zeer groot van cracht is/ ende daerom oock door d'autoriteydt van Mesue inde Apotekers winckels ghebrocht is/ de welcke seght dat d'ysope de tacken ende bladers dien vanden Thymus van fatsoen ghelijck heeft/ maer meerder: by aventure d'oorsake van sijn missen hem comende wt de Brunelle/ den welcken d'Origanum (te weten dat d'ysope ghelijck is) ende de Thymus ghelecken worden. Ten is oock nu gheen wonder dat doen ter tijdt d'Araben sulcks meynden/ ghemerckt dat Matthiolus int selfde ghemisset heeft/ die niet alleene hem seluen beroemt/

Onse ghemeyne Hysope met smalle bladeren. In Latijn/ Hyssopus Arabum, Mesue & Officinarũ. In Hoochduytsch/ Hyssop. In Franchois/ Hysope. In Italiaensch ende Spaensch/ Hyssopo. In Engelsch/ Hysope.

Cleyn Hysope met smalle bladeren.

beroemt/ sonder proberen/ ghevonden te hebben een nieuwe soorte van Brunelle/ maer voeghter oock by dat sy heeft de bladers van Thymus/ dwelcke noch inden Griecschen text/ noch ergens oock inde Latijnsche ouersettingen ghevondẽ en wordt. Dese Hysope is van selfs groeyende op de rouwe hoeuels van Romanie ende ontrent Verone/ principalijck lancks de riuiere Adige/ ontrent de enghde vande steenrootse ende tzeer sterck Casteel dwelcke sKeysers landt scheydt vanden lande van Venegen teghen ouer den berg Baldo/ ende nerghens el/ ten ware inde houen.

Onderscheyt. Noch vindtmen in sommighe een soorte van Hysop de ghemeyne gantsch ghelijck/ maer veel cleynder.

Witte Engelsche Hysope.

Dese selfde hof-Hysope heeft de halue bladers ende tacskens sonder eenighe conste van oeffenen soo wtter maten wit/ sonder wolachticheydt/ datse lichtelijck sneew oft crijt soude moghen ghelijck zijn/ blyuende dander helft gheheel groen. Dese twee soorten comen voorts op bergen/ hoeuels/ ende inde houen.

Diuerscheydt van Hysope wt de verwe vande bloemen.

Hysope met witte bloemen.

Inde fraeyste houen van Nederlandt groeyet somtijdts Hysope met witte ende oock met roode bloemen/ maer de bloemen en staen meestendeel maer op een sijde oft reke.

Cracht. Mesue. Hof Hysope iaegt lichtelijck af de flegmatijcke humeuren/ hoe wel dat ander gheseydt hebben/ datse oock de Melancholijcke afdrijft/ als daer berg soudt by ghevoeght is: Maer datse de flegmatijcke humeuren purgeert dat blijckt by merckelijcke experientie/ sonderlinghe die opde borst ende longher ligghen. Hysope is zeer goedt teghen de vochtighe flegmatijcke ghebreken soo vande herssenen als vande zenuen/ om datse die niet alleene en reynicht/ maer oock versterckt: Jae dat meer is/ sy suyuert de borst ende longher/ principalijck den ouders/ die de borst met een taeye ende grofue flegma-

Hysope met roode bloemen. In Latijn/ Hysopus Arabum flore rubro.

Diuerscheydt van Hysope wt de verwe vande bloemen. Hysope met witte bloemen.

flegmaticheydt verladen hebben/waer door dat behulpich is den kuchenden ende hoestenden lieden. Tghebruyck van Hysope doet scheyden ende verdrijft de harte apostumatien/ tmaeckt appetijdt/ tverweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden ende doet water maecken/ tverdrijft tschudden vande cortsen ende scherpet ghesichte. Hysope met honich ghemengt ende een weynich Salpeters/ doodet de langhe scherpe wormen des buycks. Olie die ghemaeckt wordt met de bladers ende bloemen/ gheneest ende sterckt de zenuen die verstijft zijn door coude.

Alle tselfde doet oock de berg Hysope/ iae veel crachtigher.

Godts gratie/ende is Limnesium oft Centaurides Cordi.

Tot noch toe en heeft niet luttel ghequelt de verstandē van veel menschē tverclaeren vandē naem van dese plante/want eenighe hebben daer af Seep-cruydt ghemaeckt/ sommighe tghemeyne ende wit Behen/ oft Ocymastrum vande velden/ende ander metten cortsten ghesеydt Spumeum Pauer. Want dit cruydt / behaluen sijn bladers ende witte bloemen dien vanden Olijf-boom oft Seep-cruydt ghelijck/ heeft een stercke cracht om van onder ende van bouen te purgeren. De wortel is zeer gheeronckelt met dicke ende veel rancken / wtghesprеydt inden risch vander eerden/haeren oorspronck hebbende in bergachtighe bemden / nochtans is tcruydt selde schuymachtich / maer eenichsins witachtich van bladers / hebbende eenen bitterē eñ onlieflijcken smaecke: want tgaet te bouen in bitterheydt / ende purgerende oft af iaeghende cracht de cleyne Santorie : Oock wordet in azijn ende melck te weycke gheleydt ghelijck d'Elula/ om dat verliesen soude sijn quade fenijnicheyt ende eenighe scherpheyt. Onderhalue oft twee drachmen infusie van dit cruydt / iaeghen af de cholerijcke ende melancholijcke humeuren / oock de waterichеydt ende groue flegmatijcke humeuren. Men maeckt hier af een crachtighe extractie met geest van wijn om de watersucht te purgeren.

Gratiola: oft oock is Papauer spumeum van Dioscorides?

Dioscor. Theoph. Het is een wit ende gheheel schuymachtich cruydeken / dat de wortel int opperste vander eerden heeft loopende: Inden Somer wordet saedt gheplucкt alst gheheel is opghewassen / ende het vallet af alst drooghe is. D'wordt inghenomen met honich water/ ende purgeert

Godts gratie/ In Latijn/ Gratiola, oft Gratia Dei. ende is Limnesium oft Centaurides Cordi: eñ Papauer spumeum Dioscoridis vã Anguillara. In Italiaensch / Stanca cauallo, Centaurida. Maer oft de Gratiola vande iongher Herbaristẽ oock is Spumeum Papauer?

Heyden Hysop. In Griecks/ Helianthos. In Latijn/ Flos Solis, ende is een soorte van Cistus van die van Montpelliers. Oft oock is Helianthe van Plinius? Oock ist Helianthemũ Cordi eñ Tragi, ende Helianthos Anguillaræ ende Fuchsij. In Franchois/ Hysope des garigues, om dat gheerne groeyet op heyen. Oft oock is Panax Chironium ende het tweede Helenium van Dioscorides?

geert door ouergheuen: maer specialick is dusdanich purgeren goedt teghen de vallende sieckte.

Galenus. T'saedt purgeert de flegmatijcke vochticheydt.

Heyden Hysop.

Vele hebben voor Helianthos ghehouden dese plante/ de welcke ouervloedich is groeyende op dorre gronden/ cruypende lancks der eerden / ende somtijdts hebbende recht opgaende rysachtighe steelkens van een palme hooghe / met stijfachtighe bladers / van verwe / dickte ende ghedaente die vanden cleynẽ Cistus ghelijckende/ maer veel minder/ welck sy noemden Helianthos oft Flos Solis, om sijn goudt-gele bloemen / die vander Potentille oft Vijfvingher-cruydt ghelijck: Eñ om dat des ghelijcks ghescreuen wordt vanden Chironiũ soo meynden sy dat Chironiũ was. Wy hebben hier af vermaent int capittel vanden Alant wortel. Tot Montpelliers hielden sy dit cruydt voor een soorte van cleyn Cistus. T'groeydt hier in Engellandt ende ouer al op ander plaetsen/ daer gheenen Cistus en groeyet: T'heeft een tsamentreckende eñ drooghende cracht/ maer geen scherpheydt/ ende daerom ist min te meynen dat Chironium soude zijn dat by auenture meer de gele Santorie is/ ghemerckt dat van dien in gedaente ende cracht luttel verschilt/ eñ wat scherpheydt heeft/ met wat reucks.

Plinius schrijft in sijn 21. boeck ende 10. capittel/ dat Helianthos een plante is die haer tacskens van drye palmen lanck opder eerden spreydt / ende de bladers heeft van Quendel: De wortel is wit ende suete.

Vloy-cruydt.

T'vloy-cruydt heeft fraey den naem ghecreghen van zijn saedt/ dat ghelijck een vloeye is/ swart blinckens

Vloyeruydt. In Griecks / Psyllium. In Latijn/Pulicaris herba. In Hoochduytsch/Psylien kraut/Flohe kraut. In Franchois/Herbe à puces. In Italiaensch/Psillio. In Spaensch/ Zorgatona. In Engelsch/ Fleewortе ende Fleesede.

Psyllium Plinianum, fortè radice perenni supinum.

blinckende/binnen zeer snotachtich/vercoelende eñ glat/dwelcke eenverdich ende niet diuersch en is/ groeyende op een rysachtighe ende strooachtighe plante/die dryderhande is. Dit cruydt groeyet van selfs ouervloedich opde ghebouwede ackers in Languedoc ende Prouence. Maer de ghemeynste heeft veel cleyne tackskens staende rondtomme den principalen stele die wt een cleyne faselachtighe wortel voorts comt/de welcke becleet zijn met smalle bladers/ maer langher dan die vande Scoparia oft Belvidere oft Herts-horen/ row ende graeu: op d'opperste groeyen lanckworpighe/ronde/schelferachtighe bollekens die vande Beuernelle oft Stichas van Arabien eerst bloeyende ghelijck / de welcke beset zijn met veel cleyn witachtich bloeysel/ dat vande Herts-horen oft Weghebree ghelijck. Dese plante groeyet oock by Montpelliers inde Olijf-houen ende sauelachtighe grachten.

Zee-Vloy-cruydt.

Tghene dat gheerne groeyet op de zee-duynen / en is den anderen van aensien niet onghelijck/ maer ghelijfsigher/ voorts brenghende wat langher tacken/ oock veel langher bladers/ veel dichter ende hayrigher/ende min ghekerft: Tsaedt/de bloemen ende tghebruyck zijn dien vande voorgaende ghelijck.

Psyllium Plinianum, fortè maius.

Opde selfde ghewesten / maer aende canten ende rouwe ongheboude hoeuels vanden Olijfhouen/ groeyet dit groot Vloey-cruydt/ dwelcke rysacktigher ende houdtachtigher stelen heeft/met langher scheuten/ bladers ende aren/ verwarret onder malcander/ cruypende lancks der eerden zeer aerdich/ maer een rouwicheydt hebbende/ die wit is wtten groenen siende. Tsaedt is dien vanden anderen niet onghelijck/ maer meerder ende castanie bruyn. De wortel is houdtachtich/ hart / met lange faselingen. De selfde wordt ghebruyckt in medicijnen vande polst oft arterien/ende die de gele cholerijcke humeuren bereyden oft af iaghen. Gheen ander Vloey-cruydt dan dit en wil Plinius seggen/ hoe wel dat sommige die niet zeer scherp en ouerleggen sijn opinie van dmelck oft gomme

Herts-horen oft Craeyenvoet. In Griecks/ Coronopus. In Latijn/ Cornu Ceruinum. In Franchois/ Corne de Cerf, ende Pied de corneille. In Hoochduytsch/ Kraenfuz. In Spaensch/ Yerua estrella. In Italiaensch/ Stella herba. In Portugueys/ Guiabelha. In Engelsch/ Buckhorne ende Crowfoote.

van dese plante/ meynen dat hy soude verstaen een soorte van Wolfs-melck/ Esula gheheeten: voorwaer sy en souden dat niet schrijuen/ in dien henlieden inden sin ghecomen hadde het dicke sap/ dat ghelijck saene van melck/ van dit cruydt ende sijn saedt is comende/ van Plinius Gomme oft melck gheheeten met breeder wtlegghinghe/ om de gele cholerijcke humeuren te purgeren (ghelijck tselfde oock nu ter tijdt daer toe ghepresen wordt vande Medicijns van desen tijdt) als hy dickwils is ghewoon van doen.

Dioscorides. Vloey-cruydt heeft een vercoelende cracht/ dienende om dicke eñ sachte te maecken/ ende is goedt met Olie van Roosen/ water oft azijn gheleydt ende ghestreken op heet fleirsijn/ op die gheswillen byde ooren/ ende ander heete gheswillen/ op verwrongen leden/ ende op de pijne des hoofts. Tselfde met azijn gheneest oock de ghescheurtheydt vande ionghe kinders ende dẽ nauel die te verre wtwasset/ daer op gheleydt. Dwordt oock ghestooten ende met water nat ghemaeckt/ ende alst water stijf ghewordden is/ soo wordt daer mede gestreke: Want tvercoelt zeere/ ende beneimt de hitte vã heet water daer in gheworpen/ in vuegen dat zeer goedt gheleydt is op wildt vier. Men seght oock dat ghẽ vloeyen groeyẽ noch comẽ en sullẽ inde huysen daer dit Vloey-cruydt groen ghebrocht wordt. Tselfde met ruet ghestooten suyuert de quade eñ vuyle zeericheden. Tsap met honich gemengt is goedt gedaen in dragende oorẽ/ oft daer ghewormte in is. Galenus. Saedt van Vloey cruydt is vercoelende tot inden tweeden graedt/ maer eenichsins middelmatich in vochticheydt ende droogte. Cracht.

Herts-horen oft Craeyenvoet.

Dit cruydt heeft den Griecckschen naem Coronopus ghecreghen/ om dat sijn bladers ghelijck eenen Rauen voet ghefatsoneert zijn/ ende wordt oock om der ghelijcke reden nu ter tijdt in Nederduytsch Craeyen-voet ghenoemt. Maer de soorte die Ruellius stelt/ schijnt veel beter een specie van Coronopus te wesen/ dan die Serpentaria van Matthiolus, de welcke onseker is ende van bladers ongheiijck min ghelijckende. Oock soo zijn de crachten van desen beter bekent/ van de welcke veel Medicijns verwondert zijn/ als sy sien dattet d'aencomen vande cortsen/ die oorspronck hebben wt verstoptheden/ soo haest alst inghenomen is oft ontrent therte ghebonden/ verdrijuende is/ al oft toouerye ware/ sonderlinghe d'ongheleerde muylstooters ende quacksaluers. Nochtans de reden van dien en is soo swaer niet om vinden/ de welcke is hangende aen den selfden oorspronck/ van ander medesoorten van planten/ ghelijck Weghebree (welcker cracht dit cruydt heeft) die dergheliijcke wercken doen als sy vande ghene die de cortse hebben/ alsoo ghebruyckt worden. De Serpentaria is eer een soorte van Holostium, de welcke wy oock hier voren daer by ghevoegt hebben. Jae dat meer is/ de ghemeynste soorte ende die meest ghevonden wordt/ is van ontrent de zeecant ghebrocht ende verplant gheweest inde houen van Nederlandt/ Enghellandt/ ende Duytschlandt/ om in salat te ghebruycken ende teghen tgrauel/ hebbende bladers van Vloey-cruydt oft zee Weghebree/ dicke/ ghelijfuich/ harich/ op beyden sijden ghespleten ende gheschaert/ staende ghelijck Craeyen voeten oft Herts-horen. Inde Lente gheuet zijn bloemen op harighe dunne steelkens oft torskens van drye palmen hooghe/ van fatsoen ende verwe de aren vande Weghebree/ oft Holostium van Montpelliers ghelijck/ maer minder. De wortel is dunne/ een weynich tsamentreckende ende

wat verwarmende/ de welcke hedens-daegs zeer goedt is teghen tgraveel/ soo wel alst ghedistilleert water vande gheheele plante.

Cruppende Herts-horen oft Craeyenvoet/oft Rauenvoet. In Latijn/ Coronopus repens Ruellij, ende Cornu Cerui alterum vulgi. Oft oock is Coronopus Theophrasti? Oft Pes Miluinus Columellæ van Ruellius? In Engelsch/ Swijne Cressis.

Dit cruydt groeyet geerne onder het Wegh-gras op ghetorde weghen die vocht zijn/ van ghedaente ende bladers den voorgaenden ghelijckende/ dragende witte bloemen aen ligghende steelkens die lancks der eerden cruypen. Tsaedt groeyet in ronde blaeskens/ die rondtomme wat row ende stekende zijn/ alle de reste is dien vanden anderen ghelijck/ ende is zeer goedt om kennen.

Dioscorides. Tcruydt van Herts-horen oft Craeyen-voet wordt ghelijck moes gheten. De wortel gheten is tsamentreckende/ de welcke zeer goedt is teghen den loop des buycks/ wt verkiltheydt der maghen ende verslíminghe der dermen sijnen oorspronck hebbende. Cracht.

Serpentina, ende is Coronopus syluestris, oft Serpentina Matthioli. In Italiaensch/ Stella herba saluatica.

Een cruydt de gedaente hebbende van half Craeyenvoet ende half bergh Sedum, van die van Marseillen. In Latijn/ Coronopi & Sedi montani media planta Massiliensium.

My heeft goedt ghedocht hier by te voeghen dese nieuwe plante/ die noch vanden ouders/ noch vande iongher Herbaristen en is beschreuen gheweest, soo wel om eenighe ghelijckenisse die sy tsamen hebbẽ/ als oock om datse aende zeecant beyde groeyen. Dit cruydt wasset ouervloedich onder

de

de Tragacantha opde hoeuels ende rootsen ontrent Marseille gheleghen aende zee met zeer veel wtghespreyde bladers/van ghedaente ende stijfuicheydt die vanden minsten steenachtich bergh Sedum, oft wilden Pijnboom ghelijck/ versien oock zijnde met zeer veel steelkens van drye palmen lanck/ die aerkens voortsbrenghen/ waer in dat cleyn saedt besloten is/ dien vande Weghebree oft ghemeyne Serpentine ghelijck. De wortel is lanckachtich/houtachtich/dicke/ende een weynich heet van smaecke ende aromatijck.

Serpentina.

Voren is gheseydt dat de plante Serpentine ende haeren naem/vande iongher Herbaristen ghegheuen is/ dat oock ghee Coronopus en is/maer eer Holostium,want sy heeft grasachtige bladers die vanden Craeybloemkens ghelijckende/ende plat ter aerden ligghende. De wortel is houtachtich die vanden Genoffels ghelijck/ draghende voorts aren ende saedt dien vanden Montpelliersschen Holostium oft Herts-horen ghelijck. Tgroeyet van selfs in tgheberghte van Prouencen/ Auergne ende op veel plaetsen van Italien.

Diuersheyt. Desen voorgaenden is een ander soorte gheheel ghelijck/ wtghenomen dat sy heeft ghelijfvigher bladers/bloemkens/ende graeuwe rouwe steelkens. Dese groeyet vele in Dolfine ende int gheberghte Apennin.

Alderminste Serpentine. In Latijn/Serpentina omnium minima.

Muysen steertkens. In Griecks/ Myosuros. In Latijn/ Cauda Muris. In Hoochduytsch/ Tausent korn. In Franchois/ Queue de Souris. In Enghelsch/ Blod strange/ or Mouse taple.

D'alderminste Serpentine en verschilt gheensins vande voorgaende/ dan datse zeer cleyne is/ want haer steelkens zijn nauwe eenen duym oft onderhalf groot. Dese groeyet ouervloedich in dlat van Languedoc opde hooghe toppen vande onvruchtbaer berghen van Seuene.

Muysen steertkens.

Tot dese voorgaende schijnt te behooren dat cruydeken/dwelcke vande iongher Herbaristen zeer fraey ghenoemt wordt Muysen steertkens/ om dat zijn ronde lanckworpighe spitsche aerkens daer tsaedt in light/niet zeer onghelijck en zijn den steertkens van Muysen. In Mey en Wedemaendt draghet veel witachtighe bloemkens die haest vergaen aen tortskens van een palme lanck/ zeer die vanden Weghebree ghelijck/ waer in het cleyn bruyn saedt besloten is. De bladerkens zijn grasachtich ende smal/eenen duym oft onderhalf lanck/ stijf/ ende van smaecke den Water-peper ghelijckende.

Tafel-

Tafelken.

Genofflen. Oft oock zijn Cantabrica Plinij?
Diuersche sorten van Genofflen/soo wel enckele als dobbele.
Cantabrica Plinij.
Pluymkens.
Diuersche sorten van Pluymkens.
Moerwille oft Superba vande iongher Herbaristen.
Zee-Genoffle oft Zee-grasseken.
Muscipula oft Viscaria tweederhande.
Dragon.
Ptarmica tweederhande.

Groote wilde ghemeyne enckele Ginofflen. In Latijn/ Caryophyllus syluestris maior vulgatior. In Hoochduytsch/ Neghelin ende Grafzblumen. In Fráchois/ Gyrofflées, Oilletz: eñ in Walschlandt oock Violettes herbues, dat is/ Gras-Violieren. In Italiaësch/ Garofoli ende Garofoni. In Spaensch/ Clauil oft Clauo de especia. Oft de Ginoffle oock is Cantabrica Plinij? Ende is Vetonica altera Fuchsij ende Dodonæi: oock Cantabrica Turneri Angli. In Engelsch/ Cornations ende doble Gillofers / oock Gelpflours ende Gelouers.

Dobbele Ginofflen. In Latijn/ Caryophyllus multiplex.

De zeer bekende eñ vermaerde Ginofflen midts de aerdicheydt van de bloemẽ/ in Latijn gheheeten Caryophylli om den reuck dien sy hebben van de Giroffel-naghels / eñ eenighe ghelijckenisse van steelkens van de Antoffels/ schijnẽ van den ouders niet beschreuen te zijn/ de welcke zijn tweederhande/ te weten/ tamme ende wilde/ maer ghedeylt in veelderhande soorten. Die inde houen gheplant ende

ende gheoeffent worden van ghedraeyde gheknopte steelkens/draghen effene/ ronde/ lanckworpighe huyskens bouen in sesse ghetant: waer wt vijf bladerkens spruyten.

Groote dobbele roodtachtighe ende witachtighe gespickelde Ginofflen. Caryophyllus maior rubens & albicans, flore pleno, punctulis rubētibus fortuitis asperso.

Groote eñ cleyne dobbele Hof-Ginofflen/half roodt half incarnaet/ met roodt gestreept ende gheplect. In Latijn / Hortorum Caryophyllus multiplex maior & minor, rubro striatus, versicolor, peramœnus.

Maer de schoonste zijn zeer dobbel ende vol bladeren / de welcke altsamen bouen omghēwelft zijn/ zeer aerdich aen d'wterste canten oock ghekerft /rieckende ghelijck eenen Giroffel-naghel/hebbende in d'midden van de bloeme ghelijck twee draeykens die witsteken: Van verwe menigherhande/te weten/ oft bleeckroodt/oft bruynroodt/ oft purper wt den peerschen/ sommige oock witachtich/ende sommighe ghespickelt/ sommighe met roodt ghestreept: sommighe cleyne ende sommighe groot/ die alle gheiijck zeer langhe staen en bloeyen. De bladers van dese planten zijn blaw-groen/ staende twee ende twee tsamen/ wt den cnoopkens van de ronde ende dunne biesachtighe steelkens voorts comende. T'saedt is oock zeer cleyne/ principalijck vande wilde / de welcke ist dat sy niet en verschillen vande tamme dan in oeffeninghe ende verplanten (welck nochtans sommighe ontkennen) soo schijnen sy in alder manieren te wesen de Cantabrica van Plinius, hoe wel dat hy die met luttel woorden beschrijft / te weten ouer al groeyende met eenen biesachtighen stele van eenen voet hooghe/waer op dat groeyen lanckworpighe bloemkens ghelijck langhe huyskens/inde welcke zeer cleyn saedt light. Welcke beschrijuinghe eenichsins schijnt te accorderen met de Veronica, van Dioscorides ghestelt onder de bastart planten met dese beschrijuinghe: Sy groeyet op berghen/ in bemden ende houen/ hebbende een gheheel roode ende welrieckende wortel / de bladers die vanden loock bycans ghelijck/ inde middel bruyn-roodt / staende aen eenen rechten dryhoukighen stele/ de welcke draegt roode bloemen. De Herbaristē houden Herba Tunica voor Veronica, de welcke die menghen inde preseruatyfuen teghen de pestilentiale sieckten / hoe wel dat de zeer gheleerde Ber-

nardt

nart van Montpelliers beveelt te nemen den Nederlandtschen Polemonium oft Ocymastrum, wiens wortels van sulcken cracht zeer ghepresen worden.

Dobbel purper-peirsche diep ghekerfde Ginofflen.
In Latijn/ Caryophyllus purpureus flore multiplici profundè laciniato.

Cleyne roode enckele ghekerfde wilde Ginofflen.
In Latijn / Caryophyllus syluestris flore simplici laciniato rubro.

De purper peersche Ginoffel en is der cleynder/ghemeyner/ rooder oft ghespickelder niet onghelijck / soo wel inde grootte van bladeren als in de wortel: maer de bloemen zijn dieper ghekerft: ende is nu ter tijdt in Neder-landt eyghen gheworden.

De groote voorgaende witte incarnate ghespickelde ende de ghestrepte met roodt/ende de groote dobble roode/ die somtijdts alle drye op eenen seluen tack wassen/ dus daenighe fraeye veranderinghe zeer aerdich voortbrenghende / hoe dese grooter ende schoonder van bloemen zijn/ soo sy de bladeren veel breeder hebben.

De cleyne ghestrepte met roodt/ heeft oock ghelijck als de groote sommighe bladeren heel roodt: is andersins de groote zeer ghelijck / dan dat de bladers/ steelkens ende bloemen dry-mael dunder ende cleynder zijn.

Cleyne roode enckele ghekerfde wilde Ginofflen.

Wy hebben noch twee oft drye veranderingen van wilde cleyne enckel Ginofflen in onse houen D'eerste heeft cleyne ghekerfde roode bloemkens van vijf bladerkens / hebbende in de middel gelijck twee ghecrolde draeykens.

De tweede soorte van enckele cleyne wilde Ginofflē. In Latijn/ Caryophyllus alter minor syl. simplici flore.

De tweede en is der eerster niet onghelijck van smalle bladeren ende wortel: maer de bloemen die bleeck roodt zijn / hebben int midden seuen oft acht corte veselinghen.

Dese selue soorte wordt dobbel met verplanten ende oeffenen.

De derde heeft bleecke incarnate bloemen wat meerder dan de voorgaende / van vijf bladerkens / ende int midden dry oft vier langhe ghecrolde hayrkens: De stelen ende bladeren zijn oock vromer dan de voorgaende.

De derde soorte van cleyne wilde Ginofflen met incarnate bloemen. In Latijn/ Caryophyllus syluestris tertius flore pallido suaue rubente.

Liggende aldercleynste enckele wilde aerdighe Ginofselkens met cranskens / besprengt met silveren oft gouden ticklkens. In Latijn/ Caryophyllus minim⁹ pulcellus supinus maculis aureis argenteisve aspersus.

Andere aldercleynste recht op gaende zeer aerdighe ghepleckte wilde Ginofflen. In Latijn / Caryophyllus alter minimus flore simplici micis aureis asperso.

De tweede soorte van enckele cleyne wilde Ginofflen.

Onder de enckele wilde Ginoffelkens machmen by voeghen ettelicke Ginoffelkens / die wy om de cleynicheydt ende d'onderscheydt alderminste Ginoffelkens heeten: de welcke van sommighe souden moghen toegheschreuen worden den Holostium, midts ghedaente / ghewas / ghelijckenisse en verwe vande bloeme: ende van sommighẽ anderen den Ginofflen / want de bloemen dẽ voorseyden Ginofflen zeer ghelijck zijn / maer ses mael cleynder / onder welcke eenighe roode zijn / besprengt door wonderbaerheydt der naturen met silueren ende gouden tickskens: van welcke soorte d'eene is ligghende / met ghetackte steelkens eenen voet lanck / ende bladerkens van fatsoen vande Ginoffelkens / maer ses mael cleynder.

Dander is met recht opgaende steelkens / hebbende bladerkens ende bloemkens den voorgaenden niet onghelijck: welcke de Heere van S. Aldegonde in sijnen hof ghecreghen heeft wt Hollandt: De steelkens zijn onghetackt / eenen voet oft onderhaluen hooghe / draghende een oft twee bloemkens op d'opperste.

Met de eerste sorte die ligghende is / worden de canten vande hof beddekens beset / om datse met haer loof de selue fraeykens becleeden ende vast sluyten.

Alderclepnste leeghe ghemepnste bleeck-roode Ginoffelkens. In Latijn / Caryophyllus repés, humilis, minimus, vulgatissimus rubellus.

Andere alderclepnste leeghe / wtlandtsche Ginoffelkens / zeer lustich met witte bloemkens. In Latijn / Caryophillus minimus humilis alter exoticus flore candido amœno.

Tot dese soorte heeftmen noch twee oft dry toeghevonden door de neerstieheydt vande Nederlandtsche cruydt-lief hebbers.

D'eerste / daer mede ouer al in Enghellandt ende Nederlandt de canten vande cruydt-bedden beset ende becleedt worden / door menichte van cleyne corte bladers / wt de welcke voorts comen steelkens een palm hooghe / ende op elcken comt een bloemken met vijf welrieckende ghekerfde bladerkens.

kens. Aenghesien dat dese plante zeer wel bekent is / soo en ist van gheenen noode die breeder te beschrijuen.

Andere alderclepnste leeghe wtlandtsche Ginoffelkens/ zeer lustich met witte bloemkens.

Dit gheslachte van Ginoffelkens ghelijck ontallick veel ander cruyden / heeft van Wtlandisch saedt hier in Nederlandt sijnen aerdt ghenomen / door de neersticheydt van den zeer vernaemden C. Clusius onsen goeden vriendt. Hier mede moghē oock wel bequamelick de canten van de cruydtbedden verciert worden / om het dick besetsel van de blaederen / de welcke swerter ende breeder zijn dan de voorgaende Ginoffelen. De steelkens zijn oock een palm hooghe / bouen ghetackt / op de welcke wassen bloemkens zeer wit / ende lustich met vijf bladerkens: daer nae comen de huyskens met saedt ghelijck de Ginofflen oft Lichnides. De wortel is zeer veselachtich.

Andere alderclepnste witte aerdighe Ginoffelkens ghelijckende den Holostium.
In Latijn / Caryophyllus Holostius.

De verheuen cantē vā de veldē in Walschlandt / besonderlick in Tournesis ende Castelleynije van Rijssel / worden verciert met dese soorte / welcke met steelkens van een palme ende oock onderhalue ende met grasachtighe bladers zeer wel gelijckt dē Holostium van Ruellius: maer de bloemen zijn breeder eñ lustiger. De wortel is cleyn / langher / ende veselachtich.

Dese Ginofflen worden ghepresen teghen de hertcloppinghe / draeyinghe int hooft / vallende sieckte / lamheydt ende stuypen oft spanninghen.

Keykens oft Tuylkens.

Dese wilde soorte van Ginofflen wordt van den anderen onderscheyden midts dat sy breeder bladers hebben / ende teruydt meer op d'aerde ghespreydt / dragende elck steelken zeer vol bloemkens ghelijck tuylkens tsamenghevoeght. De huyskens van de bloemkens zijn die vā den Seep-cruydt ghelijck / maer de bloemkens zijn veel minder / ende enckel / meestendel roodt / noch oock niet soo wel rieckende als de voorgaende / maer vroegher wtcomende / tzije datse staen in de houen oft in de velden. Want dese Keykens groeyen ouervloedich op sommighe steenachtige plaetsen / gheberghten ende canten van bosschen / soo wel in heete als coude landen: bloemē voort brengende in April / Mey ende Junius.

Onderschept. Dese zijn oock menigherley / soo wel als de Hof-ginofflen / sommighe met breeder bladeren / andere met smalle: welcke smalle meestendeels slechte roode ongheplechte bloemen hebben.

In den hof van Heer Mattheeus de Lobel Canonick van Rijssel een eerbaer eñ gheleert man / ende lief-hebber van cruyden / heb ick mijns wetens alder eerst ghesien de wilde Ginoffelkens oft Keykens: Daer nae heb ick die ghesien tot Mechelen ende Doornick met enckele / maer schoondere / witte ende oock roode dobbele bloemen / hebbende in de middelt ghelijck eenen zeer lustighen ghestreepten rinck oft croone van de selfde verwe / met dunne stelen van eenen cubitus hooghe / ende de bladers die van den keykens ghelijckende.

Andere

Keykẽs oft Tuylkẽs. In Latijn / Armeria siue Caryophyllus minor sylvestris, minus odorus, foliis latioribus. In Hoochduytsch/ Steynnegle. In Vlaẽsch/ Hoepeelbloemẽ. In Engelsch/ Sweete Williams.

Witte ende roode dobbele Tuylkẽs. In Latijn/ Armeria alba & rubra multiplex.

Andere Keykens oft breede Tuylkẽs van veel aerdighe roode bloemen / verciert ẽ ge-croont met tickskens/ hebbende breeder bladerẽ dã de voorgaẽde. In Latijn/ Armeria altera, multis in latũ orbiculum congestis floribus ornata, punctulis in gyrum aspersis, foliis quàm superior latioribus.

Ghebaerde Keykens oft Tuylkẽs met bleeck-roode der ghelijckke schoone bloemkẽs/ hebbende smalder bladers dã d'ierste Tuylkenscruydt/ eñ ghebaerde copkẽs bouen aen dẽ stele. In Latijn/ Armeria altera suaue rubẽte flore, sed angustiore, calyculo fõliolis fastigiatis cincto.

Andere wilde ghebaerde Keykens met bleeck-roode gekerfde bloemen/ anderſins de voorgaende gebaerde gelijck / maer met ſmalder bladers / ende in al veel cleynder/waſſende beyde op ghebergħtē. In Latijn/ Armeria ſylueſtris altera, calyculo foliolis faſtigiatis cincto, alioqui non diſſimilis ſuperiori; anguſtioribus tamen foliis, & minoribus ſtellatis quinis foliolis: vtraque collibus oriunda.

Kinderkens. In Latijn/ Armeria prolifera.

Deſe is aldus ghehecten/ midts dat ſy veel welrieckende cleyne in vijf ghedeylde bloemkens op eenen ſtele d'een nae dander wtcomende als oft kinderkens waerē/ voortbrengt/ wt de grootachtighe copkens. Gheeft oock wt de witachtighe wortel veel dunne ſteelkens eenen voet hooge/ met bladerkens twee ende twee/ ghelijck d'ander. Het waſt op ſteenachtighe hoeuels ende bergſkens/ ende oock op de veſten van Louen aen de Mechelſche poorte: indien my wel ghedenckt.

Pluymkens. In Latijn/ Superba Fuchſij & Recentiorum: ende zijn Dioſanthos Theophraſti, naer d'opinie van Anguillara. In Hoochduytſch / Hochmut/ dat is/ Moetwille. In Italiaenſch/ Fior d'amor, ende Balſamin. In Walſch-Nederlandt/ Cuyderelles. In Engelſch/ Pinkens.

Witte groote Pluymkens met ghecrolde hayrkens inde middel.

Van deſe Ginoffelkens zijn oock alſulcke diuerſche ſoorten als van de groote. Want ſommighe zijn roodt met wit gheſpickelt/ ende ſomtijdts zijn die gheheel wit met bleeck-roodt gheſpickelt/ rondtom aen d'wterſte canten dieper ende dunner ghekerft. Oock zijn de bladers ſmalder / de welcke voort comen aen ſtelen van eenen voet oft cubitus hooge / ende worden in de houē gheplant om den lieffelicken rueck ende de aerdicheydt: groeyende van ſelfs op ſommighe hooghe ende rouwe canten van de weghen in Duydtſchlandt/ Enghellandt ende Italien.

D'eerſte heeft twee ghecronckelde draeykens in de middel van de bloemkēs / ſtaende drye oft vier op ghetackte ſteelkens. De bloemen zijn ſchoon wit/ ſomtijdts oock lijfverwich/ van vijf bladerkens redelick ghekerft/ ſonder cranſken int midden.

Van deſe ſoorte vintmen noch een andere/ grooter van bloemen ende diep ghekerft/ van dierghelijcke verwe / maer met een bleeck-purper ende oock doncker-purper cranſken int middē/ met acht oft thien corte veſelkens. De ſtele is onderhaluen voet hooghe.

Witte groote pluymkens met ghecrolde hayrkens inde middel. In Latijn/Superba maior, flore albo.

Andere witte incarnate Pluymkens. In Latijn/Superba alba altera, & suaue rubens.

Witte Pluymkens met roode tanneyte croonkens int midden. In Latijn/Superba alba, medio corolla purpureo violacea obsoleta cincta.

Oostenrijcksche Pluymkens van Clusius. In Latijn/Superba Austriaca Clusij.

witte Pluymkens met roode tanneyte croonkens int midden.

Dese derde sorte van Pluymkens heeft schoone witte bloemen redelick diep wtghekerft/ cleynder dan de laetst voorgaende: met een lustich cransken int midden van verwe purper-tanneyt: welcke bloemkens oock zijn van vijf bladerkens/ met vijf oft sesse veselkens int midden. De pluymkens hebben altsamen cleyne gras-bladerkens. Deen soorte die in de middel van sijn bloemkens ghecranst is/alsoo die cleynder ende aerdigher van bloemen is/ alsoo zijn oock sijne bladerkens veel corter ende fijnder. De wortelen van allen zijn houdtachtich ende gheveselt.

De vierde is ons overghesonden gheweest in Neder-landt / gheleden vijf oft ses iaeren / van Mijn-heer Clusius, ende heeft breeder bladeren ghelijck de Tuylkens: De stelen zijn van eenen cubitus oft twee voeten hooghe / bouen wtghedeylt in veel tacken beset met veel bloemen van tweederley verwe op eenen tack / te weten / lijfverwich ende wit: welck ghebeurt doer het langhe open staen van de bloemen. Dese zijn dieper ghekerft ende schoonder dan de voorgaende.

Craeyenbloemkens. Armoraria pratensis sylvestris. **In Latijn oock ghenoemt** Flos cuculi, **van sommighe** Tunix, **oft** Armeria, siue minor Caryophyllus sylvestris foliis latioribus: **en is** Armerius flos primus Dodonæi. **In Hoochduytsch/Gauchblum / dat is te segghen / Coeckoeckbloemkens / oock Steynnegle. In Walsch/**Cuyderelles.

In de vochtighe bemdẽ van Engellandt / Nederlandt ende Normandije wassen de Craeybloẽkens / die sonder reuck zijn enckel ende dieper ghekerft / met corter ende breeder bladers / de cleyne Santorie oft Viscaria ghelijckende. De ghene die meynen dat Herba Tunica oft Tunix is/prijsen dese zeer tegẽ t'fenijn: de welcke niet al bedrogh en zijn/ want sy de hulpe niet en ghemissen. Oock wordet van sommighe meesters van Arabiẽ Tunix gheheeten/soo wel als het Nederlandtsch Polemonium, oft Ocymastrum, welck is Tunica van Gordonius.

Zee-grasseken oft zee-Ginoffle.

De alderminste van alle desen ende die eenichsins schijnt te wesen den selfden ghelijck ende een medesoorte/ is die vãde Nederlãdtsche Herbaristẽ ghenoemt wordt Zee-Moly / van ander Holostium, iae van beyden principalick alsoo genoemt om sijn grasachtige bladers: want sy zijn stijfachtich eñ zeer vele/op deerde ghespreydt/ groen blaeu van verwe die vande Ginoffels ghelijckende. De steelkens zijn dunne/ biesachtich van drye duymen ende een palme hooghe/ ende noch meer/bouen op de welcke dat groeyen dichte croonkens als die vã den Candiotschen Thlaspi oft Biesloock van verwen. Theeft een langhe/dunne/eñ rosse wortel vande Serpentine oft Ginoffle. Met dese plante vercieren de Nederlanders ende Enghelschen de canten vande cruydt houen: waer dat oock aende zeecant vele is groeyende: maer in heete landen als aende Middellandtsche zee / wordet niet ghevonden.

Middellandtsche oft Bergh Ginofflen.

Inde dalen aenden bergh Lesperon ghenoemt van Seuene gheleghen ende oock elders op veel plaetsen int landt van Lyons/die verre vander zee gelegen zijn/wordt gevonden een soorte den naest voorgaende gheheel ghelijck/ dan dat veel meer steelkens heeft van eenen voet hooghe/ desghelijcks oock vier mael meerder bladers/eñ voorts alle ander dingen grooter. Dit wordt altemets gesien met witte ende met incarnate bloemen.

Zee-grasseken oft zee-Ginoffle. In Latijn/Caryophyllus marinus omnium minimus, oft Gramen marinum Dodonæi. In Engelsch/Zea-giblofers.

Middellandtsche oft Bergh-Ginoffel. In Latijn/Caryophyllus mõtanus siue Mediterraneus ghenoemt: ende wordt qualick gheheeten Cantabrica Plinij: Ende soudt niet eer zijn de Statice van Plinius?

Vliegenet-cruydt. In Latijn/Muscipula siue Viscaria, ende Lychnis syl. Clusij altera flore muscoso, ende Silene Theophrasti Aldroando.

Andere Vlieghenet-cruydt. In Latijn/Muscipula oft Armoraria altera.

Behaluen dese voorseyde soo stellẽ wy hier noch drye ander soorten die vanden gemeynen volcke Muscariæ, Viscariæ oft Muscipulæ ghenoemt zijn/ d'welcke soo veel te segghen is/ als Vliegeneten/ oft Lym-cruydt/ om dat met eenich lym oft lymachtighe vetticheydt soo schijnen bestreken te wesen/ dat sy niet alleen en cleuen aende handt/ maer oock de vlieghen ende vijfouters/ die daer voorby

by vliegen/ hoe luttel dat zijt gherakẽ/ daer aen vast ende verwarret blijuen. Dit cruydt groeyet in d'landt van Languedoc op ongheboude plaetsen ende aende canten vande Corenvelden/ de bladers hebbende vande Craeybloemkens/ maer wat langher. De bloemen ende haer huysken zijn die vãde cleyne Santorie oft Moetwille ghelijck/ die beset zijn met spitse bladerkens/ groeyende op veel steelkens van eenen cubitus hooghe: Tsaedt is zeer cleyne/ dien vanden Jennettekens oft Lychnis niet onghelijck.

Tweede Viscaria met moschachtighe bloemen/ ende is Papauer Spumeum van sommighe/ ende groot Sesamoides Salamanticum van Clusius.

Lancks de Heyrbane soomen gaet van Montpelliers nae Frontignan/ sietmen groeyen een ander plante de voorgaende niet zeer onghelijck van steelkens/ saedt/ bladers ende huyskens/ maer een zeer cleyne moschachtighe bloeme dragende/ die geel-groen is. De cracht ende tghebruyck van beyden en is noch ter tijdt niet bekent.

Muscipula oft Armoraria altera, ende is Armerius flos tertius Dodonęi. Oft oock niet en is de tweede cleyne bloeme van Constantinople van Gesnerus? Ende is Lychnis syluestris altera, eñ Behen rubrum Salamanticum Clusij.

Aphylanthos Monspelliensium.

Muscipula oft Armoraria altera.

Dese plante ghenomen zijnde vande voorseyde gronden ende gheweesten/ groeyet nu verplant inde houen van Portugal/ Engellandt ende Nederlandt/ van steelkens bladers/ tuylkens van roode bloemen ende saedt/ den ghemeynen Polemonium oft cleyne Santorie ghelijckende. Maer is als de voorgaende geheel bestreken met een taeye lijmachticheydt.

Aphylanthos Monspelliensium.

Dit cruydt/ dwelcke een is vande minst bekende nu ter tijdt/ wordt ghenoemt vande gheleerde ende neerstighe Herbaristen van Montpelliers Aphylanthos, niet om dat gheen bladers en soude voorts brenghen/ maer om dat de selfde soo cleyne ende biesachtich zijn/ datse byeans droogher worden eer sy ghegroeyt zijn/ ende schijnen stroo te wesen oft caf/ bleeckachtich van verwe/ aenden rusch vander eerden spruytende wt een saselachtighe wortel die vande Biese ghelijckende/ hebbende zeer veel steelkens van onderhalue palme hooghe/ de welcke biesachtich zijn/ dunne/ sonder knoopen ende glat/ alle de somer blaeuwe ghekerfde bloemkens draghende minder dan die van Vlas oft keykens/ in schubachtich caf. De gheheele plante is bitter van smaecke/ ende een weynich heet: De welcke zeer vele groeyet inde sauelachtighe ende rouwe plaetsen daer de Ilices coccifera groeyen.

Dragoen.

Sonder oorsaecke en ist niet dat meest alle de fraeyste houeniers segghen dat Dragoen is voorts comen-

Dragoen. In Latijn/ Draco, oft eer Tarchō Simeonis Sethi & Auicennæ. In Franchois/ Targon. In Italiaensch/ Dragoncello eñ Dragone. In Engelsch/ Dragon.

wilde Pyrethrum. In Griecks ende Latijn/ Ptarmica, oft Ptarmica folio Taraconis, oft Sternutamentoria, van sommighe ghehetten Pyrethrum syluestre, ende is Tanacetum acutum album van H. Bock.

comende van Lynsaedt ghesteken in eenighe ayjuynachtighe oft clisterachtighe wortel / want hoe wel dat een yeghelick tselfde proeuende niet altijdts sulcks en bevindt/ eñ dat de vremdicheydt vande dingē/ eñ de seldenheydt bycants de saecke onghelooflick maeckt/ nochtans in dien yemandt ontrent de zeecant ende plaetsen daer Zee-ayjuyn oft Squillen groeyen inde selfde sonder te trecken wtter eerden Lynsaedt staecke / hy soude sulcks bevinden waerachtich te zijn / ghelijck ons veel Herbaristen van Genua ende Hetrurien verclaert hebben: Sy segghen oock dat tselfde ghebeurt / alsmen Lynsaedt steeckt in een gaetken ghemaeckt in eenen Radijs oft Ayjuyn / nemende hen argument aenden smaecke/ welcke eenichsins is ghelijck soudt ende azijn tsamen ghemengt. Dragoen wordt zeer vele ghebruyckt in salaet ghelijck de kersse / daer af dat de smaecke heeft. Oock en wordet nerghens ghevonden dan inde houen/ ende wordt vermenichfuldicht ende gheplant vande wortel die in veel stucken ghebroken is / midts dat tsaedt als bastart ende niet genererende cleyn is ende verdwynt. De bladers zijn smal/ spitsch/ dickachtich/ die vanden Kali oft zee Sterrecruydt ghelijckende maer langher dan die vande Ptarmica, nochtans niet ghekerft ghelijck die vande Betonie/ als sommighe segghen/ bedroghen zijnde door de ghelijckenisse vande Ptarmica. De bloemkens zijn geel aende tackskens ghespreydt. De stelen zijn eenen cubitus hooghe. De wortel is cleyne ende genueselt als die vande Gratiola oft Scordium verre wt loopende int opperste vander aerden.

Dragoen wordt ghebruyckt in salaet inde plaetse van Rakette. Water van Dragoen ghedistilleert wordt in Enghellandt wttermaten zeer ghepresen teghen de peste: want het doet sweeten/ ende verteert de groue fluymachtighe humeuren. Cracht.

Ptarmica.

Hoe wel dat veel planten/ de welcke geroken zijnde moghen verwecken tot niesen / souden moghen nu ter tijdt Ptarmicæ ghenoemt wordē/ nochtans heeft dit cruydt dwelcke sy noemden Pyrethrum, byde Herbaristen voor alle dander desen naem vercreghen / midts dat heet van smaecke

was/

was / ende ghelijck de Pyrethrum de tonghe langhe quellende: Eenighe meynden dat Ptarmicæ was/ om dat met eenen onlieflicken ende scherpen reucke inde neuse treckende / dede niesen: d'welcke wy gheerne ghelooue/ ghemerckt dat wy gheen bequamer Ptarmica noch ter tijdt en kennen. Wāt die andere die wy terstont hier nae sullen byvoeghen / duncken ons veel meer te verschillen vande Ptarmica. Dese draegt witte bloemen aen croonkens minder dan die vande Stinckende Camille/ oft die vande gele Gerwe ghelijck: De bladers zijn langher dan die vanden Dragoen/ maer rondtomme een weynich ghekerft/ groeyende aen veel dunne steelkens van eenen voet ende cubitus hooghe. De wortel is faselachtich ende cruypende. T groeydt genoech in sommighe bemden van Brabant ende Enghellandt.

Cracht. Dioscorides. De bladers met de bloemen van Ptarmica gheleydt op blaeuw gheslaghen plecken/ nemen die wegh. De bloemen Ptarmica gherokē doen zeer niesen.

Tafelken.

- Bupleurum.
- Bupleurum met breede bladers.
- Hasen ooren ende Scorpioens-cruydt.
- Perlen cruydt { groot / cleyne.
- Lithospermum Plinij onder de soorten van Hirs.
- Muer ende Voghel-cruydt.
- Paronychia Alsinefolia tectorum.
- Tweede Paronychia.
- Guychelheyl.
- Geel Guychelheyl.
- Water pungen.
- Eerste zee-Anthyllis wt Engellandt.
- Eerste zee-Anthyllis van Languedoc tweederhande.
- Elatine.
- Eeren prijs { Manneken. / Wijfken.
- Penninck-cruydt ende Eghel-cruydt.
- Senegroen.
- Bruynelle.
- Madelieuen/Kersouwen/Margrieten.
- Blaeu Madelieuen oft Globularia Monspelliensium.
- Muysen ooren/ Naghel-cruydt/oft Pilloselle.

Bupleurum van Montpelliers ende vande Herbaristen.

Den voorseyden cruyden is eenichsins ghelijck tghene dat vande iongher Herbaristen ghehouden wordt nae de beschrijuinghe van Plinius voor het Bupleurum van Hippocrates, het en schijnt oock van naem ende ghedaente niet qualick daer mede te ouercomen / want theeft langhe smalle bladers / eenichsins dien vanden Gras Lacryma Iobi ghenoemt oft vande Gladiolus ghelijck/ hebbende veel strepen die ghelijck ribben op alle bladers ghefigureert staen / ende ghelijck inde syden besloten/ als Plinius schrijft vanden Heptapleurum, lancks de lengde vanden rugghegraedt/ groeyende aen eenen stele van eenen cubitus oft onderhalf hooghe / die zeere gheknoopt is / rondt en stijf/ ende eyndende in meer tacken / waer bouen op wassen cleyne wtghespreyde croonkens met gele bloemkens van Dille/ nae de welcke is volghende een langher ende dunder saedt dan dat vāden Anys oft Dille / welck cruydt ouer al is groeyende int landt van Languedoc op steenachtighe ende rouwe gronden onder de boemkens daer scharlaken greyn op groeyet/ ghenoemt Ilices Cocciferæ, eñ bloeyet in Hoymaendt eñ Oogstmandt. De wortel van eenen cleynē vinger dicke is swartachtich van ghedaente / smaecke ende reucke die vanden Verckens Venckel ghelijckende / ghelijck oock tsaedt is/ waerom wy ons te meer souden laten duncken dattet is dwaerachtich Bupleurum, door autoriteydt van Nicander ende Plinius, soo verre als dit cruydt bequaem waere om etē/ sulcks als Hippocrates dat seght te wesen. Want in medicynen (als Glauco ende Nicander heeft believen) en ist niet onbequaem / alsoo de ghene wel sal segghen die eenichsins daer in gheware wordt den smaecke eñ reucke vanden Hypericon, die met een ghetemperde warmte wat drooghachtich is.

Andere Bupleurum met breede bladers.

Op de selfde plaetsen niet verre van tbosch van Gramont / wordt veel meer ghevonden dese soorte van Bupleurum, de welcke den voorgaenden gheheel ghelijck is soo van plaetse vā groeyen/ als van ghedaente/ crachten/ croonkens ende bloemen: dan dat de bladers breeder ende stijuer zijn inde

Bupleurum van Montpelliers ende vande Herbaristen. In Latijn/Herbariorum Bupleurum angustifolium.

Ander Bupleurum met breede bladers. In Latijn/ Bupleurum alterum latifolium, ende is Bupleurum van Dodon. ende vande Herbaristen. Oock ist Isophyllon Cordi ende Panax Chironium Tragi die hem de selfde crachten toeschrijft. In Hoochduytsch/Wundtkraut. Oock wordet van sommighe ghenoemt Auricula Leporina: Maer ten is gheen Elaphoboscum.

inde middel breetachtich ende bouen scherp / een weynich hol oft ghedraeyt staende: Waerom dat daer vande Studenten Hasen-ooren ghenoemt wordt/vā sommighe oock Elaphoboscum, om dat (als sy meynen) de bladers heeft een weynich ghelijckende die vanden Terebinthus: Maer de vergheliijckinghe van Dioscorides seght ten eersten dat de bladers eenen vingher breet zijn / daer nae dat maniere ende stant vanden Terebinthus is/ ghelijckende een steckachtighe plante als Ferula, soodaenich als wy die elders ghestelt hebben onder de Pastinaken: want tblijckt wt Plinius schrijuen / datse daer moet ghestelt zijn/ die den Elaphobosco gheeft de bladers van Olus-atrum.

Hasen-ooren oft Scorpioens cruydt.

Inde Olijf-houen ende dorre gheberghten ontrent Montpelliers gheleghen/is dit cruydt ghenoech groeyende/ maer elders zeer selden / ten zy inde houen: ende wordt gheheeten Scorpioens-cruydt/ om de haeckens daer tsaedt in light/ de welcke drye zijn met hairicheydt becleedt ende in een gherolt/ eenichsins ghelijck dē steert vanden Scorpioen/ groeyende aen eenen licht vallenden ende cruypenden stele van onderhalue palme ende somtijdts eenen voet hooghe/wt de knoopkens bladers voorts brenghende die vanden Bupleurum met bree bladers ghelijckende/ ghekeert staende/ maer niet soo stijf.

Cleyn Perlen-cruydt.

Om de steenachtighe hartheydt ende excellente cracht van tsaedt/ hebbense dit cruydt gheheeten Heraclea. Alle differentien zijn zeer wel bekent/de welcke alleene ghenomen worden in grootte/ wesen ende bladers. Cleyn Perle-cruydt groeyet ouer al in Enghellandt ende Vranckerijck/ op ongeboude plaetsen ende gronden / hebbende harde tacken ende syde scheuten/rechte / rouwe / ronde ende witachtich/ met smalle ende scherpe bladers die vande Phylirea oft Ligustrum ghelijckende/ oft

Hasen-ooren oft Scorpioens-cruydt. In Latijn/ Scorpioides repens Bupleuri folio. In Engelsch/ Scorpion-grassi.

Cleyn Perlen-cruydt.

swertachtich ghelijck die van Salomons seghel/ oneffen int aentasten ende row/ draghende bouen aende sydetacken witte bloemkens / ende oock neffens de bladers / de welcke voorts brenghen claer/ effen / rondt / wittachtich / oft graeu blinckende saedt dien vanden Hirs ghelijckende / waerom dat ghenoemt wordt Milion Soler, dat is van tgheberghte : Dwelcke gebroken zijnde/ zeer drooghende afvaghende ende scherp is : Ende groeyet op rouwe plaetsen / oft diemen niet meer en oeffent. Tsaedt is cleyn ende blinckende / maer gherimpelt ende row/ gelijck oock de bladers zijn. Dit saedt wordt zeer vele inde Apoteken ghebruyckt/ dwelcke inde Somer gheplukt eñ vergaert wordt vande vrouwen die dat te coope draghen : Maer in Enghellandt groeyet zeer vele van selfs.

Daer is d'aldercleynste / maer een palme hooghe/ hebbende smalle bladerkens die vandē Vlas gelijck/ neffens de welcke cleyn ronde glatte graenkens groeyen die gheheel minder zijn. Dierde

Groot Perlen-cruydt.

Groot Perle-cruydt heeft langhe/ dunne/ hayrachtighe rouwe ende swertachtighe stelen / meest cruypende lancks der eerden / aen de welcke van onder tot bouen veel bladers groeyen/ die langher/ scherper ende breeder zijn dan die vanden cleynen Perle-cruydt / de welcke bedecken hayrachtighe

Cleyn Perlen-cruydt eñ Steenkaedt. Lithospermū minꝰ. Inde winckels Miliū Solis oft Soler. In Frāchois/ Gremil eñ herbe aux Perles. In Hoochduytsch/ Meurhirsen. In Italiaensch/ Milium Solis. In Spaensch/ ende Catelaens Mill bart. In Engelsch/ Gromell.

Groot Perlen-cruydt. In Latijn/ Lithospermum maius.

huyſkens/ daer in tſaedt voorts comt den voorgaenden ghelijck/ maer lanckworpigher/harder ende meerder/ nae dat de purperachtighe bloemkens afghevallen zijn: Dwelcke veel crachtigher is om den ſteen te breken ende water te doen maecken dan tſaedt van cleyn Perle-cruydt/ hoe wel dat min ghebruyckt wordt dan dander/ midts dat ſoo vele niet ghevonden en wordt/noch oock ſoo veel ſaedts niet voorts en brengt. Beyde de Perle-cruyden groeyen in Nederlandt ende Duytſchlandt alleen inde houen/ maer tot Montpelliers waſſet van ſelfs zeer vele byde brugghe van Selle-neuue, ende op dellende/ſteenachtighe/ende lommerachtighe plaetſen ende boſſchen/ alſoo wel in Duytſchlandt als Vranckerijck ende Enghellandt.

Dioſc. Ægin. Saedt van Perle-cruydt gheſtooten ende met witten wijn ghedroncken / breeckt Cracht.
den ſteen/ende drijft dien metter urinen wt: Plinius ſeght dat oock de druppelpiſſe verdrijft.

Gal. Perle-cruydt is heet ende drooghe/ ende doet water loſſen.

Perle-cruydt met de bloemen van Anchuſa. In Latijn/Lithoſpermum Anchuſæ facie.

Ander wildt Perle-cruydt met roode wortelkens vā Anchuſa: des-haluen van ſommighe gheheeten Anchuſa degener facie Milij Solis, ſemine Bugloſſi, aut Iuæ rotundiore radice rubra.

Opde af hanghende plaetſen van Ooſtendal in Piemont/ groeyet een cruydt dat rouwe ſtruyckachtighe tackſkens heeft van eenen voet lanck / met de bladers van Perle-cruydt / maer de bloemen zijn blaeu/ die vande wilde Bugloſſe oft Anchuſa ghelijckende.

Ander wildt Perle cruydt met roode wortelkens van Anchuſa.

Dit wordt ghenoech gheuonden inde coren-velden by Mechelen ende Louen ende op veel andere contreyen / ſoo wel in Vlaenderen als Brabant: ende brengt ſtelen voort van eenē cubitus hooghe/ ghelijck cleyn Lithoſpermum wt een cleyne roode wortel / als die van Orcannet oft Anchuſa: met bladerkens dien oock niet ongelijck. De ſaeykens ſtaen twee te gader aen de bladerkens vande tackſkens.

Groot Muer Voghelcruydt/oft Hoenderbete.

Muer groeyet geirne/ niet alleene op doncker vochtachtighe plaetſen / maer oock op mueren ende daken / vanden ouders gheheeten Muyſen ooren/om de groote ghelijckeniſſe die de bladers heb-

Groot Muer ende Voghelcruydt. In Griecks ende Latijn/ Alsine, oft Hippia maior. In Hooch-duytsch/ Voghelkraut. In Italiaensch / Centone, Pauarina, oft Pizzagallina, Galinella, Centocchi, Morsus gallinæ. In Engelsch / Great Cichweede.

Aldermeeste Muer. In Latijn/ Alsine maxima.

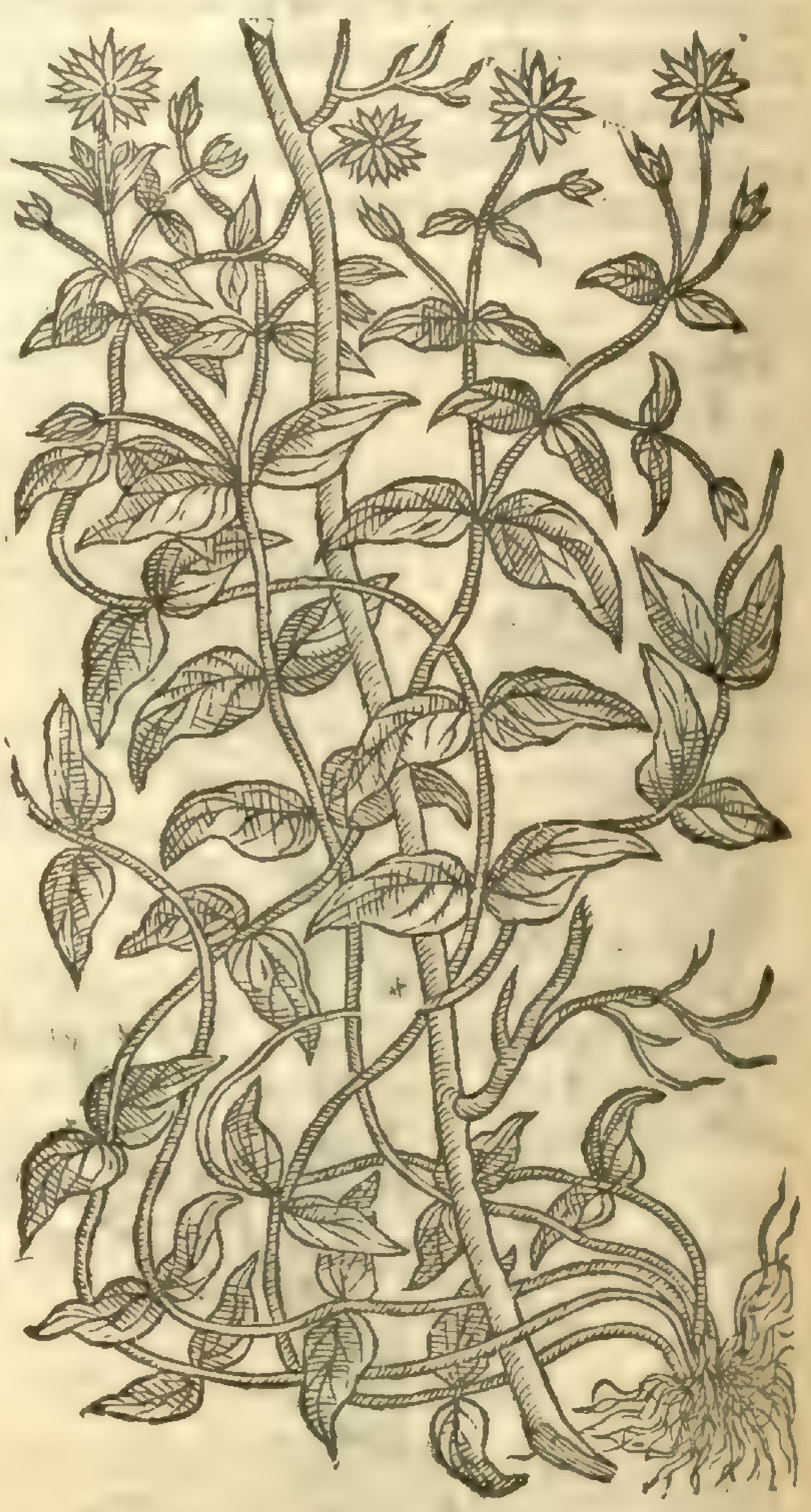

ben met d'oprechte Muysooren cruydt/ want het is een mals cruydeken dat de Hinnen ende voghelkens gheirne eten / waerom dat vanden ghemeynen man ghenoemt wordt Hoenderbete: Theeft zeer veel gheknoopte tackskens / ronde ende vol bladers vanden Guychelheyl minder dan die van Glascruydt/ die min hayrich zijn / ende bloemkens voorts comende wt knoopkens die vanden Guychelheyl oft Holostium ghelijckende/ wit ende ghesterret. Tsaedt is zeer cleyne groeyende in lanckworpighe ronde huyskens/ slap ende waterich van smaecke ende vercoelende.

Aldergrootste Muer.

Dit loopt op sommighe haghen die aende grachten staen ontrent Antwerpen / drye / viere ende vijue cubitus hooghe: met bladeren/ bloemkens/ stelen ende wortelen vier maels grooter dan dander ghemeyne groote Muer/ andersins ist heel ghelijck.

Cleyne Muer/ oft cleyn Voghel-cruydt.

Dese plante is den gemeynẽ grooten Muer zeer gelijck/ maer minder bladerkẽs eñ tackskens hebbende/ die lancks d'aerde cruypen/ ende den Guychelheyl vã fatsoen ghelijcker dan den Glascruydt. Vande reste en is sy den anderen niet ongheliijck/ groeyende oock opde selfde plaetsen ende gronden.

Alderclepnste Muer.

Dit cruydeken ghelijckt oock zeer wel den corts naebeschreuen Guychelheyl/ maer het is zeer cleyne met teere tackskens/ iae ghelijck draeykens/ veel bladers hebbẽde die vanden Quendel/ Linsen oft cleynen Thymus ghelijckende: van plaetse/ gheleghentheydt ende cracht den anderen niet ongelijck/ ende zeer wel bekent.

Cleyne Muer/ oft cleyn Vogel-cruydt/ oft Hoenderbete. In Griecks ende Latijn / Alsine minor recentiorum, oft Hippia minor. In Francyois/ Morgeline, Mouron. In Engelsch / Middle Chickweede.

Aldercleynste Muer: Cleyn Vogel-cruydt/ oft Hoenderbete. In Latijn/ Alsine minima, ende is Alsine minor Fuchsij. In Hoochduytsch / Kleyn Voghelkraut/ oock Fieberkraut/ om dat de hitte vande cortsen door vercoelinghe doet minderen. In Engelsch/ Litle Chickweede.

Cruypende Muysen ooren.

Dese plante is om de ghelijckenisse vande bladers oock gheheeten Muysen-oore/ ende Alsine, den welcken dat zeer ghelijck is/ als Dioscorides seght. Wt een dickachtighe ronde wortel/ groeyen op veel rechte steelkens eenen haluen voet oft eenen voet hooghe/ bladers hebbende den oorkens van Muysen oft die vande cleyne Santorie bycans ghelijck: de welcke van beneden af altijdts twee teghen een ouer staen: Neffens de welcke cleyn steelkens als hayrkens voorts comen met cleyn blaeu bloemkens/ die vanden Walstroo oft Cleef-cruydt niet ongheliick. Dit cruydt wordt ghevonden aende grasachtighe canten ende velden van Italien/ Prouencen/ Nederlandt/ Vranckerijck ende Enghellandt/ sonder te hebben eenighen sonderlinghen smaecke.

Alsine corniculata Clusij.

Dit cruydt heeft de bladers corter dan die vã ons Corenroosen/ maer langer dan die vãde Muysen-oore / staende twee teghen een ouer. De wortel is zeer cleyne. Inde Mey cryget witachtighe bloemkens/ nae de welcke volghen velachtighe doorluchtighe scherpe huyskens/ waer in cleyn swart saedt besloten light. Tsteelken is een palme hooghe/ hayrich / bouen in syde scheuten ghedeylt: ende groeyet geerne by Salamanca in tcoren/ ghelijck als de Coren-roosen.

Dioscorides. Muer ende Muysen oore hebben een vercoelende ende tsamen treckende cracht: waerom dat (als Galenus seght) zeer goedt is teghen de heete sweeringhen / ende hittighe schorftheydt. Muer met Wort ghemengt/ gheneest heete aposteumien/ daer op gheleydt. Cracht.

Tsap van Muer is goedt in d'ooren ghedrupt teghen de pijne der ooren/ iae dat meer is/ het doet al tghene dattet Glas-cruydt doet. Plinius. Muysen oore ghestooten is goedt gheleydt opde sweerkens die inde hoecken comen vanden ooghen. Alle de voorseyde soorten van Alsine zijn vercoelende/ ende helpen alle heete gheswillen / hitten vande maghe/ wilt vier/ voorts etende sweeringhen ende hittighe schorftheden.

Cruppende Muysen-ooren. In Grieks/Myosotis. In Latijn/Alsine Myosotis, oft Auricula Muris. In Hoochduytsch/Meuzorlin. In Franchois/Petite oreille de souris. In Engelsch/Small mouse eare.

Muysen-ooren eens-deels cruppēde/ eñ eens-deels opstaende. In Latijn/ Myosotis Scorpioides partim repens, partim erecta.

Muysen-ooren eens-deels cruppende/ ende eens-deels opstaende.

Dit cruydt is zeer ghemeyn aende watercanten ende bemden/ vanden ghemeynen Apotekers oock zeer wel bekent met den naem van cleyne Muysen-oore/ende is oock zeer fraey alsoo genoemt/ om de ghelijckenisse diet heeft met de hayrighe Muys-oorkens. Dit is eens-deels opder eerden cruypende/ ende eens-deels opstaende met tacxkens van eenē voet lanck oft meer/die hayrich ende sacchte zijn/ dien vanden Hasen-ooren oft Guychelheyl ghelijckende. De bloemkens zijn blaeu/ tsaedt en is oock den anderen niet ongheliјck: maer de wortel is wighespreydt met veel saselinghen. D'opperste steelkens met bloemkens zijn in een gherolt ghelijck den steert vanden Scorpioen.

Hoenderbete met de bladers van Onderhaue.

Ouer al hier ende daer lancks de haghē is cruypende de Hoender-bete met haer hayrighe tacxkens die vanden cruypende Muysen-ooren ghelijckende/ hebbende cleyne hoeckachtighe bladers/ die vander Onderhaue oft Edel-leuer-cruydt ghelijck/ ende blaeu bloemkens als van Guychelheyl oft Gamandree. Tsaedt is cleyne/ besloten in ronde vellekens oft hulsen.

Plinius. Lappago is oock den Guychelheyl ghelijck/ ten zij dat sy meer tacken heeft ende meer bladers/ oock row ende gherimpelt/ scherper van sap ende stinckende van reucke: Die sodanich is/ wordt Mollugo ghenoemt.

Tragopa purpureum Alpinum.

Mijn mede discipel de zeer gheleerde Medicijn Hermes de Clerck/ heeft my laten sien in sijnen papieren Cruyderboeck een drooghe plante Tragopa ghenoemt/ van onderhaluen duym groot/ die d'opperste bladers hadde smal als die vande Muysen-oore/ maer d'onderste waren veel corter ende breeder. De wortel was eenen vingher dicke: De bloeme geel/ de gele Languedocsche Persf-bloemen ghelijckende.

Alsine corniculata Clusij.

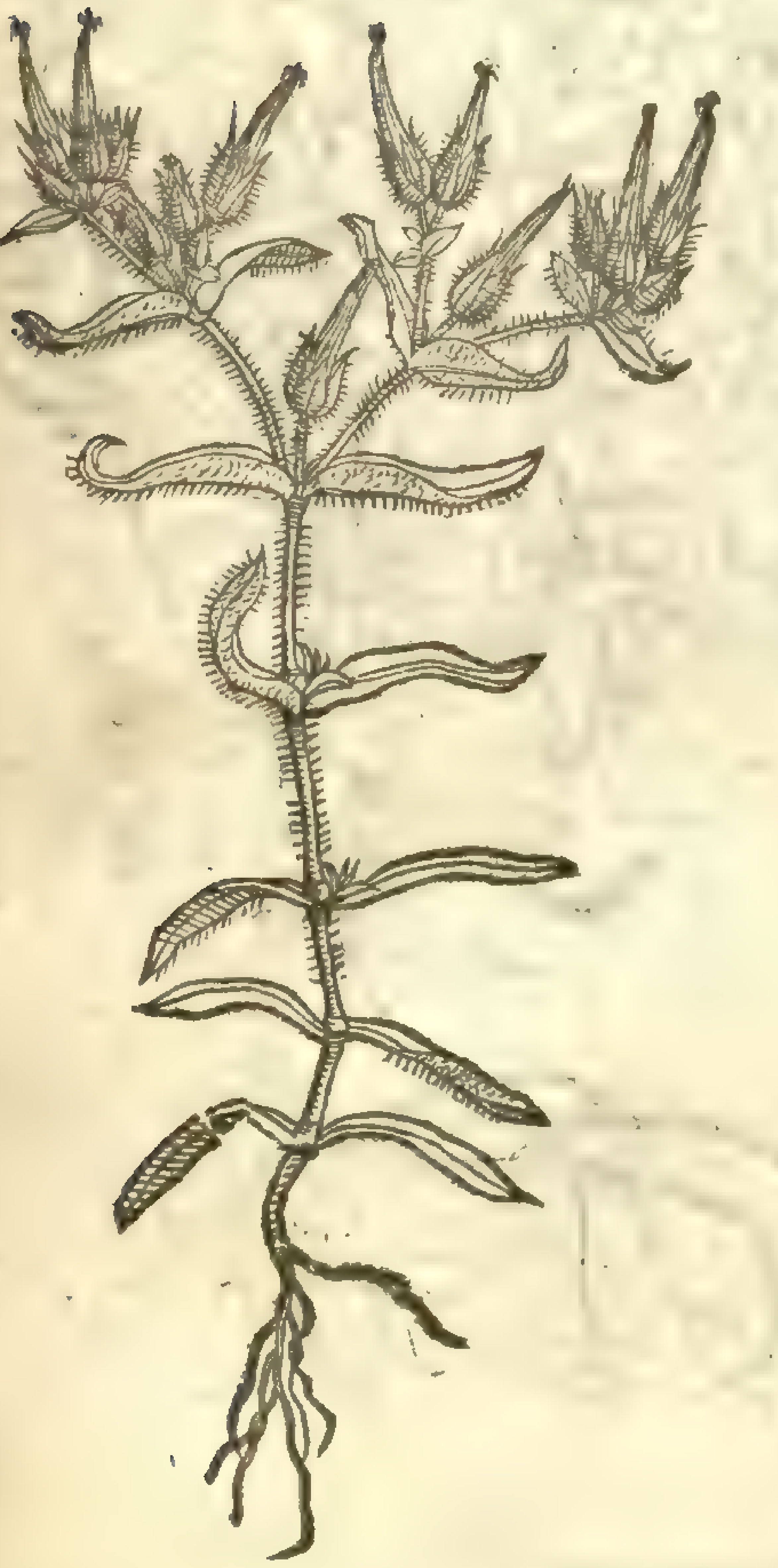

Hoenderbete met de bladers vã Onderhaue. In Latijn/ Morsus Gallinæ folio Hederulæ, oft Chamędryoides repens, ende is Alsine media Fuchsij, oft Elatine Dodonæi. In Hoochduytsch/ Hunerbisz. In Engelsch/ Kuning/ Bucwhat. Oft oock is Lappago Plinij, lib.26. cap.10. by Anguillara?

Ander Hoenderbete met bladers van Onderhaue.

Van onderste bladerkens / gheveselde wortelkens ende steelkens is dit cruydt dẽn voorgaenden ghenoech ghelijck: Maer de bladerkens groeyende rondtom den stele zijn rondt ende ghekerft: wt welcke roodtachtighe bloemen van Galiopsis oft Sideritis voorts comen met tusschen-spacie croonwijs. Men vindet lichtelick in veel moes-houen van Vlaenderen/ ende Brabant buyten ende binnen Antwerpen.

Opgaende cleyn Hoenderbete met ghedeylde bladerkens van Ruyte.

Niet wijdt van Doornick soomen nae den Bergh van Trinité gaet / wordt dit aerdich cruydeken gheuonden in de coren-velden ende oock elders. Het heeft ouer al bladerkens aen de tackskens de voorgaende wat ghelijckende/maer diep ghekerft ende verdeylt/ soo dat schijnen Ruyten-bladerkens te wesen. Bouen aen de steelkens van een palm hooghe / groeyen zeer cleyne blaeuw bloemkens van vier bladerkens: daer nae volght het saedt met een dobbel huysken / eenichsins ghelijck Mercuriael manneken.

Hoenderbete met bladers van Gamander.

Men vindt in saeylanden van Brabant/ Zeelandt/ ende Vlaenderen / een cleyn cruydeken een palme hooghe / eens-deels opstaende ende eens-deels liggende / met bladerkens van Germandel oft Gamander: dobbele saedt rooskens draghende ghelijck dander voorgaende/maer de bloemkens zijn wit. De wortel is insgelijcks cleyne gheveselt geelachtich.

Ander Hoenderbete met bladers van Onderhaue.

Hoenderbete met bladers van Gamander. In Latijn/ Alsine foliis Trissaginis.

Opgaẽde cleyn Hoẽderbete met gedeylde bladerkẽs vã Ruyte. In Latijn/ Alsine parua recta folio Alsines hederaceæ, sed rutæ modo diuiso.

Guychelheyl Orenge manneken.

Gallus in Griecks was te seggen Hyacinthus, des halven dat dit cruydt om de verwe vanden Hyacinth mocht Anagallis in Griecks ghenoemt worden. By auenture d'ouders hebben dit cruydt Anagallis gheheeten/ om dat zeer moedich ouer al de weghẽ verciert is met aerdighe bloemkens die zeer lieflick ende lustich zijn om sien. Wy kennen nu ter tijdt twee soorten van Anagallis der ouders / te weten de roode ende blaeuwe/ de welcke van fatsoen gheensins en verschillen / dan alleen in coleur van bloemen eñ cracht : Want het roodt Guychelheyl manneken gheheeten / doet den aers-derm wtgaẽ daer op ghestreken/ de welcke tblaeu Wijfken genoemt doet weder ingaen als hy wthanght / soo ons Dioscorides wt ander lieden schriften is beschrijuende. Beyde dese cruyden hebben ouer al teere dunne steelkens/ becleet met de bladers van Muer/ draghende zeer veel bloemkens/ nae de welcke cleyn saedt volgt in cleyn ronde bollekens die vanden Vlas ghelijckende.

Guychelheyl Orenge Manneken. In Griecks ende Latijn/ Anagallis mas phœnicea, & Anagallis femina cærulea, van Anguillara gheheeten Corcorus Plinij, van Walerant Molochia Serapionis. In Hoochduytsch/ Gauchheyl. In Frãchois/ Mourõ à fleurs rouges & bleues. In Spaensch/ Mortiaom. In Engelsch/ Pimpernell.

Blaeu Guychelheyl Wijfken. In Latijn/ Anagallis femina cærulea.

Blaeu Guychelheyl Wijfken.

Maer tblaeu Guychelheyl Wijfken ghenoemt/ behaluen dat ſoo veel niet ghevonden en wordt/ ſoo verſchillet vanden anderen in coleur ende ſcherpheydt: oock en iſt ſoo heet niet van naturen/ ſoo verre als tſchrijuen vanden ouders te gheloouen is.

Geel Guychelheyl.

Geel Guychelheyl d'welcke aerdich om ſien is/ alſoo luttel alſt inde landen ouer zee gheleghen ende ontrent Lyons ghevonden wordt/ ſoo veel te meer iſt groeyende in Enghellandt ende Nederlandt in boſſchen ende lommerachtighe plaetſen. In Wedemaendt ende Hoymaendt cryget ſijn ghele bloemen. Tgroeyet geerne in doncker plaetſen: voorts iſt de twee voorſeyde in als ghelijck/ daerom die een van deſen kendt/ die ſal oock terſtondt dander twee kennen ſoo haeſt als hy die ſiet. Wy hebben deſen voorleden Somer een groote menichte van deſen Guychelheyl ghevonden in een doncker ende luſtich boſch by Couentry gheleghen: inſghelijckx oock (ten tijde dat wy dit beſchreuen) inde boſchachtighe weyden vanden Ridder Northon/ gheleghen twee mylen van Briſto byden afganck vande riuiere * Daues. Matthiolus claeght nae ſijn maniere dat ſy gheheel dolen die teruydt/ vande onghcleerde Lombaerden geheeten Panarinam, in Toſcaens Centone ghenoemt/ Anagallis ſegghen te weſen: Maer waert dat hy wiſt dat beyde deſe cruyden hier in Enghellandt vande ghemeyne Apotekers ende vande vrouwen Pimpinel gheheeten worden: en ſoude hy dat niet veel qualicker verdraghen? Al oft tghemeyn volck niet en ſoude moghen de naemẽ vande cruyden verkeeren / d'oude te niet doen / ende nae henlieder/ niet nae ons goedtduncken / weder nieuwe maecken ende veranderen. Maer iſt dat hy hem ſeluen wel beſiet/ hy ſal terſtont ſegghen dat hy inden ſtrick ghevallen is vandẽ ghemeynen man: Want dolende ghelijck tghemeyne volck/ ſoo heeft hy Hoender bete/ dwelcke Alſine is/ gheheeten Anagallis oft Guychelheyl. Och oft eenich goedt Enghel hem hadde doen ghedencken niet Duuels bete oft Diaboli morſus, welck cruydt op deſe plaetſe gheheel vremt is/ maer eer ſijn fouten / ende ſijn opgheblaſen herte: Jae dat meer is/ dat

* Sabrina.

veel

Geel Guychelheyl. In Latijn/ Anagallis lutea.

Water Bungen. In Latijn/ Anagallis aquatica; en is Sion oft Lauer ende Anagallis van Fuchsius, oft Sion non odoratum van H. Bock / ende Becabunga vande Duytschen/ maer gheen Cæpea. In Franchois/ Berle.

veel Apotekers ende slechte lieden desen Duuels bete niet en hieten Scabiose ende daer voor niet en deden ghebruycken/ hoe wel dat Tragus ende Fuchsius ouerlanck sulcks vermaent hebben. Hadde hyt tot daer toe wtghestelt/ hy soude veel beter ghedaen hebben. Want het is by auenture een soorte van Scabiose, oft is ten minsten zeer goedt teghen de schorftheydt.

Crachten vande Guychelheylen.

Dioscorides. Beyde de soorten van Guychelheyl hebben een versoetende cracht: sy verdrijuen de verhittinghen oft inflammatien / ende trecken de inghedreuen doornen oft splinteren wt den lichaem: want/ als Galenus seght/ sy hebben een naetreckende cracht. Guychelheyl is goedt gheleydt op voorts etende sweeren/ want tbenemt het voort-loopen. Sap van Guychelheyl suyuert thooft alsmen daer mede gorghelt / ende inde neuse gaeten ghedaen: Dwelck Galenus oock seght.

Tselfde sap versoet den tantsweere/ alst ghedaen wordt int neusegat vander syden daer de pijne niet en is. Tsap met honich ghemengt is goedt teghen doncker ende duyster ghesichte/ ende teghen tsweeren vanden ooghen / dwelcke Plinius oock seght / ende daer toe oock teghen tbloet dat van eenen slach daer in ghesoncken is/ ende teghen de verhitheydt der ooghen.

Guychelheyl in wijn ghesoden ende ghedroncken/ is goedt teghen de beten vande Aderslangen/ ende teghen de ghebreken vande Leuer ende Nieren. Men seght dat Guychelheyl met de blauwe bloemkens den wthanghenden cers darm doet ingaen / ende dat met de roode bloemkens den selfden doet wtgaen/ dwelcke Plinius oock schrijft. Galenus. Guychelheyl manneken en wijfken hebben een verwarmende ende drooghende cracht/ ende suyueren zeer wel/ iae metten cortsten gheseydt/ sy hebben een drooghende cracht sonder scherpheydt/ waerom dat sy oock de wonden toeheylen ende de vuyle sweeringhen helpen. Plinius. Een dragme van tsap wordt met wijn ghedroncken teghen slanghen beten. Maer het is wonder dat de schapen Guychelheyl wijfken niet en eten.

Guychelheylen doen wel water maken/ ende zijn der Leuer wttermaten goedt / oock bedwinghen

sy de voorts etende sweeren. Guychelheyl is oock zeer goedt op de varsche sweeringhen geleydt/ sonderlinghe op d'ichaem van oude lieden. Men seght oock dat soo grooten cracht heeft op de varsche wonden gheleydt/ dat wt'en beenders etter treckt.

Water Pungen.

Tghemeyne volck in Vranckerijck heet dit cruydt Berle, maer de iongher Herbaristen heetent wyselicker een vande soorten van Anagallis: ghemerckt dat de bladers ende crachten van dien niet zeer ongheliјck en heeft / oock soo groeyet geerne op vochte plaetsen lancks de grachten vande bemden in stille staende wateren. De bladers zijn een weynich rondtomme ghekerft/ groeyēde aen veel malsche/ ghelijfuighe tacksk ens die vande Porceleine ghelijckende / neder gheboghen ter eerden/ draghende zeer veel blaeu bloemkens die vanden Guychelheyl niet ongheliјck. De wortel is witachtich ende wytloopende met veel saselinghen / onder voorts cruyppende ghelijck die vanden Eghelcruydt / van smaecke gheheel scherper dan de Kersse/ ende niet onlieflick van reucke. Dese plante wordt ghebruyckt met goeden voortganck teghen de Scuerbuick soo wel in Vrieschlandt als in Duytschlandt/ de selfde ghenesende soo wel alst Lepel-cruydt/ Water-kersse/ oft Berula, ende meer ander daer af wy op ander plaetsen gheschreuen hebben. Voorts dat gheen Cepæa en schijnt te wesen/ dat hebben wy gheseydt daer wy vande Porceleine schrijuen. Cracht.

Tragus. Dit cruydt wordt vele ghebruyckt vande peerde medicijns/ om te verdrijuen de gheswillen/ ende te ghenesen de schorftheydt vande peerden/ oft ander dergheliјcke ghebreken.

Water-Punghen in salaet gheten/ breeckt den steen/ ende doet water maecken / oock iaghet af de doode vrucht/ ende verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden.

Tselfde met boter ende azijn gherooſt gheneest alle gheswillen ende wilt vier daer op gheleydt/ ende somtijdts vernieut.

Tweede Water-Punghen/ Becabunga siue Anagallis altera.

Dese soorte heeft langher bladers/ oock twee en twee staende. De bloemen zijn witachtich/ende de huyskens breedtachtich.

Derde Water Pungen. In Latijn/ Anagallis aquatica tertia, ende is by auentueren Sion non odoratum alterum van H. Bock/met de bladers vāde Polepē.

Vierde Water Pungen. In Latijn/ Anagallis aquatica quarta.

Derde water Pungen.

Dese plante groeyet zeer geerne in vochte plaetsen/ oock aen fonteynen ende beken: maer en wordt soo veel niet ghevonden als dander. Haer bladers zijn van fatsoen ende verwe die vande minste Valeriane niet onghelijck / ende de stele is een spanne hooghe bouen in tacxkens ghedeylt/ spruytende wt een cleyne saselachtighe wortel. De bloemkens zijn wit / nae de welcke ronde blaesk-kens comen als die vanden Guychelheyl/ maer veel cleynder / die rijpe wesende yserachtighe verwe hebben. Dit cruydt wordt gheuonden een quartier van een mijle van Antwerpen by Oosterweel lancks de canten vande beken ende grachten.

Vierde water Pungen.

Dese groeydt in dierghelijcke vochtighe plaetsen in Brabant ende Vlaenderen: dra-ghende veel steelkens een palme oft onderhalue hooghe / op de welcke wassen cleyne witte bloemkens van vier bladerkens / ende daer nae huyskens van Guychelheyl: De bladerkens zijn lanckwor-pigher dan groot ghemeyn Muer. De wortel is cleyne/ witachtich/ ende gheveselt.

Eerste Zee-Anthyllis. In Latijn / Anthyllis prior Lentifolia maritima Peplios effigie.

Eerste grijse zee-Anthyllis vã Languedoc met de bladers van Muer. In Latijn/Marina incana Anthyllis Alsine folia, Narbonensium. Oft oock is d'Eerste Anthyllis van Dioscorides? T'is Alsine van Anguillara, oft Paronychia altera Matthioli.

Dese planten schijnen Anthyllides ghenoemt te wesen/ dat is soo veel te segghen als bloeyende/ om de graeuwe wolachticheydt die sy hebben/ oft eer om de cleenheydt vande bloemkens/ diet ghelijck cleyne aerdighe steenkens dese zee Anthyllis, van ons Lentifolia ghenoemt beschreuen / is dra-ghende: Ende hoe wel dat ick niet vercreghen hebbende d'oprechte eerste Anthyllis, by scherpe teec-kenen niet en soude connen voor seker seggen/ welcke d'eerste Anthyllis is van Dioscorides: Noch-tans om dat wy de beschrijuinghe vande dinghen souden helpen/ voor soo veel als moghelick is/ soo moghen wel goede gheraedinghen ghevoegt worden soo wel tot de beschrijuinge / als tot dese plante dienẽde/ de welcke malcander niet qualickẽ en gelijckẽ. Inde Zuydt Eylanden vã Engellandt/ prin-cipalick in Portlandt ende duynen teghen ouer Normandie / Walkeren ende Hollandt ghelegen/ groeyet zeer vele van dit cleyn cruydt dat wy hier stellen/ in sauelachtighe ende sandachtighe leeghe ende groene ondiepten/ knoopkens ende tacxkens hebbende van een palme oft drye duymen lanck/ cantachtich ende bleeck / met bladers die vande Linsen / cleyn Muer / oft Duuels-melck ghelijcken-de. De bloemkens staen aen d'opperste tacxkens van verwen groen geel/ ende tantwijs ghesterret/ die vanden cleynen Sedum niet onghelijck / voorts comende in Wedemaendt ende Hoymaendt. T'saedt als dien vanden Wolfs-melck groeyet in zeer cleyne dryecantighe hulsen vande Chame-syce: Maer de wortel is lanck/ dunne/ geknoopt/ eñ diepe inde sauel loopende/ gelijck die vande Zee-winde/ gheheel soudt ende bitterachtich van smaecke/ met wat hitten. Hier en soude gheensins twij-fel vallen / waert dat wy soo stoutelick dorsten verclaren dat dese de selfde ghedaente hadde van d'eerste Anthyllis, als wy seker weten datse de crachten heeft die Dioscorides verclaert van d'eer-ste Anthyllis: Nochtans en vermaendt ons daer toe niet luttel d'Alsine, de welcke om datse de-sen zeer ghelijck was (ghelijck sy voorwaer is) met den selfden naeme van Anthyllis ghenoemt werdt/ ghelijckmen sien mach in tboeck van Dioscorides. Oock soo ghelijcken veel beter de blader-kens van dese nieuwe zee-Anthyllis die vãde gemeyne Linsen dan die vande Water-Linse: Waer-om dat de ghelijckenisse schijnt behooren ghenomen te zijn vande ghemeyne Linsen / ende niet van

throeck-

throeckachtich Mosch / dwelcke Dioscorides noemt Mosch den Linsen ghelijck/ende niet absolutelick Linsen.

Eerste grijse zee-Anthyllis van Languedoc met de bladers van Muer.

Ontrent de zeecant vanden lande vã Languedoc by Peraus ende Lates groeyet oock ouer al dese plante / ghelijck de voorgaende/hebbende veel cruypende tacksken van onderhalue palme lanck/ met de bladerkẽs van Muer oft eer van Linsen / maer met eenighe spacien van een staende/die zeer vele schijnen wt de knoopkens voorts ghecomen te zijn / maer bouen aende tackskens staen zeer veel bloemkens by een ghehoopt/moschachtich/ eñ witachtich ghetuyghende ende thoonende bycants den bloeyenden naem van Anthyllis, de welcke voorts brenghen zeer veel cleyn saedt. Dit cruydt is bitterachtich van smaecke/soutachtich/nitreus/ oft salpeterachtich ende wat heet.

Tweede zee-Anthyllis van Languedoc met de ghedaente van Chamæsyce. In Latijn / Anthyllis marina Narbonensium altera, Chamæsycæ facie.

Paronychia met de bladers van Muer. In Griecks/ Paronychia Alsine folia.

Dese zee plante en mach oock nerghens elders ghestelt worden/ die opde selfde plaetsen is cruypende/dan by d'Anthyllides,als de gene die veel souter van smaecke is dan die ander: Sy heeft de bladers ende ghedaente vande Chamæsyce oft Herniaria, voorts brengende cleyne lijfverwighe bloemkẽs onder de bladerkẽs / maer tsaedt ligt besloten inde huyskens vande bloemen veel minder dan die van dwildt Basilicum. Tgheheel cruydt heeft eenen souten / sierachtighen smaecke / sonder eenich melckachtich sap ende gheheel dorre/ waerom dat voor gheen Chamæsyce en mach ghehouden zijn als sommighe ghesejdt hebben / die dat alleene drooghe ghesien hebben in heurlieder contooren.

Paronychia met de bladers van Muer.

Dit cruydt wordt in Griecks genoemt Paronychia, om dattet gheneest tghebreck aende nagels/ in Griecks oock Paronychia geheeten. Voorwaer dese plante en is hedens-daeghs niet zeer wel bekent/om veel cruyden die malcander ghelijcken/ende tselfde/nae Dioscorides beschrijuinghe eenichsins meer by comen dan sy scherp ghelijcken/onder de welcke nochtans een ghevonden wordt op daken ende mueren / dwelcke meer dan eenich ander is accorderende met de beschrijuinghe vande Paronychia. Het is een cleyn plantkẽ/gheheel de gedaente hebbende vande Alsine oft Muer/niet veel bladers hebbende / de welcke die vande Muer oft Linsen niet ongheliick en zijn/ maer wtghespreydt aen d'onderste vande stelen die onderhalue palme hooghe zijn/ witachtich ende zeer cleyne/ ghelijck die vandẽ vrouwen hayr. In d'opperste vande stelen groeyen witte bloemkens/ende cleyne hulsen die vanden minsten Thlaspi van grootte ghelijck/ maer plat ende bladerachtich/een weynich scherp vã smaecke/ ende daer door d'opinie versterckende vande ghene die tselfde houden voor Paronychia.

Want die hayrighe plante die Matthiolus voorts-brenght/ en kan soo wel de ghebreken vande naghels Paronychia ghenoemt / niet helpen/ oock hebben wy op een ander plaetse vermaendt datse de smaecke ende cracht heeft van d'ander hayrighe cruyden.

Paronychia met de bladers van Rupte. In Latijn/ Paronychia altera Rutaceo folio.

Dit cruydt is ouer al byden voorgaenden groeyende op mueren ende beschimmelde/ steenachtighe/ lommerachtighe plaetsen/ dickachtighe steelkẽs hebbende/ van drye duymen oft een palme hooghe. De bladerkens zijn die vande Rute ghelijckende van grootte ende ghedaente in twee / iae somtijdts in drye ghekerft oft ghedeylt/ van verwen bleeckachtich ende roodtachtich/ vol saps. De bloemẽ zijn wit/ ende de saeykens comen voorts in huyskens die vandẽ Hasen-ooren van grootte niet onghelijck. Beyde dese cruyden gheuen hen bloemkens int wtgaen vãde Winter / ende beginsel vande Lente. Daer nae verdrooghen sy met de minste hitte die wesen mach/ in vueghen datse voorts vanden geheelen iaere niet ghesien en werden.

Diosc. Dit cruydt gheleydt opdẽ gebreken ende herdicheden vande naghels Paronychia genoemt/ gheneest die. Cracht.

Andere Elatine. In Latijn/ Elatine altera.

Eeren prijs Wijfken. In Latijn/ Elatine Dioscoridis, oft Veronica femina Fuchsij & Matthioli.

D'oprechte Elatine van crachten eñ gedaente ghelijckende nae d'opinie van alle de Herbaristen van onsen tijden / is die vande Hoochduytsche autheuren / ende sonderlinghe vanden zeer gheleerden Fuchsius, Eerenprijs Wijfken genoemt wordt / hoe wel dat een ander soorte is dã het Eerenprijs Manneken. Dese plante groeyet ouervloedich inde coren-velden van Languedoc/ Prouencen/ Dolfine/ ende op sommighe plaetsen van Duytschlandt ende Italien : maer selden wordet ghevonden in Nederlandt ende Enghellandt. Tcruypt lancks der aerden met sijn teere / buyghelijcke steelkens/ die zeer vele spruyten wt een cleyne wortel/ bladers hebbende minder ende ronder dan die vandẽ Glascruydt/ maer hayrich ende graeu/ die vanden Penninck-cruydt niet qualick ghelijckende. De bloemkẽs zijn die vande Onderhaue oft

Drant ghelijck/ maer zeer cleyne ende witachtich: tsaedt is oock cleyne/ swert ende rondtachtich van grootte eñ ghedaente dien vanden Guychelheyl gelijckende. Dit cruydt en is niet alleen om sijn tsamentreckende oft stoppende cracht met groote reden/ zeer goedt tegen het Roomelisoen oft heete geswillen/ maer wordt oock nu ter tijdt soo groot gheacht teghen de Canckers/ etende sweeringhen ende quade vuyle seericheden/ dat ongheloofliick is tghene dat daer in doet. Veel zeer gheleerde Medicijns hadden gheordonneert eenen den neuse af te setten / met advijs oock van zeer gheschickte Chirurgiens / den welcken sy tselfde bevolen hadden / maer een slecht Barbierken die van eenen sijnen meester/ die een zeer excellent Medicijn was/ dese conste gheleert hadde/ heeft sulcks ontraden/ ende soo veel ghedaen door strijcken ende drincken van desen cruyde/ dat de neuse niet en behoefde afghe-set te worden / ende dat voorts de reste van dlichaem de welcke tot Laserije gheneghen was/ gheheel ghesont werdt. De bladers zijn bitterachtich ende tsamentreckende/ met een drooghte die niet scherp en is.

Andere Elatine.

Sonder schult wordt Matthiolus hier berispt / om dat hy thoonde een plante die desen zeer nae ende zeer ghelijck was groeyende aende canten vande velden in Nederlandt ende Engellandt/ met wtghesneden oft een weynich puntachtighe bladers / maer in alle ander dinghen den voorgaende ghelijck.

Diosc. Elatine geneest de fluxiē eñ verhittinghen vandē oogen/ alsmen de bladers met meel van Gersten mout ghestooten daer op leght. De selfde ghesoden ende ingesopen stoppet Roomelisoē. Cracht.

Recht opgroeyende Elatine. Elatine recta.

Dese heeft de steelkens van eenen voet lanck recht op staende / van bladers ende ghedaente ons Eerenprijs ghelijck / maer meerder bloeme voorts brenghende vande selfde verwe. De wortel is cleyne ende wat faselachtich/ maer de bladerkens lenen op de steelkens.

Eerenprijs. In Latijn/ Veronica vera & maior, oft Veronica maior Septentrionalium , ende Veronica mas Fuchsij & Dodonæi: oock ist Betonica Pauli. In Hooghduytsch/ Erenbreisz ende Grunheyl.

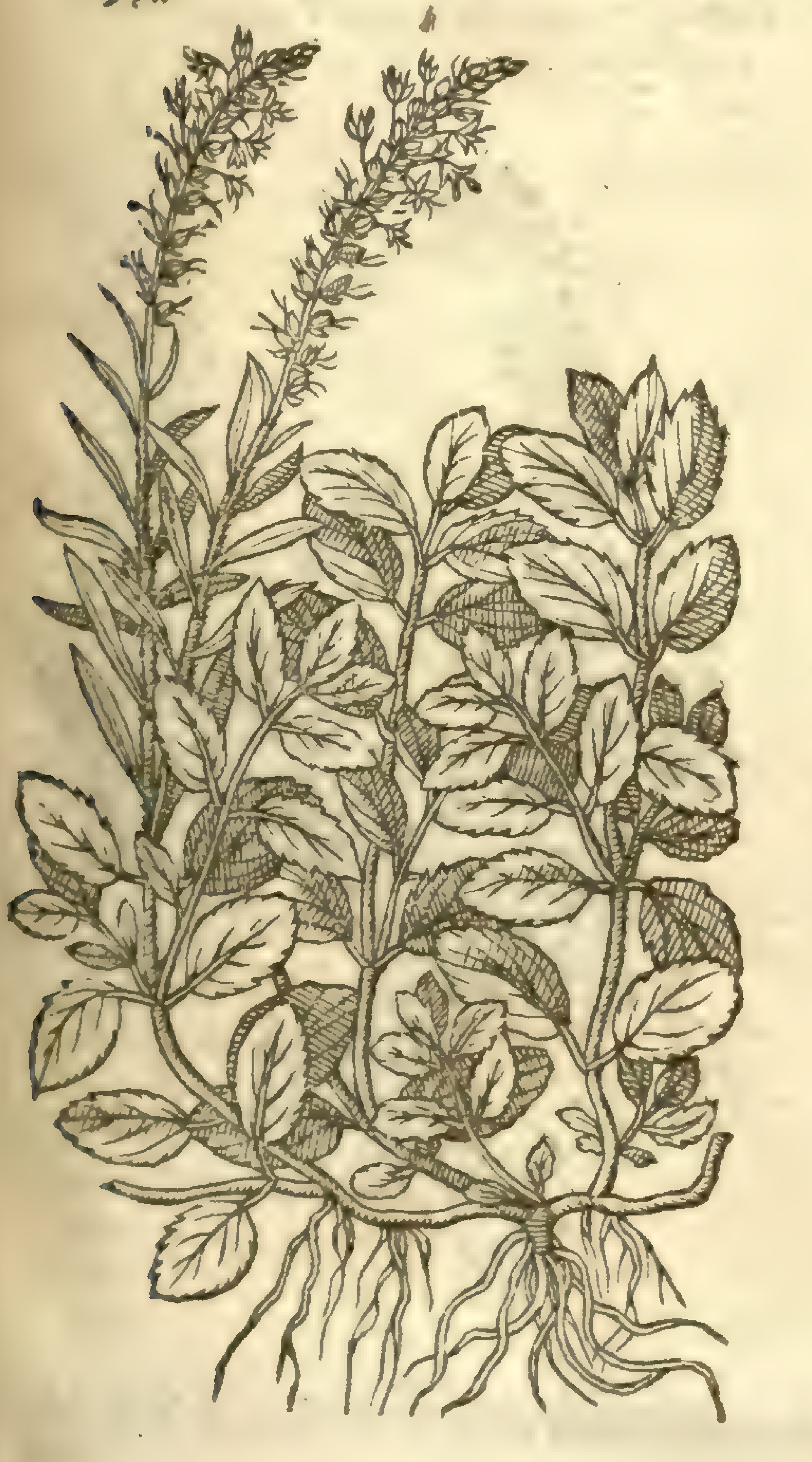

Eerenprijs Manneken van Matthiolus. In Latijn/ Veronica recta mas; Matthioli.

Dit cruydt is zeer vermaert ende oock ghepresen teghen de vuyle zeericheden/ wonden ende veel ander fenijnighe oft quade ghebreken. Wy hebben ouer al inde bosschen vande landen Noortwaerts gheleghen/ ende oock op de hooghe ende bergachtighe plaetsen vande landen Suytwaerts ghelegen gheplucket dit cleyn cruydt/ hebbende zeer veel tacksken die haytich/ roodtacktich ende teerkens zijn van eenen voet lanck/ opder eerden ligghende/ waer af de bladers ghekerft waren/ maer niet soo diepe als die vande Gamandree oft Chamædrys, byeans van ghedaente ghelijck de bladers van Berberis, maer haytich ghelijck die vande Piloselle. D'opperste vande stelen staet becleet met bleeck-blaeu bloemkens van ghedaente dien vande Duytsche Gamandree niet ongheliijck/ maer minder/ nae de welcke tcleyn saedt volght in platte teskens. De wortel is faselachtich ende niet lanck.

Cracht. Eerenprijs/ gheneest toe alle quade sweeringhen ende wonden: Maer ghedroncken ende opgeleydt/ gheneest sy de ghescheurtheydt. Sommighe gheleerde mannen segghen dat twee oncen sap van Eerenprys ghedroncken/ met een once witten wijn/ zeer sterck doet water maecken.

Eerenprijs in water ghesoden is zeer goedt teghen de verstoptheden vande Leuer ende Milte/ ende gheneest oock door suyueringhe de sweeringhen vande Longher.

Alle soorten van Eerenprijs zijn zeer goedt ghedroncken teghen de schorftheydt/ende hebben de crachten van Chamædrys, ende beteren de bijtende scherpheydt van de humeuren der huydt/welcke bijtende scherpheydt der humeuren vande Alchimisten wordt naturael soudt gheheeten/ als sy seluen veranderende in corrosif.

Eerenprijs Manneken van Matthiolus.

In Nederlandt inde houen van Peeter van Coudenbergh ende ander/ hebben wy dit cruydt ghesien met bladers ende bloemen/ aen recht opstaende steelkens van eenen voet lanck dien vanden anderen niet ongheliijck maer meerder ende lustigher.

Cracht. Matthiolus seght dat drye vierendeel loots poeyer van dit Eerenprijs ghedroncken zeer goedt is teghen de cortsen ende smettelicke sieckten. Tselfde cruydt alsoo ghebruyckt is zeer goedt om te verdrijuen ende af te iaghen de vuyle vergaderinghe vande moeder/ nieren/ ende blase/ ende om te openen de verstoptheden van d'ingheWant/ ghelijck ons ghemeyn Eerenprijs doet.

Alderclepnste recht opgaende Eerenprijs. In Latijn/ Veronica recta minima.

Cleyn Eerenprijs. In Latijn/ Veronica minor serpillifolia.

Dit Eerenprijs is ongheliijck minder/ ende nauwe eenen duym oft onderhalf groot de bladers wat

wat minder hebbende dan ons ghemeyn Eerenprijs: De bloemkens en zijn oock dien niet onghelijck / maer dichter ende vaster by een staende ghelijck aren / nae de welcke veel huyskens met saedt volghen.

Cleyn Eerenprijs.

Dit Eerenprijs en groeyet oock nerghens dan inde landen Noortwaerts ghelegen / ende is oock van selfs voorts comende ouervloedich inde houen met cruypende steelkens / van gedaente de Muer oft eer de Quendel ghelijckende / waerom dat van sommighe voor een soorte van Quendel ghehouden wordt. Maer de bladers zijn veel dicker / niet ghekerft oft row / witachtich / ghelijck Eerenprijs manneken / den welcken dat niettemin in staen ende wassen van bladers / in tackskens / bloemen ende ronde huyskens van tsaedt / zeer is ghelijckende / maer veel minder. De wortel is teerkens / faselachtich onder d'eerde cruypende. Dit cruydt is drooghende ende een weynich warm / treckende nae den slapsten smaecke van Quendel.

Recht opgaende Eerenprijs vanden Herbaristen. In latijn / Veronica recta Herbariorum.

Ligghende Eerenprijs oft Gamander. In latijn / Veronica supina facie Teucrij pratensis.

Dit Eerenprijs gheeft sijn bladers die vande Gamandree oft blaeuwē Wederijck ghelijck / waer af dat een mede soorte is soo van bladers als van bloemen.

Ligghende Eerenprijs oft Gamander.

Dit verciert de houen van Nederlandt / ende en is den voorgaenden recht-opgaenden Eerenprijs van ghedaente niet zeer onghelijck. Maer de wortel cruypt zeer voordt / ende vermenichfuldicht zeer met hare steelkens die eenen voet lanck zijn / ligghende / ende bedeckende d'aerde: waer op comen veel langhe van schoon Hemels-blaeu bloemkens van vijf bladeren die zeer langhe blijuen bloeyende. De bladers zijn langher ende smalder dan die vande Germander / welcken dat alsoo wel mach toegheschickt worden als den Eerenprijs / vanden welcken sommighe groote ghelijckenisse hebben in crachte ende ghedaente.

Penninck-cruydt/oft Eghel-cruydt. In Latijn/ Nummularia, oft Centimorbia. Oft oock is Erestedanũ van Theophrastus? In Hoochduytsch/ Phenninc-kraut/Egel-kraut/eñ cleyn Nater-kraut. In Franchois/ Herbe monnoyere. In Italiaensch/ Dineraria. In Engelsch/ Hearbe two pence.

Dit cruydt groeyet geerne op doncker ende vochte plaetsen/ maer lieuer in coude landen Noordtwaerts gheleghen dan inde heete landen waer dat luttel wasset/ ende is Penninck-cruydt ghenoemt om bladers die rondt zijn ghelijck eenen penninck/ de welcke twee tsamen voorts comen ghelijckelick teghen malcander ouer staende met veel tusschen spacien aen tackskens die lancks der eerden cruypen die vande Elatine in lengde ende maniere van cruypen gelijckende/ maer van verwe ende wesen eenichsins de Maegde palme/ oft eer den Guychelheyl met de gele bloemen ghelijck/ wien dat oock van gele ghesternde bloemkens/ groeyende aen d'wtcomen vande bladers/ twee tsamen tegen malcander ouer/ soo zeer ghelijck is/ datse metten eersten niet lichtelick en zijn te onderscheyden: maer die vanden gelen Guychelheyl worden metter tijdt lanckachtich ende onder een weynich ghescaert. Tsaedt en is oock malcander niet onghelijck. Dit cruydt en wordt niet alleene om sijn excellente drooghende ende eenichsins tsamentreckende cracht ghebruyckt in gorghel medicijnen/ maer is oock tot soo veel ghebreken soo zeer goedt ghehouden/ dat nu ter tijdt in Latijn ghenoemt wordt Centimorbia, dat is te segghen goet teghen hondertderhande siecketen. Tgroeyet vele op doncker vochte plaetsen/ ende ontrent de haghen in Enghellandt/Duytschlandt/Nederlant/ende Normandie: tgebruyck vande decoctie van dit is zeer nut teghen quade kelen.

Symphytum Petræum.

Veel planten zijnder ghewecst die eenichsins mochten de beschrijuinghe vanden Symphytum Petræum ghelijcken/niet om de gelijckenisse oft gedaente/maer om de crachten ende nature van toe te heylen/ die sy wisten dat in beyde waren/soo datse beyde de cruyden/hoe wel sy den anderen ongelijck waren/ Symphytum hieten: want Symphyo in Griecks/ is soo veel te segghen/ als/ tsamen voeghen/tsamen lijmen/ oft te gader voeghen: Maer d'lesen van Dioscorides heeft ons eer ghebrocht tot eenighe medesoorte van Cunila, dat is/ van Orega, Thymus/ Quendel/ Ceule oft Coris van Montpelliers/ want daer staet: Op steenachtighe gronden groeyet een houdtachtich ghewas/ gheheel vol scheuten ende wel rieckende/met tackskens van Orega, cleyne bladers/ ende troskens van Thymus/ als Plinius leest/ oft als sommighe lesen/ dunne troskens van Thymus sonder beschrijuinghe van bladers. Het maeckt veel speecksels/ ende is soetachtich. De wortel is roodt ende lanck/eenen vingher dicke. Welcke dinghen oft teeckenẽ wel ouerleydt zijnde/ maecken dat wy nochtertijdt gheen plante en connen ghesegghen te wesen d'waerachtich Symphytum. De Coris vã Montpelliers eñ Sideritis, een cleyne welrieckende plante met aerwyse bloemen mocht ons doen duncken datse Symphytum was: Maer de neuswyse ghesellen en souden hen niet laten duncken dat alle teeckenen volcomelick daer mede souden accorderen. Oock Matthiolus laet hem duncken int cap. vande Hyssope/ dat die nu ghevonden was: maer hy maeckt veel te veel woorden vande plaetse daer sy groeyet: Hy prijst haer schoonheydt/ende voorts swyght hy tghene dat soude dienen tot sekerder preuue/niet met allen vermaenende van haer ghedaente/ crachtẽ/ oft ghebruyck. Waerom wil hy dan dat wy hem gheloouen souden als hy niet en verclaert oft eenich bescheet en leert. Wy hebben ouer lanck een plante ghesien/ die wy meynen dat van hem is voor ooghen ghelerdt groeyende ontrent thooghe ghebergte van S. Bernaert aen Sauoye. Dese heeft veel schoone purper bloemen die vande groote Eryca oft Heyde ghelijck/ aen aren groeyende/ maer cleyne bladerkens die vande Velt-Cypres ghelijckende/ dã dat sy een weynich corter zijn ende ruw ghelijck die vande Pilioselle, staende aen houdtachtighe tackskens van eenen voet hooghe: Maer de wortel is

houdt-

houdtachtich sonder reucke/ ende niet roodt. De plante en is oock niet soet/ noch speecksel makende. Maer als hy hem zeer verblyde dat hy die door Godts hulpe ghevonden hadde / bladers hebbende die vanden Orega ende Hysope ghelijckende / soo en merckte hy niet dat de Hysope van Dioscorides de bladers heeft van Orega: oock dat Dioscorides de stele vanden Symphytum heeft ghe-leken by die van Orega ende niet de bladers/ ghelijck Plinius oock doet/ ende dat hy ghesendt heeft bescheedelick ende besonderlick/ dat de bladers cleyne zijn.

Bruynelle. In Latijn/ Symphytum Petræū. Consolida minor Matthioli. In Engelsch/ Prunell.

Symphytum Petræum met dieper ghekerfde bladers.

Bruynelle heeft een cleyne/ maer langhe wortel/ ende cruypende / viercante/ harighe stelen van een palme oft onderhalf lanck/ ende gheboghen. De bladers zijn lanckachtich/ bouen scherp / die vande Poleye oft Orega, oft clauer ghelijck/ met lange aren daer de purper bloemen aen groeyen. Dit cruydt groeyet van selfs in bemden ende houen/ oock op steenachtighe ende dorre plaetsen in tbosch van Garmont/ ende elders ontrent Montpelliers/ tusschen de Scharlaken greyne ende Cistus Ledos,waer dat de bloemen veel bleecker zijn/ende d'onderste bladers ouer beyde zijden dieper ghesneden ghelijck die vande wilde Valeriane. D'wordt daer ghemeynlick gheheeten Symphytum Petræum,d'welcke oock Assatius ende de Doctoren inder medicijne zeer prijsen.

Senegroen.

Die crachten vanden Chirurgiens ende landt-loopers soo zeere ghepresen van veel siecken ende ghebreken inwendich ende wtwendich te ghenesen/hebben den Franchoysen/ als Ruellius ende ander/die ghelesen hadden/Symphytum de bladers hadde van Orega, een oorsake gheweest van te meynen dattet Senegroen was Symphytum Petræum. Voorwaer Senegroen met Sanikel hebben een wonderlicke cracht in wondtdrancke/ waerom dat ick tselfde lieuer soude wt dier oorsaecken ende sekerheydt ghebruycken voor Symphytum,dan te staen op d'onseker gheraden van Matthiolus. De Chirurgiens hebben dit cruydt Consolida media, dat is Symphytum, gheheeten oock Solidago ende Bugula. Maer een ander cruydt desen ghelijckende ghenoemt Prunella oft Consolida minor,hebben sy den selfden naem ghegheuen/ om de ghelijcke ghedaente ende crach- Cracht.

 ten.

Senegroen. In Latijn / Bugula, van sommighe Prunella / ende is Consolida media Fuchsij ende Matthioli. Herba sacra Cordi, Arthretica Pandectarij Anguill. In Engelsch / Bugle.

ten. De Senegroenen oft Mediæ Consolidæ, groeyen van selfs in vochte bemden / bosschen ende houen / hebbende cleyne / bugelicke rysachtige tacxkens / die lancks der aerden cruypen / met bladers die vande Water-Punghen ghelijckende / sommighe oock inder aerden weder gecropen / waer wt ander cantachtighe scheuten spruyten van onderhalue palme hooghe / waer aen dicke / ronde / lanckworpighe bladers groeyen die een weynich gekerft zijn / ende op d'auerechte sijde doncker roodt gelijck die vanden Peyl oft Pruymboom: waer door dat by auentueren beyde de cruydē sonder onderscheyt vande Franchoysen Prunella ghenoemt zijn. De bloemen comen neffens de bladers van half de stele opwaerts tot bouē toe rondtomme den stele staēde / de welcke aerdich zijn ende blaeu / somtijdts oock sneeu wit. De wortel is saselachtich ende teer / maer meerder dan die vande Bruynelle. Senegroen met witte bloemen.

Cracht van Symphytum Petræum.

Diosc. Symphytum Petræum is soet van smaecke / eñ maeckt veel speecksels. Met honich water ghesoden ende ghedroncken / suyuert de ghebreken vande Longher. Het wordt met water ingheghenuen den ghenen de bloedt spouwen ende teghen de ghebreken vande nieren. In wijn ghesoden ist zeer goedt ghedroncken teghen het Roomelisoen ende d'ouervloedige stonden vande vrouwen / dwelcke Galenus oock ghetuyght. Met honich-azijn ghedroncken ist goedt teghen treckinghe van zenuen ende alsmen gheborsten is. Symphytum gheten verslaet den dorst / eñ helpt de rouwheydt vander kelen. Tgheneest de versche wonden ende bedwingt oock de ghescheurtheydt vande ionghe kinderen daer op gheleydt. Stucken vleesch met Symphytum ghesoden / worden weder vast aen een. Galen. Symphytum Petræum kan de vergaderinghe opde borst / ende het etter vande Longer suyueren: theeft oock een tsamentreckende cracht / waer mede dat helpt tbloedt spouwē. Dwordt oock gheleydt op de ghescheurtheydt / ende met honich-azijn ghedroncken teghen de treckinghe der zenuen / ende alsmen gheborsten is.

Bruynelle. Symphytum Petræum.

Bruynelle heeft de selfde crachten die tSenegroen eñ Lepel-cruydt heeft / maer sy drooght crachtigher / sy treckt tsamen / sy bedwingt ende verdrijft.

Diuerscheydt van Sene-groen.

Inden hof van J. Mouton wordt onderhouden een iaerighe Senegroen / hebbende dergelijcke bloemen / ende eenen recht op wassenden stele / maer beyde vollijviigher. De bladers zijn oock ronder / breeder / hayrigher / rou ende stijf.

Cracht. Bruynelle heylt toe de wonden / ende dissolueert tgheronnen bloedt. Sy gheneest oock de geelsucht / ende de galle / leuer ende milte die vry zijn van verstoptheden / ende de bruyne.

Gheneest oock de voorts etende sweeringhen des monts ende der schamelheydt / als die met tsap gewasschen worden. Heylet toe dinwendighe wonden ende oock de ghescheurtheydt vande ionghe kinderen.

Wilde groote Madelieuen.

Al ist dat Dioscorides stille swighens heeft laten våren de Madelieuen / nochtans sommighe luttel redenen die van Plinius verhaelt zijn / hebben de naecomers te verstaen gegheuē dat dese bloemen die in tbeghinsel vande Lente ouervloedich voorts comen inde bemden / Bellides zijn. Want hy seght / Bellis groeyet inde bemden voorts brenghende witte bloemen / die een weynich roodt zijn / welcke is gheradinge / oock niet lettende d'ouerlegghē vanden naem. By auenture die boose vijsfuich

dochters

Wilde groote Madelieuen. In Latijn / Bellis maior syluestris.

Dobbel Madelieuen met roode bloemen / Kerssouwen / ende Margrieten. In Latijn / Bellis hortensis multiplici flore, oft Bellides Consolidæ minores & mediæ; van Tragus Primula veris. In Hoochduytsch / Maszlieben / oder Zeitloosen. In Franchois / Marguerites, Pasquettes ende Cassaudes. In Italiaensch / Primo fiore, Margarite & fiori di prima veri gentili. Oft oock zijn de Belides van Plinius? In Engelsch / Daysie.

dochters vanden Coninck Belus van Griecken (de welcke ghehuwet zijnde aen soo veel mans / een yeghelick haren man den hals af-stack) dit cruydt den naem ghegeuen hebben / waer nae naderhandt dese bloemen alsoo zijn ghenoemt gheweest / om datter veel by een gesien worden / die aerdich zijn / ende in Franchois Marguerites gheheeten zijn: Want tzijn veel hoopkens van bloemen / staende als Perlen / yeghelick op haer steelken van een palme hooghe / teer ende hayrich / wtspruytende midden wt de bladers / vande welcke de cleyne Madelieue die inde bemden groeyet zeer wel voorsien is / dichte by een staende / groen ende ghelijfuich / die vanden Olijf-boom oft Piloselle niet onghelijck. De wortel is cleyne als die vande Weghebree.

Diuerscheydt.

De diuerscheydt van desen is gheleghen inde verwe ende grootte vande bloemen. De bloeme is ghemeynlick wit / ende inde middel geel ghelijck die vande Camille / somtijdts oock roodt. De gene die inde houen groeyen ende gheoeffent worden om tuylkens te maecken / en verschillen niet dan inde oeffenighe: want door iaerlicks ende dickwils te verplanten in vet cleyachtich landt worden de bloemen meerder / ghelijfuigher / dobbel ende dryevoudich / ende oock aerdigher. De Chirurgiens ghebruycken dese plante zeer vele / waer door datse oock in Latijn genoemt zijn Consolidæ minores.

Zeer luttel schijnt van dese te verschillen die de iongher Herbaristen gheheeten hebben Consolida media. Want sy heeft de bladers die vande bemt-Madelieue ghelijck / hoe wel datse tweemael meerder is / ende de bloeme groeyende op een teer steelken van onderhalue palme ende eenen voet hooghe / den anderen niet ongheliјck. Dese heeft ons mede ghedeylt D. Pennius Enghelsman die hy ghevonden hadde opde boschachtighe berghen van Duytschlandt.

Tsap van Madelieuen / decoctie oft ghedistilleert water / is zeer goedt ghedroncken teghen quetsuren / ende alsmen gheborsten ende ghescheurt is / ende beuonden vande beste meesters / als Rondellet ende ander / ghedaen in saluen ende ceronen. Waer wt claerlick is blijckende / datse zijn middelmatich cout ende drooghe / eer dan vochtich van nature / met eenich tsamentrecken daer onder ghemengt: Maer alsmen seght datse versoeten de groote pynen vande litten oft iuncturen / daer by ghevoegt zijnde Maeluwe ende boter / dat ghebeurt met te beletten ende af te leyden de scheute Cracht.

ende

Dobbel Madelieuen met witte bloemen / ende ghespickelt.

ende fluxie vande humeuren. Decoctie van Madelieuen is zeer goedt ghebruyckt met een clysterie teghen de verhittinghen vande dermen ende heete cortsen. Weghebree doet oock de selfde wercken / de hitte versuetende ende bedwinghende / latende den inghewande wat sterckten om wt te dryuen. Dat Madelieuen souden weecken oft lichten camerganck maeckē / is suspect als Matthiolus met de iongher Herbaristen willen segghen.

Incarnaete ēn groen Madelieuen/ kinderkens voortſ brenghende.

Door ouervloedicheydt ēn spel van naturen crijght dese niet alleene dobbel bloemen/ maer rondtsomme die ende binnen inde middel heefte cleyne knopkens ende bloemkens lustich om sien / alsoo wel inde houen van Nederlandt als Engellandt.

Wilde oft groote Madelieuen/ oft S. Peeters bloemen.

Die vande iongher Herbaristen gheheeten worden Groote oft Wilde Madelieuen / hebben veel dunne / houdtachtighe ronde stelen/ van eenen cubitus oft voet hooghe /die vande S. Jacobs bloeme ghelijckende / de welcke voorts comē wt een saselachtighe ende wijdt spreyde wortel. De bladers zijn ghekerft / die vanden Cruys-cruydt niet onghelijck / ende de bloemen zijn inde middel geel ende rondtomme aende canten wit als die vande Rindts ooge oft Bertram. Dese groeyet ghemeynlick inde bemden ende lancks de canten vande velden.

Incarnaete ende groen Madelieuen/kinderkens voortſ-brenghende. In Latijn/Bellis hortensis suaue rubens, viridisque prolifera.

Cracht. Wilde Madelieue gheneest de ghescheurtheydt/ tsy met drancken oft plaesters. Men seght oock datse doet de selfde dinghen die de cleyne Madelieuen doen.

Blaeu

Wilde oft groote Madelieuen/ ende S. Peeters bloemen/ In Latijn/ Bellis maior, oft Cõsolida media vulnerariorum. In Hoochduytsch/ Genßblum. In Engelsch/ Greate daysie / or Mandelin wurte.

Blaeu Madelieuen. In Latijn/ Bellis cærulea, oft Globularia Monspelliensium van Anguillara aphyllantes, ende frondiflora. In Italiaensch/ Botonaria.

Dese plante is vande iongher Herbaristen/ principalick van die van Montpelliers in Latijn ghenoemt Globularia, om de ronde bollekens van bloemen die sy voorts brengt/ de welcke veleis groeyende inde leeghe bemdē gheleghen by tbosch van Gramont. De bladers zijn die vande ghemeyne Madelieuen ghelijck/ maer donckerder groen ende smalder/ staende lancks de stijfachtighe steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn blaeuw ende aerdich/ als eenen bolle rondt staende/ van fatsoen ende verwe vande Scabiose. De wortel is houdtachtich ende saselachtich. Dese plante wordt luttel ghevonden in Italien/ Duytschlandt ende Vranckerijck.

Naghelcruydt.

D'ouders en hebben oock van dit zeer ghemeyn cruydt/ myns wetens/ nerghens gheen vermaen ghemaeckt/ maer alleene de iongher Herbaristen die tselfde ghenoemt hebben Piloselle eñ Muysooren / om de rouwe ende hayrighe bladers die eenichsins witachtich zijn ende lanckworpich die vanden Madelieuen niet onghelijck/ bouen wat holachtich/ ghelijck een Muysen-oore/ waerom dat oock van sommighe Muysen-oore ghenoemt is gheweest / hoe wel dat de Muysen-oore van Dioscorides een ander cruydt is. De steelkens zijn oock hayrich/ dunne/ een palme oft onderhalf hooge/ de welcke inde somer draghen haer bloemen van Madelieuen/ bleeckachtich van verwe die vanden Haucks-cruydt ghelijck. De gheheele plante heeft een tsamentreckende cracht/ ghemengt met eenighe warme subtylheydt / welcker cracht sulcks is / dat tsap oft d'water daer sy in ghesoden is/ de stalē messen als die gheloeyende dickwils daer in gheleſcht zijn/ soo hart tempert datse alle dinghen van steen oft yser doorhouwen ende vernielen sonder nochtans bot te worden oft omme te gaen. Oock heeftse een zeer excellente cracht teghen den steen oft graveele. Cracht.

Pilosella drooght zeer sterck ende stopt: Met gorgelen gheneset sy den Huych. De decoctie gedroncken ghenesеt Roomelisoen/ de ghescheurtheydt/ ende den rooden vloet vande vrouwen.

Pilosella heylet toe de wonden/ oock gheneest sy de sachte gheswillen vande milte ende tbloet spouwen. Doet oock sluyten de wonden ende voorts etende zeericheden/ ghedroncken oft daer op gheleydt. De Walen ende die van Dornick maecken een Syrop van Pilosella teghen den hoest/ witteiren ende longherhoest.

Noch

Naghel-cruydt/ Pilofelle ende Muys-ooren. In Latijn / Pilofella, ende van sommighe Holoſtium Lacunæ. In Hoochduytſch/ Naghel-kraut ende Meuzoor. In Franchois/ Piloſelle ende Oreille de rat ou ſouris. In Walſch / Piluerte ende Veluerte. In Italiaenſch/Peloſina. In Engelſch/ Mouſe eare.

Piloſella van Syrien. In Latijn/ Piloſella maxima Syriaca.

Piloſella van Syrien.

Noch hebben wy een ander ſoorte van Piloſelle die wt Syrien is gheſonden / de welcke van onder af dichte gheſtoffeert is van meerder ende ghelijſuigher bladers/ die graeu zijn vande witte ende ſydachtighe wollicheydt oft hayricheydt / ghelijck een ſyde om handelen/ zeer ſchoon ende luſtich om ſien. Sy gheeft drye oft vier viercante gheknoopte ſtelen van eenen voet hooge. Maer de bloemen en hebbe ick noch niet gheſien. De wortel is hartachtich / faſelachtich ende houdtachtich.

Tafelken.

- Gemeyn groot ende cleyn Cottoen-cruydt.
- Gieckende als Reynbloemen Cottoen-cruydt.
- Zee.
- Bergh-Gnaphalium oft Cottoen-cruydt/ oft Roomeliſoen-cruydt.
- Ander Engelſch oft Nederlandtſch Cottoen-cruydt.
- Leontopodium.
- Stœchas citrina, oft Motten cruydt/ oft oock is Chryſocome?
- Tweede Stœchas citrina, min reucke hebbende.
- Ander Stœchas citrina ſonder reucke/ met grooter bloeme.

Cottoen cruydt oft Zee-Gnaphalion.

Gnaphin, is in Griecks te ſegghen wolle oft laken teeſen ende plucken / ghelijckerwys als Struthin te ſegghen is/ vueghen/ egenen ende reeden/ waer af dat comt de naem Struthio ende Gnaphalium: welcke twee de Romeynen ghenoemt hebben Centunculus ende Tomentaria, ende Plinius heetet zeer wel Chamæzylon, ende alſoo corrigeren wy tghene dat alle de iongher Herbariſten leſen Chamæzelon, want gheen plante en is den Cottoen naerder comende in ſeldicheydt/

acti

Cottoen-cruydt oft Zee-Gnaphalion. In Latijn/ Gnaphalium marinum, ende is Cotonaria vulgi oft Bombax humilis. In Frächois/Petit Coton.

Kuercruydt / oft Roomelisoen-cruydt. In Latijn/ Gnaphalium vulgare, Filago, Centumculus. In Hoochduytsch/ Kurkraut. In Engelsch/ Cotton wede/ ende schijnt te wesen Impia van Plinius.

aerdicheydt ende proffijt: iae dat meer is / alsoo groot als sy is / soo en schijnt sy niet te wesen anders dan scheerwolle als ghy wtsteeckt de wortel/ ende het binnenste vande bloemen: want rondtomme de menichte vande goudt gele besien die vander Aueroone ghelijckende / groeyende op schemighe tacskens / staet een witte oft zeer dicke graeuwe wollicheydt / welcke tackskens van allen sijden met veel bladers becleedt zijn/ die voosachtich ende met dergelijcke wollicheydt bedeckt zijn: in vueghen dat de gheheele plante ghelijck een sijde is int aentasten / de welcke haer scheuten heeft van eenen voet oft onderhalue palme hooghe / voortsbrenghende hertachtighe eñ rijsachtige tackskens/graeu vande dicke wollicheydt. De wortel is houtachtich/rechte/ een palme lanck ende gheboghen/van wtspruyten/ plaetse ende gedaente die vandẽ middel Donderbaert oft Zee-Wolfs melck ghelijck/maer minder. Dit cruydt groeyet zeer vele lancks de gheheele zeecant ende sauelachtighe plaetsen van Aigues-mortes tot aenden voet vanden bergh Cetus ende staende water/maer elders int landt van Languedoc en groeyet soo coeuer niet. Op de costen vande Venetsche Zee en hebben wy dat niet ghesien/maer wy hebben sommighe planten van dien alder eerst gethoont die van Venegen/Padua eñ Veronen/ te weten Bellicoco, Corthusio ende Cafleolario. T'saedt is dryecantich/cleyn/cafachtich/lanckworpich ende witachtich. De gheheele plante is zeer stoppende ende drooghende/ een weynich sout / nochtans niet onlieflick oft bitter van smaecke / wat speceryeachtich van reucke/eenichsins ghelijck die vanden gelen Stœchas, oft Gumme Elemnij: inde Hoymaẽdt heeftse haer bloemen. Wy hebben dickwils de tackskens voor lemmet ghebruyckt/ die zeer claer branden/ want sy trecken d'olie oft ander vetticheydt zeere wel in.

Diosc. De bladers worden ghebruyckt voor scheerwolle: Sy worden oock gedroncken met wrangen wijn zeer crachtich teghen het Roomelisoen. Cracht.

Ruer-cruydt ende Roomelisoen-cruydt.

Dit Gnaphalion oft Ruer-cruydt/dwelcke ouer al wel bekent is ende veel groeyende op dorre ende onvruchtbaer gronden / schijnt zeer ghelijck te wesen van bladers ende steelkens den Zee-Gnaphalion, nochtans verschilt in bloemen/bladers/wollicheydt/reucke/witticheydt ende oock lusticheydt ende schoonheydt van aensien/twoorseyde Gnaphalion van dit Ruer-cruydt/ dwelcke eer behoorde ghestelt oft ghereken te worden byden Stœchas citrina, oft om de kennisse eñ proffijts wille by tghene dat corts hier nae sal ghestelt worden (van ons gheheeten Gnaphalion Montanum, oft Hasevoet) als een middel soorte. Want het is zeer goedt teghen het Roomelisoen ende roode vloet vande vrouwen. Ruer-cruydt heeft veel graeuwe oft aschverwighe teere steelkens/ met wollicheydt bedeckt

van onderhalue palme hooghe/waer aen veel aenghewende bladerkens staen/corter dan die vande Stœchas citrina. De bloemẽ groeyen vele by een/eens-deels voorts comende middel wt de scheydinghe vande tackskens/ende eens-deels oock aen d'wterste vande scheuten/ de welcke geelachtich ende bleeck zijn. De gheheele plante is saechtachtich ende cleyne: dese soorte wordt meest ghevonden ende is de ghemeynste.

Cracht. Teruydt ghestooten ende in olie te weycken gheleydt ende ghesoden/ wordt van tghemeyn volck inde west contreye van Enghellandt ghebruyckt ende goedt bevonden teghen de blaeuw gestooten oft gheslaghen plecken. Tstopt oock de maendt stonden vande vrouwen.

Dit cruydt heet Plinius lib. 24.cap.19. Herba Impia, zijnde graeu / metter ghedaenten van Roosmaryn / becleet ende thooft hebbende gheli,ck eenen quispel / waer wt ander tackskens op groeyen die oock henlieder troskens hebben / waerom dat oock Impia ghenoemt is geweest/ midts dat de kinders bouen de vader staen: Andere hebben ghemeynt dat eer alsoo gheheeten is/ om datter gheen ghedierte aen en ruert. Dit cruydt tusschen twee steenen ghewreuen/ wordt heet: Maer principalick als tsap met wijn ende melck ghemengt is / dan ist zeer goedt teghen de Squinancie. Want men seght dat sy nimmermeer en sullen van die sieckte ghequelt worden/die tselfde gheproeft oft inghenomen hebben. Waerom dat oock den sochs wordt inghegeuen: want de ghene die dese medicijne niet en willen innemen/ die steruen van dese sieckte.

Cleyn Ruercruydt. In Latijn/ Filago minor.

Alderminste Ruer-cruydt. In Latijn/ Gnaphalium minimum.

Inde heyden / sandachtich ende magher landt van Brabant ende Vlaenderen / worden ghevonden twee soorten van cleyn Roodt-melisoen-cruydt. De grouer van beyden draght sijn bloemkens op troskens ghelijck t'gemeyn Rhuer-cruydt/ op steelkens van onderhalue palme hooghe. De bladers zijn twee maels engher dan de voorgaende / andersins niet onghelijck van wortele.

Alderminste Ruer-cruydt.

Dit is twee maels dunder ende teerder dã t'voorgaende soo wel van bladerkens/als van steelkens een palme hooghe / lancks de welcke de bloemkens voorts comen ghelijck Aueroene oft Abrota-

num marineken. Dese twee Roodtmelisoen cruyden zijn witachtich van verwe ende wolachtich/ ghelijck d'ander.

Ander Ruer-cruydt dat sijn bloemen heeft neffens de bladers. In Latijn/ Filago Germanica altera secundum folia florida.

Engelsch Ruer-cruydt met lanckachtighe bladers. In Latijn/ Gnaphalium Anglicum vel Belgicū folio lōgiore, qualick van Matth. tweede Leontopodion ghenoemt.

Wy hebben oock somtijdts een ander meerder Ruer-cruydt ghesien in Duytschlandt/ d'welcke oock van bladers ende stele den Stœchas Citrina ghelijck is/ ende sonder reucke: Op ander plaetsen oock dat sijn bloemen niet int opperste vande tackskens voorts en brenght/ maer inde spacien tusschen de bladers ouer al inde lengde groeyende ghelijck die in dese voorts comen/ de welcke wy / als noch ter tijdt niet gheheel bekent zijnde/ hier gheconterfeydt ghestelt hebben.

Engelsch Ruer-cruydt met lanckachtighe bladers.

Dit Ruer-cruydt heeft dunne ende rechte tackskens / die onghedeylt zijn / ende is van lengde d'Alssem ghelijck/ oock van verwe ende ghedaente. De wortel is saselachtich /wt de welcke spruyten ende groeyen van beneden af tot half de stele/ twee mael langher ende breeder bladers dan die vanden Stœchas citrina, ende voorts opwaerts zijn die langher ende smalder dan die vanden Vloeycruydt maer luttelder/ neffens welcke middelste voorts comen aen cleyne steelkens drye oft vier wolachtighe bloemkens / van verwe bleeck-geel die vande Cruys-cruydt oft Stœchas citrina ghelijck. Dit cruydt is tsamentreckende/ een weynich bitter/ eñ zeer drooghende. Op de hoeuelkens van het doncker bosch gheleghen drye milen van Londen op dese syde vande Temst / groeyet met menichte/ ende oock by Berchem t'Antwerpen/ ende desgelijcks in Vlaenderen.

Hase-voet oft Bergh-Gnaphalium met witte bloemen.

Dit cruydt de ghedaente hebbende van Muysen-oorkens oft cleyne Piloselle, groeyet ouervloedich op hooghe coude berghen / ende ter plaetsen daer de swarte Crakebesien wassen / wordende nauwe onderhalue palme hooghe. De wortel is zeer cleyne cruppende met haer cleyne saselinghen. De bladers zijn grijs/ sachte/ meest beneden aender eerden groeyende/ ghelijck die vande Madelieuen / met luttel aende reste vanden stele die oock cleyne zijn. De bloeme comt voorts op d'opperste vandē stele als een rondt troskens die vande Scabiose bycans ghelijck/ van bloemkens by een ghevoegt/ eens-deels roodt ende roodt incarnaet/ ende eens-deels wit/ maer dese wordt minst ghevonden/ want meest wordt ghesien die met gheheel witte bloemen. Dit cruydt is zeer stoppende ende drooghende/ ende laf van smaecke. Wy hebbent dickwils gheplukt tot Rauis-burg in Duytschlandt ende aenden bergh l'Esperon ghenoemt in Languedoc hardt byden Dorpe.

Leeuwen voet.

Dese plante is ghenoemt gheweest Pes Leoninus, dat is te segghen Leeuwen voet om de wolachtighe ghedaente vande bladers ende bloemen die eenichsins ghelijck is den been daer de voet aen vast is/ ghelijck oock soo wel d'ouders/ als de iongher Herbaristen segghen Leeuws-claeu/ Hasenvoet/ Beiren-claew / Duyuen-voet/ Rauen-voet ende Hinne-voet. Dit bergh-cruydeken is eerst ghevonden gheweest ende beschreuen sedert den tijden van Brunsfelt ende ander zeer excellente Hoochduytsche Herbaristen/ d'welcke van bladers zeer nae is comende den Gnaphalium. Want t'heeft smalle cleyne lanckworpighe hayrighe bladers/ die grijs zijn / principalick beneden/ maer bree-

Bergh-Gnaphaliũ met roode bloemen.
Gnaphalium montanum purpureum.

Incarnaet Bergh-Gnaphalium.
Gnaphalium montanum suaue-rubens.

Hase-voet oft Bergh-Gnaphalium met witte bloemen. In Latijn/ Gnaphalium montanum album, is Pilosella minor Fuchsij, ende Dodonæi, Oft Lagopus ende Pilosella Tragi. In Hoochduytsch / Meuszorlin ende Hasenphatlin.

der dan die vanden Gnaphalium oft Stœchas citrina. Int opperste vande stele die oock hayrich is ende drye oft vier vinghers hooghe/ draget de bloemen witten bruyn violet/ hebbende de bollekens oft hoykens wtghespreydt met eenen breetachtighen oft dicken randt vã bladers. Dese plante wordt ghevonden op de hooghe berghen Alpes tusschen Duytschlandt ende Italien / oock opden Bergh Baldo te Verone maer selden / waerom datmen noch niet en weet wat sy vermach oft wat cracht dat sy heeft/ Mijn-heere de Lescluse heeftse oock elders gheobseruert ende salse corts wt geuen. Ick en hebbese noydt ghehadt dan drooghe.

Leontopodium paruum.

Dese andere die van Dioscorides ende oock vande iongher Herbaristen verghetẽ is gheweest/ die is van ghedaente ende wesen den anderen gheheel ghelijck/ voorts brenghende maer eenen stele van drye palmen hooghe/ met de bladers vanden bergh-Gnaphalion, stele ende bladers beset zijnde met een dicke graeuwe wolachticheyt. De bloemkens staẽ int opperste vandẽ stele/ de welcke bleec-geel zijn/ die vanden bergh-Gnaphalion niet onghelijck. De wortel is cleyne ende houtachtich.

Hosteocolon Bononiensium.

Dit is een wolachtich cruydt ende een medesoorte van Gnaphalion, hebbende twee reken van bladers/ die meerder zijn ende grijs vande wolachticheydt. Opde cleyne steelkens groeyen de gele bloemkens. Dese plante hebbe ick dorre ghesien inde korfkens ende papier boecken vanden zeer gheleerden medicijn van Dornick D. Hermes de Clerck/ wien ick daer af te dancken hebbe.

Reyn bloemen/ Motten cruydt.

De lustighe crans vande goudt-gele bloemen heeft dit cruydt den Grieckschen naem Chrysocome ghegeuen/ welck cruydt tot noch toe niet en heeft vande iongher Herbaristen connen bekent zijn/ door het niet kennen vande oprechte Hysope van Dioscorides, welcker trosachtighen crans de goudt-gele bloemen van dit cruydt ghelijck zijn. Ghemerckt nu dat wy d'oprechte Hysope hier nae van ons beschreuen ende gheaffirmeert ghelijcken byde troskens vande Stœchas citrina, ende dat wy ouerlegghen dander teeckenen vande beschrijuinghe ende crachten/ soo laeten wy ons gheheel ende al duncken/ dat dese Stœchas is het oprecht Chrysocome, d'welcke oock de Griecken ghe-

noemt

Leeuwẽ-voet. In Latijn/ Leontopodiũ siue pes Leoninus.

Leontopodium paruum.

Steyn-bloemen/ Motten-cruydt. In Griecks/ Chrysocome, dat is in Latijn/ Coma aurea, eñ is Stœchas citrina vã hier te lãde/ oft Amarantus luteus Fuchsij eñ Tragi. In Hoochduytsch/ Mottẽblumẽ/ Rheinblumẽ. In Italiaensch/ Amarãtho giallo, eñ is Linaria aurea oft Tinearia, maer qualick Heliochrysos genoẽt, In Eng. Gold flower/ and Mothewozte.

Duytsch Chrysocome, ende wildt Heliochrysos van H. Bock.

noemt hebben Amaranthus luteus, om de bycans onversterflicke verwe ende schoone geelheydt/ die een yeghelijck Apoteker sal moghen sien inde bloemen van dese plante. Want de ronde trosachtighe croonkens blyuen zeer langhe staende/ ghemaeckt van veel ronde troskens van bloemen/ wyt wt ende sonder orden ghestelt/ die vanden Orega niet onghelijck/ oft vande Hysope van Dioscorides by ons beschreuen/ welckē crans rype wordende is blinckende van bleecke gout-gele verwe/ eñ een sachte wolachticheydt/in hebbende cleyn saeyken die vande Maieleyne ghelijck / maer minder/ ros/scherp/ ende welrieckende. Aende rechte witachtighe steelkens die wat grijs zijn/ van een palme oft onderhalf hooghe / groeyen lanckworpighe smalle bladers/ graeu door eenighe hayrickeydt/die vanden Stœchas oft Wilt Vlas ghelijck/d'welcke de gheleertste tonrechte ghehouden hebben voor Chrysocome. De wortel is saselachtich ende dunne/ van buytē swart/rieckende ghelijck een Gomme Elemni oft ronden Cyperus van Syrien/ghelijck oock doen de bloemen ende tgheheel cruydt. Oock heeftse eenen speceriachtighē/ medicinalen/ scherpen ende bytenden smaecke/ met een weynich tsamentreckende/ maer niet te zeer groote hitte / wiens zeer excellente cracht wy versocht hebben / teghen de langhe sieckten vande leuer/ die oorspronck hebben wt lijmachtighe humeuren ende groue dompen/tusschen de tuniken oft vellekens loopende/ daer in naevolghende sommighe van mijn gheleerde vrienden. Teghen de verhitte longheren wordet niet sonder schade ingegheuen/ maer wel als die gheraeckt oft verwarmt is door fluxie van suere/ waterighe oft soute flegmaticke humeuren. Waerom dat de ouersetter beter soude ouergheseдt hebben/ den longhersuchtighen oft cordt op de borst zijnde/ dan teghen de verhittinghe oft inflammatie vande longher. Dese plante is veel beter ende schoonder groeyende op dorre ende steenachtighe gronden van Languedoc / Prouence ende Spaeignen/ waer datse ouervloedich inde Somer is groeyende / ende zeer wel rieckende/ met een goet blijuende wortel. In Duytschlandt aenden Rhijn ende op ander plaetsen van Vranckerijck groeytse selder ende oock niet soo crachtich. Daerom soo en schijnter niet te wesen dat letten soude tselfde cruydt te stellen voor d'oprecht Chrysocome, ten ware een cleyn woort oft twee/waer in dat ons Montpellierschе meesters Rondellet ende ander/ die dese plante Chrysocome noemdē/ eenige cleyne faute ouerlanck gemerckt haddē wt de coniecture van Plinius ende eē geschreuē exemplaer/ ꝛc.

Duytsch Chrysocome.

In Duytschlandt ende oock in Brabandt/ iae inde bogaerden van Antwerpen op dese syde van thof te Berchem/ groeyet op sauelachtighen gront een Chrysocome hebbende wolachtighe bladers die vanden Roomelisoen-cruydt oft ghemeyne Gnaphalion ghelijck/ met bleeck-geel bloemkens/ ende tsaedt lancks de syde scheuten.

Cracht. Dioscorides. De wortel van Chrysocome verwarmt ende stopt / de welcke zeer goedt is den ghenen die weeck zijn van Leuer/ ende Longhersuchtich. De wortel in mee ghesoden wordt inghenomen teghen de suyueringhe vande moeder. De bloemen in wijn ghesoden oft by infusie/ dooden ende iaeghen af de wormen als by experientie vande Medicins van desen tijden bevonden is/ maer in looghe ghesoden doodet de luysen. De bloemen openen de verstoptheden vande Longer/ Leuer ende dermen.

Stœchas citrina altera.

Stœchas citrina altera sonder reucke/ eñ is als Frãchois Penninck gheleerde Apoteker van Antwerpen seght/Dentillaria Gesneri.

My ghedenckt dat ick te Nimes ende Montpelliers ghesien hebbe een ander Stœchas dese voorgaende ghelijck / maer gheheel teerder/swarter/ onliefllicker/ aschverwich / met meer ranckachtighe steelkens van eenen voet lanck/ hebbende oock een cleynder wortel met min saselinghen, midts dat

dat selden elders groeyet dan in ghespleten mueren ende vesten vande steden / de welcke van buyten bruyn is / ende zeer weynich rieckende. De trosskens vande bloemen staen op elcken stele een / maer niet tsamen ghevoegt / ghelijck die vande voorgaende. Nochtans ist saedt malcander ghelijck, cleyne ende bruyn / d'welcke binnen Londen ghesaeydt / daer wy dat ghebrocht hadden / zijn bloemen heeft ghehadt / ende oueriarich is gheworden.

Stœchas citrina altera **sonder reucke.**

Veel selder wordt dese ghevonden tusschen Sommieres ende Montpelliers daer dat de Scarlaken greyne groeyet / ende is gheheel lustich om sien / van ghedaente de Stœchas citrina ghelijck. Nochtans zijn de bladers breeder ende grijs ghelijck oock de gheheele plante. De steelkens zijn een palme hooghe / waer op dat groeyen ingheliicks meerder ende langher bloemen dien vanden anderen Stœchas citrina ghelijck / eenichsins ghelijckende die vande wilde Latouwe. De wortel en is niet groot / houdtachtich / ende gheheel sonder reucke / maer min bekent ende selder ghevondē / waerom dat de crachten van dien noch niet bekent en zijn.

Tafelken.

Zee-Bergh-Polium met witte bloemen.
Middellandtsch Bergh-Polium met gele bloemen.
Venetsch Bergh-Polium.
Candiots Bergh-Polium.
Cleyn Middellandts Bergh-Polium.
Bergh-Polium met purper bloemen.
Polium Wijfken met de bladers van Lauender.
Aggeratum met Witte / gele bloemen.
Engelsch Aggeratum.
Eupatorium van Mesue.
Teucrium.
Cruppende Verbene.
Gamandree.
Groote Gamandree.
Bergh-Gamandree.
Cleynste Gamandree.
Ooghentroost.
Water Loock.
Wilde Sauie.
Orega, oft groue Mariolleyne.
Witte groue Mariolleyne.
Engelsche Mariolleyne / oft oock is Origanum Syriacum?
Candiots Tragoriganum vande Venetianen.
Tweede Tragoriganum.
Oprechte Hysope vande Griecken met de bladers van Orega.
Eel Mariolleyne / maer niet de Sampsucus van Dioscorides.
Cruppende Mariolleyne oft Sampsucus van Dioscorides.
Vanden Amaracus van Galenus ende Paulus int cap. van Parthenium.
Ghemeyne Marum oft Mastic vande Franchoysen.
Marum van Spaien.
Poleye { Manneken van Plinius met witte bloemen. / Wijfken.
Hert Poleye van Montpelliers met smalle bladers.
Candiotsch Dictamnum.
Pseudo Dictamnum met croonkens van bloemen van witte Pseudo Dictamnum vande winckels / ende is Fraxinella vande longher Herbaristen / by Calissihout ghestelt.
Clinopodium.
Tweede Clinopodium.
Grofue Basilicum.
Middel Basilicum tweederhande.
Edel Basilicum.
Wilde Basilicum.
Erinos.
Corcoros,

Polychnemon.
Diuersche soorten van Munte.
Water Munte.
Diuersche soorten van wilde Munte.
Diuersche soorten van Calamintha oft veldt Munte.
Derde veldt-Munte/een medesoorte van wilde Munte.
Nepte oft Catte cruydt ende haer soorten.
Consilie de greyne/ende haer soorten.
Turckische Melisse oft Moluca, tweederhande.
Turckische Melisse met de ghedaente van Sideritis.
Malroue.
Candiotsche Malroue.
Spaensche Malroue.
Swerte Malroue.
Bosch-Netels.
Dooue Netels.
Ghemeyne Netels manneken ende wijfken met moschachtighe bloemen.
Roomsche Netels/oft wilde Netels van Dioscorides.
Cleyne Netels oft Cania Plinij.
Heete Netels tweederhande.
Sideritides:
- Heraclea oft Herculea, Tetrahit, Joden cruydt.
- Scordioides van Montpelliers.
- Montana.
- Met bladers van Munte/Engelsche.
- De tweede van Matthiolus is Kemp wijfken.
- D'eerste van Matthiolus, is de ghemeyne water Malroue.

D'ander Sideritides, midts datse een ander ghedaente hebbē/staen op een ander plaetse.

Bergh Polium, Polium montanum. In Italiaensch oft Spaensch / Polio. In Engelsch/ Polepe/ ende Polp.

Geel Polium. In Latijn/ Polium luteum.

Zee-Polium, Polium marinum, Polium orinum.

Int ouersien van alle de ghelijckenissen ende gheslachten van cruyden / soo dunckt ons dat wy gheen gheslachte bequaemer en souden mogen voeghen by de voorgaende dan dese soorte/wiens figuere/wesen ende byeants fatsoen oft grootte niet zeere verschillende en is vande voorseyde/ dā dat alleene de bladers verschillen midts dat sy rondtomme een weynich ghetant oft ghekerft zijn. Poliū heeft in Griecks dē naem creghen/van haer grijsheydt/oft grijse hayricheydt ende wolachtighe rouwicheydt/ de welcke niet alleene de croonkens oft trosken s(als Dioscorides seght) maer oock tgheheel cruydt graeu maeckt ghelijck de Gnaphalium doet / principalick in plaetsen ontrent de zee gheleghen/ende afhanghende hoeuels/oft sauelachtighe oeuers/soodaenich als zijn aen d'eylandt vanden bergh Cetus/ eñ by Maguelone int landt van Languedoc/ waer dat zeer schoone eñ met meerder menichte is groeyende/ dwelcke mach ghenoemt werden oft Zee-Polium oft Bergh-Polium, ende is wt een houtachtighe/ rechte ende saselachtighe wortel van onder af zeer veel ronde steelkens gheuende/van onderhalue palme lanck daer aen met veel spacien euen ghelijck van een staende lācworpighe bladers groeyen die vanden Gnaphalion ghelijckende/ met cleyne tandekens oft kerfkens ende stijfachtich/ de welcke teghen malcander ouer staende de stelen beseten. Bouē int opperste vāden stele comen voorts de ronde croonkens van witte bloemen die vandē Quendel niet onghelijck/ ghelijck oock de gheheele plante beset is met een grijse wolachticheydt. Dit Polium is d'alderbest rieckende bouen alle d'ander/maer met de lieflickheydt gheuet inde neuse eenigen scherpen oft sterckachtighen reucke. Tsaedt/ is cleyne lanckworpich rondt.

Venetsch Polium.

Dit Polium is groeyende int Eylandt vande Venetianen Cyo ghenoemt/maer veel minder/ende niet soo grijs.

Candiots Polium.

Het Candiots dat ons is gheschoncken gheweest en schijnt oock gheen ander soorte te zijn/ want van grootte ist den voorgaenden ghelijck/maer van ghedaente ende wolachticheydt ghelijcket den Zee-Polium van Montpelliers.

Cleyn ende Middellandts-Polium.

Dit Polium groeyet oock ouer al op plaetsen wijdt gheleghen vande zee / in Sauoyen / Lyons/ ende Valence/op sauelachtighe/rouwe/ steenachtighe/berghachtige ende oock effen grondē/voortsbrengende veel dunne ranckskens oft tackskens van een palme hooghe/daer aen veel bladerkens by spacien van een staende groeyen/maer veel smalder dan die vanden anderen/eñ die vanden Veldt-Cypres ghelijckende/ maer gheensins ghekerft/ niet dan cleyne tandekens rondtomme hebbende die vanden anderen ghelijck. De bloemkens zijn bleeck oft wit. Tsaedt en is den anderen niet onghelijck/noch oock den reucke/dan dat flauwer is.

Geel Polium met langher troskens van groengele bloemen dan die vanden Bergh oft Zee-Polium.

By Aix in Prouence wordt ghevonden op sommighe hoeuelkens ende berghskens Polium met gele bloemkens: zeer lustich om sien/tgheheel cruydt is den witte Zee-Polium heel ghelijck. Jck hebbe t'Antwerpen saedt ghesaeydt van dit Geel Polium dat nochtans witte bloemen voort gebrocht heeft/welck vele andere planten ghebeurt.

Bergh-Polium met purper bloemen. In Latijn/Polium montanum purpureum, ende is Polium repens supinum Clusij.

Dit

Dit Polium is ghelijck de Zee-Polium oft Quendel/ lancks der aerden cruypende met zeer veel tackskens wt een houtachtighe wortel voorts comende. De bladers rondtomme de steelkens staende hebben int ronde zeer cleyne tandekens diemen nauwe sien en kan / ende zijn zeer grijs vande dicke wolachticheydt/ maer minder dan die vanden Berg-Polium. De trosskens zijn oock die vandē anderen niet ongheliјck maer minder/ de welcke met purper bloemkens verciert zijn. Dit Poliū groeyet van selfs in sauelachtich landt/ met noch een ander Polium dat terstondt hier nae sal volghen/ maer teerder/ tusschen Lorca ende Velez int Coninckrijck van Murcien.

Myjnheere de Lescluse sal noch ander soorten van Polium wtgheuen.

Twijfde Polium van Clusius is een medesoorte van desen voorgaenden: Inde Meerte heuet sijn witte bloemkens: ende een zeer dicke witte wolachticheydt becleedt beyde dese cruyden, de welcke alle ander soorten van Polium te bouen gaen in lieflickheydt van reucke/ ghelijck ons ghetrouwelick beschrift C. Clusius/ die dese twee soorten van Polium eerst heeft beschreuen.

Cracht.

Dioscorides. Sap van Polium warm ghemaeckt ende ghedroncken/ is zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe ghedierten/ ende oock den watersuchtighen/ oft die vande gele gequelt zijn.

Polium met azijn ghedroncken comt te bate die vande Milte sieck zijn.

Polium en is der maghen niet goedt / ende maeckt hooftsweere: T'verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende oock camerganck. T'verdrijft alle fenijnighe beesten daert gheleydt oft ghebrandt wordt. Groen ghestooten ende gheleydt op wonden/ gheneest die/ maer drooghe gheneset de quade wonden oft seericheden.

Cleynste Bergh-Polium. In Latijn/ Polium montanum supinum minimum.

Polium Wijfken. In Latijn/ Polium recentiorum femina Lauendulæ folio.

Dit Polium is den ghemeynen Bergh-Polium in alle dinghen ghelijck / maer vier mael minder: ende groeyet opde hoeuels van Sauoye ende Dolfiné.

Polium Wijfken.

Die d'oprechte Polium groeyende aenden zeecant niet en kenden/ hebben dese plante Polium gheheeten. Want sy is de soorte van Polium zeer ghelijck/ ende oock een medesoorte van dien hoe wel datse bycans gheenen reucke en heeft/ ende slapper van smaecke is/ waerom dat van sommighe gheheeten wordt Polium wijfken. Dit cruydt en groeyet niet geerne ontrent den zeecant/ ghelijck d'oprecht

d'oprecht Polium doet/ maer wel op de berghachtighe ende sauelachtighe plaetsen van Sauoye/ Dolfine ende Prouencen. Teruypt oock ghelijck de Quendel/met houdtachtighe/gheboghen ende zeer ghelknoopte steelkens/die becleedt zijn met zeer veel graeuwe bladers die vande Stœchas oft Lauender ghelijck. De bleecke bloemkens wassen vele by een in huyskens die vanden Roosmaryn niet onghelijck. De wortel is dickachtich ende hart.

Cleyn Ballem-cruydt/ oft Coninginne-cruydt. In Latijn ende Griecks/Ageratũ minus, dat is niet oudt wordende/ende is inde Apoteken voor Eupatoriũ Mesue ghehoudẽ. In Italiaensch/ Herba Guilia, à mense quo floret, aut florere incipit.

Cleyn Balseme-cruydt met witte bloemen. In Latijn/Ageratum floribus candidis.

Ghemeyn cleyne Balseme-cruydt vande Nederlanders. In Latijn/Ageratum Septentrionalium & Anglicum. In Engelsch/Madelein eñ Maudelein. Het is Costus minor hortensis Gesneri & Dodonæi, ende Mentha Corymbifera minor Cordi.

De schoone gele bloeme die niet out en wordt/ ende de troswyse croonkens die vanden Elichrysis ghelijck/ waren meer dan ghenoech om te bewysen dat ons Ageratum is d'oprecht Ageratum van Dioscorides, met welcke teecken dat oock in allen landen vanden Apotekers heeft zeer bekent geweest. Daerom en was oock niet van noode dese groote crijters van Herbaristen soo veel saecken by een te vergaderen/ om te niete te doen d'obiectien van geenen verlanghe: sy behoorden eer int bereyden vanden Syrop vã Epithymum van Mesue de decoctie gheproeft te hebben oft de bladers vanden Ageratum van Languedoc/ dan souden sy gheheel gheswegen hebben. Want het en is niet alleene zeer scherp ende bitter / maer oock zeer crachtich om water te doen maecken alst inghenomen wordt/ oft van buyten met roockinghe ghebruyckt. De reucke is oock lieflick/ eenichsins die vande Roomsche Camille ghelijck: maer tsekerste teecken is/ dat murwe maeckt de hardtheden vã de moeder / ende de urine met een reucke is wtbrenghende; welcke crachten Dioscorides verhaelt. Daer en bouen comt hier zeer wel te passe de ghelijckenissen by d'Orega, tzy dat ghy aenmerckt de gheheele plante ende croonkens / als Dioscorides doet/ oft oock alle d'ander fatsoen vanden cruyde: Want tzijn ghebobbelde croonkens ghelijck die vanden Elichrysis, Orega, Hysope ende Chrysocome, de welcke Dioscorides by malcander is ghelijckende die hier nochtans vande bladers niet

en heeft vermaent/ghelijck hy oock niet en doet van die vande Chrysocome, die hy is ghelijckende byde Hysope / ende d'Hysope byde Orega. Oft hy oock de bladers gheleken hadde by die vande Orega,soude daerom ons Ageratum verloren gheweest hebben? Want de bladers en zijn dien vande Orega niet zeer onghelijck: iae dat meer is / men mach sien op sommighe plaetsen vanden lande van Languedoc ende Toscane die ongheoeffent zijn ende leeghe ligghen / de bladers vanden Ageratum onghelijck minder ende maer een weynich ghekerft/ stijf ende hart groeyende aen veel tackskens/ van fatsoen dien vanden Orega,vande welcke diuersche soorte daer groeyen/niet onghelijck te wesen.

Daer wordt oock somtijdts geuonden een Ageratum met zeer schoone witte bloemen/nochtans in alle andere dinghen den anderen niet onghelijck.

Cracht. De cracht vande decoctie is zeer heet. De reucke van dit ghebrant cruydt doet water maecken/ ende maeckt sachte de hartheden vande moeder.

Ghemeyn cleyn Balsem-cruydt vande Nederlanders.

Ageratum dat gheoeffent wordt inde houen vā Vranckerijck/ Duytschlandt/ende Nederlandt nochtans met een vochtigher oeffeninge/ oft couder Nordersche lucht/is zeer verschillende vanden anderen/ want dworpt sijn grooter tacken wyder ende breeder wt/ hebbende breeder ende langher bladers die oock veel dieper ghekerft zijn/maer verstoruen ende zeer naecomende den Ratelen oft Hanecammeken. Nochtans inde houen van Enghelland/en is gheen leuendigher cruydt/iae oock ghesaeydt zijnde van dit saedt van Languedoc / met teere oft weeke tacken ende bladers meer ghekerft/langhe gheduerēde ende zeer diuersch vanden anderen. Tselfde is oock geschiet de boomachtighen witte Maeluwe van Prouence/de welcke verāderde in Maeluwe/ drye iaer nae dat wy die gesaeydt hadden inde houen van Enghellandt/ verloren hebbende haer rouwicheydt ende graeuwicheydt/al oft gheweest hadde een verscheyden oft ander soorte. Dit Ageratum van selfs ghewassen zijnde ghebruyckt de zeer vermaerde schole van Montpelliers ende het college vande Venetsche Medicijns in Syrop vanden Epithymi ende compositien van Mesue voor oprecht Eupatorium, maer inde medicijnen vande Griecken ghebruyken sy onse Agrimonie. Nochtans ist dat eenighen dese ordinancie niet aen en staet/ die mach ghebruycken dese moderatie/ te weten / dat hy neme vanden Grieckschē ende Arabischen Eupatorium ghelijcke deylen/ ende die menghe/ ghelijck wy vermaent hebben in Antiballomenis oft Quid pro quo,principalick alst onseker is van welcke van dese twee natien de compositie ghemaeckt is. Men mach oock niet meynen dat d'Eupatorium van Mesue ende ons Agrimonie een cruydt is/ ghehouden zijnde voor het Eupatorium van Dioscorides, als eenich niet quaet / noch onghele ert Nederlandts Auteur nu onlāckx my heeft willen wijs maecken/ wien wy geerne ghelooue sullen gheuen/als hy dese teeckenē die Mesue toeschrijft zijn Eupatorien, in d'onse bewijst te wesen: wiens woorden aldus staen: Het is een cruydt van eenen cubitus hooghe ende zeer bitter/ wiens bladers zijn die vande cleyne Santorie ghelijck/ groen/ maer row ende ghekerft. De stele is dunne/ ende alst verdrooght dan wordet geel: oock cryget bloemen die een weynich geel zijn/ maer niet zeer lanck. Welcke woorden verclaren met een Arabische oprechticheydt een beschrijuinghe die de Santorie zeer nae comt / oock dattet zeer bitter is/ende gheuen te kennen een onlancks voren verhaelde purgerende cracht van Cholerijcke humeuren die vanden Alssem ghelijck/ ende gheensins die vande Gratiola,de welcke zeer moeyelick ende vyant is dē inghewant/ met meer ander teeckenen/ die eer eenigherhande ander plante souden moghen toegheschreuen worden dan der Agrimonie. Daerom ist veel beter om de redenen by ons verhaelt/ dat ghehouden wordt voor een specie van Ageratum.

Boomachtighen witten Hemst.

Groote Gamandree.

Eenighe meynen dat dit cruydt Hemionitis is/maer wy segghen dat eer is Splenium Plinii, alsoo van hem gheheeten met dē toenaem van Teucrium die dat ghevonden heeft/ende dat dese van Dioscorides ouergheslagen is gheweest: welcke plante nochtans zeer nut ende goedt is voor de milte: des niet te min soo mach die totten inventeur Teucer gherefereert worden byde historie van Plinius: ghemerckt dat blyckt / dat aen gheene van dese twee d'wtghe worpen inghewant en is blijuen hanghende: ick late staen dat ydel van bloet soude gheweest hebben. Ende hoe wel dat de naem vā Teucrum schijnt onsekerst te wesen / om dat de beschrijuinghe van dien qualick oft onvolcomelick voorts ghecomen is: Nochtans de kennisse van desen ghelijck oock vande medesoorten Chamædrys ende Gamandree ghenoemt/is ghecomen tot hen naecomers: iae soo zeere/ dat de gene die gheen beschrijuinghen en weten/alle de selfde soorten in Duytsch heeten met eenen ghemeynen naem Gamandreen. Oock zijn die sonder twyfel d'oprechte ende waerachtighe. Deerste Teucrum oft Gamandree groeyet op zeer steenachtighe ende dorre gheberghten / voorts brenghende veel rechte/ houtachtighe tackskens/ twee mael langher dan die vande Chamædrys. De bladers

zijn

Groote Gamandree. In Griecks/Teucrion. In Latijn/Teucrium. In Hoochduytsch/ Grosz Bathengel. In Franchois/Grosse Germandree.

Germanderlin. In Latijn/Teucrium pratense, & Teucrium spurium Chamædryoides, en vande Apotekers van Hollandt en Duytschlandt Chamædrys, maer qualick. In Hoochduytsch/ Gamander. In Engelsch/ Wilde Germander / ende is Hierabotane mas Dodonæi, van sommighe/ maer onbehoorlijck / Chamædrys Fuchsij, Germanorum & Officinarum.

zijn die vanden Chamædrys ghelijck/maer dicker/ ende niet al wt soo graew/gherimpelt ende row. De bloemkens zijn ghelijck die vande Chamædrys, ende ghelijck de bloemen oock groeyen/ die bleeck geel zijn.

Dioscorides. Gamandree groene met een menghinghe van water ende azijn inghenomen/ oft tsop daert drooghe inghesoden heeft/ ghedroncken/ neemt crachtich wegh tswillen vande Milte/ want(als Galenus seght) theeft een subtilierende cracht ende subtile deylen: men mach oock tselfde stellen drooghende tot inden derden graedt ende verwarmende tot inden tweeden. Cracht.

Den miltsichtigen wordet met azijn ende vijghen van buyten op de milte ghebonden.

Gamandree met azijn alleene / sonder vijghen/ is zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe beesten.

Gamanderlin.

In bosschen ende bemden groeyet een cruydeken/ dwelcke heeft cleyne steelkens die niet hardt en zijn/ van onderhalue palme hooghe/ met een houdtachtighe ende saselachtighe wortel. De bladers staen aende stele teghen malcander ouer met spacien van een/ twee/ viere/ sesse/ die rondtomme ghekerft zijn / die vande groote Chamædrys van fatsoen ende grootte ghelijck. Aen d'opperste vande tackskens groeyen aerewyse tortskens draghende violette blaeuw bloemkens van verwen die vanden Gunchelheyl ghelijckende/ opde maniere van ghesterde Hyacinthen. Doen beyde de soorten van Chamædrys noch niet bekent en waren/soo ghebruyckten de Duytsche Apotekers dit cruydt inde plaetse van dien/daer toe beweegt zijnde door de wonderlicke ende zeer seker crachten die dit plātken heeft teghen de verstoptheden vanden ingewant/ quade humeuren ende leelijcke verwen vande

maegden. Ende hieten doen alleene dese plante Gamandree/om dat van ghelijcke cracht is. Welcken naem tghemeyne volck naemaels heeft ghegeuen den Chamædrys, oock in Enghellandt ende Vranckerijck.

Tweede Gamanderlin/

In Latijn/Teucrium pratense alterum, oft Sacra herba, oft Verbenaca supina femina van Dodonæus. In Hoochduytsch/Eerdtweyzanck.

Dit cruydt is den voorgaenden gheheel ghelijck / wtghenomen dat veel minder van bladers is: Nochtans heeft dese plāte meer bladerkens ende tackskens/ende groeyet geerne in lommerachtighe plaetsen/aende canten vande velden ende in bosschen.

Cleyn cruppende Gamanderlin/Teucrium paruum supinum.

De blaeuw bloemkens arewys groeyende / met de bladerkens / bewysen dat dit cruydt oock een soorte van Gamanderlin is / hoe veel dat de bladerkens smalder / langher ende min ghekerft zijn/van grootte die vanden bergh-Polium ghelijck/doncker-groen / groeyende aen steelkens van drye duymen die opder eerden ligghen. Dese plante groeyet in Vrieschlandt/ ende by Deuenter in d'landt van Ouerijssel.

Chamedre. In Griecks/ Chamædrys. In Latijn/ Quercula minor, Trissago, oft Trixago. In Hoochduytsch/Gamander lepsen Bathengel. In Franchois/ Germandree, ou Chesnete. In Italiaensch/ Querciuola, ende Calamandrina. In Spaensch/Chamædreos. In Engelsch / Germander.

Groot Chamedris. In Latijn/Chamædrys maior.

De naem Chamædrys oft Quercula verclaert ghenoech tblat ende ghedaente van dit cruydt/ dwelcke ouer al / principalick op plaetsen die wel ter Sonne staen / is groeyende: Maer alle de houels van Bourgoignen/ende alle de groene berghachtighe velden gheleghen tusschen Chalon ende Macon machmen sien bedeckt als met tapijts/van dese peersche bloemkens. De wortel is cleyne/ gheuende zeer veel steelkens van eenen voet hooghe. De bladers zijn vele ende rondtomme gekerft/ groeyende

groeyende aende stelen ghepaert/maer niet soo diepe ghekerft/ als die vander Eycken. De bloemkens zijn roodtachtich groeyende met spacien van een/ ghelijck die vanden groote Gamander.

Groot Chamædrys.

Maer de Chamædrys die tot Antwerpen ghesien wordt inde houen / heeft meerder ende witter bladers: De bloemen zijn bleeckerder/waer dat oock blijft groeyende ende staende inde Winter / teghen reghen ende sneeu.

Diuerscheydt van Chamędrys { Cleyn ghemeyne/heeft botachtighe/ende spitsche bladers. De groote/is tweederley/hayrich/ende min hayrich.

Diosc. Theoph. Plin. Chamædrys groen in water ghesoden ende ghedroncken/is zeer goedt teghen ghespannen oft ghetrocken zenuen/teghen den hoest/herde milte/ende den ghenen die met pijne hen water maecken/ oock teghen de watersucht als die eerst beghint / te weten als eenighe handtvollen van dien ghesoden worden tot op tderde deel in een seker quantiteyt waters. Cracht.

Met azijn ghedroncken mindert de milte. Met wijn ghedroncken ende van buytẽ opgeleydt/ is zeer crachtich teghen verghift ende fenijnighe dinghen. Chamædrys ghestooten ende pillen daer af ghemaeckt/is goedt teghen de voorseyde dinghen: maer met honich ghemengt/ soo suyueret d'oude seericheden oft sweeren. Met olie cleyne ghewreuen / verdrijft de schemelinghen vanden ooghen/als die daer mede bestreken ende ghesmeyrt zijn. Galen. Chamædrys verwarmt ende drooght tot inden derden graedt / ende heeft voor principale een bitter cracht: sy is oock eenichsins scherp:waerom dat sy niet sonder reden de Milte mindert: Sy doet oock water maecken ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen / sy maeckt dun de grofheydt vande humeuren / ende verdrijft de verstoptheden van d'inghewandt. Plin. Chamædrys is goedt voor de maghe/ teghen den verouderden hoest / ende fluymen die inde kele blijuen hanghende/oock den ghenen die ghebor-sten zijn/ghetrocken zenuen hebben/ende teghen de pijnen vande sijde. Daer wordt oock wijn af ghemaeckt/teghen de ghebreken vande borst. Apul. Chamædrys ghestooten met wijn in eenẽ houten mortier/ende ghedroncken/gheneest zeer haest de ghene die gheborsten zijn.

Ghesoden/ende drye daghen vervolghens ghedroncken/ geneest wonderlick de pijne inde dgien Sciatica ghenoemt. Seer cleyne ghestooten ende met warm water ghedroncken / neemt wonderlick wegh de pijne vanden fleersijn.

Haerachtich Bergh-Chamædrys. In Latijn/Chamædrys montana durior, ende is nae opinie vã sommighe Ceruina van Gesnerus. In Italiaensch/Chioma di Ioue, alsoo ghenoemt nae tfatsoen vande blocke van tsaedt/ de welcke wt caecyte sijdachtighe bladerkens haer wtspreydt met ghecronckelde hayrkens in eenen breeden crans.

Dese plante is my eerst bekent gheworden tot Lyons/ door hulpe van onsen vriendt Walerant Donrez/ die de selfde creghen hadde wt den gheberghte van Sauoyen ende Dolfine. Dese hebben wy gheheeten Bergh-Chamædrys, om datse van ghedaente van Chamædrys is. Want sy heeft de bladers die vanden Chamædrys oft Scordium van ghedaente ende grootte zeer ghelijck/ maer op d'auerecht zijn sy graeu/ die vande Ganserijck ghelijck/ voorts comende twee tsamen maer ongheliјck staende ende niet arewijs. De steelkens zijn oock hertachtich ende veel houtachtigher dan die vande groote Gamandree oft Chamædrys, van eenen voet lanck/ ende op d'aerde ghespreydt/ van verwe bruynroodt ghelijck het Alypum van Montpelliers: De bloeme is wit eñ schoone. De wortel is houtachtich. De gheheele plante is bitterachtich/ den smaecke hebbende vande Wilghe.

Ooghentroost oft Claerooghe. In Griecks/ Euphrasia oft Euphrosyne, maer is een ander dan Euphrosyne Buglossum. In Latijn/ Ocularis. In Hoochduytsch/ Aughentrost. In Franchois/ Eufrase. In Italiaensch/ Eufrasia. In Engelsch/ Eyebright.

Tweede Ooghentroost van Dodonæus. In Latijn/ Euphrasia 2. Dodonæi.

Byde oude Herbaristen en is gheen vermaen van eenighe Euphrosyne, dan vande Buglosse die sy alsoo in Griecks hieten/ om datse indẽ wijn gheworpen zijnde (als Plinius seght) de blijschap des gheests vermeerdert. Ende hoe wel dat veel cruyden souden moghen alsoo ghenoemt worden/ als Verbena (met wiens decoctie d'eetcamers besproyt zijnde/ de gasten blijder van gheest worden) Melisse/ Pimpinelle eñ ander de welcke inden dranck gheleydt den gheest verheughen: nochtans heeft dit cruydeken meer dan ouer twee hondert iaeren by desen naem Euphrasia oft Euphrosyne den naecomers bekent gheweest/ ende zeer ghepresen teghen de duysterheydt vanden ooghen ende catarrheuse oft vochtighe ghebreken: Waerom dat oock in Hoochduytsch ende Nederduytsch ghenoemt wordt Ooghentroost/ ende in Engelsch Eyebright/ dat is te segghẽ Licht der oogen. Dwelcke voorwaer niet sonder oorsaecke en is/ want het poyer van dien by hem seluen/ oft met Aloë in Venckel oft Verbene water ghemengt/ ende dickwils aen d'ooghen ghestreken/ ten is niet om seggẽ wat bate dat d'ooghen daer by hebben/ die van fluxien oft schemelinghe ghequelt zijn. Maer de wijn

daer

daer veel Ooghentroost in gheworpen is / hoe wel dat hy van vele zeer ghepresen wordt/en salmen soo wel niet betrouwen : want wy hebben ghesien dat een van ons medeghesellen in Switserlande dien niet meer dan drye maenden ghebruyckt hebbende / bycants beyde sijn ooghen heeft verloren/ vande flurien gheheel verdruckt zijnde/ daer hy te voren niet dan een weynich tranende oogen hadde: Waerom dat veel sekerder is tpoeder oft decoctie van dien/ sonder wijn te ghebruycken/ eñ principalick de ghene die op rouwen grondt groeyet/cleyne van een palme hooghe / ende blijde van aensien/hebbende de ghedaente/ steelkens ende ghecronckelde bladerkens minder dan die vanden Gamanderlin oft Eerenprijs Wijf ken: Des ghelijcks oock cleyne witte bloemkens met geel ende purper besprengt. Tgroeyt gheirne in dorre bemden/ende heeft eenen bitteren/ drooghenden ende verwarmenden smaecke.

Tweede Ooghentroost van Dodonæus.

Tghene dat van sommighe ghehouden wordt van Cratægonon alterum , draghende lieflicke roode bloemkens ende groeyende aen de canten vande velden/ wat minder dan tvoorgaende / hebbende steelkens van eenen voet hooghe ende bladers middel in grootte/ tusschen die vanden Melampyrum ende Hanekammekens / heeft Dodonæus ghehéeten de tweede Claerooghe oft Euphragia.

Water Gamandree. **In Griecks**/Scordion. **In Latijn**/Scordium oft Trixago palustris. **In Hoochduytsch**/**Wasser battenig**/**Lachen knoblauch.** **In Franchois**/Scordion **ende** Chamaraz. **In Italiaësch**/ Chalamindrina palustre. **In Spaësch**/ Camedreos de arroyos . **In Engelsch** / **Water Germander.**

Wilde Sauie. **In Griecks ende Latijn**/Scordion alterum Plinij. **Inde Apoteken** Saluia agrestis **eñ** Saluia Bosci, **van Cordus** Scorodiana, **van** Dodonæus Sphacelus Theophrasti . **In Hoochduytsch** / **Wild Salben** . **In Engelsch** / **Wod Sage.**

De stinckende reucke die vanden loock ghelijck ende den naem Alexitheriacon, dat is triaeckel teghen fenijn/ hebben van allen tijdẽ dit cruydt zeer bekent ghemaeckt. Nochtans was bycans dese plante ouer hondert iaeren gheheel wtter kennisse: want ten is nauwe dertich* iaeren gheleden dattet oprecht Scordium alder eerst bekent wordt der Vniuersiteydt ende Apotekers vã Mõtpelliers/ Anno 1551.

 ende

ende onsen meester Rondellet/ door toedoen van Guilliaume Pelissier Bisscop van Montpelliers ende Magelone sijn medeghesellen. Want soo sy tsamen ghinghen wandelen om den gheest te vermaken inde groene ende lustighe bemden ontrent de zee gheleghen by Montpelliers/ ende daer rieckende worden eenich loock / soo merckten sy terstont eer sy dit cruydeken naeuwe inde hant hadden ende van verre saghen / dattet Scordium was. Ende van daer diuersche planten ghesonden hebbende in Vranckerijck ende Italien/ hebben de vrienden te kennen ghegeuen dattet was oprecht Scordium. Dese plante heeft gheheel de ghedaente vande Chamædrys, met meer faselachtighe wortels die hen wtspreyden inden risch vander eerden. De bladers zijn oock dicker/ dichter/ sapachtigher/ een weynich ghehaert/ gherimpelt/ row ende groen ghelijck die vande wilde Munte.

Cracht. Dioscorides. Scordium heeft een verwarmende cracht / ende doet water maecken.

Groen oft drooghe in wijn ghesoden/ wordt ghedroncken teghen de beten vande fenijnighe beesten. Een half loot met honich water ghedroncken / is zeer goedt teghen de pijne inde maghe/ Roomelijsoen/ ende den ghenen die met pijne hen water maecken. Met kersse/ honich ende harst ghemengt in een Electuarium, drijft wt de borst alle grofue etterachtighe fluymen / ende is goedt teghen spanningen van zenuen. Ghedroogt ende ghestooten met honich ghemengt/ is goedt inghenomen teghen alle verouderden hoest/ ende alsmen gheborsten is. In een Cerone ghemengt/ versoet de hitte van d'net oft velleken der herten alst een weynich onsteken is. Met stercken azijn ende water ghemengt / is zeer goedt gheleydt op tfleirsin. Van buyten opgheleydt verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet water maken: Als Galenus ende Ægineta oock segghen/ tgheneest oock de varsche wonden. Met honich ghemengt / suyuert de quade oude zeericheden ende doetse sluyten/ maer ghedrooght soo benemet tgroeyen van tquaet vlees inde wonden.

Tsap van Scordium wordt ghedroncken teghen de selfde ghebreken : Maer onder alle ander is Scordium Ponticum ende Candiots d'alder crachtichste.

Ægineta, Gal. Scordium is diuersch van crachten/ te weten/ bitter/ serp ende scherp: Daerom purgeret ende verwarmet oock d'inghewant / iae twerwarmet oock wederom alle verkilde dingen: maer drooghe inde wonden oft sweeren ghestroeyt doet die sluyten.

Wilde Sauie.

Dit cruydt d'welcke zeer veel is groeyende inde bosschen van Duytschlandt ende Enghellandt gheheeten Wilde Sauie/ by auenture om eenighe ghelijckenisse vande bladers/ hebben de Herbaristen gheheeten in Latijn Scordion alterum Plinij. Dese plante heeft de bladers van grootte ende ghedaente die vande Sauie ghelijck / maer met de doncker-groene verwe/ ende rimpelen is sy den Scordium oft Consilie de greyne ghelijckende. Oock heeftse een weynich den reucke van Scordium, nochtans niet gheheel die vande Loock. De bloemen zijn geel-groen die vande Sauie oft Horminum niet onghelijck / maer minder ende alle ghelijck op de reye ende ouer een syde hanghende/ ghelijck die vanden gelen Vingherhoet-cruydt. Tsaedt is bruyn ende rondt.

Cracht. Wilde Sauie is den Scordion zeer ghelijck van crachten/ eude heeft de cracht vande Rotte oft Meede om tgheronnen bloet int lichaem te doen scheyden/ de materie nederwaerts door urine wtbrenghende. Jaeght af de doode vruchten ende naeghebooorten. Is zeer goedt teghen die inwendighe apostumatien ende gheswillen / oock den ghenen die ghestooten/ blaeuw ghesmeten/ oft verreckt zijn/ ende heylet d'inwendighe wonden ende quetsuren. Daer zijnder diet in bier leggen/ ghelijckmen d'Horminum doet. Het wordt oock zeer goedt beuonden / om den steen te breken ende wt te drijuen.

Orega.

Dese plante is in Griecks ghenoemt Origanon, al oft geerne groeyende ware op opclimmende/ berghachtighe ende hooghe verheuen plaetsen/ de welcke ons nu zeer goedt om kennen is wt de beschrijuinghe vande oprechte Hysope / die wy op een ander plaetse verclaert ende bewesen hebben: vande welcke de drye soorten van Orega niet en verschillen/ dan in grootte eñ onghelijckheydt vande croonkens. Tghene dat Oreganum Heracleoticum ghenoemt wordt/ is tselfde dat wt Spaegnen in Nederlandt iaerlicks met volle saecken pleegt ghebrocht te worden/ ende inde winckels vercocht/ want dwordt vanden ghemeynen man inde spijse ghebruyckt inde plaetse van Peper ende Ceule. Inde Nederlandtsche houen groeyet dese plante eenen voet hooghe/ bladers hebbende ende tackskens meerder dan die vande Marioleyne / bouen aen de welcke de bloemen by een staen niet ghelijck ronde croonkens/ maer in een maniere van cleyne aerkens ghedeylt in drye dunne steelkis met den reucke van Thymus de Marioleyne willende te bouen gaen / principalick die in Portugal ende Lucanien gegroeyet is.

Cracht. Dioscor. Orega verwarmt waerom datse in wijn ghesoden eñ ghedroncken zeer goedt is den ghenen die van slanghen oft fenijnighe beesten ghebeten zijn. Met soeten versoden wijn ghebruyckt is goedt

Orega. Origanum Heracleoticum, Cunila.

Groue Mariolepne. In Latijn/Agriorignum, siue Onitis maior. In Hoochduytsch/ Wolgemuud. In Franchois/ Marjolaine bastarde, Origan sauuage de Syrie. In Italiaensch/Origano bianco. In Spaensch/Oreganos, ende is Hyssopus Diosc, ende Cilicium Anguillaræ. In Engelsch/ Organe / or Wilde Margerome.

is goedt den ghenen die Sceerlinck oft sap van Heul oft Opium inghenomen hebben: Maer met honich azijn wordet inghegheuen den ghenen die Gips oft Ephemeron, gheten hebben.

Met Vighen is zeer goedt gheten den ghenen die gheborsten zijn oft eenich lit vercrompen hebben/ende den watersuchtighen. Met honich-water oft mee inghenomen/ iaeght af door camerganck de swarte melancholicke humeuren/ ende verweckt den vrouwen haerlieder stonden.

Met honich gheleckt/ gheneest den hoest: Maer dwater daer dit cruydt in ghesoden is/ gheneest alle crauwaghe / rudicheydt/ ieucksel/ ende geelsucht/ alsmen daer in badet. Sap vande groene Orega is zeer goedt teghen de gheswillen vanden Amandelen ende vande kele: oock gheneset de sweeringhe des monts. Tselfde sap door de neuse gaten opghetrocken ghemengt met Olie van Ireos suyuert de hersenen / maer met melck ghemengt versoetet de pijnen der ooren.

Van Orega, Ayjuyn/ ende Sumach wordt ghemaeckt een medicijne om te doen ouergheuen/ als dese substancien in een coperen vat veertich daghen /te weten inde Honts-daghen/ inde Sonne ghestaen hebben. Orega op eenighe plaetsen gheleydt/ verdrijft van daer de fenijnighe beesten.

Gal. Ægin. De soorten van Orega zijn verwarmende ende drooghende tot inden derden graet.

Groue Mariolepne.

Ontrent Montpelliers ende in Prouencen zijn zeer wel bekent twee soorten van Orega oft grofue Mariolepne/ alleene veschillende in grootte/ van bladers/want die ghenoemt wordt Onitis minor, heeft de ghedaente ende bladers vande Mariolepne/ maer minder ende ronder/ bycans die vanden Orega ghelijck. De stelen zijn rechte / van eenen voet hooghe / veel scheuten hebbende/ met corte tackskens ende tsopkens/ tsamenghedronghen/ gheaert/ met veel bloemen by een vergaert ghelijck croonkens/ die inde Somer roodtachtich zijn/ ende zeer lijmachtich.

Groot Onitis.

De ander soorte is meerder ende meer scheuten gheuende / die hayrich zijn/maer van crachten/ smaecke ende reucke niet soo goedt / andersins ist den anderen zeer ghelijck ende ouer al groeyende.

Dioscorides. D'Origanum d'welcke Onitis ghenoemt wordt/ is witter van bladers eñ d'Hysope ghelijcker: Tsaedt groeyet ghelijck veel besien by een ghevoegt: Theeft oock de selfde crachten vanden Orega, maer veel onstercker.

wilde Orega van Syrien/Syluestre Origanum Syriacum.

D'Apotekers eñ Medicijns van Venegen ghebruycken Origanum dat wt Syrien oft Candien ghebrocht wordt/ d'welcke verre tbeste is. Dit cruydt heeft cleyne steelkens/met cleyne bladers/ ende zeer veel hoykens by een vergaert staende ghelijck een croonken ende zeer nae comende die vanden Onitis, maer niet soo zeere tsamen ghehoopt draghende witte bloemkens. Dese is van smacke gheheel liefliick ende speceriachtich/de scherpte hebbende vanden Dictamnum ende Peper. Van desen waren veel busselkens inde winckel vanden nerstighen ende goeden Apoteker Martinellus. Maer veel Quacsaluers/ soo wel daer als elders in Italien / conterfeyten met dit de waerachtighe Theriakel / ende vercoopen die soo vele als d'oprechte gheldende is / niet met soo groote dwalinghe als onbehoorlijckeydt: want dit cruydt is een crachtighe ende lieflicke medicijne als yemanden door fenijn de crachten ontgaen zijn / oft den ghenen die pijne hebben inde maghe.

Dioscorides. Wilt Origanum wordt van sommighe gheheeten Panax Heraclion, van ander Cunila, vande welcke een is Nicander Colophonius. Theeft de bladers van Orega, dunne tackskens van drye palmen hooghe / op de welcke croonkens groeyen die vande Dille ghelijck: De bloemen zijn wit: De wortel is dunne ende ouertollicr.

Cracht. De bladers ende bloemen met wijn ghedroncken helpen sonderlinghe die van slanghen oft fenijnighe beesten ghesteken oft ghebeten zijn: Oock houdt Galenus beyde de soorten van wildt Orega voor de crachtichste.

Tragoriganum Cretense apud Venetos, Bock Orega.

Tragoriganum alterum, ende is Marum van Cortusius ende Matthiolus.

Dese plante schijnt in Griecks ghenoemt te zijn Tragoriganum, dat is te segghen Bock Orega, al oft de Geyten die zeer geirne aten/ ghelijck de Esels de voorgaende Onitis genoemt/ eer dan van

van datse soude stincken ghelijck eenen Bock. Want/als Dioscorides seght/ dranck van Tragoriganum is lieflick ende niet straf/ soodaenich als die van dit cruydt/ welcke tackskens heeft van drye palmen hooghe/ende bladers wat meerder dan die vanden Thymus van Candien/ welcke dichte ende stijf zijn. De purper bloemen groeyē by tusschen spacien ende oock troswijs/ghelijck die vanden Clinopodium. De smaecke is heet ghelijck vanden Peper/oft Candiotschen Thymus/ waer door met de gheraedinghe vande bladers daer by ghevoeght/ de iongher Herbaristen hebben dese Orega, de welcke sy houden voor Bock Orega, Candiots Thymus gheheeten: ghemerckt dat sy tsaedt van desen ghevonden hebbende onder de busselkens ende wtgheworpen vuylicheydt/ ende inde houen ghesaeydt zijnde/zeer wel voorts ghecomen is inde houen van Italien ende Nederlandt.

Tragoriganum alterum.

Dat tackachtich cruydeken dwelcke wy ouer lanck gheplucht hebben inden hof van Antonius Corthusius den grooten prijser ende dienaer van Matthiolus tot Padua/ schijnt meer dan eenich ander de ghelijckenisse te hebben vanden oprechten Tragoriganum, ende oock de crachten te voldoen meer dan die vanden Marum, welcken naem dese te zeer haestighe naem-gheuers dit cruydeken ghegheuen hebben: want het is een cleyn boomachtich ghewas van onderhalue palme hooge/ witachtich/ hebbende veel dunne steelkens/met de bladers van Quendel/ oft dien vanden voor beschreuen Bocks Orega. De roodtachtighe bloemkens groeyen onder de bladers/zeer heet vā smaecke/excellent van reucke/ ende brandende: want tselfde tusschen de vinghers ghewreuen/ vlieght terstondt ghelijck de Flammula inden neuse/ende treckt tot inde herssenen. Wy souden wel moghen veel planten den Tragorigano ghelijckē/ maer wy en hebbē gheen ghevonden dan dese twee die beter oft bequaemer ouer een comen met de beschrijuinghe van dien. Marum dwelcke van Matthiolus half beschreuen is/ met de bladers van Quendel/ ende reucke vande Poleye/ sullen wy beschrijuen op sijn behoorlicke plaetse. Want het schijnt te wesen een tweede specie van Calamintha.

Diosc. Tbeste Tragoriganum is dat in Cilicien/Candien/Smyrne/Chio ende Coo is groeyende. Sy verwarmen alle ghelijck/ende doen water maecken. In water ghesoden ende gedroncken/iaeghet af door camerganck de cholerike humeuren: maer met azijn inghenomen ist zeer goet teghen de ghebreken vande Milte. De selfde cruyden worden met wijn inghenomen teghen tfenijn van Ixia alsmen dat int lijf heeft/ ende verwecken oock den vrouwen haerlieder maendtstondē. Crachte.

Met honich in een Electuarium ghebrocht/ zijn zeer goedt teghen den hoest ende cortheydt op de borst. Eenen dranck van dese cruyden is lieflick ende niet straf/ waerom dat hy inghegheuen wordt den ghenen die walghen van spijse/ ende als de maghe suer opworpt/oft weeck is/insghelijcks oock alsmen door storm vander zee walghinghe heeft/ ende hitte aen therte. Met gorte gemenget verdrijft de gheswillen daer op gheleydt.

Tragoriganum Clusij.

Dese plante is den voorgaenden ghelijck/ dan datse gheheel minder is/ hebbende langher ende dunder bladers/ die oock soo lieflick niet en zijn van reucke. De bloemkens groeyen troswijs bouen aende tacken ghelijck helmkens/ maer wit van verwe. Clusius heeft dese alleene gheuonden int landt van Valence.

Oprechte Hysope vande Griecken.

Hysope heeft ouer oude tijden wel vermaert ende zeer bekent gheweest/ als ghenoech blijckt byde worden ende teeckenen van Salomon/ die gheleert ende ghedisputeert hadde vanden Cederboom opden bergh Liban groeyende tot d'Hysope die wt de wanden oft mueren is voorts comende: ten zye dat die van Syrien oft Palestine een ander is dan de Griecksche: daer sy nochtans alsoo wel bekendt is/ ende soo veel te segghen is als d'ooghen oft tghesichte inregenende: hoe wel datse oock alsoo mach in Griecks ghenoemt zijn/ om datse sonderlinghe helpt de heessche stemme ende longer. Maer om dat wy den clappaers niet en souden eenighe oorsake gheuen/ soo willen wy met luttel ende bequaeme woorden de beschrijuinghe vande Hysope verhaelen: Want niet min en was hier voortijdts de Grieckschc Hysope bekent/ als nu ter tijdt zijn diuersche soorten van Orega in Prouence: ende onse ghemeyne Hysope der Araben ende Apoteken in Romanie op rouwe steenachtighe plaetsen daerse van selfs is groeyende: Maer gemerckt dat Dioscorides die tweederhande stelt/ soo seght hy datse te zeer wel bekendt is om die te moeten beschrijuen: Soo moeten wy dan van hier ende daer de teeckenen ontleenen/ de welcke souden moghen desen grooten oordeelders den mont stoppen: Oft andersins souden sy altijdts wat vinden om het papier te beeladden. Hy seght int capittel naest volghende dien vanden Stœchas, dat Hysope de selfde crachten heeft: ende terstont in tweede naest volghende/ dat Orega de bladers heeft dien vande Hysope ghelijckende/ maer niet het ronde oft peerwys croonken/ ghelijck de Hysope heeft/ maer eer als wtghespreydt ende van een ghedeylt/ ende aen d'wtterste vande ryskens

Tragoriganum Clusij.

D'oprechte Hysope vande Griecken. In Latijn/Genuina Grecorum Hysopus. In Fráchois/Grosse Marjolaine d'Angleterre. Groue Engelsche Mariolepne.

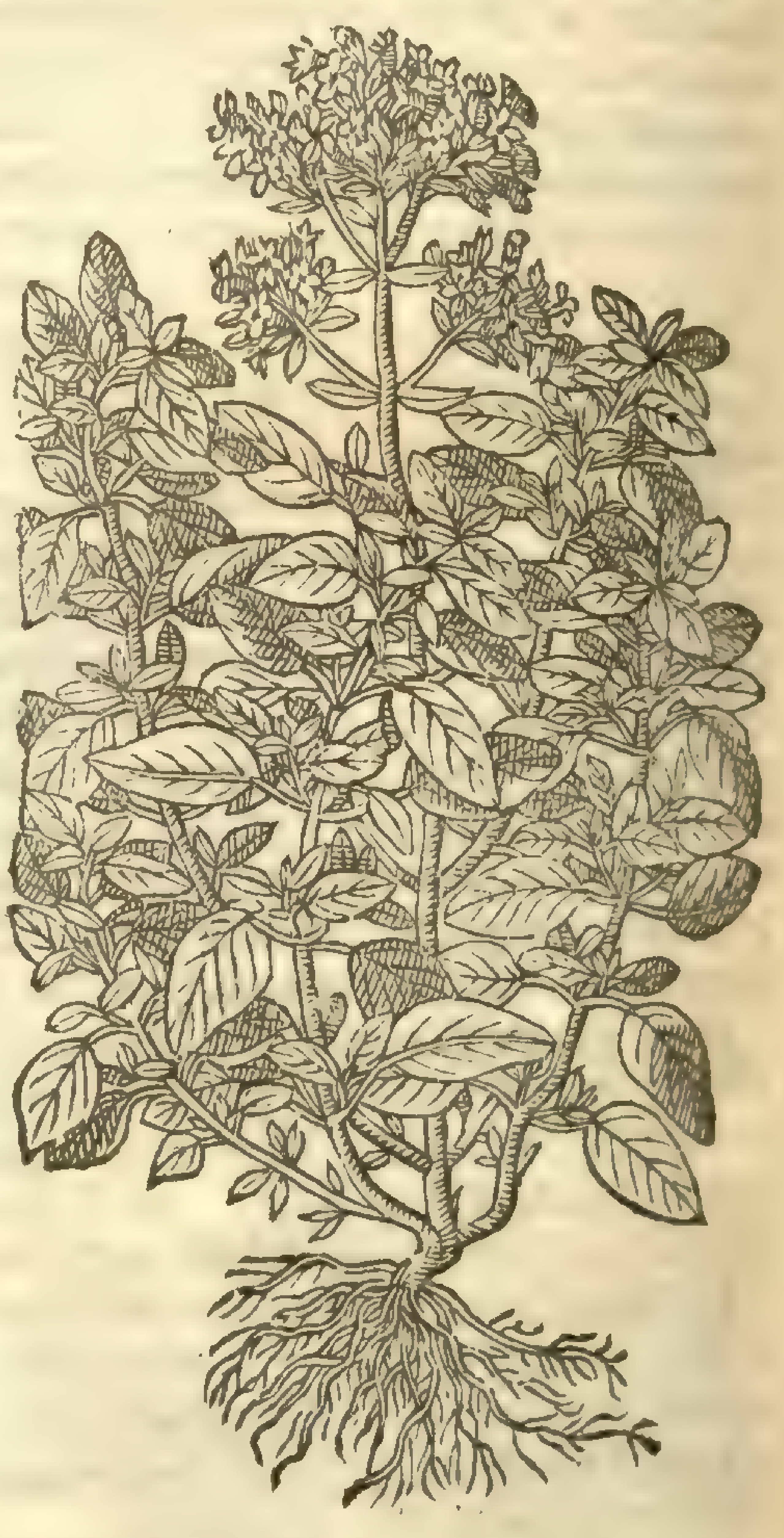

kens oft tackskēs tsaedt draegēde / maer niet dichte by eē. Wederom corts daer nae segt hy dat Onitis witter bladers heeft/ eñ d'Hysope gelijcker is dan d'Orega. Oock dat saedt gheen besien en zijn/ maer alsoo by een ghevoegt dat eenen tros besien ghelijck schijnt te wesen. Ten eerstē dan / gemerckt dat ons gheleert wordt wt de regelen vande Philosophie door heymelick ingheuen des verstants/ dat alle onse kennisse ghenomen is vande bekentste saecken: soo moeten wy yet sekers ordonneren eñ weten/door wiens hulpe ende claere kennisse wy souden moghen ghevoordert worden tot de kennisse van alle andere. Daerom ghemerckt dat de Quendel alsoo veel ghevonden wordt als die selfde seker ende bekent is/ ende dat Dioscorides die van bladers ende tacken heeft by d'Orega ghelesen/ den welcken de selfde Auteur d'Hysope ghelijck heeft ghemaeckt van bladers ende croonkens: als wy nu dese cleyne dinghen wel scherp ouerlegghen/ sonder oock te vergheten de crachten : soo schijnt datter niet meer en is te twijfelen vande oprechte Hysope dan vande Quendel oft Orega. Jae dat meer is/de Hof-Marjoleyne die soo seker bekent is/wordt vanden Herbariste Cratæuas, Isaac, Serapio eñ Mesue ghelesen byde Hysope. Aensiet nu wel de ghemeynste Marjoleyne/de welcke ouer al in Vranckrijck ende Nederlandt (waer datse Engelsche Marjoleyne gheheeten wordt/om datse in Engellādt ghemeynlick fraeyer groeyet/ende in spijsen bequaem/principalick inde houē) heeft een rondt oft peyrwijs croonken van veel purper bloemkens tsamen vergaert ende dichte by een staende. Als nu de bloemkens rijpe worden/ soo worden de saeykens door alle de reken ende tsamen-vergaderen vande vellekens oft huyskens by een ghevoeght ghelijck eenen tros van besien/ in alder manieren alsmen mach sien inde Marjoleyne/ ende inde groue Marjoleyne Onitis genoemt/ ende Orega. Ist dat ghy nu wilt aensien de bladers/crachten/croonken/ende metten cortsten ghesceydt/de gheheele ghedaente/ghy soudet segghen dat Hysope soude zijn/ ten waere dat Orega waere. Daerom dese plante is gheheel accorderende met alsoo veel teeckenen als souden moghen van noode zijn by ghebrocht te werden tot de kennisse vande oprechte Hysopen van Dioscorides. De reucke is soete ghelijck die vande Spaensche Orega, Heracleotis gheheeten/maer niet soo scherp: Noch en schijnt

oock

oock gheensins te verschillen van die plante de welcke Doctor Treuisanus van Padien in sijnen hof oeffende / ende die de gheleerde hielden voor Hysope met de bladers van Orega, oft d'Orega ghelijck zijnde: want dese plante hadde alle dinghen dese ghelijck / nochtans was sy scherper van smaecke. Vande bloemen ende tsaedt en sprecken wy hier niet/midts dat de plante/die versch ouergebrocht was/noch gheen bloemen noch saedt en hadde. Maer dwoort Corymbus heeft Plinius eñ de naecomers bedroghen: Want soo hy lesende was dat drye saeykens vã Hysope de vallende sieckte ghenasen / soo meynde hy dat wt dese corymbis oft trossen / besien groeyden die hy voor tsaedt hielt. Want tsaedt wordt den croonkens toegheschreuen/ende de besien den trossen.

Mariolepne. In Latijn/ Amaracus vulgatior, **oft** Maiorana nostras, **ende niet** Sampsuchus Dioscoridis. **In Hoochduytsch/ Maiozam oft Meyeron. In Franchois/** Marjolaine. **In Italiaensch ende Spaensch/** Maiorana. **In Engelsch/ French Matierome.**

Eel Mariolepne. In Latijn/ Amaracus tenuior.

Om dat wt den Coninckrijck van Cypren ghebrocht werdt d'excellentste eñ best-rieckende Marjoleyne om in salven te ghebruycken/soo hebben de Poeten willende vleyen met den Coninck vã Cypren Cynara/versiert een fabel/ als dat sijn dienaer Amaracus ghenoemt / draeghende een busken vol zeer soet rieckende salue/gevallen is/ ende tbusken ghebroken heeft/ waer door dat hem vã droefheydt therte is ghesloten/ende verandert in Marjoleyne oft Amaracus , waer af dat dit cruydt den naem heeft creghen/dwelcke in Syrien ende Egypten Sampsuchus gheheeten werdt: Nu ter tijdt is ons de Marjoleyne zeer wel bekent/ de welcke/hoe wel dat de selfde niet en is/die Dioscorides beschrijft datse cruypende is lancks der aerden met veel steelkens ende tackskens / de bladers hebbende vande Calaminthe/nochtans is de selfde die wy terstondt sullen stellen dien soo zeere ghelijck/datter gheensins en is aen te twijfelen oft ten is een specie : dwelcke ghetuyghen de gelijcke smaecke vandẽ Thymus/de graeuwe verwe/de reucke van Marum,ende lieflicker dan die vanden Orega,ghelijck oock doet de scheutachtighe gedaente van een palme oft onderhalf hooghe/met zeer veel sijde tackskis/ de welcke becleedt zijn met ronde bladerkens die vander Orega ghelijckende/ ghelijck oock doen de ghe-

de gheaerde tsoppen/waer aen dat groeyen roodtachtighe bloemkens. De wortels zijn cleyne.

Onderscheyt. Dese groote Marjoleyne ende oock een ander die eelder/ teerder/ ende beter rieckende is/ heeft de ghedaente vande Orega, andersins den voorgaenden niet onghelijck/ de welcke inde houen gewonnen wordt/ ende vanden ghemeynen man Eel Marjoleyne ghenoemt: want sy heeft eenen lieflicke reuck/ ende is veel beter in pottagien: Vande welcke een olie ghedistilleert/ ende ghemengt met runsel van eenen Hase met een weynich Muscus/ ghehouden wordt voor een sonderlinghe secreet om den arbeydt van baren te voorderen ende spoeden. Men vindt in sommige houen vande cruydt-lief-hebbers van Nederlandt een soorte van Edel Marjoleyne die de coude vanden Winter is verdraeghende; andersins en is sy de voorgaende niet onghelijck.

Cruypende Marjoleyne/ Sampsuchus Dioscoridis **oft** Amaracus repens.

Ghelijck wy niet en ontkennen dat de ghemeyne Marjoleyne een soorte is van Sampsuchus: alsoo segghen wy oock/ dat dese cruypende lancks der eerden/ de welcke oock ongheliijck min ghevonden wordt/ behoort warachtigher Marioleyne oft Amaracus ghenoemt te zijn: Want sy en groeyet niet met recht opgaende tackskens/ gheliijck de voorseyde/ maer cruypende lancks der eerden gheliijck die vande Quendel/ wien datse andersins van bladers/ ghedaente ende grootte zeer gheliijck is/ als hadde groeyende te Dornick de neerstighe Apoteker Jan Mouton/ ende oock de zeer gheschickte Herbarist Peeter van Coudenbergh Apoteker van Antwerpen. Dese is in Nederlandt ghebracht gheweest door eenen landtlooper oft pelegrem wedercomende van Jerusalem.

Cracht. Dioscorides. Dese Marioleyne heeft een verwarmende cracht. Tsop daer dit cruydt in ghesoden heeft/ ghedroncken/ is zeer goedt den ghenen die dwater beghinnen te laden/ ende die met pijne hen water maecken/ oft crimpinghe des buycks hebben. Tselfde ghedrooght ende met honich ghemengt/ doet vergaen de blaeu gheslaghen plecken daer op gheleydt: maer met eenen pessus van onder ghesedt/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Tselfde met sout ende azijn ghemengt/ is zeer goedt gheleydt op de steken vande Scorpioenen. Een plaester van Marjoleyne met olie ende was ghemaeckt/ is zeer goedt gheleydt op leden die verwronghen oft wtten lit gheweest zijn/ ende op coude gheswillen. Tselfde ghemengt met gorte/ is zeer goedt gheleydt op inflammatien der ooghen ende gheswillen. Dit cruydt is zeer sonderlinghe om ghemengt te worden met wel-rieckende ende verwarmende saluen. Marioleyne is wtter maten goedt den hoofde/ herssen/ therte ende maghe. Tsap van dien inde neuse gaten ghedaen/ suyveret hooft van coude humeuren/ ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen gheliijck de cruypende Marioleyne.

Mastic vande Franchoisen: Marum: oft oock is dwel-rieckende Helenium Theophrasti?

Marum Syriacum.

Eenighe

Mastic vande Franchoisen.

Eenighe willen segghen dat dit cruydt gheheeten is Marum, byden Coninck Maro van Thracien: nochtans soude tselfde oock alsoo moghen ghenoemt zijn by af-bijtinghe van syllaben van Amaracus, ghemerckt dat Marum schijnt te wesen een specie van Amaracus oft Marjoleyne: iae den selfden soo zeere ghelijck siet/ dat veel Herbaristen nu ter tijdt gheschreuen hebben dat Marioleyne soude zijn d'oprechte Marum, ende dat oock de selfde hen vervoordert hebben den Marum oft Mastic vande Franchoisen te noemen Clinopodium, welck cruydt nochtans luttel metten Clinopodium accordeert/ by dat doen de ghene die wy sullen stellen: Oock reucke/ smaecke ende verwe betoonen dat Amaracus, Orega oft eer Marum is/ ende daerom heetent de Franchoisen Mastic/ om dat beter rieckende ende lieflicker is dan Orega oft cruypende Marioleyne/ ghelijck Galenus in sijn boeck vande Preseruatyfuen Marum wil hebben. Daerom ghemerckt dat wy soo veel ende soodanighe planten/ iae noch meer hebben/ alsser tot noch toe van sulcke ghebrekende waren: soo en is gheensins behoorlick datmen sal onse Marioleyne verclaren Marum te zijn/ ende ons berooven vanden Sampsuchus, de welcke een yeghelick weet te wesen een soorte van Marioleyne.

Marum van Syrien.

Ist dat yemanden tvoorgaende cruydt oft Mastic vanden Franchoisen niet wel en schijnt te accorderen met Marum: dat hy emmers dese Syriaensche plante niet en wederlegge/ de welcke eenen zeer lieflicken ende goeden reucke heeft/ iae dat meer is/ van ghedaente de Marioleyne oft Orega gheheel ghelijck/ maer met dunder ende niet corter steelkens oft tacxkens van eenen voet oft onderhalf hooghe/ oock hebbende fraeyer ende cleynder trosachtighe tsopkens/ iae thien iaeren lanck nae dat wy tselfde wt Alepo van Syrien binnen Venegen ontfanghen hadden zijnen excellenten reucke behoudende. Maer ten ware dat elcke van dese twee soorten ons ghedocht hadde d'oprecht Marum te wesen: soo hadde ick hier moghen stellen het Marum van Cortusius, dat wy op ander plaetsen gheheeten hebben Tragoriganum, om dat heeter ende stercker is/ dan den Marum toebehoort/ ghelijck wy daer vermaent hebben.

Dioscorides. Marum heeft de cracht diē vande wilde Munte oft Sisymbrium ghelijck/ want het is wat tsamentreckende/ ende een weynich verwarmende: waerom dat de voorts etende sweeringhen belet voorts te gaen/ daer op gheleydt/ ende wordt oock ghevoegt by verwarmende saluen. Cracht.

Diverscheydt van Marum.

In Spaeignen groeyet een Marum dat veel minder bladers heeft die wtten gelen groen zijn.

Cruppende Marum.

In onse houen wordt een ander onderhouden dien niet ongelijck/ maer theeft de tacxkens cruypende lancks der eerden/ ende witte bloemkens in troskens.

Poleye.

Poleye die van ghedaente den Dictamnum ghelijck is/ in Latijn Pulegium gheheeten/ om dat de vloeyen door sijnen reucke verdrijft ende doodet/ ende door sijnen scherpen ende zeer bitteren smaecke de schapen tbleeten beneemt als sy tselfde eten/ waerom dat oock in Griecks Blecon ghenoemt is: ten ware dat alsoo ghenoemt wert om dat de grofue eñ taeye sluymen vande longer drijft. Nu ter tijdt is gheheeten Pulegium Regium & vulgatum, maer onbehoorlick vande openbare

Poleye. In Griecks/ Blecon. In Latijn/ Pulegium regium vulgatum. In hoochduytsch/ Polep. In Franchois Pouliot. In Engelsch / Peny Riall/ Penny Royal / Puliol Royall / Podding grasse/ Orgamp.

Poleye Manneken van Plinius.

straffers nae d'oude ghewoonte voor sulcks niet ghehouden/ sonder nochtans eenighe reden ter werelt daer af te gheuen. Plinius en beschrijft maer een soorte van Poleye/ mencie maeckende van mãneken ende wijf ken/ d'welcke oock tselfde is van Dioscorides, ghemeyne Poleye inde houen ende vochtighe larẽ oft heydẽ groeyende/ is zeer crachtich in alle haer werckinghe/ meest voorts brengẽde de purper bloemkens: Maer int plat landt van Piemont half weghe tusschen Ryuoli ende Turin op de slincker hant/ aende canten die met bloeyende Poleye bedeckt zijn/ hebben wy gheplucket ende ghesien veel planten met claer witte bloemen/ ende daer nae hebben wy tselfde op ander plaetsen ghevonden/ ende ghetoont Cortusius, met sommighe Venetsche Herbaristen. Beyde dese planten hebben de bladers vanden Sisymbrium oft Orega, lancks den gheheelen stele met tusschen spacien ende bloemen trofkens maeckende/ den anderen gheheel ghelijck. De cracht ende reucke zijn oock gheheel de selfde. Plinius heet dat met de witte bloemen/ Poleye manneken.

Hert Poleye.

Ten is gheen wonder dattet Ceruinum van Languegoth/ oft Languedoc van niemandt en heeft beschreuen gheweest/ oft gheconterfeyt. Want hoe wel dat int landt van Languedoc ontrent Montpelliers ouer al groeyet ende alle man bekent is/ nochtans midts dien dat selden ghevonden wordt in Italien / Duytschlandt oft ander landen van Vranckerijck / soo schijnet daerom dat daer niet en is bekent gheweest. Dit cruydt groeyet zeer vele in tbosch van Grammont by tclooster / ende int eerste aencomen/ in slijckachtighe grachten/ voorts brenghende veel steelkens/ die veel rechter op groeyen ende stijfuer zijn dan die vanden anderen/ wel drye palmen oock hoogher/ maer de bladers zijn minder / ende meer in ghetale/ van fatsoen ende grootte die vande Ceule ghelijck / staende met spacien van een troswys/ wt de welcke voorts comen purperachtighe bollekens van bloemkens. De wortel is die van dander Poleye niet zeer ghelijck / haer wtspreydende int opperste vander eerden/ ende met veel crinckelinghen ghelijck die vande oude Speragus, op de maniere vande Gratiola. De

smaecke

Hart-Poleye. In Latijn/ Pulegium angustifolium, siue Ceruinum Monspelliensium odoratius.

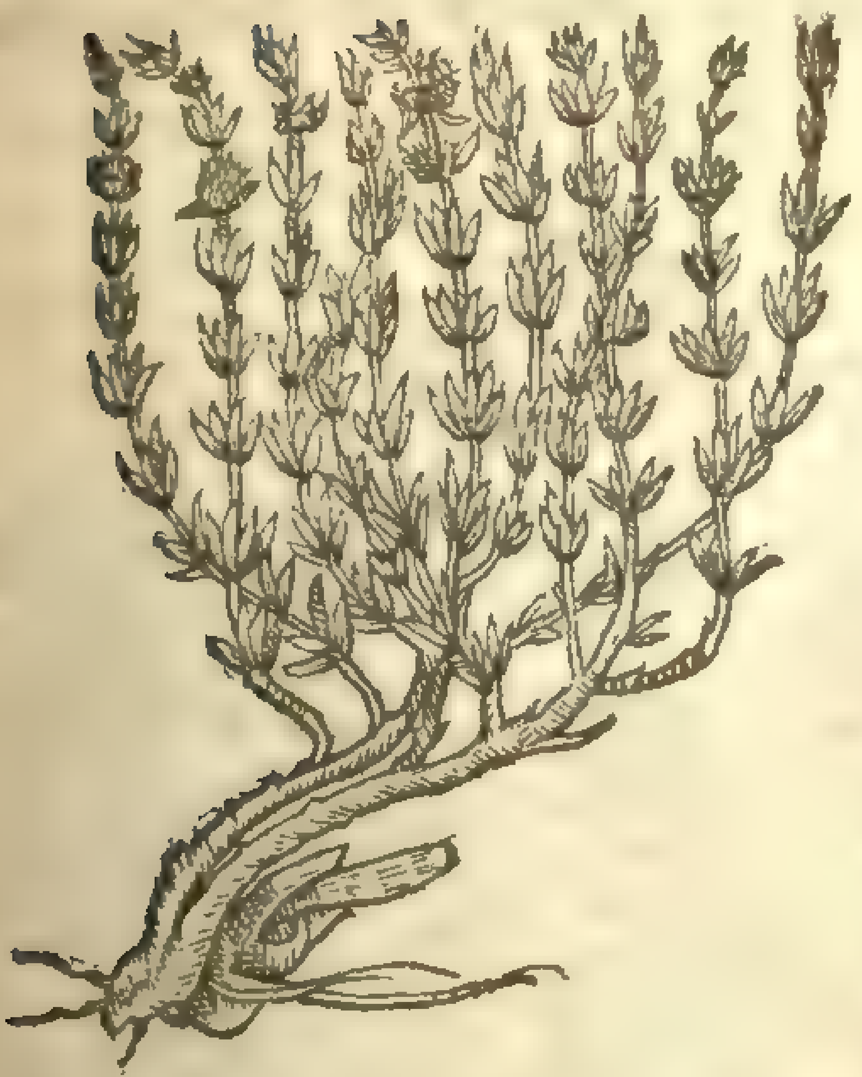

smaecke/ reucke ende crachten van desen zijn lieflicker / crachtiger ende beter/ dan die vanden anderen/ want hoe wel dat ons meesters eñ Coninckliicke lesers tot Montpelliers van beyde de soorten ghenoech hadden/nochtans bevolen sy d'Apotekers dit Pulegium te ghebruycken lieuer dan d'ander.

Dioscorides. Poleye maeckt subtyl/ verwarmt ende teert/de welcke ghedroncken den vrouwen haerlieder maendtstonden verweckt/iaegt af de nae gheboorte/ende dryft af de doode vruchten. Cracht.

Met Aloe ende honich inghenomen/ iaegt af de quade humeuren die ontrent de longher ligghen door camerganck / ende is zeer goedt teghen de treckinge oft spanninge der zenuẽ: Tselfde seght Plinius oock. Met water ende azijn tsamen inghenomen verdrijft de walginghe ende versuet de pijne ende steeckten vander maghe. Oock iaegtse af door camerganck de swarte melancholijcke humeuren. Met wijn inghenomen/ helpt de ghene die van fenijnighe beesten ghebeten zijn: Maer met azijn ghemengt ende voor de neuse ghehouden/doet wedercomẽ tot hen seluen die flaw ende beswymt zijn. Poeyer oft asschen van Poleye maeckt sterck het tantvlees / als daer mede ghewreuen wordt. Poleye met meel van Gersten mout ghemengt/ stillet de pijne van alle inflammatien daer op gheleydt zijnde. Poleye alleene versuet de pijne vanden fleirsijn/ als die soo langhe daer op light tot dat de plaetse roodt wordt. Met Olie ende was daer af een plaester ghemaeckt / neemt de wratten wech / maer met soudt ghemengt / is die zeer goedt op de ghebreken vander Milte van buyten gheleydt. In water ghesoden verdrijft ieucsel alsmen de leden daer mede wascht/ende betert oock de omghekeerde moeder. Is oock zeer goedt ghebruyckt in een badt/ teghen d'opblasinghe/ende harthe ydt vande moeder. Gal. Dat Poleye verwarmt/blijckt merckelick by dien dat roodt maeckt van buyten opgheleydt zijnde: ende in dien dat een wyle tijdts daer op bleue/ tsoude de huyt quetsen. Maer dat subtyl maeckt / blijckt ghenoech by dien dat de vette ende taeye fluymen lichtelick doet vande longher ende wt de borst rysen ende wtspouwen/oock om dat de maendtstonden verweckt vande vrouwen. Plin. Poleye heeft een groote ghemeynschap met de Munte/ om te verfraeyen die flaw zijn ende in onmacht: Waerom dat een cransken van Poleye veel beter is teghen de swymelinghen ende draeyinghe in thooft/ dan een van Roosen. Men seght oock dat wech neemt de pijne des hoofts / daer op gheleydt zijnde. Jae dat meer is/ men seght dattet thooft beschermt teghen de groote hitte oft coude.

Diptam.

Een cleyn deelken vanden bergh Ida in Candien Dictæum ghenoemt/ heeft den naem ghegeuen dese zeer vermaerde planten Dictamnum, midts dat daer is groeyende/de welcke de Poleye soo ghelijckende is/ dat sommighe tselfde ghenoemt hebben wilde Poleye. Van dit cruydt wordt een groote menichte hedens-daegs redelicken coop ghecocht / niet alleene inde Apoteken van Italien/ maer oock van Nederlandt ende Enghellant: hoe wel dat luttel iaeren gheleden/selden met bloemen ghevonden wordt ende diere was. Want hier voortijdts wast zeer luttel ghevonden / eñ wordt ghewonelick sonder bloemen overghebrocht: Ende daerom wordt Dioscorides ghelooft die seyde dat gheen bloemen en hadde/beter dan d'ouders. Maer ghemerckt dat nu de plante bekent is / soo salmen desen twist laten den ongherusten menschen. Want dit cruydt wordt ons met veel schoone purper bloemen voorts comende wt doorluchtighe scubben van eender verwe / ghelijck die vande Stœchas, ouervloedich overghebrocht. Jae dat meer is / men seght dattet ghesaeydt zijnde opde rouwe af hanghende plaetsen tusschen Pisa ende Ligurien / ghewassen ende ghebloeyet heeft/ ende dat van een cleyn saeyken ghegroeyt ende opghewassen is een plante van dergheliicke schoonheydt/ sodanich als wy ghesien hebben: Nochtans hebben wy hooren segghen dat int derde oft vijfde iaer daer nae degenereert in Valsch Diptam.

Diptam heeft de voorleden iaeren oock in Nederlandt ghebloeyet inden hof van Heere Brantion ende van Heere Jan Boisot.

Dioscorides. D'oprecht Diptam heeft alle de crachten van hof Poleye / maer veel stercker/ want het en iaegt niet alleene af de doode vruchten inghenomen/ maer oock van buyten opgheleydt/ oft van onder daer mede ghestooft. Men seght dat de Geyten in Candien die met schichten oft pijlen gheschoten zijn/doen eten van Diptam die wt doen vallen. Sap van Diptam van buyten Cracht.

DD 2

ten

Diptam. In Griecks/ Dictamos. In Latijn/ Dictamnum. In Hoochduytsch oock Diptam. In Italiaensch/ Dittamo. In Spaensch/ Diptamo. In Engelsch/ Frensch Diptamner.

Valsch Diptam. In Latijn/ Pseudodictamnum floribus verticillatis. In Engelsch/ Bastarde Dictam.

ten ghebruyckt verweckt camerganck/ ghelijck dat oock doet met meel vã Gersten mout ghewreuen.

Diptam treckt wt de splinters ende doornen die inde voeten oft elders steken/ alst opde quetsure gheleydt is. Gheneest oock de pijne ende swillinghe vander milte/ ende doet die ontswillen.

Het wordt ghemayt inde Somer ende inden Herft. Ende de wortel is heet van smaecke/ de welcke den aerbeydt van baren doet spoeden. Het sap met wijn ghedroncken/ is zeer goedt tegen de beten vande fenijnighe dieren. Jae de cracht van dit cruydt is soo groot/ dattet met de reucke veriaeght alle fenijnighe beesten/ ende de selfde doodet ende crachteloos maeckt als sy daer mede geraeckt worden. Tsap ghedaen in alle wonden met yser wapenen gheslaghen/ ende van fenijnighe dieren ghebeten/ gheneest terstont de selfde. Oock ist dat terstont nae d'indruppen van binnen inghenomen wordt. Galenus. Diptam heeft een subtylder substantie dan de Poleye: voorts ist dien in als ghelijck.

Valsch Diptam.

Dit valsch Diptam groeyet van selfs ende onghesaeydt (soo wy van sommighe Italianen verstaen hebben) op den bergh Negro gheleghen aen Pisa ende Liuorne/ ende oock op ander plaetsen ontrent de zee gheleghen. Dese en is daer noeyt ghesaeydt gheweest/ oft in een ander ghelijckende soorte verandert/ want sy heeft drye oft vier stelen van eenen cubitus hooghe/ met meer tacken/ waer aen de bladers met tusschen spacië groeyen paer ende paer/ de welcke ghelijck oock de stele grijs zijn/ maer voorts ist den anderen in als ghelijck/ behaluen dat de ghelijcke bloemen/ anders staen ende op een ander maniere voorts comen. Want sy en comen niet voorts/ wt aren/ maer wt de stelen vande bladers.

Cracht

Diosc. De plante diemen heet Valsch Diptam/ groeyet op diuersche plaetsen/ ende is den anderen ghelijck/ maer niet soo scherp oft bytende. Theeft oock de selfde crachten/ maer op vele nae niet soo sterck. Dwelcke Galenus oock seght.

Tweede

Tweede Diptam van Candien van Dioscorides: Dictamnum alterum Creticum Dioscoridis.

Diosc. Wt Candien wordt een ander soorte van Diptam ghebrocht / hebbende bladers van witte Water-Munte/maer meerder tacken / waer aen dat groeyen swerte bloemen die vande wilde Orega ghelijck/ maer saechte. De reucke vande bladers is zeer lieflick tusschen witte water-Munte ende Savie.

Dit cruydt heeft de selfde crachten vande voorgaende / maer en treckt soo zeere niet inden neuse. Crachten.
Dwordt ghemengt in plaesters ende medicijnen/de welcke ghemaeckt worden teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe ghedierten.

Basilicom. In Griecks/Ocimon. In Latijn/ Ocimum oft Basilicū mediū vulgatius. In Hooghduytsch/Basilgen. In Franchois / Basilicq. In Italiaensch/Basilico. In Spaensch/ Albahaca. In Engelsch/ Basill.

Groue Basilicom. In Latijn/ Ocimum maximum Caryophyllatum ac Citratum.

Hoe wel dat d'oude ghedruckte ende oock de gheschreuen boecken ouer al Ocimum hebben ende niet Ocymum oft Ozimum, nochtans ist wel behoorlick dat wy met de gheleerde ende metter natueren accorderende/ ghelooven dat dit cruydeken om sijnen excellenten reucke die tot inde herssenen treckt/ende doet niesen/eerst is ghenoemt gheweest Ozimum,dat is te segghen wel-rieckende:want het is te verwonderen hoe sonderlinghen goeden reucke dat de Basilicon Troglodyticum heeft/die int wilde(als een yeghelick ouerlanck is bekent) is groeyende. Het is oock seker dat niet rasscher wt en spruyt dan zeer veel ander planten: waerom dat die naem behoort toegheschreuen te worden ons Bouckwey/dat oock Ocymum heet/ghelijck wy naemaels sullen segghen. Bouckwey.

Vande Basilicum en is maer een specie/hoe wel dattet dryederhande is / iae den slechten vroukens zeer wel bekent/dwelcke sy om den goeden reucke ende om in pottagie te ghebruycken houdē in aerde potten/ oft op beddekens oft parcks kens vande cruydthouen. Tghemeyne oft middel Ocimū is ouer al genoech/ dwelcke van reucke haluen tweederhande is:want d'een/te weten tslechtste heeft eenen

eenen soeten reucke ghemengt met een luttel sterckheydts/gelijck de Consilie-degreyn. De wortel eñ stelen heuet van eenen voet hooghe / ende de bladers zijn die vanden Bingel-cruydt/ Glas-cruydt/ oft wilde Orega ghelijck/ maer swerter: De bloemkens groeyen troswijs wt huyskens rondtomme den stele / nae de welcke cleyn swertachtich saedt volght / dien vanden Thlaspi eenichsins ghelijckende.

Basilicom met reucke vanden Citroen. Ocymum medium Citratum.

Dese tweede soorte en is gheensins verschillende vande voorgaende/ dan dat dese lieflicker reucke heeft/ende thette aenghenaemer is: de welcke ghemeynlick is in Latijn gheheeten Citratum, om datse den reucke heeft vande Citroen schelle / ende niet/ als sommighe t'onrecht segghen/ om de ghedaente van tbladt vanden Citroen-boom.

Grof Basilicom met de reucke vande Citroen. Ocymum maximum Caryophyllatum ac Citratum.

Dese soorte van Basilicum wordt alderminst ghevonden in Nederlandt/ oock groeyet meest in heete landen: waer af de bladers/ iae oock de gheheele plante vier mael grooter is/ wel rieckende/ als hebbende eenen ghemengden reucke vande Citroen schelle ende Giroffel-naghel: maer van saedt ende oock andersins/ gheensins vanden anderen verschillende.

Cracht. Diosc. Basilicon te vele ghebruyckt ende ghegeten verduystert tghesichte: het maeckt winden ende camerganck/ eñ (als Plinius oock seght) het doet water maecken: oock doet het melck comen inde borstē vande vrouwen/ maer dwordt lancksaemich verteirt. Ghemengt met naerbier/ azijn ende olie van Roosen/ is zeer goedt gheleydt op de heete gheswillen vande longher.

Alleene ghestootē gheneest de steken vande Scorpioenen eñ zee-Draeck/ daer op gheleydt: maer met Maleueseye ghemengt/ gheneest de pijne vanden ooghen. Het sap suyuert die ooghen/ eñ verdrijft de duysterheydt vā tghesichte/ ende verdrooghet loopē vanden oogen/ dickwils daer in gedrupt.

Tselfde beschrijft Plinius oock. Het saedt inghedroncken is zeer goedt den swaermoedighen menschen/ ende den ghenen die qualick connen water maecken oft groot van buycke zijn: maer inde neuse-gaten ghetrocken doet het niesen: dwelcke teruydt oock doet/ maer men moet d'ooghen toedouwen/ alst doet niesen. Tselfde seght Plinius oock. Daer zijnder die segghen dat niet en behoort in spijse ghebruyckt te worden/ midts dien dattet gheknouwet / ende inde Sonne gheleydt/ wormkens voorts brengt: ghelijck Plinius oock schrijft/ maer Galenus ontkennet. Die Africanen seggen dat de ghene die Basilicum eten/ gheen pijne en hebben/ als sy vande Scorpioenen ghesteken worden.

Galen. Basilicum heeft een ouervloedighe vochticheydt/ daeromme en ist niet nut inghenomē: maer van buyten opgheleydt/ ist zeer goedt om te rijpen ende verteiren. Veel menschen ghebruyckēt voor een toespijse/ tselfde voortstellende bereydt met olie ende pekel *. Thee ft een quade substancie/ eñ is de maghe contrarie/ want swaerlick te verdouwen is. Plin. Chrysippus heeft zeere veracht dē Basilicum/ segghende dat hy zeer schadelick is de maghe / den water maecken/ ende den ghesichte: Daer en bouen dat hy oock dulheydt maeckt/ ende de slaepsieckte Lethargus genoemt/ oock ghebreken vande Leuer: waerom dat de Geyten tselfde niet en willen eten. Voorts seght hy dat de menschen tselfde behooren te schouwen. D'Africanē segghen soo verre als yemandt van een Scorpioen ghesteken waere op den selfden dach dat hy Basilicum heeft ghegeten/ dat hy ongheneselijck is. De naecomers segghen sterck daer teghen/ want sy verclaeren dat de Geyten tselfde eten/ eñ dat soo wel als de Munte ende Ruyte gheneest de steken vande Scorpioenen ende Zee-slanghen/ met wijn ende wat azijns ghemengt/ ende daer op gheleydt: Oock is by experiētie bevonden dat Basilicum met azijn ghewreuen / ende voor de neuse ghehouden / weder tot hem seluen doet comen de ghene die in onmacht ghevallen zijn. Simeon Sethus seght dat saedt van Basilicum inghenomen/ zeer goet is teghen de herteloppinghe eñ ghebreken vander herten. Dat oock de swaermoedicheydt die wt melancholie den oorspronck heeft/ verandert in vrolickheydt van gheest.

* Garum.

Edel Basilicom.

Dese Basilicum en is den anderen niet ongheliick / dan dat hy in als minder is/ ende heeft den reucke vande Giroffel/ waerom dat vanden ghemeynen man die de selfde in potten ende andersins houden / gheheeten wordt Garyophyllatum ende Edel Basilicum / ghelijck de Caneel Roose vande Caneele/ ende de Muscus Roose vanden Muscus den naem heeft. Dit cruydt dwelcke fraey is om sien/ heeft somtijdts gheeruncкelde bladers ende rondt in een gherolt: dwelcke ghestelt in een glas met eenen enghen hals daer water in is/ groen ende groeyende blijft door de wortel die dwater nae haer treckt: soo dat de reste vanden cruyde langhe groen blijft. Men seght datter veel meer ander soorten van selfs zijn groeyende int landt vanden Abyssinen / de welcke wy hier niet en beschrijuen/ midts datse ons niet wel bekent en zijn.

Edel Basili-

Edel Basilicom. In Latijn/ Ocymum minimum Garyophyllatum.

Wilde Basilicom. In Griecks ende Latijn/ Acinos, ende van sommighe gheheeten Betonica Pauli. Oft oock is Clinopodiũ vã Lacuna? In Hoochduytsch/ Wild Basilich. In Franchois/ Basilicq sauuage. In Spaensch/ Albahaca saluage. In Engelsch/ Wild Basill.

Wilde Basilicom.

Acinos oft Wilt Basilicum en is niet alleene den Ocymum oft Basilicum zeer ghelijck/ maer oock een medesoorte van dien/ ende moet met y gheschreuen worden Ocymum, dwelcke te segghen is/ een onvruchtbaer plante/ ghelijck by auenture oock Plinius tselfde wtgheleydt heeft: de welcke schrijft dat dit cruydt dwelcke ghesaeydt wordt in Egypten om hoykens daer af te maecken ende inde spijse te ghebruycken/ nimmermeer en bloeyet/ ende dat oock ghenoemt wordt Epitreton, oft eer Epipetron (als Theophrastus schrijft) die dat stelt onder de soorten van Oenanthe. Maer midts dien dat Dioscorides niet en hadde gheseydt dat Acinos gheen bloemen voorts en bracht/ soo soude die groote vrient ende nerstich doorsoecker van Dioscorides Ruellius gheseydt hebben dat d'edel Basilicum oft Ocymum soude moghen wesen Acinos, ten ware dat tselfde belette d'onvolcomen beschrijuinghe van Theophrastus ende Plinius. De goede Matthiolus neemt dese saecken nae hem/ nae sijn oude ghewoonte/ ende brengtse voorts als sijn eyghen/ ende verwijdt die den gheleerden/ sonder dat hy nochtans daer en tusschen den leser eenich profijt doet: maer wederleydt hebbende d'edel Basilicum/ heeft voor Acinos ghestelt/ de Munte sonder reucke/ die ouer al in veel landen aende weghen groeyet ende veracht is/ ende is ouer lanck van Manardus voorts ghebrocht gheweest/ sonder dat hy nochtans eenighe redenen by brenght/ waerom dat hy die voordert voor den edelen Basilicum. Maer de ghene die weten dat dese Munte zeer nut is om de vrouwen sterck haerlieder maendtstonden te verwecken/ en sal daer in gheensins consenteren. Daer zijn oock wel ander planten die veel beter daer mede soudẽ ghelijcken/ ten waere dat contrarie crachten hadde/ te weten/ vande maendtstonden te stoppen/ ende van dwilt vier te ghenesen: oock waert dat de bladers ende tacken sonder bloemen/ nae de beschrijuinghe van Theophrastus ende Plinius/ daer mede accordeerden/ dwelcke Dioscorides nergens en leert. Waerom wel moghelijck is/ dat

 tselfde

tselfde dat Plinius inden Hoef bladers/ende Dioscorides inden Diptam ghebeurt is/Theophrastus oock in desen gheschiet is/ te weten/ van geen bloemen ghesien te hebben aenden Acinos,wien Plinius naederhandt nae gevolght heeft: byden welcken nochtans sommige lesen dat Acynos niet en is gheheel sonder bloemen/maer dat inde houen ghee bloemen en crijght. Oock ist dat een cruydt heeft gheweest om tuylkens oft hoykens te maecken / soo is der waerheydt genoech ghelijck/ dat bloemen heeft ghehadt. Maer ghelijckerwijs als sommighe ghemeynt hebben dat de Hoefbladers ende Pestilentie wortel/midts datse zeer haest bloeyen ende zeer haest vergaen/gheen bloemen en creghe: soo hebben oock by auentueren dese ghemeynt/ om dat laetachtich ende niet zeer merckelick sijn bloemen voorts-brengt ende somtijdts oock dickwils verliest als sy wtghecomen zijn / door dminste ontijdich hert weder vanden Herft/ ghelijckmen sien mach aen sommighe planten die cleyne ende spade bloemkens voorts-brenghen : Oft oock by auentueren dattet Acinos van Theophrastus een ander cruydt is/dan dat van Dioscorides, ghelijck wy ghesien hebben in Teucrion, Tragio ende ander planten. Want de selfde die wy kennen zeer bequaem op dese plaetse heeft purper bloemkens / troswijs/ ende viercante/dorre ende dunne steelkens/met rouwe wolachtighe bladerkens die vandē Basilicom ghelijck/ende groeyet vele lancks de canten vande haghen buyten aende weghen / een weynich oft zeer luttel rieckende / ende veel drooghe van smaecke dan de Basilicom / met een weynich tsamentreckende hitte/ghelijck die vande Betonie. Waerom ghenoech blijckt/ datse soude moghen stoppen de maendtstonden die den oorspronck hebben wt de weeckheydt vande deelen:ende dat oock soude moghen ghenesen dwildt vier/ ghemerckt dat middelmatich verdrijft verteirēde/alst daer op ghelegdt is: ghelijck onse ongheleerde Barbiers de drooghe Munte/ al is die heet vā complexie/ legghen op heete geswillen eñ op corten tijdt die verdrijuende doen ontswillē/ soo wel heete als coude.

Cracht.

Diosc. Het is den Basilicom ghelijck ende wel-rieckende/ maer hayrachtigher: welck inghenomen/stopt de maendtstonden ende den buyck-loop. Gheneset oock wildt vier ende blaerkens ontrent den ooren oft schamelheydt/daer op ghelegdt.

Water Basilicom.

In Griecks/ Erinos,ende van Dioscorides somtijdts gheheeten Echinos. In Latijn / Erinus. Van Nicander ende Plinius Caprificus oft Erinos:van Galenus Echinus oft Vipera. In Spaensch/Albahaca de arroyos: dat is Water Basilicom.

De rechte wtlegginge vā dwoort Erinus oft Erineus, geeft claerlick ghenoech te kennen dat dese plāte is alsoo genoemt geweest/om haer melckachtich sap daer sy vol af is. Wāt Erinos is eē vroege Vijge vol melck die haest vergaet/de welcke in eerste/oft emmers int eynde vāde Lēte/ voorts comt in stede vā bloemē: waer mede noch wilde noch tāme Vijgeboō nēmermeer verciert en zijn:welcke natuere vā geslachte Plin. volgēde/heeft terstōt daer nae gestelt dē Caprificus : Eñ segt/Hy is een palme hooge/hebbēde vijf steelkēs bycāts dē Ocymū ghelijck:de bloeme is wit/eñ tsaedt swert eñ cleyne: eñ daer vloeyet wt veel melckachtich sap dat soet is. Welcke bescrijuinge getrockē is eñ vergaert eensdeels wt dē wortel-boeck van Diocles eñ de Theriacle veerskens van Nicander/oock eens-deels wt de ghemeyne beschrijuinghe van Dioscorides. Voor welck cruydt wy nu niet qualick en soudē moghen stellen eenich cruydt dat wy kennen/hoe wel dat wy langhe daerom ghearbeydt hebben/ nochtans om de ghebrekelicke lesinghe vande boecken / ende oock om de bekende veranderinghe wt Galenus van dwoort Erinos in Echinos , en hebbe ick gheen plante willen sekerlick daer voor verclaeren/dan alleene een plante oft twee die oock niet en zijn gemeyne/maer bequaemer dā eenige ander/den gheschicktsten Herbaristen voorts brenghen. Daer is een cruydeken groeyende opde leeghe afhanghen vande berghen ende vochte oft waterachtighe dellinghen / dwelcke in Hoochduytsch ghenoemt wordt **Sulz wolffs milch**/dat is te segghen Soet wolfs melck. Want het is vol melckachtich sap dat niet oft zeer weynich scherp is / waerom dat van H. Bock Soet Esula gheheeten wordt/ ende heeft de bladers die vanden Basilicom ghelijck maer langher : de wortels zijn knoopachtich in malcander verwarret/ende diepe in d'aerde loopende.

De tweede wilde Esula van H. Bock.

Maer de bladers vanden tweeden wilden Wolfs-melck / in Hoochduytsch ghenoemt **Wolffsmilch walden** / is den Basilicom met sijn ronde ende breeder bladers die ghekerft zijn/ naerder comende. Maer welcke van dese twee beter ouer een comt in cracht ende ghedaente metten oprechten Erinus,dat laet ick den subtijlen leser oordeelen/die oock hier mach mercken tghene dat Matthiolus daer af schrijft/ende daer mede spotten . Want hy die de selfde seght ghesien ende ghepluckt te hebben aende beeckskens/ wesende soo vol melckachtich saps/ dat hy sijn handen daer mede besmettende was/en heeft die met woorden niet derren beschrijuen / maer doen schilderen oft conterfeyten met een aenghenaeme figuere den ghemeynen Apotekers/ hebbēde niet meer dan vijf recht opstaende steelkens wt der aerden comende/ met de bladers vanden Basilicom/ twee te gader staende met tusschen

tusschen spacien/ende een weynich ghekerft: sonder daer by te voeghen eenighe beschrijuinghe/om te bewijsen oft de rechte plante is oft niet: Maer soo hy hem des côterfeytsels schaemde/ heeft die inden laetsten druck doen wtlaten/sonder inde plaetse van dien eenige andere te stellen/iae sonder een enckel woordt te vermaenen waerom dat hy die wtghelaten hadde.

Dioscor. Een half loot saedts van Erinus ghemenght met honich/ benemet loopen vanden ooghen/daer op ghestreken. Het sap met Solfer ende Nitrum ghemengt/ stillet de pijne der ooren alst daer in ghedrupt is. Cracht.

Corcoros van Plinius, ende nae d'opinie van sommighe Molochia van Serapio.

Corcoros heeft de bladers vanden Basilicom groeyende aen steelkens van onderhalue oft drye palmen hooghe. De gele bloemkens groeyẽ aende steelkens. T'saedt groeyet in langhe huyskens die vanden Swaelwortel ghelijck/ maer teerder. Die edel Heere Jan Brancion hadde groeyende in hanghende hofkens ende pottẽ dit cruydt/ dwelcke hy gewonnẽ hadde vã Spaẽsch saedt/ende noemde tselfde Corcorus Plinij.

Veldt-Munte/oft wilde Poleye.

Desghelijcks heeft ons oock langhe twijfelachtich ghehouden de kennisse vanden Polycnemon, alsoo veel te segghen als een knoopachtighe plante met veel beenen. Want sy groeyet op met stelen die veel knoopen hebben die vande Poleye niet onghelijck/ waer aen dat voorts comen bladers van Orega, ende gheen croonkens maer troskens zeer rieckende ende scherp/soo ons Dioscorides schrijft. Op welcke corte beschrijuinghe/ moetmẽ sien te passen/ voor soo vele alsmẽ mach raden/yegelicke plãte die van wesen eñ gedaente middelmatich is tusschẽ d'Orega, Poleye eñ Clinopodiũ. Vande welcke wy sommige soo zeer gelijckẽde haddẽ/dat wy in twijfel waerẽ/ welcke van die wy souden den voorganck gheuen oft voor de warachtighe verclaeren. Waerom dat wy den Herbaristen sullen van exercitien weghe een oft twee van dien voor houden die met alle teeckenen daer mede accorderen: ghelijck als is een scheutachtighe oft rijsachtighe ende niet zeer groote plante/ met eene cleyne wortel/ende knoopachtighe stele/ bladers hebbende die vander Orega oft Poleye ghelijckende / waerom die ghebeeten wordt Wilde Poleye om den ghelijcken reucke ende bladers die sy heeft/ voorts brenghende blaeuw-purper bloemkens / de ghedaente hebbende van besien-wyse troskens/ ende is gheheel graeu ghehaert. Sy heeft oock veel stelen die dick gheknoopt / graeu ende viercant zijn die vander Poleye ghelijckende/ ende oock rijsachtich/principalick de planten die op dorre plaetsen gheplukt worden. De bloemen staen bouen aende topkens/ daer staende ghelijck croonkẽs oft Druyuẽ van veel bloemkens by een vergadert/ op de maniere vãde Poleye. De ghecheele plante gheeft eenen sueten reucke/ maer met eenighe scherpheydt inde neuse gaten treckende. D'apotekers van Nederlandt hebben eertijdts dit cruydt ghebruyckt inde plaetse van Calamentum, waerom dat daer noch alsoo ghenoemt wordt. In Nederlandt ende Enghelandt groeyet opde braeckliggende/eñ oock besaeyde ackers/ eñ aende canten vande velden eñ bemden. Ick weet dat gheholpen heeft de coude pisse/ ende den ghenen die qualick conden hen water maecken. Die dit cruydt heeft gheproeft/ die sal sonder twijfel wel weten dat een Sideritis cruydt is. Cracht.

Polycnemon ende sijn cracht.

Dioscorides. Polycnemon heeft de bladers van Orega, de stele van Poleye met veel knoopkens/ sonder croonken/ hebbende nochtans bouen aen tsopken ghelijck een dun troskken van besien/

scherp

Wilde Veldt-Munte/ oft wilde Poleye / oft water Calamintha. In Latijn / Calamintha aquatica Belgarum & Matthioli. Oft oock is Polycnemon, soo vele te segghen als veel beenen hebbende? Pulegium agreste officinarum, oft Nepita agrestis van H. Bock. In Hoochduytsch/ Acker-nept. In Franchois/ Pouliot sauuage, & Calament des champs.

Ghemeyne Clinopodium. In Latijn/ Clinopodium vulgare.

scherp ende goedt van reucke. Groen zijnde oft met water alst drooghe is/ist zeer goedt gheleydt op wonden om die te doen sluyten/ maer het moet den vijfden dach afghenomen worden.

Polycnemon wordt met wijn inghenomen teghen de druppelpisse ende alsmen gheborsten is.

D'oude plante de ghedaente hebbende vanden Quendel oft Clinopodium, oft oock is Polycnemon?

My ghedenckt dat ick int voorleden iaer ghesien hebbe inde houen van Morgan een plante die de ghedaente hadde vanden Clinopodium ende Quendel/ de welcke wy eertijdts ghehouden hebben voor Polycnemon: want sy groeyet met scheutighe tackskens met knoopkens die vandē Quendel oft Poleye niet onghelijck / nauwe onderhalue palme lanck/ waer aen voorts comen cruypende bladers minder dan die vanden Orega, met eenen lieflicke reucke vanden Quendel/ ende scherp van smaecke.

Clinopodium oft Lectipes.

In Griecks/Clinopodion. In Latijn/Lectipes. In Hoochduytsch/Widerkirch/Jsop/ende is Ocimum syluestre, oft Acinos van Dodonæus, ende t'onrechte Calamintha montana van H. Bock.

Den Polycnemon midts eenighe ghelijckenisse van naem ende crachten volght de Clinopodium oft Lectipes, welck cruydt hedens-daeghs met dien naem zeer wel bekent is/ emmers den ghemeynen Apotekers van Montpelliers ende Lyons / in dwelcke qualick yet ghebreeckt dat ghy sout moghen eysschen om te hebben de figure vanden oprechten Clinopodium. Want het groeyet op dorre ende sauelachtighe gronden/ met veel tackskens van onderhalue palme oft meer lanck. De wortel is cleyne/ ende heeft oock cleyne bladers zeere die vandē Quendel van grootte ghelijck/ maer

van

van fatsoen die vanden bergh Calamentum, oft Edel Basilicom niet onghelijck/ hebbēde rondtomme de canten cleyne kerfkens. Oock heeft het veel zeer harte ende rijsachtighe steelkens/ die van onder tot bouen toe hebben veel knoopkens/ ende vier buskens ghelijck die vande dooue netels/ maer veel minder/ de welcke soo veel beenkens zijn ghelijckende / ende draghen purper bloemkens als die vanden Calamentum. Dit cruydt is heet van natuere / nochtās int smaecken en geuet niet soo zeer groote hitte/ maer droochte/ ende heeft eenichsins den reucke vanden Quendel. Ist dat ghy de ghedaente van dit cruydt scherp wilt aensien/ soo en sult ghy gheen vinden dat den Clinopodium beter ghelijckende is. Want Marum, d'welcke Mastic ghenoemt wordt van tghemeyne volck in Vranckerijck/ comt beter ouer een met de beschrijuinghe van Marum: oock en heuet de troskens oft bloemen vande Malroue niet soo aerdich by een ghevoeght / de welcke zijn d'oorsaecke vanden naem Lectipes, als den voet van een coetse ghelijckende.

Clinopodium ende sijn decoctie is zeer goedt ghedroncken den ghenen die ghetrocken oft ghespannen leden hebben / oft van binnen gheborsten oft ghequetst zijn / oock teghen de druppelpisse / ende steken oft beten vande fenijnighe dieren. Jaegt oock aldus af de doode vruchten/ ende verweckt den vrouwen de maendtstonden. Als voorseydt is seker daghen ghedroncken/ doet af vallen de wratten die yemandt aen sijn lijf heeft. Clinopodium stelpt den buyckloop op een derdedeel ghesoden/ met water alsmen cortsachtich is: maer andersins met wijn eñ ghedroncken. Cracht.

Bruyn-heylighe. In Latijn/ Mentha vulgata, oft fusca sacra, eñ is Mentha satiua prior van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Deyment. In Engelsch/ Curlde Mynte.

Cruys-Mūte. In Latijn/ Cruciata Mētha, eñ werdt oock gheheeten Mentha rotundifolia altera, flore spicato, ende is Mentha secunda satiua van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Krausz Deymēt/ Krausz Muntz ende Krausz Ballsam. In Franchois/ Baume crespu.

Dese planten en zijn gheensins in Latijn Mentha gheheeten gheweest / om dat sy souden den gheest verslaen / ghemerckt dat sy eer den gheest zijn verheughende / door de reucke/ waerom datse in Griecks heeten Hydiosmos: Noch oock om des reucks wille en is dien naem ghegheuen / die altijdts niet lieflick en is (als Galenus oock ghenoteert heeft) oft om de contrarie van dien / maer

schijnt eer in Griecks Mintha ghehecten te zijn oft Minthos, als Theophrastus schrijft / om datse hayrich zijn. Want Minthos is te segghen een hayricheydt / oft schimmelhairicheydt die bycans op alle vochte ende rottende dinghen/open staende inde lucht/ ghewoonlick is te comen/ ghelijckmen mach sien op sapen oft decoctien van cruyden diemen wat tijdts bewaert heeft/ oock ouer al op menschen dreck oft ander/ den welcken niet onghelijck en is de bruyne teere hayricheydt dieme siet aende Wilde Munte/ maer sonderlinghe aenden Calamentum, waer door de selfde Calamintha ghenoemt is/ soo veel te segghen/ als schoonder Munte/ oft hayrighe Munte. Maer de soorten van dien zijn veelderhande.

Bruyn-Heylighe.

Bruyn-Heylighe is tweederhande / te weten d'eene met ronder bladers / die bruyn roodtachtich zijn/ ende min hayrich/ met viercante stelen/ de welcke haer bloemen voorts brenght rondtsomme de stelen/ ghelijck de witte water Munte/ met spacien van een staende/ ende zijn roodtachtich als die vande Poleye.

Cruys-Munte.

Dese ander is de voorgaende gheheel ghelijck / wtghenomen dat de gherimpelde bladers staen twee ende twee tsamen teghen malcander ouer cruyswijs/ waer door dat sy ghenoemt wordt Cruys Munte: oock zijn de bloemen anders groeyende/ niet rondtsomme de stelen/ maer bouen aen d'opperste ghelijck een cleyn are/ als die vande Roode water Munte. Beyde dese soorten zijn cruypende lancks der aerden/ ende schijnen wt de velden inde houen ghebrocht ende verplant te zijn.

Ballem-Munte ende Roomsche-Munte. In Latijn/ Mentha Romana Officinarum, siue præstantior angustifolia, **is** Mentha satiua tertia **van** Dodonæus **en d'eerste van** Matthiolus. **In Hoochduytsch/ Spitz Muntz. In Franchois/** Menthede nostre Dame & Romaine.

Hart-Munte. In Latijn/ Romana angustifolia, **oft** Mentha Cardiaca, **ende is** Mentha quarta Dodonæi, **en de tweede va** Matthiolus. **In Hoochduytsch/ Hertz Munt.**

Vijfderhande soorten van Mentha spicata:
- Roomsche met langhe oft smalle bladers.
- Tweede derghelijcke met bruynder ende stijuer bladers.
- De derde met breeder bladers.
- De vierde met ronde ghecrolde bladers.
- De vijfde met min spitsche bladers.

Balsem Munte oft Roomsche-Munte.

De bladers vande Roomsche Munte zijn lanckworpich ende smal/ witter/ hayrachtigher/ beter rieckende ende crachtigher/ waer door datse ghenoemt wordt Romsche Munte en Balsem Munte. De bloemen wassen bouen aen d'opperste vanden stele ghelijck een cleyn are/ die vande Cruys-Munte gheheel ghelijck.

Hert-Munte.

Dese ander soorte brenght haer bloemkens voorts rondtsomme de roodtachtighe steelkens trosswijs ghelijck croonkens/ die vande Bruyn-Heylighe ghelijck/ ende is in reucke ende cracht den hersenen ende therte zeer aengenaem/ waerom datse in Neerduytsch ghenoemt wordt Hert-Munte.

Dioscorides. Dese soorten van Munte hebben een verwarmende/ tsamentreckende ende droogheride cracht. Sap vande Munten met azijn ghedroncken/ stoppet bloyen/ ende doodet die ronde wormen: oock verwecket tot byslapen. Twee oft drye tacksk ens van Munte met sap van suere Granaet appels inghenomen/ stillen het hicken ende ouergheuen/ ende ghenesen de cholerijcke passien. Munte met naerbier ghemenght/ doet de swillinghen vergaen daer op gheleydt: maer alsoo op voorhooft gheleydt/ versuet de pijne vanden hoofde. Munte is zeer goedt gheleydt op de borsten vande vrouwen die van soch verladen zijn/ ende stijf staen/ want sy doet de borsten sincken ende en laet dat melck niet clonteren. Met soudt ghestooten ende ghemengt/ is goedt gheleydt op de Hondts-beten. Sap van Munte met honich-water ghemengt/ gheneest de pijne der ooren daer inghedrupt. Maer aende vrouwelickheydt ghestreken eermen metten man te doen heeft/ beledt de vrouwe vrucht t'ontfanghen. Munte ghewreuen versoet de rouwicheydt vande tonghe. *Cracht.*

De bladers in melck gheleydt/ beledt dat melck niet en rinnet/ noch kaes en wordt: ende met den cortsten gheseydt/ Munte is een goede medicijne voor de maghe/ ende heeft een sonderlinghe gracie in sausen. Wilde Munte en wordt soo veel niet begheert tot ghebruyck vande ghesonde menschê.

Galen. De Hof-Munte verweckt middelmatich tot byslapen. Dwelcke alle cruyden ghemeyne is die een half ghecocte ende windighe vochticheydt in hebben. Om alsulcken complexie van desen cruyde/ wordet van sommighe ghemengt met naerbier ende ghebruyckt op de gheswillen. Munte heeft oock in haer yet bitters ende scherps/ waer mede dat sy de wormen doodet/ maer met haer serpheydt gheneest sy tbloedt braecken/ met Oxycraton oft azijn-water inghenomen. Dit cruydt is van substantie van alsoo subtijle deelen als eenich cruydt mach zijn. Aëtius. Decoctie van Munte/ drye daghen vervolghens ghedroncken/ gheneest gheheel ende al dat crimpsel ende weedom vande dermen. Plin. De reucke vande Hof-Munte verweckt den gheest/ ende de smaecke maeckt lust om eten. Sy wordt vele ghebruyckt in medicijnen vande borsten om dat melck niet en soude clonterê ende dicke worden. Daerom wordt sy ghedaen in melck-drancken/ op dat de kinderen niet en souden versticken door het drincken vande gheronnen melck. De selfde met honich-water ghedroncken/ men seght datse door de selfde cracht beledt te genereren/ midts dat sy beledt dat tsaedt niet dicke en wordt.

Witte Water-Munte.

Aenghesien dat dese cruyden de Munte beter ghelijcken dan de water-Kersse/ soo hebben wy best de selfde tot hier toe wtghestelt/ want sy zijn van bladers gedaente ende reucke dê bruyne Munte gelijck/ maer de bladers zijn meerder. Daerom de ghene die de selfde kent/ sal hem te min verwonderen ist dat hy geraeckt te lesen datse verandert in Water-Munte/ oft dat dese van selfs weder verandert in bruyne Munte door oeffeninghe oft gheen oeffeninghe. Dit cruydt groeyet ouer al nefsens/ ende in waterkens die liefelick vloeyê/ waer af de wortel is voorts cruyppende ghelijck die vande Bruyn-Heylighe/ maer niet diepe in d'aerde/ voorts-brenghende vier cante stelê met zeer veel tacxkens/ aen de welcke groeyen bruyn roode bloemen/ die vande Poleye ghelijck/ met troskens. De reucke is die vande Munte ghelijck/ maer stercker ende niet onlieflick.

Wilde Munte.

Ghelick de naem Menthastrum zijn afcomste heeft van Mentha, alsoo schijnet oock midts sijn rouwer ende grofuer wesen/ ende sterckachtighen reucke oneelder te wesen: dwelcke is ouer al groeyende aende vesten/ vochte plaetsen ende grachten vande steden/ hebbende meerder ende dicker bladers dan die vande Munte/ oock gherimpelt/ onder en bouen graeu/ rouwer ende niet diepe ghekerft;

Witte Water-Munte. In Latijn/ Sisymbria Mentha agrestis, is een medesoorte vāde tāme Cruys-Munte/ oft de selfde. In Hoochduytsch/ Rosz-Muntz. In Italiaensch/ Balsamita, oft Mentha crespa, ende is Sisymbrium satiuum van Matthiolus.

Roode Water-Munte. In Griecks/ Sisymbrion. In Latijn/ Aquatica oft Sisymbria Mentha rubro folio & flore nigræ Menthæ, ende is Balsamine Officinarum. In Hoochduytsch/ Wasser Müntz. In Frāchois/ Mēte aquatique. In Italiaēsch/ Balsamita. In Engelsch/ Water Mynte.

kerst: heeft oock dergheliicke bloemen als aren/ staende op huckende tackskens die rondtsomme de viercante stelen groeyen; slap van reucke ende hitte.

Diuersche soorten van wilde Munte.

In Vrieschlandt by Campen ende Zwolle groeyet een Wilde Munte die zeer ghelijck is dese beschreuen Wilde Munte/ maer de bladers zijn bruynder/ langher/ ende niet soo graeu ende row: de bloeme is oock ghelijck een are.

Graeuwe ghehayrde ende sneeuwitte Enghelsche wilde Munte.

Inde fraeyste houen van Enghellandt wordt gheoeffen een soorte van Wilde Munte/ die veel minder is ende beter rieckende dan de ghemeyne/ waer af de bladers eens-deels groen graeu zijn/ ende eens-deels sneeuwit/ met een zeer blinckende glatheydt/ ghelijck wy aenghemerckt hebben dat ghebeurt inde Hysope ende Sauie. Het ware best datmen dese ghebruycke inde baden ende compositien vanden Apoteken/ als in Poyer van Diacalaminthа ende Diacyminum, midts dat dese lieflicker van reucke is/ ende niet min crachtich.

Cleyn Wilde Munte met arewijse bloemen.

Dese Wilde Munte heeft lieflicker reucke/ ende niet soo sterck/ maer de bladers zijn die vanden Tornesol ghelijck: Mouton heeft dese in sijnen hof met alle de voorseyde soorten.

Hayrich water Calaminthe.

De derde soorte vande Calaminthen van Dioscorides ende eē medesoorte vande Wilde Munte/ als die eerst wtspruyt/ soo heeft se bladers langher dan die vanden Catte-cruydt/ ende roodtachtich/ staende ghelijck die vande Wilde Munte: maer de stelen zijn meerder ende langher dan die vande Wilde Munte/ wtghedeylt in veel syde scheuten/ aen de welcke dat groeyen blaeuwe arewijse bloemen by een ghevoeght ghelijck die van Catte-cruydt. Tgheheel cruydt is sterck van reucke.

Wil de

Wilde Munte. In Latijn/ Mentastrum. In Hoochduytsch/ Wild Muntz. In Franchois/ Mente sauuage. In Italiaensch/ Menta salvatica. In Spaensch/ Mastrátos. In Portegoys/ Mentrástes. In Engelsch/ Wilde Mynte/ ofte Horse Mynte.

Witte Engelsche wilde Munte. In Latijn/ Mentastrum niueum Anglicum.

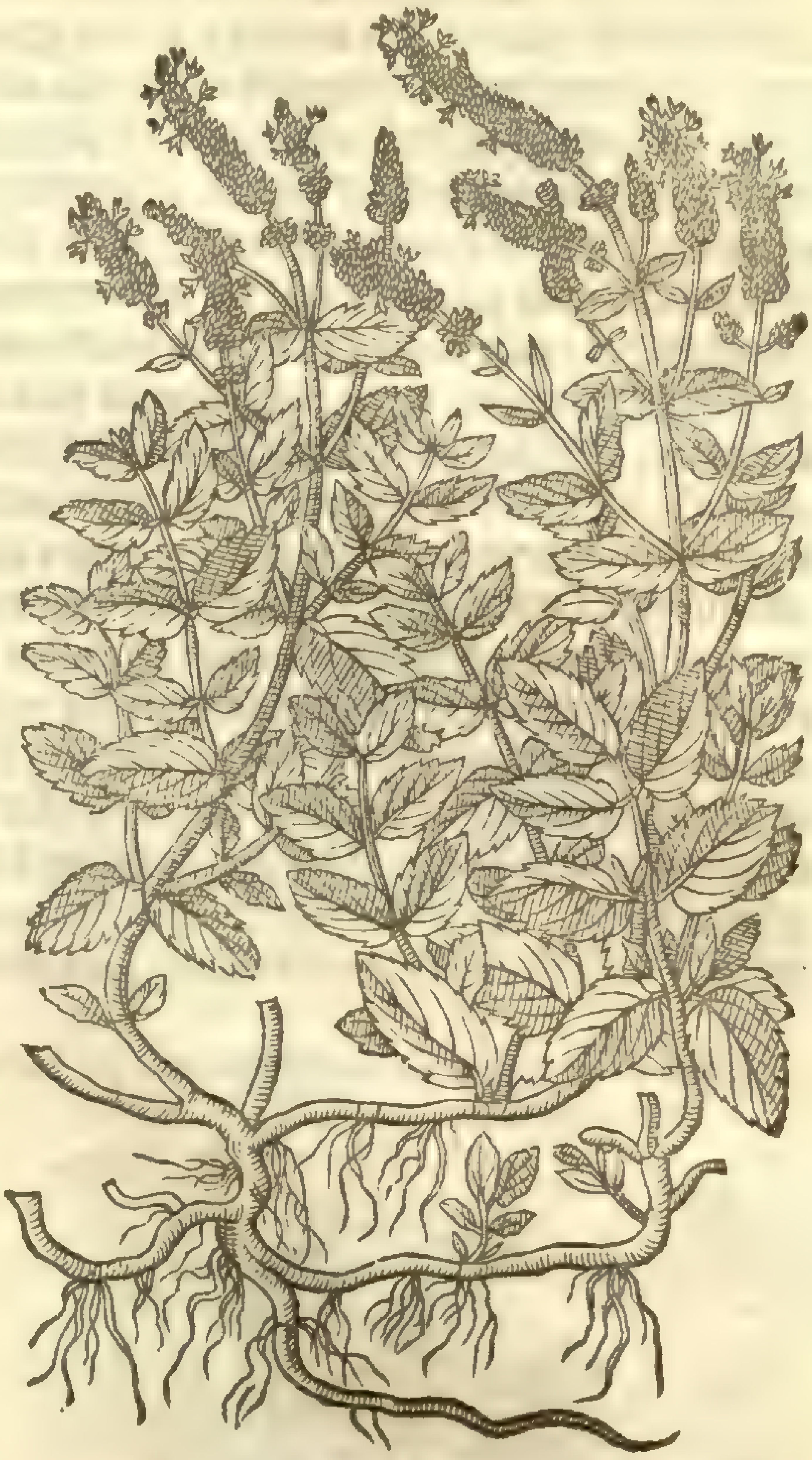

Ruyzich water-Calaminthe. In Latijn/ Calamintha 3. Diosc. Menthastrifolia aquatica hirsuta.

Catten-cruydt. In Latijn, Cattaria/ oft Mentha Catti. In Hoochduytsch/ Katzen Muntz. In Franchois/ Herbe au Chat. In Italiaensch Gattaria oft Herba Gatta. In Spaensch/ Yerua Gatera, en is Nepeta Tragi. In Engelsch/ Cattis Mynte.

Catten cruydt.

Dit excellent ende crachtich cruydt d'welcke is vandẽ gheſlachte van Calaminthe ende Meliſſe/ is by auenture tſamen den ouders onbekent gheweeſt: Dwelcke vanden ghemeynen man Catte-cruydt ghenoemt wordt/ d'oorſake nemẽde wt een dinck zeer luſtich om ſien. Want ſoo haeſt als de Catte dat heeft gherokẽ/ iae naeuwe gheſiẽ/ gaet tſelfde omhelſen ende troetelen/ eñ nae dat ſy met dertelheydt daer aen ende af gaende/ al ſpelende met beyde haer claeuwẽ langhe ende vele dat heeft ghewreuen/ ſoo eet ſy ten laetſten de gheheele plante zeer gierich op met wonderlicke manieren van doene/ maer noch ghierigher als die wt de velden inde houen ghebrocht ende verplant is/ want ſy is dan malſcher/ ende niet ſoo ſterck van reucke/ maer anderſins is ſy de wilde ghelijck/ voorts brenghende zeer veel viercante rechte ſtelen die hart ende gheſtript zijn/ aen de welcke voorts comen de bladers wt ledekens/ wt elck twee bladers die graeu zijn/ van grootte die vande Meliſſe oft Malroue ghelijck. De bloemen groeyen binnen ende rondtomme dwtſpruyten vande bladers ghelijck croonkens rondtomme de tackſkens ſtaende/ zijnde aen d'opperſte ghelijck een ſteertwijſe are/ die vande Munte oft Wilde Munte ghelijck. Dit cruydt groeyet oock geerne op vochte plaetſen/ nochtans wordet oock veel ghevonden lancks de canten vande weghen ende gheoeffende plaetſen. Heeft een zeer verwarmende ende ſubtyl makende cracht/ maer een ſonderlinghe deucht om lichtelick de vrouwen te doen ontfanghen ende vruchtbaer te maken. De welcke het ghediſtilleert water daer af ghebruycken/ ende de ionghe botten oft bladeren in moes ende ſalaet menghen/ niet alleen om datſe een lieflicke geur hebben/ maer oock om datſe de herſſenẽ verſtercken ende d'inghewandt aenghenaem zijn. Als d'oprechte Calamentum onbekent was/ de Cruydebeſchrijuers ende apoteken plochten dit te ghebruycken voor Calamentum ouer twintich iaeren.

Cracht.

Vremt Catte-cruydt met breede bladers. In Latijn/ Peregrina Cataria latifolia.

Vremt Catte-cruydt met ſmalle bladers. In Latijn/ Peregrina Cataria anguſtifolia.

Deſe twee vremde ſpecien van Catte-cruydt hebbe ick aldereerſt gheſien inden zeer luſtighen eñ rijcken hof vã Jan Mouton Apoteker vã Doornick die ſonderlinge groote kenniſſe heeft van cruyden. De bladers van deſen zijn wat ſmalder dan die vande voorgaende/ zeer nae comende die vande Catte-

de Candiotsche Malroue/ende graen. De witte bloemen gheuet ouervloedich die vanden ghemeynen Catte-cruydt ghelijck/ troswijs oock voorts comende rondtsomme de holle vierčāte stele die veel sijde scheuten heeft/ende oock de selfde bouen vercierende. De reucke van desen is oock stercker ende swaerder dan die vanden ghemeynen Catte-cruydt/ghelijck oock zijn de crachten van dien.

Vreemt Catte-cruydt met smalle bladers.

De tweede soorte heeft alleene smalder ende minder bladers/want andersins zijn sy een cruydt. Beyde dese soorten zijn ghesaeydt ende ghewonnen gheweest van Spaensch saedt / ende worden oock vande Catten vernielt.

Alderbest Bergh-Calaminthe. In Griecks/ Calaminthe. In Latijn/ Calamintha montana præstantior. In Franchois / Calament. In Italiaensch ende Spaensch/Calamento.

Gemeyne Bergh-Calaminthe. In Latijn / Calamintha montana vulgaris.

Dese plante is in Griecks Calaminthe ghenoemt gheweest/ als zijnde aerdigher om sien ende lieflicker van reucke dan de Munte. Voorwaer niemant vande ghene die de selfde gesien hebben by Vincence ende Verone/ en sullen connē geloochenen datse heeft een blyder ende schoonder wesen. Oft Godt gaue dat Dioscorides alle ander dinghen met soo luttel woorden ende so fraey verclaert hadde/als hy d'onderscheyden vande Calaminthen gheteeckent heeft: voorwaer hy soude ons veel twijfelinghen benomen hebben. Ende hoe wel dat hy die soo claerlick heeft bewesen/ nochtans ist onlancks gheleden dat de gheschicktste Apoteken aldereerst de Calaminthe ghekent hebben wt den Catte-cruydt ende ghebruyckt hebben/hoe wel dat van sommighe Apotekers door henlieder traechheydt niet ghedaen en wordt/die nochtans wel weten dat dit cruydt oprechter ende crachtigher is dan het Catte-cruydt: maer sy sparen de moeyte oft den cost. Want dese Bergh-Calaminthe en wordt niet ghevonden dan opde lommerachtighe ende steenachtighe berghskens van Seuene in Languedoc/ende ontrent Roomen/Verone ende Padua/van waer wy weten dat sommighe zeer gheleerde medicijns van Turin iaerlicks een groote menichte hebben doen brenghen/ ende water daer af ghedistilleert / dwelck sy ghebruyckten met goeden voorspeedt om de maendtstonden vande vrouwen te verwecken/want het heeft eenen smaecke ende reucke die lieflick scherp is. Dwordt oock vanden Italiaenen

liaenen in grooter weerden ghehouden alſt groen is: maer alſt drooghe is / ſoo en iſſer niet excellenter om te ghebruycken inde fijne Theriaca van Andromachus. Dit cruydt heeft ſtijue viercante ſtelen die claer zijn van eenen cubitus hooghe/maer dunner dan die vande Munte/de welcke voortſbrenghen bladers die vanden Baſilicom oft Conſile de greyne ghelijck/maer minder/ſchoonder ende hayrigher. De bloemen zijn oock die vande Meliſſe ghelijck/maer purper-roodt meerder ende luſtigher om ſien dan van eenighe ander Calaminthe. Tſaedt is cleyne dien vande Porceleyne niet ongheliјck/den reucke hebbende van Marjoleyne / ende lieflicker dan die vande Munte. Men vindet oock in ſommighe houen van Nederlandt ende heeft een cruypende wortele / waer door dat hem ſelue vermenichfuldicht.

Ghemeyne Bergh-Calaminthe.

Deſe ſoorte van Calaminthe is van grootte ende ſoeticheydt vã reucke/als een middelmate tuſſchen de ſoet-rieckende Calaminthe ende de Nipte. Want deſe plante gheeft eenen hollen ſtele vã eenen cubitus ende meer hooghe met veel ſijdetackſkens / de welcke is voortſ-brenghende ronder ende bruynder bladers die vande Nipte ghelijck/maer meerder/ rouwer ende claerder/ met bloemkens die vande Nipte niet ongheliјck / eenen zeer lieflicken reuck hebbende. Dit cruydt groeyet oock van ſelfs op berghachtighe plaetſen van Engellandt / Duytſchlandt / Vranckerijck ende Italien / van waer dat in ons houen ghemeynlick ghebrocht ende verplant wordt om te ghebruycken inde medicijne.

Cracht vande Bergh-Calaminthen.

Dioſc. De bladers van alle de Calaminthen zijn zeer heet ende ſcherp/ maer de wortelen dient nerghens toe. Galenus ſeght, dat Calaminthe verwarmt ende doet ſweeten/ende alle d'lichaem teirt ende drooght / waer door dat ſommighe die ingheghеuen hebben teghen de beuende coude die tgheheel lichaem bevanghen. Plinius ſeght dat Calaminthe in water ghеſodẽ/de huyueringen verdrijft. Calaminthe in wi n ghеſoden ende ghedroncken doet water maecken / ende verweckt de maendtſtonden vande vrouwen. Inder ſelfder manieren ghebruyckt/iſt goedt den ghenen die gheborſten zijn/vercrompen leden hebben/cort van adem ende op de borſt verſtopt zijn van windige materie/die pijne ende weedom inden buyck hebben/teghen de Cholera ende huyueringhe des lichaems.

Te voren met wijn inghenomen wederſtaet den venijn : maer met ſout ende honich ghedroncken/ doodet alle ſoorten van ghewormte in wat plaetſe des lichaems die moghen ghegroeyet zijn.

Gheſtooten raeu oft gheſoden is zeer goedt den melaetſchen menſchen gheten / als ſy weye van ſoet melck daer op drincken. Dioſc. Galen. De bladers van Calaminthe gheſtooten ende met wolle van onder gheſtelt verweckt de maendtſtonden vande vrouwen/ende doodt de vruchte.

Calaminthe veriaeght alle fenijnighe ghedierten waer die gheleydt oft verbrandt wordt.

In wijn gheſoden doet vergaen de ſwerte lijckteeckenen de ſelfde wit maeckende/eñ oock de blaeu gheſlaghen oft gheſtooten plecken/alſmen die dickwils daer mede waſcht. Wordt gheleydt opde plaetſe vande Sciatica/ om datſe ſoude d'humeuren wt den grondt ophalen/ verbrandende d'wterſte vel: dwelcke Galenus oock ſeght. Sap in d'oore ghedrupt doodet de wormen / als Galenus oock ſeght. Galen. Calaminthe ghedroncken is een remedie vande melaetſche/niet alleene om dat ſterckelick verteirt de ſubtijle humeuren/ maer oock om dat ſubtijl maeckt ende gheweldich doorſnijdt ſoodaenighe grofue humeuren die deſe ſieckte genereren. Inſghelijcks maecket de ſwerte lijckteeckenen ende blaeu gheſlaghen plecken wit. Maer tot ſulcken dinghen is de groene beter gebeſicht dan de ghedrooghde: want ghedrooght zijnde wordtſe veel gheweldigher ende ghereeder om te branden. Maer als ſy ſulcks is/ſoo wordt die ghebruyckt teghen de beten vande fenijnige dieren/ghelijck oock worden de brandende medicijnen / ende alle die heet ende ſcherp zijn ende van ſubtijle deelen/ende die lichtelick van hooghe moghen nae hen trecken alle ommeligghende vochticheydt.

Galen. Doodet de wormen] De bitterheydt is gheheel weynich die in haer is/maer tot ſommighe dinghen werckt ſy alſoo crachtich / als de ghene die zeere gheweldich is / ghemerckt datſe ghevoeght is by een gheweldighe hitte/met een ſubtijle ſubſtantie/ waerom dat haer ſap inghegoten oft ghedroncken doodet cleyne ende groote wormen: Des ghelijcks oock de wormen vanden ooren/ oft waer dat eenichſins in een.ghe partije des lichaems alſulcken ghebreck is voorts comende. Alſoo doodet ſy oock d'ontfanghen vrucht / ende drijft die wt/ tſy in dlijf ghenomen oft daer op gheleydt. Daerom heeftſe een doorſnijdende cracht midts haer hitte/ ſubtijlheydt ende bitterheydt : maer een afvaeghende cracht om alleene haer bitterheydt. Deſ-haluen is ſy zeer goedt tot alle de voorſeyde dinghen den ghenen die zeer cort opde borſt ende kuchende zijn : Maer principalick den ghenen die de Geelſucht hebben/midts haer bitterheydt/ ghelijck als ſy meeſt alle bittere dinghen / te weten die afvaeghen ende ſuyueren de verſtoppinghen die inde leuer comen. Ende tot alle de dinghen die nu hier verhaelt zijn/is de Bergh-Calaminthe de crachtichſte. Plinius. Calaminthe gheſtooten

wordt

wordt gheleydt opde fistels vander ooghen/ ende versch zijnde met een derde deel broodts ghemengt ende azijn/wordt op thooft gheleydt teghen de pijnen vanden hoofde. Het sap gedrupt inde neuse-gaten om hooghe ghehouden stelpet bloeyen. De wortel met saedt van Myrtus in laeuwen soeten wijn oft Maleuseye ghesoden/ende daer mede ghegorgelt/gheneest de Squinancie.

Nipte van Dioscorides. In Latijn/ Calamintha altera odore graui Pulegij, foliis maculosis, dat is te segghen Tweede Calaminthe met de stercke reucke vande Poleye/ ende gheplechte bladers/ ende is de Nipte van Dioscorides: vã Matthiolus qualick gheheeten Calamintha montana. In Italiaensch/Nepotella montana. In Engelsch/ Calamint.

Tweede graeuwe Calaminthe. In Latijn/ Calamintha secunda incana.

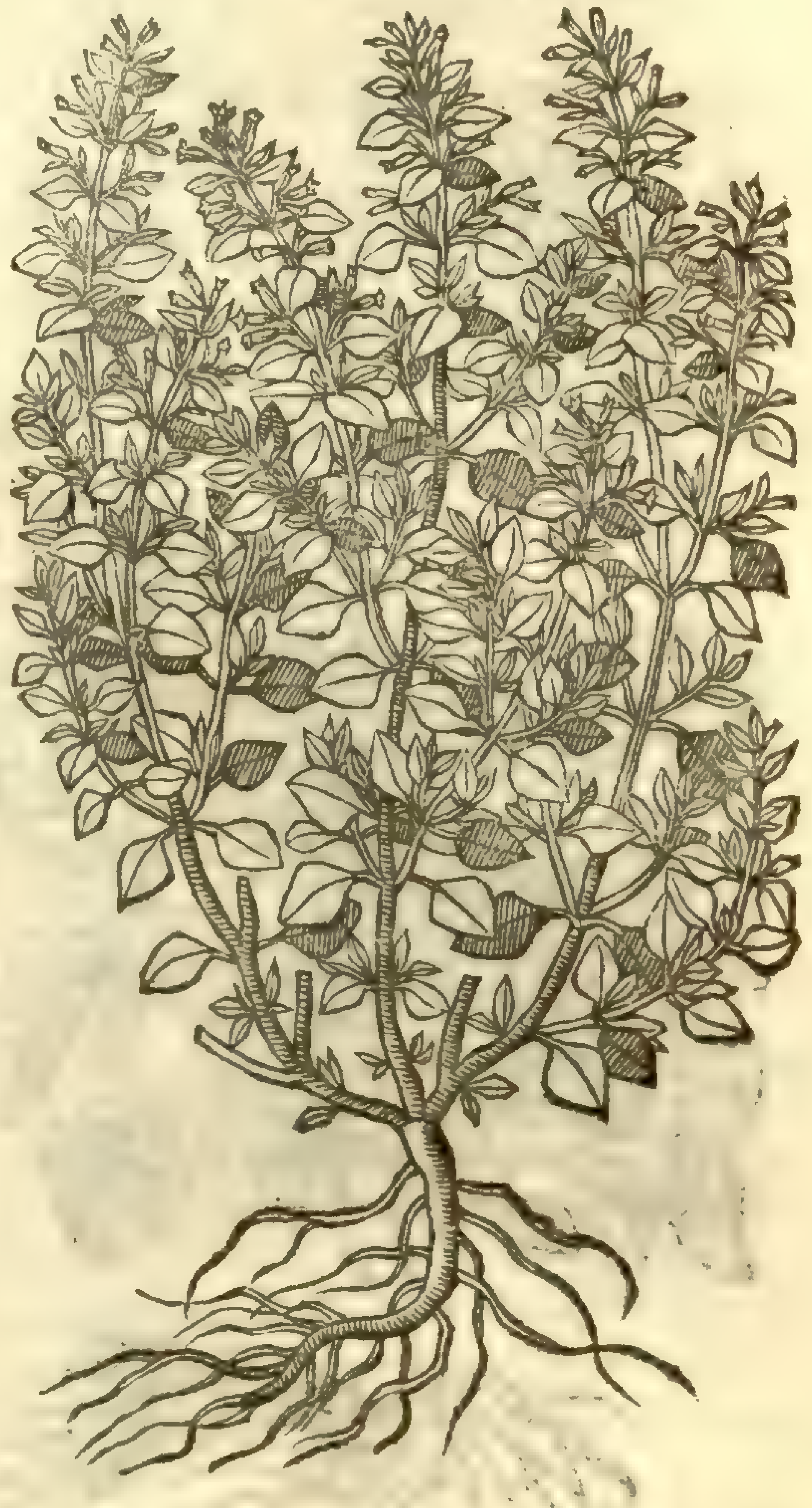

De zeer nerstighe Dioscorides schrijft hier/ datse de Poleye ghelijck is/ alsoo die voorwaer is van bladers/ dan datse wat meerder zijn/ witachtich met plecken ghespickelt/ ende minder dan die vande voorseyde Calaminthe, witten bruyn graeuwen siende/met den reucke vande Poleye (waerom dat sy vanden ouders gheheeten wordt wilde Poleye) hoe wel dat die stercker is ende onlieflicker, sonderlinghe inde heete/dorre ende berghachtighe plaetsen van Italien/ Languedoc ende Prouencen/ waer datse onder den naem van Calaminthe oft Nipte inde Apoteken ghebruickt wordt/ ende van ander voor Catte-cruydt ghebesicht/soo daer als in alle ander plaetsen van Vranckerijck/ principaliick in Lyonnois/ waer dat sy den gheheelen Somer bleeckroode bloemen voorts brenght troswijs staende/ bouen aende stelen die eenen cubitus hooghe zijn.

Diuerscheydt.

De Edel ende gheleerde Heere Charles de Houchin, zeer excellent Herbarist ende lief-hebber/ heeft my ghesonden dese tweede Calaminthe met witte bloemen/ die ghevonden wordt op de hoeuels van Picardie ende Wals Nederlandt.

Tweede graeuwe Calaminthe.

De tweede specie van dese Calaminthe hebbe ick mede ghebrocht vande hoeuels van Italien/ de wele

de welcke den smaecke heeft vande Poleye/ ende de bladers twee mael minder dan die vande Marioleyne/ gheheel witachtich / ghelijck oock is de gheheele plante / groeyende aen stelen van eenen cubitus oft eenen voet hooghe. De bloemkens zijn cleyne die vande Calaminthe oft Nipte van Dioscorides ghelijck/ sterck van reucke ghelijck die vande Poleye. Dit cruydt heeft sijnen oorspronck opde steenrootsen van Linguagot ende vande heete landen.

Confilie de greyn. In Griecks/ Melissophyllon ende Meliphyllon. In Latijn/ Apiastrum, Citrago. In Hoochduytsch/ Wantzenkraut ende Honichbluem. In Franchois / Melisse ende Poncyrade. In Italiaensch/ Melissa, Cedronella, Aranciata ende Allegracuore. In Spaensch/ Tonrogil. In Portugueys/ Yerua Cidreita. In Engelsch/ Bawme.

Melisse van Fuchsius. In Griecks ende Latijn van Fuchsius , Cordus est H. Bock Melissophyllon, ende van Agrippa, Herba sacra , maer van sommighe Lamium van Plinius.

De Melisse vanden ouders en heeft niet veel beter / noch niet zeer ongheliick gheweest de ghene die nu soo zeere ghesocht ende begheert wordt vande bien/ ghelijck vande Catten voorseyde Catte-cruydt/ van de welcke de landtsluyden plochten te bespringhen ende de bien te beghieten/ door het bevel van Maro die dus seght: Tu iussos asperge liquores , Trita Meliphylla, & Cerinthe ignobile gramen. Dese Melisse is vande ionghe Herbaristen in Latijn ghenoemt gheweest Citrago, om datse den lieflicken reucke heeft vanden Citroen/ ende therte versterckt / hoe wel dat de selfde op sommighe plaetsen gheplucket zijnde eenighen vuylen reucke heeft ende nae de walluysen wat rieckende is/ waerom dat ghetwijfelt wordt oft dese die hier te lande in alle hoven groeyt/ d'oprechte Melisse is/ oft dat een ander soorte is/ de welcke heeft de bladers die vande Munte/ Swarten Aendoren/ oft Catte-cruydt ghelijck/ gherimpelt ende row / maer groender / groeyende aen viercante steelkens die vande Malroue niet onghelijck. De bloemen zijn witachtich / voorts comende croonwijs rondtsomme de steelkens/ die vanden Swarten Andoren oft Hertegheſpan ghelijck. De vroukens stooten de teere ionghe scheutkens ende beslaen die met eyers / suycker ende Roosewater/ waer af sy coeckskens backen voor de vrouwen die ghebaert hebben ende in kinder-bedde ligghen/ ghe-

gheheel machteloos/oft niet wel ghesuyuert en zijn vande secundine oft naegheboorte: maer tghedistilleert water wordt vele ghebruyckt in medicijnen tot de ghebrecken der herten dienende.

Diuerscheydt.

In Nederlandt is de veranderinghe van soorte/ door breeder ende rouwe bladers ende lieflicken reucke vanden Citron.

Dioscorides. De bladers vande Consilie de greyn zijn zeer goedt met wijn inghenomen oft ghesmeert/ teghen de beten ende steken vande fenijnighe ghedierten als scorpioenen/ spinnen ende honts beten. Desghelijcks doet oock d'water daer de Melisse inghesoden heeft/ als de quetsuren daer mede nat ghemaeckt worden. Consilie de greyn is zeer goedt ghebruyckt in baden om te verwecken de maendtstonden vande vrouwen. Water daer Melisse inghesoden heeft/ is goedt teghen den tantsweere/ als die daer mede ghespoelt ende ghewasschen worden. Melisse is goedt ingheguen den genen die vanden Roomelisoen sieck zijn. Tselfde seght Plinius oock. De bladers met Salpeter inghenomen zijn behulpich den ghenen die door eeten vande Compernoillen versticken: Plinius seght teghen d'opstighen vande moeder. De bladers ghenesen de crimpinghe ende pijne des buycks/ eñ worden met een Electuarium ingegheuē den ghenen die zeer cordt op de borst zijn ende zeer qualick connen den aessem ophalen/ dan als sy den hals opdoen: d'welcke Plinius oock seght. Consilie de greyn met soudt ghemengt/ verdrijft de gheswillen aenden hals daer op gheleydt. Tselfde seght Plinius oock. Ende suyuert de quade zeericheden: Oock versoetet (als Plinius oock seght) de pijnen vande litten. Galenus. Melisse heeft de selfde crachten vande Malroue/ maer de Malroue is veel crachtigher/ daerom en wordt de Melisse van niemant ghebruyckt/ want te vergheefs waerdt Melisse te willen ghebruycken/ alsmen Malroue ghenoech heeft/ welcke ouer al soo ouervloedich is groeyende. Plinius. Sap van Consilie de greyn met honich ghemengt/ is zeer excellent teghen de duysterheydt oft schemelinghe vandē ooghen/ daer op ghestreken. Crachten.

Sethus. Consilie de greyn is goedt teghen de pijne vander maghē die wt coude haren oorspronck heeft: teghen de swaermoedicheydt die wt melancholie is spruytende: ende oock swillinghen die sonder oorsake wt de selfde voorts comen. Sy maeckt vrolickheydt/ ende is goedt teghen de melancholijcke ende flegmatijcke humeuren. Mē seght oock datse tvernuft sterckt/ ende goede droomē maeckt als sy voor tslapen gaen inghenomen wordt: contrarie vande Coolen de welcke swaeren droomen maken. Sy hindert den clieren ende gheswillen. Dodon. Consilie de greyn is goedt teghen suffocatie ende opstighen vande moeder: ende gheleydt op versche wonden/ gheneest die.

Alchimistike extractie vande Melisse.

Andern. Neemt Consilie de greyn cleyne ghesneden/ de welcke ghedaen in een glas/ men giet daer op soo veel oprechtē ghebranden wijn datse twee vingherē hooghe bedeckt staet: Voorts wordt daer op ghevoegt eenen blinden helm/ ende wordt alsoo ghestelt te digereren in heet water/ oft inde Sonne/ oft ontrent den distilleer-houen den tijdt van eenighe daghen: Daer nae wordt die wtghenomen/ ende met een persse stijf wtghedruckt/ ende de vuylicheydt wech gheworpen zijnde/ wordt versch cruydt ghedaen inden selfden wijn/ ende in digestie als voren ghestelt/ ende daer naer weder wtghedruckt als voren/ d'welcke drye oft vier mael alsoo vernieut wordt/ nae datmen d'extractie crachtich begheert. Ten laetsten wordt den ghebranden wijn metten heeten water afghedistillert/ tot dat d'extractie soo dicke als honich inden bodem blijft/ oft dat de gheest vanden wijn wtghetrocken zijnde/ de watericheydt int glas blijft. Men ghebruyckt se om het herte ende de hersenen te versterken/ om de maeghe te helpen teeren/ ende swaermoedicheydt te verdrijuen.

Melisse van Fuchsius.

De bruyn-groene bladers van dit cruydt zijn als die vande Melisse/ maer langher/ ghelijck die vande Munte. De stelen zijn viercant van eenē voet hooghe. De bloeme is roodtachtich/ oft bleeckroodt/ lanckworpich ende aerdich/ die vande gele dooue netelen ghelijck. Dese plante is van selfs groeyende inde dalen van Duytschlandt ende Languedoc.

Turcksche Melisse.

Hoe wel dat een die de snof hadde/ nochtans hy soude moeten ghevoelen den reucke van dese zeer excellente plante/ de welcke die vande Melisse ende Citron soo ghelijck is/ iae dat meer is/ te bouen gaet/ datse terstont te kennen gheeft by wat soorte van cruydt datse moet ghestelt worden/ ende bycans door te zeer grooten reucke een walghinghe maeckt/ midts den stercken reuck vande walluysen die daer onder ghemengt schijnt te wesen/ als sommighe hen laten duncken: soo is sy nochtans sonderlinghe weerdich datse zeer net ghecounterfeydt zy/ om te moghen sien de aerdicheyt/ ende haer goede crachten. Dese plante groeyet alleenlick inde houen/ hebbende een wortel die niet groot en is/ voorts brenghende viercante stelen van onderhaluen cubitus oft meer hooghe/ met bladers vanden Chamædrys oft Scordium, die ghekerft ende spitsch zijn/ groeyende by tusschen spacien van

Turcksche Melisse met blaeuwe ende witte bloemen. In Latijn / Melissophyllon Turcicum flore purpurocæruleo aut albo.

van onder tot bouen/ met veel syde tackskens/aende welcke rondtsomme staen seuen oft acht croonkẽs van doornachtighe huyskens die sterrewijs zijn ende by een ghevoegt/ wt de welcke voorts comen purper blaeuw bloemen eñ oock op sommighe planten heel wit die vanden Gamanderlin ghelijck. Tsaedt comt voorts in Oogstmaendt oft Septembre/dwelcke swert is ende lanckworpich die vanden Bloeycruydt oft Basilicom ghelijck/ met witte puntkens bouen.

Herts-ghespan. In Latijn/Cardiaca. In Hoochduytsch/ Hertzghesperr oft Harts-ghespan. In Francois/ Agripaume, Creneuse, om de ghekerfde bladers. In Engelsch/ Mather worte.

Tot dese soorte van cruyden dient oock dat gheslachte van Malroue / dwelcke de iongher Herbaristen ghenoemt hebben Herteghespan om de goede ende groote cracht dat heeft teghen de ghebreken der herten. De wortel is vol faselinghen crom in d'eerde loopende/wt de welcke voorts comen viercante stelen / waer aen veel gras-groene bladers groeyen die vande Malroue ghelijck / maer langher ende veel dieper ghespleten oft ghekerft dan die vande witte Hagedoorne. De bloemen zijn oock purpur-roodtachtich in croonkens rondtsomme de stelen staende / eenichsins den reucke hebbende vande Malroue. Dit cruydt heeft zeer de crachten vande Melisse. De wel gheleerde ende vervaren medicijn D. Seger Cobelgiers tot Antwerpen menget dickwils van dit cruydt onder de dranckẽn die hy doet maecken teghen de ghebreken van therte. Tselfde oock op wonden geleydt / heylt ende gheneest die.

Moluca Syriaca **vande Herbaristen.**

De Herbaristen vã desen tijdt hebben oock twee ander medesoorten van Melisse / die malcander zeer ghelijck zijn (hoe wel dat vreemde ende min bekende cruyden zijn) om de goede crachten ende reucke gheheeten in Latijn Cardiacas, den naem oock eenichsins met de Melisse ghelijckenisse hebbende : want men heet die Melica ende Moluca: niet om datse souden ghecomen zijn wt Indien ende Eylanden van Molucken / maer om datse beyde met die naemẽ/ ouer achthien iaeren , door toedoen van Martinelli Sequini, wt Syrien tot Venegen ghesonden zijn gheweest. De meeste van dese twee (de welcke wy alder eerst aen ons gheleerde vrienden tot Antwerpẽ voor een present ghesonden hebben/ oock daer nae ghesaeydt in Languedoc ende Londen) groeyet drye oft vier cubitus hooghe / veel tacken voorts brenghende wt een houdtachtighe / faselachtighe / witachtighe ende in vele ghedeelde wortel: De stelen zijn oock rondtachtich/ dicke/halmachtich ende binnẽ hol met sommighe duyster strepen inde lengde/ ende met ghelijcke tusschen spacien half gheknoopt zijnde hebbende

Moluca Syriaca vande Herbariste. In Latijn/ Cardiaca Melica oft Moluca Syriaca minus aſpera.

Scherpe Moluça, Maſelue vande Turcken/ met een tackſken vande Moluca, oft Cardiaca Syriaca die min ſcherp is. In Latijn/ Melica oft Moluca aſperior Syriaca.

bende op beyde ſyden twee cleyne tackſkens minder dan ſteelkens teghen malcander ouer ſtaende/ becleet met ſoo veel bladers / de welcke rondt zijn ghelijck die vande Meliſſe / maer ondieper ghekerft oft gheſpleten dan die vanden Herte-gheſpan van deſen lande. Vaſt onder aen dwtcomen vande ſteelkens die aende knoopkens ſtaen/ zijn zeer dunne doornekens / de welcke ſes oft acht open clockſkens bedecken / die veel hoecken hebben/ dunne/ velachtich ende ſtijfachtich volwaſſen zijnde. D'wtterſte canten ſtaen ghelijck ſickels met ſtijfue doornekens / wt middel vande welcke voorts comt een purperachtighe oft witachtighe bloeme die vanden dooue netels oft vande hierlandtſchen Herte-gheſpan niet onghelijck : nae de welcke dat volgt een hoeckachtich ſaedt ghelijck een Pyramide/ beneden grof ende bouen ſcherp/ witachtich/ dien van d'ander Cardiaca ghelijck. Dit cruydt ſchijnt te hebben eenen lieflickeren reucke dan de Meliſſe / ende niet ghelijck dat ander is / veel ſterker van reucke/ zeer den reucke van walluyſen hebbende. Want deſe plante heeft den reucke vande Citroen/ maer niet ſoo ſterck.

Scherpe Moluca.

Wy hebben dickwils groeyende ghehadt deſe ander ſoorte die nu gheheeten wordt ſcherpe Meliſa oft Moluca/ inde houen van ons vrienden tot Montpelliers ende tot Aix in Prouence/ de welcke vanden anderen niet en verſchilt dan dat ſy heeft ſcherpachtighe huyſkens / met engher halſkens/ beſet met ſeuen oft acht lanckachtighe/ ſtijfue ende ſteckende doornekens. De ſtele is viercantich ende ſlechtelick gheſtript; Maer tſaedt van beyden is malcander ghelijck / dryhouckich/ onder plat ende bouen ſpitſch/ groeyende in bruyne ende niet ſoo witte huyſkens. Deſe plante is gheheeten ſcherpe Cardiaca. Maer wat deſe verſchillen in crachten ende plaetſe van groeyen/ is ons onbekent. De bladers en zijn malcander niet zeer onghelijck.

Malroue/Malruenie.

De verwe vande Pareye / oft eer den quaden reucke ſchijnt den naem Praſion ghegeuen te hebben ſoo wel de ſwarte ſtinckende Malroue/ die oock Ballote heet/ als de wel-rieckende witte: D'welcke Plinio een oorſaecke heeft ghegeuen van ſpriettooghen meer dan op een plaetſe. Niettemin de groenheydt vande Pareye ſoude beter der Meliſſen dienen. De twee Malrouen/ als Theophraſtus Ballote.

phraſtus

Malroue/Malruenie. In Latijn / Marrubium album. In Hoochduytsch/Weisz Andorn. In Fráchois / Marrubin ende Marochemin. In Engelsch/Horehounde. Inde Apoteke Prassio.

Spaensche Malroue. In Latijn/ Marrubium candidum alterum Hispanicum.

phrastus oock wil/hebben eenen naem/wesen ende ghedaente/ dan dat sy alleene verschillen hier in/ als dat de stinckende Malroue een weynich meer treckt tot een bruyne Pareyachtighe verwe/ende eenen quaden stinckenden reucke gheeft. De witte Malroue heeft eenen sueten reuck/ graeuwe ende witter bladers/ende bloemẽ/die vande Melisse niet zeer onghelijck/ ten ware dat de Melisse bleecker groen wten gelen leuendigher saghe/ende veel beter van reucke ware. Alle de soorten hebben viercante stelen van onderhaluen cubitus hooghe/ waer aen croonkens van bloemen staen by tusschen spacien van malcanderen gescheyden. De bloemẽ zijn purperachtich/ andersins wtghenomen d'onderscheydt in groolte ende cleynicheydt/zijn sy malcander ghelijck: maer de bloeme vande witte Malroue is wit.

Diuerscheydt van witte Malroue.

Dese Malroue ghewonnen zijnde van Spaensch saedt inde houen van Nederlandt/ heeft langher ende ghelijfuigher bladers/ die hayrich/ wit ende sueter van reucke zijn.

Cracht.

Dioscorides. De ghedrooghde bladers ende tsaedt van witte Malroue in water ghesoden oft tsap vande groene bladers / wordt met honich inghegeuen den ghenen die cordt opde borst zijn/ ende den hoest hebben / oft die wtdrooghen. Malroue met wortels van blaeu Lischbloemen oft drooghen Iris inghenomen/doet lossen alle grofue vochticheydt ende taeye fluymen die opde borst vergadert ligghen. Malroue wordt inghegheuen den vrouwen die ghebaert hebben ende niet ghesuyuert en zijn/ om af te iagen die secundine/ ende de maendtstondẽ te verwecken. Sy helpt oock de vrouwen die swaren aerbeydt hebben / ende den ghenen die fenijn in d'lichaem ghenomen hebben/ oft van fenijnighe beesten ghebeten zijn: Maer sy is de blase ende nieren hinderlick.

De bladers van Malroue met honich ghemengt zijn zeer goedt ghelegdt op vuyle verouderde zeericheden om die te suyueren / ende op quade swerende naghels ende voorts etende zeericheden. Sy versoeten oock de pijne inde syde. Sap ghedruckt wt ghestooten Malroue ende inde Sonne stijf ghemaeckt/ is oock goedt tot dese selfde dinghen / maer met wijn ende honich ghemengt/ helpet

de claerheydt der ooghen daer op ghestreken. D'welcke Galenus oock seght. Tselue sap inde neuse gaten ghetrocken/ verdrijft ende suyuert de geelsucht: alsoo Galenus oock seght.

Alleene/ oft met olie van Roosen ghemengt/ is zeer goedt inde ooren ghedrupt/ teghen de pijne der ooren. Galenus. Ghelijck de Malroue bitter van smaecke is/ alsoo oock ist dat yemandt de selfde ghebruyckt/ sy sal een werck doen toebehoorende den selfden smaecke: want sy opent de verstopte leuer ende milte: sy reynicht de borst ende longer/ eñ verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Oock suyuert ende verteirt sy van buyten op gheleydt/ oft ghestreken; Bycants de selfde dinghen seght Plinius oock.

Swerte Andoren. In Latijn/ Ballote oft Marrubiũ nigrum. In Hoochduytsch/ Zwartz Andorn. In Franchois/ Marrubin noir. In Italiaensch/ Marrubio bastardo. In Spaensch/ Marruuio bastardo. In Portugueys/ Marruuio negro. In Engelsch/ Blake horehunde.

Spaensche Andoren. In Latijn/ Marrubiũ Hispanicum odore Stœchados, op auentuere Ocymastrum Valentinum Clusij.

Diosc. Swerte Andoren is zeer goedt teghen de Hondts-beten/ als de bladers met sout ghewreuen daer op gheleydt worden. De selfde bladers in heete asschen met een kool-bladt ghebraden/ doen vergaen de gheswillen aenden eers-derm. Maer met honich ghemengt/ suyueren sy de vervuylde sweeringhen. Cracht.

Spaensche Andoren.

Dese is den Swerten ghelijck ende/ maer lanckworpigher van bladers/ ende den bastaert Dictam naerder comende/ iae oock van verwe. De bloemen groeyen lancks de stelen oft tackskens/ ghelijck die vande Poleye/ ende is bleeck-purperachtich. Dit cruydt van Spaensch saedt voorts ghecomen zijnde wordt zeer neerstich bewaert in aerde potte vandẽ zeer geleerden Apoteker vã Doornick Jan Mouton. Voorwaer tschijnt te wesen het selfde/ oft emmers een medesoorte vanden Valenschen Ocymastrum van Clusius, welcke by dese figuere ende woorden verclaert staet. Het is eenen voet hooghe/ hebbende viercante ghehayrde tacken/ ende de bladers voorts comende wt elcke knoopen teghen malcander ouer staende/ van grootte ende ghedaente die vanden Basilicom ghelijck/

lijck/tsamentreckende van smaecke. De bloemen comen voorts rondtsomme d'opperste vande tacks-kens ringhewijs by een ghevoeght / ghelijck die vande Malroue/ de welcke wit zijn ende den bloemen vã Basilicom ghelijck / groeyende in stekende vaetkens / den welcken dat volght een swert saedt dien vande Malroue ghelijckende. De wortel is die vande Netel oft dooue Netel niet onghelijck. Dit cruydt groeyet ouervloedich ontrent de wateren die wt de riuiere gheleydt worden nae de stadt van Valence in Spaignen/waer dat bloeyet int eerste vanden April ende vol saedts is.

Candiotsche Malroue. In Latijn/Marrubium Creticum angustiore folio, odore gratiore.

De cleyne vremde Malroue tot noch toe gheheeten/de welcke de Coopliedẽ van Candiẽ die te Venegen handelen noemen Candiotsche Malroue (als oock wel te geloouen is/) waer dat ons de selfde gheschoncken werdt vanden goeden ende gheschickten Apoteker van Venegen Jan Pomello/ woonende inden Bucintoro: Heeft ghewronghen/dunne eñ ronde stelen met eenighe cleyne sijde-scheuten die vande Bergh-Poleye niet onghelijck/ende veel witter dan die van onse Malroue/beeleedt met een zeer teere wolachticheydt/ghelijck oock de bladers smalder/lanckworpigher/ ende een weynich ghekerft zijn/ende spitsch eyndende/van grootte die vande Turcksche Melisse ghelijck/ met veel subtijlder ende minder croonkẽs by spaciẽ van een staende rondtomme de tacxskens die vanden Glidt-cruydt oft Sideritis van grootte niet onghelijck : wt de welcke zeer cleyne witachtighe bloemkens kijcken die vande Malroue ghelijck/de welcke/hoe groot die oock mach zijn/dit cruydt in wolachtichheydt ende reucke te bouen gaet. De voorleden iaeren heeft dit gheslachte oock in sijnen hof een gheschickt Apoteker tot Rijssele in Vlaenderen.

Dooue Netels met roodtachtighe bloemen.

Dit cruydt heeft den Griecksche naem creghen van het helmachtich fatsoen vande bloeme/ oft eer om datse eenichsins ghelijck is het muylken vanden Wesel/ghelijck oock schijnt te willen bewysen het Griecksch wordt Galeobdolou, dat is te segghen/vande stinckende Wesel/ by d'welcke naerder te kennen wordt ghegheuen wat cruydt dat zy. Daerom en is oock gheen plante beter ouereencomende met de beschrijuinghe / dan de ghemeyne dooue stinckende Netel/soo wel om dat sy in alle plaetsen de Netel oft stinckende Aendoren van bladers ende stelen is ghelijckende/ als oock om datse ghevonden wordt te hebben cleyne bruyn roode bloemen / ghelijck lanckworpighe helmkens/ eenichsins de ghedaente hebbende vanden muyle van d'Weselken. Voorts soo groeytse ontrent de tuynen ende haghen/ oock byde weghen ende steenachtighe plaetsen/ al waer oock gheen ander ghesien en wordt / die eenichsins de Galiopsis soude moghen ghelijcken / ten ware het Helm cruydt Scrophularia ghenoemt / d'welcke nergens meestendeel ghevonden en wordt dan in bosschen oft plaetsen verre vande huysen gheleghen ende andere daer niemandt en pleeght te woonen. Oock is dese veel min stinckende eñ min de Netele ghelijckende dã die dooue Netel/ wiens excellẽte crachten om te ghenesen croppen ende clieren / quade gheswillen ende voorts etende zeericheden / niet alleene beschreuen ende bevonden hebben d'oude/ maer oock de ionger Wtlantsche meesters / die haer gheheeten hebben doode ende stinckende Netel: Door welck teecken dese goedt te onderscheyden is
Cracht. van haer medesoorte Lamium gheheeten/ die haer zeer ghelijck is.

Dioscorides. De bladers/stelen/ saedt ende sap vande stinckende dooue Netels/doen scheyden de harde gheswillen/ croppen ende clieren/ende verdryfuen de voorts etende zeericheden: maer men moet alle daghe een warm plaester van dien met azijn ghemaeckt daer op legghen/ ende die stouen metter decoctien van dien: Maer op vuyle stinckende zeericheden/ gangrenen ende sweeringhe vã de naghels wordt dit cruydt profitelick gheleydt alst met soudt ghemengt is.

Doode Netels met witte bloemen.

Dese plante wordt terstont met d'eerste aensien vanden ghemeynen man ghestelt byde soorten vande Netels: Want sy heeft de bladers als Netels: ende van viercante stelen is sy de Galiopsis oock zeer ghelijck / nochtans is de gheheele plante veel langher. De bloemen zijn oock lanckworpigher ende meerder / die vande boonen oft Geytenbladt ghelijck / de welcke rondtsomme tusschen de bladers/ als ghecromde hanthauen staen / ende met een cappe ghelijck een larwe oft aluinne/

Dooue Netels met roodtachtighe bloemē. In Griecks/ Galiopsis. In Latijn/Vrtica non mordax vulgaris, fœtens,purpurea. Ende is Lamium van Anguillara, oft Galeopsis purpurea Heraclea van Plinius naer d'opinie vā H.Bock. In Hoochduptsch/ Wald Nessel. In Engelsch/Dead Netell.

Dooue Netels met witte bloemen. In Latijn/ Lamium, oft Archangelica flore albo, ende qualick van Matthiolus ende Lacuna ghenoemt Galeopsis Herbariorum. In Hoochduptsch/Todt Nessel. In Franchois/Ortie morte. In Italiaensch/ Ortica morte. In Spaensch/ Hortiga muerte. In Engelsch/Dead Netel.

in Latijn Lamia gheheeten/ (waer af dat by auenture Lamium ghenoemt wordt) rondtsomme de stelen staen/ wit oft bleeck van verwe/ende min stinckende. Dit cruydt is oock zeer wel bekent/ hoe wel dat meer is groeyende by tuynen ende haghen dan aen oude vervallen eñ steenachtige plaetsen.

Doode Netels met gele bloemen.

Dit cruydt groeyende oock in doncker ende boschachtighe plaetsen en schijnt vanden voorgaenden niet te verschillen / dan dat heeft langher stelen ende meer rouwer bladers / voortsbrenghende een zeer fraeye gele bloeme / ende nerghens el in den anderen onghelijck. Oock en heuet gheen ander crachten: hoe wel datse crachtigher zijn om wonden/ sweeringhen ende ghe swillen te ghenesen: waerom dat ghehouden werdt voor Sideritis, ende van ons voorvaders Archangelica ghenoemt is gheweest.

Lamium verdrijft de croppen ende herde ghe swillen/die verteirende. Cracht.

Groote Netel.

De bijtende / ieuckende ende brandende Netels / zijn oueral soo zeere bekent / datse gheen beschrijuinghe van doen en hebben / ende daerom hebben wy alleene onderscheyden de soorten van dien, byde bloeme/ saedt/ grootte ende cracht/ alle de welcke de Griecken alleene den naem Acalephe ende Cnidia ghegheuen hebben/ soo vele te segghen/ datmen die niet aentasten en soude / om datse zeer scherp branden eñ steken/ bycans ghelijck de stralen vande Wespen ende Bien/ hoe wel nochtans dat tselfde zeer te verwonderen is/ ghemerckt dat de hayricheydt van dien zeer cleyn ende sacht is/ ende gheensins doorgaen en mach.

Ouer al Europen groeyet de groote Netel veel ouervloedigher dan die ander/ hebbende breeder ende bruynder bladers ende somtijdts oock purpurachtighe/ die ondieper ghekertelt zijn / maer

Doode Netels met gele bloemen. In Latijn/ Lamium luteum. In Italiaenſch/ Milzatilla.

langher van ſtelen eñ tacken. Tſaedt groeyet aen langhe druyfachtighe veſelinghen/ roſachtich ende den Hirs wat ghelijck/ maer minder: D'welcke inde Apoteken vande Noorderſche landen zeer ghebruyckt wordt by ghebreke van Roomſche Netel.

Roomſche Netel.

Hoe wel dat deſe ſoorte van Netels meeſt is groeyende ende ghevonden inde heete landen als Spaeignen/ Languedoc/ Italien ende Romanie: nochtans en is de ſelfde niet gheheeten Roomſche Netel vande plaetſe daer ſy is voorts comende/ maer om de meerder cracht vā haer meerder ſaedt/ dwelcke in Hoymaendt ende Oogſtmaendt rijpe is/ weſende als hayrachtighe bolleckens ende eenen Egel ghelijck / d'welcke groeyet op cleyn ſteelkens aen eenen ſlimmen ſtele met rondtſomme dieper ghekerfde bladers beſet dan die van ander Netels: Welck ſaedt zeer goedt is om de taeye flegmatijcke Cracht. humeuren te incideren ende ſuyueren/ alſſer apparentie is vande cortheydt opde borſt Aſthma ghenoemt/ alſmen ſijnen aeſſem niet en kan ophaelen dan met opgherechten halſe. Want het en bereydt niet alleene de taye fluymen ende verſtoptheden/ maer tbrēgt oock die ſachter wt/ gelijck tſaedt vā Carthamus doet/ ende moet met de ſelfde Doſis inghenomen worden. Rondellet houdt dit ſaedt in grooter weerden.

Dioſcorides. Daer zijn twee ſoorten van Netels/ te weten d'eene diemen Roomſche heet/ met breede ende bruynder bladers/ ende tſaedt den Lynſaedt ghelijck maer minder: Dander en is ſoo brandende oft ſcherp niet/ ende heeft cleyn ſaeyken. De bladers van beyde deſe ſoorten gheneſſen de beten vande honden daer op gheleydt/ ende met ſoudt ghemengt. De ſelfde gheſtooten zijn zeer goedt gheleydt op quade zeericheden/ Cancker ende derghelijcke ſtinckende eñ vuyle ſweeringhe/ ende op alderhande gheſwil/ als bloedtſweeren/ ſweeren ontrent den ooren ende ander derghelijcke. Tſelfde ſeght oock Galenus ende Plinius. Bladers van Netels met een ſalue vā olie ende was ghemengt/ gheneſen de herde milten/ daer op gheleydt. Sap van gheſtooten Netels inde neuſe gaten ghedaen/ is zeer goedt teghen tbloeyen wt der neuſen. Bladers van Netels met Myrrhe gheſtooten/ ende een Peſſus daer af ghemaeckt/ ende in die moeder ghedaen/ verweckt de maendtſtonden vande vrouwen. De groene bladers vande Netels doen weder optrecken de nederſtijghende moeder/ alſmen die daer mede gheraeckt. Saedt van Netels met maleuaſeye inghenomen/ verweckt tot byſlapen/ ende opent den mondt vande moeder. Tſelue ſaedt met honich ghemengt ende dickwils gheleckt/ is zeer goedt den ghenen die den aeſſem niet en connen ophaelen dan met opgherechten halſe/ ende teghen de pijnen inde ſijde ende inflammatien vander longher: Want tſuyuert de gheheele borſt. Het wordt oock ghemengt met etende medicijnen.

Bladers van Netels met Moſſelen oft viſchen die ſchelpen hebben gheſoden ende ghedroncken/ maecken den buyck ſaechte/ ſy doen wel urine loſſen ende verdrijuen de opblaſinghen ende winden.

Met Ptiſane gheſoden ende ghedroncken/ nemen wegh de ghebreken op de borſt/ maer met een luttel Myrrhe inghenomen/ verwecken ſy de maendtſtonden vande vrouwen. Tſap vande bladers inden mondt ghenomen ende ghegorgelt/ is zeer goedt teghen den huych/ ende ſwillinghe van dat lelleken. Galen. De bladers ende tſaedt vande Netels/ de welcke principalick gebruyckt worden/ hebbende een verteirende cracht/ iae ſoo groot datſe gheneſen de herde gheſwillen ende ſweeren ontrent dē ooren. Oock zijn die een weynich windt maeckende/ waer door datſe verwecken tot byſlapen: Dwelcke Plinius oock ſeght. Voorts datſe niet zeer en verwermen/ maer vā zeer ſubtijle deelen zijn/ dat bewijſt d'wtbrenghen vande groſue ende taeye humeuren wt de borſt ende longher/ ende oock dat de partijen die daer mede gheraeckt zijn/ ieuckſel hebbē: Maer het windich datſe heeſt/

Groote Netel. In Griecks / Acalephe. In Latijn / Vrtica ſylueſtris aſperior, oft Vrtica communis, oft maior, oft Vrtica femina. In Hoochduytſch / Brennend Neſſel. In Franchois / Ortie. In Italiaenſch / Ortica volgare. In Spaenſch / Hortiga. In Engelſch / Nettel.

Roomſche Netel. In Latijn / Vrtica Romana, ende Vrtica ſylueſtris ſemine Lini. In Hoochduytſch / Welſchneſſel. In Franchois / Ortie Romaine.

ſe heeft/crijchtſe int verteiren: want ſy en is niet windtmaeckende actu, dat is door haer eygen weſen/ maer wel potentia, dat is door werckende cracht. Netels maecken middelmatighen camerganck alleen door afvaeghende cracht/ende ghelijck met een ketelinghe/niet door purgeringhe.

Netel bladers gheneſen bequaemlick cancferachtighe ende quade ſeerichєden / ende in tgheheele de ghene die ſonder bijtende dinghen begheeren ghedrooght te weſen. Plin. Veel perſoonen ſtooten deſe bladers met oude olie/oft met beyren ſmout / ende legghen die op de plaetſen van tſleirſijn: Jae tſelfde wordt hedenſ-daeghs goedt bevonden teghen Sciatica. De wortel vande Netels met azijn gheſtooten/is oock alſoo goedt tot de ſelfde dinghen/ daer op gheleydt. De ſelfde maeckt droghe de ſalue diemen ghebruyckt om dlichaem claer ende ſonder hayr te maecken.

Heete Netelen.

Deſe cleynſte ſoorte van Netelen is ouer al in houen ende ſaeylanden zeer veel groeyende / ende zeer heet bijtende/in alder manieren de groote Netels ghelijck / maer minder van bladers ende corter van ſtelen/ hoe wel datſe heeter is brandende. Hedenſ-daeghs comt groot profijt in Oogſt-Jndien tot Calicout ende Goa vande ſchorſſen van alle de ſoorten van Netels langhen tijdt in water ghewenckt/waer af fijn lijnwaet daer ghemaeckt wordt/dwelcke van daer gebrocht wordt byde coopliedеn redelicken coop nae Weſten ende Noorden / zeer aerdich ende fijn gheweuen maer ten duert niet langhe.

Glidcruydt.

Onſe eerſte vaders hebben zeer veel cruyden bekent ende vermaert ghemaeckt met eenen naeme die ghelouende was te helpen de deylen des lichaems die met yſer ghequetſt waren / ende noemden die Siderites / meer aenſiende de ghelijcke wercken vande crachten / dan de ghelijcke ghedaenten ende onderſcheyden van gheſlachten. Alſoo wordt oock Sideritis gheheeten de eerde / conſte ende

 Seylſteen/

Heete Netelen. In Latijn/ Vrtica minor acrior. In Hoochduytsch/ Heyternessel ende Habernessel. In Franchois/ Petite Ortie, ende is Cania Plinij acrior. In Engelsch / Small Nettell.

Seylsteen / om dat sy dē yser oft contrarie waeren/ oft ghebruyckten/ oft daer mede accordeerden. Alsoo wordet vande Franchoisen gheheeten Carpentaria oft Timmerlieden cruydt/ om dat dickwils de selfde als sy ghequetst zijn gheneest: Met gheen ander kennisse oft bewysinge en hebbense Stratiotides oft Militares gheheeten. Maer aenghesien dat nu ter tijdt van zeer diuersche gheslachten die niet min excellent en zijn ende oock veel meer in ghetale bekent ghewordẽ zijn/ dan die hier by souden moghen oft behooren ghevoegt te wesen: soo sullen wy/ blyuende by ons begoste ordeninge/ yegelicke plante die dese cracht heeft voeghen by haer soorten: andersins souden hier moghen by ghevoeght worden Helxine die van Dioscorides Sideritis gheheeten is / ende ses hondert ander planten soo Sideritides, als Stratiotæ. De geleerde Wilandtsche meesters hebben dat cruydt ghenoemt Tetrahit oft Iudaica, verclaert eñ door veel experientien bevonden te wesen Sideritis Heraclea, oft Ferruminatrix Herculea, niet alleene om de zeer groote ende byeans onverwinnelijcke crachten/ maer oock om dat alder naest is bewysende meer dan eenich ander de beschrijuinge van Dioscorides. Want tgroeyet altijdts geirne op rouwe/ oft dorre sauelachtighe plaetsen/ eñ blijft gheduerende tot inden Herft. In Wedemaendt ende Hoymaendt heuet purpurachtighe bloemen/ ende groeyet hier ende daer aende zeecosten ende bergachtighe plaetsen van Lombardie / ende aen tgheberghte Apennin/ te Venegen aen Lio / ende in Languedoc/ Lyonnois / ende sommighe velden van Nederlandt lancks der aerden cruypende. Theeft oock drye oft vier stelen van eenen voet lanck als nu ouer eynde staende / als dan om leegh ligghende/ die hartachtich zijn ende viercant / met veel croonkens by spacien van een staende / de welcke stijf/ scherp ende stekende zijn/ in alder manierē ghelijck die vande Candiotsche Malroue/ hebbende oock bleeckachtighe met wat roodt ghemengde bloemen: Onder ende neffens de welcke zijn lanckachtighe ende smalachtighe graeuwe bladers oock die vande Candiotsche Malroue ghelijckende / oock oneffen ende ghecronckelt ghelijck den gheheelen stele/ rondtomme ghekerft ghelijck die vande Chamædrys, somtijdts en sietmen de kertelinghen niet zeer bescheedelick/ aen sommighe bladers / d'welcke ick meyne d'oorsake te wesen dat Dioscorides die heeft ghelesen als nu by de Eycke bladers als dan byde Sauie ende Malroue. De wortel is houdtachtich/ die vande Malroue ghelijck. Dese plante is ouer lanck met zeer groot profijdt bekendt gheweest sommighen landtloopenden practisiens Joden ende Maranen/ de welcke hier mede met stouen ende ingheuen ghenesen hebben de ghescheurtheydt ende witten vloet vande vrouwen. Dit cruydt droogt wttermaten zeere ende is een weynich rieckende/ theeft oock een groote tsamentreckende cracht ende geenen onlieflickē smaecke: het is ghewassen om de wonden te gheneseen/ ende in alder manieren weerdich den naem van soo grooten Heere.

Diuersche Tetrahit vande Herbaristen.

Dese plante groeyet inden Somer in onse coren-velden / voorts brenghende purpurachtighe bloemen wtten gelen siende/ stelen hebbende van eenen voet oft meer hooghe.

Noch groeyter een ander inde coren-velden dat veel minder is/ met witte oft roodtachtige bloemkens/ ontrent Cortrijck ende Louen.

Dioscorides. De bladers van Glid-cruydt oft Tetrahit ghenesen wt hen eyghen cracht de wonden sonder perijkel van inflammatie. Galenus. Glid-cruydt heeft eenighe cracht van yet te suy-

Carpentaria vande Franchoisen.

Tetrahit oft Herba Iudaica.

Cracht.

Cracht.

Diuersche Tetrahit vande Herbaristen.

Glid-cruydt. In Latijn/ Sideritis, siue Ferruminatrix, ende Sideritis Heraclea Dioscor. Cordo, Clusio & Herbariis. Tetrahit vande Herbaristen; Tetrahit vanden Araben.

te suyueren/ maer haer principaelste complexie is vocht ende middelmatich cout/ met een weynich tsamentreckinghe: waerom dat stilt ende toe gheneest.

Tetrahit van sommighe. Tetrahit quorundam.

De bloeme van desen Tetrahit is die vandē Steenclaueren oft Stalcruydt ghelijck. De bladerkens zijn ghelijck die vanden Olijf-boom ende van Phyllon Theligonon, groeyende aen steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. Dit cruydt is gheplucht gheweest vanden nerstighen ende gheschickten Herbarist D. Dauid van Mauden inde boschachtighe plaetsen van Italien ontrent Boloignen.

Alysson Galeni, Clusij, & Herbariorum.

Om de ghedaente/ plaetse van groeyen/ bloemen/ ende stekende croonkens die vanden Tetrahit oft Glid-cruydt niet zeer onghelijck zijnde/ heeft byde selfde moeten ghevoeght worden de plante die gheheeten wordt Alysson van Galenus. Nochtans zijn haer bladers breeder/ groeyende aen vierkante steelkens van eenen voet hooghe/ ende ronder/ van kertelinghe ende ghedaente den Senegroen gheliick/ ghelijsuich/ row ende wolacktich gheliick oock is de gheheele plante. De wortel is houdtachtich ende faselachtich. De bloeme in croonkens groeyende is purperblaeu die vande Malroue niet ongheliick. Dese plante hebben my mede gedeylt de Edel Heere Jan Verdelft ende Jan Mouton/ beyde excellente Herbaristen/ die de selfde ghewonnen hebben van Spaensch saedt.

Gal. 11. de Antid. Alysson is een cruydeken de Malroue zeer gheliick/ maer rouwer ende meer stekende aende croonkens/ draghende een bloeme op tblaeu treckende.

Voren in capitel vanden Alysson van Dioscorides is meer daer af gheschreuen.

Water Andoren.

Dese plante is groeyende aende canten van d'water/ ende is goedt om kennen den ghenen die Malroue oft Yser-cruydt kennet/ waer af dat schijnt een specie te wesen. Want de stelen zijn vierkant/ onderhalue oft twee cubitus hooghe/ waer aen dat de bloemen groeyen in croonkens/ die vanden Hertegheſpan gheliick. De bladers heeftse vande Malroue/ maer ghekerft ghelijck die vanden Yser-cruydt: Oock en is de wortel dien vande Malroue niet ongheliick.

Alysson Galeni, Clusij, & Herbariorum.

Water Andoren. In Latijn/ Marrubium aquaticũ vulgi, Sideritis secunda Matth.

Sideritis van Montpelliers met gele bloemen, In Latijn/ Sideritis Monspelliaca Scordioides floribus luteis, Tragoriganum prassoides Francisci Pennini.

Bergh-Sideritis. In Latijn/ Sideritis montana.

Behaluen Glid-cruydt oft Sideritis Iudaica, hebben de gheleerde van Montpelliers een ander specie van Sideritis van een palme oft onderhalf hooghe/met veel cantighe steelkens/die recht/dorre ende houdtachtich zijn. De croonkens ende aren zijn die vander Hysope ghelijck/ maer de bladers/ ghedaente ende verwe die vanden Scordium van Dioscorides, wtghenomen dat sy minder zijn ende meer gherimpelt/ stijfuer meer ghecrunckelt/ ende hayriger dan die van Glid-cruydt/ iae niet min oock ghekertelt/ maer rouwer. De bloemkens zijn die vande Ceule ghelijck/ groeyende in croonkens ende aen d'wtspruyten vande bladers/ bitterachtich eñ drooghende van smaecke/ met een weynich

weynich speceriachtighe ende soete geur die vanden Chamædrys oft Betonie ghelijckende. Wy hebben dit cruydt vele sien groeyen aende afloopende canten vande galge van Monpelliers/ongebouwde canten van velden ende op hoeuels by der stadt gheleghen / oock by Niew casteel ende ander plaetsen van Languedoc.

Bergh-Sideritis.

Die gheschickte ende gheleerde Apoteker ende cruydtlief-hebber Walerant Donrez/ gheplukt hebbende dese plante in tgheberghte van Sauoye/ heeft soo wel als ick die ghehouden voor een soorte von Sideritis, ende soude voorwaer zeer wel accorderen metten Sideritis Heraclea, ten ware dat de bladers veel smalder waren/ende minder vã crachte: Want andersins heeft de scherpachtighe ronde ringhen oft croonkens/ met bleecke bloemkens die vande Malroue oft Tetrahit ghelijck: ende veel dunne/houdtachtighe steelkens niet viercantich/van twee palmen hooghe. De wortel is crom loopende/ lanck/ houdtachtich/eertgraeu/ bitterachtich van smake ende zeer drooghe: maer niet onliefslick/ waer af de cracht noch niet en is versocht oft kennelick.

Tafelken.

- Kemp
  - Manneken
  - Wijfken onvruchtbaer.
- Wilde kemp.
- Boelkens-cruydt manneken.
- Boelkens-cruydt Wijfken.
- Hane-cammekens/ist oock Alectorolophos van Plinius? oft ist eer de Alliaria vande iongher Herbaristen/ende Pes Asini van Pandectarius?
- Veldt Andoren.
- Stachys Lichnitis, oft Bastaert Stachys vande Nederlãders met de bladers vã Goutbloeme oft Echium.
- Portugaelsche Stachys.
- Herba venti van Rondellet ende die van Montpelliers / met verslеten ende verslentste bladers inde Winter. Oft oock is Othonna van Diosc.?
- Vande Thums bloeme/ oft Othonna vanden Italiaenen sal nae ghescreuen worden.
- Betonie.
- S. Anteunis-cruydt/oft oock is Clymenon van Dioscorides? Aengaende Clymenon vande Italiaenen/oft Ceciliana met Periclimenum.
- Speen-cruydt oft Helm-cruydt.
- Serratula.
- Yser-cruydt oft Yserhert. Maer Peristerion oft Columbaria van drye palmen hooghe/ in waterachtighe plaetsen / is verre een ander cruydt ende soodanich als Æginета vermaent. Oft oock niet en is de cleynste Scabiose?
- Ghemeyne Scabiose
  - De grootste die inde Coren-velden groeyet/oft niet en is de Psora van Aëtius?
  - De middelste met smalle gekertelde bladers eñ bloemen vande Globularia.
- Bergh-Scabiose
  - D'aldergrootste wt den gheberghte Alpes.
  - Middele. Vande heete landen ende haer verscheyden soorten.
  - De minste van allen.
- Materfilon oft Iacea nigra vande Apotekers.
- Iacea maior met zeer ghescharde bladers die vanden Cancker bloemen ghelijck.
- Gele Iacea.
- Cruypende Iacea nigra
  - Groote.
  - Cleyne bycants sonder Vele.
- Coren-bloemen
  - Groote.
  - Cleyne.
  - Veelderhande.
- Tweede Sesamoides.
- Gele Ganse bloemen/Bokelaer.
- Goudt-bloemen alderhande.
- Vorrbaert ende zijn verscheyden soorten.
- Scorsonera ende haer diuerscheydt.

Kemp.

Kemp. In Latijn/ Cannabis. In Hoochduytſch/ Zamer hanff. In Franchois/ Chanure. In Italiaenſch/ Canape. In Spaẽſch/ Canomo domeſtico. In Engelſch/ Himp ende Hemp.

Wilde Kemp/ In Latijn/ Cannabis erratica paludoſa ſylueſtris. In Italiaenſch/ Canape ſaluatico. In Spaenſch/ Cannamo ſaluage.

Cannabi is in Griecks te ſeggen Fonteinkens oft wtgheſpreyde oorſpronghen van wateren: ende ghemerckt dat Kemp geerne ſoo wel van ſelfs als gheſaeydt op ſulcke plaetſen ouervloedich groeyet/ ſoo ſchijnt dattet daerom deſen naem heeft vercreghen. De Kemp groeyet met recht opgaende/ viercante / gheſtrepte ende rouwe ſtelen/ hebbende diep ghekerfde ende ſwart-groene bladers/ eenichſins die vande Netels oft Sideritis ghelijckende / welcke ghedeylt zijn wt een ſteelken in ſeuen oft meer die vande Lupinen oft Wonderboom ghelijck / ende is beter bekent dan men tſelfde ſoude connen beſchrijuen. Tghebruyck is ghelijck dien vande Moluceſche Netels/ maer onghelijck veel profitelijcker: Want d'wordt van alle nacien ghebeſicht by ghebreke van Wolle/ Vlas ende Cattoen/ om te maecken deckſels/ ſeylen/ papier/ ende metten cortſten gheſeydt/ veelederley huyſraet. Het wordt onderſcheyden in manneken eñ wijfken alleene door vruchtbaer voorts-brenghen van tſaedt: Want beyde gegroeyt zijnde op eenẽ ſelfden vetten vochtẽ oft nattẽ gront/ ſoo wordt geheetẽ wijfken tghene dat ſachter van ſtele/ teerder van ſchorſſe/ ende bequamer om ſpinnen ende weuen is/ waer af den ſchijn van bloeme ende ſaedt vergaet in een moſachticheydt ende poeyerachtighe materie als Varen. Maer de ghene die ſtercker/ rouwer ende boomachtigher is/ dienende om tauwen eñ ſtroppen oft coorden te maecken wordt vande vroukens ghebeeten Kemp manneken / volghende haerlieder gemeyn ſpreeckwoort/ dat de vrouwẽ beter zijn dan de mans.

Cracht. Tſaedt vã Kemp is zeer profijtelick tot veel dingẽ: wãt d'Olie die daer af geperſt is/ dieñt grootelick om te geneſen geſwillen eñ verherdicheydt des lichaems/ Scirrhus genoẽt. Voorts dienet om te brandẽ in lampen. Deſgelijcks melck oft papkẽ/ daert in geweyckt heeft/ of tſop daert in geſodẽ heeft/ ſtelpt de lanckwierige fluxiẽ/ eñ bedwingt de haeſt ouercomẽde pijnen oft winden des buycks eñ vloedinge vã humeuren: Oock beweget tot ſlapen. Nochtans te vele ghebruyckt maecket te zeer ſwaren ſlaep. Maer gheſtooten ende op thooft oft hol vande voeten gheleydt/ wordt hedenſ-daegs ghepreſen teghen de Geelſucht / ende om de ſubtijle dompen vanden gront wt te halen ende af te keeren. De wortels zijn zeer goedt geleydt op tverouderde ſleirſijn. Kemp heeft eenen quaden ende een weynich ſtincken-

stinckenden reucke/ende maeckt droncken de ghene die metten hoofde daer op ligghen. Tsap vande bladers doodet ghewormte dat in d'lichaem woont / ende inde rotte oft verdorven wonden comt: D'welcke dat niet en doet wt sulcke cracht als tsap van de Persebladers oft schellen van Okernoten/ maer door een dompighe ende vuyle verdofthe ydt/ reucke ende drooghende cracht / waer door dat henlieden voetsel ondergaet ende die weghneemt/ voetsel vernielt zijnde. Dit saedt voet zeer de hoenders ende ghevogelte/ maer inde winter leggen die dan beter/midts datse naemaels onvruchtbaerder worden ende van vet te zeere overladen zijn. Den cleynen voghelkens ist oock een spijse/ ende brengt soo veel voetsels by/dat die doodet oft de lusticheydt oft de macht van singhen beneemt/ ghelijck de Distelvincken ende Kneuters. De bonden oft bussels van beyde de soorten van Kemp worden gheleydt in poelen oft grachten vol waters/waer datse gheweyckt ende langhe ende vele gesuyvert worden/ daer nae worden die inde Sonne ghedrooght/ om datse souden moghen gheclopt worden/ende ten laetsten worden de vlasachtighe schorssen met swingelen afghehaelt / ghelijck den Vlas ghebeurt / om te moghen spinnen ende weven. Maer t'poel-water daer in dat gherot oft gheweyckt heeft/ is soo zeer fenijnich/dat die met dorst daer af drincken terstont sterven: Want met gheen medicijnen dienende teghen fenijn hoe zeer in tijdts datse ingheghevenwerden/en mocht belet worden de doot vanden Marquis d'Arbois broeder van die van Guise/ende van sijn huysvrouwe/met meer ander Edel-heeren/ die inde voorleden iaeren by Hieres in Provencen / doen sy den heeten Somer daer overbrochten/ onwetens droncken claer fonteyn water/ daer in dat sulcken water door heymelicke crom-loopende conduyten ghecomen oft ghevallen was.

Wilde Kemp.

Dese wilde Kemp en verschilt gheensins vanden ghesaeyden / ghelijck oock wt tschrijven van Dioscorides verstaen wordt/dan dat de ghesaeyde hoogher opgroeyet: Nochtans heeft dese wilde eenen dickerẽ stele/ die vande witte Maelwe oft Hemst ghelijck/ ende so dicke als eenen voorvinger. De Wilde Kemp groeyet geerne byden Steerlinck aende lommerachtighe canten vande poelen oft grachten/insghelijcks oock in slijckachtighe ende stinckende plaetsen ontrent de dorpen ende vesten gheleghen. De bladers zijn oock slapper / maer een weynich rouwer / met ghekerfde canten ghelijck die vande Sideritis. De bloemen zijn purpurachtich ende witachtich. De wortel is wttermaten goedt teghen de zeer herte knobbels van verouderde fleirsijn.

Valsche Wilde Kemp van ghedaente van Netels.
In Latijn/ Cannabis spuria facie Vrticæ.

Cracht van Kemp.

Dioscorides. Saedt van Kemp dat ghesaeyt is gheweest/ veelachtich inghenomẽ/verdrooght de nature ende mannelick saedt. Plin. Diosc. Sap vã groenen Kemp is zeer goedt teghen de pijne der ooren alst daer in ghedrupt wordt/te weten/als Galenus seght/als die van verstoptheydt comt.

D'Alcea met de roodtachtighe bloemen van Lychnis ende saedt/ ende wortele van witte Maluwe is de Wilde Kemp van Dioscorides, nae d'opinie van Jan Mouton.

Diosc. De wortel vã Wilde Kemp in water gesoden versuet de heete gheswillen/ verdrijft oock ander gheswillen / ende doet scheyden de knobbels vã verouderde fleirsijn. Galen. Saedt van Kemp iaecht af de winden/ iae droogt soo zeere/ dattet wat veelachtich gheten / d'mannelick saedt verdrooght.

Tselfde saedt wordt swaerlick verteert / ende is vyandt vande maghe ende thooft / oock maecket quade humeuren. Tverwarmt zeere/ ende daerom trecket met eenen heeten eñ quaden domp opwaerts nae thooft.

Daerom verwecket oock tot slapen ghelijck den Iris/d'welcke dickwils misbruycken de slechte meesters / meesterssen / ende quacksalueressen.

Plinius. De wortel in water ghesoden gheneest de ghecrompen leden/ eñ is goedt geleydt op tfleirsijn ende dergheliicke gebreken. De wortel wordt

rouw

trouw gheleydt op verbrandtheydt / maer sy moet dickwils vernieut worden eer sy drooghe wordt.

Sim. Sethus. T'saedt te veel inghenomen brenght by tselfde letsel dat de Coriander doet / ende maeckt rasernisse. T'verdrooght oock d'manlijck saedt/ghelijck de Camphar.

Valsche wilde Kemp.

In de voorgaende figure heeft de schilder achter ghelaten de bescheydelijke kerue vande bladeren die hy niet wel ghemerckt en heeft.

Met dies dat dese plante eenichsins de ghedaente heeft van wilde Kemp met Netels bladeren/ de veruaren ende gheschicktste Herbaristen van Italien eñ Lyonnois die den Cruyden haere naemen bequaemelijck pleghen te gheuen/ hebben alle tsamen dit cruydt Wilde Kemp de Netels ghelijckende ghenaemt: Onse Walrand Donrez was oock van dit aduijs.

Een tarken vandt voorgaende wilde Valsche Kemp met langhe bladerkens bescheydelyck ghekerft.

Tweede wilde Valsch Kemp. Canabis syluestris spuria altera. Lamium quorundam.

Toerde onwettelijck wilde Kemp. Cannabis syluestris spuria tertia.

T'heeft eenẽ viercantẽ stamme/ een oft twee cubitus hooge/ hayrich/ van verwe vande Bursa Pastoris, wiens bladeren en zijn oock niet zeer onghelijck/ ghekerft/ ende naer comẽde die vandẽ Boelkens-cruydt oft Netelen. De bloemkens zijn claer roodt van Sideritis, in troskens oft croonkens ghelijck Herte-ghespan. De wortel is zeere veselachtich. T'groeyet aen de canten van leeghe vochtighe grachten ende saecht loopende beeckskens in Lombardijen by Padua/ by Berchem aen de stadt van Antwerpen/ ende zeer veel op andere plaetsen. Hedens-daeghs en ist nerghens toe gheproeft.

Toerde ander wilde Kemp.

Het tweede onwettelijck Wilt Kemp is dẽ voorschreuen van ghewas/ plaetsen vã groeyen/ ghekerfde bladeren eñ ghehaerde stelẽ heel gheliјck: D'onderscheydt is alleenelick inde bloeme/ die grooter is/ hebbende d'opperste van de cappe oft helm bleeck gele/ ende donderste purper-roodt.

Van dese soorte vindtmen in dusdaenige plaetsen als voorseydt is/ eene die bleeck-gele oft witachtige bloemen voorts-brengt/ veel cleynder eñ corter blaederen/ eñ de bloemẽ alsoo groot als de tweede.

Boelkens cruydt Manneken.

Hier ende daer opde selue gronden ende plaetsen groeyen insghelijcks twee planten die de ghedaente vanden Kemp hebben/ alleene onderscheyden by manneken ende wijfken/ de welcke sy by auenture om de goede crachten die sy hebben teghen de ghebreken vande Leuer/ ende oock om tsat-

soen

Boelkens-cruydt Manneken. Cannabina aquatica, oft Eupatorium mas. Inde Apoteken van Vranckerijck gheheeten Eupatoriū Cannabinum Auicennæ, ende is Pseudohepatorium mas van Dodonæus: ende wordt inde Apoteken van Nederlandt t'onrechte ghenoemt Eupatorium Græcorum. In Hoochduytsch/ Hirschklee/ Wasserdost/ Kunigunkraut.

Boelkens-cruydt Wijfken. In Latijn/ Eupatorium Cannabinum femina Septentrionalium, stellato & odoro flore.

soen vande bladers gheheeten hebben Leuer-cruydt oft Eupatorium manneken ende wijfken. D'manneken heeft eenē ronden bruyn-roodtachtighen stele die binnen vol wit marcks is/ van twee oft drye cubitus hooghe ende een weynich row/ ghelijck oock de bladers rondtsomme ghekerft zijn/ swertachtich ende row/ iae die vanden Kemp van wtspruyten ende staen soo zeer ghelijck/ dat zeer veel Apotekers / principalick wt Nederlandt/ daer af ghemaeckt hebben Eupatorium Auicennæ met de bladers van Kemp. Bouen int opperste vande stelen draget ronde hayrighe lijfverwighe bloemen ende als hayricheydt met den windt wech vlieghende. De wortel is saselachtich ende wijdt wtghespreydt. Dese plante is bitter van smaecke/ ende alsoo lieflick bycans van reucke als de Betonie oft Agrimonie, den welcken van crachten de Medicijns ende Apotekers aldaer tselfde ghelijck maken: iae soo wanneer dat sy daer inde recepten die alle beyde beuelen te nemē/ soo verstaen sy dat van Dioscorides ende dit: D'welcke oock niet en sal verachten/ de ghene die weet dat tot sommighe ghebreken de decoctien van desen niet alleene d'Agrimonie niet en wijcken/ maer oock te bouen gaē/ de welcke inghenomen openen de oude verstoptheydt vande Leuer ende Milte sonder zeer te verhitten: ende temperen oock bloedt / iae gheuen alle den partijen die totter verteiringhe gheordonneert zijn/ aessem ende cracht. Sy waeren voorwaer veel te neuse wijs ende subtijl/ die seyden dat eenen stinckenden reuck hadde: want theeft merckelick eenen lieflicken reuck. Dit cruydt groeyet bycants in alle landen ontrent de wateren.

Boelkens-cruydt Wijfken.

Dit cruydt en wordt niet ghevonden in soo veel landen als voorgaende / maer meest inde contreyen Noordtwaerts ghelegen/ eñ groeyet in vochte plaetsen oft midden inde traechloopēde beecksk ens/ met een ieughdighe wortel die veel dunne ende langhe saselinghen heeft opde maniere vande water cruyden / voorts brenghende bruyn-roodtachtighe ronde stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe met veel sijdetackskens met tusschen spacien wtghedeylt/ ende bladers hebbende teghen

malcander ouer ſtaende die vanden Kemp gelijck / maer meer ghekertelt ende breeder/nochtans niet ſoo rouw ende hayrich. Aen d'wterſte vande ſtelen ſtaen ſommighe bladers by een / int ronde ghelijck een ſterre/bevanghende ronde bloemen van coleure geel met ſwert gheſpickelt / die vanden Sterre-cruydt ghelijck/den reucke hebbende vande Gomme Elemni oft Herſt/oft van Ceder hout dat verbrandt wordt: Tſaedt is dien vanden Pyrethrum ghelijck/lanck ende plat/ende met ſijn rouwicheydt aende cleeders hanghende. Dit cruydt en is niet zeer bekẽt: daerom wordet min gebruyckt. Het is een goedt wondt-cruydt ſonderlinghe inghenomen. Oock vermacht al tghene dat twoorſeyde doen kan. Tgroeyet in Engellandt op alle vochte plaetſen principalick ontrẽt Londen/ ende Auxfoort. In Brabandt ende Nederlandt iſt oock ghenoech bekent.

Ratelen oft gele Ratelen / oft Hane-cammekens / om de ghelijckeniſſe vande bloemen ende tfatſoen / als Plinius ſchrijft. In Latijn/Criſta Galli, Herbariorum. Oft oock is Alectorolophos van Plinius? Oft eer ſoude d'Allearia Recentiorum dat zijn? In Hoochduytſch/Geel Rodel.

Het Galli centrum, ſal hier nae gheſtelt worden. Vande Rode Ratelen ſal hier nae gheſchreuẽ worden onder de Steenbreke.

Om de bladers die dẽ Kam vandẽ Haen ghelijcken/hebben de Romeynen/iae ten tijde vã Plinius, dit cruydt gheheeten in Griecks Alectorolophon, ende in Latijn Criſta Galli: waer door dat onſe Herbariſten dit cruydt groeyende inde bemdẽ met gele bloemen op d'opperſte vanden ſtele dichte by een / ſtaende vol bladers / ghelijck eenen dobbelen Hane-kam verheuen/tſelfde daer voren ghehoudẽ hebben; te meer midts dat de bladers twee teghen malcander ouer ſtaende rondtſomme getandt zijn ghelijck eenen kam / ende weſende breedt inde middel worden allenckſkens totten eynde toe ſmalder ghekerſt. De ſtele is dunne van eenen voet oft onderhalf hooghe / recht opgroeyende wt een cleyne wortel / ende groeyet meeſt inde bemden. Tſaedt groeyet in breede teſkens oft teere haeukens / met een plat voor open vellekẽ als een blaeſken bedeckt/ ende is dien vanden Negelbloemẽ ghelijck/ bruyn/ plat ende rondt. Maer tot noch toe en hebbẽ wy by experientie niet bevonden dat den ooghen goedt is/ oft dat inde ooghen ghedaen wordt. Want tghemeyne volck en pleeght niet dit ſaedt te ſteken tuſſchen de ſcele vander ooghen ende tvellekẽ/eñ herwaerts eñ derwaerts met keeren vander ooghen te leyden ſonder eenighe pijne te ghevoelen/maer wel tſaedt vande Scharleye dat effender ende glatter is. Dit cruydt wordt oock gheheeten Centrum Galli, met dwelcke een verweckinghe wordt ghegheuen om te campen/ hoe wel dat oock de bloemen gheen cleyne ghelijckeniſſe en hebben metten Hanekam. Deſe plante groeyet ouervloedich ouer al aende canten vande bemden ende velden/ende heeft een weynich tſamentreckenden ſmaecke.

Loock ſonder Loock.

Dit cruydt is zeer ghemeyne ende bekent: men Meynt oock dat Dioſcorides tſelfde heeft ouergheſlaghen/om dat ſijnen vuylen reuck van Loock eenen yeghelicken bekent is. Het conterfeytſel en accordeert niet qualick metten Alectorolophos van Plinius: want de bladers zijn int beghinſel rondt / lanckworpigher dan die vanden Eert-Veyl ende dieper ghekerſt/hebbende rondtomme den wterſten boordt ſcherpe tandekens: Ende de gheheele plante en is den Netelen niet ongheliick / wtghenomen van haeukens / de welcke vol ſaedts zijn dien vanden Steck-Rapen ghelijck, dat ſwertachtich is/als Plinius ſeght. De bloemen gheuent ouervloedich/ die vanden Irio ghelijck maer wit. De wortel is wit/ voortſ-brenghende veel ſtelen van twee cubitus hooghe. De gheheele plante is heetachtich ende vocht: van ſmaecke/ beter ende lieflicker van reucke dan die vanden Loock. Waer door dat principalick d'Engelſche vrouwen de ſapachtighe bladers gheſtooten dickwils menghen in ſaucen ende ſopkens/ ende zeere prijſen inde Lente gheten om dat iaer de gheſontheydt te bewaeren. Daerom iſt dat yemandt de crachten wil verſoecken / hy ſal ſegghen dat dit cruydt ſekerder is dan

woor-

Loock sonder Loock. In Latijn/ Alliaria. Van Anguillara, Rima Maria. In Hoochduytsch/ Knoblauchs kraut ende Saltzkraut. In Franchois/ Alliaire, eñ Herbe aux ailletz ou ailz. In Italiaensch/ Alliaria, ende is Pes Asini van Pandectarius: Oft oock is Alectorolophos van Plinius? In Engelsch/ Sauce allone/ or Jacke by the hedge.

Rieckende Andoren. In Griecks ende Latijn/ Stachys Dioscoridis gheheeten/ ende van Plinius lib. 25. c. 6. Scordotis, van Tragus Marrubium agreste, van Matthiolus Pseudostachys. In Hoochduytsch/ Feld Andoren.

t'voorgaende/ van dwelcke de crachten op veel nae soo sterck niet en zijn als die vanden Loock sonder Loock. Maer dit cruydt is van cracht ghelijck Erysimum oft Rakette: waerom dat/ als Plinius seght/ zeer goedt sal wesen teghen den hoest.

Rieckende Andoren.

Sonder twijfel dit cruydt heeft Stachys oft Spica ghenoemt gheweest/ om de ronde croonkens van bloemen die aen d'wterste staen vande halmen ghelijck aren/ waer door dat die zeer gheleerde ende manierlicke Anguillara heeft ghemeynt meer door een subtijl dan waerachtich gheraedtsel dat de Lavender Stachys was. De Stachys van Matthiolus en is de Malroue niet soo zeer onghelijck/ maer sy en heeft gheen are/ noch oock daer mede soo wel accorderende als de ghene die de Hoochduytschen heeten **Feld Andoren**/ dat is te segghen wilde Malroue: want sy is dien gheheel ghelijck/ hebbende eenen langheren/ dickerẽ/ witteren ende hayrigeren viercanten stele: oock zijn de bladers langher/ een weynich tfatsoen eñ kertelinghe vande Betonie oft swerte Malroue ghelijckende/ met sommige viercante sijdetackskens/ rondtomme de welcke purper-roode bloemkens groeyẽ eens-deels als croonkens ghelijck die vande Malroue oft Dooue Netels/ ende eens-deels bouẽ arewijs ghelijck die vande ghemeyne Hysope oft Betonie/ de welcke Dioscorides seght aren te hebben aen d'opperste vande stelen ghelijck die vande Ceule. Dese plante wordt hier eñ daer gevonden vã selfs groeyende op rouwe plaetsen van Languedoc niet verre van Peraus ende Magelone: Somtijdts heeftse purper-roode bloemen/ somtijdts oock gele.

Diosc. Stachys heeft een verwarmende ende scherpe cracht/ vande welcke de bladers ghesoden ende ghedroncken/ de maendtstonden verwecken vande vrouwen/ ende iaeghen de secondine af. Cracht.

Valſch Stachys. In Latijn/ Stachys Lychnitis, oft Stachys ſpuria Flandrorum , Sphacelus van Guillandin, ende is Stachys van Matthiolus.

Portugaels Stachys van ſommighe. In Latijn/ Stachys Luſitanica quorundam.

Veel min bewaren den naem van Stachys deſe twee plantē/ vande welcke d'eerſte in veel houen van Nederlandt groeyende is / gheheeten Stachys. Sy heeft de bladers hayrich zeer naecomende die vanden Muyſen ooren oft Echium, ende niet die vande Malroue/ rondtſomme d'wtterſte canten nerghens ghekerft. De bloemen zijn geel/ ende luſtich om ſien/ die vande Malroue ghelijck in croonkens waſſende vaſt aen de bladers die van een dichte wolachticheydt graeu ſien aen hucken de houckachtighe tackſkens van eenen voet ende cubitus hooghe.

Portugaels Stachys.

Dit cruypende cruydeken met de bladers vanden Gnaphalion, ende ſteelkens van onderhalue palme die becleet zijn met een witte wolachticheydt / ende met dergheliicke zeer cleyne wolachtighe croonkens onder de blaerkens omringt/ datmen die naeuwe en ſiet / de welcke eenen ſoeten reucke/ heeft/ ghelijck oock de gheheele plante: is van ſommighe gheſchickte Herbariſten Stachys gheheeten/ daer toe beweeght door eenighe ghelijckeniſſe van ghedaente ende crachten.

Herba venti.

De naem Othonne is ſoo veel als oft yemandt ſeyde Lynen oft Laken dat verſleten is / om dat de bladers door gheten / zeer door boort ende verſleten zijn: ende daerom dient deſen naem beter eenich cruydt/ dan den ſap van dien oft dē Lapis Thebaius. Maer de dinghen die met twijfelachtige woordē van deſen cruyde ſchrijuen Dioſcorides eñ Plinius, die gheuen den leſer meer ſtoffe om hem ſeluen te quellen dan te vreden te houden. Want ſy en hebben in ſchrifte niet achterghelaten eenich ſap oft plante die ſy ſouden gheſien hebben: maer eer d'opinien die ſy gheſoghen hadden wt eenich onſeker leſen oft hooren ſegghen/ wt welcke onbekende teeckenen niemandt deſe plante/ al waere die voor ſijn ooghen / ſekerlick ſoude moghen kennen. Daerom iſt dat die aldermeeſte onderſoeckers van cruyden niet ſekers en hebben willen oft connen in ſo zeer twijfelachtighe ſaeckē verclaren ende oordeelen: ſoo en ſtaet ons dan tſelfde niet te doene. Nochtans moetmen de coniecture oft gheraetſel vande gheleerde mannen wat toegheuen ende volghen / ten eynde dat ſy niet en ſouden ſchijnen te vergheefs ghearbeydt te hebben om onſen wille. Mijn zeer gheleerdt ende veruaren meeſter

Ren-

Betonie vã Rondellet eñ die van Montpelliers. In Latijn/ Herba venti, inde Winter hebbẽde verſleten eñ verſlẽtſte bladers. Oft oock is Othonna? eñ is nae d'opinie van die vã Montpelliers Parietaria Cordi, maer Daleſcampius houdet voor een ſoorte van Sideritis, ende d'Italiaenen voor een ſpecie Verbaſci ſyl.

Betonie. In Griecks/ Keſtron. In Latijn/ Betonica. In Hoochduytſch / Braun Betonie. In Italiaenſch ende Spaenſch/Betonica. In Engelſch/ Betony.

Rondellet/ pleegt dickwils by deſe Othonna te ghelijcken een cruydt dat inde Vniverſiteyt van Montpelliers ghenoech bekent is / ende aldaer vanden ghemeynen Apotekers ghenoemt wordt Herba venti. Want men ſiet de bladers die door heeten Sonne-ſchijn / reghen ende windt/ verwelckeren/ zeere doorgaet ende doorboort/ al oft de windt doorgaen ſoude: die vanden Verbaſcum ghelijck/ maer meerder dan die vande Sauie oft Munte: een weynich ghekerft/ ſtaende rondtſomme de ſtelen van eenen cubitus hooghe/ die ghedeylt zijn in viercante tackſkens/ met welcke teeckenen hy meende dat deſe plante beter accordeerde met de beſchrijuinghe van Dioſcorides dan die qualick rieckende Tunis bloeme: Maer om dat de bloemen van deſe plante claer purper-roodt zijn/ ende ghelijck die vande dooue Netels met een croonken oft rinck rondtſomme de tacken ſtaen / ſoo viel hy in twijfel/ hem beclaghende vande ghevalſchte beſchrijuinghe. Oock en wilde hy gheenſins accorderen dat Othonne de Tunis bloeme was/ als wy noch ſullen bewijſen. Herba venti.

Dioſcorides. Tſap vande Othonna wordt ghevoegt byde medicijnen vanden ooghen/ als die moeten ghesuyvert zijn: want tbijdt ende neemt wech / alle de duyſterheydt oft ſchemelinghen die voor dooghen comen. Cracht.

Betonie.

De Betonie heeft hier voortijdts byde Romeynnen zeer groot gheacht ende ghepreſen gheweeſt vande gheſontheydt te bewaren ende weder te gheuen / de welcke in Griecks ghenoemt wordt Keſtron, om de gheaerde ſpitſche ſcherpheydt vande bloeme weſende ghelijck een boor daermen Yvoir mede boort/ ende daer door heeftſe by auenture Sarxiphagon oft Steen-breke gheheetẽ gheweeſt: maer Pſychrotropha, om datſe in doncker ende lommerachtighe plaetſen groeyde: ende is allen natien zeer wel bekent. Dit cruydt heeft eenen rechten viercanten ſtele van eenen voet oft cubitus hooghe. Sarxiphagon.

Betonie met witte bloemẽ

hooghe. De bladers zijn ghekertelt ghelijck een saghe/ die vanden Chamædrys oft Gamanderlin ghelijck/ maer op d'opperste vande stelen zijn corte dicke aren die vande Bruynelle oft Herts-tonge ghelijck/ vol welrieckende bloemkens meest purper-roodt/ somtijdts oock gheheel wit. De wortel is witachtich/ breet wtghespreydt met veel aenhanghende veselinghen/ met eenen knoop bouen tsamen ghevoegt ghelijck die vanden Vier-cruydt: wiens crachten voorwaer zeere verschillen van die vande bladers ende bloemen ghevonden worden: Want de wortels zijn der maghen niet aenghenaem ende onlieflick van smaecke / verweckende walghinghe/ opworpinghe ende ouergheuen: Ter contrarien de bloemen zijn welrieckende/ specierieachtich/ende hebben eenen lieflicken smaecke een weynich versterckende/ ende der naturen goedt soo in spijse als in medicijnen: In vueghen dat in haer meerder verschil van crachten is/ dan inden Asarum, van d'welcke de wortels rammelinghe maecken/doen ouergheuen/ ende camerganck hebben: maer de bladers hoe wel dat sy lieflicker ende aromatijck zijn/ die en stillen gheen verweckte rammelinghen/ ghelijck die vande Betonie doen. Daerom heeft wel eenen schijn vander waerheydt dat d'ouders ghemaeckt hebben henlieder Cestrite, d'welcke soo veel te segghen is / als Betonie wijn/ vande bloemen ende bladers / ende niet vande wortels: Ende daerom hebbe ick raet ghegheuen / dat sy alsoo doen souden/ den ghenen die nu ter tijdt hier in Enghellandt ende elders zeer ghesonde ende wel smaeckende groene kaesen maecken/ dat is dat sy die verwen soudẽ met tsap vande bladeren eñ bloemen / want dan en sullen die niet alleene gheen hinder doen den nieren/maer oock die helpen. Want sommige natueren worden door eten van dien zeere gheholpen: ende drijuen wt metter urine een slijmachticheydt oft vetticheydt: Want dit cruydt doet water maecken ende breeckt den steen/ als Galenus seght lib. 9. de sanitate tuenda, die tselfde daer heet Sarxiphagon oft Steenbreke. Alsoo heeft Platearius gheheeten Meu Cestrum, om dat heeft derghelijcke crachten van water te doen maecken. De Betonicas oft Vetonicas soo van Ægineta als vande iongher Herbaristen die wy heeten Keykens oft Ginoffels/ ghemerckt datter zijn diuersche gheslachten / sullen wy stellen elck by zijn soorte. Want de natie vande Vetonẽ hebben diuersche cruyden, nae gheleghentheydt vander saecken / henlieder eyghen naeme ghegheuen/ghelijckmen mach mercken wt Plinius ende wt den naestvolghenden capittel.

Betonie wijn

Vetonica ende Betonica van Ægineta.

Diuerscheydt in coluer vande bloemen.

Witte Betonie.

Inden zeer lustighen hof van Jan Mouton binnen Doornick/ hebbe ick Betonie gepluckt met gheheel witte bloemen. Oock soo heeft de Heere van Longastre Charles de Houchin, die dickwils wtghegrauen inde bosschen.

Cracht.

Diosc. De wortels van Betonie met honich-water inghenomen/ doen spouwen ende fluymen ende ander quade vochticheden ouergheuen. De bladers moeten inghegheuen worden den ghenen die gheborsten zijn oft vercrompen senuen hebben/ oft den vrouwen die vande moeder ghequelt zijn/ende om te openen de verstoptheydt vande moeder / tghewichte van eenẽ penninck met honichwaters. De selfde worden inghegheuen met seuen oft acht oncen wijn den ghenen die fenijn inghenomen hebben/tghewichte van drye dragmen. De bladers vande Betonie zijn zeer goedt gheleydt opde beten ende steken vande fenijnighe ghedierten: ende alsmen dese bladers te voren inghenomen heeft/ soo beschermen sy den mensche voor alle fenijn: dwelcke Galen. oock seght. Betonie met water ghedroncken doet water maecken/gheeft camerganck/ ende is oock goedt teghen de vallende sieckte ende wtsinnicheydt. Met honich-azijn tghewichte van een vierendeel loots inghenomen/ is zeer goedt teghen de ghebreken vande Leuer ende Milte. Met ghesuyuerden honich ghemenght/ende tsauonts nae den eten daer af een boone groot inghenomen / sterckt de maghe ende doet die spijsen verteiren/oock benemet d'opworpen vander maghe ende ripsen.

Betonie is goedt gheknout ende dan tsap ingheswolghen den ghenen die pijne hebben indẽ maghe/als sy daer nae drincken ghewaterden wijn. Met laeuwen ghewaterden wijn ghedroncken eenẽ halue dragme in eenẽ croes/ is goedt den genen die bloetspouwen. Js goedt met water inghenomen teghen de Sciatica/ende pijnen vande nieren ende blase. Tselfde seght oock Plinius.

Wordt inghegheuen een half loot / den ghenen die dwater laden / met honich-water als sy de cortsen hebben/maer in dien niet/met soeten wijn. Een vierendeel loots met wijn inghenomen/ verheught de ghene die de gele hebben/ ende/ als Galenus ende Plinius oock segghen / verweckt de maendtstondẽ vande vrouwen. Een loot met xvj. oncen oft daer ontrẽt honich-water ingenomẽ/ maeckt camerganck/ maer met honich ist zeer goedt den ghenen die etter spouwen / ende teghen d'wtdroogẽ. De bladers vãde Betonie gedrooght eñ gestootẽ/ worden bewaert in aerden vaten.

Meer ander dinghen hier nae volghende stelt Anthonius Musa daer by.

Betonie bewaert de sielen ende lichamen vande menschen / ende bevrijdt ende beschermt de nachtwandelinghen van toouernien ende perikelen/ oock de ghewyde plaetsen ende kerckhouen van schrickelicke visioenen: iae sy is tot alle dinghen goedt ende heylich. De bladers ghestooten ende ghe-

gheleydt opde quetsuren vanden hoofde / gheneſen die zeer haeſt ende doen die terſtont toeſluyten: Ende ſoo veel te ſtercker / iſt dat ghy dickwils varſche daer op leght / tot dat de wonde gheneſen is.

Men ſeght oock dat de Betonie ſoo excellent goedt is / datſe door haer eracht wttreckt de ghebroken beenders. De wortels in water gheſoden tot op een derdedeel / ende metten water d'oogen gheſtoeft / gheneeſen de pijne vanden ooghen: Tſelfde doen oock de bladers gheſtooten / op tvoorhooft ende ooghen gheleydt. De groene bladers met water nat ghemaeckt / gheſtooten ende tſap wtgheperſt / ende dan daer by ghedaen Rooſe water / ſalmen laew maecken / ende inde ooren druypen / oft wolle daer mede nat maecken ende inde ooren ſteken: want het is wttermaten goedt teghen de pijnen der ooren. Een vierendeel loots met ſeſtien lepels warm waters nuchter ghedroncken / treckt nederwaerts tbloet dat duyſterheydt van gheſichte maeckt. Betonie gheten verdrijft het traenen vanden oogen / eñ maecket tgheſichte claerder. De bladers gheſtooten / met een weynich ſoudts daer by ghevoegt / emmers ſoo vele als ghy tuſſchen twee vinghers metten duym moghet vatten / maeckt daer af een rondt bolleken ende ſteket inde neuſe gaeten / tſal tbloet terſtont ſtelpen.

Betonie in ouden wijñ oft azijn gheſoden tot op een derdedeel / ende daer mede ghegorgelt / verdrijft den tantſweere. Een vierendeel loots Betonie met acht lepels laew waters inghenomen / is zeer goedt den ghenen die etter ſpouwen / pijne op de borſt hebben ende zeer cordt van aeſſem zijn.

Drye vierendeel loots cleyne gheſtooten met honich ghemengt / is zeer goedt den ghenen die wtdrooghen ende etterachtighe fluymen ſpouwen / alle daghe nuchter ingheſwolghen

Een half loot Betonien drye daghen achter een gheten oft met coudt water ghedroncken / is een ſonderlinghe remedie teghen de pijne vande maghe. Drye vierendeel loots met twelf lepels ouden wijn / ende 27. peper-coren gheſtooten ende warm ghemaeckt nuchter ghedroncken / is zeer goedt teghen de pijne inde ſyde. Drye vierendeel loots met ontrent een half huyperken zeer goeden wijn ende 17. peper coren gheſtooten / laew nuchter inghenomen / is zeer goedt teghen de pijne inde lendenen. Een vierendeel loots met warm water nuchter inghenomen is zeer goedt teghen de pijne inden buyck: Maer deſe compoſitie ſal alleene dienen den ghenẽ die pijne hebben inden buyck wt gheen raewheydt voorts comende. Betonie met harden wijn inghenomen is goedt teghen de colica. Twee oncen met honich ghemengt ende neghen daghen achter een inghenomen / is zeer goedt teghen den hoeſt. Betonie een half loot / Weghebree een vierendeel loots met warm water inghegheuen als de cortſe aencomt / is zeer goedt teghen de daghelickſche cortſen.

Betonie ende Poleye van elcks een half vierendeel loots met warm water inghegheuen als de cortſe aencomt / gheneeſt de derde cortſe.

Drye vierendeel loots / ende een once honich / ghemengt met een half huyperken warm waters / ende ghedroncken eer dat de cortſe aencomt / gheneeſt wonderlick de vierde cortſe.

Betonie een half once / wortel van Peterſelie een vierendeel loots / laet de Peterſelie wortels ſieden in een pinte waters tot opde helft / daer nae doeter by de Betonie ende gheuet te drincken / tſal de pijne vande blaſe ten eeuwighen daghe gheneſen. Drye vierendeel loots met Squille azijn / ende een once honich / met onderhalf huyperken warm waters ghemengt / eñ ghedroncken / is zeer goedt teghen tgraveele. Een half loot met half water ende half harden wijn inghenomen / teghen dat de cortſe aencoemt / gheneeſt die. Betonie inghenomen hebbende van te voren / en ſal niet dronckẽ worden. Een vierendeel loots met warm water inghenomen is goedt teghen t'gheſwil Carbunculus ghenoemt. Een once met een huyperken wijns drye daghen vervolghens ghedroncken is zeer goedt teghen de crauwage. Een vierendeel loots met Azijn-honich ingenomen is zeer goedt den ghenen die moede ghegaen zijn. Drye vierendeel loots met een once honich geſoden tot datſe hart worden / ende dan vier ballekens daer af ghemaeckt / is zeer goedt inghenomen den ghenen die gheen ſpijſe in tlijf en connen houden / alle daghe een vande ſelfde ballekens met warm water.

Drye vierendeel loots met een half huyperken wijns terſtondt inghenomen nae datmen verghift heeft gheten / ſal tſelfde doen wtworpen ende ouergheuen. Betonie gheſtooten eñ ballekens daer af ghemaeckt / doet die inde fiſtel met wat ſouts / ende verbindtſe / tſal die ſuyueren ende gheneſen.

De bladers ende wortels in water gheſoden tot op een derdendeel / ende ghedronckẽ / oock de Betonie alleene gheſtooten ende op tfleirſijn gheleyt / verſoet wt der maten zeere de pijne.

Galen. Betonie heeft een doorſnijdende cracht / ghelijck de ſmaecke wtwijſt / want de bladers zijn bitterachtich ende een weynich ſcherp / dwelcke oock particulierlick bewijſt haer merckelicke werckinghe. Want ſy breeckt de ſteenen inde nieren / ende ſuyuert ende reynicht de looſe / borſt ende Leuer.

Plin. De wortel vande Betonie doet ghemackelick braecken ghelijck den Elleborus doet / alſmen daer af een loot inneemt met Maleueſeye oft Hypocras: maer Hyſſope gheſtooten met honich is nutter / alſmen heeft van te voren inghenomen Kerſſe oft Irio, Molemonium een half dragme ſwaer. De Pſyllia hebben oock melckachtich ſap / dwelcke dicke gheworden zijnde tot een Gomme /

wordt inghenomen met honich een loot swaer/ ende treckt principalick wegh de cholerike humeuri. Wederom soo benemen d'overgheuen wilde Comijn ende Betonie poeder met ghesuyckert water. Oock Weghebree ghesoden ghelijckmen de koolen doet.

S. Anteunis-cruydt/ oft Beeck-schuym. In Latijn/ Betonica aquatica Septentrionalium: oft oock is Clymenum van Dioscorides? ende is Galiopsis oft Scrophularia altera van Dodonæus, oft Clymenon van Turnerus. Van Soliman, Sesamoides minus forte: ende is Terpētaria D. I. Verdilft, om de ghelijcke cracht vandē Termentijn. Tragus heettet Ocimastrum alterum. In Hoochduytsch/ Braunwurtz oder Nachtschatt. In Engelsch/ Water Betony.

Speen-cruydt/ oft Helm-cruydt om de bloemen die ghelijck Helmkens zijn. In Latijn/ Scrophularia maior, van sommighe Millemorbia, Ficaria, Ferraria, oft Castrangula vā Fuchsius, Cordus ende Dodonæus, Galiopsis. In Hoochduytsch/ Braunwurtz/ Sauwurtz en grosz Feigwartzen kraut. In Franchois/ Grande Scrofulaire. In Italiaensch/ Scrofolaria. In Engelsch/ Browne wurte/ and Mourron grasse.

Al ist dat den naem vanden vermaerden Coninck Clymenon ghegheuen is den cruyde in Franchois gheheeten Toute saine, van dwelcke wy op een ander plaetse breeder gheschreuen hebben, soo heeft nochtans dit/ d'welck ghehouden is gheweest voor Clymenon, en soo zeere vermaert soo wel door d'experientien vanden Chirurgien Vigo/ als door opinie van anderen/ hier moeten by ghevoegt zijn. Want de selfde Vigo prijst dese plante wtter maten zeere/ende seght datse van selfs groeyet ontrent Genua/ waer dat hy borgher was/ aende fonteyne Labreuadore/oft wateringhe en dranck e vande peerden. Dese plante groeyet gheerne soo wel als de Betonie op lommerachtighe coude plaetsen/ maer meer in natte water vooren ende cantē vande grachten/ de welcke van dese plante vol zijn principalick in Normandie Nederlandt ende Enghellandt: Waerom datse Water-Betonie gheheeten wordt vanden Enghelschen. Sy heeft eenen viercanten bruynen stele van twee cubitus hooghe/ die gheknoopt/ hol ende recht opgaende is/ dicke/ die vande Betonie ghelijckende. De bladers zijn doncker-groen/ van canten/ ghedaente ende keruen die vande Betonie oft Helm-cruydt ghelijck/ maer meerder: bouen int opperste vanden stele zijn eenighe syde scheuten met doncker bruyn-roode bloemen/ van fatsoen ghelijck cleyn helmkens/ nae de welcke voorts comt cleyn saeyken in flesfkens/ die vande Blattaria of purper Vingherhoet-cruydt ghelijck. De wortel is bruyn ende zeer saselachtich. D'wordt oock hedens daegs voor Clymenon ghehouden een sim

excellen-

excellente crachten/ende wordt ghemengt met Wond-cruyden ende die dienende zijn tot quade verouderde vuyle sweeringhen die vol zeer quade humeuren ende pijne zijn. Dē ghemeynen hoop vande Chirurgiens maecken daer af suyuerende saluen / ende legghen de bladers op de schenen oft beenen daer wel af gheten is.

Cleyn water Betonie oft S. Anthonis cruydt.

De zeer gheleerde D. Thomas Penne tot Londen ende Jan Mouton te Dornick hadden in henlieder houen een ander soorte die viermael minder was.

H. Bock isaedt ghestooten ende met honich ghemengt ghelijck een plaester op twoorhooft gheleydt/ benemet loopen vandē ooghen. Tsap vanden cruyde met Solpher ende Salpeter ghemengt/ende in d'oore ghedaen/ neemt wech de pijne vanden ooren.

Clymenum.

Dioscorides. Wt de gheheele plante met de wortel wordt een sap ghedruckt/ dwelcke zeer goedt is teghen tbloetspouwen ghedroncken: Tstopt oock vercoelende den buyckloop ende den rooden vloet vande vrouwen: Oock stelpet tbloeyen wtter neuse. De bladers oft schellen gheleydt op versche wonden/ doen die sluyten. Cracht.

Speen-cruydt oft Helm-cruydt.

De ghene die de laetstvoorseyde Betonie kent/ moet oock kennen dit Speen-cruydt oft Helmcruydt/ want sy zijn malcander zeer ghelijck / maer de wortel heeft veel knobbels ende knoppen ghelijck wratten die vanden Smeerwortel oft Alabastrites Corallina ghelijck/wit/ vast/ clierachtich/ onghefatsoneert onder den rusch vander eerden haer wtstreckende/ waer door dat somtijdts/ iae de gheschickste Herbaristen int plucken deen voor dander nemen. Nochtans heeft de se lanckachtighe bladers/ ende groeyet van selfs in bosschen eñ vochte/ doncker/ ende bergachtighe foreesten. Dese is oock heeter dan eenighe van beyde de Betonien/ende bequamer tot de bloetsweeren / vuyle gaten/ stinckende seericheden/Canckers/ende voorts-etende sweeren. Daer en bouen soo ist zeer goedt gheleyt op herde gheswillen die van coude humeuren vergadert zijn / oft op hert vleesch daer perikel is vanden Cancker/want verdrijuende ende saechtmaeckende salt die helpen.

Serratula.

Serratula groeyet oock zeer geerne/ maer ouervloedigher inde boschē ende dellende plaetsen van Piemont/ oft inde Noordtcontreye vā Engellādt ende Normandie: de welcke oock vanden ouders heeft vergheten gheweest/ende om de aerdige kerfkens vande wtterste canten vande bladers in Latijn Serratula ghenoemt is: Maer de bladers zijn eens-deels van groenheydt / glatheydt ende kerfkens die vande Betonie ghelijck / ende eens-deels sonder kerfuen / maer gheschaert / ghelijckmen siet aende Scabiose. De bloemen zijn bruyn-roodt/ voorts-comende wt scubachtighe horkens die vande Iacea ghelijck/ zeer den smaecke hebbende vande Betonie oft gulden Roede / wt de welcke dat sy int eerste wtspruyten niet lichtelick onderscheyden en wordt/ende groeyē oock onder een inde selfde boschachtighe plaetsen / ghelijck sy oock hebben de selfde crachten in wonden ende ghescheurtheydt te ghenesen.

Verbenæ, Ysercruydt oft Yserhert.

Dit cruydt heeft in Griecks met eenen heerlickē naem te wetē Hiera, soo veel te seggen/ als eē weerdich/heylich ende reynmaeckende cruydt/ ghenoemt gheweest: want men ghebruyckte de Verbenen soo wel inde ceremonien van pays als vā oorloghe om te vaeghen d'autaren van Jupiter: waer af dat eē den naem Verbena ghecreghen heeft dan vā Herbena.

Verbene / Ysercruydt oft Yserhert. In Griecks/ Peristereon en Hiera Botane. In Latijn/Communis Verbena ende Sacra recta. In Hooch-duytsch/ Eisernkraut/ en Eisenhart. In Franchois/Verueine. In Italiaensch/ Verminacola, Berbena en Berbenaca. In Spaensch/Verbena. In Enghelsch/ Vervayne.

Cleyn Spaensch Ysercruydt. In Latijn/ Sacra Verbena Hispanica minor, oft oock is Peristereon van Dioscorides? en is Verbenaca supina Clusij.

bena. Desen naem heeft het oock noch ter tijdt behouden emmers met cleyne veranderinghe by tghemeyn volcxken van Italien/Vranckerijck/Nederlandt ende Engellandt/die dat Verbene heeten/door eenighe sotte persuasie: Want sommighe wtsinnige vryers ende rasende tooueressen seghen/dat een sonderlinghe cracht heeft om yemandt tot liefde te verwecken/ende om te beletten eenighe grouwelicke dinghen ende naeckende schaerden: Welcke boosheden ende godloosheden wy ouer lanck hebben hooren verhaelen/ende daer mede ghespot. Wy en ghelooven oock niet dat dese recht opgroeyēde Verbene oft eenich ander cruydt dat recht opwasset/ beter soude zijn inde eerste/ tweede/ derde oft vierde qualiteyten/ dan zijn moghen de Betonie/Claer-ooge/ Roosmareyn/ Stœchas ende derghelijcke planten. Dit Ysercruydt groeyet ouer al aen de canten vande weghen ende dorpen/ oock op pleynen inde steden hebbende groene bladers met cleyne schaerden ende bot/ dieper dan die Eycke bladers/ende die vanden Cruys-cruydt oft Scabiose ghelijck. De taeckskens ende stelen zijn dunne/cantachtich/glat ende meer dan eenen cubitus hooghe / voorts-brenghende blaeuwachtighe bloemkens/minder dan die vande Calaminthe: maer de wortel is lanck ende saselachtich.

Cleyn Spaensch Ysercruydt.

Dit Ysercruydt heeft veel dunne ligghende steelkens van drye palmen ende eenen voet lanck/ groeyende inde Nederlandtsche houen/daer ick dat aldereerst ghesien hebbe/ te weten tot Doornick inden hof van Jan Mouton / ende daer nae tot Antwerpen inden hof van Peeter van Coudenbergh beyde zeer gheschickte Apotekers ende excellente Herbaristen. Van fatsoen ende ghedaente tghemeyne Ysercruydt niet zeer ongelijck/maer dieper ghekerft oft gheschaert. De bloemkens waeren oock die vanden anderen ghelijck / maer alle de reste was minder: oock waeren veel minder de bladers ende bloemen. Dese Verbene is in Nederlandt ghewonnen van Spaensch saedt door toedoen

deen van Heer C. Clusius/ waer dat iaerlicks van selfs inde voorseyde hoven van sijn eygen saedt weder wtspruyt.

Diosc. De bladers met de wortel van Yserhert met wijn ghedroncken zijn zeer goedt teghē de beten vande fenijnige ghedierten/ oock van buyten daer op geleyt. De bladers een vierendeel loots swaer met half soo veel wieroocks/ ende met ouden wijn veertich daghen nuchter ghedroncken/ ghenesen de Geelsucht. De selue bladers minderen d'oude gheswillen ende versoeten de pijnen vande hittighe aposteumien/ ende suyueren de veruuylde sweeringhen daer op gheleyt. *Cracht.*

Tgheheel cruydt in wijn ghesoden is goedt teghen de quade ende voorts etende sweeringhen des monts ende der amandelen/ alsmen daer mede gorgelt ende den mont spoelt. Men segt dat water daer in dat gheleghen heeft/ d'eetcamer daer mede besproeyt zijnde/ tgheselschap blijde ende vroolick maeckt. Idem Plinius. Teghen de derde cortse wordt inghegheuen het derde knoopken met de bladers die daer rondsomme staen vander aerden af te rekenen: ende twierde teghen de vierde cortse.

Verbena wordt gheheeten Heylich cruydt / om dat zeere ghepresen wordt tot medicijnen teghen tfenijn ende toouerijen. Gal. Ysercruydt heeft een soo zeer drooghende cracht/ dat de wondē toeheylt. Aëtius. De rechte Verbene/ ghetuyght Archigenes, is een sonderlinghe remedie teghen den hooftsweere/ alsmen daer af een cransken op thooft draeght/ oft datse gestooten wordt met azijn ende olie van Roosen/ ende op thooft gheleydt wordt/ oft in olie ghesoden/ ende thooft daer mede gestreken. Jae sy en stillet niet alleene de pijnen vanden hoofde/ maer belettet wtvallen vanden hayre.

D'water daer de wortel in heeft ghesoden gheweest/ warm inden mont ghehouden / versoet den tantsweere/ ende maeckt de loterende tanden vast/ iae gheneest de sweeringhen des monts.

De wortels half ghestooten oft gheplettert / in water tot op de helft ghesoden/ ende vijf daghen lanck daer af ghedroncken / is een sonderlinghe remedie bevonden teghen colica ende crimpsel des buycks. Verbene met honich inghenomen is goedt teghen tgraveele/ ende beghinnende melaetsheydt. Verbene wordt oock ghebruyckt teghen de vallende sieckte / ende teghen de daghelijcksche ende vierde cortse. De selfde wordt in wijn ghesoden ende inghegheuen teghen tsleirsijn ende Sciatica. Plin. Sethus. Verbene gheneest alle d'inghewandt/ sijden/ loose/ leuer eñ borst/ maer eyghentlick de loose / ende de ghene die vlceratie in de longher hebben. Apuleus. De wortel aenden hals ghehanghen is een sonderlinghe hulpe teghen de clieren ende harde gheswillen inden hals. Verbene ghestooten is een sonderlinghe medicijne teghen de quade seericheden ende sweeringhe ontrent den ooren/ daer op gheleydt zijnde. Tsap met wijn / honich ende water ghemenget ende daer nae tsamen ghesoden is zeer goedt ghedroncken den ghenen die de aders verhart hebben ende gheen spijse en nemen/ ende sullen terstondt ghenesen zijn. Yserhert gheplucht alst Solstitium oft Son-standt is/ ende tot poeder ghestooten/ is zeer goedt inghenomen teghen de pijne vande leuer/ te weten den ghenen die sterck is vijf lepels met drye croesen zeer goeden wijn/ ende den anderen nae dat sy sterck zijn. De wortel ghestooten ende met goeden soeten wijn laeuw inghegheuen/ is sonderlinghe goedt teghen tgraveele / iae niet alleene den ghenen die tgraveele hebben/ maer brenght oock terstondt wt / al tghene dat beledt water te maecken. Een cransken ghemaeckt van dit cruydt ende op thooft gheleydt/ neemt wegh de pijne vanden hoofde. Teghen den bete van eenen dullen hondt/ oft alsmen vreese heeft van het water nae den bete vanden rasenden hondt / salmen Ysercruydt legghen op de wonde ende oock terwe corens inde wonde steken / tot datse door de vochticheydt ghe swollen zijnde die vollen/ dan worpt die den hinnen/ ende ist dat sy die niet en willen eten/ soo worpt hen insghelijcks ander terwe corens/ ende ist dat sy alsoo beghinnen t'eten/ soo ist een teecken dattet perikel weech is. Om te ghenesen versche wonden/ salmen de bladers met boter ghestooten opde wonde legghen. Tegen den bete van slangen oft fenijnige gedierten/ salmen nemen tacxkens vande cleyne Verbene in wijn ghesoden ende ghestooten / de welcke gheleyt zijnde op de quetsuere: ist datmen gheen gat en siet ende datter gheswil is / sal die ten eersten openen / daer nae de huyt quetsen/ ende dan de selue rouw eñ onghesodē met honich ghestooten op de quetsuere geleyt worden/ tot datse ghenesen is / d'welcke haest gheschiedt. Bladers van Verbene een vierendeel loots ende half soo veel Nardus met sap vande bladers vande * Lacke ende een weynich ghestooten Myrrhe met iiij. en half oncen waters inghegheuen/ verdrijuen de Geelsucht.

Ick meyne dat Apuleius meynt ons Gũmi Lacca, welcke men ghebruyckt teghen de geelsucht.

Cleyn Scabiose.

Den ghenen die scherp ouerlegt de beschrijuinghe vande Verbene/ ende oock van dese Columbaria, blijckt claerlick datse behooren in ghedaente/ crachten/ ende naem onderscheyden te zijn: hoe wel dat Plinius om der cortheydt wille andersins schijnt te willen segghen/ ende die beyde tsamen te begrijpen. Want behaluen dat dese wt een enckel wortel eenen stele voorts brengt van drye palmen hooghe / wt de welcke spruyten wittachtighe bladers die ghekerft zijn / ende datse groeyende is van selfs op waterachtighe gronden: soo seghtmen datse heeft verscheyden crachten / in dien

sy

Cleyn Scabiose / oft oock is in Griecks Peristereon gheheeten. In Latijn/ Scabiosa minor, oft Columbaria outrent een spanne hooghe / groeyende in vochtighe plaetsen : drooghende ende tsamentreckende/ soo daenighe als Ægineta vermaent.

Groote Scabiose. In Latijn/ Scabiosa maior satorum, vulgatior. Oft oock is de Psora van - ëtius? In Hoochduytsch/ Apostemkraut/ ende Grinderkraut. In Frāchois/ Scabieuse. In Italiaensch/ eñ Spaensch Scabiosa. In Engelsch/ Scabius.

sy gheen contrarie en besit. Dese / als Dioscorides oock schijnt te willen segghen / drooghende ende tsamentreckende gheneest dwilt vier ende vervuylde sweeringhen: heylet de wonden ende doet die sluyten : ten laetsten soo maeckise de moeder vry van pijnen/ waer door dat een heeft ghemeynt datse bequamelicker behoorde ghenoemt te wesen Matricaria , dan Columbaria nae de Duyuen. Want Verbene oft Iserhert/ en versuet niet alleene die oude flegmatijcke gheswillen / maer breeckt ende verdrooght oock de vuyle schorssen vanden amandelen inden mont/ te weten door een verwarmende cracht/ door de welcke/ als Galenus seght/ sy zeer goedt is teghen de flegmatijcke ghebreken des hoofts/ ende pijnē die gaen eñ wedercomen: Oock en groeyet dese rechte Verbene niet op vochtighe plaetsen/ maer wel die Columbaria genoemt wordt/ als de ghene daer de Duyuen geerne by vlieghen ende by sitten/ dwelcke sy gheensins en doen byde rechte Verbene/ de welcke wt ander oorsaecke schijnt Peristereon gheheeten te wesen. Want wy hebben dickwils onsen meester Rondellet die veel ghelesen ende gae gheslagen heeft/ hooren segghen in sijne lessen/ dat de rechte Verbene niet en wordt gheheeten Peristereon om der Duyuen wille de welcke gheen Isercruyden en eten oft daer behaghen in en hebben: maer eer Peristereon ghenoemt is / om datse byde duyuecoten opde mesthoopen geerne is groeyende ende voorts comende . De selfde Rondellet verwonderde hem oock vande slechte ende sober wtlegghinghen van Matthiolus , dat hy niet ghemerckt en hadde dat dese beter behoorde ghenoemt te worden ligghende oft neer Verbene, ende d'ander recht opwassende Verbene : ende dat hy die niet en hadde onderscheyden met veel rechte opgaende tacxskens van eenen cubitus hooghe ende cantachtich / voorts brenghende graeuachtige bladers die vander Eycke ghelijck. Ende hoe wel dat hem kennelick was / dat meer ander planten van ander by ghebrocht waren/ maer alle ghelijck euen onseker/ voor cleyne Verbene/ ghelijck als is de groote Gamandree/ ende een cruydt in Italie geheeten Columbina met de bloeme vanden Seuegroen/ ende meer ander: nochtans door gheraedsel vande ghedaente ende crachten/ soo meynde

hy dat

by dat de cleyne Verbene Columbaria was / te weten de ghene die de cleynste ghenoemt is / ende naerder comt dan alle dander Scabiosen der cleynder Verbenen. Want sy heeft de bladers vande Verbene / maer bouē dieper ghekerft ende gheschaert / nochtans dien ghelijckende eñ op d'ander syde witachtich / op d'eerde ghespreydt breeder eñ min ghekerft. Meestendeel crijgtse eenen recht opgaenden dunnen stele van eenen voet oft cubitus hooghe bouen wtghedeylt in rechte scheuten / waer aen dat groeyen lustighe ronde bloemen / witten graeu-blaeu siende / die vanden Duuels bete ghelijck. T'saedt is plat: De wortel is cleyne soo groot als eenen cleynen vingher / ende een weynich saselachtich. Dit cruydt groeyet zeer vele tot Montpelliers aen tbeeckskén by S. Gillis poorte / ende in Languedoc aende canten vande velden. Wy hebben die oock ghesien int ghebergte Apennin van Bologne. De selfde groeyet oock in sommighe houen van Enghellandt ende Nederlandt.

Dese plante wordt vele ghebruyckt vande Apotekers van Montpelliers / midts ghebreck vande groote Scabiose / niet alleen om de vuyle waterichevdt van tbloet wt te brenghen ende te suyueren / ende de borst met de Loose te ontlasten vande fleumaticke humeuren ende vergaderinghen / maer oock om te beletten ende wederstaen de quade schorftheden ende zeericheydt / ende oock de vuyle schelferinghen: Desghelijcks oock met azijn daer Grijsecom in ghesoden heeft / de witte seericheydt / dwildt vier / ieucksel / ende mismaeckte schorftheydt vandet huyt: Alle welcke gauen Dioscorides meest heeft toe gheschreuen der Verbenen / Columbaria gheheeten: ende wy hebben de selfde verhaelt / op dat indien den leser niet en behaeghde het gheraedtsel van soo gheleerden mā / noch oock onse cleyne wtlegghinghe: dat hem ten minsten soude aengenaem zijn de zeer groote nuttelickheydt van dese plante. Tquaet wit seer wordt afghewasschen met looghe daer Scabiose in ghesoden heeft: H. Bock ghebruycket sap. Crachten.

Groote Scabiose.

Hoe wel dat de naem van Scabiose soude moghen veel planten toeghevoeght worden / soo wel als den Psora van Aëtius, ghelijck de Iacea, Duyuels bete / die van ghedaente ende crachtē ghelijck zijn: soo en ist nochtans niet te vergheefs / dat tghemeyn volck dese Scabiose alsoo gheheeten heeft Dwelcke my te meer doet duncken dat eenighe van desen de Psora is van Aëtius, hoe wel dat mijns wetens nerghens byden ouders beschreuen en is. Maer de groote Scabiose is van eenen yeghelicken soo zeer bekent / datse gheen beschrijuinghe van doen en heeft. Sy is van ghedaente de voorgaende ghelijck / maer breeder van bladers / de welcke bruyn zijn / hayrich / op der aerden wtghespreydt ende ligghende / oock zijn die dieper ghekerft / ende soo zeere de Verbene niet gelijckende als der grooter Valerianen. De wortel is enckel ende lanckachtich / meestendeel maer eenen enckelen stele voorts-brenghende van eenen cubitus oft onderhalf hooghe / ende eenen hayrighen crans van bloemen / de welcke purperblaeuw zijn. Dese plante groeyet gheirne int coren / grasachtighe ende nederdellende plaetsen.

Dese Scabiose is zeer goedt tot de selfde dinghen daer de voorgaende goet toe is / ende een goede medicijne der herten / leuer ende inghewandt. Sap vande groote ghemeyne Scabiose tghewichte van drye oft vier oncen ghedroncken met twee scrupulen Methridaet oft Venetsche Theriakel / verweckende tot sweeten / verdrijft de doodtlicke ende pestilentiale cortsen. Scabiose ghestooten suyuert ende neemt wech alle mismaeckheydt vander huyt ende scheurftheydt / daer op gheleyt. Cracht.

Schaeps Scabiose.

De Schaeps Scabiose is een weynich de groote Scabiose min ghelijck: dan sy is d'alderecleynste / die ghehouden wordt voor de cleynste Verbene. Dese groeyet grooter ende schoonder aende canten vande velden vande landen Noordtwaerts gheleghen / dan inde heete landen. De wortel is cleyne ende enckel / voorts-brenghende eenen stele van eenen cubitus hooghe / ghedeylt in sijde scheuten. De bladers zijn die vande wilde Kersse oft Hanecammekens ghelijck / een weynich ghekerft. De bloemkens zijn purperachtich die vande groote Scabiose oft Globularia ghelijck.

Ontrent Loeuen draeghtse witte bloemen. Diuersheyt.

Acker-Scabiose.

Dese wordt in Brabandt / Vranckerijck ende Engellandt gevonden inde coren velden ende aen de canten van de saey-landen. De stele is enckel opgaende ende dunne / eenen cubitus oft onderhaluen hooghe / voorts brenghende een schoone wijde purper-blaeu bloeme. De bladers staen twee eñ twee aen den stele met tusschenspatien wel diep ghehackelt.

Grootste Bergh-Scabiose.

Dese veel schoonder ende grooter Scabiose haeren oorspronck hebbende wtten ghebergten Iura ende Saleua heeft ons medeghedeylt ons sonderlinghe vrient D. Penneus, eñ heeft aldereerst inden hof van onsen vrient Morgaen tot Londen desen somer voorts ghebrocht zeer aerdige graeu

 blaeuwe

Schaeps Scabiose. In Latijn/Scabiosa media.

Acker-Scabiose. In Latijn/Scabiosa altera campestris siue segetum & satorum.

Grootste Bergh-Scabiose. In Latijn/Scabiosa Alpina maxima.

Roode Oosterijcksche Scabiose. In Latijn/Scabiosa rubra Austriaca.

blaewe bloemen ghelijck een syde wolle met veel draeykens; becleedende stekende bollekens die vande Caerden ghelijck/maer ronder ende minder zeer lustich om sien/ twee mael meerder dan die vande ghemeyne Scabiose. De bladers waren oock die vande Scabiose ghelijck/maer noch eens soo breet ende dieper ghekerft/die vande groote Nederlandtsche Santorie ghelijck/ ende bycants soo groot/ groeyende aen veel stelen van twee ende drye cubitus hooghe van beneden af cantachtich/ghedeylt in veel syde scheuten/ staende van malcander met ghelijcke tusschen-spacien/ aen elck beghinsel van de syde scheuten hebbende een wtpulende holheyt die den dau is ontfanghende/ opde maniere van de Caerden. Van smaecke is sy den anderen zeer ghelijck. Hedens-dags is sy zeer vermenichfuldicht inde Nederlandtsche houen.

Roode Oostenrijckscke Scabiose.

Mijn heeren vander Delf ende Brancion hebben eerst dese ghewonnen van saedt het welcke Clusius van Weenen overghesonden hadde. De bloemen zijn roodt van ghedaente ende fatsoen van ghemeyne acker-Scabiose / ghelijck oock tsaedt ende tackskens/ maer de bladeren zijn die van de Virga pastoris niet ongheliijck. De wortel is gheueselt ghelijck de Duuels bete. De bloemen dueren langhe/vercierende de houen vanden cruydt-lief hebbers.

Bergh-Scabiose vande heete landen. In Latijn/ Montana Scabiosa calidarum regionum.

Scabiose met kinderkens. In Latijn/Scabiosa prolifera.

Dese Scabiose groeyet geerne op hoeuels oft bergskens vande warme landen/ ghelijck in Piemont by Rivoli / ende in Languedoc/ waer datse Berg-Scabiose vande Herbaristen gheheeten wordt/de welcke heeft smalder ende witter bladers die een weynich hayrich zijn ende niet soo diepe ghekerft oft gheschaert/staende beneden aen d'onderste vanden stele die vande cleyne Verbene oft ghemeyne Scabiose ghelijckende/ maer d'opperste die aende syde tackskens staen/zijn minder ende dieper ghekerft. De bloemen gheeftse in Wedemaendt/ Hoymaendt / Oogstmaendt ende Sep-

 tember/

tember/ de welcke witachtich zijn die vāde cleyne Scabiose oft Iacea ghelijck aen bollekens schelle wijs tsamenghebonden/ nae de welcke dat volght zeer veel bruyn saedts / dien vande groote Clavieren ghelijck / in zeer aerdighe velachtighe huyskens ligghende in enghe vouwen van cleyne welfselkens.

Scabiose met kinderkens.

Wy hebben altemets inde houen vande cruydt-lief hebbers van Nederlandt ghehadt van wtlandtsch saedt een Scabiose diese kinderkens ghenoemt hebben/om dat wt de bloemen veel andere bloemkens van onder wtspruyten op langhe steelkens. De stam is van eenen oft onderhaluen cubitus hooghe/ ende de diep ghehackelde bladeren/ bloemen/ saedt ende wortelen zijn de Berg-Scabiose van heete landen niet onghelijck.

Groote Spaensche Scabiose met witte bloemen. In Latijn/ Scabiosa maior Hispanica flore albo.

Het is eenen tijdt gheleden dat ick sach inde Herbaristen houen van Nederlandt een soorte van Scabiose die veel meerder gheschaerde bladers hadde/ die malscher/ dicker / sapachtich ende Pareye groen waren met stelē ende bloemen die twee mael meerder warē/ van de welcke tzeer aerdich saedt hier ende daer ghevonden in Nederlandt ghebrocht wordt metten blaeuwen rosijn. Dese Scabiose is daer een Somer plante veel groeyende by Salamanca inde wijngaerden ende aende canten vande velden.

Wtlandtsche Scabiose.

Dese vremde ende luttel ghevonden Scabiose en is oock gheensins te verachten/ de welcke tot noch toe van niemandt en is beschreuen geweest. Want sy wordt luttel ghesien / oock en hebbe ick die hier te lande nerghens ghesien dan inden zeer lustighē eñ van sonderlinghe cruyden wel ghestoffeerden hof van Heere Jan Boisot/ door wiens goedtwillicheydt ick die ghepluckt hebbe bloeyende met haer tackskens / de welcke wy nu hebben groeyende ende wtghecomen inden hof vanden zeer ghesickten ende ghetrouwen Apoteker van Antwerpē Willem Driesch/ de ghedaente ende scheuten hebbende die vande roode Valeriane ghelijck : maer de bloemen ende tsaedt zijn dien vande Spaensche Scabiose niet onghelijck.

Alderminste Bergh-Scabiose.

Ick soude dese alderminste Berg-Scabiose ghestelt hebben voor cleyne Verbene / ten waere datse groeyende waere op crijtberghen ende onghebouwede plaetsen. Want sy heeft luttel steelkēs van onderhalue palme oft eenen voet hooghe/ meest smalachtighe bladers beneden hebbende / van grootte tusschen die vande Sesamoides ende minste Scabiose . De bloemen zijn bleeck peirsch/ wt schubachtighe hoykens voorts-comende een van beyden den anderen niet onghelijck.

Cleyne Somer Scabiose. Scabiosa æstiua minor.

Dese Scabiose heeft gheschaerde bladers/die vande Scabiose oft Rakette ghelijck. De bloeme is blaeuw/die vande ghemeyne Scabiose niet onghelijck / met lanckachtighe groene baerdekens vā onderhaluen duym/als een sterre ghestraelt staende om de roose wille . Tsaedt light in velachtighe huyskens die aerdich ghemaeckt zijn/ghelijck dat vande groote Spaensche Scabiose . Waer door dat wy dese nu hier hebben iaerlicks groeyende van haer eyghen saedt. Onsen vriendt Jan Mouton heeft my die aldereerst mede ghedeylt.

Iacea

Welãdtsche Scabiose. In Latijn/Scabiosa peregrina.

Alderminste Bergh-Scabiose. In Latijn/Montana omnium minima.

Iacea maior: Oft oock Flos Cynaoides van Dodonæus is / oft eer een specie van diene

Iacea nigra vulgaris, est Hyosiris van Plinius seght Anguillara, oft Medium Dioscoridis van Jan Mouton/ met bladers

gande wil-
de Cico-
rye ende
hebbende pur-
pur bloe-
men / met
staerdt min-
der dan die
van wilde
Saffraen/
ende wortel
van dype
palmen
lanck. De
siecte van
eenen stock
hebbende
ende eenen
langhen
merke.
In En-
gelsch
Knapwee-
de.

Vande witte Iacea van die van Montpelliers is ghesproken int capittel vanden Ocymoides.

De cruydē Iacea ghenoemt behooren de plaetse te hebben nae de Scabiosen/ de welcke by auenture yemandt vande ionghe Grieckſche Herbariſten alſoo gheheeten heeft om het violet coleur vande bloemen/ hoe wel nochtans datſe ſchijnen alleenlick bekendt gheweeſt te hebben vande vremde oft vvtlandtſche Medicijns: de welcke ſchrijuē datſe gheen wtnemender dinck gevondē en hebben teghen gheſcheurtheden dan Iacea nigra. Voorwaer Matthiolus is verre verdoelt/ die de crachten van dit cruydt/ dien vande Penſeen ghelijck maeckt/ ende niet en heeft weten die te onderſcheyden vande Scabioſen/ vande welcke dat niet min en verſchilt/ dan Duyuels-bete vanden Scabioſen. Oock en is de ſmaecke vande Iacea niet ſoo zeer onlieflick/ met een ſuetachtighe tſamentreckinghe/ maer de drooghte is veel crachtigher ſonder byeants eenighe warmte. Niettemin hem heeft bedroghen de naem Iacea/ dien beyde deſe cruyden ghemeyn hebben. Maer de Penſeen ſoude ick lieuer heeten Iacea tricolor. Voorts dē ghene die ſeggē willen dat deſe plante is Hyoſcis van Plinius, die zijn te verdraghen/ hoe wel dat ſy meer acht nemen op het gheraedtſel vande crachten dan vande ghedaente/ ghemerckt dat die met alle beyde ouer een comende/ ſoude moeten (ſeght Plinius) de Cichoreye ghelijck zijn/ maer minder ende rouwer int aentaſten: ende gheſtooten zijnde de wonden zeer wel gheneeſt. Maer hoe wel dat ſy allen deſen niet ſekers van tfatſoen by en brochten/ ſoo wyſen ſy nochtans eenich cruydt dat dergheliicke cracht heeft: Want de Cichoreyen en worden ſoo zeere niet ghepreſen tot wonden/ als doen die Iouia Seris van Plinius oft onſe Iacea, de welcke wederhādē is/ te weten wit ende ſwart die de Practiſijns ghebruycken: maer de ſwerte wordt onghelijck meer ghevonden ende is meeſt bekendt/ zeere veel groeyende in bemden ende onghebouwede plaetſen/ hebbende ſwertachtighe bladers/ die row ende ſtijf zijn/ vande wortel af gheſneden ende gheſchaert groeyende aen ſtelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn bruyn violet in buyckachtighe bollekens die ſchelferachtich zijn. Tſaedt is dien vande Corenbloemen oft Wilden Saffraen ghelijck.

Cracht. Water van Iacea inden mont ghenomen ende daer mede ghegorgelt/ gheneeſt de ſweeringhen des monts/ kele ende ſtroote/ iae alle ghebreken van dien: oock apoſteumien ende wonden.

Iacea maior.

Deſe Iacea groeyet meer inde Coren-velden dan inde bemden. In Engellandt ende Vranckerijck groeytſe ouervloedich/ ſtelen hebbende van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ de welcke becleedt zijn met veel bladers die zeer gheſchaert zijn ghelijck die vanden Hauick-cruydt/ oock heeftſe tweemael meerder/ ende bollekens ſchelferwijs ghegroeyt/ die vol draeykens zijn oft puntkens van peitſche bloemen die vande groote Coren-bloemen ghelijck. De wortel is eenen vingher dicke ende houtachtich. Het ſaedt is oock dien vanden wilden Saffraen ghelijck/ maer minder. Dit cruydt als tbeſte tot ghebruyck vande medicijne wordt inde houen van Nederlandt gheoeffent ende neerſtich verwaert/ hoe wel dat nochtans in Engellandt inde Coren-velden ontrent Couentry gheleghen ouervloedich voorts comt.

Diuerſcheydt vande groote Iacea met zeer diepe ghekerfde oft gheſchaerde bladers.

Deſe ſoorte van Iacea wordt ſomtijdts gheſien tot Mechelen ende Antwerpen inde houen met witte bloemen ende doornachtighe bollekens.

Groote gele Iacea. In Latijn, Iacea maior lutea.

Cruppende Iacea byeants ſonder ſtele. In Latijn/ Iacea pumilis, ſerpens, acaulis fermè, flore cyaneo & albo.

Groote gele Iacea.

Dese selfde wordt oock somtijdts ghevonden inde Coren-velden van Montpelliers / met fraeye gele bloemen/gheheel ghelijck die vanden wilden Carthamus in bollekens/bladers ende stelen/ wtghenomen dat sy gheheel rouwachtich is. Maer ist dat yemandt die heeft lieuer te noemen Hyoscitis van Plinius, ick wil hem daer in wel volghen.

Iacea met stekende bollekens. Iacea capitulis spinosis.

Tot Selle-neufue ende inde wijngaerden van Montpelliers daer ontrent gheleghen/wordt een ander die cleynder is ghesien van selfs groeyende/ de swerte Iacea gheheel ghelijck van wortel ende ghedaente/alleenlick dat sy soo lustich niet en is om aensien. De bloeme heeftse purperachtich/ ende somtijdts oock wit / groyende in een schubachtich ende stekende bolleken / dien vande Sterre-distel niet ongheliick.

Cruypende Iacea bycants sonder stele.

Noch selder wordt dese ghevonden ende bycants nergens dan in Languedoc/ waer datse groeyet aende cante vanden ackers / aende brugghe een mijle van Montpelliers gheleghen / opden wegh van Frontignaen/ inden selfden acker daer de studentē plochten te plucken de Phallaris. Dit cruydt heeft cleyne bladers gheschaert ghelijck die vanden Hauicks-cruydt / maer botter eñ minder schaerden/ als oock zijn de steelkens die opder eerden ghespreydt ligghen. De bloemen ende bollekens zijn die vande Coren-bloemen gheheel ghelijck/ maer schoonder peirsch / oft wit. De wortel is dicker/ ende tsaedt en is dien vanden anderen niet ongheliick.

Bergh-Iacea vā Languedoc. In Latijn/Iacea montana Narbonensis.

Groot Stœbe van Salamanca. In Latijn / Stœbe Salmantica maior Brancionis, ende d'ierste van Clusius. In Spaensch/Cabeçuela.

My heeft hier goedt ghedocht by te stellen dese nieuwe soorte van Iacea, om eenighe ghelijckenisse die sy met malcander hebben. Ick hebbe dese somtijdts ghevonden opde berghen ende hoeuels by Castel-nouo gheleghen int landt van Montpelliers : ende heeft eenen stijuen ronden stele van drye palmen oft eenen voet hooghe/ met de bladers half tusschen de gele Iacea ende de glatte Chamæleon van Theophrastus, op d'een sijde grijs ende graeuwachtich/ende een weynich rouw. De

bloemen zijn die vande Iacea oft groote Daudistel ghelijck/maer minder: De wortel is onderhalue palme lanck/dunne/ende min veselachtich/ bitter smaeckende ghelijck de Coren-bloeme.

Groote Stœbe van Salamanca.

Dit cruydt heeft d'onderste bladers half tusschen die vande Spaensche Scabiose ende ghel Circium ghelijck. De wortel is lanckworpich ende wat faselachtich. De stelen zijn eenen cubitus oft twee voeten hooghe / de welcke hen deylen in lanckachtighe steelkens daer op schubachtighe bollekens commen/ die peersche bloemen gheuen / dien vande Corenbloemen ghelijck. Tsaedt is dien vanden Wilden Saffraen ghelijck maer minder: De gheheele plante is zeer bitter van smaecke/ zeer drooghe ende tsamentreckende.

Cleyn Stœbe van Salamanca. In Latijn / Stœbe argentea Salmantica minor, Stœbe Salmantica altera Clusij.

Stœbe incana altera Cyani aut Iaceæ capitulis & flore Ptarmicæ vulgaris Herbariorum.

Dese Stœbe heeft de bladers cleynder ghesneden niet onghelijck die vande beschreuen cleynste Corenbloemkens van Montpelliers met bremachtighe tackskens / de welcke nu hier te lande is groeyende inden hof van Heer Brancion / van Spaensch saedt voorts ghecomen / waer dat se nochtans gheheel dunder eñ magherder is. De bloeme is peersch/ eñ tsaedt en is dië vande Corenbloemẽ niet ongelijck / groeyende in scubachtige siluerachtige bollekens/ die vande cleyne Ocymoides ghelijck: De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ ghedeylt in veel syde schueten. Dese plante groeyet geerne aende canten vande velden ontrent Salamanca gheleghen.

De tweede Stœbe van Clusius van deser soorten/ is ons alderminste Corenbloeme/ met tackskens die lichtelijcke boghen/ende zeer cleyne steelkens/ de welcke op vochtige plaetsen in Nederlande veel meerder ghesien wordt.

Graeuwe siluerachtighe Stœbe van Aldroandus Stœbe argentea incana Aldroandi.

Onderscheyt. Wy hebben oock ghesien door hulpe vanden gheleerden Medicijn van Dornick D. Hermes le Clerck, een ander Stœbe, die oock heeft de bladers ende stelen die vanden siluerachtighen Stœbe ghelijck / maer de tackskens teerder: oock zijn de bladers graeuw siende van dicke wolachticheyt.

Cracht

Cracht vande Stœbe.

Dioscorides. Stœbe is een wel bekent cruydt van dwelcke tsaedt ende bladers stoppen (sonder scherpheydt seght Galenus) het Roodtmelisoen. Stœbe in water ghesoden wordt ingheghe-uen teghen het Roodtmelisoen/ ende wordt oock ghedrupt inde etterachtighe ooren.

De bladers zijn zeer goedt gheleydt opde bloedtachtighe ooghē die van eenen slach soo ghewor-den zijn/ ende bedwinghen d'wtspringhen van tbloet: Tselfde seght Galenus oock.

Ægineta. Tsaedt ende bladers vande Stœbe de welcke een tsamentreckende cracht hebben/ zijn drooghe tot inden derden graedt/ waer door datse oock toeheylen zeer groote wonden.

Tsaedt ende bladers in water ghesoden/ zijn zeer goedt inghenomē teghen de crimpinghe vande dermen/ ende is goedt teghen tbloeyen/ ende etterachtighe ooren: oock helpet de ooghen die door sla-ghen bloedich zijn/ daer op gheleyt: Alle tselfde seght bycants Galenus.

Ghemeyne Ptarmica vande Herbaristen.

Dese Stœbe is der Corenbloemen ghelijcker dan de Iacea, nochtans en is sy alle beyde niet on-ghelijck/ de welcke sommighe Herbaristen hebben ghehouden voor Ptarmica, oft Niescruydt/ om den scherpen ende bitteren smaecke/ ende quaden reucke die somtijdts doet niesen. Het is luttel iae-ren gheleden dat ick alder eerst inde wijngaerden van Linguagot/ ende op dese syde vande brugghe van Selle neufue int landt van Mōtpelliers dese plante ouervloedich ghevondē hebbe/ de welcke wy nu oock sien zeer vermenichfuldicht in veel houen van Enghellandt ende Nederlandt/ veel stelen voortsbrenghende wt een harde wortel/ ende is gheheel hayrich ende graew/ bladers hebbende drye mael meerder dan die vande Gnaphalion, zeer weynich ghekerft/ van onder tot bouen zeer vele zijnde/ draghende lanckworpighe/ spitsachtighe/ dunne bollekens/ van schubbekens by een ghe-voeght/ die vande Coren-bloeme oft Iacea ghelijck met hayrighe draeykens/ van verwen wt den peirsche/ zeer bleeck.

Cleyn graeuwe Iacea met bladers vanden Olijf-boom. In Latijn/ Pusilla incana Iacea altera fo-lio Oleæ, Ptarmicæ species.

Oostenrijcksche Ptarmica. In Latijn/ Ptarmica Austriaca. Ptarmica Matthioli.

Dit

Dit vremdt cruydeken wt Syrien is de voorgaende van bloemen ende bollekens gheheel gelijck/ maer tsteelken dat een palme oft onderhalf hooghe is/ heeft min tacxkens. De bladers zijn meer/ der/ die vanden Olijfboom ghelijck ende oock graeuwer/ ende niet ghekerft. Sus daenich zijn de bollekens/ ghelijfvigher met blinckende silverachtighe schubbekens/ sonder smaecke ende gheensins bitter.

Oostenrijcksche Ptarmica.

Der ghemeyner Ptarmica en is niet ongheliijck die aerdighe wtlandtsche plante van ons Herbaristen gheheeten Oostenrijcksche Ptarmica, de welcke die houden in henlieder hoven om het zeer aerdich faitsoen vande bloeme/ van ghedaente ende verwe zeer ghelijck de cleyne Sesamoides, maer blyder van aensien/ voorts comende wt bollekens van blinckende silverachtighe schubbekens/ die tiechelwijs over malcander ligghen. De bladers zijn graew/ die vanden Olijf-boom gelijck. De steelkens zijn onderhalven voet lanck. De wortel ende alle dander/ en is den anderen niet ongheliijck. Tsaedt van desen heeft dese voorleden iaeren van Weenen in Oostenrijck in Nederlandt ghesonden aende vrienden ons vrient Clusius, van dwelcke voorts ghecomen ende ghewassen is een zeer aerdighe plante/ de welcke niet alleene den gheheelen Somer ghebloeyt heeft/ maer oock de gansche coude Winter inden zeer lustighen hof van Mijn-heere de Longastre. Jck meyne dat dit gheschiedt door het spaey saeyen.

Duyvels bete. In Latijn/ Morsus Diaboli. In Hoochduytsch/ Teuffels bitz. In Francoys/ Mors de Diable. In Engelsch/ Dewels bitt.

Jck en kan hier gheen swaericheydt ghesien om te thoonen dat dit cruydt soude wesen een vande Scabiosen/ hoe wel dat sommighe daer teghen willen segghen: Jae het is den Scabiosen soo ghelijck/ dat meestendeel voor de selfde genomen wort: Nochtans isser een merckelick onderscheydt inde wortel/ waer door dat Duvels bete ghenoemt wordt/ welcken naem de Herbaristen blijven houdende/ want ten heeft byden ouders dien naem niet. Aenghesien dan dat de wortel heeft veel dicke wtghespreydde saselinghen ende schijnt afghesneden te zijn daer de meestendeel vande saselinghen tsamen commen/ al oft die afghebeten ware van eenighen quaden gheest/ soo heeftse desen naem creghen hoe wel dat byeants tselfde inde Weghebree ghesien wordt/ waer door dat eenighe souden eer willen segghen datse dien naem heeft vande brandende cracht/ daer mede dat sy door bytende is de gheswillen inde liessche ẽn pestilentiale aposteumen Anthraces ghenoemt/ opde welcke datse met grooter lauenissen gheleyt wordt. Dese plante groeyet vele in bemden ende alle weghen/ eenen cubitus oft twee voeten hooge/ de bladers hebbende vande gemeyne Scabiose/ maer stijfver/ bruynder/ ende die beneden zijn hayrachtich/ maer boven aen d'opperste vanden stele een weynich ghekerft/ niet diepe ghesneden ghelijck die vande Scabiose. De bloemen zijn gheheel die vande Scabiose ghelijck/ maer purperbruyn/ ende droever van aensien. Men vindtse oock in dusdaenighe plaetsen als ghesey[t] is met schoon witte bladeren.

Veranderinghe.

Crachte.

Duyvels bete heeft alle de selfde crachten vande Scabiose/ ende als Dodonæus seght/ sy doet scheyden tbloedt dat in dlichaem van stooten gheronnen is.

Coren-bloemen.

De Coren bloeme is van verwe hemels blaeuw/ ende alsoo ghenoemt om datse zeer overvloedich over al groeyet int Coren/ maer sonderlinghe onder den Rogghe/ den welcken sy op sommighe

plaetsen

Coren-bloemen. In Griecks ende Latijn / Cyanos ende Cyanus vulgaris. In Hoochduytſch/Corn-blumen. In Franchois/ Blauez ende Bluetz. In Italiaenſch / Fior Campeſe ende Battiſſecula, oft Batiſoſere voor Blatiſoſere ende is Baptiſecula Tragi & Officinarũ, wãt Bladum in Barbariſche ſpraecke is alſo veel te ſeggẽ als Bled int Frãchois/ dat is Coren oft Terwe. In Engelſch/ Bleuw Bottell. Oft oock is eẽ ſpecie vã Cõdrilla?

Dobbel tamme purper Corenbloemen. In Latijn/ Cyanus flore purpureo multiplici.

plaetſen bycants verdruckt/principalick op coude grondẽ. Vande verſchillende ſoorten zijn de principaelſte de wilde eñ dobbel tãme/welcke menichderley is vã verwe/root/wit/purper/eñ dergelijcke. De wilde heeft aen eenen cantachtighen ſtele aſchverwighe ſmalle bladers ſpitſch eyndende / die aende canten wat gheſchaert zijn met ſcherpe tandekens ghelijck die vande Scabioſe oft Canckerbloemẽ: Op d'opperſte vanden ſtelen groeyen lanckworpighe rouwe gheſchelferde bollekens / waer wt dat voorts comen blaeuwe bloemen die ghemeynlick hebben ſes bladerkens / naer de welcke dat comt inden Oogſt een cantachtich ſcherp/ende lanckworpich ſaedt/ tuſſchen hayrachtich wolleken beſloten.

Deſe plante is een medeſoorte vande Condrillen ende Scabioſen /ende onſe voorvaders hebben ghehouden dat de Coren-bloeme een zeer dergheliįcke complexie ende cracht in haer hadde/eñ daerom en pleghen ſy niet ſoo quaelick die te menghen in Syrop vande Cicoreye van Guillielmus Placentinus teghen de hitten des inghewandts ende leuer: Door welcke vercoelẽde ende oock wat verdrijuende cracht ſy zeer goedt is teghen de roodtheydt der ooghen. Sy vercoelt/tſamentreckende ende drooghende ghelijck de Weghebree doet: Sy gheneeſt oock de ſmettelicke cortſen / ende is goet den ghenen die gheſcheurt ende gheborſten zijn. Cracht.

Groote tamme Coren-bloemen.

Deſe ander Coren-bloeme die in ſommighe houen van Vranckerijck ende Duytſchlandt is groeyende, en is de voorgaende niet ſoo zeer ongheliįck van bladers/dan datſe meerder/breeder/ſlapper/ ende min gheſchaert is / die vande Chriſtus-ooghen / oft cleyne Wolfs-bladeren van ſaechticheydt ende wolachticheydt meer gheliįckende: De blomen en zijn oock niet verſchillende/ dan dat ſy meerder ende ſchoonder zijn/ende purperachtich blaeuw. De wortel is langher ende ieughdigher dan die vande voorgaende.

Witte

Witte dobbel Coren-bloemen inde middel purper. In Latijn / Cyanus flore albo multiplici medio purpureus.

Groote Coren-bloemen. In Latijn/Cyanus maior: Verbasculum Tragi.

Cruppende Coren-bloeme. In Latijn/Cyanus repēs.

Cleynste cruppende Coren-bloeme. In Latijn/Cyanus minimus repens.

Dese min ghemerckte en kan gheen ander dan de Coren-bloeme oft Iacea toegheschreuen worden/maer van ghedaente ende aensien is sy dese naest meest ghelijck / de welcke niet dan gesocht zijnde ghevonden wordt/ met haer cruypende tacksken haer borghende onder themt Seseli/ ontrent Selle-neufue ende elders int landt van Montpelliers / hebbende lanckworpighe smalle bladerkẽs/ die stijf zijn met een middelmate tusschen de Lauender ende de Ptarmica vanden Herbaristen/ groeyende aen dergheliјcke teere/ranckachtighe steelkens van eenen voet oft onderhalf lanck: op elck van dien int opperste vandẽ stele comen voorts besonder draetachtighe bloemkens die vande Iacea ghelijck/van verwe verstoruen purper/wt lanckworpighe gheschelferde huyskens oft bollekens. De wortel is ghelijck eenen cleynen vingher. De gheheele plante is zeer bitter ende onlieflijck van smaecke.

Cleynste cruypende Coren-bloeme.

Dese Corenbloeme schijnt oock te wesen vande cruyden van Languedoc/ die oock niet vele ghevonden en wordt / dan op rouwe dorre gronden ontrent de galge van Montpelliers ende Nieu casteel. Dit cruydt heeft spruytende wt een houtachtighe wortel zeer tackachtighe ende wisachtighe stelẽ die dunne zijn vã eenẽ voet lanck / hartachtich/houtachtich/met veel syde scheuten/hayrich ende graeuw / ghelijck oock zijn de cleyne bladers die ghekerft zijn ghelijck die vande Corenbloeme/ oft Wilde Kersse/ oft cleyne Berg-Scabiose. De bloemen en zijn soo blyde van verwe niet als de groote/ voorts comende in gheschelferde huyskens / vier mael minder ende oock meer in ghetale dan de groote. De huyskens oft vaetkens zijn van grootte ghelijck die vande tweede Stœchas citrina. De smaecke is die vande Corenbloeme ghelijck / maer niet soo zeer bitter als die vande voorgaende. Tsaedt en is dien vanden anderen niet ongheliјck.

Cleyn Sesamoides. In Griecks/Sesamoides micron. In Latijn/Sesamoides parua Dioscoridis, met blinckende schelferachtighe bollekens vande Coren-bloeme / ende blauwe bloemen. Dodonæus houdet voor een soorte van Condrille, waer af tsaedt groeyende in bollekens dien vanden Sesamũ ende Phalarides ghelijcker is/als Dioscorides seght.

D'ander ende ierste van Dioscorides met de bladers van Ruyte/ staet by de Ruyten ende Harmel.

Seer wel mach byde Coren-bloemen ghereken worden de plante Sesamoides, alsoo gheheeten/nae onse opinie / om dat tsaedt dien vanden Sesamum ghelijck heeft ende oock het ghebruyck. Tzijn nu veel iaeren gheleden dattet oprecht min heeft bekendt gheweest den excellentẽ lesers der Vniuersiteyt vã Montpelliers Rondellet ende Assatius. Daerom ist dat ghy wel aenmercken wilt d'maecksel van dit cruydt/ghy sult sien dat de bladers geheel ghelijck zijn de cleyne Coren-bloeme/ ende vã keruinghe ende wtspruyten den Herts-horen/ maer rouwer ende meerder: de bloemen zijn ghesterret / gheheel van verwe ende oock bouen van fatsoen de Cicoreye bloeme ghelijck/ maer de schelferachtighe knopkens onder de bloeme zijn die vande effen Chamelæa van Theophrastus, oft die vande Oostenrijcksche Ptarmica niet ongheliјck. Tsaedt dat daer in light is dien vandẽ Sesamum oft cleyne Distel ghelijck. De wortel dien vanden Bocxbaert maer minder. Matthiolus met alle sijn aenhangers heeft wtten conterfeytsel oft eer door onachtsaemheydt / deser planten versiert de bollekens ende bloemen vanden Phalaris: ick en weet niet oft is door sijn faute/oft sijns medeghesellen: by auentueren het is om dat de ghene die hem de selfde gheconterfeyt ghesonden heeft / die binnen Padua van ons drooghe ontfanghen hadde. Hoe wel nochtans datse in Lombardie alsoo vele ghevonden wordt als ontrent Montpelliers op onghebouwede hoeuels / ende oock in grasachtighe plaetsen aende riuiere Lanus gheleghen.

Dioscorides. Tsaedt vande Sesamum is gout-geel eñ bitter. Het iaeght af de cholerijcke ende flegmatijcke humeuren met honich water inghenomen. De bladers nat ghemaeckt in water / doen scheyden ende verdrijuen de gheswillen ende cleyne blaerkens daer op gheleyt. Cracht:

Bocxbaert.

Om dat de bloemen vergaen in een wolachtighe haricheydt die ghelijck baerdekens is/wordt dit cruydt gheheeten Bocxbaert/met welcken naem dat oock hedens-daegs inde Apoteken zeer wel bekent is / d'welcke moet ghestelt zijn byde Coren-bloemen / Condrillen oft cleyn Sesamoides, den welcken

Bocxbaert/ eñ Joſephs bloemẽ. In Griecks/ Tragopogõ. In Latijn/ Barbula Hirci. In Hoochduytſch/ Bocksbaert. In Franchois/ Barbe de Bouc. In Spaenſch/ Barba Cabruna ende Barba de Cabron. In Engelſch/ Buckes bearde/ and Goates bearde/ or Joſephs floure.

Tſchijnt een dinck te weſen met d'Indiaenſche Salſifij de welcke de Franchoiſen eten als Suyckerpeen ghestoeft.

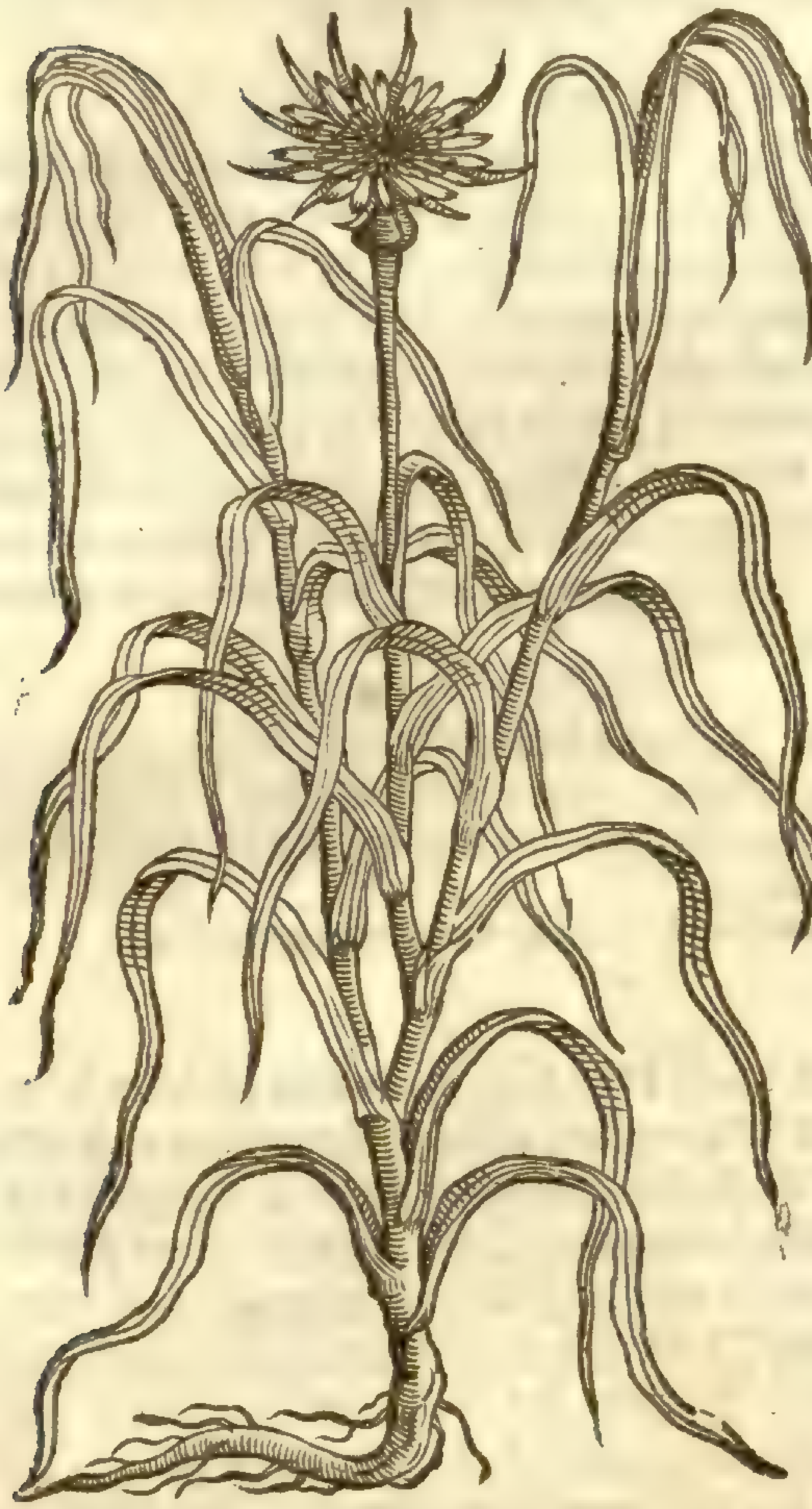

Geel Bocxbaert. In Latijn/ Tragopogon luteum.

welcken dat van ghedaenten ende crachten niet ſoo zeer ongheliјck en is. De bladers zijn die vanden Phalangium oft cleyn Seſamoides ghelijck/ maer langher/ ende de wortel als die vanden Canckerbloemen. In tbeghinſel vande Somer heeftſe gele bloemen/ oft oock verſtorvẽ purperachtich die vanden Papen-cruydt oft cleyne Seſamoides niet ongheliјck/ groeyende op d'opperſte vande ſtelẽ die eenen cubitus oft onderhalf hooghe zijn/ de welcke vergaen in een wolachtighe hayrichheydt. Deſe plante groeyet geerne inde bemden ſoo in coude als heete landen: de welcke inde houen verplant zijnde/ crycht een veranderinghe van ſchoone bloemen. Dit cruydt is vol melckachtich ſap/ d'welcke wtloopt alſt ghequetſt wordt.

Cracht. Dioſcorides. Dit cruydt is goedt om eten raew ende oock gheſoden. T'wordt van onſe houeniers noch ionck zijnde ende mals/ onder ſalaet ghedaen. Dit cruydt heeft de crachten vande Condrillen/ ende is zeer goedt teghen de heete ſteeckten ende oock de Leuer/ maghe/ nieren ende borſt. De wortelen worden gheſtooft ende gheten als ſuycker-peen.

Cleyn Bocxbaert met de bloeme vande purper-blaeuw Condrille.

Tragopogon paruum flore Condrillæ purpuro-cæruleæ.

Deſe cleyne plante van een ſpanne hooghe/ is in alder manieren den Bocxbaert ghelijck. De bloeme is die vãde Condrille ghelijck/ van coleur geel ende een weynich purperachtich. De bladers zijn graſachtich ende een palme lanck. Dit cruydt groeyet ontrent Florence ende Roome.

Scorſonera, oft Viperaria.

Deſe planten die een medeſoorte zijn vande Bocxbaerts/ wordt vande Spaeignaerts ende Italianen Scorſonero gheheeten/ vande welcke d'eene my alder eerſt heeft ghetoont mijn meeſter van

Scorsonera oft Viperaria. In Spaensch/Scorsonero.

Andere Scorsonera.

Montpelliers Assatius, op deser syden vanden staenden water teghen ouer den bergh Cetus by Frontignaen/ groeyende onder de wilde zee-Lisschen / de bladers hebbende die vanden Bocxbaert ghelijck/ maer breeder/stijf ende ghelijfuich. De stele is eenen voet ende onderhalf hooghe: Tsaedt ende bloeme zijn geel ghelijck die vanden Bocxbaert: De wortel is dicker. In Vranckerijck / Nederlandt ende Enghellandt wordet ghewonnen van Spaensch saedt.

Veranderinghe.

Matthiolus stelt de Bohemische van dese verschillende: Clusius heeft nu onlancks van Weenen in Oostenrijck ghesonden saedt vande leeghe Scorsonero, waer af de bloeme/ nae mijn onthouden/ purperachtich is.

Andere Scorsonera.

Wy hebben heden in onse houten een ander Viperaria die de ghemeyne niet zeer ongheliick en is/ dan datse wat cleynder loof schijnt te hebben: De stelen zijn ghetackt: andersins tsaedt / bloeme/ ende swarte wortel en zijn de voorgaende niet ongheliick. Mijn Vrouwe de Brimeu/Jan Coene/ ende andere hebbense in haere houen.

T'iaer vande furie is my een andere ghewesen/ die heel cleyn was van bladeren/ int hof vã het Capittel van Antwerpen ghenoemt Papen casteel.

Mijn heer de Leseluse sal corts noch ander soorten int openbaer wt laten comen/ die hy my ghecommuniceert heeft met veel andere vremde ende schoone cruyden/welcke hy vergadert heeft in Oostenrijck ende Hongherye.

Men seght/ dat dit cruydt inghenomen gheneest de beten vande aderslanghen ende een sonderlinghe medicijne is teghen alle fenijn ende peste. De wortel inghenomen/is zeer goedt teghen de pijne voor therte/ vallende sieckte/ draeyinghe in thooft/ ende swaermoedicheydt. Cracht.

Sap vande Scorsonera dat melckachtich is ghelijck dat vande Canckerbloemen/ wordt profijtelijck ghemengt onder de medicijnen vanden ooghen.

Vokelaer ende geel Ganse-bloemen / ende is Bellis lutea van sommighe/ maer tonrechte/ ghenoemt. In Latijn/ Chrysanthemum segetum. In Engelsch/Goldenfloure or Wil Marygolde.

Goutbloemen. In Latijn / Chrysanthemum, ende Caltha Poëtarum, ende is by auentueren de Gromphena vā Plinius. In Hoochduytsch/Ringelbloemen. In Franchois/Sousy. In Walsch/ Goude. In Italiaensch/Fior d'ogni mese: oock ist Chrysanthemum oculatum Dioscoridis eñ Calendula Officinarum. In Engelsch/ Marygold.

Dese naem Chrysanthemum gheeft te kennen een merckelicke gout-gele bloeme/ende soodanich is voorwaer de ghene die zeer overvloedich is groeyende inde coren-velden vande coude ghewesten van Vranckerijck / Duytschlandt ende Enghellandt / de welcke de coren-velden met Corenbloemen ende Colle-bloemen is vercierende/ zeer lustich om sien / ende als een tapijts van dryderhande verwen. In heete landen en groeytse soo veel niet. De stelen van dien zijn teer/glat/groen ende rondt / in veel ander hen verdeylende/ ende onderhaluen cubitus lanck / de welcke van beneden af becleedt zijn met zeer veel bladers van eenen haluen duym breedt/int ronde diep ghekerft ghelijck die vanden Byvoet/van verwen bleeckachtich-groen ende oock mals. Int opperste vande stelen groeyen de ronde goudt-gele bloemen een weynich blinckende / breeder ende platter dan die vande Roomsche Camille/oft groote Madelieue/ende de Goudt-bloeme ghelijck. Dit cruydt heeft eenen moesachtighen smaecke/met een weynich hitte: Nochtans en eten de schapen tselfde niet in Engellandt/ghelijck sy oock niet en eten d'warmoes: Oock ghebreken daer in de teeckenen/ de welcke inde Goudt-bloeme volcomelick den Buphthalmum van Dioscorides te kennen gheuen.

Diuerscheydt van Vokelaer.

Inde coren-velden van Walsch-Nederlandt groeyet de Vokelaer met bladers die soo diepe niet en zijn ghesneden oft ghekerft. Dese soorte is van sommighe Bellis lutea ghenoemt.

Bellis lutea, oft gele Madelieue van sommighe.

Goudt-bloemen.

Niemandt en sal connen ontkennen dat onse Goudt-bloeme is de Caltha vande Poeten/ die inde Georgica van Virgilius sal lesen de gele Caltha, ende in Plinius de stercke van reucke. Maer Columella schijnt te willen segghen dat dese plante Buphthalmum is/ daer hy seght vande blinckende

kende goudt-gele verwe vande Caltha; ende ronden rant/ hebbende merckelick inde midde een ront schildeken oft cruyne/ ghelijck een ooghe/ waer door datse oock ghenoemt is gheweest Cachlan, dat is te segghen gapende eñ open. Alsoo soude oock yemãdt mogen meynen dattet woordt Caltha getrockẽ is van Calathus (gelijck Meliphyllon vã Melissophyllõ) dwelck als Seruius getuyght/ soo veel te seggen is/ als een korfkẽ/ potteken oft bekerken/ soodaenige als bycants alle eerste dagen vande maenden de Goudt-bloemen zijn thoonende / van welcker meyninghe wy oock zijn: ende wy door de twijfelachtighe opinien niet te vreden zijnde/ zijn ghegaen om te leeren byden Bisschop van Montpelliers Willem Pellissier / die wonderlick neerstich ende gheschickt was int lesen van Dioscorides ende Plinius, de welcke wy hoorden lesen tot Maguelone (onder meer ander passagen die eens-deels onvolcomen eñ eens-deels vervalscht waerẽ/ die hy vernieude oft volmaeckte) bescheedelicker in deser manieren wt een gheschreuen Griecks exemplar: Chrysanthemum oft Caltha is een teer cruydt veel scheuten hebbende/ voorts-brenghende veel stelen ende bladers/ ende oock gele bloemen die cleyne ghekerft oft ghesneden zijn (niet glatte/ als de ghedruckte boecken hebben) zeer blinckende/ ghelijckende groote ooghen (niet Rundtsooghen) groeyende ontrent de steden / ende wordt ghebruyckt int warmoes. Welcke beschrijuinghe vande Calendula oft Caltha met desẽ veranderinghe/ wordt soo volcomelick ende claerlick d'een byden anderen bewesen/ dat noch de plante gheen ander beschrijuinge en schijnt van noode te hebben / noch oock de beschrijuinge gheẽ ander plante. Want de Goudtbloeme groeyet in Languedoc ende Prouencen/ soo wel inde ackers ende ongheebouwede plaetsen in coren ende vervallen steenachtighe plaetsen vande dorpen / als oock by Montpelliers een weynich voor by de fonteyne van S. Gillis inde ackers ontrent de stadt gheleghen. Dese plante heeft wt een cleyne saselachtighe wortel/ veel stelen voorts comende / wtghespreydt mals ende effen/ met de bladers vande Violieren / waer op dat groeyen zeer schoon blinckende oft vierighe bloemen / ghelijck een wijde ronde van een ooghe / ghesneden met veel subtijle ende zeer cleyne kerfkens / ende worden ghevonden in alle houen: Waer twee oft drye mael verplant ende gheoeffent zijnde heeft soo veel volder ende grooter bloemen dat in schoonheydt luttel bloemen diemen inde cranssen oft tuylkens gebruyckt/ haers ghelijck zijn. Dit cruydt wordt oock gheten/ ende in suypkẽs ghedaen/ hebbende gheenen onlieflicken reucke ende smaecke. De vrouwen ghebruyckent vele in salaet: De maeghdekens teghen de pijne vander herten ende leelijcke verwen vande Geelsucht/ oock als sy ghequelt zijn metten corten aessem. Tsap ende de malsche scheutkens gheroert met doders van eyers ende een taerte daer af ghemaeckt stoppen den vloedt vander vrouwen maendtstonden / maer verwecken oock de selfde als die te langhe achter ghebleuen zijn.

Cracht.

Diosc. De stelen van Goudt-bloemen cruydt worden ghelijck moes gheten / maer de bloemen ghestooten met een salue van was ende olie ghemaeckt / verdrijuen de gheswillen Steatomata ghenoemt. De bladers ghedroncken inde baedtstouen nae datmen wt de baedtcuype ghegaen is/ nemen in corten tijdt wech de geelsucht/ ende gheuen een goede verwe.

Water van Goudt-bloemen gedistilleert wordt gedroncken teghen pestilentiale siecktien ghelijck dat van Cardo benedictus ende Scabiose: Oock ist zeer goedt tot versterckinghe der herten.

Goudt bloemen met kinderkens.

Door spel ende ouervloedicheyt van naturee hebbẽ wy vercreghen Goudt-bloemen wt Duytschlandt ende Engellandt die niet alleene dobbel en zijn / maer naer datse tot saedt comen / brenghen voorts op sijdetacksk kens/ andere veel cleyne bloemkens diese Kinderkens heeten.

Omgheslaghen Goudt-bloemen.

Voor saedt vande voorgaende Kinderkens draghende Goudt-bloemen / hebben wy oock ghehadt soo zeer ghedobbelde Goudt-bloemen dat de bladeren ommegheslaghen waeren / ghelijck de groote Thunis bloemen.

Goudt-bloemen met kinderkens.

Omgheslaghen Goudt-bloemen.

Tafelken.

- Sauie.
  - Groote
  - Cleyne
  - Candiotsche met besien
  - Sneeuwitte
  - Gheruunckelde met bladers van Lauender.
- Horminum.
- wildt Horminum.
- Scharleye.
- Colus Iouis van sommighe/ ende geel Galiopsis.
- Verbascum
  - Wildt/met bladers van Sauie/ghecroont/smal van bladers/van die van Mõtpelliers / Oft oock is Phlomos Lychnitis, oft Lucernaria Dioscoridis?
  - Wildt met Sauie bladers / breedt van bladers / houtachtich/ boomachtich/ghecroont met gele bloemen.
  - Blaeuwe met Sauie bladers.
  - Manneken.
  - Wijfken.
  - Tgrootste welrieckende wit ende geel.
  - Swert welrieckende met gele bloemen.
  - Blaeuwe met de bladers vande Sakette.
- Æthiopis.
- Motten-cruydt/Oft oock is Chrysogonum ende medesoorte?
- S. Peeters-cruydt/oft oock de Phlomides oft Verbascula zijn vanden ouders?
- Welrieckende Sleutel- bloemen tweederhande van bloemen.
- Cleyn oft wilde Sleutelbloemen/ dryederhande.
- Tweede Alpyns Sanicle, oft Auricula vrsi met purper witte ende gele bloemen.

Baccha-

Baccharis.
Vingher-hoyen { Purper witte. Gele/ende van verwe van vertoest yser.
Alantwortel.
Tweede Alantwortel op een ander plaetse.
Buglosse van Dioscorides, oft Bernage vande iongher Herbaristen.
Ghemeyne Buglosse met smalle bladers.
Cleyn Buglosse met roode bloemen.
Bernage die altijdts groen is.
Buglossum erraticum, Echioides, asperum.
Anchusa { Onocleia. Gele. Derde. Vierde ende is Lycopsis.
Lycopsis oft Lycapsis van Ægineta Bastaert Anchuse gheheeten/ende is de Hondts-tonghe van Matthiolus, sonder stele oft bloeme.
Echium.
Ononis.
Honts-tonghe.
Cleyn Honts-tonghe.
Cyrsion diuersche soorten.
Waelwortel.
Longhercruydt oft Onser Vrouwen Melck-cruydt ende medesoorte.
{ Nicotiana ende medesoorte. Petum, Vlceraria, Ferruminaria ende Herba sancta.
Arction.
Groote Clissen.
Cleyne Clissen.
Pestilentie wortel.
Cacalia.
Hoef-bladers.
Cleyne Bergh-Hoef-bladers met roode bloemen.

Groue Sauie.

De aschverwighe / bleecke verwe vande oneffen bladers/ die ghelijck zijn de verdrooghenden ende onieugdighen dinghen soodanich als is die vande Sauie die op dorre hoeuels ghegroeydt is/ heeft een oorsake gheweest datse in Griecks ghenoemt is gheweest Elelisphacon, soo veel te segghen als vande Sonne gheraeckt/ghedorret oft gheslaghen/ hoe wel datse alsoo aerdich dien naem moghen hebben van te ghenesen de leden die bycants verstoruen zijn met de Edel Sauie/den welcken dat sy de natuerlicke warmte ende ingheboren cracht doet wedercomen / welcke cracht sy eyghen heeft/ die zeer ionstich is tbeghinsel van ons leuen. Waer door datse in Latijn Saluia ghenoemt wordt/ midts datse wttermatẽ veel persoñẽ ghesondt ende welvarende maeckt/ waerom datter een versken is in Latijn: Cur moriatur homo, cui Saluia crescit in horto? Antwoorde: Contra vim mortis non est medicamen in hortis. De welcke in Nederduytsch te segghen zijn: Waerom sterft de mensche/ die Sauie in sijnen hof heeft staende? Teghen tghewelt des doots en is gheen medicijne inden hof staende. Men mach oock mercken wt tschrijuen van Theophrastus twee claere differentien tusschen de Sauie. Te weten d'eene/de grofue Sauie die inde wijngarden van Aquitanien/ Linguagot ende Piemont zeer veel groeyet boomwijs/ oneffender/rouwer/meerder ende meer enghedaen int aensien/de welcke ghebrocht ende verplant is gheweest inde houen/ ende gheheeten grofue Sauie: Van dese zijn veel diuersche soorten/hebbende alle ghelijck de bladers van Munte ende niet vande Queboomen/ als ghenoech sal blycken den ghenen die Plinius ouerlesen / die nochtans door de naeghelijckende namen bedroghen zijnde Sauie verandert heeft in Munte.

Candiotsche Sauie met besien.

Onder welcke soorten van Sauien zeer schoone is de Candiotsche met besien/die van gedaente/ reucke/smaecke/eñ houdtachtige tackskens onse Sauie geheel ghelijck is: Maer aen dese tackskens groeyen ronde bollekens ghelijck Gallen van grootte ende fatsoen de Pistacen ghelijck / maer niet soo heet van smaecke als de Sauie selue/ meer tsamentreckende / ende niet onlieflick. Oock heeftse zeer veel houtachtighe tackskens / vande welcke ons wel mede ghedeylt heeft de nerstighe ende veruaren Herbarist Jaques Remaudet Apoteker van Marseille.

Veranderinghe.

Sauie is zeer diuersch in Enghellandt ende Nederlandt / waer dat eenighe rijskens oft tacks-

kens

Groue ende groote Sauie. In Griecks/ Elelisphacos. In Latijn/ Saluia maior, scabrior Dioscoridis. In Hoochduytsch/ Grosz Salbey/ Breyt Salbey. In Franchois/ Grosse Sauge. In Italiaensch/ Saluia maggiore. In Spaensch/ Saua oft Saluia. In Engelsch/ Great Sage.

Candiotsche Sauie met besien. In Latijn/ Saluia baccifera Cretensis.

kens van een/ ende de selfde plante/ eens-deels Castanie-bruyn/ ende eens-deels sneewit ghesië worden: De bladers zijn oock bycants doorschijnich: De welcke op sommighe planten oock gherimpelt zijn ende met veel randekens rondtomme ghecrunckelt ghesien worden tot Bristo in Engellandt/ niet sonder ghenoechte.

Edel Sauie.

De tweede soorte oft differentie is de ghene die onder aende bladers heeft twee cleyne bladerkens ghelijck oorkens/ ghelijck die vande Alfrancke/ maer de bladers en zijn soo oneffen ende leerachtich niet eñ oock veel minder/ waerom datse oock genoemt wordt Edel Sauie/ de welcke wy houdẽ voor Sphacelus: oock en weet ick gheen veranderinghe van dien/ want in smaecke oft reucke en is gheen onderscheydt.

Diuerscheydt.

Edel Sauie met Lauëdes bladers.

Inde houen van Nederlandt valt een veranderinghe datter is met geelachtighe bladerkens. Sy wordt oock somtijdts ghesien met bladers die vande Lauender in verwe ghelijck/ maer wat breeder ende stercker van reucke.

Cracht.

Dioscorides. De bladers ende tackskens vande Sauie in wijn ghesodẽ ende ghedronken/ doen water maecken/ verwecken de mandtstonden vande vrouwen/ ende iaghen af de doode vrucht.

Sauie gheneest de steken vande zee-Pastinake/ daer op gheleyt/ ende maket thayr swart.

Is een goedt wondt-cruydt/ want sy gheneest de wonden (als Plinius seght) al droogende/ ende stelpet bloeyen. Suyuert de vuyle ende quaede zeericheden/ ende meelachticheydt vander huydt.

De bladers ende tackskens in wijn ghesoden verdrijuen dat ieucksel vande schamelicke leden/ daer mede ghewasschen. Sauie verwarmt/ treckt tsamen ende drooght: dwelck Galenus oock seght.

Hormi-

Edel Sauie/Cruys Sauie/ende Oorkens Sauie. In Griecks/Sphacelos. In Latijn / Saluia minor. In Hoochduytsch/Cleyn Salbey/Edel Salbey. In Franchois/ Saulge France. In Italiaensch/ Saluia minore. In Engelsch/Franke Sage/and Littel Sage.

Horminum.

Soo wel het tamme als wildt Horminum is nu ter tijdt meer bekendt / dan wel van noode is te segghen: ick late varen datter eenich twijfel op vallen soude. Beyde de soorten worden ghebruyckt totter medicijnen / maer dwilde is veel gheweldigher om te verwecken tot byslapen. De tamme Horminum en wordt nerghens ghesien dan inde houen / door oeffeninghe vande Herbaristen / de bladers hebbēde vandē valschen Diptam oft Malroue / staēde by tusschēspacien twee tsamē/ de welcke int opperste purperachtich zijn by een staende ghelijck die vanden Diptam/ neffens de welcke groeyen rondtsomme de viercante stelen van eenen voet oft cubitus hooghe de bleeck blaeuw peirsche bloemen croonwijs in cleyne troskēs/ de welcke door rijpicheydt gapende hen nederwaerts keeren ende hanghen/ waer in dat light tswart lanckworpich saedt/dat meerder is dan Heulsaedt/ dwelcke in water gheweyckt zijnde slymachtich wordt / ghelijck het Vloey-cruydt. Dit cruydt gheeft sijn bloemē inden Somer.

Horminum.

Wildt Horminum. In Latijn/Horminum syluestre.

Wildt Horminum.

Het wilt Horminum groeyet geerne op steenachtighe gronden ende in mager bemden. De bladers van desen zijn meerder ende een weynich aende canten gheschaert die vanden Motten-cruydt daer in ghelijck ende oock van verwe. De stelen zijn oock viercant/ ende onderhaluen cubitus hooghe. De bloemen groeyen by spacien van een met croonkens / maer de aren zijn langher ende nederwaerts hellende / van verwen peersachtich: Tsaedt is swart/ den voorgaenden niet onghelijck/ ende oock lymachtich. Beyde de soorten hebben een houtachtighe wortel: Maer de bloemen vande tamme en hebben gheenen reucke: die vande wilde rieckẽ als Scharleye. Mijn-heere de Longastre heeft in sijnen hof noch twee soorten van wilde Horminum, de welcke schijnẽ ouer een te comen met die van Heer Clusius. Deen gheslachte schijnt te wesen de selue sorte die t'Antwerpen by den Greffier Hoboken den gheheelen somer door ghebloeyt heeft.

De bladeren/ purper bloemen ende ghewas en is vande voorgaende niet zeer verschillende.

Cracht. De saden van Horminum willen met wijn ghedroncken zijn om te verwecken tot byslapẽ: maer met honich ghemengt verdryuense de duysterheydt vanden ooghen/ daer op gheleyt.

T'selfde met water ghemengt doet scheyden alle gheswillen daer op gheleyt: ende treckt oock wtten lichaem doornen ende splinters: Tselfde doet oock tgroen cruydt ghestooten ende daer op gheleyt. Wilt Horminum is veel crachtigher int wercken / daerom wordet ghemengt inde saluen/ principalijck in Vnguento Glaucino.

Scharleye. In Latijn/ Scarlea, Centrum Galli, ende inde Apoteken Gallitricum. Oft oock is Alectorolophos van Plinius? ende is Herba S. Ioannis vulgi. In Hoochduytsch / Scharlach. In Franchois/ Oruale ende Toute bonne. In Italiaensch/ Schiaria. In Engelsch/ Clarye.

T'cruydt dat in Franchois heet Oruale, ende in Nederduytsch Scharleye / is zeer wel bekendt/ vã d'welcke tsaedt tusschẽ dẽ scheel eñ d'ooghe ghesteken ende wat tijdts daer in ghehouden/ neemt ende treckt terstont met hem alle de vuylicheydt die daer in is / als by daghelickschẽ experientie is blijckende vanden ghemeynen volcke/ Scharleye wordt ghesaeyt de welcke int naevolghende iaer wtspruydt: In Wedemaendt ende Hoeymaendt gheeftse haer blaeuwachtighe witte bloemen die vande Sauie oft Diptam gelijck. De stelen heeftse viercant met zeer groote bladers die vanden Verbascum ghelijck/ oneffen eñ zeer hayrich/ rimpels hebbende eñ ghelijck watten/ row/ met wolachticheydt/ die vanden Æthiopis oft Verbascum, oft wilde Horminum ghelijck: maer de wortel is minder / hart eñ geelachtich. Tsaedt is swart groeyẽde in huyskẽs/ d'welcke dronckenschap maeckt ende swaericheydt in thooft / door den stercken reucke die oock de gheheele plante heeft / nochtans niet onlieflick / ende wordt daerõ veel gebruyckt vã sommige brouwers Noordtwaerts int brouwen van tbier. Want by ghebreke van Hoppe / oft om te stercker bier te maecken/ wordet daer in ghedaen. Waer door dat tbier wijnachtich wordt / ende zeer haest de menschen in thooft loopt ende droncken maeckt / met bycants een dulle oft rasende verheuchtheydt/ de welcke in sommighe meer te belacchen is dan te beclaghen. Scarleye verweckt oock de maendtstonden vande vrouwen / eude iaeght af de secundine oft naerbaeringhe: sy verweckt des-ghelijcks tot byslapen : waer om te min behoort wedersèydt te worden / oft ten is een specie van Horminum.

Colus Iouis.

By dese voorgaende schijnt wel behooren by ghevoegt te moeten worden de plante, de welcke ick en weet wat Herbaristen gheheeten hebben gele Galiopsis ende Colus Iouis, die op d'wtterste eynde van

Colus Iouis met de bladers vande Netel oft Horminum, ende is de Galiopsis lutea vande ionghe Herbaristen. Oft oock is de derde Oruala van Dodonæus? Oock ist Wildt Horminum pingue van sommighe/om syn vette welrieckende bladers.

de vanden stele heeft als een spinrock met gheelachtich vlasch eenichsins gherockt: meer van ghedaente van Horminum dan van Netelen oft Andoren: voorts-brenghende wt de wortel van doode Netelen sommighe stelen eenen cubitus ende oock onderhaluen hooghe/ viercātich/ hayrich: waer aen dat wassen bladers van Netels oft van Hals-cruydt/ onder gheschaert ende wtghehaelt/ maer breeder ēn effen/ minder dan vā Scharleye: De bloemkens zijn in de troskens geel/ van ghedaente ghelijck die van Sauie oft Scharleye. Het wast gheirne by waterachtighe ende natte canten van de bosschen in Vranckrijck/ Duytschlandt ende Italien. De smaecke is een weynich heet ende verdrooghende.

Wildt Verbascum met de bladers ende bloemen vande Sauie met dunne bladers.

Phlomos oft Plogmos is oock menigherhande/ de naem ghetrocken hebbende vande vlammen oft lemmetten vā lampen die met de cattoenachtighe wolle van dese plante ghevoet worden. De practisijns heetent lieuer groot Tapsum oft Taxum, om dat den fenijn contrarie is/ hoe wel dat sy alle ghelijck van cracht ende ghedaente den Sauien soo zeer ghelijck zijn/ dat t'ghemeyne volck de minste bergh soorten noemt Wilde Sauie/ onder de welcke meest ghevondē wordt op veel plaetsen van Spaeignen/ Syrien/ ende alle sandachtighe hoeuels vanden lande van Languedoc ontrent Montpelliers gheleghen/ de Phlomus die Dioscorides schijnt te heeten Lychnitis, de welcke op ander plaetsen van Vranckerijck oft Italien luttel ghevonden wordt. De gele bloemen zijn zeer lustich om sien die vande boonen oft Malroue ghelijck/ groeyende als ronde croonkens/ neffens d'wtspruyten vande bladers op beyden syden wtstekende met bleecke locken van draen. De bladers zijn oneffen/ dicke ende van dichte wolachticheydt graew/row int aentasten ende gheerunckelt/ smalder/maer langher dan dit vande Sauie met smalle bladers/ ēn zijn zeer bequaem om lemmetten te maecken/ waer door datse schijnt van Dioscorides ghenoemt te zijn Lychnis.

Twеede Phlomos Lychnitis van Syrien.

My heeft oock goedt ghedocht by dese te voeghen dese niet min aerdighe nieuwe plante/ die vā

de voor-

Wildt Verbascum met de bladers ende bloemen vande Sauie met dunne bladers. In Latijn/ Verbascum Syluestre foliis Saluiæ tenuifoliæ, Narbonēse, Hispanicum, Illyricū aut Syriacum. Oft oock is Phlomos Diosc.? In Spaensch/ Candilera.

Tweede Phlomos Lychnitis van Syrien. In Latijn/ Phlomos Lychnitis altera Syriaca.

Wtlandtsch wildt Verbascum met de bladers van Sauie. In Latijn/ Verbascum Syl. Saluifolium exoticum.

de voorgaende verschillende is in tfatsoen ende voorts-comen vande bloemen / want sy ghelijcken die vande wilde oft Grieckshe Lychnis van Constantinoble/ende zijn geel van coleur. De bladers zijn oock smal/groeyende aen viercante stelen/ van dicke wolachticheydt graeu zijnde. De wortel is houtachtich.

Het wtlandtsch Wildt Verbascum heeft ronder/ witter ende dicker bladeren/ maer niet soo zeer gheladen van vlock hayr: der Sauien ghelijckende van dickte ende ghelijuicheyt/maer andersins met een houdtachtighe ende saselachtighe wortele / niet zeer ongheliјck van stele ende ghedaente. Het groeyet oock gheern in Syrien/ghelijck als d'ander. De bloemen en heb ick niet connẽ ghesien: want sy verwelckt ende verslenst waeren.

Wildt boomkenswijse Verbascum met bladers van Sauie ende gele bloemen.
In Latijn/ Verbascum 4. van Matthiolus.

Den voorgaenden is dit bouen alle d'ander meer ghelijck/ende de Sauie oft Malroue naestcomende / waerom dat in sommighe houen van Enghellandt/ Italien/ Nederlandt ende Vranckerijck voor wilde-Sauie ghehouden wordt: T'heeft oneffen / witachtighe ende een weynich hayrachtighe bladers groeyende aen viercante houtachtighe corte stelen van twee cubitus hooghe / waer dat inde tusschen-spacien vande bladers geel bloemen voorts comen ghelijck die vande Malroue oft doofue Netels/in croonkens zeer lustich om sien.

Tweede wildt boomkenswijse Verbascum **met bladers van Sauie.**

T'ghene dat wt Syrien comt / heeft ghelijfsnigher bladers/ stijfuer/breeder ende rouwer.

Wilt swart Verbascum, &c. **ende is het derde van** Matthiolus, **oft de Wilde bastart Sauie van** Tragus.

Dit Verbascũ groeyet vele in sauelachtige bẽdẽ/principalick in Piemont niet verre vã Turin/ des-gelijcks oock in steẽachtighe groene bemdẽ eñ steẽachtige grõden vã Duytschlãt/Vrãckerijck eñ Engellãdt. De bladers zijn zeer gelijck die vande wilde Sauie / oft Scordiũ van Plinius, oft Horminum, ende lancks de stele ende viercante tacken van eenen voet oft onderhalf hooghe groeyẽ zeer veel bloemkens croonwijs / de welcke purper oft blaew/ oft geel zijn in Hoymaendt.

Purper Verbascum **met bladers van Rakette:** Verbascum purpureum Erucæfolium, **ende is** Verbascum aliud Matthioli.

T'Verbascum met purper bloemen ende bladers van Rakette groeyet in Engellandt ende Vranckerijck soo wel inde bemden als steenachtighe gronden / d'welcke in sommighe houen van Nederlandt ghehouden wordt/ ende is zeer goedt om kennen ende onderscheyden/want de bladers hebben ghescharde canten die vande Rakette ghelijck/oft eer ghekerft als die vanden ghelen Heul/ maer swarter van verwe/groeyende rondtsomme de tackachtighe stelen ende steelkens. De bloemen groeyen by tusschen-spacien ghelijck die vande Sauie oft Horminum, dien sy oock van verwe ghelijck zijn. Men sach die in tvoorleden iaer groeyen daer de kercke van Baeth in Enghellandt ghestaen heeft/byde baedtstouen.

Van Wolle-cruyden ende Motten-cruyden.

Wolle-cruydt. In Griecks/ Phlomos. In Latijn/ Verbascum mas ende Candela Regia; Taxus oft Thapsus barbatus. In Hoochduytsch/ Wullkraut. In Franchois/ Bouillon blāc; Maste. In Italiaensch/ Tasso barlasso, Maschio. In Spaensch/ Gordolobo. In Engelsch/ Mulleyne the male/ of Mollen ende Mullen.

De ghene die gae gheslaghen hebben dat de Weselkens ghevochten hebben met de slanghe/ ende bycants doot ende verwonnen zijnde / gheten hebben van dit Wollecruydt/ ende alsoo weder omme cloeck ende lustich ghewo:den zijnde / t'ghevecht op en niew begonnen hebben / die hebben dit cruydt in Latijn ghenoemt Taxus: om dat goedt is teghen fenijn/ ende om dat de stele die lanck is / bycants vande helft opwaerts tot bouen toe rondtom beset is met bloemen ghelijck een torse/ waerom datse int Franchois Torches ghenoemt wo:den; ende in Griecks Phlomi, van t'woordt phlox, dat is vlamme / vier oft licht die de to:sen gheuen: midts dat de bladeren ende stele vande Wolle-cruyden nut zijn tot lemmetten ende vlamme inde lampen te maecken.

Wit Wolle-cruydt Wijfken/ oft aldermeest welrieckende ghebaert Wollecruydt vande Suyderschelanden. In Latijn/ Maximus odoratus meridionalium Thapsus Barbatus femina flore albo. In Engelsch/ Mulleyne female.

Aldergrootste wit Wolle-cruydt Wijfkē met bleecke gele welrieckende bloemen. In Latijn/ Verbascum maximum album femina, flore subpallido.

Alsmen wel ouerleght de woo:dē van Dioscorides, die int generael twee gheslachten van Wolle-cruyden maeckt; d'een swert ende d'ander wit / wederom verdeylende ende verscheydende het wit in twee/te weten in Manneken ende Wijfken/ segghende dat t'wijffken bladerē heeft den Cool bladeren ghelijck / maer b:eeder ende witter/ zeer hayrich ende wolachtich/ende witte oft bleeck gele bloemen: alle de ghene die niet alleen Plinium ende d'ouders ghelesen hebben / maer oock alle de soo:ten van Wolle-cruyden doo: d'aensien kennen/ sullen segghen ende ghetuyghen datter gheen Wol-cruydt en is dat naeder comt t'Wolle-cruydt wijffken van Dioscorides dan d'aldergrootste wit Wol-cruydt met schoone groote ende soet-rieckende bloemen/de welcke ick niet alleene met bleeck gele

ghele bloemen rieckende als nieuw was ghesien hebbe; maer dickmaels oock met sneeuwitte bloemen. T'gaet alle andere Wolle-cruyden te bouen soo wel in grootte van bladeren als oock inde bloemen/ de welcke ghestript zijn/ hebbende goudt-ghele draeykens int midden. De bladerē zijn breedt/ lanck/ende zeer groot/ van fatsoen vā Alantwortel/ becleedt met vele sachte ende witte wollicheydt/ ghelijck die van Roer-cruyt ende Æthiopis. De stele is drye/vier oft vijf cubitus hooghe: De wortel eenen duym dicke ende gheveselt. Dese plante groeyet inde houen van Nederlandt ende Normandie: Maer in Piemont/ Languedoc/ Enghellandt ende Italien groeyet die hier ende daer inde velden.

Ghemeyn wit Wolle-cruydt oft Wolle-cruydt mānneken van Dioscor. In Latijn/ Verbascum aut Phlomos vulgaris mas Diosc. Thapsus barbatus vande Apoteken.

Ander wit Wolle-cruydt manneken / van sommighe Wijfken ghenoemt. In Latijn/ Phlomos mas alter. Verbascum Lychnite Matthioli.

Deerste Wolle-cruydt manneken dat ouer al ghesien wordt/ is eenen yeghelijcken wel bekendt door de schoone witte wolachtighe bladeren die minder zijn dan die vanden voorgaenden wijfken. De stele is twee/ drye/ ende altemets vijf oft ses cubitus hooghe/ als d'ander/ nae de plaetse daerse groeyet/ met vele gele welrieckende bloemen maer veel cleynder. Den tros vande bloemē ende saedt die bouen aenden stele staet/ is oock ghelijck een tortse.

Men vindt noch een ander/ insghelijcks bladers hebbende becleedt met sachte witte wollicheydt/ maer t'heeft veel geele bloemen ende syde tackskens aen d'opperste vanden stele. De sommighe houden dit voor t'wijfken / om dat wit zijnde van bladeren oock met witte bloemen ghevonden wordt/ maer selden.

Dese vier voorseyde Wolle-cruyden zijn bequaem om lemmetten daer af te maecken / ende hebbende ghelijcke crachten worden meest ende versekerlijck in alle Apoteken ghebruyckt van Vranckerijck/ Enghellandt/ Italien ende Nederlandt/ daer sy te becomen zijn. *T'ghebruyck.*

Swert Verbascum van Diosc.

Maer voorts Dioscorides seght dat d'ander Verbascum swert ghenoemt/ den witten heel ghelijck is/ ten waere dat swerter ende breeder bladeren hadde. My dunckt wt d'aensien ende aenmercken *Plinius seght dat het swert Verbascum het wijf ken is / maer Dioscorides bewijst contrarie.*

Swert Verbaſcum van Dioſc. is Motten-cruydt oft Blattaria van Plinius met gele bloemē. Qualijck wit Wolle-cruydt wijfken vande Herbariſten. In Franchois/Herbe aux mittes.

Motten-cruydt met witte bloemen/ t'onrecht wit Wolle-cruydt vande Herbariſten. In Latijn/ Blattaria flore albo, perperam Verbaſcum femina vulgò,

ken vanden cruyden/dat de twee oft drye ſoorten van Verbaſcum, ghemeyne Wolle-cruyden wijfkens vande Herbariſten ghenoemt; die in Nederlandt/ Vranckerijck ende veel andere plaetſen groeyen/(hoe wel dat ſy gheenſins/ oft zeer weynich wolachtich zijn) mochtē wel weſen ſwerte Verbaſcum van Dioſcorides, ende Blattaria oft Motten-cruydt van Plinius: de welcke als hy verhaelt int neghenſte capittel van ſijn 25. boeck/ſeght/ dat Motten cruydt den Wolle-cruydt ſoo nae comt/datmen dickmaels d'een voor dander neemt. Nochtans de bladeren van Motten-cruydt zijn bruynder dan die van Wolle-cruydt/ ende heeft meer ghetackte ſteelkens voorts brenghende ghele bloemen.

Swert Verbaſcum van Dioſc. is Mottecruydt oft Blattaria van Plinius.

Aenghesiē dat wy hedenſ-daeghs alſoo vele/iae veel meer ſoortē/ veranderingē eñ onderſcheydē vā Wolle-cruyden eñ Motten-cruydē hebbē dan Dioſcorides eñ d'ouders ons beſchreuē hebben/ iae datſe malcanderen ſoo ghelijck zijn/ datmen d'eene voor d'ander ghenomē heeft/ende noch hedenſdaeghs van ſommighe onſe Herbariſten ghenomen wordt/ de welcke ettelycke van deſe Mottencruyden Wolle-cruydt wijffken noemen: Soo ſien wy nochtans grooter menichte van Motten vergaderen op deſe ſoorte/ dan op de ghemeyne Blattaria ghehouden ende bekende/ t'zy die met de gele bloemen/ oft purper oft orange. Alle welcke ſaecken wel ouerleydt zijnde/ en connen wy niet loochenen dat deſe Wolle-cruyden gheen Motte-cruyden en zijn daer ſoo veel Motten aen comen. Maer ghemerckt dat wy verſekerde ontwijffelicke ende gheapprobeerde ſoorten van Wolle-cruydē meer dan ghenoech hebben/ om te voldoen alſoo wel de Wolle-cruyden manneken ende wijffken/ als de Wilde Verbaſcum: ſoo ſal oorborlijck zijn/ deſe ſwarte ſoorten van Verbaſcum van Dioſcorides, den Motten-cruyden oft Blattariæ van Plinius, aen de welcke de Motten vergaderen/ toe te ſchrijuen.

Swert Verbaſcum van Dioſcorides, oft Motten-cruydt van Plinius.

Dit brenght voorts redelijck groote langhe bladeren d'Alant-wortel niet onghelijck/ rondtſomme wat ghekerft/ met wit wolachticheydt bedeckt als die vande Wolle-cruyden manneken ende

ende wijfken/ maer bruyn-groen. De stele is eene/ twee/ ende drye cubitus hooghe/ ende somwyle hoogher nae de plaetse daer sy groeyende is/ in veel ghedeylt. De bloemen zijn cleyn/ verstoruen geel/ in vijf ghedeylt. T'cleyn saedt ende huyskens zijn als die van andere Blattaria ende Wolle-cruyden. De wortele is bleeck-geel eenen vingher dicke. De Motten comen zeer geerne aen dit swert Verbascum met gele bloemen: T'ghene dat Dioscorides oock ghetuyght.

Mottencruydt oft swert Verbascum met witte bloemen.

Het naest voor beschreuen is desen zeer ghelijck van ghewas; maer de bladers en zijn soo door bruyn niet/ ende de bloemkens wit in ses ghedeylt op vele syde tacxkens aen d'opperste vanden stele. Dit gheplant oft ghesaeydt synde onder veel soorten van Wolle-cruyden achtervolghende syne ordeninghe eñ manierẽ van saeyen oft plantẽ/ indẽ vermaerdẽ eñ rijcken hof van onsen vriendt Jeañ Mouton te Doornick/ is dickmaels vernielt geweest vã tgewormte in Latijn Blatta ghenoemt/ welcke zeer gheerne is aen dit cruydt/ ende lieuer dan aen een van allen dander Motten-cruyden/ ende leuet daer by/ waer door dat sijnen naem Blattaria, dat is Motten-cruydt/ ghecreghen heeft.

Andere verscheydenheydt van dit Motten cruydt/ In Latijn/ Huius Blattariæ varietas altera.

Motten-cruydt met groote bloemen ende tortsewijse rouwe troskens.

Men vindt een ander alleene verschillende van d'eerste swert voorschreuen Verbascum door de bloemẽ die schoonder geel zijn/ altemets in ses/ ende meestendeel in vijf ghedeylt/ ende door d'bladt/ dwelcke breet is ende meer gheadert ende gherompelt/ hebbende de middelste ribbe roodt ende niet wit als d'andere. Tsaedt is oock minder dan het heulsaet in vellekens oock besloten ghelijck die van Vingherhoet-cruydt. In Brabant is de wortel van alle dese voorseyde Motten-cruyden/ alle iaere weder wtschietende/ ghelijck die van ghemeyn Motten-cruydt met purper bloemen.

Motten-cruydt met groote bloemen ende tortsewijse rouwe troskens.

Van Italiaensch ende Wtlandtsch saedt hebben wy altemets ghewonnen in Nederlandt een soorte van Motten cruydt/ van wortele ende stele vã drye cubitus hooghe/ met groote gele bloemen eñ tortsewijse troskens bouẽ aen den stele/ ghelijckende den Wolle-cruydt wijfken: maer de knoppen

oft botten vanden bloemen die aen d'opperste stelen staen/ zijn bouen gheaert ende row ghehaert/ groen van verwe. De bladeren zijn grooter ende langher dan van het voorbeschreuen Motten-cruydt met witte bloemen doncker-groen ende zeer geadert/ ende op de auerechte syde bleeck-groen/ diep ghekerfdt ende ghesneden/ als die van ghemeyn Motten-cruydt der Cruydt-lief hebbers: ende is een vergaende ende iaerlicksche plante. De Wolle-cruyden ende Motten-cruyden bloeyen ghemeynelijck in Wedemaendt/ Hoymaendt ende Augusto.

Cracht. Diosc. De wortel vande twee eerste is tsamentreckende/ waerom dat eenen teerlinck groot van dien met wijn inghenomen zeer goedt is teghen den buyckloop. Galenus seght dat de wortel wrangh is/ende goedt teghen de fluxie ende catarrhen. De selfde wortel in water ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die ghescheurt zijn ende van binnen ghequetst oft ghebersten/ oock teghen den verouderden hoest. T'selfde water daer inne die wortel ghesoden is/ versoet den tantsweere/ alsmen daer mede den mont spoelt: D'welcke Galenus oock segt: Nochtans hebben de bladers een verteerende cracht: Ghelijck oock doen die vanden anderen soorten/ principalick die vā de ghene die goudt-ghele bloemen heeft. Plinius seght dattet oock goedt ghedroncken is tegen tghe swil vanden amandelen vande kele. De goudt-gele bloemen vanden Wolle-cruydt in looghe gheleyt / maecken het hayr geel / alst daer mede ghewasschen wordt. Wolle-cruydt met de gele bloemen op wat plaetse dat gheworpen wordt/treckt naer hem ende erycht Motten ende ghewormte inde bladers. De bladeren van Wolle-cruydt in water ghesoden / zijn goedt gheleyt op ghe swillen ende sweeringhen vanden ooghen. De selfde bladers met wijn ende honich ghemengt/ genesen die verargerde ende onsteken sweringhen/maer met azijn ghemengt d'onsteken wonden.

De bladers van Wolle-cruydt zijn goedt teghen de steken vande Scorpioenen/ daer op gheleyt. Maer Plinius seght dat de wortel daer teghen met Rute inghenomen wordt. De bladers van het Wildt Wolle-cruydt ghestooten/ zijn zeer goedt ghelijck de plaester gheleyt op de verbrantheydt vā vier oft heet water/oft andersins. Men segt vandē witte Wolle-cruydt wijfken/ dat drooge vijgē inde bladers vā diē geleyt zijnde/nēmermeer en rottē. Plin. De wortel van Wolle-cruydt in water ghesoden/is van sulcker cracht datse geneest de gebrekē vander borst/eñ de ghene die etter spouwē/ iae gheneest oock niet alleene de dempighe peerden / maer oock die hen inghewant/ heupen oft lendenen trecken/ als die inghegheuen wordt. De bladers van Wolle-cruydt met de wortel ghestooten ende met wijn besproeyt/ ende alsoo op warme asschens ghestelt/ gheneest de blaerkens ontrent die ooren waerm daer op gheleyt. Saedt van Wolle-cruydt in wijn ghesoden ende ghestooten / gheneest de ghene die eenich lidt ghebroken oft wt den lede hebben: want het neemt wech t'gheswil ende die pijne. D'marck vande wortel van Wolle-cruydt soo dunne als een salffen gemaeckt / is zeer goedt ghedaen inde fistels oft loopende gaten. Wolle-cruydt met de goudt gele bloemen is zeer goedt ghedroncken met water den ghenen die te berste gheslaghen oft ghevallen zijn/al hadden sy oock de cortsen. De bladers van Wolle-cruydt met azijn ghestooten / zijn zeer goedt gheleyt op de gheswillen aende kele Strumæ ghenoemt. T'saedt eñ de bladers vanden Wolle-cruydt in wijn ghesoden eñ ghestooten/trecken wt den lichaem alle dinghen die van buyten int lichaem ghesteken zijn / daer op gheleyt. Waerom dat sy zeer goedt gheleyt zijn opde hoef hoynen vande peerden als sy vernaghelt zijn/ ghelijck ons Matthiolus ende ander ionge Herbaristen oock beschrijuen. Olie van Wolle-bloemen ghemaeckt met veel infusien / is zeer crachtich om te stillen de groote pijnen vanden fleirsijn ende vande Spene.

Plinius gheeft alle de Wolle-cruyden een seluc cracht.

Ghemeyn Motten-cruydt.

Het staet te ghelooven dat Chrysogonum gheheeten is/om sijn goudt-gele bloemen: Daerom ist dat de ghemeyne Blattaria vande Herbaristen Plinio toebeschreuen / niet en is de Chrysogonum van Dioscorides: soo en weet ick nu ter tijdt gheen cruydt/ oft ten is den Chrysogonum veel onghelijcker/ dan dit ghemeyne Motten-cruydt. Want het heeft eenen stele met veel stijfue tacken recht op gaende van onderhaluen oft twee cubitus hooghe. De bladers zijn die vander Eycke oft Yser-cruydt gelijck/ ende de bloemen zijn die vanden Wolle-cruydt van verwe ende ghetal van vijf bladerkens soo zeere nae comende/ dat d'eene soude zeer lichtelick voor d'ander ghenomen worden. Maer die vanden Motten cruydt zijn donckerder geel ende rooder/ sonderlinghe in tbeginsel. De bladers en zijn maer doncker groen. T'saedt is swartachtich ghesloten in vellekens oft ronde bollekens die vanden Vlas ghelijck / oft eer die vanden purper Vingherhoet-cruydt oft Wolle-cruydt. De wortel is wit ende eenen vingher dicke die vanden Steckrapen oft Wildē Radijs gelijck / maer sommighe vrienden hebben my voor seker verclaert dat die int eynde vande Somer ende beghinsel vanden Herfst van buyten eñ oock van binnen bruyn roodt wordt/ te weten als tvoetsel door de hitte verteert is / ghelijck wy sien ghebeuren den Carduus Benedictus, principalick van de ghene die de bloemen somtijdts purper violet ende blaeuw bevonden werden / niet alleene inde Herbaristē houen van

Ghemeyn Motten cruydt vande Cruydt-lief-hebbers. In Latijn / Blattaria van Plinius, oft eenich van die mochte wesen de Chrysogonum van Dioscorides? ende is Verbascum Leptophyllum Cordi. In hoochduytsch / Goltknopfklin. In Engelsch / Mothe Mulleyn.

Ghemeyn Motte-cruydt met purper bloemen.
Blattaria flore purpureo.

van Nederlandt ende Vranckerijck / maer oock aende canten vande grasachtighe velden van Turin ende Riuoli. Dit cruydt is zeer bitter / ende heet / ende drooghe van smaecke / waerom ick en verwondere my niet dat dese Motte-cruydt ghenoemt by hem en is lockende de Motten ende ander gewormte Blattæ ghenaemt / ende eer is tselfde ghedierte van hem drijuende / ghelijck die vanden Alssem / Aueroone / ende ander bitter cruyden verdreuen worden. Het is seker dat opent de verstoptheden vanden inghewandt ende van de cleyne aderkens daer de leuer haer voedisel eñ bloedt wtsuygt / maer wat teghen de beten ende vergifte dinghen vermach / is my onbekent. Daerom de ghene die in stede van dese plante wil de Tormentille met seuen bladers / daer af ghescreuen is onder de Pentaphylla, Chrysogonum heeten / om de ghedaente vande wortel / bloemen ende bladers / eñ ten laetsten om de crachten die zeer groot zijn te achten teghen fenijnighe dinghen / ick late hem voorwaer daer af den keuse hebben / soo verre als hy dese onse coniecturen in sulcker vueghen nemet / als de ghene die gheirne sullen wijcken ende plaetse maecken de neerstigher ondersoeckers / ende niet dẽ traghen achterclappers.

Tghemeyne Motte-cruydt oft Blattaria is een cruydt dat iaerlicks vergaet / ghescharde bladers hebbende den Eycke loof ghelijck. De Purper oft blaeuwe Blattaria blijft ouer / ende heeft bruynder ende min ghekerfde bladers / ghelijck oock doet de Bruyn-roode.

Motte-cruydt met groene bloemen.

Veranderinghe van Motten-cruydt.

Wt t'saedt van purper Motten-cruydt crijghen wy veel veranderinghen inde bloemen die zeer aerdich ende weerdich zijn om sien: alsoo wy dickmaels inde soorten van Heul aenmerckt hebben. Want dit Motten-cruydt hebben wy altemets ghehadt met schoone Orenge verwe van bloemen / somwijlen groen wt den purper / ende oock heel groen van ses bladerkens. Andersins behoudẽ sy de gedaẽte eñ bladerẽ vandẽ purper violette Motte-cruydt die nochtãs wat dieper gekerft zijn.

Motte-cruydt met groen bloemen. In Latijn/Blattaria flore viridi.

Motte-cruydt met purper groenachtighe bloemen. In Latijn/Blattaria flore ex viridi purpurascēte.

Æthiopis Phlomitis.

Superstitie onnutte meesterse van loghenen/ toouerijen ende guychelrijen schijnt desen cruyde den naem ghegheuen te hebben/ om datmen gheloofde dat de bladers van dien gheworpen in eenich water oft riuiere/ alle dwater opdroncken: hoe wel dat der waerheydt meer ghelijck is dattet dien naem heeft/ om dat d'alderbeste wt Ethiopien ghebrocht werdt: ten waere dat soo genoemt waere/ als soo veel te segghen als beroockt/ aschachtich/ oft met asschens bestroyt. Want Æthiops is in Griecks te segghen soet oft swertsel vander schouwen/ oft verbrande asschen. Dese plante is groeyende inde houen van Duytschlandt/ Engellandt/ Vranckerijck ende Italien/ waer dat wy die alder eerst ghesien hebben daer ghebrocht zijnde wt den gheberchten van Griecken ende Illyrien aen de zee gheleghen/ ende is nu ghemeyne ghenoech ende goedt om kennen: want sy is den Wollecruydt zeer ghelijck/ dan dat de bladers van desen saechter graeuwer ende wolachtigher zijn ghelijck die vanden Diptam van Candien. hebbende ghescháerde ende gheerunckelde canten/ die rondtsomme d'onderste vande stele opder aerden wtghespreydt ligghen/ ende voorts staen rondtomme

a ende

aende vierkante rouwe stele van twee voeten ende onderhalue cubitus hooghe / de welcke haer wt-sprey dt in veel tacken / rondtomme de welcke inde lengde trosswijs groeyen veel witte bloemen van fatsoen die vande Scharleye niet ongheliick : oock en ist saedt dien vanden Horminum niet onge-lijck. De wortel ghetuyght dat dit cruydt zeere de natuere heeft vanden Wolle-cruydt.

Inde houen vande Nederlanden wordet oock ghesien veel breeder van bladers. Diuersheyt.

Cracht.

Æthiopis, oft de wortel in water ghesoden ende ghedroncken is zeer goedt den ghenen die etter spouwen/ende teghen Sciatica / oock den ghenen diet Pleuris hebben oft eenighe rouwicheydt inde kele. Tot die selfde ghebreken vander borst ende longher / is de wortel oock goedt ghemengt met honich/ende dickwils daer af ghelect.

S.Peeters cruydt oft Sleutel bloemen met diuersche bloemen/Oft oock zijn de Phlomides vanden ouders/oft Verbasculi?

Dese cruyden worden in Latijn gheheeten Primulæ veris, om datse int eerste vande Lente wt-spruyten ende wederomme hen bloemen gheuen ende voorts brenghẽ. Van dese zijn diuersche soor-ten/principalick in Engellandt meer dan elders daer de lustichey dt van bloemen zeere liefghetal is/ vande welcke soo wie een soorte is kennende / die sal oock alle d'ander kennen/want sy verschillen al-leene inde bloeme ende in hoogher verwe ende gherimpelder bladers.

S. Peeters cruydt / ende welrieckende Sleutelbloe-men / de welcke gheoeffent zijnde ende verplant inde houen van Engellandt meerder worden en-de dobbel bloemen voorts brenghẽ. In Griecks/ Phlomides, Verbascula Fuchsij. In Latijn/Pri-mula Pratensis. In Hoochduytsch / Himmel-schlussel/eñ S. Peters kraut eñ Schlusselbluom/ Schlusselblumle. In Franchois/Prime vere, eñ Brayes de Cocu. In Italiaensch/Brache di cu-culo oft cognol, eñ Fior di prima vera. In En-gelsch/Cowelsppe ende Primroosen.

Engelschẽ dobbel Sleutel-bloemen In Latijn/Pri-mula hortensis Anglica omnium maxima & serotina floribus plenis.

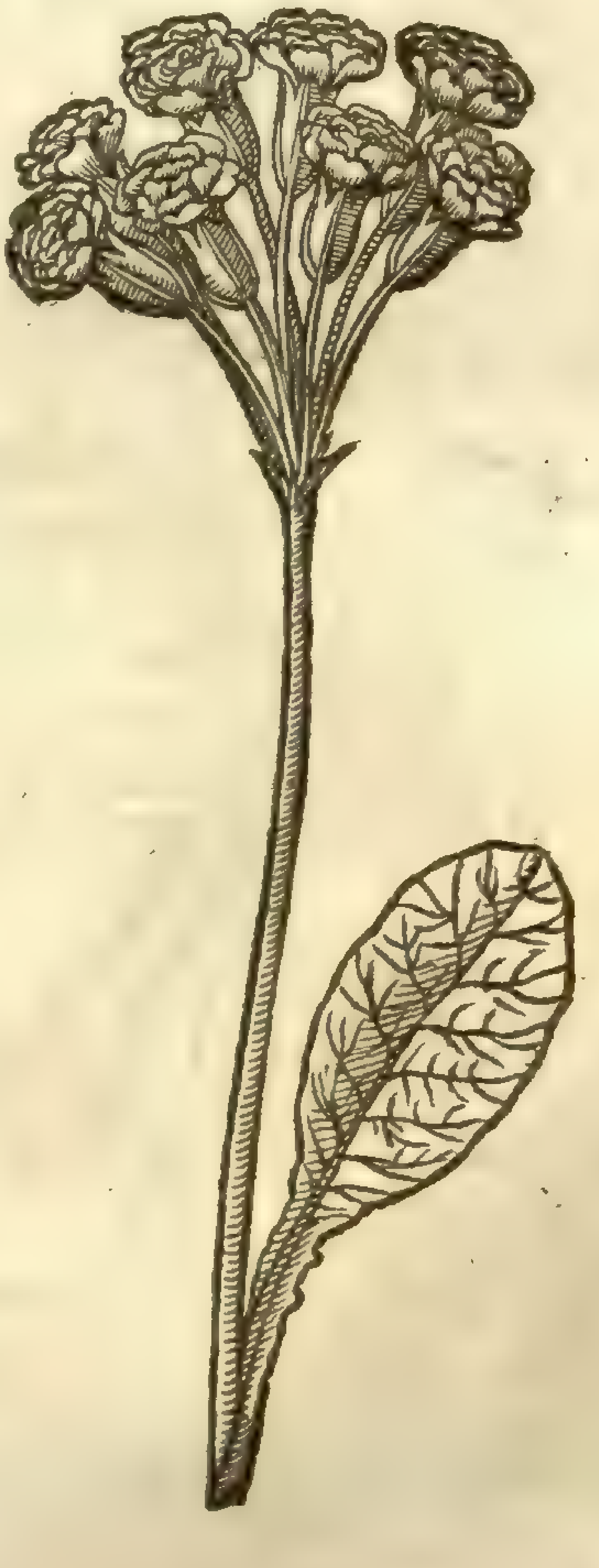

S.Pee-

S. Peeterscruydt.

Ouer al inde natte ende vochtighe bemden / sonderlinghe inde coudtachtighe landen/ als van Sauoye/ Vlaendre/ Vranckerijck/ Normandie ende Enghellandt/ soo bloeyen met d'eerste warmte vande Lente dese cruyden / voorts brenghende wt een witte faselachtighe wortel / eenen blooten ronden stele / wat hayrachtich van een palme oft onderhalf hooghe / de welcke bouen aenden top verciert is met veel bloemen nederwaerts huckende die vanden Longher-cruydt van grootte niet onghelijck/ maer geel/ van verwe ende reucke het niewe was ghelijck zijnde. De bladers zijn meerder dan die vande Betonie / rondtomme de cantē gheensins diep ghekerft/ ende eenichsins rimpelachtich dien vanden purper Vingherhoet-cruydt ghelijckende / beneden plat ter eerden ligghende/ oft een weynich opstaende / de welcke in warmoes/ taertkens/ eyercouck ende salaet gheenen quaden smaecke en hebben. Dit cruydt is zeer goedt voor thooft/ zenuen / ende rotten vande vuyle humeuren die wt vergaderinghe spruyten/ oft inflammatien: ende wordt daerom ghehouden voor een wondt-cruydt.

Zeer opde selfde plaetsen is oock groeyende dese soorte/ die dergheliicke maer bleecke bloemē heeft/ ende wat meerder bladers/ sonder eenighen reucke.

Maer de ghene die inde houen van Enghellandt gheoeffent wordt / is zeer aerdich door de menichfuldighe dobble bloemen die drye oft vier mael grooter zijn dan eenighe van alle de Sleutel-bloemen.

Sleutel-bloemen sonder reucke. In Latijn/ Primula Pratensis inodora, luteo-pallida. In Engelsch/ Oxe lippe.

Bosch-Sleutel-bloemen. In Latijn/ Syluarum Primula. In Engelsch/ Coe-Slippe.

De ghene die eenighe vande voorseyde is kennende/ die moet oock kennē dese bosch Sleutelbloemen/ want sy verschillen alleene van bloemen. Dese is enckel/ bleeckachtich/ cleyne/ corter dan een palme/ ende bycants staende int opperste vanden stele. Van bladers/ smaecke/ reucke eñ ghebruyck is dese den anderen niet onghelijck/ maer sy groeyet gheerne in bosschen ende lommerachtige dalen ghelijck

ghelijck in Enghellandt/ Dolâné ende Sauoye. In Vlaenderen ende Vranckerijck groeytse inde houten.

Inde houen van Enghellandt verandert haer dese soorte door de grootte ende dobbel bloemen/ den dobbel Christus-ooghen van grootte ghelijck: oock zijn die van verwe bleeck-geel.

Somtijdts heeft sy oock zeer lustighe witte bloemen/ die vande vroukens te coope ghebrocht worden op de marckt van Londen.

Oock zijnder met ghekerfde bloemen ende gherimpelde ploeyen/ van verwe doncker groen/ de welcke inde houen van Londen zeer vele groeyen/ andersins zijn die den anderen gheheel ghelijck. De welcke de Herbaristen van Antwerpen/ ghelijck oock sommighe vande voorseyde van daer ghecreghen hebben/ ende hebben ons oock vermaent datter in Enghellandt eenighe soorte van Sleutelbloemen was met purper bloemen/ maer te vergheefs van ons ghesocht: ende meynen dat gheweest is het Longher-cruydt/ ghelijck als seyde de zeer gheleerde Turnerus, want wy en hebben daer gheen Auricula vrsi ghevonden.

Aenghesien nu dat de bladers van alle dese soorten van Sleutelbloemen ronder zijn dan die vanden Wolle-cruydt/ ende dat de stele vande sommighe/ ende oock de bladers row zijn: waerom soude Matthiolus ontkennen dat Phlomides waren? Hy en brenght niet by dan de reden van een onnutte beroeminghe. Want de crachten ende de gheheele ghedaente die gheheel die vandẽ Wolleeruydt ghelijck zijn/ wysen contrarie/ ende oock d'ouereencomen vande experientie in alle landen/ de welcke soo verre als sy eenighe van dese hebben/ die heeten in Latijn Herba Paralysis, welcken naeme oock ghegheuen wordt den Phlomus om sijn excellente crachten: Daerom zijn dese oock Phlomides gheheeten.

Bosch Sleutel-bloemen met doncker groene ghekerfde bloemen.
In Latijn/ Syluarum Primula floribus obscurè virentibus fimbriatis.

Sleutel-bloemen sijn van Fuchsius ghenoemt Verbascula.

Fuchsius. De wortel van Sleutel-bloemen in water ghesoden ende ghedroncken / opent de verstopthe den vande blase ende nieren. Sap vande bladers van S. Peters cruydt wordt inghegheuen ende van buyten ghestreken / teghen ghescheurtheydt/ litten die wtten leden zijn oft verwronghen ende blaeuw gheslaghen. Dat dese Sleutel-bloemen dese selfde dinghen vermogẽ/ blijckt claerlick by henlieder complexie / want sy trecken een weynich tsamen: ende ist dat ghy dit proeft/ soo zijn sy bitter ende een weynich heet / in vueghen dat daer door niemandt en behoort te twijfelen van haerlieder droogheende ende af vaghende cracht. De vrouwen die gheirne schoonheydt hadden/ nemen tsap vãde bloemen ende strijcken daer mede haerlieder aensicht/ om datse wonderlick zeere afvaeghen de vlecken eñ rimpelen ende ander derghelijcke ghebreken. Cracht.

Paralytica, Alpina Sanicula: oft
Auricula vrsi lutea.

Dit cruydeken d'welcke alsoo lustich om sien is als eenich ander van die inden gheberchte vande Alpes groeyen / souder beter ghenoemt zijn Arthritica oft Paralytica, dan Sanikel / soo wel om de sonderlinghe cracht die theeft van te verdrijuen de pijne vanden fleirsijn / als oock aldermeest om dat schijnt te moeten ghestelt worden byde soorten van Sleutel-bloemen: nochtans soo groeyet dit cruydt zeer gheerne op d'opperste vande zeer hooghe berghen ende steyle rootsen/ ghelijck als zijn die van S. Glaude/ ende die van Clauene ende Ys broeck/ waer dat meest alle den Somer de sneeu is ouer-

Paralytica, Alpina Sanicula: oft Auricula Vrsi lutea, hebbende de ghedaente vande Sleutel-bloemen/ ende is Lunaria Arthritica Gesneri, oft Britannica van Anguillara. In Hoochduytsch / Fluhblumle.

Auricula vrsi met roode bloemen.

ouerblijuende / nochtans des niet teghenstaende soo comen daer voorts int eynde vande Lente dese Sleutelbloemen/ hebbende een steelken/ waer aen dat de roode oft roodtachtighe bloemen groeyen op een sacht steelken/ de welcke lustich zijn om sien/ ende soet van reucke. De bladers zijn witachtich/ claer groen/ dickachtich/ ghelijfuich ende glatter dan die vande Sleutel-bloemen/ een weynich ghebogen/ ende een weynich ghekerft. De wortel is zeer saselachtich ende die vande Sleutel-bloeme zeer ghelijck. Sy heeft oock eenen zeer drooghenden ende tsamentreckenden smaecke / ende is zeer goet inde wondtdrancken/ van buyten oock ghebruyckt de wonden ghenesende/ waer door datse Sanikel ghenoemt wordt.

Cracht.

Veranderinghe.

Wy hebben die somtijdts gesien op ander berghen ouervloediger ende meerder van bladers/ steele ende bloeme / de welcke nochtans geel is ende niet purperachtich.

Cracht. Matthiolus prijst zeer dit cruydt teghen de ghescheurtheydt ende wonden vander borst.

Diuersche ander soorten van dese gele Alpinsche Sanikel/ oft Sleutel bloemen.

Gelijckerwijs de Sleutel-bloemen door de oorsaecke vande plaetse ende grondt/ in Engellandt hebben de bladers ende bloemen hoogher van verwe/ meerder ende minder: alsoo cryght oock opde hooghe berghen vande heete landen tcruydt dat ghenoemt wordt Auricula Vrsina, meerder steelkens ende bladers / somtijdts oock veel minder / nochtans en zijn die van ghedaente oft natuere niet verscheyden. Tselfde is oock vande bleeck-gele Sanikel / te weten van meerder oft minder te wesen. Alle dese soorten groeyen inden hof vanden edelen Heere Jan Verdelft / een zeer gheschickt man in simple/ ende groot lief-hebber van vremde cruyden.

Grootste Alpijnsche Sanikel met smalle bladers.

De ghene die ghesien heeft de groote Paralytica Sanicula met een weynich ghekerfde bladers/ die sal oock moeten kennen de terstondt naervolghende soorten. Dese die de grootste gheheeten is/ heeft

Grootste Alpijnsche Sanikel met smalle bladers. In Latijn/ Paralytica Alpina Sanicula angustifolia maior.

Middel Alpijnsche Sanikel. In Latijn/Sanicula Alpina minor siue media.

heeft langher bladers dan die vanden Bergh-Gnaphalium: De bloemen groeyen ghelijck croonkens vele by een op de stelen/ die sacchte zijn van eenen voet oft drye palmen lanck/roodt oft lijfverwich van verwe/ zeer lustich om sien. Dese plante heeft ouer ghesonden gheweest wt Weenen in Oostenrijck aen H. Brancion/van Charles de L'Escluse.

Middel Alpijnsche Sanikel.

De middelsoorte is minder van bladers/welcke een weynich ghekerft zijn. De bloemen zijn die vanden anderen ghelijck/groeyende op steelkens van drye duymen oft een palme hooghe. De wortel is zeer faselachtich.

Alderminste Alpijnsche Sanikel. In Latijn/Sanicula Alpina minima.

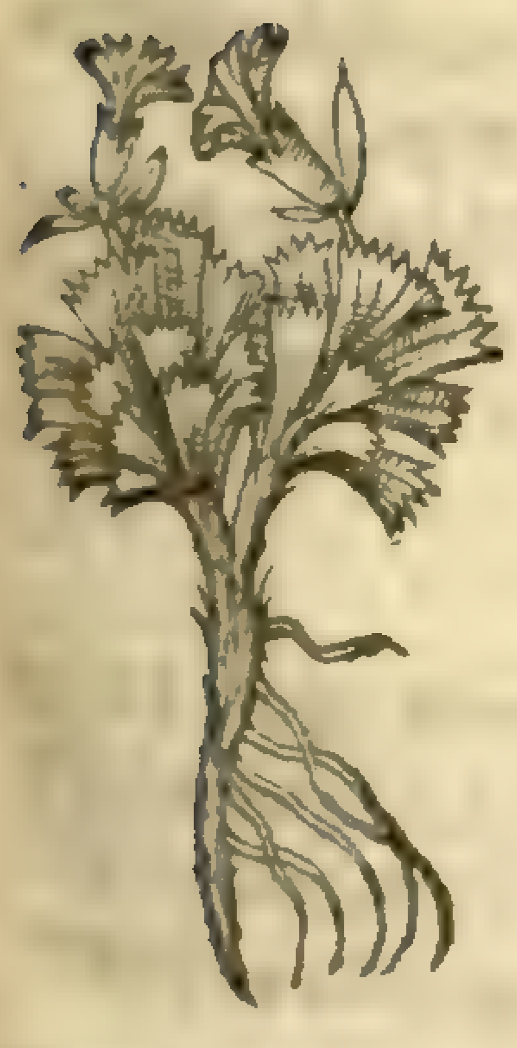

D'alderminste van allen is nauwe eenen duym oft onderhalf hooghe: de bladers zijn oock ghelijfvich/ minder dan die vanden cleyne Bergh-Nauelcruydt/aen d'wterste canten ghekerft ende ghetant: De bloeme is roodt.

Roodt Vingher-hoet-cruydt.

Inde landen Noordtwaerts gheleghen/groeyet zeer ouervloedich het root Vingherhoet-cruydt/ dwelcke bycants inde warme landen Suydtwaerts gheleghen/niet ghevonden en wordt. Maer in Vranckerijck/Nederlandt en Engellandt ist alle man bekent/waer dat desen naem in henlieder talen heeft ghecreghen/want d'ouders en hebben van tselfde niet ghescreuen. De bloemen van dese zijn purper-roodt ende incarnaet/ghelijck lanckworpighe/ ghe-schilderde oft ghesneden korfkens eenen Vingherhoet ghelijckende/hangende nederwaerts zeer aerdich vervolghende op d'een sijde vanden stele/ die twee cubitus hooghe is.

Roodt Vingherhoet-cruydt. In Latijn/ Digitalis purpurea. In hoochduytſch/ Fingerhut ende Fingerkraut. In Franchois/ Gant noſtre dame, doigtier. In Engelſch/ Flore gloue.

Witte Vingherhoet-cruydt. In Latijn/ Digitalis alba.

De bladers zijn van grootte/ coleure ende fatſoen ghelijck dien vander Hondts-tonghe oft Waelwortel. De wortel is ſaſelachtich/ lijmich ende ſwert. T'ſaedt groeyet in ronde bollekens ende is clevne/ dien vanden Wolle-cruydt ghelijck/ een weynich ſtinckende van reucke/ wederlegghende d'opinie vande ghene die dat Baccharis hieten. De ſmaecke is onlieflick ende zeer bitter/ drooghende ende een weynich heet/ ende is een wondt-cruydt dat zeer gheacht wordt om alle wonden te gheneſen.

Cracht. Tot Sommerſet in Engellandt nemen de boeren dit cruydt ende ſieden daer af eenen dranck/ waer mede ſy purgeren ende ſomtijdts zeer dapper doen ter camer gaen ende ouergheuen, de ghene die de cortſe hebben ende wat vocht van buycke zijn. Door de bitterheydt vaeghet wech de waterachtighe humeuren/ ende purgeert de cholerike/ openende de verſtoptheden.

Witte Vingherhoet.

Inde houen van onſe vrienden in Nederlandt groeyet een ander ſoorte die van ſtele/ bladers ende ſaedt/ gheenſins de voorgaende ongheliick en is/ dan datſe witte bloemen draeght.

Maer de ghene die vaele bloemen heeft, is corter van clockſkens/ ende heeft de bladers meerder dan die vande Nadelgeer/ van verwe doncker groen/ groeyende inde ſelfde houen.

Deſe ſoorte wordt gheſien tot Louen inden zeer luſtighen hof van Heer Jan van Limoge/ anderſins Nonnius gheheeten/ met bleeckroode oft lijfverwighe bloemen.

Cleyn geel Vingherhoet-cruydt.

Deſe ſoorte is minder ende niet ſoo aerdich/ de welcke in Engellandt luttel groeyet/ waer dat wy die niet gheſien en hebben: groeyet anderſins op veel plaetſen van Piemont int gheberghte vā Turin ende Sauoyen/ hebbende bruynder ende ſmalle bladers/ die vanden ſmal Weghebree ghelijck/ glat ende niet hayrich/ noch oock ſoo luſtich van bloemen/ de welcke bleeck-geel zijn ende verſtorven/ engher van clockſkens/ ende ſoo zeere niet gheſprinckelt.

Vyde

Vael Vingherhoet-cruydt. In Latijn/ Digitalis Ferruginea.

Cleyn geel Vingerhoet-cruydt.

Baccharis Monspelliensium.

Byde principaelste Griecksche auteuren wordt ghevonden de naem van eenich cruydt Baccharis oft eer Pancharis, alsoo gheheeten als wy zeer wel ghelooven om de groote lieflickheydt vanden Caneelachtighen reucke die de wortel heeft/ vande welcke ghemaeckt wordt/ behalven meer ander dinghen / een welrieckende salue. T'selfde wordt oock van Athenæus Pancharis ghenoemt/ ende daer af worden hoykens ghemaeckt/ diemen om het hooft dede / om dat de Poete niet en soude vande quade tonghe verhindert worden / alsoo Virgilius seght. Daerom ist dat sy te stouter misbruycken de patientie vanden leser/ die dit capitel als onwettich wt Dioscorides willen gheschrabt hebben/ende te vergheefs aerbeyden om te betoonen dat beyde de planten/te weten Baccharis ende Asarum ende de beschrijvinghe van dien (sommighe dinghen die daer tusschen ghecommen zijn wech ghedaen zijnde) een dinck zijn souden/ daer nu een yeghelick int lesen sien mach dat de Veyl niet onghelijcker en is de Sauie / dan den Asarum en is den Baccharis. Dese Baccharis is tsamentreckende/ ende is zeer goedt teghen heete gheswillen ende d'wilt vier. De reucke verweckt tot slap: van bladers ist tusschen die vande Violieren / te weten de witte ende Wolle-cruydt. Ter contrarien soo is den Asarum zeere verwarmende/ van een scheydende/ ende de bladers hebbende van Veyl. Daerom soo en verschillen sy niet luttel/ als Plinius seght/ de welcke seght dat Asarum is gheheeten/ om dat inde hoeykens niet ghebruyckt en wordt. Dese faute is ghecomen wt de stucken van Crateuas, waer dat Baccharis Asarum van Dioscorides ghenoemt wordt ende beschreven. D'welck ons vermaent dat vande nerstighe mannē die de waerheydt ghetrouwelick ondersoecken/ gheensins en behoordt veracht te worden d'nerstich overlegghen vande namen. Maer nu soo en sien wy onder veel cruyden/ ist dat wy keuse hadden/gheen soo wel accorderende/als tghene dat vā de zeer gheleerde wtlandtsche mannen hier voortijdts is ghehoudē gheweest voor de oprechte: want sonder twijfel t'comt den Baccharis veel naerder dan die specie vanden welrieckendē Wolle-cruydt die Matthiolus stelt: want dese is boomachtich met sijde-scheuten oft tacken/ ende rouwe swertachtighe bladers die vande Sleutel-bloemen oft Sauie met breede bladers van grootte ghelijck: De

Baccharis oft Pancharis in Griecks / van die van Montpelliers. In Latijn/ Baccharis Monspelliensium, ende t'onrecht van Matthiolus ende Dodonæus gheheeten groote Coniza, ende van Cordus Coniza Helenitis.

Alantwortel ende Galantwortel. In Griecks/Helenion. In Latijn/Helenium eñ Inula, van Anguillara Panax Chironiũ. In Franchois/Enula campana, eñ Herbe d'Elaine. In Hoochduytsch/Alantwurtz. In Italiaensch / Enola ende Ella, In Engelsch/Elecampane.

stele is twee cubitus hooghe/waeraen verstorven roode bloemen groeyen vele by een staēde/de welcke in een graeuwe hayrichheydt vergaen/ghelijck die vande Distels. De wortel spreydt haer wt bout in d'aerde/met veel saselinghen/ ghelijck die vande Garyophylate, hebbende oock dē reuck van dil/ oft vande Caneele/byde welcke d'ouders de wortel van Baccharis ghelecken hebben/die de Gireffel naghels niet en kenden. Dese plante groeyet vele/ende is oock met desen naem zeer wel bekent rondtomme de stadt van Montpelliers/ende oock elders op veel plaetsen. Die de vier soorten vāde Coniza kennet(want die hebben onder malcander een groote ghelijckenisse/ende alle ghelijck gele bloemen/eenen quaden reucke/ende zijn lijmachtich int handelen) en sal niet lichtelick segghen waerom dat Matthiolus dese Baccharis die eenē excellentē reuck heeft/gheheetē heeft groote Coniza, eñ Verbascũ in stede vā dien ghenomen. Want het Verbascũ heeft eenē goeden reuck / d'welcke somtijdts heeft gele bloemen/somtijdts purper/ghelijck altemets ghebeurt den Motte-cruydt / eñ groot Wollecruydt. Tot Roome soo wy zeer greetich waeren (ghelijck wy altijdts gheweest hebben) ende ons betrouwende op Matthiolus woorden/soo vraeghden wy veel Herbaristē hen opinie van dese plante/de welcke die niet en hielden dan voor Wolle-cruydt. Tselfde groeyet oock in Vlaenderen ende meer ander plaetsen/ende niet die plante van Matthiolus de welcke op papier gheplackt is die meer heeft de ghedaente/dan den reucke oft verwe. Maer dat is zijn eerweerdicheydt wel gewoone/ te beschrijven de sacken van lesen oft hooren segghen/ende niet van ghesien te hebben/ghelijck hy op vele plaetsen sijn figueren schickt nae de beschrijvinghe.

Cracht. Diosc. De wortel van Baccharis in water ghesoden/ is goedt ghedroncken den ghenen die gheborsten/ende van hooghe ghevallen zijn/ ende niet wel en connen den aessem ophalen/ oock die eenē verouderden hoest hebben/ ende qualick connen henlieder water maecken: ende verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden. Dese wortel is zeer goedt met wijn inghegheven teghen beten van

van fenijnighe dieren. De groene wortel vande Baccharis aende moeder ghehouden drijft de vrucht af. D'water daer dese wortel in ghesoden heeft / is zeer goedt ghebruyckt den vrouwen die in kinderbedde ligghen / om daer in te baden. De wortel van Baccharis wordt profijtelick ghebruyckt in poederen daermen dlichaem mede bestroyt / om haeren lieflicken reucke.

De bladers / midts datse tsamentreckende zijn / zijn zeer goedt teghen de pijnen vanden hoofde / daer op gheleyt. Zijn oock goedt teghen d'inflammatie vanden ooghen / ende ghenesen de ghe-swollen borsten als de vrouwen gheleghen zijn van kinde / de beginnende fistel aen d'ooghen / ende dwildt vier. De reucke vanden Baccharis verweckt tot slapen.

Alantwortel.

Alantwortel is in Griecks Helenion gheheeten ende den naecomers beter bekent ghewordden door den rouwe oft saeyen van Helena / dan dat van noode soude zijn daer af breder beschrijuinghe te doen / hoe wel datmen meent datse dien naem heeft vanden Eylande Helena / waer dat die alderbeste zeer ouervloedich is groeyende / voorts brenghende zeer groote bladers die vanden Vingerhoedt-cruydt oft Wolle-cruydt met breede bladers gelijck (niet vanden Wolle-cruydt met smalle bladers / als den Griecksche text t'onrechte seght) ende een goudt-gele sterrewijse bloeme die vander Rundts-ooghe oft middel Coniza ghelijck / groeyende in d'opperste vanden rechten stele die drye oft vier cubitus lanck is in Wedemaendt ende Hoymaendt. De wortel is groot ende dicke / bycants ghelijck d'onderste vanden aerm / ende welrieckende: diemen pleeght wt te grauen inde bemden vande dorpen ende pachtgoeden van Enghellandt / Duytschlandt ende Vranckerijck in tbeginsel vande Lente: De welcke varsch moet gheten worden om den geest te verfraeyen ende verblyden / eñ de swaericheydt oft droefheydt te verdrijfuen: om welcke deucht de selfde vanden ouders zeere geacht wordt / ende meenden dat van die alleene ghemaeckt was de droefheydt-verdrijfuende-medicijne van die van Egypten. De drooghe wortel is goedt van buyten ghebruyckt / maer alsmen die wil innemen / soo moet die varsch ende vochtich ghebruyckt worden / sonderlinghe teghen de verouderde ghebreken vande loose. Niettemin dat en gaet den Apoteker niet aen / maer wel den gheschickten Medicijn. Cracht.

Dioscorides. Alant-wortel ghesoden ende ghedroncken doet water maecken ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen. De selfde wortel met honich ghemengt ende ghelect / is zeer goet teghen den hoest / ende alsmen den aessem niet en can ophalen dan met opgherechten halse / asthma ghenoemt: oock alsmen gheborsten is / oft vercrompen leden heeft / ende teghen opblasingen ende beten vande fenijnighe dieren door haer verwarmende cracht die sy heeft: D'welcke Plinius oock seght. De bladers in wijn ghesoden zijn zeer goedt teghen Sciatica / daer op gheleyt.

Alant-wortel gheconfijt is zeer goedt ghebruyckt voor de maghe. De Confituermakers nemẽ de wortel als die een weynich ghedrooght is / ende sieden die in water: ghesoden zijnde soo worpen sy die in cout water / ende ten laetsten legghen sy die in ghesoden most tot datmen die van doen heeft.

Alant-wortel ghepoedert ende inghenomen / is zeer goedt den ghenen die bloetspouwen.

Gal. Met Alant-wortel wordẽ verwarmt oft roodt ghemaeckt de leden die met langedurende coude siecken ghequelt zijn / ghelijck als zijn sommighe ghebreken vande heupen Sciatica ghenoemt / ende cleyne eenparighe litghebreken comende wt vochticheydt. Apul. De bladers in wijn ghesoden ende ghedroncken ghenesen wonderbarlick de beten vande Aderslanghen / ende verdrijuen tfenijn. Plinius. Tsap vande ghesoden wortel ghedroncken verdrijft de wormen.

De varsche wortel noch vol saps zijnde / is witer maten goedt ende crachtich teghen die verstoptheydt vande loose / door de selfde cracht die wy ghesedt hebben int capittel vanden Erysimum, want sy is afvaegende / verteirende ende subtijl makende.

Bernage.

Nu ter tijdt is eenẽ yeghelijken bekent dat ons Bernage d'oprechte Buglosse is van Dioscorides in Griecks gheheeten Euphrosyne, dat is soo veel te segghen / als een blijde makende cruydt / welcken naem zijn naecomers beyde den cruyden ghemeyn ghemaeckt hebben / door de crachten ende eenighe ghelijckenisse die sy tsamen hebben: midts dien dat de ghene die smalder van bladers is / ende van d'ander een weynich verschillende / doen ter tijdt niet en hadde als nu den naem van Bernage maer van Buglosse: Nu ter tijdt zijn beyde dese cruyden den ghemeynen volcke bekender meer dan eenich ander moes cruydt / maer de min oprechte heeft den oprechten naem ghehouden. De waerachtighe ende die breede bladers heeft / wordt alleene gheheeten Bernage ende niet Buglosse. Beyde dese cruyden groeyen zeer ouervloedich inde houen. D'oprechte met breede bladers Bernagie ghenaemt heeft breede / rondachtighe bladers bouen op d'eerde wtghespreydt / steckende ende row / reetachtich ende swert-groen / altemets half sneeu-wit die vanden Waelwortel meer ghe- Ghemeyn Buglosse met eughe langhe bladeren. Buglossum.

 lijckende

Bernage. In Griecks/ Bugloſſon. In Latijn/ Bugloſſum latifolium, oft Borrago, Euphroſynon. In Hoochduytſch/ Burretſch. In Franchois/ Borraches. In Spaenſch/ Borraienes, Borraies: Ende wordt van Anguillara gheheetẽ Lycopſis, maer t'onrechte. In Engelſch/ Borage.

Bernage altijdts groen. In Latijn/ Bugloſſum ſemper virens.

lijckende dan die vanden Wolle-cruydt. De wortel van deſe is van buyten wit / minder ende corter/ noch oock iaerlicks ouerblijuende. Die vanden anderen is van buyten ſwert/ langher ende iaerlicks ouerblijuẽde. Nochtans zijn die alle beyde lijmachtich/ eñ goet om etẽ eñ oock tot medicijne. De bloemen vande Bernagie zijn ſterrewijs van vijf bladerkens zeer ſchoon purper-blaeuw ſomtijdts oock wit/ hebbende bycants inde middel een rondt ſcherp beckxkẽ/ bruyn ende cleyne. Tſaedt is ſwert dien vanden Lycopſis oft Anchuſa ghelijck. Maer d'ander heeft bloemen van tſelfde coleur/ ghelijck die vande Sleutelbloeme oft cleyne Oſſen-tonghe. Tſaedt is meerder ende niet ſoo ſwert. De bladers zijn langher ende ſmalder/ die vanden Echium oft Lycopſis ſoo zeer ghelijck/ dat wy daer af maecken ſouden tamme Oſſen-tonghe/ ten waere dat de wortel ghebraecke de roodtachtighe verwe: maer aenghesien dat ſy ſwertachtich is / ſoo heeſt ſy meer den aert vanden Echium, oft ſy is deylachtich van beyde de natueren.

Bernage altijdts groene.

De cloecke nature altijdts wat nieus voortſ-brenghende ſchijnt vande twee voorſeyde cruyden een ghemaeckt te hebben/ dat zeer excellent is/ ende altijdts groen/ iae inde aldercoutſte plaetſen van Enghellandt/ daer van Antwerpen ende ander plaetſen vande Nederlanden ghebrocht zijnde/ waer dat ouervloedich ende zeere wel groeyet inde Apotekers houen ende groene blijft/ als d'ander twee inde winter door de coude vergaen. De bladers zijn rondtachtich/ die vande Bernagie met breede bladers ghelijck/ ſoo oock is de ſtele. De wortel is van ſtandt/ fatſoen oft weſen ende lijmicheydt die vande Wael-wortel ghelijck. Maer de bloemen zijn cleyne ende groeyen lancks de ſyde tacken/ waer af de bladerkens gheheel ghelijck zijn die vande bloemen vande ghene die ſmalle bladers heeft/ hebbende oock den ſelfden ſmaecke ende cracht teghen de ghebreken vander herten ende die wt melancholie comen.

Dioſc.

Dioscorides. Bernage in wijn gesoden/ ende inghenomen vermeerdert de blyschappen vander herten. Cracht.

Buglosse met smalle bladers / oft groote Ossen tonghen. In Latijn/ Buglossum angustifolium, ende is Cirsium Italicum vã Fuchsius. In Hoochduytsch/ welsch Ochsenzung. In Engelsch/ Buglosse.

Cleyne Ossentonghen. In Latijn / Echij facie Buglossum minimum flore rubente.

Diuerscheydt vande ghemeyne Buglosse oft Ossen-tonghe.

D'eene heeft ghelijsuigher bladers/ blaeuwe bloemen/ ende seldẽ witte: D'ander is rouwer/ smal van bladers/ ende heeft roodtachtighe purper bloemen. Dese twee soorten groeyen inde houen.

Cleyn Ossen tonghe.

Dit cruydt is groeyende inde Nederlanden inde houen / ende is van wortel ende bladers ghelijck die vande Buglosse met smalle bladers / maer minder / ende van grootte die vanden Echium ghelijck. De bloeme is roodtachtich violet. Tsaedt en is dien vande Buglosse niet onghe lijck/ hebbende oock den selfden smaecke / reucke ende ghebruyck.

Alderminste valsche Bernage vande Herbaristen.

Dese aerdighe plante heb ick eerst groeyende ghesien inden hof vanden Doorluchtighen Heere Kaerle van Croy Prince van Chymay / ende daer nae in meer ander van zeer ghes:hickte Herbaristen vande Nederlanden : de welcke bladers heeft minder dan die van Bernage oft Longhercruydt: De bloemkens zijn oock purper-blaeu die vande Bernage ghelijck : maer de wortel is aertverwich als die vanden Geyten-baert oft Garyophylate met veel saselinghen. Dit cruydt bloeyet inde Winter in hanghende hoffkens : Oock bloeyet inde houen inde Lente ende in Oogstmaendt. De smaecke is scherpachtich met een lijmicheydt / dwelcke de Bernage oft Buglosse niet en heeft. Hoe dit cruydt vanden ouders ghenoemt is gheweest/ is ons onbekent.

Wilde Buglosse. Erraticum Buglossum asperum Echioides.

Dese is de voorgaende Buglosse met smalle bladeren in alle ende yeghelicke haer deelen zeere

 ghelijck/

Alderminste valsche Bernage vande Herbaristen. In Latijn/ Symphytum pumilum repens Borraginis facie seu Borrago minima, Herbariorũ spuria.

Gele Ossen-tonghen. In Latijn/Buglossum Echioides luteum, Hieracio cognatum. In Engelsch/ Lange de Beue.

ghelijck / de welcke van selfs ouer al is groeyende op dorre ende sauelachtighe plaetsen ontrent Antwerpen/ ende groeyet oock inde houen/ de welcke d'Apotekers besighen by ghebreck vande Buglosse/ die de selfde houden te wesen Wilde Buglosse. De bladers zijn zeer rouw ende scherp/ hebbende stijue hayrkens ende oppuylende puckels/ ende is soo vele eñ euen ghelijck verschillende vande voorgaende als de Volders-Caerden vanden hof-Dipsacum. De wortel is dunne ende houtachtich: De bloemen zijn oock blaeu/ die vande Buglosse met smalle bladers ghelijck/ maer veel cleynder.

Gele Ossen-tonghe.

Dese Buglosse is van ghedaente desen voorgaenden zeer ghelijck/ oock van plaetse van groeyen ende ghebruyck. De Enghelsche vrouwen achtẽ dese veel meer dan ander Buglosse/ ende noemen die gele Ossen-tonghe/ om haer gele bloemen / die vanden Hase-Letouwe ghelijck/ groeyende by een op scherpe steelkens. De bladers zijn oock die vande wilde Caerden ghelijck/ ende oock niet min doornachtich. De wortel is wit/ lijmachtich/ moesachtich ende melckachtich. De bloemen vergaen in Guychelhaer.

Roode Ossen-tonghe.

In Griecks ende Latijn/ Anchusa. In Hoochduytsch/ Ochsenzung. In Franchois/ Orcanette. In Spaensch/ Ancusa. In Engelsch/ Alkanet / ende heet inde winckels Alcannæ radices.

Anchusin in Griecks is te segghen alsoo vele als blanckettẽn oft rosetten / in vueghen dat dit cruydt Anchusa ghenoemt wordt om sijn schoone roode verwe ende sap / d'welcke ons de kennisse heeft ghegeuen vande gheheele plante: want andersins soude die qualick bekendt ghewordẽn hebben/ eens-deels om de ghelijckenisse die sy heeft metten soorten van Echium, Lycopsis ende Buglossen/ ende oock door de duyster ouersettinghe vanden Griechschen text/ want hy ghelijckt dese by de Latouwe met smalle oft scherpe bladers / ende alst schijnt byde wilde Latouwe die rouwer ende scherper is. Wy hebben ghemerckt vierderhande onderscheyden wt de bloemen/ bladers ende groote. De

te. De ghene die Calys oft Onocleia ghenoemt wordt / is dalder grootste / ende groeyet zeer vele inde vette maer cleyachtighe ackers van Vranckerijck ende Enghellandt. Therte vande wortel is houtachtich / becleet met een dickachtighe schorsse / de welcke roodt sap gheeft van coleur den Sandelhout ghelijck / ende is eenen vingher dicke ende onderhalue palme lanck / van smaecke die vande Buglosse ghelijck. Dese plante heeft zeere veel bladers die vandẽ Echium oft Buglosse met smalle bladers ghelijck / hebbende een graeuwe scherpe hairicheydt / ligghende opder eerden: meestendeel en heeftse maer eenen stele / die rondt ende row is van eenen cubitus hooghe / draghende tortskens met bruyn-violette bloemen / die vanden Echium niet ongheliick. T'saedt is cleyne / lanckworpich ende eertverwich.

Cleyne Anchusa / oft Alcibiadion oft Onochiles minor, seu Alcibiadion, vel Onochiles.

Gele Anchusa. In Latijn / Anchusa lutea.

Houtachtigher Anchusa met smalle bladers. In Latijn / Anchusa ligniosior angustifolia.

Gele Anchusa.

Aerdigher ende min ghevonden is die met de gele bloemen / de welcke minder tackskens heeft ende int opperste meer by een ghevoegt: Oock heeft sy veel meer bladers / die wolachtich zijn ende witter. De stele is eenen voet oft eenen cubitus hooghe / maer tsaedt is dien vanden anderen ghelijck. De wortel heeft een leuendigher ende veel lieflicker roode verwe / ende is oock volder van sap. Dese groeyet int landt van Languedoc by Aigues-mortes op lommerachtige ende vette gronden. Wy hebben die oock gheplukt op rouwe plaetsen niet verre vande riuiere Athesis ende bergh Baldus by Verone.

Ander soorte van Anchusa.

Onsen vriendt Jan Mouton hadde een soorte van Anchusa met breede bladers / van grootte ghelijck de Buglosse met smalle bladers / waer af de wortel roodt-verwende was / ende de bloeme wit.

Alderminste gele Anchusa. Anchusa lutea minima.

Dese soorte van Anchusa is van selfs groeyende in tlandt van Montpelliers / maer niet soo overvloedich. De bloemẽ van dien zijn gele groeyende op cleyne steelkens in eẽ gedraeyt ghelijck die vanden Echium, een weynich ghelijckende den steert vanden Scorpioen / ghelijck zeer fraey ver-

haelt

haelt die ghetrouwe ghetuyghe ende gheleerde ende gheſchickte Apoteker Franchois Pennin van Antwerpen.

Cleyne Anchuſa.

Deſe plante is zeere wel bekent ende overvloedich groeyende in tlandt von Languedoc/ van waer dat d'Apotekers van Montpelliers ende Lyons alle iaere de ſelfde ter marct brenghen ende doen comen: wy hebben die doen wtſteken ende brengen wt de wijngaerdẽ ende ſavelachtighe ende dorre hoevels van tboſch van Gramont/ gheleghen byden hoeve vanden Docteur Aſſatius. Want ſy is langher / ghelijnigher ende volder van wortel dan die ander. Voorts is ſy gheheel minder/ met ſmalder bladers/ maer ongheliick meer van ghetale / de welcke groen zijn / die vande Buglosse ghelijck maer veel mindere. Dit cruydt gheeft veel teere / dunne ſteelkens / ende minder bruyne bloemen/ die vande cleyne Bugloſſe met ſmalle bladers ghelijck. Tſaedt is aſchgraeu/ lanckworpich / ende cleyne. De ſmaecke is als die vande Bugloſſe / niet onlieflick / nochtans heeter ende droogher.

Houtachtigher Anchuſa met ſmalle bladers.

Deſe laetſte ende alderminſte Anchuſa, hoe wel dat ſy nauwe voor Anchuſa te houden en is/ als de ghene wiens houtachtighe / bruyn-roode wortel luttel oft niet purperachtich en is / voortſbrenghende houtachtighe ſteelkens van onderhalve palme die vande Ceule ghelijck / met lanckworpighe bladerkens/ minder dan die vande voorgaende Anchuſa ende niet ſoo rouw: De bloemen en zijn oock die vande voorgaende niet zeer ongheliick/ cleyne ende blaeuw. De wortel is houtachtich/ bruyn-roodt/ luttel oft niet verwende. Deſe wordt ſomtijdts ghevonden op de canten vande velden van Frontignaen ende tboſch van Valene. Elders en hebbe ick die noyt gheſien.

Lycopſis oft Lycapſis, ende is baſtaert Anchuſe van Ægineta oft Cynogloſſum van Matthiolus.

Dit cruydt en heeft niet dat d'Anchuſe ghelijck is/ dan de bruyn-roode verwe vãde wortel/ waer af dat den naem Lycopſis heeft / dat is te ſegghen / bruynheydt oft duyſterheydt / ſoodaenich als is ſmorghens inden dagheraedt tuſſchen licht ende doncker: Ten waere dat alſoo genoemt waere vãde rouwe ende oneffen hayricheydt van ſtele/ bladers ende bloemen/ eenen Wolfs-voet ghelijck zijnde/ ſoodaenich my aldereerſt werdt ghewesen van mijnen zeer gheſchickten ende gheleerden meeſter ende medicijn D. Aſſatius, niet verre vande duynen van Frontignaen ende de hoeve van D. Griffius. Naederhandt hebben wy die van ſaedt ghewonnen tot Londen in Engellandt / vande welcke de bladers als die eerſt wtcomen/ plat ter aerden ligghen/ ende vele zijn/ rouw vã puckels ende hayricheydt/ die vanden Echium ghelijck/ weſende een palme lanck ende eenen duym breedt/ die vandẽ gheheelen iaere niet op en rijſen/ oft ſtele oft bloeme en gheven/ maer int iaer/ ſomtijdts oock tweede iaer daer naer ſoo worptſe wt inden Somer haren ronden ſtele van onderhalve cubitus hooghe/ ghedeylt in veel hayrighe ſijdetackſkens/ lancks de welcke de bladers by ſpacien wtſpruyten/ ende de bleeck-roode ghekertelde bloemen die vanden Echium ghelijck/ met cleyne draeykens. Tſaedt is die vande Bernage ghelijck maer niet ſoo ſwert. De wortel/ die meer dan eenen vingher dick is ende houtachtich/ is ros/ luttel oft niet verwende alſmen die handelt.

Deſe is alleene verſchillende van bloemen van de ghene die in Engellandt opden wegh loopende van Bath ende Briſto nae Londen door de coren-velden / zeer blijde ende luſtich om ſien overvloedich is groeyende / de welcke niet en groeyen lancks de tuſſchen-ſpacien vande bladers ende ſijdetackſkens/ maer ſchoon purper int opperſte vanden ſtele/ die vande groote Anchuſa ghelijck: Alſoo de voorgaende roodtachtich blaeu is / ende een weynich roodts aende vingheren verwet.

Cracht van Anchuſa.

Dioſcorides. De wortel verwet de handen met een bloetroode verwe / ende groeyet in vette eerde. De wortel van Anchuſa is tſamentreckende/ de welcke met olie ende was ghemengt/ zeer crachtich ende goedt is teghen de verbrandtheydt ende oude ſweeringhen. Met naerbier ghemengt gheneeſt ſy dwilt vier/ ende met azijn ghewreuen/ gheneeſt ſy de quade ſchorftheydt ende alderhande ieuckſel. De ſelfde gheſteken inde moeder/ treckt de vrucht af. De ſelfde in water gheſoden ende ghedroncken/ is zeer goedt teghen de ghebreken vande nieren/ milte eñ cholerijcke humeuren: maer in diẽ datter cortſen zijn/ ſoo neemtmen die in met honich water. De bladers van Anchuſa met wijn inghenomen/ ſtoppen den buyckloop. Die blanckettſels maecken/ ghebruycken de wortel om de ſalven dicke te maecken.

Alcibiadion.

Dioſcorides. Daer is een ander ſoorte die eenighe gheheeten hebben Alcibiadion oft Onochiles: Deſe verſchilt vande voorgaende / datſe minder bladers heeft / maer euen ghelijck ſcherp/ ende cleyne tackſkẽs. De bloeme is bruynroodt. De wortels zijn roodt ende lanckworpich / de welcke inden Oogſt roodt ſap gheuen. Deſe groeyet op ſavelachtighe plaetſen. De wortel ende bladers

van

van dit cruydt zijn zeer goedt tzy gheten / oft ghedroncken/oft aen dlichaem ghebonden teghen tfenijn van alle fenijnighe dieren/maer principalick vande aderslanghen: want waert dat yemandt de selfde knouwende/ spoude int backhuys vande slange/ sy soude steruen. Noch isser een ander soorte dese voorgaende niet ongheliick/ de welcke bruyn saedt heeft ende cleynder. Welck saedt gheknout zijnde ende dan int back huys vande slange ghespouwet/ die sal dooden. De wortel van dese met Hyssope ende Kersse ghedroncken/ iacht af de breede worm͂e die in tsmensch͂e lijf groeyen. D'welcke Galenus oock seght. Gal. Daer zijn vier soorten van Anchusa: Vande welcke d'eene Onoclea ghenoemt/heeft een zeer vercoelende ende drooghende wortel/tsamentreckende ende bitterachtich/ die oock crachtich ghenoech is om subtijl te maecken ende af te iaghen de colerijcke humeuren/ ende de lichamen dichte te maecken. Maer de bladers zijn min crachtich dan de wortel: nochtans zijn die oock tsamentreckende ende drooghende. Maer de ghene die Lycopsos gheheeten is / die vercoelt ende drooght/ende is meer tsamentreckende dan die Onoclea. Maer de Onocleos is heeter ende meer medicinael: want sy heeft wat meer scherpheydts soo haest alsm͂e die smaeckt. Maer de cleyne is noch heeter dan dese/de welcke bitterder is ende oock meer medicinael.

Alle de soorten van Anchusa hebben gheliicke crachten. Want die Onoclea ghenoemt wordt/ heeft de wortel tsamentreckende ende bitterachtich/ zeer nut om de lichaemen tsamen te dringhen en͂ een weynich te extenueren: oock is die bequaem om af te vaeghen ende suyueren de cholerike en͂ soute humeuren. Want bouen is gheseydt dat een serpe qualiteyt met bitterheydt ghemengt tselfde doen mach: In vueghen dat die zeer goedt is teghen de Geelsucht ende Milisucht. Sy is oock bequaeme om te vercoelen. In vueghen dat de selfde met naerbier ghemengt zeere goedt gheleyt is op dwildt vier. Oock is sy afvaeghende niet alleene inghenomen/maer oock van buyten opgheleyt. Daerom gheneest die de quaede seericheydt ende crauwagien met azijn ghewreuen. Ende dit zijn de cracht͂e ende wercken vande wortel die wy hier verhaelt hebben. Maer de bladers van het cruydt/ zijn min crachtich dan die wortel/nochtans zijn die drooghende en͂ tsamentreckende. Daerom stelpen sy den buyckloop als die met wijn inghenomen worden. Nu de ghene die Lycopsos ghenoemt wordt/is op de selfde maniere zeer goedt teghen dwildt vier / ende haer wortel is meer tsamentreckende dan die vande Onoclea. Maer de cracht vande Onoclea ende Alcibiadium is meer medicinael / want sy zijn terstondt in tsmaecken scherper/ende helpt zeere de ghene die vande fenijnighe dieren ghebeten zijn/soo wel daer op gheleyt zijnde als aen dlijf ghehanghen oft gheten. Maer dander/te weten de vierde soorte/de welcke cleyne is / ende bycants sonder name is/ is alleene de Alcibiadium zeere gheliick/maer bitterder van smaecke ende meer medicinael / ende daerom is die zeer goedt inghenomen met Hyssope ende Kersse teghen de breede wormen.

Tweede Engelsche Lycopsis.

Dit cruydt gheeft hem seluen te kennen door het teecken van sijn saedt / daer dore dat schijnt onderkent te worden vande Bernage: maer vanden Anchusen verschillet door het coleure vande wortel/ghemerckt dat die Wilde Ossen-tonghen zeer nae comen de wilde Buglosse / want de bladers groeyen by tusschen-spacien rondtomme de teere ronde oft viercante rechte stel͂e van onderhaluē cubitus hooghe/staende by ghebeurte zeer hayrich / drye oft vier duymen lanck ende een͂e duym breedt/ swertachtich ende dicke: wt den schoot vande welcke voorts comen by tusschen-spacien zeere veel bloemen die peirsch ziin / by een ghevoeght op beyde sijde in cleyne cromme aren / wesende bouen gheliick plumagien. Als die bloemen afghereesen zijn/soo groeyet saedt in scherpe ende stek͂ede huyskens/ die van fatsoen een slanghen hooft gheliick zijn / maer met cleyne mondekens / ende maniere van ooghen.

Dioscorides. De wortel is roodt ende tsamentreckende: De welcke met olie ghewreuen ende op de wonden gheleyt zijnde/ die gheneest. De selfde met gersten meel ghemengt/is zeer goedt gheleyt op het wilt vier / ende doet sweeten als die met olie ghemengt/is ende datmen daer mede ghestreken wordt. Cracht.

Echium.

Diosc. De wortel van Echium met wijn inghenomen en is niet alleene zeer goedt den ghenen die vande slanghen ghebeten zijn / maer bewaert de ghene die te voren daer af ghedroncken hebben/ datse niet ghebeten en worden. Tselfde doen oock de bladers ende saedt. Dit cruydt versoet oock de pijne vande lendenen: ende met wijn inghenomen oft andersins / doet den vrouwen melck cryghen.

Onosma siue Ononis.

Daer en is niemant die eenichsins gheschickt is inde kennisse vande cruyden/ de welcke ghesien hebbende de beschrijvinghe vanden Onosma wt Dioscorides ghenomen/ oft hy en sal terstont meynen dat een soorte is vanden Anchusen, oft een bastaert Anchuse, de welcke Dioscorides by

Tweede Enghelsche Lycopsis. In Latijn/Lycopsis altera Anglica, qualick Cynoglossum vā Matthiolus ghehreten. In Engelsch / Wilde Buglosse.

Wilde Ossen-tongen. Echium met roodtachtige oft witte bloemē. In Grieks/Echiō. In Lat. Echiū oft Buglossum syluestre, oft Echiū floribus purpuratib⁹ rubellis aut cādidis. In Hoochduytsch/ Wild Ochsenzüng. In Franchois/Buglosse sauuage. In Engelsch/Vipers Buglosse.

naem ende gheslachte van dien ghescheyden heeft/ om dat hy volghende sijn voornemen die soude
voeghen by de planten die haer saedt oft vruchten vele verliesen/ soodaenich dat zijn Securidaca,
Nymphea, Asplenium ende Hemonitis. Ende daerom verhaelt hy tweemael dat de bladers die
vander Anchuse ghelijck zijn. Maer de saecke selfs bewijst dat soo te wesen/ ghelijckerwijs als veel
boomen die eerst vruchtbaer zijn gheweest/ naederhant hen crachten verloren hebbende/in twee oft
drye iaeren gheen bloemen noch vruchten en gheuen. Alsoo weten wy twee oft drye soorten voor E-
chium ghehouden/ die aldereerst binnen de drye iaeren niet dan bladers voorts ghebrocht en heb-
ben/ daer nae de stele ende tsaedt: de welcke door de coude verloren hebbende niet dan binnen twee
oft drye iaeren daer nae wederomme stele ende bloemen creghen. Ander die hebben d'eerste iaer
bloemen ghehadt/ oft int tweede/ ende zijn voorts somtijdts twee volle iaeren al oft sy onvruchtbaer
gheweest hadden/sonder stele ghebleuen/in vueghen datter een achterdencken was datse witter na-
turen saedt/ bloemen noch stelen en hadden/daer wy nochtans gheware zijn ghewordden dat de selfs-
de weder leuendich zijnde/ ende saedt/bloemen ende stelen weder vercreghen hebbende/ Lycopsides
wären: D'welcke oock henlieden daer door heeft moghen ghebeuren ende tselfde den volcke wijs ge-
maeckt hebben/ dattet ghehouden wordt voor onghelückich ende een seker bederfenisse vāde vrucht/
ghelijckerwijs als de Varent oft ander cruydt. Hier by moghen de nerstighe Herbaristen voeghen
d'exemplen van Bechium oft Hoef-bladeren ende Dictamnum. Dat sy oock hier met ons wel
ouerlegghen willen de Cynoglosse.

Cracht.

Diosc. De bladers van Stal-cruydt met wijn inghenomen/iaeghen de vrucht af: iae men segt dat by al dien een swangher vrouwe daer ouer trede/ datse soude misvallen van kinde.

Ghe-

Ghemeyne Honts-tonghen sonder bloemen. In Griecks/Cynoglosson. In Lat. Cynoglossum vulgare sine flore. In Hoochduytsch/Hüdtzüge. In Frächois/Langue de Chiẽ. In Italiaẽsch/Cinoglossa, eñ is de Lycopsis van Lacuna. In Engelsch/Hondes tunge/ende Dogges tunge.

Gemeyne Hondts-tonghen met bloemen. In Latijn/Cynoglossum vulgare cum flore.

Dergheliicke twijfelinghe valter vande Hondts-tonghe/ maer die minder ondersoeck oft proeue van noode heeft/als de onpartieghe rechters de saecke wat neerstigher willen ouerlegghen. Want oft de Hondts-tonghe en is noch niemandt bekent/ oft het is voorwaer die plante/die by wtlegghinghe vanden naem/ghebruyck/ ende ghelijckenisse vander Hondts-tonghen by gemeyne cõsent voor sulcks ghehouden ende soo ontfanghen is/datter niemandt en is van dese ongheschickte vernieuwers van naemen / die soo goede ende bequaeme / ick late staen beter / heeft moghen ondersoecken. Want sy heeft saechtachtighe / ende niet rouwe bladers / ende een weynich wolachtich / gheensins scherp int aentasten/van saechticheydt/ ende ghedaente een Hondts-tonghe ghelijck/oft den Weet/ een weynich aderachtich/ende wit/smalder dan die vande groote Weghebree/principalick op dorre eñ sandachtighe plaetsen ontrent Linguagot/waer dat die cleyne is/ende qualick onderhalue palme oft

Cleyne Hondts-tonge van Läguedoc eñ is de selfde oft een soorte vande Candiotsche Hondts-tonghe vande Nederlandtsche Herbaristen.

eenen voet hooge. De stele is rondt ende grijs/gedeylt in sijdetackskens/ de welcke draghen bruynroode bloemen die vande Buglosse met smalle bladers ghelijck: T'saedt is cleyne/ besloten in hayrachtighe schildekens/ die aende cleederen vaster blijuen hanghende dan die van Agrimonie oft Caucalis. Maer inde vette ackers vã Ferraren eñ Padua groeyet die meerder dan tgrootste Weet/ iae tgroeyet soo hooghe/dat bycants hem seluen onghelijck is: De onderste bladers die zijn groenst/ende breedt ligghende opder aerden: De bloemen zijn bleecker ende verstoruen van coleure/ maer sommighe iaeren en draghet noch bloemẽ/ noch stelen/principalick staẽde onder Wilgen / oft bedeckt zijnde vande schaduwe ontrent de hagen oft thuynen. Die meer gheschickte Herbarist Barallis/ dan beroemer/ gheheeten den Montpelliersche Dioscorides, seyde Rondellet Veranderinghe.

voor waerachtich daer wy by ſtonden / dat hy meer dan eens gade gheſlaghen hadde in tlandt van Auergne datter vele van deſe planten waeren die drye ende vier iaeren lanck alle iaere zeer groẽ wtſpruytende waeren/maer gheenen ſtele voorts ghebrocht en hadden. Jae dat meer is/iſt dat ghy de crachten wilt aenmercken/ſoo ſal v beter aenſtaen ſoo wel de plante/als onſe opinie/de welcke gheerne eenen gheleerden ſal plaetſe maecken/als hy een beter Cynogloſſe oft Hondtſ-tonghe is wijſende.

Cracht.

Want datſe gheneſende is de verbrandtheydt / dat weten de vroukens / te weten door haer openbaere qualiteyt van vercoelen / drooghen ende verſoeten van pijne/ende van te beletten meerder wtvloeyinghe/principalick als die met gheſmolten ſmeyr ghemengt is ende heet daer op gedrupt wordt. Desghelijcks is die goedt teghen het wtvallen vanden hayre dat den oorſpronck heeft van ſcherpe ende etende humeuren. Oock maeckt ſy den buyck weeck / door haer weeckmaeckende ende mucilagineuſe cracht/als die in wijn gheſoden is ende haer coude benomen. De wortel is die vandẽ Wachwortel van grootte/lijmicheydt ende verwe ghelijck: De reucke is tot ſlaep verweckende/ende wordt hedenſ-daeghs zeer vele ghebruyckt teghen ſcherpe ende ſubtijle fluxien / nochtans is die meer dicke maeckende dan vercoelende. Deſe ſchijnt te draghen de cliſkens van Plinius,want de Echions, oft Anchuſen,oft Lycopſides en draghen gheen.

Cynogloſſum oft Honſ-tonghe van Plinius cliſkens draghende.

Waerom iſt dat Plinius, gelijck hy meeſt alle ſaecken doet/ overgheſet heeft wt eenich Cruyderboeck / datſe ſtelen ende ſaedt draeght/ als de ghene die by auentueren tſelfde heeft ghemerckt dat wy gheſchreuen hebben / ſoo wordt hy onbehoorlick ende oock valſchelick van een leelicke faute beriſpt / ende de zeer gheleerde Ruellius wordt onverdraghelick ghelaſtert/principalick van hem die altijdts ſijn ſchriften gheſtolẽ heeft/ de welcke/ten waere dat deſe ſoo groot gheweeſt hadde/nemmermeer en ſoudemen d'opinie ghehadt hebben van Matthiolus ende ſijn Commentarien in weerden ghehouden hebben. Maer dat hy niet en doet dan beroerte maecken ende te ſoecken een cleyne glorie/ is blijckelick ghenoech/ ghemerckt dat hy ons nerghens daer en tuſſchen gheleerder en laet. Waerom en leerde hy niet / de reden waerom dat Trallianus die excellente Griecksche Auteur de ſchorſſe vande wortels by ghevoeght heeft inde pillekens dien hy dẽ naem vande Cynogloſſe heeft gegeuẽ:de welcke zeer wel wercken eñ voldoen het ghene datſe belouen: Oock gheen vande Medicijns en kent hedenſ daeghs noch en voeght daer by gheen ander. Want deſe van Matthiolus, die hy ſeght te groeyen binnen Roome / groeyet zeer vele ouer al op warmachtighe plaetſen van Languedoc ende Hetrurien / oock anderſins dan wy gheſeydt hebben/ in het capittel vanden Lycopſis ende Onoſma, ſoo wordt die daer gheſien ſonder ſtele. Daerom heeft Matthiolus,(wien deſe van aenſien niet wel en was bekent) die gheſtelt met luttel ende confuſe teeckenen: maer heeft nae ſijn coſtuyme de crachten verſweghen/ dwelcke gheenſins en betaemde/ende nochtans ſeght hy dat d'oprechte is.

Aldermeeſte Hondts tonghe. Cynogloſſum maximum.

Deſe ſoorte wordt gheſien inde houen van Nederlandt twee mael meerder van bladers/ bloemen/ ſaedt ende in alle haer deylen ghelijckende die by Ferrare ende Padua groeyt.

Cracht.

Dioſcorides. De bladers van Hontſ-tonghe ghemengt met oude verckens lieſe / gheneſen de honts beten/ d'wtvallen vanden hayre ende verbrantheydt. De ſelfde bladers in wijn gheſoden ende ghedroncken/maecken ſachten cameganck. De wortel van Hontſ-tonghe ghelijck een ſuppoſitorie van onder gheſtelt/gheneeſt de ſpene.

Cirſium.

De gheſwollen oft gheborſten aderen/van Hippocrates in Griecks Cirſiæ eñ van Ariſtoteles Ixiæ ghenoemt/zijn wtpuylende aders door melancholijcke humeuren ende winden/ met een ſwaere pijne ſomtijdts de leden quellende: ende om dat dit cruydt de ſelfde is gheneſende/ ſoo heeft het den naem van Cirſium creghen. Wy hebben zeer vele vanden oprechten Cirſium gheſien byde olyſmeulens ende corenmeulens/ inde ondiepe plaetſen vande riuiere van Montpelliers gheheeten de Lanus/ende inde bemden ende ſchorren Suydtwaerts ſtreckende van tboſch van Grammont/ daer door d'ouerloopen vande zee ende heete-ſonne ſchijnen de wyde ende breede pleynen met wit ſout bedeckt laghen / in Junio inden iaere 1566. daer ick met voeten ouer ghegaen ben. De wortel ende onderſte bladers zijn van fatſoen ende wtſpruyten die vanden Dipſacum ghelijck: ſcherper dan die vande Bugloſſe met ſmalle bladers/ ende midts de cleyne hayrighe doornekens, ſcherper/ langher ende groen. Ghemeynlick en brenghet voorts maer eenen ſtele van twee/ drye oft vier cubitus hooghe/ gheribt/rechte/ graeu/ ende brooſch/ die vanden Daudiſtel ghelijck: aende welcke in d'wtterſte de bloemen voorts comen met ronde lanckworpighe bollekens die vanden Cruyſ-cruyde oft Diſtel ghelijck/ ghemaeckt van veel dichte by een ghevoegde purper draeykens / de welcke in Hoeymaendt vergaen ende metten winde wech ſtuyuen: nae de welcke daer blijft cleyn lanckworpich goudt-geel ſaedt/die vanden Diſtel ghelijck: Deſe plante is daer den ſtudentẽ zeer wel bekent/

maer

Cirsium.

Tweede Cirsium. In Latijn/ Cirsium alterum.

maer elders in Italien ende Vranckerijck luttel bekent en ghevonden dan inde houen. Oock laeten wy ons duncken/ nae dat wy ghemercken connen/ dat de selfde is die inden Cruyderboeck van Matthiolus aerdich ghemaeckt staet onder den naem van Guini Cirsio, om des wille dat hy gheen beschrijuinghe van dien daer by ghestelt en heeft. Oock en soude hy/ Ruellius ende ander gheleerde mannen die meynende waren dattet was Buglosse met smalle bladerẽ/ gheensins ghespaert hebben/ hadde hy die groeyende en bloeyẽde ghesien ghelijck wy doen. Voorwaer qualick is in Dioscorides eenighe plante die volcomelicker accordeert met de beschrijuinghe ende crachtẽ van dese/ bloemen draghende niet die vande Buglosse ghelijck / maer hayrachtich oft wolachtich/ metten windt wech vlieghende ende af vallende.

Tweede Cirsium.

Binnen Londen inden hof van Morgan/ heeft oock ghegroeyet int beginsel vande winter een cruydt/ dwelcke hy was houdende voor een ander Cirsium, den voorgaenden van bladers/ bloemen ende wortel ghelijck/ van ghedaente nochtans ende staen vande bladers/ die aen teere / graeuwe/ min hayrighe steelkens wassen / den Gansen Distel ghelijck / alsoo oock de bladers een weynich corter zijn/ maer de bloeme is purper van verwe/ ende op d'opperste van yeghelijcken stele een bloeme die in een witte wolachticheydt vergaet. Dese plante groeyet oock op veel plaetsen inde houen vande Nederlanden.

Groot Cirsium.

Inde houen vã onse vriendẽ in Nederlãdt/ wordẽ gesien diuersche onderscheyden vãn bladers en bollekens van Cirsiũ, behaluen de soorten voren verhaelt: D'een heeft stelen van vier en vijf cubitus hooghe/ ende graeuwe bladers die vande tweede tamme Buglosse met smalle bladers ghelijck/ maer meerder ende langher/ met ghescharde canten ende stekende. De bloeme is purper roodt/ die vanden tweeden Cirsium ghelijck / staende op d'opperste van yeghelicken stele een bloeme die in een witte wolachticheydt vergaet in een schelferachtich bollekẽ dat twee mael meerder is dan vãden voorgaenden/ ende niet soo doornachtich.

De vierde soorte heeft de stelen van eenen cubitus ende onderhalf hooghe: de bladers ghekertelt met slapper doornekens/ ende stekende bollekens die twee mael minder zijn.

Groot Cirſium. In Latijn/Cirſium maius.

Engelsch Cirſium. In Latijn/Cirſium Anglicum.

Noch iſſer een ander ſoorte die noch minder is/ met ronde ſchelferachtighe ſtekende bollekens vol draen vande purper bloemen. De bladerkens zijn rouw ende ſtekende ende gheſchaert. De ſteelkens zijn verciert met ſtekende doornekens ghelijck eenen ghevederden pijl.

Enghelsch Cirſium.

Dit Cirſium ſchijnt de Spina alba ghelijck te weſen/ hebbende den ſtele van een ſpanne hooghe ende de bladers vanden Cirſium, by d'welcke dat wel mach ghevoegt worden. Een heeft maer een bloeme die vanden Carduus bulboſus gelijck. De wortel is ſaſelachtich ghelijck die vande Madelieue oft ſwert Nieſ-cruydt. Deſe plante groeyet van ſelfs inde bemden vanden zeer Edelen Heere Nicolaes Pointz Ridder vande Meyerie van Gloceſtre/in een dorp gheheeten Acton. De ſmaecke is tſamentreckende/ zeer drooghe/ ende matelick heet.

Dioſc. Andreas Herbariſt heeft van deſen cruyde gheſchreuen/dat de wortel aen d'lichaem ghedraghen/ de pijne vande gheſwollen oft gheborſten aders vergaen.

Waelwortel.

Zeer fraey heeft Dioſcorides deſe Wael-wortel ghelcken byde Bernage/ want ſy groeyet geerne op vette/ vochtighe gronden/ ende ſomtijdts inde houen ghelijck de Bernage doet. De bladers zijn oock die vande Bernage ghelijck/ maer meerder ende langher. De ſtele is oock hol harich ende gheribt. De wortel is van buyten ſwert/binnen wit/ſachte ende zeere de lijmachtichſte van alle de planten die wy kennen. De ſmaecke is moeſachtich oft ſlap. Deſe wortel gheſoden met ſtucken van vleeſch/ ſal die weder aen een hechten. De wortels worden gheconfijt ende zijn zeer goedt tegen zeer veel ghebreken/ ende oock worden daer mede ſaluen dicke ghemaeckt: want tgeheel cruydt, bladers eñ wortel/ dienen om wondē te gheneſen. De ſmaecke is die vande Bugloſſe ghelijck. maer ſy is veel lijmachtigher dan de Bugloſſe ende crachtigher om de wonden ende ſweeringhen te heylen ende daer om wordt die in Latijn ghenoemt Conſolida maior: maer de ſoorte diemen Wael wortel manneken heet met de roode bloemen/ is crachtigher dan die met de witte bloemen wijfken ghenoemt. Wy hebben oock een ſoorte gheſien met gele bloemen/ de welcke men meynen ſoude dat Bernage waere/ om de ghelijckheydt van bladers/ als de bloemen vergaen zijn/ ten waere haer baurne

Waelwortel. In Latijn/Symphytum Alum, seu Alus. Inder Apotecken Consolida maior. In Hoochduytsch/ Waelwurtz/ Scharts wurtz/ Schantwurtz/ Schmeerwurtz. In Franchois/ Consyre, Oreille d'Asne. In Italiaensch/Cōsolida maggiore. In Spaensch/ Suelda maior. In Engelsch/Comfrey.

Knobbelachtich waelwortel. In Latijn/Symphytum tuberosum.

bruyne ende knobbelachtighe wortel/waer door dat sommige/ maer tonrechte/ ghemeint hebben dat Herba Sancta is/van West Indien/de Symphyton Pecton van Dioscorides, als corts hier nae sal bewesen worden.

Knobbelachtighe Wael wortel.

Den voorseyden en is niet zeer onghelijck van wtspruyten ende ghedaente / maer schoonder/t'ghene dat ghesien wordt in Nederlandt inde houen vandē Heere Jan Brancion ende ander vrienden/ wt Italien daer ghebrocht zijnde / de welcke alleene is verschillende vanden anderen door de knobbelachtighe wortel. De bloemen zijn bleeck-geel. De bladers ende stelen zijn die vanden ghemeyne Wael-wortel ghelijck.

Dioscorides. De wortel van Wael-wortel ghestooten ende ghedroncken/is goedt teghen tbloet spouwen/ende gheneest de ghescheurtheydt. De selfde wortel gheneest alle versche wonden ghelijck een plaester daer op gheleyt / ende is soo crachtich dat sy ghesoden zijnde met eenighe stucken vleesch/ de selfde doet tsamen aen een hechten. Dese wortel met de bladers van Cruys-cruydt zijn zeer goedt ghelevt op alle heete sweeringhen/principalick op die van tfundement. Cracht.

Galenus. Wael-wortel is van crachte den Senegroen ghelijck / nochtans en schijnet die niet soet van smaecke/ noch rieckende te wesen/ maer in desen daer mede verschillēde. Voorts aengaende de lijmachticheydt ende tbyten/ist den Zee Aiuyn oft Squille gheliјck: Sy wordt ghebruyckt tot alle dinghen daer den Symphytum petræum toe ghebruyckt wordt. Plinius voegt daer by/ Wael-wortel gheneest de ghebroken beenders.

Tabaco Nicotiane.

Dese plante / in dien sy spreken conde / soude d'onbeschaemde lasteraers van het herbariseren

Tabaco Nicotiane gheſteken inden trechter/oft huyſken/daer wt de Indianen ende Schippers den roock treeken. In Latijn/ Sana Sancta Indorum, oft Nicotiana Gallorum, van Cluſius ende de iongher Herbariſt Petum, van Dodonæus Hyoſcyamus Peruuianus.

verwijten haerlieder traecheydt/ ende bedancken de nerſticheydt vande edel ondersoeckers / door de welcke luttel iaeren gheleden dit cruydt wt Indien ghesaeydt is gheweeſt in Portugal/ Vranckerijck/ Nederlandt ende Enghellandt / ende is daer eyghen gheworden / d'welcke zeer nut ende profijtelick is: Want ten is niet alleene van ghedaente ende weſen byden Wael wortel te ghelijcken/ maer oock vã crachten teghen inwendige ende wtwendighe ghebreken meer/ iae hooger te achten dan alle de ſoorten van Panax die ſo zeer vermaert eñ ghepreſen zijn. Nochtans en iſt gheen ſoorte van Wael-wortel/ ende noch min de Pecton van Dioſcorides, hoe wel dat ſommighe alſoo ghedocht heeft : Maer is ons ghemeyne Wael-wortel/ hoe wel dat geerne groeyet op de ſelfde vochtighe/ vette ende wel ter Sonne gelegen grondẽ / voorts brenghende zeer groote/ lanckworpige/ rouwe bladers/ breeder ende ronder dan die van Waelwortel/ die vanden grooten Cliſſen ghelijck / maer tcoleur hebbende vande gele Bilſen/ de welcke zeer vele groeyen wt een cleyne wortel die vande Letouwe ghelijck / ende zeer ſaſelachtich. De ſtele groeyet drye cubitus hooghe/ ſoo in Vranckerijck/ als in Nederlandt ende Enghellandt/ zeer dickwils oock vier ende vijf cubitus hooghe / alſt ſaedt vroech gheſaeyt is inde warme plaetſen van Aquitanië eñ Linguagot. In Oogſtmaendt brenghſe voorts de bleeck-groene bloemen een weynich wtten rooden ſiende van eenen duym groot: ende tſaedt dat zeer cleyne is wordt rijpe in huyſkens / die vande gele Bilſe ghelijck / waer door dat ſommighe meynen dat de gele Bilſe een ſpecie van deſen is / ende voorwaer ſy zijn beyde redelick heet: Waerom dat gheen Bilſe en mach zijn/ d'welcke ſy hen lieten duncken/ midts dat ſy gheſien hadden datter vele den roock daer af ghevaet hebbende/ droncken werden: want men mach ſien dat meeſt alle de ſchippers die van daer comen/ draghen cleyne huyſkens trechters-wijſe ghemaeckt van Dattelboom bladers oft matten / inde welcke aen d'wterſte ſijden gheſteken zijn gherolde ende ghedrooghde bladers van dit cruydt die gheſtooten zijn: ſy ontſteken die metten viere/ ende gapende ſoo zeere als ſy connen/ inhalende ſoo ſuyghen ſy den roock / waer mede ſy ſegghen te ſtillen den honger ende dorſt/ de crachten te vernieuwen/ de geeſten te verblijdẽ/ ende dat de herſſenen met een vrolicke dronckenſchap tot ruſte comen / dat oock ghemeynlick een ongheloofllicke menichte van waterachtighe humeuren daer door wtghebrocht worden: Dwelcke wy ſelue/ den roock ontfanghende verſocht hebben/ nochtans en maecket niet terſtondt droncken/ noch en doet oock door coude verſtãt niet verlieſen ghelijck de Bilſen doẽ / maer met eenighe dompighe ſpecerijeachticheydt ſoo vullet de hollicheden vande herſſenen. Ouer al is nu den roep dat dit cruydt Tabacum , zeer goedt is tot ſweetinghen / wonden / ghebreken op de borſt ende wtdrooghen vande looſe : iae nu ter tijdt en is daer niet nieuws wt Indien comende bekent dat beter oft crachtigher daer toe is.

Pecton van Dioſc.

Cracht.

Van ſmaecke iſt bijtende eñ heet inden mondt: heet ende drooghe ſtijf/ tot inden tweeden graedt/ gheenſins cout/ verſtant benemende/ als Dodonæus ſeght: maer van ſubtijle deelen / ghelijck ſommighe dinghen heet zijn ende van groue deelen / oft cout ende van ſubtijle deelen / oft cout ende dick oft taey maeckende. De dinghen die van ſubtijle deelen zijn/ worden zeer haeſt wtghedreuen/ oft door warm maecken oft vercoelen/ oft openen oft tſamentrecken/ midts dat haer cracht ſonder arbeydt dieper is doortreckende/ ende daerom worden ſy van tgemeyne volck heeter gheacht dã ſy zijn: Dwelcke merckelick ghenoech is inden Alluyn/ de welcke ſtoppende gheheeten wordt om de tſamentreckende cracht/ die inde eerdighe ſubſtantie ſchijnt gheleghen te weſen. Nochtans wordet Pluym-alluyn

voor

voor het crachtichtste gehouden midts de subtijlheydt vande deelen. Daer nae volghet Alluyn Saccarim oft rondt gheheeten. Dese drye zijn tsamentreckende. Maer de gene die wt der natueren bequaemer astrictie hebben/ die zijn crachtigher tsamentreckende. Nochtans de dinghen die de subtijlheydt hebben vande deelen/ al is de substantie min bequaeme/ ende min tsamentreckende/ ghemerckt dat sy dat rasscher doẽ/ oft oock om datse doortreckẽ d'alderdiepste deelen des lichaems worden ghehouden voor de crachtichtste ende beste. Daerom worden die vande sommighe / die de hitte ondersoecken ende meten door dẽ smaecke/ gheheeten zeer heet oft zeere cout. Nicotiane is heet eñ drooge stijf tot inden tweeden graedt: Maer om dat sy midts de subtijlheydt vande deelen op de tonghe bijtet, soo wordt die van sommighe voor heeter ghehouden.

T'sap vande Nicotiane wordt hedens-daeghs met honich ghemengt ende bewaert/ gelijck dat van Panax die eertijdts soo zeere vermaerdt ende ghepresen was / dwelck zeer goedt is teghen de voorts etende sweeringhen/ vuyle oude seericheden/ gheswillen vanden hals Strumæ ghenoemt/ eñ om alle stecken oft pijnen te verdrijuen. De bladers vande Nicotiane met de tanden ghecnaut/ trecken nae hen zeer veel waterachtighe humeuren/ ende suyueren de herssenen: maer ingheswolghen zijnde ende inde maghe ghevallen/ men ghelooft datse den hongher ende dorst stillẽ. Sy versoeten oock de pijne vande tanden die van coude den oorspronck heeft. Syrop van t'sap vande Nicotiane, oft ghedistilleert water eenen lepel vol inghenomen/ gheneest de corticheydt op de borst/ ende die den aessem niet en connen verhalen dan met oprechten halse ende pijne.

Cleyn Tabacum oft Herba Sancta minor.

Alderminste Tabacum oft Sana Sancta minima.

Cleyn Tabacum heeft de bladers die vande gele Bilsen ghelijck/ maer spitsch eñ smalder/ hanghende aen een steelken. De bloemẽ zijn een weynich minder/ maer niet ongelijck/ rooder oft schoon bleeck purperachtich.

Alderminste Tabacum.

D'aldercleynste van drye palmen hooghe/ is van gedaente den anderen niet onghelijck/ hebbende oock heeten ende brandenden smaecke. De bloemkens zijn geelachtich groen/ veel minder dan die vande gele Bilsen. De bladers zijn die vanden Doronicum ghelijck/ oft cleyne Weghebree/ smal-

der ende minder dan die van Longher-cruydt. De wortel is cleyne ende saselachtich/ghelijck wy als dese voorleden iaeren inden Herfst ghesien hebben tot Mechelen in het hofken vanden wel bekenden Herbarist Jan de Vroede.

Onser Vrouwen Melck-cruydt. In Latijn/ Pulmonaria maculosa, oft Pulmonaria Plinij; folio Borraginis, floribus Primulæ veris purpureis. In Engelsch Sage oft Jerusalem.

Longher-cruydt met bladers van Buglosse. In Latijn/ Pulmonaria foliis Echij.

Dese plante heeft best tot hier toe wtghestelt gheweest / want sy en heeft niet soo zeere oft meer ghenoemt gheweest het Longher-cruydt van Plinius om de ghedaente vande bladers / als om de crachten/ die soo zeere tot de ghebreken vande Loose ghepresen zijn/ als die vãde Wael-wortel/ waer af dat een medesoorte is ende niet luttel dien ghelijck / hebbende rouwe huyskens van bloemen die vande Sleutelbloemen ghelijck/ de welcke in tbeginsel vande Lente aerdich roodt worden groeyende op sachtachtighe steelkens van onderhalue palme. Insghelijcks zijn de bladers van wtwendicheyt ende hayricheydt die vanden Wael-wortel oft Buglosse ghelijck/ met melckachtighe ende swerte vlecken besproeyt: Tsaedt is swert / als die vande Bernage. De bladers spruyten van beneden wt/ bouen scherp zijnde. De wortel is bruyn ende lijmachtich/ dicker dan die vande Sleutelbloemen. De smaecke vande gheheele plante is moesachtich niet onliefliick. De vrouwen menghẽ de bladers in sopkens / oft maeckender met eyers ghemengt cruydt-coeckskens af/ de welcke sy seggahen dat zeer goedt zijn teghen de ghebreken vande Loose/ ende om therte te stercken: ende daerom hebben sy die inde houen/ daer ghebrocht zijnde wt de sommerachtighe ghebergten. In sommighe landen siet men de bladers sonder eenighe vlecken.

Inde houen van Nederlandt wordt dese plante ghesien op diuersche plaetsen met witte bloemẽ.

Longher-cruydt met bladers van Buglosse.

In onse cruydt-mandekens is noch een drooghe plante/ hebbende de ghedaente van de Buglosse die wy ghecreghen hebben wt de houen van Bologne / wiens bladers zeer hayrachtich / rouw ende scherp zijn / besprenckelt ende ghepleckt ghelijck die van Longher-cruydt : waer af de smalste

zijn die ontrent de wortel staen/de welcke bruyn ende saselachtich is / gheensins die vande Buglosse/ maer vanden Longher-cruydt ghelijck. De stelen ende bloemen en verschillen niet van het ghemeyn Longher-cruydt. Dese soorte en heb ick niet alleen te Dornick ghesien inden hof van M. Jaques Plateau/ maer daerenbouen oock een ander: hoe wel dat my niet en ghedenckt waer in dat sy van malckanderen verschillen.

Longher-cruydt vande Franchoisen. In Latijn/ Pulmonaria Gallorum flore Hieracij, Auricula muris maior Tragi.

Hoe wel dat dit cruydt den naem heeft eñ die bevleckte bladers vanden Longher-cruydt/ nochtans schijnt dat meer ghelijckenisse te hebben met de soorten vande Cicoreyen / hebbende gele bloemen die vanden Hauicks-cruydt ghelijck / groeyende op mueren ende vervallen steenachtighe plaetsen die met mosch becleet zijn soo tot Lyons/ als tot Montpelliers ende int bosch van Gramondt / eñ veel plaetsen in Wals Nederlandt. T'spruydt wt met een teer dunne steelken die vã de Cicoreye ghelijck / van een palme oft onderhalf hooghe / wt een wortel die minder is dan die vande Betonie / ende wat saselachtich. Maer ghelijck dat een luttel bekende plante is / alsoo is oock tghebruyck noch onbekent: Nochtans segghen sommighe dat goedt is voor de Loose ende teghen sweeren vande nijnaghels. Cracht.

Wit Wtlandtsch Longher cruydt.

Pulmonaria alba exotica.

Met reden behoeft hier oock by ghevoegt te wesen dese plante/ om de ghelijckenisse vande gedaente / de welcke de zeer gheschickte Herbarist ende Apoteker Peeter van Coudenbergh in sijnen hof hadde groeyende. De bladers waeren die vande water Weghebree oft Britannica gelijck/ ligghende plat op d'eerde / ende de bloemen die vanden Nachtschaeye meest ghelijck / maer cleynder ende moschachtich.

Bergh-Clissen.

Al ist dat tot noch toe gheen beschrijuer van cruyden ghekent en heeft den Arction, oft Vrsa, oft Arcturus van Dioscorides, (hoe wel dat ick niet en wil berispẽ d'opinie die de zeer geleerde Ruellius heeft vanden Xanthium) nochtans meynen wy t'selfde door onkennisse gheschiet te wesen/niet soo zeere vande plante/ als vanden wilden oft cleynnen Comyn/ by d'welcke Dioscorides is gelijckẽde t'saedt vanden Arction, andersins heeft dat de bladers breet ende ronder dan die vanden Wollecruydt/ ende brenght voorts teere ende langhe stelen/welck cruydt ghelijck dat by Dioscorides vã naem ende orden den ghemeynen Clissen zeer nae comt/alsoo ist oock van ghedaente dien zeere ghelijckende / de welcke in Griecks Arction genoemt zijn/ dat is in Latijn gheseyt Vrsa,ende in Neerduytsch Beer/ beyde dese cruyden alsoo ghenoemt zijnde/als schijnt/nae tsaedt dat row ende scherp is met hayrachtighe stekende Clissen/ maer die van desen Arction zijn sachter/ende den wilden oft cleynen Comyn meer ghelijckende/ hebbende oock tsaedt dien niet onghelijck. Waerom dat wy oock om ghelijcke redenen schijnen te verclaren dat dit cruydt den oprechten Arction is. Dese plante en hebben wy nerghens ghesien/ dan op hooghe/ boschachtighe ende lommerachtighe berghen / ghelijck op d'opperste vanden bergh by Vigan in Languedoc ende van Saleye/ende ander gheleghen aen Piemont ende Sauoye: Oock hebben wy ghevonden in Enghellandt by Sommerset/ drye mylen van Bath ontrent den huyse vanden Edelen Heere Jan Coltes op berghachtighe ende boschachtighe plaetsen een soorte van cleyne Clissen met dunder bladers ende stele die onder graeuw wareen bolleckens hebbende eenichsins die vande groote Clissen ghelijck/ maer saechtachtich eñ veel teerder/ghelijck die vanden wilden Comijn. De bloeme is purper-roodt. De stelen zijn een oft twee

cubitus

Bergh-Clissen. In Latijn/ Arction montanum, ende is Lappa minor Galeni. Oft oock is de Persolata van Plinius?

Groote Clissen. In Griecks/ Arction. In Latijn/ Personata, Lappa maior, Bardana. In Hoochduytsch/ Grosz klettẽ. In Fráchois/ Glouteron, oft Gletteron. In Ital. Lappa maggiore. In Spaensch/ Bardana. In Engelsch/ Great Burre.

cubitus hooghe/ dunner ende saechter dan die vande groote Clissen. De wortel is groot ende goedt om eten/ binnen wit/ ghelijck die vande Clissen.

Cracht. Diosc. De wortel van Bergh-Clissen met tsaedt in wijn ghesoden / versoet de pijne vande tanden/ alsmen dien wijn inden mondt hout. Met de selfde decoctie worden ghestoeft verbrandtheydt ende cackhielen. De selfde worden met wijn inghenomen teghen de coude pisse ende pijne inde heupen. Galen. Cleyne Clisse is van zeer subtijle deelen/ ende daerom heeft sy een droogende ende afvaeghende cracht/ nochtans weynich. Waerom dat de wortel ende tsaedt van dien in wijn ghesoden/ eenichsins versoeten de pijnen vanden tanden. Maer de verbrandtheydt ende de cackhielen en worden niet alleene ghenesen metter decoctie van desen ghenet zijnde / maer de teere ionghe steelkens moghen die oock ghenesen.

Groote Clissen.

Dit cruydt is in Griecks ghenoemt geweest Arction oft Arcion, om dat de Clissen oft stekende bollekens ghelijcken de rouwe ende lokachtighe hoofden vande Beeren / eñ in Latijn Personata, by auentueren om datmen de zeer groote bladers pleeght als een momaensicht te gebruycken om te bedecken d'aensicht vande persoonen. Ende oock Persolata, om datmen daer mede ghelijck met eenen hoet/ thooft bewaerde teghen de hitte vander Sonnen / waer door dat oock de selfde naem ghegheuen is gheweest den Pestilentie wortel.

De groote Clisse is ouer al zeer ouervloedich groeyende lancks de weghen ende inde bogaerden vande steden / groot ende schoone : de bladers hebbende die vande Couworden ghelijck ende stekende bollekens die wy Clissen noemen/ zeer vast hanghende aende cleeders ende houdẽ / de welcke allen menschen/ iae den kinderen die daer mede spelen/ bekent zijn. De wortel is groot ende ghelijvich/ maer van buyten swert: Sy wordt met suycker gheconfijt/ ende wordt lieflick ende zeer goet ghe-

gheacht teghen t'graveele ende den buyckloop: Sy is oock verweckende tot byslapen. Tot de selfde dinghen is tsaedt oock zeer goedt/ ende teghen t'graveel veel crachtigher.

Diosc. De wortel vande groote Clissen een vierendeel loots swaer met Pingels inghenomen helpt den ghenen die bloet ende etterachtighe materie spouwen. De selfde wortel is zeer goet gestooten ende opghelegt den ghenen die groote pijne hebben inde leden/door dat de leden ghebroken oft ghequetst zijn gheweest. De bladers van groote Clissen zijn oock zeer goedt gheleyt op oude sweeringhen oft zeericheden. Galenus. Groote Clisse doet scheyden ende is drooghende / maer oock middelmatich tsamentreckende/waerom dat oock de bladers van dien ghenesen moghen d'oude sweeringhen. De wortel ende tsaedt inghenomem doen water maecken ende iaeghen af t'graveele/ als by experientie vande practisijns bevonden is. Apul. Tsap vande bladers van groote Clissen met ouden wijn ghedroncken gheneest de beten van alle slanghen ende fenijnighe dieren. Crachi.

Het water daer de bladers in zijn ghesoden / is zeer goedt om daer mede te netten oft stouen de wonden oft sweeringhen / al waert oock de Cancker: ende daer nae stoot de bladers met Salpeter/ verckens liese ende azijn/ maeckt daer af een plaester ende leght die op de wonde.

De wortel van groote Clisse ghestooten met een weynich soudts ende gheleyt op de bete van dulle honden/ sal die terstont ghenesen. Tsap vande bladers met honich ghedroncken/ doet water maecken/ende neemt wech de pijne vande blase. Tsaedt ghestooten ende veertich daghen lanck met zeer goeden wijn ghedroncken/is zeer goedt den ghenen die dat Sciatica hebben.

De bladers ghestooten ende ghemengt met wit vanden eye/ ghenesen de verbrantheydt daer op gheleyt.

Cleyne Clissen. In Griecks/Xanthion Kaphaganion. **In Latijn**/Xanthium oft Strumaria. **Inde Apotekers winckels**/Lappa minor. **In Hoochduytsch**/ **Betlerß Leuß ende Spitz kletten. In Franchois**/Petit Gloutteron. **In Italiaensch**/ Lappula minore. **In Engelsch**/**Lowse burre / of Lesser burre / of Clot-burre.**

Dese plante is in Griecks Xanthion genoemt om de verwe die sy gheeft / want sy maecket hayr ros / ende is in alle landen soo wel bekent / als de groote Clisse / maer sy en comt soo ouervloedich niet voorts. Dese groeyet geerne in grachten ende plaetsen daer d'water wtghedroogt is: van wtspruyten ende stekende oft clisachtighe bollekens die vanden Platanus oft tweede soorte van Calissihout ghelijck / bladers draghende ende stelē van eenē voet ende onderhalf hooghe/van keruen/ghedaente/ende verwe die vande Melde / oft Tornesol/ eenichsins oock die vande groote Clisse ghelijckende/waerom dat sy soo oock ghenoemt wordt cleyne Clisse. De wortel en loopt niet diepe in d'eerde/ maer is saselachtich/ende wordt gheprefen ghelijck oock tsaedt om te verdryuen de hartheydt vā de geswillen ende clieren inden hals/ met dickwils daer op te legghen /waer door datse ouer oudē tijden in Griecks ghenoemt wordt Chophadoleron, oft Strumineca.

Dioscorides. De vrucht vande cleyne Clisse gheplucket eer die gheheele drooghe is / wordt ghestooten ende bewaert in eenen aerden pot: thayr wordt daer mede geel ghemaeckt als die met laeu water nat ghemaeckt wordt / ende dat thooft terstont daer mede nat gemaeckt zy/ nae dat met Nitrum heeft ghewreuen gheweest. Ander stooten die met wijn ende bewarense alsoo. Tsaedt vande cleyne Clisse is zeer goedt gheleyt op gheswillen ende clieren. Galenus. De vrucht vande cleyne Clisse/ heeft de cracht van te doen scheyden. Cracht.

Bloemen van Hoef-bladers. In Griecks/ Bechion. In Latijn/ Tussilago, Farfara, ende vanden Apotekers Vngula Caballina. In Hoochduytsch/ Rosz hub ende Brantlattich. In Franchois/ Pas d'asne, Patte de cheual. In Italiaensch/ Vnghia Cauallina. In Spaensch/ Farfara eñ Vngle Caualluca. In Engelsch/ Fole foote/ Coltes foote/ ende Horse hone.

Bladers van Hoef-bladers. In Latijn/ Tussilaginis folia.

Van het zeer bevonden profijt ende hulpe die dit cruydt doet den ghenen die cort van aessem/ ende vanden hoest ghequelt zijn / heeft in Griecks ghe noemt gheweest Bechium, ende in Latijn Tussilago, oft Vngula caballina vande iongher Herbaristen. De bladers brenget voorts van onder op steelkens van onderhalue palme hooghe/ de welcke rondt zijn/ maer met ses oft seuen canten oft syden die scherpe hoecken maken/ op d'auerechte syde zijn die wolachtich ende graew/ maer op de rechte syde groen/ eñ ghelijfuich die vande Pestilentie wortel soo zeer nae comende / dat ghy sout meynẽ als die eerst wt comt/ dat tselfde cruydt ware/ en dede de reucke/ wãt die vãde Pestilentie wortel is swaer ende onliefelick. De bloeme van dit cruydt is bleeck goudt-geel/ ghesterret/ die vande Cancker bloemen ghelijck / de welcke in Sporckel ende Maerte terstont voorts comt/ eer dat de bladers wt ghecomen zijn: oock en blyft die niet langhe staende/ maer vergaet in een graeuwe wolachticheydt/ die terstont wech vliegt. De wortel is mals/ wit/ ghelijuich/ gheknoopt/ ende lancks der eerden cruypende. T'ghebruyck van de wortels ende oock vande bladers is bekender/ dan datmen daer af behoeft langher worden te maecken. Hoef-bladers groeyen gheerne in vochtighe ackers ende aende canten vande riuieren.

Oft oock Chameleuce van Plinius is de Farfamum ende Farfrugum dat lancks de riuieren groeyet/ bladers hebbende die vanden Poplier boom ghelijck/ maer breeder: waer af de wortel gheleyt wordt op gloeyende colen van Cypres hout/ ende de reucke wordt inden mont ontfanghen door eenen trechter teghen den verouderden hoest.

Cracht. Dioscorides. De groene Hoef-bladers gestootẽ eñ met honich gemengt/ genesen d'wilt vier al alle heete gheswillen daer op ghelegt. Galenus seght dat sulcks gheschiet door de waterachtighe vochticheydt/ daer af alle ionghe groene cruyden/ d'eene meer d'ander min/ deelachtich zijn: Wat

die

die drooghe bladers zijn te heet om te dienen ende nut te wesen den partijen die met heete gheswillen ghequelt zijn. De drooghe Hoef-bladers op colen gheleyt ende den roock met opené monde ontfanghen door eenen trechter/is zeer goedt den ghenen die metten drooghen hoest ghequelt ende dempich zijn: d'welcke Plinius ende Galenus oock segghen: want desen roock is een weynich scherp/ soo dat hy sonder arbeydt oft letsel de Apostumatien op de borst doet wtbreken.

Derghelijcke cracht heeft oock de wortel als sy ghebrandt wordt/ende den roock daer af inden mont ontfanghen. De wortel in honich water ghesoden ende ghedroncken/iaeght af de doode vruchten.

Cleyne Bergh-Hoef-bladers. In Latijn/Tussilago montana minima.

Dit cruydt mellet hem seluen door sijn bladers ende wortel met den welcken dat van ghedaente dien vanden anderen niet onghelijck en is dan datse minder zijn: Want van ghedaente heeft het de bladerkens die van onsen Hoef-bladers zeere nae comende/groeyende op steelkens van twee ende drye vinghers lanck/die vande bergh-Soldanelle ghelijck van grootte/ende der ghelijcke canten oft hoecken hebbende/insgheliijck oock op d'auerechte wolachtich/ graeuw ende gheliisuich zijnde. Dese plante heeft Clusius met meer ander cruyden die luttel ghevonden worden/van Weenen ghesonden in Nederlandt aenden Edelen Heere Brancion: De bloeme is roodt soo ons de voorghenoemde Clusius die heeft ghetoont/de welcke corts een veranderinghe van dese wt gheuen sal/ die min witen dehayrachtich is.

Pestilentie wortel.

Voorwaer sy gheuen den lief-hebbers vande cruyden werck/ de ghene die segghen dat dese plante Tussilago is ende gheen Petasites, de welcke in tbeghinsel vande Lente is groeyende inde bemdé ende merisschen/ende die eenen rechten malschen gheliisvighen hollé stele is voortsbrenghende/ eer dat de bladers voorts comende zijn/van onderhalue palme hooghe/die vanden Orobanche gelijck/ draeghende int opperste veel cleyne bloemen dichte by een staende/moschachtich ende druyfwijs/ die vanden Olijf-boom ghelijckende / roodt van coleure/ spitsch opgaende ende lustich om sien / gheen

Pestilentie wortel. In Griecks ende Latijn/ Petasites. In Hoochduytsch/ Pestilentz wurtz. In Italiaensch/ Cappellazi. In Spaensch/ Sombrerera, ende is Tussilago maior van Matthiolus. Oft oock is de Persolata ende Personata vā Plinius? In Engelsch Butter Burre.

Pestilentie wortel sonder bloemen. In Latijn/ Petasites sine flore.

saedt voorts-brenghende / maer soo de bloeme verdrooght ende vergaet/ soo wordt oock verloren de hope van tsaedt. De bladers groeyen op stelen van eenen cubitus hooghe / die oock dicke ende ghelijfvich zijn/ al oft die inde middel daer aen vast ghemaeckt waeren/ ende hangende ghelijck die vā de Pestilentie wortel ommeghekeert/ grooter dan die vande meeste Clissen/ maer rondt ende onder wat graeuw/ staende op elck steelken een bladt bycants inde middel van tbladt tsamen comēde/ daer de diepe crōmte eynde neemt/ die is comende tot inde middel van tbladt / dwelcke gheheel ghesloten zijnde / schijnt te wesen ghelijck een campernoille. Men mach Matthiolus wel doen swijghen/ de welcke als hy niet en heeft om te moghen schrijuen / met dese cleyne saecken de goede mannen is berispende/ noch en heeft oock niet treffelicks vande crachten oft seker teeckenen/ wat oft in wat manieren dat hy oock schrijft. Want dit cruydt heeft eenen quaden ende geheel onlieflickē reucke/ eñ eenen bitteren ende onlieflicken smaecke. Oock ist zeer drooghende/ waerom dat zeer goedt gehoudē wordt teghen de Pestilentiale sieckten/ ende voor sulcks vande Hoochduytsche Medicijns ende oock tghemeyne volck bevonden. Soo dat des-haluen inde Duytsche tale gheheeten wordt Pestilentie wortel. De wortel is dicke, van buyten bruyn/ maer van binnen wit/ vol cleyne wormkens stekende ende wtgheten in vueghen dat wonder soude wesen dat sy soo bitteren voedtsel gheirne souden eten/, ten waere dat sy daer in hen oorspronck hadden ende voorts quamen / ghelijck inden Alssem / eñ blaeskens inde welcke het Aloē hier ghebrocht wordt ende bewaert/ aende welcke oock somtijdts de muysen knabbelen. Den wortels worden de schorssen afghenomen ende dmarck wtgedaen/ ende soo geleyt inden azijn tot dat de cracht daer in ghetrocken is/ van welcken azijn met Ruyte-sap ende Theriakel ghemengt wordt te drincken ghegeuen tegē de Pestilentiale sieckten / de welcke sy segghen dat hen-sghelijcke niet en hebben. Hy was door een slechte reden bedroghen / de ghene die meynde dat dese twee cruyden een plante waeren om dat sy op ghelijcke plaetsen groeyen / eñ de bloemen voorts

comen

comen eer de bladers wtspruyten/al oft tselfde niet en ghebeurde den Trifolio Hederaceo, den wilden Saffraen/den Hermodactylo ende ander cruyden.

Diosc. Pestilentie wortel is zeer goedt ende crachtich teghen de innewaerts etende sweeringen ende voorts etende sweeringhen van buyten daer op gheleyt. Tselfde seght Galenus en Ægineta.

Cacalia.

Dese plante is zeer ghelijckende die vande Pestilentie wortel/ sonderlinghe in bladers: maer oft die de Cacalia is/ dat is noch onseker: nochtans en heeft gheen plante naer ons meyninghe/ wtghenomen dese/ ons ghedocht dien gelijck te wesen ende ons contentemẽt gegheuen. Sy is ouervloedich groeyende int opperste vande gheberghten Alpes ghenoemt / in doncker plaetsen ontrent de Bueckeboomen ende fonteynẽ oft loopende wateren / maer selden op andere plaetsen. De stele groeyet drye cubitus hooghe/gedeylt in eenige tacxkens/ draeghende witachtighe bloemen ghespickelt met een weynich verstoruen roodt / de welcke niet effen by een ghevoeght ende moschachtich zijn/ghelijck die vanden Boelkens-cruydt manneke oft Gulden roede. De wortel is wit/ faselachtich/ ende dicke/ die vãde Garyophylate gelijck/wt de welcke zijn spruytende steelkens draeghende zeer groote bladers niet diepe gheschaert/als die vande Pestilentie wortel/den welcken sy eenichsins van reucke ghelijckẽ. Wy hebben dit cruydt aldereerst ghesien in dlandt van Languedoc bycants op d'opperste vanden hooghen Spoorbergh ghenoemt / aldaer gheheeten van tghemeyne volck het Paradijs Godts. Opde frontieren vande Dauphine ende Sauoyen op de berghen gheleghen teghen ouer tgraf oft badt van Pilatus/groeyet oock dit cruydt/vã waer dat sommige onse zeer gheleerde vrienden tselfde ghecreghen hebben.

Diosc. De wortel in wijn nat ghemaeckt ghelijck de Dragant/is zeer goedt ghelect/oft alleene gheten teghen den hoest ende rouheydt vander kelen : Dwelcke is/als Galenus seght/ om dat de wortel gheen scherpheydt en heeft ende een weynich drooghẽde is/ ende een dicke ende vette substantie heeft/doende tselfde ghelijck het Calissihout doet. De besien van Cacalia de welcke voorts comen naer dat de bloemen afghevallen zijn/ ghestooten ende met een Cerone geleyt op d'aensicht/ nemen wegh alle de rimpels ende recken wt huyt oft vel. Cracht.

Sonne-bloeme van Peru.

De zeer lustighe ronde Sonne-bloeme/ ende aldermeeste bloeme die ick oyt ghesien hebbe/hebbende een blinckende goudt-gele verwe/is grooter dã een schotel van eenẽ voet oft onderhalf breedt/ rondisomme beset met schoone gele stralende bladers die vande Chrysanthemum oft witte Chamæleon ghelijck. De stele groeyet 15.18.oft 20.voeten hooghe die vande boomachtighe Maluwe ghelijck . De bladers zijn zeer breedt meerder dan die vande Cacalia,groote Clissen oft Syda van Theophrastus,ghelijfvich ende doncker groen. De wortel is een weynich knobbelachtich ende gheveselt. Tsaedt is plat als dien vande Ferula. Dese plante wordt in veel houen van Nederlãdt voor een ghenoechte ghehouden/waer dat sy nochtans selden rijpe wordt/ midts dat een laete voorts comende plante zijnde/door des Winters coude vergaet ende sterft. Tghebruyck van dien is tot noch toe onbekent. De steelkens vande bladeren worden in salaet gheten ghelijck Asperges.

Cleyne Sonne bloeme.

Die ander plante is minder/hebbende eenen stele met sijde-scheuten/drye/oft vijf cubitus hooge/ ende heeft dergheliicke bladers. De bloeme is oock minder/waer af de bladers int ronde staen ghelijck een sterre.

Sonne-bloemen vã Peru. In Latijn/Solis flos Peruuianus, oft Sol Indianus, van Dodonæus Chrysanthemon Peruuianũ. In Portugueys/ Gigante, om de groote lengde vanden stele. In Engelsch/Indien Golden Sonne or Floure.

Cleyn Sonne-bloeme. In Latijn/Solis flos minor.

Tafelken.

- Dotter-bloemen vande Duytschen. Oft oock is Chamæleuce van Plinius ende Malococyssus?
- Cleyne Gouwe.
- Witte Plompen { Groote. / Cleyne.
- Gele { Plompen. / Cleyne.
- Borschen-bete.
- Water noten.
- Faba Ægyptia.
- Arum Ægyptium.
- Groote Draken-wortel van Matthiolus.
- Water-Slanghen-cruydt.
- Groote Calfs-voet.
- Cleyne Calfs voet.
- Arisarum tweederhande.
- Arisarum van Languedoc.
- Hasel wortel oft Mans-oren.
- Steene Onderhaue.
- Zee-Winde oft Soldonella.
- Bergh Soldonella.
- Gramen Parnasi.
- Thora.
- Eert-appel ende Zeughen-broodt.

Londt

Ronde Oosterlucey.
Langhe oprechte Oosterlucey.
Polyrhizon van Plinius, ende dunne crachtighe Ariſtolochia van Galenus.
Clematitis, qualick langhe Hellewortel van Matthiolus ghenoemt.
Andere Spaenſch Clematitis.
Violetten van diuerſche ſoorten.
Penſeen van diuerſche ſoorten.
Witte Steenbreke tweederley.
Gulden Steenbreke.
Garyophylata Alpina oft Sanicula guttata herbariorum.

Cleyne Gouwe/ oft Spene-cruydt. In Griecks/ Chelidonion micron. In Latijn/ Chelidonium minus, oft Hirundinaria minor, oft Scrophularia minor. In Hoochduytſch / Klein Schelwortz / Klein Feigwartzenkraut ende Meyenkraut. In Franchois/ Couillons de preſtre oft Petite Eſclere. In Italiaenſch/Fauoſcello. In Engelſch / Pyle worte oft Fygworte and ſmall Celandine.

Dotterbloemen. In Latijn van Geſnerus/ende ander iongher Herbariſten/ Caltha paluſtris, van Tragus Caltha Virgilij, ende is de tweede Tuſſilago van Matthiolus. Van Cordus ende Dilſius Chelidonium minus paluſtre; van Anguillara Chamaleuce, van Plinius. In Hoochduytſch/ Mattenblumen/ Molzblumen/ dat is Flos paluſtris, oft Geel wiſz blumen: Nochtans en is de Caltha paluſtris vã de iongher Herbariſtẽ gheeſſins de Chameleuce van Plinius, met de bladers vande Popelier / die leegh ende graeu is / ende is Farfrugum vande iongher Herbariſten. In Engelſch/ Marſche Marigolde.

Veel te quellick zijn ſy die de Cleyne Gouwe wederlegghen om datſe niet zeer ſcherp en is/ daer nochtans alle ander teeckenen zeer wel accorderen op de beſchrijuinghe: Want ſy ſpruyt wt int eerſte vande Lente als de Swaelwẽ ouer al Europen wederkeeren: oock ſoo hanghen aende wortels veel graenen ghelijck terwe coren / waer door dat inden tijdt van Dioſcorides in Griecks Pyron, dat is te ſegghen Terwe/ vande ghemeynen man ghenoemt werdt/maer vã ons volck wordet oock nu ter tijdt in Latijn Scrophularia genoemt. Waerom met cleynder moeyte wederleyt wordt d'on-

 nutte

nutte obiectie vande scherpheydt/ by exempel van veel ander cruyden. By Dioscorides den Arum, en Asphodelus by Hesiodus, geuen ouer al den Ayjuyn gheloove/ wiks scherper oft soeter smaecke is volghende den aert vandẽ grondt daer sy wasset. Dese plante brengt voorts veylachtige bladers die vanden Hasel-wortel ghelijck/ en zeer aerdighe gele bloemkens op steelkens/ waer af de bladerkens sterrewijs/oft ghestraelt staen.

Dotterbloemen.

De voorgaende groeyet zeer ghelijck een ander cruydt in merschen ende waterachtighe plaetsen zeer ouervloedich/ d'welcke in Nederduytsch gheheeten wordt Dotterbloemen/ maer van sommige Chamæleuce van Plinius, ende van andere groote Malococissus Cassani Bassi: Matthiolus maeckt daer af wt sijn fantasie een tweede soorte van Tussilago: hoe wel dat dit cruydt in alle sijn ghedaente veel meer is ghelijckende de cleyne Gouwe/ wtghenomen dat de gheheele plante meerder is. De bloemen en worden gheensins wolachtich/ iae dat meer is/ tbloeyet zeer langhe ende particulierlick hebbende goudt-gele bloemen die vander Hanen-voet oft cleyne Gouwe ghelijck/ noch de bloemen en comen voor de bladers niet voorts ghelijck die vande Hoef-bladers/ de welcke van verwe die vande gele Plompen ghelijck zijn oft die vande cleyne Gouwe / iae soo zeere ghelijck dat die op waterachtighe plaetsen van Enghellandt daer sy ouervloedich groeyen/ dickwils vanden Apotekers ende Meesterssen ons ghebrocht ende ghetoont zijn gheweest voor cleyn Plompen. De bladers en zijn oock onder niet graeu/ niet hoeckachtich: noch de stele en is niet wolachtich/ maer een glat doncker groen ghelijck de Hasel-wortel oft Plompen. De wortel is saselachtich/ middelmatich scherp van smaecke/ nochtans zijn de crachten by experientie noch onbekent/ d'welcke een groote schade is desen zeer stouten snateraers / maer een meerder schade den ionghen Medicijns/ ende de siecken d'aldermeeste hinder/ de welcke ghedoot wordẽ door onwetenschap/ en vervloeckte eergiericheyt.

Cracht vande cleyne Gouwe.

Dioscorides. Sijn cracht is scherp/ ende openet d'wterste vander huydt ghelijck die Anemone, ende gheneest versworen oft ander quade naghelen/ ghestooten daer op gheleyt. T'sap dat wt de ghestooten wortels van cleyn Gouwe gheperst is / wordt ghedaen inde neuse gaten om thooft te suyueren: D'welcke Galenus oock seght. Dit cruydt in wijn ghesoden ende met honich ghemengt/ ende daer mede ghegorgelt/ reynicht zeer wel thooft / ende treckt wt alle de ghebreken vande borst.

Galenus. Aenghesien dat dit cruydt scherper is dan de groote Gouwe/ soo openet terstont t'vel daert op gheleyt wordt ende neemt wech de schorfte naghels: ende daerom wordet gheleyt op de spene/ gheswillen ende clap-ooren om te verdryfuen/ alst onder d'aschen in een vijghen-blat ghebraden oft ghecoket wordt. Ick hebbe de wortels met het cruydt dickmaels onder d'aschen in Wolle-bladeren ghebraden/ daer nae ghestooten met olie van doeyeren van eyeren ende olie van Linsaedt op de spene gheleyt ende die daer mede versoet ende ghenesen. Men seydt dat soo groote crachten heeft teghen de spene dat alleene inde hosen ghedraghen oft inde cleederen ghenaeyt ontrent het fondement/ beschermet de ghene die daer toe gheneghen zijn. Dat meer is/ Doctor Iosephus Michaëli zeer gheleerdt ende expert Medicijn van Antwerpen/ versekert dat dit cruydt met sijn wortele gheplukt int breken oft leste quartier vande maene ende aen den hals ghehanghen/ crachtich is om dat selue te doen.

Gele Plompen.

De water Goddinnen in voorleden tijden in Latijn gheheeten Lymphæ oft Nymphæ, hebben dese cruyden den naem Nymphæa ghegheuen/ de welcke nerghens en groeyen dan in traech loopende wateren / een weynich wtstekende bouen de wateren/ voorts brenghende zeer breede bladers die vanden Dotterbloemen oft Hoef-bladeren ghelijck/ in rondicheydt/ glatheydt/ dickte en grootte/ staende aen eenen calen stele van vier oft vijf cubitus lanck. De bloeme is zeer schoone van coleur blinckende geel met eenen botteren rant dan die vande witte Plompen.

Witte Plompen.

Dander soorte die gheheeten wordt groote Plompen/ is zeer qualick te kennen wtten anderen/ ten ware door de schoone witte bloeme die de Lelie van witheydt soude beschamen. De wortel van alle beyde de soorten is byeants soo dicke als een mans been/ row ende knobbelachtich/ een colue ghelijckende / sonder smaecke als die noch nat is/ maer ghedroocht zijnde heeftse een weynich voetsel geuende smaecke. De wortel vande gele is wit/ maer die vande witte heeft een swerter schorsse/ de welcke alle beyde bitterachtich zijn. T'saedt ende bloemen vande witte hebben een weynich reucks. De gele zijn een weynich scherp van smaecke: oock hebbense eenighe lijmicheydt/ de welcke sy / onghe-confijt blijuende/ verliesen als sy ghedroogt en dorre zijn/ oock verteeren sy met luttel oft geen warmte. Welcke saecken aenmerckt zijnde/ zeer lichtelick soude moghen ter neder gheleyt worden de twisten ende ghescillen tusschen de meesters van Arabien ende die van desen tijden. Ende als sy zeere hen verwonderen dat de meesters van Arabien ghemeynt hebben datter was eenighe soorte van Nym-

Gele Plompen. In Griecks ende Latijn/ Nymphæa ende inde Apotekers winckels Nenuphar oft Papauer palustre. In Hoochduytsch/ Wasser gilgen/ Haarwurtz/ Seeblumen. In Franchois/ Blanc d'eau oft Lis d'estang. In Spaeusch/ Escudetes del Rio ende Higos del Rio. In Engelsch/ Yellowe water Lelie.

Witte Plompen. In Latijn/ Nymphæa alba. In Engelsch/ Withe water Lelie.

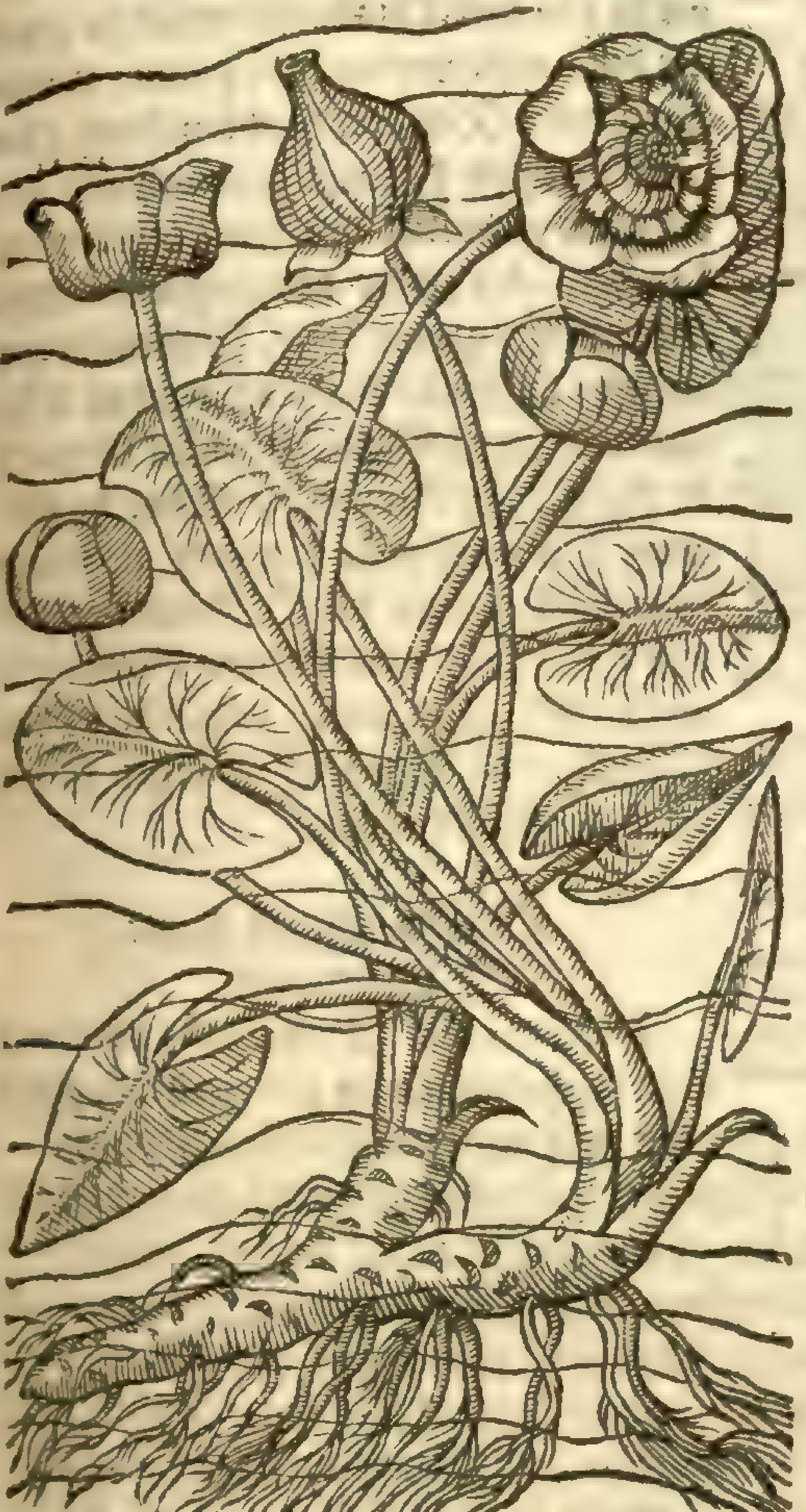

Nymphæa die verwarmende ende subtijl maeckende was/ voorwaer sy en behoeuen dat niet te berispen/ oft onbehoorlick hulpe te halen wtten capittel van Sedum, want ist dat de Plompen Nymphæa ghenoemt wordẽ om dat sy inde wateren zijn groeyende eñ voetsel hebbende: soo mochten wel de gene die voor den tijdt vã Seratio warẽ/ een specie van desen gemaeckt hebbẽ teruydt dat wy ouer lanck ghenoemt hebben Dotter-bloemen/ want het is die zeer ghelijckende van plaetse vã groeyen/ bladers ende bloemen/ iae dat meer is/ sommighe Apotekers meynen dat dese twee een plante zijn/ de welcke in medicijnen by ons gheordonneert meer dan eens dit cruydt ghebruyckt hebben in stede van eenich van beyde de Plompen/ ende noemdent gele Plompen. Jae dat meer is/ ten ware dat ons de soorten van Plompen zeer wel bekent waren/ wy souden voorwaer dese plante houden voor de oprechte Plompen / ghelijck by auenture meest alle vernufte persoonen meynen te doen van veel ander cruyden/ soo wanneer ons ghebreken oft beter reden oft bequamere planten.

Cleyne witte Plompen.

Behaluen de voorseyde soo zijnder noch twee soorten van Plompen/ vanden ouders vergheten te beschrijuen/ die oock inde wateren groeyen ende voorts comen/ maer alleene oft emmers meestendeels in die vande Noordersche landẽ/ principalick van Engellandt op den wech die vã Londẽ loopt nae Oxford ende Bristo/ neffens ende ouer de traech-loopende wateren ende ondiepste vande weghen. Dese brengt voorts op dunne steelkens dien vanden anderen niet ongheliick zeer veel bladers byeants soo groot als die vande cleyne Gouwe oft Dotterbloemen: als nu de witte bloemen vergaen / soo blijuender de bollekens ende tsaedt die vanden Heul/ Colle oft Peerts bloemen ghelijck/ de welcke met een dicke schelle becleet zijn/ maer tghebruyck van dien is noch onbekent.

Cleyne gele Plompen.

Noch worden veel min ghevonden de cleyne gele Plompen / de welcke voorts comen wt eenen slijckachtighen gront midden door de wateren op dicke biesachtighe steelkens van drye oft vier oft

Cleyne gele Plompen. In Latijn/ Nymphæa lutea minor Sep:entrionalium, ende schijnt te wesen Far Pandectarij van Anguillara.]

ses cubitus hooghe die vande Porcelyne niet onghelijck / draghende bouen int opperste een enckel bladt/ tweemael soo groot als die vande voorgaende plante / in vueghen dat dese onderscheydē malcander soo contrarie zijn/ dat dese grootachtighe gele ouer een comt met de witte Plompen van Dioscorides, ende de voorgaende cleyne witte met de groote gele. Neffens de zeer lustighe loopende wateren vanden Themis in waterachtighe grachten eñ riuierē in Hollādt by Rotterdam eñ den Haghe/ geuet sijn sterrewijse bloemen als wt een biesachtich gewas vā S. Peeters cruydt/ van fatsoen die vande cleyne Gouwe niet onghelijck. Dit cruydt schijnt heeter van smaecke ende droogher te wesen dan de voorgaende Plompen.

Cracht vande witte Plompen.

Dioscorides. De drooghe wortel met wijn inghenomen/ is zeer goedt den ghenē die den buyckloop ende Roodtmelisoen hebben: oock gheneest sy de pijne vande milte ende blase.

De wortel met water ghestooten/ verdrijft alle vlecken oft plecken des lichaems als die daer mede bestreken zijn. Ende met swerten Teer ghemengt/ soo gheneest sy de quade loopende schorftheydt des hoofts. De wortel van witte Plompen wordt inghenomen teghen den lust oft droomen van byslapen: want sy neemt die gheheel wech/ als Galenus oock seght: iae sommighe daghen inghenomen soo verdroocht sy dat natuerlick saedt. Tselfde doet oock tsaedt inghenomen zijnde. Dit cruydt schijnt Nymphæa ghenoemt te wesen/ om dat geerne groeyet in waterachtighe plaetsen.

Galenus. Plompen met de witte wortels hebben de meeste cracht/ in vueghen dat sy ghenesen den vloet vande vrouwen. Niettemin dese ende de ghene die de swerte wortel heeft/ met tincture wijn ghedroncken/ doet oock tselfde. Hebben daer toe eenighe afvaghende cracht/ in vuegen dat sy ghenesen de loopende schorftheydt van thooft / ende de zeericheydt des monts vande ionghe kinderen: te weten dese zeericheydt des monts in water gheweyckt zijnde/ maer de loopende schorftheydt des hoofts met Teer ghemengt. Niettemin tot dese ghebreken is de nutste die de swerte wortel heeft/ ghelijck tot ander saecken is die met de witte wortel.

Cracht vande gele Plomben.

Diosc. Saedt ende wortel van dit cruydt zijn zeer goedt inghenomen met tincture-wijn teghen den vloet vande vrouwen. Plin. De wortel vande gele Plompen wordt met wijn inghenomen/ alsmen lust van stoelganck heeft ende niet en kan ter camer gaen. De selfde wortel met wijn inghenomen/ verdrijft de pijne vande blase. De selfde ghestooten zijnde gheneest de loopende zeericheden alsmen die daer op leght: sy neemt oock wech alle vlecken/ ende wordt gheleyt op wonden.

De selfde wortel ghedrooght ende ghestooten/ is zeer goedt ghewreuen op sweeringhen/ sonderlinghe die door twryfuen vande schoen den oorspronck hebben.

Vorschen bete oft cleyne Plompen.

Dese plante die oock den Griecken is onbekent gheweest/ ende selden ghevonden wordt in heete landen/ wordt vande Noordersche Natien/ by de welcke sy is groeyende/ gheheeten Vorschen bete ende cleyne Plompen: Voorwaer sy is meer den Plompē ghelijck dan den Fonteyn cruydt/ principalick van ghedaente ende plaetse van groeyen: want sy groeyet in stille staende wateren/ hebbende veel bladers op d'water swemmende/ eenighe ghedaente hebbende vande water Linse oft eer vande cleyne witte Plompen/ insghelijcks eenen ronden boorthebbende/ maer minder dan die vande Cappers / ende soo groot als de naghel van eenen duym. De gele bloemkens steken bouen wt groeyende op steelkens / op sommighe plaetsen oock wit oft honichverwich/ hebbende drye bladerkens

Vorschen-bete oft cleyne Plompen. In Latijn/ Morsus Ranæ.

die vande cleyne witte Plompen ghelijck. De wortels zijn van veel langhe draen haer wtstreckende tot inden grondt vande poelen oft staende wateren/ waer dat de Vorschen liefst hen houdē / daer af dat oock den naem heeft. Byden Tour van Londē ende vesten groeyet ouervloedich ende ouer al in Nederlandt/ in Wedemaendt ende Hoymaendt/ den smaecke hebbende vande Plompen oft water Linsen/ wiens crachten dat schijnt te hebben.

Water-Noten.

Inde landen Noordtwaert gheleghen / ghelijck inde grachten ende tragheloopende waterkens vā Nederlādt eñ Duytschlādt groeyen byde Plompen dese Water-Noten/ de welcke oock somtijdts gevonden wordē soo men tegen stroom opwaerts vaert vā Francolin nae Ferraren/ eñ oock in diepe dalen ende grachten gheleghen ontrent de vesten vande stadt van Ferraren. Dese plante is luttel cruyden van ghedaente ghelijck/ ende daerom moet sy eenen yeghelicken bekent zijn / dien de harde dryehoeckighe Castanien stekende met vier scherpe punten bekent zijn. De keerne is wit/ den smaecke hebbende vande Castaignien / die tghemeyne volck gheirne etet / ende noemt water-Castaignien. De bladers zijn half rondt/ aenden cant rondtsomme ondiepe ghekerft/ die vande zee-Winde ende Nauel-cruydt ghelijck/ maer dicker/ voorts comende wt lanckachtighe steelkens die int opperste een weynich wtpuylende zijn/ ghelijfvich ende vol saps/ die den oorspronck hebbē wt eenen corten stele die vande Porceleyne ghelijck/ ende allenckskens eyndende in wortels van vochte ende langhe witte faselinghen ghemaeckt/ eens-deels altijdts in dwater swemmende ende eens-deels cruypende ende stekende inden grondt. Waerom met goede redenen te mercken is wt wat oorsaecke de keernen gedaen worden inde salue van Agrippa, welcke keernen oock hebben een stoppende cracht van den camerganck. Cracht.

Cracht van beyde de soorten van Tribulus.

Diosc. Water-noten hebben een vercoelende ende dickemaeckende cracht/ waerom dat de bladers ghenesen alle heete ende vierighe gheswillen ghelijck een plaester daer op gheleyt.

De selfde bladers ghenesen oock de sweeringhen ende verhittinghe vanden mont/ veruuylinge ende rottinghe vanden tandt-vleesch/ oock de swillinghe vanden amandelen ende kele.

T'sap van Water-noten wordt ghebruyckt in medicijnen dienende tot de ghebreken der oogen.

T'saedt alst noch varsch is inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die tgraveel hebben.

Een vierendeel loots vande Tribulus terrestris inghenomen/ helpt den ghenen die vanden Adderslanghen ghebeten zijn: tselfde doet hy oock daer op gheleyt zijnde: maer teghen alle fenijn is zeere goedt met wijn inghenomen. Tselfde in water ghesoden ende ergens daer mede besproeyt/ doodet de vloeyen. Die van Thracien wonende aende riuiere Strymona voeden de peerden met groenen Tribulus, ende maecken broot van tsaedt/ d'welcke soet is eñ etelick voor de menschen.

Galenus. Tribulus heeft een vochte ende weynich coude ende drooghe substantie/ ende is oock redelick cout van complexie. Nochtans inden Tribulus terrestris heeft d'eerdich ende coude d'ouerhant/ d'welcke wy oock bewesen hebben te wesen tsamētreckende: maer inde Water-noten heeft het

wate-

waterich d'ouerhant. Daerom ſoo dienen deſe twee ſoorten om beyde de naturen teghen het generen vande heete gheſwillen/ ende in alder manieren teghen alle influxien.

Water-Noten. In Griecks/ Tribolos. In Latijn/ Tribulus aquaticus. Inde Apotekers winckels Tribulus marinus. In Hooghduytsch / Waſſer Nuz/ Weihernuz/Stachelnuz/ ende Spitznuz. In Franchois/ Eſcharbotz, Saligotz, Chaſtaignes d'eau, oft Truffles d'eau. In Spaensch/ Abroyos ende Abrollos.

Soorte van Colocaſſia ofte Faba Ægyptia. In Latijn van Dodonæus ende Herbariſten vā onſe tyden Arum Aegyptium/ ēn is een ſoorte van Colocaſſia oft Faba Aegyptia. In Spaensch/ Manta de nueſtra Señora.

Iſt dat yemandt wil aenſien de diuerſcheydt vande vruchten/ ſoo is t'gheſlachte van boonen nu veel grooter/ dan doen Dioſcorides alleene mencie maeckte vande Griecksche ende Egyptiaenſche Boone: want onſe ghemeyne Boone en is gheene van beyden. Oock hebben wy vercreghen veel ander ſoorten ſoo wel wt Ooſt-Indien als nieuw Weſt-Indien/ welcker vruchtē eenichſins de Boone ghelijck zijn / maer de bladers ende die ghedaente vande plantē en hebben gheen ghelijckeniſſe met die vande Boone. Daerom ſoo ſchijnt wel dat die excellente Egyptiaenſche Boone ten eerſten hier mede toebehoort / als de ghene die groeyende is in waterachtighe plaetſen ende maraſſchen: waer dat Dioſcorides zeer bequaemlick heeft ghetrocken d'etymologie van Cibotium oft Arcula, dwelcke ſommighe ſonder reden beriſpen/ als hier naer ſal gheſeydt worden. Ende deſe bladers zijn ſoo groot als die vande boomen (beter waere ouergheſet als die vande Peſtilentie wortels' als wt den Griecksche text mach ghenomen worden/ ende den leſen van Theophraſtus ende Galenus.) De wortel is rietachtich/ ende dicke/ de welcke rouw oft ghesoden gheten wordt. Waerom wel ſeker is/ dat die van Theophraſtus ende Dioſcorides heeft ghekent gheweeſt. Maer oft die is de ghene/ die Matthiolus hem ſeluen ende oock anderen voor ſulcks gheperſuadeert heeft/ mach te verſtaen gheuen de ſchilderije van Conſtantinoplen. Voorwaer ouer langhe iaeren meyndē wy zeere vele van deſe planten gheſien te hebben in veel plaetſen van Italien (want daer en was gheenen hof die yet vermaerdt was oft deſe plante en was daer) maer naederhandt hebben ons de bloemen ende bolachtighe wortele gheleert / hoe wel datter vele waeren aen malcander ghewaſſen dat een ſoorte was van Aron. Want ſy heeft lanckworpighe knobbelachtighe wortels daer veel ander diſterachtighe aenhanghen ende de ſelfde vermeerderen/ de gedaente hebbende van die vandē Aron,

maer

Calfs-voet, In Latijn/ Arum Officinarum.

maer drye oft vier mael meerder / vande selfde verwe die de wortel heeft / t'onrechte gheheeten Apium, maer vol saps/ malsch/van binnen ende van buyten roestachtich bruyn. Ons zijn de bladers ghewassen soo groot ende bycants ghelijckende die vande grootste Plompen/oock van dickte ende coleur : maer de voorkens / aderkens ende zenuen ende d'wtwendicheydt waeren die vanden Aron ghelijck. De bloemen en hebben wy met gheen oeffeninghe connen ghecrijghẽ/ noch oock de neerstighe Herbaristen tot Pisa/ Bologne ende Padua/daer dit cruydt hadde de Medicijn Creuisaen : Oock die gemeyne Philosophe Leo tot Venegien en heeft gheenẽ cleynen aerbeydt daerom ghedaẽ: Dese plante hadde ick in Nederlandt ghebrocht Anno 64. maer is door coude ende vorst vergaen.

Aron van Egypten/ d'welck oock is die van Theophrastus : Oft oock is de Colocassia vande iongher Herbaristen?

Daerom ist dat dese plante die wy onlancks gheconterfeyt hebben/is/ als wy gheirne consenteren/het Aron van Egypten/ ende niet de Colocassia, oft Ægyptia Faba : soo heeft sy door sommighe ghelijcke teeckenen moghen bedriegẽ soo wel de iongher als oude Herbaristen. Want Palladius,daer hy ghebiedt te saeyen de bollen vande Colocassia,schijnt ghevolght te hebben d'opinie ende naeme vande Cypriotten die dese plante Colocassia noemen / ghelijck blijckt by Dioscorides.Ende oft Godt gaue dat Matthiolus de moete hadde ghehadt / doen hem tot Trenten ghetoont werdt d'oprechte Colocassia, hy soude voorwaer met claerder woorden beschreuen hebbẽ een plante soo weerdich om sien/ende de plaetse daer sy is voorts comende / ende haer conditien / die soo zeere als reden is vande Herbaristen begheert is/ende niet sonder aerbeydt ende cost ouergebrocht. Maer de groote begheerte die dese groote meester heeft om yeghelicken te berispen / doet hem dickwils verghetende zijn voornemen verkeert loopen/de welcke niet en connen spreken ende swijgẽ / ghelijck als is dese zeer gheleerde Guillandin/die zeer sebaer Anguillara,ende d'Apollo van Vercel de gheesselaer van Matthiolus.Daerom heeft Dioscorides midts de ghelijckenisse vande stelen ende bladers de Plompen gheleken byde Ægyptia Faba: ende wederomme soo hebben Palladius ende de iongher Herbaristen desen vremden Aron by de Colocassia gheleken/ vande welcke wy voor seker houden dat ons Aron een soorte is . Jae by al dien dat wt den Grieckschen niet en zijn Aron Hieron,soo veel te segghen als Heylich/ ghelijck inden Iris ghedaen is/ soo schijnt tgemeyne volck die tselfde heet Arons baert/ dat te kennen wt de Palestijnsche spraecke / ende het ciraet vandẽ Priester Aron. Jae ander leelicker/maer merckelicker daer mede ouer een comende heeten den ghemeynen Aron Papenteers / midts dat hy voorts-brenght eenen spitschen opgaenden dodde van vele in een ghedrongen ronde besien ghelijckende al tsamen een cleyne druyue die int laetste schoon root wordt/ staende gelijck een spitsche opgaende are van Indiaenschen Hirs. Dit cruydt wordt ouer al gesien aende canten vande weghen/ eñ vochte grachten eñ canten vande bemden/ iae bycants eer de Winter ten eynde is/sijn bladers voorts-brenghende op steelkens inde ghedaente van een aeye/ als die vande Sagittaria oft goeden Henrijck/bleeck-groen met sommighe swerte vlecken/waer door dat oock Dracontium ghenoemt wordt. De wortel is bycants die vanden Hermodactylen gelijck/ lanckworpigher dan die vanden Satyrion Erythronium van Geneuen.

Aron Calfs voet.

Colocassia van Dioscorides.

Theeft den stele van eenen cubitus hooghe / ende eenen vingher dicke. De bloeme roosachtich tweemael soo breet als die vanden Heul: ende als de bloeme vergaet soo draget blaeſkens ghelij-

kende

kende de raten vande wespen / inde welcke bouen het decksel een bloeme is wtpuylende ghelijck de bobbel van siedende water. Men noemet Ciborium oft Cibotium, dat is te segghen/ kistken/ om dat de boone ghesaeyt wordt in vochte aerde besloten zijnde ende alsoo in d'water ghesoncken. De wortel is dicker dan een riet daer mede dat vast blyft staen / de welcke raew oft ghesoden gheten wordt. Bellonius seght dat gheen bloemen noch vrucht en cryght.

Dioscorides. De Boone vande Colocassia heeft een tsamentreckende cracht ende is zeer goedt voor de maghe. Boone van Colocassia is zeer goedt teghen het Roomelisoen ende buyckloop met boone-meel ghemengt in stede van gerste moes oft naebier: Sy wordt oock ingheghenen met pappe. De schorssen ghesoden in honich wijn/ ende daer af drye croesen ghedroncken/ sullen noch nutter ende beter zijn tot des voorseyt is. T'groen dat inde middel van dien ghesien wordt ende bitter van smaecke is/ ghestooten ende met olie van Roosen ghesoden/ is zeer goedt teghen de pijne der ooren daer in ghedrupt. Galenus. Ghelijck de Boone vande Colocassia onghelijck grooter is dan onse Boone/ alsoo heeft die oock eenen vochtigher ende grouer oft onreinder nature.

Cracht van Calfs-voet oft Arum.

Dioscorides. De wortel wordt gheten als sy ghesoden is/ te weten/ als sy min scherpheyts heeft. De bladers worden wech ghelet om te moghen eten: ende die dorre bladers alleene ghesoden worden gheten. De wortel/ tsaedt ende de bladers hebben de crachten vanden Speerwortel oft Draken wortel. De wortel int besondere ghemengt zijnde met ossen mest / wordt gheleyt op het fleirsijn/ ende wordt bewaert ghelijck die vandē Speerwortel oft Drakenwortel/ maer generalick wordt die tot spijse begheert om dat haer scherpheyt soo groot niet en is. Galenus. Calfs-voet heeft oock een aerdighe substantie / maer die heet is: heeft daerom een afvaghende cracht/ maer niet soo sterck als de Speerwortel. Des-haluen ist droogende ende verwarmende inden eersten graet. Sijn wortels zijn zeere nut ende profijtelick/ want de selfde gheten zijnde inciderē middelmatich de grofheydt vande humeuren / in vueghen dat sy oock bequaem zijn om de borst te suyueren/ hoe wel dat de Speerwortel daer beter toe dient.

Groot Arum van Verone/ qualick ghenoemt Arisarum, ende schijnt te wesen de tweede Draeckwortel oft Helycophyllum Cordi: dat is gheroldt bladt.

Alsoo grooten perijckel ist te staen op t'segghen van sommighe/ alsser bedroch is gheleghen in gheloove te gheuen den figuren ende subtijle conterfeytsels van cruyden. De wortelkens die ons heeft gheschoncken voor Arisarum, de nerstighe Apoteker ende zeere gheschickte Herbarist vā Verone Franciscus Calceolarius, zijn metter tijdt soo groot ghewordden/ dat sy zeere wel ende met reden van sommighe zijn ghehouden gheweest voor groot Aron / oft cleyn Dracken-wortel. Want het is den Aron in alle dinghen ghelijck/ maer de bladers zijn meerder/ met tusschen-loopende aders ende witte vleckskens ghespickelt / de welcke tot inde winter blijuen gheduerende. De druyfwijse vrucht ende wortel zijn oock die vanden Aron ghelijck, de welcke verbreydt wordt met veel aenghewassen bollekens / die binnen wit zijn ende buyten bruyn / soo groot als Haselnoten/ soo zeer branddende dat de Storiers oft Muylstooters daer mede den ghemeynen volcke een belachelick spel aendoen/ hoe wel dat niet soo ghenoechelick en is den ghenen diese inden mont nemen. Want sy toonen yemanden wtten hoop een haselnote/ segghende dat hy die soude alleene inden mont nemen/ soo verre hy die niet en begheert in te swilghen/ ende dan steken sy met een lichte hant den gapenden boer een van dese bollekens die de Haesenoten-kerne ghelijck zijn inden mont / ende douwen hem flucks de caecken toe / de welcke terstont door de cracht vande wortele onsteken zijnde/ door tsamentrecken vande aderkens ende t'vel van t'verhemelte / inghetrocken worden : ende den aermen boer blijft daer staende met eenen opghesperden mont/ ghelijck een die lacchet/ maer meer crytende dan lacchende.

Arisarum. Aris van Plinius.

Vt oorsaecke vanden naem ende niet alleene om de ghedaente ende crachten is bekent ende openbaer dat Arisarum een medesoorte is van Arum, dat Galenus ende Plinius heeten Arim: welck woordt Hippocrates neemt voor een instrument vande Chirurgie/ waer af by auentuere dit cruydt den naem heeft cregen: oft eer vande meerder scherpheydt die dit cruydt heeft/ dan den Aron, by de welcke sy onderkent worden.

Arisarum van Languedoc.

Een manneken gheheeten Steuen Baralli mijn zeer goede vrient/ die ghenoemt was inde Vniuersiteyt de Montpelliersche Dioscorides, om de zeer groote kennisse die hy hadde vande cruydē van Languedoc/ daer in hy hem vā lancks af gheoeffent hadde/ heeft ons dickwils gheleydt aen een beeckskens niet verre vanden Minnebroeders clooster gheleghen / waer dat hy in een wilghen boschken

boſchken ende vochtighe bruden de wortels wt ſtack van dit cruydt/ ſomwylen een oft twee te ga-der/ ſomtijdts oock vele aen een ghewaſſen/ de welcke meerder waren dan die vande cleyne Gou-we/ voorts brenghende bladers die langher ende ſmalder waren dan die van Haſel-wortel/ ende ſtijfachtich/ maer tgheheel plantken was alſoo dorre/ dat wy dickwils te vergheefs begheert hebben daer af de bloemen ende vruchten te ſien/ de welcke te vroegher verdroochden door de heete ſonne-ſchijne. Want op ſommighe/ ſonderlinghe op vochte iaeren laeten hem daer ſien ettelicke planten/ de welcke anderſins op veel iaeren door de zeer drooge ſomers/ nerghens te voorſchijne en comen ghelijck dat cruydt is/ d'welcke in Italiaenſch ghenoemt wordt Ferro Cauallo, ende veel meer an-der planten.

Ariſarum met breede bladers van Cluſius. In Latijn/ Ariſarum latifolium Cluſij. Oft oock is Ari-ſarum van Languedoc. In Spaenſch/ Iaro ende Frailillos, dat is te ſeggen/ ſoo Cluſius wtleght/ ghebroederkens.

Dit cruydt heeft drye oft vier bladers die vande Clockſkens-winde ghelijck/ de welcke ghenoech ghelijſuich/ ſachte/ groen ende heet zijn/ ſtaende op een lanckworpigh ſteelken/ onder van fatſoen van een ſekel/ oft ghelijck een halfue Mane. De bloeme is ghelijck die vande langhe Oſterluceye/ die aen d'wterſte eynde ſwert is/ groeyende op een ſteelken van onderhaluen duym lanck ende met roode vleckſkens gheſpickelt. De wortel is rondt/ minder dan die vanden Aron. Deſe plante groeyet van ſelfs aende cantē vande velden van Portugael/ op hoeuels eñ ontrēt de doorne hagen.

Spaenſch Ariſarum ende een medeſoorte vanden voorgaenden/ ende is het tweede Ariſarum van Cluſius.

Dit cruydt is onlancks hier te lande ghecomen wt Spaeignen/ ende groeyet inde hanghende hofkens van Heere Brancion/ hebbende een knobbelachtighe wortel die vanden Anemone ghe-lijck/ ende de bladers lanckworpigher dan die vanden Veyl oft Violetten. Tſaedt ende bloemen en hebbe ick noch niet connen ſien.

Dioſc. De wortel is ſoo groot als een Olijue/ ende heeter dan die vanden Aron, waerom dat ſo belet voorts eten vande voortſ-etende ſweeringhen/ daer op gheleyt. Men maeckt daer af crachti-ghe medicijnen/ teghen de Fiſtels/ als Galenus oock ſeght. Het genererende lit van alle dierē wordt te niete ghedaen met deſe wortel daer op te legghen. Cracht.

Ariſarum met ſmalle bladers.

Wy hebben gheſien in d'eynde vanden Somer de bloeme van dien Ariſarum met ſmalle bla-

Ariſarum met ſmalle bladers. In Latijn/Ariſarum anguſtifolium.

ders dwelcke gheoeffent wordt inde houen van Nederlandt/ Vranckerijck ende Engellandt / zijnde een pinneken van een ſpanne lanck/ende dat inde houen vande zeer gheleerde Apotekers van Antwerpen Peeter Coudenbergh ende Adriaen Beyerlinck. Sy ſegghen dat van ſelfs is groeyende op plaetſen daer Heyde eñ Varen groeyet/ſonderlinghe ontrent Genua/hebbende ſmalle bladers / die vande Pareye oft vanden gelen Ornithogalum ghelijck / een palme lanck/ onder comende bycants ghelijck een lanck ſmal ſteelken/dwelcke voorts comt wt den hals van een bollekẽ die ſoo groot is als een Haſelnote/ghelijck als die Speer-wortel doet. Sijn druyſken ofte vruchte is wit.

Andere Ariſarum met ſmalle bladers.

Tot Mechelen inden hof vanden neerſtighen Herbariſt Joris van Rijen wordt gheſien een Ariſarum verſchillende vanden voorgaenden / hebbende de bladers een weynich breeder ende het pinneken groene.

Draecken wortel oft Speer-wortel.

Dat de Speer-wortel oft Draecken-wortel/ die in alle houen bekent is/ende van ſelfs is groeyende in dlandt van Montpelliers/tgroot Dracontium is van Dioſcorides met de witte vlecken / ende bladers voort--brenghende die vanden Veyl ghelijck/en ſal niemandt connẽ ontkennen / tẽ ware eenich clappaert die gheerne den tijdt met twiſt ende woorden ouerbrengt . Want de ſtele is rechte/ cael ende effen/ hebbende de buytenſte ſchorſſe oft vel/dat vandẽ ſlanghen vel vol vleckẽ die bruyn zijn die vander aderſlanghe ghelijck: eertgraeu/tanneyt/ ende grijs/dweerſch ende ſlim loopẽde/ ſoo zeere ghelijck/dat terſtondt doet ſchricken den ghenen diet van verre is ſiende. Op d'opperſte vande ſtele die eenen cubitus oft onderhalf hooghe is / groeyet wt een hooſken een tſamen ghedronghen ſpitſche druyue / die vanden Arum gheheel ghelick. Die worter is rondt / die vanden Arum niet onghelijck maer meerder ende haer ſeluen ter ſijden wtverbreydende . Daerom de ghene die ontkennen de waerachtighe verghelijckinghe vande bladers / ſegghende dat ſy niet en zijn die vanden Veyl ghelijck / die vermaenen dat de bladers vanden Dracontium om de zeer groote ghelijckeniſſe gheſeydt zijn gheweeſt die vanden Veyl ghelijck / daer eer die vanden Arum behoorden gheſeydt te weſen die vanden Veyl ghelijck / om dat de bladers van dien naederhandt ghelefen worden by de bladers vanden Dracunculus , ende wortel. Waer dat Dioſcorides oft yemandt anders Cratæuas naevolghende acht ghenomen heeft op den aert ende t'gheheel

weſen

Draecken-wortel/oft Speer-wortel. In Latijn / Anguina Dracontia ende Serpentaria Colubrina. In Hoochduytsch/Drakenwurtz ende Slangenkraut. In Franchois/Serpentine grande. In Italiaensch/Serpentina. In Spaensch/Tragontia. In Engelsch/Dragonwurte.

Water Slanghen-cruydt. In Latijn / Anguina aquatica, oft Dracunculus, ende is de Dracunculus met rietachtighe wortel van Plinius. In Hoochduytsch/Wasserschlangenkraut. In Fráchois/Serpentine d'eaue.

wesen vande plante/ eñ by een gelekẽ de glatheydt/ groenheydt/ eñ blinckeñ coleur vande bladers/ om dat planten waeren malcander zeer ghelijckende / alsoo ghy oock siet in tvergheliјcken vãde wortels, waer dat hy in singulari numero tweemael verhaelt de vergheliјckinghe sonder eenich verclaeren vã groot oft cleyn Dracontium. Noch oock ouer al Griecken landt/ dat van onse vrienden onlancks doorsien is gheweest/ en groeyet nerghens gheen ander Serpentaria dan dese / de welcke oock niet verre vande vestẽ van Montpelliers schoone is voorts comende ende groeynde int coren/ niet wijdt vande poorten vã Lates ende van S. Gillis onder de Gladiolus ende Hyacinthen/ oock elders op vette ackers/ gheensins verschillende dan vã ouderdom/ alsser dickwils weder wtspruyten nieuwe scheuten nae dat tsaedt ende de toppen vande ghene die daer voorby gaen afghebroken zijn/ welcke scheuten hebben Plinio moghen een oorsaecke gheuen van te stellen meer soorten van Dracunculus , ende te menghen de zeer ghelijcke onderscheyden vanden Arum ende Asarum ; ghelijck hy ghedaen heeft inden capittel vande Hoef-bladers / ende op ander plaetsen. Oock soo en wordt in Dioscorides nerghens bevonden een ghedobbeleerde beschrijuinghe van een ander cruydt/ maer is van yemandt anders een weynich verandert/ als ghemeynlick geschiedt/ beschreuen. Wy souden zeer gheirne ende danckbaer gaen sien de plante die Matthiolus sonder descriptie by is brenghende/ de ghedaente hebbende vanden Rapum, ter plaetsen daer hy seght/ waer dat wy dickwils te vergheefs daer nae ghevraeght hebben. Want die Apotekers ende veel ander zeer gheleerde mannen tot Padua/ Venegen ende Veronen segghen dat sy die nerghens gesien en hebben ghelijck oock doen Cortusius ende Anguillara, den welcken wy met grooter neersticheydt daer naer ghevraeght hebben.

Dioscorides. Tsap van tsaedt van Speer-wortel met olie ghemengt ende in d'oorẽ ghedrupt/ versoet de pijne vanden ooren. Met wolle inde neuse-gaten ghesteken verteert dat ouervloedich vleesch dat binnen de neuse groeyet. Ghestreken op voorts-etende sweeringhẽ beneemt dat voorts

eten;

eten. Dertich koren oft graen van Speerwortel inghenomen met ghewaterden wijn / doen misval hebben van kinde. Men seght dat de bloemen/ nae datse drooghe zijn/ door den reucke dooden de teere ontfanghen vrucht. De wortel verwarmt / ende helpt de ghene die den aessem niet en connen ophalen dan met opgherechten halse/ oock ghehorsten/ oft die eenich vercrompen oft gespannen lidt hebben/ kicchen ende hoesten oft met catarrhen ghequelt zijn: want sy doet gemackelick de humeuren vande borst wtspouwen / als die ghesoden oft ghebraden met honich oft alleene gheten wordt/ oft meel van dien met honich ghemengt ende gheleckt. Met wijn inghenomen/ doet water maecken ende verweckt tot byslapen. Ghestooten eñ met honich ende met witte Bryonie gemengt/ suyuert die quade voorts etende sweringhe eñ dergheliicke wederspannige zeericheden/eñ doet die toesluyten. Men pleegt daer af te maecken collyrien tegen de fistels/ eñ om de vruch af te iagen. Die zijn handen wel wryft met de wortel/men seght dat hy vande Aderslangen niet en sal gebeten worden. De selfde met azijn ghemengt verdrijft de witte schelferachtighe eñ leelicke vlecken daer op ghestreken. De bladers zijn zeer goedt gheleyt op versche wonden in stede van line docken/ maer in wijn ghesoden zijn die zeer goedt gheleyt op cackhielen. Kaes ghewonden inde bladers / en sal niet rotten/ noch ergheren. T'sap vande wortel dient zeer wel om t'ghesichte te scherpen/ ende wech te nemen te schellen ende duysterheydt vanden ooghen.

De wortel rouw oft ghesoden / wordt vande ghesonde menschen ghebruyckt in stede van moes.

Inde Eylanden van Maiorque ende Minorque / brenghtmen ter tafel op groote maeltijden in stede van taerten oft vlaeyen de wortel met veel honichs ghesoden. De wortel wordt inden Oogst wtghegrauen / ende als die ghewasschen is/wordt in cleyne stuckskens ghesneden ende door eenen lijnen doeck ghedreuen/wordt inde lommerachtighe plaetsen ghedrooght ende alsoo wech gheleyt.

Vanden anderen Dracunculus staet onder de onwettighe planten van Dioscorides.

Dracontium oft Dracunculus van Galenus.

Dit Dracontium heeft yet dat den Aron ghelijck is / soo van bladers als van wortel / maer dit cruydt is heeter ende bitterder, ende daerom oock meer verwarmende eñ van subtijlder deelen. Oock heeft dit een weynich tsamentreckēde cracht/de welcke soo wanneer die met de twee voorseyde te weten heet ende bitter ghevoeght is/soo is de medicijne ghemaeckt/die oock zeer crachtich is. Want de wortel reynighet alle ingewandt/subtijl maeckende principalick de groue ende taeye humeuren/ende is een zeer goede remedie teghen de quade wederspannighe sweeringhen in Griecks ghenoemt Cacoethe. Oock soo suyuert sy ende vaeght sterckelick af alle ander dinghen die sulcks van doene hebben/ende met azijn gemengt neemt sy wech alle witte schelferachtige vlecken: D'welcke oock de bladers doen die der ghelijcke cracht hebben. Oock zijndie zeer goedt gheleyt op sweeringhen ende versche wonden/ende hoe die min ghedrooght zijn/hoe die meer tsamen heylen. Want de drooghe bladers/hebben scherper cracht dan tot de wonden van noode is. Men seght oock dat eenen verschen kaes ghedeckt met de bladers ende wech geleyt / midts de droogte van haerlieder complexie niet en rot. De vrucht oft besie is crachtiger niet alleene dan de bladers/maer oock dan de wortel: Daerom seghtmen oock dat die wechneemt het ouervloedich vleeschd[illegible]innen den neuse groeyet ende den Cancker. Insghelijcks tsap van dien neemt wech de ghebreken vanden ooghen.

Apul. De wortel ghestooten met wijn laeu ghemaeckt ende inghegheuen gheneest de beten van alle Slanghen ende fenijnighe dieren/iae verdrijft alle fenijn. De wortel met smeer ghemengt ende ghelijck een plaester ghemaeckt/treckt terstondt wt den lichaem de ghebroken beenders eñ steenen/daer op gheleyt. Water ghedistilleert vande bladers wordt vanden Engelschen ghebruyckt met water van Dragoen ghemengt / teghen de Peste: want met onderhalf once waters van elck/ ende een vierendeel loots theriakel/ doen sy wt der maten zeer sweeten.

Water Slanghen cruydt.

Lancks de loopende waterkens ende beken vande coude ende heete landen / gelijck in Nederlādt/ Normandie / Poulien ende Granade groeyet van selfs dese plante/ ghelijck ons voor waeractich ghesendt hebben de ghene die de selfde van daer nemende verplant hebben in haerlieder houen. Dit cruydt draeght op steelkens bladers die vanden Veyl ghelijck / meerder dan die vande Nater-tonghen ende bouen scherp. Op eenen leeghen roodtachtighen stele nauwe een palme hooghe brenght die voorts een roode rieckende bloeme/ die vande Serpentaria niet onghelijck/ spruytende wt een saselachtighe wortel die knoopen heeft/ breeder voorts cruypende ende met veel veselinghen in d'aerde vast ghemaeckt/ sonder te hebben eenighe clyster daer aen hanghende oft vast gemaeckt/ maer hebbende eenen brandenden smaecke ende bladers maeckende.

Cracht. Plin. Dese pla[illegible]e werdt inghegheuen met water oft wijn teghen de beten vande Slangē ende fenijnighe dieren.

Hasel-wortel oft Mans-ooren. In Griecks/ Asarõ. In Latijn/ Asarum Baccaris oft Baccatus, ende is een ander cruydt van Bacchare, oock Nardus Rustica. In Hoochduytsch/ Haselwurtz. In Frãchois/ Cabaret, oft Oreille d'homme.

Asarine oft Steen-Onderhaue. In Latijn/ Asarina, oft Saxatilis Hederula, maer is een ander dan die van Matthiolus, de welcke hy schrijft te draeghen de bloemen vande Camille.

Ick en sie niet wat moeyte datter in gheleghen was om te kennen wat plante dat Asarum was/ oft wat sy verschilde vanden Baccharis. Maer die eergierighe moet-wille van veel woordẽ te maecken vanden teghenwoordighẽ tijdt / heeft lieuer te kyuen dan een ander te leeren oft gheleert te worden. Want de ghene die Baccharim sien/ iae oock in Italien ende Spaeignen/ ende die in Vranckerijck Cabaret ghenoemt is/ hebben willen seggen dat was den Baccharis van Dioscorides, ende dat tselfde capittel is/ oft met desen ghelijck/ oft dat behoordt wederleydt te worden. Maer d'onderscheyt van beyde dese cruyden hebben wy daer claer ghenoech bewesen/ ende hier oock by ghevoegt/ soo dat de confusie vanden naem gheensins en behoort ons kennisse te bedrieghen. Wy segghen dat dit cruydt by auenture Baccharis gheheeten is om dat draegt besien oft fleskens die vanden Crakebesien ghelijck / maer dat ander wordt ghenoemt Pancharis oft Baccharis, om sijnen goeden reucke. Daerom als Plinius ontkent dat Asarum soude ghebruyckt worden inde hoeykens, ende dat daerom alsoo soude gheheeten zijn / wy meynen dat hy heeft willen segghen / dat van dit cruydt gheen ghewijde bessemkens en worden ghemaeckt om te vaeghen d'outaren vande Goden/ ghelijck ghedaen wordt vanden Yser-cruyden/ Wolle-cruyden ende dergheliicke die stijfuer aren oft stierten hebbẽ. Want Dioscorides seght hier datmen hoeykens daer mede maeckt/ oock soo beuesticht sulcks de glatheydt vande bladers die altijdts groen zijn/ met de ranckwijse tacskens ende buyghelijcke steelkẽs die tot ten hoeykens zeer bequaem zijn / hebbende roode bloemen rieckende ghelijck Nardus. De wortel is cleyne ende faselachtich / zeer ieugdich / niet alleene vande ghene die inde houen groeyen/ maer oock vande ghene die int wilde van selfs is wassende/ als inde vochte dellinghen ende boschachtighe plaetsen vanden gheberghten van Switserlandt/ Sauoyen/ Prouencen ende Pyrenen.

Dioscorides. Hasel-wortel heeft welrieckende wortels / die verwarmende zijn ende zeer heet opde tonghe byten / ende midts datse hebben een verwarmende cracht/ soo doen sy water maecken/ ende zijn zeer goedt den watersuchtigen / ende teghen de verouderde pijne vande dgien oft heupen. Cracht.

De wortels van Hasel-wortel onderhalf loot met honich wijn ingenomē verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ende purgeren ghelijck de witte Nies-wortel. Sy wordē ghedaē in saluen.

Galenus. De wortels van dit cruydt zijn van crachten die vanden Acorus ghelijck/ maer crachtigher: Daerom moet dit aldus ghenomen worden wt desen/ volghende de saecken die van d'ander gheseydt zijn. Plinius. Hasel-wortel heeft de cracht vandē Nardus, de welcke oock van sommighe ghenoemt wordt Wilde-Nardus. De wortels van dien zijn verwarmende inden tweedē graet ende drooghende tot inden derden. Mesue seght dat sy verdunnen/ openen ende verwecken/nochtans en zijn die niet sonder tsamentrecken. Hasel-wortel ghedroncken en doet niet alleene braké/ maer verweckt oock camerganck. Mesue. De gheheele plante is welrieckende ende scherp van smaecke/ maer sonderlinghe de groote wortel is subtijl van reucke / bytende van smaecke ende een weynich stoppende. Sy is heet ende drooghe tot inden derden graet/ oft eer als Dioscorides segt/ warm inden tweeden ende drooghe inden derden. Sy subtileert/ende opent de verstoptheden vande Leuer ende Milte/ ende verdrijft de hardicheydt van dien: oock ander ghebreken die daer wt den oorspronck hebben / de daghelijcksche cortse comende wt rotte humeuren: De geelsucht ende watersucht/ sonderlinghe door infusie in wijn. Hasel-wortel purgeert door braken ende camerganck/ oock door d'urine de cholerike humeuren/maer merckelicker de waterachtighe/ iae wt de heupē/ dermen ende ander litten/ waerom dat sy oock de pijnen vande selfde partien is versoetende/ principalick by infusie oft andersins inghegheuen. Olie van Hasel-wortel met Ladarium ghemengt ende daer mede den rugge-graet ghestreken/verweckt tot sweeten/ende belet t'schudden vande cortsen: oock doet zy water maecken ende vermeerdert d'mannelick saedt: maer werckt noch stercker ghemengt met wey/ Spica/ ende honich water. Most daer in dese wortels gheleyt zijn/ gheneest de watersucht ende miltsucht nae dat die drye maenden daer inne gheleghen hebben.

Dese wortel mach middelmatich ghesoden ende ghestooten worden/want hoe cleynder die ghestooten wordt/hoe meer sy doet water maecken/ maer min camerganck gheeft.

Sy wordt by infusie inghegheuen van twee dragmen tot vier/ maer in poeder ghestooten van een dragme tot twee. Sy is zeer goedt teghen de Sciatica ende vierde cortse/ als sy werckt door braecken.

Asarina, oft Steen-Onderhaue.

Selden hebben wy ghesien Asarine groeyen elders dan op berghen ende steenachtighe plaetsen/te weten in tgheberghte van Prouēce/ Dolphine/ ende Languedoc/vande welcke diuersche sooten ons bekent zijn/ de welcke de Onderhaue/ te weten de bladers ende bleeck-purper bloemen gelijck zijn/maer meerder ende langher. Dese plante heeft haeren oorspronck opde roodtsen ende steyle berghen gheleghen aende berghen by Vigan van Seuene / ende wordt daerom van sommighe ghenoemt Steen-Onderhaue. Wy wetē dat dit cruydt urine doet lossen/maer oft camerganck gheeft/ en weten wy niet: nochtans en willen wy tselue niet onkennen/want desen cruyde ghebeurt by auentueren tselue datmen vanden Hasel-wortel seght. Ist dat zeer cleyne ghestooten ende ghedroncken wordt/ het doet water maecken: ist dat grof ghestooten wordt/tgheeft camerganck ende doet ouergeuen. Voorwaer ick soude meynen / ghemerckt dat van zeere subtijle deelen is / dat den dranck oft de decoctie terstondt door den bodem vande mage ende darm Duodenum genoemt / ghevoert zijnde/ terstondt door de cracht vādē Leuer door de Meseraicas getrocken wordt/ sonder de ganghen bycāts nat te maecken/oft emmers zeer luttel impressie daer te laten: Maer daer is een subtijlder reden onder verborghen: Vele die water drincken/ principalick die miltsuchtighe/al is hun maghe vol spijse/ soo haest als sy cout water ghedroncken hebben / soo ghevoelen sy rammelinghe ende swaricheydt inde Milte/sonder te ghevoelen eenighe walginghe van Maghe oft Leuer. Want de aders die vande Milte door de opperste ende middelste deelen vander Maghe doorvaeren / trecken terstont met hun tacken d'meeste deel vanden water/ tot inde groote aders vande Milte/waer wt/de windē/ swaricheydt ende rammelinghen oorspronck hebben.

Bergh-Soldanelle

De Soldanelle die opde hooghe berghen groeyet/wordt vande Duytsche meesters Soldanella montana ghenoemt. Wy hebben dese ghepluckt opde hooghe berghen ontrent Isbroeck ende Reynsburg gheleghen/ doen een vande Paracelsisten/ de bladers leyde op eenen waterachtighen buyck nae dat hy d'opperste velleken afghevleghen hadde / de welcke versekerde dat hy sonder verhittinghe oft treckinghe d'water wtbrenghen soude: Oock dede dit cruydt de wonden wonderlicken haest sluyten ende toetrecken. De bladers zijn dickachtich ende een weynick tsamentreckende met eenen bitteren smaecke/ die vande zee-Winde gheheel ghelijck / waer af dat oock den naeme heeft ghecreghen: De bloeme is blaeuw die vande cleyne Gentianelle ghelijck.

Bergh-Soldanelle. In Latijn / Soldanella Montana.

Zee-winde. In Griecks/Crambe Thalaſſia. In Latijn/Soldanella, oft Braſſica marina. In Hoochduytſch/Meerwinde. In Franchois/ Chou de mer. In Italiaenſch / Cauolo marino. In Spaenſch/Soldanela oft Verça marina. In Engelſch Zeecole.

Zee-winde.

Dit cruydt en is niet alleen zeer ghemeyn aenden zeecant Suydtwaert / maer oock Noordtwaert aende duynen van Enghellandt/ Nederlandt ende Normandie: de bladers heuet minder/ maer dicker / dan die vanden Haſel wortel / groeyende aen ranckſkens van eenen voet oft cubitus lanck/ lancks der eerden loopende. De bloemen zijn aerdich/ die vande cleyne clockſkens-Winde ghelijck/ van coleure lichtroodt oft lijfverwich. T'ſaedt is ſwert/ hartachtich/ ende cantich/ minder dan vande Pioene: T'gheheel cruydt is vol van vet ende dick ſap/ d'welcke gheheel ſtijf met cleyn vier verſoden/ zeer goedt is den waterſuchtighen/ſoo wel inghenomen/ als van buyten op den buyck Cracht. gheleyt/ghelijck by experientie bevonden is gheweeſt/ niet ſonder perikel.

Dioſc. Zee-Winde heeft vollijſuighe vaſte bladers/ ſoudt ende een weynich bitter van ſmaecke. T'gheheel cruydt is de maghe hinderlick/ ende ſcherp: D'welcke in vleeſch-ſop/oft met ſpijſe ghe ſoden / gheeft ſtercken camerganck: D'wordt om de ſcherpheyt met vet vleeſch gheſoden.

Zee-winde is heet ende drooghe tot inden derden graedt/ ende maeckt winden ende crimpingen des buycks / maer drijft af t'geel water ende vochtighe humeuren. Galen. Behaluen dat de Zee-winde camerganck geeft / als de ghene die ſoudtachtich ende bitterachtich is van ſmaecke : ſoo is die oock zeer goedt van buyten aen d'lichaem ghebruyckt tot alle dinghen daer toe dat ſulcke qualiteyten dienen.

Gras van Parnaſo.

Dit Gras is een zeer aerdich cruydeken / voorts brenghende witte bloemkens/ die vanden Hane-voet ghelijck/ met vaelachtighe aderkens / op ſteelkens van eenen haluen voet oft ontrent eenen voet hooghe /die onder roodtachtich zijn/ aende welcke dat groeyen vande middel tot aenden wortel bladers die vanden ionghen Lepel-cruydt/ oft cleyne Gouwe/ oft Veyl ghelijck / maer veel cleynder/blinckende ende lichtgroen van verwe. De wortel is mals ende vol rechte ſaſelingen. Dit cruydt

Gras van Parnaso. In Latijn/ Gramen Parnassi, ende vande iongher Herbaristen Hederaceum. Vā Valerius Cordus, Hepatica alba. In Hooch-duytsch/ Leber blumlin.

Gras van Parnaso met dobbel bloemen: In Latijn/ Gramen Parnassi duplicato flore.

groeyet inde bemden ende vochte plaetsen van Enghellandt by Oxfort/ oock van Piemont/ Nederlandt ende Normandie by de duynen. Tsaedt groeyet in ronde bollekens/ ende is roodtachtich ende cleyne/ d'welcke wy gheplucht hebben inde Honts-daghen. De smaecke van dit cruydt is soetachtich / grasachtich ende zeer weynich scherp. Dese plante wordt vande Duytsche Herbaristen Gras van Parnassus ghenoemt/ meer om dat van ghedaente der beschrijuingen van dien ghelijck is/ dan by experientie bevonden.

Cracht. Tsap van Gras van Parnasi van Dioscorides ghesoden in wijn ende honich van elcks euen vele met half soo veel Myrrhe/ ende een derdedeel van peper ende wieroock/ tot dat dicke is/ eñ dan ghedaen in een coper busse / soo sult ghy een excellente medicijne hebbē voor de ooghen. De wortel ghesoden doet t'selfde dattet cruydt doet. Tsaedt doet zeere sterck water maecken / maer stelpet braecken ende den camerganck. Gal. Saedt van dit cruydt doet water lossen / ende droogt den camerganck ende de vochtichheydt vande maghe: Want theeft een drooghende cracht ende is subtijl van substantie ende scherpachtich.

Gras van Parnaso met dobbel bloemen.

Dit cruydt is den voorgaenden in alder manieren ghelijck / ende groeyet inde natte ende vochte bemden van Brabant/ daer t'voorgaende groeyet / in vuegē datter gheen ander onderscheydt en is / dan dat dit cruydt zeer aerdighe dobbel bloemen heeft. Dese plante heeft ghevonden die zeer gheschickte ende nerstighe Herbarist M. Lucas Eerssel Medicijn van Louen.

Phthora oft Thora vande Valdesen.

Niet qualick en sal hier by ghevoeght worden dit cruydt dat den voorgaenden zeer ghelijck is/ dwelcke ouer al vande ghene die aende Alpes woonen Thora ghenoemt wordt / sonder meer / ende somtijdts oock Thora van die van Valdesen. De iaghers van die contreye hebben tselue langhe eñ vele ghebruyckt/ ghelijck oock doen veel andere/ om de wilde beesten te vanghen / want met het wtgheperst sap hebben sy hun pijlen oft schichten bestreken/ ende soo de beesten gheschotē/ de welcke terstondt

Pthora oft Thora vande Valdeſen. In Latijn Phthora Valdenſium. In Spaenſch/Hierua de los Abaleſtrieros.

ſtondt doodt vielen / want ſoo haeſt als de pijl in d'lijf quam / oft eenighe wonde maeckte/ begoſt tfenijn te wercken/ ſoo dat d'wterſte vande wonde (ten ſy dat wtgheſneden wordt) terſtondt bederft ende verrot/ waer door dat Phthora genoemt is/ want Pthora is in Griecks te ſegghen/ corruptie/ doodt/oft fenijn. Maer de ghene die niet ſonder veel perikelẽ de crachten kennẽ van alle de cruyden diemẽ Sagittaria noemt / gelijckerwijs als zijn met veel Aconita de Nies-cruyden / ende vande Spaignarts Hierua de los Abaleſtrieros genoemt/achten bycants alle d'ander/by dit cruydt te ghelijcken/crachteloos ende onſeker. In tbeginſel vande Lente perſtmen tſap wt/dwelcke ghedaen zijnde in blaeſkens/oft ſchoen oft hoornen van Oſſen/ghecocht ende te coope gheſonden wordt/ opde ontrent gheleghen marcten / waer dat vande beeſten-ſchutters oft iaghers/(die in Sauoyen/Dolfine/ende Prouẽce / Beſſiers oft Lobatiers ghenoemt zijn) voor hun iaerlicks ghebruyck ghecocht wordt. Welck voorwaer Matthiolus wel ſoude moghen beweegt hebben/ dat hijt voor gheẽ valſch Aconitum en ſoude geſtelt hebben/ghemerckt dat doodtlicker ende fenijniger is dan eenigerhande Aconitum oft fenijn. Dit cruydt hebbẽ wy aldereerſt ghebrocht in Italien wt den ghebergte ontrent Geneue gheleghen/ ende veel Italiaenen ghetoont: ende oock Cardanus die doen eerſt in zijn boeck vande fenijnen/ groot vermaen daer af ghemaeckt hadde/hoe wel dat hijt niet en kende/gheſchoncken met een ander cruydt Antithora ghenoemt/dwelcke gheheel contrarie van cracht is/ende remedie tegen dit fenijn. De ſtele van dit cruydt/die nauwelijck onderhalue palme hooge en is/is cael ende bieſachtich/welcke inde middel ende int opperſte dickwils een bladt/ſelden twee voorts brengt / maer zeer ſelden aenden gheheelen ſtele drye oft viere/de welcke zeer ronde canten hebben een weynich ghekerft/ effen eñ ſtyfachtich/niet rouw/met een claere groenicheydt/ die vanden Eerdt-appel weynich ghelijck. De bloemen zijn gele die vanden Vijf-vingher-cruydt Hane-voet oft Tormentille ghelijck. Dit cruydt heeft veel wortelkens ghelijck lanckworpighe knobbelkens/ die onder magherachtich ende ſcherp zijn/ maer bouen ghelijck in een knobbelken vergadert / van fatſoene ende witticheydt die van Aſphodille oft van onſe Leucacantha ghelijck/ maer veel cleynder/den riſch vander aerden omgrijpende / gelijck ſcharen van Creeften. Welcke plante wy hier ſtellen ghelijck als was de gene die ick ghevonden hebbe in tgheberghte van Sauoyen / te Val-d'Engroigne: Want die tot Mechelen inden hof was vanden neerſtighen Herbariſt Joris van Rijen/en hadde maer een ſteelken eñ maer een bloeme die vanden Hane-voet ghelijck.

Eerdt-broodt met welrieckende bloemen.

Wt den naem Cyclamen, is goedt te mercken dat dit cruydt rondtachtighe bladers met ronde randen heeft/ ende oock een ronde bol voor een wortel / waer wt zeer licht is om kennen dattet is den Cyclamen vander Apoteken. Want in t'gheberghte vande Alpes vande Griſons/ ſoomen nae Italien reijſt wordt ouer al ghevonden op ſteenachtighe ende vochte plaetſen een ander ſoorte/ die gheenſins ronde bladers en heeft die vanden Haſel wortel oft ghemeyne Cyclamen ghelijck/ maer eer dryepuntich gelijck die vande Edel Leuer-cruydt oft cleynẽ Veyl. Dit ſelue cruydt waſſet oock vele inde vochte gheberchten/ ende oock inde houen van Languedoc. De wortels van dien als ſy oudt zijn/zijn vãde grootte van Eertbroots-wortels / maer die ionck zijn/ en zijn nauwe ſoo groot als een Haſelnote. Deſe plante volwaſſen zijnde/heeft dunne/teere ſtelen op d'eerde liggende/wt de welcke oprijſen lanckachtige ſtelen die int opperſte hen bladers voorts-brenghen/eñ oock licht peerſche incarnate bloemen die vande ghemeyne Cyclamen gheheel ghelijck: Ick hebber oock ſomtijdts geel gheſien in Lombardie ontrent Bologne die inde Lente voorts comen waren eer dan de bladers. Dit cruydt brengt zijn bloemen voorts die ſomtijdts wel riecken/ inden Herft. De crachten van deſen Cyclamen zijn die vanden ghemeynen ghelijck/ ende wordt vele te Languedoc gebruyckt teghen de pocken. Matthiolus daer hy wt Meſue twee ſoorten/ te weten de groote ende cleyne/ maeckt; ſeght ten laetſtẽ dat hy de cleyne alleene op een geweſte geſien hadde/ nochtans en heeft hy die noch by figure noch by beſchrijuinghe gheweſen. Hy hadde ons wel moghen laten weten/ hoedanich dat deſe wortel was/eñ oft een ander ware van deſe die wy hier ſtellen/ ghemerckt dat hy op diuerſche plaetſen veel dinghen ſtelt die min te bedien hebben.

Ciclamen

Eerdt-broodt/met welrieckẽde bloemẽ. Oft Eerdt-appel/Seughen-broodt. In Griecks/Cyclaminos. In Latijn/ Cyclamen vulgare Officinarũ orbiculato folio, seu Panis Porcinus, Rapum terræ, Arthanita. In Hoochduytsch/ Erdt affel/ Seuwbrot. In Franchois/Pain de Porceau. In Engelsch/Souwbrede.

Seughen-broodt. In Latijn/ Cyclamen folio Hederæ.

Cyclamen Vernum.

D. Alfonsus Pancius heeft van Ferrare een Cyclamen ghesonden dat inden April sijn bladeren crycht/ inde Mey bloyet eñ int eerste van Wedemaendt sijn saedt gheeft / de bladers ghelijcken die vandẽ Cyclamẽ Hederaceũ, maer ronder eñ zeer fraey gepleckt. De bloemẽ zijn zeer schoon lack-

worpich purper-roodt ghemengt met incarnaet. Inde houen van Nederlandt groeyet een ander Cyclamen met bladers die vanden Veyl ghelijck maer ronder/ een weynich ghekerft/ ende onder en bouen ghepleckt.

Op tgheberghte van Roomen groeyet een ander dat corter bloemen heeft.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel ghestooten ende met honich-water oft Meede inghenomen/ iaeght af dwater ende die taeye slijmachtighe vochticheydt. Ghedroncken oft van onder met eenen pessus ghe-set/verweckt de maendtstonden vande vrouwen: Men segt als een vrouwe die bevrucht is ouer de wortel schrydt/ datse misval crijght. Dese wortel aenden hals ghehanghen gheeft goeden spoet inden aerbeydt. Met wijn ghedroncken is zeere goedt teghen fenijn/principalick vande Zee-Hase. Is oock zeer goedt teghen de beten ende steken vande fenijnighe slanghen van buyten daer op gheleyt. In wijn ghedaen ende ghedroncken/maeckt de lieden droncken. Drye vierēdeel loots met wijn oft honich-water inghenomen/verdrijft de geelsucht/alsmen terstōdt in een warme plaetse daer gheenen windt en comt op een bedde zeer swaer ghedeckt gaet ligghen/ ende zeer wel sweet.

Tsap van dese wortel inde neuse ghedaen ende opghetrocken/ suyuert de herssenen / ende doet de taeye vochticheydt door de neuse rijsen. Diosc. Met wolle in tfondement ghesteken maeckt camerganck: tselue doet het oock op de nauel oft onder op den buyck ghestreken: ende doet de vrouwen die bevrucht zijn misvallen van kinde. Galenus. Met honich ghemengt/ maeckt scherp eñ claer ghesichte/ende neemt wech alle schellen ende duysterheydt vanden ooghen daer op ghestreken.

Met azijn ghemengt doet den eersdarm die wtghegaen is weder in sijn plaetse keerē als hy daer mede bestreken wordt. Om tsap te hebben/ men stoot de wortel ende wordt dan wtgheperst/ ende tsap ghesoden tot dat soo dicke als honich is. Dese wortel suyuert de huydt des lichaems/ende belettet wtloopen vande blaerkens. Met azijn alleene oft met honich ende azijn ghemengt/gheneest wonden ende quetsueren daer op ghestreken. Verdrijft de verstoptheydt ende hertheydt vander milte ende brengt die weder tot haer seluen/ ghelijck Galenus oock seydt. Gheneest dat wtvallen des hayrs vanden hoofde/ende neemt wech alle mismaecktheydt des aensichts. Dwater daer dese wortel inne ghesoden is/is goedt om de leden mede te stouen die wt heur lidt zijn/oft daer tfleirsijn in is/oft cackhielen/ende gheneest de schorftheydt vanden hoofde. D'olie daer in dese wortel ghesoden oft siende heet ghemaeckt is/ doet die quade oude sweeringhen toe sluyten / alsmen die daer op strijckt. Dese wortel hol ghemaeckt zijnde ende met olie ghevult/ ende dan in heete asschens ghestelt/met een luttel was daer by ghedaen/ende alsoo een salfken ghemaeckt/tselue is zeer goedt tegen de cackhielen/ende voor de voeten daer de winter in is. Ghesneden ghelijckmen de Squille doet/ wordt wech gheleyt ende verwaert. Men seght dat dese wortel ghestootē eñ cleyn coecxkens daer af ghemaeckt/inghegheuen wordt om te verwecken tot liefde. Dit cruydt groeyet in lommerachtige plaetsen/principalick onder de boomen. Galen. Dese wortel ingenomen oft van buytē gebruyckt verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/eñ en suyuert niet alleene de taeye humeurē maer drijft oock wt de cholerike humeuren vanden gheheelen lichaeme door sweeten/ daeromme soo haest als die is inghenomen moet men in alder manieren neersticheydt doen om te sweeten.

Mesue. Verckens-broodt is heet en drooghe tot int eerste vanden derden graet/ van natueren scheydende ende deylende/subtijl maeckende/resoluerende/afvaeghende / suyuerende / ende de verstoptheydt openende: oock verwecket zeere tot sweeten/ende suyuert sonderlinghe de mismaecktheydt vander huyt. Tselue inghenomen oft met een pessus van onder ghebruyckt/ ende oock ghestreken op de dgien ende op d'onderste vanden buyck/ende daer ontrent gheleghen partijen/drijft wt de taeye ende slijmachtighe humeuren. Verckens-broodt opent de verstoptheden vanden inghewandt/ sonderlinghe vander Milte/maer principalick met honich azijn inghenomen / oft ghelijck een plaester van buytē ghebruyckt/gheneset de Colica die wt taeye vochtighe humeuren/ oft door den camerganck te langhe inghehouden te hebben den oorspronck heeft. Tsap vande wortel suyuert zeere wel thooft ende d'ooghen/principalick alst door de neuse-gaten opghehaelt is/sonderlinghe nae datmen ghepurgeert is door Hiera, oft Theodoricon, oft Catapotia fœtida, oft derghelijcke dingen. Daeromme ist zeere goedt den ghenen die cranck ghesichte hebben/ ende loopende oogen/ dē hooftsweere ende pijne vanden hoofde ghenoemt Hemicrania, ende Cephalalgia, oft treckinge vanden mondt/lammicheydt/ ende ander coude ghebreken vande herssenen / door de neuse-gaten als voorseydt is opghehaelt. Tsap met honich azijn oft met honich-wijn/ oft zeer soeten wijn inghenomē/ gheneest onghetwijfelt de Geelsucht/ alsmen terstondt wel ghedeckt is ende wel sweet. Want daer door wordt de materie ghelijck eenen domp wtghedreuen. Verckens-broodt gheneest oock de hertheydt vander Milte in wat maniere dat ghebruyckt wordt / eñ oock ander gheswillen/iae thelpt

oock

oock de harde gheswillen aenden hals. T'selue inghenomen oft van onder ghebruyckt int fondement opent zeer crachtich de spene.

Correctie.

Dit cruydt wordt ghelijck de Speer-wortel ende Bryonie ghecorrigeert/ende een loot van t'sap met suycker ghesolueert ende op tderde ghesoden / ende smorghens nuchter inghenomen/ gheneest ontwijfelick de Geelsucht als ons leert de sone van Serapio.

Galenus. Verckens broot heeft diuersche crachten / want tsuyuert ende doet scheyden / ende opent de aderen / oock treckt nae hem. Dit is een clare saecke/ ende blijckt wt sijn particuliere wercken. Want t'sap opent de spenen/ ende met vlocken int fondement ghesteken doet sterck ter camer gaen. D'wordt oock ghemengt in medicijnen die de clieren/ harde gheswillen ende ander hardicheden verdrijuen/ ende met honich ghemengt ist goedt ghestreken op loopende ooghen. Daer en bouen suyueret oock door de neusegaten.

Langhe Oosterlucie. In Griecks ende Latijn / Aristolochia longa. In Hoochduytsch/ Osterlucey/ ende onbehoorlick Hol-wortel. In Franchois/ Aristologe, eñ ghemeynlick/Sarasine. In Italiaensch/ Aristologia. In Spaensch/ Aristoloquia.

Ronde Oosterlucie. In Latijn/Aristolochia rotūda.

Aristolochia { Langhe / Ronde / Sarrasine / Clematitis.

Ouer veel iaeren hebben d'Vniuersiteyt ende Apotekers van Montpelliers de kennisse ghehadt ende vele ghebruyckt vier soorten van Aristolochie, de welcke ick hier hebbe niet sonder redē figuerlick ende door beschrijuinghe willen bekent maecken om den al-bedrijuers oft sommighe neuswijse den mont te stoppen/die sonder reden de dingen die sy noyt gesien en hebben/ noch door hooren segghen yet daer af weten / eer verkeeren dan sy die te voorschyne souden brenghen. Ten eersten sal de lief-hebber ende ondersoecker van cruyden verstaen/ dat de Ronde ende Langhe Oosterlucey/ ende de Polyrhizon van Plinius van bladers/ stelen ende bloemen malcander soo ghelijck zijn/dat somtijdts een zeer gheschickt ende veruaren Herbarist daer in soude bedroghen worden: want sy hebben alle drye ronde bladers/ende bycants euen groot/ de welcke aen eenen teeren ende buyghelijcken stele groeyen. De bloemen zijn eens-deels bruyn-geel/ maer alle ghelijck van fatsoen/soo datter zeer qualick

lick tusschen dese drye Aristolochien eenich onderscheyt ghemerckt wordt: iae ten ware t'verschil vande wortel/ een yeghelick soude moghen daer by bedroghen worden. Niettemin dit onderscheydt salmen daer tusschen vinden/alsmen de plaetsen daer sy alle drye in grooter menichte groeyen / wel doorsiet: ghelijck ouer al int landt van Languedoc/ dat de Pistolochie oft Polyrhizon een weynich minder is sonder eenich onderscheyt van bladers/bloemen oft vruchten te hebben: T'verschil is alleene inde wortel ghelegen: want de Langhe Oosterlucey als die ionck is/ heeft de wortel ghelijck eenen vingher groot/ ende sulck als Dioscorides schijnt te beschrijuen: maer als die oudt is/dan is sy viermael meerder/ buyten bruyn oft swert/ende van binnen geel/ ghelijck die vande groote Santorie. De ronde is goedt om kennen door den bol vande wortele.

Ander ronde Oosterlucey.

Jan Mouton heeft een ander onderscheydt van ronde Oosterlucey met een peerrewijse vruchte/ ende bloemen die witten grau-geel zijn: andersins is sy dander ghelijck.

Aristolochia Clematitis van dese landen tonrechte van Matthiolus ent Fuchsius Lange Oosterlucey ghenoemt.

Aristolochia Polyrhizon oft Pistolochia Plinij Sarasine.

Dese Aristolochia Polyrhizon oft Pistolochia van Plinius, heeft eenen liefficken speceriachtighen reuck. De wortel is faselachtich ghelijck die vanden Nies-wortel/ maer langher ende bruyn oft bleeck-geel. De Ronde is den anderen twee zeer ghelijck/ dan dat de bladers een weynich ronder ende swerter zijn dan die vande Langhe Oosterlucey/ niet de Pistolochia,want sy moghen ende pleghen van plaetse te veranderen: oock zijn de bloemen ghelijck de bladers / bruynder/ ende cryghen inden Oost huyskens oft flesKens ghelijck noten muscaten/ vol bruyn saedts / onder platachtich ende met een puntken/ hebbende de selue flesKens een onderscheydt/ghelijck als is tusschen Noten-muschaten manneken ende wijfken . De wortel vande Ronde is in Italien ende Languedoc zeer wel bekent/ maer niet soo zeer ghebruyckt / iae meer den Chirurgiens dan de Medicijns: voorwaer tot groote schande vander conste/ ende achterdeel vande siecken/ den welcken wy dinghen wt Indien ingheuen, die meestendeel van ouderdom bedoruen ende ghewormsteckt zijn/ niet kennende dese ons zeer varsche wortels ende remedien . Dese cruyden principalick de langhe Oosterlucey ende Polyrhizon zijn soo crachtich/ dat de wortels van alle beyde euen haest/ eens-deels ingheghe-

uen/ ende eens-deels met een pessus van onder ghebruyckt/ de vrucht ter werelt doen comen hebben/ die onderhaluen dach te vergheefs ghearbeyt hadde om wt te comen/ ende de vrouwe die drye daghen in aerbeyt gheghaen hadde/ iae bycants van pijne ghestoruen / moeder doen worden: ende wordt daeromme van die van Montpelliers vele gebruyckt. De wortels vãde Aristolochie Polyrhizon, by Dioscorides niet vermaẽt/ende Matthiolus niet bekent/ heeft Doctor Rondelet weder in tghebruyck ghebrocht / d'welck ouer lanck achterghelaten was door dat dit cruydt niet bekendt en was/ hoe wel dat meer te achten is dan de twee ander/ soo wel om sijnen goeden reucke/ als om dat grooter medicinale cracht heeft / waeromme dat niet sonder reden Andromachus ende Galenus de selue bequaemer seyden te wesen dan de Ronde ende Langhe Oosterlucey / om inde Theriakels te doen: Maer de ghene diemen Clematites heet (de welcke vande Italianen ghehouden wordt tonrechte voor de ghene die vande oude beschrijuers van Theriaken de dunne ghenoemt wordt) is de ghene die minst cracht heeft / als wel oordeelen sal de ghene diese beyde van reucke ende smaecke versoecken sal. Want dese heeft de wortel groeyende in malcanderẽ gevlochten van saselinghen die dunder zijn dan die vanden Corael-cruydt/ oft Clematitis altera met de blaeuw bloemkens/ nochtans dien niet onghelijck/ende soodanich als wy endẽ ons medegheseIlen soo dickwils ghesien ende wtghesteken hebben inde Olijf-houen ende droogste coren-velden / doẽ wy van Montpelliers ginghen wandelen ende spasserẽn nae Botonet ende Niew-casteel: Daer groeyet oock ouervloedich de Ronde/ in bemdẽ ende vochte plaetsen. Maer de Langhe Oosterlucey wasset vele op steenachtighe plaetsen byde afghebroken ende vervallen cloosters/ op den wech van Frontignaen: Ende inde bemden by Ville-neuue, wassen sy beyde/ de langhe ende ronde onder malcander/ soo dat ghy die qualick wt malcander moeght kennen/ ten zy dat ghy de wortel wt steeckt.

Clematitis wort in Theriakel ghebruyckt door onwetenheyt ende gebreck van betere.

Aristolochia Clematitis.

Dese Aristolochie is veel meer bekent ende ghemeender dan de voorseyde / ende groeyet ouervloedich van selfs inde wijngaerden ende oock op coude ackers in Vranckerijck/ Italien / Enghelandt / Duytschlandt ende Nederlant / voorts-brenghende veel langher ranckachtighe stelen van eenen cubitus hooghe ende gele bloemen / daer nae een lanckworpighe vrucht ghelijck een cleyn ey/ inde welcke plat saedt light. De wortel is dunne ende welrieckende: maer sy en is van soo grooter cracht niet als dander / ende wordt min ghebruyckt/ wtghenomen van Apollo ende Matthiolus die alle dinghen weten/ ende de slechte Apotekers die hun volghen: de welcke midts dat sy de Langhe Oosterlucey ende den Polyrhizon noyt ghesien en haddẽ/ ende dat Matthiolus hun wijs ghemaeckt hadde datter nerghens in Italien eenighe cruyden ghebrekende waren/ soo hebbẽ sy lichtelick maer qualick ghelooft dat dese Clematitis de oprechte Langhe Oosterlucey was: Nietemin dien de cruyden van aensien bekent zijn / ende soo wel metten verstande als metter hant behoorlick kan onderscheyden / hy sal lichtelick wt de naemen die hun tonrecht ghegheuen zijn hem seluen ende den leser wt den droom helpen/ ende de twijfelachtighe redenen van alsulcken Orateurs bespotten oft schouwen/ ende hem seluen niet den dinghen/ maer de dinghen hem onderworpen. De Pistolochia van Fuchsius, die van eenen yeghelicken voor de Capnos van Plinius nu bekent is / verschilt verre vanden Polyrhizon: ende hier wt machmen mercken de teeckenen vande menschelicke crankheydt ende sorchvuldicheydt / die oock een yeghelick bemínder vander waerheydt ende zeer goedt mensche/ dickwils verkeert doet meynen/ ghelijck als Fuchsius ende Dodonæus ghebeurt is/ hoe wel dat sy om hunlieder ghesedicheydt niet en behooren berispt te wesen. Want andersins ghy siet dat de Pistolochie den naem heeft vande menichte ende langhe rancken van wortels: ter contrarien/ dat de wortel vande twee soorten van Capnos rondt is/ die vande meeste soo groot als een Castaignie onder hol/ maer die vande minste soo groot als een Haselnote: De bladers zijn breeder dan die vanden Eerdt-roock: De stelen/ bloemen/ smaecke ende reucke zijn voorts malcander ghelijck/ waer door dat Capnos ghenoemt wordt. Men siet oock wat de dolinghe gheprofiteert heeft: iae noch hedens-daeghs de Chirurgiens van Hollandt / Nederlandt ende Meesterssen ghebruyckent door dese faute om de wormen te dooden ende in wonden / nochtans niet qualick om dat de wortels zeer bitter zijn.

Pistolochia vã Fuchsius.

Spaensche Aristolochie Clematitis.

Door de neersticheydt van M. Kaerle de l'Escluse is ons inde kennisse ghecomen een ander soorte van Clematitis, die hy wt Granade ende Andolousie/ soo hy nae Lisbone reysde/ in mandekens seyndende/ Brancion ende den vrienden ghethoont heeft. Dese plante groeyet vele onder de doornen ende bramen/ eñ omvangt met sijn cromme/ clauwierachtige/ ranckacktighe ende dunne stelen de naeste tacken. De wortel is cruypende/ zeere lanck/ crom ende slim loopende / ende ghecnoopt die vanden Smilax aspera ghelijck / ende van verwe als die vanden Hierlandtschen Clematitis. De bloemen zijn crom/ ende bruyn-roodt: De vruchten ende bladers minder dan die vander Aristolochie

Spaensche Aristolochie Clematitis. In Latijn/ Aristolochia Clematitis altera Hispanica.

stolochie Clematitis, stijf/ effen ende een weynich puntachtich: Van alle ander dinghen eñ cracht/ en men meyndt datse den anderen ghelijck is.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel vande Ronde Oosterlucey is zeer goedt inghenomen teghen alle vergift ende fenijn: Maer de langhe een vierendeel loots met wijn inghenomen/ is zeer goedt tegen beten van slanghen/ insghelijcks oock daer op ghestreken. De langhe Oosterlucey met Peper ende Myrrhe inghenomen verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden / iaeght de doode vrucht af/ ende alle verladenheydt vande moeder : tselue doetse in eenen pessus van onder ghebruyckt.

De Ronde Oosterlucey is tot de selue dinghen zeer nut / ende is daer en bouen zeer goedt teghen de cortheydt ende verstoptheydt vanden aessem/ hick/ pijne ende weedom der sijden / herdicheydt vander milten/ crampe/ vallende sieckten/ ende huyueringhen/ principalick met water ghedroncken.

De Ronde Oosterlucey treckt wt de doornen ende splinters ende de schelferen van beenders/ daer op gheleyt. Dese selue wortel reynicht ende suyuert alle vervuylde sweeringhen ende vleeratien/ ende doet vleesch wassen inde holle sweeringhen/ als die met Irios ende honich ghemengt is.

Ronde Oosterlucey maeckt de tanden schoone/ ende suueret tantvleesch. Men segt dat de Clematitis tot alle de selue dinghen goedt is: maer sy is minder van crachte. Galen. De wortel is bitter ende scherpachtich. De Ronde is de subtijlste van substantie / ende in alle dinghen crachtigher. Van die twee ander rieckt alderbest diemen Clematitis noemt : waerom dat die inde saluen ghebruyckt wordt/ hoe wel dat die om te ghenesen soo crachtich niet en is . De langhe Oosterlucey een is soo subtijl niet van substantie als de Ronde/ nochtans is die zeer crachtich : Want sy heeft een afvaeghende ende verwarmende cracht : nochtans is sy min afvaeghende ende verteirende dan de Ronde/ maer sy en verwarmt niet min/ iae oock by auentueren meer . Hierom daer min afvaeginghe van noode is/ daer is de Langhe bequaemst/ te weten/ in vlceratien vanden vleessche/ ende stoppinghe vanden buyck. Maer daer groue humeuren sterckelicker moeten subtijl gemaeckt worden daer is de Ronde van noode: Des-haluen gheneest de Ronde beter de pijne die door verstoptheydt oft wt grof heydt van rouwe winden den oorspronck hebben/ ende treckt oock splinters wt/ ende gheneest de vuyle stinckende seericheden/ ende maeckt tanden ende tant-vleesch schoon eñ wit. Oock helpt sy de cortheydt van aessem/ den hick/ de vallende sieckten/ ende tsleirsijn/ principalick met coudt water ghedroncken. Voorts is sy zeer goedt den ghenen die gheschuert ende gheborsten zijn/ iae also nut als eenighe medicijne mach wesen. Apul. De bladers oft cruydt van Oosterlucey ghedrooght / men sal daer mede beroocken den ghenen die de cortse heeft / ende hy sal blijde van gheeste worden. Verdrijft oock de quade gheesten . Tcruydt Oosterlucey met olie warm ghemaeckt ende ghemenght met verckens liese/ gheneest de ghene die vanden vorst ghequelt zijn.

Ist dat een ionck kint bedroeft is/ men salt beroocken met Oosterlucey/ ende sal blijde worden / eñ ghenesen/ den quaeden gheest verdreuen zijnde. De Cancker die inde neuse-gaten groeyet/ wort ghenesen met Oosterlucey gemegt met Cyperus eñ saedt van Serpentaria in honich/ eñ inde neusegaten ghesteken. De Pistolochia eñ Polyrhizon vã Plinius, de wortel daer af met water gedroncken is wt der maten goedt den ghenen die vercrompen zenuen hebben / ende van hooghe te vallen ghequetst zijn. Tsaedt is goedt den ghenen die Pleuris hebben / ende verwarmt ende versterckt de zenuen. De Pistolochie etet wech de vuyle ende quade seericheden/ ende drijft de wormen wt/ ende vermach alle andere dinghen die de voorseyde cruyden doen moghen.

Enckel vroeghe Violetten blaeu eñ wit. In Latijn/ Viola martia præcox purpurea & alba hortensis & campestris, odora, simplici flore.

Spade Violette sonder reucke. In Latijn/ Viola canina cærulea inodora syluestris serotina.

Gele Violetten.

Dobbel Violetten.

Ghelijckerwijs als dese bloeme zeer van d'eerste is die wtcomen / alsoo wordt die soo wel om haer deucht/ als om haer lusticheydt zeer ghepresen/ende heeft den naem Ion in Griecks / vā de Jonckvrouwe Jo/ de welcke/als de fabelē segghen/ van Jupiter in een koe verandert werdt/ die haer dese bloemen ende cruydt tot een voedtsel gaf. Dit cruydt is zeer ghemeyn/ ende ouervloedich ouer al groeyēde/ ende wordt soo wel inder apoteken als vanden ghemeynen man alle d'iaer dore / maer sonderlinghe inde Lente ghebruyckt / soo wel de groene bladers als de bloemē. De bruyn blaeuwe Violetten hebben eenen zeer lieflickē reucke: maer de witte die oock ouer al ghemeyne zijn/hebben zeer luttel oft min reucks. De bloemē wordē gepluckt eñ gebruyckt om te maeckē conseruē/ eñ syropē/de welcke cordiael zijn: Oft sy worden inde sōmer gedroocht eñ verwaert. Op gheen plaetse van Europe / en worden dese bloemen/grooter/ dobbelder/welrieckender, schoonder van verwe/ende ouervloedigher ghesien. dan inde Apoteken van Antwerpē / met de welcke sy bereyden eñ maecken hun blaeuw syrop van Violetten/

Dobbel Violetten. In Griecks/ ἴον πορφυρεῦν. In Latijn/ Viola Martia purpurea. In Hoochduytsch/ Blauw Veul/ of Mertzen Violen. In Fráchois/ Violettes de Mars. In Italiaésch/ Viola mammola, ende Viola porporea. In Spaésch/ Violeta. In Engelsch/ Purple Violet.

Violetten met opstaende steelkens. In Latijn/ Viola Martia surrectis cauliculis.

letten/ door veel infusien met Suycker daer by ghevoeght/ ende alsoo 20. oft 30. daghen inde Sonne ghestelt. Inde houen van Enghellandt worden die gheplant om de lieflicheydt ende om de camers daer mede te stroeyen/ ende om wel-rieckende tuylkens te maecken. Maer de schoone dobbel Violetten en brenghen gheen saedt voordt: maer waert datmen die niet en oeffende/ ende dickwils verplante/ sy souden weder enckel worden eñ veel saedts voorts brenghen/ d'welcke wit is/ rondt/ cleyn/ dien vanden Hirs niet onghelijck/ sachtachtich ende vol marcks/ zeer nut om te purgeren/ maer onghelijck nutter den ghenen die graueelachtich zijn.

Diuerscheydt vande soorten.

Ghelijckerwijs dat door de natuere vande plaetsen/ ende dickwils te verplanten/ de bloemẽ grooter schoonder van verwe maer sonder saedt zijn/ alsoo oock inde bosschen eñ lommerachtige plaetsen vande coude landen/ ghelijck als Engellandt ende Nederlandt/ oft inde hooghe gheberghten vande warme landen/ ghelijck als in Languedoc ende ander/ groeyet met tackachtighe teere stelen van onderhalue palme lanck/ aen de welcke by tusschen-spacien lanckworpighe bladers groeyen/ die wat dieper ghekerft zijn: ende lanckachtige huyskens vol saedts/ de welcke rijpe zijnde in dryẽ splijten ende ontsluyten. De bloemen zijn bleecker vã verwe ende sonder reucke: Ende niet zeer ongelijck en is de gheheele plante van groeyen ende fatsoen den Penseen: Nochtans heeftse de natuere ende ghedaente vande Violetten.

Onse goede vriendt Clusius heeft den Heere Jan Brancion dese plante ouergesonden met gele bloemen/ andersins den anderen niet zeer onghelijck. De Roode Violette wordt ghevonden in sommighe houen van Nederlandt. Gele Violetten. Roode Violetten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Violetten hebben een vercoelende cracht: Waer af de bladers alleene/ oft met naerbier

ghemenght / zeer goedt gheleyt worden op een brandende maghe / ende ghenesen de verhittinghe ende pijnen der ooghen/ de selue versuetende/ ende oock dat wtgaen vanden eers-darm.

Saedt van Violetten breeckt den steen vande blase/ ende doet water maecken: ende men seght dat drooght/ ghelijck dat vanden Weghebree. Melue, Galen. Violetten zijn vercoelende ende vocht maeckende inden eersten graedt/ hoe wel datse min vercoelen ende vocht maecken als sy drooghe zijn. De vochticheydt die inde varsche ouervloedich is / verweckt sacht maeckende den camerganck: maer als sy drooghe zijn / hebbense een purgerende cracht / niet om dat sy weeck maecken/ maer om dat sy openen. Metten cortsten gheseyt / Violetten doen slapen/ sy vercoelen/ versoeten de pijnen vanden hoofde/ lesschen/ versoeten ende breken heete gheswillen ende apostumatien: oock iaghen sy af de cholerijcke humeuren/ ende versoeten hun hitte. Violetten zijn goedt teghen den hooftsweere die wt hitte oorspronck heeft / ende versoeten de rouwicheydt vande kele ende borst.

Violetten ghenesen de Squinantie / ende t'gheswil vande kele / maer principalick helpen sy alle verhittinghe oft sweeringe der borst ende syden/ende verdrijuen den dorst: Maer de ghene die drooghe zijn/openen de verstoptheydt vande Leuer: sy doen scheyden de heete gheswillen/ende zijn goedt teghen de Geelsucht.

Penseen. In Latijn/ Viola flammea, coloria, calida. Vā Fuchsius Herba Trinitatis om dat drye-derhande verwe heeft / van Matthiolus Iacea oft Flos Trinitatis, van Dodonæus Viola tricolor. In Hoochduytsch/ Freyscamkraut. In Francheis / Pensees, oft menues Pensees. In Engelsch/ Hartys ease/ Loue in ydle Pances/ or Pāces.

Wilde Penseen.

Penseen groeyen vele in dorre houen eñ mager bemden. Dit cruydt is zeer ghelijck den Violetten met tackachtighe stelen / dan dat de bladers langher/ smalder ende meer ghekerft heeft / voorts comende aen viercante/ teere/ sapachtighe ende cruypende stelen/ de welcke draghen bloemen van dryederleye coleure/ vā aerdicheydt eñ grootte den Violetten ghelijck. Dese worden oock door neerstich oeffenen eñ verplanten van menigherhande bruyne verwe met wit daer onder ghemengt/ hebbende vier ende vijf vlammighe ende violette bladers: De sommighe zijn heel geel: de andere cleyne ende wildt met wat Violet ghemengt: sommighe oock groot schoon/ ende rieckende ghelijck de Violette.

Cracht

Cracht ende werckinghe.

Dit cruydt is soo wel als de Violette/ gheheel scherpachtich van smaecke/ subtijl van substantie/ ende heeft een verdeylende cracht met een afvaghende vochticheydt/ door de welcke de grofue slijmachtighe materie / sonder verdrooghen ende hitte/ verdeylt/ ghesuyuert ende lichtelicker afgheiaegt wordt. Daerom ist zeer behulpich den ghenen die eerst cort van aessem ende van borst gheworden zijn/ende teghen besiecktheydt vande ionghe kinderen / met de materie wt te dryuen. Oock ist zeer goedt teghen de cortsen. Pensee-cruydt gheneset ieuckxel ende craeuwagie / ende neemt wech de ghebreke vander huydt. Oock treckt het tsamen de vuyle eñ quade zeericheden met een lijmicheydt die vande Wael-wortel ghelijck. T'sap vande bloemen wordt wt ghetrocken vande schilders met water daer een weynich aluyns in is/ om groen te schilderen/ ghelijck t'sap vanden blaeuw-Lisch bloemen.

Witte Steenbreke. In Latijn/ Saxifraga alba Chelidonides. In Hooch-duytsch/ Weils Steenbrech. In Franchois/ Saxifrage blanche.

Dit cruydt dient hier by ghevoeght / meer om sijn ghedaente / dan om de complexie / oft om sijn verwarmende ende verdeylende cracht / waeromme dat de wortel teghen de graueele oft steen ghepresen wordt / waer door dat Steēbreke ghenoemt is: De wortel vande witte Steenbreke die bolachtich oft knobbelachtich is/ende bruyn/heeft veel veselinghen / daer aen dat hanghen cleyne / bruyne eñ lijfverwighe greynkens/ die vande cleyne Gouwe niet onghelijck/de welcke scherp ende bitter zijn/ ende vanden gemeynē man tonrechte voor tsaedt ghehouden worden/ om dat hy gemerckt heeft dat hem wt diuersche cleyne bollekens verbreydt / ende nieuwe scheuten crijght. Sommighe gheuen oft worpen onder wt bleeck-groene bladers aen een hayrachtich steelken/de welcke rondt ende ghekerft zijn/ sachte / maer minder dan die vande Asarine oft Onderhaue/dien sy ghelijck zijn. De stelē zijn oock hayrich/eenen voet oft onderhalf lanck/op de welcke witte bloemkēs groeyen die vāde Kersse oft Rakette van verwe ende ghedaente eenichsins ghelijck. Dit cruydt is ouervloedich groeyende / ende zeer ghepresen/ op dorre gronden ende mijnen van Smecolen op den wech van Bathon in Engellandt/ oock in Nederlandt/Artois ende Normandie/aen de canten van d'ackers. De vrouwen plucken ende vergaren de greynkens die aende wortel hanghen eer dat dit cruydt bloeyet/ende heeten t'selue saedt vande Steenbreke.

Cracht ende werckinghe.

De wortel met de greynkens vande Steenbreke cleyne ghestooten oft met wijn inghenomen/ is witer maten goedt om t'graveele wt te dryfuen/ ende suyuert ende reynicht de nieren ende blase/ ende doet den steen breken ende rijsen.

Gulden Steenbreke.

Dit cruydeken van een palme hooghe schijnt een specie vanden voorgaenden te wesen / dien dat van bladers zeer ghelijck is : want sy zijn oock rondt /ghekerft / dickachtich ende bruynachtich: maer de wortel is teerkens met langhe ende wijd ghespreyde veselinghen/ wt de welcke ouer alle syden veel steelkens spruyten/ daer bouen op de soppen geel bloemkens wassen/ende daer nae cleyne ronde bollekēs die vol cleyn roodtachtich saedts zijn/ eñ van selfs open gaē alst saedt rijpe is: Dit cruydt heeft eenen grasachtighē smaecke/ende is coudt ende waterich/iae van ghedaente ende nature van Water-Leuer-cruydt / met den welckē dat in Maerte ende Meye aerdich bloeyet in Enghellandt/Normandie ende Nederlandt op vochte plaetsen/ oft metten Steenleuer-cruydt /op steenachtighe plaetsen/

Guld n Steenbreke. In Latijn/ Saxifraga aurea Lichenis facie & natalitiis : ende is een specie van Erysimum nae d'opinie van Aldroandus. In Hoochduytsch/ Golden Steinbrech.

Garyophyllata, oft Alpijns / ende Sanicula guttata vande iongher Herbaristen / met de bladers van Veyl. In Latijn/ Garyophyllata siue Geum Alpinum Recentiorum folio Hederaceo. Vel Sanicula guttata om dat de bloemkẽs met tickens besprenghet zijn.

sen/ende onder de loopende hofiedruppen. Ick late my duncken dat de selue cracht heeft van water Leuer-cruydt oft Steenleuer-cruydt.

Garyophyllata oft Alpijns Geum.

Wy en willen niet contrarie segghen den Herbaristen van onsen tijden die van dit cruydt een soorte van Geum Alpinum maecken/gemerckt dat wy niet en weten/ oft niet eer en behoorde onder de voorseyde Steenbreken ghereкent te worden. Want theeft beneden veel bladers/ die vande Veyl ghelijck / ghekerft ende rondt ghelijck die vander Asarine, oft witte Steenbreke / nietteminn grooter. De stele spruyt wt een wortel die wat knoopachtich is/ welcke bleeck ros is/recht opgaende ende dunne / van eenen cubitus hooghe/die bouen in tackskens is wtghedeylt/ ende gheladen met veel witte sterrebloemkens die met tickrkens zeer aerdich besprengt zijn : Dit gheheel cruydt verwarmt ende droogt een weynich/ende heeft den smaecke vande ghemeyne Garyophyllate,oft Sanikel. Men vindet oock in Nederlandt inde houen.

Tafelken.

Eerdt-Veyl/ oft is de Chamæcissos van Dioscorides?
Dotterbloemen/ Chamæleuce, siue Populus pumila : oft oock Populago is oft Farfrugum?
Swerte ghemeyne, Gele, Witte, Cleyne } Veyl
Cymbalaria Italica met de bladers van Veyl.
Thlaspi Hederaceum.
Indiaensche kersse,
Cyclaminos altera.
Onderschepdt tusschen Smilax aspera ende Sarsaparilla.
Sarsaparilla.

Smilax lenis, oft Wranghe.
Scammonium { Van Antiochien. / Van Montpelliers / tweederhande.
Diagredium.
Swerte winde/Helxine Cyssampelos.
Alderminste Winde.
Blaeuwe Clocxkens-Winde.
Vremde Winde/oft Conuoluulus peregrinus Clusij.
Witte. / Swerte. } Vrponie.
Vrponie van Peru oft Mexico.
Viorna oft Lijnen.
Clematis altera.
Clematidis alteræ varietates.
Flammula.
Flammula surrecta.
Clematis altera minor met lanckachtighe bladers.
Spaensche Clematis van Clusius.
Hoppe/ oft Vitis Septentrionalium.
Wijngaert.
Wilde Wijngaert.
Beyde Asclepias oft Swaeluwe wortel.
Apocynon.
Periploca repens.
Clymenon, oft Ciciliana Italorum.
Periclymenon Allobrogum.
Periclymenon vtrumque.
Seseli Æthiopicum Diosc. folio Hederaceo ad Periclymenon accedens.
Libanotis Theophrasti, en is gheen Seseli Æthiopicum.
Cappers beyde de sorten.
Vincoorde oft Maeghde palme.
Asclipias.
Viscum, Marentacken.
Salomons seghel/Polygonatum.
Stekende palme/Ruscus.
Tonghenblat/Hippoglossen.
Laurus Alexandrina.

Onderhaue.

Soo wie wel aenmerckt de ghedaente / crachten ende gemeynẽ naem van Eerdt-Veyl oft Onderhaue / in Latijn Hedera terrestris ghenoemt/ hy sal bevinden datter gheen plante en is die soo wel ouer een comt met de Chamæcissus van Dioscorides, alsoo ghenoemt (als ghenoech schijnt) ghelijckmen seght Chamæpeuce, Chamædrys, Chamæcyparissus ende Chamæpitys, om datse den Veyl ghelijck is / nochtans verschillende inde ghedaente/ ghelijck als doet de Onderhaue die door bitterheydt ende crachten van Dioscorides verhaelt / goedt is teghen de verstoptheden die quaedt om scheyden ende verdrijfuen zijn/ende oock teghen t'fleersijn/ghelijck dickwils door de practike vande ongheleerde meesters is bevonden gheweest. Maer de ghene die liever te kysuen dan te vinden hebben/ segghen daer teghen/dattet staet / folia Macrotera, dat is te segghen/ groote bladers/ daer wy t'wijfelen datmen lesen moet Microtera, dat is te segghen cleyne bladers : welcke faute alleene comt door t'verstellen van een letter. Oock wederlegghen sy datter staet. De bloemen minder dan die vande Violieren / sy behoordẽ dat eer te wederleggẽ inden Antirrhino oft Orant/ de welcke Dioscorides ghelijckt byde Violieren: want de peirsche bloemkens van desen/en zijn niet zeer onghelijck de draetachtighe bloemkens. Ende alle die ander teeckenen comen soo wel ouer een met sijn beschrijuinghe / dat de ghene die dit cruydt dese plaetse benemen alsoo langhe als sy gheen beter oft argher inde plaetse en stellen/ luttel dancks vande Medicijns behalen/ende met reden van ons Practisijns eergierich gheacht worden. Dit cruydt groeyet ouer al aen grachten ende houen zeer ouervloedich/ ende is eenen yegelicken bekent/als Dioscorides seght. De ghene oock die wittet bloemen begeeren dan van witte Violieren/ en schijnẽ niet zeer nerstich ouerlesen te hebben de ghemeyne boecken/ de welcke niet en hebben witte bloemen. Oock al en heeft Plinius niet ghestelt een aerighe bloeme van coren: en moet daerom niet terstont ghevolgt worden/ ghemerckt dat Diosco-

Onderhaue oft Eerdt-Veyl. In Latijn/ Humilis Hedera, oft Chamæcissus, Corona terræ, Terrestris Hedera. In Hoochduytsch/ Gundel reb. In Franchois/ Liere terrestre, ende is de Chamæclema van Cordus, alsoo vele te segghen als leeghe cruppende Clematis.

rides daer af gheen mentie en maeckt/ iae Plinius is oock wel ghewone op veel plaetsen eenighe teeckenen daer by te stellen/ oft wat te stout met Latijn ouer te setten / ghelijck hy doet int naestvolghende capitel vande Chamæleuce : den welcken wy in desen begrijpelijcken tijdt lieuer verschoonen dan beschuldighen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Chamæcissus vã Dioscorides, is zeer bitter van smaecke : De bladers van t'cruydt zijn zeer goedt dertich oft veertich daghen achter een ghedroncken/ den genen die van Sciatica ghequelt zijn / elcke reyse t'ghewichte van een halue drachme met water. De bladers opde selue maniere ghedroncken ses oft seuen daghen vervolghens ghenesen de Geelsucht. Galenus. De bloeme van Chamæcissus, ghemerckt dat sy wt der maten bitter is / opent de verstoptheydt vande Leuer / ende wordt inghegheuen den ghenen die van Sciatica ghequelt zijn. De vrouwen ende meesterssen van onsen lande / willen daer mede den vloet vande vrouwen stoppen inghegheuen zijnde.

Chamæleuce oft Populus pumila, oft oock is Populago? In Nederduytsch Dotterbloemen/ ende is de Caltha palustris van Gesnerus.

Welcke oock dese plante zy/ en is nauwe niet dan wt den name te raken/ soo onbekent heeft Dioscorides de teeckenen van dien ghestelt : maer soo verre alsser ergens in onse landen eenighe plante is/ die van bladers den Populierboom meest ghelijck is/ dat sal wesen de ghene die in Duytschlandt ende Nederlandt vanden ghemeynen man Dotterbloeme ghenoemt wordt/ ende vande Latijnsche Farfrugum : welck cruydt zeer ouervloedich inde bemden groeyet ontrent oft by de cleyne Wouwe daer by dat wy de figuere ghestelt hebben. Die dit cruydt ghesmaeckt hebben/ sullen lichtelick gheloouen dat dit cruydt inghenomen de pijne vande nieren ende lendenen versoeten kan soo verre als die veruuylt zijn met grofue ende windachtighe slymicheden / ende wel weten dat eens-deels doet water maecken/ ende eens-deels in soo grooten ende goeden voetsel verandert/ dat de koeyen die int eerste vande Lente daer mede ghespijst zijn/ zeer goedt melck/ ende geel boter gheuen.

Oftse oock met dẽ Amelum van Virgilius accordeert?

Cracht. Diosc. Chamæleuce versoet de pijne vande lendenen / inghenomen.

Veyl.

Veyl dunckt my eer in Griecks Cistos ghenoemt te wesen/ om dat ondicht ende vol cleyne gaetkens is / soo datter den wijn doordringt/ dan nae den ionghelinck Cissus ghenaemt/ die in dansen voor Bacchus neder ter eerden doodt vallẽde/ van hem/ als de Poeten beuselen/ in Veyl veranderd werdt / de welcke opwassende heeft hem seluen om den Wijngaert ghewonden tot ghedenckenisse dat Cissus den Godt Bacchus soo lief hadde ende aenden hals plach te hanghen.

Dese plante groeyt zeer gheerne rondtom de boomen / ende heeft een ghespleten oft ghegaette schorsse/ waer mede dat sy d'oude mueren ende wanden bederft/ iae de boomen omvanghende doodet ende wtteert / principalick de soorte die houtachtighe rancken heeft / ende groot oft boom Veyl ghenoemt wordt/ maer niet cleyn Veyl: Oock en zijn nu ter tijdt maer twee gheslachten van Veyl bekent/ hoe wel dat yeghelick gheslachte veel specien heeft/ als Dioscorides seght/ de welcke by auctoren

Veyl. In Grieckx/Ciſſos. In Latijn/ Hedera Corymboſa communis. In Hoochduytſch/ Ephen. In Franchois/Lierre. In Italiaenſch/ Hedera. In Spaenſch / Yedera. In Engelſch/Iui, and Yuie.

Cleyn Veyl. In Latijn/Helix, ſiue Prouoluta ſterilis Hedera.

tueren beter ſullen onderſcheyden worden/ eñ ſoodanighe vier oft vijf ſpecien vande twee ghemeyne ſoorten van boomachtich Veyl/ die hy kent/ de welcke allen natien zeer wel bekent zijn/ die oock int herte vanden winter groen ſtaen. De bladers zijn int eerſte beneden met boog-wijſe oft ſickel-wijſe hoecken oft ghelijck halue Manen / dryecantich ghelijck die van Edel-Leuer-cruydt: Maer als ſy out gheworden zijn/ſoo zijn die rondtachtich groeyende aen hooch oploopēde ranckſkens/ gelijck die van Cyclamē: De bloemen waſſen bouen op lange ſteelkens vele by een gelijck een croonkē/ die inden Lente vergaen/ nae de welcke dat volghen de druyſkens van beſien/ die inde winter ende inden Vaſten rijpe worden / die vanden Liguſtrum niet ongheliſck/ alſmen ouer al ſien mach aen oude mueren/ ende op ander vochtighe plaetſen/aende canten vande grachten in vochte coude ende oock ghetemperde landen: want zeer heete landen en macht gheenſins verdraghen. Deſe Veyl is menigherhande / waer door dat d'ouders lichtelick ghelooft ende oorſake ghehadt hebben om te ſtellen diuerſche ſoorten/ hoe wel dat Dioſcorides alleene donderſcheyt inde beſien ſtelt/gelijck gemeynelick gheſchiet inde Appels/ Noten ende ander vruchten.

Recht opgroeyende Boom-Veyl.

Jae dat meer is/ſommighe Veyl wordt boomachtich/ende ſtaet op ſijnen eyghenen ſtronck/ſonder te ruſten op eenich onderſet/ghelijck wy gheſien hebben in ſommighe boſſchen van Engellandt/ d'welcke vanden ouders recht opgaende Veyl genoemt wordt. Op ſommige plaetſen heeft het oock bruyn roodtachtighe bladeren. De Herbariſten toonden ons binnen Piſa graeuwe ende witachtighe beſien. Veel planten die inde houen van Italien ende Duytſchlandt gheſaeydt ende ghebrocht zijn wt Campanien ende Poulien / hebben nu ter tijdt bruynachtighe honich gele beſien als die rijp zijn. Veranderinghen van ſoorten.

Cleyn Veyl.

Deſe cleyne ende leeghe Veyl/de welcke ſoo vele niet ghevonden en wordt / is fraey in Grieckx

Helix ghenoemt gheweest/ om dat lancks de ranckachtighe tacken/ clauwierkens voortſ-brengt/ de welcke hun wtſpreyden lancks der aerden/ende herwaerts ende derwaerts crom en ſlim loopē. Tſelue loopt oock ſomtijdts al cruypende tot aende oude verſchimmelde troncken / waer dat hem omme windt met ſijn teere ende dunne ranckſkens / aende welcke dat groeyen dryecantighe bladers/maer minder ende dieper wtgeholt dan die vande voorſeyde/de welcke oock min ghebruyckt worden: want d'Apotekers en pluckē gheen bladers van deſen Veyl/noch oock eenige gomme: Jae dat meer is/mē vindter gheen vruchten oft beſien aen/waeromme dat voor onvruchtbaer ghehouden wordt. Voorwaer deſe ſoorte ſoude beter Eerdt-Veyl ghenoemt worden dan die andere vanden ongheleerden/ die wy niet verre hier voren gheſeydt hebben te zijne de Chamæciſſos van Dioſcorides.

Cracht ende werckinghe vanden ghemeynen Veyl.

Dioſc. Alle Veyl is ſcherp ende tſamentreckende / ende verſoeckt de zenuen. Bloemen van Veyl ſoo vele alſmen met drye vinghers grijpt/tweemael ſdaeghs in wijn ghedroncken / ghenesen den rooden camerganck. De ſelue bloemen met olie ende was ghemengt/gheneſen alle verbrantheydt/daer op gheleyt ghelijck een plaeſterken: Daerom bouen ſeydt Galenus dat de bloemē eenichſins crachtigher zijn dan teruydt tot deſer ſaeckē. Dioſc. Galen. De bladers van Veyl in azijn gheſoden/oft rouw met broodt cleyne gheſtooten/ geneſen de herde ende verſtopte milte daer op geleyt. Tſap vande bladers ende beſien ghemengt met ſalue van Jreos / honich oft nitrum, inde neuſe-gaten ghedaen/ſuyuert die herſſenen/ ende treckt daer wt door de neuſe-gaten / de coude ende vochtighe taeye humeuren daer mede de herſſenen verladen zijn. Dwelck Galenus oock ſeght.

Tſap van Veyl is oock goedt teghen de vrouderde pijne vanden hoofde / als thooft daer mede ende met azijn ende olie van Rooſen gheſtreken wordt.

Tſelue ſap met olie ghemengt gheneeſt de etterachtighe ende loopende ooren/ende pijne vā dien/ daer inne ghedaen. Tſap vande ſwerte Veyl oft de beſien te vele ingenomen/maecken dlichaem cranck/ende beroeren de ſinnen. Dwelcke Plinius oock ſeght. Vijf beſien van Veyl geſtooten en met olie van Rooſen inde ſchorſſe van eenē Granaet appel heet gemaeckt/iſt dat inde contrarie oore ghedrupt wordt/verſoet de pijne vande tanden. De beſien van Veyl maecken thayr ſwert/ daer op gheleyt. De bladers van Veyl in wijn gheſoden gheneſen alderhande ſoorten van ſweeringhen/iae de voortſ-etende ſeericheden/daer op gheleyt oft gheſtreken. Dwelcke Galenus oock ſeght.

De ſelue bladers alſoo geſoden / gheneſen de miſmaecktheydt des aenſichts/ende oock tgene dat vanden viere verbrandt is. De beſien van Veyl gheſtooten ende van onder ghebruyckt / doen de vrouwen hun maendtſtonden hebben / maer inghenomen/ nae dat ſy hun maendtſtonden ghehadt hebben tghewichte van een dragme/benemen alle hopē van te moghen ontfanghen. De ſteelkēs vande bladers met honich nat gemaeckt ende inde vrouwelickheydt geſteken/ verweecken de maendtſtonden vande vrouwen/ ende iaeghen de doode vrucht af. Sap van Veyl inde neuſe-gaten opghetrocken/gheneeſt de ſtinckende ſweeringhen ende ſchorftheden vanden neuſe. De gomme van Veyl is een goede ſalue om thayr wech te nemen ende doen vergaen/ ende doodet de luyſen/ op thooft gheſtreken. Tſap vande wortels van Veyl met azijn ghedroncken/gheneeſt de ſteken ende beten vande fenijnighe ſpinnen. Plin. ſeght het ſelue. Plin. Alle ſoorten van Veyl vercoelen/ nochtans worden die in wijn gheſoden ende ghebruyckt teghen tſchudden ende beuē vande corſen/ ende fluxien vande coude vochticheden/ oft ſy worden met wijn gheſtooten/ende ghebruyckt.

Eriſiſtrat. Twintich goudt-gele beſien van Veyl/dat wy Chryſocarpon heeten/ met wijn gebroken/ende vijf oncen daer af ghedroncken/iaeghet water af dat tuſſchen vel ende vleeſch light.

De beſien van ſwerte Veyl dede Rondelet doen in ſijn dräncken om dwater af te iaegen: iae wy ſelue hebbender tot een once toe by ghedaen. Plinius. De ghene die Miltſuchtich zijn / gheneſen met te drincken wt eenen croes die van Veyl-hout ghemaeckt is. De beſien van Veyl gheſtooten ende ghebrandt/ gheneſen de verbrandtheydt nae datter warm water op ghegoten is.

Sommighe ſnijden de beſien om tſap te hebben / ende ghebruycken dat in holle tanden/ die daer af breken ende morſelen/ maer de naeſte tanden moeten met was bewaert zijn om datſe niet en ſouden ghequetſt worden. De Gomme van Veyl in azijn ghebroken is wt der maten goedt voor de tanden. De bladers van Veyl in wijn ghedaen ende een infuſie ghemaeckt/doet water maecken ende iaeghet graveel af. De bladers zijn oock zeer goedt gheleyt in de fontenellen oft gaetkens die men maeckt ende open houdt/ om de humeuren te doen vertrecken/ want ſy trecken de vochticheden nae hun/ende de verhittinghen/ ende beletten het rotten.

Italiaenſche Cymbalaria.

Te Venegen/Padua ende naeghelegen dorpen hangt ouer al aende weghen ende wanden vande huyſen / ghelijck Veyl oft Muer / dit cruydt Cymbalaria ghenoemt / hebbende wtgheſneden

Italiaensche Cymbalaria. In Latijn/ Cymbalaria Italica folio Hederaceo.

den bladers/ die vanden Veyl ghelijck/ maer saecht ende glat/ groeyende aen buyghelicke/ teere ende dunne/ hayrachtighe steelkens die vande Schorfte ghelijck/ van eenen voet oft onderhalf hooghe. De bloemkens zijn geel-groen/ die van Eerenprijs wijfken ghelijck. D'Apotekers ghebruyckent daer inde Popelier salue/ by ghebrcke van oprecht Nauel-cruydt.

Hederaceum Thlaspi.

In Portlandt d'welcke byeants een Eylandt is in Cornual gheleghen byde hauen van Plimmouwe/ ende ander rootsen van Enghellandt aende zee gheleghen/ groeyet een cruypende cruydeken hebbende ghestreepte/ bruyn-roode dunne steelkens van drye palmen oft een spanne lanck/ de bladers wtgeholt ende ghelijfvich die vanden Veyl niet ongheliјck. De bloemkens zijn wit/ ende tsaedt cleyne/ voorts comende in cleyne huyskens/ van smaecke en ghedaente dat vanden Thlaspi gheheel ghelijck.

Indiaensche kersse.

Dodon. Dese Kersse heeft tfatsoen vāde Winde. De bladers zijn breedt ende hoeckachtich/ ende zeer schoone als die groen zijn. De bloeme is gele achterwaerts ouer hanghende/ ende heeft een hoorneken ghelijck de bloeme vande Ridderspoore.

Dese selue plante van saedt ghewonnen/ hadde int voorleden iaer in hanghende hofkens staende binnē Dornick M. Jacob Plateau/ de welcke de ghedaente hadde vande figuere die aen Dodoneus ghesonden was/ maer niet zeere net ghemaeckt ende ghe schildert: Want de bladers van dese waeren ghelijck schildekens ende rondt/ een weynich wtgheholt/ wt tmiddē vāde welcke t'steelkē groeyde/ diē vandē Nauel-cruydt gelijck. De stele was drye eñ vier cubitus hooghe met veel holle sijde tackskens oft scheuten.

Indiaensche Kersse. In Latijn/ Nasturtium Indicum.

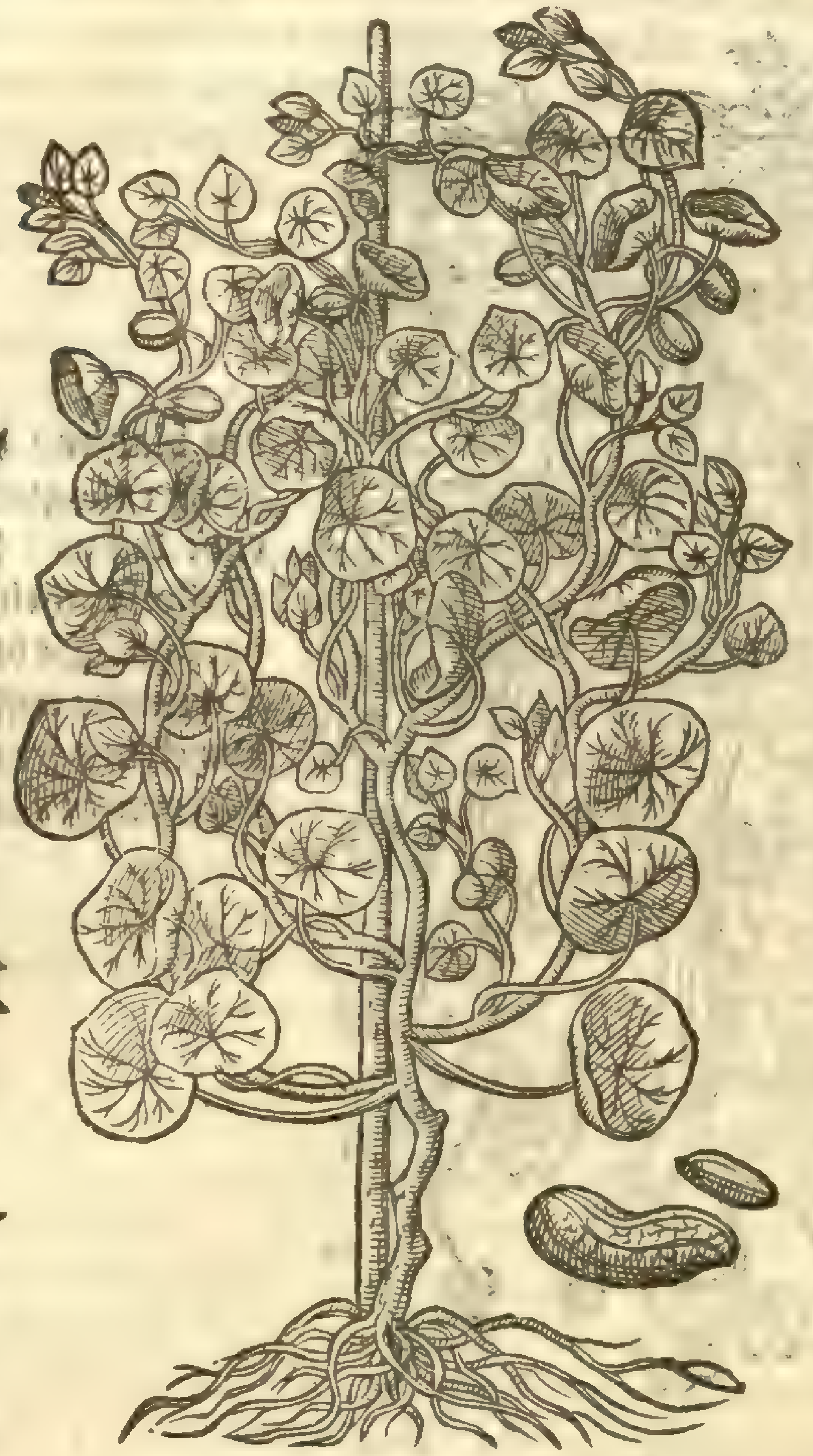

T'saedt was eenichsins dien vande Beete ghelijck / d'welcke my de voorseyde Plateau toonde. Sint hebben wy de perfectie vande bloemen ghesien die geel zijn / hebbende achter eenen hoorne crom staende vanden seluen coleure.

Heer Brancion seyde my dattet saedt byeants was ghelijck de Cuculus Indi, groeyende in een zeer aerdich hacuken/ ende soodanich als ick een hebbe ghecreghen vande schippers die wt Indien van Peru wederghekeert waren/ lanck eñ rondt/ vã eenen duym oft twee vingers lanck/ leerachtich/ ghestript ende gherimpelt/ geelachtich/ onder ende bouen buyckachtich/ ende een weynich crom. De smaecke comt de kersse alder naest/ waer af dat den naem heeft.

Oft dese plante met de Veyl bladers de tweede Cyclamen is?

Ist datmen eenichsins soude moghen vinden/ wat voor een plante is de tweede Cyclamen, soo behoortmen een plante te nemen die den Veyl ende Cyclamen zeer naer comt. Veel planten schijnen wel dese te willen ghelijcken/ maer niet volcomelick / soo datse voor seker sulcks niet en connen gheheeten worden. Cordus houdt de Alfs rancke daer voren/ ander de swerte Bryonie ende twee de Periclymenon: ander Herbaristen nemen daer voren ander cruyden. Ick gheue hier de figure ende beschrijuinghe voor de nerstighe Herbaristen van een plante/ die op de bergskens oft hoeuels van Italien is ghevonden gheweest ende in onse corfkens doen wy reysden ghedaen / maer op wat plaetse oft met hoedanighe wortel / is my wtter ghedachtenissen. Het is een cruydt de bladers hebbende wtgheholt die vanden Veyl ghelijck/ voorts comende aen weecke ende buyghelicke stelen die meer dan eenen cubitus lanck zijn. De bloemen heuet lanckworpich/ ghehelmt ende lijfverwich.

Beschrijuinghe vã tweede Cyclaminos wt Diosc. Dioscorides. Daer is oock een tweede soorte van Cyclaminos met de bladers van Veyl/ maer minder / ende gheknoopte dicke steelkens/ die ghelijck clauwierkens van rancken hun winden rondt omme de naest staende boomen/ voorts bringende welrieckende witte bloemen/ ende daer naer sachte besien die vanden Veyl ghelijck/ slap van smaecke met een weynich scherpicheydts. De wortel en heeft niet te bedieden. Dit cruydt groeyet in rouwe plaetsen.

Cracht vande tweede Cyclaminos van Dioscorides.

Dioscorides. Vanden besien van desen Cyclamen t'ghewichte van een dragme met witten wijn

Oft dese plante met de Veyl bladers de tweede Cyclamen is?
In Latijn/An Cyclaminos altera, Hederaciis foliis planta?

wijn inghenomen / viertich daghen achter een/ neemt wech door urine ende camerganck t'gheswil vander Milte / ende brenght die weder tot haer seluen: Oock wordet ghedroncken teghen de benautheydt van aessem gheheeten Orthopnœa: dat is alsmen niet en kan den aessem ophalen dan met opgherechten halse ende dryft af de naeween oft secundine.

Het onderscheydt vande ghedaente ende natuere vande Salsaparilla ende de Stekende Winde.

Stekende Winde verschilt van Clockskenswinde in besien/ bladers/ doornen/wortel/bloemen/ clauwierkens/ende crachten: ende metten cortsten gheseydt in plaetse van groeyen. Want dese en groeyt niet dan op berghen ende hoeuels väde heete landen van Romanie / Spaignen / ende Linguagot / waer datse ouervloedich voorts comt met veel doornen ende stekende puntkens / ghelijck de Bramen / welcke stelen hun winden aen boomen ende haghen oft ander dinghen daer sy aen moghen comen / soo datse hoogher loopen dan de wanden ende tuynen daer ontrent gheleghen. De bladers zijn die vanden Veyl ghelijck / maer langher / van rande ende opperste maecksel die vande swerte Bryonie niet onghelijck / niet gheschaert / maer effen / ende inde middel / lancks de strepen vande aderkens scherpe puntkens hebbende / van verwen doncker groen. De bloemen zijn wit/veel by een/nae de welcke volghen roode besien zeer vele by een staende ghelijck druyfkens/ van fatsoene ende grootte d'aelbesien ghelijck. De wortels hoe wel dat sy onder d'eerde meer dan drye oft vier cubitus lanck wtloopen / soo en hebben die nochtans met de Salsaparilla gheen soo grooten ghelijckenisse/ als sommige gheleerde mannen tot noch toe ghemeynt hebben/de welcke gheschreuen hebben / dat dit cruydt de selue Salsaparilla was / die nochtans zeer is verschillende vande wortels vande Stekende-Winde: Want die vande Winde zijn gheknoopt ende litwijs ghedeylt / wit/ van buyten blinckende die vanden Litgras oft deckriet ghelijck.

Salsaparilla.

Maer de wortels van Salsaparilla hebben vele ende zeer langhe taey wortelen die van een groote dicke wortel(die zeer hart eñ knobbelachtich is) eñ gherimpelde hoofden/ouer allen syden onder wt loopen gelijck inden Coral-cruydt oft Ruscus/ gheheel effen eñ sonder leden oft knoopen/rechte/ buyghelicke/met een hartachtighe swerte schorsse/inde lengde met rimpels ghestript/ de welcke wy somtijts wel twintich voeten lanck ghemeten hebben. Binnen heeftse meelachtich marck dat niet onlieflick en is /maer lijmachtich ende een weynich tsamentreckende / bitterachtich / nochtans sonder hitte te toonen. Daerom ist blyckelick dat niet meer en is de wortel van scherpe Winde/Bramen/ oft van Lijnen/ dan de Canneel-boomen oft ander boomen van Oost Indien oft van Peru / souden onsen Lauwerboom wesen. Hoe wel dat hy sommighe dinghen soude moghen wtrechten/ die d'ander doen: Oock al is de Colutea oft Lombaertsche Linse de Sene zeer ghelijck / daerom en moet niet eenpaerlick ghesept worden dat de selue plante is: Maer de staken die wy hebben vande Salsaparilla, de welcke spruyten wt de selue zeer groote ende houtachtighe knobbel vanden wortel eñ binnẽ geelachtich zijnde/van grootte ende verwe de Ronde knobbelachtighe Osterlucey niet ongheliick zijn dicker dan eenen duym oft de grootste bramen/maer zeer hart ende houdtachtich/ met veel knobbels oft weeren hebbende ontrent de litachtighe commissuren eenen duym spacien van malcander staende: Oock hebbense cromme scherpe puntkens een weynich nederweerts gaende ende stijf/

Steken-Winde. In Latijn/ Smilax aspera.

ghelijckende veel meer van aensien de Brame/ dan de Stekende-Winde / maer de smaecke en is gheensins t'samentreckende/ iae bycants sonder smaecke/ noch oock stoppende gelijck die vande wortel / ende daerom als wy wel weten / niet soo crachtich. Nochtans hebben my sommighe vrienden voor seker gheseydt / dat de bladers die vande Stekende-Winde niet zeer ongheliick en waren/ want sy die gesien hadden. De beste Salsaparilla is vol marckachtighe/ gheliisuighe ende booghelijcke ende taeye wortelen/ vast/ binnen wit ende gheliisuich / ende wordt lichtelick de gheele lengde dore in ghelijcke deelen ghescheydẽ oft ghespleten. Want men bevindt dat een half pont van desen meer crachts heeft/ dan thien oft twelf oncen vanden anderen die magher/ dunne eñ swert is: Nochtãs moeten de dranck oft decoctien niet minder geordonneert wordẽ dan van thiẽ pondẽ waters/ tot drye oft vier oncen vande wortel / eñ niet als sommige Mediciins van onsen lande ordõneren/ drye ponden waters tot een once vande wortel: Want d'water soude eer wtroockẽ oft verstedẽ dan de crachtẽ vande wortels wtghetrocken worden/ gemerckt dattet middelste hertken vande wortel / d'welck gelijck een snoer is/ harter is/ dan dat soo haest sijn crachten van hem soude geuen. Waer wt een yegelick sal lichtelick mercken dat Matthiolus veel dinghen die hy niet en heeft versocht/ wt ander lieden schriften in sijn boecken stelt ende den naecomers voor ooghen leght / de welcke den zeer excellenten ende gheleertsten Mediciin van Italien Fallopius inde voorleden iaeren van lueghenen berispte / ende autheur maeckte van dese zeer onseker opinie vande Salsaparilla , sijnen meester Guinus , de welcke wy verstaen hebben doen wy binnen Pisa waren dat hy soo vierich was inde kennisse vande cruyden/ dat hy alle gheberchten / bosschen/ ende steyle rootsen van Hetrurien ende Eylanden ontrent de Tyrreensche zee gheleghen/ doorsocht heeft / ten eynde dat hy / iae de cleynste cruydekens die van daer ghebrocht worden / ende noch niet en kende/ selue soude tusschen papieren legghen/ ende zeere net doen conterfeyten: Daerom ist dat ouer veel iaeren dese plante/ die de oprechte Salsa is/ den Hertoge van Florence ghebrocht heeft geweest (ende niet eer / als sommighe gheleerde mannen ghetwijfelt hebben / de Spaensche Stekende-Winde) soo is wonder dat die Edel Hertoghe/ den excellenten Mediciin Guinus ende anderen de selue niet en heeft doen verclaren ende openbaeren/ ten minsten de ghenoech bekende/ ende zeer diuersche teeckenen/ die wy hier voren verclaert ende ghetoont hebben.

Cracht ende werckinghe van Salsaparilla.

De decoctie vande wortels droogt / sy doet sweeten ende water lossen/ sy purgeert de huydt ende drijft wt t'ghene dat onder de huydt light.

Andere Stekende-Winde de Salsaparilla ghelijckende oft medesoorte.

Onse goede vriendt de gheleerde Apoteker ende Herbarist Jan Mouton heeft een soorte vande voorseyde Smilax aspera in sijnen hof groeyende/ met stekende bladers die vande Stekende-Winde ghelijck / ende langhe verwarde ranckachtighe tackxkens/ met cromme ende stekende doornen/ ende de wortel zeer lanck onder malcander loopende/ ghelijck die wt Indien comt/ vanden welcken wy hier de figure ghestelt hebben.

Veranderinghe vande Stekende-Winde aenghaende de doornekens.

Inden seluen lustighen ende wel beplanten hof van Jan Mouton groeyet een soorte van Ste-

kende-

Salsa Parilla.

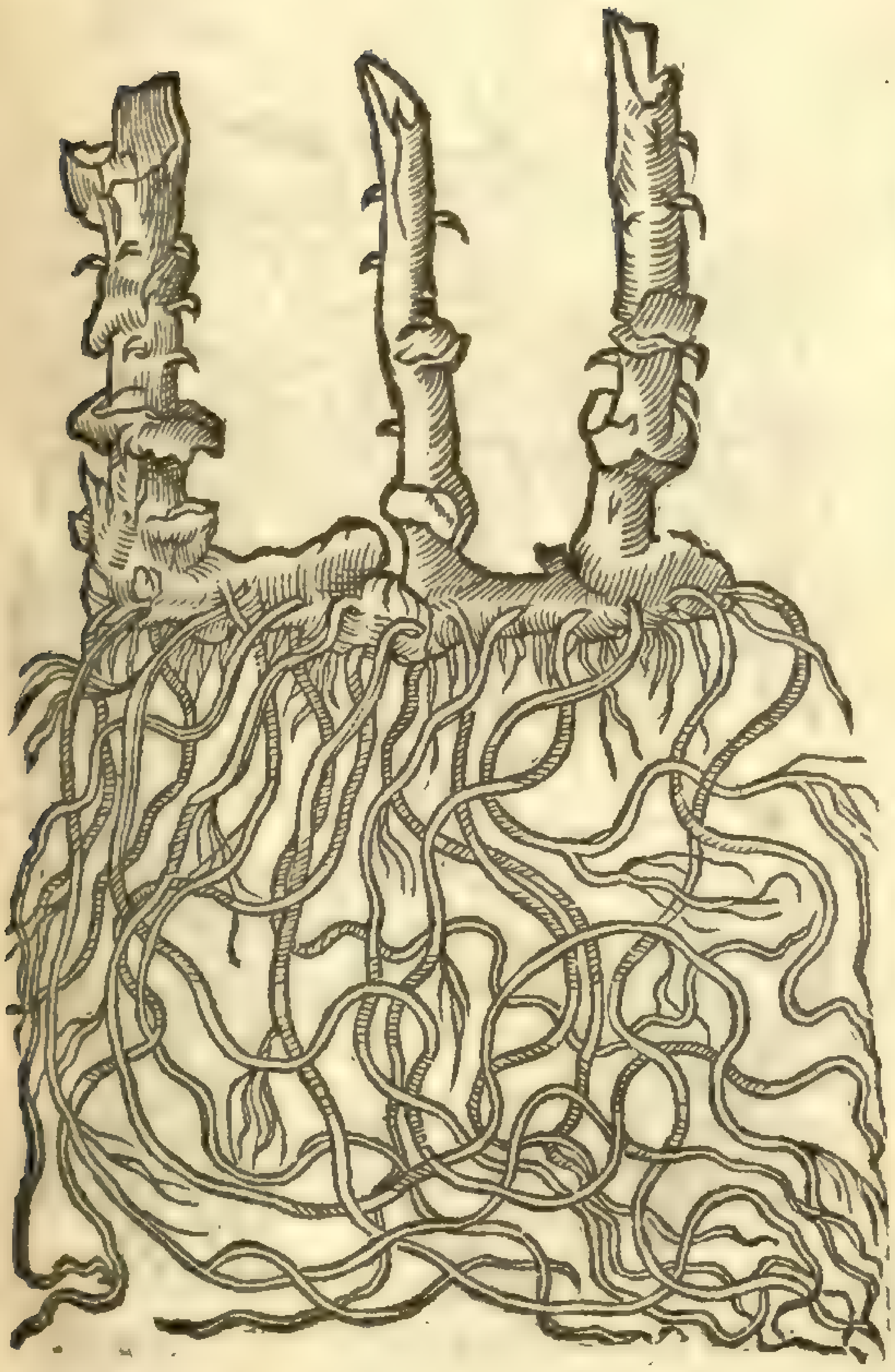

Andere Stekende-Winde de Salsa-Parilla ghelijckende oft medesoorten. In Latijn/ Smilax aspera altera facie Salsæ-Parillæ, aut congener.

kende-Winde/de welcke gheen doornachtighe bladers en heeft/ende de ranckachtighe stelen sonder stekende doornen/ maer voorts heeft die alle ander dinghen den anderen gheheel ghelijck. De besien zijn swert.

Cracht vande Stekende-winde wt Dioscorides.

Diosc. De bladers ende besiẽ vãde Stekende-Winde zijn zeer goedt teghen alle fenijn eñ vergift soo wel voren als nae inghenomen: Jae men seght / in dien den ionck gheboren kinderkens een weynich daer af ghestooten/ inghegeuen wordt/dat hun naederhant gheen fenijn en sal connẽ hinderen. Stekende-Winde wordt oock ghebruyckt inde medicijnen die t'fenijn wtdryuen.

Winde ende Wranghe.

Dit woort Smilax heeft sijn beteeckenisse wijt loopende / d'welcke oock beteeckent eenighe ander planten oft cruyden van desen gheslachte oft ghelijcke soorte / die nochtans andersins verschillen eñ bycãts contrarie crachtẽ hebbẽ/gelijck de Smilax oft* Taxus virosa,de Smilax aspera, Fraxinus ambigua: Metten cortsten gheseydt/Dioscorides en houdt dese niet zeer seker/als de ghene die niet ghebruyckt en wordt/ende nerghens toe nut en is dan om swaere ende beroerlicke droomen te maecken: daerom hebben wy hier nae onse maniere / haer donckere beteeckenisse verclaert / op dat sy ons niet en bedrieghen ghelijck Plinio gheschiedt is . Soo vele nu als dese Smilax læuis aengaet/ ghemerckt datter gheen verschil en valt vande beschrijuinghe van Dioscorides , dan alleene dat hy het cantachtich saedt ghelijcket by het rondt plat saedt vande Lupinen: welcke ghelijckenisse voorwaer slechter is/dan datmen die soude meynen van Dioscorides ghedaen te wesen . Maer wy laten ons duncken datter moet staen ἔρβου inde plaetse van θέρμου , ghelijck ghenoech schijnt byde woorden die terstondt volghen/ de welcke gheensins wel en accorderen/te weten/ Tsaedt is cleyne ende swert ghelijck vande Lupinen/nu en is tsaedt vande Lupinen noch cleyn noch swert : Daeromme moeter wesen eenighe faute ghelijcker zeer vele inde Griecksche boecken vallen vã Theophrastus, Athenæus, ende ander: ende sommighe oock in Galenus,ghelijck oock inde Latijnsche boecken van Paulus ende Trallia-

*Taxus virosa.

Winde ende Wranghe. In Griecks / Smilax leia. In Latijn / Smilax læuis vel lenis maior. In Hoochduytsch / Winden kraut. In Franchois / Liseron. In Italiaensch / Viluchio maggiore. In Spaensch / Yedra Campana : ende is nae de opinie van Angaillara Malocissus Democratis: Oft oock is Conuoluulus maior Plinij? In Engelsch / Byndweedt ende Winde.

Cleyne Clockskens-Winde. In Latijn / Conuoluulus minor purpureus.

Trallianus, welcke niet en is te verwonderen / aenghesien dat oock hedens-daeghs inde printe veel fauten gheschieden / hoe nauwe ende neerstelijck datmense corrigeert. Daeromme is onse opinie / dat wy de selue Winde oft Wranghe sullen houden voor de Smilax læuis. Want sy heeft ranckachtighe stelen die zeer lanck ende saechte zijn / iae zeer bequaeme om te becleeden eenighe prieelen. Sy heeft oock glatte bladers / die vanden Veyle ghelijck / oft vande Swerte Winde / maer meerder ende saechter: voorts heeftse de bloeme / tsaedt ende de rancken die vande Swerte Winde gelijck maer meerder. De wortel is oock lanck / crom ende wijghespreydt / maer min melckachtich / ende inde medicijne niet nut.

Cracht. Diosc. Tsaedt vande Winde met Dorycnium ghedroncken van elcks een halue dragme / doet hebben diuersche ende beroerlicke droomen. Galenus wil segghen / dat dese de Stekende Winde eenichsins soude ghelijck zijn: maer Plinius seght datse inde medicijne niet nut en is.

Cleyne Clockskens-Winde.

De Cleyne Clockskens-Winde die de Iasione van Theophrastus is / groeyet vele inde ackers / maer sy en windt haer niet aen het koren oft aende thuynen / want sy is lancks der aerden cruyppende ende veel corter van rancken dan de Wijngaerdt / ende maer drye oft vier voeten lanck: voorts is sy den anderen Winden in dunnicheydt / buyghelickheydt / wortel / bladers / ende saedt gelijck / maer de bloeme is lijfverwich / ende oock wit. De gheheele plante is veel minder / veracht eñ vande boeren niet bemindt / ende is alsoo wel bekent / als sy ouer al ghevonden wordt.

Scammonium Syriacum, Antiochenum Scammonee.

Luttel planten zijnder die een goedt Medicijn oft Apoteker behoorde van aensien ende crachten soo wel te kennen / als de Scammonee: Want dese melckachtighe ende climmende Winde (waer

Scammonium Syriacum, Antochenum Scammonee.

Scammonee van Montpelliers. In Latijn/ Scammonium Monspelliense.

(waer af dat sy by auentuere Voluulo ghenoemt is gheweest) is soo nootlick inde purgeerende medicijnen/ datter gheen cruydt en is/ daer af eenich deel/ oft sap in soo cleyne quantiteyt soo grooten profijt doet / oft inde plaetse van desen soude moghen ghenomen worden. Waeromme dat d'onachtsaemheydt te meer te berispen is vande ghene die dese plante hebben moghen houden groeyende ende tsap wt perssen / al en waert niet vele om te ghebruycken/ten minsten emmers soo vele als ghenoech waere om die te kennen/ ende t'bedroch vande bedriegers te ontdecken: want alsoo soude d'werck vanden Medicijn voorsichtiger ende beter wesen. Maer daer en is hedens-daegs nauwe de duysenste Medicijn die dese plante ghesien heeft/ ten waere gheschildert: Vande welcke dat hy seght menichmael ghebruyckt te hebben tsap/ traen oft gomme. Daerom op datmen voortaen soude moghen de waerachtighe ende oprechte kennen ende groeyende houden/ soo sal ick die int langhe hier beschrijuen / van de welcke Matthiolus niet dan de figure ghestelt en heeft. Inden iaere vijftien hondert ende een oft tweensestich heeft de zeer nerstige ondersoecker van nieuwe cruyden Sequin Martinello Apoteker van Venegen wt Alepo van Syrien meer dan hondert ponden Scammonee sap overghesonden tot Venegen dat hart gheworden was/ dwelcke hy selue hadde sien wtperssen/ ende oock veel schelpen vol gomme/ oft Diagredium vanden ouders/ met hoeckachtich saedt / die vande Winde ghelijck. Dese saden in t'beghinsel vande Lente soo wel binnen Padua als Venegen in d'eerde gheworpen zijnde/ hebben voorts ghebrocht een schoone soorte van Winden/ soo zeere de dryecantighe ende wtghesneden bladers van onse groote Winde ghelijck hebbende / oft eer de bladers/ ende ghedaente vande Swerte-Winde: dat ghy claerlick soudt ghesegdt hebben dat de selue ware: maer de wortel was zeer groot ende dick ghelijck een groote wortel vande Bryonie / ende oock alsoo mals: maer buyten was sy swert oft aschgraeu/ ende van binnen wittachtich / vande welcke het herte wtghenomen zijnde / is gheheel ghelijck de wortel vanden ghemeynen Turbith vanden Apotekers: dan dat dese een weynich lichtelicker ghebroken wordt/ hoe wel dat sy alsoo gomachtich eñ vol melckachtich sap is als den Turbith. Dese selue hebben wy naederhant binnen Antwerpen zeer schoone sien wassen (daer wy tsaedt ghesonden haddē om te sayen) met bloemen ende ranckskens van vijf / ses ende acht cubitus hooghe / ende den anderen die ick in Italien sach gheheel ghelijck: Vande welcke de gheleerde ende vrome Apoteker Willem Dries

de aenwassinghe ende wtspruytinghen der wortels afghesneden ende ghedroogt hadde die hy my toonde / de welcke den Turbith van Alexandrie soo nae quamen/ datter zeer luttel oft gheen onderschendt lichtelick aen ghemerckt en mocht worden.

De gomme die te Venegen inden Enghel ten huyse van Albrecht Martinelli Sequins broeder wt Syrien in schelpen ghebrocht was/ die en was soo onghesien noch soo aschgraeu niet/als de gemeyne Scammonee is/maer van verwe de Colophonie ghelijck/ ende doncker-blaeu: Waerom datse alleleens verschillen/als den Meecop oft tsap dat wttē Opium gheperst is/d'welcke een druppende sap oft gomme is. Maer de gomme vanden Scammonium heeft een aschgraew verwe/ ende het Opium is geel ende claerder/ als ghecomen zijnde wt de bollen daerse suyuerder is / ende niet wt de wortel. Maer ghemerckt datter luttel gomme die oprecht is ghevondē wordt/ oft hedens-daegs ghebruyckt oft te coopen is in Europe: soo en soude soo luttel niet connen ghenoech wesen om ouer al te ghebruycken: Waerom datmen moet nersticheydt doen/dat wy zeer wel moghen kennen de rechte teeckenen ende veranderinghen vanden sap/ten eynde dat wy tot de minste schade eñ veel meerder profijt vande menschen tselue zeer suyuer moghen ghebruycken / oft ten minsten zeer wel ghecorrigeert. Want een cleyn onderscheyt van wtkiesen/ bedrieghter dickwils zeer vele. Jae men siet dickwils dat een ende tselue lichaem/ ende vande selue sieckte sieck zijnde ende gheheel alleleens ghestelt/ eenighe greynen swaer inghenomen hebbende / ghemackelick ende sonder eenighe pijne de cholerijcke ende flegmaticke vuyllicheden quite worden / ende oock dat een stuckskens vande selue clompe ghebrocken zijnde ende veel meer greynen inghenomen / min wtdrijuen ende zeer groote pijne verweecken: want d'onghelijck stijfuen vande masse van t'sap heeft op d'een zijde meer / op d'ander zijde min/ ende somtijdts een ander sap / als van Wolfs-melck oft Cataputia daer onder ghemengt/ waer door dat soo onghelijcken maniere van purgatie soo dickwils ghebeurt: wāt waert suyuer ende enckel sap van eenderhande cruydt / d'onderscheyt en soude soo groot inde werckinghe niet wesen / als soo wel d'oude als de ionghe Medicijns bevinden: ghemerckt dat oock nu ter tijdt sommighe luttel camergancks hebben oft gheenen vā eenē scrupel oft haluen dragme ende zeer vele ter contrarie van min inghenomen te hebben/ door dat de Scammonee meestendeel ghemengt is/ welck menghen geensins te misprijsen en schijnt als de Galenische humoristen roepē: wāt ist dat sy is ghelijck sy behoort ghecorrigeert ende ghebetert / soo is sy wttermaten profitelick / als sy met minder quantiteyt eñ tijdt wtdrijft / eñ voorcomt de inghedruckte hitte/ de welcke door het traech wercken vande medicijne pleegt te ghebeuren: midts dat wy hebben zeer groote bate ghevonden int rasch wercken met onderscheyt van dese purgerende medicijne. Want het glas/bloemen/ oft meel vanden Antimonium dat de muylstooters ingheuen / worpt ende drijft met ghewelt wt ende sonder onderscheyt alle humeuren diet vindt. Nochtans bereedt Dioscorides eenen wijn die purgeert wt de wortels van Scammonee. Oock is alle de Scammonee die hedens-daegs ouergh ebrocht wordt/ghevalscht/nochtans bequamer by auenture/ dan het suyuer van Dioscorides, in wiens tijdt indien de dosis in t'gebruyck was/men behoort wel te meynen dat soo cleynen quantiteyt met by voeghinge van eenich gheweldigher sap soo veel nu doet/ iae daer by ghevoeght zijnde wat meels van Colophonie harst/ te weten het Colophonie harst om te gheuen ende conterfeyten de claerheydt ende t'coleur van het lijm/ maer d'meel/ om dat den harst soude moghen daer door hem bindē metten waterighen melck vande Scammonee/ alsmen de selue op een cleyn vierken met een spatel zeer wel roeret/ende soo langhe tot datse hart worden ende tsamen vereenighen in een bequaeme masse. D'welcke aldus te kennen is / te weeten als die niet zeer heet inden mont en is / ende nae de fenijnicheydt niet zeere en rieckt / noch oock niet en is te zeere taey int stooten: want de teeckenen vande wittachtighe lichticheyt ende doorluchticheydt vanden Ossen lijm/ zijn nu ter tijdt onseker ende onghewis: want hedens-daegs en wordt bycants gheen ghesien dat de selue claerheydt ende doorluchticheydt heeft/noch oock de melckachtighe witticheydt/ maer wel dat swertachtich is ende nae t'bleeck blaeuw treckende. D'Apotekers pleghen dat nae de leeringhe van Mesue ende Grieckẽ te doen in eenen wtgheholden Queappel/ ende in eenen houen te coken/ ende Mastyc daer by te doen: maer sy en doen niet wijselick/ datse de Queappels wech worpen/ waer in dat de beste eñ lieflickste cracht vanden Scammonee inghetrocken ende ghebleuen is. Daerom sullen sy voortaen weten / datmen het Quevleesch sal metter compositie menghen/ oft dat syt sullen bereyden op dese maniere vande Venetianen / op dat den hoop vande medicijne meerder zijnde dan t'behoort/ t'voornemen niet en belette. Sy nemen een pont ghesoden Scammonee/d'welcke sy ouergieten met sap van Queen tot dat ouerdeckt is/ende latent sieden met een cleyn vierken/ ghelijck als Mesue sijn Electuarium van sap van Roosen siedet/ tot dat hart oft stijf gheworden is. Waer in gaede te slaē is/dat sy niet te veel saps daer op en gieten/ op dat de crachten van Scammonee niet te zeer benomen en werden: ende gheheel slap en zy in werckinghe/de welcke dan meer hinderen/ dan helpen souden. Want Mesue

Antimonium & flos Antimonij.

doet

doet niet sonder reden veel saps van Roosen inde Scammonee / om dat t'ghewelt ende de scherpicheydt vãde Scammonee soude benomen worden / maer dat de crachten niet en souden ghemindert worden door dat tsap van Roosen de selue purgerende cracht versterckt.

Scammonee van Montpelliers.

De ghemeyne Apotekers maeckten oock een Scammonee van de zee-Winde / de welcke zeer ouervloedich groeyet lancks den gheheelen oeuer ende sauelachtighe plaetse vanden mont vande Rhosne af tot Aigues mortes toe / ende golfe van Agathen / ende met d'melckachtich tsap vande selue ghestijft oft hert gheworden zijnde (daer af dat vol is) ghesocht hebben te purgeren / maer met meerder ghewichte ende min operatie: want daer en was by tsap niet by ghevoegt / maer door sieden stijf oft hert ghemaeckt zijnde / soo wast swert oft bruyn gheworden. De bloeme van dit cruydt verschillet van die van alle dander winden: Want tgheeft veel cleyne / ghesterrede / witte bloemkens / by een staende inde maenden van Junius ende Julius. De bladers zijn rondtachtich die vanden Asarum niet ongheliick / corter / dicker / vaster / breeder / bouen witachtich / scherp / ende onder wtgesneden / ende niet hoeckachtich / die vanden Apocynum ende Osterlucye ghelijck ende vande selue grootte / groeyende op steelkens die oorspronck hebben / wt cruypende ende lancks der eerden loopende rancken van vier oft vijf cubitus lanck / de welcke hun oock winden aende Visschers hutten ende Tamarisch boomen. Tsaedt is hoeckachtich / groeyende in minder haeukẽs dan die vander Osterlucey. De wortel is soo dicke als eenen cleynen vingher / verre inder aerden cruypende / zeer saselachtich / wit / sapachtich / ghelijck oock de gheheele plante is.

Ander soorte van Montpelliers Scammonium, ende is d'eerste Apocynos oft Periploca van Dodonæus; ende van sommighe Nederlanders.

Dese plante is van ghedaente ende natuere genoech ghelijck den Scammonium van Montpelliers / ende oock van bloeme / sap / rancken / ende langhe wortel die haer op beyde sijden verre onder d'aerde wtstreckt. De welcke soo groeyende is / datse qualick wt de houen te verdrijuen is / daer sy eens is groeyende: want daer en kan soo cleynen stucksken vande wortel niet gheblijuen / oft ten schiet wederom wt: maer de bladers zijn langher dan vanden voorgaenden. De haeukẽs ende tsaedt zijn die vanden Swaeluwe-wortel oft Asclepias ghelijck / alsoot in ons houen groeyet / daer ghebrocht wt de duynen vande Veneetsche ende Middellandtsche zee.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sap vande Scammonee wordt in deser manieren vergaerdt: Als t'hooft afgesneden is / soo wordt de wortel met een mes wtgheholt gelijck eẽ welffsel / waer door dattet sap inde hollicheydt by een comt / dwelcke ten laetsten in schelpen ontfangẽ wordt. Andere grauen ghewelfde putten in d'aerde / ende legghender in bladers van Noteboomen / waer op datse tsap gieten / ende alst ghedrooght is / nemen sijt wt. Men prijst de Scãmonee die light / claer ende blinckende is / van verwe den Osse-lijm gheheel ghelijck / voos / ende met dunne oft cleyne aderkens / soodaenich als wt Mysien in Asien ghebrocht wordt. Oock en salmen niet alleen moeten gadeslaen / oft metten raecken vander tonghen wit wordt (want tselfde ghebeurt oock den ghenen die metten sap van Wolfs-melck ghevalscht is) maer ongheliick meer de voor verhaelde conditien: Oock oft niet zeer en brandt op de tonghe / want dat is een teecken datter sap van Wolfs-melck onder ghemengt is. De Scammonee van Syrien ende Joetsche landt wordt ghehouden voor d'alderslechtste / de welcke swaer / dicke / ende met meel van Eruen ende Wolfs-melck ghevalscht is.

Diosc. * Een dragme oft twee scrupels van dit sap inghenomē met schoon water oft met Mee-
de/iaeght af door camerganck de gele cholerike/ende oock flegmatijcke humeuren.

Een scrupel van dit sap met Sesamum oft ander saedt inghenomen/is ghenoech om camergāck
te doen hebben: maer om stercker camerganck te doen hebben / soo gheeftmen in een half dragme
van dit sap/met een scrupel swerte Nies-wortel/ ende een dragme Aloë. Men maeckt purgeren-
de souten/alsmen twee oncen ende en half saps van Scammonee mengt onder derthiē oncē souts:
van het welcke inghegheuen wordt nae de stercke vanden persoone. De gheheele Dosis, is drye le-
pelkens. De middelmate twee/de minste een. Een oft twee dragmen vande wortel met de voor-
seyde dinghen inghenomen/gheeft camerganck. Sommighe drincken eenen dranck op de wortel
ghesoden. De wortel in azijn ghesoden ende ghestooten met Gersten meel/ is ghelijck een plae-
ster zeer goedt gheleyt teghen Sciatica. Tsap van Scammonee met wolle in eenen pessus ghe-
sedt/ doodet de vrucht: maer met honich oft olie ghemengt / doet scheyden ende verdrijft alle coude
gheswillen. Tsap inden azijn ghesoden gheneest alle quade seericheydt ende schorftheydt daer op
ghestreken. Scammonnee met olie van Roosen ende azijn ghemengt/verdrijft den langweerighe
hooftsweere/ als thooft hier mede begoten wordt.

Conuoluulus minimus Spicæfolius, vel Stœchedis citrinæ aut Linariæ: ende is van sommighe ghenoemt Scammonium tenue Plinij.

Dese plante wordt luttel ghevonden in ander landen/dan in Prouence/Sauoye/ende Lanaue-
doc/ waer dat groeyet aende dorre canten vande ackers ende Olijf-houen. De bloeme gheeftse in
Wedemaendt ende Hoeymaendt teerder dan de voorgaende / maer de selue ghelijck / eenbladich
hoeckachtich ende lijfverwich: Tsaedt is oock den voorgaenden niet ongheliijck / hoeckachtich en-
de plat/ groeyende aen veel rechte ranckskens / die wt een houdtachtighe witte wortel van onder-
halue palme voorts comen. De bladers zijn lanck ende smal groeyende eensdeels aen steelkens van
onderhalue palme hooghe/ van fatsoene/ veruwe ende graewicheydt den bladers vande Stœchas
citrina, oft Linaria ghenoech ghelijck. De smaecke is drooghende ende een weynich verwarmende.

Plinius. Cleyn Scammonium wordt met olie ende soudt ghelijck moes gheten/ende verweckt
camerganck. Tselue cruydt wordt met Lynsaedt ende harden oft sueren wijn ghebruyckt ende in-
ghenomen teghen den rooden camerganck. De bladers worden met meel van gersten mout ge-
leyt op de loopende ooghen/ met een nat doeckskens daer ouer.

Blaeuwe Wtlandtsche Winde/ende om datse by nachte bloeyet soo is die Pleutonaria gheheeten.

Onder alle de soorten van Winde is dese de schoonste ende alderminst ghevonden / iae ner-
ghens bekent dan inde houen van Italien/ Vranckerijck ende Nederlandt / waer datse draeght lu-
stighe purper bloemen/op wtghestrecte ende vast ghemaeckte dunne ranckskens/ die aende wanden
oft op prieelē oft pertsen zeer lustich gheleyt worden/welcke bloemē op steelkens groeyen die vanden
Jasimin oft Maegde-palme ghelijck/waer af d'wterste canten vijf-hoeckich gelijck sterrekens staē
ende als een blaeuw clockskens / waer dore dat vande Italiaenen Campanula Lazura ghenoemt
wordt. De bladers groeyen op cleyne teere steelkens dryehoeckich/die vanden Verckens-broodt oft
paden

Blauwe Wtlandtsche Winde/ ende om datse by nachte bloeyet/ soo is die Pleutonaria gheheeten. In Latijn/ Asureus, siue cæruleus Conuoluulus Hederaceus, vel Smilaceus exoticus. Campanula Lazura Herbariorum.

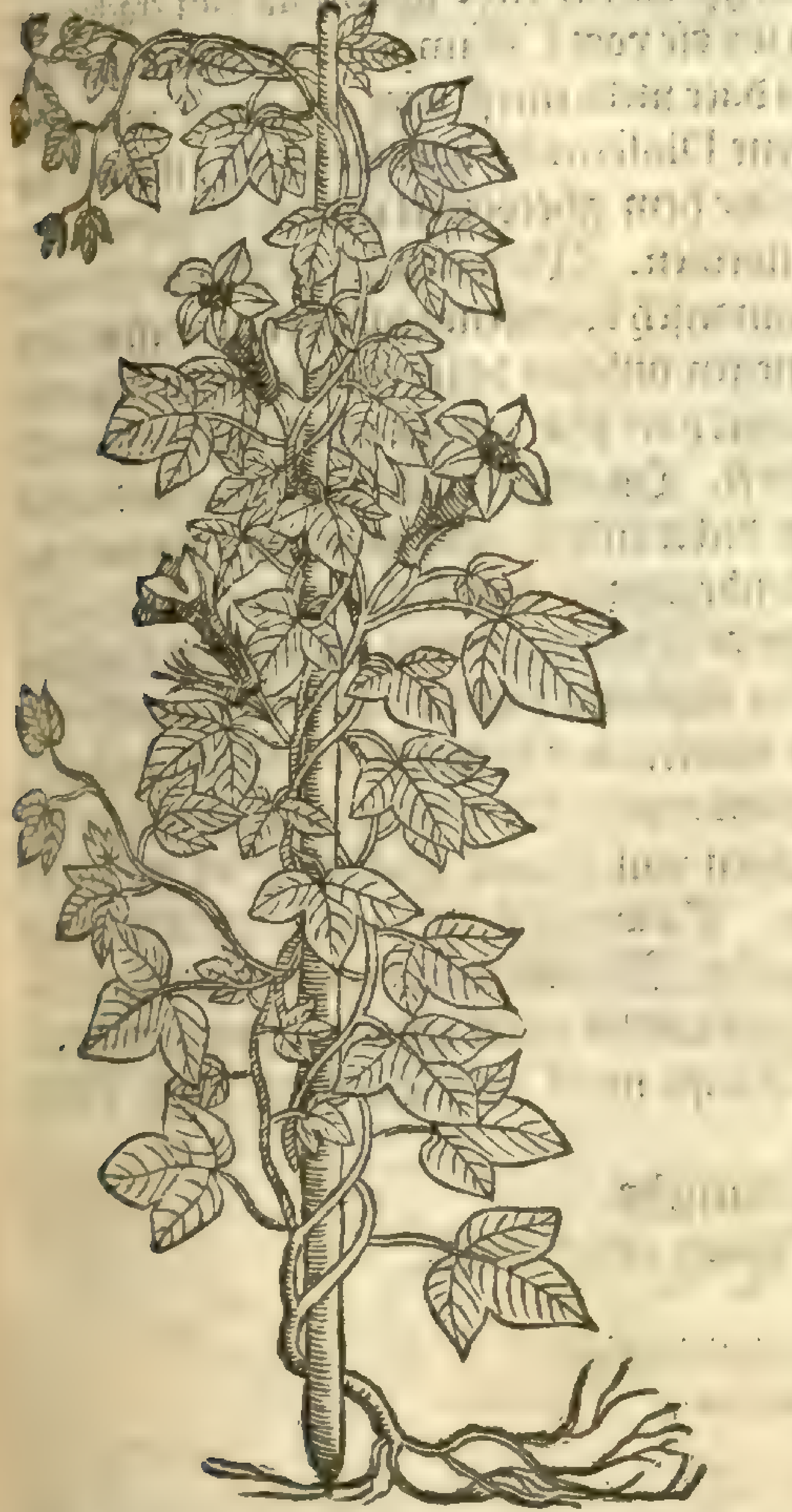

ouden Veyl ghelijck/ende een weynich rouw. De wortel is lanck ende dunne / de welcke gheensins inde medicijne ghebruyckt en wordt.

Vremde Winden van Clusius.

Op de hoeuels byde Riuiere Tagus in Granaden ende meer'sander plaetsen van Spaignien/ heeft die vervaren Herbarist Kaerle vander Clusen groeyende ghevonden een zeer aerdighe soorte van Winde/op vette gronden zeer ouervloedich voorts comende / de bladers hebbende die vande witte Maluwe ghelijck / maer minder: de welcke hy vā daer heeft in Nederlandt gesondē aen Heer Brancion / waer datse opghewassen is / maer ten laetsten door den couden ende stercken vorst vergaen ende ghestorven. Dese plante hadde teere eñ buyghelicke ranckskens van eenen cubitus hooge/ een weynich ghehayrt/de welcke omvatten al watter ontrent staet/waer aen dat groeyen bladers die vande witte Maluwe ghelijck / met ghekerfde ende een weynich ghekertelde randen. De bloemen comen voorts inde Meerte lijfverwich oft witachtich/ die vande Clockskens-Winde ghelijck / hebbende oock vijf ploykens/staende op lanckachtighe steelkens. De wortel is lāck/dunne/aerdtverwich/ ende cruypēde lancks den risch vander aerden/ ende van daer weder wtgroeyende.

Vremde Winde van Clusius. In Latijn/ Conuoluulus peregrinus Clusij: oft Conuoluulus Scammonij facie, oft oock is Helxine Cissampelos van Dioscorides? ende is Scammonium tenue vā Anguillara. In Italiaensch/ Scammonea picciola. In Spaensch/ Campanilla. In Portugueys/ Verdezilla. Oft oock is Scammonium tenue van Plinius?

Helxine Cissampelos.

Den naem Cissampelos, insghelijcks de ghelijckenisse ende cracht van lateren/ gheuen ghenoech te kennen dat Helxine een is vande Winden die melckachtich sap hebben/ ende ouer al ontrent de tuynen/ oock inde coren-velden ende wijngaerden voorts comē/want het Griecks woordeken

ken Helkein, beteeckent/ trecken/ aenhanghen oft grypen: Oock bewijsen genoech de bladers vande ranckachtighe ende windighe tacken/ sonderlinghe de bediedinghe van Cissampelos, als gemaeckt zijnde van Cissos ende Ampelos. Maer ghemerckt datter zijn vier soorten van Winden, die wy terstont hier naer sullen stellen/ de welcke naeuwe van ghedaente ende gheensins van crachten tot noch toe onderscheyden en zijn gheweest: soo hebben wy die voor Cissampelon ghehouden/ de welcke houen dat sy van teeckenen ende plaetse van groeyen daer mede meest ouer een comt/ oock bouen alle andere merckelicker purgeert/ welcke cracht alleene Dioscorides haer toe schrijft/ met wien wy liever te accorderen hebben dan met sijn naecomers die hem ghecopieert ende wtgheschreuen hebben/ de welcke wy om der eerbaerheydt wille niet en noemen. Wy weten dat de Winde/ de welcke inde Muscadelle wijngaerden/ ende ze e tuynen/ Tamarisch boomkens/ ende byden coren int lande van Languedoc te Frontignaen/ ende te Lio by Venegen/ tusschen de zee ende de houen ende op diuersche ander plaetsen haer daer rondtomme windt met haer zeer langhe ende buyghelicke rancken met haer sap erghens in ghemengt camerganck gheeft. Dit cruydt en verschilt niet vande groote ghemeyne Winde/ dan dat de bladers wat smalder/ dicker ende bleecker groen zijn/ groeyende aen cleyne steelkens ende zeer langhe rancken/ die hun aende tuynen ende staken winden/ byde welcke/ maer op ander steelkens euen ghelijck van een staende de bloemen groeyen die ghelijck Clockskens zijn/ vanden breetsten cant totten spitsten strepkens hebbende/ met de syden een weynich inwaerts ghecromt/ van verwe wit/ ende dunne van bladers/ nae de welcke dat hoeckachtich saedt voorts comt in knopkens zeer ouervloedich/ dien vande ronde Osterlucey ghelijck/ maer de helft minder/ ende dien vande Scammonee van Antiochien van grootte ghelijck: Soo wel t'cruydt ende bladers/ als de wortel zijn vol melckachtich sap. De wortel is wit/ lanck/ brueckich/ hier en daer cruyppende/ ende soo dicke als eenen cleynen vingher. Met dese conterfeyten sommighe bedriegers van Apotekers de Scammonee/ principalick inde landen aende zee gheleghen/ waer datse grooter groeyet/ ghemenght metten sap van zee-Wolfs-melck ende Colofonie harst/ d'welcke swert is.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Sap van Helxine ghedroncken gheeft camerganck.

Swerte winde. In Latijn/ Helxine Cissampelos altera Atriplicis effigie: oft Conuoluulus niger, ende Helxine Cissampelos Dodonæi.

Wy hebben langhe ghemeynt dat dit cruydt was de oprechte Helxine, hoe wel datse dese een weynich ongheliick is: want sy windt haer ghemeynlick zeer dicke rondtom de wijngaert rancken de welcke sy niet min en verdruckt/ oft doodet/ oft oock t'voetsel beneemt dā de Scorste doet. De bladers heuet die vanden Veyl niet ongheliick/ lanckworpich/ scherp eyndende ghelijck die vande Melde. De bloemen zijn wit die vande Melde gelijck druysswijs groeyende. T'saedt is dryecantich ende swert/ dien vanden Sesamum van Theophrastus oft Boeckwey ghelijck/ maer cleynder. De wortel is cleyne/ ouer al als inde wijngaerden coren-velden ende aende haghen ende tuynen ouervloedich voorts comende ende aenwassende. Maer van tsap oft laxerende cracht en weten wy niet ten ware dat yemandt meynde dat Melde ware ende dat daer om soude moghen camerganck gheuen. Nochtans ist seker datse ongheliick niet crachten heeft dan die ontrent de zeecosten wasset.

Witte Bryonie.

Dese plante is eenen yeghlicken bekent/ ende vanden ghemeynen man vele ghebruyckt soo datter ghee twijfel op en valt. De wortel is zeer groot de welcke afghesneden ende weder gheplant zijnde me-

Witte Bryonie. In Latijn/ Vitis alba, Bryonia. In Hoochduytsch/ Stichwurtz. In Fráchois/ Couleure. In Italiaensch/ Zugga saluatica. In Spaensch/ Nueza blãca ende Norca blanca. In Engelsch/ Wilde vyne ende Wilde hoppes.

Wilde Bryonie. In Latijn/ Vitis, vel Bryonia syluestris, van sommighe Sigillum Mariæ, ende vã Dodonæus Tamus ende Bryonia syluestris: Ofte oock is de Cyclaminos altera? In Franchois/ Couleuree sauuage. In Italiaensch/ Tamaro.

meuen dicken nederwaerts/ wordt alle iaere oft alle twee iaerẽ noch eens soo dicke: oock is die mals/ van verwe den Radijs ghelijck. Dese plante heeft zeer langhe teere stelen oft rancken/ met veel clauwierkens/ die hun seluen ouer al aen vast maecken ende winden. De bladers zijn die vanden Wyngaert oft Balsamine eenichsins ghelijck/ ende grysachtich. De bloemen zijn bleeckachtich ende ghesterret. De besien van een staende ende roodt/ van grootte die vanden Corael-cruydt bycants ghelijck/ sapachtich ende scherp ghelijck de gheheele plante is/ waer af de ionghe scheuten als die eerst wtspruyten/ noch hedens-daegs van sommighe voor salaet gheten worden. De wortel is zeer goedt ghebruyckt inde plaesters diemen ghebruyckt teghen Sciatica ende om thayr wt te doen vallen: ende met Ossen bloet ghemengt/ ten is niet te ghelooouen hoe goedt datse zijn teghen de herde schirrus ende voorts etende zeeren. Cracht.

Dioscorides. De ionghe schuetkens vande Bryonie als die eerst wtcomen met spijse ghesoden/ maecken camerganck ende doen water maecken. T'selue seght oock Plinius ende Galenus: ende om datse tsamentreckt/ soo ist der maghen een lieflicke spijse: ende midts dat sy hebben eenen bitteren ende scherpen tsamentreckendẽ smaecke soo verweckense matelick om water te maecken/ hoe wel dat Dodonæus anders seght. De bladers/ vruchten ende wortel van Bryonie hebben een scherpe oft bijtende cracht: waerom datse met Soudt ghestootẽ zeer goedt gheleyt zijn op alle quade voortsetende zeeren/ sweeringhen ende vuyle loopende gaeten/ sonderlinghe vande beenen: D'welcke Plinius oock seght. De wortel vande Bryonie reynicht de huydt/ eñ verdrijft de rimpels ende sproeten oock alderhande vlecken/ masen/ ende swerte lickteekenen/ met meel van Eruen/ eñ Fenegrieck ghestooten ende daer op gheleyt. D'welcke Plinius oock seght. T'selue doet oock d'olie daer de wortel in ghesoden heeft tot datse smelt. De wortel van Bryonie met wijn ghestooten/ doet scheyden t'gheronnen bloet/ verdrijft alle blaeuw ghslaghen oft ghestooten plecken/ doet weder sluyten daer t'vel ontrent de nagels afghesworen is/ doet sincken ende vergaen die heete gheswillen/ ende doet

die oude gheswillen wtbreken/ daer op gheleyt. Oock is die zeer goedt ghemengt in medicijne die t'quaet vleesch etet: ende treckt wt de gebroken beenders/ghestooten daer op gheleyt.

Alle daghe een vierendeel loots vande wortel inghenomen/een iaer lanck gheduerende/ helpt de vallende sieckte/ende oock de ghene die vande popelsie gheslaghen zijn ende swymelinghe in thooft hebben. D'welck Plinius oock seght/ ende voegt daer by datse een weynich meer inghenomen de sinnen suyuert. Een half loot van dese wortel inghenomen gheneest de beten oft steken vande Naters ende slanghen/ doodet de vrucht int lichaem ende turbeert somtijts t'verstant.

Een pessus ghemaeckt daer af/ ende van onder ghestelt/ treckt af de secundine ende de doode vruchten/ maer inghenomen doet water maecken. Vande wortel ende honich wordt eē Electuarium ghemaeckt dat zeer goedt is den ghenen die cort van aessem zijn/ oft eenen verouderden hoest hebben/ oft pijne inde syde/ ende den ghenen die van binnen ghequetst oft gheborsten zijn.

Een halue dragme vande wortel met azijn inghenomen dertich daghen vervolgens/ gheneest de verherde oft verstopte Milte. T'seluc doet sy oock met vijghē gestooten/ende van buyten daer op gheleyt. T'selue segghen Plinius ende Galenus oock. Een badt vande wortel gemaeckt/suyuert ende reynicht de moeder/alsmen daer in sit/maer doet de bevruchte vrouwen misval hebben.

T'sap vande wortel inde Lente wtgheperst/ met Meede inghenomen treckt af de taeye flegmatike humeuren. D'welcke Plinius ende Galenus oock segghen. De vruchten van Bryonie zijn zeer goet geleyt opde ruydicheydt eñ quade seericheydt. T'sap van Bryonie met terwe gesoden eñ gheten/maeckt ouervloedicheydt van melck. Plin. Galen. De wortel heeft een weynich suyuerende/drooghende/subtijle/ende matelick warmende cracht/waerom datse de herde milten doet vergaen/soo wel inghenomen als met vijghen daer op gheleyt/ ende is oock zeer goedt met vijghen op de quade sweerende naghels gheleyt. Plin. T'sap vande wortel moet vergaerdt worden eer dat tsaedt rijpe is/dwelcke alleene oft met meel van Eruen ghemengt op de huydt ghestreken maeckt een schoon coleur/ende een dunne claere huydt: verdrijft oock de slanghen ende fenijnighe dieren.

De wortel met vijghen ghestooten/neemt wech de rimpels/ist datmen terstondt nae dat opgheleyt is/een vierendeel mijls daer mede wandelt/andersins brandtse/ ten zy dat met cout water afgewasschen wordt. Bryonie purgeert de gele cholerike humeuren/ de taeye eñ flegmatijcke humeuren ende oock de weyachtighe: sy beroert de maghe ende doet der natueren gewelt. Den watersuchtighen is sy zeer goedt/ende oock teghen Sciatica/ ende coude lanckwierighe pijne vanden hoofde.

Wilde Bryonie.

De gemeyne man heeft dese plante swerte Bryonie ghenoemt/ghelijck oock Galenus ende Paulus heeft ghedaen wt Dioscorides, hoe wel datter eenighe teeckenen aen ghebreken van cleynē verlanghe: ghelijck de roode verwe vande besien/ ende d'inwendich bleeck-geel coleur vande rancken: nochtans heeftse bladers die vanden Veyl/ oft die vande Stekende-Winde zeer ghelijck/behaluen noch de crom loopende stelen ende rancken die met de menichte van hun clauwierkens hun ouer al daer sy aen gheraecken omwinden/ draeghende druyuen van veel besien by een vergaerdt/ de welcke int eerste groen/daer naer doncker-roodt zijnde/achternae gheheel rijpe wordende heel swert zijn: Voorts de wortel is van fatsoene/grootte/cracht ende malsheydt die vande Bryonie ghelijck maer van buyten swert/van binnē wit/dwelcke alsoo waerachtich is als alle man bekēt. Dit cruydt groeyet ouer al in Vranckerijck ende Duytschlandt in bosschen ende rouwe haghen/ waer dat op de boomē ende tuynen oft haghen climt/ de selue becleedende met aerdighe ende lanckworpighe druyuen eñ moschachtighe oft veselachtighe witte bloemen die vandē wildē Wijngaerdt oft Olijf-boomen gelijck. Men heeft bevonden dat dese Bryonie ghedroncken sterckelick doet water maecken/ tgraveel afdrijft/ ende den vrouwen de maendtstonden verweckt: Maer datse soo zeere tot oncuyscheydt soude verwecken/en willen de sommighe Matthiolo niet toelaten/ iae dat meer is/ sy hebben hem ghelastert/om dat sy bevonden dat de lendenen onsterck maeckte/ iae tbloedt ende de nieren verhitte ende dat sy meer hielden van een oft twee Artichaus/ dan van sijne onsekere ende sorghelicke Bryonie: de welcke ist dat hy meynt datse om de hitte/tot oncuyscheyt verweckt/ dat hy die voor hem alleene houde/oft Flammula ete/om te voldoen de cleyne crachten van zijn Satyrion Erythronium.

Swerte Bryonie/ Bryonia siue Vitis nigra.

Hier dient nu by ghevoeght de Swerte Bryonie/ die ons de ghelcerde Dodonæus ende ander gheschickte Herbaristen van Mechelen te kennen ghegheuen hebben: de welcke de wortel/rancken/ clauwierkens/ bladers/bloemen ende saedt van grootte ende ghedaente ghelijck heeft/ wtghenomen dat de besien rijpe zijnde/swert ende niet roodt en zijn/ende de wortel van buyten swert/ van binnen gele ghelijck Palm-hout. Dese plante groeyet in Westphalen/Hessen/Saxen/ende oock in Pomeren ende Myssen/ ghelijck ons Dodonæus ende Cordus ghetuyghen; welcke niet sonder reden de ghemey-

ghemeyne Salomons seghel/ oft Swerte Bryonie/ Wilde Bryonie oft Tamus van Dodonæus gheheeten wordt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De ionghe scheutkens eerst wt der aerden spruytende worden oock ghelijck vanden anderen voor moes gheten/ want sy verwecken den vrouwen haerlieder maendtstonden/ sy doen water maecken/ zijn oock goedt teghen de draeyinghe oft swijmelinghe vanden hoofde/ vallende sieckte/ eñ den ghenen die gheraeckt zijn. De wortel van dese Bryonie heeft de selue cracht/ die de Witte Bryonie heeft/ maer niet soo sterck. De bladers in wijn ghesoden zijn zeer goedt gheleyt op den hals vande peerden daer seericheydt is/ ende oock op de verstuyckte leden.

Galenus seght datse in alle dinghen de Witte Bryonie van crachte ghelijck is.

Peruuiana Mechoaca Mechoacæ Prouinciæ planta Bryoniæ similis.

De ghene die meynen dat dese plante Bryonie is/ en zijn min noch meer bedroghẽ dan de ghene die den Lauwerboom voor Caneele / ende de Stekende-Winde voor Salsa-Parilla, ende meer ander Wtlandtsche eñ vremde plantẽ voor de selue cruydẽ van desen lande houdẽ. Dese plante wort ghesonden ende ghebrocht wt den alderrijckstẽ Eylande van goudt / schapen ende cruyden/ dat binnen onsen tijden in West-Indien ghevonden is gheweest / Mexico ghenaemt / waer af dese wortel den naem heeft creghen vanden Indiaenen / die den Spaigniaerts ontrent twintich iaeren geleden tghebruyck van dien gheleert hebbẽ/ de welcke wy de figuere hier doen conterfeyten ende gestelt hebben / eñ vande welcke onderhalue dragme oft twee dragmen cleyne ghestooten/ alleene met wijn inghenomen / alle daghe ende ure/ oock alle persoonen van wat ouderdom die zijn/ mẽ bevindt datse sonder eenighe pijne oft leitsel vijue/ ses oft seuen mael/ tgeel water vande watersuchtighe/ ende alderhande taeye flegmatijcke humeuren aftrecken ende purgeren. De beschrijuinghe ende historie vande reste vande plante / hebben wy ghetrocken wt eenen boeck in Spaensch ghescreuen/ de welcke ons ghedaen heeft in Engellandt de zeer vermaerde ende gheleerde Portugaelsche Medicijn D. Hector Nonius, die oock eenen grooten hoop van dese wortel hadde. De ghene die dese wortel niet en heeft ghesien ende begheert te sien/ dat hy de wortel vande Bryonie aensie / want sy hebben de schorsse van eender verwen ende euen gelijck gherimpelt/ oock bycants euen groot: Maer de schyffkens oft ronde stuckskens van dese ouermidts ghesneden / om te laten drooghen/ hebbẽ binnen veel circkels staende vanden middel af tot aenden wtersten randt euen verre van een. Dese wortel heeft eenen meelachtighen smaecke/ gheensins scherp/ ende niet onlieflick van reucke. Voorts is die witachtich/ ende licht om breken/ ghelijck die vande Bryonie/ den welcken sy van rancken aen staken climmende ghelijck is/ ende oock van druyuen. De bladers zijn die vande Stekende-Winde ghelijck/ alsoo wy die gheheel ionck ende eerst wtspruytende inden zeer rijcken hof van Wtlandtsche cruyden van Peeter van Coudenbergh ghesien hebben.

Nochtans worter somtijdts in onse houen tweederhande ghesien/ waer dat groeyet vã Spaẽsch saedt. dien vande Blaeuwe Clockskens-Winde oft Scammonee ghelijck / met de bladers vande wilde Bryonie. Maer inde Winter sterft sy door de coude ende vorst. Veranderinghe.

Lijnen. In Latijn vanden ghemeynen man genoemt Viorna; van Fuchsius, Vitis nigra: Van Matthiolus ende Cordus, Clematis altera, eñ is by auentueren Vitis syluestris Dioscoridis, ende Atragene van Theophrastus. In Hoochduytsch/ Waldreben oft Lijnen/ eñ is de Vitis alba vandẽ Italiaenen. In Franchois / Viorne. In Engelsch/ Wilde Wine.

Clematis peregrina cærulea & purpurea, an Pothos Theophrasti?

Clematis altera Diosc. Dodonæo.

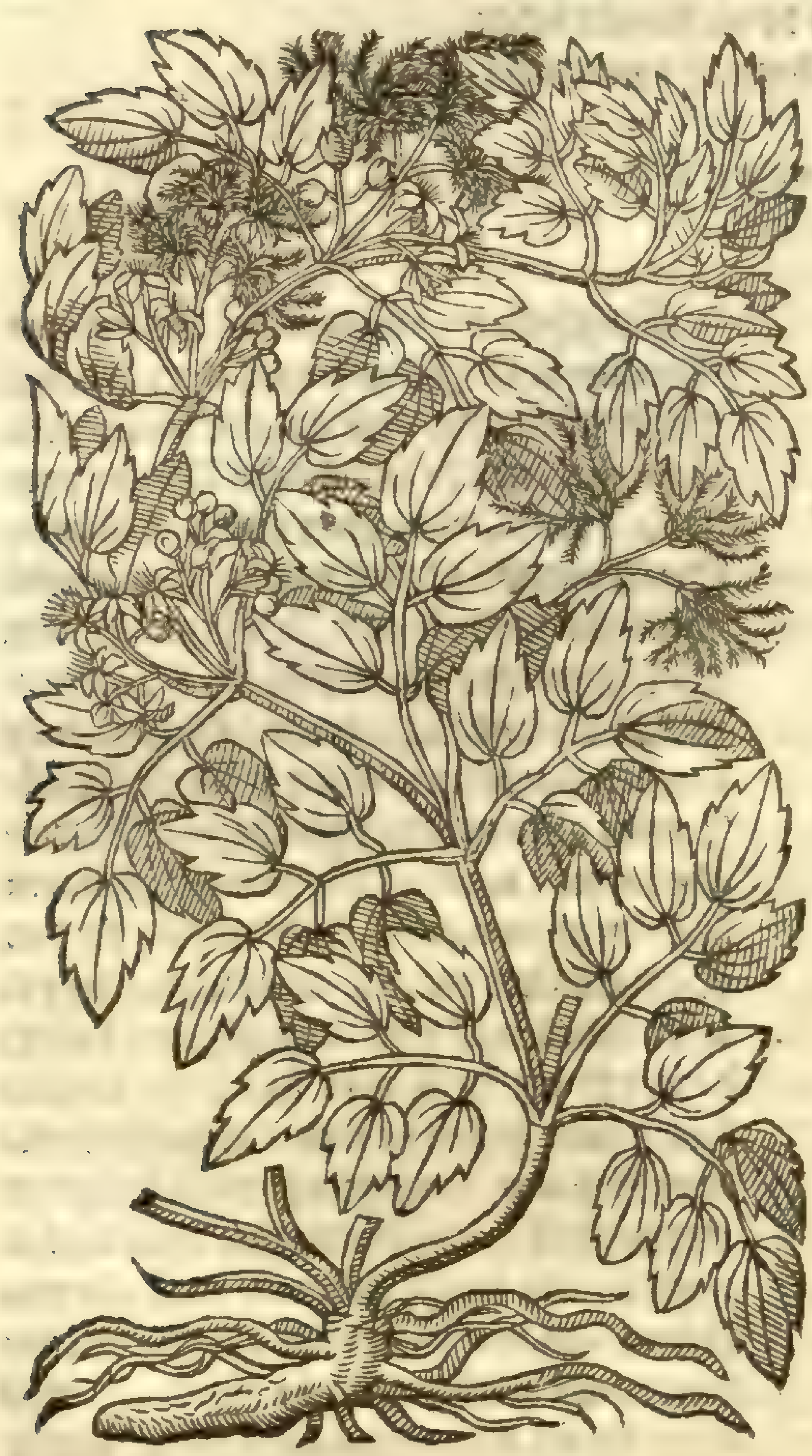

Op gheen plaetse en dient dit cruydt beter / dã hier d'welcke vande Fransoisen Viorne genoemt wordt/ by auenture om dat de tuynen ende haghen vande weghen verciert/ want theeft de rancken langher/harder/ dicker/ ende gherimpelder dan eenich ander vanden Clematis, ende van verwe de Wilde Wijngaerdt oft oock tamme Wijngaert zeer ghelijck: De bladers zijn oock die vande hof-Nacht-schaeye ghelijck / maer meerder/ ende vijf aen elck tackskẽ / met de welcke dat geerne op de boomen climt ende ghelijck de Veyl hooghe oploopt / maer theeft somtijts bouen drye oft vier tackskens door dat den ommeloop ghedeylt oft ghetant is / ghelijck somtijts inde Nacht-schaeye ghesien wordt/die ghekerft zijnde/de soorte van Melde (de Ganse-voet ghenoemt wordt) soo zeere ghelijck zijn/ datmen onderscheyden kan oftse van Nacht schaeye oft van Melde zijn. De bloemen staen ghestraelt/ ende zijn cleyne/vast ende vele by een/ wit ende moschachtich/ verciert met veselachtighe draeykens ende wel rieckende/die in Meye ende Wedemaendt voorts comen / de welcke ghepluckt zijnde cryghen een witte wolachtighe hayrichheydt/ die licht is/ende oock tot int herte vande Winter ghedurert/ nae dat de bladers vergaen zijn: De besiekẽs groeyen vele by een rondtomme een steelken rondt ende aerdich/ van verwe bruyn-roodt / nochtans platachtich/ waeromme dat sommighe gheleerde mannen willen segghen dat in Dioscorides moet ghelesen worden in stede van rondt platachtich rondt. Ende hoe wel dat ons dese coniecture niet ghenoech en voldoet/ soo accorderen nochtans veel min daer mede de Alfs rancke/ oft Swerte Bryonie/oft de ghene die wy bequamer ende noodtsaeckelick op hun plaetse met hun teeckenen ghestelt hebben/ want tblijckt dat d'eene gheensins Wijngaerdtachtich oft ranckachtich en is/ gherimpelt / houtachtich ende ghespleten/ende die ander ghemey-

ghemeyne/ te weten de swerte Bryonie/ wordt maer een weynich scherp ende verwarmende door den smaecke bevonden.

Clematis Peregrina Cærulea purpurea.

Dese blaeuwe Wilandtsche oft vremde Clematis en is niet zeer ongelijck onse Clematis flammula, van groeyen/ buyghelickheydt/ wtstrecken van ranckskens ende gedaente van bladers: nochtans zijn die meerder/ slapper/ ende groeyende aen stijfuer rancken/ met langer ommeloopen eñ keeren/ die vande Viorne oft Lijnen van grootte niet onghelijck. De bloemen zijn somtijdts blaeuw/ somtijdts purper/ zeer verschillende van die ander in menichte van bladers ende ordeninghe/ hebbende vier wtghestreckte bladers ouer beyde syden auerechts teghen malcander staende / van ghedaente ende verwe die vande Pullatille gheliick/ maer minder. Tsaedt ende de wortel is die vande Flammula niet ongheliick. My en ghedenckt niet dat ick de selue erghens ghesien hebbe dan inde cruydt-houen. Jae dat meer is sy heeft eerst in Enghellandt ghegroeyt int voorleden iaer 1568. ende bloemen ghehadt inden hof van Morgan / in vueghen datse groot ongheliick hebben die den zeer gheleerden man Dodonæus wijs ghemaeckt hebben datse in Enghellandt ouer al aende weghen ende velden ouervloedich soude groeyen.

Clematis altera vrens, vulgi Flammula.

Flammula altera surrecta.

Onder de soorten van Clematis oft ranckachtighe planten/ en isser gheene die van ghedaente ende crachten soo wel daer mede accordeert als de Flammula, vanden ghemeynen man alsoo gheheeten/ om datse op de huydt ghebonden zijnde ghelijck een vlammende hitte/ blaerkens/ cortsen oft zeecheden brant ende maeckt: Jae dat meer is de hitte is soo subtijl/ dat de bladers behaluen veel dingen die sy verbranden/ als sy tusschen de vinghers gewreuen worden/ haeren brandende geest vã verre inden neuse iaghen / eñ de herssenen ende sinnen terstont zeere beroeren eñ onstellen: D'welcke ons by experientie bekender dan aenghenaem was/ hoe wel dat ons behulpich was om de cracht te leeren kennen. Want dat de hitte niet en is inde binnenste eertachtighe deelen/ maer inde lichtste buytenste/ blijckt byde Sochs in Languedoc/ ende elders / de welcke dit cruydt sonder letsel eten inden Somer/ soo wel groene als drooghe/ ende als de wijfs seggen/ daer af vet worden. Jae dat

meer is/tsap/ende de voorloop vanden ghedistilleerden water/brandt ghelijck den voorloop vanden ghebranden wijn. De bladers zijn van verwe ende glatticheydt de Vincoorde oft Maegde-palme zeere ghelijck. De bloemen zijn oock sterrewijs/maer minder / ende wit / met cleyne draeykens inde middel/ ghelijck in die vanden Hypericon. De wortel is zeer faselachtich ghelijck die vande Nies-wortel: ick en weet oock niet oft die laxeert/ ghelijck Dioscorides van tsaedt ghescreuen heeft/ d'welck geelachtich oft bruyn is/ rondt/platachtich/met puntkens/ ende groeyet ouervloedich by een/ ghelijck in een trosken. Int landt van Languedoc ende Prouencen groeyet van selfs/ ende wordt ghevonden inde beemden ontrent de zee gheleghen / op der eerden ghespreyt / teerkens ende leegh/ midts dat niet en heeft om aen te climmen: Oock wordet daer vele ghevonden aende boomkens eñ haghen eñ tuynẽ loopẽde daert die ghecrygen kan. De Nederlanders ende Hoochduytschen/ weten dit cruydt/ende de blaeuwe Clockskens / met de blaeuwe vremde Clematis aerdich in malcanderen te vlichten/eñ leyden ouer de prieelen ende lancks de wanden oft mueren traillewijs/ d'welcke om de dryederhande verwen zeer lustich om sien is: Want ten climt niet min dan de Jasemyn/ noch en heeft oock de rancken den seluen niet ongheliick. Aldus en sal dan voort aen om de ongefundeerde reden van Matthiolus, niemant meer loochenen dat dit de oprechte Clematis altera is/ voor de welcke de selue Matthiolus heeft gestelt de Viorne oft Linse/die nauwe scherp en is: ick late staen datse branden oft vlcereren soude/ ghemerckt dat Dioscorides seght/ dat de bladers zeer heet van smaecke ende exulcererende zijn / ende climt lancks de boomen gelijck de Smilax: Jae Galenus seght datse soo scherpe ende brandẽde cracht heeft/ datse den quaden zeericheden t'vel af treckt: In vueghen datse heet is tot in tbeginsel vanden vierden graedt.

Cracht ende werckinghe.

Dioscor. Tsaedt van Clematis altera ghestooten ende met water oft Meede inghenomen/ iaeght af door camerganck/ de taeye flegmatijcke humeuren ende de gele cholerijcke vochticheden.

De bladers ghenesen ende doen vergaen de quade ende witte zeericheydt oft schorftheyt daer op gheleyt. T'wordt metten Peper-cruydt ghebruyckt ende in pekel gheleyt om te eten.

Flammula altera surrecta.

Dese Flammula heeft ghelijfsiger ende meerder bladers/ die vande gele Iasemin ghelijck/oock die vande Viorne oft Linse niet zeer ongheliick. De stelen staen stijf ouer eynde/ ende zijn drye oft vier cubitus / iae somtijdts een mans lengde hooghe / de welcke voorts comen wt een faselachtighe ende in d'eerde wtghestreckte wortel/ ende heeft een wolachtighe hayricheydt neffens oft by tsaedt/ ghelijck de Viorne oft ghemeyne Flammula. Wy hebbẽ dese plante int voorledẽ iaer sien groeyen ende bloeyen van Italiaensch saedt ghewonnen/ inde zeer lustighe houen vanden zeer vermaerden ende gheleerden Medicijn D. Alart Ruer van Ryssel / ende van Jan Mouton van Dornick ende elders.

Clematis met langhe bladers.

Noch heeft ons M. Jacob Plateau van Dornick een ander soorte van Clematis gheschoncken/ de welcke de bladers heeft vande Flammula oft witte Clematis, maer veel langer/eñ twee en twee tegen malcander ouer staende/ stelen hebbende van eenen cubitus oft twee lanck die lancks der eerden loopen. Tsaedt/ wortel ende alle ander ghedaente zijn de ghemeyne Clematis ghelijck. Sommige houden dit cruydt voor Clymenon. De bloeme is schoon blaeuw. Tsaedt is ons ghesonden gheweest wt Weenen door Mijn-heer Clusius.

Spaensch Clematis van Clusius.

Wy hebben door de cloeckheydt ende nerstichheydt van Clusius een ander soorte van Clematis ghecregen. Want de bladers zijn die vande Clematis altera ghelijck (onder de welcke clauwierckens staen) ghelijck de Viorne ghekerft. Dese heeft op d'wtterste vande tackskens een zeer aerdighe wolachticheydt/gecrunckelt ghelijck ghecrolt hayr / ende lanck hanghende ghelijck ghekamden catoen/ by een ghevoegt ende ghelijck die van eerdt-Mosch als beddekens tsamen ghebrocht/ staende ghelijck eenen gheayrden crans.

Hoppe.

Al ist dat dese plante inde schriften vanden ouders niet ghestelt en is/de welcke wy meynen/ maer niet en versekeren te wesen/ die Plinius heet Lupus Salictarius: nochtans nae dien wy verstaen dat die noch op den dach van heden in hun tale Bryonia ghenoemt wordt/ soo ghelijcken wy die/ niet sonder oorsake emmers van ghedaenten weghe/ byde Bryonie/ende niet byde soorten van Winde als Matthiolus doet. Dit cruydt wasset in alle landen van selfs aende haghen ende canten vande vochte bemden/hebbende zeer langhe/ rouwe/ scherpe/ ende witachtighe rancken/ die met menichte van clauwierkens hun vast maeken ende winden aende tacken ende ionghe boomkens / draghende veel bladers die vande Bryonie ghelijck/ maer rouwer/oft dryecantich ghelijck die vande Swarte

Bryo

Clematis altera minor longifolia: Clymenum van ſommighe.

Spaenſche Clematis van Cluſius. In Latijn/ Clematis Bœtica Cluſij.

Bryonie. De bloemen zijn gelijck lanckachtige bollekens/witachtich/ ende anders niet dan vã veel bladerkens tſamen in een ghedronghen/tuſſchen de welcke verborghen light ſwert plat ſaeykẽ/dien vanden Brem niet ongelijck/maer minder: Welcke bollekens gheplucktworden in Oogſtmaende ende Septembre/ ſonderlinghe inde Noorderſche landen/ om bier daer mede te brouwen/d'welcke wel een ander dinck is dan de Zythũ van Dioſcorides eñ vandẽ ouders/dat vã ſommige onervaren Medicijns/de welcke Matthiolus ghevolgt heeft/tonrecht Bier genoemt/eñ alſoo qualick Engheliſchen Hael gheheeten is: Welcke twee dräcken lieflick ende gheſont zijn/iae ſoo vele verſchillen vande hinderlicke drancken Curmi ende Zythum van Dioſcorides, als dat ſcherp bier doet/ dat den ghemeynen man zeer nut is/eñ in Henegouwe/Picardie/Artoys ende Wals-Nederlandt Braſſin ende Boulie ghenoemt wordt.

Tamme Hoppe. Lupulus ſatiua, Vrbana.

De Liberale ende voorſinnighe nature medelyden hebbende met de coude landen/heeft henlieden dit cruydt ghegheuen als eenen tweedẽ Wijngaert/ om daer mede hun drancken eenen geeſt te gheuen/ ende gheſonder te maecken. Waerom dat de ghemeyne mã nerſtich deſen wijngaert oeffent/ ende met verplanten van wildt tam maeckt/iae in ſoo veel plaetſen/ datſe oock die zeer wyde ghewesten vande wijngaerden te bouen gaen/welcke Hoppe is op loopende lancks hooghe ſtaecken die in d'eerde gheſteken zijn/om de teere ranckſkens ouer eynde te houden. In Duytſchlandt/ Nederlandt/ Enghellandt ende Normandie/ worden in goede vochte ende vette eerde gheplant de wortels vande Hoppe/ de welcke een oft twee iaeren daer nae wtworpen langhe rancken die met veel ommeloopen hun winden aen boomen ende tacken/ ende ghelijck een welfſel bouen aenhanghen. Maer veel ſchoonder wordt deſe gheheele plante/ ende crycht ſchoonder ende grooter oft bladerachtiger bollen als ſy geoeffent wordt/ ende gheeft oock veel grooter ſaedt. Deſe bladerachtighe bollen oft bloemen worden ghelijck de druyuen op eenen tijdt afghesneden/ oft ghetrocken/ende in ſacken ghepackt/ om daer mede te brouwen. D'welcke van Gerſte ende meel van goede Terwe gemaeckt wordt/maer al op een ander maniere bereydt/ dan den Zython oft Curmi van Dioſcorides, inde welcke niet dan Gerſte en is in water geweyckt/ſonder eenighe Hoppe daer by te doen/

Hoppe. In Latijn/ Lupus Salictarius Spontaneus siue Lupulus, ende Vitis Septentrionalium. In Hoochduytsch/ Hopffen. In Franchois/ Houblon. In Italiaensch/ Lupulo. In Spaensch/ Hombrezillos. In Engelsch/ Hoppes.

Wijngaerde ende Wijnstock. In Latijn/ Vitis vinifera. In Hoochduytsch/ Weinreb. In Franchois/ Vigne. In Italiaensch/ Vite. In Spaesch/ Vid. In Engelsch/ Vynde of Veintre or Grepe tre.

Wilde Wijngaerdt. In Latijn/ Vitis Vinifera syluestris, spontaneáve, Oenanthe, Labrusca. In Hoochduytsch/ Wild Weinreb. In Franchois/ Vigne sauuage. In Italiaensch/ Labrusca.

de welcke nochtans zeer is helpende de cranckheden vande zenuen ende litten: soo vele verschillen dese bieren vande onghesontheydt vanden Zythum ende Curmi van Dioscorides. De ionghe scheutkens die inden Maerte ende April eerst wtcommen/ soo wel vande wilde als tamme Hoppe worden vant ghemeyne volck inde plaetse van salaet ghegeten/ die eenen lieflicken smaecke van Cichoreye hebben ende matelick warm zijn.

Tot Poperinghe in Vlaendren groeyet de Hoppe zeer ouervloedich/ waer datse van haer ionge ranckskens ende schueten berooft wordt/ ghelijck de wijngaert/ op dat de gheheele cracht ende hoope vande bloemen niet en vergroye in bladers ende stelen.

Cracht ende werckinghe.

Mesue. Hoppe iaeght af door camerganck de gele cholerijcke humeuren/ sy suyueret bloet/ ende lesschet alle verhittinge van bloet/ de welcke in Geyten wey ghewevckt zijnde/ meerder cracht heeft.

Sap van Hoppe met Suycker ghesoden ghelijck een Syrop/ gheneest de Geelsucht. Voorwaer het is groot wonder/ dat de Medicijns van desen tijdt/ de selue soo luttel ende selden ghebruycken/ ghemerckt dat soo excellente medicijne is. T'cruydt alleene oft tsap met Naerbier ghemengt/ gheneest den hooftsweere die wt hitte oorspronck heeft/ ende versuet de hitte vande Leuer ende maghe. Syrop ghemaeckt van Suycker ende Hoppe sap/ is zeer goedt inghegeuen in heete cortsen die wt gele cholerijcke humeuren ende bloet den oorspronck hebben.

Hoppe doet water maecken/ ende opent de verstoptheden vande inwendighe leden: Maer de bloemen te vele int bier ghedaen ende ghesoden/ maecken tbier rijsende ende vullen de herssenen.

Wijn-

Wijngaerdt.

De Wijngaerdt alsoo ghenoemt vanden wijn / gheeft ons sonder twijfel d'excellentste van alle vruchten, soo wel om haer nuttelickheydt/als schoonheydt ende lieflickheydt. Alle de soorte van wijnen te verhalen ende beschrijuen en is niet van noode/ ghemerckt dat hy diuersche naeme ontfangt/ soo vande natuere vande plaetse/als vande landen ende eylanden daer hy groeyet ende voorts comt. De Noorderschelanden en gheuen gheenen wijn/oft ten is een onrijpe vrucht/ die spaede comt/ende niet lieflick en is.

Wilde Wijngaerdt.

De Wilde Wijngaert die niet gheoeffent en wordt/groeyet wtter maten wel voort/ en verschiet hy seluen/ soo dat hy rancken crycht zeer houtachtich / ende bycans soo dicke als eenen boom / de welcke zeer hooghe ende crom loopen/ waer door dat hy onvruchtbaer wordt oft minder ende niet soo smaeckelijcke / noch oock rijpe druyuen voorts brengt soodanighe alsmen vindt inde plaetsen ontrent de zee gheleghen inde lande van Languedoc ende Prouencen/ende oock zeer vele in Lyonnois ende Italien aende dorre canten vande velden. De rancken van desen Wijngaert zijn harder van houte/ ende hebben een ghespleten ende rouwachtighe schorsse / ghelijck de Viorne, oft de ghesaeyde Wijngaert.

Tamme Wijngaert.

De tamme Wijngaert wordt door t'snyden ende afhouwen vanden ouervloedighen houte ende rancken gheholpen/ dattet sap hem niet en verstroyt inde rancken ende ionghe scheuten: Waerom dat oock de druyuen/sueter/meerder ende schoonder zijn/ende de besien lieflicker/ende ouervloediger wijn gheuen: Oock gheuen die ionghe rancken/ fraeyer/ ghelijfuigher/ ende breeder bladers/ ghekerft oft gesneden ghelijck die vanden Platanus oft Acer, ende d'landt daer hy groeyende is/wordt dickmaels ghebout ende omghegrauen.

Corinthen.

De druyue die de Corinthen gheeft/heeft den naem vanden lande daer sy groeyet/ ende is van fatsoene de ghemeyne druyue niet onghelijck: Maer sy heeft alleene dunder rancken ende cleynder besien die sonder saedt oft steenkens zijn/ ghelijck sommighe Granaet appels sonder keirnen. Wāt de druyuen zijn van veel cleyne besien by een vergadert/soo groot als Peper-corens oft Vlier-besiē. Dese soorte van Wijngaert wordt hedens-daegs inde houen van Italien ende Piemont geplant/ ende lancks de ganghen inde hagen ende wagens ghebrocht/ als oock t'Antwerpen inden hof vanden gheleerden ende vermaerden Raets-heere Mijn-heere Philips de Marnix Heer van S. Aldegonde ende Soubourg/ die van dese een zeer groot lief-hebber is.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De Wijngaert bladers ende clauwierkens ghestooten / versoeten de pijne vanden hoofde/daer op ghelevt. Ende met Goor oft Naerbier ghemengt oft de bladers alleene/ zijn goedt ghelevt op de verhitte ende onsteken maghe midts datse vercoelen ende tsamentrecken.

T'sap vande bladers ende clauwierkens ghedroncken/ helpt den ghenen diet Roomelisoen hebben/ende tbloet-spouwen/ende pijne inde maghe hebben/ oock de bevruchte vrouwen tegen het walghen ende braecken: T'selue doen oock de clauwierkens in water ghesoden ende ghedroncken.

Traen vanden Wijngaert met wijn inghenomen iaeght het Graueele af.

De selue traen gheneest / de schorftheydt/ t'quaet zeer/ende etende seericheden / daer op ghelevt/ naer datse met Salniter ghewreuen zijn. Met olie ghemengt/ende thayr dickwils daer mede ghestreken/doet tselue wtvallen/maer principalick tsap dat de Wijngaerdt-rancken wt sweetē als sy* ghebrandt worden. Waer mede oock de wratten verdreuen worden daer mede ghestreken. *Dan is tsap scherper.

De asschen vande Wijngaerdt-rancken ende steenkens vande besien/ met azijn ghemengt/gheneest de vijghen ende aenwassinghen van tfundament / naer dat sy afghesneden zijn/ daer op ghelevt. Met olie van Roosen/Ruyte ende azijn ghemengt/zijn goedt ghestreken op verstuyckte leden ende beten van Nater-slanghen/oock op de verhitte milte. Wilde Wijngaerdt is tweederhande. D'eene brengt bloeysel ende druyuen voorts/maer sy en worden nemmermeer rijpe / de welcke Oenanthe ghenoemt zijn. Dander draeght cleyne swerte besiekens/die rijpe worden/ ende een tsamentreckende cracht hebben. De bladers/ranckskens ende clauwierkēs daer mede dat sy voorts loopen/hebben de selue cracht vanden Tammen Wijngaerdt.

Cracht vande Druyuen.

Diosc. Groene Druyuen maecken winden inden buyck ende maghe / ende doen camerganck hebben: maer de Druyuen die langhe ghehanghen hebben naer dat sy vanden stock gesneden zijn/ letten min/door dat de groote vochticheydt wtghedrooght is / ende zijn goedt voor de maghe ende siecke lieden/want sy gheuen lust om eten. De Druyuen die in steene potten verwaert wordē/zijn

zeer lieflick inden mondt/ende goedt voor de maghe: sy stoppen camerganck/ende zijn goedt den ghenen die bloedt spouwen/maer hinderen thooft ende de blase. Tselue doen oock die inden Most gheleghen hebben. Druyuen die in ghesoden Most oft Maleueseye/gheleghen hebben/zijn der maghen hinderlicker: maer die eerst inde Sonne ghehanghen hebben ende dan in reghenwater gheleyt oft ghehangen worden/en zijn soo wijnachtich niet/ maer zeer goedt ende ghesondt den ghenen die dorstich zijn eñ heete en lange cortsen hebben . De steenen vande wijn-besien ghestooten ende met Sout ghemengt/zijn goedt ghelevt op de vierighe/ ende stijue oft zeer herde borsten.

In water ghesoden/ helpen den rooden ende graeuwen camerganck/ende stoppen den vloet vã de vrouwen/ alsmen dat water met een clysterie set/oft in een badt ghebruyckt wordt.

De steenkens hebben een tsamentreckende oft stoppende cracht/ ende zijn der magen profijtelick. Het meel vande gherooste/ghelijck versoden Naerbier / wordt ghebruyckt teghen het Roodtmelisoen ende buyckloop/ende is goedt den ghenen die een quade vochtighe maghe hebben.

Rosijnen van witte Druyuen hebben een tsamentreckẽder cracht/ eñ zijn sonder steenkens goedt gheten teghen den hoest / ende alle ghebreken vander longher / niere ende blase . Rosijn met de keernekens alleene/is zeer goedt gheten den ghenen diet Roodtmelisoen hebben. Met honich in een panne ghesoden ende meel van Gerste ende Hirs/met een ey daer onder ghemengt/is zeer goet ghebesicht om thooft te suyueren. Twordt oock tot dien eynde met Peper gheten. Met meel van Boonen oft Comijn ghestooten/stillet de pijne vande heete gheswillen vande mannelickheydt daer op gheleyt. Rosijn sonder steenkens met Ruyte ghestooten / gheneest de sweerkens oft puystkens Epinyctides ghenoemt/Carbunckels/ vuyle seericheden aen de vinghers oft teenen/ ende de Gangrene oft voorts-etende sweeringhe/daer op gheleyt. Met sap van Panax ghemengt/is zeer goet gheleyt op tfleirsijn/ende oock op de naghels die afvallen willen/want het neemt die wech.

Oenanthe van Dioscorides.

Oenanthe is de vrucht van wilden Wijngaert/als hy bloeyet. Dese vrucht moet bewaert worde in eenen eerden onverlooten pot/ ende als die gheplucht is/ op eenen lijnen doeck wtter Sonnen ghedroogt. D'alderbeste groeyet in Syrien/ Cilicien / ende Phœnicien. Sy heeft een stoppende cracht / ende is zeer goedt ghedroncken voor de mage/ ende om water te doen maecken.

De selue vrucht inghenomen stopt den camergank/ ende tbloetspouwen.

Ghedrooght is zeer goedt teghen de walginghe ende opworpen vande maghe/van buyten daer op gheleyt. Soo wel groene als drooghe/ met azijn ende olie van Roosen gemengt/is zeer goedt, op thooft gheleyt oft ghegoten teghen den hooftsweere. Met honich/ saffraen myrre ende olie van Roosen ghemengt / ende ghelijck een plaester ghemaeckt / ende gheleyt op bloedighe wonden ende eerstbeginnende sweeringhen ontrent den hoeck vanden ooghen Ægilopes ghenoemt oock op de zeericheden vanden mont / ende voorts etende sweeringhe vande schamelheyt / houtse vry van inflammatie oft vierichevdt . Wordt ghemenght inde pessus / diemen maeckt om tbloet te stelpen. Met Naerbier ende wijn ghemengt/ is goedt gheleyt opde loopende ooghen / ende opde weecke verhitte maghen. Asschen van Oenanthe ghebrandt in eenen eerden pot op gloeyende colen/ zijn zeer goedt ghedaen inde medicijnen teghen de ghebreken der ooghen.

Dese asschen met honich ghemengt / gheneesen d'afschellen vander huydt ontrent de nagels/ de sweeringhe vande nagelen/ eñ dat afwijckende ende bloedende tantvleesch/ daer op ghestreken.

Omphacium van Dioscorides.

Omphacium is sap van een serpe ende onrijpe druyue / ghesneden van een soorte van Wijngaert diemen noemt Thasia oft Aminæa vitis. Men moet het wtghedruckt sap voor de Honts daghen in een root coperen vat/ met eenen lijnen doeck ghedeckt / inde Sonne stellen/ tot dat stijf wordt/ ende altijdts t'ghene dat inden hals van t'vat aengheseten is/ weder menghen met dander sap oft vochticheydt / maer by nachte moetet van onder den blaeuwen hemel weder in huys ghestelt worden/ midts dat den daw die by nachte vallet/tselue niet en soude laten stijf worden. Voor tbeste is te kiesen/ tgeel / brueckich / zeere tsamentreckende/ ende op de tonghe bytende. Daer synder die dit sap sieden tot dat dicke ende stijf is.

Omphatium met honich oft Maluiseye ghemengt/ is goedt ghebruyckt teghen de gheswillen vande kele / ende huych/ oock teghen de zeericheden vanden mont/ vochtighe ghebreken van tantvleesch/ende etterachtighe oft loopende ooren. Met azijn gemengt / is zeer goedt ghelevt op de fistels/ verouderde zeericheden / ende voorts etende sweeren. Een clysterie van Omphatium is zeer goedt gheset den ghenen diet Roomelisoen hebben/ende den vrouwen die den roodẽ vloet hebben. Omphatium is goedt ghebruyckt tot de claerheyt vanden ooghen/ ende teghen de schurftheyt ende etinghe inde hoecken vanden ooghen. Wordt oock ghedroncken tegen de varsche bloetspou-

spouwinghe al waert datter oock yet int lijf gheborsten ware/ maer luttel ende met water ghemengt/ want tbrandt zeer.

Vande nature vanden wijn.

[Diosc.] De sinnen ende oock de zenuen worden vanden ouden wijn ghequetst/ al is hy nochtans sueter van smaecke/ daerom de ghene die eenighe cranckheyt ghevoelen van inwendighe leden moeten hun daer af wachten. Maer de ghene die gesont zijn/ moghen den seluẽ soberlick drincken ghewatert / sonder eenich hinder. Nieuwen wijn maeckt winden/ ende wordt swaerlick verteert: hy maeckt sware droomen/ ende doet water maecken. Wijn die noch niew noch zeer oudt en is, en heeft gheen van beyde de ghebreken/ waeromme dat hy ghenomen wordt voor t'ghebruyck van ghesonde ende van siecke personen. Witten subtijlen wijn/ is der maghen zeer nut/ ende wordt lichtelick in alle ledẽ wtghedeylt. Maer rooden oft swerten dicken wijn/ die swaer om verdouwen is/ voedet vleesch ende maeckt dronckenschap. Den grijsachtighen oft bleecken wijn / als middelmatich in coleur/ heeft oock de crachten middelmatich ende tusschen beyden: Nochtans wordt den witten wijn meest ghepresen soo wel voor de ghesonde / als voor de siecke. De wijnen verschillen oock in smaecke: want den soeten wijn is van groue deelen / ende wordt swaerlicker verdouwet: hy maeckt winden inde maghe/ ende rammelinghe inden buyck ende dermẽ/ gelijck de most doet/ maer maeckt min droncken/ ende is der nieren ende blasen zeer nut: wranghen oft harden wijn/ loopt rasscher inde blase/ maer maeckt pijne in thooft ende dronckenschap. Serpen wijn is zeer nut om de spijse inde leden te verteiren/ hy stopt cam:rganck/ ende beneemt alle fluxien / ende doet min water maecken: maer den nieuwen wijn hindert min de zenuen. Wijn met zee-water ghemaeckt/ is de maghe tegẽ/ hy maeckt dorstich/ hindert de zenuen/ maeckt camerganck/ maer en is niet goedt den ghenẽ die eerst van siectte becomen. De wijn Passum ghenoemt / [Passum.] wordt gheperst wt druyuen inde Sonne wat ghedroogt oft verdwint aenden Wijngaert/ welck Candie wijn oft Malueseye ghenoemt wordt/ [Sapa.] oft Pramnion, oft Protropon. De wijn diemen Sapa heet / wordt ghemaeckt van Most op een derdendeel inghesoden/ ende wordt vande Griecken Sirion oft Hepsema ghenoemt. De swerte [Tincturen Wijn.] oft bruynroode wijnen/ ende diemen Tincturen noemt/ zijn grof/ ende voeden zeer d'lichaem. De witte wijn is subtijlder. De bleecke wijnen die noch bruyn noch wit en zijn / hebben een middel cracht. Nochtans stoppense alle ghelijck / ende doen den pols wedercomen.

Wijnen met olie inghenomen ende weder ouerghegheuen/ zijn zeer goedt teghen venijnen die door afbijtingen oft exulceratien dooden: Oock teghen fenijnich Scherlinck/ Meconiũ, Pharicon, ende melck dat gheclontert is. Desgelijcks oock teghen het ieucken/ etinghen ende exulceratien vande nieren ende blase: Nochtans maecken sy winden ende zijn de maghe teghen. Maer eygentlick dient de Tincture/ teghen den loop des buycks. Witten wijn maeckt bouen alle ander weeck van buyck. Wijn met Gyps oft Calck bereyt/ hindert de zenuen/ maecket thooft swaer /ende onsteeckt/ ende is quaet voor de blase: maer is beter dan alle dander teghen fenijn. Die met Peck oft Harst bereyt zijn/ verwarmen ende teeren / maer hinderlick den ghenen die bloet spouwen. De wijnen die met wijn van Most ghesoden/ bereyt oft gemaeckt/ zijn/ climmen in thooft/ ende maecken dronckenschap/ hun fumeusheyt en vergaet niet haest/ ende ontstellen de maghe. Vande Italiaensche wijnẽ is dẽ alderbestẽ diemen Falernum heet/ [Vinum Falernum. Wijn vã Falerne.] om dat hy oudt zijnde/ lichtelick verteert wordt/ den pols weder doet comen / camerganck stopt/ ende der maghen profijtelick is / maer der blasen is hy hinderlick ende den ghenen die bysiende oft cort van ghesichte zijn/ noch oock bequame om dickwils ende vele te drincken. Albaensche wijnen zijn van grofuer substantie: De suete/ maecken winden inde maghe/ ende den buyck weeck (hoe wel datse soo wel niet en teerren) maer hinderẽ min de zenuen: De selue cryghen van ouderdom eenen harden ende wranghen smaecke. Wijn Cæcubum als hy soete is/ is grofuer dan den Albaenschen/ hy voedet lichaem ende coleur / maer hy wordt swaerlick verteert. Surrentynsche wijn is zeer hart oft wranghe/ waeromme dat hy oock de fluxien vander maghe ende inghewant beneemt/ ende midts dat hy subtijl is/ en rijst niet haest int hooft/ maer out gheworden zijnde/ is sueter ende nut voor de maghe. De Adriaensche ende Mamertinsche wijnen in Sicilien/ zijn euen grof van substantie/ sy stoppen een weynich/ ende worden terstont veroudert: oock hinderen sy min de zenuen midts hun cleynheydt. De Paratypiaensche wijn die wt de Adriatische zee ghebrocht wordt/ is welrieckende ende subtijlder/ waeromme dat te vele gedroncken de lieden bedrieght/ langhe droncken houdt/ ende slaperich maeckt. Istersche wijn is den seluen ghelijck/ maer doet meer pissen. De wijn van Chio is beter dan de voorgaende/ ende bequaemer om drinckẽ: hy voedt wel ende maeckt min drontken/ hy beneemt de fluxien / ende is zeer goedt inde medicijnen vanden ooghen. Lesbiaensche wijn is lichter dan die van Chio/ hy treckt lichtelick inde leden/ ende is den buyck nutter. Ephesiaenschen wijn Phygelites ghenoemt heeft de selue cracht/ maer die van Asien vanden bergh Tmolo/ Mesogites gheheeten/ maeckt pijne in thooft/ ende quetst de zenuen.

Wijnen

Wijnen van Coo ende Clazomenien/ midts dat ſy veel zee-waters draghen/ bederuen lichtelick: ſy maecken winden/ende beroeren den buyck ende hinderen de zenuen. Alle wijnen (op dat alle dander int ghemeyn verhaelt werden) die puer ende ſuyuer zijn/ende wranghe oft hert van natueren/ verwarmen/worden lichtelick inde leden wtghedeelt/ ſtercken de maghe/geuē appetijt/voeden de crachten ende vermeerderen de ſterckte/doen ſlapen ende gheuen goedt coleur. Vele ghedroncken zijn ſy goedt teghen het eten van Scherlinck / Coriander / Pharicum, witte Chamæleon, Meconium, Schuym van ſiluer / Ibenboom / Papecappen oft Aconita, ende Campernoillen/ teghen de beten van Slanghen / ende ſteken van alle fenijnighe dieren die vercouwende dooden/ oft de mage door braecken vernielen ende bederuen: Sy zijn oock goedt teghen langhe ſwillinghen ende ſteeckten oft ſpanninghen voor therte/opworpinghe vande maghe/ende fluxien of winden inden buyck ende dermen. Sy dienen oock wel den ghenen die veel ſweeten/ ende dien tlichaem door te veel ſweetēs verteirt wordt/ principalick de witte/ oude ende welrieckende wijnen. Maer die van ouderdom ſoete worden/ zijn den nieren ende blaſen bequaemer ende nutter: Worden oock met wolle metter ieckel op wonden ende heete gheſwillen gheleyt: Oock worden die nuttelick/in quaede ſweeren/ voorts-etende ſeericheden ende loopende gaten ghebruyckt ende ghegoten. De ghene daer gheen zee-water in en is/ende hert ende wit zijn/worden voor dranck vande gheſonde menſchen ghebruyckt. Onder deſe zijn de beſte Italiaenſche wijnē/die vā Falerne/ Surrentijnſche/ Signijnſche eñ veel ander wt Campanien/ Paratypiaenſche wt dē lande van Venegen/eñ Sicjliaenſche/diemē Mamertijnſche noemt: Vande Grieckſche/ Die van Chio/de Leſbiaenſche ende Phygelites wijn wt Epheſiē. De groue ſwerte wijnen/vallen der maghen laſtich/maecken winden/ende voeden dlichaem: Maer de ſubtijle ende wranghe wijnen zijn de maghe nuttelijck/ende gheuen min voedtſel: Oude wijnen die zeer ſubtijl zijn ende wit/doen ſtercker water maecken/ maecken pijne in thooft/ende vele ghedroncken hinderen de zenuen: Die middelmatich out zijn/als van ſeuen iaeren/zijn de gheſontſte om drincken. De mate ſal gheſtelt worden nae den ouderdom/tijdt vanden iaere/coſtuyme/eñ qualiteyt vanden wijn. Tbeſte ghebodt is/gheenen dorſt te lijden ende luttel tſeffens te drincken. Alle dronckenſchap is hinderlick/principalick die daghlicks ghebeurt, want ſy ſlackt daghelicks de zenuen / eñ veel wijn drinckens oorſaeckt de beghinſelen vande heete ſieckten. Middelmatich droncken weſen ſommighe daghen gheduerende/principalick nae datmen water ghedroncken heeft / is goedt ende gheſont: want dat treckt by eenighe maniere van bouen nederwaerts de humeuren ende verſcherpt de ſinnen, welcke humeuren dat door de ſweet-gaten des lichaems wtbrengt: Maer men moet nae dat men redelick wel ghedroncken heeft / water drincken: want cout water gheeft remedie alſmen om eenighe ſieckte wille heeft droncken ghedroncken.

Omphacium oft verjuys wordt ſonderlinghe int eylandt van Leſbos ghemaeckt/vande onrijpe oft ſuere druyuen diemen leght te drooghen inde Sonne drye oft vier daghen/tot dat de beſien rimpelen crighen/ende als de wijn wtgheperſt is/hy wordt in vaten inde Sonne gheſtelt. Deſe heeft een ſtoppende cracht/ende is goedt teghen dopworpinghe vande maghe ende Sciatica: Deſgelijcks oock teghen het walghen ende braecken vande bevruchte vrouwen/ iae men ſeght dat oock goedt ghedroncken is teghen de peſte. Duſdaenighe Wijnen en moghen niet ghedroncken worden / dan als ſy veel iaeren out zijn.

Lora. Lora, in Grieckſ Deuteria oft Patimon ghenoemt / ende in onſe tale Spoelwijn oft naewijn/ pleeght ghemaeckt te worden/alſmen by maniere van ſpreken / pleegt te gieten vijfthien potten waters/op het marck daer onderhalf ame wijns wtgheperſt was: ende dan het marck weder ghetreden zijnde/ ende wtgheperſt/ſoo werdet op eē derdendeel ingheſoden/ ende in elcke vijf potten van datter ouerblijft/wordt ghedaen ontrent vijf pont ſouts: Alſt den gheheelen winter ſoo gheſtaen heeft, ſoo wordt deſen afghetrocken in vaten. Deſe Lora oft Spoelwijn moet binnen ſ'iaers gedroncken worden/want hy verlieſt terſtondt zijn cracht. Hy is zeer goedt voor de ſiecke menſchen / dien den wijn ſoude moghen hinderen/ende laten hun toe deſe naewijn / om hunlieder begheerte ende luſt te gheuen: Hy is oock goedt den ghenen die langhe ſieck gheleghen hebben ende becomen.

Daer wordt oock eenen wijn ghemaeckt Adynamon ghenoemt / de welcke de crachten heeft vande Lora, in deſer manieren: Men neemt water ende moſt van elcks euen vele / de welcke men laet ſieden met een cleyn vier/tot dat alle dwater ingheſoden is/ ende alſt cout gheworden is/ ſoo wordet ghedaen in ghepeckte vaten ende bewaert. Ander nemen zee-water/reghenwater/honich ende moſt van elcks euen vele/ende tſamen ghemengt zijnde / ſoo vergieten ſijt / ende latent 40. daghen inde Sonne ſtaen: ende wordt dan binnen ſ'iaers tot alle de voorſeyde dinghen gebruyckt. Dē Bruyn-

Bruyn-rooden wijn. rooden oft ſwerten wijn vande wilde Druyue / is tſamentreckende / eñ zeer goedt teghen dē buyckloop ende fluxien vande maghe / ende tot alle ander ghebreken daer ſtoppinghe ende tſamentreckinghe van noode is.

Galenus. Wijn is verwarmende tot inden tweeden graedt / maer die zeer out is / tot inden derden / ghelijck de Most is tot inden eersten: sijn drooghende cracht is ghelijck de verwarmende.

Vinum Melitites Dioscoridis oft **Honich-wijn.**

Melitites wordt te drincken ghegheuen in cortsen die langhe gheduert ende de mage gheerenckt hebben: want hy maeckt een weynich camerganck / doet water maecken ende suyuert de maghe. Hy is zeer goedt den ghenen die tsleersijn hebben / ghebreken inde nieren / weeck van hoofde zijn / ende den vrouwen die gheenen wijn en drincken: hy heeft eenen goeden reucke / ende voedet lichaem. Hy verschillet vanden naevolgenden Honich-wijn Mulsum ghenoemt / die ghemaeckt wordt van ouden straffen wijn ende een weynich honichs. Maer Melitites wordt ghemaeckt van negen potten straffen Most / twee potten honichs / ende ontrent twee oncen souts / die moeten in eenen zeer grooten ketel ghedaen worden / om datse niet en souden ouerloopen / allenskens tsout daer in stroeyende: Als nu desen wijn vercoelt is / soo wordt hy in ander vaten ghegoten.

Mulsum Dioscoridis oft **Honich-wijn.**

Mulsum oft Honich-wijn die van ouden straffen wijn ende goeden honich ghemaeckt wordt / wordt meest ghepresen: want hy maeckt min winden / ende dese soorte mach eer ghebruyckt worden. Oudt zijnde / voedet lichaem: middelmatich out / laxeert een weynich / ende doet water maecken. Naer den eten ghedroncken is hy hinderlick: maer in t'beghinsel ghedroncken soo vervult hy / ende daer nae gheeft wederomme appetijt. Mulsum wordt ghemaeckt van twee deelen oft matē wijns / ende een deel oft mate honichs. Ander sieden den honich metten wijn / om dat sy dien haester souden moghen ghebruycken / ende vergietent dan in vaten. Ander nemen om profijts wille tot ses deelen siende Most een deel honichs / ende alst ghesoden heeft / doen sijt in vaten: waer dat suet blijft.

Aqua mulsa Dioscoridis. **Meede.**

Aqua mulsa oft Meede heeft de selue crachten die den Mulsum oft Honich wijn heeft. Wy ghebruycken de Meede ongheſoden / als wy camerganck willen maecken / oft met olie / om te doen ouergheuen de ghene die fenijn ghedroncken hebben. Den crancken wordt hy ghesoden ghegeuen ende den menschen die den pols slap hebben / oock teghen den hoest / ende longherhoest oft corticheydt op de borst / eñ den ghenen die door te zeer veel sweetens gheheel afgaen. Als die nu bereedt ende ghemaeckt is (d'welcke sommighe eygentlick Hydromeli oft Honich-water heeten) ende tamelick oudt is / heeft de cracht van Lora oft Adynamon bouen ghestelt / int vermaken vande crachten ende doet de selue wercken: iae is beter dan de Lora teghen de vierigheyt oft inflammatien van eenich lidt. Maer gheheel out zijnde / en is niet goedt tot vierighe oft onsteken leden / oft die verstopt zijn. Is nochtans goedt voor de weecke ende walghende maghe / ende den ghenen die zeer sweeten. Meede wordt ghemaeckt van twee deelen oudt regenwater ende een deel honichs onder een ghemengt ende inde Sonne ghestelt. Ander nemen fontein-water / ende alst een derdendeel in ghesoden is doen sijt in vaten. Daer zijnder oock die tselue Honich-water heeten / om dat pleegt ghemaeckt te worden van honich dat met water wt de honichgraten ghewasschen is / ende alsoo bewaert wordt / maer het moet suyuerder ghemaeckt worden: sommighe siedent tselue. Dit is den siecken hinderlick om dat zeere vele inhoudt vande substantie vanden wasse.

Honich-water.

Acetum Dioscoridis. **Azijn.**

Azijn vercoelt ende stopt: is der maghen goedt / ende maeckt appetijt: Ghedroncken oft daer in ghesetten / stoppet bloet van waer dat oock wtbreeckt: met de spijse ghesoden is goedt teghē den buyckloop. Hy wordt ghedaen in bloedighe wonden / ende verdrijft vierighe gheswillen / met wolle metter-yecken oft een spongie daer op gheleyt. Hy doet den eers-darm ende de moeder weder ingaen oft optrecken / ende gheneest d'afwijckende ende bloedende tantvleesch. Azijn is oock zeer goedt ghemengt met eenighe medicijne teghen voorts-etende zeeren / wildt vier / vuyle zeericheden / alderhande schorftheyt / ende sweeringhe ontrent dè nagels. Azijn belettet voorts-eten van alle etende zeeren oft sweeren / daer mede ghestooft: ende is oock goedt teghen tsleersijn / met solfer ghemengt ende heet daer mede ghestooft / maer met honich ghemengt nemet wech de blaeuw oft swerte ghesiaghen plecken daer op gheleyt.

Met olie van Roosen ghemengt / is goedt teghen den hooftsweere / met wolle metter-yecke oft een spongie daer op gheleyt. Teghen de watersucht / stijf ghehoor / ruysschinghe ende dommelinghe inde ooren / is zeer goet den domp van siedendē heeten azijn: ende inde ooren ghedrupt / doodet de wormen vande ooren. Verdrijft de sweerkens byden ooren Pani ghenoemt / als die met laeuwen azijn ghestooft worden: ende benemet ieucksel als een spongie in azijn nat ghemaeckt daer op gheleyt wordt. Is zeer goedt teghen de steken van fenijnige dieren / die vercoelende hinderlick zijn / als die met warmen azijn ghestoeft worden; maer coudt ghebruyckt / op de ghene die door heet fenijn

nijn

nijn ghequetst zijn. Warm ghedroncken ende weder overghegeven is zeer goedt teghen alle inghenomen fenijn/ sonderlinghe tegen Meconium, Sceerlinck/gheronnen bloet inden buyck, gheronnen melck/ Compernoillen/ Iben-boom/ witte Chameleon, met sout inghenomen.

Ghedroncken worpt wt d'Ecchelen diemen onversiens heeft in t'lijf ghedroncken: Versuet den verouderden hoest / ende verweckt den hoest die eerst aenghecomen is. Alsmen niet en kan aessemen dan met wtghereckten halse/ dan is azijn zeer goedt warm ghedroncken/ maer daer mede ghegorgelt beneemt de fluxien vander kele: hy is oock goet teghen de Squinantie ende den huych/ ende teghen den tantsweere als die met warmen azijn ghespoelt worden.

Acetum mulsum Dioscoridis.

Honich-azijn.

Oxymel. Honich-azijn / d'welcke men Oxymel noemt / wordt in deser manieren ghemaeckt. Neemt eenen pot azijns/ zee soudt 12. oncen/ honich drye potten / ende twee potten waters / laet dese tsamen in eenen ketel oft panne sieden/ tot datse thien-mael op rijsen/ eñ als die coudt gheworden zijn, gietse in een ander vat.

Honich-azijn inghenomen / treckt af de grove humeuren / iae men seght dat goedt is teghen het Sciatica/ vallende sieckte/ ende fleersijn. Is goedt inghenomen teghen de beten vande slanghe Sepa ghenoemt/ oft alsmen Meconium oft Heulsap inghenomen heeft/ oft Ixium.

Is oock zeer goedt teghen Squinantie/ daer mede ghegorgelt.

Squille azijn. Scillinum acetum Dioscoridis.

Squille-azijn wordt aldus ghemaeckt: Neemt Squille oft zee Ayjuyn/ die wit is/ de welcke ghesuyvert zijnde in stucken ghesneden wordt/ ende door eenen lijnen draet ghesteken wordt ende gheleyt datse malcanderen niet en raken wtter Sonne ghedroogt den tijt van veertich daghen. Twelf oncen en half van desen Zee-ayjuyn wordt ghedaen in vijf potten stercken azijn ende wel onder een ghemengt in een vat/ wordt wel toegheslopt seven daghen lanck inde Sonne ghestelt: Daer nae wordt de Zee-ayjuyn wtghenomen ende wtghedouwet wech gheworpen: als dan den azijn ghe claert is/ soo wordt hy ghedaen in eenen pot ende bewaert. Sommighe menghen 12. oncen eñ een half van desen Zee-ayjuyn met twee potten goeden azijn. Ander den Zee ayjuyn suyverende doen dien ongheddroogt in soo veel azijn als voren/ende laten hem daer in weycken den tijt van ses maenden. Maer dese is onghelijck beter verteerende de taeye humeuren/ ende maeckt vast het tantvleesch dat van vochtichheyt gheswollen staet/ ende de wacchelende tanden daer mede ghwasschen zijnde: Hy neemt oock wech den stinckenden aessem ende rottigheyt oft vuylicheyt des monts: Maeckt de storte hart ende wierachtich/ ende een claere clinckende stemme.

Desen azijn wordt inghegheven die weeck van maghe zijn / ende hun spijse qualick connen verteeren/ oock den swaermoedighen menschen/ ende die de vallende sieckte hebben/ oft draeyinghe in thooft/ ende cranck van sinnen zijn. Hy is oock goedt teghen d'opstieghen vande moeder teghen de miltsucht/ ende Sciatica. Hy versterckt zeere de crancke menschen: maecket lichaem ghesont ende gheeft een goede verwe: scherpet ghesichte/ ende suyvert de verstoptheydt vanden ooren daer in ghedaen. Metten cortsten ghesegt: hy is tot alle dinghen nut ende goedt: behalven teghen quetsinghe vanden inghewant/ teghen hoofsweere/ oft ghebreken vande zenuen. Men gheeft hem in alle daghen nuchter / int eerste een weynich / ende allenckskens meer ende meer tot twee oncen toe: Sommighe gheven vier oncen oft meer te drincken.

Scillinum vinum Dioscoridis.

Squille-wijn.

Wijn van Squille oft Zee-ayjuyn wordt aldus ghemaeckt: De Zee ayjuyn als voren in stucken gesnedẽ eñ inde Sonne gedrooght zijnde sult ghy stooten ende door een fijn sifte siften / dan neemt daer af 12. oncen en half/ die bindt in eenẽ fijnẽ lijnen doeck/eñ hanget in ontrent neghen pout varschen goeden most: alst nu drye maendẽ daer in ghehanghen heeft/ giet dẽ wijn in een ander vat eñ stelt hem wech wel toegheslopt. Men mach oock aldus de vochte Zee-ayjuyn ghebruycken: snijtse in ronde schijfkens ghelijckmen de Rapen doet/ de welcke doet in noch eens soo veel ghewichts wijns laet die staen tsamen viertich daghen inde Sonne/ ende dan zeer out worden. Een ander maniere van desen wijn te bereyden: Neemt Zee-ayjuyn ghesuyvert ende cleyn ghesneden drye pont die doet in dertich potten Most/ende als die ses maenden daer in gheleghen heeft wel toeghestopt sult ghy den wijn aftrecken ende door eenen doeck sijgen/ ende dan wech stellen.

Dese wijn is goedt teghen rouwe humeuren / ende corruptien van spijsen / oock den ghenen die hun spijse weder overgheven/ ende als de flegmatijcke humeuren inde maghe oft inden buyck ghestijft zijn. Is oock nut teghen de Miltsucht/ ongheesonde lichamen/ watersucht/ geelsucht, ende den

den ghenen die qualick hun water connen maecken: Teghen de colijke/ende pijne inden buyck/tegen de lammicheydt/langhe beuinghe / draeyinghe in thooft/ende gheraecktheyt.

Verweckt den vrouwē haer stonden/ende en is den zenuen gheensins hinderlijck. Hoe hy ouder/ hoe hy beter is. Maer en mach gheensins ghebruyckt worden in cortsen/oft teghen sweeringhe van de inwendighe leden.

Vina marina Diosc. Zee-Wijnen.

Zee-Wijnen worden op verscheyden manieren ghemaeckt: want sommighe gieten soo haest als de druyuen afghesneden zijn / zee-water daer op: Ander legghen de druyuen inde Sonne te drooghen / de welcke gheperst zijnde gieten daer op zee-water. Ander nemen de ghedrooghde druyuen ende laten die in vaten met zee-water weycken / daer nae perssen sy de selue wt / maer dese wijn wordt meest gherekent onder de soorten van soete wijnen/diemen Passum noemt. Nochtans de gene die wat suerachtich/ oft wranghe van smaecke zijn/zijn goedt ghedroncken teghen dat yemanden de cortsen aencomen/ soo verre alsser gheen beter ghereedt en zijn: sy maecken camerganck / eñ zijn goedt den ghenen die etterachtighe fluymen wthoesten/oft die te hert van camerganck zijn. Die vā wijn van Falerne ghemaeckt zijn/ loopen in thooft/ zijn de maghe contrarie ende maecken winden. Maer om dat dese beschrijuinghe soude moghen te volcomender wesen voor de ghene die in dese wijnen ghenoechte hebben: soo en heeft ons niet onprofijtelick ghedocht te wesen/ diuersche compositien van wijnen hier by te voeghen/niet datmen de selue dickwils oft noodtsaeckelick moet ghebruycken/ maer om dat wy niet en souden schijnen yet vergeten te hebben/dat de selue soude moghen aengaen. Daer zijn sommighe van dien die ghemaeckt worden/ met minder moeyte / sorghe ende cost/ de welcke dickwils moghen ghebruyckt worden: ghelijck wijn die van Queen/ van Appels/vā Peyren/van Carobe/oft S. Jans broodt/ende oock van Myrtus besien ghemaeckt wordt.

Vinum Cydonites Dioscoridis.

Wijn van Queen.

Wijn van Queen pleegt aldus ghemaeckt te worden. Men snijt de Queen open / ende als de keernen wtghenomen zijn / snijtmen die in stucken ghelijckmen de Rapen doet / vande welcke twelf pont ende half ghedaen in dertich potten Most / dertich daghen daer in ghelaten worden: Daer nae den wijn claer afghetrocken/ wordt wech ghestelt ende bewaert. Een ander maniere van bereyden: Tot yegelicken pot honichs worden ghenomen thien potten sap van ghestooten ende wtgheperste Queen/de welcke onder een ghemengt/ wech ghestelt ende bewaert worden.

Dese wijn stopt/ende is goedt voor de mage / teghen rooden camerganck/Leuersucht/ ghebreken vande nieren/ ende alsmen qualick water kan maecken. Appel-wijn oft Quee-appel-wijn wordt aldus ghemaeckt. De Queappels worden open ghesneden ende de keernen wtghenomen / ende in soo veel honichs gheleyt datse gheheel ouerdeckt zijn: Als dese compositie een iaer oudt is: soo wordt die soete/ende den honich wijn Mulsum ghenoemt niet ongheliick/ ende dient tot de selue dinghen als de voorgaende Quee-wijn.

Hydromelum Dioscoridis.

Hydromelum wordt ghemaeckt van twee potten ghesoden waters/ende eenen pot honich-wijn van Queen ghemaeckt / de welcke tsamen ghemengt/inde Hondts-daghen inde Sonne ghestelt worden. Dit heeft de selue cracht vanden voorgaenden wijn.

Omphacomelites Dioscoridis.

Omphacomelites oft Verjuys honich wordt aldus ghemaeckt. Neemt suere onrijpe druyuen/ diemen sal wtperssen nae dat sy drye daghen inde Sonne gheleghen hebben/ dan salmen tot drye deelen van desen sap doen een deel honichs dat zeer wel gheschuymt is/ ende in eenen pot ghedaen zijnde stellen inde Sonne.

Dese Omphacomelites heeft een stoppende ende vercoelende cracht / ende is zeer goedt ghebruyckt een iaer oudt zijnde teghen de pijne vande maghe ende onverteerden camerganck/Cœliaca ghenoemt.

Apijtes Dioscoridis. Peer-wijn.

Men maeckt oock wijn van Peeren / ghelijckmen doet vande Queen / die in Griecks Apijtes ghenoemt wordt: Maer de Peeren en moghen niet gheheel rijpe zijn. Insgelijcks oock van Carobe oft S. Jans broot / van Mispels/van Sorben/gheheel op de selue maniere. Alle dese soorten van wijnen zijn serp ende stoppende/ zeere goedt voor de maghe/ ende buyckloopen.

Oenanthinum Dioscoridis.

Dese wijn wordt ghemaeckt van bloeisel vanden Wilden Wijngaerdt. Men neemt twee pont ghedroogt bloeisel / diemen laet weycken in dertich potten wijns / den tijdt van dertich daghen: daer nae wordt de wijn door eenen doeck ghegoten/ ende wech ghestelt.

Desen wijn is goedt teghen de weeckheyt vande maghe/ ende walghinghe van spijse / oock teghen alderhande buyckloop.

Rhoites Dioscor. Granaet-appel-wijn.

Dese wordt ghemaeckt van rijpe Granaet appels / ende is tsap gheperst vande steenkens vande appels die gheen houtachtighe keernen en hebben/ in Griecks ghenoemt Apyrena: dwelcke een derdendeel inghesoden wordt ende alsoo wech ghestelt.

Desen wijn is goedt ghedroncken teghen inwendighe fluxien / ende cortsen die met eenen buyckloop aenghecomen zijn / ende is der maghen zeer nut / stopt den buyckloop / ende doet water maecken.

Rhodites Diosc. Roose-wijn.

Neemt een pont drooghe ghestooten Roosen/ de welcke bindt in eenen lijnen doeck/ ende hanghe die in drye potten ende half Most/ als die drye maenden daer in ghehanghen hebben/ giet den wijn claer af in een ander vat ende stelt hem wech. Desen wijn is zeer nut ghedroncken nae den eten den ghenen die gheen cortsen en hebben/ om de maghe te doen teiren/ ende tegē de pijne vande maghe/ oock teghen alderhande camerganck oft buyckloop. Hy wordt oock ghemaeckt van sap van Roosen/ met honich daer by ghedaen/ de welcke in Griecks Rhodomeli ghenoemt wordt/ eñ is zeer goedt teghen de rouwicheydt vande kele oft roeper.

Roosen-honich.

Myrtites Diosc. Myrtus wijn.

Dese wijn wordt ghemaeckt vande swerte besien die meer dan rijpe zijn ghestooten ende wtgheperst. Sommighe sien dat sap een derdendeel in: Ander drooghen die eerst inde Sonne/ ende gieten op tachtentich oncen van dese ghestooten besien dertich oncen waters/ ende soo veel ouden wijn: Daer nae douwen sy die wt ende bewarent.

Dese wijn is zeer stoppende/ ende goedt voor de maghe/ is oock zeer nut teghen de fluxien vander maghe ende buyckloop: teghen d'exulceratien van inghewant ende vloet: Maeckt oock thayr swert.

Myrsinites Dioscor.

Myrsinites wordt aldus ghemaeckt: Neemt tacken van swerte Myrtus met hun besien ende bladers ghestooten thien pont/ laet die sien in seuen potten en half Most/ tot op de vijf potten of op de helft: doet dan den wijn door eenen lijnen doeck/ ende bewaert hem.

Dese wijn is goedt teghen de Hooftschulpen / ende sweeringhen op thooft / teghen het wtbreken vande sweerende blaerkens/ oock tegen de ghebreken van tantvleesch/ amandelen/ ende etterachtighe ooren: benemt oock tsweeten.

Lentiscinum & Terebinthinum Dioscor. Lentiscus wijn ende Terebinthus wijn.

Lentiscus wijn wordt ghemaeckt ghelijck de Myrsinites, insghelicks oock de Terebinthus wijn. Want men moet nemen de tacken met de besien.

Dese wijnen hebben oock de selue crachten / sy stoppen/ zijn goedt voor de maghe/ ende fluxien vande dermen/ blase/ ende maghe/ ende bloetloop: Doen alle loopende sweeren met stouinghe sluyten/ ende stoppen alle buyckloop ende ouervloedighe maendtstonden met daer in te sitten oft baden.

Palmeum vinum Dioscor. Dattel-wijn.

Neemt rijpe ghemeyne Dayen/ die doet in eenen eerden pot die onder een gat heeft/ ende toe ghestopt is met een ghepeckt riet / stopt dit riet met eenen lijnen doeck / ende op vijftich ponden Dayen sult ghy ghieten 30. ponden waters: Maer ist dat ghy den wijn niet en wildt soo suete hebben / soo gietter op vijfthien potten ende niet meer: als die thien daghen sullen ghestaen hebben / treckt den doeck wten riet/ ende neemt den vetten ende sueten wijn/ den welcken bewaert.

Dese wijn is zeer soete / maer den hoofde hinderlick: Is zeer goedt teghen alle fluxien/ om sijn stoppende oft tsamentreckende cracht: ende zeer nut teghen de pijne vande maghe / buyckloop/ ende bloetspouwen. Sommighe nemen den seluen wijn ende doen daer water by/ iae tot drye/ vier/ vijf oft ses reysen/ dat ten laetsten door de serpheyt bedoruen wordt.

Catorchites ex Carycis vinum. Wijn van drooghe vijghen.

Catorchites, van ander Sycites ghenoemt/ wordt in Cypers ghemaeckt ghelijck de wijn van Dayen: wtghenomen datmen inde plaetse van water/ neemt soo veel waters daer marck van varsch gheperste wijndruyuen in gheweyckt heeft: De drooghe vijghen/ principalick de blaeuwe oft swerte laetmen in dit water weycken als voorseyt is/ den tijdt van thien daghen/ ende dan wordt de vochticheyt afghetrocken: Dan gietmen wederom soo veel dergheliјcke waters daer op: ende alst thien daghen daer op ghestaē heeft/ wordet oock afghetrocken/ eñ dan weder ander dergheliјck water daer op gegoten. Dit wordt ghedaē vier oft vijf mael. Dese wijn oft sap van gheweyckte vijghen ende een

een suericheydt/ ende mach als azijn ghebruyckt worden.

Dese wijn is subtijl / maeckt winden / is der maghen contrarie/ende maeckt walginghe/ noch-tans is hy den buyck nut/ hy doet water maecken/ verweckt de maentstonden vande vrouwen / ende gheeft overvloedich melck / hoe wel dat hy quaet bloet maeckt/ ende melaelscheydt genereert / gelijck dranck die wy Zython heeten: Sommighe doen in dertich oncen van desen wijn een once souts: ander vijf oncen pekels / de welcke niet lichtelick en bederft / ende zeer goedt ghehouden wordt voor den buyck: Andere legghen inden bodem Thymus ende Venckel/ ende boven daer op drooghe vijghen laghe op laghe tot dattet vat vol is. Opde selve maniere wordt oock wijn ghemaeckt vande Sycomoren/ maer hy verkeert in scherpen azijn : Want hun cracht en is soo sterck niet / datse de sueticheydt souden moghen behouden.

Resinatum vinum Dioscoridis. **Herst-wijn.**

Herst-wijn pleeght zeer ghemeyn ende overvloedich in Galatia ghemaeckt te worden/ om dat de wijn daer versuert/want de druyve niet rijpe en wordt/midts de coude vande locht/ ten zy dat hy met Dennē-Herst getempert worde. Den Herst wordt ghestootē met de schorsse/ eñ in twintich potten wijns wordt gedaen thiē oncen van desen Herst. Sommige doen den wijn als hy gesoden heeft door eenen doeck/ ende scheyden den Herst vanden wijn: ander laten den Herst daer in. Dese wijnen worden van ouderdom soete. Maer sy maecken altsamen pijne ende draeyinge in thooft: nochtans doen sy teiren ende water maecken. Sy dienen zeer wel den ghenen die hoesten ende met catarrhen ghequelt zijn : Desghelijcks oock den ghenen die den buyckloop ende Roodtmelisoen hebben/ den watersuchtighen eñ den vrouwen die vanden witte vloedt gequelt zijn. Hy wordt oock ghegoten in diepe exulceratiē oft versweeringen: Maer van dese soorten stopt den roodē meer dan den witten.

Strobilites Diosc. **Pijn-appel-wijn.**

Strobilites wordt ghemaeckt van versche ghebroken Pijn-appels/die in Most te weycken geleyt worden/ende heeft de cracht vanden voorgaenden Herst-wijn.

Pijn-appels in Most ghesoden/ende die vele ghedroncken/is zeer goedt den genen die uitdrooghē.

Cedrinum vinum Diosc. **Ceder-wijn.**

Ceder-wijn/Genever-wijn/Cypres-wijn/Laurier-wijn/Pijn-appel-wijn/oft Denne-wijn/ die worden alle ghelijck op een maniere ghemaeckt. Men moet de versch afghehouwen tacken met de vruchten oft sonder inde Sonne oft stove oft byden viere legghen/om datse sweeten soudē: ende een pont van dien menghen onder dry potten wijns/ ende als hy twee maenden daer op heeft ghestaē/ afgieten in een ander vat/ende inde Sonne stellen / eer dat hy wech gheset wordt om te verwaeren. De vaten vande wijnen die aldus ghemaeckt worden/moeten geheel vol wesen. Want als die niet vol en zijn/soo wordē de wijnen suer. * Dese medicinale wijnen/zijn de ghesonden menschen onghesont: Sy verwarmen alle ghelijck: sy doen water maecken eñ stoppen een weynich. Maer de Laurier-wijn verwarmt aldermeest. Men maeckt oock wijn vande vruchten vanden grooten Cederboom doende een half pont vande ghestooten besien in ontrent drye potten Most/ diemen veertich daghen laet staen inde Sonne/ende claer ghewordẽ zijnde in ander vaten ghedaen wordt. Men maeckt oock wijn van Genever besien/ghelijckmen doet vande Ceder-gomme oft Herst/tot de selve ghebreken zeer goedt. Men wascht dē Ceder-Herst met soet water/ ende men doet in elcke twintich potten twee oncen/ende vullen alsoo tvat met Most. Dese soorte van wijn/verwarmt/ende maeckt subtijl/ende is zeer goedt teghen den verouderden hoest alsser gheen cortsen by en zijn / ende teghen de pijne vande borst / ende sijden: oock teghen de colijcke ende sweeringhen vande dermen/teghen etterachtige fluymen/oock den vrouwen die ghebreckelick zijn vande moeder/ ende den watersuchtigē. Is oock goedt teghen de wormen inden buyck ende tschudden: ende ghenceest de steken oft beten van de fenijnighe dieren : doodet oock de slanghen / ende inde ooren ghedrupt ghenceest de pijne der ooren.

Om dese oorsaecke en behooren de ghene die ghesont zijn/ gheen medicijndrancken in te nemen.

Picatum vinum Diosc. **Teire-wijn.**

Dese wijn wordt ghemaeckt van Most ende Teire. De Teire moet alder eerst met zee-water oft pekel soo lange ghewaschen worden/ tot dat hy wit wordt/ ende dattet zee-water schoone daer af loopt: daer nae moet die terstont met suet water ghespoelt worden: In twintich potten Most wordt ghedaen een once oft twee van dese Teire: als hy ghesoden heeft ende ghesetten is/ wordt in vaten ghegoten.

Dese soorte van wijn verwarmt/ teirt/ suyvert ende purgeert: is zeer goedt teghen de pijne van borst, buyck, lever/milte ende moeder / alsser gheen cortsen by en zijn / oock teghen oude fluxien van catarrhen : exulceratien die diepe innewaerts eten/ teghen den hoest/ corticheyt van aessem/ traecheren vande maghe/ ende winden: oock teghen de verstuyckte leden/ principalijck met wolle mettē pecke daer op ghelept.

Ablinthites Diosc. **Alssem wijn van** Dioscorides.

De maniere van Alssem-wijn te maecken is diuersch: want sommighe doen in twintich potten wijns een pont Alssem Ponticum ghenaemt/ ende laten dat tsamen een derdendeel insieden: daer nae doen sy daer by vijf pinten azijn ende een half pont Alssem / ende wel onder een ghemengt hebbende/gieten sijt in een vat: als hy nu gheheel ghesoncken is/trecken sy dien claer af. Andere nemen een pont Alssem ghestooten ende ghebonden in eenen fijnen lijnen doeck ende hanghen die in een vat daer twintich pottē most in zijn / den tijdt van twee maenden. Andere nemen drye oncen/ander vier oncen Alssem/Nardus van Syrien/Caneele/ Cassie/ Schenuanthes, Calmus, Elate vande dayen/van elcks twee oncen: Dese dinghen doen sy ghestooten in dertich pottē wijns/ ende wat wel toegheстopt hebbende / latent soo staen twee oft drye maenden tijdts / daer nae trecken sy den wijn claer af in een ander vat/om te ghebruycken. Andere doen in twintich potten Most drye loot en half Nardus Celtica ende vijf oncen Alssem/in eenen lijnen doeck ghebonden/ende als die veertich daghen daer op gheweest hebbē/ trecken sy die af in een ander vat. Ander doen in vijf pintē Most/ een pont Alssem ende twee oncen witten Herst/de welcke sy nae de thien daghen / door eenē lijnen doeck gieten ende wech stellen. Desen wijn is zeer goedt voor de maghe: doet water maecken/ eñ helpt de maghe wel teiren: Is zeer nut teghen de Leuersucht/Geelsucht/ende ghebreken vande Nierē: verdrijft de walginghen/ende is zeer goedt den ghenen die quade maghe hebben: Oock is hy goedt teghen lanckwerighe spanninghe voor therte/swillinghen/ende wormen des buycks: Verweckt oock den vrouwen hun stonden. Seer vele ghedroncken ende weder ouergheghеuen/is zeer goedt teghen tfenijn vande Chameleе inghenomen.

Hyssopites Diosc. **Hysop-wijn.**

Hysop wijn gemaeckt met Hysop van Ciliciē wordt aldermeest gheprezen / eñ wordt opde voorgaende maniere ghemaeckt. Men neemt een pont bladers van Hysope ghestooten, de welcke met eenighe keykens in eenen fijnen lijnen doeck ghebonden worden/om datse door de swaericheydt souden inden grondt gaen: ende ghedaen in twintich potten Most / nae veertich daghen wordt hy afghetrocken op een ander vat/ende bewaert. Dese wijn is zeer goedt teghen de gebreken der borst/ der sijden/ende der longher/oock teghen den verouderden hoest ende cortheydt van aessem. Hy doet oock water lossen/gheneest de Colike/ende tschudden ende beuen vande cortsen. Voorts verweckt hy de maendtstonden vande vrouwen.

Ex diuersis plantis facta Diosc. **Wijnen van diuersche cruyden ghemaeckt.**

Wijn van Chamedrys. Op de selue maniere wordt ghemaeckt Gamandree wijn/ de welcke verwarmt eñ doet scheyden: is goedt teghen het trecken vande zenuen. Geelsucht/swillē vande moeder/ qualick teirē vander maghen/ende inde beghinnende watersucht. Met den ouderdom wordt hy beter. Stœchas wijn wordt op de selue maniere ghemaeckt. Men doet in vijfthien potten wijns een pont Stœchas. Dese wijn verdrijft ende doet scheyden groue humeuren/swillinghen/pijne der sijden ende zenuen / ende crauwagien. Maer teghen de vallende siecte wordt hy ingheghеuen met Pyrethrum ende Sagapenū. Teghen de selue ghebreken wordt azijn van Stœchas ghemaeckt/ghelijck voren gheseydt is / Stœchas-cruydt legghende inden azijn/de welcke de selue crachten heeft. Mē maeckt oock wijn vā Betonie die in Griecks ghenoemt was Cestron Psychotrophon. Men neemt tacxkens vā Betonie die met rijp saedt wel ghеladen zijn een pont/ die leghtmen in vijf potten wijns / ende nae de seuen maenden gietmen wijn af in een ander vat. Dese wijn is zeer goedt ghelijck alst cruydt/ teghen veel inwendighe ghebreken. Ende met den cortsten gheseydt/ alle ghemaeckte wijnen/ crijghen de crachten vande dinghen die daer in ghedaen worden/ waerom dat de gene die de nature vande cruyden weet/lichtelick sal mogē weten de crachten vande wijnen: Niettemin tgebruyck vande wijnen moet verboden worden den genē die de cortse hebbē. Men maeckt oock azijn van Betonie/ die zeer goedt is tegen de selue dingē. Wijn van Tragoriganū, wordt ghemaeckt met een half once Tragoriganū in een lijnē doeck sten gebonden ende geworpen in twee pottē Most/ die drye maendē daer nae afgegoten wordt in eenē anderen pot: Dese wijn is goedt teghen de Colike/ende den genen die gheborsten oft gescheurt zijn/teghē de pijne inde sijden/eñ qualick teiren vande mage. Vāde Steck-rape wordt oock wijn ghemaeckt in Griecks Bunites ghenoemt/met een half loot ghestooten Steck-rape in eenen pot Most ghedaen/de reste ghedaen als voren. Dese wijn is goedt den genen die pijne inde maghe hebben, ende die van schermen oft vechten/oft door langhe rijden vermoeyet zijn. Wijn vā Dictamnus wordt ghemaeckt van een loot Dictamnus ghedaen in twee potten Most: eñ is goedt tegē de walginghe vande maghe/ende iaeght af de secundine. Wijn van Malroue wordt ghemaeckt: aldus: Men stoot de bladers vande oude Malroue/vande welcke ghedaen worden ontrent vier potten in dertich potten Most: De reste doet als voren. Dese wijn is zeere nut teghen de ghebreken vander borst/ende tot alle dinghen daer de Malroue toe dient. Thymus-wijn wordt ghemaeckt van heuderi

Wijn van Betonie.

Wijn van Dictamnus.

Wijn van Malroue.

Thymus-wijn.

dert oncen ghestooten ende ghesift Thymus in eenen lijnen doeck ghebonden ende gheworpen in twintich potten Most. Dese wijn is goedt teghen tqualick teiren ende walgen vander maghen/ Rootmelisoen/pijne der zenuen ende voor therte/ coude schuddinghen/ ende beten van fenijnige beestẽ daer de coude naevolght/oft rottinghe vander plaetsen. Insghelijcks wordt ghemaeckt Wijn van Ceule/ die de selue cracht heeft vanden Thymus wijn. Alsoo wordt oock ghemaeckt wijn van Orega/ van Spaensch Orega als voren inden Most ghedaen/eñ heeft de selue cracht vanden Thymus wijn. Opde selue maniere vandẽ Thymus wijn worden ghemaeckt wijn van Calaminthe/ Poleye, ende Aueroone. Dese wijnen zijn zeer goedt den ghenen die pijne inde maghe hebben/ ende walghinge van spijse/oock teghen de Geelsucht/ ende doen water maecken. Van Coniza wordt oock wijn ghemaeckt/die teghen tfenijn bouen alle ander zeer goedt ende crachtich is.

Aromatites Diosc.

Aromatites wordt aldus ghemaeckt: Neemt Dayboom/ Aspalathum, Calmus, Walsch Nardus van elcks acht oncen: de selue ghestooten zijnde / salmen met Maluiseyen Passum ghenoemt een deech maecken/ ende groote platte coecken/ de welcke men legghen sal in vijf potten harde most/ ende t'vat toeghestopt zijnde/ laeten staen rusten viertich daghen / daer nae sal hy claer afghegoten worden ende bewaert. Een ander maniere van maecken. Neemt een once Calmus, seuen dragmen Valeriane, een half loot Costus, onderhalf loot Nardus vã Syrien/ Caneele een once/ Saffraen een loot/ Amomum vijf dragmen/ Azarum een loot. Dese dinghen tsamen ghestooten ende in eenen doeck ghebonden / worden gheworpen in twintich potten Most: ende nae dat de wijn niet meer en siet/wordt hy in een ander vat ghegoten. Dese wijn is zeer goedt teghen de pijne opde borst/inde sijden/ende vande Longher: doet oock water maecken / ende gheneset tschudden ende beuen: verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende dient zeer wel den ghenẽ die met coude vresende weder reysen: Hy maeckt subtijl de groue flegmatijcke humeuren/geeft goedt coleur/doet slapen/verdrijft pijne/ende gheneest de ghebreken vande nieren ende blase.

Ex diuersis odoramentis facta Diosc. **Wijnen ghemaeckt van diuersche welrieckende dinghen.**

Men maeckt oock wijn teghen de Catarrhen/rouwicheden/hoest/ swillinghen/ende vochticheyt die inde maghe gheronnen is. Neemt een half loot Myrrhe/ Wit peper een dragme/ Ireos onderhalf loot/Anijs drye dragmen: Dese dinghen zeer cleyn ghestooten / salmen binden in eenen lijnen doeck/ende worpen in drye potten wijns : Drye daghen daer nae salmen den wijn door eenen doeck sijghen/eñ in een flesche verwaeren. Van desen wijn salmen alleene twee oncen te drincken gheuen nae datmen ghewandelt heeft. Men maeckt oock Alant-wijn aldus: Neemt vijf dragmen drooghe Alant-wortel ghestooten / bindt die in een lijnen doecxken/eñ worpet in vijfthien potten Most/ laet die drye maenden tsamen staen/eñ giet den wijn claer af in een ander vat. Dese wijn is zeer goedt teghen de ghebreken vander maghe eñ borst / eñ doet oock water maecken . Mẽ maeckt oock wijn vã Spaensch Nardus, Malabathrum eñ Nardus Celtica, in deser manieren: Neemt van desen drye elcks een half pont/worpt die in vijf potten Most/als die twee maenden ghestaen hebbẽ doetse door eenẽ doeck. Men geeft twee oncẽ van desen wijn te drincken met ses oncẽ waters: eñ is zeer goet teghen de ghebreken der nieren/teghen de Leuersucht/ Geelsucht/eñ doet water maecken. Is oock goedt den ghenen die pijne inde maghe hebben/ eñ die zeer bleeck sien. Ander nemen een oft twee oncen Acorus, ende drye oncen Nardus Celtica, die doense in twintich potten Most. Ander doen drye oncen Asarum in drye potten Most. Dese wijn doet water maecken/ende dient den watersuchtighen/oock die de Geelsucht oft Sciatica hebben/ende teghen de Leuersucht. Neemt oock acht oncen versche wortel van wilde Nardus ghestooten ende ghesift/ worpt die in vijf pinten Most / ende laetse twee maenden staen rusten. Dese wijn is zeer goedt teghen de Leuersucht/ ende swillinghen: hy doet oock water maecken/ ende verdrijft de pijne vande maghe.

Ex diuersis Herbis facta Dioscorid. **Van diuersche cruyden ghemaeckt.**

Neemt Daucus-wortel ghestooten onderhalf loot/ worpt die in twintich potten Most/eñ vergiet den wijn als voren gheseyt is. Dese wijn is goedt teghen de pijne opde borst ende voor therte/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ doet ripsemen / ende water maecken: is oock goedt teghen den hoest ende den ghenen die gheborsten eñ ghescheurt zijn. Neemt een once Sauie/ doet die in twintich potten most. Dese wijn is goedt teghen de pijne vande nieren/ vande blase ende vande siden, teghen tbloetspouwen, teghen den hoest/ ende alsmen ghescheurt oft gheborsten is/ oock doet hy de vrouwen hun maendtstonden crijghen. Worpt een once Panax in vijf pinten most ende vergiet die als voren. Dese wijn is goedt den ghenen die gheborsten / ghescheurt oft gheplet zijn/ ende die den aessem qualick connen verhalen dan met wtgherechten halse: hy maeckt oock subtijl de groue humeu-

humeuren vande Milte/ ende is oock zeer goedt teghen de Colijke ende pijne der heupen: hy helpt de
maghe teiren/ iaeght de doode vruchten af ende verweckt de maendtstonden/ ende is zeer goedt tegē
de watersucht ende beten van slanghen. De wijnen van Acorus ende Soet-hout worden op de sel-
ue maniere ghemaeckt: Want men moet van elcks acht oncen doen in vijfthien potten Most/ ende
drye maenden laten staen weycken/ ende dan in een ander vat gieten. Dese wijnen zijn zeer goede
voor de borst ende sijden/ sy doen oock water maecken. Men neemt oock versche Iouffermarck-saedt
dat rijpe is/ ghestooten ende ghesift neghen oncen / ende in een lijnen doecksken ghebonden zijnde/
wordt gheworpen in twintich potten Most. Desen wijn maeckt appetijt / ende is goedt den ghenen
die pijne hebben inde maghe ende qualick hun water connen maecken/ doet oock den aessem gemac-
kelick verhaelen. Men maeckt opde selue manieren wijnen van Venckel/ Dille ende Petercelie, de
welcke de selue cracht hebben. Men maeckt oock wijn vande bloeme van Sout / die veel crachtigher
is om te purgeren/ dan wijn die met zee-water ghemaeckt is. Dese wijn hindert de kele/ de blase / de
nieren ende maghe/ waeromme dat hy noch den siecken/ noch den ghesonden nut en is. Mē maeckt
oock wijn die in Griecks Phthorion ghenoemt wordt/ om dat hy de vrucht doodet ende misval van
kinde doet hebben/ met Nies-wortel/ oft Scammonee / oft wilde Concommer te saeyen vast aen de
wortel vande wijngaerden/ want de wijngaerdt-rancken trecken de cracht van dien nae hun. Dese
wijn doodet de vruchten inde vrouwen lichaem/ ende wordt den vrouwen nae dat sy ouerghegheuen
hebben nuchter te drincken gheghéuen een half pinte met water ghemengt. Neemt vande tacken vā
Thymęlca met de bladers eñ vruchtē seuen loot ende eē half/ ende doet die in seuen potten ende half
Most/ laet die tsamē sieden met cleyn vier/ tot op vijf potten/ ende claer door ghedaen zijnde/ bewaert
desen wijn/ want hy iaegt af de waterachtige vuylicheden/ eñ neemt wech de ghebreken vande Mil-
te. Vande Chamælea neemt als die bloeyet met de bladers gestooten eñ ghesift/ twee loot ende een
half die doet in vijf pinten Most: Laet die alsoo staen den tijdt van twee maenden / ende doet dan
den wijn in een ander vat. Dese wijn is zeer goedt teghen de watersucht/ Leuersucht ende den ghenē
die van moeydtheydt gheheel onder zijn: insghelijcks oock den vrouwen die nae de baringe niet wel
en suyueren. Op de selue maniere wordt ghemaeckt wijn van * Veldt-Cypres/ dienende tot den sel-
Wijn van Chamæpitys. uen/ ende doet oock water maecken. Neemt de schorsse vande wortel van Mandragora, snijtse cley-
ne ende doet die door eenen lijnen doeck/ daer af neemt een half pont/ ende doet dat in twintich pot-
ten Most/ ende laet die tsamen staen den tijdt van drye maenden/ daer nae giet den wijn in een an-
der vat. Eenen haluen dranck is vijf oncen: Hy wordt ghedroncken met noch eens soo veel Mal-
ueseyen Passum ghenoemt. Men seght dat vijf oncen van desen ghedaen in vijf pinten wijns / doet
slapen de ghene diet drincken: Twee oncen ghedaen in een pinte wijns ende ghedroncken/ dooden
den mensch: Als hy matelick ghebruyckt wordt/ hy neemt wech tghevoelen vande pijne: hy maeckt
de fluxien dicke/ gherooken ende ghedroncken: ende als hy inghegoten wordt/ doet hy tselfde. Neemt
onderhalf once swerte Nies-wortel ghestooten/ ende in een lijnen doecksken ghebonden / die doet in
vijf pinten Most met zee-water ghewatert/ ende als die ghesoden heeft/ ende wel cout is / worpt die
in 36. oft seuenendertich potten zee-waters/ ende seker daghen daer nae door eenen lijnen doeck ghe-
daen zijnde/ moeght ghy die ghebruycken. Men sal van desen wijn in gheuen twee oncē met bad-
water / den ghenen die nae den auondtmael ouergheghéuen hebben / om camerganck te crijghen.
Een ander maniere: Neemt twee oncen en half Nies wortel / Schœnanthos twaelf oncen / Sy-
riaensch Nardus derthien oncen. Dese dinghen al tsamen ghestooten ende ghesift zijnde / bindt in
eenen lijnen doeck/ ende worptse in drye potten Maleuiseye/ ende veertich daghen daer nae doet den
wijn door eenen doeck/ vanden welcken ghy ingheuen sult twee oncen en half. Op een ander manie-
re: Neemt ghesoden zee-water wt der zee ghenomen/ vijf potten / Witte Nies-wortel ses pont doet
die in twintich potten Most / ende laet die veertich daghen soo staen: daer nae doet die door eenen
doeck ende ghebruycket. Een ander maniere: Neemt onderhalf once Nies-wortel/ ende een half once
Aphronitri, leght die vijfthien daghen te weycken in vijf pinten Most/ ende doet dit dan door eenen
doeck/ ses maenden daer nae gebruycket. Dese wijn doet de vrouwen misvallen van kinde ende doo-
det de vrucht. Oft leght druyuen inde Sonne ghedrooght in dertich potten Most/ doet daer by twee
oncen ende half Gips, ende laetse twee daghen staen rusten/ doeter dan by seuē loot eñ eē half swerte
Nies-wortel/ Schœnanthon ende Calmus, oock van elcks seuen loot eñ een half/ Geneuer besien
drye pont acht oncen/ Myrrhe ende Saffraen van elcks een dragme/ bindt alle dese dingen tsamen
in eenen lijnen doeck / eñ laetse inden Most hanghen veertich daghen: daer nae doet dien door eenē
doeck. Van desen wijn gheeft te drincken twintich oft dertich oncen met water ghemengt. Hy suy-
uert de vrouwen nae dat sy gheleghen zijn/ oft misval hebben/ hy iaeght de vrucht af: eñ is zeer goedt
teghen het opstijghen vande moeder. Wijn van Scammonee wordt aldus gemaeckt. Neemt wor-
tel van Scammonee inden Oogst wtghegrauen cleyne ghestooten vijf dragmen / bindt die in een
lijnen

lijnen doecxkens/ende worpet in vijf pinten Most/daer in latende den tijdt van dertich dagen. Dese wijn gheeft camerganck/ende iaeght af de cholerike ende flegmatijcke humeuren.

Den geest vanden wijn.

Sommighe doen in een distilleer-vat twelf pont vanden stercksten onghemengden wijn/ den welcken sy door de serpentine distilleren opde ghemeyne maniere/ tot dat de cracht vanden wijn begint te minderen: dan nemen sy den onfangher af/ ende doen t'ghedistilleerde in een wijt ghelas zeer wel toegheſtopt/om datter niet wtvlieghen en soude/ ende stellent in warm water/den tijdt van acht daghen: Daer nae trecken sy den alder subtijlsten geest af metten domp vanden warmen water. In dit werck zijn drye dinghen te mercken. Ten eersten/ dattet vat daer in dat de wijn ghestelt wordt om te verteeren/ niet dieper in het warm water ghestelt en werde dan de wijn hooghe staet: Ten tweeden/ dat de weghen wel toegheluteert ende ghestopt moeten zijn: Ten derden/ dat de geesten behoorlick moeten int distilleren vanden wijn ghescheyden ende met matelicke warmte wtghetrocken worden. G. Alderna.

Voorts maecken de selue oock Gealkalizeerden wijn: Sy laten de waterachtige materie die vande distillatie ouergheblеuen is/ wt-roocken/ soo datter niet en blijft dan de vuyle dicke materie: Dese latense wel hart drooghen/ sy stampense/ ende brandense met sterck vier tot een wit Calck/ welck sy Sout van wijn heeten. Dan nemen sy twee oncen geest vanden wijn ende menghen daer in een half once van dit sout/ ende doen dat in een glas/ d'welck sy wel vast toegheſtopt stellen 24. daghen op warme asschens: Daer nae trecken sy den geest af eerst met cleyn vier/daer nae met zeer sterck vier: Dat ghedaen zijnde/ Calcineren sy wederom tsout/ stootent eñ doent weder inden geest vanden wijn/ ende trecken den geest weder af als voren. Dit werck vernieuwen sy soo dickwils tot dattet sout metten geest ouer door den Helm gaet/ ende maecken alsoo eenen zeer excellenten gealkaliseerden geest van wijn/de welcke een excellente medicijne is teghen de pijne vande nieren.

Oft sy nemen zeer stercken rooden wijn/ ghelijck Spaenschen oft Elsater/ oft ander dergheliicke acht pont: dien doen sy in een pellicaen oft in een ander wijdt ghelas/d'welcke sy vast toestoppen/ ende stellent te digereren in peerde mest/ oft in warmachtich water dertich daghen lanck: dan siet men een oliachtighe materie bouen opde flegma dryfuen/ de welcke met sacht vier allenckskens afghetrocken wordt tot dat de oliachtige materie/die subtijl ende suyuer is/ oft de vegetabel g eest vanden wijn gheheel ouergheсomen is: Dese wordt daer nae wederom in warm water ghedigereert den tijdt van 24. daghen/ ende alsoo heeftmen van een pont wijns een scrupel essentie/ de welcke sonderlinghe hulpe is om d'leuen te verlangen. Met desen subtijlen geest van wijn/ worden bereyt d'essentien ende tincturen van ander dinghen/ende de leuende wateren/ als van cruyden ende wel rieckende dinghen/ oock vande metallen ende ander bereyde Mineralen die daer in ghedigereert/ ghesolueert/wtghetrocken ende ghedistilleert worden.

Liquor Tartari.

Neemt vier pont gestooten wijnsteen/ die doet in een Retorte oft ander Distilleer-vat dat wel geluteert is/ ende stellet inden ouen met eenen wyden receptakel daer aen wel vast gheluteert/ want het pleeght lichtelick ouer te gaen: Daer nae vermeerdert allenckskens vier/tot datter niet meer ouer en distilleert. Als nu de vaten cout gheworden zijn/men neemt tghedistilleerde wt/ ende men gietet in een distilleer-glas/om metten Balneum te scheyden d'water vande olie.

Swaeluwe-wortel.

Nae dien dat dese quellicke berispers gheen maniere en houden van te berispen/ veranderen/ oft te verachten ander lieden opinie ende goedtduncken/ ende onse ghedoochsaemheyt ende gedulicheydt misbruycken: soo willen wy ons seluen oeffenen/in ouer een te brengen de cruyden die ons volcomelick bekent zijn met de beschrijfuinghe vanden ouders/ ten spijt van hunlieder straffe berispinghe: byde welcke ist dat ghy tgheheel Cruyderboeck scherp ouerleght/ soo sult ghy segghen dat eualick de honderste plante oprecht is. Sy ontkennen teghen de waerheyt dat ons Swaelwe wortel oft Vicetoxicum soude hebben de bladers vanden Veyl/ ende die wat langher/ oft een stinckende bloeme: de welcke wel hadden moghen mercken aen het conterfeytsel/ datse Veyl bladers heeft/ ghelijck oock Dioscorides wel seght/ die den Periclymenum, ende Seseli van Ethiopien bladers van Veyl gheeft/ende voegter by de mate vande grootte/ te wetẽ/ lanck/ ghelijck die vanden Periclymenum: iae de selue seght datse die vanden Veyl ghelijck zijn/ maer langher. Ist dat sy seggen dat de gheconterfeyte plante/ oft die op het papier gheplackt is/ gheenen reucke en heeft/ dat laet ick henlieden toe: maer ist dat sijt segghen vande ghene die op de berghen bloeyet/ ick sal segghen dat sy de snof hebben ende verstopt zijn/ oft dat sy noeyt gheen groene ghesien en hebben: Hoe wel dat my verdriet soo dickwils ende vele te verhalen van meerderinghe ende verlies vande reucke in diuersche planten ende plaetsen. Want het is een cranck bewijs/ alsser veel merckelijcker ende beter ghe-

Swaeluwe-wortel. In Latijn/ Asclepias oft Vicetoxicum. In Hoochduytsch / Schwalbenwurtz/ dat is in Latijn Hirundinaria. In Italiaensch/ Vincetossico. In Engelsch/ Swallo-wurte.

Tweede Asclepias met swerte bloemen. In Latijn/ Asclepias altera flore nigro.

gheree t zijn. Want het heeft eenen schijn van waerheyt dat dē ghemeynen hoop vande Medicijns dit cruydt in Latijn ghenoemt hebben Vicetoxicum, om de cracht diet heeft teghen t'fenijn/ ghelijck oock den Asclepias om dergheliicke cracht den naem schijnt te hebben van soo excellenten Medicijn. De wortel van dit cruydt is zeer faselachtich: de stelen zijn buygheliick/ wisachtich / glat ende onder haluen cubitus lanck. De bladers zijn stijf/ doncker groen die vanden Veyl ghelijck/ maer een weynich langer/ ende bouen bycants spitsch: De bloeme is cleyn ende wit/ onlieflick ende quaet van reucke/ nae de welcke dat comen haeukens lanckworpich rondt/ die vanden Oleander of Apocynum zeer ghelijck: T'saedt is goudt-geel/ die vanden Sesamum oft Apocynum ghelijck/ ouerdeckt met wolachticheydt/ ghelijck dat vanden Apocynum. De ghene die de crachten vande wortel versocht hebben ende ghebruyckt soo wel teghen t'fenijn als quade zeeren oft sweeringhen/ hebben hun seluē eñ oock dit cruydt zeer vermaert gemaeckt: Oock en hebbē de nacomers niet andersins connen geloouen dan dat dit cruydt Asclepias was / eñ hebbent daer voren ghebruyckt. Want t'groeyt op dergheliicke plaetsen/ te weten op berghen oft dorre hoeuels / principalick in d'lant van Languedoc ende Ligurien ontrent Turin.

Tweede Asclepias met swerte bloemen.

Noch vintmen een ander Vicetoxicum opde hoeuels van Montpelliers by Frontignaen / oock inde houen van Nederlant / d'welcke om de bruyn tanneyte bloeme / ende gheensins wit ghelijck dander/ swert Vicetoxicum ghenoemt wordt / hebbēde buygheliicke stelen van drye oft vier cubitus hooghe/ de welcke opclimmen/ ghelijck Periploca, rondtomme de staken oft boomkens daer ontrent staende: ende om datse de selue eenichsins gelijck is/ wordt oock genoemt de cleyne Periploca: andersins is sy de voorgaende plante gheheel ghelijck: Dese is vol van bleeck sap.

Cracht oft werckinghe.

Dioscorides. De wortels vā Swaeluwe-wortel met wijn inghenomen/ gheneest de colijcke ende ...

de crimpinghe des buycks/ende oock de beten van slanghen. De bladers zijn zeer goedt gheleyt op de quade sweeringhen vande borsten ende vrouwelickheydt/in Griecks Cacoethe ghenoemt.

Galenus seght dat hy de cracht van dit cruydt niet en heeft versocht. Fuchsius ende de iongher Herbaristen segghen dat Asclepias de maendtstonden vande vrouwen verweckt / ende den watersuchtighen helpt: dat oock zeer goedt gheleyt is op de beten van dulle honden/ende fenijnighe beten.

Asclepias suyuert de vuyle seericheden daer op gheleyt ende doetse sluyten/ oock wordet ghemenght onder de medicijnen teghen tfenijn.

Apocynum, Periploca Græca foliis latioribus Hederaceis, Oft oock is den Apocynum van Dioscorides? ende is nae d'opinie van Matthiolus ende Italiaenen den Apocynum: van Guillandinus, oock ist de Cynocrambe van Galenus en Cynomorus, om dat de honden terstont doodet/ghelijck Lycoctonon de woluen.

Periploca serpens, angustiore folio.

Om dat dit cruydt de honden doet steruen als sijt eten / ist in Griecks ghenoemt Apocynum. Met der beschrijuinge van desen cruyde moghen de Lief-hebbers ghelijcken twee aerdighe ende seldene planten/die met de selue zeer wel overeencomen/ de welcke wy ouerlanck ghesien hebben binnē Padua / ende oock luttel iaeren gheleden inde houen van Heer Jan Hoboke Greffier van Antwerpen, ende van Doctor Hugo Fauolio gheswooren medicijn der seluer stadt. De naem van beyde dese planten is Periploca. D'eene heeft wisachtighe/buyghelicke/ dunne/glatte stelen/ die ouer beyde sijden steelkens hadden / dunne ende lanckachtich / aende welcke dat groeyden bladers die van den Veyl ghelijck/ saccht / groen/ glat/blinckende / ende ronder dan die vande Swael-wortel bouen een weynich spitsch: De bloemen zijn cleyne ende wit / moschachtich de welcke tusschen de bladers groeyen ende voorts comen/ die vande Valeriane oft Draue ghelijck/ nae de welcke dat volgē in Oogstmaendt hoornewijse / spitsche ende rechte haeukens / meerder dan die vande Swaelwewortel oft Asclepias, waer in dat swerter ende plat saedt besloten is/met een wolachtighe hayricheyt becleedt. Tsap is geelachtich/onlieflick/ende ghelijck tgheheel cruydt/ quaedt ende vuyl van reucke.

Ist

Laetse twijfelen soo langhe als sy willen / de ghene die twijfelen ende ontkennen dat dit cruydt Periclymenon is/ om dat gheen ronde ende dicke wortel en heeft: want te vergheefs soecke eñ doorsoecken sy/ tghene dat sy ouerlanck hebben: want Dioscorides en heeft niet gheseydt een ronde oft knobbelachtighe/ maer een ronde/ende niet cantachtighe wortel. Jae dat meer is/ de ghene die hedens daeghs wt Cratæua ende Oribasio ghestelt hebben een dicke ende langhe wortel / hebben geheel benomen alle oorsaecke van twist. Dit cruydt schijnt een soorte te wesen vande voorschreuen Apocynis ende Periplocis, ende wordt oock nu ter tijdt vande Griecken Periplocada ghenoemt. Welck cruydt ghevonden wordt tweederhande bladers te hebben: Tbladt dat de ghemeynste van Italien ende Languedoc aende stelen oft tacken heeft/ hoe wel dat maer een ende aen malcander is/ nochtans schijnent twee bladers te wesen/ende recht inde middel doorboort/ gelijckmen siet inde gele Santorie ende ghekerft Wolfs-melck: ende daerom wordet ghenoemt doorboort/ oft doorsteken Periclymenon. Aen d'wterste clauwierachtighe ranckskens oft tackskens groeyen ronde bladers nauelwijs/waer op de lieflicke witte/oft bleeck-lijfverwighe bloemen comen/met eenighe gele pleckskens/ de welcke allencskens inde lengde wtghestreckt comen ghelijck de snuyten vande Olifanten oft fleschkens/ dẽ bloemen vande boonen zeer ghelijck/maer meerder vã reucke/ende met gele draeykens verciert. Tsaedt is rondt/ roodt/dien vande Bryonie ghelijck/ende sapachtich.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van Memmekens-cruydt gheplueckt alst rijpe is/ eñ wt der Sonnen gedrooght/ den tijdt van veertich daghen met wijn ghedroncken/ telcken een dragme/ maeckt de verherde ende verstopte milte cleyne ende ghesont/ende verdrijft de moedtheydt: maer nae den sesten dach salt terstondt bloedich water doen maecken. Tis oock goedt den ghenen die cort van aessem zijn/ eñ hicken/ende doet de vrouwen die in aerbeydt zijn verlossen. De bladers hebben de selue cracht/ de welcke seuenendertich daghen inghenomen/onvruchtbaer maecken: maer met olie ghesoden eñ gemengt doen de coude vande cortsen achterblijuen/daer mede ghestreken.

Galen. De besien ende bladers hebben een soo stercke verdeylende ende verwarmende cracht/ datse een weynich te vele ghedroncken/doen bloedich water maecken. Tbetaemelick ghewichte van in te nemen met wijn/is een dragme. Rondellet heeft weder tghebruyck van dit cruydt vernieuwt/ om den aerbeydt lichter ende corter te maecken/ende gaf in d'water van dit cruydt van onderhalf tot twee ende drye oncen met een drachme poeder van Lauender-saedt/&c. als wy beschreuen hebben int capittel vanden Lauender. Dit cruydt wordt gheplant inde houen vande Nederlanden om den lieflicken reucke vande bloeme/die den ghehelen Somer lanck duert.

Ghemeyn Geyten-bladt vande Noordersche landen.

Dese soorte van Geyten-bladt is in Nederlandt ende Enghellandt bekender ende meer ghebruyckt: De bladers staen ouer beyde syden met spacien van malcander/ elck alleene ende niet aen malcander/ noch oock de stele midden daer door commende: oock en groeyen de bloemen niet wt de hollicheydt vande bladeren. Andersins ist den anderen geheel ghelijck. De veranderinghe van dit is inde bloemen die altemets heel wit zijn/oft geelachtich/ende somwijle lijfverwich oft bleeck roodt.

Sauoys Geyten-blat den Cornoullie boom-wijfken ghelijck.

Daer zijnder die byde soorten van Periclymenon voeghen een plante oft boomken / groeyende inde bosschen van Sauoye/den Cornoullie-boom-wijfken van ghedaente ghelijck/ende brenght voort op elck steelken twee besien neuen een/ d'eene minder dan dander/ ghelijck een fleschken: Welcke besien in Zwitserlandt/ daer sy ouervloedich zijn/ Hunden-kirsen heeten. Daer zijnder oock die de selue plante voor Memmekens-cruydt houden: want sy heeft de bladers dien zeer ghelijck, staende twee ende twee / ende oock een weynich graeuwachtich voorts brenghende op cleyne steelkens op elck twee bloemkens/ die lanckworpich zijn / den anderen niet zeer ongheliick / maer minder ende wit met veel wtstekende draeykens. Sulcken als in Nederlandt in sijnen hof hadde groeyende de goede man ende Apotecker van Antwerpen Willem Dries/ die staet van selfs recht ouer eynde ende en heeft gheen onderset van doen als dander/maer worpt haer tacken wt ghelijck de Cornoullie-boomwijfken / iae groeyet acht oft thien cubitus hooghe. Haer crachten zijn ons onbekent.

Periclymenon rectum fructu cæruleo. Recht opgaende Geytenbladt met blaeuwe vruchten.

Van desen vindtmẽ een oft twee ander soorten inde houen van Heer Jan vãder Delft eñ mijn Jeufvrouwe Marie de Brimeu / welcke van saedt ghewonnen zijn door Clusius wt Weenen in Oostenrijck ouergheſonden. Tgeheel cruydt is van bladerẽ/ bloemkens/ houdt ende gedaente vant voorseyde recht opgaende Geyten-bladt gelijck/ maer de besiẽ waeren blaeu. Aengesien dat Mem-

kens

Sauoys Geyten-bladt den Cornoullie-boom Wijfken ghelijck. In Latijn / Allobrogũ Periclymenon, oft Periclymenon rectum. Xylosteon Dodonæi.

Seseli van Ethiopien. In Latijn / Seseli Æthiopicum.

heet Clusius corts die selue beschrijuen sal / soo en sal ick daer af niet veel segghen. Tes groeyde niet bouen eenen cubitus oft wat meer hooghe.

Seseli van Ethiopien.

Soo veel soorten van Seseli als van Dioscorides beschreuen worden / soo vele ende de selue hebben wy gheplucht in Prouence ontrent Marseille / ende byden bergh Cetus aenden mont vander zee vã Languedoc / niet verre vã Montpelliers. Sommige studentẽ hebbẽ van daer gesonden sommige planten nae Paris / Antwerpen / ende oock in Italien / waer datse oock den gheleerden noch niet bekent en waren: Noch oock nu ter tijdt Matthiolo bekent / emmers in die laetst herdruckte figuren eñ veranderde meyninghen: soo dat dẽ ghemeynen Apotekers / ende traeghen Medicijns schijnt groot ongheluck ghedaen te wesen: ende voorwaer noch meerder schade sijnder eeren / dwelcke van verstandighe gheesten meer te beclaeghen dan te bespotten is. Dit cruydt groeyet opde steenachtighe plaetsen ende ontrent de zee van Marseillen / ende oock aenden voet vanden bergh Cetus opde sijde van het Meir / waer dat ouervloedich voorts comt in Hoymaendt ende Oogstmaendt zeer aerdich om sien / voorts-brenghende veel rechte / houtachtighe / bruyne / stijue sijde tacken / van twee oft drye cubitus hooghe / met veel scheuten / waer aen dat groeyen dicke / stijue / ende glat groene bladers / ghelijck die vanden Veyl / lanckworpich / ende die vanden Geyten-bladt bycants ghelijck. Bouen opde stelen draeghet aerdighe croonkens van gele bloemen die vande Dille ghelijck / nae de welcke volght veel swert / lanckworpich saedt / meerder dan vande Venckel. Niet alleene en heeft tsaedt / maer oock de gheheele plante eenen speceríjachtighen / scherpen / heylsamen / ende bitterachtigen smaecke / maer gheeft oock van bouen tot int onderste vande wortel die houtachtich is / eenen lieflicken ende soeten reucke. Tsaedt van dit cruydt heeft een treffelicke cracht / waer af wy een goedt deel gesonden hebbẽ aen onse vrienden van Venegen ende Lyons om inde Theriaca te ghebruycken: dwelcke oock / als Dioscorides seght / veel beter reucke heeft ende crachtigher is dan dat vanden Seseli van Marseille. Hadde Matthiolus dit Seseli alsoo wel groeyende in tvelt ghesien / als ghecónterfeyt int boeck

van Dodonæus, hy ſoudt gheirne gheſtelt hebben inde plaetſe vande plante die hy gheſtelt heeft: want die en is gheen boomachtich ghewas / maer een cruydt dwelcke de iongher Herbariſten Libanotis van Theophraſtus noemen/ander ghedaente ende crachten hebbende dan dit Seſeli van Ethiopien/dwelcke Dioſcorides ſeght te weſen een redelick groot boomachtich ghewas.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Tſaedt is bitter / ſcherper ende beter rieckende dan dat van Marſeille zeer lieflick van reucke. Hier wt men nemen mach dat tot alle dinghen beter is/dan eenich ander Seſeli. Waer af ghy meer ſult vinden int capittel vanden Seſeli van Marſeille.

Cappers met ſpitſche bladeren van Africa eñ Italië. In Latijn/ Capparis folio acuto. **In Hoochduytſch/Capperen. In Franchois/** Cappres. **In Spaenſch/** Alcapparas. **In Engelſch / Kappers ende Cappers.**

Cappers met botte bladeren van Languedoc. In Latijn/ Capparis retuſo folio.

Cappers groeyen boomachtich buyten opde velden aende canten vander zee/ van Tyrrene/ Languedoc/ende in Spaignen/zeer ouervloedich. De ſelue plante heeft oock ouer lanck inde houen beka gheweeſt. De vrucht oft knopkens eer datſe bloeme worden oft vergaen/worden afghepluckt ende inde pekel gheleyt/de welcke altijdts vele ghebruyckt gheweeſt hebben. De bloeme is wit ghelijck een Rooſe oft die vande Que-appels. Tſaedt groeyet in een lanckworpige haeuwe oft bolleken dwelcke roſch is eñ cleyne/dien vanden Hirs ghelijck/zeer nut inder medicijnen. Dit cruydt is verſchillende van bladers/te weten met ſpitſche ende met ronde bladeren. Inde Coopſteden worden groote ende cleyne Cappers vercocht/maer de cleyne zijn meeſt ghepreſen/ oock coſten die ſes mael meer dan de groote: want ſy worden vanden ghemeynen man beter ghehouden/ om datſe lieflicker van ſmaecke zijn. Alſoo bedrieght de leckernije tverſtant/tot ſchade vander gheſontheydt: want de ſmaecke dient inde ſelue ſpoort/hebbenſe vande pekel oft azijn ghecreghen: anderſins hebben die eenen zeer ſcherpen ende quaeden ſmaecke/tſy groene oft rijpe. Daerom worden de cleyne/ die zeer luttel vleeſch ende ſap hebben/lichtelicker vanden pekel doordroncken dan de groote/die beter eñ bequaemer ſap hebben

ben oft substantie om tvleesch te voeden. Dat de minste meer gheacht zijn dan de meeste/ is dan een faute vande keucken. Maer dese costuyme is gheheel inghecomen. Want/ ghelijck de Philosophe zeer wel seght/ niet en is der ghesontheydt oft den Medicijn meer contrarie/ dan de Cock. Daerom de Cock mach de cleyne voor de wellust diere coopen/ maer de profijtelicke Hofmeester sal coopen (ist dat hy my ghelooft) de groote veel beter coop/ om de ghesontheydt te bewaeren. Sommighe ongheleerde Medicijns en clagen niet min gheckelick dat de wortels ghevalscht worden/ dan de ghene die claeghde/ datmen hedens-daeghs den gelen Santalum conterfeyten oft valschen soude met Aloës-hout. Want daer en is gheen dinck ghemeynder noch slechter/ iae oock in Spaignen dan dese wortel.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De stele ende de vrucht/ wordt ghesouten oft in pekel gheleyt/ om te moghē eten: maecken rammelinghe inden buyck/ zijn de maghe teghen/ ende maecken dorstich: niettemin ghesoden profijtelicker dan rouw. Een half loot met wijn inghenomen viertich daghen achter een/ zijn zeer goedt tot de verherde Milte/ maer maecken d'water bloedich. Zijn zeer goedt inghenomen teghen de pijne in de heupen ende lammicheydt/ ende den ghenen die verreckt ende gheborsten zijn: d'welcke Galenus oock seght. Verwecken oock de maendtstonden vande vrouwen/ ende suyveren thooft/ ghelijck Galenus oock seght. Saedt van Cappers in azijn ghesoden/ stilt de pijne vā de tanden/ alsmen den mont daer mede spoelt/ als Galenus oock seght. T'selve doet oock de dorre schorsse vande wortel. De selve schorsse suyvert ende reynicht alle oude vervuylde wederspannighe sweeringhen/ ende als Galenus seght/ sy drooghtse zeer. De selve met Gersten meel ghemengt is den miltsuchtighen zeer goedt/ om van buyten op te legghen. Neemt oock wech de pijne/ alsmen eenen tandt in stucken heeft ghebeten: maer met azijn ghestooten oft ghemengt verdrijft alle witte leelicke vlecken ende plecken daer op ghestreken: d'welcke Galenus oock schrijft.

De wortel ende bladers ghestooten verdrijven de clieren ende harde gheswillen aenden hals.

Sap van Cappers-cruydt inde ooren ghedaen doodet de wormen inde ooren/ als Galenus oock seght/ door zijn bitterheydt. Cappers van Barbarien ende sonderlinghe van Marmarica/ doen zeer swillen: Die van Poulien doen braeken: maer die wt Lybien/ ende van ontrent de roode zee ghebrocht worden/ zijn wttermaten heet: want sy maecken puysten ende sweeringhen inden mont/ ende eten af het tantvleesch totten been toe/ waerom dat sy oock niet sonder reden inde spijsen veracht worden. Galen. De schorsse vande wortel vande Cappers/ heeft haer principale qualiteyt bitter/ de tweede heet oft scherp/ ende de derde eggerich: waer wt blyckt datse heeft diversche ende contrarie crachten: want door de bitterheyt/ mach sy afvaghen/ reynighen ende doen scheyden/ door de hitte oft scherpicheydt/ verwarmen/ verteeren/ ende subtijl maecken oft doen scheyden/ door de eggerheyt/ tsamentrecken/ dicke maecken/ ende stoppen: Waeromme dat dese medicijne/ alsoo zeere als eenighe ander helpen ende ghenesen mach de verherde milten/ soo wel van buyten daer op gheleyt met bequaeme olien oft salven ghemengt/ als van binnen inghenomen tsy in azijn oft met syroop van azijn oft dergheliicke dinghen ghesoden/ oft drooghe ghestooten ende daer mede ghemengt/ aenghesien datse alsoo inghenomen de grove ende taeye humeurē bloedich af iaeght/ niet alleene door de urine/ maer dickwils oock door dē camerganck: waer door dat oock de verherde Milten eñ pijne vande heupen gheholpen ende ghenesen gheweest hebben. T'selve seght oock Aegineta.

Vincoorde oft Maechde-palme.

Dat alle soorten vā Clematis dē naem om hun houtachtige ranckskens hebbē/ en wordt van niemandt ontkēt. Dese Clematis oft Maechde palme/ groeyet over al in Duytschlandt/ Vranckerijck ende Italien/ in bosschen ende doncker plaetsen/ onder haghen en hegghen/ ende aende canten van bosschen: Dat oock de rechte Clematis is/ ghetuyghen de gedaente ende oock de crachten over lanck ende dickwils bevonden/ hoe wel dat luttel mentie ghemaeckt hebben/ datse eenighe warmte soude in hebben/ daer mede datse suyvert ende af iaeght den witten vloet vande vrouwen/ ende wederom een tsamentreckinghe daer ghelaten hebbende/ ende de partie versterckt zijnde/ de selve stopt. Oock is een groot wonder/ dat alleene een hoyken van dit cruydt gevlochten ende op thooft gedaen/ tbloeyen vander neuse stelpt: oft aende liesschen ghebonden/ de maendtstonden belet/ ende misvallen/ ghelijck ons Matthiolus beschrijft. Dit cruydt is eenen yeghelijcken bekent/ ende heeft bladers die altijdts groene blijven/ van ghelatticheydt/ ende coleur de Lauwer bladers ghelijck/ maer van grootte ende ghedaente die vanden Ligustrum: staende by spacien twee en twee teghen malcander over/ aen ranckachtighe/ buyghelijcke/ groene stelen opder eerden ghespreyt ende cruypende/ sonder nochtans hem aen ander cruyden te winden/ die overvloedich vele zijn/ van smaecke bitter/ een weynich verwarmende ende tsamentreckende. De bloemen zijn blauw ende altemets wit hebbende vijf bladerkens/

Vincoorde oft Maeghde-palme. In Latijn/Clematis Daphnoides, Vinca Peruinca: an Centunculus Plinij? In Hoochduytsch/ Yngrun ende Lyngrun. In Fráchois/Peruẽche. In Walsch/ Vanche & Pucellage. In Italiaensch/Peruinca. In Spaẽsch/Peruinqua. In Engelsch/ Peruincle.

Groote Maeghde-palme. In Latijn/Clematis, siue Peruinca maior.

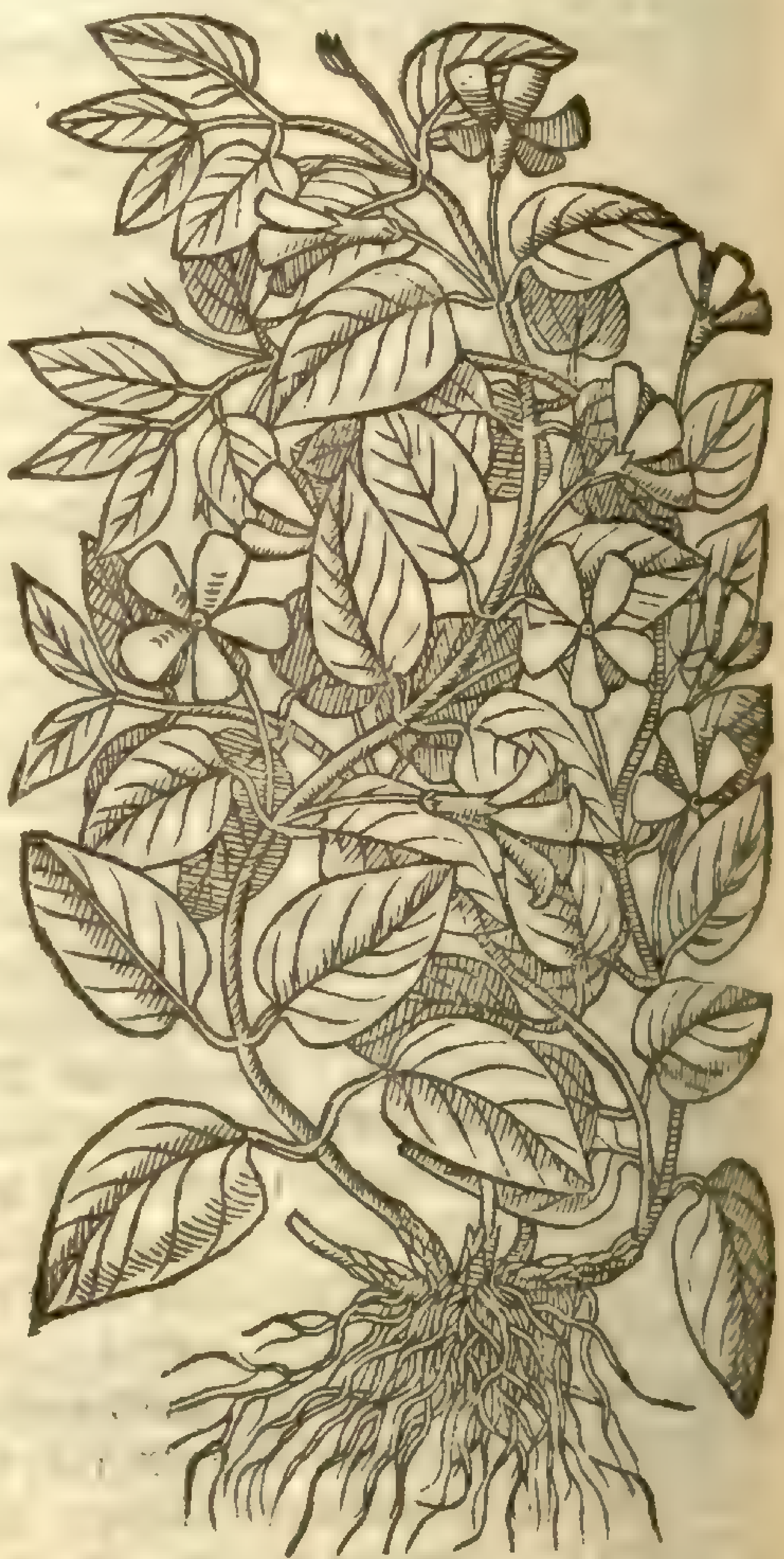

kens/die vanden Jesmin ghelijck/ maer wat meerder/ ende luttel oft gheenen reucke hebbende. De wortel is saselachtich ende geel.

Peruinca maior. Groote Magde-palme.

Dese die veel grooter is / en hebben wy nergens ghevonden dan in tlandt van Languedoc/ niet alleene in doncker plaetsen/ maer oock in open ende heete Olijf-houen/ de welcke nochtans vanden anderen niet en verschilt dan datse schoonder langher ende ses maels grooter is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De stelen ende bladers met wijn ghedroncken/ stoppen den buyckloop ende roodẽ camerganck. Dit cruydt met melck ende olie van Roosen ghemengt / ende eenen pessus daer af ghemaeckt/ ende inde moeder ghedaen/ doet de pijne vande moeder ophouden. D'welck Galenus oock seght. Maegde-palme ghecnoudt / gheneest den tantswere/ als Galenus oock seght: ende alle quetsuren van fenijnich ghedierte daer op gheleyt / als Ægineta oock schrijft: iae men seght dat de beten vanden Aspis gheneest met azijn ghedroncken. Galen. Maegde-palme en is niet scherp noch opbijtende / ghelijck de voorseyde Clematis, maer gheneest den buyckloop ende Roomelisoen met wijn inghenomen: verre ist datse branden oft blaerkens maecken soude ghelijck de voorseyde.

Plin. Dit cruydt met azijn ghedronckẽn is zeer crachtich teghen slanghen beten. Plin. lib. 24. cap. 15. Ægin. Maegde-palme heeft een drooghende cracht/waer door datse stopt dẽ buyck-loop ende graeuwen camerganck: Oock gheneest sy de crimpinghe ende pijne der dermen ende tantsweere. Rondellet ghebruyckte dit cruydt om te stoppen den witten vloet vande vrouwen.

Plin. De Centunculus heeft een wtnemende cracht om den buyckloop te stoppen met eggerigen wijn inghenomen / ende stelpet bloet met honich-syrop ghemengt ende inghenomen / oft drie

scruyels en half met thien oncen warm waters / ende aldus inghenomen ist zeere goedt tot de se-cundine vande vrouwen: oock heylet de wonden/ ende doet water maecken.

Maegde-palme met dobbel bruyn peirsche bloemen.

Inde houen vande Nederlanden wordt dit cruydt ghevonden met zeer lustighe dobbel bloemen/ die bruyn persch zijn van verwe.

Marentacken. In Griecks/ἰξὸς, Viscū. In Hooch-duytsch/ Mistel. In Franchois/ Guy. In Ita-liaensch/ Vischio. In Spaensch/ Liga y Liria. In Portugueys/ Visgo. In Engelsch/ Misselto.

Salomons seghel. In Griecks/ Πολυγόνατον. In La-tijn/ Polygonatum. In Hoochduytsch / Weisz-wurtz. In Franchois/ Signet de Salomon. In Italiaensch/ Ginochietto. Inde Apoteken/ Si-gillum Salomonis. In Engelsch/ White roote/ of Celp scala/ of Wytewurt.

Dit cruydt wordt ghenoemt Viscum in Latijn/ dat is te segghen lijm / om dat tbeste lijm van dit cruydt ghemaeckt wort/ waer af beter soude vermaent ghedient hebben nae tbeschrijuen vanden Eyckeboom mits dat meest aende selue is hanghende ende groeyende. Dwelck al ist luttel ghevonden/ soo is nochtans meer te verwonderen dat sonder eenighe wortels hier en daer inde troncken vande boomen tgheheel iaer doore is groeyende/ iae inde winter nieuwe bladers crycht ende voorts comt (als Virgilius seght) niet wt sijn eygē saedt. Waeromme geenen schijn der waerheyt en heeft/ dat dit ghewas soude voorts comen wt dat bleeck ende blinckende besieken/ maer eer wt dat wel be-reyde sap d'welcke hem heeft vergadert aende schorsse vande tacken dompich ende vervlieghende/ waer doore comt, dat altijdts overvloedich voetsel heeft/ ende sijn bladers niet en verliest. Dat veel dinghen voorts comen wt gheen saedt/ en gheeft niemanden gheen wonder vande ghene die weten dat opde selue plaetsen voort comen Boom-varē / Eycken-varen/ Steen-levercruydt ende Mosch. Marentacken die op d'Eycke-boomen wassen zijn dalderbeste/ maer worden soo selden ghevonden dat nauwe aenden duysensten Eyckenboom ghesien wordt. Iae dat meer is / in Enghellandt daer wy Eycken sonder ghetal ghesien hebben / en was maer eenen boom oft twee / daer wy / maer zeer luttel/ tselue op saghen / d'welcke oock zeer nauwe bewaert wert: Waer af nochtans de smaecke/ verwe ende reucke /vanden anderen gheensins en verschillē. Eycken Marentackē suyveren voor-waer/ Cracht.

waer/ de melancholijcke ende flegmatijcke humeuren/ waerom datſe een goede hulpe hebben bevonden gheweeſt den ghenen die draeyinghe in thooft hadde̅ ende vallende ſieckte/ ende hier voortijdts voor een heylich preſeruatijf ghehouden gheweeſt vande Heydenſche Walſche prieſters ende Philoſophen/ die met Eycken-boom ende Eycken Marentacken propheteerden. Oock en wordt den geeſt van dien/ ghenoemt Solis Aucupium, niet min zeer begheert vanden Alchymiſte̅/ welcke myſterien ende ſecreten den ghemeynen lieden niet en behooren gheopenbaert te worden. Dioſcorides heeft hier af mentie ghemaeckt als van een medicijne diemen wtwendich ghebruyckt ende niet en behoort in te nemen nochtans worden Marentacken ſoo wel in dranckten als in pillekens ſonder eenich perikel ghebruyckt. Maer van buyten ghebruyckt / wy weten by experientie datſe ſoo excellent zijn/ datſe wt de diepſte hollicheden is wthalende het etter door de ſpacien vande muſcelen/ en̄ dichte knorren: Want ſy zijn een medicijne om in te ſtroeyen die haers ghelijcke niet en heeft/ als yemandt verſoecken mach/ den welcken verheughen ſal te kennen vande Marentacken ſalue/ die Scribonius Largus ſoo zeer prijſt.

Cracht ende werckinghe.

Dioſcorides. Marentacken die verſch zijn/ zijn de beſte/ die binnen loockverwich en̄ van buyten ghele zijn/ ende gheen rouwicheydt oft ſemelachticheydt en hebben. Sy comen voorts van beſien op d'eycke̅ groeyende: de bladers zijn die vanden Buxboom ghelijck. Men waſcht de gheſtoote beſien/ ende wordt daer nae in water gheſoden: daer zijnder oock die de ſelue knouwende bereyden ende winnen. Marentacken comen oock voorts op Appel-boomen / Peer-boomen / ende meer ander: Jae ſy worden oock ghevonden inde wortels van ſommighe boomachtighe planten oft cleyne boomkens. Marientacken maecken murwe/ doen ſcheyden/ ende trecken wt.

Met murwen Herſt ende was van elcks euen vele ghemenght/ maecken murw/ rijpe/ ende doen ſincken de herde gheſwillen/ clieren/ ende alle ander veranderinghen/ ende oock de puyſtkens oft ſweerkens Epinyctides ghenoemt. Met wieroock ghemenght/ maecken murwe die verouderde ſweeringhen ende groote quade apoſtumatien. Met calckſteen/ Gagates oft Lapis Aſius ghesoden/ verdrijuen de herdicheydt vande Milte ende maecken die cleyne/ daer op gheleyt.

Marentacken met Sandaracha oft Arſenicum ghemenght/ doen de naghels af vallen/ daer op gheleyt: maer met calck ende wijn-droeſſem ghemengt/ ſoo vermeerdert hun cracht.

Galenus. Marentack is wt veel luchtighe ende waterachtighe / ende zeer luttel eerdighe ſubſtantie gegenereert. Want de ſcherpicheyt gaet in haer de bitterheydt te bouen. Daerom comen oock haer crachten ouer een met de ſubſtantie: Want ſy haelt wtten diepſten de humeuren/ niet alleene de dunne ende ſubtijle/ maer oock de grofue/ die ſy oock doet ſcheyden / ende verteert. Dit cruydt is vande ſoorten die niet terſtont en verwarmen op gheleyt zijnde / maer die tijdt daer toe begheeren/ ghelijck de Thapſia: Maer daer en bouen hebben wy vermaent / datſe zijn crachtelijck inde heete medicamenten / waer datſe hebben veel ouervloedighe humeuren.

Ægineta. Marentack verwarmt met haer ſcherpheydt / ende treckt gheweldich wt den diepſten de humeuren/ ende doet ſcheyden / ghelijck de Thapſia: maer niet ſoo ſterck.

Polygonatum. Salomons ſeghel.

De wortel van deſe plante / die ſoo dicke is als eenen cleynen vingher / is knoopachtich oft knobbelachtich die vande ſtekende palme oft Ruſcus ghelijck / loopende lancks den riſch vander eerden: met veel veſelinghen / wit/ claer/ ghelijck marber / ende de wortel van Alabaſtrites ghelijck / van ſmaecke eerſt ſuetachtich / daer naer een weynich bitter oft tſamentreckende : Waer wt rechte ronde ende groene ſtelen van eenen cubitus hooghe voorts comen / om de welcke dat groeyen bladers / die vanden Mey-bloemkens/ oft Tweebladt/ oft Laurus van Alexandrien ghelijck/ op de maniere vanden witten Nieſ-wortel / vol ſtrepen oft aderkens / tuſſchen de welcke ſteelkens wt ſpruyten / waer aen wit-groene bloemkens waſſen die vanden Vnedo oft Arbutus ghelijck, ende langher dan de Mey-bloemkens. Nae de welcke volghen in Mey ende Junio / ronde beſien die eerſt groen zijn ende daer nae ſwert/ die vande Corruda oft Crakebeſien niet ongheliјck.

Cracht ende werckinghe.

Dioſcorides. De wortel van Salomons ſeghel/ gheneeſt de wonden daer op gheleyt zijnde ende verdrijft oock de vlecken ende ſmetten wtten aenſicht: Tſelue ſeght Galenus oock.

De vrouwen van Jtalien ghebruycken hedenſ-daeghs t'ghediſtilleert water om d'aenſicht te blancketten.

Ander Salomons seghel.

Daer en is niemandt die een weynich vervaren is inde kennisse vande cruyden/die soo haest als hy de groote Salomons seghel oft Tonghenbladt siet/ niet en meynt dat dit cruydt vande soorten van Polygonaton oft Laurus Alexandrina is / de bladers hebbende van wtspruyten ende ordeninghe die vande groote Myrtus ghelijck/ staende aen een steelken van onderhalue palme oft hoogher/dien vanden Salomons segel niet onghelijck. Dit cruydt is nu inde houen van Nederlandt/ door toedoen ende nersticheydt van Clusius, waer dat noch niet ghebloeyet en heeft.

Van dese soorte heeft ons de voorseyde Clusius mede ghedeylt: ende salse selue corts eenen yeghelijcken openbaeren met sommighe andere die grooter bladeren hebben / in zijnen boeck van de Hongherische ende Oostenrijckische planten.

Stekende palme. Ruscus. ὀξυμυρσίνη. Μυρσίνη ἀγρία. In Latijn/Myrthacantha, Murina spina, siue Myrtus syluestris. Centromirmi Theoph. Anguil. In Hoochduytsch/ Bruosch of Meußdorn. In Franchois/ Brusc. In Italiaensch / Pongi topi. In Spaensch/ Insbarba, ende Gilbarbera. In Engelsch / Bochers Browme / Knehull ende Knehulme.

Tonghen-bladt. In Latijn/Hippoglossum Bonifacia. In Hoochduytsch/Hanckblat / Zapfflikraut/ ende Zunghen blat/Zepflinkraut. In Fráchois/ Herbe aux langues. In Engelsch/Double tonge/ ende Horse tonge.

Hoe wel dat de Stekende-palme vanden ouders ghenoemt wordt / cleyne / wilde ende stekende Myrthus, als oft vande selue nature gheweest hadde/ ghelijck dat van ghedaente gheheel ghelijck was: nochtans ist seker dat dese cruyden van nature ende plaetsen van groeyen verschillen / ghemerckt dat inde Noordersche landen gheenen Myrthus en groeyet. Maer de Stekende-palme groeyet ouervloedich soo wel inde warme als inde coude landen/ den Myrthus van blaeders ende ghedaente ghelijck/wtghenomen datse stijfuer ende bouen spitsch ende scherp zijn/middé op de welcke elck besonder een besie vast is/ op de maniere van scharlaken greyne/de welcke zeer roodt is/maer herder ende meerder dan die vanden Corael-cruydt/ een keerneken hebbende soo hert als been/ende dat zeer qualick om breken is. De bloemé zijn cleyne/de welcke ouervloedich groeyen aen syde schueten die

ten die zeer hart zijn van twee ende drye cubitus hooghe/rechte/ghestreept ende zeer ieuchdich/ ghelijck oock de wortels / de welcke veel iaeren blyuen wassende / ende alle iaeren nieuwe schueten wt worpende/zeer ghelijck de Speragus doet: Sy is specerachtich ende bitterachtich/ zeer goedt teghen de verstoptheden vande dermen ende ganghen des lichaems: Jae men pleeghtse inde Apoteke niet anders te ghebruycken dan ghelijck die vanden Speragus, oft Bonifacia, welcken sy zeer ghelijckende is. Tsaedt wordt oock tot dien eynde ghemengt onder de Benedicta laxatiua ende Lithontribis. Dese plante groeyet op steyle ende steenachtighe plaetsen.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel is scherp ende bitterachtich. De bladers ende besien met wijn ghedroncken doen water maecken/ sy verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ sy breken den steen ende ghenesen de droppel-pisse. De selue ghenesen den hooftsweere/ ende geelsucht.

De wortel in wijn ghesoden ende ghedroncken/ heeft de selue crachten.

De ionghe schuetkens worden inde spijse ghebruyckt inde plaetse van Speragus, maer sy zijn bitter/ ende doen water maecken.

Onderscheydt tusschen de Laurus Alexandræa van Dioscorides (de welcke van Theophrastus Ruscifolia ghenoemt wordt) ende den Tonghen-bladt.

Dat Laurus Alexandrina een ander cruydt is dan Tonghen-bladt / mach een yeghelick terstont mercken wt de woorden van Theophrastus ende Dioscorides. Want sy segghen beyde dat de vrucht oft roode besie hangt midden op tblat/sonder te vermanen van eenighe steelkens. Daer en bouen seght Dioscorides dat dese Laurus sachter/ meerder ende witter bladers heeft dan de stekende palme/ ende ander crachten: oock dat de wortel meerder/sachter ende welrieckende is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Laurus Alexandrina onderhalf loot in sueten wijn ghesoden ende gedroncken/ verlicht ende gheeft goeden spoet inden aerbeyt vande vrouwen/ ende gheneest de droppel-pisse/ maer sy treckt tbloedt wt: Tselue segghen Galenus ende Plinius.

Hippoglossum. Tonghen-bladt.

De wortel van Tonghen-bladt is minder/ dunner ende corter dan die van Laurus Alexandrina: de bladers zijn oock dunne ende cleyne/ op de welcke inde middel als wt een hollicheydt een ander blaeyken ghelijck een tonge[s]ken voorts comt/maer beyde spitsch met een stijf ende stekende puntken/ tusschen welcke bladers oock roode besien gesien worden die vande Stekende-palme gelijck voorwaer een wonderlick ende excellent werck vande nature. Daerom de ghene die de translatie van Plinius leest/ sal ghenoech mercken dat verscheyden planten zijn/ ende dat de beschrijuinghe vanden Hippoglossum ghebreckelick was: want Plinius seght aldus : Hippoglossa heeft de bladers van de wilde Myrte hol / stekende / ende op de selue een cleyn blaeyken ghelijck een tonghesken / al oft midden wt de bladers quame / waer dat hy schijnt ghelesen te hebben/ niet cransachtighe bladers maer holle/oft innewaerts ghebuyghde bladers/ghelijck als zijn alle die vande Bislingua oft Bonifacia van onsen lande / de welcke ouer lanck inde houen ghenoech zijn bekent gheweest, ende door hun excellente crachten teghen de graveele ende caudepisse zeer vermaert: sonderlinghe vande ghene die van selfs groeyen op berghen / steenachtighe ende rouwe ongheboude plaetsen by Genua/ Port de Luna, Sauone/ Nicen/ende ander dorre plaetsen op de Alpes vande heete landen.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Eenen crans vande opperste tacksken ghemaeckt ende op thooft ghesteldt/ gheneest de pijne vanden hoofde.

De wortel van Tonghenbladt ende tsap wordt ghemenght inde weeck ende murwmaeckende saluen.

Tafel

Tafelken.

Cauwoorden.
Concommers.
Slanghe-Concommers/oft Cucumis flexuosus siue Anguinus.
Meloenen/oft Melopepo van Dioscorides, ende haer diuersche soorten.
Citrulen/oft Anguria oft Batecha met swert saedt van Auicenna; Oft oock Melopepo is?
Pompoenen ende haer diuersche soorten.
Cauwoorden { groote / cleyne } flesche-wijs ende haer diuersche soorten.
Coloquint-appels.
Esels-Concommers/oft wilde Concommers.
Batata vande Spaignaerts.
Momordica, Balsamina, Balsem-appel.
Doronici, vande welcke gheen den Aconitum Pardalianches is.
Diuersche soorten van Doronicum.
Cottoen.
Maeluwe ende haer diuersche soorten.
Bamia.
Syda van Theophrastus.
Abutylon.
Witte Maeluwe/Althea.
Althea frutex.
Althea arbor.
Alcea oft Sigmars-cruydt.
Alcea Veneta, Veneetsche Maeluwe.
Roberts-cruydt oft Geranium.
Pes Leonis oft Alchimilla.
Sanikel.
Epipactis.
Ranunculi, Botter-bloemen/Hane-voet.
Ranunculus met witte bloemen.
Ranunculus gramineus, ende sijn veranderinghen.
Flammula.
Aconita { Luteum. / Lycoctonum. }
Napelli.
Muscæ Napelli.
Anthora.

Cucurbitæ, Cauwoorden. Sychia. Succha. Σίκυς.

Tusschen de Cauwoorden/Concommers ende Pompoenen is soo groote ghelijckenisse/dat noch de Griecksche ende Latijnsche ouders / noch oock de ionghers / de namen niet net onderscheyden en hebben. Want Euthydemus in tboeck vande Moes-cruyden heet de Sycia Indica Coloquinte, te weten nae Hippocrates, wien/ghelijck oock Theophrasto dunckt/ dattet Griecks woort σικυώνη, onderscheydt ende diuerscheydt van gheslachte van dese vruchten beteeckenen wil/ want dwoordt σι.ζεν is te segghen sieden/waer af dat σίκυις comt/ dwelcke een vat/ pot ende busse beteeckent / ende een glasen laetbusse / oft eenen cromhoren/ende is by auentuere daerom vande Latijnsche Cucurbita ghenoemt gheweest/hoe wel dat Varro wil segghen dat is om de cromte. Aristoteles heet oock de Sicyas, Pepones, ende Galenus Pepocucumerem. Waerom dat wy/ ten eynde datse lichtelicker souden moghen van malcander onderscheyden worden / diemen hedens-daeghs ghebruyckt tzy inde keucken oft inde medicijne/ alle dese soorten niet qualick Sicyas oft Cucumeres noemen/vande welcke de twee principaelste gheslachten/te weten Cauwoorden ende Meloenen oft Pompoenẽ diuersche namen ghecreghen hebben/om de diuerscheydt vande vruchten ende bladers.

Concommers.

Seer bekent zijn inde houen soo wel vande Noorderſche als Suyderſche landen / de Concommers die zeer soete om eten zijn/ende zeer vele ghevonden/ principalick rouw/ oft oock inde pekel gelert als sy noch cleyne zijn. Dese plante heeft rouwe/scherpe/ ende groene bladers/die vande Bryonie oft Wijngaerdt ghelijck maer meerder / ende minder dan die vande groote Clissen eñ Docke-bladers:

Concommers. In Latijn/ Cucumeres Satiui & Esculenti. In Hoochduptsch/ Cucumeren. In Franchois/ Concombre. In Italiaensch/ Cocomero. In Spaensch/ Cogombro. In Engelsch/ Cucumbres.

bladers: de bloemen zijn bleeck-geel/ lelieachtich/ die snachts wat sluyten/ oft verwelckeren/ ghelijck die vande Winde. Dese plante heeft oock veel langhe stelen lancks der aerden cruypende/ met clauwierkens die alle dinghen daer sy ontrent comen vatten/ ende gheeft ronde lanckworpighe vruchten van eenen haluen voet lanck/ hebbende dunachtighe ghestipte schellen/ die eerst doncker groen zijn/ maer rijpe wordende zijn die geelachtich/ somtijts zijn die een weynich rouw oft scherpachtich/ inde lengde voorkens hebbende/ welcke vruchten vol wit saedt zijn/ dien vanden Meloenen soo ghelijck/ datter gheen onderscheydt tusschen is dan dat dit wat smalder is ende een cleyn puntken onder heeft wtstekende: welck saedt een melckachtich marck heeft dat zeer soet is/ ende inde Apoteken vele ghebruyckt wordt/ maer luttel inde Keucken.

Slanghe-Concommer. In Latijn/ Cucumis anguinus flexuosus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Concommeren zijn zeer goedt den buyck ende maghe. Sy vercoelen sonder corruptie: oock zijn die nut voor de blase. Concommers gherooken doen weder tot hun seluen comen die in onmachte zijn. Tsaedt van Concommers met melck oft zeer soeten wijn ghedroncken doet soetelick water maecken/ ende is zeer goedt der blasen die van binnen ghequetst oft wat versworen is.

De bladers van Concommers met wijn ghestooten/ ghenesen de beten vanden honden daer op gheleyt/ ende met honich ghemengt de puystkens oft sweerkens Epinyctide ghenoemt. Galen.

Galen. Ægin. Saedt van Concommers heeft een afvaeghende ende verdeylende cracht/ het doet water maecken/ende maeckt de huyt claer. De drooghe Concommer/ oock tsaedt ende de wortel drooght inden eersten graedt ende is stercker afvaeghende. Ægin. Concommer is coult/ende vocht tot inden tweeden graedt. De Concommeren die in Nederlandt groeyen/ten sy datse drooghe ende heete Someren crijghen/worden zeer spade rijp oft nut om etē: Daerom zijn sy waterich/ contsachtich ende te coudt.

Cucumis Anguinus. Slanghe Concommer.

Dese soorte van Concommers wordt luttel ghevonden / ten waere inde houen vande Herbaristen/ende is de voorgaende Concommer gheheel ghelijck van rancken/clauwierkens / bladers ende bloeme/ maer wordt door de vrucht lichtelick onderscheyden ende bekent / de welcke dunne eñ crom is ghelijck een ghewronghen slanghe/dien sy van lengde ende dickte ghelijck is / waer af datse oock den naem heeft. De schorsse is dunne ende schoon gars-groen.

Meloenen. In Latijn/ Melo vulgi, siue Cucumis Antiquorū. Melopepo Dioscoridis. In Hoochduytsch/Melonen. In Franchois eñ Engelsch/ Melons. In Italiaensch/ Mellone ende Popone. In Spaensch/Melon.

Suycker Meloenkens.

Den Concommers/zijn van bladers/ bloeyen ende vruchten/ meest ghelijck dese Meloenen eñ oock als wy gheseydt hebben van saedt/dwelcke nochtans besloten is in een ronde vrucht die meerder van buyck is ende inde lengde dieper voren heeft. De schorsse is oock herder/ een weynich haynich/ ghe-rimpelt / ende aschgrauw. Tbinnenste is gele/soet van reucke ende smaecke/ghelijck die ouer al Italien/Prouencen/Languedoc/Gascoigne/Lyonnois/ Vranckerijck ende Spaignen ghevonden worden. Dese worden in Hoymaendt ende Oogstmaendt met wat souts ende broodt ghegeten. In ander landen Noordtwaerts gheleghen / als Walschlandt/ Nederlandt ende Engellandt groeyen die qualick/ oft sy zijn waterich eñ niet liefflick van smaecke / oock en wordense ghemeynlick

niet rijpe/door te veel reghens ende luttel warmte. Tsaedt wordt inder Apoteken ghebruyckt voor een vande groote viersaeden/ zeere ghepresen ende vele ghebruyckt.

Diuersche soorten van Meloenen verschillende in grootte/ verwe ende reucke.

Suycker Meloenkens.

Daer is een soorte van Meloenen ghenoemt Moscadelle/ die luttel meerder is dan eenen Coloquint-appel oft Orenge-appel/hebbende den reucke van Muscus ende eenen zeer excellenten soeten smaecke. Daer is noch een ander soorte die de schorsse ende oock tbinnenste wit heeft/ de welcke oock zeer lieflick is van smaecke. Al en waert maer wt dit teecken alleene/ datse eenen zeer goeden reucke heeft/die vande Que-appels ghelijck/ daer mede wederom stercktе gheuende den ghenen die flauhertich zijn/als Dioscorides seght: soo soude een yeghelick moghen vastelick segghen dat onse
Sicya. Meloenen de Concommers oft Sicya zijn vanden ouders/ ende sonderlinghe van Dioscorides, eñ zijn Meloenen (soo vele te segghen als appelachtich) met goede reden vande ionghe Griecken ghenoemt/om dat alle de soorten van dien een zeer lieflicke spijse zijn inden mondt/ende voor de maghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Meloenen gheten doen water maecken/ende doen vergaen de verhittinghe vanden ooghen daer op gheleyt. Platen van Meloenen zijn zeer goedt teghen de brandende hitte vande kinders hoofden siriasis ghenoemt/bouen twoorhooft geleyt / ende verdrijft tloopen vanden ooghen op twoorhooft gheleyt. Tsap ende saedt vande Meloenen met meel ghemengt/ende inde Sonne ghedrooght / maecket aensicht schoon / ende suyueret van alle vlecken. De drooghe wortel een dragme swaer met honich-water oft Meede inghenomen doet braecken: maer ist dat yemandt nae den auondtmael tamelick begheert ouer te gheuen/dat hy maer eenen scrupel in en neme.

De selue wortel met honich ghemengt/gheneest de quade draeghende schorftheden vanden hoofde.

Citrullen. In Latijn/ Citrullus officinarum. Anguria, siue Batecha Auicennæ semine nigro. An Melopepo? In Hoochduytsch/ Citrullen. In Franchois/ Concombre citrin, ende is Cucumer Citrullus Fuchsij, ende Anguria Matth. & Italorum. In Engelsch / Citrulle Cucumbres.

De Citrulle is van ghedaente een groote Meloen ghelijck / maer vaster ende broosscher van vleesche oft spijse / die van smaecke ende int eten de ghemeyne Pompoenen meest ghelijck is, waer dore wy meynen datse Melopepo ghenoemt is / als hebbende van beyde de natueren / te weten de ronde vande Meloenen nochtans sonder voorkens/ende meer de smaecke vandẽ Pompoenen dan de soeticheydt vande Meloenen/ waer door datse verschilt (als Galenus seght) vande Meloenen. Tsaedt is oock een vande groote coude vier saedẽ/ dwelcke meerder is dan tsaedt vande Meloenen ende minder dan vande Pompoenen/ende heeft een zeer herde swerte schorsse: andersins is de gheele plante die vanden Pompoenen ghelijck / maer de bladers zijn veel dieper ghecloouen. Dese plante wordt ghesaeydt ende de vrucht gheten rouw oft ghesoden / ende groeyet in veel houen van Piemont ende Italien/altemets oock in Nederlandt.

Lanck-

Lanckworpighe Pompoenen. In Griecks/Σικυοπέπονες. In Latijn/Pepo oblongus. In Hoochduytsch/Kleben. In Franchois/Ponpons. In Engelsch/Gourde and Great Pepons.

Platte Pompoenen. In Latijn/Pepo maximus Indicus compressus.

Ronde Platachtighe Pompoenen. In Latijn/Pepo rotundus compressus Melonis effigie.

De houen buyten de steden gheleghen hebben alle ghelijck desen wel bekenden Pompoen/ende worden ouer al Duytschlandt ende Enghellandt groote Pompoenen ghenoemt/de welcke de Meloenen ende Citrullen zeer ghelijck zijn/maer de stelen oft rancken loopen langher ende voorder wt

met clauwierkens / waer aen diepe ghesneden bladers groeyen die vanden Wijngaerdt oft vijghe-bladeren niet onghelijck / ende groote geele bloemen. De vrucht is lanckworpich rondt / ghelijck een Struys ey, maer veel meerder / die somtijdts geel oft groen eñ somtijdts wit is van schorsse: Tsaedt is meerder dan tsaedt vande Citrulle. Dese vruchten worden te drooghen ghehanghen bouen oft onder een vierstede / ende in den roock / de welcke t'ghemeyn volck inden Winter etet.

Compressi rotundi, Melonis effigie. **Ronde platachtighe Pompoenen.**

Dese soorte van Pompoenen verschilt vande voorgaende / die de bladers minder zijn ende niet soo diepe ghesneden / andersins is sy den anderen ghelijck / soo oock de bloemen zijn. De vrucht is rondt ende platachtich / ghelijck de Meloen / een weynich inde ronde ghestript. De schorsse is weecker dan vande voorgaende / graew oft witachtich ende blinckende: Tsaedt is wit / dien vanden Pompoenen ghelijck.

Platte schildt-wijse Pompoenen. In Latijn / Melo-Pepones latiores Clypeiformes.

Dese soorte is van rancken ende bladers den anderen gelijck / maer de vrucht is plat gelijck eenen ronden schilt oft beucklaer / met ghespleten canten / gheeronckelt ende ghefronselt / ende een gherimpelde schorsse / de welcke sachte is / van verwe ende smaecke de voorgaende ghelijck. Beyde dese soorten worden in stucksKens ghesneden ende inde panne ghefruyt met meel bestroeyt ende zijn zeer lieflick om eten / soo wel in Nederlandt / als Vranckerijck ende elders.

Dese verschilt in grootte vande voorgaende / want de vrucht weeght somtijdts wel 80. pondt / de bladers zijn oock ronder.

Andere platte Meloen-Pompoenen. In Latijn / Melo-pepo compressus alter.

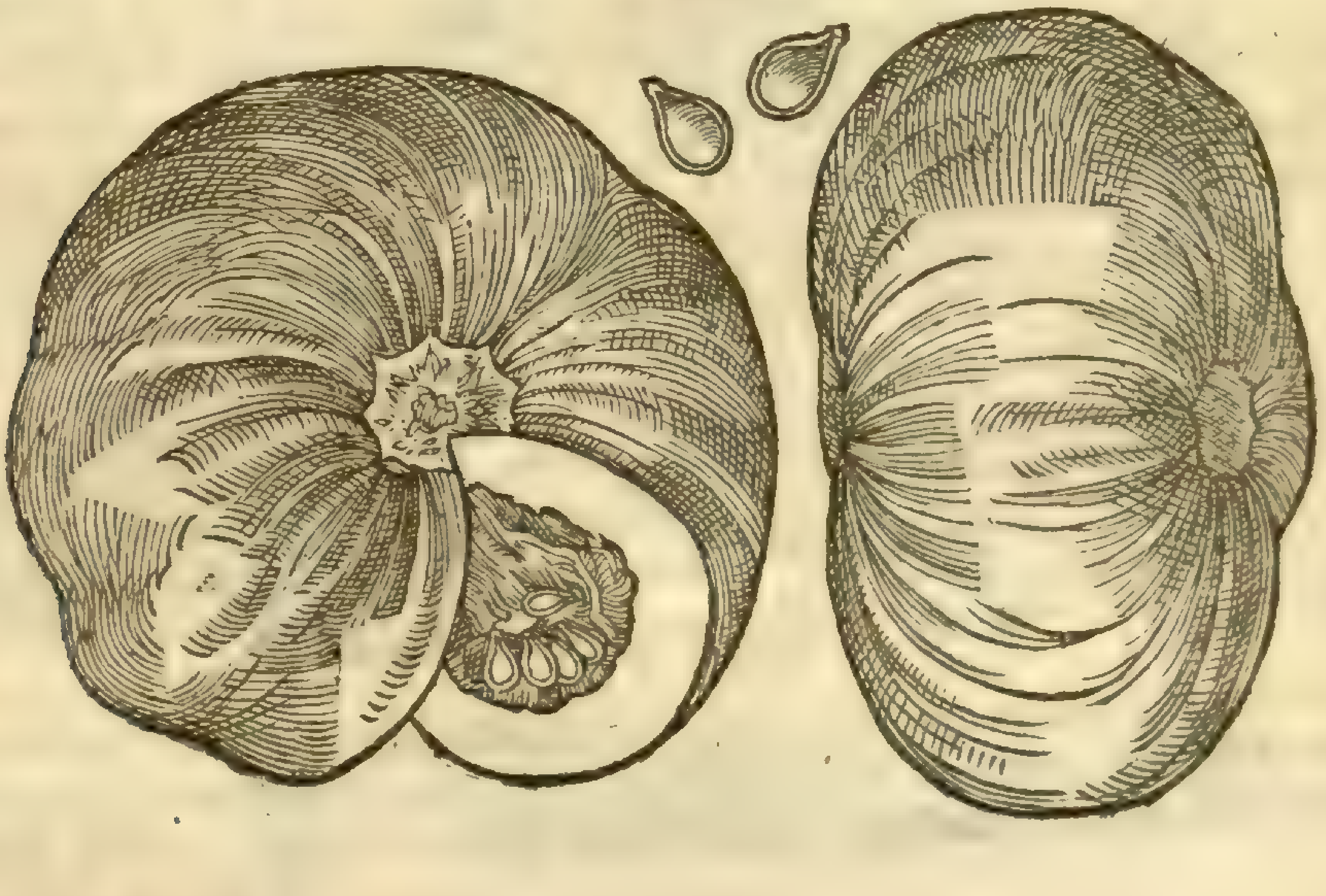

Daer

Andere platte Meloenpepoenen.

Daer en bouē heeft my Heer Jeronimo Scholier coopmā van Antwerpen medeghedeylt van sommighe ander Pepoenen / onder de welcke de twee moghen wel Meloen-Pepoenen gheheeten worden om datse een ghemengde nature van beyden hebben.

Deene is plat/geel van verwe / van smaecke/ ende cleynder saedt de voorgaende Schilt-Pepoenen niet ongelijck. Den reucke is soet als die vande Meloenen. De groote is een goede middelbaer Raepe ghelijck.

Meloen-Pepoen lanckworpich rondt. In Latijn/ Melopepo teres.

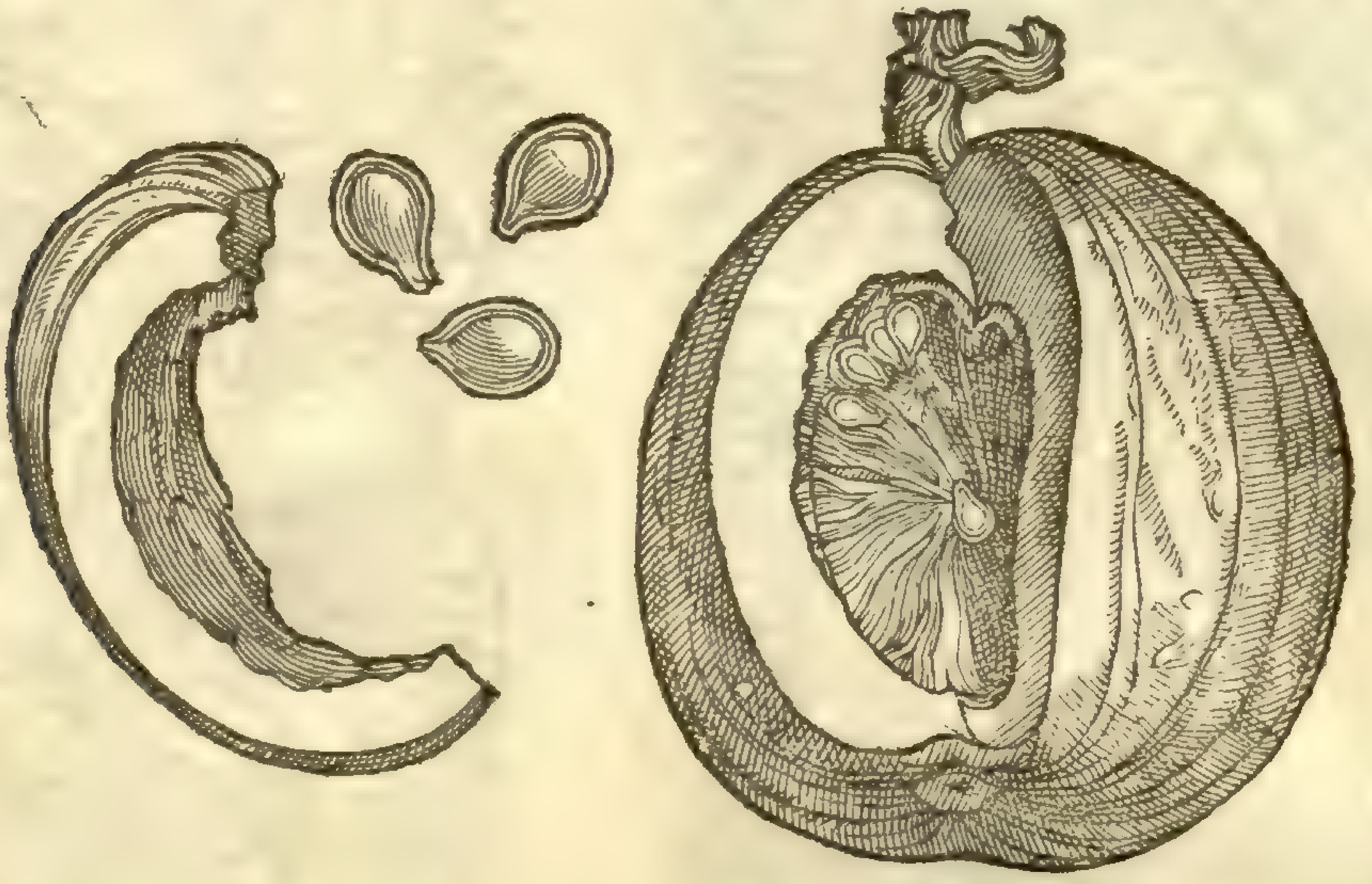

Dander is lanckworpich rondt/ van ghelijcke coleur ende smaecke van buyten dichte ghestreept/ maer tsaedt is ghelijfvigher noch eens soo groot als de voorgaende. De geure ende smaecke van beyde is lieflijck.

Zeer harde geele Pepoenen. Pepo durissimus luteus.

Dese is van ghedaente de ghemeyne Pepoenen niet ongheliјck / maer de helft cleynder: ende heeft de schorse ende vleesch soo hardt datmen qualijck die metten messe doorsnyden kan. Tsaedt is oock wat cleynder dan de gemeyne. Dese voorseyde drye soorten zijn eerst wt Rome ouergesonden.

Pepo strumosus. Ghepuckelde Pepoenen.

Dese soorte van Pepoenen is zeer aerdich / maer niet vele ghevonden / de bladeren zijn oock den vijghebladers zeer ghelijck: De vrucht is soo groot als een Meloen/ maer van fatsoen den groote Citroenen ghelijck/ met een knobbelachtighe oft ghepuckelde schorsse/ hebbende bobbels van dryederhande verwe. Tsaedt is den anderen niet ongheliјck.

Langhe Cauwoorde.

Cauwoorden die in Italiaens Zuccha ghenoemt zijn/ moghen wel de grootste vruchten vanden Concommer gheslachte gheheeten wesen. Dalder bekentste ende bequaemste om te confyten is de Langhe Cawoorde/ die de grootste van allen en̄ ghecromt is/ drye en̄ ses voeten lanck/ glat ende wit-groen van schorsse/ de welcke is zeer hert/ als sy drooghe is: De spijse oft tbinnenste is wit/ ende ghesoden niet onlieflick. Tsaedt is lanck ende breet/ een weynich viercant. De bladers zijn die vanden Concommers ghelijck/ maer veel ronder / de bloemen wit / groeyende aen langhe teere stelen lancks der eerden cruypende/ met veel aenwassende clauwierkens/ daer mede sy hun vast maecken aen staecken ende tuynen daer sy aen gheraecken connen. Van dese vrucht in stucken ghesneden ende met Suyker gheconfijt / brenghen de Portugesen ende Spaeignaerts zeer vele te coopen inde Norderssche landen/ ende heetent Carbasade. Tzijn zeer goede ende lieflicke confijturē voor de dorstighe menschen / ende die met heete cortsen ghequelt zijn. Carbasade.

Cucurbita lagenaria. Flesch-Cauwoorde.

Dese soorte wordt ghenoemt Flesch-Cawoorde/ om dat de ghene die achter lande reysen de selue voor flesschen ghebruycken/ sonderlinghe in Vranckerijck/ Spaeignen ende Italien, want de wijn wordt daer in ghemackelijcker ghedraghen / dan in glasen oft eerde flesschen/ de welcke lastich zijn/

Langhe Cauwoorde. In Latijn/ Cucurbita siue Zuccha, omnium maxima anguina. In Hoochduytsch/ Kurbs. In Franchois/ Courge, Callebasses. In Engelsch/ Gourde.

Flesch-Cauwoorden. In Latijn/ Cucurbita Lagenaria. In Hoochduytsch/ Clein Kurbs. In Franchois/ Petite Courge ou Callebasses.

ende lichtelijcker breken. Tsaedt van desen is minder dan vande voorgaende/ andersins zijn de bladers/ bloemen/ ende ander dinghen den anderen niet onghelijck.

Lagenaria minor. **Cleyn Flesch-Cauwoorde.**

Dese soorte van Cauworde/ verschilt vande voorgaẽde alleene/ dat de vrucht minder is/ ende een aerdigher flessche ghelijck/ waerom datse vanden reysenden man te lieuer ende ghemackelijcker ghedraghen wordt. Tsaedt/ de bladers ende bloeme zijn die vanden anderen ghelijck/ maer eelder ende teerder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Cauwoorde is goedt om eten. Rouwe Cauwoorde ghestooten ende gheleyt op heete apostumatien ende gheswillen versoet de pijne. Platen van Cauwoorden zijn zeer goedt bouen twoorhooft gheleyt vande ionghe kinders/ die een brandende hitte int hooft hebben / diemen Syriasis heet. Sy vercoelen de verhitte ende roode ooghen/ ende versoeten de pijne van het heet fleirsijn.

Tsap met olie van Roosen ghemengt / versoet de pijne vanden ooren daer in ghedaen: Dwelck Galenus oock seght. Tselue sap is oock goedt teghen de verbrandtheydt vander huyt inde brandende cortsen / daer op ghestreken. Tsap vande ghesoden Cauwoorde wtghedouwet / met wat honich ende Salpeter inghenomen/ doet sonder groote pijne camerganck hebben.

Tselue doet oock de wijn die in een versche wtgheholde Cauwoorde onder den blaeuwen hemel ghestaen heeft/ nuchter ghedroncken. Galen. Cauwoorde gheten/ is vochtich/ ende verdrijft den dorst: Maer rouw gheten en is sy niet lieflijck/ ende quacdt voor de maghe om verteiren/ in voeghen dat by aldien yemandt by ghebreck van ander spijse de selue moeste eten / oft int lijf dorft stecken / hy soude sijn maghe verladen ende met coude ghevoelen/ iae doen opworpen ende tot braecken verwecken/ de welcke alleene hem mach verlossen vande aencomende accidenten oft sympromata. Van dese ende veel ander onduerighe vruchten plochten alle menschen te eten/ van datse ghesodẽ/ oft inde panne gerooſt/ oft ghebraden waere. De Cauwoorde soo veel als in haer is/ gheeft den lichaem

een

een vocht ende coudt voedtsel/ ende wt dier oorsaecken oock luttel/ maer gheeft eenen soeten camerganck/ soo wel om de glatticheydt van haer substantie / als oock wt reden dat alle ghemeyne vochte spijsen sulcks doen/ te weten/ die sonder tsamentreckinghe sulcks zijn. Voorwaer oock sy en wordt niet qualick verteirt/ soo verre als corruptie dat niet en belet.

Plinius Valerianus voeghter by.

De asschen vande drooghe schorssen vande Cauwoorde / mach de verbrandtheydt gheneesen: Jae wy hebben ghehoort vande ghene dict gheproeft ende bevonden hebben / datse de oude sweeringhen vande mannelickheydt die beghinnen te verrotten/ suyuert ende gheneest/ daer in ghestroyt. Aegin. segghet selue. Fuchsius.

Men seght dat het drooghe saedt de cracht heeft/ dat ghestooten ende gestroyt in holle wonden/ de selue doet weder vol wassen. Sommighe hebben tsaedt met wijn ingheghenen/ om te stoppen den buyckloop. De ranckskens vande Cauwoorden als sy oudt worden met zeer soeten wijn ende azijn inghenomen/ ghenesen het Roodtmelisoen/ ende de ghequetste dermen.

Ægin. Cauwoorde is coudt ende vocht tot inden tweeden graedt.

Sethus. Cauwoorde hindert ende is quaedt in flegmatijcke ghebreken ende Colijcke/ ist dat sy comet by quade humeuren/ sy wordt vande selue bedoruen/ ende maeckt quaedt bloedt. Sy vermindert dmannelick saedt/ ende beneemt den lust van byslapen. Tbloedt vande Cauwoorde ghegenereert/ is dunne ende niet substantieus. Maer sy is goedt voor de borst/ longher ende blase.

Quint-appels. In Latijn/ Colocynthis, Cucurbitula amara cathartica. In Hoochduytsch / Coloquint opffltin. In Franchois/ Coloquinte ende Courge sauuage. In Italiaensch en Spaensch/ Coloquintida. In Engelsch/ Coloquintida.

Peer-wijse Quint-appel. In Latijn/ Colocynthis Pyriformis.

Hippocrates ende Ægineta hebben dese plante ghenoemt Cucurbitula oft Sicyone, oft Cucumerulus, om datse den seluen van ghedaente ghelijck is / maer veel minder / meer daer toe beweeght doort aensien vande bladers / dan door de gheheel contrarie crachten die sy zeer veel heeft: iae dwordt bewesen by experientie/ dat onder de gelijckende figueren van bladers ende bloemē/ meestendeel cruyden malcander ghelijckende zeer ongheliјcke crachten hebben/ maer om de selue beter te

moghen kennen/ ſoo moeten de planten by haer ſeluen gheſtelt ende beſchreuen worden / op dat wy met de ſelue dickwils te aenſien ende verſoecken/ de ſelue ſouden moghen kennen ende weten. Daerom ſullen wy/ ghelijck wy voren altijdts ghedaen hebben/ hier oock byvoeghen deſe ſoorte van Concommer ende oock dander wilde by haer gheſlachten. Deſe Quint-appel wordt vanden Herbariſten in Vranckerijck/ Duytſchlandt/ ende Engellandt inde Lente geſaeydt/ ende de vrucht geplucht in Septembre/ die geelachtich groen is ende qualick rieckende/ noch oock ſoo nut niet om daer mede te purgeren als de ghene die wt Griecken ende Spaignen ghebrocht wordt. De appels zijn als de ſchorſſe afghedaen is/ wit ende voos/ niet vaſt/ met een groote qualickrieckende bitterheydt/ die de kele/ d'inghewandt ende dermen queſt. De Coloquinte groeyet op vochtighe plaetſen zeer ghelijck de Concommer / maer de bladers zijn minder ende dieper gheſneden/ die vande Citrulle zeer ghelijck/ met dergheliicke gele bloemen. Tſaedt is oock dien vande Concommer ghelijck/ maer minder/ harder/ ende bycāts niet dan een hout/ maer niet ſoo feninich om te purgeren als den appel ſelue is: wāt wy hebben daer af inghegheuen meer ghewichts dan vanden appel / met meerder profijt ende gheē oft veel minder beroerte des buycks.

Wy hebben gheſien inde houen van Hollandt/ Vranckerijck ende Italien drye oft vierderhande ſoorten van Coloquinte die daer gheſaeyt was/ te weten/ de vrucht hebbende ghelijck een cleyn Cawoordeken / oft Peere ghelijck een fleſken/ doncker-groen van coleure: de ſchorſſe was een weynich gheſpickelt oft ghepleckt/ zijnde voorts de bladers die vande Wilde Concommer ghelijck: De ſmaecke van deſe gheheele plante was oock zeer quaet/ ende ſchijnt dat de Wilde/ oft die van ſelfs waſſet/ de ſelue ſpecie is/ die vande Propheten die aen Helizeus quamen claghen/ de doot inden pot ghenoemt wordt/ doen ſy van hongher ghedwonghen/ een van henlieden moes ghepluckt hadde/ d'welcke ſy aten / waer onder een groot deel van deſen cruyde was / d'welcke midts dat hy meende dat Cawoorde was/ onder het moes mede inden pot ghedaen werdt: Maer ſoo haeſt als ſy daer af aten/ ſmaeckende de groote bitterheydt/ hebben tſelue als de doot laten ſtaen / want ſy en mochtent in d'lijf niet cryghen / ende riepen terſtont totten Prophete ſegghende / Prophete de doot is inden pot/ wy en connent niet eten. Maer de Prophete Helizeus die veel miraculen dede/ heeft meel inden pot gheworpen ende de Wilde Colloquinte ſuete ghemaeckt/ ende bequaem om eten/ waerom datſe moeſten zeer bitter weſen.

Wy hebbender oock gheſien die gheheel rondt waren/ ghelijck eenen grooten Oraenge-appel oft Citroen/ ghenoemt Adams appel/ oock hebbende de ſchorſſe een weynich gheſpickelt.

Men ſieter oock op ſommighe plaetſen die platachtich rondt zijn / geelachtich van ſchorſſe / alle de welcke ghelijcke crachten hebben ende zeer bitter zijn.

Seer dickwils oock die zeer cleyne zijn / van fatſoen ghelijck een lanckworpighe Pompoen/ ſoo groot als een ganſen oft ſwanen ey/ zeer hart van ſchelle/ gheſpickelt/ groen ende graew.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Coloquint gheeft een ronde vrucht ghelijck eenen bal / die zeer bitter is / de welcke ghepluckt moet zijn / als hy beghint bleeck te worden. Marck van Quint-appel twee ſcrupels met honich-water/ gheſoden honich/ Myrrhe ende Salpeter ghemengt/ ende pillen daer af ghemaeckt ende ingheſlickt/ doen ſterck ter camer gaen. De ghedrooghde appels gheſtooten ende in een clyſterie ghedaen/ zijn zeer goedt teghen lammicheydt/ pijne inde heupen / ende Colijcke/ als de ghene die afiaghen gele cholerijcke vochticheydt/ taeye fluymen eñ ſlijmachtighe vuylicheden/ iae ſomtijts oock bloet. Quint-appel doodet de vrucht/ daer op gheleyt/ ende verdrijſt den tantſweere/ iſt dat eenen ſchoon ghemaeckt wordt ende met ſlijck becleedt in azijn ende Salpeter gheſoden wordt/ ende met dat ſop de tanden gheſpoelt worden. In Meede / Maluiſeye oft zeer ſueten wijn gheſoden oft gheweyckt ende cout gheworden onder den blaeuwen hemel/ ende ghedroncken/ treckt af de grofue/ taeye ende vuyle ſlijmachtighe humeuren/ maer de maghe is hy zeer teghen ende contrarie.

Een ſuppoſitorie ghemaeckt van Quint-appel ende in tfundament gheſet/ doet ſterck ter camer gaen. Tſap vanden groenen Quint-appel/ is zeer goedt den ghenen die Sciatica hebben/ daer mede wel gheſtreken. Galenus. Quint-appel is bitter van ſmaecke. Maer als hy wordt inghenomen en kan de bitterheydt haer werckē niet tooghē/ om haer purgerende cracht/ de welcke ſy zeer groot heeft/ midts datſe met t'ghene datſe wtdrijft ſelue wt comt / eer ſy de crachten vande bitterheyt tooghen kan. Plin. Gal. Ægin. Quint-appel inde clyſterien ghedaen / gheneeſt alle ghebreken der dermen/ oock der nieren/ lendenen ende lammicheydt/ de wortel daer af wtdryfuende.

Marck van Quint-appel met alſſem ende ſout ghemengt / neemt wech den tantſweere: maer tſap met azijn ghemengt ende warm ghemaeckt/ maeckt weder vaſt de loterende tanden.

Eſel oft Veldt-Concommers.

Niet ſonder oorſake wordt deſe plante een Veldt-Concommer gheheeten / dan Eſel oft Wilde Concom-

Eſel oft Veldt-Concommers. In Griecks/Σικὺς ἄγριος. In Latijn/Cucumer ſylueſtris Elaterij. Cucumis Aſininus Officinarum. In Hoochduytſch / Wilder Cucumer. In Franchois / Concombre ſauuage. In Italiaenſch/Cocomero ſaluatico. In Spaenſch/Cogombrillos amargos. In Engelſch/Noli me tangere, ende Wilde Spirteng Cucumber.

Concommer/ghemerckt datſe alleene onder alle de planten van deſen gheſlachte / van ſelfs ende zeer ouervloedich groeyet ontrent de veſten vande ſteden / plaetſen ende meſtputten ſoo in Italien / als in d'landt van Languedoc ende Prouencen/ waer datſe oock den ionghen kinders zeer wel bekent is/ de welcke de vruchten nemen/ende tuſſchen de vinghers douwende/ ſpuyten al ſpelẽde malcander int aenſicht/ ende maecken ooghen ende mont nat met tſweet ende zeer bitter ende quaelijck rieckende ſap. Dit cruydt en is niet climmende/ maer lancks der aerden cruypende / van ghedaente de Concommer gheheel ghelijck / dan dat de bladers minder/ rouwer ende dicker zijn / van coleur aſchgraeuw/ wel dichte / groeyende aen malſche ende ſapachtighe ſtelen/tuſſchen de welcke int eynde vande Somer/nae de bleeck-gele bloemkẽs/ groeyen aen cleyne ſteelkens cleyne Concommerkens met ſpacien van een ſtaende/ ghelijck een langhe Daye / rouw ende aſchgraeuw . Tſaedt is bruyn oft doncker graeuw/ die vanden Quint-appel niet ongheliick/ maer minder : De wortel is dicke/ als die vanden Radijs oft Bryonie / ende een weynich ſaſelachtich. Tmarck van tſaedt is wit/eñ niet ſoo onlieflick als de vrucht oft bladers / de welcke principalick inde Sonne ghedroogt zijnde / ende aende vlamme ghehouden / brandende niet dan een vlamme en wordt. Waer door dat ick aldereerſt merckende werdt wt Plinius, met advys oock vã mijnen gheleerdẽ meeſter Rondellet/dattet oprecht Elaterium moeſt bereydt ende ghemaeckt worden wt zeer vele van dit marck/ende een weynich vette lijmicheyt die daer aen hanght/ende niet wt de Concommerkens. Elaterium was byden ouders een excellente purgerende mediciine/ als wt Hippocrates ende Theophraſtus blijckt/ ende is ſoo vele te ſegghen als een mediciine die beroerte oft rammelinge maeckt / want niet meer dan een halue ſchrupel alleene/ oft met ſoo veel ſouts/eñ * Antimonium alſoo vele als genoech is om verwe te gheuen/dede purgeren van onder ende bouen. Tbeſte Elaterium was het lichte/ niet row/noch ſwaer/maer wit/ende niet dorre/ zeer bitter/ende aende keerſſe ghehouden lichtelick vlammende: Welcke teeckenen lichtelick te kennen gheuen ende ontdecken t'verſtant van deſe plaetſe die in Theophraſto ende Dioſcorides duyſter valt. Want aenghesien dat wt deſe Concommerkẽs een zeer dunne groen-waterachtich ſap wtloopt/ d'welcke metten viere dicke ghemaeckt is oneffen / ſwartachtich/ ende aende vlamme ghehouden gheenſins vlammende oft brandende/ ende op corte iaeren rot ende beſchimmelt: ſoo docht my niet ſonder reden dat tſelue niet en conde weſen den Elaterium van Theophraſtus oft Dioſcorides, ſoo wel om alle de teeckenẽ/die wy gheſtelt hebben vanden onrechten Elaterium, als om dat niet gheduerich en is/ noch oock en brant. Waerom dat wy ſelue deſe voorleden iaeren/ doen wy tſelue tot Montpelliers nae de leeringhe van Dioſcorides ende Theophraſtus bereydt hadden/ ende in veel manieren deden bereyden/ ſoo deden wy ten laetſten eenen zeer grooten hoop Concommerkens plucken/ wt de welcke wy / op een ſifte gheſneden zijnde/ t'ſaedt gheſtooten/ ende dickwils metten handen gedouwet een vetticheydt oft marck ontfinghen/ dien vandẽ Vloey-cruydt ghelijck / door de ſifte ghegaen / daer by gietende vanden lijmachtighen ſap vande ſelue Concommerkens / ende wat fonteyn-water/om dat de lijmicheydt oft vetticheydt te beter door de ſifte ſoude trecken waer af wy een deel te drooghen ſtelden inde Sonne onder den blaeuwen hemel/ de welcke ſwertachtich werdt/ende eenſ-deels op tvier oft onder de aſſchens/dat wit ende graeuw was. Nochtans alle beyde aende vlamme vande keerſſe ghehouden / gaf vlamme ende brande door zijn vetticheydt:

Hier wt machmen mercken dat d'ouders Antimonium inghegheuen hebben/maer rouw.

ticheydt: iae dat meer is / sulcks als ons noch in ons contoor ouergheschoten is dat zeer drooghe is/ sal noch lichtelicker branden. Maer soodaenich en sal nemmermeer connen bereydt worde wt dwater alleene vande Concommerkens/oft van hun slijmachtich vleesch/ ghelijck zeer wel weten de ghene diet dickwils gheproeft hebben. Daerom schijnt dat Plinius beter ende waerachtiger/ wt Theophrastus oft eenighen anderen treffelicken auteur / Dioscorides meyninghe verstaen heeft / als hy seght/ dat den Elaterium moet ghemaeckt zijn vande vrucht ende van tsaedt/ te weten/ om dat aende vlamme ghehouden soude branden/ghelijck als Dioscorides seght dat tbeste doet / wien Matthiolus hier slechtelick verlaet. Voorwaer het is wel behoorlick/dat op de maniere als wy gheseydt hebben/beter ende versekerder purgeert/ ende langer goedt blijft sonder rotten/midts dattet scherp eñ quaelick rieckende sap door tvette marck zijn cracht wat benomen wordt/ ende midts het olieachtich vet/soo haest niet en rot. Oock heeft tsaedt soeter cracht/alleleës gelijck inde Quint-appel. De Medicijns van Montpelliers ghebruycken zeer vele de wortel van dit cruydt / wiens cracht te mercken is wt den Vnguento Agrippæ, Ciclaminis, ende oock in ander inwendighe ghebreken / als zijn Anasarca ende Ascites.

Cracht ende werckinghe.

Diosc, Tsap vande bladers inde ooren ghedrupt/doet de pijne vanden ooren vergaen.

De wortel met Wortte gemengt/doet scheyden alle oude gheswillen/ende met Terbenthijn ghemengt/doet die gheswillen wtbreken. De wortel in azijn ghesoden / versoet de pijne ende doet dat gheswil schryden vanden fleirsijn ende Sciatica/daer op gheleyt / ende azijn daer de wortel in ghesoden is/inden mondt ghehouden/versoet den tantsweer. Tmeel vande drooghe wortel verdrijft alle quaede schorftheydt / crauwagie/ maselen/ ende vlecken/ ende gheeft den swerten lijckteeckenen weder goedt coleur. Tsap vande wortel een vierendeel van een dragme/ oft ontrent een half once schorsse/inghenomen/iaeghen af de cholerike ende oock de waterachtighe vochticheden / sonderlinge den watersuchtighen/sonder hinder oft letsel vande maghe. Galen. Tselue sap / ghelijck oock tsap vande bladers/ al ist dat de cracht heeft vanden Elaterium, soo en ist nochtans soo sterck niet: Jae de wortel selue heeft dergheliјcke cracht / want sy verteirt ende maeckt saechte / maer drooght crachtigher.

Cracht vanden Elaterium.

Dioscorides. Elaterium van twee iaeren tot thien iaeren oudt zijnde / is zeer nut om te purgeren. De gheheele dosis/is eenen haluen scrupel/ de halue is de helft van eenen haluen scrupel/ maer voor de kinders seuen grana: want meer in te gheuen waer sorgelijck.

Elaterium iaeght af van bouen ende beneden de cholericke ende oock waterachtighe vochticheden/ende is zeer goedt den ghenen die cort van aessem zijn. Elaterium een half schrupel/met een schrupel souts/ ende soo veel Antimonium als ghenoech is om coleur te gheuen/ daer af een pillekeken ghemaeckt ende met water inghenomen / ende daer nae twee oncen laew water ghedroncken doet zeer wel ter camer gaen/ maer om tot braecken te verwecken/ soo bestrijckt met een stijfue vere wel diepe de achterste deelen vander tonghe/met water daer in dat den Elaterium ghewasschen is. Ende ist dat yemandt qualick ouergheuen kan/ soo breket die in olie oft salue van Ireos / ende verbiet te slapen. Maer den ghenen die te zeer purgeren/ moetmen alleneen wijn ende olie te drincken gheuen/ want met braecken salt ghedaen zijn: Ist dattet ouergheuen niet op en houdt/ soo moetmen hun gheuẽ coudt water oft polenta/*naewijn/appelẽ/eñ dinghen die dickmaeckẽdẽ de mage stercken. *Posca.

Eenen pessus ghemaeckt vanden Elaterium ende van onder gheset/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doodet de vrucht. Elaterium met melck ghemengt ende door den newse opghehaelt/gheneest de geelsucht/ ende verdrijft den lanckweerighen hooftsweere.

Met oude olie / honich oft Ossen-galle ghemengt / gheneest de Squinantie/ ende swillinghe vander kele van buyten daer op gheleyt. Galenus. Elaterium doodet de vrucht/ghelijck alle andere bittere dinghen die van subtijle substantie zijn / principalick ist datse eenichsins heet zijn: Want den Elaterium is zeer bitter/ende warm/ te weten tot inden tweeden graedt. Maer sulcks heeft oock terstont een teirende cracht: Daerom strijcktmen daer mede/ghemengt met honich oft oude olie, de ghene die de Squinantie hebben.

Batata Hispanorum.

Den Suycker-wortels schijnen niet zeer ongheliјck te wesen/de wortels die van selfs groeyen inde Eylanden/niet verre van West Indien gheleghen/ghenoemt Batades oft Batala ende veel geten worden/ de welcke zeer tot oncuischeydt verwecken. De wortels zijn rondt ende lanckworpich op beyde syden ghelijck een plompe Steck-rape / van buyten bruyn ende van binnen wit/ zeer lieflick van smaecke ende mals/zeer ghelijck dien vanden excellentsten Hirs/oft Faba fresa, daerom zijn sy te zeer smets/ ten sy datse ghesouten worden. Dese worden somtijdts met sout/ olie ende azijn gheten/

Batata Hispanorum, Camotes oft Amotes ende Ignanes. In Franchois/ Batades. In Engelsch/ Potades.

ten/ ende met wijn overgoten/ somtijdts oock met pruymen ghestoeft. Dese zijn zeer ghelijck ende vanden seluen gheslachte/ die wt Hesperia/ Ethiopien/ ende Bresilien ghebrocht worden/ Ignames ghenoemt/ ghelijck wy somtijdts wel gheten hebben. De bladers van beyde dese planten (soo ick verstae) zijn die van Veyl/ Wilde Concommer/ ende Maeluwe ghelijck/ ende rouw/ groeyende aen veel cruyppende steelkens/ die vandē Esel Concommer ghelijck. De wortels snydense hedens-daegs in veel plaetsen van Granaden ontrent den zeecant gheleghen/ in stuckskens/ die sy dan in d'eerde steken/ als ons verclaert heeft M. Kaerle Clusius.

Balsem-appel. In Latijn/ Balsamina cucumerina punicea. Momordica. In Hoochduytsch/ Balsam kraut. In Franchois/ Pommes de merueilles. In Italiaensch/ Caranzi, Viticella, ende Balsamina. In Engelsch/ Meruelous appels and Balsam apple.

Van ghedaente is oock de Concommer ghelijck / de aerdighe wtlandtsche plante / die vande Herbaristen Balsamina genoemt wordt / de welcke de selue in hunlieder houen oeffenen / voor hun ghenoechte / eñ oock om de wonden daer mede toe te heylen ende de pijnē vande quade sweeren ende zeericheden te versueten met een constelicke Balsem die vande ghestooten Balsem-appels oft in d'olie ghesoden ghemaeckt oft bereydt wordt/ waer af dat by auenture de gheheele plante Balsamina ghenoemt is / ende oock Charantia om het aerdich fatsoen ende coleur vande appelen / de welcke op beyde syden scherp zijn ende inde midden buyckachtich / zeer eenen cleynen Limoen ghelijckende/ maer van buyten ende binnen blinckende bruynroodt met veel cleyne stekende puckels / eenichsins als den Opuntium oft Ficus Indica. Tsaedt is swert die vanden Citrullen ghelijck/ maer minder. De bladers / rancken ende clauwierkens dienen zeer wel om waghens oft prieelen inde houen te becleeden ende vercieren/ gelijckēde die vande Bryonie ende Concommer/ maer blijder van aensien. De bladers zijn als die vādē Wijngaert bladers/ maer dieper ghesneden. De bloemkens zijn cleyne/ minder dan die vande Meloenen/ ende bleeck-

geel:

geel: Inde houen vande warme landen groeytse veel hoogher/ende cryghter veel meer ende rijper vruchten.

Cracht ende werckinghe.

Balsem-appel met wijn ghedroncken is zeer goedt om te versoeten de pijne vande Colica ende gheheel te verdryfuen. T'verdrijft alle bytende steeckten / ende pijnen vander vrouwen aerbeyt.

Balsem appel metten tanden in stucken ghebeten / verdrijft de pijne der tanden.

Balsem-appel gheneest de sweeringhe vander borst / ende is zeer goedt gheleyt op de gescheurtheydt/ende quetsuren. Balsem appel gheneest de spene/daer op gheleyt/ ende doet alle spanninghe ende treckinghe vande zenuen vergaen.

Diuersche soorten van Doronicum vande welcke gheen en is Aconitum Pardalianches.

Cleyn Doronicum. In Latijn/ Doronicum minus officinarum.

Doronicum Brachiata radice Cancri forcipicularum ritu.

De schelle [illegible] Wortele staet auerechts ghemaeckt.

Aconitum heeft de naem gheweest van veel planten (by auentuere oock van compositien oft medicijnen) als de ghene/ daer af tsap oft wortel aende pijlen vande iagers ghestreken/ de geraeckte wilde dieren zeer rasch ende terstont doet steruen. Soo nu onder veel dootlicke cruyden dese bevonden wordẽ die alder sekerst ende raschst dooden/ Theophrastus ende Dioscorides met meer ander daer af de wete hebbende/ hebben die alleene ghestelt ende vanden anderen onderscheyden/ hoe wel niet gheheel volcomelick oft claer ghenoech: want/ ghelijck in dien tijdt de ghewoonte was / sy hebben de bloemen verswegen/ ende meer ander dinghen / die sy niet ghesien en hadden/ maer by auenture ghelesen : daerom so nu de planten voor ooghen ghebrocht zijn / om daer af te oordeelen/ soo willen wy yet sekers daer af verclaeren ende ordonneren. Soodanighe wortels/ als ghy te coope siet inde Droogisten oft Apotekers winckels/onder den naem van Doronicum, hebbẽ wy dickwils de gheheele plante wtghesteken in t'ghebergte tuschen Lions ende Geneue/ ende oock opde hoeuels van Piemont. Dese zijn veelderhande / nochtans malcander niet zeer onghelijck / want ghy soudt dese vinden op sommighe hoeuels van Vranckerijck/ met cleynder/ende min saselachtighe wortels/ ouer beyde syden met veel aenhanckfels die gheensins de schaerkens vande Creeften gelijck en zijn.

Anno 1560. T'sijn bycants eenen-twintich iaeren gheleden/ dat sommighe personen tot Parijs / ende van daer

t'Antwerpen eenighe planten inde houen brochten/diemen doen voor Doronicum hielt/ de welcke wt sommighe hoeuels van Vranckerijck ghesteken ende ghehaelt waeren. Dese waeren alle ghelijck cleyne/met teere stelen/saechte/lanckworpighe bladers/ ghelijck die vande Weghebree / een weynich groen-geel/merckelick ghehayrt/ghelijck die vande Pilosselle/maer saecht int handelen/ een weynich ghekerft / ende bouen smal / staende drye oft viere van dien op steelkens die wt der wortel voorts comen/de welcke cleyne/rondt ende lanckworpich is/ maer allenckskens nederwaerts gaende scherp wordt/onder ghedeylt in lidtmatighe dwerschloopende schelachtighe hoeuelkens/zeer ghelijck het lichaem ende steertken vanden Scorpioen/met veel steertkens oft saselinghen behanghen: tcoleur was wit/ de smacke soet met wat bitterheydts / ende veel lijmicheydts met luttel tsamentreckinge thoonende: De stele was eenen oft onderhalue voet hooghe/daer boue op groeyden gele oft bleecke ghestraelde bloemen / die vande Rindts-ooghe oft middel Consolida ghelijck. Dese plante wordt nu vele ghevonden inde houen van Nederlandt ende Engellandt / ende is in alder manieren de selue die vanden Apotekers ghemeyne ende cleyne Doronicum ghenoemt wordt/ byde welcke wy dickwils/maer principalick / doen wy dese dinghen schreuen / noch veel ander differentien van Doronicum onder dese wortels merckten.

Te weten een ander die veel meerder ende langher was dan dese / met veel schorsachtighe schelkens/die claer/wit ende marberachtich waeren/ouer dweersch beset/ende op elcke sijde een aermken hebbende ghelijck de zee-Creeften Squilla ghenaemt / oft den sckaerkens vande Creeften oft Scorpioenen niet onghelijck/ ende was soet van smaecke: De bladers / bloemen ende stelen/waeren wat meerder ende ronder. Dese plante groeyet gheerne op lommerachtich gheberghten/niet alleene vā de Alpes,int Suyden gheleghen/maer oock opde zeer coude bergen van Engellandt inde Noordtcontreyen/ waer datse ghevonden ende wtghesteken heeft int gheberghte van Noordthumberlandt onse zeer gheleerde ende vervaren vriendt Pennius Medicijn van Engellandt/ ghelijck hy ons selue versekert heeft.

De derde soorte van Doronicum, ende is Aconitum Pardalianches van Dodonæus ende Matthiolus, maer qualick genoemt.

Deerste soorte is dese derde alderbest ghelijckende/die alleene van groote ende ronder bladeren metten anderen verschilt: Dese groeyet vele opde boschachtighe hoeuels van Turin ende Sauoye/ oock op tvelt ende inde houen: sy is rouwer vā bladers / van bloemen ende wortel oock meerder: de stele is onderhaluen cubitus lanck / andersins zijn sy malcander ghelijck / in vueghen dat dese drye soorten ghelijck die vande Cyperus / alleene verschillen van grootte/plaetse van groeyen/ende veel aenhanghende wortels. Ten is nu gheensins van noode groot ondersoeck te doen / om te verclaeren wat onderscheydt datter is tusschen de Pardalianches, Theliphonum oft Cammorum van Theophrastus, Dioscorides, Plinius ende anderen/ welcke diuersche namen wy meynen datse een plante alleene toebehooren: oock en sien wy niet/ datse eenighe merckelicke differentie van geslachte verdienen/want de gedaente/smaecke/ reucke/hebben sy alle tsamen ghelijck / ende groeyen byeants op ghelijcke plaetsen. Nochtans is de beschrijuinghe vande wortel van Dioscorides een weynich anders / want hy ghelijckt de wortel byden steert vanden Scorpioen/ ende Theophrastus by tgheheel lichaem. Maer dat en verclaert niet altijdts dat een ander soorte vā cruydt is/maer dat de selue is sonder aermkens oft vleugels/ ghelijck die meer sonder ghesien wordt/dan met die beset. Daer

en is oock gheen twijfel oft hy en heeft die van Theophrastus ontleent/oft alle beyde van eenighen anderen auteur: want tselue dat vande crachten ende hinderinghen gheseyt wordt / hebben sy als ghelesen / ende niet gheproeft/daer by gheschreuen. Dat de selue van Plinius niet en soude wesen/ mach loochenen de selue die niet en weet dat hy meest alle de dinghen die hy heeft inde historie vãden planten/ wt Theophrastus ghehaelt heeft: Wat nu wesen mach van dien droom vande Pardalianches, sullen die zeer nerstighe ende zeer gheleerde Herbaristen van Italien segghen / de welcke meest alle gelijck ons geseyt hebbẽ datse nergẽs gheen gesien / noch oock daer af hoorẽ sprekẽ hadden/ende claegden dat sy op die hope te vergeefs doorsocht hadden bycants tgheheel ghebergte vanden Alpes ende alle de rootsen/bosschen ende berghen van Geneue tot Clauena/ende van daer tot de dellinghen van Verone ende hooghen bergh Baldo/sonder nochtans erghens die te sien oft vinden : maer wel dat sy van onsen Doronicum op diuersche plaetsen vele ghevonden hadden: Waeromme dat sy my wijs maeckten/wel teghen mynen danck/dat Matthiolus,wien t'cleyn verschil dat wy bouen vermaent hebben / bedroghen hadde / dese als eenighe nieuwe plante van dien gheslachte ghestelt hadde. Tselue blijckt daer door/dat hy elcke reyse dat sijnen Herbarius op een niew ghedruckt werdt / de figure dede veranderen/ ende dat niet meer dan een aerme plante sonder stele oft bloeme/eens opt papier ghedruckt/van soo veel neerstighe ondersoeckers die in allen landen zijn/soude ghevonden gheweest hebben / de welcke hy met een onbedachte stouticheydt sonder die eenichsins versoecht te hebben/terstont verclaerde Pardalianches te wesen. Niettemin ick hope dat hy nu ouder gheworden zijnde / sijn faute bekennen sal/ ende droeue zijn datten Doronicum van te voren hem ombekent was/ d'welcke aldereerst ghemerckt heeft die zeer gheleerde Cortusius, ende anderen te kennen heeft ghegeuen. D'welcke doen wy wisten dat verscheydẽ gheschickten mannen van onsen tijden bekendt was / ende soo wy met hem coutende in sijn hofken binnen Padua / hem gheantwoort hadt en/dat tselue waerachtich was/ende gheensis wonder en gaf/als die by experientie sekerlick wisten / dat eenen Jan de vroede van Mechelen de selue wortel dickwils sonder eenich hinder oft letsel ghegeten hadde / al seytmen datse den honden dootlick is / dat oock met de zeer ghesonde Aloe de Vossen ghedoot worden/ dat oock de selue (als Plutarchus seght) met bitter Amandels ghedoot gheweest hadden: hy seyde dat soo was/teghen eenen Apoteker sijnen Compere / de welcke een ghemeyn exempel vande Nux Vomica doen vertelde/te weten/dat met de selue/catten/ honden / ende vogels ghedoot worden / welcke nochtans in dootlicke ende pestilentiale siecten in Electuariis Liberantis ende de Ouo Phylosophico den mensche ingheghenen wordt. Daerom segghe ick / en laet ons den Doronicum niet verachten/ maer matelick ghebruycken/ist niet ghelijck welrieckende droghe / dat ten minsten zy ghelijck een Theriaca oft preseruatyf. Dese wortels hier beschreuen ende ouer lanck van ons voor Aconita gheacht/ ghelijck die alle van een gheslacht zijn/alsoo hebbense bycants ghelijcken smaecke/te weten smets/ soetachtich ende stoppende: Waeromme dat wy te meer ghelooven dat is de oprechte Adoninis van Dioscorides,want hy steltse by de lieflicke ende ghetemperde remedien vanden ooghen/ ende gheeftse een warmte ende complexie die een weynich is stoppende ende met een weynich tsamentrecken verteirende.

Verkeerden droom van Matthiolus aengaende de Pardalianche.

Ander Doronicum.

Int iaer 77. heeft my Couldenbergius ter handen ghestelt een ander soorte van Doronicum die hy wt vremdt saedt ghewonnen hadde. De wortel liep d'weers door d'eerde van gedaente vanden eersten Doronicum. De bladeren waren rondtachtich ghelijck die van de derde soorte. De stele van eenen cubitus oft onderhaluen hooghe luttel ghetackt. De bloeme was schoon groot als die vande tweede. In onsen houe is sy vergaen als niet wel de coude verdraghende / ghelijck de naestvolghende.

Doronicum met ghevefelde wortele.

Onder de cruydt-potten van Joncker Jan vander Delft hadde desen voorleden Somer anno 80. Mijn-heer de Greffier Hoboke vercreghen een Doronicum van bloemen ende ghedaente gãnschelijck de voorgaende ghelijck / zeer nochtans verschillende inde wortele die niet dan veselen ende saselinghen en was: ick en weet niet oftse metter tijdt soude moghen veranderen.

Ander diuersche soorte van Doronicum.

Ghelijckerwijs elders vermaent is dat de neersticheydt vande gheleerde van onsen tijdt ende naecomers altijdts wat meer versoeckende is /ende dat een landt altijdt voortbrengende is verscheyden wercken ende ouervloedighe wonderbaerheyt Godts ende der nature: Soo heeft de zeer treffelicke ende wel vervaeren ondersoecker vande naturale wercken noch sommighe onderscheydingen van dit cruydt in Oostenrijck beuonden/ ons gheopenbaert door sijn goede vryherticheydt. Maer om dat hy die selue cotts in drucke wtghreuen sal / ende meer oft beter daer af spreken / dan yemandt soude

ſoude moghen; ſoo is meer dan behoorlijck den ſeluen die te laeten beſchrijuen/ hem daer af louende ende danckende als den ghenen diet wt de rechte fonteyne oft oorſpronck ghenomen heeft.

Cattoen. In Griecks/ ξύλον ἢ γοσσύπιον. In Latijn/ Goſſipiō ſiue xylon. Bombax. Vitis lanigera. In Hoochduytſch/ Baumwol. In Franchois/ Cotton. In Italiaenſch/ Bombace. In Spaenſch/ Algodon, ende is Dendron Eriophoron van Guillandin. In Engelſch/ Cotton.

Ghelijckerwijs als door de nerſticheydt van die van Europe ghemaeckt is/ dat de ſyde nu zeer ghemeyne is/ende ouer al groot profijt daer af ghevoelt wordt: Alſoo is oock het Cattoen/ d'welcke den ouders nauwe bekent en was/ binnen onſen tijdt ſoo zeere vermenichvuldicht/ dat niet van noode en is tſelue wt de gheweſten ende eylanden van Arabien meer te halen/ want tgroeyt op veel plaetſen aende Middellandtſche zee gheleghen/eñ wordt van daer te coope ghebrocht. Wy hebben gheſien eenighe iaeren gheleden binnen Padua ende Venegien inden hof vanden Treuiſaen/ende in den ghemeynen hof vande Vniuerſiteyt een boomghewas/ hebbende eenen ſtele van eenen cubitus hooghe/beſet met ſommighe ſijde tackſkens ende ſteelkens/ aende welcke groeyden bladers die vander Alcea oft Wijngaerdt ghelijck/maer minder/ ſaechter/ende graeuw: De bloemen zijn geel/ een weynich roodt inde middel/ nae de welcke dat comen ronde vruchten ghelijck een cleyn appelkẽ/bruyn van coleure/ ſoo groot eñ vã ghedaente als ronde Ooſterlucie/ ſterrewijs openſtaende/de welcke rijpe zijnde van binnen vol Cattoẽ zijn/ daer in dat veel lanckworpich ſaedt gheborghen is dien vanden Terebinthus oft den Cubeben gelijck/ dat vol wit/ olieachtich marck is/ ende niet quaedt vã ſmaecke/ dien vanden Pingels oft Amandels ghelijck/ principalick alſt verſch is. De wortel is cleyne ende ſaſelachtich/ zeere goedt van voedtſel alſoo wel als tſaedt ende bequaem om te ſuyueren ende wt te drijuen de vergaderinghen van fluymen opde borſt ende longher. Oock is die de leuer ende nierẽ goedt/maer niet voor de maghe ende thooft. Wy hebben oock gheweten datſe teghen het roodtmeliſoen goedt is gheweeſt: ende daerom hadden wy eertijdts gheirne daer af ghemaeckt de Gnaphalium van Dioſcorides, oft een ſpecie van dien/ ende mochtent oock doen volghende zijn deſcriptie: want de bladers zijn ſaechte ende graeuw/ende is zeer goedt gebruyckt om yet te vullen. Maer naederhandt vermaen t zijnde door tſchrijuen van Theophraſtus,ſoo merckten wy datſe moeſt gherekent worden onder de planten die Wolle dragen. Want hy ſeght: Daer is een eylandt Tyle ghenoemt/ſulcks als nu ter tijdt de ſchipreyſen te kennen gheuen(maer niet dat coude Noordtwaerts gheleghen) inde zee van Arabien Ooſtwaerdt/ in dwelcke veel boomen zijn ende veel meer ander plãten die Wolle draghen/de bladers hebbende die vanden Wijngaerdt ghelijck/ maer minder: gheen vruchten voortſ-brenghende (te weten die etelick zijn) op de welcke Wolle groeyet: dat oock deſe vrucht ghelijck een appelken is/geſloten zijnde/ maer als ſy rijpe is vol Wolle diemen wttreckt/vande welcke eenſ-deels coſtelicke/ ende eenſ-deels ſlechte cleeders ghemaeckt worden: dat oock de ſelue planten in Arabien ende Indien voorts comẽ/waer datſe Plinius oock ſeght te weſen/ maer hy en vermaendt van gheen bladers: ende ghelijck zijn maniere is van ouerſetten/ ſoo verſchilt hy wat/ oft hy heuet van elders ontleent. Cracht.

Nu groeyet op veel open plaeſen aendẽ zeecant gheleghen teghen het Suyden/van ſaedt datter gheſaeydt wordt/ dwelcke ſy drye daghen in verckens oft koeyen meſt laten weycken/ als ons de houeniers van Candien verclaerden: want dan groeyet beter ende ouervloediigher: te weten/ het comt eer wt/ ende draeght ouervloediger: oock ſoo verraſſchet de ſtraffe coude vandẽ Winter. Inſgelijcks doen

doen oock meest alle de neerstige Herbaristen/ eñ maecken de plantē die oock zeere qualick groeyen/ de coele ende min bequaeme locht ghewoone/ende doense wel vruchten voorts-brenghen.

Ghemeyn wilde Maeluwe/oft Keeskens-cruydt. In Latijn/Syluestris Malua procerior vulgaris. In Hoochduytsch/ Pappel. In Fráchois/ Maulue. In Italiaensch ende Spaensch/ Malua. In Engelsch/ Mallow.

Cleyne wilde Maeluwe. In Latijn / Malua syluestris repens pumila.

Gheen plante en is alle natien beter bekent oft profijtelicker dan de Maeluwe/soo gheheeten om haer sonderlinghe morwmaeckende eracht/ de welcke de sparighe ouders door verplanten ende oeffeninghe inde houen malscher ende soeter van smaecke maeckten / wāt sy versaedden daer mede den hongher die daghelicks int moes doende/ ende maeckten saechten camerganck/ gelijck de Poete aerdich seght: De boerinne heeft my Maeluwe ghebracht die my camerganck gheuen sal. Noch hedens-daeghs int eerste vande Lente plucket ghemeyne volck in tveldt de tonghe scheuten/met die vāden Speragus/ende etet die alsoo wel om water te doen lossen als den buyck saecht te maeckē. Wāt de leckernije heeft die ouerlanck wt de houen ghebannen/ ende der Apoteken ghelaten om dagelicks te ghebruycken teghen diuersche sieckten. Dit cruydt groeyet ouervloedich op alle weghen eñ plaetsen ontrent de steden/voorts brenghende veel buyghelicke stelen/ ende zeere veel bladers die dickachtich zijn/ ende rondtom een weynich ghekerft/groenachtich ende rondt/eens-deels voren / eens-deels oock achter met hoecken. De bloemen gheeftse alle den Somer lanck van coleur roodt/lijfverwich/ nae de welcke tsaedt volght dat plat is ghelijck cleyne keeskens. De wortel is dunne ende lanck/ soo dicke als eenen vingher/ende houtachtich.

Cleyne wilde Maeluwe.

Dese cleyne wilde Maeluwe heeft minder tacxkens lāckx der aerdē cruyppēde/ de welcke groeyet opde steenachtighe ende ongheboude plaetsen vande dorpen/ minder ende ronder van bladers/ende cleynder ghekerft. De wortel is bycants soo groot als vande voorgaende. De bloemen zijn wat bleecker/oft witachtich/maer van crachte ende deucht zijn dese cruyden malcander ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De Hof-Maeluwe is veel nutter om eten dan de wilde/ die der maghen hinderlick is.

De stelen van Maeluwe gheten maecken saechten camerganck/ ende zijn zeere nut voor de dermen ende blase. De rouwe bladers van Maeluwe/ met een weynich sout ende honich tsaemē ghenout/ ghenesen de sweeringhen byde ooghen/ ghenoemt ægylopes, daer op geleyt/ maer om de selue te doen sluyten moet de Maeluwe sonder sout ghebruyckt worden. Sy gheneest de steken vande Bien eñ Wespen daer op gheleyt: maer ist dat yemandt met de selue rouw ende gestooten met olie/ van te voren hem ghestreken heeft/ de Bien eñ Wespen en sullen hem niet steken. Dwelcke Plinius oock seght. Met pisse ghestooten gheneest de quade schorftheydt des hoofts ende vuyle schelferinghe/ daer op gheleyt. De bladers ghesoden ende ghestooten/ zijn zeer goedt met olie gheleyt op wildt vier ende verbrandtheydt/ als Plinius oock seydt. Dwater daer Maeluwe in ghesoden is/ versoet ende vermorwet de herdicheydt vande moeder/ alsmen daer in badet. Men gheeft oock (als Plinius seght) tsap nuchter te drincken den vrouwen die den aerbeydt hebben.

Dwater daer Maeluwe in ghesoden heeft/ is zeer goedt met een clysterie gheset/ teghen de corrosive vlceratie vande dermen/ moeder/ ende vanden fundament. Maeluwe met de wortel ghesodē ende tsop ghedronckē/ is zeer goedt teghen alle fenijn ende doodtlick ghift/ ist datmen terstondt tselue sop weder ouergheeft. Ghestooten ist zeer goedt gheleyt opde beten oft steken van fenijnige spinnen. Tsaedt met wijn ghedroncken/ doet den vrouwen veel sechs ende melck hebben.

Het saedt gemengt met saedt van wildt Lotus, ende met wijn gedroncken/ versoet de pijnen vande blase. Galenus. Wilde Maeluwe heeft een weynich teirende ende een weeckmaeckende cracht. De hof Maelwe hoe die meer waterachtighe vochticheydt heeft/ hoe haer cracht minder is. De vrucht vande Maelwe/ hoe die drooger/ hoe de selue crachtigher is. Maelwe vercoelt wat/ ende heeft ghelijck een laeuwe warmte: dit moes sincket lichtelick nederwaerts/ niet alleene om dat vochtich is/ maer oock om dat lijmich is. Plin. Maelwe in wijn ghesoden is zeer goedt ontrent een half pinte met een clisterie ghesēt teghen het Roomelisoen/ oft de ghebreken van tfundament/ oft oock daer mede ghestoeft. Sap van Maeluwe ses oncen laew ghedronken is zeer goedt den ghenen die vande Melancholicke humeuren ouervallen zijn/ maer den ghenen die dul zijn gheeftmen acht oncen: ende teghen de vallende sieckte/ geeftmen thien oncē van tsap daer Maeluwe in gesoden heeft. Tselue sap is oock zeer goedt tegen graveel/ swillinghen ende crimpingē des buycks/ ende cromheydt vanden hals/ laeuw daer mede ghestreken. Tsop daer Maeluwe in ghesoden heeft/ maeckt de sweet gaten veerdich. Sethus. Wilde Maeluwe versoet de pijne vande blase/ borst ende longher/ ende verdrijft de heescheydt. Dwater daer Maeluwe in ghesoden heeft ghedroncken/ breeckt den steen/ doet slapen/ ende maeckt lichtē aerbeydt/ ist dat de vrouwe dickwils daer af drinckt.

Wilde boom Maeluwe. Malua arborea syluestris.

Deser Maeluwē gebeurt tselue dat den Varen/ Donderbaert/ Riet/ ende veel meer ander plāten gheschiet/ datse oock ongheoeffent soo hooghe als een boomken worden/ soo langhe dueren ende alsoo groote tacken cryghen. Want de ghene die wy ghesien hebben in tclooster vanden Heylighen Geest by Venegien/ ende op ander plaetsen ontrent de Middellandtsche zee/ niet verre van Sauone ende Arbenga/ die int wilde was opghegroeyt/ is gheweest alsoo hooghe ende dicke als een Perseboomkē: de welcke met haer wtgespreyde tacken/ effen eñ groene bladers/ iae bloeme/ saedt ende ghedaente genoech te kennen gaf dat Maeluwe was/ maer gheheel grofuer ende volluuigher/ soodanighe als nu ter tijdt ghevonden wordt inde houen van Brabant/ Walsch-Nederlandt Enghellandt ende Duytschlandt/ die vier ende vijf iaeren ouerblijft/ met een zeer groote houtachtighe wortel/ ende vasten tronck/ soo hart als hout/ van 10. oft 12. cubitus hooghe/ de selue cracht hebbende vande gemeyne Maeluwe: Nochtans en moet de nerstichendt vanden houeniers dese groote differentie niet toegheschreuen worden/ ghelijck Matthiolus qualick meynt/ maer wel dē gront daer sy groeyet: Want de ghemeyne Maeluwe weer datse van seifs groeyet oft datse gheoeffent wordt inde houeniers houen/ en sietmen nerghens een boomken worden/ oft soo veel winters den tronck ouerblijuen ende ghedueren.

Malua crispa. Ghecronckelde Maeluwe.

Dese Maeluwe is beyde de voorseyde Maeluwen ghelijck maer de bladers hebbē de canten zeer aerdich ghekerft ende gheploeyt. De stele groeyet vier/ vijf/ ses ende somtijdts thien cubitus hooghe/ met veel syde tackskens/ de welcke gheladen zijn met veel cleyn bleecke bloemkens ende saedt.

Winter Roosen.

Dese Winter-Roosen metten witten Hemst/ schijnen oock wel te wesen vanden gheslachte van dese Maelwen/ want met hun graeuwicheydt vande sachte bladers ende stelen/ ende lijmachticheyt vande wortel/ zijn sy de witte Maelwe ghelijck/ maer de canten rondtomme/ den vijghebladers oft ghemeyne Maelwe/ alsoo oock de stele oft tronck de boomachtige Maelwe zeer nae comt/ de welcke

Gherronckelde Maeluwe. In Latijn/Malua cruſtatis oris.

wtſpruyten ende groeyen opde maniere vandẽ witte Maelwe / ende alle iaere vergaen ende ſteruen/in vuegen dat de wortel iaerlicks in tbeginſel vande Lente wederom niewe ſchueten wtworpt / de welcke drye oft vier cubitus hooghe groeyen/ waer aen dat in Oogſtmaendt ſpaede bloemen comen / van grootte / ghedaente ende aerdicheydt van dryderhande verwe de Rooſe niet onghelijck. De bloeme is inde houen vande landẽ Noortwaerts gheleghen dryderhande/ de ghene die dobbel ende volder van bladers is/ is meeſtẽdeel de ſchoon roode Pioen-bloeme van verwe ghelijck/ dickwils oock wit/ ſomtijdts is ſy bleeck-roodt/ oft lijfverwich. Tſaedt is oock dien vande witte Maelwe ghelijck / maer meerder/ ende wordt van diuerſche gebruyckt in ſtede van witte Maelwe-ſaedt. Oock hebben de wortels de tracht niet onghelijck dien vande witte Maelwe. Waerom datmen voor ſeker ſoude moghen ſeggen/ dat eer de Anadendromalache vã Galenus ware/dan de boomachtighe Maelwe voren beſchreuen. Tſaedt vande onderſte dobbel bloemen die aen de ſtelen gheſtaen hebbẽ brengt ghemeinlijck voorts enkele bloemen : ter contrarie d'opperſte dobbel bloemen.

Winter-Rooſen. In Latijn / Malua Roſea fruticoſa, an Galeni Anadendromalache? In Hoochduytſch/Ein Roſen vnd Herbſtroſz. In Engelſch/ Holy hocke.

Dobbel Winter-Rooſen. In Latijn/Malua Roſea multiplex.

Witten Hemst ende witte Maeluwe. In Latijn/ Althæa Ibiscus. In Hoochduytsch/ Ibisch. In Franchois/ Guimalues. In Italiaensch/ Maluauischyo. In Spaensch/ Yerua Cãnamera, eñ Marmaie, oft Maluauisco, vanden Apotekers/ Bismalua oft Maluauiscum. In Engelsch/ Marshe Malue.

Te rechte hebben de Griecken dit cruydt medicinael gheheeten / als tghene dat wttermaten seker ende goedt is teghen zeer veel ghebreken ende sieckten. Dat een soorte vande Wilde Maelwen is als oock Dioscorides seght / bewijsen terstont ghenoech de sachte bladers die vande Maelwe ghelijck/ maer lanckworpigher/ graeu ende wat wolachtich / den bladers van Popelierboom niet zeer ongheliјck. De bloemen zijn witter ende tsaedt dien vande Wilde Maelwe gheheel ghelijck / maer de wortel is vollyuigher ende dicker / ende binnen zeer lijmachtich/ de welcke haer wtspreydt met veel cleyne wortels van eenen vingher dicke. Dit cruydt groeyet alderliefst in beemdẽ ontrent dẽ zeecant gheleghen waer dat van selfs voorts comt/iae bycants nerghẽs dan ontrent den zeecant. Daeromme segghen oock sommighe Apotekers dat de wortels van daer ghehaelt ende inde houen verre vander zee verplant/ in ghemeyne maelwe veranderen. De Medicijns eñ geschickste Apotekers vã Venegien maecken vande lijmachticheydt vande wortel beetkens op tfaetsoen van Paste Real teghen de subtijle fluxien die opde longher vallen/ hartachtich met suycker ghesoden / tselue altijdts ruerende/ om dat niet verbarnẽ en soude: want een yeghelick en kan de selue niet bereyden oft maecken / om de lijmachticheydt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Witte Maelwe in wijn oft Meede ghesoden / oft alleene ghestooten is zeer goedt tot wonden daer op gheleyt. De selue is oock goedt om te verdryuen alderhande gheswillen als inflatien/ apostumatien achter de ooren/ende vanden borsten: vermurwen de clieren/ doen rijpen ende wtbreken alle verouderde apostumatien ende gheswillen/gheneſen die clouen van tfundement/ende verdryuen tbeuen ende schudden vande zenuen ende zenuachtighe leden.

De selue alsoo ghesoden/ cleyne ghestooten ende met verckens liese oft gansen smout / oft Termentyn ghemengt/ ghelijck een salfken/ versuet de apostumatien ende sweeringhen vande moeder/ ende opent de verstoptheden van dien / met eenen pessus van onder ghesedt.

D'water daer de witte Hemst in ghesoden heeft / doet oock tselue werck/ iaeght af de onsuyuerheyt vande moeder/ ende de nae-ween. Witte Maelwe in wijn ghesoden ende ghedroncken / is goedt den ghenen die qualick hun water connen maecken/ende teghen de pijne van graveele/ Roomelisoen/ Sciatica/ ende oock den ghenen die beuen en schudden / oft van binnen gheborsten ende ghescheurt zijn. De selue in azijn ghesoden/ versuet den tantsweere/ inden mont ghehouden oft daer mede ghespoelt. Tsaedt groen oft drooghe ghestooten met azijn ghemengt / verdrijft de witte ende swerte plecken oft vlecken vanden aensicht/ alsmen die daer mede strijckt inde Sonne.

Tselue saedt ghestooten ende met azijn ende olie ghemengt/ die daer mede ghestreken zijn / en sullen van gheen beesten ghesteken worden. Tselue groen oft drooge ghedroncken gheneset Roomelisoen/ ende stopt alle bloetganck / ende buyckloop. In wijn ghesoden wordt ghedroncken teghen alle steken van Horsels/ Wespen/ Bien ende derghelijcke stekende beesten.

De bladers van witte Maelwe met wat olie gemengt/ gheneſen de verbrandtheydt van viere oft heet water/ ende oock de ghebeten wonden / daer op gheleyt. Men bevindt dattet water daer de ghestooten wortel inneghelevdt wordt/ staende onder den blauwen hemel / dicke wordt.

Gal. Ægin. Alle des voorseydt is segghen bycants oock Galenus ende Ægineta: want de cracht vande witte Maelwe doet scheyden / lazeert eñ verdrijft heete gheswillen/ sy versuet / eñ maeckt alle

harde gheswillen murwe. De wortel ende tsaedt doen alle de reste veel stercker/ende verdrijuen alle vlecken int aensicht/maer principalick tsaedt dat breeckt oock den steen. Oock heeft de witte Maelwe een afvaghende cracht/ want de wortel in wijn ghesoden is goedt teghen Roomelisoen / buyckloop/ ende bloetganck/ midts datse oock heeft een tsamentreckende cracht.

Anadendromalache van Galenus. Van desen gheslachte is oock teruydt dat Anadendromalache ghenoemt wordt/ maer is het crachtichste van alle dese soorten int verteeren / ende wordt oock Althæa gheheeten. De witte Maelwe groeyet boomwijs / een mans hooghde in den zeer lustighen ende rijcken hof van Brancion / van Spaensch saedt ghewonnen. Maer andersins is die den hierlandtschen gheheel van ghedaente ghelijck.

Desen witten Heniſt versoet ende beneemt de scherpheden der Catarrhen ende humeuren.

Witte Maeluwe van Hyeres in Prouencen. In Latijn / Althæa arborea Olbiæ in Gallo-Prouincia.

Witte Boom-Maeluwe van Clusius. In Latijn/ Althæa frutex C. Clusij.

Ghelijck de boomwijs Maeluwe vande ghemeyne verschilt/ soo doet oock dese vande gemeyne witte Maeluwe/ maer wordt op min plaetsen ghevonden/ende in heete landen/ gelijck aenden zeecant in Prouencen by Hyeres waer dat sy soo vele ende hooghe groeyet datter tuynen ende schutsels af ghemaeckt worden. Want sy heeft eenen vasteren en harderē tronck dan de Boom Maeluwe/zeere ghelijck een Wilge ende bycants in tfatsoen van eenen boom verandert. De bloeme is die vande gemeyne Maeluwe oft witte Maeluwe gelijck/ soo is oock tsaedt/ vā d'welcke desen Somer inde houen van Londen tot Meester Morgaen ghesaeyt/een plante ghewassen is / maer niet soo grijs oft row van bladers/noch oock soo schoone: in vuegen datmen niet en behoeft te seagghen datse door oeffeninghe soude soo groot als een boomken ghegroeyt zijn: Dese plan e blijft oock ouer sommighe winters hier Noortwaerts/ten zy datse veel couder ende straffer zijn dan sy pleghen.

Witte boom Maelwe van Clusius.

Ick meyne voorwaer dat dese de selue is/die ick laest beschreuen hebbe/de welcke van my ghesaeyt zijnde binnen Londen soo hooghe als eenen boom ghewassen is.

Althæa

Althæa paluſtris Cytini flore, Ariſtolochiæ vtriculis, ende wordt gehouden voor de Sida vã Theophraſtus, ende is de witte Hof-Maeluwe vã Dodonæus, hoe wel datſe de Sida van Theophraſtus ghelijcker is.

Witte Maeluwe met gele bloemen. In Latijn / Althæa luteis floribus: an Ibiſcus Theophraſti, & Auicennæ Abutilon?

Deſe ſoorte van Maelwe die men ſeldender vindt / ende zeer ſchoone is / behoort voorwaer wel gheſtelt te worden byde ſoorten vande witte Maelwe / iae de ſelue en wordt niet ſonder reden van ſommighe zeer gheleerde mannen voor de Sida van Theophraſtus ghehouden / by de welcke dat ſy / meer dan eenighe ander plante mach gheleken zijn. Want ſy wordt vande Griecken Sida ghenoẽt / om de bloeme die van coleure de bloeme vandẽ Granaten gelijck is / ẽn oock van gedaente niet onghelijck / ende ſoodaenich als deſe plante zeer ſchoone is gheuende / principalick inde vochte plaetſen ende maraſſchen van Ferrare / tuſſchen Padua ende de riuiere Paw. De wortel is als die vande hof Maelwe / de ſtele twee cubitus hooghe / ende de bladers vande witte Maelwe / maer lanckworpigher / ende met ſubtijlder ghekerfde canten. De bloeme is roodt ghelijck de ſchoon roode enckel Pioen-bloeme oft vande tamme Maelwe / oft vanden Granaet-boom: Aen ende bouen int opperſte vande ſtelen / ſietmen indẽ wijn-tijdt ronde lanckachtighe bollekens / die bruyn van verwe zijn ende die vande Oſterlucie ghelijck / de welcke vol ſaedts zijn / van coleur ende grootte van dien vanden Hirs oft Smirnium.

De Sida van Theophraſtus draeght bollen die vanden Heul ghelijck / ende is een waterplante.

Witte Maeluwe met gele bloemen.

Van deſe en maeckt Dioſcorides oock gheẽ vermaen / hoe wel datſe vele groeyet in vochte plaetſen aende weghen gheleghen / principalick by Ferrare ſoomen comt van Bologne. De bloemen gheeftſe in Junio ende Julio / de welcke geel zijn die vande witte Venetſche Maelwe oft Genſerijck ghelijck / nae de welcke in Oogſtmaendt ende Septembre cleyn bruyn ſaedt comt in gheploeyde rouwe / velachtighe en caſachtighe huyſkens die hun ſtraelwijs openen. De wortel is die vande Maelwe ghelijck / ẽn de bladers die vande witte Maelwe / maer langer / ſachter / ſlapper ende bouen ſcherper / als die vande Sida, van ſmaecke allen beyden niet onghelijck / dan datſe ſoo lijmachtich niet en is. Daerom ghemerckt dat wy onder de ſoorten van Maelwe gheen ander en weten met gele bloemen dan deſe / ſoo ſegghen wy oock te ſtoutelicker dat den Ibiſcus oft Althæa is van Theophraſtus, ende een ſoorte van witte Maelwe.

Exotica Maluacea planta Bamia Eben quibuſdam. Vremde ſoorte van Maelwe/ van ſommighe Bamia Eben ghenoemt.

Het is een goede wijle tijdts gheleden dat wy deſe plante die zeer ſelden ghevonden wordt/ alder-eerſt ſaghen binnen Verone in potten ſtaen, de welcke wy naemaels binnen Montpelliers ghesaeyt hebben/ ende groen ghehadt inden iaere 1565. inden hof vanden zeer gheleerden Coninckx Leſer Iebertus. Ende hoe wel datſe de ghedaente van Maelwe heeft/ maer noch niet gheheel boomwijs als ſy volwaſſen is/ te weten/ dicker/ ronder/ eñ min ghekerfde bladers/ eñ de Sida meer ghelijckende/ die mochte voor een ſoorte van Maelwe gherekent worden/ want ſy heeft de bloeme / iſt dat my wel voore ſtaet/ cleynder dan de Venetſche Alcea. T'ſaedt dat wy ſaeyden was ghebrocht wt Alexandrie oft Baruth, dien vande Maeluwe ende witte Maelwe niet ghelijckende/ lanckworpich rondt/ ſwert ende die vanden Eruen ghelijck. Sommighe hebben die voor Bamian Eben ghehouden de welcke een ſoorte vau Maelwe ſchijnt te weſen / by auenture door eenighe redenen die ſy moghen hebben wt de boecken vanden Araben.

Sigmars-cruydt. In Latijn/ Alcea vulgaris. In Engelſch/ Cut or Veruepne Mallow.

Boom-ghewas Alcea. In Latijn/ Fruticoſior Alcea Pentaphylla folio Cannabis ſyluestris Dioſcor. van Mouton.

Dit cruydt groeyet ouer al in twelt/ ende is van ghedaente de Maelwe ghelijck/ groeyende op der ghelijcke plaetſen / ende dergheliјcke ſtelen / maer de bladers zijn dieper gheſneden ende in vijfuen ghedeilt/ ghelijck als zijn die vande oude cleyne Maelwe / oft Cranebeck. De wortel is die vande Maelwe gheheel ghelijck / waer wt dat voorts comen veel ſtelen van onderhaluen cubitus lanck. T'ſaedt is rondt ende plat/ de bloemen zijn vele/ elck alleene ſtaende/ maer beyde / te weten bloemen ende ſaedt/ die vande Maelwe ghelijck. Dit cruydt groeyet ſoo wel in coude als heete landen ende zeer vele in Enghellandt byde ſtadt Couentry. Het verteert meer ende gheeft min lijmachticheydt dan de Maelwe oft witte Maelwe.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. De wortels van Sigmars-cruydt in water oft wijn geſoden eñ gedroncken / ſtelpen dat

Roodt-

Roodtmelisoen/ ende ghenesen die van binnen gheborsten oft gheschеurt zijn.

Boom-ghewas Alcea.

Dese plante hebben zeer veel Herbaristen in Nederlandt/de welcke langher ende wisachtigher schueten wtworpt/de bladers zijn oock dieper ghesneden ende in vijfuen ghedeylt / een weynich oock ghekerft/ gheheel die vanden rooden Vijfvingher-cruydt oft Kemp-ghelijck: De bloeme is roodt. De gheheele plante en is gheensins de voorgaende cruyden onghelijck/ de welcke wy inden Somer voorleden inde houen ghesien hebben.

Alcea peregrina solisequa. Alcea Veneta Tragi. Vesicaria Dodonæi, eñ Hypecoum Matthioli, maer qualick.

Sabdariffa.

Al ist dat sommighe dese plante Venetsche ende Italiaensche Maelwe heeten/nochtans en ghedenckt my niet dat ick die erghens ghesien hebbe in Italien/noch oock tot Venegien/dan inde houe/ oock hebbender veel meer de Noorderssche Herbaristen / dan d'Italianen. Op d'opperste vande taeye schueten die onderhaluen voet lanck zijn / groeyen zeer aerdighe bloemen/ hebbende seker bladerkens die van buyten wit zijn/maer inde middel ende van binnen bruyn-roodt/van ghedaente ende blaeskens die vanden Abutilum ghelijck / inde middel een geel lanckworpich doddeken hebbende: Dese bloemen en gaen niet open dan teghen den middach / ende een ure oft twee daer naer sluytense weder toe ende vergaen / waer door datmen soude moghen dencken dat de Malua Horaria is van Theophrastus de welcke van Columella Molochis ghenoemt wordt. De wortel is cleyne ende teer. De bladers groeyen van onder af in dryen oft vijfuen ghedeylt/ die vanden Vijfvingher-cruydt/ oft Clapper-roosen oft Sigmars-cruydt ghelijck/ aen buyghelicke hayrighe steelkens. De bloemen zijn die vande Maelwe oft Anemone niet onghelijck/ nae de welcke een blaeskens ghelijck eenen schildt voorts comt/ daer in dat een rondt hayrachtich ghestrept bolleken light / in d'welcke swert saedt is dien vande Nigelle byeants ghelijck. Matthiolus moet wel slecht zijn/ dat hy seght dat de bladers die vanden Ruyte ghelijcken/ daermen merckelick metten ooghen contrarie siet: iae dat noch ergher is / hy bedrieght ons ende ander die greettich zijn om leeren / als hy seght dat dit cruydt de cracht vanden Heul heeft/ want alsment proeft/ soo heuet eer eenighen vadighen

Malua Horaria Theophrasti. Molochis Columellæ.

dighen ſmaecke / ende gheheel den Heul contrarie die zeer bitter is. De ghene diet gheproeft hebbẽ/ ſullen lichtelick ſegghen dat vocht ende warm is inden tweeden graedt.

Sabdariffa.

Hier by dient oock de zeer aerdighe ende nieuwe plante die van ſommighe Sabdariffa ghenoemt wordt. Dit cruydt heeft inden luſtighen ende zeer rijcken hof van Jan Brancion voorts ghebrocht bloemen die vanden Sida, oft vremde Alcea ghelijck/ van coleure verſtorven-graeu witten ghelen ſiende/maer meerder/ende oock maer eenen ſtele die veel ſyde tacken heeft/ende is vijf oft ſes cubitus hooghe/ welcke bloeme inde middel bruyn is ghelijck ſwert bloet. De bladers zijn die vande volwaſſen Maelwe meeſt ghelijck/den ſmaecke hebbende van Surkel.

Roberts-cruydt. In Latijn / Geranium Robertianum; Syderitis Archillea aut congener Dioſc. Herba Roberti. In Hoochduytſch / Scharten kraut/Rubrechtzkraut. In Engelſch/ Hierb Robert. Panax Heracleon van Anguillara.

Duyuen-voet. In Latijn / Pes Columbinus, ſeu alterum Geranium Diſocor. In Hoochduytſch/ Taubenfuſz. In Franchois/Pied de pigeon. In Engelſch/ Douc foetr.

Soo alle de ſaden van deſe ſoorte van planten de ghedaente hebben van thooft metten beck vãde Crane/ men heeftſe den naem Geranium ghegheuen: vande welcke twee ſoorten die Dioſcorides beſchreuen heeft / in veel landen van Europa luttel ghevonden worden / waer dat nochtans overvloedich groeyen vier oft vijf verſcheyden ſoorten / daer af hy ende veel oude autheuren gheen mentie en maecken/ oft by auentueren met deſen name niet bekent en zijn. Want al hadden ſy die ghehouden voor nerghens toe nut/ſoo en ſouden ſy nochtans de ſelue niet verſweghen hebben: ghemerckt dat Dioſcorides ſeght dat de tweede ſoorte nerghens toe nut en was in zijnen tijdt/die nochtans hedenſ-daeghs zeer nut is. Daeromme ſullẽ wy zeer wel doen/iſt dat wy alle de ſoorten bekent maecken/ende ſoo wel onder malcander / als oock van ander cruyden/te weten vandẽ Anemones, Ranunculis, ende Napellis onderſcheyden/ om dat voorts-aen de ionghe Herbariſten niet en ſouden bedroghen worden door de groote ghelijckheydt die ſy tſamen hebben.

Over al op ſteenachtighe plaetſen/ oude mueren/ende daken/oock int coren ende ackers machmẽ ſien Roberts-cruydt / hebbende groene teere bladers/aen veel teere/ rouwe/ roodtachtighe ſteelkens die

die plat op d'aerde ligghen achter ouer gheslaghen van verwe eens-deels als rijsende wijngae: di-bladeren/ghelijck die vanden Byvoet ende Keruel ghekerft ende diepe ghesneden. Dese draeghen veel bloemen bouen opde stelen die vijf bladerkens hebben / de welcke rondt zijn ende roodt/ na de welcke volghen bollekens met langhe rechte spitsche becken gelijck naelden/waer aen een cleyn saedt light. De smaecke en is niet onlieflick/ende tsamentreckende / ende is een zeer goedt wondt-cruydt: De reucke is quaedt ende sterck/ ende is een zeer profijtelick ende wel bekent cruydt. De wortel is geelachtich groen.

Syderitis Achillea van Diosc.

Sy segghen datter is een ander Syderitis die van Cratæuas Heraclea genoemt wordt/de welcke groeyet in wanden ende wijngaerdē/met bladers van Coriāder/ die zeer vele wt der wortel spruyten: de steelkens zijn drye palmen hooghe/niet hayrachtich/teer/ende roodt. De bloemkens zijn oock roodt/ende bitter ende taeye van smaecke. De cracht van dese is / datse ghelept zijnde op een wonde hoe versch die oock is/tbloedt stelpt.

Duyuen-Voet.

Dese plante wordt nu ter tijdt zeer profijtelick ghevonden/ ende wordt Duyuen-Voet gheheetē/ wiens bladers die vander Sindau oft Sanikel ghelijck zijn / hebbende rondtomme ses oft acht keruen/ende zijn slap/staende elck besonder op een steelken/maer de bloemkens zijn die vanden cleynen Guychelheyl ghelijck / ende bleeck roodt/nae de welcke steelkens gelijck beckskens comē daer lanckworpich saedt in is/de welcke swert ende blinckende zijn. De Medicijns segghen dat dit cruydt zeer goedt is in een badt/ hoe wel dat Dioscorides seght dat in sijnen tijdt niet nut en was / iae ick weet dat zeer goedt is teghen de Colica ende crimpinghen des buycks/ende steen.

Cracht ende werckinghe.

Duyuen-Voet gheneest de pijne vande nieren ende wonden / het doet oock water maecken ghedroncken ende opghelept.

Oyuaers-beck die naer den Muscus rieckt. In Latijn/ Myrrhida Plinij, Rostrum Ciconiæ, Acus Moschata Officinarum & Pastoris, est Geranium moschatum. **In Hoochduytsch/ Storken schnabel. In Franchois/** Bec de Cigoigne sentant le musc. **In Spaensch/**Pico de Ciguonna. **In Engelsch/ Storkes bill.**

Ghemeyne Oyuaers-beck sonder reucke purperroodt ende wit. In Latijn/ Myrrhida Plinij & Rostrum Ciconiæ inodorum, vulgatum.

Dit cruydt wordt wat min ghevonden dan die andere/ ende heeft oock veel teere steelkens wt een cleyne wortel voorts comende/ de welcke rouw zijn/ aende welcke vande middel opwaerts bladers groeyen die vande wilde Keruel/ Pimpernelle/oft Scherlinck ghelijck/ ende als die vanden Reynuaen pluymwijs staende. Op d'wterste vande stelen groeyen de purper bloemkens/ die op hun steelkens bollekens laten met becken wtwaerts ende innewaerts ghecromt/ staende ghelijck den hals van eenen Oyuaer/ welcke beckskens dunne ende lanck zijn ghelijck een naelde/ waer af dat den naem heeft/ende oock vanden ghemeynen man Acus Moschata ghenoemt wordt/om den soeten reucke die sy heeft/die vanden Muscus ghelijck.

Ghemeyn Oyuaers-beck sonder reucke purper-roodt ende wit.

Dit is de voorgaende Muscus Oyuaers beck soo ghelijck/datmen deen wt dander niet kennen en soude/ten waere dat naer de Muscus niet en roke alsmen die op de handē slaet/ghelijck de voorseyde doet. De bladers zijn oock cleynder/ ende de steelkens roodtachtich. De bloemkens en zijn niet ongheliick. Men vindet ouervloedich in sandich landt by Antwerpen eñ elders/maer op de Casteel-plaetse aende vesten by de Marckgraue-leye-poorte isser ghenoech die schoon witte bloemkens heeft.

Oyuaerts-beck met witte bloemen.

Godts ghenade oft blaeu Boter-bloemen/ dat is/ Batrachium Ceruleum. In Latijn/ Geranium Batrachioides Dod. oft Gratia Dei Germanorum. In Engelsch/ Cranes bill.

Tweede Geranium met bladers van Haenen-Voet/ oft Boter-bloemen/ende langher/ dicker/ roodtachtighe wortelen. In Latijn/ Geranium Batrachioides alterum, longius radicatum: Hæmathodes quorundam.

Dese plante groeyet luttel inde heete landen/ maer veel lieuer inde coude contreyen/ waer datse zeer schoon ende vele voorts comt in beemden/ ende sandtachtighe plaetsen onder doornhaghen/ sonderlinghe in Enghelandt/ draghende blaeu oft violette bloemen/van grootte die vanden Anemone ghelijck. De bladers zijn rondt ende ghecloven met veel ende zeer breede sneden/ die vanden Hane-voet oft Aconitum ghelijck/ groen van verwe ende somtijdts ghepleckt/ de welcke staen op caele biesachtighe tackskens/ vele wt elcken knoop vande stelen voorts comende/ de welcke vele

vele wt een dickachtighe lanckworpighe ende gheveſelde wortel ſpruyten / ende diverſchelijck nederwaerts hanghen / want de ſteelkens ſtaen voorwaerts hanghende. Nae de bloemen die als ſy vergaen nederwaerts hanghen / groeyen op de ſteelkens dicker hoofdekens met drytandighe cromme beckſkens / die corter zijn dan die vande voorgaende / de punten van een gapende / ende een weynich innewaerts ghebogh en: De bloemen zijn van ſmacke drooghe ende wat tſamentreckende / ende niet ſoo bitter / dē reucke hebbēde dien vande Muſcus-Rooſe niet onghelijck / ende ſoodanighe als de Acus Moſcata heeft / die van Dioſcorides niet beſchreuen en is. Maer t'ghemeyne volck heeft die ten tijde van Plinius Myrrhida ghenoemt / als voorſeyt is. Dit cruydt is ſoo zeer goet wondt-cruydt ghevonden gheweeſt / dat de Hoochduytſchen tſelue Godtſ-gnad gheheeten hebben.

Tweede Geranium met bladers van Hane-Voet / oft Boter-bloemen / ende langher / dicker / roodtachtighe wortelen.

Dit tweede Geranium den Batrachioides ghelijck / heeft een langher wortel die crom ende ſlim inden ruſch vander eerden loopt / de welcke roſachtich oft roodtachtich is ende onder met ſaſelinghen behanghen / niet litten / ende wel rieckende / ſoo dicke als eenen cleynen vingher. De bladers zijn die vande Sanikel oft Godts-ghenaede ghelijck / maer ronder / witachtich / ende een weynich grijs / de ſteelkens ende bloemkens zijn bruyn-perſch / maer minder dan de voorgaende. Dit cruydt groeyet inde houen van Enghellandt ende Nederlanden. Ick meyne dat ghevonden wordt inde hoeuels in vochtighe bemden van Duytſchlandt.

Cranen-beck oft Bloedt-wortele. In Latijn / Geranium Gruinū ſiue Gruinale Hæmathodes ſupinum radice reptrice. In Hoochduytſch / Blutwurts. In Franchois / Bec de Grue. In Portugueys eñ Spaēſch / Perico de Gru. In Engelſch / Pink nedle or nedle.

Geranium fuſcum flore liuido purpurante & medio candicante.

Wt t'geberghte om de lieflickheyt / luſticheyt eñ grootte van bloeme is dit inde houē vā Nederlādt in weerde ende vande lief-hebbers ende gheleerde Cruydt-beſchrijuers Bloet-wortele ghenoemt /

 niet

niet alleenelijck om dat de wortelen bruyn-roodt zijn / maer oock om de tsamentreckende en̄ bindende crachten/ nut om bloet te stelpen. Dese soorte heeft veel dunne steelkens eenen voet lanck/op deerde wat liggende/die een weynich hayrachtich zijn/waer aen rondtachtige maer diep ghekerft bladeren groeyen cleynder dan de Batrachioides. Op elck vande dunne syde-scheutkens comen bysondere schoone purper-blauwe groote bloemkens ghelijck enckele Rooskens. De wortele is vā ghedaente ende ghewas die van d'Agrimonie niet zeer onghelijck/ maer cruypt meer ende sedt af.

Geranium fuscum flore liuido purpurante & medio candicante.

Dese soorte van Geranium is van ghedaente den Sanikel ende voorgaende Geranium ghelijck/maer de bladers zijn meerder met sommighe swerte ende bruyne plecken. In tbeghinsel vande Somer geeftse zeer aerdighe bloemen die bruyn-peersch zijn / inde middel wit ende ommegheboghen. Dit cruydt heeft stelen van eenen voet hooghe/met sommighe syde tackskens daer aen/spruytende wt een lanckworpighe wortel. Dese plante hebbe ick aldereerst ghesien ende ghehadt binnen Mechelen ten huyse van Joris van Rije/ ende daer naer binnen Liere ende op ander plaetsen. De wortel vermenichfuldicht zeere/ ende is van tsaedt nu eyghen gheworden inde houen van Nederlandt dat Heer de Lecluse wt Weenen ghesonden heeft.

Knobbelachtich Crane-beck. In Latijn/Geranium bulbosum, Diosc. primum.

Maeluweachtich Crane-beck. In Latijn /Geranium Malacoides.

Langhe ist gheleden dat een Apoteker binnen Isbroeck ons dese Cranebeck voor Anemone vercochte/ maer soo wy naemaels de beckskens saghen / die alle de soorten van Geranium hebben/ soo hebbē wy lichtelick die opinie verandert. De wortel is knobbelachtich buyten bruyn oft swertachtich ende binnen wit/onsmaeckelick/ smets oft etelick: De bladers groeyen op zeer langhe steelkens/ de welcke wt een centrum in vijfue ghedeylt zijn / ghelijck die vanden Roberts-cruydt ghesneden. De bloemen zijn purper / wy houdent voor deerste Geranium van Dioscorides, hoe wel dat wy tselue niet versocht en hebben. Selden hebben wy tselue in Italien ende Vranckerijck ghevonden/ maer hedens-daeghs groeyet inde houen van Nederlandt / ick meyne dat de wortel is eerst wt Griecklandt ouerghesonden.

Cracht

Cracht ende werckinghe.

Diosc, De wortel vanden bolachtigen Cranenbeck een vierendeel loots met wijn inghenomen/ doet scheyden de apostematien vande moeder/ d'welcke Plinius ende Ægineta oock segghen.

Plin. Een vierendeel loots van dese wortel met ses oncé wijns tweemael sdaegs ghedroncken/ is zeer goedt teghen het widrooghen. Tsap vande wortel gheneest de ghebreken vanden ooren. Een loodt van tsaedt met peper ende Mirre ghedroncken is zeer goedt den ghenen die eenen crommen hals hebben.

Maeluweachtich Crane-beck.

Wy hebben dit cruydt ghesien binnen Bologne byden zeer Edelen man Cesaer Odo / ende oock tot Florence in eenen hof niet verre vander stadts bogaerden gheleghen/waer dattet ons toonde een verstãndich ionckman gheheeten Thomas Transsyluaen/eer dat wy tselue ouervloedich sien groeyen hadden aende vesten van Montpelliers buyten S. Gillis poorte/ende opden wech soomen gaedt nae de ghebroken kercke op eenen zeer lustighen hoeuel/ ende oock opden wech soomen gaet van Montpelliers naer Besiers/drye oft vier milen vander stadt. De gheheele plante is sachte van stelen ende bladers / die ghelijck de Maelwe opder eerden ghespreyt ligghen/ maer langher ende bleeck groen. De bloemen zijn minder ende lijfverwich/nae de welcke oock becksken volghen maer corter: De wortel is die vanden Eertroeck ghelijck.

Candiotsch oft Wtlandts Crane-beck. In Latijn/
Geranium Creticum annuum Hæmatodes.

Die doorluchtighe Heere van Longastre Charles de Houchin / Jan Mouton ende ander vervaren Herbaristen van Nederlandt hebben desen wtlandischen / Candiotsch Cranenbeck ghenoemt/ de welcke tsaedt ghecreghen hebben onder de busselkens vã Candiotsch Dictamnus. Dese plante heeft veel / groodtachtighe roode steelkens van eenen cubitus lanck / met knoopkens die vande Persicaria ghelijck. De bladers zijn ghekerft ghelijck die vande witte Moerbesie oft Veneetsche Maeluwe / waerin veel bloetroode aderkens loopen. De bloeme is purperblaeuw / soo groot als die vanden bolachtighen Cranebeck / van fatsoene ende verwe de selue ghelijck: nae de welcke beckskens comen waer in dat saedt light / d'welcke meerder is dan dat vanden naest-voorgaenden Cranebeck.

Sanikel ende Sanicle.

Dese plante wordt Sanicula in Latijn gheheeten om haer heylsaeme cracht / want sy gheneest de wonden ghedroncken / ende belet door eenighe sonderlinghe cracht de beroeringhe vande inwendighe excrementen / om datse niet en souden vallen opde cranckste deelen. Dit cruydt groeyet lieuer in coude landen / op ghebergten / ende vochte bosschen / dan in heete contreyen. Ende groeyet ouervloedich zeere wel bekent zynde in Enghellandt ende Duytschlandt. De bladers zijn in vijuen aerdich ende diepe ghesneden/aende canten gekerft/ ghelijck die van Duyuen-voet/ rondt ende doncker groen/ glat ende zeer vele / elck op een roodtachtich steelken staende/ de welcke spruyten wt een zeer faselachtighe wortel/die vande swerte Nies-wortel oft Epipactis ghelijck/buyten swert/binnen wit/ waer dat caele/dunne/ teere stelen groeyen van eenen voet hooghe/ende bouen de bladers wtstekende. De bloemen zijn wit/by een vergadert ghelijck een croonken. Tsaedt is row stekende ende met een scherpe wolachticheydt. In Wedemaendt ende Hoeymaendt bloeyet/ iae oock inde houen vande Nederlandtsche Chirurgiens ende Meesterssen.

Sanikel ende Sanicle. In Latijn/ Sanicula & Diapésia. In Hoochduytsch/ Sanikel ende Sanicle. In Franchois/ Senicle. In Engelsch / Sanikel ende Sanicle.

Synnau ende onser Vrouwen mantel. In Latijn/ Alchimilla, Stellaria & Leõtopodion recentioru non Diosc. Drosium Cordi. In Hoochduytsch/ Synnaw / Lebbenfuß/ vnd groß Sanikel. In Franchois/ Pied de Lion. In Engelsch/ Ladies mantell/ oft great Sanikels.

Cracht ende werckinghe.

Sanikel gheneest inwendighe ende wtwendighe wonden/ ghesoden ende ghedroncken/ oft van buyten daer op gheleyt. Stopt dat bloetspouwen/ ende gheneest dat Roomelisoen inder manieren als vooren ghebruyckt. T'gheneest den ghenen die van binnen geborsten oft ghescheurt zijn/ ghesoden/ ende ghedroncken oft daer op gheleyt.

Alchimilla. Synnaw.

Dit cruydt groeyet geirne op lommerachtige plaetsen/ ende vochte ghebergten oft hoochden/ dat vande Hoochduytsche Chirurgiens groote Sanikel ghenoemt wordt/ voorwaer niet sonder reden/ want sy is de Sanikel van ghedaente ende crachten zeere ghelijckende / de bladers en zijn oock dien niet zeer onghelijck/ nochtans breeder ende niet soo diepe ghesneden/ rondt/ cantachtich ghelijck die vande Maelwe/ maer groen ende glat/ met ses oft meer ploeykens/ de welcke eer sy open gaen/ in een oft tsamen ghevouden staen / rondtomme subtijle kerfkens hebbende: tusschen de welcke rouwe steelkens groeyen van onderhalue palme ende eenen voet hooghe/ die wit ende rondt zijn/ waer op dat wassen ghesterrede groen-gele bloemkens by een ghehoopt / ende daer nae cleyn saedt in groene huyskens dien vande Porceleine ende Heul ghelijck. De wortel is dicke ende faselachtich/ buyten swert: Sy en is niet soo heet als de Sanikel / maer zeer drooghende ende tsamentreckende / oock zeer goedt op de wonden alsser suspicie is van ontstekinghe.

Cracht ende werckinghe.

De Chirurgiens ghebruycken dese om de ghescheurtheydt ende inwendighe quetsuren te ghenesen/ ende de wtwendighe te doen sluyten. Synnaw is zeer droogende ende tsamentreckende/ daerom wordt die zeer ghepresen teghen den witten vloet vande vrouwen / ende waterachtighe vloeden

vande moeyer / die de moeder soo nat maecken dattet onfanghen saedt weder af schiet/ende het ontfanghen vande vrucht belet wordt. Dit cruydt ghestooten ende op der vrouwen ende maeghden borsten gheleyt/ maeckt die hart en stijf. Dodon. ende Matthiolus.

Alpijnsche Sanikel. In Latijn. Alpina Eleborine Sanicula, & Ellebori nigri facie.

Van Eleborine oft Epipactis hebben wy den leser vele geschreuen int capittel vande witte Nies-wortel: maer dese plante die de Sanikel ende Hane-voedt ghelijcker is / hebben wy hier ghestelt/ want sy groeyet gheerne op de selue berghachtighe ende lommerachtighe plaetsen/maer zeer hooghe ende opde Alpes. Wt de wortel die zeer saselachtich is schieten teere / caele ende buyghelijcke steelkens / op d'opperste vande welcke de bladers groeyen die in vijuen ghedeylt ende ghesnedē zijn/ oock een weynich ghekerft ghelijck die vanden Duyuen-voet oft Sanikel. De bloemē staē sterrewijs van ses bladers ghemaeckt. De smaecke en is niet onlieflick / maer de wortel is heeter dan die vande swerte Nies-wortel / waerom dat sommighe willen segghen dat swerte Nies-wortel is. Inde bosschen van Ostendael aen Piemont/ niet verre van Joubergh/ hebben wy sommighe planten gehaelt/ die wy bewaeren.

Hanen voet ende Boter-bloemen.

Hane-voeten oft Boter-bloemen zijn sommighen soorten van Geranium zeer ghelijck/ende in Latijn Ranunculi ghenoemt (d'welcke soo vele als vorschkens te segghen is) om datse g:irne groeyen in grachten oft ander vochte plaetsen daer de vorschen hun houden: ende oock om dat de bloemen meest t'coleur vande vorschen hebben / te weten/ groenachtich geel/waer door dat dese plāte oyt zeer goedt heeft om kennen gheweest. De ionghe Herbaristen hebben veel meer verscheyden ende differente soorten van Dioscorides beschreuen: vande welcke ouer al de ghemeynste is die inde bemden groeyet ende hier te lande zeer wel Boterbloemen ghenoemt worden / om dat de koeyen als sy vele van dit mals cruydt zeer wel met bloemen gheladen gheten hebben / ouervloediger melck geuen/als sy ghemolcken worden/ende tselue bleeckoerwich oft geelachtich ende wel rieckende. De bladers zijn int eerste rondt/ de canten rondtomme/ die vanden Duyuen-voet ghelijck/daer nae ghesneden als die vanden Coriander/ besprinckelt met eenighe swerte oft bruyne vlecken. De bloemen blincken gelick de Dotterbloemen/waer af de goudt-gele bladerkens wighcholt staen/ghelijck een cleyn becken. T'saedt groeyet in een druyfachtighe vergaderinghe/ oft hoopken ghelijck dat vanden Adonis doet/ maer ten is soo heet niet van sin aecke. De reucke en is oock niet onlieflick/ welck saedt oock zeer wel melck doet gheuen. De koeyen eten vā dit cruydt veel lieuer dan eenich ander/om dat lieflicker is/eñ zeer ouervloedich groeyende in alle vette bemden.

Andere ghemeyne Boterbloemen met recht opstaende stelen.

Ranunculus pratensis vulgatissimus alter.

Inde bogaerden ende hooghe boschachtighe bemden ende oock inde houen/ vindtmen een ander Boterbloeme de voorgaende ghelijck/ maer en cruypt noch en sedt niet af met sijn wortel die lanckworpich eñ wat ghelijfvich is eenichsins den Doronicum ghelijckēde onder zeer ghe veselt. De stele is onderhaluen cubitus hooghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers/bloemen/ende groene steelkens vande Hane-voeten/op eenighe plaetse des lichaems

Hanen-voet ende Boter-bloem. In Griecks/ Βατράχιον. In Latijn/ Ranunculus pratensis, etiamq; hortensis reptãte cauliculo. In Hoochduytsch/ Schmalzblum/ Hanenfusz. In Fräcoys/ Bassinet, Grenoille. In Italiaensch/ Pie coruino. In Spaensch/ Yerua belida, ende is Herba scelerata Apuleij. In Engelsch/ Croefoot.

Boter-bloemen met recht opstaende stelen. In Latijn / Ranunculus pratensis surrectis cauliculis: hortensis secundus Dodonæo.

lichaems gheleyt/ maecken bleynen/ blaren/ rouen ende gaten/ niet sonder pijne/ waeromme dat sy goedt gheleyt zijn op de quade sweerende naghels/ om af te doen vallen.

De selue zijn goedt ghebruyckt teghen zeer quade schorftheyt des hoofts ende om die lickteeckenen te verdryfuen/ de wratten wech te nemen/ ende d'wtvallen vanden hayre Alopecia ghenoemt/ alsmen die ghestooten daer op leght / ende niet langhe daer op en laet ligghen / maer terstont afneemt/ andersins en soude niet alleene wel af gaen/ maer oock een roue worden.

De bladers in water ghesoden zijnde / men stoeft metten laeuwen sap de cackhielen.

De wortel van Hane-voeten ghedroogt ende ghestooten/ ende inde neuse ghesteken/ doet niesen/ ende aende tanden ghehouden/ verdrijft den tantsweere/ maer breeckt de tanden.

Het selue segghen oock Plinius ende Galenus, want sy hebben alle ghelijck een zeer heete cracht.

Acker Hanen voet.

Ende dese mach oock ghehouden worden voor een soorte van de voorgaende/ dan datter eenige veranderinghe is/ te weten datse de zeer aerdighe bloemen door verplanten inde houen/ ende oeffeninghe/ vercreghen heeft: waer door de ionghe Herbaristen ghemeynt hebben dat Polyanthemon van Plinius was. Voorwaer oock ten schijnt gheen ander te wesen/ dan de ghemeyne die inde bemden groeyet/ wtghenomen datse door oeffeninghe soeter ende malscher geworden zijnde / met moescruyden ghebruyckt worden.

Groote Engelsche dobbel Boter-bloemen.

De houen van Engellandt hebben een ander soorte die vollijfvigher is / de bladers vanden Geranium hebbende/ ende de bloeme tweemael meerder/ iae dickwils twee tsamen/ te weten bycants beneden den haluen stele. De stelen zijn breeder/ de welcke inde middel doorloopt een steelken/ dat int

opperste

Acker hanen-voet. In Latijn/ Ranunculus aruorū, Ranunculus echinatus Dod. Hortensis simplex Fuchs. In Hoochduytsch/ Acker Hanenfuſz.

Groote dobbel Engelsche Boter-bloemen. In Eng. Dobbel Gold cuppe/ or Batchelers Buttons.

Lupaerts-clauwen. In Latijn/ Ranunculus Polyāthemos, multiflorus, siue Holeraceus hortensis primus Fuchsij. In Hoochduytsch/ Gefulter Hanenfuſz / of Glyſzblumle/ eñ is Syluestris 2. Dodon. In Engelsch/ Batchelers Buttons.

S. Anteunis Raepken/ In Latijn/ Ranunculus Bulbosus, Ranunculus tuberosus Dodon. Batrachiū Apuleij. In Hoochduytsch/ Cleinner Hanēfuſz geborzlete/ Glyſzblumle. In Eng. Rape Crowfoote.

opperste een ander minder bloeme heeft / dwelck inde houen zeer lustich om sien is. De wortel is Raepachtich oft bolachtich zeer af settende.

S. Anteunis Raepken.

Dese plante wordt oock ghenoech ghevonden/ maer meer op saeylandt/oft sauelachtighe gronden/dan in vette ende vaste bemden. Sy heeft min bladers/maer dieper ghesneden/ende is den Lupaerts-claew ghelijck / wighenomen dat de huyskens daer tsaedt in light / scherpachtich/ ende een weynich stekende zijn/ghelijck die vande cleyne Clissen oft Caucalis. De wortel is die vanden Clisterachtighen Crane-beck ghelijck / onder safelachtich.

Dobbel cleyn Raepkens-Hane-voet.

Dese cleyne Ranunculus cryght inde houen door oeffeninghe een veranderinghe van veel ende schoone dobbel bloemen.

Cracht ende werckinghe.

Apul. * Ist dat dit cruydt met eenen rooden lijnen draet ghebonden wordt inden necke van een Lunatijck persoone/als de Maene brekende/inden eersten graedt van Taurus oft van Scorpius is/ hy sal terstont ghenesen worden. Dit selue cruydt metter wortel ghestooten ende met azijn ghemengt/ gheleyt op eenighe swerte lickteeckens/ sal die terstont af eten/ ende van verwe den gheheelen lichaem ghelijck laten. * Cauterium potentiale: De Florentijns bernen met een gloeyende cole de kinderen inden necke/ welcke om haer subtijl verstant tot dese sieckte zeer gheneyght zijn.

Dobbel witte Boter-bloemen. In Latijn / Ranunculus niueus polyanthos. In Franchois/Bassinetz blancqs doubbles. In Engelsch/Wit dobbel Crowfoote.

Enckel witte Boter-bloemen. In Latijn/ Ranunculus albus flore simplici. In Franchois/ Bassinetz blancq simples.

Dese zeer aerdighe plante/ met alle haer schoone dobbel bloemen groeyet binnen Liere inden zeer lustighen hof vanden Edelen man ende Herbarist Heere Jan vander Dilft/die sy in Meye voorts brenght/maer van bladers ende plaetse van groeyen is sy die vanden witten Hane-voet oft Aconitum ghelijck. Wt Bourgoigne heeftmense eerst in Nederlandt ghebrocht/ ende is vanden gheslachte van denckel naestvolghende.

Enckel

Enckel witte Boter-bloemen.

Inden selven hof ende tot Mijn-heer den Greffier Hoboke groeyen dergheliicke cruyden met zeer lustighe witte enckel bloemen/die vanden witten Hane-voet/ oft Aconito Batrachoides gheliick/maer tweemael grooter: oock en zijn de bladers soo diepe niet ghesneden / d'welcke daer van Bourgoens saedt heeft ghewonnen gheweest.

Water Hane-voet. In Latijn/ Ranunculus palustris rotundiore folio, Ranunculus aquaticus Fuchsij,siue Apium risus, Apium aquaticũ, & Ranunculus aquaticus Tragi. Ranunculus Syluestris primus Dodon. **In Hoochduytsch/ Wasser Hanenfusz.**

Aconitum Batrachoides, **Oft oock is den Hanen-voet met witte bloemen van** Dioscorides?

De groote ghelijckenisse die de soorten van Hane-voet metten Aconitis hebben / maecken dat wy niet en weten/ welcken van dese twee dat sommighe planten behooren toegheschreuen te wordẽ/ hoe wel dat sy ons nochtãs andersins zeer wel bekẽt zijn: Vãde welcke dese teghenwoordige eene is/ die inde gheberghten van Seuene by Vigan in Languedoc/Auergne/ende Sauoye ghenoech gevonden wordt/ by Cacalia/ende midden inde beeckskens / haer tackskens gheeft inden Mey/ ende de stele van onderhalue ende twee cubitus hooghe/ de bloemkens wit maer cleynder/van ghedaente die vande voorgaende Boterbloemkens ghelijck:de bollekens daer tsaedt in light/den voorseyden oock niet ongheliick: De bladers groeyen elck alleene / op een besonder steelken in vijfuen ghedeylt/ ende ghesneden ghelijck die van Aconitum, Hane-voet/ oft Sanikel/ op de eanten rondtom een weynich ghekerft/ maer bleeck. De holle stele is spruytende wt een wortel die veel grootachtighe saselinghen heeft/ende is heet ghelijck den Hane-voet.

Ranunculus minimus albus. **Alderminsten witten Hane-voet.**

Dit cruydt heeft de bladers minder dan die vande Tormentille/de bloemen wit/ maer niet soo vele/ de welcke door het saeyen in een geelwe verandert is/inden hof vanden Heere vander Dilft.

Water Hane-voet.

De naem Ranunculus en voeght gheenen van allen beter/ dan desen / als die in grachten ende poelen groeyet/ daer de vorschen huys houden / al oft sy een vercoelende voetsel van noode hadde/ midts

Apium Sardonium.

midts datse ghehouden wordt voor dalder heetste van alle de soorten van Hane-voeten/waeromme datse ghehouden wordt voor den Apium Sardonium van Dioscorides. Voorwaer dese plante wordt oock selder ghevonden/ nochtans in sommighe grachten ende vochtighe plaetsen oft poelen van berghachtich ende row landt/hebbende witachtighe bladers/ een weynich hayrich/ bycants ghesneden ghelijck die vanden Platanus. Maer meest vintmen die ouer al groeyende in stille staende oft traegloopende water/met claerachtighe groene bladers/blinckende ghelijck die vande Joffermarcke oft Petercelie van Macedonie/waer om dat sommighe ghemeynt hebben/ door de woordẽ van Dioscorides, dat Apium risus is/ d'welcke wy oock gheensins en ontkennẽ/ nochtans een weynich twijfelen/ om de stele van dit cruydt/de welcke qualick soo groot wordt/ als van die voorseyde. Dese plante heeft goudt-gele bloemen/ende tsaedt den voorgaenden ghelijck: Aengaende voorts de scherpicheydt oft hitte/ is sy zeer bequaem om te doen ripsemen/ ende de spene te openen/ als sy in Olie van Violetten gheweyckt wordt/ende wordt oock daerom Spene-cruydt ghenoemt.

Cracht ende werckinghe.

Apul. Ist dat yemandt van dit cruydt etet/hy sterft al lachende/ want het is zeer brandende.

Water Hane-voet met onghesouten verckens liese ghestooten/ ende op een wonde ghelеyt/ sal de rotticheydt wt eten/ eñ reynigen van alle vuyllicheyt: maer en laetse daer op niet lãger liggen dan van nooden is/ want sy soude tgoedt vleesch oock eten. Wildt ghy de proeue daer af nemen/stootse/ ende bintse op een ghesonde handt/ sy sal tvleesch terstont byten ende eten.

Water Hane-voet ghestooten ende wel ghemengt met verckens mist/ gheleyt op gheswillen/ sweeren ende apostumatien/sal die binnen luttel uren openen ende den etter wt drijuen.

Luppaerts-claeuwen/Gulden Hane-voet. In Latijn/Ranunculus auricomus, Ranunculus dulcis Tragi.

Van dit en hebben noch Fuchsius noch Matthiolus gheen mencie ghemaeckt: Maer Dodonæus heuet beschreuen onder den naem van Luypaerts-claeuwen oft Ranunculus auricomus. Ick hebt veel wtghesteken tot Annesin by Betune in een vochtich bosken/ achter aen thof van Mijn-heer de Longastre die my dat daer wijsde. De wortel is zeer gheveselt/ voorts brenghende in d'eerste twee oft dry rõde onderste bladerẽ geadert eñ blinckende/ eenichsins die vande witte Steenbreke oft Thora ghelijckende; rondtsomme wat/ maer niet diep ghekerft. D'andere zijn diep wtghesneden ende ghecloven. De steelkens zijn dunne/ onderhalue palme oft een spanne hooghe. De bloemkens van vijf bladerkens schoon goudt glinsterende geel. T'bollekẽ van tsaedt en is den anderen niet onghelijck. T'groeyet oock in vochtighe bemden ende bosschen daer de Sanikel wast.

Egel colen.

Egel-cole groeyet vele inde traegh-loopende beeckskens vã Nederlandt/ Vranckrijck ende Engellandt/ maer soo vele niet inde heete contreyen/ al oft sy gheirne een cout voedtsel ende coude locht hadde/om datse zeer heet is van natueren want sy doodet de schapen als sy die eten/ waerom dat de schaepherders de schapẽ zeer neerstich daer af iaeghen/ op datse de selue gheten hebbende/ dẽ Egel niet en crijghen/ ende daer af steruen/ ghelijckmen mach sien aen d'inghewandt vande bleetende beesten/ dwelcke door d'eten van diẽ verbrandt is geweest. De bladers zijn nochtans smal/lanckworpich/vollijsoich/blinckende/ soo groot als die vanden rooden Wederijck/ rondtomme een weynich ghekertelt/groeyende aen roodtachtighe gheknoopte

Egel-colen. In Latijn / Flammeus Ranunculus aquatilis angustifolius, Taraconis effigie, Flammula vulgi. In Engelsch / Sperewoꝛte.

Ranunculus aquatilis angustifolius serratus.

rechte ende holle ſtelen van eenen voet ende cubitus hooghe. De woꝛtel is zeer veſelachtich ende wit.

Deſe Egel-cole vindtmen ſomwijlen op de ſelue plaetſen ende beeckſkens / met ghekerfde bladers. Op Hoboken-Heye in vochtighe plaetſen byde Son-dau woꝛdt oock ghevonden met cleyne gras-bladerkens/anderſins den eerſten voorgaenden niet ongheliJck.

Hane-voet met graſachtighe bladers.

Veranderinghe vanden Hane-voet met graſachtighe bladers.

Dit en woꝛdt niet alleene twee oft dꝛyemaels grooter in Nederlandt dooꝛ oeffeninghe / voediſel/ vetticheydt ende vochticheydt van tlandt;maer heeft oock dit iaer 80. inden hof van Mijn-Heer de Greffier Hoboken t'Antwerpen ſchoon dobbel bloemen vooꝛts ghebꝛacht.

Dobbel Hane-voet met graſachtighe bladers.

Deſe plante woꝛdt luttel ghevonden / ten waere inde bemden van tlandt van Languedoc / byde herberghe vanden Wolfs-berghe vier mijlen van Montpelliers/ ende inde ſteyle oft hooghe weydē van Minden in Auernie/ daer wy die ghevonden hebben/ fraey int aenſien/ oock van bloeme / ende woꝛtel: tſaedt is groeyende als een dꝛuyſken/ eñ is den bemdt-Ranunculus heel gheliJck luttel bladers hebbende/ ende die ſoo cleyne/dat ghy tſelue cruydt qualick ſoudt wt den gras kennen / dan alſt bloeyet/ſonderlinghe in de magher landen/ waer dat de ſtele niet ouer een palme oft onderhalf hooghe en woꝛdt.

Ranunculus Illyricus.

Behaluen alle de vooꝛſeyde ſooꝛtē van Hane-voet die wy nu verhaelt hebben / ſoo zijnder nu onlancks dꝛye vremde oft wtlandtſche ſooꝛten inde houen van Nederlandt ghecomen : waer af d'eene wt Illyrien ghebꝛocht is/de welcke wt een puntken/ als wt een knoopken / gheliJck die vande Corruda, zeer veel knobbelkens heeft hanghende/ſoo groot bycants als die vande cleyne Gouwe / maer lanckwoꝛpigher/ wt de welcke ſpꝛuyten ronde ſteelkens van dꝛye palmen/ oft eenē voet oft onderhalf hooghe/met lanckwoꝛpigher bladers/ diepe ende ſmal gheſneden/ met wat wolachtighe grijſheydt.

 Hane-

Dobbele Hane-voet met grasachtighe bladers. In Latijn/Ranunculus gramineus multiplex.

Hane-voet met grasachtige bladers. In Latijn/Pumilus Ranunculus,gramineis foliis.

Ranunculus met dobbel roode bloemen. In Latijn/ Ranunculus Sanguineus multiplex. Constantinopolitanus D. van Eekenbeke apud Clusium.

Ranunculus Illyricus.

De bloemen zijn bleeck-geel / die vanden Boter-bloemen ghelijck / ende tsaedt druyf-wijs ende cleyne.

Ranunculus met dobbel roode bloemen.

Met goeder redenē is dese plante Ranunculus oft Hane-voet genoemt/want sy accordeert daer mede soo wel/datse de selue beter ghelijckt dan den soorten van Anemones, de welcke om haer aerdicheydt heeft zeer net doen conterfeyten dē edel Heere Charles Rijm Heere van Eekenbeken / soo hy van Constantinoplen weder nae huys keerde/ de welcke hy my/Charles de l'Escluse, ende ander zijne vrienden communiceerde / ende door zijn ghewoonelicke goedtheydt allen Herbaristen de figuere/ ende oock zeer met dese woorden de beschrijuinghe heeft ghepresenteert: De stele is eenen voet hooghe / in twee oft meer tackskens ghedeelt / op de welcke int uterste zeer lustighe ende schoone roode bloemen staen / die zeer dobbel zijn ende lustich om sien. Ontrent de wortel staen vijf oft ses bladers die bleeck-groen zijn/ ende een middel-soorte tusschen den water ende witten Hanenvoet / maer die aende stelen groeyen zijn minder ende oock min ghesneden / noch oock soo vele niet. De wortel is van veel wortels tsamen ghevoeght/ die vanden Portugaelschen Hane-voet oft van Illyrie zeer ghelijck / bruyn van verwe ende affsettende / met eenen peserick van ondere/als ons heeft ghewesen de voorseyde Heer de l'Escluse, die dit Jaer 1580. de wortelkens in Nederlandt ghebrocht heeft/ende Mijn-Heer Jan Boisot/ons ende zijnen vrienden mede ghedeylt.

Portugaels Hane-voet. In Latijn/Ranunculus Lusitanicus Clusij.

Dese plante en heeft metten Hane-voeten niet ghemeyne / dan het druyfachtich saedt / ende gele bloemen die op steelkens groeyen van een palme hooghe. De bladers zijn rondt/stijf/ gherimpelt/ende rondtom ghekerft/breeder dan die vanden Sene-groen. De wortel is die vanden Illyrischen Hane-voet ghelijck/dicker ende meer gheswollen oft oppuylende. Dit cruydt gheeft sijn bloemen inde Winter tot Mechelen inden hof vanden zeer vermaerden man Jan Brancio / ende van Heere Jan vander Dilft. De smaecke is heet / ghelijck de soorten vande Hane-voeten hebben / maer inde Olijf-houen van Lisbone groeyet vele / ende als Charles de l'Escluse seght / op veel plaetsen van Granaden.

Bosch-Hane-voet met witte ende gele bloemen.

Dese cleyne Hane-voeten sult ghy qualick elders vinden dan inde bosschen / oft coudtachtighe ende berghachtighe plaetsen/ waer dat sy hun bloemen int eerste vande Lente gheuen/ somtijts geel ende dickwilder wit oft incarnaet/ sterrewijs open staende / op eenen stele van een palme hooghe. De bladers zijn ghesneden ghelijck die vāde Wolfs-wortel oft Anthora, meestendeel niet meer dan een op elck steelken. De wortel is die vandē Boom-varen gelijck / maer meerder / sonder inghedruckte nauelkens. De bloeme vande gele is cleynder ende ronder. Men plantse inde houen om de aerdicheydt.

Wy hebben in Nederlandt dese plante ghesien somtijdts met dobbel witte bloemen.

Alderminste Hane-voet vande Noorderschе ghewesten.

Niet eens en hebben wy ghevonden byde voorseyde Hane-voeten ende Een-bladt / inde selue bosschen / lomberachtighe ende coude plaetsen van Enghellandt/ Nederlandt ende Normandie/ een cleyn cruydeken met dunne groene steelkens/ die buygelijck zijn ende een palme hooghe/ waer aen dat staen ghekerfde bladers/ de Fumaria van Plinius oft den bosch-Hane-voet zeer ghelijck/

Bosch-Hane-voet met witte bloemen. In Latijn/ Nemorosus Ranunculus, Ranunculus 4. Fuchsij, lacteus, Anemones quinta & sexta specie Dodonæi, Candidus Ranunculus Cordi & Tragi. In Hoochduytsch/ Mertzenblumen.

Alderminsten Hanen-voet vande Noorderschę ghewesten. In Latijn / Minimus Ranunculus Septentrionaliū herbido muscoso flore eñ Muscatella Cordi.

maer blinckende ende bleeck-groen: op het steelken oock dien vander Fumaria ghelijck sietmen somtijdts een bolleken daer tsaedt in light / ghemaeckt van puntkens die wat oneffen staen. De wortel is oock wat scherp met schubachtige hoopkens / wit ende doorluchtich. De smaecke is dien vanden Roberts-cruydt ghelijck/ niet onlieflick.

Ghebol-

Bosch-Hane-voet met gele bloemen. In Latijn/Nemorosus Ranunculus luteus.

Ghebolde Boter-bloemen. In Latijn/Ranunculus montanus, alpinus glomeratus. In Hoochduytsch/Smalzblumę. In Engelsch/ Lockei golding ende Troll flouvers.

Ghebolde Boter-bloemen.

Dese soorte van Hane-voet van ghedaente den Ranunculo Aconito ghelijck / groeyet vele in Ostendal / ende op t'gheberchte van Minden in Auergne / Duytschlandt / Switserlandt ende oock in sommighe plaetsen van Enghellandt daert Lockel-golding ghenoemt is / wiens bladers vele ende breedt ghesneden ende ghespleten zijn / groene ende ronder dan die vanden Luypaerts claeuwen / oft Aconitum Batrachoides. De bloeme is zeer schoone ende geel / den Dotterbloemen ghelijck / maer in een rondt hoopken vergadert ende niet open oft wtghespreydt: De wortel is zeer saselachtich ghelijck die vanden Boterbloemen / oft Aconitum Batrachoides.

Cleyn Wintersch geel Aconitum. In Latijn Aconitum Hyemale Belgarum, Aconitum Batrachoides Elleboraceum, Aconitum luteum minus Theophrasti ende Dodonæi, Ranunculus Monophyllos, ende Anemone Bononiensis.

Dese plante met ongewoone ghedaente cocht ick aldereerst binnen Venegien opde warmoes merckt vande vrouwen die cruydt gaen plucken: daer naer hebben wy de selue wtghesteken opde berghskens by Padua gheleghen / daer de aderslanghen ghevanghen worden. Dit cruydt heeft recht opgaende dunne stelen vã een palme hooge / ende bouen int opperste vanden steelken maer een bladt / d'welcke met veel diepe sneden sterrewijs gedeylt is / gelijck de bladers vanden Aconitum, int midden vanden seluen niet meer dan een gele bloeme en staet / die in Sporkel / Maerte eñ April voorts comt / die vanden Nies-wortel geheel gelijck / nae de welcke dat volght een bladerachtich oft haeuwachtich huysken sterrewijs / dien vande Nies-wortel oock ghelijck daer tsaedt in is. Dese wortel is zeer heet van smaecke / iae oock nu ter tijdt nae datse neghen iaeren wtghesteken heeft gheweest / de welcke int eerste een rondt bolleken is / soo groot als die van Holwortel: maer zeer oudt ende volwassen zijnde / heeftse noch wtpuylende bobbels die als litten daer aen ghewassen zijn / wt de welcke op diuersche stelen diuersche bladers spruyten / ghelijck Dodonæus zeer wel ghemerckt heeft / de welcke oock seght dat een dootlick fenijn is.

Anthora siue Αντιφθορα.

Op de selue plaetsen / te weten in tgheberchte van Sauoye ende Grisons / groeyet inden Somer dit cruydt Anthora oft Antithora ghenoemt / d'welcke door eenighe gaue vande voorsienicheydt Godts ghegeuen ende verleent is (ghelijck als meynen die ontrent Turin / Geneua inden bergh Jura / by de Thora ende Losane woonen) teghen het dootlick fenijn vande Thora. De wortel van dit cruydt heeft met groote menichte ouer zeer veel iaeren binnen Venegien vande voorseyde ghebrocht gheweest. D'welcke vande Muylstooters zeer gheacht wordt / die sy om te beletten de hindernisse ende letsels van alle fenijnẽ / den ghemeynen volcke (dat met hun muylstooten te bedrieghen is / ende daer in ghenoechte heeft) vercoopen. De selue is oock bequaem om te doen purgeren / want sy iaeght af de taeye slijmachtighe ende waterachtighe humeuren / de rotticheydt neemt sy wech / ende als de wormen afghedreuen zijn / soo neemtse wech de materie daer sy souden moghen af groeyen.

Anthora ſiue Ἀντηφθορα.

Geel Wolfs-wortel. In Griecks/ Λυκοκτόνον. Aconitum luteum Ponticum, Lupicida: Canicida. In Hoochduytſch/ Geel Wolfs-wurtz. In Fráchois / Tue-loup jaulne. In Spaenſch / Mata Louo Iallo. In Engelſch/ Yellow Wolfes bayne.

Tghemeyn volck grouwelt daer zeer teghen de bitterheyt vande ſelue/ ende ſegghen als ſy yet proeuen dat zeere bitter is / dat bitterder is dan Anthora: Nochtans weten wy wel dat ſy oock ander cruyden den ſeluen name gheuen. Dit cruydt gheeft den ſtele een weynich langher dan de Thora/ de welcke rondt ende gheſtrept is/ de bladers voorts brenghende twee ende twee teghen malcander ouer ſtaende van beneden tot bouē toe/ de welcke diepe eñ ſubtijl geſneden zijn/ eenichſins die vanden Ridderſpooren/ Nigelle Nardus ghenoemt oft Napellus ghelijck. De bloemen zijn oock die vande Monickſ-cappen ghelijck/ maer geel/ minder/ ende gapende ghelijck helmkens. De wortel is dobbel die vanden Cyperus oft Orchis niet ongheliјck / van buyten gherimpelt/ ſtijf/ ende bruyn/ van binnen wit.

De Venetianen ghebruycken deſe wortel teghen ſmettelicke ſieckten ende cortſen/ de welcke daer af Zedoar ende Napellum Moſis maecken. Ick hebſe ſien ingheuen van ſommighe Medicijns ghepoeyert/ teghē peſtilentiale cortſen alſmen de Triakel gebruyckt/ met Cardus benedictus water.

Geel wolfs wortel.

Deſe plante is van nature eñ ghedaente vanden anderen gheſlachte vanden principaelſten Aconitum, vanden welcken nu ter tijdt meer ſoorten bekendt zijn dan Dioſcorides beſchreuen heeft/ hoe wel dat ſommighe van dien van twijfelachtiger ende middel nature tuſſchen de Hane-voeten/ Nieſ-wortels/ ende Napellos ſchijnen te weſen. Wy ſullen hier aldereerſt ſtellen de ghene die door experientie beſt bekendt ende hun crachten meeſt verſekert zijn/ als de ghene die de bladers van wijngaerdt heeft/ diepe gheſneden / bruynachtich / ende die vanden grooten Geranium ghelijck maer meerder. De ſtele is rondt / dunne/ taey ende een weynich crom/ van twee oft drye voeten hooghe/ met bloote ſteelkens/ waer aen nu op deen dā op dander ſyde by ghebuerte de bladers groenē/ eñ aen d'opperſte vande ſtele bleeck-gele bloemen / van ghedaente ende verwe die van wildt Vlas ende Moninckſ-cappen niet zeer ongheliјck: Nae de welcke cleyne haeukens volghen/ daer in ſwert ghe-

hoeckt

hoeckt saedt ligt. De wortel is swert met veel crõme/ hayrige swerte veselingẽ/ende groeyet in doncker wilde basschen ende foreesten die op berghen ligghen: T'groeyet oock inde houen van Vranckerijck ende Nederlandt/ende wordt voor tquaetste fenijn van allen vanden iaghers ghehouden / die dat Wolfs-doot noemen: Niet dat die ander soorten tselue oock niet en souden doen: maer om dat dit cruydt sulcks rascher ende sekerdee doet: iae dat meer is/ op sommige plaetsen doen de volwassen bloemen alleene door knouwen terstont de mont ende tonghe oploopen ende branden/ende verwecken oock draeyinghe int hooft.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De iaghers ghebruycken de wortel int iaghen vande Woluen / want de selue in vleesch ghesteken ende vande Woluen alsoo ingheslickt/doodet terstont de Woluen.

Aconitum Lycoctonum flore Delphinij.

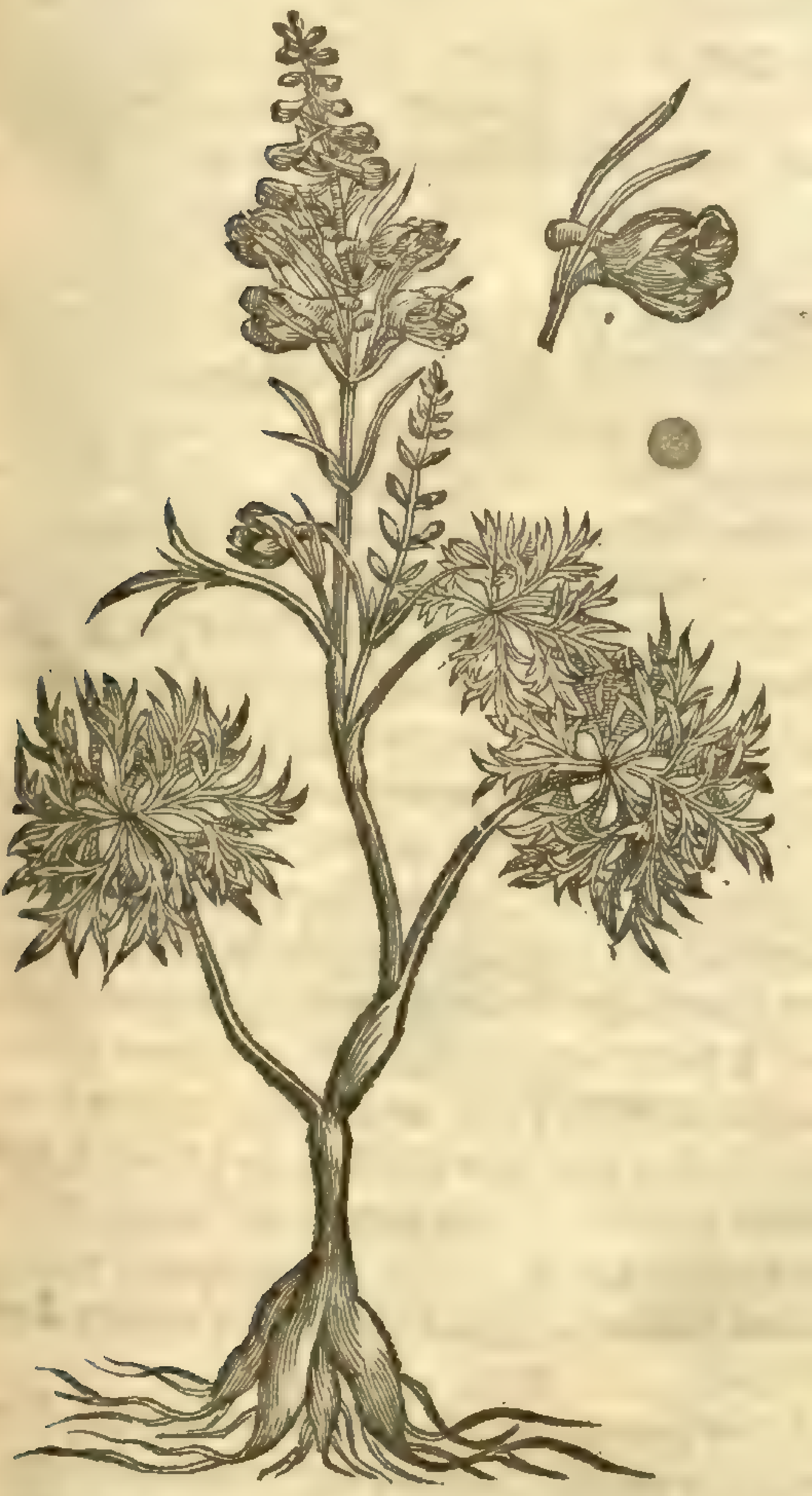

Cleyne blaeuwe Wolfs-wortel. In Latijn / Lycoctonum cæruleum paruum facie Napelli.

De ionge Herbaristen onderscheyden dese Lycoctonum oft Wolfs-wortel vanden anderen/ om de differentie vande bloeme/ de welcke drye oft vier wortels heeft die vander Antithora ghelijck/ ghelijck een knoopken met een veselachtich steertken. De stele groeyet twee ende somtijdts drye cubitus hooghe. De bladers zijn diepe ende zeer cleyn ghesneden die vander Anthora oft Napellus ghelijck/ maer minder. Van haeuwen ende saedt is sy den anderen niet onghelijck.

Cleyn blaeuw Wolfs-wortel.

Inde houen van Nederlandt groeyet oock dese soorte van Aconitum,die lustich om sien is/van stele/bladers ende bloeme de Napellus meest ghelijck: Maer de wortel is bolachtich ende peerwijs: wt donderste vande selue groeyen veel hayrighe ende cromme veselinghen. De bloeme is schoon blaeuw elck besonder op een steelken wassende. De stele is eenen voet oft onderhalf hooghe in sommighe syde tacxskens ghedeylt/ende bloeyet in Oogstmaendt ende Septembre.

Aconitum minimum. Alderminste Wolfs-wortel.

De tweede soorte van desen/heeft oock blaeuw bloemen/ ende steelkens van een spanne hooghe: T'saedt ende de bladers zijn die vande gele Wolfs-wortel ghelijck/dan datse alle dinghẽ veel minder heeft. De wortel en is den laetst voorgaenden niet ongheliĳck/met veselinghen behanghen.

Aconitum Autumnale facie Napelli.

Dese plante is van ghedaente ende fatsoen de Napellus ghelijck. De bladeren zijn bruynder glinsterende/ ende bloeyet in Oogstmaendt ende Septembre: De wortel is die vanden Napellus ghelijck/ende groeyet inde houen van Nederlandt.

Wolfs-wortel. Moninckx-cappen. In Latijn/Napellus verùs cæruleus. In Hoochduytsch/Tuffelwurtz/Ysenhutlin/Blowolfwurtz/ Kaepenblumen/Narrenkappen. In Italiaensch ende Spaensch / Napello. In Engelsch/Blew Woolfbane.

Dander soorten van Aconitum oft Wolfs-wortel / hoe wel dat die alleene mettẽ naem Dioscorides bekendt zijn gheweest / nochtans soo vele als wy witten by-een-ghelijcken vande planten eñ obseruatie vande cracht connen mercken/ soo is de ghemeyne Napellus, vanden Hoochduytschen Rapenbloeme ghenoemt / om dat de wortel van dese lanck ende spitsch is / oft peerwijs / maer een ander meynen wy dat is de ghene die qualijck Thora ghenoemt wordt vande ghene die int gheberghte van Seuene woonẽ achthien mylen van Montpelliers. Dit heeft de ghedaente ende bladers vande gele Wolfs-wortel/ maer sachter ende cleynder ende meer ghesneden: Wt haer ronde spitsche bruyne wortel/ dunner dan die vande Anthora, beneden afghesneden ende bot/ groeyet eenen enckelen stele van eenen cubitus hooghe. De bloemen ende tsaedt groeyen in huyskens oft hornekens ghelijck die vanden Akeleyen oft Napellus. De Canoniken woonende in een dellẽde plaetse eñ wildernisse onder aenden voet vanden bergh Lhort de Dion, dat is Godts hof ghenaemt/ de welcke om datse niet leech zijn en souden/ maecken selue de houten pattijnen die sy dragen / eñ om dat sy verre van alle gheselschap woonen eñ leuẽ/ begheuen sy haer zeer totter iacht / waer in sy zeer gheschickt zijn: ende int iaghen hebben sy dese plante gheuonden ende ons die eerst gethoont/ die ghehaelt was inde af-hanghende bosschen vanden voorseyden hof Godts in Linguagot / vanden welcke wy sommighe verplant hebben inde houen van Montpelliers: die inden hof vanden Apoteker Hermes aen S. Gillis poorte langhe ouerbleuen.

Maer d'eerste soorte heeft ouer lanck/principalick inde houen van Hoochduytschlandt ende Nederlandt zeer bekendt gheweest/ende alleene om de lusticheydt der bloemen vande vrouwen begeert/ de welcke in Brabant om de ghelijckenisse/ Monickf-cappen oft Pape-cappen ghenoemt worden/ ende in Hoochduytschlandt Rapen-bloemen. Soo dat om de gelijckenisse vande wortel ende bloemen dese namen vercregẽ heeft: want de wortel is schoone/maer de bloemen noch aerdigher/eñ constich vande nature ghewrocht: Want sy schijnen te wesen een open cappe oft helm/ soo dat dopperste ende voorste deel half nederwaerts comende/ ende ghelijck t'voorhooft bedeckende/ streckt tot by het onderste deel dat opwaerts comt ghelijck de kinne bedeckende/ende inde middel tusschen beyden/ steeckter een dobbel tongheſken wt/een weynich innewaerts ghecromt/ met veel wtstekende hayrige draeykens/ die aen d'wtterste bleecke oft groene tipkens hebben. T'saedt dat inde huyskens groeyet is swert ende hoeckachtich dien vanden gelen Wolfs wortel ghelijck. De wortel is rondt ende lanckworpich/peerwijs ghelijck die van Apios, wt de welcke is spruytẽde eenẽ stele van drye cubitus lanck/ met zeer langhe dunne syde steelkens / daer de bruyne bladers op groeyen / die veel groote ende diepe keruen hebben/ eenichsins die vanden Wijngaerdt oft Platanus ghelijck. Van dit cruydt soudt ghy moghen ouervloedich ende aerdich sien groeyen in Wedemaendt ende Hoymaendt/ inde bosschen aen tgheberghte vande Grisons gheleghen/ welcke nochtans van alle de schapen (nae dat sy daer alle tgras afgheten hebben) ghespaert wordt/principalick op den wegh/ soo men van Constāts

nae

nae Nazaret gaet/ waer dat van alle dieren vry ende onghequetst staet/ wtghenomen vande vliegen die met grooter menichte daer op sitten/ af ende aen vlieghen/ eñ by auentueren inde bloemẽ groeyẽ: want sy zijn bycants vanden seluen coleure ende meerder dan de ghemeyne vlieghen / de vleughels ende hoofden wt den doncker oft groen-blaeu hebbende / ghelijck de Canthariides oft Spaensche vlieghen. Dese hebben wy neerstich ghemerckt/ met hun beckskens allene een vande bloemen etende: Voorts aengaende de Muys vanden Napellus, hebben wy te te vergheefs langhe ghesocht/ ende daerom menighe plante wtghesteken: oock hebben wy de schaepherders daer naer ghevraeght/ maer sy seyden dat sy noyt gheen ghesien en hadden/ in vueghen dat inde plaetse van μυια, μῦν ghestelt is gheweest/ dat is te segghen Muys inde plaetse van Vlieghe: want gheen preseruatijf teghen fenijn en wordt vande Muys bereydt/ maer vande Vlieghen wordt een zeer excellent ghemaeckt / teghen den doodtlicken bete vande ghesprenckelde Eerdspinne/ ende smettelicke siecktẽn/ in deser manieren. Muys van Napellus.

Neemt xx. Vlieghen vande ghene die hun voedtsel ghenomen hebben wt den Napellus, Oosterlucey-wortel/ Bolus van Armenien van elcks een dragme.

Op gheen plante oock van desen gheslachte en sitten noch en eten dese blaeuwe vlieghen/ dan op dese: waeromme/ men sekerder mach dincken datse is de Napellus vanden Araben/ ende een vandẽ Aconitis van Dioscorides. Want dat de ghene/ die lichtelick ouerlesen hebben eenighe schriften vã Auicenna, willen segghen dat hy in verscheyden capittelen van diuersche planten geschreuẽ heeft: voorwaer hoe luttel ende onachtsaemelick dat sy ghelesen hebben/ gheuen te kennen soo veel capittelen van eenen dinghe / welcke hy oft om de diuersche namen meynde diuersch te wesen/ ende elck alleene heeft beschreuen / oft om dat hy/ onseker zijnde vande dinghen die hy niet volcomelick wtgheleyt en hadde/ volcomelicker soude veruolgẽ. Sulcks is Serapio op meer dan een plaetse gheschiedt/ jae oock Dioscorides selue op veel plaetsen/ tot groot achterdeel van sijn eere ende schade vãde naecomers. Mijn-heere de l'Escluse heeft noch ettelicke soorten gheobserueert int gheberghte van Hongrijen ende Oostenrijck/ die hy corts wtgheuẽ sal met hun beschrijuinghe/ waer door men merckelick mercken sal de verualschte stomme figuere van Matthiolus.

Tafelken.

- Helleborastri ende Consiligines, **Vier-cruyden.**
- Helleborus niger, **Swert Nies-cruydt.**
- Christophoriana, **Kerst-wortel.**
- Astrantia nigra.
- **Pioenen**
  - **Manneken**
  - **Wijfken**
  - **Ende haer onderscheydinghen.**
- Leontopetalon.
- Alabastrites ende Coralloides Cordi.
- Staphis agria, **Luys-cruydt.**
- Ricinus, **Molen-cruydt/ Wonderboom.**
- Quinquefolium seu Pentaphyllon, **Vijf-Vingher-cruydt.**
- Pentaphyllon
  - Minus luteum, **Cleyn geel.**
  - Album, **Wit.**
  - Purpureum, **Roodt.**
  - Alpinum petrosum, siue minimum argentatum.
- Eupatorium Græcorum, siue Agrimonia Officinarum, **Agrimonie.**
- Agrimonia, siue Eupatorium odorum.
- Potentilla, Argentata, **Genserijck.**
- Leucas.
- Tormentilla.
- **Eerthesien**
  - **Witte.**
  - **Witte geelachtighe.**
  - **Roode**
  - **Ende Wilde.**
- Garyophyllata
  - Alpigena.
  - Montana.
  - Vulgaris, an Geum Plinij?

Hellebo-

Beſchrijuinghe van Helleboraſter maximus, Helleboraſtri ende Conſiligines Vier-cruyden.

Groot Vier-cruydt met ſaedt. Vier-cruydt met bloemen. In Latijn/ Helleboraſter maximus flore & ſemine prægnans.
Seſamoides magnum Cordi, & Conſiligo Ruellij. In Hoochduytſch/ Chriſtwurtz. In Engelſch/ Beereſvote/ Berwurtz and Louſwurt.

Sommighe planten zijn den Aconitis ſoo nae commende / ende oock den Swarten Nieſ-cruydt niet ſoo onghelijck / dat de ſelue ſoo ſy gheen van beyden te rechte ghelijcken / nochtans alle beyde/ oft een van beyden eenichſins gelijckẽ/ van ghedaente/ ende zeer purgerende crachten: Waer door dat yemandt ſoude moghen raden datſe ghenoemt zijn Conſiligines, ten eerſten quòd aluum cierent, dat is te ſegghen/ datſe camerganck maecken/ ende niet alleene om datſe metten coren ghe-ſaeydt worden / oft daer onder groeyen. Nu ter tijdt zijn twee ſoorten van Conſiligines bekendt/ te weten/ d'eene die int coren groeyet/ de welcke hier en daer rondtom Bourges ende inde Beauce/ in diuerſche ackers vanden lande van Aquitanien eñ Languedoc voorts comt als lancks de reuiere Lane van Montpelliers/ die de grootſte is vã allen / dragende veel ſchoone bladers eñ bloemen. De ſtelen zijn knoopachtich ende onderhaluen cubitus hooghe / van verwen doncker-groen oft bruyn/ ſchubachtich/ met veel ſyde tackſkens van eenen haluen duym breet/ aende welcke ſommighe dicke bladers groeyen/ te weten/ aen elck ſeuen / vingherwijs ende ghekertelt / ghedeyldt ghelijck die vande Lupinen/ Platanus, oft Agnus caſtus, den welcken ſy oock van ghedaente ende bladers ghelijck zijn/ dan dat de bladers langher/ dicker ende ſtijf zijn/ van verwe / reucke ende ſmaecke/ bycants de Laureola ghelijck. Vande ſelue plaetſe ſtrecken hun wt veel cleyne ſteelkens/ die ten eerſten hun openen in bleeck-groene/ gherimpelde bloemen/ ghelijck die vanden Wolfs melck Sonnewende/ naer de welcke vellachtighe bleecke huyſkens oft hoornekens comen/ eenichſins die vande Akeleye ghelijck: T'ſaedt is lanckworpich rondt ende ſwert/ minder dan een Terwen coren/ d'welcke rijpe wordt inde Meerte als de Sonne in Aries comt. Dit cruydt blijft ouer inde Noorderſche landen hoe couden Winter dat is/ ende bloeyet zeer ontrent Kerſmiſſe: Waeromme dat vanden Hooehduytſchen Chriſtwurtz ghenoemt wordt alſoo wel als tſwert Nieſ-cruydt. De wortel is hart/ ghedraeyt/ zeer ſaſelachtich/ bruyn/ bitterachtich/ heet/ ende fenijnich/ oft ſtinckende.

Nies-cruydt. In Latijn / Helleborastrum. Veratrum alterum nigrum Dodon. In Engelsch/ Black valsch Yellebor.

Swert Nies-cruydt. In Latijn/ Helleborus niger. Napellus Auicennæ Guilland. In Hoochduytsch/Christwortz. In Italiaensch/ Elleboro nero. In Spaensch/ Verdegambre negro. ende Yerua de Vallesteros. In Engelsch/ Ore hele/ ende Setterworte.

D'ander soorte/die in alle manieren minder is/ende min bladers ende stelen heeft/maer meerder ende breeder/ slapper ende meer ghekerft/ groeyende op stelen van onderhalue palme oft eenen voet lanck/de welcke op een dun steelken dat wtghewassen is/bloeme/ haeuken/ ende saedt gheuen / den voorschreuen ghelijck/ maer niet soo ouervloedich/ nochtans opden seluen tijdt ende saysoen: Maer dit cruydt groeyt geerne inde bosschẽ ende lomberachtighe plaetsen: De wortel is van veel swerte veselinghen/ende ghelijck die vanden Vicetoxicum, ghelijck aen een lanckworpich knoopken hangende. Dit cruydt is den swerten Nies-cruydt meer ghelijck / maer dat ander den Aconitum, soo wel van ghedaente als van crachtẽ. Dese plante ist dat sy laeter bloeyet/te weten in Sporckelle/ groeyet al oft een ander plante waere/ hoogher op: maer ist datse vroegher bloeyet/ soo blijftse veel minder/ al ist oock datse op eenen tijdt ende den seluen grondt ghesaeyt is: Jae dat meer is/ wy hebben dickwils ghemerckt/ in suete Winters/ ende onbevrosen eerde / dat de ghene die cleynst is/ in t'gheuen vande bloemen/een maendt oft onderhalf dander verrascht. Wy hebben ouer lanck vermaent dat die Apotekers binnen ons ghedencken beyde dese planten ghebruyckt hebben by ghebreke ende onkennisse vanden swerten Nies-cruydt/ iae sommighe oock meynende datse waeren d'oprecht swert Nies-cruydt: de welcke al ist dat sy de selue niet zeer ongheliјck en zijn / nochtans en connen die gheensins sonder perikel in stede van dien ghebruyckt worden.

Swert Nies-cruydt.

Swert Nies-cruydt is nu zeer vele wtten ghebergten Alpes ende Pyrenei/inde houen verplant gheweest/d'welcke inde Winter/ende voor Kersmisse voorts ghebrocht heeft lijfverwighe/somtijdts witte ende somtijdts licht peersche bloemẽ/ niet wt de bladers oft stelen/maer op steelkens die eerst wt de wortel voorts comen zijn/ ghelijck die vanden Verckens-broot. Op elck steelken heeft sijn bladers die minder/ cortachtich rondachtich bottachtich zijn: bouen e en weynich ghekertelt/ende in seuen gedeylt/

deylt/zeer ghelijck die van de Pioene wijfken oft Smyrnium, van verwe doncker-groen. De wortel is verwarret ende van zeer veel swerte veselinghen als aen een knopken tsamen vast ghemaeckt/ ghelijck die vande voorgaende/ van smaecke zeer bitter ende onlieflick. Dese plante is een sonderlinghe remedie (als wy versekert zijn) teghen sieckten die bycants onverwinnelick zijn/ niet alleene den oorspronck hebbende wt melancholike / maer oock wt enckel flegmatike ende bloedighe humeuren/ want wy weten dat behaluen de ghene die draeyinghe van hoofde hadden/ oock wtsinnighe / ende die de Cancker hadden / oock de ghene die gheraeckt waren met lammicheydt den oorspronck hebbende wt bloedighe ende waterachtighe materie/ die eens deels den gheest verstoppende was/ ende eens-deels de cracht ende sterckte vande zenuen ende aders slap maeckte / weder met dit cruydt ghenesen ende ghesondt gheworden zijn. Oock is ons indachtich wat Rondellet ghedaen heeft eenen Moninck van Arles/ die van verwe ende wesen yeugdich ende zeer sterck zijnde / terstont met een lammicheydt ende fleirsijn gheslaghen werdt. Dese plante en is soo sorghelick niet als wit Nies-cruydt: Want in decoctien die de melancholicke humeuren purgeirden ende versoetende waren/ in een pont en worden niet meer dan twee oft drye dragmen vande wortel by infusie ghedaen/ ende somtijdts oock witte eñ swerte tsamẽ van elcks twee dragmẽ daer by gevoegt. Waer by wy te naerder comen de meyninghe vande ghene / die alder eerst wten gheberghten Pyrenei gheleghen by Perpignaen ende de Salsas van Spaignen de Nies-wortel wt ghesteken ende versocht hebben: Daer nae hebben wy tselue gheplucket inden gheberchtẽ Apennin aen Boloigne gheleghen / ende in Piemont in Oostẽdael/ende ontrent dien hooghen ende steylen bergh Jouis/ d'welcke oock swert was/ende daerom te meer dede gheloouen dat de swerte Nies-wortel was: hoe wel dat andersins niet wel ouer een en comt met der beschrijuinghe van Dioscorides. Want dese plante en heeft gheẽ druyfachtighe bloemen / noch saedt dien vanden wilden Saffraen oft Sesamoides ghelijck / oock heeftse eenen effen ende caeluwẽ stele/ niet scherp/ ten zy datmen t'Griecks woort ὑποτεραχέον wildt verduhtschen/eenen stijuen ende vasten stele/ ghelijckmen doen mach / als wy op ander plaetsen bethoont hebben. Dat hy seght dat de bladers zijn tusschẽ die vanden Platanus ende Spondylium, ende zeere ghesneden/men moet der beschrijuinghen van Dioscorides daer in toegheuen. Want alle dinghen en moeten niet ten hardtsten ende wtersten gheeyscht worden: Maer aengaende bloemen/ saedt/ ende sommighe ander dinghen: daer moet vast by ghebleuen worden. Soudemen oock moghen suspicie hebben dat dese beschrijuinghe manck oft onvolmaeckt waere/ oft eer datter eenige faute van onthouden onder soude ghelegen zijn? wãt hoe wel dat de bloemen/ wit/ in een ghedrongẽ/ ende ghelijck druyf kens zijn: nochtans en zijn die niet beschreuen/ maer by auentueren desen toegheschreuen. Ist dat dese ontschuldinghe gheen plaetse en heeft/ soo heuet eenen schijn van waerheydt dat wy het Veratrum vanden ouders niet en hebben. Daerom dat wy de Christophoriane/ die van sommighe voor Aconitum racemosum ghehouden wordt / dickwils voor swert Nies-cruydt ghehouden hebben. Want de wortel is swert/ met veel veselinghen daer aen vast ghemaeckt / ghelijck die van Veratrum oft Duyuels-beter De bladers zijn zeer doorsneden / van ghedaente die vanden gelen Wolfs-wortel ghelijck/ maer ghekerft/ langher / hanghende ende doncker-groen / eenichsins de Spondylium oft Meester-wortel ghelijckende. De stele is onderhaluen cubitus hooghe/ dunne ende gheknoopt / op de welcke int opperste witte bloemkens groeyen ghelijck een druyf ken in een gedronghen oft tsaemen hanghende die vanden Olijf-boom oft witte Elleborine ghelijck / ende meerder dan die tros kens vanden Haselaer / de welcke afghevallen zijnde / soo comender besien die vande Laureola niet ongelijck/ by een vergadert ghelijck een druyf ken/ ende gelijckmen siet in Keelcruydt. Dese plante gheeft in Wedemaendt haer bloemen/ ende groeyet vele in berghachtighe bosschen eñ ontrent doornen/ ende niet verre vã Turin/ in Piemont op de hoeuels ouer de Paw gheleghen/ waer dat wy oock Laburnum ghesien hebben. Maer want wy verstaen haddẽ dat dit cruydt soo hinderlick was/ en hebbe ick sijn crachten aen gheene siecke menschen willen versoecken: daerom docht ons beter dat wy ons aen de ghemeyne hielden / denckende datter ghemist was niet inde saecke/ maer in tboeck van Dioscorides.

Christophoriana Aconitum racemosum.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Swerte Nies-wortel maeckt camerganck ende iaeght af de cholericke / ende oock die taeye/ coude fluymen ende vochticheden/ alleene inghenomen/ oft met Scammonee/ ende een dragme souts. Swerte Nies-wortel wordt ghesoden met Linsen/ ende vleesch-sop/ die om camerganck te cryghen gheten worden. Sy is goedt teghen de vallende sieckte / oock den ghenen die swaermoedich ende Melancholijck zijn/ ende wtsinnich/ oft die tfleirsijn hebben oft lam zijn.

De wortel van swert Nies-cruydt van onder ghelijck eenen pessus gheset/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen / ende doodet de vrucht. De selue wortel inde fistels ende loopende gaten den tijdt van drye daghen ghesteken/ suyuert de selue ende neemt wech de herde canten.

Twee

Twee oft drye daghen inde ooren ghesteken/is zeer goedt teghen tqualick ende stijf hooren. Met wieroock oft was ende ceder olie ghemengt gheneest alle schorftheydt/als die daer mede gestreken wordt/ ende met azijn ghemengt/ gheneest alle vlecken / quade zeeren ende rudicheydt daer mede ghestreken. Met azijn ghemengt ende de tanden daer mede ghespoelt / versuet den tantsweere. Dese wortel wordt oock ghemengt met afetende medicijnen. Een plaester ghemaeckt van dese wortel met Gersten meel ende wijn / is zeer goedt gheleyt opden buyck vande watersuchtighe menschen. Swert Nies-cruydt ghesaeydt ontrent de wortels vande Wijngaerden gheeft den seluen wijn een purgerende cracht. Galenus. Beyde de Nies-wortels / soo wel de witte als de swerte/ hebben een afvaeghende ende verwarmende cracht / waerom datse zeer goet zijn teghen de witte meelachtighe schelferinghe int aensicht/laserije/alle schorftheydt ende witte seericheyt: Jae dat meer is/in dien de swerte Nies-wortel twee oft drye daghen ghesteken wordt in een fistel die herde canten heeft/ sal de selue wegh nemen. Maer met azijn ghemengt ende den mondt ghespoelt gheneest sy den tantsweere. Dese cruyden verwarmen ende drooghen tot inden derden graet. Maer de swerte is heeter van smaecke/ende de witte bitterder.

Extractie vande swerte Nies wortel.

G. Andern. Neemt schorssen vande wortels van swerte Nies-wortel/alst marck wtghedaen is/ laet die weycken in ghedistilleert Anijs-water den tijdt van vierentwintich uren/ ende dan tsamē soo langhe sieden tot dat dwater bycants ingheſoden is. Daer nae salmen de schorssen wel stijf wtdouwen ende seyghen/dwelcke ten laetsten met syrop van Roosen solutijf/inghesoden zijnde tot dat dicke ghenoech is/in eenen pot ghedaen wordt ende bewaert tot datment van doen heeft: Van dese syrop gheeftmen in een scrupel oft halue dragme om af te iaeghen melancholicke humeuren / ende de siecten die daer wt ghespruyt zijn te verdrijuen. Het weycken vande swerte Nies-wortel in Anijswater wordt zeer ghepresen / alst Anijs-saedt eerst in ghedistilleert Caneel-water gheweyckt wordt/ ende dan op de ghesuyuerde ende ghesneden wortel vande swerte Nies-wortel ghegoten / ende daer naer alst water afghegoten is / de wortels zeer sterck met een persse wtghedruckt worden/ ende tselue wtgheperst sap in eenen distilleer-pot ghedaen/ dwater soo langhe af ghedistilleert wordt tot dat behoorlick dicke gheworden is.

Astrantia nigra. Helleborus niger Diosc. Dod. Sanicula femina Fuchsij. In Hoochduytsch/ Muterwortz.

Christophoriana, an Actæa Plinij?

Alsoo luttel accordeert met de Nies-wortel teruydt dat ghenoemt wordt swerte Astrantia, ende in Hoochduytsch **Schwartz Astrentz oft Muterwortz** / als eenighe gheleerde mannen meynden dat Sanikel wijfken was/oft ander wt cleyne oorsaecke tselue hielden voor swerte Nies-wortel. Wt een zeer faselachtighe wortel/ die vande swerte Nis-wortel een weynick ghelijck / spruyten zeer veel caeluwe ende dunne steelkens / waer op dat bladers groeyen die in vijuen ghedeylt zijn ghelijck die vanden Vijf-vingher-cruydt/oft Sanikel/rondtomme ghekerft/ende donckergroen. De bloemen zijn moschachtich groeyende ghelijck een croonken/ghelijck die van de Maechdelieue oft Duyuels-bete/ de welcke wit zijn ende een weynich roodt. De gheheele plante gheeft geel sap / ghelijck de Meester-wortel/ wien oock dit cruydt met ander teeckenē niet sonder reden ghelijck gemaeckt wordt/ ende daerom vanden ghemeynen man in Duytschlandt **Schwartz Astrentz** genoemt. Maer dit cruydt heeft oock metten Nies-cruyden eenighe ghelijckenisse / ende groeyet op berghen / ende is een wondt-cruydt.

Dodonęus gheeft desen swerten Astrentz de crachten vande swerte Nies-wortel/ende seght daer by / dat die Hoochduytsche Medicijns met de wortel van dien met goeden spoet de swaermoedighe ende melacholijcke menschen ghenesen hebben.

Pioenien ende Mastbloemen. In Latijn/ Pęonia femina. **In Franchois**/ Peuoisne, Piuoine. **In Hoochduytsch/Kunigblum. In Sparnsch**/Peonia, Rosa del monte **ende** Rosa albardeira. **In Engelsch/Peoney.**

Cleyne Pioene wijfken. In Latijn/ Pumila femina.

Pioene is een zeer bekēt cruydt/ d'welcke de Herbaristen onderscheyden hebben ende daer af gemaeckt manneken ende wijfken. Dese plante groeyet vele op t'ghebergte by Geneuē/ende in t'landt van Languedoc op den top vanden bergh van Vigan in Seuene/ende oock inde bosschen niet verre ghe leghen vanden Wolfs bergh / waer dat wy Pioene wijfken inde Lente ende in t'beghinsel vande Somer sien bloeyen hebben/ ende oock wtghesteken: waer dat oock inde houen soo wel manneken als wijfken zeer veel groeyen / hoe wel dattet wijfken bekender is ende daerom meest ghebruyckt

bruyckt wordt/ de wortels hebbende dien vanden Asphodelis ghelijck/oft Galigaen maer meerder/ oft vande roode Steenbreke/af hangende ghelijck Eeckels van een knobbelachtich hooft/ wydt wt-ghespreydt / rosachtich/ lanckworpich ende dunner dan die vande Pœonia neutra. De steien als die eerst wtspruyten zijn gheheel roodt/de bladers zijn tusschen die vanden Swerten Helleborus ende Smyrnium,maer min ghesneden dan die vanden manneken/ op d'auerechte syde graeuw oft wittachtich. De bloemen zijn schoon roodt/den rooden roosen oft winter-roosen bycants ghelijck/ naer de welcke dat volgē haeukēs/vā coleure bycants de buytēste schelle oft schorsse vandē Amandelē gelijck/eñ oock van grootte eñ ghedaente niet zeer ongelijck/de welcke rijpe zijnde open gaen/ als de haeukens vande swerte Nies-wortel/ waer in dat is schoon roodt saedt / lanckworpich / blinckende/ rondt/met een wonderlicke ordeninghe ghestelt/den keernen vande Granaet appel niet onghelijck: maer alst gheheel rijp is / dan ist blinckende blaeuw swart/met merck ghevult/ende heeft eenen medicinalen/ scherpen/ende wat tsamentreckenden smaeck/ met eenighe sueticheydt ende bitterheydt.

Cleyne Pioene wijfken.

Dese hebbe ick eerst ghesien tot Montpelliers / ende daer nae tot Mijn-heer du Bolqueil oft desplauques,groot cruydt lief-hebber/Rouart van Rijssel in Vlaenderen. 't gheheel cruydt is zeer aerdich van ghedaente de Pioene wijfken ghelijck / maer de wortelen zijn dunner:de bladeren vier mael cleynder/ghelijckerwijs oock de bloeme die roodt incaernaet is.

Dese is in luttel iaeren herwaers vermenichfuldicht t'Antworpen inden hof vanden vermaerden ende goeden Appoteker Oliuier Dries.

Pioene van tween ghemengt/ te weten met bladeren van t'Manneken ende wortele van t'Wijfken. In Latijn/ Pæonia promiscua seu neutra. Pæonia femina prior Dodon.

Dobbel Pioene Wijfken. In Latijn/ Pæonia femina Polyanthos.

Die Pioene/de welcke van sommighe Herbaristen voor d'mannekē gehouden werdt / eer dattet manneken ghevonden was/wordt van ons Pœonia promiscua oft neutra gheheeten/ eñ van sommighe Pioene maegdeken. Want ist dat ghy aenmerckt al tghene dat bouen der eerden staet / ghy soudt segghen dat manneken is. Maer ist dat ghy siet de wortels wtter eerden ghesteken / ghy

soudt segghen datiet wijfken ware/ wtghenomen datse volder ende vollijuigher zijn. Plinius heeft by aventure dese voor manneken ghehouden:, Nochtans tselue hier te debateren en is ons nu niet gheleghen/ oock gaet ons dat luttel aen/ oft hy ghemist heeft/ als hy seght dat de bladers van het manneken den reucke van Myrrhe hebben/ aenghesien dat Smyrnium nae de Myrrhe rieckt: T'sy alleleens welck ghy van beyden seght/ alle dese Pioenen zijn nu inde houē ende in t'ghebruyck. De wortel schiet iaerlicks weder wt/ ende ghedeurt veel iaren eer sy sterft.

Dobbel Pioene wijfken.

Inde houen van Nederlandt groeyet Pioene/die zeer schoone ende dobbel bloemen gheeft/ghelijck den Heul doet/soo groot iae somtijdts viermael meerder dan de grootste Winter-roosen.

Witte Pioene. Pæonia alba.

Ouer vijf oft ses iaeren heeftmen den Heere Brancion saligher ghedachtenisse/ wt Duytschlandt een witte Pioene ghesonden/ maer ons is onbekendt waer sy vervaren is door sijn doot. Daer was een Medicijn van Berghen-Henegouwe die my verseeckeren wilde dat hy te Berghen een hadde oft wiste: Ick en weet niet oft soude moghen een bleeck lijfverwige wesen. Ick verstae datse in Duytschlandt wel te becomen is: Maer ick en can noch ter tijdt niet daer af verseeckeren/ aenghesien dat ick maer de wortel ghesien en hebbe ende niet de bloeme/ vreesende bedroghen te wordē/gelijck sommighe zijn gheweest inde schoon blaeuw bloeme diemen ghegeuen heeft int wtgheuen vā de blaeuwe Martagon groeyende indē Briel/ wt Schotlandt onlancks ouergebrocht: Maer alst alle omme comt/soo ick de wortel wtghesteken hebbe/ beuinde ick dat Bulbus Eriophorus is.

Pioenen manneken. In Latijn/ Pæonia mas.

Pioenen manneken met zijn saedt.

De wortel van dese Pioene is enckelder/ niet wtghespreydt met lanckworpighe ronde wortel/ maer rechter ende dieper in d'eerde gaende/ hebbende somtijdts drye oft vier grootachtighe tacken/ buyten ros/ van binnen wit/ ende welrieckende. De bladers zijn die vanden Okernoten in de ronde ende van fatsoen ghelijck/ maer minder/ dicker/ ende die vanden Terebinthus oft Pimpernoten ghelijcker. De bloemen ende haeukens zijn die vanden wijfken ghelijck/ maer de haeukens zijn grooter ende schoonder daer tsaedt in is gheheel rondt/ ende vanden seluen coleur. De wortel is van beter reucke dan twijfken/ ende wordt van grooter crachten ghehouden.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel vande Pioene ghedroogt/ wordt den vrouwen inghegeuen naer dat sy ghelegen zijn/ om de moeder te suyueren ende een boone groot inghegeuen met meede/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ maer met wijn inghenomen/ gheneest de pijne vanden buyck/ want als Galenus seght/ sy heeft een weynich tsamentreckende cracht met eenighe soeticheydt: maer ist dat ghy die wat langher knowt/ ghy sult eenighe bitteracht ighe scherpheydt ghevoelen/ daerom verweckt se de maendtstonden met meede inghenomen. De selue wortel gheneest de geelsucht ende pijnen vande nieren ende blase/ ende als Galenus seght de verstoptheydt vande leuer/ maer in dicken rooden wijn ghesoden stelptse den buyckloop. Thien oft twelf vande roode corenkens met tincte oft bruyn rooden harden wijn inghenomen/ stoppen den rooden vloet vande vrouwen.

De selue zijn oock goedt gheten teghen de verswe ringhen ende quade viericheden in den mondt: maer vande ionghe kinders inghenomen/ nemen wech de beghinsels vanden steen oft graveele.

Vijfthien swerte saden met meede oft wijn inghenomen/ zijn goet teghen het opstijghen ende pijne vande moeder/ ende oock zeer goedt den ghenen die vande mare ende sware droomen gequelt zijn. Galenus. Wortel van Pioene gheneest de Geelsucht/ om datse heet ende bitterachtich is: ende om datse eenighe tsamentreckinghe heeft/ soo stoptse den loop des buycks.

Voorts heeftse in ander maniere een drooghende cracht: daerom en soude ick gheensins twijfelen/ sy en gheneest de vallende sieckte/ sonderlinge vande ionghe kinderen/ aenden hals gehangen. Want ick hebbe een ionck kindt ghesien dat somtijdts acht gheheele maenden daer mede vry was vande vallende sieckte/ maer soo naemaels by ghevalle afghevallen was tghene dat aen sijnen hals ghehanghen was/ terstont soo creeght wederom de selue sieckte/ maer doen de wortele ende saedt hem wederom ander aenden hals ghehanghen werdt/ soo en werdt daer af niet meer ghequelt. Maer om meer versekert te wesen van dese cracht/ soo docht my goedt de selue wederom vanden hals te nemen: D'welcke ghedaen zijnde/ soo ist kindt wederom nederghevallen als vooren: Waerom dat ick een groot stuck van een varsche wortel hem wederom aenden hals ghehanghen hebbe/ eñ is daer nae geheel ghenesen geweest/ eñ en heeft niet meer de vallēde sieckte gecreghen. Daerom moest wel reden wesen/ dat eenighe deelen die wter wortel trocken ende door den aessem inghetrocken waeren/ de crancke ende ghebreckelijcke plaetsen ghenesen/ oft dat de lucht eenpaerlick door de wortel verandert ende ghealtereert wordt. Want in deser manieren gheneest Succus Cyrenaicus de heete gheswillen voren inde kele/ ende gherooft Nardus-saedt droogt de Catarren ende de snoter/ als yemandt die in een fijn doecksken bindt/ ende eenpaerlick de warmte van dien door de neuse-gaten optreckt. Maer nu moetmen oock kennen de complexie vande Pioene/ de welcke drooghende ende van subtijle deelen is/ nochtans niet zeer heet/ maer oft ghetempert/ oft een weynich warmer. *Nardus saedt gherooft ende gheroosten drooght de catarrhen.*

Plinius schrijft byeants het ghene dat Dioscorides schrijft.

Leontopetalon.

Ouer veel iaeren/ soo wy in sommighe Apoteken van Veneghen dickwils veel ronde dicke wortels te coope ghesien hadden/ meynden wy metten eersten dat oude wortels van Verckens-broot waren: Maer soo wy naemaels den coopman vraechden wat wortels dat waren/ antwoorde hy ons/ van Leontopetalon: soo wy daer nae in veel houen de groeyende plante nerstelijck besien hadden/ ende dat de bloemen die vanden Anemones oft Hane-voet ghelijck waren/ ende tsaedt in haeukens/ dat oock de stele niet zeer lanck en was/ ende de wortel ghelijck die vandē Verckens-broot oft Rape/ van buyten bruyn ende gheheel rondt als eenen knobbel/ ghelijck Dioscorides beschreuen hadde: soo worden wy denckende dattet waerachtich was. Voorts al zijn de bladers veel breeder/ nochtans zijn die wtgeholt eñ met eenen ronden cant gesneden ende gedeylt gelijck die vande Pioene/ ende niet ghelijck die vande koolen oft Heul. Maer ghemerckt datse nu groeyet inde houen van Italien/ soo is den leser gheorloft sulcks niet te ghelooven/ tot dat hy de crachten sal versocht ende gheproeft hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Leontopetalon met wijn ghedroncken/ gheneest de steken ende beten vande fenijnighe slanghen/ ende wordt oock ghedaen in Clysterien voor de ghene diet Sciatica hebben. Galenus. De wortel heeft een teirende cracht/ ende is drooghende ende verwarmende tot inden derden graedt.

Nemoralis Alpina herbariorum Alobastrites Coralloides Cordi.

De Alabastrites die inde doncker bosschen ontrent Turin/ oft vanden bergh l'Esperon ghenaemt/ ende oock ouer den Rhijn niet verre van Basel ghevondē wordt/ mach oock Pentaphylum genoemt zijn. Op elck steelkē besonder/ groeyen vijf oft seuen bladers diē vande swerte Nies-wortel oft eer Pioen ghelijck/ rondtom ghekertelt/ welcke steelkens dunne ende cael zijn/ spruytende wt eenen

Leontopetalon.

nen struyck oft stele alleene van onderhaluen voet lanck / die zijnen oorspronck heeft wt een dicker wortel / soo groot als eenen cleynen vingher de welcke d'weers in d'eerde is liggēde/ die veel litten schijnt te hebben eñ vā veel witte stuckskens ghemaeckt te wesen/ ende ghelijck die vandē Boomvaren vol ronde hollekens oft buskens / tfatsoen hebbende vanden wittē Corael : Int opperste vāde steelkens groeyen veel bleeck-roode bloemkens/ die inden Mey voorts comen / naer de welcke huyskens oft haeukens volghen/ meerder dan die vande Rakette oft Gouwe / inde welcke cleyn saedt besloten is . Dese plante is bitterachtich van smaecke ende verwarmende.

Alabastrites altera.

Dese plante hebben wy inde houen groeyende / alleene vande voorgaende verschillende in staen vande bladers / andersins is sy voorts den anderen gelijck . De bladers zijn dien vande wilde Valeriane niet onghelijck / ghestelt in dobbel ordene teghen malcāder ouer. De bloeme is wit/ de wortels ende haeukens den anderen niet onghelijck.

Nemoralis Alpina Herbariorum Alabastrites.
Coralloides Cordi.

Alabastrites altera, Dentaria altera herbar.
Coralloides altera Cordi.

Denta-

Dentaria met bladers drij ende drij tsamen. In Latijn/Dentaria Eneaphyllon.

Dentaria Bulbifera.

Byde soorten van Dentaria moeten oock ghevoeght worden dese twee wtlandtsche soorten/ die van Clusius wt Weenen in Oostenrijck ghesonden zijn / ghelijck oock hun ghedaente / ende plaetsen van groeyen eyssghen. D'eene heeft de bladers in dryen ghedeylt/ ende de wortel/ dien vanden eersten Alabastrites eenichsins ghelijck/ maer de bloeme is bleeck/ groenachtich/neder hanghende: de haeukens zijn lanck.

Dentaria Bulbifera.

Dander soorte heeft doncker-groene bladers / dien vande Wilde Valeriane ghelijck/ maer van standt ende fatsoen als de tweede Alabastrites. De bloemen zijn bleeck-roodt. Tot Liere in Brabant eñ inden hof van Mijn heer de Greffier Hoboken t'Antwerpen wordt dese plante neerstich bewaert inde houen: Op den stele draeghtse swerte eñ blinckende clysters. De wortel is ghetandt ghelijck dandere. In Hongherijen ende Oostenrijck heeftse Clusius in de bosschen wtghesteken.

Molen-cruydt ende Wonder boom.

Tsaedt dat ghelijck een Wormken is/ Ricinus ghenoemt/ heeft dese plante den naem Ricinus ghegeuen: de welcke inde Apoteken Cerua maior oft Cataputia maior ghenoemt wordt: van Mesue Granum regium, ende vanden ghemeynen man Palma Christi, om de ghedaente vande bladers/ die eenichsins staen ghelijck een palme met wtghestreckte vinghers / de welcke groeyen wt de knoopen van eenen dicken hollen stele van vijf oft ses cubitus hooghe / nederwaerts ghebogen/ op cleyne stelẽ dien vanden Vijgheboom ghelijck/ by ghebeurte nu op deen syde dan op dander syde staende/ghedeylt in seuen oft neghen deelẽ/van fatsoene dien vanden Vijgheboom/ Platanus, Castanieboom/ Luyscruydt/ oft swerte Nies-wortel ghelijck/ dicke ende swertachtich oft witten blaeuwen siende/ende vollyuich: Op dopperste vande stelen groeyen ghelijck dicke dodden vol gele bloemen/ ghelijck een druyue in een ghedronghen/ nae de welcke dryeantighe haeukens comen/ daer dry ronde lanckworpighe saden in ligghen/ die vol marcks zijn / ende gheperst zijnde veel olie gheuen. Dit cruydt wordt selden elders dan inde houen ghevonden/nochtans groeyet soo wel inde heete als

Molen-cruydt ende Wonderboom. In Latijn/ Ricinus Cerua maior, Cataputia maior, Geranū Regium Mesue, Palma Christi vande Franchoisen. In Hoochduytsch/ Wunderbaum ende Zeckenkorn/Ozenbaum. In Italiaensch/Girasole. In Spaensch/Figuera del'enferno. In Engelsch/Palma Christi.

Indiaensch Wonder-boom oft Curcas. In Latijn/ Ricinus Americus.

coude landen/ waer dat van blaeuw in een swerticheydt versterft/ ende vergaet alle iaer sonder weder wtspruyten.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Dertich saden van Wonderboom die schoone ghemaeckt zijn/ ende ghestooten/inghenomen/ iaeghen af door camerganck taeye coude flegmaticke ende oock gele cholericke vochticheden/ ende d'water: maer dit purgeren is moeyelick ende pijnelick/ want theroert zeer de maghe. De selue ghestooten nemen wech de vlecken vanden aensicht ende Masen.

De bladers van Wonderboom ghestooten ende met Graut oft Naerbier ghemengt/ versoeten de verhittinghen ende sweeringhen vanden ooghen/ ende verdryuen de herdicheydt vande borsten: maer met azijn ghemengt/ ghenesen sy dwilt vier. De saden worden met suycker gheconfijt/ om de Joffrouwen te bedrieghen. Galen. Tsaedt van Wonderboom/ dat oock camerganck gheeft/ heeft een af-vaeghende ende teirende cracht: Insghelijcks oock de bladers/ maer een weynich min. D'olie die van tsaedt ghemaeckt wordt/is heeter/ ende van subtijlder deelen/dan ghemeyne olie is/ ende daerom verteert sy oock.

Ricinus Americus.

My werden int voorleden iaer ghesconcken binnen Londen vanden zeer gheleerden Apoteker Joffroy/ Franchois/sommighe saden vandē Ricinus die de zeer gheleerde C. Clusius beschreuen heeft/de welcke hy seyde dat wt Bresilien ghebrocht waerē: Dese zijn in een dry-dobbel huysken oft ouerdecksel ghesloten/ waer af de schorsse swert ende ghestript is/ bycants den Cuculus Indi ghelijck/ waer in een marckachtighe keerne light/ die zeer sterck van onder ende bouen purgeert/ iae al en haddemen maer een keerne inghenomen. Clusius verclaert datse Curcas ghenoemt wordt/ende dat hy ghesien heeft in Spaeignen aende zee van Gibraltar planten van desen Wonderboom soo dicke als een man/ ende dry mans lengden hooghe.

Luys-cruydt.

Dit cruydt heeft dē naem Staphis-agria door de diepe wtghesneden keernen vande bladeren de welcke groote ghelijckenisse hebben met den wilden Wijngaert Labrusca ghenaemt. Oock ist zeer bekent onder den naem van Luys-cruydt/om dat de Luysen doodet ende verdrijft/met oplegghen oft met beroocken: want tsaedt ghestooten ende in goeden azijn gheweyckt/ ende daer mede de luysachtighe onderlijfkens ghestrecken/ doodet alle de luysen ende netē die daer zijn moghen: Tot hulpe van desen

Luys-cruydt. In Griecks/ σαφὶς ἀγρία. In Latijn/ Staphis agria, siue Vitifolia. Pedicularis. In Franchois/ Poeullieuse. In Spaensch/ Yerua pionta, ende Piolheyra. In Engelsch/ Stanis oker.

desen Luys-cruydt wordt ouer al gheoeffent desē plante / die nerghens in Europa van selfs voorts en comt / de welcke heeft eenen rechten bruynen stele van eenen cubitus hooghe / daer aen veel bladers groeyen van beneden af / op steelkens diē vanden wijngaert gheliJck / diepe ende vele gesneden ghelijck die van Aconitum ; oft Wonderboom. De bloemen zijn blauw ende sterrewijs / die vanden Ridderspooren ghelijck / die in Hoymaendt ende Oogstmaendt voorts comen. Nae de welcke dat volghen lanckworpighe haeukens oft hoornekens / waer in dat light dryeantich saedt / dat bruyn / bitter / oliachtich / heet ende brandende inden mont is. De woortel en is niet zeer groot / ende vergaet alle iaere.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Vijfthien saeden van Luys-cruydt ghestooten ende met Meede inghenomen / iaeghen af de taye grofue fluymen door braecken. Maer men moet alleneen wel toesien / ende Meede te drincken gheuen / om datter perikel van versticken in gheleghen is / ende vander kelen te brandē. Die dat ghedroncken hebben / moeten wandelen.

De selue saden van Luys-cruydt ghestooten ende met olie ghemengt / verdryuen de luysen soo wel vanden hoofde als elders / ende gheneſen het ieuckſel ende de schorftheydt. Dit saedt ghecnout treckt veel flematijcke humeuren wtten hoofde. In azijn ghesoden verdrijft den tantsweer / als de tanden daer mede ghespoelt worden / ende stelpt de catarren vanden tantvleesch.

Met honich ghemengt gheneest de cleyne puystkens des monts / diemen Aphtas noemt / ende wordt oock ghemengt in brandende plaesters. Galenus. Luys-cruydt heeft een zeer heete cracht / iae soo sterck datse de waterachtighe vochticheden wt dē hoofde geweldich treckt eñ suyuer. Daerom ist zeer goedt teghen de schorftheydt. Oock heeft het eenighe brandende cracht.

Vijf-vingher-cruydt.

Vijfvingher-cruydt is bekent door tghetal vande vijf bladers. Dese plante groeyet in alle contreyen zeer vele / ende aende vochte canten vande weghen ende velden. De bladers zijn ghekerft / van aensien den Agrimonie oft Genserijck ghelijck / ende groeyen aen zeer langhe / bugelijcke ende roodtachtighe ranckskens die tot veel plaetsen aende eerde haeckende / nieuwe wortels cryghen gelijck Eertbeſie-cruydt / Genserijck / oft Maegde palme / ende zijn ghedeylt in vijfuen ghelijck die vanden Wonderboom oft Lupinen, den Sanikel oock niet zeer ongheliJck. De bloemen zijn geel / als die van Genserijck. De wortel is soo dicke als eenen cleynen vingher / lanck ende bruyn / van verwe als vande groote Santorie, de welcke viercant is / als sy drooge is / soo Theophrastus zeer wel beschrijft. Door welck teeckē een yeghelick de selue terstont mach onderkennen wt de Tormentille.

Van dit Vijfvingher-cruydt heeftmen ouerlanck ghemerckt vier oft vijfderhande onderscheydinghen in grotte ende coleur van bloemen ende bladers gheleghen.

Pentaphyllon minus Luteum, Cleyn geel Vijf-vingher-cruydt.

Cleyn geel Vijfvingher-cruydt verschillet minst van allen / nochtans wordet luttel elders ghevonden dan in bosschachtighe bemden ende doncker grasachtighe plaetsen / daer de Tormentille groeyet / den welcken dat van dunne ranckskens ende bladers / oock van cleynicheydt zeer ghelijck is / ende en hecht hem niet aender eerden ghelijck de voorgaende. De bladers zijn opt auerechte graeuwachtich.

Groot

Vijf-vingher-cruydt. In Latijn/ Quinquefolium, Pentaphyllō vulgare. In Hoochduytsch/ Funffingerkraut eñ Funfblat. In Franchois/ Quintefeulle. In Italiaensch / Cinquefoglio. In Spaensch/ Cinco en rama. In Engelsch/ Common Cinkfoly of Fyue fingere grasse.

Groot gele Vijf-vinger-cruydt. In Latijn/ Pētaphyllon maius flore subluteo, interdum albo. In Engelsch/ Cinquefolye the greater.

Groot wit ende purper Vijf-vingher-cruydt.

Niet veel grooter en is dit Vijfvinger-cruydt dan tghemeyn Geel/ wiens bladers oock in vijfuen vingherwijs ghedeylt zijn opde maniere vanden Vier-cruydt die dieper dan de voorgaende zijn/ onder de welcke aen hayrachtighe steelkens/ witte bloemen verborghen staen. De wortel heeft veel ander cleyne ende aenwassende wortels / hier en daer cruypende. Dese plante hebben wy ghesien inde houen van Vranckerijck ende Nederlandt ende oock inde vochtighe heuuelen.

Roodt water Vijf vingher-cruydt.

Dit vindtmen in Nederlandt in staende wateren oft aen vochtighe watercanten. De wortele is wat meer gheveselt ghelijck meestendeel de water-cruyden zijn. De bloeme is liefllijck om sien bruyn-roodt/ treckende wat nae d'oraenge. De stele is cale van eenen voet hooghe. Andersins de bladeren ende tghewas en is de voorgaende groote witte niet onghelijck.

Aliud album & purpureum. Ander wit groot Vijf-vingher cruydt.

Tschoonste grootste ende hoochste van allen is dese soorte / die inde vette bemden ende weyden eñ hoeuelen van Languedoc ende Italien in Wedemaendt eñ Hoeymaendt witte bloemen gheeft. De stelen zijn recht ende stijf van eenen voet ende cubitus hooghe / waer aen van beneden af bladers groeyen die in vijfuen ghespleten zijn / maer dieper dan vanden anderen/ ende grooter. De wortel is buyten swertachtich/ ende binnen roodt/ eenen vingher dick/ ende onderhalf palme lanck. In t'gheberghte Apennin van Italien heeft de gheleerde Apoteker/ onse zeer goede vrient Jaques Rainaudet van Marseille/ dese plante ghevonden/ met purper bloemē die zeer lustich om sien waren. In Vranckerijck ende Nederlandt groeytse inde houen.

Alder-

Groot wit ende purper Vijf-vinger-cruydt. In Latijn/Pentaphyllon album & purpureum.

Roodt water Vijf-vingher-cruydt. In Latijn/ Pentaph. rubrum paluſtre.

Alderminſt ende Bergh-Vijf-vingher-cruydt. In Latijn/Alpinum petroſum, & minimũ Pentaphyllũ.

Deſe plante en heeft oock noyt beſchreuen gheweeſt/ want ſy wordt luttel ghevonden/ ende nerghens dan opde toppen vande hooghe berghen ende coude ſteenrootſen/ ſoodanich als zijn die van Sauoyen / oft int Ooſte dal / ende inden lande van Languedoc / aen den hooghen bergh l'Eſperon ghenaemt / ende vanden hof Godts / oock int hoochſte vanden gheberghte van Minden ende dierghelijcken. De bladerkens zijn rondtom ongheкerft / ende in vijfuen ghedeylt / dunne ende onder ſchoon wit / op dander ſyde groen/ de ionghe Sanikel zeer ghelijck maer minder. De bloemkens zijn ſterrewijs/ druyue-wijs by een ghevoegt/ die wit eñ ſomtijdts roodtachtich zijn/die vander Sindau van fatſoen gelijck / de welcke metten windt inden Somer afvallen / ende groeyen op zeer dunne ſteelkens / die wt een bruyn-roode/hayrachtighe ende ſaſelachtighe wortel voorts comen. Sommighe maecken van dit cruydt een ſoorte van Tormentille, den welcken dat voorwaer zeer gelijck is. Sijn cracht en is noch niet bekẽt/ dan dat ſe droogende ende tſamentreckende is.

Steen-

Steen Vijf-vingher-cruydt. Pentaphyllum petræum Mutoni.

Dit Vijfvingher-cruydt is onghelijck minder dan tghemeyne. Sijn bloeme is geelachtich/ ende de bladers zijn cleyne doncker-groen/blinckende ende opt auerechte witachtich. Dese plante groeyet vele ende geerne op steenachtighe hoeuels ontrent Dornick ghelegghen/ende oock inde oude mueren tot Betune/ ende op de veste vast aen die nieu poorte in t'casteel plaetse van Merckgrauen lyde.

Ligghende Vijf-vingher-cruydt de Tormentille ghelijck.
Pentaphyllum supinum Tormentillæ facie.

Dit cruydt is oock van ghedaente een soorte van Pentaphyllon oft Vijf-vingher-cruydt/ende een middel-soorte tusschen Tormentille, Vijf-vingher-cruydt / ende Genserijck / d'welcke ick alder eerst vercreghen hebbe inden zeer fraeyen hof van onsen vrient Coudenbergh : Van bleeck-gele bloemkens / opperste bladers / vallende steelkens/ ende wortel ist den Vijf-vingher-cruydt ghelijck/ maer d'onderste bladers zijn doncker-groen groeyende op een lanck steelken ghelijck die vande Tormentille oft Genserijck. De vrucht is zeer ghelijck de wilde eerdt-besien.

Cracht ende werckinghe van Vijf-vingher-cruydt.

Diosc. De wortel van Vijf-vingher-cruydt in water ghesoden tot dat een derdendeel versoden is/neemt wech den tantsweer/ eñ gheneest de vuyle sweeringhen des mondts/alsmen tselue water indẽ mondt houdt ende daer mede spoelt / oock gheneset de rouwicheydt vander kelen als daer mede ghegorgelt wordt. Tselue water ghedroncken/ gheneest alderhande buyckloop / ende Roodtmelisoen/ oock ist goedt teghen tsleirsijn ende pijne inde heupen. Dese wortel in azijn gesodẽ/belet de voortsetende sweeringhen / ende verteirt oft verdrijft de coude gheswillen/ herdicheden ende vergaderingẽ/ sy gheneest de sweerende naghels/ swillinghen ontrent den eersderm/wildt vier/ende alle schorftheydt daer sy opgheleyt oft ghestreken wordt.

Tsap vande ionghe wortel ghedroncken is zeer goedt teghen de ghebreken vande leuer ende longher/ende teghen alle fenijn. De bladers met honich-water oft ghewaterden wijn ende een luttel pepers ghedroncken/zijn goedt teghen alderhande cortsen / te weten / inde vierde cortse die van vier tacksken/inde derde cortse/van drye tacksken/in daghelijcksche cortsen van een tacksken. De selue bladers/dertick daghen opde selue maniere ghedroncken/helpen de vallende sieckte.

Tsap vande bladers sommighe daghen telckens vijf oncen ghedroncken gheneest zeer haest de geelsucht. De bladers met honich ende sout ghement/heylen de wonden ende fistels daer op gheleyt/ende ghenesen oock de ghescheurtheydt. Vijf-vingher-cruydt ghedroncken oft opgeleyt/ stelpet alle ouervloedighe bloedt-loop. Plin. De wortels van Vijf-vingher-cruydt in melck ghesoden ende ghedroncken ghenesen het Roodtmelisoen/iae daer alle hope verloren is.

De bladers in wijn ghesoden tot dat derdendeel inghesoden is / ghenesen de geelsucht inghenomen oft van buyten ghebruyckt. Galen. De wortel heeft een zeer drooghende cracht, maer weynich heet/waerom datse vele ghebruyckt wordt/ghelijck oock worden alle ander dinghen/ die om hun subtijle deelen sonder byten drooghen. Want sy is bycants droghende tot inden derden graedt/ ende luttel hitten hebbende. Apul. Vijf-vingher-cruydt ghestooten met oude onghesouten verckens liese/gheneest de quetsueren vande vinghers / daer op ghelegt. Sap van Vijf-vingher-cruydt twee lepels inghenomen/neemt terstont wech de pijne des buycks. De bladers van Vijf-vinger-cruydt met wijn ende onghesouten out verckens-smeyr ghestooten in eenn houten mortier met eenẽ

houten

houten mortier met eenē houtē stāper/ eñ met oudē wijn besprengt/ eñ dan op den Cancker geleyt om die te droogen/ ghy sult een sonderlinge ende wtghenomen dinck sien. Tselue cruydt gestooten eñ met olie ghemengt/ eñ daer mede de voeten gesmeyrt/ neemt wech binnen den derden dagh de pijne vande voeten. Vijf-vingher-cruydt suyuert de litten ghelijck den Hermodactylus.

Incana planta effigie Pentaphylli, an Leucas Diosc.?

Onse zeer gheleerde vrienden Valerandus ende ander/ die dese plante siende/ voor Leucas hielden/ en hadden gheen sonderlinghe quaet ghevoelen: want sy en is niet alleene gheheel grijs/ ghelijck den naem schijnt te eysschen/ maer heeft oock de bladers vande Gamandree/ ghelijckse behoort te wesen/ alsoomen vermoedt. De bladers zijn dry oft vier by een ende vele ghekertelt ende van grootte vande Gamandree/ groeyende aen corte dicke/ houdtachtighe/ rosachtige oft bruyne gerimpelde steelkens/ als die vanden Vijfvingher-cruydt/ den welcken dat eenichsins ghelijck is van oneffen wortel die met veel stuckskens in d'eerde loopt/ de welcke oock bruyn-roodt/ ende in ander aenwassende wortels ghedeylt is. Oock heeftse eenen drooghenden ende tsamentreckendē smaecke/ die vanden Vijfvingher-cruydt oft Tormentille ghelijck: Waerom datse oock by auenture gheen minder cracht en heeft dan die twee: welck oorsake was dat sy de crachten vande wortels by auenture versocht hebbende/ tselue voor Leucas hebben willen houden. Oock ist beter (nae dien datter geen beschrijuinghe van Dioscorides en is) datmen dese zeer aerdighe plante kendt ende versoeckt/ dan gheene te versoecken/ tot voldoeninghe van leeringhe. Dit cruydt wordt zeer luttel ghevonden/ ende van ons nerghens gheplucht dan byde dellende plaetsen van Dolfine/ in een dorre sandachtighe pleyne/ by tvermaerde dorp vā Roussillon. De bloeme is als die van groot wit Vijfvinger-cruydt.

Agrimonie. In Latijn/ Eupatorium Græcorum, Agrimonia Officinarum, Eupatorium Auicennæ Anguillaræ. In Hoochduytsch/ Odermenig ende Bruckwurtz. In Franchois/ Agrimonie. In Italiaensch/ Agrimonia. In Spaensch/ Agramonia. In Engelsch/ Agrimonie.

Ganserijck. In Latijn/ Argentina, Potentilla. In Hoochduytsch/ Genserijck, In Franchois/ Argentine. In Engelsch/ Wild Tansie/ ende Siluerweede.

Al ist dat wy sommighe kennen in Nederlandt ende elders/ die in stede van Agrimonie, oft oprecht Eupatorium van Dioscorides, lieuer ende meer ghebruycken Boelkens-cruydt manneken/ in ghe-

in gebreken eñ sieckte vande leuer: nochtans midts dat sy tselue doẽ/ niet door onwetẽschap/ maer om dat sy tselue crachtiger bevonden hebbẽ/ soo en willẽ wy de selue niet berispen/ maer eer prijsen/ dat sy voor eenich goedt cruydt vanden ouders/ een ander dat beter is ghebruycken. Dat ons Agrimonie het oprecht Eupatorium is / ghetuyghen ghenoech soo wel alle de teeckenẽ/ als oock den naem van Argemone, die in Agrimonie verkeert is / ende niet Arthemisia, ghelijck Dioscorides leert ontrent deynde vanden capitel: iae dat meer is/ de crachten noch ongheliick meer / de welcke veel meer zijn/ dan die Dioscorides verhaelt heeft. Dese plante is zeer ghemeyne ende wel bekent/ ende oock zeer profijtelick/ die ouer al groeyet in drooghe bemden / ende aen canten van ackers ende weghen/ voort-brenghende stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ de welcke ghestrept/ cantachtich/ bruyn-roodtachtich/ row / hart / houtachtich ende meestendeel maer een alleene en zijn / met veel cleyne tackskens beset/ waer aen de bladers als aen een steelken groeyen van fatsoene ende hayrachticheydt die vande Reynette / Tormentille/ oft Roose ghelijck/ ende een weynich grijs. Int opperste vande steelkens groeyen cleyne/ gele/ sterrewijse bloemkens/ minder dan die vanden Vijfvingher-cruydt/ staende inde lengde deen bouen dander / naer de welcke voorts comt row ende clisachtich saedt/ dat zeer vast aẽde cleeders hangt/ alst daer mede geroert wordt/ waer af tbinnenste marck wit is/ niet onlieflick van smaecke noch van reucke / ghelijck oock niet en is de gheheele plante. De wortel is dickachtich/ van buyten swert/ hart/ drooghende ende matelijck tsamentreckende/ zeer bequaem tot wtwendighe ende inwendighe ghebreken ghebruyckt/ soo dat wijn oft water daer sy in ghesoden heeft/ (welck lieflick staet ghelijck claeren vaelen wijn) ghedroncken zijnde/ d'inghewant/ principalick de Leuer/ weder op sijnen pas brenght/ ende byeants alle onghetempertheydt wech neemt/ ende verstoptheden opent. Daerom wordet sap wtgheperst ende inder Apoteken bewaert in Trocischen.

Welrieckende Agrimonie. Inde bosschen van Poitiers by Xanten gheleghen/ groeyet de selue Agrimonie, die sy welrieckende heeten/ om den reucke die sy veel lieflicker heeft/ de welcke oock inde voorleden iaeren in sijnen hof hadde ende ons heeft ghegheuen de zeer gheleerde Medicijn Lamoreus.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De bladers van Agrimonie ghestooten / ende met oude verckens liese ghemengt/ ghenesen de qualick gheneselicke sweeringhen / daer op gheleyt. Tcruydt oft saedt van Agrimonie met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen Roodtmelisoen/ Leuersucht/ ende beten van slanghen oft fenijnighe dieren. Tselue seght oock Plinius.

Galenus. T'cruydt Agrimonie is van subtijle deelen/ ende heeft een verdeylende ende suyuerende cracht/ sonder merckelijcke warmte/ waerom dat oock de verstoptheden vande Leuer suyuert. Daer en bouen ist oock een weynich tsamentreckende / waer door dat den inghewant cracht ende stercke gheeft.

Genserijck.

Dese plante is van ghedaente d'Agrimonie soo zeer ghelijck/ dat t'ghemeyn volck de selue Wilde Agrimonie heet / ende dickwils vande vrouwen voor Agrimonie gheplucket wordt. Maer men onderkennet door zijn teere dunne ranckskens die van Eertbesie-cruydt oft Vijfvingher-cruydt ghelijck/ welcker bloemen dese gele bloemen oock ghelijck zijn. De bladers zijn bouen bleeck-groen/ maer op dauerechte syde siluerachtich wit / waer door dat dit cruydt Argentine ghenoemt wordt: ende

Cracht. oock Potentilla om de wtnemende crachten die sy heeft / om den steen te breken / ende inwendighe wonden ende zeericheden te ghenesen: oock Agrimonie, om datse Roodtmelisoen gheneest/ de dermen versterckende/ wiens complexie ende nature dat sy eer heeft dan vanden Reynvaen/ drooghende/ met een matelicke warmte/ maer stercker tsamentreckende. Dit cruydt inghenomẽ doet zeer scheyden t'gheronnen bloet/ ende groeyet ouer al zeer vele ende geerne aende weghen/ maer principalick op vochte plaetsen. Men seght dat dit cruydt ghedaen in een becken half vol cout waters / met een deckſel ouerdeckt/ van selfs distilleert/ ende dat de dompen oprijsen int holle vanden deckſel. D'Engelsche vroukens ghebruycken tghedistilleert water van dit cruydt/ om te verdrijfuen de sproeten/ vlecken/ ende oock de bruynheydt diemen vande Sonne ghecreghen heeft.

Ganserijck in wijn oft water ghesoden ende ghedroncken stopt den witten vloet vande vrouwen. Trag. Ende gheneest de colike ende pijne vanden rugghe.

Tormentille.

Die twijfvingher-cruydt kendt/ moet oock dit cruydt Heptaphyllon kennen / d'welck alsoo ghenoemt wordt om zijn bladers die in seuẽ ghedeylt zijn/ ende oock Tormentilla, om dat de zeer groote pijne ende quellinghe vanden tantsweere verdrijft / ende oock de pijne diemen door sommighe fenijnighe dinghen lijdt. Dit cruydt groeyet in bosschen/ op berghen/ ende in drooghe ende magher bemden/ hebbende ses oft acht teere roodtachtighe steelkens die lancks der eerden cruypen / ende de bladers vanden cleynen gelen Vijfvingher-cruydt/ in seuen ghedeylt: de stelen spruyten wt een vol-

lijuis

Tormentille. In Latijn/ Tormentilla, vel Heptha-phyllon, an Chryſogonum Dioſc.? In hoochduytſch/ Brickwurtz ende rot heylwurtz. In Franchois/Tormentille. In Engelſch/Setfoyle oft Tormentill.

Eertbeſien. In Latijn/ Fragaria & Fraga. In Hoochduytſch/Erdtbern. In Fra̅choiſ/ Freſes. In Italiaenſch / Fragolaria ende Fragole. In Engelſch/Strauuberye.

uinghe ende dicke wortel/ van eenen duyme dicke / ghelijck die vande Biſtorta, van buyten ſwert/ van binnen roodt. De bloemkens zijn die vanden Ganſerijck oft vanden cleynen gelen Vijfvingher-cruydt ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Tormentille is van crachte den Vijfvingher-cruydt aldernaeſt/ende dient zeer wel om wonden ende fiſtels te doen ſluyten. Is zeer goedt teghen Roodtmeliſoen / cortſen / ſmettelicke ende peſtilentiale ſieckten. T'ſap vande bladers ende wortel doet ſweeten/ daerom dryfuet fenijn vander herten. Tormentille opent de verſtoptheydt vande Longher ende Leuer/ ende gheneeſt de Geelſucht. Ghedroncken oft van buyten opghelevt/ ſtopt de maendtſtonden vande vrouwen ende alderhande bloedtganck. In water gheſoden/gheneeſt de quade ſweeringhe des mo̅nts/daer mede ghespoelt. Met ſap van Weghebree ghedroncken / doet water maecken als yemandt ſijn water inghehouden heeft e̅n niet piſſen en kan/laete̅de daer een tſamentreckinghe/ e̅n de partie gheſterckt hebbende. Is zeer goedt in ſweeringhen ende fiſtels die aen allen ſyden voorts eten / ende belet den aenval vande etende humeuren. Tormentille doet ſcheyden t'gheronnen bloet/ende daerom gheneeſt ſy de ghene die van binnen ghequetſt zijn ende van hooghe ghevallen hebben.

Rondellet heeft Tormentille ghebruyckt in medicijne̅ teghen fleirſijn / ghelijckmen Hermodactilen ghebruyckt.

Eertbeſien.

Eertbeſien en verſchillen niet vele van groeye̅ ende ghedaente vande Tormentille inde boſſchen/ de welcke Dioſcorides heeft ouergheſlaghen: maer Virgilius en heeftſe niet vergheten als hy ſeght: Die daer pluckt bloemen/ende Eertbeſien aender eerden groeyende. Niet alleen en hebben goeden reucke de vrucht ende bloeme / maer oock t'ghediſtilleert water/ ſonderlinghe vande rijpe vruchten/ waer mede dat de vroukens de miſmaeckt heden int aenſicht van d'wildt vier/ meelachtighe ſchelfe-

ringhe ende sproeten verdrijuen/ ende is zeer goedt ghedroncken teghen de graueele oft steen/ende inflammatien. De vrucht van dit cruydt inde houen gheplant/wordt met fruyt op tafel gheset ende geten/ gelijck de Hinnebesien / maer is lieflicker om eten. Eertbesie-cruydt is cleyne/groeyende vele in bosschen ende aende canten vande weghen: t'bloeyet inde Lente/ende draeght vruchten den gheheelen Somer/ die bruyn roodt ende oock bleeck-roodt zijn/oft heel wit. De bladers groeyen drye aen een steelken die vanden Hagebesien oft Hinnebesien soo ghelijck/ dat sommighe ghedroomt hebben dat tselne cruydt was: maer verschilt vā cruydtachtighe nature (hoe wel dat wy indē Winter alst half met sneeuw ouerdeckt was/ in Enghellandt sommighe Eertbesien ghegeten hebben) ende heeft veel cleyne ranckskens sonder knoopen/ maer hayrachtich ende niet stekende / spruytende wt een dunne ende faselachtighe wortel. De bloemen zijn int opperste wit/die vande Haghebesien gelijck/maer minder. Als sy inde houen gheoeffent worden eñ alsmen de syde-spruytkens af breckt/ soo brenghense voorts grooter ende ghelijfuigher vruchten.

Groote witte Eertbesien. In Latijn / Fragaria & Fraga maior subalba. In Walsch / Chapitons gheheeten.

Wilde Eertbesien. In Latijn / Fragaria sylvestris minimè vesca, siue sterilis.

In Enghellandt ende Nederlandt groeyet dit cruydt inde houen / ende gheeft meer dan noch eens soo groote vruchten/van verwe tusschen geel eñ wit: andersins is dese plante den anderen gheheel ghelijck. De vruchten oft besien zijn van vaster vleesch ende rijpen spaeyer.

Wilde Eertbesien.

Dese gheheele plante is magerder ende wtgemergelt / maer vā bloeme/ ghedaente/ende alle ander deelen den anderen zeere ghelijck / wtghenomen datse in stede van vruchten veel cleyn groenachtighe besien gheeft/ die vast by eē staen ende maecken ghelijck een cleyne bleecke Eertbesie/maer onlieflick van smaecke ende zeer drooghe. Dese plante groeyet ouervloedich op de rootsen van Cornuaelle/by thuys vanden Edelen Heere Muyl. In Nederlandt wordt die veel ghevonden op de rootsen ende inde bosschen ontrent Dornick gheleghen.

Gario-

Gariophylaet. In Latijn / Vulgaris Cariophyllata, an Geum Plinij? In Hoochduytsch / Benedicten wurtz. In Frächois/Galiot. In Engelsch/ Auenes/ende Herbe bennet.

Gariophylate met wolachtighe bloemen. In Latijn/ Septentrionalium rotundifolia Papposo flore Cariophyllata.

Dese ghemeyne Gariophylate groeyet inde bosschen/den voorgaenden niet zeer ongheliick/de welcke noch vande Griecken noch Latijnsche heeft vermaent gheweest / ten zy dat den Geum van Plinius ware/ wiens wortel nochtans om haeren wtnemenden reucke van een yeghelick behoorde bekendt te wesen / die de selue soude gherokenhebben. Want sy heeft den lieflicken reucke vande Nardus oft Giroffel-nagel/ende is zeer saeselachtich/binnen roodtachtich/ gheuende eenen bruynrooden hayrachtighen stele van onderhaluen voet oft twee voeten hooghe/de welcke bouen in sommighe steelkens verdeylt is/op de welcke int opperste bloemkens groeyen dien vanden Ganserijck oft Tormentille gheliick / nae de welcke comen lanckworpighe rouwe steckende bollekens. De bladers groeyen besonder op steelkens/benedē bycants die van Sindau gheliick/ int opperste die van Eertbesie-cruydt / maer van rouwicheydt ende ghedaente die van Agrimonie, wiens crachten datse bycants heeft/ te weten in warmte ende droogte ghetimpert. Dit cruydt wordt om sijn crachtē ouer al vanden Herbaristen inde houen gheplant.

Cracht ende werckinghe.

Garyophylate in water ende wijn ghesoden ende ghedroncken / gheneest alle wonden eñ quetsueren wtwendich ende inwendich/sy doet scheyden t'gheronnen bloet / ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ oock opentse de verstoptheden. De wortel van Garyophylaet in wijn ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die ghehorsten ende van binnen ghequetst zijn/ sy sterckt de maghe ende helpt de spijse verteeren. De selue wortel met wijn inghenomen versuet de pijne vande Colijcke/ die van coude comt/ ende is goedt teghen tfenijn.

Plinius seght dat Geum heeft dunne swerte wortelkens/ die wel riecken ende gheneest niet alleene de pijnen vander borst oft vande syde/ maer doet oock scheyden de taeye fluymen vande borst/ met eenen lieflicken smaecke.

Gariophylate met wolachtighe bloemen.

Inde bosschen van Brabant by Mechelen gheleghē/ ende oock in Normandie groeyet vele van

 dese

dese Gariophylate, maer in Enghellandt zeer ouervloedich: de welcke alsmen meer tfatsoen vande gheheele plante wel besiet/ dan de ghedaente vande bladers / oft wortel / de Garyophylate representeert: want de bladers zijn rondt ende een weynich ghekerft rondtom de canten/ die vandẽ Eertveyl ghelijck / hebbende noch aen cleyne steelkens sommighe zeer cleyne bladerkens / op de maniere vande ghemeyne Gariophylate/ maer de wortel is dicker/ min saselachtich/ ende ghelijck eenen cleynen vingher / die vanden Oyuaers beck ghelijck / ende soo zeer niet hebbende den reucke vande Giroffel-nagel oft Nardus. De bloeme is schoonder ende bleecker wtden rossen/ nae de welcke een wolachtighe ronde volght ghelijck van rouwe pluymen.

Groote Gariophylate, met rondtachtighe eñ dierghelijcke bladeren. In Latijn / Cariophyllata maior rotundifolia, Cariophyllata montana Matthioli.

Alpina Pentaphyllæa Cariophyllata.

Groote Gariophylate.

De zeer geleerde Herbarist eñ Apoteker Peeter van Coudenbergh onse zeer goede vuendt heeft ons wt sijnen zeer rijcken hof van cruyden mede ghedeylt een zeer aerdighe ende luttel ghevonden soorte van Gariophylate/ die hy vã Italiaensch saedt ghewonnen hadde / de welcke de voorgaende Gariophylate met rõde bladers niet ongheliјck en was / dan dat de bladers viermael meerder waeren / eñ de wortel dicker gelijck eenen vingher/ eñ min saselachtich. De bloeme is groot ende schoon geel. Tsaedt is met wolle beset ghelijck de Ceucken-schelle oft Clematis.

Alpina Pentaphylæa, Cariophyllata.

Inde Alpes vande Grisons niet verre van Clauena vindende dese plante/ wy meynden metten eersten dat een soorte van Tormentille oft Vijf-vingher-cruydt was. Maer de wortel/ de welcke die vanden Geranium ghelijck was/ ende saselachtigher/ van buyten bruyn roodt/ ende eenighen soeten reucke gheuende/ gaf te kennen dat Gariophylate was. Jae dat meer is/ de stele is eenen voet lanck/ waer aen dat bladers groeyen die in vijuen ghedeylt zijn / ende rondtom ghekerft ghelijck die vanden Vijf-vingher-cruydt oft Tormẽtille. De bloeme is bleeck-geel/ met wolachtige gele draeykens/ minder dan vande Gariophylate

Gariophylate van Veronen.

Onder diuersche excellente planten die wy saghen inden iaere 1563. byde zeer geleerde Apotekers van Veronen Franchois Calceolari, ende Andries Bellicock/ eens deels in hun winckels eñ eens deels inde houen/ was een cruydt met zeer aerdighe trosfkens van cleyne bloemen van gedaente ende maniere van groeyen den Sleutel-bloemen/ oft eer de Sanicula Alpina ghelijck/ de welcke binnen geel/ ende buyten roodtachtich waeren/ met gele draeykens inde middel wtstekende/ ende vele op een steelken / dat cael ende dunne was/ voorts-comende wt een zeer veselachtighe wortel/ de

welcke

Gariophylate van Veronen. In latijn/Veronensium Catiophyllata, flore Saniculæ vrsinæ. Cortula Matthioli.

welcke terstondt zeere veel steelkens wtworpt/ ende op yeghelick een besonder bladt dien van Maeluweachtich Geranium oft Sanikel ghelijck/ te weten rondt/ maer rondtomme dieper ghesneden ende cleyne ghekertelt/ rouwachtich/ ter aerden gheboghen/ ende een weynich breedt wtspreydende/ gelijck die vanden Geranium. Sooo daenich als wy ghesien hebben byden huyse vanden edelen Jaques Cortusius van Padua/ die een zeer gheschickt Herbarist is/ wien dat wy oock sommighe planten van ouer tgheberghte ende wt den lande van Languedoc lieten sien/ ende sommighe schoncken. De smaecke van dese plante is tsaementreckende ende drooghende.

Cracht ende werckinghe.

Matth. De bloemkens van dese Gariophylate gheleyt in olie van Amandels ende Roosen/ zijn zeer goedt om te versoeten de pijne vanden zenuen ende litten.

Tafelken.

- Imperatoria, Meester-wortel.
- Podagraria Germanorum, Geeraerdts-cruydt.
- Angelica satiua, Hof Angelica.
- Angelica syluestris, Wilde Angelica.
- Archangelica, Noorweeghsche Angelica.
- Andere wtlandtsche Angelica.
- Benzoin/ Assa dulcis.
- Panax Heraclea.
- Panax altera Olusatri aut Pastinacæ facie.
- Laserpitium.
- Leuisticum, Lauetsche.
- Spondylion, Duytschen Beerenclauw/
- Libanotis Theophrasti { maior. / minor.
- Coriandrum, Coriander.
- Coriandrum alterum.
- Apium Hortense, Peterselie.
- Oreoselinum, siue Petroselinum, Bergh-Eppe.
- Petroselinum Macedonicum, Steen Eppe.
- Hipposelinum, siue Olusatrum, Groote Eppe.
- Smyrnium.
- Ligusticum.
- Pastinaca domestica vulgi, Ghemeyn Pastinaken.
- Syluestris Baucia, Wilde Pastinaken.
- Sysarum, Asphodelus Hesiodi, Suycker-wortels.
- Thysselinum Plinij, Wilde Eppe.

Barba capræ, Vlmaria, an Rhodera Plinij? Geynette.
Flos Aphricanus, ſiue Othomna Italorum, Tunes bloeme.
Centaurium magnum duplex, Groote Santorie/tweederley.
Phu, ſiue Valeriana omnis, Valeriane.
Nardus montana.
Phyteuma Monſpellienſium.
Saxifragia Hircina { maior, Beuernaert / minor, Beuernelle. }
Phellandrium Plinij.
Pimpinella, Pimpinelle.
Daucus ſecundus Selmoides.
Ammi vulgare.

Meester-wortel. In Latijn/Imperatoria, Oſtrutiũ, Aſtrantia, Laſerpitium Fuchſij, Smyrniũ Tragi, maer t'onrecht. Magiſtrantia, Liguſticũ Anguill. In Hoochduytsch/ Meisterwurtz. In Engelsch/ Pellitorye of Spayne.

Geeraerdts-cruydt. In Latijn/Podagraria Germanica aut Belgica, Gerardi herba Dodon. & Mechlinienſium. In Vlaems / Wilde Vlierdre ende Landsloop. In Engelsch/Aischweede.

Deſer plantẽ wordt den heerlijcken naem Meeſter-wortel oft Imperatoria ghegheuen/ om haer zeer ſonderlinghe deuchden ende crachten. Sy is van ghedaente de tamme Angelica ghelijcker dan de wilde / nochtans ghelijcken de bladers meeſt den Duytſchen Beerenclaeuw / ende groote Eppe/de welcke meeſtendeel drye by een groeyen/ſoo haeſt als de ſteelkens bouen der eerden opghegroeyt zijn. De ſtele is dunne ende gheknoopt/ onderhaluen cubitus hooghe. De croonkens ende tſaedt zijn diẽ vande wilde Angelica oft Dille ghelijck. De wortel is eenen vingher dicke/met veel ſaſelinghen in d'eerde wtgheſpreydt/ van buyten bruyn/ van binnen witachtich / veel ſtercker ende heeter van cracht ende reucke dan die vande Angelica: ende groeyet gheerne op de ſelue plaetſen daer Angelica groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Meeſter-wortel is zeer goedt teghen alle fenijn / ende oock teghen alle quade lochten in tijden van

van peste. Sy verdeylt ende doet scheyden de taeyicheydt vande flegmatijcke humeuren / waerom datse den hoest gheneest die wt coude ghecomen is / ende als Tragus seght / de corticheyt op de borst. Sy doet scheyden de grofue taeye sluymen ende materien die op de borst vergadert zijn / ende gheeft den ghenen die de selue ghebruycken een goedt coleur ende verwe.

Sy doet oock scheyden melck ende bloedt dat int lichaem gheronnen is / ende versterckt de coude maghe vande gheene diese eten. Sy iaeght af de watericheydt vande maghe / ende doet wedercomē den appetijt die vergaen is / ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen / doet water maecken / ende iaeght af de doode vrucht / als Tragus seght. Meester-wortel met de bladers ghestooten gheneest de beten van dulle honden / oft van slanghen / daer op gheleyt.

Meester-wortel gheneest de ghebreecken des inghewants / ende verdrijft de pijne vande wormen. Met naerbier ghemengt ende ghestooten gheneest de pestilentiale gheswillen ende Carbunckel / daer op gheleyt / maer met wijn ghedroncken soo gheneestse de huyuerachtighe cortsen.

De bladers van Meester-wortel in wijn ende water ghesoden ende ghedroncken / gheneest d'inwendighe wonden: ende metten cortsten gheseydt / sy vermach met meerder eracht / alle tghene dat d'Angelica mach doen. Trag. Meester-wortel versuet de coude pijnen / ende pijnē vanden Sciatica / sy doet sweeten / sy iaeget water af / ende de doode vrucht / d'welcke ghy zeer wel ende sekerlick moeget ghelooouen ende versoecken. Met dese wortel oft met haer sap / moghen alle gheswillen / vergaederinghen / ende herdicheden / verdeylt / verteirt / ende ghenesen worden.

Tsap van Meester-wortel / eet wech ende verteert tquaet ende vuyl vleesch vandē sweeringhen / ende etende zeericheden.

Geeraerts cruydt / oft Fleirsijn-cruydt. Wilde vliendre ende landtsloop.

Zeer veel is verschillende vande crachten van Meester-wortel / dit cruydt dat iaerlicks wederom wtspruyt ende ouervloedich voorts comt ontrent de tuynen vande houen ende wanden / op vochte / ende doncker vette plaetsen / soo dat van daer qualick te verdrijuen ende wt te roeyen is. De stele is eenen voet hooghe / ende teroonken van witte bloemen / die vande Meester-wortel ghelijck: de bladers zijn minder / ende de wortel en is soo lieflick niet van reucke / maer so wel als de crachten eenichsins den Hadijck gelijck. Daerom heeft tgemeyn volck meynēde dat Hadijck was / tselue ouerlanck ghebruyckt / iae bevindt noch ter tijdt dat zeer goedt is teghen de pijne van Sciatica / ende wordt vande Nederlanders Fleirsijn-cruydt genoemt. Voorwaer theeft de crachten den Hadijck veel gelijcker dan de Meester-wortel.

Franchois ende Italiaensch Angelica.

Qualick is te ghelooouen dat de hierlandtsche soorten van Angelica niet min en behooren geacht te worden dan de lieffelicke ende heylsaeme cruyden van de Indiaensche: welcke soorten van Angelica den ouders onbekent zijn gheweest / in-dien de selue niet en zijn gheweest de Laserpitia vande Walen ende Fransoisen / waer af de ouders die van bewindt van treck-beesten / horen-beesten / peerden ende coeyen gheschreuen hebben / vermaen hebben ghemaeckt. Want sy en souden soo excellenten reucke / ende enghelsche gauen van ons dryederhande oft vierderhande Angelica gheensins versweghen hebben. Vande welcke de lanckste een dicke wortel heeft / bouē een weynich knobbelachtich / met veel af hanghen in d'eerde loopende / van binnen wit / van buyten bruyn / hebbende eenen zeer lieflicken ende speceryachtighen reucke: vet / gomachtich / ende een geel sap gheuende. De stele is drye vier oft vijf cubitus lanck / ghestrept / bleeckachtich / ende van binnē hol / waer aen dat groeyen breede bladers die vande groote Eppe oft Smyrnium gelijck / van verwe bleeck-groen / ende sachte. De croonkens zijn die vande hof Pastinake ghelijck / de bloemē geel / tsaedt bladerachtich / platrondt / ende witachtich. De wortel is zeer wel rieckende ende van scherpen smacke.

Veranderinghe.

In sommighe houen binnen Londen ende Antwerpen wordt een ander soorte ghesien / die gheheel minder is / waer af de wortel eenen lieflickeren reucke heeft / ontrent de welcke donderste bladers ende stele twee cubitus hooge bruyn-roodt zijn / maer d'opperste groenachtich roodt. De croonkens / tsaet ende alle ander deelen heeftse den anderen gelijck. Beyde dese soorten groeyen gheirne op hooghe coude berghen / ghelijck de Meester-wortel / de welcke nochtans beyde inde houen van Enghelandt / Nederlandt ende Vranckerijck gheoeffent ende groeyende zijn.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van Angelica is zeer goedt teghen alle fenijn / de welcke niet dan metten tanden ghecnout / verdrijft de quade smettende ende pestilentiale lochten / ende houdet fenijn wtten lichaeme met haeren soeten ende lieflicken reucke / iae sy drijft vander herten door sweeten oft water maecken / diemen ghevat heeft / byde selue maniere als de Rute / Theriakel / ende soodaenighe preseruatiuen doen.

Anac-

Angelica. In Latijn/ Angelica, Smyrnium Cordi, Costus niger nuperorum. In Hoochduytsch/ Zam Angelic. In Franchois ende Italiaensch/ Angelica. In Engelsch/ Angelica.

Wilde Angelica. In Latijn/ Angelica syluestris: Phellandrium Plinij, Guillandino. In Hoochduytsch/ Wild Angelic.

Angelica wortel verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ sy doet water maecken/ende drijft tgraveel af. De selue wortel verdeylt ende maeckt subtijl de grofue flegmatijcke humeuren/ ende gheneest de ghene die kicchen ende zeer cort op de borst zijn door coude fluymen die met zeer veel windts ghemengt zijn/ als dese wortel noch varsch ende vol saps is (op datse drooghende tsuyueren vande borst niet en soude beletten) de vervultheydt ende ouerladinghen wtbrenghende / verdeylende/ende afvaghende. Wortel van Angelica neemt wech de verladenheydt vander maghe/ ende helpt die teeren / ende is therte vriendelijck ende aenghenaeme. De bladers van Angelica zijn zeer goedt gheleyt op de beten vande verwoede honden/ ende slanghen oft nateren.

Wilde Angelica.

De Wilde Angelica groeyet selden inde houen/ maer vele in vochte coude bemdē ende bosschen. De wortel is saselachtich / ende veel onstercker van reucke: de smaecke en is niet onlieflick/ bycants diē vande Pastinake ghelijck. De bladers zijn oock minder/scherper/min van ghetale/ ende min ghecloue. De stele is dunner ende corter/maer de croonkens oft bloemen zijn witter. Dese plante is alleman in Enghellandt bekendt/ waer dat sy die geirne ghebruycken/ om datse bequamer is om op etelijcke saussen te ghebruycken: want sy betert ende verteert d'ouervloedicheydt vande grofue ende taeye humeuren/ ende oock den stinckenden aessem / die door faute vande maeghe comt: oock wortse meer ghevonden ende is lieflick.

Archangelica. **Noordtweeghsche Angelica In Walsch/** Angelic de Norweghen.

Dese Angelica heeft grooter ende stijfuer bladers dan de tamme/ de welcke doncker-groen zijn/ ende wydt op d'eerde ghespreydt/ op dauerechte syde wt blauw-graeuwen siende / nochtans als sy eerst wtspruyten zijn sy roodt: De stele is hol met veel syde-scheuten / een mans lenghde hooghe/

beneden roodt. De bloemen zijn geelachtich groeyende op een breet croonken. Tsaedt is blaerachtich dien vande tamme Angelica ghelijck/maer grooter ende ronder. De wortel loopt diepe in d'eerde ende is min reucks hebbende. Dese is wt Norweghen ghebrocht ende gheplant inde houen van Nederlandt. Wy plantense t'Antwerpē int iaer 1558. inde houen daer sy hedens-daegs vergaen is. Maer ick hebse int voorleden iaer 1577. te Dornick ghesien inden hof van Jan Mouton.

Archangelica met dobbel wtghespreyde croonkens.

Onderscheydt van Angelica.

Mijn-Heer van Reynoutre saligher memorie heeft eē soorte vā dese Angelica in sijnē hof gheoeffent/ welcke van wortel ende bruyngroene bladeren niet zeer en schijnt te verschilden; dan dat dese eenen wyden wtghespreyden dobbelē crans heeft van bloemen ende saedt ghelijck de stinckende Cicutaria met breede bladeren. Onse Jaques van Corenhuyse heeft dese Angelica zeer fraey nae t'leuē ghecontersfeyt door het beuel vanden voorseyden Heere Reynoutre / op dat die den naecomelinghen soude gheopenbaert ende bekent worden.

Assa fœtés, an sit Succus Cyrenaicus mixtus? Benzoin recentiorum non est succus Cyrenaicus. Oft Assa fœtida soude mogen wesen de Succus Cyrenaicus ghemengt?

Dat Succus Cyrenaicus al eē ander dinck is / ende verre te bouen gaet den Benzoin, is zeere goedt te weten/ ghemerckt dattet eene comt van een holle steckachtighe plante / ende dander is eenē zeer soeten ende lieflicken traen van eenen hooghen boom: ten anderen oock byde crachten oft qualiteyten / want de smaecke vanden Benzoin, en gheeft van binnen gheen hitte / ende inde ganghen des lichaems treckende / doet zeer luttel sweeten. Wy hebben int capittel vande Lacke bewesen dat de Benzoin vande ionge Herbaristen ghevonden is / ende vanden Cancamo verschilt. Ende hoe wel dat wy bekennen dattet zeer vermaert Cyrenaicum tē tijde van Plinius niet meer te voorschijne en quam / nochtans en laeten wy ons niet duncken datter gheen Laser nerghens te vinden en is. Want behaluen dat de hooghe leeringhē bouen naturere bewijsen/dat gheen specie gheheel vergaen mach/ soo is ons de Assa fetida in stede van dien/ de welcke machtich is te voldoen de wercken vanden Laser van Syrien/Armenien ende Afriken. Want men plocht dit slechtste ghemengt metten Sagapenum te coope te voeren: midts dat den reuck van Sapagenum bycants die vander Assa fœtida ghelijck is/ d'welcke sy plochten te mengen metten Laser eert gheheel drooghe was / ende alsoo te vercoopen als Dioscorides seght: wt wiens woordē men wel verclaren moet/ dat de Laser soo zeer niet vermaert en is/om dat hy zeer goeden reuck heeft/andersins soude hy tselue int eerste boeck beschreuen hebben/oft hy soude hier tghebruyck van soo sonderlinghen reucke byghevoegt hebben: oft ten minsten ghesendt hebbē / dat eenen excellenten reucke hadde. Maer hy prijst alleene het Cyrenaicum om dat beter met de spijsen/ met meerder proffijt ende min reucke ende walginghe van smaecke gheten wordt. Hy en prijst niet den sueten reucke/ maer den stercken ende ghesonden/ op datse met sout oft saussen ghemengt zijnde/den stinckenden aessem soude moghen beteren ende verdryuen/ghelijck van Meester-wortel/ Zedoar/ Leuesche/de welcke niet suete en is/ maer stercker van reucke dan de naturere aenghenaem is. Dese is veel ghetimperder / ende als die inden mont is/ en treckt soo sterck niet. Dese saken afgheslaghen zijnde/ist dat yemandt wil segghen dat die Arabische van twee soorten van Assa ghesproken hebben/ te weten een soet-rieckende ende een stinckende / hy sal

sal weten dat de crachten ghenoech aldus over een comen: want hy sal de onsterckste van dien / die soete gheheeten wordt / kennen voor de ghene daer min / oft gheen / stinckende Sapagenum, oft eenighe dergheliicke Gomme by ghedaen en is. De stinckende daer der vele onder ghemengt is / daer door comt dattet somtijdts dunner / swerter / rooder / oft onstercker ghevonden wordt / nae dat ghemengt / varscher oft ouder is / noch oock gheheel drooghe is: soodanich alsmen somtijdts sien mach in vuyle beschimmelde Apoteken.

Panax Heracleum. Herculea, siue Heraclea, fronde Smyrnij vel Imperatoriæ, Spondylium alterum Dodon.

Andere Panax vande Herbaristen van onsen tijde. In Latijn / Panax altera recentiorum Olusatri aut Pastinacæ folio.

Wy hebbē voren geseyt dat den naem Panax veel plantē gemeyne was / die malcanderē noch vā gedaentē noch van crachten gelijck en warē / de welcke nochtans zeer ghepresen ende alsoo ghenoemt werdē / al oftse alle sieckte oft pijne verdrijvende waren. Maer al ist dat dese die Herculea ghenoemt wordt / qualick om kennen is / mits dat wt diversche / die wy weten dat in onse landen groeyen / gheen sap en loopt / nachtans zijnder sommighe / die eenighe soorte niet langhe begonst inde hoven geplant te wesen / ende die wy door wijsen vanden Docteur Assatius buyten in twelt ghepluckt hebben / verclaren voor de oprechte: Maer daer zijn veel meer ander soorten die van crachten ende teeckenen desen niet toe en gheven. De wortel schijnt veel te cleyne te wesen: de stele twee cubitus hooghe met eenighe grijse wollachtichheydt: de bladers eenichsins die vanden Smyrnium oft Meester-wortel gelijck / maer gheschaert / ende ronder / bleeck-groen / stijf ende een weynich hayrachtich. De wortel en is soo sapachtich niet als die vanden Ligusticum oft Angelica. De croone is breet / ende draegt gele bloemen. Nochtans gheeftse in onse hoven van Nederlandt witte bloemen: hoe wel dat ick binnen Venegien een Panax van ghedaente desen niet onghelijck ghesien hebbe inden lustighen hof vāde Minerebroeders / met gele bloemē. Dese plante groeyde van selfs opden steenachtigē hoevel / die ter slincker syden light / soomen van Frontignaen wederkeert nae Montpelliers / ontrent de ghebroken Capelle / ghelijck ons verclaert heeft de zeer gheleerde Docteur ende neerstighe Herbarist van Montpelliers Assatius: maer door het loopen vande clercken / die dese plante met grooter begeerten tusschen papieren bewaeren / heeft die daer byeants gheheel vernielt gheweest.

Diosc.

Diosc. Tsap wordt ghecreghen wt de ghesneden wortel/ende varsch-wtgespruyte stelen: d'welc-ke is wit/ende alst gheheel drooghe is/wordet van buyten geel ghelijck Saffraen. Het wtbloeyende sap perssen sy wt/in eenen put in deerde daer bladers in gheleydt zijn/ende alst drooghe is/wordet wtghenomen. Insghelijck inden Oost/snijtmen den stele/ende d'wtvloeyende sap wordt ghenomen. De beste wortels zijn die wit/stijf ende ghespannen/drooghe ende ongewormsteeckt/sterck van reucke ende heet van smaecke zijn. De vrucht vanden middelsten hollen stele is goedt om eten/maer die vande sijde tacken is grouwelick om eten. Van dit sap wordt meest ghepresen het alderbitterste/dat binnen wit oft geelachtich is/van buyten saffraen-verwich/glat/vet/breuckich/teer/terstondt in dwater smiltende/ende sterck van reucke. Dwordt ghevalscht met Ammoniac oft Was. Maer de proeve vanden onghevalschten is/alst tusschen de vinghers in dwater ghemorselt zijnde/terstondt smilt/ende melckachtich wordt. Opopanax.

Cracht ende werckinghe.

Sap oft gomme van Panax ghenoemt Opopanax, verwarmt/maeckt weeck/ende subtijl/ende is zeer goedt teghen tschudden ende aencomen vande cortsen met coude pijne inde sijden ende crimpinghen inden buyck/coude-pisse/ende den ghenen die ghevallen ende gheborsten zijn: oock teghen de schorftheydt vander blasen/te wetē/met Meede oft wijn inghenomen. Met honich gemengt/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/doodet de vrucht/ende doet de winden scheyden die inde moeder zijn/ende gheneest alle herdicheydt der selfder. Dese gomme is oock goedt op het Sciatica ghestreken/ende wordt ghemengt onder medicijnen des hoofts: sy doet de Carbunckels ende pestilentiale gheswillen wtbreken/ende versoet dat fleirsijn met rosijn ghemengt ende daer op gheleyt. Opopanax inde gaten vanden tanden ghesteken/verdrijft den tantsweere/ende maecket tghesichte scherp op de ooghen ghestreken. Van dese gomme met peck wordt een excellēte plaester ghemaeckt/zeer sonderlinghe teghen de beten van alle rasende ende verwoede beesten.

De wortel van Panax in cleyn stuckskens ghesneden/ende van onder inde moeder ghesteken/treckt de doode vrucht af. De selue is zeer goedt teghen de verouderde quade sweeringhen/ende ghestooten met honich ghemengt/doet t'vleesch groeyen ouer de ontdeckte beenders/daer op geleyt.

Saedt van Panax met Alssem gheten/verweckt de maendtstonden: maer met Oosterlucey ist goedt teghen de ghedierten die fenijn spouwen: ende met wijn ghedroncken/ist goedt teghen d'opsteygē vande moeder. Galen. Panax is verwarmēde/morwe maeckēde/eñ verteirēde/in vuegē dat ghestelt mach worden verwarmende tot inden derden/ende drooghende tot inden tweeden graedt. De schorsse vande wortel is oock een verwarmende ende drooghende medicijne/maer min dā tsap. Jae heeft oock eenighe afvaeghende cracht. Waerom dat wy de selue ghebruycken/om tvleesch te doen groeyen ouer de ontdeckte beenders/ende quade verouderde sweeringhen. Want sulcke dingen doen ghenoech vleesch groeyen/te weten afvaeghende ende tsaemen drooghende/sonder zeer te verwarmen: welcke dinghen alle tsaemen van noode zijn om vleesch te genereren/ghelijck wy in onse boecken vande maniere van ghenesen bewesen hebben. De vrucht is oock heet/ende een bequaeme medicijne om de maendtstonden te verwecken.

Andere Panax vande Herbaristen van onsen tijdt.

Sommighe vande gheschickste Herbaristen van Venegien ende oock de guychelaer Leo/hadden groeyēde ende thoonden een ander soorte van Panax met eenen hollen steckachtighen stele van twee/dry/ende vier cubitus hooghe/die bouen in veel tackskens was wtgedeylt. De bladers waeren oneffen ende scherpachtich/elcke besonder aen een steelken groeyende/ende breedt/staende ghelijck eenen stock met pluymen beset/met ghelijcke spacien van een staende/ghelijck die vande Pastinake/veel bladerkens hebbende op een lanckworpich steelken/dien vande Tunis bloeme bycants ghelijck. De bloemen zijn bleeck-geel/groeyende op Croonkens diē vande Pastinake oft wilde Mooren niet onghelijck/de welcke dese gheheele plante bycants ghelijck is/die de stele wit ende hayrachtich heeft: de wortel lanck/witachtich. Inde houen van Venegien eñ Vlaenderen hebben wy die ghesien met eenen specierieachtigen/verwarmenden/eñ teirenden smaecke/gomachtich eñ rieckende ghelijck den Opopanax: waerom dat sy meer dan eenighe ander voor oprecht Panax mach ghehouden wordē. Wy hebben de selue ghesien inden hof van onsen vriendt Coudenbergh/daer veel vremde cruyden groeyen/ghewormten van saedt dat inden Opoponax ghevonden werdt/ende is hedens-daeghs in Nederlandt soo vermenichvuldicht datse schier ouer al inde cruydt-lief-hebbers houen te vinden is.

Onderschepdt vande voorgaende Panax, ende is de Costus Spurius Matthioli: ende ander Panax vande Herbaristen.

Dese plante heeft ronder/rouwer/meer gherompelde ende corter bladers dan die vande Pastinake/oft ghemeyne Elaphebosćum, maer beter van reucke/andersins en ist de voorgaende gheensins

sins onghelijck / soo men ghenoech mercken mach inden hof van Jan Mouton ende sommige ander houen van Nederlandt.

Lauesche. In Latijn/ Leuisticum, Germanicum Laserpitium. Laserpitium Diosc. Guillandino: an Laserpitium Theophrasti Anguil.? Smyrnium Lacunæ, Hipposelinum Matthioli. In Walsch/ Liuesche. In Engelsch/ Louage.

Laserpitium Silphium.

Contrarie van dat hedens-daegs gheschiet van dese schuymers van autoriteyten/ en hebben wy gheensins willen by een vergaderē veel schriften aengaende dese historie wt de boecken der ouders/ den welcken oock nu ter tijdt/ al waert dat sy leefden / de selue planten souden by auenture niet bekendt zijn/ te weten van Laserpitium, Sagapenum, ende van zeer vele dusdanighe Gommachtige planten/ de welcke schijnen dat Dioscorides ende Theophrastus niet ghesien en hebben/ dan alleene daer af ghelesen oft hooren segghen. Daerom en zijn hier niet veel woorden van noode/ ghelijck hedens-daegs de costuyme is / maer nerstich ondersoeck ende verre reyse / als dickwils de schriften vanden ouders onvolmaeckt zijn / ende dickwilder gheen vermaen daer af te vinden en is. Daerom willen wy soo vele als wy door sien gheleert hebben/ zeer gheerne de goede vrienden mede deelen. Teghen ouer Marseille/ niet verre vanden Eylanden/ die Dioscorides schijnt Stœchades ghenoemt te hebben (de welcke men nochtans hedens daegs houdt voor de ghene die teghen ouer Hyeres in Prouence liggen/ bycants een dach-reyse varens van Marseille / gelijck in tcapittel van den Stœchas is ghesendt gheweest) groeyet onder veel ander sonderlinghe planten een * steckachtighe plante die weerdich is om sien/ de welcke een zeer groote wortel heeft / binnen wit / buyten aschgraeu/ vol saps/ sachte/ vet/ welrieckende/ meerder dan die vande Tapsia oft Ferula. De stele is van langde ende dickte soo groot als die vande Ferula. De bladers zijn die vande Joffrou-marcke ghelijck/ maer dicker ende stijfuer. De croonkens zijn groot als die vande Ferula, oft breeder dan die vande Dille: Tsaedt is bladerachtich dien vanden Angelica gelijck/ plat rondt/ wel rieckende/ ende bleeck geel. Dese plante heeft ons eerst ghesonden Jaques Renaudet saligher ghedachtenisse Apoteker van Marseillē/ die een groot Herbarist was. Daer nae brocht hy de selue tot Montpelliers anno 65. de welcke mijnen zeer cloecken ende verstandighen meester Rondellet/ meer dan eenighe

* Ferulates.

ander

ander wt vele die hy ghesien hadde / docht beter metten Ferulis oft steckachtighe planten te accorderen. Tsaedt heb ick van daer inde Nederlanden tot Heer Jan Brancion ende oock tot Parijs ghesonden.

Cracht ende werckinghe.

De wortel verwarmt / maer inde spijsen ghedaen wordtse qualick verteert/ ende is de blase hinderlick. De selue wortel met olie ghemengt gheneest de blaeuw-gheslaghen plecken/ maer in een cerone ghedaen gheneestse de coude gheswillen ende aposteumien.

De selue wortel ghedaen in een cerone van Ireos oft Cyperus, is zeer goet teghen de Sciatica/ ende verdrijft de aenwassen vanden aers / met schellen van Granaet-appel ende azijn ghesoden ende daer op gheleyt. De wortel met sout oft met spijsen ghemengt/is goedt geten oft ghedroncken teghen tfenijn/ ende maeckt eenē goeden aessem. Laser wordt ghetrocken wt de ghesteken wortel ende stelen: het is ros/claer/de Myrrhe ghelijckende/ niet porreus oft ghegaet/ goedt van reucke ende goet van smaecke wordt voor tbeste ghehoudē. D'welcke ghewassen zijnde lichtelick wit wordt. Ist dat yemandt het Cyrenaicum proeft/tsal de humeuren met eenen zeer lieflicken reucke verwecken/in sulcker vueghen dat de mont vande ghene die dat proeft/niet dan zeer luttel daer nae sal riecken.het Syriacum ende Medicum zijn minder van crachten/ende hebben eenen vuylderen reucke.

Alle Laser eer dat drooghe is/wordet met Sagapenum oft met Boone-meel ghevalscht/ welcke valschinghe bevonden wordt byde smaecke/reucke/ghesichte ende afwasschinghe. Sommighe hebben de stele Silphion ghenoemt: De wortel Magedaris/ ende de bladers Maspeton. Tsap Laser ghenoemt/heeft de meeste cracht/ daer nae de bladers/ten laetsten de stelen.

Laser heeft een scherpe cracht/ ende maeckt winden: met azijn/peper ende wijn ghemengt / gheneest d'wtvallen vanden hayre vanden hoofde daer mede ghestreken.

Met honich ghemengt/ scherpet tghesichte/ende verdrijft tbeghinnende loopen vanden ooghen/ daer op ghestreken. Ghesteken inde holle tanden/oft met wieroock in een lijnen doecksken daerom ghebonden / oft met Hysope ende vijghen in ghewaterde * wijn ghesoden/ ende dē mont ghespoelt/verdrijft den tantsweere. Laser is zeer goedt den ghenen die van verwoede beesten ghebetē zijn/inde wonde ghedaen. Tis zeer goedt teghen alle quetsueren vande fenijnighe pijlen/ ende alle ghedierte dat fenijn spouwet/ ghedroncken oft daer op ghestrecken: ende met olie ghemengt wordt ghestreken rondtom de quetsuren van Scorpioenen. Twordt ghedaen in voorts-etende sweeringhen/den welcken van te voren hun cracht benomen is/maer met Ruyte/ Salpeter/eñ Honich ghemengt oft oock alleene/ doet opbreken de pestilentiale aposteumien ende clieren/ ende treckt wt d'exterooghen / als sy van te voren los ghemaeckt zijn / oft dat tvleesch met een cerone/ oft vleesch van drooghe vijgen sachte gemaeckt is. Met azijn ghemengt gheneest * tquaet zeer oft Polypos. maer met * Coper-roodt oft Spaens-groen ghemengt / neemt wech alle quaet ende ouervloedich vleesch dat inde neuse gaten wasset/ sommighe daghen daer mede ghestreken.

* Posca.

* Lichenas.

* Atramenta sutorio, welcke een soorte van Coper-roodt is.

Laser geneest lange-duerende eñ oude schorftheydt/maer met water ghebrokē eñ gedroncken/ doet die heescheydt die haestelinghe is aenghecomen terstont vergaen. Met honich gemengt gheneest den huygh/daer aen ghestreken: ende met honich-water ghemengt/ is zeer goedt teghen de Squinantie daer mede ghegorgelt. De ghene die Laser eten/ cryghē goedt coleur / maer met een row ey ingheſopen ist zeere goedt teghen den hoest: ende met eenich sopken gheten/ist zeer goedt tegē het Pleuris. Met drooghe vijghen ghemengt is goedt inghenomen/teghen de geelsucht ende watersucht. Met wijn / peper ende wieroock ghedroncken verdrijft de coude huyuerachtighe cortsen: ende een halue scrupel inghenomen is goedt teghen tspannen vande zenuen ende den ghenen die eenen stijuen hals hebben. Dese Gomme met azijn ghemengt ende daer mede ghegorgelt / doet wter kelen vallen d'ecchelen die daer aen hanghen. Twordt ghedroncken teghen t'gheronnen melck dat in d'lijf is: ende met honich-azijn ghemengt/ is zeer goedt ghedroncken teghen de vallende siecke. Dese Gomme met peper ende Myrre inghenomē/ verweckt de vrouwen hun maendtstonden/ ende met wijnbesien gheten/ stopt den buyckloop. Met Looghe ghedroncken/ helpt terstont de ghene die gheborsten zijn ende trecken vande zenuen hebben. Laser om in dranckeu te ghebruycken wordt ghebroken met bitter noten/ oft Ruyte/ oft warm broot. Tsap vande bladers is oock goedt teghen de selue dinghen/maer ten is soo crachtich niet. Laser wordt met honich-azijn ghesnout ende ghceten/ om de groote arterie te suyueren/ principalick als de stemme heesch wordt/ daeromme wortse met Latouwen ghebruyckt / inde plaetse van Rakette.

Dioscorides. Men seght datter een ander soorte Magudaris ghenoemt / in Afriken groeyet/ die de wortel heeft dien vanden Laserpitium ghelijck/ maer niet soo dicke / scherp ende voos/ wt de welcke gheen sap en comt / ende heeft de cracht vanden Laser. Galenus. De Gomme vanden Silphion is zeer heet: jae oock de bladers/ stele/ ende wortel verwarmen zeer sterck. Maer dese zijn

alle tsamen van windighe substantie/ ende daerom quaet om verteeren: nochtans wtwendich ghebruyckt/zijn zeer crachtich/maer principalick heeft de Gomme een zeer treckende cracht. Oock heeftse om de voorseyde complexie eenighe cracht om murwe te maecken ende te verdrijuen tquaet ouervloedich vleesch.

Duytschen Beeren-claeuw/Spondylium, Acanthus Germanica Fuchsij, Spondylium Diosc. Anguill.

Laueſche die sy gehoudt hebben voor een soorte van Laserpitium, en is soo schoone niet als de voorgaende plante/noch oock soo lieflick ende suet van reucke. De bladers zijn meerder dan die vande Joffermarcke: De wortel is dicke/ bruyn/ende sterckachtich vã reucke. De stele is hol eñ steckachtich/ soo zijn oock de croonkens. Tsaedt is lanckworpich/bladerachtich / diẽ vanden Siler montanum ghelijck. Wy legghen beyde dese planten den gheleerden Herbaristen voor ooghen/ om die nerstich te ouersien ende te oordeelen: want sy mogen (wel malcander niet ghelijckende) van een geslachte wesen/ ghelijck die voorgaende Panax van Africke eñ Cyrene / byde welcke voorwaer de drye oft vier soorten van Angelica ende Meester-wortel van onsen landen (die om hun zeer excellente ende bycants Enghelsche crachten ende naemen soo vermaert zijn) al en zijn die vanden seluen geslachte niet/weerdich zijn by te voeghen/ soo verre als sy niet hoogher en zijn te achten.

Cracht ende werckinghe.

Tsaedt van Laueſche / doet water maecken eñ sweeten / eñ drijft af t'graveele: oock verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Tselue saedt opẽt de verstoptheydt vande Milte/ ende doet de wonden sluyten. Doet oock de winden scheyden/ende wordt gheleyt op de beten vande slanghen ende fenijnige dieren. De wortelẽ wordẽ in decoctie gebruyckt om de woetẽ te wasschen/om vochtige humeuren te verteiren. Ende wordt oock ghemengt in dranecken ende syropen om de maendtstonden te verwecken. Dodon. Ghedistilleert water van Laueſche/ verscherpet tghesichte/ende verdrijft de sproeten.

Duytschen Beeren-claeuw.

Dit cruydt groeyet van selfs in alle landen/ende is oock vanden ghemeynen man voor Spondylium bekent. Dese plante groeyet op veel vochte plaetsen ende ontrent de grachten / hebbende lange ende breede bladers/meerder dan die vanden Panax Heracleum, ende bycants soo zeere gheclouen/dicke/ghekerft/ende witachtich. Van stele/croonkens ende bloemen de Wilde Pastinaken ghelijck/wit ende breedt. De wortel is wit/als die vanden Bilsen. De gheheele plante stinckt een weynich/ende en is niet alleene van crachten vanden oprechten Acanthus verschillende/maer oock van t'gheheele gheslachte: Want sy en heeft nerghens geen doornẽ: noch en is oock soo zeere niet murw maeckende/hoe wel nochtans dat een Medicijn ons heeft ghesceyt (hoe waerachtich dat is en weet ick niet) dat hy tpuer sap van dit cruydt ghebruyckt hadde in een clysterie in stede vanden oprechten Acanthus, ende dat ten eersten inghebrocht hadde tghevoelen van een groote coude/ daer naer een onghevoelijckheydt/welck ick nochtans noch ter tijdt niet en hebbe moghen versoecken.

Cracht ende werckinghe van Spondylium wt Diosc.

Tsaedt van Spondylion ghedroncken / iaeght af door camerganck de flegmatijcke ende waterachtighe humeuren: tgheneest de ghebreken vande leuer/ de geelsucht / de vallende sieckte / ende die met pijne den aessem verhalen Asthma ghenaemt: want het heeft een heete ende scheydẽde cracht/ ende d'oock opsteyghen vande moeder. Tselue met olie ghemengt/is zeer goedt ghestreken op de hoofden

hoofden vande wtsinnighe/ende rasende menschen/ende gheneest met beroocken de ghene die de slaep-siecke hebben. Met Ruyte ghemengt ende op thooft gheleyt/ verdrijft de pijne vandẽ hoofde/ ende belettet twoorts eten vande etende sweeringhen. De wortel wordt inghegheuen tegen de Geelsucht/ende ghebreken vande leuer/dwelcke Galenus oock seght. De wortel rondtom afghe-schrabt ende inde fistels ghedaen/ neemt wegh de herdicheden van dien : want als Fuchsius seght/ sy is heetachtich/drooghende ende verdeylende. Tsap vande versche bloemen/is zeer goedt tegen de ghequetste ende etterachtighe ooren : Dwelcke ghelijck ander sapen pleeght wtgheperst ende bewaert te worden.

Libanotis Theophrasti, Seseli Æthiopicum herba Dodonæi, Seseli Æthiopicum Matthioli, Daucus secundus Fuchsij. In Hoochduytsch/ Weisz hirtz wurtz. In Engelsch/ Wite harte roote.

Libanotis Theophrasti maior.

Luttel schijnt te verschillen vanden Libanotis van Theophrastus, dese plante / die de bladers heeft vande groote Eppe/maer lutteldèr/ de welcke rõdtom een weynich gekerft zijn. Tsaedt groeyet op croonkens/ eñ is bladerachtich/breedt/lanckworpich/van reucke ende smaecke dien vande Angelica ghelijck: Sy heeft de wortel vande Ferula, met eenen bruynen crans van rouw hayr beset/bycãts ghelijck die vande Verckens-Venckel/ oft Voghels-nest/ van binnen wit/buyten swert/ met eenen medicinalen reucke/bycants vande wilde Angelica. Oft Matthiolus dit cruydt ghesien heeft en weet ick niet / want hy en heuet niet beschreuen / maer heeft sijnen schilder beuolen dat te teeckenen/ voor Seseli Æthiopicum, die tselue wt den Herbarius van Dodonæus qualick naegemaeckt heeft: waerom dat hy van Dodonæus nerghẽs gheen mẽtie gemaeckt en heeft/is goedt om riecken. Maer de Libanotis die bladers heeft die vande wilde Latouwe ghelijck/ onvruchtbaer/sonder stele/bloeme ende saedt/als Theophrastus seght/en heb ick nerghens ghesien.

Groote Libanotis.

Dese heeft vollijuigher/ronder ende breeder blinckende bladers/ende ghekertelt saedt/dwelcke vã Parijs ghesonden zijnde/ghesaeydt is ende groeyet inde houen van Nederlandt: in alle ander dinghen is dese den anderen ghelijck/ende met der waerheydt een cruydt van een gheslachte.

Swerte Hert-wortel. In Latijn/ Libanotis Theophrasti minor, Libanotis ferulacea altera, & Panacis species nonnullis, Daucus tertius Fuchs. foliis Coriandri. In Hoochduytsch/ Schwartz Hirtswurtz.

Dese ander heeft veel minder bladers/ die vā de Veneetsche Steenbreke naestcomēde/ groeyende op beyde sijden vanden stele/ ghelijck die vanden tweeden Panax: de canten hebbende een weynich ghekertelt ende ghehackelt. De stele is twee cubitus ende meer lanck. Tsaedt is van fatsoene dien vande Dille ghelijck/ maer wit: De bloemen zijn wit/ groeyende op croonkens. De wortel is swert / ende heeft eenen goeden reucke zeer liefslick om riecken.

Coliander.

Coliāder groeyet ouer al inde houen / d'welcke den naem schijnt te hebbē vandē stanck vande weeg-luysen / oft eer vanden quadē reucke eñ ghelijcke gedaente vanden Scherlinck/ denwelcken dat/ als Dioscorides schijnt te willen segghen/ vā crachten niet zeer ongheliijck en is: Wiens meyninge in dien Matthiolus wel gegrondeert hadde/ hy en soude Dioscoridem onuerdiēt niet verlaten hebben/ noch so veel tsamē geraept wt Galenus, Auicenna, Ruellius, Brassauola, in sijn boecken ghestelt hebben: Maer soude eer/ als een oprecht ende verstandich wtlegger/ metter waerheyt eñ Dioscorides gehouden hebben/ noch alsoo sonder yet te leeren de dinghen laten varen hebben. Want een yegheliick die maer middelmatich inde Philosophie gheleert en is/ hadde mogen dese swaricheydt met luttel worden verclaeren. Tsoude oock eenen gheleerden Medicijn betaemt hebben in deser manieren met luttel woorden te segghen: Coliander tzy de gheheele plante oft tsaedt/ wordt zeer vele ghebruyckt / ende die oft drooghe oft groen / sonder soo veel woorden ende ghekijf te maecken: maer dat by menigherhande versueck / ende zeer seker obseruatie vanden ouders/ d'wtgheperst sap oft de ghestooten bladers/ de hitte vanden gheswillen verdrijft/ ende dat tsaedt om veel redenen der maghen profijtelick is/ ende helpt teeren / het opworpen vander maghe beneemt/ ende een ghetempert voetsel is/ waer doore dattet bloet ende mannelick saedt vermeerdert/ iae daer toe dat onbereyt proffijtelick is/ ghemerckt dat alle Apotekers oft oock de ghemeyne man in spijsen ende medicijnen tselue onbereyt ghebruycken/ sonder eenich hinder ghewaere daer af te worden. Oock en is meestendeel de gheconfyte Coliander gheensins bereydt/ dan met Suycker ende vier: waerom wel te dencken is/ dat den fenijnighen oft quaden reucke wech ghenomen wordt/ niet door de coude vanden azijn/ maer eer door de droogte ende subtijle deelen van tsaedt.

Tslot dan vande reden is dit: Dat teruydt vande Coliander / principalick tsap/ coudt is/ iae op sommighe plaetsen soo zeer/ als die van Arabien ghetuyghen/ dattet sap in d'lijf ghedroncken/ doot-Cracht. lick is: D'welcke oock de ionghe Herbaristen vande Hiulca bevonden hebben: te wetē/ dattet cruydt etelick is ende goedt van voetsel/ maer tsap doodet den mensche: Waerom dat oock tsap ghestreken op dwilt vier/ de hitte wech neemt/ alst met een cruyme terwen broots/ oft met naerbier ghemengt is. D'welck Galenus gheensins en sal wederlegghen / ghemerckt dat hy in sijn boeckskens vande dinghen die licht om bereyden zijn/ wt den schriften vanden ouders/ leert/ datmen meel van Gerste oft naerbier/ oft broodt/ oft dergheliicke dinghen pleeght daer by te voegen/ niet soo zeere om dat sy souden wercken/ als om dat sy de crachten ontfanghen souden vande sapen die de crachten hebbē. Hoe wel dat sy oock schijnen te helpen met verteiren ende drooghen / ghelijck die van Gerste ghemaeckt zijn/ oft oock versoetende/ ghelijck marck. Ende deser obiectie vande gheswillen/ sal aldus gheantwoort worden. Want daer zijn veel dinghen die niet heet en zijn/ de welcke de coude gheswillen als sy eerst aencomen machtich zijn te doen scheyden ende verdrijuen / ende daerom wilt Dioscorides dat hier meel van boonen by ghedaen zy/ soo wel om de medicijne te ontfanghen/ als oock om

Coliander. In Latijn/ Coriandrum. In Hoochduytsch/ Coliander. In Franchois/ Coriandre. In Italiaensch/ Coriandolo. In Portuguevs/ Coentro. In Spaensch/ Culantro ende Coliandre. In Engelsch/ Coliandre ende Coliandro.

Tweede Coliander/ minder van reucke. In Latijn/ Coriandrum alterum minus odorum.

de werckinghe te helpen. Want de boone verteirt/ ende met sap van Coliander ghemengt/ soo verdrijftse matelick/ al drooghende: door welcke cracht datse oock gheneest de heete gheswillen vande mannelickheydt/ want dat drooghe dinghen sulcks zeer wel doen/ soo verre als sy een weynich vercoelen ende doen scheyden/ sonderlinghe in tbeghinsel/ dat leert ons de leeringhe van Galenus: alsoo doet oock de Weghebree/ ende Venus hayr Adianthum ghenaemt (als Dioscorides seght) de coude gheswillen scheyden ende vergaen.

Dioscorides. Coliander heeft een vercoelende cracht: Waerom dat de selue met broot oft naerbier ghemengt/ d'wilt vier/ ende voorts-etende sweeringhen gheneest/ daer op gheleyt.

Met honich oft Rosynen ghemengt gheneest de puysten oft sweerkens ghenoemt Epinyctidæ, de verhittinghe oft heete gheswillen vande cullekens/ ende pestilentiale aposteumien.

Coliander cruydt met Boone-meel ghemengt/ doet de croppen ende clieren sincken eñ vergaen.

Met Malueseyen ghedroncken/ iaegt af de wormen/ vermeerdert mannelick saedt: maer te vele ghenomen/ tberoert tverstant niet sonder perijkel/ waerom datmen niet en moet tselue zeer veel oft dagheliicx ghebruycken. Sap van Coliander met Ceruyse oft schuym van Siluer/ azijn ende olie van Roosen ghemengt/ vercoelt alle verhittinghe vander huydt.

Coriannon, Corion, Coriandrum.

Galenus. Coliander mach ghenoemt worden oft Coriannon oft Corion, oft beyde de namen hebben. Doutste Griecke noement Coriannon: Maer alle de ionghe Medicijns/ heetent Corion, ghelijck oock Dioscorides doet/ segghende dat een vercoelende cruydt is/ maer qualick. Want het is ghemaeckt ende heeft contrarie crachten/ veel hebbende vande bitter substantie/ de welcke wy ghetoont hebben te wesen van subtijle deelen/ ende eerdich. Oock en heuet niet luttel van waterachtighe vochticheydt/ de welcke een laeuwe cracht heeft/ byde welcke noch ghevoeght is een weynich tsamentreckens: Midts alle de welcke dingen/ dat diuerschelick doet al het gene dat Dioscorides schrijft/ ende

eñ niet alleene door vercoelinge. Maer ick sal die oorsake van yegelijck werck op haer seluẽ verclarẽ/ hoe wel mijn voornemen was in dit boeck niet meer dan de reden van een dinck voorts te brenghen: maer ten sal by auenture niet schaden/iae/alsmen de waerheydt moet seggen/ tsal wat baten dat wy de voorgaende maniere van leeringhen/ die op deser manieren in luttel medicamenten gheseydt zijn, hier weder verhalen. Ten eersten dan soo spreken niet alleen Dioscorides/maer oock veel meer ander Medicijns niet bescheydentlick vande siecktẽ/ ghelijck ghy oock op desen tijdt soudt moghen vinden niet luttel medicijns/ die oock groot gheacht zijn/ de welcke behaluen in ander dingen/ zeer leelijck in dese spriet-ooghẽ. Want sommighe blijuen vercoelende/ de partye die swert/blaeuw ende coudt ghemaeckt is/ daer d'wilt vier ende heete gheswillen waren/ de welcke gheen vercoelende medicijnen meer en begheert als vooren/ maer de ghene die de onnatuerlicke humeuren die inde partye zijn/wthalen: Ander nemen dan verteerende medicijnen/ ende segghen voorts dat de selue/ de heete gheswillen ghenesen: Al ist datse schrijuen datter ander medicijnen van noode zijn als dese vierighe gheswillen beginnen ende groeyen: oock ander als sy beginnen te minderen ende vergaen/ soo en zijn nochtans de dinghen alsoo niet. Want nae dat de vierigheydt ende hitte/ ende cholerijcke humeur wech is/en behoort dat gheen vierich gheswil meer te heeten: noch men moet niet meynen dat vercoelende medicijnen/ noch oock de ghene die soodanighe ghebreken ghenesen/ daer yet helpen/ maer sult dat selue voor een coudt ghebreck houden/ ghelijckerwijs oft terstont in tbeginsel ingheslaghen plaetsen/ oft door eenighe ander oorsake op eenighe plaetse een blaeuw oft swert gheswil ware/ ende dat verteerende ende verwarmende medicijnen is eysschende. Alleleens meyne ick oock/ist dat een heet ghebreck in een coudt veranderde/ datmen den eersten name behoort te laten varen/ ende eenen anderen te gheuen:oft ist dat ghy den naem niet en wildt veranderen/ ten minsten ist dat ghy ghelijck sommighe/ ander remedien schrijft in tbeginsel ende ander int eynde/ meynẽde dat de remediẽ int afgaen niet meer vercoelende en zijn: dat is voorwaer toe te latẽ/ als yemãdt emmers wil hebben/dat sulcken ghebreck oock een vierich gheswil oft Erysipela ghenoemt zy. Maer tselue heet te noemen alst nu vercoelt is/ dat en moetmen gheensins consenteren. Aldus dan en sullen wy niet ghelooven dat tghene dat daer helpt vercoelende is/ ghelijck Dioscorides vanden Coliander meynt/die met broot oft naerbier de vierighe gheswillen gheneest/ daer op gheleyt zijnde. Want tghene dat te rechte (als hy seght) tvierich gheswil oft Erysipelas is/ te weten tghene dat onsteken ende geel is/ dat en sal gheensins de Coliander met broot connen ghenesen/ maer wel tghene dat nu vercoelt is. Daerom hebben wy inde voorgaende boecken ghesedt datmen met clare ende seker experientie de cracht van yeghelicke medicijne versoecken soude/ ende gheraden datmẽ soo zeere als moghelick is soude kiesen d'alder simpelste oft onghemengt ghebreck. Maer veel medicijns en weten niet datter zijn zeer veel sieckten/ die terstont int beghinsel ghemengt aenvallen/ noch oock/ dat een ander sieckte oft ghebreck is de volcomen Erysipelas, ende een ander dat van ons allen ghelijck oock vanden ouders Phlegmone ghenoemt wordt. Ander zijnder oock zeer vele/ die midden tusschen dese twee zijn/ als eens-deels om soo te segghen/ Erysipelata Phlegmonode, eñ eens-deels Phlegmonæ erysipelatodeis. Ghy moeghter oock sommighe vinden/daer noch deen noch dander meester is/ maer effen ghelijck zijn. Jaa dat meer is/ men siet somtijdts Erysipelas met sachte flegmatijcke gheswillen/ ghelijckmen oock somtijdts vindt met herde gheswillen: in vueghen datter eenen grooten hoop van ghemengde sieckten ende ghebreken by een ghebrocht worden. Vande welcke wy zeer vele ende breeder ghesproken hebben/ soo wel op ander plaetsen/ als inde boecken vande maniere van ghenesen. Maer nu sal oock gheseydt worden/voor soo vele als van noode sal zijn/ dat de volcomen Erysipelas nimmermeer mette voorseyde plaester sal moghen ghenesen worden. Ick heete volcomen/ als de partie vol van cholerijcke humeuren is. Voorts dat de Coliander verre is vande vercoelende cracht/ dat machmen weten wt tghene dat Dioscorides selue ghescreuen heeft. Want hy seght datse met Boone-meel ghemengt de croppen ende clieren doet scheyden ende vergaen: Voorts dat gheen vande vercoelende medicijnẽ bequam en is om de croppẽ oft clieren te verdrijuen: ick meyne dat Dioscorides selue daer aen niet en sal twijfelen/ ghemerckt dat hy meer dan ses hondert medicijnen gheschreuen heeft die machtich zijn de Croppen te genesen/ de welcke hy alle tsamen bekent heeft warm van natuere/ ende oock teerende te wesen.

Ghemengde sieckten van tbeghinsel.

Morbi impli-cati.

Sethus. Coliander is zeer goedt voor de maghe/ ende versterckt de selue: Sy houdt de spijsen inde maghe tot datse wel verteert worden: Gheroost stelpt dẽ buyckloop: Tis goedt teghen bloedige inflammatien. Ghedroncken oft van buyten opgeleyt/ stelpt den bloetloop/ ende met wijn gedroncken/ iaegt de wormen af/ nochtans te zeer vele ghebruyckt/ maeckt ydelheydt van hoofde.

Tsap ghedroncken is fenijn/ende doodet/ want de ghene die dat drincken worden stom ende sot.

D. Dionysius Thomas Portugeis gheleert medicijn tot Antwerpen/ heeft ons verclaert dat hy wel versekert is datse niet hinderlick en is/als die ghene die de selue groene heeft ghedaen in sijn sop-

kens

kens ende oock van sijn volck/ ghelijck Keruel oft Petercelie/ sonder eenich letsel oft hinder gheware te worden.

Tweede Coliander/minder van reucke.

Dese Coliander heeft d'onderste bladers min ghecloven / ende tsaedt vollijnigher / welcke ouervloedich groeyet op veel twee ende twee voorwaerts-hanghende steelkës van een spanne lanck. Dese groeyet inden hof vanden zeer gheschickten / neerstighen eñ lief-hebber van wtlantsche planten Jaques Plateau.

Petercelie. In Griecks/ Σέλινον. In Latijn / Apium Hortense, Petroselinum Guilland. & Anguill. In Hoochduytsch/ Petersilgë ende Peterlin. In Franchois/ Persil. In Italiaensch / Petroselino. In Spaensch/Perexil. In Engelsch/Persele oft Persely or garden Parsely.

Jouffrou-merck/ende Eppe. In Latijn/ Elioselinū, Paludapium. In Hoochduytsch / Epffich. In Franchois/Asche. In Walsch/ De l'appe. In Italiaensch ende Spaensch/ Apio ende Perexil d'agua. In Engelsch/Smallage ende Marsche.

Veel beter staet my aen den naem Selinon, soo vele als Lunaticum gheseydt / van dat vreeselick gesichte/dat dit cruydt doet hebben door veel eten/dan vanden broeckachtigen grondt / waer dat altijdts niet en groeyet. Dit cruydt heeft sommighe crachten die metten Coliander ouer een comen. Want beyde dese cruyden doen bycants de selue wercken soo by experientie bevonden wordt/ eñ van Dioscorides beschreuen is. Niet dat wy nochtans daer by segghen willen/ datmen sal verstaen dat de selue / oft datse gelijck zijn/maer wy spreken aldus/om dat wy souden verclaeren tcloeck ende aerdich verstant van dien autheur/ die niet gheirne veel woorden en maeckt/eñ een groot lief-hebber is vander waerheydt. Waerom en seght nu de berisper niet wt der autoriteyt van Galenus, dat dese dinghen teghen de manieren van cureren zijn/te weten/dat Petercelie warm zijnde/ de verhittinge ende roodtheydt vanden ooghen gheneest/ende zeer goedt is teghen tbranden vander maghen/ende gheswollen borsten? nochtans is dit meesteren van Dioscorides ende tverstant van dien/de siele vā Galenus practijcke ende maniere van ghenesen / ende die wel weerdich is dat de neerstighe Matthiolus daer wat aerbeydts in doen soude: Op dat hy alsoo soude moghen verstaen/ datter redelicke veel remedien zijn die contrarie oft zeer diuersche crachten hebben/ ende nochtans de selue sieckte oft

ghebreck

ghebreck vander seluer manieren ende toeneminge ghenesen. Dat sult ghy in quetsueren ende wonden des hoofts lichtelick moghen leeren int lesen van Galenus ende Cellus, ende by een ghelijcken vande medicijnen/vande welcke Cellus ghebruyckt heeft coude drooghende remedien/ ende Galenus warme/ verteirende ende oock vochtmaeckende / met goeden voortganck: alsoo ghenesen oock sommighe tgheswil vande cullekens/met sap van Violetten met meel van eenighe boonen oft dergheliicke vruchten ghemengt/ende ander met bloemen van Comijn met heete Maleuesye vā Candien ghemengt. Alsoo en ist hier oock gheen wonder dat met Coliander die drooghe ende vercoelende is/ende een weynich tsamentreckende/ eens-deels de materie ende haer toeneminghe van een ghescheyden/ende eens-deels verdreuen wordt / oft datse met Petercelie die verwarmende ende teirende is/door de gheopende sweet-gaten vervlieghende is als eenen domp. Daer zijn veel soorten van Apium, maer daldergheмeynste ende lieflickste om eten/is de Petercelie/eñ wordt daerom niet sonder reden meer door een stille-swijghende meyninghe / dan eenighe sekere merckelicke ghedaente/ ghehouden voor het oprecht Apium vanden ouders.

Gheerunckelde Petercelie.

Want de zeer excellente ende luttel-ghevonden Petroselie soodaenich als int voorleden iaer inde houen groeyde / ghebrocht zijnde wt den gheberghten / en verschilt gheensins van desen/dan dat de bladers gheerunckelde canten hebben/ ende cleynder ende eelder ghesneden zijn. Desen en zijn oock niet ongheliick dander soorten/nochtans veel crachtigher ende meer medicinael.

Jouffrou-marcke.

Jouffrou-marcke in Latijn Paludapium ghenoemt/is meerder dan de Petercelie /maer onlieflijcker soo wel van smaecke / als van reucke / in vueghen dat by al dien/ niet sonder reden eenich Apium door raedt vande Medicijns Chrysippus ende Dionysius verboden heeft gheweest teten/ om dat haest de vallende sieckte doet ouercomen / ende den ghesichte contrarie is: men mach wel daer voor houden dese Broeck-Eppe: Nochtans is die zeer crachtich/ ende daerom van sommighe Arabianen ende Apotekers vele ghebruyckt/ in syropen teghen de verstoptheden/ te weten/ Byzantino ende 5. radicum.

Dioscorides. Jouffrou-marcke groeyet in vochtighe plaetsen ende is meerder dan Petercelie/ ende goedt teghen de selue ghebreken.

Cracht ende werckinghe vande Petercelie.

Dioscorides. Petercelie is goedt tot tselue daer de Coliander toe dient/ in vueghen dat de bladers met broot oft naerbier ghemengt/ de roode gheswollen ooghen ghenesen / ende de sweerende borsten die met gheclontert soch verladen zijn. Met ander spijse ghetē / is der maghen zeer goet/ ende doet water maecken row oft ghesoden gheten / d'welck tsaedt stercker doet.

De wortel van Petercelie in water ghesoden ende ghedroncken / wederstaet alle fenijn / midts datse doet braecken ende gheenen camerganck en maeckt. Totten seluen is dat saedt crachtigher/ d'welcke niet alleene allē fenijnē en wederstaet/maer oock alle winden eñ opblasingen doet scheyden: ende daerom wordet ghemengt met medicijnen die de pijnen versoeten / ende oock inde * Theriakelen ende remedien teghen den hoest.

Hier door mach men mercken dat de Hof-Petroselie bequaemelick met Theriakele mach gemengt worden.

Bergh-Eppe.

Bergh-Eppe heeft een dicke/ langhe/ witte/ welrieckende/scherpe/ ende speceryachtighe wortel/ hebbende bouen daer de stele wtspruydt eenen hayrachtighen crans ghelijck diē vande Libanotis. De bladers zijn die vande Steen-Eppe(de welcke vande Venetianen heeft ghevonden gheweest) van grootte ende ghedaente ghelijck. De stele en is niet lanck/maer wtghe spreydt. Tsaedt ende het Croonken is den seluen oock ghelijck. Dese plante en wordt niet vele ghevonden dan in t'ghebergte ontrent Lyons / ende ontrent de Sonne oock in Oostendael in Piemont.

Steen-Eppe.

Zeer luttel verschilt vande Petercelie in ghedaente dese Steen-Eppe/die vande Venetianen Petroselinum Macedonicum ghenoemt wordt. De bladers zijn die vande Petercelie / oft eer die vande Pimpinella Saxifraga ghelijck. De stele is eenen cubitus hooghe/ de croonkens zijn witachtich/ende tsaedt licht/cleyne/minder ende van minder crachten dan Petercelie-saedt. Dese plante is begost met groote nerstichеydt gheoeffent te worden/ om datse luttel ghevonden wordt. Oftse is d'waerachtich Petroselinum Macedonicum, en weet ick niet.

Cracht ende werckinghe vanden Bergh-Eppe wt Dioscorides.

Diosc. Tsaedt ende de wortel van Bergh-Eppe met wijn ghedroncken/ verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ ende worden oock ghedaen in medicijnen die verwarmende zijn/ende water doē maecken ende oock in preseruatiuen. Wy en motten ons oock niet laten duncken dat Bergh-Eppe de ghene is/die op steenrootsen oft steenen groeyet: want de Steen-Eppe is een ander plante. Ga-

Bergh-Eppe. In Latijn/ Oreoselinum, siue Petroselinum. In Engelsch/ Mountayne Perselp.

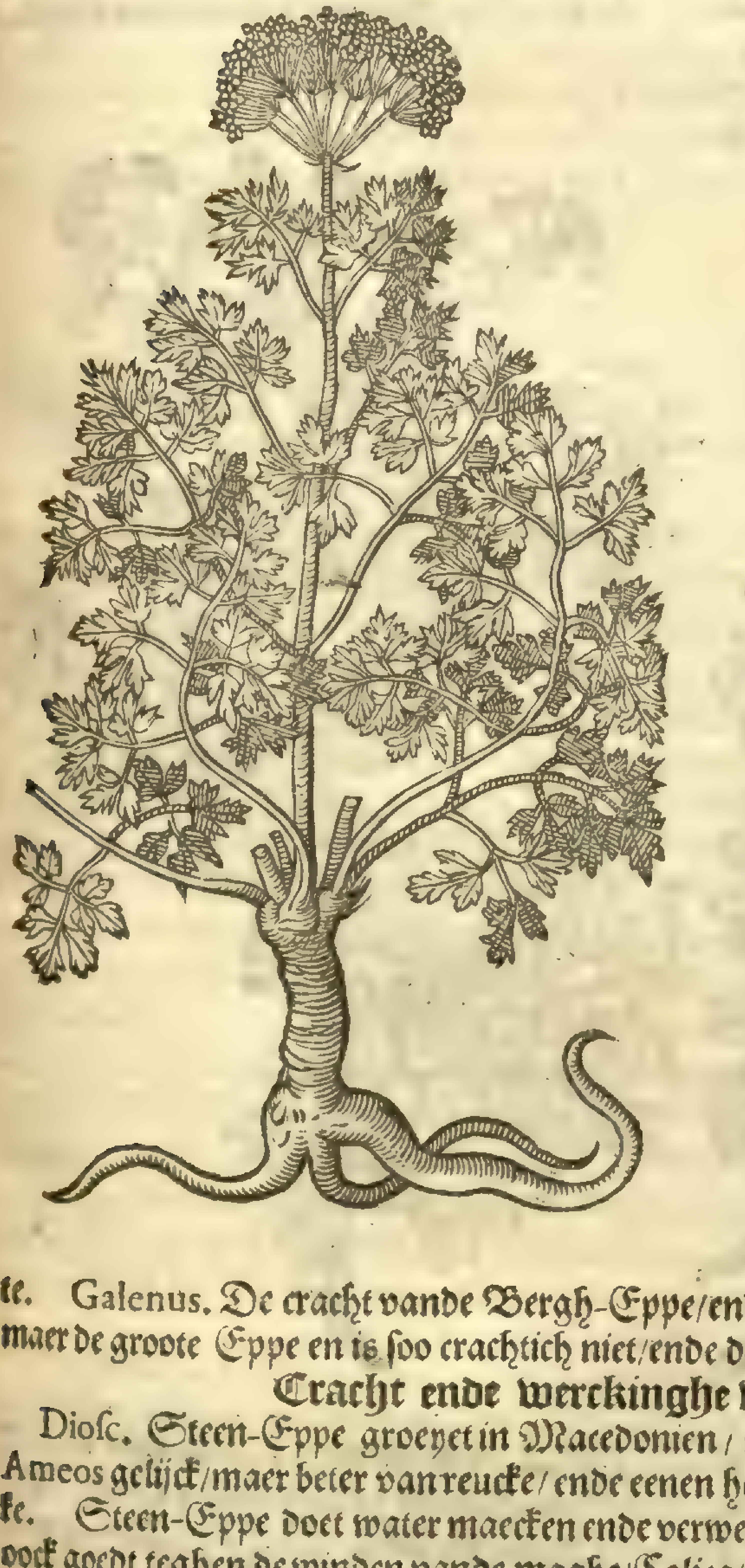

Steen-Eppe In Latijn/ Petroselinum Macedonicum. In Hoochduytsch/ Stein Epffich. In Franchois/ Ache des rochiers. In Spaensch/ Apio que cresce en las piedras. In Engelsch/ Steen Perselp.

te. Galenus. De cracht vande Bergh-Eppe/ ende groote Eppe is die vande Petercelie ghelijck: maer de groote Eppe en is soo crachtich niet/ ende de Bergh Eppe is crachtigher.

Cracht ende werckinghe vande Steen-Eppe.

Diosc. Steen-Eppe groeyet in Macedonien/ op steyle rootsen/ ende heeft tsaedt dien vanden Ameos gelijck/ maer beter van reucke/ ende eenen heeten smaecke/ met eenen specerijachtighen reucke. Steen-Eppe doet water maecken ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Sy is oock goedt teghen de winden vande maghe/ Colica/ ende crimpinghe des buycks.

Ghedroncken gheneest de pijnen vande syden/ nieren ende blase/ ende wordt in medicijnen ghemengt die water doẽ maeckẽ. Galen. Saedt vã Steen Eppe is zeer goedt gebruyckt/ gemerckt dat oock tgheheel cruydt metter wortel der ghelijcke/ maer onstercker cracht heeft: Want ghelijck alst is heet ende bitter van smaecke/ alsoo ist oock in sijn wercken heet ende verdeylende: Daer door doet het zeere wel water maecken/ ende verweckt de maendtstonden vande vrouwẽ: het doet oock de winden scheyden: Het is dan verwarmende ende drooghende tot inden derden graedt.

Petroselie van Macedonien ende groote Eppe.

De groote Eppe ende Smyrnium zijn malcander soo ghelijck/ dat de ghene die niet scherp toe en siet/ soude moghen in tsien vande selue/ deen voor dander nemen: maer die beyde de planten groene voor hem heeft/ metter beschrijuinghe van dien/ die en sal sulcks niet doen. De merckelijckste onderscheyen zijn dese. Dese soorte/ de welcke t'ghemeyne volck dickwils etet/ principalick als sy eerst wtschiet/ ende Petercelie vã Macedonien oft Alexander-wortel noemt/ ghelijck d'Enghelschẽ doen/ groeyet ouervloedich inde houen/ waer datse dicker wortel heeft/ die sapachtigher/ etelijcker ende malscher is dan die int wilde groeyet: De welcke buyten swert/ binnen wit is/ goedt van reucke/ lieflick van smaecke ende een weynich medicinael. De stelen geeftse terstont wter wortel/ met veel

sijde-

Petroselie van Macedonien ende groote Eppe. In Latijn / Hipposelinum, siue Olusatrum Diosc. Macedonicum Belgarum, Græcorum nuperorũ & Matthioli perperam Smyrnium. Hipposelinum Cordi, Marcelli, Lacunæ & Brasauoli. In Hoochduytsch / Grosz Epffich. In Italiaensch/ Smirnio ende Macerone. In Spaensch / Apio Macedonico, maer qualick. In Engelsch/ Alexandre.

Smyrnium. In Franchois/ Smyrnium de Candie ou Crete. In Italiaensch/ Smyrnio di Candia.

sijde-tackẽ/ ende bladers die vande Jouffrou-marcke ghelijck/ maer meerder/ronder/ende doncker-
groen. De stele is ghestrept oft ghegroeft/ twee cubitus hooghe/ende hol ghelijck die vande Peter-
celie: De croonkens als sy rijpe zijn/ staen met veel swert saedts gheladen/ al oft al besikens waren/
d'welcke vol eñ swert is/half rondt van fatsoen/ onder op beyde syden een weynich plat/ speceryach-
tich ende heet van smaecke/den Smyrnium niet zeer onghelijck. De zeer gheleerde Marcellus ende
Brasauola hebben verclaert dattet is d'oprecht Hipposelinum: ende die daer teghen willen seggen/
soecken meer hun opinie te houden staen / dan de waerheydt te volghen/ ende oock om dat sy tghe-
meyne Leuisticum niet en souden verlaten ende verloochenen voor groote Eppe / oft om dat sy
d'oprecht Smyrnium onlancks in Italien ghevonden/ niet en souden beter in stede van desen stel-
len. Ende alsoo dobbeleert Matthiolus wetens en willens sijn fautẽ. Den welcken Virgilius Mar-
cellus dunckt te wesen (maer sonder schult) een verkeert wtleggher / nochtans en is dat niet ver-
keert ghesendt / als hy eenighen boeck oft exemplar dien ghy niet ghesien en hebt/ leest ende schrijft/
dat de wortelẽ buyten swert ende binnen wit zijn. Maer hy soudt verkeert segghen waert dat hy den
sin teghen de menninghe vanden auteur wtleyde: Ist dat Dioscorides, ghelijck ghy seggen wildt/
daer af nergẽs vermaent en heeft/ soo seght oock Matthiolus tonrechte teghen dit oprecht Hippose-
linum. D'welck nochtans de ghemeyne man in Italien / soo wel in Duytschlandt / Enghellandt
ende Griecken zeer gheerne voor salaet eten / welck sy oock doen ghelijck nu / soo wel ten tijde van
Dioscorides, metten Smyrnium voor een hilden/ende deen voor dander saghen. Het is een zeer
ghemeyne Moes-cruydt/ 'woet wel/ ende doet de selue wercken die de Peterselie doet / maer cracht-
gher.

gher. Alsoo maeckt oock t'gemeyne volck van Enghellandt van Poleye Orega/ende van Anagallis,Pimpinelle: Ende heet Hipposelinum Alexandrinum Apium. De Leuesche heeft wel een ander saedt/ende is oock anders van smaecke/ reucke/ ende croonken: oock en wordt die in gheen salaet ghebruyckt/ wāt sy en is niet etelick/ende soodanich als Dioscorides begheert/maer zeer onlieflick ende zeer sterck van smaecke.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel tzy row oft ghesoden/is goedt om eten: Insghelijcks de bladers met de stelen ghesoden / worden alleene gheten/oft ghereet met visch/ghelijck die oock hedens-daegs in Enghellandt ende Nederlandt zeer vele ghebruyckt worden/ ende worden oock row inde pekel gheleyt.

T'saedt met zeer soeten wijn ghedroncken / verweckt de maendtstonden vande vrouwen: t'verwermt die huyuerachtich zijn/schudden ende coude cortsen hebben/ende gheneest de coude-pisse.

De wortel heeft oock de selue crachten.

Smyrnium.

Nu mach terstont den oprechten Smyrnium kennen/ende d'onderscheyt tusschen den Hipposelinum ende Leuesticum sien / de ghene wien bekent is die plante/die nu ter tijdt in veel houen van Nederlandt ende Vranckerijck is groeyende. De welcke de wortel heeft minder ende corter dan die vanden Hipposelinum oft Ferula,maer min bladers/die dicker/ende in d'onderste botter zijn / ende int opperste vande stele gheheel rondt / door de welcke de stele is loopende/ ghelijck in Deurwas/ recht/daer de cleyne tackskēs wt de groote spruyten. De croonkens zijn die vande Dille oft Deurwas ghelijck. De bloemē zijn geel oft groen-geel/ ende bleeckachtich. Den welckē volght bruyn rondtachtich saedt / minder dan vanden Radijs/ van grootte ende ghedaente den Kool-saedt ghelijck / gheheel den reucke van Myrrhe hebbende/ende scherp.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel/teruydt / ende tsaedt hebben een verwarmende cracht. De bladers die inde pekel gheleghen hebben/worden voor spijse ghebruyckt/ende stoppen den buyckloop.

De wortel is zeer goedt ghedroncken teghen beten oft steken van fenijnighe beesten: sy versoet dē hoest/ende de groote corticheydt op de borst. Ghedroncken helpt de ghene die qualick water connen maecken/ende doet scheyden de versche gheswillen/vergaderinghen ende herdicheden.

Smyrnium op wonden gheleyt/ doet de selue sluyten:ende warm gemaeckt van onder gebruyckt/ doet misval van kinde hebben. T'saedt is zeer goedt teghen de ghebreken vande milte / nieren/ eñ blase: tverweckt de maendtstonden ende iaeght af de naegheboorte. T'saedt met wijn inghenomē/ is zeer goedt teghen de Sciatica/ tversoet de opblasinghen vander maghen/ende doet sweeten ende ripsemen. T'is sonderlinghe goedt inghegheuen den watersuchtighen/ ende int aencomen vande cortsen. Galen. Smyrnium is vanden gheslachte van Petercelie ende Steen-Eppe / maer crachtigher dan de Petercelie/ ende onstercker dan de Steen-Eppe. Veel ende dierghelijcke hebbense ghelijck die Diosc. Galen.ende Plinius beschrijuen.

Smyrnioides Mutoni.

T'saedt is rondt dien vandē Smyrnium gelijck:De bladers zijn bruynder ende minder. De stele is een cubitus hooge/voorts-brenghende croonkens met bleecke oft witte bloemen: De wortel is lanck ende wit/maer en heeft gheenen specerijachtighen smaecke/ gelijck die vanden Smyrnion. Mouton heeft dit cruydt om de ghelijckenisse Smyrnioides ghenoemt/die tselue in sijnen hof heeft groeyende. Inde hoeuels by Turin teghen ouer de Poo hebbe ick die dickwils gheplucht.

Ligusticum.

De ghene die te voet gaet van Genua nae Sauone/ ende een weynich ter slincker handt afgaet Suydtwaert oft nae de zee/ die sal daer eenen grooten hoop van desen Ligusticum sien / bycants daer de Saliunca groeyet: Maer wordt van die van Liguriē (waer af dat den naem Ligusticum heeft) daer de penninck oft geldt bycants voor een Godt gheacht wordt/ niet alleene dese/maer oock veel ander zeer excellente planten luttel gheacht. Dit cruydt wordt ghevonden lancks de gheheele zee-streke/ d'welck een bruyn welrieckende saedt heeft/dien vande Venckel bycants ghelijck / goedt om eten / ende van die vanden lande zeer vele ghebruyckt: Sijn croonkens zijn van fatsoen ende grootte dien vanden Meum ghelijck op een holle steckachtighe stele met syde schueten staende. De bladers zijn smalachtich diē vande Galega oft Siler ghelijck:De wortel is welrieckende diē vanden Panax niet ongheliјck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel ende tsaedt hebben een verwarmende ende verteerende cracht/ ende zijn zeer goedt teghen inwendighe pijnen ende gheswillen ; desghelijcks oock teghen opblasinghen/ sonderlinghe die de maghe doen swillen/ ende beten oft steken van slanghen: Sy doen oock water maecken/

ken/ ende verwecken de maendtstonden vande vrouwen: De selue wercken doet oock die de wortel van buyten ghebruyckt. Tsaedt met de wortel worden ghemengt in medicijnen die haest helpen verteeren/ ende zijn zeer goedt voor de mont/ in vueghen dat d'inwoonders aldaer de selue inde spijse voor peper ghebruycken. Dit saedt wordt ghevalscht met eenich ander saedt dat desen zeer ghelijck is/ d'welcke byde smaecke terstont ghemerckt wordt/ want tselue is bitter. Ander menghen daer onder Venckel-saedt oft Seseli, ende valschen alsoo bedriegelijck tsaedt van Ligusticum.

Galenus. Tsaedt ende de wortel zijn warm eude drooghe tot inden tweeden graedt/ ende verwarmen soo zeer/ datse de maendtstonden vande vrouwen verwecken/ ende water doen maecken.

Hof-Pastinaken oft Moren vande Hoveniers. In Latijn/ Pastinaca domestica vulgi, vel potius Elaphoboscum Diosc. In Hoochduytsch/ Pastinachen ende Pastenep. In Franchois/ Pastinades. In Italiaensch/ Pastinaca domestica. In Spaensch/ Pastinagues, ende Canahoria blanqua. In Engelsch/ Persenippe.

Suycker-wortels. In Latijn/ Sisarum. In Hoochduytsch/ Gierlin. In Franchois/ Ceruys. In Spaensch/ Cheriuia. In Engelsch/ Seprret.

Van d'oprechte Pastinake vã Dioscorides, sullen wy schrijven naest Daucum Creticum.

Om dat de Pastinake inde velden groeyet/ eñ van arme liedẽ ghetẽ wordt/ schijnt datse heeft in Latijn de naeme Pastinaca creghen. Dese is van aensien den Suycker-wortel ghelijck/ nochtans veel beter de wilde Pastinake/ oft Baucia ghelijck: Want de bloemen zijn geel ghelijck die vande Baucia. De wortel heeft oock tselue coleur/ ende den seluen smaecke van die vande Baucia.

Syluestris Pastinaca. Wilde Pastinake.

De Wilde Pastinake is gheheel den Caroten oft Daucus gelijck/ in stede vanden welcken d'Apotekers de Wilde Pastinake nae Galenus leeringhe ghebruycken. De croonkens zijn dicke ende redelijck groot. De bloemen zijn wit. Dese plante groeyet ouervloedich op ackers ende saeylandt: maer sy is veel minder dan de voorgaende: oock heeft de wortel de selue smaecke/ maer aromatijck/ nochtans wordt die min in spijsen begheert.

Baucia

Baucia, oft oock is Elaphoboscum? **Wilde Pastinaken.**

D'Apotekers stellen zeer fraey tweederhande Wilde Pastinaken: De voorgaende wt de schriften van Dioscorides, ghelijck wy nu hebben ghesepdt / de welcke sy / wt Galenus schrijuen / voor Daucus ghebruycken. Dese vanden Arabianen / de welcke den anderen ongheliick is / (want de bladers / ghedaente / bloemen ende stelen zijn de tamme Pastinake ghelijck / maer de wortel is minder / nochtans ieugdigher ende specerpachtigher van smaecke / ende min van bladers) noemen sy Baucia, de welcke ist dat ghy zeer wel besiet / en verghelijckt met en Elaphoboscum van Dioscorides, ghy en sulter voorwaer gheen onderscheydt tusschen vinden. Maer het Elaphoboscum van die van Montpelliers dat een spijse vande Herten is / verschilt vele vande oprechte teeckenen / als voren ghesepdt is. Tsaedt van dese Wilde Pastinake int veldt ghepluckt ende inde houen ghesaydt / verandert in tamme Pastinaken.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel van Elaphoboscum is suet / ende goedt om eten: De ionghe malsche stele wordt voor moes gheten. Tsaedt met wijn inghenomen / is zeer goedt teghen de beten oft steken van slanghen ende fenijnighe dieren. Men seght dat de Hinden van Herten met dese spijse de beten vande slanghen ende fenijnighe beesten wederstaen.

Galen. Elaphoboscum heeft een verwarmende cracht ende is van subtijle deelen / ende daerom ist principalick drooghende tot inden tweeden graedt.

Zee-Pastinaken. In Latijn / Pastinaca marina, Crithmum. 2. Matthioli. Crithmum spinosum Dodonæi. Oft oock is Secacul Arabum?

Thysselinum Plinij. Sylaus Valerando. Meum vanden Hollanders ende van die van Antwerpen maer qualick. Apium Syluestre Dodonæi.

Ons Sisarum heeft behouden de merckelijcke teeckenen soo wel vanden naem als ghelijckenisse vanden Sion / andersins en waert wtten beschrijuen vanden ouders / dien tselue wel bekent was / niet ghenoech bekent / dan wt dit goedt-duncken vanden naem ende wortel. Daerom wordt tselfde / dat in d'landt van Languedoc (maer niet soo veele in Italien oft eldersins) gheoeffent wordt om te moghen eten / voor het oprecht ghehouden. De smaecke van dese Suycker-wortels is soeter dan vande Hof Pastinake / den welcken dat van cruyde ghelijck siedt / oft oock den Water-Eppe / die sy water Pa-

ter Pastinake ghenoemt hebben: maer inde wortels valt meer verschils / want sy zijn als van tsundersel van eender wortel hanghende / bolachtich / rondt ende lanckworpich / ghelijck die vanden Oenanthes oft Asphodelus. De welcke midts datse etelick zijn / eertijdts ghemaeckt hebben / dat wy twijfelden oft oock niet en waeren de ghene die van Hesiodus den sotten verweten werden. Want den Asphodelus van Dioscorides, is eer een voetsel ende spijse van schapen oft verckens / dan van menschen.

Water-Pastinake.

Asphodelus Hesiodi.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Suycker-wortels ghesoden zijn lieflick om eten / goet voor de maghe: sy verwecken appetijt / ende doen water maecken. Tselue segghen oock Galenus ende Ægineta.

Galenus. Tsaedt is subtijl ende verdeylende / ende oock crachtich / daerom wordet met wijn inghegheuen den ghenen die den hick ende crimpinghen des buycks hebben.

Plinius. Siser erraticum is den tammen ghelijck van ghedaente ende crachten: Tverweckt appetijt / ende verdrijft de walghinghe. Tselue met azijn van Laserpitium inghenomen / oft met peper ende honich-water / oft met pekel / doet water maecken / ende (als Opion ghelooft) verweckt tot oncuysheydt. Tselue is oock zeer goedt om therte te stercken vande ghene die van sieckte weder becoemē / oft oock nae datmen langhe en vele heeft ouerghegheuen. Heraclides heeft de selue inghegheuen teghen inghenomen Quicksiluer / ende den siecken die weder becomen ende genesen. Tamme Siser / te weten / tsap met Geyten melck ghedroncken / stelpt den buyckloop.

Pastinaca marina.

De wortels van desen cruyde / de welcke aende duynen inden lande van Languedoc onder de soorten van Eryngium groeyet / ende vanden gemeynen man getrocken eñ geten worden / zijn vande selue genoemt Pastinaca marina oft zee-Pastinake: want sy hebbē geheel de smaecke vande Pastinake: oock en verschillen se niet vele vā gedaēte. De wortel is langer dā die vande Pastinake. De stele is onderhaluen cubitus lanck / hol eñ steckachtich / gevoort / die vandē Meer-wortel gelijck / aēde welcke op beyde syden veel sijde-scheutē wt de knoopen voorts comen / met spacien van een staende: De bladers zijn dicke / spitsch / vollyuich zeer ghehackelt. Bouen op de stelen groeyen witte bloemen / eenichsins ghelijck croonkens / nae de welcke tsaedt volght / stekende ende dryeantich / dien vande Sterre-Distel ghelijck / een weynich de smaecke vande Pastinake hebbende / maer soutachtich.

Thysselinum Plinij. Sylaus Plinij Valerando.

Thysselinum van Plinius int 12. cap. van sijnen 25. boeck beschreuen / en is de Peterselie niet ongheliick / waer af de wortel gheknout zijnde / de flegmaticke vochticheden vanden hoofde aftreckt.

Voorwaer de selue plante schijnt van ghedaente ende cracht aldernaest dese teghenwoordighe te comen / de welcke d'Apotekers van Antwerpen ende Hollandt door onkennisse vanden oprechten Meum, voor Meum ghebruyckt hebben. Dit cruydt is de Eppe oft Velt Pastinake vande ouders / ende d'opperste bladers vanden Coliander soo nae comende / datter hedens-daegs vele zijn die tselue voor Wilde Eppe houden. De stelen zijn hol / twee cubitus hooghe / spruytende witter wortel / ghelijck die vanden Meum, in veel ghedeylt: de welcke diepe inder eerden loopt / ende is een vingher oft duym dicke / waer wt melckachtich sap loopt / als daer inne ghesteken oft ghesneden wordt. De croonkens zijn dien vande Dille niet onghelijck / witte bloemen in Junio ende Julio gheuende / nae de welcke / plat bladerachtich saedt volght / meerder ende ronder dan Dille saedt / speceryachtich ende heet van smaecke. Dese plante groeyet vele inde vochte velden van Hollandt / ende in sommighe plaetsen van Brabant. Twordt oock gheoeffent inde houen.

Geyten-baert oft Reynette.

De groene canten vande weghen / oft de lomberachtighe / vochte / vette bemden / vande ghetemperde ghewesten van Nederlandt / Vranckerijck / Duytschlandt / Italiē eñ Enghellandt / en hebben nauwe aerdigher plante dan dese / de welcke vande ionghe Herbaristen Geyten-baert ghenoemt wordt / om dat de tacksken s becleet zijn met veel bloemkens vast by een ghedronghen / ghefatsoeneert ghelijck eenē langhen Geyten-baert / van verwe sneeuw-wit met wat schoon roodt ghemengt / zeer lustich om sien ende rieckende. De bladers zijn dien vande Olm-bladt oft Gariophylate ghelijck / maer van staen als die Agrimonie, van coleur rimpelen ende inde ronde / vande Wilde Valeriane. Het is een cruydt vande ionghe Herbaristen / dat vanden ouders niet en is bekent / ten zy dat voor de Rhodera van Plinius ghehouden wordt / d'welcke wy willens hier laten varen / sonder oock elders daer af meer te rueren / tselue latende tot discretie vanden leser.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van Geyten-baert ghedroncken / vercoelt / ende is tsamentreckende van smaecke / waer om datse den buyckloop ende bloetganck stopt. De bloeme met witten wijn ghedroncken gheneest de vierde cortse. De Herbaristen segghen / dat dit cruydt metten handen ghewreuen ende opde vuyst

Geytenbladt/oft Reynette. In Latijn/Barbicapra & Vlmaria vulgi, oft is Rhodera Plinij? In Hoochduytsch/ Wald Geisbaert. In Vlaems/ Camercruydt/ quia in aulis sternitur. In Italiaensch / Crostofanaria. Picnemon Brunfelsij. In Engelsch / Medewurte of Medesweete.

vuyst ghebonden/ de hitte vande cortsen verdrijft.

Groote Sentory.

Dat de cleyne Sentory van natuere ende ghedaente anders is dan de groote / is bouen ghebleken op sijn plaetse. De groote Sentory is tweederhande / die alleene schijnt te verschillen inde verdeylinghe vande bladers/ meer dan inde wortel/ de welcke ten grootsten zijnde / soo dicke als een mans vuyst is / van verwe diẽ vanden Vijf-vingher-cruydt ghelijck / roschachtich ende vol saps. De bloeme ende tsaedt van beyde dese cruyden / zijn euen ghelijck. De bladers van d'een soorte / zijn in acht oft neghen ghedeylt/ niet aen een steelken vast ghelijck in dander/ maer aen een ribbekẽ dat middẽ daer doore loopt/ghekertelt ẽ ghehackelt op de maniere vãde Serratula: De wortels zijn malcander ghelijck/de welcke ghedrooght zijnde/dẽ wortels van beyde de Rhapontica gelijck zijn/ ẽ hebben hier voortijdts t'onrechte daer voren ghehouden gheweest. Nu worden die alle beyde sonder onderscheyt ghebruyckt teghen tbloedt-spouwen ẽ groote corticheydt op de borst. Dodonæus gebruyckt die oock om de moeder te suyueren ẽ reynighen/ wiẽ dat hier in beter mochten berispen dese groote berispers / dan met te segghen dat de figuere van sijn groote Sentory niet oprecht en waere. Want daer mocht hy bedroghen worden met den Araben te volghen/ die de c achten vande groote ende cleyne Santorie/de welcke bycants contrarie zijn/ gheconfundeert hebben/maer gheensins inde figuere. Inde houen van Nederlandt groeyen veel planten van dese ghekertelde Sentory/ die zeer nut ghebruyckt worden / ende vande ghemeyne niet onderscheyden/dan door de bladers diẽ vanden Note-boom ghelijck. Tsaedt van beyden is van grootte ẽ ghedaente di n vanden wilden Saffraen ghelijck/ Carthamus genaemt/ groeyende in schelferachtighe bollekens dien vande groote Iacea nigra niet ongheliјck. De bloeme is witachtich wt dẽ blaeuwen siende. Dese laetste soorte groeyet meest inde houen van Nederlandt/ ẽ selden indẽ gheberghte vanden Alpes/waer dat dander soorte meer ende oock van selfs groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel is heet met een weynich tsamentrecken ende soeticheyts / de welcke met wijn ghedroncken een half loot swaer/ zeer goedt is den ghenen die gheborsten zijn / bloet spouwen/ eenich lit vercrompen hebben/teghen t'pleuris/ die cordt van aessem ende van borst zijn/oft eenigen verouderden hoest hebben/ soo verre als sy sonder cortsen zijn/maer met water als sy cortsen hebben. Insghelijcks oock teghen de pijnen ende crimpinghen inden buyck.

De selue wortel met wijn ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende iaeght de doode vrucht af van onder met ẽ pessus gheset. De selue wortel noch groen wesende/oft drooghe zijnde in water eerst gheweyckt/ende dan ghestooten/ is zeer goedt gheleyt op de wonden/want sy brenght die tsamen ende doetse sluyten. Jae dat meer is/sy doet tvleesch weder t'samen loopen/ist dat sy ghestooten zijnde metten vleesche ghesoden wordt. In Lycia perssen sy tsap wt/d'welcke voor Lycium ghebruyckt wordt. Lycium. Galenus. De wortel vande groote Santory/ghelijck die inde smaecke contrarie qualiteytẽ heeft/ alsoo doetse in tghebruyck/ contrarie werckẽ. Maer volghende d'werck van alle haer qualiteyten / soo is die zeer goedt den ghenen die gheborsten zijn / vercrompen leden hebben/ kucchen ende eenen verouderden hoest hebben. Apul. De wortel vande groote Sentory in wijn ghesoden ende ghedroncken/ is wttermaten goedt teghen de pijne vande leuer.

Groote Sentorij. In Griecks/ Κενταύριον τὸ μέγα. In Latijn / Centaurium maius. In Franchois/ Grande Centauree. In Italiaensch / Centauria maggiore. In Spaensch/Rapontico vulgar. In Engelsch/Great Centorye.

Ander groote Sentorij. In Latijn/Centaurium maius alterum.

De bladers vande groote Sentorij in wijn ghesoden ende ingheghenen / ghenesen volcomelick de miltsucht: D'welcke wy selue bevonden hebben.

Veranderinghe vande groote Sentorij.

Dese plante is oock de groote Sentorij zeer ghelijck / ende bycants euen groot/ soo wel bouen als beneden/ de welcke eertijdts in hunlieder houen groeyēde gehadt hebbē de Edele Heere vāder Dilft/ eñ de zeer geschickte Apoteker Willem Driesch. De groene bladers zijn zeer breet/ diē vandē Patich ghelijck/ rondomme ghekerft. De bloeme is bleeck geel wtten peerschen. T'saedt is dander van ghedaente ende grootte ghelijck/ groeyende in lanckworpighe gheschelferde bollekens.

C. Clusius heeft dese alleenlick van selfs groeyende ghevonden op steenachtighe hoeuels byde riuiere Tagus.

Thunis-bloemen.

Dese bloeme die schoonder dan ghesont is/ groeyet nu inde houen van Vranckerijck / Italien ende ander landen Noordtwaerts gheleghen/ die wt Africken eerst ghecomen is/ de welcke daerom Thunis-bloeme ghenoemt wordt. Dese plante is van grootte/ van bladers/ van wtspruytē/ maniere van staē ende ghekerfde randen/ eenichsins de wilde Valeriane ghelijck: op d'opperste vande tacxkens groeyen de bloemen wt langhe huyskens / als die vande Christus-ooghen / enckele ende oock zeer dobbele/ maer veel meerder/ van coleur binnē bruyn-roodt geel/ blinckende ghelijck een fluweel/ maer met een stinckende reucke. De wortel is saselachtich eñ stinckēde/ eñ ghelijck de gheheele plante voor fenijnich gehouden / eñ niet sonder reden/ want de verckens de selue etende/ is de muyle eñ kele gheheel opgheloopen ende gheswollen / iae als wy ghehoort hebben / sommighe zijn daer af ghestoruen.

Dander soorte die noch eens soo groot is/ goudt-geel/ oock noch eens soo groot van bloemen / eñ vanden Italiaenen Othonna ghenoemt/ wordt wt ghenoechte inde houen gheplant / om tuylkens

Thunis-bloemē. In Latijn/Flos Africanus, Othonna Italorum, Tanacetum Peruuianum Cordi. In Hoochduytsch/Indianisch bloemē. In Fräçhois/Oillerz d'Inde. In Italiaensch/ Garofano Indiano. An Lycopersion Galeni?

Groote dobbel Thunis-bloemē. In Latijn/ Othonna maior polyanthos.

Grooteenck. 1 Thunis-bloemen. In Latijn/ Flos Africanus maior simplici flore, luteo.

te maecken om dat sy min oft zeer luttel stinckt/ oft bladers ende stele den anderen niet onghelijck/ maer veel meerder. De bloemen zijn veel grooter/ de sommige zeer dobbel/ende die andere enckel/ met goudt-gele blinckende verwe tghesighte verheughende. Beyde dese planten zijn heet van smaecke / ende en schijnt niet wel de Othonna te wesen/ ghelijck wy gheseydt hebben inde Othonna van Montpelliers.

Wt den vuylen eñ stinckenden reucke/ merckt men haer fenijnighe crachten/ die vanden Lycopersicon van Galenus ghelijck / de welcke Centurio ghebruyckte teghen de pijne vanden fleursijn.

Dodonæus ghetuyght ons dat een Catte ghestorven is/ die vande bloeme met kaese ghemengt ghceten hadde.

Oft de Valerianen van dese landen die van Dioscorides zijn?

Speercruydt. In Latijn/ Valeriana maior Phu. In Hoochduytsch/ Gros Baldrian. In Franchois/ Valeriane. In Italiaensch/ Valeriana maggiore. In Spaensch/ Yerua benedetta. In Engelsch/ Sewal.

Wilde Valeriane. In Latijn/ Valeriana syluestris.

Seer quellich zijn sy die segghen willen dat ons groote Valeriane niet en soude wesen Phu van Dioscorides, want t'ghelijcken vande bloemen by die vande Narcisse, d'welcke sy alleene in dese Valeriane weten by te brenghen/ schijnt eer te willen beschuldighen de nerstichheydt vanden auteur/ oft twerkeert setten vande grootte (ghelijck in Dioscorides ende Theophrastus dickwils ghemerckt wordt) dan dese Valeriane te wederlegghen/ ghemerckt dat sy met alle ander teeckenen volcomelick accordeeren/ende oock de crachten heeft vanden Phu der ouders/de welcke zeer groot zijn: waerom datse Valeriana ghenoemt wordt. Daer zijn nu ter tijdt vijf oft ses sоorten van dien bekent. De ghene die ouer al inde houē groeyet ende groote Valeriane oft Speer-cruydt ghenoemt wort/ heeft eenen effen hollē stele van twee cubitus hooghe/ aende welcke wt de knoopen zeer langhe bladers groeyen die diepe ghecloven zijn / ghelijck die vande Rakette oft Pastinacke: Op dopperste vande stelen wassen die aerdighe bloemen op croonkens/ lijfverwich ende wel rieckende. De wortel light d'weers in d'eerde / eenen duym dicke / zeer ghevefelt / van natuere verwarmende ende drooghende / zeer goedt om water te doen maecken/ den reucke vande Nardus hebbende/ met een weynich quaden reucke ghemengt/d'welcke te sekerder teecken is/dat de Phu is vanden ouders/ende datse dien naem heeft ghecreghen om den quaden reucke/soo veel te segghen als Phy.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Valeriane verwarmt: Sy doet water maecken/ist datmense alsse gedrooght is / te drincken gheeft. In water ghesoden ende ghedroncken / doet oock tselue / ende is zeer goedt teghen de pijne inde syde/ verweckt oock de maendtstonden/ ende wordt ghedaen in medicijnen teghen fenijn. De wortel van Valeriane wordt ghevalscht met wortels vā stekende palme daer onder te mengen/ maer tselue is goedt om mercken / want de selue is hart ende quaet om breken/ sonder eenigheen zeer

soeten

soeten reucke. Galenus. Valeriane is de Nardus van crachte ghelijck / maer tot veel saecken min crachtich/dan dat sy beter water doet maecken dan de Nardus van Syrien oft van Indien.

De wortel van Valeriane ghedroncken ende gheroken / is zeer goedt teghen smettelijcke / pestilentiale ende fenijnige siecken / ende gheneest de ghebreken vander borst: oock is sy zeer goedt om de wonden te doen sluyten. Sy werweckt de maendtstonden. Men meent datse tot liefde ende vryagie verweckt/ gheplukt zijnde int breken vander maene/ als het teeken in Tauro is.

Wilde Valeriane.

De Wilde Valeriane die veel groeyet op vochtighe plaetsen in Enghellandt ende Normandie/ is van stele / wtspruyten ende bloemen de tamme Valeriane zeer ghelijck : iae dat meer is/ de wortel ende haeren soeten reuck/ gheeft te kennen dat Valeriane is. De bladers zijn eenen voet oft onderhalue palme lanck/dieper ghecloven ende cleyn ghekertelt ghelijck die vanden Sion/Water-Eppe/oft Reynette/met roodt-incarnate bloemen/ bycants dien vanden Boelkens-cruydt mannekén ghelijck.

Cleyne Wilde Valeriane. In Latijn/ Valeriana minor syluestris.

Vremde oft valsche Valeriane. In Latijn/Valeriana peregrina Belgarum & Herbariorum, siue Valeriana spuria, Valeriana Græca Dodonæi.

Dese groeyet oock vele op vochte plaetsen ende in bosch-beeckskens ende vochtighe bemden/ sonderlinghe vande landen Noordtwaerts gheleghen / de welcke gheheel de ghedaente heeft vande groote Valeriane/hoe wel datse veel minder is/ende beneden een deel bladers hebbende dien vande Hondts oft wilde Violetten eenichsins ghelijck. Inde middel vanden stele zijn de bladers minder ende ghecloven/diē vande wilde Valeriane ghelijcker. De bloemkens zijn als die vande wilde Valeriane oft Bergh-Nardus. De wortel is langher/gheknoopt/ende cruypende haer seluen vermeerderende.

Cracht ende werckinghe.

Cleyne Wilde Valeriane is bevonden by experientie vande ionghe Medicijns/te helpen de ghene die gheborsten/ van hooghe ghevallen zijn/ ende vercrompen leden hebben.

De

De bladers vande selue worden ghesoden/ende ghebruyckt teghen de puysten ende sweeringhen des monts/ende wordt ghemengt in medicijnen teghen tfenijn.

Vremde oft valsche Valeriane.

Voorwaer ick en weet niet / noch by auenture oock de ghene die dit cruydt den naem Valeriane ghegheuen hebben/ wat ghelijckenisse dat metter Valeriane heeft/ wtghenomen een die cleyne is/ te weten met de bladers van dien/ oft eer vanden Astragalus: Want de bladers die aen recht opgroeyende steelkens op beyde syden ghelijck pluymagien staen / zijn met een ribbeken inde middel aen een hanghende/ cleynder ende aerdigher dan inden Astragalus. De bloemẽ wassen bouen aende stelen vele by een/ licht-blaeuw van verwe / inde middel wtstekende corte goudt-gele draeykens: Nae de welcke inde middel vanden Somer cleyn swert saedt comt in lanckworpighe haeukens. De wortel is zeer saselachtich. Dit cruydt groeyt vele inde houen van Vranckerijck/ Nederlandt ende principalick van Enghellandt / ende wordt ghebruyckt om de camers te bestroeyen / tuylkens ende hoeykens te maecken.

Alderclepnste Valeriane. In Latijn/ Phu minimum.

Veldt-croppen. In Latijn/ Phu minimum alterum. In Walsch/ Sallade de Chanoine.

Behaluen dese voorseyde is noch een ander Valeriane die de cleynste van allen is/ draghende croonkens met lijfverwighe oft bleeck-peersche bloemen. De bladers zijn gheclouen als die vande cleynẽ Valeriane / maer soo cleyne datse nauwe soo groot en zijn als die vanden Velt Cypres. Tcruydt is een palme hooghe. De wortel is wit/zeer cleyne/ende met haer onderste veselinghen bycants dien vande Nardus ghelijck / ende van reucke vande cleyne Valeriane. Dese plante groeyet somtijdts op berghen tusschen de scheuren vande steenen / somtijdts oock int coren / ontrent Montpelliers.

Velt-croppen.

Dese plante wordt Velt-crop ghenoemt/om dat haer bladers als die eerst wtspruyten diẽ vande ionghe Latouwen oft Endiuie gelijck zijn/ende ghelijck de Latouwen inde Vasten ende winter voor salaet gheten worden. Dit cruydt groeyet zeer vele inde sandachtighe coren velden van Brabant/ Vlaenderen / Vranckerijck/ Enghellandt/ ende zeer veel ontrent Antwerpen. De bloeme eñ wortel zijn dien van Montpelliers cleynstẽ Valeriane ghelijck / maer de bladers zijn min ghesneden. Tis in Brabant wel bekendt onder den naeme van Velt-croppen.

Bergh-Nardus.

Vande bergh-Nardus volghen wy d'opinie ende descriptie van Anguillara. Dese plante staet ons wttermaten wel aen/de welcke wy ghevonden hebben/ soo wel op tgheberghte ontrent Minden gelegen/als opde steyle af hangen vandẽ bergh van Vigan in Seuena. Dese is wt der naturẽ zeer cleyne/ ende de cleyne Valeriane zeer ghelijck van bladers ende bloemen / de welcke roodtachtich zijn/ende ghecloucn ghelijck die vande Rakette ende groote Valeriane. Onder de wortel zijn twee lanck-

Bergh-Nardus. In Latijn/ Montana Nardus.

Phyteuma van Montpelliers. In Latijn/ Phyteuma Monspelliensium.

lanckworpighe clysters/ ghelijck die vanden Tullekens-cruydt / waer wt de stelen spruyten van onderhalue palme hooghe.

Diosc. Bergh-Nardus is goedt tot de selue dinghen daer de Nardus Celtica toe dient/ maer Galenus seght datse soo crachtich niet en is.

Phyteuma van Montpelliers.

Dit cruydt is Phyteuma in Griecks ghenoemt / al oft bequaeme waere om liefde te verwecken/ eñ te genereren / by auentueren oock om sijn deurboort saedt / dwelck zeer ouervloedich in yeghelick huysken groeyet/ maer cleyne/ dien vanden Bilsen van grootte ghelijck/ nochtãs ronder/ met gaetkens deurboort / ghelijck hedens-daeghs ghesien wordt inde Olijf-houen van Prouencien eñ Languedoc ontrẽt Montpelliers / waer dat met desen name den studenten zeer wel bekent is / van ghedaente de cleynste Valeriane ghelijck. Maer de bladers beneden zijn diẽ vande Mouwe daer men mede verft ghelijck/ ende d'opperste zijn ghecloouen ende van grootte vande cleyne Valeriane. De bloemkens zijn redelick vele/ witachtich/ ende moschachtich diẽ vandẽ Olijf-boomen gelijck. Tsaedt is cleyne ende rondt ghelijck een peerle/ maer daert een weynich plat is / heuet een teecken van een gaetken / ghesloten in huyskens dien vande Roomsche Rakette ghelijck/ groeyende: aen cruypende steelkens van een palme oft onderhalf lanck. De wortel is cleyne als die vande minste Valeriane. Hoe wel dat wy wel weten dat wt soo besneden oft corte beschrijuinge niemandt soude qualick connen ghesegghen welcke Phyteuma het oprechte is. Nochtans docht ons beter te wesen dit daer voren te houden / dan als Matthiolus doet / eenighe Campanula die ouerlanck van Fuchsius ende Dodonæus gheconterfeyt is/ daer voren in de vuyst te steken.

Diosc. Sommighe hebben beschreuen dat Phyteuma bequaem is om tot liefde te trecken.

Pimpinelle.

Men meynt dat alle de soorten vanden Pimpinelle niet en zijn vanden ouders beschreuen/ ende datse onlancks desen naem vercreghen hebben vande bladers die op beyde syden vande stele in orden staen gelijck pluymagien als die vãde roode Steenbreecke oft oock vande groote Pimpinelle/ de welcke wy hier willen verhalen ende onderscheyden. Dese cleyne Pimpinelle groeyet zeer vele soo wel buyten als binnen inde houen/ ende is zeer wel bekendt/ eenen voet oft cubitus hooge: De wortel is cleyne/ dien vanden Vijfvingher cruydt ghelijck/ wt de welcke veel cleyne ende teere schueten spruyten met veel groene bladerkens/ met ghelijcke spacien van een staende/ dien vanden Gamanderlin oft Oogen-troost niet onghelijck/ rondtom ghekerft/ staende twee en twee teghen malcander ouer. Bouen op de stelen groeyen ronde mosachtighe bollekens met bloemkens / die somtijdts lichtroodt/ somtijdts geelachtich zijn/ de welcke naer dat de bloemen afghevallen zijn/ de vrucht vanden Adonis oft Moerbesie ghelijck zijn. Dit cruydt geeft den dranck met sijnen geur ende wijnachtighen reucke ende smaecke een lieflicheydt/ eenichsins die vanden Meloen ghelijck: ende wordt oock niet min in salaet begheert/ waerom dat de Nederlanders/ Enghelschen ende Francoisen tselue geerne met olie ende azijn eten. Dit cruydt is oock zeer goedt der herten ende Leuer / maer sonderlinghe den gheesten. D'wordt oock zeer ghepresen teghen pestilentiale sieckten / ende met sijn sap worden verdreuen zeer periculeuse cortsen. Tgroeyt geerne op ongheboude/ dorre ende magher hoeuels ende canten van velden. Theeft een tsamentreckende ende droghende cracht/ sonder eenighe bytende scherpheydt: Ende gheneest daerom wtwendich ende inwendich alle bloetganck ende swe-ringhen: Waer om dat in Hoochduytsch Bloetwurtz ghenoemt wordt.

Groote

Pimpinelle. In Latijn/ Pimpinella, aut Bipinella, Syderitis Anguill. & Guilland. In hooch-duytsch/ Megelkraut ende bloetkraut. In Engelsch/ Burnet.

Groote Pimpinelle. In Latijn/ Sanguisorba altera, maior, siue Pimpinella. In Franchois/ Pimpinelle grande.

Groote Pimpinelle.

Hoe wel dat dese Pimpinelle vande voorgaende verschillet in plaetse van groeyen ende meer dan sommighe meynen in oeffeninghe/ nochtans soo groot als die is/ende veel meerder dan die ander/ soo is sy dē seluen zeer ghelijck. De bladers zijn somtijdts van grootte diē vande Betonie ghelijck/ groeyende aen een ghetackte stele van twee oft drye voeten lanck. De bollekens zijn diē vanden anderen ghelijck/maer langher/rosachtich/ ende met dryecantich saedt. Dese plante groeyet geerne op grasachtighe hoeuelkens/ ende ouervloedich inde bemden ende weyden van Northampton in Enghellandt by Aigshot. Beyde dese cruyden hebben eenderhande cracht/maer die vande Tamme Pimpinelle is lieflicker ende crachtigher. Nochtans hebbe ick dese groote lieflick ghevonden inden wijn gheleyt. De wortel is grooter dan de voorgaende ende meer wtghespreydt.

Beuernel.

Om dat den naem Steen-breke veelderhande soorten van cruyden dient ende oock ghemeynelick ghegheuen wordt / al ist datse van malcander zeer verschillen: soo en hebben wy nochtans niet willen/ om des ghemeynen naems wille/ dese plante laten te stellen by de cruyden dien sy van nature meest ghelijck is: Want dit cruydt en accordeert niet meer metten Steen-breken van Dioscorides oft van Italien als metten cruyden die water doen maecken/ te weten Stekende Palme / Salomons seghel/ oft Corael-cruydt. Van desen is alderbest bekendt de Beuernel/ die van sommighe in Latijn ghenoemt wordt Bipinella, den welcken sy van bladers ende ghedaente soo ghelijck is/ datse voor tselfde cruydt ghesien wordt: Oock en moeten dese twee niet altijdts door de hayrichheydt onderscheyden worden/ als t'versken wil segghen: Pimpinella habet pilos, Saxifraga non habet vllos. Dat is te segghen/ Pimpinelle is ghehart / Beuernelle en is niet ghehayrt: want wy hebben ghesiē op een gheweste niet verre van een staende/ Beuernelle die aende binnēste syde hayrich was/ daer nochtans gheē hayrichheydt ghesien en wordt aende tamme Pimpinelle/ emmers niet op de bladers ghegroeyt / maer wel int breken mercktmen manieren van zeer dunne hayrkens oft draeykens/

ende

Beuernel. In Latijn/ Bipinella, Saxifraga minor, an Phellandrium Plinij? Thalietrum Rondeletij, Natrix Plinij Guil. & Anguill. In Enghelsch/ Small Saxifrage.

Beurenaert. In Latijn/ Pimpinella maior Fuchsij, Saxifraga magna ende Saxifraga Hircina.

ende bycants ghelijck netten van Spinnen / ende soodanighe alsmen mach sien inde Scabieuse. De stele van dit cruydt is rondt/ cael ende hol/ met knoopen. De bloemen zijn wit groeyende op croonkens. T'saedt is dien vanden Daucus ghelijck / heet ende scherp als Carui/ iae heeter ende scherper. De wortel is die vanden wilden Daucus ghelijck/ witachtich/ maer veel heeter ende scherper. Dit cruydt groeyet in Duytschlandt / Nederlandt / Vranckerijck ende Engellandt / in dorre bemden oft grasachtighe plaetsen onder haghen oft ontrent de tuynen.

Beurenaert.

Dese plante groeyet in bosschen ende lommerachtighe beemden en is in alles veel grooter dan de Beuernelle/ maer niet soo heet ende scherp / iae heeft met haer langhe bladers meer ghelijckenisse metter Eppe/ dan met de Pimpinelle. T'saedt ende de wortel wordt vande Nederlanders zeer vele ghebruyckt om den steen te breken ende water te doen maecken / d'welcke sy beyde zeer wel doen: Waeromme dat oock gheen cruydt soo wel Phellandrium van Plinius schijnt te wesen. T'cruydt d'welcke beemde-Ruyte ghenoemt wordt/ende van onse meesters van Parijs voor Phellandrium Ruta pratensis is ghehouden/ accordeert veel min daer mede/ ende heeft onghelijck min de selue cracht / dan dese plante doet in Latijn Hircina ghenoemt/ niet om datse stincken soude ghelijck eenen Bock/ (want sy heeft eenichsins den reucke vanden Daucus / Pastinake oft Ligustrum, die niet onlieflick en is) maer om dat tbloedt ende vleesch vanden Bocken daer mede opghevoedt zijnde / inder manieren als de Medicijns leeren / een sonderlinghe hulpe is teghen den steen: Oock is dit cruydt zeer goedt teghen de Geelsucht ende Watersucht. D'wordt is oock om de voorseyde crachten Petrifindula oft Steenbreke ghenoemt.

Cracht ende werckinghe.

De wortel wordt gheconfijt ghelijckmen de Endeloose-wortel Eringium ghenoemt doet / om de maghe te helpen teeren ende dinghewant te versterckeen. Sy is oock zeer goedt teghen de Colica ende pijnen des buycks/ teghen langheduerende cortsen/ oock den ghenen die eenich lit vertrom-

 pen

pen oft ghespannen hebben/ en̄ tegē de gheraecktheydt. Insgelijcks oock dē ghenē die van fenijnighe dieren ghebeten zijn. De selue wortel ende oock tsaedt inghenomen doen water maecken / ende verwecken de maendtstonden vande vrouwen / sy iaeghē oock af de secundine ende doode vruchten.

Met azijn ghedroncken is zeer goedt teghen de peste ende smettelijcke sieckten.

Tsap ende de bladers zijn zeer goedt ghebruyckt om te suyueren de vuyle zeericheden / ende oock om vlecken ende sproeten te verdrijuen/ ende maecken d'aensicht claer ende schoon.

De wortel gheknout doet seeueren / ende treckt veel taeye vochticheydt witen hoofde/ waerom datse zeer goedt is om den tantsweere te versoeten/ ende doet de spraecke wedercomen als yemande vander popelsie gheraeckt is. De Beuernelle die ronder bladers heeft ende dien vande Pimpinelle ghelijcker / groeyet vele in Enghellandt ende Nederlandt.

Daucus secundus Selinoides, Rosmarinum siue Libanotis prima Theophrasti folio Apij palustris. In Italiaensch/ Valde bona, ende is de Saxifraga vande Venetiaenen.

Ghemeyne Ameos. In Latijn/ Ammi vulgatius: an Bubonium Hippocr.?

De plante die van Matthiolus Tweede Daucus ghenoemt wordt/ de selue is vanden Apotekers van Venegien Saxifraga dat is Steenbreke ghenoemt/ segghende datse by veel experientiē beuonden hebben/ datse dergheliicke crachten heeft/ nochtans en laetse daeromme niet te wesen de Tweede Daucus van Dioscorides. Want sy heeft de bladers vanden Coliander oft vande oprechte Petercelie van Macedonien. Tsaedt is lanckworpich ende hoeckachtich op croonkens groeyende ghelijck Venckelsaedt. De wortel heeft eenen specerÿachtighen reucke/ ende eenen sueten smaecke/ bouen met een hayrighen crans/ ghelijck die vanden Meum.

Ander soorte vanden tweeden Daucus Selinoides, oft Selinoides Cordi.

Inde bosschen ontrent Dornick gheleghen groeyet een cruydt desen voorgaenden gheheel ghelijck/ maer veel minder.

Ghe-

Ghemeyne Ameos.

Dese plante die ouer al inder Apoteken Ammi ghenoemt is/ groeyet van selfs niet alleene onder de moes-cruyden in Vranckerijck ende Enghellandt/ maer oock aen alle canten van grachten. Dit cruydt gheeft in Wedemaendt ende Hoeymaendt cleyne ghesterrede bloemkens die bouen wijt zijn/ op croonkens dien vanden Carui ghelijck. In Oogstmaendt gheuet sijn saedt/ d'welcke cleyne ende bruyn is/ maer sonder eenigen specery achtighen reucke/ een weynich scherp/ ende bitter van smaecke/ waerom dat oock d'oprechte Ammi niet en is. De stele is onderhaluen voet oft twee voeten lanck/ ende rondt/ aen syde schueten twee/ dry ende vijf lanckworpighe bladers voorts brenghende/ elck byeants op sijn steelken staede/ met noch ander cleyne bladers breeder wtgesprreydt/ die vanden Beuernelle oft Suycker-peen ghelijck/ staende rondtom de croonkens. De wortel is wit/ als die vanden Seerlinck.

Tafelken.

Anijs.
Carum oft Carui.
Daucus Creticus verus.
Daucus niger Theophrasti, oft Caroten.
Daucus Officinarum, Wilde Caroten.
Ammi Creticum aromaticum.
Alderhande Ammi.
Ammi Creticum gustu Origani.
Keruel.
Gingidium.
Scandix, Pecten Veneris, Naelde-Keruel.
Visnaga.
Percepier vanden Engelschen.
Caucalis dry soorten.
Oenanthe cruydt.
Filipendula.
Oenanthe oft Filipendula montana.
Oenanthe maxima Cicutæ facie.
Cicuta oft Scherlinck.
Cicutaria.
Myrrhis oft Wilde Keruel.

Diuersche soorten.

Seseli Peloponnense folio Cicutæ.
Seseli Creticum, siue Tordilion.
Siler montanum.
Seseli pratense Monspelliensium.
Thalictrum, Sophia, Fijecruydt.
Delphinion oft Ridder-spooren van diuersche soorten.
Melanthium satiuum.
Melanthium syluestre duplex.
Cumimum vulgare, Comijn.
Cumimum Æthiopicum.
Cumimum Syluestre villosis glomerulis, Wildt ghebolt Comijn.
Cumimum syluestre, siliquosum, duplex.
Nucula syluestris Septentrionalium, oft oock is Bunion van Dioscor. ende Bulbocastanum Tralliani?
Peucedani facie pusilla planta, an Pseudobunium Diosc.? Saxifraga Matth.
Heliochryson, Gheynbloemen.
Sideritis altera Dioscoridis.
Sideritis Achillea.
Achillea montana.
Millefolium oft Gerwe met { Witte / Purper / gele } bloemen.
Millefolium aquaticum Coriandrinis foliis.
Stratiotes Millefolium, Kuyters-cruydt.
Reynvaen { groot. / cleyn.
Matricaria oft Matter/ en is gheen Parthenium.

Dobbel Water-cruydt.
Alsem.
Ghemeyne Alsem en verschilt niet van specie oft ghedaente vanden Roomschen oft Pontico.
Daer en zijn maer twee differentien vande oprechte Alsem.
Absynthium Sardinium Galatiæ, ende niet Santonicum Galliæ/is de Roomsche Alsem vanden Engelschen/Duytschen ende Franchoisen.
Absynthium Seriphium siue marinum verum, folio & facie Abrotoni feminæ, ende sijn veranderinghen.
Absynthium Ponticum van Trente.
Boomachtighe Alsem.
Ghecranste witte Alsem.
Ander ghecranste Alsem vande Italianen.
Seriphium Ægyptium.
Santolina siue Semen sanctum Officinarum.
Capnos, oft Fumaria, Eert-roock oft Grysecom.
Diversche sorten van Fumaria, oft Eert-roock.
Fumaria lutea, montana & alba, siue Split Illyrica, an Aëtij Phraginites, & Fumaria Coridalis Galeni?
Capnos Plinij bulbosa duplex, Boonkens-holwortel tweederhande.
Capnos bulbosa caua alba & purpurea, Holwortel witte ende purper.
Chelidonium maius, Groote Gouwe.
Aquilegia eiusque varietates, Akelepen/ende haere onderscheyden.
Arthemisia, Byvoet.
Arthemisia tenuifolia.
Arthemisia altera.
Arthemisia marina.
Ambrosia drijderhande.
Abrotonum mas, Aurroone.
Abrotonum mas Monspelliensium.
Abrotonum peregrinum.
Abrotonum odoratum humile.
Abrotonum inodorum.
Abrotonum femina, Chamæcyparissias, Cypres.
Cotula fœtida est verum Parthenium: oft oock is den Amaracus van Galenus ende Paulus?
Anthemides siue Chamæmillæ, Camillen.
Leucanthemis, Roomsche Camille.
Cotula marina.
Buphthalmum.
Heranthemum, Adonis.
Helleborus niger Theophrasti, folio ferulaceo.
Pyrethrum vulgare, Bertram.
Pyrethrum vmbellatum.

Anijs.

Anijs. In Latijn/ Anisum. In Hooch duytsch/ Aniss. In Franchois/ Anis. In Engelsch/ Anele ende Anyse.

Anijs heeft hier voortijdts/ sonderlinghe vande Pythagoreen zeer groot gheacht gheweest/ niet alleene om dat den verloren appetijt weder brochte/ maer om dat verdreef alle winden ende opblasinghen oft ripsemen vande maghe ende dermen. Voorwaer oock daer en is gheen saedt onder alle de ghene die winden verdrijuen / dat de maghe aenghenaemer is/ min scherpicheyt/ oft meer soeticheydts heeft / dan dit saedt/ d'welcke gheensins / als Galenus meent wt de woorden van Dioscorides, tot indē derden graedt warm is/ ten ware tghene dat buyten in tvelt groeyet/ het welcke hier te lande selden oft nerghens ghesien wordt / ende dat door oeffeninghe ende natuere vanden grondt weynich van sijn warmte verlore / ghemerckt dat ouer al inde houen / iae vande Noordersche ghewesten/ als in Duytschlandt ende Enghelandt voorts comt. Theeft tghewas ende faetsoen vande gemeyn Petroselie. De bladeren zijn wat ronder/ ende de bloeme is wit. Tsaedt is ouer al bekent grooter dan Petercelie. d'Oostersche is ghelijfuigher dan de Spaensche die dorrer is/ nochtans int distilleren gheuet meer olie.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Anijs verwarmt ende drooght/ ende maeckt eenen goeden aessem: tverdrijft de pijnen/ het doet water maecken/ende verdrijft de watersucht. Ghedroncken verslaet den dorst/ ende is zeer goedt teghen tfenijn van eenighe ghedierten. Verdrijft de winden ende opblasinghe vande dermen/ tstopt den buyckloop ende dē witten vloet vande vrouwen. Anijs veel gheten gheeft lust om by slapen tdoet de vrouwen veel soghs crijghen/ende opent (als Sethus seght) de verstoptheden.

Den roock van Anijs saedt door den neuse onfanghen / verdrijft de pijne vanden hoofde.

Anijs saedt ghestooten ende met olie van Roosen ghemengt/ gheneest de verstoptheydt vanden ooren daer inne ghedrupt. Plinius: voeght daer by: Anijs saedt is sonderlinghe goedt teghen het ripsemen / ende opblasinghe vander maghen / tgheneest oock de crimpinghen des buycks ende stelpt den buyckloop. Met wijn oft water ghesoden ende inghenomen/ doet den hick vergaen/ iae niet alleene ghedroncken/ maer oock gheroken. Ghedroncken doet slapen/het doet den steen rijsen/ tbelettet ouergheuen/ ende verdrijft de swillinghe voor therte. Tis zeer goedt teghen de ghebreken vander borst/ ende den zenuen vande ghene die cordt van lijfue zijn.

Tsap met olie ghemengt ende ghesodē / is zeer goedt inde neuse gaten ghedrupt teghen de pijne des hoofs. Tsaedt is zeer goedt teghen de ghebreken des buycks ende dermen: waerom dat gherooft ende inghegheuen wordt teghen het Roodtmelisoen / ende den ghenen die alleneen wel souden ter camer gaen ende niet en connen. De Herbarist Dalion gaf Anijs saedt met Dille te drincken den vrouwen die den aerbeydt hadden. Groen Anijs saedt met naerbier ghemengt / is zeer goedt ghestreken den ghenen die eenighe frenesie oft rasende sieckte hebben/ ende oock den kinderen die de vallende sieckte oft eenighe besmetheydt hebben: Jae Pythagoras seght/ dat de ghene die Anijs saedt inde handt hebben/ gheensins en connen met de vallende sieckte bevanghē worden/ ende datmen daerom tselue behoort vele te saeyen inde houen. De vrouwen die den aerbeydt hebben / sullen lichtelijcker baren als sy Anijs saedt riecken. Sosimenes gebruyckte Anijs saedt met azijn teghen alle herde gheswillen / ende is oock goedt ghedroncken den ghenen die vermoeyet zijn van gaen. Anijs saedt gheknout ende warm daer op ghebonden/ oft met Beuersijn/ honich ende azijn ghemengt ende ghedroncken / gheneest dopstiegen vande moeder.

Anijs saedt / Concommer saedt / ende Lisaedt van elcks soo vele als tusschen dry vinghers mach ghenomen worden / ende met ses oncen ende half witten wijn ghedroncken / verdrijft de draeyinge van thooft / die de vrouwen naer tbaren crijghen. Anijs saedt met wijn ghedroncken / doet soetelick sweeten. Olie van Anijs ghedistilleert / doet alle des voorseydt is veel crachtigher.

Oprecht Daucus van Dioscorides. In Latijn /
Daucus Cretensis verus Diosc.

Candiotsche Daucus d'welcke voor het beste / als Dioscorides ghetuyght / ghehouden wordt / en groeyet niet alleene in Candie / maer inde hooghe gheberghtē van Duytschlandt Alpes ghenoemt; ende oock op de hoeuels van Genua / ende steenrootsen vanden bergh Jura gheleghen by Geneue / waer dat overvloedich voorts comt / ende van daer hedens-daegs tot Lyons eñ in ander Coopsteden te coope ghebrocht wordt / ende tot Venegien te dierder vercocht / om dat crachtigher is inde Theriaken ende dergheliicke mediciinen tegen tfenijn dan eenich van alle de soorten van Daucus. De bladers van dit cruydt zijn cleyndere eñ dunder dā diē vandē Venckel eñ de Dille gelijck. De bloemē zijn wit / groeyēde op croonkēs. Tsaedt gheuet ouervloedich / ende lanckworpich als de Comijn / maer wit ende hayrachtich / heet van smaecke / ende welrieckende / welck oock meest ghebruyckt wordt. De wortel wordt oock ghebruyckt / de welcke cleyne Pastinake ghenoemt wordt / heeter van smaecke ende stercker van reucke. Ist datter yet gebreckt om Creticum te wesen / dat mach de gront ende de locht zijn. Maer van ghedaente voorwaer ist tselue / ende van crachte zeer luttel verschillende. Doen Matthiolus dese plante beschreef / soo groeyder een plante oft twee inden hof van Padua / van waer dat hy tselue ghedrogt vercreghen hadde / d'welcke hem dede meynen dat nerghens dan in Candien en groeyden.

Tcruydt dat Matthiolus voor het derde Daucus houdt / wordt van d'Apotekers van Venegien ende Padua Saxifragia ghenoemt ende voor die ghebruyckt / als voren int capitel vanden Daucus Selinoides gheseydt is / welcke veel verschilt van de voorseyde Daucus Creticus, ende en is van Matth. niet meer beschreuen dan dandere met een groot deel van zijn stōme onbeschreuen figueren / het welcke niet te verwonderē en is / met dien dat het meeste deel vā sijn seldenste figueren naer drooghe cruyden die hem ghesonden zijn gheweest / gheconterfeyt zijn.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van alle de soorten van Daucus ghedroncken / verwarmt / doet water maecken / verweckt de maendtstonden vande vrouwen / ende iaeght af de doode vruchten.

Tselue saedt ghedronckē versoet den verouderden hoest / ende gheneest de crimpinghē des buycks ende Colica. Met wijn inghenomen / is zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe spinnen diemen Phalangien noemt. Ghestooten verdrijft ende doet scheyden de coude gheswillen daer op gheleyt. Tsaedt van alle de soorten van Daucus wordt gebruyckt / maer alleene de wortel vāden Daucus Creticus, de welcke principalick inghenomen wordt met wijn teghen fenijn.

Plinius Voeght hier by: Daucus wordt inghegheuen den viervoetighen dieren die gheslaghen zijn / ende gheneest de pijne des hoofts. De wortel van Daucus met wijn inghenomen / stoppet troodtmelisoen / ende een scrupel met ses oncen Hypocras ghedroncken helpt de ghene die ghevallen ende gheplet zijn: maer ist datter cortsen zijn / men salt met Meede innemen.

Daucus-saedt ghedroncken doet den steen rijsen: maer de bladers trecken-wt alle schichten die int lichaem steken.

Oprechte wilde Pastinake van Dioscorides is onse wilde veldt-Carote. In Latijn / Genuina syluestris Pastinaca Diosc. Carotta sylu. vulgi, Siser Lacunæ, Daucus Officin. In Italiaensch / Pastinaca saluatica. In Spaensch / Canahoria saluage. In Engelsch / Wild Carot.

Geel Peen is d'oprechte tamme Pastinake vã Dioscorides. In Latijn / Pastinaca satiua Diosc. Daucus Theophrasti. In Hoochduytsch / Geel Ruben ende Geelzam Pastinep. In Franchois / Pastinades & Carottes jaulnes.

Dese Wilde Pastinake is ouer-al inde Apoteken van Italien / Vranckerijck ende Duytschlandt ghenoech / ende Daucus ghenoemt: de welcke tselue meest ghebruycken by ghebreke van Candiots Daucus, nemende nae de leeringhe van Galenus dobbel ghewichte van dien / hoe wel dat van crachte ende ghedaente luttel verschilt vande soorten van Daucus van Dioscorides. Tgroeyet soo wel in coude als in heete landen / op rouwe plaetsen ende dorre canten. Wt een houdtachtighe wortel die minder is dan de Peen / den welcken sy zeer ghelijck is / spruyten stelen van eenen cubitus hooghe / waer aen wtghespreyde rouwe bladers groeyen dien vanden Caroten oft Peen niet onghelijck. De bloemen zijn wit / groeyende op croonkens / nae de welcke saedt volght. Het welcke in goedt landt ghesaeyt ende gheoeffent / verandert in tamme Caroten oft Peen / als ons houeniers vã Antwerpen het selue beuinden: tselue gheschiet oock in tsaedt vanden Baucia oft ghemeyn Wilde Pastinake vande Barbarẽ van onse tijden / het welcke is doprechte Elaphoboscũ van Dioscorides: want alsmen die saeyt ende oeffent ghelijck de voorseyde / crijghen sy schoon groote wortelen / zeer goedt ende soedt om eten.

Daucus syluestris Officinarum.

Oft de tamme Pastinaken van onse houeniers ende ghemeyne volck (maer niet van Dioscorides) de welcke van saedt van Baucia vanden Araben / oft Wilde Mooren ghewonnen zijn / Elaphoboscum van Dioscorides zijn? ende ter contrarien oft niet eer de Wilde Carote / oft ghemeyne Daucus vanden Apoteken / ende de tamme Carote / en is de wilde ende tamme Pastinaca van Dioscorides, hebbende de bladers van Gingidium, bitterachtich van smaecke / ende croonkens dien vande Dille ghelijck / op de welcke witte bloemen groeyen die inde middel wat purperachtichs hebbẽ / ende bycants op tgele trecken? ghelijckmen merckelick vindt inde bloemen vande Wilde Carote. De bloemen vande ghemeyne Pastinake zijn geel ghelijck die vanden Elaphoboscum zijn moeten.

moetē. De grootte ende mate vande wortel en is daer niet teghen/aengheſien dat ick die op de hoeuels ende in warme contreyen van ſelfs ghewaſſen zijnde / ghevonden hebbe met ſteelkens van een palme hooghe/ende met een cleyne wortel. Maer door oeffeninghe wortelt ſy dieper ghelijck de Cicoreye/ende loopt vijf oft ſes voeten diepe in d'aerde.

Caroten oft roode Peen. In Latijn/ Paſtinaca ſatiua atrorubens, Daucus niger Theophraſti. In Hoochduytſch / Rot Ruben ende Peſtenep. In Walſch/ Paſtinades ende Carotes rouges.

Carue oft Suycker-Peen. In Latijn/ Carū, Carui. In Hoochduytſch / Feld kumich. In Spaenſch/ Alcarouea. In Engelſch/ Caruwayes.

De ghelijckeniſſe die de ſoorten van Daucus met den Caroten hebben/is oorſaecke gheweeſt dat Theophraſtus dit cruydt ghehouden heeft voor ſwerten Daucus. Nochtans zijn de Peen oft Caroten tweederhande van coleure: want d'een ſoorte is geel ende d'ander bruyn-roodt eñ een bruyn-roode ſap gheuende gheſoden oft ghebraden. Welcke vanden ghemeynen volcke vele ghetē wordt. Deſe ſchijnen te weſen van middelmatighe natuere/ tuſſchen den Daucus ende Paſtinaken eñ van hun beyden gheſlachte/nochtans en connen ſy gheen van beyden ghenoemt werden. Den ghenen die deſe Caroten oft Peen ghehouden hebben voor wit ende roodt Behen / ſal op ſijn plaetſe gheantwoordt worden. Tſchijnt datſe deſen naem Carote ghecreghen hebben/vande ghelijckeniſſe en de maechſchap die ſy met den Carui hebben.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Caroten gheſoden worden gheten: Maer tſaedt ghedroncken oft met een peſſus van onder gheſtelt/verweckt de maendtſtonden vande vrouwen. Tſaedt vande Caroten is goedt ghedroncken den ghenen die met pijne hun water maecken / oft groote pijne inde ſijde hebben/oft dwaſ ter laden. T'wederſtaet alle fenijn / ende is goedt teghen de ſteken ende beten van alle fenijnighe dieren/ghemerckt dat deſen cruyden vande fenijnighe dieren gheen hinder ghedaen en wordt.

Tſelue ſaedt dickwils vande vrouwen gebruyckt/maeckt de ſelue vruchtbaer/ende voordertſe om te ontfanghen. De wortel doet water maecken / ſy gheeft luſt om byſlapen/ ende van onder gheſtelt treckt de vrucht af. De bladers gheſtooten ende met honich ghemengt / ſuyueren de vuyle voorts-etende ſweeringhen. De Tamme Peen oft Caroten zijn de wilde van crachten ghelijck/ maer niet al wt ſoo ſterck / ende zijn bequaemer om eten.

De

Galenus. De Wilde Carote is tot alle dinghen crachtigher. Sy heeft oock in haer eenighe afvaghende cracht / waerom dat sommighe de bladers van dien met honich menghen ende leggen op voorts-etende sweeringhen/om die te reynighen. Plin. T'saedt vande Wilde Carote gestooten ende met wijn ghedroncken/versuet tswillen vanden buyck/ ende is zeer goedt teghen d'opstigen vande moeder/ de pijnen soo zeere versoetende / datse de moeder verbetert. T'selue met Maluisejen ghemengt is zeer goedt gheleydt opden buyck vande vrouwen. Maer den mans ist zeer goedt met soo veel broodts ghestooten/ende alsoo ghebruyckt. Met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen de pijne vanden buyck: het doet oock wel water lossen/ende met honich ghemengt/ist zeer goet gheleydt op voorts-etende zeericheden ende loopende gaten. De wortel ghestooten ende met droogh meel bestroeyt / wordt met meede ingheghuen teghen de ghebreken vande Leuer / milte / dermen/ lendenen ende nieren. De tanden met de wortel rondtom ghewreuen ende ghekeutert / worden verlost van pijne ende sweeringhe. Dieuches.

Carue oft Suycker-peen.

Carui heeft de wortel ende bladers dien vande Wilde Peen oft Caroten ghelijck/oock en is tghebruyck van dien den seluen niet zeer onghelijck: Want t'wordt beyde met moes gheten / nochtans is tsaedt vanden Carui vollyuigher ende stercker van reucke / principalick tghene dat inde bemden van Ostendal groeyet/voorts-brenghende croonkens met witte bloemen/ op eenen stele van eenen voet oft onderhalf hooghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Saedt van Carui verwarmt/het doet water maecken/ende is zeer goedt voor de mage/ ende mont/ ende doet de spijse verteeren. Tselue saedt is zeer goedt ghedaen in medicijnen tegen fenijn ende die penetrerende zeere haest helpen. Metten cortsten gheseydt / t'mach ghebruyckt worden in stede van Anijs. De wortel van Carui ghesoden wordt gheten ghelijck Caroten.

Galenus. Tsaedt van Carui verdrijft alle winden ende doet water maecken niet alleene tsaedt/ maer oock de bladers.

Ammi Creticum aromaticum.

Zeer cleynen Ammi. In Latijn Ammi perpusillum.

Veel soorten van Ammi, die ouer al inde houen ghevonden worden / en zijn my niet gheheel onweert

onweert/ghemerckt datmen d'oprechte ghedaente vanden Ammi niet en weet: Nochtans en staen my die niet soo zeer wel aen/ om datter veel dinghen aen tsaedt ghebreken. Want d'woordt Ammi schijnt te bedieden een zeer cleyn/ ende bycants sandtachtich saeyken van cleynicheydt ende coleure/ soodanich als Dioscorides spermation oft cleyn saeyken noemt/ eenen heeten smaecke ende drooghendende van Orega: Maer tghene dat hier ende daer inde houen ghesien wordt met de bladers van Sisarum, daer af is voren ghenoech gheschreuen.

Zeer cleyne Ammi.

Wederom t'ghene dat inde houen van Padua/ ende oock in sommighe houen vande Nederlandtsche Herbaristen gheoeffent wordt/ende oock dat wy gheplucht hebben/ niet verre van Agen aende Garonne in Aquitanien / d'welcke wy langhe verwaert hebbẽ/ heeft de bladers ende croonkens vanden Candiotschen Daucus/ maer veel cleynder ende smalder/ende tsaedt ende wortel vãde Water-Eppe/ maer ten heeft gheensins de crachten die in tsaedt vanden Ammi gheeyscht worden. De bloemkens zijn geel ist dat my wel ghedenckt.

Daeromme tsaedt dat ouer sommighe iaeren heeft wt Syrien oft Candien tot Venegien ghebrocht gheweest/van grootte den Petercelie saedt ghelijck/maer geel speceryachtich van smaecke eñ heet/den Orega van smaecke ghelijck/d'welcke dickwils ghesaeydt ende niet crachteloos oft verstouen/heeft ons bedroghen/ende suspicie doen hebben/ die ons een persoon te kennen gaf/ als dat moghelick was dat eenighe Jode in ware te vervalschen constich de Tollenaer was vande hauenen van Candien ende Syrien/ om te gebruyckẽ inde misterie vande Venetsche Theriakel/tselue saedt gheweyckt hadde oft ghesoden inde decoctie vande Orega/ ende alsoo om de voorderinghe oft proffijts wille vande Venectsche Apotekers zeer begheert werdt. Dit selue saedt naederhandt gesaeydt zijnde inden hof van Peeter van Coudenbergh/ is ten laesten voorts ghecomẽ de smaecke hebbende vande Peen ende speceryachtich/ ende de bladers dien vande Peen ghelijck/ oft meerder dan die vanden Carui. De smaecke en was nochtans gheensins vande Orega.

Cracht ende werckinghe vanden Ammi van Dioscorides.

Diosc. Ammi heeft een verwarmende / heete ende droogende cracht/ eñ is zeer goedt teghen crimpsel/ende pijne des buycks/ met wijn inghenomen/ als Plinius oock seght.

Tselue saedt is oock goedt met wijn ghedroncken teghen de beten oft steken van fenijnighe dieren : ende met Spaensche vliegen Cantharides ghenoemt inghenomen / benemet letsel vande selue in vueghen dat wederstaet de swaricheden van water te maecken die vande Cantharides voorts comen. D'welcke Plinius oock seght. Tselue saedt met honich ghemengt/doet die blaeuw gheslaghen oft ghestooten plecken vergaen daer op ghelegt. Ghestooten ende met wijn ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/maer met herst ende rosijnen ghemengt/ ende op gloeyende colen ghelegt/suyuert ende reynicht de moeder / als den roock daer af comende van onder ontfanghen wordt. Tsaedt van Ammi vele ghebruyckt maeckt eenen persoone bleeck ende doodt verwich van aensicht. Dwelck Plinius oock seght. Galen. Tis warm ende drooghe tot inden derden graedt/ ende is van subtijle deelen/bitterachtich van smaecke ende heet/ soo dat claerlick verkeert/ende water doet maecken. Plin. Men seght dat de vrouwen lichtelicker ontfanghen/ die tselue riecken als sy byslapen.

Gingidium met bladers van Elaphoboscum dat is van wilde Peen.

T'sijn alreede veel iaeren gheleden dat die nerstighe Apoteker Martinellus verclaerde dat hem dese plante wt Syrien ghebrocht was / waer teghen wy seyden dat een plante was van onsen landen de welcke wy twee iaeren daer nae met grooter menichte vonden in wijngaerden ende coren groeyende/ oock onder de wilde erweten/ ende Caucalides, de welcke al ist datse van ghedaente ende crachten den Gingidium schijnt ghelijck te wesen/ nochtans en isser niemandt die wt Dioscorides, ende de slechte beschrijuinghe / voor seker soude derren die voor d'oprecht Gingidium verclaeren. Want het is een plante van ghedaente ende plaetse van groeyen den Caucalis ghelijck dã dat de bladers langher en smalder zijn eñ minder dan die vande Baucia oft Elaphoboscum. De bloemen zijn wit groeyende op croonkens / tsaedt is rouw / ende heeft den reucke vande wilde Peen/ maer den smaecke vanden Gingidium.

Keruel schijnt een soorte van Gingidium te wesen. In Latijn/ Cerefoliũ Gingidij species videtur. In Hoochduytsch Korffelkraut. In Franchois/ Cerfueil. In Engelsch/Cheruel.

De Persuasien van Matthiolus en sullen nemmermeer moghen maecken dat veel Medicijns ende vroukens de Keruel oft Cerefolium sullen verlaeten voor zijn Syriacks Gingidium : Want sy is inde spijsen lieflicker/crachtigher ende meer versocht : De welcke wt dese plaetse ghewcert zijnde / ick en weet niet waer hy die soude willen stellen . Tgheheel cruydt is de Myrrhis zeer ghelijck maer veel cleynder ende is soo bekent datmen gheen breeder beschrijuinghe en behoeft.

De

Gingidiũ met bladers vã Elaphoboscũ, dat is vã wilde peen. In Latyn/Gingidiũ foliis Baucię Syriacum.

Bloemen van Gariophylate met rondtachtige bladeren / ouergheslaghen inde pagie van 846. In Latijn / Cariophyllata maior rotundifolia, omissa pag. 846.

Visnaga Gnigidium Anguil.

De Visnaga die hy seght te wesen een vremde ende wtlandtsche plante ende die hem soude ghelijck veel ander planten ghesonden wesen / hebben wy sien groeyen op veel plaetsen van Italien/sonderlinghe opden wegh die van Pesaro nae Roomen loopt / ende in Aquitanien tot Agen / lancks de Garonne eñ ontrent Bordeaus/ ende kan oock euen wel als dander / met de descriptie accorderẽ: Want in Dioscorides en wordt gheen vermaen vande croonkens ghemaeckt. De bladers zijn die vande wilde Caroten ghelijck maer dunner/soo is oock de stele / maer bloot/ende minder / zeer diepe ghekerft/ iae de croonkens zijn soo stijf van stecken datse nut zijn voor tantstokers. De bloeme is wit.

Cracht ende werckinghe van Gingidium.

Diosc. Dit moes-cruydt rouw/ghesoden/ oft in pekel gheleyt/gheten/ is zeer nut voor de mage/ ende doet water maecken.

Tselue

Tselue cruydt in wijn gesoden eñ gedroncken/is zeer goedt voor de blase. Galen. Ghelijck Gingidium bitter van smaecke ende tsamentreckende is/ alsoo ist oock ghetempert in warmte ende coude: maer by beyde dese qualiteyten ist oock drooghende. Oock ist zeer goedt voor de maghe/als hebbende een redelick tsamentreckinghe: Waerom dat oock gheen zeer merckelicke warmte en heeft/ mver is drooghende tot inden tweeden graedt.

Naelde-Keruel. In Latijn/ Veneris Pecten Plinij: an Scandix? In Engelsch/ Pinkencole/ eñ Storkes byll.

In dien men eenichsins soude moghen gheraden wat plante dat Scandix waere/ tselue schijnt voorwaer datmen soude moeten nemen wt tvervolgh vande capittels ende gheslachten vande planten. Want de beschrijuinghe van dien is zeer twijfelachtich oft gheen. Dese dry moes-cruyden vervolghens verhaelt/ zijn noch qualick yemande bekent gheweest/ om datse met onseker ende luttel woorden/ ende eens-deels met gheen woorden beschreuẽ en zijn. Want Pecten Veneris oft Naelde-Keruel/is van smaecke/bladers ende gebruyck den Eert-roock ghelijck / ende wordt oock vanden ghemeynen Apotekers van Venegien/ daer voor ghehouden ende ghenomen. De bescheeden vande bitterheydt ende scherpheydt zijn van alsulcken verlanghe/als die van Galenus zijn vãde scherpheydt vanden Eert-roock: welcke meyninge vande gheleerde mannen niet sonder reden wederleyt wordt/ oock isser de redene selue teghen. Alsoo bevinden wy oock by versoeck dat de scherpheydt die byden ouders den cleynen Swael-cruydt/ Arum ende Anyunen toegheschreuen wordt veel minder is dan sy segghen.

Cracht ende werckinghe vande Scandix van Diosc.

Dit cruydt is een wilt moes/bitter ende scherpachtich/ het welck rouw oft ghesoden geten wordt ende is zeer nut de maghe ende buyck. Tselue cruydt ghesoden ende ghedroncken/ is zeer goedt voor de leuer/nieren ende blase/alle tselue seght oock Galenus.

Galen. Dit cruydt drooght ende verwarmt tot inden tweeden graedt/ het doet zeer wel water lossen/ende opent de verstoptheden vanden inghewandt. Plin.lib.24.cap.19. Dit cruydt wordt Veneris Pecten ghenoemt om de ghelijckenisse vande tanden. De wortel van dit cruydt met Maelwe ghestooten treckt wt den lichaem alle splinters oft ander dinghen die in tlijf steken.

Enghelschen Steen-doorsnijdende-cruydt/oft oock Scandix is?

Die den Percepier vanden Enghelschen zeere wel kennen/ weten dat een van beyden welcke men wil van dese planten ghelijck is/ ende oock niet minder van crachten: De bitterheydt ende scherpheydt wordt daer in ghevonden/ ende wordt om de ghesontheydt / met moes gheten. Van ghedaente ist meest gelijck de Keruel cortelinge voren beschreuen / maer altijdts ist een cruydeken/ eñ en groeyet nerghens hoogher dan een spanne: tspruydt van selfs wt alle het iaer ouer/ende groeyet ouervloedich op eenen dorren ende ghetreden grondt: de stele is cleyne/ ende draeght groenachtige bloemkens. Het doet terstont ende sterckelijck water maecken ende wordt inde pekel gheleyt ende verwaert. Wt tselue wordt oock een water ghedistilleert dat grootelick ghepresen is. Dese soorte van Scadix legghen wy meer voor ooghen/dan wy die daer voren willen houden/midts datse den Herbaristen niet zeere bekendt en is/ noch oock mijns wetens van niemant beschreuen. Nochtans wordt die tot Bristo in Enghellant vande vrouwen zeer vele gebruyckt. Daermen die ouervloedich in coren velden Winter en Somer vindt ende desghelijcks oock in Brabant tusschen Antwerpen ende Mechelen.

Cauca-

Engelsche Steen-doorsnijdende-cruydt / oft oock Scandix is? In Latijn/ Perchepier Anglorum, an sit Scandix?

Caucalis.

Dit cruydt heeft moghen Caucalis ghenoemt wesen nae de ghedaente van tsaedt / d'welcke ghelijck een lanckworpich ende half rondt vaetken is / oft als tsaedt zeer drooghe zijnde een gheluydt gheeft alst vanden windt teghen marcander ghesmeten wordt / nae de wijnpluckinghe. Voorwaer den text van Dioscorides schijnt hier ghevalscht te wesen/ oft yemandt die niet ongheleert en was / schijnt opden cant vanden boeck dese woorden byghevoegt te hebben / te weten / met bladers die vander Eppe ghelijck/ de welcke achternae indẽ Latijnschẽ text moghen gheraeckt zijn/ want sy en staen niet in onse Griecksche boecken/ eñ schijnen oock ouertollich te wesen/ ghelijck die zeer neerstighe ende gheschickte man Anguillare ghenoteert heeft. Dat cruydt d'welcke hy voor Caucalis houdt/ hebben wy ouerlanck gheplucht opde steyle steenrotsen vã theylich Graf Sinte Baume gheheetẽ inde Wildernisse daer Maria Magdalena een Capellekẽ inde spelonke hadde niet verre van Hyeres in Prouencen / die wy hier hebben doen conterfeyten/ latende eenẽ yeghelicken sijn opinie vry / om daer af te oordeelen soo hem goedt dunckt. Dese plante heeft den stele/ bladers ende keruinghe die vanden Venckel ghelijck / groeyende eenen cubitus hooghe. De bloemen zijn wit ende groeyen op croonkens met eenen goeden reucke. De wortel is enckel/ rechte/ wit/ diepe inder eerden loopende/ den smaecke vande Peen hebbende. Maer de ghemeyne Caucalides staen my beter aen dan dese/ om dat sy de stele/ bladers/ croonkens ende tsaedt row hebben/ ende daerom beter ouer een comen metten woorden van Dioscorides.

Caucalis albis floribus vulgaris.

In onse wijngaerden ende coren-velden groeyen tweederhande soorten van Caucalis: want d'eene is wit/ met minder bladers/ maer langher van stele/ ende dese is die van Matthiolus. D'ander draeght roode bloemen/ ende heeft breeder ende dicker bladers/ tsaedt oock meerder: welck saedt aerdich ende clinckende is/ ende is lanckworpich ende dryehoeckich/ ligghende in stekende schubben/ eenichsins die vanden Calissihoudt ghelijck / de welcke zeer vast aende cleeders hanghẽde blijuen: Maer als de schubbe afghegaen is/ soo hebt ghy een lanckworpich saedt/ ghelijck een ydel Hauer/ lieflick van smaecke. Met welck merckelick teecken ende derghelijcke/ heeft Dioscorides de Caucalides

Caucalis albis floribus vulgaris, Lappa agrestis Tragi. In Hoochduytsch/ Ackerkletten.

Caucalis met roode bloemen. In Latijn/ Caucalis flore rubeo folio latiore.

lides ghewesen ende beschreuen. In sommighe ackers van Enghellandt wordense oock ghenoech gheuonden ende in veel houen van Nederlandt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Caucalis wordt row oft ghesoden gheten/ ende doet water maecken.

Galenus. Sommighe noemen dit cruydt Wilden Daucus/ want het is den seluen van smaecke ende crachten ghelijck. T'verwarmt ende droogt ghelijck den Daucus: het doet water maecken/ ende wordt inde pekel verwaert. T'heeft eenẽ medicinalen smaecke/ dien vander Naelde-keruel gelijck.

Verschil vanden seluen.

Inde houen van Nederlandt groeyet een soorte met cleynder bloemkens/ die zeer wit zijn/ nae de welcke een gheschelpt saedt volgt/ dat niet en steket.

Oenanthe, flos vineus aut vinaceus. Oenanthe de bloeme vande Wilde Wijngaerdt.

Dry verscheyden planten hebben den naem Oenanthe, de welcke nochtans / van fraeyheydt/ reucke ende eenichsins van verwe malcanderẽ niet ongelijck en zijn. Dese zijn de wilde oft van selfs groeyende wijngaerdt/ ende zijn mede soorte/ die den seluen naem heeft/ waer af d'eerste spensel van de bloeme eenighen lieflicken reucke heeft/ ghelijck die vande Filipendula, principalick op sommige ghewesten van Linguagot ende Aquitanien. De wortel ende bloemen riecken oock/ maer veel lieflicker/ welcke plante de neuswijsse Senois niet en soude veracht hebben / in dien hy de worden van Dioscorides beter ouerleydt hadde/ ende die met menichte op dorre ende steenachtighe plaetsen wt ghesteken hadde. Want in Enghellandt / daer wy die gheerne ghebruyckten groeyet de selue zeer vele niet verre van Bristo/ aende nederdellende rotsen van S. Vincent/ ende oock op de dorre alsoo wel als vochtighe plaetsen van Duytschlandt/ de welcke in Wedemaendt cleyne/ witte/ ghesternde bloemkens gheeft vele by een ghevoeght / ghelijck die vande Rute. T'saedt is mosachtich schubachtich ende rondt/ dien vande Pimpinelle ghelijck/ den welcken dat oock van bladers ghelijck is/ maer ghekerft oft ghesneden ghelijck die vande Wilde Caroten. De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe.

hooghe. De wortel en loopt niet diep in d'eerde/maer wydt ende breedt wtgespreydt/hebbende aende faselinghen ronde bollekens hanghende/ ghelijck die vanden Cyperus/ Pioene wijfken oft Asphodelus, welcke dinghen zeer wel ouer een comen met de figure van Dioscorides.

Oenanthe, Filipendula: an Molon Plinij?

Oenanthe met smalle bladeren. In Latijn/Oenanthe angustifolia.

Noch zijnder twee ander planten die den naem Filipendula vercreghen hebben/de welcke ghelijck sy den Oenanthe niet zeer ongelijck en zijn/alsoo mogen die oock wel bequaemelick hier ghestelt worden. Maer ist dat ghy wilt acnmercken de plaetsen daer sy groeyen/ghy en soudt de tweede van desen gheensins voor Oenanthe houden: want d'eene van desen groeyet meest op vochte plaetsen ende bemden: nochtans heeft Matthiolus de selue planten Oenanthe ghenoemt/ ende afghenomen den naem Filipendula, de welcke nochtans behaluen met de crachten ende oock de berghachtighe ende steenachtighe plaetsen van groeyen/als wy gheseydt hebben/beter daer mede accordeerde/oock nae d'opinie vande iongher Herbaristen.

De minste van dese twee ende die d'oprecht Oenanthe meest ghelijck is/ heeft breede ende wyde wortels/ met lanckworpige bollekens/ende lanck hanghende salelinghen/wt de welcke ionghe scheuten spruyten/ende d'onderste bladers zijn die vande Petercelie ghelijck/malschachtich/ende donckergroen. De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe/gheknoopt met syde tacks kens/ bladers ende croonkens die vanden Anijs oft Coliander ghelijck. De bloemen zijn cleyne ende wit/die inde Somer voorts comen inde grasachtighe dalen oft hoeuelkens vande bemden in Enghellandt/ oock ontrent Montpelliers byde brugghe van Celle neufue, ontrent Magelone/ onder de Narcissen/ ende rondtomme het bos ken van Grammont.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers ghedroncken met soeten wijn/ laeght af de naegheboorte.
De wortel met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen de druppelpisse.

Oenanthe angustifolia.

Dese plante verschillet alleene van d'ander ghemeyne Oenanthe, datse veel minder ende engher bladers heeft.

Oenanthe siue Filipendula altera montana.

Oenanthe metter ghedaente van Scherlinck/ ende schijnt te wesen Olsenichium Cordi. In Latijn/ Oenanthe Cicutæ facie succo viroso croceo.

Dese Filipendula wordt veel selder ghevonden/ die oock van gheenen autheur beschreuen en is gheweest. Wy hebben dese wtghesteken op d'opperste vande berghen inden lande van Languedoc by tgheberghte van Vigan inden Hof Godts ghenoemt/ byden Spoorbergh gheleghen. De wortel en is soo wijt niet wt ghespreydt/ noch soo saselachtich/ maer heeft vast aen den stele ronde/ lanckachtighe wortelen die byeants euen groot zijn/ ende een weynich oppuylende ghelijck die vande wilde-Corael-cruydē die een iaer oudt zijn / oft gelijck de cleyne gele Asphodelus ghewortelt op de maniere vande Pioene. De stele groeyet onderhalue palme hooghe/ dicker ende rondt / een weynich ghestreept ende ghevoort / beneden ende inde middel de bladers teghen ouer malcander hebbende middelmatich tusschen die vande Filipendula ende Gerwe / cleyne ghekerft ghelijck die vander Hertshoren. Op d'wterste vanden stele groeyet eenen schoonen wijden tros van veel witte bloemen / by een ghevoeght/ gelijck capkens oft helmkens/ staende ghelijck die vande witte Ratelen/ Hondtscullekens oft Moninckx-cappen.

Oenanthe metter ghedaente van Scherlinck/ende schijnt te wesen Olsenichium Cordi.

Dese plante en is oock niet zeer bekendt/ dan inde Noordersche contreyen/ principalick van Engellandt/ waer datse groeyet aende beeckskens/ ende canten vande marasschen/ daer de Eppe wasset/ wien dat van bladers niet ongheliick en is/ nochtans de bemde-Ruyte ghelijcker/ ende spruydt wt met veel schueten/ swert-groen / van verwe ende ghedaente de Dulle-Keruel gelijck. De stelen worden

den twee cubitus lanck/de welcke groeyen wt een wortel die veel lanckworpighe ende olijf-wijse bol-len heeft/ soo groot als die vande witte Asphodille/ende aen een hanghende/sonder met eenighe fa-selinghe vast ghemaeckt: te wesen (teghen de meyninghe van Matthiolus) de welcke mals zijn/ heet ende onlieflick van smaecke/ eerst vol zijnde van een melckacktich sap/ dat corts in een fenijnich ende exulcererende geelachtich sap verandert. De croonkens zijn dien van Dullen-Keruel ghelijck/ ende wordt voor een soorte vande selue ghehouden/ vande ghene die versocht hebben haer ghelijcke fe-nijnighe cracht. Want sy segghen dat de ghene die in salaet de selue gheten hebben/ noyt naerder de doot en waren: ende oock ander die sy ghesien hebben hier en daer beswymt loopende ende ver-baest/ende ghelijck eenen top draeyende. Ende voorwaer dit cruydt verschilt soo vele vander Oe-nanthe, als de Dulle Keruel oft Ruta pratensis van tselue verschillet. Daerom en sult ghy den raet van Matthiolus niet volghen daer hy tselue wil gheuen den ghenen die swaerlick hun water connen maecken/ oft om de secundine af te iaghen/ ende noch veel min den ghenen die vande val-lende sieckte ende swymelinghen oft draeyinghe van hoofde ghequelt zijn/den welcken nochtans wt een zeer sonderlinghe cracht de wortelen van Filipendula zeer helpen met de welcke den steen wt de nieren ende de slijmicheydt wtter blase ghescheyden ende ghedreuen wordt/ghelijck by veel experien-tien niet alleene ons/ maer oock de slechte vroukens bekendt ende bevonden is. Cracht van Filipendula.

Oenanthe aquatica, Oenanthe quarta Matth. Dod. an Sylaus Plinij, folio Appij palustris?

D'ouervloedighe natuere heeft dese plante vande Noordersche ghewesten/ die aende beeckskens vele is groeyende / als een middelmate van ghedaente ende crachten ghemaeckt tusschen de groo-te Water-Eppe ende Oenanthe. Sy gheeft dunne ronde steelkens van eenẽ voet oft cubitus hoo-ghe/wt een langhe/cruypende/wtghespreyde ende saselachtighe wortel/met syde tackskens ende op-perste bladers twee neffens een staende/minder dan die vanden cleynen Oenanthe van Montpel-liers. Maer d'onderste bladers ende die naest der eerden staen/ zijn die vande Petercelie / Oenan-the, oft Dulle Keruel ghelijck. Op croonkens groeyen de witte bloemkens / als die vanden cleynen Thlaspi ghelijck. T'saedt is dien vande Dulle Keruel niet ongheliјck. Dit cruydt d'welcke van selfs aende

aende canten vande beeckskens groeyet/ oft verplant zijnde inde houen / cryght ghecnobbelde wortels ghelijck die vande Oenanthe: ende gheneest de coude-pisse doet oock water lossen/ ghelijck als de Water-Eppe ende Oenanthe.

Cracht.

Cicuta, Cicutaria, Myrrhis.

Dulle-Keruel. In Latijn/Cicuta. In Hoochduytsch/ Schirling. In Franchois/Cigue. In Spaensch/ Ceguta, Canaheia. In Engelsch/Homlocke.

Cicutaria maxima Brancionis: an Thapsia tertia Salamanticensium Clusio? In Spaensch / Canaheia.

Dulle Keruel heeft altijdts een zeer bekendt cruydt gheweest / om de doodlijcke cracht die sy eertijdts heeft ghehadt/ ende werdt in Griecks Κώνειον ghenoemt / om dat de ghene die de selue in thijf droncken / al draeyende ende beswijmt neder ter eerden vielen. Dit cruydt groeyet in alle landen/ van ghedaente de Keruel/ oft wilde Caroten / oft wilde Keruel ghelijck: iae de Cicutaria soo zeer ghelijck/dat de groote ghelijckenisse noch binnen onsen tijden/sommighe die de selue gheten hadden/ een oorsake was van hunlieder doot. Want de wortel is oock den seluen ghelijck/wit/corter en dicker/ bouen hol daer de stele wtspruydt/die gheheel steckachtich is ende hol/ van vier oft ses voeten lanck/ dichte by een gheknoopt/somtijts pleckachtich/ bouen draghende dichte croonkens met cleyne bloemkens/naer de welcke een hoeckachtich saedt comt dien vanden Anijs ghelijck. Dit cruydt wordt byde reucke meer dan door eenich ander teecken onderscheyden soo wel vande cleyne Myrrhis die Cicutaria non fœtens ghenoemt wordt / als vande wel-rieckende oprechte ende zeer ghesonde Myrrhis.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dulle-Keruel is een doodtlick fenijn/ die door haer vercoelende cracht ter doodt brengt/ ten waere datmen terstondt nae datmen die gheten heeft/ goeden ouden wijn droncke/ dan soude de mensche ghenesen. Tsap wordt wt gheperst als de tsopkens ghestooten zijn eer dat tsaedt ende de croonkens drooghe worden / dwelcke inde Sonne ghedrooght ende in ballekens ghemaeckt wordt. Dit drooghe sap wordt inde medicijne vele ghebruyckt / ende wordt zeer nuttelick ghemengt in medicijnen

dieijnen die ghemaeckt worden om pijne te verdrijuen. Dulle-Keruel ghelijck een plaester op alle wildt vier/ende voorts-etende seericheden gheleyt/versoet de pijne ende vercoelt de hitte.

De bladers metten croonkens gheſtooten ende om de mannelickheydt gebonden/ benemen d'onkuyſche droomen/maer ſy reſolueren het mannelick ſaedt. De ſelue gheleyt op de borſten vande vrouwen die gheleghen zijn, doet hun het melck vergaen : maer gheleyt op de borſten vande ionghe dochters/en laet die niet groot worden. De ſelue gheleyt op de ſchamelheydt vande knechtkens/ maeckt dat hun clootkens/gheen voedtſel ghevoelende/ verdrooghen. De meeſte cracht heeft die van Candien ende Megaris/daer nae de ghene die in Athenen/ in Chio ende Cilicien groeyet.

Galen. Alle man is bekent dat Dulle-Keruel een wterſte vercoelende cracht heeft.

Cicutaria fatua quæ minus fœtida Cicuta minor Cordi. **Minſte ſtinckende Cicutaria oft Dulle keruel vanden ghemeynen volcke Wilde Petrocelie ghenaemt.**

Op dat niemandt met dit cruydt bedroghen en zy / want ten heeft niet den quaden reucke / ſoo moetmē ſijn coleur te kennen gheuen, d'welcke wat ſwerter is/ eñ niet gheplecktःoock en groeyet niet op ſoo zeer ſtinckēde/doncker eñ vochte grachtē/maer aen drooger eñ wat hooger gelegen canten eñ tuynen. Oock wordet in alſoo grooter menichte geſien lancks de veſten vande ſteden eñ tuynen vā de dalen. Voorwaer dit cruydt is den houeniers eñ houen ſchadelick ende niet aenghenaem/ waer dat van ſelfs groender ende claerder voorts comt / ſonderlinghe in plaetſen die minſt hitte hebben/ ende is van ghedaente ende coleur de Petercelie naerder/ nochtans minder dan d'oprechte Cicuta oft dulle Keruel.

De backers ende backerſſen als ſy het broodt backen / iſt dat by ghevalle den ouen te heet is / ſoo dat het broodt ſoude moghen verbluyſteren oft verbranden / worpen inden ouen een handtvol oft twee van het rijp oft onrijp ſaedt van deſen cruyde : waer door midts het ghecrack ende ſonderlinghe cracht belet wordt dat het broodt van t'vier niet beſchaedicht en wordt : Welck de gheſchickte backerſſen daghelicks zeer wijſſelick onderhouden in Weſt-Vlaenderen / als ſy den ouen noch niet wel en kennen / oft als yemandt inden ouen te veel houdts heeft gheworpen ſonder der backerſſen wete. Dit heeft my gheſeydt de Edele ende gheleerde H. Jacob van Hallewijn H. van Voxvrye/ groot lief-hebber der cruyden.

Cicutaria maxima.

Dit cruydt heeft den ſtele ſoo lanck als een menſche/ vier vinghers dicke / ende de bladers/ tſaedt ende wortel ongheliјck meerder dan die vande Seſeli Peloponenſis : welck cruydt vande meeſters zeer ghepreſen wordt om te verwecken de maendtſtonden vande vrouwen / ouergheuen ende camerganghen: maer ſoudt niet eer weſen ons ſtinckende groote Cicutaria? Dit heb ick wt den hof van Brancion naer t'leuen doen conterfeyten/ ende hebbe datſelue oock van ſaedt ghewonnen.

Cicutaria latifolia fœtidiſſima perperam Seſeli Peloponenſe quorundam.

De Herbariſten van Nederlandt hebben ouer veel iaeren deſe Cicutaria ghehadt/de welcke ſy genoemt hebbē Seſeli Peloponenſe met de bladers van Scherlinck / eer dat d'oprechte Seſeli Peloponenſe met de breede ende dicke bladers van Scherlinck/ (gelijck als zijn die van dit cruydt) gevonden was. Niettemin de crachten zijn daer teghen. Want de gheheele plante ſoo haeſt ende ſoo luttel als die aenghetaſt wordt/ gheeft eenen ſtinckenden reucke/ waer doore datſe vande Poleponenſe Seſeli onderſcheydē wordt. De dicke wortel is van ghedaente diē vande welrieckende Myrrhis eenichſins ghelijck/ maer de bladers heeftſe breeder/langher/ ſwerter/ ende tſaedt corter / dien vander Angelica ende Cicutaria fatua van grootte niet ongheliјck / groeyende op croonkens nae dat de witte bloemen afghevallen zijn. De ſtele heeft ſijde-tacken van onderhaluen oft twee cubitus groot.

Wilde keruel.

Deſe welrieckende/oft gheſonde ende etelicke plante / ſoude yemandt Cicuta moghen noemen/ de welcke om haeren lieflicken reucke/een weynich vande Myrrhe hebbende / Myrrhis oft Myrrha ghenoemt is gheweeſt. Oock en wordt deſe ſoo vele niet ghevonden/ als de voorgaende/de welcke hooghe opgroeyet/hoe wel ſelder/in beemden oft graſachtighe canten/ iae wordt oock vanden houeniers zeere inde houen onderhouden om die te moghen eten / principalick inde Nederlanden / waer datſe inde plaetſe van Keruel inde potagie gheten wordt / eñ volghende den Hoochduytſchen naem Wilde Keruel ghenoemt/ om datſe de Keruel in reucke ende lieflicke ſmaecke/ ende oock in crachten van water te doen maecken ghelijck is. Van ghedaente is ſy den Scherlinck ghelijck/ hebbende witachtighe tacken ende bladers met een cleyne rouwicheydt/ dien vanden Peen ghelijck. De wortel is

Cicutaria latifolia fœtidiſsima perperā Seſeli Peloponenſe quorundam.

Bloeme/ ſaedt ende ſtele van Cicutaria. In Latijn/ Flos, ſemen & caulis Cicutariæ.

Wilde keruel. In Latijn/ Myrrhis. In Hoochduytſch/ Wilder Korffel of Spaniſch kurbel. In Franchois/ Perſil d'Aſne, Seſeli Peloponenſe van Anguillara.

Myrrhis altera parua, Daucoides minor Cordi.

zeer groot/diepe inder aerden loopende/ lanck ende quaet om wt te trecken: Die vande Ferula oft Pastinake van smaecke oft reucke ghelijck/ maer meer medicinael ende den Smyrnium ghelijcker. Tsaedt is zeer lanck tweemael meerder dan vanden Keruel/ ghestreept/hoeckachtich/bruyn ende wel-rieckende. Dit cruydt schijnt oock te wesen de Myrrhis van Plinius, minder van bladers dan de Dulle-Keruel/ met eenen corten ronden stele/ lieflick van reucke ende smaecke/ de welcke t'onrechte door de confusie die ghecomen was vanden wel-rieckenden Geranium, vanden Romeynen Myrrhides ghenoemt werdt: waer door dat yemandt de selue niet sonder reden soude moghen houden voor de ghemeyne moesachtighe Scandix, oft eenighe soorte van dien: want tis seker dat de Scandix van Syrien menigherhande is/ blijckende by tghemeyne spreeckwoordt: want tgemeyne volck seyde hier voortijdts dat met diuersche ende menigherhande moes-cruyden ghevoedt werdt. Scandix.

Myrrhis altera.

Dese plante is de Cicutaria oft Myrrhis van reucke zeer ghelijck/ maer minder van bladers ende tackachtighe croonkens/ nochtans teerder/ende met lanckworpich saedt/ minder dan tsaedt vanden Daucus Creticus, ende niet rouw/ van smaecke den seluen niet zeer onghelijck/ dwelcke ghebrocht wordt wt den gheberghten ontrent Genua ende Saleua gheleghen. Onse vriendt de gheleerde Medicijn Penneus Engelschman heeft tselue binnen Londen doen saeyen/ ende ons daer af mede ghedeylt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel is lieflick om eten/de welcke met wijn ingenomen zeer goedt is teghen de beten vande fenijnighe dieren ende spinnen. De selue wortel met wijn ghedroncken/ verweckt de vrouwen hun maendtstonden/ iaeght af de secondijne/ ende doet de vrouwen die eerst gheleghen zijn goede suyueringhe hebben. De wortel van Myrrhis in vleeschsop ghesoden/ is zeer goedt inghenomen den ghenen die wtdrooghen: want als Galenus seght/ sy suyuert ende ontlaet de borst ende longher van alle fluymen. Men seydt dat dese wortel zeer goedt met wijn inghenomen is twee oft drymael s'daeghs in tijde van Peste/ ende datse belet vande peste besmet te worden. Galen. Dese wortel is verwarmende tot inden tweeden graedt/ende een weynich subtijl van substantie.

Cicutaria palustris, Phellandrium Dod. & Sion tertium.

Sommighe planten schijnen te willen ghelijcken den Phellandrium van Plinius. Sommige van Parijs hebben de soorten van Pigamum oft Ruta pratensis, ende Dodonæus een plante met de bladers van Coliander ende ghedaente van Dulle-Keruel/oft de Cicutaria die niet en stinct/ de welcke aen grachten ende putten groeyet/ Phellandrium van Plinius gheheeten/ wiens crachten gheen cruyden en schijnen beter te hebben dan onse Saxifragia Hircina daer af hier voren vermaent is. Maer de Phellandrium van Dodoneus, oft de derde soorte van Sium, heeft de bladers vande Coliander/minder dan die vande Petercelie/ doncker-groen/ ende op croonkens cleyne witte bloemkens/ die vander Oenanthe Cicutariæ ghelijck. De stele is steckachtich ende hol met veel holle sijde-tacken/ gheknoopt/twee oft dry cubitus hooge. De wortel is knoopachtich met veel saselinghen/ ende tsaedt dien vande Dulle-Keruel gelijck. Dit cruydt groeyet vele aen staende wateren/ grachten ende soet-vloyende beken in Nederlandt/ Engelandt ende Normandien: ende om dat van ghedaente den Cicutariis meest ghelijck is/ soo hebbe ick dat byde selue willen stellen/ tot der tijdt dat de crachten beter versocht ende bekent sullen wesen. Het is heet van smaecke/ ende heeft den reucke van Water-Eppe.

Seseli

Seseli Peloponnense, folio Cicutæ.

Peloponnense Seseli maius, Thapsia latifolia Clusij & quorundam.

Aenden Wolfs-bergh / ende ontrent het afghewoorpen papen-huys / inde oneffen afganghen vanden Eylanden des berghs Ceti/ opde syde vander zee/ groeyet ouervloedich een plante/ die ouer al niet wel ghevonden en wordt/ welcke een groote wortel heeft/ die binnen wit ende buyten swertachtich is/ gheheel rechte ende diepe in d'eerde loopende ghelijck die vande Ferula oft Thapsia, goedt van reucke ende een weynich scherp. De stele is eenen vingher dicke/ onderhaluen cubitus hooghe/ eñ steckachtich / wt de welcke veel syde tacxkens groeyen rondtom wtghesprreydt/ aende welcke veel bladers groeyen vā grootte dien vande Dulle-Keruel gelijck/ maer crom/ hayrich/ ghecrunckelt ende gherimpelt. Op de stele ende tacxkens groeyen croonkens met gele bloemen dien vande Dille niet ongheliick/ nae de welcke breet/ blaerachtich ende plat saedt volgt/ van ghedaente ende grootte dien vander Angelica ghelijck/ maer breeder ende niet soo swaer/ van verwen geelachtich bleeck ende zeer suete van reucke/ dien vanden Seseli Æthiopicum soo gelijck/ dat wy wt den reucke van dat wyt saghen/ seyden dat Seseli Peloponense was. D'welck onse meesters van Montpelliers de teeckenen ende crachten versocht hebbende/ beueftighen ende versekeren / in vueghen dat daer niemandt nu af en twijfelt/ daer nochtans van te voren sommighe meyndẽ dat een soorte van Thapsia was. Maer de Thapsia, die in Gascoignen zeer veel groeyet / verschilt vele van desen in coleure ende ghedaente.

Seseli Peloponense maius.

Inde fraeyste houen van Nederlandt die rijckst zijn van diuersche planten / wordt een ander soorte ghesien van Spaensch saedt ghewonnen / die noch eens soo groot is/ ende meerder van bladers ende saedt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dit Seseli heeft de bladers van dulle Keruel/ maer dicker/ de stele grooter dan die vanden Seseli van Marseille / steckachtich ende hol / draghende int opperste een breet croonken / aen d'welcke een breeder welrieckende ende ghelijfuigher saedt hangt. Ende heeft de selue crachtẽ vanden Seseli van Marseille. Galen. Tcruydt ende de wortel van Seseli, iae oock de vrucht hebben soo

soo grooten verwarmende cracht/ dat sy uttermaten zeer water doen maecken. Oock zijn die van subtijlder substātie/ in vueghen dat sy goedt zijn ende dienen tot de vallende sieckte/ ende den ghenen die niet aessemen en connen dan met uytgherecken halse.

Seseli Creticum, Tordilion, Ordelion Nicandri Anguill.

Seseli Creticum siue Tordilion maius.

Inden lande van Languedoc ouer al inde coren-velden ende lancks de weghē groeyet een plante met veel scheuten/die hayrich/ stijf ende scherp zijn/ met ronde bladers/dien vanden Keruel ghelijck. Op de stelen groeyen croonkens met lijfverwighe bloemkens/ nae de welcke veel rondt saedts volght/al oft ghepolystert waere/te weten plat-rondt met een rondt boordeken/twee teghen een ligghende ghelijck tsaedt vande Ferula, de ghedaente hebbende van een schildeken/ ende den smaecke van Myrrhis. Dese excellente plante hebben wy den lief-hebbers willen bekent maecken/ om dat wy hun verstant souden verwecken tot nauwer ende scherper te confereren.

Tordilion maius.

Inde bemden van Lates indē lande van Monpelliers/ende oock in Lyonnois groeyet een ander soorte die meerder van tacken is/met langher bladers ende stelen van twee cubitus hooghe. In Nederlandt groeyt dit cruydt inde houen/ andersins en ist de voor-beschreuen niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van Tordilion met wijn ghedroncké/ doet urine lossen/ eñ verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Tsap van tsaedt ende groene stele een vierendeel loots thien daghen achter een ghedroncken met sueten versoden wijn/ gheneest de ghebreken vande nieren.

De wortel met honich ghemengt is zeer goedt om de taeye fluymen vande longher ende borst te doen rijsen/ dickwils daer af ghelectt.

Sermontaine.

Dese plante is onghelijck scherper ende crachtigher dan eenich Seseli, ende daerom zeer goedt om te verwecken de maendtstonden vande vrouwen. De stele is steckachtich van twee cubitus hooghe. De wortel is wel rieckende dié vanden Ligusticum ghelijck/aende stelen groeyen dry bladers/ die

Sermontaine. In Latijn / Siler Montanum Officinarum, Ligusticum Diosc. Dodonæo, Seseli Massiliēse Diosc. Matthiolo. In Hoochduytsch / Sesel. In Franchois / Sermontaine. In Enghelsch Siler montayn.

Seseli pratense Monspelliensium.

die niet alleene / alst Seseli van Marseillen / meerder zijn dan die vanden Venckel / maer oock breeder dan die vanden Verckens-Venckel / ende luttel min dan die vanden Ligusticum oft Roosmaryn / ende sachte: De croonkens zijn groot die vander Angelica gelijck / aende welcke nae de bloeme bladerachtich saedt volght / langher dan Comijn / bleeck van verwe / eñ dat met suycker gheconfijt zijnde / scherper is dan tsaedt vanden Seseli Æthiopicum, d'welcke Dioscorides seght heeter te wesen dan het Seseli van Marseillen.

Inde houen van Nederlandt groeyet een soorte die breeder ende corter saedt voorts brenght.

Seseli pratense Monspelliensium.

De studenten van Parijs ende Montpelliers / heetē de plante / die daer vele inde beemdē groeyet / de Saxifragia met dunne bladers / ghelijck Seseli pratense dat is te segghen / Beempt-Seseli. De wortel is die vanden Daucus oft Verckens-Venckel ghelijck / van buyten swert / ende welrieckende. De stele is twee cubitus hooghe / de bladers zijn minder dan die vander Sermontayne / smalder ende stijfuer. Op de croonkens groeyen witte bloemen / ende daer nae tsaedt dien vanden Meum ghelijck / swerter ende meerder dan Venckel saedt / maer onder alle de soorten van Seseli minst reucke hebbende: ende is daerom niet zeer scherp: Waerom dat sommighe hier voortijdts meynden dattet Seseli Massiliense van Dioscorides was. De Saxifragia pratensis vanden Enghelschen / op dat niemandt door de ghelijckenisse bedroghen en worde / is dit cruydt ghelijck / nochtans gheensins tselue / ghelijck wy op zijn plaetse vermaent hebben.

Fijecruydt.

Hoe wel dat sommighe nerstighe Herbaristen voor den Thalietrum van Dioscorides houden dat beempt-cruydt / dat wy stinckende Rute / oft gele Saxifragia pratensis ghenoemt / ende op bequamer plaetse ghestelt hebben / nochtans sal dat zeer ghepresen ende wtnemende Wondt-cruydt

Sophia

Fyecruydt. In Latijn/Sophia Chirurgorum,an Thalietrum Diosc.? Thalietrum Dodonæi :an Eruca Gerratina Italorum? Seriphium Germanicum Tragi Fuchs. & Cordi, maer qualick. In Hoochduytsch/ Sophiekraut,ende Welsamen.

Sophia ghenoemt/ principalick vande Noorderschen natien / soo wel om sijn ghedaente / als oock om sijn treffelicke crachten vande oude ende quade zeericheden te gheneſen ende toe te heylē/ by auentuere beter byden Thalietrum ghelecken worden/ ende verſekerder voor tſelue verclaert worden. Want theeft de tackſkens vanden Coliander/ ende oock de bladers met de keruinghe / dan dat de bladers dunner ende witachtich zijn / dien vander Aueroone niet onghelijck. De ſtelen zijn onderhaluen cubitus lanck/dunne/ rondt/ rechte/ ende houtachtich/ waer op dat bleeckachtighe oft gele bloemkens groeyen / die vande Rakette oft Wilde Moſtaert gheliјck/ oock dergheliјcke haeukens / maer minder. Tſaedt is cleyne/ ende roodtachtich. Dit cruydt groeyet vele op mueren ende plaetſen ontrent de ſteden van Vranckerijck/ Normandie/ Nederlant ende Enghellandt/ maer niet ſoo vele in heete landen Suydtwaert gheleghen. De Paracelſiſten willen met dit cruydt alle quade oude ſweeringhen volcomelick gheneſen waer in dat ſy niet en zijn bedrogen / d'welcke oock de Chirurgiens die ten tijden van Guido ende Pieter Argelaet leefden wel gheweten hebben.

Cracht ende werckinghe van Thalietrum **van** Dioſcorides.

Dioſc. Gheſtooten heylt toe oude zeericheden daer op gheleyt zijnde.

Galenus. Theeft een drooghende cracht ſonder byten/ daerom heylet toe alle oude zeericheden. Ghedroncken met gheſtraelt water/ ſtopet Roodtmeliſoen ende alle bloedt-ganck. De Duytſchen ſegghen dat Fye-cruydt den Cancker gheneeſt. Crachten vā Sophia.

Tragus. Fye-cruydt is warm ende drooghe van naturen/ zeer goedt voor de binnenſte leden des lichaems / ende inde Chirurgie zeer nut. Men heeft bevonden by ſonderlinghe experientie / dat tſaedt van Fye-cruydt gheten oft ghedroncken alle buyckloop ſtelpt/ gheliјck Weghebreen ſaedt.

Oock hebben veel menſchen willen ſegghen dat met Fye-cruydt de ghebroken beenen vande ſchapen gheneſen worden / ſoo verre als die wel ende behoorlick weder tſamen ghevoeght ende ingheſtelt zijn/ ſoo haeſt alſt cruydt ende ſaedt op de ghequetſte partie gheleyt oft ghebonden is.

Fye-cruydt in wijn gheſoden ende ghedroncken drijft af de wormen / gheliјck als doen ander ſaden van worm-cruyden. Fye-cruydt gheſtooten ende opde wonden oft quade zeericheden gheleyt oft tſap daer in ghedrupt / drijft wt de wormen die daer in zijn tſy menſchen oft ſchapen / ende gheneeſt de beenbreucke gheliјck de Wael-wortel.

Conſolida Regia Delphinium. **Ridderſpoore.**

Aliſt ſake dat byde treffelicke anteurs nerghens gheen vermaen van Delphinium gemaeckt en wordt/ſoo en is nochtās daeromē terſtont niet vā noode/dat deſe plante van yemandt anders ſoude in tboeck van Dioſcorides gheſtelt weſen. Want het mach weſen dat deſen naem diet heeft vande ghelijckeniſſe vande bladers/oft eer vande bloemen/ als Dioſcorides ſeght/ den wilden Comijn oock heeft ghegeuen gheweeſt/ende alſoo hebben twee oft meer namen om de verſcheyden crachten van diuerſche auteuren een cruydt ghegeuen gheweeſt: d'welcke oock dickwils veel ander planten gheburt is/ om datſe met eenen verſcheyden naem ſouden onderſcheyden worden vanden te zeer ghemeynen naem vande gheheele ſpecie van Comijn: Want tſelue bewijſen niet alleene de teeckenen die merckelick ende claer ghenoech zijn / ende metter beſchrijuinghe ouer een comen/ maer oock de crachten die van alle beyde gheliјck gheſien worden/ te wetē/ tegen fenijnen eñ ander ghebreken: welcke crachten inde Ridderſporen noch niet en zijn volcomelick bevonden/die nochtans inden Anthora

Ridderspoorzen. In Latijn / Consolida Regia, siue Calcaris flos recentiorũ, an Delphiniũ Diosc.? Chamæmelum eranthemum perperam Fuchsij, Calcitrapa cãdida Cordi. In Hoochduytsch/ Ritterstigern. In Franchois/ Pied d'Alouette. In Italiaensch / Sproni di cauallieri. In Engelsch/ Lorckes claw.

Wilde Ridderspoorzen. In Latijn/Segetum Consolida regia strigosior tota. In Engelsch/ Wilde Lorkes spurre.

thora vanden Araben ende ionge Herbaristẽ zeer wel bevonden ende versocht zijn: Wy maecken hier van beyden vermaen / om dat een yeghelick te neerstigher daer op soude letten ende sijn opinie segghen. Want de Ridderspoore heeft cleyne/langhe/ groene ende zeer ghesneden bladers veel tsamen/bycants by tusschen spacien/groeyende/ ghelijck de spoore van eenen Ridder. De bloemen zijn purper-blaeuw/somtijdts oock wit oft roodt oft purper-peers/open ende ghelijck een hoornken achter ommeghecromt/lancks de stelen staende ghelijck die vande Napellus. Aldus moghen dese twee planten/voldoen beyde den beschrijuinghen vanden Delphinium : vande welcke de Ridderspoore vele groeyt in teoren / maer d'Anthora niet dan op rouwe berghachtighe plaetsen/ ende daer toe niet zeer ouervloedich. Ontrent Genua ende aende Alpes van Dolfiné ende Sauoyen/ wordt die meest ghevonden.

Diosc. Tsaedt van Delphinium van Diosc. groeyet in haeukens ende is den Hirs bycants ghelijck / maer gheen saedt en mach beter inghenomen ende ghedroncken worden vanden ghenen die van Scorpioenen ghesteken zijn : Want men seght dat de Scorpioenen crachteloos worden/ als dit cruydt hun voor gheworpen wordt/ ende weder wegh ghenomen zijnde / hun cracht wedercrijghen. D'ander soorte die den voorseyden ghelijck is / maer veel teerder ende dunner van bladers ende tacken/heeft de selue crachten/maer niet soo sterck.

Nardus-Saedt.

Het oprecht Melanthium eñ sijn vier differentiẽ/zijn midts de claerder beschrijuinghe vã Dioscorides dan hy ghewoone is/zeer wel bekent. D'eerste ende beste/ vanden Apotekers Nigelle ghenoemt/ende de tweede die om tgeel coleur vant saedt Gele Nigelle ghegheeten wordt/zijn malcander (wtghenomen van verwe) in smaecke/reucke/ cracht ende ghebruyck ghelijck. De bladers ende bollekens zijn met cleyn lieſkens van malcander gescheyden. De bloemẽ zijn licht oft bleeck blaeuw/

Roode Ridderspoore. In Latijn / Consolida regalis flore rubro.

Nardus-Saedt. In Latijn/ Melanthiũ siue Nigella Romana odora. In Hoochduytsch/Schwartz Coriander / Schwartz kumich / vnd Schwartz kimmel. In Franchois/Nielle. In Italiaensch/ Niella. In Spaensch/Neguilla ende Alipiure.

naer de welcke veel saedts comt / dat vet / wel-rieckende / ende bequaem is om te maecken een zeer crachtighe olie/ de welcke de vrouwen die in aerbeydt gaen vele ghebruycken om te lichtelicker te baren. Ende wordt vanden ghemeynen man Nardus-olie ghenoemt / om den soeten reucke ende cracht / dien vanden Nardus niet onghelijck. Men vindet oock zeer crachtich voor de ghene die van binnen ghequetst zijn / tzy door ouerrecken/ vallen/ ouerladen oft andersins. Een lepelken met wijn oft oock alleene inghenomen.

Dese olie metter persse wtgheperst is swert maer claer van coleure / van de welcke een weynich inghenomen/ verdrijft de gheswillen ende hardicheden vande Milte: insghelijcks oock van buyten daer mede ghestreken. De gele Nigelle die wt Syrien ende ander plaetsen van Oosten ghebrocht wordt/ghebruycken vele d'Italianen/de welcke sy oock doẽ in saucen/ taerten/ ende mostaert. Dit cruydt groeyet veel meer inde houen van Enghellandt ende Duytschlandt dan van Italien/ daer tghene dat den besten reucke heeft Roomsche Nigelle ghenoemt wordt/hoe wel datter binnen Roome oft daer inde houen luttel groeyende is.

Gele Nardus met dobbel bloemen.

Dese Nardus nu onlancks bekendt waer af my alder eerst deelachtich heeft ghemaeckt H. Robert le Fer van Atrecht/ wel vermaerdt coopman tot Antwerpen van alderleye wtlandtsche ende inlandtsche saden/cruyden ende droghen/ en verschilt niet van de ghemeyne ghele Nardus, dan met de zeer lustighe dobbel bloemen.

Wilde Nigelle.

De Wilde Nigelle die inden lande van Languedoc ouer al inde coren-velden groeyet / en verschilt niet vande tamme/ dan datse cleynder bladers heeft/ende min goeden reucke ende scherpheyt: Maer de bollekens ende bloemen zijn een weynich meerder / groeyende op hun naturlicken gront.

 De

Ghele Nardus met dobbel bloemen. In Latijn/ Nigella Citrina vulgò vocata, flore albo multiplici.

Wilde Nigelle. In Latijn/Melanthium sylvestre, Cuminum sylvestre Cordi.

De tweede Wilde Nigelle die wy gheplukt hebben in Normandie tusschen Dreus ende Chartres/heeft de huyskens metten scherpen hoornekens rondtomme achter ouer ghebuyght/ ghelijck die vanden Lycoctonum oft Akeleyen. Tsaedt van dese twee soorten en wordt niet gheacht ghemerckt datter ghenoech is vande beste soorten.

Cracht ende werckinghe vande Nigelle.

Diosc. Tsaedt wordt op tbroot ghestroyt. Tselue op tvoorhooft ghelejt oft ghestreken / gheneest de pijne vanden hoofde. Saedt van Nigelle ghestooten ende met olie van blaeuw Lisch bloemen ghemengt/ doet de cleyne eerstbeghinnende schellen vanden ooghen vergaen/ dickwils inden neuse ghedaen. Met azijn ghemengt/gheneest de quade schorftheden/oude ende harde ghe-swillen ende verdrijft de sproeten daer op ghestreken. Het treckt wt exter-oogen/alst inde stelle pisse geweyckt heeft/ eñ daer op ghelejt wordt/ nae dat de exter-ooghen rondtom met een mes opghelicht zijn. Met azijn ende herst van Pijn-boom ghesoden/ verdrijft den tantsweer / inden mont ghehouden. Tselue saedt met water ghemengt ende daer mede de nauel ghestreken/doodet ende iaeght af de wormen. Ghestooten ende in een doecxken ghebonden/ende dickwils gheroken/geneest den snof ende tsincken vande catarrhen wtten hoofde. Tselue veel daghen vervolghens met wijn ingenomen / verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet veel sochs hebben: oock ist goedt den ghenen die cordt van aessem zijn. Een vierendeel loots van dit saedt met water ghedroncken/ is zeer goedt teghen alle fenijn ende beten van fenijnighe Spinnen.

Dit saedt verbrant verdrijft met zijnen roock de slanghen ende fenijnighe dieren / maer men seght dat tselue saedt te vele ghedroncken dootlick is. Galenus. Om dat de Nigelle verwarmt ende drooght tot inden derden graedt/soo schijnet te wesen van subtijlder substantie. Ist dat inghenomen wordt t'verdeylt ende doet scheyden de winden / waer wt blijckt dat een subtijle essentie heeft/vande warmte van passe bereydt: Waerom dat oock bitter is / want in tvierde van dese boecken is bewesen/als die eerdighe substantie ter wterster subtylheydt ghebrocht is / datter voorts comt een bitter qualiteyt. Dat tselue soude moghen eenen bitteren smaecke gheuen/dat is by ons bewe-sen.

Melanthium ſylueſtre alterum capitulis reflexis Aquilegiæ.

Comijn. In Griecks/ Κύμινον ἥμερον. In Latijn/ Cuminum Dioſc. In Hoochduytſch/Kimmel. In Franchois/Comin. In Spaeńſch ende Italiaenſch/ Comino. In Engelſch/Comyn.

ſen. Metten cortſten gheſeydt/in alle ghebreken daer verdeylinghe/oft afvaeghinghe/drooghinghe ende verwarminghe is van noode/ daer is de Nigelle een zeer ſonderlinghe remedie.

Comijn.

Comijn is onder alle moes-cruyden ſoo vruchtbaer / dat oock met manieren van vloecken ghesaeyt zijnde/ouervloedich voorts comt / nochtans en groeyet dit ghemeyn Comijn van ſelfs niet in onſe landē / d'welcke wt Syrien/Cilicien ende Griecken hier ghebrocht zijnde/een weynich verſchillende ghevonden wordt. Want tghene dat witachtich ende rouw is / wordt voor tbeſte ghehouden: oock pleegt tſelue ende tghene dat niet rouw en is / hier te lande gheſaeydt te worden ende groen te weſen. Men moet oock niet meynē datter ander onderſcheydt is geweeſt tuſſchen dat vā Ethiopien ende Galaten/dan de nature van gront oft plaetſe:ende tſchijnt dat Hippocrates dit tam ende row Comijn ghehouden heeft voor Æthiopicum. De Herbariſten van Padua en hebbē gheen reden ter werelt / dat ſy een ander maniere van ſaedt voor Ethiopiſch Comijn toonen : Want het is zeer cleyn/eafachtich/ licht / ende in ſmaecke ende reucke vanden ghemeynen Comijn zeer ghebrekende.

Dioſc. Tamme Comijn is lieflick van ſmaecke/ maer aldermeeſt dat van Æthiopien, d'welck Hippocrates Baſilicum oft Regium gheheeten heeft/ daer nae volgt dat vā Egypten/nae d'welcke alle ander ſoorten volghen. Tgroeyet in Galaten/ Aſien/ Cilicien/ Terentien ende op meer ander gheweſten.

Cracht ende werckinghe.

Comijn verwarmt / treckt tſamen ende drooght : D'welcke gheſoden ende met olie van onder ghelijck een clyſterie gheſet / oft met gerſten meel ghemengt ende van buyten opgheleyt / verdrijft alle winden des buycks ende crimpinge vande dermen. Comijn met zeer ghewaterden wijn ghedroncken/ is zeer goedt die qualick den aeſſem connen ophalen dan met wtgherechten halſe : maer met wijn ghedroncken/is hy goedt den ghenen die van ſlanghen oft fenijnighe dieren ghebetē zijn.

Comijn verdrijft ende doet scheyden de swillinghen ende vergaderinghen vande cullekens/ daer op gheleyt met meel van Drauijck ende rosijnen. Tstopt de vloet ende ouervloedighe maendtstonden vande vrouwen/ op den buyck ghelijck een plaester gheleyt. Ghestooten ende met azijn ghemengt/stelpet tbloeyen wtter neusen/ alst te riecken ghegheuen wordt. Te vele inghenomen oft daer mede ghestreken doet den mensche sijn verwe verliesen ende bleeck worden.

Wildt Comijn. In Latijn/ Syluestre Cuminum Diosc.

Tweede wildt Comijn met haeukens. In Latijn/ Alterum Diosc. Cuminum syl. siliquosum.

Twee planten die op sandachtighe plaetsen ontrent Aix in Prouence groeyen/ ghelijck de twee soorten van Wilt Comijn/ van d'welcke ons eenighe planten ende saedt/ tot Montpelliers heeft ghesonden/ die zeer nerstighe Apoteker van Marseille Jaques Reynaudet/ van waer dat oock in sommighe houen van Italien ghesonden ende verplant is gheweest/ ende oock van sommighe onderhouden ende gheoeffent wordt. D'eerste soorte heeft de bladerkens ghedeylt/ ghelijck die vanden Gingidium oft wilde Peen. De wortel is cleyne ende witachtich/ de steelkens zijn crom ẽ cleyne ghelijck die vanden Scandix oft Naelde-Keruel/ draghende witachtighe/ronde ẽ hayrighe bollekens/ die vanden Clissen gelijck/ (soo Dioscorides zeer wel genoteert heeft) de welcke rond tom met een teere witte wollachticheydt beset zijn/ ghelijck een dicht clootken staende/ soo groot als die vande Pimpinelle ẽ op de maniere vandẽ Platanus, oft Globularia van die van Montpelliers. T'saedt is dien vanden Cancker-bloemen oft Platanus ghelijck/ maer veel minder.

Tweede wildt Comijn met haeukens.

Den tweeden Wildt Comijn/ schijnen twee planten van ghedaente ghenoech te ghelijcken. Want de ghene die minst is bekent/ is cleyne ende schoone/ niet verre van Aix in Prouence van selfs groeyende/ de welcke voorts-brengt veel haeuwachtighe hoorneckens/ die van selfs afvallen/ die vande Scorpioides ghelijck/ maer dicker/ waer in tsaedt light met cribbekens van een ghescheyden/ dwelcke geel ende lanckworpich is. De steelkens zijn dunne/ ende mals/ de bladers cleyne/ die vanden Carui oft Scandix ghelijck/ diepe ghesneden ghelijck die vande Naelde-Keruel/ oft Eert-roock.

De

De wortel is cleyne. De bloemen comen voorts inden Mey/ de welcke geel zijn die vanden Celidonie oft Rakette ghelijck/ maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt vanden wilden Comijn is casachtich / ende heeter van smaecke dã saey-Comijn. Saedt van wildt Comijn wordt ghedroncken met water/ teghen de crimpinghe ende windẽ des buycks/ maer met wijn teghen de beten oft steken vande fenijnighe beesten/ ende met azijn inghenomen verdrijvet den hick. Tselue saedt is zeer goedt voor de maghe die van waterighe humeuren ghequelt wordt. Tselue ghecnout ende met honich ende rosijnen ghemengt/ verdrijft de blaeu gheslaghen plecken/ daer op gheleyt / ende gheneest oock de heete swillinghen vande cullekens op de selue maniere ghebruyckt. Daer is oock een ander soorte van wildt Comijn den tammen niet ongheliick dwelcke van elcke bloeme hangende haeukens voorts-brengt / waer in tsaedt light dien vande Nigelle ghelijck. Dit saedt is zeer goedt gedroncken teghen de beten van alle fenijnighe dierẽ. Tselue saedt gheneest oock inghenomen de coudepisse / oft die gheronnen bloedt met der urinen quijte worden/ de welcke daer nae drincken moeten Eppe-saedt dat warm ghemaeckt is.

Saedt van desen wilden Comijn is zeer goedt ghedroncken den ghenen die vanden steẽ oft graueele ghequelt zijn. Galen. Wy ghebruycken zeer vele tsaedt vanden Comijn/ ghelijck wy doen den Anijs/ saedt van Ligusticum, Carui oft Petercelie/ want theeft een verwarmende cracht/ ghelijck een yeghelick van dien/ soo wel urine lossende/ als de winden scheydende ende verdrijuende/ ende verwarmt tot inden derden graedt.

Tweede wildt Comijn met haeukens. In Latijn/ Cuminum Syluestre alterum siliquosum, Cuminũm Syluestre alterum Diosc. Italorum Hypecoum Clusij & Dodonæi, Cuminum syluestre Matthioli alterum.

Dit ander haeuachtich Comijn/ is den voorgaenden van ghedaente ende plaetse van groeyen zeer ghelijck / wtghenomen dat de bladers dunner ende smalder zijn / ghesneden ghelijck die vanden Seseli van Marseillen / de welcke beneden aende wortel/ die witachtich is/ zeer vele groeyen dien vãden Keruel niet ongheliick: De stelen zijn bycants cael/ ende de haeukens zijn meerder / waer in geelachtich saedt light / dien vanden Galega ghelijck. In Prouencen op dorren grondt zijn de bladers veel dunder ende cleynder dan inde Nederlandtsche houen die vande wilde bergh-Ruyte oft Nigelle ghelijck/ ende de bloemen zijn geel.

De Consolida Regia voren gestelt/ met de bladers van Comijn / ende purperblaeuw bloemen/ somtijdts oock witte aerdighe bloemen / ghelijckende een oude spore / nae de welcke lanckworpighe/ rechte hoornekens volghen / met swert saedt / dien vande Nigelle ghelijck / is inde houen ende den vrouwen soo ghemeyne / datse niet beter en soude moghen bekent zijn. Daerom hebbẽ wy/ als waerachtighe/ niet met stomme figuerẽ/ maer met woorden die willen hier by voeghen / ten eynde dat een yeghelijck daer af oordeele t'ghene dat hem goedt dunckt. Want ghemerckt dat niet en heeft den lieflickẽ reucke ende smaecke vanden Comijn/ ick later varen datse dien soude te bouen gaen / soo staet te twijfelen ofter oock eenich wilt Comijn is. Want tweede heeft gele bloemen maer tsaedt vande Nigelle ghebreeckter. Van desen is alleene de Consolida Regia, in Nederduytsch Ridderspoore ghenoemt/ ende die hier naer sal Delphinium ghenoemt zijn / die noch schijnt te moghen wesen de Wilde Comijn/ hoe wel dat t'ghebruyck van dien inde medicijnen / oft spijsen gheen oft onbekent is. Consolida Regia.

Eert-noten. In Latijn / Nucula terrestris Septentrionalium, an sit Bunium Diosc. & Bulbocastanum Tralliani ? In Sauoyens / Fauerottes/ ende is Apios Turneri Angli, ende Oenanthe Matthioli, maer qualick. In Engelsch/ Kippernutz/ Eardnutz.

Peucedani facie pusilla planta, an Pseudobunion Diosc.? Saxifragia Matthioli.

Daer wy voren een onderscheydt tusschen Bunion ende Bunias ghemaeckt hebben/ daer hebben wy dese plante lieuer dan eenighe ander/ willen Bunium van Dioscorides noemen/ als de ghene wiens naem schijnt ghegheuen te wesen (alsmen de reste van Dioscorides beschrijuinghe wel ouerleght) om de ghelijckenisse vande knobbelachtighe wortel vande Bunias oft Steck-rape / eñ oock om t'ghebruyck/ ghemerckt dat dese soo wel als die ander van t'ghemeyn volck gheten wordt: Waer doore datse by auenture van Tralliaen Bulbocastanum ghenoemt wordt/ soo vele te segghen/ als een eerdtachtighe Castanie/andersins is dit cruydt van ghedaente te vele vanden Bunias verschillende. Want theeft de croonkens vande Dille/ende donderste bladers een weynich breeder/ dië vanden Coliander beter ghelijckende. De bloemen zijn wit. Tsaedt is minder dan vanden Anijs. De wortel is rondt dien vanden Cyclamen ghelijck / ende soo groot als een castanie van buyten bruyn/ binnen wit/met den smaecke van Suycker-peekens.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Bunion verwarmt/t'doet water maecken/ ende iaeght af de secundine/ ende is zeer goet der milte/ nieren ende blase. Bunion wordt versch oft drooghe ghebruyckt/maer tsap wt de wortel ende stelen gheperst/wordt met meede ghebesicht. Trall. De wortel van Bulbocastanum is matelick warm ende drooghe / ende een weynich tsamentreckende: maer tsaedt is crachtigher. D'welck zeere goedt is den ghenen die bloet spouwen oft pissen.

Peucedani facie pusilla planta, an Pseudobunion Diosc.?
Saxifragia Matthioli.

Zeer wel dient hier oock dese cleyne plante van een palme hooghe / den Verckens-Venckel van ghedaente ende bladers ghelijck / dan datse corter zijn / ende den crommen Venckel oft Seseli van Marseille ghelijcker/met ghedraeyde tackskens met syde-scheuten breeder wtghespreydt/ende vanden

selven coleure. De croonkens zijn cleyne met witte bloemē dien vander Dille ghelijck/ende tsaedt corter ende minder dan Anijs saedt/ heftick van smaecke/ ende een weynich scherp. De wortel is dicke ende bouen cransachtich / van smaecke dien vanden Bergh-Eppe niet ongheliijck / niet lanck ende ghelijck een cleyne Steck-rape/dicker dan haer cleynicheydt is eyssschende/ende goedt om eten. Sodanich als wy dit cruydt aldereerst met grooter menichte in Enghellandt ontrent Busto aen S. Vincents roetse ghevonden hebben / gheuen wy hier de figuere.

Rhijnbloemen. In Latijn/Eliochryson, siue Aureus flos Chrysanthemum, Aurelia van Gaza, Amaranthus Galeni. In Spaensch/Scoba Hedionda.

De schoone goudt-gele bloeme / die als Theophrastus seght / in hoykens / cranskens ende tuylkens pleeght ghebruyckt te worden/ met de ronde knopkens die teghen de stralen vander Sonne ghehouden/ een licht ende schijnsel van hun gheuen/ hebben dit cruydt den naem Eliochryson doen hebben/ eñ hebbē ons tselue cruydt te kennen gegheuen sijn zeer seker teeckenen/ gelijck als die in dit ghemeyne cruydt gesien worden/te weten/de knopachtige croonkens/ die van veel ronde knopkens ghemaeckt zijn / eñ als een goudt blinckende/ diē vandē Reynvaer oft Ageratum gelijck/welcke bloemkēs in hun coleur/ eñ wesen mogen langhe ghehouden worden/ eñ groeyen aen rechte / dunne groene steelkens oft tackskens/van eenen voet oft cubitus hooge/met harde syde-tackskens eñ bladers diē vander Aueroone/ oft Byvoet met dunne bladers gelijck. De wortel is cleyne eñ houtachtich. Dese plante groeyet ontrent Nyssen/Genua ende in Prouence in rouwe dorre dalen / ende ongebouwede woestijnen/ ende is zeer goedt teghen tsleirsijn/ ende quade seericheden/want tbeneemt ende belet de groote fluxien van humeurē die daer vallen/ t'doet sterck water maecken/ ende drijft zeer af de sandachtighe materie. Voorts doetet tbycants alle t'ghene dat de Gerwe doet. Dit heb ick oock ghesien inden hof van Mijn-heere de Longastre tot Annesin by Betune van saedt ghewonnen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloemen in wijn ghesoden ende ghedroncken/ zijn goedt teghen de beten ende steken vande fenijnighe beesten / teghen de pijne vande heupen/ druppelpisse/ ende ghebroken leden/ ende verwecken oock de maentstonden vande vrouwen. De selue met goeden versoden sueten wijn ghedroncken/verteiren gheronnen bloet vanden buyck ende blase. Een half dragme nuchter met witten ghewaterden wijn inghenomen/ stopt de fluxien vande catarrhen.

Rhijn-bloemen onder de cleederen gheleyt / bewaren die vande motten ende schieters.

Galenus. Amaranthum heeft een verdeylende ende dunne maeckende cracht / waerom dat de bloemen met wijn gedroncken niet alleene de maendtstonden vande vrouwen en verwecken / maer doen oock smilten ende scheyden tgheronnen bloet / niet alleene inden buyck/ maer oock inde blase/ ende tot dien eynde zijn die beter met sueten versoden wijn ghedroncken: Voorts drooghen die alle fluxien/ die de maghe hinderlick zijn/ alsoo ghedroncken.

Syderitis altera Diosc. an nostras Sanguisorba Bipinella?

Bloedt-cruydt.

De ghemeyne Latijnsche naem gheeft ghetuygheniſſe ghenoech/ dat dit cruydt Pimpinella ghenoemt wordt/ om dat de steelkens ende bladers eenichsins diē vandē Varent ghelijck/ als een pluymaghe staen. Dat dit cruydt een zeer goedt Wondt-cruydt is/weet een peghelick wien bekent is/dat

oock

oock Sanguisorba oft Bloet-cruydt gheheeten wordt: wiens deylen alle tsamen/ist dat ghy die metter beschrijuinghe van Dioscorides confereert / ghy sult terstont mercken ende verstaen datter niet aen en ghebreeckt / noch ouer en schiet: iae dat meer is/ de gheleerste mannen die van onser opinie zijn / segghen dat dese plante noch op den dach van heden inden Eylande van Chio in hunlieder sprake Syderitis ghenoemt wordt. Voorwaer de bladers gelijckē van sneden/ lange ribbe oft zenue/ fatsoene ende maniere van staen ouer beyden syden ghelijck een pluymage/ den Varent. Voorts groeyen bouen op dunne ende lanckachtighe tack skens / ende dunne steelkens ronde bollekens die bouen scherpachtich zijn / inde welcke tsaedt ghesloten is: metten cortsten gheseydt alle dinghen accorderen met onse opinie/ende zijn teghen d'opinie van Matthiolus, daer hy sommighe berispt/ de welcke dese Pimpinelle voor de derde soorte van Syderitis hielden: Want/seght hy/ sy heeft de bladers vande Coliander. Maer wy en houden niemandt soo slicht/oft hy en merckt lichtelick/ dat de Pimpinelle met de derde gheen ghelijckenisse en heeft/ maer met de tweede gheheel ouer een comt: de welcke beter ghehouden diende/ende de selue noch beschreuen/noch met bollen/noch oock by auenture bekent/meer om te-aensien dan om te mercken/ voor ooghen te legghen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cracht van tsaedt ende bladers van desen cruyde dient principalick tot de wonden te ghenesen.

Sideritis Robertiana. Robrechs-cruydt.

De Sideritis Herculea van Crateuas is onse zeere ende wel bekent Roberts-cruydt/ d'welcke niet alleene om zijn wel versochte cracht diet heeft van wonden ende bloetganck / maer oock van quade sweeringhen te ghenesen/verdient heeft den naem vande rouwe Sideritis. Het heeft de bladers vanden Coliander/ende is soodanich als wy ghestelt hebben byde soorten van Geranium.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Robrechts-cruydt is bitter van smaecke/ sijn cracht is sulcks/ dattet bloet stelpt/ op hoe verschen wonde dat gheleyt wordt. Galen. Sideritis heeft eenighe afvaegende cracht / maer meestendeel ist vocht ende matelick cout/met een weynich tsamentrecken / waer om dat de pijne stillet vande heete gheswillen ende de selue gheneest.

Sideritis Achillea, lutea, odora. Alba purpurea eadem.

De zeer vermaerde Chirurgien Achilles , ende discipel van Chiron heeft desen Sideritis den naem ghegheuen ende vermaert ghemaeckt/midts dat hy/soomen seght/ daer mede de wonden van Telephius ghenesen heeft. Ende om dat een yeghelick soude moghen iae alleene witten ghesichte mercken wat onderscheydt datter is tusschen dese Sideritis Achillea, ende diemen Militaris noemt/ soo heeft dese Achillea veel langher ende meer stelen / van eenen voet oft cubitus hooghe/ ende teerder bladers die meer ende dieper ghesneden zijn / ghelijck die vanden By-voet met cleyne bladers . Op de stelen groeyen croonkens met zeere veel witte bloemkens dichte by een staende/ meerder dan die vande geel Gerwe/hebbende eenen medicinalen reucke/dien vande Mater oft Byvoet ghelijck/welcken dit cruydt ghelijck is/ eñ blijft alle de Somer duerende. De wortel is saselachtich ende houdtachtich. T'gheheel cruydt heeft den reucke ende smaecke vande Mater / oft vande Coedille/maer niet soo bitter. Dese plante groeyet geerne op hooghe ackers ende vette gronden/ gelijck in Italien/in Romanie ende Hetrurien/ oock niet verre van Riuoli in Piemont ende op diuersche plaetsen van Lyonnois ende Sauoyen.

Cracht ende werckinghe Sydetitis Achillea Diosc.

De croonkens ghestooten ende op die wonden gheleyt / stelpen tbloeyen eñ beschermē de wonden van alle verhittinghe. De selue met wolle op de schamelheydt gheleyt / stoppē den rooden vloedt vandē vrouwen/ eñ stelpen oock alle bloedtganck. De selue in water ghesoden ende daer in gheseten/helpen eñ ghenesen den rooden vloedt vanden vrouwen. De selue in water gesoden eñ ghedroncken genesen t'Roodtmelisoen. Galen. Sommighe heeten dit cruydt Syderitis Achillea, de welcke de voorgaende/aengaende des voorseydt is/van crachten niet onghelijck en is / uitghenomen dat meer stopt oft tsamentreckt. Waerom dat zeer goedt is teghen alle bloedtganck / Roodtmelisoen/ende rooden vloedt vanden vrouwen.

Bergh-Achillea oft Gerwe.

Zeer aerdich is dese plante/ende luttel ghevonden/ten waere op d'opperste vande hooghe bergen van Languedoc/te weten den Spoor-bergh ende vanden Hof Godts. Waer dat in Hoymaendt ende Oogstmaendt schoone staet en blinckt met sijn Goudt-gele croonkens die vande Gerwe ghelijck/ ende eenichsins onse Ptarmica gelijckende/ de welcke staen op d'opperste van veel uitghespreyde dunne steelkens/van eenen voet hooghe. De bladers zin minder/ ghelijfuigher sapachtigher/ ende

Bergh-Achillea oft Gerwe. In Latijn/Achillea montana, Arthemisiæ tenuifoliæ facie.

Gerwe met witte bloemen. In Latijn/ Millefolium terrestre vulgare Stratiotes Millefolium Diosc,

de groender dan die vande voorgaende die vande Coedille ghelijck. De wortel is cleyne/ dien vanden cleynen Cruys-cruydt/Reynvaen/oft Auercoone ghelijck. Tsaedt is lanckworpich.

Onderscheydt tusschen de Gerwe ende Crabben-claeuw.

Militaris terrestris,& Militaris aquaticæ dignotio.

Ruyters-cruydt wordt ons tweederhande voorgeleyt wt de verwerde oft twijfelachtighe beschrijuinghe/te weten/d'eene dat de bladers van Varen heeft/ende dander een water-cruydt met de bladers van Comijn / ende zijn by auentuere twee planten die in een beschrijuinghe tsamen ghebrocht zijn. Dese twee sullen wy elck besonder verhalen/ten laetsten sullen wy noch een ander water-cruydt gheuen met de bladers van Venckel/ waer af dat den naem heeft.

De cracht van desen Ruyter-cruydt oft Gerwe en is dien vander Achillea niet zeer onghelijck/ ghelijck oock niet en is de ghedaente/maer ist datse beyde den naem Achillea niet euen gelijck weerdich en zijn/soo heeft de Gerwe oft Millefolium die beter verdient dan dese Sideritis: want Dioscorides ghetuyght dat metten Millefolio verouderde sweeringhen/ fistels oft wtgheholde gatē gheel ghenesen worden/ waerom wel schijnt dat Achilles de selue ghebruyckt heeft / eñ dat naemaels tghemeyne volck door de ghelijckenisse bedroghen zijnde /oft by auentueren door tghebruyck/ den naem mis bruyckt heeft / want dit Millefolium gheneest wt der maten wel d'oude sweeringhen oft fistels/ende niet alleene de wonden/ soo wel in olie gheleyt/als ghestooten. Dese opinie vanden ghemeynen man/voorwaer/niet tonrechte heeft Plinius ghevolght / den welcken tonrechte berispen de groote berispers van onsen tijde.

Gerwe.

In Latijn/Militaris siue Millefolium, flore albo, purpureo & luteo Achillea Dodonæi. In Hoochduytsch/Garben. In Franchois/Millefueille. In Engelsch/Yarrowe/nose blede.

Gerwe met witte bloemen.

De Gerwe oft Stratiotes soo wel de water plante als dander/ Ruyters-cruyden ghenoemt/om datse dickwils de wonden vande crychs-lieden ghenesen ende gheheylt hebben / soo wel als de Sideritis Achillea den welcken sy van ghedaente ende cracht (principalick de Gerwe) soo zeer ghelijck

Gerwe met roode bloemen. In Latijn/ Millefolium terrestre purpureis floribus.

Geel Gerwe. In Latijn/ Millefolium luteum, Achillea luteo flore C. Clusij.

lijck zijn/ dat sommighe ionghe Herbaristen met Plinius beyde dese cruyden deen voor dander ghenomen hebben/ den welcken wy souden ghevolgt hebben/ in dien wy/ die soo wel niet ghekent en hadden/ maer donderscheydt is wt de cruyden selue lichtelick te mercken. Want de Gerwe is minder/ ende heeft rechte steelkens/ met pluymageachtighe bladers/ middelmatich tusschen die vanden Varent ende Filipendula, maer veel minder ende corter dan die vande Achillea. Bouen op de dunne stelen niet euen hooge ghewassen/ comen de ronde croonkens met veel witte bloemkens vast by een staende/ welck cruydt ouer al zeer vele groeyet aende canten vande bemdē ende ackers/ maer behaluen dese/ hebben wy oock Gerwe met purperachtighe ende met gele bloemen/ inde berghachtighe/ ongheboudwede/ ende heete plaetsen van Languedoc ghevonden/ ende aende steen-rootse vande spelonken aen Magdaleene Capelle in Prouenceen/ oock in Italien ontrent Genua/ ende inden lande van Nimes/ waer dat de gheheele plante aschverwich ende een weynich hayrich is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dit cruydt is wttermaten goedt ghebruyckt in oude ende varsche sweeringhen/ teghen alle bloetganghen eñ in fistels. Galenus. Gerwe is een weynich tsamentreckende/ ende daerom mach die goedt zijn teghen quade sweeringhen ende die toe heylen. Sommighe ghebruycken de selue teghen alle bloetganck/ ende in fistels.

Roode Ratelen.

Voren int capitel vanden Hanecammekens hebben wy verclaert dat dit cruydt niet wel en accordeert metten Alectorophos van Plinius, ende dat behoorde ghestelt te worden onder de soorten van Filipendula oft Millefolia, om dat den seluen van plaetse van groeyen niet zeer onghelijck en is/ ende bladers heeft zeer cleyne ghekerft ende ghesneden/ staende aen dunne steelkens van een palme hooghe/ eens-deels ouer eynde staende/ ende eens-deels plat op deerde ligghende. De ionge Herbaristen hebben tselue Alectorophon oft Hanecammeken ghenoemt om de bloemen die eenen Hanekam ghelijck zijn/ de welcke purper oft wit zijn/ anderſins is de cracht ende t'ghebruyck tot noch toe onbekent.

Roode Ratelen. In Latijn/ Pedicularis, Alectorolophos, Pedicularia Tragi. an Stelophuros Plinij? Fistularia Dodonæi. In Hoochduytsch/ Rodel.

Reynvaer.

Reinvaer ghelijckt beter de Gerwen / dan de soorten van By-voet/ oft Mater. Want t'heeft vederwijse bladers / middelmatich tusschen die vande Gerwe/ ende Varent. Wt een houtachtighe/ cruypende eñ faselachtige wortel/ groeyen veel bruyne stelen van onderhaluẽ cubitus hooghe/ de welcke rondt/ ghecnoopt/ ende een weynich ghestrept zijn/ bouẽ in cleyne steelkens verdeylt / op de welcke croonkens met gout-gele bloemkens groeyen / diẽ vandẽ Aggeratum oft Mentha Corymbifera ghelijck. T'saedt is diẽ vanden zee-Alssem oft Cypres ghelijck/ d'welcke de vrouwen ghebruycken om de wormen te dooden ende teghen de coudepisse: ende is heetachtich ende bitter van smaecke/ met eenighen quaden reucke. Dit cruydt groeyet aende canten vande bemden / ontrent haghen ende tuynen/ ende grachten vande velden.

Reynvaer. In Latijn / Tanacetũ Millefolij foliis, &c. In Hoochduytsch/ Reinfarn. In Italiaensch / Tanaceto, eñ is Arthemisia monoclonos Fuchsij, Athanasiæ & Arthemisiæ tertia species Ruellio. In Engelsch/ Tansy.

Engelschen dobbelen Reynvaer. In Latijn/ Speciosus Tanacetum cristatum Anglicum.

Enghelsche Reynvaer.

Dese selue plante wordt vooreen ghenoechte inde houen van Enghellandt gheplant/ maer is zeer aerdigher aende canten ghecrolt/ende breeder bladers die fijn ghesneden zijn.

Wilde Reynvaer. In Latijn/ Tanacetum non odorum, perperam Sideritis Italorum.

Cleyn witten Reynvaer. In Latijn / Tanacetum minus candidis floribus.

De Wilde Reyn-vaer sonder reucke groeyet zeer vele in Vranckerijck ontrent Valencen in Dolfine: ende en heeft gheenen reucke. De bloemen zijn dit vande Mater gelijck/waer in dat van de voorgaende verschillet/ andersins ist in alder manieren den seluen ghelijck.

Cleynen witten Reynvaer.

Dese plante is middel tusschen Gerwe / Sideritis Achillea ende Reynvaer: want sy heeft bladers zeer ghelijck de Reynvaer in rueck ende fatsoen/ maer cleynder: ende heeft veel steelkens/ende de wortel zeer ghevefelt ghelijck Sideritis: maer de bloemkens zijn wit met cranskens als de Gerwe: ende wordt in Nederlandt in de houen ghevonden.

Mater oft Moeder cruydt.

Dit Moeder-cruydt crijcht in Enghellandt door oeffeninge ende verplanten zeer schoone dobbel bloemen als wy vermaent hebben in t'capitel vãde Cleyne Lyschen. De gheheele plante is den ghemeynen Moeder-cruydt niet ongheliick: de bladeren zijn wat cleyndere/ ende de reucke niet soo sterck. De figure is gheconterfeyt gheweest naer t'leuen wt de plante die Mijn-heere de L'ecluse ten huyse van C. Plantijn wt Enghellandt hadde doen brenghen.

Wy hebben lanck ende breet ghenoech ghesproken in t'capitel vande soorten van Camille/waerom dat de Cotula vulgi oft Stinckẽde Camille den Parthenion vã Plinius ende Æginera meer ghelijck is/ dan de Matricaria vanden Herbaristen/al ist dat sy beyde/in dien men tghebruyck ende den reucke aenmerckt/ waer mede dat de ghebreken der moeder van ionghe dochters geholpen worden/souden moghen Parthenium ghenoemt worden: maer ghemerckt dat dese der beschrijuinghe van Dioscorides minst ghelijckt / soo hebben wy dandere willen prefereren. Dese Mater groeyet ouer al op dorre plaetsen lancks de weghen/ ende op rouwe canten vande houen. De bladers zijn

die

Mater oft Moeder-cruydt. In Latijn/ Matricaria nostras, Arthemisia tenuifolia Fuchsij. In Hooch-duytsch/ Mutherkraut. In Franchois/ Matricaire & espargoutte. In Italiaensch/ Amarella ende Matricaria. In Engelsch/ Feuerfew ende Fedderfew.

Moeder-cruydt met dobbel bloemen.

dien vanden By-voet oft Roomsche Alssem ghelijcker / dan vande Coliander. In Wedemaendt ende Hoeymaendt brengtse voort veel bloemen die vander Camille ghelijck / met den reucke vande Stinckende Camille. De wortel is saselachtich.

Matricaria Odorata. Argentina Hispanorum.

Welrieckende Mater.

Dese plante is in alder manieren de ghemeyne Mater ghelijck / maer met meerder ende ghelijfsigher bladers ende bloemẽ/ nae de welcke tsaedt volght/ d'welcke tonrechte sommighe voor Semen sanctum Officinarum houden / om dat bycants euen groot is / ende den seluen reuck heeft. Dese plante hadden in hun houen de Edel heere mijn Heere van Longastre/ ende Jan Coene Apoteker van Antwerpen de welcke van Spaensch saedt ghewonnen was.

Alssem.

Van oprechte Alssem en worden maer tweederhande soorten ghevonden/ hoe wel datter veel ghelijckenissen zijn. Vande welcke de ghemeynste ende bitterste / tsy datse van selfs oft gheoeffent groeyet / eenen houdtachtighen stele met veel tackskens heeft/ daer bladers aen wassen van ghedaente ende sneden diẽ vanden By-voet ghelijck. Bouen aende stelen groeyen graeuwe/ronde/gele bloemkens/ druysiwijs by een ghevoegt. D'wort oock Ponticum ghenoemt soo wel vanden ouders om sijn deucht / ende nae den naem vanden lande / als vande iongher Barbarische Herbaristen om sijnen tsamentreckendẽ smaecke/dien sy Ponticum noemen/ welcken smaecke Dioscorides in Absynthio Pontico was prijsende. Ghelijckerwijs als onse zeer ghemeyne Alssem heeft/die ouer al ghevonden wordt/ hoe wel dat de geene die in Cappadocien/ ende aenden bergh Taurus ende in Ponto groeyet/als staende onder een suyuerder lucht/beter ende speceryachtigher is/ghelijck de selue auteur ende Galenus meer ander cruyden om de selue redenen hoogher ende beter gheacht ende meer ghepresen hebben. Jae Mesue soo hy de Roomsche Alssem een drooghe tsamentreckende oft

Alſſem. In Latijn/ Abſynthium vulgare Ponticum Ruellij. In Hoochduytſch/ wermuet. In Francois/ Aluyne forte. In Italiaenſch / Aſſenzo. In Engelſch/ Common Wormewood.

Ponticum Tridentinum Herbariorum.

Ponticiteyt toegheeyghent hadde / die intgebruyck vander medicijne wel te paſſe comt/ ende om datſe d'inghewandt verſterckt als ſy int afgaen vande flegmatijcke cortſen inghegheuen wordt/ heeft waerachtich in ſchrifte achterghelaten / by auenture duſdaenighs niet bedacht hebbende / dat Abſynthium Romanum ende Ponticum een cruydt was waer doore dattet zeer nerſtich ſoecken ende verſoecken vandē Apotekers aengaende deſe Roomſche Alſſem noch gheduert. Want Roomſche is te ſeggen de beſte/ghelijck de Roomſche Camille beter ende oprecht ghehouden wordt. Oock die Alſſem die nu ter tijdt ontrent Roome op vervallen plaetſen hier en daer gheſien wordt/ en is gheen ander dan onſe Alſſem/ende zijn alle beyde dien van Ponto ghelijck. De reden waerom dat Dioſcorides de ſelue niet en heeft int langhe beſchreuen/is om datſe ouer al ouervloedich groeyet/ maer heeft alleene verclaert waer dat hy de beſte gheſien hadde/ want hy beſchrijft dat op den ſeluē bergh d'ander twee ſoorten groeyen/die hy prijſt/niet om datſe (als voorſeydt is) op ander plaetſen niet en ſouden groeyen/maer om datſe daer beter zijn. Oock en maeckt Galenus gheen onderſcheyt van ſpecie ende ghedaente/maer volghende alleene Dioſcoridem, ghelijck hy meeſtendeel pleeght/ ſeght dattet Ponticum gheen ander/maer ſtercker crachten heeft/ niet wt der natueren/maer wt dē aert vanden grondt/ghelijck oock de ghemeyne Alſſem nu ter tijdt oock heeft in veel landen. Want daer zijn plaetſen daer ſy niet onlieflick van reucke en is / oock daer ſy wel rieckt/ eñ oock daer ſy bycants ſtinckt. Alſoo heeft oock d'Agrimonie eenen ſoeteren reucke op ſommige plaetſen/ als in Xantoigne: Op ander plaetſen en heeftſe gheen oft luttel reucke/in vueghen dat de ghene die op d'een plaetſe eenen lieflicken reucke heeft/ſtinckt op een ander plaetſe.

De bladers vander Alſſem hebben de gheleerde mannen veel moeyten aengedaen. Want daermen leeſt dattet Ponticū minder bladers heeft / daer leeſde mijn meeſter Rondellet oock door experientie vā ſaeckē/ datſe meerder waerē/welcke tranſpoſitie/gelijck die lichtelick gebeurt/ alſoo is die te zeer ghemeyne bycants onder alle de ghene die vande cruyden ſchrijuen/ ghelijck dickwils in Theophraſto ende meer in Dioſcoride bevonden wordt/ghelijck in t'capittel vandē Alant-wortel/Meū ende

ende ander/somtijdts oock in Galenus, niet door sijn faute maer van de ghene diet overgheschreven hebben. Oock en heeft Galenus (wetens ende willens) gheen mentie ghemaeckt van meer soorten van Alssem int capittel vander Averoone: want hy seght: Daer zijn dry soorten oft specien vã Alssem: d'eene met de ghemeyne naeme Absynthium genoemt/soodaenich alst Ponticum is: Tweede Santonicum, Tderde Seriphium. Maer Seriphium ende Santonicum zijn der maghen hinderlick. Want alleene het Absynthium, principalick in Ponto ghewassen/ is der maghen aenghenaem ende goedt. Wt welcke passagie lichtelick alle questien ter neder gheleyt worden/ want hy heet absolutelick onse ghemeyne Alssem / Absynthium, dwelcke hy wt Dioscorides seght dat in Ponto excellenter groeyet/sonder eenich onderscheydt van specie oft gheslachte te maecken. Aldus is dan voor seker dat ons ghemeyne oft Roomsche Alssem/ gheen ander en is dan Ponticum, maer datse om de natuere vander plaetse stercker / maer gheen ander crachten en heeft. Galenus aenmerckt in desen de bitterheydt/ ende seght dat om te reynighen ende af te vaeghen de cholerijke overgheuinghen ende verstoppinghen/een tsamentreckinghe van noode is / die de maghe is behaeghelick ende aenghenaem/ ende die haer sterckte ende cracht gheeft. Welcke dinghen wy weten door dagheliicksche ende ontallighe experientien/soo wel vanden ghemeynen man als vande Medicijns / dat ons Alssem doet/soo wel inwendich als wtwendich ghebruyckt. De Alssem-wijnen van desen tijdt zijn zeer goedt ende vele / ende daerom zeer vele in diversche plaetsen van Duytschlandt begheert/ nochtans met Duytsche Alssem ende niet van Ponto ghemaeckt. Niemaendt en claeght over den stãck/ maer wordt eer drooghe inden wijn ghedaen/ende heeft eenen speceryachtighen reucke/die bequaem is om de crachten te vermaecken ende stercken. Daerom waer Galenus seght datmen Ponticum soude ghebruycken/schijnt daer eer de twee/ te weten Seriphium ende Santonicum te wederleggẽ/ dan dese die hy absolutelick Absynthium oft Alssem noemt. Ist dat dese Galeno qualick heeft gheroken in Griecken: in Italien/ Duytschlandt / Vranckerijck ende Engellandt en stinckt de Roomsche oft de ghemeyne niet: Jae dat meer is/sy beschermt eer ander dinghen van stanck ende rotten. Oock en heeft Dioscorides noch Plinius van desen stanck gheen vermaen ghemaeckt. Want als Lucretius seght dat den kinders om der ghesontheydt wille vuyle Alssemen te drincken ghegheven worden, hy wil segghen / niet den quaden reucke / maer den bitteren ende quaden smaecke / ghelijck Aloë: waeromme datse vande Franchoisen Alluyne genoemt wordt. Alsoo oock daer Theophrastus seght/dat Alssem ende Eert-galle bitter ende qualick rieckende zijn / daer en meynt hy gheenen stanck/maer den zeer stercken reucke die inde neuse vlieght ende tsamen doet treckẽ / jae tot inde herssenen treckt/ghelijck oock doet den roock van veel rieckende dinghen / als Myrrhe eñ Vnguis odoratus. Matthiolus soude gheerne Plinium van loghen straffen/ als dat hy den Ponticum bitterder van smaecke soude gheoordeelt hebben dan de Roomsche Alssem. Niet-temin dat hier op antwoorde de leeringhe van Galenus, met der authoriteyt van Galenus. Bitter dinghen werck/is te openen/ afvaeghen/water doen maecken ende cholerike humeuren purgeren/tselve mocht ghy sien in Aloë, Eert-galle/ Camille ende andere: Ist dat nu het Ponticum van Galenus wt den schrijvẽ van Theophrastus ende ander Medicijns/soo zeer ghepresen/tselve crachtigher doet dan die ander soortẽ/ soo moetet oock hebben een stercker cracht/door de welcke dat stercker werckt/ de selve is voorwaer de bitterheydt. Daerom hoe dat crachtigher is/hoe bitterder dat is/ ende hoe dat beter is/ dan het Roomsch/hoe dat bitterder heeft gheweest/ghelijck Plinius niet wt zijn opinie/maer wt die vande oude Medicijns / daer wt hy overghestelt hadde/verclaert heeft/ghelijckmen sien mach int confereren van zijn ende Dioscorides capittelen: Maer daer Galenus wil segghen dat de gheheel bitter dinghen de maghe niet en dienen/dat is waer ist dat ghy die voor spijse ghebruyckt/ maer ist datmen die als een medicijne ghebruyckt/soo wijst de reden ende de daedt contrarie. Want Aloë is der maghen zeer aenghenaem ende nut: nochtans is dese medicijne der lever dan der maghen diensteicker. Maer het Santonicum ende Seriphium en is soo bitter niet van smaecke / ghelijck Plinius ghemerckt heeft: nochtans zijn die der maghen van reucke ende smaecke veel meer teghen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Alssem die van sommighe Bathypicron ghenoemt wordt/ is een cruydt dat eenen yeghelijcken bekent is. De beste groeyet in Cappadocien ende Ponto/opden bergh Taurus: ende heeft een verwarmende eñ tsamentreckende cracht. Alsem is een goede medicijne den ghenen die de maghe verladen hebben met gele oft cholerijcke vochticheden: want sy drijft alsulcke wter maghen ende buyck door camerganck / ende doet oock water maecken. Nuchter inghenomen beschermt voor dronckenschap. Met saedt van Seseli ende Nardus Gallica ghedroncken/verdrijft de winden ende opblasinghen des buycks/ oock het walghen ende opworpen vande maghe.

In water gheweyckt oft ghesoden/ ende daer af alle daghe ses oncen ghedroncken/ ghenee st de

Geelsucht. Ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen: tselue doet sy oock met honich ghemengt / ende ghelijck een pessus van onder ghestelt. Met azijn ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die vande fenijnighe Campernoillen cranck zijn. Met wijn ghedroncken is goedt teghen vergift / sonderlinghe vande dulle-Keruel / ende teghen de beten oft steken van Spinnen oft ander fenijnighe beesten. Met honich ende Salpeter ghemengt gheneest de squinantie daer mede ghestreken: maer met water ghemengt / de bloedighe puysten aende beenen: ende met honich alleene ghemengt verdrijft de schemelinghe vanden ooghen / ende blaeuw gheslaghen plecken daer op ghestreken. Insghelijcks met soeten wijn / als Bastart ghesoden eñ d'ooghen daer mede bestreken / benemt de pijne eñ smerte vandẽ oogẽ. In water gesodẽ / geneest de etterachtige oorẽ / eñ oock de pijne vãden tandẽ eñ oorẽ / alsmẽ dẽ domp daer in ontfangt. Gestooten met Ceratum Cyprinũ is zeer goedt tegen de pijne voor therte / eñ voor de Leuer / maer met olie van Roosen is sy goedt tegen de langhe quellinghe vande maghe / van buyten daer op ghestreken. Met vijghen / azijn ende meel van Drauijck ghemengt / comt te hulpe den ghenen die water laden / ende miltsuchtich zijn / op den buyck oft op de syde gheleyt. Van Alssem wordt oock wijn ghemaeckt diemen Alssem wijn noemt die tot alle de voorschreuen ghebreken goedt is / alsser gheen cortsen by en zijn.

Alssem inde cleerschapraeyen oft kisten geleydt / bewaert de cleederen voor motten ende schieters: maer met olie ghemengt ende erghens aen ghestreken / verdrijftse de vlieghen / muesien ende mugghen. Water daer Alssem in gheweyckt heeft / ende inckt daer mede ghemaeckt om te drucken / bewaert t'ghedruckte datter de muysen niet aen en comen. Galenus. Alssem is bitter ende heet / eñ heeft een tsamentreckende / verwarmende / afvaegẽde / versterckende ende droogende cracht: daerom iaeghtse af door camergãck / ende met water maecken de cholerijcke humeuren des buycks: maer de gele vochticheden inde aders / drijftse meest af door d'urine. Daerom en helptse niet inghenomen teghen de flegmatike humeuren die inden buyck zijn / maer wel ist datse opde borst oft longher ligghen. Want de tsamentreckende ende bitter cracht die in haer is / die is de sterckste. Voorts datter oock hitte by is / gheeft te kennen datse meer heet is dan coudt. Maer ist datmen wil generalick hebben haer complexie ende nature / soo segghe ick datse warm is inden eersten graedt / ende drooghe tot inden derden. Tsap is onghelijck heeter dan t'cruydt. Galenus. Alssem heeft min warmte dan de zee-alssem / Santonicum ende Aueroone: want sy heeft meest een tsamentreckende cracht. De welcke al ist datse niet en is soo subtijl van substantie / als die ander / ende oock min crachts heeft dan die ander om subtijl te maecken / soo en is sy nochtans niet min drooghende. Maer onder alle dander soorten van Alssem is het Santonicum van crachte desen aldernaest. De zee-Alssem is een weynich oncrachtigher int subtylmaecken / verwarmen ende drooghen. Maer de zee-Alssem en is soo heet niet als d'Aueroone / maer heeter dan de ghemeyne Alssem / ende is de maghe zeer hinderlick midts datse met de bitterheydt eenighe soudticheydt heeft / maer oock eenighe tsamentreckinge / als is die zeer cleyne. Alsoo zijn oock d'Aueroone ende het Santonicum de maghe zeer schadelick.

Veel ghelijckenissen ende soorten van Roomsche Alssem.

Om dat de mate vande bladers / ghelijckheydt ende reucke den gheleerden mannen zeere veel moeyten aenghedaen hebbẽ / soo heeft den Enghelsman Turner den naecomers in schrifte achterghelaten een soorte van Alssem die hy gevonden heeft in tgeberchte Apennin van Italien die cleynder van bladers was: den welcken de zeer gheleerde Apotekers Peeter van Coudenbergh ende Jan Mouton noch een ander soorte by voeghen / die de cleynste ende minste van bladers is / welcke soorten sy hedens-daeghs nerstich onderhouden in hun houen / ende van speceryachtighen / lieflicken ende min bitteren smaecke bouen alle ander prijsen: Maer wy hebben voren gheseydt dat tselue de meeste cracht heeft / door wiens hulpe dat stercker werckt. Nu ist werck vande bitterheydt / te openen / afvaeghen / water doen maecken ende de cholerijcke vochticheden purgeren.

Ponticum supinum Herbariorum.

De tweede soorte vande Roomsche Alssem / heeft de stele huckende / ende de bladers en tsaedt vande boomachtighe Alssem corts naebeschreuen. De reucke is zeer lieflick / de smaecke speceryachtich ende bitterachtich.

Ponticum Tridentinum Herbariorum.

Men seght dat dese Alssem ons mede ghedeylt is wten gheberghten van Ponto ende Taurus / ende wt Romanie: vande welcke dalderminste bladers witachtich zijn / speceryachtich / tsamentreckende ende bitterachtich.

Boom-ghewas Alssem.

Dese Alssem en is de ghemeyne van bladers ende bloemen niet zeer onghelijck / maer groeyet ghelijck een boomken / ende wordt ghelijck de Aueroone / een mans lengde hooghe. De bladers zijn witter ende een weynich minder dan de gemeyne Alssem / die altijdts groene staen. In Nederlandt

versterft

Boom ghewas Alssem. In Latijn/ Absynthium arborescens, Absynthium del Comasco, Anguill.

Witte Alssem met croonkens. In Latijn/ Absynthium album, capitulis squarosis, floribus albis, vmbella Achilleæ montanæ.

verstersft en vergaet sy somtijdts/door de vorst ende tquaet weder. De smaecke is wat bitter specery-achtich/ende de reucke niet onlieflick.

Witte Alssem met croonkens.

In Nederlandt / Vranckerijck / Enghellandt / ende Italien wordt dese soorte van Alssem zeer selden ghevonden / die oock van gheenen autheur tot nu toe beschreuen en is gheweest / ende alleene onsen vrient Charle de L'ecluse bekendt/ de welcke dese Alssem van Weenen in Oostenrijck aenden Heere vander Delft heeft ghesonden. De bladers zijn ghekerft ghelijck die vanden Vokelaer/ en van verwe dien van zee-Byvoet gelijck/ de welcke groeyen aen eenē stele van drye palmen hooghe. De bloemen groeyen ghelijck croonkens/ die vande stinckende Camille niet ongelijck/ ghemaeckt van ses witte bladerkens: van smaecke is dit cruydt een weynich tsamentreckende ende bitterachtich.

Italiaensch Alssem met croonkens.

In Latijn/ Absynthium vmbelliferum alterum Italicum. In Italiaensch/ Assenso ombellifero.

Dese soorte en heeft oock van niemandt beschreuen gheweest / want sy is luttel bekent ende luttel ghevonden/nochtans van maniere van groeyen/ graeuwicheydt/ en ghedaente de voorgaende niet zeer ongheliick/wtghenomen datse alle dinghen veel minder heeft. Dese Alssem crijght veel steelkens van een spanne hooghe/ de welcke int opperste ronde graeuwe bollekens draeghen met bloemkens. D'Italiaensche Herbaristen/ die tselue cruydt zeer neerstich oeffenen ende onderhouden/ ghebruycken den naem Assenzo vmbelifero, dat is te segghen Croon-Alssem. De bladers zijn bitter/ende niet veel grooter dan die vanden Absynthium Ponticum van Trenten.

Zee-Alssem van Diosc. met ghedaente van ghemeyn Cypres.

Zee-Alssem ende leeghe-Cypres/zijn als Dioscorides seght/ malcander ghelijck: Daerom als wy

Zee-Alſſem van Dioſc. met ghedaente van ghemeyn Cypres. In Latijn / Seriphium Dioſcoridis, Abrotani feminæ facie.

Onderſcheydt vande voorſeyde Alſſem. In Latijn/ Seriphij Abrotani feminæ facie differentiæ, Santonicū maius Cordi, Santolina Dodonæi.

wy zeer wel de teeckenen overleyt hebben by de welcke beyde deſe planten ſouden moghen onderſcheyden ende ghekent worden: ſoo hebben wy ten laetſten door de kenniſſe vande natuere / ende onderſoeckinghe vande crachten/aldus gheordonneert. In Provencen int opclimmen vanden hoogē vermaerden bergh vande ſpeloncke daer t'capellekē oft eer het cot ſtōt van Marie Magdaleene/ op de ſijde vā het ſtedeken van S. Maximijn: inſgelijcks oock ſoo ick wederkeerde vā Hyeres in Provencen/hebbe ick deſe ſoorte van Alſſem zeer vele ſien groeyen/voorts-brenghende cleyne effen ſteelkens van eenen voet hooghe: de welcke vander aerden af zeer vele ſpruyten wt een witachtighe wortel/ daer aen veel bladerkens groeyen zeer cleyne ghekerft / ende met een cleyne gracuwe wolachticheydt ghelijck den Gnaphalium, tot boven toe becleedt. Int opperſte vāde ſteelkens ſtaen ronde bollekens met goudt-gele bloemen/nae de welcke zeer veel cleyn ſaedts volght/ diē vandē Reynvaer ghelijck/maer minder. Tgheheel cruydt is wit/ van reucke ende ſmaecke d'Alſſem ghelijck/ diemen (maer onbehoorlick) voor Roomſche inde Nederlanden houdt: iae is den Cypres ſoo ghelijck / dat ghy qualick d'een wt den anderen ſoudt kennen/wtghenomen dat deſe in alder manieren minder is/ beter van reucke/witter ende wolachtigher/dat dander niet en heeft / de welcke corter bladers heeft/ ende dē ſmaecke niet zeer onlieflick/oft ſterck. Dit cruydt ſtellen wy hier om dat den leeghe-Cypres/ wien Dioſcorides tſelve ghelijckt/naerder is/ende om de groote ghelijckeniſſe diet daer mede heeft/ want wy meynden dattet qualick eenich verſchil hadde vanden Cypres / ten waere dat wy die tſamen by een gheſien hadden. Deſe ſoorte groeyet zeer vele van ſelfs inden lande van Languedoc ontrent Montpelliers / de welcke wy oock gheſien hebben binnen Londen gheſaeydt ende ghewaſſen inden hof van Huge Morgan/dien van Provencen gheheel ghelijck. Nochtans by lanckheydt vā tijden verlieſt ſy inde hoven van Nederlandt ende Engellandt haeren reucke/ wolachticheydt / ende witticheydt / ende verandert ſoo zeer datmen ſegghen ſoude dat een ander cruydt waere. Dit gheburt vele ander cruyden die wt de heete landen in coude landen gheſaeydt oft gheplant zijn/ als wy dickmaels ghemerckt hebben.

Onſen

Onse vriendt Jan Mouton hadder van dese soorte ses derhande in zijnen hof groeyende: Vande welcke eenighe de bladers hadden dien vande Chrysocome van Montpelliers met smalle bladers/ende ander cleyne ghekertelde bladerkens dië vanden Cypres/ Sauel-boom oft Heyde gelijck. Dese zijn wt Spaignen eñ Prouencen/in Nederlandt gesonden. Gheen vã alle dese soortë en zijn het Semen sanctum Officinarum, dwelck men teghen de wormen ingheeft/ als D. Dodonæus ghemeynt heeft.

Cracht ende werckinghe vande Zee-Alssem.

Diosc. Zee-Alssem is een cleyn cruydt/ den leeghe-Cypres/ dat is Aucroone wijfken ghelijck/ voorts brenghende zeer veel cleyn saedts/bitterachtich/der maghen hinderlick/ende quaet van reucke/de welcke met eenighe warmte tsamentreckt. Zee-Alssem alleene/ oft met Rijs ghesoden ende met honich ghemengt/ende inghenomen/ doodet ende iaeght af alderhande wormen/ tsy langhe breede oft andere/ende maeckt daer en bouen saechten camerganck. Tselue doet sy oock ghesoden met eenighe ander spijse. De schapen worden van dese Alssem zeer vet.

Galen. Zee-Alssem en treckt soo zeer niet tsaemen als de ghemeyne Alssem/ maer verwarmt meer/ ende heeft eenighe bitterheydt met souticheydt ghemengt. Zee-Alssem is der maghen hinderlick/ende doodet stercker de wormen dan d'Alssem doet/ tsy inwendich oft wtwendich ghebruyckt. Voorwaer men moet wel segghen datse heet is stijf tot inden tweeden graedt/ ende drooghe tot inden derden. De Quacksaluers/ende Lapstressen oft Quacksaluerersen gebruycken dit met wijn om de maendtstonden ende witten vloedt te stoppen.

Ghemeyne Zee-Alssem en is gheen Zee-Alssem van Dioscorides. In Latijn/ Seriphiũ vulgare, perperam Diosc. Arthemisia marina tenuifolia. In Engelsch/ Commun Zea Wormwood.

Ghemeyne Roomsche Alssem vande Apoteken en is gheen Roomsche oft Pónticũ Alssem vã d'ouders oft Diosc. maer is Absynthiũ Galatiũ Sardoniũ Diosc. Xantonicũ vulgi perperã, Absynthium Romanũ falso creditũ, Abrotanũ cãdidũ Cordi, & femina Fuchs. foliis & similitudine quadã Achilleæ Santonicũ Ruellij. Roomsche Alssem van Dodonæus. In Engelsch / Worwood gentle.

Dit cruydt is aldermeest ghelijck d'Arthemisia met cleyne bladers / ende heeft zeer cleyne ghesneden witte bladers. Tsaedt ende de bloemen van reucke de Lavender ghelijck/ ende is d'Averoone oft Zee-Byvoet alder naest comende.

Absinthium insipidum. **Alssem sonder smaecke.**

Dese plante is van bladers/tackskens ende bloemen eenichsins de huckende Pontick-Alssem genaemt ghelijck/ maer sy en heeft gheenen smaecke noch bitterheydt.

Xantonicum vulgare. **Alssem van Xantoigne.**

Dese Alssem en is de ghemeyne zee-Alssem niet zeer onghelijck / maer sy heeft langher ende groender bladers/ende eenen onlieflicken smaecke ende stinckenden reucke. Dese groeyet in Nederlandt inden hof van onsen vrient Jan Mouton.

De ghene die Griecks connen/ ende verstant vande Geographie hebben/ als sy lesen de translatie van Parijs/ oft den Grieckschen boeck die Aldus gedruckt heeft / sullen lichtelick connen mercken dat tghebergte Alpes gheensins inden lande van Santoigne ghelegē en is/ waer dat groeyen soude d'Alssem van Santoigne/maer wel lancks de Alpes van Galaten/ d'welcke Absinthium Sardonium ghenoemt wordt : Want alsoo wordt oock hedens-daegs dese passagie ghelesen ende ghebetert/ d'welcke licht om verstaen is/door tverhalen van het naestvolghende capittel/waer gheseydt wordt dat in Galatien van Asien het Abrotonum , te weten een specie van desen / voorts comt. Jae alsoo veel soorten van Alssem alsser zijn/ soo vele seght Dioscorides dat nu groeyen op de selue plaetse van Galatien ende Cappadocien/ in vueghen dat daer gheen twijfel en valt/ oft ten is qualick verandert in Santonicum Gallicum.Dese plante is de ghemeyne Alssem ghelijck/ maer minder/ oock en heeftse soo veel saedts niet/ maer cleyne bloemen: Dit cruydt groeyet vele op sommighe plaetsen van Duytschlandt/ maer inde houen van Vlaenderen ende Enghellandt groeyet ouervloedich/ende wordt daer vele ghebruyckt : Waer dattet oock Roomsche Alssem ghenoemt wordt. Want de Conserue van Roomsche Alssem / die inde Apoteken van Antwerpen ende Nederlandt ghemaeckt wordt/ coopen zeer geerne de Meesterssen Quacksaluerissen ende verwaersters om datse soo bitter niet en is/ ende daerom te beter ingheswolghen wordt. Maer sy zijn bedroghen/want ist datse niet bitter en is / soo en heeftse gheen natuerlicke lieflicke hitte noch ghesonde cracht. Maer wy hebben bewesen dat d'oprechte Roomsche Alssem / oft de ghemeyne/bitterder is: ende Dioscorides seght dat de zee-Alssem ende die van Sardes een weynich eñ niet zeer bitter en is. Oock gheuen de reucke ende smaecke ghetuyghenisse dat de Roomsche Alssem niet min crachts en heeft dan de zee-Alssem.

Semen sanctum. **Zewersaedt.**

Voorwaer het Zewersaedt vanden Apoteken / Sanctolinum ghenoemt / en schijnt gheensins te wesen een van dese drye Alssems / want al ist datse alle drye van bitterheydt ende ghedaente eenighe ghelijckenisse hebben / nochtans en zijn de saden van dien niet soo volcomelick volwassen/oft soo zeer bitter. Wy hebbē oock dit wtlandts saedt op sommighe plaetsen gesaeyt gesien/vā d'welcke een tackachtich cleyn boomken voorts ghecomen is/ouer al vol saedt/iae bycants meer dan van bladers. Welck saedt ist dat yemandt mach crijghen dat noch niet verstoruen is/maer varsch ende vol/ ende tselue saydt op diuersche plaetsen/ hy sal lichtelick dese plante crijghen.

Andere wtlandtsche Alssem van Egypten ghenaemt.

Alssem van Egypten ghenaemt/de ghedaente van Polytrichon hebbende / heeft witte bladerkens ouer weder sijden by orden staende/eenen vingher hooghe/ die wy ouer lanck door Gesnerus, ende naemaels by Walerant Donrez tot Lyons drooghe ghesien hebben / de welcke door cranck oft voorwaer gheen gheraetsel/Alssem van Egypten ghenoemt wordt/ eñ van eenich Herbarist heeft ghesonden gheweest / de welcke segghen wilde dat Zewersaedt van dit cruydt voorts ghebrocht werdt.

Capnos, Fumaria.

Dit cruydt wordt in Griecks Capnos , in Latijn Fumaria ghenoemt om dat tsap op dooghen ghestreken zijnde / de tranen wt den ooghen doet loopen / min noch meer dan oft den roock in dooghen ware. Dit cruydt wordt hedens-daeghs ouer al zeer vele gebruyckt/eñ comt alle iaere vā selfs inde Lente weder wt / soo dat zeer wel bekendt is: T'groeyet vele int coren ende aende canten vande velden/voorts-brengende zeer getackte cantachtige steelkens / met groene aschverwige bladerkens die zeer ghesnedē zijn/ dien vanden Coliander ghelijckende. De bloemkens zijn purper-roodt/ somtijdts wit/ ende somtijdts roodtachtich . Tsaedt is rondt eñ doncker-groen d'welck inde Somer vergaert wordt. Dit cruydt is in sijn cracht eñ ieugt inde Lente/als sijn sap aldercrachtichst is, ende pleegt wtghepersт te worden vanden Apotekers om Syropen/ Electuarien/ ende pillekens te maecken: Van smaecke ist bitter ende scherpachtich.

Tewaterlaedt. In Latijn/ Semẽ sanctum, ende Semen contra Semen sanctum. In Franchois/ Barbotine. In Italiaensch/ Semenzina.

Ander wtlandtsche Alsem/ van Egypten ghenaemt. In Latijn/ Aliud peregrinum siue Ægyptium Absynthium.

Cleyn Eert-roock.

Inden lande van Languedoc wordt een soorte van Grijsecom ghevonden die veel minder is/ maer niet soo vele ghevonden/ de welcke tackskens van een palme heeft met cleyne bladerkens/ die vande Naelde-Keruel niet onghelijck/ welcke tackskens niet voorwaerts en huckẽ/ maer staen recht ouer eynde/ witachtich van bladers ende tackskens. De wortel is cleyne: de smaecke is bitter. Dese plante wordt oock inde Lente ghevonden ontrent Montpelliers tot Boutenet/ ende op ander sanerachtighe gronden.

Tusschenscheydt oft veranderinghe vande voorgaende cleyne Eert-roock.

Dese plante groeyet weder wt daer sy eens is ghesaeydt gheweest inde houen van Nederlandt/ met vallende ende voorwaerts huckende steelkens. Tsaedt is plat ende geelachtich. De bloeme is blyde purperverwe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sap van Grysecom inde ooghen gedaen/ scherpet tghesichte ende doet die tranen/ waer af dat den naem ghecreghen heeft: Tselue seght oock Galenus ende Plinius.

Sap dan Grysecom met gomme ghemengt/ ende op de wimbraeuwen ghestreken/ maeckt dat tet wtghetrocken hayr niet meer en groeydt. Grysecom geten iaeght af metter urine de gele ende cholerijcke humeuren. Tselue seght oock Plinius. Galen. Grysecom gheneest de verstoppinghe ende ghebreken vande Leuer/ om dat een scherpe ende bitter cracht heeft/ nochtans niet sonder eenighe suetheydt. Een ghemeyn ende slecht man plocht dit cruydt te ghebruycken/ om de maghe te stercken ende lichten camerganck te hebben. Maer eerst leyde hy dit cruydt ghedrooght wech/ ende als hy dat ghebruycken wilde om camerganck te hebben/ hy maecktet nat met Hypocras/ maer om de maghe te stercken nam hy ghewaterden wijn. Grysecom ghemengt met Stœchas, Geinber/

Eert-roock/Grysecom/ oft Duyve-kervel. In Latijn/ Capnos, Fumaria. In Hoochduytsch/ Erdtrauch ende katzen korvel. In Franchois/ Fumeterre. In Italiaensch/ Fumoterra. In Engelsch/ Fumoterry or Fumeterre.

Cleyne Eert-roock. In Latijn/ Capnos tenuifolia. In Spaensch/ Palo milla.

Betonie/ Peterselie/ Venckel ende derghelijcke/ die de flegmatijcke humeuren bereyden ende rijpe maecken/ iaeght af de waterichheydt vande verbrande melancholicke humeuren.

Witte cruppende Grysecom.

Dit Grysecom heeft witte bloemen ende breeder bladers. T'groeyet in Cornuaille in tcoren ende in Brabant aende boschachtighe canten vanden velden/ waer dat met zijn claeuwierkens aen de haghen hem vast maeckt: de steelkens ende ghewas en is de ghemeyne niet onghelijck. Tsaedt is swart ghlinsterende.

Geel Eert-roock.

Dese plante is nu ter tijdt vermaerdt gheworden/ ende inde houen zeer begheert gheweest/ midts datse luttel ghevonden wordt/ ten ware inde gheberghten vande warme landen/ als Illyrien/ Dalmatien/ Hetrurien/ ende Aquitanien. Dit cruydt bloeyet laeter dan de ghemeyne Grysecom/ te weten in Hoeymaendt ende Oogstmaendt/ gheuende ghele bloemkens/ de bladers ghelijcken die van den Holwortel oft groote Gouwe / dan dat sy veel minder zijn / graew oft aschgraew / groeyende aen veel cleyne stelen van onderhalue palme ende eenen voet hooghe / de welcke spruytē wt een breet wtghespreyde ende faselachtighe wortel die vanden Robrechts-cruydt ghelijck. Tsaedt is plat-rondt/ blinckende-swert/ in haeukens groeyende dien vander Holwortel of Celidonie niet onghelijck/ maer veel minder/ den welcken dat van ghedaente ende verwe zeer ghelijck is/ waer wt een yeghelijck zeer wel soude moghen nemen dat de Capnos oft Chelidonium Phragmites is van Ætius. Maer de ghene die meynen dat de Corydalis van Galenus is / om dat de Colijcke helpt / staen op een te zeer twijfelachtich bewijs. Want onse Grysecom doet somtijdts tselfde zeer wel/ verteerende ende van een scheydende de taeye flegmatijcke humeuren / ende tsout oft grijs wt de nieren treckende/ de welcke dickwils een maniere van colijcke schijnt te maecken. Jae dat meer is/ de Holwortel schijnt
Corydalis Holwortel. eer te wesen de Corydalis, om de bloemen diet cammeken vande Leewercke ghelijcken/ ende om de

langhe

Witte cruppende Grysecom. In Latijn/ Capnos alba latifolia. Splith album quorundã, Capnos Phragmites Dod.

Geel Eert-roock. In Latijn/ Fumaria lutea montana; siue Splith Illyrica: an Phragmites, seu Chelidonium Capnites Aëtij, Corydalis Galeni, Anguil?

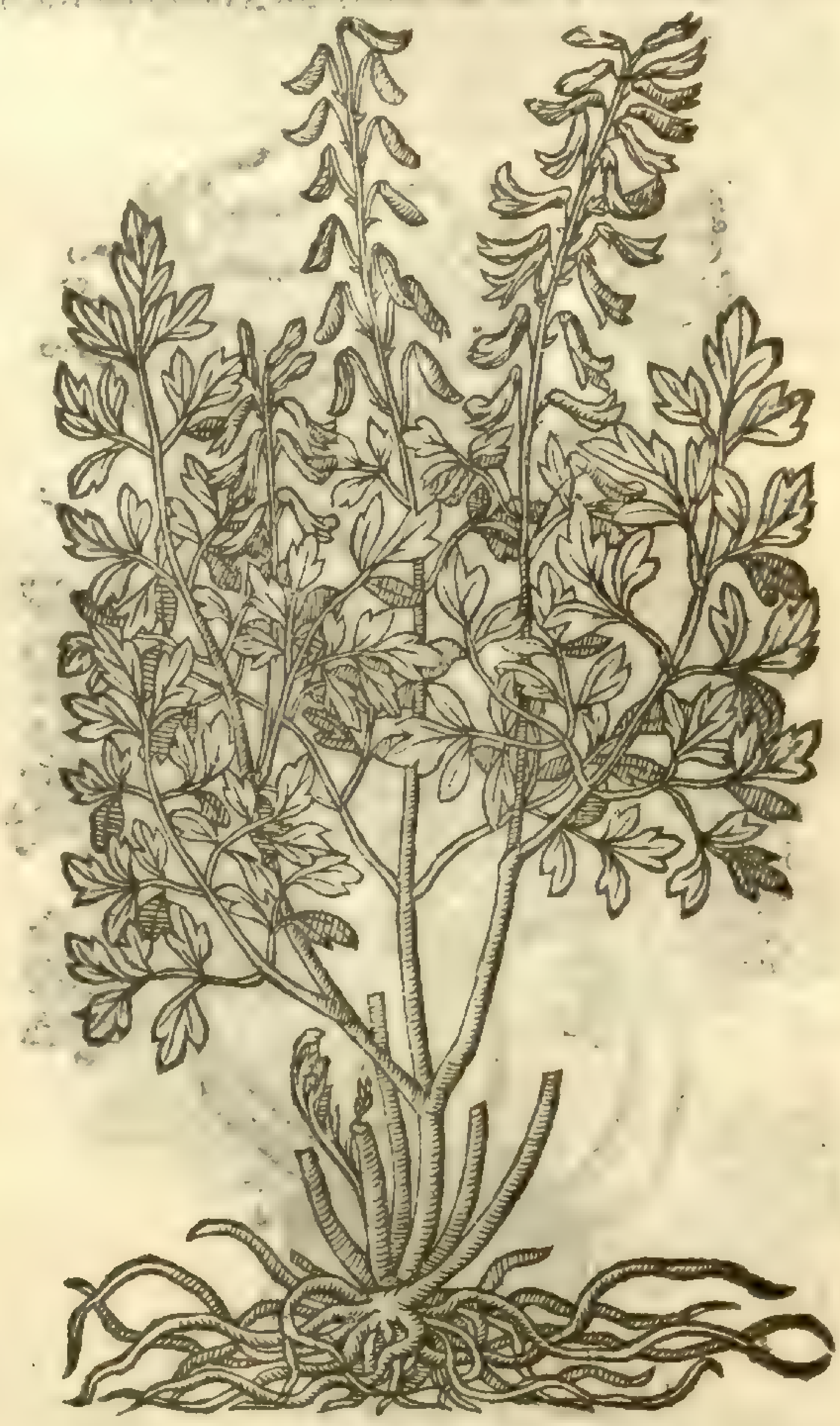

langhe spitsche haeukens. De smaecke van desen is byeants ghelijck die vande ghemeyne Eert-roock: maer sy schijnt crachtigher te wesen om de grosue humeuren subtijl te maecken/ ende de verdeylde metter urine af te iaghen/ waer doore datse zeere teghen de Watersucht ghepresen wordt/ Dese versterckt oock d'inghewant/ ende doet al tghene dat Melue vandẽ Grysecom ghesaydt heeft/ vande welcke men wel soude moghen contrarie segghen van t'ghene dat hy vanden ghemeynen Eert-roock heeft ghesaydt: te weten/ ghelijck die om de groote ouervloedicheydt veel min gheacht wordt/ dat dese om datse luttel ghevonden wordt te meer ghepresen wordt.

Veranderinghe.

Opden wech van Florence nae Pistoie/ ende Luca, groeyet dese soorte van Eert-roock met witte bloemen/ ghelijck ons verclaert hebben sommighe van onse vrienden die zeer gheschickte Herbaristen zijn: Nochtans en hebbe ick daer nerghens inde voorleden iaren gheen ghesien op die berghskens/ noch oock op den Juliaens-bergh. Anguillar. Desen Eert-roock doet zeer sterck water maecken.

Hol wortel.

Hoe langhe dat sommighe goede auteurs/ die dese plante voor ronde Osterlucye ghestelt hebben bedroghen zijn gheweest/ ende die oock noch ter tijdt de selue voor de oprechte ronde Osterlucye lonrechte ghebruycken/ hebben wy met corte woorden int capitel vanden Clematis ghesaydt. D'oorsake vanden naem ende d'walinge heeft henlieden de wortel gegeuen/ d'welcke midts datse rondt ende bollachtich is/ oock datse ghelijck de ronde Osterlucye zeer goedt is teghen de wormen ende quade zeericheden/ heeft henlieden die d'oprechte noyt ghesien en hadden/ lichtelick doen ghelooeuen dat ronde Osterlucye was. Niettemin de bladers ende bloemen waren ghenoech om henlieden sulcks te ontgheuen/ de welcke in Meerte ende April in doncker/ dellende ende coude boschachtige plaetsen voorts comen somtijdts purper ende somtijds wit/ ghelijck die vandẽ ghemeynen Eert-roock/ wiens

Hol-wortel. In Latijn/ Radix caua Herbariorum, Fumaria bulbosa Plinij, Pistolochia Fuchsij, perperam, Chelidonia Phragmitis, Capnium Aëtij & Capnos Phragmitis Plinij Cordo. In Hoochduytsch/ Holwurtz. In Franchois/ Racine creuse.

Boonkens Hol-wortel. In Latijn/ Fabacea radice Capnos altera.

bladers dit cruydt zeer naer comt van graeuwe glatticheydt/ ende clouen vande bladers/ die nochtans meerder ende breeder zijn. T'saedt is blinckende/ ende in haeukens voorts comēde. Dit cruydt wordt vele ghevonden inde houen van Nederlandt/ ende ouer al in Duytschlandt/ waer dat oock in t'gheberchte is groeyende.

Boonkens Hol-wortel.

De wortel van dit cruydt is oock besonder eñ dander bycants gelijck maer minder/ nochtās vāde Chirurgiens ende Meesterssen meer ghepresen/ de welcke segghen dattet poeyer van desen crachtigher is om de wormen te dooden ende lieflijcker om innemen. In Nederlandt/ Duytschlandt ende Sauoyen/ ghelijck oock ontrent Geneuen/ groeyet dese plante aen haghen ende canten van velden ende sommighe ackers zeer ouervloedich. My ghedenckt wel dat ick de selue wtghesteken hebbe inden lande van Aquitanien op tghebergte vanden hof Godts/ gheensins vande voorgaende in eenighe sake verschillende/ dan dat de wortel minder was ende gheen hollicheydt en hadde/ ende oock in plaetse van groeyen/ want daer en sult ghy de voorgaende nerghens vinden (die nochtans vele ghesien wordt) waer dese is groeyende.

De wortel is bitter/ warm en drooghe tot inden tweeden graedt. Verteerende afvaghende ende fluxien benemende/ gheneset de Squinantie ende gheswillen vander kele/ alsmen gorghelt met water daer dese wortel in ghesodē heeft: want sy verdrijft ende neemt wech de grofue vochticheden.

Veranderinghe.

Inde houen van Mijn-Heer Cornelis Pruym Tresorier van Andtwerpen ende van Oliuier Driesch ende Jan Mouton heeft dese plante groenachtighe bloemkens/ onder oft tusschen de bladeren verborghen.

Goudt-wortel ende groote Gouwe.

De groote Gouwe spruyt eerst wt van dat de Swaelwen ouercomen ende in tbeghinsel vande Lente/ soo wel als de cleyne Gouwe/ vande welcke datse zeer verschilt/ eñ om een ander reden Chelidonium

Goudt-wortel ende groote Gouwe. In Latijn/ Chelidonium maius, Hirundinaria maior: an Virga Tinctoris Auicennæ? **In Hooghduytsch/ Grosz Scholwurtz/ Schwalbē kraut/ Goldwurtz. In Franchois**/ Esclaire, Chelidoine, Felougne. **In Italiaensch** / Celidonia maggiore. **In Spaensch**/ Celidonia, **ende** Yerua de las golondrinas. **In Engelsch/ Celondine.**

Hol-wortel met groene bloemkens.

donium ghenoemt wordt/ te weten/ om dat tsap tghesichte zeer scherpt/ ende dat de moeders vande swaelwen hun ionghen die blint zijn met t'cruydt (soomen seght) tghesichte wedergheuen. De wortel ende oock de gheheele plante groeyet vele aende canten vande houē ende grachten/ de welcke vol geel saps is/ geler ende stinckender dan tsap vanden gelen Heul/ ghelijck eenen yeghelicken wel bekent is: voorts van alle de reste is sy den Capnos Plinij oft Akeleye ghelijck/ hebbende blaeuwachtighe bladers ende malscher haeukens/ den seluen niet zeer ongheliјck. De bloemen zijn geel die vande Steen-Violieren ghelijck. Dit cruydt is sterck ende quaet van reucke/ scherp ende bitter van smaecke oft gheheel onlieflick. Selden wordet inneghenomen/ om dat zeer onlieflick is/ maer is goet van buyten ghebruyckt om de schortheydt ende witte seericheydt te ghenesen vanden kinderen: oock om den metalen coleur te gheuen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sap van groote Gouwe in een coperen potteken met honich op gloeyende colen ghesoden/ maeckt claer ghesichte/ dickwils in dooghen ghedrupt. Tsap wordt gheperst int beghinsel vande Somer/ wt de bladers/ stelen ende wortel/ ende wt der Sonnen ghedrooght zijnde/ men maeckter af bollekens. De wortel van groote Gouwe met Anijs in witten wijn ghesoden ende ghedroncken/ gheneest de Geelsucht ende oock de voorts-etende sweeringhen met wijn ghemenget ende daer op gheleydt. De selue wortel inden mont ghenomē ende ghecnout/ gheneest den tantsweer. Alle tselue seght Plinius ende Galenus.

Galen. Groote Gouwe heeft een zeer afvaghende ende verwarmende cracht/ wiens sap zeer goedt is om de schelle ende lickteeckenen die opden appel vander ooghe groeyen wech te nemen/ ēn tghe-

tghesichte te verscherpen. Plin. Groote Gouwe doet de lickteeckenen vergaen / ende neemt wech de witte schelle vande Merien ooghen.

Essentie van Celidonie.

G. Andorn. Groote Gouwe met bloemē/wortels/stelen eñ bladers / tsamē cleyne gestootē gelijck pap/eñ ghedaen in een glas/wordt een maendt lanck in peerde mist te rottē gestelt. Daer nae wordt de gheheele vochtich in balneo af ghedistilleert tot dat de Feces gheheel drooghe zijn: De welcke tot poyer ghestooten worden/ende metten afghetrocken water ouergoten: ende wederom dertich dagen als voren int peerde mist ghestelt. Daer nae wordet wederom ghedistilleert op heete asschens/ende dan d'water vander olie ghescheyden / de welcke de Chymisten heeten de rechte Essentie vande Groote Gouwe oft Celidonie. Wtten Feces tot asschen ghebrocht zijnde wordet Sout metten water wtghetrocken / ende worden alsoo ghemaeckt de dry beginsels van Paracelsus, de welcke vande Chymisten zeer ghepresen worden.

Akeleye. In Latijn/ Aquilina, Aquilegia recentiorum, aut Columbina, an sit Pothos Theophrasti siue Desiderium? Leontostomi Gesneri, siue Leo herba Dodonæi. In Hoochduytsch/ Akeley. In Franchois/ Ancholies. In Italiaensch/ Aquileia ende Celidonia saluatica. In Engelsch/ Columbine.

Roode Akeleyen.

Waert dat dese plante den ouders bekent hadde gheweest/ sonder twijfel sy souden de selue ghestelt hebben onder de bloemen ende cruyden daermen hoeykens ende tuylkens oft meyen af maeckt: want haer bloemen zijn zeer aerdich ende purperblaew / ghemaeckt van sommighe holle eñ cromme hoeskens / van fatsoene zeer ghelijck den hals ende beck van een duyue / waerom dat oock in Enghels Columbine ghenoemt wordt/ ende vanden zeer gheleerden Aldroandus leser inde Vniuersiteyt van Bologne / voor Pothos van Theophrastus, ten tijden dat wy daer woonden/ ghehouden werdt. Dit cruydt groeyet geerne inde coele Suydersche contreyen ende gheivesten. In

Vranc-

Dobbel auerechte ghespickelde Akelepen.

Dobbel Akelepen met bloemen van diuersche coleuren. In Latijn / Aquilegia multiplici variocolore flore.

Dobbel Akelepen. In Latijn/ Aquilina plenis multiplicib. floribus.

Dobbel auerechte Akelepen met witte bloemẽ / welcke niet en verschillẽ vã danderẽ dan dat de bloemen auerecht staen.

Groen onwettelicke Akeleyen. In Latijn/ Aquilegia degener.

Vranckerijck ende Enghellandt groeyet oock inde bemden: maer de bloemen en zijn soo schoone noch soo claer niet als de ghene die inde houen groeyen: want de selue hebben twee/ drye oft vier dobbel bloemen ende dicker ende claerder stelen/ welcke bloemen veelderhande vā verwe zijn/ oft elck op hun seluen/ oft alle drye in een bloeme: te weten wit/ purper ende blaeuw. Aengaende de bladers ende alle de reste vande plante is sy de groote Gouwe ghelijck/ meerder ende zeer ghelijck die vanden Hol-wortel. Tsaedt is oock claer/ ligghende in cromme haeukens dien vande Ridderspooren oft Nigelle ghelijck/ een weynich tsamentreckende van smaecke/ ende vā een ghetemperde warmte ende drooghte/ ende wordt daerom van tghemeyne volck ghebruyckt teghen den brandt ende sweerkens vande kele/ ende aessem-ader.

Cracht ende werckinghe.

Trag. Saedt van Akeleyen een vierendeel loots/ met een halue scrupel Saffraen/ met wijn inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die verstopt zijn van Leuer ende Galle/ ende teghen de Geelsucht. De ghemeyne ende slechte vrouwkens/ verdrijuen oock daer mede de sproeten ende vlecken int aensicht/ ende wordt oock ghepresen teghen de peste/ eñ masels in poeder ingenomen.

Groen onwettelicke Akeleyen.

De soorten van Akeleyen veranderen dickwils de coleuren ende fatsoen van haere bloemen/ wāt sy worden groen met wat roodts ghemengt/ ende crijghen eenichsins t'fatsoen vanden dobbel Nigelle oft Nardus. De bladeren/ wortelen ende gheheel cruydt en verschillen andersins niet vanden anderen.

Byvoet ende S. Jans cruydt.

In rechter ende behoorlicker orden ende vervolgh/ volghen nae de Alssems/ de soorten van Byvoet/ de welcke hedens-daeghs drye oft vierderhande zijn/ ghelijck wy die met corte woorden sullen onderscheyden. De ghemeyne ende meest ghebruyckte Byvoet/ groeyet ouer al zeer ouervloedich lancks de haghen/ ende canten vande weghen/ haer tacken wtworpende zeer ghelijck de ghemeyne oft Roomsche Alssem/ nochtans langher/ ende met meerder bladers/ die bouen bruynachtich ende onder graeuw zijn. Tsaedt is dien vanden Alssem ghelijck: de bloemen zijn witachtich/ niet onliefliick van reucke/ maer de smaecke en is soo bitter niet. Dese plante is van crachten zeer wel bekent/ want sy wordt alleene ende zeer dickwils met profijt ghebruyckt. De selue wordt oock ghevonden op sommighe zeer dorre plaetsen/ soo magher ende cleyne/ ende eenighen quaden reucke hebbende/ dat men soude meynen dat een ander cruydt waere/ ghelijck wy ghesepdt hebben dat ons Alssem ende die in Ponto groeyet/ oock ghebeurt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Beyde de soorten verwarmen ende maecken subtijl: de welcke heet ghemaeckt zijnde bequamelick in vrouwen baetcuyppen ghedaen worden om de maendtstonden te verwecken/ doode vruchten ende secundinen af te trecken/ oock teghen d'opstieghen vande moeder/ ende verhittinghe van dien. De selue breken oock den steen/ ende helpen oft gheneesen het swaerlick water maecken/ ende doen de maendtstonden comen opde schamelheydt vande vrouwen gheleydt.

Tsap van By-voet met Myrrhe ghemengt/ ende ghelijck een pessus van onder ghebruyckt/ doet tselue datse doet inde badtcuyppe ghedaen. Men gheeft vande tsoppen oft bloemē drye dragmen te drincken/ om de maendtstonden ende sulcks als voorseydt is wt te brenghen.

Byvoet ende S. Jans cruydt. In Latijn/ Artemisia, Mater herbarum. In Hoochduytsch/ Beyfuz/ Grosz Beynfarn/ S. Joans gurtel. In Fråchois/ Armoise, ou Herbe S. Iean. In Italiaēsch/ Artemisia. In Engelsch/ Mugworte.

Derde soorte van Byvoet van Diosc. In Latijn/ Artemisia tertia Dioscoridis, Leptophyllon.

Galen. By-voet is redelick goedt teghen tgraveele ende steen/ ende om te stouen de ganghen daer lancks dat d'urine wt de nieren inde blase comt. Plin. Die By-voet ouer hem draeght/ dien en moghen gheen quade medicijnen/ oft eenighe beeste/ noch oock de Sonne letten oft hinderen.

By-voet wordt met wijn ingenomē tegen t'fenijn vanden Heulsap. Aen d'lijf gebondē is van haer seluen zeer crachtich/ in vueghē dat de ghene die ouer wech reijst/ qualick mach moede worden.

Apul. By-voet heeft dese crachten: Ist dat yemandt die te voet gaet * By-voet in sijn handt draeght/ hy en sal niet moede worden. In huys ghehanghen/ verdrijft de quade geesten/ beneemt den quaden medicijnen hun cracht/ ende keert af tghesichte vande boose menschen. *Daer mede de voetē ghewasschen geneest de vermoeyde voeten.*

Ghestooten met Verckens liese/ neemt wech de pijne vande voeten/ daer op gheleyt zijnde.

Drooghe By-voet tot puluer ghestooten ende met meede ghedronckē / stillet de pijne vande dermen. Met teere oft dunne bladerkens ghestooten ende zeer wel met olie van Amandels ghemengt/ tot dat ghelijck een salue is/ ende op eenen schoonen doeck ghebreet/ gheneest binnen den vijfden dach de pijne vande maghe/ daer op gheleyt. De selue ghestooten eñ tsap wtgheperst/ tselue met olie van Roosen ghemengt/ neemt wech t'beuen vande zenuen ende alle ander ghebreck/ als die daer mede zeer wel gestreken zijn.

Derde soorte van Byvoet van Diosc.

Sommighe Herbaristen die ten tijde van Dioscorides waren/ schijnen een cruydeken van onderhalue palme oft cubitus hooghe Artemisiam vnicaulem ghenoemt hebben/ d'welcke cleyne/ doncker-groene ghesneden bladers heeft dien vandē leeghe Cypres ghelijck/ groeyende aen houdtachtighe tackskens/ de welcke van cleyne gele witten groenen siende bloemen ende saedt zeer wel ghestoffeert zijn. Dese plante groeyet ouervloedich/ ende is wel bekendt ontrent de ghebouwede velden ende Olijf-houē van Montpelliers ende van veel meer ander plaetsen van Languedoc/ maer wordt vanden ghemeynen man ghehouden voor een soorte van Aueroone. Niettemin men sal die by wille

van Dioscorides Aueroone oock moghen heeten / die hy nochtans niet door sijn opinie/ maer van sommighe ander onder de soorten van Artemisia oft By-voet verhaelt. Nochtans en heeftse den reucke niet vande Aueroone oft Alssem/ maer vande eerste Artemisia, ende schijnt te wesen de selue die wy int naest voorgaende capittel Artemisia Leptophyllon oft met dunne bladers gheheeten ende ghestelt hebben / alleene om verclarens wille: Oock schijnen de crachten wt eenighen auteur ghenomen te wesen / wiens styl veel netter/ ende ghelofte vander Artemesia meerder is / dan Dioscorides ghewoone is ende toebehoort. Maer de selue eer bedrooghen zijnde door de groote ghelijckenisse van reucke ende bladers/ schijnt te willen segghen hebben dat boomachtich cruydt / zeer soedt van reucke ende de Marioleyne ghelijck / het welcke wy met ander gheleerde mannen Abrotanum mas ghenoemt hebben / ende vanden ghemeyen man in Picardien ende Vranckerijck S. Jans cruydt ende houdt gheheeten is/ waer mede dat sy hen gorden ende cransKens op thooft maecken/ om de vallende sieckte oft S. Jans euel te verdrijfuen: Hoe wel men niet en vindt dat S. Jan dese sieckte toe gheschickt heeft.

Zee-Byvoet. In Latijn / Artemisia marina, Absynthium angustifolium Dodo. Absynthium Herbariorum odore Lauendulæ perperam.

Figuere vande ghesneden oft ghekerfde bladers vanden seluen Byvoet/ die de schilder vergheten hadde. In Latijn/ Artemisiæ marinæ folia incisa.

Ghelijck dese By-voet nerghens inde middellandtsche ghewesten / alsoo wordt die zeer vele ontrent de zeecant ghevonden/ende daerom met reden zee-By-voedt ghenoemt. Wt een houdtachtighe saselachtighe wortel cryght dese plante veel recht opgaende scheuten by tusschen spacien van een stande / door hun asch- graew coleur ende moschachtich saedt de ghemeyne Alssem dan den Byvoet ghelijcker. De bloemen zijn oock geel ende zeer vele. D'onderste bladers/ die bycants op d'eerde ligghen/ zijn min maer dieper ghesneden/ eñ de middelste eñ opperste zijn smalder/ minder/ somtijdts maer een oft twee snedē hebbēde die vande Portulaca marina oft zee-Venckel niet onghelijck, ghelijfuich/ witachtich/ ghelijck oock is de gheheele plante/ de welcke een lieflijcke reucke vā haer gheeft/ bycants die vander Aueroone ghelijck. De smaecke is soudtachtich een weynich bitter / ghelijck die van

van d'eerste Artemisia. Dit cruydt groeyet ouervloedich aende coste vande Veneetsche zee/ontrent het Eylandt Lyo vande Venetiaenen.

Dese schijnt te wesen de welrjeckende van Plinius, want sy heeft byeants den reucke van Lauender ende Aueroone. De oprechte bladers vander Arthemisia marina, hebben merckelicke sneden/ de welcke inde plaetse daer sy van selfs groeyet te weten by de zee bescheedelijck gesien worden/ ende somtijdts oock inde houen.

Hof Ambrosia. In Latijn/ Ambrosia satiua hortensis.

Veldt-Ambrosia. In Latijn/ Ambrosia spontanea strigosior.

De zeer excellente reucke heeft dit cruydt den naem Ambrosia ghegeuen. In dese landē en wordt nerghens gheen gevonden dan die ghesayt wordt inde houen/ ende daeromme en is die niet sonder reden langher dan die van selfs wasset. Niemandt en behoeft ons de lengde van ons Ambrosia te verwijten/ de welcke Dioscorides maer dry palmen en maeckt/ want wt veel oorsaken die niet groot en zijn wordt dit struyckachtich ghewas van cruydt meerder oft minder/ d'welcke van beneden wt de wortel aen eenen ronden stele/ veel dunne/ ghestreepte tackskens voorts brenght/ byeants vande helft tot bouen toe becleedt met saedt ende zeer veel bloemkens by ghebeurte opgaende ende van een staende/ de welcke geelachtich/ moschachtich/ oft semelachtich zijn en by een gehoopt gelijck cleyne ronde druyfkens/ ghelijck die vanden Oliif-boomen/ maer altijdts rondt en niet wyder opengaende. Aen sommighe steelkēs tusschen de bladers staen eenighe hoeckachtige stekende blaeskens/ ghelijck die vanden Tribulus terrestris, maer minder. T'saedt is swertachtich ende rondt/ oft eer ghelijck de steenkens vande druyuen/ niet onlieflick van smaecke. De bladers zijn dien vande Ruyte ghelijck/ ende onder vande selfde grotte/ maer bouen meerder ende met meerder keruen oft sneden/ malscher ende dunner dan die vanden By-voet oft Alssem. De gheheele plante is witachtich/ ende gheeft eenen zeer goeden reucke/ dien vanden bloeyenden wijngaerdt ghelijck. Wy hebben de selue ouer veel iaeren inde houen tot Bolo(i)gne gheplucke/ de welcke wy oock hebben groeyende binnen

connen ghehadt die van saedt voorts comen is. De wortel is dun/ een palme oft onderhalf lanck. In Languedoc groeytse inde velden niet verre van Ganges.

Diuersche soorten van Ambrosia,

Ambrosia is dryderhande/vande welcke de Hof-Ambrosia, dander die in tveldt groeyet ende van selfs wasset/midts de oeffeninghe/in grootte verre te bouen gaet. De reucke/smaecke ende ghedaente zijn euen ghelijck.

Ambrosia tenuifolia: Abrotani vel Artemisiæ Leptophylli species forte. Ambrosia altera Matth.

Dese plante is van gedaente de soorten van Ambrosia ghelijck / maer veel minder van bloemen ende bladers/oock heeftse den seluen reucke ende smaecke.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cracht vande Ambrosia is te bedwinghen ende stoppen de fluxien ende humeuren / die op eenighe partije vallen willen / met de selue daer op te legghen.

Cypres.

Chamæcyparissus in Nederduytsch Cypres ghenoemt/groeyet vele inde houen / ende oock ouervloedich inde wijngaerden ende open velden van Languedoc niet wijdt van Nimes / principalick op den wegh nae Montpelliers opde rechte sijde/ontrent onderhalf mijle vander stadt / ende wordt onderhaluen cubitus hooghe/ wit siende wt den groenē/ veel knopachtige goudt-gele bloemkens in Hoymaēdt voortsbrenghende. Vande reste is sy den Hof-Cypres ghelijck/maer stercker van reucke ende houtachtigher: met tsaedt van dit cruydt worden daghelicks vande vrouwkens de wormen ghedoodt. Waerom dat wy gheensins en twijffelen oft ten is Abrotanum femina, soo wel om dat wy sien dat de teeckenen van witticheydt/ bitterheydt/boomachtich oft rijsachtich gewas/goudtgele ronde bloemkens/ende menichte van cleyne ghekertelde bladerkens / ghelijck die vande Zee-Alssem/ daer mede accorderen: als oock om dat wy weten dat de selue / ende alsoo stercke crachten heeft / als Dioscorides ende Galenus den seluen toegheschreuen hebben. Cracht.

Plin. Leeghe-Cypres met wijn ghedroncken is zeer goedt teghen tfenijn van slanghen/ scorpioenen ende alle ander fenijn.

Aueroone.

Aueroone die inde houen ende oock in tveldt groeyet wordt te rechte ghehouden voor Abrotanū mas, ende is een hart ende rijsachtich ghewas voorts-brenghende cleyne saeykens / ende is witachtich/sterck van reucke ende bitter/ bladers hebbende die zeer cleyne ghesneden zijn/die vande Venckel ghelijck / maer wat breeder/welcke plante inde houen onderhouden ende gheoeffent wordt / om haeghskens daer af te maecken lancks de ganghen. De bloemen zijn gele/ die vander Alssem niet onghelijck/maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Saedt van Aueroone row ghestooten ende heet ghemaeckt met water ghedroncken is zeer goet eñ behulpich den ghenē die qualick hun aessem connen ophalen oft verstopt zijn vā borste/ oock dien hun zenuen ghetrocken eñ gespannen zijn/ oft geborstē zijn/ oft Sciatica hebbē eñ die hun water qualick connen ghelossen/oock den vrouwen die haerlieder maendtstonden qualick connen ghecrijghen. Saedt van Aueroone als voren met wijn inghenomen/is goedt teghen alle fenijn dat den menschen hinderlick is. T'selue met olie ghemengt/ ende daer mede het lichaem ghestreken is goedt voor de coude huyueringē / die ghelijck een cortse op haeren tijdt wedercomt. D'welcke Galenus

Cypres. In Latijn/ Abrotanũ femina, Chamæcyparissus Plin. Herbariorum, Santonicum minus Diosc. Cordi. In Hoochduytsch / Garten Cypreß. In Franchois / Petit Cypres & Garderobbe. In Spaensch/Yerua Lombriguera.

Aueroone. In Latijn/ Abrotanum mas. In Hoochduytsch/Stabwurtz. In Franchois/Aueronne. In Walsch/Bois de S. Iean. In Engelsch/Sothernwuod.

lenus oock seght. Den roock van Aueroone / oft de selue ghestroeyt/verdrijft alle fenijnich ghedierte: maer Dioscorides schijnt dit te willen segghen vanden leeghe Cypres die stercker van reucke is. Met wijn ghedroncken / is zeer goedt teghen beten oft steken van slanghen ende fenijnighe beesten maer eyghentlick is die zeer goedt teghen tfenijn van Scorpioenen ende fenijnighe ghespickelde Spinnen. Ghemengt met eenen ghebranden Queappel/ oft met broot ghestooten/ ende als een plaester op d'ooghen ghelevt/verdrijft de sweeringhen vanden ooghen.

De selue met Gersten meel ghemengt ende tsamen ghesoden / verdrijft ende doet scheyden alle coude gheswillen daer op ghelevt. Galen. Aueroone is heet ende drooghe tot inden derdẽ graedt/ ende de maghe hinderlick. Ghebrant is heeter en drooogher/dan de drooghe gebrande Cauworde ende wortel van Dille: dese dinghen zijn zeer goedt ghebruyckt in vochtighe sweeringhen/ die sonder oft met harde geswillen geheel verhardt zijn / ende zijn daerom oock zeer goedt/ principalick op sweeringen die op tsloof ken vande mannelickheydt comen. Asschen vã Aueroone is in alle sweeringhen zeer bytende/ende daerom wordt die met olie van Wonder-boom/ oft van Radijs/ oft ander zeer oude olie van Olijuen / ende principalick van Sauel-boom/ ghemengt / om te ghenesen d'wtvallen vanden hayre. Ende in dier manieren ghebruyckt / doet sy den baert die traech wtcomt / zeer groeyen ende haest voorts comen/de kinne daer mede bestreken. Tselue doetse in olie van Lentiscus ghelevt/de welcke oock van subtijle deelen is/ ende een subtijlmaeckende cracht heeft / bytende ende heet.

Cleyne leeghe-Aueroone.

De gheleertste Herbaristen/hebben met ons dese plante voor een soorte van Aueroone verclaert/ met de welcke dat sy zeer wel accordeert: Want de bladers heeftse niet zeer onghelijck / dan datse zeer veel houdtachtighe dunne tackskens heeft van onderhaluen cubitus oft twee voeten hooghe/

zeer

Cleyne leeghe-Averoone. In Latijn/ Abrotanum odoratum humile, dense fruticosum.

Averoone sonder reucke. In Latijn/ Abrotanum inodorum.

zeer wel gheladen met groen-gele welrieckende bloemkens/ die vande Averoone ghelijck. De wortel is houdtachtich/ crom ende lanck. In Nederlandt groeyet die inde houen.

Averoone sonder reucke.

Averoone sonder smaecke ende reucke heeft de ghedaente/ bladers/ bloemen ende saedt vander Artemisia tenuifolia, de welcke in hun houen groeyende hebben de zeer neerstighe ende gheschicte Herbaristen Jan Mouton/ Olivier Driesch/ Coudenbergh ende Jaques Plateau/ die sy wt de berghskens van Walsch-Nederlandt ghecreghen hebben.

Abrotanum peregrinum foliis Cupressi, oft Sabina Ægyptia. Wtlandtsche Averoone met de bladers van Cypres.

Ons heeft over veel iaeren vanden vermaerden Medicijn Cæsar Odo, Leser inde medicijne binnen Boloigne gheschoncken gheweest dese aerdige/ ende luttel-ghevonden plante/ de welcke de selue noemde Sabina Ægyptia, vande welcke wy int capittel vanden Savelboom mentie gemaeckt hebben. Dese heeft een cleyne wortel ende gheeft wt eenen struyck veel ranckachtighe/ bruyne/ stijve stelen/ de bladers hebbende vanden Cypres oft Savelboom/ van fatsoene al oft die ghebreydt waeren/ lanck ende smal/ ende lancks de tacken gheheel open ende van een.

Averoone smaeckende als Crithmum oft Empetrum.

Dese wast hoogher dan Averoone sonder smaeck/ noch en light niet plat ter aerden: De stelen zijn roodt/ ende de bladers langher/ andersins de voorseyde Averoone sonder smaeck heel ghelijck; alsoo men sien mach inden hof van Jan Mouton.

Camille.

Camille is van bloemen ende reucke vierderhande/ met naemen van malcander onderscheyden. Inde landen van Europe/ is overvloedichsts groeyende ende meest ghevonden de wilde oft ghe-
Leucanthemis. meyne Camille/ de welcke is Leucanthemon vande Griecken. Dese heeft veel tackskens van eenen cubitus hooghe/ recht op staende/ in veel sijde-tackskens ghedeelt/ die wt een cleyne wortel spruyten/ de welcke met veel teere/ groene ende zeer ghecloven ende diepe ghesneden bladerkens van beneden

Camille. In Latijn/ Anthemis vulgatior, ſiue Chamæmilla. In Fráchois/ Camomille des chãps. In Italiaenſch/ Camamilla. In Spaẽſch/ Mãzanilla ende Mançanilla ſaluage.

Roomſche Camille. In Latijn/ Anthemis ſeu Leucanthemis odorata. Parthemium Tragi. In Hoochduytſch/ Edel Chamil. In Fráchois/ Camemilie ende Camomille Romaine ou odorát. In Spaenſch/ Mançanilla. In Engelſch/ Camomple.

den af becleedt zijn/ dien vande Dille oft Coliander ghelijck. Int opperſte vande ſteelkens groeyen veel witte bloemen ghelijck Maegdelieuen/ de bladerkens van dien ſterrewijs ſtaende rondtom een gele rondt bolleken eenichſins rieckende ghelijck eenen Queappel. Tſaedt is cleyn ende geel. Dit cruydt groeyet int eerſte vanden Somer ſoo ouervloedich int coren ende ander gheſaeyde vruchten/ dat den ſeluen groot letſel doet. Deſe Camille wordt op ſommighe plaetſen in Vranckerijck / Italien ende Duytſchlandt zeer vele ende profijtelick ghebruyckt / by ghebreke vande Roomſche Camille daer wy nu ſullen af ſchrijuen.

Roomſche Camille.

Ghelijck deſe Roomſche Camille veel lieflicker ende eenighen ſpeceryachtighen reucke heeft van den Amaracus oft Aueroone/ alſoo is ſy oock lieflicker ende aerdigher om ſien: ende metten cortſten gheſeydt ſy wordt Roomſche ghenoemt om haer excellentie/ ghelijckmen oock de beſte cruyden ghewoone is te heeten/ als Roomſche Alſſem/ ende andere. Deſe plante heeft teere cruypẽde ſteelkens/ van bladers ende bloemen de ghemeyne wilde niet ongheliјck/ met een wortel die iaerlicks weder wtſpruyt / ende haer ſeluen verbreydt / iae hoe meer op dit cruydt gheſeten wordt / hoe dat beter groeyet/ ende wordt daerom wt ghenoechte tgheheel iaer doere inde houen van Enghellandt gheſchoren/ ende gheſtroeyt op oorcuſſens ende voor de coetſen/ ende inde galeryen oft ſalen/ want hoe die meer gheſchoren ende ghetreden wordt hoe ſy ouervloedigher groeyet ende weder wtſpruyt. Ouer al Enghellandt en is bycants gheen ander bekent oft gebruyckt dan deſe. Sy groeyet zeer vele buyten op tvelt ontrent een mile oft twee van Londen op graſachtighe ende oock dorre plaetſen/ waer dat ſy van ſelfs ghegroeyt zijnde / mach gheſien worden dat de knopkens vande bloemen ende bladers om hun cleynheydt veel aerdigher zijn dan die vande ghemeyne Camille. Inde Suydtcontreyen van Vranckerijck ende Italien / al is ſy Roomſche gheheeten/ groeytſe ſelden van ſelfs.

Maer in Nederlandt/ ende in Normandie ontrent Dreus/ waer dat dien grooten slach ghesch iede tusschen die vande gereformeerde religie en Catholijcke Romeynen/ groeytse ouervloedich. De syrop die met de bloemen/ sap/ ende witten wijn ghemaeckt wordt/ is zeere goedt teghen de miltsucht/ geelsucht ende watersucht.

Gele Roomsche Camille. In Latijn/ Anthemis Chrysanthemon Herbariorum. In Engelsch/ Yellow Romeyne Camomyll.

Witte Roomsche Camille met dobbel bloemen vande Engelsche. In Latijn / Anglorum niueum Leucanthemon flore multiplici.

Dese is eerst ghevonden gheweest inde fraeyste houen van Londen/ maer met soo dobbel bloemen dat de excellente witticheydt vande bladeren / het rondt bobbelken dat inde middel staet gheheel bedeckt/ende heeft den seluen reucke ende smacke vanden voorgaenden. Sint sommighe iaeren herwaerts ist oock ghemeyne gheworden in Nederlandt.

Gele Roomsche Camille.

Dese gele Roomsche Camille is van bladers ende gele dopkens/ reucke ende smaecke de Roomsche Camille ghelijck/ maer wat minder/ende rondtom dese gele dopkens en staen gheē bladerkens. In Enghellandt/ Nederlandt ende Vranckerijck/ groeytse nerghens dan inde houen: Tghebruyck is dien vanden voorgaenden ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De wortel / bloemen ende cruydt vande Camillen hebben een verwarmēde ende subtijlmaeckende cracht/ ghedroncken oft in water ghebaet daer sy in ghesoden zijn: Want sy verwecken alsoo de maendistonden vande vrouwen/ende doen (als Plinius oock seght) water maecken ende den steen rijsen. Camille bloemen ende cruydt in wijn ghesoden ende ghedroncken/ verdrijfuen de winden/ ende ghenesen de pijne ende weedom vande dermen. Camille inder seluer manieren ghebruyckt/ suyuert de quade verwe diemen vande geelsucht behouden heeft / eñ gheneest de ghebreken vande leuer. In water ghesoden / ende daer mede van buyten de blase ghestooft/ doet water maecken ende tgraueel rijsen. Onder alle de soorten van Camille is teghen den graveele oft steen dalder-crachtichste de Camille met purperbloemen/de welcke oock wat breeder zijn dan die ander: D'welcke Plinius oock seght : ende is ghenoemt Heranthemon : Maer de witte ende gele Roomsche Camille/

mille/doet gheweldich ende stercker water maecken. Camille ghestooten gheneest de sweeringen die aende hoecken vanden ooghen comen daer op gheleydt: ende ghecnout zijnde de sweeringhen des monts/ als Plinius oock seght. Met olie in een clysterie ghebruyckt/ verdrijft het aencomen vande cortsen. De bladers ende bloemen moeten verwaert worden/ende als elck op hem seluen ghestooten is/ in bollekens ghebrocht worden. De wortel moet oock ghedrooght zijn/ende alst noodt sal wesen/salmen die met soeten ghewaterden wijn ingheuen als nu twee deelen vande bladers/als dan een deel vande bloemen oft wortel/ende ter contrarien als nu twee deelen vande bloemen ende een deel vande bladers/ ouer ander dach tdobbel ghewichte veranderende.

Galen. Camille verwarmt ende drooght tot inden eersten graedt/ ende is subtijlmaeckende vä natueren: waerom dat sy oock heeft een verteirende/laxerende ende dunnemaeckende cracht/eñ gheneest soo wel als eenich ander cruydt de vermoetheydt/ende versoet de pijnen: Daer en bouë maeckt sy los ende slap al dat verstijuende ghespannen is / eñ maeckt saechte igene dat middelmatich hardt is/ende opent alle dat verstopt ende ghesloten is. Camille verdrijft de cortsen die sonder verhittinghe van eenighe inwendighe partije hinderlick ende quellende zijn / principalick die wt cholerike humeuren/oft verstoptheydt väder huyt den oorspronck hebben/ oft oock de ghene die alreede tot concoctie ghecomen zijn. Helpt oock zeer alle ander cortsen die wt melancholicke oft flegmatijcke humeuren spruyten / oft door verhittinghe vande inwendighe leden den oorspronck hebben: want de Camille is een zeer stercke remedie teghen de selue/ als die ghebruyckt wordt teghen de ghene die tot concoctie ghecomen zijn/ waerom datse soo zeer als eenich ander cruydt den inghewandt zeer aenghenaem ende nut is.

Strickbloemen. In Latijn/Buphthalmon, Oculus Bouis, Millefolij folio, Chrysanthemi flore. Chamæmelum Chrysanthemum Fuchsij, Aster Atticus Cordi. In Hoochduytsch / Strichblumen/Steinblumen ende Rinders augh. In Franchois/Oeil de beuf. In Italiaensch/ Occhio di Boue. In Spaensch/Oio de buey.

Buphthalmon alterum folio & facie Cotulæ fœtidæ.

Dese plante groeyet inde houen van Duytschlandt/ ende Enghellandt. Ontrent Roome in Tuscane / eñ in Prouencen by Hyeres ontrent de zee groeytse van selfs lancks de weghen ende cäten vanden ackers/ wt worpende veel dunne ende teere tacken van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/met bladers dien vande Gerwe ghelijck / maer breeder eñ een weynich dië vande Cotula ende Reynuaer ghelijckende / zeer vele ende zeer subtijl/ghelijck een pluymagie aerdich ghesneden / ghelijck die vander Aueroone/ende van verwe dië vanden By-voet ghelijck. De bloemen zijn van fatsoen ende reucke dië vander Camille gheheel ghelijck/ maer binnen en buyten geel ghelijck die vanden Bokelaer oft Goudt-bloeme.

Buphthalmon alterum.

Dese aerdighe plante hebben wy ghevonden in Provence ontrent de zeecant lancks de Orenge bosschen van Hyeres. De stelen groeyen crom/ende zijn eenen cubitus oft twee voeten lanck/ aende welcke teere bladerkens groeyen die vander Camille ghelijck / maer blijder van verwe : van grootte die vande Coedille gelijck. De bloemē zijn ghesterret eñ geel/ als die vandē Vokelaer oft Goudtbloeme die van selfs inde veldē groeyet. Wy hebben dese oock gevonden inde velden ontrēt Roomē.

Buphthalmum tenuifolium Narbonense.

Opde rouwe plaetsen van Provence ende Languedoc groeyet een plante met gele ghesternde bloemen den Strycbloemen ghelijck / ende bladers vande ghemeyne Camille oft Coedille / zeer cleyne ende een weynich graew. De wortel is een palme groot / ende de steelkens eenen voet hooghe. Ick hebbe dit cruydt oock ghesien byde gheleerde ende ghetrouwe Apotekers in Nederlandt Franchois Pennin / ende Walerant Donrez / d'welcke buyten Montpelliers wtghesteken was ende ghetrocken.

Chrysanthemum Valentinum van Clusius.

Dit cruydt en is van wortele ende ghewas den voorgaendē Buphthalmum tenuifolium niet zeer ongheliјck. De bladers zijn cleyne ghesneden ende harich als die vande gele Geruwe. De stele eenen voet hooghe/ getackt/op de welcke gele knoppen van gele bloemen voorts comen sonder bladerkens rondtomme ghelijck die vāde gele Roomsche Camille / de welcke behouden zeer lange haere schoone Goudt-gele blinckende verwe. De reucke is soedt. Dese en heeft de voorseyde Heere de L'ecluse nerghens ghevonden dan int Rijck van Valence inde ackers lancks de paykens bloeyende inde Meerte. Ick meynde dat een cruydt gheweest hadde met de naest beschreuen Buphthalmum tenuifolium van Languedoc ende Provence. Maer Mijnheere de L'esceluse heeft my anders betoont / de welcke van opinie dat wel overcomet met de Buphthalmum van Dioscorides.

Cracht ende werckinghe van Buphthalmum.

Diosc. De bloemen ghestooten ende met was ende olie ghemengt / doen scheyden ende verdrijven de coude harde geswillen ende hardicheden daer op ghelegt. Men seydt dat de Strijck-bloemen met wijn ghedroncken naer datmen wt den badt comt / de Geelsucht verdrijven/ende d'lichaem metter tijdt goede verwe weder gheven.

Eranthemon Aster Atticus Tragi. ende Regia Consolida Fuchsij, maer qualick.

De selue plante die Gesnerus voor Eranthemon was houdende/soo wy hem de selue toonden/ midts datter tot nu toe gheen bequaemer en heeft gheweest / houden wy oock voor de selue ende oprechte/door dat die vā ghedaente ende crachten de Camille ghelijck is. Want sy heeft de ghedaente vander Camille/dan datse gheheel meerder is/ende is de Cotula ghelijck oft een soorte van dien. Sy heeft breeder ende grooter bloemen / die vande Bellis maior ghelijck /onder bruyn-roodt / ende bouen met wit ghemengt/ met een geel dopken inde midden. Dit cruydt pleeght somtijdts onder dāder soorten van Cotula te groeyen: t'heeft eenen onlieflicken smaecke/ende den reucke vande Coluta oft stinckende Camille: hoe wel dat een onseker saecke is/eenighe cruyden/die alleen door figure oft lesen bekent zijn/ terstont om eenighe ghelijckenisse/ sekerlick te verclaren welcke die zijn. Een goedt vriendt

vriendt wilde wel segghen dat den Bertram oft Pyrethrum/ d'oprechte Eranthemon was/ om dat de bloemen onder bruyn-roodt zijn/ende de bladers die vander Camille niet onghelijck/maer de ghedaente vande wortel ende redelick heeten smaecke/ hebben ons contrarie gheleert.

Padde-bloemen ende Coedille. In Griecks/Κυνάνθεμις. Amaracus Galeni ende Pauli. In Latijn/Cotula fœtida officinarum est Parthenium vel Virginea, non Matricaria, Buphthalmum Fuchsij & Thalietrum Cordi. In Hooch-duytsch/Hondtzdyl ende Hondtsblum.

Cotula, siue Parthenion marinum minimum.

Ons is ghenoech bekendt dat dese nacuwe berispers / die ghemeynelick om eenich cleyn teecken dat luttel te bedien heeft / de treffelicke ende gheschickte Herbaristen van ongheleertheydt berispen ende ghemeynelick bespotten/daer sy nochtans selue wel behoorden bespot te wesen: als int ondersoecken vanden Parthenium merckelick om sien is / d'welcke sy meynen dat Matricaria is ende niet Cotula, alleene om de bladers dien vanden Coliander ghelijck: maer Dioscorides seght datse cleyn ende dunne zijn. Aensiet ende merckt de middelste ende opperste bladers aende tacken vande volwassen Coriander/ghy sult bekennẽ datse met die vãde Cotula zeer wel ouer een comen/ iae dat meer is/alle dinghen zijn den Coriander ghelijck: want de bladers zijn euen ghelijck gheclouen ende ghesneden/ de tacken/ maniere van staen/cleynicheydt ende ghedaente zijn oock dien ghelijck / wtghenomen dat zeer luttel vande onderste bladers breeder zijn / dien vander Eppe oft Oenanthes ghelijck / de welcke oock de selue onghelijckheydt van bladers hebben / ende daerom heeft Dioscorides zeer wel in zijn beschrijuinghe by ghevoegt / d'woort Lepta, dat is te segghen cleyne oft eel/ te weten / om dat hy soude te kennen gheuen dat de ghelijckenisse soude moeten gheschieden/ niet metten ondersten/ maer middelsten ende meesten hoop van dien. Want de Mater oft Matricaria en heeft gheensins de bladers vande Coriander / noch oock cleyne oft eel/ maer zijn meerder dan die vande Coriander/verre ist datse eelder soudẽ zijn/ende diẽ vanden By-voet oft Alssem gelijcker van ghedaente ende grootte / ghelijck oock zijn alle ander deelen van dien / wtghenomen de bloeme/de welcke diẽ vander Camille ghelijck is. Dat hy vele clapt vande bitterheydt/ daer by geeft hy te kennen zijn botte onachtsaemheydt int lesen / ende dat hy int proeuen den smaecke heeft verloren.

ren. Want de Coedille heeft een zeer vuyle ende onlieflicke bitterheydt/ghelijck Parthenion. Dioscorides seght datse stinckende / onlieflick ende bitter is / sonder by-voeghinghe van eenighe wtnemende bitterheydt/maer datse bitter van smaecke is ghelijck de witte Camille. Ende om dat de Parthenion oft Cotula de selue ghelijckende was / so machmen mercken witten Grieckschen text datse oock Leucanthemis ghenaemt was. Voorts ist dat ghy wilt acht nemen op de crachten ende tghebruyck/daer Matthiolus meest aen ghelegghen was/ ghy en sult gheensins ontkennen dat Parthenion Cotula fœtida oft Coedille is. Want ons ghedenckt / ghelijck oock wel weet de zeer vermaerde Vniuersiteyt van Montpelliers/dat Rondellet ende ander zeer gheleerde doctooren/ dickwils by ghevoegt hebben de Coedille in drancken oft decoctien/ dienende om de dunne waterachtighe/verbrande/ soute/ ende melancholicke humeuren door camerganck af te iaghen. Oock soo purgeert een weynich tsap van Coedille alleen in moes oft sopkens ghedaen / ende zeer metten syrop / d'welcke vande selue ghepresen wordt / om dat de verstopheydt vander borst ende loose verdrijft / ende mercelick water doet maecken/oock harde gheswillẽ murwe maeckt/ ende wat stercker cracht heeft om te verteeren dan de Camille. Wy hebben oock dese sesthien iaeren tselue bequamelick ghebruyckt nae dexempel van Rondellet/ tot welvaert van veel menschen. Daerom heeft den studenten een groot achterdeel ende letsel gheweest/dat sy door die costelicke Commentaria van Matthiolus ghemeynt hebben dat Matricaria Parthenion was:maer den siecken noch meerder letsel ende achterdeel/ die door t'ghebruyck van een purgerende cruydt (d'welck andersins zeer bitter ende vuyl van reucke is) dat alleen ghebruyckt wordt om de maendtstonden te verwecken/ ghequelt gheweest hebben: Wãt Dioscorides en prijst Parthenion niet om de cracht vande maendtstonden te verwecken ende ander particuliere ghebreken vande moeder te ghenesen die de Matricaria ghelijck de By-voet heeft/ maer alleen teghen de herdicheden ende harde heete gheswillen.

Parthenion oft Cotula is dan tweederhande verschillende van grootte ende reucke. De bestbekende ende meest ghevonden is diemen stinckende Camille oft Coedille noemt/ de welcke ronde/ sapachtighe/ teere / ende groene stelen ende tacken heeft / dicker ende langher dan die vande wilde Camille/maer de bladers ende bloemen zijn de selue soo zeer ghelijck/datse eenen gheschickten Herbarist souden bedrieghen / ten ware door den reucke: nochtans alsmen daer scherp acht op neemt/ men bevindt dat de bladers breeder/ende de doppen midden inde bloemen platter ende breeder zijn. Dit cruydt groyet op de selue ackers daer de witte Camille groeyet/ende bloeyen tsamen inde somer.

Cotula inodora. **Coedille.**

Dese soorte groeyet oock op coren-velden/ ende is de voorseyde Stinckende Camille oft Cotula gheheel ghelijck/ende daerom te quaeder om onderkennen / ghemerckt datse byeants euen groot is/ ende luttel oft gheenen reucke en heeft. Maer de bloemen zijn breeder ende de stelen teerder. De wortel schiet alle iaere weder wt.

Cotula, siue Parthenion marinum minimum.

Aenden voet vanden bergh Cetus inden lande van Languedoc / niet verre vande visschers hutten/groeyet dese plante zeer ouervloedich ende zeer gheerne byden Cichoriũ bulbosum. Dit cruydt heeft cleyne steelkens van een palme lanck plat ter aerden liggende / waer aen bladers groeyen dien vanden Strijck bloemen van grotte ghelijck / ghesneden oft ghecclouen als die vande groote Bellis, vollijuich met eenen vuylen stercken reucke vande stinckende Camille oft Coedille ghelijck. De bloemen zijn oock den seluen niet zeer ongheliick: oock de crachten niet minder en zijn oft den seluen niet ongheliick.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Parthenion ghedrooght ende met honich-azijn oft sout inghenomen/iaeght af door camerganck/ soo wel als den Epithymus, de gele cholerijcke ende oock waterachtighe oft flegmatijcke humeuren / daeromme is die goedt den ghenen die cort van aessem / ende sonder oorsaecke treurich oft swaermoedich zijn. T'cruydt sonder bloemen in water ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die den steen hebben ende cort op de borst zijn.

In water ghesoden is zeer goedt om daer in te baden ende te sitten / den vrouwen/ dien de moeder verhert ende ghezwollen is. Tselue met den bloemen groen ghestooten / is goedt teghen dwildt vier ende ander heete gheswillen oft vergaderinghen/daer op ghelept.

Buphthalmum, Oculus bouis.

Galenus ende Ægineta en hebben nerghens gheen mencie ghemaeckt vandẽ Chrysanthemũ, al oft de Chrysanthemum Buphthalmon ware / oft dat sy alleene eenẽ diuerschen naem haddẽ/ maer hebben den Bupthalmon met de selue worden van Dioscorides beschreuen/ hun naecomers achterghelaten/ende byeants wijs ghemaeckt dattet capitel vanden Chrysanthemum versiert ende valsch was / oft dat door vernuftheyt van eenighen ouerschrijuer daer toe door eenighe vervolghinghe

ghinghe van naem ende ordeninghe beweegt zijnde/onder den Chrysogonum, Chrysocome, Heliochryson ende Aggeratum, in Dioscorides by ghevoegt was / bycants met den seluen styl ende crachten daer mede dat den Buphthalmon beschreuen was. Oock soo schijnt dat Plinius, die naer de twee voorseyde ghecomen is/ maer een beschrijuinghe ghelesen en heeft/oft/ d'welcke beter schijn van waerheydt heeft/ dat hy meynende dat dese twee planten maer een cruydt en waren/de beschrijuinghe vanden Buphthalmum ende Chrysanthemum in een ghetrocken heeft: Want hy seght/ Buphtalmon heeft de bloemen ghelijck Rundts-ooghen / de bladers van Venckel/groeyende ontrent de steden/met tackachtighe oft rysachtighe stelen/de welcke ghesoden gheten worden/eñ wordt van sommighe Cachla genoemt: Dit cruydt met was ghemengt/doet scheyden de herde coude geswillen. In welcke beschrijuinghe bevonden wordt dat die van beyde dese cruyden tsamẽ ghetrocken is/behaluen eenighe cleyne veranderinghe. Want wtten Chrysanthemon is by ghevoegt dat de ghesoden stelen ghetcn worden: maer daer ghebreeckt datse zeer schoon blinckende bloemen ende glatte stelen heeft. Dese dinghen hebben veel gheleerde mannen ghenoech ghedocht / om te verclaeren datse beyde maer een plante ende beschrijuinghe en zijn. Met de welcke wy oock souden eens van opinie wesen/ten ware dat dese planten hun beclaechden als datsz van hun gheslachte afghesondert waren/ ende nu wederom begheerden daer by ghevoegt te worden. Want de Buphthalmon heeft teere ende dunne stelen/de bladers vande Venckel/ gele bloemen / dien vande witte Camille ghelijck maer meerder/ van fatsoen ghelijck een ooghe. Chrysanthemon heeft een boomachtich fatsoen ende glatte stelen/de bladers zeer gheclouen/zeer schoon-blinckende bloemen / ende etelicke stelen. De welcke hy seght dat ontrent de steden groeyet ende niet inde velden. Voorts in dien yemandt segghen wilde dat alle beyde de cruyden de selue crachten toegheeyghent waeren/ tselue is oock ghescbiedt inden Schœnanthon ende Calamus, inde Myrrhe ende Bdellium, inde Iberis ende Cardamine, inde Cichoreye ende Hauicx-cruyden/ende veel meer ander. Daeromme ghеuen wy den gheschicktsten Herbaristen dry soorten van Buphthalmon ende soo veel soortẽ van Chrysanthemon, door de welcke ten minsten de natuere van twee soorten sal rijcker gheworden zijn.

Helleborus Ferulaceus. Buphthalmon Dodonæi.

Theoph. Helleborus Ferulaceus heeft de bladers van Venckel / welcke plante Dodonæus heeft wt den capittel vanden Helleborus hier willen stellen: maer de bloemen en accorderen soo wel niet/ende noch veel min de crachten: want/als Matthiolus seght wt de schriften vãde Hoochduytsche Herbaristen /dit cruydt laxeert: Maer in dien dat niet zeer en purgeert / soo en soudt hier niet qualick dienen: want het is seker dat de herdicheden ende vergaderinghen die tot een hardt geswil souden comen/ doet scheyden/ dwelck nochtans de Buphthalmon soo wel niet en schijnt te doẽ. De wortel is ghevеselt ghelijck die van swert Nies-cruydt / wt de welcke veel steelkens spruyten van een spanne/ becleedt met bladeren van Venckel/welcke int opperste groote gele bloemen voorts brenghen ghelijck de Rundts-ooghen oft Vokelaer/ naer de welcke comt een druyfken saedts ghelijck de Hane-voet. De Duytschen ghebruycken de wortele voor swert Nies-cruydt.

Pyrethrum.

Dit cruydt/als yeghelick wel weet/wordt eerst vande Griecken / daer naer vande Latijnsche Pyrethrum ghenoemt/om zijn groote oft vierighe hitte. Desen Pyrethrum vander Apoteken en ghebreeckt niet om te wesen den oprechtẽ Pyrethrum, dan de bloemen/de welcke soo Dioscorides segt/ groeyen op ronde croonkens diẽ vande Dille ghelijck/andersins heeft het alst volwassen is/ de wortels van dien/ ghelijck die wt Spaignien in busselkens ghebrocht worden inde coopsteden van Nederlandt oft Engellandt/somtijdts de wortel van onvolwassen Vijf-vingher-cruydt ghelijck/ somtijdts zijn oock d'oudtste soo dicke als eenen duym: Dese plante heeft zeer veel steelkens van onderhalue palme hooghe/ dickachtich / becleedt met de bladere van Camille / maer dicker ende langher. De bloeme is oock dien vande Camille ghelijck/met een goudt-gele cruyne inde middel/van grootte de bloeme vanden Buphthalmon ghelijck. De vierighe hitte vande wortel / versoet de groote pijne vanden tantsweere/maer d'olie getrocken wt de groene wortel is wonderbaerlick. Dit cruydt groeyet oock inde houen van Nederlandt eñ Engellandt niet van saedt voorts comende/ maer alleene van een steelken in d'aerde ghesteken oft gheplant.

Tweede Pyrethrum.

Guillandinus hadde een ander plante groeyende inden hof van Padua / die hy noemde den oprechten Pyrethrum/ de wortels ende bladers hebbende dien vande Stinckende Camille ghelijck. De croonkẽs hadden veel cleyne steelkens/ groeyende op d'opperste vande principale stelen/ ghelijck die vande Naelde-keruel oft Dille/ waer op witte bloemkens groeyen/ heet ende bitter van smaecke. Maer dese en heeft niet de wonderbaerlicke crachten vande voorgaende / ghelijck oock niet en doen

 sommi-

Pyrethrum. In Latijn/ Pyrethrum Officinarum, Saliuaris. In Hoochduytsch/ Bertram. In Franchois/ Pied d'Alexandrie. In Spaensch/ Pelitre. In Engelsch/ Bertram.

Tweede Pyrethrum. In Latijn/ Pyrethrum alterum.

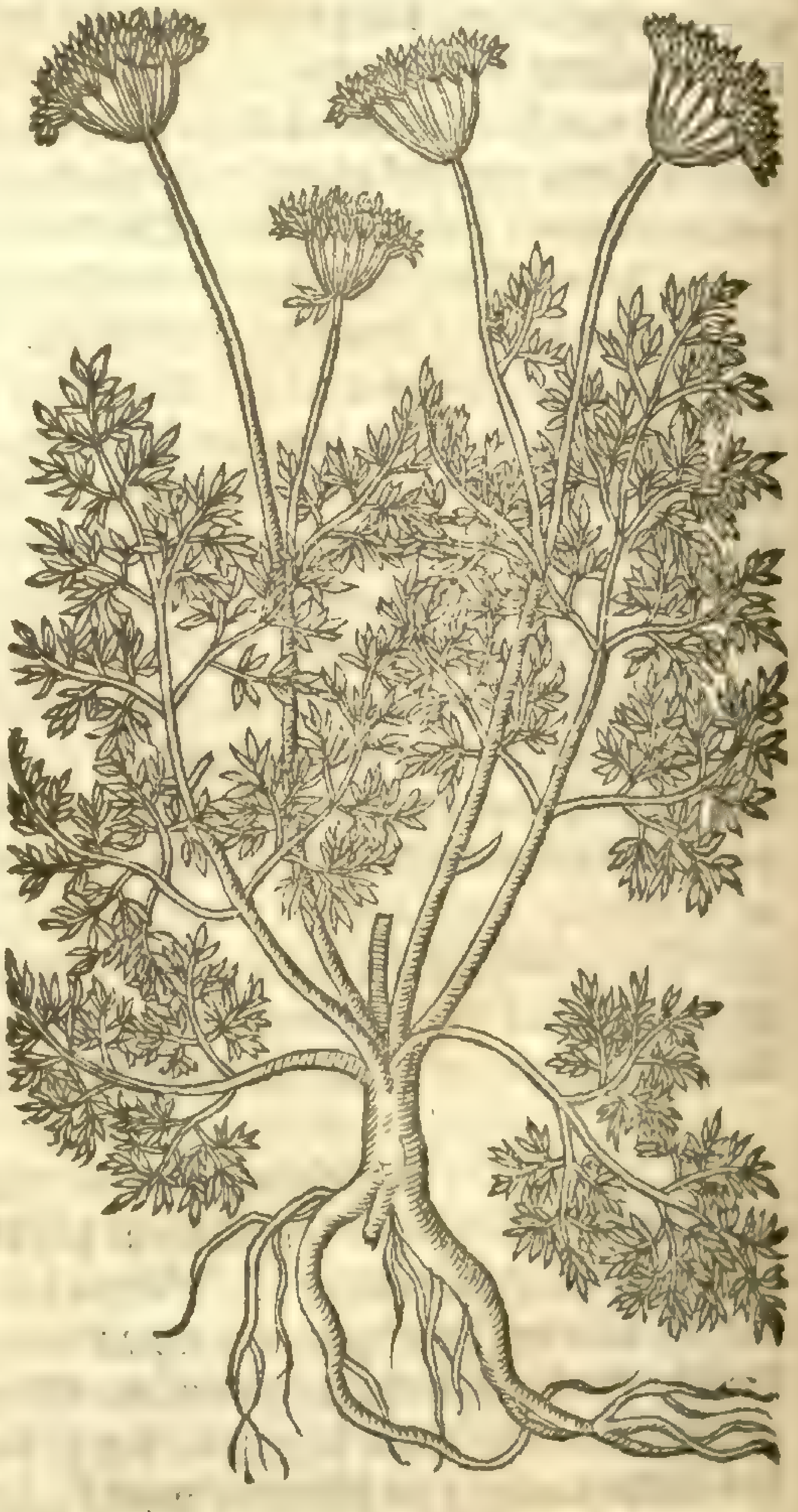

sommighe ander planten/ de welcke om datse heet zijn van smaecke/ ende eenighe ghelijckenisse hebben van bladers/ terstont van sommighe Herbaristen metter haeste ghemaeckt / Pyrethrum ghenoemt worden/ al oft Pyrethrum selue alleene door de hitte dede/ ẽn niet eer door eenige ander meghevoegde cracht. Dese plante hadde oock dese voorleden iaeren tot Mechelen / Heer Jan Brancion in sijnen hof.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel vau Pyrethrum is zeer heet van smaecke / ende ghecknout zijnde treckt de flegmatijcke humeuren wtten hoofde: Waerom datse in azijn ghesoden/ ende den mont daer mede ghespoelt den tantsweere verdrijst. Olie daer inne de wortel van Pyrethrum ghesoden is / doet sweeten alst lichaem daer mede ghestreken wordt / ende is oock zeer goedt teghen de langeduerende huyueringhen/ vercoude ende lammeleden. Galen. Wortel van Pyrethrum in azijn ghesoden ende inden mont ghehouden / versuet de pijne vande killende tanden/ ende gheneest de coude ghebreken ende swymelinghen vanden hoofde.

Tafelken.

- Venckel
  - Ghemeyne.
  - Soete.
  - Groote Venckel oft Hippomarathrum.
- Dille.
- Beer-wortel oft Meum.
- Ferula.
- Ferulago.
- Galbanum.
- Galbanifera Ferula.
- Ammoniacum.

Saga-

Sagapenum.
Sagapenifera Ferula.
Cachris verior.
Euphorbium.
Sarcocolla.
Thapsia.
Peucedanum vtrumque, **Verckens-Venckel.**
Panax Asclepium.
Libanotis, siue Rosmarinum recentiorum.
Helleborus niger ferulaceus Theoph.
Saxifragia tenuifolia, ferulacea.
Saxifraga Anglorum, **Engelsche Steen-brke.**
Seseli Massiliense duplex.
Ligusticum alterum Belgarum.
Asparagus, **Corael-cruydt.**
Corruda omnis.
Nepa.
Drypis Theophrasti.
Myriophyllon oft Maratriphyllon palustre.
Myriophyllon Equiseti folium fluuiatile, **Water-Violieren.**
Myriophyllon palustre flore luteo cuculato.
Polygonum femina.
Equisetum omne siue Hippuris; **Peertsteert.**
Traganos duplex.
Iuncaria Clusij,
Scorpio Theophrasti.

Venckel ghemeyne ende Soete. In Latijn/ Fœniculū, siue Marathrū vulgatius Dulce. **In Hoochduytsch/ Fenkel eñ Fenichel. In Frãchois/**Fenoil. **In Italiaensch/**Finocchio. **In Spaẽsch/**Hinojo. **In Portugueys/**Funcho. **In Engelsch/ Fenel eñ Fenkell.**

Dille. In Latijn/Anethum. **In Hoochduytsch/Dillen. In Franchois/**Anet. **In Italiaensch/**Aneto. **In Spaensch/**Eneldo. **In Engelsch/Dill.**

Om

Om dat de drooghe Venckel zeer vele inde spijsen ghebruyckt wordt/ soo willen sommighe zeer gheleerde mannen segghen/ datse in Griecks Marathrum ghenoemt wordt. Wy hebben dry sooten van Venckel/ te weten de ghemeyne/ ende de ghene die aldermeest in t'bereyden vande spijsen ghebruyckt wordt / inder Apoteken soete Venckel ghenoemt/waer af tsaedt meerder is dã Comijnsaedt/ende den smaecke heeft vanden Anijs/ suet/witachtich/ niet soo heet/corter ende cleyne van stelen. De bladers zijn die vande Dille ghelijck/ ende wordt vande Cocks ende Apotekers vele ghebruyckt. Dese soete Venckel en mach de coude soo wel niet verdraghen als de ghemeyne / noch en wordt oock soo vele niet ghesaeydt/ midts dat tsaedt wt Griecken oft Syrien ghebrocht wordt. De ghemeyne Venckel groeyet ouervloedich van selfs op dorre ongheboudwde plaetsen vanden lande van Languedoc/vande welcke men ouer al inde houen van Duytschlandt / Nederlandt / Enghelandt ende Vranckerijck tweederhande vindt. De gemeynste heeft groene bladeren ghelijck Dille. Dander en is dien niet ongelick / dan dat de bladers heeft wat roodtachtich als die eerst wt comen. T'saedt dat oock niet onghelijck en is / wordt voor soeter ghehouden. De wortelen van allen zijn langher dan de Petroselie als de Pastenaken peen.

Hippomarathrum. De Hippomarathrũ oft wilde Venckel byden ouders beschreuen/verschillet van dese ander principalick in tsaedt: oock en hebben wy gheen plante die zeer wel daer mede ouer een comt. Die goede ende gheleerde Apoteker Willem Driesch/ hadde binnen Antwerpen dese voorleden iaren / een zeer groote ende hooghe plante van Venckel groeyende/die de ghemeyne Venckel ghelijck was: de stelen waren drye oft vier cubitus hooge/de bladers corter eñ wat stijfuer / wittachtich die vãde Corruda oft Corael cruydt gelijck. Tsaedt was vã grootte den anderen gelijck oft een weynich minder/ ronder ende den Anijs ghelijcker. Dese hebben sy Hippomarathrum gheheeten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Groene bladers van Venckel gheten/ oft Venckel-saedt met Ptisane ghedroncken/doet de borsten vol melcks comen ende veel sochs crijghen. De tsoppen vanden Venckel ghesoden ende ghedroncken / versoeten de pijne der nieren ende doen water maecken.

Venckel met wijn gedroncken/is zeer goedt tegen de beten van slanghen eñ ander fenijnige dieren. Oock verweckt se de maendtstonden vande vrouwen. Met water ghedroncken is zeer goedt teghen de hitte vander maghe ende walghinghe / alsmen de cortsen heeft.

De wortels van Venckel ghestooten ende met honich ghemengt / zijn zeer goedt ghelegt op de beten van quade oft dulle honden. Tsap wordt gheperst wt de stelen ende bladers / d'welck inde Sonne ghedrooght bequaemelick ghebruyckt wordt in medicijnen dienende om t'ghesichte te beteren. Tot de selue dinghen wordt oock tsap gheperst wt tgroen saedt/ tacksken ende ionghe wortels cleyne ghesneden. In d'west quartier van Spaignien gheeft de Venckel een sap ghelijck gomme. De boeren snydẽ af de middelste stelen als t'cruydt bloeyet/ende leggen die aen t'vier/om datse door de cracht vander hitte sweetende/soude gomme van haer gheuen de welcke tot medicijnen der ooghen beter ende crachtigher is. * Tsap van Venckel en suyuert niet alleen tschemelen vanden ooghen van buyten daer op ghelegt / maer oock de Venckel inghenomen / maeckt claer ghesichte/ midts datse de vochticheden droogt / ende de subtijle dompen oft geesten dick maeckt: oft sy iaeght oock af door de urine/ de ouervloedighe vochticheden vande herssenen/ die tghesichte bot maecken.

Galenus. Venckel is verwarmende tot inden derden graedt/ ende droogende inden eersten/ waerom datse oock melck doet groeyen/d'welcke sy niet doen en soude waert datse alsoo zeere droogde als verwarmde. Door de selue reden helptse oock de vochtighe ooghen/ ende doet water maecken/ ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen.

Cracht vande Wilde Venckel oft Hippomarathrum.

Diosc. Daer is oock Wilde Venckel/ die groot is/ saedt draghende dien vanden Cachrys ghelijck. De wortel heeft eenen lieflicken reucke/de welcke inghenomen de coude pisse gheneest.

De wortel van Wilde Venckel als een pessus ghebruyckt / verweckt de maendtstonden vande vrouwen. De wortel oft saedt ghedroncken/stopt den buyck-loop / gheneest de beten van slangen ende fenijnighe dieren / breeckt den steen / verdrijft de geelsucht/ ende gheeft ouervloedicheydt van melck. De bladers in water ghesoden ende ghedroncken /suyueren de vrouwen naer dat sy ghebaert hebben. Men seght datter noch een ander soorte van Wilde Venckel is/met langhe cleyne ende smalle bladers/ ende rondt saedt dien vande Coriander ghelijck/ heet ende welrieckende: Dese heeft een verwarmende cracht/ ende heeft de selue crachten vande Venckel / maer tot alle dinghen oncrachtigher: als Galenus oock seght. Galenus. De wortel ende tsaedt vande Wilde Venckel heeft de drooghende cracht stercker dan de hof-Venckel / waer doore datse oock dẽ buyckloop schijnt te stoppen. Nochtans en schijnt inde Venckels gheen merckelicke tsamentreckinghe te wesen. De wortel ende tsaedt van dese wilde Venckel zijn dien vanden Cachrys ghelijck / ende mach den

den steen breken / de geelsucht ghenesen / de maendtstonden verwecken ende water doen maecken / nochtans gheen melck doen groeyen / ghelijck als de voorgaende doet.

Dille.

Dese plante is Anethum in Griecks ghenoemt / ende soo vele als Aniceton om datse appetijt doet hebben / ende oock Anetete, om datse gheten zijnde tot oncuysheydt verweckt / als d'ouders gheleert hebben / hoe wel datse te vele gebruyckt / d'mannelick saedt doet vergaē eñ verdrijft / als Dioscorides leert. Want sy drijft inde spermatijcke vaten wtter maghe den dicken geest die dunne oft subtijl ghemaeckt is / den welcken sy ten lesten weder wech neemt. Dit cruydt groeyet vele inde houen / somtijdts oock van selfs / iae in Enghellandt ende Normandie. De ionghe teere tsopkens worden van sommighe graveelachtighe menschen in potagien ghegeten / dien de selue sonder twijfel zeer goedt zijn / hoe wel datse niet lieflick van smaecke en zijn. Dille is den Venckel soo zeer ghelijck / als wy elders gheseydt hebben / datter d'Apotekers selfs somtijdts wel by bedroghen souden zijn / ten waere datse goedt om kennē waere bydē smaecke die heeter eñ onlieflicker is: oock is t'coleur döckerder groē.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De tsoppen van drooghe Dille ende tsaedt in water ghesoden ende ghedroncken doen veel sochs inde borsten comen. Dille doet de opblasinghe / winden ende crimpinghe des buyckx vergaen / sy stopt den buyckloop / sy stillet ouergheuen / versoet den hick / ende doet oock water maeckē / als voren ghebruyckt: Dille vele ghebruyckt / maeckt onclaer ghesichte ende verdrooght de natuere ende mannelick saedt. Is zeer goedt teghen het opstijghen vande moeder / alsmen die in water siedt / ende den warmen domp van onder ontfangt. Tot asschen ghebrandt gheneest de vochtighe sweeringhe aen tfundement daer in ghestroyt. Galen. Dille is verwarmende bycants tot inden derden graedt / ende drooghende tot inden tweeden: waerom dat Dille in olie ghesoden verteirt / alle pijne versoet / tot slaep verweckt / ende alle rouwe humeuren verteirt: want van Dille werdt olie ghemaeckt / die van natuere zeer nae comt den medicijnen die etter doen comen ende verteiren / dan datse een weynich subtijlder / ende daerom oock verteirende is. Dille tot asschen ghebrandt wordt verwarmende ende drooghende tot indē derden graedt / waerom datse zeer goedt is in te zeer vochte ende weecke sweeringhen / principalick de ghene die ontrent de schamelheydt staen: maer de ghene die op tsloof ken vande mannelickheydt veroudert zijn / die doetse zeer wel sluyten.

Groene Dille is vochtigher ende min verwarmende / waerom datse meer rijpe maeckt ende tot slaep verweckt / maer sy verteirt min.

Meum oft Beer-wortel. In Latijn / Daucus Creticus Fuchs. ende Trago maer qualick / Tordilium Cordo. In Hoochduytsch / Beerwurtz. In Italiaensch / Finochiella. In Spaensch / Cataloens. Sistra oft Pinillo Oloroso. In Engelsch / Mew.

In Duytschlandt / Italien / Vranckerijck ende Spaignien inden gheberghte van Alpes / hebben wy dickwils ghesien zeer veel planten vanden oprechten Meum. Jae oock doen wy dit eerst schreuē / hebben wy die ghesien inden hof vanden zeer gheleerden Apoteker van Londen Jan Riccius / ende ouer al inde Apotekers houen van Nederlandt.

De

De wortel heeft eenen lieflicken reucke dien vande Spica oft Angelica ghelijck: de stelen ende bladers en zijn die vande Dille niet ongelijck/op de welcke croonkens groeyen die in Wedemaendt ende Hoymaendt witte bloemkens draeghen. Tsaedt is welrieckende ende dien vande wilde Venckel ghelijck. Tselue cruydt groeyet oock op de zeer hooghe toppen vanden spoor-bergh/ daer te lande Cestre ghenoemt/dwelcke alle de teeckenen heeft vanden oprechten Meum, naer tsegghen van alle gheleerde mannen/soo wel als ten tijde van Platearius ende Pandectarius. Van welcker opinie oock is onse zeer gheleerde Turner Engelsman / die inde Noordtcontreyen op tgheberghte aen Scotlandt ghelegen in groote menichte dese plante ghevonden heeft. Ten is niet veel meer dan sesthich iaeren gheleden/dat dese plante den Apotekers van Venegien eerst bekent werdt. Want hoe wel dat sy wisten dat de wortels wt Syrien ende Poulien ghebrocht werden om inde Theriakel te ghebruycken/ende dat sy elck pont eenen Ducaet cochten/nochtans meynden sy dat een wtlandtsche plante was/ende die nerghens in Italienen was groeyende/midts dien datse noyt stele oft bladers ghesien en hadden/ende te zeer ghestaen hadden op de meyninghe van Matthiolus, De welcke de Dille van die van Marseille ende Montpelliers / oft Fœniculum tortuosum, voor den rechten Meum van Dioscorides hielt/ende henlieden een oorsaecke gaf van dolen.

Cestre. Fœniculum tortuosum.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Meum heeft langhe/dunne/welrieckende wortels/die heet op de tonghe zijn. De welcke in water ghesoden/oft rouw ghestooten ende met water inghenomen / sterckelick openen de verstoptheydt vande nieren/ende blase/doen oock water maecken/ ende doen scheyden alle opblasinghe vande maghe. De selue wortel met honich ghemengt is zeer goedt inghenomen oft ghelect / teghen de crimpinghe des buycks/ghebreken vande moeder/ fleirsijn ende pijne vande leden/ende catarrhen die op de borst vallen. Dese wortel in water ghesoden/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/als sy daer ouer sitten. Onder op den buyck vande ionghe kinderen gestreken/ doet water maecken. Meer dan behoorlick is inghenomen/maeckt hooftsweer.

Galen. ende Ægin. De wortels van Meum zijn heet tot inden derden graedt/ ende inden tweeden graedt drooghe: waerom de selue ghebruyckt worden om water te doen maecken/ ende de maendtstonden vande vrouwen te verwecken. Maer ist datse wat te vele inghenomen worden soo maecken sy pijne in thooft / midts datse wat warmer dan drooghe zijn / ende dat hun warmte de rouwe ende windtachtighe vochticheydt in thooft voert/ ende alsoo tselue letsel ende hinder doet/ gelijck Amandelen/wijn ende derghelijcke doen.

Ander Italiaensch oft onwettelick Meum.

Den voorseyden Meum en is dese plante van ghedaente niet onghelijck/maer de bladers/de stelen van eenen cubitus hooghe/ ende de croonkens zijn grouer ende ghelijfuigher/ende hebben eenen vuylachtighen reucke. De wortel is oock meerder/van bouen bruyn/van ghedaente ende fatsoen die vande Verckens-Venckel ghelijck/ende heeft eenen vuylen ende onlieflicken reucke ende smaecke.

Nartex, Ferula ende Ferulago.

Dese plante groeyet zeer vele ende hooge / soo wel in Prouence als inden lande van Languedoc/ principalick opde steyle rootsen gheleghen byde duwieren opden wech van Montpelliers nae Frontignaen aen de rechte handt. Insghelijcks oock inde hooghe ende vuyle ongheoeffende hollicheden vande steenrootsen/ daer in de somersche hitte vande Sonne byeants den gheheelen dach ghedeurende is/ ontrent tstedeken oft het slot La Roche ghenoemt/op de Suydtsyde van dien. De stele is vijf cubitus hooghe: De wortel is groot/recht / ende diep loopende in scheuren ende spleten vande steenen zeer quaet om wttrecken/wit ende vol/melckachtich ende vet sap / gheuende van haer eenen stercken reucke. De bladers zijn meerder/vetter ende dicker dan die vande Venckel/ghelijck oock zijn de stelen. De croonkens zijn zeer groot/die vande Dille ghelijck/in Wedemaendt ende Hoeymaendt gele bloemkens dragende. Tsaedt is bladerachtich/plat/lanckworpich rondt/dien vanden Angelica byeants ghelijck/maer tweemael meerder.

Ander soorten van Ferula ende Ferulagines, haerlieder sapen ende wtworpsels.

Sagapenum.

Inde Herbaristen houen zijn noch twee planten van desen gheslachte / natuere ende ghelijckenisse/ de welcke sy daerom Ferulagines heeten. Dese schijnen alleene te verschillen in oeffeninghe/ hooghde/ aerdicheydt ende ouervloedicheydt van sap / nae dat de wortels eenen dorren oft goeden grondt hebben ende onder een claere ende heete lucht staen/ ghelijck in Meden/ Afrycke/ Cyrenen ende elders. Waerom oock min te verwonderen is dat Dioscorides luttel ende doncker teeckenen vande Ferulen van Sagapenum, Galbanum, Ammoniacum, ende veel meer ander Gommedraghende planten in schrifte achterghelaeten heeft/aenghesien datse oock nu ter tijdt ons onbekent zijn/nae dien dat gheheel Lybien/ Ethiopien ende veel meer ander landen die wyder van dese landen

Ander Italiaensch oft onwettelick Meum. In Latijn/Spurium Meum alterum Italicum, Meum secundum Matthioli.

Ferula. In Franchois/Ferule. In Italiaensch/Ferola. In Spaensch/Cannaheia.

den ghelegen zijn/van ons volck te water en te lande door-reijst ende ghesien zijn. Niettemin Dioscorides schijnt te bekennen dat de Ferula ende Sagapenum een plante is: Want eerst seyde hy dat de Gomme Sagapenum wt de ghequetste wortel van Ferula drupte: Daer nae seyde hy beneden/ al oft hy bouen niet met allē gheseydt en hadde/ datter een ander Ferulacea was/ waer wt een ander soorte van Sagapenon vloeyde/ d'welcke te kennen gheeft/ dat de sapen hem beter bekent waren dan de planten. Want hy seght oock dat de Sagapenum vā Plinius inde Ferula groeyet/by auentuere om dat hy meende dat die was de ghemeyne Ferula. Maer hoe wel dat wt veel planten een gomachtich, vet/ ende harstachtich sap loopt/ ghelijck wt alle soorten van Pijn-boomen/ Amandelboomen/Mastijckboomen/Terebinthen/Criecke-boomen/ Veyl/ Rute/ Dragant/ Iria ende veel meer ander cruydē: nochtās schijnet dat se door de Ferulacea dalderbeste Gomme eñ heylsame medicijne gheuen / sommighe van dien oock niet vele / ende niet dan op eenighe plaetsen / ghelijck de Venckel in Spaeignen / in Prouence de Thapsia. Wy hebben int capitel vanden Laser / waer op dattet woort Assa fœtés schijnt te dienen/datmen hier voortijdts metten Silphium oft Laser/ Sagapenum pleegt te menghen/ende datse daerom/midts oock ander reden/ons duncken te wesen planten van eender nature. Welcke opinie Dioscorides schijnt te versterckn/ als hy seght dat Sagapenum den reucke heeft eenichsins tusschen Laser ende Galbanum: d'welck oock hedens-daegs byden reucke ghemerckt wordt: Want sy comen malcander soo naer/ datmen wel behoeft daer in veruaeren te wesen ende scherpen reucke te hebbē/om die te onderscheyden. Want tsuyuerste ende versch Sagapenum, sulcks als de cooplieden binnen luttel iaeren herwaerts begonst hebben tot Venegien te brenghen/is de Assa van verwe ghelijck/eñ onlieflick van reucke/nae tloock oft Galbanum smaeckende / principalick als dat zeer versch ende crachtich is/ ghestijft met de vettichheydt vanden Wieroock. Sagapenum.

Iae dat meer is/de Galbanum welck een gomachtich sap is vande Syriaensche Ferula, is van aensien de Assa veel ghelijcker/maer de reucke en heeftse niet soo stinckende/ ende schijnt eenichsins Galbanum Assa.

den Opoponax van natueren te ghelijcken/soodanich als wy hedens-daegs wt de winckels vā Venegien crijghen/ geel ende sachte/ een niew was ghelijckende / van d'welcke wy eenighe stuckskens bewaren / met meer ander monsters vande beste gomachtighe sapen / ten eynde dat sy ons souden eenighe hulpe moghen wesen/ om de planten selue te moghen kennen / ende die te onderscheyden. want tis wel te ghelooven dat dese Ferulæ malcanderen ghelijck oft onghelijck zijn / ghelijck hun gommen verschillen oft malcander ghelijck zijn. Want de gomme Ammoniac, de welcke hedens-daegs ouervloedich / zeer goedt ende versch ouergebrocht wordt/ hoe wel dat de plante een soorte van Ferula is/ghelijck de stuckskens oft stroykens vande rietachtighe schorsse die daer in ghevonden worden wel te kennen gheuen ende Dioscordes oock versekert: nochtans schijnt die vele te verschillen vande ghemeyne soorte van Ferula,van welcker gheslachte wy twijfelden dat de Afla , Galbanum en̄ Sagapenum was . De breedachtige saeden oock vande Ferula,diemen ghemengt siet onder de clompen van dien/ende stuckskens vande stelen / gheuen wel te kennen dat verscheyden soorten van Ferula zijn/nochtans van een gheslachte ende natuere/al ist dat ghy siet dat de selue gommen ander reucke ende ghedaente hebben/ende onghelijcker van groote menichte zijn. Daer by gevoegt dat Dioscorides oock seght/dat Ferulacea arbor Euphorbij groeyet opden bergh Atlas/ in Mooren landt / daer nochtans t'ghestijfde sap vele verschilt vande voorseyde gommen / ende den Sarcocolla veel ghelijcker is. Waerom wy zeer twijfelen wien men sal moeten ghelooven/ oft Dioscorides die ghesevt heeft datse den Ferulen oft den boom Ferula ghelijckende is : oft de ionghet Herbaristen dien alle dese streken ende ghewesten van Mooren-landt zeer wel bekendt zijn en de doorsien hebben ende de selue plante vanden Euphorbium zeer dickwils ghesien hebben opde selue plaetse daer Dioscorides seght/maer verre in een ander ghedaente. Want sy stellen een doornachtige plante/de welcke zeer grootestelē heeft/ dicke ende groen ghelijck concommers/ die vol doornen ende van dit heet sap zijn/wt de welcke rijpe zijnde ende ghesneden/een milckachtich sap vloyet/ d'welcke ontfanghen ende vergadert wordt in vellen oft lere sacken/ ende sachter oft weecker is dan den Euforbium die wy hebben. Maer wy die dickwils onder de brockelinghen ende clompen van den Euphorbium ghesien hebben veel saden van dry greynen by een ghelijck die vande Chamelea oft Sprijnck-cruydt/heet van smaecke/souden geerne hooren / oft die de saden zijn vande selfde plāte/dwelcke nochtans gheensins en schijnt te wesen. Maer datten Euforbium gheen soorte en is oft specie vande Sarcocolla,al zijn de brijselinghen malcanderen zeer ghelijck / leert ons Dioscorides, ende oock de hitte inden Euphorbium,ghelijck oock de bitterheydt inde Sarcocolla, ende hun diuersche crachten.

Gummi Ammoniacum.

Arbor Euphorbij Ferulacea.

Sarcocolla.

Cracht ende werckinghe vande Ferula.

Diosc. D'merck wt de groene Ferula inghenomen is zeer goedt teghen tbloetspouwen / ende den ghenen die Cœliacum morbum hebben/dat is de ghene die de maghe niet en teert / ende de spijse van onder quyt worden door veel camerganckx / soo sy die inghenomen hebben: Maer met wijn ghedroncken ist goedt teghen de beten van aderslangen. Tselue inde neuse ghesteken/ stelpet bloeyen wtten neuse. Tsaedt inghenomen gheneest de crimpinghe inden buyck/ ende doet sweeten alst lichaem/met olie daer tsaedt in is/ ghestreken wordt. De stelen gheten / maecken pijne in thooft / ende worden inde pekel gheleyt. De Ferula brengt dickwils voorts stelen van dry cubitus hooghe / de bladers zijn dien vanden Venckel ghelijck / maer veel scherper ende breeder/wt de welcke Sagapenum vloeyet / als die beneden ghesteken oft ghesneden zijn.

Galen. Tsaedt vande Ferula verwarmt ende maeckt subtijl. Maer d'marck dat binnen inde Ferula is/heeft oock een tsamentreckende cracht / waer mede dat nut is den ghenen die bloedt-spouwen ende Cœliaci zijn.

Galbanifera Ferula.

In ons houen groeyet dese zeer aerdighe plante voorts-brenghende zeer veel breedt / bladerachtich ende welrieckende saedt/ ghewonnen van saedt dat tot Antwerpen inden Galbanum ghevonden wordt. Sy is de Ferula van ghedaente gheheel ghelijck / de bladers zijn cleyne / de bloemkens groeyen op lustighe croonkens/de wortel is dick ende vol saps.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Galbanum is een sap van Ferula die in Syrien groeyet/dwelcke de sommighe Metopium noemen. Aldermeest wordt ghepresen tghene dat knorachtich is/suyuer/ende de ghedaente vā Wieroock heeft/vet en̄ niet houtachtich en is/in dwelcke wat saedts ende Ferula is/ swaer van reucke/niet te zeer vocht noch te zeer drooghe. Galbanum wordt gevalscht met gebrijselde boonē/ Herst/ ende Ammoniac. Galbanum verwarmt/brandt/treckt wt/ ende doet scheyden. Van onder gheset / oft ghebrandt ende den roock van onder ontfanghen verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de doode vruchten. Met azijn ende Nitrum ghemengt verdrijft de sproeten

ende

Galbanifera Ferula.

Thapsia Diosc., Turbith Gallicum, & Turbith cineritium Officinarum.

ende vlecken/daer mede ghestreken. Insghelijcks is goedt tegen dē verouderden hoest/swaericheydt ende cortieheydt van aessem/ ende teghen tsuchten. Dient oock zeer wel den ghenen die van binnen ghequetst zijn oft eenich lit vercrompen oft ghespannen hebben. Met wijn ende Myrrhe ghedroncken/is goedt teghen alle fenijn ende verghiftheydt/ ende iaeght oock af de doode vruchten.

T'is zeer goedt gheleyt opde bloedt-sweeren/ende op alle pijne ende weedom vande sijden.

T'helpt met zijnen reucke den ghenen die met de vallende sieckte ghequelt zijn ende swijmelinghen in thooft hebben/ende oock de vrouwen die van d'opclimmen vande moeder sieck zijn.

Den roock van Galbanum, verdrijft door den reucke alle fenijnighe dieren / ende als yemandt daer mede gestreken is/ die en sal vande fenijnighe beesten niet ghesteken worden. De selue gomme met olie ende Sphondylon rondtomme gheleyt/ doodet de slanghen. Galbanum inde holle tanden ghesteken/versoet den tantsweere. T'is oock goedt den ghenen die met pijne hun water maecken. T'wordt ghesmolten tot dranck en met bitter noten / water/oft Ruyte oft warm broodt : oft Meede: Oock met Meecop/ghebrandt coper/oft dunne Galle. Ist dat ghy dē Galbanum wilt suyuer maecken/leght die in warm water: want als hy ghesmolten is/soo sal de vuylicheydt bouen drijuen/ die ghy dan lichtelick sult moghen afnemen. Oft doet den Galbanum in een reyn ende ydel doeckskén/ dwelck hanght in sulcker vueghē in een aerden oft coperen vaetken/ dat den grondt niet en raeckt/doeter dan heet water in/ende decket vaetken : want alsoo sal de gomme int water smilten zeer suyuer/ ende de vuylicheydt sal inden doeck blijuen. Galen. Galbanum is een sap van een soorte van Ferula, de welcke een weeck-maeckende ende teirende cracht heeft/ ende is verwarmende tot int eerste vanden derden graedt/maer droogheude tot in d'eerste vanden tweeden.

Ammoniacum.

Diosc. Ammoniacum is een sap van Ferula, die ontrent Cyrenen in Africke groeyet/ waer af t'boomken met de wortel Agasyllis ghenoemt wordt. Voor tbeste wordt ghehouden tghene dat schoon van verwe is/ sonder eenich houdt oft steenachticheydt/ ende den wieroock ghelijck in cleyn clompkens/dicht/reyn/sonder eenighe vuylicheydt/den reucke eenichsins hebbende vanden Beuer-

sijn/ ende eenen bitterē smaecke. Dese soorte noemen sy Thrausma, dat is te segghen/ morselinghe. Maer de ghene daer eerde ende steenkens onder ghemengt zijn/ heeten sy Phyrama. Dese gomme groeyet in Africke ontrent de plaetse daer den afgodt Ammon sijnen tempel hadde/ ende is een sap druppende wt een boomachtich Ferula.

Cracht ende werckinghe.

Ammoniacum, maeckt murwe/ treckt wt ende verwarmt/ ende doet alle herde ende coude ghe-swillen scheyden ende vergaen/ daer op gheleyt. Een vierendeel loots swaer inghenomen/ maeckt camerganck/ iaeght af de doode vrucht/ ende mindert ende gheneest de verherde milte/ het verdrijft de pijne vande heupe ende fleersijn/ ende is zeer goedt teghen de cortheydt ende benautheydt van-den aessem/ beslotenheydt vande borst ende vallende siecte. Met honich ghemengt ende ghe-leeckt/ oft met Ptisane inghenomen/ suyvert de borst/ ende doet de taeye fluymen rijpen ende rijsen.

Ammoniacum inghenomen iaeght af de bloedighe urine/ ende is goedt in alle medicine ghe-mengt die de schelle vander ooghe nemen/ ende de schorftheydt vanden aders verteeren ende wech nemen. Met azijn ghedroncken/ gheneest oft versuet alle herdicheydt vande milte ende leuer.

Met honich oft peck ghemengt doet de herde gheswillen scheyden ende vergaen oft wtbreken/ die aende iuncturen van tfleirsijn ghewassen ende ghecomen zijn/ daer op gheleyt.

Met olie van Cypres ende Nitrum ghemengt/ is zeer goedt ghestreken op alle vermoetheydt der leden/ ende Sciatica. Galenus. Ammoniacum heeft een stercke cracht om murwe te maec-ken: iae soo groot/ datse de harde knobbels aende iuncturen die van t'fleirsijn ghecomen zijn/ doet scheyden ende vergaen/ de verherde Milten gheneest ende door den domp de scrophulen wech neemt.

Thapsia Diosc., Turbith Gallicum.

Dese plante heeft den naem Thapsia moghen hebben/ niet alleen als Dioscorides wil segghen/ vanden Eylande Thapso, maer oock om haer vlammende hitte/ die sy aen d'lichaem ghehouden zijnde/ is inbrandende/ iae oock van verre/ principalick eenen die daer teghen ouer staet. Onse mee-ster Rondelet heeft ons een plante ghegheuen/ die met alle haer wesen ende crachten de Thapsia zeer ghelijck is/ hoe wel datse in tghebruyck veel meerder ende purgerender cracht heeft: welcke hy ghevonden hadde op dorre ende ongheborwde berghachtighe plaetsen van Aquitanien ontrent de passagie daermen ouervaert in Spaignen/ ende oock aenden voet vanden ghebergten Pyreneen niet verre van Perpignaen. De schorsse vande wortel is dickachtich/ van buyten swert/ van binnen bleeck/ vol melckachtich ende gommachtich sap/ nochtans daer niet gheacht. De stele is dien vande Verckens Venckel ghelijck ende dunner dan vande Ferula. De bladers zijn breeder maer corter dan vande Venckel. Tsaedt groeyet op croonkens dien vande cleyne Ferula ghelijck/ lanckworpich ende smal/ dien vanden Siler montain niet onghelijck. Met goede reden hebben de ouders achter ghelaten de costuyme van purgeren met tsap van dien/ midts dat de principale dermen daer door zeer ghequetst werden/ ende somtijdts groote pijnen ende crimpinghen verweckt werden. Maer ist dat gemengt wordt met soeter dinghen die der natueren nutter ende lieflicker zijn/ soo salt moghen nut wesen ghelijck tsap van Sarcocolla, Hammoniaci, oft sap van Turbith. De gommatige sap-pen vande Ferula ende Verckens-Venckel en zijn niet sonder purgerende cracht: maer om dat soo wel de plante alst stinckende sap de herssenen teghen zijn/ daerom souden sy onghecorrigeert meer perijckels bybrenghen. Sagapenum is een gomme die wt de Ferula ghetrocken is/ ghelijck oock den Ammoniac, Galbanum, eñ ander dergheliicke soorten/ die wt dergheliicke Ferulis ghecomen zijn/ nochtans onder malcander verschillende nae de natuere vande sapachtighe gommen.

Ghemeyne Thapsia van ghedaente vande Carote.

De Ferulacea planta de welcke in sijnē hof heeft de gheschickte man Jan Brancion/ is vā reuc-ke den Sagapenum zeer ghelijck/ ende heeft open/ teere/ tackwijse/ ende huckende bladers/ ghesneden ghelijck die vande Gerwe ende stinckende Camille. De wortel is sapachtich dien vanden Verckens-Venckel ghelijck/ van buyten swert/ van binnen wit/ met eenen stinckenden reucke. De bloemen zijn geel/ groeyende op breede croonkens/ ende tsaedt bladerachtich/ dien vande Seseli Peloponen-se ghelijck. Dese plante groeyet vele/ als Matthiolus seght/ in Poulien opden bergh Gargano.

Cracht ende werckinghe.

Sagapenum verteert zeer crachtich/ ende is een medicijne om wtwendich te ghebruycken/ zeer goedt teghen het wtvallen vanden hayre des hoofts/ midts dat de flegmatike waterichheydt daer me-de de siecke plaetse ouervallen wordt/ wttreckt ende verteert/ ende tbloet allenckskens daerwaerts is brenghende. Diosc. Sagapenum is een sap van Ferula die in Meden groeyet. T'beste is t'ghe-ne dat doorluchtich is/ van buyten goudt-geel ende binnen wit/ den reucke hebbende eenichsins tus-schen de Laser ende Galbanum, heet van smaecke. Sagapenum is zeer goedt inghenomen te-

ghen

Ghemeyne Thapſia van ghedaente vande Caroten. In Latijn/Thapſia vulgaris Carotæ effigie,Thaſſia Matth. & Italorum. In Franchois/Turbith gris.
Sagapeni odore Ferulacea,an Sagapenifera Ferula?

ghen de pijne vande ſyden eñ borſt/ verouderden hoeſt/ſpanninge van zenuen eñ den ghenẽ die van binnẽ ghequetſt zijn. Inghenomen ſuyuert de longher van taeye flegmatijcke humeuren/eñ wordt ingheghevuen teghen de vallende ſieckte/benautheydt oft cortheydt van aeſſem/ ende ghebreken der Milte. Deſghelijcks oock teghen de lammicheydt huyueringhen ende tſchudden en beuen vande cortſen niet alleene van binnen inghenomen/maer van buyten met eenighe ſaluen ghebruyckt.

Met honich-water ghedroncken verweckt de maendtſtonden vande vrouwen/maer het doodet de vrucht. Ende met wijn ghedroncken iſt zeer goedt teghen alle beten ende ſteken van ſlanghen ende fenijnighe dieren. Met azijn ghemengt ende gheroken verweckt het opſtieghen vande moeder: het neemt wech de lickteeckenen ende vlecken vandẽ ooghen/ende ſchemeringhen: oock maecket t'geſichte claer. T'wordt gheſolueert ghelijck de Laſer met Rute/water/ende bitter noten/oft met honich/ oft warm broot. Galen. Sagapenum is een heet ſap ende van ſubtijle deelen/ghelijck oock zijn ander ſapen: maer theeft oock eenighe afvaghende cracht/ door de welcke dat ſuyuert ende dun maeckt de vlecken ende ſchellen vanden ooghen: Jae dat meer is tẽ is gheen quade medicijne teghen de ſchemelingen vanden ooghen die den oorſpronck heeft wt de grofheydt vandẽ humeuren. Maer de plante daer wt dat voorts comt/die de Ferula ghelijck is/is onnut ende ſonder cracht. Voorwaer ſy wordt ſelue eerſt Sagapenum ghenoemt/hoe wel dat haer ſap by abuys den naem heeft/ ghelijck wy oock veel ander dinghen by ghebreck van naem/door abuys den naem gheuen.

Thapſia Dioſc. Turbith Meſue.

Dioſc. De wortel is van buyten ſwert/van binnen wit/lanck/ heet van ſmaecke / met een dicke ſchorſſe bekleedt. De maniere van dmelckachtich ſap wt te trecken is deſe: Rondtomme wordt eenen put ghemaeckt/ ende dan worden de ſchorſſen gheſteken oft gheſneden : oft de wortel wordt wtgheholt ende ghedeckt/ waer in tclaer ſap tſamen comt / maer tſanderdaeghs moetmen daer weder comen / ende tſap datter vergaert is wtnemen. De wortel wordt oock gheſtooten in eenen mortier/ ende tſap met een perſſe door een corfken wtgheperſt/ dwelcke in eenẽ dicken aerden pot inde Sonne ghe-

ne ghestelt wordt. Sommighe stooten oock de bladers mede / maer sulcken sap en is soo crachtich niet. Dit verschil is daer tusschen / dat tghene dat wt de wortel ghecomen is / vuylder oft swaerder reucke heeft/ende vocht blijft: maer tghene dat wt de bladers comt/wordt drooghe/ende tghewormte comter in. Dit tsap vergaert en mach niet staen teghen den windt/maer eer tselue doen alst eenē zeer schoonen dagh ende calm weder is / want door de scherpheydt vanden domp soude daensicht zeer swillen ende oploopen/ ende puysten comen op tbloodt lichaem: daerom salmen eerst de naeckte leden bestrijcken met een tsaementreckende salf ken van was ende olie ghemaeckt/ende alsoo ghewapent gaen vergaeren.

Cracht ende werckinghe.

De schorsse vande wortel soo wel als tsap heeft een purgerende cracht / in vueghen dattet melckachtich sap met honich-water ghedroncken/van onder en bouen de cholerike humeuren aftreckt.

De wortel wordt ghebruyckt twee scrupels / met een vierendeel loots saedt van Dille / maer van tsap een half vierendeel loots/ ende een halue scrupel van d'melck: wat meer inghenomen wordt/ is sorghelick. Dusdaenighe purgatie is zeer goedt den ghenen die cort opde borst zijn / ende teghen verouderde pijnen inde sijden ende ouergheuen: ende wordt met de spijse oft toespijse ingheghe-uen den ghenen die niet lichtelick ouer en gheuen. Soo wel de wortel als tsap hebben bouen alle ander dinghen die dergheliicke crachten hebben/de cracht om wt den diepsten wt te halen / alsser yet wt de verre-gheleghen partijen te trecken is/oft dat de wijdde vande gangen elders moet ghebrocht worden: Waer dore dat tsap ghestreken/oft de groene wortel met wrijuen/ d'wtgevallen hayr vanden hoofde doet wedergroeyen. De wortel ende tsap van Thapsia met wieroock ende was van elcks euen vele ghemengt/ scheydet gheronnen bloedt/ ende verdrijft alle blaeuw-gheslaeghen plecken: maer ten mach daer op ouer de twee uren niet ligghen / want dan moet de plaetse met warm zee-water ghestoeft worden. Tsap met honich ghemengt / neemt af de sproeten ende vlecken wt aensicht daer op ghestreken/ ende oock de quade seericheden. Tselue sap met Solfer ghemengt doet scheyden de herde coude gheswillen daer op ghestreken. Van dese wortel wordt een salf ken ghemaeckt met olie ende was/dat zeer goedt ghestreken is op verouderde ghebreken vande loose/ sijden/voeten ende litten. Galen. Thapsia heeft een heete ende zeer verwarmende cracht met een vochticheydt daer by ghevoeght. Waerom datse oock gheweldich wt den diepsten ophaelt ende tselue verteirt. Maer om dit te doen behoeftse wat tijdts / als de ghene die vol is van een groote onnatuerlicke vochticheydt/waer dore dat sy haest bedoruen wordt.

Mesue. De Thapsia oft Turbith van Mesue is warm tot inden derden graet/ ende purgeert middelmatich treckende/ verweckt winden die de maghe een walginghe gheuen/ het droogt oock als de subtijle vuylicheden ghepurgeert zijn. De ghecorrigeerde Turbith suyuert de mage/ borst/ zenuen ende oock de verre-ghelegen partien / principalick de ioncturen van taeye coude fluynien ende groue humeuren. Waeromme dat ghebruyckt wordt teghen te pijne vanden fleersijn / ende bevrijdt den mensche van schorftheydt / quade zeericheydt ende ander flegmatijcke ghebreken / soo wel vander huydt/als ander deelen / ende flegmatijcke oft coude cortsen. Maer als ghy den Turbith inghenomen hebt / en sult ghy gheenen wranghen wijn drincken noch visch eten.

Turbith purgeert lancksamich ende slappelick/ende gheeft walginghe inde mage/ ende dickwils ghebruyckt maecket lichaem magher. Daerom moet de schorsse afgheschrabt wordē tot aen d'witte. D'wordt ghemengt met heete dinghen/ ghelijck Geinber/ want alsoo wordt zijn cracht stercker ten eynde dat door eenighe wonderlicke eyghenschap dese mixture soude wthalen / iae wt de ioncturen ende wydst-gheleghen partien/ de grosue ende taeye flegmatike humeuren/ daert alleene ende daer toe lanchsamich niet dan de waterighe flegmatijcke humeuren wttreckt. Maer om dat de maghe niet en soude berueren ende bederuen/ soo worden daer mede ghemengt welrieckende medicijnen die de maghe dienen ende haer beruertheydt stillen/ als Mastic/Geinber/lanck Peper Gallia/ ende ander specerien. Ten laetsten op dattet lichaem niet en soude wtmarghelen / soo moeten daer mede ghemengt worden olie van Amandelen / oft * Amandelen oft Suycker/ oft als Ruffus seght Pistachen. Ist dat eenich hinder int lichaem achterlaet/ dat sult ghy verdryuen met warme meede/ oft water dat met roodt Suycker suet ghemaeckt is. Turbith mach draghen een middelbaere stootinghe ende siedinghe: Men gheuet inne ghestooten van een vierendeel tot een half loot: Maer in decoctie van een half loot tot een loot.

* Ghelijck in Diaphœnicum Mesue ghebruyckt zijnē Turbith de ghe daente hebbende vande Ferula gelijck men corrigeert oft beseght de Turbith van Alexandrie inde beste Apoteken.

Verckens-Venckel.

Dese plante is een soorte van Ferula, waer af de wortel ende sap/eenen gomachtighen/ herstachtighen / ende peckachtighen stanck heeft / ende daerom den naem Peucedanum heeft. Apuleius noemt die Pitiastella, hoe wel dattet woordt Peucedanos byde Poetē te segghen is een grouwelicke bitterheydt ende stanck. Dese plante groeyet zeer vele in Hetrurie op heete plaetse/ende op sandachtighe

Verckens-Venckel. In Latijn/ Peucedanum, Fœniculum porcinū. In Hoochduytsch/ Harstrāg/ Schebel wurtz ende Sew Fenchel. In Franchois/ Peucedane. In Italiaensch/ Peucedano. In Spaensch / Yeruatum y Fenicho de porco. In Engelsch/ Horestrange or sulphur wort.

Groote oft Italiaensche Verckens-Venckel. In Latijn/ Peucedanum maius Italicum.

tighe hoeuels vanden lande vā Languedoc/ principalick int aencomen van t'bosch van Garamōt/ by Montpelliers ende daer rōdtom onder de haghen / bramen ende doornen. De wortel is zeer lanck / van buyten swert / van binnen groenachtich/ eñ gheeft een gomachtich geel sap / dat qualick rieckt. Bouen aende tsoppen van dunne stelen van onderhalue cubitus hooghe groeyen veel bruyne bladers / welcke stelen somtijdts van onder af ghedeylt zijn in veel tackskens oft scheutē/ ende ghelijck de Venckel in drye bladers / tweemael breeder/ langher/ maer niet soo dicke/ als die vande Ferula: De croonkens zijn breeder / gheladen vol geel bloemkens. T'saedt is dien vander Angelica niet onghelijck/ maer onlieflick. De wortel eñ t'cruydt hebben een purgerende cracht/ maer worden om hunnen quaden reucke te min ghebruyckt.

Italiaensche Verckens Venckel.

Italiaensch Peucedanū oft Verckens-Venckel/ is in alle zijn deelen viermael meerder dan die van Languedoc: Dese groeyet ouervloedich opde hoeuels van Lorette ende Romanie.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De malsche wortel wordt met een mes ghesneden / ende tsap dat wt de quetsuere loopt wordt inde lommer ghedrooght/want inde Sonne vervlieghet terstondt. Eermen tsap vergaert/ soo strijckt men thooft ende de neuse-gaten met olie van Roosen / om datmen gheenen hooftsweere noch draeyinghe en soude ghevoelen. Met braden wordt de wortel crachteloos. Men pleeght soo wel tsap alst tmelck te trecken wt de wortel ende stelen/ghelijck wt de Mandragora/maer de gomme oft traen wordt min crachtich ghehouden/ende vervlieght lichter. De gomme wordt oock somtijdts hanghende ghevonden aende stelen ende wortels/inde ghedaente van Wieroock. Tsap/principalick dat wt Sardinien ende Samothracen comt/is rosch / stinckende ende heet van smaecke.

Sap van Verckens-Venckel met azijn ende olie van Roosen ghemengt is zeer goedt teghen de groote raserníje/oft frenesie/swijmelinghe des hoofts/vallende sieckte / ende verouderde hooftsweere/op thooft ghestreken. Tselue sap op de selue maniere ghebruyckt gheneest die lamnicheydt/eñ alle vercrompen oft ghespannen zenuen/ ende sonderlinghe de pijne vander Sciatica / midts dien dattet sap (als Galenus seght) zeer verwarmt ende teirt. Sap van Peucedanum met een morwe ey inghenomen gheneest den hoest. Dit sap gherooken oft voor den neuse ghehouden/ helpt de vrouwen die van d'opstijghen vande moeder ghequelt zijn/ende maeckt wacker die met den swaeren slaep bevanghen zijn. Tselue sap op gloeyende colen ghelept/veriaeght met den roock de slanghe ende alle fenijnighe dieren. Met olie van Roosen ghemengt / is zeer goedt inde ooren ghedrupt teghen de pijne der ooren. Inde holle tanden ghesteken/versoet den tantsweere.

Sap van Verckens-Venckel is goedt ghebruyckt teghen de corticheydt van aessem / crimpinge des buycks/ende scheydet alle opblasinghe ende winden: Het maeckt saechtē camerganck/eñ maeckt de milte cleyne/als Galenus oock seght/ midts dat is verdeylende / verteirende ende dun maeckende de groue humeuren. Tselue sap maeckt zeer lichten ende veirdigen aerbeydt: het opent de moeder/ende is zeer goedt ghedroncken teghen de pijne vande blase ende treckinghe oft spanninge vande lendenen. De wortel van Verckens-Venckel is den sape van crachte ghelijck, maer niet al wt soo crachtich: dese wordt in water ghesoden ende alsoo ghebruyckt. De selue wortel ghedrooght ende ghestooten/suyvert de oude vervuylde sweeringhen ende doet die sluyten: oock doetse de quade schelferinghen vande beenderen lichtelick scheyden/ daer op ghestroyt/ dwelck Galenus oock seght.

De selue wortel is zeer goedt ghemengt in plaesteren ende saluen die tot verwarminghe dienen van eenich lit. Dese wortel moet groen oft versch ghenomen worden / niet ghewormsteeckt / maer vast ende vol reucken. Tsap wordt tot drancken ghereso lueert met bitter notē/oft Ruyte/oft warm broodt/oft Dille. Galen. Sap van Verckens-Venckel is goedt teghen de ghebreken vande loose ende borst die wt groue ende taeye humeuren voorts comen/ niet alleen ingenomen/maer oock wtwendich ghebruyckt ende voor den neuse ghehouden.

Dit sap is verwarmende tot inden tweeden graedt/ende drooghende tot inden derden.

Panax Asclepium Ferulæ facie.

Panax Asclepium is oock een soorte van Ferula, den seluen van ghedaente niet ongheliick/ principalick dat vande gheleertste mannen voor d'oprecht ghehouden wordt/ende by aventure soodanich als wy inden Herbarius van Matthiolus gheconterfeyt ghesien hebbē: Maer midts dat deseauteur de zeer bekende planten met veel ende langhe woorden beschrijft / ende die selden ghevonden worden stille-swijghens ouerslaet/oft alleene den naem segghende/dander voorts den schilder beveelt: soo maeckt hy ons meer twijfelachtich dan seker. Alle die dese figure sullē sien, sullen terstont worden denckende opden Ammi/ Meum, Dille/ oft dergelijcke plantē/ten waere dat yemandt met een aerdigher beschrijuinghe te kennen gaeue/oft de bladers minder zijn dan die vandē Venckel/ende beter rieckende / ende rouwer: oock wat croonkens ende bloemen datse draegt/soo soude hy met corte worden zijn ghelofte ende d'werck van eenen verclaerder ende Commentator volbrengen/ ende sijnen arbeydt zeer wel besteden/ met luttel wercks / d'welck hem meerder eere ende ons meerder profijt soude by brenghen/dan zijn boecken te vullen wten Auteuren/ die de studenten ghenoech moghen doorsien/om dat hy soude schijnen den ghemeynen volcke vele ghesteydt te hebben/ daer hy niet noch gheseydt noch gheleert en heeft. De zeer neerstige ende gheschickte Apoteker tot Lyons Walerant van Rijssel heeft nu wt Istrien van ontrent Iustinopel ende Aquilegien veel planten ghebrocht/ die met desen Panax groote ghelijckenisse hebben / de welcke wy binnen Montpelliers ghesaeydt hebben inden hof vanden Doctoor Joubert. Sy was van ghedaente de Ferula ghelijck/maer veel cleynder. Tsaedt en was dien vande Venckel niet ghelijck/ maer breet ghelijck dat vande Ferula: de bladers ende bloemen en waren dien oock niet ongheliick/maer de stele ende wortel was van ghedaente ende grootte die vande Dille ghelijck ende welrieckende. Dese plātē groeyet van selfs in Istrien ontrent Iustinopel ende Aquilegien.

Panax Asclepium Ferulæ facie.

Cachrys verior, Libanotis Galeno.

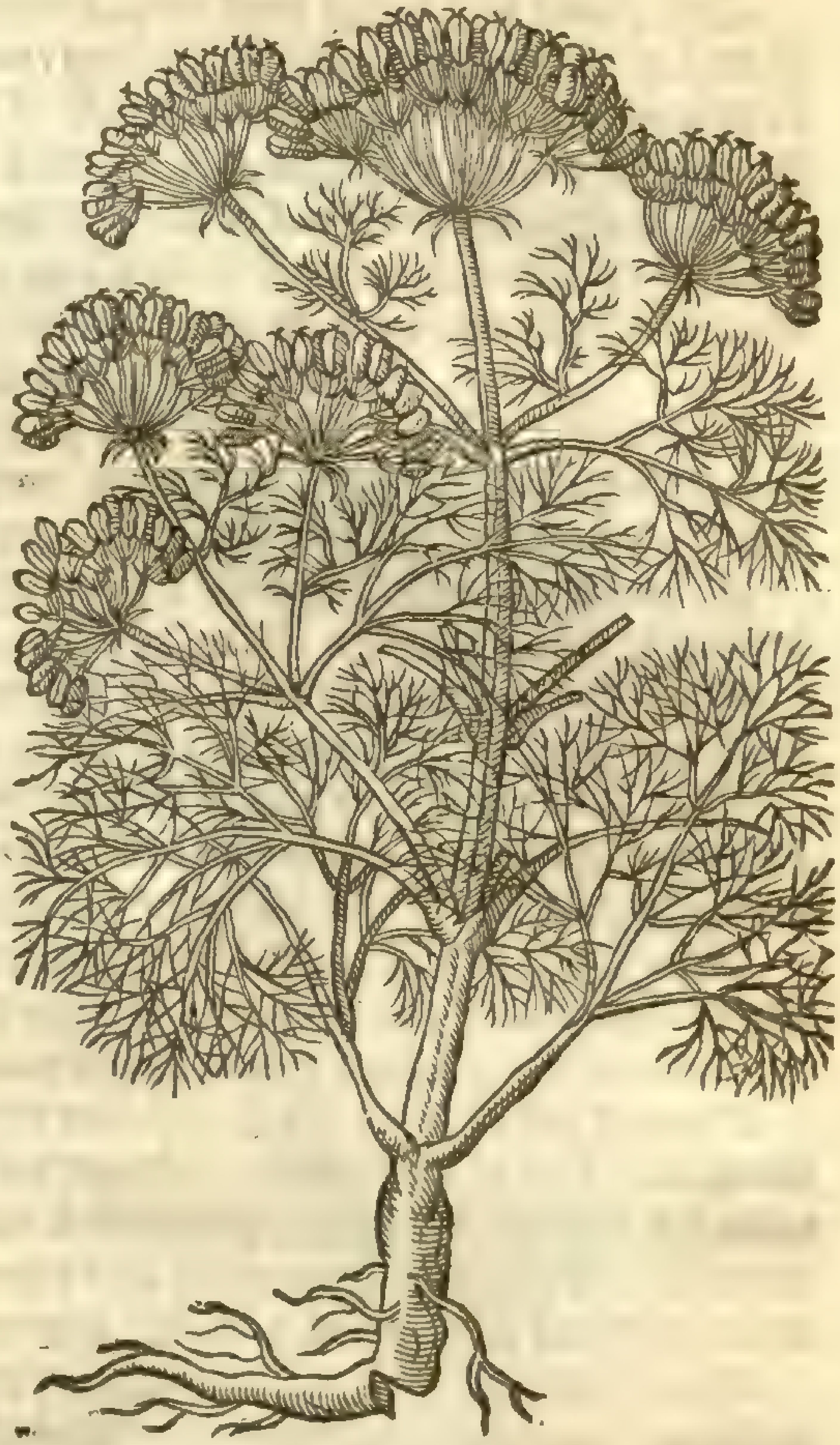

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloemen ende tsaedt ghestooten ende met honich ghemengt/ zijn zeer goedt gheleyt op quaede ende voorts etende sweeringhen / ende herde gheswillen. De selue met wijn ghedroncken / oft met olie ghemengt/ zijn zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe dieren daer op gheleyt. Galen. Dese Panax en is soo heet niet als Panax Heracleum, daerom worden de bloemen ende tsaedt met honich ghemengt/op quade ende voorts-etende sweeringhen ende zeericheden ghebruyckt.

Rosmarinum Ferulaceum, Fertile Diosc. waer af tsaedt Cachrys ghenoemt wordt.

Zeer veel soorten van planten hebben den naem van Libanotis vercreghen / om den reucke die sy gheuen/dien vandē Wieroock eenichsins gelijck/soodaenich als Dioscorides seght/dat de wortel vā d'eerste Libanotis heeft: De welcke oock seght dat Theophrastus mēcie maeckt vā eenige Libanotis, die de bladers witter eñ scherper heeft dā die vāde wilde bitter Latouwe. Ons en is nu ter tijdt gheen Libanotis volcomelick bekent/ van soo veel soorten van Ferula, diemen ghemeynelick voor Libanotis houdt/die metter beschrijuinghe beter accordeert als dese/die eertijdts groeyde inde houen van Padua/ ende int beghinsel van desen winter schoon groen stont/ inden hof vanden zeer gheleerden Apoteker Jan Riche tot Londen. Dese heeft de stelen van twee oft dry cubitus hooghe/ dien vanden Venckel oft Ferula ghelijck/ blinckende ende doncker-groē/ghedeylt in veel syde tacksken die wt de knoopen spruyten eñ voorts comen/becleet met veel bladers/ die dicker zijn dan die vāden Venckel. Inde Somer cryghtse croonkens breeder dan die vande Ferula oft Thapsia, vol gele bloemkens. Tsaedt is dien vander Essche ghelijck / blacrachtich ende lanckworpigher dan vande Ferula, ende meerder ende platter dan Concommer-saedt/ ghestreept ende cafachtich/ gheuende alst ghewreuen wordt/eenen herstachtighen oft Wieroocks reucke/ende ghelijck die vanden Siler montain oft Seseli van Marseille: iae ghecknout zijnde / den mont vullet met eenen herstachtighen ende Wieroocks smaecke/die heet is. De reste vande plante is malsch ende warnachtich/met eenen lieflicken smaecke van moes ende Smyrnium, door de welcke datse lichtelick wtten Ferula ghekent ende onder-

onderscheyden wordt: Want andersins is sy ghelijck de Ferula vol melckachtich sap / maer witter ende niet soo heet/noch soo vuyl van reucke/iae eer eenen goeden reucke gheuende.

Cachrys Vereor.

Dese plante heeft rondt lanckworpich saedt de keerne van eenen Pijn-appel ghelijck / ghedeylt in tweē op de maniere vanden Ferula,met eenen heetē speceryachtighen ende herstachtighē smaecke dien vanden Seseli Æthiopico ghelijck. De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe/de bladers dicker dan diē vande Venckel ende bleeck groen. Sommighe hebbent ghehouden voor Seseli van Marseille/ voorwaer oock de crachten comen daer mede ouer een/ghelijck sy oock doen metten Rosmarino fœcundo,waer af tsaedt Cachrys ghenoemt wordt/ ende mach zeer wel in stede van dien ghebruyckt worden. Dese plante groeyet inde houen van Nederlandt.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De bladers van alle de soorten van Libanotis ghestooten ende ghewreuen / stelpen ghemeynelick tbloeyen vande spenen / versueten de clouen ende sweeringhen ontrent tfundement/ende maecken rijpe ende murw alle coude ende oude herde gheswillen/ daer op gheleydt.

De drooghe wortels ghestooten ende met honich ghemengt/suyueren de quade sweeringhen ende doen de oude gheswillen terstont scheyden ende vergaen: Maer met wijn ghedroncken ghenesen sy de pijne ende crimpinghe des buycks/sy verwecken de maendtstonden vande vrouwen ende doen water maecken / ende helpen den ghenen die van slanghen oft fenijnighe dieren ghebeten zijn.

Tsap vande wortel oft van t'cruydt met honich ghemengt / verclaert ende scherpet ghesichte daer op ghestreken. Tsaedt van Libanotis ghedroncken is oock goedt teghen de voorseyde ghebreken / ende dient oock wel teghen de vallende sieckte/ ende oude ghebreken opde borst.

Met peper ende wijn ingenomen gheneest de Gheelsucht: maer met olie ghemengt ende ghestreken verwecket tot sweeten/ende is zeer goedt den ghenen die ghborsten oft verreckt zijn.

Met meel van Drauick ende azijn ghemengt/ versuet de pijne vanden fleirsijn daer op gheleyt Gheneest ende suyuert d'wit quaet zeer ende drooghe schorftheydt/ met zeer scherpen azijn ghemengt ende daer op ghestreken. Tsaedt dat Cachrys ghenoemt is en is niet goedt inghenomen/ midts dat door zijn heete scherpheydt de kele rouw maeckt. Theophrastus schrijft dat Rosmarinum onder de Heyde groeyet/witter ende scherper bladers hebbende dan die vande wilde bitter Latouwe/ ende een cortte wortel/de welcke ghedroncken zijnde van bouen ende beneden purgeert.

Tsaedt Cachrys heeft een verwarmende ende zeer drooghende cracht/waerom dat ghebruyckt wordt in afvaeghende medicijnen: tbenemt oock tloopen ende vloeyen vanden ooghen op tvoorhooft ghestreken / soo dat binnen den derden daghe vergaen is. Galenus. Daer zijn drye soorten van Libanotis, eene die onvruchtbaer is/ende twee die vruchten draghen: maer sy hebben alle tsamen een cracht/ te weten/een weeckmaeckende ende verteerende/ afvagende ende verdeylende cracht.

Tsap so wel vande wortel als vanden cruyde met honich ghemengt/ neemt weech de schemelinghen der ooghen die van grofue humeuren voorts comt.

Herbariorum Septentrionalium notior Libanotis.

Dese soorte van Ferula, die in veel Herbaristen houen van Vranckerijck/ Duytschlandt ende Enghellandt groeyende is/ en accordeert soo wel niet metten Libanotis, hoe wel datse eenen dunnen/rechten stele heeft dien vanden Meum oft Dille ghelijck/ ghestreept/ende doncker groen / van twee cubitus hooghe/met eenighe knoopen ende sijde-tacxkens/aen welcke stelen/principalick beneden/bladers zijn diē vanden Verckens-Venckel ghelijck maer langher/ende smalder dan die vanden Fœniculo tortuoso, ende inde middel vanden stele ende bouen/ dien vande Enghelsche Saxifraga ghelijck/ maer niet so vele. Op welcke stelen croonkens groeyen met cleyne witte bloemen die vanden Meum niet ongheliick. Tsaedt is cleyne ende ontrent den Winter rijpe / minder dan de ronde Carui ende bycants soo groot alst Ammi vanden Apoteken/ dwelcke gheensins ghelijcken en kan tsaedt vanden vruchtbaeren Rosmarinū van Dioscorides, Cachrys oft Cancris ghenoemt / want tsoude een Gersten coren ghelijck zijn/ oft eer midts dat een brandende cracht heeft/ soo brandet inde huydt een schorsse/ eñ wordt daerom vanden ouders Pilula Cacri genoemt.

Helleborus niger Ferulaceus Theoph.

De wortel van dese plante is van zeer veel swerte dunne veselinghen/ dien vanden Helleborus ghelijck/wt de welcke spruyten dry oft vier steelkens van ontrent eenen voet hooghe/met dicke by een groene bladers subtijl ghesneden / dien vande Ferula oft Adonis eer ghelijck / ende oock hun bloemen/dan datse geel zijn/ende meerder dan Dotterbloemen/ oft den Ranunculus naerder comende/ nae de welcke ronde lanckworpighe bollekens volghen die vol cleyn saedts zijn / van fatsoene een Moerbesie niet ongheliick/ende dien vanden Adonis oft Ranunculus gelijck. Dese plante groeyet op diuersche plaetsen in Elsaten / ende wordt oock inde houen gheplant. Maer nu in dien dat de

Herba-

Helleborus niger Ferulaceus Theoph. Consiligo Matthioli, Helleborinũ Cordi, Sesamoides minus Gesneri, Buphthalmum Dod. & Anguillaræ.

Engelsche Steen-breke. In Latijn / Saxifraga Anglicana facie Seseli pratensis Monspelliensium.

Herbaristen verclaeren met der waerheydt datse gheensins de cracht vanden Helleborus en heeft dat dan gheen Helleborus en sy.

Saxifragia Ferulacea Italorum.

In sommighe Italiaensche houen/als binnen Vrbin ende Florenceen / groeyede een Saxifragia van twee cubitus hooghe/ met de bladers van Ferula, oft vande Venckel / maer de stelen waeren min oft luttel ghecnoopt/ende de bladers dunner/en doncker-groen / de witte bloemen groeyden op croonkens dien vanden Meum ghelijck/waer af dat een specie schijnt te wesen. De wortels zijn wit met den smaecke vande Pastinake.

Engelsche Saxifraga oft Steen-breke.

Om haer excellente cracht vanden steen te breken / hebben d'Enghelschen dese plante zeer wel Saxifraga, dat is te segghen Steen-breke/ghenoemt/de welcke vele groeyet in vochte bemdẽ/ de bladers hebbende breeder dan vanden Venckel/ende minder dan vanden Seseli. De wortel is welrieckende/van buyten swert/van binnen wit/van ghedaente dien vanden Verckens-Venckel ghelijck. De witte bloemen groeyen op croonkens/tsaedt is den Venckel-saedt ghelijck/ende de stele eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De Quack-salueressen ende Verwaersters van Engellandt/distilleren water van dese plante.

Seseli van Marseille.

Seseli van Marseille groeyet hier en daer ouervloedich/soo men gaet van Marseille nae Aix in Prouenceen/ende oock ouer de Rhone op de rouwe plaetsen vanden lande van Montpelliers. Wy hebbent oock gheplucht soo men gaet van Roomen nae Sena / ontrent de hoeuelkens van Montfiascone/een stadt die om haeren zeer goeden Muscadel-wijn den dronckaerts beter bekent is dã den Herbaristen. De wortel van desen is wit / van fatsoen ende grootte dien vanden Venckel ghelijck/ zeer diepe in d'aerde loopende ende quaet om wtrecken/ beter rieckende ende heeter van smaecke/dã die vande Venckel: De stele is ghemeynelick onderhaluen cubitus hooghe/ouer beyden sijden met

veel

Seseli van Marseillen. In Latijn/ Seseli Massiliẽse, folio fœniculi crassiore.

Seseli van Marseille vande naecomers. In Latijn/ Seseli Massiliense nuperorum.

veel sijde-scheuten beset/ die wt de knoopen voorts comen / ende is zeer hart ende stijf. De bladers heeftse min dã de Venckel/ maer stijuer/ dicker ende witachtich. De croonkens zijn vol witte bloemẽ diẽ vande Dille ghelijck/ maer tsaedt is den Anijs ghelijcker dan de Venckel/ dwelcke soet/ heet ende medicinael van smaecke is / ghelijck tsaedt vanden Meum, oft vanden Panax. Dese plante is daer zeer wel bekent/ met den naem van Fœniculum tortuosum. Onse zeer neerstighe ende gheschickte vriendt Jaques Raynault borgher ende Apoteker van Marseille/ heeft aldereerst dese plante ghesonden aende Medicijns van Lyons / ende oock aen Walerant Donrez Apoteker aldaer/ de welcke zeer groote kennisse van cruyden hebben / om een sonderlinghe Theriakel te moghen maecken/ waer in dat oock by ordonnantie vande Doctoren van Montpelliers / principalick van Rondellet / ghedaen wordt/ wiens opinie wy dickwils volghen. Nerghens oock rondtom Marseille en wordt gheen plante ghesien/ die den Seseli ghelijcker is/ ende daerom en kan het Seseli van Trenten daer Matthiolus af schrijft/ gheensins het oprechte wesen: maer wat dat zy / is ons onbekent / ghemerckt dat hy tselue niet en derf beschrijuen. Nochtans wil ick wel segghen / dat wy dese plante in tgheberghte van Trenten nergens ghesiẽ en hebben/ noch oock op den bergh Baldo die onghelijck veel vruchtbaerder van cruyden is.

Fœniculum tortuosum.

Seseli Massiliense nuperorum.

Seseli van Marseille de ghedaente hebbende vande Ferula oft Cãdiotschen Daucus, ende de bladers van Venckel/ maer meerder/ dicker / breeder ende wijder wtghespreydt / heeft den stele van twee cubitus oft meer hooghe. Tsaedt groeyet op croonkens dien vanden Meum ghelijck plat ende vollijuigher dan Dille-saedt/ van smaecke den Seseli van Ethiopien oft Peloponneso ghelijck/ ende zeer speceryachtich. Jan Mouton die zeer veel sonderlinghe planten in sijnen hof heeft / jae soo vele als yemandt/ heeft dese plante ghesaeydt ende ons gheschoncken/ welck saedt hem was ghegheuen vanden Raedts-Heere Ambrosius Boone van Bruessel / ende vanden zeer gheleerden Apoteker Franchois van Zinnich. Dit saedt is oock nut om inde Theriakels te doen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Seseli van Marseille heeft de bladers van Venckel/ maer dicker/ ende oock grofuer stele: T'croon-

T'croonken is dien vande Dille ghelijck / waer op lanckworpich / hoeckachtich saedt groeyt / ende heet van smaecke. De wortel is lanck ende lieflick van reucke. Tsaedt ende de wortel hebben een verwarmende cracht. Saedt van Seseli met wijn ghedroncken gheneest de coudepisse / ende is zeer goedt teghen de corticheydt van aessem/ende langeduerende verouderden hoest/ende den ghenen die met de vallende sieckte ghequelt zijn. Tselue saedt gheneest dopstieghen vande moeder/ t'verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de doode vruchten: metten cortsten gheseydt/het is goedt tot alle inwendighe ghebreken. Met wijn ghedroncken/ verteert/ende verdrijft de crimpinghe des buycks. Die tsaedt van Seseli met wijn ende peper drinckt/ en sal opden wech gheen coude lyden. Tselue saedt is goedt den Geyten ende ander derghelijcke vier-voetighe dieren inghegheuen/ om datse te lichtelicker hun ionghen souden worpen.

Ligusticum alterum Belgarum.

Zee-Corael-cruydt. In Latijn/ Maritimus Diosc. Asparagus, idem cum hortẽsi & holeraceo. In Franchois/Asperges marines. In Engelsch/ Zea Sperage/of Speracbe.

Dese aerdighe plante hebbe ick ouer veel iaeren ghevonden opde zeer lustighe hoeuels van Turin niet verre vande Riuiere de Pau. Dese plante groeyet nu inde houen van Nederlandt/voortsbrenghende eenen stele van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/rondtomme de welcke dat groeyen bladers diẽ vande Rute ghelijck/breeder ende ronder dan die vandẽ Silermontain/ende is bycants soo groot als boomachtich Alssem. De bloemen/ ende het rondt saedt dat een weynich speceryachtich is/ groeyen op croonkens dien van Candiotschen Smyrnium ghelijck.

Zee-corael-cruydt.

Twee soorten van Corael-cruydt/soodanich als vanden ouders beschreuen zijn/zijn hier en daer vanden ghemeynen man bekent/ende worden inde houen ghesaeydt: Want die van selfs voorts comen schijnen lieuer ontrent den zeecant te groeyen. Maer de soorte die ghemeyne is ende inde houen gheplant wordt / groeyet geerne in leeghe ende afhanghende bemden ontrent de zee/de welcke nu ter tijdt zeer bekent / ende vele ghevonden wordt/ ende int eerste vande Lente veel ionghe scheuten

ten gheeft / eenichsins den Peertsteert ghelijck / de welcke met olie ende azijn vele gheten worden. Maer soo de selve groot worden ende opschieten / soo crijghen de stelen/die drye oft vier voeten hooghe zijn/ veel tackskens/aende welcke zeer dicke tsoppen van cleyne bladers comē dien vandē Venckel oft Dille ghelijck / ende daer nae gele bloemkens dien vanden Olijf-boomen niet onghelijck/ vande welcke ronde besien comen/ tweemael minder dan die van stekende Palmen/ende soo groot als Aelbesien/ maer veel meer/ ende meerder dan die vanden water Asparagus.

Asparagus Syluestris Matth. **Wildt Corael-cruydt.**

Corael-cruydt dat niet verre vande zee en groeyet/heeft grooter roode besien ende langher ende sachter bladers/ oock ist scherper om de souticheydt wille.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De steelkens ghestooten ende met witten wijn ghedroncken/ stillen de pijne vande lendenen. Corael-cruydt gheroost oft ghesoden / is zeer goedt teghen de druppelpisse ende den ghenen die qualick water lossen / oock teghen het Roodtmelisoen. De wortel in wijn oft azijn ghesoden/ versuet de pijne vande leden die wt hun iuncturen zijn. Maer met vijghen oft Ciceren ghesoden ende ghedroncken / gheneest de Geelsucht/ versuet de pijne vande Sciatica/ ende verdrijft de coudepisse. De wortel van Coraelcruydt aen t'lijf ghebonden/ oft d'water ghedroncken daer sy in ghesoden heeft/ belet den vrouwen te ontfanghen ende maeckt vruchtbaer.

De hof oft zee-Asparagus is veel minder ende ghetemperder Rhasis meent datse warm ende vocht zijn: d'welcke vande ionghe scheuten moet verstaen zijn. Plinius. Asparagus is een zeer goede spijse voor de maghe/soomen ons leert. De schueten van Corael-cruydt met Comijn gheten doen scheyden ende verdrijuen de winden vande maghe ende derm Colon/ welck Comijn daer by ghedaen wordt / om datse meer drooghen souden: welcke Auicenna seght zeer goedt te wesen inde colicke die van coude flegmatijcke humeuren den oorspronck heeft. De selue maecken claer ghesichte. Van dese cracht en hebben Dioscorides, Galenus, noch ander gheen vermaen ghemaeckt. Niettemin sy moghen ghelijck de Venckel de humeuren drooghende ende subtijle geesten dicke maeckende / tghesichte verclaren. De selue gheuen oock sachten camerganck / ghelijck oock alle heete dinghen ten laetsten camerganck maecken / ende zijn zeer goedt teghen de pijne opde borst/ ende vanden rugghe-graedt/ oock teghen de ghebreken vanden inghewant. De selue met wijn inghenomen / versueten de pijnen vande nieren ende lendenen / want sy doen de winden scheyden die de pijne aendoen: Oock gheuen sy lust tot byslapen. De selue doē zeer wel water lossen/ maer sy quetsen de blase / d'welcke alle medicamenten ghemeyne is/ die sterckelick water doen maecken/ daerom den ghenen die de blase ghequetst hebben / en is niet goedt veel Corael cruydts te ghebruycken. De wortel van Coral-cruydt ghestooten/ende met witten wijn inghenomen/iaeght af den steen ende graveele: want sy heeft subtijle deelen ende verwarmt: daerom als sy de grofue waterachtighe humeuren verdeylt/soo scheydet sy daer van tgraueel datter by ghevoegt is/oft brengende veel urine inde nieren/ soo drijftse tgraveel soo wel wt de ganghen vander urine/als wt de blase.

De wortel wordt oock van sommighe ingegeuen met sueten wijn teghen de pijne vande moeder.

Dat Dioscorides bouen seght dat de wortel aen t'lijf ghebonden etc. vruchtbaer maeckt ende het ontfanghen belet / staet directelick teghen malcander. Want de dinghen die tot byslapen verwecken/pleghen vruchtbaer te maecken/ghelijck/ soo Plinius seght/de ionghe scheutē van Corael-cruydt doen/ten ware dat yemandt meinde datse de cracht vande Mee hadden/te weten/ datse niet alleene zeer veel waters deden maecken ende somtijdts bloedt pissen/ maer oock als Plinius seght/ ghesoden ende ghedroncken de maendtstonden vande vrouwen verweckten/de doode vruchten afdreuen ende de naegheboorte deden afgaen/ ende oock de blase quetsen/ ende de moeder. Want ist dat sy sulcks doē/soo en ist gheen wonder datse onvrucktbaer maeckē. Maer sulcks sien wy dat sy seldē doē onder onse vrouwē de welcke dickwils de schueten van Corael-cruydt etē soo wel teghen stecktē/verstopthe den vande leuer eñ nieren/als in spijse/ende nochtans zeere vruchtbaer zijn. Want de nature vandē
S. Sethus. Corael-cruydt is ghestelt(als Sethus seght)inde middelmate tusschen de moes cruyden eñ vleesch/ om de voedende cracht vande planten ende vleesch / die haer ghelijck draegt. Want Corael-cruydt is onder alle moes-cruyden meest voetsel gheuende / ende als Galenus seght / de scheuten vanden Corael-cruydt voeden soo veel stercker dan de moes-cruyden/ als sy drooghe zijn dan de selue.

Wildt Corael-cruydt.

De Corruda oft wilt Corael-cruydt groeyet lieuer int afhangen vande hoeuels ende berghen/ ende ontrent de zeecant/ ende wordt tonrecht hedens-daegs van onse Herbaristē metten Asparagus gheconfundeert ende voor de selue plante ghehouden: hoe wel datse veel selder ghevonden wordt: Want sy en wordt lancks den gheheelen streeke vande Venetsche zee / noch oock nerghens ontrent

Corrudæ varietas, Asparagus Petræus & Myacanthinus Galen.

Corruda differt ab Altili Asparago.

Wildt Corael-cruydt.

de zeecant van Duytschlandt/Vranckerijck/oft Enghellandt ghesien/ waer dat nochtans de tamme dickwils groeyet. Sy is zeer goedt om wtten anderen te kennen/ want dese wilde is gheheel witter eñ stijuer/eñ spreydt haer met heur wydt van een loopende tacken inde haghen. De bladers zijn scherper/corter/eñ beter in orden staende/voorts-brenghende aen syde tacxkens zeer veel gele bloemkens dien vanden Olijf-boom ghelijck. Oock en is tsaedt dien vanden tammen Corael-cruydt niet ghelijck in roodtheydt / maer bruyn-groen alst rijpe is / ende oock niet al wt soo groot/ iae tgroeyet vele by een/vast byde steelkens oft scheutkens.

Corrudæ varietas.

De Spaensche oft Portugaelsche Corruda altera, heeft meerder/langher/ende harter bladers dan die van Languedoc/ende is den Scorpio van Theophrastus niet ongelijck. In alle ander dinghen is sy den anderen ghelijck. Dese wordt zeer nerstich bewaert inde Nederlanden in eerde potten/die daer van Charle de L'esclusе ghesonden is gheweest.

Corruda tertia.

De derde Corruda van Clusius beschreuen/ hebbe ick in Prouencen ghesien/ voorts-brengende ghetackte witte roeykens van eenen cubitus lanck / dien vande Languedocksche Corruda ghelijck/ waer aen dat scherpstekende ommeghebuyghde doornen groeyen recht daer de bladers / die langher zijn dan vande voorgaende/hunnen oorspronck nemen. De bloemkens zijn bleeck-groen/ voorts-comende wt hollicheydt vande syde tacxkens/aen langhe ende dunne steelkens. De besien zijn ghelijck van dry greynen ghemaeckt / met een steenken oft seldē twee daer in/ diē vanden Smilax aspera niet ongheliјck. De wortel is dien vande tweede Corruda ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De scheutkens vanden Corruda ghesoden ende gheten / maecken saechten camergāck/ ende doen water maecken. De wortel in water ghesoden ende ghedroncken is zeer goedt den ghenen die met pijne hun water maecken/oock teghen de Geelsucht/ ghebreken vande nieren ende pijne van Sciatica. De selue met wijn ghedroncken / gheneest de beten vande fenijnighe Spinnen/

Corruda tertia Clusij.

Nepa apud Theophr. is een ander cruydt dan de Scorpioens / ende behoorde te staen bydem Cali.

maer tsap daer sy ingheſoden heeft inden mondt ghehouden/gheneeſt den tantſweere / dwelck Galenus oock ſeght. Tſaedt ghedroncken is oock goedt tot de voorſeyde dinghen.

Iſt dat de honden dwater drincken daer in de wortel gheſoden heeft/ ſy ſteruen.

Galen. Corruda heeft een afvaeghende cracht / ende daer toe ſonder merckelicke hitte oft coude: waer door datſe de verſtoptheydt opent vande leuer ende nieren / ſonderlinghe haer wortel ende ſaedt. De ionghe ſcheutkens zijn goedt om eten/ als die eerſt wtſpruyten/ ende vaeghen af gelijck die vanden Zee-Corael-cruydt/ſonder merckelicke hitte oft coude/de welcke als de vochticheydt verteirt is/heeter ende droogher worden. Tſaedt is heet ende drooghe tot inden tweeden graedt.

Nepa apud Theophr.

Theophraſtus leert dat deſe plante zeer ghelijck is de Corruda ende byeants niet onderſcheydelick: Welcke plante die noch ter tijdt van luttel bekent is/ eñ van niemandt vande ionghe Herbariſten beſchreuen / wy hier ſullen ſtellen / ſoo wel om datſe bekendt ſoude worden als om die te ghelijcken teghen de Corruda: Want daer zijnder vele die hun gheſtooten hebben aenden ſeluen ſteen daer Matthiolus hem aen gheſtooten heeft/meynende dat de Corruda niet anders en was dan zee Corael-cruydt/ d'welcke/ als voren gheſeydt is/op diuerſche plaetſen is groeyende: Maer de ghene die deſe plante ſal kennen / die ſal ſegghen datſe de Corruda zeer ghelijck is / ende niet den Corael-cruydt oft Aſparagus. Wy en hebben deſe plante nerghens gheſien dan in Prouence / waer datſe ouervloedich op bergachtighe plaetſen groeyet / principalick aende voeten vande gheberghten by S. Magdaleene eñ theylich hol oft ſpelonce genaemt/ghelegē opden wech ſoomē gaet nae Aix in Prouencen. De wortels zijn houdtachtich/ dunne ende vele in malcander verwarret/ vande welcke af beginnende de ſtelen vande ghehecle plante tot bouen toe dichte met ſtijfue doornekens dien vande Corruda zeer ghelijck/maer een wennich meerder/becleet zijn/ in vuegen dat de ghehecle plante ſtekende doornekens heeft in ſtede van bladers /ende van ghedaente de Corruda ghelijck is / met eenen bitteren ſmaecke. Deſe groeyet vele op ſteenachtighe dorre plaetſen / ende op d'afhanghen vanden Sterel bergh/ ende ontrent de riuiere Argens in Prouencen.

Drypis

Drypis Theoph. van Anguill.

Myriophyllum, aut Maratriphyllum palustre.

Drypis heeft een cruypende wortel als Hondts-gras: de bladers zijn schoon als die vanden cleynen Juniperboom/ Nepa oft wilden Spaenschen Asparge/ in dunne gheknoopte steelkens/ ghetackt ende eenen cubitus hooghe: De bloemkens zijn wit/dick by een staende croonkens-wijs. Tsaedt alst noch in de hulckskens light/is den Rijs niet ongheliick: maer wtghedaen ist geel ghelijck tsaedt van Melilote/ alsoo Anguillara seght.

Myriophyllum, aut Maratriphyllum palustre.

Dese plante wordt vele ghevonden in sacht-loopende wateren ende marasschen / hebbende zeer veel cleyne hayrachtighe bladers/die met ghelijcke tussche-spacien vederwijs wt de middel ribbekens spruyten/van teerichheydt ende verdeylinghe die vande eerst wtspruytende Venckel oft Corruda ghelijck maer sachter / ende bruyn-groen/groeyende aen een sachachtighe ende teere stele die in d'water drijft/ de welcke spruydt wt een cleyne bleecke wortel die goedt om wttrecken is. Op den stele groeyen croonkens met gele bloemkens/den smaecke eenichsins hebbende vanden Equisetum palustre. De ghene die hier voor Marathron Amaracum willen stellen/ doen verloren aerbeydt ende en mercken niet dat den naem van Marathron ghetrocken is/ midts dat de ghedaente vande plante tselve eysschet.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Myriophyllum beschermt de versche wonden van te onsteken alst groen / oft drooghe met azijn daer op gheleydt wordt. Tselue cruydt wordt met water ende soudt inghegheuen den ghenen die van hooghe nederwaerts ghevallen zijn. Galenus. Myriophillum heeft een soo drooghende cracht/dat de wonden toeheylt ende gheneest.

Ander water Millefolium.

Tot de voorschreuen hebben wy een ander by ghevoegt welcke insghelijcks op soodanighe plaetsen van Nederlandt groeyet/ maer heeft de bladeren / de Venckel oft verckens-Venkel meer ghelijckende/tusschen de welcke cleyne moschachtighe / ende sterwijse bloemkens ghelijck aderkens aen dunne steelkens staen. De steelkens zijn zeer dunne/ lanck ende hier ende daer gheboghen/ghelijck veel water-cruyden die wt de diepten hayren wtschieten.

Water-Violieren. In Latijn/ Myriophyllum Equiseti folium palustre, Myriophyllum alterum Matth. Viola aquatilis Dodon. **In Franchois/** Giroffles d'eaue.

Andere Water- Millefoliū. **In Latijn/**Myriophyllum Maratriphyllum palustre alterum. **In Engelsch/Oder water Milfoyle.**

Derde Water-Millefolium met bloemkens van Water-leuer cruydt.

Om eenighe ghelijckenisse die dit heeft met dander / ende om datmense betre wt malcanderen soude moghen onderkennen / is dit Water-cruydt soo ghenoemt. Want sy is van cleyne Venckel oft Dille bladeren/bloemkens den Water-Leuer-cruydt zeer gelijck/t'ghewas en is dē tweedē Water-Mille-folium niet onghelijck. T'saedt groeyet in lanckworpighe bollekens als de hane-voeten. In Zeelandt ende Vlaenderen wordet ghenoech ghevonden.

Water-Violieren.

Dese plante van Dioscorides vergheten/ heeft een middelmatighe gedaente tusschen de Peertsteert ende den Water-Myriophyllum. Den stele gheeftse hol/ ghestreept/ ende cael/ van twee oft dry voeten hooghe/ bouen vol witte bloemkens die vande Water-Kersse ghelijck. Sy groeyet gheirne in dwater ende ondiepe beeckskens/voorts-brenghende veel slappe bladers die op dwater vloeyen/ van fatsoene ghelijck borstels/ oft steertwijs/ dien vanden Peertsteert/ oft Millefolium Fœniculaceum niet onghelijck.

Water-Mille-folium met gele ghehelmde bloemkens.

Dit is van ghewas de Water-Violieren niet onghelijck. De tackskens eñ bladerkens zijn dunder dan Venckel bladeren / hebbende in d'wterste cleyne doncker-groene blaeskens oft Borsekens-wijse knopkens. De steelkens zijn dunnekens eenen voet oft onderhalf hooghe / roodtachtich lancks de welcke gele bloemen groeyen ghelijck besloten helmkens die onder een wtstekende hornken hebben. Halfweghen Gendt ende Antwerpen groeyet in grachten niet wijdt vande herberghe daer de Pot wt hangt/ende oock op andere plaetsen in Vlaenderen. De smaecke van dit cruydt en is niet onliefliick.

Derde Water-Mille-foliũ **met bloemkens vã Water-Leuer-cruydt. In Latijn**/Millefoliũ Maratriphyllon tertiũ flore & semine Ranunculi aquatici Hepaticæ facie.

Water-Millefoliũ **met gele gehelmde bloemkens. In Latijn**/Millefolium aquaticum flore luteo galericulato.

Duysent-knoop Wijfken. In Latijn/Poligonon femina semine vidua.

Water-Sterre-cruydt. In Latijn/Stellaria aquatica.

Water-Sterre-cruydt.

Mijn-Heer van Reynoutre / saligher ghedachtenisse die zijns ghelijcke niet ghehadt en heeft onder alle de Cruyde-Lief-hebbers van Europa om alle de gheslachten van cruyden tzy vremde oft inlandtsche te doen naer tleuen conterfeyten/ gheenen cost spaerende / noemde dit cruydt Water-Sterre-cruydt / om dat op d'opperste vande langhe/ dunne/ ende hayrachtighe steelkens die vande Wranghe niet onghelijck/ groene ende sterrewijse bloemkẽs ende saedt voorts-brengt. De bladers wassen twee ende twee met tusschen-spatien d'aldercleynste bleeck-roode Genoffelkens niet ongheliick. De wortelen en zijn niet dan langhe gele veselinghen. Men vindtse ghemeynlick op watergrachten oft saecht-loopende beeckskens in Nederlandt ende Vranckerijck.

Polygonon femina semine vidua. Duysent-knoop Wijfken.

Dese plante is in Griecks Polygonon ghenoemt / dwelcke in Latijn is soo veel te segghen als Multinodia, ende in Nederduytsch Duysent-knoop om dat de stelen vol litten oft knoopen zijn: nochtans is dese soorte den soorten van Peertsteert naerder ende gelijcker / dan den Duysent knoop manneken/ soo wel van plaetse van groeyen / als van stelen oft halmen/ bladers/ veel ledekens ende knoopkens/ bycants met ghelijcke spacien van een staende/ iae oock van crachten soo ghelijck/ dat de maniere oft profijt van tghebruycken zeer luttel verschillet. Dese plante heeft dry oft vier rechte stelen/ maer effender en cael/ ende niet rouw van strepen / rondtsomme de ledekens groeyen sterrewijs veel lanckachtighe smalle bladerkens die vanden Peertsteert ghelijck / ende smalder dan vanden Walstroo oft Muguet. De wortel is wit/ wijdt cruyppende/ ende wt haer seluen sommighe ionghe teere scheuten dien vanden Asparagus ghelijck wtworpende. Dit cruydt groeyet gheirne in vochtighe dellinghen daer eenighe beecksk ens ouerloopen/ ende aende canten van water-loopen ẽn natte bemden. Oock soo men gaet van Montpelliers nae Celle neufue. Nochtans luttel/ maer elders en is die niet vele bekent. Haer cracht is drooghende ende zeer tsamentreckende. In Hollandt tusschen Harlem ende Egmont op t Meer groeyet dit zeer ouervloedich. Onder veel planten hebbe ick eene gheuonden die bouen een druyfswijs lanckworpigh knopken hadde ghelijck de Peertsteert.

Peertsteert. In Latijn Hippuris. Caucon Plinij Anguil In Hoochduytsch/ Roßschwantz. In Fracois/ Queue de cheual ende Queue de chat. In Italiaensch ende Spaensch/ Coda di cauallo. Asperella. In Engelsch/ Horse taile.

Alle man is dese plante bekendt / de welcke/ als Plinius seght Hippuris ghenoemt wordt ende in Neerduytsch Peertsteert / om dat de bladers staen ghelijck peerts-hayren ende de ghcheele stele eenen peertsteert niet ongheliick en is / waeromme datse oock in Latijn Equisetum ghenoemt wordt. Dit is een zeer drooch cruydt/ nochtans in Griecks Ephydron ghenoemt / om dat gheerne groeyet in natte ende vochte plaetsen en grachten. Men vindet oock/ waer dat ghy gaet/ zeer vele aende canten vande velden ende ackers / ende daer toe tweederhande. Dese best bekẽde Peertsteert/ brengt voors int eerste wtcomen riedtachtighe oft biesachtighe/ holle / naeckte / rouwe halmen oft stelen met veel leden oft knoopen/ de welcke soo stijf zijn dat de vrouwen daer mede alderhande huysraedt schoone maecken/ ende polysteren/ op de welcke aen d'opperste druyfswijse lanckworpighe ronde bloemen ghelijck de hoeykens vanden Asparagus groeyen/ wit groẽ. Daer naer wassen sterrewijs rondomme wt de ledekens / die met tusschen spacien van een staen / zeer veel cleyn bladerkens ghelijck rouwachtighe borstels / die langher zijn dan de Lercke bladers/ staende zeere ghelijck eenẽ Peert-steert oft ghelijck de tsoppen vanden Water-Myriophyllon. Dese plante wordt somtijdts in alder manieren

ren cleynder ghevonden/ de welcke oock ronde ende malsche scheutẽ bouen sonder doddekens voortbrengt/op de welcke langhe druyfwijse hoeykens comen ghelijck een are / ende rondtsom wt de knoopen oft ledekens biesachtighe bladerkens.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cracht van dit cruydt is dick maecken / waerom dattet sap tbloeyen wtter neuse stelpt/ ende als Galenus seght / den rooden vloet vande vrouwen/ maer met wijn ghedroncken gheneset Roodtmelisoen ende doet water maecken. De bladers van Peertsteert ghestooten/ ende op versche bloedighe wonden geleyt/ heylen ende ghenesen de selue. Peertsteert met de wortel ghesoden ende ghedroncken/ gheneest den hoest/ende is goedt den ghenen die qualick den aessem connen verhalen dan met opstaenden halse/oft die van binnen gheborsten zijn: welcke Plinius oock seght.

De bladers in water ghesoden ende ghedroncken/ zijn zeer goedt teghen de ghequetstheydt vande blase ende dermen: iae men seght / datse de ghescheurtheydt ghenesen / ende ghebroken zenuen tsamen hechten. De tweede soorte van Peertsteert heeft eenen rechten hollen stele van een cubitus oft meer hooghe / rondtomme wt de ledekens die by tusschen-spacien van een staen/biesachtighe bladerkens gheuende / de welcke corter / witter ende sachter zijn dan van dander.

Dese Peertsteert met azijn ghestooten / gheneest de wonden daer op gheleyt / ende heeft de selue cracht vandẽ anderen. Galen. Peertsteert heeft een tsamentreckende cracht met een bitterheydt: waerom datse oock sonder eenich byten sterckelick droogt: ende daer door oock zeer groote wonden gheneest/al waert dat de zennen doorghehouwẽ waren: daer en bouen gheneest sy de gescheurtheyt.

Cleyn Peertsteert oft Cattensteert. In Latijn/ Hippuris minor, Hippuris Fontalis, Equisetum alterum Matth. In Hoochduytsch/ Katsenzagel/ Katzenschwantz.

Dit cruydt groeyet op sautelachtighe gronden daer Fonteyn-aders onder zijn/ ghelijck in Engelandt ontrent Casteel Cary/ op diuersche plaetsen / iae daer de aders hun water gheuen/ ende is de tweede specie van Dioscorides, de welcke de Herbaristen schijnen ghehouden te hebben met ...n voorgaenden voor een soorte ende cruydt. Dese plante heeft eenen rechten stele/maer dicker / holder ende vollyniigher: aen den welcken by tusschen-spacien aende grofue litten bladers groeyen die veel

corter

corter/malscher ende witachtich zijn. De wortel is swert met veel knoopkens ende saselinghen/maer van crachten schijnt dese onstercker te wesen dan de voorgaende.

Water Peertsteert. In Latijn/Equisetum palustre.

Andere Peertsteert. In Latijn/ Equisetum alterum.

An racemosa Equiseti facie planta, sit Tragos vel Tragon Diosc.? Vua marina Monspelliensium.

De Herbaristē hebbē een graen-vrucht eñ nut om etē die zeer casachtich is/ Tragon genoēt/ om welcke redenē dese oock alsoo genoemt wort/als Dioscorides segt: wāt Traganon is so vele als etelick te seggē/ gelijck oock Tragemata Dragiersuycker te segghē is. Traganos die wy voor d'oprechte houden/is een cleyn boomachtich gewas/ dat sonderlinghe om sijn aerdicheydt ende om dat selden ghesien wordt/wel behoort bekent te wesen: oock en ist by gheen vande ionghe Herbaristen beschreuen gheweest/ d'welcke wy aldereerst op dorre sandtachtighe plaetsen aendē voet vanden bergh Cetus/ ende ontrent-ghelegen duynen/ tusschen de Zee ende het Meir van Lates / drye oft vier mylen van Montpelliers gheleghen/ ghevonden ende gheplucket hebben eñ zijn vruchten oft besien die van Dioscorides Rhagas ghenoemt worden die vā drye oft vier greynen soo groot als terwe coren by een vergaert zijnde/de ghedaente vande braembesie hebben/ inde welcke steenkens zijn vā cracht zeer tsamentreckende met grooter ghenoechte geten hebben: De welcke daer vande visschers ende

schip-

schippers die daer woonẽ / ende oock vande studenten van Montpelliers/Raisins de mer, dat is zee druyuen ghenoemt worden. Dese plante groeyet daer soo ouervloedich datmen wagens oft karren daer mede laden soude: maer sy en heeft gheen bladers ende niet dan zeer veel dunne houdtachtighe ranckskens ghelijck biesen/ oft eer Spartum, ende oock eens-deels Peertsteert ghelijck/ met tackachtighe croonkens op deerde ligghende de welcke spruyten wt eenen dicken/ harden ende rosachtighen corten struyck/ die met veel cromme loopen bouen in tsant ghedeckt ligghen vande wortel af/ welcke wortel ses oft acht voeten verre crom wtloopt/met rosse ende garsachtighe litten oft knoopkens/maer met veel meer knoopen inden corten struyck / die soo dicke ende hart is als eenen staecke / wt welcke tacken ende syde-tacken spruyten met veel knoopen die rondtom met croonkens beset zijn dien vandẽ Peertsteert ghelijck / maer harder/bitter eñ drooghe met een wonderlicke tsamentreckinghe ghelijck oock de gheheele plante is. Ende lancks de tacken aen donderste ende opperste knoopen comen voorts in Junio ende Julio / op zeer veel biesachtighe puntkens cleyne druyfwijse bloemkens / dien vande biesen oft Botrys ghelijck/ van coleur wit-groen: welcke vergaen zijnde / soo wordt de gheheele plante met een groote menichte van roode besien bedeckt/ die van greynen ghelijck terwe coren zijn vergaert / ende volbruynroode most zijn / den Framboisen oft hinnebesien die niet gheheel rijpe en zijn/ ghenoech ghelijckende. Jeghelijck van dese besien heeft een hartachtich ende dryecantich steenken op beyden syden scherp gelijck een terwẽ coren oft vandẽ Sesamũ van Theophrastus, van buytẽ swert/ van binnen wit/marckachtich/tsamentreckende/niet onlieflick van smaecke: Oock is de vrucht selue zeer suete ende lieflick om eten / ende doet veel waters maecken/ als ick twee oft drye iaer gheproeft hebbe. Dese plante heeft oock in Nederlandt van ons vrienden ghesaeydt geweest/ eñ is ons binnẽ Londẽ fraey wtghespruyt eñ opgewassen/maer wy en hebben noch het ciraedt vande vruchten daer niet gesien. Goede vriendẽ hebben ons geseydt dat dese plante oock groeyet aenden zeecant ontrent Rochelle/ ende teghen ouer de soute Eylanden vande Westersche zee. Nochtans en hebben wy de selue daer niet gesiẽ indẽ iaer 1566. doen wy daer veel selsaeme oft sonderlinge cruydẽ vondẽ. Waerom dat hier de Tragon van alle geleerde mannẽ niet en soude voor d'oprechte gekẽt wordẽ/ en sal voorwaer Matthiolus niet segghen / die t'ghemeyne ende slecht argument nemende vanden naem Scorpius, terstont met sijn gewoone stouticheydt/hem een stekende ghedaente gheeft vanden Cali, ende meynende dat den Tragon van Dioscorides is / de selue confundeert metten Scorpio van Theophrastus, dien wy gheleert hebben een ander cruydt te wesen dan Nepa: oock hebben wy die beyde op hun plaetse ghegheuen.

Raisins de Mer.
Zee-druyuẽ.

Tragos, siue Vua marina maior, an Equisetum 4. Matth.?

De Spaẽsche Tragos is meerder dan die van Languedoc/ende heeft recht opgaende tacken oft roeykens/ oock tsaedt vier mael meerder: De welcke wy door toedoen van Clusius schoone opghewassen binnen Mechelen en Liere ghesien hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De besien vande Tragos hebben een zeer t'samentreckende cracht/ vande welcke thiene met wijn inghenomen/ den buyckloop ende den rooden vloet vande vrouwen stoppen.

Dese besien worden van sommighe ghestooten/ende in bollekens ghemaeckt/ verwaert: de welcke sy besighen alst van noode is.

Iuncaria Salamanticensis Clusij.

By welcke gheslachte van Cruyden dese wtlandtsche plante moet ghestelt zijn / zijn wy noch in twijfel. Maer ghemerckt dat die zeer gheleerde Herbarist C. Clusius de selue gheheel biesachtich ghemaeckt heeft / nochtans scherp ende gheknoopt ghelijck de Peertsteert: soo hebben wy voor ons ghenomen de selue by tselue gheslachte te voeghen. Dit cruydt wordt van Clusius aldus beschreuẽ. Die van Salamanca noemen dese plante Iuncaria, om de ghedaente ende dunnicheydt vande biesachtighe steelkens. Want de gheheele plante is biesachtich/maer scherp ende gheknoopt ghelijck de Peertsteert/de welcke veel tackskens heeft / ende wt de knoopen voorts comende op beyden sijden bladers dien vanden Vlas ghelijck/draeghende oock veel witte cafachtighe bloemen: nae de welcke cleyn swert saedt volght. De wortel is dunne ende wit. Tgheheel cruydt is soetachtich: ende groeyet op sauelachtighe plaetsen tusschen de wijngaerden twee mijlen van Salamanca. De bloemẽ geeftse in Hoymaendt / ende tsaedt in Oogstmaendt / op welcken tijdt dat somtijdts oock op een nieuw weder wtschickt.

Tragon Matthioli, Drypis Theophrasti, Guilland.

Tragon improbatur Matthiolo.

Dese plante is van tgheslachte vanden Crithmo Salicornio oft Cali, ende wat naerder comende die doornachtighe soorte die sy Pastinake oft Secacul, oft den tweeden Crithmum noemen/ ende is eenen voet oft cubitus hooghe / wtghedeylt in cromme / dicke ende dichte tackskens met zeer

scherpe

Tragos, siue Vua marina maior, an Equisetum 4. Matth.? An Croton Nicandri, Anguillaræ?

Iuncaria Salamanticensis Clusij.

Tragon Matthioli, Drypis Theophrasti, Guilland. Tragon improbatur Matthiolo.

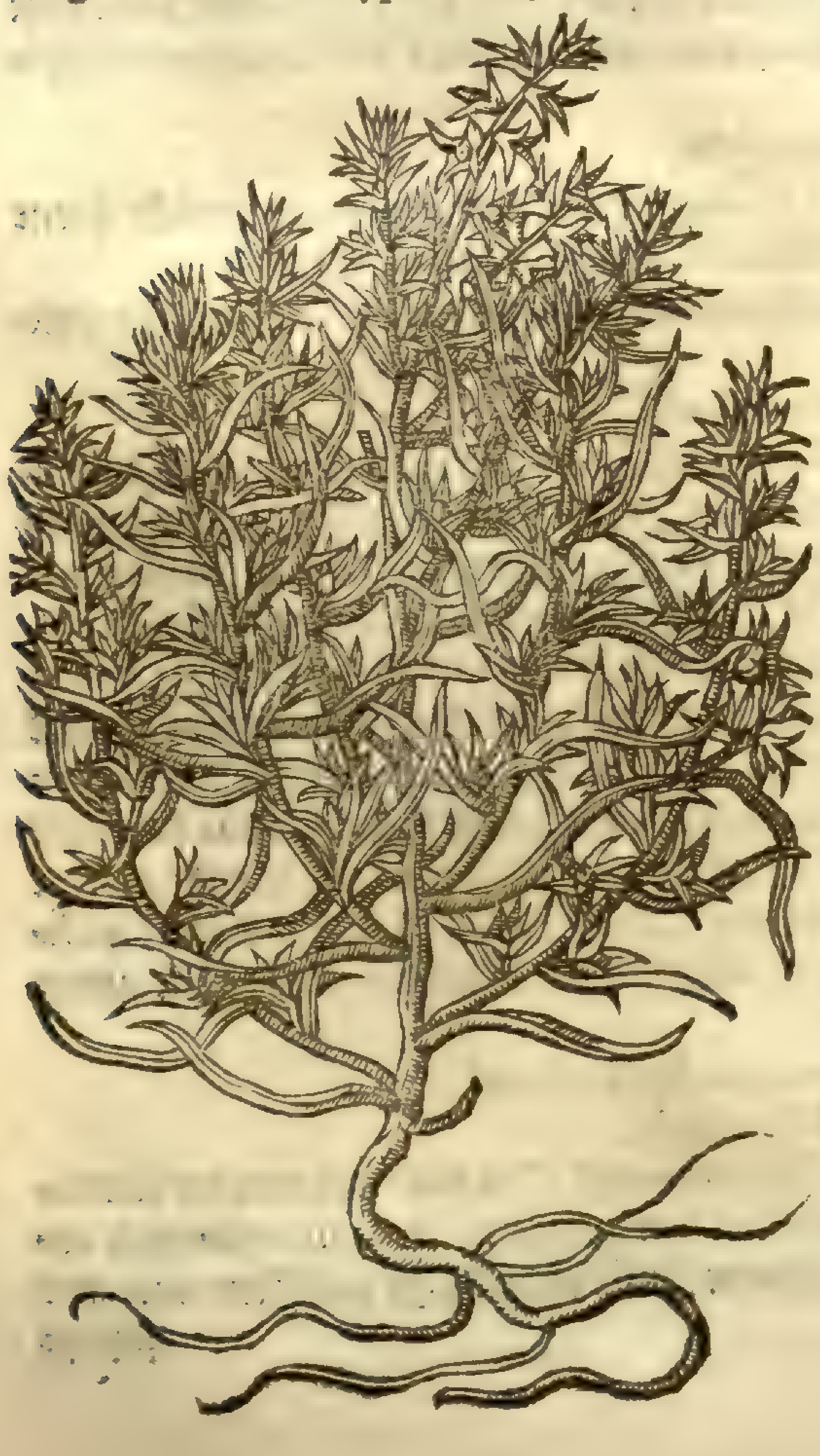

scherpe ende stekende bladers van verwe ende gedaente die vanden Donder-baert ghelijck / vollijuich / dick / beneden zeer vele / maer bouen scherp ende stekende ghelijck die vande Water-noten oft Tribulus terrestris, in vueghen dat ghy sonder v te steken gheen tackskens en soudt connen aftrecken. Tusschen de bladers groeyē ronde bloemkens die geel-groen zijn / naer de welcke plat saedt comt (soo ick meyne) ghelijck dat vanden Cali. De wortel cruypt inden risch vander aerden de welcke cleyne ende houtachtich is / ghelijck die vanden Cali, met eenen grasachtighen smaecke / ende vol lijmachtich saps / gheensins tsamentreckende maer soudt / sonder eenighe ander wistekende qualiteyt: De welcke Matthiolus wel soude beschreuen hebben / hadde hy de selue beter gheproeft ende naerder ghesiē ghehadt / eñ voor Dioscoridis Tragon niet ghehoudē hebben. Want het is een sapachtich cruydt eñ gheē boomachtich ghewas: oock en heeft het gheen rosse besien soo groot als terwe oft bouen scherp / ende vele in ghetale / die zeer tsaementreckende zijn. Alle welcke conditien gheheel in onsen Tragos zijn / de welcke Dioscorides seght te wesen sonder bladers / ende niet doornachtich oft stekende.

lende. Maer dit cruydt heeft vollijvighe bladers dien vanden Donderbaert ghelijck met stekende punttkens / ende byeants sonder eenighe tsaementreckinghe/ ende gheheel ouer-een-comende metter beschrijuinghe vanden Scorpius van Theophrastus. In vueghen dat ghelijck soo vele alst daer mede zeer ouer een comt / alsoo vele verschillet vanden Tragos van Dioscorides, die wt den naestvoorgaenden capittel den naem Scorpius mach gheraept hebben / ghelijck veel namen by ghevalle bygheuoeght zijn.

Tafelken.

- Rubia omnis, **Alderhande Mee.**
- Rubia læuis Taurinensium, **Tale Mee van Turin.**
- Erythrodanum marinum Narbonense, **Zee-Mee.**
- Aparine, **Cleef-cruydt.**
- Aspergula siue Asperage Plinij, **Walt-meester.**
- Asperula cærulea, **Blaeuw Walt-meester.**
- Spergula, **Spurye.**
- Gallion { luteum / album } Molugo.
- Alysson Germanicum.
- Cruciata minor, **Crusette.**
- Polygonatum minus.
- Passerina Tragi.

Crappe/ Rotte/ oft Mee. In Latijn/ Rubia maior: Rubia Tinctorum Officinarum, Erythrodanũ, Thapsia Asclepiadis Anguillaræ. In Hoochduytsch / Rodte. In Franchois/ Garance. In Spaensch/ Rouia ende Granza. In Italiaensch/ Robbia ende Rubia. In Engelsch/ Madder.

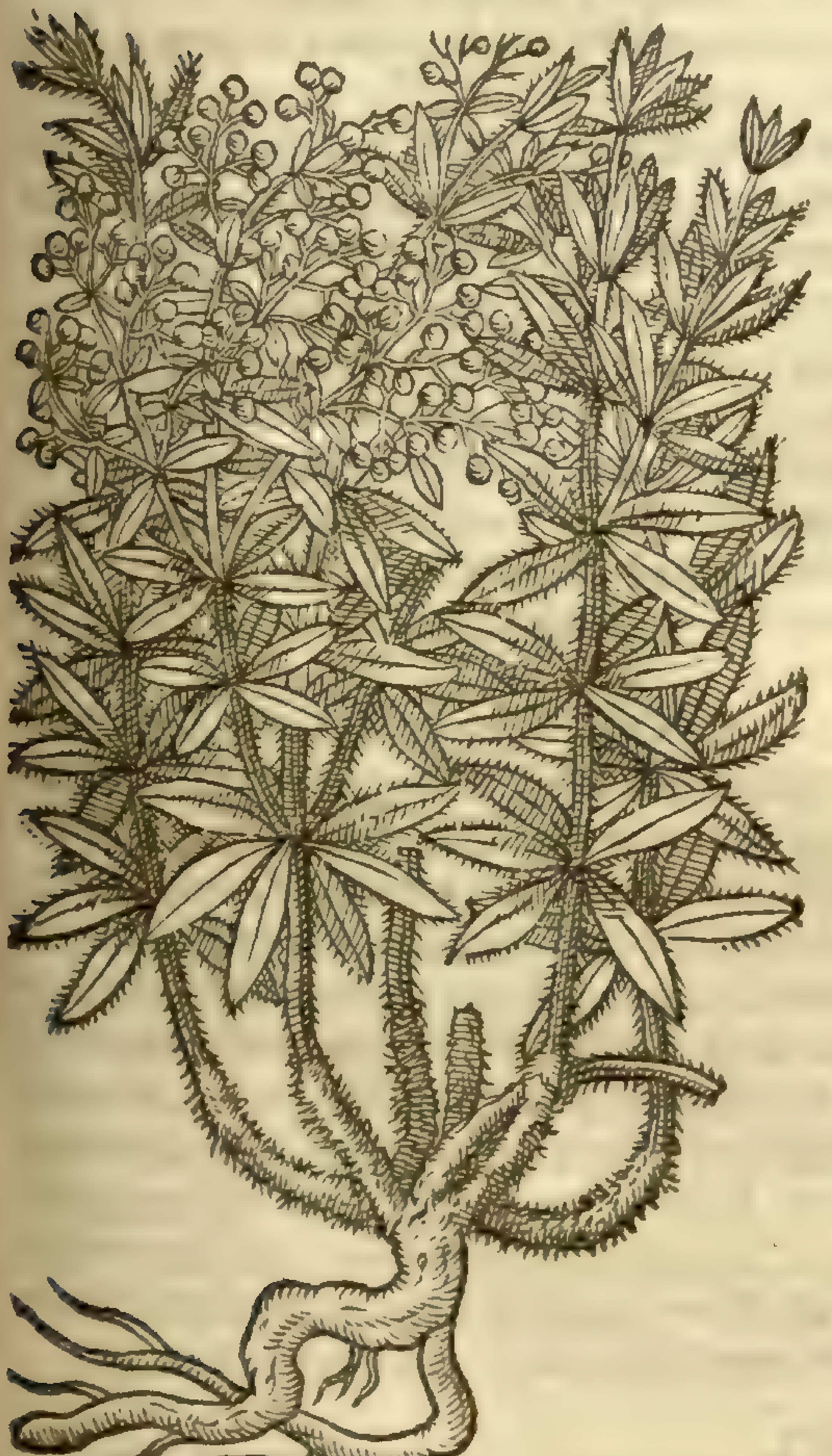

Wilde Mee. In Latijn/ Rubia syluestris. In Engelsch/ Wild Madder.

Mee groeyet overvloedich ende wordt gheoeffent met groot proffijt op veel ende diversche plaetsen/ sonderlinghe in Duytschlandt/ Nederlandt ontrent Ryssel / in tlandt van Schouwe ende Zirichzee/ waer datse zeer veel ende zeer langhe wortels met veel cromten inder eerden wtghespreydt heeft/de welcke van binnen ende buyten roodt zijn ghelijck een Corael dat noch niet ghepolystert en is:Dese worden int eerste des winters inde maendt van Nouembre wtghegrauen/ende ghedroocht zijnde met eenen Rosmeulen ghebroken/ om datse te ghemackelicker in vremde coopsteden soude moghen ghevoert ende met proffijt vercocht worden. De Mee wordt zeer ghetrocken ende begheert/ om wolle ende laeckenen te verwen/oock is die inder Apoteken zeer wel bekendt/ ende wordt de groote ende beste ghenoemt.

Ongheliick grooter is wassende ontrẽt Montpelliers inde Olijf-houen / ende ontrent de doornhaghen met doncker-groene bladers / waer datse grootste Mee ghenoemt wordt. Tsaedt is swert/ ende is voorts in alle ander dinghen onse Mee niet ongheliick.

Wilde Mee.

De Wilde Mee / ghelijck die cleynder is/ soo is die oock slichter/ende niet soo rouw. De wortels zijn bleeck-roodt wtten gelen siende: oock en zijn de bloemkens niet bleeck-gheel/ maer wit. De bladers heeftse veel meer/ maer cleynder / groeyende rondtom de knoopkens vande dryecantighe steelkens. Tsaedt is rondt/ ghegheel dien vanden grooten Mee ghelijck. Dese wordt selden ghebruyckt.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van tamme Mee met honich-water ghedroncken/ doet wel water maecken / ende is zeer goedt teghen de Geelsucht. Insgheliicks oock den ghenen die met Sciatica ghequelt zijn/ oft lãmicheyt hebbẽ / maer te vele gebruyckt doet sy bloet pissen. Niettemin de gene die se drincken moete alle daghe ghewassen worden: ende men moet oock aenmercken d'onderscheydt vande vuylicheden die sy quijte worden. De tackskens met de bladers ghestooten ende inghenomen zijn zeer goedt teghen de beten van slanghen oft fenijnighe dieren/d'welcke Plinius oock seght.

Saedt van Mee met azijn ghedroncken / maeckt de Milte cleyne / ende gheneest haer herdicheydt. Vande wortel een pessus ghemaeckt ende inde moeder ghe set/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de naegheboorte ende doode vruchten. De wortel ghestooten ende met azijn ghemengt / gheneest alle quade schorftheydt daer mede ghestreken.

Plin. De wortel ende tsaedt inghenomen / verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ sy stoppen den buyckloop/ende doen scheyden alle vergaderinghen. Galenus. De Mee is bitter ende wranghe van smaecke/lijmachtich/ende heeft int eten een bitterheydt met wat soeticheydts/waeromme wy gheseydt hebben datse doet alle subtijle wercken / als dierghelijcke qualiteyten tsamen ouercomen / de welcke men zeer claerlijck in dese wortel mercken mach / in vueghen datse de Milte ende Leuer suyuert/ ende middelmatich reynicht al het ghene dat ghesuyuert moet worden.

Galenus seght datse wranghe is] Aengesien datse niet allene wrange en is/maer oock lijmachtich ende een weynich bitter-soet int eten : Waer door men ghemengde ende wtnemende crachten daer in vinden sal/ door de welcken datse gedroncken/t'bloet dat in d'lichaem geronnẽ gestolt is/doet scheyden ghelijck de Carabe (de welcke tbloet dunne maeckt / ende de waterichheydt daer af scheydet/ ende drijft wt metter urinen) den Bitumen, Pissasphaltum oft Mumie vanden Griecken / midts dat sy (als Dioscorides seght) doet scheyden/sachte maeckt/toeheylet/ende (midts datse scheydende de vergaderinghen verdrijft) van onstekinghe beschermt.

Mee met wijn ende Beuer sin ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ maer met azijn doetse tghestolt bloet scheyden. Niet sonder reden seght Galenus, wordt de Mee ghebruyckt om de bloedighe wonden te gheneesen/ ende tot alle ander dinghẽ die met luttel verwarminghe moeten ghedroogt worden. Door haer bitterheydt/ t'samentreckende soeticheydt / ende middelmatighe droogte/ beneemtse alle fluxien/ vercoelt dat verhit is/ ende verwarmt dat vercout is/inder seluer manieren als voren ghe seydt is int capittel vande Circæa:om welcke redenẽ dat sy eer behoorde vanden gheleerden ende manierlicken Dodonæus tot ghe borsten/ gheslaghen quetsueren/ wonden/hooghe vallen/bloetloopen/ verhittinghen ende metten cortsten gheseydt alle quetsueren vande borst ende inghewant ghepresen te worden / dan qualick te berispen ende wederlegghen d'opinien van Dioscorides, Galenus ende Plinius. Want door haer warmte/ ende eenighe niet onlieflicke bitterheydt die in haer is / vaeght sy af / ende iaegt af de vuylicheydt van tbloet ende inwendighe wonden ende sweeringhen/ende mach ten anderen een tsamentreckinge daer laetende ende de partie haer cracht wedercreghen hebbende / tbloet stelpen ende de quetsueren volcomelick gheneesen.

Alderclepnste Mee.

Dese ander zeer cleyne Mee/ die wy ghepluckt hebben in Enghellandt niet verre van Bristo/ op S.

Alderdcleynste Mee. In Latijn/Rubia minima.

Zee-Rotte van Languedoc. In Latijn/Rubia marina Narbonensium.

op S. Vincents rotsen / heeft de bladers spitsch/ van grootte die vander Herniaria ghelijck/ ende staende ghelijck die vande Rotte/ aen cruypende steelkens van ouderhaluen duym lanck/ waer op gele bloemkens groeyen. De wortel is cleyne dien vande Rotte gelijck/roodt ghelijck onghepolystert Corael.

Zee-Rotte van Languedoc.

Dese zeer aerdighe plante die op luttel plaetsen groeyet eñ nerghẽs lichtelijck en sult vinden dan aenden zeecant van Languedoc/ inde dorre sandachtige plaetsen ontrent Maghelone ende Peraus gheleghen / en soude nerghens bequamer dan hier ghestelt moghen worden. De wortel is eenen voet oft onderhalf lanck/bloot/ houdtachtich/dorre/roodt/dien vander Anchusa van verwe/fatsoen ende grootte ghelijck. Binnen is sy verstorvender roodt/ eenichsins ghelijck de schauelinghen vanden Geneuerhoudt oft Cederhoudt/wt de welcke zeere veel dunne ronde steelkens spruyten met zeer veel knoopkens / waer aen dat groeyen cleyne bladerkens die vande Ceule oft cleyne Rotte ghelijck/ dunne/ stijf/ spitsch ende graeuw/staende meestendeel viere cruyswijs tegen malcander ouer/tusschen de welcke cafachtighe bollekens van cleyne bladers voorts comen/ ende daer naer wt de middel vãde selue bollekens comen op d'opperste vande steelkens bleecke oft groen-gele bloemkens / soo groot als die vande Marioleine/ende lanckworpich ghelijck die vanden Jesemin.

Cale Mee van Turin.

Dese Mee brengt voorts op d'opperste vande steelkens troswijs witte ghesternde bloemkens gelijck de Waltmeester. De steelkens zijn onderhaluen voet ende twee cubitus hooghe / by tusschen spacien gheknoopt / wt welcke knoopkens vier blaeders groeyen int cruyce teghen ouer malcander staende/ van grootte die vandẽ Cacubalo van Plinius ghelijck/ende minder dan die vande Wolfsbesie. De se Mee groeyet vele opde hoeuels van Piemont ontrent Turin gheleghen.

Cleef-cruydt.

Cleef-cruydt schijnt wel vanden gheslachte vande Mee te wesen / ende is de selue zeer ghelijck/ lae schijnt de wilde-Rotte te wesen/ten waere tverschil van tsaedt / ende oock de rouwicheydt / ende thayrich velleken vande stelen ende bladers/ waer mede dat zeer vast aende cleeders blijft hanghende/waeromme dat oock in Griecks Philanthropos, dat is te segghen / een Lief-hebber vande mensche ghenoemt is gheweest. Tsaedt heeft de ghedaente van een schildeken oft nauel in sijn middel ghesneden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vande stelen / bladers ende saedt vanden Cleef-cruydt / is goedt ghedroncken teghen de beten vande Nater-slanghen ende steken vande fenijnighe Spinnen.

Tselue sap inde ooren ghedrupt gheneest de pijne der ooren. Tcruydt met Verckens-liese ghestooten verteirt ende doet scheyden de croppen ende clieren/daer op ghelevt.

Gaele Mee van Turin. In Latijn/ Rubia lævis Taurinensium.

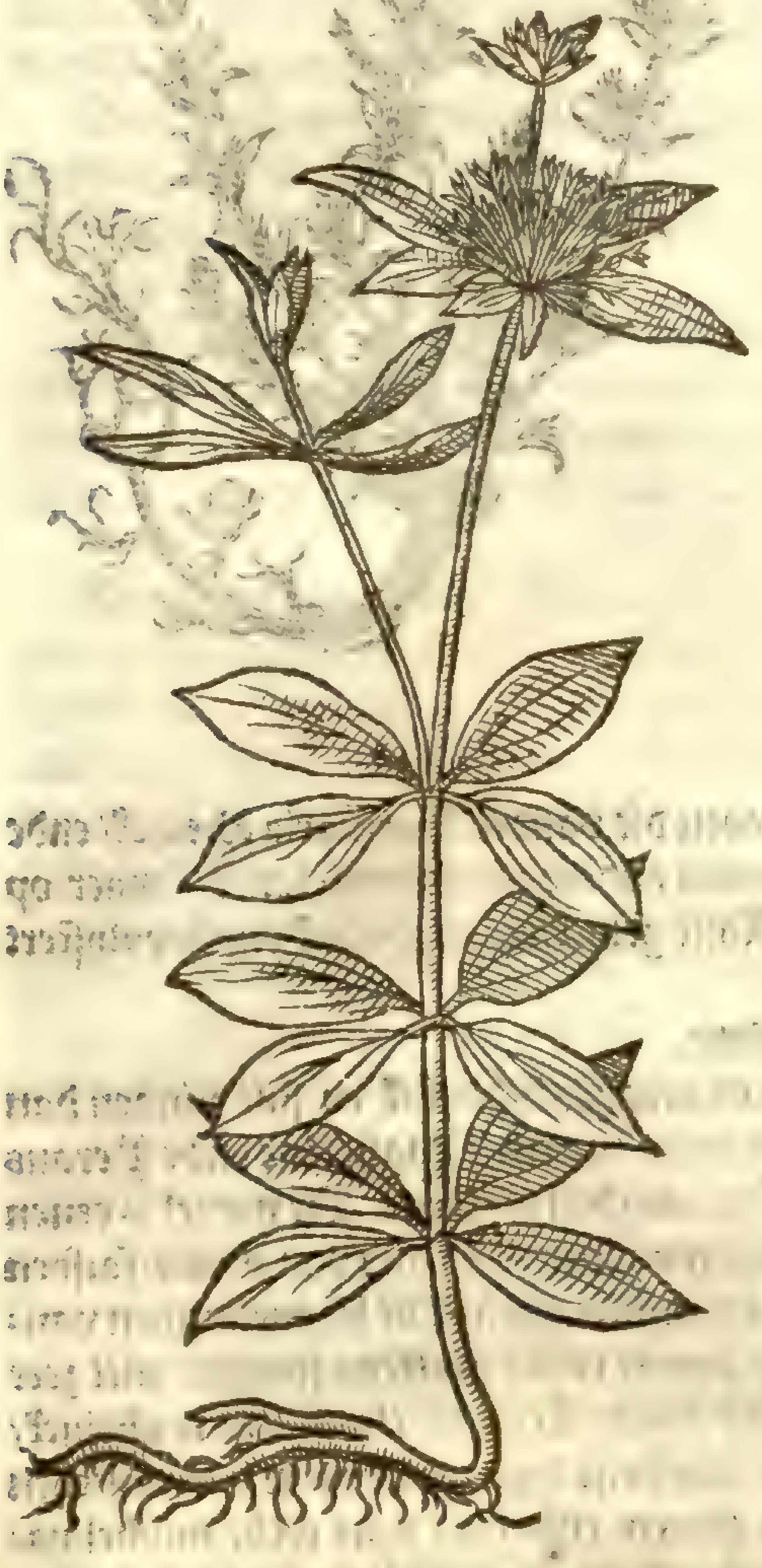

Cleef-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Aparine φιλίςιον & φιλανθέριον Aspara Lappago, siue Asperugo Plin. Dod. φιλάνθρωπος, om dat aende cleederen hangt. In Hoochduytsch/ Kleeftkraut. In Francois/ Rebbe ende Glateron. In Italiaensch/ Speronella. In Spaensch/ Prelera oft Amor de Hortulano. In Engelsch/ Goosharte/ Goose-grasse.

Galen. Cleef cruydt vaeght af een weynich ende drooght/ ende heeft eenighe subtijle deelen.

Plin. Cleef-cruydts bladers stelpen tbloedt vande wonden daer op gheleyt.

Walt-meester.

Dese voorseyde cruyden en zijn niet zeer onghelijck twee ander planten die (als tschijnt) den ouders onbekendt zijn gheweest/ ten sy dat zijn de ghene die Plinius Mollugo ende Asperugo noemt. D'eene is Asperula oft Walt-meester ghenoemt/ nochtans en heeftse niet rouws dan een weynich tsaedt. Dese plante heeft veel viercante steelkens met veel knoopen rondtom de welcke de bladers dien vandē Cleef-cruydt ghelijck / maer breeder ende groender / seuen oft achte sterrewijs staen. Op d'opperste vande steelkens groeyen cleyne witte bloemkens / die vande Valeriane niet onghelijck. De gheheele plante heeft eenen soeten reucke als vanden Mey-bloemkens: Tsaedt is rondt eñ een weynich rouw. Dit cruydt groeyet zeer vele opde boschachtige hoeuels van Artois/ ende wordt om sijnen goeden reucke inde houen van Vranckerijck ende Nederlandt vele gheplant.

Blaeuw Walt-meester.

Wy hebben inde houen van Vlaendre/ ende somtijdts oock inde velden blaeuw Walt-meester ghesien/ maer sonder reucke/ rouwe bladers hebbende dien vanden voorseyden Walt meester ghelijck. Tsaedt ende de bloemen dien oock niet onghelijck/ dan dat sy blaeuw zijn/ ende d'opperste bladerkens sterrewijs staen. De wortel is roodt/ dunne ende lanckworpich.

Wal-stroo.

Dit cruydt groeyet vele op ongheboude hoeuels ende erytachtighe canten van Wals-Nederlandt / ende Enghellandt. De bladers en zijn niet rouw: ende gheeft inden Mey zeere veel witte

Walt-meester. In Lat. Asperula aut Aspergula odora nostras, Alysson Plinij Cordo, Matrisylua Tragi, an Mollugo aut Asperugo Plinij? In Hooch. Herdtzfreydt en Waldtmeister. In Fráchois/ Muguet.

Blaeuw Walt-meester. In Latijn/ Asperula Cærulea, Alysson Gal. perperam.

Wit Wal-stroo. In Latijn/ Mollugo vulgatior Herbariorum Galion album quorundam.

Mollugo Belgarum, Mollugo montana Dodonæi.

witte bloemkens minder dan die vanden Cleef-cruydt / op cantachtighe ende ranckachtighe gheknoopte steelkens / van een cubitus oft onderhalf lanck / plat ter eerden ligghende. De wortel is houtachtich / faselachtich ende aschgraeu.

Mollugo Belgarum, Mollugo montana Dodonæi.

Onse Herbaristen houdē voor Mollugo dese plante die wtten houels vanden lande van Valckenburg / naest den lande van Luycke gheleghen / inde houen verplant is. Sy is in alder manieren den Wal-stroo ghelijck / dan datse veel meykens met aerdighe bloemkens heeft / de welcke op eenen rechten stele staen van eenen cubitus oft twee hooghe. De bladers zijn sachtachtich. De wortel is swert / ende haer cracht en is noch niet bekent.

Alysson Germanicum Echioides, siue facie Molluginis Herbariorum, Aparine Plinij putatum.

Spurrye. In Latijn / Saginæ Spergula, Polygonon Tragi. In Hoochduytsch / Knawel. In Engelsch / Francke.

Wt de wortel spruyten rouwe gheknoopte steelkens van twee cubitus lanck / die gelijck het Cleefcruydt aen alle dinghen blijfuen hangen / aende welcke twee ende drye bruyn-groene bladers by een staen de welcke row zijn ghelijck die vanden Echium, ende soo groot als die vande Rotte / oft wat meerder. De bloemkens zijn bruyn-violet / ende minder dan die vanden Echium, in trosskens staende / ghelijck die vande Crusette / vanden haluen stele opwaerts. T'saedt light in holle blaeskens ghesloten dien vanden Sesamum oft Thlaspi ghelijck / ende is bruyn / en suet van smaecke: D'welck ons aldereerst heeft mede ghedeylt onse zeer gheleerde vrient Mouton van Dornick. De gheheele plante is van smaecke den Echium ghelijck.

Spurrye.

Spurrye heeft een cleyne wortel / wt de welcke spruyten ronde / dunne gheknoopte steelkens van een palme hooghe / met veel cleyne bladerkens / sterrewijs rondtomme de steelkens staende / dien vanden Wal-stroo gelijck. Int opperste vande steelkens groeyen witte bloemkens / naer de welcke swert saedt volght: In Brabandt worden hier mede gheheele ackers besaeyt / midts dat de coeyen t'selue zeer gheirne eten / ende veel melcks daer af gheuen / ghelijck ghenoech by experientie versocht is.

Cracht ende werckinghe.

Dodon. T'saedt van Spurrye inghenomen doet door ouergheuen de waterachtighe ende flegmatijcke vochticheden quijte worden. T'selue saedt den hoenderen ghegheuen/doet hun veel eyers legghen. Trag. Spurrye is wt der maten goedt teghen de coude-pisse oft druppel-pisse / ende doet veel melcks gheuen.

Wal-stroo. In Griecks/ Γάλιον. In Latijn/ Galium luteum. In Hoochduytsch/ Megerkraut/Wal-stroo. In Franchois/Petit Muguet. In Italiaensch/Galio. In Spaensch/Coaia leche yerua. In Engelsch/Maydes here.

Crusette. In Latijn/Cruciata minor. In Hoochduytsch/ Golden Waltmeister. In Franchois/ Croisee. In Engelsch/Golden Croswort.

Wal-stroo is de Spurrye zeer ghelijck / maer de bladers zijn minder / ende de bloemkens gele/ druyfwijs ghelijck die vanden Olijf-boom/welck cruydt lieflick riecket/ende ouer al groeyet ende bekent is. Van desen wordt dickwils een ander soorte gheuonden met witte bloemkens/ende wat breeder bladers/die vande wilde-Rotte ghelijcker/dwelcke wit Wal-stroo ghenoemt wordt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloeme van Wal-stroo is goedt op verbrantheydt gheleydt/ ende stelpt oock alle bloetloop. Crusette wordt ghemengt met salue van Roosen / ende inde Sonne ghestelt tot datse wit wordt: D'welck een goede salue dan is teghen de vermoetheydt. Wortel van Wal-stroo gheeft lust tot byslapen / alle d'welcke Galenus oock seght / ende heeft een drooghende ende heelachtighe cracht.

Crusette.

By dit geslachte mach oock de Crusette gevoeght worden/ de welcke ghemeyne groeyet bydē Walstroo. De wortel is cleyne ende saselachtich / wt de welcke rechte viercante hayrighe steelkens spruyten/die met ghelijcke spacien gheknoopt zijn / om de welcke vier rouwe corte ende breede bleeck-gele bladers cruyswijs staen teghen malcander ouer / wt de welcke cleyne gele bloemkens comen elck besonder/ dien vanden Olijf-boomen ghelijck / int opperste vande stelen staende vele by een ghelijck

een trosken vande Poleye. Dit is een Wondt-cruydt dwelcke men pleeght te doen in wondt-dräcken voor de ghene die van hooghe ghevallen waeren/ende bloedt spouwen/ ghelijck men alle ander soorten van Rotte doet.

Crusette ghedroncken opent de verstoptheden vander borst ende maghe/vande dermen eñ Meseraicis. Door haer bitterheydt vaeght sy sterck af/ende iaeght af de vuyle vergaderinghen/ ende waterachtighe vochticheden waerom datse oock appetijt maeckt/ende helpt verteiren.

Polygonatum minus, Rubiæ foliis, ambitu stellato, Chamædaphne Dioscoridis, Mutono.

De tweede soorte van Polygonatum, Salomons seghel ghenoemt/ wordt by de bladers bekent/den welcken datse van wortel/ stele/gedaente van planten ende plaetse van groeyen ghelijck is/maer de bladers zijn veel smalder/ende sterrewijs staende vier oft vijfue by een/dien vande tamme Rotte oft Waltmeester ghelijck. Tusschē de bladers groeyen cleynder gras-groene bloemkens ende corenkens minder dan Peper: Dit cruydt groeyet vele op de hoeuels van Riuoli/ ende boschachtighe berghskens in Piemont ontrent Turin gheleghen/ende op thooge gheberchte van Vigan in d'landt van Lauguedoc/ oock inde houen van Nederlandt/ waer dat Salomons seghel oft Polygonatum maius van selfs ouervloedich groeyet in boschachtighe bemden. Ende groeyet oock vele opde velden vā Duytschlandt ende Vranckerijck/ waer dat ouerlanck/ eñ oock binnen onsen tijdt inder Apotekē pleeght inden Dyalatyrion ghedaen te wesen om tot byslapen te verwecken/ meynende dat den Secacul was vanden Araben/ hoe wel datter veel ionghe Herbaristen teghen seyden/ onder de welcke Matthiolus een is: maer hy en seght niet watmen by ghebreke vanden Secacul wortel inde plaetse soude nemen. Wy hebben op zijn behoorlicke plaetse gheleert datmen zeer wel mach nemen in stede van dien de wortels vande zee-Pastinake/de welcke crachtigher is dan de tamme/ende lieflick om eten/van goeder substantie/ maer een weynich windich/ tbloedtsaedt ende den gheest vermeerderende. De selue soude oock moghen ghebruyckt worden in stede van confiture van Cruyswortel/oft Endeloose/Pastinaken oft van groene Geinber/ghelijck de etelicke substantie vande Indiaensche Note/ende Indiaensche Bathades oft Ges, de welcke wy onder de Suycker-wortels gestelt hebben.

Secacul Arab.

Bathades.

Ruellius maeckter af tonrechte Wilde Polygonatum van Plinius, met de bladers van Rute/ ende boomachtich ghewas Polymonium, d'welcke hy met dien naem niet en kent/ het mach oock wesen datter een misgrijpen is van Polygonatum ende Polemonium.

Mijn-heere de Lecluse heeft een ander soorte van dese ghetoent die hy by Weenen ghevonden heeft/die zeer schoon ende zeer ghetackt is. Met dies dat hy corts de selue wtgheuen sal/ en sullen wy niet voorder daer af spreken.

Passerina Herbariorum vnicaulis, Linariæ aut Luteolæ figura, Lini semine vesco. In hoochduytsch Meer-Hirssen.

Dese plante soude yemandt bequamer moghen stellen onder t'Vlas ende Scoparia oft Belvedere/de welcke nergens dan op zeer luttel plaetsen van Duytschlandt ghevonden en wordt van waer de gheschickte ende gheleerde Enghelsche Medicijn D. Penneus de selue heeft ghehadt/ ende wordt

wordt daer gheheeten Meer-Hirssen/dat is te segghen/Wilden Hirs/om dat tsaedt den Hirs van smaecke ende ghedaente niet ongelijck en is/ ende van Tragus Passerina genoemt/om dat de Musschen dat eten. Wt een enckel/ cleyne ende cromachtighe witte wortel dien vanden Vlas ghelijck/ spruyt eenen enckelen biesachtighen / dunnen stele van onderhaluen cubitus hooghe tot den haluen bloodt/maer van daer tot bouen toe vol cleyne smalle bladerkens die vande Ceule oft Thymus ghelijck/ tusschen de welcke veel lanckworpighe graenkens groeyen / van grootte ende smaecke ghelijck Hirs/maer heetachtich ende bitter.

Tafelken.

Phyllitis omnis, Hertstonghe ende Steen-Hertstonghe.
Hemionitis.
Ceterach siue Asplenium, Steen-varen.
Lunaria minor, Cleyn Maen-cruydt.
Lunaria Magorum, Maen-cruydt vande Wijse.
Ophioglosson. Natertonghen ende zijn veranderinghe.
Adianthum, Vrouwen-hayr oft Venus-hayr.
Trichomanes, Weder-doodt oft Polytrichon.
Adianthum { Album. / Nigrum.
Saluia vita, siue Ruta muraria, Steen-Ruyte.
Filix mas, Varen Manneken.
Filix femina, Varen Wijfken.
Filix marina Anglica, Engelsche Zee-Varen.
Osmunda Regalis siue Filix florida, Water-Varen.
Polypodium, Boom Varen.
Dryopteris, Eycken-Varen.
Lonchitis, Gracht Varen.

Hertstonghe. In Latijn/Phyllitis, Lingua Ceruina Officinarum, & perperam Scolopendria. In Hoochduytsch/Hirtzung. In Franchois / Langue de Cerf. In Spaensch/Lengua Ceruina. In Engelsch/Hartes tunge.

Hemionitis siue Sterilis, Hemionitis altera peregrina Clusij à peregrina elegantia.

Phyllitis

Phyllitis is soo vele te segghen als een bladerachtighe plante/ als de ghene die gheen stele/ bloemen ende saedt voorts en brengt / ende niet dan bladers oft eenen bladerachtighen strunck en schijnt te wesen: Want wt de zeer veselachtighe swerte wortel/ dien vanden vrouwen hayr ghelijck/ spruyten ses/ achte oft thien dickachtighe stijfue spitsche bladers / van ghedaente die vande Patientie ghelijck groeyende ouer al in vochte boschachtighe plaetsen / ende oude vochte mueren groot onderhalue palme/ die op de binnenste syde glat ende groen zijn/ ende op dander onderste oft auerechte syde ter eerden waert/ veel bruyne d'weersche cleyne streepkens oft wtstekende voorkens heeft/ die van d'onderste ende breetste syde pluymage wijs comen lancks d'middelste ribbeken/ tot bouen toe daer sy spitsch worden ghelijck die vande Patientie / oft ghelijck een lanckworpighe tonghe / waerom dat sy inder Apoteken Herts-tonghe ghenoemt zijn: in vueghen datter nu gheen twijfel meer en valt/ oft dese en is d'oprechte Phyllitis, die eenen drooghenden/ niet onlieflicken/ bitterachtighen / ende een weynich t'samentreckenden smaecke heeft / ende veele ghebruyckt wordt teghen de ghebreken vande Milte.

Hemionitis siue Sterilis.

Eene vā dese twee die alleene verschilt datse eenen getandē rāt heeft/ hebben wy in tgeberghte ghevonden.

Maer oft die Hemionitis de welcke van sommighe ionghe Herbaristen gheconterfeyt wordt / een ander soorte is dan de ghemeyne Herts-tonghe / is noch luttel bekēt/ die oock daerom van sommighe gheleerde Hemionitis is ghenoemt/ al oft ghy seydt Mularia oft Muylen-cruydt/ hoe wel dat de Muylen die niet en eten: Maer ick hadde die lieuer onvruchtbaer ghenoemt / om datse gheen saedt/ stele oft bloeme en heeft / ende daeromme ons dunck zeer te ghelijcken onser Herts-tonghe.

Wy hebben dese selfde in sommighe houen van Italien ghesien/ maer wat verschillender eñ blijder/ ende de selue te vergheefs door vermaninghe van sommighe binnen Roome ghesocht / waer dat sy ons seyden de selue te groeyen op een groote ende oude vervallen plaetse van huysen / aldaer ghenoemt Septe Sale, dat is te segghen seuen salen. Jae dat meer is d'Apotekers van Roome dien wy daer nae vraegden/ seyden ons dat sy daer/ noch elders inde wijngaerden daer ontrent ghelegen gheen Hemionitis gesien en haddē: want ten zijn daer niet dan ghebroken mueren ende zeer dorre steenhoopen die door de groote hitte vander Sonne gheensins nut en is om cruyden te voeden/ ick laete staen datter den Hemionitis soude groeyen. Nochtans ghelooven wy wel dat de zeer nerstige man Anguillara, die ons selue oock gheseydt hadde/ dat hy van daer een plante vercreghen hadde/ maer met soo duyster teeckenen verschillende/ datse luttel oft niet en schijnt te verschillen vande Herts-tonghe: Oock en was de wortel niet min saselachtich met swerte veselinghen / bouen inden tisch vander eerden hanghende: De bladers hadden op d'auerechte syde afloopende oft d'weersche streepkens oft voorkens/ dien vander Herts-tonghe ghelijck/ maer donderste van tblat was breeder/ ende ontrent ende rondtomme tsteelken wtghesneden oft boghewijs ghelijck die vande Winde/ dat seyde ons Anguillara. Maer sommighe iaeren daer naer hebben wy in west-Enghellandt opde rotse ende aende holle steenrootse van S. Vincent / een mile vande zeer lustighe stadt van Bristo/ een plante ghevonden zeer ouervloedich groeyende die de ghedaente vā Herts-tonghe hadde/ maer met drye oft vier ende veel minder bladers: Want de meeste en waren niet ouer de drye vinghers lanck/ ende niet dicke noch stijf/ maer sachtachtich ghelijck die vanden oprechten Adianthum, tusschen de welcke ende ander hayrachtige planten/ die andersins lustich ende wel volwassen zijn/ tselue alsoo cleyne is groeyende/ noch oock achter opden rugghe niet oneffen van eenighe strepen die tot de punct toe lancks de syden / die op beyden syden wtghesneden zijn / strecken. D'onderste van tblat staet ghelijck een halue mane/ ende bycants op beyden syden innewaerts crom loopende. Wy hebben sommighe russchen tot Londen ghesonden om inde houen te planten/ maer sy verdroogden ende verstoruen haest/ want de veselinghen vande wortel eñ bladers heuet soo teerkens/ dat qualick mach sonder breken ghehandelt worden: Nochtans heuet den seluē smaecke vander Herts-tonghe. Sommighe vrienden in Nederlandt den welcken wy de selue sonden / meynden dat een ander specie was dan Herts-tonghe / maer niet de selue die Matthiolus gheconterfeydt stelt. Nochtans soo die binnen Mechelen ten huyse van S. Brancion ende Joris van Rye / dien wy de selue ghesonden hadden in eerdē potten om haer teericheydt nerstich bewaert wordt/ heeft ten laetsten door een won-

derlicke

derlicke veranderinghe in Hertſ-tonghe verkeert gheweeſt: dwelck een oorſaecke is dat ick lichtelick ſoude ghelooven dat Hertſ-tonghe ende Hemionitis maer een plante en zijn/ ende datſe door oeffeninghe aldus verkeeren / iae dat ſy niet meer en verſchillen dan de wilde ende tamme Cicoreye waer teghen oock niet en zijn de crachten die Dioſcorides alle beyde gheuet. Want de ghene die hier en daer aende mueren ende vochte plaetſen vande weghen ende boſſchen ghelijfvigher ende grooter groeyet/ die cryght langher bladers/die bouen ſpitſch zijn/ende int onderſte ſmalder.

Maer de ghene die op ſommighe rootſen tuſſen de ſpleten vande ſteenen voorts comen/die hebben corter bladers / maer beneden breeder ende crom wtgheſneden/ vande welcke ſommighe nauwe een palme lanck en zijn / ende ſommighe onderhalue palme. Nochtans de lengde vande bladers vanden Hemionitis, die van Roome gheſonden was/ ende in eenen eerden pot was bewarende de Heere Brancion/en was nauwe van eenen duym oft onderhalf/by auenture door tverplanten/half doot ende zeer cranck zijnde. Hemionitis.

Ander ſoorte van Hertſ-tonghe.

Op de rootſen van Somerſet in Enghellandt groeyet zeer vele een Hertſ-tonghe met zeer gheſpleten bladers/ maer anderſins is die de ghemeyne Hertſ-tonghe zeer ghelijck.

Hemionitis altera peregrina Cluſij, heeft de bladers aen d'onderſte breeder ende ghedobbellert/ met wtgheſneden ſpitſche aenhanckſels oft lappen op beyden ſyden / van fatſoen anders ende van wtſpruyten en ghelijckheydt van grootte de voorſeyde Hemionitis ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Hertſ-tonghe heeft eenen wranghen ſmaecke / ende daerom (ſeght Galenus) gheneeſt ſy den buyck-loop/bloet-loop/ende Roodtmeliſoen. De bladers van Hertſ-tonghe met wijn ghedroncken / zijn goedt teghen de beten vande ſlanghen ende fenijnighe dieren. Sy helpen oock de vieruoetighe dieren van bouen ingheghoten. Hemionitis heeft eenen wranghen ſmaecke/de welcke met azijn inghenomen mindert de groote Milten. Galen. Hemionitis heeft een tſamentreckende cracht met bitterheydt / waerom dat ſy met azijn inghenomen de ghebreken vande Milte gheneeſt. Phyllitis. Hemionitis.

Steen-Varen. In Latijn/ Aſplenium, Scolopēdria, Ceterach Arab. Officinarū. In Hoochduytſch/ Steinfarn ende Miltz kraut. In Engelſch/Cetterache.

Maen-cruydt. In Latijn/ Lunaria racemoſa. In Hoochduytſch/Monkraut. In Franchois/Lunaire petitte. In Engelſch/Moonewort.

Asplenium oft Steen-varē en wasset van gheē saedt/noch en crijght gheen saedt/ende is voorts comen om de Milte te helpen/ de welcke als Dioscorides zeer wel seght/de bladers heeft dien vande Scolopendria ghelijck: hoe wel dat sommighe lichte ghesellen wel hebben darren segghen dat gheen Ceterach en is/ ende dat Dioscorides daer in ghemist heeft. Maer nu ter tijdt zijn sy beyde soo wel bekent/ datter niet vele op te seggen en valt/ iae oock ouer al inde west contreye van Engellandt/de welcke vol is van Hertſ tonghe / Hemionitis ende Scolopendre oft Steen-varen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van Steen-varen in azijn ghesoden ende veertich daghen lanck daer af ghedroncken/vertеert de grooticheydt vande Milte/ ende opent de verstoptheydt van dien: maer men moet oock den seluen opde Milte legghen vande selue bladers met wijn ghestooten.

Tselue cruydt is oock goedt teghen de droppelpisse ende breeckt de steen inde blase: het gheneest oock de geelsucht/ende verdrijft den hick/soo Galenus oock seght. Men seght dat dit cruydt alleen oft met de milte van eenen Muyl aen d'lijf ghebonden / belet den vrouwen te ontfanghen / maer het moet tot dien eynde by nachte wtghegrauen worden ontrent t'vernieuwen vander Mane.

Galen. Steen-vaeren is van subtijle deelen / nochtans en ist gheen heet cruydt.

Maene-cruydt.

De ionghe Herbaristen hebben dese zeer aerdighe plante vanden ouders noyt beschreuen/ Lunaria oft Mane-cruydt ghenoemt / om dat de bladers onder wtghesneden staen ghelijck een halue Mane/ andersins is de gheheele plante een palme groot/vollyuich / dick ende stijfachtich. Sy ghelijckt de Hertſ-tonghe/maer en heeft niet meer dan een bladt / dat ouer beyden syden met vijf oft ses diepe keruen ghesneden oft verdeylt is/ ende ten haluen vanden teerē stelkē/ dien vanden Nater-tonghen ghelijck voorts comt: Op d'opperste vanden steelken comt een druyfwijse bloeme/dien vander Ambrosia oft Botrys ghelijck / eenichsins oock dien vande Nater-tonghen / den welcken dat van aensien ende cracht van wonden te heylen quade sweeringhen eñ partien die verwronghen oft verstuyckt zijn/te ghenesen/ ghelijck is oft te bouen gaet/van smaecke zeer drooghe ende tsamentreckende. Waerom dat zeer ghepresen wordt/ende goedt is/ teghen de ghescheurtheydt / tzy inghenomen oft van buyten daer op gheleyt. Dit cruydt groeyet gheirne op dorre heyen ende onvruchtbaer berghen. Wy hebbent oock ghevonden bouen op den gheberchte van Minden / ende ten laetsten ghenoech op de hoeuels van Engellandt by thof van Groenewits ende den Temst gheleghen.

Mijn-Heer de L'Escluse heeft my dese voorleden daghen een ander ghethoont die zeer dobbele bladeren hadde zeer fraey d'eene wt d'andere spruytende.

Maen-cruydt vande Wijse van Arabien.

Dese luttel-gevonden plante wordt oock vanden Herbaristen Lunaria oft Maen-cruydt ghenoemt/om haer wtghesneden bladers een wassende Mane ghelijck/de welcke ick nerghens ghevonden en hebbe dan inde dalen van Sauoyen/tusschen Mont-Seny eñ S. Jan de Morienne gheleghen/ende de selue den naem van Maen-cruydt ghegheuen. Ander hebben die gheheeten Maencruydt vande Wijse van Arabien/om die te onderscheyden van ander Maen-cruyden. In Meerte spruyten wt een cromme/ houtachtighe/aschgraeuwe wortel/teere bladerkens/ die vande Roomsche Surckel aldereerst wtspruytende ghelijck / ende bycants soo groot als die vande Thlaspi hederaceum. De bloemen ende tsaedt en hebbe ick noch niet ghesien: Waerom dat wy daer af niet en segghen: oock en hebben wy haer cracht niet versocht.

Nater-tonghen.

Dese plante wordt veel meer ghevonden/vande welcke tscherp puntken vande bloeme staet ghelijck de tonghe van een slanghe/ende is oock daerom vanden ouders ghenoemt gheweest Ophioglossum oft Nater-tonghe/ ende van onse Herbaristen Lunaria oft Maen-cruydt. Dit cruydt groeyet vele in bemden ende sommighe dalen/ende wordt oock voor een excellent Wondt-cruydt ghehouden. De wortel is zeer cleyn ende teer/ wt de welcke een teer steelken voorts comt / aen dwelcke een lanckworpich bladt alleene groeyet/ dien vanden Winter-groen oft Lepel-cruydt ghelijck/ dickachtich ende wt den groenen wat blinckende / oft bleeckachtich . Dit cruydt heeft de selue cracht vanden Maen-cruydt/maer niet soo sterck.

Nater-tonghe met dobbel tonghen.

Dit wordt oock somtijdts door wonderbaer spel van natuere met dry/ viere oft sesse dobbel tongskens bevonden in Engellandt: andersins en verschillet niet vande voorgaende.

Cracht.

Ader-tonghe is zeer begheirt vande Alchimisten ende vroukens die dat ouer hunlieden draegen teghen toouerijen.

Maen-cruydt vande Wijse van Arabie. In Latijn/ Lunaria Magorum Arabum. In Italiaensch/ Lunaria di Magi Arabi.

Nater-tongen. In Latijn/ Ophioglosson, oft Enophyllū, Lingua vulneraria Cordi, Lingua serpentis. In Hoochduytsch / Naterzungelin. In Engelsch/ Adders tonge/ of serpents tonge.

Nater-tongen met dobbel tongen. In Latijn/ Ophioglossum abortiuum.

Tragium alterum Scolopendrifolium.

Wy hebben ouer veel iaeren zeer neerstich versocht aen den zeer goeden Herbarist van Ferraren/ Louys Anguillara/ dat hy zijn opinie soude willen verclaeren vanden Lonchitis, Stœbe, derde Dictamnus van Dioscorides, ende van desen Tragium, de welcke naer dat hy ons veel ander dinghen vriendelick ende gheleerdelick te kennen gaf/ so seyde hy oock dat hy tselue Tragium somtijdts gesien hadde niet verre vanden gheberghte van Pisa/ ghesneden oft ghedeylt ghelijck de Scolopendria, met een rouw bladt/ witte wortel/ somtijts die vande Draba ghelijck/ een weynich knobbelachtich ende eenichsins die vande Rapuncels ghelijck. Ende gaf ons brieuen aen eenen zeer goeden ende gheschickten Apoteker van Luca/ die nochtans selue noch oock yemandt anders dese plante ons heeft weten te wijsen/ waer datse soude mogen groeyen. Hoe wel dat wy hem sonden tot aende baden ende ander ommegheleghen plaetsen/ en ten laetsten tot S. Juliaens bergh/ Pisa/ en Liuorne.

Oock en hebbe ick van dien tijdt af niemandt hooren spreken die de selue plante soude ghesien hebben/oft eenighe ander/die met der beschrijuinghe gheheel ouer een comt. Want den cleynẽ Maencruydt ghebreeckt de reucke vanden Bock/ende de wortels zijn cleynder. De Lonchites en accorderen niet meer met desen dan met hun capittel. Daerom sullen wy dese stellen ende schicken by ons onseker cruyden/soo verre als ons gheen beter hun en presenteren.

Weder-doodt. In Latijn/Trichomanes Diosc. Polytricum. In Hoochduytsch/Widertodt. In Engelsch/Common Mayden heare.

Vrouwen-hayr ende Venus-hayr. In Latijn/ Adianthum, siue Capillus Veneris verus, Callitrichon Apulei. In Engelsch/Venus hayre.

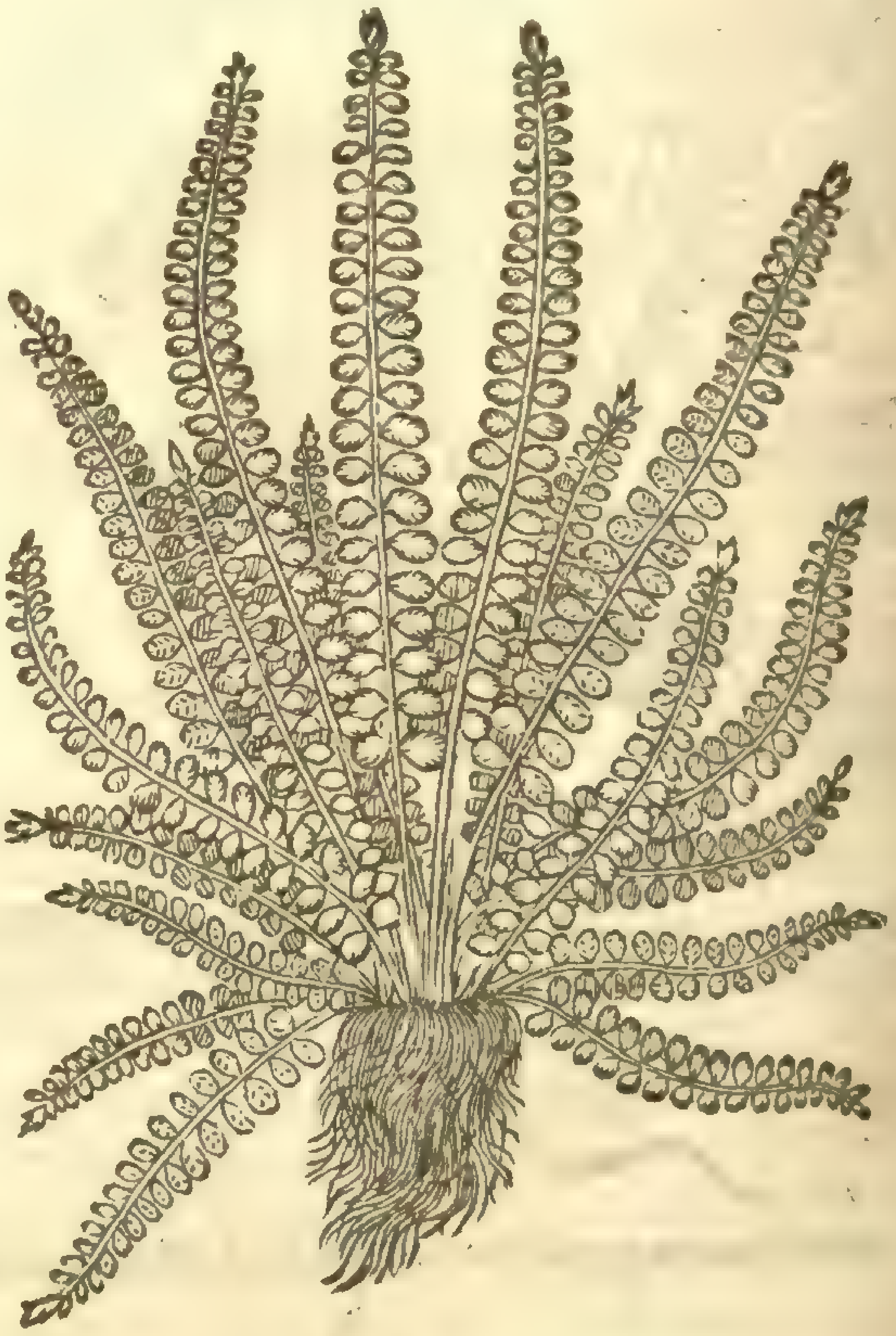

Daer zijn vijf cleyne planten van een gheslachte/ de wel nut waren hier onderscheyden te zijn/ om de groote ende langhe beschrijfuers/ de welcke malcander zeer berispende/ en doen anders niet dan onse studenten met onse medeghesellen/ die zeer greetich zijn om dese dinghen te weten/ quellen in stede van leeren. Ten eersten soo en groeyet oprecht Adrianthum oft Vrouwenhayr nerghens meer dan in t'ghewester van Languedoc op rootsen ende vochte doncker steenachtighe plaetsen ontrent Vigan ende Seuene gheleghen/ oock op de canten vande steenrootsen/ fonteynen ende putten van Montpelliers ende Nismes: maer elders in Vranckerijck/ Duytschlandt/ Nederlandt/ ende Enghellandt/ zeer selden/ oft ten groeyet nerghens/iae niet zeer in Italien dan alleene op eenighe plaetsen/ iae wy hebbent daer luttel ghesien ende alleene in sommighe putten vanden open stedeken van Riuoli in Piemont/maer weynich. De wortel is van veel swerte hayrachtighe faselinghen/ alle tsamen wel by een ghevoegt/ waer wt dat spruyten zeer veel dunne biesachtighe steelkens oft reepkens/ met langher maer dunner draeykens dan die vande Weder-doot/van een palme oft onderhalf hooghe/bruyn ende blinckende ghelijck een syde. De bladers zijn ghesneden ghelijck die vanden Anijs oft Coliander/ vast ghemaeckt aen breedachtighe cromme hayrkens/ de welcke om hun dunnicheydt nauwe ghesien en wordẽ/ welcke bladers teer zijn/aen beyde syden ghelijck eenen rechten dryehoech ghesloten/maer bouen met eenen ronden ghekerfden randt. Dese is de beste van allen/ de welcke van daer tot Lyons/ Parijs/ Antwerpen ende ander vermaerde Coopsteden ghebrocht wordt/ ende dier vanden Apotekers ghecocht/ om daer mede te bereyden den Syroop vanden Capillus Veneris oft Vrouwen hayr: De rijcke huysen ende houelinghen doen henlieden dickwils desen Syrop maecken tot Montpelliers/ ende van daer brenghen om t'selue verscher ende crachtigher te hebben: want het is wonder hoe zeer dat helpt teghen de ghebreken

vander borst/ leuer ende nieren. Dese plante blijft in d'water ghesteken/ghelijck oock doen haer ander specien/ sonder nat zijn/ al oft sy ware in haer natuerlicke plaetse van groeyen / nochtans worse ghehouden voor drooghe van natueren / oft d'wordt emmers ghetwijfelt vande ghene die segghen dat wt een pont van desen gheperst acht oncen saps vloeyen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Adianthum oft Vrouwen-hayr in water ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die cort van aessem ende benaut op de borst zijn/ want als Galenus seght / het doet de sluymen rijpen ende lossen. Vrouwen-hayr opde selue maniere ghebruyckt/ doet water maecken/ breeckt den steen / stopt den buyckloop / helpt de Miltsuchtighe ende de ghene die vande Gele siecke zijn. Met wijn inghenomen / beneemt de fluxien oft vochticheydt vander maghe / ende is goedt teghen de beten ende steken vande fenijnighe beesten. Met wijn inghenomen verweckt oock de maendtstonden vande vrouwen/iaeght af de secundine/ende benemet tbloetspouwen.

Groen ghestooten/is zeer goedt gheleyt op de beten van slanghen ende fenijnighe dieren/ ende doet dat hayr vanden hoofde dat wtghevallen is weder groeyen/oock belettet dwtvallē vanden hayre. Idem Galenus. Groen ghestooten doet sincken ende vergaen de croppen oft gheswillen aenden hals diemen Strumas noemt/ende als Apuleius seght/sonderlinghe den maegden/daer op gheleyt/ d'welcke Galenus oock seght. In water ghesoden ende t'selue met looghe ende wijn ghemengt gheneest de quade draghende schorfthcydt vanden hoofde / ende doet die schellen vergaen/ als thooft daer mede gewasschen wordt. Ghemengt onder de spijse vande hanen/ ende quackels maeckt de selue cloecker om vechten. Vrouwen-hayr wordt ghesaeyt ontrent de schaep-stallen tot voorderinghe vande schapen. Vrouwen-hayr groeyet in lomberachtighe plaetsen/ende byde hosie druppen vande mueren/oft wtspringhē vande fonteynē. Galen. Vrouwen-hayr is in warmte ende coude ghetempert / want ten heeft noch merckelicke warmte noch coude : maer het droogt/ het maeckt subtijl/ ende verteert.

Weder-doot.

Den Adianthum is van smaecke ende cracht naestcomende de Weder-doot/ de welcke inde Apoteken Trichomanes ende Polytricum ghenoemt wordt. Dit cruydt groeyet ouer al in Nederlandt ende Enghellandt ontrent oude mueren/ ende op sauelachtighe doncker weghen. De wortel is ghemaeckt van veel bruyne saselingen/wt de welcke spruyten bruyne/blinckende dunne/eñ corte steelkens / ouer beyde syden beset ende becleedt met cleyne bladerkens / dien vanden Astragalus oft Tribulis terrestris ghelijck/ de welcke op d'auerechte syde bruyn-groen zijn/ende onder met bruyne stipkens gheteeckent oft besprinckelt.

Dioscorides. Weder-doot is van crachte ende werckinge den Adianthum oft Vrouwen-hayr ghelijck alst op de selue maniere ghebruyckt wordt.

Wit en Swert Vrouwen-hayr van Plinius.

Meest alle de Apotekē vā Nederlāt/Duytschlāt/Bourgoignē/Vranckerijck eñ Sauoye/en hebbē niet alleē nu ter tijt/ maer tot allē tijdē dese twee soortē vā Adianthū oft Vrouwē-hayr gehadt/ de welcke sy altijts wit en swert Adianthū genoēt hebbē. De wortel is cleyne/ van veel cleyne veselingē gemaeckt voortś-brengēde veel bruyne/rechte biesachtige steelkēs/dicker eñ langer dan die vāde Weder-doot/witachtich oft bleeck-groen/op beyde sydē by gebeurte pluymagewijs beset met bladerkens/ van snede eñ standt dien vanden Varen-manneken gelijck/maer veel minder/op deen syde groene/ op dander syde witten graeuwen siende/ met twee reken van rosachtighe stipkens. Dese witte / jae alle beyde/die gheensins en verschillen / zijn onderhalue palme ende meer hooghe. De swerte heeft swerte blinckende steelkēs oft aderkens/oock zijn de bladers donckerder-groen.Dese twee cruydē hebben eenderhande crachten de welcke van veel gheleerde mannen / ende oock van ons / tot dagheliksche ende ghewonelicke drancken veel iaeren ghebruyckt zijn gheweest/tot groot profijt ende geen schade vāde siecken. Dat nu dan leeren swijghen dese Commentateurs ende de ghene die meynen/ door dat sy de crachten van dese twee cruyden niet en kennen / dat sooten van Dryopteris zijn/ want sy en hebben gheenen heeten oft brandenden smaecke. Oock weten wy dat Dryopteris een ander cruydt is / d'welck wy op zijn plaetse sullen verclaren. Wy hebben onsen meester Rondellet in sijn lesse hooren verclaren voor een groote menichte van studenten dat ons Dryopteris oft Eyck-Varen/door de schelmsche beesticheydt vanden Apotekers / sommighe van sijn siecken een oorsaecke vander doodt heeft gheweest / doen hy de practijcke dede in Dolfine aende Rhone gheleghen/ midts dat sy in stede van Boom-Varen oft Polypodium een goedt deel Dryopteris inde medicijn-drancken ghedaen hadden. Daerom meynen wy door een seker bethooninghe dat dese twee cruyden van Plinius ghenoemt zijn gheweest wit ende swert Adianthum, hebbende de bladers van Varen/maer veel cleynder/ende dondersте steelkens bruyn ende rouw.

Wit en swert Vrouwen-hayr van Plinius. In Latijn/Adianthum album & nigrum Plinij.

Steen-Ruyte. In Latijn/Saluia vita, siue Ruta muraria, ten is gheen Paronychia Diosc. Adianthum album Theoph. Guillandino, Adianthum album Cordi. In Hoochduytsch/Maurrauten ende Steinrauten. In Franchois/Rue de muraille. In Engelsch/Wall Rue.

Sundauw. In Latijn/ Rorida, siue Solis Ros, & Drosion Recentiorum, maer niet de Drosiō Alchimilla, Rotella & Salsirola Cordi. In Engelsch/Sonne dewe.

Dese plante die principalick in Hollandt ende vande Meestressen van Nederlandt eñ Duytschlandt Saliua vita oft Steen-Ruyte ghenoemt wordt/ en soude by gheen gheslachte van cruyden beter moghen ghestelt worden dan by dien vanden Adianthum oft Vrouwen-hayr. Want sy ghebruycken dit cruydt met goede voorderinghe / ende veel dickwilder / dan eenich vande soorten van Vrouwen-hayr. Want ghemerckt dat sy dit cruydt met grooter menichte hebben/ soo nemen sy tselue/iae oock de gheschickste Apotekers / inde plaetse vanden anderē/als die door de coude vãde Winter vergaen oft verwelckert zijn: welcken Apotekers niet en sal moghen door eenighe gecierde woorden wijs ghemaeckt worden dat dese plante eer soude wesen Paronychia, dan een specie vandē Adianthis. Want dit cruydt groeyet oock gheirne op de selue steenachtighe plaetsen / byden Steen-Varen/ Vrouwen-hayr/ Weder-doodt/ende ander dergheliicke planten: De wortel is cleyn / wt de welcke voorts comen dunne steelkens dien vanden Vrouwen-hayr niet zeer ongheliick / gheliick oock zijn de bladerkens/dan dat dese minder en dicker zijn/meer ende dieper ghesneden. Tgheheel cruydt en is nauwe een palme groot/eñ bleeck-groen/den Ruyte niet ongheliick / iae oock eenichsins van fatsoen van bladers/waer af dat oock Ruyte ghenoemt wordt. Dese plante is oock sonder bloemen ende saedt/gheliick dander soorten van Vrouwenhayr / den welcken dat sy van smaecke gheheel gheliick is. Waerom datse oock zeer nut ende bequaem ghevonden is / teghen den hoest ende coude ghebreken vande borst/ende teghen de Watersucht.

Rorida, siue Solis Ros, & Drosion Recentiorum.

Dit wonderbaerlick cruydeken en is om zijn crachten gheensins min te achten/ dan veel cruyden byden ouders zeer ghepresen/ den welcken dat by auentueren niet bekent en was / iae oock hedensdaeghs den Herbaristen van Italien / Languedoc ende landen Suydt-waerts gheleghen weynich bekent is. Want tselue groeyet inde landen Noordtwaerts gheleghen/waer dat Sundaw genoemt wordt / midts dat zijn bladers inde Somer met claere dauw-druppels nat zijn/ de welcke de hitte vande Sonne niet alleene op en treckt / maer schijnt te vermeerderen ende onderhouden. Dit cruydt wordt somtijdts ghevonden op sauelachtighe plaetsen ende vochte leeghe heyden in Vranckeriick ende Brabandt: Maer in Enghellandt inden lande van Kent ende Somerset groeyet soo ouervloedich / datmen ontrent den clooster ende bergh / Glassembery ghenoemt/ soude moghen plucken soo vele alsmen op een peerdt laden soude. Sy heeft een saselachtighe wortel/waer wt dat spruyten ses oft acht cromme rossche steelkens van onderhaluen duym lanck/ met lanckworpige holle bladerkens / eenen cleynen lepel oft oor-lepel ghelijckende/ de welcke purper hayricheydt hebben/ende zijn rondtom ghekerft/maer onder zijn die cael ende glat/met dauw-druppels besproyt. Voorts heetse rossche steelkens van dry oft vier vinghers lanck / waer op witte bloemkens groeyen/nae de w elcke rondt saedt comt in schubbekens/ die eenichsins dien vanden Anagallis oft Guechelheyl gheliick zijn. De gheheele plante heeft eenen heeten ende een weynich tsaementreckenden smaecke/een weynich suer en serp/ende zeer drooghende.

Cracht ende werckinghe.

Dese Sundaw en heeft haers gheliicke niet teghen de taeye sluymen die op de Longher lighen/ ende gheneest de sweeringhen vande Longher ende het widrooghen.

De selue gestooten met seker corens van grof soudt/ opent de huydt daer sy opgheleydt wordt.

Wt de bladers ende bloemkens wordt ghedistilleert/ eenen goudt-gelen dauw / de welcke teghen de voorseyde ghebreken vande Longher ghedroncken wordt.

Groot Sundaw.

Op vochte plaetsen van Nederlandt/ groeyet dese Sundaw wel drye palmen hooghe / andersins en verschilt sy niet zeer.

De Medicijns die door langhe experientie ende ghebruyck gheleert zijn/en connen henliedē niet laten dincken dat de brandende cracht vande Sundaw den Longersuchtighen ende widroogenden menschen kan hinderlick zijn/iae meynen voorwaer dat niet anders inde lichamen en werckt / dan zee-Ajuyn/ Pancratium, Ajuyn/ Loock/ Rute/ Mostart-cruydt/ Rakette/ wortel van Drakenwortel oft Dracunculus ende dergheliicke heete cruyden / de welcke van buyten op gheleyt pleghen te branden ende de huydt te openen. Maer in d'liif ghenomen / en quetsen die gheensins d'inwendighe partien / maer sy zijn nut ende bequame om de taeye/ flegmaticke oft rotte humeuren (door de welcke somtijdts de ghene die widrooghen versticket worden) subtijl te maecken / te verdeylen / ende om de sweeringhen te beschermen voor rotten/ ende om te drooghen/ eñ voorts de naturlicke warmte die daer door ouervallen is / ende cracht des geests te verwecken. Want sy beteren ende benemen t'groeyen vande grofue/taeye/ende rotte humeuren. Daer worden hedens-daegs veel dinghen ghe-ten/ de welcke van buyten opghelept zijnde quetsen ende trecken/iae oock de huydt openen. Desghe-

Groot Sundaw. In Latijn/Rorida, siue Ros Solis maior.

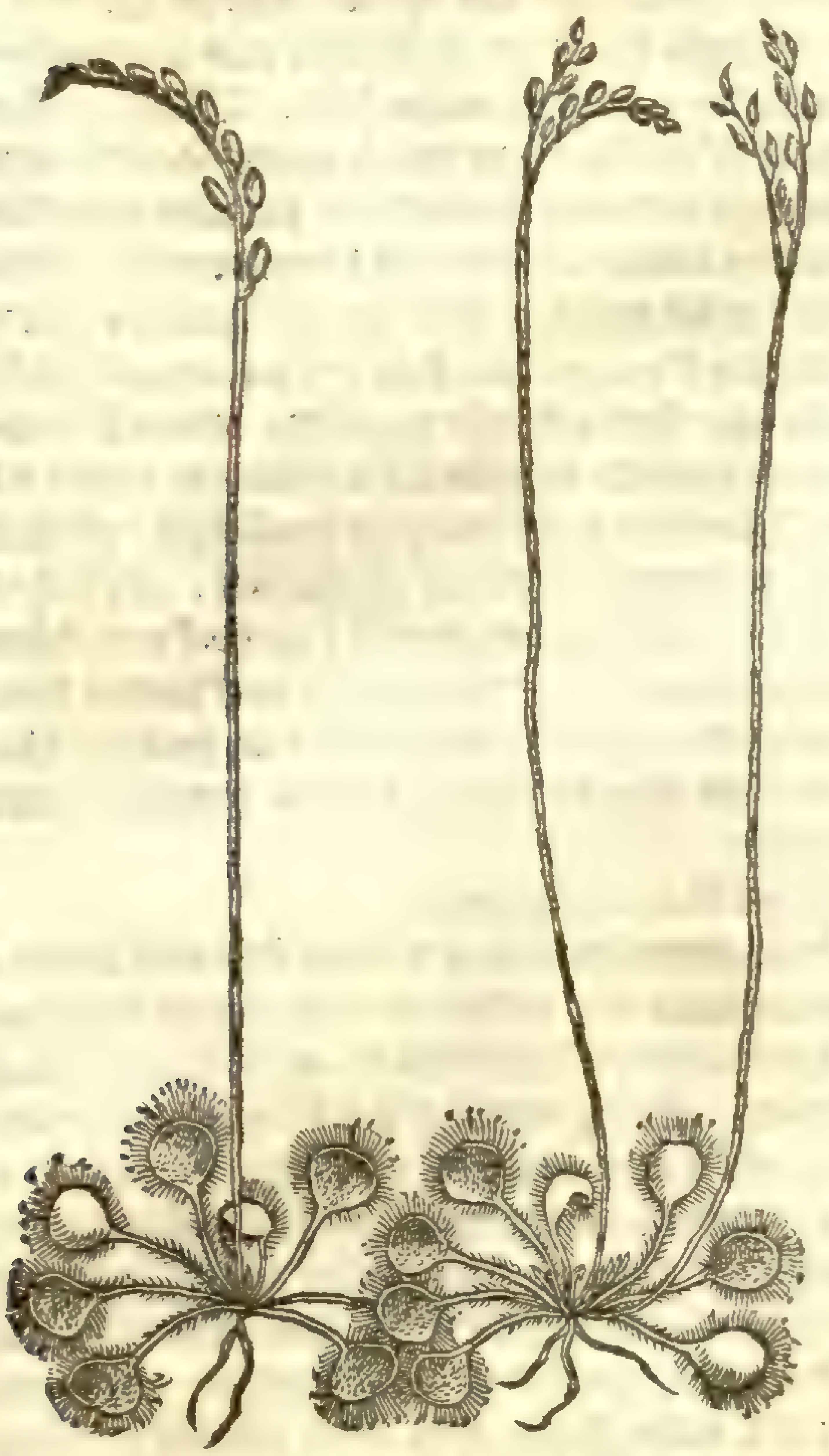

lijcks soo sterckt dese Sundaw de geesten vande oude lieden / ende rijp maeckende / verdeylende/ subtijlmaeckende ende afvaeghende / soo iaeght sy af de grofue ende taeye humeuren.

Varen Manneken.

Varen al ist een onvruchtbaer plãte/ groeyet nochtans over al op rouwe ongeboude plaetsen: want sy heeft een soo ieugdighe ende iaerlicks weder wtspruytende cracht/ datse int heetste vande Somer ende Honts-daghen als ander planten bycants doot zijn / ieugdich ende groen blijft staende. Dese twee soorten van Varen manneken ende Wijfken zijn wel bekende eñ verscheyden planten. Want Varen-manneke heeft een dicker wortel/ waer wt dat spruyten meer ende langher stelen van twee cubitus hooghe met veel cleyne ineenghedraeyde oft gherolde aenhancksels/ aen welcke stelen bladers groeyen gelijck een pluymagie / staende ghelijck vleughels / waer af dat in Griecks den naem heeft Varen Wijfke/ eñ heeft meestendeel maer eenen caelen oft blooten stele / die inde middel in veel tacken ghedeylt is. De wortel in minder/ eenen vinger dicke/ lanck wtghespreydt/ van buyten swert/ inde welcke niet over d'weersch / maer halm-wijs eenighe ciraet teeckenen schijnen ghesneden te wesen / zeer aerdich

Varen Mannekẽ. In Lat. Filix mas. In Hoochd. Waldfarnn mennle. In Franchois/Feugiere masle In Italiaensch/Felsche mascho. In Spaensch/Helecho. In Engelsch/ Ferne the male.

Varen-Wijfkẽ. In Latijn/ Filix femina. In Hoochduytsch / Waldfarn weibln. In Frãchois/ Feugiere femelle. In Engel. Ferne the femell.

dich ghelijck eenen Arent oft ander derghelijcke voghel / met wtghestreckte vleugels ende open beenen staende / waerom datse oock vanden ghemeynen volcke Arent ghenoemt wordt. Beyde dese planten groeyen ende steruen sonder saedt / hoe wel datter eenighe teeckenen van saedt willen wesen / aende gherimpelde en poederachtighe canten der bladeren / de welcke ghelijck cleyn stof zijn / aen zeer dunne draeykens vande Spinnen / van d'opperste vanden tack vanden Varen hanghende / die van sommighe guychelaers voor tsaedt van Varen-wijfken den volcke ghethoont worden/ de welcke nochtans niet lichtelicken souden weten te segghen wat onderscheydt dat tusschen de bladers is van dese twee planten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Varen heeft een t'samentreckende cracht. De wortel van Varen-manneken een loot swaer met Meede inghenomen / iaegt af de breede wormen : maer beter als die met twee scrupels Scammonee oft swerte Nies-wortel inghegheuen wordt / maer de ghene diese innemen / moeten loock eten. De selue in wijn ghesoden / is zeer goedt den ghenen die een gheswollen verherde Milte hebben. De selue ghedroncken oft met Verckens Liese ghemengt / gheneest de wonden die met een riet pijl ghemaeckt zijn/daer op gheleyt. De proeue daer af is dese: want de Varen sterft die ontrent den riet groeyt/alst riet d'ouerhant heeft: maer als de Varen meer dan het Riet is/dan verdwijnt ende steruet riet. De wortels van Varen-wijfken met honich ghemengt ende ghelecht iaeghen af de breede wormen. Maer drye vierendeel loots met wijn inghenomen / iaeghen af de ronde wormen. De selue den vrouwen inghegheuen / maecken die onvruchtbaer / ende doet de ghene die bevrucht zijn/misvallen van kinde/als sy daer ouer treden. Meel van dese wortels wort ghestroyt in vochte quade zeericheden die niet toegaen en willen/ende gheneest oock de quetsuren inden hals vande peerden. De groene bladers in warmoes ghedaen ende gheten / maecken sachten camerganck. Galenus. De wortel van Varen is bitter ende een weynich tsamentreckende/ waerom datse in quade zeericheden ghestroeyt zijnde/ de selue zeer drooght/ nochtans sonder byten.

Groot Varen ende Water-Varen.

Veel min is bekent in Italien ende ghewesten van Vranckerijck Suydtwaert gheleghen / dese groote Varen/die oock Coninckliick Varen ghenoemt is/ om haer groote ende excellente crachten. Dese groeyet vele inde bosschagien van Poitiers/ende veel meer in Nederlandt ende Engellandt. De wortel is ghelijck die vanden Varen-manneken van veel wortelkens door een gevlochten : desgelijcks zijn de bladers die vandē Varen-mannekē gelijck/maer niet gekerft. De stele van twee cubitus hooge is beset met sommige bladers/met gelijcke spacië vā een staēde/gelijck vleugels wtgespreyt/ ende worpen sydelincks wt lanckworpighe druyfwijsse troskens van bloemen van een palme oft onderhalf lanck/ diē vanden Maen-cruydt ende Nater-tonghen ghelijck/ oft eer diē vanden eerst-wtcommenden Tamarix van Languedoc/de welcke bruyn-roodt zijn/ende in een vuyle ende stofachtighe schimmelheydt open gaen/toonende een ghestalte oft hope van saedt. De wortels zijn als ghevlochten/ ende van veel wortelkens ghelijck ribbekens schubbachtich op malcander ligghende. Sy is van natueren een weynich warm/ ende heet van smaecke/ende niet onlieflick van reucke.

Cracht ende werckinghe.

Tbinnenste vande wortel van Osmunda oft water-Varen is zeer goedt ghebruyckt teghen de ghescheurtheydt/ende quade zeericheden/ende oock den ghenen die Milt-suchtich/oft vande colijcke ghequelt zijn ghedroncken ende ghestooft. Apul. De wortel van groot Varen ghestooten / sult ghy op de wonden legghen/ ende een half loot Argemonia met wijn inghegeuen/gheneest de selue. De bladers vandē Varen/ diemē vindt inde wortel vander Eycke groeyende/met verckens Liese ghestooten/ende op eenen doeck ghestreken / gheleyt op de ghescheurtheydt ende met eenen anderen doeck daer op ghebonden/ gheneest die binnen de vijf dagen. Varen-cruydt ghedrooght ende op gloeyende colen gheleyt / gheneest met sijnen roock de pijne vande oogen ende braeyen.
Insghelijcks een quelende kint daer mede beroockt/sal zeer lichtelick ghenesen.
De Herbaristen van onse tijden schrijuen alle dese crachten den Water-Varen toe.

Cleyn Engelsch Zee-Varen.

Dit Varen en heb ick nerghens sien groeyen dan inde scheuren vande rootsen oft steenen / op vochte steenachtighe plaetsen van Cornuaille/daer de zee aencomt/niet verre vanden huyse vanden edelen man de Heere Muyle. Wt een cleyne wortel die van veel swerte veselinghen ghemaeckt is/ ende die vanden Weder-doodt oft Adianthum Plinij ghelijck/ spruyten veel stijue ghelijuige donker-groene blinckende bladers/twee oft drye duymen groot / van snede/ plaetse van groeyen/ standt ende smaecke die vanden Varen Manneken ghelijck / hebbende oock op d'auerechte sijde bruyne stipkens/waer af de steelkens ende middelste ribbeken blincken wt den swerten ghelijck een sijde.

Groot-Varen ende Water-Varen. In Latijn/ Osmunda, Filix florida, Filix latifolia Cordi. In Engelsch/ Water ferne.

Cleyn Engelsch Zee-varen. In Latijn/ Chamæfilix marina Anglica.

Boom-varen. In Latijn/ Polipodium, Filicula, Herba Radioli Apulei. In Hoochduytsch/ Bannifarn. In Franchois / Polipode. In Italiaensch ende Spaensch/ Polypodio. In Engelsch/ Oke ferne.

Boom-Varen / Eyck-Varen / de twee Gracht-Varens ende Polypodium dat vanden Romeynen Filicula ghenoemt wordt/ende meer dan ghenoech bekent is/zijn alle tsaemen van een gheslachte/ende malcander niet onghelijck: Principalick van wortel/ langhe cromme loopen/ knoopē eñ knoken/eñ mailletten die vanden visch Polypus ghelijck/bycants soodaenich als zijn die vanden witten coralle/dick ghelijck eenen cleynen vingher/ binnē Loock-verwich / van smaecke een weynich tsamentreckende ende soetachtich/ principalick dese die op Eycken groeyet/ de welcke alleene ghebruyckt wordt: oock en sietmen gheen ander/ ten waere datse eenen magher en grondt vindende/ dunner eñ magherder werde. Insghelijcks oock crijghtse wel in doncker bosschen grooter bladers/ nochtans en is die gheensins onghelijck van ghedaente / oft ander specie / ghelijck sommighe te vergheefs daer af maecken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Boom-Varen heeft een weynich wranghen ende soetachtigen smaecke/ende als Galenus seght een zeer drooghende cracht/ sonder byten/ maer met wijn is die min tsamentreckende. Dese wortel ghesoden met een hinne/oft met visch/oft Bete/oft Maelwe eñ ghedroncken/doet camerganck hebben. Meel van dese drooghe wortel met Meede inghenomen/ iaeght af de gele cholerike ende oock coude vochtighe humeuren. Dese wortel ghestooten is zeer goedt gheleyt op verstuyckte leden ende clouen die tusschen de vinghers comen.

Apul. Boom-varen ghestooten nae dat zeer wel schoone ende reyn ghemaeckt is / ende met Squille-azijn ghesoden tot datse niet meer ouersweilt en is/verdrijft den hooftsweere/als thooft daer mede ghestreken wordt. De wortel van Boom-varen als de schorsse met een mes ghesuyuert is/ met Maelwe ghesoden ende tsop ghedroncken/maeckt sonder eenighe pijne oft moeyte camerganck ende iaeght af alle hitte.

Eycken-varen. In Latijn/ Dryopteris, aut Querna Filix, Pteridion femina Cordi.

Dese plante wordt om haer ghedaente / ende nae de Eycke/in Griecks Dryopteris, ende in Neerduytsch Eyckvaren ghenoemt. Dit Varen heeft de bladers dien vanden Boomvaren gheheel ghelijck / oft dien vanden Varen-wijfken/ nochtans veel minder (maer met gheen minder keruen) teerder/ dunner / ende malscher / groeyende aen cleyne biesen van eenen voet hooghe / staende ghelijck een pluymagie: Oock zijn de bladers op d'auerechte met een dobbel reke van witte stipkens gheteeckent / lancks d'middel ribbeken van tblat. De wortel is lanck/bruyn/ hayrachtich/ met veel veselingen behangē/eñ van veel cleyne wortelkens by een ghedronghen ende door een ghevlochten: dien vanden Boom-varen zeer ghelijck / wtghenomē datse veel dunner is. Hier wt is ghecomē de faute vande ongheleerde Apotekers/dat sy dese wortels ghemengt hebben inde dranckeh byden Medicijns gheordonneert/meynende dat de wortels van Boom-varen waren / de welcke d'oorsaecke waren vander siecken doot/gheliick voren verhaelt is int capittel vanden Adianthum van Plinius: De wortel heeft veel heeter smaecke dan die vanden Boom-varen/ ende onlieflick / met een weynich heete droogte/ende sulcks alsmen mach mercken inde Tormentille/ maer dese is dootlick.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel is wranghe van smaecke / tot een sueticheydt treckende / d'welck Galenus oock seght. Teruydt met de wortels ghestooten is van sulcker cracht/ dattet thayr doet wtvallen. Om d'welcke te doen/ moetmen tpoyer op d'lichaem legghen (te wyle datmen inde stoue is) tot dattet tsweet wtcomt/ ende dan tselue terstont af strijcken/ ende wederom ander op legghen/ tot twee oft dry mael toe.

Gracht-Varen.

Dese plante is om haer dryehoeckich saedt ende spitsche punct in Griecks Lonchitis ghenoemt/ maer tot nu toe heeft onbekent gheweest de ghehelmde/ de welcke wttermaten veel moyte heeft aenghedaen ende therte vande goede Herbaristen Guinus Marantha , ende Anguillara ghequelt/ iae oock Matthiolus selue dickwils ende langhe nae t'ghebergte van Italien ende Duytschlandt gheiaeght/ sonder nochtans te vinden. Daerom souden wy ons schamen (hoe wel dat wy hadden

Gracht-Varen. In Latijn/ Lonchitis altera Diosc. Struthiopteris Cordi, Aspleniũ syluestre Tragi. In Engelsch/ Splene wort.

Lonchitis Maranthę, Ceterach ramosum quorundam, Pseudo-Lonchitis aspera Matth. videtur Pteridion masculum Cordi.

datter wel ghenoech op accordeerde) ons cleyne moyte / die onghelijck minder is/ voor nerstighet ende gheluckigher te achten/ dan den zeer grooten aerbeydt van Matthiolus.

Maer dander diemen heet Lonchitis altera oft Asperde ende in Neerduytsch Gracht-Varen/ heeft de bladers minder dan die vanden Boom-Varen/maer smalder ende in meer deelen ghesneden/ ende twee palmen hooghe. De wortel is cleyn/ dien vanden Weder-doot oft Steen-Varen ghelijck. Dese plante groeyet in magher bosschen soo in Enghellandt als Nederlandt/ende ontrent Basel/ byden hooghen bergh / een mijle vander stadt gheleghen / de welcke heeft moschachtighe puntkens ghelijck wormkens in een ghedraeyt / principalick int eynde vanden Somer / die een hope ende ghedaente gheuen van geelachtich ende druysfwijs saedt/ de bloeme vander Olyue bycants ghelijck/ hoe wel dat maer ijdel teeckenen en zijn/ ghelijck die vanden Varen.

Lonchitis Maranthæ.

Dese plante heeft bruyne / blinckende / stijsue steelkens van een spanne hooghe / met de bladers vanden Adianthum Plinij, maer ghedobbelleert / ghelijck die vanden Varen-wijfken / ende veel dicker/ op deen syde groen / ende op dander syde rosachtich ghelijck die vanden Steen-varen. De wortel is cleyne ende zeer faselachtich.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Gracht-Varen is wttermaten goedt op wonden gheleyt / want t'bewaert de selue voor alle verhittinghe ende apostumatie. Gracht-Varen met azijn ghedroncken / neemt wech t'swillen vander Milte. Alle t'selue seght oock Galenus.

TWEEDE DEEL

Vande beschrijuinghe der Cruyden/

Door

MATTHIIS DE LOBEL.

Distels ende Cardons. Cardui & Acanacea.

DE milde ouervloedicheyt der naturen/heeft tgeslachte vande Distels of Cardons soo ouervloedich vermeerdert/dat den ouders niet min lastich en is geweest/alle d'onderscheyden te kennen/dan moyelick die claerlick te beschrijuen/ of by teeckenen van malcanderen te onderscheyden. Waerom dat wy oock te min mogen blyuen by hun meyninghen ende donckere bewysingen/sonderlinge ghemerct dat ons onghelijck meer soorten van Distels deur tsien bekent zijn/dan sy ons beschreuen hebben: iae dat binnen onsen tyde de Distels veel wonderbaerlijcker onsen volcke bekent zijn gheworden / die nergens vanden ouders beschreuē of vermaent en zijn. Waerom ons goet heeft ghedocht / de ghene die byde beschryuinghe vanden ouders mogen vergelijcket worden/so te ouerleggen/dat wy daer en tusschen veel meer ander soorten ende verscheydene geslachten die noch niet en zijn beschreuen/geensins en souden ouerslaen:ende des-haluen hebben wy voorgenomē dit cort verhael vandien op sy seluen te beginnen / eñ die bequamer in orden te stellen/dan te voeghen achter aende Gansen Distels/met de welcke sy groote gelijckenisse hebben. Want sy hebben beyde stekende breede bladers / iae bytans die vanden Moescruyden ghelijck. Maer de ronde ende spitse hoofden oft bollen vande Distels oft Cardons maken hun eyghen ende besonder onderscheydt.

Tafelken.

Witte wegh-Distel
Sclauonsche oft andere witte wech-Distel.
Beerenclaw/ tamme ende wilde.
Artichocs/ Cardons/ende wilde Artichocs oft Chamæleonta van Montpelliers.
Onser vrauwen Distel.
Scolymos van Theophrastus.
Vrauwen Distel.
Chamæleon albus.
Chamæleon non aculeatus van Theoph.
Carlina Ixia.
Clein Chamæleon van H. Bock.
Chamæleon niger van Diosc.
Roomsche Distel.
Astone van Anguillara.
Spina alba: Arabibus Bedeguard.

Spina alba altera, Anglica.
Spina Arabica, vande Mooren Sucaha ghenoempt.
Leucacantha radice Cyperi: oft is Chamæleon niger van die van Montpelliers.
Papen cruyne vande Herbaristen.
Sterren Distel.
Ander sterren Distel.
Atractylis.
Carduus Benedictus.
Wilde Atractylis tweederhande.
Carduus Ferox aut Leo.
Eryngium { Alpinum cæruleum Geneuense. / Montanum, Illyricum & Italicum.
Spina Solstitialis, in Prouence Aurioles ghenoempt.
Picnomos, seu frequens aculeata parua, van Traux.
Clein Distel byden bergh Lupis.
Acarna Theophrasti frequens aculeis.
Echinomelocactus Peruuianus, van grootte ende fatsoen / den Meloen ghelijck / beset / ghevoort ende ghestrept.
Hippophaes, Euphorbium, Hippophen.
Caerden / wilde Caerden.
Wild Saffraen.
Wild Saffraen met blaw bloemen.
Alderghemeinste wegh-Distel.
Polyacantha van Theophr.
Ende Looste / of Merewortele met haere veranderinghe.

Witte wegh-Distel. In Latijn / Acanthium, Spina alba syl. Fuchsij: an Onopordon Athenæi Anguil.? In Hoochduytsch / Weisz wegh-Distel. In Francsoys / Chardon argentin.

Sclauoensche witte wegh-Distel. In Latijn / Acanthium Illyricum, Onopordon alterum herbariorum & Dodon.

Dese Distel wort ouer al ghevonden / en heeft een dicke wortel / wt de welcke terstont spruyten veel groote ghekerfde bladers met stekende doornen beset / ende met een sacht wolleken ouertrockẽ. De stele is dicke / met streypen ende vol stekende doornen / waer op dat groeyen rouwe bollen vol purper draen / met

met veel stekende doornen beset. Tsaet is dien vanden wilt Saffraen ghelijck/maer platter/ dien van onser vrouwen Distel niet ongheliick. Dese plante ghelijckt eenichsins den Carduo bulboso, welck wy voor Leucacantha houden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel oft bladers zijn goet ghedroncken eñ inghenomen den ghenen die vande crampe ghequelt zijn/oft eenich lit vercrompen of ghespannen hebben: want sy hebben/als Galenus seght/ een verwarmende cracht.

Acanthium Illyricum.

Onse seer goede vriendt ende neerstighe Apoteker VValrant Dorez van Ryssel/soo hy wederkeerde wt Slauonie,heeft met hem tsaet van dese Distel ghebrocht/ende binnen Lyons ghesayt/waer af een seer hooghe Distel wtghecomen ende volwassen is: De bladers waren die van onser vrouwen Distel ghelijck/maer meerder: De langhe stele vol doornen/ was twee of drie cubitus hoogher dan een man/op welcke eenen grooten ende wijden bolle groeyet/met purper bloemen beset / nae de welcke tsaet volght dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck: De gheheele plante schijnt van grootte een boomken te wesen/ende heeft aen allen syden soo veel doornen wtstekende/datter niemant ongesteken onder de selue en soude moghen comen.

Beerenklaw. In Latijn/ Acanthus Satiuus. Inde Apoteken/Branca vrsina. In Hoochduytsch/Bernklaew. In Franchois/ Branche vrsine.

Wilde stekende Beerenklaw. In Latijn / Chamæleonta Monspelliensium : an Acanthus syluestris Scolymo similis aculeatus Dioscoridis: an num potius hæc noua aculeata Branca Vrsina sit Acanthus aculeatus?

Dese Distel die wt de beschrijuinghe van Dioscorides, alleene door haeren stekenden tros seer wel bekent is/en hebbe ick nerghens dan ghesaydt sien groeyen / wtghenomen inde Olyfhouen byde vesten van Montpelliers ghelegen/ende buyten S. Gillis poorte/tusschen de fonteine ende theeckē/ byde mueren/daer d'Apotekers die plochten te plucken om decoctien te maken van laxerende clysteriē/ tot welcken ghebruyck alleene dit oock nu ter tydt inde houen ghesaydt wort/dat vanden wilden gheen onderscheit en heeft/dan in sachticheyt ende grootte. Tschijnt dat Galenus oft sijn afscryuers desen Beerenclaew toegheeygent heeft de crachten die Dioscorides den witten wegh-Distel gheeft/ wiēs wortels nochtans door daghelick ende lanck ghebruyck/beuonden worden te laxeren/ende oock de ge-

heele plante is lymachtich: Ende daer de ouersetter stelt/ verstuyctheden/ soude hy beter segghen/ verwronghen leden/ ende treckinghen van zenuen/ de welcke sy ghenesen/ metten eersten door een suete weeckmakinge de pijne stillende/ ende suetelick verdrijuende, in dien datter eenighe pijne de gequetste partije toegheconien is: Want den verstuycten leden sal die eer teghen wesen/ ende de ghebroken ende vercrompen helpen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortels van Beerenclaew ghestooten/ zijn goet gheleyt opde verwronghen leden/ ende treckinghen van zenuen/ ende op de verbrantheit. De selue ghedroncken doen water maken/ ende stoppen den buyckloop: Ock zijn die seer goet den ghenen die wtdrooghen/ gheborsten zijn/ ende vercrompen leden hebben. Plin. De wortels ghestooten/ zijn goet ghelevt op handen eñ voeten daer tfriirsyn in is. Gal. De bladers van Beerenclaew hebben een middelmatighe teerende cracht/ maer de wortel een drooghende ende een weynich verdeylende cracht/ ende is van subtijle deelen.

Branca Vrsina aculeata. Stekende Beerenclaew.

Dese stekende Distel groeyende in Lombardie die ick hebbe ghecreghen van sommighe studenten van Boloigne/ heeft de bladers ende bloemen dien vanden Beerenclaew soo ghelijck/ dat wy meinden dat den wilden Acanthus was/ de welcke Dioscorides ghelijck maecte den wilden Scolymos, eñ corter dan de tamme Beerenclaew/ met stekende doornen. Diosc. De wortel is den voorgaenden van crachten ghelijck.

Artichocken. Κύναρα. In Latijn/ Scolymos, seu Cynara: Cactos Theoph. In Hoochduytsch/ Strobildorn. In Frãchois/ Artichaut. In Italiaensch/ Artichoca, ende Carcioffo. In Spaensch/ Cardo, ende Cardos de comer. In Engelsch/ Artichoques.

Aldergrootste soorte van Artichocken wt Engellandt/ Cynara maxima ex Anglia delata.

Veel soorten van dese Distels zijn etelijck/ maer die ghoeffent worden zijn de liefelijckste. Want de boeren van Italien eten oock de malsche steelkens/ eñ appels die noch gheen bloemen en hebben vande wilde Artichocken of Cardons. De stelen ende appels worden deur oeffeninghe soo malsch/ ende groeyen hooghe op/ datse van de gulsighe ende leckere lieden voor een goet bancket ghehouden wordt. Oock

Oock en zijn die Distels die Theophrastus Cactos noemt / niet anders dan Artichocken / waer af de beschrijuinghen/crachten/ende manieren van oeffeninghen ouer lanck seer wel bekent zijn.

Door welcke neerstighe oeffeninghe heeftmen hedensdaechs drie oft vierderley Artichocken vercreghen om onse leckernije te voldoen: te weten met schoone groote lanckworpighe / ende oock ronde besloten bollen die groen zijn oft rootachtich/ seer nut om ghestooft te eten/ hebbende de bladeren min scherp dan de ghemeine Artichocken/ de welcke cleinder/ opene ende seer stekende hoofden hebben/ als die vande Cardons/ de welcke noch ionck zijnde / goet rauw gheten worden met peper ende saut/ ghe- Cardons. lijckmen oock inden winter eet d'onderste stelen vande stekende bladeren vande Cardons / naer datmense met eerde bedeckt heeft ende bereit als de witte Endiuie.

Aldergrootste soorte van Artichocken wt Engellandt.

Daer en bouen heeftmen oock wt Engellandt vercreghen een seer schoone ende seer groote soorte van Artichocken die platte besloten hoofden heeft van achthien of twintich duymen int ronde/ende so groot dat eenen bol eenen middelbaeren ketel vult/alsmen die siedt. De schelfers oft clysters vanden bol en zijn niet lanckworpich ghelijck dandere/ maer zijn bouen breedt in twee hertwijse oft hekelwyse wt ghelolt/hebbende een scherp pinneken oft doorneken inden middel. Dese heeft my de voorgaende Somer geschoncken mijn heere Gaspar Roelofs/ Rentmeester van Louen die een vande vermaerdste Cruydeliefhebbers is / ende ouer veel iaeren heeft gheweest. Dese Artichocken zijn hem ende Joncker Jacop Duym/wt Londen ghesonden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Artichocken gestooté/neemt wech den vuylen reucke onder d'oxsels/eñ vanden gheheelen lichaem daer op gheleit/als Galenus oock seght. De selue in wijn ghesoden ende ghedroncken/doet veel waters maken/ende iaeght af de stinckende vrine. Teruyt ionck en malsch/ wordt ghelijck den Asparagus, voor moes gheten. Dese Distel is verwarmende tot int eerste vanden derden graet/ende drooghende tot inden tweeden.

Wilde Artichocken. In Latijn / Scolymos syluestris, Chamæleontha Monspelliensium.

Scolymos Theophr. Eryngium luteum Monsp. Eryngium Vegetij Clusio & Anguil. Spina Borda Romanis. Eryngium Archigenis Anguill.

Dese wilde Distel soo groot als sy is/ deur tghebruyck meer dan met den naem bekent/is vol ste-

kende doornen/ ende groeyet ouervloedich indē lande van Languedoc/ de welcke wy noemē wilde Artichocken/ om dat sy de stekende Scolymos gheheel van ghedaente ghelijck is. Alleene heeftse dit verschil/datse smalder ende dorrer van bladers is/ende veel meer stekende van doornen: Sy heeft oock veel aerdighe purper bloemen vol wollicheyt/ de welcke de boeren eer datse in witte hayrichheyt veranderen af plucken/om dmelck te runnen/want nerghens el toe en worden die daer ghebruyct/ hoe wel dat sy niet onliefelijck van smake en zijn/ende dē Artichocken niet onghelijck. De bollen oft appels zijn de helft minder dan die vande Artichocken. Tsaet is plat dien vanden wilden hof-Saffraen oft onser vrouwen Distel ghelijck. Onse meesters van Montpelliers noemden dese Distel Chamæleonta.

Scolymos Theophrasti.

De Scolymos van Theophrastus en verschilt niet grootelijck van die van Dioscorides, ghelijck lichtelijck is om mercken wt der beschrijuinge van beyden/eñ aensien van die plante/de welcke die van Montpelliers geel Eryngium heeten. Dese plante groeyet vele ontrent dē zeecant van Languedoc. De wortel is eenen duym dicke so groot als eenen Radijs/ maer geelachtich/ ende vol milckachtich sap ghelijck die vande Canckerbloemen/ de welcke van sommige rouw oft gesoden geten wort. Dit cruyt heeft veel stelen van twee cubitus hooge int ronde wijt wtgespreyt/ beleet met bladers die rondom den stele staen/de welcke beneden grooter ende langer zijn/ van verwen seer doncker gruen/hier en daer met melckachtighe vlecken geteeckent: ende heeft ouer al so veel seer stijue stekende doornen/ dat ghy die niet en weet waer grijpen. Op de stelen groeyen appels die vanden Cardons ghelijck/ so groot als een Cruyt note/ de welcke ghele bloemen gheuen van faetsoen van die vanden wilden hof-Saffraen/maer niet van verwe. Tplat saet light tusschen de scubben vanden appel.

Cracht ende werckinghe.

De ionghe schueten mette wortels worden binnen Salamanca rouw gheten oft met vleesch gesoden/waer dat sy oock met het melckachtich sap/ alle soorte van melck doen tsamen loopen ende runnen/als Clusius ons beschrijft. Anguill. Aëtius volgende de meyninghe van Archigenes, beschrijft een Eryngium met de bladers vanden wilden hof-Saffraen/ maer harter/blinckender ende bleecker/dat wt een wortel veel stelen van eenen cubitus hooghe gheeft. De bloemen zijn die vande Rundtsooge ghelijck:maer de draetachtighe bladers staen so inde middel/datse de ghedaente vande ooghe niet meer en houden.

Onser vrouwen Distel. In Latijn/Sylibum, Carduus Mariæ & Lacteus, Leucographis Plin. In Hoochduytsch/ Marpendistel. In Enghelsch/ Silver Thistel/ende our Lady Thistel.

De Melckdistel oft onser Vrouwen Distel/ heeft de bladers dien vanden witten Chamæleon so ghelijck/dat veel gheleerde mannen die houdē voor Spina alba, de welcke Dioscorides byde selue is ghelijckende. Maer om dat sommige alleenlijck om de grootte/ tselue ontkennen/ meyne ick dat sy die voor Sylibum niet en sullen weygeren/dwelcke Lata spina genoemt wort/ ende sodanighe Distel als is onser Vrouwen Distel/met seer groote breede stekēde groene bladers/ met veel melckachtighe vlecken ende strepen bespreyt: De stele is twee cubitus hooghe/ dicke/ doorenachtich/ stekende/bollen draghende met purper bloemē. Tsaet is plat/ dien vanden wilden Saffraen ghelijck/ende is seere goet om den steen te breken; iae by experientie vande slechte vrouwen. Wy hebben eertijts in Italien d'onderste stele eerst wtspruytende met de wortel voor salaet gheten/ daer de Hoochduytsche mede lachende waren. De slechte vroukens eten de selue om veel melcks inde borsten te crijgen. De nerstigheyt van Dodonæus, ghelijck die op veel ander plaetsen te prijsen is/ alsoo is die op sommighe wat te vroech opghestaen/ daer hy d'onbekende planten seker crachten toeschrijft/ die hy wt Dioscorides ghenomen heeft/ tot groot achterdeel vande siecken/ eñ versoeckers/ de welcke terstondt als waerachtigh nemen tghene dat gheschreuen is/ ende nochtans door tversoecken comē te steruen. Diosc. Dese Distel van Sylibum van Diosc.

Dioscorides ionck zijnde ende ghesoden / wordt met olie ende sout ghegeten. Tsap vande wortel een vierendeel loots inghenomen/ doet ouergheuen. Plinius. Sommighe willen segghen dat Leucographis van Plinius is / maer hoedanich die is/en heeft Plinius niet beschreuen gheuonden/ ghelijck hy by dese woorden ghetuyght/int seuenentwintichste boeck ende elfste cap. Hoedanich die mach wesen / en hebbe ick niet beschreuen gheuonden/ende dat my meer verwondert(seght hy)om dat men schrijft dat een halue dragme met Saffraen ingenomen / seere goet is den ghenen die bloetspouwen. Desghelijcxs den ghenen die den buyckloop hebben een halue dragme met water inghenomen : ende is oock goet tegen den vloet vande vrouwen: oock wordt die ghebruyct in medecijnen vanden oogen/ ende om de quade sweeringhen te vullen/die inde teere partien vanden lichaem comen.

De Carline vanden Herbaristen die tweederhande is van aensien/maer niet van gheslachte/en is gheen Leucacantha, maer de witte Chamæleon van Dioscorides.

Euerwortel. In Latijn / Chamæleon albus Dioscor. In Hoochduytsch/Eberwurtz. In Franchois/Carline. In Enghels/Mylke Thistel. Carlina Herbariorum. Helxine Pliniana Anguill.

Euerwortel ende Carlina. In Latijn/Chamęleon albus met stele/Cardopathium, Chamæleon albus & niger, Carlina Officinarum, Chamæleon niger vulgaris Herbariorum, Chamæleon albus Fuchsij. In Hoochduytsch / Eberwurtz. In Franchois/Carline.

Meest alle Apoteken houden datter zijn twee soorten van Carline/te weten d'eene met stelen/ende d'ander sonder stele. Maer hadden dese so wel als wy de wortels van alle beyde / ende oock haerlieder geelachtige/ghewormsticte ende een weynich claere/qualijck rieckende gomme ghesien ende ghesmaect/ende metten cortsten gheseyt / dat sy ghemerct hadden hoe dat van een wortel ghecomen is d'een reyse een bloeme met stele/ende d'ander reyse sonder stele: datter oock op ander plaetsen/daer der vele by een groeyden/eenighe was sonder stele/ende sommighe met bloeme ende stele: sy souden geerne hun opinie verandert hebben. Wy hebben dit nerstich ghemerckt niet verre van S. Bernaerts bergh/ende oock opden wech somen gaet van Ijsbroeck nae Trenten/ op drooghe ende steenachtighe plaetsen: De bladeren van alle sijden seer stekende ende diep wtghesneden: inde middel vande welcke voorts comen schoone bloemen/vier / vijf oft ses duymen breet/ beset rondtsomme ende onder met stekende doornen ghelijckende eenichsins de bloeme vande Pyrethrum , en dede de grootte. De wortele is lanck/ bruyn van verruwe ende van ghedaente vande Gentianella cruciata. De ghene die sonder lxia.

stele gheuonden wordt / heeft de bloemen vier maels grooter dan die den stele heeft / de welcke stele is altemedts eenen haluen voet oft een spanne hooghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van dese Carline inghenomen / iaeght af de breede wormen door camergāck/ ende wordt met harden wijn inghenomen met sap van gesoden Orega gemengt. De selue wordt den watersuchtighen een vierendeel loots met wijn inghegeuen/want sy maeckt hun ranck ende dunne/als Galenus oock segt. In water ghesoden is goet ghedroncken den ghenen die qualijck hun water connen maken. Met wijn inghenomen/ is goet teghen tfenyn vande slanghen ende feninige dieren. De selue ghestooten ende met meel van gersten mout ghemengt / ende met water ende olie beslaghen/doodet honden/verckens/ ende muysen. Apul. Euerwortel sap met wijn gedroncken/oft met water alsser cortsen zijn/is den leuersuchtighen seere goet. Euerwortel / Maegdepalme/ Gamanderlyn/ende velt Cypres van elcks euen vele/cleyne gestooten ende ghesift/in gewaterdē wijn gedaen/ende daer af den Jongelingen inghegeuen vijf lepels/ de Mans negen lepels/ den ionge dochters ende vrouwen drie lepels / den kinders een lepel / drijft wonderbaerlijck alle water wtten lichaem door d'urine/ ghelijck de Caerden de vuyle humeuren vander borst door de vrine wtbringhen. Tghemeyne volck ende slechte meesters mengen de wortel vande Carline inde preseruatiuē tegen de peste. De selue wortel metten tanden in stucken ghebeten / versoet de pyne vande tanden/ ende is seere goet ghedaen in saluen teghen de ruydicheyt ende tquaet seer.

Cleyne Carline/ In Latijn/ Carduus acaulis Septentrionaliū; Chamæleon albus Cordi. Chamæleon exiguus Tragi.

Chamæleo niger Diosc. Maranthæ. An sit Crocodylion?

Opde hoeuels van Engellant/ ende canten vanden ackers in Picardie/Walsch-Nederlant/ende ontrent den casteel van Auxi/ groeyet seer vele van dese Carline/dander van ghedaente ende bladers ghelijck / dan dat de keruen botter en minder zijn: De bloemen zijn purper / ende de bollen die vande ghemeyne distel ghelijck/ende sonder stele/ ende altemedts met steelkens.

Chamæleo niger Maranthæ.

De Chamæleo die Marantha ende Anguillara hebben gheconterfeyt ghegheuen/schijnt te wesen of den oprechten Crocodylium/oft immers die voor den oprechten sal moghen ghehouden worden/

den/tot dat den geleerden een beter beſchrijuinge/oft een plante den Crocodylio gelijcker voor oogen ſal comen: want deſe comt de beſchrijuinghe ſo nae/dat de ſelue houden voor den ſwerten Chamæleon. De ghene die het trecken vanden bloede wtter neuſen begheert/ſal late aende kenniſſe comen vanden Crocodylion/midts dat de maniere van proeuen onſeker is ende d'experiment ſorgelijck ende vande geleerde niet beuonden/ want ſy en ſouden niet gheſweghen hebben/hadden ſijt gheweten. De diſtel die Fuchſius voor Crocodylium ſtelde/ſoude hier oock moghen by ghebrocht werden. Deſe Chamæleo van Marantha is van ghedaente de voorgaende niet ſeer ongheliјck/maer heeft op eenen ſtele van eenẽ voet hooge veel bloemẽ by een gevoeght gelijck de diſtel Picnomos genaemt.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Wortel van ſwerte Chamæleon geſtooten/ ende een weynich Coperoot met wat Ceder olie ende Verckens lieſe daer by gheuoecht/ verdrijft de ſchorftheyt/als Galenus oock ſeght. Met ſulpher ende bitumen ghemenght/ ende in azyn gheſoden/ neemt wech de droogh e crauwage ende quaet ſeer. In water geſoden/ende de tanden daer mede geſpoelt/ verſoet den tandtſweere: tſelue doet oock de wortel met peper ende was in gelijcke deylen ghemenght ende op de tanden ghelеyt. In ſtucken gheſneden ende in azyn gheſoden/verdrijft dẽ tandtſweere de tanden daer mede gheſtoeſt zijnde/ ende breeckt de tanden alſmen die heet teghen de tanden met een yſerken houdt. Met ſulpher ghemenght/neemt wech de leelicke vlecken eñ maſen int aenſicht/daer op gheſtreken. Sy wort oock ghemenght met etende ſaluen oft medicamenten/ ende gheneeſt voorts etende ſeericheden/ende leelicke ſweeringhen/ daer op ghelеyt. Dit cruydt wordt Chamæleo ghenoemt/om de verãderinghe van zijn bladers/want ſy veranderen hun verwe nae den gront daer ſy groyen/op deen plaetſe zijn die groen/op dander wit/elders blaeuw/ ende op ſommighe plaetſen root. Gal. Metten cortſten gheſeyt/ dit cruydt dient tot alle dinghen die af vaeginghe van doen hebben: daer en bouen wordet ghemenght met verteerende ende ſachtmakende medecinen/ende gheneeſt de voorts etende ſweeringhen daer op ghelеyt: want het is drooghe tot inden derden graet/ende verwarmende tot inden vollen tweeden graet.

Chamæleon ſomtijts ſonder ſtele/ſomtijts met ſtele/ In Latijn/Chamæleon non aculeatus, Ixia Theophr. heet Gaza Carduus pineus. Iacea montana, & Carduus Pinus Narbonenſium. In Spaens/Cardo pino.

Ontrent Montpelliers op ſauelachtighe gronden meught ghy ſien onder de Ciſtus ende Ilices cocciferas een Diſtelken met de bladers van Scolymos die niet en ſteken/ende een ſwerte wortel/ ſoo dicke als eenen cleynen vinger. De ſtele is een palme/onderhalue palme/ ende eenen voet hooghe/binnen draeght deſe plante eenen bal van bloemen/vol purper draetachtighe blaerkens/van buyten van veel blinckende witte ſcubbekens ouer malcander liggende/ghemaeckt/ſeer aerdich om ſien. Veel medegheſellen van Studenten hebben daer met menichte de ſelue gheplucкt/ſo wel die met ſtele/als die ſonder ſtele/nochtans zijn de bloemẽ/wortels/ſmake ende alle ander dinghen malcander ghelijck/ iae dat meer is/ ſo wy daer af verwondert waren/ ons werdt gheſeyt/dat deſe ſonder ſtele/gheoeffent zijnde/ metten eerſten wtcomen eenen ſtele voortſbrenght.

Ixia, oft Gomme van Carline.

De Gomme Ixia ghenoemt/ de welcke wt de wortel ſweet vande Carline ſo wel van die ſonder als met ſtele/heeft eenen vuylẽ ende onlieflijckẽ ſmaecke: oft de ſelue fenyn is oft niet/ is ons noch onbekent. Maer dat connen wy wel voor ſeker ſeggen/ dat beyde de Carlinen maer een plante en zijn/ als vooren gheſeyt is. D'welcke den grooten poffers ſoude beter voeghen te leeren/dan alle dinghen te turberen: Oock en bekent Dioſcorides gheen Gomme aende ſwerte Chamæleon, noch en maeckt oock gheen vermaen van haer hinderlijcke cracht: welcke twee ſaken onſe meyninghe beueſtighen. Wat Matthiolus babbelt vande Ixia ſullen wy elders ſegghen/ daer wy diſputeren ſullen ende verclaren oft die fenijn is int lichaem ghenomen. Want hy ſchijnt onuerdient ende met een ondanckbaer herte te verſmaden de gheconterfeyte figure vanden Chamæleon die hem Marantha Neapolitaen voor een ghifte ſondt/ als hy ſeght/ Sy en heeft gheen bladers met roode vlecken/ noch oock geſpickelt: De ſtele en is oock niet root/niet wtgeteert/noch heet: De wortel en is niet geel: de ſtelen en ſchynen oock gheenen vingher dicke/ al oft die deſe teeckenen hadde/de welcke Matthiolus den anderen Chamæleon gheeft. De ghene die weten dat Galenus eer wt den boeck dan van Dioſcorides ſelue ontleent heeft de rechte ende ſelue woorden/ſullen meeſt ſuſpicie hebben dat hy de crachten vanden witten ende ſwarten tſamen ghemenght heeft/ ende verclaert dat de wortel van deſen fenijnich is/ dwelcke gheenſins van deſen maer vanden witten Dioſcorides gheſeyt heeft/ als ſchijnt om de Gomme

Noch de ghe conterfeyde ſwerte Chamæleon van Matthiolus noch van Marantha, is de oprechte vã Dioſcorides.

de Gomme Ixia. Tselue ghebeurt seer dickwils den Araben / ghelijck int Capitel vande Sentorie/ eñ oock elders Galenus/als vanden Iris ende ander:nochtans Theophrastus en vermaent niet van eenighe fenijnige qualiteyt/ dan hy seght dattet de honden soude connen dooden. Veel ander dingen moghen oock den honden ende schapen hinderlijck gheheeten wesen / die den menschen ghesont zijn/ ghelijck Nux vomica, Doronicum, ende meer andere. Ghemerckt dan (als Dioscorides verclaert) dat distel Chamæleon ghenoemt wort/ om de diuerscheyt van verwe ende bladers / so moet de selue een plante zijn die op diuersche plaetsen diuersche coleuren heeft / ghelijck het dier Chamæleo, wiens vel de verwe schijnt te hebben vander eerden daert op staet oft light/tsy swart/gruen oft wit. So veel dan alsmen mach mercken/so en weetmen gheen plante/ dien dat desen naem van Dioscorides ghestelt/soude beter moghen dienen dan den ghemeynen Eryngium: want die opde berghen groeyet/is gheheel blaeuw/maer opde velden is hy wit ende somtijts purperachtich/ghelijck hy oock gheuonden wordt aende duynẽ van Slauonien ende byde kercke van Lorette. De witte groeyet lancks de canten vanden Rhijn in Duytslant/ende Seine eñ in Bourgoignen by Macon ende op ander ghewesten.

Eryngia.

Crocodylion.

Doorsake van dese Distels naem en is niet seer claer/ noch de beschrijuinghe en voldoet mijnen sin niet: Oock tgheslachte vande Distels is soo groot / ende zijn malcander soo ghelijck/ dat wy meynen dat sy qualijck hebben vanden ouders onderscheyden oft bekent moghen wesen. Want d'ouders/als Galenus, Oribasius, ende Paulus, schijnen alleene hier wt Dioscorides de woorden ontleent te hebben / oft wt Crateuas, waer datse Dioscorides ende Plinius ghenomen hebben / de welcke schrijft dat op sauelachtighe plaetsen groeyet ende niet in bosschen / ghelijck dander seght niet door sijn faute / maer vanden boeck. Inde schriften van Crateuas ghebreken dese weynighe woorden/te weten/ ronde ende dobbel ghelijck eenen schilt/ oft eer / als yemant soude moghen suspicie hebben / in een gherolt ghelijck de slanghe Aspis, om datter een allusie vander oirsake des naems soude moghen wesen/totten Crocodylion;ten ware by auenture dat de ghene die den naem ghegeuen hebben/ d'oirsake van dien ghenomen hadden/ om dat de Crocodylion een water plante is / ende meest aende canten vande riuieren groeyet / ende dat daerom Aëtius mentie ghemaeckt heeft vande groote Crocodylias die aende canten vanden water groeyet teghen den hooftsweere: Jae dat meer is/ ick en ghelooue gheensins dat d'ouders dese cracht souden versweghen hebben inde registers vande remedien die bloet trecken / waert dat sy de plante bekent ende ghemeyne hadden ghehadt. Want Matthiolus roept met een kindtsche maniere / dat de Medecijns in Italien souden ghelukich zijn in dien dese Distel daer groeyde. Jae de muylstooters mochten eer hun ghelukich noemen dan de gheschickte Medecijns / de welcke onghelijck beter ende sekerder remedien ghereet hebben / alsmen tbloet wtter neusen moet doen comen.

Groote Crocodylias van Aëtius.

Ritro seu Rutro Theophrasti.

Dese plante die seer aerdich is onder de stekende Distels / wordt tweederande gheuonden / ende verandert haer verwe ghelijck Chamæleon: Want die ontrent Rome/ Ancone/ Auignon/ ende in Languedoc groeyen/ zijn noch eens soo groot. Wy hebben van dese planten noch drooghe die cleyne wortele heeft / soo dicke als een duyme / ende de bladers veel minder dan die vande Carline / sonder stele oft somtijts met eenen cleynen stele / die altemets een palme/somtijts oock eenen cubitus lanck is. De bladers zijn altijts in proportien cleyne/ende diepe ghesneden ghelijck die vande Spina alba. De rauwe bolle is blaew/seer schoon purper-peersch/rond ende seer lustich om sien / soo groot als eenen kaetsbal. Tsaet ende sijn scubben zijn die vande Spina alba ghelijck / nochtans en heeftse gheen recht op staende stekende puncten/ hoe wel datse van binnen cafachtich ende wolachtich zijn / ghelijck die vande Spina alba. Anguillara hout dese Distel voor Rutrum of Ritron Theophrasti, die nochtãs de naeste beschrijuinghe (als schijnt) niet gedachtich/de selue accordeert met de teeckenen vande Spina alba, bycans met dese selue woorden.

Die ander plante/de welcke Fuchsius voor Crocodylion hielt/is gheheel van desen selfden gheslachte/maer is meestendeel veel grooter. Nochtans hebben wy in tbosch van Valenen/soo men gaet nae de stadt Ganges/de selue gheplucť datse blaeuw was / sonder stele/ ende oock met stele van een palme hooghe/de welcke op ander plaetsen twee/drie/ende vier cubitus hooghe groeyet. De rouwe bolle is wit ende niet blaeuw/ rond ende ten hoochsten een middelbaer Orenge appel groot. Tsaet is dien vanden anderen ghelijck/ maer veel meerder. De stele is inde lengde ghestript/aende welcke beneden seer groote stekende bladers groeyen/ die vande witte wegh-Distel niet onghelijck. Dese distel wordt voor een lustich aenschouwen inde houen van Nederlant ende Engellant gheplant/ waer datse om haer schoone grootte Vremde Distel ghenoemt wordt.

Cracht vanden Crocodylion **van** Diosc.

Diosc. De wortel van Crocodylion in water ghesoden ende ghedroncken/ iaeght ouervloedich tbloet

Roomsche distel / In Hoochduytsch / Welsche distel. In Latijn / Ritro seu Rutro Theophrasti. Crocodylion Fuchsij & Cordi: Echinopus seu Carduus Echinatus Gesneri: Sphærocephalos Cordi. Spina peregrina Dodonæi: Chamæleon verus Tragi, perperam.

Roomsche distels met blaeuw bloemen.

tbloet ter neusen wt. De selue wordt oock den Miltsuchtighen ingheghenen / den welcken dat merckelijck helpt / Tselue seght Galenus mede. Gal. Saet van Crocodylion is heet ende wel rieckende / verweckt de maentstõden vande vrouwen / ende doet water maken: Theeft een heete teirende ende drooghende cracht. Tsap soo wel vanden stele als van tsaet / als van eender cracht zijnde / gheneset de pyne vande lendenen. De wortel is seer goet teghen de fluymen die opde borst ligghen / nochtans ist min heet dan tsaet / maer wel alsoo bitter.

Bedeguard vanden Araben. In Griecx / Ἀκάνθα λευκή. In Latijn / Spina alba: Acantha Leuce Dios. Guillandini.

De Spina alba wordt in Arabische sprake Bedeguard gheheeten / nochtans d'ouersetters van Melue oft Serapio en maken de selue met gheen teeckenen beter bekent. Maer welcke vã seer vele die verclaert zijn de waerachtichste is / sullen wy met corte woorden verclaeren. Ouer sommighe voorleden iaeren wert ons tot Padua inden hof vanden seer doorluchtighen Senaet van Venegen / ghetoont van Melchior Guillandyn, die den hof te regeeren heeft / ende seere gheschickt is inde kennisse vande planten / een Distel die gheheel wit was / ende beneden gryser van wolachtichent dan bouen: de bladers zijn minder dan die vande Carline inde drooghe landen: Want die wy in Enghelant ghesayt hebben / hadde de bladers een weynich breeder / ende de stele was twee cubitus / somtijts oock drie cubitus hooghe / eenen vingher dicke ende gheheel grijs. De steckende bollen zijn rondt / den Zee Echinus ghelijck: de bloemen zijn bleeck purper oft lyfverwich: als de selue vergaen steken hun bouen veel hoogher wt / drie oft vier hayrige scubben die vol styue spitse blaeskens zijn waer in lanckworpich saedt besloten light / soo groot ende ghelijck ghepelde hauer. Dese schijnt nae de laetste ende beste opinien vande gheleertste Herbaristen best van allen te accorderen met de

Spina

Spina alba. Tsaedt is nochtans soodanich als wy gheseyt hebben / de Hauer oft Rogghe gelijckst/ maer ronder dan vanden wilden hof-Saffraen. Dese en is niet de ghene die Matthiolus gheeft/ hem eertijts van Padua ghesonden.

Cracht vande Spina alba van Diosc.

Dese wortel ghedroncken is seer goet den ghenen die dun inden buyck zijn/ (midts datse/als Galenus seght / drooghende ende een weynich tsamen treckende is) weeck van magen / ende door den hoest bloetspouwen/ Sy doet oock water maecken/ende is goet gheleyt op gheswillen. De selue in water ghesoden ende tsop inden mont ghehouden / versoet den tandtsweere. Tsaedt is goet ingenomen den ionghen kinderen (midts dat / als Galenus seght / subtijl van substancie ende verwarmende is) die eenighe vercrompen leden hebben / ende oock den ghenen die van slanghen oft ander fenijnich ghedierte ghebeten zijn. Tselue voor een preseruatijf ouer hem ghedraghen/ men seght dat de slanghen ende fenijnighe dieren wech iaeght.

Spina Arabica, of Suchaba vande Mooren.

Tvervolghen vande cruyden leert ons dat dese plante/eenighe Distel is van Arabien ende gheenen boom: datse oock niet en is so seere van plaetse van groeyen/maer eer van crachte vande Spina alba verschillēde/ Nochtans isser een onbeschaemt schryuer/die tot achterdeel vande naecomers/ sonder reden berispt ander seer gheleerde ende geschickte persoonen: hy soude eer behooren te leeren/ waerom dat dese Spina Arabica niet en zy eene van die van Egypten/of waerom datse niet en soude moghen vanden seluen gheslachte wesen: Dioscorides seght/datse de Spina alba ghelijck is/ te weten/van natueren/midts datse tsamentreckt. De Spina alba doet water maken/ende is goet den ghenen die vercrompen leden hebben: Dese ist datse tsamentrect/ soo rimpeltse de wterste eynden vande muselen ende geeft een oorsake van conuulsie/eñ oock de materie. Waerom dat hier nae de natuere/niet de crachten/maer de figuere moet wtgheleyt worden/want hy en verhaelt niet/soo sy segghen / twee capittels/ ende die wt hun plaetse ghetrocken : maer oft oock is/sulcx als den meesten Philosophen wel gebeurt/ een merckelijcke faute/dat gheuen wy Matthiolus te slissen/niet met kyuen/maer met manierlijcke ende luttel disputen. Aenghesien dan datse beyde de selue crachten hebben/ soo schijnt datmen desen eer behoorde by te voeghen dan den voorgaenden/te ghebruycken inde plaetse van Bedeguard / of de ronde clouwens oft spongien vande wilde Roose die van hairkens van diuerschen coleure op een ghewonden zijn:want hy seydt merckelijk dat dese tsamentrect/ende dat die ander eer verteert.

Cracht ende werckinghe.

De Spina Arabica van Diosc. is van natuere de Spina alba ghelijck:want sy treckt tsamen/ eñ teghen tbloetspouwen/ende ouervloedicheyt vande maentstonden ende ander fluxien/ is de wortel seer goet:Sy groeyet op rouwe plaetsen. Gal. Acantha Aegyptia (van sommighe Spina Arabica ghenoemt)is onser Spina alba ghelijck/maer sy heeft een meerder tsamen-treckende ende oock drooghende cracht. De wortel gheneest de vloet vande vrouwen / ende oock alle andere dinghen die onse Spina alba gheneest/ maer soo wel de wortel als de vrucht ghenesen alle dinghen crachtigher. De vrucht is oock goet teghen de pijne inde kele Columella ghenoemt/ ende alle gheswillen in tfundamēt : De selue doet de quade seeren toesluyten/midts datse middelmatich ende sonder pijne tsamentreckt.

Moninck Cruyne.

Dese Distel is alsoo nae de oprechte Spina alba van Dioscorides, als de voorseyde/de welcke van gedaente ende stele van drie of vier cubitus hooghe/met gryse wolachticheyt becleedt/ de Spina alba van Padua,of wilde Scolymos ghelijcken:de ronde/platte bollen vande bloemen/ eer dat sy gapen/ zijn den Zee-Echinus seere ghelijck/met saechte doornekens/ende haytighe draykens ghelijck vande Spinne-netten oft syde-nettewijs seer aerdich in een ghevlochten. Vt welcke bollen / als die rype worden / purper draen van bloemen spruyten wat minder dan die vanden Artichocken/ nae de welcke tsaet volght dien van onser vrouwen Distel ghelijck/maer ronder ende vollijnigher. De wortel is groot/van buyten swart/van binnen wit dien vande groote Clissen ghelijck/liefstick van smake / ende die water doet maken. Dese Distel groeyet vele op de dorre heuels van Sommerset in Engellandt/ ontrent den huyse vanden edelen man Eduart Saintloo: desgheliicx hier ende daer op de heuels van Artois ende Tournesy. De Cruydt liefhebbers heetent Moninck-cruyne/om dat de bol bouen cael is ghelijckende den ghesc horen of ghepelden cruynen vande Monicken.

Carduus Bulbosus Monspelliensium, oft oock is de Leucacantha van Diosc.?

Wy hebben een weynich hier voren ghesproken vande Spina alba die inden hof van Padua groeyet / alsoo ghenoemt om haer bladers die witter zijn dan die vanden witten Euerwortel : waer wt blijckt dat dese Alba spina niet luttel en verschilt van die/ contrarie van tghene dat de ghelijckheyt van naeme sommighe persoonen wys ghemaeckt hadde:want de beschrijuinghe van die eerste is volcomen

Moninck Cruyne. In Latijn/Carduus tom=ntosus. Corona fratrum, Herbariorum. Carduus Eriocephalus Dod.

Carduus tomentosus, met open bloeme/ende in witte hayrichept wegh vlieghende.

Carduus Bulbosus Monspelliensium: oft oock is de Leucacantha van Diosc.?

Beempt Distel. Carduus pratensis Tragi.

comen ghenoech/maer van dese en is nauwe gheene/wtghenomen vande wortel die beschreuen wort dien vanden Cyperus ghelijck te wesen. Hoe wel dat wten veruolgh van Dioscorides schrijuen/ende meer ander coniecturen/ghenoech ghesien wort dat dese eenighe stekende Distel is/ ende gheenen

boom met eenen vasten ende houten struyck/ghelijck stoutelijck derf segghen een iongher Auteur/ die gheen ongheschickt Philosophe medecijn en is. Waert dat Matthiolus dese Montpelliersche plante die hier ghecontersfeit is/ghekent hadde/ ick meyne dat hy die lieuer soude voor Alba Spina ghehouden hebben/dan een ander/de welcke gheen wortels van Cyperus en heeft/ ende voorts alle ander teeckenen euen ghelijck onseker. Dese Distel groeyet vele in vochte plaetsen ende bemden ontrent Montpelliers/onder de Narcissen ende Oosterlucien/met bladers die een palme lanck zijn ghelyuck ende dicke/rondtomme ghesneden ende ghekerst/ ghelijck die vande witte wegh-Distel/ rondtomme met dunne stekende doornen beset. De stele is dunne/ ende twee cubitus hooghe/draeghende int opperste bollen met bloemen die vol purper draets zijn. Tsaet is dien vanden wilden hof-Saffraen gelijck/maer minder: De wortels heeftse vele bollachtighe als wt een knoopken by een gheuoegt/ende gelijck die vande Affodillen of Cyperus,in veel lanckworpighe knobbels ghedeilt. Welcke dinghen ende oock de smaeke/deden ons ghelooven/ doen wy dit schreuen/datter gheen plante de Leucacantha naeder en quam: Dese wortel is seer lymachtich int knouwen. Sy heeft wat warmte/ ende is van subtile substantie/nochtans en heeftse als gheen bitterheyt.

Cracht vande Leucacantha van Diosc.

Leucacantha heeft de wortel van Cyperus, crachtich ende bitter/ daerom seght Galenus datse verdeylt/ende drooght tot inden derden/ende verwermt tot inden eersten graet. De wortel van Leucacantha ghecknout/stillet de pijne der tanden/ende is seer goet tegen de verouderde pijne inde zijden/ ende Sciatica/alsmen drie croesTkens vanden wijn drinckt daer sy in ghesoden heeft. De selue alsoo ghebruyct gheneest de ghene die gheborsten ende vande crampe ghequelt zijn. Alle welcke crachten oock tsap heeft inghenomen zijnde.

Een ander soorte van Carduus Bulbosus van Montpelliers.

Jan Mouton heeft een ander specie van desen groeyende/ de welcke gheen doornen en heeft/ andersins ist de voorgaende niet ongheliјck.

Spina alba Matthioli, Silybum Guillandini, Scolymos verus Diosc. van sommighe Carduus Galaxias Plinij, by auentuere.

Jan Mouton heeft ouer lanck dese plante ghesaydt/ ende gruene ghehadt/ van bladers/ wtspruyten ende gheheele ghedaente de Spina alba by ons beschreuen/ghelijck/ maer de rouwe bollekens waren sachter/ende min stekende.

Beempt Distel.

Tusschen den Beerenclaew ende witte wegh-Distel/schijnt een middel soorte te wesen de Beempt-Distel/die seer groot ende schoone is/de welcke vele groeyet inde bemden ende vochte bosschen van Artois/Vlaendren/Brabant/ Henegouwe ende Duytslandt: Want sy heeft de bladers die vanden Beerenclaew ghelijck/die oock van snede ende wtspruyten ghelijck zijn/ maer saechter/ slapper/ ende bleeckgruen. De bloemen groeyen vele by een gheuoeght aen eenen stele van vier of vijf cubitus hooghe/de welcke wolachtich zijn/ende meerder dan die vanden Cruyscruijt/ purper wten ghelen zijnde. Tsaet is veel minder dan dat vanden wilden hof-Saffraen. De wortel is lanck en dicke.

Sterre-Distel.

Dese wel bekende ende stekende plante is ghenoemt in Latijn Calcitrapa, om datse niet metten handen/maer metten voeten in stucken ghevreuen wort/ ende groeyet ouer al inde coren-velden/ende byde weghen. De wortel is lanck ende van buyten swert. De bladers zijn wolachtich/aende kanten dieper ghesneden dan die vande Rakette/ende ghelijck die vanden hertshoren. De stele is onderhaluen voet hooghe/ de welcke seer veel sijde schueten wt worpt/ daer op cleyne bollekens groeyen/ rondtsomme met seer scherpe stekende doornen ghelijck een sterre met haer straelen beset/ een spoore ghelijck/ welcke bollekens een purper bloeme gheuen/ dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck. Tsaedt is cleyne/rondt ende plat dien vanden Linsen ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van Sterre-Distel in wijn ghesoden ende ghedroncken/ is seer goet om water te doen maecken ende den steen te breken/ ghelijck oock tsaedt alst ghestooten is/ dwelcke soo crachtich is/ dat de aderkens gheopent hebbende bloedighe vrine doet maecken. Dat dit cruydt niet ghekent ende veracht wordt/doet de Medecijns op veel plaetsen luttel achten. Soo veel te min betaemt Matthiolus dat hy die niet en heeft beschreuen. In Tournesi ende Brabant/groeyet de selue met witte bloemen. Veranderinghe.

Spina Solstitialis.

Een ander Distel van die van Prouencen ghenoemt Aurioles, ende in Latijn Spina oft Stella Solstitialis, is de Sterre-distel ghelijck/ de welcke in Prouencen soo ouervloedich groeyet/ datse den coren groot letsel doet/ende de handen ende voeten vande Mayers seer dickwils quetst ende bloedich maeckt. De wortel is cleyne/ de bladers zijn grijs/ ende wolachtich/ die rondtom lancks de stelen/ diese seer vele heeft/groeyen/ staende veder-wys soo lanck als gars/ ende ghelijck stijue veders in hun

riet

Sterre-Distel. In Latijn/Carduus stellatus, siue stellaria, & Calcitrapa. Polyacantha Cordo, perperam. An Myacanthus Theophrasti? Spina alba vera Rondelletij, An Theophr. Tribulus folio Cicerculæ Ruellio? In Hoochduytsch Wallemthistel ende Radendistel. In Franchois/Chaussetrappe. In Engelsch/Starre thistel.

Spina Solstitialis, Aurioles van Provence: oft oock is die van Plinius?

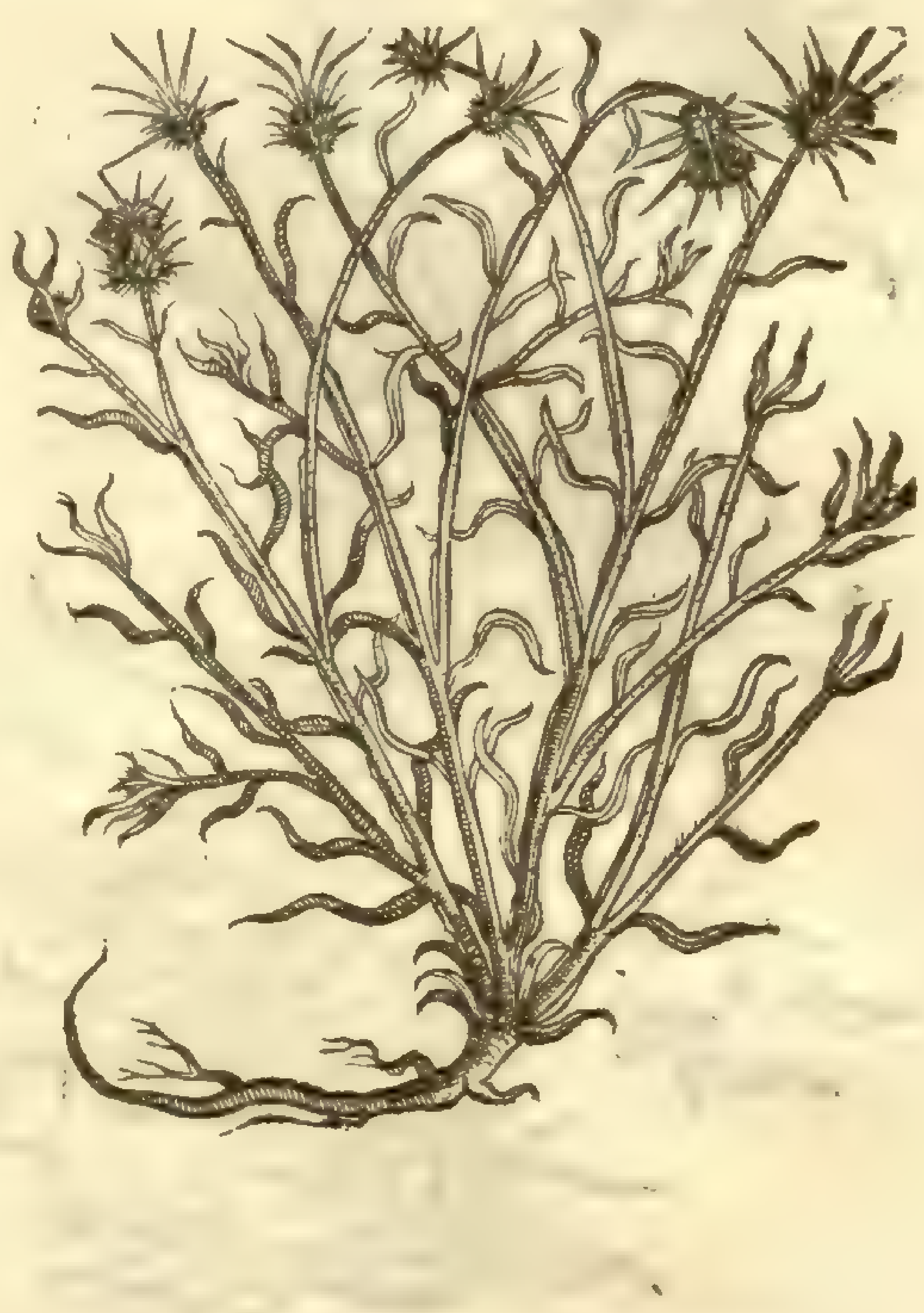

riet vast ghemaeckt oft ghegroeyt/met eenighe maniere van strepen. De sterre-wyse stekende doornen zijn meerder dan die vanden Tribulus terrestris, ende die vanden Sterre distel ghelijcker/geel/blinckende/ stijf ende scherp stekende/ sonderlinghe inde Somer als die alderdroogst zijn / want dan pleghen de Boeren daer mede henlieder tuynen te wapenen. De bloemen zijn die vande Sterre distel ghelijck/maer met ghele drayen. Tsaet is cleyne/die vanden wilden hof-Saffraen ghelijck/ bleeck van verwe.

Cracht ende werckinghe.

De bloemen worden ghedaen in baden / teghen de crauwaghe ende quade schorftheyt. Tghedistilleert water doet vergaen tgheswil vanden Amandelen inde kele / ende de croppen ende clieren scheyden ende vergaen. De Muylstooters openen met de stekende sterrekens van dien de seer ghe-swollen beenen / met dickwils te steken / ende trecken alsoo tbloet daer wt / ghelijck sy oock pleghen te doen met de tacken van hulst: de welcke beter verdienen datmen hun rugghen ende niet de beenen met roeden opende.

Carduus stellatus.

Niet sonder reden en hebben wy willen voeghen by desen gheslachte van Distels/een plante vande selue soorte / die wy van Clusius hebben. Want sy accordeert van ghesternde ende stekende bollen/bladers/bloemen ende saedt/metten Sterre distel ende Aurioles, dan datse alle dinghen veel grooter heeft: want de bollekens zijn meerder dan die vanden wilden bastaert Saffraen. Insghelijcx en zijn tsaedt ende de bloeme / dien niet onghelijck / de welcke vergaende / soo comt midden daer wt/ een wormwyse gomme den Ixia oft den rossen Tragacant van verwen ghelijck: waerom dat van die van Salamanca Tragacanthum ghenoemt wordt / waer dat oock inde wyngaerden ende aende canten vanden ackers gheerne ende veel groeyet.

Wilt bastaert Saffraen.

Atractylis is een specie vanden wilden hof-Saffraen/als Dioscorides, Galenus, Plinius, Paulus

Carduus stellatus capitulis spinosis, seu Calcitrapa altera. Iacea lutea Clusij. Tragacanthum Salamanticum.

Wilt bastaert Saffraen. In Latijn/ Attractilis. In Engelsch Wild bastard Saffron.

lus ende Aëtius segghen. Dese plante groeyet van selfs op veel plaetsen/ sonderlinghe vanden lande van Languedoc/ draghende soo wel purper als ghele bloemen. De wortel is eenen vingher dicke: De bladers zijn lanck/ rondtsomme diepe ghesneden ende stekende. De stele is twee cubitus hooghe/ stekende/ hol/ met eenen seer stekendē bolle/ waer wt een ghele oft purper bloeme spruyt: T'saedt is dien vanden Cnico oft wilt-hof-Saffraen ghelijck/ maer minder/ ende swart. Dit cruydt wordt inde houen van Nederlandt ghesayt om de ghenoechte wille.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers/ tsoppen ende saedt met Peper ghestooten ende met wijn inghenomen/ is seer goet teghen de steken vande Scorpioenen. Gal. Dit cruydt heeft een drooghende ende een weynich teerende cracht/ ende heylet toe de diep ingaende sweeringhen.

Carduus benedictus.

De plante die vanden ghemeynen volcke Cardo benedictus ghenoemt wordt / heeft ouerlanck den gheleerden ende ons/ de selue wel ouersien hebbende/ ghedocht te wesen een tweede specie vanden wilden Cnicus, ende is een cruydt dat alle man van aensien ende ghebruyck wel bekent is. Dese plante wordt seer nerstich gheoeffent vanden Alchymisten ende smeerende Pockmeesters / de welcke groeyet bouen int hooghe gheberghte van Prouencen Marignols ghenoemt/ waer dat aen allen syden Cristallijne steenen ghelijck Regenboghen ende ander van diuersche coleuren wtghegrauen worden/ maer is styuer/ ende wat minder dan die inde houen groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Cardo benedictus in spijse oft dranck inghenomen / verdrijft die groote pijne ende swijmelinghe in thooft. Een notschale vanden poeder van Cardo benedictus met wijn inghenomen is seer goet teghen die haestighe siecke. In wyn ghesoden ende ghedroncken / gheneest dat crimpsel vanden buyck/ doet water maecken ende iaeght af tgraueel. Cardo benedictus poeder met wyn inghenomen/ doet rijpen/ ruymen ende lossen de fluymen op de borst: ende gheneest mits dien de ghebreken vande borst. Cardo benedictus is een seer goede medecijne voor leuer/ herte ende ingewant: ende tghedistilleert water / decoctie/ oft een vierendeel loots vanden poeder inghenomen/ is seere goet teghen

Cardo benedictus. In Latijn/ Carduus benedictus, Cnicus supinus Cordi, oft oock is Carduus sylu. 2. Theophrasti? In Hoochduytsch/ Cardo benedict. In Fráchois/ Chardon benist. In Enghelsch/ Blessed thistel.

Dyredistel/ ende wilt velt Saffraen. In Latijn/ Sequanorum Cirsium luteum: Carlina sylu. Dodon. Attractylis mitior Fuchsij. In Hoochduytsch/ Dyredistel/ ende wilt velt Saffraen.

teghen de langheduerende ende doodlijcke cortsen. Groen ghestooten is goet gheleyt op alle beten ende steken van slanghen ende fenijnighe dieren/ende oock op alle smettelijcke gheswillen.

Wilt velt Saffraen. Oft oock is Acarna **ende** Erysithalis **van** Theophrastus?

Op de rouwe ende dorre heyen / wordt een Distel ghesien / de welcke Acarna Theophrasti, oft wilde Carline/ende van ander Erysithalis genoemt wordt. De wortel is cleyne: de stekende bladers zijn die vande Carline oft wilt bastaert Saffraen ghelijck/ maer minder. De stele is dunne/ rondt/ ende een cubitus hooghe/ de welcke drie oft vier stekende oft distelachtighe bollekens draeght / rondtsomme met stekende doornen sterrewys beset, als dese rouwe bollen inde middel wydt open gaen/ soo commender bleeck ghele bloemen/ maer veel minder dan vande Carline. Dese distel wordt van Anguillara Erysithalis ghenoemt/ende vande Bourgoignons Cirsium luteum,

Ander soorte van Acarna.

Dit plancken/den wilden Carline niet onghelijck/maer gheheel minder/ groeyet van selfs ontrent Salamanca/ende is vanden gheslachte der Distels. De bloeme is geel ende niet bleeck/ groeyende op een enckel steelken van een palme hooghe/ende is een iaerlijcksche plante.

Picnomos Cretæ Salonensis Galloprouinciæ.

Ghelijck dese Distel cleyne is/alsoo is die aerdich ende luttel ghevonden/die wy alleene op de dorre ende wyde pleyne aende zee gheleghen/ tusschen de twee oude steden Arles ende Salon de Crau/ ontrent de tavernen van S. Merten / teghen ouer de minste herberghe / alder eerst ghesien ende ghepluckt hebben / ghelijck wy oock naederhant ghedaen hebben op ander ongheboude ende verre vanden wegh gheleghen plaetsen. De wortel is cleyne/ die in tknouwen wat gommachtich is: De bladers zijn lanck/ lancks de stele groeyende ghelijck die vanden Chamæleon van Montpelliers / maer veel smalder/ende aen tacken soo groot als vande Sterre-distel/ende op de selue maniere rondtsom wt ghesprevt/stekende/ende met langhe doornen soo seer beset/datmen de selue niet en derf aentasten. Dese distel heeft veel croonkens met bleeck ghele bloemkens / die vanden Cruyscruyt ghelijck / maer meer-

 der/

Picnomos Cretæ Salonenſis Galloprovinciæ, Chamæleonis nigri ſpecies, fortè Acarna humilis quorundam.

Acarnæ, ſiue Sequanorum Cirſij, Carlinæue varietas. Carlina ſylueſtris minor Cluſij, & Eryngium Archigenis.

der / wtſtekende ende lanckworpighe hayrachtighe bollekens voorts comende / de welcke vergaen in wolachtighe hayrichevt ende vervlieghen ghelijck die vanden wilden baſtaert Saffraen / achterlatende cleyn caſachtich ſaedt dien vanden wilden hof Saffraen ghelijck. By wat ſoorte van Diſtels dat deſe moet gheuoeght zijn / en weten wy niet / ten ware byde ſpecien vanden ſwarten Chamæleon. Wy en verſekeren niet dat Picnomon is / maer midts datſe met doornckens ſeer wel beſet is / alluſie metten naem hebbende / ſoo gheuen wy haer dien naem.

Phœnix, Leo, Carduus ferox.

De ionghe Herbariſten hebben deſe diſtel wel mogen noemen Phœnix, leew / ende wreede Diſtel / om ſijn zeer ſtekende puntkens ende doornen: want ghy en ſiet niet anders dan ſtekende puncten ende doornen van eenen duym ende onderhalf lanck / wt de diepe gheſneden bladers ende beghinſels vande bollekens voorts ſteken. Tſteelken is qualijck een palme lanck / de bloeme is dien vanden wilden hof Saffraen ghelijck ende bleeck / rondtſom beſet met ſeer ſcherpe puncten ende ſtekende doornen. Om dat deſe plante luttel ghevonden ende nauwe bekent is / ſoo en wordt die niet ghebruyckt: nochtans hoore ick datſe op ſommighe dorre hoeuels van Italien / niet verre vanden gheberghte Appennin gheleghen / overvloedich groeyet.

Acarna Theoph. Anguillaræ.

Walerant Dontez ſoo hy van Iuſtinoplen in Illyrien weder keerde nae Venegen / brocht met hem twee ſoorten van Diſtels / vande welcke d'eene vol ghele ſtekende doornen was / met groene wt gheſneden bladers / die op dauerechte ſyde grijs waren van hayrichevt / ghelijck oock is de gheheele plante / de welcke veel ſtelen hadde van onderhalven cubitus hooghe / met ghele bloemen. Tſaedt was dien vanden wilden hof Saffraen ghelijck / maer minder / groeyende in een ſchubachtich bolleken vol ſtekende doornen.

Acarna VValerandi altera.

Deſe plante heeft langher bladers ende ſtekende doornen die inde lenghde rondtſomme den ſteel ſtaen ghelijck ſtijfue veders / ende ghelijck veders aen eenen pyl vaſt ghemaeckt. De gheheele plante

Phœnix.

Phœnix. Leo. Carduus ferox. In Italiaensch/Cardo fiero Leone ditto.

Acarna Theophr. Anguillaræ.

Acarna VValerandi altera.

Chamæleon Salamanticensis Clusij.

is grijs van hayrichcyt:de stele is drie vierendeel/somtijts eenen cubitus hooghe. De bloemen zijn die vanden Cardo benedictus ghelijck/wel dichte beset/maer minder/ende meerder dan die van Cruyscruyt. Tsaedt is dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck/maer minder.

Chamæleon Salamanticensis Clusij.

Dese plante is van wtspruyten/bladers/ende gheheele ghedaente desen naest voorgaenden Acarna seer ghelijckende/ ende by auenture de selue plante; ende een specie van swerten Chamæleon van selfs voorts comende ontrent Salamanca / ende vanden seer gheleerden Clusius beschreuen. De stele is eenen voet hooghe/somtijts oock meerder/in veel sijde schueten wtghedeylt/ ghestrept/ende gelijck met styue veders gheblaert. De bladers zijn lanck/ smal ende vol stekende doornekens. De stekende ende dichte besette bollekens gheuen een bleeck purper bloeme.

Tamme Caerden/ende volders Caerden. In Latijn / Carduus Fullonum, siue Dispacus satiuus. Labrum Veneris. An Spina Selenitis Theoph. Guill. ? Galledragon Xenocratis Anguill. In Hoochduytsch/Karten Distel/Weberkerten. In Franchois/Chardon à carder. In Spaensch/ Cardencha, eñ Cardo penteador. In Italiaensch/ Cardo da panni, eñ Dissaco. In Enghelsch/Tasel.

Wilde Caerden. In Latijn/Labrum Veneris.

Onderschept vande tamme ende wilde Caerden.

Dese tweederhande Caerden zijn hedensdaeghs den ghemeynen man wel bekent. Ten schijnt oock niet dat alleene door oeffeninghe soude ghecomen zijn / dat de tamme volders Caerden met de cromme / ommeghebogen ende styue haeckens / soo vele verschillen souden vanden Labrum Veneris oft wilde Caerden die van selfs groeyen. Want meest alle gheoeffende dinghen pleghen weecker / malscher ende min doornachtich te worden:maer dese tamme Caerde heeft vaster / lanckworpighe bollekens / van cromme ende ommeghebogen haeckens seer dichte by een ghemaeckt/ de welcke soo stijf zijn/ datse metten laken te rouwen niet lichtelijcke en breken.

Virga Pastoris. **Wilde Caerden.**

Maer dander heeft weecker/minder/rechte ende gheen cromme / veel langer ende slapper punten. Oock zijn de bladers sachter ende minder/maer den anderen niet onghelijck. De bollekens zijn

veel/die

Virga Pastoris.

veel die vande stinckende Claueren ghelijck / Ende groeyet in Engellant in dlant van Kant byde wegen / ende voorghebochten van Rhie ende Sandtwijck / ende oock in Brabant op veel plaetsen. De derde ende cleynste soorte / en wort soo vele niet geuonden / ende zijn cracht is onbekent: Maer d'ander twee soorten hebben een vercoelende ende drooghende cracht / ende zijn zeer goet teghen de voorts-etende ende Cancreuse sweeringhen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Caerden ghestooten ende in wijn ghesoden / tot datse ghelijck een was oft salfken is / ghenceest die clouen ende fistels in dat fondement. Dit salfken moet in een coper busse bewaert worden. Men seght oock dat zeer goet is om de wratten te verdrijuen. De wormkens diemen inde bollekens vande Caerden vindt / in een blaesken aen den hals oft aerm ghebonden oft ghehanghen / ghenesen de vierde cortse. Gal. De wortel is drooghende inden tweeden graet / ende heeft eenighe afvaeghende cracht.

Wilden hof-Saffraen. In Latijn / Cnicus satiuus Theophr. Carthamus. In Hoochduytsch / Wilden gardē Saffran. In Franchois / Saffran bastard, & graine de parroquets. In Spaensch / Alazor & semente de papagayos. In Italiaensch Zaffrano matto Saluatico, & Saracenesco. In Enghelsch / Bastart Saffran.

Vreemde Cnicus met blaw bloemen. In Latijn / Cnicus flore cæruleo, Cnicus alter Clusij.

Cnicus

Cnicus beteeckent de scherpstekende ende doorenachtighe Distel / maer Carthamus zijn purgerende cracht. Dese plante en groeyet niet inde Noordersche ghewesten dan ghesayt ende inde houen gheplant/waer datse lustich opwasset/maer tsaet ghebreeckt vele vande purgerēde cracht. Want dat van Oosten compt/purgeert veel lichter eñ proffytelijcker met minder quantiteyt. Dat van Languedoc/dwelcke te Massillarges vier mijlen van Montpelliers vanden Apotekers gheoeffent ende ghewonnen wort/is veel onstercker/als dat niet min dan twee oncen of ten minsten onderhalf once tseffens inghenomen wort/om camerganck te maken: oock en openet so wel niet de verstoptheyt vande Meseraicas, dat is de cleyne aderen daer de leuer door suyght. Ende midts dat dese plante ghenoech bekent is/ soo en ist niet van noode hier voorder vermaen af te maecken (gemerckt dat oock door sijn medesoorte de Cardo benedictus kennelijck ghenoech is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloeme van wilden hof-Saffraen/wordt in saussen ghebruyckt / maer tsap van ghestooten saedt met honich water/oft sop daer eenen haen oft Cappoen in ghesoden heeft / gedroncken/ maeckt camerganck / maer is de maghe teghen. Met dit sap worden soppekens ghemaeckt / daer by doende Amandels/ anys/ nitrum ende ghesoden honich/de welcke camerganck gheuen. Dese worden in vieren ghespleten/soo groot als een Okernote/vande welcke twee oft drie voor den auontmael inghenomen/ghenoech is. De maniere van die te timperen is dese / Suyuer sap van Cnicus, een pondt/ ghepelde ende gherooste Amandels drie oncen/ Anys een pondt / Nitrum een dragme / met tvleesch van dertich vijghen. Tsap van dit saedt in milck ghedaen/ doet dat milck runnen/ende vermeerdert de cracht van camerganck te maecken. Mesue. Cnicus is wilt ende tam ; van tselue is oock beter tsaedt. De bloeme en is oock niet onnut. Tverwermt inden eersten ende drooght inden tweeden graet. Twilt is heeter ende droogher/ dan de bloeme. Inghenomen oft in een Clisterie ghedaen/iaegt af van onder ende bouen dwater ende flegmatike humeuren : Daerom ist zeer goet tegen de sieckte/ die wt sulcke den oirspronck hebben/als de Colike ende der ghelijcke ghebreken. Cnicus suyuert oock de borst ende longher/ waer door dat een clacre stemme maeckt. Wilt hof-Saffraen ghebruyckt/vermeerdert dat mannelijck saedt / maer het is quaet voetsel/ende der magen zeer hinderlijck. Het doet oock dmelck runnen inde borsten/ende maeckt walghinghe/en beroerte inde maghe. Cnicus heeft de cracht vande planten die melckachtich sap hebben / maer niet soo sterck : het vaeght af/het opent/ende de bloeme met honich water gheneest de gheelsucht. Men sal tot desen sade nemen eenich confortatijf vande maghe/als Anijs/Galigaen/Mastijck/maer heete dinghen/als Cardamomum, Gember, Sout/Sal gemmæ, daer by ghevoeght/voorderen sijn werck/ende benemen tletsel vande dermen. Insghelijck thien dragmen van sijn marck/met een dragme Cardamomum ghemenght/ende pillekens soo groot als Cieeren daer af ghemaeckt / vijf draghmen van dien sullen genoech purgeren/als Ægineta seght: Men gheuet saedt van vier tot vijf dragmen/maer de bloeme van een tot twee dragmen.

Cnicus met blaeuw bloemen.

Dese plante/als de ghene die metten ghemeynen Cnicus wel accordeert/wort om haer gedaente vremde Cnicus ghenoemt. Want sy heeft steelkens van eenen voet ende cubitus hooghe/ spruytende wt een swerte wortel van eenen duym dicke/ aende welcke bladers groeyen die vanden wilden hof-Saffraen ghelijck / maer de bollekens die scubachtich zijn gheuen bloemen van blaeuwe draykens ghemaeckt. Tsaedt is oock minder dan vanden hof-Saffraen ende rosachtich. Dese plante groeyet inden wel ghestoffeerden ende zeer rijcken hof van cruyden van onsen vriendt Pieter Coudenbergh. Clusius schrijft datse van selfs groeyet ontrent Cordua ende in Ciuilien int coren/waer datse haer bloemen gheeft in Meye ende Wedemaendt/ maer hier te lande/ in Hoymaendt ende Ooghstmaendt.

Distelken vanden wolfs bergh.

In tgheberghte van Languedoc/aenden voet vanden Wolfs bergh/ op de Suydt syde/ groeyet by de cleyne beke / dese alderminste soorte van Distels / ende wordt daerom Distelken van ons gheheeten. Theeft een verwerde wortel / diep in d'eerde streckende / wt de welcke veel bladers terstont spruyten met cleyne ende diepe sneden ghetandt. De stele is glat ende dun / nauwelijck een spanne hooghe/op der eerden hanghende. De bloeme oft bolle/ is meerder dan nae den eysch vande bladers / beset met blaerachtighe zeer stekende doornen purper-verwich / dien vanden wilden bastaert Saffraen ghelijck/den welcken oock de bladers/iae de gheheele plante zeer ghelijck is/maer veel gelijcker den Atractylis van Aëtius met de purper bloeme/ende is by auenture de selue. Tghebruyck van dit Distelken is noch onbekent/midts dat de plante nauwelijck bekent en is.

Astone

Astone Italica Anguillaræ : Spina Ceanoton Theophrasti.

Hoe wel datter gheen seker teecken en is dan vande wortel.

Distelken vanden wolffbergh. In Latijn/ Carduncellus montis Lupi.

Ontrent Padua loopen de wortels van Astone zeer lanck onder d'eerde: De bladers zijn die vā Melck-weye oft Melck-Distel ghelijck/ maer meer steckende. De stele is ghestrept/ bouen op de welcke veel cleyne stekende bollekens zijn met purper bloemē/ die in een witte hayrichept vergaen als sy rijpe zijn. T'saet is cleyne ende dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck. Dese plante groeyet oock vele inde wijngaerden van Vranckerijck ende Bourgoignen.

Wilde Distels. In Latijn/ Carduus vulgatissimus viarum, Onopyxos Guillandino. In Enghelsch/ Thistel.

Wilde Distel seer stekende. In Latijn/ Carduus spinosissimus vulgaris. Polyacantha Theophrasti, oft Aculeosa Gazæ is: Agriacantha Ruellij. Carduus sylu. & Scolymos Dod.

Dese zeer ghemeyne Distel groeyet ouer al/ ende is in allen landen bekent: Wt de wortel spruyten holle stelen met syde scheuten van eenen cubitus ende onderhalf hooghe / waer aen dat bladers groeyen die vanden Gansen-distel ghelijck/ met scherpe stekende puncten oft doornen / ende doncker groen. De bloeme is schoon purper/comende wt scherp stekende bollekens/ die ten eynde in een witte hayrichept vergaet. T'saedt ende voorts alle ander dinghen zijn bekender/dan datse breeder beschrijuinghe van doen hebben. In Oostmaent ende Septembre wassen aen den stele langhworpighe ende olyfwyse knobbels die binnen van ghewormte gheten worden. De selue int breken vander Maene gheplucht / worden voor een wtnemende remedie beproeft teghen de Spene / ist datse yemant ouer hem draeght door een sonderlinghe verborghende cracht. Dit heeft my de hoogh gheboren Prince van Orangie Willem van Nassau mijn goet ende gunstich Heere toeghesept.

wilde seer stekende Distel.

Die zeer ghemeyne ende wel bekende Distel/ schijnt wel met rechte te wesen die zeer stekende Polyacantha: want soo wel de stelen/bladers/ ende bollen zijn soo dichte met stekēde puncten ende doornen beset/dat ghy niet en siet dan een groote menichte van doornen: De bloeme is purper verwich: de stekende rouwe bollekens zijn soo groot als een Olyue. De stele is onderhaluen voet hooge: De bladers zijn stekende/die vanden witten wegh-Distel ghelijck maer minder/ende sender wolle/van verwe bruyn groen. De wortel is saselachtich met veel veselingen. Ende hoe wel dat dese/midts de ouervloedicheyt van haer stekende puncten oft doornen genoemt mach worden Aculeosa oft Polyacantha, soo en ist daerom niet altijts die van Theophrastus oft Gaza, de welcke een boomachtich ghewas schijnt te wesen/hoe wel datter een is die meynt dat Polyacantha is.

Cruyswortel / Meerwortel / oft Endeloose. In Latijn/ Eryngium marinum: Drypis Theophrasti, quorundam. An Acanos Plinij? In Italiaensch/ Iringio. In Enghelsch/ Zea Holy.

Cruys Distel. In Latijn/ Eryngium campestre mediterraneum. In Hoochduytsch/ Raden Thistel. In Engelsch/ Hondert headed Thistel.

De Griecxsche Philosophen meynen dat dit cruyt Eryngium, dat is soo veel als een opruysinge/ ghenoemt wordt/om dat de Geyten die een taecken oft scheute afghebeten hebben/ende ingheslickt/de gheheele cudde die hun van by volghen al oft die verbaest waren/stille doen staen / tot dat sy met opriptsenen den Eryngium weder wt ghewoorpen hebbē. Hoe duyster dat de mensch/de dinghen, iae die van haer seluen claer zijn/beschrijft/machmen hier wt mercken / gemerckt datmen daer Dioscorides claerlijck den Eryngium voor ooghen gheleyt heeft/noch niet en kan gesegghen oft hy vanden Eryngium Marinum oft vanden ghemeynen bergh Eryngium ghesproken heeft. Nochtans ghelijcken alle de teeckenen beter den Zee Eryngium (dan den ghemeynen bergh Eryngium) wtghenomen de vermaeninge vande plaetse/ welck teecken luttel te bedyen heeft ende van gheen zeer groot verlanaen en is. Alder eerst zijn de bladers van Cruyswortel oft Zee Eryngium malsche blaerkens / niet terstōt stekende/ende daerom worden sy voor salaet ghegeten / ghelijck de Crithmum met stekende puncten/ oft Zee Pastinake/die van plaetse van groeyen desen aldernaest is. Daernae worden die breet ende stekende/aenden wttersten kant niet soo diepe ghesneden/maer scherper dan die vanden bergh Eryngium : oock hebben die een lieflijcker ende speceryachtigher smake/ ende eenen scherpen randt. Als

hy volwassen wordt / crijcht hy de stekende doornen/ ende op de stelen comen ronder bollen/ die sterre-wys rondtsomme beset zijn met stijve stekende blaerkens/als Dioscorides seght. De verwe van allen beydē is oock dieversch / maer de gemeyne en verandert die niet/dan als sy van plaetse verandert. Wy hebben selve den Zee Eryngium gesien ontrent Aigues-mortes eñ op meer ander duynen / graeuw blaeuw/wit ende groen. Haer wortel is zeere lanck/iae meer dan twelf oft twintich voeten/oock dicker dan die vanden bergh Eryngium, beter rieckende / in spijse ende medicijnen lieflijcker ende crachtigher: want de gheleerde mannen en ghebruycken die ander niet / dan by ghebreke van desen / midts datse op haer crachten soo wel niet en betrouwen. De Cruyswortel groeyet gheerne op hooghe rouwē plaetsen/want nimmermeer bycans en wortse ghevonden opden berg Cetus ende der ghelijcke plaetsen tusschen hooghe steenrootsen/ maer altijts op leeghe/ rouwe oft sandtachtighe ongheboude plaetsen/iae somtijts onder half myle vander Zee gheleghen. Tvelt Eryngium hebben wy voren verghe-leken metten Chamæleon dien wy meynden dat meest ghelijck was/ ende den cloeckste verstanden voorgheleyt / hoe wel dat van desen meer in verwe / ende diepe kerven van bladers / dan van nature verschilt. Plin. Daer zijnder die oock Acanon, een stekende/corte ende breede plante/ met breede doornen den Eryngium toeschrijven. Dese op de varsche wonden gheleyt/stelpt zeer wel tbloet. Ander hebben t'onrechte ghemeynt dat de selve Eryngis ende Suethout was/ waeromme dat sy moet terstont hier onder gheuoeght worden. Sonder twijfel het is oock een stekende plante / met scherpe/ stekende/ vette ende int tasten gomachtighe bladers : de stelen zijn twee cubitus hooghe : de bloeme is purper verwich : de vrucht is soo groot als de bollekens vanden Platanus. De reste moeght ghy in Plinio lesen totten eynde vanden Capittel.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers vande Cruyswortel als die eerst comen / zijn nut ende bequaem om met sout te eten. De wortel heeft een verwarmende cracht / de welcke met wijn inghenomen / de maentstonden vande vrouwen verweckt/ende water doet maecken. De selve wortel met wijn inghenomen / is goet den ghenen diet Colica ende pijne inden buyck hebben / want sy doet de winden scheyden. De selve is oock goet teghen de ghebreken vande Lever/ende den ghenen die van eenich fenijnich dier gebeten zijn/oft fenijn inghenomen hebben met wijn gedroncken/ ende teghen veel meer ander dingen/ sonderlinghe aisser een draghme saedt van wilde Pastinaken by ghedaen is. Die aenden hals ghehanghen/oft opgheleyt/ men seght datse de clieren ende herde geswillen doet scheyden ende vergaen. Met meede ghedroncken is goet den ghenen die vercrompen leden hebben/ende vande vallende siecte ghequelt zijn. Gal. Van warmte gaetse luttel oft niet te boven de dinghen die getempeert zijn/ maer sy en heeft gheen cleyne drooghte in een subtijle substantie zijnde.

Eryngium pusillum planum Mutoni.

Desen Eryngium wordt selden buyten op tvelt/oft inde hoven van Nederlant gesien / ende heeft de bladers veel minder dan de Volders Caerde / ende smalder/de welcke groeyen aen cromloopende ende van malcander staende steelkens/ van neghen duymen oft eenen voet hooghe/ lancks de welcke ende oock int opperste bloemkens groeyen/minder dan die van velt Eryngium. De wortel is die van Coralcruyt oft Corruda ghelijck/maer veel minder/ de welcke iaerlijcx weder wt schiet. Ick en weet niet dat ick de selve elders ghesien hebbe/dan inden hof van Jan Mouton.

Eryngium pumilum Clusij.

Tgheslachte vanden cleynen Eryngium van C. Clusio beschreven / d'welcke op de hoevels van Salamanca groeyet/verschilt vele vanden voorgaenden/waer dat wt een houtachtighe ende dunne iaerlijcx vergaende wortel/ eenen dunnen stele voorts brenght /ghedeylt in veel syde tackskens / van een palme / oft neghen duymen ende meer lanck/ rondtsomme de welcke sterre-wijs staen stekende diep ghekerfde ende ghesneden bladers. De blaeuw bloeme ende de rouwe stekende bollekens zijn rondtsom met bladers beset:Maer d'onderste bladers zijn breeder ende sachter/sterre wijs plat op der aerden ligghende/die oock rondtsom ghekerft zijn.

Het besien van desen Eryngium gheeft den mensche die begheirich is om cruyden te kennen ghenoechte / dat hy lichtelijck alle den swaren arbeyt diemen doet om de cruyden te soecken / niet alleene doet vergheten / maer oock verweckt om daghelijcx meer en meer die te ondersoecken:want het is een witter maeten aerdighe plante. Tgheheel cruydt blinckt van hemels blaeuw veel blijder ende levendigher dan inden ghemeynen bergh Eryngium,principalijck int gheberghte daert van selfs groeyet. De wortel is bycans soo groot als den Alantwortel. De stelen zijn steckachtich / ende recht op groeyende/van onderhalve oft twee cubitus hooghe/ghestript/ende ghe knoopt/Wt de knoopkens groeyen de bladers met tusschen- spacien rondtsomme de stelen sterre-wijs/ de welcke boven sachtachtich ende teerkens zijn/eenichsins die vanden velt Eryngium ghelijck/met veel puntkens die niet en steken. Wt de wortel schieten oock terstont bladers die vanden veyl ghelijckende/ rondtsom cleyne ghekerft/ ende

Eryngium pusillum planum Mutoni.

Eryngium pumilum Clusij.

Alpinum cæruleum Geneuense, met de rouwe bollekens vande Caerde/seer aerdich om sien.

Eryngium montanum recentiorum, ende is tvierde Crithmum van Matthiolus.

Dit groeyet ouervloedich inde duynen/buyten Brugghe ontrent Blanckeberge.

effen/dien vanden Halscruyt/ oft Epimedium by ons gheconterfeyt ghegheuen niet onghelijck/ de bollekens zijn rouw/ van fatsoen ende grootte bycans vande Caerden/ maer van buyten blaeuw. Dese plante wordt gheuonden op de grasachtighe toppen vanden hooghen bergh Iura,ende andere ontrent Geneue gheleghen/ende oock op de hooge berghen van S.Glaude. De wortel is van buyten swert/van binnen wit/ wel rieckende met de smake vanden Cruyswortel oft Eryngium.

Hippophaes Hippophæstum.

Desen naem Hippophaes is soo veel te seggen als een hulpe vande peerden: want tgrieckx woordt φαος,en beteeckent niet alleene licht/maer oock ghesontheyt/ hulpe ende remedie. Dioscorides seght dat een Volders cruydt is/ ende hy beschrijuet alsoo claerlijck/ dat voor gheenen nerstighen ondersoecker van cruyden/so verre als hy dat sage/soude connen verborghen blijuen: Waeromme dat wy ouerlanck opghehouden hebben ons seluen te quellen met soecken/ aenghesien dat tselue/nae dat wy veel duynen doorsoeckende principalijck vande Tuscaensche ende Narbonsche Zee (daer dat sommighe Auteuren ons ende hun seluen wijs ghemaeckt hebben dat groeyde) noch van ons/noch van ander onse vrienden die noch nerstigher zijn/ gheensins en heeft gheuonden gheweest: oft dat wy van yemandt mochten vernemen dat tselue van eenighe Volders/ wonende ontrent de Middellantsche oft Westersche Zee/soude ghebruyckt worden: Nochtans ghelooouen ende dancken wy onsen zeer ghetrouwen ende goeden vriendt/eñ zeer gheschickten Herbarist Anguillara,die ons met zijnen eyghenen mondt gheseyt heeft dat hy de selue ghesien heeft. Dese plante groeyet op sauelachtighe plaetsen vande Natolie ontrent den Zeecant gheleghen/ende wort daer ghemeynlijck ghenoemt Spina purgatoria: de wortels heeftse langher dan een palme/de welcke int breken melckachtich sap gheuen/dat zeer bitter is ende stinckende. De bloeme oft vrucht en heeft hy doen niet ghesien: alle ander dinghen waren den Hippophæsto ghelijck. Veel cruyden oft simpelen souden moghen heden-sdaeghs in stede van dit cruydt ghebruyckt worden/ ghelijcker wijs de tamme Volders Caerden ouer al tselue profijt doen/ hoe wel dat in Dioscorides gheen mentie ghemaeckt en wordt/datmen die in ouden tijden soude ghebruyckt hebben om de lakens te rouwen. Van desen cruyde worden veel dinghen gheseyt/ soo wel by andere/ als by Theophrastus, diet Hippophæos ende niet Hippophaes noemt/ ende oock Paracantophyllis,oft neffens de doornen blaeders hebbende/ gelijck als zijn Anonis ende Tribulus,d'welcke een teecken is/dat in ons lant niet en groeyet.

Hippophæstum schijnt door tghebruyck vanden naem by auenture oock vande ghedaente/yet metten voorgaenden ghemeyne ghehadt te hebben.

Maer dese plante en schijnt den ouders niet soo wel bekent geweest te hebben als de voorgaende: want Galenus ende Paulus en hebben vande selue gheen mencie ghemaeckt: Hoe wel nochtans dat de zeere gheleerde Ruellius in sijnen Herbarius wt Dioscorides ghetrocken ende gheschreuen heeft dit Hippophæstum, die dat oock met luttel ende onseker woorden beschrijft/ dat een plante is sonder bloeme oft stele/ met stekende bladers/ de ghedaente hebbende vande Volders caerde/ ende soodanighe als Ruellius schrijft ghesien te hebben/ wtten lande van Languedoc ghebrocht/ Maer wy meynen dat de selue was/ de stekende Carduus Echinatus, onder de Distels Ritro Theophrasti genoemt/dwelcke wy yeghelijcken wel gheleerden Herbarist laeten ordeelen.

Echino Melocactos,siue Melocarduus echinatus Indiæ Occidentalis. Dat is soo veel te segghen als een stekende Meloendistel van West-Indien.

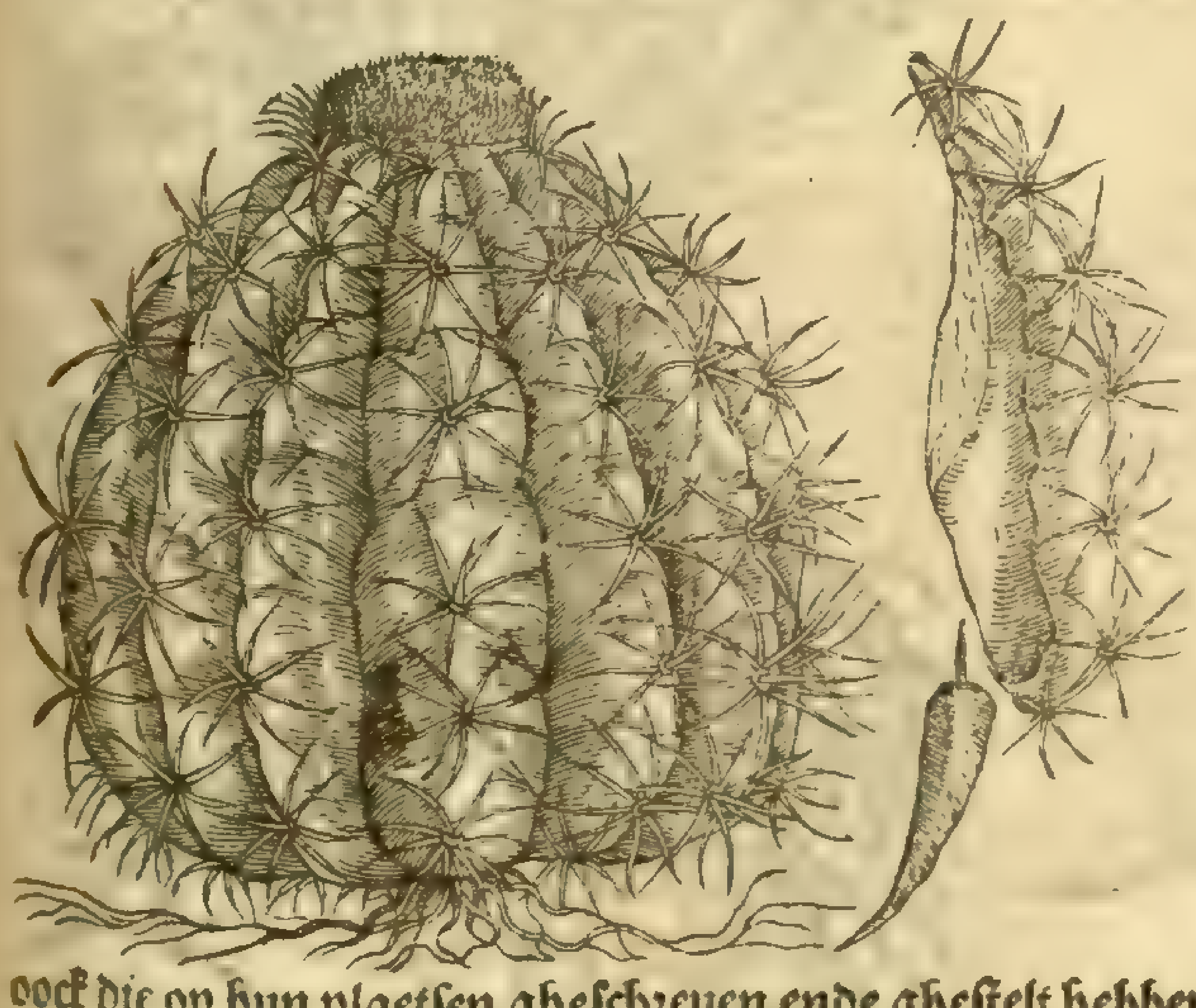

De ghene dien niet en helpt in dese aerdighe ende zeer luttel gheuonden Distel de wijse oueruloedicheyt der naturen te aenschouwen/ die mach wel segghen dat hy gheen liefhebber en is van tbeste deel der Philosophie. Dese groeyet van selfs inde eylanden vande nieuwe werelt/ principalijck int eylandt van S. Margriete/ van waer dat d'Enghelsche schippers met lieue weder ghekeert zijnde/dese vrucht gebrocht hebben den zeer gheleerden ende liberalen borgher Morgan Apoteker van Londen: in wiens zeere wel ghestoffeerde winckel/ meest soodanighe lieflijckheden van nieuwe planten bewaert worden/ ghelijck wy oock die op hun plaetsen gheschreuen ende ghestelt hebben. Dese vrucht schijnt te wesen als een vergaederinghe/vande Pompe/Meloen ende Distel die tsamen ghewassen zijn/ ende daerom hebben

wy die Echinomelocactos oft Melocarduus echinatus, meer wt het ghemerck dan wt den ghewoonelijcken naem ghenoemt. Sy heeft een rechte peerwyse ghedaente/ met veerthien hoeuels ghelijck ribben met voorkens van een ghescheyden vande breedtste ende onderste syde/ inde lengde loopende/ eñ tsamen comende int plat oft bot punct/ wt welcke als wt eenen hayrachtighen top oft cruyne haer wtsteeckt/ ghelijck inde Artichocken / een zijdachtighe wolle seere wel opghevolt/ ende sacchte/ bycans ghelijck pluym-aluyn/ inde welcke gewonnen ligghen spitse/ haewachtighe/ bloetroode scheykens/ van verwe ende fatsoen den Bresilie peper niet ongheliick/ maer seer cleyne/ die vol clein rond saets zijn/ dien vande Flueelbloeme ghelijck/ met veel stijfue ende stekende gele borstels die hun bouen wtsteken/ het welcke ghesayt in Enghellandt en is niet voorts ghecomen. De wterste rugghen vande voorkens daer sy meest wtpulen/ hebben thien oft twaelf cromme hoornachtighe stekende puncten als anghels/ sterrewijs/ ende meestendeel seuen sterren ghelijckende: Jae sy becleiden soo wel de gheheele schorsse/ ghelijck eenen Egel/ dat ghy die qualijck moeght inde handt nemen sonder v te steken oft quetsen. De gheheele schorsse is weerachtich ende dicke / van coleure ende tsamenwassen den Aloe oft Concommer ghelijck. Tvleesch onder de schorsse is wit/ vet/ slap/ ghelijckende een Meloen oft smeer: van smake smets oft sueracht ich/ niet onliefliick/ waterachtich ende vercoelende: Waer af de seer gheleerde ende goede man D. Forius Enghelsman/ om te proeuen/ sonder hinder een stuck heeft gheten dat in water ghesoden was. Al oft van binnen ende haer opperste deel/ een Meloen gheweest hadde/ die onder een distel-bloeme ware/ soo scheyde een velleken dat inde middel deurliep / tharste vleesch vanden anderen/ ende maeckte een celleken/ bycans ghelijck in een Cawoorde. Maer door de cracht van tsaet vooser ende niet soo vast zijnde/ omwijntse daer het marck. De schippers ende oock sommighe goede vrienden die de plaetse ghesien hadden daer sy groeyen/ seyden dat was inde duynen. Als die rype was gheworden/ was soo groot als een middelbaer Pompoen / oft een seer groote Meloen/ want dese weegde negen pont ende een derdendeel. Hy groeyet plat op d'eerde/ sonder datter yet schijnt aende plante oft wortel/ die seer cleine is/ wtghespreyt met seker wissachtighe/ lange/ swarte/ ende stercke saselinghen/ die niet licht om breken en zijn.

Euphorbium. In Latijn/ Euphorbij arbor Cerei effigie, siue Peruuianus Cereus vulgi.

Een ionghe plante van Euphorbium. In Latijn/ Euphorbij tenella planta.

Door de zeer wonderlijcke aerdicheyt van dese plante / heeft de gheest van d'Alghemeyn in alle de planten van onsen landen een verwonderinghe ghestort / ghemerckt dat dese den gheest ende ooghen van diese siet / niet ghenoech en kan doen verwonderen / midts de seldenheyt ende frayheyt int aenschouwen. Tghemeyn-volck heeft die om haer fatsoen in hun tale een tortse oft flambeel gheheeten: want sy groeyet vier oft vijf pijcken / ende negenthien oft twintich cubitus hooge / met geheel recht getrocken strepen ghevoort: Inde buytenste wtstekende botte hoecken vande strepen / steken sterrekens wt / wt hun middelste met hoornachtighe stijlkens straelwijs aen allen sijden ghekeert / hebbende maer een alleene dat voorwaerts wtsteeckt / dwelcke oock tlanckste is. De gheheele plante heeft eenighe ghelijckenisse / ende ghelijckverwighe opper ghesteltenisse vanden Echinomelocactos, ende is effen ouer al soo dicke als eenen aerm / ghelijck een tortse oft flambeau: wt het middel van desen eñ wt de rugghen vande strepen / groeyen ghelijck hanthauen drie aermen die smal van halse zijn / ende den buyck vanden Concommer hebben / de welcke als lanckworpighe ronde dicke bladers staen ende ghelijck-formich zijn nae den eysch ende figure vande selue tortse. Binnen is een zeer hart ende rondt houtken / van een vuyst dicke / dwelcke met wierachtich vleesch becleet is / ende vol gomachtich sap / dien vanden Aloe niet onghelijck / zeere tay ende bitter. De bloeme groeyet int alder opperste vande plante / de welcke (soo ons heeft ghesеyt diese medeghebrocht heeft) dien vanden rooden Vingerhoet cruydt ghelijck / nae de welcke schoon roode vruchten volghen / bycans ghelijck vijghen ghefatsoneert die goet van smaecke zijn.

Jonghe plante van Euphorbium.

Dese plante die wt Peru comt ende van tghemeyn tortse oft flambeau ghenoemt wordt / is den Euphorbium, soo ons affirmeerde Phlips Arsseliers Coopman van Antwerpen / die de ghelijcke plante t samen metten Anteuphorbium wt Indien van Peru met hem ghebrocht hadde. Vande welcke een blat in d'eerde gheplant oft ghesteken zijnde / wederom min noch meer als die Indiaensche vijghe / veel bladers ende een dicke wortel in d'eerde wijdt wt ghespreyt voorts comen / de welcke tot Bruessel inden zeer schoonen ende rijcken hof vanden edelen heere Jan Boisot die vanden cruyden groote kennisse heeft / een gheheel iaer groene gestaen ende ghegroeyt heeft / soo hy my selfs heeft ghesеyt / maer is ten laetsten door den grooten vorst ghestoruen. Desghelijcks machmen noch hedensdaechs sien tAntwerpen inden zeer lustigẽ hof van mijn vrouwe Marie de Brimeu. Dese is vande Cereus voorseyt alleene verschillende in dobbel ordeninge ende standt van doornen. De bladers zijn lanckworpich rondt / dicke / gheeromt wtgheholt ende Concommer-wijs van eenen voet ende onderhalf lanck. Dat Dioscorides den boom niet en heeft ghekent / doen hy seyde dat een steeckachtighe plante was / en is niet te verwonderen / gemerckt dat wy tot nu toe niet en hebben gheweten van wat plante oft boom dat Euphorbium tsap was: midts dien dat die wt vreemde landen / ende wt de nieuwe werelt pleeght ghebrocht te worden. Tsap vande plante is zeer scherp / maer niet te ghelijcken met de ghene die in Perou groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vanden Euphorbium verdrijft de vochticheyt vanden oogen die tghesichte schadelijck is / daer op ghestreken. Tselue sap ghedroncken / brant eenen gheheelen dach lanck / waerom dat met honich oft ooghe saluen nae sijn scherpheyt moet ghemengt worden. Tselue met welrieckenden dranck inghenomen / is zeer goet teghen de pijne vande dyen. Thaelt wt opden seluen dach datter op gheleyt wordt de schelferinghen van ghebroken beenders. Maer de ghene die tselue ghebruycken / moeten met pluck oft Cerat tvleesch bewaren / daer de beenders mede becleet zijn. Ander hebben by gheschrifte achter ghelaten dat een die van een slanghe oft fenijnighe beeste ghebeten is / gheen hinder en sal hebben / alsmen tvel vanden hoofde totten beene toe opent / ende dat dit sap daer in ghedaen wort / ende de wonde dan toe ghenaeyt. Gal. Sap van Euphorbium heeft een blaermakende ende brandende cracht / ende is van subtijle deylen. Dwelcke ghebruyckt wort teghen het wtuallen vanden hayre Alopecia ghenoemt. Euphorbium is sap oft gomme van eenighe stekende oft doornachtighe plante / die wt de Westersche landen ghebrocht wort.

Anteuphorbium.

Het Anteuphorbium dat vande selue plaetsen ghebrocht wert / heeft oock inden hof vanden seer gheleerden Boisot ghewassen / ende wast noch dit iaer 1581. inden voorseyden hof van mijn vrouwe Brimeu / dwelcke de wonderbaerlijcke wyse / ende aerdighe natuere / den inghesеten van dien lande heeft ghegheuen teghen de dulle ende seer brandende oft heete crachten vandẽ Euphorbium. Dese heeft aen veel dicke / groene / ende ronde langhe stelen / de bladers vande Porceleine / maer veel dicker ende grooter. Sy spreyt oock haer wortels wijt ende breedt inder aerden. Dese plante heeft veel tay ende cout sap / waer mede dat de brandende cracht vanden Euphorbium benomen wort.

Anteuphorbium.

Tafelken.

Poterion ende sijn onderscheidt.
Tragacantha, dat is Bockdoorn/oft Bockbaert.
Ononis, dat is/Prangwortel oft Stalcruyt/en sijn veranderinge.
Natrix Plinij, vande iongher Herbaristen.

Poterion oft Nourade/Cyprijs, Mazina ende Stiuida.

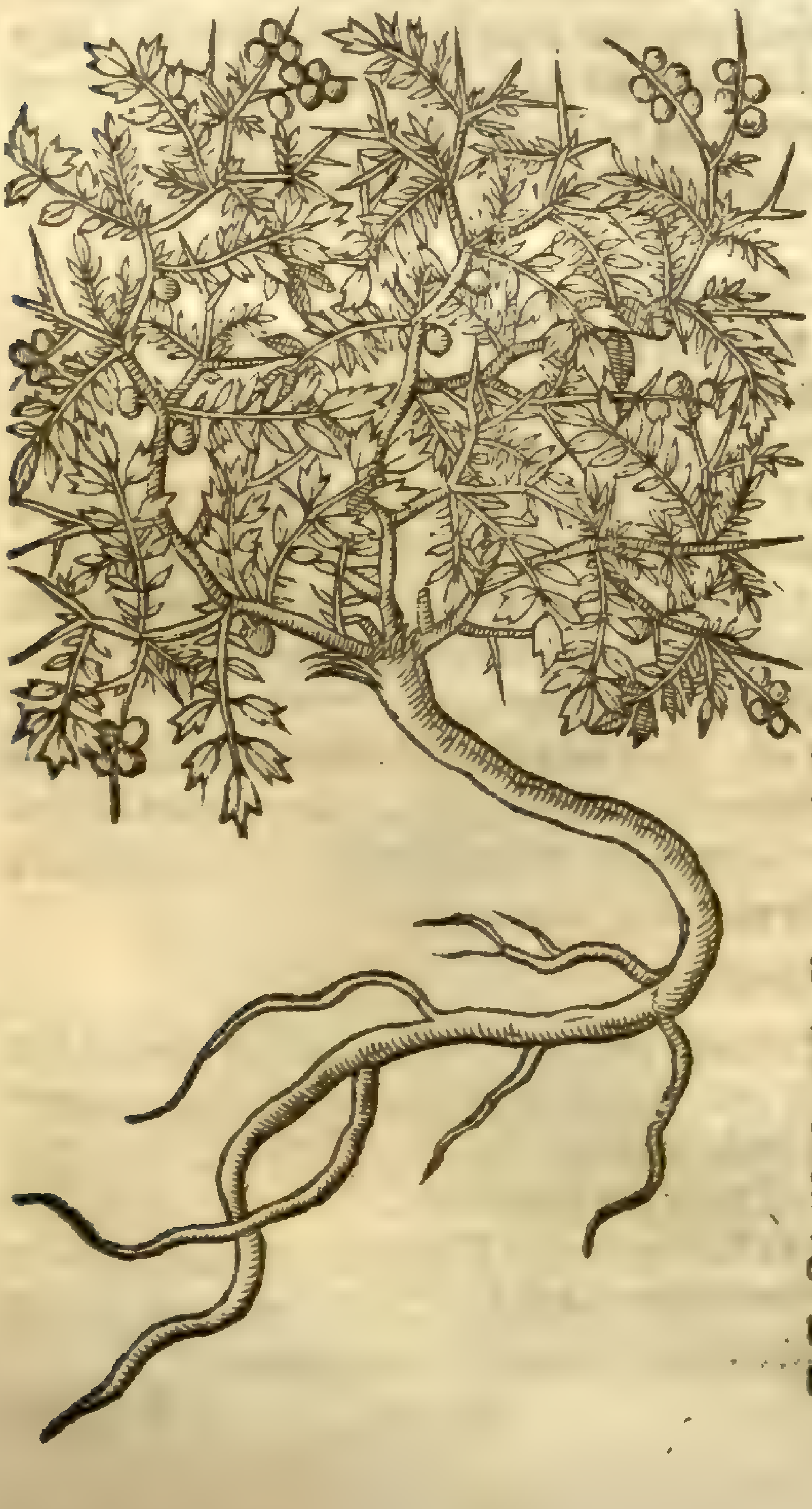

Poterion oft Nourade.

Om dat dese plante zeere goet voor de zenuen is/ heeftmense Nourada in Griecx ghenoemt/ ende by auenture oock Poterion, om datse gheerne groeyet/ als Dioscorides seght/ op vochte plaetsen ende marasschen / die dit boomachtich ghewas van tacken ende bladers zeere wel ghelijckt byde Tragacantha: wy hebben soodanich vele ghesien / alder eerst op een parckskens inden hof van Padua, door toedoen vanden zeer gheleerden Guillandin: Daernae heeft ons tselue ghesonden wt Suydt-ghewesten van Piemont ghenomen/onsen zeer goeden vrient ende gheleerden Apoteker van Marseille Jaques Renaudet. Dese plante spruytet wt/wijt ende breet wtghespreyt/ met veel cleyne steelkens/becleet met een dunne swerte schorsse/de welcke dorre ende niet rechte en zijn ghelijck Tragacanthum, maer op weder sijden ghebogen ende by orden in een ghedraeyt / ghelijck die vande Nepa oft wilt Coral-cruyt: Insghelijcx oock en staen de stekende punckens in gheen orden ghestelt/ maer zijn fijnder ende minder dan die vande Tragacantha, ende worden hier en daer traille-wijs ende net-wijs bloot inde blaeders beuanghen. De blaerkens en zijn niet wit / maer bruyn / de welcke spruyten niet wt de stekende punckens / maer wt de stele/met seer cleyne aderkens oft ribbekens/driemael minder dā die vande Tragacantha, ghelijck de bladers van Linsen oft Astragalus. Tsaedt is cleyne ende rootachtich / dien vanden Sumach ghelijck/ maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortels van Poterion ghestooten/ heylen de door-ghehouwen zenuen / ende wonden/ daer op gheleyt. De selue in water oft wijn ghesoden ende gedroncken / is zeer goet teghen de ghebreken vande zenuen. Gal. Poterion heeft een droogende cracht sonder bijten: in vueghen datmen seght datse de doorhouwen zenuen tsamē heylt/maer principalijck hebben de wortels dese cracht: iae dat meer is/sommige gheuen de decoctie van dien den ghenen die eenich ghebreck aende zenuen hebben.

Tragacantha.

D'oprechte Tragacantha oft Bocxbaert/die den naem heeft vāde baerdekens vande doornen/groeyet zeer vele in Prouencen / byde vesten van Marseille/ op de hoeuels aende Zee gheleghen Suydt-waerts/ ende oock op veel ander plaetsen daer ontrent gheleghen / de welcke in hun tale daer ghenoemt wordt Barbe Renard ende Ramebouc, dat is te segghen/ Vossenbaert ende bocxtackskens. Tghewas is leegh/ maer dichte/ gheheel wit/ op eenen risch eenen grooten hoop by een ghevoeght.

De

Bocrdoorn oft Bocrbaert. In Latijn/Tragacantha, hircinos spirillos,& aruncos imitata. In Franchois/ Barde de Renart.

Tragacantha altera, forte Poterion Clusio.

C. Clusius heeft een ander plante den naem Poterion oft Tragacantha ghegheuen/die van groeyen/tackskens/ bladers/ende in alle haer deylen den anderen seer ghelijck is/ maer de bladers vallen af inden winter / wiens bloemen noch saet hy niet en heeft moghen sien/ontrent Guadix eñ la Venta el peral, waer dat se op eenen dorren ende onnutten gront ouervloedich groeyet.

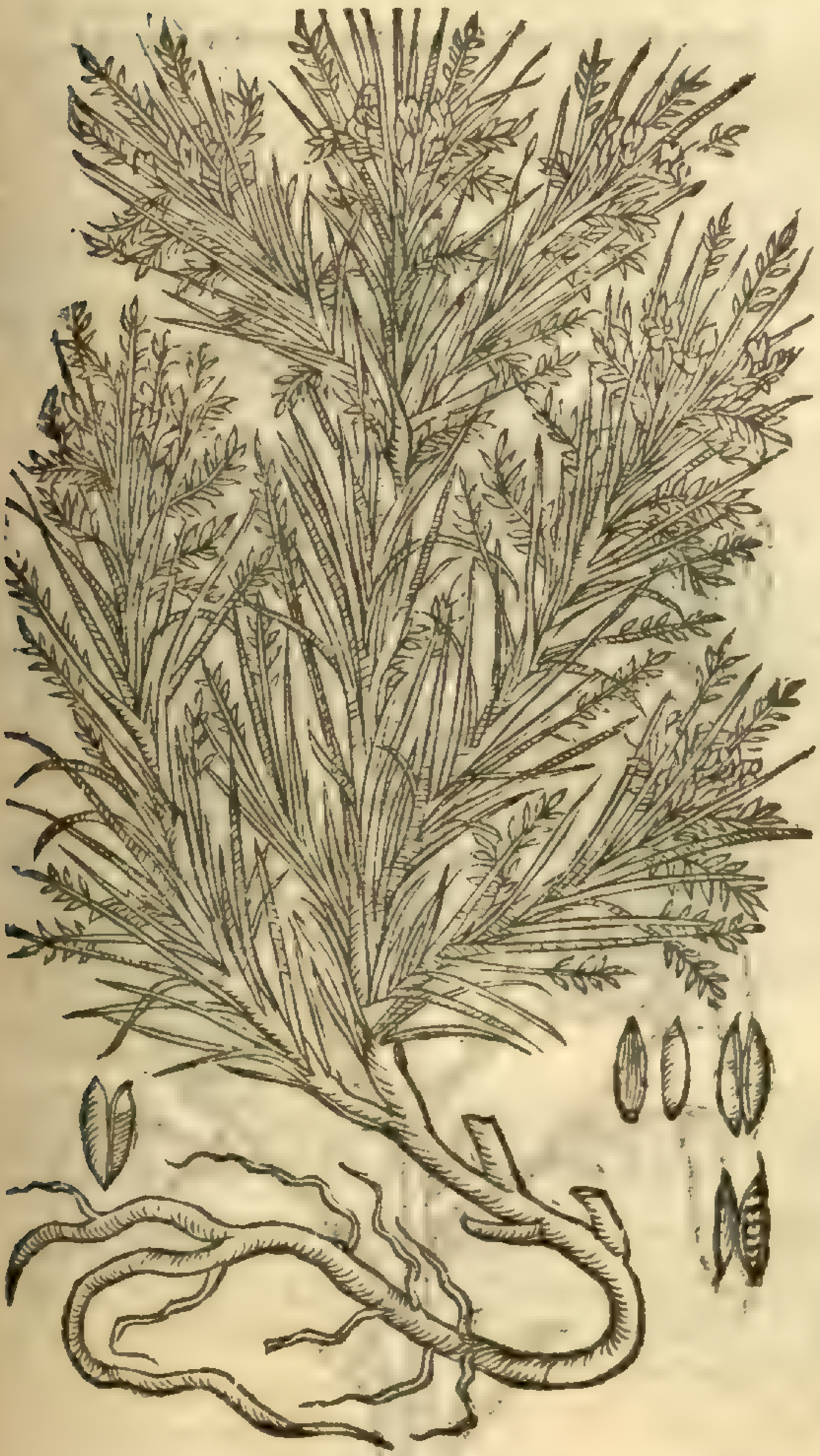

De wortel is wit/lanck ende houtachtich / eenen vingher dicke / met langhe cromme vlechten onder d'eerde gheborghen. De stele als die ten lanckstten is/van eenen cubitus hooghe/wt de welcke op beyde sijden gheblaerde doornen / ghelijck veders spruyten / waer af donderste ende oudtste niet anders dan een doorne oft bloote strael van een aere schijnen te wesen. Dopperste die bleeck zijn en vergaen niet/iae in een vremdt landt zijnde / ghelijck in Nederlant. De stele wt een wortel spruytende is in meer tacken ghedeylt / stijf/ houtachtich ende wit/ de welcke met gheblaerde doornen becleedt is / soo dat hy zeer stijf is vande doornen ende vol sterren / Int opperste tusschen de doorenachtighe bladers ende de doornen groeyen veel bloemkens vast by een ghevoeght/die vanden stekenden brem ghelijck/ maer wit: De haeukens zijn oock vele eñ rechte/ghelijck die vanden Cieeren oft stekende brem/maer veel minder ende wit/inde welcke cleyn wit cantachtich saedt besloten light / soo groot als wit Mostardtsaet. Dese plante en wordt daer niet ghebruyckt / maer wy hebben daer eenen vrient last ghegheuen/dat hy de wortels soude quetsen/ ende in dien datter eenich gommachtich sap wt vloeyde/dat hy tselue soude bewaren: Alsoo hebben wy daer oock / inden Terebinthus ende Lentiscus gommachtich sap gheuonden/hoe wel dat niet vele en was.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Daer is oock gomme Dragant / de welcke wt de ghequetste wortel vloeyende stijf gheworden is. De beste is de ghene die doorluchtich/dun/ glat/ reyn ende suetachtich is. De selue stopt de sweet gaeten ghelijck de gomme van Arabien. Dese gomme van Tragacantha met honich ghemenght ende ghelecktt / is zeer goet teghen den hoest ende rouwicheyt vander kelen/heescheyt ende ander fluxien van Catarrhen/ende wordt oock veel ghebruyckt in medicamenten vanden ooghen. Dese gomme smilt onder de tonghe ghehouden/ ende een vierendeel loots in soeten wijn gheleyt/is

goet inghenomen teghen de pijne vande lendenen / ende quetſinghe vande blaſe / van ſcherpe ende bijtende humeuren comende/ principalijck als daer ghebranden ende gewaſſchen hertſhoren by is/oft een weynich Aluyn. Gal. De gomme heeft de ſelue ende eenighe ſtoppende cracht / ende een botter ſcherpheyt. Voorwaer ſy is oock der planten ghelijck int drooghen.

Prangwortel oft Stalcruyt. In Latijn/Ononis, aut Anonis Aegipyros Crateuæ. Anguill. In Hoochduytſch/Ochſenbrech/ſtalkraut/ende hauwechel. In Franchois / Areſte bœuf, Bugrandes ende Bugraues. In Walſch/Bouurande. In Spaenſch / Det, iene buen, ende Gatulhos. In Italiaenſch/Bonaga. Inde Apoteken/ Areſta bouis. In Enghelſch/Camoche ende petiwyne.

Natrix Plinij Herbariorum: Melilotus ſylu. pinguis F. Pennini.

Deſe ſtekende plante / aende welcke d'Eſels hun gheerne wrijuen als ſy jeuckſel hebben / wert in Griecx Ononis, ſoo veel als Eſelcruyt gheheeten / oft eer Anonis, als ſoo vele als hinderlijck ende ſchadelijck/met d'ackers wt te merghelen ende den ploech te letten/waerom datſe oock vanden gemeynen man Areſta bouis ghenoemt wordt. Onſe Prangwortel ouer al groeyende comt ſoo volcomelijck ouer een met de beſchrijuinghe vanden Ononis, dat de ghene die de ſelue willen loochenen d'oprechte te weſen/zijn oft te beſpotten ghelijck Eſels/oft immers te houden voor onnutte babbelaers. Al iſt dat deſe plante in heete oft coude landẽ groeyet met veel taye rijſkens oft tackſkens van onderhalue oft twee cubitus hooghe / die in tbeghinſel als ſy groot worden aldernaeſt ende onder de bladers een weynich gheknopt zijn: nochtans crijghen ſy naeder handt als ſy ouder gheworden zijn/doornen ende bloemen/die meeſtendeel lijfuerwich zijn/ van fatſoen die vanden Erweten gelijck: nae de welcke cleyne haeukens volghen met ſaet. De wortel is zeer lanck/tay ende buyghelijck/ghelijck een coorde/ die met haer tacken wijt en verre inder aerden wtgheſpreyt light.

Veranderinghe.

Inde vochte plaetſen van Enghellant ende bemden ontrent de Zee gheleghen / principalijck ontrent Briſto ende Londen/groeyet eene met meerder bladers / die een weynich ghekerft zijn/ van fatſoen den voorgaenden ghelijck : maer de bloemen zijn gheel / groeyende op langher ende tayer rijſkens. Dickwils hebben wy die met witachtighe / iae gheheel witte bloemen gheſien / op ſommighe plaetſen en crijchtſe nimmermeer ſtekende doornen : want wy en hebben aen deſe laetſte gheen gheſien/

sien/iae int wtgaen vanden Herfst/hoe wel dat wy die gae gheslaghen hebben/soo wel inden velde/als inde houen groeyende.

Ligghende Prangwortele sonder doornen. Anonis supina non spinosa.

Inde Duynen oft Zandtberghen aen de Zee gheleghen vindtmen een ander Prangwortele verschillende vande voorgaende alleenlijck dat tgheheel cruydt ligghende / ende niet opgaende en is.

Cracht ende wercking he.

Stalcruydt wort inde pekel gheleit/eer dat doornen crijght/ende is seer lieflijck om eten. De tacskens hebben veel scherpe doornen ende stekende puntkens. De wortel is wit/de welcke verwarmt ende subtijl maeckt. De schorssen vande wortel van Stalcruyt met wijn inghenomen / doen water maken/breken den steen/ende eten af de harde canten vande quade sweeringhen / dwelcke Galenus oock seght. De wortel in gewaterden wijn ghesoden/ende die al warm inden mont ghehouden / versuet den tantsweere. In wijn ghesoden ende ghedroncken/ ghenesen de spene. Galen. De wortel van Stalcruyt is verwarmende tot inden derden graet / ende is seer nut / hebbende eenighe afvaegende ende verdeylende cracht.

Natrix Plinij Herbariorum.

Den voorseiden/welck ghy wilt van beyden / is seer ghelijck dat cruyt welck int coren ende aende canten vande houen van Montpelliers vele groyet/ ende oock te Boutonnet op den wech nae niew Casteel. De wortel is cleine/wt de welcke spruyten ghecnoopte stelen met tacken / van eenen voet hooghe/die van beneden tot bouen veel cleine ende langhe bladers hebben / die vanden Bourgoenschen hoy ghelijck/maer de gheheele plante is soo lymachtich/dat de ghene diese handelt/qualijck kan daer af ontslaghen worden. Dit cruyt heeft eenen seer stercken reucke / nochtans heeftse yet dat niet seer wel en rieckt/by auentuere om de groote cracht vanden reucke/ de welcke sommighen de stinckende Coniza ghelijck schijnt. De bloemen zijn bleeckgheel/ die van Prangwortel niet ongheliјck/ nae de welcke dat haeukens volghen als van Ridderspooren/ vol swertachtich saets. Sommighe hebben willen segghen dat dese plante Natrix Plinij was/maer door wat redenen/ en willen wy niet raden/noch met onseker hope soeckende die auteuren doorloopen.

Het tweede gheslachte van etelijcke vruchten/te weten van Clauers ende Rondtsaet.

Alterum frugum genus, nempe Graminis Trifolij, & Leguminum.

DOen wy in tbeghinsel beghinnen souden de planten te beschrijuen wter ghelijckenisse/so hadden wy voor ons ghenomen dat wy souden (soo haest als wy alle soorten van gras ende graen beschreuen hadden) terstont dese/ als het tweede gheslachte vande garssen/aldernaest laten volghen hebben/ oft tusschen andere ghelijckende planten elders daert best soude te passe comen invoegen: Maer mitds datter nerghens gheen bequame plaetse en viel/so hebben wy de selue/ hoe wel niet gheerne/ hier willen te passe brenghen. Daerom ist dat yemant goet dunckt de selue te stellen achter aende garssen oft rieten/ wy gheuen hem keure. Want wy hebben hier dit gheslachte soo ghedeilt/datse moghen ghestelt worden daer men wilt/ende wy sullen dat in sulcke maniere volbringhen / dat dese twee principaele soorten van gars/meer sullen schijnen van plaetse ende bladers/ dan van ordeninge oft gebruyck te verschillen. Want het is bycans een selue geslachte ende vergheliјckinge vanden gars met scherpe bladers teghen tcoren/ als vanden Clauer gars teghen het Rondt saet. Want ghelijck de ouders onder d'woort Fruges begrepen hebben / soo wel tgraen als het rondt

rondt-ſaet/alſo hebben ſy oock onder dwoort Gars niet alleene begrepen de planten die met coren bladers wtcomen/maer oock die bladers hebben dien vanden rondt-ſaet ghelijck/als zijn Claueren/Steenclaueren/Gars van Parnaſo met de bladeren van Veyl/en witte bloemen/ in Dioſcorides, ende in Vergilius het onedel gars Cerinthe: Want deſe garſſen groyen euen ouervloedich / de groene riſſchen ouerloopende/ ende zijn een ſpyſe vanden Vee: Waerom dat de Franchoyſen hedenſdaechs de Medica fænacia heeten/ende tBourgoens hoy ſeer prijſen om de peerden vet te maken.

Tafelken.

- Ghemeyne Claueren.
- Diuerſche ſoorten.
- Groote Clauer/Trifolium Mœnianthes,ſiue Aſphaltites.
- Oxytriphyllon Scribonij Largi.
- Oxytriphyllon aliud Herbariorum Scribonio attributum.
- Trifolium luteum minimum,Geelw Claueren.
- Oxys Pliniana, Alleluia Officinarum,Coeckoecxbroot.
- Quadrifolium, Tetraphyllon fuſcum hortorum.
- Trifolium paludoſum folio craſſo fabaceo, oft niet eer en is Iſopyrum,dan een ſpecie van Melanthiũ
- Edel leuercruyt/Hepaticum Trifolium, diuerſche ſoorten.
- Bourgoens hoy/Fœnum Burgundiacum.
- Italiaenſche Clauers/Medica & varietates.
- Haſenpootkens/Lagopus.
- Lagopus ſegetum Alopecuri facie.
- Lagopus maximus folio & facie Trifolij pratenſis.
- Lagopus met ſmalle bladers.
- Steenclauer/Lotus ſylueſtris.
- Lotus trifolia pratenſis ſiliquoſa Monſpellienſium.
- Lotus AEgyptia.
- Meliloti.
  - Syriaca.
  - Italica.
  - Gallica.
  - Germanica.
  - Londinenſis.
  - Coronata.
- Fenegrieck/Fœnigræcum.
- Cytiſus Dioſc.& Galeni.
- Cytiſus altera minor & vulgatior, ende andere diuerſche ſoorten.
- Polemonium.
- Dorychnium Monſpellienſium.
- Groote wilde Rute.
- Wynrute.
- Alderminſte wilde Rute.
- Tweede wilde Rute.
- Harmala Syriaca, oft is Seſamoides magnum Dioſc.?
- Ruta pratenſis tweederhande.
- Ruta Canina.
- Galega.
- Viburnum.
- Anagyris.

Trifolium pratenſe.

Ghemeyne Claueren groeyen ouer al / ende zijn driederhande / onderſcheyden door het coleur vande bloeme: want die purper bloemen heeft heet roode Clauer/ die witte/witte Clauer: oock worden die onderſcheyden door de bladers die meerder zijn. Gheen cruydt en is bekender dan eenighe van deſe twee ſoorten/ noch ghemeynder / oft nutter voor de koeyen ende peerden. Oock en iſſer gheen ander/daer af dat de Perſſche/ alle leckernijen verſmadende/coeckſkens ende broot backen/ende met boter beſlaen/d'welcke ſy in hun hongherighe mage ſteken/ die in drie daghen geen ſpijſe ontfanghen en heeft: Maer deſen honger te lijden/ zijn meeſtendeel de ſtraetſchenders ende chrijchſlieden ghewoone: Onder de welcke deſe voorlede iaeren eenighe Edelmannen die ons bekent zijn/ ſoo ſy doort afuallen ende wederſpannen vande ſtraetſchenders in Perlant inden chrijch dienden/ zeer verwondert waren dat ſy wel gheuoedt waren / met hun riemen ſoo vaſt op den nauel ſoo langhe ghegordt blijuende / tot datſe op den naeſtcomenden derden dach weder aten ende ſpijſe int lijf namen: de welcke hun lieten duncken dat ten eynde de ſpijſe niet en ſoude te zeer haeſt wtter maghen ſincken / veel was helpende om cracht ende voedtſel te behouden / dat die door tbinden vanden riem

zeer

Claueren. In Latijn/Trifoliũ pratense. In Hoochduytsch/ Wisen klee. In Franchois/Treffle. In Spaensch/Trebol. In Italiaensch/Trifoglio. In Engelsch/ Clauer/ Herbe Trifolie.

Cleyne ghele Clauer. In Latijn / Trifolium luteum minimum. In Hoochduytsch. Gheel klee.

zeer langhe inde maghe bedwonghen ware: Dwelck / soo ick meyne / meer door leeringhe der natueren gheschiet/dan om de Tartaren nae te volghen/vande welcke Plutarchus tselfde gheschreuen heeft. Dese Claueren groeyen ouer al inde beemden; ende de bladers zijn meestendeel gheteeckent met cromme vlecken.

Diuersche soorten van Claueren.

In Walsch-Nederlant ende ontrent Betunen ende Amiens groeyet dese Clauer zeer ouervloedich/met noch eens soo groote blaeders/ghesayt zijnde op een vet landt/de welcke verre de beste is om het groot Vee te mesten.

Cracht ende werckinghe.

Claueren met bruyne vleckskens worden nv ter tijdt ghelijck Ooghen-troost zeer nuttelijck ghemenght in drancken ende saluen dienende tot de ghebreken vanden ooghen. Claueren vercoelen ende drooghen met subtijlheyt vande partien: de welcke als een plaester ghebruyckt / versoeten de pijne vanden buyck ende Colijcke / daer op gheleyt. Claueren met witte vlecken in water ghesoden ende ghedroncken / ghenesen den witten vloet vande vrouwen door hun cracht van drooghen ende middelmatich te teeren.

Cleyne gheel Clauer.

De gheele Claueren zijn de minste van allen ende veel min gheuonden / de welcke hebben cleyne/dunne/ cruypende/ biesachtighe steelkens/ met drie blaerkens/ die een weynich ghekerft zijn. De bloemen zijn gheel ende rondt. Dese clauer groeyet in bemden/ende ghebouwet landt/maer zeer vele ontrent Antwerpen.

Spaensche Clauer.

Dese Clauer heeft dunne cruypende tackskens van drie palmen lanck met drie cleyne blaerkens die min dan de voorgaende ghekerft zijn / draghende cleyne bloemen van coleure wt den ghelen bleeck purper. Tsaedt is cleyne ende rosachtich/ groeyende in blaeskens ghelijck dat vande ghemeyne Clauer. Dese Clauer groeyet zeer vele inde bemden ontrent Salamanca. Hier te lande groeytse inden hof van heer Jan Verdilft.

Groote

Spaensche Clauer. In Latijn/ Trifolium pratense Salamanticum Clusij. In Spaensch/ Trebol de prados.

Groote Clauer/ In Latijn/ Trifolium Asphaltæum siue Bituminosum. Trifolium odoratum Plinij. In Enghelsch/ Treacle Clauer.

Indiaensche Clauer. In Latijn/ Trifolium Americum.

Groote Claueren Trifolium Asphaltæum oft Mœnianthes Dioscoridis ghenoemt/ worden luttel elders geuonden dan in zeer heete landen/ ghelijck ontrent Montpelliers ende Marseille: Jae dat meer is/ ghy en sult die niet vinden noch in Lombardie/ noch te Venegen/ ten ware inde houen waer datse/ ghelijck in Nederlant ende Engellant int beghinsel vande Winter/ meestendeels steruen ende vergaen. Dit is een opgroeyende plante van onderhalue oft twee cubitus hooghe. Sy heeft veel cleyne/ zeer harde oft stijue schueten/ ende op yegelijcke/ cleyne tackskens oft ranckachtighe steelkens drie bladers sonder meer. Onder ende ontrent de wortel zijn de bladers rondt/ maer die aen dopperste steelkens staen/ zijn lanckworpich/ smalder/ eñ spits/ rouw eñ hayrachtich/ doncker groen/ ge-

lijck

lijck oock de rijſkens zijn/ ſomtijts oock wit. De bloemen zijn purper verwich / tſamen ghedronghen ende lanckworpich. Tſaedt is ſwertachtich/rouw/ ende bouen met een hayrighe ſpitſ heyt gheſloten/ vuyl van reucke / ghelijck oock de gheheele plante is / te weten nae den Bitumen rieckende / in ſulcker vueghen dat de ghene die d'oprechte Bitumen niet en kennen/ in dien ſy naemals tſelue gheraeckten te riecken / ſoudent terſtont kennen al en haddent ſy noyt gheſien. Sy heeft de ſelue cracht vanden Aſphaltes,maer ſtercker/ende dat meer te verwonderen is/ſoo wel de verborghen/als de openbaere: want ſy wordt met de Theriakel ghemengt / daer ſy ſonderlinghe deucht doet / ende van buyten gebruyckt/drijftſe tfenijn wt tdiepſte vanden lichaem veel ſtercker ende merckelijcker door haer eerſte ende verborghen cracht / ende tfenijn datſe wtghehaelt heeft / bedwinght ſy al oft ghebonden ware/ d'welcke dan ghedouwet zijnde aen eenighe gheſonde partie / verghift die plaetſe alſoo ſterck / al oft die van een Ader-ſlanghe oft eenighe ander ghebeten ware: niet door de hinderlijcke cracht die in haer ſoude weſen/maer van tfenijn datſe nae heur ghetrocken heeft/gelijck int Capittel van Anchuſa oft Echium claerlijck blijckt. Cracht.

Oxytriphyllon Scribonij Largi, **ſchijnt een te weſen metten voorgaenden.**

Tvoorgaende Aſphaltium en ſchijnt anders niet te weſen dan Trifolium acutum , oft Oxytriphyllum van Scribonius largus,ghemerckt tſpits punckten dat die hayrighe bladers hebben/ gelijck een wt ſtekende doorneken/als den Auteur tſelue beſchrijft/ ende de ſtele van twee voeten hooge/ midts oock den quaeden reucke vande plante / de welcke op ghebergten is voorts comende / in Sicilien zeer vele/in Italien ſelden/ende nerghens dan ontrent de hauen van Luna/de welcke light aende coſten vande Toſcaenſche Zee: In voeghen dat tſelue zeer lichtelijck ſal gheloouen / de ghene die onthouden heeft tghene dat bouen gheſeyt is / als dat niet gheerne en groeyet dan in zeer heete landen / ten ſy dat gheſaeyt ende gheoeffent wordt / ghelijck als inden hof van Padua ende op ander plaetſen. Niemant en ſal oock verſtaen dat tſtekende punckten heeft/ maer wel dattet wtterſte punckſken van tblat / ghelijck een doorneken hem ſpits wtſtreckt / ghelijckmen aen deſe blaeders mach ſien: welck ghy ſekerder moghet mercken wt den gebruyck daer toe dat hy ſeght dat tſelue dient eñ goet is.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Tſaedt ende de bladers met water ghedroncken/zijn goet teghen het Pleuris / ende den ghenen die vande Coude piſſe oft vallende ſieckte ghequelt zijn:oock den ghenen die dwater beghinnen te laden / oft den vrouwen die vande moeder ſieck zijn / ghemerckt dat hun maentſtonden verweckt. Van tſaedt moetmen drie vierendeel loots / vande bladers een loot ingheuen. De bladers van deſe Clauers gheſtooten/ ende met ſyrop van aſyn ghedroncken / ſijn goet den ghenen die van ſlanghen ende fenijnighe dieren ghebeten ſijn. Sommighe verclaeren/dat de gheheele plante/wortel ende bladers in water gheſoden de pijne wegh nemen vande ghene die van ſlanghen ghebeten zijn/als de quetſure daer mede gheſtooft wordt. Maer in dien yemant anders met tſelue water daer de wonde mede gheſtoeft heeft gheweeſt/eenighe ſweeren liet ſtouen/die ſal alleleens pijne lijden als de ghene die vande ſlanghe ghebeten was. Sommighe hebben drie blaeders van deſe Claueren/ oft ſaeykens/met wijn inghegheuen teghen de derde cortſe/ ende vier bladers teghen de vierde / om de ſelue te verdrijuen. De wortel wordt ghebruyckt inde preſeruatiuen teghen alle fenijn. Gal. De cracht van deſe plante is heet ende drooghe/ghelijck het Bitumen/ wien dat ſy van reucke ghelijck is/ beyde tot inden derden graet: Daerom gheneeſt ſy de pijne inde ſijden die wt verſtopthеyt den oorſpronck heeft/ende verweckt de maentſtonden vande vrouwen:oock doet ſy water maken.

Trifolium Americum.

Deſen voorſeyden Claueren is niet onghelijck/ een vremde Clauer die ons wt America gebrocht is/waer datſe blaeuwe oft peerſche bloemkens voorts bringht/ aen aeren die vande Lauender oft Agnus Caſtus ghelijck. De bladers zijn doncker groen dien vanden Haſepootkens oft groote Claueren ghelijck/ende heeft bloemen ghehadt inde houen van Jan Brancion ende Jan Mouton.

Oxytriphyllum alterum Scribonij,Herbariorum.

Wy ſouden gheerne met onſe zeer gheleerden vrienden/ dien wy aduijs vraeghden op een ander ſoorte van Claueren/die in boſſchen ende dorre hoeuels groeyen / gheaccordeert hebben/de welcke ten eerſten dat ſy die ſaghen / de ſelue ſeyden te weſen Oxytriphyllum Scribonij , om dat ſy langher/ houtachtigher / ende rouwer ſijn / anderſins van rijſkens ende bladers den anderen ghelijck / maer minder/drie ende vier bladerkens by een ſtaende / die witter zijn ende botter. Oock en waren de bloemen niet ſoo vaſt by een ghedronghen/ maer meer van een ſtaende / platter ende wit. De reucke zeer luttel oft gheen / ick laete varen dat hy vuyl oft ſtinckende waere / ghelijck inden Aſphaltium : welck een oorſaecke is dat wy tſelue voor deſe in weerden willen houden/ volghende de woorden van Scribonius. Deſe Clauer groeyet ouervloedich ontrent Lions / ende Turin/ oock ontrent Montpelliers by tboſch van Gramont.

Oxytriphyllum alterum Scribonij, Herbariorum.

Coeckoeckbroot. In Latijn / Oxys Pliniana, Panis Cuculi, Alleluya Officinarum, Trifolium acetosum. In Hooghduytsch/Saurerklee. In Franchois / Pain de Cocu. In Enghels/Wod sour.

De Oxys van Plinius oft Coeckoecks broot/heeft oock in Griecks Oxytriphyllon ghenoemt geweest/niet om dat de bladers souden scherp zijn/ maer eer om de suericheyt/ door de welcke sy zeer nut ende bekent is. Tschijnt te wesen cleyne Lotus, ende groeyet gheerne inde doncker ende lommerachtige plaetsen. De wortel is onder saselachtich/bouen ende inde middel schubbachtich/wt de welcke veel cleyne biesachtighe steelkens spruyten/die cael ende seer dun zijn/ende op d'opperste van yegelijck steelken staen drie bladers/ die achterwaerts ende vast aen malcander ghevoeght zijn/ de ghedaente hebbende van een herte oft dop. De bloeme is sterrewijs / ende wit/somtijts oock geel. Tsaedt is gheel/ groeyende in lanckworpighe seer cleyne huyskens.

Cracht ende werckinghe.

Plin. Coeckoecks-broot wort inghegheuen den ghenen die een crancke ende onstercke mage hebben/ende die ghescheurt zijn. Gal. Coeckoecks-broot heeft de cracht van Surckel/het is van subtijle deylen ende drooghende.

Gheel Coeckoeckbroot. In Latijn/Oxys lutea corniculata. Oxys lutea Clusij.

Dese plante heeft dunne blinckende ende cruypende stelen: De bloeme is gheel: De bladers ende wortel zijn die vanden Coeckoeck-broot niet onghelijck. In Nederlant groeytse inde houen / ende is een

een iaerlijckſche plante / die door de coude vanden winter vergaet ende ſterft/ maer door cleyn ſaedt/ dat roſachtich ende plat is/groeyende in lanckworpighe huyſkens/ſpruytſe weder wt. Cluſius ſchrijft dat ſy ontrent Siuilien in lommerachtighe plaetſen van ſelfs groeyet.

Claueren met vier bladers. In Latijn/Quadrifolium phœum fuſcum hortorum.

Bocxboonen. In Latijn/ Trifolium paludoſum, ſit ne Iſopyron Dioſc.? Trifolium paluſtre Cordi & Dodon. An Menianthe paluſtris Theophr.? In Hooghduytſch/Biberklee ende Boonen. In Enghels / Buckxbeanes.

Wy en weten niet oft den Claueren eyghen is maer drie bladers te hebben/ oft dat by ordonnantie is vander nature/oft door oeffeninghe. Want de ghene diemen ſiet inde houen/meer wt ghenoechte dan om proffijts wille / iae vanden gheſlachte vande ghemeyne Clauers/ hebben viere/ vijf/ iae ſeuen bladers/die vanden Coeckoex broot niet onghelijck / wtghenomen datſe bruynroot oft van coleure van bruyn verroeſt yſer zijn . De bloemen zijn wit ghelijck die vande ghemeyne Claueren: voorts hebbenſe alle dinghen metten anderen ghelijck.

Bocxboonen.

Deſe plante groeyt ouervloedich in broecklant ende natte bemden van Enghellant / Nederlant ende Duytſlant/maer op ander plaetſen ſoo veel niet: De welcke midts datſe nerghens dan in dwater en groeyet/in Latijn ghenoemt wordt Trifolium aquaticũ. De wortel heeft/ghelijck de meeſtendeel vande water planten / veel knoopkens ende ſaſelinghen. De bladers zijn dicke/ groen/ ende malſch/dien vande Roomſche boonkens oft boonen gelijck/ drie aen yeghelijck ſteelken/die dicke/hol/ vooſachtich ende groene zijn/ wt de knoopen vande wortel voorts gecomen/gelijck oock is de ſtele/die groen is ende eenen cubitus hooghe/ ende aen dopperſte van dien/groeyen witte oft incaernate gheſterrende bloemkens / die vanden witten velt Ayiuyn / oft Sagitta Plinij ghelijck/ op beyde ſijden vande ſtele teghen malcander ouer ſtaende / naer de welcke dat cleyne blaeſkens volghen dien vanden Jacinthen ghelijck/ met gheel ſaedt dien vanden Hirs niet onghelijck/ maer minder. Waerom dat Matthiolus van deſen meer een ſoorte van Melanthium , dan Iſopyron heeft ghemaeckt/ en kan ick niet wel gheſegghen/ghemerckt dat hy ſwijght / daer hy meeſt behoorde te ſpreken / ende niet en derf een woort kicken/daer hy nochtans anderſins in dinghen die zeer wel bekent zijn / claps ghenoech heeft: Nochtans wordt dit cruydt veel gheuonden ende is in Hooghduytſch Biberklee ghe-

 noemt/

Cracht. noemt/ende in Neerduytsch Boer-boonen/om den vuylen reucke. Van dit cruyt worden de Lammerkens haest vet alsmen die de malsche ende ionghe bladeren teten gheeft. Tsaedt van Isopyrum van Diosc.met honich water ghedroncken/is zeer goet teghen den hoest/ende ander ghebreken vande borst. Desghelijcx oock den ghenen die bloetspouwen ende ghebreckelijck van leuer zijn. Gal. Isopyron vaeght af ende verdeylt/want het is warm ende drooghe van naturen.

Edel-leuercruyt. In Latijn/Hepaticum trifolium,siue Hepatica,& Trinitas Herbariorum;Epimedium Tragi Cordo. In Franchois/Hepatique. In Enghels/Threeleaued Lyuerwurte.

Dese plante groeyet zeere gheerne op vochtighe ende lommerachtighe plaetsen/ende heeft bycans de selue crachten vanden Coeckoecx broot/dien sy oock van ghedaente niet zeer onghelijck en is/wtghenomē dat dese Clauer niet suer en is. Dit cruyt wasset vele op sommighe plaetsen van Italien ende Languedoc/op berghen ende in lommerachtighe ende vochte bosschen/principalijck op de hoeuels van Turin aendē Pau ende plaetsen daer ontrent ghelegen. Int herte vanden winter/te weten int beghinsel oft oock int eynde van Ianuarius, crijghen ten eersten de hayrighe/teere steelkens/dien vande Violetten oft Madelieuen ghelijck/van een palme hooghe/bleeck blauwe ghesterrende bloemkens/dien vande cleyne Gouwe van grootte niet onghelijck/de welcke somtijts niet teghenstaende de coude/door de sneeuw wt kijcken eer dat de bladers ghegroeyt zijn/de welcke elck op een steelken/ghelijck die vande Violetten groeyen/nederwaerts hanghende/van snede verwe/ende bycans van grootte die vanden cleynen Veyl/oft eer vanden Eert-appel ghelijck/die oock door de coude sneeuw niet en vergaen. Nae de bloemen comen cleyne bolleckens/met groene ende bruyne puntkens die vande Boterbloemen ghelijck/inde welcke cleyn saedt light. De wortel is swert/veselachtich ende wtghespreydt.

Purper roode. In Latijn/Hepatica. Hepatica rubra.

Dese plante draeght somtijts blauwe/somtijts purper roode/ende somtijts gheheel witte bloemen/de welcke nochtans als sy eerst open gaen/een weynich witten blauwen sien/ghelijckmen sien

Veranderinghe. mach in sommighe houen van Nederlant/als inden hof van Ioonis van Rye. Somtijts zijn oock de bladers meerder/met eenighe vleckskens oft plecken ghespickelt/ende bloeyet oock later.

Cracht ende werckinghe.

Edel-leuercruyt droogt ende vercoelt/ende treckt een weynich tsamen: het versterckt de leuer/maghe ende ingheewant/ende wordt ghelijck het Coeckoecxbroot teghen de gheschentheyt inghenomen.

Edel-leuer-

Edel-leuercruyt met dobbel bloemen. In Latijn/Hepatica trifolia polyanthos.

Die zeer gheleerde Alfonsus Pancius Medicijn vanden Hertoghe van Ferrare/ heeft dese voorleden iaeren aenden zeer vermaerden Jan Brancion/ dese zeer aerdighe wilansche plante met zeer dobbel bruyn blaeuw bloemen ghesonden / andersins waren de bladers ende wortel/ den voorgaenden niet onghelijck.

Water Leuer-cruyt.

Dese plante is van ghedaente ende plaetse van groeyen (te weten in natte grachten oft daer water ingheſtaen heeft) den water Hane-voet / Vorsschen-bete oft Edel-leuercruyt niet onghelijck . D'opperste bladers die op dwater swemmen zijn rondt met cleyne botte tanden wat ghekerft: Donderste zijn hayrachtich die vanden Venckel oft ghemeyne Camille ghelijck/groeyende aen trommeteere steelkens die oock op dwater drijuen. De witte bloemkens zijn goet van reucke/ lustich blinckende / met een ghele cruyne inde middel/ gheentaeckt van vijf blaerkens. Tsaet is druyfachtich groeyende in rouwe bollekens/ dien vanden Hane-voeten ghelijck. De wortel is cleyne ende saselachtich.

Water Leuer-cruyt/ende witte water Boter-bloemen. In Latijn/Ranunculus aquaticus Hepaticæ facie. Polyanthemon palustre Dod.& Dilſij. In Enghels/water Crowfoote/or white Crowfoote.

Cleyne water Veyl.

Dit cruydeken hebben wy water Veyl ghenoemt om dat de driecantige bladerkens heeft die vande cleyne Veyl niet onghelijck maer veel cleyndere/ende bleeck groen die op twater drijuen/hebbende van ondere cleyne veselinghen ghelijck d'Eynde-groen/oft water-Linsen/waer af dat een mede soorte schijnt te wesen. Ten wordt nerghers toe ghebruyckt dat ick weet. Men vindet hier ende daer inde grachten in susdanighe plaetsen als d'Eynde-groen.

Bourgoens Hoy.

Dese soorte van Claueren heeft in Griecken ende Italien ghebrocht gheweest wt de bemden van Meden/waerom dat sy in Latijn Medica genoemt wort. Tbourgoens hoy welck een zeer goet voetsel is voor de beesten/sonderlinghe voor de peerden/ soude oock wel moghen Medica ghenoemt

Cleyne water Veyl. In Latyn/Hederula aquatica, ende van sommighe Trinitas aquatica.

Bourgoens hoy. In Latijn / Fœnum Burgundiacum. In Enghelsch/Horned clauer. In Franchois/Foin de Bourgoigne.

Medica folliculo spinoso, Trifolium Cochleatum Dodon. In Franchois/Herbe à limassons.

worden/ende daer voren ghehouden worden/ghemerckt dat een soorte van bemde Clauers is / ende heeft een haeuwachtich/rondt/ghevouwen blaeſken vol saedts/dien vanden Fenegriecк oft eer vande Melilote ghelijck. De bloemen zijn purperachtich witten blaeuwen. De bladers en zijn oock die vande ghemeyne Melilot niet onghelijck.

Lauserde vanden Prouensalen.

Maer ghemerckt datter een ander soorte van Claueren is / die de cleyne Vee onghelijck aenahenaemer is/ende met de teeckenen vanden ouders beschreuen beter accorderende/ soo sullen ons door de nerstichent vande iongher Herbaristen twee soorten van Medica ghenoech zijn / vande welcke d'eerste ende sekerste is de ghene die inden lande van Prouence van tghemeyne Volck Lauserdo ghenoemt

Drieder hande verschil in tsaedt vande Medica, Lauserde vanden Provensalen.

ghenoemt wordt. Dese wordt om tproffijts wille ghesaeyt/ ende heeft daer drie bladers / den Klaueren geheel ghelijck/nochtans heeftse langer stelen / plat ter aerden ligghende / daer sy oueruloedichst groeyet/ eñ aẽde syde steelkens groeyen veel ronde blaeskens / de welcke metten vinghers wtghereckt zijnde/ de ghedaente hebben van een rolleken : maer als die weder tsamen loopen / soo schijnent te wesen veel penninghen op een gheleyt . Dese haeukens zijn somtijts rouw / somtijts stekende. De bloemen zijn geel ende drie tsamen. Dwort op somminghe plaetsen zeer lanck ghesien/ ende twee mael meerder/ waer af de haeuwe gheroelt staet/ ghelijck een Cypres note / waer in tsaedt light/ bycans soo groot als Bremsaedt.

Medica marina.

Sekelwijse oft Maenwijse haeukens draghende Medica. In Latijn/ Lunaria radiata Italorum. Medica lunata siue falcata.

Dese Zee Medica den voorgaenden zeer ghelijck/ende van selfs groeyende hier en daer aenden Zeecant/hebben wy dickwils ghesien te Venegen ende aende Middelantsche Zee / maer gheheel minder dan de voorgaende / soo van bladers / als van haeuwen ende saedt. De langhe stelen cruypen op der aerden. De bloemen zijn gheel/ de stelen ende blaeskens zijn dicker/ende alle deylen zijn met een wolachtighe hayrichheyt becleedt / ghelijck de Gnaphalion,ende meer ander Zeeplantẽ. De gheleerde mannen en hebben geen exempel / noch reden waerom dat sy dese plante niet weerdich achtẽ en souden/gemerckt oft beschreuẽ te worden: want in dien d'ouders door dese traecheyt hun onwetenschap oft de traecheyt vande naercomers voet ghegheuen hadden / ons souden onghelijck veel meer cruyden ghebreken / door de welcke wy veel deuchts ende proffijts ghenict hebben. Want het is beter dat ons dese door tghesichte ende ghebruyck bekent zijn/dan gheene.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tghedrooght saedt vande Medica , wordt ghemenght om den goeden ende lieflijcken

 smaecke/

smaecke/met sout daer yet mede ghesouten wordt. Tgroen saedt is zeer goet gheleyt op heete ghebreken/die vercoelinghe van doen hebbent. Tgheheel cruydt wordt voor gars ghebruyckt vande gene die schapen ende ander beesten houden.

De bloeme vande Medica is van verwe drijederhande { blaeuw / violet / gheel.

Alle de soorten van Medica vercoelen / ende worden ghelijck de groote Clauers oft Trifolium Asphaltium ghestooten ende geleyt op de steken vande Scorpioenen / ende beten vande Aderslanghen/ de welcke sy ghenesen/ Tselue doen sy oock inghenomen.

Medica met Maenwijse haukens. Lunaria radiata Italorum.

De Lunaria radiata van Italien en verschilt vanden anderen niet dan datse een blaeskên oft haeuken heeft ghelijck een halue Mane.

Hasen-pootkens. In Latijn/Lagopus, Pes Leporis. In Hoochduytsch/Hasen fusz ende Hasenklee. In Franchois/ Pied de Lieure. In Engelsch/Rong Clauer/ende Hares foote.

Dese plante was in Griecx Lagopyron ghenoemt/ soo veel te segghen als Hase terwe/ iae oock ten tijde van Hippocrates, om datse onder de terwe groeyde / Ten tijde van Dioscorides was die Lagopon ghenoemt/ dat is te segghen Hasevoet/ om dat inde hayrighe are/schubbekens ende ghelijck rouwe sachtachtige puncten van aren/ de rouwicheyt ende coleur hadden dien vanden Hase-voet gelijck. Want Hippocrates schrijft aldus in tboeck vande quade seericheden / cort ende wel: Tcruyt Lagopyros ghenoemt/vullet principalijck de holle/ gesuyuerde sweeringhen: Want het heeft schubbekens als sy drooge zijn/die vande Terwe ghelijck / oft als ander lesen/ maer niet soo wel/den gruse ghelijck : tblat is cleyne/ ghelijck een Olijfblat ende minder. Waerom lichtelijck te mercken is/ dat dese plante die inde ackers onder tcoren zeer vele groeyet / ende ouer gheheel Europe zeer wel bekent is / ende byde garsachtighe Clauers ghevoeght moet zijn / de oprechte Lagopus vãden ouders is. Want sy heeft een corenachtighe are/ende groeyet onder de Terwe/Peerts-bloemen ende Vossen-steert / den welcken dat van naeme gedaente/wolachticheyt ende hayren/ sachticheyt ende bruynicheyt / ende den Hasevoet van verwe ghelijck : De bladers zijn die vanden Olijf boom ghelijck / maer minder ende drie by een / groeyende aen ranckachtighe steelkens /van eenen voet hooghe/ in veel sijdetacxskens wtghedeylt/ Tsaet is cleyne dien vanden Sesamum ghelijck maer minder / ende van grootte dien vanden Fyencruyt niet ongheliick / beset met terwachtighe schubbekens / oft vande groote Claueren. Dit cruydt is seer tsamentreckende/ende soo drooghende/ dat een sonderlinghe hulpe is den vrouwen die vanden rooden vloet ghequelt zijn : Daerom doet dat oock inde holle seericheden ende sweeringhen als die wel ghesuyuert zijn/ ongetwyfelt tvleesch groeyen/ende haest sluyten/ als Hippocrates seght: ende is oock seer bequaeme teghen de gheswillen vande liesschen / ende om de ghescheurtheyt te bedwinghen ende in te houden.

Cracht ende werckinghe.

Hasepootkens trecken tsamen ende drooghen : met wijn ghedroncken stoppense den camerganck ende buyckloop/maer met water alsmen de cortsen heeft. De selve worden aen dlijf ghebonden/ teghen de heete gheswillen vande liesschen. Alle tselue seght oock Galenus.

Lagopum maximum.

Dese twee diuersche soorten van Lagopus oft Hasepootkens en worden soo vele niet gheuonden/ nochtans groeyense onder de selue planten ende coren/vande welcke deene gheheel de selue bladers heeft/maer niet al wt soo scherp/ende de ghemeine Clauers naeder comende. De stelen hebben min sidetacxskens/ende zijn sonder knoopen/ bycans rechte/ende eenen cubitus lanck de welcke bouen oock

aren

Lagopum maximum, folio & facie Trifolij pratenlis.

Lagopus altera folio pinnato, An Cytisus Tragi, & Trifolium magnum Cordi?

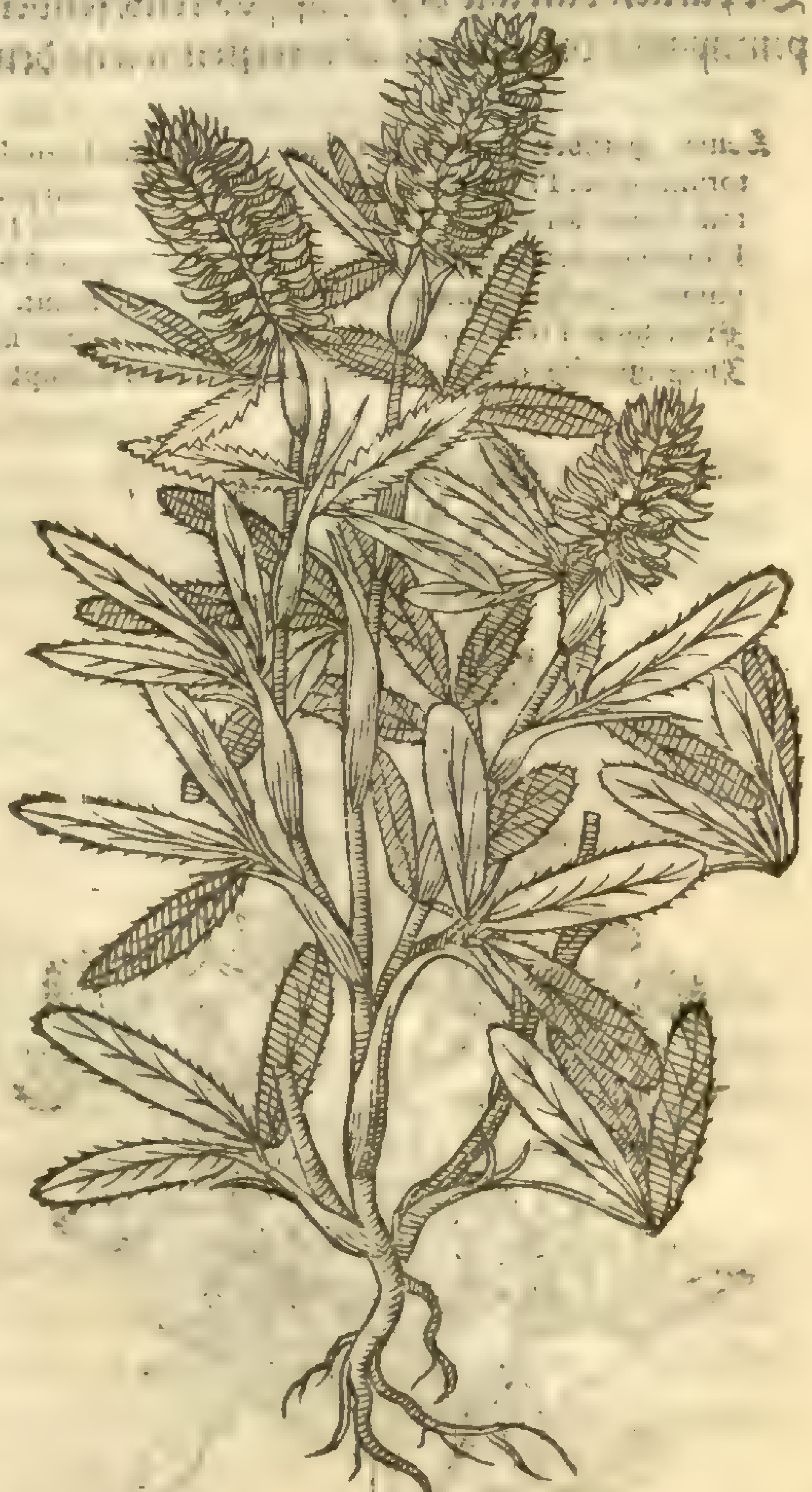

aren draghen van twee duymen lanck/ende dicker dan die vande voorgaende/ rouwer van hayren ende wolachticheyt. De bloemen zijn die vande ghemeyne Claueren ghelijck/ purper root/ bruyn/ castanie-bruijn ende bleeck. Wy hebben dese gheplucht inde bemden van Vigan/inden lande van Languedoc/in Wedemaent ende Hoymaent.

Veranderinghe.

De Hasepootkens met de bladers vande groote Clauers oft Trifolium Asphaltæum hebben wy ghesien met bloet-roode bloemen/ die ghelijck aren waren van twee duymen lanck/ seer blijde van coleure. De smake van tcruyt is dien vanden gars oft groen coren ghelijck. In Nederlant groeyet dese plante inde houen.

Lagopus altera folio pinnato.

Dese heeft een merckelijcke veranderinghe inde bladers/datse inde heete landen/principalijck in Piemont/verwelckende/met haer blijnecken/glatticheit/ ende seer aerdighe strepen/ pluymen van voghels ghelijcken/die vanden Water-varen Osmunda ghenoemt ghelijck/ drie by een staende op een steelken. De bloeme is oock bloet-root als die vande voorgaende.

Ander Hasepootkens met smalle bladers. Altera angustifolia Lagopus.

Dese ander soorte hebben wy ghenoemt Hasepootkens met smalle bladers/ ende gheuonden lancks de canten vande weghen ende velden vā Selleneufue by Montpelliers/ ende oock in Dolphine/ende niet verre van Pont S.Esprit aende Rhoone/ ende hier ende daer elders/de welcke veel smalder ende langher bladers heeft/drie by een staende/vā fatsoene tusschen de Verckens-venckel ende Claueren/ groene van coleure. De stele is eenen voet lanck met sommighe knoopen/wt de welcke sommighe sijde-tackskens spruyten. Bouen op de stelen groeyen aernachtighe bloemen/die vande naest beschreuen van grootte ghelijck ende meerder/ de welcke purperverwich zijn : ende als die inden Oost vergaen/ soo blijuender scherpe hayren ende dorre aren/ die met hun biesach-

biesachtighe schubbekens steken/inde welcke dat rondt-saet light dien vanden Sesamum ghelijck.
Cracht. De partien van alle dese Hasepootkens/sonderlinghe de aren/drooghen ende trecken tsamen. Maer principalijck die vanden aldereersten/wiens deucht wy versekert zijn/ende eensdeels verclaert hebben.

Seuen-ghetijden-cruydt oft Clauer. In Latijn/Lotus hortorum odora. Trifolium Asphaltæum Diosc. Fuchsij perperam. Lotus satiua, siue Trifolium odoratum alterum Dod. Lotus syluestris Anguill. & Matth. An Mel frugum Theophrasti? In Hoochduytsch/Sieben gezeiten kraut. In Franchois/Treffle odoriferāt. In Spaensch/Trebol Real. In Enghelsch/Garden Clauer/ende Sweete Trifoyl.

Lotus asperior fruticosa, Lotus Narbonensis incana.

Dese tamme Lotus, die nu ter tijdt groeyet inde houen van Nederlant/Duytschlant ende Enghellant/ende daer gheoeffent ende gheplucket wort/ om te maken d'Olie die soo zeere ghepresen wort van datse de harde gheswillen sachte maeckt ende verdrijft/principalijck vanden Apotekers/diese in onser talen heeten Seuen-ghetijden Clauer/als seuen mael sdaeghs haeren reucke veranderende/de welcke sy segghen datse alle daghe verliest ende weder crijght/mach wel d'oprechte Lotus ghenoemt zijn. De stele is onderhaluen cubitus lanck/ghestript/eñ van onder tot bouen vol sijde-schuetkens/die wt de knoopkens voorts comen/daer aen drie blaerkens groeyen/dien vande Claueren/Fenegrieck/oft ghemeyne Melilote ghelijck/maer rondtsom de kant dweers ghekerft/vet/dicke/gheliswich/bleeckachtich. De bleecke bloemen wassen vele by een/die vanden Trifolium Asphaltęum ghelijck. Tsaedt is bleeck als vanden Hirs. De reuck is zeer goet/dien vande Melilote niet ongheliick/een weynich den reucke hebbende vande Gomme Elemni, waerom dat vande vroukens Balsem ghenoemt wort/ende is voorwaer zeer goet den quetsuren ende wonden. Want twerteert lichtelijck/ende wederstaet matelijck de aenuallende vierichheden/eens deels de sterckte bewarende/ende voorwaer met een cracht niet zeer ongheliick den Fenegrieck/vanden ooghen behulpich te wesen.

Cracht.

Lotus syluestris Diosc. In Spaensch/Trebol saluage.

Dese wilde Lotus groeyet hier en daer zeer vele/byde brugghe ende aende kanten vande riuiere de Lane by Montpelliers/oock in vochte grachten van Enghellant/ende Nederlant. De wortel is houtachtich ende saselachtich/wt de welcke veel dunne/wtghespreyde stelkens met veel sijde-schuetkens voorts comen/waer aen dat groeyen drie bladers by een/die sachte/rondt/doncker groen/eñ glat zijn.

zijn. De bloemen zijn gheel/ghelijck die vande oprechte Meliloте/onder ende bouen wt de knoopkens oueruloedich groeyende/nae de welcke dat volgen zeer veel ronde/ lanckworpighe/rechte/roode/blinckende haeukens/inde welcke aschgraeuw saedt light/ den Mostart-saedt ghelijck. De smaecke is medicinael/ende dien van sommighe rondt-saedt ghelijck/ als van Lupinen/ Roomsche boonkens/ende Cytisus/den welcken datse van reucke niet ongheliјck en is. Niet te min daer en is niet aengheleghen wat reucke dat dese plante heeft/ maer wel hoe aerdich datse den Lotus ghelijck is / ende meer dan twee cubitus hooghe / met veel sijde schuetkens / ende bladers/dien vande ghemeyne Claueren ghelijck. Tsaedt oft eer het haeuken is dien vanden Fenegrieck ghelijck/maer minder/soodanich als onse plante is/de welcke Dioscorides begheert met eenen medicinalen smaecke ende niet reucke.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap van Seuen-ghetijden-cruyt met honich ghemengt / verdrijft de schelle / vlecken ende ander schemelinghen vanden ooghen daer op gheleyt. Gal. Seuen-ghetijden cruyt heeft een middel-matighe cracht van drooghen ende verteiren/ende is in coude ende warmte ghetimpert.

Wilde Lotus.

Diosc. Wilde Lotus heeft een verwarmende ende lichtelijck tsamen-treckende cracht/de welcke met honich ghemengt/de vlecken ende sproeten vanden aensicht wech neemt ende verdrijft/daer mede ghestrecken. Lotus alleene ghestooten oft met saedt van Maeluwe met wijn inghenomen/is zeer goet den ghenen die pijne inde blase hebben. Gal. Tsaedt van wilde Lotus is verwarmende tot inden tweeden graet.

Italica Lotus altera. Ander Italiaensche Claueren.

Dese seer cleyne Lotus heeft D. Dauid van Maude Medicijn van Antwerpen/buyten Boloigne gheplucкt / ende heeft cruyppende steelkens van een spanne lanck / aen de welcke cleyne blaerkens groeyen dien vande ghemeyne Claueren ghelijck / ende ghele bloemkens dien vanden ghemeynen Scorpioides niet ongelijck. Tsaedt is drieeantich als vanden Tribulus terrestris oft witte Ratelen.

Lotus asperior fruticosa.

Dese plante moet oock ghestelt worden by tgheslachte vande Lotus, als de ghene die den seluen van ghedaente gheheel ghelijck is. Want aen stijue ende hartachtighe bleecke tacksкens van een spanne lanck groeyen drie grijse bladers/ smalder dan die vanden Lotus pratensis,ende byeans soo groot als die vanden Cytisus, maer breeder dan die vanden Dorychnium. Op dopperste vande steelkens groeyen ghele bloemkens/maer minder ende een weynich grijs.

Lotus trifolia pratensis siliquosa Monspelliensium, ende desen is de voorseyde wilde ghelijck.

Op veel plaetsen buyten Montpelliers/ende inde dellende bemden tusschen de Lane ende tbosch van Gramont gheleghen / groeyet dese cleyne Lotus met haeukens / onder de Osterlucien / Scordium ende Narcissen/ hebbende gecante/gheknoopte ende cruyppende steelkens van eenen voet lanck. De bladers groeyen drie by een op cleyne steelkens lancks de principale stelen/die rondtachtich/ dickachtich ende bleecachtich zijn. De wterste vande stelen die in sommighe schuetkens ghedeylt zijn/draghen bleeckgele bloemen/dien vāde boonen ghelijck/op elck schuetken een/ nae de welcke dat volght op yeghelijck een haeuken meerder dan vanden Fenegrieck / maer rechte ende bouen een weynich ghecromt/met sommighe strepen inde lenghde van het haeuken: Als tgeel saedt/ dien vanden Fenegrieck ghelijck/rijpe wort/soo gaen die haeukens open.

Ægyptia Lotus,vel Nilotica,aut Euphratæa.

Ghelijcker-wijs datter veel dinghen zijn / die wy hebben derren dincken datse nerghens inde zeer rijcke ende oneyndelijcke heerschappije vander nature te vinden en waren/ voor dat wy die ghesien hadden/alsо ghebeurt oock ghemeynelijck/ datter oock hedensdaeghs sommighe dingen niet nerstich ghenoech ghesocht en worden / die nochtans voor onsen ooghen ende voeten ligghen / maer qualijck oft onvolcomelijck beschreuen/ ende daerom onbekent zijn/oft die nerghens ter werelt en groeyen/als de beschrijuinghen te kennen gheuen. Dwelcke wel schijnt te ghebeuren in tkennen niet alleene van veel hierlantsche/maer principalijck van vremde planten. Want de beschrijuers plegen dese meestendeel te kennen niet van ghesien te hebben/maer van hooren segghen/ende daerom pleghen sy in hun

schrijuen

schrijuen by te voeghen/soomen seght/ oft yet anders des ghelijcke/al oft sijt niet voor seker en seyden/ maer alleene daer by voegden/om de beschrijuinghe te vercieren. Dwelcke Theophrastus schijnt geschiet te wesen in desen Lotus: want hy gheeft veel breeder dan seker beschrijuinghe: hy laet achter de bladers ende verhaelt contrarie comparatien van tsaedt / dwelcke achter dencken gheeft dat den text onvolmaeckt is/oft twerhael onwaerachtich. Men mach zeer veel planten sien die op veel plactsen gheuonden worden/iae oock op tafel comen/vande welcke veel dinghen qualijck/ oft beuselachtich oft versiert gheschreuen zijn gheweest. Neemt voor exempel den wortel van Mandragora, Varen/ Tripolium, Eyckeboom/de gheduerighe Lerckeboom/iae selfs de Boone/ ende Compernoille. Ende op dat wy niet voorder en gaen / soo wy oock sommighe zeer cleyne dinghen den gemeynen Volcke vande planten zeer neerstich ghevraeght hebben/ende somtijts aende gheleerde mannen aduijs gevraegt / men heeft ons vele ende dickwils gheantwoort dinghen die weerdigher waren datmen daer mede soude lacchen dan de selue consenteren. Jae wy zijn daernae verwondert gheweest dat oock treffelijcke mannen sommighe dinghen ontuallen zijn/ wt veel duysenden/die niet net ghenoech oft waerachtich waren/ende alleene van hooren segghen/ verclaert waren. Jae ons verwondert eer dat sy niet meer ghemist en hebben/daer sy ghestaen hebben op eens anders verclaeren ende lesen/dwelcke Dioscorides ghebeurt is wt schrijuen van Crateuas, ende desen Theophrastus wtten schrijuen van Aristoteles, die door beuel ende tot cost vanden Keyser Alexander / wt tsegghen van zeere veel particuliere persoonen zijn boecken gheschreuen hadde.

Lotus Ægyptia van Diosc. ende haer cracht.

De bolle is zeer groot als vanden Heul / ende tsaedt datter binnen is/dien vanden Hirs ghelijck/ dwelcke die van Egypten drooghen/ende backender broot af. Dese Lotus heeft de wortel ghelijck eenen Queappel/de welcke rauw oft ghesoden gheten wort/maer gesoden heeft hy de qualiteyt vanden doyer van ey.

Oprecht Melilot van Surie/Melilotus Syriaca odora, Melilotus, Sertula campana, & Corona Regia.

Roomsche Melilote. In Latijn/ Melilotus Italica & Patauina. Trifolium corniculatum alterum Dod. In Hoochduytsch / Welscher steynklee. In Italiaensch/ Meliloto, Trifoglio Cauallino. In Enghelsch/Right Melilot.

D'ouders pleghen hier voortijts cransfkens vande Melilote te maken / de welcke sy op thooft leyden/

den niet alleene wt genoechte/maer oock om te verdrijuen d'onghetempeerde hitte vande cortse. Van alle de soorten van Melilote die wy kennen/is verre de beste ende schoonste / die van Alepo in Syrien eerst ghebrocht heeft ghewe eest sedert de iaeren 1 5 6 2. ende drienseſtich / tot Venegen / daer wy die in sacken te coope ghesien hebben inden Enghel ten huyse van Alberto Martinelli. Dese plante groeyet met veel tackachtighe steelkens op beyde sijden afwijckende/van eenen voet hooghe/met veel knoopkens onderscheyden/aende welcke de bladers drie by een op cleyne steelkens wassen die vanden Seuen-ghetijden cruyt/oft ghemeyne Melilote ghelijck/maer niet soo spits/ noch seer ghekerft. De bloemen zijn bleeck gheel/ ende wassen vele by een in een seker ordonnantie staende/ ghelijck die vande Securidaca oft Astragalus. Int opperste vande stelen comen haeckachtighe haeukens den beck van eenen Papegay niet onghelijck. T'saedt is dien vanden Fenegrieck ghelijck / maer platter ende minder/den reucke hebbende vande Duytsche oft ghemeyne Melilote / daer wy terstont af sullen schrijuen/maer veel beter reucke gheuende/die wel vijfthien iaeren ghedeurt.

Die binnen Padua ghesaeyt was / hadde de haeukens niet soo crom / ende slechter reucke/ waer datse Italiaensche Melilote ghenoemt wort/Maer midts datter de menichte gebreeckt/so wordt daer de ghemeyne Melilote in stede van dien ghebruyckt. De bladeren ende bloemen en zijn andersins de Syriacsche niet onghelijck. Italiaensche Melilot.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Melilote heeft een tsamen-treckende cracht / ende maeckt morwe alle heete gheswillen/ principalijck die aenden ooghen/schamelheyt oft tsondement wtbrecken/met soeten wijn ghesoden ende daer op ghelevt/ Somtijts oock met ghebraden doderen van eyers/oft meel van Fenegrieck / ghestooten Lijnsaet/heul-bollen/oft Cycoreye ghemengt. Met Galnoten oft crijt ende goeden wijn ghemengt/gheneest de draghende quade schorftheyt vanden hoofde/ daer op ghestreken: Maer alleene met water ghemengt/gheneest sy de sweerkens aenden elleboghe / knyen ende der ghelijcke leden/ daer gheel etter wtloopt. Groen ghestooten oft in wijn ghesoden met eenighe vande voorseyde dinghen/verdrijft de pijnen vander maghe: maer groene met soeten wijn ghemengt/ende inde ooren gedaen versoet de pijne vanden ooren: Ende in azijn oft olie van Roosen nat ghemaeckt/neemt wech de pijne vanden hoofde. Gal. Melilote verwarmt meer dan sy vercoelt: Sy verteert/maeckt rijpe ende doet scheyden met een weynich tsamen-trecken/ ende maeckt sachte/ verteerende door een onghevoelijcke doortreckinghe.

Ghemeyne Melilote. In Latijn/Melilotus Germanica. Melilotus lutea & alba Auicen. Trifolium odoratum Dod. In Hoochduytsch/ Grosse Steenklee. In Enghelsch/ Common Melilot.

Steenclaueren/ In Latijn/Melilotus Coronata: Trifolium corniculatum. Dodon. Melilotus Germanica Fuchsij. In Hoochduytsch / Unser Frouwen schuchlin. In Franchois/Couronne Royale.

Ghemeyne Melilote.

De twee Duytsche/oft Walsche/oft gemeyne Meliloten die hier te lāde groeyen/zijn minder van reucke / maer groeyen veel langher : want sy heeft veel rijſkens oft tacken die drie cubitus lanck zijn/ den Fenegrieck/ oft eer den Bourgoenschen hoy van bladers meest ghelijck / de welcke wat ghekerft/ ghelijuich/ende vetachtich zijn. Int opperste vande steelkens wassen gele bloemkens vele by een/hangende gelijck die vanden stekenden brem oft woude/maer minder/somtijts oock grijs. Tsaedt groeyet in groen ghele haeukens oft blaeſkens/dwelcke cleyne ende luttel is: Tghebruyck van dien heeft ouer lanck ende ouer al groot gheweest/om sijn merckelijcke crachten van sachtmaken ende teeren/met een weynich teerende warmte/die de nature aenghenaem is/ende matelijcke tsamen-treckinghe.

Tot Londen inden hof van onsen goeden vrient M. Hugo Morgan groeyet een ander soorte die desen gheheel ghelijck is / wtghenomen datse niet hoogher dan eenen cubitus en wasset / die oock in cleyne haeukens dien vanden Aracum ghelijck/tsaedt heeft den voorgaenden niet onghelijck. Beyde dese Meliloten hebben eenen lieflijcken reucke/maer die van Syrien heeft den besten. Niet te min om datse in ander teeckenen meer verschillen / ick soude meynen dat dese twee laetste / niet soo zeer en hebben ghebruyckt gheweest in cranſkens oft hoykens / hoe wel datse in tghebruyck vande Medicine den anderen niet veel toe en gheuen.

Steen-claueren.

Niet sonder reden en hebben sommighe hun laten duncken/dat die soorte van Lotus,die gheerne in drooghe bemden ende lancks de canten vande weghen is wassende / de Sertula Campana was/ oft datmen die ten minsten voor Melilote behoorde te ghebruycken. Want behaluen dat gheene den Syriacschen naerder comt/soo heeft sy oock haeukens / ende zeer lustighe bloemen zeer ghelijck een gulden cranſken oft hoyken/waerom datse van tghemeyne volck in Vranckerijck Couronne Royale ghenoemt wort/ende by auenture vanden Romeynen Sertula gheheeten is. Dese plante spreyt wt op beyde sijden veel tacken / die groene/ dunne ende teer zijn van eenen voet lanck / met bladers dien vande ghemeyne Claueren ghelijck/ghemeynlijck vijue by een met die aende groote stelen groeyen/ maer niet meer dan drie opde cleyn steelkens/ghelijck aende wilde Lotus. De bloemen zijn gheel oft honich-verwich / maer eer sy open zijn wtten gout ghelen blinckende van fatsoen die vanden Erwten ghelijck/sterre-wijs ende met ghelijcke spacien van een staende ghelijck een cranſken. De smake is die van sommighe rondt saedt oft pluck graen ghelijck. De reucke vande bloemen en is niet groot/ maer lieflijck/die een weynich vergaet als sy drooghe zijn/den reucke van honich niet onghelijck / die sy ghelijck oock de verwe inde saluen laet. Wy hebben de selue dickwils ghebruyckt om te verteeren de materien vande heete dermen inde ongheregelde derde cortsen / legghende die in olie ende daer mede ghestreken/ dwelcke oock den ooghen zeer goet is. De Fransche Apotekers ghebruycken meestendeel dese alsoo vrylick als de Melilote/ende groyet zeer vele ouer al in Enghellant/Vranckerijck ende Nederlant. De haeukens zijn die vanden wilden Lotus ghelijck.

Cracht.

Fenegrieck.

Selden oft nerghens en wort dese plante gheuonden / dan ghesaeyt / want het Fenegrieck welck men meynt dat inde velden groeyet op sommighe plaetsen van Italien/schijnt een soorte van Lotus te wesen. Tfenegrieck is hedensdaeghs soo wel bekent / dat de ghene die de soorten vanden Lotus kennen / Fenegrieck oock moeten kennen/ want sy verschillen alleene van haeuwen/de welcke de Fenegrieck meerder/scherper eñ crommer heeft. De bloemen zijn cleyne ende wit/groeyende aen ronde stelen die een weynich ghestript zijn / ende eenen cubitus oft onderhalf hooghe : op cleyne steelkens groeyen de bladers drie by een/die vanden Lotus ghelijck ende een weynich ghekerft. De haeukens zijn vol gheel saedt dien vanden Securidaca ghelijck/ maer ronder/dwelcke zeer nut is in tghebruyck vande Medicine. Want daer af wordt een olie ghemaeckt die meerder crachten heeft dan yemant wel meynen soude/om te doen scheyden ende vergaen de verborgen clieren vande dermen/ ende oock andere croppen en clieren.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Meel van Fenegrieck met Meede ghesoden heeft een sachtmakende ende verdeylende cracht/ende is zeer goet ghestreken soo wel op inwendighe als wtwendighe heete geswillen ende apostumatien. Meel van Fenegrieck met asyn ende nitrum ghemengt / maeckt cleyne de gheswillen ende verherde Milte. Dwater daer Fenegrieck in ghesoden is/is goet den vrouwen die inde moeder eenighe apostumatien / oft sweeringhen / oft verstoptheyt hebben/ als sy daer in baden oft sitten. Dmelck oft vetticheyt die wtten ghesoden Fenegrieck geperst is/ gheneest de quade loopende schorftheyt vanden hoofde/ende verdrijft de schelferen ende schellen/alst hooft daer mede gewasschen wort. Tselue met Gansen smout ghemengt / ende met eenen pessus van onder gheset / maeckt morwe alle herdicheyt ontrent tslot vande moeder. De bladers ende cruyt vanden Fenegrieck groen ghestooten/

Fenegrieck. In Latijn/ Fœnũ Græcum. In Hoochduptsch/ Bocksho rn. In Franchois/ Fenegrec oft Fenegrey. In Italiaensch/ Fiengreco. In Enghelsch/ Fenugreek.

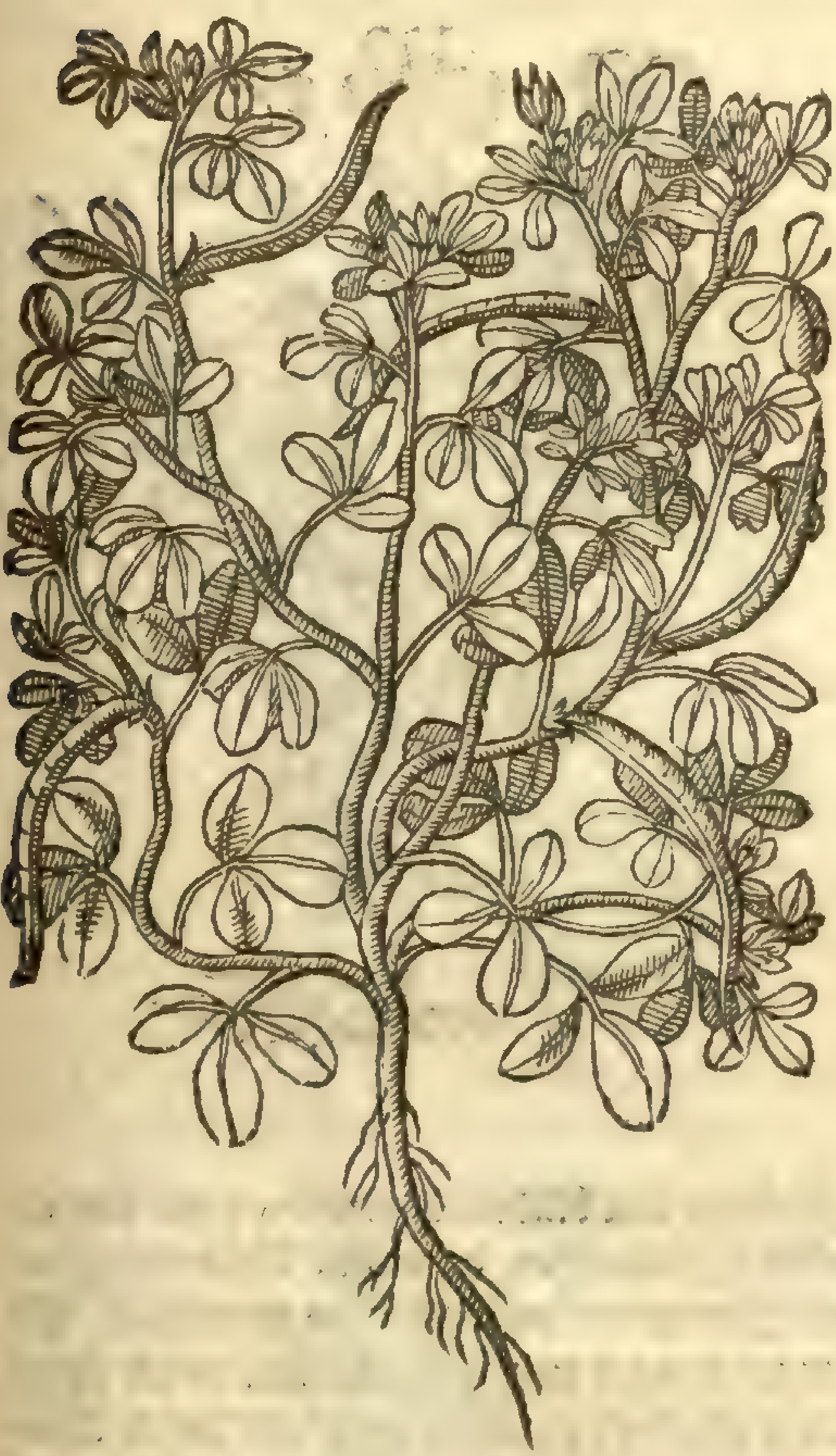

Wilt Fenegrieck. In Latijn/ Fœnum Græcum sylueſtre.

ten/ende met wat azijns ghemengt/zijn zeer goet gheleyt op weecke verſworen leden. Dwater daer de bladers in gheſoden zijn/ghedroncken / iaeght af alle vuylicheyt die aende dermen hangt / vande ghene diet roodt-meliſoen hebben/ende oock ander. Olie van Fenegrieck met Myrtus ghemengt/ ſuyuert het hayr ende oock de liekteecken vande ſchamelheyt. Gal. Fenegrieck is warm inden tweeden ende drooghe inden eerſten graet / waerom dat de heete gheſwillen verweckt: maer die niet zeer heet ende harter zijn/die gheneeſt ſy de ſelue verteerende.

Wilde Fenegrieck vanden Herbariſten.

De Nederlantſche Herbariſten heeten een aerdige plante Wilt-Fenegrieck/om dat haer bladers die vanden Fenegrieck ghelijck/ende een weynich rondtſom ghekerſt zijn. De bloemen zijn cleine/die vanden Scorpioides leguminoſa van Languedoc ghelijck. Deſe plante groeyet oock gheerne in heete landen/ende plaetſen daer de Scorpioides waſſet. Nae de bloemen volghen dunne/lanckworpighe haeukens vier oft vijue by een/ maer niet ſoo crom als vanden Fenegrieck / waer in cleyn ſaedt beſloten light. Hier te lande groeyet in ſommighe houen/ van ſaedt dat wt Spaignen ghebrocht is.

Cytiſus.

Deſe claueracht ighe plante oft Lotus heeft den naem vanden eylande Cynthiſe behouden / van waer datſe inde reſte van Grieckenlant ende Italien ghebrocht ende ghemeyne gheworden is. Het is wonder hoe nut dat die is voor de ſchapen ende cleyne Vee / om veel melcks ende ionghen te gheuen. In voeghen dat de ghene die wtten Poeten Κύθηλον leſen/ mogent zeer wel noemen vruchtbaer hoy/om dat veel voetſels/cracht ende ſaedt gheeft. De beſchrijuinghe ende ouerlegghinghe vanden oprechten Cytiſus heeft ons langhe twijfelachtich ghehouden: Maer alle ſaken zeer wel ouerleyt hebbende / ende diuerſche planten by een ghelijckende / die wy weder leyden / wy hopen dat wy ten laetſten deſe plante ſullen beſchrijuen ende gheuen / die den goeden Herbariſten behaghen ſal. Op den wegh van Roome nae Florencen / in een dellende ende leeghe vruchtbarighe pleyne by een ſtedeken gheleghen Aquapendula ghenoemt / groeyet de plante Cytiſus vijf oft ſes cubitus hooghe/ die vanden brem ghelijck/ hebbende veel dunne / zeer herde gheſtrepte rijſkens/ voortſ-comende van

Cytisus.

Altera Cytisus. Ander Cytisus die minder en ghemeinder is.

Dit heeft ooc drie bladeren tsamē by een/ de welcke om datse drooge warē/ en zijn vanden schilder niet gans gheslaghen.

onder af wt een houtachtighe wortel / ende op cleine steelkens drie bladers by een/maer niet sonderlinghe vele/die vanden Fenegrieck ghelijck/ maer smalder/ ghelijuigher/ die vande Rute eenichsins ghelijck. De bloemen zijn geel / die vanden Brem oft Erwten niet ongheliick / maer minder. De haeukens zijn aschgraeu die vanden Brem ghelijck / maer dunner ende platter / inde welcke swart blinckende saet light dien vanden Brem oock ghelijck.De gheheele plante is grijs/ ghelijck de Rhamnus van Montpelliers oft Zee-Porceleine.De smake is dien vande Ciceren oft dergheliicke rondt saet ghelijck / maer de reucke is my voorwaer vergheten : Want wy en hebben nau dese plante niet dan drooghe ende sonder reucke in Languedoc wtghetrocken / principalijck aenden voet vanden Spoorbergh by Vigan/ nochtans niet soo lanck/ maer malscher ende van beter voetsel/by auenture om dat de schapen ende gheytkens als die in tgheberchte ghedreuen worden/ghelijck sy iaerlijcx doen om tbeste voetsel/ende om te schouwen de hitte vande dalen int beghinsel vanden Mey ende Wedemaent/de teere ionghe scheuten ende beghinsels vande bloemen ende haeukens af eten. Daerom seght wel de Poete wt Theocritus,Florentem Cytisum,& Salices carpetis amaras. Dat is te segghen : Ghy sult af eten den bloyenden Cytisus ende de bitter wilghen. Dese plante accordeert metten Cytisus van Dioscorides ende Galenus,meer dan eenighe ander plante:maer oft de selue is van Theophrastus, daer en is ons niet vele aen gheleghen/ ghemerckt dat hy in tbeschrijuen van dien niet seer sorchfuldich en is geweest/die op een ander plaetse vande soorten van Lotus vermaent heeft/dat ghemeynlijck diuersche planten eenderhande namen hebben. Daerom ghelijck d'ouders den Cytisus noemden Fenegrieck/ grooten Lotus ende Clauer/om de gelijckenisse vande ghedaente oft nature : alsoo is oock wt diuersche ghelijckende planten den Anagyris, Laburnum ende Colluтæa,eenen onsekeren ende wilden naem ghebleuen.

Altera Cytisus. **Ander** Cytisus **die minder ende ghemeinder is.**

Veel ghemeinder ende bekender is de ghene die op de steenachtighe ongheboude hoeuels van Italien ende Prouencen groeyet onder de Ilices ende groote Heyde die in tbeghinsel vande Somer met haer seer lustighe bloemen een goet voetsel is voor de Gheyten/groeyende aen houtachtige/ dunne/ghetackte rijskens van onderhalue cubitus hooge/ ghelijck oock doen de bladers drie by een/meerder ende ronder dan die vande voorseyden Cytisus, maer bruyn-groen. Int opperste vande stelen groeyen veel gele bloemen die vanden Brem ghelijck/maer cleine/ende ongelijck meer dan den eysch vande plante is/ waer aen de byen hun honich comen halen. De reucke is lieflijck / de smake dien vanden voorgaenden ghelijck. De haeukens ende tsaet zijn minder.

Veranderinghe van Cytisus.

Inden hof vanden vermaerden man Jan Brancion/ groeyet een ander Cytisus,van gedaente/ wtspruyten ende bloemen den Acker-brem ghelijck / de welcke seer veel taeye ende groen-gele / enckel

tackskens heeft van onderhaluen cubitus ende twee cubitus hooghe / waer aen dat oock de bladers drie by een staen/ghelijck die van alle d'ander soorten.

Cytisus Maranthę Matth. schijnt te wesen de Cytisus van Theoph.

Cytisus Hispanus primus Clusij.

Dese Cytisus heeft oock de bladers drie by een staende/de welcke een weynich grijs ende wit zijn/ ghelijck oock is de gheheele plante/die vol tacken is van drie/ vier ende vijf cubitus hooge. De haenkens zijn ghedrayet/plat ende een weynich ghecromt ghelijck een halue Mane. De bloemen zijn die vanden Brem ghelijck. De bladers tusschen de vinghers ghewreuen riecken ghelijck de Heyde/ maer de smake is dien vanden rondt-saedt ghelijck / als Dioscorides seght. In Nederlant groeyt dese inde houen. De strunck oft hout is binnen swart ende zeer hardt/als Theophrastus ghescreuen oft ghemerckt heeft. Van grootte ist de Myrtus gelijck/alsoo datse van Galenus beschreuen is.

Spaensche Cytisus deerste van Clusius.

Clusius heeft behaluen de voorseyde noch vier verscheyden soorten van Cytisus in Spaignen ghesien / de welcke hy den naecomers in sijn zeer gheleerde beschrijuinghe vande seltsame planten voorghehouden heeft. Deerste heeft zeer veel blaerkens dien vanden Cytisus zeer ghelijck/groeyende drie by een aen rouwe bleeck-groene tackskens/ de welcke den smake hebben van rondtsaedt oft Erwten maer bitter. Int opperste vande tackskens groeyen de bloemkens dien vanden Brem ghelijck/are-wijs/ende een weynich reucke hebbende. Wt een houtachtighe verwarrede ende wijghespreyde wortel groeyen stercke zeer harde ghestripte ende graeuwe rijskens van vijf oft ses cubitus hooghe.

Cytisus Hispanus 2. Clusij.

Dese tweede is den voorgaenden ghelijck / maer de rijskens zijn veel minder / ende maer twee cubitus hooghe/die oock witter zijn / met grijsachtighe gote-wijse bladers die nimmermeer wijghereckt en zijn:van smaecke zeer bitter. De bloemkens en zijn den voorgaenden niet ongelijck/ van verwen gout-gheel. Beyde dese soorten groeyen ontrent Salamanca/ ende op ander plaetsen van beyde de Castilien lancks de weghen/als Clusius beschrijft.

Cytisus Hispanus 2. Clusij.

Cytisus tertius Hisp. Clusij. In Spaensch/Boga ende Bora blanca.

Spaensche Cytisus de derde van Clusius.

De derde Cytisus die boomachtich is / ende van Clusius beschreuen/ heeft cleyne tackskens van eenen voet ende selden van eenen cubitus hooghe/die gheheel grijs zijn/aende welcke drie bladers by een groeyen op een cort steelken / vande welcke d'middelste tweemael langher is dan dander twee/ aschgraeuw ende grijs van verwe / met eenen tsamen-treckenden smaecke / die de tonghe drooght. De tackskens zijn bycans van onder tot bouen aen het wtspruyten vande bladers met bloemen ghe-laden/de welcke twee oft drie by een groeyen wt een sacht hoefken / dat met witte wolachticheyt be-cleet is/ ende zijn gout-gheel/ lieflijck van reucke/ den voorgaenden van fatsoen ghelijck/ maer min-der. Dese wordt gheuonden op diuersche plaetsen van Spaignen / principalijck in tlant van Va-lence ende Granade/ waer datse zeer vele ghebruyckt wordt : want aende tacken die op matten ghe-spreyt worden vande ghene die Syde-wormen houden / connen de selue wormen als sy versaet zijn vande Moerbesie bladers hun syde winden/de welcke daernae vande vrouwen ende kinders afghe-daen wort.

Cytisus Hispanus 4. Clusij.

De vierde Cytisus groeyet een mans lengde hooghe / met lanckachtighe rijskens die niet zeer houtachtich / noch taey en zijn/ met een swert-achtighe schorsse becleet. De bladers zijn die vanden Claueren oft Medica ghelijck/drie tsamen op een steelken staende/op d'opperste sydegroen/maer on-der met rosachtighe wolachticheyt becleet / bitterachtich van smake ende erwtachtich. De bloemen groeyen wt de voeghen vande syde-tacskens/die meerder zijn dan die vande voorgaende/ende byde Brembloemen te ghelijcken / gout-gheel van coleure : Dese plante bloyet in Sprockille ontrent de stadt Calpe aenden voet vanden ghebergte: Tot hier toe sijnt de woorden van Clusius.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van Cytisus tusschen de vinghers ghewreuen hebben den reucke vander Heyde/ende den smake van Ciceren/de bladers vercoelen. De selue met broot gestooten/doen schey-den ende vergaen inwendighe gheswillen daer op gheleyt. Water daer de bladers in ghesoden zijn/ ghedroncken/doet water maken. Dit cruyt wordt van sommighe ghesaeyt ontrent de Biecorven/

om dat

Cytiſus Hiſpanus 4. Cluſij. In Spaenſch/Eſcabon.

Cytiſi facie Alyſſon fruticans quorundam.

om dat de bien daer gheerne op vlieghen. Gal. De bladers hebben de cracht vanden water maer ghetempert/ghelijck oock doen de bladers vande Maeluwe.

Cytiſi facie Alyſſon fruticans.

Deſe zeer luttel bekende ende niet veel gheuonden aerdighe vremde plante / en groeyet hier in Nederlant niet dan inde fraye houen vanden Herbariſten / waer dat ſy inden Somer ſtaet ende blinckt van ghele bloemen minder dan die vande Violieren/ de welcke groeyen aen veel wtgeſpreyde ſlimme gheſtrepte ſteelkens/dien vande Polemonium ghelijck. De bladers zijn die vanden Cytiſus niet onghelijck/maer ghelijſtigher/wit/rouw/ende ſtijf van borſtelachtighe hayrkens. De wortel is houtachtich ende hart. Tſaedt groeyet in blaeſkens.

Anagyris minus fœtens, vel Laburnum.

Oft tlant/ oft den ſtanck die deſe plante gheeft/heeft haer den naem Anagyris ghegheuen / ende wordt van Plautus in Latijn Nautea ghenoemt/ om de walginghe die ſy maeckt. Sy ſchijnen zeere van een geſlachte te weſen / den Anagyris die inde heete ende vochte dalen/principalijck van Prouencen groeyet/ ende die opden couden ghebergte vanden Alpes voorts comt / de welcke van ſommighe voor Laburnum ende Anagyris die niet en ſtinckt ghehouden wordt. Deſe groeyet zeer vele in tghebergte van Turin ende hoeuels van Piemont. Inde Lente heeftſe zeer langhe ghele hanghende riemkens / vol van bloemkens vaſt by een ſtaende / die vanden Spaenſchen oft ſtekenden Brem oft Cytiſus niet onghelijck. De bladers groeyen drie by een/ die vande groote Claueren/oft Cytiſus oft Polemonium ghelijck / maer langher ende bleeck-groen : aen een ſteelken hanghen veel haeukens/die vande ſtekende Brem oft Cytiſus ghelijck/maer minder ende niet ſo breet. Tſaedt is lanckworpich dien vanden Cytiſus oft Galega oft Brem niet onghelijck. Deſe plante groeyet ſoo hooge als een boomken / ende is zeer hart van ſtoffe / dienende om boeren inſtrumenten te maken / binnen ſwart/ van buyten ghelijck de Fuſaria, Lardaria ghenaemt/de welcke wtten gebergte vanden Alpes van Switſerlant ghebrocht zijnde/wy ſien bloeyen hebben inde houen van Duytſlant ende Vlaendren/maer luttel oft niet ſtinckende/hoe wel datſe ſtinckt ter plaetſen daer ſy van ſelfs groeyet. Dat de Laburnum van Plinius is/ ghelijcker luttel aengheleghen is tſelue te bewijſen / alſoo heuet oock wel eenen ſchijn van waerheyt : maer voorwaer d'ouerſettinghen ende wtlegghinghen van deſen Romeyn

Anagyris minus fœtens, vel Laburnum. Anagyris 2. Matthioli, an Hebenus 2. Theophrasti? Cytisus secūdus Theophrasti, Guillandino Faba inuersa Cordi. In Hooch-duytsch/Baumboonen.

Anagyris fœtida arborescens. Anagyris Diosc. In Italiaensch/Faua Lupina.

meyn hebben in dese beschrijuinghe onbereyt ende niet zeer net gheweest / ghelijck wel in ses hondert plaetsen/ende int naeste capittel vanden Anagyris blijckelijck is.

Anagyris minus fœtens altera. Andere Anagyris min stinckende.

Dese soorte vande voorgaende Anagyris groeyet hier in Nederlant tweederande/ merckelijck onderschceyt hebbende inde bladers. De gene die de breetste bladers heeft/ende dickste tacken/is meestendeel principalijck in Nederlant onvruchtbaer/ghelijck inden hof van Jan Mouton. Nochtans bloeytse sommighe iaeren/maer heeft veel min bloemen dan dandere.

Anagyris fœtida.

Tsaedt vanden stinckenden Anagyris dat vergaert is gheweest aenden ouer vande riuiere Argence ghenoemt / tusschen twee stedekens van Prouencen Briniole ende Vallum ghenoemt, ende by Harles aen den steenachtighen heuuel van S. Anthony/ is in Nederlant/ende oock binnen Londen ghewassen inden hof van Morgan: de welcke oock drie bladers by een heeft / ende rijskens dien vanden Bocsboonen ghelijck/maer geheel minder/ende niet soo hart van stoffe/de schorsse is swertachtich: de ghele bloemen zijn druyf-wijs groeyende aen mosachtighe trossen/dien vanden Steckrapen/oft Radijs/oft Coolen ghelijck. Tsaedt wordt besloten in langher en breeder haeukens, ende is van ghedaente de Roomsche boonen oft een niere ghelijck/ zeer hart/ swartachtich/ blinckende ende wat purperachtich. Tsaedt ende zeer stinckende reuck / gheeft alle man te kennen dat den oprechten Anagyris is/waer af dat oock den naem heeft. Dit cruyt midts dat luttel gheuonden wordt, soo wordet zeer luttel oft niet ghebruyckt.

Cracht ende werckinghe vanden Anagyris.

Diosc. De teere bladers vanden Anagyris ghestooten / verdrijuen de gheswillen daer op gheleyt. Een vierendeel loots swaer met soeten wijn ghedroncken / verwecken de maentstonden vande vrouwen/ende iaghen af de nae-dracht ende secondine: oft de selue worden oock met wijn ingheghe-uen den ghenen die swaer suchten ende teghen den hooftsweere. De selue worden aen tlijf ghebonden

den den vrouwen die zeer swaren arbeyt hebben / maer moeten soo haest als sy ghebaert hebben afghenomen werden. De schorsse vande wortel wordt gheleyt op dinghen die teiringhe oft verdeylinghe van noode hebben. Tsaedt inghenomen doet sterckelijck braecken ende overgheven / dwelcke Galenus oock seght / want het heeft subtijle deelen. Gal. Anagyris is een boomachtich ghewas dat zeer stinckt / ende een teirende ende verwarmende cracht heeft. Maer de bladers die noch groene zijn / midts dat die om hun vochticheyt niet soo heet en zijn / doen die coude gheswillen sincken. Maer ghedroogt / soo hebbense een verdeylende ende drooghende cracht. Der ghelijcke cracht heeft oock de schorsse vande wortel.

Dorycnium Monspelliensium.

Dese plante is Dorycnium ghenaemt geweest / als een fenijn met dwelcke de pijlen oft schichten pleghen bestreken te wesen / om de beesten te rasscher doot te hebben. Dit Dorycnium dat hier ghecontersfeyt staet / verschillet vele van die twee oft drie planten / de welcke sommighe voor Dorycnium hielden / eñ gheensins van noode en zijn te verhalen / als Phylerea ende Vesicariæ peregrinæ saedt / dwelcke tfaetsoen van een hert heeft / ende meer ander. Want volghende d'opinie van onsen meester Rondellet ende meest alle ander vande zeer vermaerde Universiteyt van Montpelliers / heeft dese plante ouer lanck voor Dorycnium verclaert gheweest. Dewelcke daer ende oock in Provencen zeere veel groeyet / maer niet soo veel in Italien / ende heeft ranckachtighe / houtachtighe ende zeer herde rijskens / die dunne / rechte ende taey zijn van onderhalvẽ oft twee cubitus hooge / met veel syde schuetkens die van onder tot boven toe wt de knoopkens spruyten ende veel bladers hebben met spacien van een staende / die grijs zijn ende dien vande Rute / Chamælea, oft Olijfboomen so sy eerst wtgespruyt zijn ghelijck / maer veel minder. Op d'opperste vande stelen groeyen veel witte moschachtighe bloemkens / die vanden Olijf boom oft Eycke gelijck / nae de welcke dat volgen ghelijck op sterre-wyse croonkens / witte / velachtighe / ronde / lanckworpighe blaeskens die vanden wilden Lotus niet ongheliјck / daer in dat ligghen vijf oft ses swertachtighe / dorre saden / dien vanden wilden Aracus oft wilden Lotus ghelijck. De wortel is houtachtich / dunne ende lanck / ende groeyet op dorre steenachtige plaetsen by Frontignaen ende aenden Zeecant van Languedoc. Dit cruydt heeft bycans als gheenen smaeck / ende heeft een vercoelende cracht.

Cracht

Cracht ende werckinghe vanden Dorycnium van Diosc.

Dorycnium is een slaepmakende plante / maer te vele inghenomen doet steruen / als Galenus oock seght. Daer zijnder oock gheweest die seyden datse ghebruyckt wert om tot liefde te verwecken. Gal. Dorycnium is van nature den Heul ende Mandragora ghelijck/ende gaet te bouen in waterachtighe coude/alle ander die der ghelijcke vercoelende cracht hebben/waerom dat weynich inghenomen doet slaepen/maer te vele ghenomen/ doodet.

Polemonium Monspelliensium.

Desen is oock ghelijck de Polemonium, soo veel te seggen als gheuochten ende strytbaer/ende van wiens vindinghe tusschen de Coninghen heeft ghestreden gheweest/te weten welck cruydt Chiliodynamis gheheeten was / dat is te segghen / duysent crachten hebbẽde/als Dioscorides seght. De Polemonia en heeft noch niemant vande iongher Herbaristen bekent gheweest / noch oock Matthiolo, iae wy en souden die by auenture selue niet ghekent hebben/ten ware gheweest dat door het subtijl ondersoeck vã onsen meester Rondelet / ende Willem Pellissier Bisschop van Montpelliers/ ende van Assatius / de selue luttel iaeren gheleden seer wel inde gheheele Vniuersiteyt bekent ghe worden ware/ende door versoeck haer crachten beuonden. Want dit boomachtich ghewas accordeert in als seer wel metter beschrijuinghe van Dioscorides. Theeft veel houtachtighe rijskens die rechte/ rondt eñ dunne zijn/met een doncker-groene schorsse/vã drie oft vier cubitus hooghe / aende welcke groeyen tot bouen toe op beide syden pluymagie-wijs/tackskens met bladers drie te gader/dien vãden Cytisus,oft Ruite ghelijck/maer meerder/donckergroen/dickachtich ende stijf. De cleine gele bloemen groeyen inden Mey ende Wedemaent/ghelijck die vanden Iasemin, nae de welcke swerte volle besien volghen/die tsamen int ronde by een staen/ soo groot als die vanden keelcruydt oft wilde Cornoilleboom / vol van bruyn-roodt verwende sap. De wortel is lanck/houtachtich/ verwarret/ ende wyt ende crom wt ghespreyt/binnen wit/een weynich heet ende bitter van smaecke/maer seer moyelijck om wttrecken. Dese plante groeyet seer vele ontrent Montpelliers op de dorre hoeuels van Niew-casteel ende heete canten vanden Olijf houen/oock inde steenachtighe pleinen van tbosch van Gramont. Sy wort inde houen van Nederlant/Vranckerijck ende Enghellandt nu ter tijt gheoeffent/ maer aldaer ghehouden voor een soorte van vremde Brem oft gele Iasmin. Sommighe twijfelen hier slechtelijck aengaende de bladers vande Nepte/maer hadden sy ouerdacht dat een specie van Calamintha Pulegij is / ende dat de bladers den seluen van faetsoen ende grootte gheheel ghelijck zijn / sy souden geerne op houden van voort aen te rasen metten witten ende rooden Behen. Want de bladers vande Poleye/Ruyte ende Duysentknoop en zijn van grootte onder malcander niet seer ongheliick/waer wt dat ghy oock moegt leeren wat Calamintha altera oft Nepeta van Dioscorides is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Polemonium met wijn ghedroncken is goet tegen de beten van slangen ende roodt-melisoen/maer met water is die goet / den ghenen die met pijne water maken ende pijne inde heupen hebben/midts dat/ als Galenus seght/ subtijle deylen ende een drooghende cracht heeft. De selue een vierendeel loots swaer/met azijn inghenomen/ is den miltsuchtighen seer goet: Wort oock ghebonden opde steken vande Scorpioenen. Men seght dat de ghene die vande wortel van Polemonium gheten heeft/niet en sal vande Scorpioenen ghesteken worden: oft in dien hy ghesteken wort/dat hem niet letten en sal. De selue wortel ghecnaut/versuet den tantsweer.

Ruyte oft wijnruyte.

Die drieblarighe ghedaente vande wijn-ruyte die altijts groene staet/sal wtten voorgaenden genoech bekent worden/gemerckt datter inde houen gheen cruyt gemeender en is:in Griecks Peganon ghenoemt/om dat sy met haeren zeer drooghen ende warmen vuylen gheest ende domp d'manneliick saedt stijf maeckt ende verdrooght/waer doore de mans onvruchtbaer worden. De wilde Ruyte heeft ieugdigher crachten / ende veel stercker reucke / die zeere vuyl ende perikeleus om riecken is: want de selue plante gheeft somtijts van haer eenen domp int aenschijn van de ghene diese besiet / oft handelt / dat in dien ghy daer mede daensicht raeckte / ghy soudt terstont dwilt vier oft schorftheyt daer

crijghen/

Ruyte oft wijnruyte. In Latijn/Ruta hortensis. In Hoochduytsch Rauten of Weinraute. In Franchois/Rue. In Spaensch/Ruda. In Italiaensch/Ruta. In Enghels/Rue.

Wilde Ruyte. In Latijn/Peganon. Ruta sylu. montana. In Hoochduytsch/Wald Rauten. In Franchois/Rue sauuage. In Spaensch/Ruda saluage, ende is Harmel Officinarum. In Italiaensch/Ruta saluatica. In Enghelsch/Wilde Rue.

crijghen/principalijck in heete landen daer de cruyden crachtigher zijn. Dese Wijn-ruyte groeyet eenen voet hooghe/ende minder van stele dan die ander/ maer de bladers heeftse zeer ghelijck oft wat cleynder / ende niet soo vele als de wilde Ruyte: De haeuwe ende tsaedt en is den anderen niet onghelijck / maer sy en veriaert niet al ist oock inde houen van Vranckerijck ende Hollant daer sy nerstich gheoeffent wordt. De bloemkens zijn groen-gheel. De cleynste is qualijcst van allen rieckende/ smal van bladers/ ende gheheel witachtich oft bleeck-groen / van ghedaente/ standt ende stynicheyt den Empetrum byeans ghelijck : alle ander dinghen en verschillen niet vele dan van grootte. Dese groeyet oueruloedich op de dorre hoeuels van Montpelliers ende steenachtige afhanghen. Tsaedt Cracht. van alle beyde/maer principalijck vande cleynste / wordt daer zeer vele vande Medicijns ghebruyckt teghen tfleirsijn/tghebreck vande vrouwen Mola ghenoemt/ende vochticheden vande Moeder.

Cleyne wilde Ruyte.

Diosc. De bergh Rute ende wilde / is heeter dan de tamme oft wijn-ruyte / ende wordt verboden te eten. De tamme die onder dẽ Figeboom groeyet/wordt meer gheten. Beyde de Ruyten branden/verwarmen ende maken blaren oft bleynen. Wijn-ruyte gheten oft ghedroncken doet water maken/verweckt de maentstonden vande vrouwen / ende stopt den buycloop. Ruyte is een preseruatijf teghen dootlijcke Medicijnen / ist datmen tsaedt met wijn inneemt. De bladers van Ruyte alleene gheten / oft met Okernoten ende drooghe Fijghen ghestooten ende inghenomen / benemen de cracht van alle fenijn/ende zijn zeer goet tegen de beten van slanghen ende fenijnighe dieren. Ruyte vele gheten oft ghedroncken verdrooght de natueren ende dmannelijck saedt. Met drooghe Dille ghesoden ende ghedroncken versoet ende stillet de pijne ende crimpinghe vande dermen/ende is goet teghen de pijnen vande borst ende sijden/corticheyt van aessem/ hoest/verhittinghe van Longer/ pijne der heupen die men Sciatica noemt/ende teghen de coude huyuerachticheyt vande corsen. Ruyte als voren ghedroncken is goet teghen de Colijke/opswillinghe vande Moeder/ende vanden rechten derm. Met olie ghesoden ende met een clysterie ingheset/ verlost de vrouwen van het opstiegen

der

Beschrijvinghe van wilde Ruyte/

Cleyne wilde Ruyte. In Latijn/ Ruta syluestris. Peganion Narbonensium, siue Rutula.
In Enghelsch / Smalle wilde Rue.

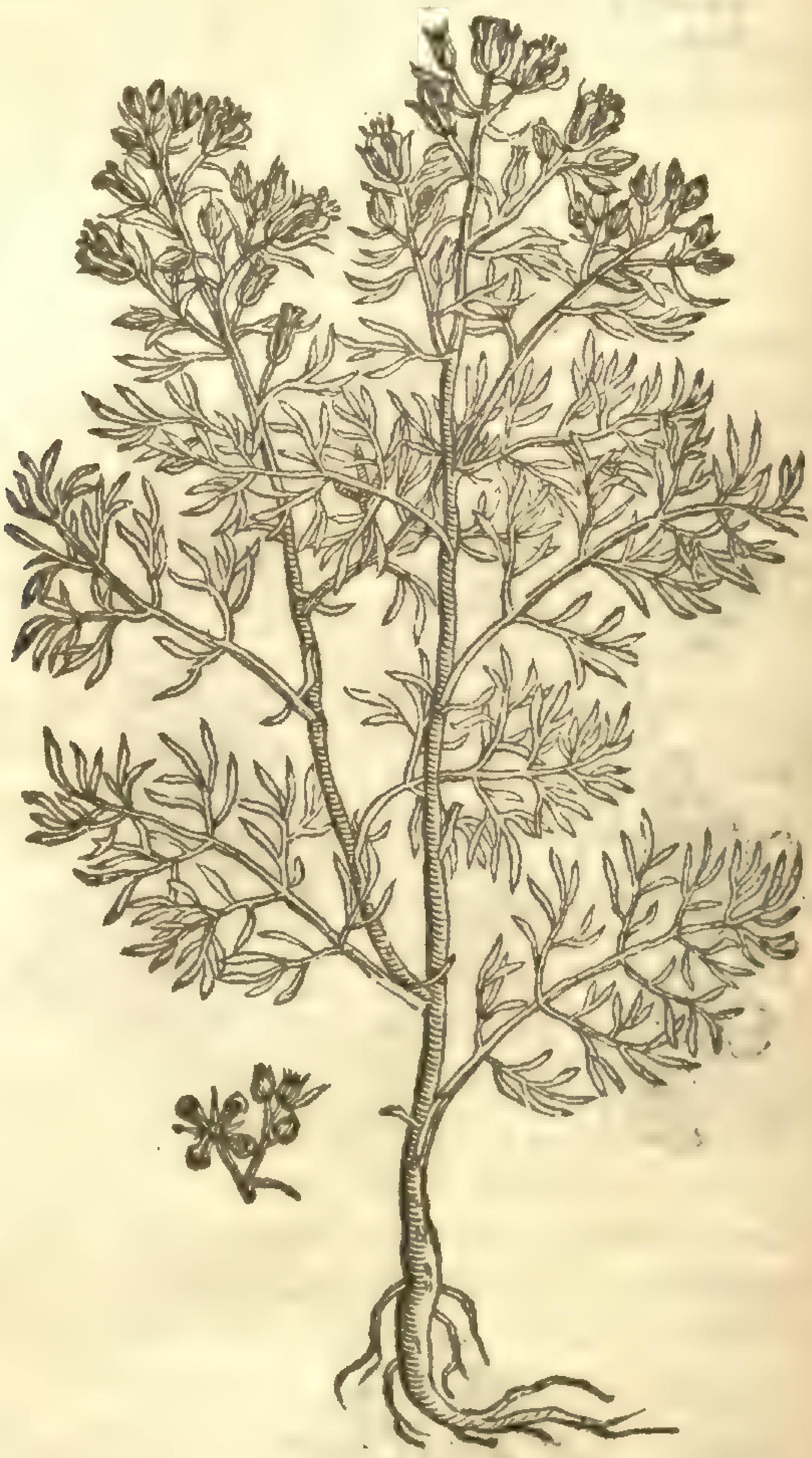

der moeder / ist dat die met honich ghemengt/geleyt wordt dat de gheheele plaetse tusschen de vrouwelijckheyt ende den aers daer mede bedeckt is. Met olie ghesoden ende ghedroncken/ iaeght af de wormen des buyck. Met honich ghemengt / versoet de pijne vande ioncturen. Maer met vijghen verdrijftse tswillen vande watersuchtighe/daer op ghestreken oft gheleyt. Met wijn ghesoden opde helft/is zeer goet ghedroncken teghen die watersucht. Groene oft in eenighe spijse ghceten / scherpet ghesichte ende maeckt claer ooghen: maer met meel van Gersten mout ghemengt oft Naerbier/ versoetse de pijne der ooghen / daer op gheleyt. Met olie van Roosen ende azijn ghestooten verdrijft de pijnen des hoofts daer op gheleyt. Ruyte ghestooten ende inde neuse gaten ghesteken stelpet bloeden wtter neuse. Met Laurus bladers ghestooten doen vergaen ende ghenesen tgheswil vande cullekens ende versoet de pijne daer op gheleyt: Maer met Myrtus ende een Ceraet ghemengt/ is sy goet teghen d'wtbreken van blaerkens. Met wijn Peper ende nitrum ghemengt/verdrijft de leelijcke witte vlecken daer op ghewreuen / ende de wratten daer op gheleyt zijnde: maer met Alluyn ende honich gemengt/gheneest sy alderhande quade crauwagie. Sap van Ruyte inde schelle van eenen Granaet-appel warm ghemaeckt ende inde ooren ghedaen/is zeer goet teghen de pijne der ooren. Met Venckel sap oft honich ghemengt / ende aende ooghen ghestreken/ neemt wech de schemeringhe vanden ooghen. Ruyte met azijn/ Olie van Roosen ende ceruse ghemengt gheneest dwilt-vier/de voorts-etende seericheden / oft de loopende seericheden des hoofts. Ruyte ghceten beneemt de scherpheyt van Loock ende Aiuyn. Berg-Ruyte te vele ghceten is dootlijck maer als sy bloeyet ende dan gheplucket wordt om inde pekel te legghen/soo doet sy de huyt swillen ende root worden/met ieuckfel ende groote verhittinghe: Daeromme moeten de handen ende aensicht met olie ghestreken zijn eermen die pluckt. Men seght dattet sap op kieeskens ghedaen zijnde de Catten wech iaeght: voorts dat de Ruyte die in Macedonien ontrent de riuiere Hiliacmon groeyet doodet de ghene die haer eten: Want dese bergachtighe plaetse is vol Nater-slanghen. Saedt van Ruyte ghedroncken/is zeer goet teghen de ghebreken vande dermen ende is zeer goet ghedaen inde preseruatijuen teghen tfenijn. Tsaedt gherooſt/seuen daghen veruolghens ghedroncken/is zeer goet den ghenen die hun water niet en connen ghehouden. De wortel vande berg-Ruyte / is gheheeten bergh Moly.

Moly. De wilde Ruyte is de Wijn-ruyte ghelijck / de welcke zeer goet is den ghenen die vande vallende sieckte ende Sciatica ghequelt zijn/ sy verweect den vrouwen haerlieder maentstonden/ sy doodet de vrucht / ende is heeter ende stercker van crachten dan de Wijn-ruyte / maer de wilde/ als hinderlijck zijnde/ wordt verboden t'eten. Gal. Ruyte kan de groue ende taeye humeuren verdeylen ende verteiren / ende door de selue cracht doetse water maken. Jae dat meer is/ sy heeft subtijle deelen ende verdrijft de winden: Waerom datse zeer goet is teghen opswillinghen / ende beneemt den lust van byslapen/ sy verdeylt eñ droogt zeer sterck/ want sy is vanden ghetal der medicijnen die sterck drooghen/ tselue seght oock Plinius. Plin. Ruyte met Okernoten ende drooghe Vijghen ghestooten ende gheten/ is zeer goet teghen de bete van eenen dullen hondt. Met drooghe Dille ghesoden ende ghedroncken/ is goet den ghenen die hun saedt ontvloyet / ende dickwils inden slaep droomen dat sy byslapen: Maer de bevruchte vrouwen moeten hun wachten van Ruyte te eten/ want ick vinde datse de vrucht doodet. Ruyte op de selue maniere ghebruyckt/ gheneest de ghebreken vande leuer ende Nieren. Sap van Ruyte met honich ghemengt oft met melck van een vrouwe die ghebaert heeft / oft oock tsap alleene inde hoecken vanden ooghen ghedaen / verdrijft de duysterheyt eñ schemelinghen vanden ooghen. Ruyte met wijn ghedroncken versoet de pijnen van thooft/ insghelijcx oock met azyn ende olie van Roosen ghemengt ende daer op ghestreken. Sethus. Met olie ghesoden helpt den ghenen die qualijck hun water connen maken / als de blase daer mede ghestooft wordt. Plin. Ist dat de Ruyte verweckt tot water maken/ als Hippocrates seght/ soo ist wonder dat sommighe de selue ingheuen den ghenen die hun water niet en connen ghehouden. Ruyte met azyn ghestooten betert de Carbunckel. Sommighe legghen die ghesoden op de stijue borsten / ende menghen die met was teghen dwtbreken vande flegmaticke humeuren. Wilde Ruyte met oude verckens liese ghemengt/ gheneest de ghescheurtheyt daer mede ghestreken Tsaedt ghestooten ende met was ghemengt gheneest de ghebroken leden daer op gheleyt. De wortel van Ruyte verdrijuet tbloet oft rootheyt vanden ooghen ende neemt wegh de liteeckenen oft vlecken ouer alle tlichaem daer op gheleyt. De Ruyte met azyn ghemengt / ende te riecken ghegheuen oft aenden neuse ghehouden / maeckt wacker de ghene die met een swaeren slaep beuanghen zijn. Sethus. Sap van Ruyte ghedroncken / oft met een clysterie ingheset / versterckt de dermen niet alleene door warmte/ maer door eenighe eyghenschap.

Berg Moly.

Wilde Ruyte.

Diosc. Tsaedt vande wilde Ruyte/ met wijn/ honich/ saffraen/ venckel sap/ ende galle van een hinne ghewreuen ende ghemengt / scherpet ghesichte ende neemt wegh de schemeringhen vanden ooghen.

Harmala Syriaca.

De Harmala van Syrien/ die niet alleene inde houen van Venegen/ maer oock van Nederlant ende Enghellant lichtelijck ghewonnen wordt/ al ist datse der ghelijcke driecantighe bollekens oft blaesk ens heeft/ soo ghebreeckt nochtans dien van desen lande de zeer stercke reucke: maer ist dat yemant wil segghen dat de reucke door de veranderinghe vanden gront achterblijft / die moet weten dat de ghene die van seer varsch saet wt Syrien ghebrocht ghesaeyt was/ sonder reucke voorts ghecomen is. Ende onder alle Ruytachtige planten/ die wy meer dan Dioscorides hebben/ en isser geene die van faetsoene/ reucke ende smaecke de Ruyte min ghelijcket dan dese die Sequinus Martinellus wt Syrien ghesonden ende aldereerst Harmala ghenoemt heeft. Jemant soude oock door gheen quade meyninghe de selue houden voor de groote Sesamoides: Want sy heeft de bladers vande wilde Ruyte met dunne bladers/ oft vande Harmale van Languedoc/ maer langher/ ende meerder dan die van Cruyseruyt/ ende Bryoet met dunne bladers. De bloeme is die vanden Hypericon gelijck/ maer wit. De haewe is driecantich/ van ghedaente die vanden cleynen Sesamum ghelijck/ daer in dat aschgraew saedt light/ heet eñ bitter van smaecke/ eñ meerder dan tsaedt vande witte Bilsen. De wortel is dun eñ geel. Wt Syrien is die gecomen inde houen van Italien / ende van daer is sy inde houen van Vranckerijck / Nederlant ende Enghellant bekent gheworden. Al en ware oock dese plante niet purgerende/ soo en soude die niet moeten terstont daerom wederleit worden: want die ouders waren ghewoone den Helleborus ende Elaterie sommighe dinghen by te voeghen die de purgerende crachten souden rasscher maken/ ende den camerganck voorts drijuen ghelijck sout/ azijn/ ende andere: oft die tgroot ghewelt vande medicine souden bedwinghen/ ghelijck papkens/ oft suetachtighe dranckskens van melck ghemaeckt / ende soodanighe dinghen als de naecomers zeer bequaem daer toe bedacht hebben / welcke dinghen vanden Barbaren in Mesue Consolatoria ghenoemt worden. Oock en segghen noch Dioscorides noch Paulus dat dese plante van onder purgeert/ noch oock by haer seluen alleene/ maer wel als daer by ghevoecht zijn vijfthien greynen witten Helleborus/ ghelijck breeder inden capittel van Helleborine gheschreuen staet.

Harmala Syriaca, oft oock is de groote Sesamoides Diosc.? In Spaensch/Gamarsa, ende Cogombrillos amargos: dat is te segghen/Cleine bitter Concommers.

Helmcruydt. In Latijn/ Ruta Canina. Galeopsis oft Scrophularia 3. Dod.

Ruyte met driecantighe haeukens.

Doctor Jonbert Coninck professeur der Medicijnen binnen Montpelliers hadde eenighe ander Ruyte die hy ons toonde/ de welcke driecantighe haeukens oft blaeskens hadde/ hoe wel dat de smake/ ende alle dander ghedaente / vande ghemeyne Ruyte niet en verschilde. Waeromme dat d'Italianen (in welcker houen de selue volwassen was) meynden dat dese de Harmala naeder was dan de voorseyde.

Canina Ruta. Helm-ruyte.

Daer zijn noch vier planten vande iongher Herbaristen/ die van crachten/ reucke/ ende oock ghedaente / den naem van Ruyte aenghenomen hebben. Want dese Helm-ruyte in Latijn ghenoemt Ruta Canina, heeft luttel ghelijckenisse met de ghemeyne Ruyte/ dan met luttel ende onseker teeckenen. Maer tghemeyne volck heeft dat voor een maniere / dat sy als eenighe cruyden de hulpe doen diemen den vermaersten cruyden ghewoone is toe te schrijuen/ ende datse sonder naem zijn/ hun den seluen ghemeynen naem gheuen. Dit cruyt wasset selden elders dan in drooghe ende heete plaetsen/ op ackers ende kanten/ ghelijck in tlant van Languedoc/ ende ontrent Rauenne ende Roome/ waer dat veel groeyet: T heeft veel rijsachtighe schueten van onderhaluen cubitus hooghe / met bladers ghekerft ghelijck die van Colle-heul oft Argemone / maer minder/ dickachtich ende doncker groen/ ghelijck oock de bloemkens zijn / die inden Somer open gaen ghelijck die vanden grooten Orant. De gheheele plante heeft eenen zeer quaden reucke ende veel onlieflijcker dan vande Ruyte. Tsaedt light besloten in een cleyn blaeskén/ tsaedt vande Ruyte oft Mottencruyt ghelijck/ maer veel minder. Wy hebben dese Ruyte gestelt inde plaetse vande wederleyde Alcæa Veneta Matthioli, den welcken sy van bladers ende quaden reucke ghelijck is: want de reucke heeft eenighen quaden reucke vande Mecop: ende de taeskens zijn cleyne. Tsap/ dwelcke hy den Heul sap ghelijckt/ is alleleens. Die met ons hem laet duncken dat dit cruyt Hippocoum is/ die verclaert dat sijn crachten moeten by die vanden ghelen Heul oft Papauer spumeum gheconfereert worden. Maer wt so cleynen bewijs te ordeylen willen wy noch ter tijt wtstellen.

valsche Rabarber. In Latijn/Ruta pratẽsis Herbariorum. An Phellandrium Plinij? oft eer souде Saxifragia Hircina Phellandrium wesen? Rubarbarum Monachorum van sommighe ongheleerde/Thalictrum nigrum Cordi: Thalictrum Dodonæi. In Enghels/Bastard Reubarbe.

Thalictrum Cordi tenuifolium.

Ongheliјck meer verschilt dese plante vande Ruyte: maer sommighe van Parijs seyden binnen onsen tijdt/ dat Phellandrium Plinij was/ om dat sy de Eppe ghelijcker was dan de Ruyte / vande welcke sy niet en heeft dan den quaden reucke/ende door de selue reden presen sy de selue tegen dẽ steen oft graueele / iae werdt van sommighe te vroegh opghestaen iongher Herbaristen Saxifragia ghenoemt/de welcke wat sonderlincks meynen ghedaen te hebben/ als sy wt d'onseker beschrijuinghen van cruyden van Plinius, eenighe naemen ghenomen hebben die tghemeyne volck niet ghewoone en is te hooren/ende de selue oock den cruyden gheuen die noch niet bekent en zijn. Dit cruyt groeyet in veel natte ende waterachtighe bemden. De stele is onderhaluen cubitus hooghe: De bladers zijn eenichsins dien vanden water-Hanevoet ghelijck/maer minder/stijuer/eñ bruynder. De wortel is geelachtich/ met veel saselinghen/ wijt eñ breet inder aerden wtghespreyt / ghelijck die vanden Asclepias oft Swaelwortel. De bloemen zijn groen-gheel/ cleyne ende menichfuldich. De wortel wordt inde baden ghedaen om de luysen ende sierkens te dooden.

Het tweede schijnt vanden eersten alleene te verschillen in cleynicheyt van bladers / andersins ist van plaetse van groeyen ende crachten/maer onstercker/den anderen ghelijck.

Diuersche soorten van Thalictrum.

Twee oft driederhãde soorten zijnder noch van dit cruyt/ die niet en verschillen dan in grootte/ende bleecker oft bruynder bloeme. Want op sommighe plaetsen is die veel meerder van bladers ende stele/ende zeer schoone. Daerom wordt die inde houen verplant. De bladers zijn groen wtten blaeuwen: de stele is purperachtich: andersins zijn de wortel ende alle ander dinghen den voorseyden ghelijck. Somtijts zijn de bladerkens vande bloemen purperachtich wtten ghelen ende violetten siende. Daer zijn Quacsaluers die dese wortele ghebruycken / vercoopen ende tvolck daer mede bedrieghen ghelijck swart Niescruyt.

Galega.

Galega heeft de bladers vanden Calissihout oft van Linsen oft Glaucium. De stelen zijn twee cubitus hooghe/de bloemen heel wit oft wtten purperen siende/nae de welcke dat volgen ronde lanc-

Ff ij worpighe

Galega. In Enghelsch/ Italian Fitche/of Goates Rue.

worpighe haeukens met cleyn saedt. Dit cruyt groeyet oueruloedich inde pleynen van Piemont neffens den Pau gheleghen ende by Turin / ende oock op ander plaetsen. Tblijckt ghenoech dat den naem heeft gheereghen van Ruyte/ niet om de ghelijckenisse/ maer om sijn werck: want den reucke heuet eer vanden wilden Vitsen/ den welcken dat beter ghelijcket: Maer midts dat zeer crachtich is teghen alle fenijn/ ghelijckmen seght dat de Ruyte is / daerom wordet vanden ghemeynen man met den seluen naem ghenoemt / want d'Apoteckers ende oock de Muylstooters van Venegen / die om ghelt te winnen Nater-slanghen ouer al met hun voeren / ende soo haest als sy daer af gebeten zijn/ en hebben sy gheen sekerder noch ghereeder remedie dan dese plante / hun daer op meer betrouwende/dan op de zeer vermaerde Theriakels.

Cracht ende werckinghe.

Gálega wort seer ghepresen teghen de peste/ende wort ghedaen inde preseruatijuen/iae wort ghestooten ghelcyt op den Carbunckel. De selue gheneest oock de vallende sieckte / ende die vercrompen leden hebben/ende doodet de wormen des buyck.

Veranderinghe.

Wy hebben in onsen hof groeyende een soorte van Galega die minder bladers heeft/ende purperblaew bloemen/de welcke ons Jan Mouton ghegheuen heeft.

Tafel.

De groote ghemeyne Boone/en is de selue Boone niet vanden ouders/maer een soorte van dien.
Cleyne Boone.
Wilde Boone van Languedoc/oft oock is de Boone vanden ouders?
Diuersche soorten van Phaseolus.
Wilde Phaseolus.
Smilax hortensis Diosc. Roomsche boonkens.
Sesamum.
Oft onsen Boekwey den Erysimum van Theophrastus is?
Lupini vychboonen oft Lupinen/ende hun diuersche soorten.
Stock Erwten { groote. / cleine.
Wilde Erwten.
Pisum cordatum, Cor Indum, Halicacabum peregrinum Officinarum, oft oock is den Isopyron van Dioscorides?
Eruilia syluestris oft Ochrum.
Lathyris siue Cicercula. Platte Erwten.
Lathyris syluestris.
Pseudoapios, Germanorum Terræ glandes, Muysen met steerten.
Tamme. / Ghehoecte / Wilde tweederhande. } Ciceren.
Lens, Linsen.
Orobus oft Eruum, Eruen.
Vicia, Vitsen.
Cracca siue Aracus, Crock.
Cracca altera, ander Crock.
Hedysarum tweederhande.
Glaux vulgaris, Ghemeine Glaux.
Caput Gallinaceum Belgarum, oft oock is den Onobrychis van Dioscorides?
Ornithopodium, Vogelvoet.
Ferrum equinum, Ferro Cauallo Italorum.
Scorpioides leguminosa. Stella leguminosa.
Tribulus terrestris.
Anthyllis prior Dod. & Herbariorum.
Aphaca.
Eruum, Eruen.

Glycyr-

Glycyrrhiza triplex, Caliſſihout driederhande.
Colutea.
Colutea Scorpioides. Colutea coronata. Coronilla del Rey.
Sena. Senebladers.
Dictamnus albus Officinarum, an Tragium Dioſcoridis?

Boonen vande oude ende iongher Herbariſten.

Boonen. In Latijn/ Faba maior Recentiorum. Bona, ſiue Phaſelus Dioſc. Dodonæo. In Hoochduytſch/ Bonen. In Franchois/Feues. In Spaenſch/ Hauas. In Italiaenſch/Faua. In Enghelſch/Beanes.

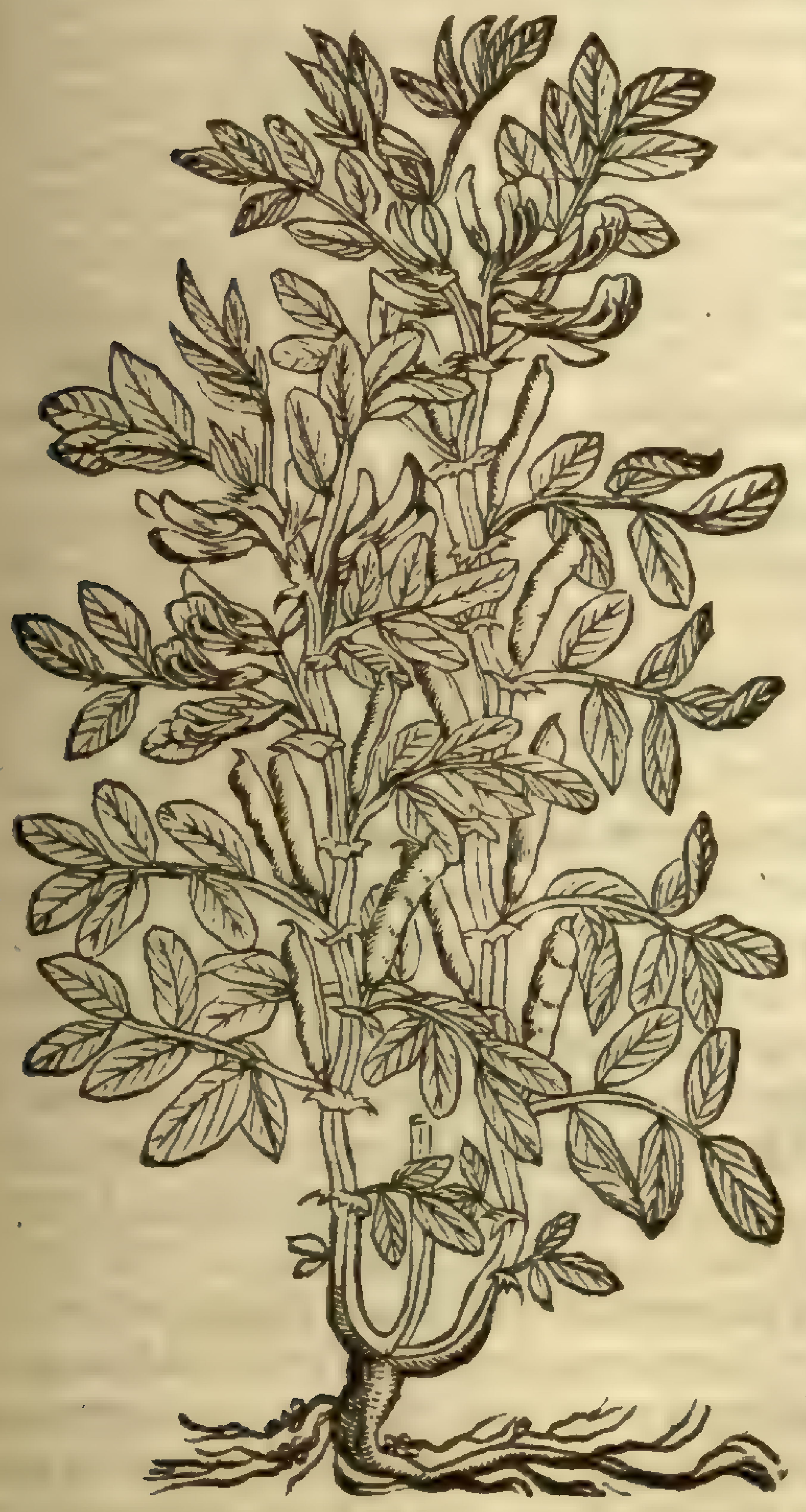

Wilde boonen. In Latijn/ Sylueſtris Græcorum faba. In Enghelſch/ Wilde Beanen.

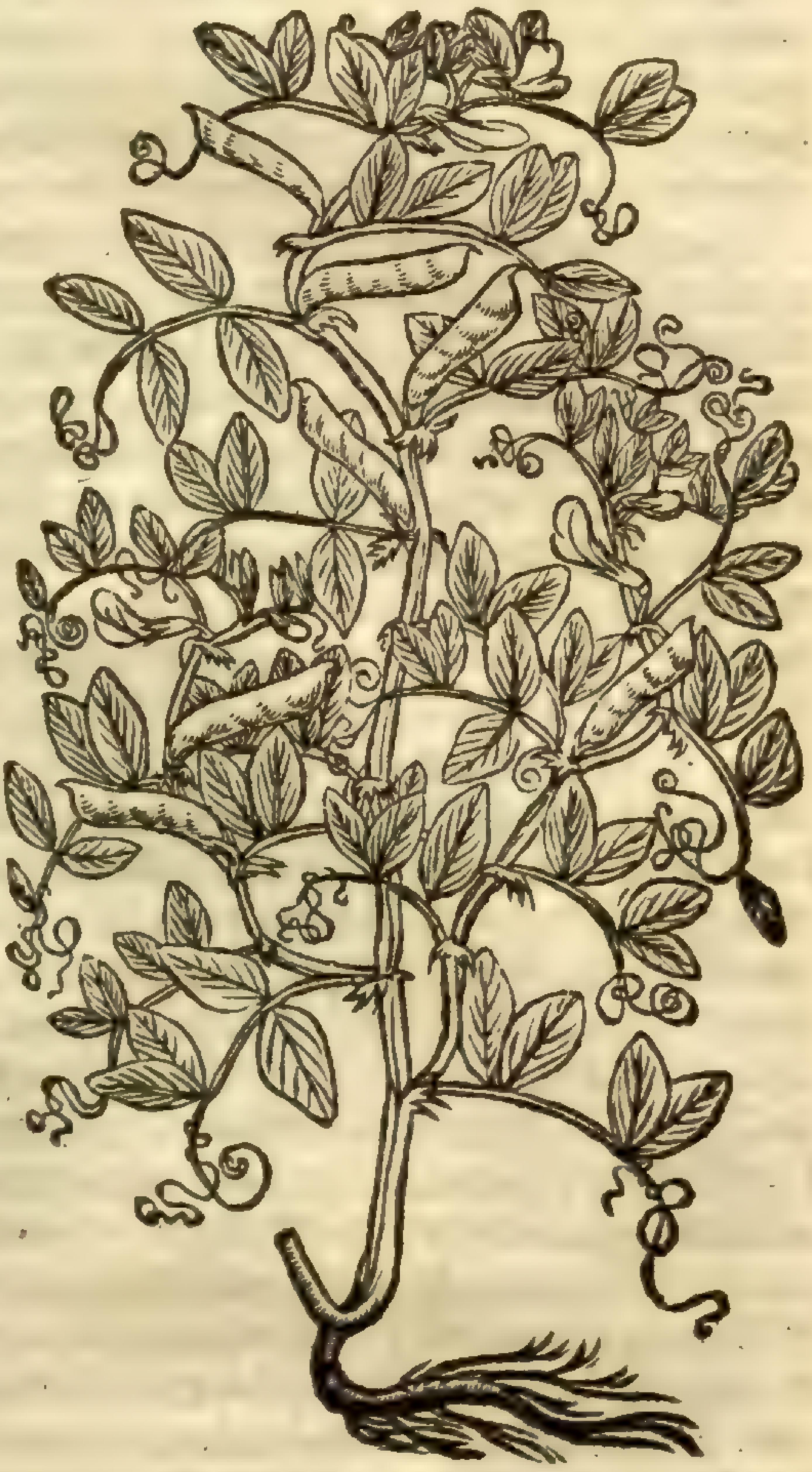

Wy hebben voor bekent dat de granen/metten Legumina, pluckgranen oft rondtſaedt meer accorderen van ghebruycke ende proportie van deylen dan van ghelijckeniſſe/ want ſy hebben ghelijck de granen ſpitſe ende arenachtighe ſchubben/ ſoo dat deſe met haeukens gheladen zijn: beyde den beeſten ende menſchen zeer nuttelijck: De Legumina zijn veel vruchtbaerder dan de granen/ ende worden op corter tijt met minder arbeyt ende meerder ghewin geoeffent. D'ouders hebbē meeſt alle de Legumina Fabas ghenoemt/ ſoo veel te ſegghen als vruchtbaer ende veel vruchten draghende. Naederhant hebben ſy die ghelijck alle ander granen met hun beſonder namen ghenoemt. Maer ghemerckt dat onſe ghemeyne groote Boone als meerder/ vetter ende beter vande naecomers meer gheacht wert dan die van Theophraſtus, Dioſcorides ende ander ouders/ ſoo heeftſe oock alleene den naem van Faba nae heur ghenomen/ ende oock nu ter tijt behouden. Want de boonkens vanden ouders/ midts datſe cleyne zijn/ worden van grootte byden Lotus ende Terebinthus ghelecken: Jae in Dioſcorides wordt verclaert dat de beſie vandē Ibenboom meerder is dan de boone: Nochtans en weeren ſy daerom terſtont ons boonen niet wt de ſoorten van Boonen/ghelijck wel ſeght de gheleerde Dodonæus: Maer ſy leeren ons dat hunlieder boone minder is gheweeſt/dan die wy nu hebben: nochtans niet verſcheyden van ſpecie/ maer van een gheſlachte/ ende eer verſchillende van vrucht/grootte/ende ghedaente/dan van nature/plante/complexie ende wtterſte geſteltenisſe. Want Theophraſtus ende Plinius beſchrijuen de Boone alleene ſoodanich als de hierlantſche is/ met eenen rechten ende meeſtendeel eenigen ſtele: Jae Dioſcorides ſeght op veel plaetſen/dat de ſtele vande

de Boone vierçant is / ende de bloeme dien vanden Geytenblat ghelijck / maer dat selue ghebeurt om datse verschillen in grootte/verwe/breeder oft platter fatsoen/ende lanckworpich rondt. Maer de groote Boone van onsen landen wordt meest gheuonden / ende compt selden erghens voorts / dan gheplant/te weten ghelijck vormich in puttekens ghesteken. Daerom ghelijck goet om sien is dat dese ghemeyne Boone meerder/langher ende min rondt is/dan de Boone was vanden ouders: alsoo en machmen oock de selue bÿ de selue Auteurs Phaseolus oft Dolicum niet seggen te wesen. T'selue verschil van grootte is oock onder de Turcksche boonkens / daerom en is niet te verwonderen datse op dien tijt den Griecken onbekent zijn gheweest.

Cleyne boonen oft Peerdeboonkens.

De tweede soorte die minder is / wordt in Italien ende Nederlant zeer vele ghesaeyt om de peerden te voeden / maer nerghens meer ghebruyckt dan in Enghellant / waer dat sy den treck-peerden liever Boonenbroot dan hauer oft coren gheuen. Dese en schijnt niet vele te verschillen vande voorseyde Grieesche Boone. Want sy is daer noch zeer in tghebruyck/ende Fresa ghenoemt/iae zeer begheert om pappen te maken: ende in Italien / principalijck te Venegen / Faua menada ghenoemt.

Faua menade.

Maer de wilde Boone vande Griecken/soodanighe als wy dickwils in Prouence/ende opde dorre onvruchtbaer Heye van Botonnet / niet verre van Montpelliers gheplucft hebben / is gheheel minder van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De stelen zijn vierçant/ de schuetkens en zijn soo stijf niet/met de bladers vande ghemeyne boone / de welcke bouen claeuwierkens hebben dien vanden Erwten ghelijck/al oftse onderset van doen hadden. De bloeme is bruyn-purper als vande Vitsen ghelijck/oock de haeukens als sy rijpe zijn/ sonder ander verschil/want inde selue ligghen vier oft vijf Boonkens/die den smake van Boonen hebben/maer niet soo lieflijck/ende vuylachtighen reucke/soo groot zijnde als een middelbaer Erwte/ende swart: de welcke Dioscorides by tsaedt van Zee wolfs melck ghelijcket. Plinius zeer dese ghelijckheyt van grootte te kennen gheuende/ seght dat dit saedt soo groot is als een Boone: welcke dinghen maken dat wy niet qualijck en ghelooven/dat dese cleyne Boone/ voor alle andere beschrijuinghe vande Grieesche Boone voldoet: Ghemerckt oock dat dese so wel als de Boonen vanden ouders van selfs groeyen/ inde voorseyde plaetsen vā Vranckerijck ghelijck die ander deden inde eylanden die daer af Fabariæ ghenoemt zijn / als de Auteurs verclaeren: hoe wel dat ick eer meynen soude dat de selue zijn Chersonesus inde Zee Euxino, dan inde Duytsche oft Noorderscche Zee/ daer tlant cout is/ eñ dat hier voortijts den Griecken ende Romeynen min bekent was. Ick en meyne oock niet dat dese Boone in Denemarcke oft daer ontrēt gelegen Eylanden geuonden wordt: hoe wel dat sy willen hebbē door d'autoriteyt van Plinius dattet sy in Cimbrica Chersoneso. Aldus dan te meynen dat die zeer ghemeyne Boone soude verloren zijn/ heeft soo luttel schijns van waerheyt / als dat wy gheen rogghe oft terwe en souden hebben: hoe wel nochtans datter veel twisten ende disputen daerom gheweest zijn. Maer aenghesien dat onse Boonen/ alleene eenen rechten vierçanten ende ouer eynde staenden stele hebben/als Theophrastus ende Plinius schrijuen/ende besonder bloeyen: dat oock de bloemen met swerte vleeskens geteeckent zijn/ ick en soude niet willen toelaeten dat geen Boonen en souden wesen die in Grieex Κυάμους genoemt zijn. Oock de ghene die aen tbreeste eynde vande Boone aenmerckt tswert teecken / dwelcke de ouders Hilum noemden / als het nauelken ende omwintsel vande spruyte / hy en sal gheensins wederlegghen de ghemeyne Boonen/dien dit teecken eyghen is. Oock scheyden hun dese bycans van selfs ende witter naturen in twee helften / ende worden beuonden soo veel ende de selue crachten te hebben / die d'ouders verclaert hebben / soo wel in spijse / als inde medicine: want selfs tghemeyne volck claeght dat sy winden ende quade droomen verwecken: Oock gebruycken alle Chirurgiens meel van dese Boonen om de quade sweeringhen te suyueren/ende tvleesch te doen groeyen. Daerom en verschillen onse Boonen andersins niet van die zeer bekende Grieesche boone / dan inde grootte / ende lanckworpighe oft rondtachtighe ghedaente / de welcke oock verschillen in veel dinghen van eender specie ende nature / als appelen / noten ende saden / ende oock inde tamme ende wilde Ciceren / als Dioscorides vermaent: want hy seght dat de wilde vanden tammen niet en verschillen dan alleen in tsaedt. In Italien ende ander heete landen/wordt dese onse groote Boone soo vele niet gheuonden/de welcke oock in Nederlant ende Enghellant root ende perschachtich wordt.

Wilde Boonen vande Griecken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De boone geten maeckt winden/ende is quaet om verteeren: sy maeckt vervaerlijcke droomen/ sy is goet teghen den hoest / ende doet vleesch groeyen / sy heeft een middelmatighe nature van warmte ende coude. Boonen met ghewaterden wijn ghesoden/ende met de slupmen gheten/stoppen het Roodt-melisoen ende buycloop. Boonen zijn zeer goet gheten teghen het ouergheuen/ ende als in tsieden dwater eerst wegh ghedaen wordt / dan makense min winden ende opblasingen. De groene boonen eer sy rijpe zijn / zijn der maghen lastigher / ende maken meer winden. Meel van

Boonen

Boonen alleene / oft met meel van Gersten mout ghemengt / versoeten de verhittinghen die vande wonden comen daer op gheleyt/eñ neemē wegh de verwe vande liteeckenen:oock zijn sy zeer goet gheleyt opde sweerende vrouwen borsten / al waren die oock met verhittinghe ghequelt / ende verdrijuen dmelck. Tselue meel ghemengt met meel van Fenegrieck ende honich doet scheyden ende verdrijft de sweerkens/blaeuw gheslaghen plecken/ende de sweeringhe achter d'ooren. Meel van boonen met roosen/ wieroock ende wit van een ey ghemengt/verdrijft d'wtpuylinghe vanden ooghen/ gheswillen ende den huych inde kele: maer met wijn ghetempert/ verlichtet de loopinghe vanden ooghen. De boonen sonder boosten oft fluymen ghecnout / worden op twohooft gheleyt om de fluxien af te wenden. Boonen in wijn ghesoden ghenesen de ghebreken ende swillinghen vande mannelijckheyt/ daer op gheleyt / ende verdrijuen oock de witte vlecken des aensichts. De hayren des hoofts die weder groeyen naer datse wtghetrocken zijn / ghestreken met de fluymen van boonen / worden dunner/ ende nemen min voetsels. De fluymen vande boonen in water ghesoden / met tselue water wordt de wolle gheverwt. De ghepeelde Boone soo die van selfs in twee deylen haer scheydet/ pleeght gheleyt te worden op de bloet-fluxien die vanden Eechelen verweckt zijn/ want sy stelpt de selue als deen helft daer op ghedouwet wordt. Gal. De Boone maeckt winden/ hoe langhe die oock ghesoden is / oft in wat maniere datse oock bereyt is. De boonen hebben een substantie die noch dichte / noch swaer en is/maer voos ende licht/de welcke eenighe cracht heeft van afvaeghen. Want tblijckt claerlijck/dat meel van boonen de huyt suyuert / midts welcke cracht dat sy den buyck niet lancksamich en doorgaet. Ghemerckt oock dat pottagie van Boonen winden maeckt / soo sullen die veel meer winden genereren als die ghesoden gheheel gheten worden. Maer als die gheroost zijn / en makense gheen winden / dan datse swaerder om verteeren zijn ende lanckamer deurgaen / ende den lichaem een grof voetsel gheuen. Ist dat die groene/ eer sy rijpe ende ghedroocht zijn / geten worden/ tselue sal hun gheschien. Om dat alle vruchten die wy eten eer datse volcomelijck rijpe zijn / vochter voetsel den lichaeme sullen gheuen/ende daerom oock meer vuylicheits makende/niet alleen inde dermen/maer oock in tgeheel wesen/soo sullen dan dusdanighe Boonen min voetsels gheuen ende te rasscher doorghejaecht worden. Boonen hebben een middelmatighe natuere int drooghen ende vercoelen. Tvleesch vande Boonen heeft oock een afvaeghende cracht / ghelijck oock de fluyme een weynich tsamentreckende. Daerom hebben sommighe medicijns de gheheele Boone met azijn eñ wijn ghesoden teten ghegeuen teghen Root-melisoen/buyckloop ende ouergheuen. Sy zijn oock goet teghen het ophalen vande fluymen wtter borst/ende longer. Van buyten opgheleyt drooghen sy sonder letsel de humeuren vanden fleircijn/want wy hebben de selue daer toe dickwils ghebruyckt wtten water ghesoden/ende met vercken's liese ghemengt. Op gheplette zenuen ende quetsuren hebben wy gheleyt meel van Boonen met honich azyn ghemengt: maer op heete gheswillen hebben wy gheleyt tselue meel / met meel van Gersten mout oft naerbier / ende is oock een bequaem plaester op de gheswillen vanden gemachte ende sweerende borsten. Want dese partien als sy verhit ende onsteken zijn/ begheeren matelijck vercoelt te wesen / principalijck als de borsten heete gheswillen crijghen van het melck datter in gheclontert is: Jae dat meer is/ het melck verdroogt met dese plaester / ghelijck oock de schamelheyt vande jonghers langhen tijt cael blijft/ als die met Boone meel ghestreken wordt.

Pepleos vande Parisianen.

Dese plante wordt vande Nederlantsche Herbaristen door de ghelijckenisse Capparis Fabago ghenoemt. Want sy heeft de bladers vanden Cappers/maer langher ende twee by een staende / die vanden Boonen ghelijck ende bruyn-groen / nochtans minder ende de Ruyte niet zeer ongheliјck. De dobblerende bloemen zijn den ghesouten Cappers ghelijck / nochtans is nv ter tijt tghebruyck ende eten van dien ongelijck. Maer als sy open staen/ zijn sy wit/van buyten groen/ende wt de middel steken hun wt ghele draykens oft stijue saselinghen. De gheheele plante heeft eenen bitteren smake/dien vanden Cappers oft Wilghe ghelijck. In Vranckerijck ende Nederlant wordt die selden ende niet dan inde houen ghesien.

Phaselus, ende is een ander plante dan Phaseolus.

Seer luttel vintmen byden ouden Auteuren vanden Phaselus beschreuen / de welcke/ als Dioscorides seght/ swaerlijck verteert wordt/winden maeckt/ende van bouen ende beneden purgeert. Galenus maeckt onderscheyt tusschen Phaseolus ende Dolichon, ende wil segghen dat Cicerula is/ oft een specie van dien: Dwelcke Plinius schijnt te willen segghen / ende oock Virgilius daer hy schrijft Seu pinguem viciam seres, vilemque faselum: dat is te segghen/Weer dat ghy sult saeyen vette Vitsen/ende slechte Faselus. Want te rechte wordt die slecht ghenoemt/ gemerckt dat d'ouders alleent daer af mentie ghemaeckt hebben als hinderlijck ende niet nut zijnde / ende hebbent daerom byeans onbekent ghelaten / dan voor soo vele als ghemerckt mach worden wt de ghelijckenisse

Cappatis leguminoſa, Fabago Belgarum, Pepleos vanden Pariſianen.

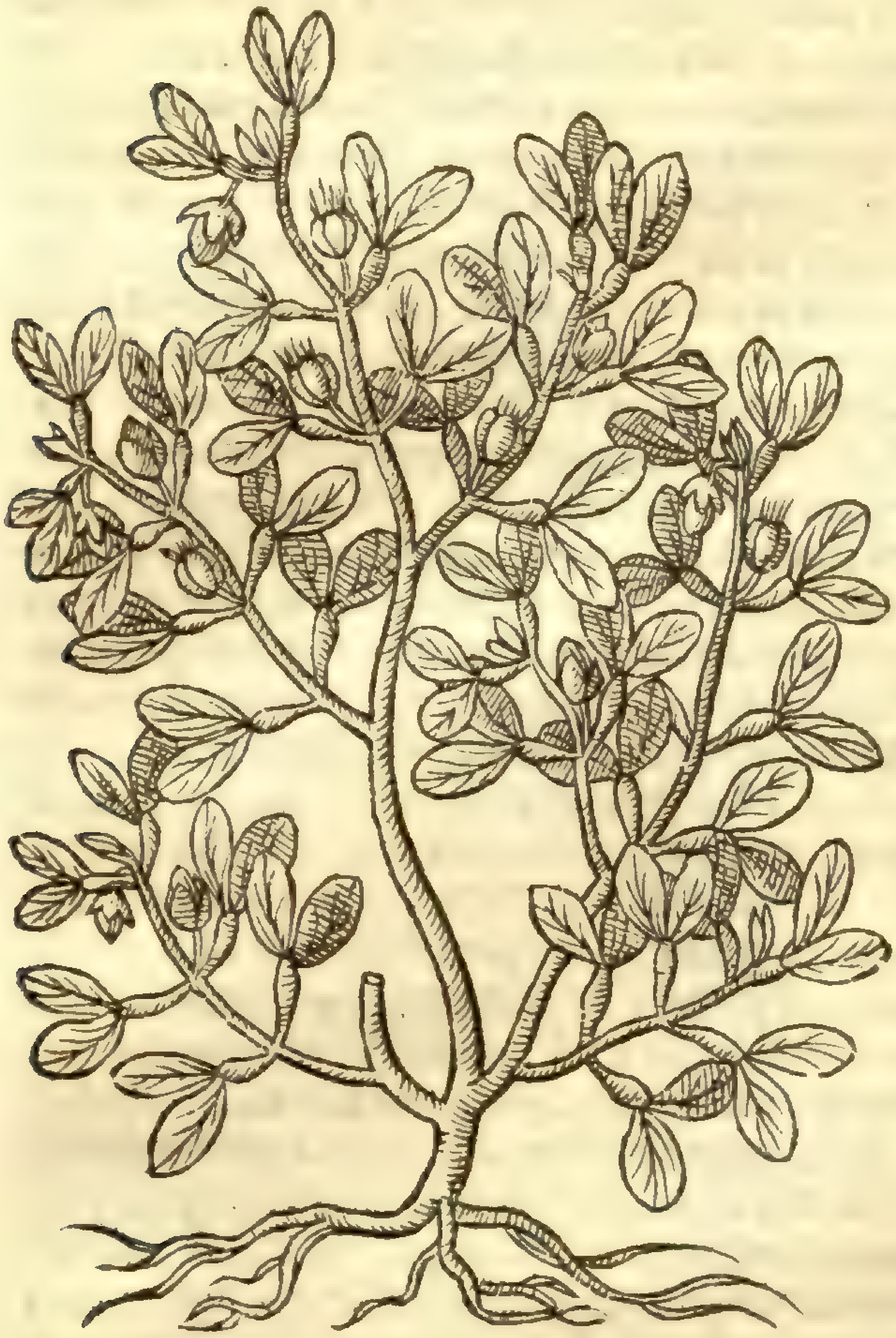

Phaſelus, ende is een ander plante van Phaſiolus.

niſſe vanden Cicercula, eñ dat door de meyninge van Galenus, by auenture oock door de woorden Plinij de welcke ſchrijft dat de bladers vãde Boone rondt zijn/ eñ die vanden Phaſeolus, Erwten/ eñ Eruen lanckworpich eñ met aderkens: welcke woordẽ ſchijnen te moeten verſtaen worden eer vanden Phaſelus dan vanden Phaſeolus, ghemerckt dat die vanden Phaſeolus rondt zijn/ ſonder aderkens. Oock heeft de Phaſeolus in Italien ſelden ende wtlantſch gheweeſt. Daerom dunckt ons dat Phaſelus een ſlecht Legumen is onder ſijn gheſlachte/ nochtans den Eruen ende Ciceren ghelijck / ende ſoodanich als wy hier gheconterfeyt gheuen/ de gedaente hebbende vanden Phaſeolus, met de haeukens vanden Ciceren oft Vitſen / die oock niet onghelijck en zijn den Sparto oft Brem/ ende ſoodanich als Dioſcorides beſchreuen heeft. Deſe plante groeyet van ſelfs in Switſerlant / die op een clein ſteelken cleine bladers heeft/ ſes oft ſeuen in orden gheſtelt aen gheſtripte ende gheknoopte ſtelen van eenen cubitus ende onderhalf hooghe/ de welcke dunne/ taey ende buygelijck zijn. De bladers en zijn gheenſins dicke oft ghelijuich/ maer met ſeer cleine aderkens inde lengde tuſſchen gheuoeght/ van grootte als die vande Roomſche boonkens. De bloemen zijn purperverwich/ minder dan vande Roomſche boonkens/ maer ſtaende op langher clawierkens / nae de welcke veel ſwerte haeukens volghen van grootte ende fatſoen als van Brem oft Cicerkens / inde welcke ſwart ſaet is ſoo groot als Eruen. De wortel is ſeer ſaſelachtich/ ſwart/ ende meerder dan van ander Legumina, by auentuere om dat een wilde plante is: want onſe ſeer gheleerde vriendt de medicijn Penius heeft ons die ghegheuen ſoo hy de ſelue in tvelt gheuonden hadde. In Nederlant groeyetſe in ſommige houen.

Cicercula altera, an Phaſeolus Dioſc.? Lathyros Theophraſti.

In Italiaenſch/ Ceſera, Ceſerchia, Manarola.

Daer is noch een ander plante / die van ſommighe voor Phaſeolus ghehouden wordt: de ſelue wordt oock in tveldt ende boſſchen gheuonden / van waer dat ſy inden hof van Morgan ghecomen is. Deſe heeft inſghelijcx de bladers vande Cicercula, ende oock de ſtelen / met aderkens doorloopen ende dunne/ den Haſen-ooren ghelijck. De haeukens zijn breeder ende langher dan vande Vitſen: de bloemen purperverwich ende minder dan die vanden Erwten. De iongher gheleerde Herbariſten houden meer een van deſe twee planten voor den Phaſelus vanden ouders / dan onſe groote Boone / midts dat onſe Boone een vrucht is die gheenſins te verachten en is / iae hedenſdaechs ſoo groot te achten datſe in veel landen inde Lente met den gheheelen Somer den volcke een groot voetſel is/

sel is/iae veel natien backen broot van Boonen voor de treck-peerden / ende oock den aermen lieden niet qualijck te passe comende / die oock vanden meel/oft vande gheheele Griecsche Boone smaeckelijcke papkens ende coecken maken / in voeghen dat wy meynen dat van onsen Boonen ghesegt is tghene dat d'ouders schrijuen/als dat den Boonen zeer groote eere bewesen is/datmen daer af broot heeft ghebacken.

Roomsche boonkens.

Luttel oft gheen moyte isser in gheleghen om te versekeren dat dese Roomsche Boonen die lanckworpich/rondt/ ghelijck een nierken gefatsonneert ende gespickelt zijn/ de Phaseolus oft Dolichum vanden ouders zijn: want het is seker/dat dese niet soo ghemeyne gheweest en hebben/ende vanden Phaselos vele verschillen / hoe wel dat sy den naem Phaselus, als minder van vruchten van Phaseolus behouden hebben/ om eenighe ghelijckenisse/ by auenture vande vruchten ende bladers/ meer dan om de grootte. Sy hebben dese Boonkens Dolichum ende Phaseolus ghenoemt/ om dat de haeukens ende vruchten de ghedaente van een schuytken hebben. Dese vremde boonkens en groeyen hier nerghens dan gheplant in onse houen/ghelijck sy oock eertijts inde Roomsche houen deden. De bladers zijn die vanden Veyl ghelijck / groeyende aen zeer langhe ranckskens/dienende om op waghens ende prieelen te leyden : waerom dat sy van Dioscorides Smilax hortensis ghenoemt zijn/ den welcken dat sy van bladers ende ghedaente zeer ghelijck zijn / hoe wel de vruchten diuersch zijn. Want de Roomsche-Boonkens zijn zeer lustich om sien/ meestendeel van twee oft drie coleuren/ ende ghespickelt met swerte/bruyne/ghele/ronde/ghepuckelde/lanckworpighe/ cromme/oft rinckwijse/plecken/ maer meestendeel zijn de gheheele Boonen wit ghelijck een yuoor / somtijts zijn sy ghelachtich/somtijts oock gheheel swart/ende meestendeel ghelijck een nierken ghefatsonneert/waer doore dat sy ouer al zeere wel bekent zijn / ende worden in Italien ende Nederlant cleyne ende ionck zijnde vele in potagie met de sluymen gheten / ende zijn veel meer begheert dan de ghemeyne Boonen/hoe wel dat sy ons gheen lecker spijse en dochten / by auenture om dat wy die niet ghewoone en waren te eten.

Roomsche boonkens/ In Latijn/Phaseolus vulgaris , Turcica multicolor faba, Smilax hortẽsis Diosc. Dolicos Theophrasti Anguill. An Logos Galeni ? In Hoochduytsch/ Welsch Bonen. In Franchois/Fasiols. In Spaensch/Fasiolos. In Italiaensch / Fagiuoli. In Enghels / Kidney Beanes.

Boonen van America. In Latijn/ Phaseoli noui orbis, Fabæ purgatrices Clusij.

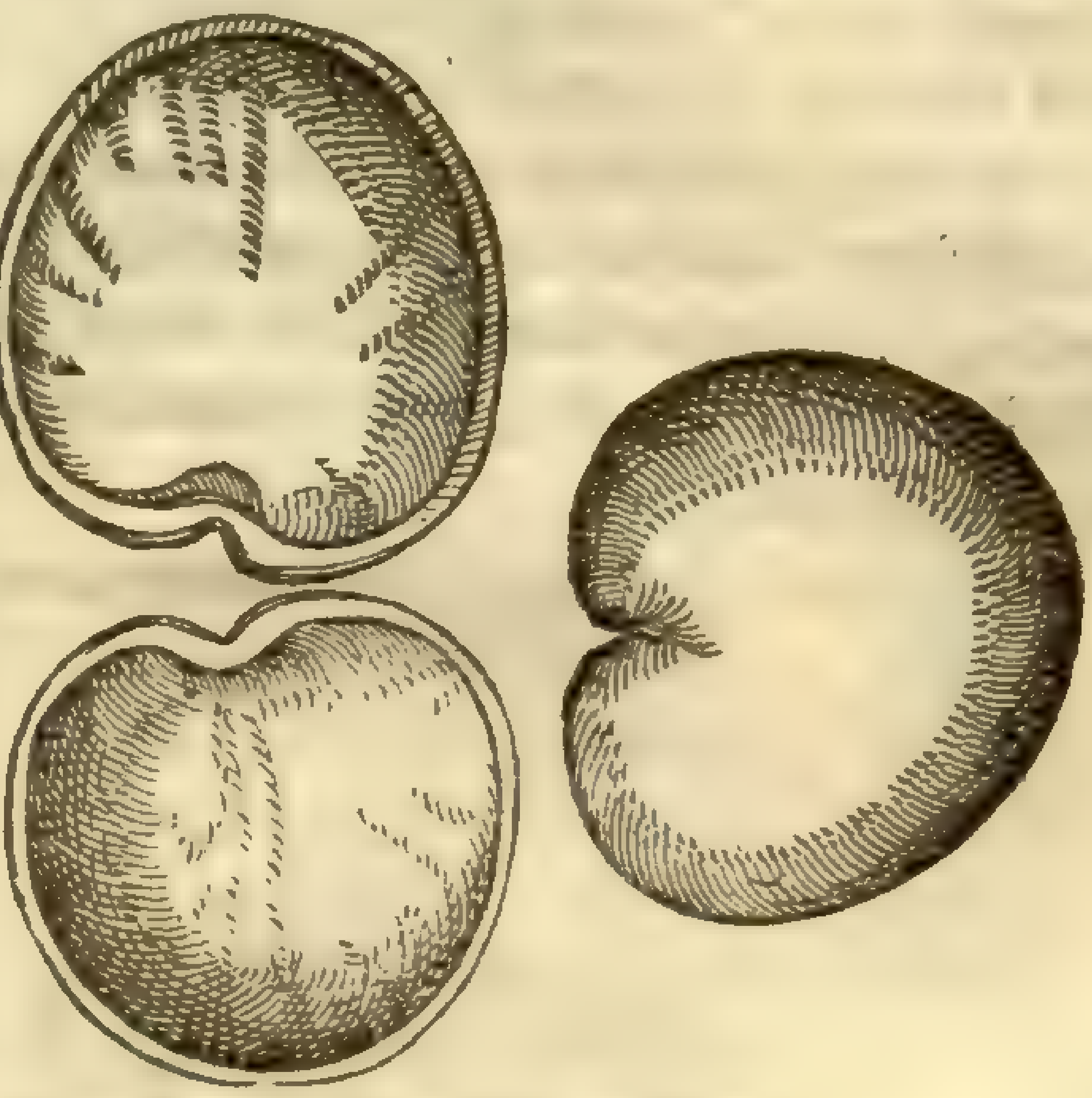

Cleine boonkens van America. In Latijn/ Phaseoli parui ex America delati.

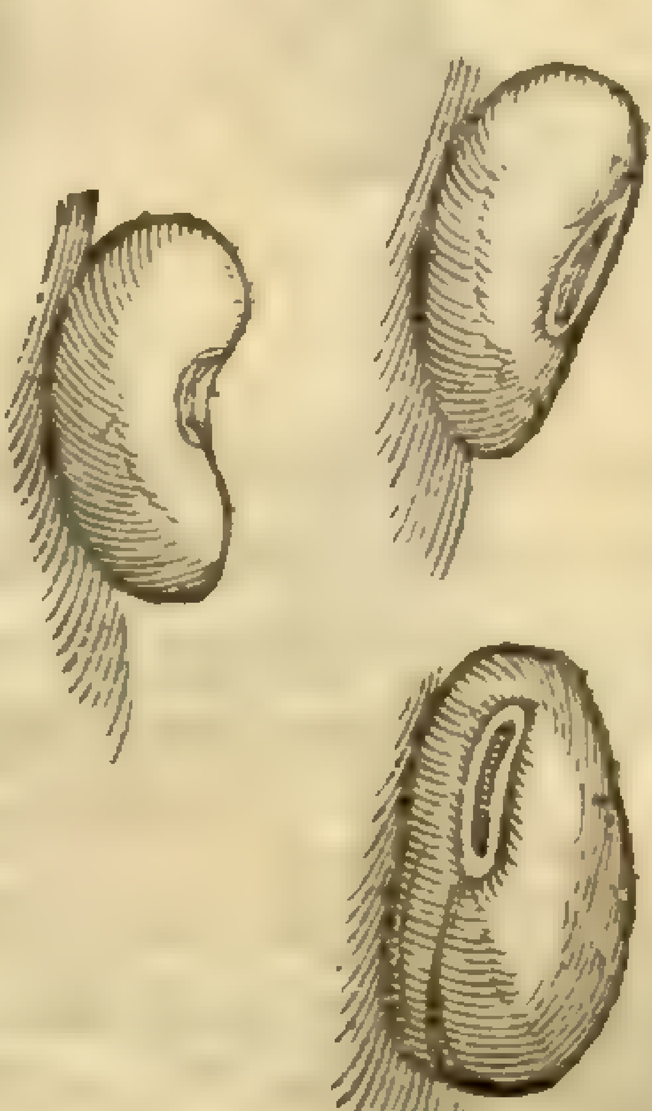

Orenge Ghemaerberde Boonkens.

Witte groote breede platte Boonen van America. Seer aerdich met wit ghestrepte boonen van America.

Root Orenge ghemarbelte boonen.

Den tijtel v de cleynste voorgaende drij boonk moet wesen Cleyne bleec ke witte boo kens van America.

Wy hebben vanden Schippers gheereghenzeer veel Boonen oft Phaseolos die wt America ende Afrike ghebrocht waren / de welcke schijnen een ghemenghde nature te hebben / maer die de Roomsche boonkens naeder comt: want sommigevan dien zijn cleyne / veel minder dan de Roomsche-Boonkens/ bruyn-purper van verwe / endesommighe oock bleeck wit: Sommighe zijn zeer breet ende wit/ plat rondt / bycans eenen duymebreet / van smaecke ende fatsoen den Roomschen Boonen ghelijck: Dese en is niet gheplucket van eenighen boom die Boonkens draegt / als sommighe meynen/ ghelijck oock sommighe vriendenwel weten die de selue geplant hebben/eñ vruchten ghehadt den Roomschen-Boonkens niet zeer ongheIijck. Sommighe andere zijn ronder zeer schoon ghemarbelt met root orenge ghelijck den Porphyr:cleyndere dan de voorgaende/ wat rondtachtich ende plat/ende grooter ende breedere dan de ghemeyne Turcks-boonkens: vande welcke de sommige zijn lanck-worpigher blaeuwachtich oft swart zeer aerdich met wit gestrept. Maer wy hebbender noch ander die zeer selden ghesien zijn / de welcke ons heeft gheschoncken de zeer doorluchtighe edel vrouwe Catherine Killigree / die sy segghen dat met groote menichte aende duynen van Cornuaille zijn gheuonden gheweest: maer dat noch meer te verwonderen is/niemant en ghedenckt dat eenich schip daer soude ghebroken oft verdoruen zijn: Nochtans worden daer alle iaere nieuwe gheuonden/eens deels vloyende/ende eens deels wtten sande ghegrauen / al oft die metten Suyden oft Westen windt (soo de ghene meynen die aende Zee van Cornuaille woonen) wt America daer aenghecomen waren.

Roode seer harte Indiaensche boonkens.

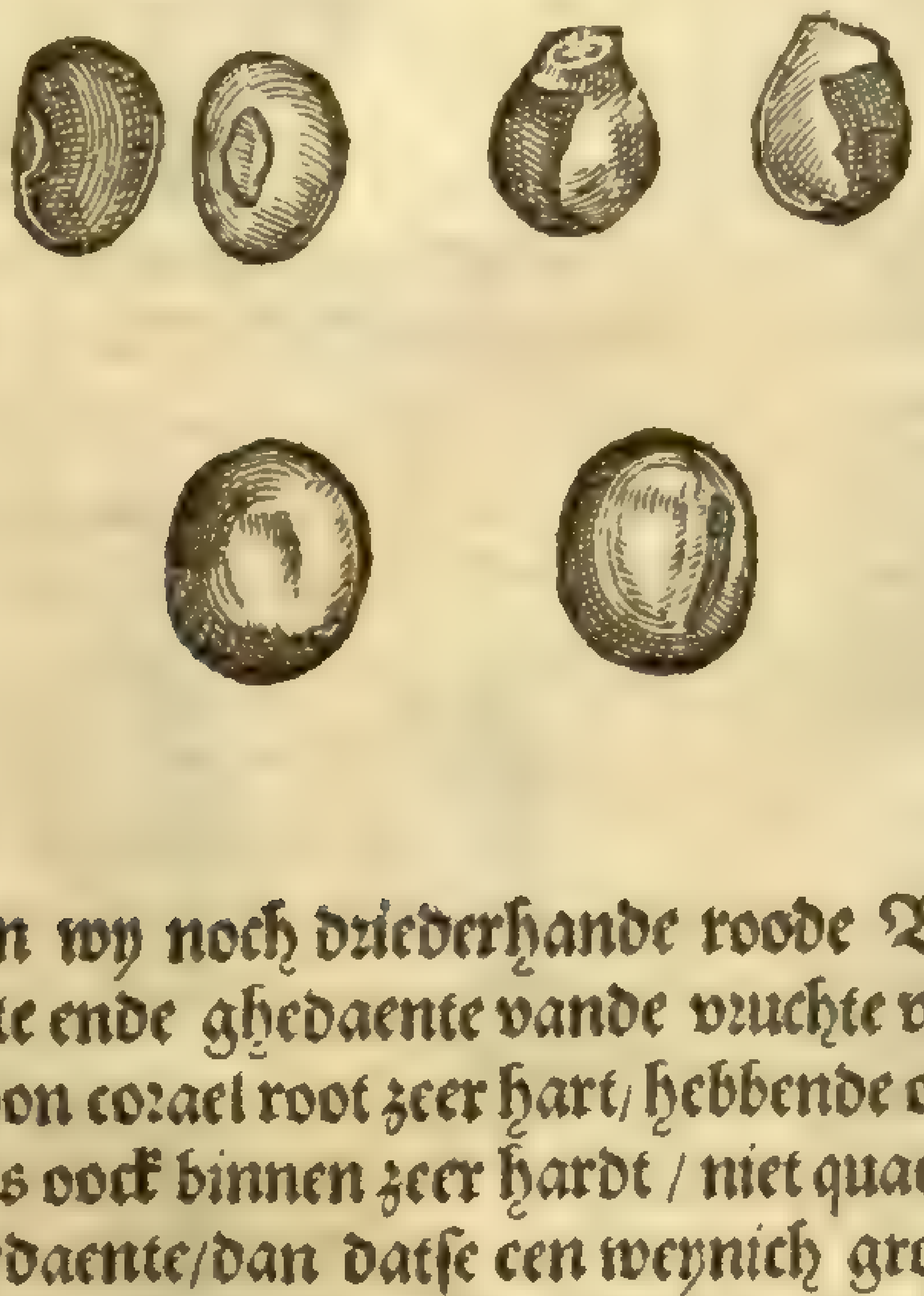

Wt de selue landen hebben wy noch driederhande roode Boonkens die wy hier by ghevoegt hebben. D'eerste is van grootte ende ghedaente vande vruchte van Staphylodendrũ van schelleglinsterde claer ghepolijst / schoon corael root zeer hart/ hebbende op den sijde-cant een groote swarte blinckende plecke. T'marck is oock binnen zeer hardt / niet quaedt van smake. De tweede en is d'eerste niet ongheIijck van ghedaente/dan datse een weynich grooter ende lanckworpigher is/ende datse gheen swarte vlecke en heeft. Dese is oock soo hardt datse ghesaeyt zijnde van Joncker Wenceslaus T'serclaes en is in een haelf iaer lanck inde aerde niet verandert. De derde is grooter dan de twee voorseyde/bruyn verstorue roodt/lanckworpich rondt/ouer beyde sijde wat plat ghelijck de Castanea

ſtanea equina, hebbende inde lengde op eenen cant een langhe ſmalle ſwarte vlecke. Tmerck is oock zeer hardt ende bitterachtich van ſmaecke. Cluſ. Ick hebbe ſommighe vremde vruchten ontfanghen / die ghenoemt zijn Laxerende-Boonen: maer ick en hebbe gheen gheſien / die accordeert met de Boone die Garcia beſchreuen heeft/maer ſchenen eer alle gelijck onder de ſoorten van Roomſche-Boonen te behooren. D'eerſte daer af wy v hier de figure gheuen/is bijcans rondt/ maer op beyde ſijden effen / ende eenichſins ghelijck een oorcuſſen / eenen vingher dicke ende twee oft meer breet/ op d'een ſijde een weynich wtghebolt/ te weten daer de ſwarte ſtrepe pleegt te weſen/ ende daer mede datſe aende haeuwe daer ſy in light vaſt is. De ſchorſſe is hart ende houtachtich / glat / ende tanneyt: tghene datter binnen light/is wit/ ſtijf/ ende wter naturen in twee gaende/ ghelijck als zijn alle boonachtighe vruchten. De ſmake is int eerſte ghelijck bycans hebben alle Legumina oft pluckgranen/maer corts daer naer is die heet ende op de tonghe bijtende/waer doore comt (ſoo ick meyne) datſe een laxerende cracht heeft. Deſe Boone groeyet int eylant van S. Thomas / ende heeft tfatſoen van een hert/ ſoomen dat ghemeynlijck ſchildert / waerom datſe van ſommighe Therte van S. Thomas ghenoemt wordt. Petrus Cieça maeckt van deſe wat mencie int eerſte deel van ſijn Cronijke/ende 112. Cap. D'ander is de ghemeyne Roomſche Boone niet ongheliјck/maer minder/ dichter/ ſwertachtich/ met een wtſtekende cruyne / ende gheenſins de ghedaente van een nierken hebbende. Cluſ. Als ick was binnen Liſbone / my wert gheſchoncken een ſoorte van Boonen/ die verſch wt Breſilien een landtſchap in America gheleghen / ghebrocht waren/ van eenen duyme breet ende dicke/ roſachtich/ met een groot cruynken/ende aen d'een eynde bycans plat. Van duſdanighe zijnder vier oft vijue in yeghelijcke haeuwe/die zeere groot is/de welcke noch groen ende varſch gheſtooten zijnde/de clap-ooren (ſoomen ſeght) gheneſen/daer op gheleyt. Men ſeght dat de bloeme bleeckroodt is. Ick hebbe alleenlijck een ionghe plante gheſien die my van ſaedt ghewaſſen was / de welcke van bladers de ghemeyne Roomſche-Boone bycans ghelijck was/ wtghenomen datſe cleynder waren/ende op d'auerechte ſijde rouw/principalijck de teerſte bladers/ende d'wtterſte vande ſtelen waren met een dunne ende ſachte ghele wolachticheyt beſet. Die van Breſilien noemen die Macouna. Den ſeluen van fatſoen ende verwe gheheel ghelijck/ hebbe ick gheſien wt Morea van Afriken ghebrocht/wtghenomen datſe bleeck graeuw waren.

Breſilie Boonen. In Latijn/Phaſeolus Braſilianus.

Haeuwen van Breſilie Boonen. In Latijn / Siliquæ Phaſeoli Braſiliani.

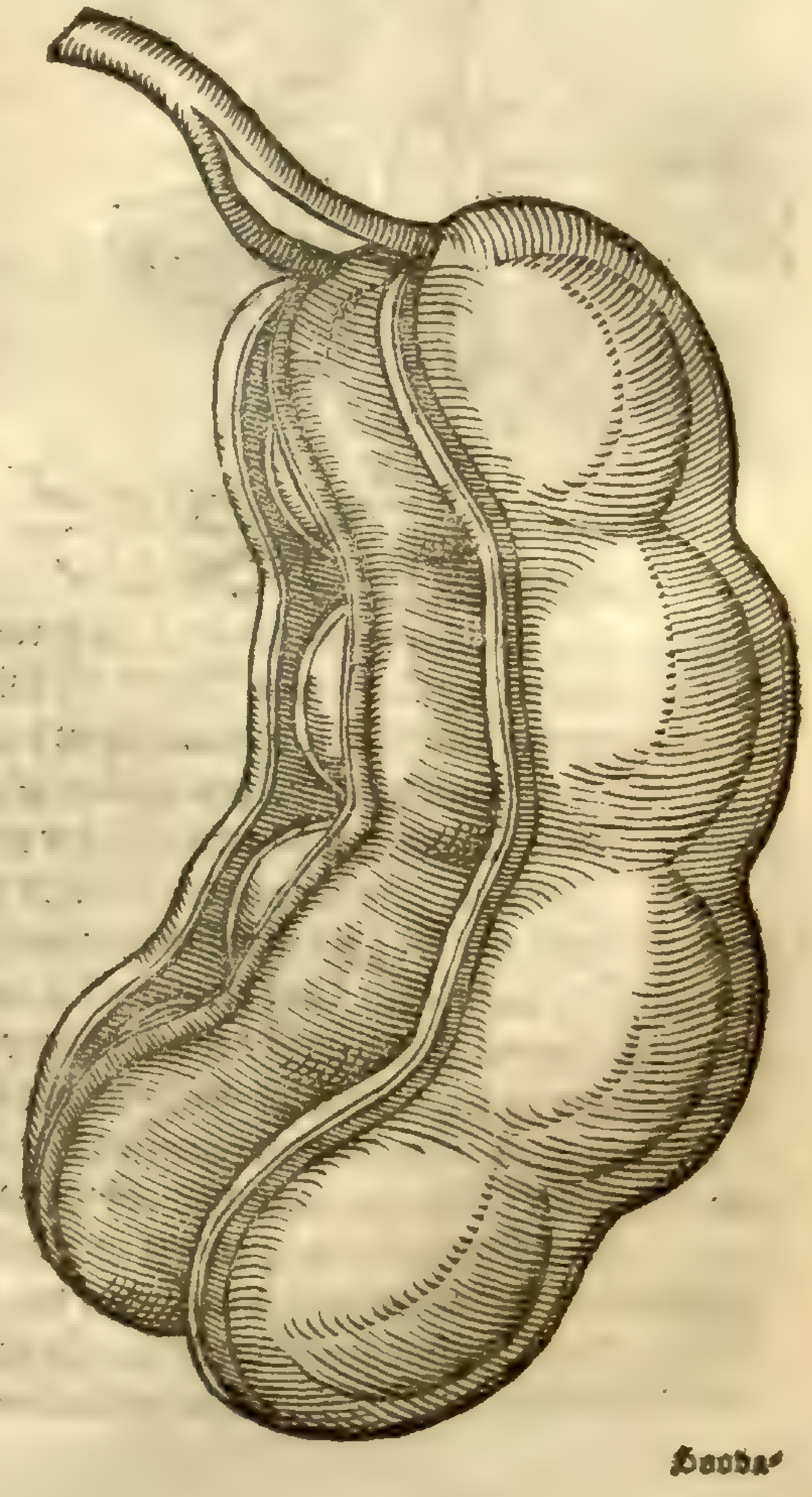

Soodanighe laxerende Boonen/oft Bresiliaensche Boonen/als onse vriendt Clusius,eñ alsoo nerstich ende vervaeren ondersoecker van selden gheuonden planten / als yemant mach wesen / net verclaert ende ghecontrefeyt ghegheuen heeft/ende daerom den eersten lof heeft verdient: Heeft ons aldereerst laten sien ende doen hebben de zeer doorluchtighe vrouwe Catherine Killegre. Corts daer nae hebbe ick die sien wassen binnen Paris inden hof van Castellaen saligher ghedachtenisse / de zeere vermaerde Medicijn vanden Coninck/niet lange voor die groote moort van Paris. Wy hebben de haeuwen daerby ghevoegt / soodanighe als ons heeft gheschoncken de vermaerde man Jan Brancion / ende ghelijck wy die alder eerst saghen int contoor vanden seer gheleerden Seuerijn Chirurgien van Paris. De haeuwe is drie palmen lanck/ seer aerdich / ende twee duymen breedt/ buyckachtich/met vier oft vijf loken/ghelijuich/schorsachtich ende leerachtich/van verwe de haeuwen vande Carobe ghelijck/gheheel vol rimpels/als die hier gheconterfeit is.

Phaseolus alter Brasilianus Clusij.

Clus. Jck hebbe oock in een clooster/niet verre van Lisbone ghelegen/een soorte van boonkens ghesien/die ons Roomsche boonkens soo seer ghelijck waren / dat ick meinde dat de selue waren. Dese ouerdeckten daer de waghens ende prieelen van de houen/ende droegen purper bloemẽ/ maer de haeukens zijn oneffen en row/corter ende tweemael breeder dan die van onse Roomsche boonkens. De vrucht is cleine / soo groot als een ghemeine Erwte/ ende gheheel swart / wtghenomen daer sy vast is aende sluyme/welck deyl wit is. Jck hebbe verstaen dat dese seer veel in Bresilien groeyet / ende dat sy daer vanden Portugesen die daer woonen/Faua braua, dat is te seggen/ wilde Boone ghenoemt wort.

Boeckwey.

Al ist dat Theophrastus, Plinius ende Galenus eenich Erysimum dat den Sesamum ghelijck is / ende bequaem om eten/stellen onder de soorten van granen / nochtans bewijst ons meer de beschrijuinghe / dat de bladers dien vande Leguminа ghelijcken / gheen plante en schijnt dese naeder te comen/ nae tseggheen van gheleerde mannen/ dan de Boeckwey die vãde Nederlanders/ Brabanders ende Switsers in soo groote menichte gesaeyt wordt / dat alle ackers daer mede van verre staen en blincken / al oft die met purper ouerdeckt waren. De gheheele plante wordt purperverwich/ gelijck de Fluweelbloeme/principalijck als sy rijpe wordt. De stele is ghestript ende twee cubitus hooghe / De bladers zijn die vande Winde oft Melde ghelijck/maer minder: De bloeme is wit/ Tsaedt dat inde schubbekens light/ is driecantich en bruyn/ de welcke met malen afghedaen worden. Vanden Meel/melck ende boter worden coecken ghebacken in een panne / die vanden kinderen zeere begheert worden. Waert dat Matthiolus die nerstighe ende eenparighe berisper van Hermolaus, Ruellius,Leonicerus, ende ander gheleerde mannen dese plante metten ooghen ghesien hadde/ hy soude eer verghiffenisse ghebeden hebben van sijn lichtueerdich oordeel / aen die gheleerde mannen/ dan hunlieder naem ende fame benomen: Die met hun achterghelaten schriften / die sy met grooten arbeyt ende moyte gheschreuen hebben / hem de gheknoude spijse inden mont ghesteken / ende eenen grooten maer onuerdienden lof aengherenckt hebben. Aenmerckt doch eens sijn twee argumenten: Sarasijns coren / van die van Trenten Formentone ghenoemt / is alleene roodt van stelen ende niet van bladers. Tweede argument wordt van alle man zeer ghierichlijck aenghenomen. Jck antwoorde/ dat Formentone meestendeel ende op seker tijt als andere veel cruyden gheheel roodt is / wtghenomen de witte bloemen / gheuen zeer wel te kennen de velden van Nederlant ende Vranckerijck/maer uwe beschrijuinghe verswijght de groenicheyt/waer aen de gheheele cracht vanden argumente gheleghen was. Want Theophrastus en seght niet dattet niet gheten en wordt/maer dat de

groene

Boeckwey vande Nederlanders oft is Erysimum Theoph. Sagopyrum Dodonæi Ocymum veterum Tragi. Lampsana vera quorundam. Ocymum Marci Varronis. In Italiaensch / Fromentone; ende Saraceno. In Enghelsch/ Bock wheate.

Sesamum. In Spaensch/Alegria. In Italiaensch/Sesamo.

Oft tsaet van Sesami vander Apoteken/dat van Diosc. is?

groene bladers niet en worden ghegeten / nochtans ist beyde een aerme ende slechte arguatie. Op veel plaetsen hebben de Wolfs milcken/Melden/ ende veel ander dergheliijcke planten een roodtheyt / op ander plaetsen gheen. Te Basel hebben wy een Lam ghehadt dat scherlinck ghierichlijck inslocte/ maer elders ouer al en willent de beesten niet eten. In Enghellant en willen de treckpeerden de groene Asparagos niet eten/maer naer den hoy-tijt aende zeecant/eten sy die drooghe.

Cracht ende werckinghe.

Vanden meel van Boeckwey/ melck ende boter worden coecken ghebacken: want de Boeckwey voedet beter dan den Hirs / maer min dan Corne oft Terwe. De bieren worden rooder ende soeter als die met meel van Boeckwey bereyt worden.

Opchboonen.

Dit saedt is altijts met naem ende ghebruyck Sesamum gheheeten / welck gesaeyt zijnde/wy sien groeyen hebben inden hof vanden Treuisaen Doctoor van Padua/met langhe ronde haeukens/die met cribbekens onderscheyden zijn/ vol van dit gheel/ lanckworpich/ Sesamin saedt. De stele is onderhaluen cubitus hooghe/ ende dicke:de bladers zijn die vanden Amandel boom oft Basilicum gelijck. De bloemen/roodtheyt ende ander dinghen zijn ons wtten sin. Wy en meynden oock niet datter yemant soude zijn / die ontkennen soude dat dese plante Sesamum ware / waert dat hy eens dit voorseyde saedt saghe: Daerom ist dat Matthiolus inden Sesamum de roodtheyt begheert/de gheleerde mannen souden oock wel schaemte in hem begheeren/als de ghene die om het aensien van een plantken/ by auenture dat drooghe was / ende in een vremt lant ghewassen / teghen d'opinie van allen/vanden Sesamum oordeel gegeuen/ende niet beters bewesen en heeft. Want alle tsaedt van desen Sesamum dat wt Alexandrie ende Candien tot Venegen/Pisa/Genua/Luca/ende Antwerpen te coope comt/is van dese plante/de welcke hy vermaent zijnde/ by auenturen teghen zijnen danck beschreuen heeft.

Tamme boonen/ Lupinen. In Latijn / Satiuus Lupinus. In Grieckx / θέρμοι ἥμεροι. Faba ficulnea, à folio. In Hoochduytsch/ Feigbonen. In Franchois/ Lupins. In Spaensch/ Entramoco. In Italiaensch / Lupino. In Enghelsch/ Lupines.

Wilde Lupinen. In Latijn/Segetum syluestris Lupinus flore purpureo.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sesamum is een quade spijse voor de maghe / sy maeckt eenen stercken aessem/ soo wanneer datse int knouwen tusschen de tanden blijft stekende. Sesamum verdrijft de growicheyt vande zenuen/daer op gheleyt/ende gheneest de ghebroken ooren/verbrantheyt/verhittinghen/colike/ende beten van slanghen. Met olie van Roosen ghemengt/ versoet den hooftsweere die wt groote hitte verweckt wordt. Tselue doen de bladers in win ghesoden: maer principalijck is goet teghen de verhittinghe ende pijnen vanden ooghen. Van Sesamum wordt olie ghemaeckt / de welcke van die van Egypten ghebruyckt wordt. Gal. Sesamum en heeft niet luttel lijmachtighe ende vette substantie in hem / waerom dat oock de sweetgaten is stoppende ende sachtmakende / ende een weynich warm. De selue cracht heeft oock d'olie die daer af ghemaeckt wordt: Insghelijcx oock dwater daer tcruyt inne ghesoden heeft. Tsaedt is vet/ ende daerom wordet zeer haest oliachtich / alst wegh ghelent wordt/ waerom dat haest opvult de ghene die tselue eten/ende bederft de maghe: dwort oock lanckfaem verteert / ende gheeft den lichaeme een vet voetsel. Soo blijckt dan dat der maghen gheen cracht noch macht en kan gheuen/ ghelijckerwijs als oock niet en kan eenich ander dat vet is: Theeft een groue substantie/ende daerom en trecket niet haest gheheel doore: Des-haluen en wordt dat niet alleene gheten/maer makender met honich coecskens af die sy Sesamidas heeten. Dwordt oock in broot ghestroyt/ ende is warm van complexie/waerom dat oock dorst verweckt.

Lupinen.

Niet zeer vele en verschillen vande soorten van Boonen ende Phaseolen/de vruchten in Grieckx Theraos ghenoemt/ om dat sy heeter zijn dan dander pluckgranen/ oft eer om datse met warm water ghewasschen ende gheweyckt worden / om de quade ende moyelijcke bitterheyt te verliesen / waer door dat sy oock Lypanarion ende Lupinus ghenoemt zijn. Lupinen groeyen in zeere veel houen principalijck vanden Apotekers / de welcke eenen rechten stele hebben ghelijck de Boone / die sonder eenich

eenich behulp ouer eynde ſtaet / maer rondt / hol ende wat hayrich / ſpruytende wt een enckel wortel/ niet zeer ſaſelachtich/vande welcke af/bycans alle de ſtele ende tacken ouer/ op beyde ſijden bladers op cleyn ſteelkens groeyen/die in ſes oft ſeuen deelen gheſneden zijn vingherwijs/die vanden Agnus Caſtus oft Luyſecruyt ghelijck/op d'auerechte ſijde groene/ende onder grijs eñ hayrich. De haeuwen zijn minder dan die vande boonen/maer breeder dan vande Roomſche boonen. De vrucht is hart/ plat rond/van buyten wit/binnen geelachtich/ende ſeer bitter. De bloemen ſietmen drie mael inden Somer:want int eerſte comen beneden witte bloemen/daer nae aende ſteelkens int herte vande Somer/ten laetſten int eynde/teghen tbe zinſel vanden Herft. Die van Piemont / beplanten de vlacke pleinen met tamme Lupinen/die tghemeine volck gheweickt etet.

Wilde Lupinen.

Inde beſaeyde ende gheackerde velden rondom tboſch van Gramont gheleghen/niet wijdt van Montpelliers wordt deſe plante dickwils gheſien/de welcke de voorſeide tamme Lupine ghelijck is/ wtghenomen datſe veel dunner ſtele heeft van eenen voet hooghe / met bladers die in vijfuen ghedeilt zijn/maer ſmalder/ende purper oft roode bloemen/minder dan die vanden Erwten. De vrucht is oock minder/gheſpickelt met eertverwighe/aſchgraeuwe/ende blaeuwachtige plecken. Aldaer/ende oock inder Herbariſten houen wort oock deſe plante gheſien met gele bloemen ghelijck die vanden Brem/welrieckende ende niet min bitter vruchten. Ghele Lupinen.

Ghele Lupinen. In Latijn/ Lupinus flore luteo.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. De tamme Lupine is wel bekent:vande welcke het meel met huenich ingheleckt oft ghedroncken/iaeght af door camerganck / de wormen des buyck: Tſelue doen oock de Lupinen gheweickt ende met hun bitterheit gheten. Des ghelijcks doet oock dwater daer de Lupinen in ghesoden zijn/ met Ruyte ende Peper ghedroncken/ waerom dat oock ſeer goet is teghen de miltſucht. Dwater daer Lupinen in gheſoden zijn/is ſeer goet om te ſtouen de quade ſweeringhen/ voorts-etende ſeericheden/ beghinnende ſchorſtheyt / wtloopen van puyſten/ loopende ſeeren des hoofts/ende alle witte vlecken oft ſproeten. Van Lupinen/ myrrhe ende honich met wolle eenen peſſus ghemaeckt / verweckt de maentſtonden vande vrouwen/ende treckt de doode vrucht af. Meel van Lupinen maeckt de huyt ſchoon en claer/ende verdrijft alle blaeuwe plecken/ daer op gheſtreken. Meel van Lupinen met meel van Gerſten mout oft Naerbier ende water ghemengt/verſuet alle apoſtumatien. Tſelue meel met azijn ghemenght/verſuet de pijne vanden heupen: maer in azijn gheſodẽ/ verdrijft ende doet ſcheiden de croppen ende harde clieren daer op gheleit:oock doet dat wtbreken de Carbonckelen oft Apoſtumatien vande peſte. Lupinen in reghenwater gheſoden tot dat die in ſap veranderẽ/ maken het aenſicht claer ende ſuyuer. Lupinen ghemengt met de wortelen van Carline in water gheſoden / gheneſen de ſchorſtheyt vande ſchapẽ/als ſy laeuwe daer mede ghewaſſchen worden. Wortel van Lupinen in water gheſoden ende ghedroncken / doet water maken. Lupinen in water gheweyckt tot dat ſy de bitterheyt verloren hebben ende ſoet zijn/ende dan met azijn gheſtooten ende ghedroncken / benemen het walghen vande maghe/ ende verwecken appetijt om eten. Gal. Lupinen moghen gheſoden gheten worden/als ſy veel daghen te voren gheweyckt/de bitterheyt int water ghelaten hebben/maer ſy gheuen een grof voetſel: Bereyt zijnde tot een medicine/ſoo zijn ſy vande ghene die de ſweetgaten ſluyten. Maer ſoo langhe als hun de natuerlijcke bitterheyt noch by blijft/ hebben ſy een afvaegende ende teirende cracht. Lupinen dooden de wormen ſoo wel van buyten ghebruyckt/ als met honich inghelecktt/oft met ghewaterden wijn ghedroncken/ghelijck oock de ſelue van buyten ghebruyckt/ ver-

drijuen en ghenesen de leelijcke witte vlecken/puckels/schorftheyt/voorts-etende seeren/en quade sweeringen/eens deels de selue afvaeghende/ende eens deels sonder bijten verteirende ende drooghende. Met Ruyte en Peper om de soeticheyt ingenomen/suyueren sy de leuer ende milte: maer met myrrhe ende honich inghesét/verweecken de maentstonden vande vrouwen/ende trecken de vrucht af. Voorts het meel vande Lupinen/verteirt sonder bijten/ ende gheneest de blaewe plecken / iae oock croppen en cliern/maer dan moetet in azijn/oft honich-azijn/oft ghewaterden wijn ghesoden worden / nae den eysch vande complexie vanden patient/ende van tghebreck / daer toe nemende tghene dat nuttst is: Tverteirt insghelijcx al dat blaew oft swart gheslaghen is:Ende alle tghene dat wy nv ghesêit hebben dat de decoctie doet/ alle tselue doet oock het meel. De Lupine heeft een harde ende eerdighe substantie/waerom dat sy swaer om verteiren is / ende nootsakelijck grof voetsel gheeft / ende midts dat njet wel inde aders verteirt en wort/soo vergaert daer een grof ende swaer bloet.

Wilde Lupinen cracht.

Diosc. De wilde Lupine is bitterder dan de tamme / ende oock stercker van cracht / soo datse tot alle dinghen dienen daer toe de tamme goet zijn:want sy zijn van een gheslachte ende cracht.

Stock-Erwten. In Latijn/ Pisum volgarius maius. An Pisum angulosum hortorum, sit Quadratum Plinij? Pisum maius Dod. Perperam Cicer arietinum Tragi. In Hooghduytsch / Erweyssen. In Franchois / Des pois. In Spaensch/Aruejas. In Italiaensch / Piso. In Enghelsch/ Pease.

Veet-Erwten. In Latijn/ Pisum minus ex luteo virescens. In Italiaensch/Piselli. In Enghelsch/Middel Peasen.

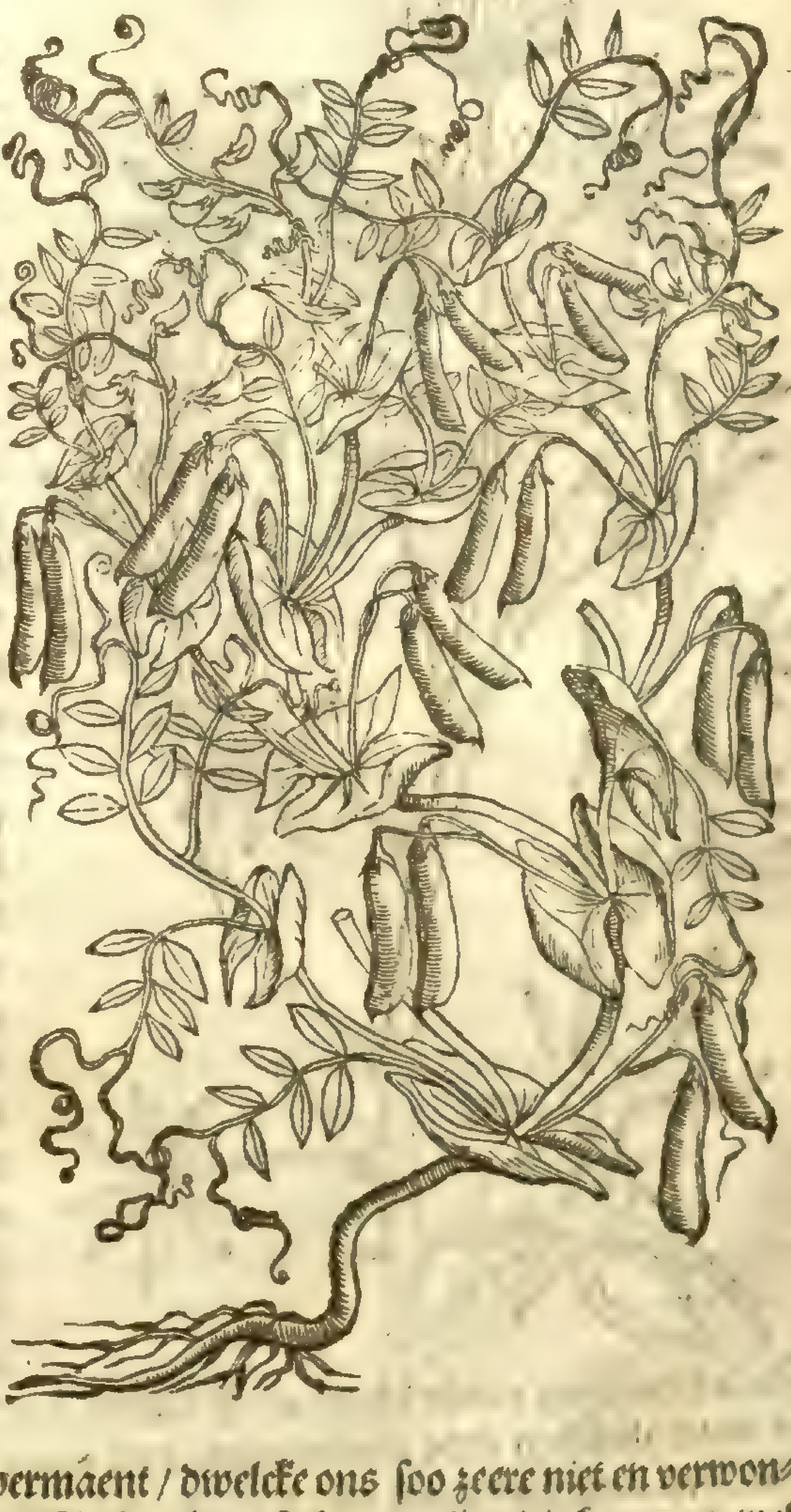

Vanden Erwten en staet in Dioscorides niet vermaent / dwelcke ons soo zeere niet en verwondert / als wy wel versekert zijn datter veel dinghen wt sijn boecken ghebleuen zijn / die hem zeer wel bekent waren. Want gheen Pluck-saedt oft rondt-saedt en is naest de Boone bat bekent noch beter dan de Erwte/de welcke oock in Griecs λέκυθον genoemt wordt/ so veel te segghen als doyer van een ey/dien sy van verwe ende ghedaente ghelijck zijn/als sy van rijpicheyt gheel oft groen worden. Dese Erwten groeyen in langhe ronde haeuwen / de welcke met de groene sluymen inde Lente ende Somer geten worden. Tcruydt ende stelen van desen groeyet oueruloedich lanck ende breet/de welcke plat ter aerden souden blijuen/ten ware dat sy met staken ende rijs onderset waren . De stelen zijn

zeer lanck/dun/ ende hol/midden tussch en de stelen loopende ghelijck die vanden Deurwas/ ende op d'eynde hebbense cleyne claeuwierkens/De bladers zijn lanckworpich rondt/bycans ghedeylt in twee lanckworpighe halue ronden. De bloeme heeft de ghedaente vande Vijfuouter de welcke wit is/ende inde middel purper-verwich. De wortel is cleyne/de welcke op sommighe plaetsen van Duytslant van selfs groeyet.

Erwthaeuwe sonder schorsse.

Seigneur Jeronimo scholier zeer goet ende vermaert coopman van Antwerpen heeft my ende zijn vrienden mede ghedeylt van sommighe Erwten vande welcke de haeuwen gheen vellekens en hebben/ waer door sy lieflijcker zijn om groen met de schellen te eten. Dese heeft hy nv onlanckx ouer ghebrocht wt een stedeken ghenoemt Wilde / ghelegen by Prussia. Dese Erwten en zijn de ghemeyne witte Erwten niet andersins ongheliјck: nochtans loopen onder die sommighe die van buyten peck-swert zijn de welcke inde middel een cleyn wit strepken oft lanckworpich vleckſken hebben.

Gal. De Erwten met alle de substantie / hebben metten Boonen eenighe ghelijckenisse / ende worden ghelijck de Boonen gheten. Alleene in dese twee saken verschillense vande Boonen/te weten/datse soo veel winden niet en maecken als de Boonen/ ende oock datse geen afvaeghende cracht en hebben/ende daerom trecken sy tragher dan Boonen door den buyck. Men neemt Erwten inde plaetse van Boonen / alsser gheen afuaeghinghe van noode en is. Hippocrat. De Erwten maecken min opblasinghen dan de Boonen / ende hebben beteren doorganck in den buyck. De Boonen voeden/stoppen den buyck ende maecken opblasinghe: gheuende luttel voetsels / om dat sy eenichsins de conduyten stoppen.

Oft de hoeckachtighe Erwte vande houen/Pisum quadratum van Plinius is?

In tsaedt vande Erwten sietmen diuersche verschillen / ende veranderinghen soo wel als vande Boonen. Want inde houen van Nederlant ende Engellant worden ghewonnen zeer groote Erwten die hoeckachtich ende viercant zijn / meerder dan Ciceren ende ghelijck een middelbaer Boone / van verwe/ ysermael oft rosachtich / nochtans en verschillense niet inden smake. De stelen van dese groeyen thien oft twaelf voeten lanck. Dese schijnen te wesen de hoeckachtighe Erwten van Plinius. Noch heeftmen nv onlanckx wt Vranckerijck ghecreghen zeer groote Erwten die wit zijn/ oft groen/ende en verschillen niet vande voorgaende / dan datse grooter zijn wat lanckworpich/ van grootte de rosachtighe hoeckachtighe Erwte ghelijck.

Heete Erwten/oft cleyne Erwten.

Dese Erwten zijn ongheтwijfelt in Grieck Ochron dat is te segghen bleeckgheel / ghenoemt gheweest/ om de groen-gele schellen ende tbinnenste marck / dat tgheel vanden ey van verwe ghelijck is. Daer en bouen worden dese ghepresen om pottagie te maken / om datse terstont meurwe wordē / ende midts datse minder/ vetter/ en teerder zijn / zijn sy lichtelijcker ghesoden ende lichtelijcker rijpe ende verteert. Dese worden inde velden ghesaeyt / waer dat sy min egheninghe behoeuen ende gheen rijslen sy datmen wilt.

Pisum Syluestre. Wilde Erwten.

In Switserlant ende Hooghduytschlant worden de Erwten gheuonden soo wel als de wilde Boonen int wilde groeyende. De ghedaente is dien vanden ghesaeyden ghelijck/maer de wortel is veel grooter/faselachtigher/ dicker/ ende oock iaerlijckx niet vergaende / Soodanighe Erwten heeft onse vriendt Pennius daer gheplucht/ende beschreuen. Een Enghelsche persoone heeft in zijn boecxkens van

ken van een bladelken / vande selden planten voor seker beschreuen een dinck dat zeer te verwonderen is/te weten / dat hy op de steenen aende Zee gheleghen/ met gheen aerde ouerdeckt zijnde / soo grooten ende wonderlijcken menichte van Erwten cruyt onghesaeyt ghewassen / inden lande van Suffock in Enghellant heeft gheuonden / tusschen Otfort ende Alburnum / ende daer toe inden Herft vanden iaere 1 5 5 5. soo vele/ datter ghenoech was om duysent menschen te spijsen.

Roode Erwten wt America. In Latijn/Coccineum Americum Pisum,an Orobi species?

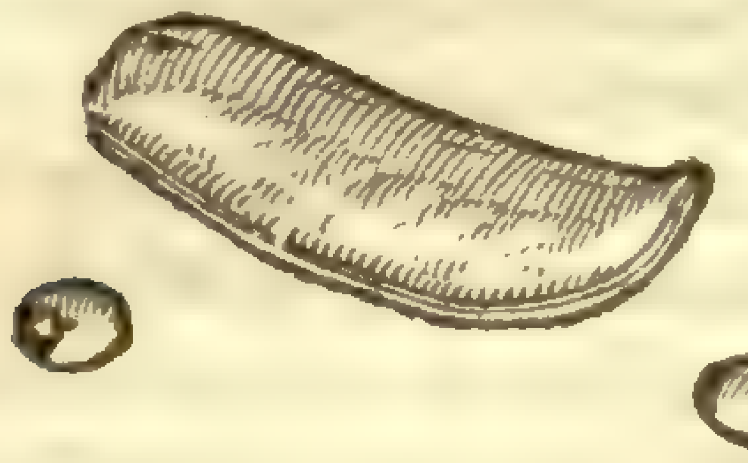

De Erwten die inde winckels van Antwerpen te coope staen ende ghebrocht zijn wt America/ en zijn van gheenen boom gheplucht/ als sommighe meynden/ghelijck wel weten sommighe vrienden die de selue ghesaeyt hebben/eñ daer af vruchten ghehadt hebben die den Erwten oft Eruen niet zeer onghelijck en waren. Pieter Quickelberghe coopman van Antwerpen heeft my haeukens van dien gheschoncken / die noch vol waren: de welcke oock een groot ondersoecker ende liefhebber is vande beschrijuinghe van Visschen / schelp-ghedierten / ende derghelijcke vremde ghewassen der Zee/ende wõderbaerlijcke wercken der naturen / Dese Erwten hebben haeukens / dien vande wilde Erwten bycans ghelijck/ende marckachtich saedt/dwelcke zeer hart/ende lanckworpich rondt is/dien vande Pioenen wijfken gelijck/maer minder/ ende schoon blinckende roodt/onder daer de keerne light/zijn die met merckelijcke swerte teeckenen ghesloten. De smake is bitter ende pluckgraenachtich.

Vremde Criecken van ouer Zee. In Latijn/Pisum Cordatum. Cor Indum. Halicacabum peregrinum Fuchsij. Vesicaria repens, Matthioli. Dorycnium Cordi, perperam. An ne potius Isopyrum, quam Melanthij quædam species, aut Trifolium palustre? In Enghelsch/ Black winter Cherie.

Pisum Cordatum.

Om dat de namen van Isopyrum ende Phaseolus te kennen gauen dat dese plante vande nature was vande Legumina oft pluck-granen/ oft ten minsten den seluen ghelijck / soo en hebben de vernufte ende scherpe ondersoeckers niet sonder oorsake ghemeynt dattet Trifolium fabaceum aquaticum, met de bladers van Boonkens/ daer wy op bequamer plaetse af vermaent hebben/ den oprechten Isopyrum was. Dwelcke der waerheyt wel soude ghelijck zijn/in dien datter dwoort Anisi niet en ware : welck een letsel is dat dese water-Boone/ de waerachtighe beschrijuinghe niet en voldoet. Want in dese en gebreeckt niet soo seere Phasioli folium, als Anisi folium, dwelcke sy meynen dat van sommighe te vergheefs weder verhaelt/ oft den ghebreckelijckẽ text van Dioscorides by gheuoeght is. De ghene die den ghemeynen text aenmercken/schilderen daer by een specie van Melanthium, met gheenderande ghelijckenisse van wtterlijcke ghesteltenissen oft wtspruyten van Phaseolus : maer tstomme contersfeytsel sulcks als dat van Matthiolus is / heeft aende wortel vanden Melanthium een oft twee tackskens vanden Anys gheconterfeyt. Daerom ist datmen den geraetsel moet toegheuen/ ende den boeck ghelooуen/ soo hebbe ick lieuer te aenueerden de meyninghe van eenen zeer veruaren vrient/die Cor Indicum, dwelck van wtspruyten / tsopkens ende claeuwierkens den Roomschen-Boonkens ghelijck is / ende de bladers ghesneden heeft ghelijck die vanden Anijs/ voor Isopyrum houdt : dwelcke oock de vrucht bewijst/ die den Melanthium van verwe/ de Erwte van smake / oft d'oprechte ende oude Boone oft wilde Phasiolus ghelijck is / maer van fatsoen ende grootte den Criecken van ouer-Zee ghelijck/ hebbende drie swarte vruchten in een blaesken besloten/ die

die met wit aen een sijde gepleckt zijn de ghedaente van een herte oft keghel niet ongheliick/ waerom dat ghemeynlijck Cor Indum ghenoemt wordt / ende vanden ghemeynen man daer voren bekent. Inde Apotecken/midts dat het blaefken dien vanden Crijecken van ouer Zee niet zeer ongelijck en is/ dan inde ver we/wordet ghenoemt Vremde Crieckcn van ouer Zee.

Ochrus siue Eruila. Cicer Oroboides quorundam. In Enghelsch/ Wilde peason.

Platte Erwten. In Latijn/ Lathyris latiore folio. Clymenũ Matthioli. Eruum satiuum Cordi. Pisum Græcorum. In Enghelsch/ Cicheling of brede Peason.

Dese plante midts dat sy een wilde nature heeft ende nae de Erwten niet en aerdt / wordt Eruilia ghenoemt/ soo veel te segghen / als die wtgeroyt ende wegh gheworpen moet wesen : ende wordt nv zeer luttel ghesaeyt/ ten ware inde houen vande Noorderſche landen. Nochtans groeyet die van selfs aende tuynen ende lancks de weghen / inden lande van Linguagot met crancker rancxſkens cruypende/ die inde lengde met twee oft drie vellekens besedt zijn. D'onderste bladers zijn lanckworpigher ende breeder/ draghende int eynde claeuwierkens/maer bouen zijn de blaerkens eens deels in meer ende minder ghedeylt/ende eens deels met claeuwierkens beset. De bloeme is wit somtijts oock purperverwich/ende thaeuken dien vanden Cicercula zeer ghelijck.

Platte Erwten met brede bladers.

Theeft eenen grooten schijn vander waerheyt dat Cicercula den naem Lathyris heeft vande greynen vandẽ Sprinckcruyt/in Griecks Lathyris Cataputia genoemt/de welcke die vanden Orobus ghelijck zijn/ als Dioscorides seght/ Van dese Cicercula zijn nv twee soorten ghenoech bekent/ ende groeyen in Languedoc oueruloedich van selfs/waer af d'eene breeder bladers heeft/bouen scherp zijnde/ twee tsamen/eñ senuachtich met tusschen spacien wtspruytẽde / staende gelijck twee opgerecte Hasen-oorkens / oft ghelijck die vanden Bupleurum der Herbaristen. De bloemen zijn schoon roodt/ veel tsamen ende lustich om sien/ de haeukens zijn lanck. De wortele loopt diep in d'eerde ende blijft den Winter ouer alsoo wel inde houen ende canten van d'ackers van Nederlandt / als inde heete landen.

Ander platte Erwten met smalle bladeren.

De bladers vanden anderen Lathyris oock groeyende op vochte plaetsen van heete landen / zijn zeer smal/ garsachtich/ aderachtich/ ende spits/ twee tsamen op een steelken groeyende / ende in ghe-

Ander platte Erwten met smalle bladerk. In Latijn/Lathyris angustiore gramineo folio, Eruum satiuum Fuchsij. In Enghelsch/Wilde Cicheling.

Aracus aut Cicera. In Italiaensch/Mocho.

draeyde hayrachtighe claeuwierkens eyndende/bycans die vande Catanance ghelijck. De bloemkens zijn wit ende gheel/nae de welcke haeukens volghen/ die platter/tweemael corter/ maer breeder zijn dan die vande voorgaende/inde welcke hayrighe cleyne greynen ligghen/ van smake den Erwten oft Eruilien ghelijck.

Aracus.

Hoe wel dat Galenus onderscheyden heeft den Aracus sonder h/vanden Arachus met h gheschreuen / segghende dat Arachus een oncruyt ende bederffenisse was vanden Linsen ende ander pluck-granen / nochtans schijnen sy beyde ghedegenereert te wesen van hun natuerlijck gheslachte in een onwettelijcke soorte/ ghelijck wy vanden seluen gheseyt hebben/ende in desen mercken. Want het is van eender soorte ende gheheel ghelijck/ ende by auenture de selue Aracus, die van sommighe Cicercula altera ghenoemt wordt/ niet sonder reden/ghemerckt dat zijn greynen die leelijcker swart zijn/onder die Erwten/ Oroben ende Vitsen groeyen/vande welcke datse schijnen den aerdt verandert te hebben. D'welcke Columella oock schijnt te segghen/ghemerckt dat van smake/ende alleene van coleure vande Cicercula verschilt / ende dat daerom Cicera ghenoemt wordt. Wt een saselachtighe wortel spruyten tackachtighe vallende halmen/ hebbende inde lengde vande stelen ghelijck bruyghelijcke snoerkens oft vellekens/ met de bladers vande Cicercula. Sommighe vrienden hebben die op eenighe plaetsen gheuonden met ghele bloemen/ de welcke sy niet en houden dan voor een oncruyt ende miswas vande cleyne Erwten/ghelijck de onvruchtbaer hauere / Lolium, Melampyrum ende ander miswassen vande granen. Gal. Tghebruyck ende de cracht van alle Aracus oft Crock/is dien vanden Lathyris oft platte Erwten ghelijck / wtghenomen dat die Araci herter zijn ende niet soo haest ghesoden worden. Dwelcke oock d'oorsake is waerom datse quader zijn om verteeren dan de Cicerculæ.

Aphaca.

Dese plante schijnt te hebben een ghemengde nature vander Erwte ende Linse/als haeuwen ende dergheliicke saedt hebbende / maer de bladers zijn die vanden Erwten ghelijck / De stelen ende claeuwier-

Aphaca. In Italiaensch/ Vecione ende Cecerone. In Enghelsch/ Tare.

Eerd-noten/eerd-eeckels ende muysen met steerten. In Latijn/ Terræ glandes. Apios Fuch. & Tragi. Perperam Ornithogalon & Apios Cordo. In Engelsch Earthnut pease/ ende is/ Pseudo-Apios Germanorũ, An Astragalus Diosc.?

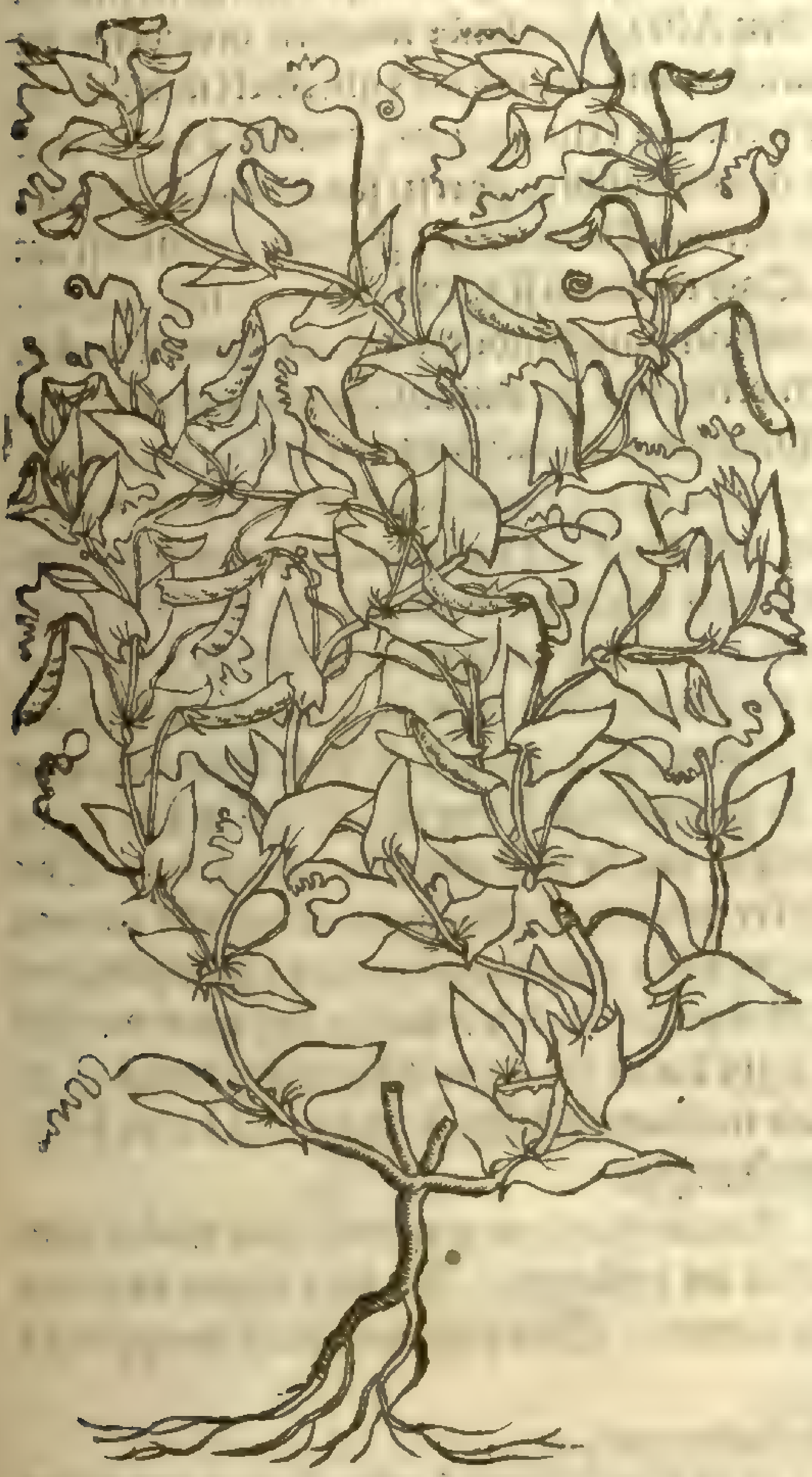

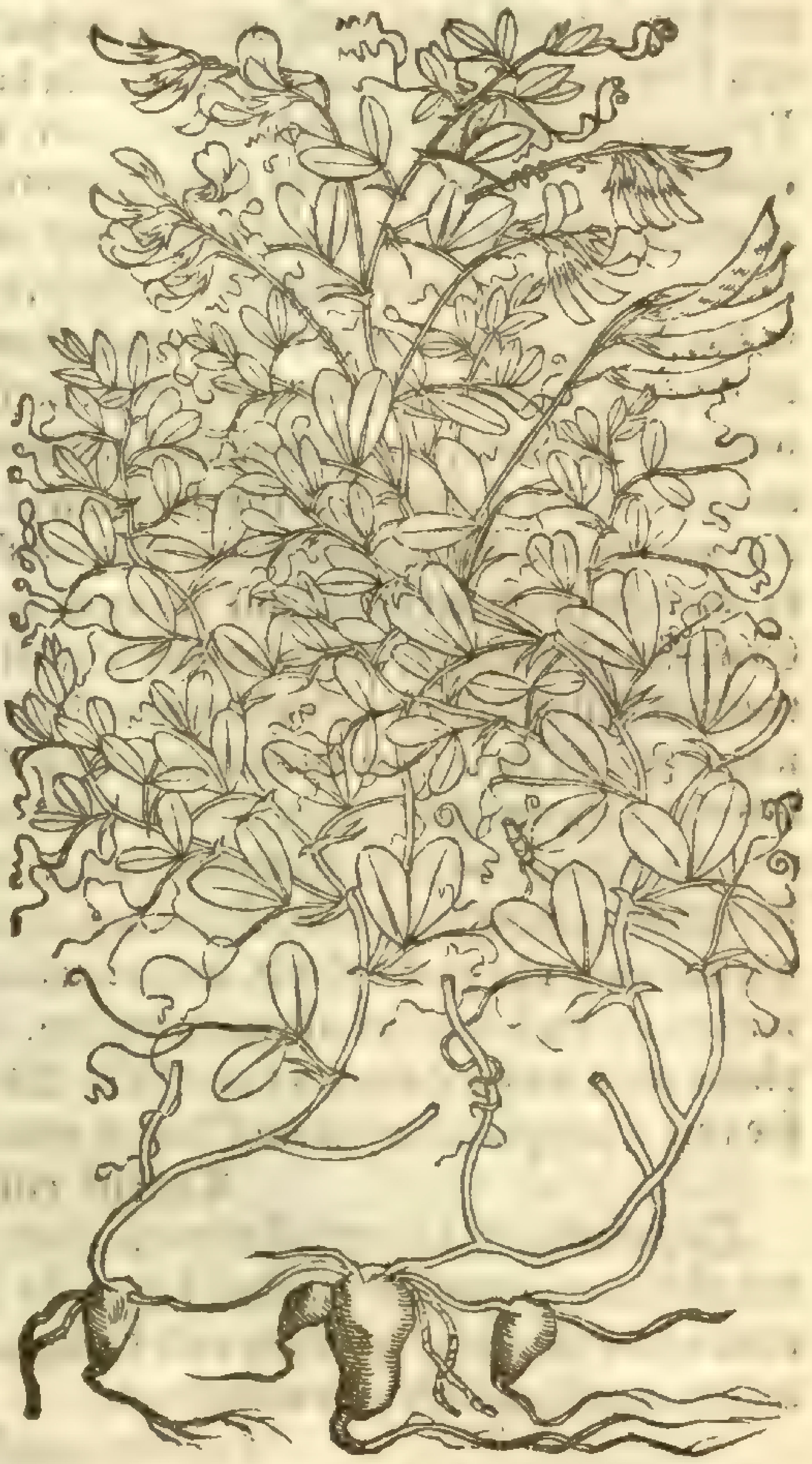

claeuwierkens zijn veel cleynder dan vande Linsen: Tsaedt is dien vanden Linsen ghelijck/ maer minder/ swarter/ harder/ ende onlieflijcker om eten/ nochtans van haeuwe niet ongelijck/ dan datse langher eñ breeder is. De bladers zijn teerkens/ onder breet met twee oorkens/ ende bouen spits/ twee teghen malcander ouer staende/ rondtom t'knoopken vandẽ stele gelijck de bladers vanden Erwten/ wt welck knoopken de claeuwierkens groeyen: De bloemkens zijn gheel. Tgroeyt in d'ackers vele in Wals-landt/ ende in vele plaetsen van Vranckerijck ende Nederlant.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van Aphaca heeft een stoppende cracht. Waerom dat tselue gheroost zijnde/ den buyckloop stopt/ ende die vochticheyt vander maghe verdrooght/ als dat cleyne ghebroken zijnde ghelijck de Linsen ghesoden wordt. Tselue seght oock Galenus. Gal. Aphaca pleegt ghelijck de Linse geten te wesen/ maer is quader om verteeren dan de Linse: oock droogtse stercker/ ende is matelijck verwarmende.

Eerdtnoten oft Muysen met steerten.

Van desen geslachte vande Pluck-granen is de lanckworpighe peerewijse wortele die in Hoochduytsch Swart Rettich/ dat is Swerten Radijs/ ende Seuwbroot/ dat is/ Verckens broot/ oft Acker Eychel ende Grund Eychel/ dat is Erteyckel ghenoemt wordt. Dese plante heeft vijf oft ses steelkens beneden byder aerden wat roodtachtich/ met bladers ende claeuwierkens dien vanden Erwten ghelijck/ daer mede dat sy hun vast maken aen yegheliјcke naest gheleghen planten. De bloemen zijn purperverwich dien vanden Erwten oock ghelijck/ nae de welcke cleyne haeukens volghen met cleyn saedt. De wortels zijn lanckworpich ghelijck Olijuen oft Eeckelen/ van buyten swart oft aerdt-verwich/ van binnen wit/ met veel aenhanghende oft doortrocken saselachtighe snoeren oft reepen zeer in malcander verwarret/ ende wijt wtghespreyt. Dit cruyt groeyet in Enghellant/ Duytslant/ Normandie/ ende zeer oueruloedich in Hollandt/ in bosschen/ lancks de tuynen ende aende hagen. Maer in dlant van Languedoc/ Italien ende ander heete landen en groeyet nergens dan op hooghe ende sneeuwachtighe plaetsen/ gelijck als daer zijn de ghebergten van Vigan ende hoeuels van Prouencen.

een. Dese wortels hebben eenen suetachtighen smake / die vande Eeckel oft Castanie ghelijck/ ende stoppende. Als sy ghedroogt zijn/wordense zeer hart/ghelijck de wortels vande Pioene/ende zijn oock wel alsoo vast/ende taey om stooten als die van Thora. De nerstighe Herbaristen moghen sien oft met dese waerachtighe ende oprechte verhaelinghe den Astragalus soude moghen accorderen die van Dioscorides beschreuen wordt. Dat de beschrijuinghe van Dioscorides ghecrockt is/blijckt wt Paulus, de welcke leest niet Memphiticum, maer Pheneum Astragalum, dwelcke Plinius oock confirmeert. Ende al ist dat hy zijn beschrijuinghe een weynich anders gheeft/ soo en maeckt hy daer af gheen vermaen/by auenture om dat doen alree den text van Dioscorides ghevalscht was/oft dat hy dien wt eenen anderen Auteur overghesét hadde. Daer en bouen seggen Galenus ende Ægineta, dat Astragalon een cleyn boomachtich ghewas is/met aenhanghende wortels/die tsamen trecken oft stoppen / al ofter meer dan een waren: nochtans en vermanen sy vanden Radijs niet / waerom midts dat wy mercken dat dese qualijck ghenomen verualschinge van text niet in Dioscorides en is/ maer wt den boeck comt. Daerom souden wy daer στρογγύλη ὥσπερ ῥαφανὸς ὁ εὐμεγέθης staet/ willen βάλανον ghestelt hebben/alleene een letter verstellende/ ende den steert van dander opwaerts stellende / d'welcke mach een lichte faute gheweest hebben vanden afschrijuers: want als de Romeynen Eeckelken/Eertwijghe/ ende Eerlinck den Astragalum ghenoemt hebben / ende niet den Radijs/ maer eer den oprechten/ende by auenture desen onsen verstaen hebben die van ghedaente den seluen niet ongheliijck en is: soo en hebben de Griecken niet alleene den Eerlinck/ soodanich als dese wortels represenreren/ Astragalum ghenoemt/maer oock de sweepen met knoopen. Want in Lucianus Mastix Astragolotites, ghebruyckt sweepen met knoopen om de misdadighe te gheesselen. Dese slechte wtlegghinghe soude nochtans yemant lichtelijcker moghen wedersegghen/dan beter redenen gheuen / maer de goede scheydt-man weet dat alle cleyne saken niet en moeten inde beschrijuinghen vanden ouders soo nauwe gheeyscht worden. Vanden Apium, dien sommighe meynden met dese plante een te wesen/ dat is een claere sake. Want hy seght dat de selue den Affodillen ghelijck is/ alsoo oock Theophrastus een dinck daer af maeckte/ daer nochtans d'Affodille maer eenẽ bol en heeft.

Cracht ende werckinghe.

De wortels van dit cruyt gheten/zijn ghelijck de Castanien quael om verteeren/ende maken winden / hebben nochtans een lieflijck sap / ende verwecken tot bijslapen. De selue wortel stelpt den vloet vande vrouwen/ buyckloop ende de fluxien vande nieren. Men seght oock datse walghinghe maken/ende doen braken oft ouergheuen.

Eruum Syluestre Herbariorum.

Dese plante heeft Catanance ghenoemt gheweest / al oft sy nootsakelijck ende sonder te moghen ontgaen/yemant soude drijuen ende dwinghen om lief te hebben / al oft een nootsakelijcke aenlockinghe ware tot liefde: ghemerckt dat een volduerighe liefde alle dinghen verwint. Dat dese plante in onsen tijt gheensins wel bekent en is/en is gheen wonder: ghemerckt dat al ware dese plante van aensien bekent/ eñ in dese landen ghegroeyet/ soo soudese nochtans onseker wesen oftmen die voor de oprechte soude moeten houden: want sy en wordt niet ghepresen dan in tooverijen ende om yemant tot liefde te verwecken ende locken / welcke crachten haer toeschrijuen de vuyle hoeren ende coppelerssen van Thessalien/ om haerlieder tooverië te bedecken/ghelijck heden-sdaegs doen de Italiaensche hoeren / die eenighe godloose beswerighen mis bruycken om een dulle liefde te vercrijghen / welcke crachten sy ghemeyne cruydekens toeschrijuen. Daerom hebben Plinius ende ander verstandighe mannen van zijnen tijt wetens ende willens tfatsoen van dese cruyden verswegen: oock en isser niet vele aengheleghen de selue te kennen/ghelijck oock Dioscorides niet de crachten / maer alleene een anders beschrijuinghe verhaelt. De beschrijuinghe bewijst dat eenighe soorte van pluck-graen oft rondtsaedt is gheweest/met de welcke niet qualijck en accordeert dat cruydeken/dwelcke inde Herbaristen houen in Hoymaent ende Oogstmaent nae dat de bloemkens dien vanden Erwten gelijck vergaen zijn/langhe cleyne ende ronde haeukens draegt/die vol rosachtich saedt zijn / De bladers smal / garsachtich/ ende twee duymen lanck hebbende / dien vanden Hasen-oorkens met smalle bladers ghelijck / welcke bladers verwelckert ende drooghe zijnde / crom staen ghelijck een ghecrompen claeuwe van eenen Kieckendief. De wortel is cleyne ende enckel. Dit cruyt wordt oock gheuonden inde velden gheleghen ontrent de oevers vande Noorderschе Zee/ende oock ontrent Paris ende Cleremont. Wy en kennen dese ander plante niet metten sade vanden Cicceren / noch met de wortel soo groot als een Olijue/oft cleynen appel/oft die de selue soude ghelijcken / voorwaer dese moet zeer selden ende sonderlinghe van ghedaente wesen / soo verre als die beschrijuinghe waerachtich is. Tschijnt dat desen dunck van teghen zijnen danck te moeten lief hebben / ghetrocken is wt den mysterie van het doorboorde saedt / de welcke wy souden/in dien tghecorloft gheweest hadde/int capittel van Phyteuma, Leontopodio ende naervolghende vanden Anthyrrinum te kennen ghegheuen hebben/want ten soude ons niet verdroten hebben.

Cracht

Eruum Syluestre Herbariorum, oft oock niet en is de Catance/oft Liefden cruyt/ oft dwinghende cruyt/oft de Vnguimiluia bulbosa van Dioscorides?

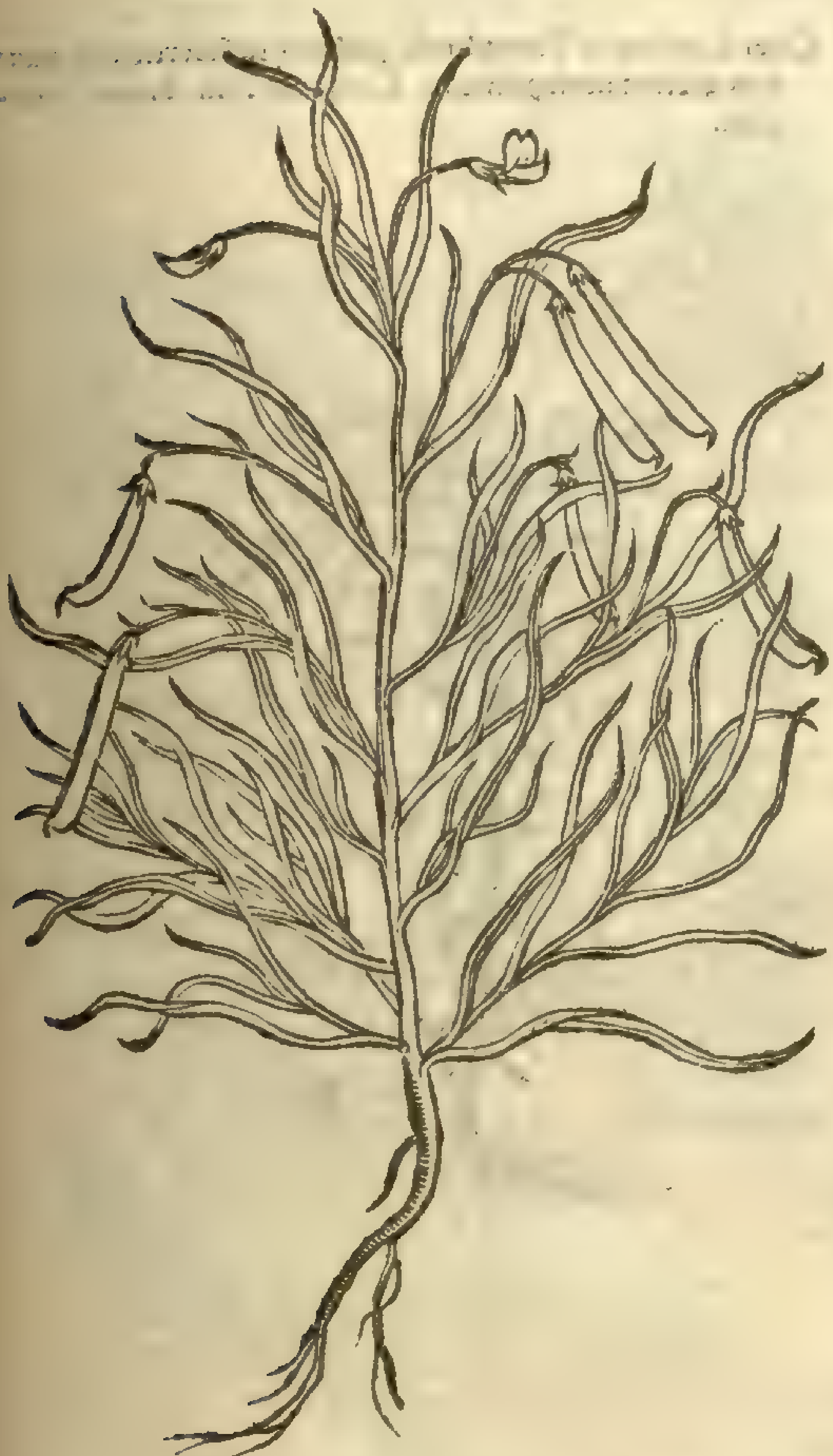

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Beyde dese cruyden/ worden begheert (soomen seght) om liefde te verwecken/ dwelcke Plinius oock seght.

Ciceren.

De roode Ciceren diemen inde winckels vercoopt/ worden ouer al in Italien/Duytslant ende Vranckerijck ghesaeyt/ ende zijn soo wel bekent/ dat alle man nv weet dat de rechte tamme Ciceren zijn vanden ouders/ soo haest als hy die siet in een lanckworpighe ronde haeuwe/ die ghelijck een borse gheswollen is/ ende rouw/ eenen duym lanck met saedt meerder dan Erwten/ ghefatsonneert zijnde eenichsins ghelijck een Rams voorhooft metten spitsen hoecken. Sommighe zijn wit/ de welcke minst in medicijnen gebruyckt worden/ ander zijn leelick swart: de meestendeel zijn bruynroodt/ soodanige als alle winckels hebbẽ/ die tot de medicijne bequaemst eñ crachtichst zijn. De Italianen saeyen ende maeyen dese/ waer datse in grooter menichte ghegeten worden. De bladers zijn van staen dien vanden Linsen ghelijck/ hanghende aen een ribbeken dat inde middel comt/ ende zijn een weynich ghekerft. De bloemen zijn purper-roodt. Witte Ciceren.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De tamme Ciceren maken camerganck/ sy doen water maken/ sy maken veel winden ende opblasinghen/ ende doen die quade verwe des lichaems vergaen/ ende de goede wedercomen: daer en bouen verwecken sy de maentstonden vande vrouwen/ sy iaegen de vrucht af/ende vermeerderen tsoch inde vrouwen borsten. Ciceren met Eruen ghesoden versoeten ende doen sincken de heete gheswillen vande mannelijckheyt/ ende rouwe puckelingen vanden lichaeme/daer op gheleyt/ ende zijn alsoo oock goet gebruyckt teghen de schorftheyt/ ende loopende sweeringen ende gaten vanden hoofde/ oock teghen die quade craeuwagie. Tamme Ciceren met honich ende Gersten meel ghemengt/ zijn goet ghelevt op quade voorts-etende sweringhen/ ende Cancker. D'ander soorte is Arietinum ghenoemt oft ghehoeckte Ciceren/ maer beyde de soorten doen water maken/ ende zijn goet den ghenen die de Watersucht oft Gheelsucht hebben/als dwater daer sy in ghesoden hebben met Roosmarijn ghedroncken wordt. Ciceren zijn quaet ghebruyckt den ghenen die inde nieren oft blase eenige zeericheyt hebben/ midts dien dat sy die quetsen. Gal. Ciceren en maken niet min wints/dan de Boonen/maer gheuen beter voetsel. Ciceren verwecken tot byslapen: iae men ghelooft oock dat tsaedt genereert/ waerom datmen die den stallons ende sprinckhengsten t'eten gheeft. De Ciceren hebben meerder cracht van afvaegen dan de Boonen, iae soo zeere dat sommighe van dien merckelijck den steen breken die inde nieren light/ maer dat zijn swerte ende cleyne Ciceren/diemen Arietina oft ghehoeckte Ciceren heet. Maer tbeste is/ datmen tsap drincke vande ghene die in water ghesoden zijn.

Cicer Orobæum Theophrasti.

Seer quaet is om segghen welcke d'eerste soorte is vande tamme Ciceren van Dioscorides: want dese nieuwe soorte die wy hier gheuen/ is den Eruen van Languedoc soo zeer ghelijck/ principalijck van haeuwen/dat ons versekert te wesen de selue/die Plinius seght zeer soete/ende den Eruen zeere ghelijck te wesen. Maer wy twijfelen nv oft dese niet en souden wesen een dinck metten tammen Ciceren van Dioscorides. Den welcken de gheleerde ende zeer goede schrijuer Dodonæus, die dese noch niet en kende/de ghemeyne Eruen eens ghemaeckt heeft. Dese Ciceren groeyen inden lande van Languedoc ende Prouencen in veel saeylanden/ inden Oogst gheel staende: De stele is onderhaluen

Cieeren. In Latijn/ Cicer satiuum, Arietinum Diosc. In Hoochduptsch/Zysern/eñ Erweyssen Zysern. In Franchois/Pois Cices, ende Cices de belier. In Spaensch/Grauancos. In Italiaensch/Ceci. In Enghels/Ciche.

Cicer Orobæum Theophrasti, alleene in swerticheyt vanden Eruen verschillende. Cicercula Plin. Francis. Pennini.

derhaluen voet hooghe/ende gheknoopt ter sijden/als oft sy dweers stonde/slichtelijck gestreept/ende hol. De bladers beneden staende hanghen aen een lanck ribbeken / dien vanden Linsen oft Aracus ghelijck/vande middel opwaerts groeyen tackskens ende steelkens met bladers/ende neffens d'opperste knoopkens vande sijde-tackskens groeyen veel wel gheladen haeukens/ die bycans op een plaetse wtghesprupt zijnde/malcander gheraken / ende besetten/ zijnde lanck ende rondt/eenen duym lanck/ende recht/ inhebbende elck drie oft vier Cieeren diemen van buyten met cleyne tusschen-spacien/ghelijck knobbelkens siet wtpuylen/ ende litwijs van malcander onderscheyden: maer de Cieeren en zijn binnen met gheen vellekens van een ghescheyden/ ende zijn bycans soo groot als de ghehouckte Erwten/bot driecantich/ ende tweemael meerder dan die Eruen/van verwe/witachtich/bleeck ende gheelachtich/lieflijck van smake die vanden Cieeren oft Erwten ghelijck.

Eruen.

Robus was byden ouders te segghen roodtachtighe verwe / sulcke alsmen siet aende rosse Ossen ende Eruen. Hedens-daegs en verschilt bycans niet vanden ouerlanck voorseyden Orobus vande Italiaensche ende Languedocsche Apoteken sonderlinghe van haeuwe ende saedt / dan dat dese haeukens noch eens soo cleyne ende platter zijn / ende niet op een plaetse / maer op diuersche wt de knoopkens vande syde-tackskens lancks d'opperste ende onderste vande stele voorts comen / ende hanghen/inhebbende elck drie oft vier saden veel minder dan de Cieeren/met botter hoecken/ende op d'een sijde een weynich scherper/den smake hebbende vande Linsen/maer de bladers ende ghedaente vande Erwte/Linse oft Vitse. Dese plante heeft langhe wtghespreyde tackachtighe stelen / met bycans vallende tackskens/ nochtans zijn dese min vallende dan die vande twee voorgaende ende lieflijcker van smake. Oock en betaemt ons niet de ghedaenten oft qualiteyten vande planten effen op onsen sin te brenghen oft buyghen/ gelijck veel te vele doen: maer voorwaer een van dese twee planten oft pluck-granen moet wesen den oprechten Orobus, ghemerckt datter wt soo veel planten gheene ghelijcker gheuonden en wordt. Dese groeyet zeer vele op sauelachtighe plaetsen.

Cracht

Eruen. In Latijn/ Orobus receptus Herbariorum. Mochus siue Cicer satiuum Diosc. Dodonæo. In Spaensch/ Yeruo ende Yeruos. In Italiaensch/ Mocho. In Prouencois/ Eres. In Enghelsch/ Bitter Vetche.

Wilde Cieeren. In Latijn/ Cicer syluestrė verius.

Cracht ende werckinghe.

Eruen maken swaericheyt in thooft/ende te dickwils gheten doen sy bloet pissen/ende oock metten camerganck afgaen. Ghesoden ende den Ossen teten ghegeuen maken die vet. Meel van Eruen wort in deser manieren bereyt: Men neemt de grosste ende witte Eruen de welcke met water begoten worden tot datse ghenoech inghedroncken hebben/ daer nae worden die soo langhe ghedroocht/ tot dat de schelle barst ende opengaet/voorts wordense ghemalen ende ghesift: ten laetsten wordet meel wegh gheleyt ende bewaert. Dit meel maeckt camerganck/het doet water maken/ ende betert de quade verwe des lichaems: maer te vele gheten oft ghedroncken/ doet het bloet pissen ende met crimpinghen des buyckx bloet metten camerganck afgaen: Met honich ghemengt/suyuert de quade seericheden/ ende neemt wegh de sproeten ende vlecken vanden aensicht/iae ouer tgheheel lichaem/ende beneemt twoortsgaen vande voorts-etende sweeringhen: Tmaeckt sacht de herdicheyt vande borsten/ ende doet de carbunckelen wtbreken. Met wijn ghetimpert/ gheneest de beten van Naterslangen/ van honden ende menschen/ daer op gheleyt. Tselue meel met azijn ghemengt/ helpt de ghene die met pijne hun water maken ende hart van camerganck zijn. Eruen gherooft/zijn zeer goet den ghenen die wtdrooghen ende gheen voetsel en gheuoelen/soo groot als een note met honich ingenomen. In water ghesoden ende de vetticheyt ghenomen/gheneest de cackhielen/ ende benemet ieuckfel des lichaems/ daer mede ghestooft. Galen. Eruen drooghen stijf tot inden tweeden graet/ ende verwarmen/inden eersten. Maer om dat sy oock bitter zijn/daerom verdeylense/vaegen af/ ende openen de verstoptheden/ maer te vele gheten doen sy bloet mette vrine afgaen. Dit saedt en dient den mensche voor spijse niet inghenomen/want het is seer onlieflijck ende maeckt quaet bloet. Eruen bereyt opde maniere vande Lupinen/ghebruycken wy met honich/als een medicijne die de groue vochticheden vande longer ende borst suyuert. Witte Eruen zijn min medicinael/ dan die geelachtich oft bleeck zijn.

Wilde Cieeren.

Inden hof van Morgan heeft desen Somer ghegroeyt een soorte van Cieeren die noch luttel be-

kent is/hier ghecomen vande palen van Sauoye ende Switſerlant / ende heeft de ghedaente ende haeuwen vande ghehoeckte Ciceren/ den welcken dat ſoo ghelijck is/dat een yegheliјck ſoo haeſt als hyt ſiet/ſoude ſegghen dat Ciceren waren. Want de haeuwe is cort/bladerachtich/plat/ende eer dien vanden Lathyris Cicercula ghelijck/maer gheheel luſtigher van gedaente/ende ſpreyt breeder haer wt met veel tackachtighe ende vaſter ſtelen met ſyde ſcheuten van eenen cubitus oft onderhalf hooge/ waer aen dat bladers groeyen bycans dien van wilde Lotus ghelijck/maer meerder/dicker ende ronder dan die vande ghehoeckte Ciceren/ende een weynich ghekerft. De wortel ſpruyt alle iaere wederom wt / waerom dat yemant niet ſonder reden ſoude moghen raden/ dat de wilde Ciceren van Dioſcorides waren.

Wilde Ciceren vanden Herbariſten. In Latijn/Cicer ſylueſtre Herbariorum.

Deſe plante ſchijnt veel meer te verſchillen vande wilde Ciceren van Dioſcorides, de welcke met neervallende ſteelkens op d'eerde was cruypende inden voorleden iaere/inden voorſeyden hof / hebbende dunne buygelijcke tackſkens/ meer de cleyne Securidaca oft Linſen / dan den Ciceren ghelijckende. De bloemen zijn oock bleeck-geel die vanden Wolfs wortel gelijckende/wien dat van blaeſkens van grootte gheheel ghelijck is/maer tfatſoen hebbende van die vande Colutea/ende ghelijck die vande ghehoeckte Ciceren vele by een ſtaende / de welcke row/ſwart / ende vol cleyn ſaedts zijn dien vanden Seſami oft ſtekende Brem ghelijck/hart/ plat en blinckende / den ſmake hebbende vande Roomſche boonkens.

Linſen.

Gheen pluckgraen oft rondt-ſaedt/en valt min twyfelachtich dan de Linſe / Lens in Latijn ghenoemt (als Plinius ſeght) om datſe de ghene dieſe eten/ ſachtmoedich ende verduldich maken. Deſe plante is licht om kennen wt haer haeukens ende rond plat ſaet. Thaeuken heeftſe platter ende corter dan die vande wilde Ciceren/ bycans viercant/ waer in meeſtendeel twee Linſen in ligghen / die dickwils bruyn zijn/ende ſomtijts wit witten ſwerten ſiende. De bladerkens zijn d'opperſte bladers vanden Erwten ghelijck : De ſtelen ligghen ende cruypen op d'eerde. De cleyne Linſe is de groote gheheel ghelijck/dan dat ſy alle dinghen cleinder heeft. Deſe wort vanden Herbariſten inde houen gheſaeyt.

Cracht ende werckinghe.

Linſen dickwils gheten maken doncker ooghen/ende zijn quaet om verteeren : ſy hinderen de maghe / ende maken opblaſinghen ende winden inde maghe ende dermen. Met hun ſchellen gheten ſtoppen den camerganck. De beſte zijn die lichtelijck verteert worden / ende int weycken niet ſwarts achter en laten/ende hebben een tſamen-treckende cracht/waer doore datſe den camerganck ſtoppen/ als ſy ſonder booſten behoorlijck gheſoden worden / ende int ſieden deerſte ſop afghegoten wordt/ want dat maeckt ſaehten camerganck. Linſen gheten / maken ſware droomen / ende zijn der looſen/den zenuen ende hoofde zeer quaet/maer zeer goet teghen den buyckloop. Met azijn/ende Citoreye oft Porceleyne/ oft roode-Beete / oft Myrtus beſien / oft ſchorſſen van Granaet-appels / oft drooge Rooſen/oft Miſpelen/oft Sorben oft onrijpe Peeren/oft Queappels/oft Endijuie/oft Weghebreen/ oft gheheele Galnoten/ die nae tſieden wegh gheworpen worden gheſoden/ ſtoppen onghelijck beter den buyckloop. Maer den azijn moet daer mede zeer wel geſoden weſen/oft anderſins ſoude hy beruerte inden buyck maken. Dertich Linſen ſonder ſchellen inghenomen/ benemen het opworpen vander maghe. Linſen met-meel van Gerſten mout oft Naerbier gheſoden / verſoeten de pijne vanden Fleirſijn / daer op ghelegt. Meel van Linſen met honich ghemenght / doet

vleeſch

Linſen. In Latijn/ Lens. In Grieckx/ φακος. In Hooch-duytſch/ Linſen. In Franchois/ Lentilles. In Spaenſch/ Lenteyas. In Enghelſch/ Lentilles.

Cleyne Linſe. In Latijn/ Lens minor.

vleeſch groeyen inde vuyle ſweeringhen/ ende ſuyuert die/ iae brecket de ruyde ſchorſſe. Linſen met azijn gheſoden/ verteeren ende doen ſcheyden croppen/ clieren ende harde gheſwillen. Met Melilote/ Queappels ende olie van Rooſen ghemengt/ zijn goet teghen de heete gheſwillen vanden ooghen ende fundement/ maer in zeer groote heete ſweeringhen ende breede hollicheden/ wordt daer by ghedaen ſchelle van Granaet-appels oft drooghe Rooſen met honich/ ende alſoo tſamen gheſoden/ ende als daer Zeewater by ghedaen wordt/ ſoo zijn die goet teghen dwilt vier/ ende der ghelijcke voorts loopende ghebreken. In Zeewater gheſoden doen ſcheyden tgheclontert melck inde vrouwen borſten/ ende verteeren dat ouervloedich melck datter in is/ opde borſten gheleyt. Gal. Linſen zijn middelmatich in warmte ende coude/ maer drooghe tot inden tweeden graet. Daerom droogt ende ſtopt hun ſpijſe den camerganck/ maer tſop daer ſy in gheſoden zijn/ maeckt camerganck/ waerom dat oock d'eerſte water afghegoten wordt/ als die om den buyckloop te ſtoppen gheſoden worden. Want ſy drooghen de fluxien die inden buyck vallen/ ende verſtercken den mont der maghen/ de dermen/ ende metten cortſten gheſeyt/ den ghcheelen buyck: waerom datſe een zeer bequame ſpijſe zijn teghen den buyckloop ende Roodtmeliſoen. De ghepelde Linſen/ gelijck die de groote cracht van ſtoppen/ ende de dingen die daer wt volghen/ verlieſt/ alſoo voetſe meer/ dan die de ſchelle noch heeft/ ende maeckt grof ende quaet bloet/ oock wordt die lanckſaem verteert/ nochtans en droogtſe de fluxien vanden buyck niet ghelijck de ghene die de ſchellen noch heeft. Daerom crijghen niet ſonder reden de Lazerije/ ende Cancker de ghene die te vele ende dickwils Linſen eten. Want tis eenen grouen ende drooghen coſt/ ende zeer bequaem om ſwaer bloet te maken. Waerom dat deſe Linſen alleenlijck goet gheten zijn den ghenen die een ongheſonde vochticheyt int lijf hebben: maer zeer hinderlijck den ghenen die dorre ende magher zijn. Daerom bederuen ſy oock tgoet gheſichte ende makent duyſter/ tſelue te zeer buyten mate drooghende/ maer zijn ter contrarien goet den genen die door de vochticheyt doncker gheſichte hebben. Linſen en zijn niet bequaem om de maentſtonden te verwecken/ want ſy maken een grof ende zeer traegh bloet/ maer zijn zeer goet teghen den vloet der vrouwen. Fuchſ. Linſen doen de wormen ſteruen/ ende vaeghen af de waterachtighe ende ghele cholerike humeuren/ maer gheuen den peerden wederom hun verloren appetijt.

Vitſen. In Latijn / Vicia. In Griecx / Βίκιον. In Hooch-duytſch / Wicken. In Franchois / Veſce. In Enghelſch / Fiche. Van Tragus, ende inde Nederlantſche Apoteken Orobus, maer qualijck.

Crock. In Latijn / Aracus, Araca & Cracca maior Vicia ſylu. In Hoochduytſch / Wild wicken. In Franchois / Veſce ſauuage, ende Crocque. In Enghelſch / Wild Fiche. Oft oock is d'oprechte Aphaca van Dioſc. Daleſcampio?

In alle landen ſoo wel coude als warme / groeyen tamme ende wilde Vitſen. Want Vitſen worden gheſaeyt tot onderſtant vande Hauer / om de peerden te voederen. De haeuwen zijn die vanden Brem ghelijck: Tſaedt is plat ghelijck de Linſe / ſwart / plat rondt / vijf oft ſeſſe in een haeuwe / onlieflijck van ſmake / den Linſen van aenſien niet onghelijck / maer gheheel vollijuigher / de bladers hebbende meerder dan die vande cleyne Erwten oft Ciceren. Gal. Tſaedt en is niet alleene onlieflijck van ſmake / maer quaet om verteeren / ende den camerganck ſtoppende. Daerom is oock merckelijck / aengheſien dat deſe nature heeft / dattet voetſel oock welck vande ſelue int lichaem comt / quaet ende grof bloet maeckt / ende bequaem is om Melancholijke humeuren te genereren.

Crock.

TGriecx woort Aras, is ſoo veel te ſegghen / als een peſte ende verderueniſſe van rondt-ſaedt oft pluckgraen / waerom dat oock de ſoorten van Crock onder de Vitſen groeyen / dien ſy zeer ghelijck zijn. Want aen ribbekens oft ſteelkens groeyen plumage-wijs ghelijck ſijde-tackſkens zeer cleyne bladers / met claeuwierkens / die aen ranckachtighe ſtelen veel minder dan die vande Vitſen oft Linſen ſtaen / ende neffens de ſijde-tackſkens ſtaen de bleeck-roode bloemen dien vande Vitſen ghelijck. De haeukens zijn lanckachtich dien vanden Catanance ghelijcker / inde welcke ſes oft ſeuen ronde ſwerte ſaden ligghen / byeans dien vanden Radijs ghelijck / maer niet plat ghelijck die vande Vitſen ende Aphaca, waer door dat een yeghelijck d'een wtten anderen mach kennen. De Nederlanders voeden met tſaedt de Duyuen.

Cleynen Crock.

Dit cruyt heeft zeer cleyne ende byeans hayrachtighe claeuwierkens / ende cleyne bladerkens ghelijck d'ander / ſtaende ghelijck die vande Linſen / maer veel teerder ende ſmalder. De zeer cleyne haeukens groeyen aen ſteelkens / ende niet aenden principalen ſtele ghelijck de voorgaende / waer in dat ligghen vier ſwerte ronde greynkens / den Raepſaedt oft Coolſaedt ghelijck. De bloemen zijn van cleyne bleecke draeykens oft blaerkens.

Secu-

Cleynen Crock. In Latijn/Arachus siue Cracca minima.

Hedysarum siue Securidaca maior. In Enghelsch/Arsedoof Axwurt.

Securidaca.

Dit cruyt is Securidaca ghenoemt om tsaedt dwelcke een bijlken ouer beyden sijden snijdende gelick is/ende oock Hedysarum om zijnen lieflijcken reucke/Dese plante groeyet vele in ackers ende onder de vruchten die ghemeynelijck vande sterck loopende beken die wtten ghebergte van Turin vallen bedoruen worden / ende oock op den wegh nae Ceuas/de welcke lancks der aerden cruypt ghelijck ander pluck-graen/ende alle iaere weder wtspruyt. De bladers zijn dien vanden Linsen oft Astragalus ghelijck/maer meerder/met voorloopende claeuwierkens/ ende purper bloemen dien vande Cieceren niet onghelijck. De haeukens groeyen aende stelen/ op der aerden ghespreyt/en plat met cromme beckskens/ van grootte ende fatsoen die vanden Fenegrieck ghelijck / maer op beyde sijden platter/ ende aende canten scherp ghefatsonneert ghelijck een bijlken . De wortel is pluck-graenachtich ende faselachtich. De smake is bitter byeans ghelijck de Lupinen. De reucke is dien vanden Fenegrieck oft Melilote ghelijck / waer doore dat d'Apoteckers Hedysarum moghen ghenoemt hebben . Sy ghebruyckent by auenture in dien tijt ghelijck nv de parfumeerders van Venegen veel doen de Melilote/om de hantschoenen ende ander dinghen eenen lieflijcken reucke te gheuen.

Securidaca minor.

Dit pluck-graen heeft veel minder claeuwierkens / bladers ende purper bloemen / ende aen cleyn steelkens vijf oft ses innewaerts ghecromde haeukens/ metten spitse achterwaerts ouer gheslagen ende beneden tsamen ghevoegt / waer in met dobbel laghen tsaedt light / dwelcke rondtachtich ende geelachtich is / dien vanden Galegæ oft Crock ghelijcker / dan vande Securidaca . Waerom dat onse Meesters van Montpelliers seyden dat gheen Securidaca en was. Dit cruyt groeyet daer/ende op ander dorre sandtachtighe plaetsen ontrent de Zee gheleghen / staende tgheheel iaer groene/ ende heeft veel wortels diepe in deerde loopende. De smaeke is pluck-graenachtich/ende niet soo bitter als die vande Securidaca : Daerom seyden sy dat den Astragalus naeder quaem / dwelcke wy oock souden ghedaen hebben/ ten ware tghebreck vande wortel ghelijck eenen grooten Radijs / ende voorts vande tsamen-treckende ende ander crachten om de quade sweeringhen te genesen. Daerom Astragalus.

Securidaca minor. Astragalus Monspelliensium. Hedysarum alterum Dodonæi.

Hedysarum alterum Clypeatum. Helenium Aegyptium quorundam.

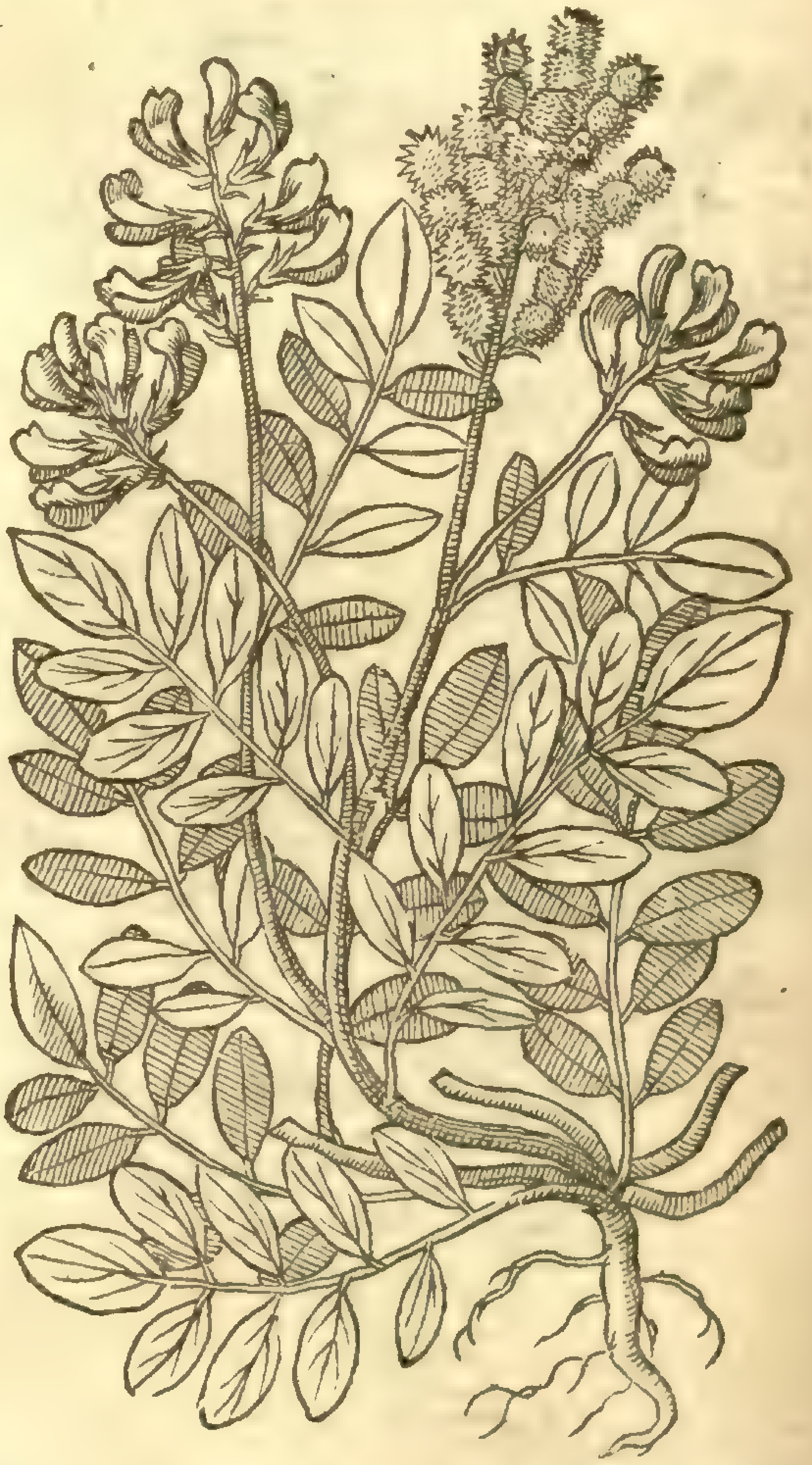

al ist dat ick alle gheslachten van cruyden ouerdencke/ soo en vinde ick nerghens gheen die om de beschrijuinghe te voldoen/ ghenoech sy. Jae niet de ghene die ick op de hoeuels van Lyons/ by Treuou/ oft inden hof van Padua met purper bloemen ende bladers dien vanden Ciceren ghelijck/ maer dunner sach: Voorwaer de wortel ontradet oock. Een ander soorte van desen groeyet inden zeer rijcken hof van Hugo Morgan/ de welcke zeer wel verdraghen mach de coude locht ende gront van onsen lande/ andersins en ist de voorgaende niet ongheliijck/ dan dat de bloemen op tgheel trecken/ ist dat my wel ghedenckt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Hedysarum is bitter van smake/ ende ghedroncken zeer goet voor de maghe. Tword ghedaen inde preseruatiuen teghen fenijn. Met honich gemengt ende ghelijck eenen pessus van onder ghebruyckt voor tbyslapen/ beneemt alle hope van ontfanghen. Gal. Tsaedt van Hedysarum is bitter ende scherpachtich. Waerom dat ghedroncken de maghe aenghenaem is/ ende suyuert de verstoptheden vanden inghewant. Tselue doen oock de ionghe bladers ende spruytkens vande gheheele plante.

Hedysarum alterum clypeatum.

Inde houen van Nederlant groeyet een ander Hedysarum dat veel schoonder is dan voorseyde/ dwelcke de sommighe Helenium Ægyptium oft een specie van dien ghenoemt hebben: Maer ander hebbent zeer wel Hedysarum gheheeten. Want theeft de bladers ende huckende steelkens vande Securidaca, ende lustige bloemen die vanden Brem van fatsoene ghelijck/ maer zeer schoon root/ groeyende op d'opperste vande stelen/ nae de welcke platte rouwe haeukens volgen met drie/ vier ende vijf plaetskens/ ghelijck schildekens/ daer saedt in light dien vanden Brem ghelijck/ maer minder: ende sulcks als ons door zijn goetwillicheyt Franchois Pennin Apoteker van Antwerpen alder eerst ghetoont ende ghegheuen heeft.

Astragalus Lusitanicus Clusij.

Dese plante en heeft vanden ouders noch vande iongher Herbaristen noyt beschreuen gheweest/ maer is door de nersticheyt van C. Clusius de figure ende beschrijuinghe den naecomers achterghelaten/

Astragalus Lusitanicus Clusij. In Portugeis/Alphabeca. In Spaensch/ Garauancillos, soo veel te segghen als cleyne Ciceren.

laten/ de welcke als wesende veel fraeyder en min gheuonden dan dander/ voorwaer moet ghehouden zijn voor een soorte van Astragalus, den welcken dat sy soo wel als eenige ander ghelijcket wort: Want sy groeyet van ghedaente ende wtspruyten dien ghelijck/ hebbende steelkens van eenen cubitus lanck/ ende eenen vinger dicke/ de welcke hart/ roodtachtich/ cantich ende wolachtich/ met langher ribbekens daer aen de bladers plumage-wijs staen/ die aen dwtspruyten tegen malcander ouer staen. De bladers zijn rouw ende grijs/ van smake/ alsmen die eerst proeft/ tsamen-treckende/ daer nae heet. De bloemen heuet ouervloedich dien vanden Lupinen oft Boonen ghelijck/ op lanckworpige steelkens voorts comēde aende sijde-tackskens/ende in orden staende/van verwe geheel wit/ maer eer dat sy open gaen vā buyten swertachtich wtten ghelen. De wortel is zeer groot nae de grootte vande plante/ somtijts eenen aerm dicke ende een palme lanck/ haer voorts deylēde in twee oft drie tacken/van buyten swert/ ende gherimpelt/ binnen wit/ hart ende houtachtich/ onlieflijck van smake/de welcke drooge zijnde/ herder dan hooren wordt. Dese plante groeyet op sommighe plaetsen bouen Lisbone/ daer de riuiere Tagus aenuloyet/ tusschen de doornen. Sy groeyet oock in boschachtighe plaetsen niet verre van Siuilien op den wegh nae Granade. Dit schrijft Clusius.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Astragalus met wijn ghedroncken/ stopt den camerganck/ende doet water maken. De selue ghedroogt zijnde is zeere goet ghestroyt in oude quade sweeringhen. Sy verdrucket bloet/ende is om haer herdicheyt quaet om stooten. Gal. Astragalus is een cleyne plante/ hebbende wortels die stoppen/ waerom dat oock is vanden ghetale der cruyden die zeer drooghen. Want sy doet de oude quade sweeringhen toeheylen/ ende stopt den buyckloop/als yemant den wijn drinckt daer dese wortel in ghesoden heeft.

Andere Astragaloides.

Dese plante de ghedaente hebbende van Suethout/ende eenighe ghelijckenisse van Astragalus, hebben Jan Mouton ende ander gheschickte Herbaristen Astragaloides ghenoemt. De wortel is lanck ende eenen vingher dicke/ de stele staet ouer eynde/ waer aen purper bloemen groeyen/ nae de welcke dat haeukens volghen die swart zijn als sy rijpe zijn.

Astragaloides vanden Herbaristen.

Desen en is van ghedaente niet zeer onghelijck een plante die wy by tghebroken casteel ende stedeken van Treuou in Lyonnois/ op de hoeuels daer wy plaghen den Arentsteen wt te grauen/ dickwils wighesteken ende ghesien hebben/ de welcke om datse den Astragalus nae comt/ van ons ende Walerant Donrez onsen vrient van Rijssel met meer ander Herbaristen Astragaloides ghenoemt wordt. De steelkens heeftse een spanne ende eenen voet hooghe/ recht ouer eynde staende. De bladers zijn die vanden Ciceren oft Galega ghelijck/ maer minder/ aen ribbekens op beyde sijden in orden staende. De bloemkens zijn bleeck-root/lieflijck om sien. De wortel is eenen vingher dicke.

Astragalus Syriacus.

Dese zeer aerdighe ende selden gheuonden pluck-graenachtighe plante die hier gheconterfeyt staet/behoort voorwaer voor een soorte van Astragalus ghehouden te wesen: want van bladers ende steelkens/ ende warringhe van voorts cruypende wortels is sy den Astragalus ghelijck: Maer sy is verciert met een dichte ghewas van bloemen vele by een staende/die om hun frayheyt/ghedaente/ aerdicheyt/grootte/ende schoon roode verwe lustich om sien zijn. Wy hebben alder eerst dese plante

Andere Astragaloides. In Latijn/ Astragaloides altera Herbariorum.

Astragaloides vanden Herbaristen. In Latijn/ Astragalus forte Matthioli, vel iam demum Polygala eiusdem.

Astragalus Syriacus.

in Alepo van Syrien ghehadt / daer nae hebben wy die binnen Mechelen ghesien ten huyse van Brancion in aerde potten groeyen van Italiaens saedt ghewonnen.

Glaux vulgaris.

Dese plante/ seght Dioscorides, is om de verwe vande bladers die op d'averechte wtten blaeuw graeuw oft bleeck sien / in Griecx Chlora ghenoemt. Dit cruyt heeft boomachtighe tackskens van twee cubitus hooghe/ wisachtich/ buyghelijck/ wtghespreyt/rondt/dunne/ ende houtachtich/ waer wt ribbekens groeyen op beyden sijde ordentlijck met bladers beset / de welcke van beneden vande wortel af tot bouen toe voorts comen/ende zijn bouen wtten blaeuwen onder wtten bleeck-graeuwen siende / veel meerder dan die vanden Cythisus, van standt / ende dickte die vande Boone naerder comende. De wortel heeft dicke eñ herde gedraeyde tacken voorts loopende byeans gelijck die vanden Bynoet. De purper-bloemē die vanden Galaga gelijck/groeyen op d'wtterste vande tackskens: maer de haeuwen zijn veel meerder ende dicker/ de welcke inden Oogst rijpe sijnde open gaen ende schep-

Glaux vulgaris. Fœnugræcum sylu. Tragi: Polygalon Cordi. Glycyrrhiza Gesneri sylu. om den gelijcken smake vanden wortel.

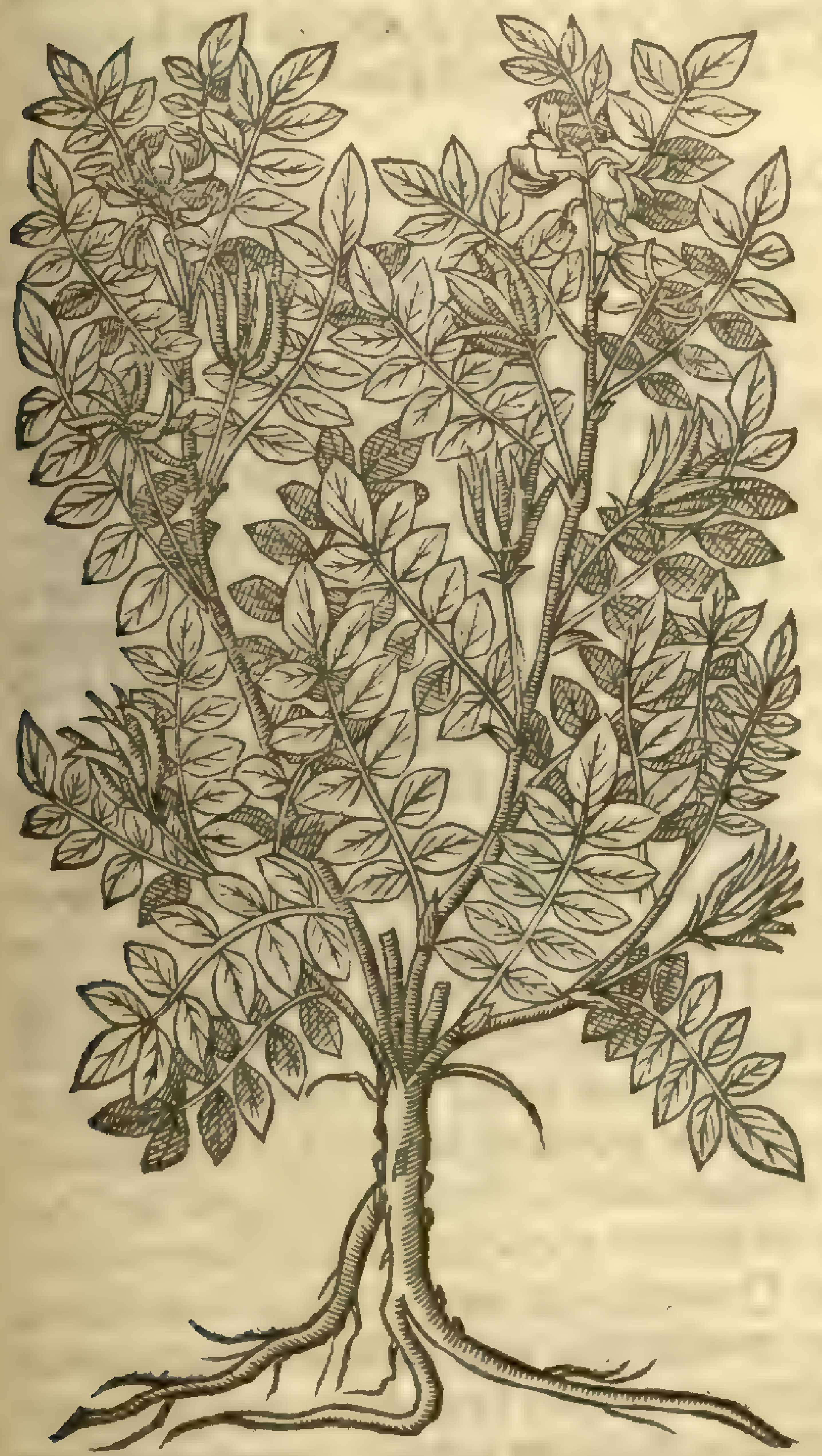

Glaux Dioscoridis Clusij.

de scheyden in twee huyskens vol saedts / pluck-graenachtighe verwe / smake ende reucke hebbende/ soodanich als oock heeft de gheheele plante/de welcke nochtans veel grooter eñ schoonder is/dan dat de Glaux soude schijnen te wesen. Dese groyet vele in Nederlant. Wy hebben de selue van ontrent de duynen van Enghellant / ende oock van plaetsen verre vande Middellantsche Zee gheleghen/ binnen Londen doen sayen.

Glaux Dioscoridis Clusij.

De soorte van Glaux vanden zeer gheleerden Clusius beschreuen/ bekennen wy noyt ghesien te hebben / maer om dat de selue zeer nae schijnt te comen den Glaux van Dioscorides , soo en hebbe ick niet connen ghelaten de selue by de voorseyde te voeghen / om dat wy haer specien ende diuersheden niet en souden ongheseyt voor by laten gaen / ten eynde dat wy veel verschillinghen souden met teeckenen van malcander onderscheyden ende bekender hebben / waer in wy gheerne met Clusius consenteren / ende hem danck weten/ iae ghenoechte hebben in sijn meyninghe ende beschrijuinghe. Wt de wortel groeyen drie oft vier dunne graeuwe steelkens van drie palmen hooghe / hebbende de bladers in orden staende op beyde sijden inde lengde vande ribbekens/ghelijck die vande Linsen oft nv beschreuen Spaenschen Astragalus: de welcke sachte zijn/bouen groen/onder met graeuwe wollicheyt beset / ende een weynich bitter van smake. Op dopperste vande steelkens groeyen de bloemen vele by een/ghelijck een bolle/oft botte ende corte are. Van ghedaente ende verwe is sy den ghemeynen Calissihout zeere ghelijck. De wortel is cleyne eñ wit : ick en hebbe die nerghens elders ghesien/ dan aen den oeuer vande riuiere Thormis / die aen Salamanke comt / een weynich leegher dan de stadt / ende dat in Wedemaent : Maer dese plaetse is verre vander Zee gheleghen / waer ontrent dat Dioscorides die verclaert te groeyen. Dit schrijft Clusius.

Glauca vel Glaux quædam leguminosa herbariorum, **met purper-bloemen.**

Dese plante groeyet in Vranckerijck / Enghellant ende Nederlant lancks de canten vanden ackers ende weghen/hebbende den ronden stele van onderhaluen cubitus ende eenen voet lanck/groeyende wt een cleyne enckel wortel / vande welcke af terstont de lanckworpighe bladers groeyen / dien vanden Ocymoides oft Halimus ghelijck/van verwe witachtich/ende graeublaeuw/ Tot den hal-

uen stele groeyen een deel meerder bladers/ende ghelijck die vande Linsen oft Vitsen cleyne ghesneden oft gedeylt. Int opperste vanden bleecken stele groeyen ghele oft purperverwige bloemen tsamen op eenen hoop geuoegt van veel cleyne huyskens ghemaeckt / die met schubachtighe blaeskens ende ghelijck casachtighe vellekens beset zijn/ waer in tsaedt light. De gheheele plante is lustich om sien.

Caput Gallinaceum Belgarum. In Franchois/Sainct Foin. In Italiaensch/Vppuparia di Maghi. An Onobrychis Dioscoridis? Polygala vera Dalescampij. Onobrychis Dodon. In Enghelsch/ Medick vetcheling.

Dese plante groeyet ontrent de fonteynen. Gheenen arbeyt noch oock veel cruyden en zijnder gebreck gheweest / die hun in onsen handen ghestelt hebben al oft de wettighe Onobrychis gheweest waren / de welcke wy nochtans alle tsamen wederleyt hebben/om een plante oft twee die der beschrijuinghe van Dioscorides, hoe wel datse sober ende met luttel teeckenen is / schijnen alder naest te comen. De bekentste van desen Galega ghenoemt / die aende canten vande wateren ende op vochte en natte gronden groeyet/soude moghen niet qualijck daer voren ghehouden worden / ten ware dat de bladers veel meerder warẽ dien vande Linsen ghelijck / ende de stelen langher / welcke grootte eñ lengde in dien yemant voorwerpt (want de gheheele ghedaente is pluck-graenachtich/oock de bloemen ende crachten accorderẽ zeere wel) dat hy der ghelijcke ghelijckenissen inde Cappers tegen den Queappel ende meer ander toe laete / Maer daer en tusschen te wijle dat hy ende wy yet beters ondersoecken / mach hy nu dese te beschrijuen hebben/ ende ghelijck die seldenst gheuonden is/ alsoo oock minder/eñ de figure veel naerder is comende/ De welcke de Herbaristen oeffenen inde houẽ van Nederlant/met een cleyne saselachtige wortel / wt de welcke dunne steelkens groeyen van eenen voet hooghe / met bladers vande Linse/ maer smalder/ ende een weynich langher sonder claeuwierkens. Op teere tsopkens groeyen bleeck purper bloemkens met wit gemengt. De welcke door de hitte droo ghende ende vergaende/een haeuken volght voor saedt/geteeckent met een kamachtich helmken/ met doornekens beset / eenichsins dien vanden Tribulus terrestris ghelijck. De gheleerde man Peeter Coudenbergh heeft my aldereerst tsaedt ghegheuen / ende seyde my dat op de dijcken ende duynen van Hollant en Zeelant van selfs groeyt. Wy hebben dit cruyt wassende ghehadt inde houen tot Montpelliers/ende daer naer ghenouch gheuonden tusschen Paris ende Mouy aen de groene canten vande velden.

Cracht ende werckinghe vande Onobrychis van Diosc.

Dit cruyt gestooten doet wt zijn eygen cracht de clieren eñ geswillen/scheyden/eñ vergaen daer op geleyt. Tselue met wijn gedroncken / gheneest de coude pisse/maer met olie gemengt/ende tlichaem daer mede ghestreken/doet sweeten. Gal. Dese plante heeft een dunne-makende ende verteerende cracht/ daerom de groene bladers op gheswillen gheleyt ghelijck een plaester / verteeren ende verdrijuen die : maer ghedroogt zijnde ende met wijn ghedroncken/ghenesen de droppelpisse.

Voghel-voet.

De gheleerde mannen van onsen tijden hebben dit pluck-graen eenen aerdighen naeme ghegheuen/om te beschrijuen de haeukens van dit cruydeken die tfatsoen van eenen Voghels voet hebben : want op een steelken staen vier oft vijf haeukens/ wtghereckt ende spits/ ghelijck cromme ghelitte druppels/eenen Voghels-voet gelijck / De steelkens zijn een palme ende onderhalue palme lanck/ op der aerden ghespreyt / met blaerkens dien vanden Crock ghelijck / maer minder. De bloemkens zijn honich-verwich die vande ghecroonde Melilotus ghelijck.

Hoe

Voghel voet. In Latijn/ Ornithopodium Polygala Diosc. Dodon In Enghelsch/Birdes foote.

Cleyn Voghel voet. In Latijn/ Perpusillum Ornithopodium.

Hoe aerdich is dese ander soorte die wy hier gheconterfeyt gheuen? Dese groeyet aende canten vande grasachtighe plaetsen van Groenewits/ aende riuiere van Teinst niet verre van Londen: De gheheele plante en is nauwe meerder dan twee oft drie duymen/ hebbende veel ende cleynder tackskens/ aerdiger in orden ghestelt dan die vande voorgaende/op der aerden ghespreyt/de welcke nerghens elders en groeyet/ dan op susdanighe plaetsen daer dander gheuonden wordt.

Peerts Yser. In Latijn/Ferrum Equinum. In Italiaensch/ Sferro Cauallo.

Scorpioides leguminosa.

Dit is oock een pluckgraenachtighe plante/wiens haeuwe heeft seere doen verwonderen dese geuers van naemen die dat in Italiaensch ghehecten hebben Sferro Cauallo,dat is te segghen weder uitreckende een hoef-yser:want wy die greetich zijn gheweest om te versoecken/ soo wy groote menichte van dien ontrent Marseille gheuonden hadden/hebben dickwils te vergheefs tselue versocht. Oock groeyet zeer vele op den wegh die nae tpachtgoet van Rondellet ende nae de Zee loopt/ op de

rechter

rechter sijde by een cleyn hoefken in rouwe doornhaghen ende aende canten/ als de Somer niet soo heet en is. De haeuwe onderscheydet aerdich dese plante vanden Tribulus terrestris ende Scorpioides leguminosa, ende Vogel-voet/den welcken dat andersins van witte aerdighe blaerkens ghelijck is. De bloemkens zijn oock cleyne en geel/ de haeukens innewaert wat platachtich/ sickelachtich/cromachtich/ hebbende aen deen sijde drie oft vier diepe ronde keruen/elcken kerf ghelijckende met sijn rondicheyt schier een hoef-yser/waer in saedt light een hoef-yser oft een halue Mane ghelijckende/waeromme dat sommighe Lunaria ghenoemt hebben. De smacke is pluckgraenachtich/ ende heeft een wortel die iaerlijckx weder wtspruyt/groeyende inde houen van Londen/ die nochtans/ als veel andere planten die wt heete Landen inde Noortwarts gheleghen oft coude Landen groeyen/ door seer harde winteren vergaet.

Veranderinghe.

Inde bosschen van Auxi een slot in Walsch-Nederlant/groeyet dese plante van selfs/maer geheel minder / die de coude seere wel verdraghen mach / ende is bitter van smaecke ende van natuere den Hedysarum ghelijck/als Dodonæus seght.

Scorpioides leguminosa.

Daer is noch een ander plante die alsoo aerdich is ende selden gheuonden/de welcke inden Lande van Languedoc inde corenvelden groeyet. De wortel is seer saselachtich / wt de welcke twee oft drie rechte ende dunne steelkens groeyen van eenen voet ende onderhalue palme lanck / die ouer eynde staen. Int opperste vande selue groeyen cromme haeukens met seer cromme puncten / ronder ende dunner dan die vanden Fenegrieck/ de innewaerts ghecromde steertkens vande Scorpioenen/met hun dweerse litten niet onghelijck. De bloemkens zijn clein ende geel / dien vanden anderen Scorpioides ghelijck. De blaerkens zijn als die vanden Vogel-voet oft Tribulus ghelijck/maer minder/ de welcke terstont van onder af rechts bouen der eerde wtspruyten ende groeyen aen ribbekens/op beyde sijden in orden staende.

Stella leguminosa. Arturo Cortusi.

Tribulus terrestris. In Spaensch/Abroics.

Van dese seer selden ghevonden plante moeten wy danck wetenden zeer gheschickten/greettigen ende lief hebber van planten Cortusus van Padua. De bladers zijn die vanden Scorpioides leguminosa

leguminosa ghelijck/ de bloemen die vande Lampsana niet ongehelijck / het cleyn sweirt saet groeyet in haeukens die een weynich crom zijn/staende op een steelken sterre-wijs by een / de ghedaente van een sterre makende. De smaecke is pluckgraenachtich ende lymachtich. Oft dese plante tselue cruyt, is/ dat in Yerlant soo seere vermaert / ende sterre ghenaemt is / die op d'eerde loopt/ moghen ghelooven de ghene die de selue ghesien hebben ende vertellen: Dese plante wort seer gheprresen van tot liefden te verwecken.

Tribulus terrestris.

Men pleegt den vyanden minckysers te stroeyen met stekende punckten/de welcke Tribulus ghenoemt worden om datse betreden worden: waerom dat dese haeuwe ende stekende plante Tribulus ghenoemt is. Want ghy moghet sien inde groesachtighe/ stofachtighe ende sauelachtighe pleynen aende Veneetsche / Toscaensche ende Fransche Middellantsche Zee gheleghen / dat de ghene die te voet gaen/ principalijck sonder schoenen/ qualijck connen door gheraken om dese cleyne Tribulus terrestris die de voeten quetst: De welcke oock groeyet op dorre gronden ontrent Montpelliers / ende in olijf-houen / van aensien den Eiceren ghelijck / met veel cleyne tacskens / die op beyde sijden vol blaerkens zijn/ niet dien vande Porceleyne/maer vande Linsen oft Erock ghelijck / ende daerom twijffelē wy datter eenich fautken is int woort Adrachne,ende datmē beter soude lesen Arachi ὅμοια, dat is te segghen den Vitsen ghelijck / ghelijck de plante selue bewijst. Op de steelkens wt de sijdeschuetkens spruytende/ groeyen cleyne ghele bloemkens, nae de welcke volghen ses hoeckighe oft vijfhoeckighe haeukens ghelijck minckysers met stijfachtighe stekende doornekens/ daer in dmarck ende tsaedt light/ de welcke door de hitte ende rijpicheyt open gaen. De wortel is cleyn/ saselachtich/ ende niet diepe in deerde loopende. Dit cruyt en is bycans hedensdaegs nerghens toe nut / dan voor d'Esels/die tselue daer voor voetsel hebben. Twee soorten van Tribulus gheuen ghetuygheniffe vande ghewonlijcke nerstichheyt van Matthiolus: D'eene die wy nu hier beschreuen hebben: Dese seght hy dat hem vanden Doctoor Guinus van Pisa heeft gheschoncken gheweest/al oft in Italien/principalijck te Venegen een selden ghesien plante ware: Dander die van Dioscorides met de bladers vande Porceleine / die hy opden oeuer van Venegen aen S. Niclaes ghesien hadde/ wiens groote kenniffe van cruyden ende aerbeyt die hy ghedaen hadde om die te ondersoecken een gheschickt ende cluchtich Italiaens Herbarist aldus verclaerde: De Senoys/ seyde hy / en heeft noyt den zeer ghemeynen Tribulus dan drooghe oft gheconterfeyt ghesien / ende daerom en heeft hy die niet connen beschrijuen: Daer nae heeft hy de Creta marina oft Zee Porceleine die daer veel groeyet voor Tribulus met de bladers vā Porceleine genomen/ maer hy en heeft die niet dorren beschrijuen/by auenture om datter gheen Auteur en was daer wt dat hy de beschrijuinghe heymelijck nemen soude. Ten laetsten dat de Tribulus terrestris inde duynen van Lio Veneets eylant groeyde ende yegelijck vanden Apotekers ghenoech bekent was / ende dat daerom die niet en behoefde van Pisa ghehaelt te worden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tribulus terrestris een dragme swaer inghenomen oft van buyten opghcleyt / gheneest de beten vande Nater-slanghen. De selue met wijn ghedroncken is zeer goet teghen alle fenijn/ maer dwater daert in ghesoden heeft/doodet de vloeyen daert gestroeyt is. Gal. De nature van den Tribulus is aerdich ende cout / de welcke de tsamen-treckende te bouen gaet. De vrucht midts dien dat hy van subtijle substantie is/breeckt den steen inde nieren/inghedroncken.

Astragali persimilis palmaria pusilla planta. Een plantken van een palme groot den Astragalus seer ghelijck.

Doen wy te velde waren op sommighe bergskens van Prouence/pluckte wy dit cruydeken/ dat om zijn aerdicheyt wel weerdich om sien is: want theeft een voorts cruyppende / houtachtighe / verwarde ende schorsachtighe wortel/ wt de welcke dichte spruyten/veel herde/maer corte steelkens/niet ouer de twee oft drie duymen hooghe / waer aen dat groeyen cleyne bladerkens die vande Linsen/ Astragalus, oft eer den Tragacantha ghelijck/ dien sy gheheel ghelijck schijnt / stijfachtich met een grijse hayricheyt. De bloemkens zijn geel oft wit / dien vanden Vogelvoet niet ongheliјck. De smake is zeer drooghe/ende alsoo hardt.

Polygonium Herniariæ.

Dese plante en sal oock vanden lief-hebbers niet veracht worden: want sy is zeer luttel bekent / ende een zeer cleyn cruydeken / plat op d'eerde ligghende ende

Polygonium Herniariæ folijs & facie, perampla radice Astragaliti.

half inder aerden verdroncken / met zeer gheknoopte tacxkens/ waer aen witachtighe bladerkens ende cleyn saeyken groeyet / dien vande Herniaria gheheel ghelijck/de gheheele plante is grijs/ende draeght zeer cleyne mosachtighe bloemkens. De wortel is veel grooter dan den eysch is vande plante/hart/tackachtich/verwarret/ netwijs in haer seluen ghedraeyt/ende zeer quaet om wttrecken. De smacke is zeer drooghe ende een weynich heet. Inde zeer groote pleyne van Crau de Salon in Prouence / halfweghen Arles ende Salon byder herberghen S. Merten ghenoemt / groeyet dese plante.

Cracht ende werckinghe.

Dese plante heeft de selue cracht vande Cuhabacha d'Indiaensche plante / die Cortusus ghesonden heeft / De welcke seght datse ghelijck de Sene bladers laxeert.

Soet-hout ende Calissihout. In Latijn/ Glycyrrhiza echinata Diosc. In Hooghduytsch/Suszholtz / Suszwortel. In Franchois/ Ragalice ende Raiglice. In Spaensch/ Regalitia ende Regaliza. In Italiaensch/Regolitia. In Enghelsch/Lycores.

Ghemein Calissihout. In Latijn/Glycyrrhiza siliquosa. In Franchois/Reclisse commune. In Enghels/ Common Lycores.

Ist datter is eenich Calissihout dat onvruchtbaer is / ghelijck Matthiolus in zijnen laetst wtcomen Herbarius hem versekert ende van hooren segghen te kennen gheeft/soo soudender drie soorten van Suethout zijn : nochtans soo vele alsser ons bekent zijn van aensien/die zijn alle tsamen vruchtbaer. Ten eersten/ het Suethout van Dioscorides dat op diuersche plaetsen bekent ende gheoeffent wordt/iae op zeer rouwe plaetsen/ als van Duytslant ende Nederlant/ draghet vruchten met stekende rouwe haeukens/dien vanden Caucalis ghelijck/thiene oft vijfthien op een cleyn steelken/ende gelijck een bolleken hem seluen int ronde wtspruytende / soo datse van verre schijnen te wesen eenich-

sins de

sins de stekende vrucht vanden Platanus. Dese plante groeyet somtijts soo hooghe als een lanck man. De wortel en is niet ghelijck die van anderen menichfuldich/wijdt ende breet in d'eerde wijghe-spreyt/ maer recht/ ende diep in d'eerde loopende/in voeghen dat soo diepe als de wortel inder aerden loopt / soo hooghe schieten de stelen op bouen der aerden: in yegheliijck haeuken en is maer een ros saedt/ghelijck een Linse. Dit Suethout wordt nv ter tijt selden inde Apotecken ghebruyckt/want weer dat drooghe oft groen is/ (ghelijck wy dickwils versocht hebben) soo wordet vanden ghemeynen Calissihout / in soeticheyt ende lieflijckheyt te bouen ghegaen / ende wordt daerom maer wt ghenoechte ghecoeffent ende geplant. Ghemeyn Calissihout is alle man bekent/dwelcke wt Spaignen/Tantwerpen / Londen ende Lyons ghebrocht wordt / ende wordt ouer al goeden coop vercocht. Tgroeyet oock van selfs op veel plaetsen vanden lande van Languedoc / ende oock byde stadt van Lates / daer Plinius mencie af maeckt/een mijle van Montpelliers gheleghen/ende heeft buygelijcke wortels/ vele door een loopende/waer wt eenen stele spruyt met vette bladers/ ende die ons de handt lijmachtich maeckten doen wy die wttrocken. In Wedemaent ende Hoymaent draeghet cleyne haeukens soo groot als die vande Cicercula, waer af de wortel nv versch wt Spaignen ghebrocht ende inde Apotekers houen ghegrauen/lichtelijck is opghewassen ende weder leuendich gheworden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vande wortel vanden eersten Calissihout wort dicke ghemaeckt op de maniere vanden Lycium, ende is zeer goet teghen de rouwicheyt vande kele/ maer het moet onder de tonghe ligghen smilten. Tselue sap is zeer goet voor de brandende maghe/ oock voor de borst ende leuer. Tgheneest oock de schorftheyt vande blase ende pijne vande nieren met sueten wijn inghenomen. Ghesmolten zijnde verslaet den dorst/ende versuet de pijne vande wonden daer op gheleyt. Calissihout ghecnout is seer goet voor den mont / ende dwater daer versch Suethout in ghesoden heeft / is zeer goet teghen des voorseyt is. Meel van Calissihout is zeer goet ghestroeyt op de sweeringhen aende nagels vande vingers. Gal. Calissihout is onser complexie vriendelijck / ende midts datter eenighe tsamentreckinghe by gheuoecht is/soo is zijn natuere voor soo vele als de warmte ende tsamentreckinge aengaet/ principalijck van zeer laeuwe complexie ende zeer naer de ghetemperthheyt comende. Voorts ghemerckt dat suete is/soo ist oock wat vocht van natueren. Dander wort oock inde selue maniere dick versocht.

Ghemeyne Suethouts Cracht.

Ghemeyn Calissihout doet al tselue ende meer ander dinghen dat Dioscorides zijn Suethout toeschrijft. De wortel van dit Calissihout maeckt langhen aessem/ ende helpt alle ghebreken vander borst/het wydet de borst/versuet ende beneemt de cracht vande scherpe ende soute humeuren. Calissihout met zijn vochtighe warmte/principalijck dat versch ende vol saps is/ ende met een subtijle afvaeghende cracht/die den inghewant goet is / openet de verstoptheden / ende versuet de rouwicheden/ende helpt teiren.

Calissihout van Antiochien.

Walerant Donrez Apoteker van Lyons/een groot ondersoecker van rare planten/ende gheschickt Herbarist/dien wy voorwaer betrouwen/heeft ons cleyne haeukens dien vanden Brem/ oft Acatia ghelijck/maer minder dan die vande tweede/ ghegeuen met cleyn saedt dien van stekende Brem ghelijck: Dese heet hy Antiochs nae de plaetse: Calissihout om de ghelijckenisse ende doornen diese heeft/ maer ick en hebbe niet dan de haeukens ghesien / ende daerom en willen wy noch ter tijt niet voor seker beuestighen.

Colutea Scorpioides.

Onse scherpsinnighe meester Rondellet/ heeft dickwils ghemeynt dätmen behoorde cleyn Suethout te heeten een plante/die in veel bosschen tusschen de palmboomen wtspruyt in Wedemaent ende Hoymaent/bloemen dragende dien vande Colutea oft Brem ghelijck/maer minder. Desgelijcx oock de bladers vande Colutea, maer een weynich minder: De stele is dien oock ghelijck/maer dunner. De wortel is bleeckgeel/min suete/oft eer bitter-suet te heeten ende min lieflijck. De haeukens zijn die vanden Scorpioides van Matthiolus gheheel ghelijck/ waerom dat van sommighe Colutea Scorpioides ghenoemt is. In dlant van Languedock groeyet ouervloedich in tbosch van Valenen/ende aende canten vande riuiere op deser zijden vande Lane.

Coronilla del Rey.

Dese Colutea en verschilt niet vande voorgaende dan in cleynicheyt ende schoonder ende blijder bloemen staende ghelijck een gulden croonken/waerom dat sy in Spaignen Coronilla del Rey ghenoemt wort. In Nederlant groeyet vele inde fraeytste houen.

Coronilla oft Colutea minima.

Dese andere Colutea ghemerckt datse alle dinghen veel minder heeft dan eenighe vanden anderen/hebben wy de minste Colutea ghenoemt/de welcke opstaende bladerkens heeft van verwe de

Coronilla siue Colutea minima Polygala Valentina prima Clusij. In Spaensch/Coronilla del Rey.

Colutea Scorpioides.

Anthyllis Leguminosa Belgarum. Anthyllis prior Dodon. Glaux quorundam.

cleyne Ruyte niet onghelijck / andersins is sy den anderen gheheel ghelijck. De stele is een spanne hooghe. In Nederlant groeytse inde houen: Maer ontrent Salamanca / Granaden / Mursien ende Valence groeytse van selfs lancks de weghen/als ons C. Clusius bewijst.

Anthyllis Leguminosa.

De plante die vande Nederlandtsche Herbaristen den eersten Anthyllis ghenoemt wordt/van ghelijckenisse weghen / schijnt een soorte vande pluck-graenen te wesen / want sy heeft van bladers ende stelen de ghedaente vande Linse / wtgenomen dat de bladers/ sachter ende grijs/ ende gelijsuich zijn. De bloemen zijn geel / eenichsins die vanden Claueren ghelijck/ maer niet soo zeer in een ghedrongen/ ende meer gapende ende platter. Tsaedt en is dien vanden Claueren niet zeer ongheliјck. Wt een cleyne wortel spruyten veel voorwaerts hangende steelkens van een spanne lanck. Dese plante groeyet ouer al aende canten vande velden ontrent Parijs / in Languedoc / in Duytslant/ Enghellant ende Zeelant ende Hollant inde duynen.

Seer

Sene. In Latijn/Sena.

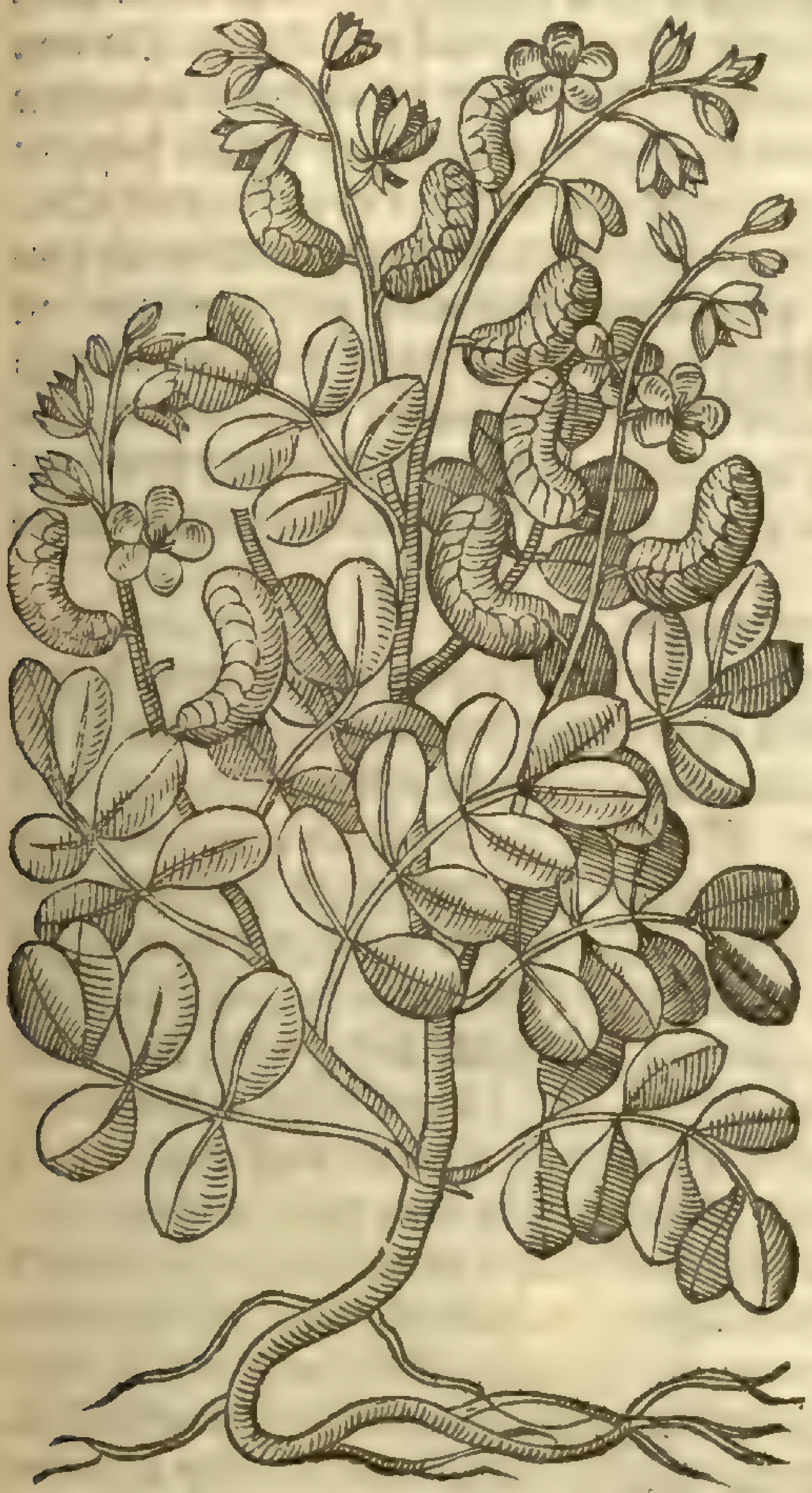

Lombaertsche Linsen oft wilde Sene. In Latijn/Colutea Theophrasti. In Franchois/Bagenaudier.

Seer late tot groot ongherief ende achterdeel vande siecken is de Sene den Griecken bekent geworden/vande welcke ende haeren naem wy moeten danck weten die van Arabien/ende is van henlieden Albasemer ghenoemt/waer af dwoort Sena ghetrocken is. Hedensdaegs en isser geen cruyt camerganck makende meer ghebruyckt/noch sekerder/ noch beter dan de Sene. De welcke een Somer cruyt is/ende cleyne/van ghedaente de pluck-graenachtighe Securidaca,Suet-hout oft Colutea ghelijck. Dit cruyt wordt in Toscane/Ligurien/Romanie/ende Poulien op diuersche plaetsen inden Herft ghepluckt / nochtans en wordet voor den Mey niet ghesaeyt / midts dat gheen coude verdraghen en mach: Waerom dat oock inde houen vande Noordersche landen qualijck drie maenden blijft sonder steruen/waer dat oock noch bloemen/ noch haeuwen en crijgt/ noch rijp en wordt : Deshaluen dat de Droogisten die liever wt de coopsteden van Oosten / ende plaetsen daert wel groeyt ontbieden / ende oock meer achten dan dese oft d'Italiaensche Sene. De Droogisten hebben tweederhande soorten van Senebladers/ op diuersche planten van Sene ghegroeyt / maer de beste ende meest ghepresen om te purgeren/zijn de fijne oft cleyne/ de welcke lanckworpigher ende scherper zijn/ die vande ghemeyne groote Myrtus ghelijck : Dander zijn ronder ende corter / de welcke voor de slechte ghehouden worden: Ick vueghen dat dese twee schijnen te verschillen van bladers/ghelijck de groote ende cleyne Myrtus, soo dat de beste bladers zijn die vande tamme/ende die ander zijn vande wilde Sene. Mesue bekent oock twee soorten van Sene/ende om te verstaen te gheuen dat d'eene van beyden wilt is / soo maken sy veel mencie van geyten oft schapen keutels / die dickwils onder de Orientale Senebladers/ haeukens ende steelkens die ouer al hier te lande ghebrocht zijnde/ geuonden worden/daer sy te coope staen. De beste Sene wordt daer gesaeyt ende groeyet in schapen misch: andersins hebben beyde de soorten de haeuwe dien vander Colutea ghelijck / ende plat ghelijck die van Arbor Iudæ,maer crom ghelijck een sijckel/inde welcke seker bruyne saden in orden liggen/ zeer ghelijck Rosijn-steenkens/maer platter. De bloemen zijn bleeckgheel/ met roodtachtighe aderkens. De stelen zijn dun dien vanden Melilote ghelijck / eenen voet oft onderhalf hooghe. De gheheele plante is wat onlieflijck van smake/warm en drooghe/hoe wel dat sy gelijck de Fenegrieck/ int knou-

wen een slijmachtich speecksel maken. Tot de bladers diemen gebruycken wil om te purgeren/voeghtmen dinghen die winden doen scheyden / ende den buyck sachte maken / d'welcke beter is/ dan oft die alleene by infusie oft eer decoctie inghegheuen worden. Want inder vueghen maken sy veel winden ende beroerte/iae quellen de maghe ende dermen/soo datter tghemeyne volck ouer claeght. Daerom de ghene die ter contrarie van Mesue wil houden staende / dat die niet en behoorden beteringhe te hebben/ iae dat meer is/ datse met haer droogte ende eenighe tsamen treckinghe de maghe helpt/die en weet niet wat hy schrijft: want alsoo soude de droogte vande Zee-winde/ Thymelæa ende Chamęlea de maghe helpen/de welcke sy nochtans met hunnen quaden reucke eñ purgerende cracht hinderen/vande welcke de Senebladers luttel verschillen/ ghelijck wy riecken als sy noch groen zijn / oft dat wy die weycken. Daerom seght Mesue zeer wel dat de haeukens versekerder purgeren: want sy zijn velachtich/ende tsaedt maeckt min winden dan de bladers/ maer de bladers beroeren meer/principalijck by infusie/dan gesoden/ om dat metten sieden wat vande crachten verteert/ ende de windicheyt verstroeyt wordt/op dat tghebruyck soude moghen den Senoys straffen/ die niet en wilt daer by gheuoeght hebben om haer hinderinghe te beteren.

Haukens vã Senæ. Folliculi Senæ.

Cracht ende werckinghe.

Mesue. De haeukens vande Sene zijn crachtigher dan de bladers/ principalijck als die bruyngroen zijn/een weynich bitter / ende wat tsamentreckende / sonderlinghe die versch zijn / inde welcke plat breet saet light. Sene is warm tot in tbeginsel vanden tweeden graet/ende drooghe inden eersten. De bladers verwarmen oock tot inden eersten. Sene vaeght af / suyuert / verteert / ende purgeert sueteliјck de Melancholijcke ende verbrande cholerijcke humeuren wtte herssenen / instrumenten vande sinnen / longer/ herte / leuer ende milte. Daeromme is die oock goet teghen de sieckten vande selue deelen des lichaems / voorts comende wt dusdanighe humeuren/ ghelijck als zijn oude melancholijcke cortsen. Senebladers zijn goet ghebruyckt den ghenen die swaermoedich / droeuich / ende sonder wtwendighe oorsaecke bedroeft zijn : want desen maken sy blyschap met de humeuren wegh te nemen / ende maken een ieugdich lichaem / oock openen sy de verstoptheyt vanden inghewant. Camille in water ghesoden ende daer mede ghewasschen / versterken de herssenen ende zenuen. Senebladers ghebruyckt in wat manieren dat sy / versterken tghesichte ende tghehoor. Om de Senebladers rasscher te doen purgeren / soo moetmen heete dinghen daer by doen/ghelijck Gember/Sal gemmæ, oft Sal Indus. Ende om dat sy de mage gheen hinder doen en souden/soo salmen daer by doen dinghen die therte ende de maghe versterken. Daerom salmen een deel vande selue bladers by beuel van Galenus sieden in hoendersop oft ander vleesch sop/om datse sonder quellinghe purgeeren souden: Oft men salder af infusie maken met wey ende Spica, ende daer nae wat lanckfaemich warm maken / oft men sal tpoyer met suet melck innemen. Een seker persoone dede eenen grooten hoop Senebladers in witten most/den welcken hy nae drie maenden te drincken gaf/ende purgeerde alsoo de herssenen ende instrumenten vande sinnen/ ende vermeerde de blyschap. Daer zijnder oock die pruymen ende Spica daer mede in water sieden makende alsoo een goede purgatie/ Senebladers moghen redelijck wel tsieden verdraghen: maer totter infusie ghebruycktmen van drie dragmen tot een once ghewichts.

Colutea. Baguenaudier.

De Colutea oft Lombaertsche Linsen zijn van bladers ende haeukens de Sene soo zeer ghelijck/ dat veel gheleerde persoonen den ghemeynen volcke wijs ghemaeckt hebben dat wilde Sene was. Maer aenghesien dat de Colutea Theophrasto als eenen boom is/ ende ons een boomachtich gewas/bycans soo groot als den Rhamnus/ende gheen cruyt ghelijck de Sene/soo mach nv een yegelijck de selue wt de Sene kennen ende onderscheyden:want de bladers zijn van verwe/standt/grootte ende fatsoen die vande Sene Securidaca,oft vande voorseyde Colutea Scorpioides ghelijck. De bloemen zijn oock geel/ende die vande Sene niet onghelijck. De blaeskens oft haeukens zijn ghelijck velachtighe blaeskens/lanckworpich rondt/opgheblasen/ ende ghelupt gheuende alsmen die in stucken dout. Tsaet datter binnen light is den Linsen ghelijck/maer minder/ende gheen rozijn steenkens ghelijck/hebbende eenen pluckgraenachtighen smacke. De haeuwe wort in Oogstmaent rijpe daer dit boomken van selfs groeyet/ghelijck in Linguagot op de selue steenachtighe dorre plaetsen by Frontignaen/daer wy gheseyt hebben dat den cleynen Iris groeyet: maer de selue groeyet oock vele inde houen van Vranckerijck/Duytslant/Nederlant/ Italien ende Engellant: nochtans en sal die nerghens eenen grooten boom worden. Daerom soude men in Theophrasto beter lesen / eenen boom niet zeer groot/oft een boomken / dwelck wt tghene datter naevolght ghenouch blijckt: want Theophrastus seght: tsplijt oft deylt hem wt in tacken/ende wort boomachtich. Hy en seght dan niet dat metten eersten eenen boom is maer dat boomachtich wort: welck wtspruyten ende opgroeyen gheheel ouer een comt met onse Colutea.

Tafel-

Tafelken.

Spartium, Geniſta ſcoparia vulgi, Brem.
Geniſtella infectoria, an lutea Plinij? Ackerbrem.
Hippoſpartium, vulgo Rapum Geniſtæ. Brem-rape.
Spartium Dioſcorideum Hiſpanicum, Spaenſchen Brem.
Spartium minus, vulgo Elpho Hiſpanica.
Geniſtella graminea montana.
Spartion fruticoſum Aphyllon, iunceis aculeis lanatis.
Geniſtella aculeata. Stekende Brem.
Geniſta ſpartium ſpinoſum maius, Gaſpeldoren.
Acatia ſecunda.
Acaria AEgyptia.
Fraxinella, ſiue Dictamnus albus Officinarum: an Tragium Dioſcoridis facie & folijs Lentiſci?
Valſchen Diptamum.

Brem/met de Bremrape. In Latijn/Geniſta Scoparia vulgi, Geniſta Sparthum. Geniſta Plinij cum Hippoſpartio ſiue Rapo Geniſtæ. In Hoochduytſch/Ginſt ende Pfrimmen. In Franchois/Geneſt. In Spaenſch/Scobas. In Portugeis/Piorno. In Enghelſch/Broome ende Browme/met Browme Rape.

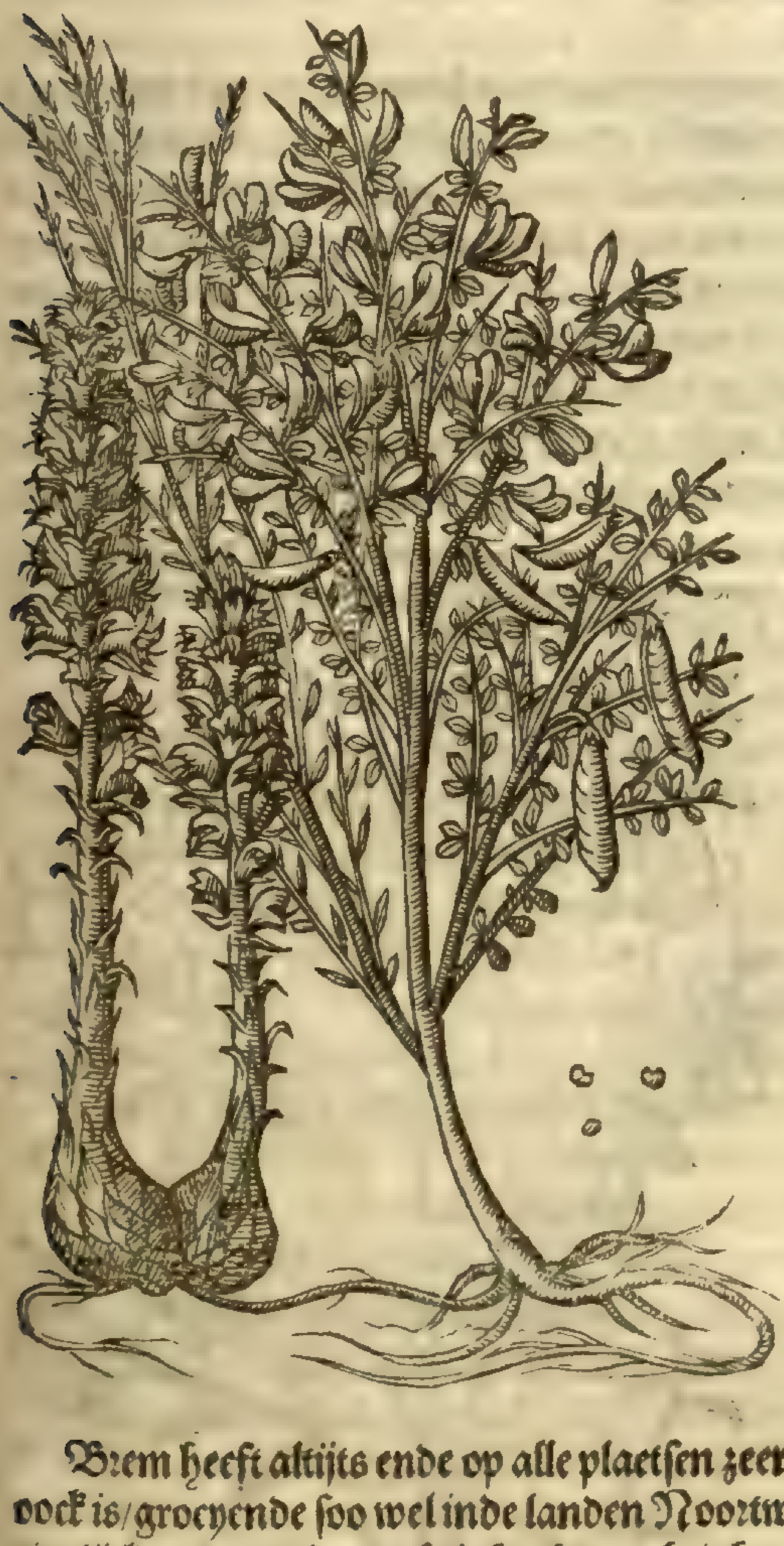

Ackerbrem. In Latijn/ Vulgi Geniſtella infectoria. An Lutea Plinij? Perperam ferula Tragi. In Hoochduytſch/ Heydenſmuck. In Enghelſch/Dieweed ende Woodwaren.

Brem heeft altijts ende op alle plaetſen zeer wel bekent gheweeſt ende nut / ghelijck alſt nv ter tijt oock is/groeyende ſoo wel inde landen Noortwaert als heete landen Suydtwaert gheleghen / principalijck op dorre/ſauelachtighe/ bergachtighe ende coude gronden. De brem heeft dichte by een veel rijſkens/ſomtijts meer dan een mans lengde hooghe/ de welcke recht/dun/gheſtreept/hart ende taey zijn/ waer aen by tuſſchen ſpacien veel bladerkens groeyen dien vanden Hypericon ghelijck / maer ſwerter ende minder/ ende oock zeer veel ghele bloemen die lieflijck riecken/ dien vanden Erwten ghelijck/nae de welcke cromme haeukens volghen/die in Wedemaent ende Hoymaent rijpe worden/vol ſwart blinckende ſaedt dien vande Linſen ghelijck/ waer mede dat wy dickwils een decoctie van twee oncen ghemaeckt ende inghegheuen hebben / die ſonder groote pijne dede ouergheuen / ſoo wel als den Brem van Dioſcorides. Maer de bloemen verſch gheplucket/ etet tghemeyne volck van Auerne ende Aquitanien met groote menichte voor ſalaet/ niet alleen ſonder letſel maer zijn oock zeer lief-

Brem Cappers. lijck van smake/sonder eenich ouergheuen / oft walghinghe oft beroerte te maken. Jae dat meer is/ die van Brabant souten de knoopkens/ die sy met olie ende azijn ter tafel bringhen/ghelijck Cappers oft Olijuen ghepresen:want men meynt datse niet alleene therte cracht gheuen ende appetijt maken/ maer oock de verstoptheden openen/ende den steen breken. Daerom zijn sy bedroghen/ ende bedrieghen oock/ die den Apotekers dese bloemen doen drooghen / om te doen ouergheuen / meynende dat desen Brem soude zijn Spartium deiectorium Dioscoridis, datmen in stede vanden Elleborus ghebruyckt: Want hoe veel saedts dat ghy oock siedet / qualijck sult ghy anders doen ouergheuen/ dan ghelijck men doet met de ghemeyne dinghen als Radijs/Vijghen oft olie: oock en sullen de ghene diet ghedroncken hebben niet met groote pijne/ dan alleen gemackelijck ouergeuen ende braecken.

Cracht. Brem midts sijn bitterheyt doet water maken / ende door sijn verdeylende ende subtijlmakende cracht/breket den steen.

Acker-brem.

Dese plante verciert de hooghe bemden met haer menichte van tortskens / ghestoffeert met ieughdighe ende bly-ghele bloemen / waer datse oueruloedich groeyet / den vlas ghelijck / maer nerghens meer dan ontrent Turin/in Piemont/ende West-Enghellant. De stelen oft rijskens zijn rechte van eenen voet oft onderhalf hooghe/ ende dichte by een groeyende. De bladers zijn die vanden wilden Vlas ghelijck/de bloemen oock gheel/maer die vanden Brem gelijcker. De haeuwe ende tsaedt zijn minder/ende de gheheele plante heeft eenen bitteren smake. Den Wolle-verwers is sy nut/maer van crachte soo wel als van hoogde gaet de Brem dese te bouen.

Brem-rape.

Aende wortels vanden Brem ende Acker-brem groeyet een gewas datmen Brem-rape noemt/ van wtspruyten/ fatsoen/wassen / stele ende ghedaente den Hypocistis oft Orobanche niet onghelijck/ welcke met grooter begheerte ende veel reysens vanden Alchymisten in Meye ghesocht worden aende wortels van beyde dese Brems/ende trecken de teere ionge scheuten metten wortel oft aenhanghende Rape vanden Brem / die sy in eenen distilleer-pot doen/ende disteleren daer af metten viere een olie/die zeer excellent is teghen den steen. Wy hebben dese Brem-rape afghetrocken inde Mey in Vlaendren/Vranckerijck ende Engellant/op plaetsen daer veel van den grootsten Brem groeyde/andersins hebben wy de selue elders te vergheefs langhe ghesocht / maer op de hoeuels van Sauoye ende Piemont/daer zeer veel cleynen Brem groeyet/wordt dese Brem-rape zeer vele geuondt.

Anderen Ackerbrem. In Latijn/Genistella infectoria. Genistella tinctoria Clusij. In Murcien/Scoba.

Spaenschen Brem. In Latijn/Spartium Dioscorideū, Narbonense & Hispanicum. In Portugeis / Giest. In Engelsch/Spanisch broome.

Van alle de voorseyde ende noch te segghen soorten van Brem / en isser gheen plante die den Spartium van Dioscorides naerder comt dan dese met haer luttel gheblaerde rijskens/haeuwe ende saedt. De welcke vele groeyet in Spaignen ende Languedoc/principalijck ontrent dē Zeecant/ende niet verre vande duynen/ ghelijck in tbosch van Gramont by Montpelliers ende naest gheleghen hoeuels. Wy hebben de selue oock ghesien opde hoeuels ontrent Turin ende in Prouence. Inde houen van Enghellant Nederlant ende Vranckerijck groeyet de selue met meerder ende houtachtiger stele/ende veel tacken/ met veel rechte/caele/biesachtighe rijskens/ niet ghestreept ghelijck die vanden Brem/maer wisachtich/buygelijck ende taey/ waer aen de bladerkens groeyē/die soo cleyne zijn dat se inde heete landen daer desen Brem van selfs groeyet/drooghe zijnde/gheen en schijnen aende stelen te wesen den meesten tijt vanden iaere. Dwelcke wy daer oock sagen gheschien den bladers vanden Sferro-cauallo, ende de nieuwe plante die de Montpelliersche schole daer noemt Iuncus asperorum cliuorum sonder bladers. Waer door gheschiet is/dat Dioscorides soo cleynen sake/oft niet gheacht/oft niet ghemerckt en heeft. De haeuwe/saedt ende bloemen/zijn die vanden Brem gheheel gelijck/maer meerder ende crachtiger/soodanich als Dioscorides ende Mesue willē hebben/de welcke beuelt datmen van twee tot vijf dragmen bloemen soude ingheuen den ghenen die men wil doen braken/maer van tsaedt van twee tot vier dragmen: daer ick nochtans volle schotels vande ghemeyne Brem-bloemen met olie ende azijn gheten hebben/ sonder eenighe walghinghe: ende van tsaedt drie oft vier mael meer van doen heeft om een kint te doen braecken. Waer wt blijckt datmen inder Apoteken moet hebben de bloemen ende saedt / niet vanden ghemeynen Brem/ maer van desen als het wettich Spartium, wiens gheconterfeyte figure (ick late staen de groeyende plante) Matthiolus niet en schijnt gesien te hebben. 2. Onse vrient Jan Mouton heeft groeyende een tweede soorte van desen/alleene verschillende datse breeder bladers heeft. 3. De derde is by Zutphen gepluct geweest/met huckende tacskens van eenen voet hooge/ andersins en is sy den anderen niet ongelijck. 4. De vierde soorte heeft Clusius by figure ende beschrijuinghe met dese woorden ghegheuen. Dese plante groeyet somtijts twee cubitus hooghe / met eenen rechten blooten stele sonder knoopen van eenen vingher dicke/becleet met een witte schorsse/haer seluen bouen wtdeylende in veel corte/teere en broosche tacken/die met veel bladers dien vanden Vlas oft Thymelea ghelijck verciert zijn/de welcke bouen groen / beneden graeu / ende blinckende ghelijck siluer zijn/ van smake int eerste drooghende / ende een weynich tsamen-treckende / daer nae bitterachtich. De bloemen groeyen op d'opperste vande tackskens arewijs/ende geel ghelijck die vanden Acker-brem. De gheheele plante is fraey om sien. Ick en hebbe dese plante nerghens ghesien/ dan int Coninckrijcke van Marcien lancks de weghen/ende bloyet inden Mey. Die van dien lande heetense Scoba. Schoba.

Cracht ende werckinghe vanden Spaenschen Brem.

Diosc. De bloemen ende saedt vanden Spaenschen Brem ontrent een vierendeel loots met honich water inghenomen / doen sterck ouergheuen ende braecken sonder perikel / in stede van Nieskruyt. Tsaedt alleen inghenomen doet camerganck hebben/maer de rijskens in water geweyckt/ ghestooten ende tsap daer wtgheperst/ een cleyn croeskēn nuchter daer af ghedroncken/is goet tegen de Squinancie/ende Sciatica. Sommighe hebbent lieuer in Zeewater te weycken/ende den genen diet Sciatica hebben met een clysterie in te gieten/want het treckt wt bloedighe schrabsels. Gal. AEgin. & Sethus.

Gal. Spaenschen Brem heeft een stercke cracht.

Spartium Hisp.

Jan Mouton hadde van desen Brem in Nederlant groeyende/van saedt dat hy in ronde haeukens gheuonden hadde / die onder tblaeu rozijn laghen: van desen heeft ons naederhant sommige tackskens ghegheuen die edel heere Jan vander Delft. Dese plante is een boomachtich gewas/van wortel/gestreepte stele/ wisachtighe oft biesachtige rijskens/vergaende bladerkens/ende ghele bloemkens/maer minder/den ghemeynen Spaenschen oft Languedockschen Brem ghelijck: maer in elck rosachtich haeuken oft velachtich rondt blaesken van fatsoen gelijck een olive/ ende bycans soo groot als de wilde Cicer vanden Herbaristen / en light maer een swart ende hart saedt/ de ghedaente hebbende van een nierken. Dese als Clusius schrijft groeyet op diuersche sandtachtighe plaetsen van beyde de Castillien.

Tweede Brem met witte bloemen.

De Spaignaers segghen van wel rieckende Brem van Damas met witte bloemen/ de welcke C. Clusius nae de voor beschreuen aldus heeft beschreuen. Daer is eenen anderen Brem den voorgaenden ghelijck / nochtans veel meerder ende hoogher dan een man lanck is. De rijskens heuet dunner ende taeyer dan de voorgaende ende oock buygelijcker. De bloeme is oock wat meerder ende gheheel wit. De haeukens oft blaeskens zijn die vande voorgaende niet onghelijck / maer minder/ waer in oock minder saedt light. Van desen Brem heeft my aldereerst vermaent binnen Antwerpen

Spartium Hisp. alterum flore luteo, Clusij Spartum Monospermum Hisp. Mutoni.

Spartium 2. flore albo Clus. In Spaensch / Retama, ende Yniesta, oft Hiniesta.

pen de vermaerde Medicijn D. Denys Thomas Portugeis. Dese plante groeyet alleene inden eylande Gades ende plaetsen daer ontrent aende Zee gheleghen.

Cleyne Spartium eertijts t'Antwerpen Spaens Elpho ghenoemt.

Dese plante heeft veel rechte biesachtighe/dunne/herder/caele ende bruyngroene rijskens/ harder om buyghen dan de stelen vanden Vlas, spruytende wt een cleyne wortel. T'saedt ende bloemen vanden seluen die t'Antwerpen inden hof vanden zeer gheden Apoteker Willem Driesch ghesaeyt was/ zijn my vergheten. Nochtans zijn wy wel seker dat eenighe maer zeer luttel teere bladerkens hadde/ in vueghen dat de gheheele plante biesachtich was / van eenen cubitus hooghe/ende bycans bequaeme om mandekens oft corfkens daer af te maken/ die sy noch ter tijt Sportoli noemen nae den Spartium, waerom dat wy te min twijfelen dat een soorte is vanden Spartum.

Cleyn gheuedert Brem.

Dit cruydeken is oock een specie van Brem / ende wordt alleen gheuonden in dalen van sommighe hooghe berghen / als aen den Spoorbergh inden lande van Languedoc / ontrent den clooster. Oock groeyet op de hooghe berghen van Duytslant / wtspreydende bladers van onderhalue palme/ vederwijs driecant/ ghelijck de veders aen eenen pyl/litwijs als door knoopwijse spaikens ende voegselkens ghekerft / ghelijckmen die groene mach sien inde houen van Londen/ Mechelen/Antwerpen ende Liere. De bloemen zijn ghelijck die vanden Ackerbrem ghetrost / nae de welcke geel haeukens ende saedt volghen dien vanden Brem ghelijck/maer veel minder.

Ander gheuedert spaensch cleyn Brem. Genistella pinnata altera Hispanica.

Dese soorte van Brem heeft my dese voorleden maenden ghesonden Franchois van Zinnich/ een alsoo geschickten ende geleerden Apoteker van Bruyssel / als yemant mach wesen/de welcke hem wt Spaignen ghebrocht heeft gheweest door nerstichheyt ende toedoen van D. Ambrosius Boone Raedts-Heere des Coninck: maer om dat de selue van Clusius zeer net beschreuen is/soo sullen wy zijn beschrijuinghe volghen. Dese plante en groeyet nauwe een palme hooghe maer zeer steeckachtich/met bladers die vande Chamælea niet zeer ongheliick / maer hart ende ghelijfuich / rondtsom een

Cleyn gheuedert Brem. In Latijn/Genistella montana. Genista angulosa Cordi, Genista sagittalis nuperorum. Chamæspartium Tragi.

Genistella pinnata altera Hispanica. Chamægenista peregrina Clusij.

een weynich wtgesneden ghecronckelt/ ende stijfachtich/ d'een wt den anderē comende midden wtten ribbeken van tblat / ghelijck inden cleynen vooreghescreuen Brem / die van sommighe Sagittalis ghenoemt wordt : maer soo somtijts twee oft drie tsamen wtspruyten/ soo swilt een weynich dit ribbeken ende verandert in een tacskens / ghemerckt dat de gheheele plante bladerachtich is : In het wterste van dese bladers groeyen vijf oft ses oft meer bloemen by een ghevoegt/ wt hayrachtighe houskens die vande Genistella ghelijck / maer minder / ende gheheel gout-geel / maer de twee onderste bladers zijn beset met een grijse wolachticheyt. Dese plante gheeft haer bloemen in Maerte op ongheboude plaetsen in het rijcke van Valence.

Spartium Aphyllon.

Dese plante wordt noch min gheuonden/de welcke groeyet op rouwe ende steyle afhanghen vanden ghebergte van Magdaleene in Prouencen/ende is een cleyn boomachtich ghewas/welck breedsachtich ter sijden/sommighe bremachtighe ghestreepte steelkens gheeft wt een wortel die langher is dan die vande Tragacantha,de welcke bruyn gheel zijn/ houtachtich/ ende onderhaluen voet lanck/ maer sonder bladers ende met veel stijue dorenachtighe ende stekende puntkens / nochtans biesachtich ende alleene int opperste crom / aen de welcke ghewonden tsopkens in Oogstmaent staen / ghelijck wolachtighe botten vanden Wijngaert/ maer minder/ nochtans vande selue verwe/ eens deels lanckachtich ende crom/ende eens deels cortachtich. De bladers zijn die vanden Linsen ghelijck/maer zeer luttel / oft meestendeel gheen. De bloemen purperblaeu die inden April voorts comen / ghelijck Clusius zeer wel ghemerckt heeft. De smake is zeer weynich bitter / drooghende ende tsamentreckende. Clusius heeftse ouervloedich gheuonden in Spaigne/int Rijck van Valence by Siete-aguas/seuen mijlen vande stadt van Valence/op rouwe plaetsen op den wegh van Madril.

Stekende Brem.

De dorre hoeuels/ ende rouwe heyden van Enghellant ende Nederlant gheuen ouervloedich desen stekenden Brem : Wt een cleyne wortel spruyten veel rechte/ dunne ende stekende steelkens/ aen de welcke bladerkens groeyen dien vanden Thymus oft Heyde ghelijck : de bloemen zijn bleeckgeel/

minder

Spartium Aphyllon fruticosum, iunceis aculeis, lanatis capitulis. In Walencois/Erizo.

Stekende Brem. In Latijn/Genistella aculeata. Forte Vlex Plinij. In Hoochduytsch/stekende Ginst. In Enghelsch/Thorne Broome.

minder dan die vanden Brem / nae de welcke corter ende ronder haeukens volghen / met rosachtich saedt den Eruen ghelijck. Tschijnt dat dese plante in Italien oft Languedoc niet en is / ende wordt inde houen niet gheacht. Dit cruyt/als Fuchsius seght/stopt den vloet vande vrouwen/ende is goet teghen de selue ghebreken daer de Peertsteert toe dient.

Gaspeldoren.

Dese plante is den Brem gheheel ghelijck / maer zeer rouw / ende met zeer veel herde stekende doornen traillewijs beset / ende heeft houtachtighe ghestreepte rijskens van Brem die altijts groene zijn/met soo veel doornekens dat sy bycans de bladers bedecken. Waerom dat sommighe vande gheleerste Herbaristen de selue voor Nepa oft Scorpio ghehouden hebben / maer daer teghen zijn de haeukens die wat corter zijn dan die vanden Brem/ende oock de bloemen den seluen niet onghelijck/ vande selue verwe ende smake/die elck besonder gout geel wtkijcken / niet alleene den gheheelen somer/maer oock den winter/in Engelant/waer dat dese plante zeer veel groeyet op dorre gronden ende heyden. In Prouence ende Languedoc groeytse bycans alsoo hooghe / maer ontrent Montpelliers aende Lane/op steenachtighe hoeuels is die drijmael minder/stijuer/ ende magerder/in vuegen datse den Brem luttel ghelijcket/ de bladers hebbende vande Linsen. Sy meynden daer dat Aspalathus was/ ende gauen haer meestendeel dien naem / hoe wel dat sy sonder reucke was / ende ghelijck een coorde zeer taey om breken. De bloemen ghebruycken sommighe zeer gheerne teghen de swarte gheelsucht/ende heeten de houens met de gheheele plante.

Genista spartium.

Dese Nepa moetmen Clusio toeschrijuen/die de selue aldereerst heeft vãden anderen Spartium spinosum onderscheyden. Dit cruyt is qualijck eenen voet hooghe/ende heeft stekende doornen twee ende twee in orden malcander ouer staende/maer bleecker dan vã dander gemeyne stekende Brem. Op d'opperste vande tackskens groeyen gele bloemen/daernae saet soo groot als Eruen dwelcke grys is ende row van wollachticheyt/gheborgen * onder de doornen. De wortel ende voorts de gheheele ghedaente en is dien vanden voorgaenden niet onghelijck. Clusius heeft dese plante wtghesteken ende ghesien op de hoeuels ontrent Granade gheleghen op den wech van Cordua.

* Den Erinus heeft zijn wollachticheyt op d'opperste vande tackskens.

Gaspeldoren. In Latijn/Genista-spartium spinosum maius. Aspalathus secunda Monspell. Anguillaræ & Clusio. An Scorpio Theophrasti? In Enghelsch/Brike Browme.

Genista-spartium spinosum alterum. Scorpius secundus Clusij.

Spina Acatiæ Diosc.

Dit boomachtich ghewas van Egypten is ghenoemt in Grieckx Acatia, soo veel te segghen als scherp: het is in het twintichste iaer dat de Medicijn ende gheleerde Apoteker Sequin Martinelli, den Venetianen/Paduanen/ende ons dese plante wijs maeckte / die aenden neerstighen ende gheleerden Apoteker inden Engel Albert Martinelli sijnen broeder ghesonden heeft wt Syrien sacken vol vande haewen/van welck saet/ghesaeyt inden hof van Padua ende veel ander houen van Venegen/dese Acatia voorts ghecomen is/waer af wy haeuwen hebben. Onse vrient Morgan heeft onlanckx een plante ontfanghen wtten eylanden van Peru/op dat niemant meynen en soude dat de plante alleene in Egypten oft Arabien soude groeyen. Aen zeer langhe ribbekens wassen cleyne bladerkens die vanden Scorpioides leguminosa oft Sferro Cauallo ghelijck/welcke ribbekens ouer al aende dunne stelen groeyen/met eenighe styfue stekende doornen die tusschen de stele ende sydescheuten wtsteken. De gheheele haeuwe van tsaet en is niet grooter dan ghelijck een Lupine oft twee tsamen ghevoeght/maer met haer plaetskens onderscheyden. Daerom heeft ons Matthiolus wel een spotweerdighe Acatia ghegheuen / vande welcke de doornen gheweert zijnde/ ghy sout segghen dat Arbor Iudæ ware/in vueghen datmen te rechte soude moghen vermoeden dat de doornen niet dan een versieren zijn vanden schilder oft vanden Senois / ende niet van natueren. Oock en zijn de haeuwen van desen den Lupinen niet ghelijck / maer tweemael breeder dan die vanden Brem/ende plat ghelijck die vande Sene. Jae Plinius maket tsaet van beyden Acatien den Linsen ghelijck/ maer minder van saet ende haeuken: Waerom dat dese onse plante dien naerder comt/ maer die ander sal zijn den Boom Cercis.

Acatia altera Dioscoridis.

Dese tweede Acatia beuesticht ons oock de voorgaende doorne Acatia, by de welcke Dioscorides dese ghelijcket. De bladers zijn die vande Ruyte oft Cytisus ghelijck drie by een ghevoeght: De haeuwe is dien vande stekende Brem oft ghemeynen Calisshout ghelijck / op deen syde bot ende op dander syde scherp/tfatsoen van een scheers hebbende/waer in besloten zijn drie oft vier herde saden/

 dien

Spina Acatiæ Dioſc. Acanthus Theoph. Anguill. Spina Arabica A Eginetæ.

Acatia altera Dioſc.

dien vande ſtek ende Brem ghelijck/de welcke eer datſe rype zijn/geel ſien/daer nae ſwart: Inſgelijcx ſoo heeftſe de ghedaente vanden Spartium, ende de grootte vande Gaſpeldoorne en̄ niet van eenen boom: waer in dat ſommighe Matthiolus bedroghen hebben / die alſoo onſeker ſynde van deſe als vande voorgaende/voor de ſelue houdet de ghene die de ghetrouwe ſchryuer Anguillara gheeft/ hoe wel dat hy hem gheen gheloone en gheeft. Want van deſe tweede Acatia van Dioſcorides, ſtaen vol de duynen vande Toſcaenſche ende Geneuoiſche / iae vande gheheele Middellantſche Zee by Toulon / ghelijck oock veel meer ander plaetſen van Italien.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. De Acatie-doorne groeyet in Egypten / ghelijck eenen boom ghetackt maer niet recht op gaende. De bloeme heeftſe wit/ende tſaedt groeyet in haeukens den Lupinen gelijck/wt den welcken tſap gheperſt zijnde/ wtter Sonne ghedroogt wordt / dat ſwart is alſt wt rijp ſaedt/ ende roſachtich wt groen ſaedt gheperſt is: maer datmen kieſe tghene dat een weynich ros is/ghelijck in deſen boom mach weſen. Sommighe perſſen tſap wt de bladers ende ſaedt. Daer vloeyet oock een Gom- Gomme van Arabie. me wt deſe doorne / die de cracht heeft van dick te maken ende vercoelen. Sap van Acatia is een goede medicijne der ooghen / ende is goet teghen het wilt vier / voorts etende ſweeringhen / cackhielen / ſweerten aende naghels / ende ſweeringhen des monts / ende gheneeſt die wtpuylende ooghen daer op gheſtreken. Tſelue ſap ſtopt de oueruloedighe maentſtonden vande vrouwen / ende doet de gheſoncken moeder wederom in haer plaetſe gaen/ oock ſtelpet den buyckloop/tſy ghedroncken oft van onder gheſet. Acatia maket hayr vanden hoofde ſwert/ alſmen thayr waſcht met dwater daer Acatia in gheweyckt heeft. Acatia wordt ghewaſſchen tot de medicijne vanden ooghen / in water ghebroken/terſtont afghietende datter gheſtolt is/ende dat ſoo langhe tot dat dwater ſuyuer daer af loopt/ende wordt alſoo in bollekens ghemaeckt. Twordt oock ghebrant in eenen ongebacken eerden pot/ ſoo langhe tot dat de potten inden ouen ghenoech ghebacken zijn/ ende wordt oock gherooſt op brandende ende gheblaſen colen. De doorne in water gheſoden maeckt de leden die wtten litten gheweeſt zijn weder vaſt/ als die daer mede gheſtooft worden.

Gomme

Gomme van Arabie.

De Gomme van dese doorne is gheheeten Gomme van Arabie / waer af de beste is die ghelijck wormkens tsamen-ghetrocken / ende ghelijck een glas doorluchtich is / sonder eenich hout / daer nae volght de witte / maer die vuyl ende hertstachtich is en doogt niet. Dese Gomme stopt de sweet-gaten vande huyt / ende maeckt bot de scherpheyt vande medicijnen daer sy onder gemengt wordt. Dese Gomme met een ey gemengt ende op de verbrantheyt geleyt / en laet gheen puysten wtbreken. Gal. De plante / vrucht ende sap van Acatia is sterp / welck sap ghewasschen zijnde niet soo scherp noch bijtende en is / want het laet eenighe scherpheyt achter int wasschen: Maer ist dat op eenighe ghesonde partie ghestreken wordt / tsal die terstont droogher ende gherimpelt maken / nochtans sonder eenighe hitte te gheuoelen / oft oock eenighe groote coude / waer wt blijckt dattet een coude ende eerdighe medicijne is / met eenighe waterachtighe substantie daer mede ghemengt. Voorwaer tschijnt wel dat niet en is eenvoudich / maer dat in hem heeft verstroeyt eenighe subtijle ende warme deylen / die int wasschen afghesondert worden. Dan dat sy drooghende tot inden derden graet / ende vercoelende tot inden tweeden / alst ghewasschen is / maer onghewasschen tot inden eersten.

Acatia altera Dioscoridis.

Tsap van dese Acatia stopt / maer is minder van crachten dan tvoorgaende / ende niet goet ghebruyckt inde medicijnen vande ooghen.

Valschen Diptamum. In Latijn / Fraxinella Cordi, an sit Tragium Dioscoridis? Dictamnus albus Officinarum. Tragium Guillandini.

De bockachtighe ende stinckende reucke gheeft te kennē dit woordt Tragium. Waerom dat sommighe gheleerde Barbaren die ghelesen hebben de beschrijuinghe van dese plante / de plaetse daer sy groeyet / ende de crachten die vanden Candiotschen Diptamus gelijck / principalijck vāde schichten oft ysers vande pijlen wt der Geyten lichaem te drijuen / ende byde selue onse Fraxinella gelijckt hebben: meynden datmen den seluē witten Diptamus behoorde te noemen. Maer sommighe vande iongher Herbaristen die gheschickter zijn / hebben verclaert dat den Tragium met de ghedaente vanden Lentiscus by Dioscorides beschreuen / met dese plante gheheel accordeert / Want sy heeft veel stelen van onderhalue ende twee cubitus hooghe / met tacxkens ende bladers dien vande Lentiscus, Suethout / oft Essche ghelijck / waerom datse vanden Herbaristen Fraxinella ghenoemt wordt. In Wedemaent ende Hoymaent gheeftse zeer veel schoone bloemen / eenen tros van onderhalue palme oft langher besettende / eenichsins die vanden Affodillen ghelijckende / maer bleeck-purper van verwe / ende wt het middel van dien steken sommighe haughende draeykens: De wortels zijn wit ende vele / vast in malcander hanghende / soo dicke als eenen cleynen vingher / de welcke wy wtgetrocken hebben vol stinckende ende geel lijmachtich sap dat vast aēnde vinghers cleeft / welcke gomme de groene ende blaeuwachtighe vlieghen schijnen te suyghen ende volghen / ghelijck de Cantharides oft Spaensche vlieghen doen inde Essche / soo wy nerstich ghemerckt hebben / in een dorp ouer den Rhijn gheleghen / bycans twee mijlen van Basel / ontrent sommighe wel ter Sonnen gheleghen rootsen / waer dat dese plante in grooter menichte groeyde. Tsaedt is bycans soo groot als dat vanden Lentiscus swart / doot-verwich / in blaesxkens groeyende vanden Helleboraster oft Napellus: Waerom dat sy niet zeer qualijck ghemeynt en hebben dat Tragium is. Want dat sy daer teghen segghen datse alleen int eylant van Candien groeyt / en is ons verclaeren niet teghen / ghemerckt datter hedens-daegs veel planten zijn in onse ghewesten / ende zeer vele alsoo selden wten eylanden / die den ouders by auenture onbekent waren / ghebrocht worden / jae oock de selue planten

ten diemen meynde dat alleene in Candien groeyden. Maer datter staet/ sy heeft alle dinghen minder / dat is voorwaer eer te verstaen vande gheheele Fraxinella, dan van haer bladers die minder zijn/ ende daerom gelijckt die Plinius zeer wel byden Terebinthus. De Meesters en hebben niet te vergheefs de wortels van desen teghen fenijn ghebruyckt / de welcke oock noch inde Apoteken zeer nut zijn ende van buyten opgheleyt zijnde met naetrecken hulpe gheuen / maer van binnen ghenomen/drijuen sy wt niet alleene de fenijnige humeuren / maer oock de rotte ende stinckende vuylicheyt/ als daghelijckx vande Muylstooters inde kinderen versocht ende beuonden wordt / die daer mede alle wormen gheheel vernielen ende dooden.

Veranderinghe. Wy hebben een soorte van dese die cleynder bladeren heeft: men seyt dat door twerplanten gheschiet/ andersins zijn sy malcanderen gheheel ghelijck.

Cracht ende werckinghe van Tragium van Diosc.

Saedt/bladers ende gomme vanden Tragium trecken wt doornen ende splinters / ende alle ander dinghen die in dlichaem ghesteken zijn / daer op gheleyt. De selue ghedroncken / ghenesen de coude pisse/ ende breken den steen inde blase/oock verweckense de natuerlijcke cranckheyt vande vrouwen/te weten een vierendeel loots swaer inghenomen. Men seght dat de wilde geyten die met pijlen gheschoten zijn/doort eten van desen cruyde de selue wtdrijuen. Gal. De bladers/ vruchten ende gomme / hebben een treckende ende verteerende cracht / want dese plante is van subtijle deelen/ ende verwarmende tot int eerste vanden derden graet.

Corte verhalinghe van Boomen/ Struycken/ Haeghachtich ende Rijsachtich ghewas.

NAe dat wy int langhe/ende met seer grooten aerbeyt en moyte de soorten ende gheslachten vande cruyden ende planten in hun oorden by een ghevoegt ende ghestelt hebben/oock zeer nae verclaert hebbende de verscheydenheyt van meyningen/de duysterheden vanden Herbaristen verdreuen hebben: So sullen wy nv voort/nae dat ons moghelijck is/de verghelijckenisse van boomghewassen/boomen ende haghen op de selue maniere nae den eysch vande Philosophie volbrenghen. Want ghelijck wy door vernuftheyt ende verstant vande meest-bekende ende slechtste planten begost hebben: soo is oock wel behoorlijck/dat wy voorts gaen(ghelijck wy vanden eersten ghedaen hebben)by teeckenen van ghelijckenissen ende gheslachten / tot die volmaecktste als wesende de fraeyste planten : op dat wy ten laetsten souden moghen comen tot deerste beginsels/daer wt dat spruyten de fonteynen vande vaste ende sekere wetenschap ende kennisse vande crachten ende ghebruyck van dien. Want dit besonder verhael vande plantē/is als eē schilderie der ooren: eñ ten zy dat ghy die zeer neerstich ende scherp besiet/ soo ist te vergheefs dat ghy wilt segghen de kennisse van dien te hebben. Maer ghemerckt dat de natuere van cruyden/ boomachtich ghewas/ haghen ende boomen/ niet en schijnt van haer seluen by vorme van gheslachte te verschillen/als ghy de selue planten aldereerst als een cruydeken siet/daer nae struyckskens/ende ten laetsten boomen worden/ende ter cōtrarien de selue wederom siet vergaen bycans inde vorme van cruyden/sonder dat in tgheheele oft in deele de ghedaente verandert wort: soo heeft ons tot dese kennisse voor tbeste ghedocht/dat wy somtijts sommighe boomghewassen oft boomkens die

die malcander zeer ghelijck zijn / ende twykelachtich opgroeyen hebben/onder de cruyden souden stellen/eñ de cruyden die ghelijck boomkens groeyen/souden achterhouden tot de beschrijuinge ende verclaeringhe vande boomen. Maer nv sullen zeer vele vanden boomgewassen/den boomen zeer ghelijckende / luttel verclaerens van doen hebben/ende de boomen noch veel min/als de ghene die door dickwils te sien/langhe staen/grootte / ende by verghelijcken van alle volwassen planten eenen yeghelijcken bekent worden.

Tafel.

Mastickboom.
Terebinthboom. { groot/met breede bladers. / cleyne/met bladers van Mastickboom.
Rhus { Obsoniorum. / Coriariorum. / Plinij. / Plinij alterum, Cotinos / Theophr. ende Coccigria. } Smacke oft Sumach.
Pistachia, Pistacen.
Glans vnguentaria.
Lilac.
Pimpernoten.
Siliqua oft Carobe.
Cassia solutiua oft Cassie.
Noteboom.
Iasminum. { ghemeyne. / gheel ende blaew.
Balsamum, Carpobalsamum.
Xylobalsamum.
Sorbus { domestica. / Syluestris. } Alpina.
Eschenboom.
Nux peregrina Indica.
Zizipha candida Monsp. perperam Venetorum.
Sycomorus, oft oock is Asaradarachi Auicennæ?
Vaccinia rubea & nigra, an Idæa radix? Crakebesien.
Vaccinia palustria, Veenbesien.
Gagel vande duytschen/In Enghelsch/Gold.
Cistus omnis.
Een soorte van Cistus Ledi met bladers vanden Granaetboom.

Mastickboom In Latijn/Lentiscus Diosc. In Hoochduytsch/Mastierbaum. In Franchois/Lentisc. In Languedocksche taele/Restincle. In Spaensch/Mata. In Italiaensch/Lentisco. In Enghelsch/Mastictree.

Midts dat een yeghelijck merckt int handelen de vetticheyt vande bladers/soo wordt desen boom in Latijn Lentiscus ghenoemt / ende in Grieck Schinon quasi σχιστον om dat hy hem lichtelijck laet splijten/eñ dat daer af tandtstokers oft tandtschrabberkens gemaeckt werden/om te suyuerẽ ende witte blinckende tanden te crijgen/ ghelijck oock op den dach van heden noch gedaen wordt. Dese plante groeyet ende wordt een boom den tronck ende scheuten van fatsoen ende verwe den cleynen Terebinth boom ghelijck / maer de druyfkens ende besien zijn int eerste geelachtich roodt/ ende als die rijpe worden swert ende blinckende / dien vanden Sumach/Rijnwilghe ende vlier ghelijck/ met lanckworpighe ronde oft cromme blaeskens waer in dat Mugghen ligghen/de ghedaente oock hebbende als vanden Terebinthboom / ende heeft der ghelijcke druyfachtighe ende mosachtige bloemen/de welcke sy in April voortsbringht / niet elck besonder/ als sommige meynden ende verstonden wt dit verskenvan Aratus ende Cicero, Lentiscus triplici solita grandescere fœtu: Dwelcke Theophrastus niet sonder reden den Zee-Ajuyn oft Scylla toeschrijft / maer dese door de ghelijckenisse van naeme bedroghen zijnde / hebbent den Mastickboom oft Lentiscus toegeschreuẽ. Waerom dat wy met redẽ op een ander plaetse verclaert hebben / datmen wel behoort te letten op de nae-

men. Dese Mastickboom die altijts groene is/groeyet zeer vele inden lande van Languedoc/ lancks de Zeecant / die haer streckt van aen tghebergte van Taurus tot tghebergte Pyrenee: want daer worden ghebruyckt de rijskens ende tacken van Mastickboom Rosmarijn ende Lauender/meer dan eenich ander hout om de ouens te heyten. Oock en kennen sy daer niet meer dan een specie van Mastickboom/die sy Restincle heeten. Ende daerom is Matthiolus hem seluen ende ander bedrieghende/dat hy vande leeghe oft cleyne Mastickboomkens sprekende / een ander soorte ende specie dan de grootste zijn/daer af maeckt/ want die worden alleene van afghehouwen tsopkens gheplant/ om die te moghen ghebruycken/ende datse niet en souden de hoogde vanden boom crijghen. Niet te min dese faute is door zijn onwetenschap ghecomen/als hy seght dat de gheheele plante qualijck rieckt/Maer soo Doctor Rondellet wy ende meer ander studenten ghinghen lancks de dorre hoeuelkens ende bosschen van Languedoc ende de bladers inden mont staken/soo en hadden sy niet alleene eenen lieflijcken reucke / maer verdreuen ons den dorst / ende hielden ons den mont varsch / dwelcke by auenture den Senois onbekent was. Daerom al ist dat wy swijghen/de ghene die den Mastick kennen/ ende weten dat de tackskens vanden Mastickboom inder Apotecken inde plaetse van Xilobalsamum ghebruyckt worden/ende dat nae den eten de tanden met tandtstokers van Mastickhout gesuyuert worden/ sullen sijn schrijuen wederlegghen ende daer mede spotten. Voorts hoe ende wat Camphora dat de voorcoopers van Venegen conterfeyten/dat gheuen sy te kennen inde Medicinale sapen.

Xylobalsamũ vander apotekeen.

Cracht.

Diosc. Mastickboom is wel bekent de welcke een tsamen-treckende cracht heeft, want tsaedt/ de bladers / tacken / schorssen ende wortels hebben ghelijcke crachten. Het sap oft wttrecksel / liquamentum ghenaemt vande Mastickboom pleegtmen aldus wt te trecken: De bladers/schorsse ende wortel worden in water ghesoden ende naer dat sy langhe ghesoden hebben ende cout gheworden zijn dan worden de bladers weech gheworpen. Ten laetsten wordet water wederom ghesoden tot dat soo dicke als honich is. Dit Liquamentum is een extractie oft wttreckinghe der crachten op de maniere soo d'Alchimisten hedens-daegs hare quinte essentien trecken/ende beroemen datse d'ouders onbekent zijn gheweest: Door dese passagie nochtans ende veel meer ander als wt t'capittel van Gentiana, blijckt contrarie. Men merckt oock wel dat sy niet soo ghestuyt-vost/ ghepost ende met bedroch ende rabauwerije omghegaen en hebben als sommighe Alchimisten/oft quacksaluers doen/de welcke als sy al-ghemist oft gealchimist hebben/ ende dat haere quacksaluerije niet lucken en wilt/ soo worden sy ghemeynlijck Valsche-Munters. Tghene datse op t'lijf niet en vermoghen / dat verhalen sy op t'geldt. Mastickboom door zijn stoppende cracht/is zeer goet teghen tbloetspouwen/den buyckloop ende roodt melisoen/inghenomen/oock teghen den vloet vande vrouwen ende het wtgaen vanden eersderm: In vueghen dat hy gheheel de crachten heeft ende werckinghe van Acatia ende Hypocistus. Alle de voorseyde dinghen doet oock tsap dat wt de ghestooten bladers gheperst wordt. Dwater daer de bladers ende schorssen in ghesoden hebben/doet de holle gaten met stouen weder vol vleesch groeyen / ende heylet de ghebroken beenders. Tseluе water stopt oock den ouervloedighen vloet der vrouwen/ twerdrijft oock de quade voorts etende zeericheden/het doet water maken/ende maeckt weder vast de loterende tanden als den mont daer mede ghespuelt wordt. Met de groene steckskens worden de tanden ghewreuen ende ghesuyuert / ghelijck met rietkens. Van tsaedt wordt olie ghemaeckt/ de welcke zeer goet ghebruyckt is/ alsmen moet stoppen eenighe flurien.

Liquamẽtum.

Mastick.

De Lentiscus bringt voorts een gomme diemen Mastick noemt: De welcke zeere goet gedroncken is den ghenen die bloetspouwen/ende teghen den verouderden hoest. Sy is der maghen zeer behulpich/maer doet rupsen. Mastick wordt ghedaen in medicijnen diemen ghebruyckt om de tanden schoon te maken/ ende daermen d'aensicht mede strijckt/ om de huyt schoon ende claer te hebben/ ende maeckt oock weder effen d'ongheschickte wimbraeuwen. Mastick gheknout ende inde mont ghehouden maeckt eenen goeden aessem/ende tslap oft weeck tandtvleesch vast ende sterck. Tbeste Mastick groeyet zeer ouervloedich int eylant van Chio. Voor tbeste wordt ghehouden tghene dat blinckt ghelijck een lichtwormken/ende wit is/volwassen/ drooghe/ breuckich/wel rieckende ende gheluyt gheuende. Tgroene en is soo goet niet/ende wordt gheualscht met wieroock ende witten Herst. Gal. Dit boomghewas is van een warmachtighe waterachtighe/ ende niet luttel coude eerdtachtighe substantie/ waerom dat oock drooghende is tot int wtterste vanden tweeden graet/ ende beghinsel vanden derden: in warmte ende coude ist eenichsins middelmatich ende ghetempert. In alle zijn deelen heuet een gelijcke stoppende cracht/ soo in wortels/tacken/tsopkens/schueten ende bladers, als in vruchten ende schorssen. Tsap oock wt de groene bladers gheperst / is inden seluen graet middelmatich stoppende. Daerom wordet alleene ende oock met ander medicijnen inghenomen/ die het Roodt-melisoen ende den buyckloop genesen. Jae dat meer is/tgheneest tbloetspouwen ende het wtgaen vanden eersderm/in vueghen dat den Hypocistis zeer nae comt.

Oprechte Termentijn-boom. In Latijn/ Terebinthus cum flore. In Franchois/ Terebinthe. In Spaensch/ Cornicabra. In Italiaensch/ Terebinto. In Enghels/ Terpentine tree.

Grooten Termentijn-boom met bladers van Pistachen. In Latijn / Terebinthus maior, Pistachiæ folio. In Italiaensch/ Terebinto.

Bladerken vanden cleynen Termentijn-boom ghelijckende d'Mastick bladt.

Vlieghen oft mugghen die wt de hoornk oft blaeskens spruyten.

De roode besien oft roodtachtighe greynen vande druyuen die eenichsins van fatsoen ende verwe den Ciceren ghelijck zijn / moghen een oorsake wesen dat desen boom Terebinthus ghenoemt wordt. Want Erebinthos in Grieck is in Latijn Cicer te segghen. Desen boom groeyet oueruloedich op alle hoeuels ende afhanghende plaetsen van Languedoc ende Prouencen die wel ter Sonnen staen/ waer dat wy twee soorten van dien ghesien hebben/ verschillende alleene in bladers. Maer meest die de smalle bladers heeft dien vanden Mastickboom ghelijck/ soo van standt als van verwe ende ghedaente/ maer tweemael grooter van bladers. De tweede soorte heeft de bladers veel breeder ende ronder dien vanden Lauwerboom ende Pistachien ghelijck/ iae soo zeere dat de ghene diese van verre siet/ daer by soude bedroghen zijn. De druyuen hebben sy euen ghelijck/ met roode purperachtighe besien/ maer meerder dan die vanden Mastickboom/ de welcke rijpe wordende ten laetsten groenblaeu zijn/ ende niet in tbeghinsel/ ghelijck de groote Apollo van Versel meynde/ De bloemen staen vele by een dien vanden Mastickboom oft Sumach niet onghelijck. De blaeskens zijn velachtich/ lanckworpich rondt/ oft spits/ hoeckachtich oft rondt/ wt de welcke Mugghen wt een bruyne vuylicheyt vlieghen/ wt de welcke vloeyet een sap/ dat zeere ghepresen wordt om Balsemen te maken. Als dese Boomen op eenen goeden gront wassen / soo crijghense de hoogde van Boomen/ alsoo wel als de Mastickboom/ de welcke wy dickwils met een mes door de schorsse gesneden hebben in tbosch van Valene drie mijlen van Montpelliers/ waer wt dat veel claeren Terebintin druypte.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Terebinthboom is zeer wel bekent / waer af tsaedt / bladers ende schorsse stoppen / ende zijn tot de selue ghebreken goet / daer toe die vanden Mastickboom nut zijn / op de selue maniere bereyt ende inghenomen. De vruchten zijn bequaem om eten / maer de maghe teghen / sy verwarmen/ doen water maken/ verwecken tot byslapen/ ende zijn zeer goet met wijn ghedroncken teghen de beten vande fenijnighe spinnen. De Terebinthijne wordt wt Arabia petræa ghebrocht/ ende oock wten Ioetschen lande/ Syrien/ Cypers/ Afrike ende Griecksche eylanden. Maer de witte/ doorluch-

 tighe

tighe / met een glaesachtighe verwe oft blaeuachtich / ende die den reucke heeft vanden Terebinthboom/is d'alderbeste. Terebinthine gaet alle Hersten te bouen/daer nae die vanden Masticboom/ ende Pijnboom/ ende witten Denneboom. Nae dese volghen die vanden rooden Denneboom/ende vande Pijnappels. Alle dese soorten hebben een verwarmende cracht / sy maken weeck / sy doen scheyden/ende suyueren. Deselue alleene/ oft met honich ghelecft / zijn zeer goet teghen den hoest ende wtdrooghen/sy suyueren de borst ende doen water lossen/sy verteeren raeuwe humeuren/sy maken den buyck weeck/ende maecken weder effen d'ongheschickte wimbraeuwen. Terebinthijn met Spaens groen/Coperroot ende nitrum ghemengt/gheneest alle schorftheyt ende zeericheyt. Met olie ende honich ghemengt / gheneest de loopende ooren daer in ghedrupt. Terebenthijn is oock zeer goet teghen het ieuckſel vande mannelijckheyt/ende dienstelijck in alle plaesters die versoeten ende vermorwen. Terebinthijn alleene / is zeer goet teghen de pijne inde sijden/ghestreken oft daer op ghelegt. Gal. De schorsse/bladers ende vruchten vanden Terebinthboom/ hebben eenige tsamen-treckende cracht/ende verwarmen oock tot inden tweeden graet. Aldus is oock claer datse drooghen. De varsche hebben oock eenighe vochticheyt / maer zijn drooghe tot inden tweeden graet. De drooghe vrucht is drooghende/bycans tot inden derden graet. Want sy is soo heet/dat de ghene diese etet/ terstont haer warmte gheware wordt. Daerom doet sy oock water maken / ende is den Miltsuchtighen zeer nut.

Sumach oft Smacke. In Latijn/Rhus obsoniorum & Coriariorum.

Sumach van Plin. In Latijn/Rhus Plinij Myrtifolia Monspelliensium.

De rosse verwe vande besien heeft dese plante den naem Rhus ghegheuen. De druyfkens ende besien die serp van smake zijn / werden eertijts ende oock nv ter tijt vele ghebruyckt in saucen: waerom dat oock Rhus obsoniorum in Latijn ghenoemt is. Maer de schorsse ende bladers worden vande Leertauwers ghebruyckt om hun leer te bereyden/ waerom dat oock Rhus Coriariorum gheheeten wordt: In vueghen dat dese dinghen niet en zijn als sommighe t'onrechte segghen / comende van twee diuersche planten / maer zijn deylen van een boomken. Dese groeyet op sommighe sauelachtighe ende dorre plaetsen ontrent de Olijf houen / buyten Montpelliers ende Nieucasteel / soo hooghe bycans als de groote Vlierboom/ende veel hoogher dan die van Dioscorides. Desen boom is den

is den ghemeynen Sorben-boom van bladers/ ghedaente ende standt/ soo gelijck/ datse zeer qualijck wt malcander te kennen zijn / ten zy datmen die scherp besiet: Maer op de dorre/ steenachtighe ende ongeboude plaetsen van Prouencen/is hy cleyne ende leegh/ soo groot ende soodanich als van Dioscorides beschreuen wordt/ zeer van twee cubitus hooghe.

Rhus Plinij, Myrtifolia Monspelliensium.

Van Plinius worden twee ander boomkens beschreuen die Rhus oft Sumach ghenoemt zijn/de welcke insghelijcx ghebruyckt worden/ om het leder te bereyden/maer tsaedt en wordt niet ghebruyckt ghelijck dat vanden anderen. De meest bekende van desen / ende die meest ghebruyckt wordt ouer al Languedoc/sonderlinghe van die van Montpelliers / groeyet zeer ouervloedich aende canten vande riuiere Lanus, hebbende veel groene viercante roeykens ende taeskens / met de bladers van stekende Palme/ Myrtus/oft Iuiube. Tsaykken groeyet in gehoeckte velachtighe huyskens/ghelijck dat vanden Cali,maer het is veel minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Rhus dat opde saucen ghestroeyt wordt/ heeft een zeer profitelijcke schorsse: De bladers hebben een stoppende cracht/ ende doen de selue wercken vande Acatia. Dwater daer de bladers in ghesoden zijn/maket hayr swert/ende wordt met een clysterie ingheset teghen het Roodtmelisoen/ ende oock ghedaen inden dranck ende baden. Tselue is oock goet ghedrupt / inde Loopende ooren. De bladers met azijn oft honich nat ghemaeckt/beletten het voorts-eten vande etende seericheden/ende het afgaen des vleesch vande naghels daer op gheleyt. Vande dorre bladers wort een sap oft vetticheyt gesoden in water / soo dicke als honich/welck tot de selue gebreken goet is/ daer Lycium toe ghebruyckt wordt. Tsaet doet oock de selue wercken / ende wort ghestroyet op de spysen vande ghene die den buyckloop oft roodtmelisoen hebben. Tselue saedt gheleyt op alle versche gheslaghen/ gheuallen / ghestooten wonden oft buylen met water nat ghemaeckt / bewaert die van alle verhittinghe. Met honich ghemengt neemt wech de rouwicheyt vande tonghe / ende stopt den witten vloet vande vrouwen. Met eycken kolen ghestooten / gheneest de Spene daer op gheleyt. Dwater daer tsaedt in gheweeckt heeft / wort met sieden stijf / ende is crachtigher dan tsaet selue. Rhus gheeft een gomme die inde holle tanden ghesteken wort / om den tandtsweere te verdryuen. Gal. Sumach is drooghe inden derden/ ende vercoelende inden tweeden graet / ende doet alle de voorseyde wercken.

Coccigria Theophrasti. Cotinus Plinij. Rhus Allobrogum Theo. Chrysoxyllon van sommighe ouders/van sommighe vande Franchoisen Fustet-hout ghenoemt.

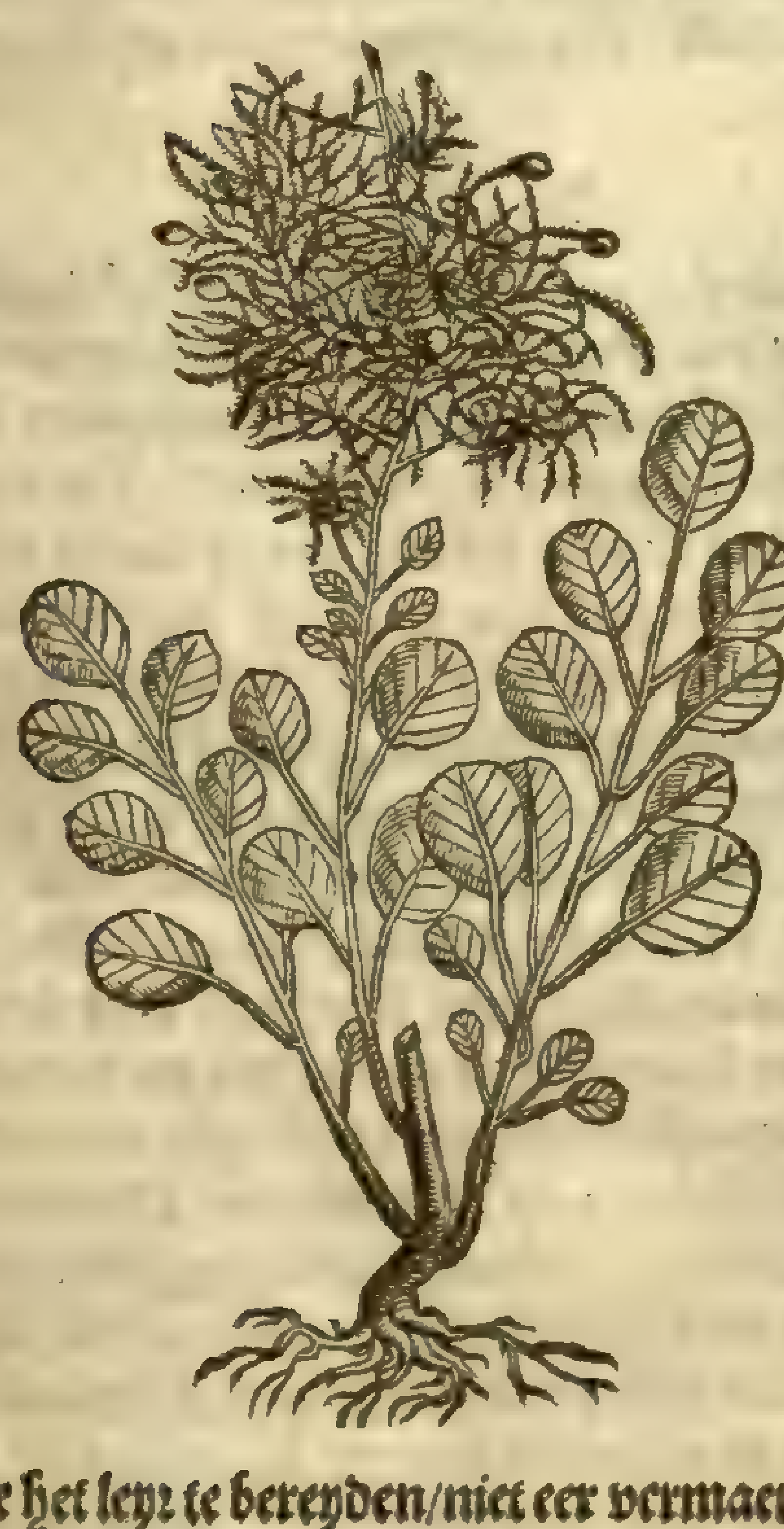

Cotini zijn in Griecks te segghen hairachtighe vlockskens oft cranskens soodanich als op de helmetten oft hanecoppen ghesien worden / ende om dat dit boomken soodanighe bloemkens heeft / soo ist alsoo oock genoemt gheweest: Dwelcke op d'opperste vande roykens / die vijf cubitus ende meer hooghe zijn/ zeer schoone wolle draegt/ die ghelijck een sijde ghecrolt staet/ende ghelijck eenen breeden crans wtghespreyt/ van bruyn-roode ghecrolde hayrkens. Tsaet is minder dan vande Linsen/ rosachtich swert. De struyck ende taeye roykens zijn bruyn. De bladers zijn rondt/ dicke ende stijf/ die vanden Cappers ghelijck / van verwe ende reucke die vande Pistachen oft Terebinth-boom niet ongheliijck. Inden lande van Orenge / vier mijlen van Auignon/soomẽ nae Aix gaet/ groeyet dit boomken zeer ouervloedich. Wy hebben tselue oock ghesien ontrent Verone ende binnen Venegen wtten gheberchten van Istrien daer gebrocht. Waer door wy te meer verwondert zijn / dat Matthiolus van soo aerdighen boomken / welck soo zeer ghebruyckt ende vercocht wort / om daer mede het leyr te bereyden/niet eer vermaent/noch gheschreuen en heeft.

Fistiken-

Fistiken-boom met de vruchten ende hoornen. In Latijn/ Pistacia cum corniculis. Therebinthus Indica Theoph. In Italiaensch/ Pistachi. In Enghels/ Pistackes ende Fistikes.

De Fistiken-boom wordt in Grieckx Pistacia ghenoemt om zijn noten oft vruchten / de welcke die vanden Pijnboom ghelijck zijn. De Fistiken zijn nv ter tijt inde Apoteke zeer wel bekent / ende worden gheten ghelijck de Pijngels. Dese zijn binnen groen loockuerwich/ vã buyten becleet met een velleken ende schelpe ghelijck de Haselnote. Den boom die ick inde houen van Italien ghesien hebbe/ is van tacken/ bladers/ ghedaente ende grootte den Terebinth-boom ghelijck. In Italien ende Prouencen crijghense druysswijse roode bloemen / waer datse ghesaeyt worden/ maer de vruchten en worden daer niet rijpe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Fistiken zijn zeer goet voor de maghe / Maer met wijn inghenomen / oft gheten/ zijn sy zeer goet teghen de beten vande slanghen. Gal. De vruchten vande Pistacia zijn eenichsins van subtijlder substantie / met weynighe bitterheyt ende wat reucke. Sy openen de verstoptheyt vande borst ende longher/ maer sonderlinghe vande leuer.

Glans vnguentaria, Cathartica, siliquata.

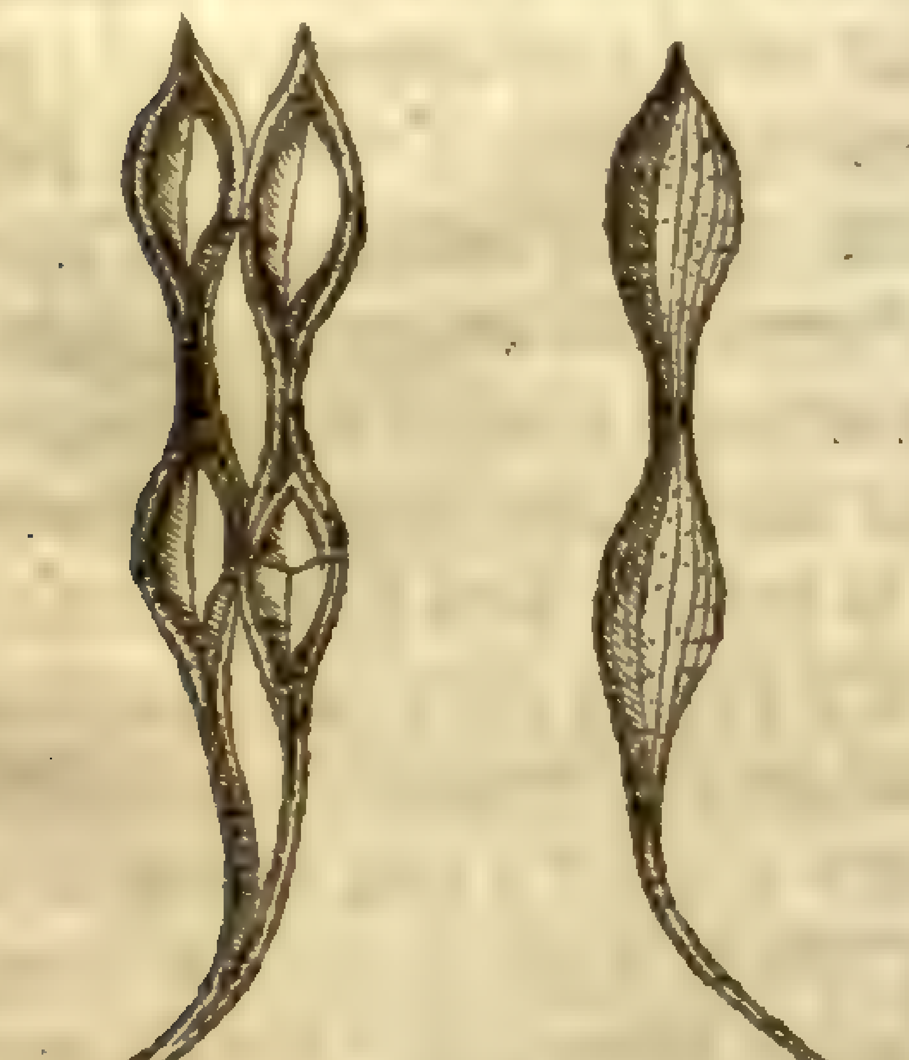

De driecante maer ronde figure/ ende die vander Eeckel ghelijck/ heeft dese vrucht den naem van Eeckel ghegheuen/ Maer d'olie die daer wt gheperst wordt / heeft haer tot onderscheyt van ander Eeckels/ Glans Myrepsica oft Vnguentaria ghenoemt. De welcke Dioscorides eertijts niet min en was bekent / dan sy nv ter tijt is/ maer niet haer schorsse oft haeuwe / de welcke hy int eerste boeck Palmulas noemende bijden Phenicobalanus ghelijcket / waer af dat die van Arabien den naem Ben schijnen ghetrocken te hebben/ dwelcke sy segghen te wesen dese Nucula vnguentaria. D'apotekers ende Parfumeerders/ perssen daer wt olie/ dienende totter ghesontheyt ende tot wellust / de welcke ghelijck sy gheen lieflijckheyt van reucke en heeft / soo en crijchtse gheen schimmel/ noch stercken reucke / noch en bringt gheen smetten noch vuyle vlecken in handtschoen oft cleeders die daer mede bestreken zijn / maer is de bequaemste van alle olien om alle lieflijckheyt van reucke goet ende varsch te bewaren. Dese pleegtmen te perssen ghelijck d'olie van Sesamum oft Amandelen / Dese note oft Eeckel is ghesloten in een zeer fraeye haeuwe die noch van ouders/ noch oock vande iongher Herbaristen is beschreuen/ van een palme lanck met twee lagen in een haeuwe/ ende is lanckworpich rondt/ dunne/ met twee hoeuelkens wtpuylende/ te weten/ d'een onder ende d'ander inde middel/ hebbende in elck een Eeckel besloten/ maer het opperste is ghelijck eenen scherpen stijl/ staende als eenen beck / ende ghelijck een spits punt vande Rhododendrum oft vande cruypende Periploca. Binnen is die rosachtich van verwe/ ende buyten graeu oft asch-verwich / met rimpels oft strepen inde lengde gheteeckent/

Ben.

teeckent/maer gheheel leerachtich/ ghebuyghsaem ende schorsachtich/laf van smake/een weynich tsamen treckende ende drooghe/ Dese wert gheschoncken eerst mijnen meester Rondellet/ daer naer my/soodanich als wy hier de figuere gheuen.

Lilac.

Dese Glans Vnguentaria en kan gheen Lilac zijn/ soo verre als de schilder in Matthiolus wel gheconterfeyt heeft/ die hier wil/ ick en weet wat/ segghen: want sy heeft de bladers langher dan die vanden Poplierboom/ de vrucht sonder haeuwe/ maer elck bisonder/ ghelijck de Fistiken voorts comende. Vanden Lilac sullen wy corts spreken op zijn plaetse.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Glans vnguentaria een drachme swaer inghenomen/neemt wegh tgeswil vande milte. De selue met meel van Lolium ende mee ghemengt/ is goet gheleyt op de plaetse vanden fleirejn. In azijn ghesoden gheneest de schorftheyt ende quaede zeericheyt/ daer op ghestreken/ maer met nitrum ghemengt/gheneestse de misinaeckheyt vander huyt/ende blaeuwe plecken. Met pisse ghemengt/verdrijft de sproeten/vlecken van masels/ende bladerkens int aensicht/ende oock de ghebreken vander huyt. De selue (een vierendeel loots seght Galenus) inghenomen/ doet braken/ ende met Mee inghenomen/ gheeft camerganck/ maer is de maghe teghen. De schorsse is meer tsamen treckende/maer tsap gheperst wt de ghestooten Eeckel/wordt ghedaen in afuaeghende medicijnen/de welcke teghen crauwagie ende schorftheyt goet zijn. Melue. D'olie maeckt sachte/ sy is goet teghen de coude ghebreken vande zenuen ende doet scheyden de harde gheswillen.

Balaninum oleum. Olie van Ben.

Diosc. Dese olie neemt wegh de vlecken/ sproeten/vlecken van masels/ ende swarte oft blaeuwe lickteeckenen/ ende gheeft camerganck/ maer sy is de maghe teghen. De selue met gansen smout ghemengt ende in d'ooren ghedrupt/is goet teghen de pijne vanden ooren/ ende ruysschen eñ tuyten. De selue cracht heeft de olie van Sesamum.

Syringa cærulea Lusitanica Lilac Matthioli.

Syringa Italica.

De blaeuwe bloemen staen zeer vele by een/ die eenen zeer lieflijcken reucke gheuen: de bladers zijn die vanden Poplierboom ghelijck aen tackskens groeyende dien vanden Sumach niet ongheliјck.

lijck. De wortel gheeft veel schueten van een mans lengde oft meer hooghe: Dese plante is nv ter tijt wel bekent/met de welcke veel houen van Nederlant verciert zijn.

Syringa Italica.

Dese plante heeft de bladers langher dan die vanden Birckenboom: de bloemen wit ende wel-rieckende/die vanden Orenge oft Lindeboom ghelijck. Sy is nv ter tijt met desen naem inde houen van Nederlant zeer wel bekent.

Pimpernoten. In Latijn/Staphylodendrum Plinij. In Hoochduytsch/Pimpernuss. In Franchois/ Baguenaudes à patrenostres. In Italiaensch/Pistachio saluatico.

Desen boom die hier gheconterfeyt staet/ende in Italien is groeyende/schijnt om sijn zeer lustighe witte bloemen/die van reucke ende ghedaente dien vande Brionie oft wilde-Wijngaert gelijck/ Staphylodendrum Plinij te wesen/die nochtans seght dat de bladers heeft vanden Acer. Dese groeyet oock vele in Switserlant niet verre van Basel/als een boom/op leeghe/vochte oft slijckachtighe plaetsen/lancks de riuieren ende tuynen/ ghelijck de Vlier/wien dat hy van ghestalte ghelijck is/oft emmers den Terebinth/maer de bladers zijn aerdich fijn/ghekerft ende bouen spits. Tsaedt is eenichsins de keerne vande Criecke ghelijck ende etelijck. De struyck van dese plante is in sommige cloosters so groot als van eenen Pruymboom/ende vande notkens worden Paternosters ghemaeckt.

S. Jans broot.

Desen boom wordt byden ouders Ceratonia genoemt/so veel te seggen als een cromme haeuwe: want de haeuwe is langer dan eenen voorvinger/plat ende crom ghelijck eenen hoorne/ de welcke Plinius seght dat zeer soete om eten is. Dese vrucht is zeer wel bekent den ghenen die ontrent Nyssen en aende Zee van Genua woonen/waer dat sy vande kinderen oock vande Verckens gheten wordt. Daerom moeten de ghene die d'nieuwe Testament ons heeren ouersetten Luc.15. vanden verloren Sone/tselue verstaen van dese vrucht. Dese plante en heeft gheen cleyne ghelijckenisse met de Cassia fistula, dien sy van gedaente ende groeyen zeer ghelijck is/ ghelijck wy onlancks ghesien hebben inde houen van Nederlant. Tsaedt en is de Cassia saedt niet onghelijck. Tbladt is bruynder ende ronder/tbladt van Cotinos niet zeer onghelijck.

Cassia.

Van desen zeer nutten ende profijtelijcken boom moeten wy danck weten die van Egypten oft van Arabien/vande welcke dat sy den naem heeft ontfanghen/ten ware dat hy comen ware van tgriecx woort Casys, d'welcke leerachtich te segghen is/al oft de groote haeuwe leerachtich waere/de welcke eenen yeghelijcken wel bekent is/maer in dien men de breede saden die daer binnen in diuerse vellachtighe grubbekens ligghen/naer dat sy in coudt water geweeckt hebben/saeyde ende met eerde ouerdeckte/men soude daer wt sien spruyten een plante/die van groeyen ende ghedaente de Carrobia ghelijck ware. De bloemen zijn geel/dien vande cleyne Gouwe ghelijck/wel-rieckende/ende vele

S. Jans broot. In Latijn/ Ceratia siliqua. Carobe à Chaldæis. Carobia Actuarij. In Hooghduytsch/ S. Jhans brot. In Franchois/ Carobe In Spaensch/ Algarrobas. In Italiaensch/ Silique ende Carobe. In Enghelsch/ Sicktree.

Siliqua, aut Cassia purgatr. Arabum, Carrobijs similis.

In Neerduytsch/
In Hoochduytsch/
In Franchois/
In Italiaensch/ } Cassie.
In Enghelsch/
In Spaensch/ Cassia fistole.

vele/ van ses oft seven bladerkens sterrewijs/ ende soodanighe alsser zeer vele ende zeer excellente ghesien/ ende met hem heeft ghebrocht wt de eylanden van America/ ende S. Domigo/ de zeer gheleerde Herbarist de Heere Jan Bryon van Hoppe-ville Norman.

Cracht ende werckinghe.

Cassie is een medicijne sonder eenich perijkel/ die alle daghe ende vre van eenen yeghelijcken/ tsy oudt oft ionck/ man oft vrouwe/ iae van bevruchte vrouwen sonder perijkel oft letsel mach inghenomen worden/ om door camerganck af te iaghen de ghele cholerike ende waterachtighe humeuren vande leuer/ nieren/ ende oock alle heete humeuren des inghewants. Mesue. Cassia fistula is een warmte ende coude ghetempert/ wtghenomen datse wat meer wermte heeft/ maer vocht inden eersten graet. Sy purgeert door sachten camerganck sonder eenich perijkel de cholerike ende oock waterachtighe vochticheden wtter maghe/ ende is zeer goet teghen de cortsen die wt sulcke humeuren oorspronck hebben: waer doore dat sy oock tbloet suyuerder maeckt/ ende de scherpicheyt des bloets ende cholera breket. Cassie doet scheyden de heete gheswillen vande longher/ borst ende kele/ ende versoet die partien sonder eenich bijten. Cassie verslaet den dorst/ principalijck met sap van Endijuie oft Cicoreye/ oft Nascaye/ dat nae de conste ghesuyuert is/ inghenomen. Cassie inghenomen met dinghen die water doen maken/ ende water daer Calissihout in ghesoden heeft/ versoet de onghetemperde hitte vande nieren: waerom datse oock aldaer tgroeyen vanden steen belet. Cassie moet ghenomen worden wt schoone/ volle ende sware pijpen/ die van buyten blincken/ ende binnen vol marcks zijn/ ende lieuer die versch wtghedaen is/ dan in potten bewaert wordt: Maer ist dat d'inghewant drooghachtich is/ soo salmen de Cassie met olie van soete Amandelen slibberachtigher maken/ ende in dien dat weeck ende glat is/ men sal de slibberachticheyt minderen met Myrabolanen oft Rhabarber/ oft water daer Mastijck in ghesoden heeft/ oft Spica by ghedaen is. Ist dat

wy die willen bringhen tot de passagien vander vrine/men salder byvoegen dinghen die water doen maken. Maer midts dat de Cassie traegheliick ende niet sterck en werckt/soo mach wat scherps (als Thymus oft Hyssop) dat haer werck versterckt/daer mede ghemengt worden/ oft eer eenighe vande medicijnen die stercken camerganck gheuen. Maer de Cassie purgeert stercker/ als die met Wey inghenomen wordt. Dese heylsame medicijne is soo lieflijck ende onsorgheliick/ dat alle man tzy ionck oft oudt/iae kinderen ende swangher vrouwen/tselue sonder eenich perijkel moghen innemen.

Molle Clusij.

Molle.

My heeft goet ghedacht/ dat ick hier soude laten volgen het Molle vanden zeer veruaren Herbarist Clusius beschreuen/om ons ordeninghe ende voornemen te moghen veruolghen/ waer-af de Heere Brancion my heeft tsaedt ende loof ghegeuen ende mede ghedeylt. Wy sullen hier Clusius woorden by voeghen. Clus. Maer de reucke vande Venckel doet my ghedincken eens booms die in Peru groeyet/ende Molle genoemt is/vande welcke ick ouer eenighe iaren/ twee cleyne plante ghesien hebbe die van saedt voorts ghecomen waren / inden zeer schoonen hof vanden zeer vermaerden Heere Jan Brancion tot Mechelen/ de welcke door dē hardē winter/ in het derde iaer storuen ende verginghen. Dese boomkens (soo die noch teerkens waren) hadden den tronck doncker groen/besproeyt met veel aschverwige vleckskens. De bladers stonden vederwijs/die vander Essche ghelijck / maer veel minder / doncker-groen/ ghekerft ende beneden smalder / wt de welcke/ nae dat sy vande boomkens gepluckt waren/een melckachtich sap/dat taey ende lijmachtich/ eñ welrieckende was/drupte/iae de bladers ghewreuen oft ghestooten zijnde/gauen den reucke vāden Venckel/maer van smake schenen die een weynich tsamen-treckende cracht te hebben. De vrucht daer wt dat die voorts ghecomen waren/was bycans soo groot als een peper-coren / eñ oliachtich / met een roodtachtich velleken becleet/ende druyfswijs by een hanghende / gelijck men hier by de figuere mach sien/ die ick doen ter tijt nae dleuen liet conterfeyten. Wat bloemen dat sy crijghen en weet ick niet / maer sommighe Auteurs willen segghen dat sy cleyne zijn/ ende die vanden Wijngaert gelijck. Desen boom groeyet oueruloedich inde dalen / ende op het plat lant / vanden lande van Peru / ghelijck alle Auteuren segghen die vande West-Indien gheschreuen hebben / maer principalijck Pieter Cieça die haer beschrijuinghe int 312.cap.van deerste deel vander Chronijcke aldus gheeft. Lancks dese gheheele streke machmen sien sommighe groote ende oock cleyne boomen / die Mollen vanden inwoonders genoemt zijn/de welcke cleyne bladers hebben/met den reucke van Venckel/ eñ de schorsse soo zeer ghepresen / dat metten water daer sy in ghesoden heeft de pijne ende tswillen vande beenen benomen wort daer mede ghestooft zijnde. Vande tackskens worden zeer nutte tantstokers ghemaeckt. Vande vruchten van desen in water ghesoden wort ghemaeckt/nae de maniere dat die gesoden worden/oft wijn/oft eenen seer goeden dranck/oft azijn / oft honich. Jae dese boomen zijn byden Indianen soo groot gheacht/dat sy op sommighe plaetsen hun afgoden die geconsacreert houden. Sommighe segghen oock/dattet water daer in de bladers van desen boom ghesoden hebben / de pynen ghenesen die wt coude oirspronck hebben/ ende dat haer gomme/ die wit is ghelijck Manna/ in melck ghebroken/de schemeringhe vanden ooghen wechneemt.

Jesemijn met witte bloemen.

Dese plante heeft frayeren dan sekeren naem vercreghen / nae tsegghen van sommighe gheleerder mannen/de welcke meynen datse Jasmin ghenoemt is/ soo veel te segghen als een welrieckende violette/om datmen hier voortijts in Persen haer bloemen in dolie leyde/welck Jasme nochtans als Dioscorides seght/quaden reucke heeft/waer door hy te kennen gheeft dat niet en is onsen Jesemijn.

Oock

Gelſeminum vulgatius Iaſminum.

Gele Jaſmin. In Latijn/Iaſminum luteum.

Oock ſoo ſtreckt hem dwoort oft den naem van Violette veel breeder / dan dat daer by eenighe ſeker plante ſoude beteeckent worden: verre iſt dan dat deſe ſoude zijn die de Mooren Zambac ende Gelſemin heeten. Deſe wort met ſcheuten in d'eerde gheſteken ouer al inde houen van Enghellant die wel ter ſonnen ſtaen/ende voor de beſloten plaetſen vande pachthouen/oock aende priëlen ende gangen inde houen/waer datſe voor een ciraet conſtich met tacken ghelijck een welſſel ouergeleydt wort. De bladers zijn onder breetſt / op beyde ſijden wat ingheſlaghen/ende bouen ſpitſer dan die vanden Maſtick-boom. De bloemen zijn meeſtendeel wit/dien vanden Polemonium ghelijck/ groeyende op zeer langhe buyghſame roeykens van acht oft thien cubitus lanck/ghelijck die vande Clematis altera. Zambac.

In ſommighe houen van Padua/Vranckerijck ende Nederlant is gelen Jeſemijn. Sommighe ſegghen datter oock is met blaewe bloemen. De gele heeft tſaet minder dan vanden Polomonium, dwelcke nae mijn onthouden ſwart is. De bloeme is van ghedaente inſghelijcks vanden Polemonium, maer de bladers zijn langher.

Jeſemijn met groote bloemen. Gelſiminum grandiflorum peramenum.

Inde Somer voorleden hebbe ick binnen Bruſſel geſien inden hof vanden edelen Heere Jan de Boiſot/een ſoorte van Jeſemijn/ die hy zeer nerſtich in eerden potten bewaerde / met ſchuetachtighe tackſkens van eenen voet/ oft naeuwe eenen cubitus oft onderhalf lanck / maer die in volghende iaren roeykens crijght ſoo lanck als die vanden ghemeynen Jeſemijn. De bladers zijn minder dan die vanden ghemeynen Jeſemin / ſwerter ende ronder. De bloeme is zeer lieflijck om ſien dien vanden ghemeynen Jeſemijn niet ongheliick / maer viermael grooter/ wijt open/ ſoo breet als eenen daelder/wit/ ende op d'auerechte ſijde root. De plante is hier te lande gheſonden wt Cateloigne ende Sente in Spaigne.

Balſamum. Xylobalſamum. Carpobalſamum.

Balſem. Balſemhout. Balſemſaedt.

Ick meyne dat Dioſcorides beter de crachten dan de plante ſelue ghekent heeft: want hy ſchrijft zeer vele vande crachten/ende niet vande figure. Onſe vrienden ſpreken aldus van deſe plante. Het is een leegh boomken/leelijck int ghesichte/ aſchuerwich/ met bloemen dien vanden cleynen gelen Je-

semijn ghelijck/ maer minder/ hebbende altijts groene roeykens / iaerlijckx sijn bladers in December verlatende / de welcke dat oock voor den Mey niet weder en crijgt. Dese plante groeyet in Alkairen ende Babylonien van saedt. In December worden de tacxkens ghesneden / waer aen glaeskens ghehanghen worden met was beset/ om te ontfanghen de gout-gele vochticheyt die daer wt druypt/ de welcke den smake ende reucke vanden Muscus heeft. Desen Balsem is goet om kennen/maer als men dien kent/niet licht om crijgen. Men moet groote nersticheyt doen/om van sijn crachten wel versekert te wesen / ten eynde dat wy de selue niet connende ghecrijghen ende ghebruycken / ten minsten souden moghen dinghen ghebruycken die den seluen van deugden aldernaest comen oft de selue cracht hebben. De naecomers hebben voor de drie partien van dese plante / drie ander dinghen in hun stede bedacht. Want inde plaetse vanden Balsem hebben onse Barbari hun Balsemen ende Wondt-olien voor schatten bewaert/vande welcke de wonderbaerlijcke crachten by geschriften ende

Xylobalsamū. experientien int licht gecomen zijn. Maer het Balsemhout/ d'welcke inder Apoteke Xylobalsamum gheheeten is/zijn schuetkens van Mastijckboom/die ghemeynlijck gewormsteeckt zijn/ende nochtans gheensins te verachten/ soo verre als die versch zijn / ende den reucke niet verloren en hebben: want de selue gestooten/zijn een zeer goet puluer voor de maghe/tzy inwendich oft wtwendich ghebruyckt/

Tantstokers van Mastic-boom. midts hun complexie die smenschen nature aenghenaem is/ D'welcke wel bewijsen de tandstokers/ die met hun specerijachtighe ende matighe tsamen-treckinghe ende verwarminghe/ de tanden ende tandtvleesch zeer wel suyueren / stercken ende versoeten. Daerom worden veel duysenden van dien ghemaeckt vande ghene die opde galeyen van Genua sitten ende ghebannen zijn. Van desen valschen Balsemhout machmen in grooter menichte om luttel ghelts wt Italien ende Languedoc crijghen. Maer tsaedt dat inder Apoteken Carpobalsamum ghenoemt is / ghemerckt dat gheensins

Carpobalsamum. een vrucht en is vanden Balsemboom: iae dat meer is / datmen niet en weet van wat plante dat comen is/ende beschimmelt/ oudt/ sonder cracht ende sonder reucke is/ en behoort gheensins voor Carpobalsamum ghebruyckt te worden / maer by ghebreke van dien behoortmen te nemen tsaedt vanden Terebinthus oft Mastijckboom dat niet rijpe en is/ d'welcke excellente crachten heeft/ende soo my dunckt alle de deugden ende crachten vanden Carpobalsamum, meer dan eenich ander volbringhen. Jae dat meer is / wy hebben wt de wtspruytende ranckskens ende claeuwierkens vanden

Traen van Terebinthus. Terebinthus, inde Lente eenen zeer claeren ende wel-rieckenden traen ghetrocken die oock wel taey was/de welcke int digereren/tsamen heylen/ ende pijne versoeten/ schijnt te doen alle tghene dat den Opobalsamum vermach. D'welcke niet alleene de gheleerste ouders/maer oock d'ongheleerde Barbiers beuonden hebben. Want daer en is gheen vā alle hun Balsemen/die om hun excellente crachten dien naem weerdich moghen zijn/oft daer en is gemeyne Termentijn by gheuoegt. Wat meynt ghy nv dat zijn soude / waert dat sy d'oprechte vochticheyt vanden Terebinthus, soodanighe als wy int cap. vanden Terebinthus beschreuen hebben/ daer by ghedaen hadden? Daerom oock soo meynen wy/datmen niet beters en soude moghen in stede van dien ghebruycken (ghemerckt dat alle haer deylen accorderen met de partien van dien/te weten hout/ vochticheyt ende saedt) dan d'oprechte Terebinthus. Matthiolus met de ghene die sijn olie van Giroffel-naghels/ noten-Muscaten eñ Caneele meer achten ende beter houdē dan desen traen/ gheuen meer toe hunnen lieflijcken reucke ende smake dan de begheerde ende excellente crachten. Want dese dinghen / al ist dat sy excellente olien gheuen / en zijn nochtans Dioscoridi niet bekent gheweest / noch oock byden Fenijnen ende Theriakels niet ghelesen. Ende oock behaluen dat de selue meestendeel nae den brant riecken/ iae al ist dat die zeere wel bereyt zijn/ soo zijn die heeter dan wel van noode is / ende bequame om een heete ongetempertheyt int lichaem te bringhen. Jae ist dat yemant hem veruoordert de selue te ghebruycken op duyster ooghen / hy sal van eenen bysienden eenen blinden maken:want sy brengt rimpels op den appel vander ooghe / ende en dringt niet doore / maer benemet tghesichte den wegh / ende doet hem pijne. D'olie van Muscaten en is door haer slapmaken ende smetten gheensins nut noch om van buyten de wonden te heylen / noch om van binnen de crachten vander maghe by een te houden: noch en heeft oock niet dat den Balsem ghelijck is.

Balsamum Dioscoridis.

Diosc. Balsem-boom is een boomken soo groot als den Cytisus (niet de witte violieren) oft Buckx-doren(niet Pyracantha.) De bladers zijn die vande Ruyte best ghelijck/ maer veel witter/ altijts groene/groeyende alleene op een plaetse int Joetsche landt in eenich dal / ende in Egypten: verschillende in deser manieren/te weten/ rudicheyt/ lengde ende dunnicheyt. Tgene dan dat dunne is ende eenen hayrachtighen crans heeft/heeten sy Theristum,soo vele te seggen als afsnydelijck/ by auenture om dat midts de dunnicheyt lichtelijck afghesneden wort. Inde Hondtsdaghen wort

Opobalsamū. met ysers desen boom ghequetst/waer dat wt de quetsure een sap vloeyet/dat sy Opobalsamum heeten/maer soo soberlijck/datter alle iaere niet meer dan ses oft seuen maten diemen Congios heet/vergad ert

dert werden/dwelcke daer dobbel met siluer opghewe ghen wordt. De proeue van desen traen is/ datse versch sy/sterck van reucke/suyuer/sonder serpicheyt/goet om wasschen/effen/tsamentreckende/ ende een weynich bytende van smaecke. Maer sy wort in menigherhande manieren gheualscht/van sommighe met traen vanden Therebinth/Cypres/Mastick-boom ende Balanus: Desghelijckx met Susinum, Metopium, honich/ oft vloeyende-was: welcke valschinghe lichtelijck beuonden wordt. Want als desen traen ongheualscht zijnde/op een wollen-cleedt ghestort wordt/en maeckt geen plecken/noch en laet geen teecken als hy wtghewasschen wordt/ maer gheualscht zijnde/soo blijft hy daer aen hanghende/oock in melck ghedrupt runnet het melck / dwelcke de gheualschte niet en doet. Jae dat meer is / d'ongheualschte smilt terstont in water oft melck / ende crijgt een melckachtighe verwe/ maer gheualscht zijnde drijuet daer op ghelijck olie / hem wentelende oft sterrewijs wtbreydende: D'ongheualschte wordt van ouderdom dicke ende arger. Sy sprietooghen die segghen willen dat stijf zijnde int water te gronde gaet / ende naederhant scheydende bouen swemmet. Vanden Balsemhout/ dwelcke Xylobalsamum gheheeten is/ wordet versscheghepresen dat dun van rijskens is/ gout-geel/welrieckende / ende eenichsins den reucke vanden Balsem hebbende. Tsaedt is oock wel nootlijck ghebruyckt: daerom salmen nemen tghene dat gout-geel is/vol/grof/ghewichtich/bijtende van smake/heet inden mont/ende een weynich hebbende den reucke vãden Balsem. Dit saedt wordt gheualscht metten saedt dat dien vanden Hypericon ghelijck is/dwelck wt de stadt Petra ghebrocht wordt/ maer tselue wordt bekent door de grootte / ydelheyt/ crachteloosheyt/ ende smake vanden Peper. Den traen heeft de meeste cracht/ende verwarmt zeere.

Xylobalsamũ.

Carpobalsamum.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Balsem op d'ooghen ghestrecken / neemt wech de duysterheyt ende letsels vanden ghesichte. Met salue van Roosen ghemengt/ gheneest de groote jeucsels vande vrouwelijckheyt/ daer op ghestrecken/ende verweckt de maenstonden vande vrouwen/ ende iaegt af de doode vruchten. Balsem verdrijft tschudden ende beuen vande cortsen met strijcken / ende suyuert de vuyle zeericheden / oock verteertse alle raeuwe humeuren van vuyle sweeringen ende apôsteumien. Ghedroncken doet water maken/ende is zeer goet den ghenen die qualijck connen den aessem verhalen. Balsem wordt met melck inghegheuen alsmen Aconitum gheten oft ghedroncken heeft: oft teghen de beten oft steken van slanghen ende fenijnighe dieren/ ende wordt ghemengt in alle plaesters die versoeten ende morwe maken oft in preseruatijuen teghen fenijn. Metten corsten ghesegt den Balsem heeft de principale cracht / daer nae tsaedt/ende thout de minste. Tsaedt is zeer nut inghegheuen teghen de pijne vande sijden/om de materie te rijpen/wt te worpen ende verdeylen/teghen de ghebreken der longher/ende den hoest. Tselue is oock zeer goet den ghenen die Sciatica/vallende siecte/oft drayinge in thooft hebben/ende met pijne den aessen ophalen / oock die qualijck hun water connen maken / ende vande cholica ghequelt zijn: ende teghen de beten van fenijnighe dieren. Tis oock zeer nut den vrouwen om den roock te ontfanghen/ende opent de moeder alst ghesoden wordt in water ende daer in ghebaeyt: want het treckt wt d'ouervloedighe vochticheyt. Thout heeft de selue crachten / maer een weynich minder: dwelcke met water inghenomen / gheneest de raeuwicheden/ cholica ende crimpinghe des buycx / vercrompen leden ende beten oft steken van fenijnighe dieren. Tselue hout alsoo inghenomen/ doet water maken / ende is zeer goet ghebruyckt in hooftwonden die ghedroogt moeten zijn: het treckt wt de schelferen vande beenders/ ende wordt oock inde saluen ghedaen/om die dicke te maken. Eenich neus-wijs berisper mocht segghen/dat Balsamum nae Galenus schrijuen/heet ende drooghe is inden tweeden graet: hoe salt dan van smaecke bernende heet ende bytende wesen? Dioscorides heeft ghemeneynt dat Balsamum zeer haest werckende crachten heeft om te verwermen/maer is bedroghen gheweest door de subtijlheyt der deelen / welck Galenus merckelijck met dese woorden betuyght: Balsem is heet ende drooghe inden tweeden graet: iae is van alsoo subtijle deelen dat hy specerijachtighen reuck gheeft: maer zijn sap oft Opobalsamum is veel subtijlder dan de plante selue / maer niet soo heet/als sommighe meynen / bedroghen zijnde door de subtijlheyt van zijn deelen. Maer de vrucht heeft de selue crachten door den aerdt / nochtans in subtijlheyt der deelen veel onsterker.

Aengaende de verscheydenheyt int lesen van den text wt Dioscorides, Theophrastus, Plinius ende Auicenna, hebben wy in onsen Latynschen Cruydtboeck breedelijck ghenoech verclaert.

In het verhael van de Nicotiane hebben wy ghesegt dat de dinghen die verwarmen oft vercouwen met subtijlheyt der deelen/rasscher ende sterckelijcker wercken ghelijck azijn/ pluym-alluyn / zeer rasch ende sterckelijck tsamen trecken/ouermidts de zeer groote subtijlheyt der deelen. Camphere wordt in sommighe oock mede onderghemengt om dat de gantsche cracht van dien door zijne subtijlheyt eer in het diepste des lichaems soude doortrecken: welcke medicijnen oft drancken andersins met de langhe vertoeuinghe souden verandert ende verwonnen worden vande naturere / ende alsoo haer crachten verliesen.

Neemt wech de duysterheyt van tghesichte.] Bouen de verwermende crachten die de

 Balsam

Balsam heeft/verdrijftse oock tghene dat de ooghen verduystert/dit doende door een bitterheyt ende subtijlheyt der deelen/met welcke sy doordringt het hoornachtich deel der ooghen / ghelijck als de gallen:meer wtdryuende dan verteerende. Maer want Dioscorides seght datse oock de sweeringhen suyuert/soo hebben wy geseyt dat int sap oft Opobalsem eenighe bitterheyt is/waer met sy af-vaegen.

Gheneest de groote ieucksels.] Midts dat het heete is ende van subtijle deelen ende oock welrieckende/welck der moeder aenghenaem is.

Met salue van roosen.] De salue van roosen schijnt hier by ghedaen te zijn teghen reden/ want sy is gantschelijck teghen de subtijlheyt der deelen van de Balseme : maer de salue van roosen van Dioscorides wort met Scœnanthum ghemaeckt: Serapio pleecht dat op te legghen met was ende olie. Moghelijck heeft Dioscorides roosen salue daer by willen doen/want hy meynde dat een zeer crachtighe ende heete medicijne was. Hier wt is te mercken datmen gheen ghedistilleerde olien van Alchemisten oft vervalschte ghedistilleerde Balsem ghebruycken en sal dan zeer wel ghemengt ende ghetempert met ander dinghen:want den meestendeel is hinderlijck door groote hitte ende subtijlheyt der deelen.

Verteert alle rauwe humeuren.] Dat is / de Balsem verteert de rauwe humeuren van sweeren ende gheswellen.

Die qualijck connen den aessem verhalen.] Doorsnijdende de dicke ende rouwe humeuren/ende openende de verlaedinghen ende verstoptheden/verteerende / rijpmaeckende ende verdrijuende/doet lichtelijck den aessem verhaelen.

Met melck inghegeuen.] Balsem wort in de medicijnen teghen venijn ghedaen / als zeer crachtich wesende teghen venijn:ende het melck beneemt de scherpicheyt van het fenijn/ende maeckt de Balsem onstercker.

Thout heeft de selue crachten.] Want het heeft min saps ende is van grouer partyen.

Hooftwonden.] Want het droogt crachtelijcker/heylt de wonden des hoofts / die zeer groote droogte behoeuen.

Sorbenboom. In Latijn/ Sorbus domestica. Ostria fortè Theoph. In Hoochduytsch/Spererling ende Sporbaum. In Franchois/Cormier ende Sorbier. In Spaensch/Seruas. In Italiaensch/ Sorbole ende Sorba. Iu Portugeis/ Sorba.

Sorbus syluestris Alpina. Fraxinus bubula Dodonæi. In Hoochduytsch/ Haueresche ende Qualster. In Franchois/ Cormier sauuage.

De

De Sorbenboom is hedens-daegs in Vranckerijck / Duytslant / ende Italien zeer wel bekent. Het is eenen grooten Boom/van bladers ende ghedaente d'Esſche/Sumach/oft Veneetschen Sycomorus ghelijck: van verwe eens deels bleeck-geel/ende eens deels bruyn-roodt. De vruchten zijn rondt / oft de ghedaente hebbende van een cleyne Peere / ende zeer stoppende oft tsamen-treckende. De bloemen zijn wit / met trossen by een gheuoegt. Desen is ghcheel ghelijck een ander Boom/ die op coude ghebergten groeyet vande heete landen / ende inde bosschen van Nederlant / hebbende der ghelijcke witte bloemen/maer die croon-wijs by een wassen. De vruchten heeftse veel minder ende oueruloedich/ van verwe den Niepen ghelijck/ maer meerder/ suer van smake/meer vanden Voghels dan vanden Menschen begheert/ter plaetsen daer wy die ghesien hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De geele Sorben afgheplucktt eer die rijpe zijn/ouermidts ghesneden/ ende inde Sonne ghedroogt/stoppen den loop des buyckx als sy gheten worden/oft dwater ghedroncken daer sy in ghesoden zijn. Gal. Sorben hebben een stoppende cracht / maer onghelijck minder dan de Mispelen/waerom dat sy oock lieflijck om eten zijn/ende min stoppen dan de Mispels.

Essche. In Latijn/Fraxinus. In Hoochduytsch/Malbaum Eschenbaum. In Franchois / Fresne. In Spaensch/ Frasno. In Italiaensch/Frassino. In Enghels/Aschetre.

Note oft Okernote-boom. In Latijn/ Nux Iuglans. In Hoochduytsch/ Nuſz ende Welschnuſzbaum. In Franchois/Noix ende Noyer. In Spaensch/Nocies. In Italiaensch/Noci. In Enghelsch/Walnuttre.

Wt de voorgaende Sorben-boomen is d'Essche licht om kennen/wiens saedt inde Apoteke Lingua auis ghenoemt is/dat is te segghen Voghels-tonghe/om dat den Voghel-tonghen ghelijck is. De smake is scherp ende bitter.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vande bladers ende oock de bladers selue / met wijn ghedroncken / oft op ghelevt oft ghestreken/ gheneſen de beten oft steken vande fenijnighe dieren. Asschen van Esschen schorssen ghebrant / met water ghemengt / gheneest de quaede zeericheyt / ende der ghelijcke scheurftheyt/ daer op ghestreken. Schauelinghen ende saeghemeel van Esschenhout ghedroncken/ men seght dat doodtelijck is. Ick weet datter Miltsuchtighe/graueele ende pocken metten schauelinghen zijn

 ghene-

ghenesen gheweest: hoe souden dan de selue moghen fenijn wesen? want desen Boom is den fenijnen viant. Soudet moghen zijn om datse den onvergiften lichaem die qualiteyt indruckt/ die sy teghen tfenijn soude ghetoont hebben? Voorwaer desen Boom is den Cantharides oft Spaenschen vlieghen zeer aenghenaem/ want inde selue sy groeyen/leuen ende steruen. Maer tselue is ghesevt gheweest/als vanden Geneuer-hout ghesevt werdt/ dat door een scherpicheyt van zijn tacken soude moghen eenighe dooden/die van dwater daert in ghesoden heeft geen letsel en crijghen. Asschen vande schorsse van Esschen-wortel in een doeckskien gheknoopt/ ende nat ghemaeckt/ opent de huyt daer op gheleyt/ ende tgaetken dat alsoo gemaeckt is/wordt open ghehouden met een blat van Veyl daer op te legghen. Dwater daer de schorsse/ saedt ende bladers in ghesoden hebben/ ghenesen door een verborghen cracht de doofheyt/metten domp in d'oore te ontfanghen. Tsout vande Essche ghemengt met dinghen die water doen maken/ ende ingenomen/doen sweeten: Maer met medicijnen die purgeren ghemengt/ iaeghet af weyachtighe vochticheden/ ende verweckt de nature om wt te drijuen. Matthiolus verhaelt dat het schuymachtich sap dat vergadert wordt van t'groen Esschen hout int vier geleyt/met also veel saps van Ciclamen/ Wijn-ruyte en̄ Zee-ayuijn al tsamen een weynich ghesoden/ is een sonderlinghe medicijne teghen de doofheyt/ alsmen dit sap drupt inde ghesonde oore/als de crancke slapen gaet: ende moet op de quade oore rusten. Ist sake dat hy doof is in beyde zijn ooren/soo moetmen dit sap druppen in d'oore die minst doof is/ ende op d'ander slapen. Tsaedt van Esschen ghenoemt vanden Apoteken Lingua auis, wordt ghebruyckt in Diasatyrion om dat lust gheeft tot Venus. Tis oock goet ghedroncken met wijn om water ende graueel wt te drijuen.

Noteboom.

De Noteboom wordt vele ghevonden/ ende is den kinderen zeer wel bekent/hy heeft zeer groote gheribde bladers/ die vanden Therebinth oft Essche ghelijck/ maer veel meerder/ ende van grootte die vande groote Santorie niet ongheliick/ wiens noten op eenen dach in deser manieren wil ghe-confyt worden: men snijt af met een mes de ionghe schellen ende schelpen vande noten/ eer die houtachtich worden tot aende witte ende malsche schelle/ die terstont om dat sy niet swert en souden worden/in schoon claer water gheleyt worden/ ende daer mede ghesoden tot dat sy meurwe worden/ ende dan met caneele ende giroffel-naghels doorsteken zijnde/ laetmen die sieden drie oft vier walle-kens in syrop dat van claer suycker ghemaeckt ende ghesoden is/waer dat sy dan in ghelaten worden drie oft vier daghen/om dat sy tsuycker souden indrincken. Ende om dattet suycker wederom raew wordt vande vochticheyt diet naer hem heeft genomen/ soo wordt dat selue suycker wederom op hem seluen ghesoden/ dwelck alsoo twee oft drie mael ghedaen wort.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Noten zijn quaet om verteiren/der maghen niet nut/ cholerische humeuren genererende/ ende hooftsweer makende. Sy zijn oock seer quaet den ghenen die hoesten: maer seer nut den ghenen die nuchter souden overgheuen ende spouwen/ als Plinius oock seght. Noten met Ruyte ende vygen geten voor ende nae den eten/wederstaen tfenijn:des ghelijcx geten nae datmen fenijn in dlijf heeft. De gheschickte Apotekers maken in deser manieren Electuarium van Noten voor een preseruatijf teghen de peste. Neemt vette vyghen een pont/Okernoten een half pont/groene Ruyte-bladers vier oncen/Sout drie vierendeel loots: Dese dinghen stoot tsamen met wijn. Noten zeer veel gheten iaeghen af de breede wormen. Met Ruyte ende wat honichs ghemengt/ zijn goet gheleyt op sweerende borsten/coude apostumatien ende verwronghen leden: maer met Ayuijn/sout ende honich ghemengt/zijn seer goet gheleyt op beten van dulle honden ende menschen. Noten met de sloesters doorbrant/ende op den nauel ghebonden stillen de colica ende crimpinghen des buycx. Notschelpen oft de sloesters verbrant ende ghestooten/met wijn ende olie ghemengt/ doen thayr vande ionge kinderen wel groeyen thooft daer mede seer wel ghestreken zijnde/ende vullen de plactsen met hayr daert wtgheuallen is. De keesten oft keernen vande noten ghebrant/stoppen de stonden vande vrouwen met wijn ghestooten op den buyck gheleyt. De selue/maer van oude noten/ghenesen de Carbunckel/ Gangrene/en̄ fistel der ooghen daer op gheleyt. De selue ghecnauwt/zijn een sonderlinghe remedie teghen het wtvallen vanden hayre/ Alopecia ghenoemt. Vande ghestampte noten wort olie geperst. De versche noten zijn der magen minst hinderlijck/midts dat die soeter zijn. Daerom als die met loock ghemengt zijn/soo trecken sy de sterckheyt wt. Noten ghestooten verdrijuen de blaewe pleckken des lichaems daer op gheleyt. Vande Okernote wordt oock een olie ghemaeckt/diemen heet Caryinum, ende heeft de selue cracht vanden Balaninum.

Preseruatijf van Mithridates teghen tfenijn.

Neemt twintich Ruyte-bladers/ een graen Souts/ twee keesten van Okernoten/ ende drie Vijghen: dese dinghen met een weynich wijns tsamen ghestooten/ende smorgens metten daghe inghenomen

nomen. Plin. Noten met Ruyte ende olie ghestooten/ ghenesen de Squinancie daer op gheleyt/ maer tsweeren vanden ooren/ met wat honichs ghemengt. Gal. Desen Boom heeft soo wel inde bladers als inde spruytkens eenighe tsamen-treckinghe / maer een merckelijcke ende groote inde schellen oft sloesters/ soo wel groene als drooghe: Daerom pleghen oock de Volders de selue te ghebruycken: maer wy ghebruycken het wtgheperst sap in honich ghesoden / ghelijck dat vande Moerbesien ende Haghebesien/voor een medicijne vande maghe: Jae wy ghebruycken tot alle ander dinghen/daer toe dat de voorseyde sapen moghen goet zijn. Voorts tgene dat vande note etelijck is/dat is oliachtich/weeck ende dun/ daerom wordet oock lichtelijck wtgheperst/ ende hoe langher dat tselue wegh gheleyt wordt/hoe dat vetter wordt. Daerom salmen d'olie daer af slaen als sy zeer oudt zijn/ want voorwaer dan gheuen sy meest olie/midts den zeer wt roockendẽ domp: Daerom genesen oock sommighe daer mede de Gangrenen/Carbunckels ende Fistels vander ooghen: sommige ghebruyckense oock tot quetsuren vande zenuen. Voorts als die versch is/soo heeftse eenighe tsamen-treckende cracht/ maer noch onuolmaeckt: ende noch niet drooghe zijnde/soo is die ghelijck alle ander vruchten die groene zijn/vol halfghecoockte vochticheyt. Nochtans de keest soo wanneer die drooghe ghewordẽ is/heeft subtijle deylen/ende is een drooghende medicijne/ sonder eenich bijten. Plin. De sloesters vande Okernoten zijn zeere goet gheleyt op blaeuwe gheslagen plecken/ende quade schorftheyt vanden aensicht: oock zijn sy goet den ghenen diet Roodtmelisoen hebben. De Notebladers met azijn ghestooten/zijn zeere goet teghen de pijne vanden ooren. De keesten vande Okernoten van een nuchter Mensche ghecknout / ende gheleyt op de bete van een dullen hont / zijn een zeer sonderlinghe remedie. Sethus. Noten worden lichtelijck verteert in coude maghen / maer inde heete veranderen sy eer in cholerike humeuren. Noten voor alle ander spijse geten / voorderen tbraecken/ Maer den buyck vol daer af gheten/iaeghen de wormen af.

Indiaensche noten. In Latijn/*Nux peregrina Indica.*

Wt West-Indien wordt een vrucht ghebrocht / die de Okernote soo zeer ghelijck is/dat wy dickwils meynden/ eer wy die binnen ghesien hadden/dat Okernoten waren/Maer als wy die open ghebroken hadden/soo vonden wy dattet vleesch etelijck was/ de note binnen witachtich/ ende den smake vande Castanie hebbende/sonder eenighe verscheyden keesten: Oock waren de sloesters ende schelpen dicker/dan die vander Okernote. Dese wert ons binnen Rochelle vanden zeer gheleerden Medicijn D. Launæus gheschoncken.

Zizipha candida Monspelliensium.

Die van Montpelliers hebben dese ghenoemt witte Juiube / midts de ghedaente van de vruchte ende van den gantschen Boom/ hoe wel dat heel onghelijck is van crachten/ als zeer onlieflijck van smaecke/vuyl stinckende ende bitter/maer van vleesch ende keerne de Juiube ghenoech ghelijckende: bleeck-geel van verwe: met ghesterde bloemen van Flammula oft Circea: de bladers van Eschen oft Staphylodendrũ oft Sorbus, bruyn-groen. Ende is te Venegien ende in Languedoc zeer ghemeyn: wordt in Nederlãt geoeffent in den hof van mijn Heer Jan Hoboken Griffier van Antwerpen. Auicenna schrijft dat de bloeme van Azedaræth warm is inden derden graet/ẽn drooge tot int eynde vanden eersten: Oock seght hy datse de verstoptheyt vãde Herssenen opent. Dat oock dwater daer af ghedistilleert de luysen doodet/ende thayr doet groeyen/met wijn ghemengt ende thooft daer mede ghewasschen. De vrucht is der borst zeer schadelijck ende hinderlijck.

Swerte ende roode Crake-besien.

Beyde dese planten en ghelijcken niet qualijck de Idæa, die van aensien den Myrtus oft Stekende-palme willen ghelijcken: waerom datse vande Apotekers ende tghemeyn volck Myrtillen ghenoemt/ ende daer voren ghebruyckt worden. Want sy stoppen ende droogen beyde/ een weynich vercoelende/alle welcke crachten zeer wel ouer-eencomen met de wortel van Idæa, die daer toe principalijck ghebruyckt wordt / de welcke oock den naem vanden bergh Ida heeft/ midts dat die niet en groeyet dan op bergachtighe plaetsen/ ende steyle afhanghen van berghen inde heete landen/met de welcke de bosschen vande coude landen meest ouercomen. In Engellant/Vranckerijck/Duytslant/ ende Nederlant/ende op de zeer hooghe berghen van Seuene ende Italien hebben wy beyde dese vruchten gheten: de welcke int eerste groen zijn / daer nae roodt/ maer ten laetsten als sy rijpe zijn/ swert/vol van een lieflijck wijnachtich sap/ende suet van smake. Dese groeyen met menichte neffens de bladers aen zeer veel houtachtighe tackskens / maer de bloemen zijn bleeck/ die vander Heyde oft Vnedo ghelijck. De wortel is houtachtich/ veel rijskens voort-brenghende die meer dan eenen voet hooghe zijn. De bladers zijn doncker groen / die vanden Myrtus oft Stekende-palme niet onghelijck/maer ronder ende sachter/de welcke inde winter afuallen.

Roode

Zizipha candida Monſpellienſium, perperam Sycomorus Venetorum & Italorum. Azedaræth Auicennæ. In Portugeis/ Arbol paradyſo.

Roode ende ſwerte Crakebeſien. In Latijn/ Vaccinia nigra & Rubra. Idea vitis Theoph. Daleſcamp. Cluſio, & Herbarijs peritioribus. Myrtyllus Officinarum Germani. Myrthus montana. Vua vrci Anguillaræ. In Franchois/ Aurelle ende Airelle. In Italiaenſch / Vua orſa ende Vigna dell Orſo. In Enghels/ Wortelberries.

Roode Crakebeſien.

Opde ſelue plaetſen groeyet de plante vande roode Crakebeſien/ blijder ende ſchoonder van ghedaente/ maer niet ſoo vele als vande ſwerte/ nochtans heeftſe de bladeren dien vande ſwerte niet onghelijck/ maer een weynich meerder/ ende die vanden witten oft grooten Myrtus zeer naecomende/ maer ronder. De beſien zijn den anderen ghelijck/ maer roodt/ meer ſtoppende oft tſamen-treckende ende niet ſoo ſapich. De wortel is euen houtachtich/ maer cruypende met ſaſelingen ghelijck de Heyde. De bloemen zijn lijſuerwich ende lanckachtich/ met cleyne draeykens die inde middel wtſteken.

Veenbeſien.

Veenbeſien en worden niet vele gheuonden dan in Duytſchlant / ende ontrent de Zee / oft inde Vennen van Hollant/ ſonderlinghe ontrent Vtrecht/ waer datſe oueruloedich groeyen/ voortſ bringhende witte bloemkens. Deſe Veenbeſien heeft ons aldereerſt van daer tot Antwerpen ghebrocht Jan Cruthman diemen hiet de Vroede van Mechelen gheboren/ de welcke de roode Crakebeſien van verwe niet onghelijck en waren/ maer lanckworpigher/ van fatſoene die vanden Perlecruyt niet ongelijck/ waſſende aen zeer veel houtachtige cleyne ende corte ſteelkens/ met de bladers van Quendel oft Herniaria. De roode beſien zijn dickwils met tipkens ghepleckt / met eenen ſuyueren ende tſamen-treckenden ſmake.

Gagel.

Deſe plante oft ſtruyck groeyet vele op lommerachtighe Heyen ende boſſchagien: wt een houtachtighe wortel ſpruyten veel bruyne/ herde/ buychſaeme tackſkens / dien vanden Crakebeſien niet ongelijck. De bladers zijn die vande bruyne Chamelea ghelijck/ maer breeder. Tuſſchen de tackxkens daer de bladers aen waſſen/ comen noch ander ſteelkens/ waer aen veel troſkens gelijck corte arekens met ſaet groeyen/ naer dat de bleeck-gele bloemkens afgeuallen zijn/ welck ſaet vet is/ ſtercker vā reucke dan de Stæchas citrina, ende eenichſins de welrieckende Clauer ghelijck. De Enghelſche vrauwen

bringhen

Veenbesien. In Latijn/Palustria Vaccinia. Oxycoccon Cordi. Poterion Dalescampij. Rhus syl. Plinij. Dilfio. Acinaria palustris Gesneri. In Switsers/Moszbeer. In Engelsch/ Marrish whortes.

Gagel vande Duytschen. In Latijn/ Eleagnos Cordi. Myrtus Brabantica quibusdem. Anglorum Gold.

brenghen in Wedemaent ende Hoymaent de bloeyende tacken te coope/om daer mede camers te besteken/ende eenen goeden reucke te gheuen die vande bloemen comt. De selue bloemen worden oock somtijts by ghebreke van hoppe/inde bieren ghedaen vande Noordersche landen: Somtijts oock om de dronckaerts verheucht te maken/want de Gagel climt in thooft ende maeckt de lieden blyde van gheeste. De selue wort oock gheleyt in cleerschapraeyen ende kisten / want sy verdrijft de motten ende schieters/datse inde cleederen niet en comen. Cracht.

Cistus manneken metten Hypocistide.

Dese plante schijnt Cistus ghenoemt te wesen/ende soo veel als veylachtich / om haer ongekerfde ende ronde bladers/ende om dat die niet glat ende blinckende waren/maer eer rouw ende wolachtich soo worter Ledon by gheuoegt. De gheheele streke vande zeer lustighe riuiere de Pau tot Rauenne/ ende van Toscane tot Marseille/is verciert metten Cistus manneken/wijfken ende Ledon/de welcke oock zeer ouervloedich wasset op de dorre wighemargelde houels van Languedoc. Beyde dese soorten zijn van gedaente malcander ghelijck/maer dwijfken heeft ronder eñ cleynder bladers/ende niet soo rouw oft wolachtich. De bloeme is oock roosachtich/ maer bleecker ende meer verstoruen: van ghewas oft struyck gheheel minder/als van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. Dmanneken heeft de bladers langer en meerder met een graeuwe wolachticheyt/eenichsins dien vander Saue ghelijck. De bloeme is roodt dien vanden wilden Rooselaer ghelijck.

Diuersche soorten van Cistus.

De Cistus en is niet alleene diuersch / ende menigerhande van crachten ende nature / maer oock in verwe/ reucke ende principalijck grootte van bloemen: iae de ionghe Herbaristen hebben ongheliјck meer soorten van Cistus ende Ledon gheuonden / die ongheliјck zijn van ghedaente. Want sommighe hebben breeder oft smalder bladers/die vanden Poplierboomen/Wilghen/Coniza/Porceleyne/ Lauender / Marioleyne/ beyden den Thymus ende Roosmarijn ghelijck. Alle de soorten groeyen bycans van selfs in Prouence/Languedoc ende Spaignen. De bloeme is oft roodt/oft wit/ oft geel. Alle de soorten hebben cleyn rosachtich saedt in driecantige vellekens groeyende. Ick hebber in Ne-

Cistus manneken Hypocistis. In Latijn / Cistus mas cum Hypocistide. Cistus mas primus Clusij. In Spaensch/ Estepa. In Italiaensch/Cisto. In Portugees, Cergaços.

Cistus manneken met smalle bladers. In Latijn/Cistus mas angustifolius. Cistus secundus Clusij.

in Nederlant meer dan vijfentwintich diuersche soorten ghesien soo byden edelen Heere Jan van Boisot/Pieter Coudenbergh ende Jan Mouton/ die van Spaensch ende Languedocks saedt ghegroeyt waren.

Cistus manneken met smalle bladers.

Cistus manneken ende de tweede soorte van Clusius, is een mede-soorte vande voorgaende / alleene dat verschillende is in langher/smalder ende groender bladers.

Cistus manneken ende derde soorte van Clusius.

Van desen Cistus heeft Clusius noch twee soorten ghestelt/waer af d'eerste wel alsoo veel schueten heeft/maer cleynder tackskens/ ende corter bleeck-groene bladers/ die dicker/ gherimpelder/ ende wel rieckende zijn / met welck teecken alleene dat hem onder d'ander soorten van Cistus wtsteeckt. Dese Cistus groeyet bouen Lisbone op den wegh van Conimbre / ende oock ontrent den Zeecant/ ghelijck de selue Clusius beschrijft.

Cistus manneken / die vierde soorte van Clusius.

De tweede die veel schueten heeft ende wat grijs is / groeyet een mans lengde hooghe/met ronde ongesneden bladers/die meerder gherimpelt ende rouw zijn. De bloemen zijn dien van d'ander soorten zeer ghelijck/schoon roodt ende meerder. De bollekens zijn oock meerder/rouw/ende hart: oock ist saedt meerder dan vanden anderen/d'welcke ons ende Jan Mouton wt Spaignen ghesonden zijnde/zeer wel ghewassen is.

Cistus manneken plat ter eerden ligghende.

Seer wel voegt hier d'ander soorte die min bekent ende selder geuonden wordt/ ende alleene vanden zeer gheleerden Kaerle vander Cluyse beschreuen / die de selue heeft ghevonden op eenen sauelachtighen gront van Portugael / sonderlinghe byden clooster van Peralonga / vijf mijlen bouen Lisbone gheleghen/ waer dat hy tsaedt heeft gheplucht inde maendt van Nouember/ ende met hem in Nederlant ghebrocht/ende zijne vrienden meghedeylt. Wt een houtachtighe wortel groeyen veel tackskens van eenen voet oft onderhalf lanck/ die plat ter eerden wtghespreyt ligghen / aende welcke

gheerune

Cistus manneken plat ter eerden ligghende. Cistus mas supinus sinuatis & fimbriatis folijs. Cistus mas quintus Clusij.

Cistus wijfken/ Cistus femina. In Spaensch/ Xara est epa.

gheerunckelde bladers groeyen / die een weynich ghekerft ende wtgheholt zijn / grijs ende wranghe van smaecke. Op d'opperste vande steelkens groeyen de bloemen byeans gelijck van een staende zeere als een croonken / van verwen blijde roodt / maer wat minder dan de voorgaende / ghelijck oock tsaedt dat in bollekens groeyet minder ende swerter is.

Cistus wijfken met de bladers van Zee Porceleyne.

Aenghesien dat de zeer gheleerde Clusius zeer net beschreuen heeft de onderscheyden vanden Cistus wijfken/ soo heeft ons wel de pijne weerdich ghedocht/ zijn woorden hier weder te verhalen/ ende sijn figueren te stellen. Clusius seght aldus int eerste boeck inde 143. page van sijn historie vande selden cruyden: Ick hebbe in Spaignen ende Portugal waerghenomen sekere andere soorten van Cistus die my duncken dat eer behooren voor Cistus wijfken ghehouden te worden / dan voor manneken / oft Ledon, aenghesien datse gheen vette taeyheyt en hebben / noch oock de roode bloeme. Ten ware dat yemant de soorte die de bladers vanden Thymus heeft/ lieuer houden oft stellen wilde onder de soorten van Ledum.

D'eerste Cistus wijfken met de bladers van Halimus.

Cistus d'eerste met de bladers van Halimus (want my dunckt dat hy alsoo behoort ghenoemt te wesen om de ghelijckenisse vande bladers) heeft tacken van eenen cubitus oft meer lanck/ maer dunne ende houtachtich ghenoech/ waer aen bladers groeyen dien vande Zee-Porceleyne ghelijck/ maer gheheel grijs als die vanden Halimus, ende botter van puncte / sueracht ich ende tsamen treckende van smake. Int opperste vande tacken groeyen veel gele bloemen die vijf bladerkens hebben / met hun draeykens inde middel / maer minder dan inde voorgaende / ende is die soorte van Cistus ghelijck/ de welcke van sommighe Helyanthemon ghenoemt wordt: nae de welcke in lanckworpighe ende driecantighe bollekens cleyn rosachtich saedt volght.

Geel Hypocistis.

Aende wortel van desen hebbe ick Hypocistis sien groeyen die gheheel geel oft ghelijck Oker was/ ende gheheel vande verwe vande bloeme van dese plante/ de welcke de Kinders ende Herders eten.

Cistus wijfken met de bladers van Zee-Porceleyne. In Latijn/ Cistus femina folio Portulacæ marinæ aut Halmij Clusij.

Cistus folio Halmij secundus Clusij.

Tweede Cistus met de bladers van Halimus.

D'ander Cistus met de bladers van Halimus, is langher dan d'eerste/ ende heeft stijuer tacken/ maer grijs ghelijck die van d'eerste: De bladers heeftse wat langher/smalder/ende spitser dan d'eerste / ende meer gheribt opden rugghe / nochtans gheheel grijs ende dorre / oock suerachtich ende tsamen-treckende van smake. Van desen en hebbe ick noch bloeme noch saedt ghesien. Beyde dese soorten groeyen vele in Portugael op sandtachtighe plaetsen ontrent de Zee gheleghen / onder de Heyde/niet verre van Lisbone/die ick oock op gheen ander plaetsen ghesien en hebbe.

Cistus met bladers van Lauender.

Cistus met de bladers van Lauender groeyet meestendeel eenen cubitus hooghe / ende is zeer rijsachtich/maer met corte tackskens die vol smalle ende graeuwe bladers zijn / ende tsamen-treckende van smake. De bloemen zijn cleyne weynich vande voorgaende verschillende/maer wit. t'Saedt en hebbe ick niet ghesien. Dese plante is de Lauender soo zeere ghelijck/datse soude moghen/ten ware de reucke ende smake / voor Lauender ghenomen worden. Voorwaer oock alle de planten die ick eerst sonder bloemen sach/ hielt ick voor Lauender / waerom dat ick die niet en achtede / totter tijt toe dat ick door de bloemen die ick op ander planten sach vermaent zijnde/ de selue nerstigher waer nam. Dese plante hebbe ick alleene int landt van Valence geuonden in tbeghinsel vanden April/vier mijlen vande stadt van Valence

Cistus met de bladers van Marioleyne.

Cistus met de bladers van Marioleyne is een boomachtich plantken / met veel dunne tackskens/ waer aen cleyne ende byeans ronde bladers groeyen die grijs zijn / die vande Marioleyne ghelijck/ maer een weynich minder/ ende hoogher van rugghe / van smake met een scerpicheyt ende souticheyt tsamen-treckende/De bloeme is wit/ouervloedich groeyende int opperste vande tackskens/met ghele haeyrkens oft draeykens inde middel / gelijck alle d'ander soorten van Cistus hebben/welcke bloemen van vijf bladerkens zijn / met een bruyn-roode vlecke inde middel: Nae de welcke cleyne bollekens volghen byeans dien vanden Vlas ghelijck / waer in cleyn aschgraeu saeyken light / dien vanden Bilsen

Cistus met bladers van Lauender.
In Latijn/Cistus folio Lauendulæ Clusij & Valerandi.

Cistus met bladers vande Mariolepne/ ende schijnt te wesen Helianthon van Sauope ende Wolfine met witte bloemen. In Latijn/Cistus folio Sampsuci.

Cistus met witte bloemen/selde soorte van Cistus met bladers van Mariolepne. In Latijn Cistus folio maioranæ defluxis floribus.

Bilsen niet onghelijck. Den gheheelen langhen tack/daer de bloeme ende vrucht op staet/verdrooght als hy rijpe is/ghelijck hy oock doet in alle d'ander soorten van Cistus. Dese Cistus hebbe ick alderreerst gheuonden in oudt Castillien/bouen S. Merten van Castannal/daer nae vondt ick die met menichte in nieu Castille ontrent Cataiceio / ende ouer al in Granaden tusschen de riuieren Tagus ende Ana. De Spaignaerts heeten Quiruela oft Quiriuela, zeere met den ghemeynen naeme vande cleyne Heyde/by auenture om dat sijt voor een soorte vande Heyde houden.

Selde soorte van Cistus met bladers van Mariolepne.

Wy hebben dese voorleden iaren een plante dese naest-voorgaende niet onghelijck/ voor een soorte van Helianthos die selden ghesien wordt met dese woorden beschreuen. Een soorte van Helianthos die selden gheuonden wordt/met witte bloemen van Cistus ende gout-gele draeykens.

Dese plante die inde figuere soo schoone niet en is/als de natuerlijcke ghedaente was vande ghene die ons vande nerstighe ende gheschickte Apoteker Jaques Reynaudet wert ghesonden / was van hem opden steilen hooghen berch van S. Bonauenture niet verre van Aix in Prouencen wtghesteken. Wt een wortel met een houtachtich struyckskens dat den hals wat ghecromt heeft / ende bouen ende beneden knobbelachtich/ groeyen tackskens van een palme lanck / de welcke biesachtich / rechte/ buychsaem ende witachtich zijn/met de bladers van Linsen oft Colutea Scorpioides, wtten blaeuwen groenachtich siende/van onder tot bouen toe becleet : bouen opde steelkens groeyen witte bloemen die vander Heyden Hysope ghelijck. Nae de welcke cleyn saedt volgt dien vanden Cistus Ledon niet onghelijck dat bitter van smaecke is.

Cistus met de bladers van Thymus.

Cistus met de bladers van Thymus, groeyet eenen voet hooghe/ ende heeft doncker-roode/harde/ houtachtighe tackskens/de welcke meest sonder bladers staen/wtghenomen bouen/waer datse dichte by een/maer zeer cleyne ende groen groeyen / dien vanden Thymus ghelijck/met eenen tsamentreckenden smaecke. Int opperste vande tacken groeyen de bloemen dien vanden voorgaenden ghelijck/

Ciſtus met de bladers van Thymus. In Latijn/ Ciſtus folio Thymi Cluſij. In Spaenſch/ Perdigueta.

Tweede cleyne Ciſtus van Cluſius. In Latijn/ Ciſtus humilis ſecundus Cluſij. Ciſtus quintus Aſſatij. Selago Monſpellienſium. Erica Chryſanthemis minima noſtra.

D'eerſte ſoorte van cleyne Ciſtus van Cluſius.

maer minder/ende ſonder bruyn-roode vlecken. Tſaet en hebbe ick niet wel gaede gheſlaeghen. Deſe Ciſtus hebbe ick alleene gheſien int wtterſte van Grenaden / aende ſijde van Caſtillien ende Portugael/nochtans mach oock de ſelue op ander plaetſen groeyen. Byde voorſeyde behooren ſonder twyfel gheuoeght te werden deſe naeuolghende ſoorten / aengheſien datſe van ghedaente ende ſmaecke daer mede ouer een comen.

D'eerſte ſoorte van cleyne Ciſtus van Cluſius.

D'eerſte is een cleyn plantken/met dunne houtachtighe tackſkens/plat op d'eerde gheſpreyt/ende bladers dien vanden Heyden Hyſope ghelijck maer minder/ geheel wit/ende van ſmake tſamentreckende: De bloemen groeyen op d'opperſte vande tacken/ ende hebben vijf bladerkens/inde middel oock draeykens ghelijck die vanden Heyden-Hyſope: deſe zijn ſomtijts wit/ſomtijts oock bleeck. Tſaedt is cleyn ende ros/groeyende in driecantige bollekens dien vanden Vlas ghelijck. De wortel is houtachtich ende ſaſelachtich.

De tweede cleyne Ciſtus.

De tweede en is den eerſten ſoo van grootte/ als van cleyne tackſkens niet onghelijck/noch oock van bloemen ende ſaedt / maer de bladers zijn geheel dunne ende ſmal / die vanden Ciſtus metten

Thymus

Thymus bladers ghelijck/grijs ende van smake tsamen-treckende ende wrange. Dese twee plantkens groeyen zeer vele ontrent Salamanca/waer datse vanden inwoonders Perdigueta ghenoemt zijn/om dat de Partrijsen bijde selue dickwils hun wentelen ende bestuyuen.

Heyden Ysop. In Latijn/Helianthemon. Panax Chyronium.

Heyden Hysop met witte bloemen.

Voor een soorte van d'eerste cleyne Cistus moet ghehouden worden de plante die van sommighe voor Helianthemon Plinij ghehouden wordt / van ander voor Panax Chironium , met bladers dien vande ghemeyne Hysope gelijck/nochtans hayrich ende tsamen-treckende/ die vanden Hoogduytschen/om datse onder de Heyde op de Heyen groeyet/ ende de bladers van Hysope heeft / Heyden-Hysop ghenoemt wordt / wiens bloeme oft wit / oft bleeck / oft gout-geel is/ waerom datse oock vande slechte Duytsche Herbaristen Consolida aurea ghenoemt wordt. Consolida aurea.

Jaerlijcksche cleyne leeghe Cistus, met bladeren van cleyne wilge.

Noch isser een ander plantken een medesoorte van desen / dat ick gheuonden hebbe aende canten vande Wijngaerden van Salamanca / ende int Coninckrijcke van Granaden / met langher ende min tacxkens die recht zijn/ ende breeder ende groender bladers draghen dan die vanden Heyden-Hysope/met eenen tsamen-treckenden smake. De bloeme is bleeck oft witachtich/van gedaente dien vande voorgaende ghelijck. Tsaedt is cleyne ende roodt/groeyende in drieeantige bollekens die tweemael grooter zijn dan die vande Heyden-Hysope / Die van Castillien heetent Turmera , ende die van Granaden Yerua del quadrillo. Turmera Yerua del quadrillo.

Tweede Cistus annuus.

Een ander soorte worter gheuonden in tbosch van Madrit / twee mijlen van Parijs gheleghen/ die voor een soorte van Cistus te houden is / ende is van eenen voet hooghe / met cleyne rechte teere

Iaerlijckſche cleyne leeghe Ciſtus met bladeren van cleyne wilghe. In Latijn/ Ciſtus annuus folio Salicis.

Ciſtus met bladers van Ledum. In Latijn/ Ciſtus annuus folio Ledi.

ſteelkens die niet zeer tackachtich en zijn/met lanckworpighe/ſmalle/hayrachtige groene bladers / die met de tackſkens inde Hondtſdaghen met eenighe vette eñ taeye vochticheyt beſet zijn. De bloeme is cleyne van vijf bladerkens gelijck die vande Heyden-Hyſope/bleeck van verwe/ende met een bruynroode vlecke gheteeckent. De bollekens zijn zeer teerkens ende driecantich / waer in cleyn aſchgraeu ſaedt light. Deſe twee laeſt beſchreuen plantkens vergaen alle iaere / oft ſy bloeyen in tweede iaer nae datſe gheſaeyt zijn / daer nae vergaen ſy. Alle deſe ſoorten van Ciſtus bloeyen op den ſeluen tijt dat Ciſtus manneken bloemen heeft / ende alle hun ſaedt wordt oock rijpe. Sy behouden oock altijts hun bladers / maer hun bloeme valt zeer haeſt af / ende veroudert terſtont. De wortels zijn hardt/houtachtich/ghedeylt ende op diuerſche ſijden loopende.

Ciſtus met bladers van Ledum,

Deſe ſoorte vanden Ledum vã Languedoc die alle iaer vergaet eñ ſelden geuondẽ wordt/groeyet op den wegh van Montpelliers nae Terral/ onder de cruydekens Sferro cauallo ende Hane-cammekens/met hayrighe bladers/ dien vanden Ledum met ſmalle bladers ghelijck / aen ſtelen van eenen voet ende onderhalf hooge. T'ſaedt is cleyne/hoeckachtich/roodt ende ſchoon/ groeyende in driecante blinckende bollekens/ die vanden Selago van Plinius niet ongheliјck / effen ende ſoo groot als een cleyne Eeckel van Ilex. De bloeme is geel. Van deſe plante bedancke ick den gheleerden Apoteker Franchois Pennin tot Antwerpen / die my aldereerſt vermaent ende gheweſen heeft de plaetſe daer ſy groeyet.

Vande onderſcheyden van Ciſtus Ledum.

Ledon waer aen meeſtendeel de Hypociſtis inden lande van Languedoc by Montpelliers groeyet/heeft ſmalle bladers/cleyn ende oneffen/bruynder dan die vanden Roſmarijn wijfken. De bloemen zijn wit/die vanden Ciſtus ghelijck/ maer minder. T'ſaedt is cleyne / dien vanden Bilſen niet ongheliјck/groeyende in driecantighe huyſkens.

Ander ſoorte.

Ledon Gallicũ met breede bladers vanden Rooſmarijn manneken/groeyet een mijle oft onderhalf

Vande onderscheyden van Cistus Ledum.

Cistus Ledon van Languedoc met Hypocistus. In Latijn/ Ledon Narbonense, cum Hypocisto. Ledon quintum Clusij.

Cistus Ledon met bladers van Myrthus. In Latijn/ Cistus Ledon Rusci, aut Myrthifolium.

half van Montpelliers op den wegh soomen gaet nae Nimes bouen op de hoeuels / de bladers hebbende swerter ende breeder dan die vanden Roosmarijn manneken/ ende zeere vet: anderssins zijn dese malcander ghelijck.

Cistus Ledon met bladers van Myrthus.

Behaluen dese twee soorten die altijts groen staen / isser noch een soorte die min ghesien wordt/ de welcke Ladanum draegt/ met veel dicker/ breeder/ende langer roeykens / schueten ende bladers/ groeyende gelijck de Sumach oft Stekende-palme. T'saedt groeyet oock in drijecantighe huyskens. Dese groeyet oueruloedich op den hooghen bergh van S. Columbe gheleghen inde dorre Seuene van Languedoc. Andersins is dese van smake den Cistus ledum ghelijck / ende een weynich swaer van reucke. T'saedt ende de bloeme zijn die vanden Cistus ghelijck.

Hypocistus.

Aenden strunck vanden Ledum ontrent de wortel groeyet de Hypocistus zeer vele in Prouence/ Languedoc ende Florencen / ende is een voosachtich ghewas witten gelen ende bruynen siende ghe-

lijck eenen Granaet appel van tweederhande verwen / anderſins iſt den Hypoſpartum ende Orobanch ghelijck. Voorts vande menigherhande onderſcheyden vanden Ciſtus Ledon, die zeer vele zijn / ghenoeghen wy ons metter beſchrijvinghe van onſen vrient Cluſius, wiens opinie ende beſchrijvinghe wy volghen ſullen / ghemerckt datſe niet netter noch beter en ſouden moghen beſchreuen worden. Daerom moghen de lief-hebbers vande cruyden met my hem daer af dancken.

Eerſte Ciſtus Ledon van Cluſius. In Latijn / Ciſtus Ledon primus Cluſij.

Cluſius. D'eerſte ſoorte groeyet een mans lengde hooge / ſomtijts oock hoogher / voorts-bringhende veel tacken die houtachtich / hart / eñ ſwert zijn. De bladers ſtaen ghelijck de tacken teghen malcander ouer / ende zijn lanckworpich / ſomtijts eenen dweerſen vinger breet / ſomtijts oock breeder / bouẽ ſwert / onder wit / de welcke met de teere tackſkens met eenighe vette / wel-rieckende / warme ende claere vetticheyt ſoo oueruloedich beſproeyt zijn / datmen die van verre mach ſien / ende van een half quartier mijls den reucke inden neuſe crijgen. De bloeme heeftſe onder alle de ſoorten van Ciſtus de ſchoonſte ende grootſte / ſoo breet als een groote enckel Rooſe / gemaeckt vã vijf geheel witte bladerkens / wtghenomen dat meeſtendeel yeghelijck blat onder is gheteeckent met een bruynroode plecke / hoe wel dat de Ruyte ſomtijts meerder ende breeder / ſomtijts minder ende ſmalder is. Dmiddelſte vande bloeme is ghelijck van alle d'ander ſoorten van Ciſtus, vol gele draeykens. De bollekens ſtaen op langhe ſteelkens ſonder bladers / ende zijn de meeſte onder alle de ſoorten vãden Ciſtus: byeans rondt ende effen / niet ſpitſch / iae dickwils met thien hoecken / hart ende binnẽ geelachtich / wt de welcke als ſy opẽ gaen zeer veel roſachtich ſaedt valt / maer d'minſte onder alle de ſoortẽ van Ciſtus. De gheheele plante ghedroogt is wat witachtich / maer ſy behout een vetticheyt ende lieflijcken reucke / veel iaren daer nae. Deſe ſoorte van Ciſtus Ledon groeyet zeer vele op diuerſche plaetſen van Spaignen ende Portugael / ſoo datſe de Backers ende aerme lieden ghebruycken in ſtede van hout om de ouens te heyten / ende vier te maken. Maer nergens en groeyenſe oueruloediger dan opde houels ende afhanghen tuſſchen de riuieren Tagus ende Ana gheleghen / ende byeans ouer alle den bergh Sierra Morrena ghenoemt / ghelijck my ſomtijts ghebeurt is dat ick midden door duſdanige planten byde twintich mijlen verre ghereyſt hebbe. Ouer den bergh Calpe aenden Zeecant / ſoo men gaet naer Malaga / groeyet deſe Ciſtus Ledon met breeder bladers / byeans van fatſoene ende breedde die vãden Lauwerboom met ſmalle bladers gelijck / nochtans niet min voorſien van die vette ende taeye vochticheyt / dan die ander is metten ſmallen bladeren. De Spaignaerts heeten beyde deſe planten Xara, maer de Portugeſen noemen d'eerſte Eſtepa.

Tweede Ledon.

De tweede ſoorte van Ledon, en groeyet ſoo hooghe niet ter plaetſen daer ſy van ſelfs groeyet / voorts-bringhende haer ſchueten niet meer dan van twee cubitus hooghe / met veel brooſche tacken / maer de bladers zijn de meeſte die ick onder alle de ſoorten vande Ciſtus gheſien hebbe / bouen groen ende onder witachtich / ſomtijts tfatſoen hebbende vande Veyl-bladers / maer meeſt die vanden Populierboom ghelijck / wel ghelijvich ende oneffen / oock inden winter een weynich roodt / ſerpachtich ende tſamen-treckende van ſmake. De bloeme is wit / dien vanden Ciſtus wijfken van ghedaente ende grootte ghelijck. De bollekens zijn vijfcantich ende ſpitſch / vol cleyn ſwert ſaedts. De ionghe teere plantkens en zijn noch vet / noch wel-rieckende / dan alleene die een iaer oft meer oudt zijn / principalijck inden Herft: want dan zijn alle ſoorten van Ciſtus vet / ende ſchijnen oueruloedigher ſap / oft ten minſten dicker ende taeyer te hebben. D'ander ſpecie van deſe ſoorten / is in alle dinghen bycans

Tweede Ledon. In Latijn/Ciſtus Ledon ſecundus Cluſij.

Ciſtus Ledon met Poplier bladers de tweede ſoorte. In Latijn / Ciſtus Ledon populnea fronde alter, cultu fortè duntaxat diuerſus.

tans dien ghelijck/maer leegher/ ende niet meer dan eenen cubitus hooghe/wiens bladers oock minder zijn/ anderſins en is ſy van ghedaente / noch van bloeme / noch van ſmake den anderen niet onghelijck. Beyde deſe planten groeyen opden bergh Sierro Morena ghenoemt / daer ouer moeten gaen die van Liſbone nae Siuilien reyſen. Sy worden oock gheuonden op ſommighe bergſkens by Granaden gheleghen. D'eerſte ſpecie wordt vanden ingheſeten aldaer Xara-Xarguna ende Xaron ghenoemt: van die van Granaden Xara-eſtepa, met den ſeluen naem dat de Caſtillanen Ciſtus wijfken noemen. De tweede ſpecie wordt vanden ingheſeten Xaguarça gheheeten. Xara-Xarguna. Xaron. Xaguarça.

Derde Ledon.

De derde ſoorte van Ledon en hebbe ick mijns wetens in Spaignen niet gheſien/ maer de ſelue is ons ende meer ander Herbariſten in Nederlant van tſaedt ghewaſſen dat wt Italien metten naem van Cypers-Ledon gheſonden wert/ ende groeyde eenen cubitus/ ſomtijts oock meer hooghe van ſchueten/met ſwerte tacken ende vollijuighe bladers/ die zeer doncker groen waren/ van grootte middelmatich tuſſchen die van d'eerſte ende tweede ſoorte / nochtans corter dan van eenighe van beyden ende eenichſins ruytwijs van fatſoene / de welcke met de ionghe tacken met een taeye ende dauwachtighe vettichelt becleet zijn/maer niet ſoo oueruloedich ende dicke/noch oock ſoo wel rieckende als op d'eerſte ſoorte comt: De bloeme is wit / dien vanden tweeden Ledon ghelijck / Tſaedt is oock cleyne ende ſwertachtich/in ronde bollekens groeyende.

Ciſtus Ledon met Poplier bladers de tweede ſoorte.

Deſe ſoorte van Ciſtus Ledon ſtaet groene inden zeer luſtighen/ende rijcken hof vanden edelen Heere Jan Boiſot/ende heeft den lieflijcken reucke vanden Ledum Gallicum, maer breeder bladers dan de voorgaende. De bloeme en is den anderen niet onghelijck/maer de ſchueten groeyen een mans lengde hooghe/iae dickwils meer.

Vierde Ledon Cluſij.

De vierde ſoorte van Ledum groeyet op met veel taeye / buyghſame/ hayrighe ende witachtighe tacken/die meer dan eenen cubitus lanck zijn / maer de bladers zijn ſachter dan eenighe van d'ander

ſoorten

Ledon iiij. Clusij. In Spaensch/Ardiueja.

Ledon vij. Clusij.

soorten van Ledon, zeer nae comende den bladers van Cistus wijfken / maer smalder / rouw ende swerter/ met een taeye vettichevt bespreyt / niet alleene inde Lente / maer oock den gheheelen Somer lanck. De bloeme is wit/niet minder dan die vanden Cistus wijfken/ende oock dien niet onghelijck/ De bollekens zijn cleine/met sommighe vellekens ouerdeckt/waer in swert saedt light/maer tgrootste van allen. Dese soorte en hebbe ick nerghens sien groeyen dan in oudt Castillen ontrent den dorpe S. Martin del Castañal ghcheeten / waer dat vanden inwoonders Ardiueja ghenoemt wordt/ ende groeyet daer soo ouervloedich/datter een ghemeyn spreeckwoort is/

Qui en al monte va,y mas no puede, Alomenos Ardiueja coge. Dat is te segghen: Soo wie op den berg gaet/ende niet anders en kan doen/dat hy ten minsten Ardiueja plucke. Dese plante hier te lande ghesaeyt/comt zeere wel voort.

Vij. Ledon.

Tseuenste Ledon groeyet eenen cubitus hooghe / voortsbringhende veel tacken / aschgraeũ van coleure/rondtsom de welcke zeer veel bladers groeyen die vanden Roosmarijn ghelijck / maer geheel grijs ende stekende/nochtans niet min vet ende lijmachtich met alle hun teere ionghe tacxkens / dan die vande vijfde soorte. De bloemen groeyen met menichte op d'opperste vande tacken/de welcke wit ende den voorgaenden ghelijck zijn. Tsaedt en is oock dien vanden voorgaenden niet onghelijck.

Viij. Ledon.

D'achtste groeyet soo hooghe alst voorgaende / maer de tacken staen wijder wtghespreyt / ende de bladers zijn dunner / de welcke bouen doncker-groen zijn ende onder wit / van fatsoene die vanden Roosmarijn byeans ghelijck/met eenen tsamen-treckenden smake/die nochtans met hun ionge tacxkens met eenighe taeye eñ vette vochtichevt besproeyt zijn. De bloemen groeyen met menichte lancks de tacken die van vijf cleyne gele bladerkens ghemaeckt zijn. Tsaedt groeyet in cleyne bollekens/ende is swert wtten graeuwen siende. Dese Ledon wordt zeer vele gheuonden op de onghebouwede plaetsen op dese sijde vande riuiere Tagus bouen Lisbone / byden Cistus met de bladers van Halimus, ende oock op sommighe plaetsen van Granaden / waer dat hy vanden inwoonders Romero, dat is te segghen/Roosmarijn ghenoemt wordt. Romero.

Ledon Viij.

Ledon Ix.

Ix. Ledon.

De neghenste is minder dan de voorgaende / maer de bladers zijn wat meerder / ende onder niet graeu / ghelijck die vanden Achsten / maer min in ghetale ende lijmachtigher. De tackskens daer de bloemen opghestaen hadden / waren magher ende gheheel dorre / op de welcke dat ick vondt eenighe ydel bollekens / die gheheel open ende gapende waren / soo tsaedt wtgheuallen was.

Ledon X.

De thiende Ledon en groeyet maer eenen voet hooghe / met cleyne houtachtighe ende ghenoech broosche bruyne tackskens / die vet ende van eenighe lijmicheyt nat zijn. De bladers zijn veel minder dan die vanden Neghensten / niet vele vanden Thymus bladers verschillende. De bloemen van desen en hebbe ick niet meer gesien dan vande voorgaende / maer wel de cleyne bollekens die croonwijs groeyen op lanckworpighe tackskens / de welcke bouen open waren sonder saedt / ende met hun tackskens gheheel dorre. Dese twee laetste soorten van Ledon groeyen op de frontieren van Granaden aende sijde van Castillen / die vanden inwoonders Xaguaço ghenoemt zijn : hoe wel dattet laetste / van sommighe oock Tumernela gheheeten is / by auenture om dat daer onder swammen groeyen die in Spaensche Turmas ghenoemt worden / oft eer (nae mijnen sin) om den Hypocistis die inde plaetse van swamme daer aen gheuonden is gheweest. Dese soorten van Cistus hebben altijts groene bladers / soo wel als Cistus manneken ende wijfken. Dit boomgewas heet in Grieck λῆδον, In Latijn Ledon, maer Plinius noemet Lada. Tvet datter af vergaert wordt / heet in Grieck ende Latijn Ladanum, inde Apoteken Landanum. De maniere van tselue te vergaren hebben Dioscorides ende Plinius beschreuen : Maer de maniere die Pieter Bellon / int 1. boeck van sijn obseruatien int 7. capittel heeft beschreuen / sal ick hier by voeghen / soo hy die in Candien ghesien heeft / aenghesien dat die van niemant anders noch niet en is te kennen ghegheuen. De Griecken maken een besonder instrument ghereet om Ladanum te vergaeren / dwelcke in hun tale Ergastiri ghenoemt is. Dit is ghelijck een Egge sonder tanden aen dwelcke eenighe riemkens van ongheuet oft onbereydt leer / vast ghemaeckt zijn. Dese riemkens strijcken sy sachtelijck aende planten die Ladanum op hebben / om dat die vochtighe vettichheyt die aende bladers ende tackskens stijf gheworden is / daer aen soude blijuen hanghen / welcke naederhant int heetste vande Honts-daghen met messen Xaguaço.

moet

Ledon X.

Tweede Ledum met bladers van Roosmarijn/ In Latijn/ Ledum folijs Rosmarini alterum, Rosmarinum Bohemicum Matthioli.

moet afgheschrabt worden. In vueghen dat de Ladanum te vergaeren/eenen zeer grooten ende onuerdraghelijcken arbeyt is / ghemerckt datmen int heetste vande Honts-daghen gheheele dagen lanck op de bergen moet blijuen. Oock en aenueert niemant anders lichtelijck desen arbeyt om dien te vergaeren/ dan de Calohiers/ dwelcke zijn de Grieesche Monicken. Maer int gheheele eylant en wordet nerghens in meerder menichte vergaert/ dan aenden voet vanden berg Ida/ in een dorp Ciguaalignus ghenoemt/ende by Milopotamon. Dit schrijft Bellon.

Tweede Ledon met bladers van Roosmarijn.

Noch isser een ander soorte van Ledon alsoo aerdich ende selden gheuonden met veel tackachtighe stelen van onderhaluen voet hooghe / die met een roestachtige hayricheyt bouen becleet oft ouertrocken zijn. De bladers zijn smalder dan die vanden Roosmarijn/ met een tusschen-loopende ribbeken op d'auerechte sijde/ende daer sy aende roestachtige tacksKens vast zijn/van verwe de wortel vande Mee ghelijck / met eenen lieflijcken/ gheduerenden soeten reucke / die van Auerroone manneken niet ongheIijck/ende eenen specerijachtigen tsamen-treckenden smake dien vanden Citroen ghelijck. Int opperste ende middel vande tacksKens groeyen gele bloemkens in buskens langher dan die vanden Cistus Ledon, ende minder dan vanden Hypericon. De wortel ende maniere van groeyen is dien vanden Gagel ghelijck. Dit Ledum wordt in Bohemen veel ghebruyckt teghen de schieters ende motten/waer dat als Matthiolus schrijft/ouerulocdich groeyet.

Wtlanschen boom met bladers van Cistus.

D'wtterste tacksKens oft schueten van desen Boom zijn houtachtich / van verwe ende fatsoen die vanden Cistus ghelijck. De bladers zijn oock gherimpelt ende lanckworpich / die vande Sauie oft Munte niet ongheIijck/maer int opperste vande tacksKens groeyen gheheel ronde rouwe vlocken oft wolachtighe bollekens dien vanden Platanus ghelijck. Dit hebben wy wt Indien gheereghen.

Cracht vanden Cistus.

Diosc. De Cistus heeft een tsamen-treckende cracht / in vueghen dat de bloemen in wranghen oft sueren wijn ghesoden/ende tweemael sdaeghs daer af ghedroncken/ het Roodtmelisoen genesen.

De

Wtlandtschen boom met bladers van Cistus. In Latijn/Arbor exotica Cisti folio.

De bloemen alleene op voorts-etende sweeringhen gheleyt/benemen het voorts-eten van dien. De selue met een cerot ghemengt/genesen de oude sweeren ende de verbrantheyt. Gal. De bladers ende ionghe botten vanden Cistus trecken tsamen ende droogen soo zeere/datse de quade sweeren toeheylen. De bloemen hebben noch meerder cracht/ iae soo groot dat sy met wijn ingheनomen/ het Roodt-melisoen/alderhande buyckloop ende oueruloedighe vochtichеden wechnemen ende ghenesen. De selue ghelijck een plaester gheleyt op vuyle loopende gaten/ ghenesent. Want sy hebben een zeer drooghende cracht bycans tot int wtterste vanden tweeden graet: Dit boomghewas is soo cout / dat maer van wat laeuheyts deelachtich en is.

Hypocistis Dioscoridis.

Diosc. Hypocistis heeft de crachten vande Acacia, maer is een weynich meer drooghende ende tsamentreckende. Hypocistis stopt oock het Roodt-melisoen ende alle loop ende vloet des buycx/met wijn ghedroncken / ende gheneset tbloetspouwen/ende den ouervloedighen vloet vande vrouwen/ghedroncken oft van onder ingheset. Gal. Hypocistis heeft een meerder stoppende cracht dan de bladers/ende is een seer crachtighe remedie teghen alle manieren van fluxien / ghelijck als zijn bloetspouwen/ oueruloedighe vloet vande vrouwen/alle buyckloopen ende Roodt-melisoen. Jae dat meer is / als men eenighe partie wil versterecken/te weten/die door te veel vochticheyts gheerenckt is/ dien gheeftse een groote stercke ende vasticheyt. Daerom wordt die oock ghedaen in medicijnen voor de maghe/ ende leuer/oock in preseruatijf van Viperen ghemaeckt/te weten om dattet de lichamen versterecken ende vast maken soude.

Cracht van Cistus Ledon.

Diosc. De bladers hebben een tsamen-treckende cracht / ende doen de selue wercken die de Cistus doet.

Cracht van Ladanum.

Diosc. Ladanum heeft een dicke-makende verwermende ende vermurwende cracht/het opent de monden vanden aderen / ende belettet wtuallen vanden haeyre / ghemengt met wijn / Myrre ende Myrtus olie. Ladanum met wijn ghemengt / ende op lickteeckenen ghestreken/ doet die vergaen. Met honich water oft olie van Roosen ghemengt / gheneest de pijne der ooren/ daer in ghedrupt. Ladanum op gloeyende colen gheleyt / doet de secundine afcomen / ende met eenen pessus van onder ghebruyckt/geneest die herdicheyt vande moeder. Ladanum dient oock zeer wel in medicijnen die de pijne der ooren ende den hoest doen vergaen / ende in saluen die vermurwen/verwermen/ende de pijne versoeten. Met ouden wijn ghedroncken/stopt den buyckloop ende doet water maken. Gal. De Cistus oft Ladanum die in heete landen groeyet/ hoe wel dat geen ander soorte en is / dan die in ons landt groeyet / heeft nochtans een excellente ende besonder verteerende cracht vanden lande vereeghen/ende verschillet vanden onsen in beyden dinghen/eens deels om dat sijn coude heeft verlaten / ten anderen om dat de wermte nae hem heeft ghenomen. Voorts zijn alle ander dinghen van desen Cistus,den ghenen ghelijck die in onse landen geuonden worden. Maer tghene dat sy Ladanum heeten/daer wt wordt een medicijne gemaeckt/ die eenichsins volcomelijck inden eersten graet/iae tot inden beghinsel vanden tweeden graet warm is / ẽn oock een weynich tsamen-treckende. Daer en bouen subtijl van substantie / ende des-haluen matelijck vermurwende ende tseffens digererende/ende oock rijp makende. Daerom en is niet te verwonderen dat eyghentlijck zeer nut ende goet is tot de ghebreken vande moeder / ghemerckt dat tot de voorseyde dinghen oock eenighe tsamen-treckende cracht heeft. Waerom dat oock d'wtvallen vanden hayre beneemt. Want alle quade humeuren die aende wortel vanden hayre sitten/ die verteeret/ ende doet de plaetsen daert vast in is/sluyten. Maer d'wtuallen vanden hayre Alopecia ghenoemt / oft de roode loopende ooghen en kant niet ghenesen / midts datse stercker verdeylende oft afvaeghende crachten eysschen dan in Ladanum zijn: want die ghebreken hebben haeren oirspronck wt quade / taye/ ende grofue humeuren/de welcke principalijck door verdeylende ende verteirende medicijnen wtghetrocken ende afghedreuen moeten worden. Voorts moeten die oock van subtijle deelen zijn/nochtans

niet van soo zeer subtijle ende drooghende/datse meer dan te vele souden drooghen / ende tsamen met de humeuren teghen natuere die daer vergadert zijn/oock de natuerlijcke vochticheyt die thayr voetsel gheuet ende doet groeyen/ souden wech nemen. Want soo en sullen sy niet alleene d'wtvallen vanden hayre beletten/maer oock cael maken.

Tafelken.

Myrtus maior met swarte/lanckworpighe ronde besien ende haer diversche sooten.
Myrtus maior met witte besien.
Cleyne Myrtus ende haer diversche soorten.
Buxus oft Palmboom.
Lycium siue Pyxacantha Narbonensium.
Granaet-appel boom.
Ligustrum, oft keel-cruydt.
Phylerea maior Oleastri facie } Narbonensium.
Phylerea minor angustifolia } Narbonensium.
Phylerea arbor, oft is Macaleb Arabum?

Bourgespene van die van Montpelliers.
Olijfboom.
Wilde Olijfboom.
Wilge met { Olyfbladers. / Breebladers. / Amerina.
Cleyne cruypende Wilge.
Persieboom.
Noten muscaten.
Arbutus.
Ghemeyne Lauwerboom tweederhande.
Laurus Tinus tweederhande.
Orenge-boom.
Limoenen.
Citroenen.
Poncire, Adami poma.
Limen.
Caneel-blat.
Cinamomum.
Macer Græcorum.

Cleyne Myrtus.

Men wil segghen dat Myrtus desen naem heeft / om eenighen lieflijcken reucke van Myrre die de besien hebben vande Myrtus die altijts groen staet. De cleyne Myrtus is inde Apoteken beter bekent dan sijn besien/iae de geheele plante is een wellust ende ciraet inde Noordersche houen. Dese groeyet ende worpt wt/ rechte / buychsame/ swertachtighe schueten diemen scheeren mach / met bladers minder dan die vanden Palmboom/maer spits/ ghelijck die vande stekende-palme. De besien zijn swert die vanden Veyl ghelijck/de welcke gheperst zijnde een wijnachtich sap gheuen. Nae den wijn-tijtdt worden de Voghels daer mede gespijst/ de welcke daer doore soo lieflijck om eten worden/ datmen die gheheel metten gheheelen inghewant etet/ende voor een ghemeyn spreeck-woordt seght/ dat de stront beter dan tvleesch is. In Prouencen ontrent de Zeecant daer en is niet eenen dorren hoeuel die eenighe soete locht heeft/oft dese Myrtus en groeyter zeer ouervloedich.

Groote Myrtus.

Noch ouervloedigher groeyet daer oock dese Myrtus, de welcke haer besien/die ghelijck een flesken zijn/de groote ghenoemt is. De bladers zijn oock grooter/dien vanden Rijn-wilge oft Granaetboom ghelijck/maer minder. De bloemen zijn oock witachtich / ende die vande voorgaende niet onghelijck. Wy hebben van een ander soorte ghehadt wt de houen vande Minrebroeders van Venegien met witter bladers ende witte vruchten/van fatsoen ende grootte dien vanden anderen ghelijck/ noch oock andersins zeer onghelijck/de welcke daer witte Myrtus ghenoemt is.

Diversche soorten van Myrtus.

Wy hebben inde houen van onsen vrienden in Nederlant / ende door de goetwillicheyt vande Heere Jan Brancion/ Phlips Deurnagle/ Jan Boisot/ende Joris van Rijen/ thien verscheyden soorten van Myrtus gheplucht/waer af de sesse specien zijn vande groote Myrtus.

Des diversche soorten van groote Myrtus.

1. D'alder grootste is Laurea oft Lauwer-Myrtus, alsoo ghenoemt om datse bladers heeft die vanden Laurus Tinus oft Regia van ghedaente ghelijck / maer minder ende spitser / ende donckergroen/met swerte besien: Dese groeyet inden zeer excellenten ende rycken hof/ van sonderlinghe planten/vanden heere Philips Deurnagle/heere van Nyoplandt.
2. De tweede heeft de bladers wat minder / bouen scherp ende spitsloopende.
3. De derde heeft lanckworpighe bladers/ bouen breedtachtich / van grootte den voorgaende byeans ghelijck.

4. De

4. De vremde Myrtus van Plinius, met veel reken van bladers/ oft de Myrtus van Barbaren/ amatoria Veneriqué sacra, ghenaemt in Spaensch Arayhan Morisco maior, heeft zeer vergheliicke bladers/ maer zeer dichte by een staende / gotewijs oft pypwijs omgheboogt lancks d'blat / wel lustich om sien.
5. De ghemeyne/ die de bladers wat minder ende smal heeft.
6. Dese is de minste vande soorten van groote Myrtus, met bladers vanden wilden Olijfboom.

Noch hebben wy hier oock by ghevoegt wt de schriften van Clusius twee soorten van Myrtus met breede bladers.

Myrtus Bætica prima Clusij.

De Myrtus van Granaden met breede bladers/ oft Myrtus Laurea van Clusius, heeft bladers van grootte die vanden Arbutus byeans ghelijck / staende rekewijs op beyde sijden vande tacken in orden/ van verwen bleeck-groen/ welcke tacken dickachtich zijn / ende nut om tuynen daer af te vlechten: Men pleegt dese te scheeren/ waer door datse selden bloemen crijght.

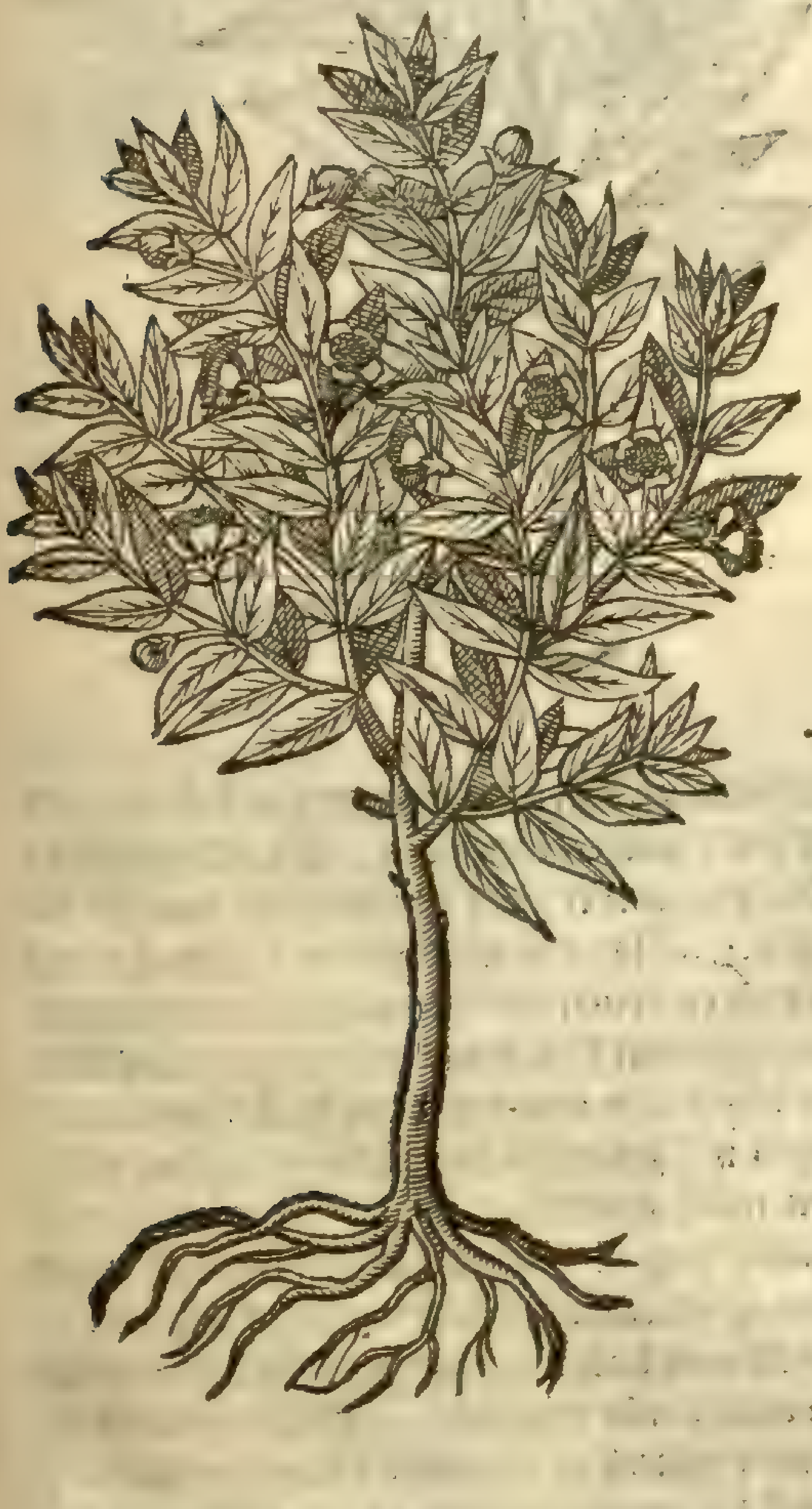

De grootste Myrtus met Lauwer bladers. In Latijn/ Myrtus Laurea maxima.

De vremde Myrtus van Plinius. In Latijn/ Exotica Myrtus Plinij pluribus foliorum versibus.

Myrtus Bætica latifolia domestica, oft Laurea secunda Clusij.

Dese is den voorgaenden byeants ghelijck/ t'an datse minder ende dicker bladers heeft.

Vier diversche soorten van cleyne Myrtus.

7. Onder de cleyne d'aldermeeste heeft smalle bladers die vande Philyrea tenuifolia ghelijck/ maer corter.
8. De ghemeyne cleyne Myrtus, heeft corter ende bruynder bladers.
9. D'alder minste heeft smalle bladerkens die vanden Thymus van Candien ghelijck/ maer langer.
10. D'ander Myrtus van Barbarien met veel reken van bladers is in Spaensch ghenoemt Arayhan Morisco minor, ende heeft oock gote-wijse bladers/ dicht by een staende/ ende zeer ghestript/ van grootte dien vanden ghemeynen Myrtus byeants ghelijck.

Vijfste specie van groote Myrtus. In Latijn/Myrti maioris quinta species.

Myrtus Bætica latifolia domestica, oft Laurea secunda Clusij. In Spaensch/Arayhan Morisco.

Myrtus.

Cracht. Diosc. De swerte tamme Myrtus is inde medicijne nutter/dan de witte ende van deser soorten is de Bergh-Myrtus verre de beste / hoe wel dat haer saedt min crachts heeft. De Myrtus ende oock haer saedt heeft een tsamen-treckende cracht. Daerom wordet saedt tsy groen oft drooghe in-ghegheuen den ghenen die bloetspouwen oft bloetpissen. Tsap dat wt de groene besien gheperst wordt/heeft oock de voorschreuen crachten/ ende dient daer en bouen voor de vochtighe maghe/ende doet water maken. Tselue sap met wijn inghenomen/gheneest de steken vande Scorpioenen/ende beten vande fenijnighe Phalangen. Tsaedt van Myrtus in water gesoden/maket hayr swert/ maer in wijn ghesoden / gheneest die quade sweeringhen in d'wtterste leden / alsmen die daer mede wasscht. De selue wijn met wat bloeme van Gersten-mout ghemengt / is zeer goet gheleyt op de heete swillinghen vanden ooghen/ende opde fistels vander oogen. De besien een weynich warm ghemaeckt/ ende wijn daer wt gheperst/ de selue te voren ghedroncken/ belet droncken te worden. Tselue doet oock tsaedt/d'welcke oock zeer goet ghebruyckt is in baden/teghen het nederdalen vande moeder/ghebreken vanden aers/ ende oueruloedighen vloet vande vrouwen. Tsaedt in water gesoden doet de schelferinghen vanden hoofde vergaen/ende geneest de loopende gaten vanden hoofde/eñ wtbreken vande puysten oft blaerkens/ tbelet oock dat wtuallen vanden hayre/ alsmen thooft met desen water wasschet. Tsaedt wordt oock ghedaen in medicijnen die sy Liparas heeten / soo wel als d'olie die vande bladers van Myrtus ghemaeckt wordt. De bladers van Myrtus in water ghesoden/ ende in tselue ghebaedt / is zeer goet om de leden te stercken die wt de litten oft ghebroken zijn/ende qualijck heylen willen. Met tselue water zijn zeer goet ghestoeft de ghebroken leden die qualijck willen tsamen-heylen. Tselue neemt oock wegh de misnaecktheyt vander huyt / ende gheneest de loopende ooren daer in ghedrupt: daer en bouen maket thayr swert / daer mede ghewasschen/ Tselue doet oock tsap vande bladers. De bladers van Myrtus met water ghestooten / zijn zeer goet gheleyt op vochtighe sweeringhen / ende op alle leden daer eenighe oueruloedighe vochticheden in vloeyen / oft teghen den buyckloop. De selue met wat olie van Roosen ende wijn ghemengt/zijn zeer goet teghen de voorts-etende sweeringhen / wilt vier/ heete swillinghen vanden culleken

Cleyne ghemeyne Myrtus. In Latijn/Myrtus minor vulgaris. In Franchois/Myrte petit commun. In Italiaensch/Myrto minore, Mortella. In Enghelsch/ littel Myrttre.

Ix. Myrtus met smalle bladerkens. In Latijn/ Myrtus nona angustifolia.

kens/ommeloop/ende ander heete puytskens aenden aers. De bladers van Myrtus ghedroogt ende zeer cleyne ghestooten / ghenesen de sweerende nagels van handen ende voeten / ende tsweeten ende smerten vande liesschen ende ocksels / daer mede bestroeyt oft ghestreken: oock bedwinghen sy tsweeten vande gene die met hert-cloppinghe ghequelt zijn. De groene bladers oft d'asschen van dien met daer toe dienende salfkens ghemengt / ghenesen de verbrandtheyt ende sweerende-nagels van handen ende voeten. Tsap van Myrtus wordt wt de bladers ghedruckt / met ouden wijn oft reghen-water daer by ghegoten / dwelck versch moet ghebruyckt zijn: want alst ghedroogt is / riecket gheheel verduft ende verliest sijn crachten. Myrtidanum is eenen aenwas die oneffen / ghepuckelt/gheswollen/ ende de selue verwe vanden Myrtus heeft/ ende is alsoo ghenoemt om dat ghelijck een handt/ den struyck vanden Myrtus omringt: eñ dit is meer tsamen-treckende dan de Myrtus. Want (als Galenus seght) soo veel alst droogher is dan de voorseyde/soo veel stercker drooghet/ ende tsamen treckct. Myrtidanum ghestooten met sueren oft wranghen wijn wordt weech ghestelt/ende daer nae in bollekens ghemaeckt/wtter Sonne ghedroogt/ende is veel crachtigher dan de bladers oft tsaedt in eenighe saluen/ceroten/pessus ende baden ghemengt/alsser yet moet tsamen-ghetrocken oft ghestopt worden. Gal. Myrtus is van contrarie substantien ghemaeckt / nochtans heeft de eerdige coude in haer d'ouerhant. Theeft oock yet subtijl warms. Waerom dat sterck droogt. Maer de bladers/ botten/ vruchten ende sap/ en verschillen niet luttel onder malcanderen van tsamen-trecken. Voorts seght Galenus tselue van Dioscorides.

Palmboom.

Palmboom die altijts groene bladers heeft/is in Grieex Pyxos ghenoemt/om dat de schrijf-tafelkens/die Pyxia hieten/daer af ghemaeckt worden/ende van Pyxia werden oock Pyxides ghenoemt. Van gheen Boomen en zijn de berghen ende hoeuels in Dolfine ende Prouencen meer versien dan van desen. Desen Boom groeyet oock op alle ongheboude/hoeckelachtige coude plaetsen Noortwaert gheleghen/ ende heeft zeer veel stijue rijskens met zeere gheebladerde tackskens / de welcke door den quaden reucke/ende de ghelijckenisse die sy metten Myrtus hebben/goet om kennen zijn. Thout

 is zeer

Palmboom. In Griecx/πύξος. In Latijn/Buxus. In Hooschduytsch/Buxbaum. In Franchois/Buys. In Italiaensch/Bosso. In Enghelsch/Buxs ende Bax tree.

is zeer vast ende geel van verwen. De besien met drie puckelkens/zijn met een ghetant croonken gheteeckent/andersins die vanden Myrtus niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De rijskens/ thout ende de bladers in water ghesoden op de maniere van Pockhout/ ende daer af ghedroncken doen sweeten. Ick weet dat een aerme Engelsche dienstmaeght/ met desen dranck vande pocken gheneesen is gheweest: hoe wel dat hy vande Rijcke om zijnen onliefslijcken ende vuylen reucke veracht wordt. De bladers ende hout in looghe ghesoden maken geel hayr/ als thooft daer mede ghewasschen wordt.

Lycium oft Pyxicantha van Languedoc.

Men plach dese plante wt Lycien te brenghen/ ende wordt daerom Lycium ghenoemt/maer zeer luttel weten hedens-daegs wat dat is. Niet te min my en sal niet verdrieten hier by te voeghen/ tghene dat ons tghebruyck ende de meyninghen gheleert hebben/de welcke der waerheyt so gelijck zijn/ dat wy die voor sulcks houden. Op veel plaetsen van Prouencen is een boomken dē wilden Olijfboom ghelijck/soo groot als den Arbutus, met de bladers vanden Olijf boom/ maer corter/ stijuer/ ronder ende minder: de struyck ende bladers zijn van verwen doncker/ groen ende geelachtich/ende hebben dicke/stijue ende zeer herde doornen. De besien zijn die vāde groote Phylerea gelijck/maer ronder dan Olijuen/met een roodtachtich ende oliachtich sap/ dien vande Phylerea niet ongheliick/ welck sap bitter ende zeer onlieflijck is/ ende alst ontsteken is soo brandet met een ghecraeck: wt-ghedaen sijnde ist roodt. Maer al ist dat dit boomken in alder manieren den Lycium schijnt te ghelijcken: nochtans en souden wy niet dorren vastelijck segghen dat tselue ware. Maer dit dar ick wel segghen/datmen qualijck met meerder bate soude moghen den Lycium ghebruycken/ dan dit onse: ende datmen tselue ongheliick beter ende bequamer soude moghen in stede van Lycium ghebruycken dan de vuylicheyt vande olie. Want theeft een verteerende cracht met eenich tsamen-trecken. Ist dat gheen Lycium en is/ soo salt voorwaer een specie zijn vanden wilden Olijf boom/ wiens vuylicheyt van olie/ die d'alderbeste is/ inde plaetse van Lycium is. Want hoe die min vet ende oliachtich is/ hoe beter. Want sonderlinghe de vettichevt vande olie is den ooghen hinderlijck/ gelijck de natuerlijcke reden bewijst.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Lycium heeft een tsamen-treckende cracht/ verdrijft de schemelinghen vanden oogen/ ende gheneest de schurftheyt ende ieucksels vande caecken. Is oock goet ghebruyckt teghen alle verouderde fluxien/loopende ooren/versworen tandtvleesch ende amandelen/ēn tot die clouen vande lippen/ende fundament/ daer op ghestrecken. Lycium is zeer goet ingheonmen oft met eenen pessus gheset teghen den buyckloop ende roodtmelisoen. Maer met water inghenomen gheneset bloetspouwen ende den hoest. Pillekens van Lycium ghemaeckt ende ingheswolghen oft met water ghedroncken/zijn zeer goet teghen de beten van dulle honden. Lycium maeckt geel hayr/ tgeneest de voorts etende ende stinckende sweeringhen/ende het afgaen des vleeschs vanden nagels. Stopt den overuloedighen vloet vande vrouwen van buyten oft van binnen gebruyckt. Met honich inghenomen/ oft ghelijck een pilleken ingheslickt/ gheneest de beten vande dulle beesten. Gal. Lycium wordt ghebruyckt teghen tsweeren vande naghels aen handen ende voeten. Want het heeft een drooghende cracht/ende is ghemaeckt wt diuersche substantien/ vanden Griecken Eterogemeis ghenoemt/ te weten d'eene van subtijle deylen die verteerende ende warm is/ende dander eerdich ende cout/ wt welcke dat sijn tsamen-trecken heeft: verteert ende en droogt niet luttel/ te weten tot inden

den tweeden graet: In warmte ist byeans middelmatich / daerom wordt het tot diuersche dinghen ghebruyckt / te weten als afuaeghende in stinckende ende voorts-etende swetringhen: ende als stoppende / in buyckloop / roodtmelisoen ende ouervloedighen vloet vande vrouwen.

Lycium Hispanicum.

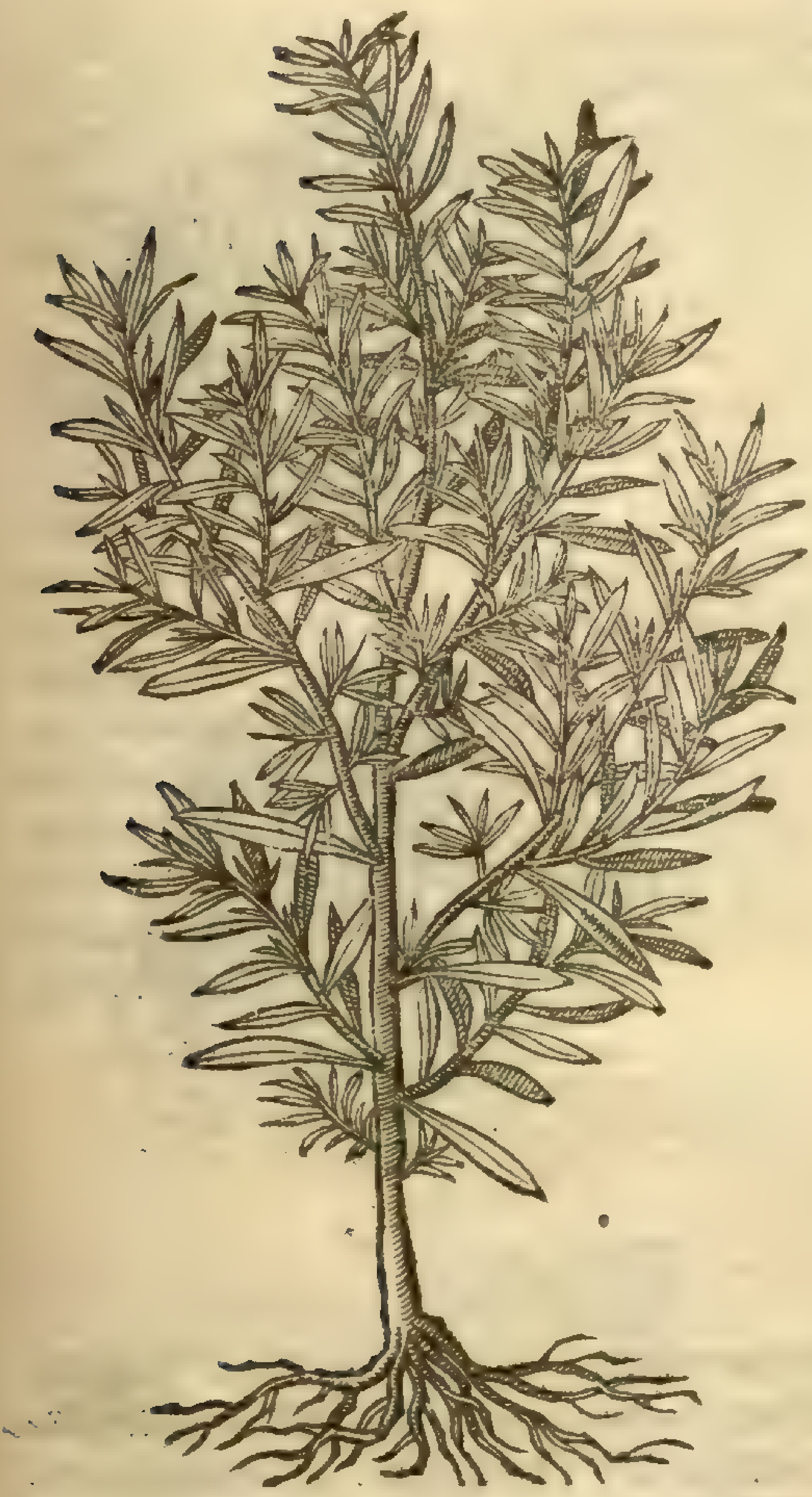

Derde Rhamnus vande eerste sorte van Rhamnus. In Latijn / Rhamnus primæ speciei tertius, fortè Rhamnus niger Theophrasti, apud Clusium. In Spaensch / Spino negro.

Dit Lycium, d'welcke een zeer aerdich boomken is / ende de Bourgespine oft Phyllirea met de smallebladers niet zeer ongheliJck / nochtans met veel smalder bladers ende cleynder tacxkens / bewaren ende voeden zeer nerstich in Nederlant de Heeren Jan Brancion / vander Dilft / ende Joris van Rijen. Dwtterste rijskens hebben stekende doornen. De bladers zijn die vande Thynielæa van Montpelliers ghelijck / maer cleynder / doncker-groen ende tsamen-treckende van smaecke. In Nederlant en bringhet gheen vruchten voorts.

Derde Rhamnus.

Dit boomken met groene bladers / van crachte tsamen-treckende / die altijts groen blijuen / ende den smake vanden Rhabarber hebben / met vele ende past by een gheuoegde groenachtighe bloemkens die neffens de bladers staen / nae de welcke swerte vruchten comen de wilde pruymkens ghelijck / rondt ende suer / en dunckt my niet te verschillen vanden Spaenschen Lycium, dat onlancks in Nederlant gheraeckt ende ghecomen is.

Granaetappel.

Wy laten ons gheerne duncken dat desen boom in Grieck Rhoa ghenoemt is / om het coleur vande besien oft keernen / ende roosachtighe verwe vande bloemen. Oft oock om eenighe ghelijckenisse die hy heeft metten Rhus, ende oock om tghebruyck soo wel inde keucken / als van het leer te bereyden / daer in dat vanden Rhus niet en verschilt. In Italien / Spaignen / Languedoc ende principalijck in Barbarijen groeyet de wilde van selfs / ende wordt eenen boom / van waer men seght datter zeer schoone ghebrocht zijn. Ende wordt daerom oock in Latijn ghenoemt Malum Punicum. Inde coude landen en groeyet hy niet dan zeer qualijck inde houen. Te Westmunster in des Co-

Granaet appel. In Latijn/ Malum Punicum. In Hooch-duytsch/ Granatapfel. In Franchois/ Pommes de Granades ende Mygraines. In Spaensch/Granada. In Italiaensch/Melagrano ende Pomo Granato. In Enghelsch/ Pom Granat tre.

Bloemen van wilde Granaet-boom. Balaustium.

ninx hof heeft hy alle iaeren bloemen/ ende oock t'Antwerpen inden hof van mijn Heere Jan Hoboke ende elders. In Nederlant ende Vranckerijck hebben wy die van steenkens oft keernen wighesproten boomkens sien worden / bladers hebbende die vanden Myrtus ghelijck. Den appel wordt ouer al gheten/ende heeft hoeckachtighe steenkens oft keernen / maer sommighe zijn suet/ sommighe suer/sommighe half soet half suer ende wijnachtich van smake: De welcke in medicijnen ende wt wellust zeer begheert worden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Alle Granaet appels zijn ghesont ende de maghe zeer nut/maer gheuen zeer cleyn voetsel: De soete zijn de beste voor de maghe / maer sy genereren wat hitten inde maghe / ende maken swillinghen/waerom datse inde cortsen niet en moghen inghenomen worden. De suere Granaet appels hebben een tsamen-treckende cracht / ende zijn zeer goet voor de heete maghe/ sy stoppen oock veel meer ende doen water maken / maer sy zijn den mondt ende tandtvleesch hinderlijck. Die eenen wijnachtighen smake hebben / zijn middelmatich. De keernen vanden sueren Granaet-appel inde Sonne ghedroogt/ende op de spijse ghestroeyt/oft daer mede ghesoden/ghenesen de vochtighe maghe/ende stoppen den buyckloop. De selue in reghen-water nat ghemaeckt/ zijn zeer goet ghedroncken den ghenen die bloetspouwen. In water ghesoden ende daer in ghebadet/ zijn zeer goet teghen Roodtmelisoen/ende oueruloedighen vloet vande vrouwen. Tsap dat vande keernen wtgheperst is/principalijck vande suere/met honich ghesoden/is zeer goet ghestreken op de sweeringhen vanden mont/vande mannelijckheyt/ende van tsundament. Tselue sap is oock zeer goet op de selue maniere ghebruyckt/op voorts-etende sweeringhen/op afgaen des vleeschs vande naghels/herde gheswillen / ghebreken vande neuse-gaten / ende teghen de pijne der ooren. De bloemen van desen Boom worden Cytinus ghenoemt/ ende hebben een tsamen-treckende/ drooghende/ ende stoppende cracht: sy stelpen tbloeden vande versche wonden / ende doen de selue wercken vanden Granaet-appel. Dese bloemen in water ghesoden / ende de tanden daer mede ghespoelt / ghenesen de

Cytinus.

vochtighe

vochtighe ghebreken vanden tandtvleeſch / ende doen de tanden vaſt ſtaen. De ſelue in een plaeſter ghemengt/ gheneſen de gheſchuertheyt / daer op gheleyt. Men ſeght dat de ghene die drie vande cleynſte bloemen vande tamme Granaten in neemt/ dat hy binnen eenen iaere geen leepe ooghen en ſal hebben. T'ſap wordt daer wt gheperſt ghelijck wt de Hypociſtis. Malicorium dat is de ſchelle vanden Granaet-appel/ die van ſommighe Sidion ghenoemt wordt/ heeft een dick-makende cracht/ ende doet de ſelue wercken vande bloeme. De wortel in water gheſoden ende ghedroncken/ drijft wt ende iaegt af de breede wormen des buycx. Malicorium Sidion.

Balauſtium.

Balauſtium is de bloeme vanden wilden Granaet-appel/ ende is die vande tamme ghelijck: vande welcke diuerſche ſoorten ghevonden worden/ te weten: witte/ gout-gele/ ende rooſe-verwighe.

Wy ſien natuerlijck ende ghemeynlijck dat veel planten hebbende de bloemen zeer dobbel/ gheen oft zeer luttel vruchten oft keernen voort-brenghen/ ghelijck de Meertſche Violetten/ Steen-Violieren/ dobbel Chriſtus ooghen/ Genoffels/ ende ontallijcke meer ander. Alſoo ſchijnt oock waerachtich te weſen / dat de Granaet-boomen waer af wy de bloemen hebben door onſe winckels van Venegien/ Antwerpen ende Lions gheheeten met ghemeyn accoordt Balauſtia, gheen vrucht en draghen/ ſoomen my heeft doen ghelooven : oft in-dien ſy vruchten draghen/ dat gheſchiet zeer ſelden. De andere viere verſchillende die ick gheſien hebbe/ draghen al tſamen vruchten ende enckele bloemen. De wilde die ghemeynlijck waſt in die haghen van Languedoc / heeft cleyne appelkens zeer bitter ende eerdtachtich/ verſchillende van den Hof-granaet-appel/ ghelijck de wilde appelen van boſſchen ende haghen verſchillen vande goede ſuete Hof-appelen / de welcke wel dickwils niet minder en zijn van vruchte ende van keerne dan de groote ſoete Granaet-appelen. De ſuer-ſoetachtighe is oock ghelijck in bloemen ende vruchten/ ende mach weſen de wijnachtighe van Dioſcorides , want ſy vol is van een ſap zeer wijnachtich ſuer/ ghemengt met een lieflijcke ſoeticheyt. T'ſap wordt daer wt gheperſt op de maniere vanden Hypociſtis, dwelcke een tſamen-treckende cracht heeft/ doende de ſelue wercken vanden Hypociſtis ende bloemen vande tamme Granaet-appels. De Balauſtia zijn wel bekent ouer al inde Apoteken van Duytſlant / Nederlant ende Enghellant / door de zeer ſchoone/ zeer dobbel/ ende roode bloemen. Verſcheydenheyt vã Granaet-appelen nae Plinius meyninghe.

Keelcruyt/ monthoudt/ ende Kynwighen. In Latijn/ Liguſtrum. In Hoogduytſch/ Beinholtzlin ende Mundtholtz. In Franchois/ Troeſne. In Walſch/ Pucellage d'homme. In Spaenſch/ Alfena ende Hallena. In Italiaenſch/ Conaſtrelle Oliuella ende Guiſtrico Cambroſſene. In Enghelſch/ Pepuet.

Dit boomken ſchijnt om zijn ſchoone troſſen van bloemen / vande Grieckͤen Cyperus genoemt te weſen / want Cyparizo is te ſegghen ick bloeye. Dwelcke Virgilius oock ſchijnt te willen ſegghen/ daer hy ſchrijft: Alba Liguſtra cadũt. Dit boomken is nv ter tijt in alle heete ende coude landen/ ende heeft bladers dien vanden Olijf-boom ghelijck / maer bruynder / ende ſachter / ende dient zeer wel om haghen te maken inde houen ende rondtſom de parcken inde cruyt-houen / diemen ſcheeren mach. De bloemẽ zijn wit/ wel-rieckende ende moſchachtich / ghelijck ſpenſel van druyuen/ die inde vetſte dalen van Prouencen inden April ende Mey voorts comen / naer de welcke oock op de houeels van Enghellant die niet zeer dorre en zijn/ in Septembre/ druyfkens volghen dien vanden Lentiſcus oft Maſtickboom/ oft vanden berg-Vlier ghelijck/ de welcke ingenomen nae tſchrijuen van Auicenna, bloedich water/ oft eer bloet-roode vrine doen maken / Dwelcke ſommighe eyghenſinnighe perſoonen beter ſouden verſocht hebben/ dan te ontkennẽ dat dit Liguſtrum het oprecht is: Want het is van ſmake ende cracht tſamen-treckende. Nochtans de ſteckſkens die onder den naem van Alkanette wt Afriken herwaerts ghebrocht worden/ die zijn binnen geel/ ende maken daerom (als Auicenna wt Dioſcorides ſchijnt te willen ſegghen)

segghen) thayr ros. Ist dat sijt zijn/ voorwaer oft zijn van een beter soorte van Ligustrum, oft van een ander plante.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers hebben een tsamen-treckende cracht/ waerom dat sy oock ghecknout/de swerringhe des monts ghenesen. De selue bladers zijn oock zeer goet gheleyt op heete aposteumen ende carbunckels. De selue in water ghesoden / men stoeft metten water de verbrandende plaetsen. De bladers ghestooten die in Radijs sap gheweyckt hebben / maken thayr ros. De bloeme witten azijn op voorhooft gheleyt/stillet de pijne vanden hoofde. Cyprinum oleum dat vanden Ligustrum ghemaeckt wordt/ende wel-rieckende is/verwermt de zenuen ende maeckt die sachte.

Tweede soorte van Philyrea van Prouencen.

Tweede Phylerea van Theoph.

Die ghebladerde Philyrea van Theophrastus met de wijde wt-ghespreyde tacken/ vande welcke berdekens ghemaeckt ende ghespleten worden / is sonder twijfel de Linde / ende niet dese plante: niet te min de ghelijckheyt van naem / heeft den zeer gheleerden wtlegghen van Dioscorides bedroghen: maer ick soude hier lieuer lesen Philelæa,oft Oleæ amasia , die Dioscorides beschrijft / ende die wy hebben doen conterfeyten/ de welcke metter beschrijuinghe zeer wel accordeert/ ende oock vanden wilden Olijf boom (byde welcke sy dickwils gheuonden wordt) niet en verschilt. Van dese Philyrea groeyen twee soorten van boomkens in Prouencen aende canten vande weghen/ ende inde Olijf houen by Marseille gheleghen / vande welcke dmeest/ ende dat minst gheuonden wordt/is den leeghen Olijf boom zeer ghelijck/hebbende den struyck ende tacken langher ende swerter dan die vanden wilden Olijf boom / maer de bladers zijn die vanden Ligustrum ghelijcker. Aende tacken groeyen veel besien / die oock minder zijn dan de wilde Olijue / ende niet bitter ghelijck de Olijuen/ maer suetachtich/met eenen steen oft keerne binnen/dien vande Criecke ghelijck.

Philyrea van Languedoc. In Latijn / Philyrea Narbonensis.

Philyrea van Languedoc met smalle bladeren. In Latijn/ Philyrea angustifolia.

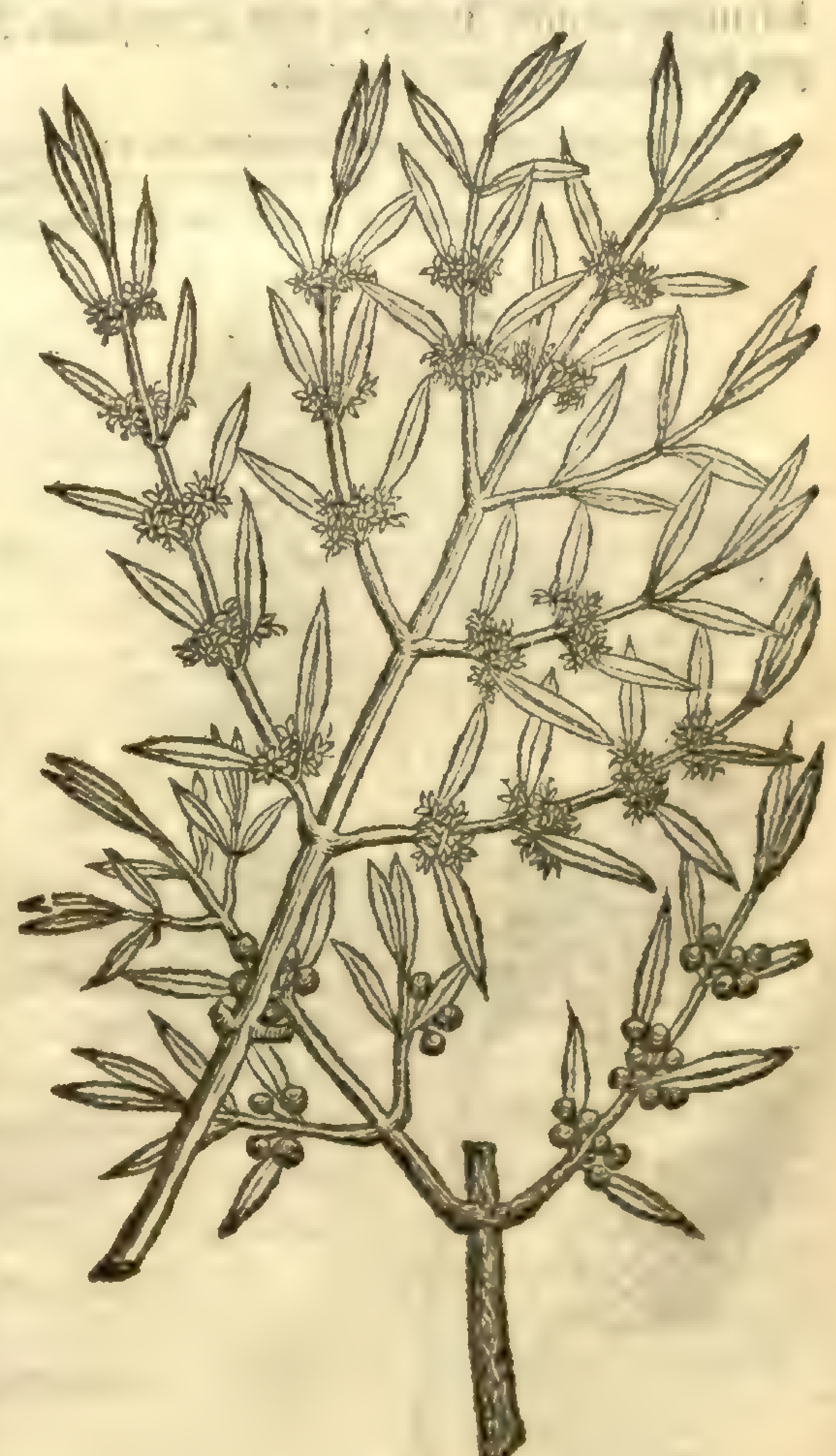

De cleyne Philyrea groeyet ouervloedigher opde selue voorseyde plaetsen / ende op de sandtachtighe hoeuels van Montpelliers/hebbende euen langhe bladers/maer tweemael smalder:oock soo is de ghe-

de gheheele plante tweemael minder. De besien zijn dien vanden Mastickboom ghelijck / ende desghelijcx druyfwijs by een hanghende op een zeer cort steelken / de welcke rijpe zijnde insghelijcx oock suetachtich zijn/ende een weynich heet / maer gheensins onlieflijck / ghelijck als zijn de tamme ende wilde Olijuen. Matthiolus brengt karren vol authoriteyten by/maer hy en beschrijft niet de selue plante die hy gheeft.

Phylerea Arbor Galloprouinciæ, verior Macaleb Serapionis.

Macaleb Gesneri & Matthioli.

D'eerste ende groote Phylerea voorseyt/ is dese figure die nae den groeyenden boom gheconterfeyt is gheheel ghelijck. Desen boom wordt by Tholon in Prouence gheuonden/ende is van struyck ende wtghestreckte tacken oft schueten soo groot als eenen Pruymboom oft Crieckeboom/met de bladers die vande Phylerea gheheel ghelijck/maer een weynich breeder. De bloeme is die vanden Ilex ghelijck/mosachtich ende wit/nae de welcke veel besien by een comen/dien vanden Terebinthus ghelijck/ maer meerder / ende doncker-groen/van smake suetachtich/ met vette keernekens binnen / ende soodanighe als hedens-daegs inder Apoteken te coope zijn met den naem van Macaleb. Voorwaer oock in dien het Ligustrum van Serapio Macaleb is/soo sal dese plante zijn Ligustrum wesen/ende niet de ghene die Matthiolus gheeft ende niet en beschrijft.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers vande Phylerea zijn tsamen-treckende/ ende tot tselue nut/ daer den wilden Olijfboom toe goet is / alsser stoppinghe oft tsamen-trecken van noode is. Dese bladers zijn sonderlinghe goet gheknout teghen de sweeringhen des monts / oft in water ghesoden / ende den mont daer mede ghespoelt oft ghewasschen. De selue inghenomen doen water maken/ ende verweckt de maentstonden vande vrouwen.

Veranderinghe van soorte.

Inde houen van Nederlant groeyen beyde de soorten vande Phyllyrea van Spaens saet ghewonnen / maer met smalder bladers. Sommighe hebben oock inde houen van Nederlant / door gifte van Joris van Rije/die met de breede ghekerfde bladers/ende oock met de dunne bladers.

Macaleb Gesneri & Matthioli.

Soodanighen Macaleb als Matthiolus ghecontersfeyt gheeft / heeft Jan Mouton tsynent groeyende

groeyende / d'welcke hem de zeer gheleerde Apoteker van Paris Pieter Outh gheschoncken heeft/ ende heeft bladers dien vanden Poplierboom ghelijck/ de welcke inde winter afvallen. De vrucht en heeft dese noch niet voorts ghebrocht/ maer de bloeme is dien vanden Crieckelaer ghelijck.

Fagaras Auicennæ.

Clusius maeckt mencie van een ander Macaleb/ die daer af maeckt een Fagara van Auicenna met dese woorden. Fagara is een vrucht soo groot als een Cicere / met een dunne bruyn-graeuwe schorsse/ onder de welcke een dunne schelle is/ daer een redelijcke vaste keest in light/ met een dun ende swert vellecken becleet: De gheheele vrucht is soo van grootte/ als van ghedaente eñ verwe den Cuculus Indi, dat d'Italianen heeten Coccole di Leuante, soo ghelijck/ datmen metten eersten aensien daer by soude bedroghen worden / ende daer vooren moghen nemen. Van desen heeft Auicenna mencie ghemaeckt in het 266. Cap. in deser wijse/ Fagara wat ist? Een graen ghelijck de Cicere/ daer in tgraen Macaleb light/ ende in hollicheyt van dien is een swert graen ghelijck de Scehedenegi, ende wordt van Sofale ghebrocht: hy stellet inden derden graet / heet ende drooghe / ende seght dat zeer goet is teghen de coude vande maghe ende lever/ dat oock helpt teeren ende den camerganck stopt.

Bourgespine van die van Montpelliers. In Latijn/ An Apharca Theophr.? Alaternus Plinij Clusio & Anguil. Spina Ceruina quorundam. In Portugeis/ Casca.

Tweede Alaternus van Clusius. In Latijn/ Secunda Alaternus humilior lato folio Clusij.

Inde Steyn-palmen bosschen van Frontignaen in Linguagot groeyet vele dese Bourgespine/ die ghedaente ende wesen heeft vande voorgaende Philyrea, maer de bladers zijn dien vande ionge Steyn-palme in Latijn Ilex ghenaemt ghelijck / maer stijf ende ronder / inde ronde breeder dan die vanden Olijf boom ende een weynich ghekerst. De bloemkens zijn moschachtich ende vele by een/ ghelijck druyfkens / die vanden Mastiekboom ghelijck / onder de bladers staende. De besikens zijn als die vanden Laurus Tynnus, twee tsamen staende/ gelijck twee besikens van een druyve aen een ghewassen.

ghewassen. De schueten ende tacken zijn van grootte ende ghedaente dien vanden Steen-palmen ghelijck. De bladers zijn bitterachtich/ende een weynich tsamen-treckende.

Alateranus secundus.

Dese plante heeft breeder ende ronder bladers/ ende eenen minderen struyck/anders is sy vander ghelijck.

Olijfboom. In Latijn/ Olea satiua. In Hoochduytsch/ Olebaum ende Oliuebaum. In Spaensch/ Azeytuna ende Oliuo. In Italiaensch / Oliua. In Enghelsch/ Oliue tre.

Wilde Olijfboom. In Latijn/ Olea syluestris siue Oleaster. In Italiaensch/Oliuo saluatico.

Desen boom in Grieex Elæa ghenoemt / heeft dien naem nae die van Griecken ende Athenen. Want Minerua heeft dese landen eerst Hellas ghenoemt / ende metten Olijf boom Griecken rijckelijck beghift ende ghestoffeert. Inde werme daelen van Spaignen/ Prouencen ende Languedoc/ die wel ter Sonne staen/ groeyen zeer lustighe/ dicke ende altijts groene-staende bosschen/ van Olijfboomen/ de welcke oock inde Wijngaerden van Montpelliers/ tweederhãde zeer excellente vetticheyt gheuen/ te weten/ Olie die wt d'Olijuen comt/ ende honich oft Elæomeli, d'welcke zeer om verwonderen ende nochtans waerachtich is/ wt den ghequetsten struyck oft tronck/ waer af wy alreede int capittel vande Manna ghesproken hebben. Tvleesch vande onrijpe Olijue is groen/ maer vande rijpe is swert. Op den wech van Frontignaen groeyen zeer excellente die bruyn-roodt zijn/ die elders soo wel niet ghevonden en worden. Vande cracht van Amurca welck de vuylicheyt is van Olie/ sullen wy hier nae vermanen: want de Medicijns en souden die niet gheerne deruen/ in dien sy wisten hoe vele ende hoe groote crachten dat die heeft om zeer swaere sieckten te ghenesen: want sy en gheeft den Lycium oft Accia niet toe/ iae sy gaet die eer in sommighe crachten te bouen. Elæomeli.

Wilden Olijf-boom.

Alle de wilde Olijf-boomen die wy oyt ghewetten hebben int wilde oft van selfs wassende/ schijnen alleene vande tamme te verschillen in grootte ende growichegt / die dese gheheel laet blijcken / ende min noch meer dan de wilde ende tamme Pruymboomen. Want door verplanten/ griffien/ oft niet te oeffenen/ verkeert d'eene in d'ander: Want de Olijf boom wordt stijfachtich ende onghesien/ somtijts oock dorenachtich / als op steenachtighe plaetsen der wortel met grauen oft spitten gheen locht

ghegheuen en wordt: oft dat de hinderlijcke ende doornachtighe schueten die onder aenden tronck wtspruyten niet ghesnoeyet ende afghehouden en worden. Waerom dat Dioscorides seght/dat niet de ghedaente van desen boom/ die andersins de voorgaende ghelijck is/ maer de crachten/als op een droogerder plaetse ghegroeyt zijnde/ meer tsamen-treckende/eerdtachtiger/ende stercker zijn/ ende de bladers tweemael minder dan die vande Philyrea, maer onder graeu. De vruchten heeft hy ouervloedigher/ de welcke van ghedaente ende grootte dien vanden grooten Myrtus ghelijck zijn. De bloemkens groeyen vele by een druyfswijs/de welcke wit ende wel rieckende zijn/met spensel/dien vande wilde Wyngaert ghelijck. Mijn heere de Greffier Jan Hoboke heeft dit boomken t'Antwerpen in sijnen hof.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers vanden Olijf boom zijn van cracht tsamentreckende: waerom dat de selue ghestooten/zeer goet zijn gheleyt op het wilt vier / quade voorts-etende sweeringhen / sweerende puysten/Carbunckelen/ende daer tvleesch vande naghels sweert:iae sy reynighen oock de vuyle sweeringhen. De selue met honich ghemengt/verdryuen ende doen scheyden de heete geswillen/ende blaerkens oft swillinghen ontrent den ooren ende schamelheyt/ende heylen weder als wel vanden hoofde ghegaen is. De bladers van Olijf boomen zijn zeer goet teghen de sweeringhen ende puysten / oft verhittinghen des monts/ principalijck vande ionghe kinderen / ghecknout oft in water ghesoden/ende den mont daer mede ghewasschen. Tsap van Olijf bladers van buyten ghebruyckt/ stelpet bloet/ ende d'ouervloedighe vloet vande vrouwen. Tselue sap is oock goet ghedaen in Ooghesalue tegen de verhitheyt ende puysten vanden ooghen / ende benemet loopen vande oude sweeringhen: soo dat oock goet is teghen de etende sweeringhen vande caecken. Tsap wort wt de ghestooten bladers gheperst/met wijn oft water daer by ghegoten / dwelck inde Sonne ghedroocht/ in ronde ballekens ghebrocht wort: maer het is ongheljck crachtigher om te verwaeren tghene dat met wijn/dan dat met water wtgheperst is. Dit sap is zeer goet ghebruyckt tot sweerende oft loopende ooren. De bladers worden bequaemlijck met gherstem meel van buyten ghebruyckt teghen den buyckloop. De bloemen met de bladers worden ghebrant/om d'asschen te moghen besighen in stede van Spodium, in eenen rouwen onghebacken eerden pot/ die wel toegheluteert is / soo langhe tot dat hy ghenoech ghebacken is/ welcke bloemen eñ bladers in wijn ghelescht zijnde ende wederom in eenen pot ghedaen opde selue maniere wederom ghebrant worden:Ten laetsten op de maniere vande Ceruse ghewasschen zijnde/maecktmen daer af ronde ballekens. Dese asschen in medicijnen der ooghen ghebruyckt/zijn soo goet als de Spodium beuonden / soo datse de selue cracht moeten hebben. De bladers vande tamme Olijf boomen hebben de selue cracht/maer niet al wt soo sterck: waerom dat sy/ midts haer slapper cracht/bequaemer zijn inde medicamenten vanden ooghen. Dwater dat wtten barnenden houte vanden Olijf boom drupt/is zeer goet gestreken op de leelicke schurftheyt/witte seericheyt ende mismaecktheyt vander huyt. Tvleesch vande groene Olijuen is zeer goet gheleyt op de vuyle schelferinghe vander huyt/ende voorts-etende sweeringhe / maer tghene dat binnen den steen is vande Olijue/ met smeir ende meel ghemengt/ doet de schurfte naghels af vallen. D'olijuen die inde pekel liggen / ghestooten ende op verbrantheyt gheleyt/beletten datter gheen puysikens op en comen/ende suyueren de vuyle sweeringhen.De pekel vanden Olijuen is zeer goet om het tandtvleesch te styuen/alst daer mede ghewasschen is/ende maeckt de loterende tanden weder vast.De gele Olijue die versch is/is bequaemst voor de maghe: maer niet goet voor den buyck. De swerte ende rijpe bederft lichtelijck/ende is de maghe contrarie/ den ooghen niet goet / ende maeckt pijne in thooft. De rijpe Olijue ghedroogt belettet voorts-gaen vande etende sweeringhen/daer op gheleyt/ ende neemt de canten wegh vande Carbunckel. Olie van wilde Olijuen is zeer goet op die vuyle stinckende sweeringhen ende vochticheden vanden tantvleesch ghestreken/oft al warm daer mede ghestoeft/ende maeckt de tanden vast:om het welcke te doen/men moet sacht wolleken aen een dun yserken vast maken oft binden/ende metter olie nat ghemaeckt zijnde/aen het tantvleesch houden/tot dat wit is. D'appotekers van Montpelliers stooten de groene Olijuen ende ghieten daer by heet water / ende perssen dan d'olie wt/die groen siet/ende om datse niet dicke en wordt oft en stolt ende zeer claer blijft van natuere/soo wordtse tot Parys gesonden ende dier vercocht/om dat de priesters aldaer dat menghen met wat balsem van Perou om te maecken heure oleum sanctum, chrisma, Olie sacrament ghenoemt/waer mede de beenen vande crancken gheoliet worden als sy naer den hemel moeten reisen.Sy segghen dat dese olie soo heylich is datse door groot mirakel nimmermeer en stolt.

Traen vanden Olijf boom van Ethiopien.

Diosc. De traen oft vochticheyt die wtten Olijf boom van Ethiopien drupt / is de Scammonee ghelijck/ gout-geel / van cleyne drupkens ghemaeckt / ende bijtende: maer die den Ammoniacum oft gomme ghelijck is/swertachtich ende niet bijtende/en heeft niet te bedieden.Onse Olijf boomen

men tamme ende wilde/ sweeten der ghelijcken traen/ de welcke zeer bequamelijck ghestreken wordt op by-siende oft schemerende ooghen: betert oock de lickteeckenen ende vlecken vanden ooghen/ daer op ghestrecken. De selue inghenomen doet water maken / ende verweckt de maentstonden vande vrouwen. De selue inde holle tanden ghesteken/ verdrijft den tandtsweere/ ende wordt onder de fenijnen gheschreuen: sy iaeght af de doode vruchten/ ende gheneest de quade ende witte zeericheyt. Desen boom wordt gheheeten Ethiopische ende wilde Olijf boom.

Amurca Diosc.

Amurca is de vuylicheyt vande wtgheperste Olijue / de welcke in een coperen vat ghesoden tot datse soo dicke is als honich / een tsamen-treckende cracht heeft/ ende voorts alle de wercken vanden Lycium doet. De selue met azijn/ wijn oft meede ghemengt/ is zeer goet ghestreken eñ gebruyckt op wonden ende tandtsweere. De selue wordt oock ghedaen in medicijnen vanden ooghen / ende die de gangen stoppen met daer op te strijcken: maer hoe die ouder wordt / hoe sy beter is. Is oock zeer goet ghestreken op de sweeringhen vanden aers/ ende schamelijcke leden/ maer ist datse met onrijpen sueren wijn hersoden wordt soo dicke als honich / sy doet wtuallen de ghegaette tanden. De selue ghemengt met water daer Lupinen ende Chamæleon in gesoden hebben / geneest de schurftheyt vande peerden. Rouw ende versch is zeer goet teghen de pijne van tfleersijn oft artike daer mede ghestoeft. Ghestreken op een hayrich oft rouw vel / ende op de watersuchtighe ghelegt/ doet tgheswil vanden water nedersincken.

Wilde Olijfboom. In Latijn/ Olea syluestris Septentrionalium. Eleagnos Matthioli. Sizipha Cappadociæ Bellonij. Sizipha candida Clusij. Eleagnos Theoph. folio Viticis. In Italiaensch/ Zeingole.

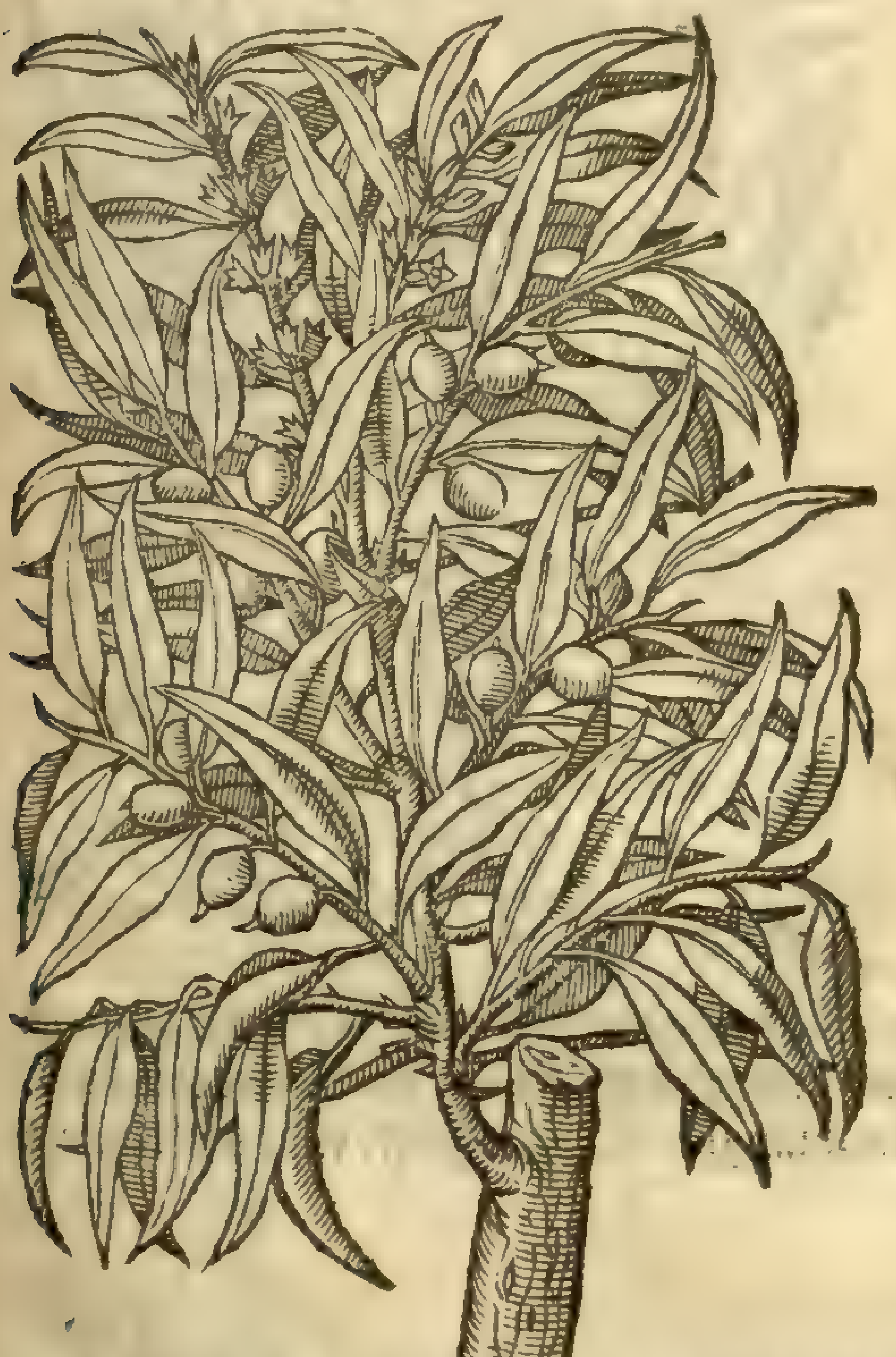

Wilgeboom. In Latijn/ Salix Dioscorid. In Hoochduytsch/ Weydenboom. In Franchois/ Saulx. In Spaensch/ Salce ende Salguero. In Italiaësch/ Salice ende Salcio. In Enghelsch/ Willow of Sallow tre ende Withy.

Desen boom groeyet in diuersche houen van Parijs/ Londen/ Antwerpen/ ende elders in Nederlant/ met de bladers vande Wilghe/ maer wit ende lustich om sien. De bloemen zijn wit ende moschachtich in witte blinckende knoopkens/ zeer lieflijck van reucke / neffens d'wtspruyten vande bladers voorts comende. De vruchten ende keernen zijn d'oliuen oft die van Alara Parrachi ghelijck / de welcke hier te lande niet rijpe en worden. Int Coninckrijcke van Granaten/ groeyet desen boom van selfs.

Wilghe-boom.

De Wilghe-boom groeyet gheerne op alle vochte ende waterachtige plaetsen/ende wordt in Latijn Salix ghehecten / om dat hy zeer haest voorts groeyet. De bladers zijn breeder dan die vanden Olijf-boom/ op d'auerechte sijde graeuachtich/ bitter ende bouen groen. In stede van bloemen geeftse wolachtige cattekens onderhaluen duym lanck ende rondt af hanghende/ oock en verliestse niet altijt haer saedt / als Homerus seght/ want het wordt op sommighe plaetsen afghenomen / ende ghesaeyt zijnde soo groeyet.

Water-Wilghe.

Neder wilghe met smalle bladers. Salix humilis repens angustifolia.

Roode wilge

De roode Wilghe die breede bladers heeft/groeyet altemets geerne op plaetsen die niet soo leech en ligghen/ dese is asch-verwigher/breeder van bladers/ende draeght rouwer ende corter cattekens. Van dese soorte isser een ander die alleene verschilt datse langher bladeren heeft / ende datse groeyt ghemeynelijck inde middel vande water grachten.

Salix humilis repens.

Wisachtighe wilge.

De wisachtige Wilge heeft roeykens geel ende buychsaem/ende zeer bequaem om manden daeraf te maken / ende dien vande witte Wilghen niet onghelijck / maer de bladers zijn langher dan die van roode Wederijck.

Salix humilis repens.

Behaluen de ghemeyne soorten van Wilgen/isser noch de cleyne nedere/opder eerden cruppende/ ende eenen voet oft onderhalue palme hooghe / met cleyne bladerkens / minder dan die vanden Myrtus. De bloemen zijn grijs van mosachtighe draykens/ die in een hayrichept wechvlieghen. Dese groeyet vele in tghebergte van Sauoye/Lions ende Vigan/ende is zeer aerdich om sien.

Cracht

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt/de bladers / schorsse ende sap hebben een dicke-makende cracht. De bladers van Wilghe ghestooten/ ende met wat pepers ende wijn ghedroncken / zijn zeer goet teghen de Colike. De selue bladers alleene oft met water inghenomen / maken dat de vrouwen niet en ontfanghen. Tsaedt ende de schorsse inghedroncken/ is zeer goet den genen die bloetspouwen. Asschen vande schorssen met azijn ghemengt/doet de wratten/weeren ende exterooghen afvallen/daer op geleyt. Tsap vande bladers ende schorsse met olie van Roosen inde schelle van eenen Granaet appel werm ghemaeckt / gheneest de pijne vanden ooren. De selue in water ghesoden / ende metten water de plaetse vanden Fleirsijn ghestoeft / is wtter maten goet. Het reynicht oock de huyt vande witte schelferinghen. Men nemet sap wt/ dat wt haer vloeyet als sy bloeyet / daer de schorsse ghesneden is : want men vindt inde quetsure een ghestijft sap / d'welcke sijn cracht heeft om wegh te nemen tghene dat den ooghen oft ghesichte belet.

Nedere Wilghe met smalle bladers.

Opde Heyden ontrent Antwerpen groeyet dese Wilge met cruypende steelkens van een palme oft onderhalf lanck/ met bladers dien vanden eersten Rhamnus ghelijck/ ende mosachtighe bloemkens vande Wilghe. Dese is bitter van smaecke.

Eleagnon Theophrasti Vitex. Agnus castus Officinarum. In Hoochduytsch/Schafs muyle ende Genschlamp. In Spaensch/ Gattiglio casto. In Italiaensch / Agno casto. In Enghelsch/Chastetre.

Vitex latiore serrato folio.

Ghelijck de Wilghe Frugiperda,alsoo is dese Agnon oft Castus ghenoemt/om datse alle beyde door eenighe coude schijnen te dooden ende verdrijuen alle oncuyssche lusten ende begheerten. Dit boomken groeyet inde houen van Italien/Vranckerijck ende Enghellant/hoe wel dat beter ende lieuer groeyet in heete landen : Tgheeft ende spreyt wt sijn bladers van eenen vingher lanck aen steelkens die meestendeel in seuen bladerkens ghedeylt zijn die vander Wilghe ghelijck / ende staende als die vande Lupinen oft Wonderboom. De bloemen groeyen op d'opperste vande tackskens van verwe dien vande Lauender niet onghelijck/op sommighe plaetsen oock witachtich/ ghelijck inde cloo-

sters vande Minrebroeders in Italien / de welcke hun met de taye tackskens gorden / om te wederstaen d'oncuyssche lusten. Hoe wel nochtans dattet saedt dwelck soo groot als Coliander is/van sommighe gheten zijnde / den lust van byslapen aenbracht / ghelijckerwijs alst saedt vande Ruyte sommighe den seluen heeft benomen. Nv ter tijdt worden drie soorten van Vitex (ten tijde van Plinius maer twee) gheuonden. D'eene dat een boomken wordt/d'ander dat veel cleynder ende leegher blijft/ende gheen boom en wordt inde houen van Nederlant.

Vitex met breeder ghekerfde bladers/ende derde soorte.

Dese groeyet met rijskens gheheel ghelijck die vande leeghe Vitex , maer de bladers zijn breeder ende wijder/rondtsom ghekerft.De reucke/cracht/ende alle ander dinghen zijn in als ghelijck. Dese groeyet binnen Bruessel in eenen hof daer ons die edel heere Jan Boisot leyde.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Agnus castus heeft een verwermende ende tsamen-treckende cracht. Tsaedt inghenomen is zeer goet teghen fenijnighe beten / waterladen ende de miltsucht. Agnus castus een vierendeel loots met wijn inghenomen/doet melck crijghen/verweckt de maentstonden vande vrouwen/doet vergaen d'mannelijck saedt/rijst in thooft / ende doet slapen. Agnus castus ende oock tsaedt/ gheneest de verhertheyt/verstoptheyt ende sweeringen vande moeder/als de vrouwen int water sitten daer hy in ghesoden is. Tsaedt met Poleye inghenomen/oft van onder met eenen pessus gheset/oft den roock ontfanghen/ verweckt den vrouwen haerlieder maentstonden. Agnus castus op thooft gheleyt verdrijft den hooftsweere : maer met azijn ende olie ghemengt / wordet op thooft ghedrupt teghen de frenesie ende rasernije. De bladers ghestroeyt oft verbrant / verdrijuen van daer alle fenijnighe dieren/ende ghenesen de beten vande slangen / daer op gheleyt. De selue met boter ende wijngaert bladers ghemengt/doen scheyden ende vergaen de herdicheden vande mannelijckheyt/daer op gheleyt. Tsaedt met water ghemengt/versoet de clouen vanden aers / maer met de bladers gheneset de wonden ende verwronghen leden. Men seght dat reysende luyden/die een tackskén van Agnus castus inde handt draghen/ gheen smertheyt en crijghen. Gal. Agnos oft Lygos,dat is te segghen/ Vitex, die tackachtighe plante/ is werm ende drooghe inden derden graet/ maer van zeer subtijle substantie/van smaecke heet ende oock tsamen-treckende. De rijskens en dienen gheensins totter medicijnen : Maer de bladers ende tsaedt zijn werm ende drooghe van complexie/ende van subtijlder substantie. Want tblijckt alsoo den ghenen diese ghebruycken / ende bewinden heet ende oock wat tsamen treckende van smaecke / soo wel de bladers ende bloemen als tsaedt. Nochtans mach oock tsaedt gheten worden/ maer het verwermt soo merckelijck/ dat daer door pijne in thooft maeckt. Maer ist dat gherooft wordt (want alsoo wordet oock met dragier-suycker gheten) soo maecket min pijnen in thooft. Voorts soo verdrijuet de winden des buyckx / ongherooft : maer meer alst gherooft is : bouen-dien soo benemet de lust van byslapen/soo wel ongherooft als gerooft. Tselue moghen oock doen de bladers ende bloemen. Daerom wilt men segghen / datse niet alleene gheten oft ghedroncken goet zijn voor de reynicheyt/maer oock gestroeyt.Daer by comt dat de vrouwen tot Athenen inde sacrificien oft dienst van Ceres/de gheheele plante onder haer spreyden. Waerdoor datse oock Agnon,dat is te segghen/suyuer/ genoemt werdt:wt alle welcke dingen openbaer is/ soo verre als wy onthouden hebben/tghene dat wy inde voorgaende verclaert hebben, dat Agnus verwermt eñ droogt/eñ principalijck de winden doet scheyden.Voorts dat van zeer subtijle substantie is/ dat bewijst sijn cracht : want dat in thooft rijst/en comt soo zeer niet vāde menichte der dompen van hem ghegenereert/als van sijn wermte ende subtijle substantie. Want in dien dat wint mocht genereren/voorwaer tsoude oock den buyck doen swillen/ ende tot oncuyscheyt verwecken ghelijck de kersse doet : Maer ghemerckt dat de selue niet alleene niet en kan verwecken / maer oock dat meer is benemen/ soo heuet voorwaer meest de cracht vande Ruyte ghelijck / soo wel in verwermen / als in drooghen:nochtans en ist haer niet ghelijck/want sijn cracht is in beyden wat minder.Soo dat de Ruyte meer is soo wel verwermende als drooghende.Verschilt oock inde vermenginghe soo vande qualiteyt als vande cracht : want tsaedt ende botkens vanden Agnus , zijn maer een weynich tsamentreckende/ ende de Ruyte als sy drooghe is gheworden / is gheheel bitter ende heet / maer vocht is sy bitterachtich. Nochtans en is in haer gheen wrangicheyt : oft ist dat yemant dunckt dat is / ick weet wel dat hem die qualijck merckelijck sal schijnen/noch oock niet sulcks als inden Agnus is. Waerom dattet saedt vanden Agnus beter dient voor de leuer ende milte die verhert ende verstopt zijn / dan tsaedt vande Ruyte.Maer dese dingen dienen tot de maniere van cureren/ de welcke ick qualijck soude connen ongheroert laten als ick vande crachten vande medicijnen spreke : maer terstont weder te keeren op de voorghehouden sake dat behoort toe eenen ghetempeerden man . Ende sal tselue inde naeuolghende medicamenten meer poghen te doen : dat is/ als ick wt sommighe merckelijcke crachten de generale cracht sal vergaert hebben / dan sal ick daer nae de particuliere achterlaten. Want

Gelijck oock Coliander saedt.

nv ter tijt is dit ghenoech/ dat wy weten dat Agnus werm ende droogħe is/ende dat niet middelmatich/maer tot inden derden graet/ende dat oock is van zeer subtijle substantie. Die dese dinghen weet ende daer naer wat bescheedts van ghenesen heeft gheleert/ dje sal selue beuinden hoe dat hier door de maentstonden verweckt worden/ hoe dat hy de verherde leden sal vermorwen ende verteeren/hoe dat een verwermende salue oft medicijne die de vermoetheyt weghneemt/ hier wt sal bereyt worden.

Onagra Diosc. oft Mulcibruta Salicaria Germanica.

Ghemerckt dat de herten vande wilde dieren opswillen van een wreede rasernije / soo hebben wy vernomen ende ghevraegt int ghebergte Apennin ende sommighe Alpes / iae selfs te Verone nae dese dwinghende ende versoetende plante/ende oft sy die erghens al daer gheuonden hadden: maer ons wert voor antwoorde ghegheuen / datter gheen plante gheuonden en was / die metter Onagra soude moghen ouer een comen/wtghenomen de Rhododendron, Berg-Vlier ende Laurus Tynnus: ende dat sy die lichtelijck souden ghekent hebben/hadden sy die gheuonden/byden reucke vande wortel/ende schoone grootte vande bladers der bloemen. Voorwaer oock die zeer geleerde ende cloecke Herbarist ende soecker van cruyden en soude soo onachtsaem niet gheweest hebben/ by al dien dat hy d'oprechte gheuonden hadde / die soo luttel ghesien ende soo zeere te begheeren is: oft hy en soude die door oeffeninghe inde houen ende door schrijuen den naecomers verbreyt hebben. Eenighe mijn gheleerste vrienden segghen dat dese een soorte is van Lysimachia die ontrent Lions groeyet: maer de selue is een cruyt ende gheenen boom.

Perseboom. In Latijn/Persica Malus. In Franchois/Pesche ende Peschier. In Hoochduytsch/Pfersichbaum. In Spaensch/Pexegos. In Italiaensch/Persiche. In Enghelsch/Perche tre.

Amandelboom In Latijn/Amygdala. In Hoochduytsch/Amandelbaum. In Franchois/Amandier. In Spaensch/Almendras. In Italiaensch.Mandole. In Enghelsch/Almondtree.

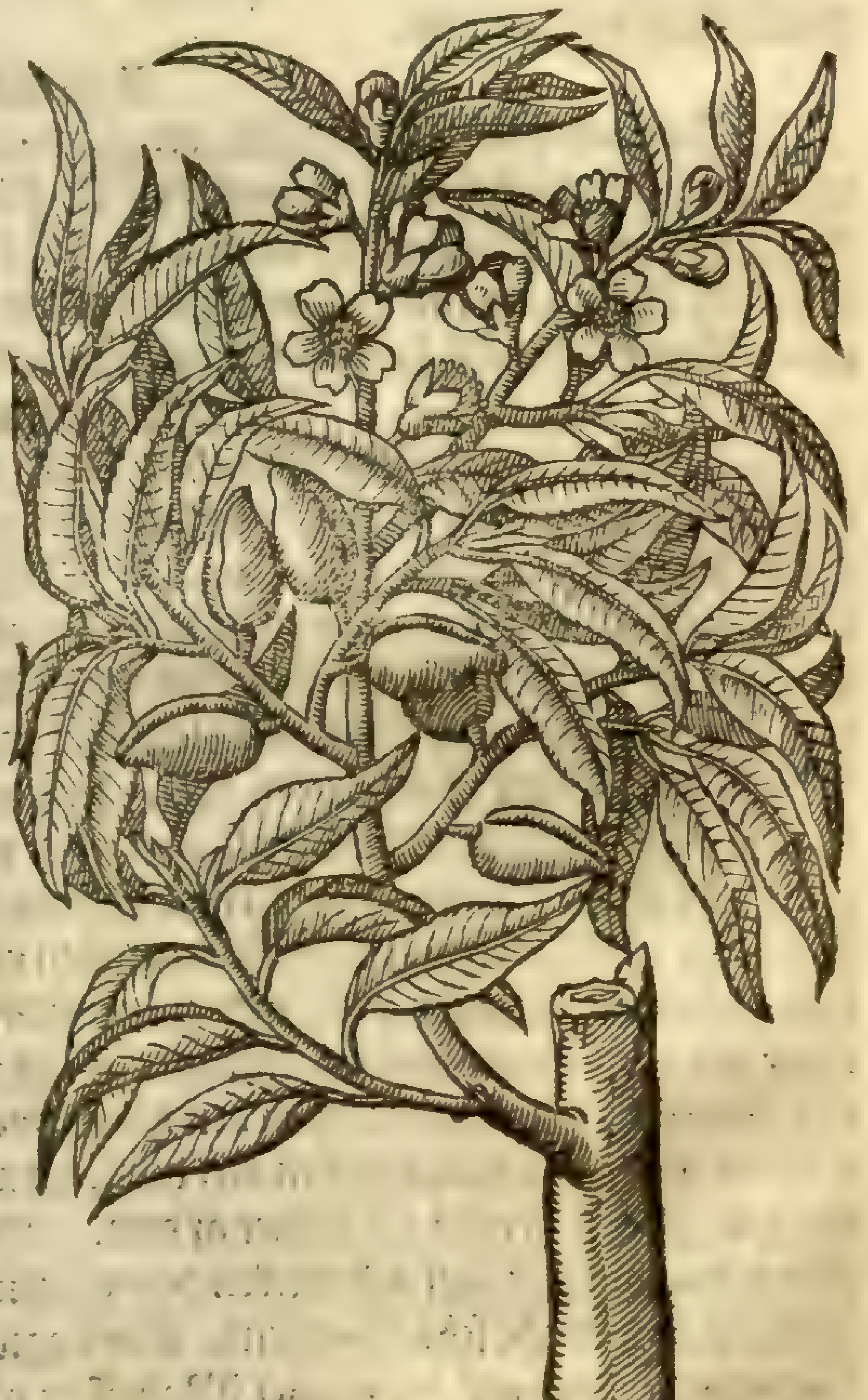

De ghemeene Perseboom/is een boomken zeer wel hedens-daechs bekent/ ende daer met zijn beplant meest alle de wijngaerden van Europe. De bladers heeft hy/dien vande Wilghe oft Persicaria niet onghelijck/maer de bloeme is als die vanden Amandelboom. De vruchten hier te lande verlatende hun fenynighe cracht/hebben eenen lieflijcken reucke ende smaecke / die oock niet onghesont en zijn. Tvleesch is sapachtich/van buyten met een wit hayrken becleet: sommighe zijn geelachtich/

lich/maer binnen wit:ander zijn gheheel geel/de welcke d'alderbeste zijn: vele zijnder oock die een root sap hebben. Alle dese hebben binnen eenen ghekerfden steen/waer in een bitter keerne light.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De rype Persen zijn goet soo wel voor de maghe als voor den buyck. Onrype Persen stoppen den buyckloop/maer noch stercker die ghedroocht zijn. Dwater daer ghedroogde Persen in ghesoden zijn/stopt den buyckloop ende fluxien vande maghe. Gal. De bladers vanden Perseboom ghestooten ende op de nauel gheleyt dooden de wormen/ hoe wel dat sy andersins een verdeylende medicijne zijn. Tsap vande Persen ende oock tvleesch is terstont ghecorrumpeert inde mage/ ende in alder manieren hinderlijck/daerom en salmen gheen Persen naer ander spijse ende voor de laetste gheuen/ghelijck sommighe pleghen:want bouen liggende/soo bederuen sy. Desen aengaende dat allen man ghemeen is/ moetmen weten. Alle dinghen die quaet sap hebben/ die oock vocht ende slibberich zijn/ende lichtelijck nederwaerts gaen oft volghen/moeten eerst ende voor ander spyse ghegeten worden/want soo gaen die lichtelijck nederwaerts ende voor ander / ende maecken den wegh bewaert. Maer als die laetst gheten worden/soo doen sy met hen ander dinghen oock bederuen. Plin. De drooghe bladers vande Perseboom cleyn ghestooten/ende op versche wonden ghestroeyt/ heylen ende ghenesen de selue. De keerne vande Persen met olie ende azijn gestooten/is zeer goet op thooft gheleyt teghen den hooftsweere. De Gomme vanden Perseboom stopt den buyckloop / maer met wijn ghemengt/breeckt se oock den steen inde blase. De selue met azijn ghebroken/verdrijft de quade seericheyt daer op ghestreken. Met Saffraen in water ghesoden/versuet de gheswillen vande kele/ ende maeckt den loop vanden hals glatter. De selue alsoo ghebruyckt / is wtter maten goet den ghenen die bloet spouwen:Sy opent oock de verstoptheyt vande borst/ende reynight de ghebreken vande Longher. Syrop vande Persebloemen/heeft de selue cracht vanden syrop van Roosen solutijf/ende dient beter den ghenen die van d'opstieghen der moeder ghequelt zijn / om dat minder van reucke is dan de syrop van Roosen.

Amandelboom.

In Prouence ende Dolfine zijn zeer groote ende wijde pleynen met Amandelboomen beplant/ die van fatsoen/bladers ende grootte den Perseboom ghelijck zijn/maer hoogher ende meer ghebladert. Inde coude Noordersche landen gheeft hy noode zijn bloemen/hoe wel dat somtijts in Engellant ende Nederlant sijn vruchten rijpe worden. Dese zijn somtijts wtter natueren zeer bitter : maer met oeffenen worden sy suete ende etelijck soo wel nv ter tijt/ als ten tijde van Theophrastus.

Cracht ende werckinghe.

De wortels vanden bitter Amandelboom in water ghesoden / nemen wegh de vlecken vanden aensicht/daer mede ghestreken. Tselue doen oock d'Amandels : ende verwecken de maentstonden vande vrouwen van buyten ghebruyckt. Bitter Amandelen met azijn oft olie van Roosen ghemengt/ghenesen de pijne vanden hoofde op tvoorhooft oft inden slaep vanden hoofde geleyt. Bitter Amandelen met wijn ghemengt/ghenesen de bloedighe puystkens aende beenen : maer met honich ghemengt/de vuyle stinckende/ende oock voorts-etende sweeringhen/ende beten van honden. Bitter Amandelen gheten doen pijne vergaen / maken den buyck weeck / doen slapen ende water maken. De selue met Ameldonck ghemengt zijn goet inghenomen den ghenen die bloetspouwen: maer met water ghedroncken/ oft met Terebinthine ghemengt ende gheleckt/ zijn sy goet teghen de ghebreken vande nieren/ende versweeringhen vande longher. De selue met sueten wijn inghenomen / ghenesen de coude-pisse/ ende zijn goet den ghenen die vande graueele oft steen ghequelt zijn: maer met honich ende melck ghemengt ende gheleckt / oft soo groot als een Haselnoote ingenomen/ den Leuersuchtighen ende teghen den hoest ende colijke. Die vijf oft seuen bitter Amandelen van te voren etet / en sal van drincken niet droncken worden. De selue met eenighe spijse ghemenght/ doen de Vossen steruen als sy daer af eten. Gomme vanden Amandelboom verwermt eñ stopt/ ende is daerom zeer goet gedroncken den ghenen die bloetspouwen. De selue met azijn gemengt/ gheneest de drooghe schorftheyt ende crauwagie. Met ghewaterden wijn ghedroncken/ gheneest den verouderden hoest / maer met Malueseye ghedroncken / is die zeer goet den ghenen die vanden steen oft graueele ghequelt zijn. De suete Amandelen zijn bequaem om eten / maer soo wel niet dienende inde medicijne als de bitter / nochtans doen sy water maken. De versche Amandel onghepelt gheten / gheneest de vochtighe ghebreken vande maghe. Gal. De merckelijcke bitter Amandelen hebben in alder manieren een subtijl makende cracht / dwelck oock de qualiteyt selfs bewijst ende d'experientie gheтuyght. Vande bitter qualiteyt hebben wy int vierde van dese Commentaria ghesproken. Maer het is ghenoech dat wy hier twee exemplen van experientie voorhouden / wt de welcke dat ghy hun cracht soudt moghen leeren : Sy nemen wegh de leelijcke vlecken / ende zijn zeer goet om de borst ende longher te suyueren van groue ende taeye humeuren. Voorts soo is bewesen

sen dat dese generalijck een verdeylende cracht hebben/maer specialijck een afvaeghende cracht: Jae dat meer is/dat sy by gheualle oock een cracht hebben vande verstoptheyt te verlossen/d'welcke bouen bewesen is/ iae d'experientie bewijset. Want sy suyueren zeer ende verdrijuen de groue ende taye humeuren die inde wtterste vaten inde leuer ghepackt zijn. Jae dat meer is/sy ghenesen de pijnen vande sijden die wt dusdanighe oorsake gecomen zijn/ende oock die vander milte/ende de colijke. Voorts soo heeft den boom selue der ghelijcke cracht: want de wortels van dien in water ghesoden reynigen de leelijcke vlecken vander huyt daer op ghestreken. Maer soo veel suete Amandelen alsser zijn / de selue hebben oock een cleyne bitterheyt / de welcke nochtans vande soeticheyt verwonnen zijnde/ verdooft wordt. Maer metter tijt wordt dat ghemerckt. Achter is bewesen dat de soete qualiteyt matelijck warm is.

Note Muschaten ende Macis vanden Araben/oft foullie. In Latijn/Nux Muscata, siue Myristica, siue Nux odorata & Aromatica: Macis Arabum & Officinarum. In Hoochduytsch/Muscat nuesz. In Franchois/Nois Muscade ende Muguette & fueille de Macis. In Spaensch/Nuez de especie, en Noezes Moscades. In Italiaensch/ Noci Moscade.

Note Muschaten man-neken.

De Note-Muscaet boom is van bladers ende vruchten den Perseboom niet onghelijck/ de welcke inden Eylande van Molucke in Oost-Indien vele wassen/ghelijck ons hebben ghesecht sommige vrienden die de selue noten met hun eyghen handen gheplukt ende mede ghebrocht hebben. Dese noten zijn met drie schellen becleedt/ ghelijck men gheconfijt te coopen vindt inde winckels: maer sy seyden datse hier te lande niet en souden connen groeyen. De gecōfijtte Muscade is geheel etelijck: Want de buytenste schorsse is herdtachtich ende dicke/ nae de welcke de foullie oft Macis volgt die inde winckels zeer wel bekent is. Daer naer light een velachtighe schorsse tusschen de foullie ende note/de welcke houtachtich/ welrieckende ende zeer vet is/iae oock hart soo wel versch als rijpe.

Cracht ende werckinghe.

Noten Muscaten doen water maken/ eñ zijn zeer goet voor de herssenen/ maghe/ leuer/ buyck/ herte/ende alle inghewant. Rondellet heeft de ghesteken ende lichte noten meer ghepresen dan de vette ende sware/ tot de ghebreken vande maghe ende herssenen: want midts dat sy niet rijpe en zijn/ soo hebben sy een meerder tsamētreckende cracht/ waer door de maghe sterckte crijcht / ende de dompen die nae de herssenen trecken/ belet worden. Want dinghen die olachtich zijn / die ouervallen met de dompen de herssenen. My ghedinckt dat een edel Enghelsche vrouwe die bevrucht was/door eten van 10. oft 12. noten Muschaten droncken zijnde/rasende was. Dese noten gheperst gheuen een olie die zeer goet is teghen de ghebreken vande zenuen. Note Muschāte manneken is lanckworpigher/met eenen tsamen-treckenden smaecke/ende bycans sonder reucke. De foullie die ouer dmanneken wasset/is bruynder van verwe / maer van reucke ende smaecke den anderen niet ongheliјck/de welcke bitter ende warm is/ maer de note is meer ghesteken. Alsmen die metten tanden in stucken bytet/soo is sy stijf gheliјck was/ende min oliachtich. Dese is oock nutter ende bequaemer teghen de ghebreken vande maghe ende hoofde.

Arbutus, siue vnedo. Epimelis perperam Galeno.

Arbutus heeft de bladers die vanden Citroen ende Lauwerboom gheliјck / ende niet dunne / als qualijck in Dioscorides gelesen wordt: De welcke lancks de bergachtighe weghen/ende aenden Zeecāīt van Prouence/inde Somer zeer veel vruchten gheliјck eertbesien draegt / die zeer schoon ende blyde-roodt zijn/ghemaeckt van schelpachtighe oft kafachtighe deelen/binnen hayrich/ende die geten shorringe inde kele maecken/waer door dat sy by auentuere Comaros ghenoemt is. De bloeme is die vanden Berberis van verwen gheliјck/ende groeyet in geelachtighe trosskens.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De vrucht is kafachtich om eten/der maghen oock quaet/ ende maeckt pijne in thooft.

Lauwer-

Arbutus,siue vnedo. Epimelis perperam Galeno. In Franchois/Arboux.

Lauwerboom/ In Latijn/ Laurus. In Hoochduytsch/ Lorbeerbaum. In Franchois/Laurier. In Spaensch/Laurel. In Italiaensch/ Lauro. In Portugeis/Laureiro. In Enghelsch/Laurel ende baytree. De vrucht is ghenoemt in Neerduytsch/ Bakelaer ende bayen/ In Hoochduytsch/ Lorbeeren. In Spaensch/Vayas.

Lauwerboom.

De bloeme vanden Lauwerboom is geelachtich groen/maer de rijpe besien zijn swert. De bladers blijuen altijts groen/de welcke in tvier gheworpen gheeraeck gheuen/ghelijck alst sout doet. In heete landen groeyet desen boom vele int wilde:maer in Enghellant ende Nederlant niet dan ghesaeyt. D'ander soorte die graenkens draegt die en wort niet ghesaeyt/ maer set af van ionge scheuten/ De welcke in Nederlant inden winter dickwils sterft/ ende niet hoogher dan ghelijck een cleyn boomken wasset. De ghene die binnen Brugghe groeyet/mach de coude vanden winter verdraeghen/andersins is dien den anderen niet zeer onghelijck. De bladers zijn wat bruynder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Eenighe soorte van Lauwerboom heeft dunne/ende d'ander heeft breede bladers. Beyde dese soorten hebben een verwarmende ende saechtmaeckende cracht/ waer door dattet water daer sy inne ghesoden hebben in een badt ghedaen/zeer goet is teghen de ghebreken vande moeder eñ blase. De groene Lauwerbladers zijn allenckskens tsamentreckende de welcke oock ghestooten/ de steken vande Wespen ende Byen genesen daer op geleyt. De selue bladers met meel van Ghersten mout oft Naerbier ende broodt ghemengt/versueten alle heete gheswillen/ maer inghenomen doen sy de maghe opworpen ende ouergheuen. De Bakelaer verwarmt meer dan de bladers/ waeromme dat de selue cleyne ghestooten/ ende met honich oft Maluesey ghemengt zeer goet zijn leckende ingenomen/ den ghenen die wtdroogen/aemborstich/ende cort van aessem zijn/ oft die met coude fluymen op de borst verladen zijn. De selue met wijn inghenomen zijn goet teghen de steken vande Scorpioenen/ende verdrijuen de leelijcke vlecken ende mismaeckthedt vander huyt. Tsap vande groene Bakelaer inde ooren ghedruypt/gheneest de pijne vanden ooren/ende is zeer goet teghen tstijf hooren met ouden wijn ende olie van Roosen ghemengt. De vruchten vanden Lauwerboom worden ghebruyckt in medicijnen die de moede leden ende zenuen vermaecken/ ende oock in saluen die verwarmen ende doen scheyden. De schorsse vande wortel een half vierendeel loots met welrieckenden wijn

wijn inghenomen / breket den steen / ende doodet de vrucht in des vrouwen lichaem/maer sy openen de verstoptheyt vande leuer.

Laurus Tynnus cærulea bacca. Laurus regia Italorum.

Tynnus Lusitanica Clusij.

De Laurus Tynnus is van aensien beyde de voorseyde Lauwerboomen ghelijck/ende is zeer aerdich ende een niew ghewas/de welcke de hoogde van eenen boom crijgt. Dese draegt croonkens van veel besien by een staende/den saden vanden Terebinthus oft besien vande druyuen ghelijck / maer bruyn wtten claer blaewen siende. De bloeme is lijfverwich. Dese groeyet zeer vele in dlant van Languedoc/in tbosch van Valene/ende op sommighe plaetsen vanden bergh Ceto / ontrent de boomen die de schaerlaecken greyne voorts brenghen Ilias cocciferas ghenoemt. Wt de besien wordt een olie gheperst/welcke besien de spreeuwen zeer geerne eten/ ende daer nae met groote hoopen comen ghevloghen.

Tynnus Lusitanica.

Clusius gheeft ons een ander soorte van Tynnus te kennen/die soo hooghe als de Cornoilleboom wijf ken groeyet/met meer ende styuer rechte tackskens / die groen-roode schorsse hebben/rondtom de welcke dat bladers groeyen die vanden voorgaenden ghelijck / maer smalder ende wat lanckworpigher/ende met veel aderkens deurloopen/staende ghelijck aende voorgaende/ tegen malcander ouer. De bloemen groeyen oock op dwtterste vande tacken croonwijs/ van verwen wat roodachtich/ maer niet soo wel rieckende als die vande voorgaende. De vrucht is oock minder/ volder ende swerter. De heere Brancion saliger gedachten/heeft met my dickwils van desen Tynnus gesproken/maer ick bekenne claerlijck dat hy my onbekent was/ende dat ick hem niet ghesien en hadde dan ghedroogt.

Citroenboom.

Desen boom hebben d'ouders Medica ghenoemt nae tlant van Meden/ende Cedrum oft Citria om haeren zeer excellenten reucke/hoe wel dat dese boomen in Afrijke int wilde groeyen / ende by Hyeres in Prouencen ontrent den Zeecant soo ghemeyne zijn/ datse door de lusticheyt vande altijts groene staende bosschen/ende eenparige vruchten/ gheensins en schijnen/ wt vremde landen daer gebrocht te wesen. Soo wie de twee eynden van desen appelen aenmerckt als die vander Orenge ende

Citroenboom. In Latijn/Medica malus. Malum Persicum fortè Theoph. Malum Assyriacum Plinij. Malum Hespericum, Citreũ & Chrysomela Athenæi. In Hoochduytsch/ Citron. In Franchois/Citron. In Spaensch/Cidras. In Italiaensch/Cedri ende Citroni. In Engelsch/Citrontre.

Limoenboom. In Latijn/ Limones. In Franchois/ Limons. In Enghelsch/Limontre.

Citroen/ die sal met d'eerste aensien alle de verschillinghen onderscheyden. Want d'Orenge-boom heeft de bladers dien vanden Lauwerboom niet gheheel ghelijck/maer zeer als een dobbel blat te weten/een dat ghelijck een vederken op een steelken staet / onder tgrootste / d'welck bouen een weynich smalder is dan het Lauwerbladt. Oock soo hebben d'Orangie appels geeluwer schellen/want sy zijn gout-geel oft bleeck-geel/ die vande Balsem appel manneken ghelijck/ ende niet soo medicinael van smaecke als de Citroen/maer lieflijcker van sape/ende voor spijse meer ghebruyckt/ somtijts soet/somtijts suer/somtijts tusschen beyden. Voorts zijn de bladers vande Citroen-boomen dien vanden Arbutus oft Lauwerboom ghelijck / maer breeder ende sonder vederkens / met veel tusschen-loopende stekende doornekens lancks de tacken. De bloemen zijn wit dien vanden witten velt Ajuyn oft Styrax ghelijck/de welcke gheconfijt worden/ ende gemengt in medicijnen die therte versterecken/oft daer af wordt een zeer wel-rieckende water ghedistilleert / Aqua Naphæ ghenoemt. Van desen gheslachte vande Citroenen zijn oock de Limoenen/die veel meer gheuonden worden/ende daerom min gheacht. Dese zijn lanckworpich / suerder/ scherper ende couder van sape : van schelle ende vleesche etelijcker/noch oock soo bitter niet als die vander Orenge/ ende hebben een meer verdeylende cracht. Voorts zijnder drie sorten van Citroenen : De ghemeynste is den Limoen best ghelijck/ van fatsoen als een ey lanckworpich/maer grooter/met een gherimpelde schorsse/de welcke beter reucke heeft/ende meer medicinael is / oock inde preseruatijuen meer ghepresen / ende tvleesch metten sape is voor salaet veel lieflijcker. De Limen zijn bycans tweemael meerder/ ende hebben een dicke vleesachtighe schelle/iae somtijts eenen duym dicke : Dese zijn lanckworpich gelijck een Concommer oft Meloen/ van buyten den Limoen oft Citroen van verwen ghelijck / ende met gherimpelde puckels : Den Citroen en is hy van smake niet ongheliick als hy inde pekel light / ende rouw is hy zeer lieflijck. De Poncyren diemen Adams-appel noemt/is onder breet ende allenckskens inde ronde wat scherper/de cruyne is platachtich/ghelijck een schildeken ghedraeyt.

Cracht

Orangie-appel/In Latijn/Arantia. In Hoochduytsch/Pomerantzen / In Franchois/ Orenge ende Orenger. In Spaensch/Naranzas. In Enghelsch/Orengetree.

Pomum Assyrium. In Franchois/Poncyres.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt vande Citroenen oft Oraenge-appels/ met wijn inghenomen/is goet teghen alle fenijn/ende maeckt camerganck. De mont ghewasschen met hun sap/ oft water daer sy in ghesoden hebben/ gheeft eenen zeer soeten aessem. Wy ghebruycken dagheliicx de sappen van allen in Syropen ende medicijnen teghen fenijnighe ende heete cortsen.

Caneel.

De bladers/schorsse ende tacxkens van desen Caneel die wy ghesien hebben eensdeels oock tgene dat wy vande reisigers verstaen hebben/ ende eensdeels oock daer af ghelesen hebben / gheuen ghetuyghenisse dat eenen boom is den Olijfboom van grootte niet ongheliick: ende den Lauwerboom oft Arbutus van ghedaente soo gheliick/ dat sommighe ionger Herbaristen niet zeer wel bedacht/ daer af een dinck gemaeckt hebben met onsen Lauwerboom/ende alleene verschillende in plaetse van groeyen. Men twijfelt nv ter tijt niet oft de oprechte Cassia oft Caneele is:maer de questie is/wat verschil dat tusschen dese ende den Cinamomum is. Want het Cinamomum dat wy hedensdaechs hebben/en is ons Caneel niet/nochtans ist seker datter luttel onderscheyt tusschen is. Want ist dat ghy wilt de teeckenen van alle beyde by Dioscorides beschreuen/ouerlegghen/ ghy sult sien datse bycans gheliicke crachten hebben ende oock tselue ghebruyck. Ist dat ghy de ionger ende gheschickste Herbaristen wilt gheloone gheuen/ghy sult weten dat de deelen vanden boom niet zeer ougeliijck en zijn. Twelcke oock wt Galenus ende Plinius ghemerckt wort. Want tghene dat sy beyde vermoedt hebben is der waerheyt soo gheliick/dat tselue meer dan waerachtich schijnt te wesen/ te weten oft datse van diuersche boomen waren/oft diuersche deelen van eenen boom. Op de beschryuinghe van Dioscorides en staet niet veel te letten: Want als hy seght dat diuersche speciën zijn/ soo verstaet hy eer graden ende diuersiteyten van eender specie. De plaetse van daer sy comt/is Arabia,te weten daer sy te coope comt/gheliick men hedensdaechs seght Veneetschen Termentijn/ Ireos ende meer ander. De plante selue/ende de tacken hebben een dicke schorsse. In vueghen dat hy niet den boom/ noch oock de tacken/maer eer de schorsse beschrijft/iae hy seght daer by het teecken vande verwe/te weten

ten

Caneel. In Latijn/Cassia. In Hoochduytsch/Zymmet Roerlim. In Franchois/Cannelle.
In Spaensch/ } Canela.
In Italiaensch/ }

Baselaer. In Latijn/Xylocassia, an Pseudocinamomum Diosc.

ten den Coral niet onghelijck/te weten eer dat schoone ghemaeckt is/eñ blinckt/ voorts datse zeer smal oft enge is. Want ist datse zeer dicke van schorsse zijn/soo en is tbinnenste niet zeer wijdt/ende daerom stelt hy daer by dicke ende breedt: Waer wt wel te mercken is/wat onderscheyt datter is tusschen den Cinamomum ende Cassia. My ghedinckt wel dat ick ouer ontrent twaelf iaeren gheleden/ ghesien hebbe inden winckel van Willem Dries Apoteker tot Antwerpen/die in dese dinghen zeer veruaren is/ Caneele die zeer nae quam den oprechten Cinamomum : iae veel seyden dat een tackſken was van den oprechten Cinamomum, hebbende een vast houtken dat licht om breken was/ met een schorsse van Cinamomum becleet/die oock met een bruyn velleken ouertrocken was. De bladers machmen op veel plaetsen oft gheschildert/oft drooghe sien.

Xylocassia.

Doen wy besich waren met dese dinghen te beschrijuen / wert onsen vrient Morgan van sommighe Veneetsche cooplieden tot Londen een schorsse ghegheuen / bycans van eenen duym dicke / oock oneffen/weerachtich / ende van buyten die vanden Ilex oft Olijf boom van verwe ghelijck / maer tbinnenste was sachter/ende eenichsins van smaecke/reucke ende verwe de ghemeyne Caneele niet onghelijck: Daerom oock sommighe vande gheleertste Medicijns willen segghen dat de buytenste ende alderdickste schorsse is vanden Caneelboom:in vueghen dat wy nv souden hebben twee schorssen van eenen boom / vande welcke deene dicker is / ende dander dunner/ beter van reucke/ ende veel bequaemer om te besighen. Dese dickste heeft eenen drooghen tsamentreckenden smaecke / ende is soo my dunckt/niet onbequaem om tbloet te stelpen. Aen haer binnenste schijnet wel datse vanden tronck vanden Caneelboom afghenomen is/de welcke met haeren reucke inden neuse treckt/ ende ghecnout zijnde den smaecke vande Cinamomum inden mont laet. Waerom dat ons niet alleene gheen oprechten Cinamomum en ghebreeckt / als men witter beschryuinghe van Galenus wil segghen.

Maer

Cortex Xylocassiæ facie, an sit Diosc. & Plinij Macer?

De schorsse de ghedaente vande Caneele hebbende/ oft oock is de Macer van Dioscorides ende Plinius? ende is in Nederduytsch Bastlaer ghenoemt.

Bruynverwich Caneel.

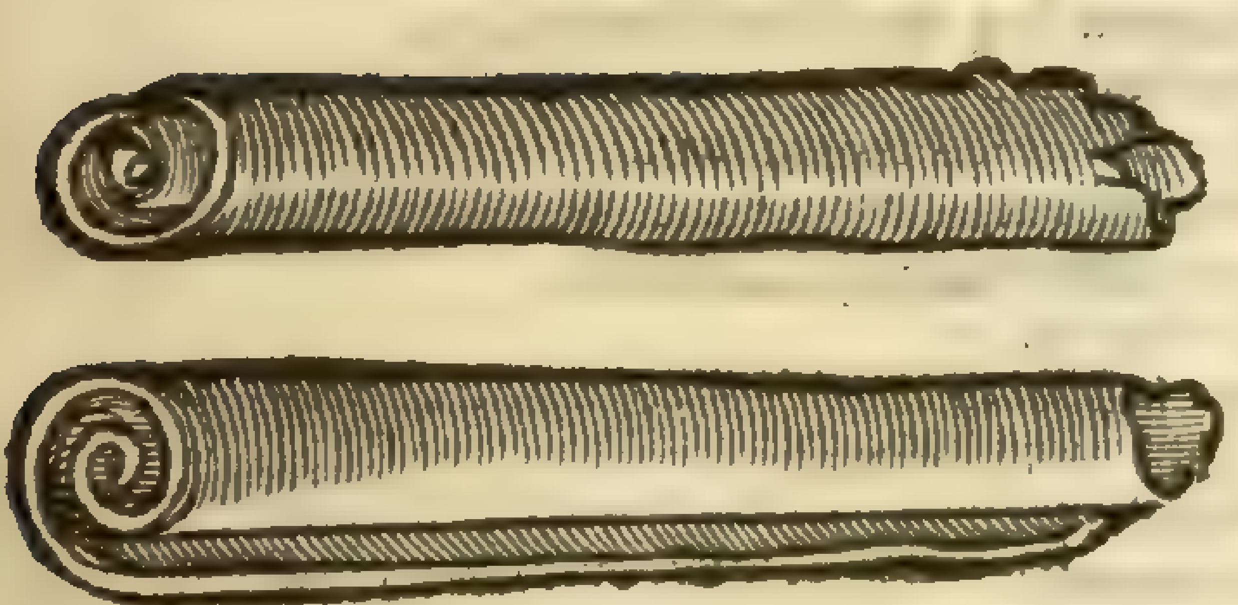

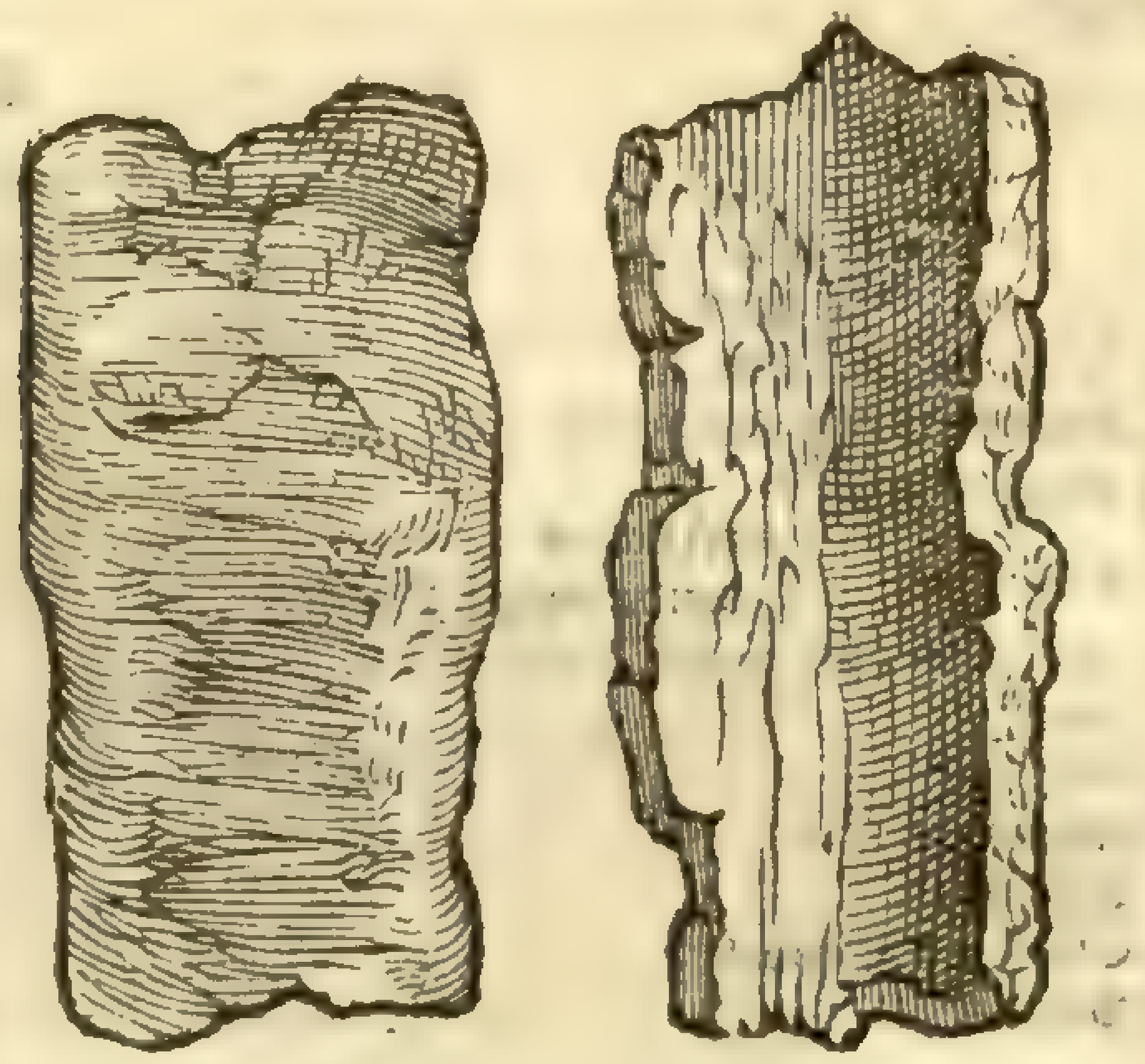

Maer dat wy meer deelen hebben dan hy beschrijft/ te weten de Caneele die dunne van pijpkens is/ bruyn van verwe/ van reucke ende smaecke zeer ieugdich ende crachtich/ de welcke hedensdaegs tot Venegien zeer gheacht is/ ende als oprecht Cinnamomum inde Theriaken ghedaen wordt: Daer naer ons ghemeyne Caneele: ten laetsten de voorseyde schorsse die oock niet te verachten en is/ van buyten den tronck vanden Olijfboom van verwe ghelijck/ dwelck onse meyninghe meer versterckt.

Cracht van Cinnamomum.

Diosc. Alle Cinnamomum verwarmt/ maeckt sacht ende teert/ de welcke water doet maecken/ ende met wijn inghenomen oft van buyten met Myrre gheweyckt/ verweckt de maentstonden vande vrouwen/ ende iaegt de doode vrucht af. De selue is oock zeer goet tegen alle fenijn-schietende beesten ende fenijn: sy verdrijft oock de schemeringhe vanden ooghen/ ende maeckt de dickheyt dunne.

De selue met honich ghemengt verdrijft de sproeten ende ghebreken vander huyt des aensichts/ daer op ghestreken: Is oock zeer goet teghen den hoest/ catarrhen/ ghebreken vande nieren/ watersiechte/ ende coude-pisse. Pleegt oock in costelijcke saluen ghebruyckt te worden: Ende metten cortsten gheseyt/ sy is tot alle dinghen zeer goet ghebruyckt. Gal. Cinnamomum is van zeer subtijle substantien/ nochtans niet ten wttersten heet/ maer wel tot inden derden graet. Gheen vande dinghen die in ghelijcke graet verwermende zijn/ en drooghen soo zeere als de Cinnamomum, om de subtijlheyt van haer substantie: Maer Cinnamomis is ghelijck een slecht Cinnamomum.

Cracht van Caneel.

Diosc. Caneel heeft een verwermende cracht: sy doet water maeken/ ende heeft een drooghende ende sacht-tsamen-treckende cracht: dient oock in medicijnen ghebruyckt vanden ooghen/ die ghemaeckt worden om claer gesichte te gheuen/ en oock in weeck-makende ende vermeurwende saluen. Caneel met honich ghemengt verdrijft de sproeten daer op ghestreken. De selue met wijn inghenomen/ verweckt de maentstonden vanden vrouwen: sy gheneest der slanghen beten/ ende is zeer goet teghen alle heete sweeringhen vande inwendighe leden: daer en bouen oock teghen de ghebreken vande nieren. Den vrouwen is oock zeere goet inde bladers ghesceten oft daer af den roock van onder ontfanghen/ tot openinghe vande moeder. De selue in dobbel ghewichte inde medicijnen ghedaen/ voldoet de plaetse vanden Cinnamomum, alsser gheen te crijghen en is, want sy doet de selue wercken/ ende is tot veel dinghen zeer goet. Gal. Caneel is drooghende ende verwermende eenichsins tot inden derden graet/ ende is oock van zeer subtijle substantie: van smaecke is sy scherp ghenoech ende oock een weynich sachtelijck tsamen-treckende/ waerom dat sy midts alle dese dingen verdeylet/ ende met eenen de vuylicheden die in dlichaem zijn verteert: Daer en bouen gheeftse den instrumenten des lichaems cracht. Sy is oock zeer goet teghen d'ophouden vande maentstonden/ te weten als die door de ouervloedicheyt ende dickheyt vande vuylicheden niet ghenoech en connen afgaen.

Cortex Xylocassiæ.

Onder de groote stucken vande voorseyde schorsse/ werdt oock een ander geuonden die van donderste

derste vanden staeck van eenich boomken ghenomen is/de welcke van binnen den voorgaenden van verwen ende andersins zeer ghelijck was: maer dese en was niet soo dicke/bycans sonder reucke / oft eenichsins met wat reucke vandē Note-boom oft Lauwer-boom: van smake een weynich warmte oft lijmicheyts hebbende met tsamen-treckinghe ghemengt. Maer ghemerckt dat die van Dioscorides ende Galenus tsamen-treckende ende verwarmende is / soo schijnt dese de schorsse vanden boom te wesen.

Tafelken.

- Peper.
  - Wit
  - Swert
  - Lanck.
- Cubeben vande winckels.
- Groffels nagels.
- Asphalatus.
  - van Rhodes
  - rieckende als een Roose.
- Agalochus oft Lignum Aloës.
- Lacke.
- Myrre.
- Bdellium.
- Wieroock.
- Claeren Wieroock.
- Styrax.
- Queappel-boom.
- Cleynen Ilex met scharlaken greine.
- Hulstboom.
- Ilex arbor oft Steinpalmen.
- Corckboom van Provencen met ronde bladers.
- Corckboom met smalle bladers.
- Phellodris.
- Eyckenboom.
- Cerris Plinij Echmata.
- Glandes Guineæ.
- Galnoten.
- Buyckenboom.
- Castanieboom
- Castanea equina.

Swert eñ wit Peper. In Latijn/Piper nigrum & album. In Hoochduytsch / Pfeffer. In Franchois/Poiure noir & blancq. In Spaensch/ Pimienta. In Italiaensch/Pepe. In Enghelsch/Pepper.

Groffels nagels met haer bladeren. In Latijn/Garyophylli cum suo folio & fructu. In Hoochduytsch/ Naegel. In Franchois/ Clous de girofles. In Spaensch/ Clauellos ende Clauos di especia. In Italiaensch/ Garofoli ende Garofani.

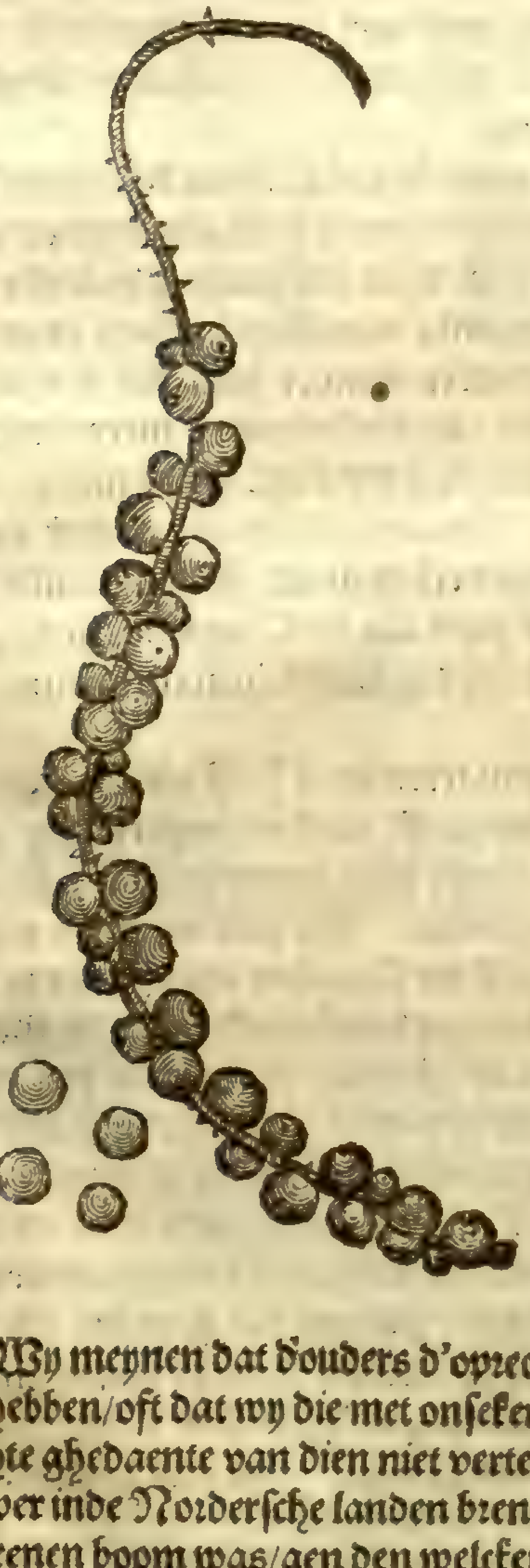

Antophyll.

Wy meynen dat d'ouders d'oprechte plante niet en hebben ghehadt / ende dat sy die niet ghekent en hebben/oft dat wy die met onseker teeckenen beschreuen hadden/ ghemerckt dat oock nu ter tijt de rechte ghedaente van dien niet vertelt en wordt vande schippers die zeer groote menichte van swert Peper inde Nordersche landen brengen. Een van henlieden die niet ongheschickt en was/seyde dat ter eenen boom was/aen den welcken/soo hy eenen strunck was gheworden/ zeer veel van desen Peper hem was omme windende ghelijck het Geytenblat/ met veel tacxkens van drie voeten lanck/ende bladers

de bladers dien vanden Citroenboom gelijck/maer dorrer/min blinckende/ ende onder zeer vol aderkens: Aen zeer langhe ranckachtighe dunne stelen / hanghen op beyden sijden vast by een de swerte Peper-corens. De gherimpelde greynen zijn de lichtste/ende meestendeel ydel ende verslenst. Peper is verwarmende tot inden vierden graet. Dwit rondt Peper/ hoe wel dat een opclimmende plante is/ is dien vanden swerten Peper alder ghelijckst/nochtans de hitte bewijst dat van heeter natuere is/welcke hitte in dwit Peper / meerder beuonden wordt/oock wordet in meerder weerde ghehouden/ ende wordt met cleynder menichte wt de eylanden van Molucke in Oost-Indien onder de Linie geleghen/ wech ghesonden het ghene dat ick wel ouer twintich iaeren ghehadt hebbe ende noch hedensdaegs wat by my bewaere/ is heel wit/hardt ende gheuult/lijdich heet/ongherimpelt ende veel beter dan tgene datmen wt tswert peper verleest. Ick hebbet tot Marseille ghecreghen/waer een heel tonne vol aenquaem. Lanck peper is aleen ander plante / waer af dat wy op een ander plaetse sullen spreken.

Cracht ende werckinghe.

Wit Peper is zeer goet in medicijnen ghebruyckt die totten ooghen dienen om tghesichte te versterken / ende oock inde Theriakels ende preseruatijuen oft medicijnen die teghen fenijn ghemaeckt worden. Lanck Peper is bitterachtich / ende wordt zeer ghebruyckt in preseruatijuen/ ende Theriakels. Diosc. Swert Peper heeft eenen goeden reucke/ende is lieflijcker dan het witte/ heeter/ende lieflijcker inden mondt: daer-en-bouen oock nutter inde saucen oft spijse: maer het wit dat noch naer het serpe treckt/ heeft min crachts dan de voorseyde Pepers. Men moet tswaerste nemen/ dat vol/swert ende luttel gherimpelt is/versch ende niet casachtich. Daer wordt oock onder tswert Peper gheuonden dat niet gheuoedt en is gheweest/ d'welcke ydel ende licht is/ ende garbel van Peper genoemt wordt. Alle de soorten van Peper verwermen / ende als Galenus seght / zijn zeer heet ende drooghe. Peper inghenomen doet water lossen/ende het doet de spijse wel verteeren/het treckt wt/ het doet scheyden/ ende neemt wech de schemeringhen vanden ooghen. Is zeer goet inghenomen/ oft van buyten ghebruyckt teghen tschudden ende beuen vande cortsen. Tgheneest de beten vande slanghen/ het iaegt de vrucht af/iae men seght dat belet te ontfanghen/ alst met eenen pessus van onder ghebruyckt wordt terstont nae datmen by gheslapen heeft. Peper ghedroncken oft met een syrop gheleckt/ is goet teghen den hoest ende alle ghebreken vander borst. Met honich ghemengt/ is goet teghen de Squinancie daer op ghestreken. Met versche Lauwerbladers ingenomen/ verdrijft de winden ende pijne vanden buyck. Met Rosijn gheknout / treckt de vochtighe humeuren wtten hoofde/ende suyuert die herssenen. In saucen ghebruyckt/gheeft appetijt/ende doet de spijse wel verteeren / tbewaert de ghesontheyt / ende doet de pijnen eynde nemen. Peper met peck ghemengt verdrijft de croppen ende clieren/maer met Nitrum ghemengt/ verdrijuet de leelijcke vlecken vander huyt. De wortel van desen boom en is gheen Gember / als sommighe ghemeynt hebben: Want de wortel vanden Peper is de Costus (van crachten) ghelijck: hy brant inden mondt vande ghene diese proeuen / ende maeckt veel speecksels. De wortel van Peper met azijn ghemengt / bedwinghet tswillen vande milte/daer op ghestreken/oft inghenomen. Met saedt van Luyscruyt geten/suyuert de herssenen ende thooft. Gal. Olie van Peper is goet gestreken op den rugge-graet/ teghen de coude ende tbeuen vande vierde cortse. D'alkimisten gheuen een druppel van ghedistilleerde olie van Peper met Cardus benedictus-water teghen tbenen vande vierde cortse. Pro Costo, Piper.

Cubebe Officin. non est Carpesium. **Cubeben en zijn gheen** Carpesium.

Cubeben zijn het Peper van Hippocrates, ende rondt Peper van Theophrastus, nae d'opinie van Guillandinus. De plante daer de Cubeben op groeyen/groeyet zeer op de selue plaetsen daer tpeper groeyet/ende wordt beschreuen voor een boomachtich ghewas van Veyl/met bladers breeder dan die vanden Myrtus, ende smalder dan die vanden Granaetboom. De besien hanghen elck besonder aen een steelken. Het mach wesen datse een mede soorte zijn vanden Peper / ghemerckt dat wijt gherimpelt ende ydel sien.

Cracht ende werckinghe.

Cubeben verwermen ende drooghen tot int wtterste vanden tweeden oft beghinsel vanden derden graet / ende zijn zeer goet ghebruyckt teghen coude sieckten / die wt coude vochtighe humeuren oorspronck hebben. Metten tanden gheknout / trecken de vochtighe humeuren wtten hoofde ende suyueren die herssenen/verdrijuen de winden des buyckx/ ende versterckẽ de maghe ende dermen.

Groffels-naghel.

De Groffels-naghels en hebben gheenen Grieken dan die laetst gheschreuen hebben bekent gheweest/als de ghene die wt d'wtterste ghewesten van Suydt-Oost-Indien/pleghen ghebracht te worden. De bladers van dien die wy ghehadt hebben / waren soo groot als die vanden Oraengeboom/maer smalder ende niet soo groen. De zeer gheleerde mannen Comascus ende Anguillara

hebben my ander ghetoogt/ dese tot Ferrare/ ende d'ander te Venegen/die breeder ende ronder waren: Dese bladers hadden den reucke vande Groffels-naghel. Inde principale coopsteden/als Antwerpen / Venegen ende Genua / sietmen dickwils de bloemen met steelkens ende dunne tackskens gheconfijt/Andersins soo zijn oock de nagels met hun bloemkens ende croonkens eenen yeghelijcken bekent/ende souden den boom haest bekent maken.

Groffels gomme. Gummi Cariophyllorum.

De Gomme van dien die witter maten goeden reucke heeft/van verwe ende fatsoen den Ammoniacum ghelijck/ hebbe ick in mijn contoor: van buyten ist swertachtich.

Cracht ende werckinghe.

Groffel-naghels zijn zeer goet voor leuer / hersenen / maghe ende herte: sy helpen de spijse verteeren ende maken subtijl met een tsamen-treckinghe. Daerom sterckense wonderlijck de Herssenen ende inwendighe leden. Vande Groffelnagels wordt een olie ghedistilleert / ghelijck witten Anijs / Venckel ende der ghelijcke/ die onghelijck crachtigher is. M. Franchois van Zinnich een vande beste ende gheleerste Apotekers vanden lande maeckt dese olie zeer constich ende nerstelijck door den gheest vanden wijn ende infusie oft weyckinghe als de zeer goede ende costelijcke extractien ghemaeckt worden. Dese olie aldus ghemaeckt zijnde is aenghenaem inden mondt/ ende niet brandende gelijck d'ander.

Aspalathus van Rhodes. Aspalathus Rhodius.

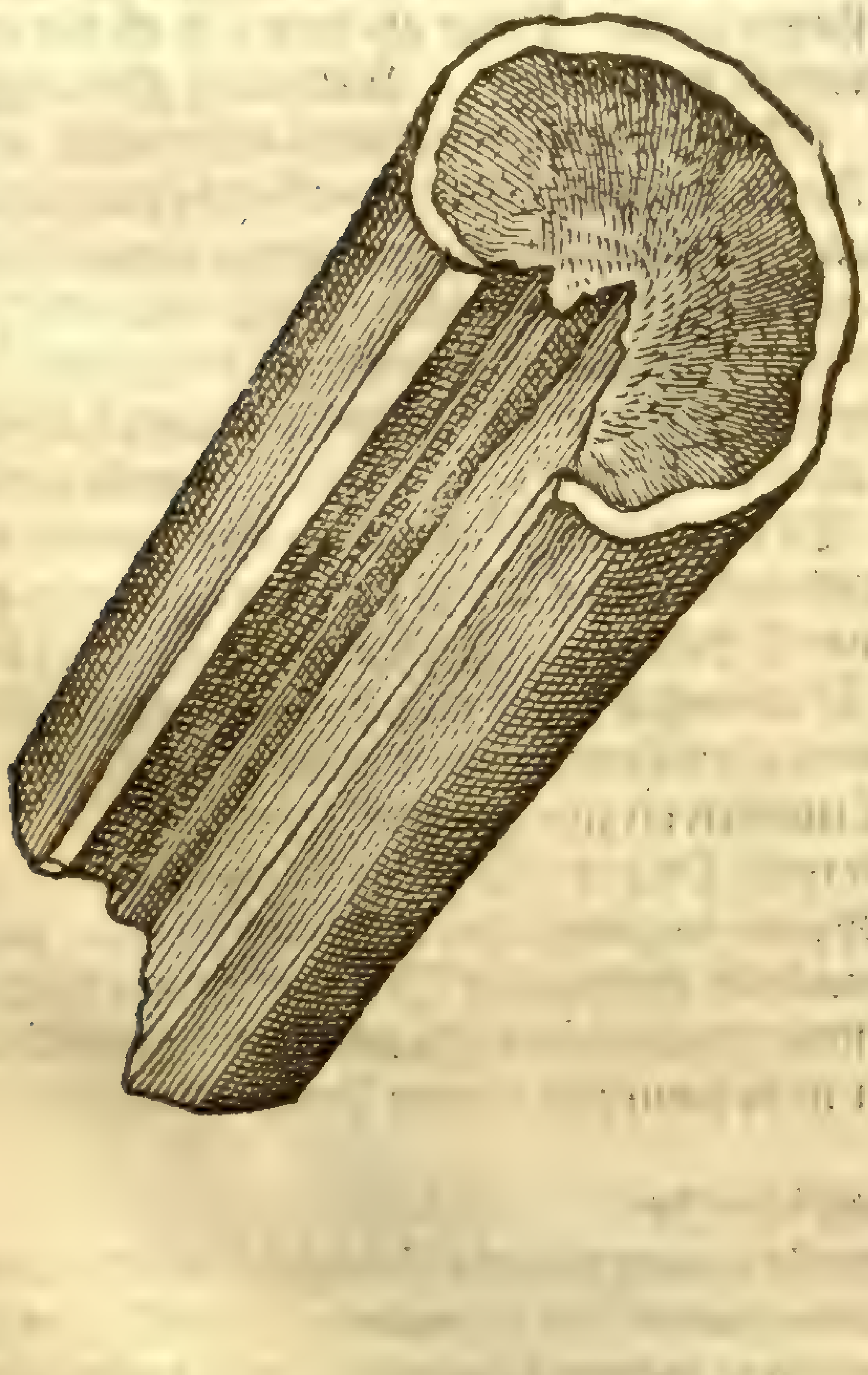

Aspalathus Roseus.

Aspalathus en heeft oock niet wel bekent gheweest / maer tot noch toe niet soo zeer van noode gheweest: Maer door neerstighe ondersoeckinghe vande ionghe Herbaristen oft Medicijns / zijn ons bekent geworden drie diuersche soorten van hout / vande welcke elck den naem van Aspalathus

weerdich

weerdich is. D'eerste hebben wy ghesien binnen Verone/ ende wert ons gheschoncken vande zeer excellente Apotekers Francisco Calceolario ende Andries Bellicoc/ die met raedt vande college ende Doctooren van Verone de selue in hun excellente Theriakels ghemengt hadden. T'stuck dat wy ghehadt hebben was dicke/vast ende wel gheslooten/als oft van d'onderste van eenich boomken ghehauwen ware met strael-wijse aderkens oft draykens / ghewichtich / van verwe den Palmhout ghelijck/maer geelder/ met eenen zeer lieflijcken reucke / die langhe by blijft. Wy lieten ons doen ter tijdt duncken dat den oprechten Aspalathum was. De smake en is niet soo zeer bitter/ noch onlieflijck.

Asphalathus **van Rhodes.** Asphalathus Rhodius.

De tweede soorte wert van Rhodes te Venegen ghesonden/ aenden zeer gheleerden Medicijn Niclaes Comasco/ in wiens huys dat wy doen ter tijt eenen zeer grooten block sonder schorsse sagen/ de welcke roodt was / van verwe van Ibenhout/ ende soo sterck rieckende dat de gheheele camer oft sale vol was vanden zeer goeden reucke. Vanden seluen bewaere ick noch een stucksken dat my voor eenen schenck gesonden wert vanden zeer geschickten Apoteker Waleran Donrez/diet vanden voorseyden Camasco creghen hadde.

Aspalathus Roseus.

De derde soorte is van buyten wit / ende heeft binnen geelachtigh rinsel oft weerkens / ende is den witten ende geelen Sandalhout zeere ghelijck. T'heeft den soeten reucke ende smake vande witte Roose / sonder dat den ghenen diet proeft eenighe merckelijcke qualiteyt toont / ten waere een zeer cleyne wermte die qualijck int smaken ghemerckt mach worden. Dese soorte heeft ons alder eerst ghegheuen onse zeer goede vrient ende Apoteker Morgan tot Londen / ende gaf my desen naem te kennen. Andersins soude ickt ghehouden hebben voor een soorte van wilde Olijfboom van Rhodes oft Sandalhout. Dit voorleden iaer 1560. hebbe ick een schoon blockskeu van dit ghesien inde handen vanden gheleerden / gheestighen ende nerstighen Apoteker M. Dierick Cluyt van Delft/ dat noch zijn schorsse aen hadde/ welcke was zeer gherompelt van verwe ende ghedaente ghelijck den Ilex boom / sonder reucke: Tusschen de Rimpels was een weynich gomme wel-rieckende ghelijck het binnenste. Dit hebbe ick naer tleuen doen contrefeyten: ende bewaere noch sommighe stuckens daer af/die my vanden seluen Cluyt gheschoncken zijn gheweest.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Aspalathus heeft een verwermende cracht met tsamen-treckinghe/waerom dat tselue in wijn ghesoden / zeer nut is om de quade zeericheden vanden mondt daer mede te wasschen / ende te doen inde voorts etende sweeringhen vande schamelheyt. Aspalathus met eenen pessus van onder gheset/treckt af de doode vrucht / ende de wijn daert in ghesoden heeft / stelpt den buyckloop ende ghenceset bloetspouwen ghedroncken zijnde. Op de selue maniere ghebruyckt/gheneest de druppelpisse ende doet de geswillen scheyden ende vergaen. Galenus leert de reden waerom dat verwermt ende tsamen-treckt by dese woorden: Het is scherp ende tsamen-treckende van smaecke / maer van ongheleijcker deelen/want met zijn scherpe deelen verwarmet/ ende met d'ander/te weten/sijn wrange partien vercoelet. Daerom soo drooghet door beyde de deylen/ende is des-haluen zeer goet teghen de fluxien ende rotticheyt. Niet te min de verwermende cracht is de principaelste / daerom heetet te verwermen/maer met een tsamen-treckinghe/ midts dat stopt. Aspalathus is goet teghen die heete oft vierighe sweeringhen Apthæ ghenoemt/om dat met een tsamen treckinghe drooght: Want dese soorte is een voorts-etende sweeringhe met rottinghe ende fluxie in een slappe partie ende altijts vochte plaetse / waerom datter een medicament van noode is dat zeere droogt ende tsamen-treckt. Door de selue redenen genesen de Chirurgiens van desen tijden de heete sweeringen vanden mont/ ende schamelijcke leden alleene met bestrijcken van sterck water / ende met medicijnen die zeer crachtich drooghen.

Agallochus **oft** Lignum Aloes.

Daer zijn byeans soo veel soorten van Agallochus, alsser zijn wel ghestoffeerde winckels van Droogisten. Want sommighe meynen dat Ebenum is / ander Aspalathum , sommighe oock dat geel Sandalhout is. Maer d'excellentste/ costelijckste ende aldermeest gebruyckt/ hebben nv ter tijdt met grooter menichte de Droogisten van Venegen/ d'welcke een tsamen-treckende cracht/ ende zeer drooghende/ende niet zeer bitteren smaecke heeft/maer op twier brandende gheuet eenen zeer lieflijcken reucke/ende een sap oft vette vochticheyt van goeden reucke/ gelijck als Ebenum ende Pockhout doet/den welcken dat van verwen gelijck is/ ende by auenture een mede soorte van dien. Vanden

Agallochus oft Lignum Aloës.

Lacke, Arabum Lacca & Offic. an Cancamon Diosc.?

Xyloaloës dat inde winckels zeer wel bekent is/ wert binnen Antwerpen een tweede soorte gebracht/ die ick alder eerst daer sach / ende voor een present my ghegheuen wert vanden zeer gheschickten Apoteker Franchois Pennin/in wiens zeer wel ghestoffeerden winckel dat te coope is. Tstuckskken dat ick hebbe is van eenen block oft struyck ghehauwen / ende is ghewichtich / met veel bruyne aderkens/van verwe dien vanden alderbesten Lignum aloës vande winckels ghelijck / ende oock van reucke en smaecke niet ongheliick/maer lieflijcker/bitter ende veel vetter/ d'welck gheknout zijnde tay is ghelijck was. De reste vande materie van thout is wit/broosch ende goet om breken/ maer niet soo specerijachtich. Voorwaer dit Lignum aloës is het ieugdichste van reucke ende smaecke dat ick oyt ghesien hebbe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Lignum Aloës wordt gheknout/oft in water ghesoden ende den mondt daer mede ghespoelt/om eenen wel-rieckenden aessem te crijghen. Lignum Aloës ghestooten ende ouer tgheele lichaem ghestroyt/ verdrijuet tsweeten : ende wordt oock inde plaetse van wieroock ghebruyckt om te berooken. Vande wortel een vierendeel loots inghenomen / is goet teghen de vochtighe ghebreken ende weeckicheyt vander maghe/ ende versoet de hitte. De selue met water inghenomen is zeer goet tegen de pijne vande sijden ende leuer/oock teghen het roodtmelisoen ende pijnen oft crimpinghen des buyckx.

Lacke. Arabum Lacca & Offic. an Cancamon Diosc.?

Vele segghen dat de Lacke eenen boom ende naem is van Arabien / eenichsins den Arbutus oft Pruymboom ghelijck / vande welcke dat de stuckskens ende tackskens souden wesen / die sy met de ghemeyne Lacke becleet zijnde / inde winckels te coope hebben / de welcke sonder eenighe redenen te gheuen vande meeste ondersoeckers der waerheyt / gheloochent wordt het Cancamum van Dioscorides te wesen. Anguillara is van opinie door aduijs vanden zeer gheleerden Montanus, dat Benzoin eer soude Cancamon zijn: Om dat (segt Montanus) het Cancamon zeer wel rieckt, ende de Lacke en heeft gheenen reuck: Maer gheen van beydenen is waerachtich. Want Dioscorides en segt niet dat zeer wel rieckt / maer alleene dat goeden reuck heeft : voorwaer oock de Lacke heeft eenen soeten ende lieflijcken reuck op twier gheleyt/ghelijck Dioscorides die ghebruyckt heeft. Voorts segt noch die gheleerde man : daerom soude ick meynen dat Benzoin waere / met de welcke zeer wel ouer-eencomen de dinghen die d'ouders vanden Cancamon gheseyt hebben. Dit en is oock noch niet claer beuonden : want Cancamon en heeft byden ouders soo groot niet gheacht gheweest/ghelijck als blijckt dat Theophrastus, Galenus ende Aëtius, groot verhaelder vande Medicamenten/ daer af niet vermaent en hebben / die nochtans soo dickwils den Balsem / Laserpitium Cyrenaicum, Myrre/ Aspalathum ende ander der ghelijcke vermanen. Voorts wordt de Cancamon van

ander

ander plaetsen ghebrocht dan de Benzoin, want het is een gomme van eenen boom van Arabien/ ende de Benzoin en is van gheenen boom/ ende al anders van plaetse van groeyen/gedaente ende crachten. Nv al ist dat eenen zeer stercken reuck heeft/ ende oock de Myrre zeer ghelijck is/ soo dat dickwils d'een voor d'ander ghesien wordt (alsoo seght Montanus) daer door en is terstont sulcks niet gheprobeert: Want Dioscorides en heeft niet gheseyt dat de Myrre zeer ghelijck is/ maer wel de Myrre eenichsins ghelijck. Ende al hadde hijt oock gheseyt/soo soude tselue Montano luttel ge-holpen hebben. Want Styrax, Bdellium, Thus limpidum, Album animæ, ende veel meer ander gommen/ zijn de Myrre gelijck/ende daerom oock deser Lacke/ nochtans en zijn sy die niet: Benzoin en is daerom gheen Cancamum van Dioscorides. Oft de Chermes is/ mach een yeghelijck vraghen/maer niemant dan de gheleerde segghen. Want dat is een wtworpsel vanden Ilex oft lee-ghe Steenpalme/verwende ghelijck alle ander wtworpsel van Eyckeboomen/de welcke oock een wt-worpsel van ghewormten verandert/waer door dat in Franchois Vermillon heet/vande Wormen diese Vers ende Vermine noemen. Het is van grouer substantien/het treckt tsamen ende en verdeelt oft opent niet/ten heeft gheenen reuck dan onseker. Want dat de ionghe Auteurs hun versoeck voor seker bescheedt voorts bringhen/ is een enckel ende sotte onwetenschap: want sy en gheuent niet in alleene/noch sy en zijn oock niet seker oft door zijn crachten/oft door crachten van ander dinghen die doen sweeten/iae met reden/tsweet verweckt wordt. Nochtans soo wy zeer twijfelachtich waren/wat wy in soo grooten gheschil souden oordeelen/ soo docht ons voor tbeste dat wy souden gaen tot dien Apollo van Vercelle om aduijs ende vonnisse: maer wy vonden ons bedrooghen: want hy en nam het twijfel niet wech/ maer hy dede den slechten hoop vanden Apotekers lacchen ende spotten. Voorts soo wien dat dese zeer goede Lacke/ ende die vanden eersten tijden vanden Araben af tot noch toe ghebruyckt heeft gheweest/ tot alle de ghebreken daer toe dat Dioscorides seght datse goet is/niet wel aen en staet: dat hy lieuer dan hy die onsekere ende crachteloose soude gebruycken/ Myrre oft zeer goet Bdellium neme.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cleederen worden met Lacke/ Styrax ende Myrre gheperfumeert. Lacke een half vierendeel loots met water/oft honich azijn sommighe daghen veruolghens inghenomen/ men segt dat de vette persoonen magher maeckt. Lacke met honich-water inghenomen/ is goet teghen de Miltsucht/vallende siecte/ende den ghenen die suchtachtich zijn/ oock verweckt se de maentstonden/ ende neemt terstont wegh de lickteeckenen vanden ooghen: maer met wijn nat ghemaeckt/gheneest sy de cortichcyt vanden ghesichte. Lacke en is niet te verbeteren om te gebruycken teghen den tandt-sweer/ende tzeer vochtich tandtvleesch.

Myrre oft Bdellium aen zijnen block hanghende.

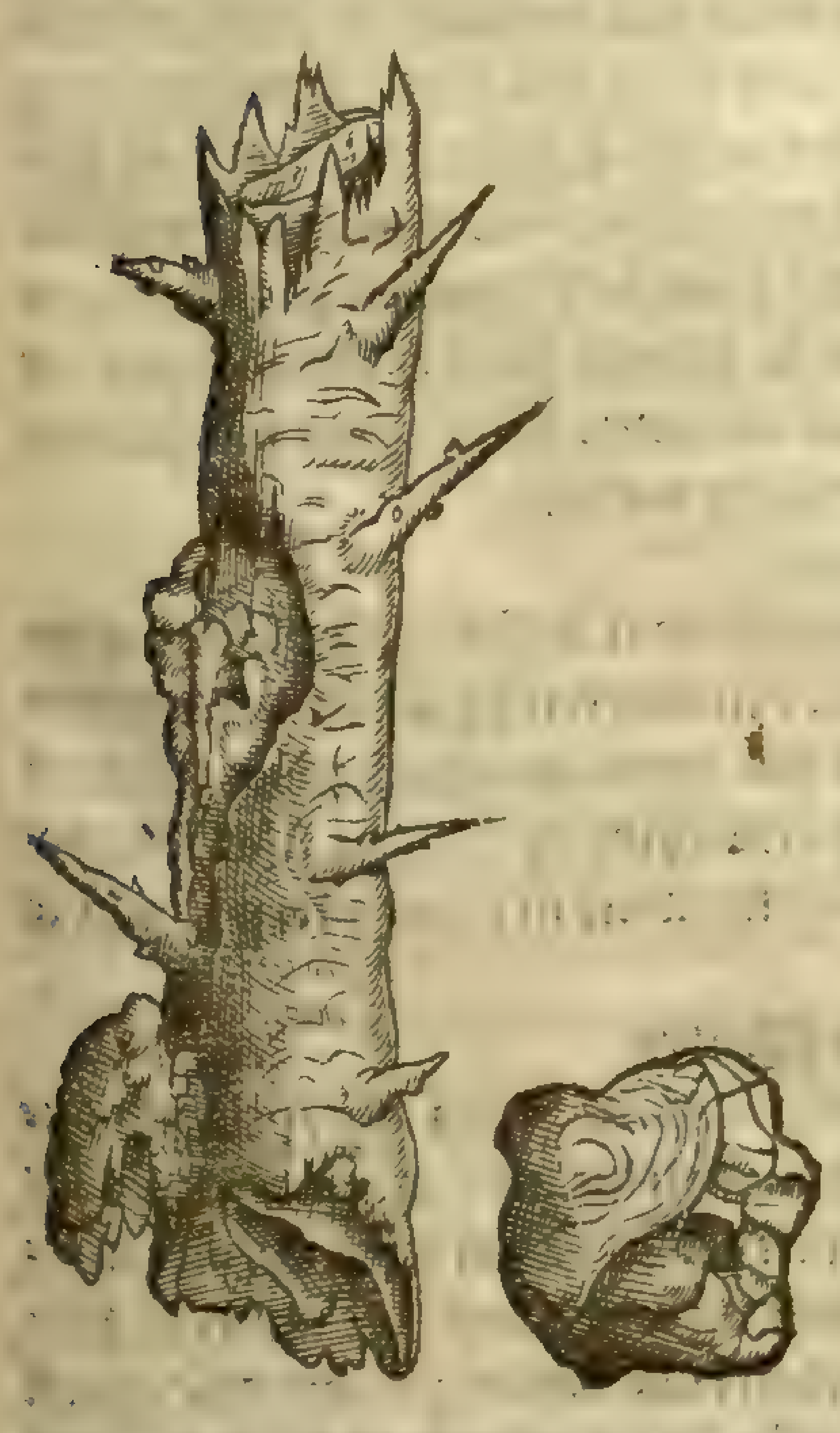

Vruchten van Cociophori.

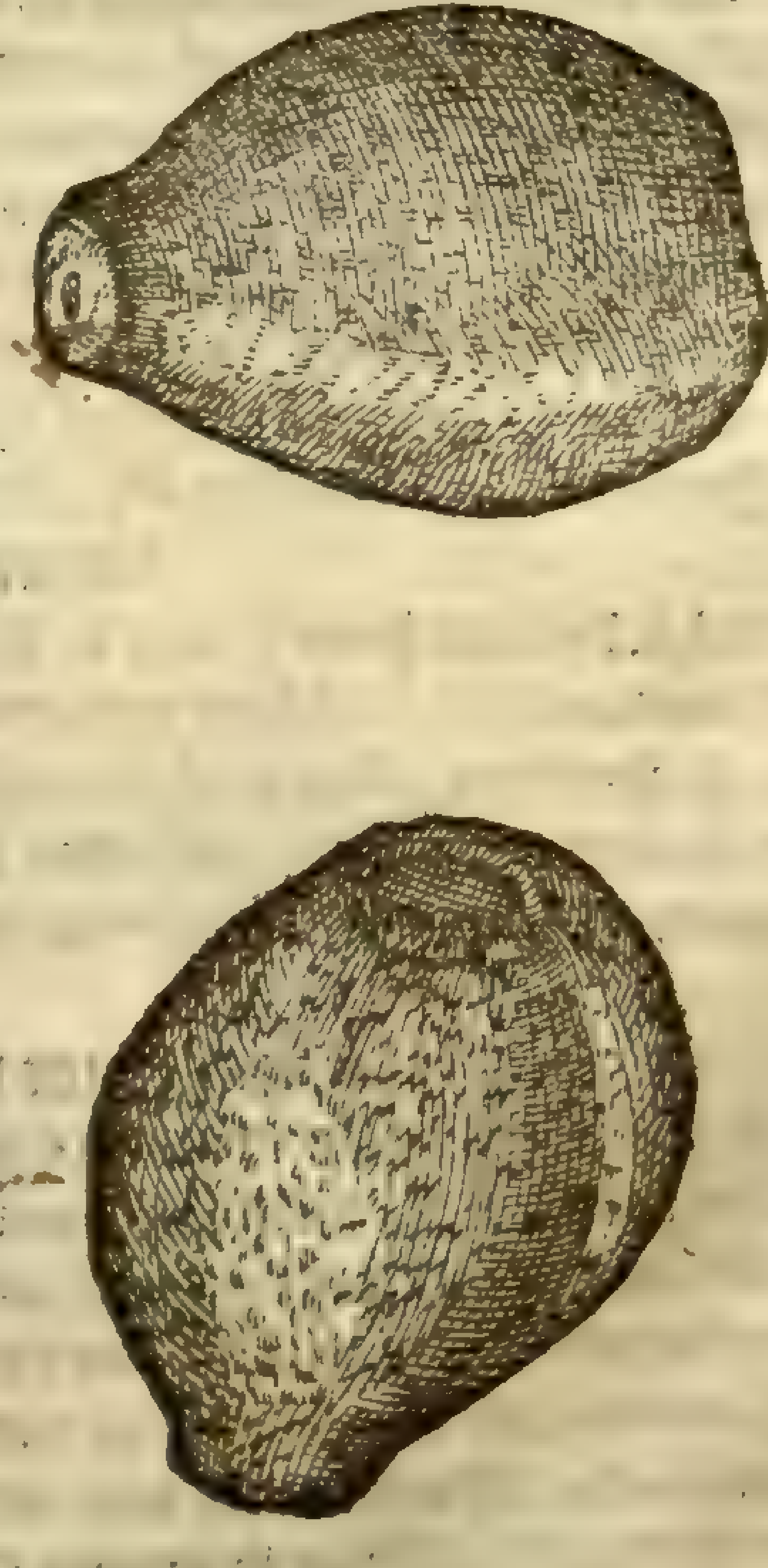

Myrre

Myrre is een soorte van een lieflijcke ende wel-rieckende Gomme: maer gemerckt datse soo grooten gelijckenisse heeft metten Bdellium, Styrax, Cancamon, Benzoin, Album animæ, soo maeckt dese zeer groote ghelijckenisse / dat wy oft gheene en crijghen/oft emmers sulcke alsmen wel soude begheeren: Nochtans ist seker dat wy niet en zijn sonder Myrre / noch oock sonder Bdellium. Maer nae dien datter tusschen beyden soo grooten ghelijckenisse is / dat sy niet soo zeer van ghedaente en schijnen te verschillen als van accidenten / soo twijfelen wy met redenen oft het Bdellium behoort ghepreferéert te worden. Want tgene dat voor Bdellium ghehouden wordt/midts dat wy seker weten / ende by experientien van Rondellet wijs gheworden zijn / dat zeere wel met de crachten vande Myrre accordeert / soo meynen wy oock met groote redenen dat oock een specie van Myrre is. Int voorleden iaer werden binnen Londen veel vremde ende wtlansche drogen gebrocht/ onder de welcke wy zeer veel tacskens van dusdanich hout gheuonden hebben / die van vaster substantie waren/ met een harte bruyne schorsse/daer veel stijue/dickachtighe ende stekende doornen aen waren / aende welcke zeer veel Bdellium was aenhangende/dat buyten ende binnen zeer bitter was: Alle andere dinghen waren zeer ouer een comende metter beschrijuinghe van Dioscorides. Maer te vergeefs disputeren vande verwe ende wederseegghen dese schryuers teghen Matthiolus: Want ick hebbe gesien inden winckel vanden gheschickten Apoteker Willem Driesch tot Antwerpen/ gele/ witachtige ende oock groene Myrre: In vueghen dattet Grieck woordt Chloron, ghelijck sijn bediedenisse wijdt loopt/alsoo dienet oock wel eenen dinghe dat lichtelijck van verwe verandert. Want ist dat yemant nerstich wil soecken/ hy sal somtijts groene stuckskens Myrre vinden/ ghelijck wy een ghehadt hebben/ d'welcke wy veel persoonen ghetoont hebben.

Bdellium.

Bdellium is soo veel te segghen als stinckende oft rot. Ghemerckt dat niemant en heeft verclaert wt wat plante de Myrre vloyet: ende datmen seght dat sy den Bdellium soo zeer ghelijck is/in vueghen dat sy qualijck te onderscheyden zijn: soo heuet wel eenen zeer grooten schijn der waerheyt dat doorenachtige boomen zijn die malcanderen gelijcken. Want wy hebben dickwils by experientie beuonden/ dat beyde dese gommen de maentstonden vande vrouwen verwecken / ende oock dat sy van buyten ghebruyckt/tzy opgeleyt/ghestreken/oft met roocken/oft in eenigerhande ander maniere ghebruyckt/sachte maeckt/hoe wel dat sy een weynich meer oft min van crachten moghen verschillen/gelijck in alle andere doen: maer van verwen/diuerscheden/ ende smaken/ zijn sy bycans malcanderen gelijck. Want ist dat eenighe vanden reucke veel willen segghen / die moeten weten dat de soeticheyt van reucke niet altijts wt de specie / maer wt den graet vande vermenghinghe voorts comt. Want planten van een geslachte/sommighe stincken/ende ander hebben eenen soeten reucke. Daerom salment aldus verstaen / dat Dioscorides seght dat Bdellium rieckende is / ghelijck als van Vnguis odoratus, Beuersijn/ Muscus, Styrax liquida, Camphora, ende veel meer ander/die door den zeer grooten reuck stincken oft onlieflijck zijn. Daerom gemerckt dat beyde dese boomen die malcanderen zeer gelijck zijn/een doorenachtich ghewas beschreuen worden/ ende dat sy een gomme malcanderen van ghedaente soo zeere ghelijck gheuen: soo hebben sommighe willen segghen dat tusschen den boom vande Myrre / ende dien vanden Bdellium gheen ander verschil en is / dan tusschen eenen wilden ende tammen boom. Voorts aengaende de beschrijuinghe vande Myrre die sy gheuen / en verschillet niet vele vande ghene die Plinius vanden Bdellium in schrifte heeft achterghelaten: te weten Bdellium is eenen vermaerden / swerten boom/ soo groot als eenen Olijf-boom met bladers vander Eycke/vruchten vande wilde Vijgheboom/ende vande selfde natuere.

Vruchten van Cociophori.

De vruchte die mijn heere Caerle de L'escluse meynde van Bdellium te wesen/soo hy selue my nv onlancks vermaent heeft / schijnt eer te wesen van Cociophori, den welcken hy inden boeck vande droghen oft specerijen aldus beschreuen heeft: Dese vrucht is soo groot als een okernote / oft oock meerder / bycans drijcantich / nochtans lanckworpigher / ende eenichsins de Vijghe ghelijckende/ wel-rieckende/asch-graeuwachtich van verwe/ met een herde schelpe/waer in dat een keest schijnt te wesen.

Cracht ende werckinghe vande Myrre.

Diosc. Myrre is traen van eenen boom die in Arabien voorts comt/de Spina Ægyptia niet onghelijck/ wt de welcke ghequetst zijnde een sap oft traen vloyet op matten die daer onder ghelegt zijn/ ende ander traen wordt stijf rondtom den block oft struyck vanden boom. Van desen Myrre is eenighe gheheeten Pediasimos, die zeer vet is/wt de welcke gheperst/ Stacte vloyet. D'ander is ghenoemt Gabirea, die d'aldervetste is ende groeyet op eenen goeden ende vetten grondt: dese gheeft zeere veel Stacte. D'excellentste van allen is de ghene die Troglodytica ghenoemt is / den naem vanden lande hebbende daer sy groeyet: dese is blinckende/ groenachtich ende bijtende. Jae dat meer

meer is/daer wordt oock een ghelesen die dunne is/die naest de Troglodytica de beste is/ ende sach-te ghelijck Bdellium, maer sterckachtich van reucke / ende groeyende op plaetsen die wel ter sonnen staen. Een ander soorte van Myrre isser oock die Caucalis ghenoemt wordt / die wtter maten oudt/ swert ende dorre is. De slechtste van allen is Ergasima ghenoemt / de welcke gheen vettigheyt en heeft/is verschimmelt ende scherp / de ghedaente zeer hebbende van gomme / ende oock van crach-ten de selue naestcomende. De ghene die Aminæa ghenoemt is/wordt wederleyt ende veracht. Wt alle dese soorten van Myrre worden ronde coecxkens oft Pastilli ghemaeckt/maer vande vette/ vette ende wel-rieckende: vande drooge en maeckt men gheen vette/ende zijn sonder reucke/maer de ghene die gheen olie ontfanghen en heeft int maken vande Pastillekens/heeft minst reucke. Myrre wordt gheualscht met gomme die in water gheweeckt is/ daer Myrre in gheleghen heeft. Men moet kiesen de versche/ de bekeuselde/lichte/ ende die aen allen sijden eenverwich is/ de welcke ghebroken zijnde/ witte aderkens oft teeckens ghelijck de naghels vande vingers ende effen toone/ met cleyne clotkens/ van smake bitter/scherp/wel-rieckende/ende verwermende. De swaere ende peckswerte is ouertollich ende onnut. Myrre verwermt/ doet slapen/ droogt/ treckt-tsamen/ vermeurwet de verherde moeder ende opent de verstopte/ sy verweckt de maentstonden vande vrouwen/ende treckt terstont af de doo-de vrucht/met sap van Alssem/ marck oft papken van Lupinen oft Ruyte sap ghemengt/ende opden buyck gheleyt. Een clontken Myrre soo groot als een boonken / (dat is het cleyn oprecht boonken vande ouders/op dat niemant bedroghen en worde)ingheslickt/ is zeer goet teghen den verouderden hoest/ ende den ghenen die den aessem niet en connen ophalen dan met wtghereckten halse: oock te-ghen de pijnen vande sijden ende borst/buyckloop ende Roodt-melisoen/ Item eene diergelijcke boo-ne groot met peper ende water inghenomen twee vren eer de cortsen aencomen / verdrijuet beuen en-de schudden. Onder de tonghe ghehouden tot datse gheheel ghesmolten is/gheneest de rouwicheyt vande kele/neemt wegh de heescheyt van spraecke/ende doodet de wormen des buycx. Gheknout ver-drijft den stercken aessem:maer met ghesmolten Aluyn ghemengt / verdrijftse den quaeden reucke vanden ocksels daer mede ghestreken. Met onrijpen wijn ghemengt ende daer mede den mondt ghewasschen / maecket tandtvleesch hert ende vesticht de loterende tanden. Myrre heylet de won-den vanden hoofde/ende gheneest de gheplette ooren/maer met slecken-vleesch ghemengt / gheneest sy de beenders die ghebloot zijn van vleesch / daer op ghestreken. Met Heulsap/ Beuersijn/ ende Glaucium ghemengt is zeer goet teghen de heete gheswillen vanden ooren / ende loopende ooren. Met azijn ghemengt neemt wegh de drooghe crauwaghe/daer op ghestreken/maer met Ladanum ende Myrtus wijn ghemengt/beneemtse het wtuallen vanden hayre/ daer op ghestreken : ende met een pluyme inde neuse-gaten ghestreken/ gheneest sy de langhe-duerende fluxien vanden hoofde. Myrre doet toe groeyen de sweeringhen vanden ooghen / sy neemt wegh de schelle/ ende verdrijft de schemeringhe der ooghen. Vande Myrre wordt ghelijck vanden Wieroock swertsel oft soet ghe-maeckt dienende tot de selue dinghen. Myrre van Boeotien / is een afghesneden wortel van ee-nen boom die in Boeotien wasset in cleyne stuckskens gesneden. De beste is die den reucke vande Myrre heeft. Dese heeft een verwermende cracht/sy maeckt sachte ende doet scheyden : oock is sy zeer goet in roocken ghebruyckt.

Cracht ende werckinghe van Bdellium.

Diosc. Bdellium verwermt ende maeckt sachte/ met nuchter speecksel nat ghemaeckt/verdrijuet de herdicheden ende swillende kelen. Bdellium opent de moeder / daer op gheleyt / oft den roock daer af van onder ontfanghen/ende iaegt af de doode vrucht ende alle vochticheden. Ingheno-men breket den steen/ende doet water maken. T'wordt ghedaen in weeck makende saluen/ die te-ghen de herdicheden ende knorren vande zenuen gebruyckt worden. Bdellium ghestooten/ wordt met wijn oft werm water ghesmolten.

Styrax.

Om dat wt desen boom een vette vochticheyt vloyde/ende ghelijck kekels wtdrupte/ soo schijnt die in Latijn Styrax ghenoemt te wesen. Desen boom groeyet ouervloedich int geheel quartier van Pro-uence/dat vande zeer oude kercke die drie Marien oft Magdeleinē genoemt streckt tot Foriulium toe. Ontrent Soliers is een zeer lustich bergsken/daer zeer veel Styrax-boomen groeyen / die doen ter tijt daer niemandē bekent en waren/de welcke wy eerst gemerckt/ ende veel Apotekers ende studenten oock den Doctoren tot Montpelliers ghetoont hebben: want wy hadden die ouerlanck ghesien bin-nen Venegien inden hof vande Minrebroeders. Den tronck is ghelijck thout vanden Bercken-boom oft Queboom. De bladers zijn minder dan van eenighe van die twee/ende niet soo stijf als die vanden Queboom/ende op d'aurechte min grijs. De bloeme is wit:van grootte maer niet van reucke die vanden Araengeboom ghelijck. De besien zijn redelijck vele den Pimpernoten van groot-te ghelijck/maer ronder/vast staende in schorssen die in drie op gaen aen een steelken vast. Nochtans al ist

Styrax. In Spaensch/Estoraque. In Italiaensch/ Storace.

Queboom. In Grieck/ Κυδώνια μῆλα, In Latijn/ Cotonia & Cidonia mala. In Hoochduytsch/ Quitten ende Kitten baum. In Franchois/Coingz In Spaensch/Membrillos In Italiaensch/Mele cotogne. In Engelsch/Quinte tree.

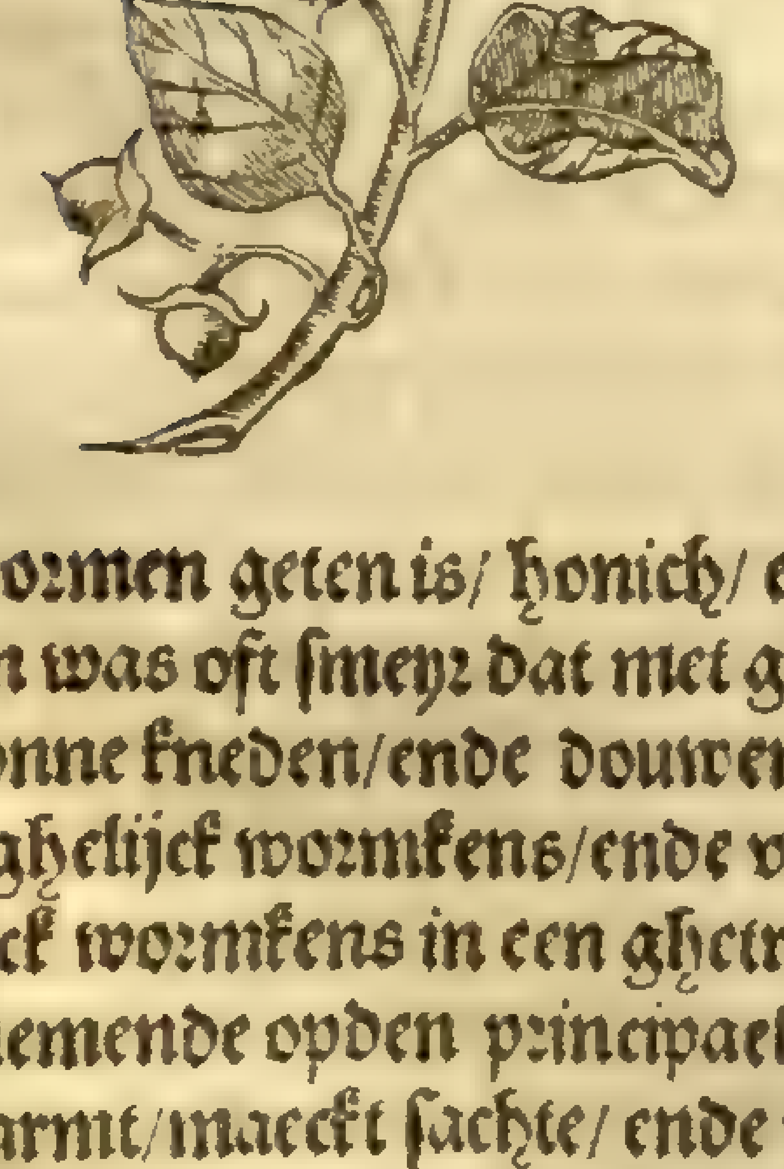

al ist datter daer soo veel groeyen soo en vloyter gheen vette vochticheyt wt. Maer de Styrax wordt zeer suyuer tot Venegien ghebrogt/ die zeer wel rieckende is/ende ghelijck den Ammoniacum in greyne ende clotten gheſtijft / inde welcke een vochticheyt is den honich ghelijck/soodanich als die wt de ghequetſte tacken vloeyet. De ghemeyne Myrre diemen inde winckels vindt en is by deſe niet te ghelijcken/ noch in reucke/ goetheyt ende vetticheyt. Deſe beſte Styrax geldt zeer veel om inden Triakels ende compoſitie oft innewaerts-medicijne te ghebruycken.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Men vindt een traen oft vette vochticheyt den gommen ghelijck/die doorluchtich is / ende de Myrre niet ongheliick/ maer sy druypt zeer luttel. Deſe wort gheualſcht met poyer van hout dat vanden wormen geten is/ honich/ ende vetticheyt vanden Irios, met ſommighe ander dinghen. Ander nemen was oft ſmeyr dat met goede reucken deurdroncken is/dwelcke sy metten Styrax inde zeer heete Sonne kneden/ende douwent dan door wijde gaten vanden ſifte in coudt water in cleyn ſtuckſkens/ghelijck wormkens/ende vercoopen dan deſen Styrax, dien sy Scoleciten noemen / om dat hy ghelijck wormkens in een ghetrocken is. Den welcken d'ongheleerde voor ongheualſcht pryſen/geen acht nemende opden principaelen reucke/want de ghene die ongheualſcht is/is zeer ſcherp. Styrax verwarmt/maeckt ſachte/ ende verteert/hy gheneeſt den hoeſt/cathatren/heeſſcheyt/hooftſweere/ ende heeſch ſpreken. Inghenomen oft van buyten ghebruyckt is zeer goet teghen de verſtoptheyt ende herdicheyt vande moeder/ende verweckt de maentſtonden vande vrouwen/maer met een weynich Veneetſchen Termentijn een pilleken daer af ghemaeckt ende ingheſwolghen / maeckt ſachten camerganck. Styrax is zeer goet ghedaen in ſaluen die de gheſwillen doen ſcheyden ende de moedicheyt verdrijuen. Voorts wordet op gloeyende colen gheleyt ende verbrant / om daer af ſwertſel oft ſoet

oft soet te maken, ghelijck men vanden wieroock doet / dienende tot de selue dinghen dattet soet vanden wieroock ghebruyckt wordt. In Syrien wordt oock daer af Styrax olie ghemaeckt / de welcke zeer verwarmt ende sachte maeckt / maer sy maeckt pijne ende swaericheyt in thooft / ende doet slapen.

Que-boom.

De Que-boom is ouer al zeer vruchtbaer / maer principalijck inde houen ende open plaetsen vande heete landen / waer dat hy gheladen is met schoonder / gout-gele oft honich-verwighe vruchten / die met een sacht wolleken becleet zijn ende lieflijck van reucke / waer af tvleesch der maghen zeer nut ende goet is. Wy hebben in Nederlandt Que-peeren die sommige iaeren soo schoon ende groot worden datse twee oft drie ponden weghen / tvleesch van die is bequamer inde spijse / maer tsap vanden appels is crachtigher / ende stopt meer om inde medicijne te ghebruycken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Que-appels zijn goet voor de maghe / ende doen water maken / maer ghebraden / zijn die lieflijcker om eten. De Queappels principalijck rouw gheten / zijn zeer goet teghen den buyckloop / roodtmelisoen / etter-spouwen / ende Cholerijcke humeuren. Water daer Queappels in gheweyckt hebben / is zeer goet ghedroncken teghen de fluxien vande maghe / ende den buyckloop. Tsap van rouwe Queappels is goet inghenomen den ghenen die hun aessem niet * connen ophalen dan met opghereechten halse. Water daer Queappels in ghesoden hebben / doet het fundament dat wtghegaen is / ende de ghesoncken moeder / weder op hun plaetse gaen. Queappels met honich bereyt oft gheconfijt, doen water maken / ende den honich treckt nae hem / hun stoppende ende dicke-makende cracht. Die met honich ghesoden worden / zijn lieflijcker voor de maghe ende mont / maer sy maecken min dicke. Sy worden oock rouw ghemengt in plaesters die den camerganck stoppen / ende tbranden vander maghe ende braecken benemen: Daer en bouen oock goet gheleyt op sweerende borsten / zeer herte milten ende sweeringhen aen tfondament. Van Queappels ghestooten wordt wijn ghemaeckt / maer om dat hy soude goet blijuen / soo wordt in vijfthien potten saps eenen pot honichs ghedaen / andersins soude hy suer worden. Desen wijn is goet tot alle de voorseyde dingen ende ghebreken. Van Queappels wordt oock olie ghemaeckt / die wy ghebruycken soo wanneer datter stoppende olie van noode is. Men moet de Queappels nemen / de welcke rondt / cleyne ende wel-rieckende zijn: want de Que-peeren en zijn soo goet niet / al zijn die meerder. De bloeme vanden Queappel soo wel versch als ghedroogt / wordt inde plaesters ghedaen / die tot dinghen dienen die tsamen-treckinghe begheeren / ende tot heete gheswillen vanden oogen. De selue bloemen zijn met wijn goet inghenomen teghen bloetspouwen / den buyckloop ende oueruloedighen vloet vande vrouwen. Plin. De wollicheyt vande Que-appels in wijn ghesoden / gheneest de Carbunkels daer op gheleyt.

Om dat therte versterckt ende moet gheeft.

D'onders gebruyckten honich met dies datse met veel suyckers en hadden.

Thus. Wieroock. Thuris limpidi folium. Tblat vanden claeren wieroock.

Wieroock is in Griecx Thus ghenoemt / om dat voor de Goden hier voortijts ghebrant wert / ghelijck dat oock nv ter tijt inde Papen kercken ghebrant wort. Wieroock is een vette vochticheyt van eenen boom van Arabien, ende heeft ouer veel hondert iaeren bekent ende int ghebruyck gheweest / ende is d'oprechte ende natuerlijcke: maer den boom en is noch nauwe bekent / dan van luttel teeckenen / ende is een cleyn boomken met bladers dien väden Mastickboom ghelijck / ende groeyet in Arabien. Sijn crachten zijn zeer wonderbaerlijck soo wel inwendich als wtwendich ghebruyckt / eñ teghen zeer swaere siecten zeer goet ende profytelijck.

Claeren Wieroock.

Vanden claeren doorluchtighen Wieroock / die den Ceder-herst ghelijck is / ende de claerheyt met de suyuerheyt heeft vanden Emmer oft Carabe / hebben wy op veel plaetsen ghehadt ende ghesien / dwelck met de teeckenen die Dioscorides schrijft niet qualijck en accordeert / in dien ghy de teeckenen ende tghebruyck wel ouerlegt: want alst ghebrant wordt / soo gheuet eenen zeer lieflijcken reucke / ende gheeft een seker remedie in wonden ende gheswillen met een verdeylende cracht / daer latende eenighe tsamen-treckinghe / om den partijen stercke te gheuen. Het is ontrent vier iaeren gheleden dat ick te Rochelle was: waer dat my de gheleerde Medicijn Launay stucken gaf van desen Wieroock / ende oock vruchten ende bladers vanden boom daer hy wt vloyet. Niet-te-min hy en versekerde my niet / maer seyde dat hem vanden Schippers verclaert was / hoe datse beyde van eenen boom waren / die van struyck den Pijnboom ghelijck was. Ende ghemerckt dattet bladt van vremdt fatsoen is / ende noch

de noch ter tijt van niemant gheconterfeyt ghegheuen/ soo hebben wy tselue hier ghestelt/ meer om te vraghen oft oock is tbladt van een Herst-draghende plante/dan om vastelijck toe te segghen. Want het is van d'onderste steelken tot bouen aenden top vande cappe dobbel/ d'welck ander bladers selden ghebeurt/ende al oft van twee dunne vellekens ghemaeckt ware/ghelijck een scheyden van onderhalue palme/oft trechter/de ghedaente hebbende van eenen gapenden Sots-caproen/bouen ghelijck eenen Helm staende. D'welcke d'Auteurs van gheen bladers/maer wel vande bloemen vande Papecappen ende Lonchitis schrijuen. Diosc. Onder de soorten van Wieroock/is het mänecken d'excellentste/ d'welcke wt sijn eyghen natuere rondt is. Tselue is wit alst ghebroken wordt/ binnen vet/ ende alst op gloeyēde colen light/terstont brandende. Indiaens Wieroock/is geelachtich wtten swerten / maer sy makent al willens rondt: Want naer dat sijt in viercante stucken van een ghesneden hebben / soo rollent sijt in eerde potten tot dat rondt wordt / maer dusdanich Wieroock wordt metter tijt geel/dwelcke sy Atomum oft Syagrum noemen. Wieroock van Arabien heeft de tweede plaetse/ende groeyet in Smilo/ d'welcke van eenighe Copiscum ghenoemt wordt/ maer is veel cleynder ende geelder. Daer is noch een ander soorte/welcke Amonita gheheeten is/maer andersins wit:ende alst sacht wordt ghemaeckt / wijcket ghelijck de Mastijck teghen den vingher. Dit wordt op den wegh gheualscht met morwen Herst ende gomme/ d'welcke lichtelijck mach gemerckt worden/want alst op gloeyende colen geleyt wordt / soo en heeft de gomme gheen vlamme/ende den Herst vergaet in eenen roock/Maer het Wieroock brandt terstont: de reucke geeft oock tselue verualschen te kennen.

Cracht ende werckinghe.

Wieroock heeft een verwermende ende tsamen-treckende cracht/ verdrijft de schemelingen vanden ooghen/vullet de holle sweeringhen ende heylet die toe/ Tgheneest de bloedighe wonden / ende wederstaet alle wtbreken van bloet / iae al vloeydet oock wt de vellekens vanden herssenen. Met melck ende carpie oft wiecke ghewreuen versoet de quade loopende gaten/ ende sweeringhen vanden aers / ende ander leden / daer op gheleyt. Met azijn ende peck ghemengt / neemt in tbeghinsel de wratten wech/ ende de mismaecktheyt vander huyt/oft oock de quade schorftheyt int aensicht. Met Verckens-liese/oft Gansen smout ghemengt/ gheneest de verbrantheyt/ ende de cack-hielen: maer met nitrum ghemengt / gheneset de loopende sweeringhen vanden hoofde / alst daer in ghewreuen wordt. Met honich ghemengt/gheneest de sweerende vingers/maer met pec gheneset de gheplette ooren : tot ander pijnen vanden ooren/wordet met soeten wijn daer in gedrupt. Ghemengt met Cimolia ende olie van Roosen/is wtter maten goet ghestreken op de sweerende borsten vande vrouwen die gheleghen zijn / ende wordt oock ghebruyckt in medicijnen van arterije ende inghewant. Wieroock ghedroncken/ is zeer goet teghen bloetspouwen : maer ghesont zijnde inghenomen/maket dullicheyt / ende te vele met wijn inghenomen soo ist dootlijck. Twordt in eenen reynen eerden pot ghebrant/alst met een keersse ontsteken wordt/tot dat gheheel inghebrant is. Alst nv volcomelijck inghebrant is/dan moet de pot ghedeckt worden/tot dat weder wtgaet/want alsoo en wordet gheen asschen. Sommighe ouerdecken tpotteken met eenen hollen coperen pot die inde middel doorboort is/ om het swertsel oft soet te ontfanghen/ghelijck wy terstont sullen leeren ende wijsen. Ander doen den Wieroock in eenen onghebacken nieuwen eerden pot / rondtsom wel gheluteert/ ende stellent soo inden ouen om te branden. Dwordt oock in eenen nieuwen eerden pot ghedaen/ ende op gloeyende colen ghebrant / soo langhe tot dat niet meer en bobbelt / oft vetticheyt oft domp van hem en gheeft/ want tghene dat niet doorbrant en is/laet hem lichtelijck breken.

Schorsse van Wieroock.

Diosc. Voor de beste wordt ghehouden de schorsse die dick/ vet/wel-rieckende/ versch/effen/niet schorft/ende sonder vellekens is. Sy wordt gheualscht met daer onder te menghen schorsse van Pijnboom oft Noteboom:maer twier ontdeckt de valscheyt: want dese ander schorssen op gloeyende colen gheleyt en ontsteken niet/ maer gheuen roock sonder eenighen reucke. De schorsse vanden wieroock die brant ende gheeft van haer eenen roock met zeer goeden reucke. Sy wort ghebrant ghelijck den wieroock/ende heeft de selue cracht vanden wieroock/ maer crachtigher ende meer tsamen-treckende. Dese schorsse is zeer goet inghegheuen den ghenen die bloetspouwen/ ende met een pessus van onder ghebruyckt/den vrouwen die den vloet hebben. De selue is oock zeer goet tot de litteeckenen vanden ooghen/holle sweeringhen/ende vuyle etteren/maer ghebrant gheneest de schorsde loopende ooghen.

Manna van wieroock.

Diosc. De beste Manna van wieroock meest ghepresen is de witte / suyuere / ende die zeer ghecruymt is. Sy heeft de selue cracht vanden wieroock / maer niet al wt soo crachtich. Daer zijnder die de selue valsschen met ghesiften witten herst ende terwe bloeme / oft ghestooten schorsse van wieroock/maer dwort metten viere ontdeckt ende beuonden. Want int branden op gloeyende colen en

gheuet

gheuet gheenen claeren/maer eenen onsuyueren ende swerten domp oft roock/ende heeft met den soeten reucke eenen stinckenden ghemengt.

Soet oft swertsel van wieroock.

Soet van wieroock sult ghy aldus maken: Ghy sult met een tangesken de stucken van wieroock nemen elck besonder/ende aen een keersse onsteken zijnde in eenen nieuwen eerden pot leggen: Desen sult ghy ouerdecken met eenen reynen coperen pot die inde middel deurboort is: Daer ouer legt eenen anderen pot/die op d'een sijde oft op beyden syden onderset is met steenkens vier vinghers hooghe/ op datmen te beter soude moghen sien oft den wieroock brant: ende daer lanckx dat ghy plaetse hebt/ sult ghy ander stucken wieroock weder in legghen/ dwelck ghy doen sult/ eer den eersten wieroock ophout van branden ende wtgaet: dat doet soo langhe tot dat ghy siet datter soets ghenoech vergaert is: Maer ghy sult eenpaerlijck tbuytenste vanden coperen pot met een sponsie die in cout water nat ghemaeckt is afvaeghen/ want zijnde alsoo de hitte vanden coper ghetempert/ sal alle het soet aen den pot blijuen hanghen/ dwelcke andersins door zijn lusticheyt soude afvallen/ ende metter asschen vanden wieroock menghen. Als nv het swertsel vanden wieroock afghenomen is/ soo salmen d'asschens vanden verbranden wieroock op haer seluen wtnemen/om tselue werck wederom te doen/ soo langhe tot dat ghenoech is. Dit soet versuet de verhittinghe vanden ooghen/ ende beneemt hun draeghen oft loopen/het suyuert de quade sweeringen/vult de holle sweeringhen/eñ beneemt het voorts-loopen vande voorts-etende sweeringhen. Op de selfde maniere wordt een Soet ghemaeckt van Myrre/ Herst/ Styrax,ende alle ander vette vochticheden/dienende tot de selue ghebreken. Gal. Wieroock verwarmt tot inden tweeden graet ende drooghet inden eersten/ ende is een weynich tsamen-treckende. Maer de witte wieroock en heeft gheen merckelijcke tsamen-treckinghe. De schorsse vanden wieroock is merckelijck tsamen-treckende/ daerom is sy oock voorwaer zeer drooghende / in vueghen dat sy tot int wterste vanden tweeden graet drooghet: Want sy is van grofuer deelen dan het wieroock/ende heeft zeer luttel scherpheyts. Om dese crachten ende qualiteyten wort die oock vanden medicijns vele ghebruyckt/teghen tbloetspouwen/ weeckheyt vander maghe / buyckloop ende Roodtmelisoen/niet alleene die menghende met dinghen die van buyten op gheleyt worden / maer oock die int lichaem inghenomen worden. Den tack vanden wieroock-boom is van droogher en warmer cracht/dan de wieroock selfs/in vueghen dat hy tot inden derden graet comt. Hy heeft oock een weynich vande afvaeghende cracht: Daer door schijnt hy oock te suyueren ende vullen de sweeringhen die inde ooghen zijn/ghelijck als doet die vande Myrre ende Styrax.

Scarlaeken greyne.

Scarlaken greyne daer het roodt Scarlake mede gheuerwet wordt / is den naem van een boomken gheweest. Waert dat Matthiolus sijn Italien/ d'welcke hy met reden soo zeer prijset / wel doorsien hadde/hy en soude gheensins ghetwijfelt hebben/ oft dit boomken/ soo hy dat noemt/ in Italien gheuonden wordt/ ende soude noch veel min dese Scarlaken greyne van Constantinopelen gehaelt hebben. Voorwaer desen boom is ghemeyn ghenoech in Italien / maer principalijck inden lande van Florencé/Sena (van waer hy is gheboren)ende ontrent Roome/op sandtachtige/onvruchtbaer berghen/tusschen diuersche soorten van Ilices, Steckende-winden/Terebinthen ende Mastijck-boomen/waer dat oock sommighe/hoe wel dat die luttel zijn ende oock niet veel noch oock alle iaere greyne draghen. Maer om datse niet zeer roodt ende luttel en is/eñ oock terstont verdwijnende/soo is die eens-deels onbekent / ende eens-deels oock niet gheacht. Maer opde zeer wijde pleyne van Arles in Prouence/die vande brandende Somersche hitte gheheel dorre/ ongheboudt/ sandtachtich ende vol keyen ende steenkens light / voorts oock te Frontignaen aenden Zeecant van Montpelliers in Languedoc/wordt dese greyne inde Mey gheplucht/op soo heete iaeren datter byeans op een gheheel half iaer niet met allen en reghent: Want dan loopet tghemeyn volck met hoopen eñ wijcken derwaerts om Greyne te plucken / die sy in hun tale Vermillon noemen/ de welcke sy ter merckt brenghen ende elck pont twaelf/ somtijts oock twintich Fransche stuyuers vercoopen. Voorwaer het is een zeer aerdich werck vande natuere om sien / nochtans niet de vrucht oft tsaedt / maer een edel wtworpsel van soo cleynen Ilex , de welcke van d'ander Ilices alleene in cleynicheyt verschilt / ende leelijcker in tghesichte is/met stijue doorneckens/ dicke ende gheeroncкelde gheschaerde / cleynder / hoeckachtighe ende altijts groene bladers/den Hulst niet onghelijck.Dese Greyne draghen ouervloedich de innewaerts gheeroende doorneckens vande onderste bladers / maer noch meer / ende claerder de zeer herde tackskens / de besien vanden Hulst oft tammen Coralcruyt gheheel ghelijck van coleure: nochtans van buyten bruynder eñ donckerder van verwe/ maer binnen hebben sy schoon bloet-roodt sap/het welcke d'Apoteckers van Montpelliers /Aix/Marseille ende Arles versch wt perssen eñ ontfangen in reuwe witte oft geeluwe sijde / die vande Syde-wormen daer oock ghesponnen is / om te ghebruycken inde Medicinale confectien/die therte zeer nut zijn/ende principalijck vanden Alkermes. Maer de Ver-

Scarlacken-greyne. In Latijn/Coccus infectoria, seu Ilex Coccifera, an Aquifolia Theoph.? Coccos Baphicos. In Franchois/Graine d'escarlate. In Spaensch/Coscoya. In Languedocs ende Prouencois/Vermillon.

Hulst. In Latijn/Aquifolium, siue Agrifolium. Rhuscus sylvestris. Aquifolium Plinij. Paliurus 2. Lacunæ. In Hooch-duytsch/Walddistel oft Stechpalmen/Stechĕder palmen. In Franchois/Hous. In Spaensch/Azebo. In Italiaensch/Aquifolio. In Enghelsch/Holy.

wers die dese greynen met groote hoopen coopen/en perssen die niet wt/maer besproyen die met azijn oft witten wijn/ op dattet roodt sap niet en verandere in wormkens oft cleyne wijn-suyghende vlieghen/ ende de schellen gheheel ydel blijuen: ende bewaerent alsoo in een roodt puluer ghebracht/ waer by ghenoech blijckt dat tselue is dat vanden ouders Scoletium, oft Vermiculosum gheheeten wert/ ende oock zeer claer/ dat niet en is de vrucht/ maer een wtworpsel vanden Ilex, die voor vruchten aen haer tackskens draegt/langher claerder ende swerter Eeckels/ dan die vanden gemeynen Eyckeboom/ maer in rouwe oft stekende schotelkens onder besloten/ die niet ghepuckelt en zijn. Inde Maerte gheeftse daer haer mosachtige bloemen/die geelachtich oft groenachtich zijn/ die vanden Olijf boom/Steenpalme oft Eycke ghelijck: Op de welcke wy dickwils ghesien hebben soo wel midden op de bladers/als aenden tronck rondt roodtachtich wtworpsel/somtijts oock geel/ende meerder dan tvoorseyde/ op diuersche plaetsen van Vranckerijck/ Italien/Duytschlant/ende zeer vele in Swiserlant inde Eycken bosschen by Basel gheleghen/welcke gheen ander schijnt te wesen/dan de vrouwen/als Dioscorides seght/metten monde pluckten ende Coccum noemden/ by auenture/ als der waerheyt ghelijck is/by eenighe ghelijckenisse. Maer aenghesien datter hedens-daegs gheen beter noch bekender Scarlaken-Greyne en is dan die van Languedoc ende Spaensche/ ende dat de selue alle de crachten heeft/ die d'Auteuren beschreuen hebben/te vergheefs dan wordt die van Matthiolus veracht ende een ander begheert/ wien gheen van beyden wel bekent en zijn.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dese greyne heeft een dickmakende cracht/ de welcke met azijn ghemengt (oft als Galenus seght/met honich-azijn) zeer goet gheleyt is op wonden ende doorhauwen zenuen.

Hulst en is gheen Ilex, noch Crateogon, noch oock Paliurus van Afriken.

Desen boom groeyet gheerne ende zeer vele inde coude landen/als Engellant/Duytschlant/Nederlant ende Vranckerijck/ maer nerghens inde heete landen dan op coude berghen ende daer toe selden

selden oft zeer qualijck: Daerom en macht geen Paliurus zijn van Afriken/ghemerckt oock dat haer besie onlieflijck van smaecke is. Het is oock seker dat geen specie en is van Steenpalme/sy en draegt oock geen Eeckels / ende en wilt niet groeyen op plaetsen daer Steenpalmen groeyen oft die soo heet zijn/ Waerom dat sy van Dioscorides niet en heeft beschreuen gheweest/ noch by auenture vande Griecken zeere ghekent. Nochtans is sy den voorseyden Greyne-boom van bladers zeer ghelijck/ die altijts groene zijn/maer inde winter schoonst/met stekende doornekens aende canten vande bladers/ die zeer veel hoecken hebben/ende wat gheschaert zijn. De besie is van verwe dien vande witte Haghedoorne/Kermes oft Coralcruyt ghelijck/maer onlieflijck van smaecke. De schorsse is zeer nut om Voghel-lijm te maken. Men vindt in Duytslant een ander soorte van Hulst die alleene stekende is in d'opperste van tbladt/ende wordt eenen grooten boom.

Cracht ende werckinghe.

De schorsse vande wortel ghestooten/gheneest de ghescheurtheyt daer op gheleyt/alleene oft oock met ander dinghen ghemengt.

Ilex media de Greyne-boom gheheel ghelijck/met de bladers van Hulst.

Jeghelijck vande twee voorseyde is desen boom soo zeer ghelijck / datmen die zeer qualijck soude moghen terstont onderscheyden / principalijck vanden Greyne-boom: Maer de vrucht van dese oft Eeckel met haer stekende schelpe/ is lanckworpigher / iae een daye lanck: oock en draegt desen boom nerghens gheen greyne/ niet selfs ter plaetsen daer hy onder sulcke boomen groeyet / als in Languedoc ouer al ontrent Montpelliers: van tronck is hy oock meerder ende hoogher/oock van tacken ende altijts groene bladers.

Steenpalmen. In Latijn/Ilex arbor. In Hoochduytsch/ Steinpalmen. In Franchois/Yeuse, Eoule ende Chesne verd. In Spaensch/Enzina. In Italiaensch / Elici ende Lecini.

Eykenboom met sijnen sponcieachtighe appelkens. In Latijn/Quercus vulgaris cum suis excrementis fungosis. In Franchois / Chesne & ses excremens spongieus. In Spaensch/Robble ende Roure. In Italiaensch/Quercia. In Enghelsch/Oketree.

Desen boom is in Grieckx Prinos ghehceten / om dat hy om sijnder herdicheyt wille/met een sage moest afghesaegt werden. Sommighe bosschen in Prouencen ende Languedoc / soo groot als die oock zijn moghen / en hebben anders gheen groote boomen dan Steenpalmen / ghelijckerwijs alst bosch van Garamont is by Montpelliers/waer datmen van dese zeer vele sien mach/die zeer hooge

ende schoone zijn ghelijck een Eycke / maer met langhe bladers dien vanden Arbutus ghelijck / de welcke rondisom een weynich ghetandet zijn/altijts doncker-groen / maer lanckworpiger ende bouen dunner: D'Eeckels zijn die vanden Eyckeboom ghelijck/als oock zijn de mosachtighe bloemkens/ende zijn geelachtich. De selue groeyet daer oock leegher van tronck / van buyten witter ende den Olijf boom ghelijcker/ende draegt oock Eeckels ghelijck d'ander/maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Eeckels vande Steenpalmen gaen in crachten die vander Eycke te bouen. De schorsse vande wortel van Steenpalmen in water gesoden tot dat hy sachte gheplettert oft heel morwe wordt/maecket thayr swert/dat van te voren met Cimolia ghereynicht is/eenen gheheelen nacht daer mede ghestreken. De bladers van alle de soorten van Steenpalme / cleyne ghestooten / zijn zeer goet gheleyt op gheswillen/ ende versterckent de krancke partijen vande leden.

Eyckeboom met haer Eeckels ende mosch. In Latijn/ Quercus vulgaris cum glande & musco suo.

Aenwas oft Bedeguar vander Eycke. In Latijn/Bedeguaris effigie Excrementum spongiosum & muscosum.

Het Griecx woort Dryo is te seggen wtbotten/oft wtspruyten / waer af dat comt het woort Drys, met d'welcke d'ouders principalijck beteeckent hebben de boomen oft planten die Eeckels draghen/ende sonderlinghe den Eyckenboom/den welcke soo wel de voorseyde boomen/als het dickwils sien/ende oock de hoogher ende ghetackter specie van boom met haer meerder ende dieper ghesneden bladers/meer dan eenich schrijuen van teeckenen/soo wel in coude als heete landen bekent maken. Van welcken menigherande wtworpsels ende aenwassen als van planten/Compernoillen/beginsels van vruchten/Mosch ende ander nieuwicheden/hebben wy nv sommighe verclaert : maer veel meer sullen wy noch verclaeren op andere plaetsen. Vande Zee-Eycke sullen wy spreken int capittel vande Algas. Bedeguar oft Eycken aenghewas hebbe ick buyten Roome vande Eycken-boomen ghepluckt ende vergadert. D'ouders hebben mencie ghemaeckt van eenich wtworpsel/ dat wtter Eycke ghelijck de Ledon wtspruyt / d'welck zeer purgeert ende tsamen-treckt.

Cracht ende werckinghe vande Eycke ende Eeckel.

Diosc. Alle soorten van Eycke-boomen hebben een tsamen-treckende cracht / principalijck de dunne schorsse / die tusschen de principale schorsse ende thout light / iae oock tvelleken dat onder de

schelle

schelle vander Eeckel is. Dese schorssen in water gesoden worden inghegeuen teghen het Roodt-melisoen/ buyckloop / ende bloetspouwen. De selue cleyne ghestooten / ende met eenen pessus van onder gheset/ stoppen den oueruloedighen vloet vande vrouwen. De Eeckels doen de selue wercken/de welcke geten/doen water maken : maer maken pijne in thooft ende winden : oock zijn die goet gheten teghen de beten oft steken vande fenijnighe dieren. Water daer Eeckels in ghesoden hebben / ende schorssen vander Eycke met Coeye melck ghedroncken / is zeer goet teghen inghenomen fenijn. Rouwe Eeckels cleyne ghestooten versoeten de heete gheswillen / daer op gheleyt : maer met ghesouten Verckens smeer ghemengt / ghenesen sy de quade voorts-etende sweeringhen / ende herde gheswillen. De bladers van alle soorten van Eycke-boomen ghestooten/zijn zeer goet gheleyt op gheswillen/ ende maken sterck de crancke partijen vande leden. Sommighe gheleerde Medicijns van Italie ende Piemont ghebruycken hedens daegs ghedistilleert water vande ionghe botten oft bladerkens van d'Eycken als sy int beghinsel vanden Mey noch teer zijn/ om de leuer te vercoelen ende versterken.

Cerris van Plinius met de groote Eeckel. Cerris Plinij maiore glande.

Cerris met de kleyne Eeckel. Cerris Plin. minore glande.

Onrijpe Eeckel vande Cerris.

Opde heyrbane ende wegh soomen gaet van Pesaro nae Roome/ worden dese zeer hooghe boomen ghesien / maer elders niet soo vele/ noch en zijn oock hedens-daegs niet zeer bekent : waer af de zeer groote Eeckels rouwe stekende schalen hebben / met zeer herde schelpen int ronde aen malcander steunende / welcke schale bycans soo groot is als eenen Egel/oft emmers soo groot als de vrucht vanden Lorckenboom/ daer mede dat sy eenighe ghelijckenisse heeft. Dese schale is zeer dicke /aende binnenste sijde effen : d'Eeckel die sy draegt / is grootter dan de ghemeyne : maer de bladers zijn onghelijck grootter/ andersins zijn die d'Eycke bladers ghelijck.

Cerris Theophrasti.

Soo Walerant Donrez van Justinopel wederkeerde nae Venegië / hy bracht met hem Eycken tackskens van tweederhande soorten/die hy my gaf: Dese waren van hout ende bladers onse Eycke zeer ghelijck / maer de Eeckels houden vast aenden tack: D'een dat tcleynste was/hadde een rouwe ende sacht-stekende schale/die vande Steenpalme bycans ghelijck: Maer d'ander hadde zeer groote Eeckels in rouwe stekende schalen / die rondtsom met zeer herde schelpen beset / aen malcander stuenden / ende veel meerder waren dan de vrucht vanden Lorckenboom / met de welcke sy eenighe ghelijckenisse heeft. Dese schale is zeer dicke ende van binnen effen. d'Eeckel die daer in staet/en verschilt van ons Eeckels niet dan inde grootte: maer de bladers zijn veel meerder/nochtans andersins den Eycke-bladers ghelijck. My ghedenckt dat ick op den ghemeynen wech soomen gaet van Pesaro nae Roome/ inde dalen ghesien hebbe zeer hooghe boomen van deser soorten/ maer elders niet vele/ ende niet wel bekent / de welcke nochtans in haer zeer groote ende herde schalen gheen Eeckels en hadden wtsteckende/maer daer in besloten/by auenture om datse niet rijpe en waren. Dusdanighe bladers ende Eeckels heeft ons zeer mildelijck gheschoncken inden iaere 1561. de zeer gheleerde Medicijn van Lyons D. Dalescamp / de welcke my seyde dat de Cerris was van Plinius.

Leeghe Eyckeboom. In Latijn/ Quercus pumilis fruticis specie, fronde Ilicis molliore. Robur quinta Clusij.

Groote Galnoten. In Latijn/ Galla maior. Κηκὶς. Robur secunda Clusij. In Hoochduytsch/Galloepffel/Eychoeffel. In Franchois/Galles. In Italiaensch/Galla en Bughala.

Hier dient nv by gheuoegt de leeghe Eyckeboom/oft de vijfde Robur van Clusius, die soo leegh groeyet / dat hy selden meer dan eenen voet hooghe wordt. De vrucht is bitter / van fatsoen ghelijck een Eeckel groeyende in een effen schaelken. Dese groeyet vele ontrent Lisbone op dorre ende sauelachtighe plaetsen.

Galnote.

Diosc. Galnote is de vrucht van eenen Eyckenboom: D'eene is ghenoemt Omphacitis, oft Istersche Galle/ de welcke cleyne is maer ghepuckelt/ gheheel sonder eenighe gaten: D'ander is effen ende gegaet. Men moet nemen de Omphacitis, die de crachtichste is. Beyde dese Gallen hebben een zeer tsamen-treckende cracht.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Galnoten ghestooten benemen dwassen van ouerulоedich vleesch / ende zijn goet tot vochtiheyt ende gheswil vanden tandtvleesch / ende swillinghen vande amandelen ende kele/ desghelijckx oock tot puysten vanden mondt. De kerne vande Galnote inde holle tanden ghesteken/ stillet de pijne vanden tanden. Galnoten op colen ghebrant soo langhe als sy vlamme gheuen/ ende met wijn oft azijn ghebluſt oft suere pekel / stoppen alle bloetloop. Sy stelpen den vloet vande vrouwen/ende doen de ghesoncken moeder in haer plaetse keeren/ alsmen in dwater sit daer sy in gesoden zijn. In azijn oft water gheweyckt/maken thayr swert. Met wijn oft water ghebroken zijn zeer goet ghedroncken/oft van buyten ghebruyckt/teghen roodtmelisoen ende buyckloop. Men mach die oock in spijse ghebruycken.

Groote Gallen.

De tweede oft leeghe Robur oft Eycke van Clusius, en groeyet niet ouer een mans lengde hooghe/ maer draegt zeer groote ende oock zeer veel Galnoten die aende tacken vast hanghen. De bladers zijn dieper ghekerft/ ende met cromme schaerden.

Galla maior altera. Robur angustifolia Clusij 3.

Cleyn Gallen. Galla minor. Robur 4. angustifolia, siue minor Clusij.

Dese groote Galle heeft bladers die vander Ilex Aquifolia ghelijck/ maer meerder/ende op d'auerechte sijde wit. De boomen vande cleyne Gallen sonder puckels/oft tacken/ diemen inde winckels heet ronde Gallen/hebben den tronck ghedrayt oft ghewronghen ende meer gherimpelt.

Corckboom met breede bladeren.

Een yeghelijck sal moghen wt elcke vande voorseyde terstont oock kennen desen Corckboom oft Ilex Suberifera: ende wordt om haer schorsse/ die altijts op dwater swemt ende niet onder en gaet/ Ipsis in Grieckx ghenoemt: welcke schorsse afghedaen zijnde/soo is hy den Ilex oft Steinpalme gheheel ghelijck: Maer de bladers ende Eeckels heeft hy ronder / langer ende ghetandt. Den tronck is met een dobbel schorsse becleet/een binnenste die altijts daer aen vast blijft/ende d'ander van twee duymen dicke die spleten ende rimpels heeft/ende zeer licht is: dese wort afgheschelt ende in allen landen ghevoert om inde pantoffels oft schoenen te ghebruycken / ende is oock tot veel meer ander dinghen zeer van noode. Desen boom groeyet vele in Prouence aenden Zeecant/ ontrent Tholon/ Hyeres/ ende ander ommegheleghen plaetsen: oock in Tuscane ontrent Luca.

Suber

Corckboom met breede bladeren. Suber latifolia.

Suber Angustifolia.

Maer aenden voet van tgeberghte Apennin, ende op de boschachtighe hoevels vanden lande vā Ancone groeyet overvloedich een soorte van Corckboom/met smalder/ langer/ende min ghekersde bladers / den Steinpalme niet ongheliijck/ voortsbringhende Eeckels die in stekende ende van buyten rouwe schaelkens groeyen.

Phellodrys.

Phellodrys is soo veel te segghen als een Corck-eycke. Desen boom schijnt vā Theophrastus alsoo genoemt te wesen/om dat hy van ghedaente ende bladers eenighen Ilex gelijck is/maer het hout is sachter ende slapper dan vanden Ilex, nochtans zijn de bladers ghekerst ghelijck die vande Castanieboom ende niet vande Eycke. Voorts aengaende de reste heeftse de ghedaente vande Steinpalme/nochtans minder dan de Eycken / ende meerder dan de Steinpalmen. De vruchten en zijn geen Eeckels/ maer dien vanden Steinpalmen ghelijck / cleinder ende lanckworpigher.

Salsicortex Robur. **Roure.**

Van desen gheslachte mach oock yemant met reden houden den boom die van Theophrastus Salsicortex Robur ghenoemt wordt/die nv ter tijt vanden ghemeynen volcke Roure is ghenoemt/ als de ghene die eenen zeer vastgheslooten tronck heeft/die int branden veel asschens achterlaet / ende soodanighen als ick oock van eenen Eycken tronck oft block doen bereyden hebbe.

Bueken boom.

D'Eycke die in Vranckerijck Gallen voorts brengt/is tweederhāde: De meest bekende van dien groeyet inde bosschen van Piemont/Dolphine/ende ander ghetemperde landen/maer heeft minder tronck / ende corter tacken ende bladers. Van desen schijnt eenichsins te verschillen de Fagus van Theophrastus, alsoo ghenoemt om dat de vrucht etelijck is / ende naest d'Eeckel voor de soetste ghehouden/daer mede ons eerste Vaders den hongher verdreuen/de welcke hedens-daegs in Italiaens Fargui ende Farguo , ende in Franchois Hargui ghenoemt zijn. Thout van desen boom is herter (soomen seght) dan ghemeyn Eyckenhout. Maer de ghemeyne Buecken-boom heeft een ander fatsoen van vruchten dan de ghemeyne Eeckels zijn / ende zijn driecantich / cleyne / op beyden sijden spits/waer door datse schijnt Oxya Theophrasti ghenoemt te wesen: Thout en is oock soo vast ende sterck niet: de bladers zijn die vanden Poplierboom oft Elsen ghelijck: ende schijnt ghenoech te verschillen vanden Eyckenboom/ hoe wel dat desen boom den naem Fagus mach hebben / om d'etelijcke vrucht / te weten de keerne die in coude ende werme landen van het aerm Volcksken ende oock de Beeren zeer begheert wordt. Diosc. Dese wordt gherekent voor een soorte van Eyckenboom/ ende doet de selue wercken.

Castanieboom.

Bosschen van Castanie-boomen heeftmen in Sauoye eñ Auerne/ oock op zeer veel coude boschachtighe plaetsen/maer niet van coude landen. Want qualijck moghen sy de Nordersche locht verdragen. Dese draghen zeer groote ronde vruchten/stekende bycants ghelijck eenen Eghel/inde welcke de Castanien besloten ligghen / die de soetste zijn onder alle de Eeckelachtighe vruchten / ende bequaemst

Bucken boom. In Latijn/Fagus. In Hoochduytsch/Buchbaum. In Franchois/Fau. In Spaensch/Haia. In Italiaensch/Faggi. In Portugeis/Faya. In Engelsch/Bech tree.

Castanieboom. In Latijn/Castanea. In Hoochduytsch/Kesten. In Franchois/Chastaignes, Marons ende Chastagners. In Italiaensch/Castagne. In Enghelsch/Chestnutz tree.

Peerts Castanie. Castanea Equina.

quaemst om broot daer af te backen. De bladers zijn langer dan die vanden Kemp/ oft meerder dan vande Steenpalme / die vanden Buecken oft Steenpalme niet ongelijck/ maer met ployen ghefroncelt. Daer is een grooter soorte van dese vruchte die wt tgheberchte van Prouence/ eñ Languedoc gebrocht wordt/ tot Lyons ende van Lyons door heel Vranckerijck ende Nederlant gheuoert/ ende gheheeten Marons de Lyon. Marons de Lyons.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Castanien zijn tsamen-treckende/ ende doen de selue wercken vande Eeckel / principalijck tvellecken dat tusschen de schelle ende de keerne ligt. De keerne vande Castanie is goet geten den ghenen die Ephemerum ghedroncken hebben. Gal. Castanien zijn tsamen-treckende ende droogende ghelijck ander Eeckels/ ende werm ende drooghe inden eersten graet. Sy zijn d'excellentste onder alle de Eeckel-vruchten/ ende zijn alleene de ghene die onder wilde vruchten den lichaeme redelijck voetsel gheuen. Sy gaen traghelijck doore/ ende worden swaerlijck verteert / principalijck die raew zijn/ ende maken winden.

Peerts-Castanie.

De Castanieboom die vãde Schippers Peerts Castanie gheheeten wordt / heeft zeer de nature vanden Bueckem ende Castanieboom tsamen ghemengt: De bladers staen als vinghers / dien vanden

vanden Helleborus oft Wonderboom ghelijck/nochtans ghekerft gelijck die vande Castanieboom. Op desen boom groeyen ronde stekende vruchten, inde welcke Castanien besloten ligghen/die in hun floesters acht oft thien iaer goet blijuen, ende hunen zeer goeden smaecke houden/gelijck wy oock sommige die niet bedoruen en waren, ende zeer soet van smaecke proefden int contoorken van onsen meester Rondellet/ende oock noch bewaren die ons van eenen Poyteuin geschoncken zijn, de welcke ons veel sonderlinghe ende luttel-ghesien dinghen / die hy wt Baruth ende Egypten ghebrocht hadde/ mede deilde. Matthiol. Dese Castanien zijn zeer goet den peerden die hoesten / cort op de borst zijn/ende bloet spouwen.

Tafelken.

- Vlierboom.
- Hadijck.
- Appelboom.
- Peerboom/Wilde Peerboom.
- Mispelboom tweederhande.
- Aria Theophrasti.
- Alpina arbuscula, bacca Oxyacanthæ, recentiorum Chamæmespilum.
- Papenhout.
- Cornoilleboom-manneken.
- Cornoilleboom-wijfken.
- Crieckeboom van diuerscher sorte.
- Cerasa racemosa.
- Chamæcerasus.
- Pruymboom.
  - Wilde tweederhande.
  - Tamme.
  - Diuersche sorten.
- Prunopersicum, Pruympersen.
- Auantpersen.
  - groote.
  - cleyne.
- Sebesten.
- Iuiube tweederhande.
- Paliurus.
- Paliurus altera Theophrasti.
- Paliurus altera peregrina.
- Pyracantha.
- Berberis.
- Myrobalani Arabum.
- Thamarindi.
- Lotus arbor Diosc.
- Lotus arbor Theoph.
- Guaiacum Patauinum.
- Pockhout.
- Palma sancta oft Palum sanctum.
- Ebenhout.
- Linde
  - manneken.
  - wijfken.
  - } Theophr.
- Olmboom.
- Carpinus.
- Berckenboom.
- Elsenboom.
- Sporckenhout.
- Diuersche Haselnoten.
- Poplierboom
  - witte tweederhande.
  - swerte.
  - wt Libyen.
- Arbor Iudæ.
- Populus Noui orbis, arbor Iudæ folio.
- Moerbesieboom.
- Sycomorus.
- Vijgeboom.
- Platanus.
- Acer.
- Sorbus torminalis.
- Witte Hagheboomen.
- Mespilus Aronia.
- Sambucus
  - Aquatica.
  - Varietas
  - Montana.
- Lanck Peper.
- Aelbesien roodt ende swert.
- Stekelbesien.
- Amomi & Cardami differentia.
- Roosen/tamme/ wilde/ blauwe/ gele ende ander diuersche sorten.
- Eglentier.
- Braembesien alle sorten.
- Cynosbatos, Honts-roosen.

Om

Vlier. In Latijn/Sambucus. In Hoochduytsch/Holler ende Holder. In Frächois/Sulyer eñ Suseau. In Walsch/Suyn. In Spaensch/Sauço, Sabuco eñ Caniuero. In Italiaensch/ Sambuco. In Enghelsch/Elder tree.

Witte Vlier/ Sambucus fructu albo.

Om dat desen boom gheerne ontrent de wateren ende grachten groeyet daer luttel Sonnen comt/soo schijnt dat hy in Grieckx Actæa genoemt is. De Vlierboom is eenen yeghelijcken bekent/ sijn bladers zijn dien vander Essche niet ongelijck/maer breeder ende rondtsom een weynich gekerft. De witte bloemen groeyen in ronde croonkens/dien vande Draba gelijck/ maer breeder eñ schoonder/nae de welcke roode besien volgen die in Oostmaent van rijpicheyt swert zijn/ ghelijck de blauwe druyue / als sy afgheplueckt worden ende door een sifte gheiaegt worden om papkens ende saucen te maken/ principalijck in Duytslant ende Switserlant/waer dat de ionge kinders dit roodt sap met meel dicke ghemaeckt zijnde/greettich suppen/dwelcke daer Alder-moost gheheeten is. In Vranckerijck wordt vande bloemen ende sap vande besien zeer excellenten ende rooden azijn bereyt.

Vande wateruier sal-men op sijn plaetsen spreken.

Alder-moost vande Switsers.

Witte Vlier.

In sommighe houen ende velden van Nederlant groeyet Vlier met witte besien / andersins den ghemeynen voorgaenden niet onghelijck.

Bergh Vlier. Sambucus montana racemosa.

Dese Sambucus oft Vlier groeyet zeer geerne op berghen ende in bosschen/ende is de voorgaende boomen van ghedaente zeer ghelijck/ oock gelijck-verwich van schorsse ende hout/maer cleyne van struycke ende bladers. De bloemen en groeyen niet in croonkens/maer troswijs/ghelijck die vanden Ligustrum, ende zijn bleeck-groen-geel/nae de welcke de trossen van besien volgen/ die wel-rieckende ende schoon roodt zijn/ ende tfatsoen van een druyue hebben. Dese zijn in Oostmaent rijpe ende niet onliefllijck om eten/ghelijck oock den Herten de bladers zijn/diemen seght datse ghierich op eten/ principalijck de wijfkens als die vol zijn oft ionghen draeghen. Dese plante is cout van complexie/ ende doet slapen / iae verweckt de slaep-sieckte/ principalijck door het eten vande besien: ende in dien men daer af te vele etet/sy zijn zeer hinderlijck. Desen boom groeyet vele in tbosch van Dolfine'/ aenden voet van Pilatus bergh.

Cracht.

Vlier met diepe wtgesneden bladers.

Dese Vlier groeyet inde houen van Nederlant / de bladers cleyne doorsneden hebbende / andersins is sy van vruchten/bloemen ende hout den ghemeynen Vlier niet onghelijck.

Berch-Vlier. Sambucus Montana racemosa.

Judas-ooren. Auriculæ Iudæ.

Aende tacken van Vlier die een iaer oudt is/ principalijck Noortwaerts/groeyet een schorsachtich oft leerachtich aenwas / dat om sijn diversche crachten wel weerdich is bekent te wesen / dwelck vanden ghemeynen man in Duytslant ende Enghellant Judas-oore ghenoemt wordt/midts dat de ghedaente van een oore heeft/ ende met een knorachtich ende gherimpelt ghewas dat veel ploykens ende hollekens heeft de oore ghelijck is/maer bruyn van verwe/ende zeer hert : niet-te-min in dwater gheleyt/soo wordet sachte/ende swillende ghelijck een sponsie. Dwelcke by seker experientie zeer goet bevonden wordt teghen de squinancie / ende nimmermeer ghenoech gheprefen teghen de geswillen soo wel van buyten als van binnen ghebruyckt. Van smaecke ist gheheel laf ende ghelijck een ghesoden vel oft leer.

Cracht.

Hadijck.

Seer wel heeft Dioscorides desen Hadijck/leeghe-Vlier ghehceten/de welcke malcander soo ghelijck zijn / datmen in tbeghinsel vande Lente / ten waere datmen wel aenmerckte dat de wortel ende schueten van desen cleynder ende teerder waren/de selfde zeer qualijck soude moghen wt een kennen. Maer dese plante vergaet alle iaere/ ende de Vlier blijft iaerlijcx over/ ende wordt eenẽ boom wiens bladers minder zijn dan die vanden Hadijck. Dese plante crijgt schueten van twee cubitus hooghe/ ende is vuylder van reucke/ met een stercker purgerende cracht. De croonkens/ bloemen ende besien zijn dien vanden Vlier zeer ghelijck/maer gheensins etelijck. De wortel is crom-loopende ende dunner / breet inder aerden wtghespreyt / de welcke zeer goet is om weyachtighe humeuren af te iaghen/ ghelijck de Netels doen/ende pleegt int eerste vande Lente vergaert te worden.

Cracht ende werckinghe van beyden.

Diosc. Beyde dese planten hebben ghelijcke cracht ende ghebruyck / te weten een droghende cracht/ende dwater afiaeghende/maer der maghen hinderlijck/als Ægineta ende Plinius oock segghen. De bladers van Vlier oft Hadijck ghelijck moes ghesoden / iaeghen af de taye waterighe ende oock de colerijke humeuren. Jae dat meer is/de ionghe malsche schueten/in eenen pot ghesoden/ hebben de selue cracht. De wortels in wijn ghesoden / ende gheten / zijn zeer goet den ghenen die

dwater

Vlier met diepe wtgheſneden bladers. In Latijn/Sambucus folijs laciniatis.

Hadijck. In Latijn/Ebulus. In Hoochduytſch/Attich. In Franchois/Hyeble. In Spaenſch/Yezgos. In Italiaenſch/ Ebulo. In Engheiſch/Walwurt.

dwater laden/ dwelcke Plinius oock ſeght/ ende alſoo gedroncken / gheneſen oock de beten vande naterſlanghen. De ſelue wortels vermeurwen de verherde moeder ende openen de verſtoptheyt vande moeder : oock beteren ſy de ghebreken vande moeder / als de vrouwen int water ſitten daer ſy in gheſoden hebben. De vruchten met wijn inghenomen/ doen de ſelue wercken. Tſap vande beſien maket thayr ſwert / daer mede gheſtreken. De groene ionghe bladers gheſtooten ende ghemengt met meel van gerſten mout oft naerbier/verſoeten de heete gheſwillen/daer op gheleyt: daeren-bouen zijn die oock goet gheleyt op de verbrantheyt/ ende beten van honden. De ſelue alſoo gebruyckt heylen de diepe oft holle ſweeringhen. De ſelue met bocken oft Oſſen ruet ghemengt/zijn zeer goet gheleyt op tfleirſijn/als Plinius oock ſeght. Deſe planten zijn de dermen moeyelijck/ghelijck als Boomvarent. Gal. Beyde deſe planten hebben een drooghende ende tſamen-heylende met een weynich teerende cracht. Plin. Tſap van deſe planten verſoet de vergaederinghen vanden herſſenen / ende beſonder twelleken dat ontrent de herſſenen light / inghegoten. De beſikens ontrent een vierendeel loots ſwaer inghenomen/ doen water maken. De binnenſte ſchorſſe geſtooten ende met witten wijn inghenomen/ maeckt camerganck. Metten roock vanden Hadijck/ verdrijftmen de ſlanghen ende fenijnighe dieren. De malſche ſchueten met de bladers geſtooten / ende met wijn ghedroncken/ iaeghen tgraueel af/ ende gheneſen de ghebreken der mannelijckheyt daer op gheleyt. Infuſie vande ſchorſſe des wortels met wijn ghemaeckt/purgeert ghelijck de Nieſwortel van onder ende van bouen. Maer dwater daer deſe ſchorſſe in gheſoden heeft/ is onghelijck min crachtich int purgeren.

Appelboomen/ Appels.

Gheheel breet ende lanck te ſchrijuen vanden Appelboom ende ſijn verſcheyden ſoorten / oft van ſijn diuerſche vruchten / ghelijck dat zeer lanck werck ſoude weſen / alſoo en ſoudt oock luttel oft niet vele te paſſe comen / ghemerckt dat den tammen Appelboom zeere vele groeyet ende wel bekent is in boogaerden/pacht-houen ende luſt-houen/ zeer wel verdragende alderhande locht/hoe wel dat hy de vochtighe lieuer heeft/ waer dat hy ſmaeckelijcker vruchten gheeft dan in drooghe zeer heete landen.

Appelboom. In Latijn/ Mala Dioſc. In Hoochduytſch/ Apffel. In Franchois/ Pomme. In Spaenſch/ Mançana ende Manſanas. In Italiaenſch/ Pomi. In Enghelſch/ Appeltree.

Peerboom. In Latijn/ Pyra Dioſc. In Hoochduytſch/ Byr. In Franchois/ Poire. In Spaenſch/ Peras. In Italiaenſch/ Pere. In Enghelſch/ Peartre.

Nv ter tijt zijn aldermeeſt ghepreſen de Groeninghen om te ghebruycken inde edel Confectie van Alkermes.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. De bladers/ bloemen ende botkens van alle Appelboomen / maer ſonderlinghe vanden Queappelboom/ hebben een tſamen-treckende cracht. Suere onrijpe Appels hebben een tſamen-treckende cracht/ maer de rijpe niet. Van deſe genereren de Lente-appels colerijke humeuren/ ſy hinderen alle den zenuen/ ende maken winden. De ſoete Somer-appels (ghelijck S. Jans appels) macken ſachten camerganck/ ende iaeghen de wormen af/ maer zijn der maghen laſtich. De gheheel ronde appels Epirotica ghenoemt / zijn der maghen nut ende goet : Sy ſtoppen den Camerganck ende doen water maken/ nochtans niet ſoo crachtich als de Queappels. Wilde appels zijn die vander Lente gelijck/ ende trecken tſamen/ maer tot deſen ghebruycke zijn alle onrijpe van noode.

Gal. De Appelboomen en zijn niet alle ghelijck van eender natuere/ ghelijck oock niet en zijn haer vruchten : want ſommighe appels zijn ſoete/ ſommighe wranghe/ ſommighe ſuer : Andere zijn gheheel vochtich ende waterachtich/ voorwaer in deſe heeft de waterichcyt d'ouerhant/ ſoo dat hun complexie couder ende vochtigher is : Inde wranghe heeft de eerdighe coudtheyt d'ouerhant : Inde ſuere ſoo wel d'eerdighe coudtheyt / als de waterachtige / ghelijck inde ſoete tghetempert waterachtich. Alſoo verſchillen oock van malcander de ſapen / ſchellen ende bladers vande boomen. Daerom iſt dat die wrangher ende ſuer zijn: ghy moget daer mede wonden heylen/ ende de fluxien weder te rugghe drijuen int beghinſel vande herde heete gheſwillen/ endé de maghe / metten weecken ende cranken buyck helpen ende gheneſen/ maer met de waterachtighe/ de middelbaer heete herde gheſwillen/ die eerſt beghinnen ende groeyen/ ſlaecken ende verdrijuen. Maer deſe dinghen dienen tot de materie van cureren oft gheneſen : waerom dat wy te lichtelijcker daer af ſcheyden willen. Maer dat alle appels zeer veel oueruloedighe ende coude vochticheyt in hebben/ dat blijckt hier wt/ dat geen ſap van hun allen gheenſins en mach dueren noch oudt worden/ maer worden alle ghelijck terſtont ſuer ende bedoruen. Want alleene tſap vande Queappels ende Quepeeren (midts dat die om hun grooter

tſamen-

tsamen-treckende cracht/min vecht zijn dan ander) met honich ghesoden/mach goet blijuen/hoe wel dat alleene niet en soude soo wel moghen dueren.

Peeren.

Te vergeefs soude yemant de Peeren vanden voorgaenden willen onderscheyden oft beschrijuen: ghemerckt datter door eenparighe ghewoonte van die te sien inde houen ende boogaerden / oock op de tafel te brenghen ende eten/niet ghemeynder en is/in Vranckerijck ende Duytschlant/maer principalijck inde Noordtsche ghewesten/ als Nederlant/ Normandie ende Enghellant/ waer dat de Cidre Peré oft Peerdräck/die zeer lieflijck om drincken is/gemaeckt wordt om inde plaetse van wijn te drincken. Al willens swijghen wy hier van zeer veel soorten ende namen van tamme ende wilde/ soo wel Peerboomen als Peeren / midts dat wy hier alleene de sonderlingste planten ende simplen gheloeft hebben te beschrijuen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Daer zijn veel soorten van Peeren / de welcke nochtans alle ghelijck een tsamentreckende cracht hebben/daerom zijn die zeer goet by-gheuoegt in plaesters die te rugghe drijuen. Dwater daer drooghe Peeren in ghesoden zijn / ghedroncken/ oft rouwe Peeren gheten / stoppen den buyckloop/maer nuchter gheten zijn die hinderlijck. Achras is een soorte van wilde Peeren/die zeer laete rijpe wordt/ ende heeft een meerder tsamen-treckende cracht dan de tamme/daerom (seght Galenus) dat hy groote wonden heylet/ende de fluxien verdrijft. Asschen van Peerboom-hout/ is zeer goet inghenomen den ghenen die door eten van Campernoillen versticken: want men seght dat de Campernoillen die met wilde Peeren ghesoden worden / niet hinderlijck en zijn. Gal. De bladers ende ionghe schueten vanden Peerboom zijn wranghe van smaecke: maer de vruchten hebben eenighe waterachtighe soeticheyt/ waer wt de complexie oock bekent is/ongelijck volghende haer deylen: Want d'een deel is eerdich/ d'ander waterich / maer beyde zijn die cout / ende d'ander ghetimpert. Daerom zijn de Peeren gheten der maghen aenghenaem/ende benemen den dorst. De selue erghens op gheleyt/droogen/ende vercoelen een weynich: Want my ghedenckt dat ick wonden daer mede gheheylt hebbe/midts dat ick anders niet ghereet en hadde.

Mispelboom. In Latijn / Mespilus. In Hoochduytsch/ Mespelbaum. In Franchois. Nesples eñ Nesplier. In Italiaensch/ Nespoli. In Enghelsch / Meldertre ende Medeler.

Tamme Mispelen-boom.

De Mispelboom is een boomken dat den wilden Peerboom ghelijck is / niet alleen van bladers/ die nochtans langher ende smalder zijn/maer oock van vruchten/die oock cleyne zijn/ende de tamme Sorben oft wilde Peere van grootte / smaecke ende fatsoen ghelijck / wtghenomen datse bouen een ghetandt croonken hebben. Van dese heeft de zeer gheleerde Politianus tweerskens ghemaeckt:

Regum imitata coronas Mespilus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Mispelen ghegeten stoppen camerganck / ende zijn der maghen een aenghenaeme spijse. Gal. Inde botten ende bladers en wordt oock niet luttel dese wranghe ende tsamen-treckende qualiteyt gheuonden.

Aria Theophrasti, effigie Alni.

Cleine leeghe Mispelboom. Chamæmespilum.

De Aria van Theophrastus en is van ghedaente oft cracht den Mispelboom niet ongheliјck/ maer ongheliјck min gheuonden / ende groeyet zeer gheerne aenden ghebergte Alpes ghenoemt/ welcke oock in coude bosschen van Enghellant ghenoech ghesien wordt: maer zeer selden in heete landen ende niet dan bouen op de Alpes van Seuene in Languedoc/ende Sauoye. De bladers zijn dien vanden Peerboom/Bueckenboom oft Elsen gelijck/op d'auerechte sijde graeuw/eñ op de rechte doncker-groen. De bloemkens groeyen op croonkẽs vele by een/ nae de welcke cleyne ronde vruchten volghen/ dien vande Pyracantha oft witte Haghe-doorne niet ongheliјck/van smaecke de Mispel Aronia gheliјck/ende soo groot als het knopken vande Honts-roose. De smaecke en is oock niet onlieflijck/noch oock soo zeer tsamen-treckende/ende vande Voghelkens zeer begheert.

Chamæmespilum.

Dit boomken groeyet oock in tghebergte Alpes / op de rouwe ghebergten van Minden in Languedoc / ende steenachtighen ghebergte Baldus ghenoemt ontrent Verone gheleghen. Dit boomken heeft wisachtighe bruyne tacken recht op gaende / van twee oft drie cubitus hooghe. De bladers zijn oock onder graeuw ende bouen groen/dien vanden Appelboom-naenken gheliјcker/wien dat de gheheele plante niet zeer ongheliјck en is/ wtghenomen van vrucht / de welcke de besie vanden Aria gheliјck is/ende van grootte dien vande Pyracantha oft witte Haghedoorne niet ongheliјck. Sommighe zeer gheleerde mannen hebben my wijs ghemaeckt dat Chamæmespilum, dat is te seggen/ de cleyne

de cleyne Mispelboom was: ander hebben Euonymum Alpinum daer af ghemaeckt. Van smaecke ist zeer drooghe/ nochtans een weynich werm/ scherp ende tsamen-treckende.

Papenhout. In Latijn/ Euonymos Theophrasti. Carpinus Theophr. Tragi. In Hoochduytsch/ Spindelbaum. In Franchois/ Fusin ende Bonnet de prestre. In Italiaensch/ Fusano. In Enghelsch/ Spindeltre.

Cleyne Essche. In Latijn/ Viurna vulgi Gallorum & Ruellij, an Viburnum Virgilij. In Hoochduytsch/ Kleyner Malbaum: Tragi. In Italiaensch/ Lantana.

Papenhout groeyet soo wel in heete als in coude landen in haghen/ ende aende canten vande velden/ ende is ouer al bekent aen sijn vierecantich haeuken/ oft blaeskens met vier greynen/ die in vier afghedeylde plaetskens liggen. Van buyten ist van verwen roodtachtich geel. De bladers/ tacken ende alle ander dinghen zijn dien vanden Granaetboom ghelijck: maer de rijskens zijn bleeck-geel/ ende meer dan eenich ander hout bequaem om Lardeer-priemen te maken/ waerom dat oock Lardeerhout ghenoemt wordt. Den gheheelen boom heeft eenighen onlieflijcken reucke/ ende is den treck-beesten hinderlijck. De bloemen zijn geelachtich. Inden hof vanden heere vander Dilft/ is een soorte van desen die witte vruchten draeght: maer sommige segghen dat hy den schapen ende treck-beesten hinderlijck is.

Viurna vande Franchoisen.

Inde bosschen ende onder de doornen van Italien/ Enghellant ende Bourgoignen/ groeyet hier ende daer dit boomghewas/ welcke Ruellius, soo hy verstaen hadde dat vanden ghemeynen man ende boeren Viorne ghenoemt was/ ghehouden heeft voor den Viburnum van Virgilius. Het is van bladers ende bloemen de Aria ende Mispelboom ghelijck/ oock heuet de besien op croonkens groeyende/ maer plat ende lanckworpich/ de welcke roodt zijn eer sy rijpe zijn/ maer swert/ rijpe zijnde/ ende niet roodt als de gheleerde Ruellius schrijft. De bladers zijn die vanden Elsen ghelijck/ met een grijs hayrken/ iae de gheheele plante is witachtich/ ende vier oft vijf oft ses cubitus hooghe. Die edel ende zeer gheleerde Charles de Houchin Heere van Longastre/ ende veruaren Herbarist/ seght dat dese Viurna vande Franchoisen zeer tay is. Daer tsamen-treckinghe van noode is/ wordt de Viurna ghepresen/ ghelijck de Myrtus, Wilde-Peerboom ende Sumach.

Cornoilleboom. In Latijn/ Cornus. In Hoochduytsch/ Welsch Kirsen / Cornelbaum / Kurberbaum/ Thierlinbaum. In Franchois /Cornier, ende Corniole. In Spaensch / Cerezo syluestre ende Cornizoles. In Italiaensch/Cornai ende Cornioli. In Engelsch/Cornelltree.

Wilde Cornoillie. In Latijn / Cornus femina , Thelycrania Cordi. Virga sanguinea. In Hoochduytsch/ Spindelhoutz ende Faulbeer van Tragus Hartriegel. In Franchois/ Cornier sauuage.

Cornoilleboom en is den voorgaenden van houte ende bladers niet ongheliјck/maer den tronck is meer dan hoorne hert/ende wordt somtijts eenen degheliјcken boom/somtijts oock maer haegachtich ghewas. Dese gheeft zijn gele moschachtige bloemen voor het aencomen vande Lente. De vruchten zijn lanckworpich / roodt gheliјck een criecke / ende van fatsoen gheliјck een olijue. Desen boom is in Vranckerijck ende Duytschlant wel bekent/ groeyende onder de doornen op vochtighe plaetsen / oft aende canten vande wateren. Cornoellien hebben eenen wranghen smaecke met een lieflijcke suericheyt. In tquartier van Dornick groeyet een soorte met witte oft emmers met was-gele vruchten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Cornoillen zijn lanckworpich gheliјck olijfkens / de welcke eerst groen zijn / ende roodt als sy rijpe zijn/sommighe geel gheliјck was. In spijse oft andersins ghebruyckt/stoppen den buyckloop ende roodtmelisoen. Cornoillen worden gheliјck olijuen inde pekel gheleyt. De vochticheyt die wt de groene bladers sweet/alsmen die op colen legt/is zeer goet gestreken op de quade zeericheyt. Gal. De bladers ende botkens vanden Cornoilleboom zijn wranghe van smaecke/ ende drooghen zeer : Daerom moghen die oock de grootste wonden toeheylen / sonderlinge vande herde lichamen/ maer den cleynen wonden ende sacchtste lichaemen zijn die meer hinderlijck : Want sy trecken die te zeer tsamen/ende drooghen meer dan van noode is.

Wilde Cornoilleboom.

De wilde Cornoilleboom de welcke wijfken ghenoemt wordt / is van bladers ende tackskens den voorgaenden soo zeer gheliјck/ datmen die voor de tamme soude nemen : hoe wel dat hy soo hert niet en is van houte/ noch soo eerdighe vruchten niet en draegt/ want zijn vruchten sijn cleyne bruyne besien/dien vanden Veyl oft Polemonium gheliјck/ende onlieflijck om eten/nochtans niet suer van smaecke. De bloemen zijn wit/ dien vanden Ligustrum gheliјck / groeyende op rijskens met bruynroode schorssen becleet/waer door dat hy oock ghenoemt wordt in Latijn Virga sanguinea.

De

Crieckeu oft Kersen. In Latijn/Cerasia. In Hoochduytsch/ Kirsen. In Franchois, Cerises. In Spaensch/ Cerelas. In Italiaensch/Cirela. In Enghelsch/Ceriss.

Spaensche Criecken. Cerasa Hisp.

De Criecke boom is meer dan bekent / maer zeer van malcanderen verschillende / de welcke in grootte van boomen ende smaecke van vruchten ghenoech te onderscheyden zijn / oft byde ghemeyne schorsse te onderkennen. De bloeme is witter dan die vanden Perseboom/ ende de Hof-Krieckelaer is ronder van bladers dan de Wilde/ die op diuersche plaetsen soo groot als eenen boom groeyet/ half suere oft soete vruchten voorts-bringhende. De lieflijckste zijn de rinschende van smaecke die daghelijcks inde keucken ende Apoteken gecocht ende ghebruyckt worden/ De welcke zijn roodt ende vroegh rijpe/ oft swert in Oostmaent rijpe.

Crieckboom met veel Criecken aen eenen stele.

Dese Crieckboom en verschillet van anderen niet/ dan dat hy in alder manieren minder is/ ende veel Criecken aen een steelken draegt. De bloemen zijn oock wit ende soodanich als ons heeft getoogt onsen goeden vrient Walerant/ die hem wtten ghebergte van Sauoyen ghebrocht waren.

Chamæcerasus Alpigena.

Chamæcerasus, dat is te segghen cleyne leeghe Crieckelaer wordt luttel gheuonden/ ten ware inden ghebergte Alpes/ niet hoogher dan eenen cubitus/ oft voet groeyende/ van bladers/ tacken ende tronck de Cornoilleboom ghelijck/ de welcke witachtich/ onsuyuer ende knobbelachtich zijn. De bloemen zijn witachtich/ bleeck/ oft geelachtich. Tweemael gheeft hy rijpe vruchten aen langhe steelkens hanghende ghelijck de Criecken/ maer sy hebben onder twee witachtighe gaetkens/ eenichsins staende ghelijck oogskens. Binnen zijn vijf oft ses witte blinckende steenkens soo groot als die vande witte Haghe-doorne.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Alle Criecken oft Kersen versch ende groen gheten/ gheuen lichten camerganck/ maer de selue ghedroogt / stoppen camerganck. De Gomme die wtten Kerseboomen oft Criecke boomen vloyet / met ghewaterden wijn inghenomen / gheneest den verouderden hoest / maeckt goet coleur/ scherpet tghesichte ende gheeft appetijt. De selue Gomme (ghelijck oock de Keernen) met wijn inghenomen / zijn zeer goet den ghenen die vanden steen oft graueel ghequelt zijn. Gal. De soete

Criecken vele aen een steelken. Cerasa vno pediculo plura.

Crieckboom sonder bladeren/ vroech bloyende.

Ghemeyne Crieckboom met dobbel bloemen.

Crieckeboom met groote ende zeer dobbel bloemen/ luttel vruchten draegende/ alsoo gemeynlijck zeer dobbel bloemen luttel vruchten voortbrenghen.

Chamæcerasus Alpigena. Xylostrum alterum quorundam. Chamæcerasus Cordi.

Criecken oft Kersen / maken meest camerganck / maer sy en zijn de maghe niet so aengenaem. Ter contrarien de wranghe ende suere zijn zeer goet voor de zeer vochtighe maghen. Want de wrange drooghen meer ende verdeylen oock een weynich. Voorts de Gomme van desen boom heeft de selue cracht van alle lijmachtige ende niet bijtende medicijnen / de welcke oock zeer goet ghebruyckt is teghen de rouwicheyt vander kelen. Maer eyghentlijck is die goet / in dien waerachtich is dat sommighe schrijuen / den ghenen die vanden steen ghequelt zijn: want dan soude sy eenighe cracht hebben van subtijle deelen.

Cerasus auium.

In sommighe houen van Nederlant wordt ghesien dese Criecke / oft Kerseboom met veel Kersen oft Criecken aen eenen stele hanghende.

Chamæcerasus. **Kersen.**

Chamæcerasus is oock vanden geslachte vande Criecke oft Kerseboom. Dese groeyet inde houen van Nederlant met veel tacken / ende heeft alle dingen dien vanden Crieckelaers oft Kerselaers ghelijck / maer viermael cleynder. De vrucht heeft eenen wranghen smaecke.

Cerasus auium Herbariorum, **dat is**

Voghel-kersen.

Desen boom heeft veel schueten oft rijskens met een swertachtighe schorsse becleet / die meer dan een lanck mans hoogde hebben / ende met veel tacskens beset zijn. De bladers zijn doncker-groen dien vanden Crieckelaer niet ongheliick. De bloemen insgheliicks wit / maer vele by een gheuoegt / nae de welcke besien comen die eerst groen zijn / daernae roodt / ende inden Herft swert / dien vanden Rhijn-besien ghelijck / maer onlieflijck van reucke ende smaecke.

Pielhout / Sporckenhout / oft Hontsboom.

Desen boom wordt vele gheuonden Noortwaerts / als in natte bosschen van Enghellandt / Nederlandt / Duytschlandt ende Normandie: de bladers zijn bruyn dien vanden Elsen / Kerseboom oft Cornoilleboom ghelijck. De bloemen zijn wit / den seluen oock niet ongheliick / nae de welcke cleyne besien volghen soo groot als Pepercoren / de welcke eerst groen / daer naer root / ende ten laetsten rijpe zijnde swert worden / maer onlieflijck van smaecke. De rijskens van desen boom zijn teer eñ broosch / waerom dat hy van sommighe in Latijn Frangula ghenoemt wordt / ende hebben een swerte schorsse met graeuwe vleeskens besprinckelt / onder de welcke een geel velleken oft schorsse is / die sterck doet ouergeuen / ende dwater door den camerganck afiaeghen. Tragus. De gele ende middelste schorsse van desen boom ghestooten ende met azijn ghemengt / gheneest ende drooght binnen corten tijt de schurftheyt ende crauwagie / daer op ghestreken / dwelcke besonderlinghe versocht ende beproeft is. De selue schorsse in azijn ghesoden ende inden mont ghehouden / is zeer goet teghen den tandtsweer ende suyuert de vuyle tanden. De wilde Swijnen ende Beeren hebben de wortel vãden hontsboom soo lief / soo datse zeer groote cuylen maken om de wortelen wt te cryghen / waer door dat de iaghers mercken datter wilde swynen int tbosch zijn / als sy sulcke putten beuinden. Dit heeft my versekert heere Jacob van Halluin heere van Forevrye zeer groot cruyt-liefhebber.

Slehendoren.

De Slehendoren groeyet ouer al aende canten vande velden / ende inde haghen / somtijts oock / iae meestendeel cleyne pruymkens oft Slehen / vande welcke twee verschillende soorten zijn / d'eene oneffender / minder ende stekender / met minder vruchten ende oock wrangher / vande welcke Acatia oft Slehen-sap ghemaeckt wordt. De schoonste wilde Pruymboom / wordt door verplanten / griffien ende oeffeninge eenen grooten / hooghen ende tammen boom / voorts bringhende soeter / sapachtigher ende lieflijcker vruchten. Alle verscheyden soorten van Pruymen te beschrijuen en is hier mijn meyninghe niet / noch den tijt en ghedooghet niet / ghemerckt datmen veel bladers papier van veel

autheuren

Cerasus auium racemosa. In Enghelsch/ Cluster Cherries.

Chamæcerasus.

Pielhout/Spoꝛckenhout/oft Hontsboom. In Latijn/Alnus nigra, Frangula. In Hoochduytsch/ Faulbaum ende Leuszbaum. Oft oock is de Colycea van Theophrastus? In Engelsch/ Blacke aller.

Slehendoren. In Latijn/Prunus syluestris. In Hooch-duytsch/Slehendorn In Franchois/Prunier sauluage. In Italiaensch/Pruni saluatici. In Enghelsch/Sloutree.

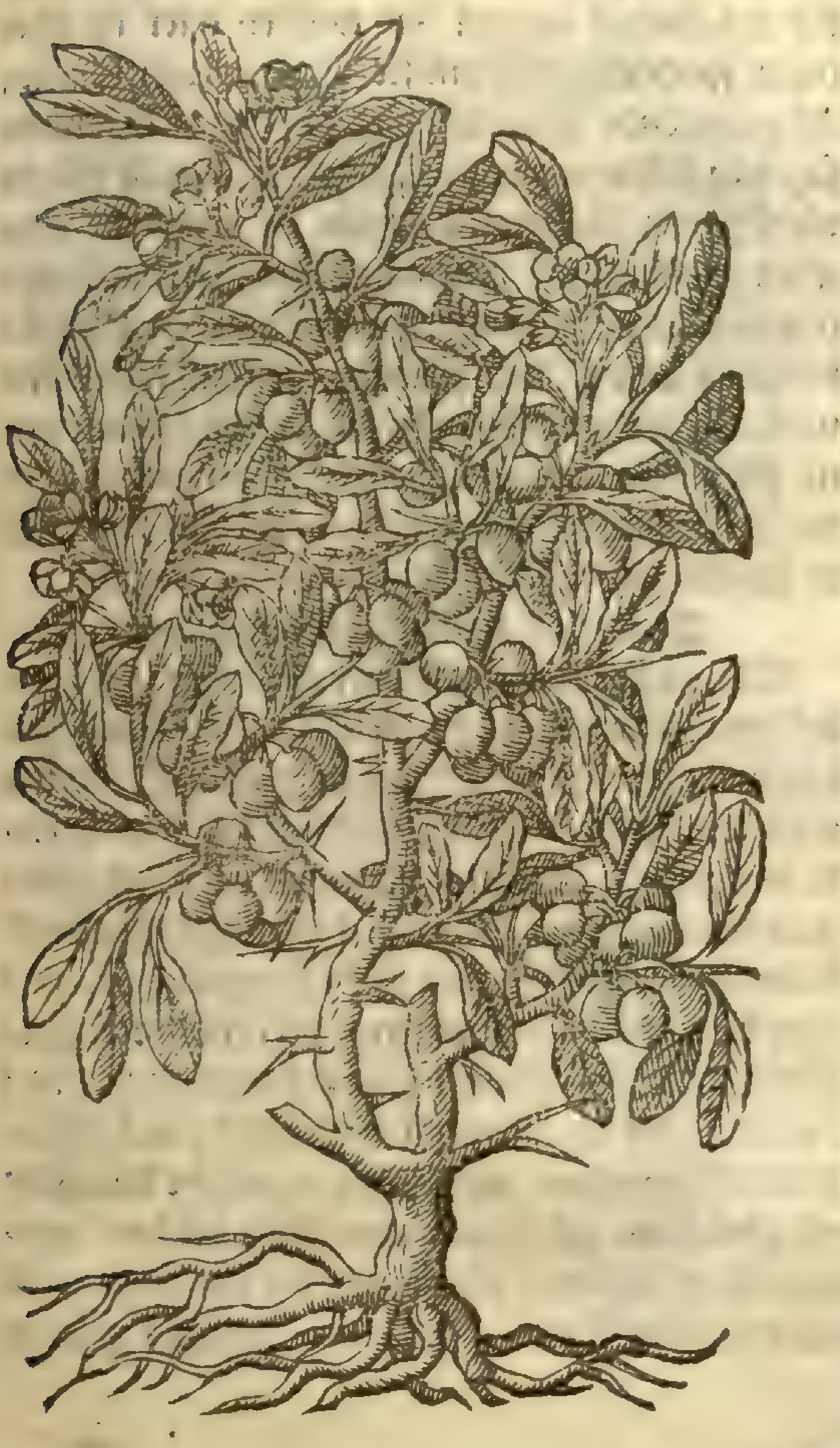

Pruymboom. In Latijn/Prunus domestica. In Hooch-duytsch/Pflaumenbaum. In Fráchois/Prunier, Prune. In Spaensch/Cirnelo ende Andrino. De vrucht/Cirnelas ende Andrinas. In Italiaensch/Prune susino. De vrucht/Susino. In Enghelsch/Plumtree.

autheuren desen aengaende soude behoeuen te ouerlesen. De Pruymen van Damast hebben hier voortijts d'excellentste gheweest. Die van Brignolen worden nv ter tijt in Prouence in deugden/ ghesontheyt ende sap voor d'alderbeste ghehouden. Sommighe vande fraeyste houen oft boogaerden van Vranckerijck ende Nederlant hebben Daey-pruymen ende Pruym-persen/van welcke vruchtẽ tvleesch een Pruyme is/ becleet met een groenachtich vel oft schelle/maer de steen ende keerne is vande Perse. Dese worden daer gheheeten Prune-pesches ende Pesches-noix. De daey-pruymen zijn lanckworpich als Daeyen oft Amandelen. Amandel-pruymen oft Daey-pruymen.

Diosc. De Pruymelaer is eenen bekenden boom/ wiens vrucht ghegeten wordt/ maer hy is der maghen hinderlijck/ ende maeckt camerganck. De Pruymen van Syrien/ sonderlinghe die ontrent Damasco groeyen/ghedroogt/zijn der maghen zeer goet/ende stoppen camerganck. De bladers vanden Pruymboom in wijn ghesoden/ zijn goet teghen de swillinge vander kelen ende amandelen/alsmen daer mede gorgelt/ ende den mont spoelt. Tselue seght oock Galenus. Tselue doen oock de Slehen/ als sy rijpe zijnde naederhant ghedroogt worden/ maer met soeten wijn ghesoden/ zijn die beter voor de maghe/ ende stoppen meer den camerganck. De Gomme van Pruymboomen heylet tsamen/ ende met wijn ghedroncken breecktse den steen ende graueel. De selue met azijn ghemengt/ gheneest de quade zeericheyt vande ionghe kinderen. Mesue. De Pruymen maken camerganck ende veranderinghe/maer de witte-roode/ende gele zijn min medicinael/ dan de blauwe/vande welcke de suer-soete meer altereren. De soete Pruymen laxeren meest/ nochtans altereren ende laxeren beyde de soorten/ te weten meer ende min. Die van Damast ende Armenien/ doent beyde/ behaluen alle ander dinghen nochtans eer versch dan drooghe/ de welcke oock eer inde maghe bederuen dan de drooghe. De soete zijn in wermte ende coude ghetimpert/ oft een weynich couder/ maer vocht inden tweeden graet. De suer-soete zijn coudt tot in tbeghinsel vanden tweeden graet. Nochtans alle Pruymen maken vochtich/ versoeten ende vercoelen/ ende iaeghen af de cole- Cracht.

Amandel-pruymen oft Daeppruymen.

rijke humeuren: daerom zijn die oock ghesont in cortsen ende andere siecten die wt colerijke humeuren dē oorspronck hebben. Der magen zijn die hinderlijck ende gheuen luttel voetsels. Maer om dat die traghelijck laxeren / soo worden daer by ghedaen / sonderlinge by infusie / Tamar Indi, Cassie, Manna ende gheconfijte Violetten. Vanden sap van desen wordt een sap gemaeckt ende vādē vleesche een Electuariū, die tot de voorseyde dinghen ghesont zijn. Die van Armenien doorbooren met een cleyn boor den tronck vanden Pruymboom op twee oft drie plaetsen / ontrent een palme van malcander / ende doen inde gaten Scammonee die sy dan wel met luytemēt stoppen / waer door dat de Pruymen dā stercker laxeren. Men geefse in suycker gesoden oft hun sap tot een pont toe.

Abricocs groote ende cleyne.

My en lust noch en is oock gheensins gheoorloft door de corticheyt vanden tijdt ende plaetse int langhe te spreken vande bycans ontallijcke soorten van Pruymen / Appelen / Kersen ende Criecken / ende de soodanighe vruchten / die inde houen ende boogaerden meer dan ghenoech bekent zijn / gemerckt datmen die mach vinden in verscheydene Schrijuers die vande Landtneeringe veel ende breet ghescreuen hebben / ghelijck sy oock doen van zeer veel boomen / die by ghemeyn-makinghe van beghinsels / oeffeninghen / ende griffien / eenighe diuersche oft ghedaente oft specie vercreghen hebben / ghelijck als by auenture zijn Pruympersen / ende Auantpersen / Abricocs ghenoemt / die van ghedaente ende bladers den Peerboom ghelijck zijn / maer van vrucht de Persie. Diosc. Abricocs zijn der maghen nutter dan de voorseyde Pruymen.

Persea.

Dat de Persea eenen anderen boom is dan de Perseboom ende van ander complexie / en is niet alleen van Galenus, maer oock wt Dioscorides te verstaen: dan dat sy de bladers oock heeft van tsamen-treckender cracht. In tgheheel rijcke van Roomen en groeyet gheene / dan alleene in Alexandrien die hy seght dat wt Persien daer ghebrocht zijn / daer nochtans gheheel Italien van zeer veel Perseboomen / die eerst van daer ghebrocht zijn / wel voorsien was. Daerom is desen boom hedensdaegs alleene luttel lieden bekent / midts dat die / gelijck hy doen ter tijdt was / selden geuonden wordt. Theophrastus schrijft dat hy van ghedaente den Abricocs boom / oft Peerboom gelijck is / ende oock van grootte van tsamen-treckende cracht dē Peerboom gelijcker / maer van vruchten de Perseboom. Ick bekenne dat ick desen boom Persea noyt gesien en hebbe / vande welcke zeer wel gescreuen heeft Carolus Clusius in sijn beschrijuinghe vande selden gheuonden planten / in deser manieren. Clus. Dese boom wordt oock zeer luttel ghesien / vanden welcken wy hier eenen tack gheconterfeyt geuen: Want alleene in tgheheel Coninckrijcke van Valence / en hebbe ick maer eenen boom ghesien / int clooster van onser Vrouwen / ghenoemt van Jesus / een myle gheleghen vande stadt van Valencē. Men seght dat hy wt America daer ghebrocht is. Dese boom is den Peerboom ghelijck / breet wtghespreyt / altijts groen staende / met bleeckgroene tackskens. De bladers zijn die vanden Lauwerboom met breede bladers ghelijck / op de rechte sijde groene / maer op d'auerechte asch verwich stijf / met seker zenuen die ouer dwers loopen / zeer goet van reucke ende smaecke / ende met een tsamentreckinghe op de tonghe bijtende. De bloeme is dien vanden Lauwerboom bycants ghelijck, troswijs by een gheuoegt / van verwen bleeck / ende van ses bladers gemaeckt. De vrucht is int eerste de Pruyme ghelijck / die naemaels metter tijt lanckworpich als een Peere wordt / swert van verwen ende lieflijck van smaecke. Inde welcke een keerne oft steen light ghelijck een hert ghefatsonneert, van smaecke de Castanie oft suete Amandel niet ongelijck. Inde Lente hebbe ick hem sien bloeyen / ende inden Herft zijn de vruchten rijpe / soo my ghesept heeft de vermaerde Doctoor Jan Placa, Medicijn ende

Leser

Vroege Persen ende Abricos. In Latijn/Armeniaca malus. In Hoochduytsch/S. Jhans Pfersich. In Franchois/ Abricos, Amarelle. In Spaensch/Aluarcoques, ende Aluerchigas. In Italiaensch/Bacoche, Armeriache ende Albricochi. In Cataloens/Albercocs. In Engelsch/Abrecock tree.

Persea.

Leser binnen Valence / die my de selue op de voorseyde plaetse heeft ghetoont / ende seyde my dat hy vande inghesetenen Mamay ghenoemt wert / hoe wel dat de Spaignaerts die America beschreuen hebben/eenen anderen boom ende diuers van desen/den seluen naem gheuen. Maer oft desen boom de Persea vanden ouders is / oft niet / dat staet te ouerlegghen. Theophrastus int 4. boeck vande beschrijuinghe vande Planten/int 2.cap. beschrijft de Persea in deser manieren: In Egypten is oock eenen anderen boom Persea ghenoemt / die groot ende schoon is/van bladers/ bloemen/ tacken ende gheheele ghedaente / den Peerboom meest ghelijck / wtghenomen dat dese altijts haer bladers behout ende d'ander de sijne verliest. Dese boom draegt zeer veel vruchten/eñ heefter altijts die rijpe zijn: want de nieuwe achterhaelt altijts d'oude van eenen iaere. Sy worden rijpe als de winden Etesiæ ghenoemt / inde hitte vanden Somer wayen: maer d'ander die noch onrijpe zijn / plucken sy af ende confijten die. Dese vrucht is soo groot als een Peere/ lanckworpich ghelijck een Amandel/ garsachtich van verwe / ende binnen eenen steen hebbende ghelijck de Pruyme / maer veel minder ende sachter: tvleesch is zeer soet/ heflijck ende licht om verteeren/ende en doet den ghenen diet eten gheen hinder. De wortel is zeer lanck/dick ende vele: Thout is zeer sterck ende schoon om sien/maer swert ghelijck dat vanden Lotus boom. Opde selue maniere / ende zeer met de selue woorden wort die van Plinius beschreuen in 9.cap. van sijn 11. boeck onder den naem van Persea arbor, met ongheschickte woorden / die hy nochtans int 13. cap.van sijn 15. boeck claerlijck schickt/ ende bescheedelijck onderscheydt. De Perseboomen (seght hy) zijn laete ende swaerlijck ouer ghecomen/als de ghene die in Rhodes gheen vruchten en draghen/ d'welcke haerlieder eerste logijs was doen sy wt Egypten quamen. Het is onwaerachtich datse in Persen fenijnich zijn ende pijne aendoen/ende dat die daerom vande Coninghen van Persen in Egypten veruoert ende gheplant zijn gheweest / ende hun quaethevt door den gront vander eerden versuet. Want tselue segghen de nerstichste Auteuren vande Persea, de welcke gheheel eenen andere boom is / den rooden Sebesten ghelijck / die wt Orienten oft Asien niet groeyen en willen. De gheleerste hebben oock onbekent dat hy om de simplen wt

Persen veruoert is gheweest/ maer dat hy van Perseus binnen Memphi is gheplant oft ghesayt geweest/ eñ dat daerom de verwinners daer gheordonneert hebben datmen Alexander daer mede croonen soude ter eeren van zijnen vooroudeh groot-vader. Desen boom heeft altijts bladers eñ vruchten/ d'eene altijts aencomende eer d'ander rijpe zijn. Welcke passage voorwaer opentlijck wederlegt d'opinie vande ghene/ die segghen willen / dat de Perseboom ende Persea eenen boom soude wesen/ op dat ick swijghe dat de beschrijuinghe van beyde dese boomen zeer diuersch soude zijn. Strabo vermaent oock int laetste van zijn Geographie vanden boom Persea, segghende/ dat hy altijts groene staet ende vruchten heeft soo groot als Peeren/ lanckworpich/ ende in schellen ende vel gelijck d'Amandel besloten. Vanden seluen maeckt Galenus oock mencie int 2. boeck vande Alimenten/ ende verclaert dat hy dien tot Alexandrien heeft ghesien: oock maeckt hy daer af mencie op ander plaetsen. Daer in comen sy alle tsamen ouer een / dat sy segghen dat de Persea altijts groen van bladers is/ ende een lanckworpighe vrucht heeft/ besloten in schorsse ende schelpe ghelijck d'Amandel. Dese boom die wy hier presenteren / heeft altijts groene bladers / maer de selue met de bloemen zijn dien vanden Lauwerboom meer ghelijck dan den Peerboom. De vrucht is oock lanckworpich/ maer die de Sebesten (soodanighe als Plinius op de voorseyde plaetse hem gheeft) oft langhe Pruymen ghelijcker is dan d'Amandel/ van verwen (als Placa vertelde) swert ende niet grasachtich. Dit zijn alle Clusius woorden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Persea is eenen boom die vruchten draecht seer bequaem om eten/ ende der maghen profytelijck. De drooghe bladers cleyne ghestooten stoppen den bloetloop daer op gheleyt / om datse een weynich deelachtich zijn vande tsamen-treckende cracht/ seght Galenus. Sommighe hebben gheschreuen dat desen boom in Persen dootlijck is/ ende datse in Egypten veruoert ende gheplant zijnde haer natuere veranderende/ etelijck is gheworden.

Sebesten Officinarum. Myxa Æginetæ.

Dese Pruymen die inde Apoteken metten Arabischen naeme wt Serapio zeer wel bekent zijn/ ende daer alleene de ionger autheuren vande Griecken mencie af ghemaeckt hebben / ende om hun snotachtich sap Myxaria ghenoemt worden/ zijn een mede-soorte vanden Pruymboom / ende van gelijcke crachten/ de welcke in Italien qualijck wassen moghen/ oft oock inden lande van Languedoc/ hoe wel dat hy ten tijde van Plinius in Italien ghewassen heeft/ ende binnen onsen tijt in een stedeken vanden lande van Montpelliers Massillarges ghenoemt / by eenen onsen vriendt ghegroeyet heeft/ maer door qualijck gade slaen/ soo ist daer haest vergaen ende maer een cleyn boomken gheweest/ van ghedaente ende bladers den Pruymboom ghelijck / maer breeder. De vrucht is den Iuiuben ghelijck/ maer swert ende taeyer oft lymachtigher.

Cracht ende werckinghe.

Ægin. Sebesten zijn van crachte den Pruymen ghelijck. Sera. Dwater daer Sebesten in ghesoden zijn ghedroncken is seer goet teghen den heeten hoest/ versuet de borst/ ende de heete catarren/ tbeneemt oock de snydinghen vander vrine ende hitte vande blaese. Sebesten zijn zeer goet om de Catarren/ ende bytende ende heete fluxien te verdrijuen. Sy maken oock camerganck.

Iuiuben.

Qualijck soudt ghy moghen vinden die beter dan dese van tacken/ bladers/ ende steckende doornen den Paliurus (dien sy de derde soorte van Rhamnus noemen) ghelijck is / de welcke op sommighe dorre / ende sandtachtighe plaetsen van Languedoc soo groot als eenen boom wasset / die op ander plaetsen niet grooter dan haghen en groeyet gelijck tot Montpelliers ende inden lande van Ancone in Italien/ ende heeft zeer herde rijskens/ vol bladers/ diẽ vanden Mastijckboom oft Rhamnus niet ongelijck/ ende daer tusschen seer veel scherpe doornen. De bloeme is mosachtich dien vanden Olijfboom oft Sumach ghelijck/ maer de vrucht is geel ende suete/ met een bruyn oft roodtachtich velleken becleet/ dien vande Pruyme niet onghelijck. Men ghebruyckt daghelijckx de vruchten in medicijnen om scherpe Catarren ende hoest te versoeten. Twordt oock ghebruyckt om alle scherpicheyt van bloet ende humeuren te benemen.

Paliurus ende Rhamnus.

Aenghesien dat de beschrijuinghen soo wijt loopen van alle beyde / ende dat wt de crachten zeer slap bescheedt te halen is/ soo meyne ick dat niemant en sal connen gheseggen welcke de beste is. De selue die deser beschrijuinge van Dioscorides seer naer comt/ is de derde Rhamnus van Matthiolus, want de struyck/ soo groot als hy is / is een zeer hert hout ende doorenachtich / met vet ende vlasachtich saedt/ niet weeck/ maer hert ghenoech/ ghelijck Linsaet. De crachten comen ouer een met dese/ want het drijft zeer sterck den steen af ende graueel/ eñ doet wel water maken. Daerom oock en heeft de seer gheleerde Anguillara, niet sonder reden ghetwijfelt oft de Rhamnus Paliurus niet en soude

wesen

Iuiuben. In Latijn/Iuiube Arabum. Zizypha Græcorum. Paliurus Africanus Theophr. Lotus secundus Polybij. Cratægus fortè Theophr. In Hoochduytsch/ Brustbeerlin en Rootbrustbeerlin. In Franc hois/Iuiubier. In Spaensch Açofeifo. In Linguagots/Guindoulier.

Paliurus.

wesen (als dickwils ghebeurt) in Afriken ende landen ouer de Zee gheleghen met eenen anderen naem bekent/oft dat den boeck van Dioscorides soude moghen gheualscht zijn. Soo veel als tsaedt aengaet/dit heeft drie steenkens/ghelijck Theophrastus wil hebben/ende is den Linsaet ghelijck/niet fuligineus / als qualijck ghelesen wordt/ glat int handelen/ niet weeck / wassende in een breedt blaeswijs haeuken drie ende viere by een / soo dat voorwaer dese de selue schijnt te wesen. Onse Meester Rondellet gebruyckte tot Montpelliers in onsen tijde dit saedt tegen den steen met goeden voorspoet.

Paliurus altera Theophrasti, oft oock de wilde Iuiube.

De Paliurus daer Theophrastus af vermaent int 4. boeck ende capittel / ist dat yemant die wel ouersiet ende ouerlegt / hy sal beuinden dat de tweede wilde Iuiube is / want de vrucht is rondt ende roodt/ soo groot als die vanden Cederboom/waer in dat een keerne ligt/die niet quaet om eten en is. De vrucht inden wijn gheleyt zijnde / oft hy de lieflijckheyt sal crijghen / en weet ick soo wel niet / als ickt lichtelijck ghelooue.

Cracht ende werckinghe van Paliurus van Diosc.

Diosc. Tboomken Paliurus heeft scherpe doornen ende hart hout/ wiens saedt vet ende fuligineus ghevonden wordt. Paliurus saedt heeft soo groote verdeylende cracht (seght Galenus) dat inghenomen den hoest gheneest/ ende den steen inde blase breeckt/ ende oock de steken oft beten vande fenijnighe beesten gheneest daer op gheleyt zijnde. De bladers ende wortel hebben een tsamentreckende cracht de welcke in water ghesoden ende ghedroncken den buyckloop stopt/ende water doet maken : ende is oock zeer goet teghen fenijn ende beten van fenijnighe beesten. De wortel gestooten verdrijft de versche clieren ende alle gheswillen/daer op gheleyt/principalijck(seght Galenus) die niet zeer en spannen ende zeer heet zijn.

Ander vremde Paliurus.

Noch zijnder sommighe ander planten / de welcke wy hier wel hadden moghen voor Paliurus byvoeghen / hadden wy tselue dorren bestaen/want sy ghenoech daer mede accorderen / principalijck eene die inden lande van Montpelliers groeyet vol stekende doornen/met bladers dien vandē Oliff-

Ander vremde Paliurus. In Latijn/Paliurus alter peregrinus.

Schyt-besien. In Latijn / Rhamnus primus Diosc. creditus: Oleaster Germanicus Cordi.

boom ghelijck/maer minder/ende swerte besien met drie greynkens/ dien vanden Smilax ghelijck/de welcke vol geel saps zijn/bequaem om mede te verwen/ ende zeer groot/ ghelijck die vanden Sauce-boom Berberis genoemt/met drie greynen maer minder/ende lanckworpich/heetachtich van smaec-ke/waer af wy hier het conterfeytsel gheuen: De welcke niet verre van Montpelliers vele groeyet/ soomen gaet nae de fonteyne oft oorspronck vande riuiere van Lanus / lancks den water-kant ende aenden wech.

Schyt-besien.

Dese eerste Rhamnus van Dioscorides groeyet op veel plaetsen van Italien / Vranckerijck ende Hollant ontrent den Zeecant / ende is van onder tot bouen een zeer tackachtich boomghewas/ met veel stekende doornen ende witachtighe rijskens/ daer veel smalle bladers aenwassen/ dien vande Mezereon ghelijck/maer langher/onder graeu/lancks de tacken groeyen de orenge-besien dichte ende vele by een gheuoegt/minder dan die vanden Coralcruyt oft Hulst/de welcke vol geel saps zijn.

Ander eerste soorte van Rhamnus van Clusius.

Byden voorseyden Rhamnus heeft Clusius noch twee ander diuersche soorten gheuoeght/vande welcke d'eerste een leegh ghewas is/maer met veel rijskens oft tacken. De bladers zijn oock smalder ende cleynder/witter ende ghelijuigher. De bloemen zijn van ghedaente dien vanden voorgaenden gelijck/maer geheel purperverwich. De derde hebben wy verclaert/int capittel vanden Lycium.

Tweede Rhamnus van Diosc.

De tweede soorte van Rhamnus die Matthiolus stelt / sal schijnen niet net te accorderen met de teeckenen die Dioscorides stelt/den ghenen die ghesien hebben de tweede specie van Rhamnus van die van Montpelliers (de welcke van Clusius voor d'eerste ghestelt is) die zeer bequaem is om tuynen te maken/want de gheheele plante is wit ende heeft minder bloemen. De bladers zijn dien vanden Olijf boom gelijck/maer witter dan die vanden Jesemin. De schorsse is bleeckgroen. Dese twee soorten worden selden ghebruyckt. Die van Montpelliers heeten dese den tweeden Rhamnus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van alle dese soorten van Rhamnus zijn zeer goet gheleyt op dwilt vier ende voorts-etende sweeringhen. Men segt dat de selue inde deuren ende vensters gheleyt/alle toouerye verdrijuen.

Ander eerste sorte van Rhamnus van Clusius. Rhamnus prioris speciei alter Clusij.

Rhynbesien. In Latijn/Spina infectoria. Ceruі Spina Cordi. Rhamnus Catharticus Recentiorũ. In Hoochduytsch/Weghedoornbeer eñ Crentzbeer. In Walsch/Nertpruym ende Bourg espine. In Engelsch/Rheynberries/Buke thorne.

Tweede Rhamnus van Diosc. van die van Montpelliers. Rhamnus secundus Diosc. Monspelliensium.

verdrijuen. Gal. Rhamnus droogt ende verteert tot inden tweeden graet/ende vercoelt volcomelijck inden eersten oft tot in tbeginsel vanden tweeden: Daerom gheneest hy dwilt vier ende voorts-loopende seerichent: maer tot dese gebreken moetmen de ionge bladerkens ghebruycken.

Pyracantha: ende schijnt te wesen Rhamnus tertius Diosc.

De Rhynbesie-boom is van ghedaente den wilden Pruym-boom ghelijcker/dan den Rhamnus/ den welcken hy alleene van stekende doornen een weynich ghelijck is: Oock heeft hy een purgerende cracht/soo dat van hem een Syrop bereyt wordt/dwelcke ons meesters ouer veel iaeren binnen Parijs ende Doctoren van Lyons ghebruyckt hebben/ den welcken beter dan Mathiolus de crachten bekent waren/als die de selue ghebruycken niet om de groue ende taeye slymachtighe fluymen / maer eer ende wyselijcker om de dunne waterachtige humeuren af te iaeghen/ende om tgewelt van dien inde litten beweegt zijnde/af te keeren ende bedwinghen. Want hy purgeert sonder verhittinghe/ende gheeft den partien sterckte met een weynich tsamen-trecken: Oock en doet dat de humeuren niet dunne worden/waer door dat meerder fluxien souden naevolghen. De schilders bestroyen de besien die vol saps zijn met alluyn: sy stootense/ende laeten die twee daghen staen/eñ perssen tsap wt/ dwelck sy heeten Sapgroen/ende hanghent op in blasen te drooghen.

Pyracantha.

In Prouencen ende Italien is een boomken dat somtijts inde hagen ghevonden wordt/van ghedaente ende bladers den wilden Peerboom ghelijck / maer sijn roode besien worden van de kinders veel gheten. De selue hebben lanckworpich saedt dien vanden Peeren oft Sauceboom gelijck/ maer ronder. De witte bloemen groeyen op croonkens zeer vele by een/ nae de welcke de vruchten volghen dien vande witte Haghedoorne ghelijck/ die oock van sommighe om de ghelijckenisse vande bladers Pyracantha ghenoemt wordt. Dese boom heeft zeer doorenachtighe tacken / maer gheen stekende bladers. Die oock hedens-daegs geen ghebruyck en heeft/oft ten minsten gheheel verlaeden is. Dese plante schijnt te wesen / ghelijck de nerstighe Jan Mouton ghenoteert heeft/ de derde Rhamnus van Dioscorides ende Theophrastus met altijts groene bladers die niet af en vallen / ghelijck die vanden Paliurus,oft die voor den derden Rhamnus ghehouden ende bekent is/ maer swerter/ breeder/ende eenichsins roodtachtich. De vrucht (als Ruellius heeft ouergheset) dien vander Affodille ghelijck. Alle de welcke dinghen voorwaer ons Pyracantha schijnen te betoonen.

Sauceboom. In Latijn/Berberis. Crispinus ende Spina sancta van sommighe; Oxyacantha Diosc. Fuchsio. In Hoochduytsch/ Erbsel/versich/ Saurich ende Paisselebeer. In Franchois/ Espine aigrette ende Espine vinette. In Enghelsch/Berberis.

Myrobolanen van vijf soorten. Myrobolani quinque.

Myrobolani Emblicæ.

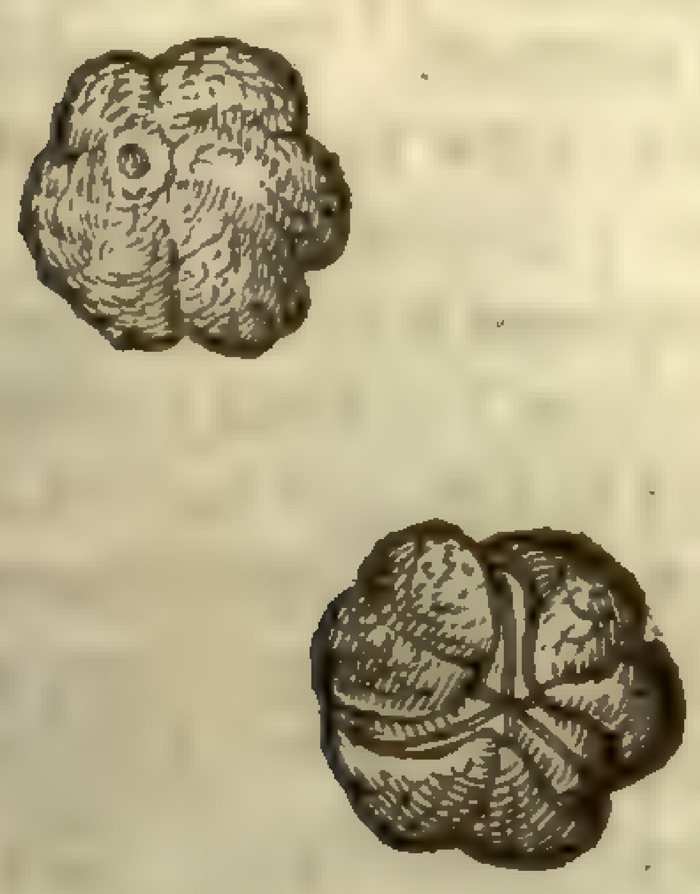

Sauceboom groeyet in coude oft bergachtighe plaetsen / ende is een boomachtich ghewas / gheheel doorenachtich / met zeer herde tacken van vijf oft ses cubitus hooghe/aende welcke zeer veel/stijue dickachtighe bladers groeyen / dien vanden Pyracantha oft Myrtus ghelijck/gekerft/ ende suerachtich van smaecke. De bloemen zijn moschachtich/ tusschen de bladers wtkijckende / dien vanden Aelbesien oft Cornoilleboom niet ongheliјck / nae de welcke zeer cleyne lanckworpige besien comen/met hoopen by een op steelkens staende / van fatsoen verwe/ende bycans oock smaecke den Cornoillen gelijck. De schorsse vanden boom is asch-graeu/onder de welcke een dunne gele light/die inder Apotеken/Bugia ghenoemt wordt.

Cracht ende werckinghe.

De besien ende oock de bladers zijn zeer goet voor de brandende maghe/ende den ghenen die gele vochticheden ouergheuen / oft die heete cortsen hebben / de welcke wt colerijke humeuren den oorspronck nemen. De besien van Sauceboom gheten verslaen den dorst / ende zijn goet teghen Roodtmelisoen. De wortels van Sauceboom in looghe gheweyckt/ maken thayr geel/daer mede dickwils ghewasschen/vande welcke de schorsse inder Apoteken Bugia ghenoemt wordt. Bugia.

Myrobolani Arabum, **vande Grieсsche hebben wy voren gheschreuen.**

Dese vruchten zijn meer met eenen ghemeynen dan waerachtighen naeme Myrobolanen ghenoemt / want ten zijn noch Eeckels / noch oock wel-rieckende vruchten / oft die bequaeme zijn om in saluen te ghebruycken / maer behooren eer onder de Persen oft Pruymen ghestelt te worden. Ende hoe wel datter van dese inde landen van Arabien ende Calicout/diuersche soorté groeyen / van waer dat de Griecken ende wy die vercreghen hebben : nochtans en sijnder hedens daegs van soo veel diuersche boomen/niet meer dan vier oft vijfderhãde soorten inde winckels te coope. Want die de Kebuli ende gele draghen / schijnen eenen ende den seluen boom te wesen/ de welcke de schip-vaerders van desen tijt segghen te hebben bladers dien vanden Perseboom oft Amandelboom ghelijck: Maer die de Bellerici draghen/ hebben breeder bladers/dien vanden Lauwerboom niet ongheliјck: Ende die de Indi draghen / hebben dien vander Wilghe ghelijck soodanich als oock schijnen te hebben die de Emblici draghen. Andersins bringhen dese boomen van eender gheslachte/ vruchten voorts/ die eenige middel natuere hebben tusschen de Olijuen ende Pruymen. Van alle dese worden ghemeynlijck twee soorten gheconfijt/oft gheconfijt herwaerts ouer ghebrocht. De Voorcoopers houden deen soorte in meerder weerde/ te weten die Kebulus oft Cebulus ghenoemt wordt/ ende daldergrootste is. Dese heeft tfatsoen van een lanckworpighe cleyne Limoen oft Perse/vast/weerachtich ende swert van vleesche/de smaecke hebbende van een gheconfijte Okernote. D'ander soorte is minder/ ronder ende malscher om eten/de welcke Bellericus genoemt wordt. De gele zijn van fatsoen/schelle/lanckworpighe keest ende vleesch/de Kebuli ghelijcker/ dan datse geel van vleesch zijn/ waer af dat sy den naem hebben. De swerte Indi ghenoemt / ende die wtten coleure zeer wel bekent zijn / en hebben gheenen keest/ende hebben weeren bycans soo hert als steen / de welcke soomen meynt de melancholijke humeuren dien sy van verwe ghelijck zijn/ ghelijck d'ander yeghelijcke de sijne/ bequaemst afiaeghen. Ten laetsten de Emblici zijn eer den stucken dan den gheheelen Pruymen gelijck/ende eenichsins driecantich/maer minder dan de Bellerici. Kebuli. Bellerici. Citrini. Nigri. Emblici.

Cracht ende werckinghe.

Dese Myrobolanen zijn lieflijcke ende sachte medicijnen : want verre ist van daer dat sy purgerende de crachten ter neder souden worpen/daer sy ter contrarien therte/ de maghe/leuer/ende alle de reste vanden lichaem vestighen/ende in een dringhende versterckеn : door welcke dinghen alleene sy hinderlijck zijn / den ghenen die van verstoppinghen onderhauich zijn / want sy verwecken de selue. Voorts soo worden die behoorlijck gemengt/met scherpe medicijnen / ende die door camerganck slap maecken/ghelijck de Scammonee doet/om de selue volcomelijck te beteren : maer met dese behooren principalijck de gele ghemengt te worden:want die breken de selue met hun contrarie substantie ende qualiteyt/ende helpen purgeren. De gele zijn zeer geel van verwe/op tgroen treckende / ende swaer midts dat sy groot zijn ende veel vast vleesch hebben. Ist dat die open ghebroken wordt/soo is sy gomachtich/ende heeft binnen eenen cleynen steen. De Kebuli zijn swertachtich opt roodt treckende/ ende hoe die meerder/hoe sy beter zijn. Dese zijn dicke van vleesche/ende daerom oock soo swaer/datse Mesue.

in dwater

in dwater gheleyt onder gaen. Indi die zijn swert/groot/ vast van vleesche/ swaer/ nochtans sonder steenen. Van welcke teeckenen hoe elck van dien voorder verscheyden is / hoe die ergher zijn. Alle dese soorten zijn cout inden eersten graet/ende drooghe tot inden tweeden. Want al drooghende verteiren sy zeer sterck de rotte ouervloedicheden vande partien / ende maken hert ende vast de weecke ende slappe partien / ende dringhen die in een met groote tsamen-treckinghe. Therte/ de maghe / de leuer ende reste vanden buyck maken sy sterck : waerom dat sy den persoone blyde maken/ende de verwe vander huyt / den reucke des monts ende van het sweet beteren ende goet maken : sy onderhouden dlichaem langhe ionck ende ieugdich : sy zijn goet teghen tbeuen vander herte / ende spene : De maghe suyueren sy van colerijcke humeuren / ende nemen wech vande selue de derde cortse ende alle ander die wt colerijcke humeuren spruyten / ende oock de hitte vander maghe / principalijck de gele : want dese iaeghen af meer dan alle die ander de colerijcke humeuren/waerom dat sy oock den heeten ende colerijcken natueren ghesont zijn. De selue in verjuys/oft roosewater/ oft venckel-sap gheweyckt/suyueren d'ooghen/daer mede ghewreuen, ende verdrijuen de heete onghetempertheyt van dien. De selue zeer cleyne ghepuluert/gheneſen sonder ander hulpe het loopen vanden ooghen, ende oock die door groote vochticheyt leep zijn : maer met Mastijck ghemengt gheneſen die al drooghende de loopende sweeren. De Myrabolanen Kebuli ghenoemt/iaeghen af de flegmatike humeuren/sy reynighen ende versterckeen de maghe:reden ende verstant maken sy cloeck/ende scherpen tghesichte met d'ander sinnen/maer principalijck gheconfyt zijnde/dienen die teghen de watersucht ende langweerighe cortsen. De swerte Myrabolanen purgeren de melancolijcke humeuren ende verbrande colera/daerom zijn die goet teghen tbeuen/droefheyt/melaetsheyt/vierde cortse/ende ander ghebreken die wt melancolijcke humeuren spruyten / ende gheuen der huyt een claere leuendighe verwe. Maer midts dat alle de voorseyde Myrabolanen terstont verstoppinghe verwecken/in een lichaem dat daer toe zeer onderhauich is/ ende dat sy lichtelijck aende fronssen vander maghe ende dermen aenhangen / ende ghelijck met eenighe rimpels rouwer maken/soo en salmen die niet ingheuen den ghenen die tot verstoppinghe gheneghen zijn/ maer ander persoonen salmen die ingheuen met dingen die water doen maken / oft by infusie met wey/oft sap van Grysecom/oft met Alssem/ Agaricus, Rhabarbe oft Spica Nardi. De selue met olie van soete Amandels/oft van Roosen/ oft Violetten/ oft Sesamum nat ghemaeckt ende ghewreuen / oft ghestooten met soete Amandels/oft Rosynen/oft met honich van desen/ oft Cassie/oft Manna, oft Tamar-Indi,oft conserue van Violetten/oft eenighe ander versuetende medicijne inghenomen/versueten de maghe/ende maecken sachten camerganck/ soo dat sy haest door de dermen slibberen(al ist dat sommighe anders willen segghen)ende en blijuen niet meer daer aen hanghende/ noch en maecken gheen rimpels. Men gheeft in vanden puluer vande gele Myrabolanen van twee tot vijf dragmen/maer van dat wt de gheweickte gheperst is/van vijf dragmen tot twintich : Puluer vande Indi ende Kebuli van twee dragmen tot viere/vander infusie van viere tot thien dragmen. Maer hun decoctie verstopt haester ende stercker/dan d'wtgheperste infusie daer sy in gheweyckt hebben. De selue oock ghebraden purgeren min/ende stoppen stercker/maer noch meer die ghebrant zijn. Voorts hun puluer hoe dat cleinder ende subtijlder is/hoe dat crachtigher tsamen-treckt/ maer dwtgheperste infusie stopt min/ende purgeert alder meest. De gheconfyte Kebuli purgeren min / ende versterckeen meer de voedelijcke partien. Contrarie doen die ongheconfyt zijn.

Vanden Emblicis.

Myrabolanen Emblici vercoelen een weynich / ende drooghen inden eersten graet : Sy suyueren oock de maghe vande rotte vochtighe humeuren / ende tsamen-treckende versterckeen sy de selue/ oock de herssenen/zenuen/herte/leuer ende de weecke partijen/ waerom datse goet zijn teghen de hertcloppinghe : sy maken oock appetijt/sy doen tbraecken ophouden / ende beletten tgherommel vander maghen/ sy vermeerderen tverstant/sy lesschen de groote hitte vande dermen/ende den dorst die daer af comen is.De groote zijn de beste/die dicke ende vast van vleesch zijn/swaer/ende cleyne steenen in hebben : Dese purgeren meer ende maken min rimpels inde maghe als sy in water inde Sonne gheweyckt worden/ tot datse van vochticheyt swillen : daer nae wtghedouwet zijnde / ende twee daghen in sueten wijn gheweyckt / moeten sy met sacht vier ghesoden worden / de welcke daer naer cout gheworden zijnde/worden wtghenomen ende geleyt in twierendeel swaers van zeer witten honich/ maer by dat sommighe doen specerijen/als Caneele/ Lignum Aloës,Cardamomum,Saffraen/Gallia ende der ghelijcke.

Vanden Bellericis.

De Myrabolanen Bellerici zijn lieflijck ende versterckeen. Sy zijn cout inden eersten graet ende drooghe inden tweeden : Voorts zijn die van crachten den Emblicis aldernaest. D'alderbeste zijn de groote/die dicke ende vast van vleessche zijn/ende swaer.

Tamar-Indi.

Tamar-indi fructus & semina. Vruchten ende ſaet vanden Tamar-Indi.

Hier voortijts en waren den Griecken meer / noch ons nv ter tijdt min bekent de vruchten die ſy Tamarindi, ſoo veel te ſeggen als dadels/ niet zeer bequamelijck en noemden. Want die van Ooſt-Indien/ van waer dat die ghebrocht worden / en ſegghen niet dat vruchten zijn van eenen boom die den Dayenboom ghelijck is/ maer den Pruymboom/ met bladers vande Wilghe/ cleyne ghekerft oft geſneden gelijck die vander Eſſche/ maer ſoo groot als eenen Eyckenboom: nochtans en is de vrucht gheenſins van fatſoene van een Daye / die de ſchorſſe ende tvleeſch met bruyne oft ſwerte zenuachtighe aderkens doorreghen heeft / waer in drie oft vier platte ende gheeckte ſaeden ligghen: de ſmaecke vande vruchte ſuerder dan eenighe Pruyme is. De groene oft verſche ſaden vande Tamar-Inden zijn dien vander Caſſie eenichſins gelijck/ maer meerder ende ghekant/ ghelijck een viercante Erwte / nochtans platter / de welcke groeyen in dicke haeuwen die vol cleyne aderkens loopen / den haeuwen van ons Roomſche boonkens niet onghelijck/ maer meerder/ de welcke binnen Antwerpen te coope zijn ten huyſe van Willem Drieſch/ ende op ander wel gheſtoffeerde winckels/ ende en zijn gheen vruchten van Dayboomkens oft der ghelijcke/ als vele ghemeynt hebben/ dieſe niet en hebben geſien. Deſe ſelue hebben dickwils/ inden hof vanden voorſeyden Willem Drieſch gheſayt zijnde/ zeer aerdighe boomkens van onderhalue palme voortſ ghebracht/ die door de coude vanden Winter gheſtoruen zijn. Een van dien gheuen wy hier gheconterfeyt / met bladers op beyde ſijden in orden teghen malcander ouer ſtaende / ende lancks de ſtele ghelijck/ die vanden Water-varen ghevoeght/ groen van verwe/ ende ſuer van ſmaecke/ de welcke door den reghen oft teghen den onderganck vander Sonne hun in een trecken ende ſluyten.

Cracht ende werckinghe.

Tamar-Indi zijn zeer gheſont den ghenen die veel colerijke humeuren hebben: Want by infuſie purgerenſe de colerijcke vochticheden ende doen die te niete. De ſelue verdeylen oock ende maken ſubtijl de groue waterighe humeuren ende verſlaen den dorſt / want ſy vercoelen ende drooghen tot in tbeghinſel vanden derden graet. Meſue. Tamar-Indi zijn een excellente ende niet hinderlijcke medicijne/ die cout ende drooghe is inden tweeden graet: Daerom bedwingtſe de ſcherpheyt der humeuren / ſy purgeert de colerijke vochtigheyt / ende bedwingt de hitte ende furie des ſelfs ende van

tbloet: Voorts gheneest sy de heete cortsen die versoetinghe van noode hebben / ende oock de Geelsucht: Sy bluscht den dorst/ende alle hitte vander maghe ende leuer/ende benemet tbraecken. Om dat die der coude maghen niet en souden hinderen / soo wordt dat belet met ander dinghen die de maghe stercken/ als met Spica nardi, Macis, Mastijck / sap van Alssem/ Venckel / Joffermarcke/ tamme oft wilde Cicoreye. Haer slappe werckinghe wordt versterckt met Wey van Geytemelck/oft sap van Grysecom / oft Hoppe: Sy worden gheweyckt in ses mael soo veel vande voorseyde sapen/ oft van ander simplen oft compositien / gelijck als is van driederhande Granaten: daer naer wordense metten handen ghewreuen/ende dan eens werm ghemaeckt. Ten laetsten worden die door gedaen tot dat eenen dunnen ende claeren dranck is / principalijck alsmen de vierighe hitte rasscher wil le sschen. Somtijts worden oock tsamen met de selue gheweyckt Roosen/maer principalijck de Sandal-houten/Cederhout ende Spodium, op dat sy te stercker souden vercoelen. Sy worden oock sonder door-doen inghegheuen/als die brandende hitte crachtigher moet gheblischt zijn.

Guanabanus Scaligeri forte Clusio.

Guanabani medulla & semina. Marck ende saet vanden Guanabanus.

My heeft hier goet ghedocht naest de Tamarinden te stellen/om de ghelijcke crachten ende ghebruyck de Guanabanus, die vanden zeer gheleerden Herbarist Charles de Lescluse beschreuen ende geconterfeyt zijn/wiens bladers (dien vanden Lauwerboom oft Limoenen ghelijck / ende zeer herde saeden ghelijck een nierken ghefatsonneert / met dwitachtich/ broosch ende zeer drooghe marck van smaecke den Tamarinden ghelijck) ick dickwils gheproeft hebbe/ten huyse vanden zeer geschickten Apoteker ende borgher van Antwerpen Willem Driesch, in wiens hof wy dit gesaeyt hebbende int iaer 1559. ist wtgenomen met groene lanckworpighe bladeren den Laurus niet ongheliick.

De beschrijuinghe van Clusius wt Ouiedo.

Guanabanus is eenen hooghen ende schoonen boom / met altijts groene bladers dien vanden Limoenboom ghelijck/ende een zeer schoone vrucht soo groot als een middelbaer Meloen/ de welcke nochtans somtijts soo dicke als een kindts hooft wordt. Dese vrucht heeft een groene schelle/die met seker schubben schijnt onderscheyden te wesen / gelijck de Pijnappel/maer effender ende niet soo zeer gheswollen/ gemerckt dat de gheheele schelle dunne is/ende niet dicker dan vande Peeren. Tvleesch is zeer wit / ende zeer lieflijck van smaecke / dwelcke zeer haest ghelijck vetticheyt van melck inden mondt smilt. Lancks tvleesch ligghen groote saden ghestroyt / swertachtich ende wat meerder dan Cauworde saedt. Dese vrucht is cout van complexie/ ende zeer goet inden heeten Somer. Want al waere dat yemant een gheheel Guanabaen op gheten hadde/hy en soude gheen hinder daer by hebben. Thout daer hy aen groeyet/is zeer onsterck. Dit schrijft Ouiedo. Maer dese Guanabanus is een ander dan de ghene daer Cæsar Scaliger mentie af heeft ghemaeckt in sijn boeck De subtilitate teghen Cardanus gheschreuen / de welcke hy in deser manieren beschrijft. Guanabanus is eenen hooghen boom/ wiens struyck dien vanden Pijnappelboom ghelijck is / met groote lanckworpighe bladers: de vrucht is soo groot als een Meloen: de schelle is groen / blinckende ghelijck een Queappel/ ende eenen vingher dicke: tvleesch is binnen wit / suet ghelijck gheronnen melck/ waer in dat tsaedt light/ de Roomsche boonkens van fatsoen ghelijck. Ick meyne dat dit de vrucht is/ die inde voorleden iaeren wt Mosambique van Ethiopien tot Antwerpen ghebrocht werdt. De vrucht is grof/ ende onderhaluen voet lanck/ de welcke een dicke ende herde schelle heeft/ die met een dunne ende sachte maer groene wolachticheyt ghelijck de Queappels becleet is / niet seker inde lengde wtloopende aders/oft eer voerkens/ gelijck de Meloenen hebben. D'onderste deel is gheheel spits/maer metten oppersten/te weten daer mede dat hy vande tacken nederwaerts hangt/is hy vast aen een stijf hert ende aderachtich steelken. Dese vrucht heeft wit vleesch / dwelcke de Mooren inde hitte vande cortsen

cortsen ghebruycken om den dorst te verslaen/ want theeft een lieflijcke suericheyt. Dit vleesch ghedroogt is zeer morselachtich / in vueghen dat tusschen de vingher ghewreuen / soo cleyne als terwe bloeme wordt/ welck nochtans altijts de suerheyt behout. Lancks dit vleesch ligghet tsaedt hier ende daer ghesprcyt / van fatsoene ghelijck Nieren / oft de vrucht vanden oprechten Anagyris zeer ghelijck / nochtans blinckende swert / ende inde middel aen eenighe peeskens hanghende / ghelijck men byde figuere mach sien. Dit saedt in d'eerde ghesteken/ heeft plantkens voorts gebrocht / met bladers dien vanden Lauwerboom niet ongelijck/maer die inden eerst naeuolghenden winter gestoruen zijn.

Van desen in dien ghy meer begheert te weten sult ghy vinden in tboeck van Garcia dat Clusius overghesedt heeft.

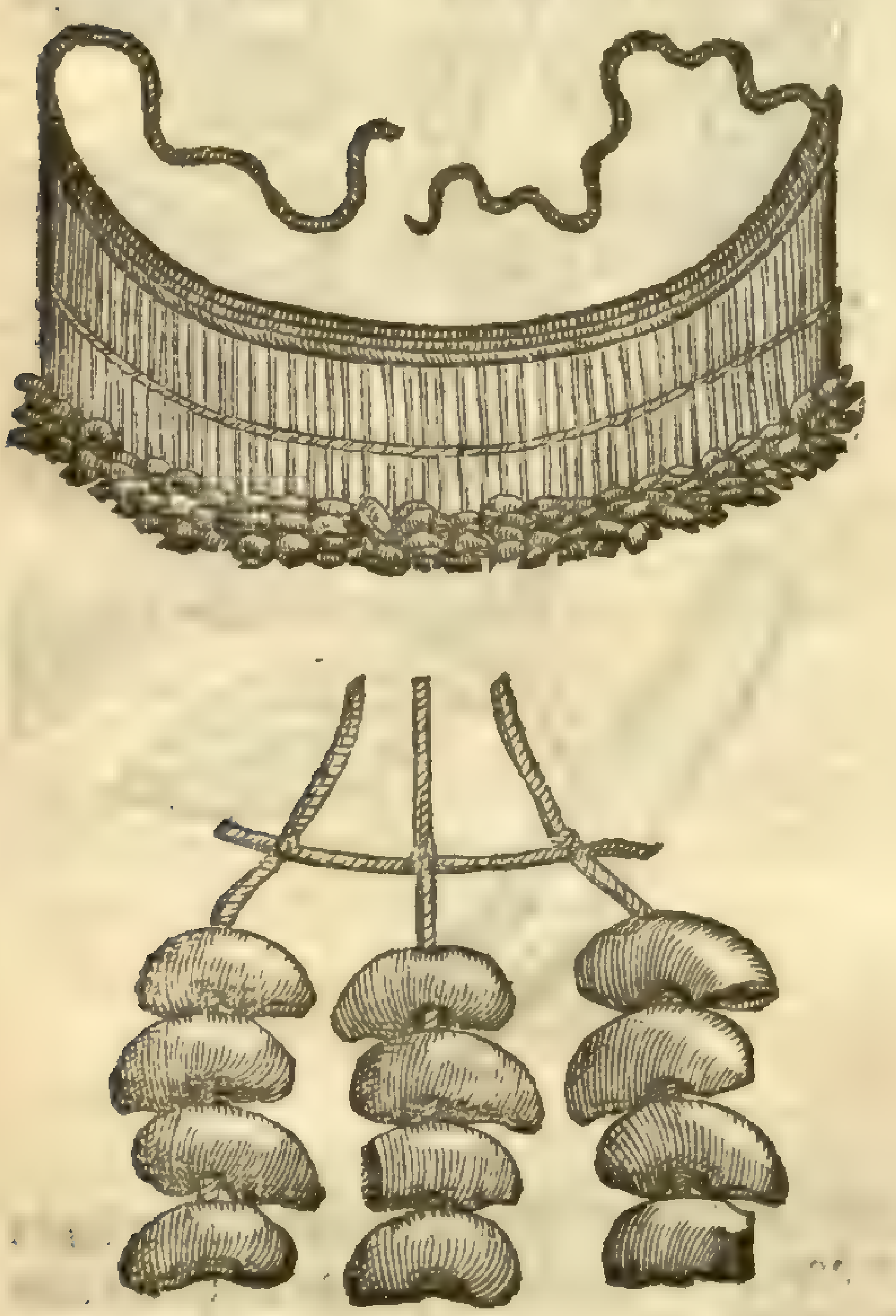

Fructus Higuero apud Clusium.

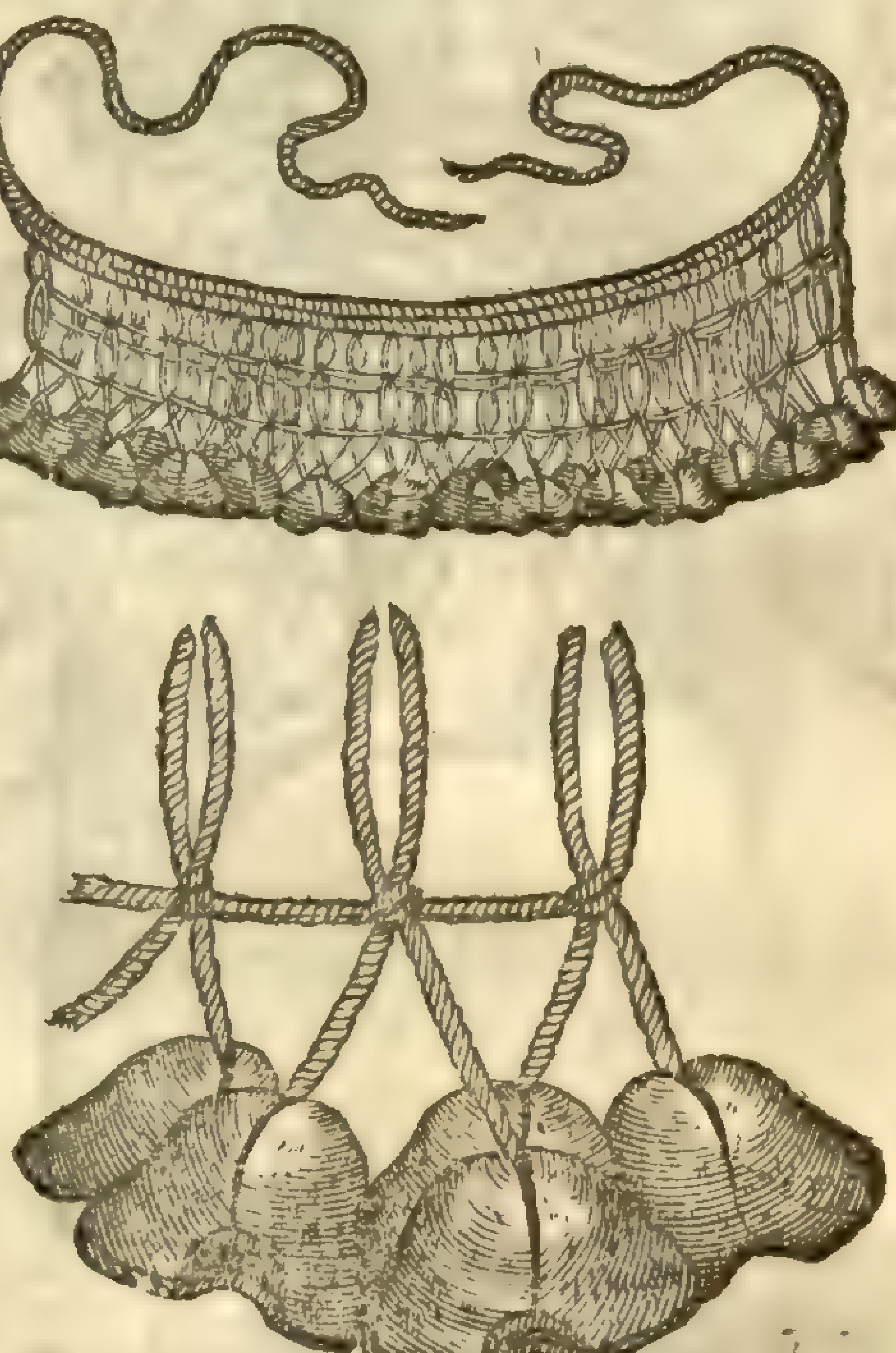

Ahouay Theueti apud Clusium.

Clus. Ick bewaere ende houde by my vande saden van dese oft der ghelijcke vrucht/ wt de welcke dmarck ghenomen is / twee snoeren van cottoen ghemaeckt / voorts oock twee andere van eenighe hoeckachtighe vrucht by een gheuoegt. Elck van dese snoeren zijn ghemaeckt van twee oft drie reken van cottoen/ghelijck een net gheweuen/ aende welcke de ydel vruchten hanghen/ inder manieren als wy doen conterfeyten hebben. Dese pleghen de Canibales te ghebruycken in hun dansinghen / ghelijck de Mooren ende Spaignaerts hun bellekens ghebruycken : want ten is niet om segghen wat grooten gheluyt dat dese vruchten gheuen teghen malcander cloppende. Van de laetste maeckt Theuet mencie in deser manieren int 36.cap.vande singulariteyten van America. Ahouay is den naem van eenen boom die een fenijnighe ende dootlijcke witte vrucht draegt/soo groot als een ghemeyne Castanie/de ghedaente hebbende van een Griecsche Δ. De keest van dese vrucht is een zeer dootlijck fenijn / d'welcke d'een den anderen pleegt in te gheuen als sy tsamen twistich waren oft malcander benijden/ principalijck de mans hun vrouwen/ende oock de vrouwen hun mans/als sy op malcander ghestoort waren. Den wtlanders en deylense gheensins mede van dese vruchten als die versch gheplukt zijn/oock en laten sy hun kinders de selue niet handelen/dan als de keerne wtghenomen is / Want dan ghebruycken sy die in stede van bellen die sy aen hun beenen hanghen/ de welcke soo grooten gheluyt gheuen als onse bellen doen. De boom selue is soo groot als eenen Peerboom/ met bladers van drie oft vier vingheren lanck ende twee breet / die altijts groene zijn : De schorsse is wit van houte : De afghesneden tacken gheuen een melckachtich sap. Als den boom afghehouwen is / soo gheeft hy eenen zeer stinckenden reucke / waerom dat hy nerghens toe nut en is / iae niet om vier daer af te maken. De heere Jan vander Dilft heeft my mede ghedeylt vanden Ahouay van Theuet/die van Clusius de selue ontfanghen hadde.

Lotus arbor, van sommighe Franchoisen Alysier. In Spaensch/Almez. In Italiaensch/Bagolauro ende Perlaro. In Linguagots/Micocoulier.

Guaiacum Patauinum, Vera Lotus Theophrasti.

Dese boom Lotus die zeer hooghe ende groot wasset/groeyet met grooter menichte inden lande van Languedoc/waer dat hy hoogher groeyet dan den hooghsten boom die daer is/tzy Eycke oft Noteboom/principalijck niet wijt van Montpelliers op een plaetse Boutonnet ghenoemt. De bladers zijn die vanden swerten Poplierboom oft Berckenboom ghelijck/maer een weynich smalder: De besien zijn rondt ende swert/meerder dan eenich Peper coren oft Myrtus besie/ die int eerste/ te weten/ inde Somer groen zijn/ende inden Herfst rijpe zijnde/ swert/ maer nerghens roodt/ als een wil segghen. Binnen is een keerne dien vanden Iuiuben ghelijck / ende is een vrucht lieflijck om eten / die oock vanden kinderen zeer begheert wordt/ want hy is suet/ ende niet tsamen-treckende / nochtans is hy zeer goet teghen het Roodtmelisoen/ende dit is de zeer ghemeyne van Dioscorides.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De besien van Lotus stoppen den buyckloop : maer dwater daer de schauelinghen van thout in ghesoden hebben / ghedroncken oft met een clysterie ghebruyckt / is zeer goet den ghenen die het Roodtmelisoen hebben / oft den vrouwen die hun stonden te ouerulоedich hebben: Tselue water maket hayr ros/ende stopt den buyckloop.

Guaiacum Patauinum Fallopij. Lotus van Theophr. Pockhout van Padua.

De zeer frayen boom/die inden hof van Padua ghesien/ ende zeer nerstich gheoeffent wordt/ ende ouerlanck vanden zeer geleerden man Fallopius daer ghesaeyt wert/ende voor Pockhout gehouden is gheweest / schijnt doprechte Lotus van Theophrastus te wesen : want de grootte ende bladers van Peerboom/Lauwerboom/oft grootste Steenpalme/ende de swerte vrucht/die soo groot als een Kerse oft Criecke is/in d'eerste groen sonder steelken/oft emmers zeer cleyne/daernae rijpe zijnde bruyn/ende zeer suet ghedroogt zijnde/ gheuen daer af ghetuyghenisse : In vueghen dat dese boom de Lotus is van Theophrastus ende Plinius. Maer soo Matthiolus die niet en weet te onderkennen/ soo en weet hy niet anders te doen/dan met sacken vol woorden den greettighen Leser te ouerladen. Want de ghene die hy seght dat hem van Constantinopel ghesonden is gheweest / en is voorwaer anders gheen/al en heeft hy gheen ghecontersfeyt dan dese van Padua. Maer midts dien dat se hem

se hem drooghe ghesonden wert / soo was die wat dunner oft rouwer / maer andersins was tfatsoen vande bladers ende gheheele plante ghelijck. D'welcke wy sekerlijck wel moghen affirmeren van gesien te hebben ende op trouwe vande zeer geleerde mannen / te weten van onsen vrient Doctor Bauhin Medicijn van Lyons / ende zeer excellent Herbarist / als oock vanden gheleerden Apoteker aldaer Walerant Donrez / die met menichte de selue in tbosch niet wijdt van Lions gheplucht hebben. Aldus soo zijnder twee soorten die gheheel bekent zijn / d'eene van Dioscorides, ende d'ander van Plinius ende Theophrastus: want wy hebben de schorsse van desen met een mesken gheopent / die wy binnen met een geele schorsse vonden / maer van buyten bruyn / ghelijck oock de vrucht was.

Guaiacum Indicum. **Pockhout.**

Dit hout d'welcke wt Indien van Calicout / ende Westersche eylanden / oock wtten vasten lande vande Nieuwe werelt met zeer groote menichte om cleyn ghelt vercreghen wordt / is den Barbiers ende Quacsaluers bekent: ick laete varen dat de gheleerde meesters niet kennen en souden / die door Gods wille / met hulpe van dit hout eñ vande conste de grouwelijcke sieckte vande Pocken / de welcke wijt ende breet ouer gheheel Europen wreedelijck voorts ghecropen was / bycans wederom daerwaerts gedreuen hebben van daer sy eerst gecomen was: Nochtans en is ons niet volcomelijck noch ter tijt de rechte figuere van desen boom bekent. Men seght dat eenen hoogen schoonen boom is: sommighe segghen dat hy de bladers heeft vanden Granaetboom / ander vande Steenpalme / oft dien vanden Arbutus gelijck / maer minder / stijf ende blinckende: De struyck heeft een witachtige schorsse / met eenighe groene swerticheyt / ende ghepleckt. Sy segghen meest alle dat hy gele bloemen heeft. Maer de vruchten en weten ons de Schippers niet bescheedelijck te verclaeren / dan dat die rondt ende niet zeer groot en zijn. De Spaensche schrijuers seggen oock dat sy geel zijn / als die rijpe zijn / van fatsoene bycans als van twee Lupinen tsamen ghevoegt. D'excellentste hout is het zeer swert / ende dat zeer vet is: Wiens zeer groote deucht / ende olie die ghemaeckt wordt nv ter tijt zeer wel bekent zijn.

Cracht ende werckinghe.

Pockhout gheneest alle siecken / sonderlinghe die wt coude humeuren den oorspronck hebben: met sijn bitterheyt ende scherpheyt soo verdeylet: het maeckt dunne / het vaeght / het drijft wt / het doet sweeten / ende betert de ghebrecken vander huyt.

Eenen boom den Palma Sancta van West Indien ghelijck.
Indiæ occiduæ Palmæ Sanctæ similis arbor.

Vande schippers vande selue vlote / die inden voorleden Somer 68. van daer in Engellant wederghekeert zijn / heeft Morgan / ende ick van hem / tacken ghehadt / daer af dat ghy hier meught de figuere sien. Tzijn tacken van eenen grooten boom / die rechte zijn met de schorsse van Arbor Iudæ, eñ bladers dien vanden Citroen boom ghelijck / gheleuich / cael / breeder dan die vanden Lauwerboom / maer corter ende vol aderkens. Int opperste van dese tacken groeyen bleecke lederachtighe blaeskens / gheheel rondt ende gheheel plat / bycans soo groot als een Fransche Croone / die inde middel saet van ghedaente ende verwe de Linse ghelijck hebben / maer platter ende bitter van smaecke.

Palum Sanctum Indiæ Occiduæ. In Spaensch / Palo Sancto.

Dese plante heeftmen ghehouden voor Palma, oft Palo sancto, de welcke een ander specie is dan Pockhout / hoe wel datse dien seluen ghelijck verclaert wordt / te weten niet groot / ghelijck de Essche / maer minder / ende eenverwich van schorsse. De bladers zijn dien vanden Wegebreen ghelijck / maer dicker / cleynder / vetter ende corter. De vrucht is soo groot als een Okernote / de welcke wel dient om camerganck te maecken.

Ebenhout. In Grieck / Ἔβενος. In Latijn / Ebenus. Hebenum, siue Xylo-Aloës Officinarum.
In Franchois / Ebene noir. In Spaensch / Ebano.

Hebenum vande Apotekers / is sonder twijfel een soorte van Guaiacum oft Pockhout / want de

zeer herde ende zeer swaere blocxkens oft barderkens / die inde winckels ghesien worden / ende int water gheleyt te gronde gaen/als oock de vetticheyt die metten vier daer wt comt / ghelijck als witten Pockhoute/iae selfs tgheſichte/crachten ende smaecke/schijnen tselue te ghetuyghen: want theeft oock den reucke van Pockhout/ende de crachten worden tot tselue ghepresen daert Pockhout toe dient. Voorts op dat niemant ons voor en worpe dattet swert Ebenhout alleene in Indien groeyet (als de Poete seght:) soo segghen wy dat den Ebenhout mach tselue ghebeuren dat den Pockhoute geschiet/ dwelcke niet alleene opde frontieren van Taprobana int Suyd-Oosten gheleghen / maer dat oock in West-Indien/dat zeer verre van daer is gheleghen/int wilde groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Voor tbeste Ebenhout wordt gehouden dat van Ethiopien/ende tswerte/dwelcke sonder eenighe aders is ende soo effen als eenen ghepolijsterden hoorne: alst ghebroken wort/toonet hem wel vast ende dichte/ende is bytende en tsamentreckende van smaecke / maer op gloeyende colen gheleyt/ geuet eenen lieflijcken reucke/sonder quellinghe van roock. Het versche op twier gheproeft zijnde/ont-steeckt om sijn vetticheyt : ende op eenen wetsteen ghewreuen/wordet geelachtich. D'ander soorte is dat van Indien/d'welcke witte strepen ende die geelachtich zijn onder-tusschen heeft loopende / ende oock veel vlecken : maer d'eerste soorte is de beste. Op sommighe plaetsen wordt Selamin-hout oft doornachtighe houten voor Ebenhout vercocht / d'welcke hier dore onderkent wort / dat de selue voos-achtich zijn ende in roode berderkens ghesaecht worden die gheen scherpheyt en hebben / noch reucke en gheuen als die ghebrant worden. Ebenhout neemt wech de schemeringhen vanden ooghen/ ende is wter maten goet teghen de fluxien ende puysten:maer sal noch beter helpen / ist dat yemant een wetsteenken daer af ghemaeckt hebbende / tselue met ooghe medicijnen ghebruyckt. Tis zeer goet tot medicijnen vanden ooghen/ist dat de schauelinghen oft saeghmeel in wijn van Chio eenen dach ende nacht gheweyckt zijnde/tot een ooghe-salue ghebrocht worden. Sommighe de selue van te voren cleyne ghewreuen hebbende/suyghen die/ende doen voorts de reste als voren. Ander ghe-bruycken water voor wijn. Ebenhout wort in eenen nieuwen eerden pot ghebrant / tot dat in colen verandert is/ende wort ghewasschen op de maniere van ghebrant loot/ende alsoo ist goet teghen de drooghe ende schurfte leepicheyt der ooghen.

Linden. In Grieck/φιλύρα. In Latijn/Tilia femina Theoph. In Hoochduytsch/Linden. In Fráchois/Tillet eñ Tille. In Spaeusch/Teja. In Italiaensch/Tilia ende Teio.

Ypeline. In Latijn/Tilia mas. In Hoochduytsch/Steinlinden. In Italiaensch/Tilia malchio.

De Linde groeyet veel oueruloedigher inde coude landen / als Duytſchlandt/ Nederlandt / ende Vranckerijck/dan in Italien oft in tlandt van Languedoc/ ouer al worden zeer ſchoone Linden/ met haer tacken wijt ende breet wtgheſpreyt/ ende int ronde zeer wijt geleyt ende gewelſt. De bladers zijn breeder dan die vanden Poplier oft Berckenboom ende ghekerſt / dien vanden Lotus ghelijck. De tacken zijn vol bladers. Linde manneken oft Ypelinc ghenoemt en is niet gheheel van ghedaente ende bladers de voorgaende ghelijck / hoe wel datter cleyn onderſcheyt tuſſchen is. De bladers zijn dien vanden Olijue niet onghelijck/ ende rouw oft gherimpelt. Deſe draegt bloemkens/ ende gheen beſikens ghelijck dwijf ken doet/maer tſaedt ende de bloeme in blaeſkens/ghelijck de Carpinus doet.

Cracht ende werckinghe.

De ſchorſſe vande Linde gheknout/ ende op wonden gheleyt/gheneeſt die. De bladers in water ghesoden/doen de gheſwillen ſcheyden ende vergaen. De vochticheyt die wt den marck loopt vanden opgheſneden boom/ geneſet d'wtuallen vanden hayre/ alſt hooft daer mede gheſtreken wordt. Water ghediſtilleert van Linden bloeyſel ende ghedroncken/ gheneeſt de vallende ſieckte / door haer heymelijcke cracht/ende is wtnemende goet om de baeringhe haeſtelijck te voorderen.

Olmboom. In Grieck/ πτελέα. In Latijn / Vlmus. In Hoochduytſch/Olmen/ Iſſenholtz/Kiſtenholtz en Lindbaſt. In Franchois/Omeau. In Spaenſch/Olmo. In Italiaenſch/Olmo. In Enghelſch/Elmtree.

Anderen Olmboom met breeder bladeren.

De Olmboom is zeer ghemeyn ende zeer goet om kennen : ſijn bladers en zijn dien van Ypelinc oft Elſen niet zeer ongheliјck/op de welcke blaeſkens groeyen / die vol wormkens zijn / ende daer wt een lijmachtighe vochticheyt loopt. Thout is van verwe den Palmboom ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. De bladers/ſchorſſe ende tacken hebben een dick-makende cracht. De bladers van Olmen met azijn gheſtooten/zijn zeer goet teghen de quade ſchorftheyt/daer op gheleyt. De ſelue geſtooten/ gheneſen de verſche wonden/daer op gheleyt/ maer noch beter de binnenſte ſchorſſe / als die wonden inde plaetſe van doecken daer mede verbonden zijn / want men kan die ghelijck een ſnoer buyghen. De buytenſte ſchorſſe vanden Olmen tghewichte van een once met wijn oft water ghedroncken / iaegt af de coude flegmatike vochticheden. De ghebroken beenders gheneſen te raſſcher/

alsmen die stooft met water daer de bladers / schorsse/ oft wortel in ghesoden hebben. De vochticheyt die inde blaesƒkens groeyet als de bladers eerst wtspruyten / maken de huydt ende het aensicht schoon ende claer/ daer op ghestreken. Als dese vochticheyt drooghe wordt/ soo verandert die in beestkens / die den mugghen ghelijck zijn. De ionghe malsche bladerkens ghesoden / worden ghelijck moes voor toe-spijse ghebruyckt. De melck-koyen crijghen vande bladers veel goede boter. Als sy afrijsen/maken sy tlandt vet. De schelle vande wortel is lijmachtich en versacht ghelijck witten Heemst.

Anderen Olmboom met breeder bladeren.

In West-Vlaenderen hebbense een ander soorte van Olmboom met breeder bladeren dan de voorgaende/ ende is herder van hout/ende daerom zeer nut om wielen van waghens te maecken.

Betulus. In Walsch/Carne. In Italiaensch/Carpino.

Berckenboom. In Latijn/ Betula. In Hoochduytsch/Birkenbaum. In Franchois/Bouleau ende Boullier. In Italiaensch/Betula, Bettola ende Bidollo. In Engelsch/Birche tree.

De iongher Herbaristen willen segghen dat dese de Carpinus van Theophrastus is / hoe wel dat een gheslachte is vanden Olmen : want de bladerkens zijn dien vanden Olmen ghelijck / maer tsaedt is bladerachtich/ende soodanich als de bladerkens zijn inde Hoppe-bloemen. Thout is herder dan den Olmboom/ende de schorsse witachtich.

Bercken-boom.

Berckenboom is den kinderen wel bekent / midts dat de roeden daer af ghemaeckt worden. De bladers zijn dien vanden Elsen oft Bueckenboom niet onghelijck / groeyende aen rechte / dunne/ buychsame tackskens/ die nut zijn om bessemen te maken. De Cattekens zijn dien vanden Haselaer ghelijck. Twater dat wt den brandenden hout loopt / is goet in d'ooghen ghedaen om de vlecken te benemen.

Elsen. In Grieck. Κλήθρα. In Latijn / Alnus. In Hoochduytsch/Erlenbaum. In Franchois/Aulne. In Italiaensch/Alno. In Enghelsch/ Aller of Alder.

De Elsen groeyen gheerne op natte gronden ghelijck de Wilghen/ ende aende canten vande beken/ende worden ghebruyckt om daer mede te verwen. Sy zijn wel bekent door de bladers die den bladers vanden Haselaer niet zeer ongheliick en zijn. Maer de schorsse wordt meest ghebruyckt / de welcke binnen bruyn-ros is.

Cracht

Amelanchier. In Linguagots/Auelancques, oft oock is Alpster vanden Franchoysen.

Haselaer. In Latijn/Corylus persimilis Alno. Corylus syluestris. In Hoochduytsch/Haselnußbaum. In Franchois. Noisettes. In Engelsch/Haseltre/the fylberde.

Cracht ende werckinghe.

Matth. De vochticheyt die wt den tronck vander Else loopt als hy met een boor doorboort is/ langhe ghedroncken / is zeer nut om te breken den steen inde blase ende nieren / ende maeckt de huyt schoon ende claer / daer mede ghestreken. De selue gheneest de sweeringhen des mondts / als de mondt daer mede ghewasschen ende ghespoelt wordt.

Amelanchier.

Daer en is naeuwe eenighe plaetse die wat rouw is in tghebergte van Prouence / oft dese plante en groeyet daer. Sy heeft zeer veel rechte/ effen / glatte / ende herde rijskens/die een swerte schorsse hebben. De bladers zijn lanckworpich/dien vanden Sauceboom ghelijck/ maer meerder ende stijf/ tusschen de welcke veel ronde/ swerte ende volle besien groeyen/ soo groot als Myrtus besien/ met eenen honichachtighen smaecke / die van tghemeyne volckskens veel gheten worden / Amelanches oft Auelanques ghenoemt/soo veel te seggen als honichachtich. Dit boomken heeft recht opgaende groene ende ghetackte rijskens / die witter maten stijf ende hert zijn / van vier oft vijf cubitus lanck/ vande welcke bessems ghemaeckt worden / om mede te vaghen. De rouwe plaetsen by de stedekens Mostiers ende Sisteron aldaer gheleghen/zijn vol van dit ghewas.

Haselaer.

Den Haselaer is van tacken ende bladers de voorseyde Elsen ghenoech ghelijck. Inden winter gheeft hy zijn hanghende Cattekens / de welcke dien vanden Berckenboom meer dan vanden Elsen ghelijck sijn. De Haselnoten soo wel tamme als wilde/ zijn den Pistachen van grootte ghelijck/ ende den kinderen zeer wel bekent. De wilde Haselnoten zijn ronder dan de tamme/de welcke lanckworpich ende tweederhande zijn / te weten met roode keerne ende witte / hebbende oock veel langher sloesters dan de wilde. Haselnoten zijn quaet om verteerē/ghelijck oock zijn alle ander herde keernen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Haselnoten zijn de maghe hinderlijck/nochtans de selue ghestooten ende met Meede gedroncken/ghenesen den veroudderden hoest. Gheroost ende met wat Pepers gedroncken/verteeren de

Elsen. Κλήθρα. Alnus. Erlenbaum. Aulne. Alno. Aller of Alder.

Dese figure moest staen inde voorgaende pagie 222. by haeren tytel.

Wilde Haselaer.

Abeelboom. In Griecx. λεύκη. In Latijn/Populus alba latifolia. In Hoochduytsch/Abielbaum/ Pappelbaum. Weyß Alberbaum/Weyß Popel weyden. In Walsch/Obeau, Aubel oft Obel. In Spaensch/Almano blanco. In Italiaensch/ Popelo bianco. In Enghelsch/White Popler.

Abeelboom met cleinder bladeren.

catarrhen ende fluxien. Tot asschen ghebrant ende met Beeren smout oft ruet ghemengt / beneemen het wtuallen vanden hayre/ ende doet het wtgheuallen hayr weder groeyen. Sommige segghen dat de schelpen vande Haselnoten tot asschen ghebrant/ ende met olie ghemengt/ de graeu ooghen vande kinderen swert maken alst voorhooft ghedoort is.

Popplierboom. In Grieck/ αἴγειρος. In Latijn/ Populus nigra. In Hoochduytsch/ Aspen ende Popel weiden. In Franchois/ Peuplier. In Spaensch/ Alcamo negrillo. In Italiaensch/ Popolo negro. In Engelsch/ Blake Popler tree.

Ratelaer oft Niespenboom. In Grieck/ Κερκίς. In Latijn/ Populus Libyca. Libyca Plinij. Cratægus Theophr. quorundam. In Walsch/ Niespe. In Franchois/ Tremble. In Italiaensch/ Popolo Montana. In Enghelsch/ Aspe.

De soorten van dese boomen groeyen gheerne op vochte plaetsen/ende aende canten soo wel vande staende als loopende wateren/maer meest de Poplierboom / de welcke ronde/ lanckworpighe bladers heeft/die bouen spits zijn/ende int beghinsel doncker-groen ghelijck de Veyl. Aen lanckworpige steelkens groeyen besikens troswijs by een / op de maniere vanden ronden Peper. Maer den Abeelboom heeft altijts beuende bladers/ die bouen groen ende onder siluer-wit zijn ghelijck de Hoef-bladers/maer somtijts oock ghehoeckt. Ende eer die bladers voorts comen/ soo gheeft desen boom cattekens ghelijck de Wilghe met bree-bladers doet. Den Abeelboom met groote breede bladers is in West-Vlaenderen ende Walslandt zeer geoeffent om dat hy rasscher groeyt ende profijtelijcker is. D'ander die cleynder bladeren heeft/is in Brabant ende ouer al zeer ghemeyn/ende en verschilt andersins niet vele vanden voorgaenden. De bladeren van allen en worden niet ghepresen int landt te mesten.

Ratelaer oft Niespenboom.

De Ratelaer is wt beyde de voorseyde goet om kennen / maer den Poplierboom is hy meest ghelijck/ ende heeft ronder/minder/ende corter bladers/ die oock herder/witter ende botter zijn/maer zeer ghekerft oft gheschaert / die oock onghelijck meer beuen: waerom dat hy in Franchois Tremble ghenoemt wordt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Schorsse vanden Abeelboom tghewichte van een once met wijn ingehenomen / is zeer goet teghen Sciatica/ ende coudepisse. Men seght dat de selue met de niere van eenen Muyle inghenomen/

ghenomen/ doet van kinde miſvallen / ghelijck oock doen de bladers met wijn inghenomen. Tſap vanden Abeele is zeer goet lacuw inde ooren ghedrupt teghen de pijne ende ſweeringhen vanden ooren. De ronde botten vanden Abeelboom met honich ghemengt / ghenesen de ſchemeringhe vanden ooghen / daer op gheſtreken. Men vindt gheſchreuen dat de ſchorſſe vanden Abeelboom ende vanden Popelierboom/ in ſtucſkens gheſneden/ ende in voorkens met meſt begrauen/ tot allen tijden vanden iaere goede Campernoillen voorts brenghen. Popelier-bladers met azijn gheſtooten zijn zeer goet teghen de pijne vanden Fleirſijn/ daer op gheleyt. De Popelierboom gheeft een gomme/die in morwe-makende saluen gebruyckt wordt. Tſaedt vanden Popelierboom met azijn inghenomen/is zeer goet teghen de vallende ſieckte. Men ſegt dat de vetticheyt vanden Popelierboom drupt/ende met de riuiere de Pau afvloyet/ hart wordt/ ende in Electrum verandert / dwelcke wy geel Emmer noemen. Tſelue Emmer ſtijf gewreuen/geeft eenen lieflijcken reucke/ende wordt gout-geel. Tſelue gheſtooten ende ghedroncken ſtopt de fluxien vander mage ende den buyckloop.

Geel Emmer
Succinum.

Arbor Iudæ van die van Montpelliers. Arbor Iudæ Monſpellienſium. An Cercis Theophraſti ? Siliqua ſylueſtris Cluſij. Acatia Matthioli.

Popelier van America. Populus noui orbis.

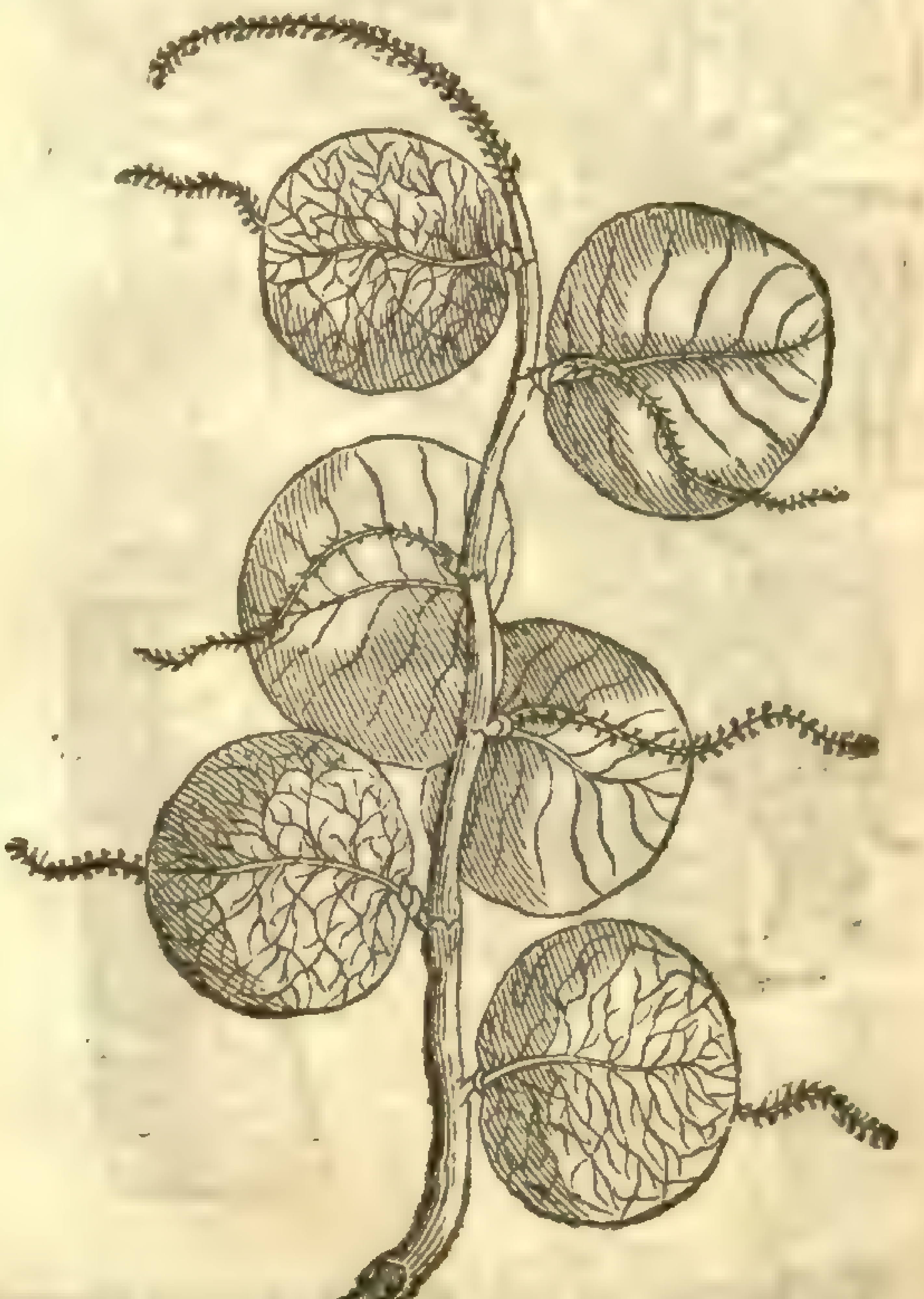

Desen zeer aerdighen boom/ alſmen aenmerckt ſijn haeuwen ende ſaedt dat ghelijck is de Linſe/ is den Cercis van Theophraſtus : de welcke veel groeyet aende wateren/ ende canten van vette ackers / ſomtijts oock op de luſtighe hoeuels van Verone ende Languedoc / ende oock in Toſcane niet verre van Sena/waerom dat hy Matthiolus niet en ſoude behoort hebben onbekent te weſen. Niet-te-min hadde hy hem ghekent/hy en ſoude deſen ſijnen landtſman in ſijn Cruydtboeck niet verſweghen hebben/ ghemerckt dat hy anderſins / iae zeer ghemeyne planten van Conſtantinoplen voorts brengt/ ende niet zeer te paſſe comende oorſake neemt / om daer af te ſpreken / oft emmers de ſelue wt ander boecken inde ſijne brengt. De frayheyt doet deſen boom terſtont aenſien ende maeckt hem bekent. Hy draegt veel bloemen dichte by een groeyende/ de welcke voor de bladers voorts comen/ van verwe purper-roodt / ende blijde / nae de welcke in Ooſtmaent rijpe haeuwen volghen dien vanden Cicercula oft Erwten ghelijck/waer in tplat ſaedt light den Linſen niet ongheliick/ oft dien vanden Brem/welcke platte haeuwen van buyten bruyn-roodt zijn/ meer dan eenen vingher lanck eñ breet/ eenichſins dien vanden Seneboom ghelijck maer rechte. De bladers zijn gheheel rondt/dien vanden

Aſarum

Asarum niet onghelijck/vol aderkens oft zenuen gelijck die vanden Cyclamen, oock dicke ende blinckende. Sommighe van dese boomen draghen witte bloemen inde houen van Nederlandt.

Popelierboom van America.

Ouer elf iaeren gheleden hebben Enghelsche cooplieden wt America wederkeerende / van daer zeer groote tacken gebrocht van eenen niet min frayen boom eñ den voorgaenden niet zeer ongelijck/ vande welcke wy hier de figuere vã meester Morgan zeer goede Apoteker van Londen ons geschonken/presenteren eñ voor ooghen legghen. De tacxkens zijn een weynich crom/ende hebben van een halue palme / oft palme tot palme knobbels / waer wt elck een steelken groeyet / ende op elck steelken een blat/ dat gheheel rondt is/ ende nerghens gheschaert dan daer tsteelken aen vast is / maer dicke/ stijf/ende breeder dan die vanden Arbor Iudæ, wt de welcke groeyen soo wt d'een als wt d'ander zeer langhe snoerkens die vanden Popelier ghelijck/beset met veel cleyne besikens/gheheel op de maniere vanden Popelierboom / waerom dat dese wel mach ghenoemt worden Popelier van Peru. Van smaecke is dese plante zeer tsamen-treckende ende een weynich verwermende ende soutachtich.

Moerbesien-boom. In Griecx/ Μορέα ἢ συκαμῖνος. In Latijn/Morus celsa Officinarum. In Hoochduytsch/Maulberbaum. In Franchois/Meurier. In Spaensch/ Moral, Mora oft Moras. In Italiaensch/ Moro. In Enghelsch/ Mulberen tree.

Witte Moerbesien-boom. In Latijn/ Morus candida. In Franchois/Meurier blancq.

De Moerbesieboom groeyet gheerne in een ghetemperde locht/ soodanich als is die vanden lande van Verone/Padua ende Auignon in Prouencen/ende op meer ander plaetsen/ waer dat die vele gheplant worden tot voetsel vanden Syde-wormen. De ghemeyne Moerbesie-boom gheeft laet sijn bloemen/ende rouwe katteken s. De bladers zijn lanckworpich/dien vanden Elsen gelijck/ maer meerder/ronder/swerter/gherimpelt/ende een weynich gekerft. De Moerbesien rijpe wordende/ zijn van veel greynkens by een vergaert/ die eerst wit zijn / daer naer roodt/ ten laetsten bruynroodt/ ende zeer lieflijck om eten.

Witte Moerbesieboom.

De witte Moerbesie-boom heeft minder ende slapper bladers/rondtsom gheschaert/dien vanden Abeelen oft berg-Vlier ghelijck. De besien zijn witachtich/slap/ende lieflijcker/maer de Moerbesien zijn

zijn veel smetser dan de ghemeyne Moerbesien / bequamer om walghinghe dan voetsel te gheuen/ licht vanden boom afuallende/ ende geheel smets. Oock is den boom veel minder/ die nochtans van de boeren zeer gheacht wordt/ om dat hy zeer nut is om de sijde-wormen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Moerbesieboom is zeer wel bekent / wiens vrucht camerganck maeckt / maer is der maghen hinderlijck/ende verrot lichtelijck. Tselue doet oock tsap vande Moerbesien. De Moerbesien ghesoden in eenen coperen pot / ende inde Sonne ghestelt om te winnen / crijght een stercker tsamen-treckende cracht/maer met een weynich honich daer by gheuoegt/ zijn die zeer goet teghen de catarrhen/voorts-etende sweeringhen/ ende swillingen vanden amandelen/ maer hun cracht wordt ghemindert met aluyn/galnoten/saffraen/ende Myrre. Desghelijcx oock met saedt vanden cleynen Tamariscus boom/ Irios ende Wieroock manneken. De groene Moerbesien worden ghedrooght/ ende ghestooten in saussen gebruyckt in stede vanden besien van Sumach/om den buyckloop te stoppen. De schorsse vande wortel in water ghesoden ende ghedroncken / maeckt camerganck / ende iaeght af de breede wormen des buycx/ ende is oock zeer goet den ghenen die Aconitum ghedroncken hebben. De bladers vanden Moerbesieboom met azijn ghestooten/ ghenesen de verbrantheyt/ daer op gheleyt. De selue met wijngaert ende Vighebladers in reghenwater ghesoden / verwen thayr/daer mede ghestreken. Tsap vande bladers eenen croes vol ghedroncken/is zeer goet tegen de beten vande fenijnighe beesten ende spinnen. Dwater daer de schorssen in gesoden hebben/ ende tsap vande bladers / zijn zeer goet teghen den tandtsweere / als den mondt laeuw daer mede ghespoelt wordt. De wortel ontrent den Oost doorsteken/ende rondtsom een voorken ghegrauen/ laet een sap van haer gaen/dat des anderdaegs stijf gheuonden wordt/ d'welcke teghen den tandtsweere zeer goet is/ende doet scheyden de gheswillen/daer en bouen maket camerganck.

Sycomorus.

De Sycomorus die in Syrien ende Egypten groeyet/ hebben sommige te vergheefs willen segghen dat in Italien/Spaignen/iae in Europe ende Indien van selfs groeyde: want sy en heeft daer niet eens haer botten ghegheuen/ hoe wel datse inde bosschen van Syrien vele van selfs groeyet/als de Prophete Amos ghetuyght/de welcke seyde dat hy een schaepherder was / ende dat hy ghewoone was daer ende ontrent gelegen plaetsen de Sycomoren te plucken. Oock zijnder niet luttel hedensdaegs/die de selue/ daer ghereyst hebbende ghesien hebben/de welcke sommighe reysende Monicken/ die nerstigher dan wy waren / onsen vrienden ende ons binnen Verone ende Boloigne met woorden sulcks verclaert hebben/ als dat hy den Moerbesieboom veel ghelijcker was dan den Vighe-boom. De bladers zijn die vanden Apocynos oft Moerbesie boom niet onghelijck : oock is hy aende vruchten zeer goet om kennen / de welcke aenden tronck oft onderste tacken byde sijde-tacken vast hanghen/ende is van fatsoen ende ghedaente half tusschen de Vijghe ende Moerbesie/ eñ soo groot als een cleyne Vijghe/nochtãs gheen saeykens oft greynkens binnen hebbende. Diosc. De Sycomorus wordt oock van sommige Sycaminos, dat is te seggen/ Moerbesie-boom ghenoemt/ wiens vrucht oock Sycomorus ghenoemt wordt om haeren crancken smaecke. Het is eenen grooten boom/ den Vijgheboom ghelijck/ vol bladers/ende melckachtich sap. De bladers zijn dien vanden Moerbesie boom niet onghelijck / ende draegt drie oft viermael siaers vruchten / niet aende tacken ghelijck de Vigheboom/maer aenden struyck/ de wilde Vijghen niet onghelijck/de welcke sueter zijn dan die onrijpe Vijghen/sonder eenighe greynkens binnen te hebben / die oock niet rijpe en worden / dan als sy te voren met de naghel oft mes ken ghequetst worden. Desen boom groeyet zeer vele in Carien/ ende Rho-

de Rhodes / ende plaetsen daer luttel Terwe groeyet/ waer dat hy ouervloedich vruchten gheuende/ een groote hulpe gheeft alst dieren tijt is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De vrucht vanden Sycomorus gheeft zeer cleyn voetsel: maer hy doet lichten camerganck hebben/ende en is der magen niet goet. T'sap wordt in d'eerste vande Lente wtten malschen boom ghetrocken/ eer dat hy vruchten draegt/nae dat metten slach van eenen steen dwtterste schorsse afgheschelt is / want in dien de schorsse dieper ghequetst waere / daer en soude niet wtuloyen. Den traen oft vetticheyt wordt in een sponsie oft wolle ontfanghen/de welcke gedroogt/ende in coeckskens ghemaeckt/ wordt in eenen eerden pot wegh gheleyt. T'sap heeft een morwe-makende cracht/ ghenеest de wonden/het doet de vergaederinghen scheyden die het teeren beletten/ende wordt oock ingenomen/oft van buyten ghebruyckt/teghen de beten vande fenijnighe dieren/ verherde milten/ pijnen vande maghe/ende cracuwagie/maer daer comen haest wormkens in. In Cijpers groeyet oock eenen boom van een ander geslachte/ de welcke eenen Olmboom zijnde/ nochtans bladers heeft vanden Sycomorus,ende vruchten soo groot als Pruymen/ maer veel sueter/andersins is hy voorts den voorseyden ghelijck.

Vyghеboom. In Griecx. Συκῆ. In Latijn/Ficus. In Hoochduytsch / Feyghenbaum. In Franchois / Figuier. In Spaensch/Higuera. In Italiaensch/Fico. In Enghelsch/ Figgetree.

Cleyne Vyghеboom/oft Naenken. Chamæficus, siue Humilis Ficus. Ficus Pumilio.

De vrucht vanden Vijgeboom is een groot onderstant dien van Spaignen / Italien ende Prouencen/ waer dat ghy boschkens moghet sien van Vijgheboomen die inde Lente ende inden Herfst zeer schoone Vijghen draghen. De bladers zijn zeer groot met diepe schaerden in vijuen ghedeylt/ de welcke rouw ende graeuachtich zijn dien vanden witten Moerbesieboom/oft Spondylion gelijck. De vrucht is veel sueter vol ende versch/ dan drooghe zijnde ghelijck die ouer al gheten wordt / ende is geelachtich-wit oft bruyn-blaeu. De Vijgheboom naenken en verschillet niet vanden voorgaenden/dan van grootte. De Caprificus is dẽ Naenken gelijck/groeyende aen oude muren ende aen de weghen ouer al in Languedoc. De vruchte wordt selden rijpe ende is cleyne ghelijck alle andere wilde vruchten. Wilde Vijgheboom oft Caprificus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Versche ende groene rijpe Vijghen zijn der maghen hinderlijck/ ende maecken camerganck/ maer die haest weder ghestopt wordt: oock doen sy sweeten ende blaerkens wtloopen/ sy verslaen den dorst ende vercoelen de hitte. Drooghe Vijghen hebben een verwermende natuere/ ende voeden de crachten / maer sy maecken meerder dorst / ende doen camerganck hebben / nochtans zijn die tot de catarrhen ende vochticheyt van maghe ende buyck/ niet goet. Drooghe Vijgen zijn goet voor de kele/strote/nieren/blase/ ende oock den ghenen die door langhe sieckte bleeck gheworden zijn/oft die cort van aessem zijn/den watersuchtighen/ende tegen de vallende sieckte. De selue met Hysope ghesoden ende ghedroncken/ suyueren de borst / ende zijn zeer goet teghen den verouderden hoest/ende verouderde ghebreken vande loose. Vijghen met Salnitrum ende wilt Saffraen saedt ghestooten/ende daer naer gheten/maecken camerganck. In water ghesoden ende daer mede ghegorghelt/zijn zeer goet voor de hecte gheswillen vande kele ende amandelen des monts. Vijghen worden met Gersten meel in plaesters ghemengt/ ende met Fenegriecк ende Ptisane tot stouinghe vande vrouwen/maer met Ruyte ghesoden worden die met een clysterie in ghedaen / teghen de Colijke. Vijghen ghesoden doen de herde gheswillen scheyden / ende maecken morwe ende rijpe de bloet-sweeren/ gheswillen ontrent de ooren/ sonderlinghe als daer Salnitre, Ireos oft Calck by ghedaen is. Tselue doen oock de rauwe/als die met de voorseyde dinghen ghestooten worden. Met schellen van Granaet-appel ghestooten suyueren de sweeringhen ontrent de nagels vande vingheren/maer met Coper-roodt ghestooten / ghenesen sy de loopende sweeringhen vande schenen ende voorts etende seericheden. Met wijn/Alssem ende Ghersten meel ghesoden/zijn zeer goet ghelijck een plaester gheleyt op den buyck vande watersuchtighe persoonen. Vyghen ghebrant ende met een Ceratum ghemengt/ghenesen de cackhielen ende crauwagie / maer raew ghestooten ende met mostart-saet ghemengt ende eenighe vochticheyt/doen vergaen het tuyten vanden ooren/daer in gedrupt. Het melckachtich sap soo wel vande tamme als vande wilde vyghe / doet ghelijck runsel/ dmelck runnen/ende doet gherunnen melck weder scheyden/ ghelijck oock den azijn doet. Tmaeckt blaerkens op dlichaem ghestreken/ ende opent de ganghen: het maeckt camerganck / ende sluyt de moeder inghenomen met een ghestooten Nux Græca,maer met den doyer van een ey ghemenght/ verweckt de maenstonden van buyten daer op gheleyt. Met was/meel van Fenegriecк ende azijn ghemengt/ gheneest de pijne vanden fleirsijn/ghelijck een plaester daer op gheleyt. Met meel van Gherste-mout oft Graut ghemengt/suyuert de quade schorftheyt/ crauwagie/masen/ sproeten / ende der ghelijcke mismaecktheyt vander huydt/ende aensicht/oock witte seericheyt ende loopende sweeringhen des hoofts. Tselue melckachtich sap is oock zeer goet inde wonde ghedrupt als yemant van Schorpioenen ghesteken is/oft van eenen dullen hont ghebeten. Tselue verdrijft den tantsweere/ alsmen cattoen daer in nat maeckt ende inde holle tanden steket. Met vet oft ruet ghemengt/verdrijft de wratten daer rontsom ghestreken. Tselue doet oock tsap dat wt de ionghe tackskens vanden wilden Vygheboom / die vol melckachtich saps zijn / eer de botten wtghecomen zijn / gheperst wordt/ende wtter Sonnen ghedroocht zijnde/ bewaert wordt. Tsap ende melck worden ghebruyckt in medicijnen die de huydt quetsen. Tackskens vanden Vygheboom met rindt-vleesch ghesoden/ doen tselue haest ghenoech wesen.

Onrijpe Vyghen. ἐρινεοί. Grossi.

Diosc. Onrijpe Vyghen / die van sommighe Erinei ghenoemt worden / ghesoden / maecken meurwe de croppen ende alle herde gheswillen daer op gheleyt. Met Salnitre ende meel ghemengt/nemen de wratten ende exter-ooghen wech/daer op gheleyt.Tselue doen oock de bladers. De bladers van desen boom met sout ende azijn ghestooten / ghenesen de loopende seericheden vanden hoofde/ende bloedighe puysten opde schenen ende voeten/ende de meelachtighe schelferinghe vander huydt/daer op gheleyt. Met de selue bladers worden ghewreuen de schurftheyt vande caecken/ ende schurfte knobbels. Met de bladers ende steelkens vanden swerten Vygheboom / worden ghewreuen de witte vlecken ende masen vander huydt:ende zijn oock goet gheleyt op de honts beten/ende teters ontrent den mont. Onrijpe Vyghen met de bladers vanden wilden Heul ghemengt/ trecken stucken van beenders wt/maer met was ghemengt verdrijuense de bloetsweeren. De selue met Eruen ende wijn gestooten genesen de beten vande fenynighe spinne ende Scolopender-worm/ daer op gheleyt. Vande asschens vanden Vygheboom soo wel tamme als wilde/wort een looghe ghemaeckt/te weten/ die van steelkens van tacken ghebrant worden/de welcke men somtijts moet laten oudt worden:want sy wordt gherekent onder de brandende medicamenten/ende is zeer goet inde Gangrene/want sy suyuert/ende neemt wech de wtwassende dinghen/ ende moet aldus ghebruyckt worden. Men houdt altijts daer op ligghende een sponsie die doornat is van dese looghe. Dese looghe moet somtijts oock ghebruyckt worden teghen Roodt-melisoen/ende ghedrupt werden in ver-

onderde loopende seericheden/ende vuyle diepe groote holle sweeringhen/want sy suyuert/sy gheneest/ sy doet tvleesch daer in groeyen/ende brengt de canten tsamen ghelijckerwijs als de plaesters doen die opde versche wonden gheleyt worden. Dese looghe versch ghesiget wort met eenen croes waters ende weynich olye ghedroncken om te doen scheyden tgheronnen bloet/ende alsmen van hooghe ghevallen heeft/oock van binnen yet ghequetst oft ghebroken heeft. Dese looghe alleene eenen croes ingegheuen is zeer goet teghen den buyckloop ende Roodt-melisoen. De selue met olye ghemengt/is zeer goet teghen de ghebreken vande zenuen ende crampen/ daer op gestreken/midts datse doet sweeten. De selue wordt oock ghedroncken alsmen Gypsum ghedroncken heeft / ende teghen de beten vande fenijnighe beesten oft Phalanghen. Alle dese dinghen doen oock alle ander looghen/ maer principalijck die van eycken asschens ghemaeckt is:maer alle looghen zijn tsamen-treckende.

Syce. **Vygheboom.**

Gal. De Vygheboom is warm van natuere ende van subtijle deelen / d'welcke bewijst/ soo wel zijn vetticheyt als tsap vande bladers/want dese twee zijn zeer heet/daerom en bytense niet alleene/oft en trecken zeer tsaemen/maer maecken oock blaerkens / ende doen sluyten de monden vande vaten/ ende nemen de wratten wech/maer sy moghen oock purgeren. Aengaende den wilden Vygeboom in Latijn Caprificus ghenoemt/sijn sap is tot alle dinghen crachtigher dan vanden tammen : Jae sijn tacken zijn soo heet van complexie ende van soo subtijle deelen / datse hart rindtvleesch terstont meurwe maken/als die int sieden daer by ghedaen worden.

Syca. **Vyghen.**

Gal. De drooghe Vyghen zijn verwarmende volcomelijck inden eersten graet/oft tot in tbeginsel vanden tweeden/want sy hebben oock eenighe subtijlheyt van substantie. Door dese twee dingen zijn die bequaem om de herde gheswillen meurwe te maecken/want sy digereren die terstont. Jae alleene daer op gheleyt zijnde/soo hebben sy soodanighe cracht. Oock dwater daer sy in ghesoden hebben heeft de selue natuere : Niet-te-min alsmen meerder rijpemaeckinghe van noode heeft / soo moet daer Terwe meel by ghedaen worden : maer heeftmen noch stercker van doen/ men neemt Gherste meel. Tbroot van desen staet inde middel-mate. Maer dese dinghen dienen eyghentlijcker totten tractaect vande Compositie der medicijnen/ende maniere van ghenesen : Niet-te-min tsal nv ghenoech zijn dese dinghen vande medicijnen teghen Sciatica oft fleirsijn te weten. Nv moetmen voorts weten dat de vetste Vyghen meest moghen meurwe oft rijpe maecken/maer die scherper van smaecke zijn/ moghen meest afvaeghen ende verteiren. Maer tghene datter ghemaeckt wordt van Vyghen die langhe in water ghesoden worden/ is den honich gelijck/ niet alleene van ghedaente/maer oock van cracht. Voorts de groene Vyghen gheten/zijn om hun vochticheyt minder van cracht/nochtans maecken Camerganck soo wel de groene oft versche/ als de ghedrooghde. Maer de wilde Vyghen hebben een heete ende teirende cracht / ghelijck oock doen d'onrijpe Vyghen vanden tammen Vygheboom/die oock noch wat saps in hebben vanden Vygheboom.

Platanus.

De Platanus groeyet vele in Macedonien ende Morea / de welcke hem daer soo groot ende wijt witspreyt / datmen daer mede vande Sonne beschermt ende ouerdeckt wordt. Hy wordt oock op veel plaetsen van Italien gheoeffent/ende zeer schoone ghesien/ iae oock zeer oudt/ byde boogaerden tot Florence / ende niet verre van de vesten vander stadt in een vanden voorgheboechten / waer wy dese tacken ende scheuten afghebroken hebben inde maent van Augustus, doen de rouwe bollen oft vruchten byeans rijpe waren / de welcke hanghen elck aen steelkens / d'eene langher dan d'ander ende niet euen lanck oft met eenen wtwas by malcander gheuoegt / ghelijck als sommighe schilderen/ diese niet ghesien en hebben/ soo groot als die vanden Arbutus, ende van verwen de groote Clissen ghelijck / met rouwe casachtighe puntkens / in een rondt bollekens vergaert / de welcke het saedt zijn/ dien vanden bergh-Scabieuse niet ongghelijck/ met een rosachtighe wollicheyt / men vindtse oock hedens-daegs t'Antwerpen inde houen vande cruydt-lief-hebbers. De bladers zijn zeer breet/die vanden Wijngaert/Lutenhout oft Erleboom ghelijck/maer dieper ghesneden/ende met verder wtsteken de punten oft tanden. Thout en is niet zeer hert ende vast.

Cracht ende werckinghe.

De zeer malsche ende ionghe bladers vanden Platanus in wijn ghesoden/stelpen de flurien vanden ooghen/terstont daer op gheleyt/ ende verdrijuen gheswillen ende inflammatien. De schorsse in azijn ghesoden/ende den mondt daer mede gespoelt/versuet den tandtsweere. De groene vruchten met wijn inghenomen / zijn zeer goet den ghenen die van fenijnighe slanghen ghebeten zijn. De selue met smeer ghemengt / ghenesen de verbrantheyt. De hayricheyt vande bladers eñ vruchten is den ooghen ende ooren zeer schadelijck. Gal. Platanus is van vochter ende couder substantie/ een weynich meer dan ghetimpert : waerom de groene bladers ghestooten/ zeer goet zijn gheleyt

Platanus. In Franchois/Plane. In Italiaensch/Platano. In Engelsch/Platantree ende Planetree.

op de eerst aencomende heete gheswillen. De schorsse ende vruchten hebben een meerder drooghende cracht/ soo dat de schorsse in azijn ghesoden/ tegen den tandtsweer gebruyckt wordt/ maer de vruchten met sineer ge-mengt/teghen de verbrantheyt. Men vindter sommighe die vande verbrande schorsse een droogende ende suyuerende me-dicament maecken/ om met wa-ter de quade schorftheyt te ghe-nesen/oft om alleene te legghen op oude ende vuyle loopende ga-ten. Men moet hem wachten voor het stof dat op de bladers vanden boom sidt/ want in dien dat metten aessem binnen ghe-haelt wordt/soo lettet der kelen/ de selue zeer drooge ende heesch makende / in vueghen dat den voys hindert / ghelijck dat oock doet tghesichte ende ghehoor/in dien dat inde ooren oft ooghen stuyft.

Luytenhout.

Die soorte van Luytēhout/de welcke vanden ouders Clinottochon ghenoemt wordt/is zeer licht om kennen om de scherpheyt vande bladers : ende is van bladers den Platanus soo gelijck dat Cardanus schrijft dat hy veel Platanus boomen in Schotlandt gesien heeft/iae dat sommighe ons oock gheaffirmeert hebben / dat die van selfs souden by Oxfoort ghegroyet hebben / ende hebben ons die ghetoont / meynende dat desen boom de Platanus was : Want de bladers zijn rondtsom ghekerft/ ende ghesneden ghelijck die vanden Platanus oft Sorbus Torminalis,maer ondieper. Daer is een ander soorte int ghebergte vande heete landen die smalder bladers heeft / ende niet al wt soo rondt/ ghelijckmen hier mach sien by dit tacksken dat hier byden ghemeynen Acer oft Luytenhout ghecon-terfeyt staet. De velachtighe haeukens van allen zijn plat/ zeer ghelijck een dobbel bijl oft vlueghels van Biesbouts oft Vijvouters/daer in op beyden sijden een saet light / De bloemen zijn moschach-tich ende geel/dien vanden Cornoillen ghelijck. Vanden Acer voorseyt/zijn noch twee ander soor-ten/waer af d'eene(die de Spheudamnos is van Theophrastus) bladers heeft met drie oft vijf hoec-ken dien vanden Veyl ghelijck/ende den voorgaenden niet ongheliјck/maer minder ende oock cleyn-der haeukens. Dese groeyet meest ouer al op steyle bergen ende in bosschen. De tweede soorte wordt selden inde coude landen gheuonden/die by auentuere de Zygia van Theophrastus is/soo Anguil-lara meynt/ hoe wel dat hy oock wel groeyet op coude plaetsen. De bladers zijn min gheschaert ende de vrucht minder. Thout is binnen geel.

Erleboom oft Ettrentte. Zygia.

Sorbus Torminalis.

Dese Sorbus boom groeyet in heete ende coude landen/ maer vele in Enghellant ende in tbosch van Valece inden lande van Languedoc met bloeme/ vrucht ende keernē die vanden Aria oft Mespilus Aronia niet ongheliјck.De bladers zijn die vanden Acer, Wijngaert/oft Abeelboom gelijck.

Witte Haghedoren.

De witte Haghedoren heeft bladeren dien vanden Mispel Aronia ghelijck / ghesneden ghelijck die vande Joffermarcke.De tacken zijn hert ende met doornen beset.De bloemen zijn wit oft roodt-achtich ende wel-rieckende / nae de welcke roode besien volghen die wat wranghe van smaecke zijn.

Cracht

Plane-boom. In Latijn/Acer maior Cordi, Clinotrochon Anguillaræ. In Francoys/Plane. In Italiaensch/ Pie d'Oca, ende Platano aquatico. In Engelsch/Maple with the greater leafe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De besien vanden Haghedoren gheten oft ghedroncken/ stoppen den buyckloop / ende den vloet vande vrouwen. De wortel treckt wt splinters ende doornen/ als die daer op gheleyt wordt. Men segt dat de wortel den vrouwe doet misval van kinde hebben/ als den buyck driemael daer mede propelijck oft lanckſaem gheelopt oft ghestreken wordt. Noch is in Enghelandt een soorte van desen / die in Oostmaent ende inde winter op sommighe plaetsen bloeyet/ anders ens en is die desen niet onghelijck. Gal. Witte Haghedoren ghelijck die de ghedaente heeft vanden wilden Peerboom/ alsoo heeft hy oock dergheliijcke crachten: iae dat meer is/de vruchten selue zijn gelijck dien vanden wilden Peerboom / geheel wranghe van smaecke. Witte Haghedoren is van subtijlder substantien ende een weynich verdeylende: Maer de vrucht van desen boom en is van gedaente den wilde Peeren niet gelijck/ maer eer dien vanden Myrtus, ende heeft oock keernen in: voorts stopt hy alle manieren van fluxien niet alleene ghegeten/ maer oock ghedroncken.

Mispel Aronia.

Den Haghedoren is zeer ghelijck een boomken groeyende in tbosch van Valette/drie mijlen van Montpelliers gheleghen/ ende heeft derghelijcke bladers/ maer breeder. De vrucht is roodt / maer drie oft viermael grooter/ ende soo groot als een Haselnote/suet van smaecke/ waer in drie herdtachtighe steenkens zijn/ende is int eerste van September rijpe/ ende wordt vande kinders gheten.

Swelckenhout oft watervlier.

Dese heeft den naem van Watervlier / als de ghene die op doncker ende lustighe plaetsen aende stille-vloyende waterkens groeyet / ende vochte bemden oft canten vande dalen soo van Duytschlant/ Vranckerijck/ Enghellant/ Italien als Piemont/ maer de bladers zijn ghelijcker dien vanden Acer,oft vande swerte Aelbesien/dan vande Vlier. De tacxkens zijn dun/ gheknoopt/ effen/ ende broosch/ den Cornoille boom wijfken van coleure ghelijck ende oock van marck: de bladerkens vande bloemen zijn dien vanden Candiotschen Thlaspi niet onghelijck/ ende breeder dan die vanden Vlier/ maer van ghedaente ende reucke ghelijck/ ghelijck oock van saedt/ dat zeer roodt ende plat is/ dien vande Viurna niet onghelijck/maer met eenen walgelijcken smaecke. Dese besien worden vande hoenders ende voghels gheten.

Gheldersche Roose.

De Ghelldersche Roose-boom is lustigher om sien/ ende min gheuonden inde heete landen / de welcke vande Herbaristen inde houen van Nederlandt onderhouden worde. Dese is van bladers/ struyck/ende alle ghedaente den voorgaenden ghelijck/dan dat de bloeme dobbel is ende schoone/ gelijck een witte Roose.

Amomum Bryoniæ folio. Amomum Græcorum & Plinij.
Alterum apud Plinium Punicæ folio.

D'authoriteyt van Theophrastus ende Plinius maeckt ons verſekert / dat den Amomum ende

Luytenhout. In Latijn/Acer. In Hoochduytsch/Maszholder. In Franchois / Erable madre. In Enghelsch/ Maple.

Sorbus torminalis Plinij. Cratægus Theophr. Anguill.

Witte Hagedoren. In Latijn/Oxyacantha. Cynosbatos Tragi. Sorbus aculeata Cordi. Spina appendix Plin. Gesnero. In Franchois/ Aubespine. In Spaensch/ Espino de maiuelas. In Enghelsch/Haudthorntre ende May.

Mespilus Aronia. In Montpelliers/Pommetz. In Italiaensch/Azaroli.

Ghelderſche Rooſe. In Latijn/Sambucus Roſea ſiue Aquatica.
Lycoſtaphylus mas & femina Cordi.

Swelckenhout. In Latijn/ Aquatica. In Enghelſch/ Marris Elder / Ople / of Dwarffe Planetree.

Cardamomum groote ghelijckeniſſe tſamen hebben/ behaluen noch den naem ende ſpecerijachtige crachten/die inde preſeruatijuen ende tot ſlaep-verweckende medicijnen pleghen by gheuoegt te worden: want ghelijck als Plinius nae Dioſcorides gheleeft heeft / alſoo heeft hy ons een ſekerder verghelijckinghe achterghelaten / daer hy ſeyt/ Amomum is den Cardamomum ghelijck van naem/ ſtruyck ende lanckworpich ſaedt. Dwordt oock in Arabien op de ſelue maniere gheplucki. Luttel daer te voren ſeyde de ſelue Plinius: De druyue vanden Amomum is in tghebruyck ghelijck den Indiaenſchen wilden wijngaert: daerom dat hy hier heet wilde Indiaenſche Wijngaert / ſchijnt te weſen tſelue dat Dioſcorides noemt Amomum, met de bladers van witte Bryonie/welcke plante ſoo die den gheleerden langhe werck ghegheuen hadde / ende dat henlieden een wtlanſche was ghebrekende/ ſoo meynden ſy dat de ſwerte Aelbeſie was/de welcke indien ſy d'oprechte niet en is/ ſoo heeftſe ten minſten tot een ghedenckeniſſe moghen weſen om d'oprechte te onderſoecken. Oock is die andersſins wel weerdich om gekent te worden/die bladers heeft vanden Wijngaert oft Bryonie/ende welrieckende rijſkens / die in tſplijten groen vallen / ende troſſen draghen ghelijck de blaeuwe druyuen/ waer af de bloemkens geel-groen zijn. Deſe groeyet vele inde boſſchen vande Alpes/ende lancks de riuiere de Dijle genoemt tuſſchen Mechelen ende Louen. Sy wordt oock inde houen gheoeffent/als tot Ypre ende ander plaetſen van Weſt-Vlaendren. Daer is noch een ander ſoorte van Aelbeſien die deſe zeer ghelijck is van bladers/ghedaente ende tackſkens/de welcke gheen ſwerte beſien en dragen/maer blinckende roodt/ die oock veel lieffelijcker zijn ende meer bekent/ſoo wel inde houen als inder Apoteke om conſerue van Aelbeſien te maken.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Amomum heeft een verwermende tſamen-treckende ende drooghende cracht/ het verweckt tot ſlaepen/ende op tvoorhooft gheleyt/verdrijuet tghevuelen vanden hooftſweere: het maeckt rijpe de heete gheſwillen/ende verdrijft de ſweerkens aen knien ende ellebogen daer geel etter wtloopt. Amomum met Baſilicum ghemengt / gheneeſt de ghene die vande Scorpioenen gheſteken zijn/ ende is zeer goet den gherten die vanden fleirſijn ghequelt zijn. Met Roſijn gheſtooten verſuet de heete gheſwillen vanden ooghen ende verhittinghe vanden inghewant. Met eenen peſſus ghebruyckt oft in een badt / is zeer goet teghen de ghebreken vande moeder. Water daer Amomum in ghesoden heeft/is zeer goet den Leuer/ Nieren/ende den ghenen die tfleirſijn hebben/ghedroncken. Twordt in preſeruatijuen teghen fenijn ende zeer coſtelijcke ſalue ghemengt. Amomum wordt oock valſch Amomis ghenoemt/ dat den Amomum ghelijck is/maer ten heeft geenen reucke noch vruchten/ ende groeyet in Armenien/ met bloemen dien vander Orega ghelijck/ waerom dat in duſdanighe proeuen de ſtucken te wederlegghen zijn / ende de gheheele tackſkens behooren ghecoren te worden die wt een wortel voorts ghecomen zijn.

Aelbesien. In Latijn/Ribes Arabum. In Hoochduytsch/ S. Johans treubel ende Treyblin/oft S. Johans beerlin. In Franchois/Groiseilles rouges ende Groiselles d'outremer. In Enghelsch/Ribes ende redde gooseberies.

Swerte Aelbesien. In Latijn/Ribes nigra. Pseudoamomum Gesneri.

De smake ende crachten vande Aelbesien/zijn dien vanden Sauceboom ghelijck/ ende zeer goet tegen den buyckloop/ende verslagen den dorst: oock benemen sy het ouergheuen. Dese plante groeyet gheerne inde natte bosschen van Enghellant.

Bergsche Ribes.

Mijn heer de Doctoor Mitens heeft in sijnen wel vercierden hof tot Bruessel eenen Aelbesien struyck wt de Alpes van Duytschlandt vercreghen/draghende besien alsoo groot als een Hasenote. Een soorte van Aelbesien groeyen oock inde houen van Nederlant met witter bladers ende tacxkens/ende suete besien/de welcke bloemen crijghen/maer gheen vruchten die ick hebbe connen sien.

Amomum van Plinius verhaelt/met bladers van Granaetappelboom.

Plinius beschrijft noch een ander soorte van Amomum, tselue wtschrijuende zeer wt ander lieden opinie/de welcke meenden dat een boomachtich struyckskens was van een palme hooghe. Maer het aldermeest ghepresen hadde bladers dien vanden Granaetboom ghelijck / sonder rimpels / ende ros van verwe. De prijs vande druyue was van thien tot veertich ponden. Dese werdt gheualscht met de bladers vanden Granaetboom. Waer door ghecomen is/dat de neerstichste ouerlegghers ghemeynt hebben/dat dit boomken de besien heeft ghehadt vanden Alkekengi / ende de bladers vanden Granaetboom oft Perseboom/soodanich als wy int capittel vanden soorten van Solanum beschreuen hebben. Ende hoe wel dat wy de autheurs ouerlesende/terstont sullen beuinden dat wy hedensdaechs gheen van beyden de oprechte Amomum en hebben: nochtans soo is wel behoorlijck gheweest dat wy dese planten hier by gheuoecht hebben/om dat wy de oprechte / als ons die voor ooghen sullen comen/te sekerder souden kennen ende onderscheyden.

Steert-peper.

Maer de ghene dien dese druyue niet heet ghenoech van smaecke en hebben ghedacht te wesen/die brenghen een ander wtlantsche plante te voorschijne / als den Amomum beter ghelijckende / welcke van besien oft greinkens minder dan Peper / ende ronder dan Cubeben / daer oock de steertkens oft steelkens noch aenhanghen/ende oock van smaecke/ de druyue vanden Amomum ghelijck is: nochtans zijn die heeter ende stercker dã eenich Peper/maer niet specerijeachtich: Daerom dat oock vande

Portugesen/die dat wt Indien brenghen/Piemento del rabo ghenoemt wort: Maer tselue en wort niet meer hier te lande ghebrocht / om dattet ghemeyne Peper te beter soude moghen ghelden ende wordt inde Nederlanden Steert-Peper ghenoemt. De bladers van desen / als Anguillara meynt/ zijn dien vanden Wijngaert ghelijck.

Roose van Hierico. Rosa Hiericontea.

Vele door de selue beschrijuinghe gheperswadeert/hebben de Roose van Hierico voor Amomum ghehouden/dwelcke nochtans hun niet en betaemde te versekeren/midts dat sy onseker waren vande bladers/de welcke wy sien wassen hebben binnen Padua bijden Docteur Treuisaen: Want sy en groeyet niet qualijck van versch saet/ende cryght veel saeykens druyfwijs by een gheuoecht/ de welcke schubachtich zijn maer minder dan die vanden Sorgen/staende trayllewijs oft netwijs binnen inde roose. De bladers zijn cleyne/dien vanden Olijf boom oft Phyteuma van Montpelliers ghelijck/ maer de bloemkens zijn wit/aen een steelken hanghende van een palme hooghe / ghelijck die vande Bamia, ende zijn van vier bladerkens ghemaeckt soo groot als die van Rakette / in lanckworpighe buskens.

Cardamomum maius vulg.

Cardamomum minus vulg.

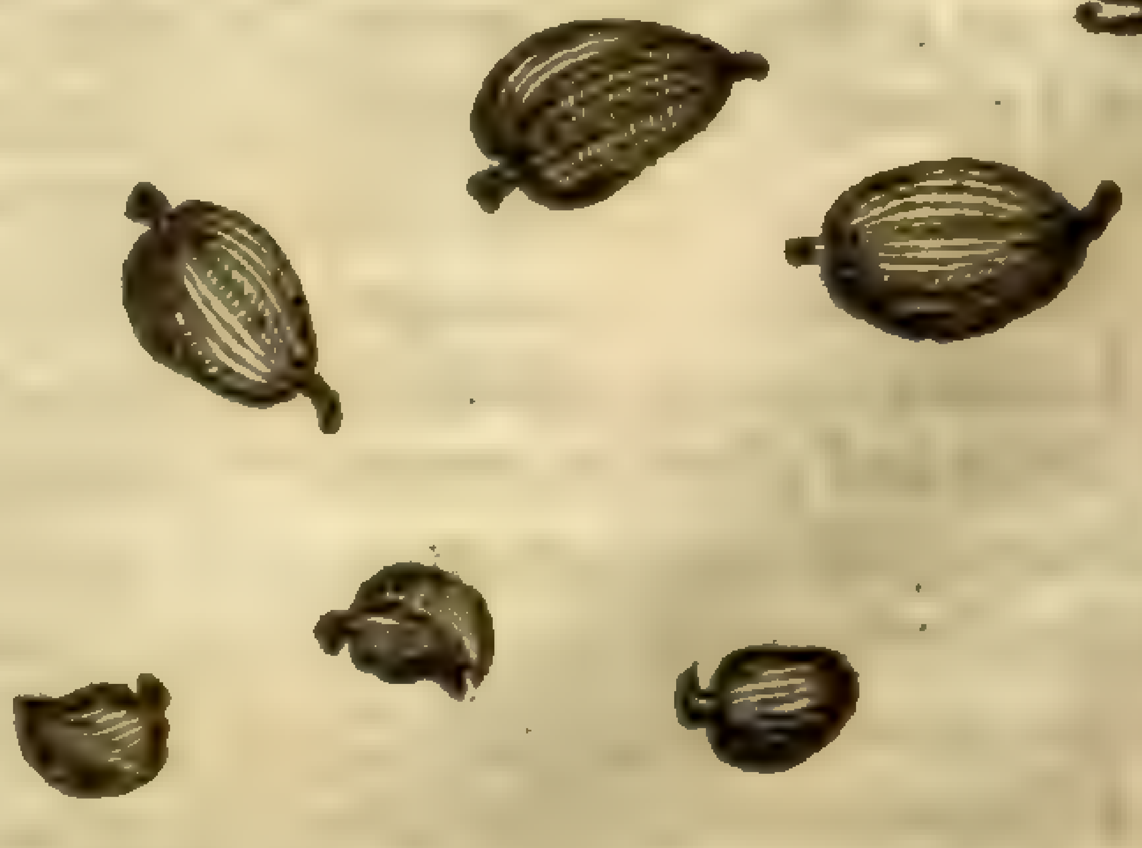

Cardamomum minimum.

Greyne. In Latijn/ Milleguetta. Grana paradisi. In Francoys/ Greine de Paradis & Milleguette.

Cardamomum medium.

Die nv den Amomum van Dioscorides ende Plinius kent / sal oock terstont henlieder Cardamomum kennen/ als ghelijck sijnde den Amomum van naem/ struyck / ende lanckworpich saedt. De selue sal oock leeren dat niet en is ons haeuwachtich Cardamomũ vande winckels/ oft vanden Griecken/ oft de beschrijuinghen moeten gheheel gheualscht zijn: want de passagie van Galenus die vande saden wt de vrucht vande Cardamomum ghetrocken by gebrocht wordt/ mach verstaen worden datse vande schubbekens gesuyuert zijn: Oock en is daer gheen passagie wt Dioscorides ter contrarie. Nochtans meynen wy dat dese haeuwen niet te verachten en zijn in tgebruyck/ ghemerckt dat die met een stille verwillinghe ende voordeel voor sulcks ghebruyckt worden/ ende zijn by auenture de Cardamomum vanden Araben. De meeste van dien is de Melegette oft Millegette / alsoo ghenoemt/ om het oueruloedich saedt / dat veel by een in een velachtich blaesken is / d'welck van buyten tfatsoen heeft van een Vijge / welcke Melegette metten naem van Greyne oft Paradijs coren zeer wel bekent is/ ende wt West-Afriken in grooter menichte ghebrocht wordt. Vande vier ander haeuwen/ die malcanderen zeer ghelijck zijn / de ghene die inde winckels groot Cardamomum genoemt wordt / is lanckworpich ende driecantich / van verwe ende grootte den Day-steen ghelijck / waer in hoeckachtich saedt besloten light/ maer minder dan de Greyne. De middel Cardamomum is oock een driecantighe haeuwe/ maer corter/ ende van saede den voorgaenden niet ongheliјck/ de welcke sy beter voor Cardamomum houden / om de bitterheyt ende niet luttel hitte oft scherpheyt. D'alderminste haeuwe is oock driecãtich/ maer naeuwe soo groot als een Pruymkeerne. Wy hebbẽ noch een ander zeer aerdige haeuwe/ van Meester Hugo Morgan ons ghegeuen/ die eerst wt West-Indien ghebrocht is / maer met drie driecantighe laegskens / dunner / ende de driecantighe haeuwe vanden cleynen wilden Ireos ghelijck/ ende met een schorsachtighe hayrichеyt becleet/ witachtich/ binnen vol saedts/ witachtich/ blinckende ende soo groot als Paradijs coren/ goet om knouwen ende veel lieflijcker van smaecke/ gheheel dien vanden Geinber ghelijck. Insghelijcx onder daer de haeuwe aenden stele heeft vast gheweest / schijnt te wesen de stele vanden Geinber: Waerom dat een man die vele ende wijdt ende breet ghereyst hadde/ niet sonder reden en seyde / dat alle dese haeuwen van Cardamomum van planten waren die malcanderen gelijck zijn/ ende dien vanden Geinber niet ongelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De beste Cardamomum, is die wt Comagene/ Armenien eñ Natolie ghebrocht wordt. Hy groeyet oock in Indien ende Arabien. Men moet wtkiesen die vol is/ taey om breken/ ghesloten/ ende wel gheuult: want die sulcks niet en is/ wordt voor verstoruen ghehouden: voorts die heet ende bitterachtich is van smaecke / ende met den reucke in thooft treckende. Cardamomum heeft een verwermende cracht/ ende is goet met water inghenomen teghen de vallende siecte/ Sciatica/ hoest ende lammicheyt/ oock alsmen gheborsten is/ voorts teghen gheraecktheyt/ ende crimpinghe der dermen: iaegt oock af de breede wormen des buycx. Met wijn inghenomen is zeer goet voor de nieren/ druppelpisse/ ende teghen de steken van Scorpioenen ende van alle ander fenijnighe dieren. Met de schorsse vande wortel des Lauwerbooms een dragme swaer inghenomen/ breeckt den steen. Op gloeyende colen gheleyt / doodet metten roock de vrucht vande vrouwen / maer met azijn ghemengt/ gheneset de schurftheyt/ daer op gestreken/ wordt oock ghebruyckt om de salue dick te maecken.

Gal. Heeft oock voorwaer een zeer verwermende cracht/ nochtans niet soo groot als de Kerse/ maer

soo

soo veel alst sueter is ende beter rieckende dan de Kerse/ soo veel is sijn wermte minder ende crancker. Want tselue alleene ergens op gheleyt/en is niet bequaem om blaerkens te branden. Voorts soo is oock eenighe bitterheyt daer by gheuoegt/door de welcke dat de wormen doodet/maer met azijn ghemengt/nemet crachtich wegh de quade schorftheyt.

Lanck peper. In Latyn/Piper longum. In Grieck/Μακρὸν πέπερι. Macropiper. In Hoochduytsch/Lang pfeffer. In Franchois/Poiure long. In Spaensch/Pimienta. In Enghelsch/Long Pepper.

Tblijckt ghenoech soo wel wt t'voorbeschreuen swert Peper als wtten langhen fatsoene vande vrucht/ die inde Winckels zeer wel bekent is/ dat dit een verscheyden ende ander plante is / de welcke vande iongher Herbaristen gheteeckent wordt met de bladers vanden Moerbesie boom.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Lanck Peper bijt stercker/ende is bitter achtich/ d'welcke vele ghebruyckt wordt in preseruatijuen ende Theriakels. Gal. Lanck Peper/te weten dat versch is/heeft een vochter cracht: in teecken van dien/ soo wordet haest doorgatet alst bewaert wordt / ende en bijtet terstont niet / maer weynich tijts daer nae / hoe wel dat wat langher gheduert. Lanck Peper is werm ende drooghe inden tweeden graet/met een sachte scherpicheyt ende tsamen-treckinghe.

Lanck Peper van Monardus: Piper longum Monardi.

Inde zeer gheleerde ouersettinghen van C. Clusius, wordt met dese woorden van Manardus, een ander soorte van Lanck Peper beschreuen. In tgheheel ghewest daer Nata, ende Carthago is gheleghen / ende oock in nieu Spaignien wordt zeer vele ghebruyckt een soorte van lanck Peper/dat veel heeter ende specierijachtigher is dan tghene dat wt Oost-Indien comt / ende heeft oock eenen lieflijckeren reucke / dan Axis oft Capsicum : Jae dat meer is/het wordt meer gheacht soo wel om sijnen smaecke/als lieflijckheyt / dan tswert Peper. Het is een lanckworpighe vrucht van een hooghe plante/ vande dickte van een coordeken / ende eenen haluen voet lanck / ghemaeckt ghelijck van veel greynkens die rondtsom een lanckworpich steelken / in goede ordeninghe by een gheuoegt zijn/ ghelijck tsaedt vande Wegebree / welcke afghedaen / een blinckende steelken gheuonden wordt. Versch zijnde ist groen / maer metter Sonne wordet rijpe ende swert. Dit lanck Peper is werm tot inden derden graet.

Stekelbesien ende Kroesbesien. In Latijn/Vua crispa, Vitis precia Plin. Anguillaræ. In Hoochduytsch/Wegdorn ende Crutzbeer. In Franchois/Groiselier. In Spaensch/Vua crespa, oft Espina. In Italiaensch/Vua spina. In Enghelsch/Goosebertye.

Piper Aethiopicum Matth. Amomum officinarum nõnullarum, & longa vita.

In veel winckels van Antwerpen heeftmen ouer lanck dese soorte van Peper te coope gheuonden veel tsaemen ghelijck busselkens op een steelken gheuocht / draeghende veel lanckworpighe ronde/ swerte/ schorsachtighe / lederachtighe ende buyckachtighe haeukens / twee duymen lanck : tgraen is lanckworpich rondt / minder dan die vande Pæonia, elck besonder besloten/hebbende den smaecke dien vanden Peper oft Cardamomum ghelijck: wiens crachten men seght dattet oock heeft.

Stekelbesien ende Kroesbesien.

Inde houen vande Noordersche landen/als in Enghellant ende Nederlant/groeyet dese plante/ inde plaetse van Wijngaert / ende wordt daerom vanden Herbaristen in Latijn Vua crispa ghenoemt. De bladers zijn van faitsoen dien vanden Wijngaert oft Aelbesien ghelijck / maer de tackskens zijn gheheel grijs ende vol scherpe stekende doornekens / aende welcke veel besien groeyen / elck besonder / die nochtans doorluchtich zijn ende binnen bleeckachtich / maer rijpe zijn die geelachtich/ de welcke door oeffeninghe/ sueter ende grooter worden.

Cracht ende werckinghe.

Stekelbesien vercoelen ende stoppen een weynich. Sy benemen de groote hitte vanden inghewant/ende daerom zijn die zeer goet tegen de brandende cortsen met Suycker gheconfijt. De selue inghenomen stelpen den buyckloop ende alle bloetganck. De ionghe bladerkens als die eerst wtspruyten/ gheten/ doen water maecken/ ende iaeghen tgraueel af. De Stekelbesien hebben de selue cracht vanden Berberis, Omphacium ende Aelbesien.

Roosebóom. In Latijn/ Rosa. In Grieer/ ῥόδον. In Hoochduytsch/ Rosebaum. In Franchois/ Rosier. In Spaensch/ ende Italiaensch/ Rosa. In Enghelsch/ Rose tree.

Prouencie Roose/ oft incarnaete Roose. In Latijn/ Rosa Damascena. In Hoochduytsch/ Lybfarbrosen. In Franchois/ Roses de Prouence, ou Roses incarnates.

Fluweel Roose. Rosa Holosericea.

De Roose is de Princesse ende eere van allen bloemen / ende genoechte ende wellust des werelts/ ende daerom de zeer gheluckighe ende weerdighe wapen vanden Coninckrijcke van Engellant / als de ghene die daer niet alleene den struyck inde winter/groen houdt/ende somwijlen byeans haer bladers niet en verliest / maer oock zeer vruchtbaer is / ende dickwils tweemael / somtijts oock driemael bloemen gheeft. De ghemeyne Roose is van verwe driederhande / want sy is oft schoon roodt / oft sneeuwit/

sneeuwit / oft lijfuerwich / blosende ghelijck de wanghen vande ionghe maegden. Dit zijn de drie principaelste onderscheyden vande tamme Roose/hoe wel dat die door menigherhande consten haer verwe/reucke/smaecke/ grootte/ ghetal van bladers ende crachten souden moghen veranderen/ ende oock pleghen te worden zeer vroeghe/spade/ oft Winter-Roosen/ welcke wy hier int corte verclaeren.

Rosa Damascena maxima. **Aldergrootste incarnaete oft Prouensche Roose.**

Nv onlancks is my tot Delft een van dese Rooselaers geschoncken gheweest van mijn heere N. Sanders. Die inden hof van mijn heere Jan Hoboke Griffier van Antwerpen staet. Een vande weergaey is oock mijn heer den Greffier Willem Martiny ghegheuen. Desen draegt zeer schoone lijfuerwe Roosen van tweehondert ende oock driehondert bladers/principalijck als hy in goet landt gheplant is/ soo dat de bloemen alsoo groot zijn als een middelbaer dobbel pionie. Mijn vrouwe van Aspre is hier af wel ghestoffeert in haer huys van Aspre staende niet verre van Gorcum in Hollandt. De gheheele struycke en is der ghemeyner Prouence Roose niet ongheliick / dan dat t'hout wat roodtachtich is.

Witte Prouensche Roose.

De Heere Adam vander gracht een zeer gheschickt ende nerstich Herbarist tot Gent / hadde in sijnen hof groeyende zeer wel rieckende Prouensche Roosen / met gheheel witte bloemen / die nochtans een weynich blosende waren/ende met grooter menichte voorts quamen/van dese soorten vindt men oock enckele. De ghemeyne witte Roosen zijn wat scherper van doornen dan de Prouence/ ende groeyen bycans euen hooghe.

Roode Roose/oft Roose van Prouins.

De Roode en groeyet niet bouen eenen/twee/oft drie cubitus hooght. Ten sy datse geoeffent worden ende ghegrauen oft d'eerde veruerscht rondtsom / ende in twee oft drie iaeren eens doudt hout op eenen haluen voet naer der eerden afghesneden/ soo worden sy bleecker ende enckel wederom. Dese worden gansche velden vol gheoeffent ghelijck de Wijngaert by Prouins gheleghen 10. oft 12. mijlen van Parijs ende inde heete sonne gedroocht om datse vande wormen niet gheten en souden worden die wt de vochticheyt van die haeren oorspronck hebben. Soo ghedroogt blijuense zeer schoon roodt/ende crijghen wederom haeren goeden reucke. De Franchoisen stofferen van dese Roose alle de Drogisten van Antwerpen/ende van veel ander landen. Hier te lande om dat de sonne niet soo crachtich en is om die terstont op te drooghen om tcoleur te bewaeren: daerom sommighe gheleerde ende constighe Appoteckers bespringhense met Roosen azijn ende droogense inden laeuwen ouen.

Fluweel Roose. Rosa Holosericea.

De fluweel Roose en is de roode voorgaende niet ongheliick / maer sy is bruynder roodt van verwe/blinckende ghelijck bruyn-roodt fluweel / ende wordt meestendeel enckelder beuonden inde houen van Antwerpen. Maer de voorseyde edel vrouwe van Aspre heefter die zeer dobbel zijn in haeren zeer lustighen hof.

Caneel Roose.

Vande natuerlijcke wilde Roose zijnder diuersche soorten / die wel weerdich zijn te aenmercken/ principalijck de ghene diemen hier te lande Caneel Roose noemt. Dese hebben de cleynste bladers van allen/ende groeyen vele van selfs op tvelt in Vranckerijck/Nederlant ende Enghellant/die bijden reucke zeer wel bekent zijn.

Ghemeyn enckel Muscus Roose.

Dese en verschilt niet dan van grootte want sy noch eens soo groot is / ende de witte ghemeyne Roose bycans ghelijck/naer tmuscus rieckende: maer de bloemen zijn enckel.

Dobbel Muscus Roose.

De Muscus-Roose schijnt door oeffeninghe haer wilde natuere verloren te hebben / ende inde houen dobbel gheworden te sijne/ waer dat die om den zeer goeden reucke gheoeffent gheconfijt ende ouer al in Italien gheten wordt/ maer principalijck tot Venegien. Dese verweckt lieflijcker maer stercker camerganck/ ende oock flouheyt van herten/ende steecten aen therte ende maghe.

Geel Roosen.

Soo wy de Gele-Roosen die de voorgaende van grootte ende ghedaenite meest ghelijck zijn/ eertijts dickwils ghesien hebben in Vranckeryck groeyen/ die daer van Algier in Africken gebrocht waren: alsoo hebben wy dergheliicke in Enghellant sien groeyen/ die constich inden struyck van Brem ghegriffiet waren/waer af dat sy coleur/reucke ende nieuwe crachten ontleenen.

Cracht ende werckinghe vande Roose.

Diosc. De Roose vercoelt ende stopt / maer meest de ghedroogde. Tsap wordt wt de versche Roose bladers geperst nae dat de witte eyndekens afgesneden zijn met een schaerken/soo dat de reste gestooten ende gheperst wordt/ende voorts witter Sonne ghestelt tot dat dicke wordt/ d'welcke voorts

Ghemeyne enckel Muscus Roose. Rosa Moscata flore simplici.

Ander grooter enckel Muscus Roosen. Rosæ Moscatæ maior species.

Dobbel Muscus Roose. Rosa Moscata. Nersin Serapionis Anguillaræ.

Geel Roosen. Rosa Lutea.

Canneel Roose. Roſe de Canelle.

Wilde Rooſe. In Latijn/ Canina Roſa odorata & ſylueſtris Roſa. Cynosbaton. Rubus canina. In Hoochduytſch/ Wilder Roſen ende Heckroſen. In Franchois/Roſes ſauuages. In Spaenſch/Roſa ſaluage. In Italiaenſch/Rouo canino, Roſe ſaluatice & canine. In Enghelſch/Brebuſ-ſhe of Heptre/of Brere tre.

bewaert werdt om te ſtrijcken op de verhitte ooghen. De Rooſe bladers worden oock int drooghen eenpaerlijck ghekeert/om datſe niet ſchimmelen en ſouden/ noch aen een placken/ ende geen ſtof daer op en ſoude blijuen ſitten. Drooghe Rooſen in wijn gheſoden ende dan wtgheperſt/ zijn zeer goet teghen hoofiſweere/pijne der ooren/ooghen/tandtvleeſch/blaſe/eerſderm ende vrouwelijcke ſchamelheyt / met een vere daer op gheſtreken oft in ghedrupt. De Rooſen gheſtooten ſonder wtperſſen/ zijn goet teghen de verhittinghe vander borſt/vochtighe ghebreken vande maghe ende wilt vier/daer op ghelegt. Dat geel dat inde Rooſen groeyet/wordt ghemengt in wondt-dráncken ende preſeruatijuen. Tſelue ghedroogt/is zeer goet teghen de fluxien vanden tandtvleeſch/daer op gheſtroyt. De Rooſe bladers worden ghebrant / om ghemengt te worden met een medicijne vanden ooghen. De vruchten inghenomen, ſtoppen den buyckloop/ende oock alle bloetganck. De beſte ende crachtichſte Syrop von Rooſen wordt ghemaeckt wt veel infuſien inde Sonne/oft in balneo ghelijck de Syrop van Violetten. Gal. De cracht vande Rooſen is ghemaeckt wt vochter ende wermer ſubſtantie/met twee ander qualiteyten gemengt/te weten/ tſamen-treckende ende bitter. Dat middelſte geel ſtopt meer dan de Rooſen ſelue/ende heeft oock daerom een drooghende cracht.

Wilde Rooſe.

Ick en can niet verſtaen wt wat eyghen betrouwen dat Matthiolus ons wil wijs maken / teghen onſen danck dat wy niet en weten/die ſelue ouerlanck de Cynosbaton niet en heeft gekent / iae noch oock onlancks nochtans vermaent zijnde. Vande welcke twee planten/gelijck die van naem cñ ghedaente malcanderen wt d'oude beſchrijuinghe zeer ghelijck zijn/ alſoo maecken die ons verſekert/ ten minſten dat wy die nv ter tijt oock hebben. De meeſt ghemeyne Cynosbatos die den Bramen zeer ghelijck is/zeer doorenachtich/ ende onder de Bramen groeyet/ wordt dickwils ghelijck eenen boom/ ende omuattet de boomen/de welcke enckel bloemen ende den ſtruyck heeft vande Rooſe. De vruch-

ten van dien van grootte ende verwe de Cornoille oft Kerse ghelijck / die binnen vol hayrichheyt zijn/ hebben wy kinders sijnde dickwils ghegeten.

Cracht ende werckinghe.

De lanckworpighe vruchten vande wilde Roose/ soo wel de lange als ronde/ ende oock het rondt ende hayrich ende spongieachtich gewas dat aen desen Rooselaer groeyet Spongia Bedeguaris ghenoemt/ zeer cleyn ghestooten ende met Bremsaedt ghedroncken/ breken den steen / doen water maecken/ende stoppen alle bloetloop.

Rosa syl. odorata. Eglentier.

Daer is oock een ander soorte met minder bladers/ dien vanden Myrtus ghelijck/ maer breeder/ ende ghekerft / van bloeme ende frayheyt de Muscus Roose oft Caneel Roose niet ongheliick. De vruchten zijn van fatsoen ende grootte den voorgaendē ghelijck/ maer de gheheele plante heeft veel beter reucke. Desen Eglentier wordt om haeren goeden reucke inde houen van Enghellandt ende Vlaendren gheplant.

Dobbel Eglentier. Rosa syl. odorata, flore multiplici.

Duyn-Roosen. Rosa syluestris pomifera.

In onse houen hebben wy oock Eglentier met dobbel bloemen. Den Eglentier verschillet in reucke vande wilde Roose/ende groeyet int wilde tot Bath in Enghellant/byde hoeuels/ niet verre vanden huyse vanden edelen heere Laurens Hyde/ende by Dornick.

Bedeguar.

Aende tacken van alle Rooselaers/maer principalijck aen dese wilde/ pleegt te hanghen/een hayrich/verwende ende spongieus ghewas / met vlocken ghelijck rouwe sijde / de welcke Bedeguar ghenoemt wordt.

Duyn Roosen.

Onder de wilde Roosen en is de leelijckste niet een ander soorte die in Enghellant zeer ghemeyn is/ende den Eglentier meest ghelijck. Dese groeyet leech/niet ouer de twee cubitus hooge/maer sonder reucke/ende met minder bladers die zeer aerdich zijn/als die vande Caneel-Roose. De vrucht is de Mespilus Aronia van grootte niet onghelijck / maer leuendigher van verwe/ roodtachtich/ ende in Oostmaent rijpe. De bloeme is de wilde Roose ghelijck.

Braemen

Braemen. In Latijn/ Rubus. Officinis, Morus bassus. In Hoochduytsch/ oock Braemen. In Franchois/ Ronce. In Spaensch/ Carça. Carça moras. In Italiaensch/ Rouo. In Enghelsch/ Bramblebusche/ of black berrye busche/ of Bromber.

Hinnebraemen. In Latijn/ Rubus Idæus. In Hoochduytsch oock Hinnebraemen. In Franchois/ Framboisier. In Spaensch/ Carça Idea. In Engelsch/ Frambopse/ Raspis ende Hindberry.

Braemen zijn den Rooselaers van ghedaente alsoo ghelijck als van crachten/ ende zijn ouer al oock alsoo wel bekent/ maer ghehaet om hun zeer groot voorts-groeyen ende hinderlijck vermenichfuldigen. Van dese Braemen machmen lichtelijck tweederhande soorten mercken: want d'eene/ die zeer ghemeyne is/ die haer inde haghen ende tuynen winden/ groeyen zeer vele aende canten vande velden/ aen haghen ende bosschen onder doornen ende distels/ ende hebben dicke vierecante rancken/ die met stekende doornen beset zijn. De bladers zijn rouw ende ghekerft groeyende drie tsamen/ maer de besien zijn den Eertbesien niet onghelijck/ de welcke inden Apoteken zeer vele ghebruyckt worden om Diamorum te maecken. De bloemen zijn die vanden Eglentier ghelijck. De tweede soorte van Braemen is alle man bekent/ die ouer al inde ackers iaerlijcx ionge scheuten wtwerpt van grasachtich saedt/ principalijck inde coren velden/ ende is den voorgaenden gheheel ghelijck/ dan datse minder is ende lancks der eerden cruypende/ ende oock cleynder ende min sapachtigher rijpe vruchten gheeft.

Mijn heere de Lescluse sal corts een ander cleyne Braeme wtgheuen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De braemen hebben een drooghe eñ tsamen-treckende cracht/ ende verwen thayr. Water daer de ranckskens in ghesoden hebben/ gedroncken/ stopt den buyckloop/ ende den rooden vloet vande vrouwen. Tselue water maecket tandtvleesch weder hart/ ende doet de tanden vast staen (seght Plinius) als het tandtvleesch daer mede ghewasschen wordt. De bladers ghecnout beteren de ghebreken vanden mondt/ ende bedwinghen de voorts-etende sweeringhen/ dat sy niet voorts en gaen/ daer op ghelevt zijnde. De selue ghenesen oock de loopende zeericheden vanden hoofde/ ende het wtpuylen vanden ooghen. Sy ghenesen de spene/ ende sweeringhen ontrent tsondement/ oock de pijnen vander herte ende maghe/ als die ghestooten daer op ghelevt worden. De malsche scheuten met de bladers worden ghestooten/ ende tsap wordt wtgheperst/ d'welcke terstont inde Sonne ghestijft wordt/ ende is een sonderlinghe remedie/ teghen alle de voorseyde ghebreken. Tsap vande Braembesien die wel rijpe zijn/ is zeer goet ghedaen in medicijnen dienende tot de ghebreken des mondts.

mondts. De onrijpe vruchten gheten / oft de bloemen met wijn inghenomen / stoppen den buyckloop. Plin. Asschen vande verbrande braemen / verdrijft den huych. Gal. De wortel heeft in haer/behaluen haer tsamen-treckende cracht die niet cleyn en is/een subtijle substantie / waerom dat sy oock den steen inde nieren breeckt. De bladers/botten/bloemen/vruchten ende wortel hebben alle ghelijck een tsamen-treckende cracht/ende die niet cleyne: Maer in desen verschillen sy/dat de ionghe malsche bladers veel waterachtighe substantie in hebben / ende cleyne tsamen-treckende cracht/ ghelijck oock doen de ionghe botten. Daerom als die ghecknout worden/soo ghenesen sy de quade heete sweeringhen ende ander ghebreken des monts / iae dat meer is / sy pleghen oock ander wonden te ghenesen: Want hun complexie is eens deels wt een coude eerdtachtighe / ende laeuwe waterachtighe substantie: Maer de vrucht/ soo verre als hy rijpe is / heeft veel ghetemperde werme substantie/ de welcke suet van smaecke is / ghelijck wy bewesen hebben. Daerom soo wel wt dese oorsaecke ende om haer weynighe tsamen-treckinghe en is die niet onlieflijck om eten. Maer inde onrijpe vrucht heeft de coude eerdtachtighe substantie d'ouerhant/ende daerom is die oock wranghe ende drooghende. Voorwaer sy worden oock beyde gheconfijt/ende drooghen veel stercker dan de versche. Oock soo heeft de bloeme de selue cracht vande onrijpe vrucht / ende zijn beyde zeer goet teghen den buyckloop ende Roodtmelisoen/oock teghen de verloren sterckte ende alle bloetganck.

Hinnebesien.

Byde Braemen dienen oock de Hinnebesien/de welcke in dese Noorderschе landen genoech bekent zijn/ waer dat gheen doncker boschkens sonder en zijn. De vruchten zijn van tweemael grooter greynkens by een gheuoegt / ende roodt wtten blaeuwen siende: de welcke gheconfijt worden ende gheten/ wt lust ende teghen den dorst / die oock lustich zijn om sien. Dese plante en is niet soo rouw oft stekende/ende heeft oock drie ghekerfde bladers by een groeyende/ van grootte dien vanden Eertbesien niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Hinnebesien oft braemen doen alle de selue wercken/vande voorseyde Braemen. Maer de bloemen met honich ghemengt/zijn zeer goet gheleyt oft ghestreken op de swillinghen vanden ooghen/ende wilt vier/want sy doen dat steruen ende vergaen. De selue bloemen worden met water inghegheuen den ghenen die een crancke ende weecke maghe hebben.

Van veel diuersche soorten van Heyde.

Wy hebben nv veel meer soorten van Heyde dan byden ouders beschreuen zijn/sonderlinghe inden lande van Languedoc ende Spaignen/vande welcke soo wie een soorte kent/ die sal lichtelijck alle dander kennen/want sy verschillen in lengde van boomachtich ghewas/ bladers van Tamarischboom/Geneuerhout/oft Lorckenboom/ende coleur van bloeme: De welcke soorten van Heyde groeyen ouerуloedich/niet alleene inde bosschen/ heyen ende rouwe woeste plaetsen vã Vranckerijck/ Enghellant ende Nederlant/maer oock inden lande van Languedoc/Italien ende Spaignen.

Ghemeyne Heyde met bladers van Thamariscus.

De ghemeyne Heyde groeyet soo wel in heete als coude landen/op dorre ende magher landt/soo ouervloedich / dat die alle man moet bekent zijn. De ghemeynste is die tweemaels siaers bloeyt met roodtachtighe bloemen dien vanden Tamariscus van Languedoc ghelijck: welcken dese Heyde zeer van ghedaente ende crachten ghelijck is/soo wel teghen de ghebreken vande Milte/als vanden steen ende graueele.

Cleyne Heyde.

Op de steenachtighe berghen van Enghellant wasset gheheel cleyne Heyde / met zeer veel houtachtighe tackskens / niet veel meer dan drie palmen hooghe / waer aen langher bloemkens groeyen ghelijck holle tonnekens ghefatsonneert / byeans ghelijck die vanden Arbutus, maer blijder roodt. De bladers zijn dien vanden Geneuerhout ghelijck / maer veel minder. Dese Heyde groeyet zeer ouervloedich ontrent Bristo/aen tbergsken van Brandon Heyl. Inden hof vanden edelen man ende heere/Jan van Limoges/ alias Noingnes/ tot Louen / groeyet dese Heyde met witte bloemen.

Tweede cleyne Heyde van Nederlant ende neghenste van Clusius.

De cleyne Heyde die veel meer gheuonden wordt op sauelachtige ende dorre landen van Vlaendren ende Brabant/half weghen Ghendt ende Antwerpen/en is den voorgaenden niet zeer onghelijck / want van steelkens ende bladers zijn sy malcander ghelijck / wtghenomen dat dese corter ende rouw zijn. De bloemkens zijn schoon lijfuerwich roodt ende tsamen by een gheuoegt/ die aen het wterste vande tacken in Octobre ende oock inde Winter noch ghesien werden/waer dat oock hayrachtighe bollekens vast aen een staen.

Heyde met de bladers van Geneuer, ende veel houtachtighe tackskens/ De 2. van Clusius ende van Matthiolus.

Cleyn Heyde. In Latijn/Erica pumila calyculato Vnedonis flore: Erica 6. Clusij. In Enghelsch/Sonall Heath.

Erica Iuniperifolia altera. Erica 8. Clusij. In Portugeis/ Lemerinha.

Ghemeyne Heyde met bladers van Thamariscus. In Latijn/Erica vulgatior folio Myricæ. In Hoochduytsch/ Heyde. In Franchois/Bruyere. In Spaensch/Queiro. In Italiaensch/Erica. In Enghelsch/Heath.

Dese Heyde groeyet veel schoonder / ende met meer tackskens ontrent Roome/oock in Toscane/ ende in dlandt van Languedoc / al oft die zeer gheerne groeyde op dorre ende ongheoeffende gronden/voorts-brenghende dicker steelkens van eenen cubitus hooghe/die vol bladers zijn/maer langher dan de voorseyde/ ende van grootte dien vande Geneuer ghelijck / op welcke stelen acrdighe lijsuerwighe roode bloemkens groeyen/die ghelijck een hol tonneken hanghen/ van fatsoene oock dien vanden Arbutus ghelijck/de welcke met cleyne draykens verciert zijn.

De tweede Heyde met bladers van Geneuer, **ende is de** 8. **van** Clusius.

De tweede wordt by Clusius beschreuen/de welcke den naest voorgaenden niet zeer ongheliick en is /ende groeyet byeans eenen cubitus hooghe/met dunne tackskens/ die altijts drie tsamen rondtsom de groote by tusschen-spacien groeyen. Insghelijckx oock soo groeyen de bladers drie tsamen/ die wel cleyne zijn / maer breeder / ende onder een weynich wit ende rouw. D'opperste vande tackskens zijn aen d'wtspruyten vande bladers troswijs met bloemkens verciert/altijts drie tsamen met ghelijcke spacien van malcander staende / ende op een sijde ghekeert / maer meerder dan eenighe van alle ander Heyde/ende hol met meer wtpuylende buyckskens/van verwen purperachtich roodt. Dese groeyet op sauelachtighe plaetsen van Portugael/die (als Clusius seyt) in Octobre haer bloemen gheeft.

Erica Baccifera.

Aende steelkens van dese Heyde groeyen rondtsom bladers die vande cleyne Heyde gelijck/maer bruynder/ende drie by een gheuoegt: De vrucht oft besie is wit ghelijck een Perle/met een swertachtich vleckskcn gheteeckent. Dese groeyet inde bosschen met houtachtige steelkens van eenen voet hooghe. De vrucht wordt inden Herfst gheplukt / die vande vrouwen ende kinderen veel gheten wordt/ ende heeft eenen sueren tsamen-treckenden smaecke: welcke vande Portugesen Camarinhas ghenoemt is.

Erica baccifera Matthioli.

Wt Italien is my ghesonden een dorre plante van Heyde die besien draegt / de welcke ick meynde dat de selue was die in Portugael groeyde / maer my was ghesegt dat de Heyde met besien was

Erica baccifera. Erica 7. Clusij. In Portugeis/Cam ar inhera.

Groote Heyde met witte bloemen. Erica maior flore albo prima Clusij.

van Matthiolus. Dese is de voorgaende zeer ghelijck/ende gheheel houtachtich/met stijue tackskens dien vanden cleynen Myrtus niet onghelijck/beset met cleyn smalle herdtachtighe blaerkens vanden Thymus. Het coleur vande besien / de welcke Matthiolus seght bruyn te wesen / en mocht ick om de dorricheyt niet onderkennen.

Groote Heyde met witte bloemen.

Dese Heyde groeyet in heete landen ende op veel hoeuels van tbosch van Valene inden lande van Montpelliers/ende aenden voet vanden Wolfsberch/vier mijlen van Montpelliers ghelegen/ waer dat sy meestendeel een mans hoogde lanck groeyet. Clusius heeft dese gheuonden inde woestijnen van Portugael/tusschen Lisboene ende de zeer vermaerde Vniuersiteyt van dien rijcke / Conimbra ghenoemt/de welcke herde bruynroode tackskens hadde/niet cleyne bladers /dien vande cleyne Heyde ghelijck. De bloemkens waeren schoon wit/troswijs groeyende aen d'opperste vande stelen.

Groote Heyde met roode bloemen.

1. Inde selue woestijnen is noch een ander soorte van dese Heyde / bycans vande selfde grootte/ nochtans met cleinder tackskens ende bladers/ende roode bloemen.

Groote Heyde met eerst groene/daer nae roodachtige bloemen.

2. In tbosch van Grammont/ende oock opde selue plaetsen groeyet een ander soorte van Heyde/ met grootachtighe donckergroene bladers/vier tsaemen ghelijck die ander rondtom de stelen staende/ lancks welcke steelkens oock bloemen groeyen die groenachtich zijn eer sy open gaen / ende daer naer bleeck roodt. Opde selue plaetse is noch een ander soorte van desen/met groenachtighe bloemkens/ maer troswijs ende arewijs by een gheuoecht.

Bessem Heyde met groene bloemkens.

3. In tselue bosch van Grammont/oock op de Heyden ende meer ander ongheoeffende plaetsen groeyet een soorte van Heyde die twee cubitus ende meer hooghe groeyet: ter sijden aende tackskens groeyen cleine groenachtighe bloemkens.

4. Erica. 5. Clusij.

4. Clusius voeght noch een ander tot de voorgaende die cleinder is / ende maer eenen cubitus hooghe/

1. **Groote Heyde met roode bloemen.** Erica maior floribus purpurantibus. Erica 2. Clusij.

2. **Groote Heyde met eerst groene/daer nae roodachtige bloemen.** Erica maior floribus herbaceis purpurantibus. Erica 3. Clusij.

4. Erica. 5. Clusij.

3. **Bessem Heyde met groene bloemkens.** Erica scoparia flosculis herbaceis. Erica 4. Clusij.

ghe met dunne houtachtighe tackſkens/rondom de welcke drie tackſkens te gader by tuſſchen ſpacien groeyen/die met drie zeer cleyne bladerkens by een rondom oock beſet zijn / met een ſeker ordeninghe groeyende. De bloemen zijn een weynich meerder dan de voorgaende/zeer vele ende dichte by een rondtom de tackſkens op langhe ſteelkens groeyende/ van verwen dootverwich oft verſtoruen roodt.

Vremde Heyde van Brancion. Erica peregrina Brancionis.

Erica Alexandrina Italorum, Sanamunda 3. Cluſij.

Behaluen alle deſe voorſeyde ſoorten van Heyde/ſoo is daer noch een ander ſoorte die veel min gheſien wordt/de welcke de Heere Jan Brancion in potten ende hanghende hofkens hadde groeyende met houtachtighe tackſkens/ghelijck alle die ander/ met lanckachtighe bladers / ende lancks de tackſkens lijfverwighe roode bloemkens/nae mijn beſt onthouden/elck vā vier bladerkens. Jck en weet niet van waer dat die ghebrocht was/waerom dat ick de ſelue om dat ſy luttel gheuonden wordt/wtlantſche noeme.

Erica peregrina altera, die voren in figuere gheſtelt is voor een ſoorte van Vermiculatum.

Deſe is de voorgaende bycants ghelijck/maer in alder manieren minder en cleinder. Deſe wordt oock onderhouden in eerde potten byden Heere Jan Verdilſt/met groen-gele bloemkens.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. De bien die op de bloemen van Heyde vlieghen / maecken quaden honich. De bloemen ſoo wel als de bladers gheneſen de beten vande ſlanghen daer op gheleyt. Gal. De ſoorten van Heyde hebben wter natueren een teerende cracht/maer principalijck moetmen de bloemen ende bladers ghebruycken. Trag. Water vande bloemen van Heyde ghediſtilleert/ ende gedroncken/ is zeer goet beuonden voor de ghene die de Colica hebben / ſonderlinghe als daer hitte ende dorſt by valt. Tſelue verſoet ende neemt oock wegh de pijne vanden ooghen daer op gheſtreken. Sommighe vande ionghe Medicijns ſegghen datmen de ghene die vanden fleirſijn gequelt zijn/ oft lammicheyt hebben/met de bloemen vande Heyde ſtooft/ende laet in een ſweetbat ſitten : want ſy willen ſegghen/dat alſoo de verouderde / ghepacte ende lijmachtighe humeuren/ wt de welcke tfleirſijn den oorſpronck heeft/gheſcheyden ende verdeylt worden.

Erica Alexandrina Italorum.

Sommighe vande gheleerſte Herbariſten van Italien ſteken ons inde vuyſt voor een vremde/

ende

ende wlansche Heyde/met den naem van Heyde van Alexandrie/die nochtans principalijck aenden Zeecant van Prouence ende Spaignen ghenoech groeyet / Wy hebben dese beschreuen ende verhaelt onder de diversche soorten van thoutachtich ghewas van het heet Vermiculatum fol. 464.

Sanamundæ prima Clusij.

Sanamunda altera Clusij.

Van dese plante gheeft ons Clusius twee diversche soorten : maer om dat wy die niet en hebben ghesien/ende dat de selue hem moeten toegheschreuen worden/ soo sullen wy sijn eyghen beschrijuinghe hier by voeghen. D'eerste heeft veel houtachtighe tacken van eenen cubitus hooghe / die wt eender wortel voorts-comen/ende taey ende buygsaem zijn/becleet met een bruyne schorsse / onder de welcke een ander binnenste light/die taey is ende in dunne draeykens van een ghescheyden wordt. De bladers zijn diẽ vande Chamælea ghelijck/maer veel minder/corter ende vollyuigher/dien vanden Zee-Wolfmilck oft Myrtus best ghelijckende/ maer een weynich row/ de welcke rondom de tacken zeer dichte by een staen/met eenigher ordeninghe dien vanden Myrtus ghelijck wtghedeylt / die oock alsmen daer in bijt gomachtich zijn eñ eerst bitter van smaecke/maer naederhant zeer bijtende ende brandende. Tusschen de blaeders groeyen de bloemen / dien vanden Olijfboom niet ongheliјck/ lanckworpich/ende aen het wtterste in vier gele bladerkens ghedeilt. De vrucht is (soo my gheseit is) dien vanden Thymelea byeants ghelijck/maer swertachtich. De wortel is dicke ende houtachtich. Dese groeyet zeer vele inde Coninckrijcken van Granaden ende Valence / haer bloemen in Meerte ende April voortsbringhende. Dese wordt daer vanden Herbaristen Sanamunda ghenoemt/ maer vãde boeren Mierda-cruz,om haer purgerende cracht/ waerom dat sy oock vande boeren van dien lande vele ghebruyckt wort. De tweede soorte is oock een houtachtich ghewas van eenen cubitus hooghe/met taeye ende buychsaeme tacken / die met een vaste ende dicke schorsse becleet zijn : de welcke/als tbinnenste velleken afghenomen is/de gheheele plante ouer/ maer principalijck ontrent de wortel/mach ghelijck vlas oft kemp in draeyen ghedeylt worden. D'opperste tackskens brenghen voorts wolachtighe bladerkens zeer vele ende dichte by een gheuoecht / die int opperste cleinder ende spits zijn/eerst soutachtich van smaecke/maer naederhant heet ende scherp. Dese zeer ghebladerde tackskens zijn met zeer veel gele bloemkens verciert/dien vanden Olijfboom niet ongheliјck. De Mierda-cruz.

wortel

wortel is dick ende houtachtich/dien vande voorgaende ghelijck. De vrucht van dese en hebbe ick oock niet ghesien/maer hebbe de selue bloeyende gheuonden in Sporckelle/op steenachtighen grondt aende Zeecant van Andolousie tusschen Calpe/Estepona ende tgheberchte aen Granaden gelegen. Dese plante wordt vande Mooren van Granade Sanamunda ghenoemt/die de selue zeer vele ghebruycken om de lichaemen te purgeren/want een dragme swaer inghenomen met water daer Ciceren in ghesoden hebben/purgeert zeer sterck van onder. Ontrent Calpe/waer datse vanden ghemeynen man Burhalaga ghenoemt wordt/en wordt die nerghens toe ghebruyckt dan om ouens heet te maecken.

Buthalaga.

Tamarisken. In Latijn/Tamariscus. In Grieckx/Μυρίκη. In Franchois/Tamaris. In Spaensch/Tamaray. In Italiaensch/Tamariglo. In Enghelsch/Tamariscq.

Languedocsche. Tamaris. Duytsch Tamaris.

De meest ghemeyne is van ghedaente deerste Heyde gheheel ghelijck/principalijck op natte gronden ende aenden Zeecant van Prouencen/Languedoc ende int eylandeken Lio vande Venetianen/ waer dat hy soo groot ende dicke van struyck wordt als eenen Oueappelboom/vande welcke drinckbekers ghemaeckt worden teghen de gebreken vande Milte. Maer die ander de welcke wy daer neffens ghestelt hebben / groeyet van selfs in Duytschlant aenden Rhijnstroom/ maer veel minder ende leegher / ende en wordt gheenen boom/ iae dat meer is/ sterft ghemeynlijck inde winter inde houen van Enghellant. Dese heeft wolachtighe bloemen/ die int vergaen wegh stuyuen metten saede / meerder oft van grootte ende ghedaente dien vande ghemeyne Lampsane ghelijck / maer purperuerwich. Die van Languedoc heeft cleyne bloemkens die niet hayrich en zijn/maer rondt/dien vanden Olijfboom ghelijck/ende lijfuerwich/naede welcke besikens volghen / die wy somtijts inde Sonne gheleyt/drie daghen hebben sien opspringhen ende dansen/door een wormken datter binnen ghegroeyet was/d'welcke soo de besien doorboort werden oft affsprongehen / daer wt quam ghecropen. De zeer gheschickte Apoteker Adriaen Beyerlinck tot Antwerpen heeft den Duytschen Tamariscus oueruloedich groeyende gheuonden niet verre vande Citadelle van Venegien / tusschen Vincence ende Padua.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tamarischboom is ghenoech bekent/gemerckt dat hy aende traegh-loopende ende staende wateren groeyet / vruchten draghende ghelijck een mosachtighe bloeme. In Egypten ende Syrien groeyet een ander soorte die tammer is / die voorts den wilden in alles ghelijck is : Dese draegt vruchten den Galnoten meest ghelijck/ende tsamentreckende van smaecke / de welcke wy bequaemelijck ghebruycken in stede van Galnoten inde medicijnen dienende tot de ghebreken der ooghen ende mondt. De vrucht vanden Tamarischboom is zeer goet inghegheuen den ghenen die bloet spouwen/oock teghen den buyckloop/ende ouervloedighe stonden vande vrouwen: voorts teghen de geelsucht ende beten vande fenijnighe dieren. De selue oock van buyten op gheswillen ghelevt/ verdrijft die. De schorsse wordt oock tot de selue dinghen ende ghebreken ghebruyckt. De bladers vanden Tamarischboom in water ghesoden ende met wijn ghedroncken / verdrijuen de herdicheyt vande Milte / ende is oock zeer goet teghen den tandtsweere inden mondt ghehouden/ oft den vrouwen die de vloet hebben / als sy daer in sitten ende baden. Tselue water verdrijft ende doodet die neten ende luysen alsmen dlichaem ende plaetse daer die zijn daer mede wasschet. De asschens van Tamarischboom inde vrouwelijckheyt ghestroeyt stopt den vloet vande vrouwen/gemerckt dat hy (als Galenus seght) een zeer drooghende ende sterck afuaeghende/ met een weynich tsamen-treckende cracht heeft. Vanden struyck vanden Tamarischboom worden coppen oft croesen ghemaeckt voor de Miltsuchtighe persoonen / den welcken zeer goet is daer wt te drincken. Gal. Tamarischboom

heeft een afuaeghende ende verdeylende cracht / sonder merckelijcke droocheyt: Oock heeft hy eenighe tsamen-treckende cracht. Om dese qualiteyten en crachten is hy zeer goet voor de verherde Milte in wijn oft azijn ghesoden / tzy de wortel oft bladers / oft ionghe schceukens: ende gheneest oock den tandtsweere. Voorts de vrucht ende schorsse en hebben geen cleyne tsamen-treckende cracht/ in vueghen dat sy den Galnoten zeer nae comen / wtghenomen dat de Galnote merckelijcker wranghheyt heeft/maer inde vrucht vanden Tamarischboom is een onghelijcke complexie: want in haer is ghemengt veel subtijle substantie/ende een afuaeghende cracht/ dwelcke voorwaer der Galnoten niet en ghebeurt: Nochtans als de Galnote niet ghereet en is / soo salmen dese oft de schorsse moghen ghebruycken tot alle dinghen daermen de Galnote toe ghebruyckt. Plin. Tamarischboom is soo sonderlinghe medicijne teghen de verherde Milte / ende heeft alsoo sonderlinghe cracht ende macht/ dat bevonden is / dat de Verckenen die gheten hebben wt eenen troch van desen houte ghemaeckt / gheen Milte en hadden. Ende daerom ist zeer goet den Miltsuchtighen dat sy eten ende drincken wt vaten die van Tamarischout ghemaeckt zijn.

Sauelboom. In Latijn/Sabina vulgatior. **In Hoochduytsch Sebenbaum. In Franchois /** Sauinier. **In Spaensch/** Sabina. **In Italiaensch/**Sauina. **In Engelsch/Sauin tree.**

Oprechte Sauelboom die besien draecht. Genuina Sabina baccifera atrocærulea.

Inde houen vande Noorderschе ende Suydtwaert gheleghen landen/ ende sonderlinghe in cloosters van besloten nonnen groeyet dese ghemeyne Sauelboom/de welcke inden noodt heur zeer wel bekent is/ midts haer bladers dien vanden Tamarischboom ghelijck/ maer stijuer ende stekende/ende eenen quade reucke gheuende/die altijts groene staet/ende gheen besien en heeft.

Genuina Sabina baccifera.

Dese is den gemeynen onvruchtbaeren Sauelboom(die nochtans groen-gele bloemkens draegt) van groeyen ende ghedaente gheheel ghelijck / maer de bladers en zijn alwt soo stekende / noch soo stijf niet. De besien zijn herstachtich / van verwe ende grootte den Geneuer-besien ghelijck. Dese groeyet in sommighe houen van Nederlandt/als tot Jan Mouton/ende Oliuier Dries.

Ander vruchtbaer Sauelboom.

Dese tweede is de voorgaende ghelijck / dan datse minder tackskens ende sachter blaeders heeft/ middelmatich tusschen de Sauelboomen ende Cederboomen van Phoenicen die de blaeders van-

Ander vruchtbaer Sauelboom. Sabina baccata altera, grano nigro atrocæruleo.

Sabina baccifera.

den Sauelboom oft Cypresboom hebben/maer de bladers zijn dunner ende teerder/niet scherp noch stekende. De vrucht is van grootte/ghedaente ende verwe/dien vanden cleynen Geneuerboom ghelijck. Dese groeyet geerne (in dien my wel voorstaet) in tghebergte van Calabren ende Poullie.

Sabina baccifera.

Dese groeyet vele op de warme geberghten van Ligurien/ende in Languedoc op den bergh Ceto. De besien van dese zijn dien vanden Oxycederboom ghelijck / bruynachtich-roodt als sy rijpe zijn/ ende herstachtich/maer de ghcheele plante en is soo quaet van reucke niet als de voorgaende / nochtans niet ongheliijck van reucke. De bladers zijn meestendeel dien vanden Cypres boom ghelijck/hoe wel dat somtijts in Prouencen/ de onderste blaeders dien vanden Geneuerboom ghelijck zijn / ende d'opperste dien vanden Cypres boom/maer niet soo scherp noch stekende.

Sabina Ægyptia.

De doctoren van Boloigne stelden eenen Sauelboom van Egypten die wy onder de Aueroone ghestelt hebben/de welcke stelen hadde van eenen voet oft onderhalf hooghe / die bouen steertwijs ende vol bladers waren/eerdich ende bleeck van verwe.

Cedrus Phœnicea altera.

Van dese plante worden drie soorten gheuonden / die alleene in grootte verschillen. D'eene heeft grouer ende vollijviger tacken ende bladers/ ende besien ouer al aende tacken groeyende die viermael grooter zijn/herstachtich ende bruyn-roodt-orenge soo groot als een haselnote.

Cedrus Phœnicia media.

Dese ander is de voorgaende gheheel ghelijck/ dan dat hy alle dinghen cleynder heeft. De bloeme van alle drie is geel/ oft groenachtich. De struyck is rouw ende ghewronghen / met veel tacken. In onse Aduersaria hebben wy dese Sabina baccata gheheeten; maer schijnt beter ghelijckenisse te hebben metten tweeden cleynen Cederboom van Theophrastus. In mijnen tijdt wert hy van die van Montpelliers Oxycedrus met bladers van Cypres ghenoemt.

Cedrus Phœnicea minor.

De derde groeyet op de selue maniere/met dunner tacken ende bladers. De besien zijn die vande Sabina baccata altera, van fatsoen ende grootte ghelijck/bruyn-orenge. Dese groeyen alle ghelijck

ghეerne

Cedrus Phœnicea altera, Plinij & Theophrasti. Oxycedrus folio Cupressi aut Sabina maior Monspelliensium.

Cedrus Phœnicea media, Iuniperus maior folio Cupressi: inter notha Diosc. Clusio.

gheerne op de werme gheberghten/ende ontrent den Zeecant van Prouence/oock in Languedoc op den bergh Ceto ende in Poulien.

Cracht ende werckinghe vanden Sauelboom.

Diosc. De bladers van beyde de Sauelboomen beletten het voorts loopen vande etende sweeringhen/ende versoeten de heete gheswillen: maer met honich gemengt/ suyueren sy alle vuylicheyt/ende verdrijuen alle vlecken des lichaems. De bladers van Sauelboom met wijn ghesoden/doen sterckelijck water maecken/ iae datter oock bloet volgt. Sy iaeghen af de doode vrucht/van buyten opgheleyt/oft by den roock van onder te ontfanghen. Sauelboom is goet gemengt in alle verwermende saluen/maer sonderlinghe in Vnguento Gleucino. Gal. Sauelboom is vande planten die zeer drooghen / ende dat volghende de drie qualiteyten die in haeren smaecke gheuoelt worden/ ghelijck inden Cypres/wtghenomen dat sy heeter is/ende om soo te segghen/meer specierijachtich oft stercker van reucke. Daerom is sy oock mede deylachtich van dese qualiteyt die ick terstont gheseyt hebbe/ te weten van scherpheyt gheleghen in werme ghetempertheyt: Daer en bouen heeft sy meer bitterheyt ende tsamen-treckinghe dan de Cypres. Maer soo veel als sy heeter is/ soo veel te stercker digereertse oock. Daerom en kan sy niet toeheylen om de cracht van haer droogte eñ wermte: Want sy heeft in haer van beyde soo vele/ datse oock spanninghe ende ontstekinge by brengt: Maer in rottinghen mach sy ghelijck de Cypres ghebruyckt worden / principalijck als de vuyle sweeringhen wederspannich zijn ende langhe gheduerem: want dese verdragen sonder hinder de cracht vanden medicament: iae dat meer is / sy suyuert ende reynicht met honich ghemengt / de ghene die swert ende zeer vuyl gheworden zijn / ende verdrijft de Carbunckels. Voorts verwecktse door de subtijlheyt van haer substantie meer dan eenich ander/de maentstonden vande vrouwen/ende doet bloet pissen: sy doodet de leuende vrucht/ende de doode iaegtse af. Dese medicijne is heet ende drooghe tot inden derden graet/ende van tghetal vande ghene die van zeer subtijle substantien zijn. Sommige doen oock het dobbel van dien in medicijnen inde plaetse van Caneele. Want ingenomen heeftse een subtijl makende ende teerende cracht. Plin. Men seght dat metten roock vanden Sauelboom-bladers/de hoenders vande Pip oft catarrhen ghenesen worden.

Κυπάρισσος. In Latijn/Cupressus.
In Neerduytsch/ In Franchois/ In Spaensch/ In Enghelsch/ Cipres.
In Hoochduytsch/ Cipressen. In Italiaensch/Cupresso.

Geneuerboom. In Griecx. ἄρκευθος. In Latijn/Iuniperus. In Hoochduytsch/ Kremetbaum ende Wecholtz. In Franchois/ Geneure. In Spaensch/ Enebro. In Italiaensch/Genepro. In Enghelsch/Iumpertre.

By Bordeaux is een aerdich ende zeer lustich bosch van Cypresboomen dat altijts groen staet/de welcke oock elders groeyen inde houen vande landen Noordtwaerts gheleghen / als in Enghellant ende elders/met tacken ende bladers dien vande Sabina baccifera ghelijck/ maer het Cypres notken is lanckworpich/cleyn/ghesneden oft ghespleten/ende soo groot als een duyuen ey/ waer in zeer cleyn plat saedt ligt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Cypres is vercoelende ende tsamen-treckende / soo dat de bladers met Maluiseye ende een luttel Myrre ghedroncken/zeer goet zijn teghen de droppelpisse ende alle vloet vande blase. De notkens vanden Cypresboom ghestooten ende met wijn inghenomen/zijn zeer goet teghen roodtmelisoen/buyckloop/hoest/cortichent op de borst/ alsmen niet dan met wtgherecktten halse geaessemen en can/ende teghen bloetspouwen. Tselue doet oock het water daer sy in gesoden hebben/alst ghedroncken wordt. De selue notkens ghestooten met een Vijghe/ maecken meurwe de herdicheden/ ende ghenesen de sweeringhe vande neusegaten Polypus ghenoemt. De selue in azijn ghesoden ende met Lupinen ghestooten / doen de schurfte naghels afuallen / ende doen terstont de ghescheurtheyt/ als de dermen gesoncken zijn weder in gaen/daer op gheleyt. Tselue doen oock de bladers. De notkens met dopperste vande tacksken op gloeyende coelen geleyt/verdrijuen metten roock de muggen. De bladers ghestooten / ghenesen de versche wonden ende stelpen tbloet / daer op gheleyt / maer met azijn ghestooten verwen sy thayr swert. De selue alleene oft met meel van Gersten mout oft Grant ghemengt/zijn goet gheleyt op wilt vier/voorts-etende sweeringhen/Carbunckels/ende heete gheswillen vanden ooghen. De selue met een Cerot op de maghe gheleyt / versterecken de maghe.
Plin. De wortel van Cypres met de bladers ghestooten ende ghedroncken / ghenesen de coudepisse ende de blase / ende zijn zeer goet teghen de beten vande fenijnighe beesten. Saghemeel vanden Cypres inghenomen/ verweckt de maentstonden vande vrouwen / ende is zeer goet teghen de steken vande Scorpioenen. Tselue twee schrupels swaer met wijn inghenomen / oft met een vette Vijghe/

ghe/als alle de greynkens wtghenomen zijn/ ghemengt ende van buyten opgheleyt/ gheneſen di gebreken vande cullekens/ ende met was ghemengt doen de gheſwillen vande mannelijckheyt ſincken: maer met heue ghemengt / verdrijuen de croppen ende clieren. T'ſap vande bladers metten ſade gheſtooten wordt wtgheperſt/ d'welck met olie ghemengt/ de ſchemeringhe vanden ooghen verdrijft. Gal. De bladers/botten/ ende verſche ende ſachte notkens vanden Cypres/geneſen de groote ſweeringhen in herdtbarighe lichamen: waer wt oock blijckt dat een droogende cracht heeft/ſonder groote ſcherpicheyt oft hitte / ghelijck oock de ſmaecke wel ghetuyght: want inden Cypres is merckelijck eenighe cleyne ſcherpicheyt/ende zeer groote bitterheyt/ ende oock veel meer wrangicheyt inde gheheele plante. Want in haer is ſoo veel ſcherpicheyt ende wermte / als van noode is om de wrangicheyt int diepe te bringhen/ſonder nochtans eenich bijten oft hitte inde lichamen te maecken. Daerom etet op ende verteeret ſonder hinder ende perijkel de verborgen vochticheden int diepe vande vuyle ſtinckende ſweeringhen/ ghemerckt dat de dinghen die verwermen oock drooghen / ende de vochticheden die daer in zijn verteeren/ maer door de ſcherpicheyt ende wermte trecken ſy ander nae hun. Inder vueghen gheneſet de gheſcheurtheyt/want het droogt/ ende verſterckt de partijen des lichaems/ die door vochticheyt ſlap zijn/ te weten / midts dat de tſamen treckinghe inde diepte gaet / daer gheleyt ſijnde vande wermte die daer mede gemengt is/ maer met ſulcker manieren/datſe die daer leyden kan/ ſonder nochtans te connen bijten. Plin. De bladers vanden Cypres gheſtooten/ zijn goet gheleyt op de beten van ſlanghen/ ende met meel van Gerſte mout op thooft alſt vande Sonne zeer doet. De ſelue gheſtooten met twee deelen ſacht broots / ende met wijn ghekneet/ſtillet de pijnen vande voeten ende zenuen.

Ghemeyne Geneuerboom.

Op de ſandtachtighe ende dorre gronden ſoo vande coude als werme landen groeyet de cleyne Geneuerboom onder de Heyde met veel houdtachtighe ende altijts groene tacken/van bladers ende ghedaente de Heyde oft Sauelboom ghelijck. De vrucht is den Peper niet onghelijck / ſoetachtich/ ende wel-rieckende ghelijck de gheheele plante.

Oxyarcentha oft ſcherpe Geneuerboom.

Deſe groote Geneuerboom is oock zeer ghemeyn in Prouence ende Languedoc/waer dat hy Cade ghenoemt wordt: de bladers zijn dien vanden anderen ghelijck / maer meerder/ ſcherp / bijtende ende ſteckende. De beſie is oock driemael grooter/dien vanden Cedrus phœnicea zeer ghelijck/van fatſoen ende verwe/ende is gheheel herſtachtich. Thout heeft eenen lieflijcken reucke/ende geeft een vetticheyt die daer olie van Cadde ghenoemt wordt/ de welcke ſy gebruycken om de ſchurftheyt vande ſchaepen te ſmeeren. Cade.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Twee ſoorten ſijnder van Geneuerboomen / d'eene groot / ende d'ander cleyne : maer ſy zijn beyde heet: Sy verwermen ende doen water maecken/ende met hunnē roock verdrijuen ſy de fenijnige dieren. Sommighe vande beſien worden ſomtijts ſoo groot als een Okernote/ander als een Haſelnote/maer rondt/wel-rieckende/ſoete/int knouwen ſoete/ende bitterachtich/de welcke Geneuer beſien oock genoemt worden. Deſe zijn wat verwermende ende tſamen treckende. De Geneuerbeſien zijn zeer goet ghedroncken/ ende nut voor de maghe/ ende gebreken vande borſt/teghen hoeſt/ winden ende crimpinghen des buyckx / oock teghen beten vande fenijnighe dieren. Met wijn inghenomen/doen water maecken/ende zijn goet den ghenen die verreckt/gheuallen oft geborſten zijn/ ende teghen het opſtieghen vande moeder. De bladers vanden Geneuerboom hebben een ſcherpicheyt/waerom dat de ſelue ende oock hun ſap met wijn inghenomen/oft van buyten opgheleyt/zeer goet zijn teghen de beten van Naterſlanghen. Aſſchen vande ſchorſſe van Geneuerhout met water ghemengt / ende daer mede gheſtreken / gheneeſt de quade ſchurftheyt. Saghemeel van Geneuerhout ingenomen/is perijkeleus ende dootlijck. Gal. Geneuerboom is werm ēn drooge tot inden derden graet. De vrucht is oock inden ſeluen graet van wermte/maer drooghe alleene inden eerſten graet. Deſe ſuyuert de leuer ende nieren / met ſubtijl te maecken de groue ende taye humeuren: waerom dat hy oock in gheſonde medicamenten ghemengt wordt / maer zeer luttel voetſels gheeftſe tſmenſchen lichaem. Geneuerbeſien te vele inghenomen / maecken ſteeckten inde maghe ende hitte in thooft ende ſomtijts oock tſelue vervullende/zeer groote pijne in thooft. Sy en ſtoppen/ noch en gheuen gheenen camerganck: maer doen middelmatich water maecken. Plin. Geneuerbeſien zijn goet voor de maghe / borſt ende pijnen inde ſijden / ſy verdrijuen ſwillinghen ende qualen / oock maecken ſy de fluymen ende herdicheden rijpe / ende gheneſen den hoeſt: maer van buyten opgheleyt/doen ſy de gheſwillen ſincken. Met wijn-tinte inghenomen ſtoppen den buyckloop/ ende verdrijuen de ſwillinghen des buyckx / daer op gheleyt. De Gomme van Geneuer oft Vernis vande ſchrijuers/verwermt ende droogt tot inden tweeden graet. Deſe wordt nv ter tijt ghemengt

Van dit ſaegemeel hebben wy gheſeyt int capittel vanden Ceſtusboom.

inden parfumen/die de heete catarrhen vanden hoofde verdroogen. Dese gomme is den schrijuers ende schilders zeer nut. De Medicijns van desen tijt willen de selue inde plaetse van Emmer ghebruyckt hebben.

Groote Geneuerboom van Illyrien schijnt te wesen de grootste Iuniperus van Diosc. In Latijn/ Iuniperus maximus Illyricus cærulea bacca, videtur Diosc. Iuniperus maior aut congener.

Groote Geneuer van die van Montpelliers. In Latijn/ Iuniperus maior Monspell. Iuniperus secunda Diosc. Iuniperus primus Dioscoridis & Oxycedrus Theophrasti Guilandino. Cedrus Phœnicia, Matth. Cedria Theophr. Guilland. In Italiaensch/ Cedro minore.

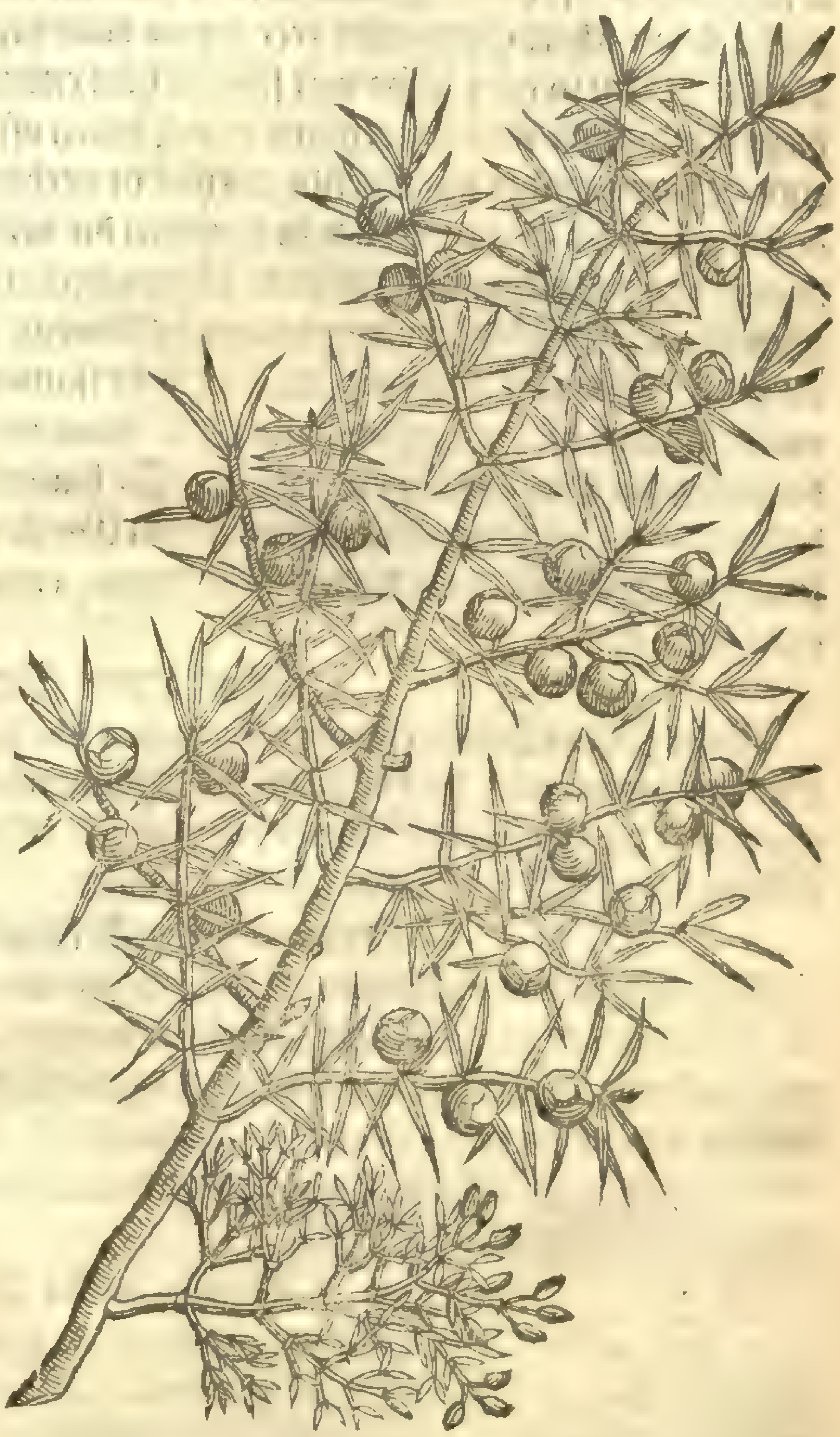

Wy hebben wt Istrien sommighe planten ghehadt/die van bladers ende ghedaente den voorgaenden niet onghelijck en waeren / maer de vrucht was lanckworpich rondt soo groot als een middelbaer Olijue/ende blaew van verwe/van smaecke vande ghemeyne Geneuer.

Cedrus Phœnicia.

Inden lande van Languedoc wordt een vande voorgaende Iuniperus maior vā die van Montpelliers met geelachtighe besie geuonden met drie pickelkens/de welcke voorwaer met den Ceder van Phoenicen niet zeer qualijck en ouercoemt.

Cederboom van Licie.

Den Cederboom van Licien/hebben wy ouer langhen tijt in sommighe houen tot Parys ghesien/ met platte bladers dien vanden Cypres ghelijck/die altijts groene zijn/ende met schubachtighe bollekens/waer in tsaet besloten was dien vanden Lorckenboom niet onghelijck. Dese is nv ter tijt inde Herbaristen houen van Nederlant zeer wel bekent metten naem van Arbor vitæ. De bladers ghestooten oft ghewreuen gheuen eenen zeer lieflijcken reucke.

Cederboom vanden bergh Libanus.

Daer zijn noch ander Cederboomen vande Griecken / vande welcke sommighe int capittel vanden Citroen boomen beschreuen zijn. Maer dese en is van henliedē niet beschreuen/de welcke in tgebergte van Palestine oft Syrien groeyet / ende wtter heyliger Schrifte vermaert ende bekent is geweest. Wy hebben eertijts van haer saedt/ d'welcke dien vanden Cypres ghelijck is/ maer platter, in eerde potten ghesaeyt/van d'welcke ons drie oft vier boomkens voorts ghecomen zijn / die vanden beghinsel af eenen lustighen aert ende fatsoen van boomen hadden. Wy hadden tsaedt binnen Padua/ waer dat de cloecke ende edel heere Cortusius dat oock sayde/ ende oeffende / in vueghen dat te

Cederboom van Lycie. Cedrus Lycia, Arbor vitæ & Tuya Theophr. Herbariorum.

verwonderen is / hoe dat soo cleynen sayken in een ander locht ende gront / soo haest ende aerdich in een boomken van onderhalve palme oft cubitus hooghe op groeyde. S^r. Raphael vã Coria heefter heden tot Mechelen die veel schoonder ende grooter zijn. Wy gheven ulieden hier de figueren die wy wt den Cederappels ende figuere ghenomen hebben. De bladers van desen boom zijn altijts groene/dien vande Denneboomen oft Pijnboomen gelijck/ maer corter. De materie vãden houte ende de berderkens/ zijn blijde ende claer/ castaniebruyn niet zeer hert/ die eenen roosachtigen reucke/ ende lieflijcker dan vanden Sandalhout oft Cypres hebben/ sonderlinge als die op gloyende colen ghebrant worden. Dit hout is nu ter tijt in Normandie / tot Londen/ ende in Nederlant zeer wel bekent. Dit is by aventuere dẽ boom die Virgilius wil segghen / daer hy van Circe singht : Sy brandt by nachte int vier het wel-rieckende Cederhout. Vrit odoratam nocturna in lumina Cedrum.

Cederboom vanden bergh Libanus. In Latijn/Cedrus Libani & Palestina præcelsa. In Franchois/Cedre du Liban. In Spaensch/ ende Italiaensch/Cedri Libani. In Engelsch/Liban Cedre tree.

Cracht ende werckinghe vanden Cederboom van Dioscorides.

Diosc. Cederboom is eenen grooten boom/ wt welcken herst oft vetticheyt vergaert wordt/ Cedria ghenoemt. Dese boom draegt ronde besien/ ghelijck de Geneuerboom/ soo groot als Myrtus besien. De beste Cedria is de ghene/ die vet/ doorluchtich ende sterck van reucke is/ de welcke sonder scheyden met druppels weder tsamen loopt/ als sy wt ghegoten wordt. Dese heeft in haer de cracht/ datse de doode lichamen sonder rotten houdt/ ende de leuende corrumpeert: waerom datse van sommighe het leuen der dooden ghenoemt is gheweest: oock bederftse door haer verwermende ende drooghende cracht de cleederen ende voederinge oft pelterije / ende wordt vele ghebruyckt in medicamenten vanden ooghen. Cedria verclaert tghesichte / ende neemt wech de schellen ende vlecken vanden ooghen / alsmen die daer mede strijckt. Met azijn ghemengt / ende inde ooren ghedrupt/ doodet de wormen vanden ooren: maer met wijn daer Hysope in ghesoden heeft ghemengt / ende in dooren ghedrupt/ verdrijft dat suysen ende ruysschen vanden ooren. Inde holle tanden ghesteken/ breeckt de selue ende versoet den tandtsweere. Tselue doet sy met azijn ghemengt/ alsmen de tanden daer mede spoelt. Cedria ghenceest de Squinancie / ende heete ghezwillen vanden amandelen daer op ghestreken. Doodet de luysen ende neten / als die daer mede ghestreken worden: Maer met sout gemengt/ geneestse de beten vanden Cerastes/ daer op gheleyt. Is zeer goet met Maluiseye ingheghenen/ alsmen fenijn vanden Zee hase gheten heeft. Cedria is zeer goet gheleckt / oft van buyten ghestreken teghen de melaetsheyt. Sy reynicht de sweeringhen vande loose: maer een croesken daer af ghedroncken / gheneest die volcomelijck. Van onder ghebruyckt doodet de wormen/ ende iaeght de doode vrucht af. Vanden Cedria wordt oock een olie gescheyden als die ghesoden wordt/ met vachten ouer den waessem oft domp te spannen/ ghelijckmen vanden Peck doet: de welcke tot alle de voorseyde dinghen ghebruyckt wordt/ maer sonderlinghe gheneest die volcomelijck de schorftheyt vande viervoetighe dieren/ als van honden ende ossen: ende doodet de honts-luysen: ende gheneest de sweeringhen die sy van tscheren ghecreghen hebben. De vruchten vanden Cederboom zijn Cedrides ghenoemt. Dese hebben een verwermende cracht/ maer sy zijn der maghen contrarie. De selue vruchten met Peper poyer ghedroncken / zijn zeer goet teghen den hoest / coudepisse / vercrompen leden / ende den ghenen die ghebor sten zijn / ende verwecken de maentstonden vande vrouwen. Met wijn ingenomen zijn zeer goet teghen tfenijn vanden Zee-hase / oock worden de fenijnighe beesten daer mede verdreuen / als die met smout oft marck van een hert ghemengt zijn / ende het lichaem daer mede bestreken is: Oock worden die inde preseruatijuen ghebruyckt.

Cade van Languedoc.

Soet oft swertsel vande Cedria moet vergaedert worden ghelijck dat vanden Peck: welck oock de selue cracht van dien vanden Peck heeft.

Pijnappelboom.

Vande twee Pijnappelboomen die Dioscorides voor de twee principalste soorten stelde / wordt valderghemeynste ghenoech gheoeffent in veel houen van Nederlant ende Enghellant / de welcke in Italien ende inden lande van Languedoc by Aigues mortes van selfs groeyet / ende goet om kennen is: want het wordt eenen hooghen ende zeer grooten boom/ met langhe smalle bladers/ staende ghelijck langhe hayren/ ende grooter/ dicker ende corter vruchten/ den Cederappels vanden Libansbergh best ghelijckende/ inde welcke keernen besloten ligghen die goet zijn om eten/ ende Pingels ghenoemt worden.

Wilde Pijnboomen.

Van desen wilden Pijnboomen schijnen diuersche soorten te wesen/ de welcke verschillen van appels/ bladers ende oock grootte vanden geheelen boom: Want aenden Zeecant van Ligurien/ Prouencen ende Languedoc groeyen ouer al int wilde twee soorten van desen den voorgaenden zeer ghelijck van zeer langhe ende rechte smalle bladers: maer deene is gheuorckt/ die de bladers heeft spruytende midden wt de caele tacken/ ende meestendeel twee tsamen ghelijckelijck wtspruytende.

Derden wilden Pijnboom.

Dese is den voorgaenden van tacken / bladers ende hayrighe ghedaente in alder manieren ghelijck/ oock zijn de vruchten van alle beyde langher/ minder ende bouen smalder/ dan die vande tamme. Maer de ghene die van sommighe Cembro ghenoemt wordt / heeft oock van allen sijden de tacken met bladers zeer dichte beset: maer de vruchten zijn botter ende corter/ de welcke van rijpicheyt haest gapen oft splijten. Noch sijnder twee ander wilde Pijnboomen / die corter bladers hebben ende naerder de tacken comende/ welcke den rooden oft witten Denneboom meest ghelijcken. Vande welcke de ghene die breeder appels ende langher bladers heeft Mugo ghenoemt wordt. Dander is minder ende niet soo wel versien van bladers / ende de vruchten zijn veel minder/ bycants ghelijck die vanden Lorckenboom.

Cembro. Mugo.

Pijnappelboom. In Latijn/Pinus vulgatiſſima. In Hoochduytsch/Hartzbaum/Kynholtz ende Zamer Zirnebaum/ Welschen Zami Zeibelnussen. In Franchois/Pin. In Spaensch/ende Italiaensch/Pino. In Engelsch/Pinetre.

Wilde Pijnboom. In Latijn, Pinaſter. In Franchois/ Pin ſauuaige.

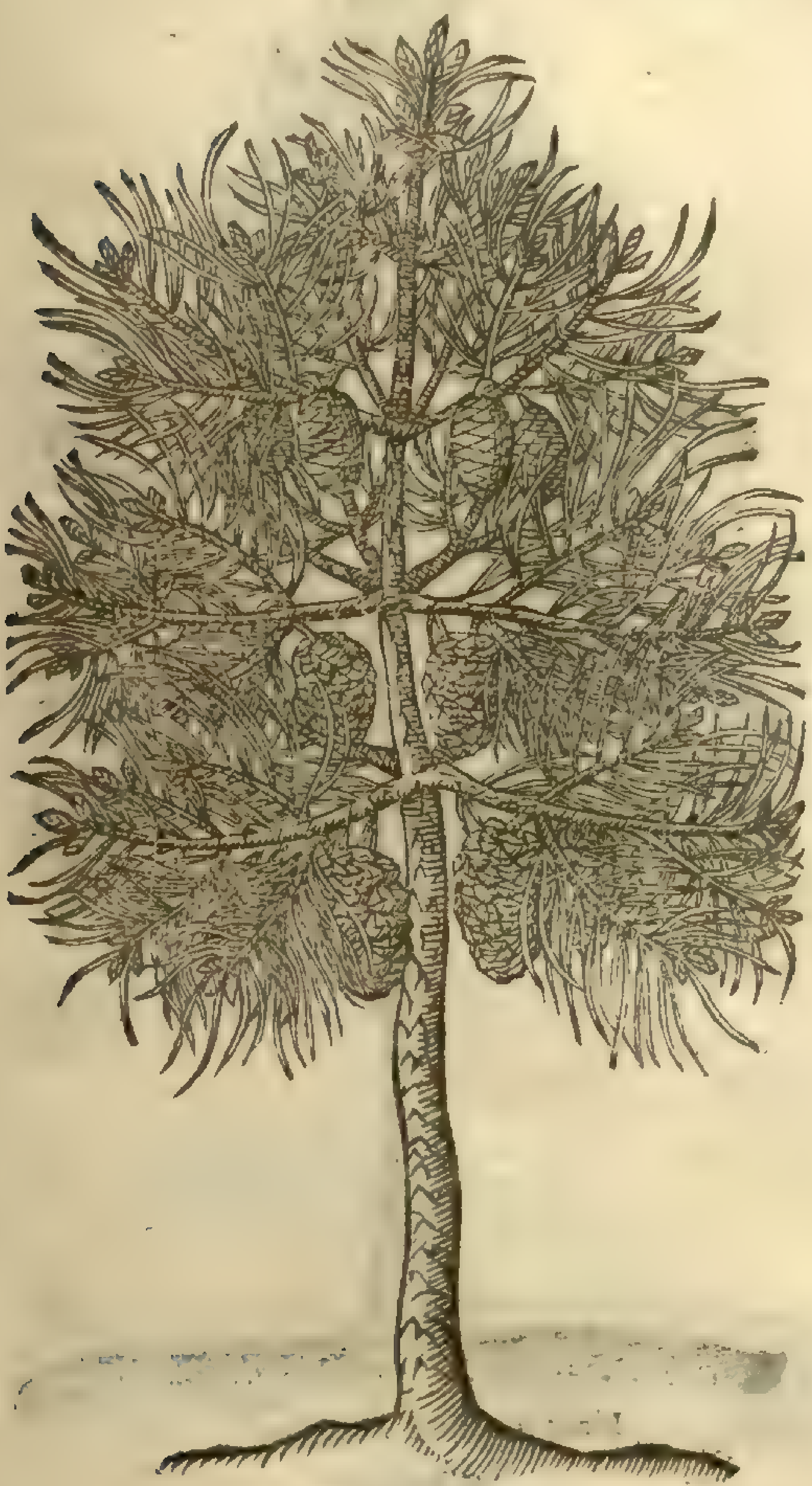

Pinus ſyluestris montana Theophraſti.

Dese wilde Pijnboom op de Alpes wassende / groeyet zeer hooghe op / ghelijck een zeer hooghe Pijnappelboom/met eenen rechten ende effenen tronck oft struyck. De bladers zijn lâckworpich dien vanden Pijnappelboom ghelijck/in dobbel ordeninge ghestelt. Den appel/notken ende keerne en zijn dien vanden Pijnboom niet onghelijck / maer minder / oock met een schelle die niet hert en is / maer met sachter schorsse zeer op de maniere van alle die ander becleet. Dese groeyet vele inde ghebergten van Prouence/Ligurie/vanden Alpes ende Pyreneen.

Pinaſter tertius Cluſij.

De derde die niet veel hoogher en groeyet dan een mans lengde vertoont ons oock Cluſius, de welcke dunne tackskens heeft/ende bladers dien vanden Lorckenboom gelijck/de welcke altijts groen zijn. Ick meyne dat dese niet en verschillet vanden cleynen wilden Pijnboom die ontrent den Wolfs bergh op de hoeuels van Prouence ende Languedoc groeyet.

Pinus maritima Theophraſti.

Dese schijnt van struyck/tacken ende ghedaente van bladers in alder manieren den wilden bergh Pijnboom ghelijck te wesen / dan dat de tacken cael zijn ende den struyck swerter. De vrucht is Castaniebruyn/corter ende bouen breeder.

Pinus Idæa Theophraſti.

Dese is goet om kennen aende schurfte schorsse vanden struyck ende tacken: aende tacken groeyen veel bladers/ende oock grooter/langher/ schoonder/ ende meer appels. Dese ende alle d'ander figuren vanden Pijnboomen zeer constich nae dleuen ghecontersfeyt / heeft my zeer mildelijck mede deelachtich ghemaeckt de zeer gheleerde Doctoor Medicijn van Rijssel / ende medeghesellle Niclaes Espillet soo hy van Roome wederkeerde.

Lorckenboom.

Het is seker dat den naem selue vanden Lorckeboom hier voortijts in Griecken gheensins en is bekent gheweest/als de ghene die gheerne groeyet inde coude ende Noorderſche landen. Ende hoe wel dat

Pinus ſylueſtris altera. Pinus ſylueſtris montana Theophr. In Hoochduytſch / Wide Kiern baum / Wildtfichtenbaum. In Franchois/Pin ſauuaige.

Pinus ſylueſtris Mugo.

Pinaſter tertius Cluſij pumilus, omnium minimus.

Pinus maritima Theophr.

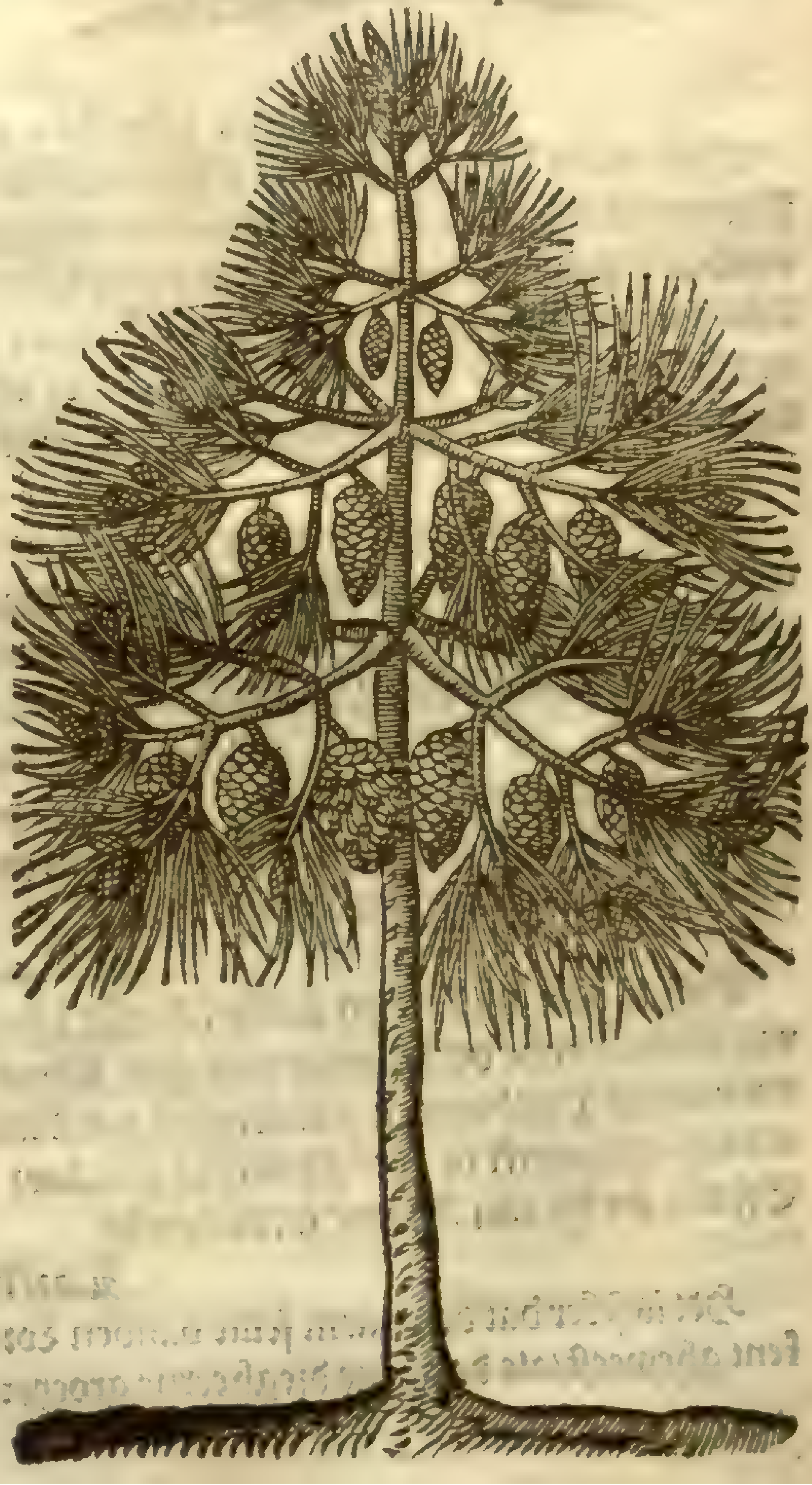

Pinus Idæa Theophrasti. Pinus Maritima altera Matth.

dat Dioscorides erghens mentie maeckt vā haeren Herst/ als een wtlansche / ende die wtten landen van Duytschlant ende Vranckerijck plach in Griecken ghebrocht te werden: nochtans dat hy den boom niet en heeft ghekent/ blijckt byden Agaricum, dwelcke hy seght een wortel te wesen / ende dat wt Armenië gehaelt wordt: Maer nv is desen boom zeer wel bekent ende vermaert om zijn drie wtworpsels/ te weten/ Manna, Agaricus en Lercken-traen/ de welcke nv ter tijt vande Venetiaenen Lagrimo genoemt wordt/ ende onrechtelijck voor Terebinthine inde Noordersche landen ende ander ouer tgheberchte vande Alpes gheleghen te coope ghesonden wordt. Desen boom heeft veel bladers/ maer eelder en smalder / iae int couditste vanden winter ende alst gheberghte vanden Alpes vol snee light. Opden gheberchte vande Duytsche Alpes / van S. Niclaes / ende oock van Sauoyen gheeft desen boom de selue bladers aen sommighe wtspruytinghen / met troskens by een staende/ ghelijck een quispel oft pinceel.

Lorckenboom. In Latijn/ Larix. In Hoochduytsch/ Larckenbaum. In Franchois/ Melze ende Meleze. In Spaensch/ ende Italiaensch/ Larice. In Enghelsch/ Larchetree.

Peckboom. In Latijn/Picea. In Hoochduytſch/ Rot Tannenbaum. In Franchois / Peſſe & Garipolt. Poix. In Spaenſch/Pino negro. In Italiaenſch / Pezzo. In Enghelſch/ Pichetre.

Maſtboom. In Latijn/ Abies. In Hoochduytſch/Dannenbaum. In Franchois/Sapin. In Italiaenſch/Abete. In Enghelſch/Maſtre/Dirle of Firre tree.

De ghene die wt Duytſchlant nae Trente / Verone ende Venegien reyſen / moeten onder door gaen zeer groote ende woeſte boſſchen van Peckboomen eñ Maſtboomen. Deſe twee zijn van ghedaente malcander niet ongheliick / welcker tacken ghelijck plumagien met corte ſtekende ende ſtijuer bladers becleet zijn diē vanden Ibenboom byeans ghelijck. Maer de Peckboom draegt aen d'wtterſte vande rechte ende buychſame tacken/ grooter ende buyckachtigher appels/ zeer luſtich om ſien. De Maſtboom groeyet zeer hooghe/ ende heeft recht opgaende dicke ſtruycken/ diemen pleegt af te hauwen om Maſten te maecken/niet alleene hier voortijts in Pelien boſch/ maer oock nv ter tijt Noordtwaerts/als in Norweghen ende Ruſſen landt. Deſe boom heeft aen d'opperſte tacken haer appels met tſpitſe om hooghe ſtaende.

Peck ende Herſtboomen.

Dioſc. De Pijnappelboom ende Peckboom zijn van een gheſlachte : maer daer valt eenich onderſcheyt van ſpecien. Deſe boomen zijn alle man ghenoech bekent / ende hun ſchorſſen hebben een tſamen-treckende cracht.

Cracht ende werckinghe.

De ſchorſſe van deſe boomen gheſtooten/ende met Siluer glette ende Manna ghemengt/is zeer goet teghen de ſmertinghe/ende ruydicheyt oft ſchurftheyt/daer op gheſtreken/ ende gheneeſt oock de verbrantheyt. De ſelue ghemengt met een Cerat van Myrtus , gheneeſt de quade ſweeringhen vande teere perſoonen die qualijck pijne moghen lijden. De ſelue met Coperroot ghemengt ende gheſtooten / beneemt den voorts-etende ſweeringhen hun voorts loopen. De ſelue op gloeyende colen ghelept / treckt af metten roock de doode vrucht ende ſecondine. De ſelue inghenomen / ſtopt den buyckloop / ende doet water maecken. De bladers van deſe boomen gheſtooten / verſoeten de heete gheſwillen/ ende bewaren de wonden voor verhittinghe / daer op gheleyt. Gheſtooten ende inden azijn gheſoden/verſoeten de pijne vanden tanden/heet inden mont gehouden. Een vierendeel loots ſwaer met Mee inghenomen/is den Leuerſuchtigen zeer goet. Tſelue doen oock de ſchorſſe vanden Pijnappel ende de bladers. Tvet hout vande ſelue boomen in cleyn ſtuckſkens gheſneden/

ende

ende in azijn ghesoden/verdrijft den tandtsweere/als den tandt daer mede nat ghemaeckt wordt. Van desen houte worden oock spatels ghemaeckt/die goet ende bequaem zijn int maecken vande Pessaria ende medicamenten die de vermoetheyt wech nemen: Jae dat meer is tswertsel datter uit tbranden af ghemaeckt wordt/dient om te maecken druckers inckt. Dit swertsel is zeer goet ghebruyckt inde saluen oft olien/daer mede de wimbraeuwen net ende fray van coleur ghemaeckt worden. Tselue ghenceft oock de witgheten hoecken vanden oogen/de caele ende knobbelachtige wanghen/ende de loopende ooghen. De keernen die inde appels van dese boomen ghevonden worden zijn Pingels ghenoemt/de welcke een tsamen treckende ende een weynich verwermende cracht hebben. Pingels alleene gheten oft met honich inghenomen/ghenesen den hoest ende ander ghebreken vande borst. Pingels alleene gheten/oft met maluiseye oft Concommer saedt gedroncken/doen water maecken/ende benemen de scherpicheden inde nieren ende blase/oock versoeten sy de pijne vande maghe. Met sap van Porceleyne inghenomen/versterckten de crachten vanden mensche/ende benemen de cracht vande ghecorrumpeerde humeuren. De gheheele notkens vande Pijnappels versch vanden boom ghepluckt/worden in maluiseye ghebroken ende ghesoden/welcke zeer goet zijn teghen den verouderden hoest ende uitdrooghen/ist datmen alle daghe drie croeskens van dien wijn drinckt. Pingels.

Vande Hersten.

Diosc. Den meurwen Herst vanden Pijnboom ende Peckboom/pleegt uit Vranckerijck ende Toscane/ende eertijts uit Colophonien ghebrocht te worden/ende oock van ontrent den ghebergte van Alpes/de welcke daer Larix vanden inwoonders ghenoemt wordt: Dese ghelecкt oft alleen inghenomen is zeer goet teghen den verouderden hoest. Dese Hersten verschillen van coleur/want eenighe is wit/ander is oliachtich/ende ander is ghelijck honich/te weten die vanden Lorckenboom. De Cypresboom gheeft oock eenen meurwen herst/die tot de selue dinghen goet is: Maer de drooghe Hersten/eenighe zijn ghecomen uit de Pijnappels/ander uitten Mastboom/ende ander uitten Pijnboom ende Peckboom: Voor de beste wordt ghecoren die alderbest rieckt/doorschijnich/ende niet dorre noch bleeck en is/maer eenichsins siet ghelijck Was/ende breuckich is. De Hersten die uitten Pijnboom ende Mastboom vloyen/gaen alle ander te bouen: want die zijn welrieckende/ende hebben den reucke van Wieroock. D'alderbeste worden ghebrocht uitten eylande van Pithyusa/aen Spaignen gheleghen: maer die uitten Peckboom/Pijnappels ende Cypresboom vloyen/en zijn daer niet by te ghelijcken/ende en hebben oock soo grooten crachten niet: nochtans pleghen die inghenomen te werden teghen de selue ghebreken dat de ander ghebruyckt worden. Die vanden Mastijckboom accordeert met den Terebinthine. Alle meurwe Herst wordt ghebrant in eenen pot die vier mael soo veel houdt als de vochticheyt is die daer in ghedaen wordt. Daerom wordt eenen pot meurwen Herst in twee potten reghenwaters ghesoden/op een cleyn coolvier/maer den Herst moet allenceen gheroert worden/tot dat alle den reucke vergaen is/ende dat hy dorre en breuckich geworden is/ende tusschen de vinghers morselt. Maer als hy coudt gheworden is/soo moet hy in eenen onuerlooten eerden pot bewaert worden. Den Herst sal oock zeer wit worden/ist datmen dien ghesmolten zijnde van te voren sijget/ende alsoo van alle vuylicheyt reynicht. De Hersten worden oock wel sonder water ghebrant/eerst met een cleyn vierken/ende als die beginnen te sijpen/soo wordt daer eenen meerderen hoop colen onder gheleyt/ende worden drie daghen lanck sonder ophouden ghesoden/totter tijt toe dat sy de voorseyde teeckenen van hunder natuere verlaten hebben/ende dan worden sy terstont/als voorseyt is/wech gheleyt ende bewaert. De drooghe Hersten zijn ghenoech den tijt van eenen dach ghesoden oft ghebrant. De ghebrande Hersten zijn witter maeten goet ghebruyckt in welrieckende saluen/ende medicamenten die de vermoeytheyt wech nemen/ende om de saluen te verwen. Tswertsel wordt uitten Herst ghelijck uitten Wieroock ghemaeckt/dwelcke zeer nut is om yet mede te bestrijcken/waer mede dat de wimbraeuwen fraey ghemaeckt ende verciert worden.

Pix Liquida Diosc. Teer.

Teer wordt vergadert uit d'alderuetste houten vanden Pijnboom ende Peckboom. De beste is de claere/suyuere ende effen. Teer oft meurwe Peck met honich ghemengt ende ghelecкt/is zeer goet teghen fenijn/ende den ghenen die uitdrooghen/oft met etter op de borst verladen zijn/oock teghen den hoest/swaer ghesucht/ende taye fluymen die qualijck lossen. Tselue Peck is zeer goet ghestreken op den hals ende aende kele teghen de heete gheswillen vanden amandelen/huych ende squinantie. Met olie van Roosen ghemengt is zeer goet ghedaen in etterachtighe ooren: Maer met sout ghemengt ist zeer goet ghelept opde beten van slanghen ende fenijnighe dieren. Met ghelijck ghewichte van Was ghemengt/gheneest de schorfte nagels/ende alle quade seericheyt/ende verdrijft de herdicheyt vande moeder/ende ghe swillen aen tfondement. Met Gersten meel ende pisse van

ionghe kinders ghesoden/breeckt ende verdrijft de croppen en clieren. Met schorsse van Pijnboom/ oft sulfer oft semelen ghemengt/belettet voorts-loopen vande etende sweeren/daer op gheleyt: maer met Manna vanden Wieroockboom ende Cerat ghemengt / gheneset de diepe hollitheden vande quade sweeringhen:ende is oock zeer goet ghestreken op de clouen vanden aers ende voeten. Teer met honich ghemengt/vullet de quade sweeringhe/ende suyuert die : iae dat meer is/met lanck rosijn ende honich ghemengt/brekt ende losset de carbunckels / ende neemt wech de quade canten vande stinckende ende rotte sweeringhen. Teer is zeer goet ghemengt in medicamenten die wtbijten ende reynighen.

Oleum Picinum Diosc. **Olie van Peck.**

Diosc. Vanden Peck wort een olie ghemaeckt/als de waterachtighe vochticheyt/die op den Peck oft Teer swemt/ghelijck de wey opden milck/afghescheyden is. Want de reyne vachten die ouer de ketel ghespreyt ligghen/soo langhe alst Peck siedet/worden nat vanden domp / de welcke wtghedruwet werden in een ander vat/ende dient tot alle dinghen daer Peck oft Teer toe goet is. Dese olie met Gersten meel ghemengt/vullet wederom met hayr de plaetse vanden hoofde daert wtghevallen is/d'welcke oock doet den Teer/ ende gheneest de schorftheyt ende vuyle sweeringhen vande peerden ende merien.

Swertsel van Teer oft meurwe Peck.

Diosc. Tswertsel vanden Teer oft meurwe Peck wordt aldus gemaeckt: Ontsteket in een nieuwe lampe met een lemmet een weynich Peck/de welcke ouerdeckt met een eerden vat ghelijck eenen ouen ghemaeckt/bouen enghe ghewelft/maer onder met een gat/ghelijck de ouens pleghen te wesen/ ende laetet daer in staen branden:Als de vetticheyt verteert is/gietter ander in/soo langhe tot dat ghy soo veel swertsels als v van noode is vergaert hebt. Dit swertsel heeft tsamentreckende ende scherpe cracht/ende dient om te ghebruycken in saluen/daermen de wimbraeuwen mede bestrijckt eñ fraey maeckt. Tselue swertsel is oock dienstelijck om de wanghen te bestrijcken ter plaetsen daermen hayr wil doen groeyen:daer-en-bouen ist oock goet ghestreken aen quaede ende loopende ooghen / ende sweeringhen van dien.

Pix arida Diosc. **Drooghe Peck.**

Diosc. De morwe Peck ghesoden sijnde verandert in drooge Peck / ende sommighe wordt taey ghelijck lijm/ d'welcke Boscas ghenoemt wordt / ende d'ander hert ende drooghe. Voor tbeste wordt ghehouden tghene dat suyuer/vet/wel-rieckende/rosachtich ende herstachtich is.Dit heeft een verwermende cracht : het maeckt morwe de herde gheswillen/ het doet etter comen/ het verdrijft de gheswillen ende clieren/tvullet met vleesch de quade sweeren/ende is zeer nut ghemenght in wondt-saluen.

Zopissa Diosc. Officinarum Pix Naualis. **Steenpeck.**

Diosc. Sommighe segghen dat Zopissa is een herst die vande schepen gheschrabt eñ met was gemengt is/die van andere Apochyma genoemt wordt. Dese heeft een van een-scheydende cracht/ om datse met Zee sout gheweyckt is. Ander hebben den herst vande Pijnboomen desen naem ghegheuen.

Bitumen Diosc.

Diosc. Het Ioetsche Bitumen wordt voor alle ander ghepresen/ waer af de proeue is/ dat gheliјck purper blinckt/swaer sy/ende eenen stercken reucke geeft/maer tswerte ende vuyle en deucht niet. Dwordt met Peck gheualscht. Dit Bitumen groeyet in Phenicien/ Babylonien/ Zacynthen ende Sidonie. Dunne Bitumen wordt gheuonden in Agrigento van Sicilien/ swemmende op dwater vande fonteynen / d'welcke daer in stede van olie inde lampen ghebruyckt wordt. Daerom dolen sy die tselue olie van Sicilien noemen/ghemerckt dat blijckt/dat een soorte is van Bitumen.

Pissasphaltum Diosc.

Diosc. Pissasphalton groeyet inden lande van Apolloniē ontrent den bergh Epidaurus. Tselue comt door tghewelt vande riuiere vanden ghebergte van Epyro met de wateren afghedreuen / ende wordt vanden vloet aenden oeuuer gheworpen/waer dat stijf geworden sijnde/den reucke heeft vanden Bitumen met Peck ghemengt/ Pissasphaltos doet alle tghene dat Peck ende Bitumen tsamen ghemengt vermoghen.

Naphtha Diosc.

Diosc. Die van Babylonien heeten Naphtha een ghereynicht oft ghesighet Bitumen / welcke wit is. Men vindt oock swerte Naphtha , Theeft een cracht van twier nae hem te trecken/soo dat twier al ligghet wijt daer af/ terstont daer op springt. Naphtha is zeer goet teghen de vochticheyt/ ende schellen vanden ooghen. Alle Bitumen doet scheyden / het maeckt morwe/het heylt ende bewaert de wonden dalse niet en onsteken/ ende helpet sincken vande moeder ende het opstieghen/ gheroken/oft metten roock te ontfanghen/ oft met opleagghen. Naphtha op colen gebrant doet de vallende

Cracht van Alle Bitumē.

lende sieckten ophouden ghelijck de steen Gagates doet / maer met wijn ende Beuersijn ghedroncken/ verweckt de maentstonden vande vrouwen. Gheneest den verouderden hoest / ende sterckt den aessem/ tgheneest oock de beten van slanghen/ ende verdrijft de pijnen vanden heupen ende sijden. Een pille daer af ghemaeckt wordt met azijn inghe swolghen teghen den buyckloop/ ende doet scheyden tgheronnen bloet. Met Ptisane ghesmolten/ wordt als een clysterie van onder ghe set/ den ghenen die vanden Roodtmelisoen sieck zijn/ ende gheneest de fluxien by suffusien. Aende tanden ghehouden versoet den tandtsweer/ maer drooghe op een tintel-yserken ghesteken/ doet het hayr crollen. Werm ghemaeckt/ ende met Gersten meel/ Salnitre ende was ghemengt/ is zeer goet teghen de pijne vander artijcke ende fleirsijn / daer op gheleyt / ende oock teghen de slaepsieckte. Tselue dat den Pijnboomen oft Peckboomen Peck is/ is der eerden een Bitumen van haeren aert : want het is een vetticheyt vander eerden die ghemaeckt is van veel luchtighe / luttel eerdighe/ ende een weynich waterachtighe substantie / die langhe ende vele int binnenste vander eerden vande wermte gecoockt is/ ende ghelijck de Peck inde aders vanden boom/ alsoo is dit inde tusschen-loopende aders vander eerden ghecoockt. Maer die sulcks niet en ghelooft/ oft hem daer af verwondert/ dat hy hem verwonderde van gout ende siluer die door gheen ander cracht ende middel gecoockt en zijn. Daer zijn zeer veel soorten van Bitumen door de nersticheyt vande ionghe Medicijnen gheuonden/ sonderlinghe vanden gheleerden Medicijn Reynier Soliander/ die dese materie zeer verclaert heeft. Dat Matthiolus ontkent dattet oprecht Bitumen Iudaicum in Italien ghebrocht wordt / schijnt onwaerachtich te wesen : want soo wy dese voorleden iaeren binnen Verone ende Bologne waren / soo lieten ons de Monicken die onlancks van Hierico t'schepe ghecomen waren / Asphaltum ghenoech / sonderlinghe dat nv hert was gheworden/ sien ende hebben. My ghedenckt oock dat ick tselue ghesien hebbe inde winckels vande zeer gheleerde Apotekers Jan Pomel ende Bellicock / ende wert my oock ghetoont te Bologinien van onsen zeer geleerden meester Vlysses Aldroando. Walerant Donrez van Rijssel / zeer gheleert Apoteker tot Lyons / heeft dese voorleden iaeren / een groote menichte van dunne Bitumen nae Venegien te coope ghesonden. Jae ick selue hebt in Enghellant ende ander tot Antwerpen gheschickt / om inde medicijne te ghebruycken : van d'welcke een deel zijn dunnicheyt verlatende/ byeans hert ende vast gheworden was. Ick meyne dat tselde in crachten den Joetschen niet en sal toegheuen. Nochtans en swemt dit niet op de Zee-wateren/ maer op de bergh-fonteynen byde stadt van Clermont geleghen van waer dat die van Lyons tselfde hedens-daegs crijgen/ ende beghinnen dat ouer al bekent te maecken ende senden.

Agaricum.

Diosc. Twee soorten sijnder van Agaricum/ te weet/ d'wijfken dat voor tbeste gehouden wordt/ ende binnen rechte loopen van aders heeft. D'manneken is rondt/ ende aen allen sijden veel vaster. De smaecke hebbense beyde int eerste suete / die terstont in een bitterheyt verkeert / ende hebben een tsamen-treckende ende verwermende cracht. Agaricum is wtter maten goet teghen de crimpinghen des buyckx/ rouwe humeuren/ ende ghebo rsten leden. Insghelijckx oock den ghenen die van hooghe te bersten gheuallen zijn/ den welcken dat een schrupel met hypocras wordt inghegheuen/ ist dat sy gheen cortsen en gheuoelen/ maer met honich water/ als sy cortsen hebben. Agaricum een vierendeel loots met wijn inghenomen/ is zeer goet teghen de Geelsucht/ cortichеyt van aessem/ ghebreken der leuer eñ nieren/ eñ roodtmelisoen: voorts den ghenen die qualijck hun water connen maecken/ oft een quade verwe hebben/ ende teghen het opstieghen vande moeder. Met Maluiseye inghenomen is zeer goet den ghenen die wtdrooghen / maer met honich azijn den miltsuchtighen. Tis goet ghecnout den ghenen die een quade maghe hebben/ ende gheen spijse en connen inhouden/ ende drooghe ingeswolgen. Agaricum wordt oock drooghe inghegheuen den ghenen die rupsen: maer een halue dragme met water inghenomen / stoppet tbloetspouwen. Een halue dragme met honich azijn inghenomen/ is zeer goet teghen de pijne vande heupen / fleirsijn ende vallende sieckte. Op de selue maniere inghegheuen/ verweckt de maentstonden vande vrouwen/ ende helpt de ghene die vande moeder ghequelt zijn. Een dragme oft twee met honich water ghedroncken / voor het aenuallen vande cortsen / benemet beuen ende schudden / ende maeckt camerganck. Ontrent onderhalue dragme met ghewaterden wijn ingenomen/ is een preseruatijf teghen fenijn. Een halue dragme met wijn ghedroncken/ is wtter maten goet den ghenen die van slanghen ghebeten oft ghesteken zijn. Agaricum metten cortsten geseyt / dient tot alle inwendighe ghebreken inghegheuen/ nae de stercktе ende ouderdom vanden patient/ als nv met wijn/ als dan met water/ sommighen met honich azijn / ende anderen met honich water. Mesue. Agaricum is een crachtighe medicijne/ die aende struycken groeyet vande groote boomen/ te weten vanden Larix, die van ouderdom rotten ende wtgheten zijn / als henlieder aposteunie oft voosen aenwas sijnde. Dese is tweederhande / te weten manneken ende wijfken. D'manneken en is niet goet/ principalijck dat lanck/ swert/ hert/ dicht/

Wy hebben bouen betoōt dat Agaricum aenden trōck vande Larsbeboom voorts comt.

 swaer

swaer ende inde stucke gelijck taeye zenuen hem toont. Dwijf ken dat ronder/wit/voosch/zeer broosch ende licht is/ int eerste soet van smaecke/ maer die terstont in bitterheyt verandert / is de beste/ principalijck het opperste van dien. Want de struyck midts dat hy wat verrot houts heeft/en deugt niet/ gelijck een witgheten Agaricum. Agaricum is werm inden eersten graet/ ende drooge inden tweeden/ ende is ghemaeckt van twee substantien / d'eene te weten de superficiale luchtich / die eerst soete ghesmaeckt wordt/ende een eerdighe die bitter is/oft tsamentreckende / maer die subtijl is / midts dat in haer de vierighe substantie d'ouerhant heeft/ die de bitterheyt maeckt/ met welcke qualiteyten dat verdeylt/subtijl maeckt/suyuert alle verstoptheden/opent winden/doet scheyden/ende purgeert. Galenus segt dattet treckt de groue/ taeye/rotte flegmatike humeuren/ oock de colerijcke ende melācholijcke humeuren wtten herssenen/zenuen/muselen/ instrumenten vande sinnen/rugghe graet/ borst/ longher/ maege/ leuer/ milte/nieren/moeder ende litten. Daerom wordet oock van Democritus huys-medicijne ghenoemt/die tot alle ghebreken vande inwendighe oft binnenste leden goet is / principalijck teghen den verouderden hooftsweere/vallende siecke/ drayinghen des hoofts/ rasernie / melancolie/ ende ander ghebreken vande herssenen ende zenuen/ iae die met gheswillen gheuoecht zijn. Oock teghen de dempicheyt ende corticheyt van aessem/sweeringhen vande borst ende longher : teghen de ghebreken vande maghe ende ander vaten: teghen de watersucht/geelsucht/ herdicheyt vande milte/ pijne ende gheswil soo wel vande milte als vande leuer ende nieren / ende voorts alle ander siecken die wt de verstoppinghe volghen. Agaricum doet oock water maecken/verweckt de maentstonden vande vrouwen/ende suyuert de moeder. Het doet oock de quaede verwe vergaen / ende de goede wedercomen : het doodet de wormen/ende is zeer goet teghen de pijne vanden huepen/ artijcke/fleirsijn/oock teghen de langhwierighe cortsen die wt diuersche materie den oirspronck hebben/ en brengtse weder op eenighe forme/sonderlinghe met ander medicijnen inghenomen / die totter materie nut ende bequaem zijn. D'inghewant maecket cranck/daerom wordet met afvaeghende dinghen ghemengt/om dat sijn cracht niet en soude inde selue dieper penetreren. Dioscorides seght dat traeghelijck ende niet sterck en purgeert/ten sy datter met een derde deel Sal gemmæ ende Manna Trocischen af gemaeckt worden. Nochtans seyt de selue dat ghesont is/midts de behoirlijcke menghinghe van sijn soete ende bitter substantie. De soete wijn vermeerdert sijn crachten ende rascheyt. Haly maeckt van een deel Agaricum, tseste deel Ligusticum oft Daucus, tvierde deel Sal Gemmę met de lymicheyt vanden groenen Boomvaren / Trocischen die wonderlijcke cracht hebben/ alsmen die van doen heeft. Iudæus vermeerdert zijn crachten met honich-azijn van Squillen oft Zee-aiuyn ende ander scherpe dinghen. Galenus laet zijn poyer weycken in wijn daer Geinber in ghelegen heeft/ende maeckter af zeer crachtighe Trocischen. Om de selue reden wordt daer oock by gedaen wey/principalijck van Geyte milck. Agaricum laet hem middelmatich stooten ende sieden. T poyer wordt inghegheuen van een tot twee dragmen/maer dwater oft de wijn daer in dat ghesoden heeft van twee tot vijf dragmen. Agaricum blijft vier iaeren goet.

Ibenboom Booghe-hout.

Al ist saecke dat den Ibenboom ghehouden is geheel quaet ende dootlijck/ ende als Ægineta segt/ dat hy den Griecckschen naem heeft/om dat de pilen daer mede bestreken ende vergift werden (wiens tacken oock als Vergilius seght tot boghen ghecromt worden) nochtans de schoon roode besien die lanckworpich rondt zijn/dien vande stekende winde oft Coraelcruydt van ghedaente zeer ghelijck/ende bycans soo groot/worden sonder eenich hinder vande kinderen in Enghellant veel gheten / ende ick selue hebbe die ontrent den winter gheproeft/die gheenen quaeden smaecke en hadden/maer smets ende bitterachtich waren/waer datse ouer al vande Verckens/ghelijck Eeckels gheten worden. Desen boom groeyet in allen hoecken van Enghellandt daer hy altijts met groene ende zeer veel blaeders becleet is/ende ghelijck de Mastboom met plumagie-wijse doncker-groene tacken verciert / ende op kerckhouen ende pleynen voor de kerckdeuren gheplant wordt / om tghemeene volck te beschudden teghen de groote hitte vande Sonne alsmen predicket/want men pleeght dickwils onder het decksel vanden wijt wtghespreyden ende ouden Ibenboom predicatien te doene in Enghellant sonder eenich hinder oft letsel ter werelt daer af te crijghen. Diosc. Ibenboom is vanden Griecken Smilax ende in Latijn Taxus ghenoemt/ende is eenen boom soo groot als de Mastboom / ende heeft oock dergheliicke blaeders/de welcke in Italien ende inden lande van Languedoc/ aen Spaignen palende groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De voghelkens die in Italien de besien van desen boom eten/worden swert/ maer als de menschen die eten/crijghen sy den buyckloop. Inden lande van Languedoc is hy soo zeer fenijnich/ dat de ghene die daer onder slaepen/oft onder de schaye neersitten/hinder crijghen ende dickwils oock steruen.

Ibenboom. Booghe hout. In Grieck Σμῖλαξ. In Latijn/Taxus, Milos Theophrasti. In Hoochduytsch/ Ibenbaum. In Francois/If. In Enghelsch/Pewtree.

sterven. Daerom soo worden dese dinghen van den Ibenboom gheschreven / om dat wy ons daer af wachten souden.

Palmapinus oft Pomifera.

Sommige gheschickte cooplieden wt Bretaignien / die iaerlijcx om coopmanschap nae Guineen varen / hebben ons somtijts vertelt hoe dat op de Zee-costen vā Guineen aende Westersche Zee ghelegheen / veel soorten zijn van wilde Dadelboomen / de welcke onvruchtbaer zijn / ende mēde soorten vanden ghemeynen Dadelboom / vāden tammen niet verschillende / dan dat sy minder zijn. Onder de welcke dat desen aerdigē ende wonderlijcken boō / waer af ghy hier de figuere siet / groeyet ghelijck ons oock ander Enghelsche cooplieden vastelijck toe segghen / de welcke van syn tacken ghe-ladē met sijn zeer schoone vruchten medegebrocht hebben voor den zeer gheschickten Apotecker ende Herbarist van Londen Jan Riccius / die ons desen afghebroken tack met sijn vruchten gheschoncken heeft : wiens boom vande weldighe natuere schijnt ghemaeckt te wesen als eenighe plante van twee natueren / te weten van Dadelboom ende Pijnappelboom : wāt het hout is voosachtich dien

Palmapinus oft Conifera.

vanden Dadelboom gheheel ghelijck/ende met hayrige loken van een gaende/becleet met een schubachtighe schorsse/ hebbende den tsop met veel tacken verciert/ende int ronde veertich oft vijftich tackachtighe riemkens/van veel ledekens ghelijck schelpen oft knoken in een sluytende vergaert/ de welcke rondt ende een weynich plat zijn/ende eenen voet lanck. Voorts hebbense aen yeghelijcke tsamenvoeghinghe een vrucht diep ingheuoegt/ tot dertich oft veertich/de welcke ghelijck eenen middelbaeren Ceder appel zijn/ ghefigureert met cuſkens vijue op de rey/op de oppuylende ende buyckachtige schorsse vande note/staende ghelijck een net/de welcke bruyn/blinckende/ ende gepolystert is/ de dicte ende tfatsoen hebbende vande Indiaensche note : inde welcke een lanckworpighe keerne oft Eeckel besloten is/te weten van onderhalue oft twee duymen lanck / die zeer hert ende zeer quaet om breken is/den smaecke hebbende vande Eeckel ende Castanie / de welcke het volck voor broot daer ghebruycken.

Dayeboom oft Dadelboom In Latijn/Palma. In Hoochduytsch/ Dattelbaum. In Franchois/ Dattier ende Palmier. In Spaensch/Palmera. In Italiaensch/Palma. In Enghelsch/Datts tre.

Dayen oft Dadels ende hun bloemen. In Latijn/ Palmarum fructus , siue Dactyli & eius flores. Palma Elate Diosc.

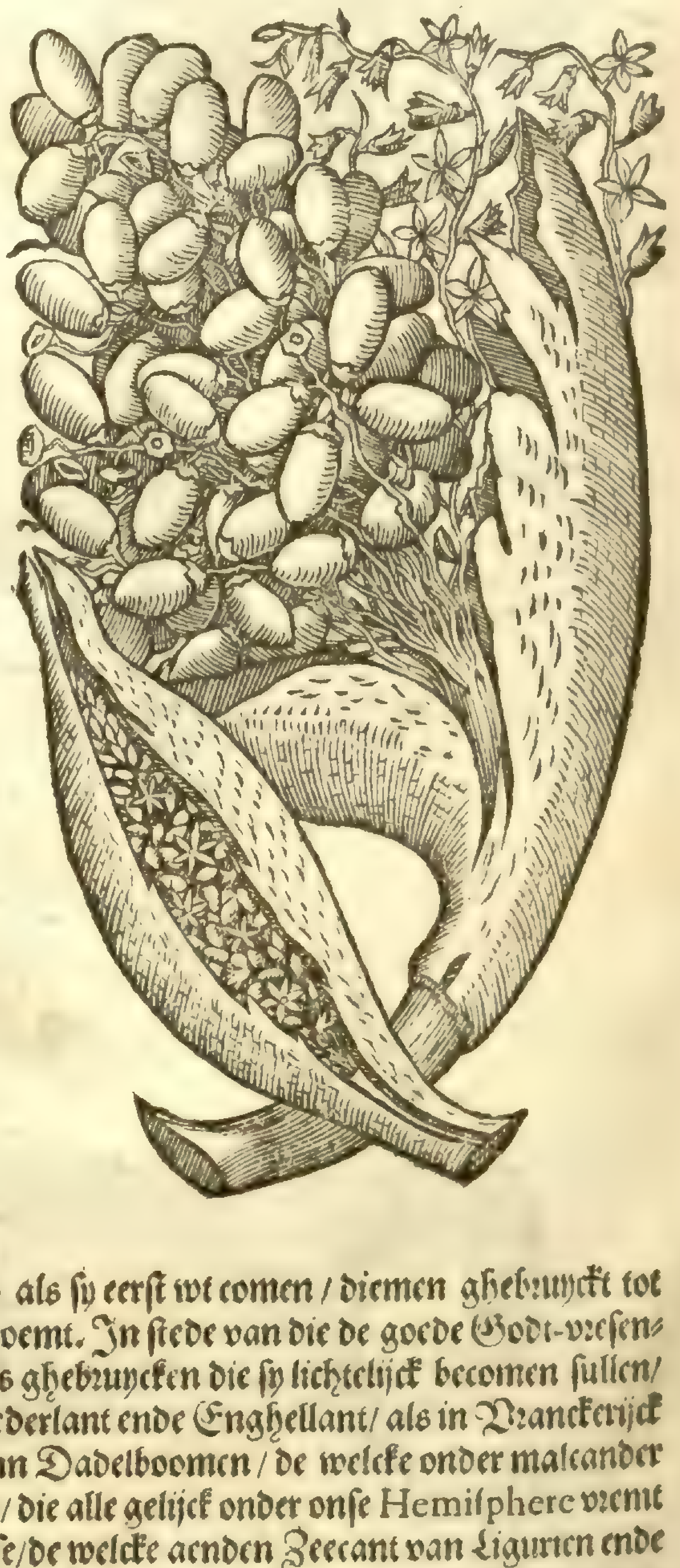

Tenerrima palmæ. De teere scheutkens vande bladers ende tacksſkens als sy eerst wt comen / diemen ghebruyckt tot Montpelliers int d'oprechte plaester Diapalma ghenoemt. In stede van die de goede Godt-vreesende ende nerstige apotekers moghen ionghe scheutkens ghebruycken die sy lichtelijck becomen sullen/ ist dat sy veel Dayen steenen saeyen/alsoo wel in Nederlant ende Enghellant/ als in Vranckerijck oft Duytschlandt. Men vindt zeer veel soorten van Dadelboomen / de welcke onder malcander in vruchten / maer principalijck in bladers verschillen/ die alle gelijck onder onse Hemisphere vremt zijn/ ende qualijck connen ghewassen . Want de onse/de welcke aenden Zeecant van Ligurien ende Languedoc/maer principalijck by Hyeres in Prouence vele ende zeer wel groeyen/en crijghen gheen rijpe vruchten/ in vueghen dat sy meer om ghenoechte dan om proffijts wille gheoeffent wordē. Dese worden ghewonnen van drie Dadel-steenen tsamen gheuoegt ende alsoo in d'eerde ghesteken/ wt de welcke drie cleyne scheuten oft struycksſkens spruyten in een vergaert / nochtans met drie verscheyden wtwassen van cleyne ende rietachtighe bladers/ ghelijck in Enghellant ende Vranckerijck ghesien wordt daer sy lichtelijck groeyen : maer als die groot zijn ghewordden / soo is den grouen struyck met

met schubben becleet / ende bouen met rietachtighe swertwijsse bladers / dien vanden Gladiolus niet onghelijck / waerom datse oock Spathæ ghenoemt worden / welcke bladers bouen wtten tsop bycans spruyten/ghelijck oock doen de bloemen/vruchten ende tacken. In Mesue moetmen lesen Dactyli Keyron, nae de stadt van Alkayre ghelijck inde oude exemplairen staet. Neffens de stadt van Alkayre groeyen zeer veel Dayeboomen / daerom heeft Sylvius qualijck Cyrron ghelesen / ende daer voor overghheset gout-geel.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Dayeboom is wranghe ende tsamen-treckende van natuere / ende daeromme goet ghedroncken met wrangen wijn tegen den buyckloop ende rooden vloet vande vrouwen. De bladers ende tacken vanden Dadelboom/stoppen tbloyen vande spene/ ende ghenesen de wonden/daer op gheleyt. De versſche oft gröene dayen / stoppen meer dan de drooghe / ende maecken pijne in thooft/ maer te veel gheten maecken droncken. Drooghe Dayen zijn goet gheten den ghenen die bloetspouwen / weeck van maghe ende vanden Roodtmelisoen cranck zijn. De selue met Queevleesch ende Cerato œnanthino ghemengt / zijn zeer goet teghen de ghebreken vande blase / van buyten daer op gheleyt. Die van Syrien Caryotæ ghenoemt / ghenesen de rouwicheyt vander kele/ principalijck alsmen die etet. Die van Thebes in water ghesoden ende ghedroncken blusschen de hitte/maer met oude Meede ingenomē/ meerderen ende vernieuwen sy de crachtē. Tselue doen sy oock gheten. Wt de selue Dayen wordt wijn ghemaeckt / dienende tot den seluen. Water daer Dayen in ghesoden hebben/ tsy ghedroncken oft daer mede ghegorgelt/ stoppet zeere ende treckt tsamen. De steenen vande Dayen / gebrant als ander in eenen eerden pot/ende met wijn gebluscht/ daer nae d'asschens ghewasschen/worden in stede van Spodium ghebruyckt/ende oock in medicijnen vanden ooghen ghedaen/maer als die niet ghenoech en zijn ghebrant/dan moeten sy wederom ghebrant worden. Dese asschens hebben een tsamen-treckēde cracht/ende sluyten de sweetgaten vander huydt daer op ghestreken. De selue met Nardus ghemengt / zijn goet teghen de schelle ende puysten vanden ooghen/oock teghen het wtuallen vande wimbraeuwen, maer met wijn ghemengt/ benemen sy dwassen van tquaet vleesch/ ende heylen de quade sweeringhen. Maer vande cleyne oft leeghe Dadelboomen zijn die van Egypten de beste. Gal. De Dadelboom heeft in alle zijn deylen een tsamen-treckende cracht: Daerom is het sap vande tacken wt een laeuwe waterachtighe ende coude eerdtachtighe substantie ghemaeckt: vande selue natuere is oock het marck d'welck goet om eten is: Maer de vrucht/sonderlinghe de soete/en heeft niet luttel wermte. Voorts midts dien dat hy goet is om eten / soo wordt hy zeer ende vele ghebruyckt / niet alleene van buyten opgheleyt / alsmen versterken ende drooghen/tsamen-trecken/stoppen ende dicke wil maecken/ maer oock voor een spijse gheten oft met ander dinghen ende oock alleen. Voorts tghene datmen Elate noemt/te weten die ionghe scheute vanden Dayeboom / heeft de selue cracht vanden marck: Maer tghene dat ghelijck sijn decoctie is/ dat heeft oock een tsamen-treckende qualiteyt / maer het droogt meer dan alle de ander voorseyt/ als tghene dat van consistencie van wesen droogher is dan de selue / ende te veel vochticheyts heeft. Daerom wordt dat niet sonder reden ghebruyckt in vuyle rottende zeericheden / ende wordt oock met medicamenten ghebruyckt/ die de te zeer losse ende slappe litten weder styuen ende tsamen trecken / daer en bouen oock met medicijnen voor de miltsucht ende weeckheyt van maghe ghemaeckt / tsy datmen die van binnen ghebruyckt / oft dat sy van buyten opgheleyt worden: Maer oock de wortel vanden boom/ heeft een drooghende cracht sonder eenich bijten / met eenighe tsamentreckende cracht daer by gheuoegt.

Palma Elate.

Diosc. De Palme die van sommighe Elate oft Spatha ghenoemt wordt is het ommewijntsel ende becleetsel vande vruchten vanden Dadelboom die noch bloyen / de welcke in dicke-maeckende dinghen vanden Apotekers ghebruyckt wordt. Voor de beste wordt ghehouden de wel-rieckende/ tsamen-treckende/ghewichtighe/vooren gesloten ende binnen vet. Tselue heeft een tsamen-treckende cracht / ende benemet voorts-eten vande etende sweeringhen/ voegt weder tsamen de verstuyckte leden / ende ghestooten wordet ghemengt met plaesters ende weeck-maeckende saluen. Tselue is oock zeer goet teghen de pijne voor therte/weeckheyt van maghe/ ende ghebreken vande leuer/alst ghemengt is met plaesters die daer toe dienen. Dwater daer Elate in ghesoden is/maecket hayr swert/ somtijts daer mede ghewreuen sijnde/ende is oock zeer goet ghedroncken teghen de ghebreken vande nieren / blase ende inghewant. Tselue stopt den vloet vande vrouwen ende den buyckloop: maer met herst ende was ghemengt / gheneest de scheurftheyt / als dat twintich daghen lanck versch daer op gheleyt wordt. De vrucht die met desen omwijntsel becleet is/ ende daer in besloten/pleegt oock Elate ghenoemt te werden/ende van sommighe Borassus. Dese is oock tsamen-treckende/ende doet de wercken vande Spatha, maer en wordt soo inde saluen niet ghebruyckt. Dwitte marck vanden struyck versch gheten oft met water ghesoden/doet de selue wercken vanden Borassus. Borassus.

Palmites. Palma minor Matthioli. In Spaenſch ende Nea-politaens/Cephaglioni.

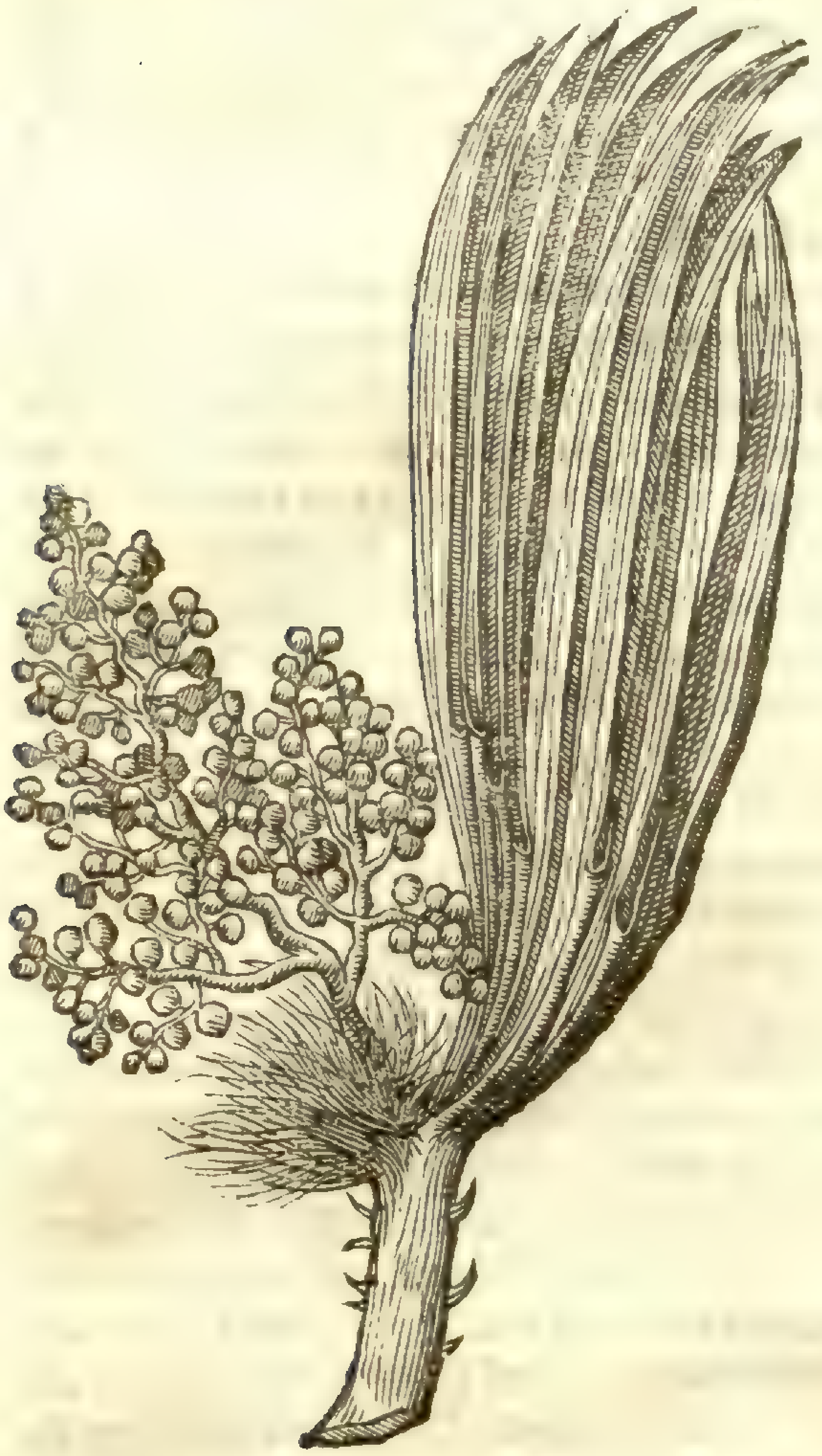

Drakeboom. Draco arbor.

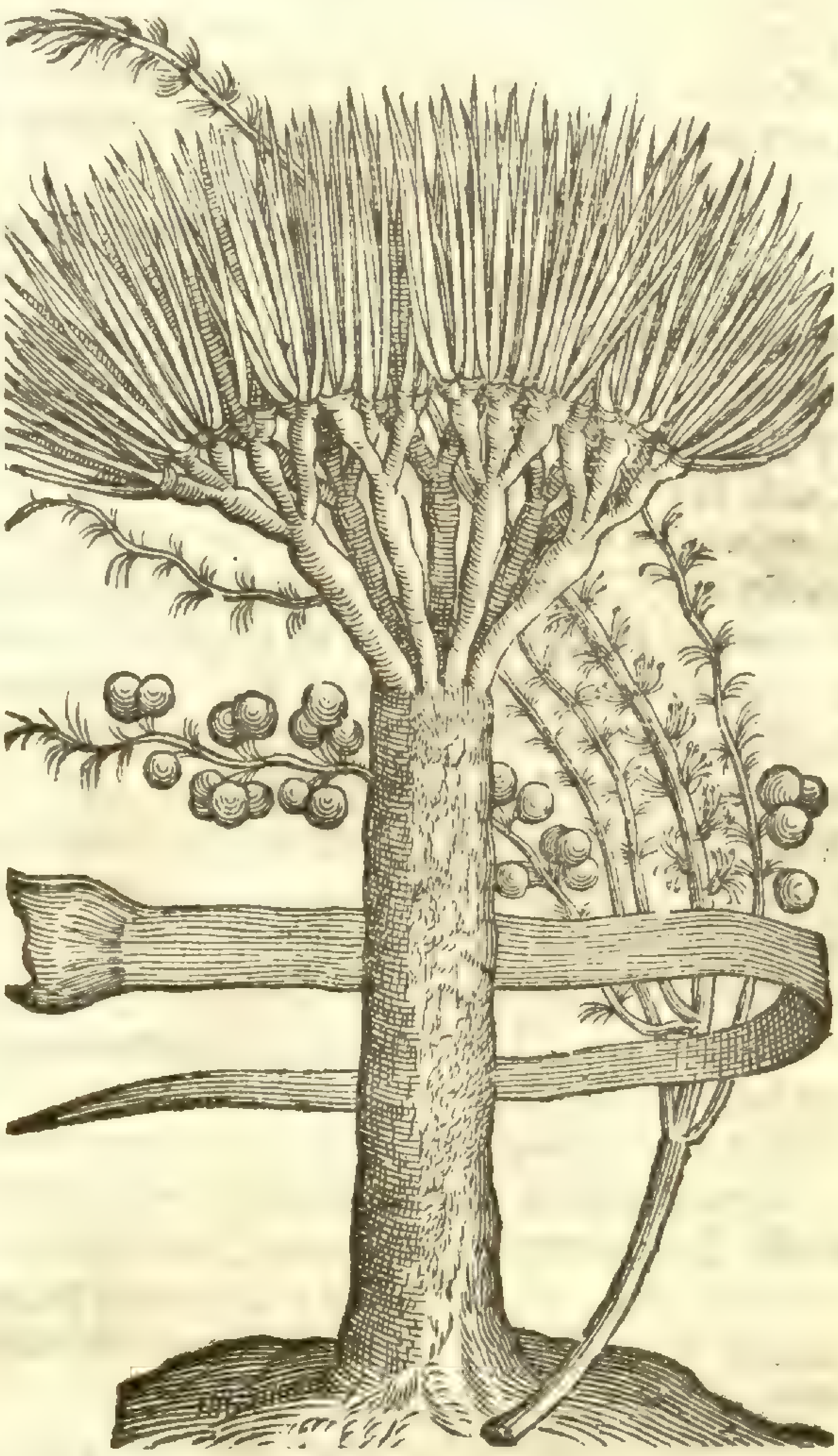

De Chamæriphes,oft de leeghe ende cruypende Dadelboomen daer Theophraſtus af ſchrijft/ zijn in Spaignien/Prouencen ende Italien aende Zee-coſten zeere wel bekent/ ſoo wel om beſſems daer af te maecken/als om hun marck/dat een excellente ſpijſe is / ende vanden ouders zeer gepreſen. De ſtruyck is ontrent de wortel wtpuylende/ ende ſoo dicke als een mans been/ inde welcke dit marck beſloten is/dwelcke wy dickwils gheten hebben/ ende met de ſoete ſmaecke vande Cardoenen beuonden. De geheele plante is minder/ ende heeft ſmalder bladers/oock veel meer vruchten dan dien anderen Dadelboom/maer cleinder.

Muſa Serapionis.

Byde voorſeyde moet oock de plante Muſa gheſtelt worden/ die wt Ooſt-Indien inde eylanden van Weſt-Indien / ende van daer in Portugael ghebrocht zijnde / ouer langhen tijt veel perſoonen bekent is gheworden/ van daer hebben wy oock gheereghen witter maten groote bladers. Haer fatſoen/vruchten ende bloemen ſtaen zeer net ende aerdich geconterfeyt inden Cruyderboeck van Matthiolus.De bladers zijn meerder dan die vanden Indiaenſchen Riet / waer in de Gomme Elemni ghevonden is/ende zijn onderhaluen voet oft twee voeten lanck/maer onder tſaemen ghevouwen.

Drakeboom ende haer Gomme/Drakenbloet ghenoemt.

Deſe plante heeft ouer eenighe ſeker iaeren tot Antwerpen inden zeer fraeyen hof van Pieter van Coudenbergh ghegroeyet/wt Spaignen daer ghebrocht zijnde / in alder manieren ſoodanich / als Cluſius die aerdich ende net beſchreuen heeft op deſe maniere : Draeckeboom is eenen hoogen boom/ ende ſchijnt van verre gheſien eenen Pijnboom te weſen/ſoo ghelijck ende altijts groene ſtaen de tacken. Deſe heeft eenen dicken ſtruyck / waer op dat ſtaen acht oft neghen ghelijcke ende bloote tacken van twee cubitus hooghe / oft wat meerder/ ende hun eynden zijn eenen aerm dicke / oock bloot ende ſonder bladers/die int opperſte hooſden hebben vol bladers van eenen cubitus lanck/ ende eenē grooten duym breet/de welcke inde middel dicker ende eenichſins gheribt zijn/ ghelijck de bladers vanden Iris,maer aende ſijden dun ende roodt/de welcke geheel ghelijck een ſweerdt ſtaen/ ende altijts groene zijn.De ſelue groeyen gelijck die vanden Aloe oft Iris/deen den anderen omhelſende.De ſtruyck is zeer

Musa Serapionis. Cunophoron, an Nux Indica?

Musa fructus.

is zeer rouw ende oneffen/met veel gapende spleten/ wt de welcke inde Honts-dagen een vochticheyt drupt/ de welcke stijf gheworden sijnde als een roode gomme / Draken bloet ghenoemt wordt/ waer door dat ick desen boom den naem van Drakeboom ghegheuen hebbe. Thout vanden struyck is zeer hert ende laet hem zeer qualijck snijden/ om dat ghelijck van zenuen oft draen dweers ende crom loopende ghemaeckt is: Maer de tacken midts dat die zeere vol saps zijn / moghen lichtelijck ghenoech afghehauwen worden. Desen boom hebbe ick aldereerst binnen Lisbone gesien int iaer ons heeren 1564. achter het clooster van Onse Vrouwe van Gratie / ende was acht palmen dicke / maer den Monicken onbekent ende ongheacht / de welcke soo sy verclaerden noch bloemen noch vruchten en droegh: maer naederhant hebbe ick dat anders beuonden aen een tacksken dat int naeuolghende iaer vanden seluen boom ghesneden was / ende van eenen vrient my ghegheuen wert. Desen tack is eenen voet oft meer lanck/ aendē welcken ander tacxkens staen die met veel vruchten druyfwijs by een gheuoegt gheladen zijn. De vrucht is geelachtich/ wat suerachtich van smaecke / ende soo groot als een cleyne kerse. Dese schijnt wel te groeyē op d'opperste hoofden gelijck de Dayen opden Dadelboom groeyen/ nochtans en hebbe ick niet ghehoort/ datse ghelijck de Dayen in omwijnsels besloten zijn. Voorwaer oock de Gomme die by sommighe vande nerstichste Apotekers geuonden wordt/ ende die sy Drakebloet noemen / wordt meestendeel wt de eylanden van Madere ende Canarie in Europe ghebrocht / ende by auentuere oock wt Afrike / de welcke ten tijde van Dioscorides in stede van Cinober ghebruyckt wert. Oft desen boom yet te bedieden heeft in tghebruyck vander medicijne en heeft niemant/ mijns wetens / beschreuen: nochtans de serpicheyt vande vrucht bewijst wel/ datse soude moghen teghen de cortsen ghebruyckt werden. De Gomme oft Drakebloet heeft een tsamen-treckende cracht/ ende is zeer goet gebruyckt teghen den rooden vloet vande vrouwen/ roodtmelisoen / ende bloetspouwen / voorts oock om de loterende tanden vast te maecken / ende het tandtvleesch te stijuen. Oprecht Draecken bloet ghepoyert/ ende met een weynich zeer goeden ghebranden wijn gemengt/moet zeer haest tusschen de loterende tanden ghedaen worden/ om dat Draecken bloet terstont stolt ende herdt wordt ghelijck ciment aldus ghemengt sijnde. Welcke crachten zeer gelijck zijn den ghenen die Dioscorides den Cinober geeft / ende die hy crachtigher maeckt dan den bloetsteen.

steen. Daerom meynen niet sonder reden de vermaerste Medicijns/dat dit excellet Drakebloet/ voprechte Cinober is van Dioscorides, principalijck om dat oock in sijnen tijt van sommighe Drakebloet ghenoemt is.

Cinober van Diosc.

Indiaensche Note. Nux Indica.

Indiaens Notken. Nucula Indica.

Onder de Palmboomen heeft de Indiaensche Noteboom den prijs / ende is meest ghepresen / de welcke in Calicout op sandtachtighe plaetsen by de Zee gheleghen groeyet/ende zeer groot wordt/ende oock zeer proffitelijck is. Dese heeft bladers dien vanden Dadelboom ghelijck/ maer meerder/ende de bloeme vander Eycke oft Steen-palme / waer af oock de vrucht van Auicenna note genoemt wordt/ de welcke soodanich is als wy ouer al voor de winckels sien hangen/ soo groot als eenen grooten Meloen. De landtsaten saeyden daer dese note/ ende verplanten den boom/om dat hy te schoonder ende grooter soude worden : maer dese zijn sachter ende weecker van houte.

Indiaens Notken.

De Notkens van desen boom schijnen te willen segghen dat hy zeer diuersch is van vruchten/ ende by auentuere eenen wilden boom : welcke Notkens wy crijghen vande palen van Guineen. Dese zijn qualijck soo groot als een groote Olijue/ende die ander van schorsachtighe/ olieachtighe/ende wel smaeckende keest gheheel ghelijck / dan dat dese een beenachtighe / zeer herde ende swerte schelpe heeft.

Fausel met de schelpe/ ende sonder schelpe.
Fausel cum suo inuolucro & eodem exuto.

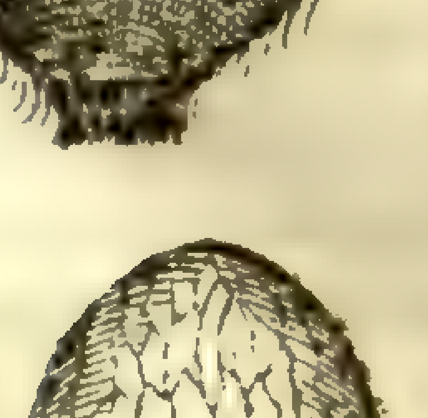

Indiaensche Haselnote. Auellanæ Indicæ genus oblongum Clusij.

Fausel is een vrucht / als D. Garcia Portugeis ghetuyght / van eenen boom die van ghedaente den Dadelboom ghelijck is ende van vooser substantie / die ick dickwils ghehadt ende ghesien hebbe ten huyse van Pieter Quickelberghe binnen Antwerpen. Dese is van gedaente de Note Muscate niet ongheliick/maer bruynder/op d'een eynde breedt plat / van natueren eñ materie herder / houtachtich/ maer besloten in een sachter ende hayrachtigher ommewijndtsel / wat tsamentreckende ende een weynich aromatijck van smaecke / ende verwermende int beghinsel vanden eersten graet. Men seght dat dese vrucht niet rijpe sijnde / droncke ende verbaest maeckt. Ick hebbe een edel Enghelsche vrouwe ghekent/ die bevrucht was/ de welcke ghierich etende thien oft twaelf Noten Muscaten/ vanden

speceriJ

speceriachtighen domp die inde herssenen ghetrocken was/droncken werdt.

Indiaensche Haselnoten.

Dese vrucht schijnt te wesen de selue keerne van ons voorseyde Palma pinus, soodanich als zijn die zeer herde keernen die ick in mijn contoor bewaere / ende van Walerant Donrez van Rijssel my gheschoncken zijn.

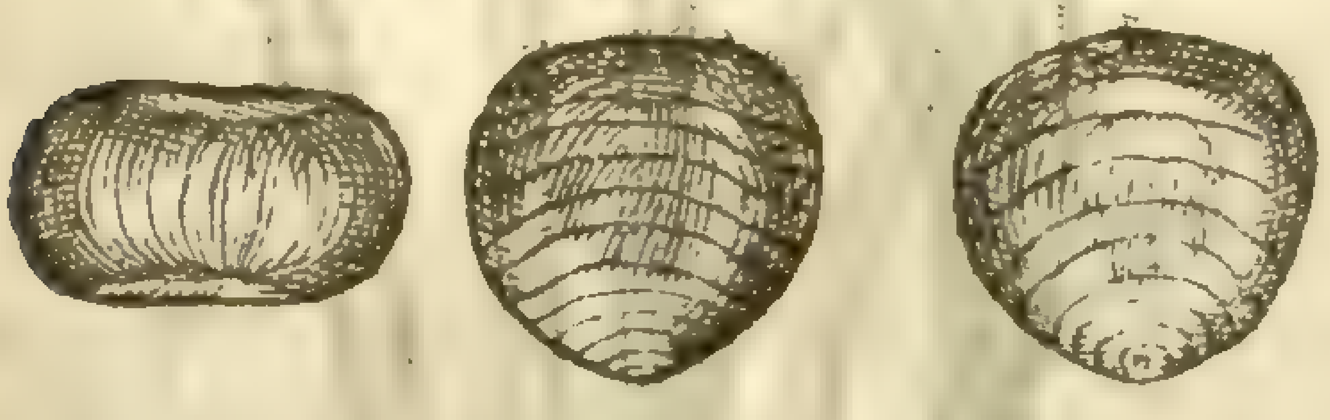

Onder d'Indiaensche Haselnoten hebbe ick tweederhande schoone ronde platte ghepolijste vruchten die my onbekendt zijn / de welcke wy hier by gheuoecht hebben op datmen soude moghen versoecken wat vruchten sy mochten wesen.

Ander soorte van Indiaensche Haselnote. Mehenbothene, siue Auellanæ Indicæ varietas.

Ander soorte van Indiaensche Haselnote.

Mehenbothene.

Onder de Noten Muscaten worden binnen Antwerpen somtijts Noten gheuonden / die D. Cortusus van Padua heeft ghesonden voor een soorte van Mehenbene oft Indiaensche Haselnote. Dese is van verwe/ghedaente ende grootte de Muscaet Note ghelijck / dan datse driecantich is/ende de beenachtighe ende zeer herde schelpe heeft van ons Indiaens Notken: maer als die open ghebroken is/ sietmen drie verscheyden laeykens daer in/vande welcke d'eene / dat zeer merckelijck is/in hem een soete keerne besluyt/ ende soodanighe als ick ghehadt hebbe van mijnen zeer goeden vriendt ende Cosijn Niclaes des Fourmenstraux coopman van Rijssel.

Palmalinum.

Dese plante die om haer nieuwicheyt ende profytelijckheyt wel te besië is/die oock wt den eysch van haer natuere van ons Palmalinum ghenoemt is/ende met veel ander zeer selden ghesien planten wtten eylanden van Peru is ghebrocht/geeft rechte scheuten van een spiesse hooghe/ ende eenen vingher oft duym dicke/die op d'een syde halfrondt ende effen zijn/de ghedaente hebbende van een zeer langhe ribbe/vooren soo lanck als die zijn/twee diepe groefuen hebbende / holachtich ghewelft gelijck het onderste van een schip/in welcke holle strepen hun voeghen veel dicke bladers/ eenichsins dien vanden Dadelboom ghelijck/oft rietachtich/maer smalder/ende van een ghetrocken zijnde den hayren vande schorsse vanden kemp gheheel ghelijck/de welcke zeer taey ende bequaem zijn om coorden ende seelen af te draeyen. Dese borghen gheheel ende decken van onder daer sy beghinnen tot bouen toe inden schoot vande voren oft strepen veel cleyne biesKens ghelijck die vanden Spartium,ende soo groot als die vander Elpha,wtghenomen int opperste/daer de stele ghelijck eenen aerdighen gecropten stanghel wtg hespreyt is/ende ghecroont.

Een plante der Acatia ghelijck. Acatiæ cognatæ planta.

Ick hebbe hier eenighe beschrijuinghen ende figueren van zeer veel boomen ende vremde boomghewassen willen by voeghen/om dat de liefhebbers vande Philosophie int aensien souden behaeghen hebben/ ende den schippers ende cooplieden als voor een prouuie/ oft met woorden oft schriften de selue te kennen gheuen/ten eynde dat die te sekerder souden mogen vercreghen worden. Eene van dien is een mede soorte vande Acatia, soo van bladers als van doornen: de tacksKens zijn goet om crommen oft wringhen / van verwen dien vanden Iuiube ghelijck / de welcke met veel ghelijcke tusschen-spacien dobbel stekende punten oft doornekens hebben/ staende gelijck twee wtghestreckte sleeken hoornen / tusschen de welcke sy cleyne hayrkens draghen / van staen ende fatsoen den bladerkens vander eerster Acatia ghelijck. Noch isser een ander soorte die van bladerkens den voorgaenden niet onghelijck en is/ de welcke aen wisKens groeyen van onderhaluen voet lanck/ met cromme doornekens/van verwe dien vande Stekelbesien ghelijck/maer minder.

Rubi facie senticosa planta.

Wy hebben hier by oock doen conterfeyten den struyck oft een stocksKen van eenen anderen boom die daer oock groeyet / ghelijck wy die tsamen ontfanghen hebben. Dese is een vuyst dicke / soo lanck als een spiesse / becleet met een swerte ende dicke schorsse / ende met zeer veel dicke stekende doornen ghelijck een colue beset/van houte vast/swaer ende zeer hert.

Een doornachtighe plante den Brame-doorne ghelijc-kende. Rubi facie senticosa planta.

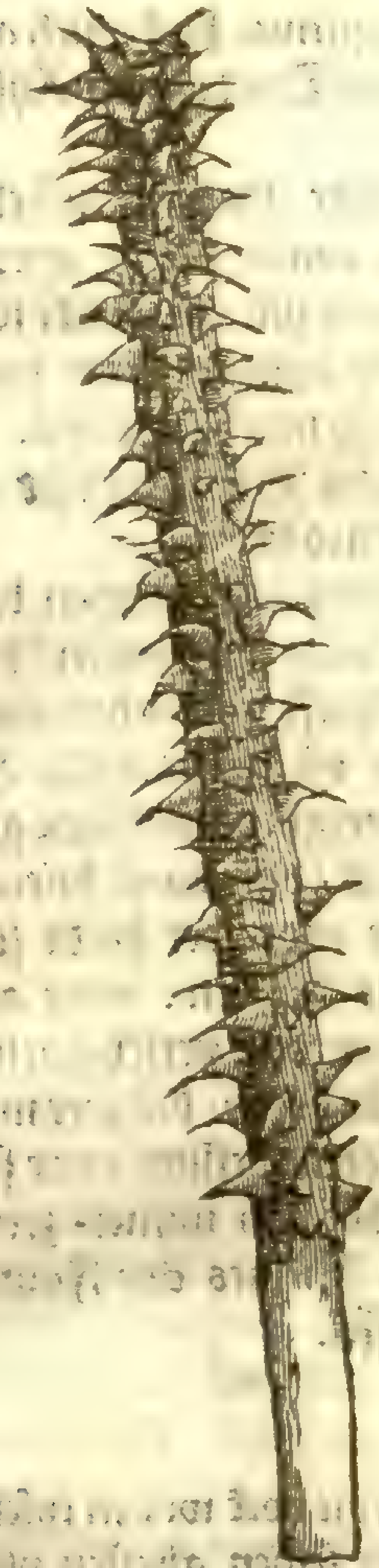

Indiaensche boom/den Oleander ghelijckende. Nerij facie arbor.

Ander ernpt groeyende oock op boomen van Peron als Marentacken den Aloe van ghedaente niet ongelijck. Peruuiana alia Aloës facie, arboribus item innascens visci ritu.

Indiaensche Marentacken. Viscum Indicum.

Het is oock wel der pijnen weerdich/de zeer schoone haeuwen van dese plante/die luttel persoonen bekent zijn/wel te besien/ Dese hanghen voor af van tacken ende scheuten dien vanden water-Vlier niet ongheliјck/welcke tacken binnen marck hebben/ende bleeck/ eerdtverwich ende vol knoopen zijn/ met velachtighe scheyden van onderhalue palme / ende eenen voet lanck / de welcke seuen oft neghen op eenen stele vast staen/ hebbende elck besonder de ghedaente van eenen dunnen Pricke. Dese zijn binnen gheuult met ajuijnachtighe ende wolachtighe vellekens / die wel van een slanghe soo ghelijck zijn/ende yet dat dlichaem van een slanghe ghelijck is/ omwindende/datter de kinders vervaert af sijn/ende daer bij bedroghen worden. De bloemen groeyen in lanckworpighe huyskens / op steelkens / dien vande Nicotiane oft Doorenappel ghelijck / ende soodanich als wy hier soo net als ons

moghelijck

moghelijck was ghecontterfeyt stellen/ De reste vande plante en hebben wy niet ghesien.

Indiaensche Marentacken.

Wt de selue gheweesten hebben wy oock dese plante ontfanghen / die nerghens en is ghewoone te groeyen dan op de tacken ende struycken vande boomen / ghelijck Marentacken doen : ende om dat die den Marentacken niet zeer ongelijck en is/soo hebben wy die Indiaens Marentacken genoemt. Dese heeft eenen platten liggenden/ maer dweers loopenden risch/ van een wortel/ende garsachtige knoopkens/ eenichsins dien vanden Boom-varen ghelijck/maer witachtich : Insghelijckx oock halmen die bleeck-groen zijn / maer vande middel opwaerts dicker / voosch ende ghestript / van onderhalue voet lanck/aende welcke bladers groeyen/dien vanden Marentacken niet ongheliick / ende altijts groene/maer tweemael grooter/dicker/ vooser/ ende lancks het ribbekē dat midden in tblat loopt/ staen op beyden sijden ses ringhen/ al oft die met een yserken daer in ghedruckt waren/d'welck vremt om sien is.

Een ander plante wt Peru met de ghedaente vanden Aloë, op de boomen groeyende ghelijck het Viscum.

Dese plante is oock ghebrocht wt de selue landen ende plaetsen van Indien/ die daer op de tacken groeyen vande boomen / waer datse is afghetrocken gheweest byde ghene die de selue aen meester Morgan zeer gheschickte Apoteker van Londen ghesonden hebben / de welcke met een breeder risch op de struycken sit vande boomen / met ayiuynachtighe faselinghen daer inne ghewortelt / waer wt terstont de velachtighe bladers spruyten in een ghewonden/ die beneden bycans een palme breet zijn/ ende vele by een, eenichsins dien vanden Aloës oft Zee-Ayiuyn ghelijck/maer bouen eynden die zeer dunne ende spits/welcke bladers staen rondtsomme eenen rooden/ghestripten/ hollen ende tackachtighen stele/dien vander Affodille oft Aloes niet ongheliick/van twee oft drie cubitus hooghe/de welcke ghelijck de hauer veel schubachtighe aderkens draegt / die van grootte ende witte sachte wollicheyt den Apocynum oft Asclepias ghelijcken ende oock van saedt / maer dat zeer cleyne is dien vander Coniza ghelijck/ van smaecke sout/ onliefllijck / ende Salpeterachtich / by auentuere om dat aenden Zeecant is ghewassen/ghelijck daer den Aloës inde sauelachtighe plaetsen groeyet.

Boom van Perou met de ghedaente vanden Elsenboom.

Arbor Peruuiana Alno similis.

De selue schippers hadden oock inde selue corfkens gheworpen afghebroken tackskens van eenen boom/ die wel van bladers ende hout de Else ghelijck was / nochtans verschillende van moschachtighe bloeme die ghelijck ronde clootkens waren : Maer by auentuere dese veranderinge comt door de gront ende locht.

Petasites Indica.

Maer dese plante / hoe wel datse de Pestilentie wortel ghelijck is van groeyen / ende zeer groote ronde bladers heeft / die soo groot als eenen hoet zijn / heeft nochtans eenen verwarreden risch van wortel / wt de welcke ter sijden veel ionghe scheuten weder wtspruyten / ende stelen van bladers twee cubitus lanck/die halmachtich ende vol marcks zijn/draghende elck een blat/dat niet slim wtgheholt oft gheschaert en is/ghelijck inde groote Clisse. De wortel groeyet in eenen voosen/swamachtighen/ ende ghewormsteeckten/risch / die ghelijck Meum bouen rondtsom de stelen zeer dick ghehaert is/ ende beneden wijt wtghespreyt ligghen / ende is soo groot als die vande grootste Olmunde, de welcke eenen drooghen tsamen-treckenden smaecke heeft / ende was soo sy my seyden ghenomen ende ghetrocken van eenen ouden boom.

Indiaensche Vijghe.

Inde selue eylanden vande Zee van Peru / als Hispaniola ende ander / groeyet boomwijs van selfs int velt dit wonderbaerlijck ende stekende oft doornachtich blat / dat alle iaere zeer aerdich van onder nieuw bladers ghееft / zeer fray tsamen gheuoegt / dwelcke van daer ghebrocht sijnde in zeer veel plaetsen van Spaignien / Vranckerijck ende Italien heeft bloemen in vruchtē voorts gebracht/ de welcke wy daerom hier by gheschildert hebben/ iae soodanige als wy binnen Marseille inden hof vanden zeer vromen Capiteyn vander Zee Pieter Bon gheplukt ende wel rijpe geten hebben. Dese planten hebben oock in veel houen van Cloosters oft Monicken / ende ander inde voorghenoemden van Montpelliers ghestaen ende gheleghen/niet alleene fray gheoeffent/ maer oock ongheacht veel iaeren ghegroeyet ende groene ghestaen/ want sy zijn soo zeer teugdich ende vol leuens/dat sy soo wel van tblat/ half in d'eerde ghegrauen/ als van ghesaeyt saeyken daer voorts comen : Jae oock in Nederlant hebben sommighe Apoteckers van tblat een plante creghen. Bouen int middelste van tblat groeyen de bloemen die terstont ende met eenen tbeghinsel vande Vijghen gheuen / van ghedaente eenichsins tknopken oft tbuſken vãde Granaetbloeme gelijck / maer veel meerder/ende geel van verwe. De rijpe vruchten zijn soo groot als een groote Vijghe/ rondtsom met veel stekende doornekens

Indiaensche Vijghe. Ficus Indica, Tuneficifera Indorum.

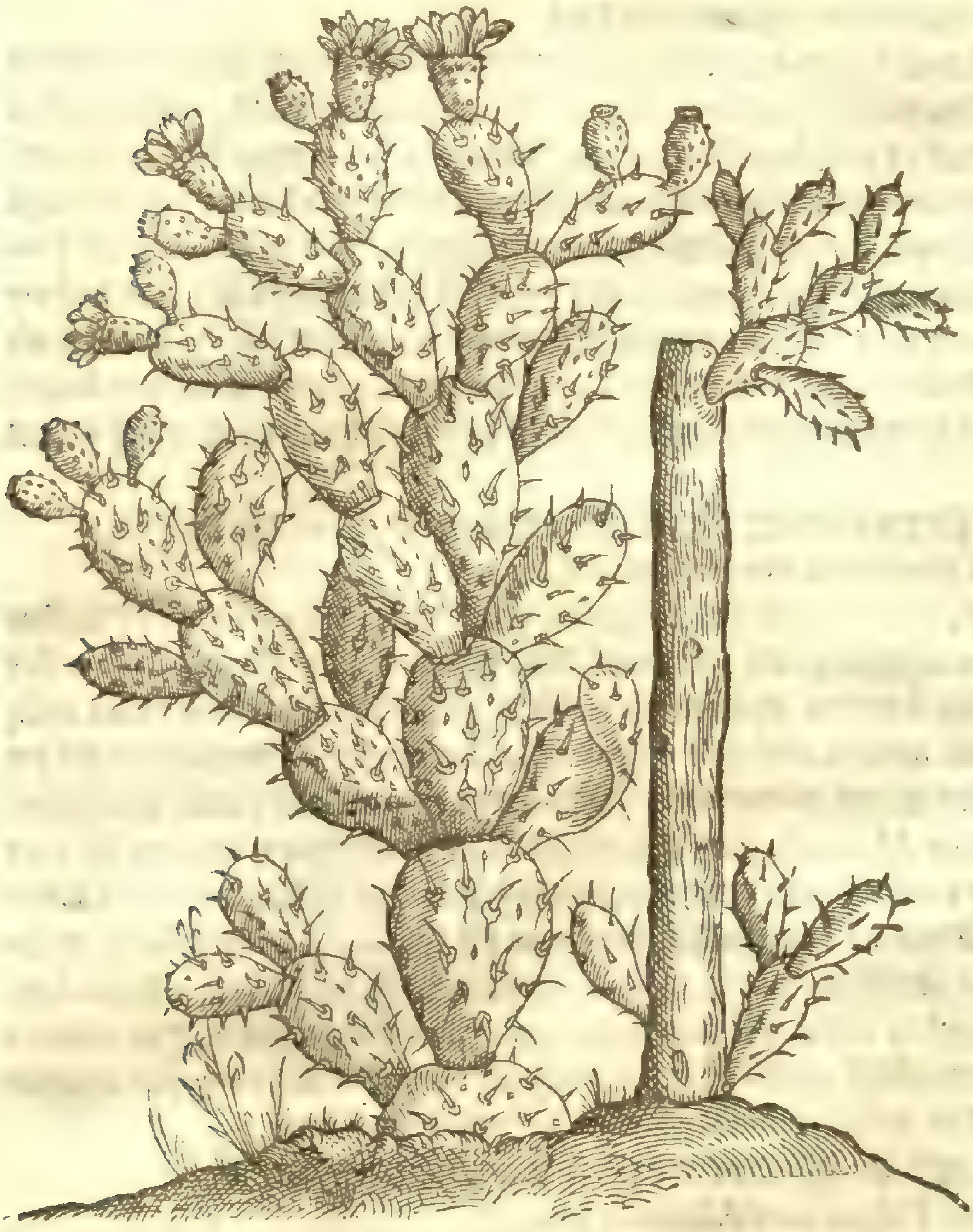

beset/buytē schoon orenge-roodt/ met een bloet-roodt sap binnen/ ende saeykens eñ spijse dien vanden Vijghen ghelijck/ maer niet soo lieflijck van smaecke. Vele willen seggen dat de selue vruchten veel gheten/ bloedich water doen maecken.

Indiaens Wondt-cruydt oft Heylboom. Indorum Ferruminatrix.

Neffens de laetst voorseyde hebben wy een boomken doen maecken dat inde selue landē van selfs ghewassen/ ende desen anderen zeer ghelijck is/ d'welck vanden Indiaenen in hun taele Heylboom ghenoemt wordt/ ende is zeer goet om de ghebroken litten/ ende die verwronghen oft verstuyckt zijn te ghenesen. Dese plante staet oock altijts groene/ ende wordt door een gheduerich veruolch van ionghe bladers soo groot als eenen boom. Van bladers ist den voorgaenden geheel ghelijck/ maer de vruchten zijn minder ende volder van doornen/ wt de welcke een roodt lijmachtich sap comt/ dat excellent is om de lakenen te verwen.

Een zeer groot ende breedt blat wt Indien/ oft oock is tblat vanden Indiaenschen Notboom: Prægrande folium, Palmæ filamentis & textura.

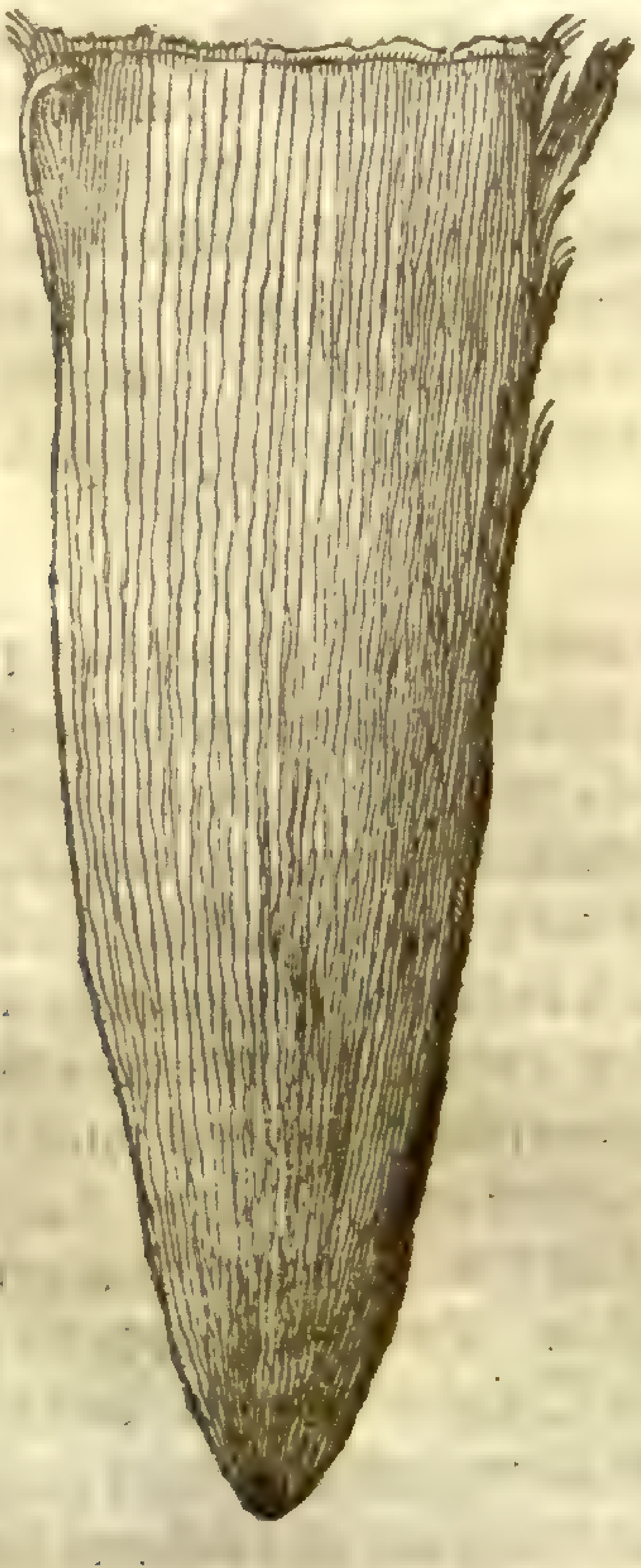

Eycken Mosch. In Grieck. Βρύον. In Latijn/ Muscus Quercus. Muscus, Arborumue villi: Item saxorum & terræ: Vinea Arabum & Officin. In Engelsch/ Mosz.

Dit leerachtich blat/wiens ghelijcke van ghedaente/ grootte/ breedde oft dickte wy noyt gesien en hebben/ moeten wy kennen vande West-Indien ontfanghen te hebben. Tschijnt dat ghetrocken is van een soorte van Dadel oft Palmboom / iae dat meer is tgheheel gheweef / is ghelijck een bart van twee cubitus breet / ende vier oft vijf cubitus lanck / ghelijck een ticchel ghewelft / hebbende inde lengde recht inde middel een ribbe/ van eenen haluen vingher dicke / met d'opperste eynde staende al oft erghens afghesneden ware/ ende met eenen herden rant ontrent eenen vingher dicke beset. Tgeheel blat van bouen tot beneden / mach van een met draen oft haerlocken ghespleten ende ghetrocken worden/ eenichsins den ghenen ghelijck die de Indiaensche Note becleyden/ ende zijn zeer bequaem om tauwen oft coorden af te maecken / ghelijck oock tgheheel blat zeer nut is om matten te maecken/ ende huysen te decken.

Eycken Mosch.

By dese naemen worden beteeckent de graeuwe hayrlocken vande boomen / soodanighe als wy sien op den Eyckeboom. Dese schijnen te wesen van tgheslachte vande planten/ die meest hun voetsel van andere haelen. De Mosch die op den Cederboom / Lorckenboom ende Peckboom groeyet is d'excellentste / ende beste van reucke / seght Dioscorides. Daer naer volgt de ghene die op de Poplierboomen wasset/ vande welcke het witte ende best rieckende tbeste is / seght de selue Dioscorides/ Tswerte oft bruyne en is niet goet: Maer het roode is middelmatich tusschen d'ander twee. Het Eycken mosch is het slechste van allen / wtghenomen tghene dat aen steenen ende vochtighe eerde groeyet/ ghemerckt dattet mosch de natuere heeft vande plante oft plaetse daer op dat groeyet.

Ghemeyn eerdt-Mosch. Muscus terrestris vulgaris.

Alle de diuersche soorten vanden Mosch die zeer vele zijn/schillen van malcanderē/in cleynicheyt van hayrlockskens / verscheyden fatsoen ende ghedaente. Want sommighe zijn tackachtich ghelijck de Corallen. Ander zijn ghelijck ghecrolt hayr/oft hayren crans met zeer dicke wijt wtgespreyde hayrachtighe veselinghen oft bladerkens/staende ghelijck zeer fijne syde.

Heyde Mosch. Muscus in ericetis prouueniens.

Dit Mosch en groeyet niet alleene inde Heyen ende sommighe bosschen vande heete landen/ maer heeft oock de ghedaente ende fatsoen van cleyne Heyde oft Cattoen-cruydt.

Eerdt-Mosch met cleyne tandekens. Muscus terrestris denticulatus.

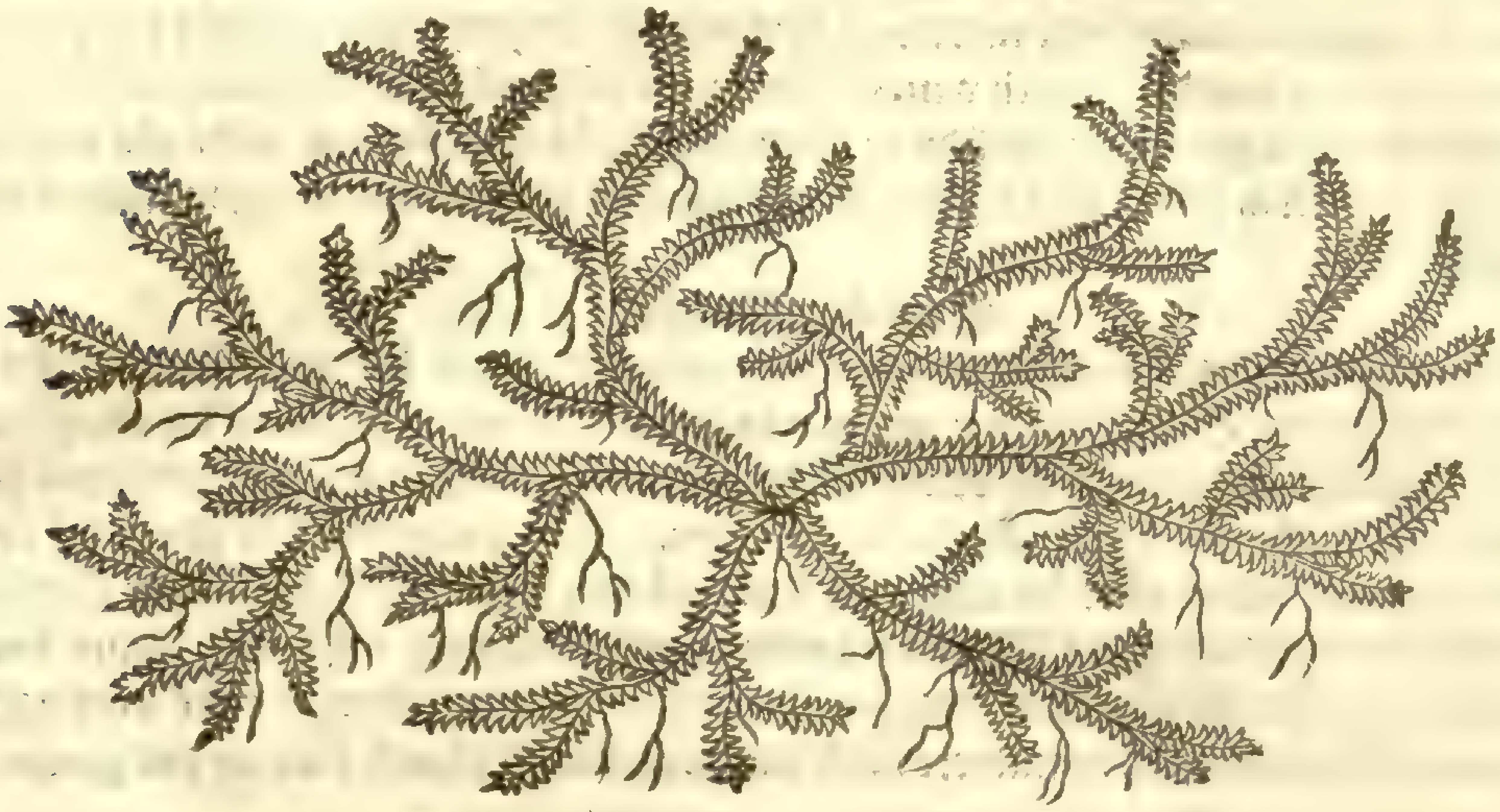

Ander hebben ghetande rijsachtige ranckskens met platte vederkens / de welcke met zeer veel hier ende daer cruypens in malcander verwarret zijn.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Mosch heeft een tsamen-treckende cracht. Dwelck in water ghesoden ende daer in ghebadet/ zeer goet is voor de moeder. Mosch wordt ghebruyckt in Vnguento Balanino/ ende olien om die dicke te maecken/ ende dient oock wel inde compositien vande Thymiama oft Persuym/ende saluen oft olien die de vermoytheyt vande leden wechnemen. De meesters van Arabien mengen het Mosch met medicamenten vander herten / om dat met sijnen goeden reucke goet is teghen de flauheyt ende beswijmtheyt. Tversterckt oock de maghe/tbelettet braecken/ende stopt den buyckloop. Galenus heuet inde plaetse van Calmus doen ghebruycken.

Tweede ghetandet Eerdt-Mosch. Muscus terrestris denticulatus alter. Muscus terrestris repens Lusitanicus Clusij.

De plaetse van groeyen ende tfatsoen en is dien vanden voorgaenden niet onghelijck / maer de gheheele tackskens zijn zeer dichte beset met cleyne platte bladerkens ghelijck tandekens/ oft schubbekens/ veel minder dan die vander Illecebra oft Muerpeper / die int handelen zijn ghelijck een sijde. Op de dorre berghen van Sommerset in Enghellant (Meudip ghenoemt) daermen loot wtgraeft/ groeyet op sommighe plaetsen ouervloedich aen dijcken ende steenen.

Wolfs claeuw.

Alsoo wel mach dese plante vande ionghe Herbaristen Wolfs-claeuw ghenoemt werden / als een

Wolfs claeuw. In Latijn/ Muſcus Clauatus. Pes Leoninus perperã Chamæpeuce Cordo. In Engelſch/ Wolfs claew.

Muſcus ſcoparius.

een ander Haſevoet gheheeten wordt / ghemerckt dattet fatſoen heeft van een Leeuws-claeuwe oft nagel. Deſe moſch groeyet in doncker boſſchen ende op dorre vochte heyden ende gronden/ cruypende ende vlidderende met zijn langhe taeye rancken die zeer dicke met bleeck-groene/ moſchachtige ende ſcherpe hayrkens beleet zijn / lancks der eerden op ſommighe plaetſen met cleyne wortelkens daer aen gheveſticht. Aen welcke ranckſkens oock groeyen ander corte ſijde-ranckſkens/ crom ende ſlimloopende/ de welcke opwaerts ſenden drie oft vier hayrighe tackſkens / van fatſoene de rouwe voeten ende naghels vanden Wolf-gelijck / eñ op elck ſtaen ouer eynde rouwe beenkens/ die ghelijck ſchaerkens van Creeften zijn oft Wolfs-naghels/ vande welcke ter ſijden wtloopen witachtighe ende caele ranckſkens/ waer aen dat afhanghende zijn cleyne aderkens / met witte moſchachtighe bloemkens. Waerom dat ſy inde winckels ende vande bedrieghers valſchelijck Spica Celtica gheheeten is/ ende daer voren ghebruyckt wordt / midts dat ſy weten datſe zeer goet zijn teghen den graveele ende hecte ſweeringen vande nieren: Deſe Moſch oft Wolſs-claeuwe groeyet vele inde doncker boſſchen van Enghellandt/ Normandie/ Duytſchlandt ende Nederlandt/ ende oock op den bergh van Trinite by Dornick achter tghebroken cappelleken. Cracht.

Moſch daermen de cleeder-beſſemkens af maeckt. Muſcus ſcoparius.

Deſe Moſch groeyet vele inde doncker ende vochte plaetſen ende boſſchen van Nederlant ende Ooſt-Vrieſlant/ met veel tackſkens van drie palmen oft eenen voet oft meer lanck/ van gulde-purper blinckende/ aende welcke zeer veel cleyne bladerkens ghelijck hayrkens groeyen wel dichte by een/ ende op elck tackſken ronde bollekens dien vanden Vlas/ Heyde oft Selago ghelijck/ maer minder.

Cleyn Moſch oft gulden hayr. Muſcus, Capillus ſiue aureus minor.

Deſe Moſch is veel cleynder/ ende niet ſoo ſchoon blinckende oft ieugdigh van verwe/ maer leelijcker om aenſien/ vele groeyende op vochte ende bereghende oude ghebroken oft vervallen mueren/ ende bedrupte canten van oude mueren/ ſoo in Vranckerijck/ Duytſchlandt ende Nederlandt als in Enghellandt.

Steen leuercruyt. In Latijn/Lichen. Hepatica. In Hoochduytsch/Leberkraut. In Franchois/Hepaticque. In Italiaensch/Figatella. In Enghelsch/Leuerwurt/ende Ston-leuerwurt.

Dese plante is in Griecx Lichen ghenoemt/om datse groeyet in vochtighe houen/ende op steenachtighe lomberachtighe ende doncker plaetsen daer selden Sonne comt: oft als Dioscorides segt/ om dat sy de quade zeericheden/Lichenes ghenoemt/gheneset: d'welck sy voorwaer doet / iae sy doet Cracht. noch veel swaerder dinghen/want sy verdrijft de zeer swaere ghebreken vande leuer. Daerom wordt die oock vande ionge Herbaristen Hepatica,dat is te segghen/ Leuercruyt/ghenoemt/ de welcke den ghemeynen volckskens oock zeer wel bekent is. Nochtans en moet die gheen Mosch ghenoemt zijn/ om datse stelen soo dunne als hayren heeft / op de welcke in Wedemaent ende Hoymaent veel witte ghesterrede bloemkens groeyen / die met een wortel van zeer cleyne dunne draykens oft saselinghen tsap oft voetsel lecken ende suyghen witten steenen/ op de welcke de bladers als schubben vast op malcanderen liggen ende soo vast gemaeckt zijn/ al oft die daer aen gelijmt waren/welcke bladers groen ende dicke zijn/ geschaert gelijck de Latouwen bladers oft diẽ vanden Eyckenboom/oft eer dien vander Zee Eycke ghelijck/die eenen cruydtachtighen/ vercoelenden ende drooghenden smaecke hebben. Waerom dat sy oock ghebruyckt wordt in Syrop van Cicoreye metten Rhabarber.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Steenleuer-cruydt groen ghestooten op de wonden gheleyt/stelpet oueruloedich bloeyen/ ende beschermt die van alle verhittinghe. Ghestooten ende met honich ghemengt / gheneest alle quade zeericheyt/daer op gheleyt. T'gheneest ende stilt oock de catarrhen vanden mont ende tonge.

Zee Letouwe.

Dese plante/daer af dat Theophrastus mencie maeckt/wert gheuonden op de clippen ende roolsen die inde Zee staen/oft op Zee-schelpẽ vande Middellantsche ende oock zee Oceane. Dese plante en is van gedaente oft van groeyẽ den Steenleuercruydt oft Longercruydt niet zeer ongelijck/ nochtans zijn de bladers blijder/ groender / meerder / ende de gheerunckelde Letouwe ghelijckende / maer zeer slap/ malschachtich ende dunne. Dese heeft oock een vercoelende ende drooghende cracht / dien Cracht. vanden Leuercruyt oft Longercruyt niet onghelijck / maer midts haer souticheyt meer vertecrende. Daerom is die zeer goet geleyt op heete geswillen vanden fleirsijn ende andere. T'onrecht wordt Plinius berispt om dat hy gheseyt heeft dat Bryon, dat is te segghen Zee-mosch/een cruyt is/met gerimpelde ende als ghecrompen bladers vande Letouwe / de welcke sonder stele groeyen: gheensins het

het Steen-leuer-cruydt beschrijuende als sommighe meynen / d'welck als Dioscorides seght / van sommighe Bryon ghenoemt wordt / om dat ghelijck Mosch aende steenen vast hangt.

Cracht ende werckinghe.

Plin. Sijn principale cracht is drooghen ende dick maecken / ende alle heete gheswillen ende vergaderinghen bedwinghen/ sonderlinghe vanden fleirsijn/ende in alle dinghen die vercoelinge van noode hebben.

Zee Leuercruyt.

Dit groeyet inde Duynen ende op sauelachtighe ende dorre plaetsen niet wijdt vande Zee liggende. Tgheheel cruyt is tghemeyn Leuer-cruydt van ghewas ende ghedaente ghelijck / maer de bladers zijn somtijdts roodtachtich oft geel / oft bleeck-groen.

Longercruyt.

Dese Mosch die den voorgaenden zeer ghelijck is / ende door de ghelijckenisse vanden Leuercruydt eenen yeghelijcken zeer wel bekent is/ eñ dat teghen de sieckten vande longher (de welcke dat van puckelkens ende crunckelinghen oock wtwendich van verwe ghelijckende/eenichsins conterfeyt) met goede redenen zeer goet ghehouden wordt/en groeyet niet alleene op oude ende gespleten struyckken van Eyckeboomen/Bueckenboomen ende ander/ aende schorssen/maer oock op steenẽ/ende herde plat ghetreden scheuten ghelijck een corste met leeraechtighe/ herde/ dicke ende gheerunckelde knorachtighe bladers / die ghelijck het Steen-leuer-cruydt aen veselachtighe draykens van wortels vast zijn / nochtans en sietmen nerghens gheen teeckenen van steelkens oft bloemen. Dese bladers zijn zeer ghepresen ende ghebruyckt vande Nederlantsche Medicijns / die de selue tot puluer ghestooten met water ingheuen/teghen de sweeringhe vande longher/ wtdrooghen/ende oueruloedich bloeyen/ ende ghebruycken die oock dickwils in decoctien oft drancken. Dit cruydt heeft een zeer drooghende/ maer matelijcker tsamen-treckende ende vercoelende cracht. Cracht.

Zee Leuercruyt. Lichen Marinus.

Longercruyt. In Latijn/Muscus Pulmonarius, siue Pulmonaria Officinarum. In Hoochduytsch/Longercruyt. In Franchois / Herbe aux pulmons. In Engelsch/Lungwurt.

Zee Nestelen. Alga Marina.

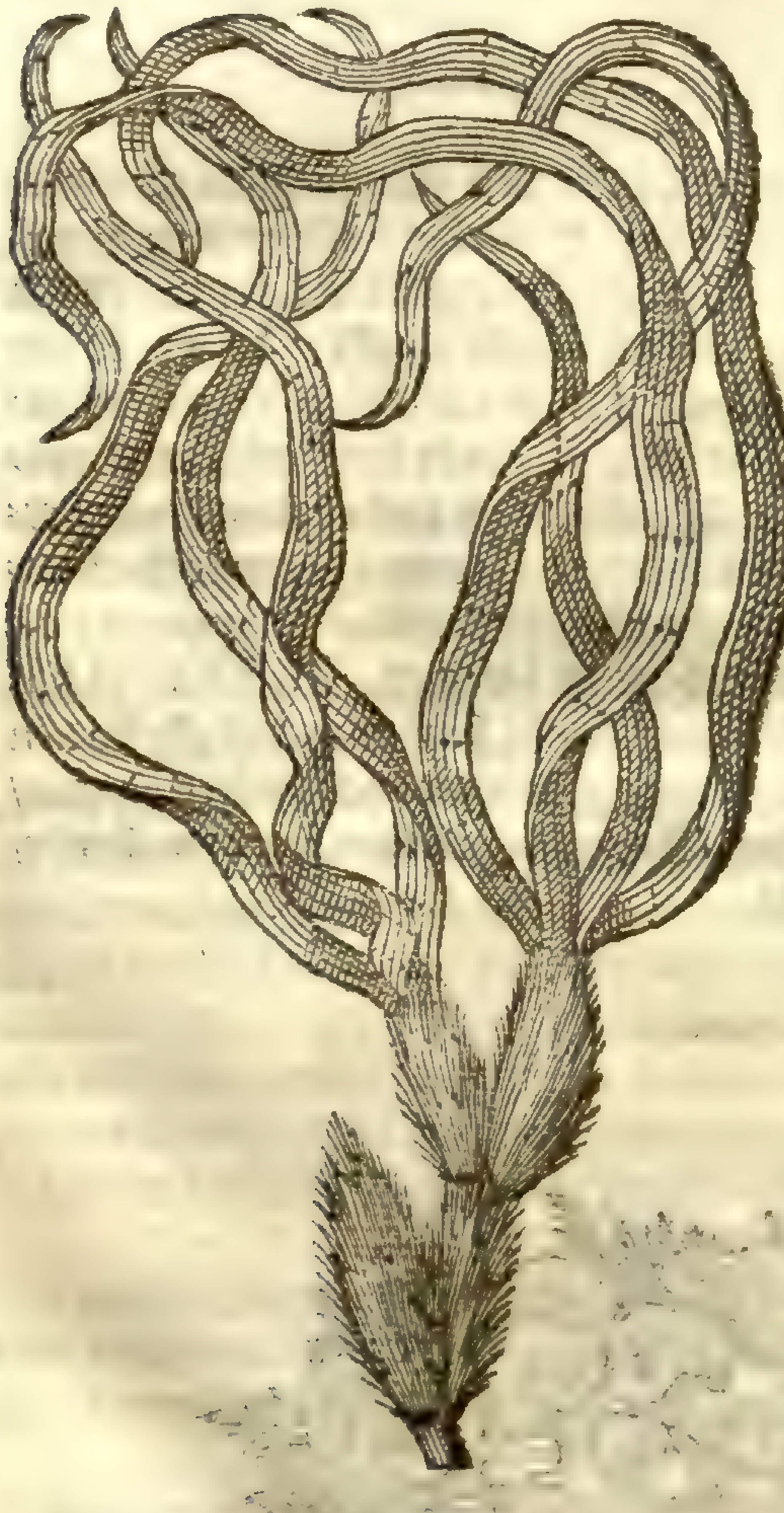

Water Linse oft Endt-groen. In Latijn/ Lens palustris. In Franchois/Lentille d'eau. In Enghelsch/Duyck meat.

Lancks den gheheelen streke vande Middellantsche Zee ontrent Aigues-mortes / ende bycans lancks alle de Duynen vande Venetsche ende Westersche Zee/ en isser niet dat min geacht is/noch meer gheuonden wordt drijuende dan de Alga, waerom het ghemeyn woordt is/ Nihil vilius Alga, de welcke vanden Hollanders ende Zeelanders om de ghelijckenisse vande bladers / Nestels gheheeten worden / wt ghearde ronde knobbels van eenen duyme dicke / spruyten doncker-groene slappe/ sachte bladers/van eenen cubitus oft meer lanck. De Venetianen plegen de glasen daer in te wijnden ende packen/om dat die niet breken en souden/ende oock hedens-daegs en heeft tselue cruyt geen ander ghebruyck. D'onderste wortel en hebbe ick niet connen sien.

Dese

Dese plante wassende in poelen/ ende staende-wateren / ende in Nederduytsch Endt-groen gheheeten/om dat de Endt-vogels gemeynlijck eten/ heeft zeer cleyne ronde bladerkens dien vande Linse niet onghelijck / onder de welcke in stede vande wortel zeer dunne faselinghen oft hayrkens zijn. Dese wordt zeer ghepresen ende ghebruyckt teghen de hitte vanden inghewant/ende corsen/ghelijck de Plompen/in water ghesoden ende van buyten opgheleyt/ oft dwater daer af ghedistilleert/ inghenomen ende ghedroncken. De selue worden van buyten ghebruyckt op de roodtheyt vanden aensicht/ooghen ende lichaem/ ende oock teghen de pijne vanden hoofde. Diosc. In staende wateren wordt een Mosch gheuonden dat de Linse ghelijck is/ ende heeft een vercoelende natuere/ waerom dat zeer goet is oft alleene/oft met Naerbier/ in Latijn Polenta ghenoemt / gheleyt op heete vergaderinghen/Wilt-vier/ende heet fleirsijn: Tgheneest oock de gescheurtheyt vande ionge kinderen.

Polenta vande ouders ende vande teghenwoordighe schrijuers.

Om dat de Polenta van d'ouders in veel manieren ghebruyckt is gheweest/alsoo wel blijckt aen veel passagien van Dioscorides, Galenus, Hyppocrates, ende ander derghelijcke schrijuers/ende oock somnighe Poeten: soo heeft my goet/ iae hooch-noedich ghedocht/ aenghesien dat nv ter tijt de schrijuers ende Grammaticiens inde selue Polenta zeer verschillen/ mijn meyninghe int cort daer af te verhaelen. Plinius schrijft int langhe hoe men die maeckt op dese maniere: De Griecken en maeckten oock haer Polenta van gheen andere dinghen dan van Gerste/ de welcke sy ter seluer oorsaecken verscheydenlijck bereyden: want om die wel te maecken / soo pleghen sy/ nae dat de Gherste in water gheweyckt was / die s'anderdaegs te roosten / ende daer nae te maelen. D'andere begoten die met weynich waters voor de tweede mael / ende deden die weder drooghen eer dat sy ghemaelt werdt. Sommighe dorschen de Gherste als die noch groen is/ ende nae dat sy ghesuyuert ende nat ghemaeckt is/ stampen die in eenen mortier/ ende wasschen sy wel in eenen* corf: laeten daer nae die droogen inde Sonne/ende wordt dan wederom ghestampt: ende ten laetsten nae dat sy wel ghesuyuert is / wordt daer nae ghemalen. In wat maniere dat sy dese Gherste oft Polenta bereyden / altijdt doen sy tot twintich pondt Ghersten/* drij pondt lijnsaet/ een half pondt Coriander saedt / ende vijfthien dragma souts: ende nae dat sijt al gheroost hebben / maelen dit al tsamen. De ghene die de selue gheduerich begheeren / bewaeren de fijne bloeme met het grof meel al onder een ghemengt/ghedaen sijnde in nieuwe eerden potten / soo haest alst ghemaelen is. De Italiaenen maecken dese Polenta sonder de Gherste te laeten weycken oft nat maecken / roosten die alleenlijck ende maelen die wel cleyn / bysuoeghende der ghelijcke dinghen alsoo de Griecken doen / ende oock Milie oft Hirs.

*Amelcoren wordt oock aldus gheweyckt ende ghewasschen om styffsel af te maecken.

*Galenus maeckt ghee vermaen vã lijnsaedt/ coriander ende de sout.

Galenus int eerste boeck De Aliment. facult. seght / dat d'alderbeste Polenta is de ghene die van versche ende nieuw-gheplueckte Gherste middelmatich ghefrijt/ ghemaeckt wordt: oft wordt by ghebreke van Gherste/ somtijdts oock van ander graen gemaeckt. Ende want alle wel bereyde Polenta goet van reuck is/soo is de alderbest rieckende de ghene die gemaeckt is van zeer goede ende versche Gherste / die gheen zeer drooghe aren en heeft. Sommige pleghen die om de gesontheyt te drincken gemengt met Sapa oft ingesoden most/ eñ met soete wijn ende mededrãck tsamen gemẽgt/ somtijts oock alleenlijck met water besprengt/de selue in nemẽde twee oft drie uren tsomers eer sy in tbadt gaen / ende seggen dat sy dẽ dorst met desen drãck verslaen.

De Beschrijuers der Landtwinningen beschrijuent aldus: Gheweyckte Gherste laetmen drooghen eenen nacht/de welcke men s'anderdaegs daer nae pleech te frijten ende dan te maelen/de selue bewaerende langhen tijdt. Wt dese voorseyde beschrijuinghen ende woorden/ende oock mede wt veel andere passagien ende manieren van beschrijuinghe der remedien vande ouders soo wel Poeten als Medicijns meesters machmen bescheedelijck mercken dat Polenta van d'ouders is gheweest een bereydinghe van Gherste / niet alleenlijck om pappekens ende supkens te maecken/ maer oock lieflijcke ende soete dranckskens om den dorst te verslaen/ als hedens-daegs zijn onse bieren ende ptisaen-water: hoe wel dat ons mout oft Byne van Aëtius ende Naerbier vande Hollanders ende Bosschenaers / oft Grout van d'Engelsche wat verschillen inde bereydinghe / waer af wy de maniere ghetoont hebben int capittel van de Gherste onder Bier ende Ael: Nochtans en is hedens daegs tghebruyck niet minder onnutter oft onproffijtelijcker onder tghemeyn volck om papkens / drancken ende veelderley medicamenten te maecken. Want te Delft in Hollant pleegtmẽ het dick versoden Naer-bier welck een extractie oft wttrecksel is in Latijn liquamentum gheheeten/ghetrocken wt Gersten-mout/ dat is meel van gheweyckte ende daer nae ghedrooghde ende ghefrijtte Gerste/ niet alleenlijck te bereyden om te eten inde vasten op tbroodt ghelijck syropen endt versoden wijn Sapa ghenoemt: maer oock om in veelderley plaesters ende cataplasmen te mengen/ghelijckmen de Sapa doet: want tis van ghelijcke cracht om de ghequetste leden te versterken ende rouwe humeuren te doen verteeren. Daerom hebben wy ouer al in Dioscoride meestendeel voor Polenta Naerbier oft Mout gheset / besonderlijck alst beschreuen wordt in eenich fatsoen van saechte plaester oft pappe: want somtijdts wordt alleenlijck de fijne bloeme van Polenta begheert/ alsoo blijckt in t'capittel van Myrthus, daer Dioscorides seght: Decoctum seminis illitum cum polline polentæ, oculorum inflammationes lenit: dat is / De decoctie van Myrthus-saedt met fijne bloeme van Polenta oft Gherste mout versoet d'inflammatie der ooghen. Naerbier heeft my beter behaegt / om dat naerder de Polenta comt dan Gort vande Nederduytsche/dat is Gru oft

Byne mout.

Naerbier.

Gruau

Gruau vande Franchoisen/van sommighe Ruellium volghende Griote oft Criote seiche genoemt van het woordt Crite, soo sy meynen/dat is/ Gherste: nochtans Griote seiche is int Franchoys te segghen suere gedrooghde Kriecken: waerom ick meyne dat Gru oft Gruau den rechten naem is van Gorte: noch en heeft oock gheenen anderen bekenden naem ontrent Losane ende Geneue / daer water-muelens staen die anders niet en malen dan Gru , ende heeten daerom Grumuelens: welcke Gru sy oock ghebruycken om het vleesch sopken dick te maecken.

Welckmen oock ouer al doet / soo wel in Normandie / daer Gort-papken oft sopken Poux heet oft Pulx, dat is pappeken/ als in Enghellandt / daerom Gorte Otes meel naemt/ dat is/
Gorte. Hauermeel grof ghemaelt. Want Gorte wordt oock ghemaeckt by Losane ende elders van hauer/Hirs ende terwe/ van welcke terwe sy melckpappen maecken wel soo wit ende goet als van Rijs. Dese Gorte en can gheen Polenta wesen: want sy schijnt nae d'aduijs van veel geleer-
Alica. de mannen beter te ouercomen met Alica, oft eer met Crimnon, vande Italiaenen ende Prouensalen Seniola ghenoemt: ten is oock gheen Ptisana. Polenta is eenen vermaerden zeer vertoe-
Scherp-bier. lenden dranck gheweest/ende gheen Scherpbier van semelen ghesoden ende met Hefdeech ghemengt/soo de Grammatici ende Schoolmeesters meynen / welck oock ghenoech blijckt wt dese veersen van Ouidius:

Lymphamque roganti
Dulce dedit, testa quod coxerat ante Polenta.
Dum bibit illa datum, duri puer oris, & audax,
Constitit ante Deum, risitque auidamque vocauit;
Offensa est, neque adhuc epota parte loquentem
Cùm liquido mixta perfudit diua polenta.

Zeemosch. Muscus Marinus vulgatissimus.

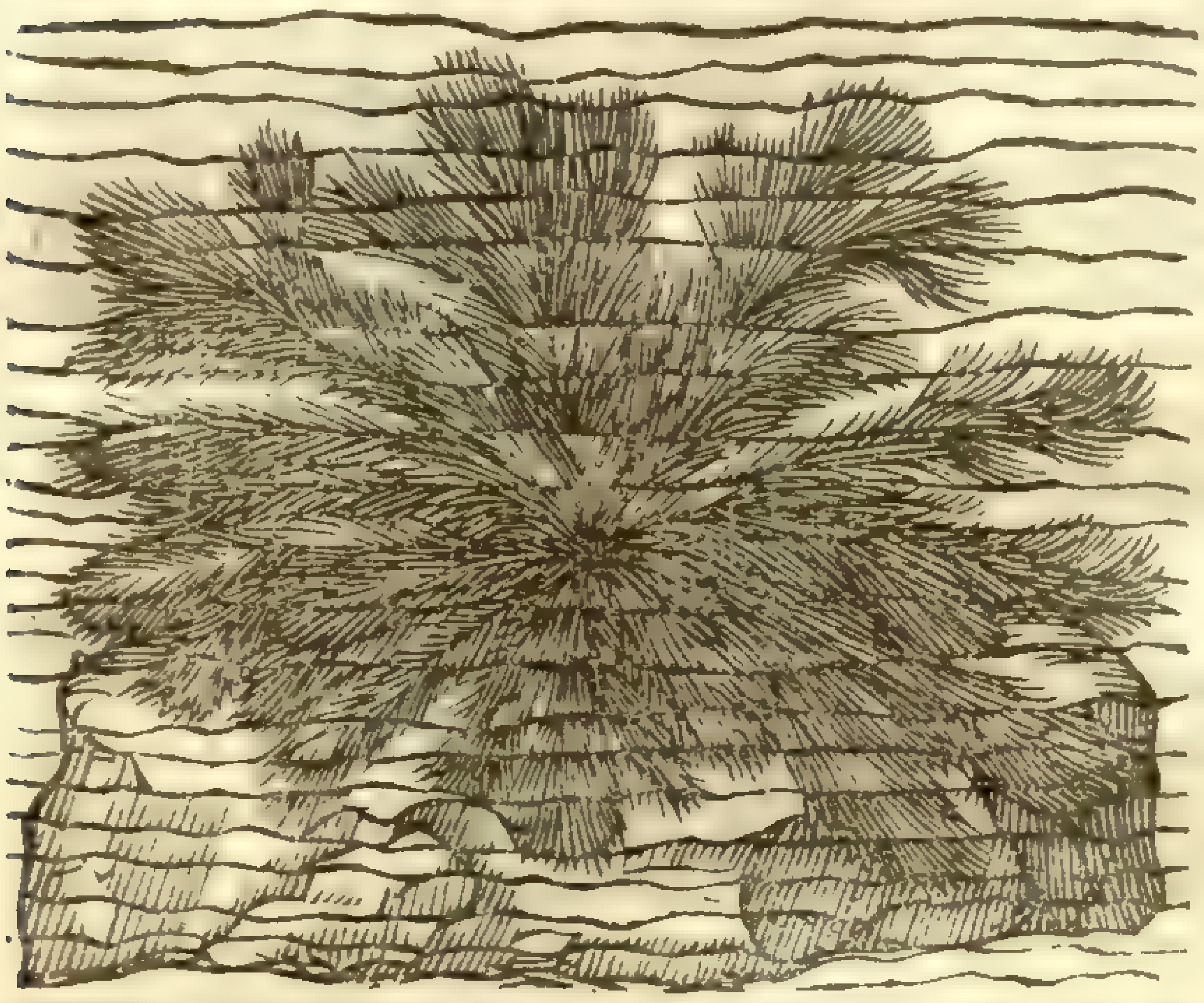

Witte Corael wijse Zeemosch. Muscus candidus Coralloides squammulis loricatis.

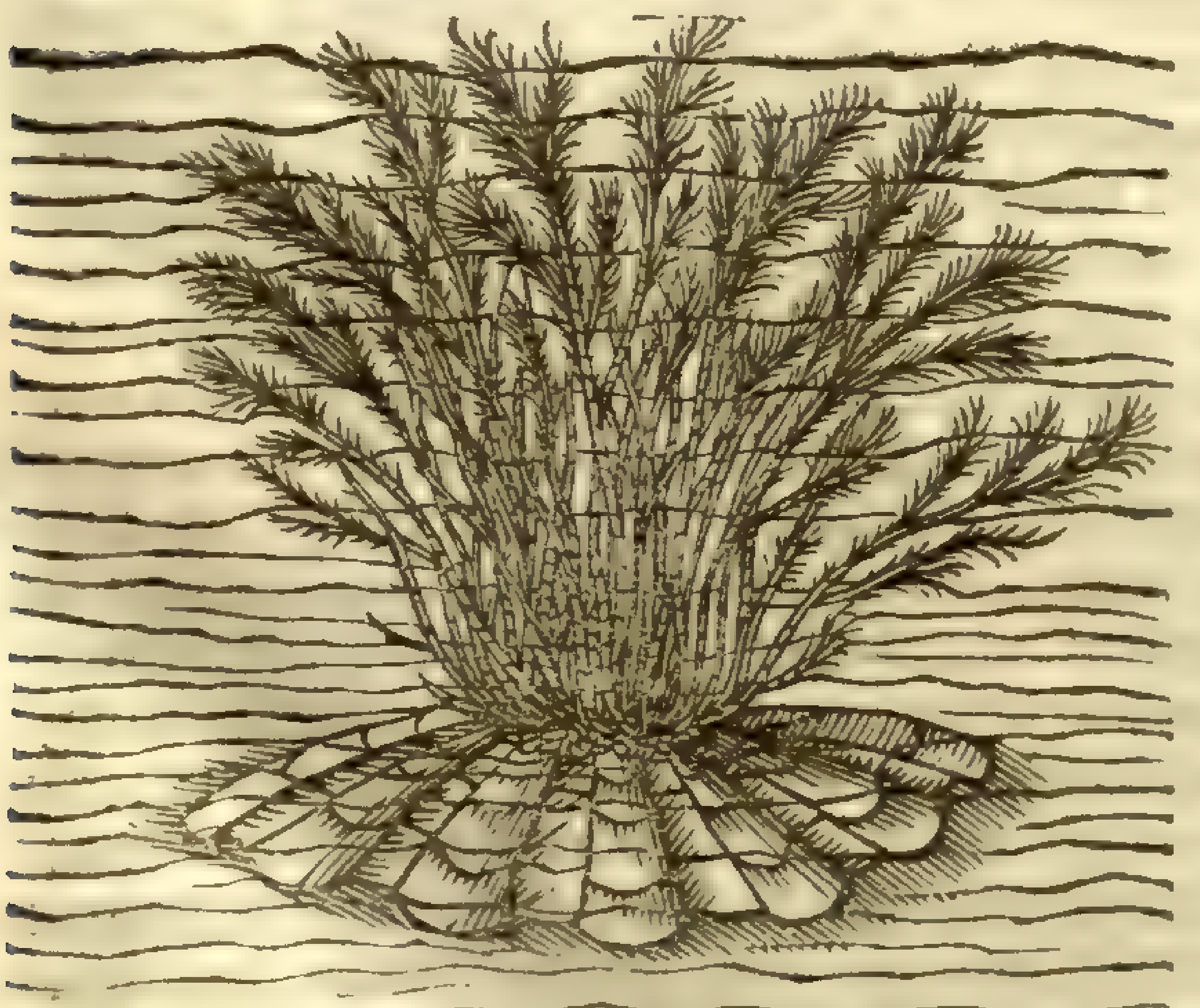

Coralline. In Latijn / Corallina. In Enghelsch/ Zea Mosse.

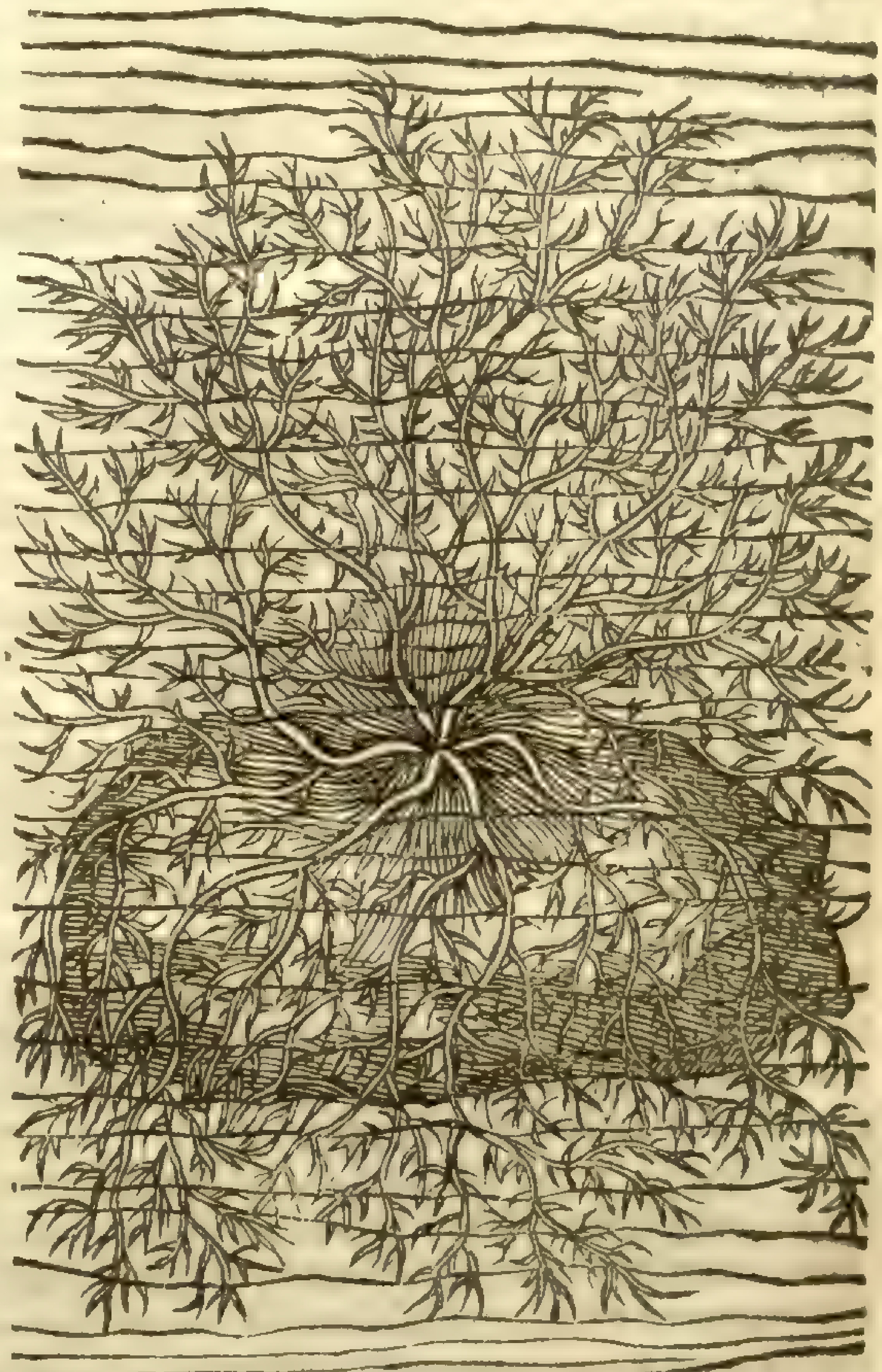

Ghelijckerwijs als op d'eerde ende boomen Mosch groeyet/alsoo groeyet oock door weelde vande liberaele natuere onder de baeren vander Zee/op steenrootsen/hoopen van schelpen/ Coraellen/mossels/Algen, Fucis ende ander Zee-planten/Mosch met gecrolde canten dien vanden Bryon oft Zee Latouwe ghelijck/oft Longercruyt: Oock meer ander soorten als met tacken scheuten/ oft ghelijck Corael/oft hayrachtich/alle ghelijck daer aen vast houdende.

Coralline.

De plante Coralline ghenoemt/is nv ter tijdt inde Apoteken zeer wel bekent / de welcke heeft zeer veel hayrwijse dunne in een verwaerde scheuten den Corael ghelijck/maer sonder stele/roodt van verwe/somtijts oock geelachtich/groenachtich/aschverwich oft wit/ende soo hart als een been/van crachten zeer vermaert om de wormen af te iaeghen/door zijn droochte. Cracht.

Ander Coraelwijse witte Zee-Mosch. Muscus Coralloides alter albus.

Diosc. De principale cracht vanden Mosch is dicke te maecken / ende de heete gheswillen oft vergaederinghen te bedwinghen / ende het heet fleirsijn te vercoelen. Gal. Mosch is ghemaeckt wt een eerdtachtighe ende waterachtighe substantie/die beyde cout zijn. Want van smaecke ist tsamen-treckende/ende helpt ende vercoelt merckelijck alle heete ghebreken daert op gheleyt wordt.

Corael. Corallium.

Swert Corael. Antipathes siue Corallium nigrum Diosc.

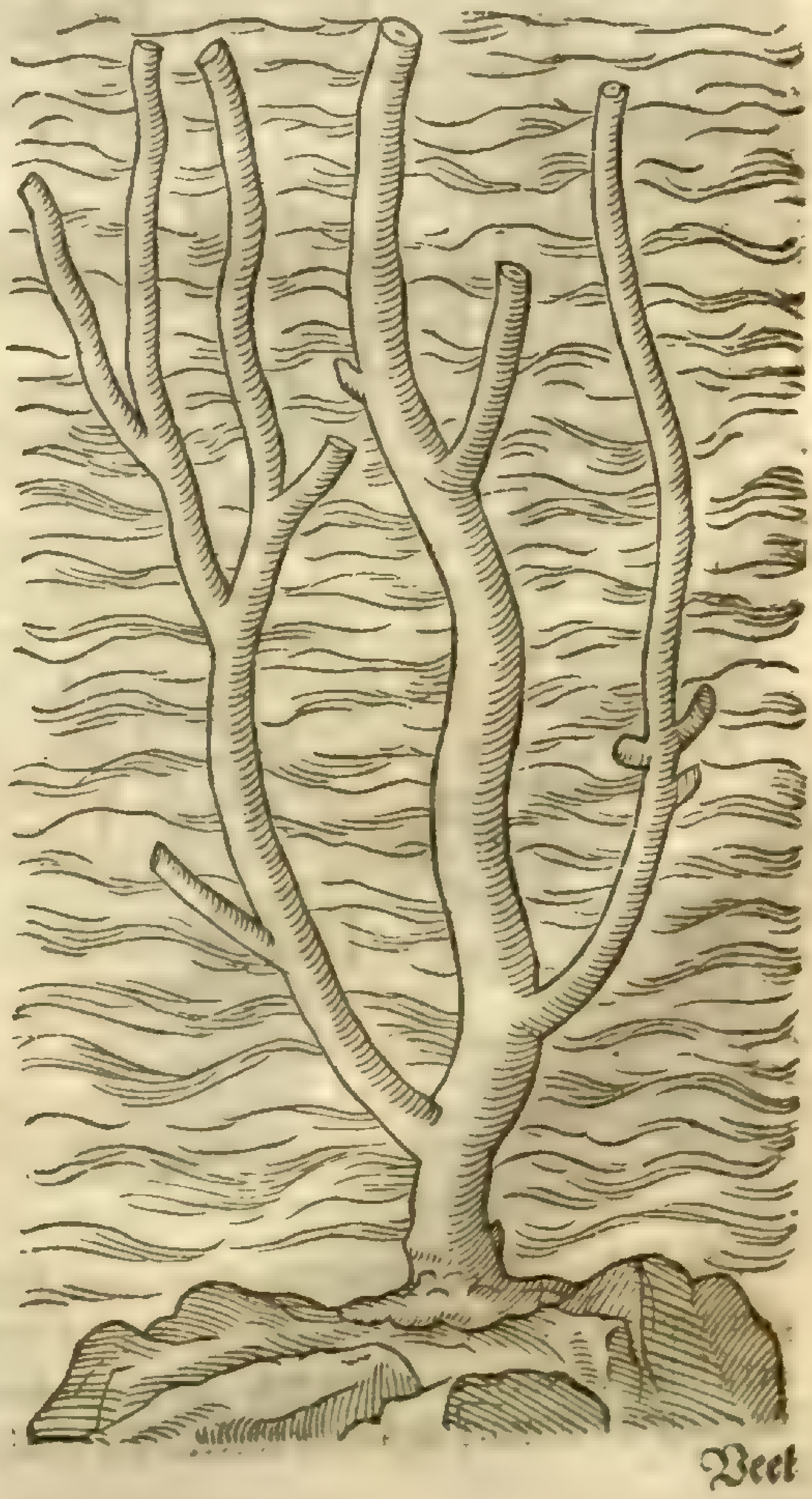

Veel

Veel meer soorten van Corallen ende Corallinen worden nv ter tijdt ghevonden / dan byden ouders beschreuen zijn / de welcke niet onbehoorlijck en sullen nae de Mosschen volghen/ om vordeninghe vande plante te veruolghen/want soo die den seluen meest ghelijck zijn/alsoo moeten die/volgende ons voornemen/den seluen aldernaest by ghevoegt werden. Coral dat de ghedaente heeft van een boomken van verwe eer dat ghepolijst is / de wortel vande Mee ghelijck/ is ouer al Europe zeer wel bekent ende vermaert/ende oock vele gebruyckt ende profijtelijck. Men vindt oock bleeck-geel Coral.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Coral treckt-samen/vercoelt middelmatich/tbedwinget oueruloedich wassen van vleesch oft ander dinghen/ ende neemt wech de vlecken vanden ooghen. Coral doet vol vleesch groeyen/ de hollichcyt vande quade sweeringhen / ende lickteeckenen. Tis vtter maten goet teghen tbloetspouwen/ende gheneest die druppelpisse. Jae dat meer is/tgheneest de gheswollen Milte/met water inghenomen. Matth. Corael is zeer goet aenden hals ghebonden/ende oock ghedroncken tegen de vallende sieckte. Dat de huysen door den Coral vanden blixem souden beschermt zijn/ is superstitieux ende maer een fabel/ als van wy-water. Soo wanneer men moet drooghen/ stoppen ende stelpen eenighen bloetloop/als van maentstonden/ roodtmelisoen ende bloetspouwen/ soo salmen sijnen toevlucht tot de Corallen nemen. Plin. Ghebrant Coral droogt crachtigher / d'welcke met water ghedroncken/gheneest de pijne vande blase ende steen/oft graueele. Desgelijckx oock met wijn inghenomen/oft in dien datter cortsen zijn/met water gedroncken/verweckt tot slaepen. Want midts dien dat vercoelt ende dattet water vocht maeckt/soo benemet de heete dompen vandē cortsen die den slaep turberen ende beletten. Tschijnt dat Plinius niet en heeft ghewеten dat de ronde greynen vande Corallen ghepolystert ende schoon ghemaeckt worden/ waer af men Paternosters plach te lesen ende te tellen/ende bracheletten te maecken.

Corallina alba.

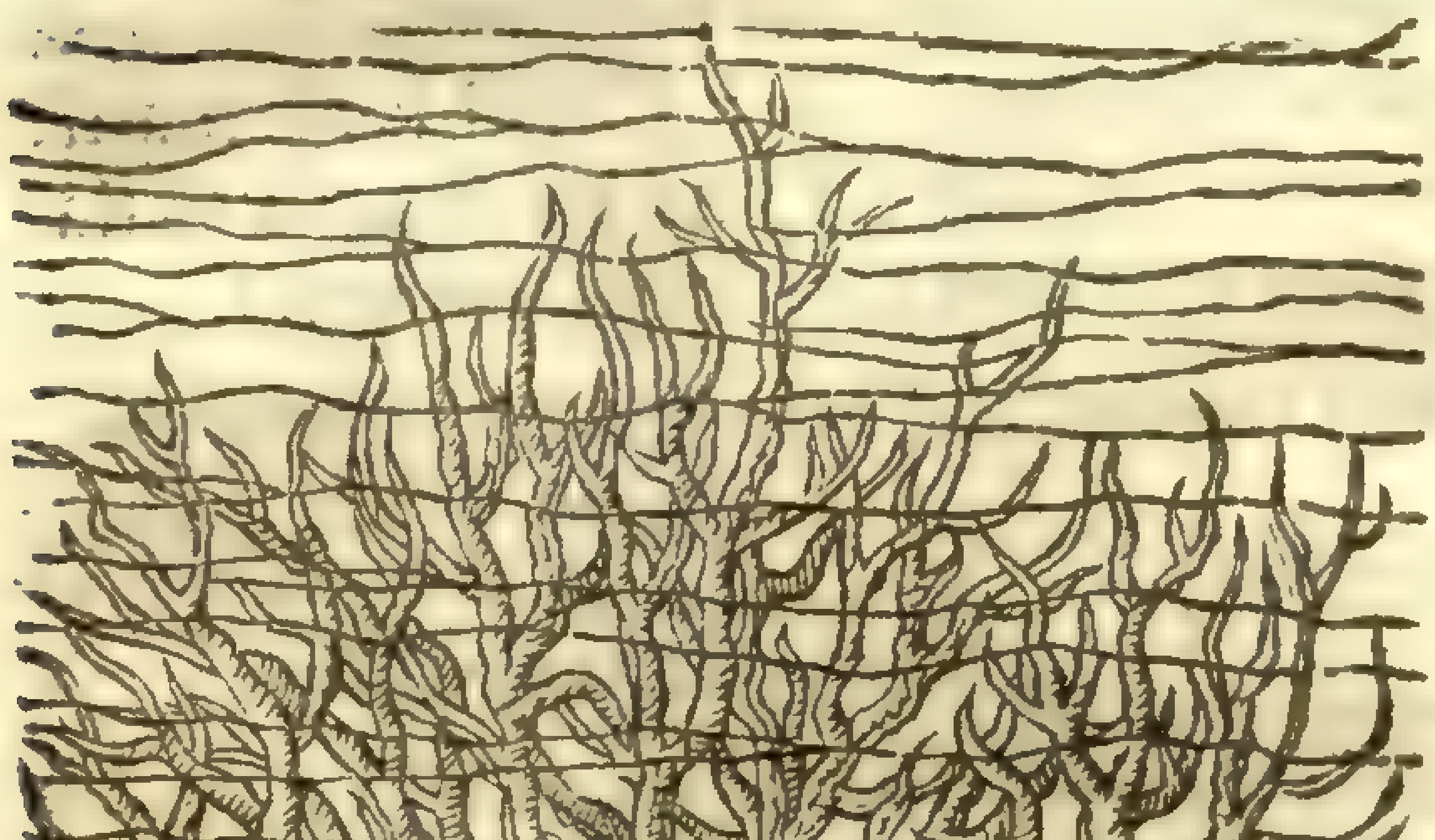

Corallina rubens Antipathis facie. An Quercus marina folio Myricæ Theoph.

Tot Marseille onder de Corallen wordt ghevonden dit zeer swert Coral/ d'welcke zeer effen ende glat gepolystert is/Tghewas is eens deels steenachtich/ende eens deels horenachtich. Diosc. Dit verschillet vanden voorgaenden alleene in specie. Theeft de ghedaente van eenen boom die swert van coleure is/maer met meer tacken. De crachten heeft dien vanden voorgaenden ghelijck.

Roodt

Roodt Corallin ende sijn diuersche soorten.

Men vindt wit/roodt/ende geel Corallin dat binnen heeft een hoornachtich knobbelken van verwen ende andersins den Antipates niet onghelijck / ende groeyet niet alleene aende oeuers vande Middellantsche Zee van Languedoc ende Prouence / maer oock van West-Enghellandt ende Normandie.

Wit Corael.

Onder de wateren vande selue Middellantsche Zee wordt wtghetrocken wit Coral/dat zeer veel derghelijcke ghecrunckelde ende crom-loopende tacken heeft / maer als een busken daer in gesneden/ ghelijck de visch Polypus heeft. Men seght dat veel meer vercoelt dan het roodt Coral.

Grof wit Corael oft ander soorte van wit Corael. Coralloides, siue Coralli albi varietas.

Dit Coral heeft den struyck veel dicker/iae soo dicke als eenen aerm/ ende is van vooser materie/ met veel vande voorseyde buskens daer in ghesneden oft gheteeckent. De gheheele plante is eenen voet lanck ende nauwelijck hoogher dan eenen cubitus.

Maniere van Corallen ende Perlen te smilten oft resolueren/wt Alder.

Corallen worden in water verandert/ op de selue maniere vande Perlen / Ander pulueriseren de Perlen oft Corallen / ende calcineren die eerst in ghebranden wijn oft in groene liqueur van sout/ daer nae suyueren sy dit calck vande soutichheyt/soo langhe distillerende / tot datter gheen souticheyt meer en wordt ghesmaeckt. Dan doen sy dit poyer inden geest vanden wijn/ende trecken die weder af in balneo tot ses oft seuen reysen tghedistilleerde weder op ghietende. Ander brenghen de Corallen in een calck / d'welck sy solueren metten gheest van den wijn / dien sy tot neghen reysen laeten op ende af distilleren/ tot datse ghelijck sout solueren/ ende op tghene dat inden bodem blijft / daer ghieten sy verschen gheest van wijn op/ ende trecken die als voren weder af/tot dat de tincture oft verwe vande Corallen voorts comt/ dien sy de ziele noemē/ ende eē zeer excellēt secreet inde medicijne/ met de welcke alle ghebreken vande inwendige leden wtgheroyet worden / ende dlichaem door eenighe hemelsche cracht in een ghetempert wesen/ende volmaeckte ghetempertheyt weder ghestelt wordt. Alsoo neemt

 de Es-

de Essentia vande Corallen gheheel weech soo wel vanden kinderen als oude lieden binnen den tijdt van vijf weken alle vallende sieckte; Alsoo gheneest die oock alle buyckloop wt wat oorsaecke die ghecomen is/ soo wel in kinders/ als volwassen persoonen/ al waert oock dat de sieckte ten wtterste ghecomen ware/ Alsoo stopt die oock alle bloetloop van wat partije tselue vloeyet/ in wat maniere dat ghebruyckt wordt. Metten cortsten gheseyt / Coral stopt alderhande fluxien vanden buyck / ende brengt die weder tot een goede ghetemperthEyt van natueren/ sonder dat oyt eenich hinder daer af volght in ander partijen vanden lichaeme/ gelijck dat van alle ander medicamenten doet. Daer en bouen tselfde op de ooghen ghestreken/ stillet de pijnen vanden ooghen : tbelet zeer wonderbaerlijck hun loopen ende fluxien/ ende verdrijft de puysten. Tselue doet oock het Coral in dlijf ghenomen/ maer niet soo crachtich / als sijn tincture: want van dese thien druppels met eenighe bequaeme vochticheyt ingheghéuen / doet zeer wonderlijcke dinghen soo wel in mans als vrouwen/ ende ionghe als oude persoonen. Jae dat meer is de Corallen wtwendich oft aen dlichaem ghehanghen oft ghebonden/ brengen wederom tot een ghetemperthEyt meer dan eenich ander dinck/ wt een sonderlinge cracht daer sy mede begaeft zijn/ d'oueruloedighe tzy witte oft roode vloet vande moeder. Sy stoppen oock alle buyckloop/ ende doen lichten aerbeyt hebben. Sy verheughen den gheest/ ende verdrijuen swaericheyt ende droefheyt. Sy stelpen tbloet dat wtten aders / wonden ende spene vloeyet. Oock versoeten ende verhueden sy de vallende sieckte.

Solutie vande Perlen/ wt Alder.

Ten eersten worden de Perlen cleyne gestooten/ ende gedaen in eenen glas met een enghen hals/ waer op een deel zeer goeden ghedistilleerden azijn ghegoten wordt/ soo dat hy twee vinghers bouen de Perlen staet. Daer nae worden die alsoo ghestelt op werme asschens / tot dat sy ghesmolten zijn: Dan wordet tghene dat gheso lueert is in Balneo ghedistilleert tot datse drooge zijn/ ende op dit calck vande perlen/ wordt ghedistilleert reghenwater ghegoten/ ende wederomme afghetrocken tot datter gheen vochticheyt meer op en is: Dan wordt daer wederom versch ghedistilleert reghenwater op ghegoten ende als voren weder afghedistilleert: dwelcke drie oft viermael ghedaen wordt/ tot datter geenen smaecke van azijn meer in en is: Ten laetsten wordt dese calck vande Perlen/ oft in een vochte plaetse op eenen marbersteen ghesolueert / oft in gheest van wijn gheweyckt/ ende soo langhe ghedistilleert / tot dat in een vochticheyt ghelijck olie ghebrocht wordt / vande welcke ses greynen met eenighe vochticheyt ingheghéuen worden/ teghen de lammicheyt/ gheraecktheyt/ ouderdom ende rasende cortsen. Dese olie houdet lichaem in ghesontheyt/ ende dat hinder heeft maecktse wederom ghesont: Sy betert ende vermeerdert dmilck vande vrouwen / ende gheneest de ghebreken vande natuerlijcke partijen ende tsaedt. De selue gheneest oock de quade sweeringen ende voorts-etende sweeren/ cancker ende spene.

Solutie vanden Gout.

Sommighe verclaeren datmen metten gheest vanden wijn Aurum potabile, dat is te segghen/ Drinckelijck gout maeckt/ als een half loots bladeren van dun gheslaghe gouts / eerst metten gheest vanden azijn ghesolueert ende dan ghesuyuert wordt / dwelck daer nae in ses oncen gebranden wijn dertich daghen ghedigereert/ ende in een zeer excellente vochticheyt van gout ghebrocht wordt.

Zee Fucus met de bladers van Aueroone manneken.

Fucus marinus folijs Abrotani maris.

Vrack vande Normans schijnen te wesen de Fuci van Plinius,

Vrack Nortmannorum videntur fuci Plinij.

Ouer al lancks den oeuer vande zeer lustighe eylanden van Enghellant / Gerse ende Garnise ghenoemt/ gheleghen tusschen Bretaigne ende Normandie / groeyet dese Vrack op de steenrootsen met soo grooten menichte / datse van verre schijnē een bosch te wesen/ waer dat die metten leegen water afghesneden eñ afghetrocken worden. Dese Vrack wordt gebrant gelijck de Kali, ende metter asschen die op dlant ende ackers ghestroyt wordt/ werdet lant goet ende vet. Tgrootste heeft gemeynlijck drie bladers dien vande Nicotiane ghelijck/ van twee/ drie ende vier cubitus lanck ende een palme breet/ groeyende op eenen struyck van twee ende drie cubitus hooge / ende onderhalf oft twee duymen dicke/ de welcke hoorenachtich ende roestachtich is / ghelijck oock de bladers zijn. De soorten vande Zee Fuci van Plinius zijn / te weten / het breet ende dander dat langher is / ende eenichsins roodt/ ende het derde met ghecrunckelde bladers / d'welcke in Candien ghebruyckt wordt om de cleeders te verwen. Inde Zee groeyen struycken ende boomen van dien/ maer in onse Zee cleynder/ ende het is roodt/ de Oceane van gheheel Leuant isser vol af ende als een bosch.

Zee Eycke.

Van dese worden veel soorten ghesien/ vande welcke een is die om de ghelijckenisse vande Eycke bladers/ Zee Eycke ghenoemt wordt/ wiens vrucht d'Olijue ghelijck is lanckworpich/ rondt/

Zee-Fucus met de bladers van Aueroone manneken.
Fucus marinus folijs Abrotani maris.

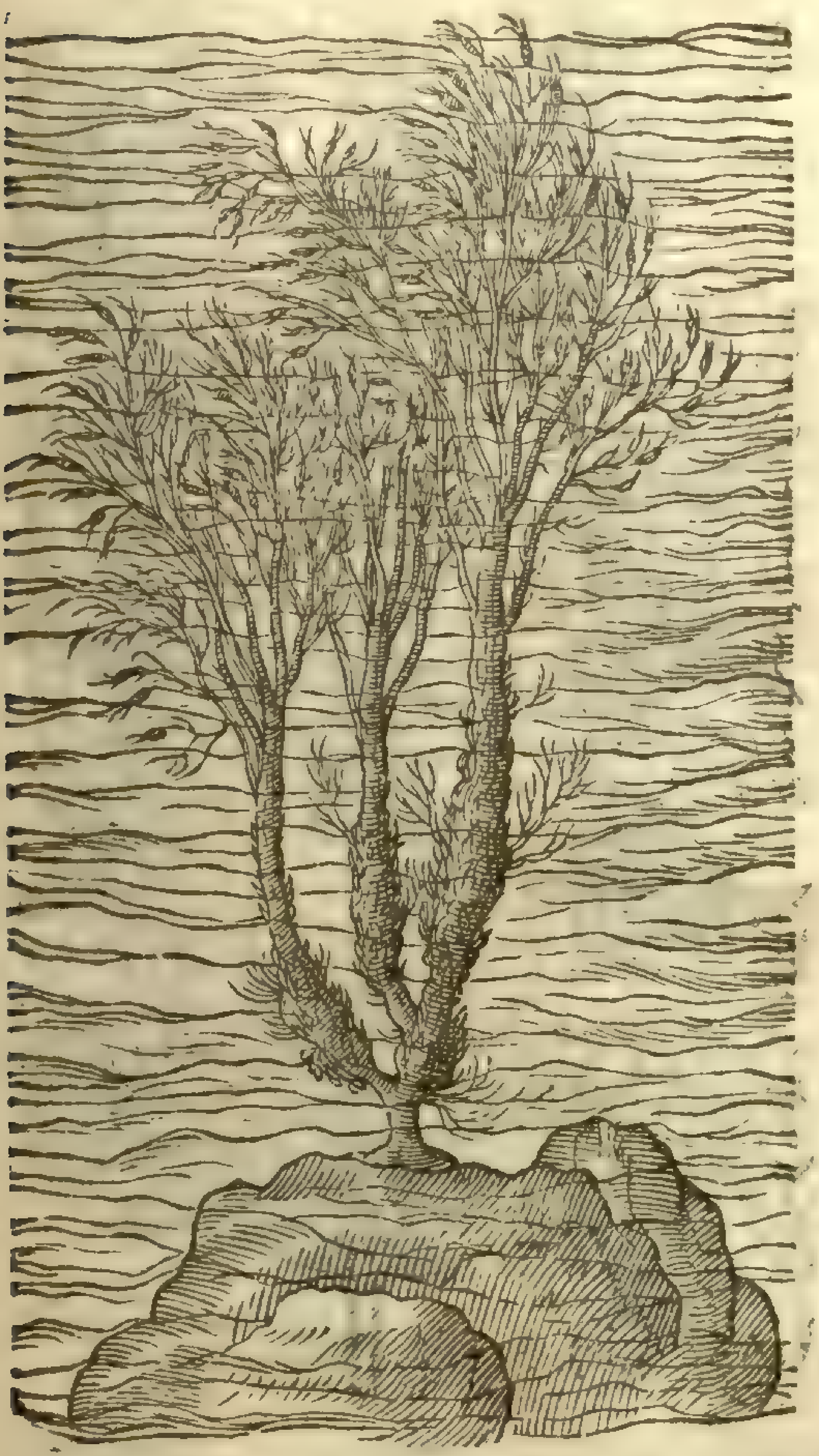

Zee Eycke. Quercus marina.

rondt/ ende een velachtich ende hert blaefken. D'ander hebben gheschaerde / ghekertelde oft dieper ghesneden bladers/ dien vander Alssem/ Byvoet ende Aueroone-manneken ghelijck/ met blaefkens dien vande voorgaende niet ongheliick/ maer somtijdts driemael meerder/ ende soo groot als de wortel vander Affodille / van verwe roodtachtich oft yser-bruyn.

Fucus Ferulaceus.

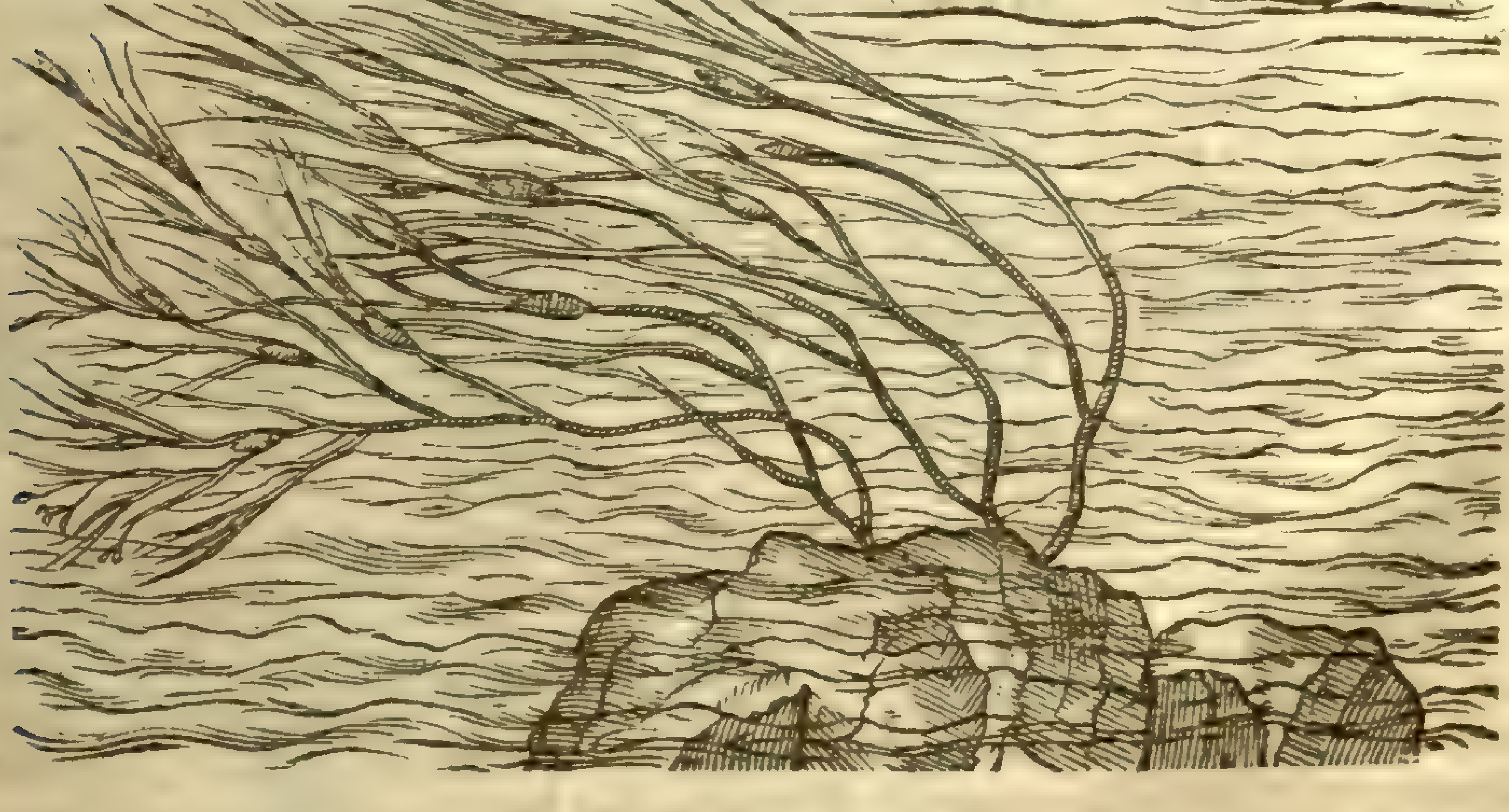

Dese Fucus hebben wy Ferulaceus ghenoemt/ om dat de bladerkens cleyne ghedeylt zijn als die vande Ferula. De stele is eenen voet lanck/ waer op dickwils witte Corallina groeyet.

Zee-Linse van Serapio Lenticula marina Serapionis & Vua marina quorundam.

Zee-Linse met ghekerfde bladers. Lenticula marina serratis folijs.

Dese plante groeyet inde Zee van Hetrurien ende Venegien / met smalle bladers / dien vande Scoparia Osyris ghelijck/aen buychsame cromme steelkens van onderhalue palme/de welcke gheladen zijn met zeer veel lanckworpich-ronde/ ydel ende velachtighe besien/ van ghedaente ende grootte den Linsen ghelijck/waer af datse den naem heeft. Dander is dese gheheel ghelijck / wtghenomen dat de bladers breeder ende corter zijn/ende rondtsom wat ghekerft.

Conferua Plinij.

Plin. Conferua groeyet sonderlinge inde riuieren vande Alpes/ende heeft desen naem om datse tsamen-brengt ende soudeert/ ende is eer een spongie van suete wateren/ dan mosch oft cruyt/ van een dicke hayrichheyt die hol is. Ick weet/dat met de selue heeft ghenesen gheweest een boom-snoyer/ die van eenen hooghen boom gheuallen sijnde bycans alle de beenders ghebroken hadde / de welcke hem rondtsom tgheheel lijf was ghewonden/ende soo dickwils als die drooghe wert/met haer water nat ghemaeckt wert/ de welcke selden/ ende niet dan alssercruydt ghebreck was om te veranderen afghenomen wert/ende is alsoo/soo haest/dat naeuwe te gheloouen en is/ ghenesen gheweest. Dese met haer sponsiachtighe/ buygsaeme/ bruyn-groene hayrachtighe draen oft hayrige loken van onderhaluen cubitus ende meer lanck/ ghelijck lemetten/ drijuende op de suet-loopende wateren/ mach veel beter van Plinius, Sponsie vande suete wateren/dan Mosch oft cruydt van dicke hayrichheyt genoemt worden. In het groot lac oft staende-water vanden lande van Milanen wordt die gheuonden.

Conferuæ marinæ genus videtur.

Op de Suydt-syde van Enghellant aenden oeuer vanden eylande Portlant ghenoemt / gheleghen teghen ouer Normandie / hebben wy onder de drijuende Algas gheuonden eenich fatsoen van plante/wiens scheuten van een palme ende onderhalue palme / die puystachtich/ sachte/ ende buychsaem zijn / in dien yemant wel aensiet ende handelt / hy sal segghen dat een Sponsie is / wien datse oock van verwe ghelijck is / iae soude meynen datse gheleeft hadde : Maer ist dat ghy dwesen ende maniere van groeyen/oft tacken aenmerckt/ ghy sult segghen datse den Corallinen gelijcker is/ waer door dat sommighe ghemeynt hebben dat was de Plocamon Isidos van Plinius den Coral ghelijck sijnde/ sonder bladers / ende dat afghesneden oft ghekort sijnde zijn coleur veranderende swert ende

herd

Conferua Plinij.

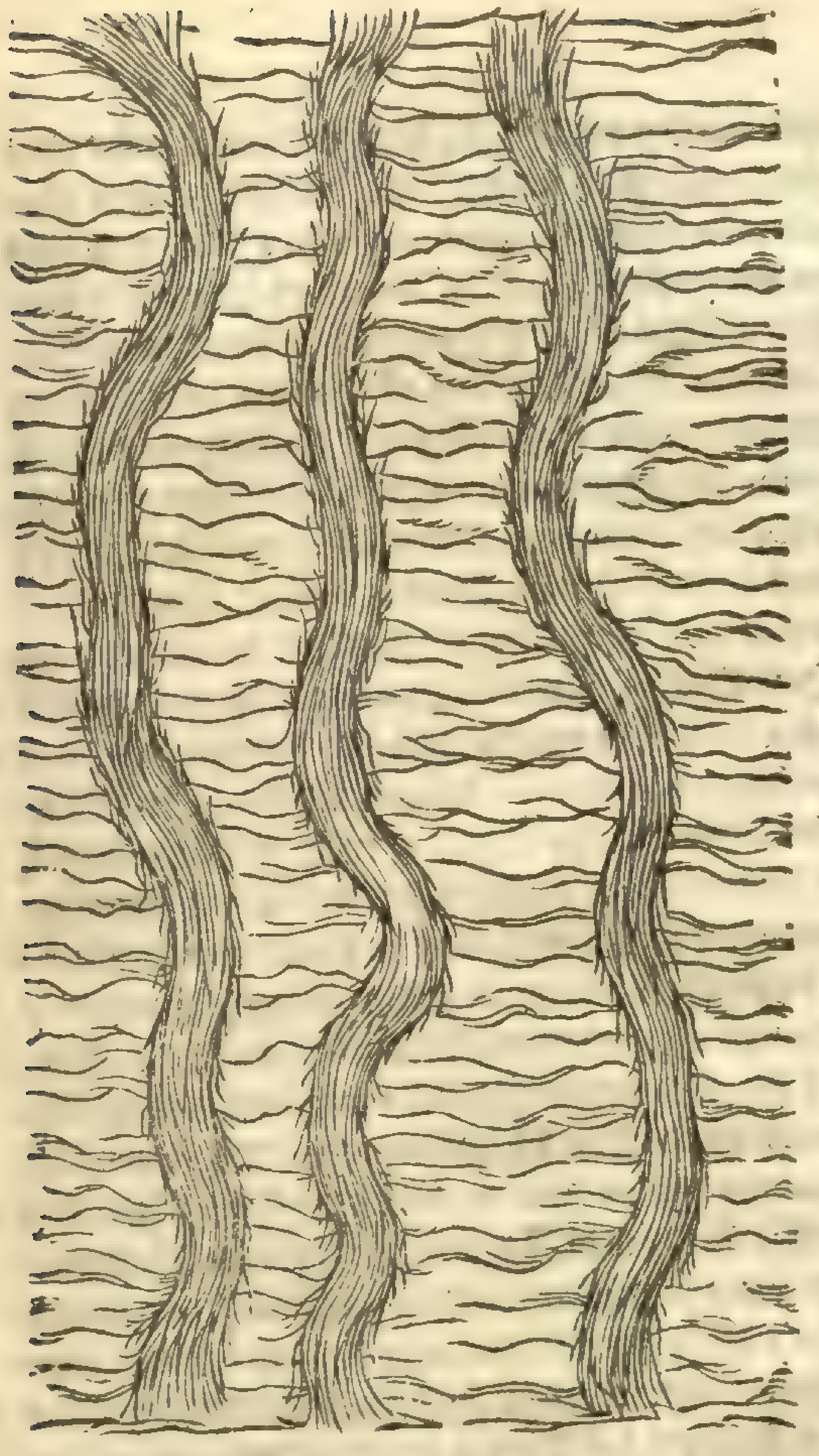

Conferuæ marinæ genus videtur.

hert wordt. Nochtans schijnt die den Antipates van Dioscorides te wesen/ vande welcke wy oock weynich voren een tacksken gestelt hebben/ dat wy wt de visscherien van Marseille ghehadt hebben. Nv heeft my goet ghedocht hier by te voeghen sommighe zeer seltsame figuren wt ons obseruatien vande Enghelsche dinghen die van een onseker oft twijfelachtighe natuere sijn.

Britannicæ Conchæ Anatiferæ. Oft oock zijn Sapinettes vande Normans? In Franchois/ Macreuses.

Lithoxyla, siue ligna lapidea Anglica.

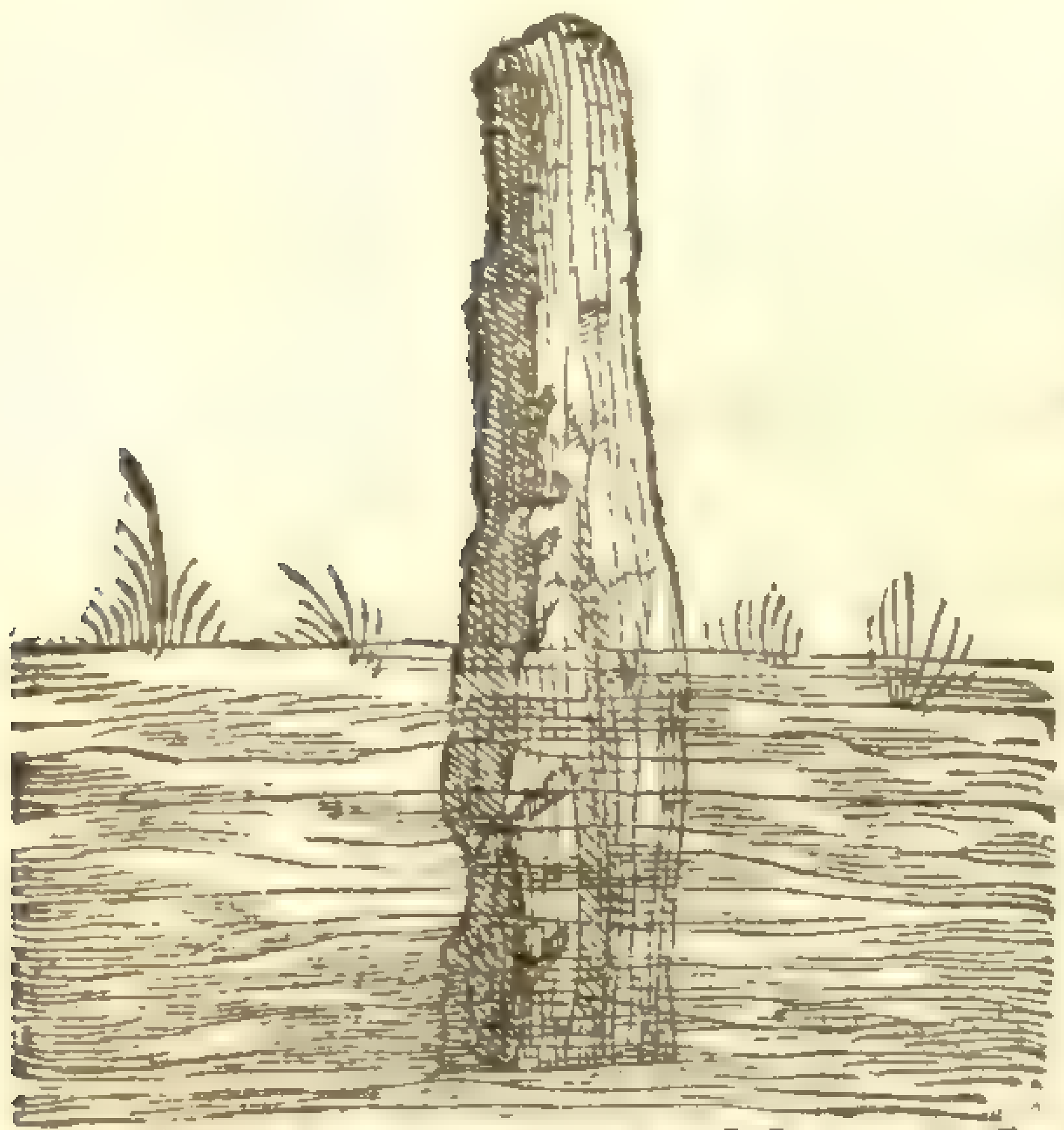

Dit proefstuck vander natuere die wat goets oock wt de vuylicheden practiseert / maeckt dat wy nv veel dinghen willen ghelooven / daer mede wy andersins souden ghespot hebben/ in dien wy sulcke dingen inde historien vande Noorderſche landen ghelesen hadden / hoe wel dat sy die een weynich andersins verhaelen / te weten dat alleen beuonden is in Schotlant oft eylanden Orcades Noortwaerts inde Schotsche Zee gheleghen/ doen sy hier voortijts vande Romeynsche armeye inghenomen werden. Maer wy en hebbē niet alleene wt Schotlant/ maer oock aende riuiere van Temst daer sy voor by Londen vloeyet / ronde schelpen vercreghen met een dick gherimpelt steelken / die onder vanden kyel van een oudt schip afghetrocken waren. Dese schelpen zijn zeer cleyne ende bycants geheel rondt/ van buyten wit/ blinckende ende effen / ende soo dunne als een eyer-schale / broosch/ met twee gaeten voor/dien vanden Mytilus ghelijck/soo groot als eenen platten Amandel-steen. Dese schelpen waren hanghende van buyten aen het onderste vanden schepe / dat half roodt was van mosch ende slijck/waer in datse ghegroeyet waren/ ghelijck steelkens van Compernoillen: iae ghy soudt geseyt hebben dat de peserijck vanden nauel was/wiens eynde vast was/gelijck de steelkens van vruchten aen tbreetste ende onderste vande schelpe / al oft de voghelkens/ waer af men eenighe apparentie siet aen het opperste vande gapende schelpe / daer door tleuen ende voetsel ontfinghen ende trocken. De Historie-schrijuers seggen dat dese steelkens eerst van wormkens comen / d'welck wy niet en conden gheweten/ noch oock ghelooven / hoe wel wy weten dat de selue schelpkens zeer aerdich op tacxkens van boomen ghegroeyet zijn / ende soodanich als my dese voorleden iaeren heeft gheschoncken die cloecke ionck man poorter ende coopman van Rijssel Andries de Fourmenstraux: welcke boomen gheworpen oft gheplant zijn aenden Zeecant daer de vloet comt/ daer veel zee mosch oft zee cruyden aenwassen: Maer de ghene die op d'eerde int drooghe vallen/ die steruen/ ende die vande vloet vander Zee wech ghenomen worden/ die comen tot perfectie/ ende worden Endtvoghels oft dergheliicke voghels . De Enghelsche ende Bretoenen willen segghen dat Barnacles zijn gheheeten in Nederlant Boomgansen. In Schotlant heetense Clakas/waer datse zeer oueruloedich zijn/ende inde Winter gheuanghen worden als de wateren en marasschen toe ghevrosen zijn. Doen wy die aten/ hadden sy den smaecke ghelijck een wilde Gans oft Endtvoghel/ maer niet soo goet. Ander segghen dat eenen Zee-voghel is/die den Endtvoghel zeer gelijck is/bruyn van verwe/ met eenen gelen beck.

Hout palen in steen verandert. Lithoxyla.

Wy hebben beuonden datter zijn riuieren ende beeckskens / inde welcke gheleyt zijnde houte staken/pertsen oft stijlen/binnen seker maenden in steen veranderen: iae dat meer is sy worden om soo te segghen/ ghelijck yser / blijuende nochtans de selue wtterste ghedaente / ende oude strepen ende loop van aderkens/ in vueghen dat ghy van verre siende soudet segghen dat eenige houte stocken oft berderkens waren: maer int handelen ende tegen eenē steen cloppende/ soudt ghy meynen dat eenē steen ware met yser daer in gemengt/soo vast swaer/ende steenhert zijn die : iae oock vāden viere niet verbrandelijck/ vanden welcke men groote stuckē mach sien in dat berghsken dat zeer constich van veelderhande minerale steenen ghemaeckt is/waer door dat ghebrocht ende gheleyt worden de canalen/ ende goten vande zeer lustighe fonteyne / die tot Londen wtter eerden springt inden hof vanden zeer gheleerden ende zeer voorsinnighen Cancellier van Engellant/Cissel. Vele segghen dat dese wonderbaerlijcke wateren vloeyen wtten geberghten van Bedford/ ende in Wallien oft West Enghelant. Dese voorleden iaeren 1570. ende 80. hebbe ick gheuonden wtten vesten van Antwerpen doen men die wtgraefde om de fortificatien / dierghelijcke stucken van hout in steen verandert.

FINIS.

Sommighe figueren die eensdeels niet ghemaeckt en waeren/ om dat t'cruydt niet en bloeydde oft ter handt was / ende eensdeels door onse afwesinghe oft absentie/ vande Druckers ouergheslaghen sijn / onder de welcke ettelijck verhaelt zijn om de fauten / ende versettinghen van haere naemen ende plaetsen/ de welcke wy int haest ouersien beuonden hebben.

Die andere fauten diemen int doorlesen des boecks aenmercken sal/ sullen ghe set worden inden Appendix / welcken wy corts hopen hier by te voeghen.

Mendæ aliquot obiter animaduersæ, cùm in transpositis, prætermissis, & iis quæ locis contrariis irrepserunt figuris tum in earundem nominibus deprauatis.

Ghetackten Asphodille. In Latijn/ Asphodelus ramosus. Moet staen op sijn plaetse Pagina 124. ende 125.

Nieuwe ende oprechte figuere van Caucason Indiaensche Moly ghenaemt/ de welcke moet staë op sijn plaetse Pag. 201.

Nieuwe ende oprechte figuere van Caucafon.

De bladers sijn als die vande Squilla, breeder ende dicker dan die vande Moly Homericum; de stele meestendeel en is nauwelijcks eenen voet oft spanne hooghe/ corter dan de bladeren. De Ay-

 inpnach-

iuynachtighe bol vande wortel is rondt/ van binnen ende buyten wit/ maer op sommighe placisen bruyn/ soo groot als den bol van Loockpareye/ onder zeer ghevefelt/ soodaenich als ick dese daghen wt mijn hofken ghegrauen hebbe/ de welcke splijten oft schelferen lancks/ beghinnende aen d'onderste tusschen twee bladeren tseffens als dese figuere bewijst.

Handekens cruydt rieckende als Genoffelbloemen. In Latijn/ Orchis serapias Cariophyllata, besietmen 226.

Tweede Draba, moet staen naest Cameline pag. 268.

Inden eerste regel vande selue pagie leest Batrachites.

Tweede Draba.

Dese is medesoorte iae half Draba ende half Cameline. De tusschenheydt is lichtelijck om kennen door de ligghende wtghespreydde taexkens die een spanne lanck sijn wel dicht by een/ ende door de wortelkens die dun sijn. De bloemen sijn wijt van vier bladerkens. Sy groeyet lichtelijck inde houen daer sy eens gheplant is gheweest/wy hebbent aldereerst van Jan Mouton vercreghen.

Cleyn wit Bilsen.

Dit hebbe ick het voorleden iaer inden winckel vandē zeer goeden verstandigē eñ gheleerden Apoteker M. Dierick Cluyt tot Delft inden Granaet-appel ghesien/ ende daer naer heeft my de voorseyde Dierick het conterfeytsel door sijn eyghen handt ghemaeckt/ ghelijck hy in alle dinghen/ aerdich subtijl ende constich is. T'gheheel cruydt is de witte Bilsen in alle sijn deelen zeer ghelijck/ maer cleynder ende ronder van bladeren: de stele is eenē onderhaluen voet oft twee hooge. De bladeren sijn aschachtich groen/ruych/ oft ghehaert/ ghelijck dander Bilsen cruyden/sijn bloem is bleeck geel: met doncker peirssche draeykens vermengt ghelijck de ghemeyne Bilsen cruyden. De wortel is wit met veel saselinghen. De bladeren zijn rondtachtich ghekerst/ t'saedt wast in pottekens ghelijck d'andere/ ende is wat witter ende een weynich minder/ t'bloeydt ghelijck dandere in Julio ende Augusto/ daer nae wordt t'saedt rijp. De wortel is duerachtich ende en sterft niet.

Cleyn

Cleyn wit Bilsen. In Latijn/Hyoscyamus albus minor. 329.

Bifolium Tweeblat. 372.

Wondercruydt van Peru. In Spaensch. Marauillas del Peru.

Dobbel groen Materclonen. In Latijn/ Lychnis agrestis abortiua multiplici viridi flore. 410.

Wondercruydt van Peru.

Onder de Wtlandtsche planten is dese in weerden ghehouden / de welcke dit voorleden iaer is ghewonnen gheweest inden lust-hof van Jan Mouton van saedt wt Spaignien ghecomen onder den naeme van Marauillas del Peru dat is Wondercruydt van Peru / aldus ghenaemt als ick meyne/oft om de wonderbaere crachten/ oft om het vremt ghewas ende verscheyden verwe vande bloemen op een selue cruydt / vande welcke de sommighe sijn heel roodt met witte hayrkens inde middel / de andere ghe schackiert oft verciert met sommighe roode geel bladeren/ende eettelijcke bloemkēs bouen gheheel geel met roodt ghestreept/ende onder gantsch roodt/ alle welcke bloemen ende knoppen hebben eenichsins de gedaente vande cleyne geel Conuoluulus oft gele Iasmin. Zijn bladeren sijn middelmatich tusschen den voorseyden Jasmin ende Persick cruydt. De stele is twee oft dry voeten hooghe/dicke gheknopt wt een bruyn wortele die vande Moninckx-Cappen oft Napellus niet onghelijck. Aengaende de crachten en hebbe ick noch gheen bescheedt.

Dobbel groen Waterklonen.

Inde houen van Nederlandt door ouerspel van natuere wordt altemets gheuonden de wilde dobbel Christus-ooghe met groene bloemen/de welcke heeft dickmaels twee bloemen d'een door de middel van dandere op een steelken wtcomende. Andersins de gheheele plante en is dander soorte niet onghelijck.

Tweede geel Wederijck. In Latijn/Lysimachia lutea altera, oft Lysimachia Salicaria. Pag. 416.
Onagra van sommighe. fol. 163. int tweede deel des boecks.

Wildt swert Verbascum saluifolium beschreuen. folio 661.

Dese tweede soorte van geel Wederijck hebbe ick oock in Nederlandt ouer vijf iaeren zeer ouervloedich gheuonden buyten Gendt in vochtighe ende natte grachten aen de sijde vā s'Keysers huys ende oock tusschen Dermonde ende Gendt in sommighe beeckskens. Inde veen van Hollandt by Amstelredam hebbe ickt dit iaer 1581. gheplucket daert ouervloedich groyet onder t'deck-Riet. De wortel is gheveselt ende cruypt voorts als de ghemeyne Wederijck hier ende daer met root ghepleckt/

voorts-brenghende eenen stele van twee voeten/ aen de welcke de bladers twee en twee staen/ engher dan die vande ghemeyne Wederijck /bleeck-groen /onder de welcke de geel bloemkens wtcomen in lanckworpighe troſkens eenichſins ghelijckende de geel bloeyende cattekens vande Wilghe.

Sleutel-bloemen met twee bloemen d'een in dander staende. In Latijn / Primula veris flore gemino, altero alteri innato. folio 670.

Boschsleutel bloemen met schoon dobbel bloemen. In Latijn / Syluarum Primula veris flore pleno ſpecioſo. folio 670.

Hertstonghe. In Latijn/ Phyllitis, lingua Ceruina officinarũ, & perperam Scolopendria. In Hoochduytsch/Hirtzung. In Fráchois/ Langue de Cerf. In Spaensch / Lengua Ceruina. In Engelsch/ Hartes tunge.
Folio 981. Daer verkeerde figueren staen.

Hemionitis ſiue ſterilis.

Hertstonghen met diepe ghesneden/ oft ghespleten bladeren. In Latyn / Phyllitis multifido folio. fol.983.

Hemionitis altera peregrina Clusij. fol. 98.

Eerdtmosch ghelijck pottekens oft buskens. In Latijn/Muscus terrestris pyxidatos alabastriculos imitatus. 279.

Dit wordt dickwils ghevonden in moschachtighe / lommerachtighe / vochtighe bosschen by oude boomen ende heyden/ende is door sijn ghedaente licht wt dander t'onderkennen.

Corael-

Coraelwijse-Mosch int steen ghedruckt. folio 286. ende 227.

Door ouerspel ende milde van natuere bouē de voorseyde Coraelwijse-Moschen en hebbe ick niet alleen Mosch ghesien in steen ghegrauen ghelijck dit conterfeytsel is/maer oock sommighe visschen / schelpen ende dierghelijcken / de welcke int gheberghte alsoo wel van Duytschlandt als elders verre vande zee gheleghen beuonden worden. Jae dat meer is ick hebbe in diuersche landen alsoo wel inde hueuels als berghen dickwils gheuonden diuersch-derhande van slecken/ mosselen ende zeeschelpen van puer steen. De welcke vande Italiaenen Animali petrificati ghenaemt worden.

Boom-Gansen. In Latijn/Britannicæ Conchæ anatiferæ, oft oock zijn Sapinettes vande Normans: In Franchois/Macreuses. fol. 703.

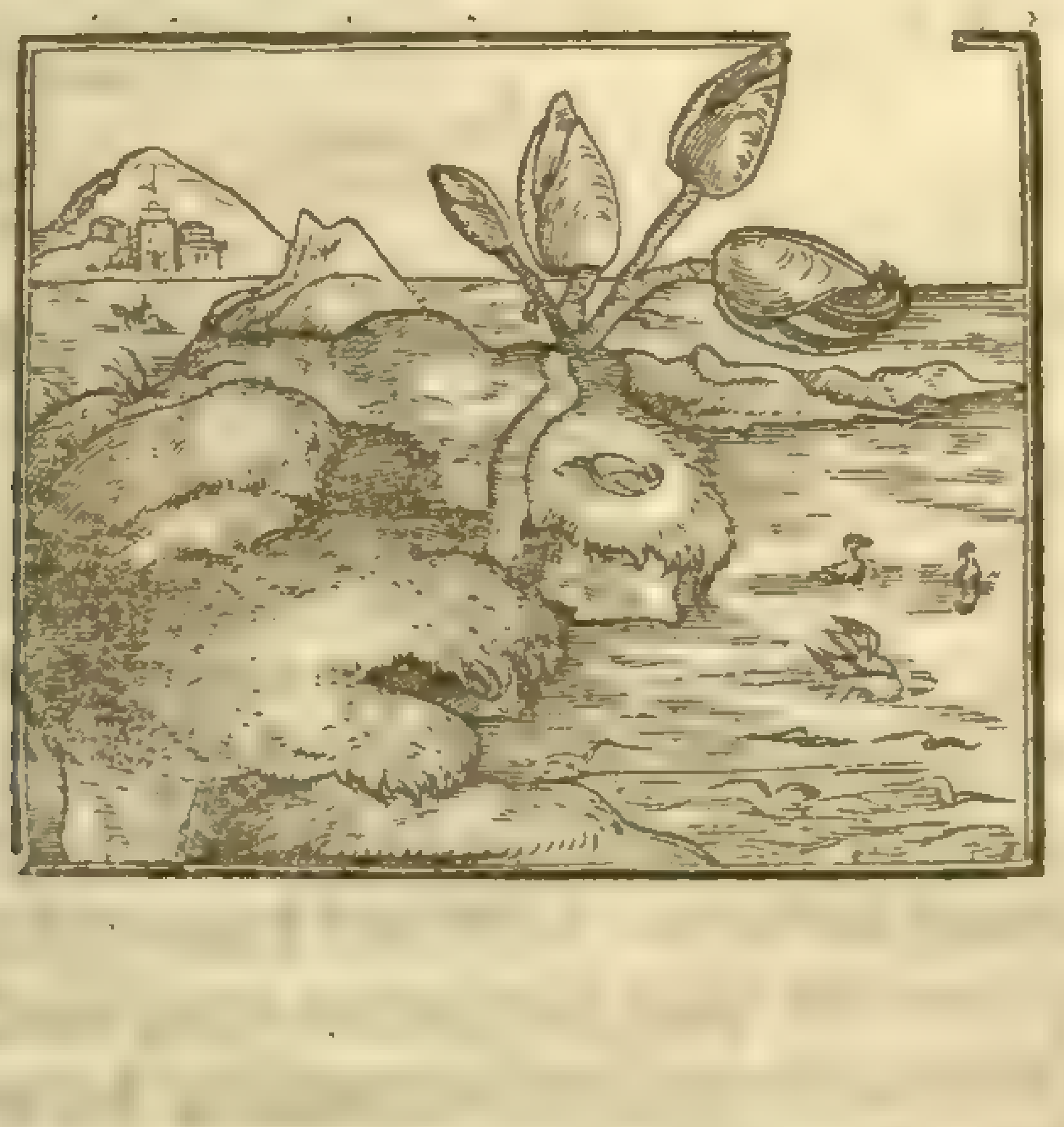

Van Orobanche oft Wranghe van Pluck-graen/oft Aenwas benemende het voedtsel van Pluck-graen. van Anblatum. van Campernoillen Fungi ghenaemt/oft voose Aenwas. van Tubera dat is/ Swammen diemen eet/ende Boleta.

Nae dat wy verhaelt ende gheschreuen hebben van alderley Cruyden ende ghewassen/voeghende elcke soorte ende aert van die by een/ insghelijcks oock van sommighe van die de welcke wt malcanderen wassen ende spruyten als Wrange/ Marentacken/Aenwas oft Brem Rape Hypogenista ghenaemt/ Hypocistus, Voghelsnest/ Mosch ende dierghelijcke: Soo isser noch bouen dien wat int corte te segghen van Orobanche ende medesoorten/vande Campernoillen Bult oft voose Aenwas/ ende Boleta oft Tubera.

Brem-Rape oft Wranghe oft Aenwas benemende t'voedtsel van Brem. Hypogenista, Rapum-Genistæ à similitudine ghenoemt/welcke een soorte van Orobanche is, waer van wy gheschreuen hebben Pag. 104. Van het tweede deel des Cruydtboecks.

Orobanche ende Cynomorion van Plinius. In Italiaensch/Herba lupa. In Franchois/Tigne.

Orobanche als Dioscorides, Plinius in 18. boeck int 17. capittel/ ende meer andere schrijuen/ heeft sijne naemen ghecreghen om dat Tpluck-graen/ onder twelcke het groeyet/ hem omwindende verworght oft versticft/ welck Hieronymo Trago oorsaecke ghegheuen heeft te meynen dat swerte Winde soude moghen Orobanche wesen. Aenghesien nochtans dat den Orobanche van Dioscorides beschreuen ons meer dan ghenoech bekent is/ ende niet dan een steelken en is van onderhaluen voet oft meer/ roodtachtich/ hayrich/teer/ vet/ sonder bladeren/ met bleecke oft geelachtighe bloemen/ ende wortelen eenen vingher dicke/ ende alst beghint te verdwijnen/ hol wordt: soo en connen wy niet ghemercken oft wijs worden dat hem seluen omwendende als Wranghe oft Winde het Pluck-

(Margin: Orobanche vande H.eron: bock.)

Graen

Graen soude versticken oft dooden. Maer ick soude eer ghelooven dat de Ciceren ende E.uen hem-seluen ombindende ende wendende door vyandtschap ende heymelijcke cracht ende hindernisse vernielen ende verdwijnen soude. Oft mocht dit eerst gheschieden om dat Orobanche soude t'voetsel af suyghen ende benemen vanden Pluck-Graen Cruyden/ en gewassen daert aen groyet. Ouer dryentwintich iaeren hebbe ick aen de ghemeyne Bremen-wortelen Orobanche bekent ende op veel plaetsen beuonden: Ende daer naer aende cleyne Brem/iae dat meer is/hebbe ick oock tot Bristo in Engellandt ouer 14. iaeren Orobanche wtghegrauen in onsen hof hanghende aende wortelen vande dobbel Winter-Roose de welcke vol vet saps was als alle andere soorte van Orobanche ende Hypocistus ende hadde t'eenemael de ghedaente vande voorseyde Brem Rape/ maer was bleecker van verwe/waer door ick derue segghen dat d'Orobanche van hem seluen niet en groyet maer wt andere planten/ benemende haer voetsel/ hoe wel dat ick het selue niet versocht en hebbe inde dry soorten van Orobanche die ick eertijds by Montpelliers herbariserende wtgheplucht hebbe/ nochtans de vesels die onder daer noch aen honghen mochten bewijsen datse aen andere planten ghewassen waeren. De studenten van Montpelliers plochten den Orobanche te plucken onder de Rapen niet verre van t'bosch van Gramont.

Renwas oft Orobanche van Brem.

Orobanche groyende aende wortele vande Winter-Roosen.

Groote Orobanche van tbosch van Gramont by Montpelliers.
In Latijn/ Orobanche maior è Gramontio luco Monspeliensium.

In tselue bosch van Gramont hebben wy oock altemets ghevonden een soorte van Orobanche met een enckel slechte scheute/ twee voeten hooghe oft meer/ rooder ende bruynder dan Brem-Rape sonder bladeren/ binnen hol/ teer als alle dandere soorten. De wortele eenen duym dick/ ende vol saps.

Vierde ende vijfde Orobanche.

Op de heuuels onder de Groene leege Eycken waer als de schaerlaken greyne groyet en onder de dorre heyden/ gelegen een half mijle vande selue stadt van Montpelliers/ ouer ghene sijde van Boutonnet/ daer d'Aphylanthos van die Montpelliers ouervloedich groyet/ hebbe ick twee andere-derley Orobanche dickmaels vergaert/ van ghedaente den ghemeynen Orobanche niet onghelijck/ waer van d'een cleynder is/ nauwelijck een palme oft onderhalue hooghe. Dander is eenen voet oft een spanne lanck/ ende en heeft gheen enckele stelen als dandere/ die de teere botten vande Asperges eerst wtcomende van ghewas enichsins ghelijck is/ maer is bouen ghetackt ende in vele ghedeylt. De vetwe

dD van

Vierde Orobanche. Vijfde Orobanche.

van beyde/bloemen ende ghedaente/en sijn de Brem-Rape niet onghelijck. Ick en hebbe niet gade gheslaghen wt wat Cruydts-wortele sy haeren oorspronck hadde/noch oock de ghene de welcke groyet int voorseyde bosch van Gramont / met dies dat wy op dat pas gheen yser en hadden om diep wt te grauen/ende dat wy haestich waeren.

Anblatum van Cordus ende Dodon.

Dit schijnt een medesoorte te sijn van Orobanche / als den seluen ghelijckende in malscheydt vā stelen sonder bladeren/ sapachtich/ een spanne hooghe ende bloemkens die bleeck-ros sijn/ op een sijde staende/nae den welcken volghen lanckworpighe pottekens oft huyskens met cleyn saedt. De wortel is insghelijckx teer/witachtich/vol saps/dweersch ligghēn niet diep van veel schelferen by een geuoecht als tandekens/ gelijck de wortelē vande Dentaria vande Herbaristē/waer af sy oock de naemen verereghen heeft. De smaecke is tsaemen treckende ende van erdtachtighe natuere. Ick hebse hier voortijdts wtghegrauen inde selue vochtighe bosschen daermen den voorschreuen Voghels-Nest vindt/ waer van wy om de tusschenscheydt hier oock de figueren by voeghen.

Anbla-

Anblatum van Cordus ende Dodon. In Latijn/ Dentaria maior Matthioli.

Voghels-Nest. In Latijn/ Satyrium abortiuũ. species Hypocisti. beschreuen pag. 227. in d'eerste deel des Cruydtboecks.

Fungi ghenaemt van Campernoellen. In Franchois/ Champignons oft Potirons. In Italiaensch/ Fonghi. In Spaensch/ Hongos, Cylherquas, ẽn Cogomelos. In Hoochduytsch. Schwemme. In Griecks/ Myces.

De Campernoellen oft Fungi sijn eenighe wtwassinghen ende spongieachtighe gheswillen/ de welcke haeren oorspronck hebben wt ouervloedighe vochticheydt van d'aerde versch ghemest/ oft door rottich nat / peerde / koeyen ende ander mist/ oft rot stroy / hout ende dierghelijcke . Sy comen oock voorts wt de vochticheydt vande wortele van sommighe cruyden ende boomen/ ghelijck den Orobanche ende Hypocistus doen / als wy corts bewijsen sullen.

Ghemeyne platte oft rondtachtighe verheuen Campernoellẽ diemẽ eet. In Lat. Fungi vulgatissimi esculenti.

Boleti.

Ghemeyn platte oft wat verheuen Campernoellen diemen eet.

De ghemeynste diemen ouer al eet sijn ghenoech bekent / hebbende t'vleesch heel wit als sy versch sijn/ van onder claer roodt: oudt zijnde / sijn sorgelijck om eten / ẽn crijghen stercckeren reucke ẽn worden bruyn. Mẽ siedtse naer datmense van bouen gepelt heeft/ ẽn men stooftse daer naer met boter oft olie/ verjuys oft azijn : ende met peper geten en sijn niet hinderlijck . Sy worden gheuonden in vochtige Lentẽ ende Herfdẽ in sandtachtich nieuw ghemest landt/ ende oock op vochtighe mesthoopẽ/ waer dat sy onghesonder zijn.

Ghemeyne fenijnighe oft doodtlijcke Campernoellen diuersche soorten.
Fungi venenati vulgares varij.

Cleyne lanckworpighe fenijnighe Campernoellen ghelijck hopkens.

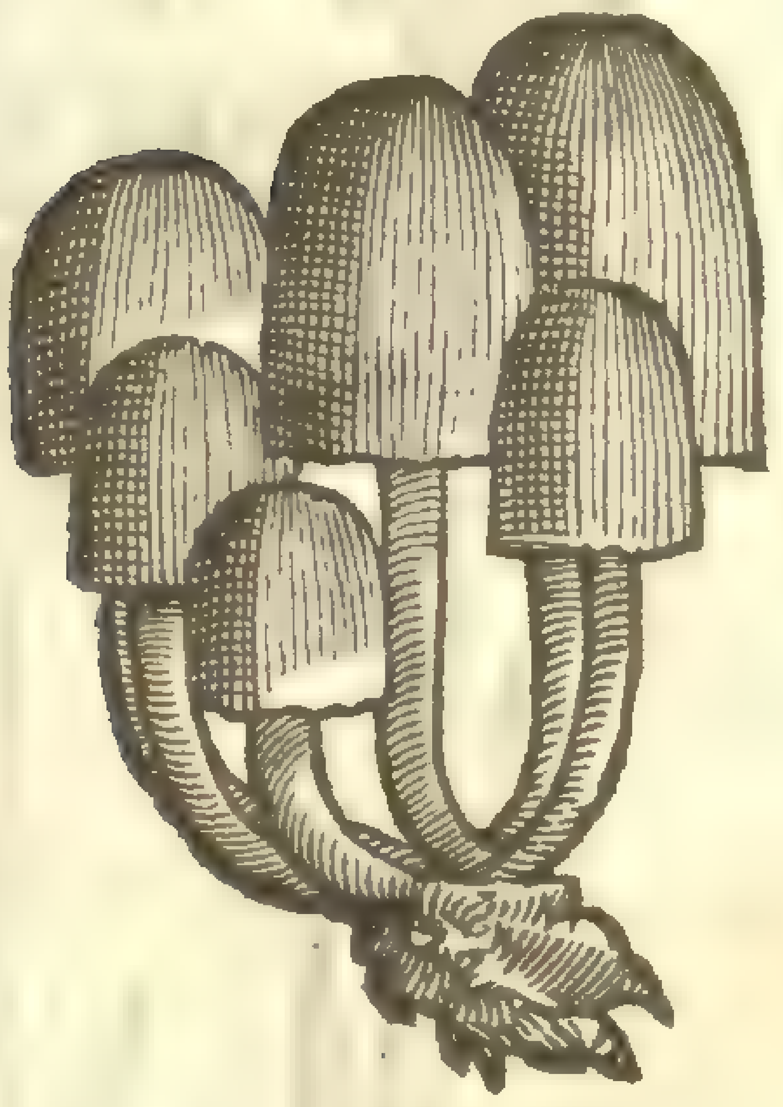

Bokeler-wijse doodtlijcke Campernoellen.

Andere Bokeler-wijse stinckende ende fenijnighe Campernoellen. In Latijn/ Alter fungus venenatus Clypeiformis olidus.

Breede ende groote Bosch-Campernoellen oft Fungus.

Cleyne

Cleyne lanckworpighe fenijnighe Campernoellen ghelijck hoykens.

Dese sijn oock ouer al zeer gemeyn inde velden/ bemdē/ houen/ende aen oude huysen/lichtelijck wt de ghedaente vande voorgaende te onderscheyden ende kennen/gelijck alle dandere soorten oock sijn. De sommighe sijn cleyn/ lanckworpich-rondt/ binnen hol ghelijck hooghe hoykens / geel van verwe/ ettelijcke sijn wijder/wit/oft met grauw oft altemets swert gheplect van onder oft binnen swert.

Daer zijnder ander die platter sijn ghelijck schotelkens / ende sommighe ghelijck Bokelerkens oft schildekens.

Andere Bokeler-wijse stinckende ende fenijnighe Campernoellen.

De schildekens van dese sijn ghefronst ende omgheslaghen/ geelachtich van verwe/maer de stelen sijn bruyn/ ghemeynlijck groyende aen rot hout oft berdt van oude boeren huysen oft stallinghen.

Van dese soorte op dierghelijcke plaetsen aen de huysen worden andere geuonden die swerter sijn/ plat-rondt niet omgheslaghen/van de welcke men sieter oock die diep ghekerft sijn.

Noch vindtmen ettelijcke andere / die dese soorte niet zeer ongheliijck en sijn op de hooghe canten vande velden onder de haghen/de welcke root van verwe sijn/ waer van de sommige/ gheenē sonderlinghen reucke en hebben/ende die andere nae het Museus riecken. Musch-Campernoellen. Fungi Moschati.

Bosch oft wout-Campernoellen. In Latijn/ Nemorum fungi. In Franchois/ Champignons des bois.

Inde Boschen ende Woudtachtighe lustighe plaetsen worden oock geuonden ettelijcke Campernoellen de welcke altemets soo breedt ende plat sijn als een hoet oft schotel. Sommighe heel wit. De andere sijn bouen met swert ende rosch beplect/ van onder wit met swerte strepen: de stele is onder bruyn.

Ander groote ende ghecronckelde Bosch-Campernoellen.

D'ander sijn claer oft bleeck-geel met root ghepleckt/ van onder witter dan de voorgaende/met ghecronckelde ende ghefronselde cantē. Dese worden ghesoden/ ghefreyt/ gheten ende goet gheacht/ als alle dierghelijcke soorten die aen ende onder de boomen int wilde wassen/ om datse suyuerder sijn van natueren / ende gheen roest naghelen oft roode donck by en sijn: ten waer datse onder fenijnighe gheboomte wiessen / oft datter eenighe slanghen holen by beuonden waeren.

Boom-Campernoellē Judas-ooren gelijckende.
In Latijn/ Arborum fungi auriculæ Iudæ facie.

Van Judas-ooren hebbē wy by den Vlier geseyt.

Wt de struycken van oude boomen spruytē sommighe andere soorten / van de welcke eenighe sijn wit oft geelachtich/ende gherompelt als Judas-ooren/taey als leder.

De andere sijn spongieachtich voos / van Aenwas substantie ende ghedachte den Agaricus niet zeer ongheliick/ van verwe insgelijcks als een spongie oft bruyn grau-geel. Dese worden in looghen oft met asschen ghesoden eñ hersoden eñ gedroocht om lemetten te maecken / want sy vuncken soo wel/ datse in sommighe plaetsen twier daer mede houdē/ Ick hebse sien ghebruycken ende mede ghebruyckt inden crijch voor lonter. Men pleechse tAntwerpē aen dē borse te vercoopen met vierslaeghen om vier te vatten. Dese soude wel moegen wesen de lampefungus van Cornarius, het welcke berispt Matthiolus, segghende dat fungi vande lampen sijn de bollekens/ die aen de lemetten vande lampen/ vergaderen/ t'licht verduysterēde/ seggende alsmen die inde lampen siet/ dat teecken van reghen is/ voorts-brenghende de veerskens van Virgilius libro primo Georg. ende d'authoriteyt van Plinius.

Lonten van Fungi.

Fungus van de Lampen.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nesciuere hyemem: testa cum ardēte viderēt
Scintillare oleum, & putres cōcrescere fungos,
Nec minus ex imbri soles, & aperta serena
Prospicere, &c.

Campernoellen de honich-raten ghelijckende. In Latijn/ Fungi fauaginosi, siue fungi rugosi fauis mellis similes.

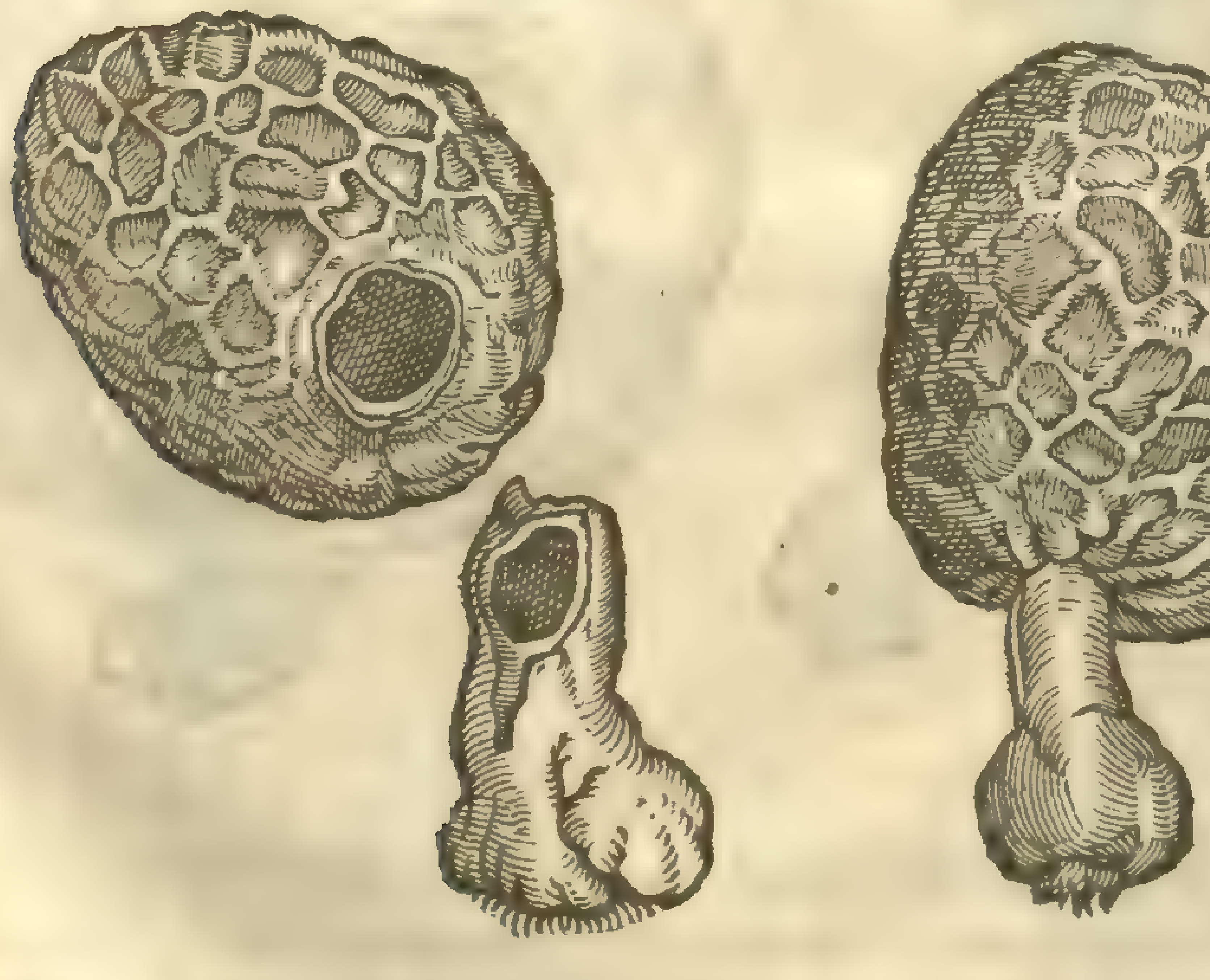

De voorleden iaeren sijn dese Campernoellen van mijn Heer vander Amy gheschoncken / die de selue wt Hongarijen vercreghen hadde waermer veel af houdt door gulsicheydt vande menschen/ bereydende/ cokende ende stouende de selue als de andere. Mijn-Heer van Reynoutre saligher ghedachtenisse heeft de selue hier voortijts naer t'leuen doen conterfeyten wt versche planten die hier te lande beuonden waeren/ maer op wat plaetse/ is my ende den schildere diese ghemaeckt heeft noch onbekent.

bekent. Sy sijn lanckworpich-rondt/ alsoo groot als een middelbaer hinnen ey / binnen hol ghelijck de stele oock is ende bruyn. Dese Campernoellen sijn buyten bruyn-geel ende soo zeer ende diep gerompelt dattet schijnt hoenich-raten te sijn. Sommighe Duytsche cocks houdense voor sonderlinge spijse ende een paragoen onder de Campernoellen.

Fungi ghelijckende de Mannelickheydt: Vnghers eyeren.
In Latijn / Fungus virilis perennis arrecti faciẽ.
Glãs seu capitellum PHALLI. T'helmken oft t'hooft.

De geel draeykens.

† Scapus colésve Phalli.

* de spruyte oft scheuts

De Clompen oft Borsen. Phalli Volua genaemt vãde Hollãders Vngers eyerẽ: Manium, Cacodemonúmve oua.

§ De vellekens vande Borse van een ghescheydt. Voluæ tunicæ separatæ & apertæ.

Fungi ghelijckende de Mannelickheydt. Fungus Priapeius. Phallus Adriani Iunij.

Onder de wonderheyt der naturẽ is dese Fungus in Hollãdt zeer vermaert. Int iaer 1559. was hy ons t'Antwerpen ouergesonden daer naer 1566. in Septembre hebbe ick vande wedergaey een plante gheuondẽ in sandtachtich landt niet wijt van Bloys by de riuiere. T'groyet in Hollandt ouervloedich/ende ghemeynlijck (als den Hypocistus in Languedoc doet/ wt de Cistus) wt d'oude Helm op diuersche Duynen oft Zandt-berghen die met dẽ seluen Helm beset sijn/ eñ bysondere inde Duynen van Haerlem/Alckmaer eñ naest ghelegen plaetsen. Maer aengesien dat Adrianus Iunius de selue zeer fray int langhe beschreuen heeft/ soo sullen wy daer af int corte spreken.

De witte Clompe oft moeder / de welcke de ghedante heeft van een clootkens borseken / wt wiens middelste de scheut oft roye spruyt / is van dobbel vellekens ghemaeckt die wit sijn eñ daer nae bruyngeel hebbẽde onder aẽ een peserick/waer door t'schijnt dat het sijn voedtsel suycht. De selue borse is vol wtnemende coudt/ stinckende/ swaer ende gherondt/ghestoldt slijm / welck dunder wordt naer dat de borse wt der aerden ghepluckt is. De stijue staende lichte/ voose twee palmen oft een spanne lanck ende graeu gheplecke scheute oft roye wt de middel spruytẽde/ wordt oock terstont slapper/ oft sijn voedtsel ende natuerlijck saedt hem benomen waere : Hebbende lancks door de middel een effen gaetkẽ dat aẽ d'eynde enghe wordt/met gele draeyen daer inne/bouẽ staet een hoyken oft helmkẽ aen al oft thoeyken oft hooft vande Roye waere wit van verwe/ eñ alst oudt wordt/ bruyn/met een gaetkẽ op d'opperste/waer door het sijnẽ quaden reucke wt gheeft. Mẽ versekert dat t'zeer coudt sap oft slijm vã dit voos

Aenwas zeer nut is om de pijne van het heet fleirsijn te verdrijuen. De vlieghen vergaderen zeer aen dit/ghelijck aen andere quade ende stinckende Campernoellen.

Bult/Boupst/Bult. In Hoochduytsch/Buben-fist. In Franchois/Vesse de Loup. Lupi crepitus, Fungi glomeratæ rotunditatis. In Italiaensch/ Vescie di Lupo.

Men eet dese niet meer dan de naest voorgaende / sy zijn in d'eerste wit buyten eñ binnen/tvleesch is den Agaricus ghelijck. Als sy verdwijnen wordense bruyn rosch/ zeer voos/ende stuyuen heel wech in een swertsel roock/soo datter niet dan de vellekens en blijuen alsmen die dauwt. De Was-maeckers vergaderen dese in haeren tijt / ende ghebruyckense om de bien mede te versmooren als sy twas vanden honich scheyden. De sommighe sijn cleyn/ ghelijck eenen cleynẽ caetsbal/ de andere sijn alsoo groot als een hooft/ende de sommighe sijn bultachtich ende lanckworpich. Doctor Fauolius van Antwerpen creech dese voorleden iaeren eenẽ in sijnen hof/ dat een Calfs-hooft geleeck. Men vindtse ghemeynlijck op dorre ende sandtachtighe bemden/wt een zeer corte oft gheen stele. De puluer op ouде seeren ghestroyt/drooght die zeer.

Diosc. maeckt twee soorten van Campernoellen segghende dat de sommighe sijn eetbaer/ ende de andere sorgelijck ende doodelijck. Sy groyen fenijnich door diuersche oorsaecken/ te weten als sy wassen op eenighe plaetsen daer eenighe beroest yser naghel is oft eeniche rot cleedt / oft ist datse wt comen by eenich slanghen hol/ oft by eenighen boom die natuerlijck hinderbaer vruchten draecht. Die sulcks sijn hebben een schelferinghe ende zeeueringhe/ ende alsoo haest als sy gheplückt zijn/ sy rotten/ ende verdwijnende corromperen: Maer de ghene die niet fenijnich en sijn / zijn goet in vleeschsop ghecockt. Nochtans te veel gheten sijn hinderlijck/ ende quaelijck verteert zijnde/verworgen/oft maecken de sieckte Cholera ghenaemt. De heylinghe oft remedie daer teghen is Nitrum ghedroncken/oft looghe met sauer pekel/oft tsopken van ghesoden keulen oft Origanum. Haer fenijn wordt oock verwonnen door Haenen-stront met azijn ghedroncken / oft vande selue een looch ghemaeckt met veel honichs. De Campernoellen voeden zeer/maer sijn quaet om verteiren/want sy wordẽ dickmaels heel van onder met den dreck wtgheworpen.

Men seght dattet wit vandẽ dreck der gevogeltẽ/met Hyssope oft gheseemdẽ wijn gecockt/dooдet tfenijn vande Campernoellen.

Diosc. schrijft vande selue Campernoellen int 6. boeck op dese maniere.

De Campernoellen hinderen door haer eyghe gheslachte/oft om datmen te veel daer af eet: nochtans sy verworghen alle soo/oftmen ghehanghen waere. Diese gheten hebben moeten terstont gheholpen worden. Men bedwingtse ghemeynlijck te braecken. Looghe ghemaeckt vande asschen vande wijngaert rancken/oft vande botten vandenwilden peerboom ghedroncken met sout/ gewaterdẽ azijn eñ Nitrum, sijn wtnemẽde goet daer teghen. De vruchten ende de bladeren vandẽ wilden peerboom ghecockt metten Campernoellen doen verliesen haere verworghende cracht: ende de selue vruchten oft bladeren gheten sijn zeer goet tot t'selfde. Hinnen eyeren inghenomen met azijn ende water/ sijn zeer goet teghen dien / voeghende daer by een croone swaer Oosterlucie. Noch Alssene met wijn ende honich ende met water inghenomen. Consilie de Greyn met Nitrum, de wortel ende saedt van Panax met wijn. De Wijn-steen ghebrandt / met wijn inghenomen : atramentum sutorium (welcke een soorte van Coperroose is) met azijn: Ende den Radijs/oft Mostaert oft Kersse gheten sijn goet.

Diosc. seght oock int capittel vande wijnen/dat teghen Campernoellen/ Meconium ende andere ghelijc-

ghelijcke die vercouwende dooden / veel goeden stercken wijn ghedroncken/zeer nut is.

Galen. Schrijft int 7. boeck vande Simplicia, Campernoellen is een wtnemende coude plante/ waer door sy comt zeer naer de doodtlijcke crachten. Ende voorwaer daer zijnder onder die dooden/ principalijck die daer by eenighe verrotte qualiteyt ghemengt hebben/ de ghene die vande Campernoellen meer begheert lese Plinium int 22. boeck/capittel 23.

Swammen. In Latijn/Tubera. In Franchois/ Truffles. In Hoochduytsch/Hirtzbrunst. In Italiaensch/Tartuffi. In Spaensch/Turmas di tierra.

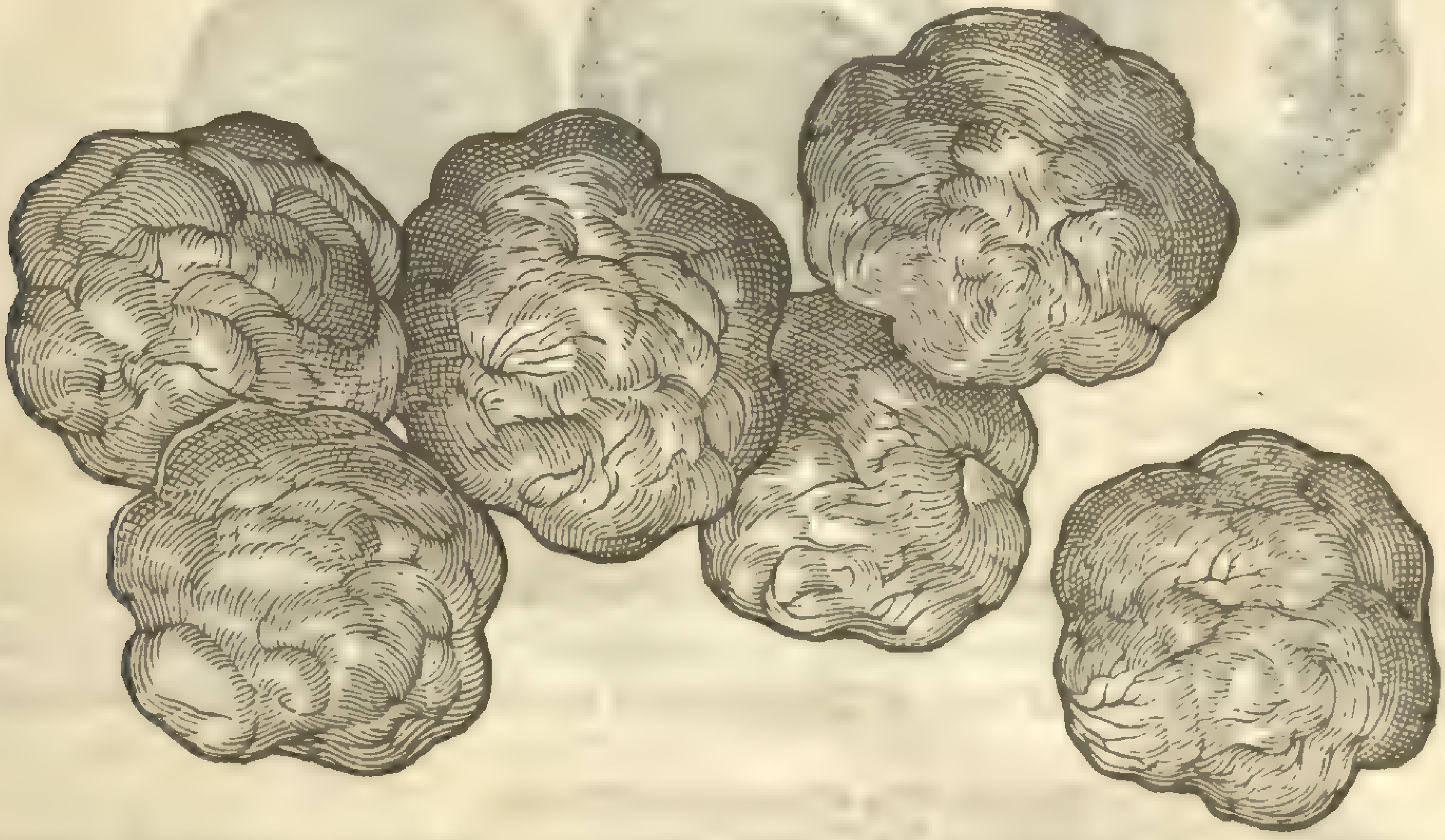

Tubera schijnen soo ghenaemt te zijn om dat ronde bulten zijn in d'aerde groyende sonder veselen/haere afcomste hebbende wt de vetticheydt der seluer aerdē/ de ghelijckenisse hebbende vande ronde ghebulte ende gherompelde wortel van Ciclamen/ Eerdt-broot/ oft eerdt-appel ghenaemt/ welcke oock vande Latijnsche als Plinius ghetuyght Tubera terræ genaemt is. Dioscorides heetse wortelen. Plinius seydt dat natuere te verwonderen is/die sekere dinghen doet groyen / sonder wortelen oft veselen. T'vleesch van sommighe is buyten bruyn/ende sommighe roodtachtich van binnen wit/ ende ettelijcke bruyn/inde middel hol ghelijck de Holwortelen diemen schelpen noemt/gedrooght zijnde vol swert stof als de Bult d'welck sy eenichsins ghelijcken. Tubera terræ.

Dioscorides seght datmense inde Lente wt der aerden graeft. Men eetse ghecockt ende rouw.

Galenus setse onder t'gheslachte van wortelen oft Bulbi die gheenen bysonderen smaecke en hebben. Sy dienen tot de ghene diese ghebruycken als een stoffe om alle saussen te ghenieten als alle andere waterighe dinghen sonder smaecke. Alle welcke dinghen d'lichaem een slaep-voedtsel geuen/sonder eenighe wtstekende qualiteyt / maer alleenlijck coude ende groue / naer de spijse diemen gheten sal hebben/ als van Tubera grouere/vande Cauwoorde dunder ende waterich.

Soo wie begheert vande Tubera meer te weten dat hy Plinium lese inden tweeden ende derden capittel van sijn 19. boeck/ende Ruellium Capittel 78. lib. 2. De natura Stirpium. Sy sijn van herde digestie/ maeckende melancolijck bloet/ ende schadende thooft ende zenuen / alsmense dickwils eet verwecken vallende sieckten ende gheraecktheydt.

Herts-Swammen.

De ghedaente van dese bewijst ghenoech datse oock onder d'aerde ghelijck d'andere groyen. Men houdt datse veel beter sijn/ wāt bouen diē dat de iaegers vande bosschen seggen datse afcomē van t'gestort saedt vande Hertē naer dat t'Wijfken verloopt / quaelijck verdraegēde het ghewelt van t'Manneken soo ghetuyght: t'selue oock Matthiolus in sijn Epistelen/segghende datmē die nauwelijck vinden en soude ten waere dat de Herten op sekeren tijt des iaers de plaetse bewesen. Want door eenich ghevoelen ende bewi s van natueren schrabben sy metten voorsten voeten d'aerde op daer die ronde clompkens verborghen sijn/met dies de selue eenen stercken reucke hebben als sy versch sijn. Ick en hebbe gheen andere dan drooghe ghehadt die my gheschoncken zijn vā Meester Franchois Penninck zeer goede eñ gheleerde Apoteker van Antwerpen de welcke ghelijck hy van alle wtlandtsche eñ wtnemende droghen ende specierije om sijn Theriakel te volcomen wel ghestoffeert is / niet alleene een heel doose vol daer af heeft/maer veel andere vremdicheden eñ fraeyicheydt. Sy zijn buyten bruyn eerdtverwich alsoo groot als eenen gemeynen katsbal / wat ghebult eñ oneffen: t'vleesch is witachtich als die van dandere Swammen/binnen vol swert beroockt swertsel. De boerē die de bosschen bewoonen

Herts-Swammen. In Latijn/Tubera Ceruina.

nen slaen wel gade de plaetsen die vande Herten opghegrauen sijn. De Bohemen ghebruycken dese in haere medicijnen die tot Venus lust maecken/ingheuende daer af met wijn een croone oft onderhalue swaer. Men seyt oock datse de Voesters veel melck doen crijghen alsmen die met ptisane drinckt.

Boleti. In Franchois/Boletz.

Aengaende Boleti, soo verre ick kan bemercken wt Galen. Ægineta, Plinius, Ruellius ende andere/ zijn een sekere soorte van cleyn Campernoellen/de welcke my duncken best te ouercomen met onse gemeyne etelijcke Campernoellen. Sommighe segghen dat cleyne gele Campernoellẽ sijn. Galenus ende Ægineta schrijuen daer af in dese maniere: De Campernoellen sijn coudt / slijmachtich/ eñ van quaet sap. Onder de ghene die minst hinderlijck zijn / sijn de Boleti, sonder eenige qualiteyt ist datse wel ghesoden oft ghecockt worden.

FINIS.

ERRATA ALIQVOT OBITER ANIMADVERSA EFFIGIARVM POTISSIMVM.

Sommighe fauten int ouerloopen ghemerckt ende principalijck vande figueren.

Libro primo. Int eerste boeck.

Pag. 286. inden tweeden regel leest Deam. Pag. 85. Linea 1. wit. 178. De figuere van Cleyn Colchicum met saedt eñ met bloemen zijn contrarie d'een voor dander gheset. 226. l. 1. Batrachites. 238. l. 10. leest de wortel is wit eñ lanck als die vande wilde Rape sonder bolle. 469. de twee figuerẽ van Pauel cruydt sijn contrarie ghedruckt. 506. l. 7. Wech-gras. 578. l. 16. leest Gamanderlijn / ende niet Chamædre. 629. leest Herba venti van Rondellet l. 1. Deme Sarasine 721. 724. Alle de namen vande enckel Violettẽ/ staen op de dobbel 725. 752. Alle de namen van wilde wijngaerdt / moeten staen op haer plaetsen inde naeste pagie 753. 800. leest witte boom-Maeluwe van Yperes. 802. linie 6. leest Iobertus. 802. leest linie 14. Pentaphylli folio, est Cannabis syl. Dioscoridis Mutono. 810. leest Leeuwenfusz l. 4. 837. leest Stanis-aker l. 2. 896. leest stinckende Cicutaria l. 1. eñ Cicutariæ latifoliæ l. 2. 916. leest Absynthiũ Ponticũ, &c. l. 3. 923. doet wt Semen sanctum l. 2. 929. doet wt auerechte l. 1. 929. leest dobbel auerechte Akelepen. Aquilina inuersa plenis, &c. l. 4. 976. l. 2. lege aspera. 999. l. 5. leest Baumfarn/ende Eichelfarn.

Libro secundo. Int tweede boeck.

Pagina 26. leest Alpinum Eryngium, &c. 31. leest Barbe-Renard & Rame-bouc. Purper-Roode Hepatica pagina 40. leest int Grieckx Πήγανον. 73. Fagopyrum. Dodon. 73. set Sesamum inde plaetse van Wijchboonen linie 15. 76. an pisum angulosum hortorum sit quadratum Plinij? Pisum maius Dodon. set desen titel 77. bouen de figuere 21. regele. 79. leest Pisum Græcorum Tragi. l. 6. 115. Bladerkens vanden cleynen Termentijn-boom/&c. moet staen onder de figuere inde additie/d'additie vãde Vlieghẽ oft Mugghen moet oock leegher staen. 118. leest Glans vnguentaria cathartica, &c. 130. leest Vua vrsi, &c. linie 4. 132. leest Cistus manneken met Hypocistus, &c. 147. De vremde Myrtus van Plin. &c. l. 15. in Spaensch Arayhan Morisco. ende doeget wt aen dander sijde an Myrtus Bætica 148. 153. leest in Engelsch Pryuet. 222. leest Carpinus ende niet Betulus l. 12. 223. doet wt Corylus syluestris. 235. leest aquatica Sambucus. 239. set aen de figuere voor de Stekelbesie aende 29. linie desen titel. Amomum van sommige winckelen eñ Longa vita Neotericorum. Piper Æthiopicum Matth. 239. linie 5. leest Conifera. 286. linie 13. leest Semola ende linie 19. leest ante Deam.

Vande Succedanea, dat is te ſeggen/ van drooghen oft cruyden die by ghebreke d'een voor d'ander ghebruyckt worden/ volghende hier in den wel-gheleerde ende vermaerde Rondelet Coninckliick Leſer van Montpelliers/ wt wiens ſchriften ende leſſen deſe eens deels ghenomen ſijn.

SOo ick door nerſtich leſen wel ghemerckt ende beuonden hadde/ dattet gedruckt boeckſken vande Succedaneen/ d'welcke ſommighe Galeno, ende ander Æginetæ toeſchrijuen/ vol fauten was ende op veel plaetſen manck ende imperfect/ als tghene dat wtten Griecſchen in Arabiſch/ ende wederom wtten Arabiſch int Latijn was ouergheſet/ oft eer verdoruen van eenighen Moor/ oft Griecx-Moor/ gelijck als Actuarius was/ ſoo heeft my goet ghedocht dat ick ſoude wtkieſen alle tghene dat Dioſcorides, Galenus, Ætius ende Paulus Ægineta daer af gheſchreuen hadden/ ende by experimenten ſoo wel vande oude als ionghe Medicijns gheconfirmeert is gheweeſt/ ende dit in ſulcker orden ſtellen/ dat de ſtudenten voort-aen ſouden moghen weten/ wat dinghen malcanderen in crachte ghelijck waren.

Maer dat dit boeckſken van eenich iongher medicijn is gheſchreuen/ wordt meer dan ghenoech hier wt ghemerckt/ dat daer ſommighe dinghen by geuoegt zijn/ die ten tijde van Galenus onbekent waren/ als is Anacardia, ende veel meer ander/ nochtans ſonder eenige ordeninghe/ onderſcheyt oft verſtant: Ghelijckerwijs dat ſy/ doen ſy by auenture erghens Chamæmelini ghleſen hadden/ hebben door de ghelijckheyt van naem bedroghen ſijnde/ Melinum daer voren geſtelt/ maer hoe onwijſelijck/ dat is eenen yegelijcken bekent: Want Chamæmelinum laxeert ende verwermt middelmatich/ daer Melinum vercoelt ende ſtopt. Inſghelijcx ſoo ſy mochten met de ſelue ſlechticheyt gheleſen hebben dat de Cepæa de Porceleyne ghelijck was/ hebben ghemeent dat de crachten vande Cepæa met dien vande Porceleyne ſouden accorderen. Deſghelijcx dat de riuier-Haze ſoude moghen in ſtede vande Creeſt ghebruyckt worden/ oft gelijck een ander heeft gecorrigeert/ de Zee-Haze/ maer ongheleerdelijck/ als de ghene die ſchijnt niet ghewetten te hebben dat de Creeft een voetſel ende medicijne teghen tfenijn is/ daer de Haſe alleene metten reucke doet braecken ende fenijnich is. Oock ſoo en is dit niet alleen valſch/ maer oock vol perijkels/ als ſy inde plaetſe van Opobalſamum ſtellen Opocarpation, d'welcke als Dioſcorides ſeght een cout fenijn is/ ende gelijck de Scerlinck/ met wijn moet verwonnen worden/ ſoo ons Galenus leert in tboeck vãde preſeruatijuen. Maer iſt dat wy hier Carpaſon daer voor leſen/ ſoo ſalt waerachtich ſijn/ want dat is van ſubtijle deylen. Inſghelijcx en kan roodt Behen den Cinamomum van crachte niet ghelijck ſijn. Oock ſoo en ſtaet my niet aen de ordeninghe ende t'veruolch vande vergelijckinghe: want de olien moeten niet olien/ ende niet met herſten oft wateren gheconfereert worden/ ten eynde dat ſy ſouden moghen ſoo zeer alſt moghelijck waere wel gelijck ſijn. Voorts in dien datmen niet en kan nemen de naeſte van ſpecie/ dat ſy ten minſten wtten gheſlachte/ aengeſien dat wy goede remedien oueruloedich hebben. Ick en achte oock niet luttel de eygenſchappen vande landen daer die groeyen/ ghelijck vande Candiotſche planten/ die ick crachtigher houde/ dan die van Italien/ ten waere dat de Somer daer zeer nat ende vuyl gheweeſt hadde/ want dan en ſoude de Poleye oft Stæchas van Italien/ dien van Candien/ oft eylanden Stechades niet toegheuen.

Tis oock een dwaeſe ongheleertheyt datmen beueelt inde plaetſe te nemen dinghen die ſelden geuonden worden/ ende die wy niet en hebben/ oft gheualſcht ſijn: als inde plaetſe van Cinamomum, Amomum. Inſgelijcx iſt oock dullicheyt/ daer wy Letouwen oueruloedich hebben/ Opocarpatum te begheeren. Nochtans ſoudet moghen gheorloft zijn/ alſſer eenighe ſijn die ſelden gheuonden oft niet wel bekẽt en ſijn/ in plaetſe van dien te gebruycken ander/ die ghelijck van crachten ſijn/ als in ſtede vande Terebynthus Maſtijckboom/ die meer gheuonden wordt ende vruchtbaerder is.

Maer ghemerckt dat wy dickwils ghedwonghen worden Succedanea te ghebruycken/ want alle dinghen en groeyen in yeghelijck lant niet/ oock en worden niet ouer al bequaeme medicamenten geuonden (want buyten te velde moetmen ghebruycken medicijnen die licht om crijghen ſijn/ ende als de nootſakelijcke medicijnen tot eenighe onuerſiennighe gheuallen gheenſins voor handen oft terſtont te crijghen en ſijn/ ſoo moetmen de tegenwoordige gebruycken) ſoo ſalmen moeten kieſen die in plaetſe van ons ſimplen moghen gheſtelt worden/ ghelijck wy leſen dat Galenus ghedaen heeft/ de welcke ſoo hem Euphorbium ghebrekende was/ om ſplinters ende doornen wt te crijghen/ ſoo ghe-

bruyckte hy met goeden spoedt de voor-timmeragie propolis genoemt vande honichraten willen bie-corven in ste de van Euphorbium.

Tghebruyck vande Succedanea is hedens-daegs meer dan oyt van noode / ghemerckt dat wy veel dinghen niet en hebben / die de ouders in hun landen tsy ghewassen oft van buyten ghebrocht ouervloedich hadden : ten anderen oock om dat in stede van dien gevalschte vande Joden/ Maranen ende loose coopliden overghebrocht worden : Ist dat dan die te verworpen sijn / soo is wel van noode datter ander in hun plaetse ghenomen worden. Daer en bouen sijn hedens-daegs onbekent veel oude simpel medicijnen ende niet ghebruyckt / die in ouden tijden zeer bekent ende zeer vele ghebruyckt werden.

Daer sijn oock zeer veel compositien vanden Araben bedacht ende profijtelijck ghevonden / ende oock zeer crachtighe remedien in tghebruyck ghecomen / waer af de simplen midts de onbekende ende vremde naemen/ ons gheheel onbekent sijn. Want wy en weten niet wat sy met die vremde naemen hebben willen seggen/oft wy en hebbense niet. Maer int verkiesen ende ghebruyck vande Succedanea , moet met reden die zeer quade costuyme vande Medicijns verworpen sijn / de welcke nv ouer veel iaeren zeer in tghebruyck heeft gheweest/tot groot achterdeel vande siecken/ door de welcke sy inde compositie vande remedien/alle dinghen die ghepresen zijn oft tot de sieckte/oft tot de ghebreckelijcke partie / oft tot eenich accident / sonder voorsinnicheyt by een lappen / ende als sy alle ghelijcke dinghen ghebruyckt hebben/soo en hebben sy niet meer dat in plaetse van dat cruyt / oft medicament soude moghen ghenomen oft ghestelt worden. Waert saecke dat sy met een/twee oft drie cruyden te vreden waren/d'Apoteker en soude nimmermeer yet gebreck hebben/dat hy in plaetse van ander soude gebruycken : Maer ist datter de quantiteyt van noode is/stelt voor een handt-vol twee/ voor twee/ drie oft viere. Hier wt sullen twee profijten volghen/ te weten een sekerder werckinghe vander medicijne / ende een lichter ende zeer rassche bereydinghe. De Medicijn-meester sal tot een zeer groot ciraet vander Medicijne van veel remedien ende Succedanea wel voorsien zijn / wien gheorloft sal sijn/die te vernieuwen/te veranderen/ ende voor deen Medicijn d'ander te gheuen/ ende oock meer te weten dan den ghemeynen hoop doet vande Medicijns ende Meestersscn. Ghelijckerwijs ist dat hy in sijnen dranck oft decoctie Bernage ordonneert/ hy sal mogen by ghebreke van dien wilde Buglosse stellen / oft ter contrarien : Ist datter gheen Endiuie en is / men sal moghen in stede van dien tsap oft de Syrop stellen : Ist datter Cicoreye ghebreeckt/men sal moghen nemen Cancker bloemen oft Endiuie/ Ist datter gheen velt Cypres en is/ datmen Gamandree inde plaetse stelle / oft ter contrarie. Maer wat sal den Apoteker maecken ist datse alle tsamen in een/ende de selue medicijne ghe-ordonneert worden ? voorwaer niet anders dan(als Ouidius seght)eenen grouen ende ongheschickten hoop ende masse/ Rudis indigestaque moles,&c.

Dat sy voor ooghen nemen d'woort van Villanoua,die seght/dat bedroch is/ als yemant gecomponeerde ghebruyckt/daer simplen voor handen ende ghereet sijn.

Dat sy dan scheyden vande quade gewoonte/ ende als steenrootsen oft clippen die schuwen. Dat sy hun oock wachten voor quade/ghierighe/godloose ende onbeschaemde Apoteckers/ die om hun gewin/eenen gheraepten hoop van medicijnen/iae die half verrot sijn/prysen. Sommige doen dat om dat sy souden een menichte toonen/oft door onwetenschap/oft door houerdije: ende ander gheleerde/ om dat sy niet en souden schijnen niet wel geoeffent te wesen inde kennisse vande remedien.

Maer ghemerckt datter zijn eenighe nutte compositien vande oude Medicijns ghepractiseert/ ende by experientie ende reden voor goet ontfanghen ende ghepresen : soo moetmen sommighe Succedanea ondersoecken/ weten ende ghebruycken/ ten eynde datter zeer excellente medicamenten souden moghen bereyt worden/de welcke om dier oorsaecke niet en zijn te verlaeten oft te verworpen/gemerckt dat sommighe Succedanea die niet min crachtich en zijn dan die / alle de gheloften van het recht medicament/somtijts euen wel volbringhen.

Dat de Succedanea soo zeer als moghelijck is/van eender gheslachte ende specie moeten zijn.

Rondelet/ Cruydt voor cruydt
Wortel voor wortel
Bloeme voor bloeme
Saedt voor saedt
Sap voor sap
Gomme voor gomme
Herst voor herst

Traen

Traen voor traen
Metal voor metal
Steen voor steen
Peck voor Peck/
Smeer voor smeer
Marck voor marck
Voghel voor voghel/
Slanghe voor slanghe
Deel van een dier voor deel.
Compositie voor compositie.
Pulver voor pulver
Trochisce voor Trochisce
Opiaet voor Opiaet
Electuarium voor Electuarium
Pillekens voor pillekens
Leckinghe voor Leckinghe
Plate suycker voor plate suycker
Confectie voor confectie
Conserue voor conserue
Syrop voor syrop
Plaester voor plaester
Olie voor olie oft simpel/oft ghecomponeert
Salue voor salue.

Gheneraele oft ghemeyn ghemerck.

Medicament dat in stede van ander moet ghestelt worden / moet ouereen comen oft in inwendighe / oft in wtwendighe ghebreken met
- verborghen crachten/
- openbaere/
- ende consistentie.
- Dat oock ghelijck sy in
  - Smaecke/
  - Reucke/
  - Ouderdom/
  - Plaetse van groeyen ende landt/
  - Natuere ende complexie.

Sommighe dinghen worden in wtwendighe remedien in stede van andere ghestelt / diemen in dlichaem niet en soude moghen ghebruycken: ghelijck sap van Carpatum mach ghestelt worden in wtwendighe medicamenten voor Sap van Porceleyne/ maer nochtans midts dat fenijn is/en wordet niet ingheuomen.

Niet tgheheel simpel/maer eenighe deelen worden ghesubstitueert: ghelijck lijmicheyt van tsaedt van Vloey-cruydt/voor de lijmicheyt van saedt van Queappels: niet tgheheel saedt/ om dattet binnenste deel verschilt in complexie vande lijmicheyt/ende wordt voor fenijnich ghehouden: Noch oock de Queappel en dient niet ghenomen voor tsaedt / om dat hy in crachten ende consistentie verschilt. Sommighe manieren van medicijnen comen inde stede van d'andere in sommighe remedien / als Conserue voor Syrop van het selfde simpel / vrucht / bloeme oft wortel. Conserue van vrouwenhayr/mach in Opiaeten voor Syrop ghesubstitueert worden/ maer niet inde consistentie vanden syrop / om dat de forme vande remedie dat niet en ghedooght. Voor dunne dinghen moghen dunne inde plaetse ghestelt worden: daerom alsser gheen Syrop en is/ datmen in zijn plaetse dwater oft de decoctie vanden cruyde stelle.

In sommighe confitueren machmen Syrop van conseruatie substitueren/ om dat die in het Syrop heet ghehouden ende verwaert worden. Ghelijck de Syrop vande conseruatie vanden Citroen voor Syrop van schorssen vanden Citroen: Syrop van Conseruatie vande Buglosse wortel/voor Syrop van Buglosse.

Men mach oock Plaesters voor saluen ghebruycken/ soo verre als de ghequetste oft ghebreckelijcke partije daer in consenteert/gelijck Emplastrum filij Zachariæ voor Vnguẽtum Resumptiuum, ende Resumptiuum voor Emplastrum. Maer inde ghebreken vander borst/ en moetmen dat niet ghebruycken / ten sy dat weeck ghemaeckt ende ghesolueert wordt / om dat de Plaesters daer op gheleyt/het verbreyden vande ribben ende aessemen beletten.

Emplastrum van Ceruse/voor Vnguentum album, ten zy dat d'inflammatie sulcks belette/ de welcke noch herde noch swaere dinghen lijden en mach.

Diuersche ander medicijnen machmen in stede van ander stellen/soo verre als de crachten ouer-een comen.

Pillekens voor confectien/ende confectien voor Pillekens/als Hyera simplex, voor Pillekens de Hyera ende benedicta,ende ter contrarie:

Ende voor Pillekens/den genen die flegmatijck zijn/Electuarium Diacarthami,de Citro solutiuum.

Voor Cholerijke/ Electuarium van sap van Roosen ende ter contrarie / midts obseruerende een yeghelijckx quantiteyt.

De ghewichten vanden Hyera ende der ghelijcke Electuarien moeten ghemeerdert worden/ om den hoop vanden honich/de welcke de cracht mindert vanden medicament.

Syrop voor Eclegma oft Leckinghe/ist dat al leckende moet inghenomen worden/ gheliick

Syrop van Iuiuben voor Looch sanum & expertum:

Syrop van Heul/voor Diacodium:

Puluer voor Trochiscen ende ter contrarie/ gheliick

Diarhodon voor Trochiscen van Diarhedon:

Trochiscen van Squille, voor Eclegma van Squillen, de quantiteyt vermeerdert oft vermindert zijnde/nae den eysch vander siecke ende voornemen vanden Medicijn.

Inde Simplen en worden somtijdts de partijen niet zeer scherp gheobserueert / gheliick Turbith voor Agaricum Trochiscatum,ende ter contrarien/hier wordet simpel voor het compositum ghestelt/oft het compositum voor het simpel.

Voor Agaricum,Coloquintappel/maer in minder quantiteyt.

Carthamum voor Agaricum twee oft drie dobbel/ende ter contrarie.

Nochtans ist zeer quaet om vinden een ongheomponeert oft ghemengt Medicament datmen soude moghen inde plaetse van een ander stellen/ d'welck waerachtelick in alder manieren daer mede soude ouer-een-comen / geliick Auicenna in sijn Canon te kennen gheeft/ waer dat ghy nauwe twee simpel medicamenten/ den anderen gheliick/by ghebreke van crachten/vrijelick soudt moghen substitueren. Ende ghemerckt dat tselue zeer quaet om doen soude zijn/soo stelt hy inde plaetse van een ander/somtijdts twee/somtijdts drie/by gheliicke ghewichte ende mate/somtijdts oock twee oft drie dobbel/ daer by gheuoegt twijsde oft seste deel van een ander medicament. Want daer zijn zeer luttel medicamenten die in alder manieren gheliicke complexie hebben/ oft de selue consistentie/dickheyt/dunnicheyt/ende verborghen crachten.

Seer diuersch is tghebruyck vande medicamenten inde Compositien / oft om de wermte / coude/ vochticheyt ende droogte/in tbeghinsel vanden eersten graet/ middel oft eynde/ende alsoo van ander graden.

Oft om de subtijlheyt vande partijen/oft grofheyt/ taeyheyt/ smaecke/reucke/verwe: In vueghen dattet ghene dat in complexie ouer-een-comt / dickwils discordeert in grofheyt ende subtijlheyt vande partijen / oft in ander cracht : Gheliickerwijs sy willen dat men voor Asarum Acorus soude stellen. Maer dat en comt in alle operatie niet ouer een : Want Acorus en kan niet doen alle tghene dat Asarum doet : Tsal wel water doen maecken ende de maentstonden verwecken(waerom dat in medicijnen die sulcks doen alleen moet in sijn plaetse ghebruyckt worden) maer te doen ouergheuen/ende water af te iaeghen/gheliick den Asarum doet/en vermacht niet.

Op de selue maniere wordt de Hyacinthe inde plaetse van Anchusa ghestelt. Maer ist datmen om de verwe Anchusa moet hebben/gheliick inde saluen/de Hyacinthus en salder niet dienen.

Inde plaetse van dien wordt Lacke ghestelt/oft Bresilhout/oft roodt Sandalhout/schilders Lacke/oft Scharlaken greyne.

Suete Assa in plaetse van stinckende te nemen en wordt niet toeghelaten om den reucke/ gheliick Auicenna die substitueert inde ghebreken vande moeder / om datse met haeren lieflijcken reucke de moeder soude opwaerts trecken /want sy volgt de wel-rieckenden/ende vande stinckende vliedt sy.

Sommighe worden om de smaecke in plaetse van ander ghenomen / maer sy en comen in alder manieren niet ouer een.

Voor Suycker sal moghen in sommighe ordonnantien van remedien/Honich oft Manna ghestelt worden / als inde laxerende medicijnen / maer gheensins inde stoppende / want Manna laxeert meer dan Suycker oft Honich.

Lijmicheyt is nut in bloetloop/ende om de taeyicheyt wordt Fenegrieck ghebruyckt/ d'welcke lijmicheyt gheeft / maer die werm is : Daerom moet die in tbloet-spouwen wederleyt worden/geliick oock in wit-

in wtwendighe remedien/als in ghebrcken vander ooghe/ Ophthalmia ghenoemt/waer dat dwitte van een ey in tbeghinsel ende voortganck beter is / maer in staete ende afganck sijnde/ wordt de lijmscheyt vanden Fenegriek ghepresen.

De dinghen die in plaetse van ander ghestelt worden / en worden in alle ordonnantie van remedie met ghesubstitueert/ghelijck Myrre voor Bdellium in pillekens ende saluen.

Maer inde Pillekens van Bdellium en wordt dat gheensins geconsenteert/om dat doet bloeyen ende de spenen loopen/ghelijck de Myrre de maentstonden vande vrouwen verweckt.

Inde gesubstitueerde moetmen dan gae-slaen/ dattet gesubstitueerde inde plaetse van tgeualschte/by ghebreke van oprecht / de selue wercken doet/ die het oprecht dede. Ghelijckerwijs ist dat verwermde/vercoelde/vocht maeckte oft droogde/stopte oft laxeerde/oft teerde.

Voor Alssem sonder meer by gheseyt inde Compositien vande Griecken / machmen nemen Seryphium oft Santonicum.

Voor Alssem wt Ponto ende den bergh Taurus, Roomsche.

Voor Roomsche/de Alssem vande plaetse daer ghy woont.

Dat machmen doen in tkiesen van alle cruyden/die van eenich lãdt zijn/ soo verre als ghy neemt tselue cruydt vanden naest-ghelegen lande / oft emmers dien zeer ghelijck. Ghelijckerwijs als te Craux in Prouence / waer dat die hier-lantsche Thymus met smalle bladers ende den Epithymus zeer goet ende oueruloedich groeyet.

Ten tweeden moghen de cruyden vande vochte landen soo verre alst eenen vuylen Somer is/ ghenomen worden in stede van die vande heete landen. Dwelcke Galenus bewijst ghedaen te hebben inde bereydinghe vande Theriaken.

Voor Peterselie van Macedonien/Peterselie van een ander landt.

Maer men moet aenmercken de ghelijckenisse vanden lande / want het landt meerdert oft mindert de cracht ende deucht vanden Medicament.

Voor Irios van Illyrien/sullen wy Veneetsche nemen.

Voor Africaens/Florents.

Wortels.

Voor:

- Rhaponticum, de wortel van groote Santorie/ oft de pastille van onsen Rhabarbe/ oft de Rhabarber die eerst tot ander saecken by infusie heeft ghebruyckt ende wtgheperst gheweest: Gheroost Rhabarber wort van veel persoonen misprezen om de vierichept.
- Geinber / Costus ende ter contrarien / oft Alantwortel / oft wortel van Pyrethrum.
- Costus, wortel van wilden Bertram.
- Acorus, Calamus aromaticus vande winckels/ende ter contrarien.
- Acorus in laxerende medicijnen / ende die water doen maecken/ oft de maentstonden vande vrouwen verwecken/wortel van Asarum.
- Asarum alsmen moet purgeren ende doen braecken/Elleborus, Saedt vã Brem ende Radijs/oft dese drie dinghen tsaemen.
- Galigaen/ronden Cyperus, ende ter contrarien.
- Calamus odoratus Libani, Schænanthum, Calamus oft Acorus vande winckels: maer ist alleene om de reucke / den gelen Sandal-hout vande winckels.
- Wortel van witten Huemst/de wortel vande tamme oft wilde Maelwe.
- Tammen Asparagus, wilde/ maer in cleinder quantitept/om dat hy heeter ende crachtigher is.
- Stekende palme/de wortel van Asparagus, ende ter contrarien.
- Schorsse vande wortel van Cappers/de schorsse vande wortel van Tamariscus, Olier/Hadick/Poplierboom ende Lauwerboom.
- Wortel van Joffermarcke / die van Peterselie oft van Peterselie van Macedonien.
- Gentiane/de helst wortel van Asarum ende van Cappers.
- Turbith/ de wortel van Thapsia oft Thurbith van Mesue Agaricus Trochiscatus, oft Coloquint-appel in minder ghewichte.

Gheinber/Mekijn.
Serpentaria, Iarus, Drakenwortel.
Patich/ Zurckel wortel.
Rhabarber om te laxeren/ Sap van Roosen.
Rhabarber om te stoppen / wortel van water Patich / oft groot Galigaen/ ist datmen warmte van doen heeft : maer moetmen vercoelinge hebben. De wortel van Hertstonghe.
Nardus, een specie van Nardus.
Secacul, de wortel van Pastinaca marina.

Succedanea sullen in alder manieren soo zeer als moghelijck is/ ghelijck sijn van crachte/ gheslachte ende specie/ als/

Alle soorten van Daucus
Van Cicoreyen
Vrauwenhayr
Condrille
Havicks-cruyt
Patich
Alssem
Averoone
Gerwe
Aconitum
Niescruyt
Guicchelheyl
Anchuse
Anemone
Coralcruyt
Koolen
Munthe
Ayuyn
Celidonie
Costus
Nardus
Beete
Maier
Geneverboom
Savelboom
Cederboom
Rhamnus van Diosc.
Myrtus
Peper
Verckens broot
Hanevoet
Veyl/ wtghenomen Eertveyl
Ruyte
Seseli
Petersselie
Roosmarin
Malrove
Violieren
Cullekens cruyt
Maelwe
Duysentknoop manneken ende wijfken
Waelwortel
Tribulus
Braemen
Peertsteert
Netels
Tithymallen/ oft Wolfmilcken
Binghelcruyt
Heliotropium
Orega
Osterlucey
Valeriane
Bitumen
Herst
Loock
Pareye
Weghebree
Panax
Lychnis oft Jenettekens
Coniza
Plompen
Nigelle
Wollecruyt.

Ende metten cortsten ghesevt/ alle soorten van cruyden/ ten waere datter yet ghesevt waere / dat sulckx soude moghen beletten/ ghelijck vanden Clematis, vande welcke de tweede soorte brant/ camerganck maeckt/ de colerijcke ende flegmatijcke humeuren treckt/ als Dioscorides seght.

Maer d'eerste stopt den buyckloop ende Roodtme isoen.

Alsoo oock de wilde ende tamme Concommer : De Pepoen ende Coloquintappel : maer dese saecken pleghen luttel soorten te gheschien.

Men moet oock vande deelen obserueren: want sommighe zijn different in crachten / ghelijck de wortel van Medium in wijn ghesoden/ ende sommighe daghen veruolghens ghedroncken/ stopt de maentstonden vande vrouwen. Maer tsaet met wijn inghenomen/ verweckt de maentstonden.

Geneverbesien worden in ghenomen/ maer men seght dattet saghemeel van Geneverhout doodelijck is.

Men

Men ghelooft dattet sap vanden Coliander-cruyt doodet/maer tsaet is medicinael.

Waerom dat beter waere dat de medicijns saghen eer te stuenen op de particuliere / ende gheensins op de generaele. Want daer is ghemeynlijck zeer groot onderscheyt tusschen de ghene diemen meynt een dinck te wesen.

Soo neemt dan

Voor folium Indium ende Malabathrum,de bladers vanden Citroenboom / Caneele oft gemeyne Malabathrum.

Voor Lauwerbladers/Citroen bladers.

Voor witte Heul bladers/Nascay bladers/oft swerte Heul bladers/maer in minder quantiteyt/ oft bladers van witte Bilse.

Voor Letouwe/Endiuie/ende ter contrarie.

Voor wilde Cicoreye/Canckerbloemen.

Voor d'eerste specie van Dyctamnus,de tweede oft derde/oft Poleye.

Voor d'eerste van bergh-Calamenth/de tweede ende derde: Alsoo oock van dergheliicke.

Voor Velt Cypres/Gamandree/ende bladers van Agrimonie.

Voor wilde Maelwe/Tamme.

Voor boomachtighe Maelwe/witten Huemst.

Voor Thlaspi, Kersse.

Voor Munte/Balseme.

Voor Poleye/Pulegium Ceruinum ende ter contrarie.

Voor Peper-cruydt/Draba,oft Iberis,oft Kersse.

Voor Phyllitis,Steen-uaren oft Scolopendrium oft Ceterach,ende ter contrarie.

Voor bladers vanden Olijf boom oft Mastijcboom / bladers vande Noteboom Cypres / Pijnboom oft wilde Pijnboom.

Voor bladers van Myrtus,besien van Myrtus,oft onrijpe Okernoten.

Voor Thymus,Ceule oft Orega.

Voor wilde Ruyte/tamme ghedroogde Ruyte/maer in meerder quantiteyt oft ter contrarien.

Voor Lauender/ de specien van Hof-Lauender.

Voor Vrouwen-hayr/Steen-Ruyte/Weder-doot/ oft swert Adianthum Plinij.

Voor Smeer-wortel/Porceleyne.

Voor Porceleyne/Nauel-cruydt.

Voor bladers van Therebinthus,bladers van Mastijckboom.

Voor witte Myrthus, swerte/ende ter contrarien.

Voor bladers van Myrthus,bladers van wilde Peerboom/oft van Sumach,oft Mastijckboom/ oft Cetinus,oft Sorben,oft Queboomen.

Voor bladers vanden wilden Olijf boom/ bladers vanden tammen Olijf boom.

Voor bladers van Vlier/die van Hadijck/ende ter contrarie.

Voor Betonie/Verbene.

Voor Melisse/Malroue ende ter contrarie/oft de schelle vanden Citroen

Voor bergh-Eppe/tamme drooghe Eppe/maer in meerder quantiteyt/

Voor water-Pongen Porceleyne.

Voor bergh Nardus,Fransche Nardus.

Voor Phylerea bladers/Olijf-bladers/ende ter contrarie.

Voor bladers van wilde Vijgheboom / bladers vanden tammen Vijgheboom / ende ter contrarien.

Voor Thymbra,Thymus oft Quendel.

Voor bladers van Coliander,bladers van Hof-Peterselie/alleen in wtwendighe remedien.

Voor wilde Venckel/Coriander,oft Hof-Peterselie.

Voor bladers van Daucus,bladers van wilde oft tamme Pastinaken.

Voor d'eerste Coniza,de tweede.

Voor de tweede, de derde ghedroogt/maer in meerder quantiteyt.

Voor de bladers van duysent-knoop wijfken/die van het manneken ende ter contrarie.

Voor d'eerste soorte van Peertstert/de tweede ende ter contrarie.

Voor groot Donderbaert/cleyn Nauel-cruydt ende ter contrarie.

Voor bladers van wilde Wijngaert/ die vande tamme die niet wel gheoeffent en is.

Voor Mezereon,Thymelæa,oft d'eerste Velt-Cypres van Dioscorides,oft Laureola.

Diosc. Voor bladers van Muer/die vanden Glas-cruydt/ende ter contrarie.

Voor witte Bryonie/de swerte ende ter contrarie.
Rond. Voor Sterre-cruydt/Orant ende ter contrarie.
Voor bladers van Sauelboom/bladers van Cypres/Geneuerboom ende Cassie.
Voor Dorycnium, Mandragora ende ter contrarie.
Voor Drakewortel/die van Calfs-voet.
Voor bladers vanden Abeelboom/die vande Poplierboom.
Voor Erysimum, Rakette ende ter contrarie.
Voor bladers van Water-Patick/die vande Peerdick.
Voor bladers vande Peckboom die vanden Pijnboom.
Voor bladers van Spring-cruydt/die vanden Wolfs-milck.
Voor Libanotis sterilis, bladers van Roosmarijn.
Voor bladers van Peper-cruydt/bladers van Kersse.
Voor witte Plompen/de gele/ende ter contrarie.
Voor bladers vanden Sorbenboom/Mispelbladers/ende ter contrarie.
Voor de witte Haghedoorne/de wilde Peerboom.
Voor de bladers van Duyuels-milck/de bladers van Wolfs-milck.
Voor de bladers van Esula, de bladers van Wolfs-milck.
Voor de bladers van Duysentknoop manneken/ die van dwijfken.
Voor Varen-wijfken/het manneken.
Voor Cicoreye/Canckerbloemen.
Voor Smyrnium, Eppe oft Peterselie.
Voor Nascaye/Halicacabum.
Voor de bladers van Brunelle/die vanden Wael-wortel.
Voor witte Beete/swerte Beete.
Voor de bladers van d'een vande Tithymallus, de bladers van d'ander soorten int laxeren.
Voor Tragoriganum, Orega, ende ter contrarie.
Voor de bladers van Tribulus terrestris int vercoelen / de bladers vanden water Tribulus, maer niet in het vocht maecken.
Voor de bladers van Hypecoum, die vanden Heul.
Voor de bladers van d'een soorte van Verbascum, die vanden anderen.
Voor Spica Indica, die van Syrien/oft Valeriane.
Voor de bladers ende saedt van Agnus castus, de bladers ende tsaedt vande Ruyte.
Voor de bladers van Endiuie oft Cicoreye/Letouwe bladers.
Voor Bernage/Buglosse.
Voor Hase-Letouwe/Gansen distel.
Voor Grisecom/Senebladers.
Voor Hysope/Orega oft Marieleyne.
Voor Hypericon Androsemum, Ascirum, Schœnanthum.
Voor Stœbe van Dioscorides, de Stœbe vande Herbaristen/ oft Penseen / oft Scabieuse / oft Teskens-cruydt/oft Madelieuen ende Gnaphalum.
Voor Halyca, de gheheele Ptisane van Hauere.
Voor Ameldonck/droogh-meel van rogghe.

D'eerste

D'eerſte tafel vande laeden oft caſſen van wortels ende ſchorſſen.

5	Coſtus		Cinnamomũ oft dunne Caneel	Binnenſte ſchorſſe vã muſcaten	Aſarum	
4	Zedoar	Calamus odoratus	Canneele	Note muſcate	Schoenanthum	Schorſſe van Wieroockboom
3	Zurumbet	Groot Galigaen	Valeriane	Macis	Spica Nardi	Schorſſe van Pijnboom
2	Mekijn	Clein Galigaen	Antoffels	Bladers van Malabathrum	Spica Celtica	Schorſſe van Maſtyckboom
1	Geinber	Cyperus	Grooffelnagels			

Schorſſe van Eyckeboom	Schorſſe van Granaetboom	Schorſſe van gele Myrobolanen
Van Steinpalme	Schorſſe van Noteboom	Van Myrobolanen Kebuli
Van Corckboom		Indi
		Emblici

Wy hebben in dit tafelken alder eerſt den Geinber gheſtelt / om dat wy dien meer dan den Mekijn (d'welcke een ſpecie is van Geinber) ghebruycken/ende oft men by auentuere d'een voor d'ander name / daer en ſal niet quaets naeuolghen. De Zerumber, Zedoar ende Coſtus hebben wy inde laetſte laeykens gheſtelt / om dat wy die ſoo dickwils niet en ghebruycken. Als nv de Medicamenten op deſe maniere gheordonneert zijn / ſoo ſullen de Medicamenten met veel minder moyte bereydt worden/ als de ghene die inde compoſitien dickwils tſamen gheſtelt worden/by een gheuonden werden/ Daer by gheuoegt dat deſe ordonnantie van Medicamenten ſal wyſen de dinghen die ghelijcke cracht hebben : Want de ghene die in d'eerſte laeyken gheleyt worden / moghen voor die vanden tweeden ghenomen worden/ende ter contrarie/maer met minder ghewichte. Als wy ſegghen dat de quantiteyt moet vermeerdert worden/ ſoo en willen wy niet datmen dobbel inde plaetſe neme / want deſe medicamenten en zijn niet tweemael ſtercker / hoe wel dat d'ouders voor Cynamomum twee mael ſoo veel Caneele doen ſtellen hebben: want iſt dat de Medicamenten ſoo luttel crachts hebben/ ſoo iſt beter datmen die niet en ghebruycke/ dan dobbel ghewichte van dien in plaetſe van andere gebruycken : Want den hoop vanden medicament wordt vermeerdert / ende de cracht van ander medicamenten wordt vermindert. Maer ten eynde dat alle medicamenten ſouden moghen in orden geſtelt worden / ſoo moetmen de plaetſe in veel loken deylen / ende in een loke d'opperſte ende onderſte deylen ordonneren. Inde ſelue loken ſalmen moeten onderſcheyden de werme/ coude/ drooghe ende vochte medieamenten/ſoo wel de ongheeomponeerde als gheeomponeerde.

De tweede laede vande wortels.

5	Soete Costus vanden Arabisschen		
4	Hoef-blaeders wortel	Pistolochie	
3	Alant-wortel	Clematis wortel	
2	Florentschen Irios	Lange Osterlucey wortel	Hermodacktijlen
1	Veneetschē Irios	Ronde Osterlucey wortel	Affodillen

De derde casse oft laede vande wortels.

5	Van Gras						Suet-hout
4	Speragus			Van Luyscruyt			Van Hoefbladers
3	Stekende palme	Oenanthes	Alle soorte van Osterlucey.	Van Bryonie	Zedoar	Cyperus	Alant wortel
2	Peterselie wortels	Van tamme rotte.	Van Asarū	Van Bertram	Costus	Cleyne Galigaen	Veneetschē Irios
1	Eppe	Vijfvinger cruydt.	Van Cappers	Mekijn	Geinber	Groue Galigaen	Florentschē Irios

De vierde Casse vande wortels.

3	Van wilde Concommers	Van Eertgalle	Van Boō varen.	Beide de Niel wortels		
2	Affodillen	Sap van Roosen	Turbith	Van Hadijck	Van Asarum	Hermodactijlen
1	Gentiane wortel	Rhabarber	Agaricum	Hermodactilen	Van Verkēs broot	Affodillen

Vijfde

Vijfde casse vande wortels.

3	Van Bernage		Van Maelwe	Wolle-bladers	Sphondy-lium	Wortel van Olyf-boom
2	Buglosse	Root Behen	Wittē Heemst	Hertstonge	Pancratiū	Cleyne Consolida
1	Calissihout	Wit Behen	Lelien	Vijfvinger cruyt	Zee Apiuyn	Waelwortel

Seste casse vande wortels.

5		Schorsse vande wortel vā Lauwerboom	Van Asarum	Van Luyscruyt	Roodt Behen
4		Schorsse van vlier ende Hadyckwortel	Van Calfs-voet	Vande tweede Clematis oft Flammula	Wit Behen
3		Van Essche ende Populier-boom	Van Drake-wortel	Van Dentillaria	Bernage
2	Wilde Rotte	Van Thamariscus	Wilden Radijs	Pyrethrum	Buglosse
1	Tamme Rotte	Schorsse vande wortel van Cappers-boom	Schorsse van Vlier		Calissihout

Tafel oft casse vande Saden.

1	2	3	4
Cawoorde saedt	Meloen saedt	Citrullen saedt	Concommer saedt
Letouwe saedt	Porceleine saedt	Endiuie saedt	Cicoreye saedt
Van Violetten	Wit Heulsaedt	Swert Heulsaedt	Bilsen saedt
Van Cattoen	Van Maelwe ende witten Heemst	Van Vloycruyt	Van Queappels
Lijnsaedt	Fenegrieck	Van Lauender	Van roode oft gele Violieren

Casse

Casse vande Houten.

5	Geel	Xylobalsamum	Saghe-meel van Palmhout
4	Roodt	Tackskens van Mastijckboom	Ebenhout
3	Wit Sandel-hout	Aspalathus	Pockhout
2		Lignum aloes	Wortel China
1			Salsa parilla

Casse vande purgerende medicijnen.

4	Scammonee	Diagredium	Coloquintappel	Ammoniacum
3	Senebladers	Saedt van wilt Saffraen	Bladers vande Zee-cole	Sal Gemme
2	Bladers van Scammonee	Thymelea	Mezereon	Salpeter
1	Saedt van Veyl	Saedt van Asarum	Bremsaedt	Sal Niter

4					Kelderhals	
3	Thymus	Borax/ by auentuere Chrisolith	Wit Nieskruyt	Alhandal	Saedt van Springcruyt	Rhapônticum
2	Epithymus	Lapis Armenus	Swert	Diagredium	Wortel van Wolfsmilck	Myrobolanen.5.
1	Cassitha	Lazursteen	Coloquint-appel	Scamonee		Rhabarber

Boom-varen	Rhabarber	Mezereon	Esula
Witten Turbith	Patich	Thymelea	Turbith
Graeuwen Turbith		Zee Koole	Boom-varen

Casse van saden.

5	Heul bollen	Surckel saedt					
4	Saedt van Mandragora	Porceleine saedt	Citrullen saedt				Violette saedt
3	Billensaedt	Endiuie saedt	Meloen saedt	Witten Huemst	Fenegriec		Van wilt Saffraen
2	Swert Heul-saedt	Citorepe saedt	Concommer saedt	Maelwe saedt	Lijnsaedt	Vlopcrupt saedt	Netel saedt
1	Wit Heul-saedt	Latouwe saedt	Caworde saedt	Cottoen saedt	Sesamum saedt	Queappel saedt	

Casse van saedt.

5	Comijn	Wilde Pastinaecke saedt	Van wilde Rupte			
4	Carui	Tamme Pastinaecke	Van tamme Rupte	Mostaert saedt	Saedt tegen de wormen	Saedt van Paliurus
3	Suete Venckel	Peterselie saedt	Van Ammeos	Rakette saedt	Van Coolen	Saedt van Hypericon
2	Anijs	Eppe saedt	Seseli Ethiop. ende peloponēsis	Thlaspi saedt	Wilt Raepsaedt	Van Milium Solis
1			Seseli van Marseille	Kerse saedt	Tamme Raepsaedt	Alkekengi

3	Lanck Peper	Groot Cardamomum	
2	Wit Peper	Clein Cardamomum	Paradijs coren
1	Swert Peper		Cubeben

3	Berberis	Sorben
2	Onrijpe druyuen	Van Mispelen
1	Onser vrouwen Distel	Van Cornoillen

Voor { Saedt van Myrtus/Berberis ende ter contrarie.
Saedt van Steckraepen/Raepsaedt.
Saedt van Carthamus/Netel saedt oft Agaricus non Trochiscatus.

Voor { Saedt van Mandragora, dat van Steerlinck.
Saedt van Asarum, Bremsaedt.

Casse

Casse van saden ende boomghewas.

5	Van Brem	Van Surkel	Galnoten	Bloemen van tamme Granaetboõ	Corinthen		Vijghen
4	Asarum	Van Citroenen	Sumach	Van wilde Granaetboom	Lanck rosijn ghesupuert	Thamar Indi	Sebesten
3	Saedt van Peyl	Van Berberis	Gazel	Schorsse vã Granaeten	Dapen	Slehen	Juiuben
2					Soete pruymen		Ghesupuert Rosijn
1					Vijghen		

Casse van bloemen.

3	Oenanthes	Cicoreye bloemen	Gele Plõpen	Vlierbloemen		Sauie bloemen	
2	Vã Myrtus	Buglosse bloemen	Witte Plõpen	Melilote bloemen	Van wilde Granaeten	Stechas bloemen	Brem bloemen
1	Roosen	Bernage bloemen	Violetten	Camille bloemen	Van tamme Granaeten	Rosmarijn bloemen	Vlier bloemen

Violieren		Cicoreye bloemen	Aspick
Roode	Thamariscus bloemen	Endiuie bloemẽ	Lauender
Gele	Brembloemen		Sauie bloemen

Vande Sapen.

Auicenna segget tselfde.

Voor sap van Acacia, wordt Slehen sap ghepresen ende van Rhus van Diosc.

Dioscorides heeft inde plaetse van dien Sap van Hypocistis ghestelt/ maer dat treckt een weynich meer tsamen ende drooght/ ist dat ghenomen wordt inde medicamenten vanden ouders.

Voor Opium, Meconium, oft Sap vande wilde Letouwe/ oft vande tamme/ maer in meerder quantiteyt.

Voor Sap van Alssem/ Sap van Aueroone / oft Agrimonie / oft van beyde de cleyne Santorien/ oft van Rheynbloemen.

Voor Sap van Alssem wt Ponto/ Sap van onse Roomsche Alssem/ want sy verschillen alleen in plaetse ende landt van groeyen/ ghelijck die van Macedonien ende die van Ponto. In wtwendighe remedien/ sap van Sanctonicum ende van Zee-Alssem/ maer in inwendighe wordt gheconserteert dat een weynich ghewasschen is.

Voor Opobalsamum, Styrax Liquida die niet en is gheualscht oft olie van Myrtus. In suffusien om te digereren Lauender olie/ d'welck alsoo subtijle deylen heeft.

Voor sap van Calissihout/ infusie oft decoctie van dien/ oft sap van Rosijnen/ oft ghesoden wijn oft Sapa.

Voor

Voor Lycium, Amurca oft de vuylicheyt vander olie.
Voor Citroen sap/Limoen sap.
Voor Sap van Thymelæa, Sap van Mezereen.
Voor Sap van Verckens broot/Sap van blaeu Lisch.
Voor Omphacium, Rhois, ende ter contrarie.
Voor Aloe/Sap van Alssem.
Voor sap van Donderbaert/sap van Nauel-cruyt ende ter contrarien/ oft van Nascaye/oft van Latouwe.
Voor Drakebloet/heeft Auicenna Lacke ghestelt.
Voor Elaterium, sap van wilde Concommers een weynich ghesoden.
Voor Sapa, soeten wijn ende ter contrarie.
Voor Lycium, Sap van Gentiane in quade sweeringhen.
Voor Fonteyn-water/riuier-water.
Voor reghen-water/lieuer Riuier water dan Fonteyn water/waer teghen dat Galenus seght in het cappittel van Diacodion, om dat tselue gemaeckt is eens deels van reghenwater ende eens deels van fonteyn water.

Van olien ende Gommen.

Voor Opobalsamum, Styrax Liquida oft vloeyende Myrrhe/ tzy van natueren oft door conste/oft Terebinthine.

Niet { Opocarpatum als de autheur vande Succedaneen beueelt.
Olie van bayen.
Liqueur van Myrrhe. }

Niet tsaedt van Myrtus ende Zedoar, ghelijck onse meesters geordonneert hebben: Voor Balsem saedt/saedt van Mastijckboom oft Terebinthus, vande welcke veel specien sijn. Cubeben worden in minder ghewichte ghegheuen/oft twee deelen van Therebinthus ende een van Cubeben.

Voor Ceder traen { Olie van Geneuerhout per descensum ghedistilleert/
oft Gomme van Geneuerhout. }

Voor Xylobalsamum, de tacxkens van Mastijckboom.
Voor traen van Olijf boom/ Gomme van Elemni.
Voor Myrre/Bdellium, oft sap van Smyrnium oft Eppe.
Voor Opoponax, Ammoniacum, oft Galbanum, oft Bdellium, sonderlinghe als wy willen vermorwen/ Galenus heeft Propolis ghebruyckt in wtwendighe dinghen.
Voor Manna, schorsse van Wieroock boom/ daer wat Wierooks aenhangt.
Voor Wieroock/Mastijck ende drooghen Herst vanden Pijnboom.
Voor Styrax, Gomme Benzoyn.
Voor Terebinthijne/Mastijck.
Voor Mastijck/ herden oft ghefruyten herst vanden Denneboom/als Dioscorides leert.
Voor traen van Cypres/die vanden Lorckenboom.
Voor traen vanden Denneboom/ Harst vanden Pijnboom.
Voor Peck/ghesoden Rinschen Herst.
Voor Teyre/Peck in olie ghesolueert/oft Peck met olie van Geneuerbesien ghesmolten.
Voor Pissasphaltum, Peck ende Bitumen.
Voor Mummie, Pissasphaltum.
Voor Asphaltum, Peterolie/oft Gagates, ende ter contrarien ende Steen colen oft Smecolen.
Voor Lacke Myrre.

Van Mineralen.

Voor Spies-glas/ gecalcineert loodt/ ende ter contrarien/ Auicenna segt oock gecalcineert Tin.
Voor Glette/ ghecalcineert loodt/oft Molibdæna.
Voor Loodt Tin.
Voor Coper-bloeme/Spaens-groen.
Voor Spodium, Antispodium van Myrtus, Mastijckboom/ Olijf-boom/ wilde Olijf-boom/ Queappelboom/oft ghebrande Herts-horen.
Voor Pomphylix, Spodium van Dioscorides.
Voor Cadmia, Calemynsteen.
Voor Sandaraca vande Griecken/Operment/ende ter contrarie.

De Tafel vande Duytsche namen der Cruyden.

ABeelboom. ○ 224
Abricocs. ○ 206/207
Acker brem. 103/104
Acker Hanen-voet. 813
Acker-scabiosa. 638
Acker Wint-halme. 5
Acorus van Diosc. 81
Adriaensche mot. ○ 274
Ael. 35
Aelbesien. ○ 236
S. Aelbrechts-cruydt. 249
Aenwas vande Eycke. ○ 186
Asphodille. 124/125/126/127/128
Agrimonie. 841
Akeleye. 928/929/930
Alantwortel. 676/677
Alfs-rancke. 322/323
Alipum vanden bergh Cetus. 450
Bitter Aloës. 455
Alssen. 916/917/918/919/920/921
Alssen-wijn. 762
Amandelboom. ○ 163
Amandel-Pruymen. ○ 205/206
Amelanchier. ○ 223
Amelkoren. 3
Ghemeyne Ameos. 878
Cleynen Ameos. 885
Amourettes. 9
Anchusa. 681
Swerte Andoren. 613/620/627
Androsæmon. 484/485
Anemone. 341/342/343/344
Angelica 850
Wilde Angelica. 850
Noordtweeghsche Angelica. 850
S. Anteunis cruydt. 632
S. Anteunis raepken. 813
Anthyllis. 490/552/553
Anijs. 881
Apios. 442
Appel-boom. ○ 196
Appels. ○ 195
Arangnie-appel. ○ 169
Balsem-appel. 791
Balsem-appel Wijfken. 390/392
Dorn appel. 321
Gulden appel. 330/331
Oue-appel. 180/181
Argemone. 339
Arisarum. 709/710
Artichocken. ○ 4/5
Asch-cruydt. 271
Astragaloides. ○ 93
Averoone. 346/935/936
Aurioles van Prouence. ○ 15
Ayuyn. 128/183/184/185/187/188
Azijn. 757
Honich-azijn. 758
Squille-azijn. 758
Baccharis van Montpelliers. 676
Bakeleæ, ○ 166
Ballote. 611
BAlsem: Balsem-hout / Balsem-saedt. ○ 123/394/395
Alp-Balsem. 445
Cleyn Balsem cruydt. 575
Cleyn Balsem-cruydt met witte bloemen. 575
Ghemeyn cleyn Balsem cruydt vãde Nederlanders. 575
Balsem-munte. 600
S. Barbel cruydt. 247/248
Baselaer. ○ 170/171
Basilicom. 593
Edel Basilicom. 594/595
Groue Basilicom. 593
Water Basilicom. 596
Wilde Basilicom. 595
Zeel-bast. 445/446
Bedeguard van Arabien. ○ 11
Beeck schuymcruydt. 632
Bempt-Distel. ○ 13
Beerenklauw. ○ 3
Duytschen Beeren claeuw. 856
Beeren ooren. 672
Beer-wortel. 947
Roode ghemeyn Beete. 300
Witte Beete. 298/299
Wilde zee-Beete. 301
Roodt Behen. 414/415
Wit ende roodt Behen. 182
Wit Behen van Montpelliers. 413/414
Wit Behen van Salamãca. 411/412
Berckenboom. ○ 222
Alderbest Bergh-calaminthe. 605
Bergh-Eppe. 862
Steen Eppe. 863
Bergh-Polium. 573/574
Bergh-Saffraen. 172
Inden Herft groeyende. 173
Scabiose. 635/638/639
Bergh Scabiose. 641
Bergh Sideritis. 620
Bernage. 677/678/679/680
Bernage altijts groen. 678
Besien. ○ 211/239
Bessem cruydt. 256
Betonie. 629
Betonie van Rondelet ende Montpelliers. 629
Witte Betonie. 630
Betonie-wijn. 630
Beurenaert. 877
Beuernelle. 55/877
Bien. 217
Bier. 35. Paebier. ○ 285
Allerley ghemeyne Biese. 119
Cleyn Biesken. 121
Ghemeyn onscherpe Biese. 811
Quispel Biese. 121
Sijde-Biese. 122
Block-Biese. 121/122
Zee-Biese. 121
Zee-Biel-gras. 18/19
Biel loock. 191/192 (330
Bilsen oft Bilsen-cruydt. 328/329
Binghel-cruydt Manneken. 313
Binghel cruydt Wijfken. 313
Wilt Binghel-cruydt. 315
Bitter Aloës. 455
Bladeloose. 460
Blanchette van Languedoc. 479
Block-Zeduaer. 104
Bloedt-cruydt. 909
Bloedt wortel. 807
Bloem-coolen. 295
Bloemen van Chalcedonien. 412/414
Bock-Orega. 584
Bocks-cruydt. 308
Bocxbaert. 650/○ 31
Bocxboomen. ○ 39
Bocxcullekens. 215
Bocxdoorn. ○ 31
Boeckwey. 593/○ 72/73
Boelkens cruydt Manneken. 625
Boelkens-cruydt Wijfken. 625
Boeren Kersse. 261
Bolbonac. ○ 396
Boghe hout. 269 (435
Boomachtich Wolfs melck. 434/
Boom-ghewas Alcea. 802
Den Oleander gelijckẽde Indiaensche boom. ○ 276
Boonen. 65
Boonen van America. ○ 69
Cleyne witte Boonkens van America. ○ 70
Roomsche Boonkens. ○ 69
Boonkens Holwortel. 926
Wilde Boonen. ○ 65/66
Borsekens cruydt. 262/263
Bosch Hane-voet met geel bloemẽ. 820
Bosch Sleutel-bloemen. 670
Bosch Sleutel bloemen met groene ghekerfde bloemen. 671
Boterbloem. 812
Boter-bloemen met recht opstaende stelen. 812
Blaeuw Boterbloemen. 806
Enckel eñ dobbel witte Boterbloemen. 813/814
Ghevolde Boterbloemen. 820
Witte water Boterbloemen. ○ 41
Bourgoens hop. ○ 42
Braemen. ○ 245
Brandt. 45
Brandt van Gherste met veel rijen. 45
Brandt van Somer Gherste met veel rijen. 33
Brandt van Hauer. 45
Brem. ○ 103/104/107/108
Brem-rape. ○ 102
Ackerbrem. ○ 103/104
Bresilie Boonen. ○ 71
Haeuwen van Bresilie Boonen. 71
Bresilie Peper. 390/391
Britannica. 360/361
Brunelle. 559
Brunettekens. 347
Bruyn Heylighe. 599
Witte Bryonie. 745
Wilde Bryonie. 745
Swerte Bryonie. 746
Buekenboom. ○ 191
Buglosse met smalle bladers. 679
Wilde Buglosse. 679
Bulbus van d'ouders. 184
Buye mont. ○ 285

Byvoet. 931
Zee-Byvoet. 932
Cabuys-coolen. 293
Caerden. o 20/26
Case lale. 161
Calfs-snuyte. 491
Calfs-voet. 707
Calaminthe. 603/605/607
Calamus. 73/74/81
Calissihout. o 98
Cameline. 268
Camer-cruydt. 869
Camille. 937
Roomsche Camille. 938
Camphorata. 490
Canarie saedt. 55
Canckerbloemen. 278
Candijs Suycker. 63
Caneel. o 170/171
Camille Roose. 243
Cappers. o 772
Cardo-Benedictus. o 17
Cardons. o 1
Carline. o 8
Caroten. 884
Wilde veldt-Caroten. 883
Carue. 884
Cassia.
Castanieboom. o 191
Catance. o 83
Catten-cruydt. 603
Vremdt Catte-cruydt met breede ende smalle bladers. 604
Catten-steert. 969
Cattoen. 795
Caui.
Cauwoorden. 779/785/786
Ceder-wijn. 761
Cerinthe. 482/483
Ceucken-Schelle. 345
oft Ceucken-cruydt. 346
Ceule. 510/511
Chamædris. 467,468,578/579
Graeuwe Chamælea. 450
Valsch Chamæpitys. 467,468
China. 75,76,79
Christus-ooghen. 408/409/410/411/412
Zee-Chrysanthemum. 480
Duytsch Chrysocome. 569
Ciceren. o 85/86
Cicoreye. 272/274/275/280
Cipressen. o 256
Cirsium. 686,687,688
Cleyne Ciseren. o 91
Cistus Manneken/Hypocistus. o 132
Cistus Manneken. 133
Cistus Wijfkẽ. o 133/o 134/o 135/o 136
Citroenboom. o 168
Citrullen. 782
Claer-ooghe. 580
Clapper-Roosen. 338
Clauer Anemone. 344
Claueren. o 35
Claueren met vier bladers. o 39
Steen-Claueren. o 49
Clauer-kersse. 253
Lupaerts-Clauwen. 813/816
Cleef-cruydt. 976
Spaensche Oosterlucie Clematitis. 723.
Clissen. 694/695
Clockskens. 401/402/403/500/738
Vreemde Cnicus met blauwe bloemen. o 21
Coeckoeck-bloemkens. 536
Coeckoecx-broodt. o 38
Cœdille. 941,942
Colchicum. 180,182
Coliander. 859
Roo Collen bloemen. 338
Colocassia. 706,708
Comijn. 905
Wildt Comijn. 906
Wildt Comijn met Haeukens. 906/907
Concommers. 780
Slanghe Concommers. 780
Cleyne bitter Concommers. o 62
Veldt-Concommers. 789
Condrille. 275/276/277/279/280
Conferue. o 292
Consille de greyn. 608
Coninginne-cruydt. 575
Conijnen-cruydt. 284
Coniza. 419,420,421,422
Gulde Consolida. 365,366
Coolen oft slooren. 293
Bloem-Coole. 295
Eghel Coolen. 817
Ghecronckelde Coole met dũne gekerfde bladers/ 296/297
Inghelsche Coole. 296
Raep-Coole. 296
Roode sluyt-Coole. 292/293
Wilde zee-Coole. o 295
Corael. o 286/287
Swert Corael. o 287
Wit Corael. o 289
Wildt Corael-cruydt. 962/963
Zee-Corael-cruydt. 961
Om Corael ende peerlen te smilten. o 289
Corckboom. o 190
Coren-bloemen. 647/648
Coren-Gras. 5
Coren-Roosen 47/338
Coris. 489
Cornoilleboom. o 200
Costus alderley. 101/102
Cottoen-biese. 121
Cottoen-cruydt. 565
Crabben-claeuw. 458/459
Roode eñ swerte Crakebesiẽ. o 129/130
Craepen bloemkens. 536
Craepen-voet. 524/525
Cranenbeck. 807/808/809
Crappe. 973
Creeft-cruydt. 315/316
Criecken. o 201/202
Spaensche Criecken. o 201
Criecken van Indien. 322
Criecken van ouer zee. 318/319
Vremde Criecken ouer zee. o 78
Crock. o 88
Cleynen Crock. o 80
Imperiaelsche-Croonen. 209/210/211
Croonkens-cruydt. 430/431
Crusette. 979
Cruydeken en ruert my niet. 390/392
Cruys bloemen. 502/503
Cruys-cruydt. 269/270/271
Cruys-Distel. o 24
Cruys-Munte. 599
Cruys-Sanie. 657
Cruys-wortel. 24
Cullekens-cruydt. 220
Papen-Cullekens. 460
Curcuma. 100,101
Cutten cruydt. 308
Italiaensche Cymbalaria. 733
Cyperus. 109,110
Cypres. 935
Cypres Wolfs-melck. 431
Veldt-Cypres. 464/265/466
Dadel-boom. o 270
Dadels. o 270
Daep Pruymen. o 205/206
Damast-bloemen. 397/398
Oprechte Daucus van Dioscorides. 882
Dau-distel. 284
Dayem-boom. o 270
Deurwas. 481/482
Dilla. 945
Gele Dipcadi. 144/145
Diptam. 591/592/593
Diptamnum. o 111
Distels. o 1
Distelken vande Wolfsbergh. o 23
Bemptdistel. o 13
Cruys-distel. o 24
Dryedistel/ ende wildt veldt-Saffraen. o 17
Gansen-Distel. 282/283/285
Onser vrouwen Distel. o 6
Roomsche Diste. 11
Sterre-Distel. 15
Wilde Distels. o 23
Sclauoensche witte wegh-Distel. o 2
Donderbaert. 454/459/460/461/462/463/464.
Vremdt ghewas den Donderbaert ghelijckende. 458
Donse. 113/114
Doria-cruydt. 365
Dornachtighe plante. o 276
Dornappel. 321
Dotterbloemen. 701/730
Draecken-bloedt. 357/o 272
Draecke-boom. o 272
Draecken-wortel. 710/711
Dragoen. 539
Dravick. 42
Druyuen-cruydt. 272
Druyfkens Jacinthe. 143/144/145
Dul cruydt. 319
Dulle Keruel. 894
Duyn Papen-cullekens. 460
Duynroosen. o 244
Duysent-graen. 506
Duysent-knoop. 503/504/967
Duysent-schoon. 379/380
Duyuels bete 646
Duyuels-melck. 439/440
Duyuenkeruel. 924
Duyuen lidt-gras. 22
Duyuen-voet. 804
Dwingende-cruydt. o 83
Ebenhout. o 219
Onrijpe Eeckel. o 187
Een-bladt. 371/372
Eert-appel. 718
Eerdtbesien. 843
Groote witte Eerdtbessen. 844
Wilde Eerdtbesien. 844
Eerdt-broodt. 718/735
Eerdt-eeckels. o 81
Eerdt-galle. 486
Eerdt-mosch. 279/280
Eerdtnoten. 908/o 81
Eerdt-roock. 924/925
Eerdt-Veyl/ 730
Eeren-prys. 554/555/556/557

Egel-

Egel-colen. 817
Egel-cruydt. 558
Eglentier. o 244
Elpho. 122
Elsen. o 222/224
Endeloose. o 24
Enduuie. 280/281/282
Eppe/Steen-Eppe. 861/863
Water Eppe. 249
Erleboom. o 236
Veet Erwten. o 76
Erwthaeuwe sonder schorsse. o 77
Platte Erwten. o 79/80
Stock Erwten. o 76
Hoeckachtighe Erwtē vande Sonnē. o 77
Roode Erwten wt America. o 78
Essche. o 127/199
Essentie van Rhabarbar. 356
Esula. 432/433/434
Ghebaerde Euene. 42
Euerwortel. o 7
Euphorbium. o 28
Eyckappels. o 185
Eycken aenwas. o 186
Eyckenboom. o 185/186/188
Eycken mosch. o 278
Eycken varen. 993
Zee Eyck. o 291
Faufel met de schelpe ende sonder. o 274
Fenegrieck. o 51
Fistula. 71
Fluweelbloemen. 303/304
Fluweel roose. o 240
Fonteyn-cruydt. 377
Fusterhout. o 117
Fye-cruydt/ 901
Zee Fucus. o 291
Gagel. o 131
Galant-wortel. o 676
Galega. o 64
Groot Galigaen. 83
Wilde Galigaen. 107/108
Groote Galnoten. o 188
Cleyn Gallen. o 189
Galnote. o 188
Gamanderlin. 577/581
Geel Gansebloemen. 652
Gansen-Distel. 282
Gansen voet. 307/308
Ganserijck. 841
Gariophilaet. 845
Gariophilate met wolachtige bloemen. 845
Met rontachtighe bladeren. 846
Gariophilaet van Veronen. 846
Gariophilaet-bloemē met rontachtighe bladeren. 887
Gaspeldorn. o 109
Geel Gerwe. 912
Geel Guychelheyl. 549/550
Geel Peen. 883
Geeraerts-cruydt. 848
Geldersche Roose. 233/235
Geneuerboom van Illyrien. o 258
Geneuer van Montpelliers. o 258
Gengber. 99
Gentiane. 378/381/487
Extractie van Gentiane. 379
Gerste. 32/33/37
Gerwe met roode bloemen. 912
Bergh-Gerwe. 910/911
Gerwe met witte bloemen. 911
Alpijns Geum. 728
Geytenbaert. 869
Geytenblat. 769/771
Ginoffelē van verscheyden figurē. 527/528/529/530/531/537
Genoffels-gomme. o 174
Glas-cruydt. 311
Glidt cruydt. 617/619
Gods genade. 806
Godts gratie. 521
Goeden Henrick. 309
Gomme van Arabien. o 111/522
Gorle. o 286
Cleyn Gouwe. 701
Goutbloemen. 653
Goutbloemen met kinderkens. 654
Omgheslaghen Goutbloemen. 654
Goudt wortel. 927
Granaetappel. o 15
Granaet-appel wijn. 760
Bloemen vā wilde Granaet-boom. o 152
Gras ende sijn verscheydenheydt. 3/4/5/tot 24.59/503/504/716
Grau Lelien. 207
Graut. 35
Greyne. 238
Winter-Groen. 362/363 (o 172
Groffels nagels met haer bladeren.
Grysecom. 924/925
Gulden appel. 330/331
Gulden cruydt vā Languedoc. 365/366
Gulden hayr. o 281
Gulden roede. 367
Guychelheyl Mannekē ende Wijfken. 549
Hadijck. o 195
Haghedoren. o 232/234
Hals-cruydt. 400/401
Handekens cruyden. 223/224/225/226/227.
Hanecammekens. 626
Hanen voet. 812/815/816/818/819/820
Hars-Munte. 600
Haselaer. o 223
Wilde Haselaer. o 224
Hasel-wortel. 713
Indiaensche Haselnote. o 274
Hasen Lattouwe. 284
Hasen-ooren. 541/542
Hase pootkens. o 44/45
Hase-voet. 567/568
Hauer. 40/41
Hauicks cruyden groot ende cleyn. 285/286/287/288/289
Haukens van Sene. 101
Hayrich bosch gras. 16/17
Heete Netelen. 617/618
Helm cruydt. 123/124/632/662
Hemels dau. 25
Witten Hemst. 799
Herick. 236
Herst-wijn. 761
Hert-hoy. 484
Hertpoleye. 590/591
Herts-ghespan. 610
Herts horen. 524/525
Herts-munte. 601
Herts tonghe. 981
Groote Hert-wortel. 857
Swerte Hert-wortel/ 858
Witten Heul. 333
Anderen Heul. 332/333/335/336
Heylboom. o 278
Heyde. o 247/248/249/250
Bessem Heyde. 248/249
Heyden-rozen. 72/73
Heyde mosch. o 279
Heydens wonden-cruydt. 368
Heyden Ysop. o 137
Hinnebraemen. o 245
Hinnebesien. o 246
Hirs. 49
Hirs gras. 6
Hoef-bladers. 696/697
Hoenderbete. 545/547/548
Hoepeelbloemen. 533
Hof Kersse. 253/254
Hol wortel. 926
Honts boom. o 204
Hondts-cullekens. 212/213/214/215
Honts-gras. 20/21/23/24
Honts ribbe. 375
Honts-tonghe. 685/686
Honich van Bien. 64
Honich water. 757
Honich-wijn. 757
Hoe Hoenich van Bien ghemaeckt wordt. 68
Hoppe. 752
Tamme Hoppe. 751
Horminum. 617
Horne Heul. 332
Hout-palē in steen verandert. o 294
Hoy. 4
Hulst. o 184
Gemeyn Hysope. 519/520/521
Oprechte Hysope vā Grieckien. 585/586
Heyden Hysop. 522
Hysop wijn. 762
Iacea. 641/642/643/645
Iacinth. 129/130/136/137/138/139/140/141/142/144
Iacinth-Asphodille. 128
S. Jacobs bloemen. 270/271
S. Jans broodt. o 121
S. Jans cruydt. o 483/485/486
Gele Jasmin. o 123
Ibenboom. o 269
Spaensche Jenetten. 146
Jesemijn met witte bloemen. o 122
Indiaensche Kersse. 754
Indiaensche Boonkens. o 70
Indiaensche Marentacken. o 276
Indiaensche Noot-boomen blat. o 278
Indiaensch sout. 63
Indiaensch Suycker-Riet. 61
Indiaensch Wondt cruydt. o 278
Ingroen. 774
Iuiuben. o 208
Iouffrouwe-Mercke. 861
Ionguilles. 157/158
Josephs bloemen. 650
Ireos van Dalmatien. 87
Irion van Cordus ende Matthiolus. 87/245/246
Ghemeyn Ischæmon. 24
Judas ooren. o 194
Keel-cruydt. o 153
Keelkens cruydt. 796
Kemels hoy. 115/116
Kemp. 622
Wilde Kemp. 622/623/624
Kersen. o 201/203
Voghel Kersen. o 203
Kersse. 247/250/251/252/253/254/255/265/267/734
Kerssouwen. 561
Keruel. 886
Naelde Keruel. 888

Wilde Keruel. 896
Kepkens. 532/533
Kinderkens. 534
Knaptandekens cruydt. 491
Koedille. 491/492
Coren. 27
Kriecken soeckt Crieken
Kroesbesien. o 239
Lacke. o 176
Lammekens oore. 369
Lampsane. 247
Lanck Peper. o 239
Landts loop. 848
Lattouwen. 289/290
Zee-Lattouwe. o 282
Lauender. 516/518
Lauender met ghekertelde bladers. 518/519
Lauesche. 854
Laureole met bloemen ende vruchten. 447
Lauserde van Prouincie. o 42/43
Lauwerboom. o 166
Lelien van verscheyden soortē. 127/184/201/202/209/210
Lelien van Caluarien. 207/208
Lelie Narcisse. 160/169/170
Wilde Lente. 173/174/175
Lepel cruydt/ 361/362
Leuer cruydt. o 40/41/282/283
Leeuwen-voet. 567/568/569
Lidt-gras. 20/21
Liefden cruydt. o 83
Limoenboom. o 168
Cleyn Limonium. 363
Groot Limonium. 362
Linden. o 220
Linsen. o 87/101/292
Lisch van verscheyden soorten. 83/85/86/87/88/89/90/91/92/96/97/112/428
Lischdodde. 113/114
Lischdodde Gras. 11
Longher-cruydt. 692/693/ o 284
Loock. 194/195/197/198
Loock-Pareye. 195/196
Loock sonder loock. 627
Lorckenboom. o 263
Lupaerts-clauwen. 813/816
Lupinen. o 74
Lupscruydt. 83/77
Wandt-Lups cruydt. 97/98
Luyten hout. o 232/234
Lynen. 748
Maris van Araben. o 165 (563
Maegdelieuen. 560/561/562/
Madere wijn. 172
Madelgeer. 397/380
Maeghde Palme. 773/774
Groote Maeghde-Palme. 774
Maeluwe. 796/797/798/799/800/801
Maeluweachtich Cranenbeck. 808
Maen-cruydt. 983/985
Malabathrum. 377/378
Malroue. 612/614
Malrueuie. 612
Malueseye. 172
Mancop. 334
Mandragora Manneken. 325/326
Mandragora Wijfken. 326
Manna van Arabien. 66/67
Van Brianson. 69
Dauwachtighe Manna van Galen. 68
Mãna vãde tackē vã Lorckēboõ. 66
Manna van wieroock. o 182
Hoe dat Manna rijpt/ groeyet ende volmaeckt wordt. 68
Mans ooren. 715
Marentacken. 775
Margrieten. 561
Marietten. 398
Marioleyne. 587/588
Edel Marioleyne. 587
Groue Marioleyne. 583/586
Martagons. 202/203/204/205/206
Cruypende Marum. 589
Mastick vande Franchoisen. 588
Mastickboom. o 113
Mastbloemen. 830
Mastboom. o 264
Mater-cruydt. 915
Matten-vlasch. 121
Mayer. 301/302
Mee. 973
Wilde Mee. 973
Cleynste Mee. 975
Caele Mee van Turijn. 976
Meede. 64
Meertsbloemen. 136
Meer wortel. o 24
Meester wortel. 848
Mekin. 100
Melck-cruydt. 501/502/692
Melck wey. 282
Melden. 305/306/307/308/310
Melilote. o 48/49
Melisse van Fuchsius. 608
Turckische Melisse. 610
Meloen distel van West Indië. o 27
Meloenen. 781
Suycker Meloenkens. 781
Memmekens. 769/771
Mercurial. 313
Meteglin. 64/65
Meybloemkens. 211/212
Mezereon. 445/446/448/449
Milie. 49/50
Mispel. o 233
Mispelboom. o 197/198
Moeder cruydt. 387/388
Moeder cruydt. 914
Moerbesien. o 130/131
Moerbesieboom. o 227
Molen-cruydt. 836
Scherpe Moluca. 611
Moly. 199/200/201
Serpent Moly gheheeten. 199
Moninckx cappen. 824
Moninckx-cruyne. o 13
Monthout. o 153
Mooren vande Houeniers. 866
Moor wortel. o 24
Cleyn Mosch. o 281
Zee-Mosch. o 286
Mostaert. 240/241/242/255
Half Mostaert half Thlaspi plantē. 253
Motten-cruydt. 568/569/664/665/667/668
Mout. 33/34
Muer. 322/323/544/545
Muer peper. 462
Mugghen. 216/217
Munte. 600/601/602/603
Muscus roose. o 242
Muyse koren. 43/44
Muysen met steerten. 81
Muysensteertkens. 526
Muys ooren. 546/564
Myrobalanen. o 212/213
Myrre. o 177
Myrtus. o 147/148/149
Myrtus wijn. 760
Nachtschaepe oft Nascaepe. 317/318/319/320/321/322
Naerbier. 285/350
Naghel-cruydt. 563/564
Narcissen. 145/146/148/149/150/151/152/153/154/155/156/158/161
Nardus. 117/118/517/904
Nardus-saedt. 903
Spike-Narde. 117
Nater-tonghe. 985
Nater-wortel. 359/360
Nauel cruydt. 468/469/470
Neghelbloemen. 47
Nesteling-cruydt. o 284
Netel. 615/616/617
Niescruydt. 381/382/384/385
Extractie vande swerte Nieswortel. 829
Niesyenboom. o 225
Wilde Nigelle. 904
Nipte van Diosc. 607
Noselha. 133/134
Note. 706/ o 127
Indiaensch Notken. o 129/274
Note Muschaten. o 165
Note Muschate Manneken. o 165
Noteboom. o 128
Nourade. o 30
Ocymoides met bladeren van Weghgras. 414/415
Okernote. o 727
Oleander boom. 442/443
Olie van S. Jans cruydt. 484
Olie van Water-peper. 389
Olmboom. o 221
Olijf-boom. o 157
Olijf honich. 67
Onderhaue. 730
Steen Onderhaue. 713
Onser vrouwen bedt-stroo 507
Onser vrouwen distel. o 6
Onser vrouwen mantel. 810
Onser vrouwen melck cruydt. 692
Onser vrouwen schoen. 385
Ooghentroost. 580
Ooghentroost-gras. 58/59
Oorkens Saute. 657
Oosterlucie. 720
Orant. 491/492
Orchides. 212
Orega. 583
Orenge. o 69
Ossen-tonghen. 679/680/684
Opuaerts beck nae dē muscus rieckende. 805
Ghemeynē Opuaerts beck sonder reucke. 805
Padde-bloemen. 941
Padde-gras. 18/19
Palmboom. o 150
Stekende Palm. 777
Pancratium. 190
Panick-koren. 52/54
Panick-koren-Gras. 14/15
Papegaeyen-cruydt. 308
Papen-cruydt. 278
Papencullekens. 460
Papen-hout. o 199
Papen-schoen. 385
Papier-Riet 111
Papier-Riet vande Nyl. 109/110
Pareye. 192/193
Parietare. 311

Parony-

Paronychia met de bladers van Muer. 553
Paronychia met de bladers vã pinite. 554
Partijcke. 416
Pastinakie van Dioscorides. 883
Hof Pastinaken. 866
Zee-Pastinaken. 867
Patich 349/350/551
Patientie. 352 (266
Droogh Peck/Neurwe Peck. o 265
Peck-boom. o 264
Peen. 20/21
Peer-boom. o 196
Geel Peen. 883 Roode Peen. 884
Suycker-Peen. 884
Peerde Boonen. o 66
Peerdick. 349
Peerdick met min spitsche bladers. 350
Peerdts bloemen. 47
Peerdts-Castanie. o 191
Peersch horne heul. 333
Peerdt-steert. 968
Water Peerdt-steert. 970
Peer-wijn. 759
S. Peeters bloemen. 563
S. Peeters cruydt. 669
S. Peeters koren. 39/50
Peeters yser. 95
Penninck bloemen. 395/396
Penninck cruydt. 558
Penseen. 726
Witte Penseen. 726
Pepels. 219
Peper. o 172
Peper-cruydt. 391/393
Peper van Guinee. 320
Muer-Peper. 462
Steert-Peper. o 236
Water-Peper. 388/389
Pepoenen. 784/785
Peerlen-cruydt. 542/543
Perseboom/ o 163
Persen. o 207
Persick-cruydt. 340/388/389
Pestilentie wortel/ 698
Sonder bloemen. 698
Petercelie. 861/862
Petercelie van Macedonien. 864
Wilde Petercelie. 895
Phyllon manneken. 312
Phyllon wijfken. 312
Pielhout. o 204
Piloselle. 564
Pimpinelle. 876
Groote Pimpinelle. 876
Pimpernoten. o 120
Pioenien. 830/831/832
Pip-gras. 7
Plane boom. o 233
Rietachtighe Plante. 73/74
Plompen. 703/704/705
Pluym-Gras. 8
Pluymkens. 535
Pockhout. 218/219
Polepe. 589/590/597/598
Polie. 572
Platte schiltwijse Pompoenen. 784
Meloen Pompoenen. 784/785
Populierboom. o 225/226
Porcelepne. 471/472/477/478
Prangwortel. o 32
Prouencie Roosen. o 240
Pruymboom. o 205
Oostenrijcksche Ptarmica. 645
Ptisane. 37
Vierde water Pungen. 551
Purper roode. o 40
Pijnappelboom. o 251
Wilde Pijnboom. o 251
Pijnappel-wijn. 761
Pyrethrum. 539/944
Queappel. 180
Queboom. o 180
Quendel. 507
Quin appel. 787
Radijs. 239
Meer-Radijs. 392/393/394
Rakette / Roomsche Rakette. 242/243/244/245/263/264/265
Rape. 234/235/237/238
Rapen bloemen/Raponcelen. 402/403
Ratelaer. o 225
Ratelen. 626/913
Rauen voet. 525
Reyn-bloemen. 568/569
Reynette. 869
Reynvaer. 913
Reynwilleghen. o 153/914
Ghebolt Rha. 353
Rhabarbar. 354
Valsch Rhabarbar. 352
Extractie van Rhabarbar. 356
Rhamnus. o 151
Rhaponticum. 354
Rhijnbesien. o 211
Rhijnbloemen. 909
Riddersporen 902/903
Riet. 71/72
Riet-gras. 7/13
Deck-Riet. 69/70
Schalmey Riet. 73
Spaensch Riet. 70
Robrechts cruydt. 804/910
Rogghe. 31
Roodtmelisoen cruydt. 565
Roomsche Camille. 938
Alp-Roosen. 443/444/445
Rozen Roosen. 338
Roose van Hierico. 237
Roose van Juno. 201
Muscus Roose. o 242
Prouencie Roosen. o 240
Roomsche roode Beete/ 298/299
Wilde Roose. o 243
Winter Roosen. 798
Rooseboom. o 239/240
Roosen-honich. 760
Roose Weghebree. 373/374
Roose wijn. 760
Roose-wortel. 474/476
Roosmarijn. 514/515
Rosijn. 171/172 Rotte. 973
Zee Rotte van Languedoc. 975
Ruer-cruydt. 565/566/567
Ruyte/ o 59
Helm-Ruyte. o 62
Wilde Ruyte. o 59/60
Wijnruyte. o 59
Ruyters-cruydt. 458/459
Rijnwighen. o 153 Rijs. 48/49
Saedt-Gras. 6
Saffraen. 170/171/o 15/16/21
Salomons seghel. 775
Sanikel oft Sanicle. 672/673/810/811
Santorie. 486/487
Sapinettes vande Normans/o 293
Satyria oft Standel-cruyden. 212/228/229/231
Satyrion. 225
Saueboom. o 212
Sauelboom. o 253/254
Cruys Sauie. 657 Edel Sauie. 657
Groue ende groote Sauie. 656
Oorkens Sauie. 657
Wilde Sauie. 581
Sauoye coolen. 292/294
Scabiose. 633/636/638/639/641
Schaeps Surckel. 359
Schaerlaken greyne. o 183/184
Scammonee vã Montpelliers. 739
Schalmey-riet. 73
Scharleye. 658
Roode Teucken-schellen. 345
Scherp bier. o 286
Schorste. 508/512
Schorste van Netels. 512
Schorsse van wieroock. o 182
Scorpioen-cruydt. 475/476/541/542/964
Scorsonera. 651
Schijtbesien. o 210
Seep-cruydt. 387/388
Sene. o 101
Senegroen. 559/560
Groote Sentorp. 870
Sermontaine. 900
Serpentine. 525/526
Serpents-tonghe. 370/371
Sesamoides. 428/649
Seuẽ-getijdẽ cruyt oft Claueren. o 46
Seughen-broodt. 718
Sideritis van Montpelliers. 620
Sigmars-cruydt. 802
Singelen. 207
Sion van Matthiolus. 250/251
Slehendoren. o 203/205
Sleutel-bloemen. 669/670
Sluyt-coole. 292/293
Sluyt croppen. 291/292
Smacke. o 116
Smeerwortel. 473/474/475
Soet hout. o 98
Soet van wieroock. o 183
Soldanelle. 715
Somer sottekens. 159/160
Somer-terwe. 29
Sondauw. 988/990
Sonne-bloemen van Peru. 700
Sonne-wende. 316/317
Sorbenboom. o 126
Sorgh-saedt. 12
Sorgh-saedt gras. 7
Indiaensch Sout. 63
Spaensche Scabiose. 640
Spaensche Jennetten. 146
Spaensch Riet. 70
Spaensch Saedt. 55
Spaensche Stueer-wortel. 474/475
Speen-cruydt. 632
Speer-cruydt. 872
Wildt Speer cruydt. 872/873
Vremdt Speer-cruydt. 873
Cleynste Speercruydt. 874
Speer-wortel. 710/711
Spelte. 38 Spene-cruydt. 701
Spick. 517
Spike-Narde. 117
Spinagie. 310
Spinnecoppen. 221
Sporckenhout. o 204
Sprinck cruydt. 390/439
Spurgie. 439 Spurrie. 978
Squille azijn en wijn. 758

Valsch Stachys. 628
Stalcruydt. o 32
Standel-cruyden. 212
Steck-rape. 238
Steenbreke. 513/727/728/884
Steenbreke. 513/727/728/889/959
Steen-Eppe. 803
Steennegle. 536
Steenpalmen. o 585
Steenpeck. o 266
Steen Ruyte. 988
Steen-saedt. 542/543
Steen-Varen. 983
Steen-Violieren. 404/405/406
Steert-Peper. o 236
Stekelbesien. o 239
Sterre-cruydt. 421/424/425/967
Sterrekens. 136
Stichas-cruydt. 515/516/517
Stock-Erwten. o 76
Stoebe van Salamanca. 643/644
Strickbloemen. 939
Sumach. o 116
Sundauw. 988/990
Surckel. 357/358/359
Suycker-candijs. 63
Suycker-Peen. 884
Suycker-Riet. 61
Suyckerwortel. 866
Hoemen Suycker rafineert. 63
Swaluwe-wortel. 766
Swertsel van Wierooek. o 183
Synnau. 810
Syringa. 71
Tabaco Nicotiane. 690/691
Tamariscen. o 252
Teere/Peck. o 265
Tenderijck. 511
Termentijn-boom. o 115
Terwe. 27/28/2
Terwe-Spelte. 37
Tetrahit vande Herbaristen 619
Thlaspi. 256/257/258/259/260/261/397
Thymus-bloemen. 871
Thymus van Candien. 509
Griecksche Thymus. 509
Cleyn Thymus. 510
Wilden Thymus. 507
Tinckturen-wijn. 755
Tonghen-bladt. 775
Tormentille. 843
Geel Tripolium. 365
Tulipa. 160/161/162/163/164/165/166/167/168/169
Turbith van Alexandrien. 451
Turcks-koren ende tusschenschepden. 50/51/52
Turons van Languedoc. 65
Turrecruydt. 262 Tussale. 44
Tuylkens. 532/533/534
Tweebladt. 371/372
Tijtloosen. 153/154/155/157/159
Vaccaria. 423
Varen. 983
Varen manneken. 990
Varen wijfken. 990
Boom-Varen. 992
Gracht-Varen. 994
Water-Varen. 992
Veenbesien. o 130/131
Veldt-croppen. 874
Veldt-cypres. 465
Veldt-Munte. 597/598
Venckel. 477/478/945/946
Verckens-Venckel. 955
Venus hayr. 986
Verangenes. 327/328
Verbascum. 660/661/664
Verbene. 634
Veyl. 731
Cleyn Veyl. 731
Viercruydt. 826/827
Vincoorde. 773/774
Vingherhoet-cruydt. 674/675
Violetten. 724/725
Violieren. 259/397/398/404/405/406/407/408/496/497
Vitsen. o 88
Vlas. 493/495/496/497/498/499/500
Vlieghen. 216/218/219
Geel Vlieghen. 216
Vlieghenet-cruydt. 537
Ende ander Vlieghenet-cruydt. 537
Vliendre. 848
Vlier. o 193/194/195
Vlock-biese. 121/122
Vloo-cruydt. 388/389/420/553
Voghel-cruydt. 544/545
Voghel-voet. o 95
Voghels nest. 227
Vokelaer. 652
Vorschen-bete. 705
Vorskens. 221
Vosse-tullekens. 216/217/218/219/220
Vossensteert. 56
Vossesteerten-Gras. 10/11
Vrack. o 290
Vroeghe Persen. o 207
Vrouwen hayr. 986/988
Vrouwen schoen. 385
Vrouwe spieghel. 503
Vijgh boomen. o 74
Vijf-vingher-cruydt. 838
Diversch Vijf-vinger-cruydt. 838/839/840
Vijfwouters. 219
Vijghe. o 231
Indiaensche Vijghen. o 278
Onrijpe Vijghen. o 230
Vijgheboom. o 229/231
Wilde Vijghboom. o 229
Wael-wortel. 688/689
Walstroo. 979
Wit Wal-stroo. 977
Walt-meester. 977
blaeuw Waltmeester. 977
Water-Gras. 6/13
Water Pungen. 550/551
Water-slanghen-cruydt. 711/712
Water-Veyl. o 42
Water-Vlier. o 233
Water Weghebree. 368/369/370
Water-wilghe. o 160
Wech-graen met bladers vā Quendel. 506
Weder-doodt. 986
Roodt Wederijck. 415/416/417/418
Weedt. 425/426/427
Wegh-Gras. 503/504/504
Weghebree. 373/374/375
S. Welckenhout. o 233/235
Welpe. 217
Wierooek. o 181/182
Wilde stekende Beeren-klauw. o 3
Wilde Kersse. 265
Wilde Lelie. 206/207
Wilden Olijf-boom. o 157/159
Wilde Pareye. 194
Wilde Radijs. 240
Wilde Rakette. 243
Wilden Thymus. 507
Wildt Weedt. 426
Wilgheboom. o 159
Winde ende Wranghe. 738
Stekende Winde. 735/736
Winde. 715/733/736/738/743/744
Winter Ceule. 511
Winter groen. 362/363
Winter Roosen. 798
Wissel-cruydt. 255
Wolfs-besie. 324/325
Wolfs-claeuw. 28
Wolfs-melck. 429/430/433/435/437/438
Wolfs-wortel. 823/824
Wolle-cruydt. 662/663
Wonden cruydt. 368/473
Wonder-boom. 836
Worte. 35/36
Wouwe. 427
Wranghe/ 513/538
Wijn van verscheyden cruyden ende welrieckende dinghen. 755/756/759/760/761/762/763
Den gheest vanden wijn. 765
Wijngaert. 752
Wijnstock. 752
Wilde wijngaert. 752
Tamme wijngaert. 753
Wijnruyte. o 59
Ypeline. o 220
Yser-cruydt. 634
Cleyn Spaensch Yser-cruydt. 634
Yser-hert. 634
Zeduar. 104
Zee-Beete. 301
Zee-Ginoffle. 537
Zee-grasseken. 537
Zeel-bast. 445/446
Zee-melck-cruydt. 501/502
Cruyppende Zee-Melde. 308
Zee-Mosch. 286/287
Zewer-saedt. 922/823
Zumbul Indorum. 139
Zuyde der Vriesen. 374/375

IN STIRPIVM OBSERVATIONES
ET ADVERSARIA MATTHIÆ DE LOBEL
INDEX COPIOSISSIMVS.

ABIES. o 264
Abrotanũ fœmina. 935
Abrotanum mas. 935
Abrotanum candidum Cordi & fœmina Fuchſij. 921
Abrotanum odoratum humile. 936
Abrotanum inodorum. Ibid.
Abſynthites Dioſcorid. 762
Abſynthium anguſtifoliũ Dodon. 932
Abſynthium album belliferum. 919
Abſynthium arboreſcens. 919
Abſynthium del Comaſco Anguillarę. 919
Abſynthium Galatiũ, Sardoniũ Dioſcorid. 921
Abſynthium Herbariorũ odore Lauendulæ. 932
Abſynthium inſipidum. 922
Abſynthium peregrinum Ægyptium. 923
Abſynthium Ponticum Herbariorum. 916
Abſynthij Pontici multæ ſimilitudines & varietates. 918
Abſynthium Ponticum ſupinũ Herbariorum. 918
Abſynthium Ponticum Tridentinum Herbariorum. 918
Abſynthium Santonicum. 921
Abſynthium vulgare Ponticum Ruellij. 916
Abutilon Auicennæ.
Acalephe. 617
Acanacea. o 1
Acani Plin. o 24
Acantha Leucæ Dioſc. o 11
Acanthium. o 2
Acanthium Illyricum. o 2
Acanthus Germanica Fuchſij. 856
Acanthus ſatiuus. o 3
Acanthus ſilueſtris. o 3
Acanthus Theoph. Anguill. o 110
Acarna. o 17,18,19
Acarna VValerandi altera. o 19
Acatia Matthioli. o 226
Acatia altera Dioſc. o 110
Acer. o 234
Acer maior Cordi. o 233
Acetoſa. 358
Acetum Dioſcorid. 757
Acetum mulſum Dioſcorid. 758
Acetum Scillinum Dioſcorid. 758
Achillea montana. 911
Achillea luteo flore Cluſij. 912
Acinaria paluſtris Geſn. o 130
Acinos. 595
Acinus Dodonæi. 598
Aconitum Batrachoides. 815
Aconitũ Batrachoides Elleboraceum. 821
Aconitum Hyemale Belgarum. 821
Aconitum luteum Ponticum. 822
Aconitum luteum minus Theophraſt. & Dodon. 821
Aconitum Lycoctonum flore Delphinij. 823
Aconitum minimum. 823
Aconitum monococce Cordi. 325
Aconitum Pardalianches. 325
Aconitum Pardalianches alterum. 793
Acorus Dioſcoridis & Theophraſti. 81
Acorus noſtras paluſtris. 83
Aculeoſa Gazæ. o 23
Acus moſchata officinarum. 805
Adianthum. 986
Adianthum albũ & nigrum Plinij. 986
Adianthum album Theophraſt. Guillandino. 988
Adonis flos. 347
Ægylops Bromoïdes Belgarum. 42
Ægylops ſecunda. 41
Ægylops Narbonenſis. 43
Ærcomeli. 66
Æthiopis Phlomitis. 668
Agallochus ſiue Gallocus. o 176
Agaricum. o 267
Ageratum minus. 575
Ageratum floribus candidis. 575
Ageratum Septentrionalium. 575
Agnus caſtus officinarum. o 161
Agriacantha Ruellij. o 23
Agrifolium. o 184
Agrimonia officinarum. 841
Agriocardamum. 252
Agrioriganum. 583
Agroſtis. 2
Agrorum Venti-ſpica. 5
Ahouay Theueti apud Cluſium. o 217
Aiuga. 465
Aizoon. 454
Aizoon Hematoides. 461
Aizoïdes militaris. 459
Aizoi maioris ortu perſimilis planta exotica. 45
Aizoon ſcorpioides. 461
Ala Anglorum potio. 35
Alabaſtrites nemoralis alpina Herbariorum. 834
Alabaſtrites altera. 834
Alaternus Plinij Cluſio & Anguill. o 156
Alaternus humilior lato folio Cluſij. o 156
Alcannæ radices. 680
Alcea fruticoſior pentaphylla. 802
Alcea peregrina ſoliſequa. 803
Alcea vulgaris. 802
Alchimilla. 810
Alcibiadion. 681
Alebaſtrites. 344
Alectorolophos. 913
Alectorolophos Plinij. 626,627
Alga marina. o 284
Alica. o 286
Alipum montis Ceti. 450
Aliſma 369,370,386,395
Alleluia officinarum. o 38
Alliaria recentiorum. 626,927
Allium ſerpentinum. 198
Allium ſyl. tenuifolium. 195
Allium vrſinum latifolium. 198
Almis. o 222,224
Almis nigra. o 204
Aloë. 455
Aloë America. 455
Aloë folio mucronato. 455
Alopecuros Plinij. 47
Alopecuros altera. 57
Alopecuros Theoph. 56
Alopecuroides Gramen. 10
Alpina vera Roſa Theophraſt. 445
Alpinum ceruleum Geneuenſe. o 26
Alſine Anguillaræ. 552
Alſine corniculata Cluſij. 547
Alſine maior. 544
Alſine maxima. 544
Alſine media Fuchſij. 547
Alſine minor Fuchſij. 455
Alſine minor recentiorum. 545
Alſine minima. 545
Alſines minimum genus. 513
Alſine Myoſotis. 546
Alſine repens. 323
Alſine foliis Triſſaginis. 548
Alſine parua recta folio Alſines hederaceæ. 548
Altercum. 328
Althæa. 799
Althæa arborea oliuę in Gallo Prouincia. 800
Althæa frutex Cluſij. 800
Althæa luteis floribus an Ibiſcus Theophraſti & Abutilon Auicennæ. 801
Althæa paluſtris Cytini flore. 801
Alus. 689
Alypum montis Ceti. 450
Alyſſon. 396
Alyſſon fruticans. o 55
Alyſſon Galeni, Cluſij & Herbariorũ. 619,620
Alyſſon Germanicum Echioides. 978
Alyſſon Italorum. 258
Alyſſon Plinij Cordo. 977
Amara dulcis. 323
Amaracus Galeni & Pauli. 941
Amaracus repens. 588
Amaracus tenuior. 587
Amaracus vulgatior. 587
Amaranthus anguſtifolius. 303
Amaranthus Galeni. 909
Amaranthus holoſericeis &c. floribus. 304
Amaranthus luteus Fuchſij & Tragi. 569
Amaranthus maior floribus purpureis. 304
Amaranthus purpureus. 303
Amaranthus tricolor. 305
Ambroſia ſatiua hortenſis. 933
Apobroſia ſpontanea ſtrigoſior. 934
Ambroſia tenuifolia. 934
Ambroſia altera Matthioli. 934
Amelanchier. o 223
Amelme. 423
Ammi creticum aromaticum. 885
Ammi perpuſillum. 885
Ammi vulgatius an Bubonium Hippoc. 878
Ammoniacum. 951
Amomum Bryoniæ folio. o 233
Amomum Græcorum & Plinij. o 233
Amomum officinarũ quarundã. o 239

Amo-

Amomum Plinij. 322
Amomum Punicæfolio. o 235
Amotes. 791
Ampeloprasson. 194
Ampeloprasson proliferum. 195
Amurca Dioscoridis. o 159
Amygdala. o 163
Anagallis aquatica. 550
Anagallis aquatica secunda tertia & quarta. 551
Anagallis fæmina cærulea. 549
Anagallis Fuchsij. 550
Anagallis lutea. 550
Anagallis mas Phœnicea. 549
Anagyris fœtida. o 56
Anagyris minus fœtens. o 56
Anagyris 2. Matth. o 56
Anapharca Theophrast. o 156
Anchusa degener facie milij Solis. 543
Anchusa ligniosior angustifolia. 681
Anchusa. 680
Anchusa lutea. 681
Anchusa lutea minima. 681
Andrachne. 471
Androsaces. 470,512
Androsæmum. 485
Androsæmum Dodon. 768
Anemone Bononiensis. 821
Anemone flore multiplicato coccineo. 341
Anemone latifolia. 343
Anemone lutea Galeni. 343
Anemone maxima polyanthos Chalcedonica. 342
Anemone syluestris. 345
Anemone trifolia Dodonæi. 344
Anemone tuberosa Geranifolia. 344
Anemone tuberosa radice. 341,343
Anethum. 945
Angelica. 850
Angelica syluestris. 850
Anguina aquatica. 711
Anguina Dracontia. 711
Anisum. 881
Anonis Ægipyros Crateuæ Anguil. o 32
Anteuphorbium. o 30
Anthemis Chrysanthemum Herbariorum. 938
Anthemis odorata. 937
Anthemis vulgatior. 937
Anthora siue Ανθυφθορα. 822
Anthyllis. 490,505,506
Anthyllis Chamæpitydes minor. 467
Anthyllis leguminosa Belgarũ. o 106
Anthyllis marina altera Chamęsyce facie. 551
Anthyllis prior Dodon. o 100
Anthyllis prior maritima. 552
Anthyllis marina incana Alsine folia. 552
Anthyllis Valentina. 505,506
Antimonium & eius flos. 740
Antipathes Diosc. o 287
Antirrhinum. 491,492
Antirrhinum syluestre. 492
Antirrhinum Tragi. 42
Antiphthora. 822
Antispodium. 70
Antithora. 105
Aparine. 976
Aphaca. o 81
Aphaca Diosc. Dalescampij. o 88
Aphaca Theoph. 275
Aphyllantes Anguillaræ. 563
Aphyllanthos Monspelliensium. 538
Apiastrum. 608
Apytes Dioscorid. 759
Apios Fuch. & Trag. o 81
Apios Turneri Angli. 908
Apios vera. 441,442
Apium aquaticum. 815
Apium hortense. 861
Apium risus. 815
Apium syluestre Dodon. 867
Apocynos prior Dodonæi. 741
Apocynum. 767
Apollinaris herba. 328
Aqua mulsa. 757
Aquifolium. o 184
Aquifolium Plinij. o 184
Aquilegia degener. o 930
Aquilegia multiplici vario colore flore. 929
Aquilegia recentiorum. 928
Aquilina. 928
Aquilina plenis multiplicibus foliis. 929
Arabis. 267
Aracus. o 80,88
Arantia. o 169
Arbor exotica Cistifolio. o 145
Arbor Euphorbij ferulacea. 950
Arbor Iudæ Monspelliensium. o 226
Arbor nerij facie. o 276
Arbor peruuiana Alno similis. o 277
Arbor vitæ & Tuya Theoph. Herbariorum. o 259
Arbutus. o 165,166
Archangelica. 400,851
Archangelica flore albo. 615
Arctium montanum. 694
Aresta bouis Apotecariorum. o 32
Argemone capitulo torulis canulato. 338
Argemone Lacunæ. 339
Argemone capitulo longiore. 339
Argentina. 841
Argentina Hispanorum. 915
Aria Theophrasti effigie Alni. o 198
Aris Plinij. 708
Arisarum latifolium Clusij. 709
Angustifolium. 710
Aristolochia clematitis. 721
Aristolochia clematitis Hispanica. 723
Aristolochia longa. 720
Aristolochia rotunda. 720
Aristolochia polyrhizon. 721
Armeniaca malus. o 207
Armeria. 533,536
Armeria alba & rubra. 533
Armeria prolifera. 534
Armeria punctulis in gyrum aspersis. 533
Armeria suaue rubente flore. 533
Armeria syluestris altero cauliculo foliis fastigiatis cincto. 534
Armerius flos primus Dodonæi. 536
Armerius flos tertius Dodonæi. 538
Armoraria Diosc. 240
Armoraria pratensis syluestris. 536
Armoraria altera. 537,538
Armoraria Tragi. 394,396
Arnabo. 105
Arnoglossa. 373
Aromatites. 763
Aronia mespilus. o 232,234
Artemisia. 431
Artemisia marina. 271,932
Artemisiæ marinæ folia incisa. 932
Artemisia monoclonos Fuchsij. 913
Artemisia tenuifolia Fuchsij. 915
Artemisia tertia Dioscorid. 931
Arthanita. 718
Arthretica Pandectarij. 560
Arum Ægyptium Dodonæi. 706
Arum officinarum. 707
Arundo Aulitis. 73
Arundo Indica florida. 79
Arundo papyracea. 111
Arundo satiua, Donax siue Cypria. 70
Arundo Syrinx, Fistula vel Arũdo scriptoria. 71
Arundo vallatoria. 70
Asarina. 713
Asarum. 713
Asarum Baccaris. 713
Ascalonica Matth. 192
Ascalonitides antiquorum. 192
Asclepias. 766
Asclepias altera flore nigro. 766
Ascyron. 485
Aspalathus Rhodius. o 174
Aspalathus roseus. o 174
Aspalathus secũda Monspell. Anguillaræ & Clusio. o 109
Asparagi & Cocrudæ differentia. 963
Asparagus Petręus & Myacanthiũ Galen. 963
Asparagus maritimus Dioscorid. idem cum hortensi & holeraceo. 961
Asparagus syluestris Matthioli. 962
Aspera lappago. 976
Asperugo Plinij. 976
Asperula siue Aspergula. 977
Asperula cærulea. 977
Asphodelus albus ramosus. 124
Asphodelus, Asphodelus maior albus. 124,125
Asphodelus fæmina Dodonæi. 128
Fuchsij. 207
Asphodelus flore suaue rubente. 125
Asphodelus Hyacinthinus. 128
Asphodelus luteus minor. 125,126
Asphodelus luteus minimus Acorifolius. 126
Asplenium. 983
Asplenium syluestre Tragi. 994
Assa fœtens. 851
Aster Atticus. 423
Aster non Atticus. 325
Aster Atticus Cordi. 939
Aster Atticus luteus Fuch. 419
Aster Atticus marinus. 480
Aster Atticus supinus Clusij. 425
Aster Atticus Tragi. 940
Aster Conizoides Gesneri. 425
Aster Italorum. 423
Aster montanus. 424
Aster montanus hirsutus. 424
Aster minor Narbonensium. 424
Astone Italica Anguill. o 23
Astragalus. o 89
Astragalus Diosc. o 81
Astragalus Lusitanicus Clusij. o 91
Astragalus Matth. o 92
Astragalus Monspelliensium. o 90
Astragali persimilis palmaria pusilla planta. o 97
Astragalus Syriacus. o 91
Astragaloïdes altera. 92
Astrantia. 848
Astrantia nigra. 829
Athanasia Ruellij. 913
Atragenæ Theophrasti. 748
Atriplex canina. 308
Atriplex marina repens. 308
Atriplex olida. 308
Atriplex alba purpurea. 306

Atriplex

Atriplex syluestris sinuata. 307
Atriplex syluestris latifolia. 307
Atriplex syluestris polygoni foliis. 310
Attractilis. o 16
Auellanæ Indicæ varietates. o 375
Auena nuda. 41
Auena vesca. 40
Auenæ Vstilago. 45
Aulitis arundo. 73
Aurantium. 492
Aurea virga serrato folio. 367
Aurea virga Villanouani. 367
Aurelia Gazæ. 909
Aureus flos. 909
Auricula Iudæ. o 194
Auricula muris. 546
Auricula muris maior Tragi. 693
Auricula leporina. 541
Auricula Vrsi lutea. 672
Auricula Vrsi floribus rubris. 672
Azedareth Auicennæ. o 130

B.

BAccharis Monspelliensium. 675, 676
Balaustium. o 152
Ballote. 613
Balsamine officinarum. 602
Balsamum Dioscoridis. o 124
Balsamina fæmina Persicifolia. 392
Balsamita maior Dodon. 395
Balsamina cucumeraria punicea. 791
Balsamum Alpinum Gesneri. 445
Balsamum Italicum vulgare. 444
Bamia Eben. 802
Baptisecula Tragi & officinarum. 647
S.Barbaræ herba. 247,248
Barbarea. 247
Barbarea minor. 249
Barbicapra. 869
Barbula Hirci. 650
Bardana. 694
Baryococcalon Dodon. 321
Basilicum medium vulgatius. 593
Bathades. 980
Batis Plinij. 476,478
Batis rubus.
Batrachion. 812
Batrachoïdes. 821
Batrachium cæruleum. 806
Batrachium Apuleij. 813
Batrachioides geranium.
Batata Hispanorum. 791
Batis Plinij. 478
Baucia. 867
Bdellium. o 177
Bdellij fructus. o 177
Becabunga non est Cœpea. 550
Bechion. 696
Bedeguar. o 243,244
Bedeguaris effigie excrementū spongiosum & muscosum. o 186
Behen album Monsp. 414
Behen album Salamanticum. 412
Behen rubrum. 415
Behen rubrum Cordi. 363
Behen rubrum Salamanticum Clusij. 538
Bellis lutea. 652
Bellis maior. 563
Bellis maior syluestris. 561
Bellis hortensis multiplici flore. 561
Bellis hortensis suauerubens, viridisq;. 562
Bellis cærulea. 563
Ben vide Glans vnguentaria.
Benzoin recentiorum. 851
Berberis. o 212
Beta { Alba. 299
Beta { Rubra Romana. 299
Beta { Rubra vulgarior. 300
Beta { Syluestr. spontanea marina. 301
Betonica aquatica Septentrionalium. 630
Betonica Pauli. 595
Betonica. 629
Betula. o 222
Bezeardica. 105
Bifolium. 372
Bipinella. 876,877
Bipinella sanguisorba. 909
Bismalua officinarum. 799
Bistorta. 360
Britannica. 360,361
Biscutella. 257
Bitumen Diosc. o 266
Blattaria flore purpureo. 667
Blattaria flore albo. 664
Blattaria Plinij. 467,664
Blattaria flore viridi. 668
Blattaria flore ex viridi purpurascente. 668
Blattariæ varietas altera. 665
Blecon. 590
Bliton. 301
Blitum maius album. 301,302
Blitum rubrum. 301,302
Blitum rubrum supinum. 302
Bolbonac. 396
Bombax. 795
Bombax humilis. 565
Bona Diosc. pro faba. o 65
Bonus Henricus. 309
Borrago. 678
Borrago minima Herbariorum spuria. 680
Botrys. 272
Branca Vrsina. o 3
Brassica vulgaris satiua. 292
Brass. Anglica. 296
Campestris. 482
Canina. 315
Fimbriata. 297
Florida Botrytis. 295
Marina. 715
Mar. syluestris. 295
Nigra Italica. 296
Peregrina Caulæ rapum gerens. 296
Sabauda Æstiua. 294
Sab. Hyberna. 294
Sessilis alba Capitata. 293
Tenuifolia. 297
Britannica. 361
Britannicæ Conchæ, Anatiferæ. o 293
Britannica Anguillaræ. 672
Briza monococcos Dodon. 40
Bromos. 40
Bromos sterilis. 41
altera species. 42
Bromoides. 42
Brunella. 559
Βρύον. o 278
Bryon lactucæ fol. Plinij.
Bryonia. 745,746
Bryonia syluestris. 745
Bubonion. 423
Bubonium Hippocrat. 878
Bugia. o 213
Buglossum angustifolium. 678
Buglossum Echioïdes luteum. 680
Buglossum erraticum asperum Echioides. 679
Buglossum latifolium. 678
Buglossum minimum Echij facie. 679
Buglossum semper virens. 678
Buglossum syluestre. 684
Bugula. 560
Bulbina Plinij. 143
Bulbocastanum Tralliani. 908
Bulbosphodelus. 278
Bulbus Bombicinus. 144,146
Bulbus Codion Theoph. 154.
Bulbus Esculentus. 144
Bulbus esculentus Dodon. 144
& Lacunæ. 183
Bulbus setanius. 191
Bulbus sylu. Fuchsij & Tragi. 183
Bulbus Vomitorius. Matth. 145, 157, 183
Bunias. 238
Bunium. 238
Buphthalmon. 939
Buphthalmon Dodon. 943
Buphthalmō alterum folio cotulæ fœtidæ. 939
Buphthalmum tenuifoliū Narbonense. 940
Buphthalmum Dodon. & Anguill. 959
Buphthalmum Fuchsij. 941
Bupleurum Herbariorum angustifolium. 541
Bupleurum latifolium. 541
Bupleurum Dodonæi & Herbariorū. 541
Bursa Pastoris. 163
Butomon Theoph. 83, 112, & Valerando. 83
Buxus. o 150

C.

CAcalia. 659
Cachrys verior. 957
Cacubalum Plinij. 323
Cakile Serapionis. 264,265
Calefale Turcarum siue Tulipa omnis. 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169
Calamintha aquatica Belgarū & Matthioli. 598
Calamintha montana præstantior. 605
Calamintha montana vulgaris. 605
Calamintha altera odore graui Pulegij foliis maculosis. 607
Calamintha secunda incana. 607
Calamintha montana Tragi. 598
Calamintha tertia. 419
Calamintha tertia Dioscorid. Mentastrifolia hirsuta. 603
Calomogrostis. 7,8
Calamos phragmites. 70
Calamus odoratus Libani. 73,74
Calathiana viola. 500
Calcaris flos recentiorum. 902
Calceolus Mariæ. 385
Calcifraga. 450,478
Calcitrapa. o 15, o 16
Calcitrapa candida Cordi. 902
Calecutium Piper. 391
Calendula officinarum. 652
Callitriche Plinij. 470
Callitrichon Apuleij. 986
Caltha Alpina. 386
Caltha palustris Gesneri. 701
Caltha palustris Gesneri altera. 730
Caltha Poëtarum. 652
Caltha Virgilij Tragi. 701
Cameline. 267,268
Camotes. 791
Campanula. 400

Campanula Lazura Herbariorum. 743
Campanula lutea linifolia. 500
Campanula maior lactescens. 402
Campanula minor rotundifolia. 403
Campanula Persicifolia. 402
Camphorata. 490
Canaria Plinij Anguillaræ. 24
Cancamum Dioscorid. o 176
Cancri Herba. 316
Candela regia. 662
Cania acrior Plinij. 618
Canicida. 822
Caninum Zinziber. 301
Cannabis. 622
Cannabina aquatica. 625
Cannabis erratica paludosa syluestris. 622
Cannabis spuria facie vrticæ. 623
Cannabis syluestris spuria altera & tertia. 624
Cannacorus quorundam. 79,81,381
Cantabrica. 264
Cantabrica Plinij. 403,527,537
Cantabrica Turneri. 527
Capillus aureus minor. o 281
Capillus Veneris verus. 986
Capnium Aëtij. 926
Capnos. 922,924
Capnos altera fabacea radice. 926
Capnos phragmitis Plinij Cordo, 926
Capnos tenuifolia. 924
Capnos alba latifolia. 925
Capnos phragmites Dodonæi. 925
Capparis folio acuto. 772
Capparis folio retuso. 772
Capparis leguminosa. o 68
Caprificus. o 229
Caprificus Nicand.& Plinij. 596
Caprifolium Officinarum. 769
Capsicum. 391
Capsicum Actuarij. 391
Caput canis. 491
Caput Gallinaceum Belgarum. o 94
Caput Maurohebræi. 492
Caput monachi. 278
Caput vituli. 491
Cardamine. 251,252
Cardamine altera. 252
Cardamine trifolia. 253
Cardamomum maius & minus. o 237
Minimum & medium. o 238
Cardamon. 254
Cardamum Apulei. 252
Cardiaca. 610
Cardiaca melica Syriaca. 611
Cardopathium. o 7 Cardui. o 1
Carduncellus montis lupi. o 23
Carduus acaulis Septentrionalium. o 8
Carduus Benedictus; Syluestris. o 17
Carduus Bulbosus Monspelliens. o 13
Carduus echinatus Gesneri. o 11
Carduus Eriocephalus Dodon. o 13
Carduus ferox. o 19
Carduus fullonum. o 20
Carduus Mariæ & lacteus. o 6
Carduus pineus. o 9
Carduus pineus Narbonensium. o 9
Carduus pratensis Tragi. o 13
Carduus spinosiss. o 23
Carduus stellatus. o 15
Carduus stellatus alter. o 16
Carduus syluest. Dodon. o 23
Carduus tomentosus. o 13
Carduus vulgaris. o 23
Carlina. o 18
Carlina Herbariorum. o 7
Carlina officinarum. o 7
Carlina syluest. Dodon. o 17
Carobe. o 121
Carobia Actuarij. o 121
Carotta syluestris vulgi. 883
Carpinus Theophrast. o 199
Carpobalsamum. o 123
Carthamus. o 21
Carui. 884
Carum. 884 (846
Cariophyllata del pina Pentaphyllæa. 846
Cariophyllata maior rotundifolia. 846
Cariophyllata maior rotundifolia. 887
Cariophyllata montana Matthioli. 846
Cariophyllata Septentrionaliū rotundifolia. 845
Cariophyllata Veronensium Cortusa Matthioli. 847 (845
Cariophyllata, vulgaris an Geū Plinij?
Cariophyllus Holostius. 532
Cariophyllus hortorum multiplex maior & minor, rubro striatus. 528
Cariophyllus humilis exoticus flore cādido. 531
Cariophyllus maior rubens & albicans, flore pleno, punctulis rubētibus fortuitis asperso. 528
Cariophyllus marinus. 537
Cariophyllus minor syluestris. 533
Cariophyllus minor syluestris. 536
Cariophyllus minimus flore simplici. 530 (nus. 530
Cariophyllus minimus pulcellus supi-
Gariphyllus montanus. 537
Cariophyllus multiplex. 527
Cariophyllus purpureus flore multiplici profondè laciniato. 529
Cariophyllus repens, humilis vulgatissimus rubellus. 531
Cariophyllus syluestris flore pallido suaue rubente. 530
Cariophyllus syluestris flore simplici laciniato rubro. 529
Cariophyllus syluestris tertius flore pallido suauerubente. 530
Cariophyllus syluestris maior vulgatior. 527
Cassia. o 120,170
Cassia Poëtica Monspelliensium. 519
Cassia purgatrix. o 121
Cassita Plinij. 512
Castanea. o 191
Castanea equina. o 191
Castrangula. 632
Catanance. o 83
Cataputia maior. 836
Cataputia minor. 439
Catorchites ex caricis vinum. 760
Cattaria. 603
Cattaria peregrina angustifolia. 604
Cattaria peregrina latifolia. 604
Caucasen. 201
Caua radix Herbariorum. 5
Caucalis. 889
Caucalis flore rubeo folio latiore. 890
Caucalis vulgaris albis floribus. 890
Caucon Plinij Anguillar. 968
Cauda muris. 526
Cauda vulpis Monspelliens. 56
Caulis vide brassica.
Caulorapa. 296
Cedreum Mel Hippocratis. 66
Cedria Theoph. Guilland.
Cedrinum vinum Dioscoridis. 761
Cedrus Libani & palæstina præcelsa. o 259
Cedrus Lycia. o 259
Cedrus Phœnice Matth. o 258
Cedrus Phœnicea media. o 255
Cedrus Phœnicea altera Plin. Theoph. o 255
Celosia. 305
Centaurides Cordi. 521,522
Centaurium floribus luteis. 486
Centaurium maius. 870
Alterum. Ibidem.
Centaurium paruum. 486
Centimorbia. 558
Centograna. 384
Centumnodia. 504
Centunculus. 565
Centromirmi Theophrasti Anguilar. 777
Centrum Galli. 658
Cepa marina. 188
Cepe. 185,186
Cepe oblongum. 186
Cepæa. 477,478
Cerasia. o 201
Cerasia Hispanica. o 201
Cerasus auium. o 203
Racemosa. 204
Ceratia siliqua. o 121
Cercis Theophr. o 226
Cerefolium. 886
Cereuisia Plinij. 35
Cereus Peruuianus vulgo. o 28
Cerinthe maior. 483
Cerinthe Plinij. 483
Cerris Plinij maiore glande o 187
Minore glande. Ibid.
Cerris Theophr. 188
Cerua maior. 836
Ceruicaria. 400
Ceruina Gesneri. 579
Ceterach ramosum quorundam. 994
Ceterach Arab. officinarum. 983
Chamæcerasus. o 203,204
Alpigena. o 203
Chamæcerasus Cordi. o 203
Chamæcissus. 730
Chamæcissos Oribasij Italis. 58
Chamæclema Cordi. 730
Chamæcyparissus agrestis. 468
Chamæcyparissus Plinij Herbariorum. 935
Chamædaphne. 446
Chamædaphne Dioscor. Mutono. 980
Chamædryoides repens. 547
Chamædrys. 578
Chamædrys laciniatis foliis. 468
Chamædrys maior. 578
Chamædrys montana durior. 579
Chamæficus. o 229
Chamæfilix marina Anglica. 992
Chamægenista peregrina Clusij. o 107
Chamæiris lutea altera. 91
Chamælea Alpina incana. 450
Chamælea Germanica. 446
Chamælea tricoccos. 448,449
Chamæleon alb. Dioscor. o 7
Chamæleon alb. Fuchsij. o 7
Chamæleon alb. & niger. o 7
Chamæleon alb. exiguus, niger. o 8
Chamæleon niger vulgaris Herbariorum. o 7
Chamæleon non aculeatus. o 9
Chamæleon Salamant. Clus. o 19
Chamæleon Salamanticensis Clusij. o 20
Chamæleon verus Tragi. o 11
Chamæleonta Monspelliensium. o 3

Chamæ-

Chamæleuce Plinij Anguillaræ. 701
Chamælinum. 500
Chamæmelum Chrysanthemum Fuchsij. 939
Chamæmelum Eranthemum. 902
Chamæmespilum. o 198
Chamæmilla. 937
Chamænerion Gesneri. 417
Chamæpeuce. 490
Chamæpitys. 464
Chamæpitys adultera. 468
Chamæpitys mas. 465
Chamærhododendros Alpigena odora. 444
Chamærhododendros montana Allobrogum. 445
Chamæriphes. o 272
Chamæ. partium Tragi. o 107
Chamæsyce. 440,441
Characias. 435,438
Characias Amygdaloides. 437
Chelidonia Phragmitis. 926
Chelidonium Capnites Aëtij. 925
Chelidonium maius. 927
Chelidonium minus. 701
Chelidonium minus palustre. 701
China. 75
China spuria duplex. 76
Chondrilla Coronopi aut Cyani. 279
Chondrilla altera Dioscorid. 277,278, 280
Chondrilla altera Dodonæi. 278
Chondrilla viminea viscosa. 280
Christophoriana Herbariorum. 320
Christophoriana, 828
an Actæa Plinij? 829
Chrysanthemum. 652,909
Chrysanthemum littoreum. 480
Chrysanthemum marinum. 272
Chrysanthemum oculatum. 652
Chrysanthemum Peruuianum. 700
Chrysanthemum segetum. 652
Chrysanthemum Valentinum Clusij. 940
Chrysocome. 493,497,569
Chrysogonum Diosc. 843
Chrysolachanon. 306
Chrysomela Athenæi. o 168
Chrysoxylon Seniorum. o 117
Cicer Arietinum Diosc. o 84
Cicer Arietinum Tragi. o 76
Cicer Oroboides quorundam. o 79
Cicer Orobæum Theoph. o 84
Cicer satiuum. o 84,85
Cicer syluestre. o 85,86
Cicera. o 80
Cicercula. o 84
Cichorium bulbosum Theophrasti. 276
Cichoriũ Constantinopolitanũ Matthioli. 278
Cichorium luteum pratense. 275
Cichorium satiuum. 274
Cichorium syluestre. 274
Cichorium verrucarium. 275
Cicuta. 894 Cicutaria fatua. 895
Cicutaria latifolia fœtidissima. 895, 896
Cicutaria maxima. 895
Cicutaria maxima Brãcionis an Tapsia tertia Salmanticensium Clusio? 894
Cicuta minor Cordi. 895
Cicutaria palustris. 897
Cicutariæ flos, semen & caulis. 896
Cidonia mala. o 180
Cilicium Anguillaræ. 583
Cineraria. 271
Cinnamomum. o 171
Circæa. 303
Circæa altera. 323
Circæa lutetiana. 324
Cirsij varietas. o 18
Cirsium. 686,687
Cirsium alterum. 687
Cirsium Anglicum. 688
Cirsium Italicum Fuchsij. 679
Cirsium luteum Sequanorum. o 17
Cirsium maius. 688
Cissampelos. 743,744
Cissos. 731
Cistus annuus folio ledi. o 138
Cistus annuus folio Salicis. o 138
Cistus fæmina. o 133
Cistus fæmina folio portulacæ marinæ. o 134
Cistus folio Halmij secundus Clusij. o 134
Cistus folio Lauendulæ Clusij & Walerandi. o 135
Cistus folio Sampsuci. o 135
Cistus folio Thymi Clusij. o 136
Cistus humilis secundus Clusij. o 136
Cistus Ledon primus Clusij. o 140, secũdus Ledõ. 3,4,5,6,7, Clus. o 141
Cistus. 4,7, Clusij. o 142,8,9 Clusij. o 143,10, Clusij. o 144
Cistus Ledon populnea fronde. o 141
Cistus Ledon Rusci aut Myrthifoliũ. o 139
Cistus mas primus; Secundus Clusij. o 132.
Cistus mas quintus Clusij. o 133
Cistus mas cum Hypocistide. o 132
Cistus mas supinus sinuatis & fimbriatis foliis. o 133
Cistus Monspeliens. 522
Cistus quintus Assatij. o 136
Cisti folio arbor exotica. o 145
Citrago. 608
Citreum malum. o 168
Citrullus officinarum. 782
Clematis Bætica Clusij. 751
Clematis Daphnoïdes. 774
Clematis altera Matthioli & Cordi. 748 & Dioscorid. Dodonæo. 748
Clematis altera minor, longifolia. 751
Clematis altera vrens. 748
Clematis maior. 774
Clematis peregrina cærulea & purpurea. 748
Clematis repens. 730 (245
Cleome Octauij Horatij Anguillaræ.
Clymenon Dioscor. 632
Clymenon Italorum & Plinij. 768
Clymenon Matth. o 79
Clymenon Turneri. 632
Clinopodium Lacunæ. 595
Clinopodion aut Clinopodium vulgare. 598
Clinotrochon Anguillaræ. o 233
Cnicus flore cæruleo. o 21
Cnicus alter Clusij. o 21
Cnicus satiuus Th. o 21
Cnicus supinus Cordi. o 17
Coccigria Theoph. o 117
Coccus infectoria. o 184
Cochlearia Batana. 361
Cochlearia Britannica. 361
Colchicum. 175,176,177,178,179, 180,181,182
Colchicum Illyricum non venenatum Anguillaræ. 180
Colchicum luteum montanum paruũ Monnelij. 182
Colutea Theophrasti. o 204
Colocassia. 706
Colocynthis. 787
Colocynthis Pyriformis. 787
Columbaria. 636
Columbina. 928
Colus Iouis. 658
Colutea minima Polygali Valentina prima Clusij. o 100
Colutea Scorpioides. o 100
Colutea Theophr. o 101
Coma aurea. 569
Conchæ anatiferæ. o 293
Condrilla cærulea. 275
Condrilla marina lutea bulbosa. 276
Condrus. 110
Condurdum Plinij. 415
Conferna marina. o 293
Conferna Plinij. o 293
Conifera. o 269
Coniza. 450
Coniza Helenitis foliis laciniatis. 421
Coniza Helenitis mellita incana. 421
Coniza Helenitis pilosa. 422
Coniza maior vera. 420
Coniza media. 419
Coniza minor vera. 420
Coniza minima. 419
Consiligo Matthiol. 959
Consiligo Ruellij. 826
Consolida aurea. o 137
Consolida maior. 689
Consolida media Fuchsij & Matthioli. 560
Consolida media vulnerariorum. 563
Consolida minor & media. 561
Consolida minor Matthioli. 559
Consolida Regia. 902,907
Consolida Regia flore rubro. 903
Consolida Regia Fuchsij. 940
Consolida Regia segetum. 902
Conuoluulus asureus siue cæruleus. 743
Conuoluulus maior Plinij. 738
Conuoluulus minor purpureus. 738
Cõuoluulus minimus spicæfolius. 742
Conuoluulus niger. 744
Conuoluulus peregrinus Clusij. 743
Conuoluulus Scammonij facie. 743
Cor Indum. o 78
Coralli albi varietas. o 289
Corallina. o 286
Corallina alba. o 288
Corallina rubens. o 288
Corallium. o 287
Corallium nigrum Diosc. o 287
Coralloides. o 288
Coralloides Cordi. 834
altera. Ibid.
Corcorus Plinij. 549,597
Corematophora. 374
Coriandrum. 859
alterum minus odorum. Ibid.
Coriannon, Corion Coriandrum. 859
Coriophora. 215
Coris. 485,488,489
Cornu ceruinum. 524
Cornu cerui alterum vulgi. 525
Corona fratrum, Herbariorum. o 13
Corona Imperialis. 209,210
Corona monachi. 278
Corona Regia. o 48
Coronaria vulgi. 565
Corona terræ. 730

Coronilla. o 100
Coronopi & Sedi montani media plāta Maſſilienſium. 525
Coronopus 24,524
Coronopus repens Ruellij. 525
Coronopus Theophraſti. 525
Coronopus ſylueſtris. 525
Corruda tertia Cluſij. 963,964
Corruda differt ab altili Aſparago. 963
Corrudæ varietas. 963
Cortex Xylocaſſiæ facie. o 171
Coruus. o 200
Coruus fæmina. o 200
Corydalis Galeni Anguill. 925
Corylus perſimilis aluo. o 223
Corylus ſyueſtris. o 223
Coſtus. 101,102,103,104
Coſtus Arabicus & Syriacus Zingiberis effigie. 101
Coſtus buxeus. 102
Coſtus hortenſis Geſneri & Dodonæi. 575
Coſtus hortorum. 395
Coſtus niger nuperorum. 850
Coſtus ſpurius Matthioli. 853
Cotonea mala. o 180
Cotinus Plinij. o 117
Cotonaria vulgi. 565
Cotula fœtida officinarum. 941
Cotula inodora. 942
Cotula marina minima. 941
Cotyledon. 469
Cotyledon aquaticum. 470
Cotyledon folioſum marinum. 470
Cotyledon minus montanum. 469
Cracca maior. o 88
Cracca minor. o 89
Crambe Thalaſſia. 715
Craſſula. 473
Craſſula maior Hiſpanica. 475
Craſſula minor. 460
Crategus Theoph. Aunguillaræ. o 234
Crategus Theophr. o 209
Crategus Theophr. quorundam. o 225
Cratæogonon. 46
Cratæogonum Cordi. 389
Crimnoti. 39
Criſpinus. o 212
Criſta Galli Herbariorum. 626
Crithamon ſiue Crithmum. 476
Crithmum ſecundum Matthioli. 867
Crithmum ſpinoſum Dodonæi. 867
Crithmus Chryſanthemus Dodon. 480
Criton. 32
Crocodylion. o 10
Crocodylion Fuch. o 11
Crocomagma. 172
Crocus. 170,171
Crocus montanus Autumnalis. 173
Croci ſylueſtris montani Autumnalis & verni variæ ſpecies. 173, 174, 175
Crommion. 186
Croton Nicandri Anguillar. 972
Cruciata. 380
Cruciata minor. 979
Crus Galli Apulei. 24
Cubebe. o 173
Cubebarum Plinij. 318
Cuculi flos Dod. 252
Cucumer anguinus flexuoſus. 780
Cucumer ſylueſtris Elaterij. 789
Cucumeres ſatiui. 780
Cucumis antiquorum. 781
Cucumis Aſininus officinarum. 789
Cucurbitula amara cathartica. 787
Cucurbita lagenaria. 785
Cucurbita lagenaria minor. Ibid. 786
Cucurbita maxima anguina. 786
Cucurbitæ. 779
Cuminum Dioſcorid. 905
Cuminum ſylueſtre Cordi. 904
Cuminum ſylueſtre Dioſcorid. 906
Alterum ſiliquoſum. Ibid. & 907
Cuminum ſylueſtre alterum Dioſcorid. & Matthioli. 907
Cunder Auicennæ Valerando. 388
Cunila. 583
Cunophoron. o 273
Cupreſſus. o 256
Curcuma. 100,101,107
Curmi. 35 Cuſcuta. 512
Cyanus flore purpureo multiplici. 647
Cyanus flore albo multiplici medio purpureus. 648
Cyanus maior. 648
Cyanus repens. 648
Cyanus repens minimus. 648
Cyanus vulgaris. 647
Cyclamen folio hederæ. Vernū. 718
Cyclamen vulgare officinarum. 718
Cyclaminos. 718
Cyclaminos altera hederaceis foliis. 735
Cyclaminos altera luce Chini & Dodonæi. 323 (733
Cymbalaria Italica hederaceo folio.
Cyminum vide Cuminum.
Cynanche. 513
Cynanthemos. 941
Cynaoïdes flos Dodonæi. 641
Cynara maxima. o 4
Cynocephalis. 491
Cynocrambe. 315,767
Cynogloſſon. 685
Cynogloſſum maximum. 686
Cynogloſſum Matthioli. 682
Cynogloſſum puſillū Narbonenſe. 685
Cynogloſſum vulgare cum & ſine flore. 685
Cynomorus. 767
Cynosbatos. o 243
Cynosbatos Tragi. o 234
Cynoſorchides. 212,213,214,215
Cypariſſus. 431
Cyperus
- Aquaticus Septentrionalis. 109,110
- Babylonicus. 107
- Dulcis Theoph. 110
- Graminea. 109
- Indicus Dioſc. 100,101
- Longus habitior. 107,108
- Longus inodorus ſyl. 108, 109
- Rotundus. 107
- Rotundi eſculenti. 110
- Rotundus Littoreus inodorus. 109
- Rotundus Syriacus maior. 108
- Rotundus Syriac. minor. 107
Cytiſus. o 52
Cytiſus Hiſpanus primus Cluſ. o 53
Secundus; Tert. Cluſ. o 54
Quartus Cluſ. o 55
Cytiſus Maranthæ. o 53
Cytiſus Secundus Theophr. o 56
Cytiſus Tragi. o 45

D.

DActyli. o 270
Dactylon Plinij. 24
Damaſonium nothum Dodonæi. 385
Daphnoïdes. 446,447
Daphnoïdes cum fructu. 447
Daucoides minor Cordi. 896
Daucus Cretenſis verus Dioſc. 882
Daucus Creticus Fuchſij & Tragi. 947
Daucus niger Theophraſti. 884
Daucus ſecundus Fuchſij. 857
tertius. 858
Daucus ſecundus Selinoides. 878
Daucus ſylueſt. officinarum. 883
Daucus Theophraſti. 883
Defrutum. 172
Delphinium Dioſcoridis. 417,902
Delphinium buccinum Dioſcoridis. 417
Dendroïdes. 435
Dendron Eriophoron. 795
Dens caninus. 231
Dens leonis Dodon. 277
Dens leonis Monſpell. 270
Dens leonis vulgi. 278
Dentaria. 393,395
Dentaria alba D. Brancionis. 344
Dentaria bulbifera. 835
Dentaria altera Herbariorum. 834
Dentaria Eneaphyllon. 835
Dentaria vel Dentillaria Rondeletij. 393,395
Dentillaria Geſneri. 570
Deſiderium Theophr. 928
Diapenſia. 810
Dictamos ſiue Dictamnum. 592
Dictamnum alterum Creticum Dioſc 593
Dictamnus albus officin. o 111
Digitalis alba. 674
Digitalis ferruginea. 675
Digitalis lutea. 675
Digitalis purpurea. 674
Dioſanthos Theophraſti, Anguillaræ. 534
Dioſpyros Plinij. 56
Diſpacus ſatiuus. o 20
Diſtichon. 33
Dolicos Theophr. Anguill. o 69
Donax, arundo ſatiua. 70
Dorea Narbonenſium. 396
Doronicum brachiata radice. 762
Doronicum minus Officinarum. 792
Doronici tertij varietas. 793,794
Dorycnium Cordi. o 78
Dorycnium Monſpellienſ. o 57
Draba. 267
Draco. 539
Draco arbor. o 272
Draconis ſanguis. 357
Dracontia anguina. 711
Dracunculus Plinij. 711,712
Droſium Cordi. 810
Droſion recentiorum. 988
Droſomeli. 66
Dryopteris. 993
Drypis Theophr. o 24
Drypis Theophr. Anguillaræ. 965
Drypis Theophraſt. Guilland. 971
Dulcichinium Guillandin. 110

E.

EBenos. o 219
Ebulus. o 195
Echina ſiue China. 75
Echino Melocactos. o 27
Echinopus ſeu Carduus Echinatus Geſneri. o 11
Echinos Dioſc. 596
Echinus Galeni. 596

Echion

Echion aut Echium. 683,684
Elaphoboscum. 541
Elaphoboscum Dioscor. 866
Elaterium. 789,790
Elatine Dioscor. 554
Elatine altera. 554
Elatine Dodonæi. 547
Eleagnos Cordi. o 131
Eleagnos Matthioli. o 159
Eleagnos Theophrasti. o 159,161
Elelisphacos. 656
Eliochryson. 909
Elioselinum. 861
Elleboraceum aconitum. 821
Elleborina Alpina Saniculæ facie. 811
Elleborus albus. 382
Elleborus niger. 827
Elymos. 52,53
Empetrum. 477,478,506
Endiuia crispa. 281
Endiuia officin. 281
Endiuiola. 281
Enophyllum. 985
Ephemerum Matthioli. 428
Ephemerum Spurium. 428
Ephemerum strangulatorium. 176
Epimedium. 399
Epimedium Tragi, Cordo. o 40
Epimetron. 399
Epipactis. 385,506
Epipetron. 399
Epithymbra. 512
Epithymum. 511,512
Epiurtica. 512
Equisetum alterum Matthioli. 969
Equisetum palustre. 970
Equisetum alterum. 970
Eranthemon. 940
Erestedanum Theophrasti. 558
Erica Alexandrina. 464
Erica baccifera Matthioli. o 247,248
Erica Chrysanthemis minima nostra. o 136
Ericæ diuersæ species. o 247,248,249, 250
Erica Iuniperi folia altera. o 247
Erica pumila caliculato vnedonis flore. o 247
Erica vulgatior folio myricæ. o 247
Ερινεοί. o 230
Erinos vel Erinus. 596
Erinos Nicandri & Plinij. 596
Eriophorus. 144,146
Erizambac Arabum. 125
Eruca gentilis. 243
Eruca Geratina. 245
Eruca Geratina Italorum. 901
Eruca Hispanica maior. 243
Eruca marina, 264,265
Eruca peregrina Belgarum. 264
Eruca peregrina Clusij. 407
Eruca satiua. 242
Eruca syluestris. 243
Eruca syluestris angustifolia. 244
Eruca tenuifolia nasturtio cognata. 244
Eruila. o 79
Eruum satiuum Cordi. o 79
Eruum satiuum Fuchs. o 80
Eruum syluestre Herbariorum. o 83
Erygeron. 269
Eryngium. o 18
Eryngium campestre. o 24
Eryngium marinum. o 24
Eryngium montanum recentiorum. o 26
Eryngium pumilum Clusij. o 26
Eryngium pusillum, planum Mutoni. o 26
Erysimum. 245
Erysimum Aldoandri. 728
Erysimum Fuchs. 236
Erysimum alterum Italicum & Matthioli. 245,246
Erysimum Theophr. o 73
Erysimum Theophr. Dodonæo. 247
Erysimum Theophr. & Galeni Dodonæo. 268
Erysithalis. o 17
Erythrodanum. 973
Erythroneum. 178
Essentia Rhabarbari siue extractio. 356
Esula dulcis. 434
Esula exigua Tragi. 432
Esula maior Germanica. 433
Esula minor. 432,433
Esula rara. 453
Esula rotunda. 439
Esula secunda syluestris Tragi. 596
Esula vulgaris Tragi. 431
Euonymos Theophrast. o 199
Eupatorium Auicennæ Anguillar. 841
Eupatorium cannabinum fæmina. 625
Eupatorium cannabinum Auicennæ. 625
Eupatorium Græcorum. 625,841
Eupatorium mas. 625
Eupatorium Mesue. 575
Euphorbij arbor. o 28
Euphorbij planta. o 28
Euphrasia siue Euphrosyne. 580
Euphrasia secunda Dodo. 580
Euphrosynon. 678
Excrementum spongiosum & muscosum Bedeguaris effigie. o 186

F.

Faba Ægyptia. 706
Faba ficulnea. o 74
Faba inuersa. 473
Faba inuersa Cordi, Guilland. o 56
Faba maior Recent. o 65
Faba syluestris Græcorum. o 65
Fabæ purgatrices Clusij. o 669
Faba Turcica multicolor. o 69
Fabago Belgarum. o 68
Fagaras Auicennæ o 156
Fagopyrum. o 73
Fagus. o 191
Far candidum Tragi. 39
Farfrugum Iuniorum. 701
Far Pandectarij Anguillaræ. 704
Farfara. 696
Faufel cũ suo inuolucro & eodem exuto. o 274
Febrifuga. 486
Ferraria. 632
Ferrum Equinum. o 95
Ferruminatrix. 619
Ferula & Ferulago. 948
Ferula Galbanifera. 950,951
Ferula Tragi. o 103
Ferulacea. 854
Ferulacea Sagapeni odore. 953
Festuca hordeum Plinij. 43
Festuca altera Dodo. 42
Festuca Narbonensis. 43
Festucago Gazæ. 41
Ficaria. 632
Ficus. o 229
Ficus humilis. o 229
Ficus Indica. o 278
Ficus Pumilio. o 229
Filago. 565
Filago Germanica altera. 567
Filago minor. 566
Filicula. 992
Filipendula montana. 892
Filipendula an molon Plinij? 891
Filius ante patrem. 417
Filix florida. 992
Filix latifolia Cordi. 992
Filix mas. 990
Fæmina. Ibid.
Filix querna. 993
Filix saxea Tragi. 59
Fistularia Dodon. 913
Flammula Plinij. 409
Flammula vulgi. 817
Flammula vulgi. 749
Flammula altera surrecta. 749
Flos Africanus. 871
Flos Africanus maior simplici flore luteo. 871
Flos cuculi. 536
Flos Iouis Theophrasti. 409
Flos Martius. 136
Flos Solis. 522
Flos Trinitatis Matthioli. 726
Fœniculum. 945
Fœniculum marinum. 478
Fœniculum porcinum. 955
Fœniculum tortuosum. 960
Fœnum Burgundiacum. o 42
Fœnum Græcum. o 51
Fœnum Græcum syluestre. o 51
Fœnugræcum sylu. Tragi.
Folium prægrande palmæ filamentis & textura. o 278
Fontalis. 377
Fonti-lapathum pusillum. 351
Fragaria & Fraga. 843
Fragaria Fraga maior subalba. 844
Fragaria syluestris minimè vesca. 844
Frangula. o 204
Fraxinella Cordi. o 111
Fraxinus. o 127
Fritillaria Herbariorum. 170
Frondiflora. 563
Frugum alterum genus. o 33
Frumentum Turcicum & eius varietates. 50
Fucus. o 290,291
Fucus Ferulaceus. o 291
Fucus marinus. o 291
Fuligo liquidæ picis. o 266
Fumaria. 922,924
Fumaria bulbosa Plinij. 926
Fumaria lutea montana. 925

G.

Galanga maior & minor. 83
Galbanum Assa. 949
Galega. o 64
Galeopsis. 615
Galeopsis. o 62
Galeopsis Cordi Fuchsij & Dodonæi. 632
Galeopsis altera Dodonæi. 632
Galeopsis Herbariorum. 615
Galeopsis lutea Herbariorum. 659
Galeopsis purpurea. 615
Galion album quorundam. 977
Galium luteum. 979
Galla maior. o 188
Galla maior altera. o 189
Galla minor. o 189
Galledragon Xenocr. o 20
Galli crus Apuleij. o 24
Gallitrichum. 658

Garaſmos Cordi. 308
Gariophyllata. 728 reliqua vide in Cariophyllata.
Gariophylli cum ſuo folio & fructu. o 172
Gariophyllorum gummi. o 174
Gelſeminum. o 123
Geniſta. o 109
Geniſta anguloſa Cordi. o 107
Geniſta ſagittalis nuperorum. o 107
Geniſta Scoparia vulgi. o 103
Geniſta Sparthium. o 103
Geniſta pluuij cum Hiſpposparto ſiue Rapo Geniſtæ. o 103
Vulgi Geniſtella infectoria. o 103
Geniſtella aculeata. o 108
Geniſtella infectoria Cluſij. o 104
Geniſtella montana. o 107
Geniſtella pinnata altera Hiſpanica. o 107
Gentiana maior. 378
Gentiana minor. 380
Gentiana minima. 381
Gentianella Alpina. 381
Gentianella Heluetia. 381
Geranium Batrachioides Dodon. 806
alterum longius radicatum. Ibid.
Geranium alterum Dioſcorid. 804
Geranium bulboſum Dioſcorid. primũ. 808
Geranium creticum annuum. 809
Geranium fuſcum flore liuido. 807
Geranium gruinum radice reptrice. 807
Geranium Malacoides. 808
Geranium moſchatum. 805
Geranum Regium Meſue. 836
Geranium Robertianum. 804
Gerardi herba Dodon. 848
Geum Alpinum. 728
Geum Plinij. 845
Gingidium Anguil. 887
Gingidium Syriacum foliis Bauciæ. 887
Gitago Tragi. 47
Gladiolus Italicus. 135
Gladiolus Narbonen. minor. 134
Glad. Paluſtris. 120
Glans immatura. o 187
Glans { Cathartica. / Siliquata vnguentaria. } o 118
Glandes terræ. o 81
Glaſtum. 426
Glaſtum primum Anguillaræ. 427
Glaſtum ſatiuum. 426
Glaucium Dioſc. 331
Glaux Dioſcoridis Cluſij. o 93
Glaux exigua maritima. 502
Glaux quorundam. o 100
Glaux vulgaris.
Globularia Monſpellienſ. 563
Glycirrhiza echinata Dioſc. o 98
Glycirrhiza Geſner. o 93
Glycirrhiza ſiliquoſa. o 98
Gnaphalium Tragi. 121, 122
Gnaphalium Anglicum. 567
Gnaphalium marinum. 565
Gnaphalium minimum. 566
Gnaphalium montanum album. 567
Gnaphalium montanum purpureum. 568
Gnaphalium montanum ſuauerubens. 568
Gnaphalium vulgare. 565
Gongylida. 235
Goſſypion. 795
Gramen (2)
Alopecuroïdes minus. 10, 11
Alopecuroïdes tertium. 10, 11
Aquis innatans. 13, 14
Aquaticum maius. 6
Aquaticum ſpicatum. 13, 14
Aquaticum alterum. 13
Canarium vel Caninũ medicatum. 20, 21
Caninum ſupinum. 21
Cyparoides. 12, 13
Cyperoides Aquaticũ vulgatius. 20, 21
Cyperoides paruum Aquaticum. 19, 20
Cyperoides paluſtre. 19, 20
Durius. 9
Floridum, Matth. 58
Fuſchi. 58
Gnidium. 445, 448
Harundinaceum. 7, 8
Hirſutum nemoroſum. 16, 17
Leucanthemum Dodon. 58
Mannæ eſculentum. 25
Marinum maximum arundinaceum. 24
Marinum Dod. 537
Maximum ſpicatum. 16, 17
Miliaceum. 6
Minus. 4
Panici effigie ſimplici ſpica. 14
Paluſtre Cyperoides. 19, 20
Paluſtre maius. 12, 13
Phalariodes Paniculoſum. 9
Phalariodes alterum. 10
Parnaſſi. 372, 716
Parnaſſi duplicato flore. 716
Parnaſſi, Cordi et Leonicero. 372
Parnaſium. 28
Pratenſe. 4
Rabinum. 12
Segetum. 5
Spicatum Cyperoides. 12
Sorghi effigie. 7
Sulcatum vel Striatum album. 7
Typhinum. 11
Gramen Gnidium. 448
Granum paradiſi. o 238
Gratia Dei. 522
Gratia Dei Germanorum. 806
Gratiola. 522
Gromphena Plinij. 652
Groſſi. o 230
Guaiacum Indicum. o 19, 20
Guaiacum Patauinum Fallopij. o 218
Guanabanus Scaligeri. o 216
Guanabani medulla & ſemina. o 216
Gummi Ammoniacum. 950
Gummi Arabicum. o 111
Gummi Cariophyllorum. o 174

H.

HÆmathodes quorundam. 806
Halicacabum peregrinum Fuch. 78
Halymus. 478, 479
Harmala Syriaca. o 63
Harmel Officinarum. o 50
Harundinaceum. 7, 8
Harundo { Donax. 70 / Saccharina Indica. 61 / Scriptoria. 71 }
Hebenum. o 219
Hebenus 2. Theophr. o 56
Hedera arborea recta. 731
Hedera corymboſa communis. 731
Hedera humilis. 730
Hedera prouoluta ſterilis. 731
Hedera terreſtris. 730
Hederaceum. 716
Hederaceum Thlaſpi. 733
Hederula aquatica. o 42
Hederula ſaxatilis. 713
Hedypnois Plin. 275
Hedyſarum. o 89
Hedyſarum alterum Clypearum. o 90
Hedyſarum alterum Dodonæi. o 90
Helenium. 676
Helenium Ægyptium quorundam. o 90
Helenium Dioſcoridis. 522
Helenium odoriferũ Theophraſt. 588
Helianthe Plinij. 522
Helianthemum. o 137
Helianthemum Cordi. 522
Helianthum Sabaudicum. o 135
Helianthos ſiue flos Solis Anguillaræ & Fuchſij. 522
Heliochryſos ſylu. Tragi. 569
Heliotropium maius & minus. 316
Heliotropium paruum Dioſcoridis & minus Cluſij. 317
Heliotropium tricoccum. 317
Helix. 731
Helleboraſter maximus flore & ſemine prægnans. 826
Helleboraſtrum. 827
Helleborine. 385
Eius rara ſpecies. 386
Helleborinum Cordi. 959
Helleborum album. 382
Helleborus ferulaceus. 943
Helleborus niger. 827
Helleborus niger Dioſcorid. 829
Helleborus niger ferulaceus Theophr. 959
Helxine. 310
Helxine ciſſampelos. 743
Helxine ciſſampelos altera, Atriplicis effigie. 744
Helxine ciſſampelos Dodon. 744
Helxine Pliniana Anguill. o 7
Hemerocallis { Calcedonica dup. 208 / Herbariorum. 207 / Valentina. 191 }
Hemionitis. 981
Hemionitis altera. 982
Peregrina Cluſij. 981
Hepatica. o 40, o 282
Hepatica alba Cordi. 716
Hepathica polyanthos. o 41
Hepatica rubra. o 40
Hepatica trifolia. o 41
Heptaphyllon. 843
Heraclea fronde Smyrni. 852
Heraclea Plinij. 615
Herba S. Barbaræ. 247
Herba cancri. 316
Herba Doria Narbonenſis. 366
Herba S. Ioannis vulgi. 483, 650
Herba Paris. 325
Herba Radioli Apuleij. 992
Herba Roberti. 804
Herba ſacra Agrippæ. 608
Herba ſacra Cordi. 560

Herba ſcelerata Apuleij. 812
Herba ſcripta. 367
Herba Turca. 506
Herba Trinitatis Fuchſij. 726
Herba tunica. 413,414
Herba venti. 628,629
Herba venti Tragi. 345
Herba vulneraria. 541
Herculea. 852
Hermodactyli vulgares officinarum nõ venenati. 176,179
Hermodactylus non venenatus. 132, 133
Hermodactylus Italorum & Matth. 232
Herniaria. 384,506
Herpylos. 507
Heſperis Theophr. 410
Hierabotane. 634
Hierabotane mas Dodon. 577
Hierarchia. 285
Hieracum maius & minus. 286
Hieraceum montanum. 286
Hieraceum Narbonenſe falcatum. 289
Higuero fructus Cluſij. o 217
Hippia maior & minor. 544,545
Hippogloſſum Bonifacia. 777
Hippogloſſon Valentinum. 450
Hippolapathum ſatiuum latifolium. 352
Hippolapathum rotundi folium. 352
Hippomarathrum. 946
Hippophaës. o 27
Hippoſelinum. 864
Hippoſelinum Matthioli. 854
Hippoſelinum Macedonicum Belgarũ, Græcorum nuperorum, Matthioli, Cordi, Marcelli, Lacunæ & Braſſauoli. 864
Hippoſparthium. o 103
Hippuris. 968
Hippuris minor. 969
Hippuris fontalis. 969
Hirculus. 387,388
Hirundinaria. 766
Hirundinaria maior. 927
Hirundinaria minor. 701
Holcus Plinij. 37
Holera & Holeracea. 233
Holoſtij Ruellij Varietas. 59 Cluſij. 376
Holoſtium
- fortè Lacunæ. 58,564
- alterum. 59
- Matthioli. 18
- paruum Monſpellienſ. 376
- Ruellij. 58
- Salmanticum maius Cluſij. 376

Hordeum (32)
- Diſtichon. 33
- Murinum. 43
- Nudum. 37
- Spurium. 37

Horminum. 657
Horminum ſylueſtre. 657
Hoſteocolon Bononienſium. 568
Hyacinthus
- Anglicus & Belgicus. 130, 140
- Autũnalis duplex. 139
- Bifolius Theophr. 136
- Botryoides cæruleus amœnus. 145
- Botryoides Herbariorũ. 144
- Brumalis Oriẽtalis alb. 141, 142
- Dioſc. Comoſus maior. 142
- Exiguus, Tragi. 144
- Germanicus ſtellaris. 136
- Germanic. ſtell. albicans ſerenus. 136
- Liliaceus ſtellaris. 138
- Maior Tragi. 142
- Neotericorum Dodon. 142
- Neotericorum primus Dodon. 144
- Non ſcriptus Dod. 140
- Orientalis maior polyãthos. 141
- Poëtarum Hiſpanicus. 130
- Poët. Hiſp. Gladioli reticulato bulbo. 132
- Poëtarum latifolius. 132
- Poëtarum Latens. 131
- Poëtarum Tragi. 207
- Poëtarum & Theocriti. 129
- Sylueſter Cordi. 142, & 144

Hydrolapathum magnum. 351
Hydrolapathum minus. 315
Hydromeli. 757
Hydromelum Dioſcorid. 759
Hydropiper. 389
Hyoſciamos. 328
Hyoſciamus niger. 328,329,330
Hyoſciamus Peruuianus Cordi. 321
Hyoſciamus Peruuianus Dodonæi. 690
Hyoſciamus dubius Solani folius. 330
Hyoſiris Plinij. 641
Hypecoum Cluſij & Dodonæi. 907
Hypericon ſiue Hypericum. 483
Hypericum minimum ſupinum. 485
Hypericum ſupinum Cluſij. 486
Hypericum Syriacum & Alexandrinũ. 483
Hypericum tomentoſum. 486
Hypericonis oleum. 484
Hypociſtus. o 139
Hypociſtis Dioſcoridis. o 145
Hyſſopites. 762
Hyſſopus Arabum flore rubeo. 521
Hyſſopus Arabum Meſue & Officinarum. 520
Hyſſopus candida Anglorum. 520
Hyſſopus Dioſc. 583
Hyſſopus Græcorum genuina. 586
Hyſſopus vmbellifera. 497

I.

Iacea alba. 413
Iacea lutea Cluſij. o 16
Iacea maior. 641
Iacea maior lutea. 642
Iacea Matthioli. 776
Iacea montana. o 9
Iacea montana Narbonenſis. 643
Iacea nigra vulgaris. 641
Iacea pumilis, ſerpens acaulis ferme 642
Iacea puſilla incana folio oleæ. 645
Iacobæa marina. 271
Iaſone Theophraſti. 402
Iaſminum luteum. o 123
Iberis Cardamantica. 265,266
Iberis Fuchſij. 252
Ibiſcus. 799
Idea vitis Theophr. Daleſcamp. Cluſio & Herbariis peritiorib. o 130
Ignaues. 791
Ilex arbor. o 185
Ilex coccifera. o 184
Illecebra. 462
Imperatoria. 848
Impia Plinij. 565
Indica florida arundo. 79
Indica Nux, Nucula. o 274
Indicæ Nucis genus oblongum Cluſij. o 274
Indorum ferruminatrix. 278
Indorum Sanaſancta. 690
Indum Dioſc. fortaſſe. 54
Inguinalis aut Inguinaria. 423
Intybum ſatiuum. 281
Inula. 676
Iphyon Theophr. 125,126
Irio. 245
Iris
- Agria Theophr. 97
- Aſtragalitis Aëtij. 88
- Biflora Luſitanica. 88
- Bulboſa anguſtifolia flore vario. Cluſ. 130
- Bulboſa flore luteo anguſtifolia. 131
- Bulboſa violacea. 129
- Chalcedonica variegata. 92
- Dalmatica maior. 87
- minor 87,88
- Latifolia Hiſpanica Cluſij. 132
- Luſitanica verna præcox & ſerotina. 89
- Lutea & Pſeudoiris Dodon. 83
- Lutea variegata, Cluſij eiuſque varietas. 91
- Noſtras vulgaris. 85
- Perpuſilla ſaxatilis latifolia acaulis ferme. 90,91
- Perpuſilla, ſyl. anguſtifolia, eiuſque varietas. 96,97
- Sylueſtris anguſtifolia; Auſtriaca flore cæruleo elegantiſſima perperam Illyrica. 97
- Sylueſtris maritima Narbonenſ. an Medium Dioſc?. 96
- Tuberoſa Belgarum. 134
- Violacea parua. 88,89

Iſatis emetos. 426
Iſatis ſylueſtris. 426
Iſatis ſylueſtris vaccaria dicta. 427
Iſchœmon vulgare. 24
Iſophyllon Cordi. 541
Iſophyron Dioſc. o 39
Iſopyrum. o 78
Iua arthritica officin. 465
Iua Moſchata. 467
Iuiube Arabum. o 209
Iuncaria Salmanticenſis Cluſij. 971, 972
Iuncellus. 121
Iuncus
- Anguloſus. 107
- Aquaticus. 120
- Bombycinus. 121
- Cyperioides floridus paludoſus. 120,121
- Maritimus. 116,121
- Leuis vulgaris. 118
- Odoratus. 115
- Omnis. 119,120,121
- Quadratus. 118

Iuniperus maior folio cupreſſi Dioſcor. Cluſ. o 255
Iuniperus maior aut congener. o 258
Iuniperus max. Illyricus cærulea bacca Dioſcor. o 258
Iuniperus primus Dioſc. o 258
Ixia. o 7
Ixopus Cordi. 280
Ixos. 775

Kali

K.

KAli geniculatum. 480
Kali magnum. 479
Kali minus. 479
Kairi Arabum. 405
Keiri duplici flore. 406
Keiri marinum flore candido. 407
Kenchros. 49
Keſtron. 629
Κέρκις. o 225
Κνηκὶς. o 188
Κλήθρα. o 222,224
Κοδώνια μῆλα. o 180

L.

LAbrum Veneris. o 20
Labruſca. 752
Laburnum. o 56
Lacca Arabum & officinarum. o 176
Lacca cum ſuis bacillis. o 176
Lachryma Iobi ſeu Chriſti. 56
Lactaria. 429
Lactuca agreſtis. 290
Lactuca criſpa non capitata. 291
Lactucæ. 289
Lactuca Romana. 290
Lactuca ſatiua folio ſcariolæ. 291
Lactuca ſatiua ſeſſilis capitata. 292
Lactucina Dioſcorid. 282
Ladani virtutes. o 145
Lagopus. o 44
Lagopus altera. o 45
Lagopus Tragi. 568
Lale. 209
Lamium. 615
Lamium Anguillaræ. 615
Lamium luteum. 616
Lamium Plinij. 608
Lampſana. 247
Lampſana vera quorundam. o 75
Lanceola. 375
Lapathum acutum. 349
Lapathum acutum minimum. 349
Lapathum folio minus acuto. 350
Lapathum oxalida. 358
Lapathum ſanguineum. 357
Lappa agreſtis Tragi. 890
Lappa maior. 694
Lappa minor Galeni. 694
Lappa minor officinarum. 695
Lappago aſpera. 976
Lappago Plinij. 547
Larix. o 263
Laſerpitium Fuchſij. 848
Laſerpitium Germanicum & Dioſcor. 854
Laſerpitium Silphium. 854
Lathyris. 439
Lathyris anguſtiore gramineo folio. o 80
Lathyris latiore folio. o 79
Laudata nobilium. 555
Lauendula multifido folio. 519
Lauer Dioſcoridis Oluſatri folio. 249
Lauer Fuchſij. 550
Laureola cum flore. 447
Laurus. o 166
Laurus Alexandrina. 778
Laurus puſilla. 446
Laurus regia Italorum. o 167
Laurus Roſea. 443
Laurus Tynnus cærulea bacca. o 167
Lectipes. 598
Ledon Narbonenſe cum Hypociſto. o 139
Ledon quintum Cluſij. o 139
Ledum foliis Roſmarini. o 144
Lens minor. o 87
Lens paluſtris. o 284
Lenticula marina Serapionis. o 292
Lenticula marina ſerratis foliis. o 292
Lentiſcinum Dioſcor. 760
Lentiſcus Dioſc. o 113
Leo. o 19
Leo herba Dodonæi. 928
Leontopetalon. 834
Leontopodium. 569
Leontopodium paruum 569
Leontopodium Recentiorum. 810
Leontoſtomi Geſneri. 928
Lepidium Æginetæ. 393
Lepidium annuum. 394
Lepidium herbula Dioſcorid. 265
Lepidium Iberias Pauli. 265
Lepidium maius. 393
Lepidium Piperitis. 393
Leptophyllon. 931
Leucacanthia Dioſc. o 12
Leucanthemis minor Dodon. 183
Leucanthemis odorata. 937
Leucanthemon niueum Anglorum. 938
Λευκή. o 224
Leucographis. o 6
Leucoion. 405
Leucoion bulboſum Hexaphyllũ Dodon. 159
Leucoium bulboſum minimum Autumnale Cluſij. 160
Leucoium bulboſum triphyllum Dodon. 160
Leucoion duplici flore. 406
Leucoion luteum. 405
Leucoiom marinum luteum. 257
Leucoium marinum latifolium. 408
Leucoium maritimum maius. 406
Leucoium marinum minus. 406
Leucoion marinum Patauinum. 407
Leuconarciſſolirion minimum. 160
Leuconarciſſolirion minimum Autumnale. 160
Leuconarciſſolirion paucioribus floribus. 159
Leuco-Narciſſo-lirion pratenſe vernũ. 159
Leuiſticum. 854
Libanotis coronaria. 515
Libanotis ferulacea altera. 858
Libanotis Galen. 957
Libanotis Herbariorum Septentrionalium. 958
Libanotis prima Theophraſti. 878
Libanotis Stephanomatice. 515
Libanotis Theophr. 857
Libanotis Theophraſti maior. 857
Minor. 858
Libyca Plinij. o 215
Lichen. o 282
Lichen marinus. o 283
Ligna lapidea Anglica. o 294
Lignum Aloës. o 176
Liguſtica. 386
Liguſticum. 865
Liguſticum alterum Belgarum. 961
Liguſticum Dioſcorid. Dodonæo. 900
Liguſtrum. o 153
Lilac Matth. 118
Liliago Cordi. 60
Lilij cruenti & Phœnicei ſpecies variæ. 203,204,205,106
Lilionarciſſus coccineus. 165
Lilionarciſſus luteus Bononienſis. 161
Lilionarciſſus Narbonenſis luteus mõtanus. 161
Lilionarciſſus purpureus variegatus duplex. 170
Lilionarciſſus ſanguineus. 161
Lilioaſphodelus luteus Liliflorus. 127
Lilium Alexandrinum. 184
Lilium candidum. 202
Lilium candidum Byzantium. 202
Lilium conuallium. 211
Lilium cruentum.
Lilium inter ſpinas. 769
Lilium montanum. 207
Lilium Perſicum. 209,210
Lilium purpureum. 206
Lilium ſylueſtre Dodon. 207
Lilium vernum Theophr. 211,512
Limneſium. 521,522 Limones. o 168
Limonium. 363
Limonium Anguillaræ Italorum. 369
Limonium paruum Narbonenſe. 364
Limonium ſecundum Matthioli. 364
Linaria. 493
Linaria aurea. 497,569
Linaria Valentina. 495
Lingua ceruina officinarum. 981
Lingua Serpentis. 985
Lingua vulneraria Cordi. 985
Linon. 498
Linoſyris nuperorum. 495
Linozoſtis. 313
Linum maritum luteum. 498
Linum pratenſe Cordi. 121
Linum ſatiuum. 498
Linum ſylueſtre floribus albis. 499
Linum ſylueſtre perpuſillum. 500
Linum ſylueſtre tenuifolium. 499
Liquor Tartari. 765
Lirioſphodelus Phœniceus. 127
Lirium alterum Theophraſti. 182
Lithoſpermum Anchuſæ facie. 543
Lithoſpermum. 56 maius 542
Lithoſpermum & Dioſpyros Plinij. 56
Lithoſpermum minus. 542
Lithoxyla. o 294
Litron. 416
Logus Galeni. o 69
Lolium. 44
Lolium rubrum. 43,434
Lonchitis prior Dioſc. Aldoand. 134
Lonchitis altera Dioſc. 994
Lonchitis Marathæ. 994
Longa vita. o 239
Lotus arbor. o 218
Lotus Ægyptia. o 48
Lotus aſperior fruticoſa. o 46
Lotus hortorum odora. o 46
Lotus Italica. o 47
Lotus Narbonenſis incana. 46
Lotus Nilotica ſeu Euphratea. o 47
Lotus ſatiua. o 46
Lotus ſecunda Polybij. o 209
Lotus ſylueſtris Anguillar. & Matth. o 46
Lotus trifolia pratenſis ſiliquoſa Monſpellienſ. o 47
Lotus vera Theophraſti. o 218
Lunaria Arthritica Geſneri. 672
Lunaria Græca. 396
Lunaria lutea Monſpellienſ. 257
Lunaria Magorum Arabum. 985
Lunaria racemoſa. 983
Lunaria radiata Italorum. o 43
Lupicida. 822
Lupinus flore luteo. o 75
Lupinus flore purpureo. o 74

Lupi-

Lupinus ſatiuus. o 74
Lupinus ſylueſtris ſegetum. o 74
Lupulus. 752
Lupus ſalictarius. 752
Lupulus ſatiuus. 751
Lutea Plinij. o 103
Luteola 427 Lychnis. 409
Lychnis Chalcedonica miniata. 414
Lychnis coronaria. 409
Lychnis hirta minima. 413
Lychnis incana cauliculis ſtriatis. 412
Lychnis marina Anglica. 411
Lychnis ſylueſtris alba. 410
Lychnis ſylu. altera. 538
Lychnis ſylu. Cluſij. 537
Lychnis ſylueſtris hirta. 411
Lychnis ſylueſtris multiflora. 410
Lychnis ſylueſtris rubello flore. 410
Lychnoides ſegetum. 47
Lycium Hiſpanicum. o 151
Lycoctonon. 822
Lycoctonum cæruleum paruum facie Napelli. 823
Lycoperſicum. 331
Lycoperſicum Galeni. 321,871
Lycopſis. 67,82
Lycopſis Anguillaræ. 678
Lycopſis altera Anglica. 684
Lycopſis Lacunæ. 685
Lycoſtaphylus mas & fæmina Cordi. o 235
Lyſimachia cærulea hortenſis. 418
Lyſimachia galericulata. 418
Lyſimachia lutea. 416
Lyſimachia purpurea. 416
Lyſimachia ſiliquoſa. 417

M.

Macaleb verior Serapionis. o 155
Macaleb Geſneri & Matthioli. o 155
Macis Arabum & officinarum. o 165
Macropiper. o 239
Maiorana noſtras. 587,588
Mais Occidentalium. 50 Mala. o 196
Mala inſana. 328
Malabathrum. 377,378
Mala Cidonia ſiue Cotonea. o 180
Malicorium. o 153
Malociſſus Damocratis Anguillaræ. 738
Malua criſpa. 797
Malua cruſtatis oris. 798
Malua Horaria Theophraſti. 803
Malua roſea fruticoſa an leui Anadendromalache? 798
Malua roſea multiplex. 798
Malua ſylueſtris arborea. 797
Malua ſylueſtris procerior vulgaris. 796
Malua ſylueſtris repens pumila. 796
Maluacea planta exotica. 802
Maluauiſium officinarum. 799
Malum. o 196
Malum aſſyriacum Plinij. o 168
Malum Heſpericum. o 168
Malum Perſicum Theophraſti. o 168
Malum Punicum. o 152
Malus Armeniaca. o 207
Malus medica. o 168
Mamiras. 105
Mandragoras fæmina. 326
Mandragoras mas. 326
Mandragoras Morion. 327
Mandragoras Theophraſt. 319
Manhu. 66
Manna. 66
Manna Arabum. 66
Manna granata. 69
Manna Iſraëlitarum. 69
Manna Maſtichina. 69
Manna Thuris. 660,o 182
Marach. 69
Maratriphyllum paluſtre. 965
Marathrum vulgatius. 945
Marrubium agreſte Tragi. 627
Marrubium album. 612
Marrubium aquaticum vulgi. 620
Marrubium candidum alterum Hiſpanicum. 612
Marrubium Creticum. 614
Marrubium Hiſpanicum odore Stœchados. 613
Marrubium nigrum. 613
Martagon Alchymiſtarum. 204
Martagon Italorum & Matthioli. 207
Marum. 588
Marum Cortuſij & Matthioli. 584
Marum Syriacum. 588
Maſtic Gallorum. 588
Mater herbarum. 431
Mater ſylua. 769
Matricaria noſtras. 915
Matricaria odorata. 915
Matriſylua Tragi. 977
Maurohebræi caput. 492
Mazina. o 30
Mechin & eius varietas. 100
Mecon Ceratites. 332
Mecon Rheas. 338
Meconium. 337,338
Meda Moſcouitarum. 64
Medica folliculo ſpinoſo. 142
Medica lunata ſeu falcata. o 43
Medica Marina. o 43
Medium Dioſcorid. 641
Mehenbothene. o 274
Mel frugum Dioclis. 52
Mel frugum Theophr. o 46
Mel Syriacum. 66
Melampyrum. 47
Melampyrum perpuſillum luteum. 47
Melandryum Plinij. 414
Melangena. 328
Melanthi ſpecies. o 78
Melanthium. 903
Melanthium ſylueſtre. 904
Melanthium ſylueſtre alterum. 905
Melanzana. 328
Meleagris flos Dod. 170
Melica. 52 Melica Syr. 611
Melinos. 52,53
Melilotus coronata. o 49
Melilotus Germanica. o 49
Melilotus Germanica Fuchſ. o 40
Melilotus Italica & Patauina. o 48
Melilotus lutea & alba Auicen. o 49
Melilotus odora Syriaca. o 48
Meliphyllon. 608
Meliſaccharum. 66,67
Meliſſophyllon. 608
Meliſſophyllon Turcicum. 610
Mellitus ſuccus Theoph. & Galeni. 66
Melo vulgi. 781 (dentr. o 27
Melocarduus Echinatus Indiæ Occi-
Melongena. 328
Melopepo Dioſcorid. 781
Melo pepo compreſſus alter. 784
Melo Pepones latiores Clypeiformes. 784
Melopepo teres. 785
Melotton Theophraſti. 323
Memita Arabum. 331
Menianthe paluſtris Theophr. o 39
Mentha aquatica ſiue Siſymbria. 602
Mentha Cardiaca. 600
Mentha Catti. 603
Mentha Corymbifera. 395 (575
Mentha Corymbifera minor Cordi.
Mentha cruciata. 599
Mentha Græca. 395
Mentha 4. Dodon. & ſecunda Matthioli. 600
Mentha Romana anguſtifolia. 600
Mentha Romana officinarum preſtantior. 600
Mentha rotundifolia altera, flore ſpicato. 599
Mentha ſatiua prior Dodon. 599
Mentha ſecunda ſatiua Dodon. 599
Mentha ſatiua tertia Dodonæi & prima Matthioli. 600
Mentha Sarracenica. 395
Mentha Siſymbria agreſtis. 602
Mentha Siſymbria rubro folio & flore nigræ Menthæ. 602
Mentha vulgata. 599
Menthaſtrifolia aquatica hirſuta. 603
Menthaſtrum. 603
Menthaſtrum niueum Anglicum. 603
Mercurialis fæmina. 313
Mercurialis mas. 313
Mercurialis ſylueſtris. 315
Meſpilus. o 197
Meteglin. 65
Meum Batauorum & Antuerp. 867
Meum Spurium alterum Italicum. 949
Meum ſecundum Matthioli. 949
Mezereon. 446
Micula terreſtris Septétrionalium an ſit Bunium Dioſc. & Bulbocaſtanum Tralliani. 908
Militaris vide millefolium.
Milium. 49,50
Milium Indicum Plinianum. 50
Milium Solis. 542
Millefolium. 965,966,967
Millefolium Dioſc. 918
Millefolium aquaticum luteo flore. 967
Millefolium flore & ſemine Ranunculi. 967
Millefolium luteum. 912 (912
Millefoliū terreſtre purpureis floribus.
Millefolium terreſtre vulgare. 911
Millegrana. 384
Millegrana minima. 506
Milleguetta. o 238
Millemorbia. 632
Miles Theophr. o 269
Mochus. o 85
Molle Cluſij. o 122
Mollugo Belgarum. 977
Mollugo Dodonæi montana. Ibid.
Mollugo Galeni. 977
Mollugo Herbariorum vulgatior. Ibid.
Molochia Serapionis Valerandi. 549
Molochia Serapionis quorundam. 597
Molochis Columellæ. 803
Molon Plinij. 891
Moluca Syriaca magis & minus aſpera. 611
Moly Dioſcorideum putatum. 199
Moly foliis Narciſci. 200
Moly Hippocratis. 198,201
Moly Indicum vocatum. 201
Moly Liliflorum Homericum fortè. 200
Moly Rondelletij. 159
Moly ſerpentinum vocatum. 199

Moly Tragi perperam. 176
Molybdæna Plinij. 393, 394, 395
Momordica. 791
Monophyllon. 372
Μορέα. o 227
Morsus Diaboli. 646
Morsus Gallinæ folio Hederulæ. 547
Morsus Ranæ. 705
Morus bassus officinarum. o 245
Morus candida. o 227
Morus celsa officinarum. o 227
Mugo. o 262
Mulcibru:a Salicaria Germanica. o 163
Mulsum Dioscor. 757
Murina spina. 777
Musa fructus. o 273
Musa Serapionis. o 273
Muscari. 144, 145
Muscatella Cordi. 820
Muscipula. 537
Muscipula altera. 537, 538
Muscus. o 278
Muscuscandidus Coralloides. o 286
Muscus Coralloides alter albus. o 287
Muscus clauatus. o 281
Muscus in Ericetis proueniens. o 279
Muscus marinus. o 286
Muscus pulmonarius. o 284
Muscus quernus. 278
Muscus scoparius. o 280 (o 280
Muscus ter. repens Lusitanicus Clusij.
Muscus terrestris denticulatus dupl. gen. o 280
Muscus terrestris vulgaris. o 279
Mustum. 172
Myagrum. 267, 268
Myagrum alterum. 268
Myacanthus Theophr. o 15
Myosotis. 546
Myosotis Scorpioïdes. 546
Myosuros. 526
Μυρίκη. o 252
Myriophyllum palustre. 965 (stre. 966
Myriophyllum Equiseti folium palu-
Myriophyllum alterum Matthioli. 966
Myrobalani varietas. o 212
Myrobalani Emblicæ. o 243
Myrrha. o 177
Myrrhida Plinij. 805
Myrrhis. 896
Myrrhis altera parua. 896
Myrsine agria. 777
Myrsinites. 430
Myrsinites Diosc. 760
Myrtaria Gazæ. 430
Myrthacantha. 777
Myrti maioris quintá species. o 148
Myrtifolia Monspelliensium. o 116
Myrtites Diosc. 760
Myrtus Bætica latifolia. o 147, 148
Myrtus Brabantica quibus. o 131
Myrtus exotica Plinij. o 147
Myrtus laurea maxima. o 147
Myrtus minor vulgaris. o 149
Myrthus montana. o 130
Myrtus noua angustifolia. o 149
Myrtus syluestris. 777
Myrtillus officinarum Germ. o 130
Myxa Æginetæ. o 208

N.

Napellus Auicennæ Guilland. 827
Napellus verus cæruleus. 824
Naphtha Diosc. o 266
Napus syluestris flore luteo. 238
Narcaphthon. 106
Narcissi. 148
Narcissus albus multiplex polyanthos. 152, 153
Narcissus totus albus. 153
Narcissus Autumnalis Marcelli Virgilij Mutono. 182
Narcissus Autumnalis paruus. 158
Narcissus cæruleus Tragi. 136
Narcissus Constantinopol. Matth. 191
Narcissus Herbaceus Plinij. 160
Narcissus luteus Aphricanus. 157, 158
Narcissus luteus Dodon. 154
Narcissus luteus multiplici flore. 157
Narcissus totus luteus mõtanus Theophrast. 154
Narcissus media multiplici corolla. 152
Narcissus medioluteus primus. 151
Narcissus medioluteus secundus. 151
Narcissus medioluteus Pisanus. 152
Narcissus montanus minimus coronatus. 156
Narcissus montanus iuncifolius minimus alter flore luteo. 155
Narcissus montanus iuncifolius minimus alter flore luteo fimbriato Mutoni. 155
Narcissus montanus albus omniũ minimus. 156
Narcissus Poëticus præcox. 149
Narcissus Poëticus serotinus. 149
Narcissus purpurocæruleus. 158
Narcissus purpureus Plinij & Virgilij. 176
Narcissus sextus Matth. 160
Narcissus septimus Matth. 159
Nardos. 117
Nardoustachis. 117
Nardus. 117
Nardus Celtica. 386
Nardus Gangitis Anguill. 117
Nardus Gangitis Spuria Narbonensis. 117, 118
Nardus Italica. 517
Nardus montana. 875
Nardus rustica. 713
Nastos siue farcta Arundo. 71
Nastos siue Arundo farcta altera. 72
Nastos siue toxica gracilis & plicatilis. 72
Nasturtium agresti Fuchsij. 252
Nasturtium Babylonicum. 267
Nasturtium Cardamine secundum. 252
Nasturtium hortense. 254
Nasturtium Italicum. 252
Nasturtium pratense Tragi. 252
Nasturtium tectorum. 254
Nasturtium syl. Clusij. 244
Nasturtium sylu. Cordi. 254
Natrix Plinij, Guill. & Anguill. 877
Natrix Plinij Herb. o 32
Nenuphar officinarum. 703
Nepa. 964
Nepeta Tragi. 603
Nepita agrestis Tragi. 598
Nerion. 443
Nerion foliis albis. 443
Nersin Serapionis Anguillaræ. o 242
Nicotiana Gallorum. 690
Nidus auis. 227
Nigella citrina. 904
Nigella Romana odora. 903
Nigellastrum Dodon. 47
Noli me tangere. 392
Nucula terrestris. 908
Numularia. 558
Nux auellana. o 223
Nux Indica. o 273
Nux Iuglans. o 327
Nux Metel Matthioli. 321
Nux Muscata. o 165
Nux myristica. o 165
Nux odorata siue Aromatica. o 165
Nux peregrina Indica. o 129
Nymphæa. 703
Nymphæa alba. 703
Nymphæa lutea minor. 704

O.

Ochrus. o 79
Ocularis. 580
Oculus bouis. 939
Oculus Christi Monspelliens. 423
Ocymastrum. 413
Ocymastrum alterum Tragi. 632
Ocymastrum Valentinum Clusij. 613
Ocymastrum Valerianthon. 415
Ocymoïdes. 413
Ocymoides repens Polygonifolia. 415
Ocymon vel Ocymum. 593
Ocymum Marci Varronis. o 73
Ocymum maximum cariophyllatum & citratum. 593
Ocymum minimum cariophyllatum. 595
Ocymum syluestre. 598
Ocymum veterum Tragi. o 73
Oenanthe. 752, 891
Oenanthe angustifolia. 891
Oenanthe aquatica. 893
Oenanthe cicutæ facie. 892
Oenanthe Dioscorid. 754
Oenanthe Matthioli. 908
Oenanthe 4. Matthioli. 893
Oenanthe montana. 892
Oenanthinum Dioscorid. 759
Olea satiua. o 157
Olea syluestris. o 157
Olea syluestris Septentrionaliũ. o 159
Oleander. 443
Oleaster. o 157
Oleaster Germanicus Cordi. o 210
Oleomeli. 67
Oleum picinum Diosc. o 266
Olsenichium Cordi. 892
Olusatrum Dioscorid. 864
Olyra. 39
Omphacium Deoscorid. 754
Omphacomelites Dioscoridis. 759
Onagra Dioscorid. o 163
Onitis maior. 583
Onobletum Hippocratis. 469
Onobrychis. 503, 504
Onobrychis Diosc. o 94
Onobrychis Dodon. o 94
Onochiles minor. 681
Ononis. o 32
Onopordon Athenæi Anguill. o 2
Onopordon alterum Herbariorum & Dodon. o 2
Onopyxos Guill. o 23
Onosina siue Ononis. 683
Ophioglosson. 985
Ophioglosson abortiuum. 985
Ophioscorodon. 198
Opium. 337
Opium Meconicum. 282
Opobalsamum. o 124
Orchides. 212
Orchides Strateumatica. 220

Orchis { Abortiua. 227
Batrachites. 221
Coriophora. C. Gemmæ. 215
Delphinias. 215
Melitias 217
Myodes. 218
Serapiodes. 216,223,224
Sphecodes diphylla. 216 }
Ordelion Nicandri Anguillaræ. 899
Oreoſelinum. 863
Origanum Heracleoticum. 583
Ornithogalon { Apios Cordo. o 81
Cæruleum pallens. 184
Maius Dodon. 184
Spicatũ Monſpellienſ. flore lacteo. 128 }
Ornithopodium. o 95
Ornithopodium perpuſillum. o 95
Ornithophora. 219
Orobus receptus Herbariorum. o 85, 88
Orontium. 492
Oruala Dodon. 659
Oryza. 48,49
Oſmunda. 992
Oſtrutium. 848
Oſyris. 493,494,496
Oſyris purpurocærulea repens. 496
Othonna Italorum. 871
Maior polyanthos. Ibid.
Oxalis. 358
Oxalis ſatiua Franca rotundifolia repens. 357
Oxalis tenuifolia ſinuata, veruecina. 357
Oxalis tuberoſa. 358
Oxyacantha. o 234
Oxyacantha Dioſcor. Fuchſio. o 212
Oxyarcentha. o 256
Oxycedrus Monſpellien. o 255
Oxycedrus Theophraſti Guillãd. o 258
Oxycoccon Cordi. o 130
Oxylapathum. 349
Oxymyrſine. 777
Oxytriphyllum Scriboni Herb. o 38
Oxys lutea Cluſij. o 38
Oxys lutea corniculata. o 38
Oxys Pliniana. o 38

P.

PÆonia fæmina. 830
Pumila. 830
Polyanthos. 831
Pæonia fæmina prior Dodonæi. 831
Pæonia mas. 832
Pæonia promiſcua ſeu neutra. 831
Paliurus. o 209
Paliurus Africanus Theophr. o 209
Paliurus alter peregrinus. o 210
Paliurus alter Theophraſti. o 209
Paliurus Dioſcoridis. o 209
Paliurus ſecundus Lacunæ. o 184
Palma. o 270
Palma Chriſti. 223,224,225,226,227
Palma Chriſti Gallorum. 836
Palma Elate Dioſc. o 270
Palma minor Matth. o 272
Palma pinus. o 269
Palmæ filamentis & textura foliũ pręgrande. o 278
Palmæ ſanctæ ſimilis arbor. o 219
Palmeum vinum Dioſcorid. 760
Palmites. o 272
Paludapium. 861
Palmum ſanctum Indiæ occiduæ. o 219
Paluſtria vaccinea. o 130
Panax Aſclepium ferulæ facie. 957
Panax Chironium. 522, o 137
Panax Chironium Anguillaræ. 676
Panax Chironium Theophr. 366
Panax Chironium Tragi. 541
Panax Heracleum. 852
Panax Heracleon Anguillaræ. 804
Panax alterum Recentiorum. 852
Panax leptophyllon. 486
Pancharis. 676
Pancratium marinum. 191
Pancratium verum Cluſij. 190
Panicum. 52,53
Panicum cæruleum Indicum. 54
Panicum aliud Indicum.
Panicula villoſa. 53
Panicum ſylueſtre Herbariorum. 53, 54
Panis Cuculi. o 38
Panis Porcinus. 718
Papauer album ſatiuum. 334
Papauer albũ & nigrum polyanthõ ſeu multiflorum. 335
Papauer corniculatum. 332
Papauer corniculatũ flore Phœniceo. 332
Papauer corniculatum Phœniceum alterum. 333
Papauer corniculatum violaceum. 333
Papauer fimbriatum album & nigrum. 336
Papauer nigrum ſatiuum, flore Maluæ hortenſis. 336
Papauer paluſtre. 703
Papauer patulum. 336
Papauer Rhæas. 338
Papauer ſpontaneum ſylueſtre & hortenſe. 337
Papauer ſpumeum. 412,414
Papauer ſpumeum Dioſcoridis. 522
Papyracea a undo. 110
Papyrus latifolia Braſilia. 111
Papyrus Nilotica. 109,110
Paralytica. 672
Paralytica Alpina Sanicula. 672
Paralytica Alpina Sanicula anguſtifolia maior. 673
Parietaria. 311
Parietaria Cordi Monſpellienſ. 629
Parnaſi gramen. 715
Paronychia Alſine folia. 553
Paronychia altera Matthioli. 552
Paronychia altera rutaceo folio. 554
Paronychia Dioſcor. 988
Paronychia Hiſpanica. 505
Parthenium. 941
Marinum minimum. Ibid.
Parthenium Tragi. 937
Paſſerina Herbariorum vnicaulis. 980
Paſſerina linariæ folio. 497
Paſſum. 171,755
Paſtinaca aquatica. 249
Paſtinaca domeſtica vulgi. 866
Marina Paſtinaca. 867
Paſtinaca genuina ſylueſtris. 883
Paſtinaca marina. 477
Paſtinaca ſatiua atrorubens. 884
Paſtinaca ſatiua Dioſcor. 883
Patientia vulgi. 352
Pedicularis. 837,913
Pedicularia Tragi. 913
Peganion Narbonenſ. o 60
Peganon. o 59
Pentaphyllon album & purpureum. 839
Rubrum paluſtre. 839
Pentaphyllon maius flore ſubluteo. 838
Pentaphyllon minimum Alpinum petroſum. 839
Pentaphyllum ſupinum Tormentillæ facie. 840
Pentaphyllum petræum Mutoni. 840
Pentaphyllon vulgare. 838
Peplis. 440,441
Peplos ſiue Peplus. 439
Pepo duriſſimus luteus. 785
Pepo oblongus. 783
Pepo rotũdus compreſſus Melonis effigie. 784
Pepo ſtrumoſus. 785
Perdicium. 311
Perdion Theophraſt. 276
Perfoliata Napifolia. 482
Perfoliatum. 482
Periclymenum Allobrogum. 771
Periclymenum Perfoliatum calidarum regionum. 769
Periclymenum non perfoliatum Septẽtrionalium. 769
Periclymenum rectum. 771
Periploca Græca foliis latioribus. 767
Periploca prior Dodonæi. 741
Periploca ſerpens folio anguſtiore. 767
Periſtereon. 634,636
Periſterona Crateuæ. 465
Periſtereon Dioſcor. 634
Perſea. o 206,207
Perſica malus. o 163
Perſicaria. 389
Perſicaria mitis. 389
Perſicaria puſilla repens. 390
Perſicaria ſiliquoſa. 392
Perſicaria vrens. 389
Perſonata. 694
Peruinca maior. 774
Peruuiana planta Bryoniæ ſimilis. 747
Peruuiana alia facie Aloës. o 276
Pes anſerinus. 307
Pes aſini Pandectarij. 627
Pes auis. o 95
Pes columbinus. 804
Pes Corui ſiue Coronopus Leoniceni. 24
Pes leoninus. 569
Pes leporis. o 44
Pes locuſtæ. 403
Pes miluinus Columellæ. 525
Petaſites. 698
Petaſites Indica. o 277
Petaſites ſine flore. 698
Petroſelinum. 863
Petroſelinum Guilland. & Anguillar. 861
Petroſelinum Macedonicum. 863
Petum Iuniorum. 690
Peucedanum. 955
Peucedani facie puſilla plãta an Pſeudobunium Dioſcoridis? 908
Peucedanum maius Italicum. 955
Phacos. 85
Phalangium Cretæ Salonenſis. 60
Phalangium non ramoſum. 60
Phalangium ramoſum. 6
Phalangium Tragi. 60
Phalaris. 55
Pharnaceum Plinij. 366
Phaſelus; Phaſeolus. o 68
Phaſelus Dioſc. & Dodon. o 65
Phaſeoli noui orbis. o 69
Phaſeolus Braſilianus. o 71
Phaſeolus vulgaris. o 69

Phellandrium Dodon. 897
Phellandrium Plin. o 63
Phellandrium Plinij Guillandino. 850
Phellandrium Plinij alterum. 877
Phelodris. o 190
φιλάνθρωπος Dodon. 976
φιλίτιον & φιλανθέριον. 976
φιλυρα. o 220
Philyrea angustifolia. o 154
Philyrea arbor Gallo prouinciæ. o 155
Philyrea Narbonensis. o 154
Phleos Theophr. 112,114
Phlomides. 669
Phlomos. 662
Phlomos Dioscorid. 660
Phlomos Lychnitis altera Syriaca. 660
Phlomos mas alter. 663
Phlomos vulgaris mas Dioscorid. 663
Phylox. 303,409
Phœnix. o 19,43
Phthora. 716
Phu. 872
Minimum. 874
Phyllitis. 981
Phyllon Archenogon. 312
Phyllon theligonon. 312
Phyllon Theophr. 313
Phyteuma. 402,492
Phyteuma Monspelliensium. 875
Picatum vinum Diosc. 761
Picea. o 264
Picea humilis. 490
Picgnomon Anguillaræ. 264
Picinum oleum. o 266
Picnemon Brunfelsij. 869
Picnomos Creten. o 18
Pignolatum. 66
Pilosella. 564
Pilosella maxima Syriaca. 564
Pilosella minor Fuchsij. 568
Pilosella Tragi. 568
Pimpinella. 876
Pimpinella maior. 876
Pimpinella maior Fuchsij. 877
Pinaster. o 251
Pinaster tertius Clusij Pumilus. o 262
Pinus. o 251
Pinus Idæa Theophr. o 251
Pinus Idæa Theophr. o 263
Pinus maritima Theophrast. o 251,& 252
Pinus maritima altera Matth. o 263
Pinus montana Theophr. o 262
Pinus sylu. Mugo. o 262
Pinus syl. altera. o 262
Pinus tertius Clusij. o 251
Piper album & nigrum. o 172
Piper aquatile vrens. 389
Piper Æthiopicum Matthioli. o 239
Piper Indicum breuioribus siliquis. 391
Piper Indicum longioribus siliquis. 391
Piper longum. o 239
Piper longum Dioscoridis. 391
Piper longum Monardi. o 239
Piperitis Cordi. 391
Pissasphaltum Diosc. o 266
Pistacia cum Corniculis. o 118
Pistana Magonis. 371
Pistolochia. 721
Pistolochia Fuchsij. 926
Pisum americum coccineum. o 78
Pisum angulosum hortorum. o 76
Pisum cordatum. o 78
Pisum Græcorum. o 79
Pisum maius Dodon. o 76
Pisum minus ex luteo virescens. o 76
Pisum quadratum Plin. o 76
Pisum syluestre. o 77
Pisum vulgatius maius. o 76
Pityusa. 432
Pityusa Dioscoridis. 453
Pityusa prægrandis frutescens Dioscor. 433
Pix arida. o 268
Pix liquida Diosc. o 265
Pix naualis. o 266
Planta Rubi facie senticosa. 276
Plantago Alpina. 386
Plantago aquatica. 369
Plantago aquatica humilis. 370
Plantago aquatica minor. 370
Plantago latifolia læuis. 373
Plantago maior incana. 373
Plantago marina. 375
Plantago Quinqueneruia. 375
Plantago Rosea. 373,374
Platanus. o 231,232
Plataphyllum Hispanicum. 438
Pleutonaria. 743
Pneumonanthe. 380
Podagraria Germanica aut Belgica. 848
Polemonium Dodon. 414
Polemonium Monspellien. o 58
Polenta. o 285
Polium Creticum, Mediterraneum & Venetum. 573
Polium Lauendulæ folio fæmina recétiorum. 574
Polium luteum. 572
Polium marinum. 572
Polium montanum. 572
Polium montanum supinum minimũ. 574
Polium montanum purpureum. 573
Polium orinum. 572
Polium repens supinum Clusij. 573
Polyacantha Cord. o 15
Polyachantha Theophr. o 23
Polyanthemon palustre Dod. & Dilsij. 41.
Polyanthos. o 41
Polycnemon. 597,598
Polygala. 502
Polygala Diosc. Dodon. o 95
Polygala Matth. o 92
Polygala repens. 502
Polygala vera Dalescampij. o 94
Polygalon. 502
Polygalon Cordi. o 93
Polygonatum. 775
Polygonatum minus. 980
Polygonatum Tragi. 413
Polygonium Herniariæ. o 98
Polygonon fæmina semine vidua. 967
Polygonon vel Polygonum mas. 504
Polygonum marinum. 504
Polygonum minus, item alterum. 506
Polygonum motanum. 505
Polygonon Tragi. 978
Polypodium. 992
Polyrhizon Plinij. 721
Polyspermon. 309
Polystichon. 32
Polystichon vernum. 33
Polytricum. 986
Poma amoris. 331
Pomifera. o 269
Pomum aureum. 331
Pomum Assyrium. o 169
Pomum spinosum. 321
Populus alba latifolia. o 224
Populus Libyca. o 225
Populus nigra. o 225
Populus noui orbis. o 226
Populus pumila. 730
Porrum syluestre. 194
Porrum syl. inodorum. 194
Porrum tonsile. 193
Porrum vulgare. 193
Portulaca domestica. 471
Portulaca marina. 478
Portula Syluestris. 471
Potamogeton. 377
Potentilla. 841
Poterion. o 30
Poterion Dalescampij. o 130
Pothos Theophrasti. 928
Prassio officinarum. 612
Prassion. 192,193
Primula hortensis Anglica maxima. 669
Primula pratensis. 669
Primula pratensis inodora. 670
Primula Syluarum. 670
Primula syluarum floribus obscurè virentibus fimbriatis. 671
Primula veris Tragi. 561
Prouoluta sterilis. 731
Prunella. 560
Pruna passa. 172
Prunus domestica. o 205
Prunus syluestris. o 205
Pseudoamomum Gesneri. o 236
Pseudo-Apios Germanorum. o 81
Pseudobunias. 247
Pseudobunium. 247
Pseudocapsicum Dodon. 322
Pseudo-Chamæpytis. 468
Pseudocinnamomum Dioscor. o 170
Pseudo Cyperus. 108,109
Pseudodictamnum floribus verticillatis. 592
Pseudohepatorium Dodonæi. 625
Pseudohermodactylus. 232
Pseudo-Iris Dodon. 83 (994
Pseudo-Lonchitis altera Matthioli.
Pseudo-Melanthium. 47
Pseudo-Narcissus Clusij. 154
Pseudonardus. 517,518
Pseudorchis bifolium Dodonæi. 372
Pseudo Rha, recentiorum. 352
Pseudo-Schœnanthum. 116
Pseudo-stachys Matthioli. 627
Psyllium. 523
Psyllium Cordi. 419
Psyllium Plinianum. 523
Ptarmica. 450
Ptarmica Austriaca. 645
Ptarmica folio Taraconis. 539
Ptarmica Matthioli. 645
Ptarmicæ species. 645
πτελέα. o 221
Pteridion fæmina Cordi. 993
Pteridion masculum Cordi. 994
Ptysana. 37
Phthora Valdensium. 717
Pulegium ceruinum Monspelliens. 591
Pulegium mas Plinij. 590
Pulegium regium vulgatum. 590
Pulegium syluestre officinarum. 598
Pulicaria. 419
Pulicaris herba. 523
Pulmonaria alba exotica. 693
Pulmonaria foliis Echij. 692
Pulmonaria Gallorum flore Hieracij. 693

Pulmo-

Pulmonaria maculosa. 692
Pulmonaria officin. o 284
Pulmonaria Plinij floribus Prunulę veris. 692
Pulsatilla alba. 346
Pulsatilla flore clauso. 346
Pulsatilla rubra. 345
Pulsatilla vulgaris. 345
Pyrachanta o 211
Pyramidalis Lutetiana. 402
Pyrethrum officinarum. 444
Pyrethrum alterum. Ibid.
Pyrethrum syluestre. 539
Pyrola à Pyri folio. 363
Pyron siue Pyrron. 32
Pyrum Diosc. o 196

Q.

Quadrifolium Phaeum. o 39
Quercus Cerris. 528
Quercula minor. 578
Quercus Cerris. o 187
Quercus marina. o 291
Quercus marina Theophr. o 288
Quercus perpetua fronde virens.
Quercus pumilis fruticis specie. o 188
Quercus vulgaris cum suis excrementis fungosis. o 185
Quercus vulgaris cum glande & musco suo. o 186
Quinquefolium. 838
Vide Pentaphyllum.

R.

Radicula. 388
Radioli herba Apuleij. 992
Radix caua Herbariorum. 926
Ranæ morsus. 705
Ranunculus albus flore simplici. 814
Ranunculus Alpinus glomeratus. 820
Ranunculus aquaticus. o 41
Ranunculus aquaticus Fuchsij & Tragi. 815
Ranunculus aquatilis flammeus angustifolius. 817
Ranũculus aquatilis angustifolius serratus. 817
Ranunculus aruorum. 813
Ranunculus auricomus. 816
Ranunculus bulbosus. 813
Ranunculus dulcis Tragi. 816
Ranunculus echinatus Dodon. 813
Ranũculus gramineus multiplex. 818
Ranunculus Illyricus. 818
Ranunculus Lusitanicus Clusij. 819
Ranunculus Monophyllos. 821
Ranunculus nemorosus Lacteus. 820
& Luteus. Ibid.
Ranunculus niueus polyanthos. 814
Ranunculus palustris rotundiore folio. 815
Ranunculus polyãthemos multiflorus Fuchsij. 813
Ranunculus pratensis & hortensis reptante cauliculo. 812
Ranunculus pratensis surrectis cauliculis hortensis secundus Dodonæo. 812
Ranunculus pumilus gramineis foliis. 818
Ranunculus sanguineus multiplex. 818
Ranunculus Septentrionalium minimus. 820
Ranunculus syluestris primus Dodon. 815
Ranunculus tuberosus Dodon. 815
Rapa 1. brassica peregrina. 296
Raphanus agrotera. 394
Raphanus magnus. 239
Raphanus minor purpureus. 239
Raphanus niger. 239,240
Raphanus Rusticanus. 394
Raphanus syluestris aquaticus. 393
Rapistrum aruorum. 236
Rapistrum flore albo. 237
Rapum { Terete, rotunda oblongaque radice. 235
Terræ. 718
Fuluum, tereti rotunda, oblongaque radice. 236
Maius orbiculatum. 234
Syluestre. 398
Syl. non bulbosum. 236 }
Rapuntium maius. 403
Rapuntium paruum. 403
Reseda Plin. duplex Neotericorũ. 264
Resinatum vinum Diosc. 761
Resinæ aliæ. o 265
Rha capitatum folio Enulæ. 353
Rhabarbarum. 354
Rhabarbarum monachorum. 352
Rhaponticum angustifolium. 353
Rhaponticum antiquorum. 354
Rhamnus primus Dioscoridis. o 210
Rhamnus secundus Dioscor. Monspeliens. o 211
Rhamnus 3. Dioscorid. o 211
Rhamnus primæ speciei tertius. o 151
Rhamnus prioris speciei alter Clusij. o 211
Rhamnus catharticus Recentiorum. o 211
Rhãnus niger Theophrasti apud Clusium. o 151
Rhauedseni. 354
Rhodia radix. 476
Rhodites Dioscor. 760
Rhododaphne. 443
Rhododaphne parua Rustica. 444
Rhododendron. 443
Rhoites Dioscor. 760
Rhus Allobrogum. o 117
Rhus obsoniorũ & Coriariorũ. o 116
Rhus Plinij. o 116
Rhus sylu. Plin. Dilfio. o 130
Ribes Arabum. o 236
Ribes nigra. o 236
Ricinus. 836
Ricinus Americus. 836
Riuia Maria. 227
Ritro seu Rutro Theophr. o 11
Rob. 172
Robur. 27
Robur angustifolia 3. Clusij. o 189
Robur 4. angustifolia Clusij. o 189
Robur 2. Clusij. o 188
Robur 5. Clusij. o 188
Robur salsicortex. o 190
Robus. 27
ῥόδον. o 240
Rorella. 988
Rorida. 988
Rorida maior. 990
Ros cælestis. 67
Ros Solis. 988
Ros Solis. 988 maior. 990
Rosa. o 240
Rosa Alpina. 445
Rosa canina odorata syluestris. o 243, 244.
Rosa cinamomea. o 241
Rosa Damascena. o 240
Rosa Hiericuntea. o 237
Rosa holoserica. o 240
Rosa Iunonis. 201,202
Rosa lutea. o 242
Rosa Moscata. o 242
Rosa syluestris pomifera. o 244
Rosea radix. 476
Rosmarinum. 878 (o 144
Rosmarinum Bohemicum Matthioli.
Rosmarinum coronarium. 515
Rosmarinum ferulaceum. 947
Rostrum Ciconiæ. 805
Rostrum Ciconiæ inodorum. 805
Rosula cælestis. 409
Rubarbarum monachorum. o 63
Rubi facie senticosa planta. o 276
Rubia læuis Taurinensium. 976
Rubia maior. 973
Rubia marina Narbonensium. 975
Rubia minima. 975
Rubia syluestris. 973
Rubia Tinctorum officinarum. 973
Rubus. o 245
Rubus canina. o 243
Rubus Ideus. o 245
Rumex vide Lapathum.
Rumicis tertium genus Fuchsij. 309
Ruscus. 777
Ruscus syluestris. o 184
Ruta Canina. o 61
Ruta hortensis. o 59
Ruta muraria. 988
Ruta pratensis. 877
Ruta praten Herbar. o 63
Ruta syluestris. o 60
Ruta syl. montana. o 59
Rutula. o 60

S.

Sabdariffa. 803 (254
Sabina baccifera atrocærulea. o 253,
Sabina baccata altera. o 254
Sabina genuina. o 253
Sabina vulgatior. o 253
Sacchar. 63
Sacerdotis crepida. 385
Sacra recta. 634
Sacra Verbena Hispanica minor. 634
Sagapenum. 948,949
Sagittaria aquatica Plinij. 371
Sagittaria minor. 371
Sagopyrinum Dodon. o 73
Sal Indum. 63
Salicaria. 416
Salicornia. 480
Saliuaris. 944
Saliunca. 386
Salix Dioscoridis. o 159
Salix humilis repens. o 160
Salsaparilla. 735,737
Salsirola. 988
Saluia agrestis. 581
Saluia baccifera Cretensis. 656
Saluia bosci. 581
Saluia maior. 656
Saluia minor. 657
Salu a vita. 988
Sambucus. o 193
Sambucus aquatica. o 235
Sambucus foliis laciniatis. o 195
Sambucus fructu albo. o 193
Sambucus montana racemosa. o 194
Sambucus rosea. o 235
Sampsuchus Dioscor. 588
Sanamunda prima & secunda Clusij. o 251
Tertia Clusij. o 205
Sana sancta Indorum. 690

Sana sancta minor & minima. 691
Sanguinaria. 504
Sanguisorba altera. 876
Sanguis Draconis. 357
Sanicula. 810
Sanicula Alpina. 672
Sanicula Alpina minor. 673
Sanicula Alpina minima. 673
Sanicula fœmina Fuchsij. 829
Sanicula guttata. 728
Santolina Dodon. 920
Santonicum maius Cordi. 920
Santonicum minus Diosc. Cordi. 935
Sapa. 172,755
Saponaria. 388
Saponaria altera. 415
Sarcocolla. 950
Sarcophrodes. 374
Sarxiphagon. 629
Satureia hortensis. 511
Satureia vera. 510
Satyria. 212,214
Satyrion Apulei. 214
Satyrion Erythronium. 231, 232
Satyrium Erythroneum Dodon. 136
Satyrion Eunuchum. 225
Satyrium quorundam. 161
Satyriorum & orchidum sylua. 221, 228,229.230.231
Saxifraga alba Chelidonides. 727
Saxifraga Anglica. 513
Saxifraga Anglorum. 889
Saxifraga Anglicana Monspelliens. 959
Saxifraga antiquorum. Ibid.
Saxifraga aurea lichenis facie. 728
Saxifraga Hircina. 877
Saxifraga Hircina altera. o 63
Saxifraga magna. 513
Saxifraga magna. 877
Saxifraga minor. 877
An Thellandrium Plinij? Ibid.
Saxifraga Matthioli. 908
Saxifraga Venetorum. 878
Saxifranga. 507
Scabiosa Æstiua minor. 640
Scabiosa Alpina maxima. 658
Scabiosa altera campestris. 638
Scabiosa maior Hispanica. 640
Scabiosa maior satorum, vulgatior. 636
Scabiosa media. 638
Scabiosa minor. 636
Scabiosa montana calidarum regionū. 639
Scabiosa montana minima. 641
Scabiosa peregrina. 641
Scabiosa prolifera. 639
Scabiosa rubra Austriaca. 638
Scammonium Monspelliens. 739
Scammonium Syriacum. 739
Scammonium tenue Plinij. 742
& Anguillaræ. 743
Scandix. 888,889
Scariola. 281
Scarlea. 658
Schœnanthum. 115
Schœnoprasson. 192
Schœnos. 118
Σχοῖνος ἀρωματικός. 115
Scilla. 187,188
Scilla rubentibus radicis tunicis. 190
Scolopendria. 983
Scolymos seu Cynara. o 4
Scolymos Dodon. o 23
Scolymos Syluestris. o 5
Scolymos Theophrast. o 5
Scoparia. 374
Scoparia. 493,495
Scordioides floribus luteis. 620
Scordium. 581
Scordion alterum Plinij. 581
Scordotis Plinij. 627
Scorodiana Cordi. 581
Scorodon. 196
Scorodoprassum. 156
Scorodoprasson alterum. 196
Scorpioides. 473
Scorpioides. 476
Scorpioides leguminosa. o 95
Scorpioides repens Bupleuri folio. 542
Scorpius Theophr. o 109
Scorsonera. 651
Scrophularia altera Dodonæi. 632
Scrophularia 3. Dodon. o 62
Scrophularia maior. 632
Scrophularia minor. 701
Scrophularia Tragi. 473
Scyrpus Tragi. 24
Sebesten officinarum. o 208
Secacul. 477
Secale. 31
Securidaca maior. o 89
Securidaca minor. o 90
Sedum amarum Columellæ. 455
Sedum aquatile. 459
Sedum arborescens maius Græcum. 463
Sedum maius crenatum. 454
Sedum medium. 46
Sedum minus arborescens. 464
Sedum minimum. 459
Sedum Portlandicum. 463
Selago Monspelliensium. o 136
Selinoides Cordi. 878
Selinon. 861
Semen sanctum. o 22,923
Sempervivum maius. 454
Sempervivum marinum. 455
Sempervivum minus. 460
Sempervivum minus Æstiuum. 462
Sempervivum minimum. 462
Sena. o 101
Senecio. 269
Serapiades Fuchsij & Dodonæi. 216
Serapias. 222
Serapias 3. Dodon. 218
Serapias mas & fæmina. 223
Serapias montana candido flore. 224
Serapias montana læui folio. 225
Serapias palustris. 224
Seriola. 281
Seriphium Dioscoridis Abrotani fæminæ facie. 920
Eius differentiæ. Ibid.
Seriphium Germanicum Tragi Fuchsij & Cordi. 901
Seriphium vulgare. 921
Seris. 281
Seris domestica. 282
Seris picris. 274
Serpentaria Colubrina. 711
Serpentina. 525
Serpentina Matthioli. 525
Serpentina minima. 526
Serpillum. 507
Serpillum Narbonense. 507
Serratula. 633
Sertula campana. o 48
Sesamoides Diosc. o 62
Sesamoides magnum Cordi. 826
Sesamoides minus. 632
Sesamoides minus Gesneri. 959
Sesamoides parua Dioscoridis. 649
Sesamoides paruum Salamanticū Clusij. 428
Sesamoides Scaligeri. 453
Sesamum. o 73
Sesamum Cordi & Tragi. 268
Seseli Æthiopicum. 771
Seseli Æthiopicū Dodon. & Matthioli. 857
Seseli Creticum. 899
Seseli Creticum maius. 899 (lo. 900
Seseli Massiliēse Dioscoridis Matthio-
Seseli Massiliense folio fœniculi. 960
Seseli Massiliense nuperorum. 960
Seseli Peloponense Anguillaræ. 896
Seseli Peloponense folio Cicutæ. 898
Seseli Peloponnense maius. 898
Seseli Peloponnense quorundam. 895
Seseli pratense Monspeliensium. 900
Setanium. 29
Σίκυς. 779
Σίκυς ἄγριος. 789
Σικυοπέπονες. 783
Sida Theophrasti. 801
Sideritis. 619
Sideritis Achillea. 910
Sideritis Achillea Dioscoridis. 804
Sideritis Anguill & Guiliand. 876
Sideritis altera Dioscorid. 909
Sideritis Dalecampij. 629
Sideritis Heraclea Dioscorid. 619
Sideritis Monspeliaca. 620
Sideritis montana. 620
Sideritis Robertiana. 910
Sideritis secunda Matthioli. 620
Sideon. o 153
Sigillum Mariæ. 745
Sigillum Salomonis. 775
Silaus Plinij. 893
Silene Theophrasti Aldoandro. 537
Siler montanum officinarum. 900
Siligo. 27
Siligo multiplici spica. 28
Siligo spica mutica. 27
Siligo Tragi. 39
Siliqua syluestris Clusij. o 226
Siliqua phaseoli Brassiliani. o 71
Siliquastrum. 323
Siliquastrum Plinij. 391
Silphium. 814
Silybum. o 6,14
Sinapi agreste. 241
Sinapi Persicum. 394
Sinapi satiuum. 240,241
Sinapi syluestre minus. 241,242
Sion Crateuæ Erucæ folium. 250
Sion Fuchsij. 550
Sion Matthioli & Italorum. 250,251
Sion tertium. 897
Sion non odoratum Tragi. 550
Sisarum. 866
Siser Lacunæ. 883
Sisymbria Mentha. 802
Sisymbrion. 602
Sisymbrium alterum Dioscorid. 252
Sisymbrium aquaticum. 250
Sisymbrium cardamine. 252
Sisymbrium satiuum Matthioli 602
Sisyrinchium. 132, 133
Sisyrinchium Theophrast. 133, 134
Sium. 249
Sium alterum Olusatri facie. 249
Sium odoratum Tragi. 240
Sizipha candida Clusij. o 159
Sizipha Cappadociæ Bellonij. o 159

Smilax

Smilax aspera. 736
Smilax aspera altera facie Salsæparillæ. 737
Smilax horten. Diosc. 69
Smilax leia. 738
Smilax læuis vel læuis maior. 738
Smyrnioides Mutoni. 865
Smyrnium. 864
Smyrnium Cordi. 850
Smyrnium Lacunæ. 854
Smyrnium Tragi. 848
Soda. 479
Sol Indianus. 700
Solanum arborescens. 322
Solanum Halcacabum. 319
Solanum hortense. 318
Solanum lignosum. 323
Solanum mancum. 320
Solanum monococcon Gesneri. 325
Solanum pomiferũ Herbariorum. 320
Solanum somniferum & lethale. 319
Solanum somniferum verticillatum. 320
Solanum soporiferum Plinij. 319
Solanum tetraphyllum. 325
Solanum Theophrast. 322
Solanum vesicarium. 329
Soldanella montana. 715
Soldanella marina. 715
Soler. 542
Solidago Sarracenica. 368
Solis flos Peruuianus. 700
Solis ros. 988
Maior. 990
Sonchus aspera vulgi. 283
Sonchus læuis. 283,284,285
Sophia Chirurgorum. 901
Sorbus aculeata Cordi. o 234
Sorbus Torminalis Plinij. o 232
Sorgo. 52
Sparganium duplex. 112
Spartium aphyllon fruticosum. o 108
Spartium 2. flore albo Clus. o 106
Spartium spinosum maius. o 109
Spartium spinosum alterum. o 109
Spartium Dioscorideum Narbonens. Hispanicum. o 104
Spartium Hispan. flore luteo. o 106
Spartum Hisp. Monospermum Clusij, Mutoni. o 106
Spartum nostras duplex. 123
Spartum nostras paruum. 124
Spartum Plinij & Clusij. 122
Spartum alterum Plinij & Clusij. 122
Speltha. 38,39
Spergula Saginæ. 978
Sphacelos. 657
Sphacelus Guillandini. 628
Sphacelus Theophrasti Dodon. 581
Sphærocephalos Cordi. o 11
Sphegodes Gemmæ. 217
Spica Lauendula. 518
Spica Nardi. 117,387
Spica recentiorum. 517
Spicata. 377
Spina Achaiæ Diosc. o 110
Spina alba. o 11
Spina alba syl. Fuch. o 2
Spina alba vera Rondell. o 15
Spina appendix Plinij Gesnero. o 234
Spina Arabica seu Suchaba. o 12
Spina Arabica Æginetæ. o 110
Spina borda. o 5
Spina Ceanoton Theophr. o 23
Spina cerui Cordi. o 211
Spina infectoria. o 211
Spina peregrina Dodon. o 11
Spina sancta quorundam. o 212
Spina Solstitialis. o 15
Spinacia. 310
Splith album quorundam. 925
Splith Illyricum. 925
Spodium. 70,o 158
Spondylium. 856
Spondylium Dioscorid. Anguillaræ. 856
Spondylium alterum Dodonæi. 852
Spumeum papauer. 412,414
Squilla. 187,188
Stachys. 518
Stachys Dioscorid. 627
Stachys Lusitanica. 628
Stachys Lychnitis. 628
Stachys Matthioli. 628
Stachys spuria Flandrorum. 628
Stachyites. 377
Staphis agria siue vitifolia. 837
Staphilodendrum Plinij. o 120
Statice Plinij. 537
Stella Attica. 423
Stella leguminosa. o 96
Stellaria. 810,o 15
Stellaria aquatica. 967
Stelophuros Plinij. 913
Sternutamentoria. 539
Stichas. 516
Stiuida. o 30 Stœbe 114
Stœbe argentea incana Aldoandri. 644
Stœbe argentea Salmantica minor. 644
Stœbe fæmina. 371
Stœbe incana altera. 644
Stœbe Salmantica altera Clusij. 644
Stœbe Salmantica maior Brancionis. 643
Et prima Clusij. 643
Stœchas. 516
Stœchas Arabica 517
Stœchas citrina. 569
Stœchas citrina altera. 570
Stœchas folio serrato & crispo. 517
Stœchas nudis cauliculis summis. 516
Stramonium peregrinum. 321
Stratiotes. 459
Stratiotes maior. 221
Stratiotes potamios. 459
Strobilites Dioscor. 761
Strongyle Diosc. 276
Strumaria. 695
Struthion Vlyssis Aldoandro. 415
Struthiopteris Cordi. 994
Struthium. 388
Struthium Ocymoides. 387
Strycnodendron. 322
Strychnos Cepæos. 318
Strychnos halicacabos. 319
Styrax. o 180
Suber latifolia. o 190
Succha. 779
Suchaba Maurorum. o 12
Succus Mellitus Theoph. & Gall. 66.
Sumach. o 116
Superba alba medio corolla purpuro-violacea obsoleta cincta. 535
Superba alba altera & suaue rubens. 535
Superba Austriaca Clusij. 535
Superba maior, flore albo. 535
Συκᾶ. o 229,231
Συκαμίνος. o 227
Syce. o 231
Sychia. 779
Sycomorus. o 228
Sycomorus Venetorũ & Italorũ. o 130
Σῦκος ἄγριος. 789
Sylaus Plinij Valerand. 866
Sylibum. o 6
Sylibum Guillando. 14
Syluestris Cichoria. 274
Syluestris Napus flore luteo. 238
Symphytum Alum. 689
Symphytum Petræum. 559
Symphytum pumilum repens facie. 680
Symphytum tuberosum. 689
Synepi agrion. 254
Syringa cærulea Lusitanica: Italica. o 119
Sysinrichion Cordi. 183

T.

Tabacum. 690
Tabacum minus & minimum. 691
Tamalapatra. 378
Tamar-Indi. o 215
fructus & semina. Ibid.
Tamariscus. o 252
Tamus Dodonæi. 745
Tanacetum acutum album Tragi. 539
Tanacetum minus candidis floribus. 914
Tanacetum Millefolij foliis. 913
Tanacetum non odorum. 914
Tanacetum Peruuianum Cordi. 871
Tanacetum speciosius cristatum Anglicum. 913
Taraxacon. 278
Tarchon Simeonis Sethi & Auicennæ. 539
Taxus. o 269 Taxus. 662
Taxus virosa. 737
Telephium. 475,476
Telephium floribus purpureis. 473
Telephium glaucum verius. 473
Telephium Græcorum. 473
Telephium Lacunæ. 361
Telephium minus semper virens. 475
Tembul fructus exiguæ glandis figura. 378
Terebinthinum Dioscorid. 760
Terebinthus cum flore. o 115
Terebinthus Indica Theophr. o 118
Terebinthus maior Pistachiæ folio. o 115
Tereniabin. 66
Terionarcha Plinij. 444
Terpentaria D. I. Verdilst. 632
Terra merita. 100
Terræ glandes. o 81
Testiculi canis. 212,229
Testiculus hircinus. 215
Testiculus leporis. 215,216,217,218, 219,220,221
Testiculus odoratus. 221
Testiculus vulpinus. 216
Tetrahit. 619
Teucrion vel Teucrium. 577
Teucrium pratense. 577
Teucrium spurium. 577
Thalietrum Cordi tenuifolium. o 63
Thalietrum nigrum Cordi. o 63
Thalietrum Cordi. 941
Thalietrum Dodon. o 63
Thalietrũ Dodonæi & Dioscorid. 901
Thalietrum Rondelletij. 877
Thamariscus. o 247,252
Thamecnemon Cordi. 427
Thapsia Asclepiadis Anguillaræ. 973
Thapsia Dioscorid. 951,953
Thapsia latifolia Clusij. 898

Thapsia

Thapsia Matthiol.& Italorum. 953
Thapsia tertia Salmanticensium Clusio. 894
Thapsia vulgaris Carotæ effigiæ. 953
Thapsus barbatus. 662
Tapsus barbatus fæmina flore albo. 662
Thapsus barbatus officinarum. 663
Thelygonon phyllon. 312
Theombrotum Persarum. 305
Thlaspi. 254,394
Thlaspi album supinum. 261
Thlaspi alterum minus clypeatum. 257
Thlaspi alterum minus vmbellatum. 260
Thlaspi Candiæ. 258
Thlaspi Crateuæ. 261
Thlaspi Dioscorid. 255
Thlaspi fruticosum folio Leucoij minoris. 259
Thlaspi fruticosum spinosum Narbonense. 259
Thlaspi fruticosum alterum. 260
Thlaspi Græcum. 256
Thlaspi hederaceum. 733
Thlaspi incanum Mechliniense. 258
Thlaspi Narbonense folio centunculi. 258
Thlaspi Pannonicum. 261
Thlaspi paruum Hieracij folium. 257
Thlaspi supinum luteum. 397
Thlaspi Syriacum vel Græcum alterũ. 256
Thlaspi & Sinapi media planta. 253
Thlaspion. 254
Thora. 105,716
Thrasi Veronensium. 110
Thus. o 181
Thuris cortex, Thuris manna, Thuris fuligo. o 182,183
Thuris limpidi folium. o 181
Thymbra S. Iuliani. 510
Thymbra altera. 511
Thymelæa Gnidij. 448
Thymelæa Tragi. 447
Thymos. 509
Thymum. 509
Thymum durius. 510
Thysselinum Plinij. 867
Tibicinaria arundo. 73
Tigridis flos. 147
Tilia fæmina Theophr. o 220
Tilia mas. Ibid.
Tinearia. 569
Tipcadi albis floribus duplex. 143.145
Tithymalus. 429
Tythmalus arboreus myrthifolus. 435
Tithymalus cupressinus siue humipinus 431,432
Tithymalus Helioscopius siue Solisequius. 431
Tithymalus myrsinites Dioscorides & altera. 430,438
Tithymalus myrthifolius. 430
Tithymalus Paralius. 430
Tithymalus pinea. 432
Tithymalus serratus. 437
Tithymalus tuberosus Dodonæi. 442
Tomentum pratense Cordi. 121
Tordilion. 899
Tordilium Cordi. 947
Tordilion maius. 899
Tormentilla. 843
Tota bona. 309
Toxica Theophr. 71,72
Trachelion. 400
Trachelium minus. 400
Tragacantha. o 30,31
Tragacanthum Salamanticum. o 16
Tragium Dioscorid. o 111
Tragium Guillandini. o 111
Tragium alterum Scolopendri folium. 985
Tragon Matthioli. 970
Tragopa purpureum Alpinum. 546
Tragopogon. 650
Tragopogon luteum. 650
Tragorchis minor. 215
Tragoriganum Clusij. 585,586
Ttagoriganum Cretense. 584
Tragoriganum alterum. 584
Tragoriganum Prassoides Francisci Pennini. 620
Tragos vel Tragon Dioscorid. an racemosa Equiseti facie planta sit. 970
Tragus. 110
Trale Veronensium. 110
Tribolus vel Tubulus. 706
Tribulus aquaticus. 706
Tribulus folio cicerculæ Ruell. o 15
Tribulus marinus officinarum. 706
Tribulus terrestris. o 96
Trichomanes Diosc. 986
Tricoccon heliotropium. 317
Tridaches. 289
Trifolium acetosum. o 38
Trifolium americum. o 36
Trifolium Asphalteum seu Bituminosum. o 36,46
Trifolium Cochleatum Dodon. o 42
Trifolium Corniculatum. o 49
Trifolium Cornic. alterum Dod. o 48
Trifolium hepaticum. o 40
Trifolium luteum. o 35
Trifolium magnum Cordi. o 45
Trifolium odoratum Dodon. o 46
Trifolium paludosum Diosc. o 39
Trifolium palustre. o 78
Trifolium palustre Cordi & Dodon. o 39
Trifolium pratense. o 35
Trifolium praten. Salamanticum Clusij. o 36
Trimestrum. 29
Trinitas aquatica. o 42
Trinitas officinarum. o 40
Triorchides. 221,222
Tripolium. 495
Tripolium luteum. 365
Tripolium minus. 364
Tripolium vulgare. 364
Trissago siue Trixago. 578
Trissago palustris. 581
Tritico Spelthum. 37
Triticum aristis circumvallatum. 27
Triticum Bactrianum Plinij Cordo. 50,51,52
Triticum loca vocatũ duplex, siue Triticum lucidum Gallo Belgarum. 28
Triticum temulentum. 44
Triticum Typhinum Dodon. 27
Triticum vaccinũ Tragi. Cordi & Dod. 47
Tulipa minor Dod. 161
Tulipan Turcicum siue Lilio-Narcissus sanguineus. 161
Tune Ficifera Indorum. o 270
Tunix. 536
Turbith. 451
Turbith adulterinum. 433
Turbith Alexandrinum. 438,452
Turbith cinericeum officinarum. 951
Turbith Gallicum. 951
Turbith officinarum. 739
Turcica multicolor Faba. o 69
Tursani. 209,210
Turones Narbonens. 65
Turpetum. 451,452
Turpetum nigrum. 432
Turritis. 162
Tussilaginis folia. 696
Tussilago. 696
Tussilago maior Matthioli. 698
Tussilago Mattholi. 701
Tussilago montana minima. 697
Tuya Theophr. Herbariorum. o 259
Tynnus Lusitanica Clusij. o 167
Typha. 113
Typha Cerealis. 38,39
Typha minor. 113,114

V.

Vaccinia nigra & rubra. o 130
Vaccinia palustria. o 131
Valeriana Græca Dodon. 873
Valeriana maior. 872
Valeriana peregrina Belgarum & Herbariorum. 873
Valeriana rubea Dodonæi. 415
Valeriana spuria. 873
Valeriana syluestris. 872
minor syluestris. 873
Veneris pecten Plinij. 888
Veratrum. 382
Veratrum alterum nigrũ Dodon. 827
Verbascula Fuchsij. 669
Verbascum lephtophyllum Cordi. 667
Verbascum Lychnite Matthioli. 663
Verbascum mas. 662
Verbascum mas. 663
Verbascum maximũ albũ fæmina. 662
Verbascum nigrum Dioscorid. 664
Verbascum purpureum Erucæfolium. 661
Verbascum 4. Matthioli. 661
Verbascum syluestre. 629
Verbascum syluestre foliis Saluiæ tenuifoliæ. 660
Verbascum syluestre Saluifolium exoticum. 660
Verbascum Tragi. 648
Verbena communis. 634
Verbena fæmina Fuch. 245
Verbena sacra Hispanica minor. 634
Verbenaca supina Clusij. 634
Vermicularis. 460
Vermiculatæ fruticis varietas maior. 464
Veronica fæmina Fuchsij Matth. 554
Veronica mas Fuchsij & Dodonæi. 555
Veronica maior Septentrionalium. 555
Veronica minor Serpilli folia. 556
Veronica Recta. 418
Veronica recta Herbariorum. 557
Veronica recta mas Matthioli. 555
Veronica racta minima. 556
Veronica supina facie Teucrij pratensis. 557
Veronica vera & maior. 555
Verrucaria Chondrilla. 277
Verrucaria Scorpioïdes 316
Vesicaria repens Matth. o 78
Vetonica altera Fuchsij & Dodonæi. 527
Vicetoxicum. 766
Vicia. o 88
Villi Arborum, Saxorũ, & Terræ. o 278

Vinca Peruinca. 774
Vinum Cydonites Dioscorid. 759
Vinum Falernum. 755
Vinum marinum Dioscor. 759
Vinum Melitites Dioscoridis. 757
Vinum passum. 171
Vinum ex diuersis herbis. 763
Vinum ex diuersis odoramentis. 763
Vinum ex diuersis plantis. 762
Vinum palmeum. 760
Vinum picatum. 761
Vinum Scillinum Dioscorid. 758
Viola alba Theoph. polyanthos. 159
Viola alba & purpurea. 405
Viola alba Tragi. 398
Viola aquatilis Dodon. 956
Viola Calathiana. 500
Viola Calathiana Plinij. 380
Viola canina cærulea inodora. 724
Viola Damascena. 398
Viola flammea, coloria. 726
Viola Mariana. 398
Viola Martia præcox purpurea & alba. 724
Viola Martia purpurea 725
Viola Martia surrectis cauliculis. 725
Viola Matronalis. 398
Violæ Matronales Fuchsij. 405
Viola purpurea flore pleno. 406
Viola tricolor Dodon. 726
Viorna. 748
Vipera Galeni. 596
Viperaria. 651
Virga pastoris. o 21
Virga sanguinea. o 200
Virga Tinctoris Auicennæ. 927
Virginea. 941
Viscaria. 537
Viscum. 775
Viscum Indicum. o 276
Visnaga. 887
Vita longa. o 239
Vitex. o 161
Vitex latiore serrato folio. o 161
Vitis alba. 745
Vitis alba Italorum. 748
Vitis domestica. 753
Vitis Corinthia. 755
Vitis lanigera. 795
Vitis nigra. 746
Vitis nigra Fuchsij. 748
Vitis precia Plin. Anguill. o 239
Vitis Septentrionalium. 752
Vitis syluestris. 745
Vitis syluestris Dioscoridis. 748
Vitis syluestris Matthioli. 323
Vitis vinifera. 752
Vitis vinifera syluestris. 752
Vitriola. 311
Viurna vulgi Gallorum & Ruellij. o 199
Vlex Plinij. o 108
Vliuaria vulgi. 869
Vlmus. o 221
Vmbilicus Veneris. 469
Vnedo. o 165, 166
Vngula caballina officinarum. 696
Vnifolium recentiorum. 372
Vnguimiluia bulbosa Diosc. o 83
Volucrum maius. 769
Vrach Normannorum videntur fuci Pliniani. o 290
Vrinaria. 278, 493
Vrsi auricula. 672
Vrtica fœmina. 617
Vrtica minor acrior. 618
Vrtica non mordax vulgaris. 615
Vrtica Romana. 617
Vrtica syluestris asperior. 617
Vrtica syluestris semine lini. 617
Vstilago 45
Vstilago hordei polystichi. 45
Vsnea Arabum & Officin. o 278
Vua crispa. o 239
Vua Lupina. 325
Vua marina maior. 972
Vua marina Monspelliensium. 970
Vua marina quorundam. o 292
Vua passa. 171
Vua Vrsi Anguillaræ. o 130
Vua Vrsi Clusij. 444
Vua Vrsi Galeni. 444
Vuluaria, garum olens. 308
Vuularia. 400
Vulpinus testiculus. 216

X.

Xanthion vel Xanthium. 695
Xanthion Kaphaganion. 695
Xantonicum vulgare. 922
Xiphion. 134
Xyloaloës officinarum. o 219
Xylobalsamum. o 123
Xylocassia. o 170
Xylocassiæ facie cortex. o 171
Xylocinnamomum. o 171
Xylon. 795
Xylosteon Dodonæi. 771
Xylostrum alterum quorundam. o 203
Xyris. 97, 98

Z.

Zachinta Matthioli. 277
Zea. 38
Zea Theophr. Ibid.
Zedoar arbor. 105
Zedoariæ semen Belgis. 622
Zeduaria. 104
Zeopyrum. 37
Zerumbeth. 104
Zingiber. 99
Zingiber Calecutium & caninum. 391
Zingiber fuscum officinarum. 100
Zingiberis siliqua cum granis suis. 99
Zingiberis effigie costus Arabicus. 101
Zizypha candida Monspelliensium. 229, o 130
Zizypha Græcorum. o 209
Zopissa Dioscor. o 266
Zuccha omnium maxima anguina. 786
Zumbul Indorum. 139
Zythos Dioscor. 35
Zythium Plin. 35

Register der Hoochteutscher kreutern namen in disem kreuterbuch begriffen.

Abielbaum. o 224
Aboonen. o 39
Acker Hanenfusz. 813
Ackerkletten. 890
Ackernept. 598
Ackerknoblauch. 196
Ackerspfrimmen. 427
Ackerwibel. 183
Akeley. 928
Alantzwurtz. 676
Alraun menlin. 326
Amandelbaum. o 163
Amelkorn. 39
Anisz. 881
Apffel. o 196
Apostemkraut. 636
Aspen weyden. o 225
Attich. o 195
Augentrost. 580

B.

Bacillen. 478
Balsam kraut. 791
S. Barbel kraut. 247
Basilghen. 593
Baumbonen. o 56
Baumfarn. 992
Baumwol. 795
Baurnkersse. 254
Baurnsenff. 254
Beerwurtz. 947
Beinholtzlin. o 153
Benedicten wurtz. 845
Bernklaeuw. o 3
Berr knoblauch. 198
Bertram. 944
Betlersz leusz. 695
Beuernel. 876
Beyfuz. 931
Biberclee. o 39
Bier. 35
Bilsensamen. 328
Bingel kraut. 313
Binzen. 118/ 119
Bintzenhelmer. 43/44
Bintzenlauch. 192
Bintzen/Schemelen. 118
Birkenbaum. o 222
Bitter Aloës. 455
Bitter wurtz. 378
Blauw Veul. 725
Blowolfswurtz. 824
Blut kraut. 876
Blutwurtz. 807
Bocksbaert. 640
Bocks horn. o 51
Bonen. o 65
Braemen. o 245
Brandt. 45
Brantlattich. 698
Braun Betonie. 629
Braun unde rot Weiderich. 417
Braun wurtz. 632
Bremen. o 245
Brennend Nessel. 619
Breyt Salbey. 656
Brickwurtz. 843
Bruckwurtz. 841
Brunen Peterlin. 249
Brunling. 142
Brun kresz. 250
Bruosch. 777
Brustbeerlin. o 209
Buchbaum. o 191
Buchkraut. 423
Bureisch. 678
Burgel. 471
Burtzelkraut. 471
Burbaum. o 150
Byz. o 196

C.

Camdisch heuw. 115
Cameline. 268
Canarie saedt. 55
Cappere. 772
Cardo benedict. o 17
Ceucken kraut. 345
China. 75
Christwurtz. 826/827
Cipressen. o 256
Citron. o 168
Citrullen. 782
Cleyn Gerste. 33
Cleiner Hanenfusz geholzlete. 813
Cleyn Nater kraut. 558
Cleyn Rapuntzeleyn. 403
Cleyn Salbey. 657
Coliander. 859
Cologuint epffelein. 787
Cornblumen. 647
Cornelbaum. o 200
Creutz beer. o 211
Creutz wurtz. 269
Creutzswurtz. 380
Crutzbeer. o 239
Cucumere. 780

D.

Dannenbaum. o 264
Dattelbaum. o 270
Dausent schoon. 303
Deyment. 599
Diptam. 592
Dolkraut. 319/328
Dol opffel. 328
Donnerwurtz. 417
Dort. 42
Drachenwurtz. 83/811
Durwachs. 482
Durwurtz. 417

E.

Eberwurtz. o 7
Edel Leberkraut. o 41
Edel Salbey. 657
Egel-kraut. 558
Einblat. 372
Eisenhart. 634
Eisernkraut. 634
Ember. 325
Endiuie. 281
Entzian. 378
Epffich. 861
Epheu. 730
Erbsel. o 212
Erdtapffel. 718
Erdtbern. 843
Erdtrauch. 924
Erenbreisz. 553
Erlenbaum. o 222/224
Erweissen. o 76
Erwerssen rysern. o 84
Eschenbaum. o 127
Eychopffel. o 188
Eysenkraut weiblin. 254

F.

Faulbaum. o 204
Faulbeer. o 200
Feigbonen. o 74
Feld Andorn. 627
Feld kumich. 884
Fenchel. 945
Fenckel. 948
Feyghenbaum. o 229
Fieberkraut. 486/545
Filtzkraut. 512
Fingerhut. 674
Fingerkraut. 674
Flasch dottern. 268
Flaschseyden. 512
Flasz. 498
Flersijn kraut. 849
Floch kraut. 389
Flohekraut. 523
Flublume. 672
Fotz wein. 473
Frauwen kraut. 395
Frauwen Rosslein. 409
Frauwen schuh. 385
Freysamkraut. 726
Funblat. 838
Fun fingerkraut. 838

G.

Gagel. o 131
Galloeffel. o 188
Gamander. 577
Gamander leysen Bathengel. 578
Garben. 511
Garten Cypresz. 935
Garten knoblauch. 197
Garten kresz. 254
Gauchblum. 536
Gauchheyl. 549
Geel Acker zwibel. 183
Geel Feldzwibel. 183
Geel garten veiel. 425
Geel klee. o 35
Geel Magsamen. 332
Geel Rodel. 883
Geel Ruben. 83
Geel wasser Lelien. 275
Geel wegward. 416
Geel weidrich. 701
Geel wisz blumen. 822
Geel wolfs wurtz. 883
Geel zam Pastiney. 883
Gefulter Hanenfusz. 813
Gehornter magsamen. 332
Gelbolmag. 332
Gensrijch. 841
Gentszblum. 563
Gentsz Distel. 283
Gensz fuz. 307
Gentsz lamp. o 161

Gerste

Gerste. 32
Geysblat. 769
Gierlin. 866
Gilgey. 202
Ginst. o 103
Glaszblumble. 813
Golden Steinbrech. 728
Golden Waltmeister. 979
Goltknopfflin. 667
Golt opffel. 331
Goltwurtz. 124/927
Goltwurtz Weibble. 207
Gouchblum. 252
Granaetapffel. o 152
Gras oft Grasz. 4/20/21
Grasz blumen. 527
Grindkraut. 636
Grindwurtz. 349
Gros Baldrian. 872
Gros Bathengel. 577
Grosz Donderbart. 454
Grosz Epffich. 864
Grosz Feigwartzen kraut. 632
Grosz Hausz wurtz. 454
Grosz Kletten. 694
Grosz Raden. 47
Grosz Reynfarn. 931
Grosz Salbey. 656
Grosz Sanikel. 810
Grosz Schelwurtz. 927
Grosse Gerste oder Winter-Gerste. 32
Grosse Steinklee. o 49
Grunhepl. 555
Gundelreb. 730
Gutter Heinrich. 309
Guthedrick. 236

H.

Hairwurtz. 703
Habernessel. 618
Halskraut. 401
Hanckblat. 777
Hanenfuz. 812
Harstrang. 955
Harthauw. 485
Hartriegel. o 200
Hartzbaum. o 261
Hartz ghespan. 610
Haselnuszbaum. o 223
Hasel-wurtz. 713
Hasenfuz vnd Hasenklee. o 44
Hasen-kol. 284
Hasenpfatlin. 568
Hauer. 40
Hauerrsche. o 126
Hauwechel. o 32
Heckrosen. o 243
Herbstroosz. 798
Herdtzfreydt. 977
Hertz ghespeerr. 610
Hertz Muntz. 600
Heydelpheich. 52
Heydensmuck. o 103
Heyden Ysop. o 137
Heydens wundkraudt. 368/395
Heynskraut. 323
Heyternessel. 618
Himmels dau 25
Himmels Rosleín. 409
Himmelschlussel. 669
Hinnebraemen. o 245
Hirssen. 49/50
Hirssenklee. 625
Hirtzung. 981
Holder oder Holler. o 193
Holwurtz. 926
Honichblum. 608
Hondtzdpl oder Hondtzblum. 941
Hopffen. 752
Hornungblumen. 149
Hunerbisz. 547
Huener Koel. 507
Hundz knoblauch. 198
Hundzkol. 315
Huntzunghe. 685
Hyssop. 520

I.

Ibenbaum. o 269
Ibisch. 799
Je langher se lieber. 323/465
Iffenholtz. o 221
Indianische blumen. 871
Indiaenische pfeffer. 391
Ingber. 99
S. Jacobs blumen. 278
S. Johans beerlin. o 236
S. Johans brot. o 121
S. Johans gurtel. 931
S. Johans kraut. 483
S. Johans Pfersich. 207
S. Johans treubel. o 236/238
Isenhutlin. 824
Juden dochlin ende kirsen. 319

K.

Kapis kraut. 293
Karlen Distel. o 20
Katzen koruel. 924
Katzen Muntz. 603
Katzensaghel. 969
Katzen schwantz. 969
Katzen treublin. 462
Kellerhals. 446
Kern. 394
Kesten. o 191
Kimmel. 905
Kirsen. o 201
Kittenbaum. o 180
Kitten opffel. o 180
Klapper Rosen. 338
Kleefkraut. 976
Klein Donderbart mense. 460
Klein Fiegwartzenkraut. 701
Klein Hauswurtz. 460
Klein Hausz wurtz weible. 460
Klein Kurbs. 786
Klein Schelwurtz. 701
Kleyn Saurampffer. 359
Kleyn Voghelkraut. 545
Knabenkraut. 212/213/214/215 473
Knawel. 978
Knoblauchs Kraut. 627
Koel. 293
Korffelkraut. 886
Korlkraut. 278
Kornrosz. 47
Kraenfuz. 524
Krausz Balsam. 599
Krausz deyment. 599
Krausz Muntz. 599
Kremelbaum. o 256
Kue-weyssen. 44/47
Kunigum kraut. 625
Kurberbaum. o 200
Kurbs. 788
Kynholtz. o 261

L.

Lachen knoblauch. 581
Lang Pfeffer. o 239
Larckenbaum. o 263
Lattich. 291
Lauch. 193
Lauender. 518
Lebbenfuz. 810
Leber bluemlin. 716
Leberkraut. o 282
Leffelkraut. 361
Lein. 498
Leyndottern. 268
Leuszbaum. o 204
Leus kraut. 446
Libfarb-rosen. o 240
Lindbast. o 221
Linden. o 220
Linsen. o 87
Litterwurtz. 349
Lorbeerbaum. o 166
Lorbeeren. o 166
Longercrups. o 184
Lulch. 42/44
Lungenblume. 380
Lynen. 748 Lynkraut. 493

M.

Mariozam. 587
Malbaum. o 127
Mankraut. 311
Marvendistel. o 6
Marien Roslin. 409
Maszholder. o 234
Masz lieben. 561
Masticxbaum. o 113
Matten blumen. 701
Matten vlasch. 121
Maulbaum. o 199
Maulbeerbaum. o 227
Maurkraut. 311
Maurpfeffer. 462
Maurauten. 988
Maper. 301
Meerwinde. 715
Meertzwibel. 168
Megelkraut. 876
Megherkraut. 423/979
Meisterwurtz. 848
Melantzan. 328
Melonen. 781
Mengelwurts. 349
Merkenichen. 478
Mer Hirssen. 980
Merrettich. 394
Mertzenblumen. 820
Mertzen Violen. 725
Meuszdorn. 777
Meur-Hirsen. 542
Meuzoor. 564
Meuzorlin. 568
Meuszorlin. 546
Meyblumlyn. 212
Meyenkraut. 701
Meyeron. 587
Miltzkraut. 983
Mistel. 775
Modelgeer. 380
Moen. 332
Mouhkraut. 983
Mosbeer. o 131
Moszblumen. 701
Moszkolben. 113
Motten blumen. 569
Muckenkraut. 389
Mundtholtz. o 153
Muscat nuesz. o 165
Mutherkraut. 915
Muterwurtz. 819

N.

Nachtschadt. 318/632
Naegel. o 172
Naegelkraut. 564

Narciſſen Roſzlin. 140/150
Narrenkappen. 824
Narrenkolben. 113
Naterzungelin. 985
Natterwurtz 360
Neghelin. 527
Neſſel. 616/617
Nuſz. ○ 127

O.

Ochſenbrech. ○ 32
Ochſenzung. 680
Odermenig. 841
Oleander baum. 443
Olebaum. ○ 157
Oliuebaum. ○ 157
Ogentroſt gras. 46
Orant. 491
Orenbaum. 836
Oſterlucey. 720

P.

Paiſſelebeer. ○ 212
Pappel. 796
Pappelbaum. ○ 224
Paſtinacken. 866
Paſtenep. 866
Perſich kraut. 389
Peſtilentz wurtz. 698
S Peters kraut. 669
Peterlin. 861
Peterſilgen. 861
Pfaffen blat. 278
Pfeben. 783
Pfeffer. ○ 172
Pfeffer kraut. 393
Pfenninck kraut. 555
Pferſichbaum. ○ 163
Pflaumenbaum. 205
Pfrimmen. ○ 103
Phenich. 52
Pimpernüſzle. ○ 120
Poley. 590
Pomerantzen. ○ 169
Popel weyden. ○ 225
Pſille kraut. 523

Q.

Qualſter. ○ 126
Quendel. 507
Quittenbaum. ○ 180

R.

Raden. 47
Radendiſtel. ○ 15
Raden thieſtel. ○ 24
Raepenblumen. 824
Rauten. ○ 59
Rheinblumen. 569
Reinfarn. 913
Reiſz. 48/49
Rettich. 239
Rhor. 70
Rindts augh. 939
Ringelblumen. 652
Rüſtenholtz. ○ 221
Ritterſtigern. 902
Rodel. 913
Rodte. 973
Roken. 31
Romiſche Quendel. 509
Romiſche Terwe. 38
Rootbruſtbeerlin. ○ 209
Roſebaum. ○ 240
Roſen wurtz. 476
Roſzhub. 695
Roſzmarin. 515
Roſzmuntz. 602
Roſz Swantz. 968
Rot Heilwurtz. 843
Rot Paſtinep. 884
Rot Ruben. 884
Rot Tannenbaum. ○ 264
Roter mangolt. 299
Rubrechtz kraut. 804
Rueben. 235
Ruerkraut. 565
Rue weyſen. 44
Rundel. 511
Runigblum. 830
Rutenſchell.

S.

Saffran. 170
Saltzkraut. 627
Sammatblum. 303
Sanikel vnd Saniele. 810
Saurampfer. 358
Saurerklee. ○ 38
Saurich. ○ 212
Sauwurtz. 632
Scariol. 281
Schafs myple. ○ 161
Schantwurtz. 689
Scharlach. 658
Schartenkraut. 804
Scharts wurtz. 689
Schebel wurtz. 955
Scherling. 894
Schlaffkraut. 328
Schlüſſelblum. 669
Schlüſſelblumle. 669
Schmaltzblum. 812
Schmeer wurtz. 689
Schwalbenkraut. 927
Schwalben wurtz. 766
Schwartz Andorn. 613
Schwartz Aſtreutz. 830
Schwartz Coriander. 903
Schwartz Hirtſzwurtz. 858
Schwartz Kümmel. 903
Schwartz Kumich. 903
Schweinſ todt. 307
Schwertel. 83/134/135
Sebenbaum. ○ 253
Seirdorn. 328
Selliga. 386
Seneff. 241
Seſel. 900
Seuw-brodt. 718 Sew Fechel. 955
Seukraut. 319
Sew-todt. 307
Seynnegle. 536
Sieben ghezeiten kraut. ○ 46
Slangenkraut. 711
Slehendorn. ○ 205
Smaltz blumen. 820
Sonnewende wolfs milck. 431
Sophiekraut. 901
Sorgſamen. 52
Spaniſch kurbel. 896
Sperck gilghen. 769
Speerenſtich. 380
Spelths. 39
Sperling. ○ 126
Spike Naerde. 117
Spinat oder Spinnet. 310
Spindelbaum. ○ 199
Spindelhortz. ○ 200
Spitz kletten. 695
Spitz Muntz. 600
Spitz nuz. 706
Spitzigher wegrich. 375
Sporbaum. ○ 126
Springkorner. 439
Springkraut. 439
Stabwurtz. 935
Stachelnuz. 706
Stalkraut. ○ 32
Stechopffel. 321
Stechpalmen. ○ 184
Stechender palmen. ○ 184
Stekruben. 238
Steynkraut. 247
Steinblumen. 939
Stein Epffich. 863
Steinfarn. 983
Steinlinden. ○ 220
Stein negle. 533/536
Steinpalmen. ○ 185
Steinrauten. 988
Stechende Ginſt. ○ 108
Sternkraut. 423
Stichas-kraut. 516
Stichwurtz. 745
Storken ſchnabel. 805
Strichblumen. 939
Strobildorn. ○ 4
Suſzwortz. 30/38
Suſzholtz. ○ 98
Swybel Hyſop. 511 Synnaw. 810

T.

Tag vnd Nacht. 311
Taubenfuz. 804
Tauſent guldenkraut. 486
Tauſent-korn. 526
Teitloſen. 176
Teſchelkraut. 263
Teuffels-milch. 439
Thierlinbaum. ○ 200
Todtern. 512
Todt Neſſel. 617
Traubenkraut. 272
Treublin. ○ 236
Triebkorner. 439
Tuffelwurtz. 824
Turckſchen korn. 50
Tuuale. 44

V.

Verſich. ○ 212
Vergiſz myn nicht. 464
Vlmen. ○ 221
Vnſer Frauwen flaſchz. 493
Vnſer Fraw Muntz. 395
Vnſer Frauwen ſchuchlin ○ 49
Voghelkraut. 544

W.

WAelwurtz. 689
Waldiſtel. ○ 184
Waldfarn menle. 990
Waldfarn weiblin. 990
Wald Geiſzbaert. 869
Waldt hoff. 485
Wald knoblauch. 198
Wald Mangold. 363
Waldt meiſter. 977
Wald Neſſel. 617
Waldt Rauten. ○ 59
Waldt reben. 748
Waltrohor. 43/44
Waldtſtro. 979
Wallenthiſtel. ○ 15
Wandt-Luyſ-kraut. 97/98
Wantzenkraut. 608
Waſſer battenghel. 581
Waſſer dorſt. 625
Waſſer gilgen. 703
Waſſer Hanenfuſz. 815
Waſſer Muntz. 602
Waſſer nuz. 706
Waſſer Pfeffer. 389
Waſſer Schlangenkraut. 711
Waſſer wegrich. 369

Weber-

Weberkerlen. o 20
Wecholtz. o 256
Wegherich. 373
Wegdorn. o 239
Weggrasse. 504
Weghedornbeer. o 211
Wethernuz. 706
Weinraute. o 59
Weinreb. 752
Weisz Alberbaum. o 224
Weisz Andorn. 612
Weisz vnd rot garten vieil. 405
Weisz Hirtz wurtz. 857
Weisz Nieswurtz. 382
Weisz pepel wepden. o 214
Weisz Steinbrech. 727
Weisz wegh Distel. o 2
Weisz Winter Violen. 398
Weisz wurtz. 775
Weissen Mangolt. 299
Wermuet. 916
Welsamen. 901
Welschebonen. o 69
Welsche Distel. o 11
Welsch kirsen. o 200
Welsch Nessel. 617
Welschnusz baum. o 127
Welsch ochsenzung. 679
Welsch Quendel. 509
Welscher steynklee. o 48
Welsche wepsen. 38
Wepdenbaum. o 159
Wepdt. 426
Wepssen. 27
Wicken: Wild Wicken. o 88
Widerkirch psop. 598
Wilde Angelica. 850
Wild Basilich. 595
Wild Binghel kraut. 315
Wilder Cucumer. 789
Wilt Feldzwibel. 183
Wildtfichten baum. o 262
Wilden garten Saffran. o 21
Wilden Galgan. 107
Wilder Kresz. 252/265
Wilde Korffel. 895
Wild Lauch. 194
Wildt Molten. 307
Wildt Muntz. 603
Wildt Ochsenzung. 684
Wilder rosen. o 243
Wildt Saffran. 176
Wildt Salben. 581
Wilder Seneff. 242
Wilder todt. 986
Wilde Wegwarten. 273
Wildt Weinreb. 752
Wildt Wepdt. 426
Wide Ziern baum. o 263
Winden kraut. 758
Wisen klee/ o 35
Wisen Wollen. 121
Wolfs beer. 325
Wol gemuud/ 583
Wolfs milck. 429
Wolfs wurtz. 822/823
Wullkraut. 662
Wunderbaum. 836
Wundkraut. 473

Y.

Ygrun. 774

Z.

Zam. 595
Zam Angelic. 850
Zam blau wegwart. 274
Zam kraut. 377
Zam molten oder milten. 306
Zamer hauff. 621
Zamer zirnebaum. o 261
Zamer magsamen. 534
Zapffikraut. 777
Zeeblumen. 703
Zee Wolfs milck. 430
Zeckenkorn. 836
Zeidelbast. 446
Zeiland. 446/447
Zeitloosen. 159/561
Zepflinkraut. 777
Zuibel. 186
Zungen blat. 777
Zwepblat. 372
Zpnmet Roerlin. o 170
Zyngrun. 774
Zysern. o 84

TABLE OV BRIEVE ENARRATION

DES NOMS VVLGAIRES TANT FRANCOIS, PICCARTZ QVE VALOVS DES PLANTES CONTENVES EN CEST HERBIER.

ABricos. o 207
Afrodilles. 124
Agrimoine. 841
Agripaume. 610
Aguillettes d'armes. 657
Aigrette. 358
Ail. 197
Ail porreau. 196
Ail Serpentin. 198
Airelle. o 130
Alliaire. 627
Aluyne forte. 915
Alysier. o 218, o 223
Amandier. o 163
Amarelle. o 207
Amelancher. o 223
Amourettes. 9
Ancholies. 928
Anet. 945
Angelica. 850
Angelic de Norweghen. 850
Anis. 881
De l'Appe. 861
Appetits. 142
Arboux. o 166
Areste-bœuf. o 32
Argentine. 841
Aristologe. 720
Armoise. 931
Arroche. 306
Arroches sauuages. 307
Artichaut. o 4
Asche. 861
Asche de rochers. 863
Asperges marines. 961
Aspic. 517
Aspregoutte menue. 423
Aubel. o 224
Aubespine. o 234
Auelaacques. o 223
Aueron. 41
Aueronne. 935
Aulne. o 222, 223
Auoine. 40
Aurelle. 130
Aux. 197
Aux d'ours. 198

B.

BAcilles. 478
Baguenaudes. 319
Baguenaudes à patre nostres. o 120
Bagenaudier. o 101
Barbe de Bouc. 650
Barbotine. 923
Barbe de Renart. o 31
Barrelets des Prouensals. 144
Basilicq. 593
Basil cq sauuage. 595
Bassinet. 812
Bassinets blancs doubles & simples. 814
Batades. 798
Baume crespu. 599
Bec de Cicoigne sentant le musc. 805
Bec de Grue. 807
Berle. 249, 550
Bete blanche. 299
Bete rouge. 299
Biere. 33
Bistorte. 360
Blanc d'eau. 703
Blauez. 647
Bled & Blé. 27
Blé de Mars 29
Blé Loca. 28
Blé Luysier. 2
Bled Sarrasin & ses differences. 50, 51, 52
Blette. 301
Bluetz. 647
Bois de S.Iean. 935
Bonnet de prestre. o 99
Borraches. 678
Bouillet. o 222
Bouillon blanc masle. 662
Bouleau. o 222
Bourg espine. o 211
Bourse de Berger ou Pasteur. 263

Branche vrsine. o 3
Brayes de cocu. 669
Brusc. 777
Bruslure. 45
Bruyere. o 247
Buglosse sauuage. 689
Bugrande & Bugrânes. o 32
Buys. o 150

C.

CAbaret. 713
Calament. 605
Calament des champs. 598
Callebasses. 786
Cameline. 268
Camemille ou Camomille. 937
Camomille des champs vulgaire. 937
Canne. 70
Cannelle. o 170
Cappres. 772
Carline. o 7
Carne. o 222
Carobe. o 121
Carottes jaulnes. 883
Carottes rouges. 884
Cassaudes. 561
Cedre du Liban. o 259
Centaurée grande. 870
Cerfueil. 886
Cerises. o 201
Cerises d'outre mer. 319
Ceruoise. 35
Ceruys. 866
Chamaraz. 581
Chanure. 622
Chapitons. 844
Chardon argentin. o 2
Chardon benist. o 17
Chastaigners. o 191
Chastaignes. o 191
Chastaignes d'eau. 706
Chaussetrappe. o 15
Chelidoine. 927
Chesne verd. o 185
Chesne & ses excremens spongieus. o 185
Chesnette. 578
Cheure fueille. 769
Chiendent. 20,21
China. 75
Chou cabu blanc. 293
Choux de chien. 315
Chou de mer. 715
Chou fleuri. 295
Choux verds. 293
Churles. 183
Cices de belier. o 84
Cichorée des iardins. 174
Cichoree jaune. 275
Cichorée sauuage. 274
Cigue. 894
Citron. o 168
Clous de girofles. o 172
Coingz. o 180
Colletz. 293
Coloquinte. 787
Comin. 905
Concombre. 780
Concombre sauuage. 789
Confanons. 338
Consoulde Sarrasine. 368
Consyre. 689
Coq. 395
Coquelicot. 338
Coquelourde. 152,154
Coquelourdes. 345
Coriandre. 859
Cormier. o 126
Cormier sauuage o 126
Corne de cerf. 524
Corneolle. 416
Cornier. o 200
Cornier sauuage. o 200
Corniole. o 200
Cotton. 795
Couillons de chien. 212,213,214,215
Couillons de lieure. 215,216
Couillons de prestre. 701
Couleurée. 745
Couleurée sauuage. 745
Courge. 786
Courge sauuage. 787
Couronne Royale. o 49
Crapaudine. 18
Du Creu. 394
Creneuse. 610
Cresson Alenoys. 254
Cresson d'eaue. 250
Cresson de iardin. 254
Cresson sauuage. 265
Crocque. o 88
Croisée. 979
Culraige. 389
Cuyderelles. 536

D.

DAttier. o 270
Dent de chien. 231
Dent de lion. 278
Doignier. 674
Draue. 267

E.

EBene noir. o 219
Elpho. 122
Endiue. 281
Enula campana. 676
Eoule. o 185
Errable madre. o 30,234
Eschalottes. 192
Escharbotz. 706
Esclaire. 927
Escuelles. 469
Espargoutte. 915
Espeautre. 38,39
Espinars. 310
Espine aigrette. o 212
Espine vinette. o 212
Espurge. 459
Espy d'eaue. 377
Estoillee. 423
Eufrase. 580

F.

FAsiols. o 69
Fau. o 191
Fauerottes. 908
Febue espesse. 473
Felongne. 927
Fenegrec & Fenegrey. o 51
Fenouil. 945
Fenouil marin. 478
Ferule. 949
Feues. o 65
Feugiere masle & femelle. 990
Figuier. o 229
Flambe. 85
Foin de Bourgoigne. o 42
Framboisier. o 245
Freses. 843
Fresne. o 127
Froument. 27
Fueille de Macis. o 165
Fumeterre. 924
Fusin. o 199

G.

GAliot. 844
Galles. o 188
Gant nostre-Dame. 674
Garance. 973
Garderobbe. 935
Garipolt. o 264
Genest. o 103
Geneure. o 256
Gentiane. 378
Gentiane croisée. 380
Germandrée. 578
Giroffles d'eaue. 966
Giroffles des Dames. 398
Glais. 135
Glateron. 976
Glayeul puant. 97
Glayeul ou flambe bastard. 83
Gletteron. 694
Glouteron. 694
Goude. 652
Graine d'escarlate. o 184
Grande Scrofulaire. 632
Grein de Paradis. o 238
Gremil. 542
Grenoille. 812
Groiselier. o 259
Groiselles rouges. o 256
Groiselles d'outre mer. o 256
Grosse Germandrée. 577
Grosse Mariolaine d'Angleterre. 586
Grosse sauge. 656
Guesde. 426
Gueule de veau. 491
Guimalues. 799
Guindoulier. o 209
Guy. 775
Gyroffleer. 527

H.

HAnebane. 328
Heliebore blanc. 382
Hepatique. o 40,o 282
Herbe à limassons. o 42
Herbe à puces. 523
Herbe au chat. 603
Herbe au laict. 429
Herbe aux ailletz ou ailz. 627
Herbe aux crapaus. 18
Herbe aux langues. 777
Herbe aux mittes. 664
Herbe aux Perles. 542
Herbe aux poulmons. 284
Herbe ou herbe des praiz. 4
Herbe Crapaudine ou aux Crapaus. 18
Herbe d'Elaine. 676
Herbe monnoyere. 558
Herbe S. Barbe. 147
Herbe S. Iean. 931
Herbe terrible. 450
Houblon. 752
Hous. o 184
Hyeble. o 195
Hysope. 520
Hysope des guarigues. 522

I.

IAnettes. 148
If. o 269
Ionc. 118,120,119
Ionquilles. 157
Iotte blanche. 299
Ioubarbe des vignes. 473
Ioubarbe grande. 454
Iue arretique. 465
Iuiubier. o 209
Iusquiame. 328

Laicte-

L.

LAicteron. 283
Laicteron d'aucuns. 275
Laictues. 291 Laifferon. 283
Langue de Cerf. 981
Langue de Chien. 685
Lauende. 518
Laureole. 447
Laurier. o 166
Lentilles. o 87
Lentisc. o 113
Lierre. 731
Lierre terrestre. 730
Limons. o 168
Lin. 498
Lin sauuage. 493
Lis blanc. 202
Lis d'estang. 703
Lis jaulne. 207
Lis orengé. 202
Lis sauuage. 207,208
Liseron. 738
Liuesche. 854
Lunaire petite. 983
Lupins. o 74
Lysimachie rouge. 416

M.

MAcreuses. o 293
Mandragore ou Mande gloire. 326
Manne. 66
Marguerites. 561
Mariettes. 398
Mariolaine. 587
Mariolaine bastarde. 583
Marons. o 191
Marrochemin. 612
Marrubin. 612
Marrubin noir. 613
Masse de ionc. 113,114
Matricaire. 915
Maulue. 796
Melisse. 608
Melze & Meleze. o 263
Melons. 781
Menthe aquatique. 602
Menthe de nostre Dame. 600
Menthe Romaine. 600
Menthe sauuage. 603
Mercuriale. 313
Mercuriale sauuage. 315
Meurier. o 227
Meurier blancq. o 227
Micocoulier. o 218
Mille grains. 272
Milleguette. o 238
Mille pertuis. 483
Millet. 49,50
Morelle. 318
Morgeline. 545
Moron violet. 491
Mors de diable. 646
Mouche à miel. 217
Mouche guespe. 217
Mouches. 218
Moucherons. 216,217
Mouron. 545
Mouron à fleurs rouges & bleues. 549
Moustarde ou Seneue domestique. 241
Muguet. 211,212
Muguette. o 165
Mygraines. o 152
Myrte petit commun. o 149

N.

NArcisses. 148
Nasitor. 254
Naueau rond. 235
Nauet. 238
Nesples. o 197
Nesplier. o 197
Nertpruym. o 211
Nielle. 903
Nielle des bledz. 47
Niespe. o 225
Noisettes. o 223
Noix: Noyer. o 127
Noix muscade. o 165

O.

OBeau. o 224
Obel. o 224
Oeil de bœuf. 939
Oeilletz. 409,527
Oeilletz Dieu. 409
Oeilletz d'Inde. 871
Oignon. 186
Oignon blanc champestre. 183
Oignon marin. 188
Omeau. o 221
Orcanette. 680
Oreille d'Asne. 689
Oreille d'homme. 713
Oreille de rat ou souris. 564
Orenge. o 169
Orengier. o 169
Orge. 32
Origan sauuage de Syrie. 583
Ortie. 617
Ortie morte. 615
Ortie Romaine. 617
Oseille. 358
Oseille de brebis. 359
Oruale. 658

P.

PAin de Cocu. o 38
Pain d'oiseau. 462
Pain de pourceau. 718
Palais au lieure. 284
Palmier. o 270
Pamelle. 33
Panic ou Paniz. 52
Parelle. 349
Parietaire. 311
Pas d'Asne. 696
Pasquettes. 561
Passerage. 393
Passerage sauuage. 252,265
Passe velours. 303
Pastel cultiué. 426
Pastel sauuage. 426
Pastinades. 866
Pastinades jaulnes. 883
Pastinades rouges. 884
Pasture de Chameau. 115
Patience. 352
Patte de cheual. 696
Pauot blanc. 334
Pauot cornu. 332
Pauot priué. 334
Pauot sauuage. 338
Pensées. 726
Pensées menues. 726
Perce bosse. 416
Perchepier des Anglois. 889
Perfoliate. 482
Perroquet. 455
Persil. 861
Persil d'Asne. 896
Peruenche. 774
Pesche. o 163
Peschier. o 163
Pesse & Caripolt. o 264
Petite centoire. 486
Petit Cotton. 565
Petit Cypres. 935
Petite Esclere. 701
Petit Glouteron. 695
Petite Ioubarbe. 460
Petite oreille de souris. 546
Petite ortie. 618
Peucedane. 935
Peuoisne. 830
Peuplier. o 225
Pied d'alouette. 902
Pied de corneille. 514
Pied de lieure. o 44
Pied de Lion. 810
Pied d'oye. 307
Pied de pigeon. 804
Piloselle. 564
Pisuerte. 564
Pimpinelle grande. 876
Pin. o 251
Pin sauuage. o 251,& 252
Pissenlit. 278
Piuoine. 830
Plane. o 232,233
Plantain. 373
Plantain d'eaue. 369
Poeuilleuse. 837
Poire. o 196
Des Pois. o 76
Pois Cices. o 84
Poix. o 264
Poiure blanc & noir. o 172
Poiure de Bresil. 391
Poiure d'Inde. 391
Poiure long. o 239
Polypode. 992
Pomme. o 196
Pommes d'amours. 331
Pommes dorées. 331
Pommes de Granades. o 152
Pommes de merueilles. 791
Ponceau. 338
Poncyrade. 608
Poncyres. o 169
Porreau. 193
Pouliot. 590
Pouliot sauuage. 598
Pourcellaine. 471
Pourpier. 471
Prime vere. 669 Prune. o 205
Prunier. o 205
Prunier sauuage. o 205
Pucellage. 774
Pucellage d'homme. o 153
Pyment. 272
Pyrole. 363

Q.

QVeue d'Arondelle. 371
Queue de chat. 968,969
Queue de cheual. 968
Queue de souris. 527
Quinte feuille. 838

R.

RAcine creuse. 926
Raifort. 239
Raifort sauuage. 394
Raiglice. o 98
Raisin de regnart. 325
Du Raphan. 394 Rebbe. 976
Recliffe commune. o 98
Regalice. o 98
Responce petit. 405
Reprise. 473
Restincle. o 113
Reueille matin suiuant le Soleil. 451
Reueille matin des vignes. 439

Ris. 48,49
Ronce. o 245
Roquette. 242,243
Rosage. 443
Rose de Canelle. o 243
Roses de Prouence. o 240
Roses incarnates. o 240
Roses sauuages. o 243
Roseau commun aquatique. 70
Rosier. o 240
Rosmarin. 515
Rue de muraille. 958
Rue. o 59
Rue sauuage. o 59

S.

Saffran. 170
Saffran bastard & graine de parroquets. o 21
Sainct Foin. o 94
Sal gotz. 706
Sallade de chanoine. 874
Sang de Dragon. 357
Sannes blanches. 247
Sapin. o 264
Sapinettes. o 293
Sarasine. 729
Sarriette. 511
Sapinier. o 253
Saulge France. 657
Saulx. o 159
Sauorie. 511
Saxifrage blanche. 727
Scabieuse. 636
Scordion. 581
Semola ou Gru. 39
Senesson. 269
Seneçu blanc. 241
Seneue domestique. 241
Seneue sauuage. 241,254
Seneue sauuage blanche couchante. 261.
Senicle. 810
Sermontaine. 900
Serpentine d'eaue. 711
Serpentine grande. 711
Serpolet. 507
Signet de Salomon. 775
Smyrnium de Candie. 864
Soda. 479
Solanum lignosum. 323
Sorbier. o 126
Souchet. 107
Soucion. 32
Soucy. 652
Soucy d'eaue. 416
Stœchados. 516
Surelle. 359
Suseau. o 193
Susyer. o 193
Suyn. o 193

T.

Tamaris. o 252
Targon. 535
Tarton-Raire. 452,453
Terebinthe. o 115
Teste de veau. 491
Thym. 509
Tigne de lin. 512
Tille. o 220
Tillet. o 220
Tithymales. 429
Tormentille. 843
Tornesol. 317
Toute bonne. 658
Toute saine. 768
Treffle. o 35
Treffle odoriferant. o 46
Tremble. o 225
Triquemadame. 454,460,461
Troesne. o 153
Truffles d'eau. 706
Tue-loup jaune. 822
Turbith noir. 433
Turons, ou Tourons de Languedoc. 65

V.

Vaccet. 142
Valeriane. 872
Vanche. 774
Veluette. 564
Verangenes. 328
Veraire. 382
Verge d'or. 367
Vermillion. o 184
Verueine. 634
Vesce. o 88
Vesce sauuage. o 88
Vigne. 752
Vigne sauuage. 752
Vignoble. 313
Violes des Dames. 398
Violes des muretz. 405
Violettes herbues. 527
Violettes de Mars. 725
Violiers blancs & rouges. 405
Viorne. 748
Waude. 427

Y.

Yeuse. o 185
Yuraye. 44
Yuraye sauuage. 43,44

Z.

Zingembre. 99

TAVOLA ITALIANA.

Abete. o 264
Acetosa. 358
Acetosella. 359
Aglio. 197
Aglio de gli orsi. 198
Aglio porro. 190
Agno casto. o 161
Agretto. 254
Agrimonia. 841
Aio. 197
Albricochi. o 207
Allegracuore. 608
Alliaria. 627
Alno. o 222,224
Aloë. 455
Amarantho giallo. 369
Amarella. 915
Amigdalato. 65
Aneto. 945
Angelica. 850
Anguria. 782
Anarino. 491
Apio. 863
Aquifolio. o 184
Aquileia. 928
Aranciata. 608
Aristologia. 720
Armeniache. o 207
Artemisia. 931
Artichoca. o 4
Ascero. 485
Asperella. 968
Asphodelo. 124
Assenzo. 916
Assenso ombelifero. 919
Atriplice. 306
Azaroli. o 214

B.

Bacoche. o 207
Bagolauro. o 218
Balsamina. 791
Balsamita. 602
Basilico. 593
Batisosere. 647
Battissecula. 647
Belladona. 319
Beluedere. 493,496
Berbena. 634
Berbenaca. 634
Betonica. 629
Bettola. o 222
Betula. o 222
Biaua. 40
Bidollo. o 222
Biedoni. 301
Bietas. 299
Bjetola saluatica. 363
Biondella. 486
Blatisosere. 647
Blito. 304
Boga. o 54
Bombace. 795
Bonaga. o 32
Bosso. o 150
Botonaria. 563
Boxa blanca. o 54
Brache de Cuculo. 669
Bughala. o 188

C.

Calamandrina. 578
Calamento. 605
Calami a far Conocchie. 70
Canape. 622
Canape saluatico. 622
Canela. o 170
Canne a far siepe. 70
Cappellazzi. 698
Capriola. 24,25
Caranzi. 791
Carcioffo. o 4
Cardo di panni. o 20
Cardo fiero, Leone ditto. o 19
Cardoncello. 269
Carobe. o 121
Carpino. o 222
Castagne. o 191
Castanaria. 315
Catapusa minore. 439
Caule-rape. 296

Cauli fiore. 295
Cauole liscio. 293
Cauolo marino. 715
Ceci. o 84
Cedri. o 168
Cedri Libani. o 259
Cedro minore. o 258
Cedronella. 608
Celidonia maggiore. 927
Celidonia saluatica. 918
Centauria maggiore. 870
Centaurida. 522
Centorchi. 544
Centograna. 506
Centone. 544
Cephagſſoni. o 272
Celerone. o 81
Chalamindrina paluſtre. 581
China. 75
Chioma di Ioue. 579
Cicerbita. 283
Cicerbita liſcia. 284
Cichoria verrucaria. 277
Cicorea ſaluatica & domeſtica. 274
Cinogloſſa. 685
Cinquefoglio. 838
Cipole. 186
Cireſa. o 201
Ciſto. o 132
Citroni. o 168
Cocomero. 780
Cocomero ſaluatico. 789
Coda di cauallo. 968
Cognol. 669
Coliandolo. 859
Coloquintida. 787
Comino. 905
Conaſtrello. o 153
Conſolida maggiore. 689
Copet riuole. 469
Cornai. o 200
Cornioli. o 200
Croſtofanaria. 869
Cupreſſo. o 256
Cuſcuta. 512
Cypero. 107

D.

Dente di cane, Diſſaco oro. 278
Dittamo. 592
Dragonello, Dragone. 539
Dolzolini. 110

E.

Ebulo. o 195
Elici. o 185
Ella. 676
Elleboro nero. 827
Enola. 676
Endiuia. 281
Erica. o 247
Eſula maggiore. 433
Eſula minore. 431
Eufraſia. 580

F.

Faba graſſa. 473
Faggi. o 191
Faginoli. o 69
Falangio. 60
Falari. 55
Fariola. 29
Farro. 39
Faua. o 65
Faua lupina. o 56
Fauoſcello. 701
Faua menada. o 66
Felſche maſchio. 990
Ferola. 949
Fico. o 229
Fiengreco. o 51
Figatella. 282
Finocchiella. 947
Finocchio. 945
Finocchio marino. 478
Fior campeſe. 647
Fiori di prima. 561,669
Fior d'ohni meſe. 652
Fior velluto. 303
Fourmento. 27
Fragelaria & fragole. 843
Fraſſino. o 127
Fromentone. o 73
Frumento Indiano. 50,51,52
Fumo terra. 924
Fuſano. o 199

G.

Galinella. 544
Galio. 979
Galla. o 188
Gamarſa. o 62
Garofani. o 172
Garofano Indiano. 871
Garofoli. 527,o 172
Gattaria. 603
Geloſia. 301
Geirepro. o 256
Gengeuo. 99
Gentiana. 378
Gentiana minore. 380
Ginocchietto. 775
Giglio. 202
Giglio celeſte. 85
Giglio marino. 191
Giglio matto. 428
Giglio pauonazo. 85
Giglio roſſo. 207
Giglio ſaluatico. 207,208
Gioglio. 44
Gioglio ſaluatico. 43,44
Gira ſole. 836
Gittone. 47
Giunco. 118
Gorgo leſtro. 249
Gramigna. 4,20,21
Granelloſa. 462
Grano. 27
Graſella. 462
Guardo domeſtico. 426
Guado ſaluatico. 426
Guiſtrico Cambroſſene. o 153

H.

Halicacabo. 319
Hedera. 731
Heliotropio. 316
Helleboro bianco. 382
Herba Gatta. 603
Herba Giulia. 575
Herba di S. Maria. 395
Herba di S. Pitro. 478
Hyacyntho del padre noſtro. 184
Hyperico. 483
Hyſſopo. 520

I.

Iringio. o 24
Iua. 465
Iuſquiamo nuouo. 330

L.

Labruſca. 752
Lactuca. 291
Di Landri. 247
Lantana. o 199
Lappa maggiore. 694
Lappula minore. 695
Larice. o 253
Di Laſana. 247
Latiſuoli. 284
Lauro. o 166
Lecini. o 185
Lentiſco. o 113
Linaria. 493
Lino. 498
Liſne. 272
Loglio. 44
Lunaria di Magi Arabi. 985
Lupino. o 74
Lupulo. 752
Lychnide coronaria. 409
Lyſimachia. 416

M.

Macerone. 864
Maiorana. 587
Malua. 796
Maluauiſchio. 799
Mandole. o 163
Margarite. 561
Marrubio baſtardo. 613
Marzolo. 29
Matricaria. 915
Mazza di Caualliero. 277
Mazza ferrata. 277
Mazza ſorda. 113,114
Melagrano. 152
Mele cotogne. o 180
Melica. 52
Melilota Trifoglio Cauallino. o 48
Meliſſa. 608
Mellone. 781
Melongena. 328
Mentha creſpa. 602
Mentha ſaluatica. 603
Mercorella. 313
Mercorella baſtarda. 315
Metel. 321
Miglio. 49,50
Milium Solis. 542
Milzauila. 616
Mocho. o 80 o 85
Moro. o 227
Morſus gallinæ. 544
Mortella. o 149
Moſtarda. 241
Myrto minore. o 149

N.

Napello. 824
Napo. 238
Narciſſo. 148,149,150,151,152
Naſitort ſaluatico. 265
Naſturtio. 254
Nauoni, Naponi. 238
Neſpoli. o 197
Niella. 303
Nipotella montana. 607
Noci. o 147
Noci moſcade. o 165

O.

Occhio di Boue. 939
Oleandro. 443
Oliua. o 157
Oliuella. 447
Oliuo ſaluatico. o 157
Oliuo. o 221
Origano bianco. 583
Ortica morte. 615
Ortica volgare. 617
Orzo. 32
Orzo ſaluatico. 41,43

P.

Palma. o 270
Panico. 52,53
Papauero cornuto. 332
Papauero domeſtico. 334

Papauero ſaluatico roſſo. 338
Paracóculi. 321
Parietaria. 311
Paſtinaca domeſtica. 866
Paſtinaca ſaluatica. 883
Pauarina. 544
Pede di Ocha. 307
Peloſina. 564
Pennachi Perſiani. 210
Pepo. o 172
Pepo aquatico. 389
Pere. o 196
Perfogliata. 482
Perlaro. o 218
Perſiche. o 163
Peruinca. 774
Petranciani. 328
Petroſelino. 861
Peucedano. 955
Perro. o 264
Pie coruino. 812
Pie doca. o 235
Pignola. 460
Pino. o 251
Piperella. 393
Piſo. o 76
Piſſo di can. 278
Piſſoin aletto. 278
Piſtachi. o 118
Piſtachio ſaluatico. o 120
Pizzagallina. 544
Plantagine. 373
Plantagine aquatica. 369
Platano. o 232
Platano aquatico. o 233
Polypodio. 992
Pomi. o 196
Pomo Granato. o 152
Pongitopi. 775
Popelo bianco. o 224
Popelo montana. o 225
Popelo negro. o 225
Popone. 781
Porcellana. 471
Porrandillo. 194
Porro. 193
Portulaca. 471
Primo fiore. 561
Prune ſaſino. o 205
Pruni ſaluatici. o 205
Pſillio. 523

Q.

Quercia. o 185
Querciuola. 578

R.

Rafano. 239
Raffano. 394
Rapo. 235
Raponzolo. 403
Rauano. 394
Regolitia. o 98
Reppice. 306
Ribes. o 236
Riſo. 48,49
Robbia, Rubia. 973
Rombice. 349
Roſa. o 240
Roſe ſaluatice & canine. o 243
Roſmarino coronario. 515
Rouo. o 245
Rouo canino. o 243
Rucheta. 242
Ruta. 59
Ruta ſaluatica. o 59

S.

Salice. o 159
Salatro. 318
Salcio. o 159
Saluia maggiore. 656
Saluia minore. 657
Saluia Romana. 395
Sambuca. 363
Sambuco. o 193
Sanguinella. 24,25
Sanniciola. 359
Saraceno. o 73
Sariola. 281
Saſſifraga maggiore. 513
Sauina. o 253
Sauoreggia. 511
Scabioſa. 636
Scammonea picciola. 743
Schiaria. 658
Scrofolaria. 632
Segala. 31
Semenzina. 923
Semola. 39
Semperuiuo maggiore. 454
Semperuiuo minore. 460
Senape. 241
Serpentina. 711
Serpillo. 507
Seſamo. o 73
Seſerbite Cripini. 284
Sferro cauallo. o 95
Silique. o 121
Smirnio. 864
Smirnio di Candia. 864
Soda. 479
Solatro. 318
Solina. 27
Sorba. o 126
Sorbole. o 126
Spellicioſa. 269
Spelta. 39
Speronella. 976
Spigo, Spigonardi. 117
Spigo. 517
Spigo gentile. 518
Spinacci. 310
Sprone di cauallieri. 902
Squinathum. 115
Stancha cauallo. 522
Stechade. 516
Stella herba. 524
Stella herba ſaluatica. 525
Storace. o 180
Suſino. o 205

T.

Tamariglo. o 252
Tamaro. 745
Tanareto. 913
Taſſo barlaſſo maſchio. 662
Teio. o 220
Terebintho. o 115
Terracrepolo. 275
Teſticolo di cane. 212,229
Thaſſia. 953
Thlaſpi. 254
Throſti dolci. 110
Tilia. o 220 Tilia maſchio. o 220
Tithymallo. 429
Tithymalo arboreo. 435
Tithymalo marino. 430
Tithymalo myrſinite. 430
Tornaſole. 274
Trifoglio cauallino. o 48
Trifoglio Tragi dolce. o 35
Tymo. 390

V.

Valde bona. 878
Valeriana maggiore. 872
Vecione. o 81
Veladro. 382
Vena vana. 41
Veri gentili. 561
Verminacola. 634
Viluchio maggiore. 738
Viluchio minore. 738
Vincetoſſico. 766
Vinci boſco. 769
Viola bianca. 405
Viola lalla. 405
Viola mammola. 725
Viola porporea. 725
Viſchio. 771
Vite. 752
Viticella. 791
Vmbilico di Venere. 469
Vnghia cauallina. 696
Vppupara di Maghi. o 94
Vua orſa. o 130
Vua ſpina. o 239

Z.

Zaffrano. 170
Zaffrano matto Saluatico & Saraceneſco. o 21
Zaffrano ſaluatico. 176
Zeingole. o 159
Zugga ſaluatica. 745

TABLA DE LOS NOMBRES CASTELLANOS Y ALGVNOS PORTVGVESES.

ABroios. o 96
Abroyos. 706
Abrollos. 706
Açafrano, 170
A carreador de sueño. 319
Açofeifo. o 209
Açutenas amarillas. 182
Adelfa. 443
Agrelles. 358
Agrimonia. 841
Alazor & semiente de papegayos. o 21
Albahaca. 593
Albahaca de arroyos. 596
Albahaca saluage. 595
Albardin. 122
Alcamo blanco. o 224
Alcamo negrillo. o 225
Alcapparas. 772
Alcarouea. 884
Alecrin. 515
Alegria. o 73
Alfena. o 153
Algarronas. o 121
Algodon. 795
Alhelys. 405
Alichrin francz. 517
Alipiure. 47, 903
Almendras. o 163
Almerones. 274
Almez. o 218
Alphabeca. o 91
Aluarcoques. 207
Aluerchigas. o 207
Amor de Hortulano. 976
Amor myos. 191
Amotes. 791 Amourettes. 9
Ancusa. 680
Andrino. o 205
Apio que cresce en las piedras. 861, 863
Macedonico. 864
Arayhan. o 148
Arbol paradyso. o 130
Ardiueja. o 142
Aristoloquia. 720
Armotes. 306
Armuelles. 306
Arroz. 48, 49
Artemisia. 931
Aruejas. o 176
Arpedrea. 511
Auca, Auena. 40
Ayo porruno. 196
Ayos. 197
Azebo. o 184
Azedas. 358
Azederas. 358
Azeuar. 451
Azeytuua. o 157
Azonzeras de las Indias. 191
Azumbar. 117

B.

BArba cabruna, Barba de Cabron. 650
Bardana. 694
Bardroegas. 471
Batata. 791
Behordo. 113
Betonica. 629
Bien granada. 272
Bistorta. 360
Bledas 299 Bledos. 301
Bobas. 423
Boga, boxa blanca. o 54
Bon Varon. 269
Borraies. 678
Borraienes. 678
Borraies. 678
Bredos. 301
Bulbo bono para comer. 184
Burhalaga. o 252

C.

CAbeza de ternera. 491
Cabeçuela. 643
Cafelale. 161
Calamento. 605
Camarinhera. o 248
Capanilla. 154
Camotes. 791
Campanilla. 743
Canaheia. 894
Canaheia. 949
Canahoria. 883
Canahoria blanca. 866
Candeleia. 660
Canela. o 170
Caniuero. o 193
Cannamo domestico. 622
Cannamo saluage. 622
Cantuello. 516
Cantuesso. 516
Carbasade. 785
Carça. o 245
Carça Idea. o 245
Carça moras. o 245
Cardencha. o 20
Cardo. o 4
Cardo morto. 269
Cardo penteador. o 20
Cardopino. o 9
Casca. o 156
Cassia fistola. o 121
Cebolla. 186
Cebolla albarrana. 188
Cebollina. 149
Cedri Libani. o 259
Ceguta. 894
Celidonia. 927
Centeno. 31
Cepa.
Cephaglioni. o 272
Cerresas. o 201
Cereso syluestre. o 206
Cergaços. o 132
Ceuada. 32
Chamædreos. 578
Chamædreos de arroyos. 581
Chantage. 373
Cheriuia. 866
China. 75
Cibollino Alborana. 182
Cicoria. 274
Cidras. o 168
Cinco en rama. 838
Cintoria. 486
Cipres. o 256
Cirnelo. o 205
Clauellos. o 172
Clauil de especia. 527
Clauo de especia. 527
Clauos di especia. o 172
Coaia liche yerua. 979
Cocihelos. 469
Coda di cauallo. 968
Cogombrillos amargos. 789, o 62
Cogombro. 780
Colhes. 293
Colleron. 482
Coloquintida. 787
Comino. 905
Coraçoncillo. 483
Cornicabra. o 115
Cornizoles. o 200
Coronilla del Rey. o 100
Coscoya. o 184
Coyoni de perro. 212, 213, 214
Culantro o Coliandre. 859
Cuscuta. 512

D.

DE tiene buey. o 32
Diente de leon. 278
Dineraria. 558
Diptamo. 592
Dormidera. 332, 334
Dromidera marina. 332

E.

EBano. o 219
Eloendro. 443
Endiuia. 281
Enebro. o 256
Eneleo. 945
Entramoros. o 74
Enzina. o 185
Erizambac Arabum. 125
Erizo. o 108
Escabon. o 55
Escudetas del Rio. 703
Esparto. 122
Espigada. 377
Espigesil. 117
Espina. o 239
Espinaca. 310
Espino de maiuelas. o 234
Estepa. o 132
Estoraque. o 180
Esula mayor. 433
Esula menor. 432

F.

FArfara. 696
Faro. 709
Fasiolos, Faua braua. o 72
Faya. o 191
Fel de tierra. 486
Fenicho de porco. 955
Figuera del enferno. 836
Frailillos. 709
Frasno. o 127
Funcho. 945

G.

Gamarsa. o 62
Gamones & Gamonites. 12,124
Garauancillos. o 91
Gattiglio casto. o 161
Gatilhos. o 32
Gengiure. 99
Gentiana. 378
Giest. o 104
Gigante. 700
Gilbarbera. 777
Gioul catemer. 342
Gordolobo. 662
Grama & Gramenha. 4,21,22
Granada. o 152
Granza. 973
Grauanços. o 84
Guiabelha. 524
Guyndas delas Indias. 322

H.

Hallena. o 153
Hasa. o 191
Hauas. o 65
Helecho. 996
Herba Bauesa. 455
Higos del Rio. 703
Higuera. o 229
Hinojo. 945
Hombrezillos. 752
Hortiga. 617
Hortiga muerte. 615
Hyssopo. 520

I.

Ignanes. 791
Iunca auellanada. 107
Iunca Cheyrosa. 107
Iuncia olerosa. 107
Iunco. 118
Iunco amacordaco. 113
Iunquerina de Salamanca. 280
Ionquillos. 157
Ionquillos blancos. 153
Iusbarba. 777

L.

Lappaça. 349
Larice. o 253
Laurel. o 166
Laureiro. o 166
Leche gallina. 183
Leche trezca. 429
Leche trezna marina. 430
Lechuga. 291
Lechuga saluage. 290
Lemerinha. o 247
Lengua ceruina. 981
Lentejas. o 87
Lettuga. 291
Lietugas & Liechugas dentre los planos. 257,258
Liga. 775
Linaria. 493
Lino. 498
Liria. 775
Lirio. 133
Lirio amarillo. 104
Lirio blanco. 2
Lirio Cardeno. 85
Lirio de color de Cielo. 85
Lirio espadanal. 132,133
Lirio Illyrico. 130
Lirio espadanal. 97
Lychnide coronaria. 409
Lysimachia. 416
Lletrera. 429
Lletrera marina. 430

M.

Maçucas. 133
Madresylua. 769
Maiorana. 587
Maros flores. 142
Maleytos. 429
Malua. 796
Maluauisco. 799
Mandragula, Mandracola. 326
Mançana. o 196
Manzanas. o 196
Manzanilla. 937
Manzanilla saluage. 937
Marmaio. 799
Marruuio bastardo. 613
Marruuio negro. 613
Mastrantos. 603
Mastuerco. 254
Mastuerco saluage. 205
Mata. o 113
Mata louo tallo. 822
Mayos flores. 142
Meimendro. 328
Melon. 781
Membrillos. o 180
Mercurial. 313
Mestrantes. 603
Mierdacruz. o 251
Milho. 49,50
Mill bart. 542
Miyo. 49,50
Miyo Turquesco. 50,51,52
Mora. o 227
Moral. o 227
Moras. o 227
Morella. 318
Mortiaom. 549
Mostaza saluage. 242

N.

Nabo saluage. 236
Napello. o 824
Naranzas. o 169
Narcisso. 148,149,150
Neguilla. 47,903
Nocies. o 127
Noezes Moscades. o 165
Noselha. 132,133
Norca blanca. 745
Nozilicha maior & minor. 174,175
Nuez de especie. o 165
Nueza blanca. 745

O.

Oio de Buey. 239
Oliuo. o 157
Olmo. o 221
Oreganos. 583
Oregaou de matto. 509
Orejas de monie. 469
Oruga. 242
Oruga saluage. 244

P.

Palmera. o 270
Palo nulla. 924
Palo sancto. o 219
Panico. 52,53
Panizo. 52,53
Paradella. 349
Pastel. 426 Pastel saluage. 426
Pastinagues. 866
Penilho. 465
Peonia. 836
Pepli. 441
Peplo. 439
Peras. o 196
Perdiguera. o 136
Perexil. 861
Perexil d'agua. 861
Peruinqua. 774
Pexegos. o 163
Phasiolos. o 69
Pico de cigoña. 805
Pico de Gru. 807
Pie de borro. 173
Pimienta. o 172, o 239
Pimenta aquatica. 389
Pinillo oloroso. 947
Pino. o 251
Pino negro. o 264
Piolheyra. 837
Piorno. o 103
Plante. 373
Polto. 572
Polypodio. 992
Presera. 976
Puerro. 193
Puerro cabeçudo. 193
Puerro saluage. 194

Q.

Queiro. o 247

R.

Rabacas. 249
Radice. 239
Raiz Rodia. 476
Rapontico vulgar. 870
Rauano. 239
Regalitia, Regaliza. o 98
Reilla Buey. 131
Reinchaum. 245
Retama. o 106
Ribes. o 236
Roble. o 185
Romaza. 349
Romero. 515
Rosa. o 240
Rosa alba, deira. 830
Rosa del monte. 830
Rosa saluage. o 243
Rosmarintho. 516
Rouia. 973
Roure. o 185
Ruda. o 59
Ruda saluage. o 59

S.

Sabina. o 253
Sabuco. o 193
Salce. o 159
Salguero. o 159
Saluia. 656
Saua. 656
Sauço. o 193
Scabiosa. 636
Scariola. 281
Scoba. o 104
Scoba hedionda. 909
Scobas. o 103
Scorsonero. 651
Scudettes. 469
Semiente de papagaros. o 21
Serpillo. 507
Serpol. 507
Serbas. o 126
Siempreuiua mayor. 454
Sisira. 947
Soldanella. 715
Sombrereia. 698
Sorba. o 126
Spelta. 39
Spino negro. o 151
Squile menor. 191
Suelda mayor 689
Sultan zambac. 206

Tama-

T.

TAmaray. o 252
Tartago. 439
Teja. o 220
Tomillo falſero. 509
Tonada. 158
Tourogil. 608
Tragontia. 711
Trebol. o 35
Trebol de prados. o 36
Trebol real, ſaluage. o 46
Trigo. 27
Turfani. 209
Turmera. o 137

V.

VAſillos. 469
Vayas. o 166
Vedegambre blanco. 382
Veleimo. 328
Verangenas. 328
Verbena. 634
Verça marina. 715
Verça peruna. 315
Verdegambre blanco. 382
Verdegambre negro. 827
Verdezilla. 743
Verdo lagas. 471
Veſerra yerua. 491
Vexiga de perro. 319
Vezina de Rios. 377 Vid. 754
Violeta. 725
Violetas amarilhas. 405
Violetas blancas. 405
Vugle Caualuca. 696
Vna creſpa. o 239
Vulpe. 97

X.

XAgaço. o 143
Xaguarça. o 141
Xara-eſtepa. o 133
Xara-Xarguna. o 141
Xaron. o 141

Y.

YEdera. 731
Yedra campana. 738
Yerua de los Alabeſtrieros. 717
Yerua de baleſte. 382
Yerua belida. 812
Yerua benedetta. 872
Yerua cana. 269
Yerua cannamera. 799
Yerua Cidreita. 608
Yerua eſtrella. 524
Yerua Gatera. 603
Yerua de las golondrinas. 927
Yerua Lombriguera. 935
Yerua mora. 318
Yerua mora mayor. 319
Yerua mora que acarrea locura. 320
Yerua del muro. 311
Yerua pionta. 837
Yerua de las pulgas oloroſa. 419
Yerua puntera. 454
Yerua del quadrillo. o 137
Yerua de Valeſteros. 827
Yeruo, yeruos. o 85
Yeſgos. o 195
Yniesta vel Hinieſta. o 106
Yoio. 44
Yua arthetica. 465
Yeruatum. 955

Z.

ZIzania. 44
Zorgatona. 523

Table oft ſuches names off Herbes vſed in Engelland / conteyned in this Herball.

ABrecock tree. o 207
Adders tonghe. 985
Ael. 35
Agrimonie. 841
Aiſcwede. 848
Alder. o 222/224
Alexandre. 864
Aller. o 222/224
Alchanet. 680
Almondtree. o 163
Ancſe or Aniſe. 881
Angelica. 850
Appeltree. o 196
Arthichoques. o 4
Aſchetree. o 127
Aſpe. o 225
Auenes/ 845
Arſedeof. o 89
Arwurt. o 89

B.

BAlſam apple. 791
Barly. 32
Barly blyght. 45
Coman Barly. 33
Winter Barly. 32
Baſill. 593
Baſtarde dictam. 592
Baſtard Reubarbe. o 63
Baſtard Saffran. o 21
Batchelers Buttons. 813
Baytree. o 166
Bawme. 608
Beanes. o 65
Bechtree. o 191
Berberis. o 212
Berelvote. 826
Berwurtz. 826
Betony. 629
Water Betony. 632 Bier. 35
Birchetree. 222
Birdes foote. o 95
Bitter Aloës. 455
Bitter Vetche. o 85
Black berrye buſche. o 245
Black valſch Hellebor. 827
Black Winter Cherie. o 78
Blacke aller. o 204
Blake horehunde. 613
Blake Popler tree. o 225
Bleſſed thiſtel. o 17
Blew Belles. 402
Bleuw Bottell. 647
Bleuw wolf bane. 824
Blight. 45
Blod ſtrange. 526
Bochers browint. 777
Bock wheate- o 73
Borago. 678
Boole graſſe. 976
Bramlebuſche. o 245
Brant-korne. 45
Brebuſche/ o 243
Bereretree. o 243
Bromber. o 245
Broome ende Brolbene. o 103
Broune wurte. 632
Buckxbeanes. o 39
Buckhorne. 529
Bucwhat. 547
Buekes bearde. 650
Bugle. 560
Bugloſſe. 679
Buke thorne. o 211
Burnet. 876 Butter/Burre. 698
Bynd weede. 738

C.

CAbbuge. 293
Cadloke or Kedloke. 236
Calamint. 607
Calfes ſnowte. 491
Camoche. 032
Camomple. 237
Cappers. 772
Carſmirthe. 389
Caruwepes. 884
Cattis mynte. 603
Cattys fayle. 113
Cedre tree. o 259
Celondine. 927
Celp ſcala. 775
Centorij. 486
Ceriſſ. 204
Ceterache. 983
Caſte tree. o 161
Cheruel. 886
Cheſtnutz tree. o 191
China. 75
Cicerbita. 284
Ciche. o 84
Cicheling of brede Peaſon. o 79
Cichorye. 274
Cinquefolye the greather. 838
Cipres. o 256
Citrontre. o 168
Clarye. 658
Clauer. o 35
Clot Burre. 695
Cluſter cherries. o 204
Cockle. 47
Coe Slippe. 670
Cole. 293
Coliandre/Coliandro. 859
Coloquintida. 787
Coltes foote. 696
Columbine. 928
Comfrey. 689
Comyn. 905

Common cintifolij. 838
Common Lycores. o 98
Common Mayden hear. 986
Common Melilot. o 49
Common wormewood. 916
Commun zea womwood. 921
Cornations. 527
Corneltree. o 200
Cotton. 795
Cotton wede. 565
Cowe wheate. 47
Cowesloppe. 669
Cranes bill. 806
Crocfoot. 812
Croswort. 979
Crowfoote. 524
Cucumbres. 780
Curlide Mynte. 599

D.

Daels tre. o 270
Darnel. 44
Daysie. 561
Dead Netell. 615
Dent de Lyon. 278
Decle oft Firre tree. o 264
Dewels bitt. 646
Dieweed. o 103
Dill. 943
Dictamner. 393
Dobbel Gold cuppe. 813
Doble Gillofers. 527
Dock. 349
Doder. 512
Dogghes tunghe. 685
Dogges Coddis. 212/213/314/215
Double tonge. 777
Douefoete. 804
Douch Mezereon. 446
Dragon wurte. 711
Drauich or Wilde Otes. 42
Driakel Mostaert. 255
Dupekmeat. o 284
Dwale. 319
Dwarffe Planetrees. 239
Dyer wede. 427

E.

Eardnutz. 908
Earthnut pease. o 81
Eketree. o 185
Elder tree. o 193
Elecampane. 676
Elmtree. o 221
Englisch Mercurij. 309
Errentree. o 232
Etes. 40
Eyebright. 580

F.

False Acorus. 83
Fellinwood. 323
Felworte. 378
Fenell. 445
Fenkele. 945
Feungreck. o 51
Ferne the male. 990
Ferne the femell. 990
Ohe Ferne. 992
Water Ferne. 992
Feuerfew. 915
Fiche. o 88
Fielde Nigella. 47
Fighetree. o 229
Fistekes. o 118
Flax. 498
Flebane. 419
Flee sede. 523
Fleeworte. 523
Flowe gentill. 303
Floxe glone. 674
Flour de Luce/Flour de Lyce. 85
Fole foote. 696
Framboise. o 245
Francke. 978
Francke sage. 657
Frensch diptamner. 592
Frensch lauender. 516
Frensch Marie Rome. 587
French Mercurij. 313
Frensche Spicknarde. 517
Fumo terrij or Fumeterre. 924
Fijgworte. 701
Fiue fingere grasse. 838

G.

Garden clauer. o 46
Gardyn Cressys. 254
Garlijke. 197
Geldenfloure. 652
Gelouers. 527
Gelyflours. 527
Genger. 99
Gentiane. 578
Germander. 578
Gladdon. 83
Goates bearde. 650
Goates Rue. o 64
Goes haerte. 976
Gold appel. 331
Gold floure. 700
Gold flotter. 569
Gooseberrye. o 239
Goose foote. 307
Gourde. 786
Grapetre. 572
Gras. 4
Grasse korne. 55
Graut. 35
Great Burre. 694
Great Centorye. 870
Great Cicchwede. 544
Greate daysie. 563
Great Morelle. 319
Great Rocquet. 243
Great sage. 656
Great Sanikel. 810
Gromell. 542
Grounde pijne. 465
Grounsel. 269
Gumme succory. 277

H.

Handthorntree. o 234
Hares ballokes. 216
Hares foote. o 44
Hartes tunge. 981
Hartys ease. 726
Hasel tree. o 223
Hauer. 40
Hauer grasse. 41
Hearbe two pence. 558
Heath. o 247
Hellebor. 38
Hemp. 622
Henbayne. 328
Hennebane. 238
Heinequalt. 328
Heptre. o 243
Herb bennet. 845
Herbe Trifolie. o 35
Herbe truelone. 325
Hierb Robert. 804
Himp. 662
Hindberry. 245
Holy. o 184
Holy hocke. 798
Homlocke. 894
Hondes tunghe. 685
Hondert headet Thistel. o 24
Hoppes. 752
Horehounde. 612
Horestrange. 955
Horne poppie. 332
Horned clauer. o 42
Horse floure. 47
Horse houe. 696
Horse mynte. 603
Horse taile. 968
Horse tonge. 777
Howndes berre. 318
Houselike. 454
Hysope. 520

I.

Iacke by the hedge. 627
Ierusalem. 692
Il hase korn. 37
Indien Golden Sonne. 700
S. Iohns grasse. 483
S. Iohns worte. 483
Iosephs floure. 650
Italian Fitche. o 64
Iui. 731
Junipertre. o 256

K.

Kappers. 772
Keale. 293
Kiducon Beanes. o 69
Kippernutz. 908
Knot grasse. 504
Kuehull. 777
Kuehulme. 777

L.

Ladies mantell. 810
Larchetree. o 263
Lauendel. 518
Laurel. o 166
Lauriel. 447
Ledderfew. 915
Leke. 193
Lentilles. o 87
Lesser Burre. 695
Lettes. 291
Leuerwurt. o 282
Liban Cedre tree. o 259
Limontre. o 168
Litle Cichweede. 545
Littel Myrtree. o 149
Littel Camptons. 403
Littel sage. 657
Lockel golding. 820
Long Pepper. o 239
Lorkes claw. 902
Louange. 854
Loue in ydle Pances. 726
Lowrye. 447
Lowse Burre. 695
Louswurt. 826
Lungwurt. o 284
Lupines. o 74
Lycores. o 98

M.

Madder. 973
Wild Madder. 973
Mayden Herre. 126
Mallow. 976
Mandelin wurte. 563
Mandrage/Mandrake. 326
Maple. o 234
Maple with the greater leafe. o 233
Marierome. 587
Marygold. 652
Marris Elder. o 215

Marsche. 861
Marsche Malue. 799
Marsche marigolde. 701
Mastictree. o 113
Mastre. o 264
Mater wurte. 610
Map. o 234
Maydes here. 979
Medeler. o 197
Mede wurte or Medesweete. 869
Medick vetcheling. o 94
Meldertree. o 197
Melilot. o 48/49
Melons. 781
Meruelous appels. 791
Meteglin. 64/65
Mew. 947
MidreChickwede. 545
Milck lentill. 502
Milck wurt. 502
Miller flowers. 416
Millet. 49/50
Misselto. 775
Moller. 662
Moonewort. 983
Morell. 318
Moss. o 278
Mothe mulleyn. 667
Mothewort. 569
Mountayne Persely. 863
Mourron grasse. 632
Mouse eare. 564
Mous tayle. 460
Mouse tayle. 526
Mugworte. 931
Mulberey tree. o 227
Mullen. 662
Mulleyne themale. 662
Mudsterd. 241
Mylen. 49/50
Mylke thistel. o 7
Myrt tree. o 149
N.
Naked Barly. 37
Nauew gētle/or Nauew of Paris. 238
Nettel. 617
Nichtschade. 318
Noli me tangere. 789
Nose blede 911
O.
Ouerwater milfoyle. 966
Oetes/Etes. 40
Oke of Hierusalem. 272
Oke ferne. 992
Oketree. o 185
Oleander. 443
Oliue tree. o 157
Oneberrie. 325
Onyon. 186
Oyle. o 235
Orelippe. 670
Orenge tree. o 169
Orgainy. 590
Organe. 583
Orpyne. 473
Oreage. 306
Our Lady Thistel. o 6
Oxe hele. 827
P.
Palma Christi. 836
Panick. 52/53
Pances. 726
Peartree. o 196
Pease/Middel Pease. o 76
Peruet. o 153
Pellitorye of Spayne. 848
Pelitory of the wal. 311
Peny Riall. 590
Penny Royal. 590/o 2
Peoney. 830
Pepper. o 172
Percelynne. 471
Perche tree. o 163
Persele persely or gardē parsely. 861
Persenippe. 866
Peruincle. 774
Petye morell. 318
Petie Panick. 55
Pety Spurge. 439
S. Peters worte. 485
Peti wyne. o 32
Pichetree. o 264
Pimpernell. 549
Pinck nedle or nedle. 807
Pinetre. o 261
Pinkens. 534
Pistaekens en Festikes. o 118
Planetree. o 232
Plantayne. 373
Plaintree. o 232
Plumtree. o 205
Podding grasse. 590
Poleye Poly. 572
Pom Granat tree. o 152
Popler tree. o 225
Porcelayn. 471
Potades. 791
Poure otes. 42
Prick madam. 360
Primroosen. 669
Prunell. 559
Pulio! Royall. 590
Purple Violet. 724
Pyle worte. 701
Pyne Spourge. 432
Q.
Quinte tree. o 180
Quychgras. 20/21
R.
Rabon. 239
Raddysche. 239
Rameslins. 198
Rape Crowfoote. 813
Raipis. o 245
Redde betis. 299
Redde gooseberies. o 236
Red weede. 338
Reede Mase. 113
Rese. 48/49
Rheynberries. o 211
Ribbe worte. 375
Ribes. o 23
Right Melilot. o 48
Rocquette. 242
Rose baye. 443
Rose campion. 409
Rosemary. 515
Roseroote. 476
Rose tree. o 240
Reng clauer. o 44
Rue. 59
Runing. 547
Rusches. 118
S.
Saffran. 170
Sage. 692
Sampere. 476
Sanikel or Sanicle. 810
Saure allone. 627
Searup. 511
Winter Sauery. Ibid.
Sauin tree. o 253
Scabius. 636
Sciatica Cresses. 265
Scorpioen grasse. 476/542
Scorpions tayle. 316
Seyret. 866
Sea onyons. 188
Sea Spourge. 430
Sea wartwurt. 442
Senberie. 241
Sengrene. 454
Serpents tonghe. 985
Setfoyle. 843
Setterworte. 827
Sewal. 872
Siler Montayn. 900
Silicktree. o 121
Siluer Thistel. o 6
Siluer wede. 841
Sebusttree. o 205
Smal Celandine. 701
Smallaghe. 861
Small mouse eare. 546
Small netell. 618
Smal saxifrage. 877
Smalle wilde Rue. o 60
Small wilow herbe. 417
Snapdragon. 491
Sonall Heath. o 247
Sonne dewe. 988
Son Spourge. 431
Sorrel. 358
Soth ernwuod. 935
Souw brede. 718
Sow thistel. 283
Spanisch broome. o 104
Sperache or Sperage. 961
Spike-naerde. 117
Spinache. 310
Spindeltree. o 199
Splene wort. 994
Spurgie. 439
Spurgwurt. 97
Square S. Johns grasse. 485
Squinanthum. 115
Stauis oker. 837
Starre thistel. o 15
Steen-Persely. 863
Stinking Gladin. 97
Stitch wurt. 58
Stocke Gilouer. 405
Stone crop. 462
Stone hore. 462
Ston-leuerwurt. o 282
Storkes bill. 805
Strawberye. 843
Sulphurwort. 955
Suytbitter. 323
Swallowurte. 766
Sweete Trifoyl. o 46
Sweete williaens. 533
Swyne Cresses. 525
T.
Tamarisci. o 252
Tansy. 913
Tare. o 81
Tastel. o 20
Terpentine tree. o 115
Therowaxe. 482
Thiestel. 023
Thorne broome. o 108
Threleaued Lyuerwurte. o 840
Todo flax. 493
Tormentill. 843
Towne Cresses. 254
Treacle clauer. o 36

Troll

Troll flouwers. 820
Turckisch wheate. 50/55/52
Turnepe. 235
Tutsan. 768
Tyme of Candie. 509

V.

Veintree. 752
Venus hayre. 986
Verveyne. 634
Violet. 725
Vipers Buglosse. 684
Vynde. 752

W.

Wade. 426
Waewurt. o 195
Wald Barly. 43
Walle Gyllofer. 405
Walnuttree. o 127
Wall Penny-wurte. 469
Wall Rue. 988
Warte worte. 431
Water Betony. 632
Water cresses. 250
Water Crowfoote. 091
Water ferne. 992
Water flagges. 83
Water Germander. 581
Water leeke. 121
Water lelie. 703
Water Mynte. 602
Water Penny wurte. 470
Water Plantaine. 319
Water Sengrene. 459
Way benet. 43/44
Weete or Wheate. 27
Wertgrasse. 431
Wertworte. 431
Wheate Barly. 37
White Betis. 299
White Endiue. 281
White garden Poppie. 334
White Gilouer. 405
White Popler. o 224
White roote. 775
Wild Basill. 595
Wild bastard Saffron. o 16
Wild Carot. 883
Wild Cichorye. 274
Wild Fiche. o 88
Wild Ireos. 97/98
Wild Marygolde. 652
Wild Mercurij. 315
Wild Purcelayn. 471
Wild Rampion. 403
Wild redde Poppie. 338
Wild Rocquett. 244
Wild Setwal. 247
Wild Tansie. 841
Wild Turnepe. 236
Wild winter Cresses. 247
Wilde Beanen. o 65
Wilde Buglosse. 684
Wilde Byne. 745
Wilde lorckes spurre. 902
Wilde Cressis or Cressys. 265
Wilde Cicheling. o 80
White Crowfoote. o 41
Wilde flagges. 83
Wilde Galigaen/or Galinga. 107
Wilde Germander. 577
Wilde Hoppes. 745
Wilde lelie. 194
With Lily. 202
Wilde Margerome. 583
Wilde Mynte. 603
Wilde orage. 301/307
Wilde peason. o 79
Wilde Prick-madam. 460
Wile Rue. o 59
Wilde Spirteng Cucumber. 789
Wilde Spurge. 429
Witte sweete ballocke. 202
Wilde Tyme. 507
Wilde vyne. 745
Wilde wine. 748
Wilow herbe. 417
Wilow tre. o 159
Winde. 738
Wite harte roote. 857
Withe water Lelie. 703
Withy. o 159
Wod Sage. 581
Wod sour. o 38
Wode. 426
Wolfs Claew. o 281
Woodwaren. o 103
Word binde. 769
Worte. 35
Wortelberries. o 131
Worwood gentle. 921
Wynter cherp. 319
Wytewurt. 775

Y.

Yarrowe. 911
Yellout water Lelie. 703
Yellow Romeyne Camomill. 938
Yellow wolfes bayne. 822
Yewtree. o 269
Yuie. 731
Yuray. 44

Z.

Zeagiblofers. 537
Zea grape. 480
Zea Holy. o 24
Zea mosse. o 286
Zea Purcelayne. 478
Zea Sperage or Sperache. 961
Zeecoole. 715

Lieue Leser ghy sult weten dat in dese voorgaende Tafele de o staende voor eenich ghetal / beteeckent het tweede deel des Cruyderboecks.

Register oft Tafel des Cruyderboecks vande crachten ende werckinghen der cruyden: soo van het eerste als tweede deel/ vergadert door M. Merten Euerart.

Achter-derms wtghaen ghenesen: int eerste deel. fol. 425.456.550.719.757. Int 2. deel. 114.181.
Acorus wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1.deel.764.
Aders ghebersten de pijne versoeten. int 1.deel.688
Aders hinderlick. in 1.deel.434
Aders lochtgaten oft monden openen. int 1.deel.108.116.198.344.720. int 2.deel.145.
Aders monden sluyten. int 1.deel.456.
Aders verhertheydt helpen. int 1.deel 635.
Ael Enghels bier brouwen. int 1.deel.35.
Aensicht blancketten/claer ende schoone maecken. int 1.deel. 203.226.298.776.782.878. int 2.deel.75.22.
Aensichts plecken ende blecken verdryuen. int 1.deel.185.203.240.242.252.397.498.671.776.782.799.800.836.854.930. int 2.deel.9.47.85.67.164.171.
Aensichts rimpels verdryuen. int 1.deel.203.671.699.
Aensichts schorftheydt eñ quade zeericheydt ghenesen. int 1.deel.203.954. int 2.deel.129.150.182.230.
Aensichts sproeten verdryuen. int 1.deel.93.240.298.397.842.930.954. int 2.deel.47.85.119.171.
Aensichts blecken vander Sonne ghecomen/ verdryuen. int 1.deel.93.842.
Aessems benautheyt Orthopnæa ghenoemt:dat is/ alsmen niet en kan den aessem verhalen dan met wtgherecktem halse/ helpen. int 1.deel.272.609.616.676.677.691.712.735.758.763.899.905.969. int 2.deel.179.181.256.
Aessems cortheydt Asthma ghenoemt beteren. int 1.deel.93.616.677.855.
Aessems cortheydt helpen. int 1.deel.189.472.606.631.723.727.746.761.762.770.869.904.942.951.952.953.956.961.987. in 2.deel.59.166.230.267.268.
Aessem lanck maecken. int 1.deel.764. int 2.deel.99.267.
Aessem soet ende welrieckende maecken. int 1.deel.189.356.328.855.881. int 2.deel.114.169.176.268.
Aessems stanck verdryuen. int 1.deel.42.93.850. int 2.deel.179.
Aessem sterckrieckende maeckẽ. int 2.deel.74.
Aessems verstophtheyt verdryuen. int 1.deel.398.585.606.631.676.691.723.934.952.253. int 2.deel.125.
Alchymisten orboirlick. int 1.deel.776.984.
Alssem-wijn goedt teghen veel ghebreecken. int 1.deel.762.
Amandel geswillen rouw maecken. int 1.deel.185.
Amandel geswillen verdryuen. int 1.deel.583.666.705. int 2.deel.15.189.205.228.
Amandel heete gheswillen verdryuen. int 1.deel.270.311. int 2.deel.230.260.265.
Amandel herde gheswillen verdryuen. in 1.deel.242.
Amandel sweeringhẽ ghenesen. int 1.deel.456.635.636.760. int 2 deel.150.
Apostumatien ghenesen. int 1.deel.642.
Apostumatien doen scheyden eñ verdryuen. int 1.deel.353.295.327.
Apostumatien doen wtbreecken. int.1.deel.32.45.254.353.799.816.
Apostumatien pijne versoeten. int 1.deel.591.635.726.786.
Apostumatien rijpe maecken. int 1.deel.32.254.799.
Apostumatien vermurwen. int 1.deel.776. int 2.deel.75.
Apostumatien ende heete gheswillen die eerst beghinnẽ vercoelen. int 1.deel.292.726. int 2.deel.232.
Apostumatien ende gheswillen inwendich ende wtwendich ghenesen. int 1.deel.498. int 2.deel.50.
Apostumatien inwendich int lichaem doen wtbreecken ende scheyden. int 1.deel.136.261.582.
Apostumatien die coudt zijn ghenesen. int 1.deel 855. int 2.deel.128.
Apostumatien die heet zijn doen wtbreecken. int 1.deel.297.726.
Apostumatien die heet zijn ghenesen. int 1.deel.292.383.545. int 2.deel.154.
Apostumatien die heet eñ cholerijck zijn de pijne versoeten. int 1.deel.635.786.
Apostumatien die hert zijn doen scheyden ende verdryuen. int 1 deel.521.
Apostumatien die hert zijn doen wtbreecken. int 1.deel.156.
Apostumatien die noch versch zijn verdryuen. int 1.deel.126.
Apostumatien ende gheswillen Steatomata ghenoemt ghenesen. int 1.deel.653.
Apostumatien int lichaem Vomicæ ghenoemt/ghenesen. int 1.deel.473.
Apostumatiẽ op thooft die sachte zijn Melicerides ghenoemt/ verdryuen. int 1.deel 550.
Apostumatien oft gheswillẽ der herssenen verdryuen. int 1.deel.266.
Apostumatien ontrent den ooren verdryuen. int 1.deel.317.498.799.
Apostumatien ende sweeringen des monts ghenesen. int 1.deel.642.
Apostumatien ende heete sweeringhen vander kele genesen. int 1.deel.375.642.833. int 2.deel.121.
Apostumatien vandẽ hals ghenesen. int 1.deel.375.
Apostumatiẽ vander borst doen wtbreecken int 1 deel.697.799.
Apostumatien vander borst verdryuen. int 1.deel.799. int 2.deel.121.
Apostumatien van vrouwẽ borsten ghenesen. int 1.deel.126.
Apostumatiẽ vãde moeder doen scheyden ende verdryuen. int 1.deel.407.809.
Apostumatien vande Moeder versoeten. int 1.deel.799. int 2.deel.50.
Apostumatiẽ vandẽ Ghemachte ghenesen. int 1.deel.126.203.269.

Apostumatien vanden fundament ghenesen. int 1. deel 93. 269. 689.
Apostumatien vande voeten genesen. int 1. deel. 329.
Apostumatiẽ vande Peste doen wtbreecken. int 1. deel. 297. 853. 855. 859. int 2. deel. 75.
Apostumatien vande Peste genesen. int 1 deel 849.
Appetijdt verwecken oft maecken. int 1 deel. 186. 235. 521. 601. 753. 756. 757. 764. 849. 868. 980. int 2. deel. 75. 104. 173. 201. 214.
Aromatites goet teghẽ veel gebreecken. int 1. deel. 763.
Aueroone wijn goet tegen veel ghebreken. int 1. deel. 763.

B.

BAden teghen gebreecken der vrouwen int 1. deel. 82. 93. 930. int 2. deel. 125.
Baert doen groeyen ende snel voorts comen. int. 1. deel. 935. int 2. deel 266.
Baerts groeyen oft wtcomen beletten. int 1. deel. 143.
Bedroefde menschen helpen. int 1. deel. 510. 594. 609. 679. int 2. deel. 102. 214.
Been breucke ghenesen. int 1. deel. 901.
Beenders ghebloot van vleesch ghenesen. int 1. deel. 93. 853. int 2. deel 179.
Beenders int lichaem ghebroken wt doen gaen. int 1. deel. 73. 93. 136. 499. 631. 712. 723. 746. 956. int 2 deel 29. 125. 230.
Beenen ghebroken oft gheborsten ghenesen. in 1. deel. 689. 901. in 2. deel. 114. 221.
Beestkens int lichaem groeyende verdryuen int 1. deel. 245.
Beesten met vier voeten die geslaghen zijn ghenesen. int 1. deel. 882.
Beesten met vier voeten lichtelijck doen ionghen worpen. int 1 deel 691.
Beesten met vier voetẽ schaedelijck eñ fenijn int 1 deel. 443.
Beesten tamme ende wilde dooden. int 1. deel 768.
Benautheydt van hertẽ verdryuen. int. 1. deel 609. 679.
Bescherme zijn voor beten van Aderslanghẽ ende serpenten. int. 1. deel. 683. 712. 855. 551.
Bessemen maecken. int. 1. deel. 52. int 2. deel. 223.
Beten van alle fenijnighe dieren genesen. int 1. deel. 106. 126. 194. 197. 202. 203. 276. 301. 327. 387. 413. 414. 421. 443. 504. 506. 508. 577. 582. 584. 591. 592. 593. 599. 606. 630. 635. 677. 683. 695. 712. 767. 842. 855. 856. 865. 867. 884. 886. 897. 904. 907. 909. 918. 935. 946. 953. 957. 958. 974. 983. 987. int 2 deel. 12. 17. 25. 29. 37. 59. 125. 127. 187. 209. 228. 229. 238. 252. 256. 265.
Beten van alle wilde/ verwoede ende rasende dieren ghenesen. int 1. deel. 193. 853. 855. int 2. deel. 150.
Beten oft steken van Aderslangen ghenesen. int 1. deel. 30. 189. 199. 240. 488. 506. 550. 651. 677. 705. 950. int 2. deel 44.
Beten oft stekẽ van Aspis-slanghen ghenesen. int 1. deel. 744.
Beten oft steken vã Bien/ Wespen ende Horselen beletten. int 1. deel 797. 799.
Beten oft stekẽ vandẽ Cerastes oft ghehoornde Naterslange ghenesen. int 2. deel. 260.
Beten van Dulle honden genesen. int 1. deel. 199. 278. 397. 635. 695. 767. 849. 850. 946. int 2. deel. 61. 85. 128. 129. 150. 230.
Beten van honden. int 1. deel. 25. 30. 92. 185. 186. 374 601. 609. 613. 616. 686. 780. int 2. deel. 164. 195.
Beten vanden Loof vorsch genesen. int 1 deel 369.
Beten van Menschen genesen. int 1. deel. 799. int 2. deel 83. 128.
Beten van Naterslanghen genesen. int 1. deel. 103. 240. 297. 746. 753. 850. 975. int 2. deel. 85. 97. 195. 257.
Beten oft steken van Scorpioenen. int 1. deel 38. 60. 92. 95. 108. 245. 275. 285. 290. 302. 315. 317. 350. 408. 410. 441. 446. 588. 594. 609. 666. 855. 902. int 2. deel. 16. 44. 58. 148. 166. 230. 235. 238. 256.
Beten oft steken van Scorpioenen ontfangen sonder hinder. int 1. deel. 350. 594 int 2. deel. 58
Beten oft stekẽ van Slangẽ genesen. int 1. deel. 82. 92. 95. 126. 189. 194. 202. 203. 243. 276. 550. 582. 584. 593. 635 683. 692. 712. 719. 723. 746. 764. 767. 774. 833. 842. 849. 850. 856. 865. 867. 904. 935. 946. 953. 958. 974. 983. 987. int 2. deel. 12. 17. 29. 37. 59. 74. 118. 125. 162. 171. 173. 231. 250. 257. 265. 267.
Beten oft steken van fenijnighe Spinnen ghenesen int 1. deel. 60. 92. 95. 197. 330. 455. 489. 609. 732. 797. 897. 904. 918. 963. 975. int 2. deel. 115. 228. 230.
Beten oft steken vã ghespickelde Spinnen Phalangien genoemt genesen. int 1. deel 119. 290. 825. 882. int 2. deel 148. 231
Betẽ vande Scolopender worme. int 2. deel. 230.
Beten oft steken vande Zeedraeck genesen. int 1. deel. 594.
Beten oft steken vande zee-Pastinake oft Peeter-mãnekens ghenesen. int 1. deel. 656.
Betonie wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel 762.
Beuen verdryuen. int 1 deel. 92. 296. 490. 606. 759. 761. 763. 799. int 2. deel. 214.
Beuen eñ schudden vã Cortsen verdryuen int 1. deel 103. 394. 421. 521. 714. 732. 762. 763. 853. 865. 953. int 2. deel. 125. 173. 179. 267.
Beuen ende schudden vande Zenuen verdryuen. int 1. deel. 799. 931.
Bien by een houdẽ / ende ander daer by doẽ comẽ. int 1. deel. 82
Bier brouwen. int 1 deel. 35.
Byslapẽs lust verdryuen. int 1. deel. 199. 213. 275. 290. 291. 472. 473. 704. 787 int 2 deel. 61. 162.
Byslapens lust verweckẽ. int 1. deel. 46. 100, 103. 109 135. 171. 185. 193. 199. 213. 233. 235. 244. 245. 254. 498. 601. 616. 658. 712. 868. 881. 884. 962. 979 int 2. deel. 82. 85. 115. 128, 162.
Blase ghebreken helpen. int 1. deel. 355. 387. 754. 763. 865. int 2. deel. 166. 271.
Blase hinderlijck. int 1. deel. 612. 754. 755. 764. 792,
Blase nut ende goet int 1. deel. 275. 755. 756. 780. 787. 888. 908. int 2. deel. 230. 256.
Blase pijne verdryuen eñ genesen int 1. deel. 631. 695. 704. 833. 863. int 2. deel. 288.
Blase pijne versoeten. int 1. deel. 55. 136. 314. 472. 630. 763. 797. 956. int 2. deel. 47. 243.
Blase quetsuren ghenesen. int 1. deel. 23. 755. 780. 969. int 2. deel 32.
Blase quetsuren hinderlick. int 1. deel 192.
Blase Schorftheydt eñ rouwicheydt ghenesen int 1 deel 479. 853. int 2 deel 99.
Blase slymicheyt wtdryuen. int 1. deel. 893.
Blase suyueren. int 1 deel. 384. 556. 721.
Blase sweeringhe ghenesen int 1. deel. 156. 375. 780.
Blase verhitheyt ghenesen int 2. deel. 208.

Blase

Blase verstoptheydt openen. int 1. deel. 249.671.948.
Blase bloet stoppen. int 1. deel. 760. int 2. deel. 60.236.
Blaerkens beletté wt te breken. int 1. deel. 719. int 2. deel. 60.
Blaerkens int aensicht verdryuen. int 2. deel. 119.
Blaerkens ontrent den ooren oft schamelheydt verdryuen. int 1. deel. 384.596.666. int 2. deel. 158.
Blaerkens oft witte puystkens ghenesen. int 1. deel. 197.300. 649.760. int 2. deel. 148.
Blaeuwe plecken gheslaghé oft gestooté verdryué. 2. int 1. deel. 185.197.240.242.298.320.340. 456.540.566.582.588.606.745. 757.855.886.907.918.954. int 2. deel. 67.75.76.119.128.129.
Bleynen oft blaeré ins lichaem maecken. int 1. deel. 392.472. 812. int 2. deel. 29.59.
Bleyné vande voeten ghenesen. int 1. deel. 187.367.
van Blyschap al lacchende steruen. int 1. deel. 172.816.
Bloeden vande Spene stelpen. int 1. deel. 456.472.958. int 2. deel. 271.290.
Bloeden wtter neuse stelpen. int 1. deel. 193.418.505.607.631. 633.906.950.969. int 2. deel. 60.
Bloedich etter spouwen. int 1. deel. 695.
Bloedighe inflammatien ghenesen. in 1. deel. 860.
Bloet af iaghen. int 1. deel. 261
Bloet braecken stoppen. int 1. deel. 360.374.508.601.
Bloet door eenen slach in d'ooge ghesoncken verdryuen. int 1. deel. 550.645.
Bloet doen pissen. int 1. deel. 770. 773.974. int 2. deel. 14.85, 255.278.
Bloet doen pissen ende bloedige camerganck maecken. int 1. deel. 488. int 2. deel. 85.
Bloetganck alderhãde stoppen. int 1. deel. 83.275.329.374.418. 472.757.760.799.800.843.860. 868.875.901.910.912.979.983. int 2. deel. 189.240.243.244. 246.290.
Bloetganck die onbehoorlick is stoppen. int 1. deel. 840. int 2. deel. 283.
Bloet gheronnen binnen den lichaem doen scheyden. int 1. deel. 509.581.646.849. 974.
Bloet gheronné doen scheyden. int 1. deel. 466.560.745.842. 843.845.954. int 2. deel. 231.267.
Bloet gheronnen onder blauw gheslaghen plecken doé scheyden. int 1. deel. 389.
Bloet gheronnen inden buyck oft blase verteeren. int 1. deel. 758.909.
Bloet gheronnen metter urine afgaende ghenesen. int 1. deel. 907.
Bloet gheronné metter urine af iaghen. int 1. deel. 582.
Bloetloop door Eechelen verweckt stoppen. int 2. deel. 67.
Bloet pissen ghenesen. int 1. deel. 908. int 2. deel. 148.
Bloet stelpen. int 1. deel. 44.48. 313.367.426.456.485.488.601. 645.656.734.774. int 2. deel. 158.256.290.
Bloetspouwen dat veroudert is helpen. int 1. deel. 194.
Bloetspouwende hinderlick. int 1. deel. 755.
Bloetspouwé stoppen. int 1. deel. 30. 39.116.355.360.375.456. 472.504.505.560.563.630.633. 677.689.755.754.760.763.810. 869.908.950.987. Int 2. deel. 7.12.40.114.145. 148.150.152.161.164.175.181. 182.183.187.252.256.267.271. 273.288.
Bloet suyueren. int 1. deel. 356.384.657.752. int 2. deel. 121.
Bloedt verhit zijnde vercoelen. in 1. deel. 625.752.
quaet Bloet verwecké ẽ maecken. int 1. deel. 192.248.298. 300.761.787. int 2. deel. 85. 87.88.
Bloets vuyle waterichheydt wtdryuen. int 1. deel. 637.
Bloet wt wondé ende quetsuren comende stelpen. int 1. deel. 418.456.910.976. int 2. deel. 152.290.
Bloet wt wonden ouervloedich comende stelpen. int 1. deel. 910. int 2. deel. 282.
Bloets wtspringhen beletten. int 1. deel. 645. int 2. deel. 182.
Bloet wtter neuse dryuen. int 1. deel. 38.418. int 2. deel. 11.
Bloetsweeren ghenesen. int 1. deel. 254.269.297.321.616.633. 951. int 2. deel. 230.
Bluysen oft buylslaghen ghenesen. int 1. deel. 82.298.356.
Borsts benauwtheydt helpen. int 1. deel. 398.952.987.
Borsts Catarrhen verdryuen. int 1. deel. 246.948.
Borsten cleyne doen blyuen. int 1. deel. 895.
Borsts cortichheydt helpen. int 1. deel. 189.509.585.612.691. 727.757.869.987.
Borst doen ruymen ende ghemackelijck wtspouwen. int 1. deel. 509.551.712.
Borsts ghebreken helpen. int 1. deel. 191.193.355.472. 498.515.579.616.635.666.690. 702.762.87.881.956. Int 2. deel. 16.40.99.173.257. 265.
Borsts herdicheydt versoeté oft verdryuen. int 1. deel. 25.242.246.466.754. int 2. deel. 85.
Borsten hert gheswollen doen scheyden. int 1. deel. 30.
Borst hinderlijck. int 2. deel. 129.
Borst met etter verladen helpen. int 1. deel. 246.581. int 2. deel. 265.
Borst nut ende goedt. int 1. deel. 650.764.787. int 2. deel. 99. 257.
Borsts oude ghebreken helpen. int 1. deel. 958.
Borsts pyne verdryuen. int 1. deel. 82.94.103.505.631.761. 762.797.845.953.961. int 2. deel. 59.179.
Borsts rouwicheydt verdryuen. int 1. deel. 669.726.
Borst suyueren. int 1. deel. 69. 109.314.376.379.520.613.616. 631.708.952.954. int 2. deel. 22. 116.230.
Borsts sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 31.136.505.726. 792.
Borsts taeye sluymen eñ vochticheydt lossen. int 1. deel. 246. 509.520.612.637.845.849.897. int 2. deel. 166.
Borsts vergaderingé doé scheyden. int. 1. deel. 339.560.
Borsts verhittinghe ghenesen. int 2. deel. 243.
Borsts verstoptheydt openen. int 1. deel. 272.606.934.980. int 2. deel. 118.164.
Borsts vuyle humeuren door urine af iaghen. int 2. deel. 8.
Braecken oft ouergheuen benemen. int 1. deel. 23.106.189. 383.472.601.632.716.881.947. 954. int 2. deel. 66.67.128.181. 214.216.236.280.
Braecken oft ouergheuen verwecken. int 1. deel. 93.126. 156.239.240.307.382.436.447. 583.631.714.773.782.790.895. int 2. deel. 7.57.82.103.105.119. 129.166.203.
door Braecken purgeren. int 1. deel.

deel.521.714.790.954.
door Braecken taeye slijmen en vochticheydt af iaghen. int 1. deel.630.837.
door Braecken taeye lijmachtighe slijmen en cholerijcke vochticheydt afdrijuen. int 1.deel. 442.714.
door Braecken waterachtighe vochticheydt af iaghen. int 1. deel.714.979.
Brantteeckenē sonder sweeringen verdrijuen. int 1.deel.327.
Bruyne ghenesen. int 1.deel.560.
Buyckloop stoppen. int 1. deel. 30.42.44.83.99.106.117.187. 231.251.276.300.337.350.352. 355.364.367.374.375.455.499. 525.596.599.633.666.682.683. 704.708.754.755.756.757.759. 760.761.774.787.799.800.833. 840.855.860.865.868.881.901. 946.947.971.974.983.987.int 2. deel 4.7.44.59.66.67.81.110. 114.127.145.150.152.158.164. 175.179.181.183.187.189.197. 200.218.226.228.231.233.236. 240.243.245.246.252.256.257. 260.267.271.280.290.
Buyckloop stoppen in cortsen. int 1.deel.599.int 2.deel.44.
Buyckloop stoppen sonder cortsen.int 1.deel.599.int 2.deel.44.
Buyck nut ende goet. int 1.deel. 166.185.186.192.239.244.300. 755.780.885.888. int 2.deel. 164.165.
Buycks pijne verdrijuen. int 1. deel. 23.30.50.60.121.340.355. 376.421.466.488.498.510.606. 609.631.761.833.840.877.885. 958. int 2. deel. 25.35.173.176.
Buycks rammelinge oft beroeringhe verwecken. int 1. deel. 197.254.297.302.356.440.736. 773.int 2.deel.86.
Buycks swillinghē ende opblasinghe ghenesen. int 1. deel. 510.544.609.797.881.885.int 2. deel.257.
Buyck weeck ende los maecken. int 1. deel 100.291.296.297. 307.314.339.350.448.456.616. 686.int 2.deel.116.164.
Buylen met yser oft stock gheslaghen genesen.int 1.deel.340.

C.

CAckhielē genesen.int 1.deel. 126.189.235.300.301.468. 694.712.719.812. int 2. deel. 85.110.182.230.
Caecken die kael ende knobbelachtich zijn helpē.int 2.deel.265.
Caecken schorftheydt ende rouwicheydt ghenesen int 2. deel. 150.230.243.
Caecken voorts etende sweeringhen ghenesen. int 2.deel.158.
Calaminthe wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel.763.
door Camerganck afiaghē heete ende gele cholerijcke vochticheden. int 1.deel 65.315.409. 440.441.459.477.483.487.515. 521.585.674.714.742.750.752. 765.790.828.836.917.942.954. int 2.deel.121.
door Camerganck af iaghen swerte melancholicke humeuren. int 1. deel.437. 440.521. 583.591.
door Camerganck afiagē taeye coude flegmatijcke vochticheden.int 1.deel.750.828.836.
door Camerganck afiagē taeye lijmachtighe slijmen. int 1. deel. 315.442.510.788.828. 836.
door Camerganck afiagē waterachtighe vochticheydt. int 1. deel.290.437.440.449.477.509. 521.674.742.765.790.856.942.
Camerganck maeckē. int 1.deel. 314.315.334.356.436.439.440. 441.456.458.466.498.492.594. 617.630.674.714.715.719.720. 742.744.788.790.828.993. int 2. deel. 22.195.203.
Camerganck onbetteert ende graeuw stoppen. int 1. deel.754. 759.774.950.
Camerganck sachte ende weeck maecken. int 1.deel.95.95.189. 198.240.276.298.300.302.314. 334.350.357.374.456.686.726. 742.745.753.755.757.759.764. 765.786.797.836.895.921.923. 952.956.962.963.991.993. int 2. deel. 22.83.85.86.98.105.119. 121.169.180.196.201.205.208. 214.228.229.230.267.
Camerganck stoppen ende hert maecken. int 1.deel.23.34.39. 42.50.119.275.276.296.298.300. 337.369.484.505.705.716.754. 755.759.int 2.deel.12.44.86.88. 91.154.181.196.198.201.205.
Cancker helpen oft ghenesen. int 1.deel.246.297.384.555.
Cancker verwecken oft doen comen. int 2.deel.187.
Candijs suycker wit en blaeuw maecken. int 1.deel.63.
Cantharides oft spaensche vlieghen sonder hinder gebruycken. int 1.deel.886.
Carbunckel doen wtbreken ende ghenesen. int 1.deel.254. 374.436.631.754.849.853.int 2. deel.61.64.75.85.128.154.158. 181.255.256.266.
Carbunkels herde kantē wechnemen. int 2.deel.158.
Catarrhen vander borst ghenesen. int 1.deel.146.948.
Catarrhen bloet stoppen ende ghenesen. int 1.deel.30.32. 59.329.374.395.505.515.666. 712.761.763.800.835.909.934. int 2.deel.31.171.180.208.225. 228.258.282.
Catten dooden. int 1.deel.871.
Catten veriaghen. int 2.deel.60.
Ceder-wijn goet teghen veel gebreken. int 1.deel.761.
Ceule-wijn goet teghen veel gebreken. int 1.del.763.
Chamelæa-wijn goet teghen veel ghebreken. int 1.deel.764.
Cholera verdrijuen. int 1. deel. 92.260.314.505.601.606.632. int 2.deel.181.215.
Cholera verwecken oft doen groeyen. int 1.deel.85.302.
Cholerike humeuren door urine oft stoelganck aftrecken. int 1.deel. 260.298.314.477. 714.
Clapooren ghenesen. int 1.deel. 702.int 2.deel.71.
Cleeders goeden reucke gheuen. int 1.deel.378. int 2.deel.177.
Cleeders voor Mottē en Srieters bewaeren. int 1.deel.378. 667.909.918.
Clieren aenden hals doen scheyden ende verdrijuen. int 1. deel.270.375.773.
Clieren doen scheyden ende verteeren. int 1.deel.34.45.414. 462.614.635.695.720.776.859. 975.int 2.deel.15.25.75.76.87. 94.173.257.266.
Clieren ghenesen die sweeren. int 1.deel.384.
Clieren ghenesen die versch zijn int 2.deel.209.
Clieren hert en oudt zijnde doen rijpen ende vermurwen. int 1.deel.93.776.799.
Clieren hinderlijck. int 1.deel. 609.
Clierē inde liessche die sweeren/ ghenesen. int 1. deel. 421. int 2.deel.44.
Clieren int fondament ghenesen. int 1.deel.958.
Clieren ontrent de Mannelickheydt verdrijuē.int 2.deel.162.
Clieren ontrent den ooren doen scheyden. int 1.deel.350.
Clieren vande dermē ghenesen. int 2.deel.50.
Clouen ghenesen. int 1.deel.93.
Clouen inde Lippen ghenesen. int 2.deel.150.
Clouen ontrent tfundament genesen. int 1.deel.407.456. 799. int 2.deel.21.150.162. 266.

Clouen

Clouen tusschen de vinghers ghenesen int 1. deel 993.
Clouen van handē ende voeten ghenesen. int 1. deel 32.189. int 2. deel.266.
goede Coleur maecken. int 1. deel. 171. 189.384.746.763.849. 855. int 2. deel 201.214.
Coleur vergaen zijnde weder doen comen. int 1. deel 653. int 2. deel.83.267. 268.
Colijcke oft pijne inde dermen verdrijuē. int 1. deel 42.84.105. 106.136.157.199.488.631.635. 719.759.761.762 764.766.788. 792.842.845.863.877. 882.962. 991. int 2. deel. 22.25. 35.59.74. 125.128.161. 164.165.230.250.
teghen Corruptie vā spijse goet. int 1. deel.758.
Cortsachtighe persoonē nut ende goet. int 1. deel. 504.631.723. 760.840.843.865. int 2. deel 121.
Cortsen aencomen verdrijuen. int 1. deel. 242.504.631.939.
Cortsen ghenesen int 1. deel. 314. 355.514.556.631. 939. int 2. deel 216.
coude Cortsen ghenesen. int 1. deel. 329.488.513.
coude Cortsen met hitueringe ghenesen. int 1. deel.849.855.
daghelicksche Cortsen genesen. int. 1. deel.631.635.714.840.
derde Cortsen genesen int 1. deel. 263. 316.375.394.455.484.513. 631.635.840. int 2. deel 37.214.
vierde Cortsen ghenesen. int 1. deel. 65.316.375.383. 384.484. 505.510.513.631.635.714.840. 868. int 1. deel.21.37.214.
vierde Cortsen hitueringhe ende verdrijuen. int 1. deel.394. int 2 deel. 173.
Cortsen langheduerende nut ende goedt. int 1. deel.356.368. 384.754.757.877. int 2. deel.17. 214.268.
heete Cortsen nut ende goedt. int 1. deel. 235. 318.455.472. 562.752.754.785.869. int 2. deel. 49.50. 169. 208. 213. 216. 240.285.290.
Cortsen pestilentiael eñ smettelijck zijnde genesen int 1. deel. 556.637. 647.822.843.875.
Cortsen veroudert ende coudt zijnde genesen int 2. deel.102.
Cortsen verwecken. int 1. deel. 434.436.
Cortsen walginghe verdrijuen. int 1. deel.946.
Cortsē wt rotte humeurē spruytende ghenesen int 1. deel.356.
Cortsen wt verstoptheyt vander lijnde comende ghenesen. int 1. deel.639.
Coude fluymen afiaghen. int 1. deel 315.
Coude taeye fluymē vande borst ende Longer doen rysen int 1. deel 93. 239. 520.591.612.795. 845.897.899. int 2. deel.156.166.
Coude fluymen vander Maghe doen scheyden ende verteeren. int. 1. deel 100.
Coude ghebreken die veroudert zijn ghenesen. int. 1. deel.516.
Coude ghebreken vandē hoofde ghenesen. int 1. deel.942.
Coude ghebreken van Zenuen int 2. deel. 119.
Coude gheswillen doē scheyden ende verdrijuen. int 1. deel. 99. 252.389.390.421.426.588.596. 742.840.855. 859.882.935.940. 952.954.958. int 2. deel.57.
Coude hitueringhē als cortsen verdrijuen. int 1. deel. 421.606. 723.763.770.849. 865.934.944. 953. int 2. deel 59.
Coude lamme ledē verwermen. int 1. deel. 944.956.
Coude pisse verdrijuē ende ghenesen int 1. deel. 73.81.99.314. 387.421.477. 479.503. 504. 514. 517. 543.597.599.694.778.853. 865.891.907.909. 946.961.962. 979.983. int 2. deel. 37. 94. 112. 164 171. 175.225.238.256. 260. 288.
Coude sieckten wt vochtige humeuren verdrijuen. int 2. deel 173. 219.
Coude verouderde pijne versoeten. int 2. deel.122.
Cracht door fenijn ontgaen weder gheuen. int 1 deel. 584.656.
Cracht verniewen. int 1. deel. 690. int 2. deel.271.
Crampe verdrijuen. int 1. deel. 75.723. int 2. deel.3.14.231.
Crauwage alderhande genesen. int 1. deel.93. 350.583.631. 683. 727.762.790. int 2. deel. 15.119. 203.229. 230.
Crauwage die drooghe is genesen. int 2. deel.9.164.179.
Crauwage wit eñ quaet zijnde ghenesen. int 1. deel. 197.243. 436. int 2. deel. 30.60.83.
Crimpsel inden buyck ende dermen verdrijuen. int 1. deel 50. 60. 82.92 95.121. 189. 246. 369. 508.588.601.609. 635.645.767. 774.797.853. 863.868.881. 882. 886. 905. 907. 947. 948. 950. 956.958.961. int 2. deel.16.59. 125.128.176.238.257.267.
Crimpsel indē buyck maecken. int 1. deel.952.
Cromheydt ende cromachtighe treckinghe vanden hals helpen. int 1. deel.233.242.383. 489.490.797.809.855.
Croppē doen scheydē ende genesen. int 1. deel 34.45.65.76.99. 350.384 614.615.859.975. int 2. deel 75.76.87.173.257.266.
Croppē aenden hals verdrijuen. int 1. deel.270.987. int 2. deel. 15.
Croppen murwe maecken. int 2. deel. 230.

D.

DAdel wijn goedt veel ghebreken int 1. deel 760.
Daucus wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel.763.
Dempicheyt op de borst helpen. int 1. deel 93.189.606.616. 677. 697.856.
Dempighe peerden ghenesen. int 1. deel.666.
Dermen fluxien helpen. int 1. deel.760.
Dermē ghebreken helpen. int 1. deel 788.885. int 2. deel.60.
Dermen ghequetst zijnde ghenesen. int 1. deel 787.969.
Dermen ghesoncken zijnde weder doē ingaen. int 2. deel.256.
Dermen hinderlick. int 1. deel. 434.436. int 2. deel 195.
Dermen nut ende goedt. int 1. deel.797. int 2. deel. 61.173.
Dermen opblasinghe ende winden verdrijuen. int 1. deel. 34. 95.881.962. int 2. deel 59.
Dermenpijne versoeten. int 1. deel. 446. 601.774.881.931.938. int 2. deel. 59.
Dermen scrabsels door camerganck afiagen. int 1. deel.189.
Dermen slymicheyt oft slyrichheyt afdrijuen int 2. deel. 51.
Dermē sweeringe oft verhittinge genesen. int 1. deel.472.562, 647.761.797. int 2. deel. 214.
Dermē verladinghe verdrijuen. int 1 deel.100.384.
Dermen verstoptheyt openen. int 1. deel.393.570.719.980.
Dgien ende braepen pijne verdrijuen. int 1 deel. 270.579. 991. int 2. deel 29.
Dille wijn goedt teghen veel gebreken. int 1. deel.764.
Diptam wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Dochters doen genereren. int 1. deel.213.313.314.
Doode lichamen sonder rotten bewaren. int 1. deel 457. int 2. deel.260.
Doodende Medicijne. int 1. deel. 171. 179. 318.319.320.326. 337.443.764. int 2. deel.58.60. 294. 182. 257.
Doode vruchten af iaghen. int 1. deel. 93.251.275.316.326 379. 407.

407.421.466.487.488.509.518.551.582.591.599.656.677.682.684.697.723.733.746.764.849.853.869.878.882.884.930.950.951.952.961.974. int 1. deel.75.76.83.125.159.171.173.175.179.255.260.264.
Doofheyt maecke. int 1. deel.73.
Doofheyt verdrijuen. int 1. deel.126.187.243.298.314.757.839. int 2. deel.128.166.
Dootverwighe bleecke plecken des lichaems verdrijuen. int 1. deel.355.
Dootverwich ende bleeck van aensicht maecken. int 1. deel.886.906.
Dorne ende Splinters wttrecken. int 1. deel.38.70.73.98.99.135.156.499.550.592.658.666.723.888. int 2. deel.112.233.
Dorst verslaen. int 1. deel.69.190.292.319.472.560.690.691.726.754.786.881. int 2. deel.99.121.197.213.214.215.216.217.230.2-6.
Dorst verslaen inde cortsen. int 1. deel.78.
Dorst verwecken int 1. deel.186.197.755.773. int 2. deel.74.230.
Droeckheyt benemen ende verdrijuen int 1. deel.383.384.510.594.609.651.828.830. int 2. deel.102.214.290.
Droomë benemë int 1. deel.298.
Droomë maecken die goet zijn. int 1. deel.609.
Droomë oft slaep maecken die swaer zijn. int 1. deel.192.298.737.738. int 2. deel.66.86.
Droomen swaer ende oncuysch zijnde verdrijuen. int 1. deel.240.291.473.704.755.895. int 2. deel.61.
Dronckenschap beletten oft benemen. int 1. deel.297.631.917. int 2. deel.148.164.
Dronckenschap verwecken. int 1. deel.172.623.690.719.752.755. int 2. deel.131.271.275.
Droppelpisse ghenesen. int 1. deel.73.82.99.314.387.421.477.479.503.504.514.517.543.597.599.694.778.853.865.891.907.909.946.961.962.979.983. int 2. deel.37.94.112.164.171.175.225.238.256.260.288.
Dulheydt ghenesen. int 1. deel.383.630.758.797.
Dulheydt verwecken int 1. deel.172.319.320.329.394. int 2. deel.102.

E.

Echelen inde kele doen wtvallen int 1. deel.855.
Eechelen wtten lyue drijuen. int 1. deel.758.
Eers-derms aenwassinghe verdrijuen. int 1. deel.855.
Eers-derm doen ingaen. int 1. deel.415.456.550.719. int 2. deel.114.181.
Eers-derm doen wtgaen. int 1. deel.550.
Eers derms gheswillë genesen. int 1. deel.613.840.
Eers-derms pijne verdrijuen. int 2. deel.243.
Eers-derms vande ionghe kinderen wthanghen ghenesen. int 1. deel.425.456.726.
Etter spouwen ghenesen. int 1. deel.246.630.631.666.669.759.761. int 2. deel.181.
Etter verwecken. int 1. deel.24.51.93. int 2. deel.266.

F.

Fenijn alderhãde verdrijuen ende wederstaë. int 1. deel.235.237.340.606.635.677.683.862.884.934. int 2. deel.128.169.
Fenijn dat dootlijck is ingenomen/helpen. int 1. deel.488.630.631.723.797.
van alle Fenijn dat hinderlijck is menschen beschermen int 1. deel.630.855.931.951. int 2. deel.37.59.60.128.267.
Fenijnige corruptie verdrijuen. int 1. deel.848.849. int 2. deel.112.
Fenijn ghenesen. int 1. deel.246.579.651.662.737.755.763.840.845.872.874.882.885. int 2. deel.265.
Fenijnich gedierte machteloos maecken ende dooden. int 1. deel.592.
Fenijnich ghedierte verdrijuen ende daer af bevrijen. int 1. deel.198.254.418.421.583.592.606.712.746.904.935.951.956.958. int 2. deel 12.162.171.195.257.260.
Fenijnighe beten oft steken van ghedierte ghenesen. int 1. deel.30.203.355.379.387.413.421.612.630.677.683.711.719.755.757.761.763.774.865.878.884.904.907.918.958.987.
Fenijn int lichaem ghenomen/helpen. int 1. deel.384.488.515.585.612.630.631.705.723.757.758.797. int 2. deel.25.125.128.187.
Fenijn oft quaet vier vãder herten iaghen. int 1. deel.843.849. int 2. deel.112.
Fenijn van Aconitum genesen. int 2. deel.228.
Fenijn van Campernoillë genesen. int 1. deel.240.243.609.755.758.918. int 2. deel.197.
Fenijn vã Cãtharides oft Spaensche vlieghen belette oft ghenesen. int 1. deel.307.886.
Fenijn van fenijnich ghedierte inghenomen/ghenesen. int 1. deel.254.881.904. int 2. deel.8.37.97.171.
Fenijn van Gips oft Ephemerum ingenomë/genesen. int 1. deel.583. int 2. deel.191.231.
Fenijn van Ixia inghenomë/genesen. int 1. deel.585.755.758.
Fenijn van Quicsiluer ingenomen/ghenesen. int 1. deel.868.
Fenijn vã Seerlijnck oft Opium ingenomen / ghenesen. int 1. deel.369.583.656.758.918.931.
Fenijn vã Scorpioenë oft Scolopendren wederstaen. int 1. deel.126.295.935.
Fenijn van slanghen ghenesen. int 1. deel.112.254.934.935. int 2. deel.8.
Fenijn van spinnen ghenesen. int 1. deel.935.
Fenijn vã zee-Hase genesen. int 1. deel.369.719. int 2. deel.260.
Fistels ende quade gaten suyueren. int 1. deel.631.828.
Fistels ghenesen. int 1. deel.48.136.231.246.311.374.379.384.437.488.631.666.709.712.754.840.843.911.912.
Fistels herde kanten doen afbyten. int 1. deel.382.436.828.857. int 2. deel.33.
Fistels int fondament genesen. int 2. deel.21.
Fistels int lichaem ghenesen. int 1. deel.136.
Fistels openen oft wyde maecken. int 1. deel.111.
Fistels vanden ooghen genesen. int 1. deel.607.677. int 2. deel.128.148.
in Fistels vleesch doen groeyen. int 1. deel.93.
Fistels wt hun plaetse ghegaen. wederbrenghen. int 1. deel 297.
Flauwicheyt verdrijuen. int 1. deel.490.591.594. int 2. deel.280
Fleirzijn doen scheyden eñ versoetë. int 1. deel.34.94.181.231.246.270.295.297.307.311.316.327.329.337.376.383.407.455.466.471.510.579.582.591.617.622.623.631.635.666.671.708.719.723.754.757.758.786.790.828.840.843.853.871.948.952.954.958. int 2. deel.4.59.67.86.119.159.161.195.226.230.235.250.267.268.
heet Fleirzijn ghenesen oft verdrijuen int 1. deel.275.473.524. int 2. deel.282.283.285.287.
Fleirzijns gheswillen doë scheyden. int 1. deel.376.790.

Flerzijns gheswillẽ aende leden eñ iuncturen ghewassen/ doen scheyden oft wtbreken. int 1. deel 389.623.952.
Flerzijn vande voeten helpen. int 1. deel. 181.185.297.311. int 2. deel.4.
Flitsen eñ pylen wttẽ lyue doen vallen ende ghenesen. int 1. deel.591.
Fluymẽ die coudt ende tay zijn door de neuse ruymen. int 1. deel.300 719.720.
Fluymen die etterachtich zijn/ wtdrijuen. int 1.deel.582.
Fluymen eñ humeuren die grof ende taey zijn/ vloeyende inde wtwendighe leden ende iuncturen/ aftrecken. int 1. deel. 452.
Fluymẽ geel ende vochtich zijnde afiaghen. int 1.deel.93.
Fluymẽ in kele hanghende wtdrijuen. int 1.deel.529.
Fluymen rijpe maecken eñ lossen. int 2.deel.257.
taeye Fluymen rijpen eñ lossen. int 1. deel.952.987. int 2.deel. 265.
Fluymen taey ende slymachtich door camerganck afdrijuen. int 1. deel 442.
Fluymen taey ende slymachtich door ouergeuẽ quyte worden. int 1.deel 442.447.837.
taeye Fluymen vande Longher doen rysen int 1.deel 595.897. 899. int 2.deel.11 16.166.
Fluymen wtspouwende die etterachtich zijn helpen. int 1. deel.246.631.759.761.
Fluymen vander Arterie ende Inghewant afdrijuen. int 1. deel.95.
Fluymen vande borst doen rijpen ende ruymen. int 1.deel. 239.795.845.850.897.899. int 2.deel.11.16.
Fluymen wtten hoofde door de mont wtdrijuẽ. int 1.deel.252.
Fluxien die lange gheduert hebben stoppen int 1.deel.622.int 2.deel 150.
Fluxien inden buyck ende Inghewant helpen. int 1. deel. 117.472.755. int 2.deel. 290.
Fluxien vander arterie verdrijuen. int 1.deel.336.855.
Fluxien vanden hoofde eñ borst drooghen. int 1.deel.117.904. int 2 deel.67.
Fluxien vande iuncturẽ helpen. int 2.deel.34.437.
Fluxien vander Mage stoppen. int 1. deel.756.760.909. int 2. deel.164.181.226.
Fundaments eñ aers ghebreecken ghenesen. int 1. deel.171. 246.797. int 2.deel.148.
Fundament ende den aers hinderlick. int 1.deel.457.458.
Fronsen ghenesen. int 1.deel. 93.

G.

Galbanum suyuer ende reyn maecken. int 1.deel.951.
Galle afiaghen. int 1. deel. 560.
Galle die ouerloopt helpen. int 1.deel.387.
Galle die verstopt is openen int 1.deel.930.
Gamandree-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1.deel.762.
Gangrene helpen oft versoeten. int 1.deel 723.754. int 2.deel. 128.230.
Gaten die loopen versoeten oft ghenesen. int 1. deel.231.374. 633.666.756.885. int 2. deel. 145.182.232.
Gaten diepe ghesworen/ ghenesen int 1. deel.379.761.911. int 2.deel.16.195.231.
in Gaten diepe ghesworẽ vleesch doen groeyen. int 1. deel.93. int 2 deel. 114.
loopende Gaten vande beenen ghenesen. int 1.deel.745.
loopende Gaten vanden hoofde ghenesen. int 2. deel.83.148.
Geelsucht genesen oft verdrijuẽ. int 1. deel. 117.189.193.246.275. 300.307.318.350.356.368.421. 456.457.466.477.484.488.494. 506.513.515.560.583.606.613. 622.635.653 683.714.719.720. 726.730.752.758.762.763.778. 790.833.840.843.855.856.857. 877.917.927.930.940.946.947. 958.962.963.674.983.987. int 2. deel. 22.83.108.216.252. 267.268.
Geelsucht veroudert zijnde sonder cortsen/ ghenesen. int 1. deel.275.
Geele verwe vãde geelsucht ghebleuen verdrijuen. int 1. deel. 938.
Geyten lichtelijck hen ionghen doen werpen. int 1.deel.961.
Geyten schadelick eñ dootlick. int 1.deel.443.
heete Ghebreken vercoelen. int 1. deel.275. int 2.deel.44.
Ghebreken vanden aers ghenesen. int 1.deel.171.246.797. int 2 deel 148.
Ghebreecken vander borst helpen. int 1. deel. 192.193.355. 472.498.515.579.616.635.666. 690.702.762.873.881.956. int 2. deel.16.40.99.173.257.265.
Ghebreecken vande dermen genesen. int 1. deel.788.885. int 2.deel.60.
Gebreecken vander herten. int 1.deel.594.
Ghebreecken vander huydt helpen. int 1.deel.384.954. int 2, deel.119.219.
Ghebreecken vander huydt int aensicht helpen. int 1.deel.103. 245.727. int 2.deel.119.171.
Ghebreecken vanden Ingewãt helpen. int 1.deel.849.962. int 2.deel.271.
Ghebreecken vãde iuncturẽ helpen. int 1.deel.384.488.
Ghebreecken vande Lendenen helpen. int 1. deel.788. 885.
Ghebreecken vande Leuer helpen. int 1.deel.82.334.355.414. 466.499.550.630.840.856.857. 885.918.923.938.962.987. int 2. deel.11.25.61.267.271. 282.
Gebreecken vande littẽ helpen. int 1.deel.677.954.
Ghebreecken vande Longher helpen. int 1.deel.94.189.254. 356.560.591.635.655.762.840. 954.956. int 2. deel.125.164. 230.268.
Gebreecken vande Maghe helpen. int 1.deel.753.759. int 2. deel.24[illegible].
Ghebreeckẽ vãde Mannelijckheydt ghenesen int 1 deel.298. int 2.deel.195.257.
Ghebreecken vande Milte ghenesen. int 1. deel. 355.384.387. 392.426 508.585.591.630.682. 764.865.885.953.983.
Ghebreecken vãde Moeder genesen. int 1.deel.270.307.329. 355.369.421.517.636.723.948. int 2.deel.145.166.235.
Ghebreecken vandẽ mondt genesen. int 1. deel.384. int 2. deel.345.246.
Ghebreecken vande Nieren helpen. int 1. deel.73.117.355. 387.466.550.560.682.754.757. 759.762.763.788.865.885.899. 963.987. int 2. deel.61.171. 267.271.
Ghebreecken vanden Ooren genesen. int 1.deel.809.
Gebreeckẽ vande Zenuen ghenesen int 1.deel.189.487.488. 517.881. int 2.deel.30.119. 165.231.
Ghebreecken vande Vrouwelijckheydt ghenesen. int eerste deel.103.171.466.
Ghebroken beenders wttrecken. int 1.deel.73.136.499.631. 712.746.

Ghebroken leden helpen. int 1. deel 99.276.

Ghebroken oft gheborsten ende ghequetste van binnen ghenesen. int 1. deel. 324.356. 508. 560.579. 582. 383. 599. 630.647. 666.676.677.746. 799. 803. 810. 843. 845. 969.

Ghebroken oft gheborstenheydt ghenesen. int 1. deel. 73. 82. 367.560. 561. 579. 606. 712. 723. 762.763. 772. 853. 855. 869. 873. 958. int 2. deel. 4.14.238.257. 260.267.

Ghepeysen ende ghedachten beter maecken. int 1. deel. 457.

Ghequetstheydt van binnen genesen. int 1. deel 951.953.

Ghescheurtheydt ghenesen. int 1. deel. 126. 136. 185. 367. 506. 508. 560. 561. 562. 618.647. 666. 671.672. 689.723. 762.763. 792. 799.803. 810.840. 969. 984. 991. int 2. deel. 38.40. 61. 153. 185. 257.

Ghescheurtheydt van binnẽ genesen. int 1. deel. 562. 563. 803. 810.984. int 2. deel. 40.

Ghescheurtheyt vã ionghe kinderen ghenesen. int 1. deel. 156. 506.524. 560. 991. int 2. deel. 285.

Gheselschap blyde ende vrolick maecken. int 1. deel. 635.

Ghesichte claer maecken. int 1. deel. 82. 100. 172.186.243. 296. 853.855. 856. 923. 927. 946. 958. 962. int 2. deel. 60.61. 102,125. 201. 214.260.

Ghesichte duyster maecken. int 1. deel. 192. 193. 197. 947. int 2. deel. 86.87.

Ghesonde menschen hinderlick. int 1. deel. 761.

Ghespannen ende vercrompen leden helpen. int 1. deel 99.126. 298.355. 369. 379. 383. 398. 599. 712.869.878.951. int 2. deel 3.

Gheswillen doen scheyden/ verdryuẽ/ oft ghenesen. int 1 deel. 99.116.231.254.295 327. 330. 376.426. 441 443.459. 551. 585. 601. 616.622 623.649.658.695. 702.719.799.849.865. int 2. deel. 12.51.56.67.94.175.180. 186.187. 209.221.228.231. 252.

coude Gheswillẽ doen scheyden ende verdryuen. int 1. deel. 252.389.390. 421.426. 588. 596. 742.840.855. 859.882.935. int 2. deel. 57.

coude Gheswillẽ versch zijnde verdrijuen. int 1. deel. 509.

heete Gheswillen rijpe maecken ende versoeten int 1. deel. 30. 285.297. 307. 336. 369. 455. 468. 498.545.623.726.754.786. 910. 942. int 2. deel. 49.166.187.195. 196. 235.255.264.287.

heete Gheswillen verdryuen ende ghenesen. int 1. deel. 252. 292.297.300. 307. 374. 469. 498. 524. 555.596.626.705.706. 745. 756.757.799.910. int 2. deel. 30. 67.158.232.

heete Gheswillen verwecken. int 2. deel. 51.

herde Gheswillẽ rijpen eñ vermurwen. int 1. deel. 34.93. 184.187.776.749.800.952. int 2. deel. 230.231.266.

herde Gheswillen verdryuen eñ ghenesen. int 1. deel. 4.34.43. 184.376.390. 462. 503. 505. 614. 615.633. 720.776.881. 904.952. 954.957. int 2. deel. 25.51.87. 119.152.187.230.

herde en coude Geswillẽ die verouder t zijn rijpen eñ vermurwen. int 1. deel. 958.

herde ende coude Geswillen verdryuen. int 1. deel. 633.940. 952.954.

cleyne herde Gheswillẽ int aensicht verdryuen. int 1. deel. 187.193.

herde Gheswillen aenden hals verdryuen. int 1. deel. 773.

herde Gheswillen aen litten oft iuncturen rijpen. int 1. deel 93.

herde Gheswillẽ vande Senuen rijpen. int 1. deel. 93.

herde Gheswillen ontrent den ooren verdryuen. int 1. deel. 350.616. int 2. deel. 158.230.

heete Gheswillen ontrent den ooren verdryuen. int 1. deel. 350.616. int 2. deel. 158. 174. 230.

heete Gheswillen ontrent d'ooghen verdryuen. int 1. deel. 329.

heete Gheswillen van t'fundament verdryuen. int 1. deel. 269. int 2. deel. 12.49.87.265.

heete Gheswillen vande Longher verdryuen. int 1. deel. 594. int 2. deel 121.

heete Gheswillen vande Mannelickheyt de pijne verdryuẽ. int 1. deel 754

heete Gheswillen vande Mannelickheydt ghenesen int 1. deel 83. 148. 270.859.907.

oude Gheswillen doen scheyden ende ghenesen. int 1. deel 635. 790.904.

oude Gheswillen doen minderen. int 1. deel. 635.

oude Gheswillen doẽ wtbreken. int 1. deel. 746.790.

oude heete Gheswillẽ ghenesen. int 1. deel 356.

Gheswillẽ doen wtbreken. int 1. deel. 30. 187.726.799.816.

Gheswillen die qualick rijpen doen wtbreken. int 1. deel. 45.

Gheswillen die smertelick zijn ghenesen. int 2. deel. 17.

Gheswillen openen diemen soude moeten op vliemen. int 1. deel. 340.

Gheswillẽ Panos ghenoemt verdryuen. int 1. deel. 135.

sachte Gheswillen verdryuen. int 1. deel 231.

sachte Gheswillen vandẽ hoofde verdryuen. int 1. deel 350.

sachte Gheswillẽ vander Milte verdryuen. int 1 deel. 563.

Gheswillen van verbrande partien ghenesen. int 1. deel 113.

Gheswillen van verstuicktheyt comende ghenesen. int 1. deel. 340.666.

Gheswillẽ die vierich eñ voorts cruppende zijn ghenesen. int 1. deel. 30 436. 545. int 2. deel. 287.

Gheswillen hinderlick. int 1. deel. 609.

Gheswillen vande kele helpen. int 1. deel. 754.833 926. int 2. deel. 121.164.179.205.230.

Gheswillen vãde kele Strumæ genoemt ghenesen. int. 1. deel. 666.691.987.

Gheswillen vande Necke genesen. int 1. deel 369.

rouwe Gheswillen ontrent den ooren ghenesen. int 1. deel. 171.524.

Gheswillen van inwendighe leden ghenesen. int 1. deel 30. 582.865.

Gheswillẽ vãde Mannelicheyt verdryuen. int 1. deel 82 203. 269.323.754.906. int. 2. deel. 60.67. 257.

Gheswillen inde eeghenisse oft liessche verdryuen. int 1. deel. 425. int 2. deel. 44.

Gheswillen inde eeghenisse Paniculæ ghenoemt verdryuen int 1. deel. 353.

Gheswillen vandẽ eersderm genesen. int 1. deel 612.840.

Gheswillen vande schamelycke leden ghenesen. int 1. deel. 285. 505. int 2 deel. 49.158.

Gheswillen vande voeten verdryuen. int 1. deel. 329. 330. 376.

Gheuallen / gheslaghẽ ende van binnen ghequetst ghenesen. int 1. deel 324.356.666.853.882. int 2. deel. 117.257.

Gheuallen ghesIagẽ eñ gheborsten zijnde/ t'gheronnen bloet doen scheyden. int 1. deel. 389. 745.

Ghevallen van hooghe ghenesen. int 1. deel. 324. 367. 379. 676. 723. 843. 873. 965. 980. int 2. deel. 267. 292.
Ghevallen van sy seluen oft in onmachte helpen. int 1. deel. 591. 594. 780. int 2. deel. 280.
Granaet-appel wijn goet tegen veel ghebrekē. int 1. deel. 760.
Graveelachtighe persoonen nut ende goedt. int 1. deel. 4. int 2. deel. 164. 201. 281.
Graveele breken ende doen rijsen. int 1. deel. 23. 311. 318. 350. 498. 506. 563. 635. 907. 931. int 2. deel. 127. 205. 288.
Graveele doen rijsen ende afdryven. int 1. deel. 4. 56. 311. 393. 484. 505. 931. 635. 695. 705. 725. 727. 732. 746. 753. 797. 844. 850. 856. 938. 962. int 2. deel. 127. 205. 288.
Graut ofte naerbier brouwen. int 1. deel. 35.

H.

Haestighe sieckte ghenesen. int 2. deel. 16.
Hals gheswillen ghenesen. int 2. deel 609. 635. 720. 773.
Hals pijne verdryven. int 1. deel. 472.
Hayr aen kale oochschelen doen groeyen. int 1. deel. 117.
Hayr crollen. int 2. deel. 267.
Hayr dat aende wijnbrauwen averecht groeyet/ recht doen wassen. int 1. deel. 276. 277.
Hayr dat dobbel is verdryven. int 1. deel. 101.
Hayr doen groeyen. int 2. deel. 128. 129.
Hayr doen groeyen op plaetsen daert wtghevallen is. int 2. deel. 128.
Hayr doen wtuallen. int 1. deel. 101. 617. 732. 745. 753.
Hayr doen wtuallen ende ander geel hayr doē weder groeyen. int 1. deel. 436.
Hayr doen wtvallen/ ende ander hayr doen groeyen. int 1. deel. 126. 187. 240. 954. 993. Int 2. deel. 225. 266.
Hayr ende lickteeckenen vande schamelheydt suyveren. int 2. deel. 51.
Hayr het wtvallen beletten. int 1. deel. 73. 126. 187. 240. 245. 254. 297. 456. 635. 686. 719. 812. 855. 935. 952. 987. int 2. deel. 29. 128. 145. 148. 179. 221. 225. 271.
Hayr geel maecken int 1. deel. 32. 38. 666. 695. Int 2. deel. 150. 213.
Hayr ros maecken. int 2. deel. 154. 218.
Hayr swert maeckē oft verwen. int. 1. deel. 307. 656. 732. 760. int 2. deel. 110. 117. 148. 186. 189. 195. 256. 271.
Hayrworm op den buyck ghenesen. int 1. deel. 103.
Heescheydt eerst aencommende terstont verdryven. int 2. deel. 855.
Heescheydt verdryven. int 1. deel. 246. 298. 898. int 2. deel. 31. 179. 180.
Herdicheden murwe maecken. int 1. deel. 93. int 2. deel. 256. 257.
oude Herdichedē murwe maecken. int 1. deel. 488.
Herdicheden Scirrhi ghenoemt verdryven. int 1. deel. 622. 745.
Herdicheden verdryven. int 1. deel. 25. 82. 327. 353. 720. 840. 849. 865. 943. int 2. deel. 179.
oude Herdicheden verdryven. int 1. deel 389.
Herdicheden vande Mannelicheydt verdryven. int 1. deel. 162.
Herssenen coude ende vochtighe ghebreken helpen. int 1. deel. 517. 520. 719. int 2. deel. 268.
Herssenen drooghen. int 1. deel. 515. 946.
Herssenen ende sinnen beroeren. int 1. deel. 732. 746. 859.
Herssenen ende sinnen oft memorie stercken. int 1. deel. 100. 211. 515. 516. 604. 609.
Herssenen ghebreken helpen. int 1. deel. 65. Int 2. deel. 165.
Herssenen nut ende goedt. int 1. deel. 588. int 2. deel. 165.
Herssenen suyveren. int 1. deel. 84. 186. 242. 297. 300. 384. 516. 583. 691. 719. int 2. deel. 173.
Herssenen suyveren van taeye vochticheydt. int 1. deel. 242. 520. 691. 719. 604. 732. int 2. deel. 173. 195. 268.
Herssenen versterken. int 1. deel. 211. 516. 604. 609. int 2. deel 102. 174. 214.
Herssenen verstoptheyt openen. int 2. deel. 129.
Herssenen vuyle vergaderinghe versoeten. int 2. deel. 195.
Hertcloppinghe ghenesen. int 1. deel. 275. 532. 594. int 2. deel. 214.
Herte hinderlijck. int 1. deel 434. 436.
Herte nut ende goet. int 1. deel. 515. 588. 609. 875. int 2. deel. 16. 165. 174. 214.
Hert pijne verdryven. int 1. deel. 651. 763. 918. int 2. deel. 245. 271.
Herte stercken. int 1. deel. 211. 395. 637. 653. 850. 868. int 2. deel. 214.
Hertspanninghe die lange duert ghenesen. int 1. deel. 756. 762.
Hertswillinghe ende wringhen ghenesen. int 1. deel. 651. 763. 881.
Herten ende hinden voor fenijn beschermen. int 1. deel. 867.
Heupen pijne verdryven. int 1. deel. 242. 246. 334. 355. 466. 484. 510. 694. 764. 773. 788. 840. 909. 952. int 2. deel. 58. 75. 267. 268.
Hick ghenesen. int 1. deel. 298. 355. 356. 397. 514. 601. 723. 770. 868. 881. 907. 947. 983.
Hysop-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Hitte vercoelen inwendich ende wtwendich. int 2. deel. 271.
Hitte vercoelen vā tfondament ende schamelijcke leden. int 1. deel. 269.
Hitte vercoelen vañ tvelleken vander herten alst onstekē is. int 1. deel. 582.
Hoenderen de sprow ghenesen. int 2. deel. 255.
Hoenderen haest vet maecken. int 1. deel. 623.
Hoenderen veel eyeres doē legghen. int 1. deel. 979.
Hoest verdryven. int 1. deel. 30. 39. 42. 73. 75. 92. 95. 126. 157. 172. 329. 336. 398. 509. 521. 563. 579. 583. 585. 612. 627. 631. 677. 699. 712. 754. 757. 761. 763. 849. 855. 956. 969. int 2. deel. 31. 40. 59. 66. 116. 125. 145. 150. 164. 171. 173. 180. 209. 238. 256. 257. 260. 265.
drooghen Hoest verdryven. int 1. deel. 697.
longher Hoest ghenesen. in 1. deel. 564. 757.
Hoest eerst aenghecomen zijnde verwecken. int 1. deel. 758.
Hoest langhe by blyvende doen rijpen. int 1. deel. 311. 758. 961. int 2. deel. 265.
Hoestende hinderlick. int 2. deel. 128.
Hoesten met bloetspouwen helpen. int 2. deel. 12.
Hoest stillen oft versoeten. int 1. deel. 337. 498. 865. 882. int 2. deel. 208.
Hoest veroudert zijnde rijpen ende verdryven. int 1. deel. 93. 189. 193. 197. 239. 311. 383.

579.582.666.676.696.746.761.762.869.951.953. int 2. deel. 114.164.179.201.223.230.265.267.
Hoofts draeyinghe ende swymelinghe ghenesen. int 1. deel. 211.383.384.591.651.746.747.758.759.776.828.893.944.951.956. int 2. deel. 16.125.268.
Hoofts etterachtighe sweeringhen suyveren. int 1. deel.93.
Hoofts fluxien drooghen. int 1. deel.117.904. int 2. deel.67.
Hooft hinderlijck. int 1. deel. 116.176.187.199.245.623.754.755.760.795. int 2. deel. 85.86.128.158.165.181.
Hoofts langhe duerende fluxien stoppen. int 2. deel.179.
Hooft nut ende goedt. int 1. deel. 84.100.
Hoofts pijne verdryuen. int 1. deel. 93.119.194.254.275.317.337.339.376.446.455.456.508.510.524.591.601.607.609.635.677.726.753.857.881.882.904. int 2. deel. 16.49.60.61.154.164.257.
Hoofts quade Scorftheydt oft zeericheydt ghenesen. int 1. deel. 73.185.203.300.472.797.812. int 2. deel. 80.175.182.230.
Hoofts quade loopende Schorftheydt oft sweeringhe ghenesen. int 1. deel. 185.197.203.760.782.987. int 2. deel.49.50.60.83.182.230.245.
Hoofts rasernye ende ydelheydt ghenesen. int 1. deel.384.508.630.857.
Hoofts rasernye ende ydelheydt verwecken. int 1. deel.320.328.329.448.624.860.
Hoofts schorftheydt ende rudicheydt ghenesen int 1. deel. 203.719.797. int 2. deel. 158.
Hooft stercken. int 1. deel. 588.757.
Hoofts taeye vochticheydt ende coude humeuren wtdryuen. int 1. deel. 242.588.837.868.878. int 2. deel 173.
Hooft suyueren. int 1. deel. 92.252.297.344.384.550.202.719.754.772. int 2. deel. 173.
Hooft suyueren van schelferinghe ende schellen. int 1. deel. 75.185.197.203.252.300.760.797.987. int 2. deel. 50.148.
Hooftsweere Hemicrania ghenoemt helpen. int 1. deel. 384.719.
Hooftsweere verdryuen ende genesen. int 1. deel 94.421.472.475.635.726.752.754.757.778.993. int 2. deel. 56.74.162.164.180.235.243.285.
oude Hooftsweere versoeten. int 1. deel.93.510.
Hooftsweere vande kinderẽ Syriasis ghenoemt/ helpen. int 1. deel 317.782.786.
Hooftsweere oft dronckenschap verwecken. int 1. deel. 35.172.187.245.755.756.759.761.948,950. int 2. deel. 162.257.
Hooftsweere vã dronckenschap verdryuen. int 1. deel.93.297.
Hooftsweere oft walginghe van dronckenschap beletten. int 1. deel.171.
Hooftsweere veroudert ende geduerich zijnde ghenesen. int 1. deel. 732.742.746.790.956. int 2. deel.268.
Hoofts verstoptheydt openen. int 1. deel. 252.360.
Hooft voor hitte ende coude beschermen. int 1. deel.591.726.
Hooftwonden ghenesen. int 1. deel.631. int 2. deel.125.179.
Honden dooden. int 1. deel.768.964. int 2. deel. 125.179.
Honden dulheydt ghenesen. int 1. deel. 397.
Honich-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel 757.
Huych ghenesen. int 1. deel. 242.248.563.616.754.758.855. int 2. deel. 67.246.265.
Huydt claer ende schoon maecken. int 1. deel. 36.236.245.384.719.745.746.781. int 2. deel. 67.75.114.214.222.223.
Huydt ende ghesont vleesch open byten. int 1. deel. 344.462.591.606.749.816.
Huydt roodt maecken. int 2. deel. 60.
Huydt vol bleynen ende gaten maecken int 1. deel. 702.749.812.989 int 2. deel. 128.
Humeuren cholerijck ende taey af iaeghen. int 1. deel. 298.314.384.449.457.484.485.488.504.510.649.682.683.726.746.993. Int 2. deel. 194.206.
Humeuren cholerijck door urine af iaghen. int 1. deel. 918.923.
Humeuren Flegmatijck af iaghen. int 1. deel 92.346.383.437.449.457.516.520.522.649.719.746.993. int 2. deel. 194.214.221.
Humeuren grof ende taey af trecken. int 1. deel. 50.92.186.246.509.616.746.747.762. int 2. deel. 194.
teghen Humeuren die row zijn nut ende goedt. int 1. deel. 758.
Humeuren swert ende Melancholijck af iaghen. int 1. deel. 95.384.434.437.508.516.520.776.829. int 2. deel. 214.
Humeuren verargert ende verbrant af iaghen. int 1. deel. 923.942. int 2. deel. 214.
quade Humeuren ouervloet af iaghen. int 1. deel. 65.384.434.515.
quade Humeuren verwecken. int 1. deel. 235.248.623.
Hutspot oft stucken vleesch t'samen doen wassen. int 1. deel. 58.488.560.689.869.
coude Huyueringhe verdryuen. int 1. deel. 421.606.723.763.770.849.865.934.944.953. int 2. deel. 59.

I.

IEucsel des lichaems verdryuen. int 1. deel. 350.377.583.591.637.682.727.757.837. int 2. deel. 85.
Jeucsel ende schorftheydt vande wijnbraeuwen verdryuen. int 1. del. 456.
Jeucsel vande schamelijcke leden verdryuen. int 1. deel. 656. int 2. deel. 116.125.
Inflammatie verdryuen. int 1. deel. 30.34.73.126.378.408.550. int 2. deel. 231.
Inflammatien die bloedich zijn ghenesen. int 1. deel. 860.
Inflammatien die eerst beghinnen ende andere versoeten. int 1. deel. 30.231.307.339.
Inflammatien pijne stillen. int 1. deel. 591.
Inflammatien van verbrande leden / ende vergaderinghen van brandende watericheydt/ verdryuen. int 1. deel. 113.
Inflammatien veranderende in een herde Scirrhus ghenesen. int 1. deel. 408.
Inflammatien vanden ooghen ghenesen. int 1. deel. 327.
Inghewants fluxien helpen. int 1. deel. 117.472.755. int 2. deel. 290.
Inghewants ghebreken helpen. int 1. deel. 849.962. int 2. deel. 271.
Inghewant hinderlijck. int 1. deel. 188.
Inghewant quetsen. int 1. deel. 434.458.
Inghewant suyveren int 1. deel. 384.

384. int 2. deel. 121.
Jnghewants spanninghe ghenesen. int 1. deel. 355.
Jnghewant stercken. int 1. deel. 84. 368. 457. 604. 637. 842. 877. 916. 925. int 2. deel. 16. 40. 165. 647.
Jnghewant verhittinghe ghenesen. int 1. deel. 472. 647. int 2. deel. 235. 240. 285.
Jnghewants verstopthept openen. int 1. deel. 4. 23. 318. 393. 556. 579. 667. 719. 888. Jnt 2. deel. 98. 102.
onderste Jnghewants weedom ghenesen. int 1. deel. 356.
Jnwendighe leden ghebreken helpen. 1. deel. 171. 376. 762. 961. int 2. deel. 267. 268.
Jnwendighe leden gheswillen ghenesen. int 1. deel. 30. 582. 865.
Jnwendighe leden purgeren. int 1. deel. 93.
Jnwendighe leden sweeringhen ghenesen. int 2. deel 171.
Jnwendighe leden verstercken. int 1. deel. 516. 901.
Jnwendighe leden verstopthept openen. int 1. deel. 515. 752.
Joffermarcke-wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Jsers van pylen int lichaem ghebleuen doen wtcomen. int 1. deel. 185. 882.
Juncturen fluxien helpen. int 1. deel. 34. 437.
Juncturen ghebreken helpen. int 1. deel. 384. 488.
Juncturen pijne versoeten. int 1. deel. 37. 94. 185. 516. 561. 609. 847. int 2. deel. 60.
Juncturen pijne die veroudert is helpen. int 1. deel. 156. 384.
Juncturen verherde gheswillen rijpen. int 1. deel 93.
Juncturen verstercken. int 1. deel. 94.
Juoor weeck maeck. int 1. deel. 327.

K.

KAckhielen van coude verswozen ghenesen. int 1. deel. 126. 189. 235. 300. 301. 468. 694. 712. 729. 812. int 2. deel. 35. 110. 182. 230.
Kaes versch houden sonder bederuen oft rotten. int 1. deel. 712.
Kelen fluxien benemen. int 1. deel. 758.
Kelen gheswillen verdrijuen. int 1. deel. 583. 705. 726. 754. 833. 926. int 2. deel. 121. 164. 179. 189. 205. 230.
Kele nut ende goedt. int 2. deel. 230.
Kelen pijne Columella ghenoemt ghenesen. int 1. deel. 311. int 2. deel. 12.
Kele row maecken ende hinderlijck. int 1. deel. 436. 764. int 2. deel. 165.
Kele rouwichepdt verdrijuen. int 1. deel. 30. 69. 242. 560. 666. 699. 726. 760. 840. int 2. deel. 31. 99. 179. 203. 271.
Kele supueren. int 1. deel. 193.
Kelen sweeringhe ghenesen. int 1. deel. 360. 642.
Kelen swillinghen Strumæ ghenoemt helpen. int 1. deel. 666. 691. 987.
Kieckhoest ghenesen. int 2. deel. 148.
Kinderen doen pissen. int 1. deel. 948.
Kinderen die quelen helpen. int 1. deel. 991.
Kinderen graew ooghen swert maecken. int 2. deel. 225.
Kinderen niew gheborē eewichlijck voor fenijn bewaren. int 1. deel. 737.
Kindren tanden erpghende nut ende goedt. int 1. deel. 93.
Knobbelkens aenden aers verdrijuen. int 1. deel. 316.
Knokē die wt den litte zijn gheresen. int 1. deel. 156.
Koepen goedt voetsel int 1. deel. 47. 730. 871. int 2. deel. 222.
Koeyen veel melcks doen gheuen. int 1. deel. 730. 979.
Kuchen ghenesen. int 1. deel. 93. 509. 521. 606. 712. 850. 864.

L.

LAcchende steenen. int 1. deel. 172. 816.
Lammers haest vet hebben. int 1. deel 40.
Lammichepdt helpen oft ghenesen. int 1. deel. 103. 211. 368. 384. 515. 517. 719. 759. 773. 788. 828. 953. 956. 974. int 2. deel. 236. 250. 290.
Lazerie helpen. int 1. deel. 30. 34. 382. 383. 437. 510. 829.
Lazerie verwecken. int 1. deel. 35. int 2. deel. 87.
Leden afsetten oft afsnyden sonder pijne te ghevoelen. int 1. deel. 326. 327.
Leden daer groote vochtichept in vloepet/ helpen. int 2. deel. 148.
Ledē die ghebluest oft ghequetst zijn ghenesen. int 1. deel. 316. 671.
Leden die ghebroken zijn ghenesen. int 1. deel. 99. 276.
Leden die ghebroken oft wtten litte zijn ghenesen. int 1. deel. 185. 371. 588. 666. 671. 719. 909. 962. int 2. deel. 61. 110. 148.
Leden die ghespannen oft vercrompen zijn helpen. int 1. deel. 99. 126. 276. 298. 355. 369. 379. 383. 298. 583. 599. 604. 623. 677. 712. 869. 873. 877. 878. 951. int 2. deel. 3. 4. 25. 64. 125. 260.
Leden die huyueraechtich zijn helpen. int 1. deel. 383.
Leden die verhert oft verstijft zijn ghenesen. int 2. deel. 163.
Leden die vermoepet oft veraerbept zijn helpen. int 1. deel. 631. 764. 881. 931. 939. 951. 979. int 2. deel. 166.
Ledē die verstuickt oft verwronghen zijn/ helpen. int 1. deel. 73. 203. 524. 588. 671. 747. 753. 761. 984. 993. int 2. deel. 4. 128. 162. 271.
Leden van kinderē die vercrompen zijn helpen. int 2. deel. 12.
Leden veroudered pijne verdrijuen. int 1. deel. 156. 948. 962.
wtwendighe Leden nut eñ goet int 1. deel. 156. 376.
inwendighe Leden supueren. int 1. deel. 93.
Leden verstopthepdt openen. int 1. deel. 452.
Leden verwarmen. int 1. deel. 677.
Leden weeck eñ verswozen zijnde/ helpen. int 2. deel. 51.
Leelke vlecken / plecken ende witte schellen verdrijuen. int 1. deel. 126. 185. 187. 197. 203. 276. 298. 311. 384. 390. 474. 656. 704. 712. 773. 829. 843. int 2. deel. 60. 76. 161. 164. 165. 173. 230.
Leimmet maecken. int 1. deel. 565. 659. 662. 683.
Lendenen ghebreken ghenesen. int 1. deel. 788. 885.
Lendenen pijne versoeten / oft ghenesen. int 1. deel. 73. 270. 490. 631. 683. 730. 956. 962. int 2. deel. 32.
Lendenen verstopthepdt openen. int 1. deel. 93.
Leuers bloetloop helpen. int 1. deel. 360.
Leuers ghebreken ghenesen. int 1. deel 82. 334. 355. 414. 466. 499. 550. 630. 840. 856. 857. 885. 918. 923. 938. 962. 987. Jnt 2. deel. 11. 25. 61. 267. 271. 282.
Leuer hinderlijck. int 1. deel. 434. 436. 594.

Leuer nut ende goedt. int 1. deel. 75. 100. 274. 368. 384. 457. 550. 637. 650. 795. 875. 889. int 2. deel. 16. 99. 165. 174. 214. 235.

Leuers opblasinghe ende swillinghe verdrijuen. int 1. deel. 117. 355.

Leuers pijne verdrijuen. int 1. deel. 94. 116. 127. 330. 635. 761. 869. int 2. deel. 176. 268.

Leuers verhertheydt versoeten ende verdrijuen. int 1. deel. 952. int 2. deel. 162.

Leuers verouderde coude verstoptheyt ghenesen. int 1. deel. 625. 842. Int 2. deel. 156.

Leuer verstopt ende quaet helpen. int 1. deel. 318. 466. 488. 842. int 2. deel. 162.

Leuers verstoptheyt openen int 1. deel. 93. 190. 300. 318. 367. 375. 384. 393. 488. 512. 517. 556. 570. 613. 714. 726. 730. 833. 842. 843. 923. 930. 964. int 2. deel. 118. 162. 166.

Leuersuchtighe ghenesen. int 1. deel. 355. 379. 759. 762. 763. 764. 843. int 2. deel. 8. 159. 164. 264.

Leuer suyueren. int 1. deel. 63. 974. int 2. deel. 76. 257.

Leuer vercoelen. int 2. deel. 187. 216.

Leuer verhit ende ontsteken ghenesen. int 1. deel. 275. 387. 508. 647. 752.

Leuers weeckheyt stercken. int 1. deel. 211. 275. 368. 385. 679. int 2. deel. 187. 214.

Lichaem cranck maecken. int 1. deel. 734.

Levende Lichaeme doen verteeren. int 1. deel. 260.

Lichaemen die gheswollen zijn nut en goedt. int 1. deel. 510.

Lichaeme drooghen ende wtteeren. int 1. deel. 606.

Lichaem goedt voetsel gheuen. int 1. deel. 30. 755. 756. 757.

Lichaem middelbaer voetsel gheuen. int 2. deel. 66. 83. 191.

Lichaem niet veel voetsels gheuen. int 1. deel. 756. int 2. deel. 77.

Lichaem quaet ende onghesont voetsel gheuen. int 2. deel. 76. 80. 87.

Lichticheyt ende pyntheydt van hoofde maecken. int 1. deel. 320. 328. 329. 448. 643. 860.

Liefde verwecken. int 1. deel. 326. 468. 490. 719. 873. 874. int 2. deel. 58. 82. 83. 97.

Liesschen smertinge verdrijuen. int 2. deel. 149.

Licktekens die swert zijn wit maecken. int 1. deel. 245. 606. 790. 814. int 2. deel. 67. 119.

Lictteeckens van maesels oft pockskens verdrijuen. int 2. deel. 119.

Licktreeckens verdrijuen. int 1. deel. 185. 215. 327. 441. 801. 928. int 2. deel. 61. 145.

Lit ghebreken helpen. int 1. deel 677. 954.

Longher ghebreken ghenesen. int 1. deel. 94. 189. 254. 356. 560. 591. 635. 754. 762. 840. 954. 956. int 2. deel. 125. 164. 230. 268.

Longers heete gheswillen verdrijuen. int 1. deel. 594. int 2. deel. 121.

Longher hinderlijck. int 1. deel. 199. int 2. deel. 86.

Longherhoest ghenesen. int 1. deel. 563. 757.

Longher nut ende goedt. int 1. deel. 243. 693. 754. 787.

Longher pijne verdrijuen. int 1. deel. 116. 330. 763. 797.

Longhers rouwicheyt ghenesen. int 1. deel. 669.

Longhersucht helpen. int 1. deel. 94. 570. 989.

Longher suyueren van etter ende taeye fluymen. int. 1. deel. 246. 520. 560. 591. 613. 631. 953.

Longher sweeringhe ghenesen. int 1. deel. 75. 556. 989. int 2. deel. 164. 231. 260. 283.

Longhers verhitheydt oft inflammatie ghenesen. int 1. deel. 570. 616. int 2. deel 59.

Longhen verladē zijnde helpen. int 1. deel. 906.

Longher verstopt zijnde openen. int 1. deel. 452. 570. 677. 843. int 2. deel. 118.

Loopende zeertheydt ghenesen. int 1. deel. 39. 75. 375. 488. 704. int 2. deel. 131.

Lunatijke menschen ghenesen. int 1. deel. 854.

Luyse siechte ghenesen. int 1. deel. 383.

Luysen/ sierkens ende neet dooden. int 1. deel. 173. 197. 300. 570. 732. 836. 867. int 2. deel. 252.

M.

Maesen/ mit. aenschijn/ verdrijuen. int 2. deel. 56. 745. 836. int 2. deel. 9. 129.

Maghe begheertheyt op zoo aencomende benemen. int 1. deel. 590. 585.

Maghe fluxien stoppen. int 1. deel. 756. 760. 909. 987. int 2. deel. 76. 81. 86.

Maghe ghebreken helpen. int 1. deel. 753. 759. int 2. deel. 243.

Maghe gheronnen vochticheyt verteeren. int 1. deel. 763.

Maghe hinderlijck. int 1. deel. 34. 181. 193. 194. 239. 254. 296. 297. 302. 307. 314. 434. 436. 449. 458. 594. 623. 746. 754. 755. 759. 764. 773. 786. 788. 795. 796. 918. 921. 935. int 2. deel. 22. 74. 86. 115. 119. 128. 158. 165. 194. 196. 203. 205. 206. 223. 228. 229. 230. 257. 260.

Maghe knaginghe oft steecken helpen. int 1. deel. 117. 270. 285. 591. 630. 631. 918.

Maghe nut ende goedt. int 1. deel. 63. 84. 100. 185. 243. 248. 274. 275. 297. 360. 378. 387. 458. 515. 579. 588. 601. 650. 677. 708. 753. 754. 755. 759. 760. 762. 780. 860. 862. 868. 885. 887. 888. 962. int 2. deel. 90. 114. 118. 124. 152. 158. 164. 165. 174. 181. 196. 197. 198. 205. 206. 208. 257.

Maghe opblasinghe ende winden verdrijuen. int 1. deel. 387. 863. 865. 881. 948. 962.

Maghe opworpinghe ende walginghe doen stillen. int 1. deel. 116. 117. 189. 350. 510. 585. 591. 630. 754. 756. 757. 760. 762. 763. 868. 917. int 2. deel. 75. 86.

Maghen pijne verdrijuen. int 1. deel. 106. 116. 185. 189. 270. 517. 582. 484. 591. 631. 760. 762. 763. 764. 931. int 2. deel. 49. 229. 245. 265.

Maghe spijse doen verteeren. int 1. deel. 252. 458. 609. 630. 761. 762. 763. 764. 845. 877. 980.

Maghe stercken. int 1. deel. 84. 374. 395. 630. 754. 756. 845. 860. 923. int 2. deel. 173. 214. 256. 280.

Maghe suyueren. int 1. deel. 69. 314. 456. 757. 954. int 2. deel. 214.

Maghe swillinghe verdrijuen. int 1. deel. 517. 609.

Maghe verhart oft verdrooght zijnde helpen. int 1. deel. 473.

Maghe verhit/ verbrant oft ontsteken zijnde/ helpen. int 1. deel. 279. 285. 291. 425. 446. 458. 468. 472. 473. 505. 545. 726. 752. 753. 754. 946. int 2. deel. 95. 152. 156. 181. 213. 214. 216.

Maghe verkilt zijnde helpen. int 1. deel. 849. int 2. deel. 156.

Maghe verladen met gele cholerycke vochticheyde helpen. int 1. deel. 917. int 2. deel. 214.

Maghe verladen zijnde / suyueren. int 1. deel. 100. 314. int 2. deel. 214.

Maghe verstoptheydt openen. int 1. deel. 980.

Maghe vochticheydt drooghen. int 1.

int 1. deel. 197. 716. 909. int 2. deel. 81.
Maghe vochtighe gebreken ghenesen. int 1. deel 754. 758. int 2. deel. 148. 152. 164. 176. 203.
Maghe watericheyt af iaeghen. int 1. deel. 849. 907.
Maghe weeckheydt helpen. int 1. deel. 275. 276. 355. 374. 379. 283. 505. 585. 757. 758. 760. int 2. deel. 12. 28. 176. 183. 246. 271.
Malroue-wijn goedt teghē veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Mandragora-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Mannelijck saedts afganck teghen danck en wille / helpen. int 1. deel. 92. 93. 247. 275. 291. int 2. deel. 61.
Mannelijck saeds afganck door sieckte helpen. int 1. deel. 276.
Mannelijck saedt verdrooghen. int 1. deel. 92. 275. 434. 437. 623. 624. 704. 787. 895. 947. int 2. deel. 58. 59. 162.
Mannelijck saedt vermeerderen. int 1. deel. 181. 714. 859. int 2. deel. 22. 290.
Mannelijckheyts ghebrekē ghenesen. int 1. deel. 298. int 2. deel. 67. 193. 257.
Mannelijckheydts gheswillen verdrijven. int 1. deel. 82. 203. 269. 323. 754. 906. int 2. deel. 60. 67. 257.
Mannelijckheydts heete gheswillen ghenesen. int 1. deel. 83. 148. 270. 859. 907.
Mannelijckheydts heete gheswillen pijne verdrijven. int 1. deel. 754.
Mannelijckheydts oude sweeringhen die beghinnen te rotten / supureren ende ghenesen. int 1. deel. 787.
Mannelijckheydts sweeringen ghenesen. int 1. deel. 456. 906. int 2. deel. 152.
Mannelijckheydts sweeringhe bouen op t'slootken ghenesen. int 1. deel. 935. 947.
Mannelijckheydts swillinghe doen sincken ende vergaen. int 1. deel. 339. 579. int 2. deel. 62.
Mannelijckheydts vande kinderen ghescheurde slootken ghenesen. int 1. deel. 456.
Mannelijckheydts vasthoudē de slootkens doen afrijsen. int 1. deel. 468.
Mannelijckheydts verhittinge ghenesen. int 1. deel. 246. 859. 907.
van Maren oft swaren droom ghequelt zijnde helpen. int 1. deel. 833.
Masels ghenesen. int 1. deel. 185. 498. 790. 930.
Masels vlecken verdrijven. int 2. deel. 119.
Medicijne benemende de cracht van quade ende fenijnige medicijne int 1. deel. 635. 951. int 2. deel. 59.
Meede goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 757.
Melaetsche menschen nut ende goedt. int 1. deel. 34. 382. 383. 384. 437. 510. 606. 635. 829. int 2. deel. 214. 260.
Melaetscheydt genereren. int 1. deel. 35. 761. int 2. deel. 87.
Melaetscheydt verdrijven. int 1. deel. 30.
Melancholije verdrijven. int 1. deel. 383. 384. 510. 517. 594. 609. 651. 797. 828. 830. int 2. deel. 102. 214. 268. 290.
Melancholijcke menschen nut ende goedt int 1. deel. 510. 594. 609. 758. 828. 830.
Melck doen ronnen. int. 2. deel. 6. 16. 22. 230.
Melck het ronnē beletten. int 1. deel. 601.
Melck int lichaem gheronnen doen scheyden. int 1. deel. 849. 855. int 2. deel. 230.
Melck in vrouwen borsten bewaren voor clonteren. int 1. deel. 601.
Melck in vrouwen borsten ghelontert doen scheyden. int 1. deel 755. int 2. deel. 87.
Melck in vrouwen borsten verdrooghen. int 1. deel 895. int 2. deel. 67. 87.
Melck overvloedich in vrouwen borsten doen groeyen. int 1. deel. 285. 291. 298. 324. 344. 492. 501. 594. 683. 746. 762. 787. 881. 904. 946. 947. int. 2. deel. 6. 83. 162. 290.
Memorie stercken. int 1. deel. 100. 211. 515. 516. 604. 609.
Memorie verloren zijnde weder doen comen. int 1. deel. 758.
Menschē dooden. int 1. deel. 623. 764. 858. 894. int 2. deel. 60.
Menschen dootverwich ende bleeck maecken. int 1. deel. 886. 906.
Menschē dul oft rasende maecken. int 1. deel. 172. 315. 320. 329. 594. 624. 860. int 2. deel. 101.
Menschen in onmacht zijnde tot hen seluen weder brengen. int 1. deel. 390. 591. 594. int 2. deel. 289.
Menschen leden afsettē oft brāden sonder pijne te ghevoelen. int 1. deel. 326. 327.
Menschē onghesont ende quaet. int 1. deel. 601.
den Menschē swack ende weeck zijnde goede medicijne. int 1. deel. 758.
Menschen vrolijck en blyde maecken. int 1. deel. 594. 609. 635. 679. int. 2. deel. 102.
Merien die hoesten ende de lenden trecken ghenesen. int 1. deel. 379.
Messen van stael ghemaeckt / yser ende steen doen snijden. int 1. deel. 563.
Milte cleyne maecken. int 1. deel. 82. 93. 99. 140. 254. 540. 579. 936. 974. 983. 984.
Milte ghebreken ghenesen. int 1. deel. 355. 384. 387. 392. 426. 508. 585. 591. 630. 681. 764. 865. 885. 953. 983.
Milte gheswillen die sachte zijn verdrijven. int 1. deel 563.
Milte gheswollen doē ontswillen. int 1. deel. 556. 577. 592. 735. 903. 994. int 2. deel. 119. 173. 288.
Milte gheswollen ende verstopt zijnde / openen. int 1. deel. 189. 719. 991. int 2. deel. 50.
Milte hert ende verstopt zijnde / cleyne maecken. int 1. deel. 746. 770. 773. Int 2. deel. 50.
Milte hert zijnde vermurwen ende verminderen. int 1. deel. 5. 7. 719. 723. 776. 903. 951. 974. int 2. deel. 253.
Milten hertheyt verdrijven. int 1. deel. 99. 242. 254. 327. 350. 407. 488. 513. 579. 616. 625. 714. 719. 732. 746. 775. 952. int 2. deel. 163. 181. 229. 352. 253. 268.
Milte hinderlick. int 1. deel. 175.
Milte nut ende goedt. int 1. deel. 908.
Milten pijne verdrijven. int 1. deel. 4. 92. 94. 95. 136. 191. 239. 302. 592. 704. 761. int. 2. deel. 165.
Miltsucht ghenesen oft helpen. int 1. deel. 510. 574. 577. 714. 732. 758. 870. 918. 987. 991. int 2. deel. 75. 116. 127. 165. 177.
Miltsucht nut ende goedt. int 1. deel. 298. 300. 426. 683. 773. 908. int 2. deel. [illegible] 267.
Milte stercken. int 1. deel. 560.
Milte suyveren. int 1. deel. 974. int 2. deel. 76.
Milte verhitheyde ghenesen. int 1. deel. 350. 755.
Milte verstoptheydt openen. int 1. deel. 93. 393. 488. 556. 613. 714. 856. 984.
Myrthus-wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel. 760.

Mismaecktheydt vander huydt eñ aensicht schoon maecken. int 1. deel. 298.379.384 637.719. 732. int 2. deel. 119.148.158. 166.182.230.
Misual van kinde maecken. int 1. deel. 93.298.421.684.712.719. 746.764.865.991. int 2. deel 226.233.
Moeder doen onsluyten oft openen. int 1. deel. 93.193.200. 616.956. int 2. deel. 125. 171.179.
Moeder doen sluyten. int 2. deel. 230.
Moeders ghebreck Mola ghenoemt/ helpen. int 2. deel. 59.
Moeders ghebreken ghenesen. int 1. deel. 270.307.329.355.364. 421.517.636.723.948. int 2. deel. 145.166.235.
Moeder ghezwollen zijnde helpen. int 1. deel. 762.942. int 2. deel. 59.
Moeders herthept helpen. int 1. deel. 591.797.853.942. int 2. deel. 145.162.179.180.195.265.
Moeders herthept vermurwen. int 1. deel. 93.193.202.203. 517.576.
Moeder met coude vochtichept verladen ghenesen. int 1. deel. 811. int 2. deel. 59.179.
Moeder met opblasinghe ende winden verladen/ helpen. int 1. deel. 591.583.
Moeders nederstieghen beletten oft ghenesen. int 1. deel. 616.757. int 2. deel. 110.148. 181.189.266.
Moeder nut ende goedt. int 2. deel 280.
Moeder omgheheert zijnde helpen. int 1. deel. 591.
Moeders opstigen ende opclimmen ghenesen. int 1. deel. 242.374.547.609.758.764.833. 851.856.881.885.930.947.951. 956.961. int 2. deel. 59.164. 257.266.267.
Moeders opstieghẽ verwecken. int 1. deel. 953.
Moeders pijne verdrijuen. int 1. deel. 93.94.440.445.488.761. 774.885.962.
Moeders quetsuren ghenesen. int 1. deel. 498.
Moeders rouwichept ghenesen. int 2. deel. 152.
Moeder suyueren ende reynighen. int 1. deel. 93.275.324. 327.384.556.570.746.886. int 2. deel. 268.
Moeder suyueren naer dat de vrouwe gheleghen is. int 1. deel. 799.833.
Moeders sweeringhe ghenesen. int 1. deel. 106.799. int 2. deel. 50.
Moeder verargert zijnde beteren. int 1. deel. 472.
Moeders verrouthept helpen. int 1. deel. 108.
Moeders verhittinghe verdrijuen int 1. deel. 117.408.498.930.
Moeders verstopthept openen. int 1. deel. 108.630.799. int 2. deel. 57.56.162.179.180.195.
Moeder wt haer plaetse wijckende helpen. int 2. deel. 189.
Moeders vuyle vergaderinghe af taeghen. int 1. deel. 556.
Moeheydt verdrijuen oft beletten. int 1. deel. 515.631.764.770. 881.930. int 2. deel. 180.
Monts etende sweeringhen genesen. int 1. deel. 367.560.635. 705. int 2. deel. 110.152.246.
Monts ghebreken ghenesen. int 1. deel. 384. int 2. deel. 245.246.
Mont nut ende goet int. 1. deel. 295.754.866.885. Int 2. deel. 99.174.181.
Monts quade reucke oft stanck benemen. int 1. deel. 189.
Monts rottinghe ende vuyle puysten ghenesen. int 1. deel. 231.
Mont stinckende ende sweerende genesen. int 1. deel. 189.456.
Monts treckinghe ghenesen. int 1. deel. 719.
Monts verhitte sweeringhẽ genesen. int 1. deel. 360.374.407. 416.456.472.583.642.705.754. 833.840.843.939. int 2. deel 150.154.155.175.223.
Monts verhittinghe vercoelen int 1. deel. 705.833. int 2. deel. 158.
Monts verouderde ende vuyle zeerichepdt ghenesen. int 1. deel. 108.111.154.
Monts zeerichepdt ghenesen. int 1. deel. 356.704.754. int 2. deel. 175.
Motten ende schieters verdrijuen. int 1. deel. 378.667.909. 918. int 2. deel. 131.
Mont bereyden. int 1. deel. 34.
Muysen beletten papier oft ghescriftẽ t'eten. int 1. deel. 918.
Muysen dooden. int 1. deel. 382. int 2. deel. 8.
Mugghen ende meusien verdrijuen oft dooden. int 1. deel. 421.918. int 2. deel 256.
Muscle gheplet oft vercrompen ghenesen. int 1. deel. 356.488.

N.

Nagels aen handt ende voeten die quaet zijn doen afvallen. int 1. deel. 498.776. 812. int 2. deel 158.256.
Naghels doen af vallen. int 1. deel 776.
de Naghels het afgaen vander huydt beletten. int 1. deel. 745. 754.
de Naghels het afgaen vanden vleessche beletten. int 1. deel. 117.150.152.158.
Naghels ghebroken zijnde ghenesen. int 1. deel. 185.
Naghels quaet zijnde ghenesen. int 1. deel. 350.702.746. int 2. deel. 265.
Naghels rouwichepdt sonder sweeringhe aftrecken. int 1. deel. 307.
Naghels sweeringhen verdrijuen. int 1. deel. 612.614.702. 746.754.840. int 2. deel 99.110. 149.158.230.
Naghels sweeringhẽ aende vingers ghenesen. int 1. deel. 456. 458. int 2. deel. 99.110.
Natuerlick saedt doen vergaen. int 1. deel. 92.275.434.437.623. 704.787.895.947. int 2. deel. 58. 59.162.
Natuerlick saedt vermeerderen. int 1. deel. 181.714.859. int 2. deel. 22.290.
Natuerlijcke warmte weder geuen. int 1. deel. 395.
Nauels die wtwassen ghenesen. int 1. deel. 524.
Necke pijne verdrijuen. int 1. deel. 369.
Neten dooden. int 1. deel. 173. 197.300.570.732.836.817. int 2. deel. 252.
Neuse bloeyen stelpen. int 1. deel 193.418.505.607.631.633. 906.950.969. int 2 deel. 60.
Neuse openen eñ doen bloeyen. int 1. deel. 38.418. int 2 deel. 11.
Neusen quaet vleesch/ eñ sweeringhe inde neuse gaten verdrijuen ende ghenesen. int 1. deel. 711.712.855.
Neuse stanck van sweeringhen comende/ verdrijuen in 1. deel. 94.732.
Neuse sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 723.732. int 2. deel. 152.
Neusen verstopthepdt openen. int 1. deel. 516.
Nieren fluxien stoppen. int 2. deel. 82.
Nieren ghebreken ghenesen. int 1. deel. 73.117.355.387.466.550. 560.682.754.757.759.762.763. 788.865.885.899.963.987. Int 2. deel. 61.171.267.271.
Nieren ghequetsthepdt genesen. int 1. deel. 459.472.755.
Nieren hinderlijck. int 1. deel. 35.192.612.764.
Nieren nut ende goedt. int 1. deel. 274.368.650.755.756.757.

795.888.908. int 2. deel.230. 235.338.
Nieren ongetemperde hitte verdrijven. int 2. deel.121.
Nieren pijne verdrijven. int 1. deel.94.116.472.630.730.763. 765.833.863.946.962. int.2.deel 99.268.
Nieren suyveren. int 1.deel.75. 556.727. int 2. deel.257.
Nieren sweeringhe ghenesen. int 1.deel.156.375. int.2.deel. 164.281.
Nieren verstoptheydt openen. int 1.deel.23.375.393.671.948. 964.
Nieren vuyle vergaderinghe af iaghen. int 1.deel.556.
tot Niesen verwecken. int 1. deel.84.92.93.242.382.383.384. 448 469.540.594.812.
Nieswortel-wijn goedt teghen veel gebreken. int 1.deel.764.
Nynagels die sweren ghenesen. int 1.deel.25.458.
Nynagels verdrijven. int 1.deel. 93.692.

O.

Oekels oft liessen smerte genesen. int 2. deel.149.
Oekels stinckende ghebreke verdrijven. int 1.deel.93.
Ommeloop ghenesen. int 2. deel.148.
Oncuyssche begeerte verdrijven. int 2. deel.162.
Oncuyssche droomen benemen. int 1. deel. 290.291.473.704. 755.895. int 2.deel.61.
Oncuyschepdt verwecken.int 1. deel. 46.100.103.109.135.171. 185.193.194.213.233.235.244. 245.254.498.601.616.658.712. 868.881.884.962.979. int 2.deel. 82.83.115.128.162.
Onvruchtbaer maecken. int 1. deel.135.316.601.732.770.962. 983.991. int 2.deel.90.161.173.
Ooghen blaeuwicheydt verdrijven. int 1. deel.340.
Ooghen bloedtachtich door eenen slach/ghenesen. int 1.deel. 550.645.
Ooghen duysterheydt oft schemeringe verdrijven.int 1.deel. 81.82.172.186.211. 290. 296. 441.487.550.579.609.658.712. 719.918.946.953.958. int 2. deel.47.60.61.122.125.150.159. 171.173.179.182.220.226.257.
Ooghen duyster maecken/ onclaer ende quaet. int 1.deel. 193.292.298.338 473.594.947. int 2. deel. 86.232.
Ooghen ghebreck Plumbum ghenoemt verdrijven. int 1. deel. 394.
Ooghen heete ghebreken ghenesen. int 1. deel.317.318.
Oogen gheswillen vermurwen oft verteeren. int. 1. deel. 209. 666. int 2. deel.49.235.246.
Ooghen heete gheswillen ghenesen. int 1.deel. 329.337.344. 388.862. int 2. deel. 87.148. 181.256.
Ooghen hinderlick. int 1. deel. 199.292.594. int 2. deel. 150. 158.231.
Ooghen leep noch lekende cryghen. int. 1. deel. 171. 374. int 2. deel.153.
Ooghen loopinghe ghenesen. int 1. deel. 23.25.82.215.270. 301.314.329 339.378.384 441. 457.492.510.594.597.633.719. 720.742.754.782.855.958.int 2. deel. 67.183.214.231.265.266. 290.
Ooghen loopinghe door corruptie van bloet ghecomen verdrijven. int 1.deel.455.
Ooghen loopinge ende schorftheydt ghenesen. int 1. deel. 187. int 2. deel.182.220.
Ooghen medicijne. int 1.deel. 117.126.290.332.338.374.379. 382.456.472.487.629.651.705. 716.754.946. int 2. deel.7.31. 35.50.110.158.159.161.171.173. 220.243.260.271.
Ooghen nut ende goedt. int 1. deel. 23.25.64.
Ooghen pijne verdrijven. int 1. deel.215.326.329.339.379.510. 594.631.726.918. int 2. deel. 60 74.243.250.290.
Ooghen root ende loopende genesen. int 1.deel.329.456.555.
Ooghen roodtheydt ghenesen. int 1.deel 425.472.647.786.862. int 2. deel 285.
Ooghe roodtheyt oft bloet verdrijven.int 1.deel.631. int 2. deel. 61.
Ooghe schellen ende lickteeckenen afnemen. int 1. deel. 344. 436.441.712.719.927.952.953. int 2. deel. 47.159.177.179.260. 266.271.
Ooghe schellen ende vlecke eerst beghinnende afnemen. int 1. deel. 186.904.
Ooghen suyvere ende tghesichte scherpen. int 1.deel 296.319. 344.384.457.509.510.521.594. 613.629.631.712.719.754.758. 855.923.946.958. int 2.deel 60. 102.177.214.
Ooghe sweeringhen verdrijven. int 1. deel. 290.327.550.836. int 2. deel. 179.183.
Ooghe sweeringhen en wolckskens Argema genoemt/ suyveren. int. 1. deel.340.441.
Ooghe sweeringhen inde hoecken vanden ooghen AEgylópes ghenoemt/ghenesen.int 1. deel. 43.193.374.545.754.797. 939. int.2.deel.265.
Ooghen traeninghe verdrijven. int 1. deel. 621.
Ooghen traeninge verwecken. int 1. deel.92.95.923.
Ooghen verhittinghe verdrijve. int 1. deel. 275.317.327.344. 379.455.550.558.666.677.726. 782.836.935. int 2. deel.74.158. 183.214.249.266.
Ooghe vlecken verdrijven.int 2 deel.222.288.
Ooghe vloet die tgesichte schaedelijck is verdrijven. int 2. deel.29.
Ooghe wtpuylinghe ghenesen. int 2. deel 67.110.245.
Olie om in lampen te branden. int 1.deel.269.622.
Olie van peck goedt teghen veel ghebreken. int 2. deel.266.
Opblasinghe int lichaem ghenesen. int 1. deel. 103.616.677. 865. int 2.deel.61.
Openinghe vande ganghen der herssene genesen. int 1.deel.32.
Orega-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 763.
Ooren ghebreken ghenesen. int 1. deel.809.
Ooren ghebroken oft gheplect ghenesen. int 1.deel.185. int 2.deel.74.179.182.
ontrent den Ooren heete gheswillen verdrijven. int 1. deel.350. 616. int 2. deel.158.230.
ontrent den Ooren herde gheswillen verdrijven int 1.deel. 350.616. int 2. deel.158. 230.
ontrent den Ooren rouwe gheswillen verdrijven. int 1.deel. 171.524.
Ooren ghehoor stercken. int 1. deel. 384. int 2.deel.102.
Ooren ghewoonte wedrijven oft dooden. int 1.deel.329.524. 606.757.773. int 2. deel. 260.
Ooren onsuyverheydt reynighen. int 1. deel.187.
Ooren pijne versoeten oft verdrijven. int 1.deel.54.193.300. 311.318.329.337.350.374.545. 583.597.601.613.623.631.708. 711.732.761.786.790.918.956. 975. int 2. deel.49.60.119.129. 145.152.161.166.182.226.243.
ontrent den Ooren roode puysten oft blaerkens verdrijven. int 1. deel.384. int 2. deel. 158.

Ooren sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 246.374.379.616. 635. int 2. deel. 67.129.158. 226.
Ooren tuytinghe verdrijuen. int 1. deel. 187.193.241.384.757. Int 2. deel. 119.230.260.
Ooren van binnen gequetst ghenesen. int 1. deel. 857.
Ooren verstoptheydt suyueren. int 1. deel. 758.881.
Ooren verstopt maecken. int 2. deel 231.232.
Ooren vuyle ende etterachtighe vloet verdrijuen. int 1. deel. 126.187.504.524.645.732.754. 760.857.918. int 2. deel. 116. 117.148.150.158.179.265.
Ossen vet maecken. int 2. deel. 85.

P.

PAnax-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 763.
Papier beschermen voor het eten vande muysen. int 1. deel. 918.
Peerden dootlick. int 1. deel. 39.
Peerden gheswillen ende vuyle schorftheydt ghenesen. int 1. deel. 551.747. int 2. deel. 264.
Peerden goet voedtsel. int 1. deel. 41. int 2. deel 41.
Peerden hun heupen/ inghewãt ende lendenen treckende ghenesen. int 1. deel. 666.
Peerden hoest/ dempicheydt ende bloetspouwen ghenesen. int 1. deel 192 666.
Peerden quetsuren aenden hals ghenesen. int 1. deel. 991.
Peerden sweeringen oft wolckskens vanden ooghen verdrijuen. int 1. deel. 334.
Peerden verloren appetijdt weder gheuen. int 2. deel. 87.
Peerden vernagelt zijnde ghenesen. int 1. deel. 666.
Peer-wijn goedt teghen veel gebreken. int 1. deel. 759.
Pestilentiale apostumatien ende smettelicke gheswillen doen wtbreken ende ghenesen. int 1. deel. 297.849.853.855.859. int 2. deel. 17.75.
voor Pestilentie bevrijen. int 1. deel. 539.756.843.848.873.875. 878.897. int 2. deel. 8.64.128. 173.
Pestilentie ghenesen. int 1. deel. 187.372.379.651.653.712.930. int 2. deel. 16.64.
Peterselie wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Pijnappel wijn goet tegen veel ghebreken. int 1. deel. 761.
Pijne des lichaems verdrijuen. int 1. deel. 190.337.763.764.881. int 2. deel 164.
Pijne van binnen ende buyten doen vergaen. int 1. deel. 329.
Pijne vanden hoofde verdrijuen. int 1. deel. 93.119.194. 254.275.317.337.339.376.446. 455.456.508.510.524.591.601. 607.609.635.677.726.753.857. 881.882.904. int 2. deel. 16.49. 60.61.154.164.257.
Pijne vanden hals verdrijuen int 1. deel. 472.
Pijne vande leden versoeten oft verdrijuen. int 1 deel. 190.290. 329.330.695.948.
Pijne vande Necke verdrijuen. int 1. deel. 369.
Pijne inden slaep vanden hoofde verdrijuen. int 1. deel. 302.
Pijne vanden ooghen verdrijuen. int 1. deel. 215.326.329. 339.379.510.594.631.726.918. int 2. deel. 60.74.243.250.290.
Pijne vanden ooren versoeten. oft verdrijuen. int 1. deel. 94. 193.300.311.318.329.337.350. 374.545.583.597.601.613.623. 631.708.711.732.761.786.790. 918.956.975. int 2. deel. 49. 60.119.129.145.152.161.166. 182.226.243.
Pijne vande kele Columella ghenoemt ghenesen. int 2. deel. 12.
Pijne vander borst verdrijuen. int 1. deel. 82.94.103.505.631. 761.763.797.845.953.961. int 2. deel. 59.179.
Pijne vande Longher ghenesen. int 1. deel. 116.330.763.797.
Pijne vande Mage verdrijuen. int 1. deel. 106.116.185.189. 270.517.582.584.591.631.760. 762.763.764.941. int 2. deel. 49.229.245.265.
Pijne voor therte verdrijuen. int 1. deel. 651.763.918. int 2. deel. 245.271.
Pijne vande Leuer verdrijuen. int 1. deel. 94.116.127.330.635. 761.869. int 2. deel. 176. 268.
Pijne vande Milte verdrijuen. int 1. deel. 4.92.94.95.136.191. 239.302.592.704.761. int 2. deel 165.
Pijne vande Nieren verdrijuen. int 1. deel. 94.116.472.630.730. 763.765.833.863.946.962. int 2. deel. 99.268.
Pijne vande Lendenen verdrijuen. int 1. deel 73.270.490. 631.683.730.956.962. int 2. deel. 32.
Pijne vande dermen versoeten. int 1. deel. 446.901.774.881. 931.938. int 2. deel. 59.
Pijne vanden ondersten inghewant verdrijuen. int 1. deel. 356.
Pijne vanden buyck verdrijuen. int 1. deel. 23.30.50.60.121. 340.355.376.412.466.488.498. 510.606.609.631.761.833.840. 877.885.958. int 2. deel. 25.35. 173.176.
Pijne vande blase verdrijuen oft versoeten. int 1. deel. 631. 695.704.833.863. int 2. deel. 47.243.
Pijne vãde Moeder verdrijuen. int 1. deel. 93.94.240.441.488. 761.774.885.962.
Pijne vande Sijde versoeten oft verdrijuen. int 1. deel. 34. 50.82.125.246.295.379.498.505. 579.612.616.631.746.761.762. 763.845.853.863.872.884.953. int 2. deel. 37.59.116.125.165. 176.179.257.267.
Pijne vande Sijde die veroudert is versoeten. int 1. deel. 298.954. int 2. deel. 14.
Pijne vande Leden die veroudert is helpen. int 1. deel. 156. 948.962.
Pijne vande heupen verdrijuen. int 1. deel. 242.246.334.355.466. 484.510.694.764.773.788.840. 909.952. int 2. deel. 58.75. 267.268.
Pijne vãde Schamelheydt verdrijuen. int 1. deel. 330.
Pijne vanden eers-derm verdrijuen. int 2. deel. 243.
Pijne vãde vrouwelickheyt verdrijuen. int 2. deel. 243.
Pijne vande dyen ende braeyen verdrijuen. int 1. deel. 270. 579.991. int 2. deel. 29.
Pijne vande litten ende iuncturen verdrijuen. int 1. deel. 37. 94.156.185.516.609.847. int 2. deel. 60.
Pijne vande beenen verdrijuen. int 1. deel. 127. int 2. deel. 122.
Pijne vande voeten verdrijuen. int 1. deel. 270.330.841.931. int 2. deel. 257.
Pijne vande Zenuẽ verdrijuen. int 1. deel. 37.93.270.376.516. 762.763.847. int 2. deel. 257.
Pijne van verstuycktheydt comende ghenesen. int 1. deel. 340.
Plecken vandẽ aensicht verdrijuen. int 1. deel. 252.776. int 2. deel. 47.
Plecken vanden lichaem verdrijuen. int 1. deel. 298.379. 704.

704.951. int 2. deel. 19.67.
Ieelke witte Plecken oft vlecken verdryuen. Int 1. deel. 384. 773. int 1. deel. 67.75.166.
Pleuris ghenesen. int 1. deel. 94.172.246.669.723.855.869. Int 2. deel. 37.
Pleuris ghenesen dat veroudert is. int 1. deel. 31.
Pocken ghenesen. int 1. deel. 76. int 2. deel. 150.
Poleye-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 763.
Polypus oft vleesch inden neuse doen verteeren. int 1. deel. 360. 855. int 2. deel 256.
Popelsie helpen. int 1. deel. 211. 517.746.747.759.878. int 2. deel. 238.290.
Polst die verloren is weder doen comen. int 1. deel. 755.
Puckels verdryuen. int 2. deel. 76.83.
heete Puysten aenden aers ghenesen. int 1. deel. 149.
Puysten aende kinders monden ghenesen. int 1. deel. 231.874. Int 2. deel. 158.189.
heete Puysten aenden mondt Aphthæ ghenoemt ghenesen. int 1. deel 356.837. int 2. deel. 175.
Puysten beletten wt te breken. int 1. deel. 384.472. int 2. deel. 111.148.220.
Puysten die bloedich zijn aende beenen ghenesen. int 1. deel. 918. Int 2. deel. 164. 230.
Puysten die heet ende brandende zijn ghenesen. int 1. deel. 197.374. int 2. deel. 158.230.
cleyne Puysten Erisipelæ ghenoemt ghenesen. int 1. deel. 292. int 2. deel. 75.
Puysten oft sweerkens Epinyctides ghenoemt ghenesen. int 1. deel. 754.776.780.859.
Puysten maecken aenden mont. int 1. deel. 773.
Puysten verdryuen. int 2. deel. 290.
Purgeren. int 1. deel 15.181.356. 434.508.521.674.725.736. int 2. deel. 195.252.
Purgeren van onder ende bouen. int 1. deel. 442. 260. 712.730.954.958. int 1. deel. 22.
roode Puysten oft blaerkens ontrent den ooren oft schamelheydt verdryuen. int 1. deel. 384.

Q.

Quade geesten verdryuen. int 1. deel. 723.
Qualijck oft stijf hooren helpen. int 1. deel. 126.187.243. 298.314.757.829. int 2. deel. 128.166.
Quaet vleesch inden neuse doen af byten. int 1. deel. 360.711. 712.855.
Quaet zeer ghenesen. int 1. deel. 45.76.108.231.254.297. 298.350.384.488.574.635.637. 683.742.746.753.829.954.991. Int 2. deel. 8.9.12.164.200. 265.282.
Que-appel-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 759. int 2. deel. 181.
Que-appel-olie goedt teghen veel ghebreken. int 2. deel. 181.
Quetsuren vande vinghers ghenesen. int 1. deel. 840.

R.

Rasernye oft frenesie ghenesen. int 1. deel. 383.397. 881.956. int 2. deel. 162.268.
Rasernye ende ydelheydt van hoofde maecken. int 1. deel. 320.328.329.448.624.860.
Rasernye ende ydelheydt van hoofde verdryuen. int 1. deel. 384.508.630.857.
in Reynicheydt doen leuen. int 2. deel. 162.
Reysende man niet moede worden/noch smerte crijghen int 1. deel. 930.
Reysende man ouer wech gheen coude crijghen. int 1. deel. 763.961.
Reysende man de smerte benemen. int 2. deel. 162.
Rieckende maecken. int 1. deel. 384.
Rimpels verdryuen int 1. deel. 203.671.699.745.746.
Ripsemen vande Maghe verdryuen. int 1. deel. 630.881. Int 2. deel. 267.
Ripsemen verwecken. int 1. deel. 239.763.816.865. int 2. deel. 114.
Roode lichaemen ghenesen. int 2. deel. 285.
Roode puystkens ghenesen. int 1. deel. 316.384.
Roodtheydt int aensicht verdryuen. int 2. deel. 285.
Roose-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 760.
Roodtmelisoen ghenesen. int 1. deel. 350.352.355.356.364.369. 374.375.418.455.458.472.499. 505.555.560.563.565.582.609. 645.704.708.732.742.753.754. 759.761.763.774.787.795.797. 799.800.803.810.840.842.843. 881.882.901.910.962.969.983. int 2. deel. 58.66.67.87.114.117. 129.144.145.150.152.176.179. 181.183.187.189.200.213.218. 230.231.246.256.267.271.273. 288.
Rottinghe int lichaem beletten. int 1. deel. 189.
Rouen van voorts etende sweeringhen wech nemen. int 1. deel. 240.334.
Rouen maecken. int 1. deel. 812. 958.
Roupers vander kele oude ende verherde rouwicheydt ghenesen. int 1. deel. 242.
Rugghe-graets pijne verdryuen. int 1. deel. 490. 842. 962.
Ruydicheydt des lichaems verdryuen. int 1. deel. 269.829. int 2. deel. 8.75.83.
Ruydicheydt ende schorftheydt ghenesen. int 1. deel. 197.383. 583.746.829. int 2. deel. 264.
Ruydicheydt vande Naghels sonder sweeringhe verdryuen. int 1. deel. 307.754.
Ruydicheydt van vee ende peerden ghenesen. int 1. deel. 551. int 2. deel. 159.266.

S.

Sandachtighe dicke oft scherpe materie metter urine quyte wordende ghenesen. int 1. deel. 334.
Sap groen maecken. int 2. deel. 212.
Sauie-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 763.
Schamelheydt van ionghe knechtkens cleyne ende sonder groeyen houden. int 1. deel. 895.
Schamelheyts van mans verhittighe ghenesen. int 1. deel. 246.859.907.
Schamelijcke leden gheswillen ghenesen. int 1. deel. 285. 505. int 2. deel. 49.158.
Schamelijcke leden ghebreken ghenesen. int 1. deel. 103. 171.298.466. int 2. deel. 195. 257.
Schammonee-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Scapen dooden int 1. deel. 443.
Schapen ghebroken beenen ghenesen. int 1. deel. 901.
Schapen goedt voedtsels. int 1. deel. 443.
Schapen schorftheyt ghenesen. Int 2. deel. 75. 257.
Schapen veel melcks doen gheuen. int 2. deel. 51.

Schapen vet maecken. int 1. deel. 921.
Scelferachtighe leelijcke ende witte plecken verdryuen. int 1. deel. 300.383.474.829.843.
Schelferen vā beenders wt trecken. int 1. deel. 73.723.956. int 2. deel. 29. 125.
Scelferinghe vanden hoofde verdryuen. int 1. deel. 75.185. 197.203.252.300.760.797.987. int 2. deel. 50.148.
Scelferinge vander huydt verdryuen. int 1. deel. 48. 197. 637.656. Int 2. deel. 158.161.
Sciatica dat is pijne inde heupen verdryuen oft helpen. int 1. deel. 45.93.99.246.252.254. 261.266.355.383.392.466.484. 485.487.489.509.579.606.617. 630.635.669.677.695.713.714. 730.742.745.746.756.758.763. 768.790.799.833.849.853.855. 865.934.752.956.962.963.974. int 2. deel. 14.59.61.105.125. 225.238.267.
Scieters wt cleederen verdryuen. int 1. deel. 378.667.909. 918. int 2. deel. 131.
Schellen van ooghen verdryuen int 1. deel. 344.436.441. 712.719.927.952.953. int 2. deel. 47. 159. 177.179.260.266.271. 186.904.
witte Schellen van Merien ooghen verdryuen. int 1. deel. 928.
Schorbuyck ghenesen. int 1. deel. 362.393.551.
Scorftheydt ghenesen int 1. deel. 436.556.637.742.753.754. 757.829.837.840. int 2. deel. 9.83.116.119.203.238.264.271.
Schorftheydt ende ronde witte zeericheydt maecken. int 1. deel. 30.
quade leelijcke Schorftheyt ende wiere zeericheyt ghenesen. int 1. deel. 48.73.187.242.243. 254.270.300.311.346.355.383. 384.392.436.474.637.682.750. 790.829.855.908.938.974. int 2. deel. 15.116.127.158.159.221. 230.232.239.257.
Scorftheydt ende witte zeericheydt vande kinderen ghenesen. int 1. deel. 93. int 2. deel. 205.
drooghe schorftheydt ghenesen ende supueren. int 1. deel. 958. int. 2. deel. 164.
hittighe Schorftheydt genesen. int 1. deel. 545.
leelijcke Schorftheydt vander huydt verdryuen. int 1. deel. 637. int 2. deel. 150.158.
quade Schorftheyt ende zeericheydt int aensicht ghenesen. int 1. deel. 203.954. int 2. deel. 129.182.230.
Schorftheydt vanden hoofde ghenesen. int 1. deel. 203.719. 797. int 2. deel. 158.
quade Schorftheyt vandē hoofde ghenesen. int 1. deel. 73.185. 203.300.472.797.812. int 2. deel 60.175.182.230.
draegende Schorftheydt vanden hoofde ghenesen. int 1. deel. 185.197.203.760.782.987. int 2. deel. 49.50.60.83.182.230.245.
quade Schorftheydt maecken. int 1. deel. 30. int 1. deel. 58.
Schorftheydt vande peerden ghenesen. int 2. deel. 551.
Scorpioenen machteloos maecken. int 1. deel. 410.
Scorpioenen machteloos maecken ende hun macht weder cryghen. int 1. deel 902.
Schorssen oft corsten vā schorftheydt wech nemen. int 1. deel. 334.
Schorssen oft corsten van quade zeericheydt afnemen. int 1. deel. 334.450.
Schorssen oft corsten van quade sweeringhen wech nemen. int 1. deel. 193.240.334. int 2. deel. 87.
Schrickelijcke visioenē beletten. int 1. deel. 630.
Schrofulen verdryuen. int 1. deel. 952.
Secundine oft naergheboorte afiaeghen int 1. deel 198.314. 407.509.518.582.591.612.627. 658.735.746.762.775.799.865. 878.891.893.897.908.930.974. 987. int 2. deel. 56.145.264.
vuyle Seericheydt aen vingers oft teenen ghenesen. int 1. deel. 754.
loopende Seericheyt ghenesen. int 1. deel. 39.75.375.488.704.
oude ende quade Seericheydt ghenesen. int 1. deel. 374.375. 488.582.691.695.723.754.901. Int 2. deel. 231.
oude Seericheydt vuyl eñ stinckende supueren. int 1. deel. 93. 334.457.524.579.582.609.612. 614.616.633.656.712.756.767. 849.878.901. int 2. deel. 85. 125.271.
vierighe Seericheydt ghenesen. int 1. deel. 469.895.
Seericheydt vanden mont ghenesen. int 1. deel. 356.704.754. Int 2. deel. 175.
Seericheyt vande mont die veroudert is ghenesen. int 1. deel. 108.111.754.
Seericheydt die voorts etet bedwinghen. int 1. deel. 25.45. 111.374.466.757. int 2. deel. 117.
vuyle Seericheydt die voorts etet ghenesen. int 1. deel. 126. 340.344.360.374.384.457.563. 612.614.617.712.723.727.732. 745.753.757.767.849.855.885. 991. int 2. deel. 9.116.119.127. 211.230.
quade Seericheydt vande ionghe kinders ghenesen. int 2. deel. 205.
Seeuerende maecken. int 1. deel. 878.
Sennebladers-wijn goet teghen veel ghebreken. int 2. deel. 102.
Senuen beuinghe ende treckinghe ghenesen. int 1. deel 560. 579.799.855.931.
Senuen door coude hert oft verstijft zijnde vermurwen. int 1. deel. 202.473.521. Int 2. deel. 154.
Senuen die ghebroken zijn t'samen hechten. int 1. deel. 969.
Senuen die vercrompē zijn genesen. int 1. deel. 126.630.723.
Senuen die verladen zijn supueren. int 1. deel. 371.384.520. 954.
Senuen ghebreken ghenesen. int. 1. deel. 487.488.517.881. int 2. deel 30.119.165.
Senuen grouicheyt verdryuen. int 2. deel. 74.
Senuen hinderlijck. int 1. deel. 35.95.185.755.756. int 2. deel. 86.196.
Senuen quetsuren ghenesen. int 1. deel. 156.203.270. int 2. deel 30.67.184.
Senuen spanninghe ghenesen. int 1. deel. 73.126.498.560.579. 582.591.792.855.934.955.956. Int 2. deel. 41.
Senuen supueren. int 1. deel. 384.
Senuen versterken. int 1. deel. 94.298.515.516.521.723. int 2. deel 102.214.
Seughen oft verckens dooden. int 1. deel. 308.
Sijde ghebreken ghenesen. int 1. deel. 723.762.
Sijde pijne verdryuen oft versoeten. int 1. deel. 34.50. 82.125.246.295.379.498.505. 579.612.616.631.746.761.762. 763.845.853.863.872.884.953. Int 2. deel. 37.59.116.125.165. 176.179.257.267.
Sijde pijne die veroudert is versoeten int 1. deel 298.934. int 2. deel. 14.
tot Sieckten vander hertē goet int 1. deel. 272.
Sieckten vande beesten verdryuen. int 1. deel. 397.

Sieckten

Siecken die coudt ende swaer zijn ghenesen. int 1. deel. 199. 677.
Sinnen oft verstant beruert maecken. int 1. deel. 732. 746.749.755.859.
Sinnen oft verstant scherpen. int 1. deel. 457.746.
zeere doen Slapen. int 1. deel. 339.622.
Slapen beletten. int 1. deel. 298.
doen Slaepen gherustelijck. int 1. deel. 323.326.327. 337.
Slaepsieckte Lethargus ghenoemt verwecken. int 1. deel. 187.594. int 2. deel. 194. int 2. deel. 193.
Slaepsieckte verdrijuen. int 1. deel. 240. 241.857.956. int 1. deel. 61.267.
Slaep verwecken. int 1. deel. 45. 92. 94. 119. 156. 175.290. 291. 319.326.327.329. 336. 337. 339. 456.622.623. 677. 686. 726.755. 763.764 797.881.942. int 2. deel. 38. 162.164.179.180.193. 235.288.
Slanghen ende serpenten dooden. int 1. deel. 683.761.951.
Slanghen verdrijuen. int 1. deel. 583 904. 956. int 2. deel. 12.195.
Snof oft snoteringe verdrijuen. int 1. deel. 833.904.
Soch in vrouwen borsten verdrooghen. int 1. deel. 895. int 2. deel. 67.87.
Soethout-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Sonen doen genereren. int 1. deel. 46.213.313.314.
Spanninghe oft conuulsie ghenesen. int 1. deel. 92.94. 99. 103.
Spene aders openen. int 1. deel. 93.186.187.311.720. 816.
Spene ghenesen oft verdrijuen. int 1. deel. 199.686.702. 792. Int 2. deel. 23.33.117.214.245. 290.
Spene hinderlijck. int 1. deel. 457.
Spenen pijne verdrijuen int 1. deel. 666.
Spenen bloet stoppen. int 1. deel. 456.972. 958. int 2. deel. 271. 290.
Spijse doen verteeren. int 1. deel. 244. 458. 885. int 2. deel. 173. 174.
Spijse doen nemen. int 1. deel. 635.
Spijse inde maghe doen blijuen tot datse verteert is. Int 1. deel. 631.758.860. int 2. deel. 267.
Splinters wtten lichaem trecken. int 1. deel. 38. 70. 73. 98. 99. 135. 156. 499. 550. 592. 658. 666.713.888. int 2. deel. 112. 233.
Sproeten doen comen. int 1. deel. 307.
Sproeten int aensicht verdrijuen. int 1. deel. 93. 240. 298. 397.842.930.954. int 2. deel. 47.85.119.171.
Sproeten verdrijuen. int 1. deel. 30. 42. 156. 185. 197. 245. 252. 384.397.745.844. 849. 856. 878. 904.950. Int 2. deel. 75. 85. 119.171. 230.
Squillen wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel. 758.
Squinantie oft gheswil inde kele ghenesen. int 1 deel. 186. 194. 198.240.248.270. 425. 499. 566. 607.726.758.790. 853. 918. 926. Int 2. deel. 105. 129. 173. 194. 260. 265.
Stanck ende vuylicheydt vande mone oft lijf verdrijuen. int 1. deel. 189. int 2. deel. 5.
Stanck van oxels verdrijuen. int 1. deel. 93. Int 2. deel. 5. 179.
Stanck van quade zeericheydt verdrijuen. int 1. deel. 42. int 2. deel. 158.
Stechas-wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Steckrapen-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Steen breken / doen rijsen ende af drijuen. int 1. deel. 4. 108. 240.249.251.270. 311. 350. 367. 468.505.543. 551. 563. 582. 727. 778.797.800.842. 881. 882. 930. 938.946.947. 962.987. int 2. deel. 6. 14.33.104. 167.179. 205. 208.238.244.
teghen dē Steen nut ende goet. int 1. deel. 108.318.506.844.877. 907.931.942.947. int 2. deel. 104. 164.201.203.209.288.
Steens oft graueele beginsels vande ionghe kinderen verdrijuen. int 1. deel. 833.
Steen inde blase breken. int 1. deel. 23.514.726.983. int 2. deel. 112. 164.209. 223.
Steen inde nieren breken / ende doen rijsen. int 1. deel. 56. 247.369.384.631.893. int 2. deel. 83.97.223.246.
Stemme claer maecken. int 1. deel. 189.197.246. int 2. deel. 22.
Stom maecken. int 1. deel. 327. 860.
Stoppen. int 1. deel. 759. 760. int 2. deel. 111. 115.117.129. int 2. deel. 240.241.271.
Strumæ oft gheswillen aende kele verdrijuen. int 1. deel. 666. 691.987.
Stuppen verdrijuen. int 1. deel. 116.
Suchten verdrijuen. int 1. deel. 246.355.374.951. int 2. deel. 56. 177.265.
Suycker refineren. int 1. deel. 62.
Swaermoedicheydt verdrijuen. int 1. deel. 38. 384.510.517.594. 609.651.797.828.830. int 2. deel. 102.214. 290.
Swaermoedichept verwecken. int 1. deel. 95.
Sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 193.203.375. 484. 551. 582. 615.690.704.732.745. 816. 875. 912. int 2 deel. 257.
diepe Sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 379. 761. int 2. deel. 195.231.
heete Sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 311.339.369.455.545. 666.689. int 2. deel. 87.
holle Sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 311. 375.487.723. Int 2. deel. 87.182.183. 195.231. 266.288.
oude vuyle Sweeringhen ghenesen. int 1. deel. 297. 375. 383. 488.616.682.695.719.756.
verouderde Sweeringhen ghenesen int 1. deel. 126. 203. 377. 456.457.487.656.719. 842.911. 912.956. int 2. deel. 91. 145.290.
verouderde Sweeringhen murwe maecken. int 1. deel. 776.
vuyle Sweeringhen supueren. int 1. deel. 156.215.231.249.344. 450.613.635.712.753.884 885. int 2. deel. 87.158.158. 266.
vuyle verouderde Sweeringhen van quaet rot vleesch supueren. int 1. deel. 181. 231.303. 773.849.
in oude quade Sweeringhen vleesch doē groeyen. int 1. deel. 93.853. int 2. deel 87.266.
quade Sweeringhe Chironium ghenoemt ghenesen. int 1. deel. 374.
Sweeringhen Ficus ghenoemt verdrijuen. int 1. deel. 185.
quade Sweeringhen die voorts eten ghenesen. int 1. deel. 300. 311.317.330.340. 374. 384. 455. 505. 545. 550. 556.633.691. 699. 712.745.754. 843. 855. 859. 910. 912.927.957. Int 2. deel. 9.60. 83. 110. 148. 152. 158. 210. 228. 256.264.271. 290.
quade Sweeringhen die voorts eten supueren. int 1. deel. 498. 579. 956.958. int 2. deel. 183.
quade eñ vuyle Sweeringhē die

voorts eten bedwinghen. int 1. deel 45.231.240.221.426.550. 551.589.709.711.757.840.857. int 2. deel 85.145.158.183.245. 255 264.266.271.
quade en vuyle Sweeringhē die voorts eten ghenesen. int 1. deel 126.185.271.297.320.379. 426.550.732.853. Int 2. deel 150.151.158.164.187.231.255.
vochte oft loopende Sweeringen die voorts eten ghenesen int 1. deel 184.377.426.760.935.947. int 2. deel 9.148.158.214.
Sweeringhen diemen soude moeten opvliemen / openen. int 1. deel 340.816.
van vuyle Sweeringhen die voorts eten de quaede kanten af byten. int 1. deel 436. int 2. deel 33.266.
Sweeringhen op thooft ghenesen int 1. deel 760.
Sweeringhē ende wolckskens aende ooghen Argema ghenoemt verdrijuen. int 1. deel. 339.
Sweeringhen vande kele ghenesen. int 1. deel 360.642.
Sweeringhē ontrent den ooren ghenesen. int 1. deel 246. 374.616.635. Int. 2. deel 67.
Sweeringhen ontrent den ooren Pani ghenoemt verdrijuen. int 1. deel 757.
Sweeringe vande moeder doen resolueren. int 1. deel 106. 799. int 2. deel 50.
Sweeringe inde sijde ghenesen. int 1. deel 726.
Sweeringhen aenden mont die voorts eten ghenesen. int 1. deel 367.560.635.705. int 2. deel 110.152.246.
Sweeringē vā inwendige leden ghenesen. int 1. deel 842.875. int 2. deel 171.
Sweeringhen vande borst ghenesen. int 1. deel 31.136.505. 726.792.
Sweeringhen vande Longher ghenesen. int 1. deel 75.556. 989. int 2. deel 164.231. 260.283.
Sweeringhen vande Nieren ghenesen. int 1. deel 156.375. int 2. deel 164.281.
Sweeringhe vande dermen ghenesen. int 1. deel 472.562.647. 761.797. int 2. deel 214.
Sweringhen vande vinghers ghenesen. int 1. deel 182.
Sweeringhen vande naghels aende vinghers verdrijuen. int 1. deel 456.454. int 2. deel 99.110.
Sweeringhen van t'fondament versoeten oft ghenesen. int 1. deel 689.797.947.958. int 2. deel 152.159.281.182.245.
Sweeringhen vande schamelijcke leden ghenesen. int 1. deel 505.560.754.767. Int 2. deel 175.
oude Sweeringhen vande mannelijckheydt die beghinnen te rotten/ supueren ende ghenesen. int 1. deel 787.
Sweeringhen op t'lof ken vande mannelijckheydt ghenesen. int 1. deel 935.947.
Sweeringhen vande loopende schenen ghenesen. Int 2. deel 230.
Sweeringhen innewaerts etende ghenesen. int 1. deel 699. 761. Int 2. deel 16.
quade Sweeringhen die d'wterste leden ghenesen. int 1. deel 148.
Sweeringhen vande Caecken die voorts eten ghenesen. int 2. deel 158.
quade Sweeringhen vande borsten ghenesen. int 1. deel 761.
quade Sweeringhen Cachœte ghenoemt ghenesen. int 2. deel 712.
Sweeringhē van wtwendigen leden ghenesen. Int 1. deel 875.
vochtighe Sweeringhen die met oft sonder herde gheswillen gheheel verhert zijn ghenesen. int 1. deel 935.
Sweerkens genereren. int 1. deel 307.
Sweerkens verdrijuen. int 2. deel 67.
Sweerkens aen elleboghe ende knien daer geel etter wtloopt/ ghenesen. Int 2. deel 49.235.
Sweeten beletten. int 1. deel 756.760. int 2. deel 31.149. 176.271.
Sweet verwecken. int 1. deel 398.449.466.503.606.683.714. 719.763.843.856.865.944.950. 958. int 2. deel 94.128.150.
Swertsel van Cederhoudt goet teghen veel ghebreken. int 2. deel 260.
Swertsel van Herst goedt teghen veel ghebreken. int 2. deel 265.
Swertsel van Myrrhe goet teghen veel ghebreken. int 1. deel 183.
Swertsel van Peckboom ende Pijnboō met tghebruyck van dien. int 2. deel 265.
Swertsel van Styrax, goedt tegen veel ghebreken. int 2. deel 183.
Swertsel van Teirre oft murwe Peck goedt teghen veel ghebreken int 2. deel 266.
Swertsel van Wieroock goedt teghen veel ghebreken. int 2. deel 183.
doen Swillen. int 1. deel 34. 723.
Swillinghen verdrijuen. int 1. deel 231.254.327.330.601.609. 762.763. int 2. deel 257.

T.

Tanden beumicheydt verdrijuen. int 1. deel 472.
Tanden die hol zijn doen morselen. int 1. deel 732. int 2. deel 9.260.
Tanden die hol zijn doen wtvallen. int 2. deel 159.
Tanden die loteren vast maecken. int 1. deel 189.320.356. 367.472.515.635.723.732.788. Int 2. deel 114.153.158.179. 245.273.
Tanden supueren ende keuteren. int 2. deel 114.122.
Tantsweere verdrijuen ende ghenesen. int 1. deel 23.93. 197.242.300.319.329.330.350. 375.382.384.392.354.436.472. 550.609.631.935.666.691.694. 732.758.773.774.788.790.792. 799.812.828.837.840.853.855. 878.885.904.918.927.943.944. 951.956.964. int 2. deel 8.9. 12.14.33.58.117.159.177.189. 203.228.230.231.232.252.253. 160.264.265.267.
Tantvleesch dat bloedt helpen. int 1. deel 374.472.754.757.
Tantvleesch dat sachte is helpen. int 1. deel 189. int 2. deel 114.245
Tantvleesch dat stinckt supueren. int 1. deel 704.723. int 2. deel 124.158.203.
Tantvleesch dat versworen is ghenesen. int 1. deel 760. Int 2. deel 150.
Tantvleesch dat vochtich ende swillende is ghenesen. int 1. deel 472.754.837. int 2. deel 153.158.177.189.243.
Tantvleesch hinderlijck. int 2. deel 152.
Tantvleesch sterck ende vast maecken. int 1. deel 591. Int 2. deel 114.124.158. 273.
Tantvleesch sweeringhen ghenesen. int 1. deel 242.456.885. int 2. deel 243.

Tant-

Tantvleesch totten beene toe af eten. int 1. deel 774.
Terre-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel 761.
Terebinthus-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 760.
Thymelæa-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Thymus-wijn goet teghen veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Tonghen gheswil rouw maecken. int 1. deel. 185.
Tonghen rouwicheydt ghenesen. int 1. deel. 601. int 2. deel 117.
Toouerye beletten oft verdryuen. int 1. deel. 189. 215. 397. 492. 630. 635. 931. 984. int 2. deel. 210.
Tragoriganum-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 762.
Tranen verwecken. int 1. deel. 92. 95. 923.
Treuricheyt sonder oorsake verdryuen. int 1. deel. 942. int 2. deel. 102.

V.

Vallende sieckte helpen oft ghenesen. int 1. deel. 211. 242. 374. 382. 383. 384. 421. 473. 516. 522. 630. 635. 651. 723. 746. 747. 758. 762. 776. 797. 828. 840. 855. 856. 893. 899. 951. 952. 953. 956. 958. 961. int 2. deel. 25. 37. 63. 64. 125. 177. 221. 226. 230. 238. 267. 268. 288. 290.
Vallende sieckte vande ionghe kinderen ghenesen. int 1. deel. 425. 727. 833. 881. int 2. deel. 290.
Vee vet maecken. int 2. deel. 35. 51.
Velden die besaeyet zijn hinderlijck. int 1. deel. 20.
Verbrantheydt ghenesen. int 1. deel. 113. 156. 202. 203. 209. 290. 300. 311. 374. 375. 376. 455. 484. 485. 624. 666. 682. 686. 694. 695. 732. 787. 797. 979. int 2. deel. 4. 74. 145. 149. 154. 182. 195. 228. 231. 232. 264.
Verbrantheydt vander huydt in brandende cortsen ghenesen. int 1. deel. 786.
Verbrantheyt van vier oft water ghenesen. int 1. deel. 126. 666. 732. 799.
Verbrande vuyle vochticheydt verdryuen. int 1. deel 113. Int 2. deel 158.
Velt Cypres wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Venckel-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 764.
Verckens dooden. int 1. deel. 307. Int 2. deel. 8.
Vercrompen leden helpen. int 1. deel. 276. 583. 604. 623. 677. 873. 877. int 2. deel 4. 25. 64. 125. 260.
Vergaderinghe doen scheyden ende verdryuen. int 1. deel. 82. 99. 254. 505. 840. 849. 865. 974. int 2. deel 229. 287.
coude Vergaderinghen doen scheyden. int. 1. deel. 99.
heete Vergaederinghen verdryuen. int 1. deel. 942. int 2. deel. 285.
quade Vergaderinghen verdryuen. int 1. deel. 849.
heete Vergaderinghen vā t'fondament ghenesen. int 1. deel. 285.
heete vergaderinge vande mannelijckheydt doen scheyden. int 1. deel. 906. 907.
heete Vergaderinge vāde vrouwelijckheydt ghenesen. int 1. deel. 285.
Vergaderinghen van fluymen op de borst ende Longher suyueren ende verdryuen. int 1. deel. 795. 849.
Vergaderinghen van humeuren verdryuen. int 1. deel. 31. 980.
vuyle Vergaderinghe vande Moeder ende Nieren af dryuen int 1. deel. 556.
Verghiftheydt ghenesen. int 1. deel. 579. 631. 723. 737. 797. 918. 951.
Verghiftheydt van dulle keruel ghenesen. int 1. deel. 583. 918.
Verhitheydt eerst beghinnende versoeten. int 1. deel. 30.
Verhidtheydt maecken. int 1. deel. 197.
Verhitheydt vercoelen. int 1. deel. 30. 275. 468. 472. 550. 895. Int 2. deel. 44. 54. 74. 230.
Verhitheydt vande Leuer ghenesen. int 1. deel. 275. 387. 508. 647. 752.
Verhitheydt vande Longer genesen. int 1. deel. 570. 616. int 2. deel. 59.
Verhitheydt vander Maghe ghenesen. int 1. deel. 279. 285. 291. 425. 446. 458. 468. 472. 473. 505. 545. 726. 752. 753. 754. 946. int 2. deel. 99. 152. 176. 181. 213. 214. 216.
Verhitheydt vande Mannelijcheydt ghenesen. int 1. deel. 246. 859. 907.
Verhitheydt vande Milte ghenesen. int 1. deel. 350. 753.
Verhitheyt vande moeder verdryuen. int 1. deel. 117. 408. 498. 930.
Verhitheydt vande mont vercoelen. int 1. deel. 705. 835. int 2. deel. 158.
Verhitheydt vandē ooghen verdryuen. int 1. deel. 275. 317. 327. 344. 379. 455. 550. 588. 666. 677. 726. 782. 836. 935. int 2. deel. 74. 158. 183. 214. 249. 266.
Verhitheydt vande blase ghenesen. int 2. deel. 208.
Verhitheydt vande borst ghenesen. int 2. deel. 243.
Verhitheydt vander huydt verdryuen. int 1. deel. 468. 859.
Verhitheydt vanden inghewāt ghenesen. int 1. deel. 472. 647. int 2. deel. 235. 240. 285.
Verkiltheydt ghenesen. int 1. deel. 582.
Vermoeyde leden ghenesen. int 1. deel. 631. 764. 881. 931. 839. 952. 979. int 2. deel. 166.
Vermoeyde leden door langhe rijden / schermen oft vechten ghenesen. int 1. deel. 762.
Verouderde zeericheydt ghenesen. int 1. deel. 582. 754.
Verrecktheydt ghenesen. int 1. deel 582. 773. 958. int 2. deel. 257.
Verstant benemen. int 1. deel. 329. 690.
Verstant ende sinnen scherpen. int 1. deel. 239. 457. 609. 756. Int 2. deel. 214.
doen Versticken ende worghen. int 1. deel. 270 382. 383.
Verstickinghe oft worghinghe helpen. int 1. deel 383.
Verstoptheydt openen. int 1. deel. 93. 95. 172. 275. 356. 379. 494. 506. 674. 719. 845. 881. 939. int 2. deel. 85. 99. 104. 165.
Verstoptheydt vande blase openen. int 1. deel 249. 671. 948.
Verstoptheydt vande borst openen. int 1. deel. 272. 606. 934. 980. int 2. deel. 118. 164.
Verstoptheydt vande Dermen openen. int 1. deel. 393. 570. 719. 980.
Verstoptheydt vande Galle openen. int 1. deel 930.
Verstoptheydt vande Hersenen openen. Int 2. deel. 129.
Verstoptheydt vanden hoofde openen. Int 2. deel. 252. 300.
Verstoptheydt vanden Inghewant openen. int 1. deel. 4. 23. 318. 393. 556. 579. 667. 719. 888.

Int 2. deel. 90. 102.
Verstoptheydt vande Inwendighe leden openen. int 1. deel. 515. 752.
Verstopte winden int lichaeme verdryuen. int 1. deel. 84.
Verstuycktheydt ghenesen. int 1. deel. 203.
Verwermen d'inwendighe leden int 1. deel. 516.
goede Verwe crijghen. int 1. deel. 384. 758. 763. 849. int 2. deel. 201.
quade verwe verdryuē ende goede weder crijghen. int 1. deel. 653. int 2. deel. 83. 85. 267. 268.
Verwe van Geelsucht ghebleuen verdryuen. int 1. deel. 938.
Vette persoonen magher maecken int 2. deel. 177.
Vijghen langhen tijdt goet houden. int 1. deel. 666.
Vijghē oft aenwassen aen t'fondament af ghesneden zijnde ghenesen. int 1. deel. 203. 753.
Vijghen-wijn goedt teghen veel ghebreken. int 1. deel. 760.
Vijt ghenesen. int 1. deel. 190. 554.
Vinghers die sweeren ghenesen. int 2. deel. 182.
Visch doen verteeren. int 1. deel. 865.
Visschen dooden. int 1. deel. 439.
Vlceratien diepe ingaende ghenesen.
Vlceratien van t'fundament die corrosijf zijn ghenesen. int 1. deel. 797.
Vlceratien vanden Inghewant ghenesen. int 1. deel. 760.
Vlceratien vande moeder ende dermen die corrosijf zijn ghenesen. int 1. deel. 797.
Vlecken int aensicht verdryuen. int 1. deel. 185. 242. 252. 498. 671. 776. 782. 800. 836. 930. 954. int 2. deel. 9. 47. 85. 119. 164.
Vlecken des lichaems wit ende swert verdryuen. int 1. deel. 384. 704. 745. 790. 799. 828. 876. 951. int 2. deel. 61. 85. 119. 255.
Vlecken oft lickteeckenen die swert zijn verdryuen. int 1. deel. 185.
leelicke Vlecken vander huydt die wit ende meelachtich zijn verdryuen. int 1. deel. 126. 203. 474. 656. 712. 829. 843. Int 2. deel. 161. 230.
leelijcke Vlecken ende witte plecken vander huydt verdryuen. int 1. deel. 126. 185. 187. 197. 203. 276. 298. 311. 384. 704. 775. int 2. deel. 164. 165. 173. 230.
Vleesch doen groyen in oude sweeringhen / fistels ende diepe gaten. int 1. deel. 93. 853. int 2. deel. 66. 187. 114. 266.
Vleesch int sieden terstont murwe maecken. int 1. deel. 231.
Vleesch int sieden verteeren. int 1. deel. 382.
Vleesch in wonden verteeren. int 1. deel. 383. 582. 746. 816. 849.
Vleesch quaet ende ouervloedich verteeren. int 1. deel. 856. int 2. deel. 189. 271. 288.
Vlieghen verdryuen oft dooden. int 1. deel. 383. 418. 918.
Vloet oft catharre inde zenuen sinckende verdryuen. int 1. deel. 30.
Vloet oft Catharre inde stroote sinckende helpen. int 1. deel. 39. 194.
Vloet van vochticheydt inde leden sinckende benemen. int 1. deel 383. 622. 760.
Vloet die gheduerich ende openinghe vande ganghen der herssenen ghenesen. int 1. deel 32.
Vloeyen verdryuen oft dooden. int 1. deel. 421. 524. 705. int 2. deel. 97.
Vochticheydt die waterachtich is weten hoofde trecken. int 1. deel. 868.
Vochticheydt vander Maghe drooghen. int 1. deel. 197. 716. 909. int 2. deel. 81.
Vochticheydt / te weten / Cholericke / gele ende waterachtighe af dryuen. int 1. deel. 92. 93. 384. 457. 484. 485. 488. 918.
groue Vochticheyt vande borst ende Longher doen scheyden. Int 2. deel. 85.
Voeten daer de winter oft vorst in is ghenesen. int 1. deel. 719. 723.
Voedtsels behoeuende nut ende goedt. int 1. deel. 235.
quaet Voedtsel maeckende. int 2. deel. 22. 76.
Voghels doen steruen. int 1. deel 623.
Voghels vet maecken. int 1. deel. 623.
Vossen doen steruen. int 1. deel. 768. int 2. deel. 164.
Vrintschap doen vercrijghen. int 1. deel. 490.
Vryne die bloedich is af iaeghen. int 1. deel. 952.
Vryne die stinckende is af iaeghen. int 2. deel. 5.
Vryne lossen. int 1. deel. 171. 393. 616. 714. 899.
Vryne ouervloedich af gaende stoppen. int 1. deel. 44. 594.
Vryne scherpheydt ende smerte benemen. int 1. deel. 275.
Vrolijck ende blyde maeken. int 1 deel. 594. 609. 635. 679. int 2. deel. 102.
door Vryne scherpe dicke ende sandtachtighe materie quyte wordende / ghenesen. int 1. deel 334.
Vrouwen oft maechden borsten herdt ende stijf maecken. int 1. deel. 811.
Vrouwen borsten herdtheyde versoeten. int 1. deel. 754. 836. int 2. deel. 61. 85.
Vrouwen borsten doen sincken. int 1. deel. 30.
Vrouwen borsten met soch verladen doen sincken int 1. deel. 601.
Vrouwen borsten vol sochs ende sweerende ghenesen. int 1. deel. 209. 562. int 2. deel. 181. 182.
Vrouwen borsten vol sochs ende swerende versoeten. int 1. deel. 209. Int 2. deel. 67.
Vrouwen gheswollen borsten naer t'baren vanden kinde doen sincken. int 1. deel. 329. 505. 677.
Vrouwen sweerende borsten ghenesen. int 2. deel. 128. 181.
Vrouwen borsten quade sweeringhe ghenesen. int 1. deel. 767.
Vrouwen die kindt draghen hinderlijck. int 1. deel. 179. 379.
Vrouwen die kindt draghen t'braken ende welghen doen ophouden. int 1. deel. 753. 756.
Vrouwen den aerbeydt lichter doen hebben / ende vanden swaeren aerbeydt verlossen. int 1. deel. 392. 517. 592. 612. 719. 770. 778. 747. 881. 956. int 2. deel. 57. 221. 290.
Vrouwen maendtstonden verwecken.

wecken. int 1. deel. 44. 48. 73. 75. 93. 103. 108. 116. 125. 186. 192. 197. 199. 203. 240. 251. 254. 261. 272. 276. 290. 297. 298. 314. 316. 326. 344. 350. 382. 384. 407. 421. 446. 447. 455. 466. 477. 484. 487. 488. 489. 508. 509. 521. 551. 579. 582. 583. 588. 591. 599. 606. 609. 612. 613. 616. 627. 630. 633. 656. 658. 676. 677. 714. 719. 723. 732. 746. 747. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 767. 773. 778. 790. 828. 833. 845. 849. 850. 853. 855. 856. 862. 863. 865. 866. 869. 872. 873. 878. 882. 884. 886. 895. 897. 899. 904. 906. 909. 918. 930. 934. 938. 946. 947. 948. 950. 953. 958. 961. 969. 974. 987.
Int 2. deel. 11. 25. 37. 56. 59. 61. 75. 76. 83. 112. 125. 155. 159. 162. 164. 171. 177. 178. 179. 180. 230. 255. 256. 260. 263. 268.

Vrouwen maendtstonden oft vloet stoppen. int 1. deel. 44. 83. 117. 119. 302. 318. 327. 329. 337. 350. 352. 364. 369. 418. 504. 560. 563. 566. 596. 704. 730. 754. 833. 843. 910. 921. 971. int 2. deel. 7. 12. 82. 87. 108. 110. 114. 128. 145. 148. 150. 152. 158. 181. 187. 189. 218. 233. 245. 252. 271. 273. 288. 290.

Vrouwē pijne inde moeder helpen. int 1. deel 93.

Vrouwen pijne oft steeckten vanden aerbeydt verdrijuen. int 1. deel 792.

Vrouwen pijne vande schamelheydt versoeten/ende alle herdicheydt ontrent t'slot vande moeder vermurwen. int 1. deel. 330. int 2. deel. 50.

Vrouwen suyueren als sy ghebaert hebben. int 1. deel. 612. 677. 764. 799. 897. 946.

Vrouwen voorderen om kinders te ontfanghen. int 1. deel. 45. 604. 884. 886.

Vrouwen witte vloet ghenesen. int 1. deel. 618. 761. 774. 810. 881. 921. int. 2. deel. 35. 117. 290.

Vruchten oft kinders beletten te ontfanghen / oft onvruchtbaer maecken. int 1. deel. 135. 316. 601. 732. 770. 962. 983. 991. Int. 2. deel. 90. 161. 173.

Vruchten oft kinders int lichaeme dooden. int 1. deel. 254. 261. 298. 382. 449. 606. 712. 742. 746. 764. 788. 790. 828. 842. 853. 953. int 2. deel. 61. 167. 238. 295.

W.

WWaecken benemen. int 1. deel. 298.

Walghinge maecken. int 1. deel. 286. 761. 954. Int 2. deel. 22. 82.

Water doen maecken ende urine lossen. int 1. deel 23. 34. 35. 50. 73. 75. 82. 98. 105. 108. 116. 117. 119. 125. 171. 172. 189. 192. 198. 199. 235. 239. 240. 244. 249. 251. 252. 272. 297. 300. 311. 318. 384. 387. 398. 446. 468. 480. 484. 504. 505. 508. 509. 513. 514. 521. 543. 550. 551. 576. 579. 582. 585. 594. 606. 630. 656. 677. 695. 712. 713. 714. 716. 726. 732. 736. 745. 746. 747. 752. 754. 755. 756. 757. 760. 671. 762. 763. 764. 778. 780. 781. 782. 849. 850. 856. 862. 863. 865. 866. 868. 872. 873. 878. 881. 882. 884. 885. 886. 887. 888. 890. 899. 908. 917. 938. 946. 947. 948. 958. 962. 963. 969. 974. 987. Int 2. deel. 4. 5. 11. 12. 14. 16. 25. 33. 37. 54. 59. 61. 75. 83. 85. 91. 104. 114. 115. 116. 125. 128. 145. 148. 152. 155. 159. 164. 165. 171. 173. 179. 181. 187. 195. 196. 208. 240. 244. 257. 260. 265. 268.

Water doen maecken dat dick ende grof is int 1. deel. 173. 192.

Water met pijne maeckende helpen. int 1. deel. 136. 466. 517. 517. 582. 588. 594. 597. 635. 676. 759. 764. 799. 843. 865. 884. 893. 930. 934. 951. 962. 963. int 2. deel. 8. 58. 61. 85. 125. 267.

Water niet connende inhouden ghenesen. int 1. deel. 60.

Water ouervloedich doen maecken. int. 1. deel. 23. 99. 187. 244. 319. 378. 556. 746. 888. 925. 939. int 2. deel. 255.

Water oft urine heet ende snydende helpen. int 1. deel. 274. int 2. deel 208. 265.

geel Water af iaeghen. int 1. deel. 95. 449. 715. 747.

Water ende bloet af iaeghē door camerganck. int 1. deel. 209. int 2. deel. 203.

Water van onder af iaghen. int 1. deel. 439. 440.

Water van onder en bouen af iaeghen. int 2. deel. 22.

Water witten oozen verdrijuen. int 1. deel. 315.

Watersucht ghenesen. int 1. deel. 630. 714.

Watersuchtigen het water door urine af iaghen. int 1. deel. 190. 449. 471. 719. int. 2. deel. 8.

Waterzuchtighen die eerst beghinnen water te laden nut ende goedt. int 1. deel. 73. 75. 521. 577. 588. 762.

Watersuchtighē nut ende goet. int 1. deel. 73. 108. 116. 189. 191. 193. 198. 239. 240. 319. 356. 374. 383. 434. 466. 468. 583. 712. 715. 746. 757. 758. 761. 763. 764. 767. 828. 855. 865. 877. 884. 914. 925. Int 2. deel 60. 83. 162. 171. 195. 214. 230. 268.

Watersuchtighen t'gheswil verdrijuen. int 1. deel 175. 185. 383. 881. int 2. deel 8. 60. 159. 230.

Watersuchtighen water af iaeghen dat tusschē vel en vleesch is. int 1. deel. 732.

Watersuchtighen water af iaeghen dat inden buyck is. int 1. deel. 315. 457. 715. 732. 790. 836. int 2. deel. 94.

Waterachtighe vochticheydt af trecken. int 1. deel. 314. 344. 431. 440. 449. 477. 690. 714. 764. 790. int 2. deel. 22. 128.

Waterachtige vochticheyt door camerganck af trecken. int 1. deel. 437. 439. 440. 452. 488. 849.

Waterachtighe ende melancholijcke vochticheyt door braecken af iaeghen. int 1. deel. 326.

Weecke versworen leden ghenesen. int 2. deel. 51.

Weeren vanden lyue doen minderen oft verdrijuen. int 1. deel. 30. int 2. deel. 161.

Wilt vier doen cryghen. int 2. deel. 58.

Wilt vier ghenesen. int 1. deel. 45. 48. 73. 171. 203. 275. 292. 297. 300. 301. 307. 311. 317. 327. 332. 336. 337. 374. 384. 426. 455. 459. 468. 472. 505. 524. 545. 551. 596. 636. 637. 677. 682. 683. 696. 797. 836. 840. 843. 858. 859. 895. 942. int 2. deel 60. 87. 110. 148. 158. 210. 211. 243. 249. 256. 285.

Wijnbraeuwē rouwicheyt verdrijuen. int 1. deel. 243. 923. int 2. deel 114. 116.

Winden verdrijuen. int 1. deel. 4. 199. 374. 616. 623. 761. 856. 863. 885. 904. 938. int. 2. deel. 25. 61.

Winden ende opblasinghen wtten lichaem drijuen. int 1. deel. 616. 623. 862. 916.

Winden inden buyck verdrijuen. int 1. deel. 23. 374. 622. 756. 905. 907. 917. 947. int 2. deel. 162. 173. 257.

Winden inden buyck ende maghe maecken. int 1. deel 715. 753. 755. 756. 761. 954. Int 2. deel. 66. 67. 82. 83. 86. 191. 196.

Winden inde dermen maecken. int 1. deel 66. 761.

Winden in smenschen lichaem doen scheyden ende verdeelen. int 1. deel. 106. 756. int 2. deel. 162.

Windē inde moeder verdrijuen. int 1.

int 1. deel. 853.
Wolckskens van peerden ooghen verdryuen. int 1. deel. 334.
Wolle suyueren int 1. deel 413.
Wolle verwen. int 2. deel 67.
Woluen dooden int 1. deel. 768. 823.
Wonden beschermen voor apostumatie ende verhittinghe int 1. deel. 337. 459. 472. 618. 754. 810. 910. 965. 999. int 2. deel. 264. 266. 282.
Wonden beschermē voor quaet vleesch. int 1. deel. 382.
Wonden ende quetsuren ghenesen. int 1. deel. 23. 48. 202. 270. 295. 298. 340. 360. 367. 371. 376. 389. 421. 456. 466. 488. 490. 550 556. 560. 561. 563. 582. 615. 518. 626. 635. 636. 642. 656. 683. 690. 695. 704. 719. 756. 769. 775. 776. 792. 799. 807. 810. 840. 843. 910. 911. 965. 969. 984. 991. int 2 deel. 30. 46. 159. 162. 184. 197. 221. 229. 246. 271.
Wonden van selfs comende genesen. int 1. deel. 156.
Wonden die hol ende voorts etende zijn ghenesen. int 1. deel 787.
Wonden die onreyn zijn suyueren. int 1. deel. 270. 618.
Wonden inwendich en̄ wtwendich ghenesen. int 1. deel. 626. 672. 810. 845.
Wonden pijne verdryuen. int 2. deel. 99.
Wonden vander borst ghenesen. int 1. deel. 672.
Wondē versch zijnde ende bloedende ghenesen int 1. deel. 426. 505. 666. 754. 757. 969. 974. int 2. deel. 67. 182.
Wonden verbuylt zijnde ende sweerende suyueren. int 1. deel. 618. 816.
groote Wonden ghenesen int 1. deel 156. 203. 270. 645. 969. int 2. deel. 197. 200.
Wonden int hooft ghenesen. int 1. deel. 631. int 2. deel 125. 179.
Wonden inwendich int lichaem ghenesen. int 1. deel. 560. 582. 626. 810. 842. 849.
Wonden die ghebeten zijn ghenesen. int 1. deel. 799.
Wonden met eenē riet pijl ghemaeckt ghenesen. int 1. deel. 891.
Wonden met fenijnighe pijlen ghemaeckt ghenesen. int 1. deel. 855.
Wonden met yser ghemaeckt ghenesen. int 1. deel. 270. 592.
Wonden van Zenuen. int 1. deel. 156. 270. 969. int 2. deel. 30. 184.
groote Wonden van stercke persoonen ghenesen. int 2. deel. 200.
versche Wonden ghenesen. int 1. deel. 111. 203. 270. 487. 505. 551. 560. 582. 609. 633. 635. 689. 712. int 2. deel. 164. 221. 256.
Wormen doodē ende af iaegen̄. int 1. deel. 23. 106. 199. 254. 298. 300. 376. 395. 488. 505. 570. 601. 606. 623. 677. 761. 762. 859. 860. 901. 904. 921. 926. int 2. deel. 60. 64. 75. 87. 112. 129. 164. 179. 196. 260. 268. 287.
bree Wormen dooden ende af iaeghen. int 1. deel. 199. 317. 682. 683. 921. 991. int 2. deel. 8. 128. 153. 228. 238.
langhe Wormen dooden ende af iaeghen. int 1. deel. 472. 509. 521. 921.
ronde Wormen dooden ende af iaeghen. int 1. deel. 317. 455. 472. 488. 509. 601. 991.
Wormen pijne verdryuen. int 1. deel 849.
Wormen wt oude sweeringhen ende wonden doen vallen ende steruen. int 1. deel. 623. 723. 901.
Wratten aenwassinge verdroogen. int 1. deel 278.
Wratten doen af vallen. int 1. deel. 436. 599. int 2. deel. 161. 230.
Wratten doen vergaen ende verdrooghen. int 2. deel. 316. 437.
Wratten verdryuen. int 1. deel. 189. 278. 317. 340. 436. 441. 509. 591. 753. 812. int 2. deel. 21. 60. 182. 230. 231.
Wtdrooghende persoonen nut ende goedt. int 1. deel. 157. 193. 355. 374. 472. 499. 563. 612. 630. 631. 340. 809. 897. 989. int 2. deel. 4. 85. 116. 166. 265. 267. 283.
Wtdrooghende lichamen stercken. int 2. deel. 85.
Wtsinnichedt ghenesen. int 1. deel. 383. 630. 758. 797. 828. 857.
Wtsinnicheydt maecken. int 1. deel. 319. 320.
Wtsinnicheydt middelmatich maecken. int 1. deel. 329.

Z.

Zeueren doen. int 1. deel. 878.
Zythos ende Curmi met hun ghebruyck. int 1. deel. 35.

FINIS.

Met dies dat dese pagien wit bleuen: Soo hebben wy de selue met figuren ghevult/de welcke anderſins indē appendix ofte naegheboeghde aenhanckſel ſouden verworpen zijn gheweeſt.

Bloemen van welrieckende Handekens cruydt/beſchreuen pag. 226. **Welcke met zijn ſaedt gheconterfeyt is int tweede deel des Cruydtboecks.** pag. 296. Flos Orchidis Serapiadis Caryophyllatæ ſiue odoratæ deſcriptæ pag. 226. Cuius ſemen exprimitur. pag. 296. ſectionis ſecundæ.

Wit Moſtaert.

De bloemen zijn geel ghelijck die van d'ander. De Hawkens van t'ſaedt de welcke bouen plat zijn ende lanck/en hebben ghemeynelijck maer twee oft drye ſaeyen by een/ende altemets viere.

Wit Moſtaert. Sinapi alterum ſatiuum. **beſchreuen** pag. 241.

Penninck bloemen iaerlijcks weder wt ſpruytende. Lunaria Raphanitis, ſiue Bolbanac radice rediuiua. **beſchreuen** pag. 396.

Groot Halscruydt vande Nederlanders. Trachelium maius Belgarum. **beschreuen.** 401.

T'weede cleyn bergh-Nauelcruydt met breeder bladeren ende witte bloemkens met roode tipkens besprengt. Cotyledon minus montanum alterum Sedifolium, vmbelliferum, floribus albis, punctulis rubris fortuitis aspersis. **besch.** pag. 469.

Witte Plompen. Nymphea alba. **In Franchois** Lis destang. **ende oock** Nenuhar. **beschreuen,** pag. 703.

Onse schilders ende den meestendeel van onse Cruydtbeschryuers hebbē de wortel vāde witte groote Plompen ghecontersfeyt eñ beschreuen ghelijck de wortel vande gele Plompen. Maer ghedenckende dat Diosc. schrijft dat de wortel als eē colue is/swert/ oneffen/de welcke men indē Herfst snijdt: Soo hebbe ick dese voorleden maenden de selue wt t'water doen/ende sien grauen/ de welcke twee scheutē hadden/ghelijck een lanckworpighe Coluen hooft/ alsoo groot als dry oft vier vuysten / rondtomme met zeer langhe witte veselen dick beset / welcke oock van de landtloopers/ den gemeynen volckskens ende boeren bedrieghende/in fiolen vol waters ghedaen worden/ eñ maeckense wijs dat wormen zijn/die sy de menschen afghedreuen hebben. Met dies dat thooft vande wortele buyten swert is: sommighe boeren heetense Duyuels koluen oft Coppen.

Keruel beschreuen. pag. 886.

Minst stinckende Dulle keruel/ dauden ghemeynen volcke Wilde Petrocelie ghenaemt/ beschreuen. pag. 895.

Ghedruckt t'Antwerpen by Christoffel Plantijn Drucker der Coninckliicker Maiesteyt/ Int iaer ons Heeren/ M. CCCCC. LXXXI.